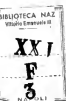
BIBLIOTECA NAZ
Vittorio Emanuele III
XXI
F
3
NAPOLI

ANTONII PEREZII I.C.

S. C. & R. Maiestatis Consiliarii,
IN ACADEMIA LOVANIENSI
LEGUM ANTECESSORIS

PRÆLECTIONES
IN DUODECIM LIBROS
CODICIS
IUSTINIANI IMP.

QUIB. LEGES OMNES, ET AUTHENTICÆ PERPETUA
serie explicantur, mores hodierni inferuntur, & quid sit iuris antiqui, novi, & novissimi enodatur, ac breviter exponitur.

EDITIO NOVISSIMA AD EXEMPLARIUM VENETORUM FORMAM EXACTA;

Sed mendis, quibus tum Veneta, tum priora Belgica, Batavaque exemplaria scatebant, ingenti cura & studio expurgata, & Summariis, Indicibusque locupletata.

CUI ACCEDUNT
COMMENTARIUS IN QUINQUE ET VIGINTI DIGESTORUM
Libros, Institutiones Imperiales erotematibus distinctæ atque explicatæ, nec non Ius Publicum, quo arcana & iura Principis exponuntur, eiusdem Auctoris. Omnia Tribus Tomis comprehensa.

TOMUS SECUNDUS.

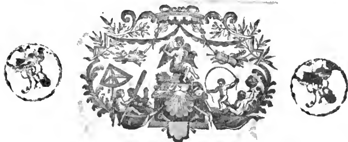

NEAPOLI MDCCLV.
EXCUDEBAT IOSEPHUS RAYMUNDUS
PUBLICA AUCTORITATE
EXPENSIS ANTONII CERVONII.

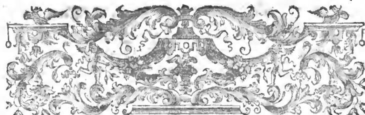

ANTONII PEREZII JC.

IN LIBRUM OCTAVUM

CODICIS JUSTINIANEI

PRÆLECTIONES.

TITULUS PRIMUS.

De Interdictis.

1 *Methodus libri, & continuatio tituli.*
2 *Quid interdictum, & unde dicatur, & quo differat ab edicto, & actione.*
3 *Hodie formulis interdictorum sublatis, extraordinariæ actiones dantur.*
4 *In limine judicii exprimenda est actio.*
5 *Et agitanda coram Judice competente ipsius rei.*
6 *Quænam interdicta possessionis, & proprietatis caussam finiant?*
7 *De arbore aliena, quæ vicino noceat, & quibus interdictum de arboribus cædendis detur.*
8 *Interdicta cum hodie sint actiones, dicimus eas esse mixtas.*
9 *Interdictorum divisiones in prohibitoria, restitutoria, & exhibitoria.*
10 *Item in simplicia & duplicia, quædam in præsens, quædam in præteritum.*
11 *Summa divisio, quod alia sint adipiscendæ, retinendæ, & recuperandæ.*
12 *Quis interdictorum finis, & quod prius possessionis litem, quam proprietatis decidi oporteat?*
13 *Commodum possessorie, & petitoris onus.*
14 *An petitorium, & possessorium judicium cumulari possint.*
15 *Refelluntur argumenta, quibus negatur cumulatio utriusque judicii.*
16 *An petitorium cum possessorio retinendæ cumulari possit.*
17 *Sunt qui putant ne quidem Principis rescripto utriusque cumulationem posse admitti.*
18 *Verior est sententia, petitorium retinendæ & possessorio adjungi posse.*
19 *Solvuntur argumenta in contrarium.*
20 *Cumulationis hujus quæ utilitas. An possit Judex petitorium suspendere, & definire possessorium, & quis Judex hic sit competens.*
21 *In pronunciatione caussa possessionis præcedit, in executione prævalet caussa petitorii.*
22 *An inchoato judicio petitorio, possit actor recurrere ad possessorium.*
23 *Affirmativa probatur, & ad objecta respondetur.*
24 *Quibus casibus etiam post conclusionem in caussa liceat possessorio judicio experiri.*

1 Expeditis ordinariis Judiciis civilibus, antequam ad criminalia deveniatur, hoc libro octavo subjungitur de extraordinariis, & accessoriis Judiciis seu interdictis, quibus de materia possessionum disceptatur: atque de illis agitur prima parte hujus libri usque ad Tit. 14. Secunda de pignoribus & hypothecis usque ad Tit. 36. Tertia de accessionibus obligationum, & actionum usque ad Tit. 48. In ultima parte varia pertractantur. De interdictis primo agitur propter vicinitatem, quam habent cum possessionibus, de quibus sub finem libri superioris actum.

2 Præmittitur autem hic Titul. de interdictis in genere, quippe quæ jure veteri erant formulæ seu conceptiones verborum, quibus Prætor cum de possessione, vel quasi possessione inter aliquos contendebatur, aliquid fieri jubebat, aut prohibebat, quoad de proprietate judicaretur. Quæ formulæ ex eo appellabantur Interdicta, quod inter duas partes litigantes a Prætore dicerentur. *Instit. hoc tit.* Ex quo apparet egregia differentia inter Edictum, & Interdictum. Nam illud est lex Prætoris, atque ita jus publicum, generale & ad omnes pertinens; hoc autem privatum ac personale, quod ex edicto oriebatur, sicut actiones sive condictiones ex legibus. Inter actionem quoque & interdictum jure veteri magna erat differentia. Actio enim in judicio versabatur, interdictum in jure: illa apud Judicem pedaneum ut plurimum exercebatur; hoc autem semper apud Prætorem ipsum, qui Judicem de proprietate datum instruebat, quo ordine eam caussam exequi deberet, & quis in judicio petitorio futurus esset actor, quis reus, ut ita fuerit interdictum ordinatio & rhythmus futuri de proprietate judicii. Deinde alius erat ordo actionis, alius interdicti, diversa itidem utriusque formula & executio. Cujacius *lib. 5. observ. cap. 17.*

3 Duobus quippe modis interdicebat Prætor: uno in genere, sicut actionum, ita & interdictorum formulas in edicto suo præscribendo; altero sententiam de controversa possessione in specie ex edicto generali ferendo. Hi autem modi tempore nostrorum J.C. & Imperatorum in desuetudinem abierunt, in eorumque locum successit tertius, quo Prætor non ipse decernebat, sed actionem dabat, isque hodie solus remansit. Et posteaquam omnia judicia cœperunt esse extraordinaria, formulæ illæ & ambages interdictorum locum amplius non habuerunt, eaque sunt mutata in actiones extraordinarias, quæ loco interdictorum competerent. Ita ut hodie revera nullo interdicto agatur, sed potius actione ad exemplum interdicti concepta, vel ex caussa ejusdem reddita, §. *fin. Inst. h. t.* Cujacius *l. 16. obs. c. 7.*

4 Quo fit, ut actor remotis denunciationum & temporum ambagibus, statim suam actionem de possessione exprimere, suasque allegationes proponere jubeatur, *in l. ult. h. t.* Aut actionem exprimendam, utilem nempe,

pe, in factum & extraordinariam, quæ loco interdicti competia de possessione, vel quasi possessione. Necesse est hoc jure actori nomen, speciem, genus actionis edere adversario, *l.3.supr. De edendo, l.1. ff. eod.* sed hodie satis est factum ipsum pure exponere & narrare simpliciter rei veritatem, non expresso etiam nomine actionis, *cap.6. De Judiciis*, facta rei narratione, ut dixi *ad Tit. De edendo n.6.*

Movenda autem hæc actio de possessione ex interdicto coram judice competente, qualis est is qui ejusdem est provinciæ, cujus est reus. Nam qui ejusdem provinciæ Præses, nec Index est, ex interdicto cognoscere non potest, *l. 2. h.t.* cum qua conjungenda est *l. un. sup. ubi de hered. egi oport.* in qua uti de proprietate & dominio, ita & *in l.2. ex interdict.*, id est, de possessione agendum dicitur apud Iudicem, cui reus subjectus est. Notum enim est illud, extra Provinciam jus dicenti non esse parendum, *l.ult. ff. de jurisdict.* Alia ratio est libertatis, cujus favore intar cetera cautum est, ut si dicatur heres libertatem præstare debere, eo absente & in alia Provincia agente, Præses cognoscere pos-
6 sit, *l.28. §.ult. & l.51. §.7. ff. de fideicomm. libert.* * Atque ita Cujacius *lib.5.obs. c.19.* recte interdictum interpretatur, quod est de possessione; quoniam interdicta plerumque sunt de possessione, vel quasi. Non tamen inficior esse nonnulla, quæ possessionis & proprietatis caussam una finiant, veluti interdictum de itinere actuque privato reficiendo, in quo ut in actione confessoria docere de jure actor debet, & de aqua castellaria, in quo etiam ius aquæ assignatum esse probari necesse est, & de mortuo inferendo in locum purum, & de liberis, aut libertis exhibendis.

7 His additur ab Accursio interdictum de arboribus cædendis, sed male; quia etiamsi ex interdicto liceat vicino arborem adimere, eamque sibi habere; in eo tamen non quæritur de jure dominii, sed de possessione tantum, an scilicet arbor, quæ imminet in prædium vicini, ejus possessioni noceat. Atqui illius interdicti duo sunt capita. Unum de arbore, quæ impendet in alienas ædes, ut liceat vicino, sive ædium domino, & fructuario arborem impedientem exscindere, & ligna tollere. Alterum de arbore, quæ in alienum prædium impendet, ut nisi dominus arborem coerceat, id est, ramos cedat usque ad altitudinem 15. pedum, ne umbra arboris vicino prædio noceat, poterit vicinus luxuriam ramorum compescere, eos amputando, *l.1. ff. d. arbor. caden.* Ad exemplum hujus interdicti Præses eadem ratione statuere debet de radicibus arborum, ut si vicinarum ædium fundamentis periculum creent, excidantur arbores a domino, jubeatque arbores adimi, alioqui ut permittat vicino, cujus ædibus nocent, exscindere, adimere, sibique ligna habere; atque prohibebit ne ei volenti adimere vis fiat, *l.1. h.t.* Igitur in specie hujus legis non directo agitur interdicto de arboribus cædendis, quia verba deficiunt, sed utili ex interdicti sententia. Sic ut obtineat quod vulgo dicitur, ubi eadem est ratio & sententia legis, ibi idem jus esse statuendum, transferendumque ad ceteras res omnes, quæ in lege expressæ non sunt, *l. 32. ff. ad l. Aquil. l.12. & seqq. ff. de legib.*

8 Ceterum cum ex prædictis constet, interdicta hodie esse actiones, videndum erit quales sint, in rem, an vero in personam? Ego mixtas esse existimo. In rem enim esse videntur, quod sicut dominium, ita possessio quoque in re consideretur, & quod in rem olim ut plurimum fuerint concepta interdicta. In personam autem, quod possessio facti sit, idque personæ cohærrat, & quod interdicta vi & effectu sint personalia, *dict. l.1. §.3.* Et hinc evenit, quod quædam interdictorum ob delictum competere dicantur, & quod interdictum, *Quod vi aut clam* non solum contra facientem quod vi aut clam, sed etiam contra quemlibet possessorem locum habeat: Interdictum autem *Unde vi* tantum detur contra dejicientem, cum hoc in personam, illud in rem sit conceptum.

5 Interdictorum divisiones plures sunt. Primo enim a forma interlocutionis, alia dicantur *prohibitoria*, quibus quid prohibetur fieri, veluti vis, ædificatio in publico, in sacro; *restitutoria*, quibus aliquid restitui jubetur, ut possessio spoliato; alia *exhibitoria*, per quæ jubetur res exhiberi, ut liberi, tabulæ, *d.l.1. §.1.* quæ postrema differunt ab actione ad exhibendum, quod in istis de possessione tantum, in illa ob alia agatur. Sunt etiam quædam mixta interdicta prohibitoria, scilicet exhibitoria: & prohibitoria, & restitutoria. * Deinde re- 10
spectu personarum, quibus competunt, alia vocantur simplicia, in quibus scilicet actor a reo distinguitur: alia duplicia, in quibus uterque est actor, nec quis actor reusve sit, discerni potest, quæ non tantum ad retinendam possessionem, verum etiam interdum ad eamdem adipiscendam & recuperandam pertinent, *l. 2. ff. eod.* Tertio quædam in præsens tempus, quædam in præteritum referuntur: in præsens, ut uti possidetis, in præteritum, ut de itinere actuque, de aqua æstiva, *d.l.1. §.2.* Quarto respectu temporis, intra quod dantur, alia dicuntur annalia, quæ anno tantum durant; alia perperpetua: illa meram pœnam, hæc rei persecutionem continent, *d.l.1. §.4.* Quinto a subjecto vel materia circa quam, alia sunt propria, alia communia. Propria competunt de certis solummodo rebus, iisque vel divinis, vel humanis, quorum illa redduntur; vel de rebus & locis sacris, & sanctis, vel religiosis. Cujusmodi interdictum est *ne quid in loco sacro fiat*, id est, ne quid fiat deformitatis vel incommodi caussa. De rebus religiosis sunt duo interdicta, unum de *mortuo inferendo*, alterum *de sepulchro ædificando*; illud datur contra eum qui mortuum sepelire, hoc contra eum, qui sepulchrum ædificare vel reficere prohibet, *l.1. in pr. ff. h.t. & leg.1. ff. ne quid in loco sacro.* * Equidem magnum olim Ro- 11
manorum in sepulchris monumentisque tuendis fuisse studium passim illorum leges testantur. De rebus humanis interdicta, quædam illorum aut publica sunt, aut privata. Publica, ut quæ dantur de flumine, itinere, aliove loco publico, ut his uti nobis liceat, & ne quid in his fiat, quo vel usus impediatur, vel deterior reddatur. Privata ad rem familiarem spectant, ad quæ feruntur illæ tres species utilissimæ, ac hodie frequentissimæ, nimirum *Adipiscendæ possessionis, Retinendæ, Recuperandæ*. Ita dicta, quia partim tendunt ad acquirendam de novo possessionem contra occupatorem; partim ad tuendam pristinam contra turbatorem; partim ad recipiendam amissam ab expulsore, *l.2. in fin. ff. hoc tit.*

Finis interdictorum est, ut possessionum jura defen- 12
dantur, ne partes ad arma veniant, causa consequendæ possessionis, cujus magnum est commodum, cum transferat probandi onus in adversarium; satis enim est possessori quod possideat. Igitur si controversia oriatur de proprietate & possessione, Prætor vel Præses prius debet de possessione decernere interdicto, ut uni addicat possessionem interim, dum Iudex datus pronunciabit de jure dominii, *l. 3. h.t.*

Prius pronunciandum est uter possideat, nempe ut in- 13
telligamus, cui incumbat onus probandi, ei videlicet, qui victus est de possessione, ut petitoris partibus fungatur & tunc de dominio moveatur, quæ secunda & principalis actio est de proprietate, *l. [illegible] ff. de [illegible] l.62. ff. de jud. l.12. [illegible] rei vind* petitori incumbit onus probandi, non possessori, qui interdicto vicit, & hoc commodum possidendi ut in suo loco remaneat possessio, etiam si res non sit possessoris, si actor non probaverit rem suam esse, & contra petitorem judicari solet, cum sunt obscura utriusque jura, *l. ult. supr. de rei vind. l.2. sup. de probat.* Actore non probante reus absolvitur, etiam si ipse nihil præstiterit, *l. 4. sup. de edendo, l.9. sup. de oblig. & act.* Manet ergo verissima hujus *l.3.* sententia, possessionis caussam prius decidi oportere. Atque ex ea colligimus, nisi prius judex de possessione judicaverit, jure ab ejus sententia appellari posse, quod & ipsum est *in l. 1. sup. de appellat.* Imo etiam placuit prius exequendam esse sententiam de possessione, quam de proprietate ejusdem rei lis institui possit, *c. ult. de judic.* quo jure utimur.

Quod si vero quis ab initio tam dominii, quam pos- 14
sessionis probandæ onus sponte subire vellet, quo minus petitorium possessorio vel adipiscendæ, vel recuperandæ ejusdem rei respectu, atque adversus eundem accumulare, atque utrumque simul in idem judicium deducere possit, nulla cumulationis regula impedit. Estque hæc litium dirimendarum favore communis Doctorum sententia, nititurque expressis juris textibus *in cap. 3. 4. 6. & de causa poss. & propr.* ubi rescribit Pontifex, petitorium & possessorium ab initio posse simul proponi, tractari, finiri in eodem judicio adversus eundem. Quia nihil implicet, utrum quis possit contendere se & dominum rei esse, & ejus possessione ab adversario turbari; an vero agere simul ad eam sibi ceden-

dendam. Contra tamen multa sunt, quæ objici solent: 1. Quod non possint plures actiones ejusdem rei nomine simul proponi, ut habet *l. 34. §. 1. ff. de regul. Jur.* præcipue si sint contrariæ, ut per unius propositionem videatur alteri renunciare, velnti hac in materia intentans petitorium, non videtur habere possessionem, & e contra. 2. Quod generalis sit sententia *l. 3. h. tit.* possessionis quæstionem prius decidi oportere, quam agatur de vindicanda re: prius enim constare debet quis actor, quis reus. 3. In casu, quo agitur de recuperanda possessione, spoliatus ente omnia est restituendus per jura notissima; qua de re infra. 4. Quod possessori sufficere debeet quod possideat, *l. 1. §. 3. ff. uti possidetis*, ut hoc casu qui viodicat, possit videri noo possidere, cum vindicatio nou tam possidenti detur, quam contra possidentem. 5. Quod frustra fiat cumulatio utriusque judicii, ex eo quod possit per alterum haberi intentio, qua habita, alterum erit supervacuum. 6. Obstat regula, quam colligunt *ex l. 16. & 18. ff. de except.* quod quando sententia absolutoria, lata in prima actione, parit rei judicatæ exceptionem in altera, oon admittatur cumulatio. Hæc sunt argumeota, quæ Menoch. Fachin. aliique passim colligunt.

15 Quibus tamen nou obstantibus, statno priorem sententiam esse veriorem, petitorium scilicet & possessorium ab initio simul posse proponi, tractari, finiri, maxime cum auctoritate prædictorum textuum juris Pontificii sufficientee firmetur. Ut non implicet, quod proposito petitorio non liceat recurrere ad possessorium, quasi huic videatur renuntiasse, cum utrumque intentans non sit sibi contrarius, siquidem actiones illæ non versentur circa idem, *l. 12. §. 1. ff. de acq. poss.* ut oon possint dici contrariæ, atque ita recte cumulentur, cum cumulans suscipiens utriusque probationem tantum sibi præjudicet, neutiquam parti adversæ, quod certe nihil mali involvit; atque ita cessat primum argumentum. Itemque secundum & tertium. Nem ita juris est, quando actor, vel spoliatus utriusque probationem, scilicet dominii & possessionis, in se suscipit, uti potest, cum se, non etiam (ut dixi) partem adversam gravet; facit enim ut in alterius probatione obtineat. Neque etiam obstat quartum, quia procedit, quando actor non turbatur in sua possessione: quidni enim aget, cum possessio, quam habet, ei prodesse nequeet, propter turbationem, per quam alter possessionem sibi asserit? Ad quintum dicendum, non esse frustraneam utriusque judicii cumulationem, cum ejus finis sit, ut saltem altero probato non frustra egerit actor, cum ab initio sit incertum utro judicio sit obtenturus. Denique non urget regula *ex d. l. 18.* quia non potest obtinere hoc in casu, cum post judicium possessorium supersit quæstio petitorii, cui oon præjudicatur per priorem sententiam, nisi quo onus probandi transferatur in eum, qui in possessione victus est. Et hoc ita quoad petitorium adipiscendæ, & recuperandæ.

16 Major est dubitatio, an petitorium possessorio retinendæ cumulari possit? Negant Donellus, & Hubertus Giphenius *ad leg. 3. hoc tit.* aliique, quos refert Fechinæus *lib. 8. controv. cap. 6.* hac ratione moti, quod videatur impossibile, ut unus idemque actor adversus eumdem possit agere rei vindicatione seu judicio petitorio, simulque contendere se rem, quam petit, possidere, cum rei vindicatio duo hæc requirat extrema, ab una scilicet parte possessionem, & ab altera parte dominium; non potest itaque non videri sibi ipsi contrarius, qui cum petitorium judicium instituit seu rem vindicat, adversarium suum possidere negat. Cujac. *lib. 7. observ. 38.* Facit & in hanc rem text. *in cap. 5. x De caus. poss.* ubi permisse est cumulatio interdicti adipiscendæ, recuperandæve possessionis cum rei vindicatione,
17 nulla facta meutione interdicti retinendæ. * Unde adeo veram hanc opinionem existimat Menoch. *tract. De retin. poss. rem. 3. num. 585. & seqq.* ut non velit ex partium consensu, aut Principis rescripto cumulationem admitti, quod tamen improbat Fechinæus *d. loco cap. 7.* si actor mediocris sit fortunæ, & habeat probationes promptiores; nam rescriptum Principis subsistit, quoties oon aufertur alicui jus suum, ut in hoc casu noo aufertur; sed temporalis ille exceptio, ut prius de pos-
18 sessione quam de proprietate cognoscatur. * Verum quo minus petitorium, retinendæ possessorio adjungi possit, nulla contrarietatis ratio impedit; quoniam rei vindicatio non solum datur contra verum possessorem, sed etiam contra omnes, qui detinent, & habent restituendi facultatem. Cum ergo nihil impediat, cur minus rem, quam in rei veritate civiliter possideo, alius de facto detineat, nihil quoque prohibet, quin pro civili mea possessione interdictum retinendæ *uti possidetis* instituam, eique petitorium rei vindicationis conjungam, pro recuperanda naturali possessione existente penes adversarium. Neque enim hoc casu ulla contrarietas impedit cumulationem petitorii, & possessorii retinendæ, *leg. 6. §. 1. ff. De acquir. poss.* cum duo possidere eamdem rem possint, unus scilicet naturaliter, alter civiliter; unus juste, alter injuste, *l. 3. §. 5. ff. d. tit.* Hotomannus *Illustr. qq. cap. 31.* & Bronchorst. *Cent. 3. assert. 85.* Confirmatur hæc opinio per *l. 12. §. 1. ff. d. tit. De acquir. poss.* ubi Ulpianus ait, nihil commune habere proprietatem cum possessione: unde sequitur, petitorium cum possessorio nihil commune habere, cum diversa respiciant, & ad diversa tendant. Si ergo nihil commune habent, quid obstat, quo minus cumulari possint? Præterea affirmat ibi J. C. non denegari interdictum *uti possidetis*, quod est retinendæ ei, qui cœpit rem vindicare: igitur si post petitorium rei vindicationis motum proponi possit, non est ratio, cur non etiem ab initio utrumque judicium conjunga-
tur. * Quare non obstat primum argumentum, cum 19
nulla subsit hic contrarietas; neque enim is, qui agit rei vindicatione, præsupponit necessario adversarium possidere; sufficit enim ut rem detineat quoquo modo, *l. 9. in fin. ff. de rei vindic.* neque etiam videtur possessioni renunciasse, *d. §. 1. in fin.* quod etiam confirmat *l. 14. §. fin. ff. de except. rei judic.* Item non obstat quod *d. cap. 5. x De caus. possess.* tantum meminerit duarum specierum possessorii, quasi velut retinendæ possessorium exclusum, quoniam de eo ibi Pontifex consultus non fuerat. Quo facit quod *in cap. 4. & 6. eod. titul.* indistincte dicatur petitorium posse cumulari. Iterum non urgent verba generalia *dict. cap. 5. Aliis possessoriis judiciis in suo robore duraturis, quæ vindicationem dominii sui natura præcedunt*: nam accipienda sunt in casu, quo unus idemque non suscepit utriusque judicii probationem, tunc enim prius constare debet de possessione *juxta l. 3. hoc tit.* ut sciatur quis sit actor, quis reus. Contra vero ubi actor utriusque probationem, scilicet dominii & possessionis in se suscipit, nihil vetat, quin utrumque in eodem judicio proponat; cessat enim *d. l. 3.* ratio, incertitudo nimirum, uter dominium probet.

Potest itaque petitorium cum possessorio etiam reti- 20
nendæ cumulari, atque bujus cumulationis hæc erit utilitas, quod sruftum retro a possessorio cœpto sint restituendi, quodque is, qui rem vindicat, non ideo subjiciatur oneri probandi dominium, quippe a quo reus noo liberatur per possessionem injustam, *l. 15. C. de prob.* ibi Gilkenius. Ceterum quanquam hæc ita sint, poterit nihilominus Judex possessionis confeam priore loco definire, neque oberit, quod actor petitorium judicium simul intenderit. Quid enim si de causa possessionis multo ante liquere possit? consentaneum est tali casu petitorium judicium suspendi, donec possessorium sit absolutum, *d. l. 9. ff. de rei vind.* quoniam possessionis causa prævia est, & cum momentanea sit, brevius quoque expediri debet. Idque sive apud eundem Judicem tam possessionis, quam proprietatis quæstio tractetur, quod jure communi comparatum est, *cap. 1. x de causa poss.* sive apud Judices diversos, uti moribus nostris receptum videmus, præsertim in caussis beneficiorum, aliarumque rerum sacrarum, de quarum possessione Judices Regii (de jure judices Ecclesiastici) pronunciant, eo quidem ordine, ut judicium de possessione finitum esse oporteat, antequam litigatores Ecclesiæ judicium subire, ac petitorium judicium intentare possint. De quo cognoscit Ordinarius loci, Duar. *De sacris Eccl. ministr. lib. 7. cap. 11.* Quod & rationem habet, modo non nimis diu possessorium judicium differatur, alioqui biennio elapso, æquum est petitorium judicium ulterius non suspendi, *cap. 1. §. præterea de treug. & pace in extravag. comm.* Nisi sit tale interdictum possessorium, cui conjuncte sit caussa proprietatis, cujus exempla supra assignavi *ex l. 2. §. 2. ff. hoc tit.* Facit enim ista conjunctio, ut una veniat decidenda caussa proprietatis. Quamvis praxis Gallicana id non videatur admittere, ut multis ostendit in suis arrestis Papon. & Lud. Charondas *lib. 12. resp. 3.*

21 Proinde quoties utrumque judicium venit terminandum, illud definiti juris est, prius de possessione pronunciandum esse, *cap. 16. e de causa prop.* quia ejus caussa prior & potior est, *leg. 3. hoc tit.* Quamquam si executionem & vim utriusque judicii consideres, caussa proprietatis prævalet; illa enim licet posterior, est tamen potior & absorbet caussam possessionis, eamque injustam ponit, ut in dolo videatur versari volens sibi restitui possessionem, quam mox adversario victori cedere cogatur.

22 Illud præterea ad præsentis materiæ explicationem maxime pertinet, quo quæritur: utrum si ab initio actum sit tantum de proprietate seu petitorio judicio, & in eo aliquo usque processum fuerit, permissum sit actori ad possessorium relicto petitorio transire? Quod eo casu evenire solet, cum in dominii probatione se deficere videt actor, facilior quippe multo est possessionis, quam dominii probatio. Et sane primo aspectu videtur id permittendum non esse, tum quod post litis contestationem libelli mutatio ordinarie non admittatur, tum etiam quod caussa proprietatis semel ab initio proposita ad finem perduci debeat, priusquam ad aliud procedatur, quia nimirum ex Justiniani constitutione is, qui semel instituit actionem, debet usque ad finem litis in ea perseverare, *Auth. qui semel Cod. quomodo & quando Judex*, quod in proposito tanto magis dicendum videbatur, quia intentans petitorium rei vindicationis posset videri renunciasse possessioni; vindicans enim fatetur adversarium possessorem esse, *leg. 9. leg. 23. ff. de rei vindic.* Arumæus *exercit. 19. th. 15.*

23 Verum his non obstantibus, rescribit Innocentius III. *In cap. 5. e de causa poss.* possessionis controversiam adhuc moveri posse ab eo, qui cœpit rem vindicare, modo id faciat, antequam in caussa fuerit conclusum; quia per conclusionem renuncietur ulterioribus probationibus, & caussa est pene decisa, ubi jam plene est instructa. Non obstat *d. Auth. qui semel*, quæ tantum agit de eo, qui tergiversandi animo caussam semel susceptam deserit, qui animus hic non est, cum aut dimittatur caussa suscepta, quod licet, cum nemo teneatur invitus agere, *sup. ut nemo invitus agere*, aut suspendatur, justam ob caussam, ne scilicet ob defectum probationis dominii, etiam possessione actor privetur. Quod licet plerique admittant in possessorio adipiscendæ & recuperandæ, id tamen negant in possessorio retinendæ, *per d. cap. 5.* Sed male, quia ibi nulla fit ejus mentio, ut proinde & in eo procedat ratio *leg. 12. §. 1. ff. de acq. possess.* quod intentans petitorium non videatur possessioni renunciare, sed eam avocare. Ut in simili, si egero de ingenuitate, dicens me esse ingenuum, non videor renunciasse libertinitati, *l. pen. C. de ingen. manumiss.* Quanquam hæc duo videantur esse opposita, ingenuitas & libertinitas. Et si egero familiæ erciscundæ, quo genere confiteri videor te coheredem esse, non videor renunciasse petitioni hereditatis, qua tenetur qui coheres non est, *l. 37. ff. fam. ercisc.* Plane si agere cœpi rei vindicatione ac si non possiderem, licere mihi debet (jure meo melius cognito) interdicto uti possidentis experiri, quod est retinendæ possessionis, *d. l. 12. §. 1.* Cujac. *lib. 7. obs. cap.* 38. Non movet, quod *in d. c. 5.* nulla fiat mentio retinendæ; nam hoc recte, ideo quod de eo Pontifex consultus non fuerat. Videatur Goveanus *l. 1. var. lect.* 3.

24 Ceterum quod dictum est, transitum hunc de uno judicio ad aliud usque ad conclusionem in caussa esse permissum, id certis casibus exceptionem patitur, si videlicet ex certa caussa aliud expedire Judex advertarit. Exemplum unum, aut duo proponit Pontifex *in d. c. 5.* ut puta cum ex perspicuis indiciis apparet de invasoris iniquitate, & quod spoliato, casu, seu malitia probandi dominium subtraxerit facultatem. Certe cum spoliantis semper & ubique maximum odium sit, & eo majus, quo magis perspicuum est spolium, recte statutum est etiam post conclusionem in caussa de uno judicio ad aliud transire posse: evidentia quippe spolii seu invasionis fecit spoliatorem improbiorem, quemadmodum rapina furto est improbior, *Institut. de vi bonorum rapt. in pr.*

TITULUS II.

Quorum Bonorum.

1 *Continuatio, & utilitas hujus interdicti.*
2 *An detur hoc interdictum cuilibet heredi.*
3 *Utilius petitione hereditatis, Quid probare debeat, qui utitur hoc interdicto.*
4 *An hoc interdicto quorum bonorum agens, exceptione dominii repelli possit.*
5 *Contra quem detur hoc interdictum.*
6 *An detur contra justo titulo possidentem.*
7 *Itemque debitorem hereditatis.*
8 *Quid in hoc interdictum veniat, ejusque effectus.*

Cum prius sit possessionem acquirere, quam retinere, aut recuperare, primo loco agitur de Interdictis restitutoriis adipiscendæ possessionis, inter quæ principalem locum obtinet interdictum *Quorum bonorum*, propter suam utilitatem, quæ maxime in eo elucet, quod etsi per Prætoris decretum bonorum possessor jus & dominium hereditatis tanquam heres adipiscatur; tamen possessionem corporalem, si forte eam alius teneat, quæ facti est, non habet ex decreto Prætoris, *l. 3. ff. De bonor. poss.* sed a possessore ea est petenda hoc interdicto, & compellendus ad faciendam traditionem. 1

Datur hoc interdictum bonorum possessori, non heredi, qui jure civili heres existit, cum Prætor tantum suos heredes tueatur. Ita Cujacius *in paratit. Cod. hoc tit.* a quo non multum recedit Donellus *Cod. hoc. tit. num. 3.* docens non alii dari hoc interdictum, quam ei, qui apud magistratum bonorum possessionem agnovit. Ego quidem sentio, quod & alii communiter, utile interdictum ex interpretatione & mente Prætoris dari cuilibet heredi, etiam suo. Facit in hanc rem *l. 1. hoc t.* ubi dari dicitur interdictum ei, qui probaverit se ad hereditatem, aut ad bonorum possessionem admissum esse. Itemque eo pertinet quod Accursius, aliique tradunt *ad leg. 1.* jus prætorium non tantum comparatum ut emendet, aut suppleat, verum etiam ut adjuvet jus civile. 2

Quanquam autem petitio etiam hereditatis hoc casu competat, tamen utilius est heredi agere ex hoc interdicto, quam ordinaria hereditatis petitione, in qua plena inquisitio requiritur. In interdicto enim non tam exactæ requiruntur probationes, neque opus est plenaria cognitione; sufficit enim quod qui agit tamquam filius, se filium esse defuncti ostendat, & ad hereditatem, vel bonorum possessionem admissum, ex ea caussa, quæ ut justa, ita sit etiam vera, *d. l. 1.* Itemque negotium esse integrum, *l. 2. h. t.* id est, res, quarum possessionem expetit, non esse ab alio usucaptas, neq aliter exiisse de hereditate. 3

Sed quæritur, an adversus agentem hoc interdicto, non possit possessor opponere exceptionem dominii, eaque se tueri? Quod affirmo, si modo exceptionem istam in continenti probare possit possessor; verum si probationes dominii offerre differat, exceptio objecta non impediet hujus interdicti executionem; quoniam hoc judicio summarie caussa expeditur, & amputatis omnibus frustrationibus res restitui jubetur, *l. ult. h. t.* ut non possit admitti exceptio requirens altiorem indaginem, *leg. 3. §. 13. ff. ad exhibendum.* Menoch. *De remed. adipisc. num. 104. quæst. 29.* 4

Datur hoc interdictum adversus eum, qui pro herede, vel pro possessore possidet aliquid de iis bonis, de quibus agitur, *l. 2. h. t.* pro herede possidet qui putat se heredem esse, cum revera heres non sit; pro possessore possidet prædo, qui scit successionem ad se non pertinere, *l. 11. ff. De petit. hered.* Idem est si quis dolo malo desierit possidere, nam pro possidente habetur, & pro possessione dolus est, *d. l. 2.* ut par conditio ejus esse debeat, atque illius, qui quid possidet, vel habet, *l. 131. & l. 150. De reg. jur.* 5

Porro adversus eum, qui bona fide, & justo aliquo titulo possidet, hoc interdictum non datur, non magis quam hereditatis petitio, *l. 7. sup. de petit. heredit. & l. 4. supra in quib. causs. cess. long. temp. præs.* nam cum hic sit in pari caussa cum petitore, potior est ratione possessionis, *cap. in pari, de regul. jur. in 6.* facit etiam æquitas, quæ non fert eum, qui dominus non est, aut certe quem dominum esse non constat, rem auferre ei, qui pro domino justove titulo possidet, *l. ult. ff. De Publ.* 6

Et id quoque hic monendum erat, hoc interdictum non dari adversus debitores hereditarios, quibuscum personalibus actionibus est agendum, cum nullum in re- 7

rebus debitis necdum traditis defunctus jus habuerit; unde exemplo defuncti, cui succedit, personalibus conditionibus heres exigere ejusmodi debet, *leg. 2. ff. hoc tit.* Quanquam petitio hereditatis, quæ jus hereditarium persequitur, non item possessionem facti, merito adversus debitorem hereditarium detur, *leg. 9. & leg. 13. §. ult. ff. de pet. her.* ut solvere cogatur heredi.

8 Petitur autem hoc judicio universali possessio restitui, hoc est, tradi omnium rerum hereditariarum maxime corporalium. Et quidem confestim erit restituenda ei, qui hoc interdicto obtinuit, amputatis omnibus frustrationibus, id est, remota observatione temporum, *l. ult. hoc tit.* ex qua fit manifestum, per hanc possessionis translationem restitutionemve præjudicium non fieri causæ proprietatis, propter quam postea institui potest alia actio, quæ secunda appellatur; nam prius de possessione cognoscendum, *leg. 3. Tit. præced.* Itemque ex hac Constitutione, imo ex ipsa naturæ lege constat, maritum a bonis intestatæ uxoris, superstitibus consanguineis esse extraneum; quapropter si ista bona occupaverit, decedere debet a possessione; alioqui fratres eam vindicare hoc interdicto poterunt, fisco excluso, *d. l. ult. & l. 1. supr. unde vir, & uxor.*

TITULUS III.

Quod Legatorum.

1 *Ratio hujus interdicti. Cui, & adversus quos detur.*
2 *Utile agenti est hoc interdictum, si neget rem legatam esse, aut dicat supra dodrantem esse legatam.*
3 *An hoc interdictum Falcidiæ retinendæ caussa solum detur.*
4 *Heres, sola quarta retenta, cogitur reliquum restituere legatariis.*
5 *Quando possint legatarii legatum occupare, ita ut illud non amittant.*
6 *Hoc interdictum datur contra fideicommissarium singularem, an & contra universalem?*
7 *An detur contra donatarium mortis caussa.*

1 INterdictum *Quod Legatorum* non minus est adipiscendæ possessionis, quam præcedens. Et continet hanc caussam, ut quod quis Legatorum nomine, non ex voluntate heredis occupavit, heredi restituat. Etenim æquissimum Prætori visum est, unumquemque non sibi jus dicere, occupatis rebus legatis, sed eas ab herede petere, *l. 1. ff. h. t.* Unde intelligitur hoc interdictum & heredi, & bonorum possessori competere, itemque eorum heredibus; contra legatarios ad restituendas res hereditatis, quas occuparunt.

2 Non refert, quod legatarii ipso jure sint rei legatæ domini, *l. 64. ff. De furtis*, & uti talem actionem habeant ad legatum retinendum, *l. 156. §. 1. ff. De reg. jur.* ac ideo male videatur heres repetere, quod mox restituere debet juxta regulam *in l. 8. ff. De doli mali, & met. except.* Nam hoc procedit, si heres & rem legatam esse agnoscat, & idem fateatur nihil supra dodrantem legatum esse. At si quid horum desit, interest heredis petere res, quas negat esse legatas, cum sint propriæ: & quamvis vere essent legatæ, si tamen dicat ultra dodrantem hereditatis legatum esse, æquissimum est propter Falcidiæ deductionem retentionemve, heredi hoc interdictum dari. Nam quatenus supra dodrantem legatum est, eatenus res legata ad heredem pertinet ex L. Falcidia, *l. 1. & 26. ad l. Falcid.* sic fit ut heres rem legatam repetendo, eam repetat, quæ ipsius sit ex parte. Et licet pars tantum ejus sit, eaque sufficere posset, interest tamen ejus totam rem legatam recipere, ut ea recepta, quartam suo jure retineat.

3 Verissima mihi proinde videtur sententia *l. un. h. t.* hoc interdictum comparatum esse, ut heres ex eo possessione recuperata rerum legatarum, quartam ex L. Falcidia retineat. Unde licet inferre hoc interdictum deficere, ubi constat rem legatam esse, & fatetur heres supra dodrantem hereditatis legata relicta non esse: quia tunc nihil est quod ejus intersit, & dolo faceret rem legatam petendo, quam tenetur statim legatario restituere, *juxta d. l. 8.*

4 Plane nec eo pertinet hoc interdictum, ut legatarius rei legatæ petitionem amittat, & heres totum legatum recipiens retineat, sed ut eo saltem quod ex lege Falcidia sibi debetur, deducto, reliquum legati legatariis restituat, quibus integrum est heredem denuo convenire, *l. 1. §. 2. ff. h. t.*

Non movet quod alibi scriptum est, legatarium legati petitionem amittere, propterea quod illud occupaverit, aut subtraxerit, *l. 5. sup. de legatis;* quoniam hoc intelligendum est, si postquam heres possessionem rei legatæ apprehenderat, illam legatarius sine jussu judicis, vel heredis consensu occuparet; eo namque casu vi usus diceretur, & quasi dolo subtraxisse rem legatam. Contra vero si vacantem possessionem occuparet tamquam suam, legati petitionem non amittit, quia ita occupando legatum agnoscit, agnoscendo legati jus acquirit. Itaque non obstat *l. 13. ff. quod met. caussa, & l. pen. ff. ad l. Jul. De vi priv.* ex quibus creditores jus omne crediti amittunt, & actione excidunt, si possessionem rerum debitoris temere occupaverint, nullo id concedente & sine Judice. Nec id juris habet creditor in res debitoris sui, quod legatarius in rem sibi legatam, cujus nomine ei data est actio triplex, in personam, in rem, & hypothecaria; cum & ea, quæ pure legantur, recta via statim sine facto heredis transeant ab eo, qui legavit, ad legatarium, saltem ab adita hereditate, *l. 64. ff. De furtis.* Ant. Gomez *ad l. 45. Tauri n. 132.* 5

Præterea observandum, hoc interdictum loqui non tantum de legatariis, sed & de fideicommissariis. Nam in hoc tractatu de lege Falcidia, & de interdicto quorum bonorum, fideicommissa singularia exæquata sunt legatis, nempe in quartæ deductione, *§. 2. Institut. de legat.* Verum cum ista exæquatio ad fideicommissa universalia non se extendat, non videtur quoque hoc interdictum nominatim de legatis conceptum extendi posse, ita ut detur adversus fideicommissarium universalem, qui hereditatem, ea jacente, occupavit. Nec obstat *l. un. h. tit.* ubi æque in fideicommissarium hoc interdictum dari asseritur, quia restringi debet ad singularem, qui cum legatario recte confertur, maxime cum & ibidem mentio fiat Falcidiæ, cujus retentione prospectum est heredi scripto. Falcidiam autem ad legata & fideicommissa singularia dumtaxat pertinere, nec in universali fideicommisso locum habere certum est; quamvis interdum Falcidiæ appellatione Trebellianica comprehendatur, idque improprie. 6

Placet quoque hoc interdictum non dari adversus donatarium mortis caussa, quia portio legis Falcidiæ apud heredem ipso jure remanet, etsi corporaliter res insolidum translatæ sint, *l. 1. §. 5. ff. h. tit. l. 2. infra de donat. caussa mort.* Accedit quod donatio mortis caussa, licet sit quædam species legati, quod absenti relinqui potest; plerumque tamen illa a donatore in donatarium transferatur, legata vero ab herede præstentur, ut non suppetat heredi facultas retinendæ rei, quam donando jam defunctus corporaliter transtulit, & supervacuum ei sit hoc interdictum. Aliud dicendum videtur, si post mortem donatoris rem sibi donatam donatarius sine voluntate heredis occupaverit, hoc casu sane utile erit heredi hoc interdictum, quo recuperet rem donatam, sibique Falcidiam servet per retentionem. Cujacius *lib. 10. observ. 28.* 7

TITULUS IV.

Unde Vi.

1 *Duplex interdictum de vi.*
2 *Pertinet ad vim expulsivam pro possessione rerum immobilium.*
3 *Itemque pro juribus, & annuis reditibus, non item pro rebus mobilibus.*
4 *Competit hoc interdictum dejecto, qui possidet tempore dejectionis, juste vel injuste.*
5 *Item fructuario, emphyteutæ, vasallo, an & colono?*
[illegible]*atur contra eum, qui dejecit, sive per se, sive per alium jubendo, ratum habendo.*
7 *Item contra heredes in id quod ad eos pervenit.*
8 *An detur contra eum, qui clam ingressus est fundum alienum.*
9 *Interdictum unde vi non semper ad vim pertinet. Datur adversus eum, qui sine vi vacuum occupavit possessionem.*
10 *Qui per negligentiam domini, ejus possessionem occupavit, eam sine pœna restituit.*
11 *Quæ est pœna legitima, qua tenetur violentus invasor.*

12 *De-*

12 *Dejectus civili, & publico judicio agere potest, de concursu utriusque judicii.*
13 *Item de ordine cognitionis.*
14 *Quod auctoritate rescripti vel sententiæ, sine ordine judicii impetratæ, non excidat quis possessione.*
15 *Caussam amittit qui vi alium de possessione dejecit.*
16 *Et tutor punitur, qui fraudulenter minorem huic interdicto subjicit.*
17 *Dejectus a Judice perinde restituendus, ac si a privato.*
18 *An hoc interdictum detur contra tertium possessorem.*
19 *An jure canonum competat contra tertium bonæ fidei possessorem.*
20 *Hoc interdictum intra annum utilem datur, & quis annus utilis, vel continuus.*
21 *Quæritur, quid veniat restituendum spoliato.*
22 *Quomodo probari possit res in eo loco fuisse, ubi quis est dejectus.*
23 *Deficiente probatione defertur juramentum actori, taxatione Judici reservata.*
24 *An heredes spoliati hoc juramentum subeant.*
25 *Ubi facienda restitutio rei ablatæ, & quibus casibus illa cesset.*
26 *Vim propulsare licet cum moderamine inculpatæ tutelæ.*
27 *An hoc interdictum cesset, si notorius prædo spoliatus fuit a domino.*
28 *Probatur affirmativa opinio, & dissolvuntur argumenta objecta in contrarium.*
29 *Quæ sit pœna violentiæ possessoribus imposita.*
30 *An extendatur ad mulieres, milites, minores.*
31 *An actio ex* l. 7. h. tit. *detur conductori, cui res ablata; & an detur contra patrem, vel patronum.*
32 *Quid si conductor, vel qui precario fundum aut domum tenet, domino reposcenti reddere recuset.*

1 INterdictis acquirendæ possessionis subjicitur immediate interdictum recuperandæ, quod *Unde vi* appellatur. Vis alia armata, & publica dicitur, quæ fit coactis armatisve hominibus: ideo autem publica est, quia qui armis violenter grassatur, & cives Romanos pulsat, aut bona eorum invadit, jus civium publicum violat. Altera est vis privata, quæ fit sine armis, cum quis possessione sua violenter dejicitur. Duarenus *lib. 1. c.* 20. De utraque proposuit unum interdictum Prætor *Tit. Digest. De vi & vi armata*, quod summam habet æquitatem, scilicet ne violentia unius alteri sit damnosa.

2 Hoc autem interdictum non ad omnem vim pertinet, sed ad expulsivam & atrocem tantum, quomodo si per vim compulsivam, puta justum metum rebus suis spoliatus quis fuerit, quod metus caussa actione eas a quolibet possessore recuperabit, *l. 1. §. 9. in princ. & l. 14. §. 3. ff. quod met. caussa*. Plane & ad eos tantum, qui de possessione rerum immobilium dejiciuntur vi expulsiva, hoc interdictum pertinet, ut puta si de fundo, sive
3 ædificio: * Itemque si quis de area, de ligneis ædibus dejectus sit, dummodo locus unde dejectus solo cohæreat, hoc interdicto damni restitutionem petet, *l. 1. §. 6. h. t.* Si vero jurium incorporalium quasi possessione, ut puta juris eligendi, decimarum, patronatus, jurisdictionis, censuum & redituum annuorum quasi spoliatus quis fuerit, unde vi utili interdicto adversus spoliatorem experietur. In hisce namque juribus, itemque præstationibus annuis quasi spoliationem contingere existimat Fred. Martin. *De annuis reditibus cap. ult. num.* 30. si domino singulis annis reditus suos recipere consueto, a debitore non quidem ex inopia, sed ejusdem pertinacia solutio denegetur. Ut non debeat audiri debitor, postea allegare volens caussas, cur reditus annuos solvere distulerit; quia illa disputatio non ad possessorium, sed ad petitorium pertinet, atque spoliatus & frustratus suo jure ante omnia restituendus est, *cap. 5. ... De restit. spol.* Videatur & Andr. Gail. *lib. 2. obs.* 75. Illud utique in dubium non venit, interdictum hoc ad res mobiles non pertinere; nam illis privatus, vel furti, vel vi bonorum raptorum actione, ablata recuperabit, *d. l. 1. §. 6. & l. 1. §. 2. ff. Vi bonor. rapt.* Plane si quæ res sint in fundo, vel in ædibus, unde quis dejectus est, etiam earum rerum mobilium nomine, unde vi interdictum competere non est ambigendum, *d. §. 6.*

Datur itaque hoc interdictum ei, qui vi dejectus est de 4
possessione fundi, vel ædium; nec interest naturaliter an civiliter tantum, an utroque modo simul possederit, cum dejiceretur; qui enim non possidet, dejici non videtur, *d. l. 1. §. 9. &* 23. Unde dominus licet ingredi possessionem rei suæ prohibeatur, dejici tamen inde non dicitur, *d. l. 1. §. 26.* Nec refert dominus per se, an per alium possideat; quoniam quod servus, vel procurator, vel colonus tenent, dominus videtur possidere 5
ideoque his dejectis, ipse dejici possessione videtur, etiamsi ignoret eos dejectos, per quos possidebat, *d. l. 1. §.* 22. Juste an injuste possederit non interest; nam prædoni & spoliatori hoc interdicto succurritur, *d. l. 1. §. 30. & l. 12. ff. eod.* & hoc non tantum si vi, clam, vel precario ab alio possideat, verum etsi ab eo, qui vi dejecit.

Cum igitur naturaliter possidenti hoc interdictum 5
detur, necessarium id erit fructuario, emphyteutæ, & vasallo, nec tam utile, quam directum, si prohibeantur uti frui fundis, & prædiis, quorum emolumentum ad eos pertinet; & facit ut in plerisque juris partibus pro dominis habeantur, *l. 3. §. 13. & seqq. ff. h. t.*

Colono autem hoc interdictum non accommodatur, si de conducto prædio dejectus fuerit, cum non sibi, sed alii possideat, uti dictum *per d. l. 12. §. 2.* Etenim quod in *l. 7. §. 11. ff. com. divid.* dicitur colonum naturaliter possidere, intelligendum est non vere possidere, sed detinere, *l. 3. in fin. & l. 4. ff. ad exhib.* Separandi namque sunt hi, qui vere possident ab iis, qui sunt in possessione; aliud enim est esse in possessione, aliud esse possessorem. In possessione est depositarius, commodatarius, colonus, inquilinus, is qui precario rogavit ut morari liceat, non etiam possidere. Sed de colono est *l. 12. & 18. ff. h. t.* quæ videntur adversari. Nam ibi emtor fundi jussus a venditore fundum ingredi, a colono repulsus est; postea emtor vi colonum expulit, dicitur hoc eidem interdicto teneri, cum tamen non sit nisi colonus, qui tantum fuit in possessione, non autem sibi possedit, quia mutaret caussam suæ possessionis, quod non licet. Verum dicendum est, in dictis legibus colonum non manere amplius ut colonus in fundo, sed ut violentus possessor, sic ut non admittendo emtorem, non amplius alteri possidere, sed sibi videatur; nihil obstante regula, quod nemo mutet sibi caussam possessionis; nam illa non obtinet, quando aliquid accedit, per quod videatur mutari possessio, uti hoc in casu per violentiam coloni repellentis emtorem, quem utique expellendo videtur possessionem sibi atrogare. Unde licet ipse teneatur domino interdicto unde vi, quod emtorem ex voluntate ejus missum intrare prohibuerit; nihilominus si ab ipso emtore vicissim spolietur, habet contra eum simile interdictum.

Datur vero hoc interdictum adversus eum, qui ipse 6
aut cujus familia dejecit, parvi enim referre visum est, suis manibus quis dejiciat, an vero per alium jubendo, vel ratum habendo, *d. l. 1. §. 12. & seqq.* quia ratihabitio in delictis mandato comparatur. Imo quamvis familia nec jubente, nec ratum habente domino dejecerit, attamen hoc interdicto sive in factum actione dominus tenetur de eo lucro, quod ex hoc delicto percepit: & si ejus filiusfamilias aut mercenarius dejecerit aliquem, utili interdicto conveniri poterit. Quod si autem nihil ad dominum ex hoc servi delicto pervenit, ipsum noxæ dedendo indemnis erit; quod enim noxæ dedere compellitur, in damno debet reputare, *d. l. 1. §. 15. & 20. ff. h. t.*

Heredes quoque dejicientis, si quid ad eos ex hoc 7
delicto pervenit, dolove malo eorum factum sit quo minus perveniret, conveniri possunt hac utili in factum actione, *l. 2. h. t.* non interdicto unde vi, quod pœnale est, & in personam conceptum ejus, qui vi dejecit; heredes spoliatoris ceterique ejus successores ipsi quidem vim non fecerunt, in id tamen quod ad eos pervenit ex maleficio, tenentur, ne inde lucrum sentiant injustum. Placuit enim injusta lucra heredibus extorqueri, *d. l. 1. §. ult. l. 38. ff. De Reg. Jur.*

Porro contra eum, qui clam ingressus est possessionem 8
alienam, interdictum hoc non datur; quoniam illud proponitur ei, qui vi dejectus est; non potest autem vis videri commissa ab eo, qui clam possessionem absentis occupavit, sed contra eum competit interdictum uti possidetis, *l. 3. in princ. & l. ult. ff. uti poss.* Ita sentit

Me-

Menochius, cui assentior, nisi reversus possessor dum conatur ingredi suam possessionem, vi impediatur ab invasore, qui tunc vi magis intelligitur possidere, non clam, *l. 6. §. fin. De acq. possess.*

9 Etenim possessio aliena invadi & interverti potest non solum vi, sed etiam sine vi; quo fit ut interdictum momentaneæ possessionis, cum non semper ad vim pertineat, sine inscriptione mox audiri debet, id est, quod cum actor experitur civiliter hoc interdicto, quamvis vim objiciat adversario; tamen se subscribere in id crimen ad pœnam talionis non cogitur, quoniam inscriptio tantum, cum criminaliter agitur, locum habet. Dicitur autem interdictum hoc momentaneum a temporis brevitate, quo expeditur, quia statim sine exceptione restituitur possessio, interim dum de proprietate lis pendet, *l. 6. h. t.*

10 Datur itaque adversus eum, qui vacuam alterius possessionem occupavit, etiam sine vi publica, vel privata, ut puta dolo, vel nullo Judicis decreto. Nam talis utique possessor ex Justiniani constitutione habetur pro prædone, qui non ignorat rem esse alienam, & scientem nec esse suam, nec sibi debitam, & nullam aliam caussam possidendi habet, quam quod possidet, *l. ult. h. t.* quo casu criminalis actio, quæ alias competeret, *l. 4. h. t.* non intentatur, propterea quod nullam vim fecerit absenti, qui corpore saltem non possidebat, sed quasi de vi tenetur generali interdicto restitutorio, *d. l. ult.*

11 Eodem tenetur qui sine vi ullo possessionem rei alienæ occupavit per errorem, vel negligentiam domini, dum dominus alia loca pro aliis accepit, non admodum peritus, aut certus possessionum suarum; quod facile accidit iis, qui latifundia possident, vel diversæ prædia diversis locis, vel dum negligit dominus agros suos sæpe inspicere, vel circumire; fieri enim potest, ut vicinus aliquis sine vi nanciscatur possessionem horum agrorum, & una cum suis alteri eos vendat & tradat, non ignorante ipso domino: quo casu quia hic bonæ fidei emptor nihil deliquit, nullamve vim adhibuit, domino in hoc tantum tenetur ut ei restituat possessionem, *l. 5. h. t.* cui non adversatur *d. l. ult.* quæ agit de vacua possessione absentis domini, quam sine violentia quidem, sed sua sponte quis occupavit, & proinde jubet talem possessorem ut prædonem intelligi. At vero *d. l. 5.* non loquitur de occupata, sed de data, empteve possessione, quam alius tenebat, aut negligebat, & ideo possessor nulli pœnæ obstringitur. Cujacius *lib. 19. obs. c. 16.* cum alias invasor locorum pœnæ teneatur legitimæ, ut ait *d. l. 5.*

12 Sed quænam illa pœna? certe ea varia est. Etenim qui civiliter agit interdicto unde vi, vel actione in factum loco interdicti, ad id contendit, ut ei e violento possessore restituatur possessio, & id quod sua interest præstetur; si autem criminaliter agat ex L. Juliæ de vi publica, ad pœnam concludet deportationis, quam publicatio bonorum sequitur, *l. 10. §. ult. ff. ad L. Jul. de vi publ.* etiam capitis, si quis ex suis ea vi occisus fuerit, *l. 6. C. eod. tit. ad L. Jul.* Ex lege autem Julia de vi privata pœna est, publicatio tertiæ partis bonorum, & infamia, *l. ult. ff. ad l. Jul. de vi priv.* Ex Constitutionibus Principum, aliæ quoque sunt pœnæ pro factorum varietate. Nam ex Constitutione Divi Marci, creditor, qui suum creditum, sive pro eo rem debitoris, vel pecuniam non ab illo sibi datam, ipse sua sponte & sine Judice occupaverit, creditum suum amittit, *l. 7. ff. ad L. Jul. de vi priv.* Itemque in *l. 1. in fin.* Divus Pius rescripsit nullam vim nautis fieri debere, & si quis fecerit, ut severissime puniatur. Est & alia pœna gravissima a Valentiniano constituta in *l. 7. h. t.* de qua infra *num. 29.*

13 Potest igitur qui per vim dejectus est, agere civiliter pro possessione recuperanda interdicto unde vi, quo tamen si prius fuerit usus, non prohibetur etiam prædictis legibus Juliis de vi, instituere accusationem, ut de ultione, & vindicta publica quæratur, *l. 4. h. t.* nec civilis actio criminalem consumit, *l. un. C. quando civilis actio crimin. præjud.* Quod si autem publico judicio accusatus, objiciat adversarium non fuisse in possessione fundi, ante disceptandum erit civiliter de possessione; quia non potest intelligi, utrum violentia facta sit possessori, nisi prius cognoscatur fuerit possessor necne, ut ei, ubi constiterit talem fuisse & expulsum esse, amissæ possessionis jura reparentur, *l. 7. C. ad L. Jul. de vi publ.*

14 Itaque sine cunctatione restituenda est spoliato possessio, quamvis injusta fuerit, *l. 3. h. t.* quo facto via aperitur ad disceptandum de crimine vis, quo tamen prius quæritur quam de jure possessionis vel dominii, *l. 5. ff. ad L. Jul. de vi publ.* & *l. 37. ff. De judic.* qua de re plura dixi *sup. de ordine judic.* Interim statim momentaneæ possessionis caussa reformanda erit, & ante omnia restituendus spoliatus, per decretum provisionale (quod Galli recredentiam, Hispani judicium de interim appellant) salva propositione actionis de jure possessionis, in pleno possessorio, itemque salva actione dominii. Covarruv. *in pract. cap. 7.*

Neque sane hunc juris ordinem interverteret impetratio rescripti Principis, ac multo minus efficiet illa, ut invasor retineat violentam possessionem, *l. 3. h. t.* quoniam bonus Princeps non solet in cujusdam injuriam rescripta, aut beneficia tribuere, *l. 2. §. 10. ff. ne quid in loco publ.* Meminerit proinde quisquis rescriptum, vel sententiam Judicis obtinuit, ne adversarium e possessione expellat, aut rem sibi debitam invadat, sed jure & judicio eam petat, conveniendo scilicet adversarium, vel eo absente ejus actorem vel procuratorem, cui si quid sollemniter obtinuit, id insinuare curabit per executorem, aut notarium, *l. 6. h. t.* ne, inquit eleganter Imperator, injuriarum inde nascatur occasio, unde jura dicuntur, 15

Alioqui si hanc juris formam actor non servaverit, caussam suam emittet, & creditor suum creditum, et debitori possessionem statim per hoc interdictum unde vi cogetur restituere. Non obstat, quod legatarius rem sibi legatam sponte occupans, non amittat legatum, sed tantum teneatur ad restitutionem faciendam heredi, *ut dixi supr.* quia legatarius rem suam, itemque vacantem occupat; et creditor in casu *dict. l. 6.* rem alienam, & ab alio possessam. 16

Additur præterea in *d. l. 6. §. 1.* quod si tutor, vel curator minoris cum debitore colluserit, rem debitam vi occupando, eo consilio & fraude ut pupillo vel adulto jurgandi copia, & debitum adimatur, atque ita debitor liberetur: illico quidem possessio ei a quo est ablata, redditur, sine præjudicio jurium minori competentium: curator autem vel tutor æterna deportatione, & bonorum publicatione punitur. Et recte, nam ut habet juris regula, neque interdicto, neque in ceteris caussis pupillo nocere oportet dolum tutoris, *l. 198. ff. de reg. jur.* Unde e contrario licet intelligere hanc pœnam cessare, si curator in re minoris invadende, nullam talem collusionem adhibuerit. 17

Plane vis Judicis, qui prætermisso juris ordine, & caussæ cognitione, alicui aufert possessionem, & vis a privato commissa æquiparantur, *dict. l. 6.* adeo ut ante omnia spoliatus sit restituendus, eique omne damnum resarciendum, quod liquido probabitur, Andr. Gail. *lib. 2. obs. 6.* Judex enim excedendo fines sui officii, puta procedendo absque caussæ cognitione in præjudicium alterius, privatus reputatur, & ut talis ei impune non paretur; liceatque resistere etiam ejus officialibus, qui ad capiende bona alicujus veniunt, juxta *l. 5. Cod. de jure fisci*, ubi non præcessit caussæ cognitio. & jussus Judicis. 18

Ex his quæ hactenus dixi, certum est, hoc interdictum dari ei qui dejectus est, contra eum qui dejecit, *l. 2. & 4. h. t.* non etiam contra tertium possessorem, *l. 7. ff. eod.* non tantum si bonæ fidei fuerit, sed ne quidem si mala fide possideat. Est enim hoc interdictum personale, conceptum in eum qui vim fecit, saltem inspecto jure civili: sed canonico ita temperatum est, quod in possidentem scienter rem a spoliatore agi possit condictione, ex Innocentii tertii constitutione *in cap. 15. & cap. 18. x de restit. spol.* ex ratione quod talis videatur se socium delicti facere, & sic succedere in vitium sui auctoris, & non multum intersit quoad animæ periculum, injuste & scienter rem alienam detinere, aut invadere. Menoch. *de recup. poss. rem. 51. q. 13.* 19

Quæstionis est, an jure Canonico competat contra tertium bonæ fidei possessorem? Et communius videtur receptum competere contra illum condictionem ex remedio *canonis redintegranda 3. q. 1.* Nam generaliter ibi traditum est, eum qui quovis modo rerum suarum possessione sine culpa sua privatus est, ut puta bellis, captivitate, peste, fame, dolo, seu violentia majore, vel alias injuste a quolibet etiam ignorante, atque a bonæ fidei possessore, in prædicta condictione possessionem amissam recuperare posse; quod Archidiaconus 20

tra-

tradidit *in d. can. redintegranda*, aliique omnes fere sine controversia receperunt. Sed quamvis Innocent. Joan. Andreas, Panormit. *in d. cap.* 18. & Archidiaconus *d. loco* indistincte adversus omnem bonæ fidei possessorem, etiam titulum justum habentem, suprascriptum remedium competere asseruerint; veriorem tamen & æquiorem sententiam putarim existimantium, suprascriptam condictionem adversus eum bonæ fidei possessorem non dari, qui non a spoliatore, sed alio bonæ fidei possessore rem ex aliquo justo titulo recepit. Facit quod dicitur in *d. c.* 15. *&* 18. hoc remedium dari contra possessorem tertium, qui rem spoliatam scienter recepit, atque ita spoliatori quasi successit in vitium; ut aliter se res habeat in eo qui est bonæ fidei possessor, qui titulum justum habet, neque in alterius vitium succedit. Deinde cum isti textus sint posteriores *d. can. redintegranda*, omnino restringent ejus generalitatem, ne alias male in iis excipiatur malæ fidei possessor, qui spoliavit, vel mandavit, ratamve habuit spoliationem. Postremo non est novum, ut priores leges ad posteriorea trahantur, *l. 26. ff. de legib.* atque ab his desumant interpretationem, *l. 8. ff. fin. De constit. Princip.* Videatur Joan. Gutierez *Canonic. qq. lib 1. cap.* 34. & quos refert Hieron. Zevallos *comm. contra comm.* 52. & Christinæus *volum. 4. decis.* 135. *num.* 17. *& decis.* 146.

21 Competit autem hoc interdictum, & actio in factum (quę exemplo interdicti datur) intra annum utilem, *l. a. h. t. & l. 1. in pr. ff. eod.* a die quo dejectio facta est, quia actio est pœnalis. Annus utilis opponitur continuo; uterque annus dicitur, quia constat 365. diebus, ut est anni dimensi, *l. 134. ff. De verb. sign.* Hoc interest, quod continuus superioribus diebus constat continuis; utilis constat solum utilibus, id est, iis quibus actor experiundi cum adversario potestatem habet, *l. 1. ff. De divers. & temp. præsc.* Post annum judicium datur de eo, quod ad eum, qui vi dejecit, pervenit, sicut etiam datur adversus heredem, neque enim in lucro versari debet, *l. 3. in pr. & §. 1. ff. h. t.* Sed quamvis hoc interdictum intra annum utilem tantummodo competat, suprascriptas tamen condictiones perpetuo, id est, usque ad triginta annorum spatium tam ad ea, quæ ad spoliatorem non pervenerunt, quam quæ pervenerunt, competere arbitror, *arg. l. fin. in fine h. t.*

22 Videamus cujus rei gratia actio ex hoc interdicto competat. Et quia recuperandæ possessionis est; in id competit, ut spoliato omnis pristinæ caussæ restitutio fiat, id est, omnium eorum quæ habiturus erat, si non fuisset dejectus. Et ideo non solum rerum immobilium, ut puta fundi, ædium, vel castrorum restitutio a spoliatore fieri debet; sed etiam rerum mobilium, in qualibet rei immobilis parte contentarum. Idque sive ipsius spoliati propriæ fuerint, sive apud eum depositæ, vel eidem commodatæ, vel pignoratæ, vel locatæ sint, *d. l. 1. §. 32. & seqq. ff. h. t.* Nec solum fructus a se perceptos spoliator restituet, sed etiam eos, quos verus possessor percipere potuisset ex die, quo spoliatus est, *l. 4. h. t.* nec interest naturales, an industriales, an civiles sint, *l. 5. & 22. Cod. de rei vind.* nec refert ex rebus mobilibus, an immobilibus percipi potuerint. Proinde spoliator damna, spoliati rebus quovis modo illata, ipsi ad extrema resarciet. Denique judex ex suo officio ceterarum quoque utilitatum rationem in restitutionis condemnatione habebit. Et ideo quidquid damni dejectus senserit per expulsionem recuperabit, tantumque consequetur, quanti sua interest, si dejectus non fuisset, *d. l. 1. §. 34.* Interest enim ne dejecto ullo modo injuria fiat, & ne ex suo maleficio aliquid dejicienti accrescat.

23 Ceterum non ita favet lex dejecto, quin agens hoc interdicto, vel actione ex eo, intentionem suam ad exemplum cujuslibet alterius actoris legitime probare teneatur, *C. de probat.* Probabit itaque hæc duo se in rei fuisse possessione, & præterea se ab adversario fuisse spoliatum, sive id fecerit adversarius, sive alius ejus nomine, modo ejusmodi spoliationem ratam habuerit.

24 Violenta autem spoliatione per testes legitime probata, si deinde super rebus abreptis, vel invasis, vel damno dato, tempore impetus quæstio proponatur, & vim passus non possit singulas res, quas perdidit, per testes, vel aliter legitime probare, in hujusmodi probationis defectum, per ipsius spoliati juramentum istarum rerum æstimatio probari poterit, *l. 9. h. t.* Taxatione tamen a Judice pro personarum, atque negotii qualitate prius facta, ultra quam taxationem spoliato jurare non licet. Et in eam æstimationem quæ jurejurando dato declarata fuerit, Judicem reum condemnare oportebit, *d. l. 9. in fin.* cujus tamen condemnationis executio ob manifestam rei condemnati inopiam merito retardari debebit; quoniam inanis est actio, quam excludit inopia debitoris, *cap. 16. x De rest. spol.*

25 Quid ergo, si actor, qui litis dominus est, præmortuus sit, an facultas ista jurandi transeat in heredem? quod videtur, cum illius intersit, & adsit difficultas probandi valorem rerum ablatarum, late hac de re, sed confuse Mynsingerus *cent. 4. obs.* 12. Ego existimo quod Baldus proponit, & probat Jason *ad d. l. 9. colum. 9. vers. limitata tamen*, jus probandi per sacramentum transire in heredem, qui in tali est conditione, quod possit jurare, eo quod sit bene informatus, alias non: quare oportet talem esse heredem, qui moratus sit in domo defuncti, aut ejus gessit negotia, & fere novit res, quas possidebat dejectus, cum dejiceretur, & earum æstimationem aliquatenus; quoniam non debet quis anceps subire juramentum. Ceteroquin ab herede probationes exigantur, sed illæ leviores. Doctores passim *ad d. l.* annotarunt.

26 Est autem facienda restitutio rerum spoliatarum eo loco, unde abreptę & ablatæ fuerint, idque spoliatoria sumtibus, *l. 12. in fin. ff. De rei vind.* Ceterum quod dicimus statim faciendam esse restitutionem spoliato, perpetuum non est; nam interdum denegatur, quando videlicet ex restitutione magnum aliquod incommodum timetur, aut saltem differtur restitutio tantisper dum adversus illud incommodum satis prospectum fuerit. Hinc est quod viro uxoris restitutionem postulanti, vel e contra, restitutio denegetur, ut puta si conjugum alter altero absente adulteratus fuisse convincatur, *cap. 4. x de divort.* nisi forte mutua adulterii replicatione juvetur, *cap. pen. & fin. x de adult.* Nam paria crimina mutua compensatione tolli placuit, *l. 39. ff. soluto matrim.* Si quoque consanguinitatis, vel affinitatis in gradu prohibito existentis impedimentum allegetur, atque in continenti probetur, *cap. 13. x de restitut. spol.* si etiam maritus uxorem capitali odio ita prosequatur, tantaque ipsius sævitia sit, ut mulier secura esse non possit, *cap. 8. x d. tit.* Deinde si uxor quæ a marito discessit, se virginem asserat, atque religionem professa sit, *cap. 14. x de probat.* Plane si spoliatus beneficio Ecclesiastico ante spoliationem beneficio renunciavit sponte coram superiore, interdicto hoc experiri non poterit, *cap. 3. & 4. x de restit. spol.* Dico ante spoliationem; nam si subsecuta sit renuntiatio; præsumitur vi metuve facta, ac ita invitus renunciasse; cui proinde interdictum dabitur, nisi forte reus contrarium probet, *cap. 2. x d. t.* Rursum si spoliato rerum spoliatarum petenti, ab adversario mutua spoliatio ab eodem sibi prius facta, objiciatur, non antea restituetur, quam vel sponte, vel Judicis jussu res alias, quibus adversarium prius spoliavit, restituerit, *cap. 2. & ult. x de ordine cognit.* ubi prius de exceptione objecta cognoscendum dicitur, tum quod, si pari caussa favorabiliores sint partes rei, quam actoris, *l. 125. ff. De reg. jur.* tum etiam quod actor in eadem caussa, delicto hæreat, in quo reus.

27 Ergo vim faciens restituendus non est, si vi repulsus fuerit, *cap. 12. x de rest. spol.* quo pertinet quod ait J. C. eum, qui cum armis venit, posse nos armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo, *l. 3. §. 9. ff. De vi & vi arm.* Et ideo si is qui rei suæ possessione injuste spoliatus esset, cum inculpatæ tutelæ moderamine, id est, in continenti, non ex intervallo, atque justam possessionem defendendi caussa, violentum invasorem vi repulerit, jure id fecisse existimabitur, nec ad restitutionem conveniri poterit, *l. 1. h. t.* Dico, qui injuste est spoliatus, quia de eo loquuntur Imperatores qui recte possidet & sine vitio, non vi, non clam, nec precario, ut ei liceat vim propulsare cum moderamine inculpatæ tutelæ, id est, ut eatenus vis adhibeatur, quatenus ad vim alterius repellendam necesse est, *l. 3. ff. De justitia & jure l. 3. Cod. ad L. Cornel. de sicar.* Etenim qui cum vitio possidet & injuste, non utique semper potest jure vim propulsare.

28 Quinimo dubitatur, an cesset hoc interdictum, si notorius prædo spoliatus fuerit ab ipso domino, de cujus

ins justo dominio constat? Et videtur, oon cessare inspecto jure civili, quo spoliatum ante omnia restituendum definitue. Eoque pertinet quod tescribit Constantinus Imperator *in l.7. Cod. ad L. Jul. de vi publ.* ante omnia violentiæ caussam examinandam esse, nt ei quem constiterit expulsum, amissæ possessionis jura teparentur. Idemque Justinianus *in l. pen. §. 2. C. de præsc. 30. annor.* violenter ablatam possessionem, priori possessori sine ulla distinctione vindicare permittit. Quod & *in l. 7. h. t.* clare præcipitur, ut dominus qui invasit & abstulit rei possessionem, eam restituat pos-
28 sessori, & dominium ejusdem rei amittat. Unde & interdictum hoc competat spoliato contra dominum spoliantem, neque enim dominii exceptio spoliato agenti interdicto unde vi objici potest, *arg. l. 7. ff. h. t.* Facit quoque quod vim inferens confestim repelli potest, licet non ex intervallo, quod ea res habeat speciem invasionis, *l. 3. §. 9. ff. h. t.* Denique urget, quod cum dominus suodi possessorem vi dejicit, non videatur possestio in ejus potestatem redijsse, ex caussa quod hoc interdicto eam sit restituturus, *l. 4. §. 26. ff. de usucap.* Ex quibus tum aliis juris locis collecta, receptaque est regula, spoliatum anta omnia restituendum. Fachinæus *l. 8. contr. c. 10.* Gomez *ad l. 45. Tauri. n. 182.* Quibus tamen non obstantibus posset diei, nec male, dictam regulam non procedere, in domino qui notorium prædonem spoliavit, in cujus probationem adsertor *l. 1. §. 30. & l. 12. cum l. 18. ff. h. t.* qui textus admittunt hoc interdictum dari prædoni, contra tertium spoliantem, quasi argumento ducto a contrario sensu; aliter se res haberet in vero domino spoliante eum a quo antea spoliatus erat. Verum hoc argumenti genus parum urget in casu, quo aliter jure depositum, quod pessime videtur mandare restitutionem spoliati ante omnia.

Nihilominus tamen hæc posterior opinio verior est, cum licet textus loquantur indistincte, juris tamen ratio aliud postulat in domino, quam non domino, scilicet, quod quando constat de jure proprietatis, non sit attendenda caussa possessionis, quia hæc illi cedit, *juxta cap. 6. de caussa possess.* contrae autem hoc in casu de jure proprietatis, ex præsupposito, ut non debeat habere locum regula quæ indistincte vult restitutionem ante omnia faciendam esse: quod certe non foret sine vitio, siquidem ad possessionem nihil juris competet spoliato, eo quod constet jus proprietatis esse penes spoliantem, ut succedat regula, spoliatum dolo agere, dum petit possessionem, quam mox restituturus est, *l. 8. ff. de doli mali & met. except.* Facit quod habet, *l. 13. ff. depositi*, depositum reddendum esse deponenti, nisi aliud justior caussa exigat, ut in præsenti casu si dominus rei concurrat cum deponente. Non obstant textus primo supra adducti, quia obtinent in eo casu quo dominus non spoliavit notorium prædonem; quo etiam sensu accipienda *d. l. 7. h. t.* nimirum cum dominus non tam notorium prædonem, quam justum possessorem spoliavit possessione, uti patet ex eo quod dominus ibi privetur rei suæ dominio, quod spoliato addicitur, cum non sit verisimile Imperatorem voluisse afficere præmio prædonem notorium, qui potius pœna dignus est. Deinde non est legis fovere alicujus malitiam, sed unicuique suum tribuere: non tribueret autem si in casu quo notorius prædo est dejectus per dominum, vellet a domino restitui prædoni eam, qua antea spoliasset dominum. Sicut non obstet, quod qui vim infert, teneatur rem ablatam restituere, quia id non obtinet in domino dejiciente a sua possessione notorium prædonem, qui eumdem dominum ante dejecerat. Postremo non movet *d. l. 4. §. 26.* cum non agat de prædone, sed de possessore justo, qualis in dubio est præsumendus. Itemque minus urget quod hic dominus ex intervallo dejiciens invasorem habeatur tamquam violentus, *d. l. 3. §. 9.* Nam & ideo aliquam violentiæ admissæ pœnam meretur, non etiam possessionis privationem; quæ nullo jure adjiceretur alteri, qui prius violentiam commisaret.

29 Enimvero propter violantiæ gravitatem, quam futoris audaciam vocat Valentinianus; statuit idem Imperator *in d. l. 7. h. t.* ut si quis rem alienam mobilem vi rapere, vel immobilem, apud fiscum, vel privatum constitutam, violenter invadere ausus fuerit, post rei restitutionem, ejusdem quoque veram æstimationem, vim passo præstare compellatur; si vero invasoris res propria sit, non solum eam veteri possessori restituat, sed etiam ejus rei dominium amittat; non quidem ipso jure, sed per declaratoriam Judicis sententiam. Nec refert id sibi licere, vel non licere invasor arbitratus fuerit, dummodo rem suam esse existimaverit.

30 Nec etiam interest cujus sit conditionis invasor, nam omnes in hanc institutionem incidunt, sine exceptione sexus, ætatis, beneficii a lege tributi. Et licet interdum minoribus viginti quinque annis & militibus succurratur & permittatur in jure errare, quodque rusticis & mulieribus parcatur si legibus non obtemperaverint, id tamen non ita late accipiendum est, ut etiam in delictis & violentia excusentur; maxime cum violentiæ crimen pugnet cum jure naturali. Siquidem aliena per vim invadere naturali & divina lege prohibeatur, unde hujus juris ignorantia eos non excusat, *l. 2. Cod. de in jus voc.* Quin etiam auctoritas magistratus violatur, dum illi ipsi sibi jus dicunt.

31 Porro cum hujus constitutionis actio, ei soli detur qui possessione dejectus est, certe depositario a deponente, commodatario a commodatore, inquilino vel colono a locatore dejectis non competit, quia illi non tam possidant, quam detinent. Deinde *d. l. 7.* non modo nova, sed & pœnalis est, unde stricte accipienda. Neque etiam extendenda est, contra patrem, vel patronum rem filii vel liberti invadentes, ea potissimum ratione; quia actio quæ ex hac constitutione promanat, saltem de facto infamat, merito igitur hoc casu cessat, *l. 11. ff. de dolo. l. 2. ff. de obseq. a lib. præst.* Et experiendum erit actione in factum, concludendo hisce verbis: quare peto possessionem rei meæ mihi restitui, quia non convenit bonæ fidei, ut quis locupletetur cum jactura aliena, *arg. l. 4. §. 16. ff. de doli mali except.* Quinimo hodie generaliter cessare videtur actio *ex dicta l. 7.* ad pœnam ibi præscriptam, sed is qui vim fecit damnatur in id quod interest adversarii & extra ordinem punitur pro delicti vel facti qualitate: ut post D. Covarruv. *lib. 3. var. cap. 16. num. 7.* tradit Sarmientus *l. 2. select. interpret. cap. 13. num. 7.*

32 Ceterum pœna *d. l. 7.* recte producitur ad conductores, & eos qui res alienas precario acceperant utendas, quoniam hi invasoribus comparantur, si a domino frequentius moniti, & conventi res istas usque ad sententiam definitivam pertinaciter, & sine caussa restituere distulerint, tantæ iniquitatis suæ nomine ultra ejusdem rei restitutionem, ipsius quoque rei æstimationem domino pendere coguntur, id est, locatori, vel ei qui precario concessit, *l. pen. h. t.* ex qua ducta est *l. 34. sup. de locato*. Non enim debet conductor sine caussa retinere possessionem rei alienæ finito tempore locationis: et ea precarii natura ut penes accipientes res tamdiu sit, quamdiu is qui precibus concessit petenti, patitur: quomodo precarium statim revocari potest, *l. 1. & 2. de precario*.

32 Dico sine caussa, quia justa esse potest recusandi, ut si conductor, vel qui precario accepit, dicat probetque se ejus rei dominum esse, nam neque conductio, neque precarium rei suæ consistit, & proinde qui dominus est neque ex precario, neque ex locati actione tenetur, *l. 15. ff. depositi*. Sæpe enim fit ut ignorans, rem quis suam conducat, *l. 20. sup. de locato*. Plane si locator rejecta hac exceptione dominii tantum hoc agat, ut sibi possessionem rei locatæ petat restitui, cogetur eam conductor restituere, salva tamen ipsi sua dominii exceptione in judicio petitorio, ut habet, *text. in l. 25. supr. de locato*. Est quoque justa caussa non restituendæ rei, si res repetatur ante finitam locationem, cum conductor mercedem solverit, *l. 3. Cod. eod. tit.* Itemque si ille impensas utiles in rem conductam fecerit, quo nomine non tantum retentione uti poterit, sed ex conducto cum domino rem petente experiri, *l. 55. §. 1. & l. pen. ff. d. t. locati*.

TITULUS V.

Si per vim, vel alio modo absentis possessio perturbata sit.

1 *His tit. cohæret cum* l. ult. tit. *superioris.*
2 *Et permittit agere pro absente dejecto per quoscumque etiam servos.*
3 *Domino reverso datur actio, etiam post annum utilis.*
4 *Prætextu rescripti, nullius non convicti possessionem occupare licet.*

5 *Restituta possessione, victo superest caussa proprietatis ab eodem Judice finienda.*

1 HIc titul. pars est superioris & quodammodo cohæret cum *l. ult.* quoniam & illa, & Constitutiones hujus titul. sunt de possessione occupata absente domino, sed illa de possessione vacante, Constitutiones ex tuentur absentem, & absentis possessionem, si per vim, vel alio modo perturbatæ sint, quamque colonus vel inquilinus tenebat, aut parens, aut proximus aliquis absentis nomine.

2 Et licet regulariter nemo alieno nomine agat sine mandato, placet tamen ut absente nec mandante domino legitimæ personæ, ex interdicto momentariæ & redintagtandæ possessionis agere possint, sine ulla cunctatione, *l. 1. h. t.* debet enim hæc caussa mox audiri, & sine dilatione expediri, *juxta l. 8. tit. sup.* Placet etiam ut servus nomina absentis interdicto unde vi experiri possit, adversus invasorem vel prædonem, qui possessionem rei immobilis alienæ persuasit, turbavit, vel occupavit, quamvis servo, ut inquit *d. l.* caussas perorare fas non sit. Verum momentaneæ possessionis actio exerceri potest, per quamcumque personam, *l. ult. sup. qui legit. person. standi in judic.*

3 Interim tamen domino quolibet tempore reverso, actio recuperandæ possessionis salva manet, quia fieri potest ut restitutio propter servos infideles, vel negligentes, propinquos, vel parentes, vel proximos, vel amicos, vel colonos, vel libertos interea differatur. Ut æquum non sit ex aliena negligentia, vel malitia dominum absentem damnum pati, *lib. 1. hic in* 2. cui affinis est species, *l. ult. de acquirenda possessione*. Atque ista ratio facit, ut etiam postquam dominus redierit, possit post annum utilem experiri interdicto recuperandæ possessionis; quod certe est singulare in hac absentis possessione, quæ interversa est.

4 Adeoque absentium ratio habetur, ut ne quidem prætextu rescripti principalis, aut judicialis præcepti, illorum possessionem occupare, aut hujus statum invocare liceat, *l. 2. hoc tit.* quoniam Princeps non intelligitur suo rescripto remittere juris ordinem, qui requirit ut possessor conveniatur, res examinetur, & ex partium, id est, litigatorom assertione definiatur; quomodo præsentem esse oportet eum, adversus quem quid statuitur.

5 Ceterum hæc caussa de possessione & ejus momento ita agitatur, exercetur & expeditur, ut restituto domino, caussa proprietatis integra maneat adversario, *l. uni. sup. si de moment. poss. fuer. appell.* Idque voluit Constantinus per hæc verba, *l. 1. h. t. omnia immutilata permaneant, quæ supersunt ad litigii disceptationem*, id est, caussam proprietatis. Prius itaque de possessione sententia ferenda, eaque executioni mandata, ut is qui victus est, fungatur partibus petitoris in quæstione proprietatis, quæ etiam ab eodem Judice dicenda erit, *l. 13. sup. de rei vind.* Sic enim caussæ continentia accipitur, *in l. 10. sup. de judiciis*. Hodie taman apud eumdem Judicem non agitur de beneficii possessione, & de jure proprietatis ejusdem beneficii Ecclesiastici nam Judex Regius cognoscit de possessione. Judex varo Ecclesiasticus de proprietate, ut dictum supra.

T I T U L U S VI.

Uti possidetis.

1 *Interdictum uti possidetis differebat ab interdicto utrubi.*
2 *Hodie utriusque interdicti potestas exæquata.*
3 *Qui experiatur hoc interdicto & missie in possessionem.*
4 *An competat colono, creditori. Item fructuario.*
5 *An sequester possit hoc interdicto experiri.*
6 *Item absens cujus possessio ab alio est occupata.*
7 *An vi de possessione dejecto detur uti possidetis interdictum.*
8 *An hoc interdictum detur heredi, si defunctus in sua possessione fuerit turbatus.*
9 *An competat cessionario.*
10 *Adversus quos detur interdictum.*
11 *Quibus in rebus locum habeat hoc interdictum, an in servitutibus.*
12 *In quasi possessione jurisdictionis, & jure percipiendi decimas & reditus.*
13 *Caussa dandi hoc interdictum, & quod in eo sit officium Judicis.*
14 *Si uterque litigantium possideat & probet suam possessionem, Judex utrumque in ea tuebitur, & declarabit possidere.*
15 *Nec eo sequitur, duos in solidum possidere, sed manere suo jure.*
16 *Quomodo ex sententia intelligi possit, quis sit actor, qui reus, cum utriusque jus est par.*
17 *Quanam sit cautio præstanda, & utrum a victo vel a victore.*
18 *Contraria huic interdicto, est exceptio annalis.*
19 *Item si probetur agens vi, clam possidere.*
20 *Denique dominii exceptio recte opponitur.*

PArum prodest acquirere possessionem & recuperare, nisi ea possit defendi contra eum a quo turbatur. Quare proditum est interdictum, quod *uti possidetis* appellatur, & *utrubi*: prius competit pro possessione rerum mobilium retinenda. 1

Utriusque interdicti hæc olim fuit differentia, quod uti possidetis intardicto vinceret qui tempore reddiri interdicti rem possidebat. Utrubi interdicto, qui majore parte anni retrorsum numerati, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat.

Hodie tamen aliter observatur, nam utrinsque interdicti potestas, quantum ad possessionem pertinet, exæquata est, nempe ut victor existat tam in rebus mobilibus, quam immobilibus, qui nec vi, nec clam, nec precario ab adversario, litis contestatæ tempore detinet, *Instit. de interd. §. 5. & 6.* Novissime vero in praxi prævalet is qui, vel justiorem, vel antiquiorem possessionem probat. 2

Igitur in utroque interdicto potior est qui, nec vi, nec clam, nec precario ab altero, id est, ab adversario possidet, *l. un. h. t. in pr. & l. 1. ff. eod.* Quod si ab alio quam ab adversario possideat, non obest ei possessio naturalis, quamvis injusta, quo minus contra suum adversarium experiatur hoc interdicto, verbi gratia, si Titium vi de possessione dejeci, hoc interdicto contra te quem non dejeci uti potero, non contra Titium, *d. l. 1. §. ult.* nam hoc ipso quod possessor sum, plus juris habeo, quam ille qui non possidet. 3

Unde hoc interdictum non competit colono, aut servo cum alieno nomine possessionem teneant: neque etiam creditoribus missis in possessionem rei servandæ causa, quia non possident. Idemque & in ceteris omnibus qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est, *l. 3. ff. h. t.* Secus proinde in iis qui in possessionem missi sunt, per secundum Judicis decretum, cum apud tales non tantum vera possessio, sed & dominium constituatur, *leg. 5. ff. com. divid. leg. 15. ff. de damno infecto*. Plane & inter usufructuarios hoc interdictum reddendum erit, & si alter usumfructum, alter possessionem sibi defendat, *l. ult. ff. h. t.* cum & interdictum unde vi his dari constet, *supr. titul. 4.* nam licet vere non possideant; habentur tamen pro possessoribus, quamdiu ususfructus emolumentum ad eos pertinet, quæ res efficit, ut in plerisque partibus juris etiam pro dominis habeantur, ideoque interdicta possessoria eis accommodantur. Cujacius *lib. 9. obs. cap. 33. in fine.* 4

Quid de sequestro dicandum? Et ei non competere hoc interdictum verius puto, cum vere non possideat. Quamvis soleant Interpretes distinguere sequestrationem voluntariam, & necessariam, ut in illa possessio in sequestrem transeat, eo quod ex voluntate partium fiat, & exploratum sit, actum voluntarium necessario esse potiorem: non item in hac, videlicet necessaria quæ jubente Iudice fit. Corsius *lib. 3. miscel. cap. 2. num 11.* Gail. *lib. 1. obs. 148. num. 9.* Sed in neutra, transit possessio in sequestrem, eo quod desit titulus, & censeatur sequestratio potius custodiæ causa facta, *l. 6. ff. depositi*, ut titulum sufficientem non ponat, cum non sit verisimile, possessorem commodum possessionis velle amittere, ut hoc interdictum sequestro competere nequeat. Nisi specialiter actum sit ut possessio penes ipsum sit, *l. 39. ff. de acq. poss.* secundum cujus destinctionem accipienda est *l. 17. ff. depositi*, quæ simpliciter asserit sequestrum possidere. And. Cludius *tract. de sequestr. cap. 9. num. 18.* 5

Ceterum illi, cujus possessio ab alio occupata, cum abesset, dubium non est, quin competat hoc interdictum, cum is qui abest dicatur retinere possessionem in *l. 5. §. fin. de acq. poss.* Neque enim propterea quod 6

clam

clam alius sit possessionem ingressus, absentia sua possessio abscedit, qui nihilominus dicitur possidere, ut non sufficiat corpore quis absit a re sua, cum adsit animus retinendi possessionem, *l. 3. §. 7. ff. d. t. de acq. poss.*

7 Quod si autem absens fuerit possessionem ab alio occupatam, & reversus timore conterritus a possessore eam repetere non audeat, credibile est eum animum possidendi amisisse, *d. l. 3. §. 8. & l. 25. §. 2. ff. eod.* quo casu, ei competere hoc interdictum existimant Menochius *de retin. possess. remed. 3. num. 35.* & Paul. Busius *lib. 6. subtil. cap. 8.* propter civilem possessionem, quam a dejecto, animo retineri volunt. Cujus contrarium magis est ut obtineat videlicet hoc interdictum non competere; ex eo quod non possit dici possidere dejectus, ne animo quidem, *l. 5. ff. de usucap.* Non obstante *l. 17. ff. d. t. de acq. poss.* in qua licet is qui vi de possessione dejectus est, dicatur quasi possidere, non tamen ad vigorem hujus interdicti, sed interdicti unde vi, quod dejecto pro recuperanda possessione datur, Donellus *ad h. l. un. num. 12.*

8 Plane, neque heredi dabitur hoc interdictum, ubi defunctus in possessione sua turbatus fuit, ea ratione quod possessio, nisi naturaliter apprehensa, non transeat in heredem, *l. 23. d. t. de acq. poss.* Quod limitatur in casu quo ex statuto loci, possessio defuncti in heredem continuatur, nam cum habeatur pro possessore ex vi statuti, debet ei quoque hoc interdictum dari. Item si turbatio facta sit jacente hereditate, quia hereditas domini locum obtinet, recte dicitur hoc interdictum competere hereditario nomine, *l. 13. §. 5. ff. quod vi aut clam.* Itemque si lite jam mota defunctus decesserit, in heredem actio ex interdicto continuatur. Menoch. *d. loco rem. 3. num. 62. & seqq.* Ratio autem juris cur hoc interdictum non detur heredi, ubi defunctus turbatus fuit, non est alia, nisi quod interdictum est mere possessorium & fundatur in turbatione, quam prætendere non potest heres, qui numquam possessor fuit; quæ ratio in isto quoque casu, quo turbatio jacente hereditate facta est, militare videtur, siquidem heres non potest videri turbatus, qui tunc actu heres nondum fuit. Et fictio illa juris qua retro a morte defuncti heres fuisse dicitur, ad continuationem dominii, non possessionis, pertinet. Nihil facit, quod jacente hereditate, impleatur cœpta usucapio, quoniam hoc jure singulari receptum est, *l. 40. ff. de usucap.* Quapropter ubi jacente hereditate possessio ab altero est occupata, remediis ordinariis heredi utendum erit, ut videre est apud Menoch. *d. loco.*

9 Quæstio est, an competat hoc interdictum cessionario? Quod Menochio videtur *q. 35. n. 258. & seqq.* sub distinctione tamen, ut quatenus cessio facit transire possessionem in cessionarium (uti contingit in incorporalibus, in quibus sine alia apprehensione dicitur cessionarius consequutus jus quasi possessionis) eatenus liceat ei hoc interdicto experiri, si ab aliquo perturbetur: est enim cessio loco traditionis in incorporalibus, cum cedere sit quasi discedere, & alium suo loco ponere. Secus in rebus corporalibus; in quibus præter cessionem opus est traditione & apprehensione, eaque demum subsecuta, cessionarius agere poterit suo nomine hoc interdicto, quoniam interdicta hodie sunt actiones, & illæ cedi possunt, si traditio sit facta: quod si vero non sit facta, sed simpliciter cessio, licet cessionario cedentis nomine experiri contra turbantem, quoniam sola cessione non consequitur jus possessoris, Nat. *cons. 388.* & Sylvanus *cons. 35.*

10 Datur hoc interdictum adversus quovis modo turbantes, aut impedientes possessionis usum, *l. 3. §. 3. ff. h. t.* sive per se, sive per alium, sive extra judicium, sive in judicio: nam & contra eum qui in judicio conatur turbare possessorem, & ejus jus obscurum reddere, agi, petique potest, ut silentium imponatur; ne imposterum turbet. Quin & minantem hoc interdicto teneri existimat Menochius *dict. rem. n. 488.* si videlicet istis minis possessio impediatur, efficiaturque ut colonus metu territus non audeat colere fundum, fructusque inde percipere, *l. 3. §. 2. ff. h. t.* Alias contra prohibentem agi potest injuriarum, *l. 13. in fin. ff. de injuriis.* Sic in *l. 25. ff. De act. empt.* contra venditorem qui prohibuerat lectam uvam legere, & calcare ad exhibendum; vel injuriarum agere emptor potest, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

11 Sed videamus quibus in rebus locum habeat hoc interdictum? Et constat ex initio dictis, locum habere in rebus soli, seu in fundo, de quo agitur, *l. un. h. t. in pr.* fundum hic late accipe, ut complectatur tam ædes, quam agrum, ut *in l. 211. ff. de verb. signif.* quamvis sæpe fundus ab ædibus distinguatur; nam hoc interdictum tam in ædibus, quam in fundo proprie dicto locum habet. Itemque utile est in rebus incorporalibus veluti servitutibus, *l. ult. ff. de servit.* cui consonare videtur *l. 8. §. 5. ff. si servit. vind.* ubi si quis prohibeatur fumum immittere, vel qualiter velit suo jure uti, habet interdictum uti possidetis; quod licet in possessione fundetur, usus tamen pro possessione habetur, atque ideo interdicta quasi possessoria sunt. Costal. *ad dict. l. 8.* addit hoc interdictum competere cum aliquis turbatur in possessione jurisdictionis, pensionis capiendæ & similium rerum. Sunt quidem multa interdicta specialiter a Prætore proposita, veluti de itinere actuque privato, de fonte, de aqua quotidiana, de rivis, de cloacis; verum ut his plenius consuleretur; tum aliis servitutibus, pro quarum defensione nihil fuerat propositum, ideo generaliter interdictum uti possidetis introductum suspicor, cum non sit infrequens in jure de eadem re plures competere actiones; unam ejus rei propriam, alteram communem. Ab hac tamen sententia recedit Donellus & Gyphanius *ad l. unic. h. t.*

12 Plane & hoc interdictum pro quasi possessione jurisdictionis comparatum esse existimo, & quidem directum concedi domino turbato, in jurisdictione quam habet in certos homines, puta colonos & adscriptitios, quoniam illi pars fundi & gleba cui adscripti esse censentur, ut quod de fundo, idem de hisce servis judicandum sit. Quod si non de illis quæstio moveatur, sed de tertio aliquo, qui servitia, aut pensiones ab hujusmodi adscriptitiis, & colonis sibi deberi asserit, & ita dominum turbat, huic utile interdictum ex sententia Bartoli, Salliceti *ad hoc l. unic.* & Menochii concederem, quemadmodum & tunc, cum turbatur dominus in possessione juris percipiendi decimas ex fundis alienis, annuos reditus, vel præstationes personales, *per cap. 9. x de probat.* Guido Papæ *consult. 121.*

13 Competit autem hoc interdictum duarum rerum gratia: una & præcipua est, ut posteaquam actor possessionem suam probavit; itemque turbationem ex parte adversarii, Judex illum potiorem in soli possessione declaret, *l. 1. §. 1. & 4. ff. h. t.* Altera ut reum qui vim fecit, condemnet, ne in futurum vim faciat possidenti, eumque turbet in sua possessione; itemque damnet in id quod victori interest, quietam retinuisse possessionem; in quo continentur fructus & mercedes quibus ille caruit, quia vis ei facta est, quo minus libere uteretur, *l. 3. §. ult. ff. h. t.* Donellus ad *h. l. n. 83.*

14 Quid ergo si uterque litigantium pares proferat probationes, puta si uterque æqualibus testibus suam possessionem comprobat, vel ambo æquali titulo suam possessionem munitam ostendunt, aut æque antiquam esse demonstrant? Sane in hoc conflictu, quibusdam tutior videtur esse sententia, ut Judex neutri possessionem adjudicet & ab ea utrumque exire jubeat; quod utique in casibus maxime dubiis, quando de proprietate agitur, fieri consuevit, *l. 10. ff. De rebus dubiis.* Aliis vero magis probatur, quod Judex divisione facta, partem possessionis uni, alteri alteram assignet, quod ratio suadere videtur cum controversia aliter dirimi non potest, *arg. l. 41. ff. de hered. instit.* ubi inter duos divisa fuit hereditas. Bartol. *ad l. 3. n. 5. ff. h. t.* Menoch. *dict. rem. 3. quæst. 87. n. 7. & seqq.* Alii sentiunt, id Judicem facere debere, quod in judiciis divisoriis solet, utrum ambo ad judicium provocant, res forte dirimatur, *l. 13. & seqq. ff. De judiciis.* Quæ sententia recte procedit in juris, non autem facti quæstione, qualis præsens est. Alii possessionem sequestrari debere judicant, ne partes ad arma, & rixas deveniant, *arg. l. 15. §. 2. ff. De usufructu*, quam sententiam si admittamus æque erit incognitum quis possideat, vel non. Quare mihi magis illa probanda videtur, Judicem debere pronuntiare (si partes de eodem genere possessionis contendant) uti possidentis, ita possidetis. Comprobatur *l. 3. in pr. ff. h. t.* ubi in hoc casu quo uterque demonstravit se possidere, neuter altero potior esse dicitur, sed uterque possidere. Ex quo intelligitur hoc casu neutrum altero esse superiorem, sed utrumque vincere, id est, Judicem ita pronunciare debere, ut uter-

que in sua possessione ab altero non inquietetur: quo pertinent verba edicti, *uti eas, ædes, &c. possidetis quo minus ita possideatis vim fieri veto* Itemque verba nostræ legis, *uti possidetis fundum de quo agitur &c. Rector provinciæ vim fieri prohibebit.* Cujacius *lib. 5. obs. c. 22.*

15 At hinc sequetur, plures unam eamdemque rem in solidum possidere? Quod tamen fieri non posse supra *tit. de acq. poss. n. 13.* docui & probavi, *per l. 3. §. 5. ff. de acq. poss.* nam contra naturam est, ut cum ego aliquid teneam tu quoque id teneas; eoque referenda *l. 5. §. fin. ff. commodati.* Ubi Celsus filius scribit, duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse. Verum dicendum, quod dum Judex formulam interdicti secutus, utrumque possidere pronuntiat, non fateatur possessionem apud utrumque esse, sed quia dubium est quo jure litigatores possideant, jubet eos manere in suo jure, donec res cognoscatur, & vetat vim atque injuriam alteri ab altero fieri.

16 Interim tamen ex ea sententia intelligi non potest, uter in petitorio sit actor, & uter sit reus, cum utrimque jus sit par, & uterque possideat? In petitorio autem solus possessor est reus, *l. 1. supr. de alien. judicii mut. l. 9. ff. De rei vind.* Atqui hoc interdictum ad id comparatum, ut ex eo intelligatur uter in petitorio sit actor aut reus, ut ait Imp. *in §. retinendæ, Instit. de interd.* Hic objectioni fiet satis, si consideremus in hoc interdicto, interdum unum possidere, plerumque duos, sive duos de possessione contendere, priori casu, quo unus tantum possidet & ab altero inquietatur, facile per sententiam intelligitur quis sit possessor; sed in altero casu, quo uterque est possessor, vix ex sententia potest intelligi uter sit actor, vel reus in petitorio. Quare huic difficultati remedium adtert lex nostra, hoc nimirum, ut ex his duobus possidentibus in judicio petitorio, statim ab initio unus ab altero petat cautionem, quam si alter neget, transfertur ab eo possessio in adversarium, ut ille solus scilicet possideat qui paratus est cavere, & in tum sit reus in petitorio, alter vero qui cautionem denegavit, sit actor. Quod quidem cautionis remedium, non modo in hoc interdicto, sed & in aliis quoque actionibus & articulis juris adhiberi solet, ut videre est in *l. 5. §. 1. ff. ut legatorum nom. cav. l. 6. §. ult. ff. De Carbon. Edict.*

17 Sed quænam ea sit cautio quæri solet? sunt qui putant eam esse, quæ vulgo dicatur judicio sisti, verum ea præstari non solet a possessore rei immobilis, *l. pen. ff. De satisdat.* Quare Donellus hic intelligit cautionem judicatum solvi; sed nec ea hodie in petitorio, de quo in hac lege agitur, præstatur a reo, *§. sed hodie, Inst. De satisd.* Duarenus autem existimat cautionem esse de non inquietando, vel turbando in futurum, *lib. 1. disp. c. 22.* quam perinde victus præstare debet adversario, ut eo in posterum non inquietando in sua possessione, *arg. l. pen. ff. De aq. quot.* ubi victus tenetur cavere adversario se non impediturum eum in usu aquæ ducendæ. Verum licet hanc opinionem praxis receperit, auctore Gail. *lib. 1. observat. 16.* a theorica tamen veritate alienam Cujac. *lib. 1. sent. Pauli tit. De satisd.* recte asserit. Nam quod hæc cautio in servitutibus nominatim exigatur a victu *l. 7. & 12. ff. si servit. vind.* hoc ipsum argumentum est, in controversiis rerum corporalium, ab eo cautionem non esset exigendam. Rationem diversitatis hanc esse putat Donellus *ad hoc*, quod nihil in servitutibus sit, quod dominus confessoria servitutis actione victus restituat corpore; servitutum namque nulla est possessio, *l. ult. ff. De servit.* Et ob eam caussam in subsidium exigitur cautio a victu, quæ sit pro servitutis restitutione. At vero in rebus corporalibus rei ipsius possessio restitui potest, qua restituta frustra aliud exigitur, quod restitutionis vice fungatur. Verior igitur eorum opinio, qui cautionem rei non deteriorandæ intelligunt, quamque præstari a victore ipso volunt, quod videlicet rem, cujus possessionem obtinuit, salvam & illæsam conservabit, non vero diminuet, neque fructus ejus rei dilapidabit, donec caussa proprietatis cognita & determinata fuerit. Quocirca si non satisdat hoc modo qui victor est declaratus, transferenda est possessio in petitorem satisdantem, ita ut alteri incumbat onus probandi.

At neutro satisdante potior habatur is, qui interdicto vicerit, penes possessorem possessio remanet, cujus in pari caussa potior est conditio: Duobus vero possidentibus, juxta formulam interdicti, unum ab altero cautionem hanc exigere debere jam supra diximus, ut constare possit in petitorio judicio, cui incumbat onus probandi; quod est actoris cautionem denegantis. Eadem cautio jure desideratur a possessore, quoties hereditas petitur, & si illa non præstetur de re conservanda, in petitorem transfertur possessio hereditatis, ut alteri probandi onus incumbat, aut neutro satisdante potior est possessor, *l. 5. ff. De pet. hered.* Fachinæus *lib. 8. contr. cap. 14.*

Superest ut videamus, quæ huic interdicto contraria 18 sint. I. Exceptio præscriptionis annalis ex quo primum experiundi potestas fuit, *l. 1. in princ. ff. h. t.* tempus enim unius anni utilis visum est sufficere, cum hæc vis tanta non sit, quanta expulsiva, & respectu rei, ad quem nihil pervenit pœnalis ex hoc interdicto actio sit, quæ etiam anno concluditur. Unde eo lapsu non competet, quia intra tempus concessa, post tempus censetur denegata. Ceterum de turbatione perpetua & continua, ut & de eo quod ad turbatorem pervenit, semper potest agi, Wesembec. *ff. h. t. n. 4.*

II. Si probetur agens vi, clam, precario ab altero 19 id est, adversario possidere, secundum verba interdicti, nam taliter possidentem nulla æquitas defendit, *d. l. 1. in fin.* atque hæc exceptio non est dilatoria, sed peremptoria, eoque post litem demum contestatam est proponenda, Bart. *ad d. l. 1. §. fin. n. 4.* Vi possidere dicitur qui expulso vetere possessore rem occupat, *l. 1. §. 28. ff. De vi & vi armat.* Clam qui furtive possessionem ingressus est, domino ignorante a quo controversiam metuebat, *l. 6. ff. De acq. poss.* Precario qui precibus ab alio impetravit, ut possidere, aut uti liceret, *l. 2. in fin. ff. de precario.*

III. Notorii juris puta dominii exceptio, quæ cum 20 opponi possit interdicto unde vi, certe nihil caussæ est, quare huic interdicto retinendæ non recte objiciatur tam secundum leges, quam canones, quos *sup. tit. 4.* adduximus; Et ita Alexand. *ad l. 12. §. 1. ff. De acq. poss. n. 17.* retinendæ interdictu exceptionem dominii opponi posse admittit, eaque repelli agentem, quatenus notorie constiterit de dominio, veluti per sententiam, cum quod est permissum in eo qui gravius deliquit, uti spoliator, non debeat denegari ei qui minus deliquit, uti turbator, qua ratione illam Alexandri opinionem defendit Menochius, *d. rem. 3. n. 985.* a quo recedunt citati a Fachinæo, & ipse quoque *lib. 8. controv. c. 17.*

TITULUS VII.

De Tabulis exhibendis.

1 *Hoc interdictum datur de tabulis testamenti, aut alterius ultimæ voluntatis, justæ, vel injustæ.*
2 *An locum habeat de omni testamento perfecto, quam imperfecto.*
3 *An hoc interdictum fuerit necessarium cum sit actio ad exhibendum.*
4 *Non datur de tabulis viventis, sed defuncti. Quibus datur.*
5 *Et adversus quos.*
6 *Et ad quid condemnetur qui non exhibuit.*
7 *An hoc interdictum etiam post annum datur.*

INterdicta de quibus hactenus, aut prohibitoria sunt, 1 aut restitutoria, aut exhibitoria; conveniens est ut agatur de exhibitoriis, inter quæ primum occurrit *Interdictum de tabulis exhibendis*, quod pertinet non tantum ad testamenti tabulas, verum ad omnia, quæ caussam testamenti concernunt; ut puta codicillos & cetera, quæ ad ultimas voluntates spectant, *l. 1. §. 2. ff. h. t.* Ergo de omni ultima voluntate hoc interdictum est, neque in eo distinguitur utrum justæ an injustæ sint tabulæ, plures, an unæ, primæ, an postremæ, omnes enim exhibendas esse docet Ulpianus in *d. l. 1. §. 4.* Exhibere est ipsarum tabularum apprehendarum copiam facere, *l. 3. §. 8. ff. h. t.*

Sed quæsitum est, an de omni testamento tam perfe- 2 cto, quam imperfecto, hoc interdictum detur? Affirmat id Ulpianus in *d. l. 1. §. 5.* his verbis: *Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, sive perfectam, sive imperfectam interdictum hoc pertinere.* Negat Africanus in *l. 6. ff. ad L. Corn. de fals.* Ibid. *hoc tamen tunc verum esse cum perfectum testamentum erit; ceterum si nondum signatum fuerit magis est, ut S. C. locus non sit, nec interdictum de tabulis exhibendis locum habet;* quæ sententia Africani vera est, quoniam testamentum quod

non

non est signatum, non tam est inutile, quam nullum. Oportet igitur prius esse testamentum, idque testium signatura perfectum, ut interdicto locus sit. Quod etiam non diffitetur Ulpianus, nam quod dicat interdictum ad omnem omnino scripturam etiam imperfectam pertinere, intelligit imperfectam ob vitium aliquod civile, ut quia testamentum falsum est, injustum, vel irritum, quod utique abusive testamentum appellamus, etiam si testamentum non sit, quia imperfectum, *lib. 2. §. 1. ff. testament. quemadmodum aper.* Nihilominus ad hoc interdictum pertinet; non autem ad illud testamentum quod imperfectum est ob vitium prætorium, id est non signati testamenti, quia quod signatum non est, jam dixi aperte non esse testamentum. Quo fit ut non soleat Prætor remedia possessoria concedere, nisi prius constet testamentum fuisse signatum, *l. 23. & 29. ff. qui testam. fac. l. 2. supra de bonor. poss. secund. tab.* Remedia sunt interdicta & bonorum possessiones.

3 At quid opus erat hoc interdicto, cum alia sint juris remedia, ut rei vindicatio, & ad exhibendum actio? *l. 3. ff. quemadm. test. aper.* quia hoc interdicto tantum agitur de possessione, seu rei vindicatione, de domino: item quia actio ad exhibendum datur contra eum qui fatetur tabulas apud se esse, ut compellatur eas exhibere; sed interdictum contra eum qui negat penes se esse tabulas; *l. 2. §. ult. ff. d. t.* Item istæ actiones tantum heredi competunt, sed interdicto plenius consulitur omnibus, non tantum heredibus, sed & legatariis & fideicommissariis, ut mox dicemus. Denique actione ad exibendum petimus eas res exhiberi, quæ nostræ sunt, quasque mox sumus vindicaturi, *l. 3. §. 15. ff. h. t.* At hoc interdicto petuntur res quæ nostræ non sunt, ut tabulæ testamenti, in quibus nobis aliquid relictum est, quæ non sunt singulorum, sed universorum, quibus aliquid illic adscriptum est, *l. 2. in pr. ff. quemadm. testam. aper.*

4 Competit autem hoc interdictum, defuncto testatore, qui tabulas reliquit; reliquisse enim nihil dicitur, nisi mortuus, *d. l. 1. §. pen. ff. h. t.* Competit vero ut exhibeantur tabulæ testamenti apud Prætorem, ut ex auctoritate ejus signatores admoniti veniant ad recognoscenda signa, *l. 3. §. 9. ff. h. t.* Et exhibendæ quidem iis quibus primis, vel secundis tabulis debetur hereditas, *l. unic. h. t.* ut puta heredibus. Itemque substitutis, si casus pupillaris substitutionis extiterit, si impuberes, & in potestate patris fuerint instituti primo gradu, & decesserint intra pubertatem, quæ est species hujus rescripti. Non movet quod omnibus qui corpora tabularum sua esse dicunt, hoc interdictum non competat, ut non debeat competere heredibus, *leg. 2. ff. quemadmod. testam. aper. & l. 3. §. 5. ff. h. t.* nam illi cum hoc interdicto experiuntur, non agunt de testamento tamquam suo, seu eo, quod suum esse contendunt, sed tamquam de eo, in quo aliquid adscriptum habent, quæ hujus interdicti intentio est. Item datur legatariis & aliis quibus quid testamento vel codicillis est relictum, *d. l. 3. §. 10.* etiam sub conditione, adeo ut non debeat legatarius talis cavere restituturum se quidquid consecutus fuerit deficiente conditione, quia id in pœnam contumaciæ præstatur ab eo qui non exhibet, *d. l. 3. §. 13. ff. h. t.*

5 Datur hoc interdictum adversus eum penes quem sunt tabulæ, aut qui dolo fecit quo minus penes se essent: penes eum esse intelliguntur qui aut corpore suo eas tenet, & habet exhibendi facultatem, vel deposuit apud alium; dolo desiit tenere qui aut supprimendi animo fecit, quo minus tabulas apud se haberet, aut cum sciret legatum vel hereditatem peti, ideo tabulas aliis tradidit ne ipse conveniretur, *d. l. 3. §. 6.* Et licet hic dicatur eum teneri penes quem sunt tabulæ, sciendum est non simpliciter eum teneri, sed hac conditione dumtaxat, si aut neget se exhibere posse tabulas, aut dicat se exhibere non debere, *l. 1. §. 1.* quum adversus inficiantem hoc interdicto agitur, ut convincatur. Nam adversus confitentem illud non competit, sed extra ordinem compellitur exhibere.

6 Quod si autem hic reus convictus intra tempus præstitutum, non exhibuerit, condemnatur in id quod actoris interest, *d. l. 3.* quod adversus eum qui dolo non restituat, æstimatur quanti in litem ab actore juratum est, adversus eum autem qui non restituit culpa, quanti vere res est, quæ regula quidem obtinet in restitutoriis judiciis, quæ Judicis arbitrio non parentur, ut videatur etiam habere locum in exhibitoriis, quoniam utraque pariter ex Judicis arbitrio dent, *§. præterea, Instit. de act.*

Sed quodnam est illud tempus præstitutum? Cujacius Paulum secutus *lib. 4. sent. tit. 7. §. 6.* existimat intra annum & non ultra hoc interdictum reddi posse, quasi 7
anno concludatur, cum tamen & post annum competere constet *ex l. 3. §. pen. ff. h. t.* Unde & in hac nostra lege, substituti filiis impuberibus ad quos his decedentibus hereditas cœpit pertinere, de exhibendis tabulis interdicto uti posse, nulla habita temporis ratione dicuntur. Quod & juris ratione congruit. Nam & in honorariis actionibus, quarum nomine etiam interdicta veniunt, sic esse definiendum Cassius ait, ut quæ rei persecutionem habeant, etiam post annum darentur, *l. 35. ff. De obl. & act.* Et licet hoc interdictum in se persecutionem rei non contineat, tamen quia parte præparatorium est, ejus actionis quo postmodum rem persequi volumus, ad rei persecutionem quoque spectare intelligitur, ut sic etiam post annum detur.

TITULUS VIII.

De Liberis exhibendis seu deducendis, & de libero homine exhibendo.

1 *Interdictum de liberis exhibendis cui, & adversus quem detur.*
2 *Quid si disceptetur an filius sit in potestate, aut an filius sit.*
3 *Si probet se esse sui juris poterit hereditatem adire, & agere contra possidentem res maternas.*
4 *Contra si probetur filiusfamil. pater experitur interdicto de liberis deducendis.*
5 *Non excusat caussa in hoc interdicto: limitationes aliquot ea in re.*
6 *Maritus recte contra socerum experitur hoc interdicto, ut uxor exhibeatur.*
7 *De uxore exhibenda interdictum peculiare datur marito, & quis ea de re Judex.*
8 *Interdictum de libero homine exhibendo, cur detur & quos concernat.*
9 *Quibus detur.*
10 *Et cur creditori non detur.*
11 *Adversus quos detur hoc interdictum.*
12 *Quando cesset hoc interdictum.*
13 *An iterum detur illi qui eo egit, & ad quid.*

SEcundum exhibitorium interdictum est, *de liberis exhibendis*, quod competit ei qui dicit aliquem ut 1
filium, filiam, nepotem, neptem esse sua in potestate, *leg. 2. h. t.* continet caussam quasi proprietatis, quam ponit jus patriæ potestatis, ut matri non competat, siquidem non habeat filium in potestate. Competit vero adversus eum apud quem esse dicitur qui exhiberi desideratur, ut non competat adversus ipsum filium quem quis ducere vult, *l. 3. §. 3. ff. h. t.* uti nec adversus eum apud quem filius sua sponte manet, *l. ult. ff. eod.* ubi Venulejus rationem addit, quia filius magis apud se, quam apud eum est, in quem interdicitur; cum filius liberam facultatem abeundi, vel remanendi habeat, ut non sit ratio cur in eum interdicatur.

Quod si autem disceptetur utrum filius sit in potestate, an non sit, cessat hoc interdictum exhibitionis, & 2
Prætoris notio erit hac de re, *d. §. 3.* Liberi qui sunt in potestate, petuntur aut præjudiciis quæ sunt de statu personarum & liberales caussæ, de quibus majores Judices cognoscunt; aut interdictis, aut cognitione prætoria, *l. 1. §. 2. ff. de rei vind.* cognitio Prætoris est iis casibus, quibus Judicem non dat, ut puta si filius neget se esse in potestate patris: quod si neget se esse ejus filium, datur præjudicialis actio, similis illi quæ est de partu agnoscendo.

Itaque si filius non fuerit in potestate, non poterit 3
pater hoc interdicto experiri, ut ei exhibeatur, eique deducere filium liceat qui est sui juris. Namque cessante patria potestate filius est paterfamil. & suo nomine absque consensu patris potest recte convenire & conveniri, atque etiam sua illius jussu hereditatem adire, ut puta de rebus maternis vel materni generis; adeoque super hisce rebus si obtinuit, jure potest filius actione judicati eos convenire, qui in ea lite condemnati sunt, *l. 1. in pr. h. t.*

Quod si autem filius se patremfamil. dicat, pater vero in potestate esse contendat, & jussu suo hereditatem maternam adiisse dicat, quam filius contra petit, 4
con-

interdicto hoc in eam rem proposito, de fide intentionis utriusque quæretur, *d. l. 1. in fin. h. t.* de qua ubi cognitum fuerit, probatumque esse filiumfamil. patri ad eum ducendum, dabitur interdictum alterum *de liberis deducendis*, de quo secunda pars tit. loquitur, *& l. pen. ff. h. t.* Itaque prius interdictum, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est hujus interdicti, quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit, *l. 3. in pr. ff. h. t.*

5 Atque in hoc interdicto Prætor non admittit caussam, cur apud eum sit is qui exhiberi debet, sed omnino restituendum putavit si in potestate est: nisi mater sit quæ filium retineat, apud quam interdum magis quam apud patrem, morari filium debere justissima faciat causa, *l. 1. §. 4. & 3. ff. h. t.* Pari modo si judicatum sit non esse eum in potestate actoris, etsi per injuriam ita sit judicatum; agenti hoc interdicto objicienda erit exceptio rei judicatæ, *d. l. 1. §. 3.*

6 Danda quoque erit exceptio adversus interdictum, si forte pater eo contendat filiam suam alteri nuptam sibi exhiberi; potior enim caussa mariti, qui proinde socerum recte convenire potest, ut sibi liceat uxorem suam ducere jure mariti, si eam pater retinet, *l. 3. h. t.* bene concordans matrimonium, forte & liberis subnixum, turbetur jure patriæ potestatis: nec enim debet pater in filia quam alii nuptum dedit, acerbe exercere patriam potestatem, *d. l. 1. §. fin. & l. 2. & 11. sup. de nuptiis*. Hinc observandum hoc jure; per filiæ matrimonium non solvi patriam potestatem, *leg. 2. §. 2. ff. sol. matr.* quia si solveretur, perperam daretur exceptio hac in parte, quin etiam dicendum esset hoc interdictum frustra intentari ab eo qui non habet jus patriæ potestatis.

7 Sed qua actione experietur maritus? extraordinaria quæ competit loco interdicti, sive ut ait *l. 3. h. t.* interdicto aget *De exhibenda uxore*, adversus omnem, qui uxorem ejus invitam retinet, etiam adversus patrem uxoris, de quo in *d. l. 2.* Dico invitam, quia si volens absit uxor, aget contra eam implorando Judicis officium, sive is sit Ecclesiasticus, sive secularis. Panormit. & Butr. *ad cap. 11. v. De sponsal.* Non movet quod in caussis matrimonii Judex competens sit Ecclesiasticus, non secularis, *cap. 3. v. De judiciis. Trid. sess. 24. cap. 12. de sacram. Matr.* quia id verum est, ubi de fœdere & jure matrimonii agitur, secus ubi de recuperanda uxore, & judicium quasi possessorium intendatur: hoc enim æque per Judicem secularem exerceri potest cum nihil commune habeat possessio cum proprietate.

8 Posthæc sequitur interdictum *De libero homine exhibendo*, quod etiam est exhibitorium, & proponitur tuendæ libertatis caussa; videlicet ne homines liberi retineantur a quoquam, ut eis facultas abeundi, recedendi, vel remanendi, *l. 5. & 2. ff. h. t. lib. homine exhib.* pertinet itaque ad omnem hominem liberum, sive pubes sit, sive impubes: sive masculus, sive fœmina, sive plures: sive sui juris sit; sive alieni, hoc enim tantum spectatur, an sit liber, *l. 3. §. 1. ff. h. t.*

9 Competit hoc interdictum omnibus, nemo enim prohibendus est libertati favere, *d. l. 3. §. 9.* quomodo patri datur ut filius emancipatus exhibeatur, item matri ut exhibeatur filius, vel filia, *l. 2. h. t.* marito ut ducatur uxor, *l. 3. h. t.* quæ ad Evodium maritum scripta est. Denique cuilibet fautori tuendæ libertatis; est enim quasi publicum interdictum quod patet omnibus. Sed ubi plures sunt qui experiri eo volunt, eligendus est a Prætore ad quem res maxime pertinet, vel is qui magis est idoneus, ex conjunctione, ex fide, & dignitate, *d. l. 3. §. 12.* qui suspectus est, removetur quia per talem actorem magis periclitaretur libertas.

10 At cur creditori non datur hoc interdictum? quia ei adversus debitorem latitantem alia suppetunt remedia ex edicto Prætoris, puta ut mittatur in possessionem bonorum debitoris latitantis, *l. ult. §. ult. ff. De homin. lib. exhib.* quo nihil potest esse gravius, quia scilicet creditoris peculiariter interest, id est, agitur de ære ejus.

11 Datur adversus eum qui liberum hominem detinet invitum, scilicet dolo malo, *l. 1. in pr. ff. h. t.* quo modo non tenebitur qui habet in potestate, quia dolo malo non videtur habere qui jure suo utitur, *dict. l. 3. §. 2. ff. h. t.* quod & dicendum in eo qui filium retinet, quem non habet in potestate, nam pietas genuina efficit sine dolo malo retineri, nisi si evidens dolus intercedat.

12 Non tenetur & qui captum ab hostibus redemptum retinet; non enim dolo malo facit, *d. l. 3. §. 4.* quoniam potius in caussam pignoris censetur constitutus, quam in servilem conditionem detrusus, *l. 2. C. de postlim. revers.* quod si vere offeratur pretium, interdictum hoc locum habet, sed & si eum remiserit, pretio non accepto, dicendum est interdicto locum fore, si posteaquam semel remisit, velit retinere, *d. l. 3. §. 3.* Est & extra dolum, qui ex probabili caussa violentem detinet, uti & qui detinet liberum quem bona fide pro servo emit, *l. 4. ff. eod.* quod talis non sit pro certo liber, quo casu cum dolus absit, cessat hoc interdictum, uti & si quis nescivit apud se liberum hominem esse.

Porro ubi quis hoc interdicto agit, si alius quispiam postea eodem agere desideret, palam erit huic non facile dandum, nisi de perfidia prioris aliquid dici possit. Itaque caussa cognita amplius, quam semel, interdictum hoc erit movendum. Nam nec in publicis judiciis permittitur amplius agi, postquam semel actum est, quam si prævaricationis fuerit damnatus prior accusator. Quod si liberum hominem non exhibeat reus, litis æstimationem præstabit, atque ut eam præstet sæpius interdicto experiri licebit. Datur & in absentem, qui si non defendatur, in bona ejus eundum Labeo ait, *d. l. 3. in fin.* Est autem hoc interdictum perpetuum, quia libertati non præscribitur; neque etiam illud aufert legis Faviæ executionem. Itaque & hoc interdicto agi poterit, & nihilominus accusatio legis Faviæ institui, & vice versa, ut habet, *d. l. 3. in pr. & tit. de l. Favia de plagiariis*. 13

TITULUS IX.

De precario & Salviano interdicto.

1 *Precarium quid, & quid distet a donatione & commodato.*
2 *Quid si tempus adjectum sit precario.*
3 *Qui precario possidet interdicto uti possidetis experitur.*
4 *Cur hoc interdictum competat, quando cesset, & cum illo concurrat actio præscriptis verbis.*
5 *Quis effectus & cur dolum præstetur.*
6 *Debet in pristinam caussam restitui actor.*
7 *Hoc interdictum est perpetuum & datur etiam heredi contra heredes ejus qui precario rogavit.*
8 *Habitatio interdicto de precario ab herede repeti potest.*
9 *Salvianum interdictum unde appellatum, cui datur & ad quid.*
10 *Quæ res tacito pignori teneantur pro mercede fundi locati.*
11 *Cur hoc interdictum fuerit necessarium, cum extaret actio Serviana. Quæ utriusque differentia & n. 12.*
12 *Sensus l. 1. h. t. adversus quem detur interdictum Salvianum.*
14 *Utile Salvianum omnibus creditoribus datur contra quemlibet extraneum pignoris possessorem.*
15 *Directum Salvianum datur etiam adversus colonum partiarium.*
16 *Quid si duobus res sit in solidum obligata, aut pro partibus tantum.*

DUo hic proponuntur interdicta restitutoria, prius est, *de precario*, quod a precibus nomen habet, id nempe quod precibus petenti utendum gratuito conceditur, tam diu, quam is qui concessit patitur. Quod genus liberalitatis affine est commodato & donationi, sed per repetitionem rei datæ distinguitur a donatione, quæ transfert dominium, & per concessionem ad libitum revocabilem, distat a commodato, quod continet concessionem usus, certo fine & modo præstituto, *l. 1. & 2. ff. h. tit. de precario, l. 17. §. 3. ff. commodati.* 1

Est igitur precarium species liberalitatis, sed quæ statim & intempestive revocari potest, si statim is qui concessit mutaverit voluntatem, eaque est natura precarii; alioqui aliud negotium est: ideoque nulla vis est hujus conventionis, ut ad certum tempus precario possidere liceat, *l. 12. ff. h. t. De precario*, cum non liceat invito domino rem possidere. Etenim qui precario rem tenet, non possidet ipse, sed per eum dominus: Qui fit tamen, ut Ulpianus & Pomponius, ad tempus rogari, & finito tempore precarium renovari, & in longum tempus concedi, & ab eo qui rogavit possideri, efficiat *in l. 4. §. ult. & l. 5. & l. 8. §. 7.* 2

§. 7. *ff. d. t.* & Celsus etiam *in d. l.* ea. §. 1. subjiciat, precarii rogatio ad heredem ejus qui precario concessit, transit: ed heredem autem ejus qui precario rogavit, non transit, quippe ipsi dumtaxet, non etiam heredi ejus concessa possessio est. Sed componi potest hęc difficultas, hoc modo, ut dicamus ex neture precarii proprium esse, certum tempus utendi non præscribere, aut legem, ut non liceet revocare intre illud tempus: verumtamen & posse concedi in longum tempus & breve, sed non ideo minus in potestate dantis repetere cum voluerit.

3 Igitur qui precario rogavit, & a domino impetravit ut sibi possidere liceret, adeo nanciscitur possessionem, ut interdicto uti possidetis contra quoscumque turbantes experiri possit, *l. 1. §. ult. ff. uti poss. l. 15. §. 5. & ff. de prec.* Alias si cui nominatim non fuit precario concessa possessio, nullatenus ei acquiritur, uti nec illi cui concessum ut precario ad tempus in fundo moretur, *l. 6. §. 2. ff. de prec.* Hinc fit quod vitiose possidere dicatur, qui precario tenet, instar ejus qui vi, aut clam tenet, *l. 13. §. 1. ff. de acq. poss.* respectu videlicet precerii auctoris, vel quod verius, respectu civilis possessionis, quæ ad usucapionem requiritur, nam ille qui precario possidet, usucapere non potest, *l. 10. si servit. vind. l. 21. ff. de divers. & temp. præsc.*

4 Merito autem hoc interdictum de precario, est introductum, quia nulla eo nomine ab initio juris civilis actio prodita est, quia magis ad beneficii caussam, quam negotii contracti spectat precarii conditio, *l. 14. ff. de precario*, competit autem hoc interdictum, si nihil cautum est de restitutione; nam si concedendo precarium, cautum fuit de restitutione ex ea augetur, *l. 15. §. 3. ff. d. t.* videtur enim qui ita sibi cavit, renuntiasse auxilio Prætoris, & civile elegisse. Itemque competit condictio incerti præscriptis verbis, quæ ex bona fide oritur, potius ex tacito negotio, quam ex gesto & conventione quæ non exprimitur, *l. 2. §. 1. l. 19. §. fin. ff. eod.* Tacita enim hæc conventio in precario dando inest, quod is qui det utendum, ita dat, ut declaret se dominium non transferre, sed uti is qui accepit: usus autem finis sit, cum danti videbitur, quia & dominus manet, & æquum est, unumquemque tamdiu liberalitate nostra uti quamdiu velimus, *l. 15. in pr. ff. d. t.*

5 Itaque non tantum interdicto, sed & præscriptis verbis actione licet experiri, & utriusque idem hic est finis & effectus, ut qui precario dedit, quando placuerit revocet possessionem, & rem ab eo qui eam accepit, si penes se rem habeet, aut dolo habere desierit, *l. 8. §. 3. d. tit.* ubi notandum quod culpam non præstet is qui precario rogavit: sed solum dolum, quamquam is qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam præstet, nec immerito dolum solum præstat is qui precario eccepit, cum totum hoc ex liberalitate descendat ejus qui precario concessit & satis si dolus, & culpa dolo proxima præstetur. At is qui commodato dedit, cum in eo grevetur quod ante usum finitum non possit revocare, sublevandus saltem erat in eo, quod & ad culpam etiam levem agat.

6 Sed cum dicimus dolum & culpam latam in restitutionem venire, accipiendum est ante interdictum, nam post illud si quis moram faciat precario, & dolum & culpam, & omnem caussam debebit præstare, ne mora obsit concedenti, *d. l. 8. §. 5.* quod si non faciat, in id condemnabitur quod agentis interest, ei rem restitui, ex eo tempore a quo res petita & interdictum editum est. Unde & fructus ex die interdicti editi præstabuntur, quodve ex re natum erit, cumque omni caussa, *d. l. 8. §. 4. & l. 10.*

7 Cum enim nonnumquam in longum tempus precarium concedatur, æquum est, ut etiam post annum hoc interdictum competet, *d. l. 8. §. 7.* eoque experiatur & is qui precario dedit, & heres ejus, ad quem precarium transiit, nam & ab eo is qui rogavit precario habere videretur, *d. l. 8. §. 2.* Et ita contre eccipientem & contre heredes quoque ejus hoc interdictum redditur, licet enim precaria possessio non transeat in heredem ejus qui precario rogavit, quia nullæ ejus preces adhibitæ sunt, nec convenit beneficium extendi, tamen ipse heres convenitur ex persona defuncti, non ex sua, sive rem habeat, sive desierit dolo habere: ex dolo autem defuncti, quatenus ad eum pervenit, *d. l. 8. §. ult.*

8 Quo pertinet decisio nostræ *l. 2. h. t.* cum enim Titius precariam ædium habitationem accepisset, paulo post decessit, sic ut finitum sit precarium morte Titii, unde quæsitum an heredes ejus hoc interdicto teneantur ad restituendum habitaculum, & rescribunt Impp. teneri, nempe ex persona defuncti, non ex sua quia heres in precarium non succedit, sed finitum est morte ejus cui concessum; ideo restituere debet alienum, in quo nullum jus ei est, *leg. 10. ff. de divers. & temp. præsc.* & ad id cogi potest interdicto, quoniam rem habet, & ejus restituendi facultatem.

Secundum interdictum est *Salvianum*, quod ita ap- 9
pellatum videtur a Salvio Juliano J. C. qui edictum perpetuum jussu Imperatoris Adriani composuit, & prætoriis interdictis hoc adjecit, qua de caussa in Pandectis in ultimum locum est rejectum, ita Jul. Pacius, & Cujacius hic. Hoc interdictum restitutorium est, & comparatum adipiscendæ possessionis caussa, datque locatori adversus conductorem, eumdemque debitorem, de rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis pro mercedibus fundi, ne defraudetur, *l. 1. h. t. §. adipiscendæ, in fin. Instit. de interd.*

Res coloni expressa conventione, pignoris jure pro 10
mercedibus fundi domino tenentur: nec enim invecta in prædium rusticum tacite pignori esse videntur, sed ea tantum quæ ibi nata sunt, quales sunt fructus fundi, & hoc domino fundi sive locatori sufficere debet, *l. 5. 6. 7. in quib. caus. pign.* At invecta & illata in prædium urbanum tacite pignori, pro mercede fundi locati, obligata sunt, cujus rei rationem supra attigimus, *tit. de locato, num. 13.*

Verum in rebus novis constituendis, cum magna uti- 11
litas esse debeat, videamus cur hoc interdictum fuerit necessarium; cum extaret actio Serviana, ut ex rebus invectis in fundum a colono possit locatori satisfieri, *§. item Serviana, Inst. de act.* Advertendum hic est, apud veteres frequentissimum fuisse usum locationis agrorum, & ideo ut pensio salva esset, locator obligari sibi curabat res coloni, & potissimum quæ in fundum inductæ & illatæ fuerant, *l. 4. ff. d. t. in quib. caus. pign.* quia vero actio quæ super jure pignoris nitebatur in magnas difficultates non raro conjiciebat creditorem, quia inprimis ea obtinere non poterat, nisi probando rem tempore obligationis fuisse in dominio oppignorantis, *l. 15. §. 1. ff. de pignor.* quod quidem dominium non raro in dubium revocabatur ab eo, ad quem res hujusmodi pervenerant; ad hæc ergo incommoda tollenda, quæ cum frequentissima essent & reipublicæ noxia, ideo Salvianum inventum, quo interdicto cautum esset locatori, eique satis esset simpliciter probare rem a debitore fuisse possessam, eamque ut sibi hypothecatam facile consequeretur.

Igitur cum hoc interdicto Gordianus Imp. *in h. t. l. 1.* 12
consulere voluerit locatori, non debet aliis prodesse, de quibus non facit mentionem; præterea cum locator persequatur possessionem rerum, quæ ei pro mercede pignori obligatæ sunt adversus conductorem eumdemque debitorem; non est ratio, ut etiam adversus extraneum rei possessorem experietur hoc interdicto, sed Serviana actione, vel quæ ad exemplum ejus instituitur. Nam quid quæso, operaretur dictio ista taxativa: *tantummodo, adversus conductorem, debitoremve*, si idem esset in quocumque rerum obligatarum possessore? Sensus itaque nostræ legis est, quod si debitor qui locatori aliqua oppignoravit, ea postea alicui tertio vendiderit, Salvianum adversus solum conductorem, qui debitor est: sed actio Serviana contra tertium illum emptorem detur.

Quæ differentia Salviani & Servianæ, hæc *d. l. 1.* 13
colligitur, itemque ratio differentiæ, hæc nimirum, quod Serviana sit actio in rem, & vindicet possessionem a quolibet possessore; interdum autem Salvianum sit in personam conceptum, adversus conductorem ipsum, adipiscendæ possessionis causa, ut restituatur.

Nec adversatur *l. 1. §. 1. ff. h. t. de Salviano interdict.* 14
ubi Julianus adversus extraneum in quem pignus est translatum, Salvianum dari scribit: quia de utili loquitur, quod utilitatis caussa ad exemplum directi interdicti redditur. Manet igitur verum, directum Salvianum competere solum locatori rustici prędii, non etiam prędii urbani contre conductorem, qui debitor est, quia si debitor non esset, non foret opus isto interdicto. Utile vero etiam locatori prædii urbani, contre inquilinum competere constat, pro rebus invectis & illatis, pignorique obligatis, pro pensione domus locatæ. Placuit etiam utile dari creditori cuilibet, non tantum contra debi-

debitorem, qui ex qualibet caussa rem obligavit, sed ut dixi, adversus quemlibet extraneum possessorem rerum debitoris pignori obligatarum, *d. l. 1. ff. & l. 1. Cod. h. t.* ibi Accurs. Donellus, Gyphanius, Menoch. *tom. 3. adipis. n. 2*5. Cujacius *lib. 5. obs. cap.* 24. Dissentit Fachinæus *lib. 8. contr. cap.* 92.

15 Plane puto verissimum esse etiam adversus partiarium colonum directum Salvianum dari, cum in dictis textibus nulla inter colonos constituatur differentia. Et licet partiarius colonus, magis cum locatore socius sit, propterea quod lucrum & damnum cum illo partitur, *l. 25. §. 6. ff. locati*, non ideo tamen colonus esse desinit, siquidem domino fundi tertiam vel dimidiam fructuum partem pro mercede annua præstat, de qua ut certior sit dominus, jure habet ejus bona tacito pignori sibi obligata.

16 Ceterum si duobus vel pluribus eadem res in solidum obligata sit pignoris nomine, Salviano interdicto agere possunt omnes, adversus extraneum & possessionem ejus rei avocare: sed in casu, quo inter duos locatores disceptatur, potior est conditio possessoris; si vero inter eos convenerit, ut pro partibus tantum res obligata sit, non erit locus Salviano, sed uterque dominus inter se pro suis partibus agere potest, actione Serviana, *l. 1. §. 1. ff. h. t. de Salviano*, Quia in Serviana de jure quæritur, jus autem pignoris de quo agitur intellectu dividi potest, & cuique domino pro sua parte adjudicari: in Salviano autem interdicto de solida possessione agitur, non quæsito partium jure, cujus cum sit par caussa, melior est futura occupantis conditio, quia possessio, res facti est, quæ nonis rei individua est, ut vel nulla ex parte, vel in solidum habenda sit, *d. l. 2. §. 1. & l. 2. ff. d. t. l. 10. ff. de pignorib.* Cujacius *d. loco*.

TITULUS X.

De Ædificiis privatis.

1 *Continuatio, & an quis cogatur nova ædificare, aut collapsa reficere.*

2 *Quam is formam servare debet in ædificando tam juxta publica, quam privata ædificia.*

3 *Quod spatium inter ædificia sit relinquendum, & nihil auferendum de prospectu maris, aut de platea publica.*

4 *Forma in extruendis balneis & connumerandis ædificiis. Et quod camerationes sint firmiores.*

5 *Quæ forma servanda in construendis mænianis. Quæ illa sint.*

6 *Muris fundos cingere licet, non tamen ad æmulationem alterius.*

7 *Destruere quis domum suam non potest, ornatum tamen domus, ad aliam suam domum transferre potest.*

8 *Legatum, aut venditio materiæ ædibus detractæ an valeat.*

9 *An maritus ea quæ ad ornatum rei dotalis astraxerit, possit detrahere.*

10 *Magistratus curare debet ut restituantur ædificia collapsa.*

11 *An liceat privato hortum facere in eo solo, in quo fuit domus ruinam passa.*

12 *Quid si domus communis refectione egeat, & unus sociorum interpellatus detrectet impensas conferre in refectionem, quomodo consulatur reficienti.*

13 *Quid si non ut socius ædificium refecit, sed ut in solidum usurparet.*

1 RECte in hac juris parte, quæ est de interdictis, tractatur *de ædificiis privatis*, de quibus comparata sunt varia interdicta, veluti de novi operis nunciatione, de damno infecto, quod vi aut clam, de cloacis, de operibus & locis publicis, quorum quædam sunt restitutoria; alia prohibitoria. Hoc autem titul. agitur de forma & modo privatorum ædificiorum, atque de iis construendis, reficiendis, demoliendis, vel non diruendis, aut transferendis.

Primo itaque videndum, an quis cogatur novas ædes construere, aut dirutas reparare? Imperatores hic distinguunt inter incolas civitatis, & curiales, ut incolæ, & municipes cujuscumque civitatis ad antiquarum suarum ædium reperationem, non ad novarum constructionem teneantur: at vero curiales etiam inviti non solum domos vetustate collapsas reparare coguntur, sed & de novo sibi ædificare, si domibus careant, *l. 8. h. t.* quas proprias habere maxime convenit, propter perpetua onera, quæ circa curiam civitatis subeunt.

Porro qui proprias domos renovare, aut novas ædificare cupiunt, veterem ædificandi modum non excedent, aut lumen vel prospectum vicinis auferent; nisi eis illud liceat ex pacto vel stipulatione, nam servanda est conventio, si placuerit vicinis, ut luminibus vel prospectui ipsorum officere liceat, *l. 13. in pr. h. t.* Alias si qui contra servitutem debitam ædificaverint, in vicinorum fraudem, novum opus suis sumptibus tollere debent, *l. 5. & 9. sup. de servit.* Et novum opus nunciari potest si quid fiat contra modum ædificiorum, *l. 5. §. 16. ff. de novi oper. nunt.* Modus autem hic est, ut in ædificando juxta publicas ædes, intermittatur spatium xv. pedum, *l. 9. h. t.* inter vicinorum ædes xxii. *l. 12. §. 2. hoc tit.* ut tali intervallo & publicæ ædes vindicentur a periculo incendii, & privatus ædificator, velut perpetam fabricato loco, destructionis quandoque futuræ non timeat detrimentum, *dict. lib. 9.* 2

Qui autem hoc in posterum observaverit, permissum ei est ex Constitutione Zenonis *in d. l. 12. §. 2.* in quamcumque voluerit altitudinem domum tollere, & fenestras fabricare, tam prospectivas, quam luciferas; sic tamen ut vicino gratissimum in mare prospectum quem habet, ne auferat: quod si vero auferre voluerit, necesse est 100. pedum spatium relinquat, nisi prospectus sit ex culinis, vel latrinis, quia tunc sufficiunt 12. pedes, *d. l. 12. §. 4.* nisi hac in re servituris jure aliud constitutum. Plane si inter ædes antiquas & vicinas interjectus sit angiportus, aut platea latior 12. pedibus, non licet ædificanti, hujus angiportus vel plateæ partem auferre, & tantum 12. pedes intermittere inter suas & vicini ædes. Hæc & plura alia quæ sola lectione indigent & continentur in dicta Zenonis Constitutione, observari vult Justinianus, non modo in urbe regia, verum etiam in provincialibus urbibus, *l. 13. h. t.* cujus etiam mentionem facit *in Novell. 63.* ubi prohibet extructionem parietis temporarii, quem quidam erigebant in fraudem vicinorum, ut eis auferrent directum maris prospectum, quasi obtento velo, & intermisso quidem spatio centum pedum, sed interea postea ædificium extruebant. 3

Cavendum igitur ne in fraudem vicinorum, ædificium extruatur, vel extollatur ultra usitatum altitudinis modum, qui olim ex L. Julia fuit 70. pedum, auctore Strabone, & ex constitutione Trajani est 60. pedum, nam altiora ædificia facile ruinam patiuntur, & vicinis gravissimum damnum adferunt casu suo. Ideo Principes altitudinem ædificiorum cohibuerunt, qua de re Tacitus & Suetonius, & alii observante Brissonio *l. 1. c. 1.* Eo pertinet *l. 1. h. t.* quæ & balneum extruere, & ædificium ei superponere unicuique in suo solo licere ait dummodo formam servet, qua ceteris super balneum ædificare permittitur, id est, ut illud concameret, structili opere, quo ædificium, & firmius & tutius sit ab incendiis, & modum usitatum ædificandi non excedat. Nota concamerationes esse firmiores & diuturniores, quam sint contignationes, aut coassationes, quæ plano pede fiunt, & operis suspensione ipsa, concamerationes superiores minus onerant inferiora ædificia; & inferiores oneri ferendo aptiores sunt, ut Vitruvius dicit *lib. 6. cap. ultim.* 4

Plane & mæniana licite extruuntur, si invicem opposita habeant inter se spatium 10. pedum liberi aeris, *l. 11. h. t.* & opposita sint publicis ædificiis, ab iis distent 15. pedes, atque in illis construendis servetur forma eorum, quæ vocantur Romanensia, *in d. l. 12. §. 4. h. t.* ne videlicet fiant ex solis lignis, aut tabulis, neque imponantur columnis, aut parietibus rectis, neque scalæ in plateis ponantur, quibus ascendatur ad mæniana; sed omnino aer liber maneat & via non coangustetur; ideoque si via, vel angiportus non sit latior decem pedibus, a neutra parte fieri conceditur. Et si contra hanc formam mæniana fuerint extructa destruentur, & insuper ædificii dominus 10. libris auri mulctatur, architectus tantumdem præstat, & artifex qui si inopia laboret, fustibus cæditur, & in exilium mittitur, *d. §. 5.* sunt autem mæniana, vel solaria, quæ tignis extra murum projectis, tabulisque superpositis inædificantur supra publicum, ut inde liceat spectare. Suggrundia vero sunt tecti partes prominentiores, ex quibus 5

Im-

imbrices aquam & stillicidium in impluvium remittunt, *l.242. §.1. ff. de verb. signif.*

6 Præterea licet cuique sui fundi loca, murali ambitu vallare, & includere, propter crebras hostium & prædonum incursiones, *l.10. h. t.* Nam privatum opus novum etiam sine Principis auctoritate facere licet, nisi id faciat ad æmulationem vel injuriam alterius, *l. 3. ff. de oper. publ.* quod variis modis solet accidere quos refert Gail. *lib.1. obs.69.* Interest tamen reipubl. ne quilibet villam suam, aut vicum fossa, aut forti muro propria auctoritate muniat, quoniam illud tantum toparchis & dominis castrorum licet. Plane cuique Principi, aut libero populo, licet se munire in finibus territorii, contra vicinos alterius territorii: Simancas *de rei publ. lib. 8. c. 14.*

7 Hactenus de extruendis ædificiis, nunc de non diruendis aut transferendis, sed de iis conservandis videamus. Et quamvis jure naturali & civili rei suæ quisque sit moderator & arbiter, *l.21. sup. mandati*, tamen hoc temperatur etiam circa ædificia, quippe quæ non licet dominis destruere, neque marmora, aut columnas ex ipsis ædificiis detrahere negotiandi caussa, *l.2. h. t.* multo minus ea civitate ad rura transferre. Interest enim Reipubl. publicum civitatis aspectum ruinis non deformari. Quod ita cautum edicto Divi Vespasiani, & Senatusconsulto, de quo Cujac. *lib. 16. obs. c. 26.* Ceterum de civitate una in aliam, de domo in aliam transferre quædam licere exceptum est, dummodo, statuæ & columnæ quæ transferuntur, sumantur ex parietibus labentibus, & in alia ejusdem domini possessione reponantur, quoniam utrobique hæc esse publicum decus est, *l.6. h. t.* cui non adversatur *l.7. C. eod.* quæ non loquitur de rudi & infecta materia, ut quidam putant, sed de columnis ipsis integris & statuis, quas nemo transferre vel auferre potest, ex eadem provincia; excipe, ut dixi, nisi forte dominus ædificii de domo sua, in aliam æque suam, ornamenta ista transferre velit, quod ei permissum est, *d. l.6.* dummodo non admisceatur alia materia ex illius civitatis ædificiis sumpta.

8 Huc pertinet quod ea quæ ædibus juncta fixaque sunt, legari non possint, adeo ut non convalescat legatum, si postea separata fuerint, propter regulam Catonianam, quæ non vult ex postfacto ea convalescere, quæ ab initio non valuerunt: nisi relicta fuerint sub conditione, *l.41. in princ. & §. 1. & 2. ff. de leg.* Nam si existentis conditionis tempore res nostra esse desierit, vel ædibus juncta non sit, utile erit legatum, sicut & stipulatio & emptio, *l.98. ff. de verb. obligat.* Alias tantum abest ut subsistat emptio domus negotiandi caussa, ut emptor & venditor singuli pretium, quo domus vel ejus pars distracta sit, fisco inferre cogantur, cum si emptor jam duplum solvit, simplum repeter a venditore, *l.52. de contr. empt. l. ult. ff. de damno infecto.*

9 Nec prædictis obstat, *l.45. ff. de donat. inter virum & uxorem*, cujus species fusius repetitur in *l.43. §.1. ff. de leg. 1.* ubi maritus sumptu suo æstivam domum ædificaverat in uxoris hortis, quos in dotem acceperat; certum est illam domunculam solo cedere, ac proinde donatam mulieri videri, nec posse revocari: interim permittitur marito ea detrahere quæ usui ejus futura sint, modo id faciat sine incommodo principalis ædificii & damnu ipsius mulieris: & recte, nec est quod maritus metuere debeat S.C. quod detrahentibus negotiationis caussa occurrit, cum ipse non lucri caussa, sed usus sui gratia quædam ad ornatum & otiosum domus cultum detraxerit, illæsa re dotali, & ideo legare eum ornatum alteri potuit, *d. §. 5.*

10 Cum itaque juris ratio, non deformandi ruinis urbem publica sit, poterunt Magistratus inspectis ædificiis, dominos eorum caussa cognita compellere, ea reficere, detrectantem competenti remediu cogere, sive possessores curiales sint, sive non, *l. 8. hoc tit.* de qua supra. Hinc probanda videtur consuetudo civitatis, quæ permittit collapsis ædificiis areas vendere, ædificare volentibus, is enim venditionis finis ut ædificetur. Sic Vespasianus, ut refert Suetonius, privatis ædificare volentibus concessit areas vacuas occupare.

11 An ergo non licebis privato ex ruina domus, hortum facere? Et hoc an ei licere debeat Præses provinciæ caussa cognita æstimabit, & ante omnia dispicier an casu domus corruerit, & an conveniat eamdem ædificii faciem in civitate restituere, aut in hortum converte-re, & quid in eodem controversiæ genere frequenter in oppidu observatum fuerit, denique iis probatis exquiret Magistratuum municipalium & vicinorum consensum, *l.3. h. t.* Nam vicinorum plerumque interest ædes vicinas restitui, quoniam eis forte debetur servitus oneris ferendi, is enim, cujus sunt ædes quæ serviunt, debet columnam & parietem restituere, qui onus vicinarum ædium ferat, *l.33. ff. de servit. urban.*

Plane prædicta ratio, publicum civitatis aspectum 12
conservandi, obtinet etiam in ædificio communi, ad cujus proinde refectionem tenentur plures domini pro parte dominii. Quod si unus interpellatus detrectet pro parte sua impensas ad refectionem necessarias conferre, alter potest de suo reficere, & nisi socius ædificio jam perfecto, pro sua portione impensas cum usuris centesimis, intra quatuor menses restituat, jus dominii pro solido sibi vindicare poterit, in eo ædificio, vel illud retinere, quousque recuperet impensas, si eas malit, *l.4. h. t.* potest quoque hoc remedio omisso cum socii sint, pro socio actione petere quod sua interest, *l.52. §. ibidem respondit, ff. pro socio*, aut actione communi dividundo agere, *l. 32. ff. de damno infecto*, aut interdicto uti possidetis experiri, *l. 12. ff. com. divid.* Addit Molinæus *in tract. de usur. n. 57.* casum hunc centesimæ cum pœna commissionis dominii, hodie in foro amplius non frequentari, quod tamen non ubique receptum existimo. Hinc etiam prospectum est Reipublicæ, quæ domum sumptu publico extruxit, ut si dominus domus intra tempus constitutum pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit, jure eam domum Respublica distrahit; *l.46. §. de damno infecto.*

Ceterum si quis non ut socius vel collega, communis 13
operis sollicitudine, in eo ædificiu balneum suis sumptibus extruxerit, ea mente ut sumptuum partem non reciperet, sed ut totius loci dominium usucaperet, & postea collapsum balneum proprio nomine refabricare enixus est, cum improbe id fecerit, un quidem impensas repetet, *l. 5. h. t.* cum illæ non debeantur malæ fidei possessori, qui sciens prudensque in alieno solo vel communi ædificat, domino, vel socio prius non admonito: ædificium enim cedit, solo adeo ut materiam vindicare non possit, licet dirutum sit ædificium. Nam scienti alienum solum esse, vel commune, objici potest culpa, quod temere ædificaverit in eo solo, quod intelligebat alienum esse, *Instit. de rer. divis. §. ex diverso.* Sed quod dictum est huic mala fide reficienti impensas non restitui, distinctionem quamdam recipit, de qua egimus *sup. de rei vind. n. 29. & seqq.*

TITULUS XI.

De novi operis nuntiatione.

1 *Continuatio, & quis novum opus facere dicatur.*
2 *Edictum de novi operis nuntiatione, ad qua ædificia pertineat, & adversus quos competat.*
3 *Quæ personæ novum opus nuntiare possint, & quid de usufructuario.*
4 *An is qui servitutem habet, possit opus nuntiare.*
5 *An pupillo danda sit novi operis nuntiationis executio.*
6 *Item adulto habenti curatorem.*
7 *Servo aut mulieri.*
8 *Quibus personis nuntiare novum opus potest.*
Quid si plurium res sit.
9 *An socio recte nuntiare possit.*
10 *Nuntiatio in re præsenti fieri debet in loco operis.*
11 *Quot sint species novi operis nuntiationis, & quæ potior.*
12 *Quo tempore fieri possit nuntiatio.*
13 *Effectus nuntiationis novi operis, intermitti opus, posteaque ædificatum demoliendum.*
14 *Lis de operis nuntiatione intra tres menses finienda; quid si id fieri non possit, & quid hodie.*
15 *Nuntiatio simplex possessionem transfert, quænam hujus rei sit ratio.*
16 *Ædificans post nuntiationem cogitur ædificium demoliri.*
17 *An si appareat notorie injusta nuntiatio, prohibitus recte pergat ædificare.*
18 *An possit nuntians propria auctoritate ædificium destruere.*
19 *Nuntiatio tollitur remissione, quæ tripliciter fit.*

20 *Nuntiatio olim morte tollebatur, hodie nequaquam.*
21 *Item morte nuntiantis, non ejus cui nuntiatum est: & quæ ratio illius.*
22 *Denique remissa censetur nuntiatio, si actor non juret de calumnia.*

1 HUnc tit. cum priore aliqui conjungunt, quia ad ędificia privata pertinet *novi operis nuntiatio*, quę nihil aliud est, quam solemnis quædam prohibitio vicino facta, ne in opera inchoato pergat, donec de jure ædificationis constet. Utile itaque hoc interdictum, sive intra sive extra oppida novum opus fiat; novum autem opus facere videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat in damnum vicini, *l. 1. §. 11. ff. hoc tit.* quomodo ædificium vetus fulcienti, non est quod nuntietur, cum hic non opus novum faciat, sed veteri sustinendo remedium adhibeat, §. 13.

2 Unde hoc edictum prohibitorium, ut non omnia opera complectitur, sed ea tantum quę solo conjuncta sunt, quorum ædificatio, vel demolitio videtur opus novum continere; idcirco placuit, si quis messem faciat, arboremvè succidat, vineam putet, quemquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere, quia ad ea opera quę in solo fiunt, pertinet, §. 12. Preterea tantum indictum est adversus futura opera impedienda, non adversus præterita, hoc est, adversus ea quæ nondum facta sunt, ne fiant: nam si quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit, cessat hoc edictum, & ad interdictum quod vi aut clam recurritur, quo restituitur si quid illicite factum sit, *d. l. 1. §. 1.*

3 Porro juris nostri conservandi, aut damni depellendi causa, opus novum nuntiare potest is, ad quem res pertinet, *d. l. 1. §. pen.* Igitur bonæ fidei possessor, ad quem etiam res pertinere videtur, *l. 181. ff. de verb. sign.* & is qui jus servitutis, aut illius detentionem habet aut pignoratum prædium, nuntiare poterit, quia illis dantur actiones utiles, *l. 9. §. h. t.* Item si in publico aliquid fiat, omnes cives opus novum nuntiare possunt, propterea quod interest reipubl. suæ caussæ defensionem quamplurimis patere; & quia ipsorum quoque civium singulorum interest, ne quid detrimenti respublica capiat, *l. 3. in fin. & l. 4. ff. hoc tit.* nuntiat & superficiarius, *d. l. 3. §. 3.*

Item usufructuarius, non tam suo, quam procuratorio nomine, *d. l. 1. §. ult.* Non obstat *l. un. §. 4. ff. de remiss.* ubi Julianus ait fructuario vindicandarum servitutum jus esse, secundum quod opus novum nuntiare poterit vicino, & remissio utilis erit. Nam Cujacio placuit illic Juliani sententiam referri, non etiam probari ab Ulpiano, *lib. 1. obs. 16.* quæ interpretatio si violenta videatur, potest *d. §. 4.* commode accipi de usufructuario, qui tamquam procurator proprietarii, in rem tamen suam, novum opus nuntiat. Verum & procurator, & qui alieno nomine nuntiat, necesse habet satisdare rem ratam dominum habiturum, *l. 5. §. 18. & l. 13. ff. h. t.* & si de mandato constet. Potest & nuntiare novum opus, non solum vicinus proximus, sed inferior superioribus facientibus novum. Nam & servitutes quædam intervenientibus mediis locis vel publicis, vel privatis esse possunt, *l. 8. d. t.*

4 Sed videamus an indistincte verum sit, opus novum nuntiare posse qui servitutem habet? Affirmat Ulpian. *in l. un. ff. de remissionib.* verba sunt: *Jus habet opus novum nuntiandi, qui aut dominium, aut servitutem habet.* Itemque in *l. 6. §. fin. ff. si servit. vind.* eum qui servitutem habet, eam vindicare posse, si in exercitio servitutis impediatur, aut opus novum nuntiare posse ait. Interpretes hic distinguunt inter urbanam & rusticam. ita ut is novum opus nuntiare possit, cui debetur servitus a prædio urbano, non item cui debetur a rustico, *per l. 14. ff. h. tit.* quæ de servitute rustica loquitur. Duarenus hanc distinctionis rationem reddit, *l. 2. disp. c. 37.* quod ædificatio in via minus incommodi afferre solaat, quam opus contra servitutem urbanam factum, quia hæc opera semper nocent, ædificatio in via, iter non usque quaque impedit, cum per alium locum iter fieri possit. Sed hæc ratio non semper in via est perpetua, quandoquidem locus aliquando ita angustus reperitur, ut per aliam partem iri non possit, quo casu ædificium non minus viam impediet, quam servitutem urbanam, *l. 5. §. 9. ff. h. t.* Ut non videatur admittenda distinctio inter servitutem rusticam & urbanam, cum utrique officiatur ædificando, *l. 8. & 9. ff. h. t. & d. l. 6. §. fin. ff. si servit. vind.* Non obstat *d. l. 14.* quia nihil aliud vult, quam non esse locum nuntiationi, nisi actor docuerit de jure suo, cum non possit fieri nuntiatio ei qui in fraudem quid agit, nisi constet alterius detrimentum. Itaque prius constare debet servitutem competere, ideoque primo agendum confessoria, *Cujac. lib. 1. observ. 17.* & Cotalius *l. 5. Miscel. c. ult.*

5 Arcetur a denuntiatione ille de quo aperte constat jus non habere vel inhabilem esse ad nuntiandum. Unde pupillo non esse novi operis nuntiationis executionem dandam scribit Ulpian. nisi ad ipsius privatum commodum res pertineat, veluti si luminibus ejus officiatur, aut prospectui obsit: non aliter autem pupilli rata habebitur nuntiatio, quam intercedente tutore auctore: propterea quod aliquando existere possit damnosa, *l. 5. in princ. ff. h. t.* Quid enim si caussa denuntiationis fuerit minus justa, potest conveniri pupillus actione in factum ad interesse, ac si aliquod grave damnum incurrat, id evitabit accedente tutoris auctoritate.

6 De adulto quæsitum est? & obtinuit majorem 17. annis nuntiare posse, *gloss. l. 3. verb. executionem*, cum ea ætate postulare possit, & contrahere, resque suas administrare; nisi tamen curatorem habeat, sine quo ut non habet administrationem bonorum, ita nec denuntiationis executionem, tum quia novi operis nunciatio est pars administrationis bonorum quæ ad solum curatorem spectat, tum quia sine curatore minor se obligare non potest, *Cod. de restit. in integ.* obligaretur autem ex nuntiatione ad interesse si injusta fuerit, ut dixi de pupillo, cui similis est minor curatorem habens.

7 Servi nuntiationem, inutilem esse docet dicto loco Ulpianus §. 1. quem ita intelligi glossa in caussa publica, secus in privata, *per l. 3. in pr. ff. quod vi aut clam.* Sed rectius accipitur de interdicto quod vi, aut clam, de quo agit ista lex. Similiter mulier ubi agitur de nuntiatione operis facti in publico, non nuntiat, nisi singulariter illius intersit, exemplo pupillaris actionis, quæ tantum eo casu illis conceditur uti & pupillo, *l. 6. ff. de pupill. action.*

8 Cum de personis quibus nuntiari potest queritur, statuendum primum est, nuntiationem in rem fieri, non in personam: proinde ea fieri potest furioso, infanti, ut nec tutoris auctoritas exigatur in ea nuntiatione, *l. 10. ff. h. t.* Et ideo cuilibet intelligenti, scilicet in re existenti veluti servo, mulieri, puero, fabro, nuntiatio facta tenet, *l. 11. ff. eod.* modo idonee & bona fide sit facta. Quod si plurium res sit in qua opus novum fiat, si uni nuntietur; recte nuntiatum videtur, & omnibus censetur facta nuntiatio: sed si unus ædificaverit post nuntiationem, alii qui non ædificaverint non tenebuntur; contra si communi rei plurium noceat opus novum, omnes nuntiare debent, nec unius nuntiatio sufficit, *l. 5. §. 5. & l. 18. ff. h. t.*

9 Quæritur an socio recte nuntiari possit? Et definitum est non posse *in l. 3. vers. plane. ff. h. t.* ubi *si unus nostrum in communi loco faciat, non possum ego socius novum opus ei nuntiare; sed eum prohibebo communi dividundo judicio.* Cujus ratio est manifesta, quod in re sua ædificare nemo prohibeatur, nisi in vicinum aliquid immittat, aut ei nociturus sit; jam vero res ædificanti cum alio communis, est ædificantis ipsius, *l. 7. ff. de leg. 1.* ut non possit ipsi prohiberi per nuntiationem ædificare in suo. Quod si vero temere ædificet, proditum est judicium communi dividundo, quo socius consequitur ne opus fiat, *l. 26. ff. de serv. urb.* Et si hoc judicium non satis expeditum putat, per Prætorem poterit inhibere, cui si non pareat ædificans opus, nuntiationis exemplo suis sumptibus demoliri tenebitur, *d. l. 3. §. 2. verb. prætorem & l. 28. ff. com. divid.* Hinc alii differentiam constituunt inter verbalem & prætoriam nuntiationem, quod illa facta a socio in re communi sit insufficiens, hæc vero subsistat: & ratio hæc est, quod verbalis nuntiatio requirat rem distractam, cum fiat in rem adversarii, distincta autem hoc casu res non est, prætoria non item, quomodo factum est quod Prætor qui tuetur jura sociorum, prohibeat ne socius in re communi ædificet. Conferenda hic *l. 4. §. 7. ff. finium reg.* Amplius quoque uti possidetis interdicto experiri licet, *l. 12. ff. comm. divid.* quoniam videtur possessionis controversiam facere, qui prohibet socium uti sua possessione, *l. 3. §. 2. ff. uti possidet.*

10 Observandum autem est, nuntiationem operis novi fieri vel totius, vel partis; si totius fiat, sufficit nuntiare novum opus simpliciter, partis, oportet illius demonstrare locum, *l. 5. §. 5. ff. h. t.* Et si in diversis locis

opus

opus fiat, rescribit Julianus, quia in re præsentis fit nunciatio, plures nuntiationes esse necessarias, & consequentes plures remissiones, *dict. l. 5. §. 16.*

11 Fit nuntiatio, vel per verbalem prohibitionem, vel per manus appositionem, vel per jactum lapilli, vel per prætorem; firmior est hæc posterior, quam illa prior. Nam qui verbo dicit se opus prohibere, videtur de jure suo dubitare; quare dicitur eum constituere possessorem cui fit nuntiatio, *l. 1. §. 6. ff. h. t.* At vero cum jactu lapilli, aut prætoria prohibitione utitur, retinet possessionem, *dict. l. 5. §. 10.* quocirca satius erit hisce uti remediis, quam simplici nuntiatione, quæ etiam tum demum solet fieri, quando quis in suo ædificat, non vero quando ædificat in alieno, hoc est, nuntiantis fundo: lapillo autem aut per prætorem quando nuntiatus non in suo, sed in solo nuntiantis ædificat. Duarenus *ad d. l. 5. §. 10.* Zasius *sing. intel. c. 15.*

12 Item nuntiatio omnibus diebus fieri potest, *d. l. §. 4.* Excipiunt tamen Interpretes dies feriatos ad honorem Dei, quibus admonitiones cessare expresse jubentur in *l. fin. supr. de feriis.* Ego tamen puto etiam prætoriam nuntiationem fieri posse omni die etiam feriato, si ita necessitas urgeat, quæ facit ut eo die transigere, emancipare, & manumittere liceat, *l. 8. d. t. de feriis.* Et quamquam adeatur prætor, nihilominus tamen de plano tantum nuntiatio petitur, non pro tribunali, cum caussæ cognitionem, non desideret, *arg. l. 2. §. 1. ff. quis ordo in bon. poss. serv.* ita ut quovis die possit expediri, quando nuntiatio prætermissa noceret, *l. 3. §. 4. ff. de feriis.*

13 Nuntiationis effectus hic est præcipuus, quod prohibitus statim quiescere debeat ab opere, donec ea de re cognitum sit, nisi cautionem offerat de opere demoliendo, si contra jus ædificatum appareat, *l. 8. §. 4. ff. h. t.* Et si nihilominus continuaverit ædificationem, cogetur restitutorio interdicto, vel quod vi, aut clam restituere quidquid fecerit post nuntiationem, ante remissionem vel satisdationem, *l. 20. §. 1. ff. h. t.*

14 Est itaque in potestate denuntiantis hanc satisdationem ab initio oblatam acceptare, & a controversia recedere si velit. Sed in casu quo non conveniunt partes, sed litigant inter se, dum una affirmat sibi jus esse nuntiandi, & offert atque desiderat præsentem Prætoris cognitionem, & altera negat ei jus esse nuntiandi, placet Justiniano, ut hæc lis intra tres menses finiatur, intra quos denuntiatus non possit ædificare, nec oblata quidem satisdatione; sin autem aliqua ex caussa, hæc controversia definiri non possit, intra prædictos tres menses, ut tunc is cui nuntiatum est novum opus, de quo agitur, perficere possit, oblata cautione fidejussoria de opere restituendo, nempe ut si non recte ædificaverit, omne opus quod post denuntiationem extruxit, destruet suis sumptibus, *l. un. h. t.* Moribus nostris præscriptum tempus non tam exacte servatur, in dirimenda hac controversia, propter aliarum caussarum multitudinem, ut docet Gail. *lib. 1. obs. 16. n. 17.* qui proinde sufficere ait ut nuntiator intra illud tempus offerat tantum articulos, ut vocant probatorios, eosque ad probandum petat recipi: Interea autem denuntiatum non posse pergere in ædificando etiamsi offerat cautionem, quod sane durum esse fatetur ipse Gail.

15 Alterum nuntiationis effectum supra insinuavi, quod videlicet per verbalem nuntiationem transeat possessio in adversarium, *d. l. 5. §. 10.* non etiam per jactum lapilli vel Prætorem. Sed in ratione differentiæ assignanda laborant interpretes: mihi probatur opinio Duareni, fundata in satisdatione & remissione, quæ habet locum in verbali; nam qui post satisdationem & remissionem ædificare permittit, fateri videtur adversarium possidere, *l. 7. §. 2. ff. quod vi aut clam;* quod non ita est in lapilli jactu, aut prohibitione prætoria, in qua remissio aut satisdatio nulla subest, non enim Prætor permittit ei cui hisce modis inhibitio facta est, ædificare satisdanti aut remissionem petenti, cum nullo jure id cautum legatur; & Prætor in edicto de nunciatione (quæ proprie est ea quæ verbis fit) loquatur in qua cautio ista obtinet. Duar. *in d. l. 5. §. meminisse* 10.

16 Magna profecto vis est nuntiationis, ut sive justa, sive injusta, ei parendum sit; nec audiatur qui post nuntiationem extruit, ostendere volens, sibi jus esse ædificandi, ante demolitionem, restitutionemque operis in pristinum statum, nec datur ei actio per Prætorem volenti agere sibi jus esse ita ædificatum haberi, *l. 1. §. 7. ff. h. t.* Quin e contra adversus eum agi potest interdicto de opere demoliendo, ut ædificium demoliri faciat, etiam si cum adversario super jure ædificandi litem fuerit contestatus, quia litis contestatio, non solet reddere deteriorem conditionem eorum, qui litem sunt contestati, *l. 8. ff. de reg. jur.* nec impedire quo minus spoliatus, aut injuria affectus, ante omnia restituatur. Fachinæus *l. 8. cont. c. 45.*

Quid igitur si manifeste appareat injusta nuntiatio? 17
Certe si publice facta sit, prohibitus demoliri cogetur ædificatum, non enim debuit Prætoris auctoritatem contemnere, sed ab eo vel remissionem petere, vel præstita satisdatione sibi prospicere, *l. 20. §. 9. ff. h. t.* quo pertinet juris regula, non esse privatis concedendum, quod per Magistratum possit fieri, *l. 170. ff. de reg. jur.* nam illius est, non privati decernere justane an injusta sit nuntiatio, qua de re Fachinæus *lib. 8. contr. c. 44.* Aliud est si privatim facta denuntiatio notorie sit injusta, nam potest prohibitus in ædificio pergere, ut frustra expectetur liquidatio juris quod certum est. Facit in simili quod si venditoris caussa notorie sit injusta, non debeat illi fieri nuntiatio super lite mota.

Sed dubitatur an liceat propria auctoritate destruere 18
ædificium? quod videtur, si in eo quod possidemus, ædificium a vicino fiat, & hoc incontinenti post denuntiationem, quia videtur vis vi repelli, quod licitum est, & probatur variis locis, ut in *l. 27. ff. de serv. urb. l. 1. & 2. C. ut nemini liceat.* Contra tamen si is qui ædificavit sit in possessione diutina ædificii, non poterit dominus soli, propria auctoritate ædificium demoliri, quia videretur possessorem de possessione sua dejicere, ac tunc justa esset defensio, *l. 3. §. 26. ff. de vi & vi arm.*

Cessat effectus nuntiationis per remissionem, quæ tri- 19
pliciter fit, nempe a denuntiante, a Judice, a lege; a denuntiante, si is permittat expresse opus prosequi, *l. 1. §. 11. ff. h. t.* a Judice, si examinato negotio Judex pronuntiaverit jus esse ædificandi, quia res judicata finem imponit negotio, a lege fit remissio, quando nuntiatio est ipso jure nulla, ut si facta ab eo cive, a quo, cuive fieri non poterat, paria enim sunt non fieri, vel fieri inutiliter. Itemque remittit lex prohibitionem, si cautio ab eo cui nuntiatum præstita sit coram Judice, de opere demoliendo restituendove, si postea appareat injuste ædificatum, *dict. l. un. h. t. l. 5. §. 19. & l. 8. §. 2. & 4. ff. eod.*

Præterea olim extinguebatur nuntiatio novi operis 20
post annum, hodie non, sublataque est *l. 20. §. fin. h. t.* per *d. l. un.* qua refertur olim extinctam post annum, novi operis nuntiationem, sed nunc statutum durare etiam post annum, ut aliæ rerum actiones, quæ pœnales non sunt, perpetuæ sunt, & post annum dantur, *l. 35. ff. de oblig. & action.*

Item, tollitur nuntiatio, alienatione & morte nun- 21
tiantis, quia finitur jus prohibendi; morte namque quis desinit esse dominus, quamvis morte ejus cui fit nuntiatio, non extinguatur, idque ex eo apparet; quod in stipulatione quæ ex hac caussa interponitur, etiam heredis mentio fit, *d. l. 8. §. pen. & ult.* Verum cum dico morte & alienatione nuntiantis extingui nuntiationem, ita accipi debet, si res sit integra, id est, opus cœptum adhuc non sit, aut cœptum sit, sed nondum satisdatum: nam si aliquid operis factum sit, vivente nuntiante, res desinit esse integra, ut ejus morte non extinguatur nuntiatio, sed transeat in heredes, pro futuro opere præcedenti connexo; quemadmodum etiam non extinguitur morte nuntiantis, qui pro se & suis heredibus novum opus nuntiavit, *arg. l. 27. ff. de arbitr.* Bartulus *ad d. §. pen. num. 6. d. l. 8.* & ibi Corasius. Sed quæ ratio, cur morte ejus cui nuntiatur, non extinguitur nuntiatio, uti morte nuntiantis? quia ex parte illius nuntiatio est realis, ex parte nuntiantis personalis, qui ideo quandocumque illi placuerit, remittit: siquidem in rem præsentem fit nuntiatio, nec extra rem efficax est; proinde quod personale est, cum persona extinguitur: reale transit in alias personas rem possidentes, resque obligatæ distrahuntur cum suo onere, *l. 67. ff. de contr. empt.*

Postremo remissa censetur novi operis nuntiatio, si is 22
qui nuntiaverit, noluerit jurare de calumnia, etenim tenetur nuntians jurare non calumniæ caussa opus novum nuntiare. Quod jus jurandum auctore Prætore defertur, *d. l. 5. §. 14.* in omnibus pene litibus instituendis exigitur, ad compescendas, litigantium calumnias, ut actor si illud subire recuset instituta actione cadat, tamquam improbus litigator, reus pro confesso habeatur, ut dixi *supr. de jurejur. propt. calum. in fin.*

T I T U L U S XII.

De operibus publicis.

1 *Continuatio titul. & distinctio inter publica & communia.*
2 *Enumerantur opera publica.*
3 *Magistratus opus publicum ex ærario extruere non debent, inconsulto Principe, sumptu suo possunt etiam privati.*
4 *An publici operis faciendi gratia, liceat domum privatam diruere, vel ob damnum quod imminet.*
5 *Interdum Princeps privato concedit opus publicum destructum.*
6 *Opus publicum propria auctoritate occupare prohibitum sub pœna.*
7 *Nec potest opponi præscriptio, aut rescriptum. Quid si turres vel muri fiant in terra privati.*
8 *Novum opus non debet extrui priusquam cœptum perficiatur.*
9 *Unde sumptus reparandis operibus publicis sumantur.*
10 *Ad instructionem portuum, murorum, pontiumque omnes contribuunt, neque excusantur Ecclesiastici.*
11 *Qualiter ista contributio inter cives singulos facienda.*
12 *Impensa pecunia in opus publicum accepto ferri debet.*
13 *Ædificans opus publicum de vitio intra 15. annos tenetur, se suosque obligat.*
14 *An qui opus fecit, possit nomen suum inscribere.*
15 *Loca publica non possunt nisi a publicis personis habitari.*
16 *Basilica perpetuo libera manere debet, nec in ea licet commercia, nuptias, aut convivia celebrare.*

1 UT de privatis, ita etiam de publicis operibus, sunt interdicta, quibus & opera & loci publici defenduntur, *l. 1. ff. de interd.* Opera ista uti publica, proprietate sunt alicujus populi, quo separantur a communibus quorum proprietas nullius est, ut littora maris, quæ nullius sunt, & jure gentium omnibus vacant, sunt enim communia usu, uti & mare, *l. 2. ff. de divis. rer. l. 51. ff. de contr. empt.* Quod vero Celsus ait littora esse publica, vel populi Romani, *l. 2. ff. ne quid in loco publ.* id accipiendum non quoad proprietatem, sed quoad jurisdictionem, cum littora attingentia limites imperii Romani, eidem subsint.

2 Proprius opera quæ hic vocatur publica, dicerentur universitatis esse propria, cum deserviant usibus singulorum. Inter opera publica, seu publici usus enumerantur theatra, stadia, prætoria judicum, basilica, porticus, portus, angiportus, vici urbis, viæ publicæ, balnea publica, thermæ publicæ, campus publicus, piscinæ, canales, aquæductus, fontes; forum, fana, palatium, statuæ, imagines, muri, pontes, portæ civitatis, cavea publica, agri vectigales, aggeres publici, pascua, nemora, & similia.

3 Novum opus publicum, Magistratus alicujus civitatis extruere non debet, ex pecunia publica, sine Principis auctoritate & scientia, alioqui impensa ei non feretur accepto, nisi ex suis pecuniis hujusmodi opus construere voluerit, *l. 5. h. tit.* Quod non tantum Magistratui licet, sed & privatis sine rescripto Principis, suo sumptu opus novum facere, vel vetus firmius renovare: præterquam si ad æmulationem alterius civitatis pertineat, vel materiam seditionis præbeat, *l. 3. ff. hoc tit.* Permissum quoque instaurare horrea publica, in quibus annonæ civiles adserventur; & stabula equorum publicorum fabricare, qui deserviunt cursui publico, *l. 13. hoc tit.* Quin etiam possunt privati inconsulto Principe ejus imagines, aut anteriorum Principum statuas, cum honore deponere, dum opera publica reficiunt, ita ut post refectionem proprio loco rursus collocentur, *l. 16. hoc tit.*

4 Sed licetne pro ædificando opere publico, domum privatam diruere? omnino licet, maxime si illa operi sit impedimento, idque fiat consulto Principe, & e publico æstimatio domino domus persolvatur, & demolienda domus non excedat quinquaginta libras argenti pretii, *l. 9. hoc tit.* Unde infertur privatos interdum cogi, publica auctoritate domos suas ob caussam publicam justo pretio vendere Reipublicæ. Potiori ratione, tempore belli, si sic Reipublic. expediat, etiam nullo soluto pretio dirui, ac prosterni poterit domus privata, quæ publicum aliquem locum occupavit, *l. 6. hoc tit.*, vel quæ ita mœnibus, vel publicis operibus sociata est, ut inde incendium, vel insidias vicinitas reformidet, aut angustentur plateæ civitatis, *l. 4. hoc tit.* Relinquendum proinde spatium quindecim pedum inter publica & privata ædificia; & si juxta horrea publica centum pedum, omni præscriptione rejecta, *l. 4. l. præscriptio. Cod. Theod. hoc tit.* * E diversa pro ædificando opere pri- 5
vato, non licet publicum diruere, dirutum tamen & penitus destructum; quodque civibus nullius sit usus, solet Princeps privato postulanti concedere suo rescripto, quod Magistratui insinuandum est, ut probetur & exquiratur, an veritate nitatur, *l. 15. hoc tit.* Quocirca originale & authenticum ipsum rescriptum, non exemplar proferendum, *juxta l. 3. supra de rescript.*

Estque adeo hujus rescripti impetratio, & insinuatio 6
necessaria, ut si quis sine auctoritate rescripti angiportus, vel eorum partes suæ domui incluserit, vel potius usurpaverit, jura pristina civitati reddere jubeatur, & 50. libris auri mulctetur, *l. 20. hoc tit.* * Nec enim poterit præscriptionem temporis etiam longissimi opponere juri publico, cum illa non soleat obesse, nec rescriptum quidem, cum illicitum sit & contra publicam utilitatem impetratum; ideoque si quid ex loco publico privatus ædificando occupavit, aut in tali loco extruxit, contra ornatum ac decoram faciem civitatis, id diruendum est, *dict. l. 6. hoc tit.* Is tamen privatus, in cujus terris, turres, vel muri novi civitatis construuntur, opere perfecto usum ædificatorum habet; ea tamen lege in perpetuum servanda, ut annis singulis is, in cujus usum turris demigraverit, proprio sumptu instaurationem eorum sibi existimet procurandam, *l. 18. hoc tit.*

Quod attinet ad opus imperfectum perficiendum re- 8
ficiendumve, declarant plures hujus titul. Constitutiones, omnibus licere, reficere antiquum publicum opus, etiam inconsulto Principe, *d. l. 5. & 16.* atque ex eo plurimum laudis acquirere eum, qui operam & pecuniam suam insumit in tam laudabili opere, *l. ult. hoc tit.* ubi præterea Leo Imperator prohibet sumptu publico absque licentia Principis, novum opus publicum inchoare, priusquam vetus reficiatur, aut quod cœptum est absolvatur: nam & hoc satius est propter decus civitatis, & ut publici sumptus minuantur. Et proinde optime D. Pius rescribit pecuniam quæ testamento in opera nova legata est civitati, potius in tutelam eorum operum, quæ sunt, convertendam, quam ad inchoandum opus erogandam, scilicet si satis operum civitas habeat, nec facile pecunia inveniatur ad reficienda vetusta opera, aut ad perficienda quæ incepta sunt, *l. ult. ff. hoc titulo.*

Sed quoniam non semper invenitur, qui possit aut 9
velit sumptus conferre, in refectionem operum publicorum, ne interea publica mœnia aliave ædificia vetustate labantur, placuit Arcadio & Honorio Impp. ut de reditibus fundorum Reipublicæ, tertia pars ejus annui reditus reparationi impendatur, *l. 11. h. t.* Idem statuerunt *in l. 3. infr. de divers. præd. urb. lib. 11.* Itemque ut reditus qui ex domibus publicis cum officinis locari solitis, percipiuntur, reserventur pro luminibus thermarum, & ædificiis ac tectis reparandis, *l. 19. hoc tit.* Sic hodie publicis sacrisve locis deputari solent certi reditus, pro reparatione & fabrica illorum, proque exequiis miserabilium personarum, ut illæ sine sumptu & gratis fiant, *juxta l. 1. sup. de sacros. Eccles.*

Ceterum ad instructionem portuum, aquæductuum, 10
murorum, pontiumque omnes certatim pecuniam, vel operam conferre debent, cujuscumque dignitatis fuerint, *l. 7. h. t.* quoniam hæc opera omnibus utilia sunt, & necessaria. Quare etiam divinas seu Principis domos, & venerabiles Ecclesias tam laudabili titulo adscribimus, cum hæc inter sordida munera non numerentur, *l. 7. sup. de sacrosan. l. Eccles.* cujus constitutionis verba fere repetuntur, *in l. 4. infr. de privil. domus Aug. lib. 11.*

Verumtamen ad hoc onus & contributionem cives 11
omnes reliquosve privilegiatos teneri existimo, cum non sufficiunt reditus prædiorum civitatis, atque tunc habenda erit ratio fundorum quos quisque possidet, itemque ratio territorii, agrorum, jugerum non sterilium cujusque pro æstimatione futuri operis, ne plus vel minus conferatur quam par est, atque eo modo fiet ista contributio, ut tenuiores a potentioribus subleventur,

tur, *l. 12. hoc tit.* nemo tamen ab ea excusetur, *d. l. 7.* etiamsi a Judice immunitatem obtinuerit, quia illicita est talis immunitas, nec solet ab alio quam Principe indulgeri, premii & honoris caussa, *l. 1. hoc tit.* Similiter improbatur injusta immunitas tributariæ functionis, *l. 1. infr. de immunit. nemini conced. lib. 10.*

12 Quod si autem non civium contributione, aut privati alicujus sumptu, opus publicum sit extructum, sed ex ærario publico in id impensum sit, ærarii præfectis & curatoribus operum publicorum, accepto ferri debet pecunia, quasi bene erogata, *l. 2. hoc tit.* Pone igitur quod Judex aliquem ob crimen commissum mulctaverit, mulctam istam protinus ærario quæri nullus ignorat, nisi ipse Judex in aliquem usum publicum, aut in opus publicum reficiendum, deputaverit, *juxta l. 5. sup. de modo mulct.* Eoque casu mulcta ista seu pecunia, quanta impensa, ei accepto ferri debet.

13 Et proinde curare debet Judex ut ædificium solidum sit, & impensæ respondeat: Nam in gratiam publicæ ædificationis, omnes quibus illa demandata est, vel pecunia ad extructionem credita, usque ad annos quindecim ab opere perfecto, cum suis heredibus, obnoxii tenentur, ita ut si quid vitii in ædificatione intra præstitutum tempus pervenerit, de eorum patrimonio (exceptis tamen casibus qui sunt fortuiti) reformetur, *l. 8. hoc tit.*

14 Plane ad curam Magistratus civitatis pertinet, ut in operibus publicis, publico sumptu excitatis; nemo præterquam Princeps titulos suos, vel nomen scribat, & si ipsi Magistratus vel alii ausi fuerint nomen suum operi inscribere, sine Principis mentione, læsæ majestatis crimini consentur obnoxii, *l. 10. hoc tit.* cum nec proprio sumptu id liceat. Unde apud Tacitum *lib. 4. Annal. Lepidus a Senatu petivit, ut Basilicam Pauli Æmilii monumenta, propria pecunia armaret ornaretque.* Et licet invidia sit, prohibere aliquem fructu munificentiæ suæ, hoc est, inscriptione sui nominis, tamen absque Principis auctoritate id fieri indecens, imo nefas est, *l. 2. ff. h. t.*

15 Indecens quoque ut prætoria Judicum, & loca publica publicis usibus deputata, a privatis personis occupentur, & inhabitentur; quare juri atque usui publico ea vindicari oportet, generali interdicto restitutorio, *l. 4. h. t.* Prætoria sunt domus publicæ, in quibus Magistratus habitant, vel jus dicunt. Domus vero Principis, basilica & palatium plerumque dicitur, in quo habitare debent post Principem illi, qui ejus usibus inserviunt, & alii excludi, ac dirui ædificia, quibus palatium incommode occupatur; *l. 17. h. t.*

16 Basilicam quoque inauratam, & marmoribus decoratam, liberam in perpetuum manere placuit, nec in ea poni imagines cujusquam privati, aut pictas tabulas gesti Magistratus, vel honoris, quibus regia adumbratur, eique lumen eripiatur, neque occupetur pars aliqua ejusdem basilicæ, constituendo in ea stationes, ergasteria artificum, officinas mercatorum; illud quoque præcipitur, ne in regiam hanc basilicam equi intromittantur, convivia aut nuptiis privatorum celebrentur, *l. pen. hoc tit.* videlicet ne serviat usibus privatorum. Non enim debent cives abuti domo regia. Ut nec templo, aut locis, rebusque sacris. Quo pertinet Constitutio Græca Leonis Imp. *in l. 3. hoc tit.* ne Monachus neve alius quivis in loco publico, vel ubi spectacula fiunt, crucem imponat, aut reliquias Sanctas, cum non desint religiosæ ædes, in quibus collocentur & venerentur. Desumpta est hæc Constitutio *ex l. 26. sup. de Episc. & Cler.* quæ cum plenius ibi repetatur, forte ideo in aliis Codicibus omittitur.

T I T U L U S XIII.

De Ratiociniis operum publicorum, & de patribus civitatum.

1 *Curator reipub. exactis rationes operum publicorum, non præses provinciæ.*
2 *Opus publicum promittens ex sua liberalitate, quatenus possit conveniri.*
3 *Pollicitatio quando obliget, & quomodo a pacto differat.*

1 PUblicorum operum ratio reddenda est Curatoribus reipublicæ, qui patres civitatum hic appellantur, quorum officio incumbit, cum a redemptoribus ipsis rationes redduntur, eas bene examinare, & discutere, atque inspicere num constructio vel refectio respondeat impensæ; quod non pertinet ad officium Præsidis provinciæ, nec ad alios spectabiles Judices alicujus diœceseos vel tractus. Quinimo prohibet hujus titul. Constitutio hos magistratus provinciales eorumque apparitores & officiales, lucrum aliquod captare, pro discussione civilium redituum, aut unicam siliquam exigere (uti facere solebant) ex singulis solidis, qui erogantur in opus publicum, alioqui in pecunia mulctantur, *l. un. hoc tit.* siliqua est vicesima quarta pars solidi, qui aureus est. Budæus de *asse lib.* F.

2 Porro ex Constitutione hac is qui ultro opus se facturum suo sumptu pollicitus est, licet certum sit eum ex sola pollicitatione teneri, tamen postquam illud perfecit, nullo modo inquietari debet, nec heres ejus, ideo quod opus non respondeat promissæ quantitati, vel hoc prætextu quod opus inutiliter factum sit, aut ad vetustatem permanere non possit. Namque benignum & æquum est rempublicam qualicumque liberalitate contentam esse.

3 Magnus quidem est reipublicæ favor, sed non tantus, ut extremum exigatur ab eo qui ultro quid pollicitus est: quia & interdum eum ex pollicitatione non obligari constat, si sine caussa promiserit; sin vero ex justa caussa, puta ob honorem sibi decretum, vel decernendum, aut res non sit integra, quia opus sit inchoatum, omnino tenebitur, atque adeo ut transeat ad heredes obligatio, *l. 1. §. 1. & l. 9. ff. de pollicitationib.* si opus cœptum sit.

Promissio & pollicitatio eamdem obligandi vim habent, sed pollicitatio majoris est asseverationis & voti instar. Unde pollicitatio quæ solius est offerentis promissum, & Deo & publicæ personæ fit; differt a pacto, quod est duorum consensus atque conventio, *l. 3. ff. d. t.* Caussa legitima efficacis pollicitationis censetur propter incendium, vel terræ motum, vel aliquam ruinam quæ reipublicæ contingit, ob quos casus quia commiseratione digni sunt, si quis promiserit se quid facturum, etsi non inchoaverit, omnino tenetur, *l. 4. & 7. ff. d. t. de pollicit.*

T I T U L U S XIV.

De Pignoribus & Hypothecis.

1 *Continuatio, & quo pacto pignus & hypotheca inter se discrepent.*
2 *Pignus duplex tacitum & expressum, hoc generale est omnium bonorum, vel speciale aliquorum.*
3 *Summatim declaratur quæ res pignorari possint.*
4 *Militia a debitore alteri quæsita, quatenus pignori obligetur?*
5 *Itemque casus militiæ.*
6 *Res empta pecunia aliena, non est tacite obligata, nisi empta sit pecunia pupilli.*
7 *Distinctio inter pecuniam mutuo datam suo nomine, vel nomine domini, quod ad pignoris obligationem.*
8 *Per donationem pignoris non liberatur quis a personali obligatione, licet pignus cedat creditoribus.*
9 *De jure creditoris circa pignus, & quod non possit alteri alienando adimi.*
10 *An debitor pignus alienare possit, & quatenus.*
11 *Quis sit effectus istius alienationis.*
12 *Creditor potest agere in debitorem personali, vel hypothecaria actione.*
13 *Hoc jure utralibet actione experitur, contra quemcumque possessorem.*
14 *Jure novissimo subvenitur extraneis possessoribus, ne a creditore non conveniantur hypothecaria, priusquam excusserit principalem.*
15 *Exceptio una est, si principalis debitor, pendente lite rem oppigneratam extraneo vendiderit.*
16 *Cum hypotecaria experitur creditor, probare debet rem in bonis debitoris fuisse, cum et obligata est.*
17 *Habens generalem hypothecam præfertur habenti specialem posteriorem.*
18 *Si ex specialiter obligatis suum debitum consequi potest, removetur a petitione earum rerum, quæ aliis postea sunt obligatæ.*
19 *Quid si unus creditor habet generalem, alter specialem hypothecam.*
20 *Quando posterior creditor sortem & usuras repetat, & quomodo pignus obligationi usurarum accedat.*

21 *Item-*

21 *Itemque obligatur debitor pro impensis a creditore in rem factis.*
22 *Et frustra dicit se vi coactum oppignorasse.*
23 *Solutione facta agitur ut res pignorata reddatur, & præstetur dolus & culpa, non vis major.*
24 *Pignore casu amisso, manet creditori integra debiti actio. Itemque pignore surrepto.*
25 *Sed non prius agitur quam totum debitum sit solutum: quid si debitor id nolit accipere.*
26 *Obsignatione pecuniæ, pignus liberatur; oblatio sola quando prosit debitori.*
27 *Solvere pro debitore etiam invito quis potest, sed non ideo quicquam juris in pignus consequitur.*
28 *Remissione & conventione sola pignus liberatur.*
29 *Non liberatur pignus cessione, vel debitoris, condemnatione.*
30 *Sententia adversus debitorem lata de pignore, an creditori noceat? itemque præscriptio.*
32 *Pignus usucapione cur non extinguatur, sed salvum maneat creditori.*
32 *Quando actio hypothecaria extinguatur, manente salva hypotheca.*
33 *Creditor non adipiscitur possessionem pignoris propria auctoritate, sed Judicis.*
34 *Neque etiam licet nominatori vel magistratui municipali pignora nominatim capere, & quare.*

1 EXplicationi interdictorum succedit tractatio pignorum, quod ea ad judicia civilia, nec non contractus omnes confirmandos magnam habeant vim. Pignus est contractus, quo jus in re constituitur creditori in securitatem crediti: ab hypotheca quoad vim & effectum, id est, actionem hypothecariam non differt, sed tantum nominis sono, *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Habet enim locum pignus in iis quæ traduntur, & transeunt in possessionem creditoris, unde fere ad res mobiles spectat: hypotheca vero citra traditionem, nuda conventione contrahitur, remque afficit, atque in rebus soli potissimum constitui solet, ideoque pignus a pugno quasi a manus traditione derivatur, *l.* 238. *ff. de v. s.* Hypotheca supponere significat; qui enim veretur, ne ia cui pecunia mutuo datur minus solvendo sit, rem aliquam sibi supponi, hoc est, obligari cavet in cautionem & securitatem mutui dati; & moribus quidem nostris res ista solemniter coram magistratu loci hypothecæ subjicitur; neque sufficit nuda conventio, ut hypotheca constituatur in rebus immobilibus.

2 Est autem pignus aliud expressum, aliud tacitum, de hoc *tit. seq.* Expressum quod ex conventione partium, vel citra eam constituitur, auctoritate magistratus, quod prætorium pignus dicitur, de quo *infra*, *tit.* 22. Conventionale pignus aliud est generale, aliud speciale, hoc bona certa afficit, eaque non egreditur, illud bona omnia complectitur, exceptis iis quæ verisimile est quempiam specialiter obligaturum non fuisse, vel propter affectionem, ut si ancilla sit concubina, liberi naturales, vel propter usum quotidianum, ut supellex, & vestis quæ omnino relinquenda est debitori, *l.* 6. 7. 8. *ff. h. tit.* Futura quoque bona obligatione generali comprehenduntur, non tantum expresse, sed etsi simpliciter bona sua quis hypothecæ supposuerit, aut promiserit pecuniam acceptam se soluturum fide & periculo rerum suarum, *l. fin. infra, tit.* 17. Ratio consistit in verborum generalitate, quæ res omnes complectitur, non secus ac si generaliter essent expressæ, *l.* 147. *ff. de reg. jur.*

3 Omnes itaque res quæ emptionem venditionemve recipiunt, id est, quæcumque sunt in commercio, pignori, hypothecæ subjici possunt, *leg.* 9. *ff. h. t.* veluti res immobiles, uti agri, *leg.* 4. & 9. *h. tit.* ubi possessionis appellatione agri significantur, *juxta leg.* 78. *ff. de verb. sign.* res mobiles, ut mancipia, *l.* 25. & *seq. h. t.* Itemque res incorporales ut cautio debitoris, *l.* 7. *sup. de hered. vel act. vend.*

4 Militia quoque si talis sit, quæ vendi & ad heredes transmitti possit, *l. ult. h. t.* qualis est militia apparitorum, silentiariorum, seu adjutorum quæstoris, *Novell.* 32. si quis igitur pecuniam mutuam acceperit, atque ex ea officium aliquod sive militiam comparaverit, hæc militia jure hypothecæ obligata est creditori, quamquam pecunia non fuerit expresse credita in emtionem istius militiæ, nec ipse negotiator suo nomine militiam emerit, sed filii vel cognati sui nomine: nec creditor probaverit militiam emptam pecunia debitoris negotiatoris: nam hoc casu probatio incumbit negotiatori vel militanti. Quod etiam obtinet si negotiator post contractum æs alienum, suis nummis extraneo militiam emerit, si modo id appareat & probatum sit a creditore, hoc casu probatio creditori incumbit, si velit jus pignoris exercere, quoniam non intervenit cognatio, cessatque præsumptio & affectio debitoris, *l. ultim. h. tit.*

Porro non tantum militia ipsa hypothecæ obligatur ut res aliæ, sed & casus militiæ, id est, commodum sive salarium quod militiæ talis intuitu, mortuo militante ejus heredibus ex beneficio Principis præstatur; illud inquam commodum cedit creditori hypothecario, *ex. d. l. ultim.* Sed hodie ita demum si miles sine uxore & liberis decesserit; nam privilegii nomine, non hereditatis paternæ præferuntur creditori, nisi ejus pecunia militia comparata sit, *Novell.* 35. *c.* 5. unde desumpta *Auth. Quod obtinet h. t.* 5

Hæc enim militia tacite creditori est obligata, uti & pupillo, minori, militi obligata res est, ex pecunia ipsorum comparata, *l.* 26. *ff. de reb. cred. l.* 6. *sup. de serv. pign. dat. man.* quod est singulare, nam regulariter nullius debitoris rem creditori obligari constat, nisi specialiter vel generaliter convenerit ut esset obligata. Hinc fit, ut res emtoris non sit pignori obligata ei, cujus pecunia empta est, quia de pignore nihil convenit, sed de mutuo tantum, *l.* 17. *h. t.* 6

Plane & qui pecunia alienam alteri mutuo dedit suo nomine, & pignus accepit, illud pignus non ei cujus est pecunia, sed ei qui eam mutuo dedit, acquiritur, *l.* 26. *h. t.* quod autem illi cujus est pecunia, pignus non acquiratur, ratio est, quia ei nihil debetur, cui principalis actio non est quæsita, neque vero alii res pignori obligari potest quam creditori, quoniam pignus accessio est principalis obligationis. At vero si quis pecuniam alienam credat, nomine domini ut condictionem; ita & pignoris obligationem illi hodie acquirit, *l.* 2. *sup. per quas personas nob. acq.* ubi in fine rationem assignavi cur olim cessione opus esset. 7

Finis pignoris sive hypothecæ est, ut creditoribus sit cautum super credito, quibus utile est ultra personam, etiam habere rem, cui incumbant in quam plus juris est quam in personam; dico ultra personam, neque enim persona liberatur per pignus vel hypothecam, ne inducta ad unum finem diversa operentur. Et hinc est quod debitor pignus creditoribus cedendo, nihilo magis liberetur, *l.* 1. *h. tit.* quoniam liberatio non contingit, nisi per solutionem ejus quod debetur, non est autem solutionis loco cessio, ne quidem omnium bonorum. Præterea cum pignus pro debito ceditur, fieri potest ut illud non tanti valeat, quantum ad debitum, quare non prohibetur creditori petere quod sibi debetur, etiam tum cum tanti aut pluris valet pignus, cum eo invito aliud pro alio solvi non possit, *l.* 2. §. 1. *ff. si cert. petat.* 8

Effectus est quod bona hypothecæ subjecta, affecta sint creditoribus, etiam citra traditionem, sitque illis actio hypothecaria, quæ est in rem persecutio, *l.* 18. *hoc tit.* nascitur enim non ex obligatione, sed ex jure pignoris, quod creditores acquirunt in rem, simul atque eam pacti sunt sibi pignori dari. Quod jus pignoris ita rei annexum est, ut debitor nec rem alienando, neque alteri postea obligando, possit creditori auferre, *l.* 15. *hoc. tit.* 9

An ergo debitor rem pignori obligatam, impeditur alienare? nequaquam, siquidem maneat rei dominus, *l.* 9. *h. t.* non obstante obligatione, quæ tantum possessionem rei pignoratæ transtulit in creditorem, *l.* 9. *supr. de pign. act.* Atque adeo subsistit alienatio, ut is in quem dominium est translatum, possit eam rem vindicare, etiam ab ipso creditore, si forte res obligata in ejus possessionem pervenerit, *d. l.* 9. *h. t.* 10

Verum non eo minus onus obligationis concomitatur rem oppignoratam, siquidem non alia lege eam recuperet dominus, quam qua debitor reciperet, nempe debitum solvendo creditori, quoniam jus non patitur conditionem creditoris fieri deteriorem per alienationem debitoris, *d. l.* 15. maxime si creditore inscio, alienatio, translatiove rei facta sit. Idcirco si adhuc creditor rem oblatam possideat, dominum vindicantem removebit exceptione pignoris, nisi sibi solutum, vel aliter satisfactum fuerit, *d. l.* 9. *h. t.* aut ipse creditor, volens eam rem in solutum acceperit, *l.* 13. *h. t.* Dico volens, quia cogi non potest eam accipere, ut nec actionem instituere, *l.* 20. *h. t.* 11

Quod

12 Quod si vero creditor non possideat, poterit personali actione adversus debitorem vel fidejussores ejus experiri, ut debitum consequatur, vel actione hypothecaria ad pignus sibi a debitore constitutum, *l. 8. h. t.* si forte metuat ne debitor postea sit solvendo.

13 Imo contra quemcumque possessorem pignoris, creditor potest utram velit actionem prius vel posterius movere, *l. 14. & l. 24. hoc tit.* & quidem ante excussum principalem, saltem hoc jure Codicis. Non obstat *l. 10. h. t.* quæ non jubet creditorem experiri actione hypothecaria priusquam agat personali, sed hortatur & suadet, ut creditor antequam pignus persequatur, debitorem tempore præsentem interpellet, atque ei denunciet, ut solvat non quia hoc est necessarium, sed quia æquius & humanius.

14 Dixi hoc jure; nam jure novissimo distinguendum est; utrum debitor ipse, vel ejus heres pignus possideat, quo casu, jure Codicis, salva manet electio creditori, utra actione experiri malit. *Novell. 4. c. 1.* sed si extraneus pignus possideat, ut forte emptor illius, tum non habet electionem creditor, neque potest uti hypothecaria contra tertium hunc possessorem, donec egerit personaliter, & excusserit debitorem & intercessores ejus, repertumque fuerit eos non esse solvendo, *Auth. hoc si debitor h. tit.* Et hoc optimo jure constitutum, ne extraneum tertiumve possessorem, qui nullam obligationem super re constituit, ex alieno facto & contractu nudari re sua contingat.

15 Quod jus deinde temperatum est, ab eodem Justiniano, in casu singulari, quo nimirum creditor debitorem pignus adhuc possidentem convenit actione hypothecaria, motaque jam lite, idem debitor rem in extraneum alienavit, in hac inquam specie permittit Imp. creditori, inexcusso prius debitore, statim & recta invadere emptorem, eumdemque possessorem & pignus persequi, si ei de pretio emptionis non statim satisfiat, atque ita intelligenda *Auth. hoc ita h. t.* nempe specialiter de re litigiosa extraneo vendita, *ex Novell.* 112. unde desumpta *hæc Auth.*

16 Porro ut hypothecaria actio creditori competat, ad rem ei obligatam persequendam, oportet rem in bonis debitoris fuisse, tempore contractæ obligationis, ac debitum subfuisse, pro quo specialiter obligata res est, *l. 15. §. 1. ff. h. t.* Rem in bonis esse intelligimus, quoties possidens exceptionem, aut amittens actionem habuit, ad rem amissam recuperendam, *l. 52. ff. de acq. rer. dom.* Incumbit autem probatio rem tunc fuisse in bonis debitoris, ipsi creditori, quia actor est, maxime quando agit adversus eum qui non habuit caussam a debitore.

17 Ceterum creditor cui generaliter bona sunt obligata, electionem habet eorum, quæ per hypothecariam petat, adeo ut præferatur etiam posteriori creditori in bonis specialiter sibi obligatis, *l. 2. ff. qui pot. in pign.* nam specialis illa hypotheca non potest minuere jus priori quæsitum, est enim manifesta juris regula, quod quoties duobus eadem res pignori obligata est, diversis temporibus, qui prior est tempore potior sit jure, in pignore persequendo, *l. 2. & 3. infr. qui potior in pign.* ubi hac de re latius.

18 Quod si tamen priori creditori bona debitoris primo specialiter fuerint obligata, deinde generaliter reliqua omnia bona, atque ex bonis specialiter obligatis debitum suum consequi potest; iis contentus, non transibit ad alia bona, sed ea libere relinquet secundo creditori, *l. 2. h. t.* quia hoc tacite actum videtur, ne non aliter generali hypotheca utatur, quam si specialis non sufficiat, quæ proinde prius excutienda est. Cujacius *lib. 3. respons. Papiniani in explicatione d. l. 2.* Non movet quod prior hic creditor æquale jus habeat in omnibus bonis, ipsi tam specialiter, quam generaliter obligatis, ut ideo potior esse debeat, quia hoc procedit stricto jure, quod temperavit æquitas, in eo posita, quod licet nemo alteri prodesse cogatur, tamen quod sibi non nocet, alteri autem noceret, non conceditur, *l. 2. §. 6. in fin. ff. de aqua & aquæ pluviæ arc. plura infra tit. 18. num. 7. & 8.*

19 At vero cum duobus creditoribus eadem bona sunt obligata, videndum est, an eodem tempore, an diversis temporibus pignus acceperunt, nam priori casu concurrunt in pignore & simul admittuntur, *l. 7. §. 1. ff. qui potior. in pign.* Posteriori casu prior tempore est potior jure, etiamsi prior habet generalem, posterior specialem in certis bonis, in quibus etiam potior præfertur excluso secundo, *l. 2. ff. d. t.* * 20 At vero si hic secundus creditor priori solvat, vel offerat quod ei debetur, illo remoto posterior in pignore primus esse incipit, ideoque pignus sibi confirmat, ut non tantum sortem quam priori creditori solvit repetat, sed etiam ejus sortis usuras quas debitor eidem primo creditori solvere debuisset, sed usuras usurarum a se solutarum, non repetit, *l. 12. h. t.*

Solet enim pignus accedere obligationi solius sortis, & tunc usuræ non debentur, quia iniquum esset in plus teneri pignus, quam inter contrahentes convenisset, *l. 11. §. 3. ff. de pig. act.* At cum utrique obligationi sortis videlicet & usurarum, pignus accedit, illud ex pactione datum videtur tam ob sortem non solutam, quam ob usuras, & cetera quæ in id impensa sunt, *l. 8. §. ult. ff. d. t. d. l. 22. l. 13. §. ult. ff. h. t.*

21 Quo fit ut in summa debiti, computetur id quod creditor impendit, & solvit pro debitore ad muniendas vias, ad portus, aquæductus, muros, pontes reficiendos (nam hæc onera prædiorum sunt, id est, possessorem sequuntur) auget enim ipsam sortem, ita ut si sors sit centum, & creditor oneris nomine solverit viginti, sors erit centum & viginti, nec tenebitur creditor debitori reddere pignus nisi ubi centum & viginti persolverit, *l. 6. h. t.* * 22 Et si debitor alleget se vi coactum fuisse pignori dare, ut posset pecuniam accipere, non audietur, quia satis est quod fateatur eam accepisse, *l. 4. h. t.* cum nulla ei necessitas inferatur. Etenim cum volens receperit, videtur cessare metus, ut non recte queratur coactum fuisse pignori dare, quia cum voluit mutuum accipere, etiam videtur velle pignus dare, quod non ante liberandum, quam pecunia solvatur, *l. 9. §. 3. ff. de pign. act.*

23 Facta itaque debiti solutione creditori, debitor ab eo repetet pignoratitia actione rem ipsam pignori obligatam, *l. 10. sup. de pign. act.* quæ actio etiam heredibus debitoris datur, *l. 12. h. t.* & in heredes creditoris, ad hoc ut res integra non deteriorata reddatur, itemque præstetur dolus culpave lata, atque etiam custodia, *l. 19. h. t.* oportet enim creditorem rem sibi obligatam custodire, & nisi custodiat, dolo aut culpa non vacat; levissimam tamen culpam non præstat, neque vim majorem sive casum fortuitum, quia cum prævideri non potuerit, nullo bonæ fidei judicio præstatur ab eo, qui rem præstare debuit, *l. 1. sup. de pign. act.*

24 Et ideo creditor pignora quæ hujusmodi casu interierint præstare non compellitur; nec a petitione debiti submovetur, sed manet integra petitio, ut dicitur *in l. 57. h. t.* nisi inter contrahentes placuerit, ut amissio pignorum liberet debitorem, *d. l. 6. & l. 9. supr. de pign. act.* Plane ut amisso pignore manet actio creditori, ita etiam eo surrepto, eidem liberum est vel hypothecariam exercere adversus eum qui pignus possidet, vel dolo desiit possidere, *l. 6. h. t.* vel actionem furti, *juxta l. 15. & 78. ff. de furtis.*

25 Ex adverso autem creditor non ante convenitur ad restitutionem rei pignori datæ, quam totum debitum solutum fuerit, *l. 9. §. 3. ff. de pign. act.* nam pro parte sive active sive passive divisio pignoris non fit, *l. 1. C. de luitione pign.* adeo ut parte debiti soluta, totum pignus pro residuo obligatum maneat. Quid si creditor nolit debitum accipere? Non potest quidem cogi ad petitionem debiti, sed tamen licentia datur debitori, eo casu quo creditor neque petit, neque accipere vult debitum, pecuniam ei offerre, oblatam consignare atque deponere, *l. 20. h. t.* eo facto cogitur creditor pignus reddere. Non obstat quod pignus reddere non cogetur creditor, nisi prius ipsi tota summa fuerit soluta: nam hæc obsignatio & depositio debitæ pecuniæ solemniter facta, pro justa solutione est, *l. 9. C. de solution.*

26 Requiritur, inquam, obsignatio & depositio, sola enim oblatio obligationem principalem nec tollit, nec pignus, *l. 19. sup. de usur.* Interdum tamen prodest debitori si is puta pignus possideat, & pecuniam creditori offerat in judicio: sic enim consequitur ne cogatur pignus reddere, non quia pignus liberatum sit, sed quod obstet creditori agenti doli exceptio, *l. 11. §. ultim. ff. qui pot. in pign.* Prodest etiam debitori ultro pignoratitia actione agenti, si in eodem judicio debitam pecuniam offerat, licet enim male agat ante solutionem repetendo pignus, tamen oblatione debiti, & pignus & quod sua interest, consequetur, *l. 9. §. ult. ff. de pign. act.*

Ne-

27 Neque refert utrum ipse debitor solvat, *l. 4. h. t.* an quivis extraneus ejus nomine, quia solutione enim cujuscumque facta debitor etiam invitus liberatur, *l. 39. ff. de negot. gest.* Sed non propterea is qui rem liberavit nexu pignoris quicquam juris nanciscitur, *l. 21. h. t.* sed tantum ea solutione id assequitur, ut quod solvit possit repetere a debitore actione mandati, si ab eo mandatum habuit, aut si non habuit actione negotiorum gestorum, quia utiliter in rem debitoris impendit, dum eum liberat, *l. 2. ff. & l. 3. Cod. de negot. gest.*

28 Ceterum ut solutione obsignationeve pignus liberatur, ita etiam conventione & remissione creditoris, *l. 23. h. t. & l. 2. Cod. de remiss. pign.* adeo ut illud amplius persequi non possit, propter pactum, quo semel placuit ne res esset pignori. Et quamvis pactum hoc nudum sit, sustinetur tamen jurisdictione seu auctoritate Prætoris, secundum voluntatem creditoris, *d. l. 23.*

29 Postremo videndum de modis quibus non liberatur. Et primo, debitor cessione pignoris invito creditore liberari non potest, quia ut dictum est, *ad l. 1. h. t.* liberatio non contingit, nisi per solutionem ejus quod debetur. II. Si debitor principalis, vel qui pro eo intercessit creditori tantum condemnatus sit, *l. 8. h. t.* quia per hoc non est ei solutum, vel satisfactum quod habeat judicati actionem aut quod defensor debitoris novam cautionem præstet, *l. 13. §. 4. ff. h. t.*

30 III. Sententia adversus debitorem lata, creditori non nocet, nisi ut in *l. pen. vers. scientibus ff. de re judic.* pignore jam constituto, creditor passus fuerit debitorem experiri de proprietate pignoris, eo enim casu victo debitore sententia contra eum lata, obest creditori scienti & patienti agere debitorem, contra pignoris possessorem; at vero ignoranti non obest, *l. 29. §. 1. ff. de except. rei judic.* qua de re plura dixi ad *dict. l. pen. lib. 7. tit. 56. num. 7.* Interdum etiam scienti non obest sententia si debitor cum adversario suo colluserit & passus sit se vinci, in fraudem creditoris, aut superatus sit præscriptione, *l. 5. h. t.* id est exceptione aliqua extrinsecus; accipitur enim hic præscriptio, pro exceptione ex facto culpa debitoris nascente, puta rei judicatæ, aut temporis, aut pacti conventi, quæ nocet creditori. Hinc si debitor passus sit rem quam pignori obligaverat usucapi a possessore, deinde cum eamdem rem vindicaret, summotus est præscriptione temporis, hæc præscriptio aut sententia creditori non obest, non enim usucapio jus pignoris tollit, *l. 7. h. t.*

31 Sive ut hujus legis verba sonant, *usucapio pignoris conventionem non extinguit*, quæ ut interpretemur, ponendus est casus, quo debitor hypothecam sive rem pignoratam vendidit extraneo, & is eam usuceperit, creditori nihilominus manet hypotheca sive pignus, quoniam quæstio pignoris ab intentione dominii separatur, *l. 1. §. 2. h. t.* sive ut in *l. 44. §. 5. ff. de usucap.* dicitur usucapio superveniens non mutare quo minus persecutio pignoris salva sit, ut enim ususfructus usucapi non potest, ita persecutio pignoris, quæ nulla societate dominii conjungitur, nam pignus nuda conventione constituitur, dominium vero traditione & usucapione acquiritur, & aufertur domino, non etiam pignus aufertur creditori.

32 Non obstat quod dicitur in *l. 1. & 2. supr. si advers. cred. præscr.* creditorem præscriptione longi temporis excludi a persecutione pignoris, contra tertium possessorem, quia longum silentium debitoris non obest creditori, nisi & ipsius creditoris silentium concurrat, quod utique obest tibi & debitori dominium vindicanti, & creditori persequenti pignus; debet enim hic sibi imputare quod tam longo tempore siluerit, nec actionem hypothecariam moverit, quam cum amiserit, per consequens pignus illi redditur inutile, non quidem propter usucapionem solam, qua pignus extinguitur, sed propter diuturnum silentium quod concurrit, Donel. *ad dict. l. 7. num. 6.*

33 Observandum & illud est, quod etsi creditori liceat ex vi conventionis ingredi possessionem rei oppignoratæ, tamen tutius erit si eam ingrediatur & nanciscatur auctoritate magistratus, *l. 3. h. t. & l. pen. supr. de pign. act.* (de qua ibi dixi in fine, & plenius dicam infra ad *L. Jul. de vi publ. & priv.*) ne vim facere existimetur, & simul crediti jus amittat ex decreto D. Marci, *l. 13. ff. quod. met. caussa*. Eo pertinet *l. 7. supr. de judiciis*. Ubi ait Imp. debere creditorem officio Judicis ad possessionem pignorum venire; & recte, cum nec mulieri (quæ tamen est domina rei dotalis) sit facultas solum matrimonio ingrediendi possessionem rei dotalis, sine auctoritate competentis Judicis, *l. 9. sup. sol. matrim.*

Itemque de nominatore rescriptum est, non habere 34
potestatem capiendi pignora nominati, recusantis subire munus publicum, sine auctoritate Prætoris; vel Præsidis, qui nominationem probavit & secundum eam munus injunxit, *l. 11. h. t.* Est enim pignoris captio imperii magis, sicut non liceat Magistratibus municipalibus, qui jus habent nominandi, pignora eorum quos ad munera nominarunt, capere, sine jussu Præsidis, ut nec tutores dare, vel confirmare sine præcepto, *l. prætoris, 5. ff. de confir. tut. l. 46. §. pen. ff. de administ. tut.* Solent autem hi magistratus vel nominatores bona nominatorum pignori capere, propter periculum, quod nominatoribus imminet a nominatis ex illorum administratione, *l. 1. & 2. C. de pericul. nomin. l. 11. tit. 33.*

TITULUS XV.

In quibus caussis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.

1 *Quid tacitum pignus? Invecta pro pensione tacite obligantur.*
2 *Cur diversum sit in illatis in prædium rusticum.*
3 *An invecta a secundo conductore, tacite rei domino pignorata sint.*
4 *Ex inductione bonorum pignus contrahitur, si eo animo inducta sint, ut pignoris nexu teneantur.*
5 *An tacitum pignus locum habeat in mercibus in domum illatis; & in pecunia.*
6 *Itemque in supellectili.*
7 *In prædiis rusticis fructus tacite sunt obligati: sed alia bona invecta tenentur ex conventione.*
8 *Prædia ex fructibus empta non veniunt in hoc pignus. Quid si quis fundum pignoratum emat, an teneatur fructus restituere.*
9 *Bona mariti tacite sunt obligata pro dote, itemque mariti secundi pro rationibus tutelæ gestæ a matre tutrice filiorum primi matrimonii.*
10 *Bona uxoris obligata fisco pro administratione mariti primipili.*
11 *Potius jus fisci, quam reipublicæ.*
12 *Minor & pupillus habent jus tacitæ hypothecæ.*
13 *Et qui mutavit ad refectionem, non item ad emptionem domus, vel alterius rei.*
14 *Effectus tacitæ hypothecæ, quod rem afficiat & transeat cum suo onere.*
15 *An id procedat in invectis & illatis antequam præcludantur.*

T*Acitum pignus* de quo hoc titul. est quod citra 1
conventionem, ex præsumpta voluntate contrahentium, vel legis dispositione constituitur. Illius exemplum est in invectis & illatis in prædium urbanum a conductore, quæ non secus censentur pro pensione obligata, ac si expresse de iis cum domino convenisset, *l. fin. h. t.* dummodo hoc animo illata sint, ut ibi maneant ad perpetuum usum, *l. 7. ff. h. t. & l. 11. §. 5. vers. plane ff. de pign. act.* Solebant enim qui ædes locabant de harum rerum pignore pacisci, quod autem plerumque fieri solet, tacite fieri censetur, atque ex præsumpta mente.

Diversum est invectis & illatis a colono in prædium rusticum, *l. 1. ff. h. t.* quæ non nisi expressa conventione oppignorata censentur, *l. 5. h. t.* ubi traditur servos coloni non esse domino fundi pignoris nexos, nisi hi servi in fundum inducti fuerint, & specialiter convenerit ut pignoris jure a locatore teneantur. Rationem diversitatis jam supra *titul. de locato num. 23.* assignavi, quod in rusticis prædiis fructus quotannis nascantur, & tacite pro mercede obligentur, iisque satis cautum sit locatori: at in urbanis cum nihil nascatur ex quo securitati domini consulatur, ideo prospiciendum domini sive locatoribus fuit, ut res inquilini sive invecta & illata tacite essent pignori, *d. l. fin. h. t. & l. 4. de pact.*

Sed quid si conductor prædii urbani, alteri denuo id relocaverit, eruntne bona a secundo conductore invecta, domino tacite obligata? Et sane cum inter dominum, & secundum hunc conductorem nullum sit commercium, nulla quoque obligatio contrahetur, & ex consequenti nulla actio, quia ut hæc detur, locati contractum intervenire necesse est, *l. 2. ff. h. t.* Itemque ex *l. 11. §. 5. ff. de pign. act.* apparet eum non esse obliga-

tam

tam domino, sed conductori. Et apertius ex *l. 53. ff. de action. empt.* ubi licet inquilinus alteri majori pretio ram locaverit, tantum quod domino ab inquilino, non quod inquilino a tertio conductore, pensionis nomine debetur, intelligitur accedere. Indeque colligitur non deberi domino pensionem secundi conductoris, quare nec tacitam hypothecam ejus nomine. Nec movet quod *in dict. l. 11. §. 5.* dicitur invecta & illata a secundo conductore in eam summam teneri, in qua conduxit cœnaculum, quia non respectu domini id intelligendum est, qui non contraxit, sed prioris conductoris, qui obligationem ipse sibi quæsivit, tacitum etiam pignus ad se trahentem, *Gloss. in d. l. 2. & ad d. §. 5.* Dissentit perperam Brunghorst, *misc. controvers. lib. 1. ass. 80.*

4 Hic duo observatione digna occurrunt, prius est invecta & illata esse pignori, non vero inducenda aut inferanda, adeo ut etiamsi expresse convenerit, ut inducta & illata sint pignori, antequam inducantur, si eadem alii dentur pignori, is potior sit in pignore, cum non ex conventione, sed ex inductione rerum tacitum pignus colligatur, *l. 11. §. 2. ff. qui pot. in pign.* eoque referenda *d. l. 5. h. t.* Alterum est, ea tantum invecta esse pignori, quæ eo animo inducta sunt, ut perpetuo, quamdiu scilicet durat locatio, sint in domo, *l. 7. §. 1. ff. h. t.* nam si res sint in domum illatæ, non ut ibi sint, sed ut mox aut paulo post, alio transferantur, hæc tacito pignori non obstringentur.

5 Unde dubitatur an merces in domum conductam invectæ, tacite pro pensione obligatæ censeantur? Et illas obligatas non esse opinantur Angelus, Jason, & alii *ad §. item Serviana Instit. de act.* ea ratione, quod hæc sit natura & conditio mercium, ut distrahantur & commutentur, ut non in domo perpetuo maneant. Sed verius est, illas tacite pro pensione obstrictas censeri, non in specie, sed in genere, quasi pignus duret per substitutionem aliarum mercium in locum alienatarum, *l. 34. ff. de pign.* Quo facit etiam textus *in l. 13. ff. eod. tit. de pign.* ubi grege pignori obligato, decedentibus capitibus quibusdam, si qua postea comparentur vel adnascantur, nihilominus pignori tenebuntur. Plane etiam species tempore cessæ & solvendæ pensionis, quæ extant, pignori affectæ videntur. Pecunia quoque in domum invecta, tacite pro pensione censetur obligata, modo illata sit eo animo ut ibi retineatur, non vero ad quotidianum usum exponatur, aut ita exponatur exemplo mercium, ut semper alia substituatur, quæ pignoris loco sit. Bartolus *ad d. l. 24. § ult.*

6 At vero supellectilem, Faber, Angelus, Jason, *dict. loco*, obligari negant, propterea quod in generalem expressam hypothecam, cui tacitam hanc similem faciunt, non veniat, uti nec alia quæ in usu quotidiano habentur, *l. 6. & 7. ff. de pign.* Sed contrarium est verius, cum eo animo inferatur supellex, ut perpetuo ibi maneat, censeaturque proinde ea tacite obligata, quæ extat tempore pensionis solvendæ. Zasius, *ad d. §. item Serviana num. 12. ad fin.* Nihil facit *dict. l. 4.* nam alia ratio est illius generalis bonorum obligationis, alia hujus, quia in illa exiguum quid est supellex respectu omnium bonorum, per quæ sufficienter cautum est creditori, hac vero tacitæ obligationi, si supellectilem & ea quæ sunt in usu quotidiano eximas, aliunde locatori prospectum vix erit, quia vix quidquam aliud esset, quod hac obligatione contineretur, unde male comparatur hæc obligatio illatorum & invectorum ei, quæ generalis est, cum tantum contineat ea, quæ eo animo invehuntur ut perpetuo maneant, *l. 7. §. 1. ff. h. t.*

7 Ex dispositione legis, in prædiis rusticis, fructus ibi extantes, tacite pro pensione, fundi domino obligati sunt, sive naturales, sive industriales sint, *l. 7. ff. h. t.* licet Bartolus distinguat; idemque juris esse existimat, si dominus sciverit coloni bona in fundum invecta esse, *l. 5. sup. de locato.* secus si ignoraverit; sed ego indistincte puto, ut ea bona pignoris jure teneantur, requiri expressam conventionem, de qua accipi velim verbum voluntatis & scientiæ *in d. l. 5.* itemque verbum placuerat; *in l. 5. h. t.* Non obstat *l. 7. §. 1. ff. h. t.* quia expressim ibi convenerat, ut invecta & illata in prædium rusticum essent obligata.

8 Ceterum quamvis fundo pignorato, etiam fructus pignori credantur tacita pactione inesse, tamen fundi qui emuntur ex fructuum pretio ad hoc pignus non pertinent, *l. 3. h. t.* Sed pone extraneum fundum pignoratum bona fide a debitore emisse, si conveniatur actione hypothecaria cogeturne fructus restituere? Ante litem

contestatam consumptos non restituit, perceptos vero
ante litem & extantes post litem contestatam, ita demum
restituit, si fundus non sufficiat ad hoc ut creditori
satisfiat; fructuum vero post litem contestatam
perceptorum nomine, omni modo condemnatur, *l. 1.
§. 4. & l. 16. §. 4. ff. de pignor.*
Plane ex eadem legis dispositione, res mariti tacite 9
sunt obligatæ mulieri, pro dotis restitutione, ut dictum
supra, *tit. de jur. dotium num.* 18. Quin & vitrici bona
pro ratiociniis tenentur obnoxia, eo casu quo uxor tutrix
filiorum prioris matrimonii nupsit, non redditis rationibus
præteritæ tutelæ, aut nondum dato tutori liberis,
l. 6. h. t. præsumit enim lex mulierem ad secundas
contra sacramentum præstitum nuptias adspirantem,
omnia bona ad secundum maritum detulisse.
Contra uxoris bona in dotem data, pro obligatione 10
primipili mariti, tacitam hypothecam subeunt, *l. 4.
h. t.* si universis mariti ac nominatorum facultatibus
exhaustis, nihil residuum inveniatur, unde fisco satisfieri
possit. * Unde apparet hac in parte majus dote fi- 11
sci privilegium, quodque extenditur in bonis ejus cum
quo contraxit, *l. 2. h. t.* Itemque pro pensione, tributi,
l. 1. h. t. & primipilari debito, contracto ob caussam
subministratæ annonæ exercitui, præter jus tacitæ hypothecæ,
habeat quoque prælationem. DD. *ad l. 3.
C. de primipilo, lib. 12.* Quod jus non communicari reipublicæ,
cum privatorum jure utatur multi asserunt,
per l. 17. ff. de verb. sign. nisi sit Respublica, quæ beneficio
Principis jus tacitæ hypothecæ impetrasset, *l. 2. infr.
de jure reipub. lib. 11.* aut talis, quæ superiorem non
agnoscat, qualis fuit Romana, donec monarchia statum
ejus mutavit. Latius *infr. ad d. t. 2.*
Tale jus etiam concessum est a lege pupillo, furio- 12
so, & ceteris qui in tutela, curatione aliave simili gubernatione
sunt, in bonis tutoris, curatoris, negotiorumve
gestoris pro officii ejus rationibus, *l. 20. sup. de
admin. tut.* * Insuper ille qui in refectionem ædificii cre- 13
didit, illud sibi tacitæ hypothecæ nomine obligatum
habet, *l. 1. ff. h. t.* Dico in refectionem ædificii, quia
qui in refectionem conservationemque aliarum rerum
mutuavit, jus taciti pignoris non habet, cum sit diversa
ratio ceterarum rerum, quæ ædificiorum, quorum
ruina deformitatem urbi adfert. Unde nec puto
tale jus competere ei, qui in emptionem ædificiis pecuniam
credidit, nisi expressa conventione fuerit jus hypothecæ
constitutum, *l. 7. infr. qui pot. in pign.* non enim
hic subest tanta necessitas, quanta in refectione, in
quam qui credidit, fecit ut res esset in bonis debitoris,
atque esset ceteris creditoribus caussa pignoris salva,
l. 6. ff. qui potior. in pignor.
Effectus tacitæ hypothecæ est, quod rem afficiat, 14
quæ cum suo onere alienatur. Quomodo si res in prædium
urbanum illatæ ante præclusionem alienantur,
non ideirco (etsi plerique contrarium sentiant, *ad l. 4. ff.
de pact.*) a pignoris obligatione eximuntur, *l. 23. C. de
dist. pign. l. 14. sup. de pign.* quia ut dixi, res semper
cum sua caussa & onere transeunt; adeo ut non possit
debitor legans, donans, aut vendens res pignori nexas
jus hypothecæ convellere, *d. l. 15.*
Huc pertinet quod tacitum pignus non ex præclusio- 15
ne, sed inductione contrahatur, *l. 2. & aliis, ff. h. t.*
Et absurdum est dicere res simul atque in prædium urbanum
inductæ fuerint obligatas esse, nihilominus autem
eas libere conductorem, sine onere tacitæ hypothecæ
alienare posse, ut sic locator earum caussa, actione
Serviana adversus possessorem experiri nequeat.
Non obstat *l. 9. ff. h. t.* ubi bona illata ante fuclusionem
factam absque ullo onere hypothecæ alienantur; nam
favore libertatis illud singulariter placuit, ut generalis
hypotheca non impediat manumissionem servi, specialis
autem eam impediat, *l. 2. & 3. C. de servo pign.
dato manumiss.* cum igitur jura singulari hoc tributum sit
libertati, ut inquilinus non prohibeatur servum manomittere,
priusquam locator ei manum injecit, eumque
veluti inclusit, inde satis apparet res alias ab inquilino
liberari ab alienando non posse. Jus quippe singulare in
uno significat jus commune esse contrarium in aliis,
Wesembec. *in parat. ff. h. t. in fine.*

TITULUS XVI.

Si aliena res pignori data sit.

1. *Re aliena pignori data pure, pignus non valet; data sub conditione, cur valeat.*

2 *Res aliena, quare vendi queat, non item pignori dari.*
3 *Qua actione subvenitur creditori re aliena ei data pignori.*
4 *Quid juris eo casu quo creditor scivit, vel ignoravit rem alienam sibi oppignoratam.*
5 *Exemplis illustratur regula, quod qui dominus non est, rem obligare nequeat.*
6 *Quibus casibus pignus rei alienæ valeat, aut convalescat.*
7 *Quid si debitor rei antea aliena in hypothecam data postea factus sit dominus.*
8 *An igitur creditori dabitur retentio, aut etiam actio.*
9 *An tam creditori qui ignoravit rem alienam, quam qui scivit, utilis actio detur?*
10 *Si dominus rei obligata succedit debitori, qui rem alienam pignori dedit, an creditori contra dominum rei, nunc heredem detur hypothecaria utilis.*

1 HIc titul. ad personam pignorantem & ad rem pignoratam pertinet, cum quæritur, an debitor non dominus possit rem alienam pignori dare? Et resolvitur non posse pure, sed sub conditione, *l. 16. §. ff. de pign.* Quod sub conditione utiliter possit res alienas obligare, idcirco est, quia in conditionalibus tempus damnum existentis conditionis inspicitur, *l. 71. ff. de contr. empt.* quo nimirum res debitoris facta erit, ita ut non tam alienam, quam suam rem obligare videatur. Cur vero debitor rem alienam pignori obligare non possit pure, hæc contra ratio est, quia in pura datione, tempus præsens inspiciendum est, quo tempore non habet debitor in ea re, quod dare aut transferre possit. Pignus omnino jus est in re, unde creditor actionem in eam rem habere possit, *l. 17. ff. de pign.* quod jus non aliunde sumere potest, quam ab ipso domino, aliove qui id jus habeat, nemo enim plus juris in alium transferre potest, quam ipse habet, *l. 54. ff. de reg. jur.* Quod si debitor eo tempora quo pignori dat non est dominus, nec quidquam juris habet in ea re quam pure pignori dat, sequitur quod creditor pignus inutiliter ab eo accipiet.

2 Non obstat quod emptio rei alienæ valeat, *l. 28. ff. de contr. empt.* quia per eam non tam in rem, quam in personam obligatio contrahitur eaque cogitur venditor rei venditæ possessionem emptori tradere, vel solvere quanti ejus interest, quod res tradita non sit, aut sit evicta, *l. 11. ff. de act. empt. l. 3. Cod. de evict.* At vero pignus jus in rem constituit, res autem aliena sine consensu domini obligari nequit, & propterea dixi oportere rem esse in bonis debitoris, eo tempore quo pignori dat, *l. 15. §. ff. de pign.* nam alias quæ securitas esset creditori, si res non sit in bonis, sed alteri oppignorata vel omnino aliena.
3 * Siquidem creditori actio hypothecaria competere non possit, quæ tantum datur ei, qui in re jus aliquod sibi constitutum habet: attamen quin illi adversus debitorem pignoratitia contraria competat, non est dubium, cum hæc actio personam sequatur, *l. 6. h. t.* Imo etiam experiri poterit actione stellionatus, adversus debitorem, qui sciens prudensque rem alienam pignori dederit, *l. 15. §. 1. & l. 39. ff. d. t. de pign. act.*

4 Verum etsi quantum ad hypothecariam actionem attinet, pignoris in re aliena constitutio sit inutilis, distinguendum tamen est inter creditorem qui rem alienam sciens sibi hypotechari passus est, & eum qui ignorabat. Si enim scivit, vera ait dicta sententia quod denegetur ei actio, quia sibi imputet quod rem alienam pignori acceperit. Ei tamen retentio competit, quoniam in pari causa melior est conditio possidentis, *l. 14. ff. qui pot. in pign.* & quia improbe debitor fecerit, si ex suo mendacio se juvari velit. At si ignoravit, ei actio hypothecaria datur adversus debitorem, vel posteriorem creditorem, vel alium possessorem, non dominum, quia ad hos quod attinet, plus in re aliena juris habet, *l. 9. §. pen. l. 22. §. 2. & l. 32. ff. de pign. act. l. 18. ff. de pignor. & d. l. 14.* At multo magis ignoranti creditori si possidet, exceptio retentionis competit, quia cui datur actio, multo magis dabitur exceptio. Cujacius *l. 8. ad Africanum, fol. 570.*

5 Quare firma manet regula initio tit. proposita, pignus rei alienæ non valere, nisi is pignori det, qui rei obligandæ jus habet, quale habet verus rei dominus. Hinc est quod neque filiusfamil. rem patris eo invito pignori obliget, *l. 4. h. tit.* neque servus, neque procurator, neque actor, aut conductor sine consensu domini cujus res est, *d. l. ult.* Imo nec mater rem quam filio donavit, utiliter oppignorat, cum per donationem, rei dominium in filium transtulerit, *l. 5. h. tit.* Multo minus curator adulti, vel tutor pupilli rem mobilem, ejus cujus negotia tuetur, pignoris jure obligat, nisi in rem ejus pecuniam mutuam accipiat, *l. 3. h. t.* Quod si ergo illam mutuetur in rem suam oppignorando rem minoris, non subsistet hæc pignoris datio, nisi minor postquam ad legitimam ætatem pervenit, consensum accommodaverit ratumque habuerit, quod a curatore ejus gestum, *l. 7. h. tit.* Soli itaque domino licet rem suam onerare, & uti & personam suam pejorare, ut alibi loquitur Paulus, alii ut extraneo non licet, *l. 21. sap. mandat. l. 54. ff. de reg. jur.* pignore autem res obligatur & oneratur. Quæ caussa quoque est cur Emphyteuta rem emphyteuticam obligare non possit, nisi quamdiu emphyteusis duraverit, *l. 13. & 31. §. 1. ff. de pign.* neque vasallus feudum, *cap. de probib. feud. alien.*

Enimvero plures casus dari possunt quibus pignus rei 6
alienæ valet, aut convalescit, aut confirmatur. Pone quod voluntate domini res aliena obligetur, valebit pignus, *l. 20. ff. de pignor. act.* quia volenti non fit injuria, videtur enim ipsa hoc casu rem suam pignori supponere non per se, sed ministerio ejus qui id fecit. Item convalescit pignus si dominus ratum habeat, *d. l. 20.* atque hoc ipso quod ratum habet dicendum est, voluisse eum retro recurrere ratihabitionem ad tempus illud quo convenit, *l. 16. §. 1. ff. de pignor.* Sic sustinetur judicium susceptum, aut quid aliud gestum a falso procuratore, si postea dominus ratum habuit, *l. 56. ff. de judic.* Sic si procurator citra domini voluntatem pignus dedit, ut pecuniam mutuam acciperet, eamque in rem domini versam esse constat, adeo firmum censetur pignus, ut illius retentione creditori consulatur, desideranti sibi quod numeratum est, exsolvi, *l. 1. h. t.* Plane si dominus sciens dissimulet in fraudem creditoris ignorantis, rem non esse suam, eamque patiatur ei a debitore obligari, subsistit pignoris obligatio, propter fraudulentam dissimulationem domini, qui fingitur consensisse, ne impunita sit ejus calliditas, cum alieno detrimento, *l. 2. h. t.*

Quid ergo si debitor, qui rem alienam obligavit, 7
postmodum ejus rei dominus fiat, veluti si domino rei obligatæ succedat? Hoc casu pignus quod ante non valuit, ex post facto, non ipso jure, sed ex æquo & bono convalescit, *l. 5. h. t.* quia verum est debitorem rem illam pignorasse, & ejus jam esse dominum, & quia res in eum casum venit, a quo incipere potuit, quia denique iniquum est creditorem decipi a debitore, & hunc ex suo mendacio lucrum consequi. * Hinc si 8
creditor possidet, sive rem alienam esse sciverit, sive ignoraverit, habet retentionem, nempe per exceptionem doli mali, quia debitor dolo malo & simulatione est usus & quia improbe rem creditoris vult auferre, quam ei oppignoravit. An etiam habeat actionem? Stricto jure non habet, propter juris regulam, qua dicitur quod id quod ab initio vitiosum est, tractu temporis convalescere non possit, unde creditori tam scienti, quam ignoranti non datur actio pignoratitia, sive hypotecharia directa, cum ad illam requiratur, ut res ab initio sit dantis, sed ex æquitate utilis persecutio exemplo pignoratitiæ accommodatur, *d. l. 5. & l. 41. ff. pign. act.* id est, utilis hypothecaria actio, exemplo hypothecariæ directæ datur; persecutio enim ad actiones magis regales pertinet quam ad personales, præsertim cum in *d. l. 5.* affirmetur actionem esse super pignora, id est, re quæ est hypothecata, cum ea quæ pignoratitia est, sit super persona.

Verum cum *d. l. 5.* indistincte loquatur, quæritur an 9
actio illa utilis, perinde datur creditori scienti alienam atque datur ignoranti? Et scienti difficilius dari rescribit Papinianus *in d. l. 1. in princ. ff. de pign.* Quod verbum *difficilius*, quomodo accipi debeat, variant interpretes: Duarenus *lib. 1. disput. cap. 11.* Baldoinus *tract. de pign. cap. 32.* Donellus *de pign. cap. 7.* Mudæus *add. l. 1.* Dicendum videtur retentionem rei hypothecatæ facilius dari, actionem vero hypothecariam difficilius seu rarius. Etenim creditori ignoranti semper actionem dari constat, tam contra debitorem, & eum qui a debitore caussam habet, quam contra quemvis alium rei oppignoratæ possessorem. At scienti non semper dari verissimum est, quoniam ei tantum datur contra debitorem, aut eum ad quem debitor post dominii acquisitionem, rem possessionemve transtulit; non etiam contra

tra quemvis alium possessorem. Contra debitorem quis si hac defensione uti velit, quod non fuerit dominus, tunc cum pignoravit, venit contra factum suum, & doli mali replicatio ipsi obstabit, *l. 21. §. 1. ff. de pign.* Convincitur enim de suo mendacio, quia rem non pro alienam, sed pro sua oppignoravit, *l. 14. ff. de pign. act.* Item contra eum qui a debitore domino effecto caussam habet, quia debet auctoris sui jure uti, *l. 54. ff. de reg. jur.* Non etiam contra quemvis alium possessorem, quia tum dictæ rationes cessant, & proinde hic agenti creditori recte objiciet, rem non fuisse in bonis debitoris tempore conventionis. Jul. Pacius *cent. 4. enant. qu. 58.*

10 Ceterum in casu converso, disceptatio major est, si nimirum dominus rei obligatæ successit debitori, qui rem alienam pignori dedit, an creditori contra dominum pignoratæ rei nunc heredem, hypothecarie saltem utilis concedatur? In hac quæstione dissentiunt inter se juris nostri auctores, quia Modestinus affirmat, pignus ex post facto directe quidem non convalescere, attamen utilem actionem pignoratitiam creditori dari, *l. 22. ff. de pign.* Paulus vero negat creditori pignoris persecutionem dari, *d. l. 41. ff. de pign. act.* In conciliatione laborant tam veteres quam recentiores Interpretes, Accursius plures conciliationes adfert *ad d. l. 22.* Item Mudæus *ad l. 1. ff. de pign. num. 21.* Alciatus *l. 7. parerg. cap. 14.* Duraneus *lib. 2. disp. cap. 4.* Cujacius *lib. 19. obser. c. 16.* Gyphanius *ad d. l. 2. h. t.* Vultejus *lib. discep. schol. cap. 17.* Ludov. Charondas *lib. 1. verif. cap. 20.* & alibi Hottomannus *ad tit. ff. quæ res pignori, &c. & lib. 5. obs. cap. 28.* ubi censet inexplicabilem esse contrarietatem istarum legum, sed facile erit eas conciliare, si in singulis distincti explicentur casus, quorum explicationi supersedeo, brevitatis caussa, & quia clare apud Vultejum, & citatos Doctores inveniuntur.

TITULUS XVII.

Quæ res pignori obligari possunt, vel non, & qualiter pignus contrahitur.

1 *Pignorari possunt nomina, & generaliter & specialiter.*
2 *Quænam res non censeantur generaliter oppignoratæ.*
3 *Quid de bonis, quæ defuncti non fuerunt, sed ab herede ejus aliunde acquisita sunt.*
4 *Pignorari prohibentur res sacræ, religiosæ.*
5 *Liberi homines, obsides tamen dari possunt.*
6 *Quatenus prohibetur spes præmii athletici oppignorari.*
7 *Pignorari non debet, nec in pignus judiciale capi res agriculturæ destinata.*
8 *Conventione expressa pignorari creditoribus possunt: imo vendi agricolis, qui sunt in eadem villa.*
9 *Quæritur, an servitutes tam rusticæ, quam urbanæ pignori dari possint.*
10 *Probatur sententia quæ indistincte negat servitutes pignorari posse.*
11 *Quid de servitutibus personalibus.*
12 *Pignus contrahitur, consensu & traditione rei, etiam instrumenti, quo illius rei emptio continetur.*
13 *Obligatione bonorum generali continentur præsentia bona & futura.*
14 *Cur sub venditione, donatione, legato non veniant bona futura.*

1 DUæ sunt hujus titul. partes, in prima traditur generalis regula, quod res omnes quæ in commercio sunt, oppignorari ab earum dominis possunt, tam generaliter, quam specialiter, uti actiones seu nomina debitorum, idque ita exigente utile commerciorum. Quare potest creditor obligatum suo debitori excutere, utili actione in personam. Nisi antequam illi significaverit obligationem pignoris, is jam satisfacerat quod debebat proprio creditori, *l. 4. h. t.* Admonendum tamen hoc pignus nominis, ne quidem hodie valere ipso jure, sed tantum per tuitionem Prætoris sustineri, *l. 18. ff. de pign. act.* Et proinde ex hoc pignore non directam, sed utilem tantum actionem nasci, *l. 7. sup. de hered. act. vend.* Costals. *ad l. 18. ff. de pign. act.*

2 Nonnulla obligari specialiter possunt, quæ sub generali hypotheca non continentur, ut supellex, vestimenta, mancipia ad usum necessaria, alumni, qui pene liberorum loco sunt, & a nutritore vel nutrice non separantur, itemque ceteræ res quæ ad affectionem pertinent, quæ nemo præsumitur velle pignorare, nisi expresse & in specie pignoret, *l. 1. h. t. l. 6. & seqq. ff. de pignorib.* Joan. a Sanda *lib. 3. decis. Fris. tit. 12. defunct. 11.* Imo quamvis generaliter quis omnia bona 3 sua pignori esse pactus sit, non tamen potest videri de his quæ ab ejus herede demum acquisita sunt, convenisse; vel certe frustra convenerit, cum illa neque in dominio, neque in possessione defuncti fuerint, sed separata omnino ab ejus bonis, *l. 29. ff. de pign.* Aliud dicendum si rem quampiam usu cepisset heres, utendo accessione possessionis defuncti, *l. 14. ff. de divers. temp. præs.*

Porro sunt res aliæ, quæ ne quidem specialiter a 4 quopiam obligari possunt prohibente juris religione, ut res sacræ, religiosæ, *l. 3. h. t.* excepta caussa captivitatis, vel famis, ob quam possunt oppignorari, *l. 21. supr. de SS. Eccles.*

Plane quia in commercio liberi homines non sunt, 5 neque illos in pignus dari posse manifestum est, *l. 6. h. t.* ut creditoribus serviant, & qui scienter eos in pignus acceperit, debito cadit, & relegatur, *Auth. Imo sup. de oblig. & action. & l. fin. ff. h. t.* Receptum tamen obsides dari posse pro pignore fidei servandæ, publica urgente caussa. Sed illi non ut servi, sed ut liberi detinentur, donec pretium redemptionis solvant, *l. 2. C. de postl. revers.* & idcirco dicuntur vinculo quodam pignoris retineri in *l. 20. §. 1. ff. qui test. fac.* Spem eorum 6 præmiorum, quæ pro coronis Athletis pensitanda sunt, privata pactione pignorari minime admittendum est, *l. 5. h. t.* ne forte dum eorum præmiorum spes adimitur, Athletarum virtus & alacritas impediatur; dico privata; nam Judicis auctoritate præmia obtentæ victoriæ, pignori capi possunt, eo condemnato qui victoriam obtinuit, *l. 40. ff. de re jud.* si alio modo satisfacere rei judicatæ non possit, juxta *l. 4. sup. de execut. rei jud.* vide quæ ibi dixi *num. 12.* & Connanum *l. 4. commentar. cap. 15. num. 8.*

Instrumenta quoque ad culturam agrorum pertinen- 7 tia, pignoris caussa abstrahi prohibentur de possessoribus, vel capi in pignus judicati ab executoribus, cujuscumque Judicis, ne agricolæ instrumentis suis destituti, agriculturam deserant magno cum Reip. detrimento, & jactura tributorum, quæ ab ipsis præstari non poterunt deficientibus alimentis, *l. 7. 8. & Auth. Agricultores. h. t.*

Quæ quidem Constitutiones cum vetant hæc instru- 8 menta pignoris jure auferre; inde colligimus non prohibere, quo minus agricolæ sua instrumenta expressa conventione pignori obligare possint suis creditoribus, atque ab iis vendi dummodo vendantur agricolis, qui in eadem villa & possessione, istis instrumentis, ad agriculturam utuntur; sic enim fiet ne instrumenta aratoria auferantur de vetere possessione, quod ad sententiam istarum legum satis est. Quod autem expressa conventione obligari posse existimem, movet me quod ait Scævola *in l. 32. ff. de pign.* Servum ad culturam missum, hoc est, servum aratorium generali conventione obligari, ergo etiam alia instrumenta rustica obligantur, quia servus & boves aratorii, & alia instrumenta æquiparantur, *d. l. 7.*

Quæritur de servitutibus realibus? Et rusticas pigno- 9 ri dari posse, non etiam urbanas plerique volunt; inter quos eruditissimus Cujacius *l. 15. obs. cap. 8.* conatur hanc differentiam defendere, asseritque ob contrahentium utilitatem (in qua se fundat Paulus J. C. in *l. 12. ff. de pign.*) non posse pignus consistere in servitutibus urbanis, uti in rusticis per *l. 11. §. fin. eod. tit.* Nam ut servitutis pignus utile sit, necesse est, ut non solum utile sit creditori habenti prædium vicinum, sed etiam alteri vicino, cui servitutem vendere possit; inutile enim est pignus, quod vendi non potest, *l. 4. ff. de pign. act.* Quod in urbanis servitutibus contingere non potest, quia servitus quam creditor habet, vicino usui esse nequit, siquidem servitutis tigni immittendi ex ædibus creditoris in ædes debitoris, nulla potest esse utilitas alteri vicino, & ideo nullus vicinus tale pignus empturus est, & non vicinus emeret frustra, & inutiliter. Quod omnino diversum est in rustici prædii servitutibus, quarum aliqua si creditori sit obligata, facile hic creditor vicinum emptorem inveniet, cum possit per unum fundum aditus pluribus in suos fundos patere: & sic de ceteris servitutibus rusticis.

Verius tamen indistincte neutras servitutes ipso jure 10 constitui hoc modo posse. Nam Paulus *in dict. l. 11. §. fin.* non hoc in quæstionem vocat, an servitutes rusticæ pignori dari queant, ut ita eas ab urbanis separet, sed

illud an dominus in suo servitutem de novo constituere possit creditori pignoris loco, ut ea creditor utatur, quamdiu pecunia soluta non sit, id vero dominum facere posse respondit, non ut ipso jure constitui hoc modo possit servitus, quia ipso jure ad tempus, vel ex tempore constitui non potest; habere enim debet caussam perpetuam, *l. 4. ff. de servo.* sed benigne propter utilitatem contrahentium hoc ita sustinetur. Atque de domino fundi J. C. loqui, qui temporis caussa in suo servitutem imposuit, argunnt illa verba quibus conventio talis initur, ut hisce servitutibus creditor utatur: *Scilicet si vicinum fundum habeat, & si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat.* Hæc namque pactio de servitute, quæ nobis in alieno debetur, recipi nequit. Semper enim dominus fundi servientis recte negabit se creditori, aut ei cui creditor vendiderit, servitutem debere, nec quisquam cui servitus debetur, servientis fundi caussam deteriorem facere potest, *l. 20. §. 5. vers. & omnino, ff. de servit. præd. urb.* Non obstat etiam quod Martianus *in dict. l. 11. §. fin.* generaliter dicat, *Jura prædiorum urbanorum non posse pignori dari*; nam ex eo perperam a contrario infertur, servitutes rusticas posse oppignorari. Et rejecta emendatione quorumdam affirmantium verbum *urbanorum* abesse debere, dicendum est servitutum urbanarum exempli solum, non etiam definitionis caussa, mentionem fieri, atque indistincte rusticas, non magis quam urbanas non posse pignori dari, quoniam licet sint diversæ, non sunt tamen contrariæ; cum possint æque hæ, atque illæ precario concedi, *l. 3. & 15. §. 2. ff. de precario.* Videatur Duaren. *lib. 2. disp. c. 13.* Donell. *de pign. c. 10.* Mudæus *ad h. t. n. 14. & seq.* ubi concludit non tam ipsum jus servitutis dari pignori, quam facultatem eundi personalem.

11 Ceterum quin servitutes personales, ut ususfructus possint pignori dari, non dubitatur, *per l. 9. §. 1. ff. de pignorib.* ubi quod emptionem venditionemque recipit, id etiam pignorationem recipere potest. Hinc etiam Prætor qua ratione emptorem ususfructus tuetur, eadem tuebitur creditorem, *d. l. 11. §. 2.* ut hic tam diu utatur & fruatur commodis ususfructus, quoad pecunia ei soluta sit. Aliud in uso receptum: etenim cum is personæ sic cohæreat, & nec vendi, nec cedi queat, merito, nec pignori obligari darive poterit, *§. 1. Inst. de usu, & habit.*

12 Altera titul. pars docet qualiter pignus contrahatur, nudo videlicet debitoris & creditoris consensu, qui colligitur, vel ex verbis, vel ex scriptura, quæ interdum solet accedere ad faciliorem gesti probationem, vel ex rei pignoratæ traditione. In pignore itaque obligando magis spectare oportet, quid contrahentes senserint, quam quid dixerint, quomodo qui instrumentum emptionis agri pignori dat, ipsum agrum quem emptionis titulo nactus est, pignorare intelligitur, *l. 2. hoc tit.* quemadmodum instrumento emptionis donato, res ipsa empta donata videtur, *l. 1. Cod. de donat.*

13 Plane qui omnia bona sua pignori dat, non tantum mobilia & immobilia præsentia, sed etiam futura quæ habiturus est, obligasse censetur, quamvis de futuris bonis nihil expresserit. Quia qui omnia dicit, nihil excipit. Imo licet debitor dixerit fide, & periculo rerum ad se pertinentium, quibus verbis veteres existimabant contrahi præsentium rerum specialem hypothecam; hodie etiam generalem hypothecam contrahi, & futura bona comprehendi placet Justiniano *in l. fin. hoc.* quandoquidem debitur verbo generali hypothecæ vel pignoris usus sit: non ideo tamen tenetur in majurem summam vel quantitatem.

14 Ceterum si de venditione, donatione, aut legato agatur, non erit idem dicendum, nempe si quis simpliciter bona sua vendiderit, donaverit, legaverit, vel vestem suam omnem, vel argentum omne, in his alienationibus rerum, præsentes tantum, non futuræ res intelliguntur, si aliud expressius dictum non sit, *l. 7. ff. de auro & argen. leg.* Ratio diversitatis est, quod obligatio pignoris eamdem caussam habeat, tam quoad futuras res, quam præsentes, ut videlicet omni modo creditori cautum sit, quæ ratio non subest in rebus donandis & alienandis, in quibus satis provisum est emptori, donatario, legatario per res præsentes, secundum mentem domini.

Postremo etsi generalis obligationis tanta sit vis, illa tamen obligatione non continebuntur ea omnia, quæ verisimile est debitorem specialiter pignori daturum non fuisse, *l. 6. ff. de pignor.* exempla supra *tit. 14. n. 2.* assignavi.

TITULUS XVIII.

Qui potiores in pignore habeantur.

1 *Effectus pignoris. Etsi debitor res suas duobus pignori obligaverit, quo modo jus suum quisque persequatur.*
2 *Si utrique res pro parte obligata sit, uterque agit actione hypothecaria. Cur non etiam Salviano interdicto.*
3 *Quid si non convenerit, ut res esset in solidum, vel pro parte duobus obligata.*
4 *Si diversis temporibus pignus contractum sit, is potior habetur, qui prius habet hypothecam.*
5 *Idque exemplis declaratur.*
6 *Quid si eadem res priori creditori sub conditione, posteriori pure sit obligata.*
7 *Generalis hypotheca prioris creditoris, præfertur speciali posterioris.*
8 *Interdum qui specialem habet, eum qui generalem, sed posteriorem accepit, antevertit.*
9 *Quid si uni primum bona omnia generaliter sint obligata, deinde eadem alteri.*
10 *Quid juris si privatus cum fisco concurrat in proprietate hypotheca.*
11 *Fiscus & respublica gaudent jure privati, quando illa præfertur chirographariis.*
12 *In pœnali debito fiscus postponitur creditoribus.*
13 *Quid sit tempore potiorem jure priorem esse, & quatenus id procedat contra legatarios.*
14 *Cur est potior is qui prius pignus accepit, non item extra pignus, qui prius contraxit.*
15 *Quomodo secundus creditor possit sibi confirmare jus pignoris adversus priorem.*
16 *Prærogativa temporis non obtinet, nisi inter creditores hypothecarios, non item chirographarios.*
17 *Quid si hypotheca sit constituta, a non domino, cui postea dominium accessit.*
18 *Prærogativa temporis gaudent creditores privilegiarii.*
19 *Alii sunt privilegiati creditores, & præferuntur propter caussam, veluti qui ad rem reficiendam, conservandam, credunt.*
20 *Quid si pecunia pupilli res sit comparata.*
21 *Caussa religionis omne creditum precedit.*
22 *Mulier in dotis suæ repetitione omnibus creditoribus præfertur.*
23 *Postponitur liberis prioris matrimonii.*
24 *Item creditoribus qui ad militiam emendam pecuniam crediderunt.*
25 *Item qui publico instrumento pignus accepit, præfertur priori creditori, qui ex chirographo tantum accepit.*
26 *Quando privatum instrumentum vim habeat publici.*
27 *Quid si dubitetur de testium subscriptione, aut scriptura nulla confecta sit.*

HActenus de pignore constituendo, sequitur de ejus effectu, qui est, ut si debitor non solvendo existat, creditor rei pignoratæ commodo potiatur: verum, 1
quia rem unam duobus vel pluribus obligari contingit, multum refert simul eodem tempore, vel separatim diversis temporibus debitor camdem rem pignori obligavit: si eodem tempore, distinguendum est, utrum convenerit in solidum duobus esse obligatam, vel per partes, vel si nihil de ea re convenerit, an in solidum vel per partes esset obligata re in solidum duobus obligata, uterque adversus debitorem & adversus extraneos, possessionem ejus rei avocare potest actione hypothecaria; inter ipsos creditores actio hypothecaria non datur, quia si unus ex his prius egerit, & sic possessionem occupaverit, potior est conditio possidentis, *l. 10. ff. h. t.*

Sin autem convenerit ut pro partibus res obligaretur, 2
uterque agere poterit utili hypothecaria adversus extraneos & inter se, si alter eorum solus possideat, ut dimidiam possessionis partem quisque apprehendat, non tamen Salviano interdicto, *l. 1. §. 1. ff. de salv. interdict.* Ratio differentiæ inter hypothecariam actionem & salvianum interdictum ea est, quod qui agit interdicto, agit de tota possessione, commodove possidendi, quod per partes scindi non potest. At licet actio hypothecaria, seu quasi Serviana possessionem revocet, *l. 66. ff. de evict.* rem tamen ipsam prosequitur seu jus hypothecæ quod per partes scindi, & cuique domino sua pars adjudicari potest, quam distinctionem supra explanavimus, *titul. 9. num. 16.*

Quod si nihil expressum convenerit, ut res pro par- 3
te, vel in solidum esset obligata, pro modo debiti cui-

que

quæ actio competet, si videlicet inter utrumque creditorem sit quæstio: sin vero adversus possessorem aut ipsum debitorem creditores agant, magis est, ut quia pares tempore sunt, in solidum agere possint, *l. 16. pen. ff. de pignorib.* vidatur autem eodem tempore de pignore convenisse, si separatim eodem die convenerit, licet unus horarum numero prior fuerit, quia non habetur ratio horæ, sed tantum diei, vel mensis, vel anni: ubi itaque separatim eodem die creditoribus obligata res fuit, satis per se intelligitur quisque creditor solidum pacisci voluisse, ideoque non exigitur ut specialiter hoc actum sit. At vero ubi simul, id est, plures præsentes de pignore paciscuntur, procul dubio non videntur singuli per se, aut per naturam ipsius conjunctionis solidum pacti esse, quin potius concursu suo pignus procujuscumque parte divisisse, *l. 56. & l. 112. in fine pr. & §. 1. ff. de cond. & demonst.*

4 Ceterum si diversis temporibus separatim res fuerit pluribus obligata, potior est ille, qui prius credidit pecuniam, & hypothecam cum effectu acquisivit, *l. 2. 7. & 8. h. t.* quia non ex credendi, sed ex pignoris adipiscendi tempore jus prælationis æstimatur. Sic si huic ab initio res pignori data est, ut solus in ea pignus habeat, sequitur, quod si eadem res alteri obligetur, prior adhuc potior sit, quia debitor non potuit ejus con-
5 ditionem deteriorem facere, *l. 15. supr. de pignorib.* * Et
propterea si primus qui sine hypotheca credidit, aliquanto post hypothecam accepit, sed post secundum qui utrumque fecit, in hypoteca sine dubio posterior erit. Item si primus bis cum hypotheca credidit, semel ante secundum, iterum post secundum, in priore credito præferetur secundo, in posteriore tertius erit, *l. 12. §. 2. & 3. ff. h. t.* Ita quoque si convenerit, ut res sibi pignorata esset, quo tempore nondum pecuniam credidit quam tamen numeravit post secundum, illo posterior erit, quia pignoris obligatio non ante incipit, quam pecunia fuerit numerata, licet enim ante convenerit, in debitoris tamen est potestate non accipere ab eo pecuniam, *l. 12. in princ. ff. h. t.*

6 Verum tamen si sub conditione priori creditori eadem res sit obligata, potior erit secundo, qui pecuniam numeravit, modo conditio talis sit quæ invito debitore impleri poterat, ut *si navis ex Asia venerit*; cum ea sit natura conditionis, ut ubi semel extiterit, perinde habeatur ac si illo tempore quo stipulatio interposita est, sub conditione facta esset, & hac ratione fit, ut obligatio pignoris prius quæsita fuerit primo creditori, *l. 9. in princ. & §. 1. & d. l. 12. ff. h. t.* Si vero ea sit conditio pignoris, quæ non nisi volente debitore possit impleri, veluti: *si in Capitolium ascenderit*, non tempus contractus, sed quo conditio extitit spectatur: & hoc existente, uti secundus creditor in pignore vel hypotheca prior, ita & potior est, *d. l. 11. §. 2.*

7 Quid igitur si alter creditor habeat generalem hypothecam in omnibus bonis debitoris, alter specialem in certis rebus bonis? & hic quoque procedet regula, quod qui prior est tempore, potior est jure, nimirum, ut qui primus generaliter accepit hypothecam vel pignus, præferatur creditori, cui postea quædam bona specialiter sunt obligata, *l. 6. h. t.* quia non minus generali oratione res singulæ obligantur, quam si de singulis specialiter convenisset, genus enim omnes sub se complectitur species. Itaque jus pignoris priori generaliter quæsitum, facto debitoris specialiter bona quædam postea obligantis deterius fieri non potest, *l. 3. ff. de remiss. pign.* Estque adeo prior hic creditor, ut jure suo illam ipsam rem specialiter alteri obligatam, persequi atque distrahere possit, non minus, quam si in eo pignore solus esset, *d. l. 6. & l. 2. ff. h. t.* quoniam vi generalis obligationis ipsi obstricta res ista est.

8 Diversum tamen est, cum priori creditori res aliquæ specialiter pignori obligantur, deinde generaliter bona omnia præsentia & futura debitoris, in quibus sit certa res, puta fundus, qui specialiter postea secundo creditori est obligatus, nam non potest primus fundum hunc distrahere vi suæ generalis hypothecæ, quamdiu ex rebus specialiter eidem obligatis suum debitum redigere possit, *l. 2. sup. de pign.* Cum enim in toto jure species deroget generi, *l. 80. ff. de reg. jur.* videtur hoc tacite actum cum priore creditore, cui specialiter quædam, post generaliter omnia obligantur, ut ad ista bona sibi generaliter obligata non accedat, nisi ob defectum bonorum eidem specialiter obligatorum; quare cum ex hisce bonis possit suum consequi, non debet cum injuria & damno secundi creditoris res illi obligatas invadere. Atque eo casu non est metuendum ne contra superiorem regulam *qui prior est tempore* peccetur, quia hic secundus creditor cum primo non concurrit, sed secundus in fundo sibi specialiter obligato, non tam potior, quam solus reperitur.

Quid ergo dicendum eo casu, quo mihi Titius pri- 9
mum omnia sua bona generaliter obligavit, deinde al-
teri etiam generaliter? Et placuit me potiorem esse,
præferrique debere in iis, quæ quæsita sunt a Titio post
utrinsque conventionem, *l. ult. ff. h. t.* quod summam
habet rationem, nam cum uterque generali pignore
nitatur, valere debet in hujusmodi pignoris persecutio-
ne temporis prærogativa, *l. 2. & 12. ff. eod.* * Notat 10
tamen Ulpianus, ut si is qui mihi obligaverat quæ habet
habiturusve esset, cum fisco contraxerit; fiscum in re
postea acquisita potiorem esse, ex responso Papiniani:
prævenit, inquit, *caussam pignoris fiscus*, *l. 28. ff. de ju-
re fisc.* Atque ideo verba illa, postea acquisita, referen-
da sunt, ad tempus quod secutum est obligationem fisci,
non ad tempus, quod intervenit post obligationem prio-
ris, ante obligationem fisci: nam illa quæ medio illo
tempore quæruntur, & ante fisci obligationem, priori
potius creditori, quam fisco obligata censentur, & is in
his præferendus erit fisco, *l. 8. & l. ultim. ff. h. tit.* post
obligationem autem fisci, quæcumque ejus debitor ac-
quirit, ea quasi conditione ad ipsum veniunt, ut fisco
censeantur obligata, qua enim legis auctoritate ea bona
sibi acquirit, eadem censentur obligata esse, ideoque in
his fiscus præfertur. Nec obstat *d. l. ult.* ubi prior cre-
ditor in bonis postea quæsitis præfertur, nam præter id
quod hic creditor præcedebat fiscum, habebat & privi-
legium tutelæ, & sic erat æqualis fisco, unde merito ei
præfertur in post quæsitis, ubi enim est par privilegium
semper remanet illa sententia, ut prior præferatur po-
steriori. Cujacius *lib. 19. observ. cap. 22.* Conanus *lib. 4.
comm. jur. cap. 17.*

Hinc regulariter antiquior creditor, sive in generali, 11 sive speciali hypotheca, vincit posteriorem fiscum, in caussis scilicet in quibus saltem jure tacitæ hypothecæ gaudet, ut & Rempublicam, *l. 4. h. t.* Siquidem fiscus & Respublica, eodem quo privati jure utuntur, & non habent privilegium nisi in caussis expressis, *l. 2. l. ult. Cod. de fiscal. usur. lib. 10.* Sic Respublica Heliopolitana, missa in possessionem servandi judicati caussa, præfertur chirographariis creditoribus pignora habentibus, *in l. 3. h. tit.* quia & non missa idem privilegium habet, *l. pen. ff. de rebus auct. jud. poss.* Est enim Respublica actione personali privilegiata.

Ceterum in pœnali debito fiscus prælationis suæ pri- 12 vilegium non exercet, sed postponitur omnibus creditoribus *l. un. pœnal. fisc. cred. praf.* siquidem fiscus pœnam persequendo de lucro captando, reliqui vero creditores de damno vitando certant, ideoque horum caussa semper favorabilior, durior vero petitoris, *l. 33. ff. de reg. jur.* tum quia bonorum publicatio sic accipitur, ut æs alienum prius deducatur, *l. 72. ff. de jure dot. l. 37. ff. de jure fisci*, ubi responsum non esse petendam pœnam, nisi creditores suum recuperaverint.

Atque ex his intelligimus privatum creditorem præ- 13 valere in jure, quia prævenit in pignore, ita ut non modo pignus a quolibet possessore vindicare, idemque adversus quemcumque retinere possit, verum & se tueri adversus creditorem cui idem pignus constitutum est, quoniam semper tenenda est sententia, quisquis prius pignus sibi comparavit, ei invito pignus adimi non posse. Quod fieret, si secundus creditor pignus postea nactus priori præferretur. Quapropter in casu, *l. 2. hoc t.* cum creditor de damno certet, & pignus præsens petat ex caussa judicati, merito præferri debet legatariis certantibus de lucro, seu legato conditionali, quod nec dum debetur, & incertum est an existet conditio, *l. 213. ff. de verb. sign.* Imo hodie ex Constitutione Justiniani, quamvis legatariis legatum sit pure, & prius hypothecam acceperint, creditorum caussa potior est, cum bona omnibus solvendo non sunt, quo casu creditoribus, qui pro damno certant, prius satisfaciendum erit, etiamsi hi nullam habeant hypothecam, *l. ult. §. 5. supr. de jure delib. & l. 16. ad L. Falcid.* ubi legata non debentur, nisi de eo quod ære alieno deducto superest.

Cum igitur prioris creditoris hypotheca, prior & 14 firmior sit, eam hic prior contendens cum posteriore, suo jure aufert, tametsi ei debitum non offerat, *l. 5. h. t.* Contra vero posterioris hypotheca infirmior est, quia

in

in id tantum efficax est, quo summa pignoris excedit summam prioris sortis, & posteriori creditori non confirmatur jus pignoris in totum, sic ut non sit ei facultas si adversus priorem agat, hypothecam retinendi, nisi ei omnem pecuniam debitam solvat, aut illo non accipiente, pecuniam obsignet & legitime deponat, neque in suos usus deinceps convertat, *l. 1. h. t.* ita enim posterior creditor jus suum confirmat, & non tam fit prior, quam solus, remoto scilicet priore per solutionem vel oblationem pecuniæ legitime factam; *d. l. 5.*

Interdum posterior creditor præfertur priori in hypo-
15 theca, non quidem perpetuo, sed ad tempus, eo casu videlicet quo prior creditor negat rem de qua agitur in bonis debitoris fuisse, cum tamen posterior, jam ante probasset eam rem & in bonis fuisse debitoris, & sibi obligatam esse, quare in pœnam mendacii, tantisper transfertur possessio pignoris in posteriorem creditorem, quousque prior jus suum probaverit. *Auth. Item possessor h. t.* desumpta *ex Novell.* 18. *c.* 10. Eo namque probato manet firma regula priorem creditorem posteriore esse potiorem.

16 Observandum tamen hanc temporis prærogativam non obtinere, nisi inter eos creditores qui eamdem hypothecam habent, itemque privilegiarios. Quomodo creditores qui solo nituntur chirographo, temporis rationem non observant, atque is in suo debito obtinendo potior est, cui debitor solvit, aut qui prius damnato debitore, ex caussa judicati pignus accepit. Quod autem hic sit potior, nec removeatur per priorem creditorem, ratio est, quia omnes creditores chirographarii in bona debitoris nihilo plus juris habent, cum ejus personam solum habeant obligatam, *l. 6. supr. de bonis auctor. judic.* Crivell. *decis.* 57. At vero qui hypothecam habent, ultra personam, etiam habent jus in rem, in qua plus cautionis, quam in persona, *l. 22. ff. de reg. jur.* Ex quo jure cum in rem actionem habeant, non mirum si potiores habeantur, præferunturque chirographariis, & illis qui privilegio muniuntur, *l. 9. h. t.*

17 Quid si hypotheca sit constituta a non domino, cui postea dominium rei accessit? Verius adhuc est priorem creditorem potiorem esse posteriore, cui jam a domino constituta est hypotheca, *l. 5. h. t. & l. 14. ff. eod.* nam hoc ipso quo accedit dominium, jus prioris confirmatur secundum *dicta sup. tit.* 16. si tamen uterque creditor a non domino hypothecam acceperit, potior erit possessor, cum utriusque conditio par sit, *d. l.* 14. si vero unus a domino, alter a non domino eam accepisset, iis præfertur qui a domino habet, *arg. l. 31. in fin. ff. de act. empt.* Ceterum casus addi non potest, ut ambo acceperint a domino, quia non possunt esse duo domini ejusdem rei in solidum, *l. 5. §. ult. ff. commod.*

18 Dictum est paulo ante inter creditores privilegiarios dictam regulam quoque obtinere, ut prior tempore præferatur posteriori, & recte quia privilegiarius contra privilegiarium non utitur suo privilegio, ideoque manet differentia temporis, cujus ratione prior præfertur. Hac ratione ut rem exemplis illustremus, privigni dotem maternam repetentes, præferuntur novercæ dotem suam repetenti, *l. ult. §. exceptis h. t. Novell.* 91. *cap.* 1. quia dos ad illos (tamquam filios jure sanguinis) pertinens, est antiquior. Eademque ratione si mulier dotem repetens, & fiscus concurrant, prior tempore est potior jure, *l. 12. supr. de jure fisci.*

19 Verum ab hac regula excipiuntur aliquot creditores, firmius & potentius privilegium habentes, vel propter caussam de qua agitur, vel propter caussam & personam, vel propter cautionem instrumenti in hypotheca danda adhibitam. Propter caussæ favorem posterior creditor potior est priore, qui pecuniam ad totius pignoris conservationem mutuo dedit, vel impendit, veluti in navis refectionem, instructionem, vel in redemptionem servi pignorati, vel si propriis pecuniis procuravit agrum emi, *l. 5. & seq. ff. h. t. l. 10. & 19. ff. de privileg. cred.* videlicet si emendo sibi specialiter eum obligavit, *l. 7. h. t.* quod autem hic præferatur habenti generalem hypothecam priorem, summa est ratio, quia ejus pecunia salvam fecit totius pignoris caussam, nam nisi ipse credidisset, res oppignorata periisset; at quia credidit, & ita conservando pignus aliis profuit, merito prælatione gaudet. Dico, si specialiter sibi de pignore illo cavit pro mutuatæ pecuniæ solutione, quia si non expresse pactus fuerit, tantum habebit inter personales creditores privilegium, non vero tacitam hypothecam, *dict. l. 7.* Covarruv. *l. 1. var. cap. 7. n. 3.* Gutierrez. *lib. 5. pract. q. 98.* Dissentit Merenda *lib. 5. contr. jur. cap. 43.* Excipitur qui pecuniam ad ædes reficiendas mutuam dedit, huic enim nominatim Senatusconsultum jus tacitæ hypothecæ concessit, *l. 1. ff. in quib. causs. pignor.* Quomodo si cum muliere agente pro repetenda dote concurrat, inter eos privilegium temporis omnino obtinet, ita ut reficiens prior, mulierem posteriorem tempore excludat, & vice versa, *Novell. 97. cap. 3.* unde sumpta *Auth. quo jure hoc t.* Id enim propter publicam utilitatem, & decus civitatum & Reipubl. est receptum, ut ædificia integra sint & bene composita, quibus publicus civitatum aspectus ornatur, *l. 2. Cod. de ædific. privat.* Quæ ratio armandis navibus, ceterisque rebus comparandis reficiendisve minime convenit.

Ceterum si pecunia pupilli res comparata sit, in ea res 20
tacitam hypothecam, prælationemque habet pupillus, favore ætatis, *l. 7. ff. eod.* neque in hoc ulla fit injuria prioribus creditoribus, quoniam si ea res pecunia pupilli non fuisset comparata, in bonis debitoris non esset. Itaque invidere pupillo non debent, ut pretium quod sibi abest, inprimis ex re empta recuperet; præsertim cum superfluum reliquorum creditorum commodo cedat, *arg. l. 5. ff. hoc tit.*

Plane qui in caussam pietatis impendunt, solent præ- 21
ferri anterioribus creditoribus, anteriorem habentibus hypothecam, ut si in morbum, funus, exequias crediderint, *l. 45. ff. de relig. & sumpt. fun.* quoniam ista caussa, omne creditum solet præcedere cum bona solvendo non sunt; adeoque vincere ipsam dotem, *l. 19. ff. d. t. de relig.* Contra Vanderanus, *tit. de privil. cred.* dicit creditores qui in funus debitoris impenderunt (licet præferantur legatariis & chirographariis creditoribus) cedere tamen iis, quibus hypotheca ex pacto competit, per *l. 9. h. t.* ex quo in rem actionem habeant.

Porro propter caussam & personam potior est mulier, 22
quamvis posterior, in repetitione suæ dotis, *l. ult. h. t.* tribuitur hoc privilegium partim caussæ, quia mulier non in omni caussa præfertur anterioribus creditoribus, sed solum in dotis repetitione, partim personæ, quia non quisquis dotem repetit, hoc privilegio utitur, sed mulier dumtaxat, ut facilius possit nubere, *l. 1. ff. solut. matrim.* Nec dubitandum quin præferatur etiam illis creditoribus, qui expressam anteriorem hypothecam habent, *l. 10. & l. ultim. in princ. h. t.* quandoquidem contra omnes creditores sive tacitam, sive expressam hypothecam habentes, mulierem hoc privilegium impetrasse constat, ex generalitate verborum, *d. l. ult.* quam *supra titul. de jure dotium n.* 18. exposui, & dixi non obstare quod lex non soleat auferre provisionem, quam non dedit, quia lex non aufert alicui hypothecam, de qua sibi prospexit conventione sua, sed tantum statuit prælationem & ordinem in hypothecis, in quo ordine statuendo recte majorem habet rationem caussæ, quam temporis, idcirco mulierem dotem repetentem præfert aliis creditoribus anterioribus, & quod antiquitas dare incœpit, ad effectum pertulit illa lex *ultim.* quæ una est ex Justiniani Constitutionibus, quam & in praxi Germaniæ observari affirmat And. Gail. *lib. 2. obs. 45. num.* 10. Fachinæus *l. 3. contr.* 99. novissime Mathias Berlichius *concl. pract.* [illegible] *de prælatione dotis n. 6. & seqq.* in Belgio tamen minus practicatur, præterquam sub districtu Antuerpiensi, Joan. Uffelius ad Covarruv. *lib. 1. var. c. 7.* & in Hispania multo minus, ut docet Ant. Gomez. *ad l. Tauri* 53. *num.* 39.

Istud autem dotis privilegium, quamvis respectu 23
personæ mulieris, lex concesserit, producitur tamen ad filios, utpote heredes matris ejus dotem repetentes, non autem ad extraneos mulieris heredes, *Auth. Si quis ex rebus h. t.* ubi dicitur filios prioris thori, præferri novercæ dotem quoque suam, soluto matrimonio, exigenti; quia videlicet sicut dos, quam illi repetunt antiquior est, sic & tacita ejus hypotheca liberis competens, pro dote matris suæ, in bonis patris, quo pertinet etiam *Novell. 91. cap.* 1.

Præterea is ex cujus pecunia militia marito empta est, 24
si cum scriptura, & testibus casum militiæ pignori competit, & pepigerit nominatim se potiora jura habiturum, tantum habet privilegium, ut etiam mulieri pro dote sua agenti præferatur, *Auth. Quo jure h. t.* propterea quod militia marito empta, ad decus & commodum utriusque conjugis spectet. Constat enim militiis maritos cohonestari: de hisce militiis plura diximus *sup. de pignorib. num. 4. & seq.*

Denique propter cautionem hypothecæ, is qui in- 25
stru-

strumentum habet publicum, licet sit posterior, præfertur in concursu creditorum habenti instrumentum privatum, & in eo hypothecam priorem, *l. 11. cum Auth. seq. h.t.* Hujus expedita ratio est, quia privata scriptura contra tertium nihil probat, *l. 5. & seqq. Cod. de probat.* Et recte sane, siquidem in privata scriptura, dies obligationis in fraudem anteriorum creditorum, facile proferri posset.

26 Attamen si privata scriptura subscriptione trium testium idoneorum firmata esset, aliud censendum est, quia tunc si tempore prior sit, merito posteriori hypothecæ præfertur, cum eo casu suspicio fraudis & doli cesset, adeoque instrumentum privatum publico parem firmitatem obtineat, *d. l. 11. in fin. Novell. 73. cap. 1. & 2.* Covarruv. *pract. qq. cap. 22.* Fachinæus, *lib. 11. contr. cap. 29. & seqq.*

27 Quod si dubitetur de subscriptionn testium, illis forte mortuis, remedium est comparationis litterarum, quod & in aliis casibus solet adhiberi, de quo nst, *l. comparationes 20. sup. de fide instrum.* Quinimo licet nulla privata confecta sit scriptura, tamen si constitutio hypothecæ, & quo tempore facta sit, testium depositione probari possit, creditor tempore prior, præferri debet creditori posteriori, hypothecam publicam habenti, quoniam non minorem fidem faciunt testes, quam instrumentum publicum, *l. 15. C. d. t. de fide instrum.* Gaill. *lib. 2. observ. cap. 25.* latius ex recentioribus *ad dict. l. 11.* scripsit Gyphanius.

TITULUS XIX.

De his, qui in priorum creditorum locum succedunt.

1. *Continuatio tituli, & quando posterior creditor hypothecarius in jus prioris creditoris succedat.*
2. *Tertius creditor secundo potior, quoties succedit in locum primi.*
3. *Si per sententiam primum superavit, secundum vicisse non intelligitur.*
4. *Creditor chirographarius non succedit in locum prioris creditoris ei solvendo, nisi solverit ex pacto.*
5. *Aut nisi pignus emerit, ea lege, ut pretium ad creditorem perveniret, & pervenit.*
6. *Cur pactione opus est, ut locum prioris quis obtineat.*
7. *Quid si conventio nulla intervenerit, pervenerit tamen pecunia ad primum creditorem.*
8. *Qui legitime in jus primi creditoris succedit, omni jure & privilegiis ejus fruitur, & aliis præfertur.*

1 DIximus de his qui suo jure potiores sunt in pignore, hic traditur de his qui alterius beneficio potiores censentur, cum nimirum in locum priorum creditorum succedunt. Et quidem posterior creditor hypothecarius in se transferre potest & prærogativam prioris, solvendo illi nomine debitoris pecuniam una cum usuris, secundum *l. 22. sup. de pignor.* vel si pecuniam accipere recusat, eamdem obsignatam rite deponendo, *l. ult. h. t.* ut enim solutione ejus quod debetur, extinguitur obligatio, ita etiam consignatione, depositioneve pecuniæ publice facta. Atque isto modo hic secundus creditor confirmare sibi pignus, & in jus creditoris succedere dicitur, *l. 1. tit. sup. & d. l. 22.* Nec refert utrum debitore volente, an invito vel ignorante id fiat, *l. 12. §. 6. ff. qui pot. in pign.*

2 Plane si tertius ipsi debitori pecuniam credat, solvendam primo creditori, & de pignoris ejus successione paciscatur, jus quidem pignoris sibi confirmavit, sed pro illa tantum pecunia quam credidit & soluta est priori, nec ea res secundo creditori onori esse potest, cum hic tertius in locum primi succedens, eumque repræsentans efficiat, ut adhuc penes primum pignus esse videatur. Atque hoc procedit quamvis secundus hoc pacto pecuniam crediderit, ut cum res primo obligata
3 esse desierit, sibi pignori esset, *d. l. 12. §. 8.* * Verum si tertius primum creditorem, judicio quod de pignore accipi placuit, vicerit, non ideo potior erit secundo, tamquam hunc quoque vincat, qui superavit eum a quo is vincebatur: quia non ideo in locum ejus succedit, siquidem res inter alios judicata, aliis nec prodesse, nec nocere solent, *l. 16. ff. qui pot. in pign. l. 2. & ult. Cod. quib. res judic. non noc.*

4 Atque hæc ita obtinent in creditore hypothecario: nam simplex chirographarius non confirmabit sibi pignus, neque in locum succedet prioris creditoris, hoc ipso quo de pecunia sua creditori exsolvit, aut illam debitori numeravit, ut ille solveret creditori namque dimitteret, sed opus est nominatim actum sit inter ipsum & debitorem vel hypothecarium, cui solvit ut in pignus succedat, *l. 1. h. t.* vel tempore solutionis officio Judicis obtinuerit (cum forte distractio immineret) ut in locum hypothecarii cui solvit, substituatur, *l. 11. C. de fidejuss. l. 2. h. t.* sed hoc eatenus tenet, quatenus ad hunc hypothecarium pecunia pervenit, *l. 17. ff. qui pot. in pign.* Fachin. *lib. 11. contr. cap. 9.*

Ceterum quod dicimus de eo qui hac lege credidit debitori, ut in prioris locum succedat, idquoque ad eum 5
pertinet qui pignus emit a debitore eo pacto, ut pretium ad creditorem perveniret, pervenit, *l. 3. h. t.* perinde enim est, quasi qui pecuniam dedit, ipsi creditori numerasset. * Itaque conventione opus est creditore chi- 6
rographario, ut possit priorem hypothecarium de sua pecunia dimittere, & locum ejus obtinere: multoque magis pactione opus erit, ut substituatur illi extraneus qui debitoris creditor non est; hic enim alienum creditorem nullo modo potest compellere, ut accepto debito jus obligationis in se transferat, *l. 5. Cod. de solutionib.*
* Quid ergo si nihil ea de re conventum sit, pecunia 7
tamen ad creditorem primum pervenerit, re ipsa? Sane etsi hic qui pecuniam dedit, non succedat in jus pignoris, consequitur tamen jura personalia prioris creditoris, proinde ei actio Pauliana tribuenda erit; quæ competebat priori ob res a debitore fraudulenter alienatas, *l. 10. §. 1. & 6. ff. quæ in fraud. cred.* Quinimo si pignus sua pecunia dimissum possideat, poterit idem sibi per retentionem consulere, non tantum adversus debitorem, sed etiam contra secundum creditorem, donec ei refundatur pecunia, quam priori creditori exsolvit, *d. l. 17. & l. 2. & 8. §. fin. ff. quib. mod. pign. vel hypothec.*

Cum igitur hisce modis succedat in locum primi cre- 8
ditoris ille, cujus pecunia primus dimissus est, consequens est quod exprimitur *in l. 2. h. t.* eum qui in locum prioris succedit, omni ejus jure & privilegio frui, adeo ut creditoribus aliis præferatur, & contra eos qui inferiores illis fuerunt jure se tueatur, quemadmodum primus creditor potior esset, seque tueri posset si pignus retinuisset, *l. 3. in fin. h. t. & de hac materia videatur Joan. Larrea ad decis. Granat. disput. 20.*

TITULUS XX.

Si antiquior creditor pignus vendiderit.

1. *Continuatio tituli, & quomodo creditor pignus vendendo extraneo eum securum faciat.*
2. *Nec potest id debitor evincere, aut creditor posterior recuperare ab emptore, quamvis ei pretium offerat.*
3. *Adeo venditio tenet ut in emptorem non tantum jus crediti, sed & dominium sit translatum.*
4. *Cur item si venditio facta sit secundo creditori a primo, superest tertio jus offerendi secundo debitum.*
5. *Si debitor vendiderit priori creditori, posteriori jus est offerendi priori.*

CUm dictum sit antiquiorem creditorem posteriori 1
præferri, consequens est ut jus vendendi pignoris, potissimum priori creditori competat. Unde quo minus hoc jus exerceat creditor, nullo modo potest impediri, nisi sibi debitum offeratur, neque a debitore, neque a posteriore creditore, *l. 3. h. t.*

Quamobrem si prior hic creditor rem oppignoratam 2
extraneo alicui vendiderit, ac tradiderit, adeo securum eum facit, ut eam avocandi nulla sit licentia debitori, quamvis emptori pretium, vel creditori debitum offerre velit. *l. 2. h. t.* multo minus creditori posteriori actio hypothecaria superesse potest adversus emptorem, ut pignus recuperet, *arg. l. 2. sup. de repud. hered.*

Ceterum ubi bona fide, justoque pretio, venditio 3
pignoris celebrata est, sera nimis & intempestiva est per debitorem pretii oblatio, neque etiam injuriam facit antiquior creditor secundo, pignus distrahendo, cum jure suo utatur, & si solus esset, æque id distraxisset, *l. 55. ff. de reg. jur.* Porro novum non est, ut qui dominium non habet, alii dominium præbeat, nam hic creditor pignus vendendo caussam dominii præstat, quam ipse non habuit, *l. 36. ff. de acq. rer. domin.* Ut non recte putent alii creditorem qui jure suo pignus distrahit, jus tantum crediti quod habet in emptorem transtulisse, *per l. pen. ff. de distract. pignor.* Nam locus ille

ille sic est sumendus, ut creditor in emptorem transtulerit *jus suum*, id est possessionem quam habet, & consequenter rei dominium. Alioquin creditor difficillime emptorem inveniret. Neque movet *l. 10. ff. eod. t.* nam ab emptore eo loci res evincitur non per debitorem, aut per sequentem creditorem, sed per tertium, eo nempe casu quo res aliena fuerat, non debitoris.

4 Dico hoc procedere cum creditor extraneo pignus vendidit, nam si secundo creditori vendidisset, superesset tertio jus offerendi secundo debitum, *l. 5. in fin. ff. de distract. pignor.* Ratio diversitatis est quia extraneus non alio fine comparavit rem, quam acquirendi dominii caussa, quod ipsi non debet eripi. Secundus autem creditor non tam acquirendi dominii, quam servandi pignoris caussa, quod salvum erit oblato debito a posteriore, *l. 6. ff. d. t.*

5 Ceterum, si debitor ipse, vel vendiderit extraneo, vel in solutum dederit priori creditori, posteriori jus est salvum contra emptorem, & manet jus offerendi contra priorem creditorem, *l. 1. h. t. & l. 3. ff. d. t.* tum, quia debitor extraneo vendendo, non potest caussam creditorum facere deteriorem, tum quia in solutum datio priori creditori, fit tantum servandi pignoris caussa, unde ei recte fit oblatio crediti, per quam (secundum dicta) confirmatur jus posterioris creditoris, qui tamen nisi totam quantitatem debitam exsolverit, non poterit jus sui pignoris exercere.

TITULUS XXI.

Si communis res pignori data sit.

1 *Res communis quatenus non possit tota obligari a socio.*
2 *An id possit fieri a fisco.*

1 Quemadmodum res aliena pignori dari nequit, quia in eam nihil juris est, *l. 5. & 6. super. si aliena res pignor. data sit.* Ita nec res tota communis, quia pro parte aliena obligari potest, & si tota obligetur, tantum consistet pignoris obligatio pro parte illa quæ pignorantem concernit, pro sociorum vero partibus nullus erit obligationis effectus, illis invitis, *l. un. hoc tit.* Eo pertinet *lib. 7. super. commun. utriusque judic. & lib. 2. super. commun. divid.*

2 Sunt qui excipiunt fiscum, quasi hic rem communem habens cum privato, eam obligare possit, prout & totam rem vendere, idque ideo ut facilius inveniat emptorem, *l. 2. sup. de commun. rer. alien.* parte tamen pretii socio restituta, *l. un. Cod. de vend. rer. fisc. lib. 10.* ibi Joan. De Platea. Verum cum *d. l. un.* agat de venditione, non videtur extendenda ad pignus. In quo non militat eadem ratio, quæ est, quod cum res tota venditur, facilius invenitur emptor, qui plus offerat, & datio pretii quæ facienda est socio, in casu pignorationis non procedit, quia emptionis verbo tantum ea veniunt, quæ pretio acquiruntur. Unde socius nihil præter damnum consequeretur, coactus stare dationi pignoris, cujus ratione posset postea re sua privari, si debitor non solveret. Amaya *ad d. l. un. num. 4.*

TITULUS XXII.

De Prætorio pignore, & ut in actionibus etiam debitorum missio prætorii pignoris procedat.

1 *Divisio pignorum, & quid sit prætorium pignus.*
2 *Hoc Prætoris decreto non tam possessio, quam custodia datur creditori.*
3 *Quibus in rebus prætorium pignus constituatur.*
4 *Constituitur tam in bona corporalia, quam incorporalia, non servato ordine quæ prius occupentur.*
5 *Non attenditur prioritas temporis in hoc pignore, sed bene in judiciali.*
6 *Differentia utriusque pignoris.*
7 *Creditori in possessionem misso benigne datur hypothecaria ad recuperandam amissam possessionem.*

1 Justinianus in *l. 2. h. t.* duplex esse ait genus pignoris, unum quidem quod ex conventionibus & pactis hominum nascitur, alterum quod a Judice datur, & prætorium nuncupatur; de priore hactenus dictum, sequitur ut de prætorio pignore, cujus frequens in foro est usus nunc agamus.

Igitur *Prætorium pignus* est, quod a Judice datur, ante rem judicatam coactionis, vel rei servandæ caussa, veluti ut cogatur dominus ædium ruinosarum cavere de damno infecto, alioquin adversarius vicinus qui perit, mittatur in possessionem ex primo decreto pignoris caussa, *l. 4. §. 1. ff. de damn. infecto.* Similiter creditor, mulier, legatarius, fideicommissarius, ex edicto prætoris mittuntur in possessionem rerum omnium, vel unius rei debitoris, crediti, dotis, legati aut fideicommissi servandi caussa, utque eam rem teneant custodiæ caussa si debitor, vel heres non solvat, non respondeat, non caveat: sic etiam cum alius reus contumax est, vel latitat, & a nullo in judicio defenditur, *l. 9. sup. de bon. auct. jud. poss. l. 12. ff. pro emptore, l. 2. in pr. ff. pro herede, l. 26. ff. de pign. act. l. 2. & 3. sup. qui pot. in pign.*

2 Hoc Prætoris decreto, non tam possessio rerum, quam custodia datur creditori, mulieri, legatario, vicino, qui simul cum debitore possidere jubentur; ut saltem tædio perpetuæ custodiæ, & observationis debitor satisfaciat, *l. 5. in pr. ut in pos. legat. l. 5. C. eod. l. 3. §. ult. ff. de acq. poss.* Atque hæc justa est possidendi caussa, custodiæ gratia, ut pignus habeatur; diciturque creditor in possessione, sed non possessor. Plus enim est possidere, quam esse in possessione tantum, & qui ex edicto Prætoris mittitur in possessionem debitoris, non nanciscitur proprietatem, sed jus pignoris.

3 Ceterum duo hoc titulo præcipue quæruntur. Primum est, quibus rebus prætorium pignus constituatur? Et decidit Imp. constitui posse non solum in rebus corporalibus, sive sint mobiles, sive immobiles, sive se moventes, sed etiam in rebus incorporalibus, quales sive actiones, obligationes, aut nomina debitoris in cujus bonorum possessionem jure pignoris,
creditores mitti debent, *l. 1. h. t.* * Sed quomodo mitti 4
possunt in possessionem nominum & actionum, cum res incorporales, ut nomina, nec capi, nec possideri possint? Attamen quia hujusmodi res conventione obligari possunt, ut diximus *supr. tit. quæ res obligat. per l. 4.* fit ut in vicem conventionis cedat auctoritas Judicis, jubentis ut creditores quibus cautum esse vult, mittantur in possessionem, seu in quasi possessionem harum rerum, quæ debitori competunt, easque persequi possint, *d. l. 1.* ex qua constitutione statim ab initio recte missio fieri potest, a Prætore vel Præside, vel alio mixtum imperium habente, & quidem in universa nomina debitoris, etiam non excussis rebus corporalibus debitoris, quod olim videtur aliter observatum; ut colligere licet ex *l. 10. ut in possess. legat.* Sed hodie hic ordo non servatur in prætorio pignore.

5 Plane nec in hoc pignore observatur privilegium temporis, inter eos creditores qui ejusdem conditionis sunt & tituli, permittitur enim illa missio in rem omnium creditorum caussa, non in personam: itaque omnibus creditoribus proficit illa missio, ita ut qui prior missus est in possessionem, videatur non sibi tantum sed omnibus possidere, *l. 12. ff. de reb. auct. jud.* Eoque pertinet *l. 148. ff. de reg. jur.* Diversum est in judiciali pignore, quod exequendæ rei judicatæ caussa captum est, sicut in conventionali pignore, privilegium & ordo temporis spectatur.

6 Hinc fit ut in pignore judiciali prior sit, cujus nomine prius captum est pignus ex caussa judicati, *l. 10. ff. qui potior. pign.* Ideo autem in judiciali pignore ordo temporis attenditur, ex jam dicta ratione, quod hoc pignoris genus in personam constituatur, id est, respectu personæ ejus, secundum quam judicatum est, & extra ordinem ab executore capitur. At prætorium jure ordinario ex edicto in rem constituitur, omnium creditorum caussa, proinde in eo non est locus prælationi. Nisi tamen si quis aliquam habeat prærogativam, ut de Republ. Heliupentana ait, *l. 3. sup. qui potior. in pign.* nam non est æqualis missorum conditio, si ipsi sunt dispares tituli & conditionis, *l. 2. super. tit. qui potior.*

7 Alterum quod hic quæritur est, an creditori in possessionem misso, competat hypothecaria actio, ad recuperandam possessionem, quam negligentia sua amisit? Et ait Justinianus, licet enim debuerat creditor incumbere suo pignori, tamen ne aliquam inde patiatur jacturam benignius ei recuperationem sive actionem damus, *l. 2. h. t.* utilem videlicet, quæ ex æquitate nascitur; quandoquidem igitur; & creditori pignoratitio & hypothecario, ex pacto, & conventione competat actio hypothecaria, adversus quemlibet possessorem, per quam creditor pro debito, pignora, & hypothe-

ca;

cas persequitur; non minor esse debet auctoritas prætorii pignoris, ut ex eo in possessionem missus, si illam amiserit, sive sua culpa, sive non, sive furtuito casu, hypothecaria, quoque utantur, *d. l. 2. h. t.* De hac materia, & ejus usu, videatur Car. Loyseau *tract. de deguerpissement l. 3. cap. 6. & seqq.*

TITULUS XXIII.

Si in caussa judicati pignus captum sit.

1 *Judiciale pignus quid.*
2 *Quæ bona capi possunt in pignus rei judicatæ: & quo ordine.*
3 *Mores hunc ordinem non servant, sed permittunt executionem a quibuslibet rebus ordiri.*
4 *Effectus capiti pignoris est ut publice vendatur. Quid si non reperiatur emptor.*

1 Pignus *judiciale*, est, quod post rem judicatam, jussu Judicis, capitur, exequendæ sententiæ caussa & contumace existente in solvendo damnato. Idemque operatur in constituendo pignore Judicis auctoritas, quod in conventionali contrahentium consensus, *l. t. h. t.* nec mirum si Judex possit pignus constituere, cum & quilibet in testamento id facere possit, *l. 26. ff. de pignor. act.* cumque nec privatis quibuscumque sine jussu Judicis liceat capere pignora invitorum, *l. 11. sup. de pign.*

2 Capiuntur istius pignoris nomine, primo res mobiles, de hinc se moventes, tertio immobiles, quæ soli sunt, & his solutioni non sufficientibus ad nomina pervenitur, *l. 15. §. 2. ff. de re judic.* postquam tamen verbalis monitio præcesserit, & Judicis juncta fuerit auctoritas, nam alias videretur vim facere is qui id quod deberi sibi putat, non per Judicem reposcit, *l. 13. quod metus caussa.* * Moribus hodiernis non semper hic
3 ordo servatur, sed ex quibus rebus sibi citius putat pecuniam confici debitor, eas auctoritate Judicis per apparitorem capit, ut distrahantur, eademque auctoritate, & nomina capit, & sequestrari procurat, debitum debitoris sui, apud debentem, & eo vocato & confesso se esse debitorem, petit pecuniam in judicium deferri, & sibi dari. Guido Papæ *quæst.* 281.

4 Effectus igitur capti pignoris in caussa judicati hic est, ut non per crediturem, sed per Judicem publica licitatione vendatur, neque arbitrio crediruris concedatur, nisi per calliditatem debitoris condemnati factum sit, ut emptor nullus existat, quo casu auctoritate Principis dominium pignoris creditori addici solet, *l. 3. h. t.* Cum itaque hoc pignus publice vendatur, poterit creditur cum ceteris ad licitationem admitti, & ut alius quilibet emptor addictione pretii certare, & ita demum vincendo pervenire ad dominium pignoris, *l. 2. h. t.* Diversum est in conventionali pignore, quod emere creditor prohibetur, quia ipse est qui vendit, ut necesse sit alium emptorem esse.

TITULUS XXIV.

Si pignus pignori datum sit.

1 *Pignus a creditore pignori dari potest.*
2 *Sed tamdiu pignus secundi creditoris manet, quamdiu & manet jus primi.*
3 *Quid si dominus secundo creditori solverit.*
4 *Contra, quod si non secundo, sed primo suo creditori debitor solverit.*
5 *Potest secundus creditor rem ipsam oppignoratam vendere quemdiu debitor primo creditori non solverit.*
6 *Liberatur pignus solutione secundo facta ab herede primi.*
7 *Quid si is, cui a suo debitore ususfructus pignoratus est, rem ipsam pignori dedit.*

1 Quoniam supra dictum est, rem alienam pignori dari non posse, videbatur quod nec pignus a creditore acceptum, ipse suo creditori pignorare posset. Nam etsi creditor habeat jus pignoris, dominium tamen rei pignoratæ non habet, quia remanet illud penes debitorem; attamen propter contrahentium utilitatem, jam dudum placuit, inquit Gordianus Imp. etiam id quod pignori obligatum est a credi-
2 tore, pignori obstringi posse, *l. 1. in princ. h. t.* * Scilicet, ut sequenti creditori utilis actio detur, tamque diu cum is qui jus repræsentat, tueatur, quamdiu in caussa pignoris manet ejus qui dedit. Nam finito jure dantis, finitur jus habentis ab eo caussam, ideoque quam primum creditori primo exsolutum est, res liberatur, non tantum a nexu pignoris ipsi constituti, sed & ejus quod ipse constituit suo credituri, *l. 2. hoc tit.* Idque ex ratione & comparatione quam diximus principalis & accessionis. Cum enim pignus primi, quod principale est, tollitur, non potest pignus secundi, quod accessio ejus est, consistere, *l. 40. §. ult. ff. de pign. act.*

At non contra cum pignus secundi tollitur, sic vide- 3
tur etiam pignus primi tolli: puta si primus creditor solverit suo, seu secundo, sic liberavit pignus quod illi dedit, non etiam quod a suo debitore accepit. Si tamen dominus secundo creditori solverit, forte hypothecaria utili ab eo conventus, dum vult condemnationem vitare, *l. 16. §. 3. ff. de pign.* Sic sane utrumque pignus perimitur, qui una numeratione non tantum se ipsum, sed etiam suum seu primum creditorem, eadem opera liberaverit, *l. 18. ff. de pign. act.*

Quid si non secundo, sed primo suo credituri debi- 4
tor solverit? Sane huic secundo, qui pignus pignori accepit, hypothecaria actio dabitur in debitorem, si modo huic denuntiaverit jus sui pignoris, utque ipsi, non primo creditori solveret, *l. 4. sup. quæ res pign.* ibi Gabriel Mudæus *n. 20. & DD. add. l. 13. §. 2.* Ubi observandum pignus secundo creditori teneri pro quantitate, quæ debebatur primo creditori, nam in majori utique oppignoratio non tenet, *l. 1. h. t.*

Ceterum si adhuc duret caussa & obligatio primi cre- 5
ditoris, liberum erit secundo jus pignoris exercere, etiam distrahendo, vendendoque rem ipsam oppignoratam, ideo ut non possit debitor credituri suo debitum offerendo venditionem a creditore factam rescindere, *l. 1. h. t.* debet enim sibi imputare debitor quod non ante suo creditori solverit, *l. 13. §. 2. ff. de pignorib.*

Quod si vero ante venditionem suo creditori solve- 6
rit, rem suam recipiet, quia utrumque pignus (ut dixi) ea solutione liberatur, 40. *§. ult. ff. de pign. act.* Idem dicendum si domini, qui rem pignoravit, heres solvat, *l. 2. h. t.*

Porro is qui usumfructum pignori accepit, ipsam 7
rem cujus ususfructus sibi oppignoratus est, pignori dare non potest, *l. 1. vers. Sed si res, h. t.* Ideoque secundo creditori rem distrahere non licet, quia nec primo liceret alienare, & si alienaverit secundus non faciet domino, a quo primus creditor rem pignori accepit, ullum præjudicium, *d. l. 1. §. 1.*

TITULUS XXV.

De partu pignoris & omni caussa.

1 *Re aliqua oppignorata, cur etiam fructus, & quæcumque inde edita, pignori sint.*
2 *Fructus a creditore percepti in usuras, & sortem imputantur.*
3 *Quid si ab alio fructus sint percepti, ut ab emptore qui pignus emerat.*
5 *Si res oppignorata non sufficiat, fructus veniunt in condemnationem.*

Hoc titul. traditur partum ancillæ oppignoratæ, 1
in pari caussa esse qua mater est, *l. 1. hoc t.* partus enim ventrem sequitur. In eadem caussa sunt pecorum fœtus, & fructus fundi oppignorati, qui etiam, si de iis nihil sit conventum, tacite tamen pignori esse intelliguntur, *l. 3. sup. in quib. caus. pign.* Nec movet quod dicitur nullam rem esse pignori, nisi quæ generaliter, aut specialiter pignori obligata sit, *l. 17. sup. de pignorib.* nam re principaliter obligata intelliguntur una obligatæ singulæ ejus partes. Fructus autem omnes, & quæcumque ea re postea nata sunt, aliquando rei oppignoratæ partes fuerunt, nempe tunc cum rei unde nata sunt, cohærebant, *l. 44. ff. de rei vind.* * Quo fit ut 2
jure creditor fructus istos quos percepit, vel percipere potuit, primo imputet in usuras, deinde in sortem, & residuum quod debetur exiget, vel si non accipiat oblatum, id debitor consignare ac deponere debet, ut pignus luat & recipiat, *l. 2. h. t.*

Quod si vero fructus a tertio aliquo percepti sunt, 3
ut ab emptore forte qui pignus emerat sine consensu creditoris, non sunt illi fructus tacite pignori obligati creditori, nisi concepti fuerint penes debitorem, *l. 29. in fin.*

in fin. ff. de pign. quia non possunt fructus pignori teneri qui numquam fuerunt in dominio debitoris, *l. 1. §. 2. ff. de pign.*

4 Quod si contra ipsum debitorem hypothecaria, & res pignorata non sufficiat creditori, fructus etiam coosumpti a tempore litis contestatæ in condemnatiunem veurent, antecedentis vero temporis tantum extantes, *l. 16. §. 3. ff. d. t.*

T I T U L U S XXVI.

De Remissione pignoris.

1 *Quod pignus non solum expresso, sed & tacito pacto remittatur, exemplis ostenditur, ex Constit. tit.*

2 *Qui debitum remittit, etiam pignus remittere videtur, si modo id potuit.*

3 *Qui debitum pro alio solvit, & ei pignus reddidis, repetere potest quod solvit.*

4 *Jus pignoris remittit, qui patitur rem pignoratam vendi.*

5 *Item si accedat expressa repudiatio pignoris.*

6 *Res alienata & iterum ad debitorem reversa, generali præsentium & futurarum rerum hypotheca, non continetur.*

7 *Si ignorante aut non contradicente creditore remissio pignoris fiat, manet ei salvum.*

8 *Item eo consentiente si manifeste appareat deceptus, aut consenserit salva pignoris caussa.*

9 *Quid si tempore venditionis admoniti fuerint creditores ut adessent, nec comparuerunt.*

10 *An prior creditor videatur jus pignoris remisisse eo quod consenserit pignus obligari secundo.*

1 QUemadmodum pignotis nbligatio consensu contrahitor, ita & dissolvitur si creditor pactus sit ne peteret, *l. 2. h. t.* non quidem ipso jure, sed opposita exceptinne pacti, vel doli mali, *l. 19. §. 2. ff. de pact.* Neque solum expresso pacto, sed etiam tacito pignoris obligatio remittitur, veluti si debitor ex consensu creditotis servum quem oppignoraverat, manumittat, *l. 1. h. t.* vel si creditor chirographum, quo obligatio pignoris cuntinebatur, reddat debitori, *l. 1. h. t.* nam & principalis obligatio redditur inefficax, quasi tacite hoc actum sit, ne debitum quod chirographo continetur, petatur, *l. 1. §. 1. & l. 3. ff. de pact.*

2 Adeoque verum est remissione debiti principalis per coosequentiam a pignoris obligatione discedi, ut quamvis debitum utiliter remittatur, tamen pignus tollatur, si modo is qui debitum remittebat, pignus quoque remittere potuit, & voluit. Ut non obstet *l. 5. h. t.* qua debito per pacti conventionem inutiliter factam remisso, placet non tantum principalem obligationem manere, sed pignora: quia diceodum cooventionem ibi inutiliter factam, accipi debere de ea qoæ in totum iontiliter facta sit, tam de principali debito, quam de pignoribus, quod tunc accidit cum is creditor, puta pupillus, furiosus, debitum remisit, qui nec debitum remittere potuit, nec pignus, aut neutrum voluit.

3 Porro eo casu quo quis pro debiture solvit, eique pignus a creditore receptum reddidit, nbligatio pignoris extincta est, adeo ut non possit iterum instaurari, non tamen jus debiti extinctum censetur, quapropter ad repetendam pecnniam solutam, adversus eum pro quo is solvit, habet actionem mandati, quia ejus mandato solvit, *l. 9. h. t.* alias si absque mandato ageret actione negotiorum gestorum, *l. 2. supr. de negot. gest.*

4 Remittere quoque censetur pignus creditor, qui sciens, & consentiens rem pignoratam patitur a debitore vendi, vel aliter alienari, *l. 2. h. tit.* adeo ut eadem res non reincidat postea io pignoris obligatinoem sine nuvo pignoris pacto & nova voluntate, *l. 4. h. tit.* etiamsi redeat in dominium debitoris legitimo quodam modo, pota si debitor rem illam postea redemerit bona fide ab emptore vel ejus herede, aut debitor emptori heres extiterit, quo pertinet *l. ult. h. t.* cui acriter adversatur *l. 10. ff. in quib. caus. pign. vel hypoth. sol.* ubi si venditione resoluta, res pignori prius nexa in debitoris possessionem revertatur, jus pristinum intelligitur utrique restitutum, pignusque illud interniortuom exsuscitatur.

5 Dicendum itaqoe videtur creditorem non idcirco tantum quod pignoris venditioni consensum adhibeat, jus pignoris ita remissum videri, ut soluta venditione restaurari nunquam possit, *d. l. 10.* Sed ita demum si cum ipso consensu, expressa quoque pignoris repudiatio concurrat: quod probatur ex verbis *dict. l. ult. Nobis autem*, inquit Justinianus, *visum est, eum qui semel consensit alienationi hypothecæ, & hoc modo jus suum respuit, indignum esse, &c.* Respuendi namque verbum expressam renunriationem continet, addito etiam contemptu.

6 Illud etiam ex eo apparet, quod in dicta Justiniani Constitutione dubitatur, an creditor jus pignoris recuperare posset, non quia jus illud expressa repudiatione extinctum, restitutom esse videretur, sed quia generalis hypotheca constituta fuerat, quæ res tam futuras, quam præsentes complectitur, *juxta l. fin. supr. quæ res pign. oblig. poss.* & quia res ad debitorem reversa, intra futuras hypotheca generali comprehensas, censenda videbatur, dubitabaot veteres, ao post quoque jure pignoris peti posset. Et non posse rescriptum est, tantum uperatur expressa & specialis juris renunciatio, per quam merito hypothecæ generali derogatum est, *cap. gener. de regul. jur. in 6.* At ubi consensus venditioni dumtaxat accedit oon tamen pignus respuitur distracta pignoratæ rei venditione, tacite ipsa in caussam pignoris redit, & ita fit ut eodem modo quo quid extinctum est, reviviscat, *l. 23. & seq. ff. quib. mo l. usufruct. amitt.*

7 Loquitur Imp. de creditore qui venditione consensit, ut aliud dicendum sit de eo qui dissensit, aut saltem eo ignorante a debitore est facta rei oppignoratæ alienatio, quoniam salvum manet creditori jus sui pignoris, *l. 10. h. t.* At quid si creditor non ignoraverit venditionem, sed ei contradixit? oec eo casu censebitur remisisse jus pigooris, transit enim res oppignorata cum suo onere in emptorem, *l. 15. supr. de pign.* neque videtur præjudicare sibi creditor voluisse, qui tantum non impedivit venditionem, quam futuram sciebat, nisi ea perfecta, ratam habuerit, subscripseritque in tabulas emptionis se in eam consentire. 8 Quamquam & hoc casu quo consentit, non præjudicabit sibi si manifeste appareat deceptum esse: quod observare oportet, etsi sine scriptis consenserit, *l. 8. §. 15. ff. quib. mod. pig. vel hypoth.* Aut exprese consenserit venditioni, donationi, vel in dotem dationi, adjecto eo ut sibi pignoris sui causa salva maneat: nam ita soleot multi salva caussa pignoris sui, consentire ne sibi præjudicent. Sed & si ipse creditor vendiderit, sic tamen venditionem fecit, ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat, dicendum erit exceptionem ei non nocere, *d. §. 15.*

9 Ceterum si eo tempore quo distrahebatur pignus, programmate admoniti fuerint creditores, ot adessent, nun comparuerint, possunt videri pignori renunciasse, ne eorum fraudulenta dissimulatio emptoribus noceat, *l. 6. h. t.* Item si fisco hypothecas distraheote, creditores silentio tradiderunt negotium, palam est etiam eos quantumvis priores actionem suam amisisse, quam in rem habebant, nam fiscalis hastæ fides facile convelli non debet, *l. 8. h. t.*

10 Sed videamus quid in ea facti quæstione respondendum sit, cum videlicet debitor consensu primi creditoris eandem rem obligavit secundo? Et in dubio non videtur prior creditor jus pignoris remisisse, sed tantum prælationem, sic ut qui prior erat secundo loco constituatur, *l. 12. ff. qui pot. in pign.* Imo postremus erit in pignore non solum quoad eum cui consensit rem obligari, sed quoad alios omnes qui tempore consensus habebant hypothecam, *l. 12. ff. quib. mod. pign. sol.* Nisi ut recte limitat Molinæus *de usuris, n. 685.* nte consentiens deceptus fuerit ab ultimo creditore affirmante noo esse hypothecam intermediam, nam creditor deceptus, ignorans, aut invitus per nbligationem posteriorem non læditur, *l. 3. h. t.*

T I T U L U S XXVII.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse.

1 *Ut remissione, ita & novatione voluntaria pignus extinguitur, cur non etiam necessaria novatione.*

2 *Extincto pignore per solutionem debiti, poterit creditor idem pignus retinere pro debito chirographario pro quo non fuit pignus constitutum.*

3 *Ista pignoris retentio obtinet adversus debitorem, non contra secundum creditorem, cui eadem res postea fuit pignorata.*

4 *Itemque procedit pignoris retentio, ratione debiti, principalis, non usurarum.*

Non

1 NOn tantum *remissione*, seu conventione expressa, vel tacita, pignus tollitur, sed etiam *novatione voluntaria*, quia novatione principalis obligatio tollitur, §. *praeterea Institut. quib. mod. toll. obl.* Dico, *voluntaria*, quia *necessaria novatione* non extinguitur pignus, sicut etiam non extinguitur ipsa obligatio, ut cum quia litem contestatur. Ratio autem differentiae, cur voluntaria novatio pignus perimat, non item necessaria, est haec, quia creditor qui contra debitorem agit de debito, id est actione personali, etiamsi victor novam nactus sit actionem judicati, contra debitorem, non tamen censeri debet voluisse agendo pignus suum dimittere: nemo enim agendo, rem suam deteriorem, sed meliorem facere solet, *l. 39. ff. de novat. l. 86. seq. ff. & de reg. jur.* At in voluntaria, aperta est mens volentis, obligationem principalem, ita & ejus accessionem, pignus scilicet, tolli, v. g. Si creditor, quod sibi Titius debet sub certo pignore, animo novandae ejus obligationis, id sibi dari stipuletur a Cajo. Sed excipitur casus *in pr. h. l.* Si pignus in ipsa novatione voluntaria fuerit repetitum, v. g. Si creditor ita stipuletur a Cajo quod Titius sibi debet sub pignore, ut Cajus idem debeat Titio sub eodem pignore: haec pignoris repetitio impedit, quo minus novatio pignus perimat.

2 In secunda autem Legis parte, dicitur debitorem qui eidem creditori aliam pecuniam debet sub pignore, aliam sine pignore, solo videlicet chirographo pignoratitia actione agentem, exceptione doli mali repelli posse, nisi utramque pecuniam reddat, vel offerat. Non movet quod pignus liberetur solutione ejus pecuniae pro qua obligatum est, *l. 5. ff. quib. mod. pig. vel hypoth. sol.* & iniquum sit invitis nobis res nostras ab alio detineri, cessante principali obligatione, *l. 25. §. 1. ff. solut. matr.* Quia hujus decisionis ratio haec est, quod debitor improbe facere videatur non solvendo, quod se debere fatetur, & animum satis improbum & malitiosum declarat, neque debitum hypothecarium, imo neutrum esse soluturum, nisi metueret frustrari suo pignore. Quae causa est, quod debitor utramque pecuniam, tam hypothecariam, quam chirographariam creditori solvere teneatur, antequam suum pignus recuperet, & quousque utramque solverit debitor, jure retentionis pignus possidere poterit, & debitor actione pignoratitia repelli. Molinaeus *ad Consuet. Paris. tit. 1. §. 1. gloss. 9. n. 35.*

3 Sed haec retentio pignoris comparata est adversus debitorem, rem suam repetentem, non item adversus secundum creditorem, cui eadem res postea oppignorata fuit: nam hic secundus in primum locum succedere potest, quamvis tantum solvat pecuniam hypothecariam primo creditori, nec pecuniam sibi pignore debitam offerat. Ratio est quia debitor utramque debet, ut mala fides quae ipsum repetentem pignus summovebat, in secundo creditore locum non habeat, qui nihil primo creditori debet, huic tamen si solvat hypothecarium debitum, jus pignoris sibi soli confirmat, *text. in l. un. h. t. in fin. & l. 1. supr. qui pot. in pignor.*

4 Quod autem dicitur pignus retineri ob debitum chirographarium, procedit, quando illud obligatum est pro sorte, seu debito principali, non pro usuris, *l. 4. sup. de usuris*; & quidem pro sorte, si illa simpliciter debeatur, neque aliqua conventio intervenerit, sortem e pignore sejungens; sicut enim si pignus obligatum sit dumtaxat in sortem, non potest retineri nomine usurarum, ita si sit obligatum in usuras non potest retineri nomine sortis, quia contrahentium voluntas fuit, ut alteri obligationi pignus accederet, ab altera omnino separaretur, ac ita accipienda *l. 11. §. 1. ff. de pign. act.* Aliter Cujacius *l. 5. obs. cap. 28. & lib. 15. cap. 22.* Joan. Robertus *lib. 1. recept. lect. cap. 27.* Utrum autem pignus obligatum in sortem, censeatur etiam obligatum in usuras, dictum est supra non obligari tacite, sed expresse per *l. 4. & 20. supr. de usur.*

TITULUS XXVIII.

De distractione pignorum.

1 *Extinguitur pignus illius distractione jure pignoris facta, licet actum non sit de eo distrahendo.*
2 *Modo solemniter facta fuerit denuntiatio debitori, integri debiti oblatione pignus liberatur.*
3 *Si conventum fuerit ne pignus distrahatur, trina necessaria erit denuntiatio.*
4 *Pacto effici potest ne liceat debitori pignus vendere.*
5 *Creditor non prohibetur pignus vendere, eo quod dicat debitor sibi id precario concessum.*
6 *Quatenus creditor pignus vendere possit, vel non.*
7 *Solemnitates quas in distrahendis pignoribus servare debeat creditor.*
8 *Venditio quamvis fraudulenter facta, non rescinditur, sed in creditorem agitur.*
9 *Quis non sibimetipsi per se, vel per alium emere, sed alii vendere debet.*
10 *Venditio legitime pignore & tradito emptori acquiritur in rem actio.*
11 *Vendito pignore non idoneo, residui petitionem non adimit.*
12 *Si creditor pignus plus vendiderit, quam sibi debebatur, tenetur debitori superfluum restituere.*
13 *An & rem quam ex ea pecunia sibi comparavit.*
14 *Pro superfluo & usuris competit actio personalis debitori.*
15 *Cur illa cesset pro re quam ex superflua pecunia creditor comparavit.*

EXtinguitur quoque pignus distractione, utpote cum creditor jure pignoris vendit pignus, debitore cessante in solutione. Quod si autem inter creditorem & debitorem pactum intervenerit de distrahendo pignore, illud in primis erit observandum, *l. 7. h. tit. & l. ult. §. 1. Infra de jur. domin. imp.* Sed si nihil convenerit de distractione, intelligitur tamen hoc tacite actum quod creditor possit statim pignus vendere, si debitor in solutione cessaverit. 1

Sed oportet ipsi ante denuntiari e creditore pignus distrahendum, nisi solvat, & quidem testibus adhibitis, *l. 4. h. t.* Nam interim oblatio & consignatio totius pecuniae debitae ante venditionem, impedire posset pignoris distractionem, *l. 4. h. t.* dico totius, nam quamdiu tota pecunia debita, non est oblata, vel numerata, etiam si pro parte majore, eam creditor consecutus sit, distrahendi tamen rem obligatam non amittit facultatem, & quod huic consequens est, non vult Imperator ullatenus pignus liberari, *l. 6. h. t.* ea ratione, quod pignoris obligatio sit individua, & ideo pro parte dissolvi nequeat; sunt enim singulae pignoris partes, pro integro debito obligatae. Unde nec liberabitur, quamvis unus ex multis debitoris heredibus pro parte sua solverit, *l. 16. h. t.* Dixi ea de re *sup. de pignor.* 2

Quid ergo si conveniat inter debitorem & creditorem, ne pignus distrahatur? Huic pacto haec inest conditio, ne liceat distrahere, modo debitor solvat quod debet, igitur si moram faciat in solvendo, creditor poterit pignus vendere, sed non nisi ter antea denuntiaverit debitori, *l. 4. ff. de pignor. act.* Non obstat *l. 7. hoc tit.* quia tunc creditor reluctante lege contractus, & sic nulliter pignus vendit, quando praevenit diem solutioni faciendae praescriptum, non autem ex eo quod venditur. 3

Quamquam sane pactum ne liceat debitori pignus vendere aequitatem habeat, in gratiam creditoris, qui quia jus in re sibi retinet, pacto potest efficere, ut prohibita venditione pignoris, alteri dominium non quaeratur, cum nulla sit venditio, *l. 7. §. ultim. ff. h. tit.* Alias non interveniente pacto, nec creditoris consensu, adeo tenet venditio, a debitore uti domino facta, ut dominium ad emptorem transferat, salvo jure pignoris, *l. 12. hoc tit.* quod tamen remittere censetur creditor, si venditioni consensisset, *supr. de rem. pignor.* 4

Ceterum quia saepe debitores solent in dando pignore, rogare creditorem, ut ipsis pignus possidere liceat precario: quaeritur quomodo poterit creditor hoc pignus vendere, & emptori tradere, cum illud sit quasi litigiosum, ex eo quod debitor dicat sibi id precario concessum, rei autem litigiosae venditio nulla sit, *l. 3. & tot. tit. infr. de litigios.* Et rescribit Alexander Imp. creditorem non prohiberi pignus vendere, eo quod dicat debitor sibi id precario concessum, quia sola precarii concessio non facit rem litigiosam, *l. 2. hoc tit.* siquidem res litigiosa dicatur de cujus dominio est controversia, *Novell. 112. cap. 1.* in casu autem proposito nulla est de dominio controversia, neque possessione, quam tantum debitori creditor precario permittit, non vero remittit jus pignoris, neque illius distrahendi facultatem, cum creditor pignus etiam apud debitorem constitutum possit vendere, *l. 14. hoc tit.* 5

6 Verumtamen ita demum creditor pignus vendere potest si ei res sit obligata, *d. l. 2.* Quo fit ut creditor chirographarius, in præjudicium creditoris hypothecarii, pignus vendere non possit, & si vendat res, a creditore hypothecario poterit auferri, *l. 17. hoc tit.* Plane si maritus mutuo dedit pecuniam uxoris, eorum quæ pignoris titulo accepit, nisi illa creditori marito successerit, distrahendi nullam habet facultatem, *l. pen. hoc tit.* Quin etsi pro alio pignus dederit, non tamen id creditor distrahere poterit, nisi marito res uxoris obligante, simulans ipsa non esse suas, creditorem ignorantem circumscripserit, *l. 11. hoc tit.* hoc enim casu res istæ pignori obnoxiæ sunt, & vendi a creditore possunt, propterea quod senatus mulieribus deceptis, non decipientibus succurrit, *l. 2. §. sed ita ff. S. C. Vellejan.* Non permittitur quoque distractio pignoris, si perceptione fructuum extenuata sit sors, & creditor fructibus redactis ex fundo pignorato debitum sit consecutus, *l. 1. hoc tit.* hoc enim casu ipso jure pignus ab obligatione liberatur. Itemque si alio quovis modo satisfactum sit creditori, eique residuum debiti fuerit oblatum, & a judice æstimatum, cujus proinde arbitrium si creditor detrectaverit, sive oblato superfluo ad venditionem prosilierit, improba alienatio proprietatis, debitoris jus non aufert, *l. 5. hoc t.* cum non possit videri constitutus in mora, ad effectum ut possit creditor vendere pignus. Vide Barbosam *ad l. 8. divortio 8. §. fin. n. 39. ff. sol. matr.*

7 Porro in hac venditione, quæ observare debeat creditor videamus, ac in primis illud observabit, ut cum venditurus est, hoc notum faciat debitori detrectanti solutionem, vel testato, id est, testibus adhibitis si potest, *l. 4. hoc tit.* Deinde ut bona fide & solemniter per præconem sub hasta pignus vendat, ita ut plus offerenti addicatur; sic enim apparebit an ex pretio pignoris publice oblato satisfieri possit debito, *l. 9. hoc tit.* ubi additur ea quæ specialiter obligata sunt prius esse distrahenda & postea ad reliqua veniendum. Ita quidem ut si res sit immobilis, creditor eam rem proscribat, *dict. l. 4.* id est, litteris publicis ante ædes, aut eum locum quo venditur, propositis, significet rem venalem esse, ut ita plures reperiantur emptores: sin autem sit res mobilis, quæ a creditore distrahitur, ea proscribi non potest, sed solet & debet sub auctione publica vendi, ex bona fide, nam hæc etsi in aliis bonæ fidei contractibus consideretur, in pignoratis tamen rebus distra-
8 hendis, maxime exuberare debet: * Itemque a creditore abesse omnis collusio cum emptore, nec illi longe minoris rem utpote non suam, sed debitoris, vendat, atque exemplo boni patrisfamil. tanti rem vendat, quanti ille eam esset venditurus. Alioqui a debitore conveniri poterit actione pignoratitia. Neque enim ipsa venditio fraudulenter facta rescinditur contra bonæ fidei emptorem, sed contra ipsum creditorem agi debet a debitore, *l. 7. hoc tit.* & hæc est actio quam intelligit Imp. *in d. l. 4. ut inferatur actio quæ eo nomine competit*, id est, pignoratitia directa experiatur debitor adversus creditorem, in id quod sua interest pignus non ita distractum fuisse, ut est *in l. 1. infr. si vend. pign. agat.*

9 Cum ergo bona fide in venditione versari debeat creditor, non poterit sibi ipsi per se, vel per suppositam imaginarii emptoris personam pignus emere, multoque minus poterit id sibi adjicere, ut sit simul emptor & venditor, *l. 10. hoc tit.* Alioqui permissum est debitori oblata pecunia, cum usuris ad restitutionem creditorem compellere, atque ita pignus liberare. Verum si distrahente debitore, creditor pignus comparaverit, consensu emptionem perfectam (si neque dolus adversarii, neque metus caussa gesta arguatur) revocari exemplo grave est, *d. l. 10. & l. 7. supr. de resc. vend.* Itemque pignus quod ex caussa judicati a ministro Judicis sub hasta vendi debet, idque creditori plus offerenti addici, nihil vetat, *leg. 2. §. 1. sup. si in caussa jud. pign. capt. sit.*

10 Effectus venditionis rite factæ hic est, quod emptor de proprietate rei quam emit, vinci non potest, *l. 18. hoc tit.* nec illius solum habet retentionem, sed etiam vindicationem, dummodo res a venditore ei tradita fuerit, *l. 13. hoc tit.* quia creditor licet pignoris dominus non sit, tamen ejus dominium in emptorem transfert, propterea quod voluntate debitoris id facere videtur, tamquam debitor id in pignore contrahendo concesserit, *§. 1. Institut. quib. mod. alien. licet vel non.* nihil enim refert utrum dominus an alius ejus voluntate rem tradat: adeoque tenet traditio a creditore facta, ut si post debitor quondam pignus solicitaverit, & id ad eum redierit, non venditori, sed emptori, pignoris legitimo domino, contra possidentem in rem competat actio, ut dictum est, & probatur, *l. 15. hoc tit.*

Porro hypothecis, vel pignoribus a creditore venundatis, si ex iis nihil præter debitum is consecutus fuerit, nulla subest caussa agendi debitori, neque creditori, cui jam satisfactum est. At vero si creditor minus accepit in id quod deest adversus debitorem vel fidejussorem ejus exactionem habet, quam etiam habuisset pignoribus non distractis, *l. 3. h. t.* 11

Ceterum si pluris vendiderit pignora quam ei debere, actione pignoratitia cogitur superfluum debitori restituere, *l. ultim. hoc tit. & l. ult. §. 5. infr. de jure dom. imp.* 12

Sed quid si ex ea pecunia superflua creditor rem aliquam emerit? Sane cum res illa non tam ex occasione pignoris, quam ex creditoris negotiatione proveniat, non competit hac de caussa debitori actio in rem, sed in personam, id est pignoratitiam adversus creditorem, *d. l. ult. hoc tit.* cujus ratio est quod ea res debitori quæsita non sit, sed creditori, in quem dominus rem translatam voluit, *§. per traditionem Instit. de rer. divis.* Non obstat quod res illa debitoris esse videatur, quia empta ex superfluo pretii, quod ei restituendum venit: nam notum est etiam ex aliena pecunia rem mihi emptam meam fieri, *ex tit. sup. Si quis alteri vel sibi.* 13

Interim tamen servandum erit superfluum debitori, 14
pro quo & ei actio competit, sed personalis, adversus creditorem, quia id quod ex occasione pignoris ad creditorem pervenit, ad debitoris commodum pertinet, eique proficere debet, non autem creditori, ne is lucrum ex aliena jactura acquirat, *l. 12. §. 1. ff. h. t.* Ergo inquies res ipsa ex superfluo empta debitori proficere debet? Minime, cum dictum mox sit, & verum est, eam rem non tam ex pignore, vel ejus pretii residuo, quam ex nova emptione, & contractu creditoris ad eum pervenisse, *l. 21. ff. de hered. vel act. vend.* * Quod autem 15
rescriptum est si creditor pignus plus vendiderit quam debetur, debitorem posse agere non solum de superflua pecunia, sed etiam de usuris, quas ex usu ejus pecuniæ creditor perceperit, *l. 6. §. ult. & l. 7. ff. de pignor. act.* id extendi non debet ad præsentem casum, ut permitti debeat debitori agere ad restitutionem rei, quam ex superflua pecunia creditor comparavit, cum alia sit ratio usurarum, siquidem hæ fructus sint pecuniæ, ut non mirum si una cum ipso reliquo ad utilitatem debitoris pertineant, eique sint restituendæ, non minus atque fructus; at vero res ex ea pecunia emptæ, non sunt ejus pecuniæ fructus, sed pretium industriæ creditoris.

TITULUS XXIX.

Debitorem vindicationem pignoris impedire non posse.

1 *Debitor non potest denunciatione, aut prohibitione sua impedire pignoris venditionem.*

2 *Nisi creditori totum debitum obtulerit, & is accipere noluerit, obsignatumque deposuerit.*

Dictum est superiore titul. cessante debitore in so- 1
lutione, posse creditorem pignus distrahere, hoc cum ita sit, sequitur quod hic dicitur debitorem nulla denunciatione sua aut prohibitione impedire posse quominus creditor recte vendat; & qui emit, bona fide emat, *l. 2. hoc tit.* Adeo ut non impediatur pignora emere, propterea quod debitor suam prohibitionem testamento fuerit complexus & pœnam addiderit, ut illa prædia si vendantur fisci fiant, *d. l. 1. hoc tit.* Cum nemo possit cavere ne leges in suo testamento locum habeant. Quomodo neque conventio ab initio interposita impediet jus distrahendi, quia faceret deteriorem conditionem creditoris. * Etenim pignoris distractio 2
non aliter impeditur, quam si debitor universum tam sortis, quam usurarum debitum obtulerit creditori, eoque id non accipiente, idonea fide probationis (ita ut oportet) depositum ostenderit, *d. l. 2. hoc tit.* & certo constet oblatum depositum fuisse debitum ante venditionem, nam post non admittitur, *l. 2. supr. si antiq. cred. pign. vend.*

TITULUS XXX.

Si vendito pignore agatur.

1 *Si creditor non servato juris ordine, pignus vendiderit, nulla*

nulla est venditio, & debitor dominium non amittit.
2 *Quid si juris possessor rem usuceperit.*
3 *Quid si creditor jus vendendi pignoris habuit, sed mala fide vendidit & emptor emit.*
4 *Quomodo consulitur debitori, si de bonis condemnati creditoris solvi non potuerit.*
5 *Si jure creditor pignus vendidit, sed mala fide, tenebitur solus debitori; non etiam emptor, nisi fraudis particeps fuerit.*
6 *Si bona fide venditio fuerit celebrata, debitori nulla competit actio, nisi plus venditum sit pignus.*

1 VEndito per creditorem pignore, contingit sæpe ut debitor actionem movere velit, tam adversus creditorem, quam emptorem, quod an jure possit, & quatenus hic quæritur. Sane multum interest, utrum creditor qui pignus vendidit, jure vendere non potuerit, an potuerit, sed mala fide vendiderit. Priore casu, quo creditor non servato juris ordine & refragante conventione ad venditionem processit, cum nulla sit venditio, debitor dominium rei ita venditæ non amittit, & consequenter eam vindicabit ab emptore, vel alio quocumque possessore, *l. 2. h. t.* oblato pretio, quod persolutum est creditori.

2 Excipitur casus quo possessor rem usuceperit, tunc enim actio pignoratitia debitori contra creditorem superest, qua consequatur rei venditæ pretium, *dict. l. 2.* cessante actione in rem adversus emptorem, quia usucapione jam est effectus rei dominus. Certi namque juris est veterem dominum, usucapione dominium, & rei vindicationem perdere.

3 Alter casus est, quo creditor jus vendendi pignoris habuit, sed vendidit mala fide, non observatis juris solemnibus, quæ in distrahendis pignoribus celebrari consueverunt, hoc casu si emptor quoque in mala fide fuerit, electionem habet debitor, utrum malit agere adversus creditorem actione pignoratitia, in id quod sua interest, an rescissa venditione rem ab emptore consequi, *l. 4. h. t.* ubi non jubetur offerre pretium, sed supplendum id *ex l. 3. h. t.*

4 Ex qua & illud observandum, quod si de bonis creditoris condemnati solvi pecunia non potuerit, probatumque fuerit non esse solvendo, itemque emptorem mala fide emisse, debitori adversus hunc emptorem actio dabitur, eaque in rem utilis, quæ appellatur rescissoria, quia *d. l.* 1. utitur verbo *restituendi*, ut cogatur emptor debitori offerenti pretium cum usuris, rem emptam restituere, una cum fructibus, cum fuerit fraudis particeps & malæ fidei.

5 Quod si autem creditor qui jure vendere poterat, solemniter, mala tamen fide vendidit, puta curavit ut vili pretio in gratiam emptoris pignus addiceretur, ipse solus actione pignoratitia tenebitur debitori restituere, quanti ejus interest, *l. 9. hoc tit.* non item emptor, nisi (ut jam dixi) fraudis particeps fuerit, aut creditor non sit solvendo, quia in subsidium tenebitur, *d. l. 1. & 4.*

6 Ceterum si bona fide, emptio & venditio ab utroque fuerit celebrata, observatis nimirum iis, quæ in pignoribus distrahendis observari solent, debitori nulla competit actio, neque contra creditorem neque contra emptorem, ut frustra illi debitum, aut huic pretium offerat, *l. 2. sup. Si antiqu. cred. pign. vend.* Interdum tamen ei actio datur de superfluo, cum videlicet pignus pluris distractum sit, quam creditori debetur, eaque non in rem, sed in personam est, adversus creditorem ejusque successorem, non item in emptorem, aut ejus heredem, qui jure rem possidet, *l. ult. h. t.*

TITULUS XXXI.

De luitione pignoris.

1 *Luitur seu liberatur pignus, solutione totius debiti, non item partis.*
2 *Si unus ex multis heredibus debitoris, pro parte sua debitum solvat, liberatur ab obligatione, non tamen recipit suam partem ex pignoribus.*
3 *Sublata actione personali, adhuc durat pignorum persecutio certis tantummodo casibus.*

1 PIgnoris distractio impeditur per ipsius luitionem, id est, liberationem, quæ contingit naturali solutione totius debiti, vel consignatione ejus, vel depositione, *l. 3. hoc tit.* Etenim partis solutione, licet obligatio principalis pro parte tollatur, nihilominus tamen totum pignus obligatum manet ut prius: adeo ut creditor non tantum possit totum pignus e possessore persequi, sed etiam id vendere, *l. 6. sup. tit. 28. & infr. tit. seq.*

Debet enim sibi imputare debitor, qui totum debitum non solvit, cum totum deberet; quæ ratio etiam procedit in persona heredum debitoris, nam si debitori sub pignore duo heredes extiterunt, singuli actione personali tenentur, pro hereditariis portionibus, & hypothecaria in solidum, & ideo si unus pro parte sua solverit, tollitur quidem omni jure actio personalis, at non hypothecaria, qua iste unus tenetur in solidum, & hoc vult *l. 1. hoc tit.* cum ait, quod nisi is qui pro parte heres extitit, totum debitum exsolvat, suam portionem ex pignoribus recipere non possit; propter individuam caussam pignoris ejusque conditionem, quæ ex persona heredum immutari nequit, *arg. l. 2. §. 2. ff. de verb. obl. l. 2. ff. de præt. stipul.* sed potius manet in heredibus: ea autem est hujusmodi, ut pignus, sicut ab initio in solidam summam obligatum est, ita quoque non liberatur aliter, quam si unus heredum, vel omnes solidum solverint, *d. l. 1. & l. 28. §. 4. ff. famil. ercisc.* 2

Ad hanc facti speciem, & ad alios certos casus, respondisse videtur Gordianus Imp. cum dicit vincula pignoris durare, personali actione submota, *l. 2. hic* quoniam ista sententia generaliter recipi nequit, utpote repugnans certissimo juris principio, quo præcipitur ut sublata actione personali per solutionem debiti, tollatur hypothecaria *l. 43. ff. de sol.* Quare uti dictum, certis tantummodo casibus *dicta l. 2.* dispositio procedit, nimirum si alia principalis, alia accessorii ratio subsit. Quid enim si creditor victus, ex eo, quod suo vitio caussam perdidit litem intentando in personali actione? certe non est ratio ut hypothecariam consequenter amittat, quia vitium quod principali actioni infuit, male eam movendo, non inest hypothecariæ actioni, *l. 95. §. 8. ff. de solution.* Idem probatur *l. 59. ff. ad Trebell. l. 51. ff. de evict. l. 27. ff. de pignorib.* ubi Hortensius, & de aliis videantur Negusantius *de pignor. 6. p. memb. 2. num. 8.* Ant. Faber *l. 7. conj. cap. 28.* Contra Donellus *l. 16. com. cap. ult.* & Gyphan. *l. 2.* textum emendant, & Cujacius *lib. 5. obs. cap. 32.* leguntque vincula pignoris non durare. 3

TITULUS XXXII.

Si unus ex pluribus heredibus creditoris, vel debitoris partem suam debiti solverit, vel acceperit.

1 *Etsi obligatio principalis inter heredes ipso jure dividatur pro rata, pignoris tamen obligatio non dividitur.*
2 *Si multi sint heredes debitoris, quicumque pignus possidet actione hypothecaria in solidum convenitur.*

MAnifesti juris est defuncto creditore, multis relictis heredibus, actionem quidem personalem inter eos *leg. 12. Tab.* dividi pro rata, pignus vero in solidum unicuique teneri, & uno pro parte debitum exigente, pignus in solidum pro residuo quod ceteris heredibus debetur obligatum manere, *l. 1. hic, & l. 1. tit. sup.* ubi rationem posuimus in individuitate pignoris ejusque conditione, quæ est hujusmodi ut tamdiu pignus maneat obligatum donec omnis pecuniæ fuerit persoluta, *l. 9. §. 2. ff. de pign. act.* neque enim ex persona heredum immutatur conditio obligationis. Proinde si isti heredi creditori exigenti, debitor pro portione ipsius solverit, permissum est adhuc ceteris heredibus totum pignus vendere, dummodo debitori restituant, quod coheredi solvit *l. 11. §. 4. ff. de pign. act.* 1

Similiter si plures sint debitoris heredes, actio quidem personalis inter eos pro singulis portionibus quæsita scinditur, quia dividua est, pignoris autem jure multis obligatis rebus, quas diversi possident, cum ejus vindicatio non personam obliget, sed rem sequatur, quicumque pignus possident, unus, vel plures, non pro modo singularium rerum substantiæ, sed in solidum, actione hypothecaria (quæ individua) conveniuntur, compelluntur que vel totum debitum solvere, vel totum pignus restituere, *l. 2. hoc t.* Neque id iniquum cuiquam videri debet, ut unus ex multis heredibus pignus possidens cogatur solidum solvere, cum partem tantum debeat, siquidem in ejus arbitrio positum sit alterum facere, pignus videlicet totum restituere, *juxta d. l. c.* de qua Joan. Parladorius *lib. 2. rer. quotid. c. fin. p. 4. §. 1. n. 15.* 2 3

TI-

TITULUS XXXIII.

Si pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit.

1 *Si creditor in cujus securitatem pignus datum fuit, non numeraverit pecuniam promissam, repellitur si agat hypothecaria.*
2 *Debet prius constare quod pecuniam realiter numeraverit.*

1 NOn opus est pecuniam solvere & pignus luere, cum reus pecuniam non accepit. Ideoque si spe futuræ numerationis debitor cautionem emisit, qua fatetur sibi certam pecuniæ summam esse numeratam, & in eam pignus dederit, si postea constiterit sibi pecuniam numeratam non esse, atque ideo frustra rem pignori dedisse, poterit non tantum pignoratitia actione, sed & rei vindicatione rem suam repetere, *l. 1. hoc tit.* Namque exceptionem de pignore dato, & pecunia non soluta a creditore objectam facile elidet, per replicationem non secutæ numerationis.

2 Debet itaque prius de fide numerationis constare, probatione creditoris, quia alias pignoria obligatio, & extorta cautio nullius est momenti, cum mendaci scriptura, contra veritatis fidem, in caussam pignoris res obligari non poterit, *l. 2. hoc tit.*

TITULUS XXXIV.

De jure dominii impetrando.

1 *Creditor, quomodo & quando pignus distrahere possit.*
2 *Illius dominium sibi addicere nequit, sed opus est Principis decreto, & quare.*
3 *Item tantum pignus ei addicitur quod specialiter est obligatum.*
4 *Quæ olim forma impetrandi dominii pignoris, & quæ hodie præscripta.*
5 *Non ante biennium jus dominii creditor impetrat, eoque exacto rem venum exponit.*
6 *Pignus liberare poterit debitor, intra biennium offerendo debitum.*
7 *Quomodo creditor a beneficio impetrati pignoris, cadat.*
8 *Hæc dominii impetratio moribus hodiernis sublata, atque alius ordo receptus, qui hic exponitur.*

1 CReditor cessante debitore in solutione, pignus vel hypothecam distrahere potest, non reluctante lege contractus, *l. 7. sup. titul.* 28. nam servanda pactio est, citra pactum autem opus est denuntiatione, & Judicis permissu, atque publice solemniter sub hasta distractio pignoris fieri debet, & interdum trina denuntiatione opus est, *leg. 4. d. t. & l. 4. & 5. ff. de pign. act.* neque potest creditor a se ipso emere, sed a ministro Judicis potest, *l. 2. sup. si in caussa jud.*

2 Frustra etiam pignus sibi addicit, nam in dominio pignoris addicendo creditori, necessaria est Principis auctoritas, *l. 2. & 3. h. t.* quamvis debitor cesset in solutione, nec creditor inveniat emptorem. Ratio cur Principis auctoritate opus sit, est hæc, quia Magistratus sive Prætor ut heredem, ita & dominum facere non potest, §. 1. *Instit. de bonor. poss.* Legis est sive Principis facere vel heredem, vel dominum.

3 Verum multum interest quomodo creditori obligatum sit pignus, generaliterne, an specialiter: nam tantum illud quod specialiter obligatum est, ei addici potest, si vero omnia debitoris bona sint hypothecæ subjecta, non possunt ea omnia creditori addici, sed nominatim res certæ pro modo debiti addicuntur, *l. 1. hoc tit.* quia alias iniquum esset, ut plus consequatur creditor, quam ei debetur.

4 Olim antequam creditor posset pignus jure dominii possidere, præcedere debebat solemnitas proscriptionis & hastæ publicæ, atque post addictum a Principe dominium creditori, debitor habebat anni spatium, intra quod offerendo debitum, poterat adhuc pignus recuperare. Sed Justinianus aliam formam & ordinem impetrandi dominii pignoris præscribit, sublata veteri illa solemnitate proscriptionis & subhastationis. Forma autem est hæc, ut facta denuntiatione debitori, ut solvat, aut post Judicis sententiam, possit creditor cessante debitore, iterum monito, & non reperto emptore, qui pignus emat, ejus dominium a Principe impetrare.

Sed non antequam integrum biennium pignus apud se habuerit venale, atque ita intelligenda *l. ult. hoc tit.* ejusque hic verus sensus, creditores qui jus dominii impetrare volunt, non ante biennium id impetrare posse, non autem extendenda est constitutio ad jus distrahendi, tamquam id exerceri non possit, nisi lapso biennio a denuntiatione. Late Donellus *tract. de pign. cap.* 12. 5

Sed & intra biennium ex quo jus dominii impetratum est, poterit debitor pignus liberare, offerendo debitum cum usuris, atque sumptibus litis & omni damno creditori, ex cessatione illato, sin minus, pignus pleno jure remanebit penes creditorem in solutum, pro rata debiti quantitate, & salva residui, vel superflui petitione, prout aperte definitum *in d. l. ult.* 6

Interdum creditor a beneficio impetrati dominii recessisse videtur; ita ut rei dominium debitori & pristina obligatio creditori restituatur. Hoc autem contingit si post impetratum jus dominii, sequentis anni usuras a debitore accipiat *l. 3. h. t.* 7

Verum hoc remedium impetrationis, quia longum, & creditoribus non satis utile, moribus hodiernis vix est receptum, estque alius ordo distrahendi pignoris, ex publica auctoritate per apparitorem; sive res mobilis, sive immobilis fuerit, quæ pignori vel hypothecæ obligata, aut in caussam judicati capta sit. Solet etiam quasi curator, vel magister bonis immobilibus debitoris, ante condemnati, custodiendis & administrandis dari ab executore, ut observatis solemnibus omnibus, res immobilis publice ex licitatione distrahatur, & plus licitanti addicatur firmo jure: nec ipse creditor hodie a magistratu mittitur in possessionem, nec a Principe impetrat jus dominii, sed ad licitationem & auctionem admittitur, ut & alius quilibet, atque ex pretio bonorum solvitur creditoribus, pro modo pecuniæ cujusque. Rebuffus *ad constitut. Regias in proœm. Gloss. 5. n. 103.* Paul. Christinæus *in suo Cod. ad h. t.*

TITULUS XXXV.

De pactis pignorum & Lege commissoria in pignoribus rescindenda.

1 *Tria pacta hoc tit. referuntur. Quæritur quæ sit vis hujus pacti, nisi intra tempus certum pecuniam solverit cessurum se pignus creditori.*
2 *Pactum de pignore, quod ob periculum evictionis datum est, si evictio secuta non sit, restituendo.*
3 *Verior sententia hoc pignus recuperari actione pignoratitia, non ex vendito.*
4 *Pactum legis commissoriæ cur in pignoribus reprobetur, & si pignus valore suo non superet debitum.*
5 *An pactum legis commissoriæ juramento vel statuto confirmari possit.*
6 *Valet tamen quo convenit, ut res pignorata creditori, sit empta justo pretio, nisi debitor suo die solvat.*
7 *Cur pactum commissorium in emptione valet.*
8 *An in pignore, pactum l. commiss. ex intervallo factum valeat.*

SUb hoc titul. tres sunt constitutiones, & tria pacta, pignoribus contrahendis adjici solita, declarantur, pro coronide hujus tractatus. Eorum pactorum quædam sunt utilia, veluti si pactum sit ut pecunia intra certum tempus non soluta, pignus cedat creditori, *l. 1. h. t.* eo namque pacto intelligitur creditori permissa tantum esse venditio pignoris, non autem ut habeat creditor pignus emptionis jure, cum emptio & venditio sine pretio esse possit. *Instit. de empt. & vend.* Ergo cum illa verba *ut pignus sibi cedat*, ambigua sint, interpretanda sunt potius ut pactum valeat, quam pereat, *l. 12. ff. de reb. dub.* & ideo dictum est *supra de pignor. per l. 1.* quod debitor qui profitetur se pignus cedere creditori nihilo magis liberetur ab obligatione. Posset tamen videri minus utile hujusmodi pactum quandoquidem etiam sine eo, jure communi creditor pignoris vendendi habeat facultatem, si ei statuto tempore non solvatur, observatis tamen iis, quæ in pignore distrahendo observanda esse docuimus, *supr. de distract. pign.* 1

Utile & illud pactum quo convenit, ut pignus quod datum est ob periculum evictionis emptori, cui quis movebat controversiam rei venditæ, restituatur, re judicata secundum emptorem, nec teneatur in caussam evictionis, cum illius periculum nunc cesset, id est, conditio deficiat, ob quam pignus constitutum fuit, *l. 1. h. t.* quod pene idem refertur ab Ulpiano *in l. 11. §. 1. ff. de pign. act.* 2

Ad-

3 Addam cum Accursio *ad d.l.2.* hoc pignus pignoratitia actione recoperari, rejecta sententia Hotomanni, qui putat actionem ex vendito dari, quasi hoc pactum pignori adjectum insit venditioni, id est, in continenti factum sit & prosit ad agendum, *l.27.ff. de contr. empt.* Cum tamen ex ipso textu *l.2.* satis colligatur pignus ex intervallo datum esse, & consequenter pactum pignori adjectum non inesse venditioni, quæ jam ante præcesserat dationem pignoris.

4 Tertium vero pactum hodie injustum, commissorium dicitur, eo quod pignus creditori committatur, id est, ejus fiat; ita enim J.C. verbo committendi utuntur, & Cicero pro Flacco agens de hoc pacto ait commissam esse fiduciam, id est, pignus. Sic & merces commissæ fisco, sive Principi, dicuntur ob non solutum vectigal, *l.11. & 14. ff. de publicanis.* Dico pactum hoc esse injustum, propter summam iniquitatem quam continet, quia nisi debitor die certa creditori satisfecerit, pignus quod eo nomine obligatum est, creditori committitur pœnæ caussa, seu acquiritur pleno jure, cum tamen non infrequenter res oppignorata superet quantitatem debitam. Et quamvis eam non superaret, adhuc improba censeri debet ejusmodi conventio, ob id quod re sua carere cogatur debitor, ob non solutum sub die debitum, & quidem pretio non constituendo; cum in solutione cessasset debitor, & pignus creditor distrahere posset, sed constituto, cum res nexui pignoris supponeretur. Quæ iniquitas movit Constantinum, ut pactionem hanc improbaret, legemque commissoriam etiam in præteritum prohiberet, *l.3.h.t.* cum tamen leges in futurum vim suam exerceant, *l.7. supr. de legib.* nisi in rebus sua sponte & natura sceleratis.

5 Cum ergo tam impia sit ista conventio, & contra leges & bonos mores, non poterit ea juramento aut statuto firmari, illud enim pro non dicto, aut scripto reputari debet. *Novel. 61. cap. 1. §. 4. & Novel. 13. cap. 1. in fin.* Dissentit Fachin. *lib. 10. contr. cap. 3.* per *cap. cum contingat u & jurejur.* ex quo Canonistæ juramentum esse servandum dicunt, quod servari potest sine dispendio salutis æternæ, quale hoc est; quod non admitto, si magna verteretur captio debitoris, qui proinde, si de facto juramentum interposuerit, facile illius relaxationem impetrabit, exemplo debitoris, qui cum juramento usuras solvere promisit, *cap. debitores u & jurejur.*

6 Valet tamen pactum, quo convenit, ut sub die non soluta quantitate debita, creditor rem nexui pignoris obligatam, pleno jure habeat, non pro quantitate debita, sed justo pretio tunc constituendo, cum in solutione cessasset debitor *l.16. §. ult. ff. de pign.* cessat enim hic prædicta iniquitas, cum neuter contrahentium lædatur, pactumque istud cadat in emptionem conditionalem, & justum pretium relinquatur arbitrio boni viri, aut referatur ad communem, quæ tunc erit, æstimationem: quo facto id quod debito soluto superest, debitori pignoratitia agenti restituendum erit, quod in lege commissoria non intelligitur. Salicetus *ad l.3.h.t.* & Alexand. *Cons. 378. num. 9. lib. 7.* Covarruv. *lib. 3. var. cap. 2. num. 7. vers. secunde,*

7 At cur pactum commissorium in emptione valet? quia nihil iniqui involvit, cum in casum, quo ad diem certum emptor pretium non solverit, res sit inempta redeatque ad suum principium, *l. 2. & 4. ff. de L. commis.* de qua dictum *sup. de pact. inter empt. & vend. num. 8.* Ideo itaque lex commissoria in emptione valet, quod veteri domino scilicet venditori dominium rei reservet, idque nullo cum damno emptoris, qui licet ex lege conventionis dominio rei emptæ ob non solutum sub die pretium conventum excidat, nummos tamen quos promiserat (qui justum rei valorem communiter constituunt) sibi retinet. Quamvis igitur in eo conveniat debitor, cum emptore, quod uterque ex propria culpa, ob non solutam quantitatem debitam, sua re careat; in hoc tamen differentia est, quod huic nihil decedat, illi autem plurimum, si quidem dominium rei suæ, pro minima sæpe quantitate lex commissoria auferat, quæ ideo in pignoribus improbatur, *d. l. ult.*

8 Denique dubitatur, an hoc pactum L. Commissoriæ in pignore ex intervallo factum valeat? Et valere saltem ad excipiendum, communi DD. calculo receptum est *per text. l. 34. ff. de pign. act.* Ego vero existimo idem pactum ex intervallo factum æque reprobari, ac factum initio contractus *per d. l. 3.* cum utroque modo factum prædicta iniquitate laboret, præsertim cum debitor ex intervallo plerumque non minus metuat creditorem, quam ab initio contractus. Etenim ut initio contractus debitor pecuniæ indigens quasvis conditiones facile admittit, idem faciet ex intervallo, ne forte ad Prætorem eatur, bona publice distrahantur, & dure cum eo agatur. Itaque non obstat *sent. in l. 34.* quia non tractatur ibi de pacto legis commissoriæ, ut scilicet creditori pignus habere liceat pro debito, sed ut certo & justo pretio res sit empta. Quod juri consonum est, & ideo recte concludit ibi Marcellus debitorem non posse hanc venditionem revocare; sæpe enim placuit licere debitori pignus, aut aliam rem justo pretio æstimatam vendere vel in solutum creditori dare, *l. 44. ff. de solut. l. 13. C. de pign.* Quod diversum est a lege commissoria, de qua præter Mudæum, novissime scripsit Jac. Mæstertius.

TITULUS XXXVI.

De Exceptionibus seu Præscriptionibus.

1 *Continuatio. Quid sit exceptio, cur inventa.*
2 *Cur hic vocetur Præscriptio.*
3 *Exceptio alia facti, alia juris.*
4 *Juris alia est dilatoria, alia peremptoria; illius exempla.*
5 *Cur dilatoriæ exceptiones ante litem contestatam opponantur.*
6 *Id fallit certis casibus.*
7 *Exceptio majoris excommunicationis quandocumque objici potest; & cur inducta.*
8 *Interdum remittitur a Judice. Excommunicatus se defendere non prohibetur.*
9 *An dilatoriæ exceptiones probari debeant, ante inchoatum judicium.*
10 *Peremptoriæ etiam post, proponi probarique possunt.*
11 *Quædam in principio sunt opponenda, quæ vocantur litis finitæ.*
12 *Aliæ sunt exceptiones quæ etiam post sententiam latam opponuntur, ut Macedon. Vellei.*
13 *Item militibus competentes & minoribus ob beneficium ætatis.*
14 *Exceptio donatori ne in plus quam facere potest condemnetur; an a marito, socio, patre post sententiam opponatur.*
15 *Et a quibus aliis opponatur, & quid si exceptio fuerit ante rejecta.*
16 *Hoc titul. proponuntur exempla exceptionum rei judicatæ, doli, metus. Rei judicata cui noceat.*
17 *Exceptio metus & doli mali cur sit perpetua, cum actio metus & doli sit temporalis.*
18 *Exceptione doli se tuetur reus, qui jussu testatoris & creditoris, uni ex heredibus totum solvit.*
19 *Quibus casibus utile & necessarium sit reo, exceptiones proponere.*
20 *Id sub distinctione resolvitur, vel reus negat intentionem actoris, vel eam fatetur, vel de ea dubitat.*
21 *Utrum exceptiones reo competentes, fidejussori quoque prosint.*
22 *Distinguitur inter personales & reales exceptiones.*
23 *Reales prosunt fidejussori etiam minoris, qui in re fuit deceptus.*
24 *Personales cur non competant fidejussori cum dentur defensori.*
25 *Prosunt fidejussori convento, si defendatur ab ipso principali.*
26 *Et quando illi est regressus contra principalem, ut in materia competentiæ.*
27 *Quæ præterea exceptiones reo competentes, non accommodutur fidejussoribus.*
28 *Quatenus reo pluribus exceptionibus, itemque contrariis uti licet.*
29 *Cur non etiam actori liceat plures actiones simul proponere.*
30 *Actoris gratia introducta est replicatio, qua pacti & doli exceptio eliditur.*
31 *Exemplo declaratur quo modo ex dolo rei, seu teturis, oritur replicatio actori.*

JUdiciis & Actionibus exceptiones non minus affines sunt, quam interdicta & pignora, nam qui excipit, actoris partes quodammodo sustinet, *l. 1. ff. h. t.* 1 quæ caussa est, quod de illis hoc loco agatur. *Exceptio* generaliter sumpta, nihil aliud est, quam necessaria defensio, & ita vocatur *in l. 9. in pr. & l. 11. h. t.* stricte vero accepta, est quædam exclusio, quæ opponi actioni cujusque rei solet, ad excludendum id quod in intentionem

tionem condemnationemve deductum est, *l.2. ff. eod.* Cum sæpe accidat, ut licet ipsa actio sit justa, & in jure fundata si per se consideretur, iniqua tamen sit adversus eum, cum quo agitur. Unde exceptionem ita definit Theophilus, ut sit allegatio quædam reo competens, adversus actionem, quæ jure civili sit efficax,
2 sed natura iniquas habeat vires. * Hic inscriptione tit. vocatur *Præscriptio*. Unde præscriptio Fori, præscriptio rei judicatæ, præscriptio doli, quæ locutio usitata est, præscribit namque, id est, dictat reus actori, quomodo actionem concipere debuerit, addendo exceptionem.

3 Omnis namque exceptio aut facti, seu intentionis, aut juris est. Facti seu intentionis, quæ actoris nullo jure agentia intentionem excludit, ut puta ejus qui pecuniam numquam creditam, vel si credita fuerit, semel solutam, condicat. Juris vero quæ actoris jus, id est, actionem excludit, ut puta ejus qui ex promissione, metu, dolove malo impellente, sibi facta, ad id quod permissum est, actionem juris subtilitate sibi competentem, movet, §. 1. *& seqq. Instit. h. t.*

4 Juris exceptiones aut *dilatoriæ* temporalesve sunt, *l. pen. h. t.* aut *peremptoriæ* & perpetuæ, sic dictæ, quod hæ rem, sive jus agentis omnino perimant, *l. 7. h. t.* Illæ vero tantum principale negotium ejusdemque cognitionem ad tempus differant. Differtur enim nonnumquam cognitio caussæ, quia contra Judicem, seu ipsius jurisdictionem quippiam objicitur, qualis vocatur *præscriptio fori*, estque in principio litis opponenda, ne aliud quippiam dicendo, reus in Judicem consensisse videatur, *l. ult. h. t.* Alias differtur etiam cognitio, propterea quod personalis litigatorum, vel intervenientium aliquid opponitur, puta quod idoneæ non sint ad judicium exercendum; vel actioni quid objicitur, quod ea intendi non possit aut alia prius intendi debeat, ne per eam majori caussæ præjudicium fiat.

5 Dilatoriarum exceptionum hæc est natura, ut omnes ante litis contestationem opponi debeant, *d. l. ult.* quandoquidem non respiciant caussæ merita, sed ea quæ judicium potissime constituunt, personas videlicet, locum, tempus, sic ut constituto jam judicio præpostere opponerentur, cum prius iis renunciasse videatur tacendo. Quamobrem si advocatus inter exordia litis, prætermissam dilatoriam exceptionem postea voluerit exercere, non tantum ejus fructu carebit, sed insuper unius libræ auri condemnatione mulctabitur, *l. pen. h. t.* Itaque ne nimis diu judicium differatur, tempus ad hujusmodi exceptiones proponendas a Judice præfixum, ser-
6 vandum erit. * Nisi forte post judicium cœptum, vel tempus præfixum ex nova caussa emerserint, vel ad suam notitiam pervenisse reus juret, vel de eis antea protestatus fuerit, *cap. 4. e h. t.* aut judicium reddatur retro nullum, quo modo falsi procuratoris exceptio non solum lite contestata quandocumque, sed etiam definitiva sententia lata proponi, *l. 24. sup. de procurat.* uti & quævis alia querela falsi intra vicennium moveri potest, *l. 12. C. ad l. Corn. de fals.*

7 Itemque majoris excommunicationis exceptio; & ante, & post litis contestationem, quandocumque objici potest, *c. 1. eod. in 6.* modo non calumniosa ea objiciatur. Quapropter species excommunicationis, nomenque ejus qui excommunicavit, exprimere oportet, ac intra octiduum objectionem probare. Sane optima ratione Conditores canonum excommunicatos a judiciis submoveri voluerunt, ne quis cogatur cum illis communicare, in animæ suæ periculum, *c. 12. e h. t.* nam qui scienter cum excommunicato communicat, minorem excommunicationem incurrit, *c. 2. e h. t.* Est itaque hæc exceptio inducta in odium excommunicati, ut contumaciæ ejus virium reprimatur, & rubore suffusus ad humanitatis gratiam, & reconciliationis effectum facilius inclinetur, *d. c. 1.* Quod ita procedere vult Covarruvias *1. var. c. 18. n. 5.* ut ne quidem per legem sæcu-
8 larem contrarium statui possit. * Interdum exceptionem excommunicationis & reliquarum censurarum remittere Judex debet, facereque excommunicato agendi facultatem, data ab ipso cautione; nempe cum talis excommunicatio altiorem longioremque cognitionem requirere videtur *c. 9. e h. t.* Quod autem dictum est excommunicatos a Judice repelli, id verum est in iis, qui actione, vel mutua petitione quippiam persequuntur; alioquin excommunicatio nullum genus defensionis adimit. Quare qui excommunicatus est, potest defendere, & jus suum tueri exceptionibus, si in jus vocetur, quin etiam potest appellare appellationemque prosequi, si de iniquitate sententiæ queratur, *c. 4. 10. & 11. e h. t.* Atque ea facere poterit per se, absque procuratoris auxilio, quia alias non foret excommunicato plena sui defensio, & multa sæpe incidunt, quæ non commode per procuratorem explicari possunt, sed requirunt propriam rei præsentiam, non obstante *textu cap. 7. e de judiciis*, de quo videantur Abbas, Innoc. Hostiensis, quia hæc magis juris Pontificii sunt.

Hujus vero loci proprium est inquirere, quando ex- 9
ceptiones probari decidique debeant? Et verius dilatorias probari debere, antequam lis contesteтur, ne ea contestata, in Judicem consentire, agentiumque personas approbare reus videatur, *l. pen. §. ult. h. t.* Attamen huic sententiæ obstat *text. in l. 16. supr. de probat.* ubi scriptum est, dilatoriam exceptionem, peremptoriam exceptionem si quam habet, eidem objicere probareque necessario debet, si evitat exceptionem, demum probari a reo oportere, postquam actor monstraverit id, quod asseverat. Hugo Donellus *ad d. l. 19.* putat mendum esse in textu, & loco vocabuli *dilatoriam*, legendum esse *peremptoriam*, quod nescio an probabiliter dici possit. Quapropter retenta constanti omnium codicum lectione, existimo legem illam loqui de illa dilatoria, quæ caussam potius concernit, quam judicii constitutionem; talis enim etiam post litem contestatam probari potest, cum non videatur reus sibi præjudicare. Nam pone, quod quis petat decem, quæ mutuo dedit, reus vero neget ea data esse, & sub disjunctione adjiciat, si data sint, pactum intervenisse, ne intra quinquennium petantur; hæc siquidem pacti exceptio, caussam principalem concernit, quam proinde probari sufficit a reo, postquam intentionem seu asseverationem suam de mutuo dato petitor probaverit, *l. 9. in fin. h. t.*

Hinc peremptoriæ præscriptiones, quia non sunt de 10
judicio constituendo, sed jam constituto finiendo, quia rem ipsam finiunt, qua de agitur ideo quamdiu judicium durat, quandocumque proponi possunt, dummodo ante sententiam definitivam opponantur, *l. 4. & 8. h. t.* post enim sententiam opponi non possunt, nisi ab ea sit appellatum, *l. 2. sup. sent. non poss.*

Quædam tamen peremptoriæ in principio litis pro- 11
positæ, ejus ingressum impediunt, & dicuntur litis finitæ cujusmodi est rei judicatæ exceptio, transactionis, jurisjurandi, *cap. 1. de lit. cont. in 6.* quia præter rem principalem, etiam instantiam concernunt. Itemque & in omnibus illis peremptoriis exceptionibus permissum est, quibus actori nullum jus, nullamve actionem competere reus asserit. Cujusmodi est solutionis, atque etiam acceptilationis exceptio. *Inst. quib. mod. toll. obl. in princ.* Quam quidem restrictionem ita demum veram esse Bartolus voluit, *in l. cum quærebatur vers. proinde ff. de judic. solvi*, si hujusmodi peremptoriæ exceptiones, confestim atque ex continenti probari possint, sique in dilatoriæ non peremptoriæ exceptionis modum proponantur, ad ulteriorem nempe caussæ processum impediendum, magis quam ejusdem merita confutanda. Denique sine controversia receptum est, peremptorias exceptiones de quarum veritate publice constat, & per quas actoris calumnia evidenter apparet, ante litis contestationem objici, objectasque eam impedire posse, ne reum diutius laboribus & expensis frustra fatigari contingat.

Dixi exceptiones peremptorias post sententiam non 12
opponi, & recte, quia nemo tunc pulsatur. Sunt tamen quædam peremptoriæ quæ post sententiam, quæ etiam in rem judicatam transivit, opponi possunt, oppositæque & probatæ ejusdem executionem impediunt, qualis est S. C. Macedoniani, atque Vellejani exceptio, filiisfamil. mutuam pecuniam accipientibus, atque mulieribus pro alio quovis modo intercedentibus competens, *l. 11. ff. de S. C. Maced.* hæc namque exceptio mulierum favorem, illa vero quæ filiis competit, fœneratorum odium respicit.

Talis etiam est exceptio militi competens, quæ si 13
juris ignorantia ante sententiam objecta non fuerit, ex speciali ejusdem beneficio, postea objici poterit, *l. 1. C. de juris & fact. ign.* Idemque beneficium & minoribus 25. annis imbecillis ætatis suæ nomine concessum est, *l. 36. ff. de minoribus.*

Qualis quoque est doli mali exceptio donatori, maritove donationis adimplendæ, dotisve restituendæ nomine in solidum condemnato competens, ne in plus quam facere potest ex condemnatione facta conveniatur, *l. 41.*

§. *fin.*

§. *fin. ff. de re jud.* Nec movet quod *d. §. fin. & l. 33. ff. de donat.* tantum loquitur de donatore, ut proinde in marito, socio, patre sequendum videatur jus commune, quod vult peremptoriam exceptionem opponendam esse ante sententiam *l. 2. sup. sentent. resc. non posse*: nam, ut verum est istis in solidum condemnatis competere exceptionem, ne in plus quam facere possunt conveniantur, ita quoque eam post sententiam proponere licere, quia non tam sententiæ injustitiam impugnant, quam ejus executionem.

15 Idem obtinet in exceptione compensationis, *l. 2. sup. de compens.*, sic & ex confectione inventarii exceptio heredi competens, ne damnetur ultra vires, recte ab eo objicitur post sententiam, Jasno *ad l. 1. n. 37. C. de juris & facti ign.* Clericus quoque post sententiam auditur, *c. 3. e De solut.* Quæ ita procedunt, nisi exceptio ante opposita, fuerit a Judice rejecta: tunc enim ejus oppositio tanquam injusta, non impediet, quominus transeat in rem judicatam sententiæ, cessante appellatione, *l. 21. ff. de re jud.*

16 Ceterum hic speciatim agitur de quibusdam exceptionibus perpetuis & peremptoriis, cujusmodi est exceptio rei judicatæ, doli, metus. *Exceptio rei judicatæ* ei tantum prodest vel nocet, qui in judicio fuit, ejusque heredi, *l. 2. sup. quib. res jud. non noc.* Quare si domum mecum communem habeas, & partem tuam vindicans succubueris, sententia mihi non nocebit, quo minus partem meam vindicare possim, *l. a. & t.* Unde eleganter *l. 16. ff. qui pot. in pign. hab.* sine præjudicio sententiæ ei qui non litigavit, vel per contumaciam judicio non abfuit, jus suum integrum relinquit.

17 *Exceptio unde vi metusve* perpetua est & peremptoria, actionem perimens; daturque metum passo, non tantum contra eum qui metum intulit, sed & contra quemcumque successorem: est itaque perpetua, licet interdictum *unde vi* annale, *l. 5. h. t.* Itemque *Exceptio doli* perpetua est, licet actio de dolo biennio concludatur, *l. ult. sup. de dolo*. Ratio differentiæ est, quia in potestate actoris est, quando ex interdicti caussa, vel actione de dolo agat: non est autem in potestate rei, quando convenietur; proinde non est in ejus potestate quando excipiat, *l. 5. §. ult. ff. de doli except.*

18 Doli exceptio latissime patet: nam & cum aliis omnibus exceptionibus concurrit, quia dolo facit, quicumque actionem movet, quæ exceptione aliqua elidi potest, *l. 2. §. 5 de doli mali except.*, & aliis exceptionibus cessantibus in subsidium datur, *l. 10. §. ult. ff. de pact.* uti in hac specie. Debitores hereditarii unicuique heredum pro portione hereditaria, antiqua lege 12. Tabb. obligati sunt: quare si debitor uni ex heredibus solverit, cui testator nomen prælegavit & id solvi voluit, jure potest a ceteris, quibus non solvit conveniri, cum his adhuc supersit vetus actio: tamen quia fuit in potestate testatoris prohibere, ne quidam ex heredibus id debitum petant, hac voluntate se defendet debitor, eaque tutus erit opposita exceptione doli, adversus eos quos testator vetuit petere, *l. 1. h. t.*

19 In hisce & aliis peremptoriis exceptionibus objiciendis, Reus hoc consilium sequetur, ut si Actoris intentionem probatione deficere confidat, eam statim simpliciterque inficietur, *l. 9. in pr. h. t.* ut actore non probante, ipse, etsi nihil præstiterit, obtineat, *l. 4. Cod.*
20 *de edendo & ibi DD.* Et ideo *d. l. 9.* ait *nulla* opus esse *reo necessaria defensione*: cur enim ea se oneraret, cum possit negare quod petit, quodve certo scit non posse probari ab actore? At vero si actorem intentionem suam plene probaturum credat, eamque ex continenti confiteatur, certe peremptoriam exceptionem si quam habet, eidem objicere probareque necessario debet, si evitare velit condemnationem, *d. l. vers. si vero*, cum confessus pro convicto habeatur. Itaque si fateatur centum mutuo accepisse ab actore, statim excipiet, sibi ex pacto convento remissa esse, vel donata. Caveat tamen actoris intentionem, quam certo scit fundatam, semel negare, ne ea postea legitime probata, ad exceptionis auxilium si confugere velit, pugnantia loqui videatur, atque ut sibi contrarius in exceptione non audiatur, *Auth. contra qui propriam C. de non numer. pec.* Sin autem reus intentionem actoris neque fateatur, neque neget, sed de illius probatione dubitet, ipsi consultum erit occurrere actori, exceptionem peremptoriam sub conditione proponendo, in hunc modum: Centum quæ petis, me tibi non debere arbitror, & si contrarium legitime probaveris, a me tibi exoluta, vel a te mihi pacto remissa assero: aut rem, quam me tibi restituere debere asseris, tuam esse nego, & si tuam esse docueris, eam a me usucaptam affirmo, *d. l. 6. in fin.* Hæc namque excipiendi ratio facit, ut reus neque contraria locutus, neque adversarii intentionem confessus videatur. Quo pertinet, quod scribit Marcellus, cum ex eo quod exceptione utatur, non utique censendum confiteri intentionem adversarii, *l. 9. ff. hoc tit.*, & *c. 63. de reg. jur. in 6.* Atque ideo exceptionem suprascripto modo objectam, non antea reus probabit, quam actor suam intentionem legitimis probationibus firmaverit. Cætera, si pure exceptionem suam objecisset, de actoris intentione tacite confessus crederetur, eoque omnino suam exceptionem inprimis probare deberet, *arg. l. 1. ff. h. t.*, nisi forte pecuniæ, dotisve non numeratæ exceptione usus fuisset, *l. 3. & 10. C. de non num. pec.*

Quæstio hic occurrit: an exceptiones reo competentes, ejus intercessori quoque accommodentur? quod generaliter affirmant. Imp. *in l. 11. in pr. h. t.* Estque hujus rei duplex ratio. Una, quod incivile sit, eum qui pro alio laborat & se in periculum conjicit, ipso liberato in damno versari, & proinde exceptiones reorum intercessoribus competunt, reis etiam invitis, *l. 32. ff. de fidejuss.*, *l. 19. ff. h. t.* Altera ratio est, quod si exceptiones intercessoribus non competerent adversus creditorem, & huic illi coacti solverint, haberent statim regressum adversus ipsum reum, cui proinde non prodesset sua exceptio: siquidem actio contra fidejussorem mota adversus ipsum debitorem, vi ipsa & effectu moveretur, & cogeretur judicio mandati fidejussori reddere quod pro eo solvit, §. *fin. Instit. de replic.* 21

Quod procedit sub distinctione tradita *in l. 7. ff. h. t.* Inter exceptiones quæ rei vel personæ cohærent, ut *rei cohærentes* non solum competant heredibus, & iis qui in rem successerunt, quos jus auctoris circa rem sequitur, sed etiam intercessoribus, ut rei judicatæ exceptio, doli mali, jurisjurandi, & quod metus caussa factum est, *d. l. 7.* Intercessionis quoque exceptio, item quod libertatis onerandæ caussa petitur, etiam fidejussori competit. Idem dicitur & si pro filiofamilias contra Senatusconsultum quis fidejusserit. * Aut pro mi- 22
nore 25. annis circumscripto, quod si deceptus sit in re; hæc enim deceptio realem facit exceptionem, ideoque fidejussori competit; si non in re, sed sua facilitate & dolo creditoris circumscribatur minor, fidejussor exceptionis beneficium non habet priusquam minor in integrum restitutus fuerit, *l. 7. in fin.* Nam hoc casu læsio minoris proficiscitur ex sui persona, nempe ex sua facilitate & dolo creditoris, quæ personalia sunt: ideoque hic exceptio fidejussori prius non datur, quam minor fuerit restitutus: superiore casu, quo læsio ommissa est in re, ut fidejussor habeat exceptionem, non opus est restitutione minoris. Vide quæ supra diximus, *de fidejuss. minor.*, & quæ tradit Caldas *ad l. si curatorem verb. minoribus Cod. de in integr. rest. minor.* 23

Exceptiones autem *personæ cujusque cohærentes* non transeunt ad alios, eo quod sint concessæ intuitu conditionis ipsam personam concernentis, veluti ea exceptio, quam pater, patronus, maritus, donator, & socius habent, si conveniantur ultra quam facere possunt, non competit eorum fidejussori, cui non est eadem indigentia, nec debetur reverentia, quæ predi his personis; sic personale privilegium nec ad exemplum trahitur, nec personam cui concessum egreditur, *l. 1. §. 2. ff. de const. princ.* Non obstat, quod defensor etiam per personalem exceptionem competentem principali objectam, se solvet, *l. 14. in princ. ff. sol. matr.* nam alia caussa est defensoris, alia fidejussoris: etenim ille subit eandem vicem, quam reus subiret; convenitur & eadem actione, qua reus absens esset conveniendus, *l. 51. ff. de procurat.*, & quasi ejus loco surrogatur, eodem modo condemnandus, prout dictum *sup. lib. 7. tit. 53. n. 29.* Fidejussor autem ex propria stipulatione convenitur, quandoquidem per solemnem stipulationem intercessit, *l. 12 Cod. de fidejuss.* 24

Iterum non movet, quod si privilegium personale non prosit fidejussori, inutile possit reddi iis, quibus illud competit, uti parenti, marito, donatori, socio; cum fidejussor pecuniam a se exactam postea possit ab illis repetere, actione mandati, *l. 28. ff. mand.* Nam fidejussor a conventus integrum est denuntiare principali, ut se veniat defensurum, qui abtemerit, pro quo per- 25

sona, poterit suscepto judicio exceptionem opponere, & ostendere judici sua interesse fidejussorem non damnari in solidum, atque ita exceptio illi eidem proderit, ne alias reddatur principali inutilis, *l. 1. §. pen. ff. mandati*. Cui non recte opponitur cum Duareno *in d. l. 14. ff. solut. matrim.* quod generaliter dicitur exceptiones, quæ personæ cohærent non prodesse fidejussori: nam id accipiendum, ut fidejussor exceptionibus utatur ex propria persona; non etiam negant jura ipsum principalem suscepto judicio, & ex sua persona illas opponendo posse prodesse fidejussori.

26 Non alias tamen ista cautela habebit locum, quam quatenus fidejussori est regressus contra principalem uti in materia competentiæ, Castren. *in l. maritum n. 10. ff. solut. matrim.* non etiam in caussa cessionis: aut ætatis minoris, si acceptus sit in eum finem, quo principalis non existens solvendo cedit bonis, *§. ult. Instit. de repl.* aut minor, ætatis ratione læsus restituitur, ut tunc prospectum sit creditori per fidejussorem, cui proinde non esset æquum subvenire in necem & damnum creditoris, *l. 13. in princ. ff. de minor., & l. 25. ff. de fidejuss.* Dico ratione ætatis læsos: nam si dolo adversarii circumventus fuerit minor, proderit etiam ea res fidejussori, quia ponit exceptionem rei item, ut paulo ante diximus, & ad *l. 1. sup. de fidejuss. minor.* Videatur præter Franc. Caldas *d. loc.* Petr. Barbosa ad *l. maritum n. 48. & seq. solut. matr.*

27 Sunt & aliæ exceptiones, quæ quidem reis tribuuntur, sed ad fidejussores non extenduntur, & si solverint, non datur eis adversus debitorem actio mandati, ut si fidejusserint donandi animo, vel in rem suam, vel si pro invito, *l. 6. §. 2. ff. mandati*, vel si jussu testatoris, *l. 8. ff. de usufr. ear. rer. quæ usu*. Qua ratione etiam debitore capite minuto (seu ita damnato, ut ex damnatione ejus bona publicata sint) ipse quidem liberatur, sed non etiam fidejussor, *l. 12. hic. & §. 4. inst. de fidejuss.* qui proinde si solverit adversus debitorem mandati actio non dabitur. Non obstat *l. 4. ff. qui satisd. cog. & l. 4. in princ. ff. si quis cautionib.* nam in utraque agitur de cautione judicio sisti, in qua hoc juris est, ut si ante commissam stipulationem debitor moriatur, aut ejus statum mutetur, fidejussor non teneatur, quia desiit sisti debitor. Qui tamen procul dubio tenebitur, si post commissam stipulationem ille moriatur, ut in *l. 15. C. de fidejuss.* & hoc casu non datur ei exceptio ideo, ne judicia reddantur elusoria, Cujac. *lib. 19. obs. c. 29.*

28 Sunt autem opponendæ exceptiones, neque enim judex eas supplet omissas: & non una tantum, sed & pluribus uti reo permissum est, *l. 5. ff. h. t.* veluti post exceptionem jurisjurandi, ad exceptionem pacti de non petendo, judicati, aut similem, non prohibetur recurrere, *l. 43. ff. de reg. jur.* Imo & contrarias proponere, v. g. si negaverit primo se hominem occidisse, deinde convincatur, recte allegabit, ad sui defensionem, servato moderamine inculpatæ tutelæ se occidisse: non obstante tenula, quæ habet: contraria allegantem non esse audiendum, nam illa obtinet in actore, non etiam in reo, cui favore liberationis a lege indulgetur, ut quovis modo, & quibusvis actionibus etiam contrariis, se defendat, nec unam tantum post aliam proponat, sed & simul omnes. Non tamen contrarias copulative proponet, sed recte alternative, vel conditionaliter, ut si dicat: *nego me pecuniam accepisse, aut si accepi, dico me solvisse*.

29 Et hoc ita procedit, nisi lex impediat plures exceptiones opponi, *d. l. 43.* ubi etiam additur, quod quoties concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una actor experiri debeat. Sic, cum legatorum nomine variæ actiones competunt, *l. 1. sup. comm. de legat.* non tamen nisi unam actor proponit; quod diversum est in reo, cui (ut dictum est) pluribus exceptionibus uti permittitur. Nam etsi in judiciis inter utrumque servari debeat æqualitas, hoc tamen rei favor extorsit, ut possit se pluribus modis defendere, non in prima tantum, sed & in secunda instantia, cum in utraque de damno vitando agat. Facit etiam quod reus imparatus ad judicium trahatur, & pulsetur invitus, cujus proinde conditio foret misera, si una tantum defensione uti posset. Actor vero paratus veniat, cum sit in ejus arbitrio litem intentare & finguere, qua potissimum actione utatur, quam si minus commodam elegerit, sibi imputare debet.

30 Ex hac ratione etiam dici posset actori licere uti pluribus replicationibus, quæ sunt exceptiones actoris, *l. 2. §. 1. ff. h. t.* quod actor de exceptionibus rei non instructus ab initio, non potuerit cogitare, quid sibi esset replicandum. Itaque post exceptionem a reo oppositam, si forte ea minus justa appareat, integrum est actori per replicationem ejus vires excludere, *d. §. 1. & l. 1. . . t.* veluti cum creditor pactus est, a debitore se nihil petiturum, quasi jam ab eo nihil deberetur, cum deberet, non prohibetur prima actione experiri, quæ pacto non est remissa; cui si objicietur pacti exceptio, replicatione doli recte se tuebitur, & exceptionem elidet, *l. 7. h. t.* quæ replicatio tempore non finitur, sed perpetuo competit, *l. 6. h. t.* Quemadmodum & doli exceptio, *l. 5. §. ult. ff. de doli mali except.* ut dictum supra *num. 17.*

31 Aliud subjicitur hic exemplum, quo finiam, de pupillo, qui dolo a fratre legitimo tutore inductus fuit, ut ei remitteret actionem tutelæ, pacto inter eos inito, sed per fraudem fratris, qui persuaserat juniori, se tantum impendisse, quantum ex bonis perceperat; certe si fraus probari potest, jure frater adversus fratrem instituet judicium tutelæ. cui si contra frater opponat exceptionem pacti, replicabit pupillus de dolo, & persequetur actionem cœptam, *l. 3. h. t.* Illa enim reviviscit, exclusa fraudulenta exceptione per doli replicationem. Videatur Cujacius *lib. 3. obs. cap. 17.*, Donellus & Liphantius *ad d. l. 3.*

TITULUS XXXVII.

De Litigiosis.

1 *Quid sit exceptio litigiosi, & quæ dicatur res litigiosa.*
2 *Talis esse dicitur lite contestata, non item facta denuntiatione.*
3 *In realibus actionibus res fit litigiosa per libelli oblationem.*
4 *Cum objiciatur hæc exceptio, cessat respectu ejus, qui nullam patitur controversiam.*
5 *Quis sit effectus alienationis rei litigiosæ.*
6 *Et pœna ementis hujusmodi rem.*
7 *Exceptio litigiosi non habet locum contra eum, qui petit rem ex testamento, codicillis, ex causa dotis, & alia lucrativa.*
8 *Legata re litigiosa, præstatur ejus æstimatio legatario, hodie ei litis eventus debetur.*

Dixi superiore titulo aliam esse exceptionem Juris, aliam facti seu intentionis. Juris exceptio 1 est *litigiosi exceptio*, qua repellitur is, qui rem litigiosam emptione, vel donatione, vel alio aliquo contractu sibi acquisitam persequitur. Ad irritum enim ejusmodi alienatio constituitur, & perinde ac si non intervenisset, re pristino loco restituta, per eos lis peragitur, per quos inchoata fuit, *l. 2. h. t.* Litigiosi appellatione res non tantum continentur, tam mobiles, quam immobiles, de quarum proprietate lis pendet, sed nomina etiam debitorum & ambigua chirographa, *l. 3. h. t. & Novell. 112. c. 1.*

Lis pendere dicebatur, cum res in judicium esset deducta per contestationem, *l. 1. §. 1. ff. & d. l. 2. in pr. h. tit.* Nam simplex denuntiatio facta possessori, ne rem vendat, non facit eam rem litigiosam, *d. l. 1.* etiamsi debitor, qui rem suam pignoravit, creditori denuntiaverit, ne pignus vendat *l. 1. h. t.*, cum talis denuntiatio non ponat rem controversam, atque ita nec litem. 2

Hodie in realibus actionibus vitium litigiosi contrahitur citatione, vel libelli oblatione Principi facta, & Judici insinuata, & per eum futuro reo cognita, *Auth. litigiosa h. t.* quæ cum tantum meminerit realium, non etiam personalium actionum, videtur in his requiri litis contestatio, ad effectum rei litigiosæ, secundum jura priora, quæ cum non sint mutata, perdurare intelliguntur, *l. 32. §. ult. ff. de appellat.* 3

Qui autem rem litigiosam vendit, donat, aut oppignorat, videtur deteriorem facere velle conditionem adversarii sui, opposito potentiore adversario: Ideoque emptori, donatario, creditori objici potest exceptio litigiosi, si rem ab eo acceperint, qui litem cum alio sustinet, *l. 2. h. t.* Nam si ab alio, cui nulla mota controversia, res habeatur, cessabit hæc exceptio, cum in necem tertii non vendat lis inter alios habita, *l. 4. §. 1. ff. h. t.*, nisi a procuratore aut tutore judicium sit acceptum: tunc enim quasi cum ipso domino litigatur, ut consequens sit dicere ad eum pertinere exceptionem, *d. l. 1.* 4

Effectus hujus exceptionis est, quod lite cœpta nihil- 5

omi-

ominus inter eosdem peragatur, ac si non intervenisset venditio, permutatio, donatio, pignus, ut dixi in initio per *l. 1. h. t.* Ex quibus verbis non recte inferas alienationem esse ipso jure irritam, sed potius inanem constitui opposita exceptione, *l. ult. §. 1. h. t.*

6 * Ubi Justinianus distinguit, an is, qui rem comparaverit, sciverit eam esse litigiosam, an vero illud ignoraverit, ita ut priori casu non solum rem restituat, sed etiam pretium amittat, fisco applicandum, cui & alterum tantum improbus venditor pœnæ nomine inferre jubetur, nam commune est delictum. Secundo casu, quo emtor ignoraverit rem esse litigiosam, irrita quidem fit per exceptionem alienatio, & a venditore, qui dolo fecit, emtor recipit pretium, quod numeravit, & præterea tertiam partem pretii, duæ vero partes fisco præstantur: sic venditor qui litem ignorare non potuit, solus plectitur in duplum, quia improbe fecit.

7 Verum excipit Imp. alienationes, quæ fiunt justa ex caussa, dotis, donationis ante vel propter nuptias, transactionis, divisionis, rerum hereditariarum, vel legati, aut fideicommissi caussa, *d. l. ult.* Quod confirmavit etiam Novella sua 112. quoniam hisce casibus non videtur alienatio facta vexandi adversarii caussa, sed ex necessaria, dum forte non suppeteret res alia, quæ in dotem daretur, vel propter dotem.

8 Sic etiam actor, vel reus non incidit in edictum de alienatione judicii futuri mutandi caussa facta, si heredem instituerit, vel aliquid legaverit, ne impediatur libertas testandi, *l. 8. de alienat. judic.* Legata vero aut per fideicommissum relicta re litigiosa, heres legatario præstare debet litis æstimationem jure Codicis, & suo periculo litem persequi, *l. 3. h. t.* Sed jure novissimo videtur testator litis eventum reliquisse, adeo ut periculum sit legatarii, non heredis, qui proinde non alias tenebitur rem præstare legatario, quam si in lite victor extiterit. *Auth. Nunc si heres h. t.* quæ desumpta est ex *d. Novell. 112. cap. 1.* ubi permittitur legatario, si velit, una cum herede caussam agere & judicio adesse, ne forte in ipsius fraudem heres cum adversario colludat, ut in specie, *l. 29. ff. de inoff. testam.*

TITULUS XXXVIII.

De contrahenda & committenda stipulatione.

1 *Continuatio, definitio stipulationis, & quando verbis contrahitur obligatio.*
2 *Quæ ratio fuit introducendæ stipulationis, & in quo a pacto nudo distinguatur.*
3 *Unde dicta stipulatio, & quo jure introducta.*
4 *Quibuslibet verbis stipulatio contrahitur inter præsentes.*
5 *Inter absentes est inutilis. Quid si tamen scriptura usi sint, & in ea habeatur aliquem promisisse.*
6 *Quæ persona stipulentur.*
7 *Cur pupillus absente tutore promittens non obligetur; Pubes tamen curatore absente, obligetur.*
8 *Differentia inter impuberem, qui est in potestate patria, & eum qui est in tutela.*
9 *Differentia inter servum & filium, quatenus hic patri, ille domino stipulando acquirat.*
10 *Cur si quis alteri dari stipuletur, non valet stipulatio, valeat tamen mutuum.*
11 *Valet stipulatio si ejus, qui stipulatur intersit; Item si pœnam sibi dari stipuletur.*
12 *Item si stipuletur ei in cujus potestate est, vel ei, quem in potestate habet.*
13 *Si quis sibi, aut alteri dari stipuletur.*
14 *Quid juris, si quis stipuletur sibi dari cum morietur, vel cum morieris.*
15 *Item post mortem stipulatoris, vel promissoris, vel heredis.*
16 *An obligatio faciendi, veluti ædificandi insulam cum morieris, transeat ad heredes promissoris.*
17 *Quænam facta excipiuntur, quæ non transeunt ad heredes.*
18 *Stipulatio quomodo pure fiat, & quis illius effectus, si stipuler decem aureos quoad vivam dabis.*
19 *& 20. In diem & sub conditione quomodo fiat stipulatio.*
21 *Stipulatio sub conditione concepta ad heredem transmittitur. Secus est in legatis.*
22 *Stipulatio pura statim committitur, & ex ea debitum peti potest.*
23 *Committitur & stipulatio conditionalis lite mota.*
24 *An pœna committatur si intra tempus quo convenit non detur, aut fiat, quod promissum.*
25 *Quid si tempus dandi, vel faciendi sit adjectum, non item pœnæ: an dies interpellet pro homine.*
26 *Quibus casibus admittitur purgatio moræ.*
27 *Quæ actio ex stipulatione detur.*
28 *Huic actioni obstat exceptio, si justo metu quid promissum sit, aut inique transactum.*

1 Cum stipulatio negotiis tam judicialibus, quam extrajudicialibus, sive obligationibus civilibus adminiculari adjicique soleat, non immerito de ea hic agitur. *Stipulatio* est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve se, quod interrogatus est respondet, *l. 5. §. 1. ff. de verb. oblig.* Ideo autem verbis contrahitur, quia utrimque ex parte stipulatoris, id est, illius, qui interrogat, & ex parte promissoris intervenire verba necesse est. Adverte tamen non statim, quoties is, qui interrogatus est, responderit contrahi stipulationem: nam & verbis plerumque uno interrogante, altero respondente paciscimur, nec protinus est stipulatio, sed quædam nuda promissio. Tunc autem censetur contrahi stipulatio, quando animo stipulandi, & ut inde oriatur obligatio, verba interrogandi respondendique adhibita fuere, & talia quæ non solum consensum significent, sed firmandæ, vel constituendæ ex stipulatu obligationis caussa accedant.

2 Stipulationis itaque introducendæ ratio hæc una fuit, ut discerni posset, an promissio temere effusa, an vero consulto concepta esset. Stipulatio namque ea forma, modoque concepta non nisi mediato perficitur; & plane distinguitur a nudo pacto, in quo sæpe consensus leviter interponitur. Qua ratione quamvis alias honestum sit pacta servari, ex nudo pacto actionem dari jus civile prohibuit, *l. 5. h. t.* ne homines facile verbis leviter prolatis caperentur, & ut litium finiendarum, quæ inde exoriri possent, occasio tolleretur, *l. 7. §. 1. ff. de pact.*

3 * Dicitur autem stipulatio a *stipulo*, quod veteribus *firmum* denotabat, & forte stipulum a *stipite* descendit: eaque videtur fuisse ratio, quod verborum obligationem J. C. vocarint stipulationem; quia scilicet aliis contractibus ac negotiis firmandis adhiberi solet; nam omnis stipulatio cautio quædam est, *l. 1. §. 4. ff. de præt. stipul.* Estque introducta Jure Civili, a quo ejus origo forma & solemnitas profecta. Quo fit, ut deportatus, cui jus gentium est salvum, non etiam civile, non possit stipulari, *l. 17. in fin. ff. de pœnis.* Non obstat consensus, quem & hic intervenire est necesse, quia in eo non consistit forma, sed in verbis, & certis formulis verborum.

4 Stipulatio igitur contrahitur inter præsentes præcedente interrogatione, & ad eam secuta in continenti responsione promittentis, *l. 1. h. t.* Olim quidem verbis solemnibus & directis, *Spondes? spondeo: Promittis? promitto: Dabis? dabo: Facies? faciam:* Hodie solemnitate verborum sublata, quibuslibet verbis uti licet in stipulatione, modo illis consonans intellectus utrimque exprimatur, *l. 10. h. t.* Neque etiam refert, qua lingua stipulatio concipiatur, modo contrahentes se invicem intelligant, *l. 1. §. fin. ff. de verb. oblig.*

5 Dico inter præsentes contrahi, nam inter absentes non contrahitur stipulatio, & contracta erit inutilis, defectu formæ, §. 13. *Instit. h. t.* vide infra tit. seq. Qua ratione verba stipulationis scriptura supplere non potest, si tamen verba præcesserint, erit ea cautionis loco, *d. l. 1.* Interdum & probationis caussa, solent verba in scripturam redigi, cui credendum, nisi contrarium idonee probetur, *d. §. 13. vers. Sed cum.* Hinc si in scriptura habeatur aliquem promisisse, promissor vero asserat se tunc absentem fuisse, decidit Justinianus secundum scripturam publicam censeri omnia legitime acta, eique standum esse, donec asserens se absentem fuisse, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes idoneos, probaverit, sese vel adversarium suum toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, aliis in locis fuisse; ita ut non potuerit promittere eo die, quo dicitur scriptura confecta, *l. pen. h. t.*

Cum ergo stipulatio confici non possit, nisi utroque loquente, sequitur, quod neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possint, neque absens quidem, quoniam exaudire invicem debent, *l. 1. in princip. ff. de verb. oblig.* Pupillus vero infantiæ proxi-

mus, licet ejus ætetis sit, ut nondum intelligat, quid agatur, propter utilitatem tamen ex æquo & bono receptum est, recte eum stipulari, *l. 1. §. 13. ff. de obl. & act.* * Pupillus quoque pubertati proximus, quia intelligit quod agit, sibi recte stipulatur, omnesque actus gerit, quibus sibi alios obligare, non ipse aliis obligari possit, quia tunc desideraretur tutoris auctoritas, *§. pupillus Instit. de inutil. stipul.* Sine curationis tamen auctoritate is, qui jam pubes est, ex stipulatu obligetur, *l. 101. ff. de verb. obligat.* sed deceptus in integrum restituitur propter ætatem, *l. 1. §. 1. ff. de minor.* Quin & fœminam minorem 25. annis absente curatore, stipulari posse non ambigitur, *l. 7. h. t.* quia sine illius auctoritate meliorem suam conditionem facere potest, non tamen deteriorem, ideoque sine curatoris auctoritate stipulanti promittere non debet. Videatur Cujac. *l. 19. obs. c. 33.* Dico fœminam, ut vera maneat sententia *d. l. 101.* masculum minorem viginti quinque annis sine curatore suo ex stipulatione obligari posse: cui non obstat *l. 3. sup. de in integr. rest.* quia non de stipulatione loquitur, sed de venditione, & alienatione rei a minore curatorem habente facta, quæ alienatio ipso jure nulla est, quia minori curatorem habenti adempta est administratio rerum, perinde ut prodigo, & translata ad curatorem. Obligatio autem, quia jus est, & vinculum personæ, ideo adempta non est minori curatorem habenti, quia curator in personam ejus nihil juris habet, sed solam rei familiaris administrationem sustinet, *l. 20. ff. de ritu nupt.* quod diversum est in tutore, sub cujus potestate magis est persona pupilli.

8 Unde hac in re plus sane valet tutoris auctoritas, quam ipsa patria potestas, cum filius impubes, qui in potestate patris est, ne quidem patre auctore obligari possit. Ratio differentiæ est, quia pupillo semper cautum est contra tutorem, si forte obligatio ipsi fuerit damnosa; filio contra patrem non item; nam tutor actione tutelæ pupillo tenetur, filio vero in patrem nulla competit actio, ob reb male gestam, *l. ult. §. 2. ff. de verb. obligat.*

9 Porro non tantum liber homo, sed & servus stipulari potest, *l. 14. h. t.* quia ex persona domini habet jus stipulandi, eique stipulando acquirit, *§. 1. Inst. de stipul. serv.* nisi tamen stipulatione contineatur factum, veluti ut sibi ire, agere liceat per fundum; factum enim non transit ad dominum, sed cum sit personale, & naturale per servum expleri potest. Item filiusfamilias stipulando patri suo acquirit, quemadmodum servus domino; hac tamen distinctione, quod servus ex persona domini, omnibus ex caussis acquirat: filius vero non ex persona patris, sed sua, quam habet liberam, & tantum ex caussis peculii profectitii patri acquirit. Sin autem sit emancipatus, sibi soli acquirit. De qua distinctione vid. *supra tit. per quas personas.*

10 Sequitur de persona, cui quis stipulatur. Hic notanda est regula, quod *nemo potest alteri stipulari*, quia stipulationes introductæ sunt, ut quisque sibi acquirat, quod sua interest, & non alteri; cæterum, ut alii detur, nihil nostra interest, *§. Si quis alii, & §. Alteri, Inst. de inutil. stip.* Procedit autem regula, sive quis quid totum alteri stipuletur, sive partem tantum, cum sit eadem ratio totius & partis. Unde sibi & Titio decem dari stipulatus, non nisi ad quinque actionem habet, quæ stipulatorem concernunt, cum reliqua quinque personam concernant extranei, cui, ut dictum quæri non potest, *l. 56. ff. de verb. obl.* Plane si credat Cajo decem, eademque stipuletur Titio reddi, inutilis est stipulatio, utpote facta alteri; valet tamen mutuum inter creditorem, & Cajum debitorem contractum, sibique certi condictionem acquirit, quod si debitor Titio extraneo solverit, & creditor solutionem ratam habuerit, ipse creditor ab illo extraneo actione negotiorum gestorum repetere poterit, *l. 3. h. t.* De quo late Giphanius & Bronchorst. *cent. 4. ass. 39.*

11 Prædictæ regulæ aliquot sunt exceptiones. I. *Nisi ejus, qui stipulatur, intersit*, veluti cum quis administrationem tutelæ cedens suo contutori, ab eo stipuletur rem pupilli salvam fore, hoc casu, quia non tantum pupillo, sed & sibi consulit, utilis est stipulatio, *Inst. d. t. §. sed & si quis l. 38. §. 7. & seqq. ff. de V. O.* II. *Nisi pœna adjiciatur*, in eum casum, quo stipulationi non fiat satis. Est enim pœna hic in obligatione, eaque cedit stipulanti etiamsi ejus non intersit, quia non tam consideratur interesse, quam conventio, quo casu pœna non tam habet vices accessionis, quam suo pondere nititur; & hoc si stipulatio non contineat turpitudinem, aut impossibilitatem, ad quam ne quidem per pœnam quis est obligandus.

III. *Nisi quis ei stipuletur, cujus juri subjectus est*, ut 12
filius patri, servus domino; quoniam ei actionem acquirit, *d. §. 17. & l. 45. ff. d. t.* IV. *Nisi stipuletur ei quem in potestate habet*, quia non tam alteri, quam sibi fit stipulatio, sibique acquirit, *l. 2. h. t.* ubi Antoninus Imp. in hæc verba rescribit: *Si filiæ tuæ quam in potestate habebas, pecuniam dari stipulatus es, paratam obligationem exercere non prohibebis.* Summa enim conjunctio inter has personas facit, ut vox patris, tamquam vox filii filiæve intelligatur, & contra, utique in his rebus, quæ patri filiove acquiri possunt, *l. 39. & l. 56. §. 1. ff. de verb. oblig.* Dicit in potestate, quia filio emancipato, qui pro extraneo est, inutiliter stipulatur pater, cum cesset fictio ejusdem personæ.

V. *Nisi in personam alterius non obligationem, sed solu-* 13
tionem quis conferat, veluti si ita stipuletur, mihi aut Sejo dare spondes; solutio in Sejum extraneum confertur, adeo ut ei solvi possit etiam invito & prohibente stipulatore, sed obligatio stipulatori acquiritur, & per consequens contra hunc extraneum (qui adjectus dicitur) cui forte solutum est, ad id repetendum mandati datur actio, *l. 131. §. 1. & l. ult. §. 3. ff. d. t.* Mandasse enim ipsi saltem tacite hoc videtur, ut quod ex solutione excepisset, redderet, *l. 98. §. 5. ff. de solut.*

Eo pertinet, quod si mulier in danda ita dote, a ma- 14
rito stipuletur, *dotis partem dimidiam cum moriar ei restituas, cui relinquere voluero*; quamvis ista stipulatio videatur inutilis, tamquam facta extraneo, & quidem personæ incertæ; tamen sustinetur, quia perinde habetur ac si mulier stipulata esset, *cum moreretur sibi reddi*, ut ait Alexan. Imp. *in l. 4. h. t.* Hæc enim conceptio, qua quis stipuletur sibi dari *cum morietur*, & hodie valet, & olim valuit, *§. ita autem Inst. de inut. stip.* quia per eam non tam post mortem, quam in vita promissoris, aut stipulatoris oritur obligatio, tempusque *cum morietur*, id est mortis, tribuitur vitæ, adeoque ultimo vitæ momento talis conditio stipulatioque impleri potest. Nec facit quod tempus non nisi post mortem sciri possit, cum res ipsa inspiciatur, quam ignorantia nostra non mutat.

Hæc autem stipulatio, post mortem meam, vel pri- 15
die quam moriar, dabis mihi centum; erat inutilis, cum sciri non possit quando sit illud pridie, nisi post mortem. Item, quia obligatio, vel actio ab herede vel contra heredem non incipiebat, quæ defuncto non competierat, *teste Cajo lib. 2. tit. 9. §. 7.* Hodie vero cum hæc regula sit sublata *per l. un. Cod. ut act. ab hered. & contra hered. incip.* merito ejus effectus tam in stipulationibus, quam in legatis sublatus est. Atque ita nihil refert an stipulator dixerit, post mortem suam sibi dari vel fieri, vel post mortem ejus a quo stipulatur, vel pridie quam moriatur stipulator, aut promissor. Quin & sic. *post mortem servi dabis?* qua tamen stipulatione, ne dicas promissum servum jam mortuum, aut servum cum erit mortuus, quia impossibilis est talis promissio, ut ait *l. 8. h. t.* sed quod post servi mortem, qui stipulatos recte solutionem postulet rei promissæ. Late itaque accipienda est voluntas contrahentium, & testantium, eaque magis est observanda, quam scrupulosa subtilitas; quo fit, ut etiam post mortem heredis aut legatarii hodie testamento legatum relinqui possit, cogatur heredis heres id adimplere, *l. 11. h. t.* cum in locum & jus defuncti succedendo personam ejus sustineat. Cæterum etiam si prædicta regula sit mutata in stipulatione, & legato, viget tamen adhuc in heredis institutione: nam post mortem suam nemo heres recte instituitur, cum morietur rectissime, *l. 9. C. de hered. Inst.* quia hæc conditio omnino extitura est, proinde actus cui apposita purus est, *l. 9. §. 1. ff. de novat.* & extraneum quidem recte cum morietur, heredem scribi placet, non tamen filium, quia hæc institutio præteritioni ob longiorem moram similis est. Vide quæ supra diximus *tit. de hered. Instit. num. 8.*

Hanc quoque stipulationem veteres tamquam impos- 16
sibilem rejiciebant, *cum morieris insulam ædificabis?* quia fieri non potest, ut quis eo momento, quo moritur, insulam ædificet. Sed Justinianus juvat voluntatem contrahentium; inter quos hoc actum videtur, ut obligatio incipiat adversus promissorem ipsum, quandoquidem ut diximus, momentum moriendi vitæ potius, quam morti adscribitur: ideoque heredibus promissoris ista obligatio imminet, ut cogantur ædificium fa-

cere

cere, quod contrahentes non ignorarunt, uno die, vel hora una fieri non posse a promissore. Nam licet de heradibus intra contrahendum nihil exprasse dictum sit, de iis tamen videtur cogitatum ab utraque parta, ut perinde obligentur atque si stipulatio concepta asset in dando, quam omnes veteres dicebant transmitti in haredes, cum factum hoc ædificare domum non sit mere personale, sed ab alio impleri, & pretio æstimari possit, *l. ult. h. t.* ubi Imperaror tollit illam veterum differentiam inter promissionem faciendi, & dandi ur & in *l. 13. h. t.* cujus atiam maminit *in l. un. §. 9. Cod. de caduc. toll.*

17 Atqua hæ constitutiones Justiniani accipiendæ sunt de factis, quæ per heredem, vel per alium impleri possunt, quæve dummodo impleantut, non interest a quo fiant. Nisi aliter convenetit nominatim, ut puta si factum sit tale, ut industriam personæ electam esse appareat, deque ea actum, sit, valuti si ædificatio promissa est ab artifice, *l. 31. ff. de solut.* nam inter artifices longa differentia est, & naturæ, & industriæ. Plene illud factum quod nullum opus post se relinquit, ab herede expleri nequit, veluti si quis Romæ existens promittat se Alexandriam iturum, cum morietur, est enim hæc stipulatio ab initio inutilis, ut nec per promissoris heredem impleri possit, *l. 46. §. 1. ff. de verb. oblig.* ubi Cujacius. Itemque si quia uti frui sibi licere stipulatus sit, natura rai repugnat, ut talis stipulatio ad heredem transeat, *l. 38. §. 10. ff. d. t.* sed etsi non addiderit, sibi, non putat ibi J. C. stipulationem de usufructu, ad heredem transire, Usumfructum enim sibi nullus cum morietur recte stipulatur, nam cum morte intercidat, a morte nequit incipere, *l. 5. ff. de usufruct. legat.*

18 Præter modum, initio expositum, qui ad formam contrahendæ stipolationis pertinet, est alius quo stipulatio concipi solet, tum *pure*, val *in diem*, vel *sub conditione*, *§. omnis Inst. de verb. obligat.*

Puro fit stipulatio, id ast, sine ulla temporis, vel conditionis adjactiona: veluti *Quinque aureos dare spondes?* Cujus is ast effectus, ut quod promissum est, confestim, & debeatur & peti possit; quia statim & cessit & venit dies, *l. 213. de verb. sign.* Quid si stipuler *decem aureos quoad vivam dabis?* Perinde est, ac si pura stipuler, *decem aureos dare spondes?* Puræ autem stipulationes perpetuantur, & singulis annis debentur semel, strictoque jure transmittuntur ad heredem, & heredis heredem, *l. 56. §. 4. ff. de verb. oblig.* Est itaque stipulatio ista, *Decem aureos quoad vivam dabis?* & pura, quia annorum commemoratio non differendi, sed multiplicandæ caussa intervenit: & perpetua, quia ad tempus non potest deberi, cum obligatio sit juris, atqua ea, quæ sunt juris, sui natura sunt perpetua, non minus atque ipsum jus, ... ne tempus cum sit facti, potest extinguere obligationem semel legitime natam, *l. 118. §. 1. d. t.* Verum contra hunc juris rigorem æquitas pacti conventi repellet heredes stipulatoris, ob verba quoad vivam, nam qui ad vitam stipulatur, id egisse videtur ne heres ejus peteret, *l. 44. §. 1. ff. de oblig. & action.*

19 *In diem* fit stipulatio, cum dies sive tempus certum adjicitur, quo pecunia solvatur, vel quod promissum est, fiat; veluti *Decem aureos 1. Kalendis Martii dare spondes?* Cujus stipulationis dies quidem cessit, id est, contracta est obligatio, sed nondum venit, id est, peti id quod promissum & intentari actio non potest, antequam totus dies effluxerit, quia is totus arbitrio solveritis tribui debet, quippe in favorem debitoris adjectus *l. 99. ff. de verb. obligat.*

20 *Sub conditione* fit stipulatio, cum obligatio differtur in aliquem casum, id est, si aliquid factum fuerit: veluti *Si Titius Consul factus fuerit, quinque aureos dare spondes?* ex cujusmodi stipulatione conditionali, dicitur neque cedere, neque venire dies, ante conditionis eventum: nisi talis sit conditio, quæ non potest non evenire, quæ proinde præsentem non... obligationem, adeo ut ex ea solutum ante aventum conditionis repeti non possit, *l. 18. ff. de condict. indeb. l. 44. §. 2. ff. de obl. & act.*

21 Quod si priusquam conditio extiterit, mors stipulatori, aut promissori contigerit, non potest tunc dici quid certi deberi, sed tantum spes est debitum iri, eamque ipsam in heredem transmitti, docet *l. 13. h. t.* Itemque *l. ult. eod.* ex qua probatur nihil interesse a quo detur, vel fiat ab herede, vel a defuncto. Non obstat *l. 48. ff. de verb. oblig.* Nam arbitrariæ conditiones sunt duplices; aliæ enim respiciunt personam contrahentis, eique adhærent, ut sunt, si Capitolium ascendero, si Consul fiam, si voluero, si venero, & hæ nequeunt adimpleri per heredem, si defunctus eas non implevit, *l. 44. l. 66. ff. de condit. & demonstr.* Aliæ non ita respiciunt personam contrahentis, v. g. si decem dedero, si insulam ædificavero, respiciunt enim opus, vel dationem, atque ideo supra diximus hæc facta transire in heredem, quia nihil refert, faciat aut det stipulator, an ejus heres, *d. l. 13. & d. l. ult.* Neque obstat quod conditio debeat impleri in forma specifica, *l. 94. ff. de condit. & demonstr.* quia per æquipollens potest adimpleri ita ut censeatur in forma propria adimpleta esse. Nec movet quod stipulatio sit stricti juris, in qua stricta sit interpretatio: etenim cum defunctus & heres habeantur pro persona eadem, conditio stipulationis poterit adimpleri ab herede, præsertim cum stipulator ad rem familiæ magis respexisse videatur, censeaturque heredi suo consulere voluisse, *l. 9. ff. de probat.* Quæ ratio facit, ut aliud obtineat in legatis, aliisque ultimis voluntatibus, in quibus magis spectatur persona, cum legatis vel institutionis caussa sit benevolentia, & ideo ad deficientis legatarii, aut heredis successorem non intelligitur extendi dispositio, atque liberalitas testatoris. Videatur novissime Dominicus Arumæus *exercit. 13. th. 6.* ubi Connanum, Cujacium, Donellum aliosque refert, & exponit *tit. in l. 122. §. Agerius 4. ff. de verb. obligat.* qui contra innuit implementum conditionis non transire ad heredem.

Secunda tit. para est de *Committenda stipulatione*. 22
Committitur autem stipulatio cum id statim peti potest, quod per eam est promissum dari, vel fieri. Dico statim propter *§. omnes Inst. h. t.* qui ait, *confestim peti potest*, ex pura obligatione debitum, quia obligatio & actio ex perfecto contractu nata est: sed tamen humanitatis caussa breve aliquod temporis intervallum promissori datur, quod id quod promisit impleri possit, *juxta l. 105. ff. de solutionib.* Bronchorst. *cent. 4. ass. 49.*

Item committitur stipulatio, cum conditio qua ejus 23
vis suspendebatur existit, veluti si quis nudo pacto aliquid promisit, & adjecta sit stipolatio ejus quod interest, si pactum non impleret; post moram litam, stipulatio licet conditionalis effectum sortitur, atque ipso momento committi dicitur, *l. 5. h. t.* Nec movet quod ex pacto nudo non nascatur actio, quia non ex pacto, sed ex stipulatione subjecta pacto, agitur. Late de hac lege Giphanius, quem & Cujacius aliter interpretatur, *lib. 19. observ. cap. 32.*

Similiter si quis certo tempore facturum se aliquid, 24
vel daturum stipuletur, vel quæ stipulator voluit, promisit, & adjecerit, quod si statuto tempore minime hæc perfecta fuerint, certam pœnam dabit, placet Justinianum absque ulla interpellatione vel admonitione committi stipulationem pœnæ, pœnamque deberi stipulatori, *l. 12. h. t.* namque promissor intelligere debuit sa dare, aut facere oportere, certo die, quæ cum non fecerit, aut dederit, sibi debet imputare, si dolo diei lapsu, pœnæ pro stipulationis tenore fiat obnoxius, cum ea quæ promisit, ipse in memoria sua tenere, non autem ab aliis sibi manifestari poscere debeat, *d. l. 12. & l. 23. ff. de oblig. & act.* Non obstat quod mora fieri intelligatur, cum quis interpellatus opportuno loco non solverit, *l. 32. ff. de usur.* nam prædicta Justiniani Constitutio, non de mora tractat, sed de pœna, quæ non ideo præcipue debetur quod mora facta sit, sed quod conditio sub qua promissa fuit, extiterit *l. 90. ff. de verb. oblig.* Neque idcirco tam propter moram, quam ob purificatam obligationem petitur, *l. 23. ff. de arbit.* Huc pertinet commune illud axioma, quod dies in obligatione adjecta, interpellet pro homine, cum promissor ipse meminisse debeat diei, & non expectare ut ab alio commonefiat.

Quod si dies tantum dandi, vel faciendi fuerit com- 25
prehensus, pœna non adjecta. Quæritur, an interpellet pro homine? & verius est moram fieri ex die solo, si promissor ad diem dictum non solvat, etiamsi interpellatus non sit, quia satis id actum videtur, ut si falleret ad diem, statim incideret in pœnam & usuras, *d. l. 12.* Nec movet quod dies adjectus sit in favorem debitoris, quoniam aliud est diem adjectum esse, aliud venisse, adjicitur ut differat actionem, venit ut actioni locus sit; prius in favorem, alterum in gravamen tendit debitoris. Confirmatur hæc opinio per *l. 4. §. ult. ff. de lege commiss.* ubi si convenerit inter emptorem & venditorem ut pretio & ad diem non soluto, res sit inempta, non opus erit eo casu interpellatione, sed statim res erit

nem-

inempta, si pretium sua die solutum non fuerit. Item per *l. 9. §. 1. ff. de usur.* forte non soluta ad diem, usurarum stipulatio statim committitur, id est, dibitore licet non interpellato. Idemque probat *text. in l. 2. de jure emphyt.* ubi emphyteuta qui intre triennium domino canonem non solverit, cadit emphyteusi, licet non admonitus e domino ut solvat, cum neminem oporteat admonitionem exspectare, sed ultro sese offerre, secundum *d. l. 12. h. tit. in fin.* ex qua etiam hoc communiter annotare solent Interpretes, adeo verum esse, quod lapsus diei interpellet pro homine; ut si quis rem aliquam certo pretio emerit solvendo intra certum tempus, in aliis mercibus ad æstimationem, si intra præfixum tempus in mercibus non solvet, postmodum non admittatur, sed in parata pecunie solvere debeat, uti Parisiensis Senatus decrevit teste Papone *l. 12. tit. 10. art. 1.* Quamquam pletisque Gallis, ut ad *d. l. 12.* observat Franciscus Raguellius, durior nimis visa sit ista Justiniani constitutio, quam proinde non extendunt ad possessorem emphyteuseos, ut sine interpellatione cadat jure suo, ob non solutum canonem, inter triennium, sed quod moneri debeat a domino, vel nuntio, annis singulis ut solvat, quin & possit moram purgare offerendo solutionem prætoritorum annorum, prout supra *de jure emphyt.*

26 Fallit tamen sententia *dictæ l. 12.* in præparatoriis judiciorum, nam si quis post tres, aut quinque pluresve dies promiserit sub pœna sistere se in judicio, admittitur purgatio moræ, nisi ex mora, actoris jus deterius factum sit, *l. 8. ff. si quis cautionib. in jud. sist.* Idem est circa pecuniam constitutam, *l. 17. ff. de constit. pecun.* ubi autem dies in conditione adscripta non est, non nisi interpellatione debitor in mora constituitur; idque multis juris locis scriptum ostendit Philib. Brussellius, *tr. de cond. lib. 3. tit. 2. n. 15.* quæ tamen juris loca non pertinent ad obligationes, quæ diem habent certum a jure, aut præfixum ex conventione contrahentium, nam hæ strictiores sunt, in quibus dies est pro interpellatione. An autem debitor moram purgare possit, nec ne, saltem ante contestationem litis, diximus *supra. de usur.* & Doctores passim tractant *ad l. 84. ff. de verb. oblig.* & novissime Guilielmus Masius in suo subtili tractatu singul. opinionum *lib. 2. cap. 15. & aliis.*

27 Effectus stipulationis est, quod actionem det, quæ dicitur *Condictio certi*, sic sciatur quæ, qualis quanta res debeatur, vel *Actio ex stipulatu*, si incerta sit stipulatio, utpote si factum aliquod quis stipuletur, *Inst. de V. O. in pr.* Utriusque actionis meminit *l. 6. h. t.* ubi quæ sub transactione dari placuit, certi vel incerti stipulatione peti possunt dummodo valida fuerit transactio.

28* Nam si ab non instituendam accusationem criminis promissa pecunia sit, cum ex hac caussa non subsistat transactio, ite nec valebit stipulatio, *l. 9. in fin. h. t.* Quæ & interdum summovetur justa exceptione puta eb eo proposita qui metu mortis, vel cruciatus corporis territus, aliquid stipulanti promisit: Cæterum accusationis institutæ, vel instituendæ prætextu, ob probabilem causam habita stipulatione, promissio si quæ facte non infirmabitur, *dict. l. 9. in princ.*

T I T U L U S XXXIX.

De Inutilibus stipulationibus.

1 *Continuatio, & ratio, cur pupillus sine tutore non promittat.*
2 *Si quis alteri stipuletur, nihil agit, neque si avia nepoti dari stipuletur.*
3 *Nisi hic sibi en sua persona stipuletur, vel subsit favor dotis.*
4 *Si stipulantis intersit alteri dari, valet stipulatio, & si eum ea inireur, intersit.*
5 *Sic valet stipulatio dotis post mortem filiæ a patre facta, restituendæ cuidam extraneo.*
6 *Ratione formæ inutilis est stipulatio inter absentes.*
7 *Matrimonium liberum esse debet, ut non liceat stipulari pœnam qua illud constringatur.*
8 *Inutilis est stipulatio de futura successione, qua constringitur libertas testandi.*
9 *Stipulationes inter milites & conjuges de reciproca successione valent.*
10 *Stipulatio doli inita tenet, sed exceptione doli summovetur, diversum in contractu bonæ fidei.*

1 Dictum est quæ stipulationes utiles, pergit nunc Imperator tradere, quæ sint inutiles ipso jure, idque ratione personæ, quæ stipulatur, promittitve, vel ratione formæ, vel ratione materiæ, seo rei in stipulationem deductæ.

Ratione personæ veluti si pupillus sine tutore auctore promittet, *l. 1. h. t.* quia sine eo tantum stipulari, & conditionem suam meliorem facere, non promittere, & alteri obligari potest, quia periculum est læsionis, cum obligari sit periculosum, & æque damno obnoxium, ut lucro. Quo pertinent quæ *supra tit. prox.* diximus ex *l. 7.*

Plane si quis alii, quam ei, cujus juri subjectus est, 2 aliquid dari vel restitui stipuletur, placuit nihil agi *l. 3. h. t.* & per consequens neque civilem, neque naturalem oriri inde obligationem, cum stipulationes inventæ sint, ut quisque sibi acquirat, quod sua interest & non alteri: *§. si quis alii & §. alteri Inst. h. t.* estque etiam hoc extra commercium contrahentium positum. Procedit itaque ista regula in extraneo, cui facte stipulatio non valet. Adeo ut nec avia, quæ sibi & nepoti, pecuniam quam mutuam dederet, solvi fuerat stipuleta quidquam, nepoti, utpote extraneo, acquirere potuerit, *l. 4. sup. de pactis conventis*, sed tantum sibi, in specie *l. ult. h. t.* quia avia, uti nec ulla fœmina liberos in potestate habet, *§. fœminæ de adopt.*

Subjungit tamen Imperator si ipse nepos, id quod ei 3 solvi placuerat, in stipulationem suo nomine deduxerit, in ipsius persona stipulationem subsistere, quia hoc casu non alteri, sed ipsi stipulanti est secta, *d. l. ult. in fin.* Cui non obstat *l. Cajus 45. ff. solut. matrim.* ubi avus maternus nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine dedit, & instrumento dotali hujusmodi pactum & stipulationem complexus est, ut si matrimonium solveretur, sine culpa mulieris, dos nepti restitueretur, aut sibi, & licet in persona quidem neptis videatur inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam avus maternus neptem non habuit in potestate, nihilominus propter affectionem personarum & maxime favore nuptiarum, sustinetur prædicta stipulatio, sic ut per eam acquiratur utilis actio nepti ad dotem repetendam, ne alias maneret indotata. Late hoc argumentum *d. l. 45.* prosequitur Petr. Barbosa.

Interdum autem stipuletio extraneo facta valet, vi- 4 delicet si stipulantis intersit, ut quia ejus est procurator, creditor, contutor, *l. 38. §. 17. §. 20. & seq. ff. de verb. oblig.* cum enim commodum stipulationis ipsum tangat stipulantem, sibi is stipulatus videtur: Quare hoc suum interesse probabit: imo quod jam inde ab initio ejus interesse cœperit, videlicet tempore stipulationis alteri factæ: nam si ex postfacto interesse incipiat, inutilem ei fore stipulationem exisiimo, quamvis Zasius contra sentiat *ad l. 38. §. alteri. 17. n. 37. & seq.* moveor ea ratione, quod in stipulationibus tempus contractus spectatur, & secundum hoc vires capit, *l. 38. ff. de verb. obl.* Alias procedit regula *in l. quod ab initio 29. ff. de reg. jur.* Facit quod *in §. si quis alii Inst. h. t.* dicatur nihil agi, quod dici non posset, si actus suspenderetur in eventum quo interesse cœpisset. Est enim hæc stipulatio pure concepta, & proinde secundum præsentis temporis jus æstimari debet, *l. 137. §. 6. in ff. de verb. oblig.*

Cum itaque stipulator in specie, *l. 3. h. t.* probaverit 5 præsidi provinciæ suæ interesse, ut mortua in matrimonio filia, dos ejus filio (nepoti scilicet stipulatoris) superstiti restituatur, vel si is obiisset, cuidam extraneo Juliani nomine, puta procuratori, vel creditori suo, recte concludit per actionem ex stipulatu id quod sua interest, juxta placiti fidem dotis portionem Juliano restitui. Generaliter enim in faciendi stipulationibus placuit, si id non fiat, quod promissum est, stipulationem committi in id quod interest, *l. 13. in fin. ff. de re jud. l. 72. in princ. ff. de verb. oblig.* quod quia incertum, Judicis sententia definietur, sive taxabitur juxta Constitutionem Justin. *sup. de sent. quæ pro eo quod interest.*

Etenim ut alteri aliquid dari, vel restitui (nisi sua 6 intersit) nemo stipulari potest, ita etiam inter absentes verborum obligatio contrahi non potest, *l. 3. h. t.* quod invicem se exaudire nequeant: peccatur enim in forma stipulationis, si nec præsentes sint nec verba proferant contrahentes, *l. 1. in princ. ff. de verb. oblig.* & hinc est quod Julianus in casu *d. l. 3.* agere non potuerit, quia aberet tempore initæ stipulationis, sed stipulator ipse agere potuit & debuit in id quod interest, dotem Juliano fuisse restitutam.

Inutilis quoque est stipulatio defectu materiæ, veluti 7 si vir & uxor invicem pœnam stipulentur, quam præ-

stare

stare debente, si eorum alter sine justa caussa divortium fecerit, quia matrimonia debent esse libera, *l. 2. h. t.* id est, nullius pœnæ metu constricta, idque tam in contrahendo, quam in distrahendo, *l. 7. §. 1. ff. de condit. & demonstrat.* Nam non licet excedere pœnam legitimam, cum legibus severiores esse non possimus, sed contenti esse debeamus pœnis legibus comprehensis, *l. 19. ff. de verb. oblig.* Quod non tantum in hac specie servandum, sed & generaliter propter expressam Justiniani constitutionem, *in l. un. sup. de sentent. quæ pro eo quod int. prof.* Quapropter in casum divortii, tantum licuit stipulari pœnam lege definitam, non autem eam excedere.

8 Quemadmodum matrimonium, ita & heredis institutio summam requirit libertatem, quam vinculo pœnæ impediri inhonestum est: Quapropter si contra bonos mores & juris publici dispositionem, de successione futura, interposita fuerit stipulatio, omnino res inutilis, *l. 4. h. t.*: cum juris sit manifesti, quod hereditas non deferatur pactis, vel stipulationibus, sed tantum lege, vel ex testamento obveniat, *ut dixi supra de pact.* Quid si non hereditas tota, sed pars bonorum in stipulationem deducatur? dico illam non valere; quia æque in parte militat turpitudo & juris prohibitio, quod nemo sollicitus esse debeat de hereditate viventis, *l. ult. sup. de pact.* cum qua conferenda est *d. l. 4.*

9 Plane inter milites pactum de mutua & vicissitudinaria successione tolleratur, *l. 19. sup. de pact. de qua ibi.* Quod an de conjugum quoque pactis reciproci verum sit, utilis est disputatio. Quod de consuetudine manifestum est, fundata in hac ratione, quod non minor favor militiæ pro conjugio, quam pro militia; plurimumque interesse hæc pacta reciproca inter conjuges valere; ut scilicet præmio & emolumento de lucrandis bonis dotalibus facilius homines invitentur ad contrahendum matrimonium, utque eo contracto, maxime inter illustres personas, conservetur splendor familiæ, in casum deficientis masculæ prolis. Accedit & ista ratio, quod per hujusmodi pacta reciproca tolli videatur sinistra suspicio desiderandi mortem alterius, cum non minus qui propriam suam hereditatem alteri relinquat, quam ut alterius hereditatem sibi deferri exspectet, adeoque hæc pacta statim rata esse, ac in speciem donationis inter vivos cadere, scribunt Gail. *lib. 1. obs. 126.* & Mins. 2. *obs. 23.*, ut ob ingratitudinem revocari non possint. Quod non absque ratione improbat D. Tuld. ad *h. t. C. n. 2.* ubi plures hujus argumenti casus congessit, & subtiliter resolvit, quos & nos, *supra de pact.* & *tit. de pact. conv.* attigimus.

10 Atque hæc de inutilibus stipulationibus, quæ quia jure improbantur, actionem non pariunt, aut si quæ sustinentur & summo jure actionem producunt, infirmantur per exceptionem. Sic si quis dolo vel metu adhibito, inductus fuit ad quid promittendum, obligatur quidem, sed potest petitionem agentis repellere per doli mali vel metus exceptionem, *l. 5. h. t.* Quamvis enim contractus emptionis, venditionis, & alii bonæ fidei dolo malo initi ipso jure nulli sint; stricti tamen juris contractus (inter quos censetur stipulatio) non infirmantur, nisi actione vel exceptione doli proposita; quia in strictis quod actum inspicitur, in bonæ fidei vero contractibus, exuberare debet bona fides, cui nihil magis contrarium quam dolus & fraus, *ut dixi supra de dolo n. 5. & 6.*

TITULUS XL.

De duobus reis stipulandi & promittendi.

1 Continuatio. Rei stipulandi & promittendi qui.
2 Et quomodo illi, & hi constituantur? An in diem & sub conditione possint obligari?
3 Possunt in aliis contractibus, & ultima voluntate plures rei fieri.
4 Conveniuntur in solidum rei debendi, etiam unus, cui nihil datum.
5 Sejunguntur duo rei ab his, qui pro partibus tenentur.
6 Per solutionem unius cæteri correi liberantur.
7 An creditor ab uno ex correis partem debiti accipiendo, censeatur divisisse obligationem?
8 Correus liberatur per novationem. An pactum prosit correo socio?
9 Item an prosit correo non socio?
10 An novatio ab uno ex reis stipulandi facta, aliis noceat?
11 An pactum ab uno ex reis stipulandi, cæteris sociis noceat?
12 Si unus ex reis debendi, integrum solverit debitum, an partem possit repetere a socio?
13 Nulla actione aut remedio reo solventi subvenitur.
14 Probatur distinctio inter correos ex caussa onerosa & lucrativa.
15 Creditor qui solidum accepit, an id teneatur communicare aliis?
16 Quid hodie juris est circa constitutionem plurium reorum, & effectum illius?
17 Et quid si mercatores socii sint?
18 Interpellatio unius ex correis interrumpit præscriptionem, etiam quoad cæteros.

Dictum est de singulorum stipulatione, nunc de pluribus unam & eamdem rem ab uno & eodem stipulantibus, aut uni & eidem promittentibus. Illi rei 1
sive correi stipulandi vel credendi dicuntur; hi rei promittendi vel debendi. Constituuntur duo pluresve rei stipulandi, cum post omnium interrogationem de eadem re separatim factam, promissor conjunctim sive conjuncta oratione respondeat: spondeo, sive utrique vestrum dare spondeo, *§. 1. Instit. h. t.*, & *l. 2. ff. eod.* Nam si prius uni, deinde alii interrogantI respondeat, spondeatque, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse, cum reus promittendi separata sua responsione eos diviserit, *l. 9. eod.*

Duo vero rei promittendi sunt, qui stipulanti eamdem rem eadem ex caussa simul promittunt, animo reos se constituendi, sive respondeant singuli separatim, vel conjunctim omnes, *l. 4. ff. h. t.* Dico eamdem rem, quia si non sit una res, sed in singulis petitionis propria intelligatur, non fiunt duo rei, *l. 15. ff. eod.*: sic si quis cum rem eamdem deponit penes duos, cum altero eorum convenit, ut culpam quoque ille præstet, cum altero nihil convenit, verius est non esse duos reos, a quibus impar suscepta est obligatio, *l. 9. §. 1. ff. hoc t.* Cujac. *lib. 26. Obs. c. 26.* Quod tamen non ita intelligendum quasi non possit ex duobus reis promittendi, unus pure, alter in diem, vel sub conditione obligari, hoc enim fieri potest, *l. 7. ff. eod.* Cur ita, cum & ibi dispar sit caussa? quia scilicet temporale est impedimentum, quodque desiturum erit adventu diei, vel eventu conditionis, quo sublato tandem proprie erunt duo rei, tunc demum pari obligatione inter eos facta. 2

Possunt autem plures rei constitui non tantum verbis stipulationis, sed & in cæteris contractibus, veluti emptione, venditione, locatione, conductione, commodato, deposito. Item in testamento sive ultima voluntate, dummodo appareat hoc actum esse, ut sint duo rei, ut puta si pluribus heredibus institutis testator dixerit: *Titius & Mævius Sempronio decem dato, sing. ff. h. t. l. 8. §. 1. ff. de leg. 1. l. 26. de leg. 2.*

Ex hujusmodi obligationibus & stipulationibus singulis solidum debetur, si plures sint rei stipulandi, vel singuli in solidum tenentur, si sint plures rei promittendi. Quo fit ut unus ex pluribus reis stipulandi habeat electionem petendi partes a singulis, *l. 11. ff. h. t.*, vel exigendi solidum a quo velit, perinde ac si solus stipulatus esset, *l. 2. in pr. h. t.* Quod procedit, licet ad eum quem elegit nihil ex pecunia mutuo data pervenerit, sed alteri tota sit numerata, quia satis est quod uterque de reddendo promiserit, seque principalem constituerit, *l. 3. h. t.*: numeratione namque pecuniæ uni ex correis facta, omnibus facta videtur, *l. 5. sup. si cert. pet.* 3

Quapropter videndum, utrumne in partem, an in solidum singuli rei se obligaverint, ac duo rei promittendi extiterint, cum siquidem ab initio unusquisque pro parte tantum sit obligatus, servanda erit conventio, ut quilibet pro parte sua conveniatur: si vero in solidum, non poterit etiam rescripto Principis adimi electio ista creditori, quam lex ei tribuit excutiendi quem velit, in solidum, *l. 3. h. t.* Plane si re tradita, convenerint duo sibi vicissim aliquid in solidum dari, vel fieri, singulos agere in solidum certum est, atque id ipsum puto significari *in l. 1. h. tit.*, quam tamen apud veteres non reperies, & ex neotericis Cujacius *l. 5. obs. c. 35.* eam uti mendosam rejicit, quasi aliud significent ejus verba. 4

Cæterum si unus ex correis totum debitum uni solverit, cæteri omnes illico liberantur, quia solutione ejus quod debetur solvitur obligatio, quæ in personis correorum utique una est, una & summa, *l. 2. in fin. ff. h.* 5

ff. h. t. Cui non obstat *l. 9. §. ult. eod.* ubi in cujusque persona, propria singulorum consistit obligatio: Etenim una quidem est obligatio omnium correorum, si interpretemur rem debitam, quoniam eadem res ab omnibus debetur, quamvis possint dici plures obligationes, propterea quod personæ plures sunt obligatæ.

7 Quid si creditor ab uno ex correis partem debiti accipiat? putant plerique enim divisisse obligationem aliorum respectu: nam cum omnium correorum una eademque sit obligatio, non potest illa diverso jure censeri. Atque ideo unius ex correis conventio cæteris quoque prodesse debet, *l. ult. h. t.*: ita ut non nisi pro rata conveniri, & conventi taciti pacti exceptione se tueri possint, *l. 18. sup. de pact.* ubi passim DD. & Thomingius *Decis. 47.* & D. Tuldenus *in C. h. t. n. 3.* Sed verius puto creditorem a cæteris correis solidum exigere posse, quia quod unum ex illis pro sua persona solventem admiserit, hoc animo gratificandi fecisse videtur, ut non debeat ipsi obesse, nec extendi gratificationis testatio, aut unius liberatio ad reliquos, de quibus non est actum. Quo pertinet quod refert Pomponius si duo eamdem pecuniam debeant, & unus ab obligatione exemptus sit, alterum non liberari, *l. fin. h. t.*, nec pactum cum uno initum ad alios extendi, *l. 27. §. 4. ff. de pact.*, nec inter absentes negotium contrahi, nisi per epistolam aut nuntium. Non obstat quod dicitur inter correos factum unius, cæteris quoque prodesse: nam hoc procedit in iis, in quibus omnium æquo jure interest obligationem in totum vel perimi, vel conservari, veluti si interpellatio unius præscriptionem quoad omnes impediat. Sed quoties non de ipsa obligatione, aut de universo omnium jure, sed de unius personali obligatione agitur, hoc ad cæteros non spectat, & liberationis jus, singulari jure uni concessum, cæteris non acquiritur, prout judicatum refert in Senatu Parisiensi Annæus Robertus *lib. 4. rer. jud. c. 7.*

8 Cæterum cum acceptilatio vim solutionis habeat, sequitur, uni ex reis debendi acceptilatione facta, omnes liberari, *d. l. 2. in pr.* Quid si fiat novatio cum uno ex reis debendi? probabile est correum liberari quia per novationem extinguitur prior obligatio, & nova ponitur, *l. 1. ff. de novat.* quæ non utriusque, sed tantum novantis personam concernit. At vero si pactum uni ex reis debendi factum sit, dubitatur an illud prosit socio correo? & puto prodesse, *arg. l. 21. §. ult. & l. 25. juncta l. preced. ff. de pact.*, in quibus resolvitur, pacta omnibus prodesse, quorum obligationem dissolutam esse, ejus qui paciscebatur, interfuit atque interest socii paciscentis pactum prodesse correo socio, quia alioquin ipsimet non prodesset, quia quod alter socius solveret, id socio reputaretur in judicio societatis, *l. 3. §. 3. vers. sed quid si socii ff. de liberat. legata.* Unde non obstat regula, quod: nemo alteri stipulari possit, aut pacisci, *§. alteri Inst. de inutil. stipul.* Nam quando stipulantis, aut paciscentis interest, non tam censetur alteri stipulari, quam sibi stipulando consulere.

9 Sed major est difficultas, utrum hujusmodi pactum prosit alteri correo non socio: Et licet quidam putarint prodesse si in rem conceptum esset pactum, Nic. Valla *de reb. dubiis tract. 18.*, juri tamen & rationi conformius est, pactum alteri correo non prodesse si socius non sit, *arg. d. l. 25. & §. ult.* Facit quoque *l. 23. ff. de pact.* in verbis: *sed tum demum cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei qui pactus est, proficiat.* Nec enim interest paciscentis pactum alteri correo prodesse, si socius non est. Videatur *ad h. l.* Cujac. & Ant. Faber *lib. 11. conject. c. 18.* Non obstat quod solvente uno ex reis debendi, solutio ista omnibus proficiat, ita ut omnes liberentur correi, licet socii non sint, *l. 2. & 3. in fin. ff. h. t.*, quia per solutionem perimitur obligatio ipso jure, per pactum non item.

10 Quæritur, an novatio ab uno ex reis stipulandi facta probari aperte videtur *in l. 27.* aliis noceat? non nocere *ff. de pact.* ubi Paulus ait; *nam nec novare alium posse, quamvis ei recte solvatur.* At Paulo Venulejus adversatur *in l. 31. §. si duo 1. ff. de novat.* ubi: *si unus ab aliquo stipuletur, novatione quoque liberare eum ab altero poterit,* Interpretes nonnulli putant Paulum & Venulejum contraria sensisse de hac quæstione: atque ita rejecta Venuleji sententia, sequuntur Paulum, existimantes novationem ab uno ex reis stipulandi factam alteri non obesse, si socii sint, *d. l. 27.* Obesse vero si socii non sint, *d. §. si duo.* Sed mihi magis probatur illorum opinio, qui indistincte asserunt, unum ex reis stipulandi novare posse veterem obligationem, sive socii sint, sive non sint, cum & talis solidum exigere, in judicium deducere, & solutum accipere possit; itemque acceptum ferre, quoniam acceptilatio imago est solutionis, *l. 16. ff. de acceptilat.* Ubi Ulpian. in hac materia plurium reorum hanc rationem ponderat, & Venulejus quoque *in d. §. si duo*, cum ait, unum ex correis stipulandi novare posse, quia ea stipulatio per quam fit novatio, ut & ipsa acceptilatio similis est solutioni. Quare objecta Pauli verba *in d. l. 27.* sunt qui aliter legant, ut pro *novare* reponant *donare*, Robertus *recept. sentent. c. 25.* Rectius diceremus non fuisse Paulo propositum tradere unum ex correis, vel argentariis novare non posse, sed docere voluit ac ostendere, ex eo quod totum petere possit debitum unus ex argentariis, non posse eumdem pacisci, in socii præjudicium: quod ut probet Paulus, auctoritatem adfert Labeonis tradentis esse aliquos, quibus licet solvi possit, non possunt tamen novare, quales sunt filiifamil., atque ideo non sequitur uni ex argentariis totum solvi potest; ergo & ille pacisci poterit in socii præjudicium.

Itaque Paulus non constituit *in d. l. 27.* disputationem 11 hanc, an unus ex argentariis, vel correis stipulandi novare possit, vel non novare. Etenim ibi præcipua ejus intentio est, quæstionem ab antiquis motam tradere: an pactum unius ex argentariis, vel correi alteri noceat? Et quia ibidem resolvit non nocere sociis aliis, videri poterat nocere hoc pactum, si socii non sint. Sed verius est illud indistincte non nocere, quia pactum non est loco solutionis, ut tollat ipso jure obligationem priorem. Nam quod novatio, vel acceptilatio ab uno ex reis stipulandi facta, aliis noceat, rationem hanc insinuant J. C. Ulpianus & Venulejus, quod acceptilatio & novatio sit similis solutioni. Atque hanc sententiam confirmat *l. 93. ff. de solut.* Ut non obstet *d. l. 27.* Nam Paulus agit de argentariis sociis ex necessitate, quia argentarii vix possunt mensas habere communes, nisi sint socii: Imo quod ibi de argentariis sociis dixerat, idem postea tradit de duobus reis stipulandi, non adhibita distinctione an socii sint, an non socii. Verumtamen licet hæc vera sint, non desunt alia ejusdem Pauli loca, quibus asseritur pactum unius correi alteri nocere præsertim socio. Unum est in *l. 34. de arbitr.* ubi si unius ex reis stipulandi cum debitore compromisit in arbitrum, & sententia arbitri prohibitus sit petere a debitore; altero correo petente fit locus pœnæ in compromissum deductæ, si socii sint. Alterum in *l. 5. pr. ff. si quis caut. in jud. sist.* ubi si debitor uni ex reis stipulandi cum pœna promiserit se judicio sisti, alter autem impediat debitorem quo minus se sistere possit, hæc prohibitio nocebit alteri correo, si socii sint. At in neutro loco tractatur de pacto: nam in *l. 34.* agitur de compromisso sub pœna facto, si contraveniretur, ac docetur pœnam committi si correus socius agat. Similiter in *l. 5.* agitur de correo socio impediente debitorem judicio se sistere, quod facit ut debitor non cadat in pœnam promissam, si certo die se judicio non sisteret: utrobique enim factum versatur, non pactum, hoc socio non nocet, illud nocet: unde si quid mora alterius socii factum sit, alteri quoque nocet, *l. 18. ff. h. t.* quamvis factum correi non socii correo non noceat, *d. l. 4. & l. 72. §. pen. ff. de usur.* Ex communi sententia, sane juramentum unius, aut potius ab uno delatum alteri nocet, *l. 28. in pr. ff. de jurejur.* quia juramentum vim solutionis habet. Late de hac materia Cujacius *ad d. l. 72. & l. 2. obs. c. 6.* & Joan. Robertus *l. 1. sent. c. 25. in fin.* Donellus *ad h. t.* & alii.

Illud hic proprius quæritur. Si unus ex reis debendi 12 integrum solverit debitum, an partem repetere possit a correo? quod plerique affirmant per *l. 2. h. t.* ubi dicitur quod si reus probaverit se conventum in solidum exsolvisse, Rector provinciæ juvare eum debeat, adversus correum, qui nihil solvit. Sed quo remedio? putant ei dandam esse actionem ex stipulatu, si a stipulatore ei actio ista cessa fuerit; vel actionem mandati, si vice mutua fidejusserint, vel actionem negotiorum gestorum, quod videatur correi negotium gessisse, vel actionem pro socio, si socii sint: atque hanc opinionem tenet Jul. Pacius in Analysi C. *ad h. t.*, quam late impugnat Antonius Faber *l. 11. conject. c. 17.* dicens: clausulam *d. l. 2.* spuriam esse, & temere prioribus verbis ab ipso Triboniano adjectam; sicut & verba *l. ulterius 20. ff. de tut. & rat. distr.* minus elegantia, satis indicant esse ejusdem Triboniani, ex quibus æquitatis ratione suadente,

dente, per utilem actionem huic correo subveniri plerique putant; & Molinæus ad *l. Modestinus ff. de solut.* multis conatur ostendere isti correo dandam esse condictionem ex *l. 32. ff. de reb. cred.*, aut saltem actionem ex cessione creditoris. Sed contra Cujacius putat post solutionem ab uno reorum factam creditori, nullam superesse actionem, quæ possit cedi, ut aperte dicitur in *d. l. Modestinus 76. ff. de solut.* Quoniam soluto per unum correum debito, tota obligatio perimitur, *l. 2. ff. h. t.* Quod autem obligatio dividatur in lege Falcidia, *l. 62. ff. ad l. Falc.*; ratio est, quod ibi tantum spectatur quantitas patrimonii correorum, ut possit inire rario Falcidiæ.

13 Itaque non video quo remedio, vel actione reo solventi solidum, possit subveniri adversus correum. Nam si quæ actio ei dari posset, esset actio mandati; sed hic neuter alteri mandavit, & uterque principaliter se obligavit: non etiam actio negotiorum gestorum, ex eadem ratione, quia solidum solvendo, non tam alienum, quam suum negotium gessisse videtur; non item actio communi dividundo, quia non socii. Etenim si essent socii, ut quia mutuam pecuniam accepissent in rem communem, eamque unus totam restituisset creditori, non dubium est, quin ejus rei haberetur ratio in judicio societatis, divideretur que obligatio inter socios reos juxta *d. l. 62.*

14 In hac opinionum varietate, magis probarem distinctionem inter correos ex caussa lucrative, ut denegetur repetitio ei, qui totum debitum solvit, *d. l. 62.*, & inter correos ex caussa onerosa; ut ruin, si omnes utilitatem senserunt, pro partibus sibi tangentibus possit, qui solvit, repetere, *l. e. h. t.* Nam correi ex caussa onerosa videntur aliquatenus contineri sub correis sociis. Ut non malè dici posset, correo isti competere actionem negotiorum gestorum; licèt enim hactenus negotium suum gerat, quod in solidum obligatus fuit, eo tamen respectu quo correos alios liberat, eorum simul negotium gerere videri potest. Videatur Bart. ad *l. 11. ff. h. t.* & Gomez *tom. 2. var. cap. 12. n. fin.*

15 Quæri etiam hic solet: An si unus ex correis stipulandi, tortus debiti solutionem acceperit, teneatur correo eam communicare, data ei parte? Id affirmat Carolus Molinæus per *d. l. 62.* Alii rectius negant; cum cuilibet correorum in solidum debeatur quod est solutum, ut nequeat alter videri recepisse rem communem; est enim illo in casu melior conditio præoccupantis. Cæterum quando sunt socii, dubium non est locum esse communicationi, *d. l. 62.* cui & locum esse videri posset cum socii non sunt, si modo sint correi ex caussa onerosa, ut resolvit *d. loco* Gomez.

16 Superest, ut dicamus, quid hodie juris sit, circa constitutionem plurium reorum & effectum illius? Jure quidem veteri ad discernendum: utrum aliqui duo rei essent, sedulo inspici solebat, quid actum esset, seu quæ mens fuisset contrahentium. Hodie vero non datur locus conjecturis, nec spectatur quid actum sit inter contrahentes; sed ita demum intelliguntur constitui, si nominatim dictum expressumque sit, ut singuli in solidum teneantur, *Novell. 99.* Quo casu in solidum conventus postulare potest beneficium divisionis, ut creditor divisa actione, pro parte tantum virili eum conveniat, si modo reliqui correi præsentes & solvendo sint, *Auth. hoc ita h. t.* Sed ab hac sententia recedit Cujacius, qui putat idem hodie obtinere, quod olim; & plures reos debendi etiam hodie in solidum conveniri posse, quoniam propriam potius, quam alienam sustinere censentur obligationem: quæ sententia juri magis consona videtur, ut proinde jus vetus non sit abrogatum per *d. Auth. hoc tit.* sed illa referenda sit ad casum *Novell. 99.* ex qua est desumpta: non autem agit illa Novella simpliciter de duobus reis; sed de duobus reis, qui iidem & fidejussores vice mutua accepti sunt, ut patet ex ipso textu & inscriptione Novellæ, Donellus ad *d. Auth.*

17 Ad mores nostros quod attinet, notandum est mercatores socios, qui per semetipsos mercaturam exercent, sive uno in loco, sive diversis, in solidum teneri; cum ob utilitatem contrahentium, quod factum unius videatur factum alterius. Itemque ex contractu institoris sive factoris, quem negotiationi præposuerunt, omnes socios tacite obligari in solidum constat, Bart. ad *d. l. Auth. hoc ita* Charond. *in Pandect. jur. Gall. lib. 2. c. 36. post princ.* ita judicatum refert.

18 Postremo quoniam ex uno eodemque contractu singulorum obligatio fluit, atque una eademque res & summa hic vertitur, *l. 3. in fin. h. t.* Idcirco Justinianus constituit interpellationem unius stipulatoris alteri correo prodesse, si debitorem communem restatione, libelli conventione, vel in judicio postulatione interpellaverit, ut solveret: & unius promissoris agnitionem alteri nocere, si debitum agnoverit in judicio, vel extra judicium. Placet itaque ut conventio, vel agnitio sit generalis & omnes compectatur, quorum una est & communis obligatio: ita ut reus qui non interpellavit, si agat ex stipulatu, alteri reo stipulandi objicere non possit temporis præscriptionem, ut pota 30. annorum, qua solet perimi actio: vel alter ex reis debendi qui non est interpellatus, tueri se non possit præscriptione temporis, *l. ult. h. t.* Nec obstat *l. 32. §. pen. ff. de usur.* ubi ob moram unius ex correis promittendi, non augetur usuris obligatio in persone alterius rei, qui interpellatus non fuit. Facilius enim principalis obligatio retinetur, quod favorabile; quam augeatur accessione usurarum, quod odiosum. Deinde potentius est factum, vel interrumpentis creditoris, vel debitoris partem exolventis; quam omissio, qua constat mora. Ita Paucius *cent. 3. q. 34.* Donell. & Giphan. *ad h. l. ult.*

TITULUS XLI.

De Fidejussoribus & Mandatoribus.

1 *Continuatio tit. & differentia fidejussorum, & correorum promittendi, & mandatorum.*
2 *Quid est fidejussio, quibus verbis fiat.*
3 *An valeat si instrumentum fidejussionis quis signaverit: aut in eo scripserit se fidejussisse.*
4 *Fidejussores dantur ut caveatur creditoribus, nec liberantur per pignoris dationem.*
5 *Obligatus dare fidejussorem, offerendo pignus an satisfaciat obligationi?*
6 *Qui & pro quibus fidejubere possunt. Et an filius pro patre?*
7 *Fidejubere prohibentur mulier, miles, servus. An & clericus? & quid de monacho?*
8 *An denuo cogatur cavere debitor, si fidejussor effectus sit inidoneus.*
9 *In omnibus obligationibus assumi fidejussores possunt.*
10 *An etiam in obligationibus quæ ex delicto descendunt.*
11 *An & naturali obligationi accedant?*
12 *Possunt precedere obligationem, & sequi.*
13 *An obligatio fidejussoria transmittatur ad heredes.*
14 *Quid si quis succedat tam debitori, quam fidejussori.*
15 *In duriorem caussam, aut majorem summam non obligatur fidejussor.*
16 *An saltem in eam summam, quam principalis debet, teneatur?*
17 *Quatenus fidejussor arctius obligatur, quam principalis.*
18 *Promittens sub certa pœna reum se exhibiturum, lapso tempore, petere potest dilationem 6. mensium.*
19 *Potest fidejussor obligare se sub pignore, ipso principali tantum personaliter obligato.*
20 *An fidejussor teneatur in usuras?*
21 *Olim uti & reus poterat conveniri in solidum, vel pro parte.*
22 *Hodie prius execui debet principalis si sit præsens, si absit non repelletur creditor a fidejussore.*
23 *An generalis renuntiatio excludat fidejussorem ab hoc beneficio?*
24 *An si fidejussor ut principalem se obligaverit, censeatur beneficio ordinis renuntiasse?*
25 *Ille non censetur renuntiare qui promittit se soluturum, neque fidejussor immonitatis.*
26 *Nisi juramento firmaverit renuntiationem.*
27 *Non censetur renuntiare qui cum juramento fidejussit.*
28 *Quid si plures fuerint fidejussores, qualiter illi obligantur?*
29 *Non privantur beneficio divisionis qui in solidum se obligarunt.*
30 *Ei qui cum muliere fidejussit hoc beneficium non competit.*
31 *Quid si simul cum minore fidejusserit, aut prior solus.*
32 *Beneficium ordinis & divisionis competunt ope exceptionis.*
33 *Quando hæc beneficia sint opponenda.*

34 *Alterum est beneficium cedendarum actionum; & quid si eas cedere creditor recuset.*
35 *Cedendæ actiones contra pignorum possessores & fidejussores.*
36 *Non cogitur creditor fidejussori parato solvere, cedere in suum ipsius præjudicium.*
37 *An possit cessio peti post solutionem?*
38 *An contra pignorum possessores, aliosve fidejussores actionum cessio recte petatur?*
39 *Mandator agere potest postquam solvit, ut sibi cedantur actiones.*
40 *Quatenus creditor teneatur præstare actiones contra alios fidejussores, in solidum, an pro parte?*
41 *Actionibus cessis & solutione facta, datur fidejussori contra debitorem & alios actio mandati.*
42 *An non etiam ante solutionem?*
43 *Diversi modi proponuntur, quibus fidejussor liberatur.*
44 *Non liberatur cessione neque confiscatione bonorum debitoris.*
45 *An liberetur prorogatione termini per creditorem facta debitori?*
46 *Quid si debitor non solvendo evasit inter moras creditoris non exigentis exactionem?*
47 *Non liberatur fidejussor lapsu longi, sed longissimi temporis, aut si promisit aliquem judicio sisti.*
48 *Fidejussor, qui diu in obligatione stetit, agere non potest ut ab ea liberetur, nisi debitor in solvendo, vel creditor in exigendo cessaverit.*
49 *Uno ex pluribus mandatoribus electis, vel fidejussoribus, cæteri non liberantur.*

1 SUperius dictum qui per stipulationem principaliter obligentur; nunc de fidejussoribus qui obligationibus principalibus accedunt, recte sequitur & quidem post tit. *de duobus reis*, quia correi promittendi etiam pro aliis se obligant tamquam principales; sed fidejussores non tamquam principales, sed alieno nomine accedunt obligationi. Differunt quoque inter se fidejussores & mandatores; quod mandatores obligentur consensu; fidejussores verbis: hi præsentes fiunt cum fidejubent: illi & absentes esse possunt, dum mandant futuro creditori, ut pecuniam alicui credat. Item mandatum præcedit actum qui fieri mandatur. At fidejussio præcedere & sequi potest principalem obligationem, *l.6.§.2. ff. h.t.*

2 Est igitur *fidejussio contractus, qui verbis constat accedens firmandæ obligationi alienæ*; dum scilicet pro debitore principali, alius fidem suam interponit apud creditorem, si contigerit illum fide & bonis deficere. Dico *verbis*: remota enim stipulatione, promissio pro alieno debitore est *constitutum*; vel si antecedat obligationem *mandatum*. Quamquam hodie secundum mores, constitutum a fidejussione vix discernatur: siquidem stipulationum solemnitas extra usum abierit, & obligationes etiam ex pactis nunc oriantur. Imo etiam jura nostro inspecto verba, quibus fidejussiones contrahuntur, non opus est, sint solemnia ut olim, sed quæcumque idonea, tam græca, quam latina sufficiunt, ut in quavis stipulatione, *suo tit. 38. per l. 10.* Quin & hisce verbis obligabitur is, qui stipulanti *fidejubes?* responderit: *faciam quod vis, l.12. h.t.*

3 Attamen si quis fidejussionis contractui interfuit, ut testis, non obligabitur quasi fidejussor, ex eo quod tabulas obligationis signaverit, *l. 6. h. t.*: solet ad majorem certitudinem firmitatemque contractus, fidejussionis obligatio in scripturam redigi & signari: & cum quis fatetur apud acta se fidejussisse, in causis publicis intelligitur fidejussio scripta, in privatis non scripta, *l. pen. h. t.* Plane si quis in tabulis scripserit se fidejussisse, solemnis censetur fidejussio; adeo quidem, ut si ipse fidejussor, conventus postea a creditore, neget fidejussionem legitime factam; quia dicat stipulationem non intervenisse, vel non recte factam; propter diversitatem responsionis, non fidejussoris assertioni, sed ejus scriptioni & instrumento credatur, *§. alt. inst. h. t.* Id enim rite factum præsumitur, donec contrarium demonstretur, *l. 8. sup. de probat.*

4 Fidejussores alias dicuntur adpromissores; quippe qui idem promittunt quod alius debet, accipi a creditoribus solent, dum curant, ut diligentius sibi cautum sit. Est quidem interdum iis cautum nuda & juratoria cautione; at multo magis interventu pignoris, aut personæ, seu fidejussoris; cujus fides utrique & debitori & creditori prodest; illi quo magis ei credatur; huic quo magis ei in tuto sit creditum. Observandum hic est, quod licèt creditori cautum sit interventu pignoris, non propterea tamen liberetur fidejussor datus; cum utroque modo sibi caverit creditor, *l. 9. h. t.*, qui non cogitur dimittere fidejussorem.

5 Quid ergo si fidejussorem dare obligatus quis sit, poteritne invito creditori offerre pignus? Id quibusdam videtur, propterea quod plus cautionis sit in pignore, quam in fidejussore, *l. 25. ff. de reg. jur.* propter litis diuturnitatem, atque molestias, Glos. *in l. 7. ff. de stipul. præt.* Decius *in d. l. 25.* Verius tamen per dationem pignoris non satisfieri obligationi. Neque enim potest obligatus aliud pro alio offerre creditori invito, *l. 2. in fin. ff. de reb. cred.* Facit etiam quod majus in custodiendo pignore versetur onus & periculum, quod proinde suscipere non tenetur creditor; nam si id in se susciperet, damna quoque si quæ pignori acciderent, resarcire cogeretur. Videatur Emanuel Suarez *thes. cum opin. l. F. n. 154.* Atque hæc de fidejussionis forma, & modo: sequitur de personis, quæ fidejubere utiliter possunt, vel non.

Possunt autem omnes regulariter fidejubere, qui obligari, tam patres, quam filiifamil., *l. 3. & 10. §. 2. ff. h. t.* Imo filiusfamil. pro patre fidejubere, & fidejubendo obligari potest, *l. 8. h. t.*; adeo ut sui juris effectus conveniri possit, in quantum facere potest, vel in potestate constitutus damnari in solidum possit, & ipse quoque pater ex hac caussa tenetur actione quod jussu; sed si ignorante patre pro eo fidejusserit, cessat ista actio: tamen si in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Plane si filius emancipatus solverit, utilis ei actio debebit competere: in potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi pro patre solverit, *d. l. 10. §. 2.*

6 Ad fidejubendum tamen idonea non est mulier; siquidem ab aliena obligatione S. C. Vellejeno tuta fit *sup. tit. ad Vellejan.*, ubi quibus modis succurratur mulieri pro alio fidejubenti, & quando ipsi non succurratur, sufficienter exposui. Similiter fidejussor idoneus non est miles, ne dum privatis negotiis occupatur, distrahatur ab officio suo militari, *l. 31. sup. de locato*; neque servus inscio domino recte pro alio fidejubet, aut extra caussam peculiarem, *l. 19. ff. eod.*

7 Quæritur: an clericus fidem suam obligare queat? Et videtur quod non per *cap. 1. & hoc tit. & can. te quidem 12. quæst. 1.* Idem asseritur in Constitutionibus Apostolorum, *can. 19.* Eum verùm Canonem Zonaras Græcus interpres ita accipit, ut clerico quidem non liceat pro publicanis, vel vectigalium redemtoribus fidejubere, pro aliis vero non prohibeatur, maxime si pietatis & necessitatis caussa urgeat. Ea interpretatio confirmatur *Novell. 123. ff. alium autem, & Novel. 120. cap. 6.*, quibus locis dum vetatur, ne Clerici publicarum functionum exactores constituantur, aut vectigalia, vel privatas possessiones conducant, & in his fidem suam pro aliis obstringant, satis aperte ostenditur in aliis negotiis recte quasi fidejussores intercedere. Item Clerici qui de facto pro aliis fidejussorio nomine se obligaverunt, recte ad solutionem compelluntur, *cap. 2. & 3. & hoc tit.*; quæ ratio facit ut recte intercessisse videantur. Cæterum monachi, quia sui juris non sunt, ex quacumque caussa obligationi alienæ accesserint, vel novam ipsi contraxerint; nec in ipsos actionem, nec in monasterium ullam dari constat: nisi Abbatis sui & Capituli consensu se obligaverint, aut in rem monasterii versum aliquid probatur, *cap. penultim. & hoc t.*

8 Quicumque etiam fidejussorem dare tenetur, eum dare non potest qui inopia laborat: & licèt ab initio datus fidejussor locuples fuerit, si tamen medio tempore calamitas insignis, vel magna inopia acciderit, caussa cognita ex integro satisdare & alium fidejussorem dare cogetur debitor, *l. 10. §. 1. ff. de his qui satisd. cog.* Nisi ab initio creditor eo fidejussore fuerit contentus, & ex conventione partium acceptus: eo namque casu non cogetur debitor repetere satisdationem, quia satisdatio debita fuit jure obligationis & solutionis, quæ solutione facta jam est extincta. Ita Gomez *2. var. cap. 13. num. 7.*

9 Quod attinet ad principalem obligationem, cui fidejussor accedere potest, certum est fidejussorem in omnem obligationem adsumi posse sive re, sive verbis, sive litteris, sive consensu contracta sit. Imo & obligationi, quæ ex delicto vel quasi delicto descendit, quatenus agitur civiliter, recte accedere fidejussorem docet textus *in §. in omnibus Inst. hoc tit. & in l. 8. §. 5. ff. eod.*

eod., quia pœna pecuniaria æque ab ipso præstari potest.

10 Non tamen intervenire poterit fidejussor pro reo ut vice ejus pœnam substineat corporalem, quia pœnæ suos debent tenere auctores, *l. 22. Cod. de pœnis*. Non movet quod qui se latronem inventurum spopondit, compellendus sit eum exhibere, aut nisi exhibeat, transmittatur puniendus ad Præsidem provinciæ, *l. 12. h. t.*, quoniam incidit in extraordinarium crimen occultatoris seu receptoris: proinde si culpa non exhibeat fidejussor, pœna pecuniaria plectitur; si dolo malo, punietur secundum arbitrium Judicis extra ordinem, *l. 4. ff. de cust. reor.* Imo & corporaliter puniri potest fidejussor, si dolo vel fraude ejus reus fuga elapsus sit, ut si dolose eum celaverit, vel fugæ ejus auxilium aut subsidium subministraverit, *d. l. 3. & l. pen. C. de cust. reor.*

11 Non interest cui obligationi; civili, an naturali fidejussor accedat: quia naturalis vera est obligatio, licèt ex sa satis sit infirma, quam proinde fidejussor accessione sua munit & firmat. Qua ratione pro pupillo, qui tantum tenetur naturaliter, rectè intercedit fidejussor, qui etiam obligatur civiliter, alias fidejussio foret sine effectu, *l. 16. §. 3. & l. 25. ff. hoc tit.* Idem in servo juris est, eoque casu fidejussor tenetur tam domino, quam extraneo, qui fidejussorem a servo acceperit, *l. 35. & 70. §. 3. ff. eod.* Non movet quod videatur durius obligari, quam principalis: nam id sibi imputet, cum potuerit abstinere a fidejussione. Etenim dum pro naturaliter obligato intercessit, quem jure convenire non posse noverat, aut nosse debuerat, animo donandi id fecisse præsumitur, *l. 32. ff. de pact.*; & sane hic non tam in considerationem venit, quod fidejusserit pro pupillo, quam quod promiserit, ut ratione suæ promissionis, quæ vim habet donationis, teneri videatur. Dico pro pupillo: nam pro furioso, vel prodigio contrahente, intercedens fidejussor non obligatur; quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessit, sed ne negotium quidem ullum cum furioso, aut prodigio gestum intelligitur, *d. l. 70. §. 4. & l. 6. ff. de verb. oblig.*: atqui nulla obligatione civili, vel naturali præcedente, subsistere nequit fidejussoria obligatio, quæ est sequela principalis. Non obstat *d. l. 25.*, quia ibi fidejussor fuerat acceptus pro pupillo, prodigo, vel furioso non contrahente, sed jure obligato, ut puta ex quasi contractu, vel delicto, juxta *text. in l. 46. ff. de oblig. & act.* At dices, si fidejussor accedere potest naturali obligationi, & ex ea teneri, qui fit tamen ut non teneatur in casu *l. 11. ff. hoc tit.*, ubi acceptus est pro filiofamil. qui contra Senatusconsultum mutuam pecuniam accepit, cum tamen filiusfamil. naturaliter obligetur. Ideo enim non tenetur fidejussor, quia mortuus erat filius, pro quo intercesserat; & sic extincta fuit naturalis obligatio, cum nullus sit heres filiofamil. jure isto.

12 Præterea potest fidejussor & præcedere obligationem & sequi, hoc est, accedere obligationi & contractæ ante, & futuræ, *lib. 4. & 6. ff. hoc tit.*: futuræ accedit fidejussor etiam hoc modo: quantam pecuniam Titio quandoque credidero, date spondes? *l. 55. ff. eod.*, ad quam vide Cujacium *lib. 11. quæst. Pauli pag. 239.* Verum cum principalem obligationem præcedit, non statim conveniri potest, sed tum demum cum reus debet. Quod enim fidejussio dicatur sequela & accessio obligationis principalis, id non ad ordinem temporis, sed conditionem ipsius obligationis pertinet, quæ effectum exactionis producere non potest, antequam reus principalis debeat.

13 Porro non solum ex fidejussione tenetur fidejussor, sed etiam heredem relinquit obligatum, exemplo rei principalis, *l. 24. h. t.* Idque in omnibus contractibus receptum est, ut facto defuncti heres constringatur, *l. 49. ff. de obl. & act.*: siquidem ex quo lucrum percipit, ad ejus facti præstationem teneatur in solidum, nec contravenire possit, *l. 14. sup. de rei vind. l. 10. infra de solut.*, etiamsi in contractu nulla ipsius mentio facta fuerit. Nam hoc est regulare tum in stipulationibus dandi, tum faciendi, ut tacitè heredes complectantur, *l. 13. sup. de contr. stip.*

14 Quid ergo si quis succedat tam reo principali, quam fidejussori? principalis obligatio manet, fidejussoria extinguitur, *lib. 24. vers. sed si idem hoc tit.*: quemadmodum si debitor fidejussori, vel fidejussor debitori heres extiterit, quia non potest idem esse fidejussor pro semetipso: & cum duæ obligationes, altera principalis, altera accessoria, in eamdem personam concurrunt, principalis manet, accessoria extinguitur, *l. 3. ff. de sep. l.* 53. *ff. de duob. reis l. 5. & 14. ff. hoc tit.* Cæterum si plures sunt heredes, in solidum non tenentur, sed pro partibus hereditariis, *l. 24. & l. 49. §. 1. ff. hoc tit.*, excipe nisi fidejussor debitori suo heres existat: tunc enim utraque actio manet, & utraque tenetur, *l. 21. ff. eod.* Similiter cum fidejussor confidejussori succedit, utraque obligatio in ejus persona consistit, *d. l. 21. §. 1.*: quemadmodum & cum creditor creditori, vel debitor debitori succedit. Verum cum fidejussoris obligatio sit individua, qui fit ut pro partibus hereditariis heredes obligentur? contra juris regulam *in l. 192. ff. de reg. jur.*: huic difficultati ita satisfaciendum arbitror. Respectu quidem ipsius defuncti obligatio est individua, & respectu ipsius creditoris omnes heredes tenentur in solidum: sed respectu heredum inter se obligatio est dividua ipso jure; adeo ut pro portione tantum hereditaria conveniantur, quia unusquisque repræsentat defunctum pro ea parte, pro qua heres est. Videatur Gomez *tom. 2. var. cap. 10. num. 3*,

Natura fidejussionis in eo consistit, ut fidejussio fiat 15 in eamdem, vel leviorem, non autem duriorem caussam: in accessione enim qualis est fidejussio, plus esse non potest, quam in re principali; minus autem esse potest. Hinc quia plus est pure promittere, quam sub conditione, ideo fidejussor sub conditione intercedere potest, non contra, *§. fidejussores ita Inst. h. t.* Plane ut non potest in duriorem caussam se obligare; ita nec in majorem summam, quam est principalis: in minorem potest: neque enim est necesse, ut accessorium adæquet principale, *l. 8. §. 7. ff. hoc tit.*

Quid igitur si quis majorem summam, sive quan- 16 titatem sese obligaverit, eritne inutilis obligatio? Sunt qui existimant eam in totum esse inutilem *per d. l. 8. §. 7. ff. h. t.*, ubi si fuerit in duriorem caussam obligatus fidejussor, placuit eum omnino non obligari. Item per *text. Inst. h. t. §. fidejussores*, qui habet: fidejussores ita obligari non posse, ut plus debeant, quam debet is pro quo obligantur. Nam eorum obligatio accessio est principali obligationi, nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. Denique istis in locis promittens majorem summam conjungitur cum eo, qui pro obligato sub conditione obligat se pure: hunc autem nullatenus obligari certum est, ut de illo idem sit dicendum, alias temeritas videretur conjungere dissimilia, atque istam opinionem defendunt Bartolus *ad d. §. 7.* Connanus *lib. 6. comm. cap. 6. num. 8.* Fachinæus *lib. 8. contr. cap. 51.* Sed verior est affirmativa sententia, videlicet non vitiari omnino fidejussionem, sed valere saltem quoad concurrentem quantitatem, ne utile per inutile vitietur, argumento stipulationis, *l. 1. §. 4. ff. de verb. oblig.*, ubi detracto eo, quod est inutile in stipulatione, reliquum substinetur: quia certum est utique in summam minorem consensisse, qui in majorem spopondit; cum in majore summa insit minor, *l. 83. §. 3. & l. 110. ff. d. t. de verb. oblig.* Ut non obstet *d. l. 8. §. 7.*, cujus hæc est sententia: ne fidejussor teneatur in id quo excedit sua obligatio principalis debitoris obligationem. Sic enim verba *omnino non obligari* legenda: ut non omnino in totam summam quam fidejussit obligetur, sed in concurrentem & in quam debitor principalis tenebatur. Præterea dici potest *in d. §. 7.* tantum agi de fidejussore in duriorem caussam assumpto, in qua non potest fieri separatio secundùm exemplum sibi subjunctum, quando quis fidejussit pure pro obligato sub conditione: neque enim obligatio pure inest conditionali, ut merito dicatur durior conditio fidejussoris; ita ut obligatio in totum sit inutilis & invalida, de qua est accipienda *l. 16. §. 1. l. 34. 38. 42. & similes ff. h. t.*: non etiam in casu quo in summam majorem se obligavit, quia summam divisionem admittit. Unde patet solutio ad objectum *§. fidejussores Inst. h. t.*, cum non obligetur fidejussor in duriorem caussam, neque in plus teneatur quam reus principalis: siquidem superfluum habeatur pro non adjecto, & sub nullo prætextu illud exigi possit. Hanc opinionem probant Cujacius; Duarenus *per d. l. 1. §. 4. ff. de verb. obl.* Gomez *tom. 2. var. c. 13. num. 2.* Pro qua etiam facit quod Impp. Diocl. & Maxim. rescripserunt: mandatorem non teneri ex stipulatione facta ultra quam fuerit mandatum, sive debitor plus acceperit a creditore, sive non acceperit, *in l. 22. hoc tit.*: proinde si creditor ultra petat, ex stipulatu repelletur exceptione doli, ut petens ex stipulatione sine caussa, *l. 2. §. 3. ff. de doli mali except.*, Alciatus *5. par. reg. cap. 7.*

Cæterum licèt fidejussor in plus non obligetur, quam 17

principalis, arctius tamen eum obligari nihil implicat, cum uti dictum fidejussor possit obligari pro eo qui tantum naturaliter tenetur, & contra quem excussus non habet mandati actionem, *l. 25. ff. hoc tit.* Potest & fidejussor obligari sub pœna, quam non promisit principalis, quæ tendit ad efficaciam obligationis ratione moræ ipsius fidejussoris, Gloss. *in l. 65. ff. hoc tit.*: ex mora principalis teneri non potest, nisi & ipse principalis ad eam teneatur, quia durior ejus caussa foret, Bartol. *ad l. 34. num. 22. ff. hoc tit.*

18 Porro isto casu quo quid sub certa pœna promisit, pura si intra certum tempus reum non exhibeat, etsi tempore illo elapso pœna commissa sit. Justinianus tamen benigne succurrit fidejussori, ut non statim cogatur pœnam solvere, sed post tempus sex mensium, intra quod potest moram purgare, exhibito vel defenso reo, *l. 26. hoc tit.*: quod alias non obtinet; quia regulariter pœnæ semel commissæ, ex die certa apposita obligationi, nulla deprecatio est, nullum effugium, nec opus est alia interpellatione, vel monitione, cum dies ipsa dicta satis interpellet promissorem, *l. 12. ff. de oblig. & act. l. 77. ff. de verb. obl. l. 23. ff. de recept. arbitr.*

19 Præterea potest fidejussor obligare se sub pignore aut hypotheca, ipso principali non obligato nisi personaliter, quod non tam in plus obligetur, quam efficacius, cum non crescat summa debiti: nam si aliquo modo cresceret, non teneretur, ut *in l. 8. §. 9. ff. hoc tit.*, ubi si is, qui hominem aut decem stipulatus, ita fidejussorem acceperit hominem aut decem utrum ego velim, non obligabit eum, propterea quod durior sit ejus conditio propter electionem principali competentem, sublatam fidejussori. Fidejussio itaque dirigenda venit secundum terminos principalis, cum sit accessoria, ut non extendat se ultra quam fuit in principali tempore interpositæ fidejussionis, sic ut non debeat officere fidejussori, quod postea facto principalis creverit obligatio, *l. ultim. ff. hoc tit.*

20 An ergo conveniri non poterit fidejussor in usuras ex caussa moræ principalis? Distinguo: aut enim fidejussit tantum in sortem, & non tenetur ad usuras, aliasque accessiones, quæ ex mora principalis accedunt, *l. 68. §. 1. ff. h. t.* ex jam dicta ratione, quia cujuslibet obligationis vis & qualitas ex contractus initio æstimanda est, *l. 1. §. 30. ff. depositi*. Quo fit ut etiam simpliciter intercedens, ad id tantummodo obligetur, quod in præsenti erat debitum, non quod de futuro accreverit, *l. 4. & l. 22. Cod. de usur.*, cum sua culpa nihil commissum arguatur, *l. 27. §. fin. ff. ad municip.* Aut vero in usuras se obligavit fidejussor, & justam caussam eas recusandi non habet, inquit Imp. *in l. 10. h. t.* quandoquidem intercessionis tempore in usuras fuerit acceptus. Idem dicendum si fidejusserit in omnem caussam, vel in omne id quod ex natura contractus debetur. Quo pertinet *l. 54. ff. locati*, ubi Paulus respondit: si in omnem caussam conductionis etiam fidejussor se obligavit, eum quoque exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni pensionum præstare debere usuras, eo quod in bonæ fidei judiciis etsi non tam ex obligatione proficiscantur, quam ex officio judicis applicentur: tamen cum fidejussor in omnem caussam se obligavit, æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fidejussisset. Igitur si in omnem caussam non se obligaverit, neque usuras fuerit stipulatus fidejussor, æquum non est ea mora rei, ut illius obligatio augeatur, quamvis non diminuatur, *l. 8. ff. de eo quod certo loco*, ubi Africanus arbitrariam actionem de eo, quod certo loco solvi promissum fuit, ab usurarum caussa separat, ut illa quidem fidejussor quoque ad interesse teneatur; quia una sit obligatio, & ab initio interesse ex natura actionis arbitrariæ in obligationem deductum. Ratione usurarum vero conveniri non possit fidejussor, quod duæ sint stipulationes, ad unam vero se obligarit fidejussor. Ita quoque est accipienda *l. 24. ff. de usuris*, quod cum reus moram facit, etiam fidejussor teneatur quoad interesse, quando natura rei vel caussæ id exigit, vel quod quoad actionem perpetuandam semper ex mora rei teneatur, non etiam quoad augendam obligationem præstationemve usurarum: eodem sensu intelligenda *l. 88. ff. de verb. obl.*, ubi dicitur moram rei fidejussori nocere. Non obstat quod alio loco respondit Africanus: si posteaquam pupillus ad pubertatem pervenerit, tutor in restituenda tutela aliquamdiu moram fecerit, fructuum nomine & usurarum medii temporis fidejussores teneri, *l. 10. ff. rem pupilli salv.* Nam hoc jure singulari favore pupillorum receptum est, ut fidejussores tutorum teneantur ex mora rei, *l. 3. & 5. ff. de fidejuss. tut.*, maxime cum intervenisse censeantur in omnem caussam, quæ posset oriri ex judicio tutelæ; idque in securitatem pupillorum. Ita Corasius *lib. 2. misc. cap. 12.*, Donellus *ad d. l. 20. hoc tit.*

Effectus fidejussionis est, quod fidejussor teneatur 21
nomine rei principalis, & quidem in solidum; adeo ut liberum sit creditori eligere, an primo velit debitorem, an fidejussorem convenire in solidum, an pro parte utrumque, *l. 2. & 5. hoc tit.*, nisi in initio contractus aliter placuerit, *l. 19. hoc tit.* Quod si creditor maluit eligere fidejussorem, cogitur ei pignora, sive hypothecas cedere, *l. 21. hoc. tit.* Et si plures sint fidejussores, unum potest creditor eligere, a quo solidum exigat, §. *si plures Inst. hoc tit.* Uno tamen electo, non liberantur reus, nec confidejussor, nec pignora, *l. 23. & ult. h. tit.*, uti etiam electis pignoribus, non liberantur fidejussores, *l. 9. l. 18. & l. 25. h. t.* Nam & hi possunt primo conveniri, dummodo simpliciter sint accepti, non in id quod ex pignoribus refici non poterit, uti scriptum est *in l. 17. hoc tit.*, quia ista conditione accepti fidejussores non ante sunt, quam pignora distracta sint.

Verum contra hæc gravamina, plura habent reme- 22
dia fidejussores. I. *Beneficium ordinis* sive excussionis, quo hoc consequuntur fidejussores, quod conventi, possint repellere agentem creditorem, donec excusserit principalem, *l. 3. hoc tit.*, si modo iste sit præsens: nam si absens sit, non repelletur creditor a fidejussore. Si tamen hic desideret sibi dari tempus, intra quod advocet adducatque reum primo conveniendum, id Judex ei pro locorum distantia statuere debet, ea lege, ut transacto tempore cogatur fidejussor respondere creditori & condemnatus satisfacere, cessis sibi a creditore actionibus, absque distinctione contractus sive intercessionis, *Auth. Præsente hoc tit.*, quæ desumpta est ex *Novel. 4. cap. 1.* Non repelletur etiam creditor, si notorium sit debitorem non esse solvendo, cum quæ sunt certa, non debeant amplius certiorari. Præterea poterat creditor persequi pignora, licet a fidejussore essent alienata vel ad Fiscum translata, *d. l. 3. in pr.* At hodie creditor non potest eligere pignora nisi in bonis ipsius debitoris: quia contra debitorem potest incipere ab actione hypothecaria, contra alios non potest, *d. Novel. c. 2.*

Cæterum hoc ordinis beneficium ita demum compe- 23
tit fidejussoribus, nisi ei specialiter renuntiaverint: quod possunt; cum favori pro se introducto quivis renuntiet, *l. pen. sup. de pact.* Dico specialiter: nam generalis renuntiatio, qua fidejussor renuntiat juribus sibi competentibus, non ipsum excludet ab hoc beneficio: cum renuntiatio sit stricti juris, ut nisi de ea expresse disponatur, non veniat subintelligenda: ne alias contra juris regulam quis donare & suum jactare præsumatur, seque excludere a beneficio de quo non cogitavit. Hanc opinionem probat & sequitur Andr. Tiraq. *ad d. l. si unquam num. 122.*, quam limitat primo, nisi renuntians utatur verbis generalibus, quæ in effectu sunt specialia; veluti se soluturum ante principalem, quæ nihil aliud sonant, quam non usurum beneficio ordinis. Secundo quando aliqua beneficia sunt specialiter expressa, & deinde subjuncta clausula generalis: videtur enim de unoquoque specialiter actum, Gloss. *in l. 4. §. 4. verb. specialiter ff. si quis caut. in judic. sist.*

An censeatur specialiter renuntiasse huic beneficio, 24
qui se ut principalem obligavit? Si de animo novandi constet, cessabit hoc beneficium, cum novationis effectus sit dissolvere priorem obligationem & novam constituere, ut dicetur *tit. seq.* Si de animo novandi non constiterit, probabile quidem est, renuntiatum esse huic beneficio, ne verba contrahentium nihil operentur. Probabilius tamen isti verborum formulæ non subesse renuntiationem, quam specialem esse oportet, ad effectum dictæ exclusionis, *Auth. hoc ita sup. de duob. reis*: cum dictis verbis tantum contineatur generalis renuntiatio, per quam nemo jure suo cadit, Barbosa *ad l. 25. in prim. 116. ff. sol. matr.* Facit quod dicta conventio respondeat dispositioni juris communis, quo conveniri poterat fidejussor ante principalem, ut recte secundum illam intelligatur *l. 3. in fin. hoc tit.*, ubi si id quod inest exprimatur, non mutabit conditionem juris.

Planc neque is censebitur renuntiasse, qui promisit 25
se soluturum; cum talia verba simpliciter prolata intelligantur secundum naturam & conditionem actus celebrati, *arg. l. 54. §. 1. ff. locati*. Fidejussor indemnitatis, qualis est qui promisit solvere illud, quod creditor

a reo

a reo consequi non potest, etsi omnibus beneficiis renunciaverit atiam specialiter; non poterit tamen excuti ante excussum principalem; quia tamen promisit in subsidium, ut prius sit excutiendus reus, eo quod ante sciri nequeat quantum ab eo non poterit creditor consequi, Suarez *comm. opie. litt. fidejussor. indemnit.* facit in hanc rem *l.21. ff. de solut. & l.67. ff. pro socio*, ex quibus aperte constat hunc fidejussorem non conveniri ante principalem, quia conditionalis est debitor, si principalis non solverit; Gamma *decis.* 380.

26 At vero qui juramento firmavit renunciationem, non poterit uti beneficio excussionis: siquidem juramentum habeat vim specialis renuntiationis, *arg. l.77. §.23. ff. de leg.2.*, & servandum sit, quatenus servari potest sine detrimento animæ jurantis aut tertii, Gail. *l.2.*
27 *obs. cap.27. num.22.* * Cæterum fidejussor, qui cum juramento se obligavit, non potest videri huic beneficio renuntiasse: nam juramentum sequitur naturam actus cui apponitur, neque extenditur ultra id de quo agitur: agitur autem de munienda fidejussione, a qua diversa prorsus est renuntiatio beneficii. Non obstat *cap. ex rescripto a de jurejur.*, in quo non alias conveniuntur fidejussores jurati, quam si principales non satisfecerint. Nil facit quod ibi mulier jurato intercedens, jubeatur satisfacere non attento S.C. Vellejani beneficio: nam hoc ideo, quia specifice juravit solutionem, quam non posse citra perjurium recusare objiciendo Vellejanum. Videatur Joan. Gutierez *de jurem. confirm. cap.2. n.2.*

28 II. *Est beneficium divisionis* ex epistola D. Hadriani competens pluribus fidejussoribus, quo singuli in solidum non recte conveniuntur cum effectu, sed pro virili tantum: & hoc ut æqualitas sit inter æqualiter obligatos, *§. si plures Inst. hoc tit.*, quatenus tamen omnes sunt solvendo tempore propositæ divisionis, *l.3. §.1. hoc tit.*: neque enim alias concessum hoc beneficium, quam quatenus fieri potest sine gravi creditoris detrimento: non est autem ita grave a pluribus petere, qui sunt solvendo: grave vero foret tum actionem dividi, quando aliqui non sunt solvendo. Sane si post divisam legitime actionem contingat aliquos fidejussores fieri non solvendo; hoc damno erit creditori, qui sibi imputare debet, quod tempestive eos non excusserit: minime tamen onerabit alios fidejussores, quos semel liberatos non patitur jus ratio invitos trahi in obligationem, *l.16. hoc tit.*

29 Competit hoc beneficium cuicumque fidejussori, simul cum altero intervenienti, nisi vel malitia sua se privaverit, veluti falso negando se fidejussisse, vel renuntiarit specialiter, ut dictum supra. Quomodo qui in solidum se obligavit, non ideo hoc beneficio privabitur, *l.3. hoc tit.*, ubi ratio hæc redditur: quod juri constituto divisionem admittens, non mutetur tali conventione, a jure non tam dissentiente, quam eidam consentiente, quo in solidum obligatio unumquemque tenet, licèt si omnes solvendo fuerint tempore divisionis, non nisi pro virili conveniantur cum effectu, secundum quod dicta conventio recte accipitur. Nec facit quod ita nil sit operature, contra *l.80. ff. de verb. obl. & l.109. ff. de leg.1.*, ubi oratio sic accipi debet; ut aliquid partes videantur egisse. Nam hoc ita interpretandum; modo sententia quam accipi volumus etiam verbis contineatur: imputandum enim creditori potius, quod verba plenius non expresserit, *l.21. ff. de contr. empt.* Donel. *ad l.2. h.t. n.7.*

30 Utrum beneficium divisionis competat fidejubenti simul cum muliere? Quod negandum per *l.48. ff. h.t.*, ubi subducta muliere, in solidum tenetur qui cum ea fidejussit, eo quod mulier cum effectu non intervenit; sic ut tota obligatio resideat in persona conjuncta, quæ scire potuit, aut ignorare non debuit, mulieri succurri per Vellejanum, ut imputare sibi debeat quod una cum muliere intervenerit.

31 Quod si autem mulier in rem communem cum alio fidejusserit, pro sua parte tantum tenetur, non pro parte masculi; quia pro parte masculi videtur intercessisse dum se obligavit in solidum, *l.17. in fin. & l. seq. ff. ad S.C. Vellejan.* Molinæus *tract. de usur. n.288.* At cur vir fidejubens cum muliere pro alio tenetur in solidum, si vero una cum minore 25. annis pro parte tantum? quia etsi videatur minor, non minus quam mulier frustra fidejubere, propter spem restitutionis in integrum: ignorare tamen potuit ætatem illius, non etiam sexum, & per eum competens beneficium Vellejani, quo infringitur fidejussio: vel si ætatem non ignoraverit, potuit tamen cogitasse, Prætorem non esse accommodaturum suum auxilium, quod non temere accommodat, sed caussa cognita. Et hoc procedit si simul intercedant: nam si primo intercesserit major, & deinde assumptus sit minor, hujus restitutio faciet in totum teneri majorem, eo quod solus ab initio obligationem susceperit, quæ restituto minore redintegratur creditori, *d. l.48. §.1. ff. de fidejuss.*, Cujacius *lib.10. obs. c.23.*

Competunt autem hæc duo beneficia, non ipso jure, 32
sed tantum ope exceptionis, uti patet *ex d. §. si plures Inst. h. t. & d. Auth. præsente*, quomodo si ante excussum principalem solverit fidejussor, non repetit a creditore tamquam indebitum, cum ipse debeat; uti nec si omiserit exceptionem divisionis, contra alios fidejussores regressum habebit, *l.11. h.t.* qua de re infra latius.

Sed dubitatur quando hæc beneficia sint opponenda. 33
Quantum ad exceptionem divisionis, usque ad sententiam, eam opponi posse traditum est *in l.10. §.1. hoc tit.*, quod videatur sapere naturam peremptoriarum, quæ usque ad sententiam opponuntur; non postea: nam in solidum conventus antequam condemnaretur, si non opposuerit actionis divisionem, sed in solidum se sit passus condemnari, cœpit judicati actione in solidum teneri creditori, quam semel quæsitam iniquum est invito auferri per partis oblationem, Donel. *ad d. l. 10.*, nisi a sententia fuerit appellatum; cum per appellationem extinguatur judicatum & reponatur res in eo statu, quo erat ante litem contestatam, Gomez 2. *var. cap. 13. num. 15.* Quantum ad exceptionem excussionis videtur non nisi ante litem contestatam opponi posse, quod sit dilatoria differens excussionem fidejussoris, donec excussus fuerit principalis, & quidem concernens judicium constituendum, Gomez *d. loco num.14.* Benignior tamen est sententia hanc exceptionem quandocumque usque ad conclusionem in caussa opponi posse, Gail. *lib. 2. obs. rep. 27. num. 3.*

III. *Beneficium est cedendarum actionum*, quarum ex- 34
ceptionem recte fidejussor objicit creditori agenti, quæ ita justa est, ut si cedere recuset, creditor ab actione repellatur, & decursi interea temporis usuras non debeat fidejussor, licèt non obsignarit debitum, etiam in casu quo dies aut locus solutionis est dictus: cum in solvendo non possit videri moram fecisse is, a quo propter justam exceptionem pecunia male petitur, *l.21. ff. de usur.*

Cedendæ sunt actiones contra pignorum possessores, 35
l.2. l.11. l.14. & 21. hoc tit., nisi & in aliam caussam sint obligata, *d. l. 2.*; quia cessio foret damnosa creditori. Cedendæ etiam contra alios qui una confidejusserunt, *leg.17. & l.36. ff. eod.* Idque ex æquo & bono; cum fidejussori ea res prosit, creditori non noceat, *l.2. §.5. vers. quenquam ff. de aqua pl. arc.*

Quo pertinet quod *in d. l. 2. h.t.* traditur: creditorem qui 36
pro eodem debito pignora & fidejussorem accepit, teneri in fidejussorem solventem transferre pignora; quia videlicet hæc cessio ipsi nihil nocitura sit: diversum vero esset si eadem pignora in aliam summam, vel in aliud quam a fidejussore dissolvitur debitum, sint obligata. Nam tunc quia creditor pignora cedere non potest, quin illam summam amittat pignorum persecutionem; recta placet creditorem non prius compellendum esse pignora transferre, quam omnem debitum, & omnis pecunia: ac sic etiam ea, pro qua non fidejussit, a fidejussore exsolvatur, Donellus ad *d. l. 2.*, Modest. Pistor. *q. 2. q. 1.* Phil. *decis.* 204.

Quæritur: an possit hæc cessio peti post solutionem? 37
Quantum ad debitorem non est necessaria hæc cessio fidejussori, quod illi sit consultum actione mandati, vel negotiorum gestorum, ut infra dicetur. Poterit tamen, si velit dum solvit, petere, *Novel. 4. §.1. in fin.* etiam contra invitum, cum omnino non debeat suscipere actionem debitor, eamque tenetur cedere creditor, *d. l. 2. h.t.* ita postulante æquitate. Post solutionem non videtur cessio tenere, quia nulla superest actio quæ cedatur, *l.76. ff. de solut.* utpote debitore jam liberato, ut extinctæ etiam sint accessiones, *l.43. ff. d.t.* Quia tamen tamquam fidejussor solvit suo nomine ac ratione mandati, ipso jure non liberat reum, ut videatur postea petere posse contra eum sibi cedi actiones, *l.28. ff. mandati*. Non obstat *d. l.76.*, quia loquitur de pluribus tutoribus, quorum unus solvendo liberat reliquos, uti jam dicetur. * Quantum ad pignorum possessores & alios 38
fidejussores frustra contra eos petitur actionum cessio post solutionem: nam numerato eo quod debetur, censetur extincta principalis obligatio quoad ipsum creditorem,

torem, ut fidejuſſio aliorum tamquam acceſſoria ceſſet: nam qui ſemel ſunt liberati, inviti in obligationem reduci nequeunt, quomodo *in d. l. 76.* dicitur: nihil agi cedendo poſt ſolutionem, cum nulla actio ſuperfuerit: quæ ſi aliqua ſupereſt; vel foret mandati, de qua non patet; vel negotiorum geſtorum, quæ eſſe non poteſt, quod non tam alienum, quam proprium negotium ſit geſtum, cum uti dictum ſupra ipſe fidejuſſor de jure in ſolidum ſit obligatus. Nec obſtat quod per ſolutionem unius contigerit & aliorum liberatio: hoc enim non quia id actum ex officio geſtionis, ſed per conſequentiam tantum ex natura actus; ut non veniat conſiderandum, Gloſs. *in l. 30. verb. qua actione ff. de neg. geſt.* Niſi tamen initio ſolutionis convenerit de cedendis actionibus; quia conventio iſta facit non tam eſſe peremptas actiones per ſolutionem, quam venditas, *d. l. 76.*

39 In mandatore, qualis eſt qui mandat credi, aliud juris eſt; quod ſcilicet & poſt ſolutionem poſſit petere ſibi cedi actiones, ex eo quod non ſit liberatus ipſe principalis ejus ſolutione, *l. 31. in pr. ff. de pet. her.*, cum ſolverit proprio nomine ex cauſſa ſui mandati, non etiam nomine debitoris, *d. l.* 28. Imo neceſſaria eſt huic ceſſio, quoniam ex propria perſona nullam habet actionem contra debitorem, atque ita in damno moraretur, ſi per ceſſionem ei non ſubveniretur. Late Donellus de hac materia *ad l. 11. C. h. t.* Intereſt itaque mandatoris poſt ſolutionem, cedi ſibi actiones & pignora, quæ creditor habuit. Quod ſi autem creditor ſine pignoribus pecuniam crediderit, cum non aliter mandator credi conſenſerit, recte hic actionem adverſus ſe recuſabit; præſertim cum deficiat conditio mandati, & creditoris culpa factum ſit, quo minus pignora illi cederet *l. 7. hoc tit.*

40 Sed videamus quatenus creditor teneatur præſtare actiones contra alios fidejuſſores, in ſolidumne an pro parte? Cum enim jura loquantur indiſtincte, dicendum videbatur, eatenus cedendas eſſe actiones, quatenus ſunt apud creditorem, ſic ut poſſit fidejuſſor cui actione ceſſæ ſunt in ſolidum alios convenire. Verum non fert & æquitatis ratio, ut qui ejus portionis, pro qua ipſemet propria obligatione obſtrictus fuerat, ceſſionem impetret, atque id quod ipſe ſemel liberaturus ſolvit, ab alio repetat, qui eſt in pari cauſſa: eſt enim pro regula traditum: ejus quod quis proprium debitum agnoſcendo ſolvit, actionem adverſus alium cedendam non eſſe, Bart. *ad d. l. 76. n. 9.* Poteſt autem iſta actionum ceſſio peti etiam ab eo qui renuntiavit beneficio diviſionis; nam ea renuntiatio tantum ſpectat commodum creditoris, ut non cogatur dividere actiones, non etiam ipſos fidejuſſores inter ſe, Piſtorius *parte 1. q. jur. cap. 48. num. 6. & 8.*

41 Actionibus ceſſis & ſolutione facta, habet fidejuſſor actionem mandati contra debitorem, ſi pro mandante vel præſente fidejuſſerit, *l. 6. ſup. mand.*, vel negotiorum geſtorum ſi pro abſente vel ignorante, *l. 1. & 2. ſup. de negot. geſt.*, contra eos qui una fidejuſſerunt pro rata, & pignorum poſſeſſores, *l. 2. 11. & 14. hoc t.* ad conſequendum debitum & omne damnum, ne officium ſuum ſit damnoſum, *c. 2. eod.*: niſi vel pro invito fidejuſſerit, quia videtur donaſſe, *l. fin. ſup. de negot. geſt.*; vel ipſi imputari poſſit, quod exceptione non ſit uſus con-
42 tra creditores, *l. 10. ſup. mandati.* Ante ſolutionem fidejuſſori non eſt actio quod necdum mandatum peregerit, aut negotium geſſerit; niſi tamen, vel jam ſit condemnatus, quia ſententia habet paratam executionem, *l. 56. ff. de reivd.* vel ipſe reus ad inopiam vergat bona ſua dilapidando; quia æquum eſt ut ſibi provideat fidejuſſor, vel ſolutionem diu protrahat, *cap. fin. ii hoc t.* Quando autem diu protrahere ſit dicendus ſolutionem, eſt in arbitrio judicis, uti tradit Menochius *2. arbitr. caſ. 41.* Adde ſi conventum fuerit inter reum & fidejuſſorem, quod etiam ante ſolutionem poſſit fidejuſſor conveniri.

43 Atque hæc de fidejuſſionis effectu, quem contingit ceſſare omni eo caſu, quo principalis obligatio ceſſat; veluti per debiti ſolutionem, *l. 15. §. 1. hoc tit.* acceptilationem, pactum de non petendo, & aliam exceptionem realem, aliamque ſatisfactionem, præſcriptionem, *l. 37. ff. h. t.* per litteras dilatorias a Principe impetratas, quas fidejuſſori prodeſſe ſupra docui *per l. 4. tit. de precib. Imp. off. num. 8.* Item ſi cum falſo putaret ſe fidejuſſiſſe, cavit ſe pecuniam ſoluturum & a creditore conveniatur, doli mali exceptione defenditur: ſed etſi non conveniatur, ultro agere & liberationem condicere poteſt, *d. l. 15. in pr. hoc tit.* Item per novationem legitime perfectam liberabitur fidejuſſor, cum per illam extinguatur prior obligatio, & nova ponatur, pro qua non intervenit. Secus ſi pro nova obligatione interveniſſet, *l. 4. hoc tit.* Per ſucceſſionem quoque contingit liberatio, ſive debitor ſuccedat creditori, ſive creditor debitori, cum pro eodem apud eumdem non intercedatur. Idem erit ſi fidejuſſor extiterit heres debitori, quem tunc tantum ut heredem teneri ſupra dixi *n. 14.* Denique per mortem rei, quem judicio ſiſti fidejuſſor promiſit, liberabitur; modo intra tempus quo ſiſti debuit reus mortuus fuerit, *l. 26. verſ. niſi intra h. t.*, ubi notandum: pœnalem ſtipulationem evaneſcere mortuo reo.

Supereſt ut proponamus modos, quibus fidejuſſor non 44
liberatur. Et certum eſt eum non liberari ceſſione debitoris; quia per eam non extinguitur principalis obligatio, ſed tantum conceditur beneficium competentiæ, quod eſt perſonale; & competere fidejuſſori nequit, qui in eum caſum eſt acceptus quo continget principalem non eſſe ſolvendo. Confiſcatione quoque omnium, vel partis bonorum debitoris minime fidejuſſorem liberari conſtat ex variis hujus tit. Conſtit. *in l. 1. & 15. §. 1. & l. 20.*: durat enim principale debitum per Fiſcum, qui in bona rei ſucceſſit; atque ita durat & acceſſoria obligatio; prius tamen excutiendus erit Fiſcus, *d. l. 1.* quæ licet loquatur de eo qui exulare juſſus eſt, & exilium proprie ſignificet deportationem, *l. 2. ff. de publ. jud.* accipienda tamen de relegato, qui jura & bona omnia retinet, *l. 4. & 5. ff. de interd. & releg.*: niſi ſententia ſpecialiter adempta fuerit & in fiſcum tranſlata, *l. 8. C. de pœnis.*

Quæritur: an fidejuſſor prorogatione termini libere- 45
tur? Diſtinguo: aut fidejuſſor ſimpliciter abſque præfinitione termini datus eſt, & is per prorogationem ſe inſcio factam non liberatur: quia fidejuſſor ſimpliciter datus, intelligitur ad omnem cauſſam & caſum datus, donec creditori plane ſatisfactum ſit, *l. 54. ff. locati l. 56. §. 2. ſub. fin. ff. h. t.* Quomodo non minus in ſecundo, quam in primo termino fidejuſſor tenetur, ſive pure, ſive ad certum definitumve tempus ſe obligaverit, cum iſta temporis adjectio non ſit modus inducendæ, aut finiendæ obligationis, ſed ſolum definiat atque exprimat terminum intra quem fieri debeat ſolutio, *l. 44. §. placet ff. de obl. & act.* Igitur ut ſolutionis prorogatio non facit finiri obligationem, ita nec fidejuſſoriam; alias enim daretur occaſio per prorogatam ſolutionem fraudandi creditorem ſua ſecuritate. At vero ſi inter contrahentes tempus eſt adjectum limitandæ vel tollendæ obligationis cauſſa, juris ratio non patitur, ut ultra id tempus fidejuſſor teneatur. Exemplum eſt *in l. 7. ſup. de locato*: ubi cum quis conduxit vectigalia ad quinquennium dato fidejuſſore; hic non tenetur ſi ultra quinquennium protracta fuerit conductio, niſi de novo conſenſerit: neque enim factum ſeu conventio debitoris nocere debet fidejuſſori, qui non conſenſit, *l. 13. §. 11. ff. locati*, ubi pignora quidem manent data ab ipſo reconducente, non etiam a tertio, niſi ipſe conſenſerit, Mynſing. *cent. 6. obſ. 53.* And. Gail. *lib. 2. obſ. 30. n. 11.* Fach. *lib. 2. contr. c. 89. & lib. 12. c. 30.*

Plane neque mora creditoris in excutiendo debito- 46
rem (qui interim factus eſt non ſolvendo) nocebit fidejuſſori, cum ille de ſe queri debeat, quod cum potuerit tempeſtive non excuſſerit reum: ſecus eſt ſi creditori imputari mora nequeat, aut illum non admonuerit fidejuſſor, ſciens debitorem evaſurum vel futurum non ſolvendo, *l. 41. ff. h. tit.* Gomez *tom. 2. var. cap. 13. num. 9.*

Porrò lapſu temporis, quamvis longum ſit, non li- 47
beratur fidejuſſor, *l. 25. h. t.* Excipe primo longiſſimum tempus triginta annorum, cujus temporis exceptio cuivis perſonali obligationi nocet, *l. 3. & 7. ſup. de præſc. 30. vel 40. annor.* Excipe ſecundo fidejuſſorem judicio ſiſtendi cauſſa datum, qui ſi ſine ſcriptis caveat, duobus menſibus elapſis liberatur, niſi ad longum tempus caverit. Cum autem apud acta cavet, ſiquidem in privata cauſſa, intelligitur fidejuſſio ſine ſcriptis facta; adeo ut dicti temporis lapſu liberetur: ſi vero in cauſſa publica, cenſetur in ſcriptis caviſſe, adeo ut perpetuo teneatur, *l. pen. h. t.*

Cæterom non poterit agere fidejuſſor ut liberetur qui 48
promiſit judicatum ſolvi, niſi poſt rem judicatam debitor condemnatus ceſſet, & negligat ſatisfacere. Eoque pertinet *l. 38. ff. mandati*, uti ſi reus diu in ſolutione ceſſavit vel creditor in exigendo debito, fidejuſſor ad liberationem agere poſſit: quia forte creditor cum debitore colludit, & cogitat ſibi ſatis eſſe proſpectum per

ido-

idoneum fidejussorem, aut si debitum sit usorarium, & creditor ob locrum differat exigere, Gomez *d. c.*13. n.10. Gail. *lib.*2. *obs.*29.

49 Hæc quæ hactenus docui de fidejussoribus, maxima ex parte accommodantur etiam mandatoribus, de quibus Justinianus hoc generaliter constituit: ut uno electo, atque lite cum eo contestata, alter non liberetur, ut nec electo principali reo. Neque etiam vult ipsum reum debendi liberari, fidejussoribus electis & æquè idoneis oblatis, vel uno ex illis, nisi sati fiat creditori solutione, vel alio modo; alioquin creditori manet jus integrum, *l. ult. t. h.* Idem dictum supra per *l.*23. *t. h.* creditorem non prohiberi quo minus conveniat pro parte nondum soluta ceteros mandatores, vel confidejussores, de quibus pro instituto dictum satis.

TITULUS XLII.

De Novationibus & Delegationibus.

1 *Continuatio, & quid sit novatio explicatur.*
2 *Dividitur in voluntariam & necessariam.*
3 *Novatur obligatio purè, in diem & sub conditione contracta.*
4 *Qui novare possint vel non, & quid de procuratore creditoris?*
5 *Quibus modis fiat novatio?*
6 *Hodie facta non creditur nisi partes expresse dicant se novare.*
7 *An non hodie per conjecturas introduci possit?*
8 *Effectus novationis voluntariæ, & necessariæ.*
9 *Quid sit delegatio, & quomodo fiat?*
10 *Cur non sit necesse ut delegans stipuletur a debitore; hic tamen non aliter quam stipulatione obligetur.*
11 *Invitus nemo delegatur, eoque differt delegatio a cessione & venditione actionum.*
12 *An expresse fieri debeat delegatio, uti & novatio.*
13 *Effectus delegationis quod non possit delegatus a delegante conveniri.*
14 *Cur creditor chirographarius non potest debitorem sui debitoris convenire?*
15 *Exceptiones quæ poterant deleganti opponi, cessant in persona creditoris, cui delegatus est.*
16 *Idem est in exceptione Maced. quæ filiof. datur.*
17 *Diversum in muliere delegata a creditore suo, quæ se exceptione Villej. tuetur. Idem in minore qui circumscriptus delegatur: & marito.*

1 NOn minus *novatio* & *delegatio* requirunt stipulationis adminiculum, quam fidejussio: accedit etiam ad ordinem, quod novatio & delegatio sint modi mixti obligationum tam inducendarum, quam tollendarum, ut idcircò inter stipulationes & solutiones medium teneant locum. *Novatio* a nova obligatione nomen accipit: est autem prioris debiti in aliam obligationem transfusio atque translatio, *l.* 1. *ff. hoc tit.* Dico prioris debiti: intellige sive illud sit naturale, sive civile, sive honorarium: item sive obligatio prior re, sive verbis, sive consensu contracta sit. Dico in aliam obligationem, quia novatio non solum pristinam obligationem tollit, sed & novam constituit: sit autem civilis, vel naturalis obligatio non interest; quia ad hoc ut prior perimatur, sufficit quod sequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter, ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit. Dicitur transfusio, quia novationis finis non est perimere omnino obligationem, sed tantum mutare; unde necesse est aliam subesse, Nulla si subsit obligatio, non potest videri [illegible] novatio.

2 Est autem duplex nempe voluntaria & necessaria. Voluntaria per stipulationem fit: Necessaria per judicium, *l.*29. *ff. eod.*, quia stipulatio est inter consentientes; judicium verò redditur in invitum, *l.*82. §.1. *ff. de verb. oblig.* Est ergo necessitas ex parte rei, quin etiam ex parte actoris, quatenus aliter suum consequi non potest, *l. ult ff. de separat.* Hæc necessaria novatio, quæ fit per judicium, duobus modis fit, vel per litis contestationem, vel per sententiam. Per litis contestationem novatio fit; cum is, cui debitor delegatus est, vel cui mandatæ sunt contra aliquem actiones, contra eum judicio agit, *l.*3. *h. t.* & *l.*11. §.1. *ff. eod.* Per sententiam fit novatio, cum debitor a suo creditore conventus condemnatur; facit enim secura condemnatio actionem pristinam converti in [illegible]ionem judicati. Hinc Justinianus in *l. ult. Cod. de usur. rei jud.* dicit: [illegible] actione novari priorem contractum, & [illegible] modi usuras deberi post sententiam, quam ante ex pristino contractu debeantur: semel enim caussa transiisse videtur in condemnationem, & inde pecunia deberi, *l.*16. §.6. *ff. d. pignorib. & hypoth.*

3 Novatur obligatio non tantum pure contracta, verum & in diem, *l.*5. & *l.*7. §.1. *ff. h. t.* & sub conditione, non ante tamen quam conditio prioris obligationis extiterit, novatio effectum habet: nam ea non eveniente ab initio nulla est, utpote deficiente materia, quam ponit præcedens obligatio. Nec constituta tantum & præsens, verum & futura obligatio novatur, *d. l.*8. §.2.: veluti si a Sejo novandi causa stipuler, quod a Titio stipulatus fuero; eodemque tempore & nascetur & novabitur obligatio.

4 Novare potest quilibet creditor qui sui juris est, aut alius ejus jussu, *l.*20. *ff. h t.*, is quoque cui rectè solvitur, excepto eo si mihi aut Titio stipulatus sim; nam Titius novare non potest, licèt rectè ei solvatur, *l.*10. *ff. h. t.* His qui in nostra potestate sunt rectè interdum solvitur quod crediderunt; novare tamen non est permissum, *l.*16. & 25. *ff. eod.* Hinc cui bonis interdictum est, novare obligationem suam non potest, nisi meliorem conditionem suam fecerit, *l.*3. *ff. eod.*: quo casu non indiget curatoris auctoritate. Idem dicendum de pupillo, qui licèt novare non possit, tutore tamen auctore potest, si hoc pupillo expediat, *d. l.* 20. §. 1. & *l. fin.* §.1. *ff. eod.* Quid de procuratore creditoris? certè si omnium bonorum procurator sit constitutus, libera ei novandi censetur data potestas, *d. l.*2[illegible]. §.1. Alias si ad exigendam tantum pecuniam datus sit, neque novare, neque debitorem non solventem, aut pro qua parte non solvit, liberare poterit, *l.*4. *h. t.*, quia non licet ei contra mandatum quicquam facere, aut ejus fines excedere, *l.*10. *sup. de procur.*

5 Variis autem modis fit novatio obligationis, cum prius debitum transfunditur, aut transfertur in aliam obligationem, cum ex præcedenti caussa ita nova constituitur ut prior perimatur, ut puta interventu novæ personæ creditoris, vel debitoris, aut utriusque, vel mutata caussa debendi, aut facto novo chirographo priori amisso, quamvis nec persona, nec caussa obligationis mutata sit.

6 Quæstio facti erat: an contrahentes id egissent, ut novatio fieret, ut puta correo debendi postea adiecto obligationi pignore, aut fidejussore postea accepto, aucta vel diminuta quantitate debita, conditione, tempore, pœna adjecta, vel detracta; cumque sufficiebat solus novandi animus; isque etiam tacite colligebatur ex circumstantiis, ex præsumtione & conjectura voluntatis contrahentium, *l.* 2. 8. & 9. [illegible] *hoc tit.* Sed cum variæ ea de caussa inciderent de illorum voluntate dubitationes, & in obscuro plerumque positum esset, quam contrahentes mentem habuissent, induxit Justinianus veteris juris emendationem, nec aliter deinceps novationem facta intelligi vult, quam si contrahentes *remiserint priorem obligationem, & hoc expresserint* se ab alia omnino recedere, & novam obligationem constituere, alioqui & manere pristinam & secundam ei accedere; ita ut sit integrum creditori uti qua velit, *l. ult. hoc. tit.*: cujus mentio fit in §. *præterea in fin. Instit. quib. modis tol. obligat.* Non movet quod plura sint juris veteris loca, quæ requirunt, ut exprimatur in stipulatione animus novandi, specialiter *l.*59. *ff. de verb. obl. l.*31. *in fin. hoc tit.*; nam id tribuendum est Triboniano, qui istis locis interposuit ea, quæ postea demum fuere statuta, Ant. Faber *lib.*3. *conjectur. cap.*3.

7 Sicut nihilominus ex Interpretibus recentiores aliqui, qui opinantur, conjecturis, & argumentis necessariis, ac evidentibus jure hodierno induci novationem, cum non intersit verbis, an facto quis voluntatem suam declaret, videaturque satis id expressum, quod ex verosimili contrahentium voluntate resultat, ut insinuat Imp. *in fin. d. l. ult.*: voluntate solum esse, & non lege novandum, etsi non verbis exprimatur. Quasi velit sufficere ut ex natura rei seu caussæ novatio insit; licèt verba extrinsecus non superveniant. Exemplis hanc sententiam confirmat Fachin. *lib.* [illegible] *cont.* [illegible].92., eamque in praxi receptam observat Gail. 2. *obs. cap.*30. *num.*4. Ego tamen puto alienam esse a mente Justiniani, cui non est satis quod de voluntate contrahentium constet; sed oportet ut illi *hoc expresserint* nominatim se secundam pro prima eligere; & proinde quod Imp. ait: voluntate, non lege novationem introduci; non est [illegible], ut sufficiat per conjecturas de voluntate

consti-

constare; quia hoc admisso inania prorsus sunt prædicta verba: multum enim illa differunt, per conjecturas constare de animo novandi, & partes remittere specialiter priorem obligationem, exprimendo se secundam pro prima eligere.

8 Effectus novationis est pristina sublata obligatione novam inducere, ubi & simul accessoria pristinæ obligationis tolluntur, veluti pignora, fidejussores, nisi sint repetita, cursus usurarum sistitur, *l. 4. sup. de fidejuss. l. 18. ff. h. t.* impeditur & pœnæ commissio, *l. 15. ff. h. t.* quod recessum sit a priore obligatione, cui pœna erat subjuncta; & hoc ita in novatione voluntaria procedit, si aliter non sit conventum, *l. un. sup. etiam ob chirogr. pec. pig. retin.*; non etiam in necessaria, quia per eam non tam deteriorem, quam meliorem facit suam conditionem actor, *l. 29. ff. h. t.*

9 Altera rubricæ pars est de *delegationibus*. Est autem delegatio novationis species, cum creditori meo vice mea reum delego, *l. 11. ff. h. t.* Idque fit dupliciter, per stipulationem & litis contestationem. Per stipulationem, putà cum debitor meus creditori meo, vel alii cui jusserim, rem mihi debitam promittit; quorum omnium requiritur consensus, *l. 6. h. t.* Per contestationem fit delegatio, si quis pro reo convento judicium subeat & litem contestetur, non invito actore. Igitur qui cedit actiones suas vel delegat debitorem suum creditori, prius debet jure novationis delegatione facta liberari stipulatione. Quamvis enim, inquit Gordianus, creditori tuo adversus eum solutionis caussa, mandaveris actiones; tamen antequam lis contestetur, vel aliquid ex debito accipiat, vel debitori tuo denunciaverit, exigere a debitore debitam quantitatem non vetaris, & eo modo tui creditoris exactionem contra eum inhibere, *l. 2. & 3. in princ. h. t.*; quia remanet adhuc actio penes mandantem, seu delegantem: neque enim incorporalia, qualia sunt jura, facile a domino separantur, vel non tam facile quam corporalia.

10 Delegatus qui novat, *l. 15. ff. de solut.* Delegari verò potest vel debitor ipsius delegantis, *d. l. 3.* vel non debitor, ut quia delegans ei promisit indemnitatem, *l. 5. h. t.* Delegans quo modo voluntatem suam declarat, parum refert; nam delegare scriptura vel nutu debitorem suum potest, *l. 17. ff. h. t.* At delegatus debitor stipulatione obligare se debet secundo creditori, cui delegatur, *l. 1. h. t.* Cur in hoc necessaria sit stipulatio, non autem in illo: ratio est, quod in illo tantùm sit mandatum, quod nudo fit consensu; in hoc nova promissio est necessaria, quæ jure civili nudo pacto vel consensu non parit obligationem.

11 Delegationem debiti nisi consentiente & stipulanti promittente debitore, jure perfici non posse rescribit Alexander Imp. *in l. 1. h. t.* At quid si creditor creditori suo deleget debitorem: an non hunc saltem poterit invitum delegare? Et placet nec hoc quidem eum posse, *d. l. 6. h. t.* Recte; non est enim delegatio, nisi delegato promittente: nemo autem promittit per stipulationem invitus, & hoc differt delegatio a cessione & venditione actionum, quæ etiam ignorante eo, adversus quem actiones mandantur, contrahi solet, *d. l. 1.* quia nova obligatione hic non implicatur debitor; sed tantummodo veteris obligationis solutionem & exactionem creditor alteri mandat, *l. 3. h. t.*: quod invito etiam debitore fieri potest, isque qui actionem redemit, sive sit personalis, sive realis, suo nomine exercere eam potest, *l. fin. sup. de hered. vel act. vend.*, & eodem jure, ac qui cessit, utitur, demptis privilegiis personalibus, quæ a persona cedentis non transferuntur in cessionarium, ut si pupillus vendat nomina; quia privilegium personæ, non caussæ datur, *l. 33. ff. h. t. l. 42. ff. de admin. tutor.*

12 Quæsitum est: utrum delegatio debeat fieri hodie expressim secundum *l. ult. h. t.* Et magis est quod non; cum *d. l. ult.* se fundet in ambiguitate, quæ olim ex eo oriebatur quod sæpe non constaret de animo contrahentium, an novare vellent; qui quidem animus hac in parte satis indicatur, cum creditori delegatur debitor, qui eidem promittit stipulando se eidem soluturum.

13 Cæterùm delegationis effectus plane idem est qui novationis: est enim delegatio pro justa præstatione, *l. 51. in fin. ff. de peculio*, & solutionis vicem obtinet, *l. 8. §. 3. ff. ad Vell.*, quæ obligatio semel extincta non revivicit, *l. 98. §. 8. ff. de solut.* Nec amplius potest dirigi actio adversus debitorem, qui suum debitorem creditori delegavit, sed adversus delegatum novatione facta, *l. 2. h. t.* Nec quicquam facit quod delegatus postea appareat non solvendo, *d. l. 3. §. 1.*, quia bonum nomen creditor accepisse videtur, qui eo contentus fuit; idque ipsum, quale initio obligationis fuit, secutus est, ut ejus periculo id nomen sit; nisi tamen periculo debitoris ab ejus debitore stipulatus fuerit: tunc enim pecuniæ, quæ a delegato servari non potuit, exactio est salva, *l. 45. §. pen. ff. mand.*

Notandum tamen in delegatione, delegatum a debitore frustra conveniri a creditore chirographario; nisi ille delegatus constituerit se soluturum nomine suo, & ita novaverit: quia creditor debitorem debitoris sui actione personali convenire non potest sine consensu ejus debitoris, qui debitori debet, *l. pen. h. tit.* Quo pertinent juris regulæ: ut non detur actio in personam, nisi adversus eum qui nobis obligatus est, *l. 25. ff. de oblig. & act.*: debitor autem debitoris mei non est mihi obligatus. 14

Est & ille delegationis effectus, quod exceptio, quam poterat deleganti opponere delegatus, cessat in persona creditoris, cui est delegatus, cujusmodi est exceptio doli. Itemque in cæteris similibus exceptionibus, quæ dantur ejus caussa cum quo agitur, uti pacti conventi, rei judicatæ, quod metus caussa, jurisjurandi, *l. 19. ff. h. t.*: rationem ibi hanc subjungit Paulus; quia in privatis contractibus & pactionibus non facile creditor secundus scire potest, quid inter eum qui delegatus est, & delegantem actum sit: aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus videatur. 15

Extenditur id ipsum ad exceptionem, quæ ex Senatusconsulto filiofamil. datur: nam adversus creditorem, cui filiusfamil. delegatus est ab eo, qui mutuam pecuniam contra Senatusconsultum dederat, non utetur exceptione; quia secundus iste creditor scire non potuit qua ex caussa deberet, & quia nihil in ea promissione contra Senatusconsultum fiat, cum secundus creditor pecuniam filiof. non credat, sed quam alii credidit, a filiofamil. sibi reddi stipuletur. Ubi non recte objicietur *l. 7. §. 6. ff. ad S.C. Maced.*, ubi non solùm ei qui stipulatus est, sed & successoribus ejus denegatur actio; cum agatur de eo qui eadem est persona cum creditore, ejusque nomine stipulatur, cum quo non est eadem persona secundus creditor qui sibi, non alii stipulatur. 16

Diversum est in muliere, quæ contra Senatusconsultum Vellejanum pro alio intercessit. Illa namque si delegata sit a creditore suo, se sua exceptione tuebitur contra secundum, *d. l. 19. § diversum*. Etenim apud secundum creditorem videtur intercedere, ideo Senatus ejus intercessionem infirmat, *l. 8. §. 2. ff. ad S.C. Vellej.* Idemque est in minore, qui si circumscriptus promiserit, delegatus se tuebitur exceptione adversus eum cui delegatus, quod duret circumscriptio, *d. l. 10. § Idemque.* Marito quoque priori id tributum: ut si post solutum matrimonium, alii in dotem, cujus est debitor, delegetur a muliere, eatenus dumtaxat, quatenus salva dignitate facere potest, teneatur, *l. 32. ff. sol. matr.*: nam subest idem inconveniens in hac delegatione, quod ante fuit. 17

TITULUS XLIII.

De Solutionibus & Liberationibus.

1 *Continuatio, & quid sit solutio.*
2 *Solvit non tantum is qui debet sed & ejus heres, & procurator nomine debitoris.*
3 *Maritus pro uxore, & vice versa, uxor pro marito solvere non tenetur. Quid de consuetudine?*
4 *Cui fiat solutio & alii quam creditori. Item adjecto, recte solvitur.*
5 *An etiam servo creditoris recte solvatur?*
6 *An creditori creditoris facta solutio inducat ipso jure liberationem?*
7 *Reo criminis num solvi possit?*
8 *An aliud solvi possit, quam quod creditori debetur?*
9 *Lucrum ex re soluta factum a creditore non avocatur. Nec fundus in solutum datus repetitur post meliorationem.*
10 *An creditori invito solvi possit debitum per partes?*
11 *Quid si integrum debitum recepisse caverit, nec id acceperit nisi pro parte?*
12 *Solutio facienda modo & loco convento, nisi ex justa caussa alio loco solvatur.*
13 *Solutio ante diem adjectum an fieri possit?*
14 *Quomodo solutio probetur.*
15 *Chirographi redditio, vel possessio, vel cancellatio quid operetur?*

16 Item

16 *Item Chirographo reddito cum subscriptione procuratoris, quod nihil creditoribus debeatur.*
17 *Effectus solutionis est, quod per eam tollatur obligatio, nec amplius suscitetur.*
18 *Non revocatur quod semel solutum, nisi a minore læso, vel majore decepto ultra dimidium.*
19 *Quid juris si debitor ex diversis caussis tenebatur?*

1 POsteaquam tractatum est de novatione, qui est modus transferendæ obligationis, superest ut de ea omnino tollenda dicamus. Tollitur, cum debitor liberatur, ut solutione, acceptilatione & aliis modis, *Instit. quib. mod. tol. obl.*

Solutio est naturalis præstatio ejus quod debetur, sive pecunia debeatur, sive alia res, sive etiam factum. Eaque speciatim solutio est; generatim autem solutio pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam, *l. 49. ff. h. t.* In qua spectamus quis, cui recte solvat, quid & quantum solvendum sit: quomodo, quo loco, quo tempore solutio fieri debeat: tum etiam quis solutionis sit effectus.

2 Regulariter debitor ipse debita quæ contraxit solvere tenetur: eo autem defuncto solvendi necessitas incumbit debitoris heredi, ut qui in omne jus defuncti succedit. Et quidem in arbitrio est heredis primo venienti creditori solvere, & reliqui creditores sibi imputare debent, quod ipsi non vigilarint; nec ab alio concreditore suo solutum repetere possunt, *l. 22. §. & si præfatam Cod. de jure delib.* Item pro debitore rectè solvit procurator vel alius quivis, modò non suo sed debitoris nomine solvat. Nam a quocumque debitum solvatur, etiam invito & inscio debitore contingit liberatio, *l. 17. h. t.*, cui cavetur magis quam obligationi, *l. 47. ff. de obl. & act.* ut non obstet juris regula, qua dicitur: invito beneficium non dari, *l. invito 69. ff. de reg. jur.* quia hoc beneficium liberationis non tam pendet ex voluntate liberati, quam ex voluntate creditoris, cum quo magis quam cum debitore negotium gestum esse videtur, utpote qui distrahere possit nomen seu obligationem invito debitore, *l. 3. sup. de her. & act. vend.* Attamen nulla huic pro alio invito solutionem offerenti actio competit adversus extraneum creditorem, qua eum possit cogere, ut sibi jus obligationis cedat, quod adversus debitorem habet, nisi jus illud sive nomen a creditore emerit, *l. 5. h. t.* Alia est caussa procuratoris omnium bonorum, qui mandati actionem habet, quamvis dominus solutionem ratam non habeat, *l. 87. ff. h. tit.* Si tamen procurator meus pecuniam meam, quam pro me, ut creditori meo pro me solvere acceperat, non nomine meo sed suo potius dederit, ea solutione non liberor, *l. 17. ff. h. tit.* Rectè igitur in *d. l.* 5. dicitur nomine debitoris: nam alioqui solutio eum non liberaret, & posset, qui suo nomine solvit, quasi ipse deberet, solutum repetere, quod non posset, si pro debitore solvisset, *l. 8. 19. §. 1. & 44. ff. de condict. indeb.* Præterea ut solutio liberationem inducat, facienda est ab eo qui licentiam habet res suas administrandi & distrahendi: quam non habet pupillus, furiosus, prodigus, qui si solverint fortè, solutum vindicari posse palam est, *l. 14. in fin. & l. 15. ff. h. t.* Servus, cui peculium est concessum, rectè solvit, cum & recte mutuum det, ex tacita concessione sui domini, *l. 32. & 35. ff. eod.*

3 Cæterùm uxor maritu, aut maritus pro uxore non tenetur debita exsolvere, *tit. C. ne uxor mar.*, etiamsi contracta sint alimentorum caussa, Gravæus *l. 2. pact. obs. 90.* De consuetudine verò receptum videmus, quod uxor mariti, & maritus uxoris debita solvere teneatur, ut observat Gail. 2. *pract. obs. 90.*, maximè ubi uterque communem negotiationem: maritus pecuniam, vel merces non accepit vel comparavit; sed ad suam tantum utilitatem contraxit, quod tunc uxor pro marito non teneatur, quia creditum in communem negotiationem versum non est, *l. 82. ff. pro socio.*

4 Creditori ipsi, utique majori & sanæ mentis rectè solvitur, & cui creditor hoc nominatim mandaverit; uti etiam vero procuratori, cui res omnes administrandæ mandatæ sunt: administrationis enim verbo, tacite exactio pecuniæ concessa videtur. Solent quandoque alii solutionis gratia, in contractibus adjici, creditori: quod accidit cum creditor sibi, aut Titio solvi sive dari stipulatur, & huic adjecto ratò solvi potest; atque cum illi solvitur, ipsi creditori solvi intelligitur, *l. 12. ff. h. t. & l. 7. §. 1. ff. de constit. pec.* adeò ut per talem solutionem debitor ipso jure liberetur, *§. si quis alii Inst. de inut. stipul.* Verùm cum dico procuratori recte solvi, hoc intelligendum quamdiu ejus mandatum durat: eo verò vel per revocationem, vel per mortem domini finito, ipsi amplius solvi non potest. Interdum tamen & non procuratori rectè solvitur, si factam ei solutionem dominus ratam habuerit, *l. 12. h. t. & l. 13. ff. eod.* Quod obtinet in debitore mulieris, qui marito rectè solvit, dummodo illa major ætate consenserit & solutionem factam fecerit, *l. 12. h. t.* Solvi quoque potest tutori vel ei qui pro tutore negotia gerit. Ipsis verò pupillis, & adolescentibus non rectè solvitur sine auctoritate tutoris vel curatoris, *l. 14. §. 1. l. 28. & l. 49. ff. h. t.*

Nihil quoque interest: utrum creditori mutuam pecuniam debitor solverit; an ex ejus voluntate servo numeravit, *l. 4. in princ. h. t.*: nam debitor ei solvens omninò liberatur. Idem dicendum si servo actori solverit, idest ei qui mutuis pecuniis dandis & exigendis a domino præpositus est, *l. 19. h. t.* Quin etiam si ab eo servo liberam peculii administrationem habente, mutuam pecuniam acceperit, eamque debitor exsolverit, priusquam ademtum peculium cognosceret, ea solutione liberatus est, *l. 3. h. t.*: videtur enim voluntate domini, qui cum servo contrahit, ab eo accipere & ei solvere *l. 35. ff. h. t.* Sed quid si post jussum, sed ante solutionem mortuus fuerit dominus? interest sanè utrumne sciverit mortem debitor, an ignoraverit: nam hoc casu solvens liberabitur; illo non item, *l. 18. & 32. & d. l. 35. ff. h. t.* Planè si mortuus sit dominus priusquam instrumentum redderet, solutione debitor liberatur, *l. 4. h. t.* ita ut chirographum sive instrumentum amplius nec defuncto ejusve heredibus prosit, nec debitori noceat, *d. l. 19. h. t.*; cum illud tantùm contineat obligationem debitoris, quam constat jam sublatam esse solutione. Ea namque tollitur obligatio ipso jure, & sequitur liberatio. 5

Sed dubitatur: utrum creditori creditoris facta solutio inducat liberationem ipso jure; an ope exceptionis? Distinguo: nam aut fuit caussa solvendi creditori mei creditoris, & si eadem fuerit caussa obligationis, solutione contigerit & debitoris & creditoris liberatio ipso jure, ut in specie *l. 36. ff. de negot. gest. & l. 11. §. 5. ff. de pign. act.* Aut non fuit caussa; res tamen versa est in utilitatem creditoris, & continget liberatio tantùm per opem exceptionis, *l. 6. ff. de doli mali & met. except.* Cum enim in ejus commodum versa sit solutio, licèt absque mandato & sine caussa, malè tamen iteratò petit quod jam habet. Quod si non interfuerit creditoris solvi suo creditori pecuniam debitam, ut quia exceptione tutus erat, aut retentionem compensationemve salvam habebat, nulla continget liberatio, Gloss. *in l. 43. ff. de negot. gest.* 6

Reo criminis postulato, nihil prohibet rectè pecuniam a debitore solvi, alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt, *l. 41. ff. h. t.*, nisi reus fuga se subduxerit, & bona ejus interim annotata sint & sequestro commissa, *l. fin. §. fin. ff. de requir. reis*, vel perduellionis crimine sit incusatus: quo casu suorum bonorum liberam, crimine ipso commisso, non habet dispositionem, *l. fi. C. ad. L. Jul. Maj.* In aliis contra, in quibus & ipse reus alii libere solvere potest, *l. 42. ff. h. t.* si non in fraudem Fisci id faciat. 7

Videamus nunc quid & quantum solvendum sit. Solvere autem debitor tenetur id quod debet, & non aliud, sive res sive factum fuerit. Nam alia res pro alia, nec aliud factum pro alio solvi potest, *l. 7. & l. 20. h. t.* nisi consentienti creditori, *l. 16. h. t.*: invito enim non est auferendum jus ad rem, quæ erat in obligatione, *l. 2. §. mutui ff. de reb. cred.* Interdum tamen etiam nolenti loco rei solvitur ejus æstimatio; aut quia necessitas cogat, veluti cùm res quæ debita est, præstari nequit, quoniam periit; aut quia res sit aliena, quæ a domino absque magno incommodo redimi nequeat, *Auth. hoc nisi h. t.* Inde inferunt pragmatici, pro re fungibili veluti vino, oleo vel frumento, creditorem teneri accipere pecuniam, quando debitor frumentum vel vinum non habet, nec sine magna difficultate habere potest, modo probet se adhibita diligentia frumentum vel vinum promissum comparare non potuisse, Joan. Koeppe *decis. q. 15. num. 10.*: tunc quippe necessitas, aut inopia debitoris facit, ut creditor aliud acceptet, si velit sibi satisfieri, aut nisi eam potestatem habeat sibi concessam debitor a lege uti in noxalibus, *l. 6. §. 1. ff. de re jud.* Aut nisi certæ speciei nummos debeat, quos in alia specie cogitur creditor accipere, si inde damnum passurus non sit, *l. 99. ff. h. t.*; de qua plenius egi sup. *si certum pet.* & 8

multis agit Ant. Faber *in suo C. h. t. definit. 27. 41. & 99.*
Item excipitur solutio, si volente creditore facta sit; ut
quia ab initio convenit, ut res alia solvi posset, quam
quæ in obligatione est, *d. l. 17. & l. 115. in fin. ff. de verb.
oblig.*: licet enim cuique jus suum remittere.

9 Hinc pro pecunia, quam debitor mutuo accepit, bona
immobilia, putà fundum quem habet meliorem, cre-
ditori suo offerre potest, ita ut offerendo, eundemque
præstando liberetur, *d. Auth. hoc nisi*; modo, ut dixi,
probet debitor, se facultatem non habere in pecunia
numerata solvendi. At quid, si creditor fundum sibi
solutum multò meliorem fecerit; sive etiam vendiderit
multo pluris, quam debebatur: sanè hanc industriam, atque
hunc eventum ipsi creditori prodesse debere, non debi-
tori, optimè rescriptum est in *l. pen. h. t.*; quia si res so-
luta periret, creditori eidemque domino suo periret: hoc
autem secundum naturam est, commoda cujusque rei
eum sequi, quem sequuntur incommoda, *l. 10. ff. de reg. jur.*

10 Quæritur: an creditori invito solvi possit per partes?
Et non potest, nisi ita sit conventum, quia solutio par-
tium non minima solet habere incommoda, *l. 3. ff. famil.
ercisc.*, veluti si quis pecuniam, pro qua reditum debet sol-
vere; per partes velit, quia hic non eadem est commo-
ditas creditori, alium similem reditum comparandi,
cum tota summa simul & semel non numeratur. Facit
l. 41. §. 1. ff. de usur. ubi debitor qui minorem pecuniæ
summam quam debebat, obligavit; nihilominus ad
usuras consignatæ pecuniæ tenetur. Etenim manife-
stum est, debitorem liberari obsignatione pecuniæ sole-
mniter facta; dummodo tamen *totius debitæ pecuniæ* fiat
oblatio, ut dicitur *in l. 9. h. tit.* Non obstat text. in *l. 21.
ff. de reb. cred.* cum agat, ut aliqui volunt, de debito
partim liquido, partim illiquido, ut patet ex verbis: *&
reliqua persequi*, quæ videlicet non erant liquida. Po-
test etiam dici, *d. l. 21.* non velle ipso jure cogi posse cre-
ditorem accipere partem, sed humaniùs esse (ita exi-
gentibus caussæ circumstantiis) ut per Prætorem com-
pellatur accipere id quod offertur, cum ad officium ejus
pertineat lites diminuere, Fachinæus *l. 10. contr. cap. 59.*

11 Porro si cum tantùm partem debitæ quantitatis credi-
tor acceperit, apocham nihilominus dederit, quasi to-
tum debitum accepisset, non prohibetur residuum pe-
tere, quoniam apocha vim acceptilationis non habet,
l. 6. h. t.; nisi de eo quod non accepit, debitorem liberave-
rit, pacto transactionis donationisve caussa interposito,
d. l. 8. & l. 21. h. t.: tunc enim residuum exigenti obstabit
istius pacti exceptio. Contra tamen audietur creditor,
si parte debiti accepta, probet se falso scripsisse quod u-
niversum debitum receperit: figmento, inquit Imp., ve-
ritatis extingui non potuit obligatio, *l. 13. h. t.*, quasi
diceret: falsa apocha non proderit debitori, sed ab eo
residuum peti potest. Idemque est, si spe futuræ numera-
tionis quis scripserit se pecuniam accepisse, quam re-
vera non accepit, *d. l. 21.*; aut in litteris confessus sit,
totum se jam debitum recepisse, quod ne quidem post-
ea accepit: tota namque petitio debiti salva manet,
nihilque apochæ, vel scripturæ legitimam exactionem
impedire possunt, cum illæ non habeant vim accepti-
lationis, *l. 23. h. t.*

12 Sequitur de modo, loco & tempore solutionis. Mo-
dus & forma solutionis est ipsa naturalis, idest, realis
præstatio debiti: ut cum debitor in conspectu creditoris
rem ipsam debitam ejus esse facit, & potestati subjicit,
l. 49. & pen. ff. h. t., atque in eo differt solutio a ceteris
modis dissolvendæ obligationis, de quibus mox dicemus.

13 Solutio ex lege obligationis facienda est *in loco con-
gruo*, quod placuit *l. 9. h. t.*; aliàs non continget liberatio,
stipulatore invito: est enim eo loco debitum, jurisque
dictat ratio solutionem debere esse conformem obliga-
tioni, *l. 9. §. 9. ff. de eo quod certo loco*. Excipe nisi justa
subsit caussa, cur alio loco, quam convento debitum
solvatur; veluti si ad illum locum tutò accedi propter
bellum vel pestem non posit *l. 8. h. t.*

14 Item fieri debet solutio *dicto die*, non ulteriori; imò
nec ante diem constitutam debitor tenetur solvere: po-
test tamen si velit, cùm dies sit adjectus in gratiam il-
lius, qui potest juri suo renuntiare; & cùm continuò
sit orta obligatio, quid ni continuò dissolvitur? nisi
aliud obstet, ut puta appareat creditoris quoque caussa
diem esse adjectum; tunc enim eo invito per debitorem
non poterit anticipari solutio, *l. 70. & l. 98. §. 4. ff. h.
t. l. 17. ff. de reg. jur.*

15 Porrò si dubitetur: an solutum sit, necne; creditor
probare non tenetur obligationem durare, sed debitori
asseveranti solutum esse, onus probationis incumbit, *l.
ult. h. t.* Probatur autem non solùm testibus, sed & con-
jecturis, veluti si chirographum debitori redditum sit,
l. 2. ff. de pact. Nisi creditor contra voluntatem suam ad
eum pervenisse chirographum doceat, *l. 15. h. t.*, vel
alio modo constet & probetur non esse solutum. Est 16
tamen præsumptio juris urgentissima pro debitore, qui
profert chirographum acceptæ pecuniæ mutuæ, quam-
vis majorem fidem faciat, & rei gestæ probationem con-
tineat instrumentum solutæ pecuniæ, *l. 14. h. t.* Refert:
an chirographum cancellatum sit; nam illud licèt præ-
sumptionem inducat solutum fuisse debitum, non ta-
men excludit probationem contrariam creditoris, *l. 24.
ff. de probat.* Quemadmodum solutionem probanti debi-
tori nihil obest inductum vel cancellatum fuerit, *l. 22.
h. t.*: probata enim solutione instrumentum obligationis
redditur inane; itemque chirographum quod integrum
remansit penes creditorem, *l. 19. h. t.* Videatur Ant. Fa-
ber *Cod. h. t. definit. 28.*

Ceterum si heres procuratoris chirographa obligatio- 17
num, quas in rem domini contraxit, ei reddiderit,
cum subscriptione procuratoris significante: *quod nihil
creditoribus debeatur*, non nullius quæstio: utrum domi-
ni, an procuratoris pecunia creditoribus satisfactum sit;
& ideò non prohibetur illius heres, probando solutio-
nem ex sua pecunia processisse, eam repetere, *l. 18. h. t.*:
generalis ista locutio: creditoribus nihil deberi: non ad
alia pertinet, quam ad ea de quibus prius specialiter
actum est, *l. 31. sup. de transact.*: in chirographis autem, in
quibus erat hæc subscriptio, non agebatur de persona lo-
quentis sive procuratoris; sed de creditoribus, ad quos
chirographa pertinebant.

Postremò declarantur effectus solutionis, inter quos 18
est, quod debitor per solutionem liberetur ipso jure ab
obligatione, *Inst. quib. mod. tol. obl. in pr.*, orta videlicet
ex ea caussa ex qua solvit: neque creditore ante reddi-
tum debitori chirographum moriente, obligatio exsus-
citatur, *l. 4. §. 1. h. tit.*; neque si chirographum manserit
penes creditorem post solutionem, *l. 22. h. tit.* Quo fit,
ut debitor solutione facta & probata, possit chirogra-
phum a creditore repetere actione ad exhibendum, &
postea vindicare vel condicere juxta *l. ult. h. t.*

Alter effectus est, quod solutione rei dominium trans- 19
fertur in creditorem; si videlicet debitor sit dominus,
alioquin transfertur usucapiendi conditio. Eodem per-
tinet, quod non possit ejus heres, quod solutum est, revo-
care, licèt pro debito mancipia dederit, sive rem aliam
pro alia, *l. 10. h. t.*; dummodo solvens major fuerit 25.
annis: nam si minor aliud pro alio solverit, nihil alie-
nat si res immobilis soluta est: aut si ex decreto Magi-
stratus, vel auctoritate curatoris solvit & læsus est,
consequitur beneficio ætatis in integrum restitutionem,
l. 44. ff. de minoribus. Planè quoniam emtioni compa-
ratur datio in solutum, *l. 4. infr. de evict.*, si major ætate
debitor in solutum dederit remque in duplum exce-
dat quantitatem debitam, poterit agere ex *l. 2. sup. de
resc. vend.* Itemque si erravit in quantitatem debiti; velu-
ti cùm falso existimaret se debere mille, cùm tantùm
deberet centum, & dedit in solutum fundum, qui mil-
le valet, certè illum condicere poterit: secùs est si in
æstimatione fundi erraverit, quia tunc tantùm super-
fluum pretii poterit repetere, salva datione in solutum,
l. ult. §. 4. C. de jur. dom. imp. ibi Bart. Item Castr. A-
lex. & alii ad *l. 26. §. 4. ff. de cond. indeb.*

Quod si ex diversis caussis debitor quis sit, tum ea tan- 20
tùm obligatio tollitur, in quam expressit debitum solu-
tum. Est enim in arbitrio solventis dicere, quod po-
tius debitum voluerit solutum. Quod si debitor id non
dixit, in quam caussam solutum vellet; tunc in arbi-
trio creditoris accipientis est, in re præsente constitue-
re, cui potius debitu acceptum ferat, *l. 1. h. t.* Si vero
solutionis tempore neuter expresserit voluntatem
suam, idest in quam caussam solutum, vel acceptum
debitum vellet; dispiciendum erit: an inter plures caus-
sas aliqua sit, ex qua debitor jam compelli ad solven-
dum possit, ex quibus vero non possit: quales sunt in
diem, & conditionales obligationes: item obligatio
mere naturalis. Nam hoc casu ex illa, non ex his so-
lutum creditor accepto ferre jubetur *l. 3. l. 103. ff. h.
t.* Quod si debitor ex omnibus caussis jam compelli ad
solvendum possit, multum refert: utrum de pluribus
summis principalibus agatur; an vero de sorte & usu-
ris. Si de pluribus summis principalibus agatur, hæc
definitio certi juris tenenda est: non posse creditorem

po-

postea constituere in quam summam acceptum ferat, quod solutum est, nisi in duriorem & graviorem. Gravior & durior caussa est, quæ ex famosa caussa debetur; mox ejus quæ pœnam continet; deinde quæ sub hypotheca vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habetur ex propria, quam aliena obligatione, idest, ex fidejussione. His cessantibus, si par sit caussa debitorum, antiquiori contractui adscribenda est solutio: superfluum ordini secundo vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum, *l. cùm ex 97. ff. h. t.* Quod si par & dierum & contractum caussa sit, ex omnibus summis pro portione videbitur solutum, *l. 8. ff. h. t.* Disparem autem caussam debiti non facit major vel minor summa, sed caussa ex qua debetur res, *l. si in duabus 104. ff. de reg. jur.* Porrò si de sorte & usuris agatur, ex quibus sortis obligatio principalis est, usurarum accessoria. Hinc si quid solutum sit, quod ad utramque caussam non sufficiat, neutro exprimente suam voluntatem; tunc prius id, quod solvitur in usuras, deinde in sortem accepto ferri debet; proindeque in eam caussam in quam accepto ferri creditori expedit, non debitori, *d. l. 1. h. t.*; si quidem sorte soluta, usurarum accessoria tollatur obligatio, *l. 26. in princ. C. de usur.*; si amplius solutum sit, quam in usuras acceptum feratur; quod superest, in sortem cedit, *l. 5. ult. ff. h. t.*

21 Secunda tit. pars est *de liberationibus*, quarum variæ caussæ exponuntur. I. *Solutio* de qua dictum fuit. II. *Oblatio* rei debitæ, non ea quæ verbalis tantùm, quæ fit quando debitor dicit se paratum solvere; sed & realis, quando rem ipsam repræsentans paratus est de manu in manum tradere, & nolente accipere creditore, eam obsignat & deponit, *l. 9. h. tit.* Obsignatio & depositio ista solemniter facta apud Magistratum, vel ejusmodi loco tuto, vim habet solutionis, ut mox liberet plenè debitorem, quamdiu is rem ad se non receperit, & sistere facit cursum usurarum, ut dixi suprà *de usur. n. 30.* III. *Confusio* idem operatur quod solutio: nempè cùm jus duarum personarum (quas in obligatione distinctas esse oportet) in unam eamdemque personam devenit; veluti si creditor debitori, aut debitor creditori, aut tertius utrique successerit, *l. 75. ff. h. t.*, quia res ad eum casum devenit, e quo inchoari nequit. Eo pertinet Alexandri Imp. rescriptum liberari fidejussores, quoties Fiscus tam debitori, quàm creditori succedit; licèt diversarum sint stationum debitor & creditor, *l. 2. h. t.* Habet enim Fiscus varias stationes, sive mansiones, in quibus Procurator Fisci rationalis Cæsaris ad ministros suos habet, *l. 1.* suprà *de compens.* IV. *Compensatio* debitorem quoque ipso jure liberat, & vim solutionis habet, *l. 7. h. t.*; cùm sit debiti & crediti mutua contributio. In alia significatione accipitur in *l. 20. h. t.* nimirum cùm aliud pro alio solvitur, & ita res cum re debita compensantur, ut & in *l. 6.* suprà *de rei vend.* V. *Restitutio* chirographi e creditore facta debitori, eum liberat ab obligatione, quæ tamen non tam ipso jure tollitur, quàm potius inducitur tacitum pactum de non petendo, ex quo datur debitori exceptio, *l. 2. §. 1. ff. de pact.* Cæterùm debitori redditum chirographum contra voluntatem creditoris, ei non nocere certum est, per *l. 15. h. t.* VI. *Pacto* expresso tollitur omnino ea obligatio, quæ consensu contrahitur: quod si aliter fuerit contracta, naturalis dumtaxàt perimitur obligatio, *l. 95. §. 4. ff. h. t.* eadem est jurisjurandi ratio. VII. *Interitu* rei liberatur debitor; nimirum cùm absque ejus culpa res in rebus humanis esse desiit, *l. pen. h. t.* At cùm duæ res sub alternatione promittuntur, perempta una, nihilominus altera peti potest, *d. l. 95. in princip.*

TITULUS XLIV.

De Acceptilationibus.

1 *Acceptilatio quid & quomodo fiat?*
2 *Accepto ferre quæ personæ possint, vel non possint?*
3 *Effectus acceptilationis.*
4 *Acceptilatione tollitur ipso jure obligatio verbis contracta.*
5 *An aliæ obligationes tolli acceptilatione possint.*

1 OBligatio etiam per acceptilationem tollitur ipso jure. *Est autem acceptilatio imaginaria solutio*, habens scilicet imaginem veræ & naturalis solutionis ex vi & potestate legis, vel: *Acceptilatio est liberatio per mutuam interrogationem, quâ utriusque contingit ab eodem nexu absolutio*, *l. 1. ff. h. t. & §. 1. Instit. quib. mod. toll. obl.* Acceptum ferre est confiteri accepisse, quod non accepimus. Veluti cùm creditor, cui quid solemnibus verbis promissum est, rogatus a promissore: an *quod ei promisit, habeat acceptum; respondet se habere acceptum*, liberandi ejus caussa. Non refert quo idiomate fiat, modo responsio interrogationi congruat, *l. 6. & 8. §. ult. h. t.* fieri autem in diem, neque sub conditione potest, *l. 4. & 5. ff. eod.* Quod adeò verum est, ut die interjecta, vel conditione tacita non vitietur juxta *l. 77. ff. de reg. jur.* Nam sive defecerit, sive eventum conditio tacita sortita fuerit, semper ipso actu liberatio contingit; quæ liberatio impediri videtur aliqua conditione expressè addita.

Personæ, per quas confici acceptilatio potest, sunt creditor cui debetur, & debitor qui debet. Cùm enim sit quædam verborum conceptio, nemo stipulatione alteri quærere regulari jure potest, *l. 38. §. alteri ff. de verb. oblig.* Per procuratorem itaque nec liberari, nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato potest, *l. 3. ff. h. t.*; sed nec is, nec tutor, nec curator furiosi, vel prodigi acceptum ferre possunt; nisi prius novarint obligationem & in suam personam transtulerint, *l. 13. ff. h. t.*: servus quoque nec jussu domini acceptum ferre potest, videlicèt quod domino debetur, nisi prius sibi stipuletur & novet. Potest tamen servus liberare dominum, & filius patrem a debito quod debent, rogando per acceptilationem, quia hæc liberatio est species acquisitionis, *l. 22. & l. 11. ff. h. t.* Porrò ex constitutione Antonini constat pupillum liberare suum debitorem non posse, nisi tutoris auctoritate interveniente & solemnibus verbis, in *l. 1. h. t.* At verò pupillum per acceptilationem, etiam sine tutoris actoritate liberari posse placuit, *l. 2. ff. eod.* 2

Effectus acceptilationis est, quod per eam ipso jure liberetur debitor; ita ut nulla ampliùs agendi via supersit creditori, ut declaratur *in d. l. 2.* Idemque in *l. 3. h. t.* cum hac exceptione, nisi justa sit caussa in integrum restitutionis. Præterea notandum nihil referre, an pecunia fuerit soluta nec ne: nam & donationis caussa potest fieri acceptilatio, *d. l. 2.* * Cæterum non quælibet tollitur obligatio per acceptilationem, sed quæ verbis est contracta; cùm nihil tam sit naturale, quam unumquodque eo genere dissolvi, quo colligatum est; *d. §. 1. inst. d. t. l. 35. ff. de reg. jur.* Quare si accepto feratur ei, qui re obligatus est, exceptione pacti vel doli mali se tueri poterit, *l. 19. ff. h. t.* At verò si accepto feratur ei, qui solo consensu est obligatus, ipso jure obligatio tollitur, non vi acceptilationis, sed conventionis; quia hujusmodi obligationes, quæ consensu contrahuntur, contrario consensu tolluntur, *l. ult. ff. h. t. d. l. 45.* 3 4

An non ergo aliæ obligationes tolli acceptilatione possunt? Possunt quidem: sed hac cautela; si id quod ex alia caussa debetur, interveniente novatione, deducatur in stipulatum, & per acceptilationem dissolvatur. Hinc est quod novationis fiat mentio in hac stipulatione interponenda in *l. 2. h. t.* Atque in hanc rem recepta est formula Aquilianæ stipulationis, v. g.: *Quidquid te mihi ex caussa mutui, aut ex vendito debere constat, dare spondes? spondeo.* Jam quod ex caussa mutui aut venditi debitum erat, debetur ex stipulatione; & proinde tolli per acceptilationem poterit, debitore interrogante: *Quod tibi debeo, acceptum fers*, & creditore respondente: *Acceptum fero*: hujus Aquiliæ stipulationis formulæ meminit *l. ult. h. t.*, ejusque usus magnus est in transactionibus, *l. 3. 4. 15. & 40.* supra *de transaction.* 5

TITULUS XLV.

De Evictionibus.

1 *Continuatio. Evicta res quando vere dicatur.*
2 *Venditor, quia evictione obligatus est, non agit; nec ejus successor. Quid si venditor rem evincit?*
3 *An fidejussor venditoris rem evincere possit? & quid de ejus herede?*
4 *Præter venditorem & ejus heredem, tenetur de evictione procurator, fidejussor, & is qui in solutum dedit.*
5 *Pignoribus ex caussa judicati distractis evictis, tenetur de evictione debitor.*
6 *Tenetur & qui ex caussa permutationis rem dedit, aut divisit rem communem.*
7 *An evictio locum habeat in venditore hereditatis?*
8 *An teneatur de evictione venditor propter agnatum retrahentem rem jure proximitatis?*
9 *An donator teneatur de evictione?*

10 *Utrum sit locus evictioni in re legata, vel in dotem data?*
11 *Quæ actio de evictione competat emtori.*
12 *A quo sumptus in re possessam factos recuperet.*
13 *An pretium reddendum quod fuit tempore evictionis, an contractus?*
14 *Quid consequatur emtor actione ex stipulatione simpli aut dupla?*
15 *Quæ præterea remedia emtori, cui res evicta est, competunt.*
16 *Interesse in materia evictionis, an duplum possit excedere?*
17 *Si pars evincatur: utrum interesse tantum præstari debeat pro rata partis evictæ?*
18 *Fundo pro parte indivisa evicto, regressus datur pro quantitate partis evictæ. At pro parte divisa datur pro bonitate loci.*
19 *In quibus caussis non competat evictio, si res, quam constat esse alienam, nedum sit evicta. Excipiuntur tres casus.*
20 *Actio ob evictionem non ante cessat, quam res sit evicta; ideo nulla præscriptione excluditur.*
21 *Quid si res nondum evicta pereat?*
22 *Utrum præstetur evictio, si quid ex finibus demonstratis evincatur?*
23 *Si pactus sit venditor ne evictionis periculum præstet;*
24 *Quid si emtor rem alienam sciens emerit? non præsumitur scire alienam ex eo quod stipulatur.*
25 *An emtor rei alienæ sciens, ea evicta, pretium repetere queat?*
19 *Quid si nominatim stipulatus sit de evictione?*
27 *Quibus casibus ob culpam emtoris cesset evictio?*
28 *Cessat evictio si emtor non denuntiaverit venditori litem motam, nisi notorie venditoris caussa sit injusta.*
29 *Denuntiatio requiritur, licet venditor sciat litem sibi se motam.*
30 *Defendente venditore, si res evicta sit, utrum emtor possit iterum de eadem re agere ex persona venditoris?*
31 *Sententia lata contra emtorem in caussa evictionis, an ei sit regressus contra venditorem?*
32 *Si emtor in lite obtinuit, utrum recuperet a venditore sumptus, quos fecit in litem?*
33 *Quibus fieri debeat denuntiatio litis?*
34 *Quomodo facienda, & cur simplex denuntiatio sufficiat?*
35 *Quando facienda?*
36 *Quonam in foro debeat venditor defendere emtorem?*
37 *Quid si sit clericus, an cogetur sequi forum emtoris?*
38 *Referuntur casus alii, quibus ob culpam emtoris cesset evictio.*
39 *Item si per injuriam Judicis victus sit, & non appellaverit a sententia.*

1 CUm de evictione pleromque caveatur per stipulationem duplæ, vel simplæ, non incongruè de ea hoc loco tractatur. Est autem *Evictio* rei nostræ, quam adversarius legitimo titulo acquisivit, per Judicem facta recuperatio. Evicta tunc res censetur, si ita amittatur, ut eam emtori habere non liceat, & spes habendi sit abscissa, *l. 34. §. 1. & l. seq. ff. h. tit.* Quod enim evincitur, in bonis nostris non est, *l. 190. ff. de reg. jur.* siquidem res aliena vendita sine consensu domini, per dominum emtori auferri potest, *l. 28. ff. contr. emt.* Nisi postea dominus ratam habuerit alienationem.

2 Vel nisi re, quæ aliena vendita est, perveniat in dominium venditoris: quo casu firmatur venditio, neque potest eamdem tamquam alienam venditam ab emtore petere. Quia nemini dubium est vindicantem venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse submoveri, quamvis alio jure dominium quæsierit; improbe enim a se distractam evincere conatur; cum ejus intentionem per exceptionem elidere emtori integrum sit, nisi malit, re ablata, ex caussa stipulationis duplum consequi, *l. 17. ff. hoc tit.* Quamobrem hinc constat venditorem evincere rem non posse, nec etiam ejus heredem, eo nomine quo heres sit, *l. 14. hoc tit.* quia cogitur præstare factum defuncti, *l. 24. supr. de rei vind.*: proinde si emtor venditori evincenti non opposuerit exceptionem, sed passus sit rem evinci, salva nihilominus ipsi est actio ex stipulatu, vel ex emto contra venditorem vel ejus heredem, *l. 18. ff. hoc tit.* ubi Costalius: nec enim novum est ut qui succubuit in lite per modum exceptionis, possit etiam regredi per modum actionis.

Idem ferè dicendum in persona fidejussoris venditoris, qui non potest rem evincere, *l. 11. hoc tit.*, quia per fidejussionem de evictione se obligavit: dolo quippe facit, qui petit quod statim restituturus est: non obstat *l. ult. hoc tit.*, quæ non loquitur de fidejussore, sed de ipsius herede, qui ex sua persona vindicare non impeditur rem, pro qua defunctus intervenit salva tamen & contra hunc actione evictionis, ex jam dicta ratione, *d. l. ult.* Facit in hanc rem, quod fidejussor tantum compellatur ratione præstiti consensus in rem vendendam, quo sibi præjudicat & illi qui ex jure ejus scilicet hereditario velit rem vindicare: non etiam proprio jure quo heredi permissum est, vindicare rem suam potest; quia consensus fidejussoris defuncti hunc casum non inclusit, ut asserit Barbosa *ad l. Lucius n. 26. ff. solut. matrim.* Videamus igitur qui teneantur de evictione. 3

Tenetur itaque de evictione venditor & ejus heres, *l. 9. & 18. h. t.* quocumque gradu constitutus, *l. 23. in princ. h. t.* Quod autem venditor teneatur, ratio est, quia rei venditæ possessionem debebat emtori tradere; non videtur autem res tradita, si alius eam avocet atque evincat, *l. 4. & l. 11. §. 8. ff. de act. emt.* Quid si rem vendiderit alieno nomine tamquam procurator? Et certè, si privato nomine contraxerit, obstrictus est ad evictionem, quia privatam ejus fidem emtor secutus est, forte non contracturus si putasset sibi negotium fore cum domino. At vero si procuratorio nomine contraxerit, non tenetur, sed tantum debet mandati sui fidem facere; secutus enim est emtor fidem domini, non procuratoris; & ideo agendum erit cum domino utili actione, ad exemplum institoriæ actionis, *l. 13. §. 25. de action. emt.* Item fidejussor a venditore datus, & omnis venditori similis conveniri actionis nomine potest, *l. 7. h. t.* Quin & fidejussor a venditore simpliciter datus, in omnem caussam evictionis datus intelligitur, nisi aliud actum appareat, *l. 39. ff. de pact.* Planè si antiquior creditor evicerit pignus a posteriore creditore, cui datum est in solutum, poterit posterior creditor agere adversus debitorem qui in solutum dedit, in id quod sua interest *l. 4. h. t.* quia hujusmodi contractus, id est datio in solutum vicem emtionis obtinet: sed tamen plurimum interest an pro pecunia numerata, quæ debebatur, data fuerit res in solutum, an vero pro specie aliqua. Nam si pro pecunia, quasi emtio contracta erit, & utili ideò actione ex emto agetur, *d. l. 4. & l. 29. in princ. ff. de pign. act.*, sin autem pro specie, permutatio, aut contractus similis permutationi: unde re evicta, non utilis actio ex emto dabitur, sed agetur pristina actione, *l. 8. sup. de sent. & inter. l. 46. ff. de solut.* Videatur Cujacius *l. 16. obs. cap. 38.* & Nicolaus Burgundus *de eviction. cap. 12.* 4

5 Porrò quemadmodum si conventionale pignus distractum ab emtore evincitur, de evictione debitor tenetur, qui ejus distractionis pretio a creditore suo est liberatus, *l. 12. §. 1. ff. de dist. pign.*, ita si in caussam judicati pignus captum sit, & distractum evincatur, debitor vel illius heres de evictione tenetur, *l. 24. hoc t.* Iniquissimum enim esset ipsum Judicem, vel apparitorem, qui pignus distraxit, evictionem præstare, cum officio suo uterque fungatur, nec sponte rem distrahat, *l. 50. ff. h. t.* Obtinet & permutatio vim emtionis, *l. 2. supr. de rei permut.* Quo fit ut is qui ex caussa permutationis rem dedit, ea evicta, evictionem præstare debeat, *l. 29. h. t.* Huic similis est is, cujus socio res attributa, deinde evicta fuit: veluti si prædium mihi tecum commune obligavero creditori meo, deinde in rerum communium divisione convenerit, ut hoc prædium ad te perveniret, mox idem prædium tibi pro mea parte, quam pro indiviso habebam (nam pro parte, quæ ad te spectabat, pignus non tenuit) evincatur, ego tibi de evictione tenebor, *l. 7. sup. comm. utriusque jud.* 6

7 Cæterùm hereditatis venditor, ita demum de evictione tenetur, si illa alteri tamquam heredi fuerit adjudicata, non etiam si ex ea res aliquæ a dominis earum ablatæ, *l. 2. hoc tit.*; quia ipsum jus successionis, ipsaque universitas augmenti & diminutionis capax, in venditionem venit, non res singulæ, quas proinde si habere velit emtor a possessoribus, sumptu ac periculo suo persequi debet, *d. l. 2.*: non item ob illarum rerum evictionem agere adversus venditorem, quem extra periculum ponit, quod hereditatem vendiderit, jusque universum, non res singulas, nisi aliud actum sit, id est, convenit ut venditor rerum singularum evi- 8

ctio-

ctionem præstaret, servanda enim præstandaque est conventio; cujus species est, si venditor de substantia hereditatis affirmavit, sive dixit has & illas res esse hereditarias: quare si postea hæ res evincantur, evictionem præstabit, quia ita affirmavit, et præstaret, quippe propterea pluris vendidit, *l.1. ff. de hered. vel act.vend.*, *l.45. ff. de contr.emt.*, Burgundus *d.loco cap.10.*

8 Si quæras: an teneatur de evictione venditor propter agnatum, retrahentem rem jure proximitatis? Respondeo quod non; cum non ideo res avocetur ab emtore, propterea quod aliena sit, sed quia jus municipale ita disponit, ut præferatur agnatus extraneo emtori, ut res in familia maneat: qua in re nullum versatur peccatum, aut mala fides venditoris, qui non causavit retractum, cui demum post rem translatam in extraneum est locus, ut rei jam venditæ casus iste advenire censeatur, atque ita non tam venditori, quam emtori nocere debeat, *l.3. ff. hoc tit.* Facit quod emtor hujusmodi juris ignarus non fuerit, aut esse debuerit, ut sibi adscribere debeat, si rem retinere nequeat, non etiam venditori, cujus nulla culpa argui potest, Tiraquellus *de retract. part.1. §.2 Gloss.9. num.34.*, Argentræus *ad Consuet.Britanniæ art.145.*, ubi addit, quod cum res ex natura sua evincitur, nulla evictio debeatur, veluti cum res est subjecta restitutioni, aut feudalis aut emphyteutica, Alex. *cons.21. num.5. lib.3.*

9 Hic quoque controverti solet: an donator teneatur de evictione? Et verius est nudo pacto interveniente minime eum teneri, nisi stipulatione se obligaverit, *l.2. hoc t.*, cujus major vis est, quam pacti, licèt statim adjecti. Sunt tamen qui indistinctè putant donatorem non teneri de evictione, sive a traditione vel stipulatione cœperit donatio. Quæ distintio quamvis in dote recepta sit, *l.1. C. de jure dot.*, non tamen convenit donationi. Dos enim rectè incipit a promissione, quoniam dos aut datur, aut promittitur, Ulp. *in fragm. tit.6. in pr.*; ita ut si dos promissa tantum fuerit, dotem tamen esse convenit, licèt data non fuerit, quia deducta est in obligationem. Donatio verò non perficitur sine traditione. Nam evictio non fit nisi ratione pretii quod abest: non autem abest donatario, cùm donatio sit liberalitas quædam. Præterea si propter evictam rem donatam, pretium posset repeti a donatore, is suæ liberalitatis pœnam pateretur, *l.63. de adit. edicto*: cùm tamen non intelligatur plus juris donare voluisse, quam ipse in re donata habebat; neque præsumendum est, quod ipse voluerit se subjicere periculo evictionis. Quam sententiam probat Fulgosius ad *d.l.2.* Si tamen qui sciens rem alienam donaverit ignoranti, datur decepto actio de dolo, ratione sumptuum, quos in rem fecit: eorum enim abest pretium dolo donatoris, qui non debet alteri obesse, *l.8. §. ult. ff. h. t. & d. l.62.*, Gomez *tom.2. c.2. n.35.*, Bergund. *de evict. c.16. & seq.*

10 Idem dicendum in re legata, quod non videatur legans, nisi jus quod circa rem habet, legasse, *l.71. §.fin. ff. de leg.1.* Hinc si testator certam speciem legaverit, eamque designaverit, ut putà Sticum, talis tantùm dari debet, qualis est, *l.45. in fin. ff. de leg.1.*: traditione facta liberatur heres ab obligatione, nec succedit obligatio ad interesse re evicta. Quoniam lucrativa caussa non est ex sua natura evictioni obnoxia, Bart. & alii ad *d.l.71. §.1.* At verò si res legata sit in genere, ut puta homo, & heres Sticum tradiderit, isque evincatur, poterit legatarius iterum ex testamento agere, ut homo ei detur, *l.29. §.heres ff. de legat.3.*, tametsi alienum esse heres ignoraverit. Quando enim res in genere legata est, conjicimus eam esse voluntatem testatoris, ut talis homo detur, qui futurus sit legatarii: ne sit in potestate heredis alienum dando, voluntatem testatoris elusoriam facere, *l.58. ff. h.t.* Quid igitur si res aliena in dotem data evincatur a domino? maritus experiri potest condictione ex lege, vel ex stipulatione, si sit interposita, quia in re aliena data non est satisfactum obligationi, cum marito habere non liceat. At verò si nec pollicitatio, nec stipulatio intercesserit, res tamen æstimata in dotem data fuerit, datur merito adversus mulierem utilis actio ex emto, ad id quod interest, quoniam vera venditio contrahitur per hujusmodi æstimationem. Quod si nec æstimatio, nec promissio intervenerit, sola superest actio de dolo, si socer alienum fundum in dotem scienter dederit; sin uxor, convenitur actione in factum, *l.1. Cod. de jur. dot.* Extraneus verò, qui eumdem fundum dedit, eo evicto de evictione conveniri non potest, quia est mera donatio sponsæ facta; & proindè donator non tenetur de evictione, uti dictum.

11 Porrò evicta re, triplex datur emtori actio adversus venditorem. I. Est ex emto actio, quæ inest ex natura contractus, ut etsi eo nomine nulla pactio intercesserit, re tamen evicta emtor consequitur rei pretium, & præterea quanti sua interest rem evictam non esse, *l.6. & 9. & l.23. h. t.* Item damnum omne ob evictionem contingens, *l.17. h. t.* 12 * Quin etiam sumptus recuperat, quos in rem meliorandam fecit. Verùm in hisce sumptibus servanda erit distinctio: aut enim potuit emtor hos sumtus in rem emtam factos ab evicente recipere, *l.16. h. t.*, quia rem ipse possidebat, ita ut evincentem deducti impensis sumtus restituere nolentem, exceptione doli mali summovere posset; aut eos ab evincente consequi non potuit, quia rem non possidebat; priori casu sibi debet imputare, si doli mali exceptione omissa non est sumptus ab evincente consecutus: nec debet ejus culpa nocere venditori, nisi hic sciens rem alienam vendiderit; tunc enim ob dolum tenetur, *l.45. §.1. ff. de act. emt.* posteriori casu a venditore sumptus consequitur, *l.9. h. t.*, uti & pretium rei totius evictæ aut partis ejus, *d. l.16. h. t.*, Garsia *de expensis c.7.n.14.*

13 * Sed quale pretium hic reddendum, quod fuit tempore venditionis, an verò evictionis? Et potiùs est illud præstari, quod fuit tempore venditionis, secundum Gloss. in *l.13. ff. h. t.*; & facit ratio: nam si majus pretium fuerit tempore evictionis, ejus nomine ad interesse agetur.

14 II. Actio est ex simplæ stipulatione, qua emtor simplum pretii consequitur, non etiam quod interest, quia non potest dici contineri sub simplo; sed ea natura ex emto actionis præstandum est etiam id quod interest, quia hoc inest bonæ fidei contractui, cui stipulando non renunciavit, *l.6. ff. h. t.* III. Actio est emtori ex stipulatione duplæ, si qua fuerit interposita, consequitur duplum pretii conventi, hoc est, quod fuerit tempore contractus, etsi minoris intersit, *l.4. ff. h. t.*: cum stricto jure tantum habeatur ejus ratio quod in stipulationem deductum est, *l.17. & 48. ff. h. t.*

Est itaque in electione emtoris utra actione experiri velit: nam potest agere vel ea stipulatione ad pœnam, vel ex emto ad id quod interest, *l.25. h. t.* Nec electio unius alteram tollit. 15 * Præter has actiones est, & actio ex stipulatione indemnitatis, qua agit emtor adversus venditorem, de summa a se soluta creditori, cui res a venditore pignorata fuerat, quia cum rei pretium ipsi absit, ipsa res abesse videtur, *l.22. h. t.* Est & alia actio communis, nempe condictio certi, si evictio stipulanti emtori fuerit a venditore promissa, de qua item *l.2. & 25. h. t.* Item doli exceptio contra venditorem petentem pretium *l.5. h. t.* Itemque persecutio pignoris, quod emtor ob evictionis periculum accepit a venditore, *l.15. h. t.* Sunt & alia remedia quæ consultò prætermitto, quia ad rem præsentem non pertinent.

16 * An interesse in materia evictionis excedat verum rei pretium quæritur? Et possit hoc videri cum textus simpliciter loquantur, & indistinctè id quod interest emtoris præstandum esse dicant, ut quantumcumque intersit peti posse videatur, *l. 9. 21. & 25. h. t. & l. 8. ff. eod.* Verius tamen non excedere duplum *per l.43. in fin. cum seq. ff. de action. emti & vendit.* Quia non est æquum propter venditionem bona fide factam, plus damni venditori inferri quàm si res ipsa, ne accessorium egrediatur suum principale, vel pœnam culpa excedat; nam id quod interest pœna quædam dicitur, *l. ult. ff. de eo quod loco.* Facit etiam in hanc rem, quod pleræque leges restringant interesse ad duplum pretii venditionis, atque ita decisum in *l. un. C. de sent. quæ pro eo quod interest*, interesse in casibus certis, qualis est hic de quo agimus, duplum pretii conventi non excedere. Hinc servo cui delata hereditas evicto, non venit æstimatio hereditatis, sed tantum duplum pretii conventi, quia iniquum videtur in magnam quantitatem obligari venditorem, *d.l.43. in fine.* Sed cum dico id quod interest, duplum excedere non posse, toties accipiendum est, quoties bona fide distractio facta est. Itaque si dolo malo venditor egerit, ut putà si alienum fundum sciens ignoranti vendiderit, omnia detrimenta, quæ emtor traxit ex ea emtione, refundere tenetur, etiam si duplum excendant, *l.13. in princ. ff. de act. emt.* ubi Bart., Bald., Castr.; quia doles suus neminem relevat, *l.63. §. hoc quoque ff. pro socio*: neque lex dolosis succurrit, *l.37. ff. de minorib.*, ne invitet homines ad delinquendum. Sed hoc tamen ita accipiendum est, nisi venditor probabilem

casi-

10 *Utrum sit locus evictioni in re legata, vel in dotem data?*
11 *Qua actio de evictione competat emtori.*
12 *A quo sumptus in re possessam factos recuperet.*
13 *An pretium reddendum quod fuit tempore evictionis, an contractus?*
14 *Quid consequatur emtor actione ex stipulatione simple aut dupla?*
15 *Qua praterea remedia emtori, cui res evicta est, competunt.*
16 *Interesse in materia evictionis, an duplum possit excedere?*
17 *Si pars evincatur: utrum interesse tantum præstari debeat pro rata partis evicta?*
18 *Fundo pro parte indivisa evicto, regressus datur pro quantitate partis evicta. At pro parte divisa datur pro bonitate loci.*
19 *In quibus caussis non competat evictio, si res, quam constat esse alienam, nedum sit evicta. Excipiuntur tres casus.*
20 *Actio ob evictionem non ante cessat, quam res sit evicta; ideo nulla præscriptione excluditur.*
21 *Quid si res nondum evicta pereat?*
22 *Utrum præstetur evictio, si quid ex finibus demonstratis evincatur?*
23 *Si pactus sit venditor ne evictionis periculum præstet.*
24 *Quid si emtor rem alienam sciens emerit? non præsumitur scire alienam ex eo quod stipulatur.*
25 *An emtor rei alienæ scienter, ea evicta, pretium repetere queat?*
29 *Quid si nominatim stipulatus sit de evictione?*
27 *Quibus casibus ob culpam emtoris cesset evictio?*
28 *Cessat evictio si emtor non denuntiaverit venditori litem motam, nisi notoriè venditoris caussa sit injusta.*
29 *Denuntiatio requiritur, licèt venditor sciat litem sese motam.*
30 *Defendente venditore, si res evicta sit, utrum emtor possit iterum de eadem re agere eu persona venditoris?*
31 *Sententia lata contra emtorem in caussa evictionis, an ei sit regressus contra venditorem?*
32 *Si emtor in lite obtinuit, utrum recuperet a venditore sumptus, quos fecit in litem?*
33 *Quibus fieri debeat denuntiatio litis?*
34 *Quomodo facienda, & cur simplex denuntiatio sufficiat?*
35 *Quando facienda?*
36 *Quonam in foro debeat venditor defendere emtorem?*
37 *Quid si sit clericus, an cogetur sequi forum emtoris?*
38 *Referuntur casus alii, quibus ob culpam emtoris cesset evictio.*
39 *Item si per injuriam Judicis victus sit, & non appellaverit a sententia.*

1 CUm de evictione plerumque caveatur per stipulationem duplæ, vel simplæ, non incongruè de ea hoc loco tractatur. Est autem *Evictio* rei nostræ, quam adversarius legitimo titulo acquisivit, per Judicem facta recuperatio. Evicta tunc res censetur, si ita amittatur, ut eam emtori habere non liceat, & spes habendi sit abscissa, *l. 34. §. 1. & l. seq. ff. h. tit.* Quod enim evincitur, in bonis nostris non est, *l. 190. ff. de reg. jur.* siquidem res alienæ vendita sine consensu domini, per dominum emtori auferri potest, *l. 28. ff. contr. emt.* Nisi postea dominus ratam habuerit alienationem.

2 Vel nisi re, quæ aliena vendita est, perveniat in dominium venditoris: quo casu firmatur venditio, neque potest eamdem tamquam alienam venditam ab emtore petere. Quia nemini dubium est vindicantem venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse submoveri, quamvis alio jure dominium quæsierit: improbe enim a se distractam evincere conatur; cum ejus intentionem per exceptionem elidere emtori integrum sit, nisi malit, re ablata, ex caussa stipulationis duplum consequi, *l. 17. ff. hoc tit.* Quamobrem hinc constat venditorem evincere rem non posse, nec etiam ejus heredem, eo nomine quo heres sit, *l. 14. hoc tit.* quia cogitur præstare factum defuncti, *l. 24. supr. de rei vind.*: proinde si emtor venditori evincenti non opposuerit exceptionem, sed passus sit rem evinci, salva nihilominus ipsi est actio ex stipulatu, vel ex emto contra venditorem vel ejus heredem, *l. 18. ff. hoc tit.* ubi Costalius: nec enim novum est ut qui succubuit in lite per modum exceptionis, possit etiam regredi per modum actionis.

Idem ferè dicendum in persona fidejussoris venditoris, qui non potest rem evincere, *l. 11. hoc tit.*, quia per fidejussionem de evictione se obligavit: dolo quippe facit, qui petit quod statim restiturus est: non obstat *l. ult. hoc tit.*, quæ non loquitur de fidejussore, sed de ipsius herede, qui ex sua persona vindicare non impeditur rem, pro qua defunctus intervenit salva tamen & contra hunc actione evictionis, ex jam dicta ratione, *d. l. ult.* Facit in hanc rem, quod fidejussor tantùm compellatur ratione præstiti consensus in rem vendendam, quo sibi præjudicat & illi qui ex jure ejus scilicet hereditario velit rem vindicare: non etiam proprio jure quo heredi permissum est, vindicare rem suam potest; quia consensus fidejussoris defuncti hunc casum non inclusit, ut asserit Barbosa *ad l. Lucius n. 26. ff. soluto matrim.* Videamus igitur qui teneantur de evictione. 3

Tenetur itaque de evictione venditor & ejus heres, *l. 9. & 18. h. t.* quocumque gradu constitutus, *l. 23. in princ. h. t.* Quod autem venditor teneatur, ratio est, quia rei venditæ possessionem debebat emtori tradere; non videtur autem res tradita, si alius eam avocet atque evincat, *l. 4. & l. 11. §. 8. ff. de act. emt.* Quid si rem vendiderit alieno nomine tamquam procurator? Et certè, si privato nomine contraxerit, obstrictus est ad evictionem, quia privatam ejus fidem emtor secutus est, forte non contracturus si putasset sibi negotium fore cum domino. At vero si procuratorio nomine contraxerit, non tenetur, sed tantum debet mandati sui fidem facere; secutus enim est emtor fidem domini, non procuratoris; & ideo agendum erit cum domino utili actione, ad exemplum institoriæ actionis, *l. 13. §. 25. de actor. emt.* Item fidejussor a venditore datus, & omnis venditori similis conveniri actionis nomine potest, *l. 7. h. t.* Quin & fidejussor a venditore simpliciter datus, in omnem caussam evictionis datus intelligitur, nisi aliud actum appareat, *l. 39. ff. de pact.* Planè si antiquior creditor evicerit pignus e posteriore creditore, cui datum est in solutum, poterit posterior creditor agere adversus debitorem qui in solutum dedit, in id quod sua interest *l. 4. h. t.* quia hujusmodi contractus, id est datio in solutum vicem emtionis obtinet: sed tamen plurimum interest an pro pecunia numerata, quæ debebatur, data fuerit res in solutum, an vero pro specie aliqua. Nam si pro pecunia, quasi emtio contracta erit, & utili ideò actione ex emto agetur, *d. l. 4. & l. 29. in princ. ff. de pign. act.*, sin autem pro specie, permutatio, aut contractus similis permutationi: unde re evicta, non utilis actio ex emto dabitur, sed agetur pristina actione, *l. 8. sup. de sent. & inter. l. 46. ff. de solut.* Videatur Cujacius *l. 16. obs. cap. 38.* & Nicolaus Burgundus *de eviction. cap. 12.* 4

Porrò quemadmodum si conventionale pignus distractum ab emtore evincitur, de evictione debitor tenetur, qui ejus distractionis pretio a creditore suo est liberatus, *l. 12. §. 1. ff. de dist. pign.*, ita si in caussam judicati pignus captum sit, & distractum evincatur, debitor vel illius heres de evictione tenetur, *l. 24. hoc t.* Iniquissimum enim esset ipsum Iudicem, vel apparitorem, qui pignus distraxit, evictionem præstare, cum officio suo uterque fungatur, nec sponte rem distrahat, *l. 50. ff. h. t.* Obtinet & permutatio vim emtionis, *l. 2. supr. de rei permut.* Quo fit ut is qui ex caussa permutationis rem dedit, ea evicta, evictionem præstare debeat, *l. 29. h. t.* Huic similis est is, cujus socio res attributa, deinde evicta fuit: veluti si prædium mihi tecum commune obligavero creditori meo, deinde in rerum communium divisione convenerit, ut hoc prædium ad te perveniret, mox idem prædium tibi pro mea parte, quam pro indiviso habebam (nam pro parte, quæ ad te spectabat, pignus non tenuit) evincatur, ego tibi de evictione tenebor, *l. 7. sup. comm. utriusque jud.* 5 6

Ceterùm hereditatis venditor, ita demum de evictione tenetur, si illa alteri tamquam heredi fuerit adjudicata, non etiam si ex ea res aliquæ a dominis earum ablatæ, *l. 2. hoc tit.*; quia ipsum jus successionis, ipsaque universitas augmenti & diminutionis capax, in venditionem venit, non res singulæ, quas proinde si habere velit emtor a possessoribus, sumptu ac periculo suo persequi debet, *d. l. 2.*; non item ob illarum rerum evictionem agere adversus venditorem, quem extra periculum ponit, quod hereditatem vendiderit, ejusque universum, non per singulas, nisi aliud actum sit, idest, convenit ut venditor rerum singularum evictio- 7

ctionem præstaret, servanda enim præstandaque est con-
ventio; cujus species est, si venditor de substantia he-
reditatis affirmavit, sive dixit has & illas res esse he-
reditarias: quare si postea hæ res evincantur, evi-
ctionem præstabit, quia ita affirmavit, ut præstaret,
quippe propterea pluris vendidit, *l.1. ff. de hered. vel
act.vend.*, *l.45. ff.de contr.emt.*, Burgundus *d.loco cap.*10.

8 Si quæras: an teneatur de evictione venditor pro-
pter agnatum, retrahentem rem jure proximitatis? Re-
spondeo quod non; cum non ideo res avocetur ab
emtore, propterea quod aliena sit, sed quia jus munici-
pale ita disponit, ut præferatur agnatus extraneo emto-
ri, ut res in familia maneat: qua in re nullum ver-
satur peccatum, aut mala fides venditoris, qui non
caussavit retractum, cui demum post rem translatam in
extraneum est locus, ut rei jam venditæ casus iste ad-
venire censeatur, atque ita non tam venditori, quam
emtori nocere debeat, *l.3. ff. hoc tit.* Facit quod emtor
hujusmodi juris ignarus non fuerit, aut esse debuerit, ut
sibi adscribere debeat, si rem retinere nequeat, non
etiam venditori, cujus nulla culpa argui potest, Tira-
quellus *de retract. part.*1. §.2 *Gloss.*9. *num.*34., Argen-
træus *ad Consuet.Britanniæ art.*145., ubi addit, quod cum
res ex natura sua evincitur, nulla evictio debeatur, ve-
luti cum res est subjecta restitutioni, aut feudalis aut
emphyteutica, Alex. *cons.*22. *num.*5: *lib.*3.

9 Hic quoque controverti solet: an donator teneatur
de evictione? Et verius est nudo pacto interveniente
minime eum teneri, nisi stipulatione se obligaverit, *l.2.
hoc t.*, cujus major vis est, quam pacti, licèt statim
adjecti. Sunt tamen qui indistinctè putant donatorem
non teneri de evictione, sive a traditione vel stipula-
tione cœperit donatio. Quæ distintio quamvis in dote
recepta sit, *l.1. C. de jure dot.*, non tamen convenit do-
nationi. Dos enim rectè incipit a promissione, quo-
niam dos aut datur, aut promittitur, Ulp. *in fragm.
tit.6. in pr.*; ita ut si dos promissa tantum fuerit, dotem
tamen esse convenit, licèt data non fuerit; quia dedu-
cta est in obligationem. Donatio verò non perficitur
sine traditione. Nam evictio non fit nisi ratione pretii
quod abest: non autem abest donatario, cùm donatio
sit liberalitas quædam. Præterea si propter evictam rem
donatam, pretium posset repeti a donatore, is suæ li-
beralitatis pœnam pateretur, *l.62. de adit. edicto*: cùm
tamen non intelligatur plus juris donare voluisse, quam
ipse in re donata habebat; neque præsumendum est,
quod ipse voluerit se subjicere periculo evictionis. Quam
sententiam probat Fulgosius ad *d.l.2.* Si tamen qui sciens
rem alienam donaverit ignoranti, datur decepto actio
de dolo, ratione sumptuum, quos in rem fecit: eorum
enim abest pretium dolo donatoris, qui non debet al-
teri obesse, *l.8. §. ult. ff. h. t. & d. l.62.*, Gomez *tom.2.
c.2. n.*35., Burgund. *de evict. c.16. & seq.*

10 Idem dicendum in re legata, quod non videatur le-
gans, nisi jus quod circa rem haber, legasse, *l.71. §.fin.
ff. de leg.*1. Hinc si testator certam speciem legaverit,
eamque designaverit, ut putà Sticum, talis tantùm
dari debet, qualis est, *l.45. in fin.ff.de leg.*1.: traditio-
ne facta liberatur heres ab obligatione, nec succedit
obligatio ad interesse re evicta. Quoniam lucrativa caus-
sa non est ex sua natura evictioni obnoxia, Bart. &
alii ad *d. l.71. §.1.* At verò si res lègata sit in genere, ut
puta homo, & heres Sticum tradiderit, isque evin-
catur, poterit legatarius iterum ex testamento agere, ut
homo ei detur, *l.29. §. heres ff. de legat.*3., tametsi alie-
num esse heres ignoraverit. Quando enim res in ge-
nere legata est, conjicimus eam esse voluntatem testa-
toris, ut talis homo detur, qui futurus sit legatarii: ne
sit in potestate heredis alienum dando, voluntatem te-
statoris elusoriam facere, *l.58. ff. h. t.* Quid igitur si res
aliena in dotem data evincatur a domino? maritus ex-
periri potest condictione ex lege, vel ex stipulatione, si
sit interposita, quia in re aliena data non est satisfactum
obligationi, cum maritum habere non liceat: At verò si
nec pollicitatio, nec stipulatio intercesserit, res tamen
æstimata in dotem data fuerit, datur marito adver-
sus mulierem utilis actio ex emto, ad id quod interest,
quoniam vera venditio contrahitur per hujusmodi æsti-
mationem. Quod si nec æstimatio, nec promissio in-
tervenerit, sola superest actio de dolo, si socer alie-
num fundum in dotem scienter dederit; sin uxor, con-
venitur actione in factum, *l.1. Cod. de jur. dot.* Extra-
neus verò, qui eumdem fundum dedit, eo evicto de
evictione conveniri non potest, quia est mera dona-
tio sponsæ facta; & proindè donator non tenetur de
evictione, uti dictum.

Porrò evicta re, triplex datur emtori actio adversus 11
venditorem. I. Est ex emto actio, quæ inest ex natu-
ra contractus, ut etsi eo nomine nulla pactio intercesse-
rit, re tamen evicta emtor consequitur rei pretium, &
præterea quanti sua interest rem evictam non esse, *l.6.
& 9. & l.25. h. t.* Item damnum omne ob evictionem
contingens, *l.17. h. t.* * Quin etiam sumptus recuperat, 12
quos in rem meliorandam fecit. Verùm in hisce sumpti-
bus servanda erit distinctio: aut enim potuit emtor
hos sumtus in rem emtam factos ab evicente reci-
pere, *l.16. h. t.*, quia rem ipse possidebat, ita ut evin-
centem deductis impensis sumtus restituere nolentem,
exceptione doli mali summovere posset; aut eos ab evin-
cente consequi non potuit, quia rem non possidebat;
priori casu sibi debet imputare, si doli mali exceptione
omissa non est sumptus ab evincente consecutus: nec
debet ejus culpa nocere venditori, nisi hic sciens rem
alienam vendiderit; tunc enim ob dolum tenetur, *l.45.
§.1. ff. de act. emt.* posteriori casu a venditore sumptus
consequitur, *l.9. h. t.*, uti & pretium rei totius evictæ
aut partis ejus, *d. l.16. h. t.*, Garsia *de expensis c.7.n.*14.

* Sed quale pretium hic reddendum, quod fuit tempo- 13
re venditionis, an verò evictionis? Et potiùs est illud
præstari, quod fuit tempore venditionis, secundum Gloss.
in *l.13. ff. h.t.*; & facit ratio: nam si majus pretium fuerit
tempore evictionis, ejus nomine ad interesse agetur.

II. Actio est ex simplæ stipulatione, qua emtor 14
simplum pretii consequitur, non etiam quod interest,
quia non potest dici contineri sub simplo; sed ex na-
tura ex emto actionis præstandum est etiam id quod
interest, quia hoc inest bonæ fidei contractui, cui
stipulando non renunciavit, *l.6. ff. h. t.* III. Actio
est emtori ex stipulatione duplæ, si qua fuerit in-
terposita, consequitur duplum pretii conventi, hoc est,
quod fuerit tempore contractus, etsi minoris intersit,
l.4. ff. h. t.: cum stricto jure tantum habeatur ejus ratio
quod in stipulationem deductum est, *l.17. & 48. ff. h. t.*

Est itaque in electione emtoris utra actione experiri
velit: nam potest agere vel ex stipulatione ad pœnam,
vel ex emto ad id quod interest, *l.25. h. t.* Nec electio
unius alteram tollit. * Præter has actiones est, & actio 15
ex stipulatione indemnitatis, qua agit emtor adversus
venditorem, de summa a se soluta creditori, cui res a
venditore pignorata fuerat, quia cum rei pretium ipsi
absit, ipsa res abesse videtur, *l.22. h. t.* Est & alia
actio communis, nempe condictio certi, si evictio sti-
pulanti emtori fuerit a venditore promissa, de qua item
l.2. & 25. h. t. Item doli exceptio contra venditorem pe-
tentem pretium *l.5. h. t.* Itemque persecutio pignoris,
quod emtor ob evictionis periculum accepit a vendito-
re, *l.15. h. t.* Sunt & alia remedia quæ consultò præter-
mitto, quia ad rem præsentem non pertinent.

An interesse in materia evictionis excedat verum rei 16
pretium quæritur? Et possit hoc videri cum textus sim-
pliciter loquantur, & indistinctè id quod interest em-
toris præstandum esse dicant, ut quantumcumque in-
tersit peti posse videatur, *l.9. 21. & 25. h. t. & l. 8. ff.
eod.* Verius tamen non excedere duplum *per l.43. in fin.
cum seq. ff. de action. emti & vendit.* Quia non est æquum
propter venditionem bona fide factam, plus damni ven-
ditori inferri quam sit res ipsa, ne accessorium egrediatur
suum principale, vel pœnam culpa excedat; nam id
quod interest pœna quædam dicitur, *l. ult. ff. de eo
quod loco.* Facit etiam in hanc rem, quod pleræque leges
restringant interesse ad duplum pretii venditionis, at-
que ita decisum in *l. un. C. de sent. quæ pro eo quod inter-
est*, interesse in casibus certis, qualis est hic de quo agi-
mus, duplum pretii conventi non excedere. Hinc servo
cui delata hereditas evicta, non venit æstimatio here-
ditatis, sed tantum duplum pretii conventi, quia ini-
quum videtur in magnam quantitatem obligari vendi-
torem, *d. l.43. in fine.* Sed cum dico id quod interest, du-
plum excedere non posse, toties accipiendum est, quo-
ties bona fide distractio facta est. Itaque si dolo malo
venditor egerit, ut puta si alienum fundum sciens igno-
ranti vendiderit, omnia detrimenta, quæ emtor trasit
ex ea emtione, refundere tenetur, etiam si duplum ex-
cendant, *l.13. in princ. ff. de act. emt.* ubi Bart., Bald.,
Castr.; quia dolus suus neminem relevat, *l.63. §. hoc
quoque ff. pro socio*: neque lex dolosis succurrit, *l.37. ff.
de minorib.*, ne invitet homines ad delinquendum. Sed
hoc tamen ita accipiendum est, nisi venditor probabilem

casi-

caussam habeat, quæ a dolo itaque culpa eum excuset.

17 Perinde autem est: utrum tota res evincatur, an aliqua ejus pars, utrovis in casu agit de evictione emtor in venditorem, *l. 1. ff. h. t.*, atque ab eo consequitur interesse, quod duplum non excedere dixi. Sed dubitatur si res pro parte tantùm sit evicta: utrùm interesse totius rei; an verò pro rata partis evictæ præstari debeat? Pone; quod fundus emtus sit mille, & pro dimidia parte evincitur, pro ea quidem parte simpla tantùm restituenda est, hoc est, quingenti: sed quid si emtoris intersit ex certis caussis, usque ad mille partem illam evictam non esse: utrum quingenti tantùm præstandi sunt nomine interesse, an vero mille? Verius est, si propter evictionem partis tanti emtoris intersit, quanti res ipsa tota vendita est, id totum actione ex emto consequi posse emtorem; ita ut interesse referatur ad totius rei pretium. Quod conforme est dispositioni *d. l. un.*, interesse non debere excedere duplum: quod hoc casu non excedet; sed ei potius se conformabit, si partis evictio caussaverit interesse in tantum, ut pretio rei totius æquivaleat, aut etiam superet, Duaren. ad *l. 16. h. t.* Non movet quod stipulatio duplæ non committatur nisi pro modo partis evictæ, *l. 1. & 64. ff. h. t.*, nec extendatur ultra duplum ejus quod evincitur: nam videtur duplum stipulatus, transegisse de futuro eoque incerto interesse, hoc sensu ut consequatur duplum ejus quod evincitur; sive interfuerit evinci sive non. Aliud est in actione ex emto, quæ refertur ad interesse totius, quod cum caussaverit etiam evictio partis, æquum id præstandum erit emtori, ne aliàs ipsi injuria inferatur, Molinæus *in tract. de eo quod interest n. 104. cum seq.*

18 Itaque quamvis tantum pars rei evicta sit, de evictione tamen agit emtor. Sed multum interest: utrum pars pro indiviso, an pro diviso evicta sit; & quidem si pro indiviso, regressus datur pro quantitate partis evictæ, *l. 1. ff. h. t.*, ut puta fundus centum jugerum venditus est ducentis aureis, si unum jugerum evictum sit, æstimabitur duobus aureis; quoniam singula jugera intelliguntur binis aureis vendita, *l. 69. §. ult. ff. h.* At si pro diviso pars fundi evicta sit, ut puta certus locus, habetur ratio qualitatis; quia pars evicta fortasse est fructuosior & pretiosior, vel minus fructuosa & vilior, quam aliæ partes *d. l. 1.*, ubi regressus emtori datur pro loci bonitate. Ad quem consequendum, utriusque partis tam evictæ, quam non evictæ separatim æstimanda est bonitas, quæ tempore contractus fuit, non qualis est tempore evictionis, Duaren. *ad l. 10. & 16. h. t.*, Pacius *de emt. & vend. n. 263.* & Nic. Burgond. *de evict. cap. 45. n. 2.* Item spectandum deinde, quotam partem totius æstimationis evictæ partis bonitas constituat, nempe: utrum dimidiam, vel tertiam, vel quartam, aut ulteriorem, & pro eadem parte ac proportione committetur stipulatio duplæ, vel actione ex emto repetetur pretium, præter id quod emtoris interest partem illam evictam non esse; ita ut subsequentis temporis melioratio vel deterioratio interesse augeat vel minuat, *l. 43. in fin. ff. de act. emti & venditi*, *l. 8. & 66. in fin. ff. h. t.*

19 Atque hæc ita procedunt, quatenus evictioni locus est, quam contingit variis casibus cessare: veluti si res, quam constat esse alienam, vel alteri obligatam, necdum sit evicta, id est, ablata per sententiam, *l. 3. h. t.*, quia necdum habet quod conqueratur emtor qui rem possidet. Excipe nisi venditor sciens esse alienam ignoranti vendiderit: nam propter dolum potest bonæ fidei emtor etiam ante rem evictam agere ex emto in id quod sua interest, *l. 30. §. 1. ff. act. emt.* Eadem actione poterit statim experiri, ut prædium traditum liberetur ab obligatione pignoris: vel exceptione doli obtinere poterit contra venditorem pretium petentem, *l. 5. h. t.* Excipe secundo, nisi in limite contractus immineat evictio, & res appareat aliena, ut quia perfecta venditione, ante numerationem pretii, movetur quæstio super ipsa re vendita: quia tunc, licèt prorsus non agat emtor de evictione, quia res non est evicta; tamen poterit pretium retinere, donec sibi idonee caveatur de evictione, *l. 24. h. t.* ubi DD. Ergo si idoneum fidejussorem venditor offeret, nulla amplius caussa est, cur minus pretium emtor refundere recuset. Excipe tertio, nisi quis quasi servus alienatus sit, quem nihil vetat in libertatem evinci, cum ita conventum fuerit ab initio, ut mota ejus nomine quæstione, etiamsi nedum evictus esset, posset emtor pretium recuperare, *l. 12. h. t.* Servanda enim est conventio, ex qua non agitur pro evictione, sed ad dissolvendam emtionem, utili videlicet ex emto actione, *l. 11. §. qui ff. de act. emt.* * Ni- 20
hil autem refert quando res sit evicta, dummodo sit evicta: nam etsi post longum temporis spatium evicta fuerit; tamen actio de evictione efficaciter competit, nec longi temporis præscriptione submovetur, *l. 21. h. t.*, quia de evictione actio ante rem evictam non nascitur: actioni autem nondum natæ præscriptio non currit, *l. 7. §. illud*, supra *de præscript. 30. vel. 40. ann.*

Porro si res nondum evicta pereat, evictionis peri- 21
culum cessat, nec potest amplius esse locus actioni de evictione, *l. 26. h. t.*: atque ita cum nemo rem evicerit, sed fato humanæ sortis id adscribatur, venditor emtori non tenetur, sed pretium retinet, licèt emtor rem amittat: quod iniquum videri non debet; quandoquidem contracta emtione, ut commoda, ita & incommoda supervenientia emtorem sequantur, *l. 8. ff. de pericul. & comm. rei vend.*: de dolo tamen rectè aget, si dolum venditoris intervenisse probare possit, *l. 21. ff. hoc tit.*

Item cessat evictio, si lite de finibus mota, venditor 22
demonstravit fines, ita ut diceret, se fundum vendere suis finibus: quidquid enim ultra veros fines evictum erit, non præstat, quod non censetur in venditionem venisse. At verò si venditor fines agri demonstravit, & legem dixit intra eos neminem ingressurum: si quid inde evincatur, de evictione actio competit emtori, *l. 10. h. t.*, licèt post evictionem tot jugera reperiantur, quot esse venditor dixit, *l. 45. ff. h. t.*; quia emtor majorem fidem demonstrationi finium, quam dimensioni jugerum habere censetur.

Cessat quoque evictio, si venditor pactus sit ne ejus 23
periculum præstet, *l. 21. h. t.*, dummodo careat dolo: est autem dolus, si sciens rem alienam, vel pignoratam, non certioraverit emtorem, qui id ignorabat. Cæterum non obstante ista pactione, non dubitarem venditorem, re evicta, posse ad hoc conveniri, ut pretium restituat, licèt non teneatur in id quod emtoris interest, *l. 11. §. ult. ff. de act. emti*; quia non patitur bonæ fidei contractus, ut emtor rem amitteret, & pretium venditor retineret. Atque ita judicasse Senatum Parisiensem refert Papo *l. 11. tit. 4. art. 3.*

Itemque cessat de evictione actio, si emtor rem 24
alienam, vel oppignoratam sciens emerit, *l. 18. h. t.*, neque quicquam de evictione convenerit, *l. 27. h. t.*: debet enim sibi adscribere, quod rem, quam sciebat alienam evinci posse, non advertit. Non tamen ex eo quod emtor evictionis nomine sibi duplam stipulatus est, alienæ rei scientiæ convincitur: nec opinio ejus ex hoc læditur ut malæ fidei existimetur; aliis itaque argumentis hoc probari debet, *l. pen. h. t.*

Quæritur: an hic emtor qui sciebat rem alienam 25
esse, ea evicta, pretium repetere possit a venditore? Et non posse videbatur dicendum inspectis verbis *d. l. 27.*, quæ habent: eum contra juris rationem poscere, quod eo nomine dedit, quasi videatur donasse, qui scienter rem alienam comparavit. Verius tamen ei restituendum esse pretium; quia iniquum esset illud penes venditorem remanere ratione rei venditæ, ad quam illi nil juris erat. Et foret hoc contra *l. 32. ff. si certum pet.* ubi dicitur: bonum & æquum esse pecuniam meam, quæ ad te pervenit, eam a te mihi reddi: quæ hoc casu non potest videri donata, cum data sit ex caussa; & donatio non præsumatur: Non obstant verba *d. l. 27.*: quia intelligenda non de pretio, quod venditori numeratum est; sed de litis æstimatione, quam domino rem vindicanti solvit emtor, vel creditori pignus vindicanti: nam ut pretium penes venditorem maneat, nulla æquitas patitur, *d. l. 11. §. ult.* Videatur Covar. *lib. 3. var. cap. 17.* Facit in hanc rem, quod emtor, qui sciens comparavit rem fideicommisso obnoxiam existente ejus conditione avocatam, actionem habeat ad restitutionem pretii adversus venditorem, *l. 3. in fine Cod. comm. de leg.*

Dicitur in d. *l. 27.* si emtor de evictione non con- 26
venerit: nam si nominatim pactus vel stipulatus sit super evictione, ei actio salva manet, *l. 8. sup. commun. utriusque jud.* Excipe casum *d. l. 3. in fine*, ubi emtori scientiam rei alienæ, aut gravatæ habenti non prodest stipulatio duplæ: quod singulare ibi esse notat Accursius, ne temere quis accedat ad emendum res gravatas contra defuncti voluntatem: qua de caussa & res hujusmodi usucapi nequeunt, *d. l. 3. §. sin autem sub 3.*

Præterea cessat evictionis præstatio ob culpam, vel 27
negligentiam emtoris. Culpam autem committit emtor,

tor, si cum solita præscriptiona se tueri posset, ea non est usus, *l.19.h.t.*, aut neglexit exceptionem competentem adversus extraneum evincentem opponere. Dico extraneum; quia secus est si ipse evicit, qui de evictione tenetur: tunc enim exceptio omissa non obstat, quo minus de evictione agatur, *l.17. & seq. h. t.* Item si cum defensionibus legitimis uti posset, mota ei quæstione super propriate rei, eas omisit, neque allegavit jura sui auctoris, quæ tamen ei potuissent ad caussæ defensionem prodesse, *l.28. h. t.* Planè si cum venditor admonuisset emtorem, ut publiciana potius, vel ea actione, quæ de fundo vectigali proposita, experiretur, emtor id facere supersedit, omnino nocebit ei sua culpa, nec committitur stipulatio: secus est si venditor monuit ut Serviana uteretur; quia cum hæc nudam possessionem avocat, merito emtor non est ea contentus, *l.66. h. t.*

28 Culpam quoque cummittit emtor, neque de evictione agere potest, si cum posset venditori denunciare, non denunciaverit motam controversiam, *l.8. & l.20. h. t.*, utque judicio adesset, & rem defenderet: nam venditori poterat fuisse justa defensionis caussa, utpote scienti melius rei a se venditæ jus & conditionem; nisi tamen venditoris caussa notoriè fuerit injusta: quo casu tam culpa erit emtoris, cui res evicta, quam venditoris, cujus caussam non salvam fecisset denunciatio; quia ea non obstante res erat certo evincenda. Quamobrem rectè fecerit emtor conventus, si antequam condemnetur sententia Judicis, rem restituat petitori; dum tamen probet manifestè rem esse ejus, cui est restituta, *l.17.* ubi Gloss. *h.t.* & Gomez *tom.2. var. cap.20. n.39. vers. Item adde*. Idem dicendum si pacto remissa sit emtori necessitas denunciandi, aut denunciare non potuerit litem motam, cujus & hoc casu cessabit culpa, *l.56. §.5. & l.63. ff. h. t.*

29 Observandum hìc est denunciationem requiri, licèt venditor habebat scientiam litis motæ; quod insinuat *d. l.20.*, ubi si negotium non fuerit denunciatum venditori, habet ille quo se defendat contra emtorem: & apertè id probat textus in *l.8. h. t.*, dum indistinctè asserit, quod nisi emtor fundi auctori aut heredi ejus denunciaverit litem motam, evicto prædio, neque ex stipulatu, neque ex duplo, neque ex emto actionem habet contra venditiorem. Non obstat regula: quod certus non sit certiorandus in *cap. eum qui certus de reg. jur. in 6.*; quia procedit in casu, quo denunciatio fit in eum finem, ut habeatur scientia, seu notitia rei. At in proposito non tantum fit denunciatio, ut sciat venditor litem motam, sed ut excitetur ad eam defendendam in judicio, *l.21. h. t.*, maximè cum non teneatur operam suam & defensionem sponte offerre, Gloss. ad *d. l.8.* Covarruvias *3. var. resol. cap.17. num.3.*

30 Quæritur: utrum si vocatus venditor caussæ evictionis adfuerit, & sententia lata sit contra emtorem, possit ex persona venditoris iterum agi? Certi juris est posse venditorem absente emtore, judicio adesse, & suscipere rei defensionem si velit, *l.10. h. t.* Quo pertinet: quod publice utile sit absentium caussas defendere etiam absque mandato, *l.23. §.2. ff. de procurat.*: vel etiam emtore præsente & invito: quod inviti conditionem liceat meliorem facere, *l.39. ff. de negot.*, maximè in hoc casu, quo caussa venditorem concernit. Quod si tamen contra emtorem judicatum fuerit, minimè ex persona venditoris lis suscitari poterit, si appellatum non fuerit; eo quod cum venditor in judicio fuerit, nec obtinuerit, nihil juris ad rem videatur habere; & non appellando, ut potuit, cum caussæ interesset, *l.4. §.1. ff. de appellat.*, videtur sententiæ acquievisse.

31 An in caussa evictionis sententia lata contra emtorem, ei sit regressus contra venditorem? Non est dubitandum, si vocatus ab emtore venditor in judicio comparuerit ad rei defensionem, eamque susceperit; quia nihil est quod imputetur emtori, qui ut requiritur denunciavit venditori motam litem, cui, quod eam defendere non potuerit, imputandum erit, *l.8. h. t.* At si citra denunciationem adfuerit caussæ venditor, probabile est evictionem ei non nocituram; quia ut noceat, requiritur ut ei sit denunciatum, *d. l.8.* Nec facit quod ultro accesserit ad caussæ defensionem: nam in eo officium præstitit emtori utile, sibi non necessarium: nulli autem officium suum debet esse damnosum.

32 Quid igitur si emtor in lite obtineat, & expensæ litis caussa factæ compensentur; an eas a venditore repetere valeat? Affirmat Bartolus in *l.1. h. t. & l.102. ff. de verbor. obligat.*, quem sequitur Fachinæus *lib.2. contr. c.39.* ea ratione quod venditor teneatur emtorem defendere, *l.74. §.1. ff. h. t.*: defendere autem includit in se præstare expensas litis, *l.5. §.12. in fin. commodati*. Itemque teneatur præstare ut emtori rem habere liceat, *l.11. ff. de act. emt.* Sed contraria opinio vera est, videlicet venditorem non teneri ad expensas. Fundatur in *l.18. h. t.* in qua dicitur: si res vendita declarata fuerit venditoris, adeoque venditor ab actione contra se instituta absolutus fuerit, emtorem non posse reverti ad venditorem. Quod malè simpliciter & indistinctè diceretur, si ad sumptus litis illi actio foret. Facit quod injuria emtori facta per eum, qui litem movit, venditorem contingere non debeat per *l.51. in princ. ff. h. t.* quæ negat injuriam emtori per Judicem, aut partem factam spectare ad venditorem, quem onerare iniquum esset in eo, quod forte sua culpa emtor perdidit. Altera ratio dari potest, quod contracta emtione, continuo omne commodum & incommodum ad emtorem spectet, ut si quid dispendii casu, aut facto alieno sit datum, a venditore non veniat præstandum: quem ea quæ post perfectam emtionem accidunt, non concernunt, ut dicitur in *l.11. ff. h. t.* & pleniùs *tit. de peric. & comm. rei vind.* Certum autem est venditorem liti caussam non dedisse, cum sit judicatum pro eo emtore: sic ut potius caussam sumptuum dedisse videatur temeritas litem moventis, aut injuria judicis, aut incuria emtoris, qui minus curavit aliquos litis terminos; quapropter ea res venditorem gravare non debet, Gloss. in *d. l.1. h. t.* quam sequitur Donel. ad *d. l.102.* & ad *l.18.* Covar. sup. *d. loco*. Moventur auctoritate *l.11. in pr. & l.30. §. ult. 45. §. illud ff. de act. emt.* ubi scriptum est: venditorem emtori, re vendita tradita, non teneri nisi ob evictionem: vel, quod idem est, non teneri si emtori habere liceat: licet autem ei habere rem, quamdiu non est evicta, *l.57. ff. h. t.*; maximè vero eo casu quo absolutus est emtor ab eo qui remvindicabat. Igitur ubi absolutus est, non tenetur de sumptibus venditor, nisi in caussa fuerit motæ litis, propterea quod titulos suos non declaraverit. Non obstat quod teneatur defendere emtorem, & præstare ut ei rem habere liceat: nam utrumque verum est, teneri in primis venditorem defendere, sed non suo sumptu, verùm sumptibus emtoris; cum defensio consistat in allegatione caussarum, quæ rei venditionem faciunt justam, ad quam tenetur venditor non etiam ultra. Quod autem præstare debeat emtori ut rem venditam illi habere liceat; id hunc habet censum, ne res emtori evincatur; non etiam ut sumptus agnoscat venditor, quos emtor in re defendenda utiliter fecit: & iis caussam dedit pars; non etiam venditor; qui non alias sumptus refundit, quam si emtor in lite succumbat, Cujac. ad *l.1. h. t.*, aut aliter conventum fuerit. Ut non obstat *d. l.5. §.12.*, quia ibi sumptus ab eo agnoscendi, qui commodatum accepit, cujus sine dubio est præstare commodanti rem suam salvam, ad cujus custodiam tenetur, ne alias beneficium alicui præstitum sit damnosum, ut sumptus illi facti nomine commodatarii rectè ab eo ferantur, uti & hi facti nomine emtoris eum maneant. Latè Nic. Burgundus *de evict. c.92. & seq.*

Superest ut dicamus, quibus, quomodo, & quando 33
facienda sit denunciatio. Et priùs ex dictis satis colligitur, denunciationem auctori seu venditori faciendam esse; vel si ille sine dolo absens fuerit & non reperiatur, domi, familiæ, vel procuratori suo vel amicis denunciationem fieri sufficere docet Capel. Tholos. *decis.407.*, aut eo mortuo heredi ejus, *l.8. & 9. h. t.*, etiam pupillo, si tutor ejus non appareat, *l.56. §. ult. ff. h. t.* Quod si plures sint heredes, omnibus denunciandum erit; qui si non comparuerint, tenebuntur, *l.62. §.1. ff. h. t.* Ut compareant præcisè non possunt cogi, cum satis sit sumptus refundant, & rem evictam præstent pro parte sua hereditaria, *l.85. §.5. ff. de verb. obl.* Venditoris fidejussori non opus est denuncietur; nam hic evictionis nomine convenire potuerit, licèt caussam agi ignoraverit, *l.7. h. t.* pendet enim fidejussoris obligatio ex obligatione principalis rei.

Porro licèt in jure nostro nil requiratur amplius, 34
quam ut venditori denunciatio fiat litis motæ, & litigatoris eam moventis super re emtori vendita, *l.8. h. t.*: tamen Pragmatici desiderant, ut una cum denunciationis libello acta & actitata emtor venditori transmittat, aut saltem ea ei communicet, quæ instruere

possint-

possint ad defensionem. Videantur relati a Fach. *d. loc.* c. 34. ubi etiam disputat & tres opiniones in hac quæstione refert: utrum sufficiat simplex litis motæ denunciatio venditori facta: an insuper opus sit petere, ut venditor ad defendendum veniat ;, & concludit veriorem esse eorum sententiam, qui dicunt, præter denunciationem, simul necessariam esse interpellationem, ut venditor ad defendendum veniat. Ego tamen puto emtorem dum venditori denunciat litem sibi motam & acta transmittit eo ipso si non expresse, saltem tacite petere, ut ad defendendum veniat & liti adsistat, cum in *l.* 17. *h. t.* hoc requiratur, ut emtor venditorem de lite mota certiorem faciat. Quorsum enim alio pertinet ista certioratio & denunciatio, quam ut sciat venditor se vocatum, & veniat ad defendendum, *arg. l.* 1. §. 3. *ff. de lib. agn.*, cum ipse melius præsens in judicio rei a se venditæ jura & defensiones possit suggerere, *l.* 23. *h. t.*

35 Quando autem facienda sit denunciatio dubitatur. Rationem dubitandi movent verba Pomponii *in l.* 29. §. *ult. ff. h. t.*, ubi postquam dixisset: quolibet tempore venditori denunciari posse, ut de ea re agenda adsit: quia non præfinitur tempus certum in ea stipulatione, subjungit; dum tamen ne prope ipsam condemnationem denunciatio fiat. Quod autem tempus dicatur prope, sive ante condemnationem, non ita constat. Placet sententia Gomezii *lib.* 2. *var. cap.* 2. *num.* 39. *vers. dubium*, asserentis denunciari posse quandocumque; dummodo id fiat ante publicationem testium & ante conclusionem in caussa; & similiter antequam transeat tempus exceptionis proponendæ vel probationis faciendæ; quia si postea fieret denunciatio, non posset venditor rem defendere, nec jus suum in judicio proponere & probare; cum debeat litem assumere in eo statu, in quo eam invenerit, *c.* 2. *vers. ult. ut lite pendente in* 6.

36 Denunciatione venditori legitime facta, tenetur emtorem defendere in loco ubi lis agitur, idest, in foro emtoris. Neque potest venditor revocare ad suum forum, quia non est ipse principalis reus, sed emtor qui rem possidet, & venditorem nominat ac laudat. Et hoc efficit defensoris verbum: nam defendere, est eamdem vicem quam reus, subire, *l.* 35. §. 3. & *l.* 51. *ff. de procurat.* Facit quoque *l.* 8. §. *veterani ff. eod. tit. de procurat.*, ubi quamvis miles tamquam procurator nequeat stare in judicio, tamquam defensor necessarius potest.

37 Unde idem dicendum in clerico venditore, quod iste nequeat vocari in judicium apud judicem sæcularem; tamen in caussa evictionis cogitur sequi forum emtoris, eique assistere. Idque Paulus respondit *in l.* 49. *ff. de judiciis: venditorem emtoris judicem sequi solere:* nec se juvare privilegio sui judicis. Concordat *l.* 1. *C. ubi in rem actio exerc.*, quæ negat propter auctoris in alia provincia existentis personam, quicquam immutari debere; & ratio est in necessitate judicii cœpti, *l.* 30. *ff. de judiciis*. Deinde quia venditor accedit non ut principalis, sed ut necessarius defensor emtoris, qui rem emtam possidet, atque ita interpellatus & denunciatus evictionis nomine, rei forum sequi debet, non revocare ad suum forum prætextu alicujus privilegii. Ut frustra alleget venditor se clericum esse, & exemptum jurisdictione judicis sæcularis, *c. si diligenti. de foro comp.:* cum ipse non conveniatur coram sæculari, sed conventum defendat; quod licet de jure. Quemadmodum Fiscus, qui etsi ex privilegio peculiarem habeat judicem, sequi tamen tenetur forum emtoris quem defendit, propter generalitatem *d. l.* 49. Quamvis quibusdam placeat contrarium per *l.* 5. *sup. ubi fiscales caussæ*. Videatur Covarr. *pract. qq. c.* 8. *num.* 3. Grammat. *dec.* 21. *n.* 7. Boerius *decis.* 69. *num.* 27. Petr. Barbosa *ad dict. l.* 49. *n.* 136. & *seqq.* Petr. Castalius *ad d. l.* 49.

38 Præter supra enumeratos casus, quibus ob culpam emtoris evictionis præstatio cessat, sunt & alii breviter hic perstringendi. Unus est si emtor sine judiciali disceptatione rem tradiderit, *l.* 37. *h. t.*, nullaque necessitate cogente id fecit. Item si sine condemnatione rem cessit transactione, *d. l.* 17.: nam nec ad hoc emtorem cogit necessitas, aut si liti renunciavit, ne forte subiret defensionis molestias: itemque si cum potuisset rem usucapere, non usuceperit, *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* Denique si ob suam contumaciam res fuerit evicta; quia hisce casibus culpa emtoris intervenit, ea non debet alteri obesse. * Plane si injuria, imperitiave judicis res sit alteri adjudicata, absente actore vel fidejussore, regressum adversus eum emtor non habet, *l.* 8. *in fin. h. t.:* culpa enim aut factum alienum non debet tertio innocenti nocere: deinde culpa judicis est quasi factum fortuitum, quod rei domino nocet, *l.* 51. *ff. h. t.* Quod si emtor præsente venditore victus non appellaverit a sententia injusta, non sibi sed venditori oberit, cui lis fuerat denunciata, *l.* 63. §. 1. *ff. h. t.*; quia venditoris caussa præcipue agitur, qui acquiescendo sententiæ, fatetur se rem alienam vendidisse. Aliud est si venditore absente lata fuerit: tunc enim omissa appellatio emtori nocebit; quod videatur sua culpa caussam deseruisse, ut contra venditorem illi non sit regressus. Idem dicendum si appellaverit quidem, sed appellationem non est persecutus, *d. l.* 63. §. *ult.*; nisi notoria caussæ justitia defendat emtorem, Salicetus & post eum Costal. *ad l.* 8. §. *si ignorantes ff. mandati*, Gomez *d. loco n.* 39. *vers. secundus est*.

TITULUS XLVI.

Creditorem evictionam pignoris non debere.

1 *Creditor qui pignus vendidit, evictionis nomine non obligatur.*
2 *Sed debitor, cujus pignus distractum est.*
3 *Nisi evictionem promiserit, aut dolum commiserit. Creditor qui dolum commisit, & sciens distrahit rem alienam vel non sibi obligatam, tenetur.*
4 *Item si pro evictione se obligavit.*

CUm creditor in distractione pignoris partes venditoris substineat, poterat dubitari: an pignore evicto, evictionis nomine obligetur, & decisum est hoc tit. non obligari; imo ne quidem teneri ad pretii restitutionem, cum vendiderit jure creditoris, hoc est, eo jure quo debitoris fuit, ut sibi imputare debeat emtor, quod caute mercatus non sit, *l.* 1. *h. t.* Consulitur tamen emtori, vel per actionem utilem ex emto contra debitorem, *l.* 12. §. 1. *ff. de distr. pign.*, quasi ipse debitorem vendidisset, cui pretium acceptum profuit, *l.* 13. *sup. de evict.*; vel per actionem pignoratitiam contrariam, quam creditor tenetur cedere emtori: æquissimum enim est emtorem id saltem consequi, quod sine dispendio creditoris futurum est, *l.* 38. *ff. de evict. l.* 13. *ff. de distr. pignor.* 1

Venditio enim a creditore facta, vel a judice rem adjudicante, censetur fieri a debitore, qui ea lege pignus dedit, ut creditori liceret distrahere. Quinimo si emtor pretium non solverit, sed creditori caverit se soluturum, evictione facta, nullam prorsus habet exceptionem quo minus solvat, *l.* 68. *ff. h. t.*: nullum ergo emtor habet alium regressum, quam contra debitorem, a quo si solverit, sive non solverit, consequi poterit pretium; sed tantum pretium ejusque usuras, non id quod interest, *l.* 74. §. 1. *ff. h. t.*; quia deceptus non fuit facto debitoris. Fructus tamen quos percepit, deducere debet, si hos ei qui evicit restituere necesse non habeat, *d.* §. 1. 2

Quod si tamen creditor promisisset debitorem esse solvendo, haberet emtor regressum adversus creditorem, ad id quod a debitore consequi non potuit excussione facta, Molin. *de usuris q.* 62. *n.* 413. Item si sciens creditor rem sibi non esse obligatam, vel non esse ejus qui obligavit, vendiderit, quamvis actione pro evictione non teneatur: tamen quia dolo non caret, qui scit rem sine vitio non esse, præstare debet judicio emti, id quod interest; nec id a debitore repetere potest, nec adversus eum eo nomine agere contraria pignoratitia actione, *l.* 2. *h. t.* 3

Quare ut creditor eximatur ab obligatione, quatuor omnino præstare debet. I. rem sibi esse obligatam. II. se potiorem esse reliquis creditoribus. III. nihil fraude dolove a se factum. IV. licuisse illi pignus distrahere: quæ si præstiterit, plane securus est, nisi se nominatim pro evictione obligaverit; quia tunc ex sua obligatione conveniri poterit: servanda enim est conventio, *l.* 2. *h. t.* An non ergo id quod eo nomine præstitit, repetere poterit a debitore? de debito suo non est dubium; potest illud persequi a debitore, qui non est liberatus, quando pro evictione conventus creditor pretium emtori præstitit. Imo & quod sua interest consequetur, si bona fide pignus vendidit; ut puta quod aliter tanti quanti vendidit pignus, vendere non potuit, quam promissa evictione, *l.* 12. §. 1. *ff. de distr. pign.* 4

TITULUS XLVII.

De patria potestate.

1 *Continuatio. Qui sint in potestate, & qui eam habeant?*
2 *Mater eam non habet in filios: hi tamen ei debent reverentiam; & nisi eam matri exhibeant, coercentur.*
3 *Effectus patriæ potestatis in persona liberorum.*
4 *Alter effectus quoad acquisitionem bonorum.*
5 *An filius sit in potestate, Judex cognoscet: præsumitur emancipatus, si pater ei diu res suas agere permittat.*

1 IN sequenti parte agitur de præjudicialibus actionibus, quibus quæritur: an quis sit filius: an sui juris, vel in potestate patris: nam de præjudicio libertatis dictum fuit in prima parte libri septimi.

Jus patriæ potestatis acquiritur tribus modis, justis nuptiis, adoptione, & legitimatione. De legitimatione dictum fuit titulo *de natur. lib.* De adoptione dicetur tit. seq. De jure quod ex nuptiis oritur nunc dicendum. Sunt itaque in potestate patris liberi ex justis nuptiis procreati; quia qui ex injustis aut concubina nascuntur, patris potestate non continentur, cum tales patrem habere non censeantur: quippe qui extra justas nuptias plerumque incertus sit, *l. 19. & 24. ff. de statu homin.* Pater libertinus exemplo ingenui, liberos post libertatem ex legitimis nuptiis natos, in potestate habet, *l. 8. h. t.* At servus aliquem in potestate habere non potest, quia nuptias non contrahit sed contubernium, *l. 3. sup. de incest. nupt.* Non soli filii, sed & nepotes etiam ex filio milite suscepti, in potestate sunt avi, si ille adhuc erat in patria potestate, *l. 7. h. t.*, quo tempore nepotes fuere concepti.

2 In potestate verò matris non sunt filii, quia illa tutela eget aliena: & cum non sit suæ potestatis, nec alios regere, nec in sua potestate habere potest, *§. fœmina Inst. de adopt.* Itaque filii sequuntur familiam patris, non matris, *d. l. 19. ff. de statu hom.*, quamquam & filius matri ac patri reverentiam debeat, & alimenta & successionem, *l. 5. h. t.*; adeo ut si debitam reverentiam matri non exhibeat, eam exhibere judex coget: & si provectam ad inclementiores injurias improbitatem deprehenderit, læsam pietatem severiùs vindicabit: quamquam congruentiùs erit intra domum, inter matrem & filios si quæ controversiæ oriantur, terminari; nisi (ut dictum) atrocitas injuriæ & contumaciæ exigat interventum Judicis, *l. 4. h. t.*

3 Jus hoc patriæ potestatis consistit in persona liberorum, & rebus eorumdem. Dabat enim lex Romana patri tantum, non etiam avo, jus vitæ & necis in liberos, jus coercendi, verberandi, vinctos ad opus rusticum mittendi: non tamen in servitutem redigendi, vendendi, vel alienandi; quoniam liberi hominis nullum est commercium, *l. ult. h. t.*: nisi quod egestatis nomine permissa fuerit venditio, ea conditione ut restituto pretio emtori, possent liberi restitui ingenuitati, *l. 2. C. de patrib. qui filios distr.* Merillius *l. 2. obs. 14.* Hodiè ut dominorum in servos, ita & parentum in liberos coarctata est potestas; quia ea in pietate magis, quam atrocitate debet consistere, *l. ult. & l. 11. ff. de lib. & post. l. 5. ff. ad l. Pomp. de parricid.* Hinc est quod nec patri filium negare liberum sit, *l. pen. h. t.*: multo minus filium, quem agnovit suum, ob contumaciam ejus abalienare a familia: licèt enim abdicatio Græcorum legibus usurparetur; Romanis tamen legibus reprobatur, *l. 6. h. t.*: solummodo concessa patri moderata castigatio, si pietatem ei debitam filius non agnoscat: qui tamen si adhuc in pari contumacia perseveraverit, ut acriore remedio coerceri debeat; eum parens Judici offeret dicturo sententiam, quam ipse pater dici voluerit, *l. 3. in fin. h. t.*

4 Maxima quoque vis patriæ potestatis cernitur in rebus per liberos acquisitis. Et quidem olim liberi in potestate existentes nihil poterant proprium habere, sed omnia per ipsos statim acquirebantur patri, quibusdam exceptis, *l. 2. h. t.*, idest peculio castrensi & adventitiâ proprietate, *§. 1. Instit. per quas personas nob. acq.* At ea bona, quæ patri acquiruntur, filius alienare non potuit, nec nunc inscio patre, *l. 3. in pr. h. t.* De acquisitione & distinctione ista bonorum plura dixi sup. *lib. 6. tit. 60. & seq.*

5 Cæterum si pater filium in potestate esse dicat, ejus rei cognitio Judici committitur. Itemque ut alimenta pro facultatibus patris filio præstentur, *l. 1. & l. pen. h. t.* Verùm si pater diu passus est filium ut patremfamil. negotia sua seorsim agere, aut matris bona quæ possidebat, per eos administrari, qui testamento matris tutores nominati fuerunt, præsumitur eum emancipasse, *d. l. 1. h. t.* Ideoque Judex patrem, qui hunc filium in potestatem revocare cupit, non facilè audiet, cum contra factum suum venire velit; nisi pater probaverit, quod errore ductus, passus fuerit res geri per filium, putans eum ab avo emancipatum fuisse. Interim pro filio contra patrem militat hæc conjectura, quod passus sit pater eum res maternas habere, cum filiifamil. neque bona habeant, neque tutores: bona enim jure veteri etiam materna patri acquiruntur: tutores verò non dantur eis, qui adhuc sunt in potestate patris; sed ea solutis.

TITULUS XLVIII.

De Adoptionibus.

1 *Quid sit adoptio, quo modo & apud quem fiat?*
2 *Quæ sint requisita ad arrogationem, & cur in hac major requiratur solemnitas, quam in adoptione.*
3 *Qui adoptari vel arrogari possint.*
4 *Adoptare vel arrogare qui possint, vel prohibeantur, natura, aut lege.*
5 *Quando vitrico concessum adoptare privignum, vel patrono libertum, vel civi alterius civitatis civem.*
6 *Quid juris si filiusfamil. adoptatus fuerit ab extranea persona, vel a non extranea?*
7 *Qua cautione arrogatus impubes transit in potestatem arrogatoris.*
8 *Cur arrogati liberi unà transeant, secus in adoptione?*
9 *Quid juris si arrogator emancipet filium arrogatum?*
10 *An quarta impuberi arrogato, & sine justa caussa emancipato, debita sit omnium arrogatoris bonorum?*
11 *An impuberi arrogator substituere possit?*

SEquitur de adoptione, alter modus acquirendæ patriæ potestatis. *Adoptio est legis actio, seu legitimus actus, quo qui natura liberi non sunt, lege efficiuntur, Inst. h. t.* in pr. Est enim adoptio quasi naturæ æmula, quæ vices subit nuptiarum. Nam ut justis nuptiis naturales & legitimi nascuntur, ita per adoptionem legitimi tantum fiunt. Estque duplex: *Adoptio in specie, & Arrogatio; quæ est legitima hominis sui juris in filium assumptio: Adoptio vero ejus, qui subest potestati patria, l. 1. ff. h. t.* Adoptio fiebat apud Judicem competentem, penes quem plena legis actio est, *l. 1. h. t.* Adoptionem præibant more antiquo emancipationes tres & duæ manumissiones, quæ postmodum sublatæ sunt, & statutum sufficere ad adoptionis solemnitatem adire Judicem ordinarium, & ex voluntate patris naturalis dantis in adoptionem, & accipientis, & adoptati fieri, *l. ult. h. t.*: non autem agnatorum adoptati assensus exigitur, *l. 7. ff. h. t.* Verùm cum nepos adoptatur, quasi ex filio natus, consensus filii desideratur: consentire autem filius intelligitur, qui non contradicit, *l. 5. & 6. ff. h. t.* Non sufficit autem adoptionis tabulas per tabellionem confici, nisi dictus juris ordo servetur, ut non aliter fiat, consentiaturque in adoptionem quam coram Magistratu, qui vel Præses est, vel Proconsul, *l. 4. h. t.* 1

Arrogatio verò eorum qui sui juris sunt auctoritate Principis fieri dicitur, quia opus est ejus rescripto, quod apud acta insinuatur, *l. 2. §. 1. & l. 6. h. t.*: perindeque valet, ac si apud populum jure antiquo facta esset arrogatio, *d. §. 1.* Sed quare hæc tanta indiget solemnitate, non item adoptio? quia agitur de statu civis Romani, super quo non nisi populo auctore, aut Principe, quid statuendum. At verò in adoptione superest pater, qui filio, quem adoptandum alteri dat, præsumitur sufficienter consulere. In arrogatione desideratur consensus expressus ejus qui arrogatur. Quomodo nemo arrogatur absens, vel dissentiens, *l. 24. ff. h. t.*; neque septennio minor, sed major, cujus est aliqua voluntas adhibita auctoritate tutoris si sit impubes, aut curatoris si sit minor, *l. 8. ff. h. t. & l. 5. C. de auct. præst.*: cum tamen in adoptione consensus tacitus sufficiat, quatenus videlicet non contradicat adoptandus etiam septennio minor, *l. 5. ff. h. t.* 2

Ex dictis satis apparet eos tantum adoptari, qui filiifamil. sunt, *l. 1. h. t.* sive in potestate patris adhuc sint, *l. 8. h. t.* sive avi, aut proavi, *l. pen. §. ult. & l. ult. h. t.* Arrogari verò qui sui juris sunt, *l. 6. h. t. & d. §. ult.* etiam impuberes, *l. 2. in pr. h. t.*: fœminæ, quamvis sui juris sint, non arrogantur nisi ex rescripto ac speciali Principis indulgentia, *d. l. 8. in fin.* 3

4 Adoptare, vel arrogare possunt omnes, quibus vel natura, vel lex impedimento non est. Natura impediuntur omnes illi, quibus est impossibile suscipere liberos: naturam enim adoptio imitatur. Quamobrem minor natu majorem sibi non adoptat: pro monstro enim & impossibile est natura, ut major sit filius quam pater, *§. 4. & 5. Inst. h. t.* Necesse itaque est, ut adoptans sit plena pubertate, idest, 18. annis præcedat adoptandum: licet enim generare ante possit, rarius tamen est ut generet. Pari modo qui vitio incurabili, seu morbo detinentur, ut sanari non contingat; quo inhibeatur uxorem ducere & generare, nec adoptare quoque possunt, veluti castrati. Spadones vero, aut quibus ob accidens aliquod vitium non datur generare, possunt adoptare, uti & nuptias contrahere; quia retinent tales principia procreandi; & sublato vitio, redire facultas illa potest, *l. 2. §. 1. & l. 30. ff. h. t.* Lege impediuntur adoptare & arrogare feminæ, quia nec naturales liberos in potestate habent; quamvis ex indulgentia Principis, in solatium liberorum amissorum adoptare possint in hunc finem, ut legitimum habeant successorem, *l. 5. h. t.* Deinde impedit quoque civilis ratio quo minus pater adoptivus dimissum è potestate sua filium adoptivum iterùm adoptet: & ne minor sit sexaginta annis, qui arrogat, quia magis liberorum procreationi studere debeat; nisi fortè valetudo, aut alia caussa generationem impediat, vel si quis conjunctam personam velit adoptare.

5 Sed nec illi lex permittit arrogare, qui tutelam vel curam alicujus administrat, propter metum intercipiendarum rationum; nisi is vitricus fuerit, cui concessum est adoptare privignum suum, cessante in eo suspicione fraudis, *l. 15. §. 2. l. 17. & 32. ff. h. t.* Concessum quoque patrono libertum suum arrogare, si liberos non habeat, *l. 3. h. t.* Item civis alterius municipii potest extraneum adoptare. At non propterea hic adoptatus patriam mutat, sed utrobique tam in loco originis, quam ubi adoptatus est, honores & munera suscipit, *l. 7. h. t.*, nisi a patre adoptivo emancipetur; quia sicut per adoptionem civis factus fuerat, ita per emancipationem ejus civitatis civis esse desinit, *l. 15. §. ult. & l. 16. ff. ad municipalem*. Siquidem emancipatio facit, ut omnia jura per adoptionem quæsita dissolvantur, nullumque familiæ retineatur vestigium, *l. 9. h. t. l. 13. & seq. ff. eod.*

6 Cæterum si filiusfamilias extraneæ personæ in adoptionem detur, non transit in ejus potestatem; neque enim jura patris naturalis dissolvuntur: robustiora siquidem illa sunt, quam ut civili aliqua ratione tollantur. Hoc solum ex adoptionis actu adoptans consequitur; quod adoptatus etiam filius dicatur ejus, qui adoptat; & ad legitimam successionem admittatur, si intestatus pater adoptivus decesserit. Quod si vero conjunctæ personæ, puta avo, proavoque paterno, seu materno, vel patri naturali emancipato, filius datus fuerit in adoptionem, hic in adoptantis familiam & potestatem omnino transit. Manet quippe tunc stabile jus patris adoptivi, cum concurrant hoc casu in unam eamdemque personam, & naturalia & adoptionis jura; ita ut adoptatus hoc modo a patre naturali nihil ampliùs expectare queat, neque tabulas ejus molestare; sed solum adoptivum agnoscere jubeatur, nisi ab eo iterum fuerit emancipatus. Quo casu rursus ad domum revertitur patris naturalis, dissoluta videlicet adoptione, *l. pen. h. t.*, quæ Justiniani est correctoria, cujus & meminit in *§. sed hodiè Instit. eod. tit. & in §. sed ea omnia Instit. de hered. quæ ab intest.*

7 Hoc vero proprium est arrogationis, quod arrogatus transeat in familiam potestatemque arrogatoris, & quidem indistinctè, sive is vesticeps fuerit, idest pubes, qui olim arrogari tantum poterat, sive impubes ex Constitutione Antonini Pii: dummodo posteriori casu, caussa cognita: an honesta sit, expediatque pupillo, arrogatio fiat; & arrogator caveat personæ publicæ, datis fidejussoribus, se bona arrogati, si is impubes moriatur, restituturum illis, qui, si arrogatio facta non esset, ad successionem ejus essent venturi, *§. cum autem Instit. l. 2. h. t. & 17. in fin. & seqq. ff. eod.* Fidejussorum cum lex meminerit, non sufficiet nuda promissio in arrogatione pupilli, sed omnino necessaria erit cautio fidejussoria, *d. l. 2.*

8 Porrò non ipse solum potestati arrogatoris subjicitur; sed & liberi ac bona ejus in ejusdem transeunt potestatem. Unde cum Augustus adoptasset Tiberium, unà cum Tiberio & Germanicus, quem Tiberius ante adoptaverat, transiit in potestatem Augusti, *§. illud proprium Inst. h. t.* Qui effectus adoptioni speciali tribui non potest. Ratio differentiæ est; quod arrogatus fuerit ante paterfamilias, atque ita filios habuerit in potestate, qui simul cum patre per arrogationem transeunt in alienam familiam: cum qui in potestate alterius est, alium in sua potestate habere nequeat. Adoptatus vero, quia filiusfamilias, ex se natos non habuit in potestate, qui propterea unà cum patre non transeunt in potestatem adoptantis, *l. 2. in fin. l. 15. & 40. ff. h. t.* Præterea 9
est hic effectus arrogationis impuberis, quod arrogator non possit arrogatum sine justa caussa emancipare, vel exheredare: ex justa caussa emancipans, vel exheredans, non solum reddere eidem bona sua tenetur; sed etiam quartam bonorum suorum partem relinquere, *l. 2. in princ. h. t.*

Quæritur: An hæc quarta arrogato & sine justa caussa emancipato debita sit omnium arrogatoris bonorum: 10
an vero portionis ab intestato debitæ? Sunt qui hanc quartam omnium bonorum esse sentiant per text. *l. 22. in pr. ff. & l. 2. h. t.*; ubi quarta hæc bonorum testatoris dicitur, & quidem quæ mortis tempore habuit, *l. fin. ff. si quid in fraud. patr.* Nec ullibi portionis ab intestato debitæ vocatur; cum tamen quarta filiis naturalibus & legitimis relinquenda portionis debitæ passim appelletur, eaque sufficiat ad excludendam querelam, *l. 8. §. 8. ff. de inoff. test.* Veriùs tamen hanc quartam esse portionis ab intestato debitæ, *d. l. 8. §. 15.*: cum non sit ratio ut impuberes arrogati melioris conditionis & plus habeant, quam liberi ex legitimis nuptiis procreati; quibus tamen quarta sufficit. Tum quia posset contingere pluribus arrogatis (etsi hoc vix permittatur) si singulis deberetur quarta omnium bonorum, exhauriri substantiam arrogatoris in injuriam naturalem, si qui fuerint: (nam & illis existentibus permitti adoptionem caussa cognita, habet textus *in l. 17. in fin. ff. h. t.*) aut qui post arrogationem sunt nati.

Postremò notandum est, non posse arrogatorem filio 11
arrogato substituere, eo casu quo impubes decessit, in bonis scilicet ipsius arrogati, quoniam ea restituere compellitur, ut diximus. At benè quidem subsistet substitutio in bonis quæ dederit arrogator; itemque in dicta quarta ex Constitutione Divi Pii debita: licèt tamen in ea non possit arrogato substituere per fideicommissum; quia non judicio ejus ad eum pervenit, sed Principali providentia, *l. 22. ff. h. t. l. 10. §. pen. ff. de vulgari & pupillari.*

TITULUS XLIX.

De emancipationibus liberorum.

1 *Emancipatio filii apud quem Judicem fiat.*
2 *Olim fiebat variis circuitibus & solemnitatibus.*
4 *Hodie fit sola voluntate patris professa apud Magistratum absque rescripto.*
4 *Caussæ ob quas pater filium emancipare cogitur.*
5 *Quod jus consequatur filius emancipatus, & quæ retineat pater in præmium emancipationis.*
6 *Filius moribus nostris emancipatur per matrimonium. Quos effectus producat ista emancipatio.*

PEr emancipationem, inquit Justinianus, jura adoptiva dissolvuntur, *in l. pen. §. fin. autem tit. sup.* 1
Itemque desinunt liberi in potestate patria esse; qua tamen non liberantur nudo consensu, sed actu solemni, *l. 3. h. t.* Nam adeundus est Magistratus, apud quem pater voluntatem suam exponat, *l. ult. h. t.*, quemadmodum Juridicus Alexandriæ; item Proconsul, & Duumviri: sunt autem Duumviri magistratus municipales, ab ipsis municipibus non a populo creati. Quod si lex municipalis permitteret, ut pater liberos suos emancipare posset apud Duumviros alterius municipii; quod a patre factum erat, suam obtinebat firmitatem, *l. 1. h. t.*

Præter patris declarationem, multas adinvenerat 2
antiquitas solemnitates in emancipationibus: nam requirebat imaginariam filii venditionem, trinam emancipationem, solemnes circumductiones, injuriosa rhapismata, quorum nullus rationabilis inveniebatur exitus: ideoque Anastasius eas solemnitates sustulit, atque ex rescripto Principis, magistratui insinuato emancipationes fieri posse permisit, *l. 5. h. t.*

Postea

3 Postea Justinianus ne quidem rescripto opus esse decrevit, *d.l.ult.*: omnique explosa pristina fictione, sufficere ait: si coram Judice competente pater emancipans & filius emancipandus consensum suum exprimant; quia non cogitur pater, aut avus invitus filios suos, vel filias, vel nepotes vel neptes è manu sua, sive potestate dimittere; ne in cujusquam injuriam beneficium Principis tribuatur, *l.4. h.t.* Non dubito quin requiratur scriptura, ut in cæteris quæ apud acta fiunt; etsi non tam scriptura hic, ut in donationibus, quam veritas consideretur, *l.2.h.t.*: cum plus valeat quod agitur, quam quod simulate concipitur, sup. *tit. plus quod agit.*

4 Interdum cogitur pater emancipare filium, veluti: si male contra pietatem filium afficiat, *l. ult. ff. a parente quis manuiss.*, aut filiam prostituat, *l.12. sup. de Episc. aud.*: si filius impubes arrogatus sit, & post pubertatem probet sibi non expedire arrogationem, seque in ea circumscriptum esse, *l.32. & seq. ff. de adopt.*: si pater agnoverit legatum sub hac lege sibi relictum, si filium emancipet, *l.92. ff. de cond. & demonstr.*: si pater pecuniam acceperit, ut filium emanciparet, *l. 1. §. 3. ff. d. t. si parente quis.* De hisce casibus vide Accurs. *Inst. quib. mod. jus pater. pot. sol.*

5 Effectus emancipationis est præcipuus, quod sui juris efficiatur filius emancipatus, cum liberatur patria potestate; adeò ut postea invitus redigi nequeat in patris potestatem, *l. ult. ff. de his qui sunt sui vel al.* Solet filio pater quasi pro vitæ alimentis peculium donare, vel res alias in eum transferre jure patrimonii: ipse verò pater retinet pro semisse usumfructum, in rebus filii adventitiis; non item castrensibus vel quasi: idque pro præmio & remuneratione emancipationis, *l. ult. h.t. & l.6. sup. de bonis quæ lib.* Nam pretio non potest æstimari emancipatio; & beneficus est pater qui filium emancipat, uti dominus qui servum manumittit. Nec est necesse post Constitutionem hanc Justiniani patri, legitima jura tutelarum & hereditatem sibi reservare, ut sit filio, qui intestatus decesserit & sine liberis, heres legitimus, & impuberi filio emancipato tutor legitimus, *d. leg. ult.*

6 Moribus hodiernis, hoc ipso quo pater passus est filium in propriam suam utilitatem negotiari tamquam patremfamil., censetur eum emancipasse. Item si consenserit in matrimonium filii. Adeoque prodest ista emancipatio filio, ut possit sibi acquirere, & familiæ suæ providere, patrisque testamentum nullum dicere, si sit præteritus: imò ipsemet testamentum de rebus suis condere, & hereditatem patris non aditam, ad suos transmittere, & judicio agere: quæ facere non posset si sub potestate patris mansisset; qua tamen non liberat matrimonium jure Romano, *l. 12. sup. de collat. l. 7. sup. de nupt. l. 1. ff. de lib. exhib.* Sunt alii emancipationis effectus, quos Practici recensent.

TITULUS L.

De Ingratis liberis.

Propter ingratitudinem emancipatus revocatur in potestatem patris.

EMancipatio non tribuit liberis eam potestatem, ut possint impunè parentem offendere. Hinc traditur hoc titulo quod si filius vel filia, cæterique liberi parentes vel atroci injuria, vel acerbitate convicii affecerint, justè revocentur in pristinam potestatem, *l.un.h.t.*: quamvis libertus ingratus etiam ob levem offensam revocetur a patrono in servitutem, *l. 2. supr. de libert. & eor. lib.* Hæc revocatio fit vel actione ingrati, vel officiò judicis, vel per accusationem ingratitudinis.

TITULUS LI.

De postliminio reversis & redemtis ab hostibus.

1 *Continuatio, & quid sit postliminium?*
2 *Fictio postliminii & l. Corneliæ, quid operetur in successione capti & in aliis.*
3 *Interdum ille succedit, quem alius præcedit, si hic, qui prior decedat, pendente statu captivi.*
4 *Postliminium quid restituat.*
5 *An filius reversus succedat patri, & quatenus amissa recuperet.*
6 *Cur non recuperet ea, quæ consistunt in facto, sed quæ in jure.*
7 *Si conceptus sit filius, patre existente apud hostes & ibi mortuo, succedet matri.*
8 *Quomodo succedat filius reversus, patri & matri?*
9 *Matrimonium non restituitur postliminio, sed redintegratur consensu.*
10 *Postliminii jure quæ personæ non gaudeant.*
11 *An eo jure gaudeat conceptus & natus apud hostes patre ibi mortuo?*
12 *Quibus in rebus est, aut non est postliminium.*
13 *Redimit quis se sua pecunia, vel aliena.*
14 *Redimens alium, quibus caussis non repetat pretium?*
15 *Redimens retinet redemtum jure pignoris, non ut servum.*
16 *Redemtus pretio nedum soluto, hereditatem adiit, & jure postliminii utitur.*
17 *Cogitur redemtor pretium accipere, & dimittere redemtum.*

SIcuti per ingratitudinem restituitur patris potestas officio judicis; ita etiam ipso jure per postliminium: unde nascitur occasio agendi de eo, quatenus redemtis & reversis ab hostibus prodest. Est autem postliminium jus amissæ rei recuperandæ, & in statum pristinum restituendæ, inter nos & liberos populos, Regisque legibus ac moribus constitutum. Nam quod bello amisimus aut etiam citra bellum, hoc si rursus suscipiamus, dicimus postliminio recipere. Idque naturali æquitate introductum est, ut qui per injuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines suos rediisset, pristinum jus suum reciperet. Ita Paulus J. C. in *l.19.* 1
ff. de capt. & postl. * Fingebat itaque hoc jus, captum 2
ab hostibus reversum, quasi numquam captum semper in civitate mansisse. Quemadmodum & lex Cornelia fingebat patrem mortuum in potestate hostium, eum primo captivitatis momento decessisse, & proinde ex eo tempore liberos ipsius sui juris factos esse, *l.10. 11. 12. 18. & 22. ff. h.t.* Igitur in postliminio consideratur primo præsens status captivitatis, quo servorum qualitati similis quis est, ut per se nihil posse dicatur. Deinde suspensio jurium; quæ fit dum expectatur postliminium, ut quæ in peculiu servorum capta sunt, & filiorum in suspenso sunt, ut si redierit, ejus sint: si apud hostes decesserit, lege Cornelia ad heredes ejus pertineant, *l.1.h.t. & d.l.22.* Interim bonis capti datur a Magistratu curator cum satisdatione, *l.3.h.t.* Quo fit nullam esse hereditatem viventis, *l.1. ff. de hered. vel. act. vend.*

3 Expectanda itaque est mors naturalis, ne sequatur absurdum, quod qui semel fuit heres, revertente captivo, & jus suum recuperante, desinat esse heres. Quamobrem priusquam quis certus sit de morte naturali capti, non poterit super ejus hereditate transigere, aut eam adire, vel ab intestato, vel ex testamento, *l. 4. h.t.*: cum fieri possit, ut qui proximior est in gradu succedendi, interim decedat; dum de vita, vel morte capti dubitatur: & succedat remotior, ut in specie *d.l.4.*; cum adhuc incertum esset: utrum mater ab hostibus capta; an interfecta esset, & filius ejus hereditatem adiisset, ac decessisset; postea vero innotuerit matrem è vita excessisse, sororis filiis licentia datur agnoscendæ per bonorum possessionem successionis: nec officit aditio a filio facta, quia non valuit. In successione enim intestati, dum quæritur quis ad successionem vocetur, spectatur tempus, quo certum est defunctum intestatum obiisse, *§. cum autem 8. Instit. de hered. quæ ab intest.* Quapropter cum eo tempore sororis filii priorem gradum obtineant, jure successionis compendium ad eos pertinet, *d.l.4.* At quo jure? ex lege Cornelia; quæ patitur hanc successionem proximioribus deferri, *l.28. ff. de vulg.* Nam citra hanc legem, captiva quæ in hostium potestate & sic serva decessit, successorem habere non potest, *l.3. in fin. ff. de verbor. sign.*

4 Effectus postliminii est, quod qui a captivitate rediit, recipit pristinum suum statum, sive sit ingenuus, paterfamil. vel filiusfamil., *l.4. & 12. h. t. & l. 12. §.1. ff. eod.* Item recuperat pristina jura, & quæ illi medio tempore captivitatis contingere potuerunt; ut apud hostes filius susceptus, si postliminio redierit, filii jura habet; ita reverso filiofamil. jure postliminii pater filium suum recuperat & filius suum, *l.9.h.t.*; quia patria potestas non tam sublata, quam suspensa videtur: sic & dominica redintegratur, reverso servo, qui dominum vel ejus sequitur successorem, *l.10. h. t.*

5 Porrò si pater & filius fuerint ab hoste capti, & patre in captivitate mortuo; postea filius fuerit ad suos reversus, lex Cornelia hunc filium patris sui heredem facit, eique res hereditarias restitui jubet: si modo in potestate patris fuerit, tempore quo capiebatur; & nisi filius reversus aliqua temporis præscriptione submoveatur, *d. l. 9.*, quæ post filii reditum ab hostibus currere incipit. Recuperat quoque reversus jure postliminii ea, quæ in agris, vel mancipiis, vel aliis rebus ante tenuit, etsi a fisco possideantur: nec timere debet alicujus contradictionis moram; cum hoc solum requirendum sit: utrum forsitan aliquis cum barbaris voluntate fuerit; an coactus, *l. pen. h. t.* Plane si istæ res militum nostrorum virtute recuperentur, non præda illi acquiritur; sed illico pristinis dominis restituuntur: receptæ enim res sunt non captæ: & militem civium rerumque eorum defensorem esse decet, non dominum, *l. 12. h. t.* Dixi: postliminio reversum, recuperare omnia jura quæ per captivitatem amisit; dum tamen ea integra inveniat: nam si jus interim sit alteri quæsitum præscriptione, tunc oportet eum in integrum restitutionem petere: qua obtenta poterit rem vindicare actione rescissoria, quæ olim dabatur intra annum utilem, *l. 18. h. t.*; hodie intra quadriennium continuum, *l. ult. sup. de temp. in int. rest.*

6 Cæterum, quamvis reversus omnia jura recuperet, & quod ille fingatur retro in civitate semper fuisse, *l. 16. ff. h. t.*: ea tamen quæ facti caussam continent (ut possessio) non recipit; neque enim potest videri possedisse, qui ab alio possidetur, *l. 23. §. 1. ff. acq. poss.* Cur autem ea quæ sunt juris, ut dominium, civitas, potestas, familia, recuperentur; non etiam ea quæ sunt facti: ratio est, quod in postliminio sit quædam fictio, quæ tantum locum habet in iis, quæ sunt juris; non verò in iis quæ sunt facti, ut in possessione, Joach. Hopperus *de juris arte* 2. c. 11.

7 Non tamen sicut jura patriæ potestatis restituuntur postliminio, ita uxores maritis redeuntibus restituuntur: nam tantum consensu uxorum redintegrabantur matrimonia, *l. 8. & 14. ff. h. t.* Hæc tamen jure novissimo captivitate non dissolvuntur, nisi per quinquennium ignoretur, an persona captiva sit in vivis, *Novell. 22. c. 7.* dictum sup. *de repudiis n. 2.*

8 Nihil autem interest quomodo quis ab hostibus redeat, sive eorum dimissione, sive vi, aut fallacia, sive virtute nostrorum militum, *l. 12. h. t.* ita tamen si apud
9 suos sit mansurus; * nam si eo animo venerit, ut ad hostes revertatur, cessat postliminium, *l. 26. ff. h. t.*: & ideò in Attilio Regulo, quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est non esse postliminio reversum; quia non habuerat animum Romæ remanendi, *l. 5. §. 3. ff. h. t.* Plane qui armis victus se hostibus dedit, postliminio non gaudet; nec quem nos dedimus hostibus, si reversus est, & si ad nos redierit ab hostibus non receptus, *l. 4. & 17. ff. h. t.*: transfugæ etiam nullum postliminium est. Nam qui malo consilio & proditoris animo patriam reliquit, hostium numero habetur, si modo sui juris sit: si verò servus transfugerit, non ejus caussa, sed domino postliminii jus erit, ut servum recipiat, *l. 19. §. 4. 5. ff. h. t.* Item si captivus, de quo in pace cautum fuisset, ut rediret, sua voluntate deinde apud hostes mansit, non ei postea postliminium est, *l. 20. ff. eod.*

10 Dubitari posset de conceptis & natis apud hostes, ex eo quod numquam in civitate fuerint; ac proinde reversi dici nequeant: attamen non est iis jus postliminii denegandum, qui in civitate concepti fuerunt, etsi apud hostes nati, quia pro natis habentur tempore con-
11 ceptionis, *l. 7. ff. de statu hom.* Quod & dicendum de iis qui concepti apud hostes, cum patre redierunt; quod quidem benignè datum patriæ potestati, quæ quia cum redemto reversoque patre est integra, etiam ab ea dependentia illi integra esse debent, *l. 1. h. t.* Non est idem juris in matre sola redeunte; nam ex ea concepta proles in captivitate, ex marito ibidem mortuo, etsi judicanda sit ingenua secundum matris conditionem, *l. 16. h. t.*; non tamen concepta legitimè; atque ideò patri non reverso non erit heres, *l. 25. ff. h. t.*: matri tamen succedit ex S. C. Orphiciano, *l. 14. h. t.*, non item ex fictione legis Corneliæ, quæ quidem legitimos apud hostes defuncto constituit heredes: ad eum tamen, qui illic conceptus est, non pertinet; cum eo tempore quo pater captus est, diem suum obiisse existimetur, *d. l. 1.*

12 Sunt etiam res, quæ jure postliminii non possunt repeti. Nam Marcellus ait: navibus quidem longis & onerariis, propter belli usum, postliminium esse; non piscatoriis, aut actuariis voluptatis caussa paratis: equos freni impatientes ad hostes se proripientes postliminio repeti; non item arma, quippe quæ salvo pudore non amittuntur; non vestes, *l. 2. & 3. ff. h. t.*; quodque in bello captum est, & cessit in prædam, postliminio non redit. Imò si bello captus, pace facta demum refugit; deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum, a quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur, *l. 28. ff. h. t.*

Secunda hujus tituli pars *de redemtis ab hostibus*. 13
Nam pactione solutoque lytro redemtus ab hostibus servitute liberatur, & pristinæ ingenuitati restituitur, *l. 5. h. t.* Verumtamen observandum est redemtum illico quidem restitui, si sua pecunia ille se redemerit.
* At si aliena redimatur; tunc demum statum suum re- 14
cipit, cum pretium conventum solverit, vel ei aliquo alio judicio illud remissum fuerit, *l. 17. h. t.* vel si alio modo, qui pretium dedit, jure id amittere debeat; ut si redemtam prostituat, *l. 7. hoc t.* Item si tacita renuntiet pretio, veluti si redemtam in uxorem accipiat, *l. 13. h. t.*

Etenim qui redemtionis pretium solvit, jure pigno- 15
ris redemtum retinet, *l. 2. h. t.*; nisi hoc jus seu pignoris vinculum ei remissum fuisse redemtus probaverit, *l. 11. h. t.*: qui tamen a nemine detineri poterit, prætarquam ab eo, cui redemtionis pretium debet. Sed non propterea quod redemtus sit, & pretium debeat, fit redemtoris servus; cum liber fuerit antequam in hostium potestatem veniret. Non enim debet beneficium in calamitatem converti: cum redemtio facultatem redeundi præbeat; non autem jus postliminii mutet, *l. 20. in fin. ff. h. t.* Nihilominus tamen æquitas suadet pretium restitui iis, qui emerint a barbaris; vel pro pretio, laboris obsequio, vel opere quinquennii vicem referre beneficii ab aliis, qui habituri sunt incolumem, si in ea nati sint, libertatem; ne forte aliquando damni consideratio in tali necessitate positis negari faciat emtionem, *l. ult. h. t.* Ex qua & illud observandum: si quicquam in usum vestium, vel alimoniæ impensum est, ex humanitate id præstitum videri, nec victualis sumptus repetitionem dari ei, qui impendit in tam piam caussam.

Interim is qui liber constitutus, captus ab hostibus 16
commercio redimitur, etiam antequam pretium redemtori fuerit exsolutum, utetur juribus postliminii: proinde favore ingenuitatis successionem sibi delatam vindicare, hereditatemque adire poterit, ut ex ea pretium redemtionis pro se datum exolvat, *l. 15. h. t.* Quin & filiorum statum tuebitur, quos postquam mater redemta est, ex ea procreavit; cum eos qui post redemtionem nascuntur, ne pignoris quidem vinculo ob pretium, quod pro iis datum non est, teneri, nullis auctoribus visum est, *l. 8. h. t.* Nam remisso pignoris vinculo, ut redemtus non sit servus, aut libertus redemtoris, sed ingenuitati quam amiserat restituatur (ut dictum supra) ita nec ejus filii: obsequium ideo redemtori ejusve liberis debent, *l. 11. h. t.*

Quia si redemtus, vel alius pro eo pretium offerat, 17
cogitur id vel invitus recipere redemtor, & redemtum remittere; nec debet ejus status securitatem inquietare. Hoc enim, & communis utilitas, & postliminii jus exigit, *l. 6. h. t.* De quo non plura referam; cum inter Christianos ex antiqua & laudabili consuetudine capti non fiant capientium servi; sed tantum teneatur ad pretium redemtor, eoque soluto liberi abeant.

TITULUS LII.

De Infantibus expositis, liberis, & servis. De his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt.

1 *Patria potestate indignus pater qui filios exponit, qua pœna puniatur.*
2 *Quomodo pœnam evitat, expositus manet liber, & sibi acquirit.*
3 *Patre invito expositum licet repetere repensis alimentis.*
4 *Cur si fur expositum susceperit, alimenta non repetat; quæ tamen repetat prædo.*
5 *Infantes expositi, quorum parentes iis alendis non sufficiunt, a quibus sint alendi?*

PAtriam potestatem, de qua paulo ante, amittit pa- 1
ter, qui propriam sobolem exponit, aut eam pas-
sus

sus est exponi alienæ misericordiæ, quam ipse non habet, ut merito indignus sit prole, cujus vitam & mores contempsit, & animadversioni, quæ extra ordinem constituta est, subjicitur, *l. 2. h. t.* Neque enim, ut diximus, liberum est parenti filium negare, *l. 9. sup. de patr. potest.* Senatusconsulto denunciata pœna de partu agnoscendo, *l. 1. §. 4. ff. de agnosc. liber.*

2 Pœnam tamen evitabit pater, qui egestate & fame compulsus, alienæ misericordiæ filium exposuit, cum tueri ipse se non possit: quo casu pignoratio & venditio licita est, *l. 2. sup. de patr. qui filios suos dist.* Verum ut venditio, ita nec expositio filii ejus ingenuitati officit: nam liber & ingenuus manet, & sibi acquirit; & acquisita quomodo voluerit, ad alium transmittit; nec educatori competit ullum jus patronatus, *l. ult. h. t.*

3 Quinimo jus suum salvum retinet pater & dominus, si eo invito vel ignorante filius aut servus ab extraneo fuerit expositus, quem & jure vindicat; modo educatori restituat alimenta, & sumptus in artificium discendi justefactos, *l. 1. h. t.* Quemadmodum in *l. 16. sup. de nupt.* patet: qui urgente necessitate filiam exposuit, nec vult consentire, ut educatoris filio nubat, cogitur restituere pretium alimentorum in expositam factorum. Nam licèt alimenta pietatis intuitu facta non repetantur; hoc tamen casu, ea repeti facit ingratitudo patris adversus educatorem, qui & filiam aluit, & hoc amplius affinitate patrem cohonestare voluit.

4 Cæterum si quis invito patre infantem expositum furti animo susceperit, impensas quas in eo alendo fecit, non repetit, *l. 1. h. t.* quamvis necessariæ sint, quod sine iis infans non crevisset. Rationem ejus esse puto; quod non permittatur furi impensas deducere necessarias, nisi quæ sint in rerum natura, & possint abradi. In præsenti autem casu abradi nequeunt: atque hoc ita in odium furum inductum, quod & multa alia specialia circa condictionem furtivam induci fecit, uti & quod res furtiva æstimatur, attento tempore quo plurimi valuit, *l. 8. §. 1. ff. de cond. furt.*, etsi facto furis pluris valeat, qui addit aliquid inseparabile, *l. 13. ff. d. t.* Videatur Joan. Garzia *de expensis c. 2. n. 8.* & Franc. Sarmientus *l. 1. select. interp. c. 10.* qui diversum obtinere dicunt in malæ fidei possessore: siquidem hic necessarias impensas reputare potest per *l. 38. ff. de pet. hered.* & recte; quia abest in eo injuriosa illa, & violenta rei contrectatio, quæ in fure reperitur: & licèt in utroque reperiatur mala fides; hæc tamen potentior, exceditque magis in fure, quam in reliquis possessoribus: idque patet ex *l. 13. §. si quis sciens 8. ff. de pet. hered.*: præter citatos videatur Fachin. *l. 1. contr. c. 54.*

5 Hodie in bene constitutis civitatibus solent esse hospitalia ad alendos infantes expositos, & pauperes. Hospitalibus non extantibus, onus hoc alendi incumbit communitati ubi infans est expositus; quia censetur pauper desertus: & ideo alendus ab universis incolis illius loci ubi reperitur: nisi dominus loci, vel Ecclesia ad quam spectant decimæ, teneatur pauperes alere, Ant. Thesaur. *decis. 118.* Escobar *de ratiociniis c. 25. n. 45.*

TITULUS LIII.

Quæ sit longa consuetudo.

1 *Quid sit Consuetudo, & quid ad eam requiratur.*
2 *An opus sit scientia Principis?*
3 *Quando consuetudo abrogatur, reprobatur vel prohibetur?*
4 *Et an reprobata possit ex nova caussa introduci.*
5 *Consuetudo an sit probanda, & quomodo probetur?*
6 *An sit de substantia consuetudinis ne scribatur.*
7 *Consuetudo obligat incolas ejus loci, ubi recepta. Quid si ibi deficiat?*
8 *Locus qui unitur civitati, hujus consuetudinem sequitur.*
9 *Consuetudo legem interpretatur & restringit.*
10 *Quæritur: an & eam abroget?*
11 *Quomodo intelligendum quod non vincat legem, aut rationem.*
12 *An Princeps nova lege possit receptam consuetudinem revocare. Solet a Principe consuetudinem confirmato peti.*
13 *Lex posterior revocat consuetudinem legi contrariam, etsi id non exprimatur in clausula revocationis.*
14 *An lex generalis subsequens tollat specialem loci consuetudinem, cui est contraria?*
15 *Consuetudo posterior uti & lex priorem tollit: non facile tamen ab ea receditur.*

JUs patriæ potestatis consuetudine receptum, dicit Ulpian. in *l. 8. ff. de his qui sunt sui vel alieni jur.* Et consuetudinem definit esse jus, quod sine ullo scripto populus approbavit, *l. 32. ff. de legib.* Igitur caussa efficiens hujus juris est tacitus populi consensus; colligiturque is ex moribus utentium, qui consistunt in temporis diuturnitate ac frequentia actuum, *l. 1. h. t.* non utique judicialium, quamvis hi certissimi sint; sed extrajudicialium: cum tales plerumque satis notorii esse possint. Quanto autem temporis spatio consuetudo introducatur, pro negotiorum varietate definiri debet; cum consuetudo sit facti: quæ autem facti sunt, ea arbitrio Judicis relinquuntur, Menoch. *2. arb. cas. 81.* & Gail. *lib. 2. obs. 31.* 1

Scientiam Principis sunt qui desiderant; quia in illum omnis potestas condendi juris translata. Ego tamen existimo sufficere, ne Princeps contradicat, atque tacite patiatur consuetudinem introduci; cum ejus omnis vis ex voluntate populi pendeat, sine qua ne quidem in statu libero leges vim suam exercebant, nec edicta radices agebant, *d. l. 32. vers. Nam cum ipsæ leges.* Facit in hanc rem textus in *c. 1. de const. in 6.*, ubi non improbatur specialis loci consuetudo, ex eo quod Pontifex eam ignoret; dummodo illa sit rationabilis & legitime præscripta: quæ duæ conditiones requiruntur in *cap. fin. x de consuet.* Ut ex eo satis intelligatur ignorantiam Principis non obstare, quo minus consuetudo teneat, ut sine fundamento specialis ejus scientia, aut expressus consensus desideretur, Abb. ad *d. c. fin. n. 53.* Maxime cum Principi liberum sit consuetudinem receptam abrogare & reprobare. 2

Hinc videndum quando consuetudo abrogetur, reprobetur, aut prohibeatur. Abrogatur dum ea, quæ existit, revocatur per legem supervenientem, vel expresse, vel per clausulam generalem (non obstante quacumque consuetudine) quæ frequenter adjicitur; & abrogat tantum consuetudinem obstantem, non etiam prohibet futuram: odiosa enim est ista abrogatio, ut non debeat extendi ultra verba. Quo fit ut contra legem consuetudo postea introducta teneat, si ratio eam commendet. Reprobatur autem quando judicatur irrationabilis. Prohibetur vero dum impeditur, ne inducatur: quo non obstante induci poterit, cum justa subest ratio. Plane inducta consuetudo si abrogetur, denuo valide induci poterit, uti & lex abrogata denuo rogari si ita reipublicæ videatur. Hinc abrogare, vel prohibita consuetudo, videtur tantum pro illo tempore impediri; magisque ejus effectus suspendi, quam in perpetuum tolli: quandoquidem successu temporis ex nova caussa introducta consuetudo possit sustineri, ut in *l. 3. §. 5. de sepulc. viol.*: prohibetur in civitate sepeliri, cujus tamen contrarium hodie consuetudine servatur. Cæterum consuetudo, quæ ex caussa perpetua fuit abrogata seu abolita, denuo introduci nequit; alias secus, quia per novam caussam supervenientem posset tolli iniquitas, quæ ei videbatur adesse eo tempore, quo lex eam ut iniquam reprobabat, Covarruvias *l. 3. var. resol. cap. 13. n. 4.* 3 4

Sed dubitari posset: an ista consuetudo sit probanda? Et sane; cum in facto consistat, probanda est ab eo qui eam allegat, ex regula communi, qua allegantí incumbit probandi onus: idque per testes, qui deponant de usu & frequentia actuum; atque duo sufficient, cum pluralis elocutio duorum numero contenta sit, *l. 12. ff. de testib.* Quamquam in curiis harum provinciarum, & aliorum locorum consuetudo probari debeat per testes ad minus decem, & per turbam, ut pragmatici loquuntur, non examinatis singulis, sed omnibus simul uno eorum referente & asserente eam consuetudinem esse diu receptam. Quæ tamen si publica auctoritate in scripturam redacta foret, non alia indigeret probatione: cum scriptura ista perfectam ponat probationem. Idemque est si notoria fuerit. Videatur Gail. *sup. d. loco n. 17.* Doctoris unius assertio non quidem sufficienter probat consuetudinem; cum ea quæ facti sunt, etiam prudentissimos fallant, *l. 2. ff. de jur. & facti ign.* Attamen præsumptionem gignet, in casu quo nulli contradicunt. Idem operabitur curiæ testimonium: imo & ad probationem valebit; uti & notarii instrumentum, ex quo apparet de uniformi consuetudinis observantia, Cravetta *cons. 134.* Mascardus *de probat. lib. 1. concl. 426.* 5

Cum

6 Cum consuetudo sit jus non scriptum, quod usus approbavit; quæritur: an si in scripturam redigatur, maneat consuetudo? Quod affirmandum: cum substantia consuetudinis non in scriptura, sed tacita populi approbatione inductioneve consistat; ita ut si quandoque scribatur, id fiat ad memoriam, facilioremque probationem. Unde feudales consuetudines licèt sint scriptæ, jus scriptum non ponunt, Bartolus *in l. 32. n. 8. ff. de legib.* Redacta vero in scriptis consuetudo, a Principe, cui soli concessum est leges condere, posset videri desinere esse consuetudo, & fieri jus scriptum; modo ea fuerit mens mandantis in scripturam redigi: nam alias retinebit vim consuetudinis. Hinc patria potestas, substitutio pupillaris, interdictio bonorum prodigo, ex moribus populi Romani primum ortum habuerunt; quæ postea publica auctoritate in legem transierunt. Quamvis etiam dici posset isto casu manere nihilominus consuetudinem inspecta origine; propterea quod non repugnet esse quid inductum tacito populi consensu, & lege simul probatum, uti patet ex *c. 3. qui matr. accu.* & *c. 2. de prob. in 6.* ubi Pontifex consuetudinem approbat, & vult nihilominus eam inviolabiliter observari: atque ita unum & idem firmatur duobus vinculis, quæ tendunt ad finem, ut superveniens compatiatur prius, arg. §. *ex contrario Instit. de legatis* & *l. 5. ad l. Falc.*; quatenus tamen consuetudo ante erat perfecta: nam si per legem ejus introducatur observantia, pertinebit potius ad jus scriptum.

7 Vis consuetudinis non est minor quam legis, *l. 3. h. t.* cum sit altera juris species, omnesque loci ubi viget, incolas obligat ad sui observantiam: proinde eo in loco, aut oppido ubi consuetudo probata receptaque est, nihil fieri debet quo minus observetur ab omnibus etiam advenis, quatenus ibi litem movent, aut contrahunt, *l. 1. h. t.* Quod si in aliquo loco deficiat consuetudo; tum jus, quo urbs Roma utitur, servari oportet, *l. 32. ff. de legib.* Ita hodie urbis regiæ consuetudinem sequimur, ea deficiente in oppidis vicinis: ac ita intelligendus §. *fin. Inst. de satisdat.* Nam aliàs regiæ civitatis consuetudo non obligat reliqua oppida; quia respectu illorum non gerit se ut superior, quando illa suam legem & consuetudinem habent, Bartol. ad *l. 3. h. t. q. 36.*, ubi tradit, quatenus civitas potest vicina loca, quæ sunt de ejus districtu, obligare.

8 Quid juris quando locus aliquis unitur civitati, aut provinciæ; debetne ejus consuetudinem sequi? Et resolvit *d. loco* Bartolus translationem a Principe factam efficere, ut sequatur consuetudinem loci, cui unitur; eo quod translatio videatur perfecte facta, utpote ab eo qui summam habet potestatem; ut quod juris est in principali, idem & in accessorio esse debeat. Diversum est si translatio non sit facta per Principem.

9 Non solum consuetudo (ut dictum) vim habet legis; sed & multo magis legem interpretatur: cumque legis verba ambigua sunt, inspicimus quomodo retro fuerint intellecta, atque in foro semper accepta, *l. 37. & seqq. ff. de legib.* Quia quamvis ea non sit lex scripta; nihil tamen vetat legis scriptæ interpretationem esse non scriptam.

10 Contingit autem interpretando, ut consuetudo legem restringat, aut ei deroget, quam & abrogare potest: nam ut lex posterior abrogat priorem; ita & consuetudo superveniens legem jam stantem: habet enim legis vigorem, *d. l. 3. §. 2.* sive eamdem vim & virtutem, quam habet lex, puta *imperare, vetare, permittere, punire*, *l. 7. ff. de legib.* Non obstat quod dicit Isidorus *c. 5. dist. 1.*, tunc demum consuetudinem esse pro lege, ubi lex deficit; quasi quando lex est super aliqua materia, consuetudo induci super eadem nequeat. Nam loquitur de consuetudine, quæ præviæ legi consonat, qualis non statuit jus novum. At vero quando consuetudo manifesta ratione subnixa, legi est contraria, facit omnino eam deficere; quia non versatur circa idem, sed circa oppositum. Bart. in *d. l. 32. lect. 2. n. 6.* aliter Isidorum intelligit, verba ejus accipiendo de consuetudine per legem reprobata, quæ legem non vincit: quod certe faceret, majoremque vim haberet, quam lex si non esset reprobata. Non obstant *l. 3. §. 5. ff. de sepul. viol.* ubi non valet statutum contra legem latam, atque receptam; quia ibi agitur de statutis, quæ fiunt ab inferioribus, quos oportet Superioris legi parere, nihilque contra eam statuere. Aliud est in consuetudine, quæ licèt sit contraria suæ legi, videtur tamen ei deferre legislator, permittendo tacite ut inducatur; sic ut minus peccetur, quam in statuto, quod expressam continet legis abrogationem, non sine contumacia, quam non habet tacita consuetudinis inductio, Henr. Zoesius *ff. de legib. n. 30.*

Denique objicitur *l. 2. h. t.*, ubi etsi consuetudo non sit vilis auctoritatis, non tamen usque adeò sui valitura momento ut legem vincat, aut rationem: quem locum aliqui accipiunt de consuetudine, quæ nondum penitus inolevit, nondum consensu omnium recepta & legitime introducta est, Cujacius *in parat. h. t.*, & ita interpretari videtur *d. l. 2.*, Canonistæ *in c. fin. de consuetud.* Alii sentiunt consuetudinem non vincere legem directe; sed patientia & dissimulatione legislatoris observantiam haud exigentis, longo tempore, Duarenus *l. 2. disp. c. 32.* Cui accedit Gregorius Lopez *lib. animad. c. 5.* dum asserit: consuetudinem non vincere legem, in vigore nempe & vi; neq; legem consuetudinem. Quod etiam probo, non vincere quidem legem; sed bene legem abrogare: quod non negat *d. l. 2.*: diversa enim sunt vincere & abrogare. Nam abrogatio efficere potest longa consuetudine legi contraria, ut lex in usu esse desinat; non tamen eam vincere potest, idest, non ita potest legislatoris potestatem consuetudo infringere, quin possit lege nova certiori & æquiori ratione stabilita, vitiosam consuetudinem tollere & emendare; aut legem consuetudine obliteratam in usum revocare, Contius in *d. l. 2.* 11

Ex qua resolutione infero: juris esse manifesti, & rationi congruum Legislatorem posse consuetudinem revocare; cum ea vires non habeat, nisi ex tacita Principis voluntate: atque ut in ejusdem potestate fuit non consentire; ita & postquam tacite consensit, potest ex caussa dissentire. Deinde si potest legem expressa voluntate stabilitam & probatam revocare; quidni & consuetudinem tacita approbatione introductam? Sed obstat quod dicitur *lib. 2. Feudor. t. 1. in prin.*: *Legum Romanarum non est vilis auctoritas; sed non adeo vim suam extendunt, ut usum vincant, aut mores.* Cujacius hunc textum accipit de consuetudine firmata contradictorio judicio; sed minus recte; cum talem consuetudinem revocari per legem supervenientem nihil implicet; quoniam lex tali consuetudine potentior est: cum (uti diximus) manifesta Principis voluntate & ratione subnixa sit, quæ potior est tacita. Imo & si consuetudo per Principem approbata fuerit, nihilominus abrogationi est obnoxia, uti & lex ab eo lata. Igitur recte textum feudalem acceperis de legibus generalibus, quæ, licèt aliter disposuerint in materia communi, non habent tamen locum in feudali, in qua propriæ suæ sunt consuetudines eæque servandæ. Sic, licèt jure communi parentes succedant liberis, filiæ unà cum filiis, frater fratri; non tamen in ista materia feudali, de qua diversæ sunt locorum consuetudines. Quotidianum est dum Princeps inauguratur, magistratus civitatum suas consuetudines & statuta Principi offerre; ut si quid durius, aut lenius constitutum sit, ille emendet, & in perpetuum confirmet. 12

Porro quod dictum est de revocatione consuetudinis, per legem posteriorem procedit; sive lex ista contineat clausulam, qua aboletur consuetudo; sive non contineat: dummodo sit talis, quæ non patiatur consuetudinem, ex voluntate legislatoris. Hinc universalis lex subsequens id operatur, ut revocetur etiam universalis consuetudo: quod patet ex *c. 1. de consuet. in 6.* ubi dum præsupponit Pontifex se ignorare particulares consuetudines, indicat se scire universales, easque contraria lege tollere; ubi nihil faciat quod consuetudo sit immemorabilis, quia videtur talis non habere majorem vim, quam habet lex lata, quæ ut tollitur contraria lege, ita & consuetudo. 13

Denique observandum hic est: consuetudinem priorem specialem alicujus loci non tolli aliqua generali lege posteriore: in quam sententiam propendet Bartol. ad *d. l. de quibus 32. ff. de legib.* Movetur auctoritate *d. c. 1.* ubi universalis lex non tollit specialem loci consuetudinem, subjuncta ratione; quod scilicet legislator non censeatur scire facta particularia, ad quæ spectant particulares locorum consuetudines; ita ut non videatur eas revocare velle, nisi earum facta mentione; nec sufficiat subjecta clausula (*non obstante contraria consuetudine.*) Atque hæc ratio æquitate Canonica subnixa, etiam obtinet jure civili, nil obstante quod habetur in *l. 3. §. 5. ff. sepul. viol.*: *Principalia rescripta generalia esse, & in omni loco debere valere*: quia iste textus non loquitur de consuetudine; sed de statuto municipali, a quo recessum per generale Principis rescriptum. 14

Dein-

Deinde esto idem obtineat in consuetudine, dicendum erit ibi agi, vel de ea quam scit Princeps obtinere, vel potius de ea, quam expresse voluit tollere, uti patet ex di-
15 ctu textu. * Quod dictum de lege abrogante consuetudinem; idem dicendum de consuetudine supervenien-te, quæ & priorem tollit: legi enim comparatur, si antiquitus probata & tenaciter servata sit, *l.3. h.t.* concurrantque in ea reliqua requisita quæ initio sunt exposita. Non tamen facile recedendum a consuetudine præcedente; sed ratio quæ illam suasit, custodienda est. Quapropter, ne quid contra probatam & longam consuetudinem fiat, ad solicitudinem suam revocabit Præses provinciæ, *l.1. h.t.*

TITULUS LIV.

De Donationibus.

1 *Continuatio tit. & quid sit donatio?*
2 *Donare quæ personæ possunt, & quæ non. Quid de furioso, prodigo, sene, muto, surdo, pubere, extraneo? Quid hodie in minore donare volente receptum?*
3 *Personæ inter se conjunctæ invicem sibi donant; nisi sint conjuges: pater donat filio emancipato, sponsus sponsæ, donatarius donatori.*
4 *Filiusf. cur donare non possit; & quando, & de quibus rebus possit?*
5 *Maritus recte donat uxori. Quin & de consuetudine stante conjugio potest maritus dives uxori nobili donare, & senex juveni.*
6 *At uxor non recte donat, nisi donet paraphernalia & alia intuitu pietatis.*
7 *Per se, per alios, per epistolam, inter absentes donatio facta valet, nisi quis invitus, vel ignorans donaverit.*
8 *Quando quis præmatur donare? An debeantur res, quarum donationem se fecisse testator scripsit?*
9 *Donari quibus personis possit, vel non: cur pater filiof. non possit donare?*
10 *An emancipato etiam infanti possit. Quid si quod dedit revocaverit?*
11 *Donatio meretrici facta, an valeat? & quid si a milite fiat?*
12 *Dux belli militibus donare, & prædam inter eos dividere solet.*
13 *Res donari non potest, cujus dominium non transfertur.*
14 *Neque res aliena; potest tamen usucapi.*
15 *Cur hereditas viventis donari non possit a successore: valeat tamen donatio reciproca, ut alterius prius sine liberis defuncti bona ad superstitem pertineant.*
16 *Donari possunt res mobiles, immobiles, jura & actiones, quæ ubi cessæ transeunt ad heredem.*
17 *Non donantur bona subditorum, neque alienantur bona Coronæ a Principe, qui tenetur alienata revocare.*
18 *Donatio partis bonorum valet. Quæritur an & omnium bonorum præsentium & futurorum valeat?*
19 *Omnium bonorum donatione non tollitur testandi facultas; nec pactum inducitur contra bonos mores.*
20 *Quando hæc donatio non comprehendat bona futura, neque nomina?*
21 *Ex conventione legem accipit, quam implere tenetur donatarius actione ex stipulatu.*
22 *Qui licèt sit omnium bonorum, non tenetur æs alienum solvere.*
23 *Perficitur donatio consensu dantis & accipientis, & accedente rei donatæ acceptatione, vivo donante.*
24 *Quid si fiat absenti? sine acceptatione donatio facta non valet, nec jus accipiendi transmittitur ad heredes donatarii.*
25 *Olim necessaria erat stipulatio & traditio rei donatæ, sive vera, sive ficta.*
26 *Solemnia verba, quæ olim adhibebantur, sublata: & donatio solo pacto perficitur, etiam ante traditionem.*
27 *Quid tradere teneatur donator. Resolvitur per distinctionem a rebus donatis sumptam.*
28 *Donationis insinuatio; & quæ ejus forma?*
29 *Requiritur ut donatio non excedat legitimam summam: quæ olim fuerit, & quæ hodie?*
30 *Coram quo Judice, & quo tempore fieri debeat insinuatio, & quare inventa?*
31 *Donatio, quæ insinuata non est, vitiatur quoad excessum tantum.*
32 *Non vitiantur plures donationes diversis temporibus eidem factæ, si singulæ non excedant 500. aureos.*
33 *Donatio insinuatione non indiget, quæ fit a Principe, aut mortis caussa.*
34 *Item remuneratoria donatio, aut quæ fit propter nuptias, & quæ a Duce militibus, vel ei cujus domus consumpta est.*
35 *Non insinuatur donatio ob redemtionem captivorum.*
36 *Quid moribus circa onus insinuationis receptum, & coram quo judice facienda insinuatio.*
37 *Donator renunciare insinuationi non potest.*

Posterior hujus libri tractatus est de *Donationibus*, occasione ejus quod dictum de stipulatione, sine qua 1
olim donatio non perficiebatur: itemque ratione ejus quod paulo ante dictum est, filios emancipatos in patriam potestatem redigi propter ingratitudinem; nam similiter donatio revocatur, si donatarius fuerit ingratus adversus donatorem.

Est autem donatio liberalitas nullo jure cogente fa- 2
cta, *l.1. & 26. ff. h.t.* In necessitatibus enim nemo est, aut præsumitur liberalis. Unde donatio remuneratoria sub hac definitione non continetur, cum beneficii potius sit compensatio, quam donatio; ideoque ob ingratitudinem revocari non potest. Itemque ab ea excluditur dos & donatio propter nuptias, cum ad utramque quis cogatur, *l.18. ff. de adm. leg.* Dicta est donatio a dono, cum quis ea mente dat simul & tradit, ut res statim accipientis fiat, nec umquam ullo facto velit ad se reverti, *d.l.t.*

* Donat quilibet paterfamilias, cui libera est rerum suarum administratio; nam suæ quidem quisque rei moderator est & arbiter, *l.12. h.t. & l.21. sup. mand.* Excluditur furiosus, prodigus cui bonis interdictum, & infans, cum sensus desit, qui ad donationem requiritur: eam tamen facere non prohibentur mutus & surdus, quia donatio consensu fit; nisi a natura quis mutus & surdus simul esset, nec intelligeret quid ageret, *l.33. §. 2. ibi Gloss. ff. l. t.* Id ipsum in sene considera, ut is qui mente constat, donare possit: qui autem delirare & desipere incipit, non possit, *l.16. h.t.* Pubes cum personam habet liberam, ut contractum inire potest & ex eo obligari sine curatoris auctoritate, quem habet, *l. 101. ff. de verb. obl.* quidni & donando obligabitur, quamvis rerum immobilium alienatio illi non sit concessa sine curatore auctore, *l.3. sup. de in integr. restit.* Extraneus in extraneum etiam ignotum donationem conferre potest: & si sine scripto donatum quid fuerit, adhibitis aliis idoneis documentis, hoc quod gestum est, comprobatur, *l.29. h.t.* Quoniam verò puberum ætas adhuc nimis imbecillis, & aliorum fraudibus obnoxia est; ideò cavit Rex noster edicto suo anni 1540. ut cujuscumque generis donationes a minoribus factæ curatoribus suis, eorumve liberis, paternis & amicis irritæ sint.

At verò jure nostro interveniente actorum testifica- 3
tione, inter necessarias conjunctasque personas donationes factæ valent, *l.27. h.t.* Hinc statim perfecta est donatio, quam pater in filium emancipatum confert; nam in eum, qui in potestate adhuc remanet, magis est ut sit destinatio paternæ voluntatis, quam perfecta donatio, *l.11. h.t.* Nisi favore matrimonii facta fuerit, ut Ant. Faber aliique observant, ut facilius ad nuptias contrahendas invitentur extranei, qui cum filio filiavefamil. contracturi non essent, *l.5. cum ibi not. ff. sol. mat.* Cæterum conjuges licèt invicem donare prohibeantur, ne mutuo amore se spolient, donationibus non temperantes, neve concordia conjugalis pretio conciliari videatur, *l.1. & 2. ff. de donat. int. vir. & uxor.*: tamen id quod sponsus sponsæ suæ ante nuptias donat, jure consistit, etiamsi eodem die nuptiæ fuerint consecutæ, *l.28. ff. h.t.* Item quod pater vel mater filiæ sponso, vel socerus genero nulla repetendi lege donavit, adeò tenet, ut nuptiis divortio solutis, non repetatur, *l.12. sup. de donat. ant. nupt.* Sed si sponsus rem parentis sui sine ejus consensu donaverit sponsæ suæ, ad eam quod non habuit, transferre non potuit, *l.14. h.t.* Potest vitricus privigno donare, *l.7. h.t.* Item donatarius ea quæ accepit a donatore, ei dono reddere, vel invicem quid aliud donare; nec donationis antecedentis instrumentum actis sequentibus obesse potest, *l.23. h.t.*

Cæterum filiusfamil. donare non potest, neque si li- 4
beram peculii administrationem habeat: non enim ad hoc ei conceditur libera peculii administratio, ut perdat;

dat, perderet autem donans, *l. .in pr. ff. h. t.* nisi adsit licentia patris, qua tamen non indiget in dignitate constitutus, aut agens in peregrinatione, aut in studiis: præsumitur enim pater permittere ut donet; maximè si justa ratione motus filius donet: quam ponit pia caussa in pauperes & præceptores *d. l. 7. §. 2. & seq.*; quibus honorarium solent tutores nomine pupilli constituere pro ejus facultate & dignitate, & solemnia munera parentibus cognatisque mittere, *l. 12. §. . h. t. de admin. tut.* Aliàs sane, si non suffragetur voluntas patris saltem præsumpta, non poterit filius quidquam donare: & si donaverit id cogitur restituere tamquam abusus rebus alienis, ut docet Navar. *in manua. c. 17. n. 156.* At si habeat castrense peculium vel quasi, vel pleno jure adventitium, de eo donare poterit, ut & servos castrenses manumittere; cum sit dominus & dispositionem habeat liberam, *d. l. . §. in fin.*

5 Quin maritus donare possit, dubium non est, non tantum res suas sed etiam fructus dotis, cum sint ejus; sic ut de iis liberè disponat; non etiam de ipsa dote, propter prohibitionem legis Juliæ.

Receptum quoque moribus, virum ditiorem ignobilem ducentem uxorem nobilem pauperem posse donare etiam pendente matrimonio ei uxori; & esse non tam donationem simplicem, quam remuneratoriam in compensationem nobilitatis; prout in compensationem senectutis validam donationem a sene juveni uxori factam, censent citati a Gail. *lib. 2. obs. 20. n. 9.*

6 At verò de jure uxor constante matrimonio dotem suam penes maritum constitutam donare non potest, *l. 11. h. t.* quia ipsa tantum naturale dominium habet; civile verò est penes maritum, *l. pen. sup. de jure dot.* Imò non tantum dotis, sed nec aliarum rerum, quarum administratio est penes maritum, uxor rectè donat. Quomodo rectè donabit res paraphernales? quia earum proprietas & administratio ad eam spectat, modo non obstet consuetudo impediens libertatem alienandi sine consensu mariti. Etenim mulier in manum viri conveniens tutelæ ejus supponitur, & alienæ potestatis conditione afficitur. Interdum tamen affectus facit, ut uxor subveniat egentibus parentibus, fratribus & filiis prioris matrimonii, etiam ex bonis, quorum administratio est penes maritum, si consensus ejus habere nequeat, qui hac in parte non videtur attendendus; quia quoad parentes & liberos id dictat naturalis ratio; quoad fratres subest æquitas.

7 Subinde & per ipsum donatorem, & per alium qui vice ejus voluntatem declaret subscribatque, donatio fieri consummarique potest, *l. 20. h. t.* per nuntium & per epistolam, cujus chartulæ brevitas donationi nihil quicquam nocet, *l. 13. h. t.* Et proinde inter absentes donationes validas esse non ambigitur; maxime si ex voluntate donantis, donatarius rei donatæ possessionem nanciscatur, *l. 6. h. t.* nemo tamen ignorans, vel invitus donare dicitur: voluntas enim donantis requiritur, quem etsi donationi consensisse in instrumento contineatur, adhuc tamen de veritate inquiritur & illi præfertur, si ignorantia aut error probetur, *l. 1 . h. t.*

8 Hinc infertur, quod in dubio nemo præsumatur donare. Unde non propterea quod quis functiones, exactiones, vel tributa nomine alicujus solverit, res ei acquiritur, aut donata præsumitur, *l. 4. h. t.*: probari enim debet donatio, quod facta scilicet fuerit consentiente domino rei, aut saltem facto aliquo, quod consensum declaret; veluti si consenserit dominus, ut res sua in alterius censum deferatur, *l. 7. h. t.* nam hoc modo ea res pro tradita habetur. Idemque erit si mater rem suam deferat in censum tamquam rem filii sui, animo donandi, quem utique animum, qui hoc facit, semper habere intelligitur, nisi manifestè probet id alio animo quam donandi fecisse, *l. 8. h. t.* Interim præsumptio est pro filio, & transfert onus probandi in matrem. At vero si quis in suo testamento dixerit, se confirmare donationem inter vivos per epistolam factam alicui et conjunctim: si de ea non appareat, ex his testamenti verbis non præsumitur donationis confirmatio, sed fideicommissum inducitur, c[illegible] que debitur persecutio, *l. 5.* ..., quia relin[illegible] hujusmodi verba fuerunt adscripta, & dispositio ... fideicommissum, in quo est in volunt[illegible] *l. 16. sup. de fideicommiss.*

9 Præterea contin[illegible] næ in donatione, quibus datur, cum non omnes ... ces sint, etsi tales præsumantur. Inter incapaces sunt conjuges, quos diximus invicem sibi donare non posse, ex Constitutione Antonini *sup. de donat. inter vir. & uxor.* Item sibi nemo donare potest, cum debeat esse distinctio inter dantem & accipientem; quodque semel meum est, amplius meum fieri non potest. Proinde cum pater & filius pro eadem habeantur persona, durante patria potestate non valet donatio, quam pater filio in sacris constituto facit, nisi eam mors confirmet, *l. 25. sup. de donat. inter vir. & uxor.* aut emancipatio.

10 Etenim in emancipatum filium posse fieri donationes non ambigitur, *l. 16. h. t.*; nec interest emancipatusne fuerit filius cui donatur, quando fit donatio; an suus, dummodò si facta sit suo, antequam eum emancipaverit in donatione perseveret, *l. 17. h. t.*: sicuti enim morte donatio confirmatur; ita & emancipatione, quæ pro morte est quoad solutionem patriæ potestatis, ut liquet ex formula Galli, *ff. de lib. & post. §. Gallus.* Dico si pater perseveret in donatione: quia si eam post emancipationem filius contra voluntatem patris retinuerat, ejus dominium penes patrem mansit; siquidem nec tempore quo voluit propter vinculum potestatis sibi quicquam quærere filius potuit, nec post patre invito, *d. l. 17. in fin.* At eo consentiente in emancipatum collata donatio statim valet & perfecta est; etiamsi infans sit filius: nam huic rectè donatur, puta servo idoneo pro illo accipiente & acquirente, *d. l. 6. h. t.* tamquam instrumento, ut in *l. 2. & 6. ff. rem pupillam salvam.*

11 Porrò donationes affectionis caussa factæ, neque honestæ, neque inhonestæ sunt prohibitæ: honestæ ergo benemerentes, amicos, vel necessarios; inhonestæ in meretrices, *l. 5. ff. h. t.* quibus tamen donationes factæ cedunt, nec condicuntur a donante; cum jus civile donationem meretricibus nusquam fieri prohibeat. Illæ enim turpiter faciunt, quod sint meretrices; non ideo tamen turpiter accipiunt, cum tales sint, *l. 4. §. 3. ff. de cond. ob turp. caus.* At vero si donationes in meretricem conferantur, ut copiam sui corporis faciant, vel ut luxoriose vivant; Christianum esse non arbitror, has probare donationes, veluti ab omni virtute & justitia alienas. Quamobrem Constitutione Antonini permissum est militibus donationes, quas suis concubinis fecerunt, revocare, *l. 2. sup. de donat. inter vir. & ux.* subjuncta ratione, ne a focariis suis per fictas adulationes rebus suis spolientur: loquitur Imp. de donationibus gratuito factis; nam si quas milites fecerunt meretricibus suis in pretium usus corporis, non jure repetent; quia cedunt in remunerationem, uti & datum in compensationem obsequiorum exhibitorum.

12 Occasione militum insero, licere Magistro militum munificentiam exercere in suos milites, tam ex sua substantia, quam ex spoliis hostium; sive illi in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degant, *l. pen. §. 1. h. t.* Nonnumquam Dux belli etiam res immobiles bello captas dividere, & ex eis partem militibus assignare solebat; donatis ante alios iis, quorum virtus in bello maxime enituerit, habita quoque ratione dignitatis cujusque & ordinis, *l. 11. ff. de evict.* Cujac. *lib. 19. obs. 17.*

13 Res quæ donari possunt, illæ erunt quæ in hominum commercio sunt: quare donari non potest, quod fieri non potest accipientis, ut res quæ desinit esse in rerum natura: item res sacra, religiosa, publicis usibus destinata, liber homo; adeo ut nec a Prælatis Ecclesiasticis res Ecclesiæ in præjudicium ejus donari possint, *tit. de reb. Eccl. non alien. & c. 2. h. t.*

14 Neque res aliena potest cum effectu donari, siquidem evinci possit; atque ita dominium non quæritur ei cui donata, *l. 14. h. t.* Quare si pater rem filii donaverit, eam filius rectè vindicabit, nisi patri heres extiterit, *l. 24. h. t.* nam si patri successerit & rem ab eo donatam vindicare velit, doli mali exceptione submovebitur, *arg. l. 4. sup. de rei vind.* Cæterum ad usucapiendi facultatem titulus donationis rei alienæ prodest, de quo *l. 2. & 3. ff. pro donato.* Sed id non facit sola donatio, sed continuata possessio per eum, cui facta est donatio cum bona fide, quæ adjici facit dominium, ex negligentia domini.

15 Hinc sequitur, quod non valeat donatio hereditatis viventis, qui se successurum viventi sperat, *l. 29. §. inst. h. t.* Quia pactum futuræ successionis viventis improbatur *l. fin. sup. de pact.*, tum quia viventis nulla est hereditas; tum quia indignus est hereditate, qui vivente domino ad eam aspirat. At mores hodierni pactum hoc probant, quo aliqui inter se paciscuntur, vel vir & uxor, ut si contingat alterum illorum præmori,

aut sine liberis decedere, superstes omnia bona habeat. Nec obstare dicant Interpretes text. in *l.19.sup.de pact.* ubi pactum inter privatos de successione reciproca improbatur; quia loquitur de promissione simplici: hic autem agitur de promissione mutuæ successionis ex caussa donationis *inter vivos*: proinde etsi illo casu pactio non valeat, hoc tamen sustinebitur, non tamquam pactum, sed ut obligatio, si alter sine liberis præmoriatur; quæ retrotrahitur eveniente conditione ad tempus conventionis, & pro pora habetur, Gail. 2. *obs.* 126. *& seq.* Mynsing. *cent.* 2. *obs.* 33.

16 Quænam igitur res donari possunt? omnes non prohibitæ, sive mobiles, vel semoventes, ut mancipia, *l.1. h.t.* vel mobiles: itemque res incorporales, veluti si alicui remittas actionem, quam contra ipsum habes, *l.* 28.*h.t.* vel cedas eam, quam contra alium habes, *l.2.eod.*: quo casu is cui actio cessa est, donationis titulo fit procurator in rem suam, eamque actionem ad heredes suos transmittit, quamvis moriatur antequam eam moverit, aut litem fuerit contestatus cum debitore, *l.33.h.t.* Placuit etiam spem futuræ actionis, plena intercedente donatoris voluntate, posse transferri, *l.3.h.t.* quin & in emancipatum conferri nominum delegationes, *l.11.in fin.h.t.*

17 Porro non consideratur cujus res fuerit, aut ex cujus familia provenerit, dummodo donator ejusce rei dominium acquisiverit; quod quidem jure transfert in donatarium, *l.* 19. *h.t.* Hinc Princeps cum non habeat dominium in bonis suorum subditorum, non poterit ea donare aut usurpare, nisi exigat caussa publica, quæ privatorum utilitatibus est anteponenda. Plane bona Coronæ donare, aut de iis disponere tamquam de alienis, illi non licebit, inconsulto populo aut illis qui populum repræsentant. Adeo ut si quid Princeps alienaverit, jure possit & debeat id revocare, non obstante regula, quæ non patitur quemquam suo factu contravenire: nam obtinet quando quis proprio nomine & commodo factum suum vult retractare, non etiam quando nomine tertii, cujus res temerè alienavit, jure alienationem impediente & irritante: ubi nihil faciet juramentum, si quidem involvat detrimentum animæ jurantis, cui incumbit bona provinciæ administrare, non etiam dissipare, *cap.intell.* ibi Canonistæ *de jurejur.* quos refert latè Vasquez *contr. illustr. c.* 4. *& seq.* & Pinellus *l.1. p.3.n.73. Cod. de bonis mater.* Eo pertinet *Extravag.1. de reb. Eccles. non alien.* ubi Pontifex jubet res Ecclesiæ alienatas per Prælatos revocare.

18 Valere donationem partis bonorum certi juris est, *l.11.* in princ. *h.t.* etiam bonis nondum divisis, *l.12.h.t.* Sed dubitatur: an donatio omnium bonorum subsistat? Negant plerique quoad bona futura, quia præcluditur via donanti habendi heredem, qui non nisi aliquo lucro non præsumitur velle defuncti adire hereditatem, §. 1. *Inst. ad l. Falcid.* Accedit quod hereditas non pactis, sed testamento deferri debeat, *l.5.* supra *de pact.convent.* in quo plus cautionis & solemnitatis adhibetur; estque ultima de bonis dispositio libera, & revocabilis usque ad extremum vitæ exitum, cum contractus statim inducat obligationem immutabilem. Denique quis hujusmodi pacto inducitur votum legibus improbatum, captandæ mortis viventis, *l.fin.* sup. *de pact.*, instarque prodigi videtur, qui profusa liberalitate, omnia bona præsentia & futura sibi adimit, & vitæ subsidiis se exuit; ut proinde exemplo prodigi rata non erit ejus alienatio, *l.1. ff. de curat. furios. l.6. ff. de verb.oblig.* Sed contrà verior est affirmantium opinio, subsistere donationem omnium bonorum, nisi insinuatione careat, vel ob supervenientiam liberorum revocetur, vel eorum alicujus legitimam portionem minuat: nam eatenus donatio immodica revocatur. Idque Justiniani Constitutione significatur, dum ait: valere donationem universitatis bonorum, salva tamen liberis donatoris legitima portione, *l.35.* §.4. ibi: *vel etiam totius, &* §.*seq.* ibi: *totam substantiam tradere h.t.* Nec quisquam objecerit futurorum bonorum nihil ista constitutione comprehensum esse; tametsi universitatis mentionem faciat. Constat enim sub universali concessione, dispositioneve bonorum, non præsentia dumtaxat, sed & futura omnia contineri; ut videre est in oppignoratione bonorum, quæ etiam post obventura continet, *l.fin.* supra *quæ res pignori.* ut multo magis id debeat obtinere in contractu liberali, qualis est donatio & legatum; quomodo grege legato, & quæ postea accedunt, ad legatarium pertinere constat, *l.21.ff. de leg.1.* Facit quod eadem militet ratio quoad bona futura; cum & eorum dispositio non sit minus libera quam præsentium, quomodo & ea rectè venduntur & pignori subjiciuntur, ut dictum per *d.l.fin.*

19 Non rectè objicitur, quod donatio omnium bonorum constringat & auferat liberam testandi facultatem; quia hoc non directò agit donator, licèt per consequentiam omnia donando, desinat habere circa quæ testetur. Verum si potest quis particulatim quotidie erogando bona sua, efficere ut ei morituro nihil sit reliqui de quo disponat, nihil obstare videtur quo minus una largitione hoc efficiatur. Præterea nihil hic contra legem fit; nam nullo pacto donator potestatem testandi, habendique heredem sibi adimit; si quidem non intendat ista donatione transferre rerum dominium, sed solummodo se obligare ad id transferendum, ut ante traditionem res adhuc maneat in ejus bonis, *l.* 20. sup. *de pact.* Ita ut possit ea de re tamquam propria testamento disponere, & heredem habere, qui cogetur rem, aut res universas tradere donatario, cum succedat in jus defuncti, ejusque personam repræsentet, atque acquirat jus honorificum patronatus, & si quod aliud lucrosum isti universitati bonorum annexum fuerat. Ut non obstet quod dicebatur pacto hereditatem dari non posse; quia verum est, ubi pactum illud vice testamenti interpositum est; non enim si animo donandi: ut non moveat pactum hoc ideo improbari quod inducat votum captandæ mortis, cum id non præsumatur ex quo consentit is de cujus bonis agitur; qui sanè in hanc donationem omnium suorum bonorum consentiendo, videri non debet prodigus, ut supra allegabatur, cum talis non sit, nisi cui interdicta est bonorum administratio, quam hic liberam habet; nec ita adigi debet ad solutionem, ut postea egeat alimentis, & si urgeri contigerit, proderit illi rescriptum Divi Pii, & beneficium, ut in quantum facere possit, conveniatur, *l.* 33. *ff. h.t.*

20 Ut autem omnium bonorum donatio teneat, videndum quid in conventione actum sit; quia si simpliciter mentio facta sit donationis, ea non comprahendit bona futura sed præsentia, *l.7.ff. de auro & arg. leg.* cum stricti juris contractibus donatio annumeretur, *l.22. ff. hoc t.* qui non extenduntur ultra ea de quibus actum. Et quod de bonis futuris, idem sentiendum de juribus, ut nisi expressa sit eorum donatio, non censeatur comprehensa sub generali bonorum donatione, *l.* 86. *ff. de leg.* 2. Videatur de ista bonorum omnium donatione Covar. Fachin. Coras. *l.6. misc. cap.17.* Vandus *lib.1. var.quæst. c.31.* Ant.Gamma *decis.386.* Clarus §. *donatio quæst.* 19. Tulden. *in suo C. ad h. t.*

21 Dico inspiciendum esse, quid initio placuerit; quia ex conventione donationes ut reliquæ pactiones legem accipiunt. Interdum quis donat simpliciter bene merito, considerando caussam præteritam, ut quia ejus negotia gessit, aut quia sibi antea donarit: atque eo casu donatarius non tenetur donatori nisi naturaliter antidora, *l.25.* §.11.*ff. de petit. hered.* Interdum considerat donator caussam futuram, & quidem piam, veluti cum ea lege donat, ut alimenta donatarius præbeat, *l.1.tit.seq.* vel ut captivi redimantur, aut domus incendio vel ruina corruptæ instaurentur, *l. pen.* in pr. *&* §.2. *h.t.* Atque id donari dicitur ob caussam, quæ omnino a donatario impleri debet; & si implere recuset, in arbitrio donantis est: utrum actione ex stipulatu, si stipulatio intercessit; vel præscriptis verbis, si stipulationem omisit; donatarium urgeat, ut id de quo convenit, adimpleat, *l.9.h.t.*

22 Plane si cui ea lege donatum sit, ut creditoribus donantis satisfaciat, bis satisfacere cogitur, *l.* 3. *h. t.* Servanda enim lex donationis, *l.* 9. *eod.* licèt aliàs donatarius creditoribus donantis solvere non teneatur, *l.* 1. *h.t.* quæ ait onus æris alieni ad totius juris successorem pertinere, non verò ad donatarium. Quid si omnium bonorum donatarius sit? verius est nec eum teneri dissolvere æs alienum donatoris, nec directò ob id actione personali conveniri posse, quamvis adversus ipsum supersit actio revocatoria Pauliana, *l.* 17. §. 1. *ff. quæ in fraud. credit.* Videatur Joann. Gail. *q.* 39. & Papon. *lib.* 11. *t.* 2. *arrest.* 1. *&* 2. ubi dicit de praxi intentari posse actionem personalem adversus donatarium universalem, superstite debitore, si notoriè solvendo non sit, aut etiam eo mortuo si heredem non habeat. Idem affirmat Guido Pap. *decis.* 105. *&* 460.

23 Perficitur donatio simul atque donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis, etiam nuda conventione manifestavit, & accesserit donatarii acceptatio. Nam invito, inscio, aut nolenti non potest liberalitas

acquiri, *l.* 19. §. 2. *ff. h. t.* Et licèt donatio absenti fieri possit, *l. 6. h. t.* non tamen prorsus ignoranti & non acceptanti. Quo fit ut facta acceptatio post mortem donantis nihil juris tribuat donatario, eo quod voluntas dantis & accipientis non sit unita ante obitum donantis; post autem uniri nequeat in præjudicium heredis, cui jus acquisitum ad rem donatam, nisi tamen donans alicui mandaverit, ut daret certæ personæ: tunc enim gratia perfecta est ex parte donantis, ut morte ejus non revocatur, *l.* 10. *ff. h. t. c. 9. de off. jud. deleg.*
24 *in 6.** Hinc patet ante acceptationem donatarii nullam oriri obligationem, vel civilem, vel naturalem, cum donatio præsupponat consensum se obligandi, qui non est perfectus acceptatione nondum facta, *l. 38. ff. de acquir. poss.* ut ante eam liceat donanti mutare voluntatem, nisi juramentum intervenerit, de quo Joan. Gutierrea *de juram. confirm. p.* 1. *c.* 8. Aut mandatum donatarii absentis, ejusque nomine stipulatus Notarius donationem acceptaverit, quo facto, non poterit donator donationem infirmare, ne quidem rem alteri tradendo, Jul. Clarus §. *donatio q.* 13. cui assentior, si absentem notario id mandasse constet, Petr. Rat. *ad consuet. Pictonum art.* 273. Aliàs adeo imperfecta est donatio priusquam acceptata sit, ut si donatarius decedat ante acceptationem, ea ad ejus heredes non transmittatur, sed fiat caduca; cum solum sit donatio oblatione inchoata, non unita duorum consensu: quæ proinde nihil juris tribuit, aut competit heredibus quoad liberalitatem suo auctori destinatam, non acquisitam, Dackerius *lib.* 1. *dissert.* 4. *n.* 33. Joan. a Sande *decis. Frisiæ l.* 5. *t.* 1.

25 Præterea olim ut donatio inter vivos perficeretur, agique ex ea posset, necessaria erat rei traditio, vel stipulatio; quia ex nudo pacto non dabatur actio, *l.* 7. *ff. de pactis*. At verò stipulatione interposita, ad traditionem potuisse donatorem compelli, docet Justinianus in *l.* 35. §. 5. *h. t.* Et quin traditio consummatam potuerit donationem non est dubium, non tantum si vera fuisset, verùm etsi ficta; traditis nimirum instrumentis rei donatæ, ut in *l.* 1[illegible]. *t.* Videtur enim per ea res ipsa tradita; uti legatum emti prædii facit legatum ipsum esse prædium in *l. pen.* §. 2. *ff. de legat.* 3.; & traditio clavium horrei facit censeri traditas merces in eo existentes, *Inst. de rer. divis.* §. *interdum.* Operatur & traditionem rei donatæ conductio per donatorem a donatario, *l. 77. ff. de rei vind.* Item retentio ususfructus rei donatæ per donantem, *l.* 28. *h. t.* desumpta ex *l. ult. C. Theod. eod.* & hoc confirmatur a Justiniano in *d. l.* 35. §. 5. *vers. sin vero.* Ea ratione, quod donator usumfructum retinendo, aut conducendo a donatore, videatur brevi manu rem eidem tradidisse, & mox ab eo accepisse utendam fruendam. Et hæc ficta traditio rei donatæ moribus hodiernis probatur, quibus etiam res donata habetur pro tradita, si donator constituerit se simpliciter vel precario rem donatam possidere a donatario; quoniam sibi possidere desinit, & donatario possidet, sive alieno nomine.

26 Itemque in donationibus inter vivos interveniebat imaginaria venditio, & mancipatio, quæ fiebat certis & solemnibus verbis, libripende & quinque testibus præsentibus, Ulpian. *lib. Reg. t. de dominiis.* Sed quoniam solemnitas illa per æs & libram in usu esse desierat, placet Justiniano ut superflua sint verba solemnia rem mancipio addicentis, ex caussa donationis, *l. ult. h. t.* Eidem quoque placuit donationem purè factam, etiam solo pacto vel nuda voluntatis manifestatione utilem esse, & perfici antequam donator rem tradiderit; atque ed eam tradendam donatorem ejusque heredes cogi posse ad exemplum venditoris, *d. l. 35. §. ult.* cujus meminit *Inst. h. t.* §. 3. & in *Novel.* 162. *c.* 1. Adeo ut offerendo interesse donator non liberetur; siquidem interesse sit aliud a re promissa: aliud autem pro alio non obtrudatur invito creditori, ut patet ex dictis sup. *de act. emt.*

27 Quid autem tradere cogatur donator, resolvit Imp. *in d. l.* 35. per distinctionem a rebus donatis sumptam. Nam si certum pondus auri, vel argenti donavit, certumque pondus expressit, non expressa qualitate, præfatum pondus argenti dare debet, vel in massa, vel vasis ejusdem ponderis & pretii, non deterioribus massæ æstimatione; aut si argentum non habet, minusve habet, quam donavit, communem massæ æstimationem dare cogitur in pecunia numerata. Si vero certum reditum ex possessionibus donavit, ut puta tres modios frumenti annuos, nec designavit ex quibus agris, de suo patrimonio fundos tradere debet, ex quibus ille reditus annuus colligi possit; & hic servanda est mediocritas, ne meliores fundos dare cogatur, nec pejores etiam offerre debeat. Similique modo si quis certum numerum servorum donavit, quos non nominavit, nec designavit, tot mediocres ex suis servis tradere tenetur: non cogitur in ambiguo optimos dare, nec pessimos dare debet. Sin autem donator neque argentum, neque servos, vel tot non habebat, quod donavit, pro singulis æstimationem, idest quindecim aureos præstabit. Item in reditu æstimando computatur quantum confici possit per quindecim annos ex mediocri prædio urbano vel rustico, *d. l.* 35. §. 1. 2. 3. *& seq.*

Deinde illud sciendum, ut etiam cum traditione do- 28
natio efficax sit, requiri non raro insinuationem ejus (quæ est publicatio donationis apud acta, vel ejus quod agitur, coram Judice in scripturam redactio.) Pro cujus forma leges jubent in scripturam redigi donationem, eamque complecti nomen donantis, & jus quod in re donata habet, & nomen donatarii. Sed non refert in quo materiæ genere scribatur, aut utrum a donatore vel alio, quem sors ministravit, subscribatur, *l.* 25. *h. t.*: nec oportet vicinos, vel alios testes adhiberi, secundum Zenonis constitutionem, quæ deinde mutationem accepit, ut dicam infra *n.* 32. Nam superfluum existimat privatum testimonium, cum publica monumenta sufficiant, *l.* 31. *in pr. h. t.* Imo nec monumenta requiri certi juris est, quandoquidem donatio fiat intra legitimam summam. At verò amplioris summæ, tunc insinuatione indiget, referendaque in acta publica, *d. l.* 35. §. 3. *vers. in h. t.*

Hæc autem summa olim erat 200. solidorum, id- 29
est, aureorum: quorum sex, unciam; septuagintaduo libram complectebantur apud Romanos, *l. 5. C. de suscep. præpos. & arcar. l.* 10. Postea excrevit summa ad 300. aureos, *l.* 32. *in pr. h. t.* Deinde Justin. eam produxit ad 500., quos licet donare absque insinuatione, & monumentis publicis, *l. pen. §. ult. h. t.* Quod si non in auro pecuniave, sed in aliis rebus donatio consistat, quantitas earum æstimari debet, ut appareat: an donatio præscriptam summam 500. aureorum excedat, *d. l.* 34. §. 1. ibi Sichardus, Gail. *lib.* 2. *obs.* 39.

Porro ista donationis summa in urbe facta, insinuan- 30
da apud magistrum census: in aliis locis apud moderatorem provinciæ, vel duumviros, vel defensorem civitatis, *l.* 30. *h. t.* apud quos si insinuetur donatio in urbe facta, tam insinuantes, quam tabellio, qui testimonium præbuit, vicenis libris auri & alia gravissima indignatione plectuntur, *l.* 32. *h. t.* Nam licèt donatio non sit controversæ jurisdictionis, nec opus habeat cognitione; convenit tamen donationem in urbe factam expediri & actis annotari coram Judice competente, qualis in urbe erat magister census. Et quo tempore ea annotatio, seu donationis insinuatio fieri debet? Et obtinuit fieri debere, dum fit donatio; quod si enim ea ex intervallo insinuari posset, frustra leges tam solicite præscriberent donationem oportere fieri apud acta, actisque intervenientibus in *l.* 25. *& l.* 27. *h. t.* Ideo autem adinventa fuit insinuatio, ut nimis effusæ donationes, quibus hominem ad egestatem facile perduci possent, coerceantur. Interest enim reipublicæ, ne quis re sua abutatur, & ne facile quid occultæ struatur fraudis, inductis falsò donationibus in fraudem fortè creditorum, *l.* 27. *h. t.* Quæ vero apud Judicem fiunt, citra fraudem fieri præsumuntur. Quare ad evitandam fraudem, quæ etiam inter domesticos potest accidere, voluit Constantinus donationes factas inter necessarias conjunctasque personas coram Judice loci insinuari, & actis alligari, *d. l.* 27. Acta vero recte fieri etiam rerum donatarum, quæ alio loco positæ sunt, *d. l.* 27. *&* 30.

Quid igitur si donatio sit majoris summæ, nec insinue- 31
tur, eritne tota inutilis, an pro parte tantum? & verius est pro ea parte tantum quæ excedit esse inutilem, pro quingentis valere, *l.* 35. §. 3. *& l. pen. §. ult. h. t.* sicut olim pro 300. aureis valebat, *d. l.* 34. *in princ. &* §. 1. Idque ideo ne utile per inutile vitietur, *c.* 37. *de reg. jur. in 6.* quamvis contrarium velit Salicetus in *l. donationes* 25. *C. de donat. inter vir. & uxor.* Sed non obstat ista *l. donationes*, in qua Justinianus, ad interpretationem suæ legis insinuationem requirentis, solum statuit donationes inter patrem & filium, & inter virum & uxorem, excedentes aureos quingentos insinuatione indigere, & subsistere usque ad concurrentem quantitatem, Fachinæus *lib.* 3. *contr. c.* 12.

Sed

32 Sed illud observatione dignum est, summam hanc quingentorum aureorum, unius tantum actus donationis esse debere, antequam egeat insinuatione. Nam nihil prodest ad infirmandam donationem non insinuatam, dicere plures donationes ab eodem eidem factas diversis temporibus; quæ si cumulentur majorem redderent summam, *d. l. 34. §. 3.* Nam si singulæ non excedant statutam summam, vel æstimationem, non egent insinuatione; dummodo plures donationes unica stipulatione non fuerint factæ: unica enim tunc erit donatio.

33 Sunt tamen quædam donationum genera, quæ citra insinuationem, plenissimam habent firmitatem, etiamsi 500. aureos excedant; ut donatio in Principem & quæ a Principe in privatos confertur, *d. l. 34. §. 2.* est enim Princeps legibus solutus. Vult tamen novissima Constitutio Justiniani in *Novel. 52. c. 2.* unde sumpta *Auth. idem h. t.* donationem hujusmodi a Principe in privatos collatam probari publico instrumento subscriptioneque donatoris; & est *l. 31. h. t.* Item donatio caussa mortis non indiget insinuatione, ut approbetur; cum sit instar legati, & pœnitentia revocari possit, & legatum non insinuatur, *l. ult.* infr. *de donat. caussa mort.* per quam derogatur *l. 25. h. t.*, quæ comprehendit mortis caussa donationem.

34 Ut nec donatio facta remunerationis caussa, vel ob caussam, actis publicis non indiget; quia permutatio potius est beneficii, quam mera liberalitas, *Novel. 119.* Unde nec illa quæ fit propter nuptias, est simplex & mera donatio; sed propter dotem, & quasi ejus remunerationis caussa: ideoque hoc jure non insinuatur, si ipsa sponsa in quam confertur, sit minor 25. annis, & patris auxilio destituta; contra, si major esset, *d. l. 34. §. 1. & l. 17.* sup. *de donat. ante nupt.* Quamvis novissimè indistinctè mulieri sui juris, certanti de lucro nuptiali non noceat omissa insinuatio; imò ea opus non est ex parte mulieris, sed solum ex parte viri, quatenus hic pro rata donationis propter nuptiam lucrum captat ex dote; *Novel. 127. c. 2.* ubi ratio ponitur in favore mulierum, ut principalibus forte earum deperditis instrumentis, salva iis sit probatio. Præterea insinuatione non indiget donatio facta militibus a magistro militum, ob res præclare in bello gestas, *l. 36. §. 1. h. t.* Item donatio, quæ specialiter fit ex caussa redemtionis captivorum, non desiderat insinuationem, *l. illud* sup. *de sacrosf. Eccl.* Ea quoque non eget donatio cujuscumque quantitatis facta ei, cujus domus incendio, vel ruina corrupta est: ita tamen ne pecunia data in aliam rem, quam in refectionem fuerit insumpta; ejusque ratio constet jurejurando domini domus, qui pecuniam accepit, *d. l. 36. §. 1.*

35 Valet etiam hoc jure absque insinuatione donatio, quæ fit ob redemtionem captivorum. Nam non patitur pietas, ut istiusmodi caussæ ponatur impedimentum; si modo qui pecuniam accepit sacramentum præstet, quod revera omnem quantitatem, sine dolo malo, vel aliqua diminutione in caussam istam piam redemtionis insumet, *d. l. 36.* in princ. quæ Justiniani Constitutio, uti & *l. 34. vers. exceptis*, non est extendenda ad omnem piam caussam, sed potius restringenda secundum aliam ejusdem Imperatoris Constitutionem in *l. 19.* sup. *de Sacrosf. Eccl.* quæ habet etiam piæ caussæ factam donationem subjacere necessitati insinuationis; nisi specialiter fuerit excepta: cujusmodi est facta in redemtionem captivorum & refectionem domus, ruina aut incendio corruptæ: ut ad aliam piam caussam, hoc jure non recte fiat extensio. Aliud videtur dicendum jure canonico, quod sequimur quoties de caussa Ecclesiastica, uti & pia agitur; *c. relatum 11.* Panorm. n. 4. *de test.* Videatur Tiraq. *de privileg. piæ caussæ* & Gomez. *tom. 1. var. c. 4. n. 10.*

36 Cæterum jure Gallico omnes donationes, indistinctè cujuscumque quantitatis & caussæ sint, a die quo fiunt, intra quatuor menses insinuari debent apud acta judicum ordinariorum, alioquin censentur inutiles & sine effectu, Petr. Tolos. *in syntag. jur. l. 28. c. 19. n. 17.* At in Belgio spectamus quantitatem olim a jure præscriptam 500. aureorum; & si eam res donata excedat, opus est ut coram notario fiat, vel in scriptis propria manu signatis, aut coram aliis publicis personis, quemadmodum & in aliis contractibus id observari jubet Edictum *anni 11. art. 9.* In Hispania extat quoque Constitutio Caroli V., quam filius ejus Philippus II. Rex noster perpetuò observari voluit, ut donationes oneri insinuationis subjiceant, quæ excedunt summam 500. aureorum, atque insinuationem fieri debere coram Judice supremo loci, ubi res donatæ sitæ sunt, vel degunt donantes, Guido Papa *decis. 325.* Joan. Gutierrez *de juramento p. 1. c. 7.* & Molina *de just. & jure disp. 278. per tot.* Merenda *l. 1. contr. c. 14. & seq.*

Neque enim donator poterit renunciare insinuationi; cum illa non tam in ejus favorem quam in odium fallentium, qui aucupantur bona aliena illicitis artibus, introducta sit, *l. 27. h. t.* Nemo enim potest iis renuntiare, quæ juris publici ratione nituntur, & facere quo minus leges locum habeant ut in testamentis, ita & in contractibus, juxta *l. 55. ff. de leg. 1.* Unde etiam non sufficit in donatione insertum fuisse eam insinuatam; sed oportet de insinuatione fidem facere, quia quod est de solemnitate, oportet probare intervenisse. 37

TITULUS LV.

De donationibus, quæ sub modo, vel sub conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.

1 *Continuatio, & quid si modus non impleatur?*
2 *Conditio adjecta donationi quid operetur, perfectæ non adjicitur.*
3 *Conditio præcise implenda, & in quo differat a modo.*
4 *Quid si modus non impleatur a donatario, in quo a modo differat.*
5 *Tempus additur donationi certum vel incertum, ut cum esset, res donata restituatur donatori, vel alteri tertio.*
6 *An actio ei competens, cui donator post mortem ejus cui donavit rem restitui voluit, sitne in rem, an in personam?*
7 *An donator possit revocare pactum donationis in favorem tertii appositum?*
8 *Quid si notarius nomine istius tertii stipuletur & acceptet donationem, an fiat irrevocabilis?*
9 *Limitatur opinio. 1. de consuetudine. 2. si donatarius cui sub modo donatum, decesserit, firma manet donatio in favorem tertii.*
10 *Item si a donatario res sit tertio tradita & accepta. 4. Si moriatur ipse donator ante tempus restitutionis.*
11 *Si donationis modum juramento firmaverit.*
12 *Si uni donaverit cum onere relinquendi bona in familia, non revocat respectu sequentium.*
13 *An possit revocari donatum sub isto pacto & modo in gratiam Ecclesiæ?*

EXplicationi donationis simpliciter & pure factæ, 1 subjicitur tractatio donationis, quæ fit sub modo, conditione, vel ex certo tempore. Nam donatio, dum celebratur ad instar aliorum contractuum, admittit has adjectiones, & pactiones.

Modus est caussa futura, propter quam donatur; cu- 2 jus varia exempla superiore titulo retuli; hic unus modus consideratur, quoniam habet aliquid speciale, cum ea lege donatur, ut donatarius donatori alimenta præbeat: quæ si præstare recuset, propter ingratum ejus animum, revocatur & rescinditur quod donatum & translatum est in donatarium, *l. 1. h. t.* idque favore alimentorum specialiter receptum: qua verò actione donatum repetat donator infra dicetur.

Conditio est adjectio, quæ facit, ut tum demum dona- 3 tio effectum habeat, cum aliquid secutum fuerit: nam conditionis natura est differre actus obligationem donec impleatur; interim tamen quo impleta non est conditio, non poterit donator mutare & revocare conceptam donationem; non tam propter jus ad rem quæsitum patri, quam propter spem quam donans non impedit, & quam transmittit ad heredem donatarius. Potest tamen donator donationi suæ quamcumque conditionem legibus probatam adjicere, ad effectum suspendendi obligationem: sed donationi jam perfectæ, & consummatæ conditionem apponere nequit in præjudicium donatarii, *l. 4. h. t.* ne quidem eo tacente: etenim per donationem simpliciter factam, quæsitum jus est donatario, quod ei invito diminui non potest per conditionis adjectionem.

Hinc servanda est distinctio inter conditionem & 4 modum: quod conditio adjecta non per æquivalens, 5 sed præcise sit implenda; & donec impleatur, non habet effectum donatio: facta tamen sub conditione emancipationis valet, si filius morte patris fiat sui juris, ad similitudinem legati ita relicti, *l. ult. hoc tit.* Cæterum

rum sub modo facta donatio statim valet, quamvis modus impletus non sit, nec impleatur: non enim donatum propter non impletum modum repetitur, nisi initio talis lex donationi dicta sit, & impositus modus aliquis, & receptus a donatario: donatori conductio competit ob rem dati re non secuta, quia donatarius non impleverit modum, vel coactus renuit satisfacere conventioni, *l. 2. & 6. sup. de condict. ob caus. dati*; vel etiam donatori competit actio præscriptis verbis, quanti sua interest, modum impositum donationi impleri, *l. 9. & 22. sup. de donat.* ubi ex pacto incontinenti donationi apposito nascitur actio præscriptis verbis.

5 *Tempus* quoque addi potest donationi; aut certum, veluti ut post annum res donata restituatur donatori; aut incertum, veluti ut post mortem donatarii proprietas rei redeat ad donatorem, *l. 2. hoc t.* (quia dies mortis incerta est, *l. 1. §. 2. ff. de cond. & demonstr.*) velut alteri tertio res restituatur, *l. 3. h. t.* Nam quamvis jure veteri juxta *§. alteri Inst. de inut. stipul.* si tertius, in quem liberalitas conferebatur, non esset stipulatus placiti fide non impleta, et qui liberalitatis auctor fuit, vel heredibus ejus, condictitiæ actionis persecutio competeret; neutiquam autem tertio: benigna tamen interpretatione placuit isti tertio utilem actionem juxta donatoris voluntatem concedere, *d. l. 3.*; quia ai res ast donata ex tempore.

6 Sed dubitatur: utrum ista actio sit in rem; an tantum in personam? cujus rei effectus hic est: utrum etiam a tertio singulari possessore rem petere possit, si in eum illam transtulit contra pacti fidem donatarius; an vero hoc casu tantum a priore donatario pretium, & si quid præterea ejus interest, persequi debeat? Decius *cons. 239.* & alii, quos refert Fachinæus *lib. 8. contr. c. 88.* prius affirmant, & moventur ex *d. l. 3. h. t.* quæ ei, in quem talis liberalitatis compendium est collatum, dat utilem actionem, quam ipsi interpretantur realem. Itemque ex *l. 1. h. t.* in qua donatori competit utilis rei vindicatio pro recuperando dominio, si is cui donatum est, legi donationis non obtemperavit: atque hanc eamdem actionem huic tertio, cui donator rem restitui voluit, competere dicunt; *arg. d. l. 3.* Sed verius est posterius personalem tantum actionem illi tertio competere; quia ex pacto solo non est effectus dominus: repugnat enim juris definitio, ut dominium transeat absque traditione, *l. 20. sup. de pact.* Igitur cum non intervenerit traditio, non potest in rem actio ei non competere, cui rem donator restitui voluit; quia dominium non habet quod in rem actio requirit, *§. omnium Inst. de act.* Non movet *d. l. 3.* quia non realis, sed utilis actionis mentionem facit: neque de reali potest accipi nisi in casibus jure expressis, in quibus sine traditione transit utile dominium, uti in casu Ecclesiæ, aut pii loci. Deinde quod in ea lege agatur de actione personali, patet ex verbis: *condictitiæ actionis persecutionem*: condictionem autem esse in personam nemini dubium est. Non obstat etiam *d. l. 1.* quia loquitur in casu speciali, ut cum res aliquæ ea lege donantur, ut alimenta donatarius donanti, vel eo mortuo alteri præstet: quare illis non præstitis, possunt utili rei vindicatione res donatæ repeti a quocumque possessore; quod cum ita favore alimentorum constitutum sit, non est temere extendendum ad casus similes. Ita Cujacius *in comm. C. h. t.* & Did. Covarruv. *l. 1. var. c. 14. n. 3.* & Gomez *ad l. 40. Tauri n. 25.*

7 Major est controversia: utrum donator qui eo pacto & modo rem donavit alicui, ut post certum tempus alteri tertio restituat, possit hoc pactum medio tempore revocare? Plerique sustinent, non licere donatori revocare pactum, etiam si acceptatum ab eo non sit, in cujus favorem est appositum. Idque probant per *d. l. 3. h. t.* quæ dat statim utilem actionem tertio, in quem liberalitatis compendium est collatum; ut cum illi sit jus quæsitum (hoc enim negari posse non videtur si actio sit) non erit licitum donatori revocare pactum & modum, quia hoc facto auferret alteri invito jus quæsitum; quod jura non admittunt. Deinde eamdem sententiam probant *ex l. 1. ff. qui sine manumiss.* ubi Paulus ait: si servus venundetus sit ea lege, ut post certum tempus manumitteretur, etsi venditor mutaverit voluntatem, nihilominus libertatem competere; quia quod semel placuit, amplius displicere non debet; nec revocari pactum adjectum donationi in utilitatem alterius, eo invito, Gomez *d. loco num. 30.* Rod. Suarez ad *l. quoniam in priorib. decl. legis Regni, octavo quaritur* Fachinæus *lib. 8. contr. cap. 88.* Verum contraria sententia plures habet assertores, integrum esse donatori re integra, pactum adjectum donationi in favorem tertii revocare, eo etiam invito. Eam probant ex *l. 3. ff. de servis export.* ex *l. 1. & ult. C. si mancip. ita fuerit alien.* & ex *l. 3. ff. qui sine manumiss.* ubi habetur: vendito, aut donato mancipio, ea lege ut intra certum tempus manumitteretur, integrum esse domino ante illud tempus pœnitere, & revocare pactum in favorem mancipii appositum; igitur idem erit in quocumque donationis pacto in favorem cujuscumque alterius tertii apposito, antequam ab illo acceptetur. Nam ante non tam facta donatio, quam donationis destinatio respectu donatoris esse videtur. Facit quod hujusmodi donatio sub modo concepta, magis spectet ad contractum innominatum: do, ut facias; in quo ut pœnitentiæ locus est, ita & hic quoad ipsum pactum, vel modum, *leg. 5. §. 1. de condict. caus. data caus. non sec.* Hanc sententiam uti veriorem amplectitur Bartolus *in l. qui Romæ 127. §. Flavius ff. de verb. oblig.* quem sequitur Covarruv. *1. var. resol. c. 14. n. 7.* & Mantica *de tacitis convent. l. 13. c. 18. n. 8.* ubi plures Doctores refert: & Julius Clarus *§. donatio q. 13. vers. penult.* dicit ab ea non recedendum in judicando, & omnes fundanese in *l. 3. §. 3. & l. 5. §. 1. ff. de cond. caus. data*, ubi qui dedit ut manumittatur servus intra certum tempus, potest pœnitere: quod est magnum argumentum pro præsenti casu, quo donatio facta fuit cum hoc modo, ut alteri detur post mortem, vel post certum tempus. Ut non obstet dict. *l. 3. h. t.* quæ videtur dare actionem utilem tertio; nam tunc demum dat, quando tempus est transactum, ex quo solum tempore competit tertio jus & actio utilis adversus donatarium, si is rem non restituet, quam ea lege accepit. Itemque non adversatur *d. l. 1.* quia loquitur de mutata voluntate, non ante tempus adjectum, sed postquam servus consecutus fuerat libertatem; quo casu jus quæsitum tertio revocari amplius nequit, juxta ea quæ dicta sunt pro priore opinione, quæ sane procedet si hic tertius acceptaverit; quia acceptando jus sibi firmat per donationem hujusmodi inchoatam in primo donatario, completam per acceptationem ejus, cujus gratiam concernit: firmat enim acceptatio donationem ante validam. Præter citatos videatur Molina *de Hispan. primog. l. 4. c. 2. num. 74.*

Quæritur quid juris sit, si Notarius nomine tertii 8
istius stipuletur, & acceptet donationem? Eam fieri irrevocabilem plerique existimant, propter jus quæsitum tertio per stipulationem Notarii; per quem tamquam per servum publicum, volunt alteri quæri posse, *l. 1. §. 15. ff. de magistr. conven.* Imo sunt qui volunt stipulationem ab ipso donatore nomine tertii, in quem contulit liberalitatem interpositam cum donatario, firmare jus tertii, Covarruv. *sup. d. locum. 13. §. 2.* Thesaurus *decis. 70.* & plures citati a Molina *d. loco n. 76.* Quorum opinio nullo juris textu fulcitur. Sed contra extat generalis juris definitio: alteri per alterum stipulando non quæri, in *§. alteri Inst. de inutil. stipul.* ut comprendat etiam notarium, cum sit liber, non servus per quam quæri possit, quamvis alibi servus reipublicæ nominetur, *l. 1. §. 7. ff. de quæst.* Confirmatur prædicta definitio alia juris regula, in qua dicitur: nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando alteri quæri posse, *l. 37. §. ult. ff. de reg. jur.* Sic, ut recte senserit Molina, per Notarii stipulationem, aut acceptationem nomine tertii, non ideo magis fieri irrevocabilem istam donationem. * Lege Paul. Christin. *vol. 4. in fine C. decis. 209.* 9
ubi subjungit quod etiamsi ita sit de jure scripto, consuetudo tamen videatur passim admittere ejusmodi Notarii stipulationem; quam & leges Regni Hispaniæ probant, secundum Covarruv. *d. loco*. Sed ut ita sit, per istiusmodi Notarii stipulationem, nil juris huic tertio absenti acquiri existimo ante ratihabitionem, ne quidem de consuetudine, Fachinæus *l. 8. contr. c. 19.*

Limitatur ut prior opinio procedat, si prior donatarius; cui sub isto modo donatum est, mortuus sit; quia tunc ex vi pacti appositi res donata, tertio sive substituto debetur, cui jam tamquam impleta conditione, perfecte est jus quæsitum. * Quod magis dicendum 10
per istum priorem donatarium res sit posteriori tradita, qui non potest dici non acceptasse donationem in sui compendium factam. Idemque obtinet si dies adjecta venerit; nam & per eam videtur firmari jus substituti. Verum recte hoc limitatur, si post mortem prioris, aut cessam diam, substituto uti dictum res sit tradita, aut ab ipso donatio acceptata: nam alias videtur revocabilis,

bilis, eo quod tempus nihil juris det, aut immutet jus donatoris, Covarruv. *d. loco §. quamobrem.*

Itemque militat ista opinio si moriatur ipse donator, antequam adveniret tempus restitutionis, *l. 1.* ibi Gloss. *in verb. Si jam decesserit C. si mancip. ita suer. alien.* & *l. 3. ff. de serv. export.* & *l. 9. ff. qui sine manumiss.* Qui textus omnes dicunt heredis voluntatem non esse exquirendam, aut explorandam, eo quod potestas & jus quod in donatore erat ad revocandum gravamen, non transeat in ipsius heredem, sed donatio gravaminis continuò firmetur, Covarr. *d. loco n. 17.* Jul. Clar. *d. loco q. 23. vers. ult.* qui tradunt id ita communiter observari, licèt heres eadem cum defuncto sit persona.

11 Præterea si donator juramento confirmaverit donationis modum, non erit illi licitum eb ea recedere; etiamsi acceptata non sit ab illo, cujus compendium concernit. Est enim juramentum servandum, quatenus sine detrimento animæ servari potest, uti hoc in casu. Quo facit etiam quod promissio interna, si juramentum accesserit, servanda sit, propter obligationem Deo quæsitam. Videatur de hoc casu & aliis jam propositis Lud. Molina *de Just, & Jure disp. 265.* per totum & seqq.

12 Denique prior opinio procedet, si donatio ista uni facta, concernat favorem familiæ, in qua vult rem donatam manere donator: ista enim nullo pacto respectu sequentium revocari poterit; satis enim est ut censeatur donatio perpetua, quod primus eam acceptaverit, ut ulteriore acceptatione opus non sit, *l. 69. §. 3. ff. de leg. 2.* ubi gravamen primo impositum, facit omnibus esse actionem, ut tradit Molina de *Hisp. primog. l. 4. c. 2. n. 79.* quia absurdum esset ad efficiendum fideicommissum irrevocabile, requiri acceptationem infantium & nasciturorum: sic ut cum horum respectu revocari nequeat; constat idipsum dicendum esse in illis qui eos præcedunt, nè bona familiæ relicta deveniant ad remotiores, exclusis proximioribus. Videtur Anton. Gomez in *l. 40. Tauri n. 34.* & Molina *d. loco* qui afferunt, ita hodie decisum legibus Regni Hispaniæ, præsertim *l. 44. Tauri.* ubi sola traditio facta primo vocato ad majoratus successionem, efficit ipsum majoratum irrevocabilem simpliciter, tam respectu ipsius, quam sequentium. Amplius addunt, non requiri expressam acceptationem donatarii, sed sufficere ejus præsentiam intervenisse; eamque inducere tacitam acceptationem. Præter citatos videtur Covarruvias *3. part. rub. de testam. n. 16. Verum si donatarius* & Vasquez *lib. 2. contr. illustr. cap. 62. n. 12.* Unde inferunt donationem, quæ hodie fieri potest pacto nudo, seu legitimo ex *l. si quis argentum C. de donat.* posse fieri præsenti & tacenti; atque ita tacitum pactum ad hujusmodi donationis firmitatem sufficere.

13 Ex quibus inferunt plerique donationem isto pacto & modo conceptam, ut post certum tempus Ecclesiæ, aut piæ caussæ restituatur, non posse revocari; quia statim etiam ante acceptationem rata est donatio Ecclesiæ facta, atque in eam transit jus irrevocabile, *l. 23. C. de Sacrosanct. Eccles.* ubi Imperator pro quovis modo relictis, vel donatis piæ caussæ concedere videtur rei vindicationem, etiam ante traditionem. Adferunt in hujus sententiæ confirmationem text. in *l. 9. §. 2. ff. de jure dotium*; ubi si alicui res sit tradita, ut nuptiis secutis, dotis efficiatur; & ante nuptias donator decesserit, ex benignitate placuit, ut postea secutis nuptiis, dotis esse incipiat, etiam inviso herede; cui imponitur necessitas consentiendi ei, quod in tam piam caussam defunctus fecit: ut idem hic videatur dicendum favore Ecclesiæ. Sed adversantur varii textus, qui dant locum pœnitentiæ, etiam cum quid relinquitur piæ caussæ sub tali pacto & modo, *l. 9. ff. de serv. exportu. l. 5. §. 1. ff. de condict. causs. data*; ubi si quis servum suum alicui dederit eo pacto, ut intra certum tempus manumittatur, potest adhuc pœnitere qui tradidit; licèt libertatis caussa maxime pia sit. Non obstat *d. l. 23.* quia loquitur in casu, quo donatum relictumve est piæ caussæ, cui statim jus & actio competit; non item in casu quo modus, aut pactum adjectum est donatario, ut postea det piæ caussæ, aut Ecclesiæ; est enim hoc instar mandati, & revocari potest re adhuc integra. Item non obstat *d. l. 9. §. 1.* quia ibi tradita res est illi, cujus commodum concernit, ut post mortem defuncti non debeat posse revocari ab herede caussa secuta; maximè cum res sit data favore dotis, in qua non est pœnitentiæ locus, *l. 8. in fin. ff. de condict. causs. data*; sufficitque conditionem evenire post mortem donantis, Costal. ad *d. l. 9.*

TITULUS LVI.

De Revocandis donationibus.

1 *Donatio semel perfecta non revocatur donatoris pœnitentia, quamvis in fraudem tertii donaverit, vel mulier absente marito, aut interveniente Principis rescripto.*

2 *Sunt tamen casus quibus revocatur. I. Si inofficiosa sit donatio, ob quam querela datur iis, quibus competit legitima.*

3 *Quatenus revocetur per querelam ista donatio.*

4 *Cur revocetur donatio ob ingratitudinem.*

5 *Quæ & quot sint ingratitudinis caussæ: probandæ a donatore, non ab ejus herede, qui non revocat defuncti non conquesti donationes.*

6 *Quatenus mater ad secundas nuptias transiens revocet donationes filiis factas, & heres coget donatarium implere pacta.*

7 *An ex aliis caussis possit revocari donatio quam ex quinque numeratis.*

8 *Non revocatur donatio, si donatarius non alat inopem donatorem, cui tamen subvenitur ex æquitate.*

9 *An revocetur donatio ob inimicitias capitales.*

10 *Non valet pactum ne revocetur donatio ob ingratitudinem. Quid si juramento sit firmata?*

11 *An donatio remuneratoria sit revocationi obnoxia?*

12 *An dos marito data revocetur propter ingratitudinem uxoris?*

13 *An revocentur omnia alienata? & an res pignori obligata impediat revocationem?*

14 *An fructus percepti revocentur?*

15 *Revocatur donatio si liberi nascantur. Ante nati non revocant donationem, nisi quatenus est inofficiosa; neque liberi naturales.*

16 *An legitimati per scriptam, vel subsequens matrimonium donationem revocent; & quid de adoptivis?*

17 *Non interest donator uxorem habuerit tempore donationis, an postea eam duxerit.*

18 *Revocatur donatio si donator magnam partem bonorum transtulerit: quæ sit dicenda magna pars?*

19 *Habenda ratio quantitatis quæ fuit tempore donationis facta: quid si diminutio bonorum superveniat?*

20 *An obnoxia sit revocationi donatio alteri quam liberto facta?*

21 *Ecclesiæ facta donatio revocatur liberis postea susceptis.*

22 *Donatio mortis caussa an supervenientibus liberis revocetur?*

23 *Et quid de donatione remunerandi caussa facta?*

24 *Quid si donatum sit pro dote, aut pactum de ea lucranda?*

25 *Si quis non habens liberos renunciaverit hereditati: an illis natis renunciatio revocetur.*

26 *Quid de renunciatione juris primogenituræ, & juris necdum quæsiti.*

27 *Donatione a donatore revocata, quid donatarius restituere debeat?*

28 *An fructus ex rebus donatis percepti debeant restitui?*

29 *An ipso jure donatio revertatur?*

30 *An liberis natis præmortuis ante donatorem reconvalescat donatio?*

31 *An mors patris, qui post natos liberos permisit donatarium uti, frui re donata, faciat confirmare donationem?*

Dictum est donationem ob caussam, seu sub certo modo factam, donatario fidem non implente revocari, per condictionem ob caussam, & interdum per actionem rescissoriam. Hic verò generaliter sanxit Justinianus perfectam donationem inter vivos firmam illibatamque manere, *l. ult. in pr. h. t.* nec revocari ex sola pœnitentia *l. 3. h. t.* neque eo prætextu quod dicat donator in fraudem creditorum se donasse, *l. 4. eod.* non enim audiendus est qui allegat propriam turpitudinem. Quo fit ut mater non audiatur, revocare volens donationem in extraneum collatam, prætextu mariti & liberorum absentiæ; cum hujus firmitas ipsorum præsentia non indigeat, *l. 6. h. t.* Neque avia citra caussam, donationem nepti factam revocare potest; quamvis instrumentum donationis amisisse, aut igne caussisse constiterit, *l. 2. h. t.*: nam jus semel quæsitum donatario non debet ei sine caussa auferri; nè quidem Principa- 1

li

li auctoritate, nisi subsit utilitas publica, quæ potior est privata. Et hinc est quod donationes rite factæ, auctoritate rescripti Principis non rescindantur, *l.5.h.t.*

2 Sunt tamen casus quibus donationes perfectæ & consummatæ rescinduntur, vel pro parte, vel etiam in totum. Pro parte tantum revocantur donationes inofficiosæ, quales dicuntur; quæ tantæ sunt quantitatis, ut non sit salva legitima filiis & aliis, quibus per leges debetur, *l.2. & 3. sup. de inoff. donat.* Quibus proinde datur hoc nomine querela, & filiis quidem contra donationem a patre factam, *l.1. 2. 7. Cod. d. t.* parentibus contra donationem factam a liberis, *l.4. d.t.* fratribus quoque querelam competere videtur ad similitudinem querelæ inofficiosi testamenti (si alio remedio eis querentibus consuli non possit) eo saltem casu, quo inofficiosa donatio facta est personæ turpi, Gloss. in *l.4. & fin. C. d. t. de inoff. don.*

3 Cæterum hæc querela totam donationem non revocat; sed id tantum quod immodicè donatum est, idest, detrahit de donatione quod conquerenti debetur jure legitimæ, cujuscumque sint conditionis illi, quibus donatio facta, sive sint sui, sive extranei. Ratio, cur data donatio non revocetur, est; quia non in totam peccatum est, sed tantum quoad legitimam partem; atque eatenus revocatur, ne pœna sit major delicto, *l.1. 2.7. C. d.t.* & hocquidem si fuerit inofficiosa donatio re tantum; quia si fuerit inofficiosa re & consilio, servanda erit distinctio, de qua dixi supra ad d. *t. de inoff. donat.*

4 In totum revocantur donationes duabus ex caussis. I. est, si ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est. Idque ne cuiquam sit licentia, & alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris; & ipsum iterum donatorem suasque res perdere, & malis ab ingrato donationis acceptatore affici, *l. ult. h. t.* Quod observetur non tantum in liberis, sed multo magis in libertis; ut si quid eorum nomine pecunia patronorum & beneficio comparatum sit, revocetur ob ingrati animi vitium. Nam qui obsequiis suis liberalitatem patronorum provocaverunt, non sunt digni, qui eam retineant, cum cœperint obsequia negligere: cum magis in eos collata liberalitas ad obsequium eos inclinare deberet, quam ad insolentiam erigere, *l.1.h.t.*

5 Caussæ verò ingratitudinis numerantur quinque, videlicet; si donatarius donatori injuriam atrocem; vel manus impias inferat; si jacturam bonis ipsius ingerat; si insidias vitæ ejus struat; si pactum quod inter donandum intervenit, implere nolit, *d. l. ult. in princ.* Atque hæ caussæ dilucidis argumentis in judicio cognitionaliter (idest, partibus præsentibus & auditis) liquido probari debent, *l. pen. & ult. vers. & his h. t.* & quidem ab ipso donatore, qui si siluerit, & non fuerit conquestus, post ejus mortem non licet heredibus, vel successoribus revocatoria actione propter ingratitudinem agere, *d.l.1. §.1.*; quia hæc actio personalis est; & magis vindictæ & ultionis persecutionem habet, quam pecuniæ: remissaque videtur dissimulatione injuria; cum vivens non fuerit conquestus de jam facta, *§. fin. Instit. de injur.* Ex qua ratione fit; quod uti actio ingrati non competit heredi, ita nec in heredem donatarii detur: quod verum est etiam cum parentes liberis donarunt, ut pater filio, vel filiæ emancipatis; vel avus nepoti, vel nepti; proavus pronepoti, vel pro-

6 nepti, *l. pen. h. t.* Cujacius *in comm. C. ad h.t.* Idem dicendum de matre quæ filiis donavit, adversus quos habet actionem personalem, qua sola injuriam vindicet; nisi portentosæ vilitatis, abjectæque pudicitiæ sit, aut transiverit ad secundas nuptias, cui nihil privilegii tributum: nec potest donationem in filios primi matrimonii collatam, hoc jure revocare propter ingratitudinem, *l.7. h. t.* Quod hodie temperamentum accepit ex jure novissimo, ut liceat revocare in tribus tantum casibus; si matris vitæ filius insidietur; si manus impias in eam intulerit; si totius substantiæ molitus sit jacturam, *Auth. quod mater h.t.* quæ desumpta est ex *Novell.22. cap.35.* Planè & heredi permissum videtur cogere donatarium ejusve heredem, ut modum sive pactum adjectum impleat: nam ea res nihil spectet ad vindictam, quæ pœnam continet; sed, tantum tendit ut servetur modus adjectus, quem servari interest donatoris uti & heredis, Molina *de justitia & jure q.281.n.4.*

7 An præter quinque ingratitudinis caussas jam dictas, possit ex aliis revocari donatio, quæritur? Et quod possit, tenet communis Doctorum sententia cum Gloss. in dict. *l. ult. verbo voluerit*; dummodò graviores aut æquè graves cum illis sint, Gomez *tom.2. var. c.4. n. 14.* Molina *de Hispan. prim. c.9. num.30.* Jul. Clarus. *§. donatio q.21. n.2.* Sed contraria sententia verior est; non posse ex alia caussa donationem infringi; tum quia *d. l. ult.* ubi enumeravit quinque illas caussas, subjungit: *ex his tantummodo caussis*, si fuerint in judicium approbatæ, donationes averti, sic ut omnes alias caussas excludat: tum etiam quia dicta lex pœnam continet, quæ non debet extendi ex paritate aut majoritate rationis ad alia, quam ad illa, de quibus expresse disponit.

Quæ ratio facit, ut inter istas quinque caussas non 8 comprehendatur illa, si donatarius alimenta denegavit inopi donatori, ut hic frustra donationem revocet: siquidem illi subveniatur ante donationis traditionem, ne ultra quam facere potest, excutiatur, *l. 30. ff. de re jud.*: post eam autem factam, nullibi inveniatur concessa revocatio donationis, quamvis tantæ sit quantitatis, ut donatoris facultates exhauriat; neque imponitur necessitas illum jam exhaustum, & ad inopiam redactum alendi. Facit in hanc rem quod dicitur *lib.2. Feud. tit.26. §. licet*: capto patrono, si vasallus eum liberare possit pecuniam dando, & non faciat, non propterea amittere beneficium: & rectè; quia culpa tantùm est in omittendo & negligendo dominium; non in committendo adversus eum factum aliquod injuriosum: quod exigunt & includunt caussæ in *d. l. ult.* numeratæ. Nec facit, quod ibi caussa ultima consistat in omissione; nam hoc tantum ratione pacti & modi, qui donationi est appositus. Ita Donellus *lib.14. comment. c.27. vers. sed an non pluribus*: ubi addit: certas esse personas, videlicet parentes, liberos, libertos, quibus necessitas imponitur alendi alios, *l.5. §. & l.6. ff. de agnosc. lib.* Tenentur enim parentes alere liberos, & vice mutua liberi parentes. Itemque liberti patronum ob libertatis beneficium ab eo acceptum. At nullibi mentio fit donatarii, quasi hic obstringatur donatorem egentem alere. Postulat tamen æquitas, ut officio judicis donatarius donatori egenti cogatur præstare alimenta ad quantitatem fructuum, qui ex rebus donatis percipiuntur; maximè si donator omnia bona sua, aut majorem partem donat, nec spem habet obventionis novæ, aut successionis aliunde. Nam qui tam profusam liberalitatem exercuit, habetur parentis loco, & veluti heredem instituit donatarium; qui proinde non potest non ingratus censeri, si inopem donatorem alere recuset, Salicet. Cynus & alii ad d. *l. ult.*

Igitur tantum ex dictis quinque caussis atrocioris in- 9 gratitudinis revocari donatio potest. Unde propter inimicitias, etiam capitales (modo tamen donatarium non efficiant ingratum ex caussis, *d. ult.*) non revocabitur donatio perfecta, atque ex se irrevocabilis. Secus si ejus ordinis sit, ut ad instar legati vel fideicommissi sit revocabilis: talis enim donatio, cum legato revocabili æquiparetur, per inimicitias gravissimas inter donatorem & donatarium ortas, revocanda erit: imò ipso jure revocata censetur, etiam absque alia voluntatis declaratione, quemadmodum & legatum, *l.3. §. fin. de adim. legat.* Atque in hujusmodi revocabili donatione existimo transire jus ad heredem donatoris illam revocandi, quando constat, probarique potest donatorem non remisisse ingratitudinem, quodque præparaverit se ad revocationem, sed fuerit morte præventus, Molina *de primog. lib.1. c.9. n.55.*

Porrò si donator pactus sit expresse, quod etiamsi do- 10 natarius sit ingratus, non revocabit donationem, poterit nihilominus eam revocare; quia tale pactum & renuntiatio juris revocandi donationes non valent, eo quod inducant donatarium ad delinquendum. Quo pertinet *l.27. §.3. ff. de pact.* ubi pacta quæ turpem caussam continent, & contra bonos mores sunt, non sunt observanda, Gomez *tom.2. c.4. num.14.* ubi plures refert, & Gutierrez *de juram. confirm. part.1. cap.10. n.5. & 6.* ubi addit: si donatio sit solum juramento confirmata, neque expressum sit, eam ex ingratitudine non revocare posse, procul dubio revocari. Quoniam habet eam tacitam conditionem, nisi donatarius sit ingratus: & juramenti appositio non excludit conditiones, quas promissio, aut actus, super quem cadit, habet ex se, aut ex juris dispositione. At vero si donator expresserit se propter ingratitudinem non revocaturum donationem, idque juramento confirmet; tunc sanè non licebit eam revocare, ex ratione quod donator non peccet, etsi donationem non revocet superveniente ingratitudine; sicut nec qui promisit usuras, peccet eas sol-

solvendo, licèt peccet is qui usuras accipit, *cap. 6. de jurejur.* Igitur juramentum, quod ebsque peccato potest servari, est servandum juxta *c. 25. §. fin. de tit.* ubi vir qui uxori suæ promisit cum juramento illam non accusaturum de adulterio, tenetur juramentum servere, cum id absque peccato possit, non eccusando de eo crimine uxorem: & hoc in quantum ejus utilitatem privatam concernit; non item publicam: cui pacto suo quantumvis jurato derogare non potest. Cęterum cum ob ingratitudinis vitium se indignum reddiderit donatarius, cui juramentum servetur, verius est quod possit in pœnam peti relaxatio juramenti, eaque impetreta agi ad revocationem donationis: quicquid contrarium Gutierrez dicto loco sentiat.

11 Porrò quod attinet ad donationem ob caussam, itemque remuneratoriem, sunt qui existimant non revocari propter ingretitudinem; cum non tem mere sit donatio, quam merces quædam præstiti officii, & aelut genus quoddam permutationis, *l. 27. & 34. §. 1. ff. de donat.* Gomez *ad l. 29. Tauri n. 23. vers. 2.* Sed Pinellus *l. 1. p. 3. n. 62. C. de bonis matern.* vult non aliàs procedere, quam in iis remunerationibus, quæ factæ sunt in vim compensationis & mercedis, ob quam competebat jus aliquod agendi, ut liberalitatem excludat; non etiam si non excludat, veluti si alicui donatum sit ob quædam servitie, quæ non tenebitur compensare: manet enim talis donatio in terminis veræ liberalitatis, ut non sit ratio cur ob ingratitudinem donatarii non possit revocari; talie enim est donatio facta ministris propter servitia præstita, ultra debitum stipendium; quæ licèt deceat dominum ea remunerari, ad id tamen non tenebatur.

12 Hac etiam ratione non revocatur dos marito data, propter ingratitudinem uxoris, *l. 24. sup. de jure dot. & l. ult. C. de dot. promiss.* ubi vere manet liberalitas, & non revocatur; licèt mulier ingrata circa donatorem fuisse ostendatur. Imò non tam videtur liberalitas, quam solutio debiti, aut donatio ob caussam, quam præstare cogitur pater filiæ nubenti, *l. 19. ff. de ritu nupt.* ut revocationi locus esse nequeat; sed filiæ ingratitudo alio modo sit puniende. Quod si verò extraneus liberalitatem hanc exercuerit, dotemque essignaverit, videtur quod possit eam revocare propter ingratitudinem ejus cui dedit, cum nullo jure cogente dederit: & hoc quidem soluto matrimonio, ne fiat injuria marito & liberis. Ego tamen puto indistinctè non posse donantem dotem repetere; quia licèt ad eam non tenebatur, ex eo tamen quod donavit ex caussa onerosa, quæ doti est conjuncta, non videtur merè liberalis fuisse. Idem dicendum de donatione propter nuptias facta viro, quæ etiam sortitur naturam contractus onerosi, de quo loquitur *d. l. ult. de dot. promiss.* deque his plenius Molina *de just. & jure tom. 2. de contract. disp. 281.*

13 Nunc videndum quid in hanc ingrati actionem veniat, idest, quid donatarium donatori restituere oportet? Et resolvunt Imperatores non alia revocari, quam quæ donatarius tenet eo tempore, quo controversia a donatore movatur: nam quæ ante vendidit, donavit, permutavit, in dotem dedit, minimè revocantur; sed firma manent, *l. 7. h. t.* ea ratione, ne ei ad quem res legitimè pervenit, noceat factum alienum; nisi tamen in fraudem donatoris alienatio contigerit: cujus & conscius is fuerit in quem facta est alienatio. Quod si autem res sit pignori, aut hypothecæ supposita, revocatio non impedietur; cum quoad jus quod penes debitorem remansit, non possit dici res alienata; & quidquid penes donatarium reperitur ex ingratitudine revocetur: repetitur autem dominium, *l. 67. de verb. signif.* quod ideò rectè revocabitur, salvo jure pignoris ipsi creditori, quod luere erit donatoris; ne tertio in jure sibi quæsito ea revocatione fiat præjudicium: cum res transire soleat cum sue caussa, *l. 18. §. 2. ff. de pign. dict. l. 23. §. 2. ff. de servitt præd. rust.* ut jus tertii sit illæsum.

14 Postremò quæri posset, an fructus percepti revocentur? Et sanè cum revocatio ista non fiat ipso jure, sed post cognitionem judicialem; ut insinuat *l. ult. §. ex his h. t.* quæ supponit sententiem; rectè sequitur non alios fructus venire in restitutionem, quam qui extabant tempore donationis, cum unà censeantur donati; modo tamen eatenus non alienati, aut ex alienatis factus sit locupletior donatarius, quia videntur extare. Sunt etiam restituendi post litem contestatam percepti: nam & culpa & dolus exindè præstantur, *l. 4. §. 2. ff. finium regund.* Medio tempore perceptos non esse obnoxios restitutioni veriùs est; tum quia non censentur donati, nec eos perceperit donatarius ut donatos, sed ut proprios ex re sua collectos, *l. 9. §. 1. ff. de donationib.*; tum quia res revertitur, non ut erat tempore donationis, sed ut nunc est; ita ut trahetur retro hæc revocatio. Fecit quoque quod isti fructus sint percepti arbitrio & ex voluntate donatoris usque ad intentatam litem, ut antee pleno jure ipsi donatario cessisse censeantur.

Altera revocandæ donationis caussa est, si liberi post- 15
modum nascantur donatori, *l. 8. h. t.* quia non præsumitur quod is voluerit alienas successiones propriis anteponere, *l. 102. ff. de condit. & demonst. l. 30. sup. de fideicommiss.* ut rectè dicatur inesse donationi conditio quædam tacite: si liberi nascantur. Quod procedit, etiamsi unus tantùm nascatur; quoniam appellatione liberorum unus quoque comprehenditur: & sine liberis decessisse non dicitur qui unum reliquit, *l. 148. ff. de verb. sign.* præsertim cum dicta conjectura & ratio legis, tam obtineet in uno, quam in multis filiis, si qui nascantur. Dico: si nascantur; quia si tempore donationis liberos jam habebat donator, vel de iis cogitabat, cessat conditio & præsumptio voluntatis, quod liberos extraneo donatario prælatos voluerit. Atque ita liberi existentes interim dum donator vivit, in totum donationem non revocant, neque etiam eo mortuo, nisi quatenus ipsis fuit inofficiose, ut dictum supra.

Planè neque filii natureles, & multo minus spurii, caussant hanc revocationem, cum in eos non sit talis affectus, qui tantum censetur esse erga eos, quos lex probat: cum unusquisque præsumatur ea cogitare & velle quæ secundum leges sunt: & licèt ex naturali quodam affectu possit esse eadem paritas & dilectio erga naturales, atque est erga legitimos; tamen quia lex eorum ita rationem non habet, pater quoque existimatur de iis non ita fuisse solicitus. Idque tamen posset limitari quoad partem, ad quam ab intestato vocantur, ut quoad illam tamquam liberi habeantur, & faciant pro illa donationem revocari. Cęterum respectu matris donatricis, videtur quod possint ejus naturales post donationem nati, eam revocare & quidem totam; ea ratione quod tales liberi matri succedant, & contra testamentum ejus querelam moveant in casu *l. pen. sup. ad S.C. Orphit.*, habeamque pro matre etiam ee, quæ vulgò concepit.

Porrò legitimati per rescriptum, non faciunt donatio- 16
nem revocari. Nec distinguo sint nati ante, vel post donationem factam; cum *d. l. 8.* de liberis loquatur, quales censentur justè ac legitimè nati, non etiam naturales, quamvis legitimati: nam etsi legitimatio faciat eos consequi aliqua jura, non tamen ut donationem legitimè factam revocent; saltem quatenus non lædit partem, quam lex eis assignat. Accedit quod legitimatio non possit fieri in præjudicium eorum, quibus est jus quæsitum, *cap. quamvis de rescript. in 6.* est autem jam jus quæsitum donatario, cujus proinde donationem rescindi non oportet auctoritate rescripti: cum rescripta quæ alicui jus suum auferunt, non valeant, nisi caussa publica aliud exigat, quæ prævalet privatæ, *l. 2. sup. de precib. Imp. off.* Excipitur hìc legitimatio per subsequens matrimonium, quæ majores habet vires, & facit legitimatos habere omnia jura legitimè natorum ab initio, atque ita quasi adnasci, quantum attinet ad hanc donationem: quod procedit etiamsi in articulo mortis matrimonium ineatur, cum non eo minus legitimentur naturales, *cap. tanta qui filii legit.* Adoptivi verò licèt olim habuerint jura legitimorum liberorum; & nunc habeant arrogati; minimè tamen per eos infringitur, aut revocatur donatio ab adoptante facta, ex ratione quod aliàs esset illi parata via quandocumque vellet donationem revocare; quod admitti non debere insinuat *l. 17. §. 1. ff. de adopt.* eoque pertinet *l. 76. ff. de condit. & demonst.* quæ dicit fideicommissum a filiis ita relictum: si quis ex his sine liberis diem suum obierit, adoptionis commento non excludi. Videetur de his Tiraq. *ad l. si unquam 8. verb. susceperis liber.*

Cæterum nihil interest: utrum donans liberos susce- 17
perit ex uxore, quam tempore donationis habebat; an ex alia, quam postea duxit. Itemque; an donationis tempore uxorem habuerit nec ne: cum *d. l. unquam 8.* non distinguat; sed tantùm desideret, quod donator liberos non habuerit, nec de iis cogitaverit tempore donationis; postea eidem supervenerint.

Verùm hoc præterea desideret *d. l. 8.* ut donator bona 18
omnia, vel magnam eorum partem fuerit largitus: quam non præsumitur donaturus si liberos habuisset,

aut

aut de iis cogitasset. Magnam partem hic accipiunt de ea quæ excedit dimidiam, ut videre est apud Tiraquel. ad d. *l.* 8. *verb. omnia vel partem*. Alii tutius partem istam judicis arbitrio definiendam committunt, ex quantitate bonorum, & qualitate personarum donantis & dona-
19 tarii, earumque conjunctione. * Habebit itaque Judex rationem quantitatis, quæ fuit tempore donationis facta, quam non præsumitur donator facturus, si de liberis cogitasset; atque cum ex tunc extiterit caussa revocationis, eam non impediet superveniens augmentum bonorum: nam primus rei status inspicitur, qui ex post facto non mutatur, arg. *l.* 6. *ff. qui & a quib. manumiss.* Contra tamen si post factam donationem, quæ non erat obnoxia huic legi, bona diminuantur: non propterea Judex jus quæsitum donatario invertet, legitimeque factam donationem revocabit, cum adventitius casus non debeat illi obesse, *d. l.* 6. Nec movet quod hæc caussa faciat locum donationi inofficiosæ, quia in ea inspicitur tempus mortis; hac autem in materia tempus donationis.

20 Sunt qui existimant, hunc revocandi modum non habere locum in donatore quovis; sed patrono tantùm, qui donavit suo liberto, ut dicitur in d. *l.* 8. cujus decisio nova est, & continet jus singulare, ut minime protendi debeat ad consequentias, *l.* 14. & 16. *ff. de leg.* Est enim id proprium in liberto, ob inæstimabile libertatis beneficium, quod a patrono accepit; ut non sit cur conqueratur si donatio sibi a patrono non habente liberis facta, revocetur liberis postea natis; quæ ratio non habet locum in extraneis. De quibus si legem suam intellectam voluisset Imper., id utique expressisset, Donellus ad d. *l.* 8. Ant Faber *l.* 7. *conject. c.* 14. & *seqq.* Connan. *l.* 3. *comm. c.* 10. *n.* 3. Contraria tamen sententia communis & verior est, quam multis rationibus defendit Tiraquellus ad d. *l.* 8.; eaque præcipue nititur, quod *d. l.* 8. decisio fundetur potissimum in verosimili conjectura pietatis donantis bona sua, cum non haberet liberos; quæ donaturus non fuisset si de liberis aut uxor ducenda cogitasset, *l.* 102. *ff. de condit. & demonstr.* Sic ut illi donationi, quam cœlebs, aut orbus fecit, tacita hæc insit conditio; si liberi non nascantur: quæ cum non tantùm locum habeat in patrono donante, verùm & aliis; idem jus in iis statuatur necesse est. Est generale quod ubi non potest reddi diversitatis ratio, sed eadem apparet, idem jus ponatur arg. *l.* 3. §. 1. *ff. de injusto rupto*. Huc pertinet textus in *l.* 5. sup. *de inoff. donat.* In quo revocatio conceditur, nulla facta mentione donationis factæ per patronum liberto. Nec movet quod *d. l.* 8. contineat casum donationis a patrono factæ libertis: nam ibi species facti quidem proponitur, forte quia frequens erat hujusmodi donationes fieri libertis; non etiam quod in eo se fundet decisio, cujus tota ratio ponitur in susceptis postea liberis, atque ita in conjectura pietatis erga liberos potius quam donatarium, Cujac. *l.* 20. *obs. c.* 5. & *in comm. C. h. t.* Fachin. *lib.* 3. *con. c.* 85.

21 Quid igitur si ab eo qui liberos non habet, Ecclesiæ facta sit donatio? Non videtur revocanda, illis postea susceptis; quoniam videtur animæ donator consuluisse, cujus salus filiis præferenda est. Saltem non revocabitur in totum donatio, sed ad legitimam usque filiorum, qui postea nascuntur, quia Ecclesia habetur loco filii: & proinde non plus erit revocanda quam si filio facta esset, Covar. *var. res. c.* 19. *num.* 5. Gomez *tom.* 2. *var. res. c.* 4. Alii contrà dicunt Ecclesiam non esse loco filiorum per *Auth. nisi rogati C. ad Trebel.* nisi in casibus a jure expressis, inter quos non est iste; & idcirco in totum revocari censent donationem natis postea liberis, ex mente donantis & ratione text. *in can. fin.* 17. *q. ult.* ubi subjungit D. Augustinus, quod jure poli non possit Ecclesia hujusmodi donationem detinere propter defectum voluntatis donantis, fundatæ in defectu liberorum, quorum sanè potior caussa quam Ecclesiæ: nisi huic donatum sit caussa restitutionis in liberationem animæ, ut ait Everard. *cons.* 167. *n.* 10. Donel. *ad d. l.* 8. *n.* 12. & Fach. *d. loc. c.* 86.

22 Ad hæc si quis quærat: an huic *legi* 8. locus sit in donatione mortis caussa? dicam non esse caussam quærendi, cum indistinctè per pœnitentiam possit revocari, etiam non susceptis liberis. Quod si non fuerit revocata, videbitur pater illam confirmare tempore mortis, quo liberos habet; quibus nihil proderit decisio *d. l.* 8. nisi donationem inofficiosam doceant.

23 Quid si pater donavit ob caussam, & caussa secuta est, aut donavit remunerandi caussa? Et neutra videtur obnoxia *d. l.* 8. cum potius sit mercedis præstatio, quam donatio, *l.* 1. & *l.* 27. *ff. de don.* & nihil per hujusmodi donationem absit patri, qui eam fecit caussa compensationis, sive remunerandi merita, quæ omnem excludunt liberalitatem. Quod si verò merita talia non sint ut liberalitatem excludant, videtur locus fore *d. l.* 8. Cujac. *lib.* 30. *obs. c.* 5. Fach. *d. lib.* 3. *c.* 89.

Hinc quod donatum est ob caussam dotis, non existimo 24
subesse dispositioni *d. l.* 8., cum id fiat ad alliciendum maritum, cui propter onera quæ sustinet matrimonii, fieret injuria: quippe qui non aliàs fuisset cum tali persona nuptias contracturus, nisi prævia ista donatione. Idem sentio natis liberis, pactum de lucranda dote non irritari: nam licèt lucrum videatur inesse, subest tamen caussa oneris matrimonii, atque ita cum non tam sit liberalitas, quam caussa onerosa, cessabit *d. l.* 8. decisio.

Quod attinet ad renuntiationem paternæ hereditatis 25
factam a non habente liberos, illa posset videri facta ob defectum liberorum, atque ita iis natis revocata, cum contineat meram donationem sub conditione resolutiva; nisi fiat in contractu dotali a filia, quod illa præsumatur cogitasse de liberis, qui sunt finis principalis nuptiarum, quem maximè intendunt nuptias contrahentes, & ideo videtur cessare revocatio. * Porro re- 26
nuntiationem juris primogenituræ per seniorem filium in gratiam secundi, rectè quis dixerit subesse decisioni *d. l.* 8. quod illa contineat cessionem juris quæsiti: atque ita meram donationem factam ob defectum liberorum. Certum namque est, quod primogenitus si de liberis cogitasset, non concessisset jus suum; sed maluisset ex conjectura pietatis præponere suos liberos generationi fratris, ut rectè tradit Molina *lib.* 2. *de primog. c.* 3. *n.* 41. & *seq.* ubi resolvit quod non tantum in jure quæsito, sed etiam in acquirendo semper præsumatur quis præponere voluisse liberos suos extraneis. Unde cum utroque casu donans ponatur in damno, renunciando juri suo, & ei quod certò sperat, videtur locum habere decisio *d. l.* 8.; quamvis non dubitem quin in jure acquisito illius ratio magis versetur.

Igitur revocatur donatio inter vivos, cui caussam de- 27
dit defectus liberorum, iis postea natis: & quidem in totum revocatur, cum *d. l.* 8. dicat: *quidquid largitus fuerat*, quod verbum *quidquid* est universale, indicans nihil remanere penes donatarium, nisi quod casu perierit, aut bona fide consumptum fuerit: hoc enim revocationi obnoxium esse non patitur juris ratio; cum donatarius hac in re sit debitor speciei, seu rei donatæ: ex regula autem generali creditori pereat species debita, dictum sup. *de periculo & com. rei vend.* Facit in hanc partem *arg. l. quid ergo* 16. *ff. de donat. int. vir. & uxor.* ubi quod ex re donata uxori perit, non repetitur, sed id tantùm quod superest: ita ut dictio ista universalis *quidquid*, & *totum* patiatur limitationem; si nimirum quid supersit.

Quæritur: an fructus interea percepti revocentur? 28
Verius est non revocari, ea ratione, quod id tantum revertatur quod donatum est, & ex dominio donantis exivit: fructus autem medio tempore percepti, numquam fuerunt in dominio donantis, ut dici nequeant reverti. Quo facit argumentum donationis inter conjuges, qua fructus saltem industriales medio tempore percepti, fiunt irrevocabiliter donatarii, *l.* 45. *ff. de usur.* quia non minuunt substantiam uxoris, in cujus dominio numquam fuerunt. Nec obstat quod rem avocatam a possessore, sequantur fructus, secundum ea, quæ traduntur tit. *de rei vind.* Nam hoc accipiendum est de collectis, non ex re propria, sed aliena.

Unde dubium movetur: num resolvatur hic donatio 29
ipso jure, & ad donatorem legis 8. beneficio transeat? Sunt qui condictionem ob caussam tantùm concedunt; ideoque negant resolvi ipso jure: alii verò dant realem actionem, secundum quos ipso jure resolvi dicenda videtur. Tota difficultas est in verbo *revertatur*, quod illi futuri temporis esse volunt, quale non ponit sententiam latam, sed ferendam: hi præsentis temporis imperativi esse dicunt; ideoq; ponere sententiam latam: facit quod verbum istud *revertatur*, significet juris ministerium; ideoque ut dictum, denotet aliquid fieri hoc ipso, citra operam hominis. Estque hæc posterior opinio Glossæ in *d. l.* 8., quam Bartol. Jason. Donell. & alii sequuntur, Pro qua facit significatio verbi *revertatur*, quod scilicet indicat rem ejus esse, ad quem revertitur sine facto hominis, *l.* 6. *in pr. ff. de rer. divis.* Itamque ratio sumpta

ex vi

ex vi conditionis resolutivæ, quæ hoc ipso quo cessat caussa donandi per natos postea liberos, facit resolvi donationem, & sine caussa esse penes donatarium, cujus respectu dicta Glossa dat donatori natis liberis actionem in rem, qua donationem factam vindicet, & condictionem, que possessionem consequatur. Faciunt denique sequentia *d. l. 8.* verba: *in ejusdem donatoris arbitrio, ac conditione mansurum*: quæ videntur hoc ipso velle dominium sine traditione reverti. Alii, quibus donationem per actum hominis revocari placet, ea ratione nituntur, quod in pœnis benignior interpretatio sit facienda; nec incurratur privatio juris, nisi jure sit expressa. Verùm ista ratio locum habet in pœnis; at hoc in casu non est pœna, cum revocatio fiat ex capite caussæ deficientis; & quidem ex caussa favorabili, ne liberi priventur paterna successione, et probabilior videatur illorum opinio, qui ipso jure donationem reverti volunt. Qua opinione retenta sequitur fructus ab ipso nativitatis tempore deberi donatori, si quidem ex re ejus sint percepti; quamvis donatarius inscius nativitatis liberorum, bona fide ex re donata fructus perceptos suos faciet & consumat; non etiam post notitiam nativitatis, quæ ponit eum in mala fide. Et hæc ita nisi fructus donaverit, aut renunciaverit eorum revocationi donator, uti potest, expressè sive tacitè, repetendo rem sine fructibus: quo casu eos justo titulo tamquam donator retenturus est donatarius.

30 Dictum est, liberis postea susceptis donationem ex hac lege revocari. Quid si qui nati erant iidem; deinde vivo donatore decesserint: an convalescat donatio? Plerique putant convalescere, tum ob alias caussas, tum ob hanc; maxime, quod caussa hujus revocationis cessare videatur sublatis postea liberis: sic autem jus est, ut cessante caussa beneficii, cesset & beneficium. Sed verius est, donationem semel extinctam non amplius liberis defunctis reconvalescere, ac res donatas redire, manereque omnes perpetuò apud donatorem ex beneficio *d. l.* Quod enim semel alicui quæsitum est, id domino invito ad alium non transit: sic actio semel quæsita, deinde extincta eventu non revocatur, neque confirmatur donatio quovis casu. Proinde expressa confirmatione opus est, præcipuè si res necdum sit tradita; quia nihil est super quo fundetur donatio; non super pacto donantis, quod revocatum est; non super re, quæ mansit penes donantem. Quod si res tradita fuerit, nullo contrario judicio donatoris apparente, rectè dicetur tacitè confirmata donatio: nam cum donator patitur uti, frui donatarium rebus donatis, uti ante nativitatem, videtur confirmare donationem: neque enim potest alia conjectura capi, secundum *l. posthumus 12. ff. de injusto rupto*: in qua parte post posthumum, mortuo non mutante testamentum, datur secundum illud bonorum possessio, Covar. *lib. 2. var. cap. 4. n. 12.* Donell. *ad d. l. 8. n. 9. & 10.* Distinguunt alii: an liberi continuò mortui sint: an post tempus, quasi hoc tantùm casu revocetur donatio, nec convalescat; secus verò illo, quod natus non videatur, qui illicò mortuus est. Verùm ista distinctio non procedit, cum etiam momento tantùm superstites, faciant rumpi testamentum, *l. 3. sup. de posth. pret.* quod satis sit, quod liberi nati faciant deficisse caussam donandi, quæ nova ponenda est, vel expressa, vel tacita; saltem quæ impediet revocationem. Videatur Fachinæus *lib. 3. contr. cap. 90.* ubi *c. 84. & seqq.* plures quæstiones *ad d. l. 8.* spectantes, resolvit. Ego hæc concludo.

31 An mors patris, qui post natos liberos permisit, ut donatarius uteretur & frueretur rebus donatis, reddat donationem irrevocabilem? Et videtur obesse liberis, quo minus post mortem patris donationem revocent; quæ non aliter revocatur, quam si donator eam revocatam voluerit: igitur cum pater voluntatem mutare potuerit, & non fecerit; sed potius eam confirmaverit, permittendo penes donatarium manere res donatas, iisque pacifice frui, non licebit liberis in solidum revocare donationem, quamvis patris heredes extiterint, sed quatenus est inofficiosa, juxta *l. 5. & 7. sup. de inoff. donat.* Facit in eam rem text. in *l. ult. h. t.* qui denegat facultatem heredibus donatoris revocandi donationem. Item quod dicitur standum esse primi voluntati, nisi ea mutata legitimè probetur, *l. 3. ff. de probat.* Atque ista opinio fuit Baldi & aliorum, quæ ut procedat liberis defunctis, non tamen iis supervenientibus: neque enim potest facilè sumi præsumptio in parte contra liberos, quod voluerit donationem manere ratam, cum præsumptio pro liberis militet, quod videlicèt pater malit iis consultum præ donatario, ut proindè jus istud revocandi totam donationem transeat ad liberos, tamquam heredes, qui jure hereditario utentur; suo namque jure tantùm donationem ad modum legitimæ revocarent, si illa læsa fuerit, ut observat Emundus Merillus *lib. 2. obs. c. 34.* Præterea *d. l. ult.* & aliæ, quæ denegant heredibus licentiam revocandi donationem, loquuntur de revocatione donationis ex caussa ingratitudinis, quæ quia odiosa, non transit ad heredes donatoris; non autem agunt de revocatione ob supervenientiam liberorum, quæ favorabilis est, & nititur præsumpta patris voluntate, Cujacius ad *d. l. 8. h. t.*

TITULUS LVII.

De mortis caussa donationibus.

1 *Quæ est donatio caussa mortis?*
2 *Quid si mors sit caussa dilationis, non dispositionis?*
3 *Et quot sint illius species.*
4 *Annumeratur contractibus quoad modum & formam: ut ultimis voluntatibus comparatur quoad effectum.*
5 *Ad hanc donationem non est necessaria insinuatio, sed præsentia quinque testium. Quid si horum defectum suppleat insinuatio?*
6 *Quando transeat dominium rei donatæ in donatorem; & quid si illam occupet invito herede?*
7 *Qua actione donans repetat in casum periculi, si evasit?*
8 *Et qua actione rem persequitur donatarius?*
9 *Quid si ea lege donatam sit duobus, ut altero mortuo ejus portio superstiti restituatur?*
10 *Quot modis revocetur donatio mortis caussa? Non per alium quam per donatorem revocatur.*
11 *Revocatur si prior decesserit is cui donatum est, & propter injurias.*
12 *Revocatur per alienationem rei donatæ.*
13 *Quando per reconvalescentiam rei donantis revocetur.*
14 *Quid si in donatione adjectum sit ne revocari possit?*
15 *Donare caussa mortis potest vir & uxor.*
16 *An etiam usurarius?*
17 *Filiusfamilias mortis caussa donare potest de consensu patris.*
18 *An etiam sine eo donare possit filiusfamil. bona adventitia, in quibus usumfructum habet, quæritur?*
19 *Quid de minore habente curatorem, aut cæco, an donare mortis caussa possint?*

SEquitur de donatione mortis caussæ, qua quis propter mortis suæ suspicionem quidpiam alicui ritè donat: unde neque est absoluta donatio, neque meram liberalitatem habet; cum qui sic donat supervivere malit, & se habere, quam eum cui donat, magisque eum cui donat, quam heredem suum, *l. 1. ff. h. t.* Hæc igitur donatio ita sit, ut non nisi morte donatoris confirmetur, *l. 32. ff. eod.* Suspicio verò vel cogitatio mortis est caussæ hujusmodi donationis; quæ etiam sanum rectèque valentem movere potest, ut donet hoc modo; quæ proinde caussa semper exprimenda, nec aliàs erit donatio causa mortis, licèt ab ægroto facta proponatur, Covarr. *p. 3. n. 36. de testam.* Hinc magis est ut 1
sit donatio inter vivos, quam mortis caussæ, quando executio obligationis in eventum mortis differtur, atque dilationis saltem gratia in verbis executivis, mortis mentio facta est; ut si dicat donator: dono tibi talem rem, vel pecuniam, post mortem meam solvendam; secus si in verbis dispositivis designantibus substantiam actus & dispositionis, mentio mortis fiat; ut si dicat donator, se talem rem dare post mortem suam, vel cum morietur; est hæc donatio mortis caussa, & potest revocari expressè, vel tacitè, Ant. Gomez *tom. 3. var. cap. 4. n. 19. in fin.* Fachinæus *lib. 5. contr. cap. 22.* 2

Sunt autem tres species hujus donationis. Una; cum 3
quis sanus, & in bona valetudine positus, nulloque præsentis periculi metu territus, sola cogitatione mortalitatis donat. Altera; cum quis metu mortis, aut præsentis periculi, vel etiam futuri, ita donat, ut statim res fiat accipientis. Quo casu statim quidem perfecta est donatio; sed sub conditione resolvitur, si videlicet donator præsens periculum evadat. Tertia; cum quis periculo motus non sic donat, ut statim faciat rem accipientis; sed tunc demum cum mors fuerit insecuta; quo casu sub conditione pendet donatio, *l. 2. & 31. §. 4. ff. h. t.*

4 Ista donationis species quoad modum & formam contractibus annumeratur; præcipuè si inter præsentes fiat, cum duorum consensu constet: legatis vero comparatur quoad effectum, vim & efficaciam, *l. 37. ff. h. t.* præsertim si testibus quinque præsentibus facta fuerit absenti, quo casu similis intelligitur ultimæ voluntati, *l. ult. h. t.* ejusque effectum sortitur, sive in scriptis fiat, sive sine scriptura, neque indiget actis publicis (ut mox dicam): minuitur tamen per legem falcidiam, non quidem ex verbis legis; sed ex constitutione Severi, *l. 2. h. t.* quæ etiam ab intestato in donationibus caussa mortis, admittit falcidiæ deductionem, Cujacius *lib. 20. obs. cap. 6.* Jul. Clarus §. *donatio q. 5. n. 1.*

5 Porrò quamvis *in d. l. ult.* quinque testium præsentia requiratur, cum sit donatio mortis caussa; subsistet illa tamen, atque efficax erit, quamvis excedat summam 500. solidorum, nec fuerit insinuata, cum sit instar legati, quod non insinuatur. Sed quid si isti donationi testes adhibiti non sint, an horum defectum suppleat insinuatio? Id Giphanius putat *d. l. ult.* cui assentior, argumento testamenti, quod actis insinuatum valere constat, etiam sine testibus, aut alia solemnitate, *l. 19. C. de testament.* Igitur multo magis valebit donatio, quæ non tantis adstringitur juris solemnibus prout testamentum. Nec movet regula, quod in omni ultima voluntate, cui annumeratur hæc donatio, quinque testes adhiberi debeant, *d. l. ult. & l. ult. C. de codicil.* nam exceptio hic datur, ut quinque testes necessarii quidem sint ad ultimam voluntatem, donationemque mortis caussa; nisi publicis monumentis insinuata fuerit.

6 Cum itaque legatis connumeretur donatio mortis caussa, plenum consequitur effectum donatarius, morte donatoris insecuta; quin & ipso jure citra traditionem dominium rei donatæ nancisceretur, *l. 1. §. 2. ff. de publicana in rem actione.* Si quoque post mortem donatoris rem sibi donatam, sine heredis voluntate donatarius occupaverit, quam non acceperat vivo donatore, datur heredi interdictum quod legatorum, ut recipiat rem donatam & sibi falcidiam per retentionem servet, *l. 1. C. quod legator.* sed si vivus donator rem donatam mortis caussa donatario tradiderit, non potest ab eo per heredem avocari possessio interdictu quod legatorum; quam a defuncto nactus est jure. Proinde cum non possit per retentionem hoc casu; necesse est ut per vindicationem heres sibi falcidiam servet, Cujacius *l. 10.*
7 *obs. c. 28.* * Quod si verò mortis caussa sic donata res sit, ut continuò donatario acquiratur, eaque ubi convaluerit donator, ei reddatur; quia rei dominium ad donatarium transivit, non videtur quod dari possit donatori actio in rem directa, sed utilis; itemque condictio, qua rem repetat, quasi re non secuta, *l. 29. & 35. §. 3. ff. h. t.*

8 Qua autem actione rem mortis caussa donatam persequi donatarius possit, videamus? Et certum est vivo donatore nullam competere, quandoquidem sola donantis pœnitentia revocari possit donatio, ut post dicetur: eo autem mortuo rei vindicationem, aut publicianam in rem actionem, si donator rem & speciem propriam donaverit; vel si donaverit certam pecuniæ quantitatem, utilem ex testamento personalem actionem competere existimo, si donatio in testamento vel codicillis facta sit: si verò facta fuerit extra testamentum vel codicillos, præmissa stipulatione, competit actio ex stipulatu; ea verò non præmissa, condictio ex *l. si quis argentum C. de donat.* Covartuv. *3. p. rubr. de test. n. 25.*

9 Quid ergo si donatione facta duobus contineatur, ut altero defuncto, ejus portio ad superstitem pertineret: quænam huic actio contra heredes dabitur? Et placuit dari actionem fideicommissi; cujus vim habet ista donatio mortis caussa, *l. 1. h. t.*: nam si inter vivos facta fuisset donatio, non potuisset alteri ab altero fideicommissum relinqui, Cujac. *d. l. 20. c. 6.*

10 Hinc constat per fideicommissum revocari donationem caussa mortis, Itemque censeri revocatam, si id quod donatum est, postea donator suo testamento alii relinquat, *d. l. 1.*: liberum enim est ei qui taliter donavit, pœnitere, & factam donationem revocare; cum hæc speciem habeat ultimæ voluntatis, quæ ambulatoria est usq; ad extremum vitæ spiritum, & dat locum pœnitentiæ. Dico id ei licere qui donavit, non etiam alteri; adeo ut ne quidem furori donatoris rectè factam donationem revocare liceat, etiam si res donata majorum fuerit, *d. l. 1. h. t.* quæ conferenda cum *l. 19. sup. de donat.* ubi nec donatio inter vivos collata in extraneum, ab agnatis donatoris rescinditur.

Similiter si is cui donatur ante donantem moriatur, irrita est mortis caussa donatio; adeo ut nulla heredi donatarii, quippe cui tantum benè voluerit donator, competat actio ad rem donatam, *Inst. h. t.* in pr. *& l. 42. & fin. ff. h. t.* Præterea nec ea quæ relinquuntur in ultima voluntate debentur, si præmoriatur is, cui bona relicta sunt, *l. 10. ff. de adimend. leg.* Planè; uti legata aut fideicommissa non debentur, interpositis inimicitiis; ita nec donata mortis caussa: & siquidèm capitales vel gravissimæ inimicitiæ intercesserint, revocatur quod donatum est, *l. 3. in fin. ff. de adim. legat.* quod nemo censeatur ei, a quo affectus est injuria gravi, benefacere velle, *l. 9. ff. de his quæ ut indign. auf.* * Revocatur quoque dona- 12
tio mortis caussa, uti & legatum per voluntariam rei donatæ alienationem, *l. 18. ff. de adim. legat.* Quod procedit etiamsi donatio invalida & inutilis sit, *l. 24. in fin. ff. eod. tit. de adim. leg.* Quin & si fuerit res redemta a donatore, nihilomagis convalescet donatio per alienationem semel ademta, *l. 15. ff. eod. de adim. legat.* Sola enim redemtio ex se non ponit novam voluntatem, si aliud non appareat. Nec refert quoad hanc revocationem, quod possessio rei donatæ tradita non fuerit, ut probat *d. l. 24. in fin.* & Covarruvias *3. p. rubr. de test. num. 28.* 11

Deinde irrita fit donatio, si donator convaluerit, aut aliud vitæ periculum evaserit, *§. 1. Instit. de donat.* illo namque cessante, cessat voluntas & animus donandi, *l. 29. ff. h. t.* Nemo enim ægrotus aliter donare intelligitur, quam si ex morbo isto morietur, ex quo si convaluerit, donatum nollet, inquit Corneus *cons. 78. lib. 3.* Quod si tamen facta sit simpliciter donatio sub mentione mortis, non poterit dici revocata per convalescentiam, ut etiam postea mors contingens faciat rem donatam cedere donatario; quia reconvalescentia donatoris non facit cessare caussam donationis, quæ fuit mors non in præsenti, sed quandocumque obventura. Vid. Gomez *tom. 2. var. c. 4. n. 19.* 13

Quid si in donatione adjectum sit, ne revocari possit? lex sequenda est; atque illa efficiet, ut hæc donatio transformetur in donationem inter vivos, & illius habeat effectum, *l. 27. ff. h. t.* ubi dicitur mors esse magis caussa donandi, quam donatio mortis caussa; sive quod mors magis esse videatur caussa impulsiva, quam finalis; ideoque perinde haberi debeat quoad effectum, utque alia quævis inter vivos donatio; ut sit irrevocabilis, si nimirum facta fuerit præsenti, vel acceptata: secus sentiendum de illa donatione, quæ fit absenti coram quinque testibus præcipuè in testamento, aut codicillis, cum sortiatur naturam legatorum, juxta *l. fin. h. t.* ut non possit ex dicta clausula transire in donationem inter vivos, ut nec legata transeunt in actum irrevocabilem, ex pacto adjecto; cum nemo possit eam sibi legem dicere, qua a priore voluntate recedere non liceat, Fachinæus *l. 5. contr. c. 23.* Gomez *d. loco n. 22.* Attamen si donator velit donationem perpetuò valere, eamque juramento firmaverit; facit jurisjurandi auctoritas, ut inter vivos potiùs, quam mortis caussa donatum videatur: quando fieri eo casu nequit, ut citra perjurium donatio revocetur, Gutierrez *de juramento confir. p. 1. c. 12. n. 7.* & Ant. Faber. *h. t. in C. definit. 1.* 14

Res quæ veniunt in hanc donationem, & personæ illæ sunt, quæ & alias donationes facere & capere possunt. Et ultra licèt, inter virum & uxorem aliæ non subsistant donationes, mortis tamen caussa donationis capaces sunt, *l. 43. ff. h. t.* multoque magis sibi invicem mortis caussa donare posse tradit Mynsing. *cent. 2. obs. 33. n. 4.*; ac ita judicatum refert. Quod si autem lege municipali mulier sine consensu mariti contrahere prohibeatur, non poterit extraneo mortis caussa donare, quod hæc donatio sit contractui similis, quoad ordinationem & initium. Id latè probat Ant. Faber *decad. 49. err. 10.* Dissentit Fachinæus *l. 5. contr. c. 60.* 15

Cæterùm usurarium manifestum donare mortis caussa non posse existimo, nisi usuras quas iniquè extorsit, restituat, aut de illis restituendis caveat. Licèt contrarium defendat Covarr. *3. p. rubr. de testament. n. 13.* asseratque valere donationem ab usurario factam; modo non fiat donatio omnium bonorum, vel majoris partis, aut in ipso testamento; quia esset in fraudem canonis *c. quamquam §. fin. de usur. in 6.* 16

Præterea cui permissum est testari, permittitur quoque mortis caussa donare, quamquam de facto testamentum non fecerit, ... tamen possit, *l. 15. & 25. ff. eod.* Excipitur ... cum non rectè testamentum 17

con-

condat, donare tamen mortis caussa potest, permittente patre, ut dictum sup. *qui testam. facere n. 8. & seq.* quia contractus magis est, & privati juris, coi proinde privato consensu præjudicari potest. Aliter sentit *d. loco n.* 50. Covar. referens hunc consensum ad solemnitatem actus ex juris dispositione: addit quoque non posse filiumfamil. caussa mortis ipsi patri donare; quòd auctoritas cuiquam partocinari nequeat in caussa propria, *l. 1. ff. de auct. tutel.*

18 Hinc quæritur: utrum filiusfamilias bona adventitia, in quibus usumfructum quoque habet, mortis caussa valide donare possit, citra consensum patris? quod videtur: quoniam dominus est & arbiter istorum bonorum; nec de iisdem disponere, aut statuere, aliqua lege prohibetur; quin imo expresse facultas ei data est, quo velit modo, bona ista administrandi, *Novell.* 117. *c. 1. §. t.* si quidem perfectæ ætatis jam sit, quidni & de illis disponendi per donationem mortis caussa permissum erit, citra patris consensum, qui in his tantum casibus desideratur, in quibus apud parentem constitutus est, *l. ult. vers. filiisf. C. qui testam. fac.* Nam diversa ratio est testamenti, & donationis mortis caussa. Est quidem mortis caussa donatio, si effectum consideres, ultima voluntas, *l. ult. h. t.*; sed si formam, magis contractus. Per contractum potest filiusfam. alienare rem quampiam; per testamentum non item; quia per illud familia alienatur, quam quia filii nullam habent, ut sup. *qui testam. fac.* monui; idcirco lex eis testamenti factionem prohibuit: per contractum vero non familia, sed fere res aliqua singularis alienatur; poterit igitur filius contrahendo alienare, & mortis caussa donare consentiente patre; imò & citra ejus consensum donare bona, quorum plenam habet proprietatem, cum nullum tunc patri præjudicium fiat, *l. 7. §. fin. ff. de donat.* Covarr. *rubr. de testam. 3. p. n.* 8.

19 Minor vero qui caret curatore, aut veniam ætatis impetravit, ut rectè testatur & alienat; ita quoque donare rem mobilem mortis caussa potest: sed qui curatorem habet, etiamsi testamentum rectè faciat, non tamen rectè donat, ut habet communis sententia: propterea quod donatio ista sequatur naturam contractuum, quos non init minor, saltem alienando, sine curatore quem habet. Contrarium aliis verius videtur, quia licèt minor non contrahat, aut donet inter vivos alienando, ne se spoliet; hanc tamen donationem faciendo, non se spoliat, cum non habeat effectum ante ejus mortem. Videatur Franciscus Caldas ad *l. si curatorem verb. hunc contractum n. 21. C. de in integr. restit.* Gutierrez *de juram. confirm. p. 1. c.* 13. Qui communi sententiæ uti veriori adhærent, & probant per regulam, quæ habet: prohibitum contrahere, prohiberi mortis caussa donare, *l. 7. ff. de donat.* ibi: *etiam mortis caussa donare prohibetur.* Idem affirmat Vasquez 2. *lib. qq. forens. c.* 60. & Molina de *Hispan. primog. lib. 2. cap. 9. n. 9.* ubi addit minorem ex contractu primogenitum instituere non posse absque curatoris sui auctoritate; quoniam majoratus quoad ordinationem, naturam contractus sequitur: contrahere autem alienando citra curatoris assensum, minori non licet, *l.* 3. sup. *de in integr. rest.* Igitur nec donare mortis caussa; cum hæc quoad formam & ordinationem contractui magis, quam ultimæ voluntati accedat, atque in se alienationis speciem contineat, *d. l.* 7. ibi DD.

20 Observandum itaque quod initio dixi, donationem hanc annumerari contractibus quoad modum et formam, ultimis voluntatibus & legatis quoad vim & effectum: ideoque is qui non potest testari ob defectum & incapacitatem, ut surdus, mutus, cæcus & usurarius, etiam mortis caussa donare non poterit. De cæco tamen hæreo; nam hic quamvis absque solemnitate *l. hac consultissima* nequeat testamentum condere, non tamen prohibetur mortis caussa donare, Grassus §. *donatio mortis caussa q.* 7.

Denique in multis donatio mortis caussa legatis comparatur; ita ut quod in legatis juris est, idem & in mortis caussa donationibus obtineat, *l. ult. h. t. l. 37. ff. eod.* Unde qui legare, & quibus legare potest, iisdem & mortis caussa relinquere licet: attenditur enim capacitas tempore mortis donantis & legantis, non donationis, *l. 22. ff. h. t. l. 1. §. 1. de legat.* 3. 21

TITULUS LVIII.

De infirmandis pœnis cœlibatus & orbitatis, & de decimariis sublatis.

1 *Continuatio, & quod cœlibi, orbo, aut conjugi non licet indistincte donare.*
2 *Hodie dictæ personæ & legata & donata acquirunt.*

Hic quoque tit. ad mortis caussa donationes pertinet: cum enim lex Papia cœlibem ex testamento extranei quidquam capere, nisi intra dies centum a morte testatoris matrimonium contraheret, orbem ultra semissem, conjugem ex testamento conjugis ultra decimam capere, prohiberet; adeò ut quod supradictæ personæ caperent, fisco applicaretur, Ulp. *tit. 1. & 17. §. ult. 12. in pr. & tit. 23. §. 2.* Senatusconsulto effectum est, ut idem observaretur in donatione mortis caussa, si forte cœlibi, aut orbo, aut conjugi, mortis caussa donatum esset, *l. 35. ff. de donat. mortis caussa*; propterea quod hujusmodi legatis donatio rectè comparetur, §. *hæ mortis in verbo fere Institut. de donat.* 1

Sed hodie cœlibatus & orbitatis pœnis sublatis, dictæ personæ, & legata & mortis caussa donata, sine impedimento capere possunt, *l. 1. hoc tit.* Itemque decimariis legibus sublatis, permissum est conjugi ex testamento conjugis, etiam liberis non extantibus, solidum capere, *l. 2. hoc tit.* ubi addit virum & uxorem inter se capere solidum si relinquatur, *nisi id lex aliqua minuat, ut l. 6.* sup. *de secund. nupt.* quæ hodie observatur, ut mulier quæ secundo marito nupsit, cum haberet liberos ex primo, non plus ferat ex bonis secundi, vel non plus secundus maritus ex ejus ferat bonis, quam cui liberorum primi matrimonii minimum relinqueretur, ex bonis aliunde quæsitis, Cujacius *in comm. hoc tit.* 2

TITULUS LIX.

De jure liberorum.

1 *Hodie jus liberorum omnibus est concessum.*
2 *Itemque matri jus legitimæ successionis in bonis liberorum, etiamsi nec alios pepererit.*

Quod sup. tit. dictum est, conjugem non potuisse ex testamento conjugis solidum capere, sed tantum decimam, non erat perpetuum; sed excipiebantur aliquot casus, inter quos ponitur, si conjux a Principe jus liberorum impetrasset. Verùm Impp. Honorius & Theodosius generaliter omnibus conjugibus concesserunt jus liberorum, etiam non petentibus, utque inter se solidi essent capaces, *l. 1. h. t.* 1

Præterea Justinianus illam injuriam, quæ contra matrem defuncti vel defunctæ præteritis fiebat temporibus, pro justitiæ ratione amputavit, concedens legitimam hereditatem matri, quamvis ingenua tres liberos non pepererit, vel libertina quatuor, neque filii vel filiæ heres sit ab intestato, *l. 2. h. t.* cujus constitutionis sententia refertur in Institut. *tit. de S. C. Tertylliano*: de quo & nos plenius egimus sup. *lib. 6. tit.* 56. 2

FINIS LIBRI OCTAVI.

ANTONII PEREZII JC.

IN LIBRUM NONUM

CODICIS JUSTINIANEI

PRÆLECTIONES.

TITULUS PRIMUS.

Qui accusare non possunt.

1 *Continuatio & ratio cur intersit reip. delicta puniri.*
2 *Cur mulier non potest accusare, & quando illi liceat. Quid si cum ea magis idoneus concurrat.*
3 *Pupilli si eorum intersit, accusant, non aliter. Quid de minoribus 25. annis?*
4 *Item filiusf. an accusare possit sine consensu patris.*
5 *Milites cur accusare prohibeantur, & quinam milites? Item Clerici prohibentur.*
6 *Item infames infamia juris & facti.*
7 *Et qui duos reos delatos habet. Itemque inimici.*
8 *Domestici ut servi, alumni, fratres, liberi & liberti prohibentur.*
9 *Non item pater filiam ejus vitæ insidiantem, neque patronus, negat incendium passus prohibetur accusare?*
10 *Quando accusatus possit suum accusatorem accusare?*
11 *Necessitas subscriptionis mulieri remissa, non tutori; qui tamen a pœna eximitur pupilli nomine accusando.*
12 *Cautio præstanda ab accusatore, qui si accusationem deserat, qua pœna puniatur.*
13 *Quid mores hac in re observent?*

1 Cicero in Oratione pro Cæcinna: omnia judicia, inquit, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum caussa, comparata sunt; quæ fuit ratio cur civilium judiciorum tractatione peracta, discussionem rerum criminalium nunc agggrediatur Justinianus; præcipue cum intersit plurimum reipublicæ maleficia puniri, non quidem ob præteritum delictum quod corrigi nequit, sed ne iterum committat qui deliquit; tum ne facilitate veniæ alii peccent. At sicuti idem Cicero *lib. 1.* ad Herennium docet: in publicis quæstionibus olim lege cautum fuisse, ut ante, si reo commodum esset, judicium fieret de accusatore: utrùm illi liceret accusare nec ne; ita id in primis quæritur a Cæsaribus & Jurisconsultis: quæ exceptiones accusatori objici possunt.

2 Et quidem mulieres propter sexus verecundiam & infirmitatem, ab accusandi officio arcentur, uti & ab omnibus muneribus publicis. Diversum erit si suam suorumque persequantur injuriam, *l. 5. §. 12. h. t.* præsumit enim tunc lex mulieres non temere ad accusandum, sed consultò venisse; & ideò non facile deserturas accusationem: quam tamen prinsquam instituant, probare debent se esse de sanguine, uti mater quæ filii necem persequitur: cum negetur esse mater, prius probare debet se esse talem, *l. 9. h. t.* Inter eos qui de sanguine & familia eadem sunt, connumerantur consobrini, quorum necem mulier judicio persequi non prohibetur, *l. 4. h. t.* Præterea ob salutem & utilitatem publicam in caussa læsæ majestatis, & fraudatæ annonæ accusatrices admittuntur, *l. 13. ff. de accus. & l. 8. ad l. jul. maj.* nisi tamen idonei alii suppetant; hi enim etiam matrem præcedent. Unde rectè Alexan. Imp. rescripsit: ad accusationem falsi in filios commissi matrem non admitti, si quidem illi tutores habeant, qui rem exequi possint, quia tutores magis censentur idonei, & jus in personam pupilli habent, *d. l. 5. h. t.* Quamobrem Judex aditus in primis examinabit: an tale sit crimen, cujus accusationem mulier subire non prohibeatur, *l. 12. h. t.*

3 Propter ætatis imbecillitatem prohibentur accusare pupilli, *l. 8. ff. de accusation.* nisi ad eos negotium pertineat, & tunc ex consilio tutorum, vel cum illis agant, ut si patris avique mortem ulciscantur, *l. 2. §. 1. ff. d. t.* Cùm igitur impuberes removeantur, non videntur puberes repellendi ab accusando; præsertim cùm lex tantùm eos repellat ab adulterii accusatione, nisi de suo matrimonio violato querantur, *l. 15. §. 6. ff. de adult.* Attamen quia minores nondum robustæ ætatis sunt, videri posset iis hodie necessaria curatoris auctoritas; ne ex sua imperitia, & juvenili calore aliquid vel dicant, vel taceant: quod si fuisset prolatum, vel non expressum, prodesse illis posset, *l. 4. Cod. de dilator. præst.*

Item necessarius videtur consensus patris, ut filiusfamil. possit alii periculum capitis creare, aut se ad talionis pœnam etiam capitalem obligare. At verò quin publico judicio adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere possit, dubium non est, cum vindictam proprii doloris persequatur, *l. 6. §. 2. & l. 37. ff. ad l. jul. de adult.* Moribus hodiernis indistinctè filium famil. sine consensu patris accusare posse testantur Jul. Clarus *in §. fin. q. 14. n. 5.* & Farinac. *lib. 1. q. 12. n. 10.* 4

Milites quoque accusare prohibentur, nisi suam suorumque injuriam prosequantur, *l. 8. & 10. h. t.* idque in ab armis avocentur, quibus vacare debent, non item privatorum accusationibus: sed hoc intelligendum de veris militibus, qui stipendium merent, & sacramentum præstiterunt; nam his solis competunt militiæ privilegia, & in his solis consistit prohibitionis ratio, quæ tamen aliquatenus relaxatur in militibus nostri temporis, Faber *hic* & Jul. Clar. *§. fin. q. 14. n. 4.* At verò Clerici, sacræ militiæ milites, ne quidem propriam injuriam persequi accusatione possunt, si ex crimine sanguinis pœna immineat, nisi civiliter agant, vel non sanguinis pœnam se persequi protestentur, Mynsing. *cent. 2. obs. 51.* 5

Inter prohibitos accusare sunt infames, propter suspicionem calumniæ, *l. 15. h. t.* præterquam si crimen ad suam suorumque injuriam pertinens exequantur, *l. 10. h. t.* Igitur qui turpem exercent quæstum, artem ludicram, publico judicio damnati, cum integri non sint, meritò removentur, *l. 4. ff. de accus.* Quin & illi quorum opinio læsa imminuta est apud honestos & graves viros, licèt ob delictum condemnati non sint: nam interest ut accusatio publici judicii majori sinceritate procedat. Quare Judex satius fecerit, si rejecerit hujusmodi infamia notatos, arg. *l. 13. ff. de testib.* 6

Similiter propter eandem turpis lucri captandi suspicionem repelluntur ab accusatione, qui duos reos diversorum criminum delatos habent. Hi enim cum duplicem jam accusationem institutam habeant, ulterius accusare alium prohibentur, *l. 16. h. t.* nisi suam vel suorum prosequantur injuriam, *l. 8. ff. de accusat.* Quemadmodum & propter calumniæ suspicionem ab accusatione arcentur inimici, & qui ad accusandum vel non accusandum, pecuniam acceperunt; quive falsum testimonium subornati dixerunt, *l. 4. in fin. & l. 9. ff. d. t.* satius enim est ab initio præcavere, quam post vulneratam caussam remedium quærere. * 8 Porrò ut inimicitia, ita & arcta amicitia & familiaritas repellit domesticos uti servos, alumnos, *l. 17. h. t.* qui si dominum, vel educatorem, vel eum cujus familiaritati vel dominio inhæserunt, accusare audeant, ante exhibitionem testium & examen judiciale, ultore gladio feriuntur, *l. pen. h. t.*: vocem enim funestam potius amputari, quam audiri oportet. Majestatis autem crimen tantùm excipitur. Frater quoque fratrem accusare prohibetur; adeò ut si magnum & capitale crimen contra fratrem instituat, non solum audiendus non sit; sed etiam exilii pœna plectendus, *l. 3. h. t.* At si leve crimen objiciat, auditur, *l. 18. h. t.* nec, si civilem actionem velit instituere, repellitur, *d. l. 17.* sicut nec servus dominum; ita nec filius patrem; libertus patronum; vasallus seniorem, vel eum a quo feudum accepit, accusare potest, *l. ult. h. t.* ubi Imp. vult libertum eodem quo servus supplicio teneri, & luere pœnas ante exordium prohibitæ delationis. Excipitur (ut modo dixi) crimen læsæ Majestatis: nam reipublicæ salus præstat saluti patronorum; imò & parentum, *d. l. pen.* Non prohibentur 7

ramen

tamen liberi & liberti, verum suarum defendendarum gratia, de facto parentum & patronorum queri, *l.11. §. 1. ff. d. t. de accusat.*

9 Non eadem servantur in parente erga filium, qui non prohibetur contumaciam & insidias filii coram Præside proponere, si pietas & ratio naturalis non revocat intentionem, *l.14. h.t.* Præsidis tamen erit mitigare pœnam; ne videatur pater proprium sanguinem judicio obtulisse, & quasi carnificem egisse, *l.13. §.ult. ff. de re mil.* Patronus quoque non impeditur libertorum contumaciam deferre, *l.9. §.3. de off. procons.* Capitis tamen eum accusans excluditur a possessione bonorum ejus contra tabulas, *l.10. ff. de jure patr.* Planè & ei qui incendium passus est, permittitur eum accusare, cujus opera & dolo malo incendium factum est, quia crimen hoc & l. Cornelia de sicariis exequi potest, *l.11. h.t.* in qua verus dolus punitur, non culpa quamvis lata, *l.7. ff. ad l. Corn. de sicariis.*

10 Cæterum accusatus accusatorem suum pendente accusatione reaccusare de pari, vel minore crimine prohibetur, priusquam se crimine quo premitur, exuerit, nisi suam injuriam prosequatur, *l. 19. h. tit.* Constitutionibus enim observatur, ut non relatione criminis, sed innocentiæ ostensione reus purgetur, *l.5. ff. de publ. jud.* Dico in pari, vel minore crimine: nam si accusatus gravius crimen ante litis contestationem accusatori objiciat, non solùm auditur; verùm etiam propter delicti gravitatem præfertur, quamvis alter prius inscriptionem fecerit de minore crimine, *l.1. h.t.* Quod autem Imperatores denegaverint accusato licentiam criminandi, *d.l.1. §.9.* hoc verum est quando accusatus crimen per viam accusationis objicit; secus si per exceptionem. Qui enim excipiendo crimen retorquet, accusare non dicitur; nec ut calumniator punitur, si in probatione deficiat; quia non id agit, ut crimen inferat; sed ut retorquendo crimen in alium, se defendat, latiùs *tit. seq. n.2.*

11 Rejicitur quoque is, qui ea quæ accusationem præcedere debent, non implevit. Oportet enim eum qui accusaturus est, ad judicem venire, & ab eo petere, ut sibi accusare liceat: & hac facultate impetrata nomen rei deferre, oblato libello, cui subscribere se debet, ut nisi crimen peregerit & probaverit, pœnæ talionis subjiciatur, *l.3. h.t.* Ex hoc autem constat mulierem immunem esse ab hac inscriptionis necessitate, *l. 13. h. t.* Tutores tamen vel curatores si falsas arguere velint cautiones contra pupillum exhibitas, non prohiberi proprio nomine in falsi crimen subscribere, cum non possint alieno; ideò Cujacius dicit tutores & curatores pupilli nomine subscribere, quia alieno nomine non possunt. Verùm quamvis illi tutorio nomine ad hanc inscriptionem teneantur, tamen a calumniæ nota & periculo pœnæ eximuntur propter officii necessitatem, nisi evidens tutorum curatorumve calumnia judici comperta sit, *l.a. h.t.* nempe eos abusos fuisse pupilli nomine, ut suis simultatibus indulgerent, & calumniarentur innocentem, non ut res pupilli bona fide administrarent, Cujac. *in comm. h.l.*

12 Præterea qui accusare vult, dato fidejussore cavere debet, se crimen peracturum nec destituturum. Et si post hanc satisdationem præstitam judicio non adsit, edictis vocatur, ut veniat ad caussam agendam, *d. l. 3.* Quod si venire differat intra tempus a judice definitum, destitisse videbitur ab accusatione, eamque tacitè deseruisse, *l.7. h.t.* neque instaurare amplius accusationem omissam poterit, aut semel desertam repetere, super eodem crimine, *l.6. h.t.* punitur que pœna extraordinaria Judicis arbitrio irroganda, ultrà sumptus litis, quos accusato desistens restituere cogitur, *d. l.3. h.t.* idque propter nimiam temeritatem, & quia re indiscussa festinavit accusare, ob quod calumniator præsumitur, si postea desistat; nisi ex necessitate officii, *l.2. h. t.* vel justo errore, vel iracundiæ calore id fecisse probetur, atque abolitionem a Principe obtinuerit, *l. 13. §. 1. ff. ad Turpill.*

13 Hodie apud nos, inscriptionis & cautionis usus esse desiit; & accusare tantùm Officiali publico permittitur. Et licèt jus nostrum accusatis patrocinium concedat, *l.6. C. de defensor. civit.* illud tamen mores non admittunt, nisi reus ante ore suo responderit.

TITULUS II.

De Accusationibus & Inscriptionibus.

Legislatores sollicitè perpendentes quomodo perveniri posset ad detegenda delinquentium crimina, quinque introduxerunt formulas eo pertinentes, videlicet Accusationem, Inquisitionem, Denunciationem, Exceptionem, Postulationem suspecti. Est autem *Accusatio* criminis & ejus qui crimen admisit, ad Judicem delatio, vindictæ & pœnæ caussa. *Inquisitio* fit ex officio Judicis, vel proprio motu, vel monitus fama, aut denunciatione alicujus hominis. *Denunciatio* fit, cum quis defert reum criminis apud judicem sine inscriptione legitima. *Exceptio* cùm quis objectum crimen retorquet in alium, magis sui defendendi, quàm vindicandi caussa; nam exceptio de sui natura non tendit ad vindictam. *Postulatio* quoque potius civilem actionem & modestam querimoniam continet, quàm criminalem accusationem. 1

Inter hasce accusationis species magna est differentia: nam cùm per denunciationem crimen objicitur, is qui denunciat non tenetur vinculum inscriptionis arripere, *l.7. h.t.* quia correctionem potius & emendationem persequitur, quàm vindictam: eademque ratione solùm nominat testes criminis conscios, quin & ipse testis esse potest, *c.4. de testib.* juratque vera esse quæ de crimine novit, eaque non calumniæ caussa denunciare, *c.15. & 16. h.t.* At verò cum per exceptionem crimen opponitur, id fit duplici ratione. I. infertur criminis quæstio, ut quis ab accusatione repellatur; aut fides testi alicui abrogetur, tamquam criminis infamia laboranti: eo casu inscriptione omninò opus non est, cùm is qui crimen objicit, magis juris, aut existimationis suæ tuendæ gratia id faciat, quàm quo alium in periculum vocet. Ea etiam ratio est, quod criminis quæstio non agatur principaliter, sed tota disceptatio in eo sit, ut ejus cui crimen objectum est, testimonium vel accusatio reprobetur: non etiam ut ei pœna legitima irrogetur: quod nec fit etiam cùm eo modo de crimine quæritur, *l.21. ff. de his qui not. infam. c.2. §. fin. de ord. cogn.* II. Crimen per exceptionem objicitur, ut aliquis ab officio quod adeptus est, excludatur: tunc quia non tam jus suum tuetur, qui criminis quæstionem facit, quam alienum oppugnat, quamquam inscribere necesse

ſe non habet; tamen ex judicantis arbitrio ad pœnam extraordinariam adſtringitur, *d. c.* 16.

3 At verò accuſator, ne temere in alieni capitis diſcrimen irruat, ſolemnis inſcriptionis vinculo alligatur: neque enim aliter ad accuſandum admittitur, niſi prius nomen ſuum in libello profiteatur, ſeſeque obſtringat ad ſimilitudinem ſupplicii reo intentati, ſi fuerit deprehenſus eum falsò arguiſſe; adeoque ſi accuſatus in vincula conjicitur, ipſe quoque accuſator carceri ſe mancipare debet, donec judicium finiatur, *l. pen. & ult. h. t.* Præterea in libello quem accuſator offert, magnitudinem criminis, locum, tempuſque deſignabit, ut alterutram partem digna legum terrere poſſit auctoritas, *d. l. pen.* ſic querelam contumeliæ deponens exprimere certò & liquidò convicia debet; quin & ſe ſubſcribere cùm hujuſmodi querelam criminaliter defert, *l.* 8. *h. t.* quæ monet deponendas eſſe querelas non apud ſtationarios, ſed præſidialem poteſtatem. Nam ſtationarii, aliique officiales, inveſtigationem & denuntiationem tantum habent, non etiam cognitionem, aut ſtatuendi facultatem. Verùm quia hujuſmodi juris ratio, ac inſcribendi, ſeſeque in carcerem tradendi ſolemnitas nimis erat acerba, eaque de caoſſa multi etiam ſceleratiſſimum quemque accuſare vererentur, cenſentes ſatiùs eſſe propriæ ſaluti conſulere, quàm cum periculo vitæ, alterius vitam accuſando auferre; ideò hodiernis moribus in totum fere antiquata eſt, & pleræque accuſationes ubeuntur ab iis, quos Procuratores, Fiſcales, aut Prætores vulgò vocant. At quamvis mores noſtri abrogaverint pœnam talionis, non relinquunt tamen impunitam calumniam; nam poteſt judex pro arbitrio ſecundùm qualitatem admiſſi improbum accuſatorem punire, *l. 6. ff. t. ad Turpill. & l. 5. ff. de pœnis.* & quandoque etiam pœna mortis. Exempla & auctores refert Petr. Caballus *reſol. crim. cent. 2. caſu* 166. & ante eum Boſſius *tit. de falſ. n.* 171. *verſ. quod volui commemorare.*

4 Dixi in libello accuſationis oportere deſignare locum, & tempus commiſſi criminis & perſonam quæ crimen commiſit, & cum qua admiſſum dicitur, maxime cum adulterium commiſſum aſſeritur, ut colligere eſt ex *l. 3. ff. h. t.* ubi traditur forma libelli: diem & horam commiſſi criminis accuſator neceſſariò complecti libello non tenetur; niſi forte reus ad ſui defenſionem id poſtulet, ad probandum negativam indirecte, quod ſcilicet tunc temporis alio loco quam allegato fuerit, ut videre eſt apud Ciceronem pro Roſcio Amerino, Jul. Clarus §. *fin. q.* 12. *n.* 13. Neque opus eſt addere concluſionem in libello criminali; quia probato crimine pœna ſecundùm leges venit a judice imponenda, *l. 1. verſ. nàm ut Papinianus ff. ad Turpill.* Gomez *t. 3. var. c.* 11. *n.* 1. 2. 3.

5 Sed a quo Judice? Sane eſt competens in gravioribus criminibus, qui in loco ubi delinquitur judicat, *Auth. qua in provincia C. ubi de criminib agi oport.* Et ita quoque fieri expedit propter exemplum, ut ibi pœna emendet, quod delictum offendit, & alii a ſimili deterreantur. Et quamvis ratione domicilii jus ſit judici inquirendi de maleficiis incolarum alibi delinquentium, vel eorum qui ibi bona habent, & jus condemnandi, *l. 1. & 2. C. d. t.* nihilominus tamen remitti ſolent puniendi a Judice loci, in quo delictum commiſſum eſt. Extra hos caſus Judex qui cognoſcit de crimine extra territorium ſuum admiſſo, ſententiam perperàm dicit, & nullam; cum ſententiam a non ſuo judice dictam jus improbet, *l. 1. C. ſi a non comp. jud.*

6 Multoque magis illius improbat temeritatem, qui cum judex non ſit, liberationem reo, aut condemnationem accuſatori pollicetur, *l. 10. h. t.* talis enim ſummam facit injuriam Judici, cujus ſententiam venditat; ideòque graviſſimè coercendum eſſe Ulp. ait, *l. 15. §. 30. ff. de injuriis.* Sicut enim qui hujuſmodi promiſſionis commercium petit atque acceptat, punitur; ſive litem amittit; quia diffidentia juſtæ ſententiæ in pecuniæ corruptelam ſpem negotii videtur reponere, *l. 1. ſup. de pœna jud. qui male jud.* ita qui ſpem ſententiæ promittit, arbitrariè puniendus eſt, *d. l.* 10.

7 Igitur coram competente Judice criminale judicium inſtitui agitarique debet, accuſatore & reo præſente: cum nemo rectè morti adjudicetur; quin prius ore proprio crimen faſſus fuerit, & interrogatus a judice, proprio ore reſponderit, *l.* 16. infr. *de pœnis*: Quod procedit ut etiam potens & illuſtris vir de crimine publico accuſatus, judicio ſe ſiſtere, & perſonaliter reſpondere debeat; licèt in pecuniariis cauſſis per procuratorem litem ſuſtineat, *l. 15. h. t.* Iſtæ enim cauſſæ potius res, quam perſonas reſpiciunt; & ſollicitudine aliorum, quàm dominorum expediri poſſunt, ut non egent præſentia eorum, quæ in criminibus pertractandis neceſſaria eſt: potiſſimum quando cauſſa capitis vertitur & periculum ſubeſt.

Huc pertinet quod a Papiniano reſponſum eſt: ad 8 crimen publicii judicii perſequendum fruſtra procuratorem intervenire, multoque magis ad defendendum in *l. 13. ff. de publ. jud.* cui Ulpianus conſentit, cum ait: crimen capitale per procuratorem intentari, vel defendi non licere, niſi tantùm infamia, aut pœna relegatione minor immineat, *l. 1. an per alium cauſſ. appell.* Fachinæus *lib. 1. contr. cap.* 25. Et hoc non tantùm in accuſatore, ſed in accuſato abſente locum obtinet; illius hæc eſt ratio, quod accuſator debeat ſe ſubſcribere ad pœnam talionis, ſi calumniari reperiatur, *l. ult. h. t.*; hujus verò ratio, quod accuſatus ſi convincatur, legitima quoque pœna afficiatur, quæ abſenti infligi non poſſet: nec eſt ratio ut procuratori infligatur, qui mandato alterius reum detulit. Ob quod meritò in hujuſmodi judiciis procurator ad defendendum non admittitur; ne ipſa reddantur judicia eluſoria, aut maleficia maneant impunita: quod hic contingeret, cum contra abſentes non facilè executioni mandetur ſententia, neque enim damnati comparerent. Facit & aſſignata ratio, quod cauſſa publici judicii ideò rei præſentiam depoſcat, *d. l. 15. h. t.* ut ex ejus voce, vultu, conſtantia, trepidatione Judex eruat veritatem: ut meritò dixerit J. C. multo magis ad defendendum non admitti procuratorem in capitalibus cauſſis, neque etiam in illis delictis, in quibus infligenda venit pœna corporalis, aut relegationis ex mente interpretum, Menochius *de arbitr. lib. 1. q. 79. num.* 4. Fachinæus *d. loco cap.* 24. & 26. Gail. *de pace publ. lib. 1. cap.* 10.

Cæterum quamvis non admittatur in criminalibus 9 procurator ad peragendum ipſum judicium; poteſt tamen intervenire ad proponendas excuſationes abſentium, ut ſi juſtæ ſint, judicium differatur, *d. l. 13. & l. 71. ff. de procur.* Quod videtur procedere poſt litem conteſtatam; quia non poteſt de jure ferri ſententia niſi lite conteſtata: atque hoc ita eſſe accipiendum patet ex verbis *l. 10. ff. de publ. judic.* ibi: *cognitione ſuſcepta.* Itaque ante litem conteſtatam ſi reus indefenſus & abſens condemnetur, ſententia ipſo jure nulla eſt; tantùm enim bona ejus & nomen inter reos delatos annotari debent, *l. 6. h. t.* quæ annotatio promulgatur edicto, ut perveniat in notitiam abſentis, qui delatus eſt; qui ſi contumax perſtiterit, poterit cogi pœnis pecuniariis, & iis quæ exiſtimationem lædunt, *l. 1. §. 1. & 2. ff. de requir. reis*: Poſt litem verò conteſtatam ſi abſens reus tèr citatus per triduum non compareat, damnatur, *d. l.* 10. Quo tamen caſu videtur, quod non tam abſentia ejus excuſari poſſet, ſed & ipſa innocentia defendi per procuratorem in crimine capitali per *l. 2. h. tit.* quæ habet: *reos capitalium criminum abſentes etiam per procuratorem defendi poſſe?* quam legem etſi Gloſſa tantùm accipiat de juſtæ abſentiæ excuſatione; videtur tamen & accipienda de defenſione ipſius innocentiæ per *l. 32. §. 2. ff. de procurat.* Nam cum pro damnato qui ad ſupplicium ducitur, & invito appellare alteri liceat, quidni etiam audietur paratus excuſare abſentis innocentiam in cauſſa capitali, ex qua abſens damnari poſſet? Videatur Joan. Parladorius *lib. 1. rer. quot. c.* 20.

Quod ſi autem cuidam crimini obnoxius ſervus po- 10 ſtulatur, dominus vel ejus procurator eum defendere poteſt, *l. 2. h. t.* Eſt enim ſervus incapax formularum juris civilis, quæ in judiciis exiguntur; & intereſt domini ſervum ſuum defendi, non tam quia reus eſt, quam quia res eſt ſui patrimonii; quod tueri cujuſque intereſt. Quò fit, ut ſoleat ſervus accuſari, aut quæſtioni ſubjici, priuſquam accuſator ſe vinculo ſubſcriptionis obſtrinxerit, *l. 13. h. t.* Verùm ita ſervum ſuum accuſatum domino defendere permiſſum eſt, ut pro eo poſſit competentes allegationes offerre, innocentiam ejus purgare, ſatiſdationem judicio ſiſti implere; non etiam debet pro eo condemnationem ſuſtinere: ſed ipſe ſervus probato crimine, pœnæ & coercitioni ſubjacet, *d. l. 2. h. t.* Nec enim eſt in publicis criminibus locus noxæ deditioni, ut in privatis delictis, *l. 27. §. noxas ff. de ædilit. edicto*, in quibus niſi noxæ dedat ſervum dominus, ſuffert condemnationem.

Quod dictum eſt de domino, idem obtinet in patre, 11 Prælato, marito, qui filiam, monachum, uxorem rectè defendunt: cum eorum interſit purgari innocentiam illorum, quos communi voto ſuperſtites cupiunt, *d. l.* 2.

d. l. 2. & l. 11. ff. de publ. jud. propter affectionem, & operas quas eis præstant. Atque ista defensio, quam pater ut propriam suscipit, proderit absenti filio, non etiam nocebit, *l. 9. §. 4. ff. de interrogat.*

12 Ex prædictis itaque constat, qua pœna coercetur ei absentis contumacia: quo modo autem contumacia, & cessatio accusantis puniatur nunc tractemus. Et certum est dignum esse pœna eum, qui ad judicium provocavit, & cœptum deserit per contumaciam. Unde cum in arbitrio actoris sit accusationem suam instituere, si ante litem contestatam copiam sui non fecerit, admonitus, reo præsenti conceditur absolutio, litisque & itineris sumptus absens reddere tenetur, & præterea extra ordinem æstimatione judicis punitur, *l. 3. sup. tit. 1.*

13 Quod si verò absente accusatore, & non per contumaciam adesse judicio cessante, reus absolutus fuerit; absolutio ista tantùm eum liberat ab observatione judicii, nec impedit quo minus de eodem crimine denuo inquietari, & convictus damnari possit, *l. 4. h. t.* ubi criminatione etiam nunc perseverante, quæ contumacia, vel cessatione accusatoris non interveniente auferri non potuit; caussa intentati criminis apud eumdem, vel successorem ejus more judiciorum tractabitur.

14 Observandum tamen quod qui semel legitimè absolutus est super uno crimine, non potest ab alio super eodem denuo accusari: non ideò quod obstet exceptio rei judicatæ, cum res inter alios acta aliis non præjudicet; sed quod indignum sit super eodem crimine sæpius queri, *l. 7. §. 2. ff. h. t.* alioquin numquam constaret fides & ratio suæ innocentiæ: nisi doceat accusator collusisse priorem accusatorem; quia tunc accusatio admittenda erit, *l. 11. h. t.* Itemque si quis in hac secunda accusatione propriam vel suorum injuriam prosequatur, *d. §. 2.* Covarruvias *lib. 2. var. c. 10.*

15 Porrò quamvis accusatus pendente judicio, aut eo absolutus, non possit ab alio super eodem crimine deferri; si tamen ex eodem facto plura crimina nascantur, & reus de uno solum crimine in accusationem fuerit deductus, de altero non prohibetur ab alio deferri, *l. 9. h. tit.* quia singula crimina vindicari publice interest. Sic si quis alienam uxorem vi compressit, potest de vi & adulterio accusari, probatoque crimine utriusque pœna plecti, *l. 2. ff. de priv. delict.* & si de uno crimine fuerit absolutus, puta homicidii, non prohibetur accusari latrocinii, ut in casu *l. 11. h. t.* quæ latrocinium vocat crimen pastorum; propterea quod illi plerumque solebant latrocinia exercere. Itaque Judex super utroque crimina audientiam accommodabit: non tamen ei licebit separatim de uno crimine sententiam proferre, priusquam alterum crimen examinaverit, *d. l. 9. in fine*. Sed ne in diversa reus distringatur, primum de uno crimine, postea de altero respondere cogitur, *l. 2. §. ult. ff. de cust. reor.*

16 Imò ne pluribus pœnis afficiatur, si crimina eodem tempore commissa ad eumdem finem tendant, consultum erit ea involvi cum ultimo, quod graviorem exigit pœnam; veluti si pœna imposita sit deferenti arma, alia aggredienti aliquem, itemque alia vulneranti, satis erit si pœnam subeat reus pro vulnere: idque colligitur ex Gloss. in d. *l. 9. h. t. verbo plurima*, quam sequitur Jul. Clarus *§. fin. q.* 84. ubi diversum judicat in criminibus diversi generis ex intervallo commissis; & rectè: quia cum plures ictus pluraque vulnera quis infert alicui, majori animadversione dignus est. Videatur Covarruv. *dict. loco*, & Fachinæus *l. 9. contr. cap.* 46. Nec ideò minus tenetur, qui dicit se ex mandato alterius crimen commisisse, puta vulnerasse, aut injuriam atrocem alicui fecisse; cum uterque tam qui mandavit, quam qui mandatum improbum executus est, separatim accusari & puniri possit, *l. 5. h. t.* Modum autem pœnæ ex conditione personarum, gravitate criminis, mente id facientis, aut mandantis committi, judex statuere
17 debet. * Planè si quis terminos, seu lapides finales effoderit, extraordinaria animadversione coerceri debet, *l. 1. h. t.* hoc est, non certa uniformi a lege constituta, sed ea quam judex pro personarum conditione & facti qualitate arbitrabitur idoneam juxta *l. 1. & fin. ff. de term. mot.* Nullam verò accusationem institui patietur; multo minus animadversionem statuat in eum, qui aliquo morbi, vel doloris impatientia se præcipitem dedit, vel mortem alio modo sibi conscivit, *l. 12. h. t.* secus si conscientia criminis & metu pœnæ sibi manus intulerit, ut dicetur infra *titul. de bonis eorum qui mortem sibi consciverunt.*

18 Effectus propositæ accusationis est, quod non curratur aliqua præscriptio, *l. 2. §. 1. & seq.* ibi Gloss. & in *l. 6. h. t.* Dico propositæ: nam proponendæ, uti & plerisque criminibus post annos 20. præscribitur *l. 12. infr. ad l. Corn. de fals.* quod accipe de criminibus transeuntibus & momentaneis, quæ semel perpetrantur: nam quæ sunt successiva & permanentia; uti matrimonium contra canones initum, hæresis, apostasia, & similia in quibus quia persistis; cum ponat continuatum delictum, non potest esse locus præscriptioni; quæ demum inchoatur a tempore cessantis delicti. Dixi plerisque: non quod sint crimina, quorum accusatio perpetuò duret; sed quod sint, quibus minori spatio præscribitur, de quibus suis locis.

19 Præterea quod lapsu temporis tollatur, aboleaturque delictum; non inde sequitur quod tempus faciet desinere esse delictum; cum illud oneret animam delinquentis, quo diutius eam detinet delicto obligatam. Sed quod qui tanto tempore a crimine abstinuit, videatur potius impulsu, & naturæ infirmitate ignorantiave, quæ delictum minuunt, peccasse; quàm dolo & peccandi consuetudine. Ex sequentibus enim, in iis præsertim quæ ad mores attinet, præcedentia mirum in modum declarantur: atque hæc est ratio cur uti actioni civili, ita & criminis accusationi præscribatur, tollaturque decursu temporis; quia odiosa.

20 Notandum tamen hanc præscriptionem currere non a tempore scientiæ accusatoris, sed a die commissi delicti; atque id etiam in delictis occultis obtinere tradunt Doctores relati a Farinacio *in praxi crim. lib. 1. qu. 10. num.* 12. Porrò ad impediendam hanc præscriptionem expedit Advocato fiscali proponi libellum accusationis vel inquisitionis, licèt ulterius non procedatur, Gomez ad *l. 76. Tauri num.* 5. Jul. Clar. *§. fin. quæst.* 51. Barbosa ad *l. 3. Cod. de præscript. 30. annor. num.* 214. Tib. Decianus *tract. crim. lib. 3. c.* 37. Charondas *lib. 10. resp. 76.*

21 Habent prædicta locum, non tantùm in accusatione criminali proponenda a parte; verum & in officio judicis inquirentis, & accusantis: quoniam judicis officium succedit loco accusationis & præscribitur eodem tempore, DD. citati & alii ad *l. 12.* Quod procedit etiam in fisci quæstionibus; exceptis caussis in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, *l. 13. ff. divers. tempor. præscript.*

22 Sed quoniam judicis inquirentis de crimine mentionem fecimus; videamus quomodo ista inquisitio instituenda sit; & certum est accusatione cessante, quod officio incumbat inquirere in eos, qui rempubl. suis maleficiis turbant, & solicitè agere, ut malis hominibus provincia careat; & prout quisque deliquerit, in eum animadvertere, *l. 13. de off. præs.* At cum dicitur judicem debere inquirere maleficos; intellige, non per se, sed per suos nuntiatores & Irenarchas; quorum munus est facinorosos deferre & apprehendere, & in judicio accusare, *l. 6. ff. de cust. & exh. reor.* Quod si enim nulla prævia caussa, fama, aut ex officialium denunciatione judex ipse ex aliqua suggestione procedat, & in subditi vitam & crimen inquirat, graviter sane peccat; quia deminuit nominati famam, & existimationem, quam onerare jura vetant, *cap. 24. e hoc tit.* Potest quidem alius id facere; & si calumniose versatus fuerit, punitur, *d. l. 6.* At judici id impunè licere non debet, & meritò a reo per exceptionem repelletur: si tamen eam opponere reus omiserit, & præsens non reclamaverit, criminis inquisitio subsistet; nec audietur volens impugnare processum, ex eo quod non fuerit de infamia primitùs inquisitum, *cap. 2. eod. in 6.* multò minus petens restitutionem ratione præposteræ inquisitionis: cum crimen de quo jam patet non sit dimittendum impunitum; quamvis possit videri moderanda pœna, quam judex accusato non nisi ex præscripto legis infligere potest, *cap. 21. h. hoc tit.*

23 Est autem cautè & hac in re judici providendum, ne existimet statim ex qualibet insinuatione sibi facta reum esse, qui accersitur in discrimen capitis; ne subjecta innocentia feriatur. Quare diligentèr advertet quantum famæ tribuat; quantum testibus fidei habeat; quantum denique officialium suorum notoriis, idest, relationibus, tribuere possit & debeat: an non ex falsis literis & elogiis reus delatus sit, *l. 7. hoc tit.* Nam ex illis, uti & ex emendicatis suffragiis decretorum non est quisquam sine accusatore temerè condemnandus:
* Igitur judex perpenso judicio rei veritatem inquirat, 24

l. 14.

l.14.hoc tit. ne facile relationibus etiam a publicis personis destinatis credat; neque eum, qui de proprio crimine confessus est, interroget de alterius conscientia, vel crimine; quia nulla ei fides, aut spes veniæ propter flagitium adjuncti; ne forte hoc agat, ut aut inimici supplicio in ipsa supremorum suorum sorte satietur; aut eripi se posse speret, studio & privilegio nominati, *l.ult.in fin. h.t.*

25 Hinc est quod socii & participes criminis super socio deponentes non audiantur, *l.11. sup. de testib.* nisi agatur de atroci crimine, veluti falsæ monetæ, *l.1. infra de falsa mon.* latrocinii, *l.6. ff. de cust. reor.* maleficii, *l.ult. infr. de malef. & math.* sacrilegii, conspirationis, Decius *cons.344. num.3.* & in illis casibus, in quibus ex qualitate personarum & rerum apparet, crimen tale esse quod sine socio committi non poterit. Quò pertinet distinctio Bartoli in *l.repeti §.1. ff.de quæst.* in iis delictis quæ personas concernunt, & tendunt ad commodum privatum, posse incarceratum interrogari in tortura; secùs in iis quæ concernunt odium alterius, ut in homicidiis. Videatur Salicet. ad d. *l. ult.* & Ludovicus Peguera *in suis qq.crimin. quæst.5. per tot.*

T.I T U L U S III.

De exhibendis & transmittendis reis.

1 *Nemo exhibendus sine jussu Judicis. Quid hodie hac in re observetur.*
2 *Reus comprehensus remittendus est ad Judicem loci ubi deliquit.*
3 *Quid si clericus, miles, aut scholaris sit reus?*
4 *Quid si apprehendi se non patiatur?*
5 *An possit Judex qui non habet jurisdictionem in reum, eum apprehendere & transmittere ad Judicem suum?*
6 *Quid si Judex domicilii prævenerit requirentem in caussæ cognitione?*
7 *Reus transmittendus sub custodia ponitur, non in carcere priusquam convincatur; nisi id exigat criminis qualitas.*
8 *Habet ex longinquo accitus 30. dies ad disponendas res suas, exhibitus adhibito advocato se defendit.*

1 CUm de crimine diffamatus est reus, nulli fas esse potest, absque auctoritate Judicis, apprehensione eum constringere vel exhibere, hoc est, sic captum Judici sistere: prudentis enim Judicis examini tantùm relictum est, ut is inquirat: an apprehensione digna sit diffamatio, *l.ult. h.t.* Atque hinc moribus nostris officiales in vim generalis mandati, & ratione muneris non possunt procedere ad apprehensionem personalem, priusquam indiciis & informatione præparatoria facinus exploraverint, & a Judice decretum apprehensionis obtinuerint: quod decretum mittitur dumum (sine ulla citatione verbali) ut capiatur reus, ne admonitus fugam arripiat, si sibi conscius est de crimine, Salic. *ad h. tit.* Nisi in flagranti delicto deprehendatur, Gail. *l.1. obs.54. num.3.* quo casu nullo hujusmodi elogio præhabito, a quolibet capi & detineri potest; sed sub pœna privati carceris intra viginti horas Judici exhiberi debet, *l.25. ff. de adult.* Sunt qui volunt in flagranti crimine inventum clericum posse apprehendi a laico, citra pœnam excommunicationis, ut eum suo Judici tradat, Jul. Clar. *§. fin. q.28. n.6.*

2 Quod ad transmissionem rei attinet, observandum est, eam faciendam esse ad locum delicti, quoties a Judice illius loci fuerit petita; aliàs non cogitur Judex remittere, nisi id jusserit superior. Atque ista remissio ideò peti solet, quia facilior est criminis probatio in loco in quo reus deliquit; & quia publicè interest ibi delicta puniri ubi commissa sunt, ut quod exemplo nocitum, pœna emendetur, *l.7. & 12. ff.de cust. reor.* Videatur *tit.* sup. *ubi de crim. agi oportet.*

3 Interdum ultrò remittitur reus ad proprium forum, si clericus, aut miles sit; cum ille non possit ab alio quam Ecclesiastico Judice judicari, *cap. 4. & 5. de judiciis*, hic quoque non nisi a magistro militum, *l. 1. hoc tit.* adeò ut miles conventus coram loci ordinario, etiam tacente magistro militum postulare, posset remitti ad suum Judicem, Castrens. *ad l.pen.sup.de jurisdict.* quemadmodum studiosus matriculæ adscriptus, comprehensus desiderare potest, ut remittatur ad suum Judicem, *Auth. habita* ibi DD. sup. *ne filius pro patre.* Sed hoc hoc fori exceptionis, remittendique privilegium, non passim, nec in omnibus caussis militibus indulgetur; sed ita demum si crimen est militare, aut in exercitu commissum: nam si gravius quid miles admiserit in provincia, in qua repertus est; ibi eum plecti pœna deberi, ubi facinus admissum est, Divi Severus & Antoninus rescripserunt, *l.3. ff. de re milit.*

Quid si apprehendi se non patiatur reus? Et si quidèm armis ita resistat, ut difficulter vivus comprehendi possit, poterit impunè a satellitibus occidi: non quidem jubente lege sed connivente, *l. 4. sup. de his ad Eccles. confug.* Id enim ad sui defensionem faciunt, imminente scilicet periculo vitæ ipsorum: quod ut evitent, fugere ipsi non tenentur; quia id esset metu deserere officium: si verò sine armis reus se defendat & fugam quærat, non licet eum interficere; multo minus si se non defendat, nec fugiat, sed jam in terram ceciderit; quo casu si in apprehensione excedant satellites, extra ordinem puniuntur, ut censet Grammat. *decis.41.* & Menochius *de arb.casu* 578. Jul. Clar. *l.5.sent. §.ult.quæst.29.* 4

Porrò uti apprehensio rei fieri debet de mandato proprii Judicis; ita etiam transmissio non videtur quod ab alio fieri possit, quam a Judice qui ratione domicilii, aut originis alteriusve caussæ habet jurisdictionem in ipsum delinquentem: ita Felinus *ad cap.ult. de foro compet. n.9.* Contra tamen Panormitanus *ad d.c.ult. nu. 16.* existimat remissionem istam posse fieri etiam ab eo Judice, cui reus non subest ratione domicilii, vel originis: & rectè; quia dum reum comprehensum transmittit puniendum ad Judicem suum, non tam videtur usurpare alienam jurisdictionem, quam potius suo Judici ministerium exhibere. Quod poterit probari *per Novell.134. §.si verò quis*, ubi Judex loci in quo persona delinquens degit, ad petitionem Judicis loci in quo delictum, tenetur comprehendere reum, & transmittere sub gravi mulcta; videtur enim Judicis petitio, dare jurisdictionem alteri Judici, Covarruv. *præsc.quæst. cap. 11. nu. 6.* Clarus *d.§.fin. q.38. n.32.* ubi addit solum hoc attendi: an ille qui petit sibi reum remitti, habeat jurisdictionem procedendi contra eum. 5

Ceterùm ista remissio non est necessariò exequenda; nec facienda etiam petente Judice loci, ubi crimen commissum est, quoties Judex domicilii, vel originis ipsum delinquentem ejus criminis caussa jam condemnaverit: nam in delictis est locus præventioni, ut asserit Felinus *d. loco*, cum & ipse Judex domicilii possit punire subditum severium, qui extra territorium deliquerit; ne ob tenera impunitate in majora prolabatur vitia; neve aliorum convicium bene institutos animos corrumpat suo malo exemplo, latè Covarruv. *d. n.6.* qui dicit hoc procedere sive per accusationem, sive per inquisitionem cognoscat Judex domicilii de crimine sui subditi, extra territorium commisso. 6

At interim quod de reo transmittendo agitur, debet is sub custodia constitui, *l.1. h.t.* non tamen in carcere vinculis constringi, priusquam convictus, aut confessus sit, *l.2. h.t. in pr.* Etenim de custodia reorum Proconsul æstimare solet: utrum in carcerem recipienda sit persona; an militi tradenda; vel fidejussoribus committenda; vel etiam sibi: hoc autem vel pro criminis quod objicitur qualitate, vel propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personæ, vel pro dignitate ejus qui accusatus, facere solet, *l.1. ff. de custod. reor.* Hinc usitatum est ne ad reorum apprehensionem procedatur, nisi præcedentibus indiciis & prævia de delicto quæstione (quam informationem præparatoriam vocant) Judex decreverit reum in carcerem conjiciendum esse, cujus etiam non solet transmissionem petere, maxime ex longinquo, priusquam accusator libellum obtulerit, seque in poenam talionis inscripserit, *l.2. §.1. h.t.* 7

Reo autem transmittendo è longinquo a Judice loci, in quo reperitur, concedi debet spatium non minus 30. dierum ad disponendas res suas, comparandosque sibi sumptus itineris & litis, denegata potestate nundinandi, idest, lucrum captandi componendique cum reo, ei qui ad procedendum & exhibendum missus est, *d. l.2. §.2.* Ad Judicem ubi venerit reus, adhibita advocatione, jus suum debet explorare; ac tamdiu pari cum accusatore fortuna retineri (sub custodia uti dictum, quoniam in judiciis servanda est æqualitas) donec Judicis cognitio discrimen inter eos invenerit, ut is potior habeatur, qui meliorem caussam habet, *d. l.2. in fin.* 8

TI-

TITULUS IV.

De Custodia reorum.

1 *Continuatio, & quis Judex jubeat in carcerem mitti?*
2 *Incarceratus non conjicitur in vincula, nisi crimen id exigat, ita ut cruciatum non sentiat.*
3 *Reus statim audiendus est apud acta. Carcer non est perpetuus jure civili, secus canonico.*
4 *Non est differenda caussa criminalis cognitio, sed intra praescripta hic tempora terminanda.*
5 *Poena Judicis qui patitur reos male tractari, & negligit de iis inquirere.*
6 *Mulieres separato a viris claustro contineri debent. Hodie de jure non incarcerantur.*
7 *Debitor incarceratus, quando relaxetur. An de consuetudine mulieres ob debitum capi, & incarcerari debeant.*
8 *Viri de crimine accusati, fidejussoribus committuntur, quatenus hi teneantur, si rei non sistantur.*
9 *Mortuus in carcere praesumitur culpa custodis periisse.*
10 *Quando custos excusetur. Qua ejus poena si reus aufugerit.*
11 *An poena extendi possit ad mortem ob dolum custodis, si illam non merebatur qui fugit?*
12 *Hodie custodis poena Judicis arbitrio committitur, quam evitat probando suam diligentiam.*
13 *Qua poena puniantur fugientes e carcere, & effractores, & conspirantes, & milites profugientes.*
14 *Effringens carcerem, & ex eo fugiens, an mulctetur ea poena quam meretur crimen, pro quo detinebatur?*
15 *An liceat effracta carcere effugere?*
16 *An impune inclusa liceat fugere?*
17 *Ex quo carcere? & an permissum sit subministrare media ad fugam?*
18 *Ad eam cooperare non debent ministri justitiae.*

1 CUm dictum sit de exhibendis, transmittendisque reis, consequenter dicendom de eorum custodia, qua vel exhibiti, vel exhibendi custodiuntur, *l. 1. h. t. & l. 1. t. prox.* Custodia hic pro carcere publico accipitur, in quem nemo conjicitur absque praevia caussae cognitione, & jussione magnorum magistratuum, aut locorum defensorum, *l. ult. h. t. in pr.* Nam illis utpote habentibus imperium, concessa est facultas in carcerem mittendi, Jul. Clar. §. *fin. quaest.* 46. non item his quibus simplex jurisdictio competit, ut sunt Consules mercatorum, Rectores collegiorum, Judices delegati. Magistratus tamen aestimabit: utrum reus carceri sit committendus, an militi, an fidejussoribus, an stratoribus officii, qui ministerio in provinciis funguntur: & hoc pro criminis quod objicitur qualitate, & accusati conditione.

2 Interea verò dum delati rei sub custodia retinentur, sine poena sunt; quia vinculis & catenis non ligantur, nisi caussa maleficii & criminis gravitas id exigat: atque hoc casu laxioris careae & compedis adjectione vincti manent sub fida custodia; ita ut cruciatum non sentiant, nec sedis infimae tenebras patiantur inclusi: sed usurpata luce vegetentur, adserventurque revertente nocte in vestibulo carceris, & sole oriente illicò publicae luci restituantur, ne poenis carceris perimantur: quod innocentibus id esset miserum, & nocentibus non satis severum, *l. 1. hoc t.*

3 Etenim carcer non puniendis hominibus; sed cautioni, & securitati tantum est comparatus. Ob quod voluit Constantinus Imperator in *dict. l.* 1. in caussis criminalibus statim quaestionem fieri, ut noxius puniatur, innocens absolvatur. Itemque reum è carcere eductum apud acta quamprimum audiri, ne carceris longinquitas poenam augeat, atque Judici immodicè saevienti fraeni quaedam temperies adhibita videatur, *l. 2. h. t.* Unde jure civili perpetui carceris poena induci nequit, *l. 8. §. 9. ff. de poenis*: licèt Canones perpetui carceris poenam indicere malint, quam vita privare, *cap. 3. de poenis in 6.*

4 Cum itaque carceris custodia vix possit esse sine miseria, horrore, & squalore, quo ibi inclusus affligitur: maturanda erat Judici cognitio atque sententia: quam proinde proferet de servo intra dies viginti, de libero homine pro seditione detento, statim; nisi crimen tale sit quod prolixiorem dilationem requirat: tunc enim ultra praescriptum tempus judicium protrahitur, *l. ult. hoc tit.* ita tamen ut intra biennium omnino terminetur, *l. ult. infra ut intra certum temp. crim. quaest.* alioquin Judex negligentior & officium ejus, decem libras fisco inferre cogitur, *d. l. ult. §. pen.* Hujus constitutionis pars extat *sub titulo de Episc. audient. l.* 22. quae permittit ut Episcopi moneant Judices, quo celerius exequantur quae legibus canta sunt de custodia reorum. * Quae omnia eo collimant, ut aut convictos 5 reos velox poena subducat, aut liberandos custodia diuturna non maceret, *l. 5. h. t.* Atque hoc Judicis sollicitudini incumbit, qui si saevitiam custodis non compescuerit, infamia notabitur, & extra ordinem punietur, *l. 1. §. 1. h. t.* Quin & Commentariensis, si singulis mensibus numerum personarum & varietatem delictorum, clausorum ordines & aetatem Judici denunciare pretermiserit, viginti libras auri aerario Principis jubetur inferre. Judex verò hoc inquirere negligens, decem auri libris mulctatur, servata fortuna, idest, bonis non confiscatis, *d. l. 5. h. t.* Sed hoc usus non servat, ut plura alia: non aliqua lege obstante; sed negligentia.

Quoniam autem unum carceris conclave permixtos 6 secum criminosos includit, sancivit Constantinus: ut etiamsi poenae qualitas permixtione jungenda est; mulieres tamen in loco separato a carcere virorum custodiantur, ne pudicitia earum deprehendatur contumeliis affici, *l. 3. h. t.* Amplius: Justinianus hoc mulierum pudori tribuit, ut non velit eas pro caussa privata, aut crimine publico in carcerem mitti, aut includi; sed si pro debitu privato aut fiscali pulsentur, per viros suos, aut quoslibet alios legitime respondeant. Quod si ipsae noluerint respondere, & malint litem suam persequi, legitime in bonis earum fiet executio. Si verò gravine crimen admiserint, in monasterium detruduntur datis fidejussoribus, vel praestita juratoria cautione de judicii observatione, *Auth. hodie h. t.* Verum de consuetudine mulieres carcere concluduntur; separatim tamen a viris, Grammat. *decis.* 33. *n.* 12.

Quin & pro debito aliquem incarcerari posse rece- 7 ptum videmus; maxime si se carceribus obligaverit: posset tamen praestita idonea cautione liberari, si ita Judici videatur, Magon. *decis.* 42. Nisi jam reus per sententiam fuerit condemnatus, eaque transiverit in rem judicatam; quia tunc non relaxabitur, licèt idonee caverit, aut cavere paratus sit; sed si relaxari cupit, solvere cogitur, Caccialopus *de suspect. debitorib. quaest. princ.* 14. *num.* 4. Mulierem quoque ob civile debitum carcere concludi vult fori usus, distinctione adhibita inter mulierem conjugatam, & solutam. Mulierem, quae marito juncta est, pro debitis in carcerem conjici non posse, saepius judicatum refert Annaeus Robert. *lib. 2. rer. jud. cap. 6.* propter honorem matrimonii; quo stante, habet maritus in uxoris corpus jus ac dominium; atque is nexus omni alia obligatione potentior est: ita ut non possit ob aes alienum praecedens, aut subsequens uxoris corpus in praejudicium mariti, carceris custodiae subjici. At illa quae vidua est, aut maritum non habet, nihil vertat quin ejus corpus obligari, & ad debiti exsolutionem sub carceris custodia adstringi queat; a qua tamen molestia liberari poterit solvendo, cautionem praestando, aut bonis cedendo, Menochius *lib. 1. arb. jud. q.* 88.

Interdum praedicta cautio & in viris criminom reis 8 obtinet; ut nimirum fidejussoribus committantur, *l. 1. ff. h. t.* Quo casu si reus non sistatur, poena pecuniaria venit plectendus fidejussor, cujus dolo si factum sit quo minus exhibeatur, etiam extra ordinem damnandus erit, *l. 4. ff. eod.* ut autem ad poenam corporalem fidejussor se obliget nomine rei, receptum non est; quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur, ut ait Ulpian. *in l. 13. ff. ad l. aquil.*

Ceterum id scire oportet, captum ab ipsa hora tra- 9 ditionis, fortunis & periculo Commentariensis commissum esse; adeò ut si incarceratus reperiatur mortuus, nec aliter constet de interemtione, mors haec Commentariensi imputetur; nisi se legitime expurget, puta per incendium, ruinam, incursum amicorum; quo ostendatur abesse culpam Commentariensis, Petr. Peckius *de jure sist. c.* 42. *n.* 4.

Praeterea si is qui captus est, per negligentiam, aut 10 ebrietatem Commentariensis, vel sui adjutoris, effractis carceribus effugerit, obnoxius fit iisdem poenis & suppliciis, quibus captus affectus fuisset, *l. 4. h. t.* Iisdem quoque poenis afficitur adjutor, seu custos carceris, cujus arguitur negligentia, absente ex caussa necessaria Commentariensi, *d. l. 4. in fin.* quin & pro debito civili rectè a creditoribus convenitur, cogiturque pretium praestare, & simul interesse; quia sua negligentia eis

damni caussam præbuit, Menoch. 2. *arbitr. c.* 302. Exquiri tamen oportet: utrum nimia negligentia custodis; an casu, reus custodiam evaserit: nam si nimia culpa deprehendatur, graviore pœna custos afficitur; si verò culpa sit levior, pro modo ejus punitur; sin fortuito & per vim reus fugerit, custodi venia datur; ut si ruptis compedibus custodi vim intulerit, aut sub terra reus evaserit fossis actisque cuniculis, Peckins *d. loco c.* 41. *n.* 7.

11 Et contra verò si Commentariensis fraudulenter versatus sit, connivendo ut reus ex altiore loco se dimitteret, aut ipse eum dimisit, capite punitur, vel in extremum gradum militiæ datur, *l.* 12. *& l. fin. ff. h. tit.* ubi capitis pœna non semper de morte naturali est intelligenda, sed de civili quoque: uti de deportatione, *l.* 103. *ff. de verb. sign.* Nam capitale crimen dicitur non tantum quod vitam adimit; sed & quod civitatis jure privat, *l.* 2. *ff. de publ. jud.* Cum igitur Impp. voluerunt Commentariensem hujusmodi pœna consumi, cui obnoxius docebitur fuisse is, qui fugit, *d. l.* 4.; sequitur quod si hic non merebatur pœnam mortis; nec etiam debeat eam luere Commentariensis; licèt fraudulenter fuerit versatus in dimittenda custodia; velut si dolo, aut pretio illectus reum dimiserit: cum pœnæ sint potius interpretatione mitigandæ; & pœna capitis in mitiorem partem accipi possit, de pœna deportationis, ut tradit Farin. *in prax. crim. lib.* 1. *p.* 3. *q.* 19. *num.* 13. nisi circumstantiæ aliud velint, Covarruv. in 4. *decret. p.* 2. *cap.* 7. §. 7.

12 Hodie mores nostri totam rem istam, & quam pœnam mereatur Commentariensis ob culpam, aut dolum, relinquunt arbitrio judicantis, cujus erit ex variis circumstantiis colligere: utrum liberius quam debuit, habuerit: & quamvis in dubio non præsumatur culpa, sed diligentia; ex eo tamen quod sit obligatus custos ratione officii, tenetur probare quod evasio custodiæ contigerit sine sua culpa, nisi præsumtio diligentiæ ipsius custodis eum relevet, Farinacius *d. loco quæst.* 31. Quod si captivus erat de proximo dimittendus, non videtur ad ullam pœnam teneri custos, propter fugam; quod illa nullum reipubl. præjudicium dederit. Alios casus, quibus extra culpam sit custos, refert Menoch. 2. *arbitr. casu* 302.

13 Non etiam immunes sunt à pœna fugientes è carcere, sive ex caussa civili, sive criminali sint inclusi: quia non caussa, sed violatio loci publici consideratur; adeò ut quamvis innocentes inveniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcerem, tamen puniendi sint, *l. pen. ff. h. t.* Sed juris ratio distinctionem admittit: an effracto carcere evaserint inclusi: an sine ulla effractione, custodis forte negligentia, aut sua aliqua industria; hoc casu quia minus est delictum, levior est pœna, secundum facti qualitatem, quæ est in arbitrio judicantis: priore autem casu, qui eruperunt sive effractis foribus, sive conspiratione, propter vim illatam publico loco, capite puniuntur, *l.* 1. *ff. de effractor.* at capitis pœna ibi intelligitur mors civilis, non item naturalis; quia durum foret eum plecti, qui metu exitus incerti judicii carcerem effregit: licèt in milite diversum obtineat; hic enim, etsi militiæ desertor non sit, si tamen carcere effracto fugit, capite punitur, *l.* 13. §. *pen. ff. de re milit.*: severiores namque fuerunt legislatores in milites, quos non nisi aspero animadversionis genere, & pœnarum gravitate, in officio contineri posse existimabant. Indistincte tamen puto eos relevandos esse, qui conspirationem detexerunt, *d. l. pen.* quia cum detecta fuerit, ad exitum perducta fuisse non videtur. Quin & illum arbitraria pœna puniendum censet Menochius *l.* 2. *arbitr. cas.* 301. *n.* 13. qui animo redeundi è carcere exivit, & sponte sua deinde revertitur: ubi plures casus refert, quibus fuga carcerati mitius punitur.

14 Addit præterea captivum, qui effracto carcere evasit, coercendum esse ea pœna, quam meretur crimen, propterea quod impactus est in carcerem; quia fuga operatur confessionem criminis. Idem tenet Clarus §. *fin. q.* 21. *n.* 25. Sed minus rectè. Nam licèt effractio ipsa mereatur pœnam, non inducit tamen plenam delicti probationem: multò minus fuga ponit sufficientem confessionem; cum illa sæpe contingat ex eo quod reus non possit ferre carceris squalorem; non verò ideo quod mala sit sibi conscius: atque ita cum alia possit dari ratio fugæ, non est ea sumenda quæ contra reum facit, saltem ad inducendam pœnam ordinariam, quæ non imponitur nisi stantibus luce meridiana clarioribus probationibus, non item ex suspicionibus, ut habet *l.* 5. *ff. de pœnis*, & rescriptum Impp. in *l.* 14. *sup. de accus.* quo monentur Judices ut rei veritatem inquirant. Quoniam esset citra rationem eum, de cujus innocentia constat, haberi nocentem propter fugam; quia aliàs ficta confessio plus operaretur quam veritas, Gom. *tom.* 3. *var. res. c.* 9. *n.* 12. & Lud. Pegnera *q.* 1. *criminali*. Ut non obstet *d. l.* 1. *ff. de effractoribus*, quæ vult capite puniri eos qui effracto carcere evadunt; nam hoc non fit ratione confessi criminis, sed effractionis, quæ continet violentiam.

15 Eoque pertinet quod etsi fugam licitam faciat affectus singulis innatus conservandi vitam (ut mox dicam latius) fugam tamen cum effractione, & violentia impunitam publici juris ratio non relinquit, Covarruv. *l.* 1. *var. c.* 2. *n.* 11. atque eo pertinet *l. pen. ff. h. t.* quæ ponit vim in effractione violenta, ob quam etiam innocens dicitur puniendus, tamquam violator loci publici; at secus sit, si ex alio loco in custodiam assignato eruperit; cum hic locus non pertineat ad publicam securitatem, prout carcer, quem qui perfringit, ferè idem scelus admittit, ac si muros civitatis violaret, *l. ult. ff. de rer. divis.* Etenim ut muri ab hostium incursu nos defendunt; ita & carcer, dum facinorosos homines coercet. Contrarium defendit Fachinæus *l.* 9. *cont. c.* 67.

16 Igitur si absit violentia, poterit reus fugere e carcere, quem apertum invenit, aut evasit arte aliqua, aut stratagemate, fallendo custodes; maxime si injustam condemnationem metuat: nec refert quod ex ipsius fuga custodi damnum immineat; nam hoc contingit per accidens; quod proinde non debet fugienti imputari, sed culpæ potius custodis oscitanter carcerem custodientis: primariò namque fugiens intendit sanguinem suum redimere, quod certè ei qualitercumque facere licet *l.* 1. *ff. de bonis eor. qui mort.* sibique consulere non tantùm ante sententiam, sed & post eam, qua damnatus est ad mortem, aut membri mutilationem; cum cuique sit jus ad vitæ suæ conservationem, quod nulla humana potestas ei auferre potest. Adeò ut etiam sub ictu gladii positus, si detur occasio evadendi, fugere possit reus; & locum Sacrum intrans ab eo extrahi non debeat, cum hic casus non sit inter exceptos, de quib. sup. *de his qui ad Eccles. confug.*

17 Ceterum cum diximus fugam esse licitam, intellige ex carcere perpetuo; quia gravior ejus pœna, omnino diminuens naturalem libertatem: secus ex carcere temporali, cujus detentio non videtur gravis. Præterea eo casu quo licita est fuga, licitum erit quoque illius modum suggerere; uti & præbere instrumenta quibus effringatur carcer, vincula incidantur; quamvis ea res non sit impunita, si deprehendantur subministrantes instrumenta, aut fugæ cooperantes: facit tamen affectus mitigari pœnam in uxore, quæ sua industria maritum e carcere liberavit, dando ei vestes muliebres & sumendo sibi vestes mariti, aut alia attentando, Gomez *lib.* 3. *var. res. c.* 9. *in fine.* 18 Ut autem quis carcerem effringat in gratiam rei, non est licitum; quia soli reo id juris est, propter incommodum quod sentit; & deinde nihil esset firmum Judicibus ad custodiam reorum. Ita autem licitum suadere fugam, aut quid subministrare cooperando ad eam; nisi statui, aut officio in republica, illa cooperatio repugnet; quomodo justitiæ ministri, contra justitiam reipublicæ debitam facient, suadendo fugam, aut ad eam cooperando; cum illorum munus sit, arctè custodire reum, & curare ne fugiat, Gutierrez *lib.* 2. *canon. qq. c.* 24. *n.* 15.

TITULUS V.

De privatis carceribus.

1 *Pœna privatum carcerem habentis, & Judicis hoc crimen punire negligentis.*
2 *Parentibus, dominis & superioribus monasteriorum licet filios, servos & monachos suos carcere & concludere*
3 *Idem permissum marito in adulterum.*
4 *Ab hostibus captum quamdiu liceat retinere.*
5 *An capi possit debitor a creditore? aut vi pacti obligare ad carceres.*

Superior titulus est de publico, hic de privato carcere, quem nulli domi suæ, aut alibi citra Principis auctoritatem habere licet, quo vere criminosos contra eorum voluntatem includat; alioquin in crimen læsæ Majestatis incidit, ob quod ultimo supplicio afficitur, & bona ejus fisco applicantur. Idem crimen in- 1

carrat

currit Judex qui cognito hujusmodi scelere, læsam non vindicevit Majestatem, *l. 2. hoc tit.* At Justiniani mitior constitutio jubet ne privatæ custodiæ fiant, & ut is qui fecerie & eliquem incluserit, tot diebus ipse petietur pœnam publici carceris, quot alium retinuit in privato, & caussa cadet quam habuit adversus inclusum, *l. 2. h. t.*

2 Ab ista regula excipiuntur parentes, qui contumaces ac infames filios vinculis coercere ac intre familiam eos emendare, & contioere possunt. Itemque domini audaces servos eiicire & cædere, utl & ad tempus in villam relegare, *l. 35. §. 3. in fin. ff. de hered. inst.* dummodo meminerint animadversuros Judices, si disciplinæ modum excesserint. Ad parentum dominorumque rationem rediguntur carceres monastici, disciplinæ servandæ, & levibus excessibus puniendis, permissi. Nam greviorum scelerum vindicta ceniuræ & jurisdictioni Ordinariorum reservetur. * Permissum
3 quoque lege Julia merito adulterum cum uxore deprehensum concludere domi suæ, aut ubi deprehendit, horis viginti diurnis nocturnisque continuis retinere, restandæ & probandæ ejus rei caussa, *l. 25. ff. ad l. jul. de adult.* Planè licet cuivis latronem, maleficum, furem nocturunm, & depopulatorem agrorum epprehendere & detinere, ut Judici eos statim offeret, *l. 1. infr. de his qui latr. l. ult. infr. de malef. l. 4. & 5. ad l. aquil.* Sic motibus licet certo tempore retinere pecus alienum deprehensum, si quid in agtu depastum est, rei testandæ caussa.

4 Denique captum ab hostibos licet retinere, quousque lytrum solverit; potest & is qui eum redemit, pro pretio & expensis recuperandis detinere, Hypol. de Mars. *sing.* 135. Quod si captus eb hostibus dimissus fuerit sub pacto redeundi ad locum, in quo detinebetur, eo obstringitur, exemplo Attilii Reguli, de quo apud Ciceronem *l. 3. off.* quia: *non debuit conditiones pactionesque bellicas, & hostiles perturbare perjurio:* adeò enim hujusmodi publicas pectionee servare convenit, ut liceat pro earum securitete obsides eccipere & detinere, docet ut Coverruvias *l. 2. var. cap. 1. in prin.:* ubi addit id non procedere in privatis; ne humane libertas impedietur.

5 Itaque creditori minime licebit vi pacti cum suo debitore initi, ipsum vel elium ejus nomine pro debitu civili detinere: repugnat enim id juri communi, quod certum in discussione bonorum debitoris ordinem præscribit *in l. 15. §. 2. ff. de re jud.* neque permittit executiooem inchoari ab ipsa debitoris epprehensione, deteotiooeve, nisi suspectæ sit fidei. Videatut Costalius *ad l. 14. ff. sol. matrim.* ubi casus recenset, quibus indistinctè persone cepitur & detinetur in publico, non etiam privato carcere. Item Mynsingerus *centur. 6. observ.* 51. testatur validam receptamque esse istam pactionem; ut si debitor intra præscriptum terminum non solvet, io earcere publico detineatur, licèt non sit suspectus de fuge: si enim, ioquit, id fieri potest per legem, ut non solveos detineatur, quidnì & per pactum, si solvere differat intra terminum? Humanius tamen ut prius debitor excutietur; & si deprehensus fuerit tantum habere in bonis, ut creditori exinde setisfieri possit, e carceris custodia liberetur. Nam carcer semper molestus est, & licèt infamiam juris non irroget, *l. 1. sup. ex quib. caus. infam. irrog.* non tamen est sine quadem facti infamia, quæ epud bonos & graves cives notam aliquam inurit. Multa in banc rem scripsit Joen. Bapt. Caccialup. in suo tr. *de debitore fugitivo.*

TITULUS VI.

Si reus vel accusator mortuus fuerit.

1 *Cur accusatio nec heredibus, nec contra heredes detur?*
2 *Morte rei extingeitur crimen, & per hoc judicium aboletur.*
3 *Quid si decesserit pendente appellatione?*
4 *Quid si accusator mortuus fuerit!*
5 *Varii casus quibus morte crimen non aboletur.*
6 *Uno delinquente mortuo, contra alios est accusatio.*
7 *Quando cadaver puniatur: & ubi furca suspensum an possit dari medicis ad anatomiam?*

1 PUblicorum criminum accusationes nec heredibus, nec contra beredes dantur: non quidem in heredes, quia cum pœnæ tenere debeant suos auctores, *l. 22. infr. de pœnis*, iniquum foret aut damnari heredem qui non peccavit, eut sententiam inanem in eum proferre; quæ non nisi summa iniquitate executioni manderi posset in innocentem. Heredibus quoque non dantur; quia cum hæc accusatio nullo modo pertineat ed rem familiarem, sed ad meram vindictam, facilè eam intercidere patiuntur leges.

Mortuo igitur reo, etiem militiæ desertore, ante 2
sententiam crimen cum pœne extinguitur; ac per hoc accusationis necessitas evanescit, *l. 1. §. 3. h. t.* Idque procedit sive reus publico, sive privato judicio accusatus per se crimen commiserit, sive aliis id mandaverit, pendente accusatione: nam bona ejus soccessoribus cedunt, præterquem si sibi mortem consciverit, *l. 5. h. t.*

Planè si reus condemnetus eppellevit, & pendente 3
appelletione decessit, extinguitur quidem judicium; nisi specialiter per sententiem, e qua eppellatum fuit, bona accusati, vel pars ejus bonorum confiscete sint; quia tunc rei persone subducta, & capitis caussa peremta: nihilominus appellationis ratio examinabitur: utrùm valeat necne particularis bonorum publicatio, *l. ult. h. t.*

Mortuo quoque accusatore criminis accusatio extin- 4
gitur, *d. l. ult. §. 1.* quamvis per alium denuò possit reus eccusari; idque intra dies triginta utiles si quæstio adulterii moveatur, *l. 3. in fin. ff. de accus. l. pen. ff. de publ. jud.*

Verum eb ista regula, qua dicimus morte rei crimen 5
eetingui, ac per hoc judicium cœptum aboleri, primo excipitur crimen læsæ Majestatis divinæ & humanæ, *l. 4. §. 4. sup. de hæret. & l. ult. infr. ad l. jul. maj.* Item crimen repetunderum, *l. 20. ff. de accus.* Hæc enim crimina etiam ente litem contestatam & condemnetionem defuncto reo, contra ejus heredes exercentur. Idem est in eo qui pendente appellatiooe metu pœnæ mortem sibi conscivit, *l. 5. h. t.* & generaliter in omnibus gravioribus delictis, ex quibus ipso jure pœne imponitur, propter effectum privationis, quæ ex legis provisione inducitur. Unde passim hic Interpretes scribunt; quod ubicumque jus disponit ipso jure, vel facto aliquem bonorum confiscatione, vel quecumque elia pœoa puniri, sufficere pronuntieri illum in crimen incidisse; absque publicationis vel confiscationis mentione; quia subintrat juris dispositio, quæ pœnem imponit, *cap. cum secundum de hered. in 6. l. fin. infr. ad l. jul. maj.* Quamvis enim Judee nihil de pæna subjecerit, tamen legis potestas edversus condemnatum exercetur, *l. 1. ff. ad turpill.*

Denique cessat prædicta regula, quendo duo ejusdem 6
criminis rei sunt accusati: nam mors unius non ebolet eccusationem superstitis, *l. 2. h. t.* cum distincta hæc sit & separate; & singuli rei teneantur in solidum. Imò quamvis falsi machinatoris mors extinxerit accusetionem; poterit tamen accusatio de iotegro institui, si quis instrumento isto falso uti velit; cùm talis intelliget se periculo criminis esse subjectum, *l. 4. h. t.*

Ceterùm quamvis jus nostrum inhumanum judicave- 7
rit in cadavera sævire, quasi mors crimina sustulisse videatur: itemque petentibus permiserit corpora damnesorum sepelire, præterquem in atrocibus criminibus, *tit. ff. de cadav. punit.* Consuetudo tamen induxit, ut etiam in eliis quibuscumque insepulta manerent corpore, ut tam tristi exemplo alii deterreantur. Unde passim famosi fures & letrones temquam hostes generis humani, sepulture privantur; & quamvis post mortem convicti furca suspenduntur. Est & illa probanda consuetudo, quæ Judici dat erbitrium permittendi Medicis cadavera ed usum ertis anetomicæ; & licèt affici videentur contumelia, prævalet tamen utilitas publica. Eoque pertinet *l. 31. ff. de injur.* ubi hebetur Judicem non facere iojuriam, cum id quod facit respicit otilitatem publicam; quemvis in privati elicujos contumeliam tendet, Gomez *to. 3. variar. cap. 14. in fine.*

TITULUS VII.

Si quis Imperetori maledixerit.

1 *Ratio ordinis tituli.*
2 *Quando Princeps pœnam remittat reo ob maledicta.*
3 *Interdum pœnam statuit pro qualitate personæ, & maledicti gravitate.*
4 *Gloriosum in Principe injurias contemnere & pati.*

5 *Maledictum in Pontificem crimini Majestatis imputatur.*
6 *Qui in Deum & in Sanctos blasphemus fuerit, qua pœna utroque jure:*
7 *Et moribus puniatur?*

1 NUnc ad singulas speciee, sive genera poblicorum judiciorum Justioianus desceodit; atque initium sumit e crimine læsæ Majestatis longè gravissimo; cum adversus rempublicam committatur, vel adversus Principem, a quo reipublicæ & omnium, singulorumqne civium salus pendet. Hoc crimen, dicto, vel facto committitur. De dictis est bic titulus: de factis dicitur titulo sequenti.

2 Et quidem si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbis dictis, petulantibusque maledictis Majestatem offenderit, eum humani Principes nullam eo nomine pœnam, aut durum aliquid subitinere voloerunt, *l.ult. h.t.* ea ratione; quia is, aut ex quadam levitate peccavit, & sic contemoendus; eut insania, & miseratione dignus est; aut injuria, & remittendum est crimen, idest, condonandum: non etiam, ut quidam volunt, remittendum ad Principem, ut ipse de eo statuat; cum bonus Prioceps nequeat injuria affici, ut ex Græcis interpretatur Cojacius. Quibus verbis manifestum fit, non debere Principem puoire eos, qui ipsi maledicunt; nec omnes: nam: *si omnes convitiatores supplicio afficeret, quibus imperaret, non haberet*, Seneca *lib. 1. de clem.*

3 Attamen si exempli necessitas pænam requirat, rectè Princeps eem statuet. Quò pertinent verba finalia *d. l. un.* quæ volunt pensere debere Principem ex personis hominum: utrum dicta permitti eot exquiri debeant, ne lubricom lingoæ facilè trahatur in periculum; neve Judices ebutantur veneratione Principis, oimis severiter dicta factaque Principis concernentia puniendo, *l. 6. §. 3. ff. ad l. jul. maj.*

4 Maxime cum verum sit illud Senecæ: magnanimi esse in summa potentie injurias pati: nec quicquam glorinsius Principe impunè læso; qui longe sit execrabilior in propriis, quam in elienis injuriis. Quo nomioe suum Trajanum extollit Plinius in paoegytico dum ait: *Majestatis crimen singulare esse, & pene unicum crimen eorum, qui crimine careut; ideoque ejus metum a Trajano esse sublatum contento magnitudine, qua nulli magis caruerunt, quam qui sibi Majestatem vindicarunt.*

5 Jure Canonico quasi reus Majestatis est, qui honorem Summi Pontificatus improbo petulantique maledicto minuit: arbitrio tamen Judicis punitur pro atrocitate verborum, personæ & loci qualitate, *cap. 1. de maledicis.*

6 At verò illi qui in Deum, ac ejus Sanctos convicium aliquod evomunt, uti & blasphemi, Deo probrosè tribuentes quod ei non convenit, aut detrahentes quod eidem convenit, gravissimè coercentur mulcta pecuniarie, jejunio & publica pœnitentie, quam si solvere & peragere reouerint, Ecclesiæ interdicitur ingressus, & mortuis Ecclesiastica denegatur sepultura, *c. 2. d. t.* At Justinianus *Novell. 77.* ultimum supplicium blasphemis imponi jubet; & meritò: quie ut ipse ait, propter blasphemiam Deus, pestem, fulmen, terræmotus, & similes plagas hominibus immittere solet.

7 Mores, & Constitutiones Principum nostrorum & Regum Franciæ, pro blasphemiæ qualitate, enormis delicti reos; modò palo affixos cetamidiari jobeot; modò linguam, quæ verba execrabilia protulit, perforari; modò labia, quæ istis verbis viam non obstruxerunt, ferro præscindi decernunt. Mitior in Belgio pœna e Carolo V. Imperatore anno 1518. decreta, eaque pecuniarie, vel carcer aliquot dierum cum jejunio. Nisi graviores fuerint blasphemiæ abnegantium Deum, ent Virginem Beatissimam; quia tunc durior, atque noius mensis cercer erit; quo & illi coercentur qui improba joramenta, aut perjuria committunt, Covarruv. ad *c. quamvis part. 1. §. 7. n. 11. & seqq.* Valensis ad *d. tit. de maledic.* Zypæus *in analysi juris Pontif. ad t. de maledicis.*

TITULUS VIII.

Ad L. Jul. Majestatis.

1 *Lex hæc Julia a quo lata, & quæ fuerit ejus pœna.*
2 *Crimen Majestatis, quod & cui simile?*
3 *Committitur adversus Principem, ejusve Consiliarios, quorum creatio necessaria.*
4 *Quomodo id accipiendum, in Consiliarios crimen committi.*
5 *Casus traduntur quibus pœna hujus legis cessat.*
6 *Perduelles qui dicantur? Inter eos non reputatur urbem dedens, quam defendere non potuit.*
7 *Exploratores, uti & proditores hoc judicio tenentur.*
8 *Item & qui jura Principis reservata sibi adscribunt. Quid si non sint subditi?*
9 *Singularia in hoc crimine, quod solemnitates remittantur: reus & accusator torqueantur.*
10 *Omnes admittantur ad accusandum, nec eximantur quæstioni.*
11 *Ministri & conscii hujus criminis tenentur.*
12 *Quatenus conatus & cogitatio puniatur, & in quibus criminibus; & quid moribus receptum?*
13 *Quæ sit hujus criminis pœna:*
14 *An bona ipso jure confiscentur, & quæ bona?*
15 *Donationes factæ post contractum crimen non tenent; secus si ante, nisi sit donatio mortis caussa.*
16 *Donatio propter nuptias, uti & dos, salva manet innocenti uxori.*
17 *Quibus pœnis afficiantur filii reorum, & cur cum filiabus mitius agatur?*
18 *Rationes discutiuntur, cur filii puniantur & arceantur ab hereditate paterna.*
19 *Olim status reorum criminis lesæ Majestatis delebantur: hodie insignia eorum & ædes diruuntur; nec lugentur damnati.*
20 *Pœna damnationis memoriæ, & confiscationis ad perduellionis crimen pertinet, non ad alia l. Jul. capita.*
21 *Pœna liberorum an extendatur ad filios emancipatos & naturales?*
22 *Itemque natos ex matre perduelli.*
23 *An nepotes perduellis puniantur, & quid in caussa hæreseos paternæ?*
24 *An filii ante reatum patris nati, afficiantur iisdem pœnis quibus post reatum nati?*
25 *An hereditas filii delata, sit fisco applicanda?*
26 *Mores nostri mitius agunt cum filiis rebellium.*

HÆc lex lata dicitur a Julio Cæsare Dictetore quæ tamen tralatitia est ex lege Cornelia Majestatis, quam ante ipsum Cornelius Sylla (uti Cicero indicat in oratione in Pisonem) Dictator tulerat. Postea Julius Cæsar eam innovevit, & pœnam ioterdictionis aquæ & ignis imposuit; quæ pœna postea antiquata, & in mortis pœnam commutata est, ut infra dicetur. Vigebat enim adhuc tempore Cæsaris lex Portia; item Sempronia, quæ civibus capitali noxia damnatis, exilium permittebant. 1

Crimen læsæ Majestatis proximum est sacrileg io, idest, proximè ad gravitatem sacrilegii accedens; non tamen tam grave: Dei enim violatio mejor quam Principis: estque parricidio simile; & ideò sæpe hoc crimen eppellatur parricidium. Floros de conjuretione Catilinæ: Fulvia vilissimum scortum, sed parricidii ionocens. Majestatis autem crimen illud est, quod adversus populum Romanum, vel ejus securitatem committitur, *l. 1. ff. h. t.* 2

Hodie translato imperio in Principem, hujus criminis reum censeo, qui de facto aliqoid molitur in personam ejus, qui summum habet imperium; sive is sit Imperator; sive Rex, Dux, aut alterius nominis Princeps: aut in alios quidem, sed in contumeliam perniciemve Principis, *l. 5. in princ. h. t.* Ubi qui caussam dedit neci illustrium virorum, qui consistorio Principis intersunt; dicitur reus læsæ Majestatis; quod tales sint quasi pars corporis Principis. Princeps enim cum extenso longis limitibus territorio, ubivis uno tempore esse non possit, nec per se judicia, bellum simul & omnia agere, probè viris doctis utitur, ut instrumentis ad id comparatis, sublevat se populumque oneribus regni ferendis; huc ipso par, atque æqualis, si non major. 3

Quamobrem attentatum in hosce prudentissimos viros, qui in communionem curarum veniunt cum ipso Principe, a quo & potestatem imperiumve habent; in ipsum Principem, aut Rempublicam ettentatum habetur, *d. l. 5.* Jul. Clarus *§. læsæ Majestatis num. 3.* Dissentit tamen Fachinæus *lib. 9. contr. cap. 32.* quod crimen juxta suum objectum tantùm in eos committatur, qui Majestatem habent; qua carent viri illustres & Principis Consiliarii. Dicendum itaque: non statim qui Consiliarium Principis offendit, crimen committere Majestatis; sed cùm quid in eum, odio Principis committitur; eoque fine, ut reipublicæ tranquillitas turbetur. Non etiam si occasione litis privatæ quid fiat. 4

Quam-

Quamvis enim *d. l. 5.* non distinguat: ratio tamen & gravitas pœnæ, ac ipsa verborum proprietas, hoc suggerit discrimen.

5 Quin & illud moderamen admittit, ut non continuò si quid etiam contra ipsum Principem imprudenter dictum factumve fuerit, heic judicio locus sit; nisi in eu dammum reipublicæ vertatur. Quid enim si calore iracundiæ, aut ex petulantia quis Principi maledixerit, aut ejus nomen perjurio violaverit: cum tamen se servo suo semper iratum fore jurasset, *l. 2. h. t.* non est ratio, ut pœnam aliquam substineat; quia satis Deum ultorem habet, *l. supra de jurejur.* & ut ait apud Tacitum Tiberius pro eo, qui accusabatur de perjurio, violasse nomen Augusti; Deorum injuriæ Diis curæ. Plane etiam eo casu pœna hujus criminis cessat, cum Judex per imprudentiam contra Constitutiones judicavit, *l. 1. h. t.* quo casu diximus supra, sententiam ipso jure non valere, *tit. quando provoc. non est necess. num 3.* Non tamen hoc impunè Judici licet, quia litem suam facit. De quo *sup. tit. de pœna Jud. qui malè jud.*

6 Videndum igitur quo animo, quove modo hoc crimen committatur; & quinam propriè illud committant. Et certum est committi a subditis, qui pactiones proditionesve ineunt cum hostibus, adversus rempublicam seu Principem: & hi perduelles dicuntur, uti & illi qui hostili animo armati incedunt, & procurant necem Principis; qui curant injussu Principis obsides interimi; qui exercitum colligunt; qui seditionem in republica concitant, eam hostibus produnt, arcem & cives tradunt, *l. 1. 2. & 3. ff. h. t.* Quid si orbem arcemve defendere non potuerint? tunc sane non est quod culpentur illam dedentes: cum impossibilium nulla sit obligatio: & necessitas legem non habeat; cujus tanta vis est, ut illi resisti nequeat: unde & culpa carere is dicitur, qui scit, sed prohibere non potest, *l. 50. ff. de reg. jur.*

7 Videntur & exploratores, qui secreta Principis, aut reipublicæ nuntiaverunt hostibus, ut proditores hoc judicio teneri, *l. 6. §. 4. ff. de re mil.* Quod non tantùm committendo contrahitur, verùm & omittendo, veluti non prodendo hostium machinationes. * Ceterum qui jura Principi soli reservata sibi adscribunt, vectigalia nova absque ejus auctoritate imponendo, statuas ejus violando, monetam adulterinam cudendo radendove, carceres privatos habendo, publicos effringendo, rei potius Majestatis simpliciter læsæ censentur, si modo fuerint subditi; quia qui subditus non est Principi contra quem deliquit, non potest argui criminis læsæ Majestatis, *Clem. 2. §. versus de sent. & re judic.* ubi Pontifex perperam sententiam perduellionis adversus non subditum latam declarat; non tamen immunem esse ab alia pœna, cujuscumque sit status vel conditionis. Potest id tamen limitari in non subdito, qui dum in alterius Principis territorio versatur, ibi aliquid hostile contra illum machinatur: nam talis quamvis peregrinus sit, existens tamen in isto territorio, ibique delinquens, ejus forum sortitur & secundum leges loci punitur.

8 In hoc crimine læsæ Majestatis multa sunt singularia. I. Circa formam judicii exercendi; & maximè ubi directò contra Principem aliquid dicitur commissum, quod possit accusatio seu inquisitio fieri, atque procedi summarie & de plano sine strepitu judicii, prout illi qui judicio præest, videbitur expedire. Quod tamen non eò pertinet ut probationes necessariæ omitti, aut defensiones legitimæ rejici possint; sed ut quamminime differatur perduellionis judicium, & rei convicti punitio, prout reipublicæ expedit, acceleretur, Gudelinus *de jure noviss. lib. 5. n. 16.*

9 II. Quod non solum accusatus, sed etiam accusator tormentis subjiciatur, & ille cujus consilio seu instinctu ad accusationem accessit, si manifestis indiciis crimen non detegatur, *l. 3. h. t.*: meritò enim punitur temeritas accusatoris, qui crimen intentavit, quod probare non potest.

10 III. Cum reipubl. salus postulet hoc crimen detegi & puniri. Ideò famosi, & milites, & mulieres, minores & majores admittuntur ad accusandum. Itemque omnes quæstioni subjiciuntur; quia in caussa Majestatis omnibus æqua est conditio, ut non habeatur ratio dignitatis, generis aut militiæ, *l. 4. hoc tit.* cujus tamen haberi solet in aliis criminibus & caussis. Quò fit ut etiamsi nobiles & decuriones & filii eorum, qui munera decurionatus deposuerunt, omnino sint exortes omnium earum pœnarum, quas fidiculæ seu tormenta constituunt, *l. 16. & seq. C. de qe.* In hoc tamen crimine quod ad imminutam majestatem pertinet ad evitandam quæstionem & pœnam legis, nemini prodest privilegium: adeo ut clericus hujus criminis reus coram suo judice conveniri, & degradari debeat, Anchor. *in c. quamvis de pœnis in 6.* nec non servus torqueri in caput domini, *l. ult. §. 1. h. t.*

11 IV. Observandum est, non solum sceleris auctores, sed & satellites, ministros, conscios ac filios eorum hoc judicio teneri: nisi quis in exordio initæ factionis studio veræ laudis accensus initam prodiderit factionem, *l. 5. §. 6. h. t.* Proinde filius non excusabitur à pœna hujus legis, si impia patris sui consilia celaverit; quoniam patriæ salus, saluti patris anteponenda est, ut eleganter docet Cicero *3. offic.* Nihilque magis est necessarium quam conjurationem in Principem, aut patriæ proditionem a quovis detegi; dummodo ea probari possit: nam si conscius criminis, id probare nequeat; rectius sibi & saluti suæ consulet reticendo, monendoque ipsum Principem, aut Magistratum cui periculum imminet, ut ab illo sibi caveant, Decius & Cagnolus *ad l. culpa caret 50. ff. de reg. jur.* Mynsing. *cent. 5. obs. 40. & seq.*

12 V. Singulare & hic est, quod sufficiat nuda voluntas, seu conatus, quamvis effectum non habuerit, *d. l. 5. in princ.* sic tamen ut voluntas aliquatenus in actum exteriorem exierit; verbi gratia, si Principem interfecturus emerit venenum, etiamsi non porrexerit; aut si consilium de nece Principis per epistolam, vel nuntium cum aliquo inierit. Ut non obstet quod cogitationis pœnam nemo subeat, *l. 18. ff. de pœnis*; quia cogitatio conatui adjuncta, pro facto impleto habetur & punitur. Non urget, quod conatus non soleat puniri: nam hoc ita singulari jure receptum est in Majestatis crimine, propter ejus atrocitatem. Itemque in aliis gravioribus criminibus, uti in adulterio & incestu: nam qui alienas nuptias solicitavit; qui virginem rapuit, aut Deo dicatam attentavit, & nuptias ejus affectavit, propter voluntatem perniciosæ libidinis gravi pœna plectitur, *l. 1. ff. de extraord. crim. l. 5. & l. 54. sup. de Episc. & cler.* Similiter qui officium in provincia gerit, si mulieris ex ea provincia invitæ nuptias tentaverit, *l. 1. sup. si quacumque præs. pot.* Et fur quoque vel effractor, qui cum telo hominis occidendi caussa ambulavit; licèt effectu potiri non potuerit, legibus coercetur: nam in maleficiis non tam facinus ipsum, quam voluntas committentis spectatur, *l. 14. ff. ad l. Corn. de sicar.* Nec enim ei proderit dicere, inquit Quintil.: *non feci: nunquam mens exitu æstimanda est: satis est probare animum parricidæ decl. 281.* & *decl. 274. insidiatus civi, etiamsi non effecerit scelet, pœnas tamen legibus solvit.* Apud nos etiam solus conatus in hoc crimine punitur, ut affirmat Christinæus *ad h. t.* etsi in Gallia desuetum scribat Bugnonius, *leg. abrog. l. 1. sat. 57.* quamvis in aliis criminibus id recipiatur. Videatur Annæus *Rob. 2. rer. jud. c. 6.*

13 Pœna autem hujus criminis est animæ amissio, ut in Institutionibus loquitur Justinianus *sub tit. de publicis judiciis*, idest, mors, seu ut gladio reus feriatur, *l. 5. in pr. h. t.*; si non discerptionem membrorum, vel aliud genus ultimi supplicii acerbioris, qualitas maleficii exigat. Quod autem dicat Imp. animam amitti, id hunc non habet sensum quasi anima quæ immortalis est, extinguatur, sed quod à corpore separetur. Amplius: in hoc crimine, memoria illius qui reus est, damnatur; nempe omnibus ejus bonis fisco vindicatis, nullsoque successore relicto, qui ipsius mortui personam repræsentet, *l. 6. & l. ult. h. t. & l. ult. ff. eod.* 14 * Quæ leges & hoc dictant, ex quo is tale crimen contraxit, perduellionemq; commisit, exinde quodammodo sua mente positum esse, ipsoque jure bona amittere, tum feudalia, tum allodialia, & quæ jurisdictionis sunt; ita ut non sit opus alia sententia, quam declaratoria pœnæ ademptionis bonorum, *c. 1. in fin. de homic. in 6. & c. 19. de haret. in 6.* Atque hujusmodi pœnæ executio obtinet in bonis rei, quæ sunt in territorio Principis, cujus Majestas læsa; quia bona alibi sita non possunt dici publicata, cum lex non se extendat ultra territorium legislatoris, *cap. 2. de constit. in 6.* nec possunt dici a domino territorii in quo sita sunt, vindicari; quia contra eum non est admissum crimen.

15 Ex prædictis infero, ex eo tempore quo de ineunda factione ac societate criminis qui cogitavit, alienationes bonorum ab ipso factas, venditiones, dotes; vel manumissiones servorum, vel emancipationes libero-

rum

ram non subsistere, nec solutiones utiles esse, si quæ ei fiant, *l.5. §.4. l.6. §.1. & l.ult. h.t. & l.15. l.31. §.final. ff. de donat.* Secus se res habet in aliis criminibus, in quibus non secuta condemnatione ante mortem rei, donationes ab eo factæ ratæ manent; quia potest bona sua administrare, eique debitor rectè bona fide solvere, *l. 46. §.6. ff. de jure fisci, l. 15. ff. de donat.* Dico ex eo tempore quo crimen contraxit, aut id patrare cogitavit, donationes nullius momenti esse: ut ante crimen si inter vivos factæ sint, ratæ habeantur; si autem mortis caussa, secus dicendum *per l.7. ff. de mort. caussa donat.* ubi donatio mortis caussa facta, etiam sine suspicione pœnæ, idest, ante crimen contractum revocatur; & hoc ideò quia instar legati non est perfecta ante mortem, ut rectè in irritum vocetur donatore damnato. Nisi tamen is testandi facultatem a Principe impetrarit; quia tunc & mortis caussa donare poterit.

16 Planè ea quæ ab innoxio adhuc marito ante nuptias donationis titulo mulier accepit, quasi in præmium pudicitiæ; & si quæ pater ante tempus criminis ac reatus in filios emancipatos contulerit, rata esse expresso jure constitutum est *in l.9. §.1. infr. de bonis proscript. & l.24. sup. de don. inter vir. & uxor.* Quin etiam damnato marito ob hoc crimen, uxori salva manet sua dos, quam corporaliter se tradidisse probaverit. Item ususfructus donationis propter nuptias quoad vivit; quæ postea fisco cedit, *l.5. §. 5. h. t.* Non enim innocenti uxori debet obesse mariti delictum, *l. 2. sup. ne uxor pro marito*; neque ex eo conditio uxoris in bonis suis fieri deterior, *l. 1. infr. ad l. jul. de vi publ.*

17 Patris quoque macula, vel delictum innocenti filio non nocet, quo minus ipse filius avi majorumque dignitate & commodis fruatur, *l. 3. ff. de inter. & releg. l.9. ff. de senat.* Singulare est in crimine læsæ Majestatis, quod filii sentiant pœnam parentis; siquidem infames & pauperes omnino fiant, honorum omnium, hereditatumque perpetuò incapaces: imò illis vita imperatoria lenitate conceditur, *d. l. 5.* quamquam non videatur quod ullo jure potuerat innocentibus vita adimi. Certum tamen est, & probati auctores fidem faciunt, multa extare vestigia & exempla antiquitatis, quibus constat eam necis pœnam apud veteres tum Macedones, tum Romanos viguisse, eosque una cum parentibus insontes liberos vita privasse. *Mucianus*, inquit Tacitus, *Vitellii filium interfici jussit, mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restrinxisset.* Nam filii paterni regni vindices, Seneca & Curtius. Iterum Tacitus *lib.5. annal.. placitum post hac ut in reliquos Sejani liberos adverteretur.* Et apud Ammian. Marcell.: *intercepti imperiali motu interire omnes ad unum eorumque soboles, ne ad parentum exempla succresceret, pari sorte deleta est*; & Cicero loquens de liberis Lepidi *in epist. ad Brutum*, dicit magna ratione fuisse constitutum, ut pœna criminis læsæ Majestatis quæ irrogatur parentibus, etiam ad eorum liberos transiret: *nec verò me fugit*, inquit, *quam sit acerbum parentum scelera, filiorum pœnis lui: sed hoc præclare legibus comparatum est, ut charitas liberorum amiciores parentes reipubl. redderet, scientes scelus suum redundaturum in caput liberorum.* Ad quam severitatem antiquitatis respicientes Impp. Arcadius & Honorius clementiæ significationem faciunt, concedendo *in d. l. 5.* filiis damnatorum ex læsæ Majestatis crimine, vitam ex lenitate imperatoria: ita tamen ut iis perpetua egestate sordentibus, sit & mors solatium & vita supplicium. Filiabus vero quotquot sunt, concedunt falcidiam, idest, portionem legitimam in bonis maternis, qua se alant, *d. l. 5. §. 3.* quod pro infirmitate sexus minus ausuras confidant. At in filiis metuunt, ne sceleris paterni fiant heredes, sive ut Tacitus ait: *patris ferociam & spiritum retineant, aut ad ejus exemplum subcrescant.*

18 Ut non moveat quod dicitur *in l. 26. ff. de pœnis: crimen paternum nullam maculam filio infligere debere: nam unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur.* Cui respondet illud quod habet Senec. *l. 2. de ira c.34.: nihil iniquius esse quam aliquem heredem paterni odii fieri.* Nam hæc quidem vera sunt in criminibus vulgaribus; at in atrocibus non recipiuntur omnino; quia neque in his pœnæ morte extinguuntur; sed & mortuo reo repetuntur, damnata ejus memoria, *d. l.5. 6. 7. & ult. h. t.*: quapropter videndum est ne quid superfit, quod parentis memoriam refricet, qui peccavit. Cum igitur in filiis parentum reluceat imago, & illorum memoria conservetur, non potest ea extingui facilius, atque ex hominum mentibus tristissimi sceleris abesse recordatio, quam si nihil ex bonis delinquentium apud filios remaneat. Quod sane in parentum magis, quam filiorum odium sancitum videtur, juxta *§. licet Inst. quib. ex cauf. manum.* Sic successores non habeant, sicve bona eorum publicentur.

19 Hinc olim auctore Tacito *dicto loco*, qui damnati erant gravioris criminis, puta Majestatis, perduellionis, non ipsi solum afflicti & perditi, sed nomen & memoria eorum. Deterrere omnes a culpa simili volebant, non pœnæ modo, sed ignominiæ metu. Itaque hæc duo fere usurpata, ut nomen familiæ e fastis deleretur, & effigies tolleretur. Exempla vide apud Lipsium *in d. loco* Taciti. De effigie & statuis tollendis est locus apud Modestinum in *l. 24. ff. de pœnis*. Moribus nostris insignia gentilitia delentur & destruuntur. Interdum etiam ædes diruuntur *juxta c. felicis de pœnis in 6.* ibi: *fiant habitationes ejus desertæ; & ut non sit qui eas inhabitet, dentur cuncta ipsius ædificia in ruinam; & ut perpetuæ notam infamiæ perpetua ruina testetur, nullo tempore reparentur.* Receptum quoque ne justa exequiarum perduellibus fiant, *l.35. ff. de religios.* neve a suis lugeantur damnati, *l. 11. ff. de his qui not. inf.* Honestati enim publicæ convenit lugeri probos viros & de republica bene meritos, non etiam hostes ejus & perduellionis damnatos. Prohibitum tamen uxori intra legitimum tempus nubere, *d. l. 11. §. 1.* & hoc propter turbationem sanguinis, quæ ex secundis nuptiis contingeret.

20 Sed hoc quod diximus de memoria rei damnanda, & bonis post mortem fisco applicandis, liberisque affligendis, tantum ad eum pertinet, qui perduellionis est damnatus; hoc est, qui hostili animo adversus Principem suum animatus fuerit. Itaque si non contra Principem, sed ejus Consiliarios quid tentaverit, quamvis læsæ majestatis crimen committat, & pœnæ l. Juliæ subjiciatur; si tamen in reatu decedat, integri status decedit; extinguitur enim accusatio mortalitate, *l. ult. ff. & l. pen. h. t.* Fuerunt namque multa istius legis capita, & quædam minime ad perniciosum perduellionis crimen pertinentia, ut annotavit Eginarius Baro *tit. de publ. jud.*

21 Præterea quod ad pœnas filiorum attinet, plerique existimant eas tantùm locum habere in filiis in potestate constitutis, non autem in emancipatis; quia hi per emancipationem nomen filii amittunt, & de familia esse desinunt, *l. 6. ff. de senator.* Gigas *in tract. de crim. læsæ majest. t. de pœnis quas filii q.6.* Tiberius Decianus *tract. crim. lib.7. c. 41. n. 4.* Sed contra est dispositio *d. l. 5.* quæ indistinctè filios omnes comprehendit; ejusque ratio æque in emancipatis, ac in suis militat; fundata in affectu, quo liberi ducti sequi solent paterna facta. Ut rectè quis dixerit eamdem rationem non minus obtinere in naturalibus, quam legitimis, ut & idem jus ponendum sit in illis, ne alias plus mereatur favoris luxuria, quam castitas, Covarr. *lib. 2. var. cap. 8. n. 3.*

22 Quid dicendum de natis ex matre perduelli? eos pœna *d. l. 5.* affici verius est; quod particula *quisquis* in ista lege utrumque sexum complectatur, atque ad utrumque porrigatur pronunciatio sermonis sexu masculino, *l. 195. ff. de verb. signific.* Nam quamvis ea sit infirmitas sexus, ut vix fæmina tale facinus implere possit; si tamen id contingat, eamdem quam masculus pœnam substinere debet. Et ita statuit Jul. Clarus *§. læsæ majestatis n. 13.*

23 At vero nepotes neutiquam *d. l. 5.* pœnis subjacere humanius & æquius videtur, licèt Covar. *d. loco n. 2.* contra sentiat. Facit pro illis quod *d. l. 5.* tantum meminerit filiorum, quorum appellatione ex propria & vera significatione nepotes non comprehenduntur, *§. ult. Inst. de testam.* nisi quando subest favor, qui hic non est, sed magnum potius odium. Non urget quod *l. fin. infr. de bonis prosc.* triginta fere post annos lata, dicat majestatis pœnam ad suos etiam posteros transmitti: quia intelligenda lex ista de privatione bonorum, Gomez *tom. 3. var. cap. 11. n. 15.* Non etiam rectè allegatur *text. in cap. 2. §. hæretici de hæret. in 6.* qui ad secundam usque generationem ex caussa paternæ hæreseos liberos declarat incapaces successionis, ut etiam comprehendat nepotes ex filio. Nam iste textus loquitur de hæresi, quæ gravior est crimine læsæ majestatis humanæ; cum gravius sit æternam, quam temporalem offendere Majestatem, ut habet *Auth. Gazaros sup. de hæret.* & ut gravius crimen non esset: tamen quia ille textus continet expressam pœnam, non potest ejus decisio extendi *d. c. 2.* cum regula sit; quod in caussis pœnalibus non admittatur extensio, sed restrictio, *l. 155. §. 2. ff. de reg. jur. & l. 42. ff. de pœn.*

Hinc

24 Hinc quæritur: an filii nati ante reatum patris, prædictas pœnas sentiant? Qui id negant, fundant se in *l.2. sup. de libert. & eor. liber.*, ubi ingratitudo liberti, ob quam revocatur est in servitutem, nocet quidem ejus liberis post nascituris, non etiem illie quos tunc esse ortos constitesit, cum parene adhuc libertate potiretur. Quo videtur pertinera illnd Divi Augustini decretum: non imputari filiis peccata parentum, quæ post eorum netivitatem committuntur, *can. non imputantur 1. q. 4.* & quod dicunt Impp.: *peccata suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum, l.22. C. de pœnis.* Igitur si non reperietur filios ante delictum paternum natos deliquisse, & participes fuisse criminie, non est ratio cur pœnam sustineant infamiæ & privationis bonorum; maxime cum decisio *d. l.5.* sit pœnalis, nec extendenda. Affirmantium tamen sententia rationi juris conformior ast; videlicèt filios ante crimen natos pœnis *d. l.5.* teneri, cum eque illi, ec postea nati præsumantur imitatores patris; illa namque timor imitationis ast potissime ratio *d. l.4.* cujus etiam verbe si rectè ponderentur, nulla in illis reperitur distinctio inter filios ante crimen a patre contractum natos, & filios postea natos; uti necest in *l.10. in fin. C. de bonis proscript.*; ubi indistinctè pœnam ad suos postaros transmittunt parentes. Quod singulare est in crimine læsæ Majestatis; cujus cum nulla fiat mentio in *d. l.22. C. de pœnis*, rectè dici posset aem ad crimen Majestatis non pertinere, Duar. *lib.2. disp. cap.24.* Non etiam obstat *d. l.2.*, quia intelligi debet de gravi servitutis pœna, quæ instar capitalis est; quem patre in servitutem revocato liberis irrogare nimie esset acerbum. Non urget quod peccata parentum non imputantur filiis, ut habet canon citatus; quia, ut bene monet Covar. *2. var. resol. c.8.* non loquitur da pœne inhebilitatis ad beneficia: per ipsos enim canones ista inhabilitas instigitur, ut petet ex *tit. de hered.*; sed da pœna excommunicationis, dum neget liberos sentire pœnam spisitualem ratione peccati, postea a patre commissi: qualis pœna non est inhabilitas ad officia ecclesiastica, quæ potius temporalis ast, uti ast privatio successionum, insemia & inopia, Farinacius *in praxi crim. p. 5. q. 115. n. 9.* Gomez *3. var. c. 2. n. 16.* Menoch. *5. præsumt. præs. 33.*

25 Postremo quæritur: utrum hereditates, quæ filiis rebellium deferuntur, fisco sint applicandæ: an vero heredibus proximioribus eb intestato venientibus? Fisco asse applicandas censuerunt Cynus, Albericus, Seliceæus & alii, quos refert Fachineus *lib. 9. c. 36.* quorum ratio nixa videtur auctoritate *d. l. 5. §. uxores*, ubi fiscus aufert ab his filiis ea bona, quæ erant hebituri a matre. Sed contrariæ sententiæ uti veriori plures adhærent; quia nulla lee est quæ hereditates filiie deletas, fisco epplicet: cur ergo nos ita fisco favere debemus, ut aliis etiam legitimis heredibus injuriam faciemus? quo pertinet *l. 10. ff. de jure fisci.* Etenim isti filii non sunt indigni, sed incapaces hereditatum; igitur fiscus nihil auferre potest, cum indigni non sint; at uti incapaces, ad proximiores bona deferuntur, ut in casu *l. 1. sup. de secund. nupt.* Nec resistit *d. l. 5. §. uxores*, qui loquitur de bonie quæ mariti rebellis fuerant, ut meritò exclusis illius filiis, ad fiscum pertineant; cum jure receptum sit cuncta bona reorum criminis læsæ Majestatis, seu perduellionis fisco applicari, nulla filiorum hebita ratione, *Auth. bona damnatorum C. de bonis prosc.*

26 Dico de jure ita asse definitum: nam mores gentium hac in re variant; quinimò in Belgio & Gallia mitius agi cum filiis rebellium videmus: servatur enim illis portio legitima in bonis parentum, aut saltem præstantur eis alimenta; atque aliis consanguineis & extraneis succedunt, sive filii sint, sive filiæ; neque afficiuntur infames, aut incapaces dignitatum, ut ex multorum decretis observat Christinæus ad *h. t. Cod. n. 19.*

TITULUS IX.

Ad L. Juliam de Adulteriis, & stupro.

1 *Continuatio, & definitio adulterii, & a qua committatur.*
2 *Committitur cum sponsa de præsenti.*
3 *An etiam cum sponsa alterius de futuro?*
4 *Propter violatam sponsam agit sponsus de stupro, non de adulterio.*
5 *Quæ personæ hodie accusare possint de adulterio?*
6 *Maritus in accusatione præfertur patri contumentii, nisi ille infamis sit.*
7 *Quo jure illi accusent: intra quod tempus: an illud currat occupatis?*
8 *Quid sit juris mariti, aut patris accusare; quid si calumnietur.*
9 *Cur uxor non potest maritum accusare; potest tamen agere ad separationem thori, & ad lucra?*
10 *Maritus uxorem retinere & accusare non potest; hodie potest.*
11 *Calumniosæ exceptiones rejiciuntur, & tantum legitimæ objiciuntur accusanti marito; tres hic referuntur.*
12 *Quid si marito objiciatur quæstio lenocinii, ab eo qui accusatur de adulterio, & de cujus statu dubitatur?*
13 *Quis dicatur leno ejusque pœna?*
14 *Quis ordo servandus in accusatione, ubi concurrit mas & fœmina; nuptam lex tuetur, nec ei nocet sententia contra adulterum?*
15 *Si vidua manserit mulier, ab ea inchoabitur accusatio, quæ non cessat si postea mœcho nupserit.*
16 *Mulier ante contestationem litis absens, non revocatur nec accusatur; secus post.*
17 *Accusata desiderabit præsentiam accusatoris initio litis, frustra sub tempus ferendæ sententiæ.*
18 *Servi mulieris & patris torquentur, & suspenditur libertas eis data ad dies sexaginta.*
19 *Post mortem uxoris permittitur accusatio intra duos menses; nisi impeditus fuerit maritus per moram heredis.*
20 *Permissum patri soli occidere filiam in adulterio inventam cum adultero, cum avo, aut filiosam.*
21 *Quando & quomodo marito permissum vindicare hoc crimen?*
22 *Jure Novell. marito permittitur occidere adulterum suspectum, qui post trinam denunciationem ab uxoris suæ consuetudine non abstinet.*
23 *Quid hac in re mores observent: & quod in conscientiæ foro maritus peccet occidendo uxorem adulteram.*
24 *Quæ fuerit pœna adulterii, & quæ nunc sit de jure & moribus gentium?*
25 *Punitur paciscens de adulterio, pretio accepto.*
26 *Vendicatur hoc crimen in justa & in injusta uxore, non in meretrice vel ancilla.*
27 *De contubernio, & pecunia data ad redimendam noxam, vel captandam impunitatem.*
28 *De adulterio accusatis non prodest absolutio a Judice temere facta.*
29 *Quomodo subsistat matrimonium inter eos qui se adulterio macularunt?*
30 *Qua pœna puniatur qui duas uxores simul habet?*
31 *Ignorantia uxoris excusat, potest dotem repetere, nisi malit virum habere in maritum mortua uxore prima.*
32 *Conscia criminis punitur, & illa quæ accusatur adulterii cum consanguineo, illi postea nubit.*
33 *Ex præsumtionibus aliquis adulterii condemnatur.*
34 *Dotem amittit adultera, quam lucratur maritus, non etiam alia bona.*
35 *An vidua propter stuprum amittat dotem?*
36 *An rectè a mariti heredibus accusetur, etiam adulterii antea commissi.*
37 *An delictum hoc filiæ noceat patri ejus quoad dotem.*
38 *An amittat mulier dotem propter adulterium commissum in matrimonio putativo?*
39 *An propter osculum dos amittatur?*
40 *Mulier quando impudicam vitam agit, ut legato privetur,*
41 *Caussæ excusantes a pœnis adulterii. I. Si utrimque peccatum sit.*
42 *II. Si de consensu mariti uxor peccaverit.*
43 *III. Si vi oppressa fuerit, vel ignoranter, aut putaverit maritum mortuum.*
44 *IV. Si adulterii damnatum retineat, & reconciliatio interveniat quando illa præsumatur & prohibeatur maritus debitum reddere.*
45 *Puniebatur ut leno, qui damnatum non dimitteret, suspectam tamen retinere poterat.*
46 *Cessat adulterii accusatio, & pœna post quinquennium; qualiter id computetur. Ista quinquennii exceptio accusatori & judici obstat.*
47 *Item cessat abolitione interveniente; aut morte mariti; aut si maritus uxorem occiderit.*

48 *Stu-*

48 *Stuprum quid sit? cum que, & quando committutur sine vi, & per vim: quu sit utriusque pœna?*
49 *Qua pœna illius qui nondum viripotentem corrumpit?*
50 *Qua pœna stupri per vim illati? & quid si stuprum uttentutum fuerit. Quomodo ista violentiu probetur.*
51 *Jure Canonico & ex usu hodierno seductu ad quid teneatur: & quid si vidua fuerit stupratu.*
52 *Quid si quis puellam corruperit sub promissione conjugii, ad quid teneatur.*
53 *Quid si mulier qua honoris restitutionem postulat, decedat: an adhuc teneatur reus ud dotem?*
54 *Musculorum constupratio cupitalis.*
55 *Mores eam ulciscuntur pœna ignis, nisi ætas excuset. Quid si quis bruto se miscuerit?*

1 POst læsæ Majestatis crimen subjungitur de adulterio, non propter criminis gravitatem, cum eo gravius sit homicidium, sed propter ejus fœditatem: fœda enim illurum immunditiес, qui se ei famulos exhibent, & corpus & genus suum contaminent, fidemque matrimunii violaut. Nam adulrerium est alieni thori, seu conjugii violatiu; inde dictum quia alter ad alterum se confert, adulter miscendo se uxuri alienæ, adultera jungendo se alterius uxuris viro. Igitur ut conjugium violetur, uportet ur illud verum sit; quia quod non est, non potest dici viulari.

Jure civili rantùm committitur adulteriuma conjugata cum conjugatu, vel soluto; uon etiem a conjugato cum suluta, quomodo adulter vocatur alienæ matrisfamil. corruptur, *l. 225. ff. de verb. sign.* Ratio eret in seminis sanguinisque confusione, & prulis incertitudine: quamobrem major in uxure desiderebatur castitas, & vir uxutis adulterium coercebet; illa verò ne quidem de violato suo matrimunio queri poterar, *l. 1. h. t.* admittebatur tamen & olim uxor returquens crimen in maritum; quia periniquum videtur, ut pudicitiam vir ab uxure exiget, quam ipse non exhibet, *l. 13. §. 5. ff. h. t.* Eodem sensu D. Hieronymus *in epitaph. Fabiolu: upud nos quod non licet fœminis, æque non licet viris, & servitus eadem pari conditione censetur.* Unde jure canonico non minus vir, quam uxur, hec fœditate & impura libidine se inquinat, ac viulando mutuò datam fidem hoc crimen incurrit, *c. nemo 32. q. 4.* turpius tamen est in uxore propter prolis confusionem: atque gravius crimen in viro uxorem habente, qusm in soluto cum uxure alterius.

2 Committitur adulterium cum sponsa aliena de præsenti ducta; quie talis vera est uxor, ur jus canonicum passim ubservet, *c. tertie loco de prusumt. c. 2. c. fin. de spons. duor. c. qui desponsutam 27. q. 2.* Consensus enim verbis de præsenti expressus efficit verum matrimonium, etiamsi copula non intervenerit, quæ sole nuptias unn facit, nt proinde cum hujusmodi sponsa cummixtiu habita, ponat alieni thori violationem.

3 Quid dicendum de sponsa alterius de futuro? Et quibusdam placuir etiam cum ea adulterium committi. Nituntur rescripto Divi Severi & Antonini *in d. l. 13. §. 3.* dum coitum alteriue cum sponse viudicandum dicit, ea ratione: *quiu nec mutrimonium qualecumque, nec spem mutrimonii violari permittitur.* Igitur tàm sponse, quàm qui eam viulevit, adulterii crimine ubstringitur. Facit, quod iu §. præcedenti dicar J. C. in ea quoque uxure quæ vulgaris est, maritum adulterium vindicare; & incuutinenti subjicit: *hoc idem in sponsu vindicari*, & sic loquitur de adulteriu; quod vult vindicari in sponsa de futuru: nam si esset de præsenti, non diceretur spes matrimunii, sed verum matrimonium, *l. 30. ff. de reg. jur.* Præterea suffragari videtur *l. 7. h. t.* ubi jure mariti vindiceri potest coitus cum sponsa perpatratus: ergo adulterium cum sponse committitur. Hanc upinionem multis argumentie tuetur Franciscus Sermientu *lib. 1. select. interpret. c. 5.* ubi plutes Anctures refert. Verius tamen non committi cum sponsa alterius adulterium; idque ex ejus definitione probatur, quæ est violatio alieni thori: igitur qui accedit ad sponsam de futuro, minime violat alienum thorum; cum hic ante matrimonium non concedatur sponsis de futuro. Facit quod dicit Papinianus: proprie adulterium in nuptam committi, *in l. 6. §. 1. ff. h. t.*; atque sponsa nondum est nupte, nec dici potest matersamilias: argo accessus ad eam non est adulterinus; nec etiam dicitur adulter, nisi qui corrupit alienam matremfamilias. Quod attinet *ad d. l. 13. §. 3.* non convincitur inde quod alii volunt: siquidem J. C. ibi dicat: *hoc idem vindicandum esse*, videlicet corruptionem sponsæ; non tamen tamquam adulterium: dicit enim: *non permitti violari spem matrimonii*, ut cum necdum sit matrimonium, ite necdum sit materia adulterii; & licèt vindicandum sir; non tamen aliter quam strupum. Idque colligitur ex verbis §. 8. ejusdem legis: *si minor 12. annis in domum deducta adulterium commiserit, mox upud eum ætatem excesserit, cœperitque esse uxor, non poterit jure viri uccusare eu eo adulterio, quod ante ætatem nuptu commisit; sed vel quasi sponsa poterit uccusari eu rescripto Divi Severi, quod supra relutum est.* De cujus proinde explicatione non est amplius laborandum, cum expresse constituatur differentia inter corruptorem sponsæ & uxoris. Ubi nutandum verbum adulterii generalius sumi, ut & stuprum comprehendet, *l. 6. §. 1. ff. h. t.* * Quod si autem 4
puella antequam desponsaretur violata fuerit, poterit ipsa assistentibus curatoribus suam injuriam prosequi, quomodo *in l. 7. h. t.: propter violatum virginem udultam, qui postea muritus esse cœpit, uccusator justus non est; & ideo jure muriti crimen exercere non potest, nisi puellu violutu, sponsu ejus fuerit:* ac tum quidem non agit jure mariti, & ramquam de adulterio, cum maritus non fuerit tempore criminis; sed potius jure sponsi tamquam de stupro in sui injuriam commisso, propter antecedentia sponsalia, & spem merrimunii, juxta *l. 15. §. 24. ff. de injuriis.* Hanc upinionem fulcit *text. in l. 11. §. 7. h. t.* qui dicit: *novam rem instituere accusatorem qui adulterii crimen desiderat objicere, propter hoc tantum quod priori sibi desponsutu puellu à patre, alii in matrimonium fuerit tradita.* Videatur Cuvarruv. *de spons. p. 1. c. 1.* & Sanchez *de matr. l. 1 disp. 2.*

Porro quod ad hujus criminis delationem attinet, cer- 5
tum est eam omnibus in commune patuisse, quamvia certo ordine. Etenim præferebatur aliis maritus; ac post eum pater adulteræ; tum alii propinqui ad eccusandum admittebantur, *l. 30. h. t.* Itemque extranei, quie ex lege Julia hoc crimen inter publica judicia relatum fuit, quorum accusatio umnibus patebet: quamvis postea placuerit Impp. accusationem hujus criminis restringere ad quinque proximas personas, quas præsertim dolor ex hoc admisso muvere debet, nempe maritum, patrem, fratrem, patruum & avunculum. Idque ne remere per alios falsis calumniis matrimonia turbentur. * Intellige maritum posse accusare adulteram, 6
etiamsi soluto matrimuniu maritus esse desierit, *l. 14. h. t.* præferaturque patri concurrenti: nam & propensiore ira & majore dolore axecuturum eum accusationem credendum est; in tantum ut etsi pater prævenerit, & libellos inscriptionum deposuerit, marito non negligente, nec retardante, sed accusationem perante, & probationibus instruente, nt fecilius judicantibus de adulteriu probetur, idem erit dicendum. Nisi tamen pater maritum insemem aut arguat, aut doceat colludere magis cum uxore, quam ax animo accusare, *l. 2. §. 7. & l. 3. ff. h. t.*

Admittuntur itaque prædictæ personæ ad accusan- 7
dum; sed maritus jure quidem mariti; pater jure patrie: & hoc intre sexaginta dies utiles compotandos a soluto matrimoniu: alii verò jure extranei; eoque etiam jure permittur marito agere, cum præterierint dies isti utiles, *l. 6. h. t.* Qui tamen non currunt marito reipublicæ caussa occupato: nam finita occupatione integra est facultas accusandi jure mariti, *l. 21. h. t.* cui consonat quod dicitur in *l. 15. h. t.*, tempus hoc non currere adversus eum, qui militaribus muneribus occupatus eret.

Jure autem mariti vel patris accusare, hocest hu- 8
jusmodi, ut accusatur se subscribere non cogatur, abolere possit accusationem pru suo erbitrio; & quamvis nudie suspicionibus egerit de calumnia, non teneatur; quod datum videtur justo ejus dolori, nisi evidenter calumniatus sit. Quo pertinet *l. 14. §. ult. & l. 30. ff. h. t.* ubi qui mala fide & animo calumniandi prosiliit ad accusandum, pœnam non evitat, licèt jure mariti, aut patrie: neque enim evidentem & apertam calumniam ea res excusat, quæ non debet esse impunita, *l. 2. in fin. C. de his qui uccus. non poss.* & hoc modu explicanda *l. 16. h. t.* us videlicèt loquatur de eo qui manifestè calumniæ arguitur.

Cęterum quamvie lege Julia denegata sit uxori accu- 9
satiu de metrimunio suu violatu, *l. 1. h. t.* propterea quod uxur sit in potestate viri, & vir sit caput uxoris, & genialis thori dominus, quem corrigere non est mulieris.

lieris; potest tamen ille agere ad thori separationem, dotis suæ restitutionem, & lecrum donationis propter nuptias, quod innocenti adjicitur, Covar. *de matrim. p. 2. c. 7. §. 6. num. 9.* Unde fit, quod uxor sine noxa omittat actionem; non etiam vir, qui nisi uxorem adulteram accuset, saltem civiliter, & ad thori separationem agat, videbitur ejus lenocinium exercere; quod si tamen uxor emendationem promittat, poterit eam maritus, si occulta fuerit adultera, retinere, uti & recipere post peractam pœnitentiam, *c. 3. & h. t.* Idque jure civili novissimo congruit, quo maritus uxorem damnatam potest recipere, *auth. sed hodie h. t.*

10 At olim ne quidem deprehensam in adulterio uxorem maritus retinere, & simul eam accusare poterat: videbatur enim eo ipso lenocinii crimen contrahere, cum debuerit uxori irasci, quæ matrimonium ipsius violaverat, *l. 11. h. t. l. 26. & 29. ff. eod.* Justinianus novissime hoc emendavit, concedens viro constante matrimonio conjugem adulterii accusare, *auth. sed novo h. t.* aut si malit, potest esse absque nota lenocinii, uxorem quam in adulterio deprehendit, retinere. Si verò illatam adulterii accusationem maritus non probaverit, illam pœnam subibit, quam passura fuisset uxor accusatione probata.

11 Quis verò marito accusare uxorem volenti multæ objiciebantur præscriptiones & exceptiones calumniosæ, quibus aut dos repeti fingebatur, aliudve debitum flagitabatur, *l. 33. h. t.* Ideo Imperator in quæstione adulterii omnes alias præscriptiones cessare jubet, præter quinquennii elapsi post adulterium, *l. 5. h. t.* lenocinii, quod marito objicitur: & contracti secundi matrimonii per adulteram soluto priore matrimonio, & ante denuntiationem; & hoc ne ultionem, pudoris præstigia versuti juris excludant, *l. 28. h. t.* Quod si tamen aliæ occurrant exceptiones legitimæ, illæ objici poterunt; quia generalis illa Constitutio de non admittendis aliis exceptionibus, intelligenda est de calumniosis & frivolis, non de legitimis, Bal. Salic. & alii *ad d. l. 28.*

12 Atque dum marito objicitur quæstio lenocinii, rectè is eam evitabit, allegando accusatum de adulterio servilis esse conditionis; idroque de lenocinio objicere & accusare non posse. Interea Judex aditus de statu prius cognoscet, & si invenerit liberum esse hominem; eum audiet in objecto lenocinio: sin vero servum deprehenderit, remotis lenocinii impedimentis, in principali accusatione procedet, assumpta cognitione adulterii; quamvis etiam possit ob lenocinium pœnam decernere, quam in adulterii crimen legum sanctio statuit, *l. 26. h. t.*

13 Pœna autem eadem est quæ adulterii, vel stupri, *l. 2. §. 2. ff. h. t.* & novissime Justinianus ultimum decernit supplicium in eum, qui invitam mulierem prostituit, *Novell. 14.* Tenetur quoque lenocinii quisquis adulterium & stuprum suasit, indeve quæstum fecit; aut ejus committendi caussa domum operamve præbuit; vel cum corrigere & irasci uxori deberet, quæ matrimonium ejus violavit, eam retinet, dissimulatque cum ea, *l. 14. & 19. ff. h. t.*

14 At verò, ut ad institutam accusationem redeam in ea omnino servandus erit ordo; nam reos adulterii, marem simul & fœminam eodem tempore, & ex eadem caussa fieri lex Julia vetat; itaque ordine peragi utrosque licet, *l. 8. h. t.* quamvis e diversis accusatoribus singuli eodem tempore accusari possint, nisi aliud obstet, *l. 17. §. 4. ff. h. t.* Prius igitur ab adultero debet accusator incipere, cujus absolutio mulieri proderit, ut accusari nequeat, *l. 1. ff. eod.* videlicèt: si priusquam sibi denuntiaretur ne nuberet, secundo viro nupta est: lex enim nuptam tuetur, quamdiu nupta est, *l. 14. h. t.* adeo ut si per collusionem adulter absolutus sit, præstet mulieri nuptæ adversus omnes securitatem, *l. 19. in fin. ff. h. t.* Et si condemnatus fuerit, neque restitutus, non propterea mulier, cum qua dicitur adulterium commisisse, pœnam aliquem subitinebit, nisi prius fuerit convicta, *l. 21. h. t.* Interim ille caussam suam agere poterit, & eam legis auxilio obtinere. Quid enim si adulter inimicitiis oppressus est; vel falsis argumentis testibusque subornatis apud Judicem gravatus, qui aut noluit, aut non potuit provocare? mulier verò Judicem religiosum sortita, pudicitiam suam defendat, & probet se calumniose accusatam.

15 Plane si mulier nupta esse desiderit, atque in viduitate perseveret, quæ adulterium commisisse dicitur, in accusatoris arbitrio est, a quo velit incipere: utrum ab adultero; an ab adultera, *l. 15. §. 8. ff. h. t.* Idem dicendum si denuntiatio criminis nuptias præcesserit, *d. l. 14. & l. 16. ff. h. t.* ubi qui uxori repudium misit, potest ei denuntiare ne nubat. Quia verò plerumque uxores a viris caussa adulterii repudiatæ, mœchis suis aut aliis nubebant, impediendæ accusationis gratia: ideo rescriptum est, quod commissum ante adulterium cum eo, qui se postea nuptiis sociavit, velamento matrimonii non extinguatur, *l. 27. h. t.* proinde secuto etiam matrimonio mulier propter antecedens adulterium accusari poterit; nec habebit eo casu beneficium ordinis.

Quid si mulier absens sit? Sane si ante inchoatum 16 judicium abesse cœperit, nec de hoc crimine accusari, nec edictis revocari potest; imo nec transmitti in provinciam, in qua maritus degit, *l. 15. h. t.* Lege enim Julia cautum est, ne inter reos referatur is, qui sine detrectatione abest, *l. 15. §. 1. ff. eod.* rectè adjicitur: *sine detrectatione*; quia si quis, evitandi criminis occasione, abesse cœperit etiam ex caussa publica, nihil illi commentum hoc proficiet. At verò si mulier posteaquam crimen contra eum inchoatum est, provinciam excesserit, etiam absentem requiri & inter reos recipi posse, explorati juris est, *l. 53. h. t.* Et si evocata legitimis edictis se non sistat, contra absentem procedi potest, vel a Judice postulari, ut remittatur ad locum in quo deliquit, *Auth. si vero h. t.* Sed cum certum sit prius inter reos recipi, quam lis contestetur, quomodo dicitur post inchoatum judicium reos recipi? Intelligo accusationem fuisse abolitam generali abolitione, & intra statutum tempus, videlicèt, dierum 30. repeti, *l. 7. 10. §. 2. & l. 12. ff. ad S. C. Turpill.* Ita Pacius. Aliter Cujacius *d. l. 13.* interpretatur *lib. 20. obs. c. 21.*

Ubi verò mulier adulterii accusata comparuit, de- 17 siderare potest accusatoris præsentiam: & hoc quidem initio litis opportunè desiderabit. Nam si jam prolatis adulterii probationibus, viro recedente suas opponat allegationes, non audietur, *l. 19. h. t.* Lex enim in initio litis præsentem esse vult accusatorem; postea verò instructo judicio ac pœnè confecto, illius absentia sententiæ pronuntiationem neque impedit, neque vitiat. Est autem hoc judicium instituendum in ea provincia, in qua id ipsum factum est adulterium, *l. 14. h. t.* quia ut contrahendo, ita delinquendo aliquis forum sortitur.

Porro hoc habet singulare ista accusatio, quod servi 18 & ancillæ mulieris & patris ejus, justi seu legitimi torqueantur in caput domini, aut dominæ, *l. 3. h. t.* & hoc marito accusante, non tantùm jure mariti, verùm & jure extranei: cujus ratio est; quod hoc crimen vix probari aliàs possit, quam per domesticos & familiares: quomodo illi servi, posteriore Constitutione, tantùm torquendi sunt, qui pro eo tempore in ministerio & domi fuerunt, quo adulterium dicitur commissum, *l. 32. h. t.* siquidem aliis probationibus veritas erui non possit, *l. 8. §. servis 9. sup. de repudiis.*

Nè igitur quæstioni subducerentur servi, libertas si 19 quæ eis interim data erat, suspendebatur ad dies 60. computandos a soluto matrimonio; sive id solutum esset per repudium ex lege Julia, *d. l. 3.* sive per mortem uxoris ex Constitutione *in l. ult. h. t.* Itaque per dies istos utiles poterat de servis quæstio haberi, si maritus adulterium ex interrogatione servorum vellet probare, quod ei expediebat, propter dotis quæstionem: utrum lucro ejus cederet; an heredibus mulieris restituenda foret: quanquam morte uxoris extinguatur crimen; superest tamen quæstio civilis de dotis restitutione: transacto verò memorato tempore licentiam habent heredes mulieris libertatem servis imponendi; nisi maritus impeditus fuerit exercere caussam adulterii intra tempus legitimum per culpam heredum, qui distulerunt, vel judicio adesse noluerunt, *d. l. ult.* Cæterum; quia singulare est & contra juris regulas, ut de servis quæstio contra dominos habeatur, *l. 1. infra de quæst.* ideo oportet dominos cavere de pretio servorum, si defuncti fuerunt in quæstione; vel facti deteriores, secuta abolitione, *l. 3. h. l. in fine.*

Est & illud singulare in hoc crimine, quod permis- 20 sum sit patri adulterum cum filia sua, quam in potestate habet, deprehensum interficere, modo simul filiam occidat, & tempore ipsius turpitudinis, domi suæ vel in domo sui generi peccantes reperiat. Igitur nemo ex patribus id impunè faciet: sed nec filiusfamil. pater; quia non habet filiam in potestate, qui non est suæ potestatis, *l. 20. & 21. ff. h. t.* Soli itaque patri naturali,

li, vel adoptivo permittitur occidere filiam in adulterio inventam; non viduam, aut virginem stupro maculatam: tradit enim lex Julia patri ferrum in filiam nuptam; quam in potestate habet; & non in viduam, aut virginem, aut in emancipatam, *l. 22. §. 1. ff. d. t.* Ideo autem patri, non marito (cujus tamen præcipua contumelia versatur) mulierem & omnem adulterum lex permisit occidere; quia plerumque paterni nominis pietas consilium pro liberis capit: verùm mariti calor & impetus facilè decernentis refrænandus fuit, *d. l. 22. in fin.*

21 Quandoque tamen marito permittit lex adulterum uxoris suæ interimere; idque non solum per se; sed etiam per filios, jussu ejus præcedente, *l. 4. h. t.* Quod licet patri, licet etiam filio, imperante patre, & viribus lapso: quod demonstrat Seneca *1. de clement. 4. & l. 2. contr. 4.* Verùm non quemlibet adulterum marito occidere licet ut patri, ne perturbatus dolore inconsultò ad cædem rapiatur: sed vilem duntaxat, aut infamem, eumque domi suæ in turpitudine deprehensum; nusquam alibi, *l. 24. ff. h. t.* Quod si quempiam alium honestiorem occiderit maritus, aut uxorem suam in actu deprehensam, facinus impunitum non est; quamvia ultimum supplicium ei remittatur ob justum dolorem, quem difficillimum est temperare, *l. 38. §. 8. ff. h. t.* & ita nox, dolor justus, motusque repentinus factum mariti relevant, *d. l. 4.* Sed debet statim uxorem dimittere, & profiteri in triduo proximo apud judicem competentem, se talem adulterum occidisse domi suæ, Cujacius *in comm. C. h. t.*

22 Postremo Justinianus jus istud mariti auxit, concedens ei potestatem occidendi adulterum, etiam non deprehensum in ipsa turpitudine; sed quem suspectum habet, si ter testato ipsi denunciaverit ne cum uxore sua versaretur, & is repertus sit sprevisse denuntiationes, in loco ad suspicionem hujus turpitudinis apto, videlicet in domo sua, vel uxoris, vel adulteri, vel in popinis, aut in suburbanis. Quod si alio in loco, in quo ejusmodi suspicio minime esse possit, cum uxore versantem illum maritus reperit, convocatis tribus testibus, tradet eum judici qui nulla alia ratione quæsita, habet puniendi licentiam. Sin autem invenerit colloquentem cum uxore in sacro Oratorio, post tres, ut dictum est, denuntiationes, licebit marito utrasque personas defensori Ecclesiæ tradere, aliisque clericis, ut ad eorum periculum serventur, donec judex cognoscat, *Auth. si quis h. t. desumpta ex Novell. 117. c. ult.*

23 Pontificio autem jure, quod & mores Belgici & Germaniæ sequuntur, non ita grave scelus dicitur adulterium pati, ac uxorem occidere, *can. si quod verius 33. q. 2.* sicque in foro conscientiæ non licet marito occidere adulterum, aut uxorem adulteram, *can. inter hæc, & c. si quod 33. q. 2.* Quia soli judici & Principi, qui habet gladii potestatem, licet occidere. At scio displicuisse hanc sententiam Julio Claro *l. 5. sent. §. homicidium n. 50. & seq.* qui ait hanc juris civilis permissionem non esse contra conscientiam. Ego tamen veram puto; & peccatum esse mortale occidere etiam adulteram propter detrimentum animæ, quod infertur occidendo eam in tali statu, quod longè præponderat injuriæ patris aut mariti: maximè cum ista injuria possit aliter ab illis vindicari; nec sit singulis concedendum, quod per magistratus solet expediri, *l. 176. ff. de reg. jur.* Et idcirco judiciorum vigor in medio positus, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem, *l. 14. sup. de Judæis*; nec licet inauditum & indemnatum quantumvis scelestissimum privatum necare. Quocirca lex civilis non tam hujusmodi cædem videtur approbare, quam pœnam graviorem remittere, propter justum dolorem, qui non facile supprimitur. Apud Hispanos lex extat, permittens marito uxorem & adulterum repertos in flagranti crimine occidere, Gomez ad *l. 80. Tauri n. 51. & seqq.* quam legem non esse a religione, & justitia alienam dicit Didacus Covarruvias *de matr. p. 2. c. 7. n. 9. & seqq.*

24 His præmissis dicamus de pœna adulterii, in qua sæpè variatum. Nam jure veteri ante Augustum nulla erat certa & legitima, sed impudicarum mulierum coercitionem maritus, cognati, propinqui, ac necessarii statuebant, Cornel. Tacit. *lib. 4. annal.* & ibi Lipsius. Postea Augustus lata lege Julia adulteros non pœna mortis, sed relegatione tantum punire constituit: qua pœna & ipse usus est; cum severitatem legis in filiam neptemve exerceret, quæ se adulterio maculaverant, ut auctor est Suetonius *in Augusto c. 15.* Idque etiam liquidò constat ex Martiani J. C. responso *in l. 5. ff. de q.* tum ex eo quod lex Julia damnatas adulterii uxores duci & testimonium dicere vetat, *l. 13. ff. de his qui ut indign. aufer. l. 20. §. mulier ff. qui test. fac. poss.* At milites, quos ab omni libidine puros servari castrorum disciplina postulat, deportari jussit, *l. 25. ff. h. t.* Alii Impp. legis Juliæ pœnam circa eos aliquando excesserunt: exempla refert Cujacius *lib. 6. obs. c. 11. & lib. 20. c. 18.* Sed Constantinus indistinctè pœnam induxit capitalem, cum *in l. 30. h. t. in fine* subjungit sacrilegos nuptiarum gladio, idest, capitis amputatione puniri oportere.

Eoque pertinet *l. 18. sup. de transact.* ubi postquam Imperator dixit transigere licere de crimine capitali, excipit adulterium; quod male exciperet, nisi capitalibus criminibus numeraretur: atque ejus regulæ exceptionem probat Alexander Imp. *in l. 10. h. t.* Rationem cur pacisci non liceat de crimine adulterii, sup. *de transact.* assignavi; quod si nihilominus maritus, vel quivis alius pecuniam accepit, ne deprehensum in adulterio stuprove proderet; lenocinium contrahit, & in legem Juliam incidit, *d. l. 10.* cujus legis pœnam capitalem fuisse idem Imp. declarat *in l. 9. h. t.* Qui, inquit, adulterii damnatam, quæ quocumque modo evasit pœnam capitalem sciens duxerit in uxorem, eadem lege ex caussa lenocinii punietur. Scio aliquos velle verba hujus legis, uti & *l. 18.* esse interpolata: at licèt hoc ipsis concedam; nihilominus jam ista interpolatio ab Impp. approbata est; nec potest videri falsa, cum & ipsum disertè exprimatur *in d. l. 30.* desumpta *ex l. 4. C. Theod. h. t.* Non rectè quis objecerit, quod in Institutionibus Justinianus dicat, legem Juliam de adulteriis temeratores alienarum nuptiarum gladio punire, *§. item lex julia Inst. de publ. jud.* Nam hoc sic accipi debet, non quasi lex Julia hanc pœnam constituerit, sed quod in judicium ex ea lege descendens, hæc pœna venerit, tempore editarum Institutionum, utpote jam introducta Constitutionibus Imperatorum. Cæterùm hæc pœna licèt in Germania recepta esse videatur, ob Caroli V. Ordinationem *art. 120.* in Belgio tamen vix ea observatur, sed pecuniaria mulcta a judicibus irrogari; aut si vilis sit persona, ad ignominiam publicè exponi solet. Similiter Justinianus novissima sua Constitutione, propter sexus infirmitatem, pœnam adulterii in fœminis temperavit: eas enim verberibus cæsas in monasterium detrudi præcepit, concessa potestate maritis, uxores suas intra biennium repetendi: quo transacto, ut viris præmortuis, illæ monasticum habitum suscipere, & illic quamdiu vivunt permanere coguntur; duabus partibus substantiæ liberis applicandis, tertia monasterio, *Auth. sed hodie h. t.* At in viris pœnam capitis approbavit. Quæ non debent videri ob hoc crimen iniquè constituta; cum lex divina seu Mosaica eamdem pœnam per lapidationem inferendam, præscripserit *Levit. c. 20.* Variè & apud alias gentes hoc crimen vindicatum, ut videre est apud Petrum Tholosanum *syntag. jur. l. 36. c. 6.* Post ultimam hujus tituli Constitutionem inseritur pars alterius desumpta *ex Eccl. c. 37. 67. & 68. Harm. 2.* & a Gothofredo restituta, qua adulteris verberatis & tonsis nares abscinduntur. Idem in *Novell. 32.* constituit Leo Imperator.

Vindicatur autem hoc crimen non tantum in uxore, 26 quæ hactenus honestè vixit; verùm & in ea quæ ante vulgaris fuit, *l. 13. §. 2. h. t.* cum sufficiat sit uxor, justa sit, an injusta, non videtur referre; nam & injusta uxor juris nexibus detinetur, & a judiciaria adulterii severitate non est immunis, *d. l. 13. §. 1.* cui non adversatur *§. 6.* ejusdem legis, ubi in filiafamil., cujus conjunctioni pater postea consensit, dicitur adulterium commissum non vindicari jure mariti, cum tamen illa sit uxor injusta, uti patet *ex l. 1. in fin. ff. de exh. lib.* & ex Paulo *2. sent. c. 19.* Dicendum enim est *dict. §. 1.* loqui de tali uxore injusta, quæ non est ducta solemniter, utpote non accepta aqua & igni, Cujacius *l. 6. obs. c. 16.* At vero in *d. §. 6.* agi de tali uxore injusta, quæ ducta est adversus præcepta legum: prohibent enim legislatores aliquam accipi in uxorem, invito aut inscio patre, cujus proinde admissum nolunt vindicari hac lege, ne videantur approbare conjunctionem. Similiter non sinunt vindicari pœna adulterii stuprum cum ea commissum, quæ passim venalem formam exhibuit, ac meretricio more se vulgò prostituit, *l. 22. h. t.* Licèt enim lex Julia promiscuè adulterii & stupri vocabula accipiat, pœna tamen adulterii hìc cessat, cum & adulterii crimen cum meretrice soluta cesset; secus cum conjugata per *d. l. 13. §. 2.*: nec enim impudica vita uxo-

ris

gis injuriam maritali thoro factam lenit, sed magis exasperat. Quo fit ut immunia non sit a pœna, qui dominam cauponæ stupravit; si quidem illa juris nexibus derineatur & matrisfamilias nomen retineat. Aliud dicendum si ministra sit & ancilla, quæ potantibus ministerium præbet, & intemperantiæ vina propinat: nam propter vitæ vilitatem immunis est, uti & is qui eam compressit, a judiciaria severitate, *l. 29. h. t.*: & si de libidine commissa cum ancilla damnatus sit, non afficitur pœna stupri, nec infamia juris; sed tantum infamia facti aspergitur, *l. 25. h. t.* Etenim cum ancilla matrimonium non est, sed contubernium; quod proinde si violetur, adulterii vindicatio & accusatio locum non habet, *l. 23. in princ. h. t.*

27 Hinc si mulier alicujus quasi in contubernio hæserit, adulterii rea ab eo, qui non est maritus, fieri non potest, *l. 24. h. t.* Quod si a marito qui fuit, moveatur adulterii quæstio, quasi durante matrimonio uxor illud violasset, & repudiata adultero nupsisset; interea is qui eam in uxorem licito jure duxit, si ob intentæ accusationis metum, pecuniam dederit ad redimendam litis vexationem, inquisita fide veri, si quidem innocens reperiatur, id quod dedit, recipiet. Sin vero constiterit corrupti matrimonii, velut mercedem ad captandam impunitatem solutam fuisse pecuniam, uterque punietur, & qui dedit, & qui accepit, ut institutam deseret adversus S. C. Turpilliani censuram, *d. l. 23. §. 1. h. t.* rectè Cujacius sic legit: *cum etiam qui adversus*: ut sensus sit, non solùm reum adulterum puniri, sed etiam accusatorem, qui ab eo corruptus pecuniam accepit.

28 Extat alia novissima Justiniani Constitutio, qua tamquam adulter coercetur qui accusatus de adulterio, pœnam gratia judicis, vel aliqua alia ratione evasit; maxime si postea inveniatur cum muliere de qua accusatus, turpiter conversatus, aut nuptias cum ea contraxisse; & si hoc fiat vivente marito, vel post ejus mortem, hujusmodi nuptiæ sunt inutiles, & tali facto arguitur adul-
29 terium præcessisse, *Novell. 134. c. 12.* * At sacri Canones ratas habent nuptias, quas mortuo marito mulier contraxit cum quo (viro vivente) adulterii consuetudinem habuit, si non insidias struxerit vitæ prioris mariti, vel eodem vivente fidem dederit matrimonii contrahendi, cum is e vivis abierit, *c. 1. 3. 4. 6. u de eo qui duxit in uxorem, quam polluit per adult.* Idem ibi cavetur de marito, qui uxore sua vivente, adulterio se maculavit, & aliam de facto uxorem duxit; cum nemo duas uxores simul habere possit, *c. 8. u de divort.* ignominia notatur & stupri pœna punitur, licèt secundum matrimonium sit inutile; quoniam in delictis consummationem facti, non juris inspicimus, *l. 18. h. t.*

30 Hodie passim bona sponsalia seu matrimonia contrahentes, secundum statuta & consuetudines locorum puniuntur. Sed Ordinationes Imperii in utrovis sexu in hoc delicti genere pœnam gladii dederunt, *c. 122.* In qua re tamen distinguendum puto inter solutam, & conjugatam secundam uxorem, ut illo casu pœna stupri, hoc verò pœna adulterii, seu gladii locum habeat.

31 Cæterum quamquam vir, qui binas nuptias contrahit, puniatur; mulier tamen ejus rei ignara & inscia pœnam timere non debet, potestque dotem suam repetere, resque omnes exigere, quas matrimonii dissimulatione vir intercepit, aut se daturum illi, ut sponsæ promisit, *d. l. 18. in fin.* Quod si tamen malit uxor esse, in arbitrio illius est, mortua priore uxore, virum hunc in matrimonium repetere, atque adeo eam cogere, ut in id consentiat, *c. 1. & 7. u d. t. eo qui duxit in matr. &c.* Nec enim secundæ mulieri ignorantia sua, quæ bona fide egit, nocere debet; neque viro patrocinari fraudandi animus. Hinc etiam non nocet mulieri criminis & fraudis insciæ, quod incestu se maculaverit junxeritque se consanguineo suo per matrimonium: nam illius jus manet integrum; marito verò pœna indicitur, quo scelus & reatum diluat, *tit. u de eo qui cogn. consang. uxor. sua.*

32 Dico: si inscia mulier fuerit; quia si conscia proximitatis in incestas nuptias consenserit, dos ejus fisco applicatur, & aliis pœnis punitur, de quibus dixi *sup. de incestis nupt. per Auth. incestas*. Huc pertinet quod si mulier de adulterio accusata, id se commisisse neget; vel eo solo quod is, cum quo adulterium dicitur commissum, nimis sit ei propinquus gradu consanguinitatis; quamvis inter eos nihil obscœni criminis suspicari fœdus naturale permittat, *l. 19. sup. de Episc. & Cler.*: tamen si postea in nuptias consortiumque uterque convenerit, facinus hoc severissimè vindicatur, & veluti convictum confessumque punitur, *l. 34. hoc tit.*

33 Atque ita ex præsenti delicto præsumitur adulterium a muliere tum commissum, cum accusaretur; quod aliàs non potuisse committi credebatur. Quo fit ut ex præsumtione urgentissima possit aliquis adulterii condemnari, ut indicat *d. l. 34.* & illa ratio quod hoc crimen occultè committatur, sitque res difficillimæ probationis, ut ad ejus probationem sufficere debeant conjecturæ, & præsumtiones e lege receptæ: quod & probat aperte *c. 12. u de præsumt.* Hodie nemo ex indiciis ad mortem condemnatur, ut habet Carolinæ constitutio criminalis *art. 22.*; sed quæstioni subjicitur si indicia sunt evidentia.

34 Præter dictas pœnas, mulier adulterii damnata amittit suam dotem, eaque cedit marito: & vice versa maritus adulterii reus, perdit donationem propter nuptias, mulieri unà cum dote assignandam, reservata liberis ex isto vel alio marito extantibus proprietate, quæ aliàs integre cederet innocenti, *Novel. 117. c. 8.* nisi in casu *Auth. sed hodie h. t.* de qua dictum & congruit aliquo modo legibus anterioribus; *l. 8. §. ult. sup. de repudiis*: quæ cum loquantur solum de amissione dotis, non debent extendi ad paraphernalia bona, quæ mulier habet præter dotem; sive penes illam sit istorum bonorum administratio; sive penes maritum: nam ista res non facit ejusmodi bona esse dotalia. Eo pertinet *d. l. 8.* ubi Justinianus præter dotem adscribit viro tertiam partem substantiæ mulieris, si liberos non habeat: quod frustra statueret, si ante & cætera bona cessissent marito.

35 Quod si vidua dissolutam vitam agat, plerique sentiunt eam dotem amittere, ob injuriam quam marito etiam defuncto, & propinquis illius infert. Sed verior est negantium opinio, quia per mortem mariti liberata mulier est vinculis matrimonii; sic ut non possit dici adulterium committere, aut eatenus in maritum peccare. Confirmatur per text. in *Novell. 39. in fine*, ubi propter stuprum commissum intra annum luctus, mulier privatur antenuptiali donatione, & lucro quod erat habitura ex bonis viri: igitur aliud dicendum de dote, quæ est proprium mulieris patrimonium. Latè Gutierrez *canon. qq. l. 2. c. 12.* & Zevallos *qq. comm. contra communes q. 708.* * Qui tamen omnes affirmant viduam, 36
quæ in corpus suum peccavit, dignam esse aliqua coercitione, & posse ad illam agere heredes mariti, ac injuriam sibi & defuncto illatam vindicare. Quo pertinet *l. 1. §. 4. ff. de injuriis*, ubi si forte cadaveri defuncti injuria fiat; qui heredes bonorumve possessores extiterunt, injuriarum actionem intendere possunt. Facit quod dicitur *in l. pen. h. t.* ut si divortio facto maritus superstes sit, & uxor stupri procacitate viduitatem commaculet, rectè a marito stupri rea postuletur. Quod in heredibus similiter probandum existimo. Amplius dico posse heredes mariti, viduam adulterii ante commissi ream facere & accusare, si maritus vivus quæstionem moverit, & præparaverit; secus eo mortuo; quia cum maritus scivit adulterium & tacuit, illud censetur remittere. Quid ergo si ignoraverit adulterium uxoris? Et certè cum illud spectet ad injuriam; actio autem injuriarum magis respiciat vindictam, quam rem privatam, ad heredes non transibit, ad quos etiam non pertinet actio de moribus uxoris, *l. un. sup. de rei uxor. act.* nec coercitio, nec accusatio de adulterio commisso in vita mariti. Latè Petr. Barbosa *part. 1. l. 2. ff. sol. matr. n. 119.* Gomez *ad l. 80. Tauri n. 86.*

37 Porro mulier, quæ hoc crimine se involvit, si habeat patrem ratione ejus quod deliquit, pater non privabitur dote. Neque enim patitur æquitas ut delictum filiæ patri noceat. Non obstat *l. 24. supr. de jure dot.* ubi culpa filiæ nocet patri, qui non est stipulatus dotem sibi reddi; quia videtur correcta per *Novell. 22. c. 19.* ubi statuitur non posse filios distrahere matrimonia in parentum suorum læsionem, qui dotes, aut donationes ante nuptias obtulerunt. Læderet autem filia adultera patrem, si dos ab eo profecta ad illum non rediret. Aliud dicendum de adventitia dote juxta *Novell. 117. cap. 13.* quæ uxoris est propria, ceditque marito propter adulterium; nisi extraneus a quo dotem accepit, illam sibi reddi fuerit stipulatus, Salicetus & alii ad d. *l. 24.*

38 Et hæc ita procedunt in vero matrimonio: nam si illud fuerit putativum, & pro tali habitum; cum verè nullum sit propter justum impedimentum, non amittet mulier dotem, quæ corpus suum maculavit hoc cri-

mine, quod proprie non est adulterium, sed stuprum: non enim dici potest adulterium ubi non est vere matrimonium. Facit *lex* 13. §. 4. *ff. h. t.* ubi uxor taliter ducte non potest accusari per maritum de adulterio jure mariti, sed jure extranei: igitur dotem non lucrabitur; cum id lucrum marito tantùm accusanti adulterium deferatur, *cap.* 4. *è de donationibus inter virum & uxor.* & nullam illi competere actionem pro dote, impediente quocumque modo juris auctoritate matrimonium. Constat ex *l.* 1. supr. *de condiction. ob caussam*; ut nihil faciat quod communi opinione creditum fuerit verum matrimonium; siquidem adveniente veritate, cedat præsumptio. Contra sentit Covarruv. *p.* 2. *de spon. c.* 7. §. 6. *in pr.* Distinguit Barbosa *d. loco n.* 94. Gomez verò *ad l.* 80. *Tauri n.* 49. dicit legem Hispaniæ decernere dotis commissionem, etsi matrimonium probetur fuisse invalidum: quæ lex posset ubique recipi, ut justa, in casu quo maritus ignarus impedimenti egit ad separationem thori, & amissionem dotis propter adulterium, & pro se obtinuerit sententiam; quæ ubi transivit in rem judicatam, frustra allegatur matrimonii nullitas juxta *l.* 36. *ff. familiæ erc isc.* ubi divisio cum herede falso facta non retractatur propter adjudicationem subsecutam. Magna enim vis sententiæ, quæ etiam injusta non rescinditur, sup. *tit. sentent. resc. non poss.* multoque minus ea quæ transivit in rem judicatam.

39 Igitur ubi non tantùm putatur, sed vere commissum est adulterium, dos amittitur. At quid si osculum intervenerit? Et licèt libidinis sit principium & indicium, reddatque uxorem suspectam de pudicitia; non ideo tamen dote privatur; quin ut illa privetur, requirit lex consummatum actum, ex quo graviori injuria efficitur maritus. Huc facit quod Justinianus *in Novel.* 117. *c.* 8. hanc caussam non exprimat; & quamvis alio loco expressum sit, feudatarium beneficio privari, si per lasciviam ausus fuerit osculari uxorem domini sui, *cap.* 1. §. 1. *quib. mod. feud. amittit.* tamen ille locus, uti & alii ex libris feudorum non sunt magnæ auctoritatis: & ut illam illis concedamus; non tamen locus adversabitur; quippe qui osculi non meminit, sed impudicorum quorumdam actuum, qui feudi amissionem facilius operantur. Accedit quod vasalli injuria erga dominum suum gravior sit hac in materia, propter juramentum fidelitatis, quo ei obstrictus est; ut non possit similis decisio extendi ad alios casus, in quibus non est eadem ratio.

40 Ceterùm non est dubium, quin impudicam vitam agat illa femina, quæ amplexibus, osculisque virorum nititur, inhonestos tactus sponte patitur, & contra mariti voluntatem in conviviis versatur, vel foris pernoctat, vel ludis interest, vel lavat se eodem loco cum viris. Imo talis via evitare adulterii suspicionem potest; eaque ratione subinferam, legatum amittere sibi relictum sub conditione, si pudice ac honeste vixerit. Videantur Auctores citati a Sanchez *de matrim. l.* 7. *disp.* 91. *n.* 38.

41 Verùm hæc omnia quæ de pœnis adulterii recensui, obtinent, nisi sint caussæ ob quas hujus criminis rei excusentur.

I. Est: quando utrinque peccatum est; recte enim mulier maritum agentem ad dotem, ex hac caussa repellit per adulterii objectionem, ex ratione, quod paria delicta mutua compensatione tollantur, *l.* 39. *ff. soluto matrim. l.* 10. *ff. de compens.* & periniquum sit, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet, *l.* 13. §. 5. *ff. h. t.* Quod procedit quoad pœnam civilem partes concernentem: nam in criminali non obtinet compensatio; cum non agatur caussa partium, sed reipublicæ. Item si tempore primæ actionis sit occasio repellendi maritum per objectionem adulterii: nam si post addictam marito dotem, ipse se adulterio macullet, non videtur reviviscere actio ad dotem semel emissam; cum semel extincta, in perpetuum non reviviscat, ex solo casu superveniente, *l.* 98. §. 8. *ff. de solut.* Judicis tamen est eo casu, conciliare partes ad evitandum fornicationis periculum. Latè Sanchez *de matr. lib.* 10. *disp.* 9.

42 II. Caussa est; si de consensu mariti, uxor hoc crimen admiserit; vel eo non prohibente cum alio commercium habuerit, utique non cadet sua dote, *l.* 26. *h. t.* Nam maritus adulterium uxoris dissimulans & celans, particeps est ejusdem turpitudinis: ut non recte ex suo dolo commodum reportet, & mores improbet, quos aut ipse ante corrupit, aut postea probavit, *l.* 47. *ff. sol. matr.*

43 III. Si mulier per violentiam fuerit oppressa, quia non potest de adulterio accusari, *l.* 20. *h. tit.* licèt ipsa sine præfinitione temporis stupratorem persequi possit; & adeo inviolatæ existimationis est, ut mortuo viro possit alii se matrimonio jungere. Planè mulieris culpæ nihil potest imputari, quæ maritum absentem mortuum existimans alii nupsit; quia non dignum vindicte, quod decepta mulier egit, *l.* 11. §. *pen. h. t.* utque id faceret, permota fuit testimonio virorum fide dignorum. Neque etiam adultera est, quæ ignoranter viro nubit alieno, *c. si virgo* 34. *q.* 1. Nec si alius specie conjugis in lectum maritalem irrepserit, aliave in eodem thoro pro uxore clam inscioque marito se subjecerit, *c. in lectum ead. q.* Exemple vide apud Petr. Gregor. *lib.* 36. *syntagm. juris uni. c.* 6. *n.* 17.

IV. Caussa; si maritus in adulterio deprehensam 44 vel adulterii damnatam non dimittat, sed in matrimonio retineat & conjugale debitum exsolvat: videtur enim injuriam condonasse; adeo ut si postea uxor in idem crimen relabatur, prius illud amplius in judicium deduci nequeat, sed posterioris adulterii nomine tantùm agendum sit, Covar. *de matrim. p.* 2. *c.* 7. §. 6. *num.* 11. Hinc maritus agens adulterii nomine ab uxore commissi ad separationem thori, non admittetur, si fateatur se post admissum crimen uxori cohabitasse. Cum neu absque peccato possit concubitum talis uxoris petere, si probabile est quod inde audacior, pertinaciorque in flagitiis fiet; quamvis ex adverso uxor a viro publicè adultero, liberè petere possit; quia non perinde huic cura & correctio morum viri incumbit, *c.* 3. *&* 4. 32. *q.* 1. Sanchez *de matrim. lib.* 10. *disp.* 13.

Olim pœna legis Juliæ tenebatur maritus, qui damna- 45 tam adulterii duceret, *l.* 9. *hoc t.* aut deprehensam in adulterio uxorem in matrimonio retineret, *l.* 2. *h. t.* sed ut supra dixi, Justinianus permisit damnatam, postquam legitimas pœnas subivit, in matrimonium revocare, *Novell.* 134. *c.* 10. Imo & ante Justinianum poterat maritus sine metu legis Juliæ revocare uxorem in matrimonium; cum nihil amplius quam libellos accusationis obtulisset, & postea comperisse se affirmaret, quod vana indignatione ad accusandum fuisset excitatus, *l.* 17. *h. t.* Planè & extra crimen erat, qui suspectam de adulterio uxorem retineret, vel deprehendere non curabat: ignoscendum enim videbatur indulgentiæ, nimio candore præoptantis decipi, quàm diffidere, *l.* 2. §. 2. *&* *l.* 29. *ff. eod.*

V. Caussa; si tempus accusationi præscriptum la- 46 psum sit, quod est quinquennium continuum durante matrimonio, & computatur a die commissi criminis, *l.* 5. *hoc tit. l.* 29. §. 7. *&* *l.* 31. *ff. eod.* soluto matrimonio est sex mensium spatium, ex die divortii computandum; nisi quinquennium præterierit, *d.* §. 7. Licet tamen hanc quinquennii supputationem excedere, si prævaricatio, aut aliud impedimentum accusationem eluserit, *d. l.* 31. aut crimen incestus conjunctum sit adulterio, *l.* 39. §. 5. *ff. h. t.* His exceptis, præscriptionem a legibus datam reo auferre non oportet. Adeo ut licèt reus exceptionem quinquennalis præscriptionis non opposuerit, Judex tamen eam supplere, reumque ab instituta accusatione absolvere debeat; eaque præscriptio non modo obstet accusatori adulterii, sed etiam ipsi Judici, quo minus is contra adulterum ex officio procedere possit, Jacob. Thomingus *decis.* 39. *num.* 7. *& seq.* Boetius *decis.* 26. *num.* 10.

VI. Si abolitio intervenerit, aut etiam sine aboli- 47 tione maritus destiterit ab accusando, *l.* 16. *h. t.* Videtur enim remisisse injuriam: aut potius ideo non amplius auditur; quia in legem quam prodidit, peccavit, *l.* 2. §. 1. *ff. hoc tit.* unde & notatur, sicuti & is, qui damnatam retinuit, ac dimissam reduxit. VII. Si maritus ante motam adulterii quæstionem moriatur: actio enim hæc cum sit de moribus uxoris, ad heredem non transit, uti dictum supra *num.* 36. Non obstat *l.* 11. §. 8. *ff. h. t.* ubi defuncto marito adulterii rea mulier postulatur; nam hoc non jure mariti, sed jure extranei. VIII. Si maritus in adulterio deprehensam occiderit; neque enim tunc dotem lucrabitur, qui lucro indignum se reddidit, propria auctoritate jus sibi dicens, *l.* 10. §. 1. *ff. soluto matr.*

Altera tit. pars est *de stupro*; quod etiam per le- 48 gem Juliam coercetur, si modo in virginem aut viduam honestè pudicèque viventem exerceatur; nam eam quæ inhonestè agit, non tuetur lex Julia, *l.* 22. *h. t.* nec vindicat stuprum illius, quæ vulgò se prostituit: indignam enim beneficio legis eam facit vitæ vilitas, *l.* 29. *hoc tit.* quamvis adulterium cum ea admissum non maneat impunitum, *l.* 13. §. 2. *hoc t.* Quare quod dicitur

tur ob eam quæ stupro cognita est, si se vulgò prostituit, pœna adulterii, cessare, in d. *l.* 22. accipiendum de pœna stupri; quia lex Julia promiscuè adulterii, & stupri vocabula accipit, *l.* 101. *ff. de verb. signif.* Committitur stuprum aliud sine vi, volente & parùm reluctante virgine vel vidua, cujus pœna hoc jure est publicatio dimidiæ partis bonorum in honestioribus; vel corporis coercitio cum relegatione in humilioribus, *§. item lex julia Inst. de publ. judiciis.* Hæc pœna voluntario stupro hodie non imponitur. Aliud per vim committitur, quando virgo opprimitur: quo casu illa inviolatam retinet existimationem, *l.* 20. *hoc tit.* Ipse autem stuprator ob vim illatam, pœna legis Juliæ de vi publica coercetur, *l.* 3. §. 4. *ff. ad l. jul. de vi publ.* quæ est deportatio, non item pœna capitalis; nisi stupri violenti flagitio accesserit captus: quo sensu accipienda *l.* 1. *ff. de extraord. crim.* Pachinæus *lib.* 9. *contr. cap.* 101.

49 Cæterùm qui nondum viripotentem virginem corrumpit, humilior in metallum damnatur; honestior in insulam amissa parte bonorum relegatur, *l.* 38. §. 3. *ff. de pœnis.* At hodie consuetudine pœna mortis videtur imposita, nisi circumstantiæ eam minui faciant; ut si consummatum non fuerit, sed tantùm attentatum stuprum, Faber ad *d. §. item lex* Peguera *in suis qq. crim. cap.* 7. Menoch. *de arbitr. cas.* 294.

50 Hinc si quis per vim effregisset ostium domus vel cubiculi, aut nudasset mulierem; eam vero non cognovisset carnaliter, pœnæ mortis locus non foret, sed extraordinariæ; cum re vera violentum stuprum dicendum non sit. Violentis porro stupri probatur testibus, qui mulierem per vim pressam cognitamque viderunt, vel eamdem magno clamore opem aliorum implorantem audiverunt. Quod si nemine præsente, vel audiente, per vim se cognitam dicit, non quidem fides ipsius dicto habetur, nec talis violentia præsumitur; si tamen honesta & bonæ existimationis fuerit virgo, aut vidua, juramento ejus creditur; si ex aliis circumstantiis de oppressione appareat, eaque in sylvis, aliove occulto loco contingerit, Jodo. Damhouder. *in praxi crimin. cap.* 95. *num.* 9. Zypæus *in not. juris Belg. ad l. jul. de adult.*

51 Jure canonico is qui virginem seduxit & corrupit, cogitur eam ducere in uxorem, aut dotare ex sententia Judicis, *c.* 1. & 2. *x h. t.* cui parere tenetur reus sub corporali pœna. Quod jus generali consuetudine est receptum condemnaturque reus, stupratam virginem; si non velit ducere, eam dotare secundum virginis qualitatem, quæ ad eam redigi solet, quam pater verisimiliter puellæ filiæ suæ in dotem dedisset, Wesemb. *ff. h. t. vers. quod ad eam quantitatem* Faber *in suo C. lib.* 9. *t.* 7. *def.* 5. *n.* 4. Insuper tenetur stuprator prolem alere, quam se ex eo concepisse mulier juraverit tempore partus; quia tunc ratione instantis periculi, non immemor suæ salutis præsumitur dicere veritatem; nisi tamen illa jam ante ab alio fuerit cognita, aut postea plures admiserit, deque eo constet & probet ipse. Nam præsumtio est pro muliere, secundum quam virginitas, utpote qualitas naturalis adfuisse præsumitur, & delictum abfuisse. Videatur Faber *lib.* 4. *C. tit.* 14. *def.* 18. & Gomez *ad l.* 80. *Tauri n.* 14. Jul. Clar. §. *stuprum. n.* 4. qui docent viduæ corruptorem hodie non teneri ad dotis constitutionem, cum non censeatur deflorata. Contrarium affirmat Farinacius *in pract. crim. p.* 4. *t.* 16. *q.* 147. *n.* 10. & *seqq.*

52 At vero si quis sub promissione matrimonii impetraverit a virgine corporis usum, tenetur eam ducere etiam ante sententiam, cum ista promissio sit facta per modum contractus; qui cum ex parte corruptoris quoque impleatur; ne dolus suus ei prosit, non liberabitur offerendo nummariam damni æstimationem, cum non teneatur corrupta juri quæsito ad matrimonium cedere, aliud pro alio accipiendo in solutionem. Nisi tamen conditionis imparitatem sciverit virgo, aut fraudem non obscurè ex aliis conjecturis advertere potuerit; quia sufficiet tunc damnum pecuniaria largitione pensari. Videatur Gutierrez *lib.* 1. *canon. qq. cap.* 37. Navarrus *in manuali cap.* 16.

53 Porro si pendente lite mulier decesserit, videtur quod cum instantia sit peremta, morte ipsius mulieris non teneatur stuprator honorem amissum resarcire præstatione dotis; cum dotis nomen non sit sine matrimonio, *l.* 3. *ff. de jure dot.* Puto tamen veriùs illum teneri; quamvis mors intervenerit pendente lite: nam eo ipso quod mulier de stupro queritur, videtur se conformare legis dispositioni, quæ est ut vir ducat, vel dotem præstet, *d. cap.* 1. & 2. *x de adul.* quam transmittit ad suos heredes: nam licèt dos non sit absque matrimonio, hìc tamen dotis constitutio pœnæ nomine applicatur; & sic in libello stuprata semper adjicitur, ut nomine interesse in tantum reus condemnetur, Ant. Gomez *ad l.* 80. *Tauri n.* 8.

Pessimum & fœdissimum stupri genus est præpostera & abhorrens a natura masculorum libido; cum videlicet vir nubit in fœminam, sive ut fœmina se supponit viris porrectura. Quid cupiatur? ubi sexus perdit locum, ubi scelus est quod non proficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quæritur nec videtur, jubent Impp. Constantinus & Constans insurgere leges, armari jura gladio ultore, ut eo plectantur qui sunt, vel qui futuri sunt rei tanti sceleris, *l.* 31. *h. t.* De quo extant Justiniani quoque posteriores sanctiones, quæ tum admonitionem continent, ut ab horrenda illa turpitudine abstineatur, tum pœnam ei indictam ultimi supplicii confirmant, *Novell.* 77. & 141. 54

Mores hodierni hoc genus stupri ulciscuntur igne, uti Valentinian. & Theodos. & Arcadius constituerant *in l. omnes Cod. Theodos. h. t.* nisi forte ætas patientem excuset a tali pœna. Quod si cum bruto animali quis commisisse convincatur, moris est ipsum animal in expiationem majoremque detestationem hujus sceleris simul occidi, quemadmodum lege Mosaica fuit præscriptum, *Levit.* 2. *c. mulier* 15. *q.* 1. Jud. Damhoud. *in praxi crim. c.* 96. Jul. Clar. §. *sodomia.* Ant. Gomez *ad l.* 80. *Tauri n.* 32. Caballus *resol. crim. casu* 16. Aloys. Riccius *decis. curiæ Neap.* 148. De crimine incestus ejusque pœnis supra dixi *lib.* 5. *tit.* 5. 55

TITULUS X.

Si quis eam cujus tutor fuerit, corruperit.

1 *Quæ sit pœna tutoris stuprantis pupillam?*
2. *Et custodis cognoscentis mulierem incarceratam.*

SI tutor pupillam quondam suam violata castitate stupraverit, etiamsi illius consensu factum sit, gravius punitur quam alius stuprator, patiturque a judice sæculari exilii seu deportationis pœnam cum omnium bonorum proscriptione, quamvis & eam pœnam deberet substinere, quam raptori leges imponi volunt, *l. un. h. t.* quia cum loco patris sit, ejusque fidei & curæ commissa puella, eam nihilominus ausus est violare, quam ne quidem in uxorem ducere, aut filio suo despondere potuit, *l.* 64. §. 1. *ff. de ritu. nupt.* & *l.* 7. *ff. ad l. jul. de adult.* nisi sub moderamine, de quo sup. *lib.* 5. *t.* 6.

Priorem exilii pœnam extendit Gutierrez *tract. de tutelis p.* 2. *cap.* 12. *n.* 10. ad Commentariensem, qui mulierem custodiæ suæ creditam vitiavit, quamvis consentientem: nam sub illius potestate facilè fuit extorquere consensum, aut sub spe relaxationis in stuprum consentire. At Faber *in §. item lex julia Inst. de publ. jud.* tam ob violatam mulierem, quam locum publicum, pœnam ad mortem augeri refert de consuetudine Regni Franciæ, quam forte intelligit ubi pudicæ mulieri vis illata probatur, Farinacius *in praxi crim. de carcer. lib.* 1. *tit.* 4. *q.* 31. *n.* 114. & *seqq.*

TITULUS XI.

De mulieribus quæ se propriis servis junxerunt.

1 *Alitèr liberi, alitèr servi abjectique homines puniuntur.*
2 *Servi adulterantes cum domina concremantur; illa capite punitur.*
3 *Quid de filiis inde natis?*
4 *Qua hodie pœna afficiantur famuli dominam corrumpentes?*

REipublicæ utilitas, ac humanæ societatis conservatio, ordinem quemdam politicum requirit: ordo verò distinctionem quamdam inter personas facit; imo & jus diversum est tam in præmiis, quam in pœnis, præsertim quod nobiliores, sublimioresve personæ non tam leviter ducantur ad delinquendum, quam humiliores & infimæ plebis homines: & hoc insinuat J. C. dum dicit quod aliter puniantur ex iisdem facinoribus

ribus

ribus servi, quam liberi; & aliter qui in dominum, dominamve ausus est quid admittere, quam in extraneum, *l. 16. §. 3. ff. de pœnis*, cujus exemplum exhibet hic tit.

Nam licèt viliores homines stuprum admittentes, fustibus, flagellis, exilio tantum mulctentur; servus tamen si vitium dominæ suæ; etiam volenti intulerit, flammis exuritur. Domina verò quæ tam vili se conjunxit, capitali supplicio afficitur, *l. un. h. t.* Antea etiam cum bonis libertatem amittebat, *§. fin. Instit. de*

3 *success. subl. quæ fiebant per bonor.* * Filii vero ex conjunctione nati, fiunt infames, & incapaces maternæ successionis; manent tamen liberi, utpote ex muliere libera nati. Successio autem hujus mulieris ab intestam filiis legitimis defertur; vel si non sint, proximis cognatis secundum juris ordinem, *d. l. un.*

4 Hodie de jure Novellarum quamvis adultera capite non puniatur, sed in monasterium conjiciatur, *Auth. sed hodie sup. de adult.* extant tamen varia Parisiensis, Burdegalensis & Tholosani Senatus Decreta, quæ mulierem graviori pœna damnant, & famulam qui dominam ejusve filiam corruperat, in furcam tollunt. Idque propter facinoris & perfidiæ vilitatem, Tholosanus *in syntagm. lib. 36. cap. 6. n. 20.* Papon. *in arrest. tit. de adult.*

T I T U L U S XII.

Ad L. Jul. De vi publica & privata.

1 *Quid sit vis, quæ publica, quæ privata?*
2 *Qui servos armatos habet, quam pœnam substineat?*
3 *Quando vis concurrit cum raptu aut alio crimine, de utroque rectè intentatur accusatio.*
4 *Armorum usus publicus, varia exempla vis publicæ armis commissæ.*
5 *Quando sine armis committitur, & quod res uxoris pro debito mariti vendi non possit.*
6 *Pœna vis publicæ est deportatio, interdum augetur propter cædem, etsi non occiderit qui vim fecit.*
7 *Qui sibi jus dicit, & alium de possessione, quam suam esse dicit, vi dejicit, qualiter puniatur.*
8 *Quid si per servum fecerit: & quod severius servi, quam honestiores puniantur.*
9 *Quibus casibus vis privata committatur; & an creditori liceat occupare debitoris res?*
10 *Committitur si verberatus quis sit, & spoliatus sine convocatione.*
11 *Cum l. Jul. de vi privata concurrit publica: utraque tamen non licet quem accusare, interdum neutra.*
12 *Pœna vis privatæ est amissio tertiæ partis bonorum, cum infamia. Quæritur an usufructuarius damnatus tertiam partem sui usufructus amittat.*
13 *Fisco cui tertia hæc pars acquiritur, ad onera tenetur pro rata.*
14 *Hæc pœna hodie est arbitraria. Si dubium sit de utra vi Judex senserit, privata; itemque mitior lex sequenda erit.*

1 VIs est necessitas imposita, contraria voluntati, majorisque rei impetus, qui repelli non potest, *l. 3. quod metus caussa*. Et est aut *publica* aut *privata*. *Publica* quæ cum armis & violentia committitur, vel a persona publica, vel in personam publicam, vel quæ violat jus publicum. *Privata*, quæ sine armis patratur a privata persona, in privatam, sine juris publici violatione.

2 Unde vis publica atrocior est, per quam securitas publica turbatur. Exempla hujus vis publicæ plura referuntur. Nam qui Buccelarios, vel Isauros, vel servos armatos in prædiis suis habent, centum auri libris mulctantur & severissima puniuntur. Præsides quoque qui in eos animadvertere neglexerint, vitæ ac salutis periculum subeunt, *l. ult. h. t.* Extat quoque *l. pen. sup. de feriis*, in qua monentur Præsides, ne differant, etiam diebus festis, inquirere in scelera istorum latronum, & maxime Isaurorum, qui continuis latrociniis vias publicas infestant.

3 Planè qui cum telis & armis rapiendi caussa ambulat, uti & qui rem raptam scienter receptat, tenetur lege Julia, *l. 9. h. t.* nisi agatur de raptu virginis, in quo gravior est pœna rapientis, quam receptantis, *l. un. tit. seq.* agit itaque pater de inclusione filii, si eum habeat in potestate; itemque de raptu, si filia rapta sit, *l. 3. h. t.* neque enim violentia præcedens purgatur per delictum insecutum. Quemadmodum si idem eumdem hominem vulneraverit, & postea ex intervallo occiderit; tenebitur de vulnerato & occiso, qui diversa committit delicta.

Verùm ut hujusmodi delictis & violentiis leges occurrerent, hominibus privatis interdixere armorum usum, inscio Principe, ut docet *l. un. C. ut armorum usus lib. 11.* Quò pertinet & novella Constitutio Justiniani *de armis* 85. præcipiens arma fabricata statim in publico armamentario ad belli usum reponi, & custodiri. 4
Igitur, cum armorum usus publicus sit, eo ipso quod privatus domi suæ arma habeat, aut in publico gestet, tenetur de vi publica, præter usum venationis vel itineris, *l. 1. ff. h. t.* licèt nullam vim fecerit! Multo magis lege Julia tenetur, qui convocatis hominibus vim fecit, & in incendio cum armis rapiendi caussa fuit, vel prohibendi dominum res suas servare, qui possessorem domo, agrove suo dejicit, *l. 3. ff. & l. 7. h. t.* qui alium cum quo de fundi possessione contendit, occidit, *l. 6. h. t.* Denique qui ædes alienas, aut villas telo expilat, effringit, naves expugnat, aut ex naufragio lucrum sibi quærit. Itemque publicas personas pulsat, reos vinctos detinet, quominus ad judicium veniant, & quovis modo reipublicæ nocet, eamque armis turbat, hac lege coercetur, *l. 5. 7. 8. & 11. ff. eod.*

Interdum de vi publica tenetur, qui sine armis vim fecit: satis enim est, quod reipublicæ in aliquo nocuerit, uti revera nocet is, qui turbæ seditionisve faciendæ consilium init, qui stuprum alicui per vim intulit, aut puerum dolo malo includit, *l. 3. ff. & l. 3. h. t.* Item si persona publica vim faciat; veluti Judex, si ob debitum viri, vel ob munus publicum viro impositum (quod suscipere recusat) res uxoris in caussam judicati vel pignoris capi præcipiat, de vi publica tenetur, *l. 1. h. t.* quia res viri, non uxoris pignori capere oportebat, Menochius *lib. 2. arbitr. casu 394. num. ult.* 5

Vis publicæ pœna est deportatio, quæ successit in locum aquæ & ignis interdictionis, *l. 10. ff. h. t.* exacerbatur nonnumquam hæc pœna; adeo ut ad ultimum supplicium extendatur propter cædem secutam: sic in specie *l. 6. h. t.* cum quis armatis hominibus possessionem alicujus attentaret, si in conflictu illo sive a parte invadentis, sive a parte resistentis aliquis interemtus sit, in eum ultimum supplicium exercetur, qui vim facere tentavit, & cædis illius caussam præbuit; licèt ipse non occiderit, nec potest à sententia contra se lata appellare, *d. l. 6.* 6

Etenim vis aliquando aliis criminibus conjungitur; aliquando per se crimen facit, puta in eo qui se dominum fundi, aut alterius rei esse contendit, quam violenter invasit. Quod cum sciat legibus esse prohibitum, & prætermiserit remedia juris; violentiæ caussa prius examinata, eaque probata, in eo punitur, quod teneatur statim restituere possessionem expulso possessori; ac deinde agitato negotio principali, de proprietate: si convictus fuerit, publicatis bonis omnibus in insulam deportetur, *l. 7. h. t.* ubi ex verbis *ante omnia*, desumitur regula, quod spoliatus, sit ante omnia restituendus; adeo quod neque sententia super petitorio, neque exceptio deficientis dominii, neque alia quævis allegatio impediat restitutionem spoliationis. 7

Quod si verò non ipse dominus, sed ejus mandato servus violentiam admiserit, hic quidem in metallum damnatur; at dominus si honestus sit, infamis pronunciatur; nec loci ac originis propriæ dignitate utitur: viles etiam infamesque personæ, & hi qui bis aut sæpius violentiam perpatrasse convincuntur, constituta contra violentos pœna tenentur, quæ est deportatio ob vim publicam, vel ultimum supplicium, *l. 8. h. t.* Quò fit ut servus, qui inscio domino, violentiam fecisse probatus fuerit, vel propria confessione, vel testibus, postremum supplicium sustineat, *d. l. in princ.* at dominum excusat ignorantia, quoties criminaliter agitur; nam civiliter rectè convenitur (etiamsi ignoraverit delictum servi) ad exhibitionem illius, utque damnum farciat, vel servum noxæ dedat. Postremò Judices qui crimen violentiæ apud se probatum punire distulerint, aut convictos dimiserint, vel mollius quàm par sit puniverint, gravi infamis notantur, *d. l. 8. in fin.* Non tenentur tamen observare rigorem *d. l. 7.*; propterea quod pleræque gentes illius remedio non utuntur: de quo videantur Covarruv. *l. 3. var. c. 16. num. 7. vers. secundus casus*. Sarmient. *lib. 2. sel. interpr. c. 13. n. 7.* Gutierrez *pract. qq. l. 1. q. 77.* 8

Se-

9 Secunda tit. pars est de *vi privata*, quæ committitur, cum aliquis per injuriam convocatis hominibus, ex bonis alienis quid rapuit, aut aliquem dejecit ex agro suo, *l. 5. ff. ad l. jul. de vi priv.* vel sine Judicis auctoritate possessionem bonorum debitoris sui vi occupavit, *l. 5. h. t.* At si creditor ex pacto, ob non solutam pecuniam in possessionem fundi ingrediatur, vim facere non videtur; nisi repugnante debitore aperta vi utatur: debet enim auctoritate Judicis adipisci possessionem, *l. 3. sup. de pignorib.* quam non potest licitè accipere, nisi ex conventione, aut jussu Præsidis; cujus proinde auctoritatem tutius erit adhibere ad evitandas rixas & contentiones.

10 Tenetur quoque lege Julia de vi privata, non solum qui convocatis hominibus vim fecit, quo quis verberaretur, pulsaretur; sed & qui nullis vocatis, per servum alienum, res alterius rapuit, *l. 4. h. t.*: quo casu non contra ignorantem dominum; sed contra eum qui jussit, & facinus commisit, accusationem ex hac lege instituere oportet: cum qua concurrit actio vi bonorum raptorum, *l. 2. §. 1. ff. de vi bonor. rapt.* Concurrit quoque lex Julia de vi publica, si coactis armatisque hominibus verberatus quis sit, *l. 10. §. penult. ff. ad l. jul. de*
11 *vi publ.* * Ex quo notandum eadem admissa utraque lege Julia publica, & privata vindicari: quod novum non est, *l. 3. h. t.* Verùm non ideo quemquam accusare utraque lege licet, *l. 14. ff. de accusat.* electio enim accusatoris est. Interdum ex certis caussis reus accusationem hanc depellit: veluti si vim fecerit alicui, tuendæ salutis caussa; aut armis fuerit usus ad usum itineris, navigationis, commercii &c.

12 Vis privatæ pœna est publicatio tertiæ partis bonorum, & infamia, *l. 1. & ult. ff. h. t.* quæ ex omni publico judicio damnatum comitatur, *l. 7. ff. de publ. judic.* Sed quæritur: an usufructuarius hoc judicio damnatus tertiam partem sui usufructus amittat? Et verius est, ut dicamus, perceptione usufructus pro parte tertia eum mulctari; eamque partem non proprietario, sed fisco cedere, quamdiù usufructuarius vivit, arg. *l. 27. §. jubet ff. ad l. jul. de adult.* Ant. Gomez *tom. 3. var. c. 15. n. 18.* ubi in fine dicit, quod quamvis usufructus non possit alienari; ejus tamen commoditas & perceptio bene potest alienari, & per consequens fisco applicari, ad tempus vitæ usufructuarii; sicut potest in quemlibet extraneum transire per alienationem usufructuarii, *l. 12. §. 2. ff. de usufr.* Videatur Fachinæus *lib. 9. contr. cap. 50.*

13 Cæterùm tertia ista bonorum pars cum suo onere ad fiscum transit; ita ut fiscus pro rata portionis teneatur creditoribus damnati, *l. 2. h. t.* Quare si bona tutoris publicentur pro tertia parte, pro ea pupillus adversus fiscum experiri debet tutelæ judicio, pro rebus ad eum pertinentibus, aut eo quod illi a tutore debetur, *d. l. 2.* cujus decisio generaliter est accipienda, licèt in ea tantum pupilli & tutelæ mentio fiat.

14 Hodie pena utriusque vis est arbitraria, quæ pro ratione circumstantiarum, etiam usque ad mortem extendi potest, ut tradit Gomez *3. var. res. cap. 6. n. 8.* & Jul. Clar. *lib. 5. sent. §. fin. n. 11.*

Caveat tamen judex ne excedat, aut quid durius constituat, quàm vis commissa deposcit. Quid ergo si de vi cognoscens, hujus criminis reum aliquem esse decernat, & ex objectis criminibus non possit discerni de utra vi senserit? potius est, ut de privata sensisse videatur, *l. 32. ff. de pœnis* In dubio namque semper præsumitur Judex mitiorem legem secutus, & secundum eam pronunciasse. Hinc etiam traditum est, quamvis de vi publica teneatur qui armatus aliquem in loco publico aggreditur, etiam vulnere non secuto: non tamen idem statuendum esse, ubi lex municipalis leviorem penam infligit vulneranti; quoniam lex ista videtur severitatem legis Juliæ de vi publica mitigasse; & certe absurdum esset, eum qui solum aggressus armis esset aliquem, gravius puniri, quàm qui armis læsisset, Diod. Tuld. *ad h. tit.*

TITULUS XIII.

De Raptu Virginum, vel Viduarum, nec non Sanctimonialium.

1 *Raptus quid sit, in quibus fiat, quæ ejus pœna?*
2 *In ipso crimine ab omnibus occidi potest raptor.*
3 *An eum non excuset, quod mulier raptui consenserit?*
4 *Voluntas mulieris quomodo probanda?*
5 *Mulieri raptæ bona damnati acquiruntur; nisi fuerit ancilla. Quid de moniali rapta?*
6 *Indigna est bonis raptoris si ei nubat; bona acquiruntur parentibus, si nuptiis non consentiant.*
7 *Hodie permissum est matrimonium raptæ cum raptore, sed non ideo hic pœnas legis evitat.*
8 *Gravius punitur qui nuptam rapuit, An & qui sponsam suam?*
9 *An puniatur qui rapuit & non vitiavit.*
10 *Nec abducta sit extra locum; cognita tamen sit per vim: an habeat locum pœna hujus legis?*
11 *Raptus num fiat cum meretrice, & qua pœna puniatur; & quid si meretrix esse desierit?*
12 *Quid si mulier rapiat virum?*

Inter capita legis Juliæ extat sanctio *de raptu*, de 1
quo proinde dicendum. Raptum vocamus quoties honesta mulier, aut virgo, aut sanctimonialis improbè vel vi abducitur, vel vi corrumpitur & violatur. Quod crimen cum grave sit, meritò acrius puniri meretur, quamvis simplex; quia in raptu, cum vi, est flagitium stupri conjunctum. Itaque hujus criminis reus, cum omnibus opem & auxilium ferentibus, comitantibus & sociis, capitis supplicio & bonorum omnium proscriptione damnatur, non solum si ipsum crimen perpatrarit, verùm etiam si facere attentarit, *l. un. h. t.* atque hæc pœna moribus etiam observatur; sive virgo aut vidua rapta sit, sive nupta, *l. 5. sup. de Episc. & Cler.* Sed si servus sit raptor, vel minister hujus criminis, lex nostra jubet eum concremari, prout jam ante constitutum fuerat a Constantino in *l. 1. C. Theod. de raptu.*

Vindicta parentibus & consanguineis, & tutoribus 2
curatoribusve usque adeo concessa est, ut liceat ipsismet raptorem in flagrante crimine deprehensum interficere.

Nec excusabitur reus, si ea quæ rapta est, propria 3
voluntate, & non vi raptam dicat: nam cum vis ista non solum ipsam ejusque parentes, sed & rempublicam læserit, talem excusationem lex non admittit; quin imo præsumit quod virgo non consensisset, nisi odiosis artibus circumventa, & blanditiis educta fuisset: vim enim habent persuasoria verba, *l. 1. §. 3. ff. de servo corrupto*, ut rectè habeatur pro invita, quæ dolo malo retinetur & abducitur, *l. 3. §. 5. ff. de hom. libero exhib.* Non urget, quod volenti & consentienti non fiat injuria, *l. 1. §. 5. ff. de injuriis*; quia hoc ipsum velle mulieris ab insidiis nequissimi hominis, qui meditatur rapinam, inducitur: quod si tamen mulier omnino simplici & spontanea voluntate assensum suum præbuerit; tunc enim verum raptum non committi, nec mortis pœnæ locum relinqui, probabiliter defendit Decianus *tract. crim. lib. 8. cap. 7.* etiamsi parentibus vel cognatis invitis & refragantibus illa abducta fuerit, Hyppol. in *d. l. uni.* Carerius *in praxi crim. vers. hinc nacta occas.*

Quoniam verò lex non liberam, sed captatam suasio- 4
nibus & fraudibus voluntatem præsumit; ideo de ea aliter, quam ex confessione raptæ constare debet. Hinc contra hanc confessionem admittuntur testes de credulitate ad probandum, quod mulier non sponte consenserit, Farinac. *tom. 4. q. 145. n. 147.* Joseph de Sesse *in decis. Aragon. 94. n. 20.*

Dixi paulo ante: damnati bona publicari, & acquiri 5
mulieri, quæ rapta est: quod intellige si illa sit ingenua; nam si rapta sit ancilla, vel libertina, ejusque raptor damnetur ultimo supplicio, patrimonii tamen sui damno non afficitur, *d. l. un. §. 1.* Si verò rapta sit virgo, vel vidua Deo dicata; quia etiam ad ipsius Omnipotentis Dei irreverentiam hoc flagitium committitur, capite expiatur, atque bona raptoris adscribuntur monasterio, in quo stuprata morabatur, *Novell. 123. c. pen.* & si illa consenserit in stuprum, de proprio monasterio extruditur, & in arctius detruditur, *c. si quis rapuerit 27. q. 1.*

Verùm isto bonorum lucro, ac premio, Imperator 6
indignam esse declarat mulierem, quæ suo raptori nupserit; quoniam hoc jure interdictum est, habeturque pro nefario raptoris cum rapta conjugium. Amplius addit, nec ex testamento raptoris quicquam ab ea capi posse, sed bona a tempore raptus transferri ad parentes raptæ, & his deficientibus ad fiscum, *d. l. un.* & *Novell. 134. & 150.* Intellige si parentes hujusmodi conjugio minimè consenserint; nam qui consenserunt, tamquam indigni bonis raptoris privantur, nec

non

non & aliorum qui facinoris fuerunt participes, *d. Novell. 134. in fin.* Quin etiam si citra consensum in matrimonium, parentes ipsum raptus crimen accusare distulerint, & dolorem remiserint, deportatione plectuntur,
7 *d. l. un. §. 2. in fin.* Fachinæus *l. 3. contr. c. 46.* * Dico hoc jure nam Pontificio, quod in caussa matrimonii sequi solemus, consistit matrimonium inter raptorem & raptam; si hæc libero in loco restituta, postmodum in matrimonium consenserit, *cap. ult. ū de raptor.* Concil. Trid. *sess. 24. can. 6. de refor. matr.* Interim tamen ista matrimonii approbatio, & privatus consensus mulieris, non impedit, quo minus vindicta sumatur de crimine raptus, ejusque pœnis subjiciatur: quia non punitur matrimonium, sed modus quo illud quis aucupatus est illicitè. Etenim per matrimonium satisfactum est honori raptæ; non etiam reipublicæ læsæ, cui satisfaciendum per pœnam hac lege præscriptam. Videatur Ant. Gomez ad *l. 80. Tauri n. 43.* Clarus *§. raptus n. 8.* Peguera *decis. 42. n. 5.* Atque hæc opinio dicti Concilii decreto videtur probari; cum post contractum matrimonium inter raptorem & raptam, decernat illum non evitare excommunicationis, & infamiæ pœnam, quam comitatur incapacitas dignitatum.

8 Porrò hujus Constitutionis pœnis magis subjiciuntur hi, qui nuptas mulieres ausi sunt rapere; quia duplici tenentur crimine, tàm adulterii scilicèt quàm rapinæ, ut meritò augeri debeat pœna, & acerbius adulterii crimen ea hac adjectione puniri. Illis etiam connumeratur, qui sponsam suam per vim rapere ausus fuit, *l. un. §. quæ multo & §. quib. in pr.* Sed intellige sponsam, quam vocant, de futuro propter spem datam, quam violare leges non permittunt: ut multo minus permissum sit sponso castitatem sponsæ corrompere; cum in ejus corpus nullum habeat jus, quod demum accedit per legitimum conjugium: saltem jus, si quod habet, est valde debile, ut non excuset violentiam ejusque pœnam. Secùs dicendum de sponsa de præsenti, quæ jam cognita, uxor facta est; ut non possit quis dici vim intendere, cum utatur jure sibi quæsito per matrimonium, cujus nomine habet manus injectionem, *l. 1. §. fin. ff. de lib. exhib.* ubi maritus competit interdictum de uxore sua deducenda, si pater bene concordans matrimonium, fortè & liberis subnixum velit dissolvere, Ant. Gomez *d. loco num. 38.* Joseph de Sesse *decis. Arag. 25. & seq.* Hodie inspecto jure Pontificio, & Concilii Trident. decreto, moderata videtur esse pœna rapientis sponsam suam propter tractatum præcedentem. Covarruv. *de spons. cap. 1. num. 13. & 2. p. c. 7. §. 4. n. 11.* nisi illa prius ab eo recesserit, fidemque mutaverit. Quinimo verius eccipi potest decretum de raptu sponsæ de præsenti, eo quod loquatur de concubitu post desponsationem licitu in *cap. 6. ū de raptorib.* licitus autem non est nisi post sponsalia de præsenti.

9 Quid igitur si virgo rapta, non tamen viriata fuerit? plerique tenent raptorem, qui matrimonii caussa rapuit, & consultò a concubitu abstinuit, non subjici pœnis dictæ legis; cum videatur requirere raptum libidinis caussa, atque ita concubitum addit: enim raptorem ob eam caussam pœna ultimi supplicii damnandum esse; quod virginitas vel castitas per ipsum ablata amplius restitui non possit. Quæ ratio cum in non cognita militare nequeat, sed cesset; cessare quoque debet legis dispositio: præsertim cum generalis consuetudo (quæ legem interpretatur & ejus severitatem moderatur) non puniat in hoc crimine conatum eventu destitutum; quia quid officit conatus, cum injuria nullum habuerit effectum? inquit Ulpian. *l. 1. in fin. ff. quod quisque juris in alter. stat.* Boer. *decis. 316.* Decius *cons. 234. ult. num. 4.* Verùm contraria sententia juris dispositioni magis congruit, videlicèt sufficere mulierem raptam esse caussæ libidinis, licèt eam non expleverit raptor fortè impeditus: cum *d. l. un.* tantum se fundet in rapin, qui hic perfectus, licèt ad ultimum sceleris gradum non fuerit perductus. Facit quod ait *l. 5. in fin. ff. ad l. jul. de vi publ.* eum qui vacantem mulierem rapuit vel nuptam, ultimo supplicio puniri. Item quod dicit *l. 54. sup. de Episc. & Cler.* raptorem virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, capitis supplicio esse plectendum: idque simpliciter, non ponendo vim in defloratione, sed in abductione per vim patrata.

10 Porrò si quispiam virginem per vim stupravit, eam tamen non abduxit de loco ad locum, non videtur puniendus pœna capitis, quæ expresse imponitur in *d. l. un.* rapienti & transferenti puellam ad alium locum, animo in perpetuum eam ibi retinendi, Jul. Clar. *§. raptus in pr.* Farinacius *in praxi crim. q. 145. n. 69.* Aliis hæc opinio minus probatur ea ratione, quod non tam ponatur vis in eo quod abducta sit virgo extra locum, quàm quod per vim fuerit cognita. Verùm si ista ratio vera esset, potius esset locus legi Juliæ de vi, Peguera *sup. d. loco* Charondas *lib. 13. resp. 90.*

Ceterùm animadvertendum est Constitutionem hanc 11
procedere in raptu honestarum mulierum: unde sequitur si meretrix, vel semel cognita rapiatur, cessare pœnam raptus, Gloss. hic & DD. citati; lex enim earum nequitiam non patitur ulcisci, quæ pudorem suum alienis libidinibus prosternunt, & quæ passim venalem formam exhibent, *l. 20. sup. de adult.* Quo pertinet *l. 29. eod. t.* quæ pudicitiæ rationem ab iis feminis requiri dicis, quæ juris nexibus detinentur & matrisf. nomen obtinent; non etiam in iis, quas vitæ vilitas, dignas observatione legum non credidit: ut pœnæ ordinariæ non sit locus isto casu. Quin verò extraordinariæ pœnæ locus sit, non est dubitandum; ne maneat impunitum facinus & vis illata, etiam meretrici, quæ invita cogenda non est se exponere alicujus libidini. Non adversatur *l. 39. ff. de furtis*, ex qua Alciatus *resp. 469.* & Clarus *§. fornicatio* evincere conantur, istud factum planè debere esse impunitum; adeoque ne extra ordinem quidem esse coercendum: quoniam in specie illius legis tantùm agitur de actione furti, qua conveniri nequit qui libidinis caussa januam meretricis effregit; etiamsi furtum inde secutum fuerit. Indubitati siquidem juris est eum non teneri furti, qui nec furatus est, neque animum seu affectum furandi habuit; uti revera hic non habuit, qui fores meretricis effregit, ut ei imputari non debeat furtum, sed vis illata, quæ in præsenti casu arbitrio Judicis venit punienda, Clarus *§. raptus n. 3.* Covarr. *3. var. res. c. 14. n. 2.* & post alios Caballus *res. crim. cent. 2. casu 179.* quorum opinio firmatur *l. 15. §. si quis virgines ff. de injuriis:* ubi qui appellavit, & blanda oratione attentavit pudicitiam virginis ancillari veste indutæ, non tenetur injuriarum; ut multo minus peccare videatur qui meretricem rapuit, aut libidinis caussa clausam detinuit in privato loco; nisi tamen meretrix desierit esse, relictaque mala & inhonesta conversatione honestati sese dederit, *l. 23. §. præsenti C. de nupt.* quia tunc talem rapiens capite plecteretur, Paul. de Castr. & Fulgosius *ad l. raptores C. de Episc. & Cler.*

Denique omittendum non est Constitutionem Justi- 12
niani, punientem virum qui rapuit mulierem, extendi etiam ad mulierem rapientem libidinis caussa juvenem eleganti forma conspicuum; ut non videatur excusanda e severitatis pœna sexus infirmitas, quæ verecundiam excessit tantum scelus patrando, Gloss. & Interpr. ad *l. un. h. t.* ibi Angelus scribit, se vidisse Florentiæ comburi meretricem, quæ concubitus caussa juvenem rapuerat. Et sanè; si mulieri opem ferenti raptori, pœna capitis irrogatur, *d. l. un. §. pœnas*, utique multo magis virum rapienti. Ego tamen existimo mulierem rapientem virum, severitati hujus legis non subjici, sed pro arbitrio Judicis puniri: idque propter violentiam; quamvis rarò hæc a fœmina committatur, ut minus gravis censeri debeat vis facta viro per fœminam, quam fœminæ per virum. Etenim in fœmina major desideratur pudicitia & castitas, quæ semel corrupta restitui non potest, inquit lex nostra; cujus proinde decisionis severitas extendi non debet ad casus non expressos, & qui minus frequenter eveniunt juxta *d. l. 3. 4. & 5. ff. de legib.* Vid. Jul. Clar. *§. raptus* & Decianus *lib. 8. c. 7. n. 71.*

TITULUS XIV.

De emendatione servorum.

1 *Moderata castigatio servi domino est permissa.*
2 *Non licet ei servum suum, ut nec alienum occidere; sed vendere, vel accusare ob grave delictum.*
3 *Subditi ob nimiam dominorum sævitiam possunt se ab illorum potestate eximere.*

Constitutiones, quæ dederunt servis potestatem de 1
dominorum sævitia conquerendi, nihil de jure dominica detraxerunt; sed illud humanitatis & justitiæ finibus continere voluerunt, ne aliquando ad nimiam crudelitatem erumperet. Quamvis ergo barbarorum more in servos, uti in pecudes, sævire domino non liceat; prohibitumque sit servos gladio percutere,

eis

eis lethale vulnus infligere, laqueo suspendere, ungulbus latera persecare; non tamen propterea est ademta domino potestas de servorum delictis cognoscendi, statuendique suo arbitratu. Quare si flagitium aliquod servus admiserit, potest eum dominus flagellis, verberibusque emendare, & in vincula conjicere, & moderate castigare: & si ex hac correctione servus forte moriatur, non tenetur dominus, nisi modum excesserit, *l. un. h. t.* ubi reprobatur dierum distinctio, intra quos servus mortuus est.

2 Et confirmatur Divi Antonini Constitutio, qua dominus, qui sine caussa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occidisset; & si aliàs intolerabiliter dominus in servum sævierit, cogitur eum bonis conditionibus, idest, justo pretio vendere; & rectè: expedit enim reipubl. ne sua re quis male utatur. Quamobrem si servus grave crimen admiserit, debet eum dominus apud competentem Judicem hodie accusare, *l. 5. ff. de accusat. & l. 11. §. ultim. ff. ad l. cornel. de sicariis*.

3 Eò pertinet quod dominus aliquis, si insolitas a suis subditis operas exigere, eosque ultra consuetum modum indictionibus, censibusque onerare conetur, possunt illi superioris officium implorare, ut is domini oppressionem reprimat; qui si monitus non desistat, seque temperet a violenta ista exactione, jure subditi a domini potestate se eximere poterunt: namque ut ille feudo privetur, justam caussam esse dicit alibi Baldus: habet enim dominus jurisdictionem, potestatemque in subditos; non tamen ea abuti, sed moderate uti debet, Mynsinger. *cent. 5. obs. 8.* Boerius *decis. 304.*

T I T U L U S XV.

De emendatione propinquorum.

1 *Olim licuit sævire in filios, hodie permissa tantùm est in eos modica coercitio.*
2 *Si atrox crimen admiserint, Judex cognoscit, & emendat peccatum.*
3 *Pater potest filium clericum inobedientem expellere è domo sua, & Rex clericos publicæ quietis perturbatores.*
4 *Uxor a marito corrigitur, qui si nimium sæviat, licet ei divertere.*

1 Græcis olim parentibus licuit castigare filios, dum id facerent intra modum: omnis verò animadversio vacabat sævitia, nec ad peccati gravitatem, sed ad paternam charitatem referebatur. Sic Romani, quibus olim vitæ necisque potestas in liberos concessa erat, *l. 11. ff. de lib. & posth.* exemplo Græcorum, a quibus bonarum literarum disciplinas & leges acceperant, cœperunt mitiores esse, & ad hanc mansuetudinem morum usque sunt reducti, ut non nisi moderata quædam coercitio permittatur patri in filium, vel nepotem, seniori propinquo in juniores cognatos. Ita ut ista castigatio plus pietatis habeat, quam acerbitatis: ut quos domesticæ laudis exempla ad vitæ decora non provocant, saltem correctionis medicina compellat, *l. un. h. t.*

2 Ceterùm si atrocitas facti jus domesticæ disciplinæ excedat, judicum notioni servari debet, & reus vel a patre, vel a propinquis accusari poterit, *d. l. un. in fin. & l. 4. sup. de patr. potest. l. 2. ff. ad l. corn. de sicar.*

3 Non distinguo: utrum filius sit laicus; an clericus: nam etiam hic a patre corripi & accusari potest, & expelli è domo si adeo protervus sit. Cujus exemplo Princeps supremus è Principatu suo Clericum publicæ quietis perturbatorem, vimque inferentem suis vasallis ejicere poterit; & si exire recusarit, ipsum coget amissione originis, & bonorum temporalium proscriptione, DD. in fin. *ff. de off. procur. Cæs.* omnes enim cum subditi sint Regi ratione originis & domicilii, etiam sacri Antistites obtemperare tenentur mandatis regiis, Bobadilla *in Polit. lib. 2. c. 18. n. 61. & seq.* Salgado *de Regia protect. part. 1. cap. 2. n. 273. & seqq.*

4 Porrò ut jure patri in filium, ita moribus concessa est marito in uxorem, & præceptori in discipulum modica correctio; quæ qui virtutis materiam suppeditat, & animi vitiis medetur, meritò impunita esse debet. At si ita percitus maritus in uxorem sæviat, arbitrio Judicis excessus coercetur. Quin & liberum est uxori ob intolerabilem viri sævitiam divertere & seorsim habitare, *cap. literas de restit. spol.* Bald. *cons. 17. lib. 1.* Poterit quoque filius, si tractetur contra pietatem paternam, cogere patrem ad sui emancipationem, *l. ultim. ff. si a parente quis manum.*

T I T U L U S XVI.

Ad legem Corneliam de sicariis.

1 *Continuatio tit. & qui dicantur sicarii, & qui l. Corneliæ auctor.*
2 *Hac lege punitur qui hominem cujuscumque conditionis occiderit, sive adultum, sive infantem.*
3 *Fœtum abigenti quæ pœna imponitur, & quando censeatur animatus fœtus?*
3 *Quando pœna hujus legis obtineat, & qui illa teneantur?*
5 *An puniatur conatus, & quid hodie statutum?*
6 *Quid si intervenerint insidiæ & inchoatum grave crimen?*
7 *Quæ olim & quæ nunc est pœna homicidii?*
8 *Capitis pœna obtinet, si dolo malo facta sit cædes, culpa non sufficit. Quando casus fortuitus excuset a pœna?*
9 *Qui ab hac pœna sint immunes. Minor ætas non excusat a pœna, sed facit ut mitigetur.*
10 *Homicidium in ebrietate commissum, an puniatur pœna ordinaria.*
11 *Non facile concedenda remissio. Tutissimum eam petere a Principe.*
12 *Homicidium præsumitur commissum dolo, quem proinde abfuisse probabit reus. Quomodo probetur negatio.*
13 *Quando præsumatur dolosus animus, & cur puniatur l. Corn. qui sine dolo amatorium poculum dedit.*
14 *Unde colligitur voluntas occidendi, & an præsumatur in eo, qui intendit vulnerare tantùm, non occidere.*
15 *Quando præsumatur homicidium dolo factum, vel non, ut quis absolvatur a pœna legis, & quia ab irregularitate.*
16 *In dubio præsumitur contra voluntatem.*
17 *An teneatur vulnerans lethaliter, si vulneratum alius superveniens occidat?*
18 *Mandans occidere pari pœna, qua mandatarius, punitur. Quomodo proponenda accusatio.*
19 *Varii casus recensentur, quibus mandanti non imputatur subsecuta cædes.*
20 *Mandans expresse ne interficiat, sed tantùm percutiat, si mandatarius interfecerit, an uterque teneatur pœna ordinaria homicidii?*
21 *An mandans verberare sit irregularis, si mors sequatur?*
22 *Auxiliator h. l. tenetur, si auxilium fuit proximum, secùs si remotum.*
23 *Item consulens homicidium, nisi parato consuluerit, quia mitius punitur.*
24 *Cur qui consilium retractavit non excusetur a pœna, ut ille qui mandatum revocavit.*
25 *Quid de ratum habente cædem?*
26 *Quomodo homicidium a pluribus commissum puniendum sit?*
27 *Homicidio patrato in rixa plurium, subitò orta, si de auctore non appareat, arbitraria pœna imponitur.*
28 *Si dubitetur de auctore rixæ, quæ præsumptio insurgat adversus magis contentiosum.*
29 *An qui lethale vulnus inflixit in rixa teneatur pœna ordinaria.*
30 *Præter hanc pœnam tenetur reus civiliter, quibus applicetur mulcta civilis.*
31 *Indignus judicatur interficiens hereditate occisi, & hujus bona fisco deferuntur. Moribus nostris ad cognatos quocumque gradu transeunt.*
32 *Hinc si frater fratrem interfecit, hereditas occisi non fisco sed proximo agnato defertur.*
33 *Similiter si maritus uxorem in adulterio occiderit, dote privatur, ejusque actio legitimis acquiritur.*
34 *De homicidio involuntario, & quod corporis sui defendendi caussa aggressorem interficiens nullam pœnam mereatur.*
35 *Quod melius sit prævenire, quam præveniri, & vim intendentem vi repellere.*
36 *Moderamen inculpatæ tutelæ in quibus consistat?*

37 *Quid si moderamen inculpata tutela provocatus excesserit.*

38 *Defendere proximum, & socium in discrimine vita constitutum, an quis obligetur?*

39 *An defensio amici ita suscipi possit, ut ejus invasorem occidere liceat?*

40 *An idem liceat ob defensionem honoris & pudicitia?*

41 *An insultatus fuga se tueri teneatur?*

42 *An impunè liceat interficere eum, qui alapam inferre intendit?*

43 *An pro defensione rerum liceat invasorem occidere? ibi de fure quatenus impunè occidatur?*

44 *An credatur confitenti se aliquem occidisse ad sui defensionem? & qua pœna puniendus.*

45 *Quid sit homicidium casuale, ejus exempla, & quatenus puniatur.*

46 *An occidens Titium quem putabat esse Cajum, hujus legis pœna sit obnoxius?*

47 *Homicidium publica auctoritate commissum, & quod in bello contingit, licitum est & extra omnem pœnam.*

1 QUoniam multa facinora sub uno violentiæ nomine continentur, cum aliis vim inferre certantibus, aliis cum indignatione resistentibus, verbera, cædesque crebro deteguntur admissæ, *l.6.sup.ad l.jul.de vi.* placuit post tractatum de violentia, agere de cædibus, quæ dolo malo a sicariis committuntur.

Sicarii propriè sunt, qui hominem sica interimunt. Sica autem est parvus cultellus, ut ait Cicero pro Milone, doloni non absimilis & incurvus. Atque hujus appellatione cujusque generis telum accipimus, ut sicarios vocemus qui cædem quocumque telo commiserunt, Quintil. *lib. 10. cap. 1.* Tulit hanc legem Lucius Cornelius Sylla Dictator, ut patet *ex l.2. §. 32. ff. de orig. jur.* & constituit, quod qui hominem data opera occidisset, aut occidendi caussa cum telo ambulasset, aut si privatus aliquis testimonium dolo malo dixisset, quo quis publico judicio damnaretur, aut si magistratus pecunia corruptus, innocentem ad mortem damnasset, publica lege fieret reus, *l. 1. ff. h. t.*

2 Eadem lege punitur, qui hominem cujuscumque conditionis interemit; sive masculum, sive fœminam, sive liberum, sive servum etiam proprium, sive adultum, sive adhuc infantem, *l. pen. hoc tit.* Quamvis de infante dubitari poterat, cum perfectus homo nondum sit; concepta autem sit lex Cornelia de eo qui hominem occideret, atque inde crimini nomen, Cujac. *lib.6. obs. c. 21.*

3 Sed non est ratio dubitandi; quoniam si is qui formatum fœtum, vel conceptum in utero per abortum delet, pœna hujus criminis tenetur; multo magis qui infantem recenter natum interimit, *d. l. pen. & l. 38. §.5. & l.39. ff. de pœnis.* Dico formatum; quia qui informatum fœtum abegit, aut abortionis caussam dedit, exilii vel relegationis pœna afficitur, *l.8. ff. h. t.* non enim licuit spem hominis impedire. Ex qua distinctione infertur, quod si mulier propriis visceribus vim, venenumve intulerit, quo abortus fieret partus vivus utero clausus, in legem Pompejam de parricidiis incidit; quia filium occidit, *l.1. ff. ad l. pomp. de parricid.* Si inanimatus non utique; quia quod animam nondum habet, non potest mori vel occidi, & non est homo ante animæ infusionem; cum homo ex corpore & anima componatur, *l.9.§.1.ff. ad l. falc.* Et ideò Juris Consulti leviorem pœnam abacti partus posuerunt, *l.4. ff. de extraord. cognit.* Damhauderus *in pract. crim. c. 74. n. 14.* Fachinæus *lib. 9. cont. c. 100.* Infundi animam masculo die quadragesimo a conceptione, fœminæ verò a die octogesimo tradit Gloss. *in pr. dist. 5.* quam sequitur Covarruv. *clem. 1. p. 2. §. 3. num. 1.* Hippocratis verò sententia ait marem 30., fœminam 40. die formari & articulari. Aliter nostri Medici sentiunt. Videatur Carranza *de format. fœtus.*

4 Ejusdem legis Corneliæ de sicariis pœna plectitur, non tantum is qui armis hominem occidit, verum & qui sine armis; ut veneno, incantationibus, susurris magicis, aliisque artibus odiosis: neque enim de modo quæritur; sed de effectu per dolum procurato, qui eo turpior, quo modus occultior & minus evitari potest. Tenentur itaque hac lege qui venena vendunt, parant; qui cum telo ambularit hominis occidendi caussa, sicuti hi qui hominem dolo malo occidunt, *l.7. hoc tit.*

Nam in delictis effectus non solum spectatur, sed & conatus, qui aliquatenus exierit in actum aliquem exteriorem, *l. 14. ff. h. t.* Sed ab hac regula moribus hodiernis recessum est, qui conatum occidendi tamquam homicidium non puniunt, nisi cædes ipsa evenerit; quia minus offensa videtur respublica, quamdiu mors secuta non est, Bald. & Cynus ad d. *l. 7.* Cessat proinde *d. l. 7.* in qua dicitur capitale esse, cum telo ambulare animo hominis occidendi. Item *l. pen. h. t.* ubi punitur aggressor infantis nullo secuto effectu, Zypæus in *not. jur. ad l. corn. de sicar.* 5

Verùm tamen prudentis Judicis erit examinare actus ipsos, ad quos fuerit conatus deductus, ut ex his, & simul delicti qualitate, aut leviorem pœnam inferat, secundum quod qualitas & eventus facti postulabit. Etenim in gravissimis delictis, ex quibus sequitur magna calamitas aut grave admodum exitium, legis severitatem nostri Judices rectè exercent, & inchoatum scelus ordinaria pœna puniunt, ac si fuisset perfectum; veluti si quis adversus Principem, aut rempubl. fuerit aliquid machinatus per actus exteriores, *l. 1. & 2. ff. ad l. jul. maj.* aut insidias paraverit, conjurationeve facta & accepta pecunia, hominis occidendi caussa, cum telo in publico ambulaverit, processeritque ad actum exteriorem illato vulnere; licèt non fuerit mors secuta. Est enim hæc immanitas proxima latrocinio; ideo gravi pœnarum acerbitate coercetur, *l. 7. h. t.* ac multò graviori, si arctiori necessitudinis vinculo conjuncta persona uti mulier marito parasse insidias inveniatur, vel maritus eodem modo insectetur uxorem, juxta *l. ult. h. t.* Nefas enim visum est hominem homini insidiari, cum inter nos cognationem quamdam natura constituerit, *l. 3. ff. de just. & jure* Covar. *d. loco p. 2. in pr. & num. 50.* 6

Pœna hujus legis olim fuit deportatio cum bonorum publicatione: hodie ut plurimum solent capite puniri rei, nisi honestiore loco positi fuerint, ut pœnam legis sustineant; humiliores enim solebant vel bestiis subjici, altiores verò deportari in insulam, *l. 3. §. pen. ff. h. t.* Justinianus autem *in Inst. tit. de publ. judic.* indistinctè habet, ultore ferro legem Corneliam persequi homicidas; & ante eum alii Cæsares capitali supplicio hoc crimen vindicarunt, *l.8. h. t.* quod intelligendum est, non quasi ab initio mortis pœna fuerit illius legis, sed quod pœnæ postea additæ, quasi ex l. Cornel. descendissent, usurparentur. 7

Estque hæc capitis pœna delicto maximè consentanea. Unde Imp. rescribunt: homicida, quod fecit, semper expectet, *l. 3. sup. de Episc. aud.* ut autem dicta pœna locum habeat, necesse est voluntatem nocendi intercedere, *l. 1. h. t.* seu dolo malo homicidium factum esse: nam si non dolo malo; sed lascivia, aut culpa etiam lata, id acciderit, mitior pœna imponitur. Quare si quis ex alto se præcipitaverit, & super alium venerit, eumque occiderit; aut putator ex arbore cum ramum dejiceret, non proclamaverit, & prætereuntem occiderit, hujus legis pœna non coercetur, sed mitiore, *l. 7. ff. h. t.* Interdum nullam sustinet, si probet reus animum occidendi abfuisse, *d. l. 1.* atque casu fortuito, non voluntate homicidium accidisse, ut si calcis ictu aliquem percusserit & occiderit, *l. 5. h. tit.* eo ictu afflicta Poppea mortem obiit, Tacitus *lib. 16. annal.* Sic quæ fortuita iracundis & improviso casu accidunt, fato potius quam noxæ imputantur. Simili modo cum lapidem quis jacit in canem, vel arborem, & attingit hominem, excusatur. Namque erat in animo canem percutere, vel fructum decutere; sed ictum subiit fortè quia & in ipsum transeundo incidit, contra voluntatem projicientis & intentionem, sine qua homicidium non committitur. 8

Et hinc est quod infans, vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non teneantur; cum alterum innocentia consilii tueatur, alterum fati infelicitas excuset, *l. 12. ff. h. t.* Quod si fortè sint capaces doli mali, penes Judicis arbitrium erit statuere, & pœnam decernere mitiorem, *l. 37. §. 1. ff. de minor.* proindè si minor 25. annis aliquem occiderit dolo malo, hac lege punitur; neque enim impunitas tanti criminis propter ætatem conceditur: & ideo Diocl. & Max. hic rescripserunt, quod si quis minorem reum legis Corneliæ fecerit, innocentia, non verò prætextu minoris ætatis crimen purgari debeat, *l. 6. h. t.* 9

Porrò ebrietas non secus ac furor voluntatem aufert, 10
& sensum minuit; & ideò per vinum, aut lasciviam lapsis pœna capitalis remittitur, *l. 6. §. 7. ff. de re milit.*

non

non etiam extraordinaria; quia culpæ sunt obnoxii, utpote dantes operam rei illicitæ. Intellige ebrietatem magnam: nam levis a dolo, atque adeò a pœna ordinaria homicidii non excusaret; quoniam illa non privat hominem usu mentis & rationis: uti nec eum excusaret ebrietas magna qui sciens se ad pugnam pronum, in ebrietate arma capere, occidere etiam consuetum, sibi ab ea non cavet: nam a tali homicidium commissum videtur aliquatenus voluntarium: quod multo magis dicendum de eo, qui hoc fine se inebriat, ut tanto liberius noceat, & occidat.

11 Quamobrem in hisce provinciis extat Constitutio Caroli V. Imp., ne facile concedatur remissio homicidii commissi ex caussa ebrietatis, ut sic vitium istud hic sat frequens, malorumque inde provenientem occasio vitaretur. Unde evenit ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimirum multis personis grassantibus exemplo opus est, *l.16. in fin. ff. de pœnis.* Gudelinus *de jure novissimo l.5. cap.* 17. ubi addit quod cum rarum sit, ut homicidium culpa vacet, tutissimum esse, veniam seu remissionem commissæ cædis, a Principe, Senatuve ejus ex circumstantiis quæ moveant, impetrari; idque firmatur *l. 5. h. t.* ubi annotatione, idest, indulgentia manu Principis subscripta homicidium casu factum remittitur.

12 Quoniam ergo homicidium magis censetur commissum dolo malo & voluntate directa, quam casu fortuito, aut culpa; hinc est quod Imp. homicidam gravet onere probandi, quod animum occidendi non habuerit, *l. 1.* in pr. *h. t.* cum enim constet hominem occidisse, purgare debet suam innocentiam, & probare dolum malum abfuisse. Dices: ergo negantis est probare, cùm tamen negativa difficulter probetur? Ita quidem simplex negatio, veluti non occidi, probari vix potest. At negatio, quæ ipsa continet affirmationem, puta non occidi animo occidendi, sed casu, probari potest; estque necessaria ejus rei probatio ad evitandam pœnam legis Corneliæ; poteritque ea explicari per facti circumstantias, quæ ex ipsa violentia, ex caussa, loco vulneris, & genere armorum petuntur. Nam quid si probet se gladium non strinxisse, eoque percussisse, sed alio instrumento subitò oblato, uti clave, calce, cucuma, lapide, pugno, baculo, fuste, lorisve se usum fuisse? certe non potest videri habuisse animum occidendi, si forte mors inde secuta fuerit; ac proinde lenienda erit pœna: secus si gladio, vel ense, aliove instrumento ad cædem apto verberaverit, quia indubitatè talis animo occidendi cædem admisisse intelligitur, *l. 1. §. 3. ff. h. t.* ubi Martian. de homicidio in rixa loquitur, ideo forte ut ostenderet evidentius percutienti animum occidendi non adfuisse. Interim tamen si ex aliis circumstantiis, quantumvis nulla interveniente rixa, colligi queat, sine occidendi animo percussionem factam esse, J.C. non obscurè innuit idem omninò statuendum, pœnamque percussori leniendam esse. Interdum augetur pœna, etiamsi absque dolo malo, & occidendi animo homicidium commissum fuerit.

13 Quid enim si quispiam sine dolo poculum amatorium alicui propinavit, ex quo perierit? certè quia mali exempli res est, & periculi plena; cum scire potuit propinans ex venenatis herbis frequenter mortem sequi solere, quamvis non fecerit necandi animo, tamen legis Corneliæ pœna afficitur, *l. 38. §. 5. ff. de pœnis*, qui casus est singularis, & contra juris regulam, quæ vult cessare pœnam illam, ubi animus occidendi deficit. Nec adversatur, quod illi qui non malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quæ acceperat, decesserit, relegationis tantum pœna irrogetur, *l. 3. §. 2. ff. h. t.* quia hic poculum quidem dedit non noxium, sed ex saluberrimis herbis confectum, quodque dari solet mulieri conceptionis adjuvandæ caussa; quæ tamen si præter solitum extincta fuerit, punitur propter exemplum, sed mitius. Videatur Covarruv. ad d. *clem. 1. si furiosus p. 2.* in princ. *n. 2.*

14 Ex quibus fit manifestum quod dicit Imperator Antoninus in *l. 1. h. t.* crimen contrahi si & voluntas nocendi intercedat; intellige voluntatem, quæ directè fertur in actum homicidii, quando quis habet animum occidendi, in quo consistit perfecta hujus criminis malitia. Item quoties voluntas occidentis tendit in actum, ex quo per se & immediatè mors sequitur, non per accidens: quia tunc voluntas ista agentis malum, fertur in id quod fit, & in omne illud quod per se, non per accidens sequitur ex illo. Exemplum sit de eo, qui pravo animo intendit aliquem vulnerare, non occidere; nec tamen potuit manum ita temperare, quin graviter percusserit, ex eaque percussione mors fuerit secuta; profectò hic erit voluntarius homicida, atque ut talis, obnoxius huic nostræ legi; quia voluntas percutientis tendit in omne id quod immediate, non per accidens ex ea percussione fuit secutum. Idque multis probat Covar. *d. loco in princ.* pro quo facit text. in *l. 6. sup. ad l. jul. de vi, & caus. de homic. in 6.* ubi crimina aggravantur ex eventibus, qui postea succedunt etiam præter opinionem; si modo illi eventus per se & necessariò sequuntur ex priori opere. Sic si intendebat quis actum, ex quo moraliter mors sequi solet; morte secuta, licèt eam non intenderit, homicidii reus erit: nihilque facit intentio, quæ facto contraria, non venit attendenda.

15 Planè æque censendus est homicida is, qui voluit ense percutere aliquem quacumque ex parte, & de facto vulnus inflixit tali in loco, ubi imminet mortis periculum; secus si alio instrumento percusserit, ex se minus apto; aut etiam apto sed leviter vulneravit & in tali corporis parte, quæ mortis periculo minus est obnoxia; quia licèt mors sequatur, eam tamen directè nec in se, nec in caussa intendit. Non est hic tamen immunis ab irregularitate; cum ea incurratur etiam sola culpa, quæ caussam morti dedit, *c. 19. x de homicid.* Nisi potius mors probetur secuta ex ipsius læsi, aut chirurgi incuria; quia tunc non potest videri caussata, nisi remotè ex actu vulnerantis: remota autem caussa non est sufficiens ad incurrendam sive introducendam irregularitatem, aut dandum locum huic legi, Covar. *d. loco p. 2. n. 5.*

16 Verum in dubio potius sumenda est contra vulnerantem præsumtio, quam & augere facit celeritas insecutæ mortis; nisi illam aliter contigisse probet, doceatque non ex vulnere a se illato, sed incuria ipsius læsi, aut chirurgi, læsum occubuisse: quæ res tota examini prudentis Judicis committitur, consultis quoque medicis, *l. 6. Cod. de re mil. lib.* 12. quorum judicium in rebus ad ipsos pertinentibus Jurisconsulti sequuntur, ut ex *l. 12. ff. de statu hom.* videre est.

17 Quid si quis Titio mortiferum vulnus inflixerit, eumdem alius superveniens occiderit? Dico utrumque teneri lege Cornelia, & qui deliberato animo occidit & qui prius vulnus inflixit, cum sufficientem mortis caussam præbuerit. Ita in simili facti specie respondit Julianus lege Aquilia teneri eum, qui servum ita vulneraverat, ut ex eo vulnere certum esset illum vita excessurum. Etsi alius ex intervallo occiderit, *l. 51. in princ. ff. ad l. aquil.* statuendum itaque est utrumque lege Cornelia teneri, quia uterque dolo malo fecit, quem punit dicta lex. Si modo prior vulnus tale inflixit ex quo certò mors fuisset secutura (quia si id erat incertum, non videtur vulnerans subjiciendus pœnæ hujus legis, quòd incertum sit an occiderit) ut tantùm ille subjiciatur qui verè occidit, *arg. l. 11. §. 3. & l. 15. §. 1. ff. ad l. aquil.* ubi si alius mortifere vulneraverit; alius postea exanimaverit: prior quidem tenetur de vulnerato, quia incertum: an ex illius ictu periisset; posterior verò qui supervenit de occiso, quia occidit.

18 Quoniam verò nihil interest per se quis occidat: an mortis caussam dolo malo præbeat; ideo qui jussit aliquem occidi hac lege tenetur, *l. 15. ff. h. t. & l. 11. §. 3. ff. de injur.* Est enim juris regula: quod quis per alium facit, per seipsum facere censeatur: & is damnum dat, qui jubet dare, *l. 169. ff. de reg. jur. & cap. 72. eod. in 6.* quod vel maximè hic obtinet, cùm non tam suasor, quam actor delicti reputari possit mandator: nec enim homicidium perpetrasset mandatarius, nisi intervenisset mandatum & consilium mandantis, ut meritò cum mandatario eidem supplicii generi subjacere debeat. Non obstat, quod rei turpis nullum sit mandatum: nam hoc quidem rectè ratione obligationis & actionis inter contrahentes; non verò quoad accusationem patiendam ei, in cujus præjudicium mandatum est: neque consideratur; an mandatarius mandatum acceptavit; quia cæde subsecuta, uterque fit reus, & tenetur ex delicto propter mandatum, non tamen principaliter ex mandato. Hinc monet Antonius Gomez *tom. 3. var. resol. cap. 3. num.* 39. quod in accusatione poni debeat locus & tempus præcise commissi delicti, non verò locus & tempus mandati: quodque mandatum debeat puniri in loco admissi delicti; non verò in loco ubi mandatum est: illudque ex tunc nocere incipiat, cum sequuta executio est, juxta *l. 52. §. 19. ff. de furt.*

19 Sunt tamen varii casus, quibus non tenetur man-

dans pœna ordinaria. Quid enim si mandatum revocaverit, & expressè prohibuerit id exequi? Certè cùm revocatiu & pœnitentia faciat cessare voluntatem, a qua mandatum habet vim movendi, tamquam a caussa, ea cessante cessare debet effectus. Id extendit Gomez *d. loco* n.40. ad tacitam revocationem mandatario sufficienter notam; ut quia sciebat mandantem in amicitia rediisse cum inimico, ac proinde revocatum mandatum facta reconciliatione; sic ut cædes subsecuta, mandatarii malitiæ potius attribuenda videatur, quam mandato, Placa *epitome delict. cap.* 15. *num.* 7. Quid præterea si mandavit aliquem occidi per Titium, & ab aliu citrà ejus mandatum occidatur? pœnam hujus legis non substinet mandator, quia voluntas non habuit exitum: non tamen est immunis a pęna arbitraria propter turpe mandatum, quod jam in actum exierat, Menochius 2. *arb. cas.* 352. *n.*12. Planè non subjicietur ordinariæ l. Corneliæ pęnæ mandans, si mandatarius fateatur, quod etiam absque mandatu fuisset homicidium perpetraturus, Menocbius *ibi num.* 13. Neque etiam eo casu, quo mandatarius occiderit; quia non incurritur hujus legis pęna, nisi ob dolum qui hìc cessat: non enim intendebat mandator mortem mandatarii, sed alterius; atque ita Judicis arbitriu plectitur, eo quod non vacet culpa mandando rem periculosam, etiamsi præmonuerit, ut sibi caveret mandatarius; cùm ista monitiu non removeat periculum, cujus effectus est subsecutus.

20 At quid si quis mandavit alicui expressè ne interficeret, sed tantum percuteret, & mandatarius interfecerit? Sanè; quia hic mandati fines excessit, hominem occidendo, pœna hujus legis tenebitur; non item mandans; namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, *l.* 26. *ff. de pęnis*. Non enim exitus, sed principium perpetrandi delictum inspicitur; principium autem ex animo & directa voluntate æstimatur, quæ non fuit in mandante alta, quam ut percuteretur adversarius, non occideretur: ea qua mandati limitatione etiam colligitur, quod solùm voluerit vulnus leve infligi, non lethale, aut in capita; sed in alia corporis parte, mortis periculo minus ubnoxia: item non gladiu ad necandum apto, sed aliu quupiam instrumento. Quod si verò dixeris; etiam mandantem pœna legis Corneliæ de sicariis teneri, propterea quod cogitare debuerat ex percussione percussum posse mori. Dicam ego longè æquiori & tutiori ratione, ipsum in culpa, non in dolo versari, atque ita jure merito absolvi, cum tralatitium sit in lege Cornelia de sicariis dolum pro fundamento requiri, *l.7. h.tit.* & *l.7. ff. eod.* nam ne quidem lata culpa hìc pro dolo accipitur. Si urgeas, nihil interesse occidat quis; an mortis caussam præbeat, *l.* 15. *ff. h. tit.* Respondeo id verum esse & procedere, quando quis mortis caussam præbuit directè, doloque malo; secus si culpa, vel indirectè, uti in præsenti specie: & ut vetius dicam; mandans non tam præbuit caussam, quam occasionem homicidii. Diversa namque ista sunt, caussa scilicet & occasio. Caussa non potest esse sine effectu; sed occasionem quis potest præbere factu, licèt factum vel eventus non sequatur. Hanc sententiam probat Carret. *in pract. crim. tit. de homicid.* §. *circa n.*83. & Fachinæus *lib.*1. *con. cap.*36. eamq; multis limitationibus illustrat Doctiss. Covar. *ad d. clem. si furiosus p.*2. §.1. *n.*2. nititurque probare hunc mandatorem puniendum fore pœna arbitraria, non ordinaria homicidii: nam excessus mandatarii ipsi nocet; non etiam auget delictum mandantis, maxime si is limitatum dederit mandatum, quoad modum & instrumentum, ex quo facile colligi poterit; nam volun-
21 tatem direxerit in homicidium.* Illud tamen indubiè imputatur mandanti quoad irregularitatem; tum quia mors fuit subsecuta, ipsu dante operam rei illicitæ; tum quia in culpa fuit illius homicidii; dum attendere debuit, sequi posse ex ea jussione, *cap. ult. de homicid. in* 6. Quia tamen subsecutum est præter ipsius intentionem ac spem, excedenteque mandatario fines mandati, quod imputari ei non debet; videtur quod respectu ipsius tantùm sit homicidium casuale, licèt aliter sentiat Covarr. *d. loco.* Videatur Mulina *de just.* & *jure tract.*3. *disp.* 3. & 32. Gomez *dicto loco*.*

22 Porro illud jam evidens est, eum qui quocumque modo alteri in homicidiu perpetrando auxilium, opemve tulerit, ultimo supplicio puniendum esse, *d. l.* 15. Quod intellige de auxilio immediato & proximo: nam qui remotum præstitit, cùm minus deliquerit quam principalis, non eadem cum ipso, sed aliquanto miti-
ore pœna plectitur.* Quid si non auxilium, sed consilium 23
homicidæ præbuit? Etsi hic consilio isto permotus fuit ad crimen, quod aliàs non erat perpetraturus, tunc consulens cum ipsu homicida morte mulctabitur, licèt non fuerit præsens quando homicidium fuit patratum; quia satis est quod ad illud concurrerit, & damni caussam dederit, *l.*53. *in fin. ff. de verbor. signif. l.*1. §.3. *ff. de servo corrupt.* Facit quoque *l.*11. §.6. *ff. de injuriis* ubi ait J.C.: si persuaserim alicui aliàs nolenti, ut mihi ad injuriam faciendam obediret, posse injuriarum mecum agi. At verò si parato quis homicidium consulerit, non idem dicendum: nam cùm non concurrat ad crimen, quod nihilominus committendum erat, non ita peccat consulens: non est tamen omninò liber a pœna, quæ ei Judicis arbitriu erit infligenda; præsertim si animum homicidæ firmaverit, auxerit & inflammaverit; quia augendo voluntatem, auget & actum exteriorem a voluntate procedentem, non citra concursum. Quo pertinet *cap.*6. §. *qui vero* a *de homicid.* ubi qui inflammarunt animum Regis, dicuntur puniendi, sed non tam severe. Idem dici potest de mandante, quod de consulente, ut mitius puniatur si mandaverit parato cædem, ex eadem ratione: nam licèt animus illi fuerit caussandi cædem, non tamen præcise ei caussam dedit.

Manet interim discrimen inter mandantem & consu- 24
lentem, en in casu, quo ille mandatum revocavit, hic verò retractavit consilium, quod cum mandatum concernat gratiam mandantis, ab eoque habeat vim omnem movendi, sequitur quod ejus voluntate sublata per revocationem, cesset mandati caussa; sic ut mandanti nihil amplius imputari queat: at verò si consilium concernat eum cui datum, ponatq; inclinationem, quæ non tollitur per revocationem consilii; cùm intellectus semel instructus non facile mutetur, præcipue in caussa vindictæ. Sunt tamen qui volunt sufficere consulenti, si quod suadendo impressit, dissuadendo impedire queat, moneatque eum de cujus periculu agitur, Bart. *ad l. non solum* §. *si mandato n.*22. *ff. de injuriis*. Verùm ea admonitiu non videtur excusare consulentem; cùm etiam diligens in vitando periculu possit tamen insidiose intercipi, idque respectu consilii dati; quo ideo & is luit qui dedit, nisi is cui consilium datum, rationibus acquiescens, cædem consultam ex aliis caussis exequatur: tunc enim ut ad eam cesset concurrere consulens; ita non est ratio, quare ejus nomine aliquam pœnam substineat. Late Mulina & Covar. *d. loco p.*2. §.1. *n.*5. & §.2. *n.*1. & 2.* Qui censent quoque 25
non esse obnoxium pœnæ hujus legis eum, qui ratam habuit cædem suo nomine factam, quia ad eam non videtur concurrisse, si quidem ratihabitio illa sit posterior: ut autem quis dici possit concurrere, debet actus ejus præcedere. Nec urget quod ratihabitiu æquipolleat mandato, *cap. ratihabitio de reg. jur. in* 6. quia id procedit quoad culpam, non quoad pęnam juris; cùm respiciat cædem commissam, ut objectum quidem, non tamen ut effectum.

Quomodo verò homicidium a pluribus commissum 26
puniendum sit, difficilis est disputatio, quam ego tribus casibus explanabo.

Primus est quoties plures consultò & communicato consiliu, eumdem hominem fuerunt aggressi, & ignoratur quis vulnus lethale intulerit: tunc omnes etiam qui non percusserunt, homicidii pęnas luere debere existimo; quia non tàm exitum quàm animum lex Cornelia considerat, *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* ut diximus. Etenim omnes illi dolo malo & animo occidendi cum telo ambularunt, *l.7. h.t.* atque mortis caussam præbuerunt: siquidem assistentia sua homicidam audaciorem, & è contra occisum timidiorem reddiderunt.

Secundus, cùm citra deliberationem & occidendi 27
animum plures concurrerunt, & in rixa subitò contingenti vulnus fuit illatum, ex quo vulneratus decessit, nec apparet quis influxerit, omnes extraordinaria pœna plectuntur: ordinaria verò ideo remittitur, ne contingat innocentem, qui nullam habuit voluntatem occidendi, puniri locu illius qui verè occidit: atque ita habet hìc locum regula, quæ suadet satius esse, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare, *l.*5. *ff. de pœnis*. Cui suffragatur *l. ult. ff. h.t.* ubi si in rixa percussus homo perierit, factum uniuscujusque contemplari oportet, ut sciatur quisnam mortiferum vulnus intulerit, & cui pęna ordinaria legis Corneliæ irrogari debeat. Igitur cum in præsenti casu sciri nequeat,

queat, quisnam in rixa ista mortale vulnus inflixerit, necessarin sequitur; neminem ordinaria pęna effugiendum esse. Nec contrariatur textus in *l.* 11. §. 2. *&* *l.* 51. §. 1. *ff. ad l. aquil.* obi omnes teneantur de occiso: quia loquitur de l. Aquiliæ actione civiliter iotentata, pro damno ob servum a pluribus pulsatum & occisum dato; ubi ex præsumptione quilibet in solidum ad damnum emendandum condemnatur. Hic verò agimus de l. Cornelia, qoæ non infligit pęnam mortis, nisi ei, qui ex proposito & dolo malo occiderit, *l. 7. h. t. & l. 7.*
28 *ff. eod.* Attamen eo casu quo non coostat de auctore rixæ, præsomtio insorgit adversus eum, qui natura magis est contentiosus, & consuevit alios provocare, & lædere: quem proinde ante omnes quæstioni subjiciendum puto, ot eruatur veritas, Bart. *in l. fin. n. 4. & 5. ff. de quæst.* Gail. *lib. 2. obs.* 109. *n. 4.*

29 Tertius casus est, cùm unus e pluribus in rixa subitò orta, multis affectus vulneribus occisus est, & constat quod unum ex tot vulneribus sit lethale, & quis id intulerit. In hac specie tenebitur de homicidio qoi vulnus lethale inflixit: cæteri de persecutione, & de vulneribus tantum, *d. l.* 11. §. 2. ibi: *& siquidem apparet, cujus ictu perierit*; licèt enim D. Hadrianus rescripserit, eum qui in rixa aliquem percussit, non præsumi occidendi animum habuisse, proindeque pęnam ipsi leniendam esse, *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* Id tamen non procedit, quando ex instrumenti qualitate aliisque circumstantiis animus occidendi doceri, deprehendique potest: nam tunc indubitatè ordinariæ pœnæ locus est, ut dictum supra. Ille namque conjecture, quæ ex rixa emergit, quod qois non videatur habuisse animum occidendi, tollitur alia fortiori præsomtione, quæ dicitur ex qualitate instrumeoti, quo iste usus est, ex quo colligitur habuisse animum occidendi. Hi casus & plures alii referuntur a Molina, Covarr. Gomesio dictis locis, a Menochio *cas.* 362. Jos. de Sesse *decis. Arag.* 103. Jul. Claro §. *homicidium* & Peguera *q. crim.* 14.

30 Præter pœnam legis Corneliæ corporalem, substinet & aliam civilem hujus criminis reus; hanc videlicet quod teneator parti læsæ ad damni reparationem: neque enim une actio per aliam consumitur, cum utraque tendat ad diversum finem, videlicet, criminalis ad publicam vindictam, civilis ad privatæ læsionis reparationem, *l. 7. §. 1. ff. de condict. furt.* Non movet quod actionea ex delictis descendentes noo transeant ad heredem: nam hoc verum est ex parte rei, non etiam actoris, uti traditur *Inst. de perpet. & temp. act.* Porro ista civilis mulcta & læsionis reperatio competit liberis occisi, quamvis non sint heredes; quia eam capiunt jure sanguinis, ut tradit Gilletus in *tract. de tutela & cura c.* 28.

31 His addendum est, quod lex civilis reum indignum judicet hereditare occisi, ad quam vel ex testamento, vel ab intestato jus ei erat, *l. 7. §. pen. ff. de bonis damnatorum*. Eoque facit quod indignus judicetur hereditate, qui necem defuncti non vindicat, debitumque officium pietatis omittit, *l. 1. Cod. de his quibus ut indign.* ut multo magis is qui occidit, indignus censeatur hereditate, quæ defertur fisco, *d. §. pen.* quamvis jusso patris, in cujus erat potestate, occiderit; eut ipse defunctus curam sui neglexerit, non adhibendo medicum, ant adhibendo imperitum, Peregrinus *de jure fisc. l. 2. t. 3.* At Bartolus & eliiquos refert *ad l. Lucius ff. de jure fisci*, sentiunt pares in grado cum occisore excludere fiscum. In Gallie, & Belgio etiam remotiores in gradu fiscum excludunt; obi confiscetionis locus non est, excepto crimine læsæ Majestatis divinæ & humanæ, Zypæus *in notit. jur. Belg.*

32 Hinc cum quæstio incidisset de fratricida, quem lex capite punit, ac incapacem soccessionis ipso momento censet: Senatus Parisiensis bona occisi ad proximum agnatum deferri jussit excluso fisco, teste Anozo Roberto *lib. 3. rer. judic. cap. 7.* & rectè; quia conveniens non est, ut frettis, ant unius ex agnetis factum, cæteris qui ejusdem sunt familiæ, noceat, *l. 2. §. 1. ff. si quis aliqu. testam. prohib.* ac præsertim iis, quibus in defectum major est affectus, & sollicitudo ad vindicandum ejus necem. Sic in simili casu: qui fratrem occidit, ut totum feudum haberet, feudo qoidem privatur: sed illud ad proximum agnetum devolvitur, *cap. 1. §. similiter* ibi Gloss. *verbo fratrem, quib. mod. feud. amitt.*

33 Plane & maritus, qui uxorem etiam in adulterio deprehensam occidit, caret donatione sibi per uxorem facte, qoæ morte ejus confirmari solet; privatur & lucro dotis, quod post mortem ejus sperabat: nihil tamen inde fisco vindicatur; sed heredibus legitimis actio dotis acquiritur, *l. 10. §. fin. ff. solut. matrim.* At cur non marito, qui justum dolorem executus est, dotis emolumentum cedit? Quia æquum non est vel honestum, ut ex tanto infamiæ suę dolore quidquam lucri consequatur. Deinde quia posset contingere maritum, tam projecti pudoris esse, ut vel lætus lenocinium exerceat, vel dissimulatione sua adulterii admittendi occasionem præbeat. Ita ut periculum foret, ne tandem spe improbi lucri illectus, oxotis occidendæ consilium caperet; maxime ubi ex pacto antenuptiali, aut ex statuti permissione dotem sperat lucrificare. Quod probabiliter contingere posse dicit Scævola in *l. 14. §. 1. ff. ad l. jul. de adult.* Quod si tamen maritus non procuraverit uxoris infamiam, sed in adolterio deprehenderit, licite eam si occiderit, ex permissione statuti, eut ratione pacti dotem lucrabitur; quamvis sibi jus quodammodo dicere videatur. Etenim si cùm maritus uxorem criminaliter accusat, & de adulterio convictam condemnasi facit, nihilominus dotem lucrator, quidni & eam lucrabitur, ubi licitè & ex permissione statuti uxorem interficit; quandoquidem tuoc quasi condemnatam per statutum, ipse maritus veluti juris publici executor, occidat? *arg. l. 1. C. quando liceat unicuique sine jud.* Barbosa ad *d. l.* 10. §. *fin. n.* 41. Gomez ed *l.* 80. *Tauri n.* 63. Non tamen ego maritum omnino excuso a peccato, ut illi volunt; quamvis justo dolore impulsus, & bono zelo ob publicam vindictam, cædem hanc committat.

Hactenus de homicidio dolo malo admisso, ejusque 34
pœne. Sequitur de necessario, quod non dolo, sed quodammodo coactu, hocest, ob vitæ, corporis, honoris, facultatumque defensionem committitur. Cum eutem defensio isthæc a jure naturali sit introducta, & civili confirmeta, ipso meridie clarius est, eum, qui in dubio vitæ discrimine constitutus, proprii defendendi corporis caussa aggressorem suum è medio substulerit, pęnam animadversionemque ullam non mereri, *l. 3. ff. de just. & jur.* Idipsum confirmat Gordianus Imp. *in l. 2.* & apertios *in l. 3. h. t.* ibi: *si quis percussorem ad se venientem gladio repulerit, non ut homicida tenetur, quia defensor propriæ salutis in nullo peccasse videtur.* Sibi enim quisque proximior est; proinde si probet latrocinantem, vel quemcumque alium aggressorem occidisse, dubium non est quin a culpa immunis sit, & a pœna. Cum etiam aliàs liceat cuilibet aggressorem nocturnum in agris, vel obsidentem vias etque insidiantem prætereuntibus impunè occidere, etiamsi miles sit, *l. 4. h. t.* Hinc Harmenopol. *l. 6. cap. 5.* dixit: jus esse in agris occidere; et in urbibus non nisi telo utatur. Et rectè: cum in agris major sit remotis arbitris petulantia; in urbe ubi magistratus potestate præditi copie est, non videtur tam opportunus injoriæ inferendæ locus. In solitudine populares quiritare inane, & Judicis auxilium implorare serum. Frequentie & civium conspectus vis faciendæ occasionem tollit: solitudo auferi.

Porro primum aggressoris insultum expectare quis non 35
tenetur; sed si viderit arme in se stringi, & insultantis animum probè cognoverit, resistere, sibique prospicere in tempore potest. Melios namque est occurrere in tempore, quam injurie accepte, vindictam perquirere, *d. l. 4. in fin.* cui consentit *l. 1. sup. quando liceat unicuique sine jud.* Melios esse occurrere in tempore, quam post exitum, & vulneratam caussam remedium quærere: & recte; quia si primus ictus esset expectandus, aut excipiendus, eo vel trucidari val ita tracteri posset insultatus, ut facultas defensionis nulla læso reliqua foret: cum tamen vim imminentem vi repellere etque propulsere liceat, *l. 1. §. 27. ff. de vi & vi arm.* Non videbitur se defendere, nec a se vim propulsere, qui eo usque donec offendatur & vulneretur, expectat. Non obstat *l. 5x. §. 1. ff. ad l. aquil.* ubi Alfenus respondit; culpam penes eum qui prior flagello percussit, recidere: nam ille auctor fuerat pugnæ, qui percussit: at in nostro casu, non qui primo ferit adversarium, caussam delicti præbet; sed ipse adversarios, qui prius gladio evaginato truculenter alterum adoritur, eique vitam adimere conatur.

Est igitur defensio impunita; dummodo servatum sit 36
moderamen inculpatæ tutelę, idest, defensio fuerit moderata, qoalis est, si invasus non potuerit periculum alio modò evadere, aut invadentem repellere, nisi cum tali nocumento. Quamobrem judicis erit animadvertere; an ei qui occidit, periculosa fuerit aggressio alterius; quia aliàs non esset excusanda cædes, caussa defensionis. Item: an defensio potuerit fieri minori cum

læsio-

læsione aggressoris; nam si sufficeret mutilare, aut vulnerare, occisio erit immoderata propter gravem culpam in repulsione commissam. Unde si quis fugientem invasorem, etiam post vulnus grave acceptum, sequatur & occidat, excedet moderamen inculpatæ tutelæ: facit enim fuga invasoris cessare periculum invasi, qui non excusabitur ex vulnere accepto; quia id non tollit animum vindictæ, neque ponit caussam defensionis, propter jam cessans periculum. Denique habebit judex temporis rationem: utrum incontinenti, & antequam rixa dirimatur, & litigantes processerint ad alios actus extraneos, defensio facta sit: nam ex intervallo adversarium percutiens non defendere; sed vindictam affectare videtur.

37 Quid si provocatus moderamen inculpatæ tutelæ excesserit? Non ordinariæ legis Corneliæ, sed extraordinariæ pœna subjiciendus erit; quia justo dolore is movetur ad occidendum, qui provocatus est ab aggressore, ut non possit in illo præsumi dolus, licèt excesserit modum, quem tenere est perdifficile, & cohibere iratum animum: proinde ignoscendum est ei, qui voluit se ulcisci provocatus, *l. 4.* sup. ad *l. jul. de adult.* ubi mitiore pœnæ afficitur, qui deprehensum in adulterio uxoris occidit: a dolo enim excusat perturbatio justi doloris, Fachinæus *lib. 1. contr. c. 32.* Menoch. *cas. 277. & seq.*

38 Ceterùm non solum nos ipsos, sed etiam alios sive sanguine conjunctos, sive prorsus extraneos, rectè defendimus, atque ad id obligamur omni jure: divino namque præcipimur diligere proximum non minus quam nosmetipsos. *Matth. c. 22. Mar. 12. & Proverb. 24.* hæc verba leguntur: *erue eos, qui ducuntur ad mortem; & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses.* Accedit exemplum Muysis *Exodi c. 2.* qui virum Ægyptium indigne tractantem & percutientem quemdam de fratribus suis, interfecit. Canonico jure evidentissimè comprobatur, *can. non inferenda cum seq. & c. ult. 23. q. 3. & c. 6. §. illi etiam de homicid.* ubi qui potuit hominem liberare a morte, & non liberavit, eum occidit; nec caret sepulchro societatis occultæ is qui manifesto facinori desinit obviare. Civili autem & Gentium jure ad hanc proximi & amici defensionem satis impellimur; tum propter salutem & incolumitatem totius corporis reipublicæ, quæ singulorum hominum seu membrorum ipsius læsione, & mutilatione labefactatur; tum propter cognationem, quam natura inter omnes homines constituit, *l. 3. ff. de just. & jure.* Si justus es, inquit Seneca, non solum non nocebis, sed etiam nocentes prohibebis. Injustitiæ duo sunt genera: unum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab iis quibus infertur, si possint, non propulsant injuriam, *Cic. lib. 1. off.* Ex quibus rationibus licet animadvertere quemlibet ad proximi sui defensionem (si modò illam sine proprio periculo suscipere queat) omni jure obligarum: & si defensionem omiserit, extraordinariæ pœnæ obnoxium esse, cum culpæ & criminis reus sit, qui prohibere potuit, nec fecit.

39 Non tamen necessariarum & extranearum personarum propugnatio ita suscipienda est, ut earum invasores occidere liceat: quia *l. 2. & 3. h. t.* & alia jura passim, quæ ob defensionem homicidium fieri concedunt, non de aliorum, sed propria loquuntur defensione. Præterea is qui alium defendit, propriè non habet adversarium: atque ita facilè sine aggressoris cæde efficere poterit, ne alter vel gravius vulneretur, vel occidatur. Excipio casum pudicitiæ, ob quam non solum propriam, sed & alienam defendendam, quis insultantem occidere potest, ut mox dicam. Quod si igitur in ejusmodi proximi & amici defensione mediator aggressorem interficiat, omnino puniendus est, sed extraordinaria pœna; quia non occidendi, sed alterum defendendi animum habuit; nisi se mediatorem finxerit, quia tunc ordinaria afficietur, *d. l. 5. §. 3.*

40 An id quod dictum de defensione vitæ, obtineat in defensione honoris, quæritur? Et quibusdam non videtur: propterea quod defensio tantùm moderata, non etiam vindicatio sit permissa; & possit is, qui honore læsus est, illum competentibus actionibus recuperare, vel extrajudicialiter retorsione uti, ut non debeat sibi ipsi jus dicere; vitamque alteri adimere, ob tutelam proprii honoris, Covarruv. *ad clem. si furiosus p. 3. §. unic. num. 4.* Quæ opinio obtinet, si ista ratione læsus honor salvus esse possit; aliàs si non possit, existimo licitam esse defensionem etiam cum cæde & damno ejus qui honorem violat, aut eum lædere tentat; modo id fiat incontinenti, dum adhuc læsio honoris veluti pendet. Accedit ratio, quod honoris amittendi metus, non sit minor viro bono quam vitæ, *l. 8. §. quod si 2. ff. quod metus caussa*: ita ut quod ad defendendam vitam est permissum, etiam ad defendendum honorem permitti debeat, ob justum dolorem quo offensus commovetur. Ideoque hunc mitius puniendum esse judicat Gomez *tom. 3. cap. 3. num. 24.* si in defensionem sui honoris adversarium occiderit; cùm quòd hic caussam dederit; tum quòd inconsultus offensi calor, doli vitio careat. Ceterùm si quis virgini, vel honestæ matronæ, vel adolescenti stuprum inferre nitatur, vel simili modo conetur infamiam inferre, licebit eum etiam nece vindicare, *l. 1. §. 4. ff. h. t.* cum hæc injuria in totam familiam redundet, & res sit omni æstimatione major; ac talis quæ non patitur moram, cum pudicitia semel amissa numquam restitui queat, *l. un. sup. de rap.* nec a Judice violentia emendari. Unde apud Ciceronem pro Milone, adolescens qui Tribunum occiderat volentem vim inferre suæ pudicitiæ, rectè a Mario belli Duce absolutus fuit, Molina *de just. & jure tract. 3. disp. 17.*

Huc pertinet, quod non teneatur is qui fuste invaditur fugere, si fuga illi sit periculosa, & ignominiosa; sed potest sistere gradum, animo defendendi & repellendi ignominiam, quam non cogitur pati cum perpetua nota suæ famæ. Accedit quod turpis sit fuga & probrosa, præsertim honesto & viro nobili; ac sæpe periculosa ne cadat, aut in insidias incidat. Ideoque fugere ne quidem clericus tenetur, qui ab inimico aggressus; quia hoc fieret cum magno periculo; eo quod fugienti a tergo vulnera infligi possunt, Covar. *d. loco* ubi plures DD. refert. 41

Atque hoc procedit ubi inimicus armis alterum invadit; quoniam si alapa tantum intendat percutere, non licebit eum interficere; cum id jura non aliter permittant, quam quoties in dubio vitæ discrimine quis est constitutus, *l. 2. h. t.* & *l. 4. eod.* ibi: *inferendæ cædis*: at in hoc casu nullum est vitæ periculum, & possit is cui alapa infertur, injuriarum actione, aut repercussione honorem suum conservare. Nam quoties læsio durat, & alia non est via servandi honorem nisi repercutiendo, non videtur repercussio illicita, quatenus opus ad honoris defensionem, ut d. loco tradit Navarrus; cum quo sentio nequaquam fas esse ob quamcumque injuriam, vel corporis læsionem etiam minutissimam evitandam quempiam occidere; nisi fortassis ab ejusmodi personalis injuriæ, corporalisque læsionis etiam levissimæ origine, gravioris cujuspiam damni, vel vitæ metus atque periculum alicui impendere videatur. 42

Quæritur: an pro rerum defensione liceat impunè invasorem occidere? Et communiter obtinuit non licere, etiam eo casu quo res omnes sunt amittendæ, nisi vitæ corporisve periculum simul intentetur, *c. 2. de homicid.* Fortunius Garcia *ad l. 3. ff. de just. & jure* Covar. *sup. d. loco n. 6.* Huic sententiæ adstipulatur *l. 9. ff. h. t.* ubi Ulp. respondit: furem nocturnum, ita demum impune occidi posse, si occisor parcere illi sine suo periculo non potuerit. Idem utroque jure constitutum, ut nocturnum furem, quia non tam furandi, quam occidendi animo venire præsumitur, interficere liceat; non etiam diurnum, nisi se telo defendat, *c. 3. & h. t. & l. 4. ff. ad l. aquil.* Atque *in l. 4. h. t.* permissum eum interficere, qui inferendæ cædis animo alterum invadit & spoliat. Sic ut nisi subsit vitæ periculum, non videatur æquum pro conservandis rebus transitoriis, in proximum ita acriter exardescere, ut loquitur Pontifex in *c. 10. e. h. t.* Verùm pro contraria opinione facit, quod bona & res dicantur alter sanguis & vita hominum; & propterea paria censeantur, insidiari vitæ & insidiari bonis, quibus vita substinetur; atque metus perditionis omnium bonorum æquiparatur metui mortis. Quo fit, ut quod in vitæ defensione jure concessum est, permitti quoque debeat in defensione bonorum, quorum amissio quemvis constituit in gravi necessitate. Es fanè: si hæc tam sit extrema, ut non suppetat alia ratio vitam conservandi, & bona ablata recuperandi; non dubito quin omni jure tunc liceat invasorem; aut furem cum rebus fugientem occidere. Suffragatur huic sententiæ quod aliàs daretur occasio invasoribus, aliisque pravis hominibus alios bonis suis spoliandi, si id liceret impunè, citra contradictionem, aut defensionem domini. Igitur non est quod domino imputetur caussa cædis, cum jus habuerit defendendi res suas; sed ei 43

po-

potius imputari debet, per injuriam eblatas ne restitueret, querelam movit. Videatur Merenda *lib.* 5. *c.* 20. *contr.* Fach. *lib.* 1. *contr. c.* 31.

44 Quid si reus confiteator se hominem occidisse; sed ad suam defensionem? Et multis placuit qualificatam istam confessionem reo prodesse, ne ordinaria capitis pœna plectatur; sed arbitraria: propterea quod capitalis in neminem feratur, qui non sit probationibus luce meridiana clarioribus convictus de homicidio, vel id confessus, *l. ult.* sup. *de prob. l.* 16. inf. *de pœnis*: non autem plene aut sufficienter probat confessio ista qualificata. Contra tamen facit, quod confessio cædis oneret confitentem; quæ cum sit contra illum, vera præsumitur: nemo enim creditur temere quidpiam contra se confiteri, atque ea est sufficiens secundum jura, ut feratur sententia, juxta ea quæ dicta sunt sup. *de confess.* Allegatio verò defensionis fit quidem pro reo, cùm tendat in ejus purgationem; cui proinde non statur, sine probatione, aut aliis circumstantiis, quæ ipsum excusent. Quomodo Antoninus Imp. in *l.* 1. *h. t.* dicit ei incumbere onus probationis, qui allegat se occidendi animum non habuisse: & ideo cum homicidium sit ex iis quæ prohibentur, censetur commissum dolo malo; quem abfuisse, reus legitimè probare debet, *l.* 5. inst. *de injuriis*. Huc spectat quod habetur in proverb. Salomonis *cap.* 26. *n.* 18. *&* 19. *&* in *c.* 1. *de præsumt*: *sicut noxius est qui mittit lanceas & sagittas in mortem, ita vir qui fraudulenter nocet amico suo, & cum fuerit deprehensus, dicit, quod ludens fecerit*: talis non auditur, sed ordinaria pœna plectendus; quia de delicto constat per confessionem, quæ sufficienter probat: attamen quia pura non est, sed qualificata, & probatio redditur dubia & incerta, non erit imponenda pœna ordinaria reo, sed alia mitior; maxime si ejus confessio, aliis probationibus & circumstantiis evacuetur. Nam quid si reus qui occidit, fuerit vir probus, non rixarum amans, bonæ famæ, qui consuevit honeste vivere, alterum non lædere: occisus vero contra fuerit rixosus, nec vitæ admodum laudabilis, & aliàs fuerit minatus reo? certè hujusmodi circumstantiæ & similes efficere debent, ut minuatur pœna, aut nulla inferatur, Fach. *lib.* 1. *contr. c.* 27. Farin. *in prax. crim. p.* 3. *q.* 81. *n.* 110. Gomez *tom.* 3. *var. c.* 3. *num.* 26. Sarmient. *lib.* 1. *interpr. c.* 1. *n.* 11.

45 Postremò videndum est de homicidio, quod præter intentionem committentis, vel caussam dantis contingit. Homicidii hujus plura sunt exempla; videlicèt de sagittario ex cujus manu telum fugit; de venatore qui pro fera hominem occidit; de medico qui imperite venam secuit, vel pharmacum dedit; de putatore qui ramum in prætereuntem dejecit; de Judice qui per imperitiam aliquem ultimo supplicio affecit. De omnibus his quæritur: an sint homicidæ: & utrum huic legi sint obnoxii? Et quidem, quamvis quod fortuito casu contingit, fato potius, quam noxæ imputetur, *l.* 1. *&* 5. *h. t.* hic tamen distinguendum est, ut plus vel minus videatur casuale esse, prout plus vel minus, vel etiam nihil culpæ admixtum habet. Si enim culpa casui fortuito caussam dederit; vel opera rei illicitæ data fuerit, quæ culpæ adscribitur, homicidium culpæ magis, quàm casui imputatur, & hoc jure punitur, non quidem pœnâ legitima, sed extra ordinem, puta relegatione ad tempus, *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* Quod si opera dabatur rei licitæ, nec culpa ulla argui potest, jam hoc homicidium mere casuale, cujus nulla pœna est. Casus enim cum ne quidem a prudentissimis possit prævideri, nullam ponit noxam. Exempla sunt in *c.* 9. 15. 23. & passim *in h. t.* quæ explicantur fuse a Covarrov. *in clem. si furiosus p.* 2. §. 4. Olim apud Græcos casus fortuiti exilio voluntario luebantur, ut dicitur in *l.* 16. §. 7. *ff. de pœnis*.

46 Sed dubitatur: an is, qui cum vellet occidere Titium inimicum suum, errore quodam in persona commisso, exanimavit Cajum ut casualis homicida extra ordinem puniendus sit? quod videtur; quia non potest dici in dolo fuisse, cum non intendebat personam quam occidit, sed in ea erravit. Facit quod voluntas & propositum distinguant maleficia, quomodo si cum servo meo pugnum ducere vellem, percusserim adstantem, injuriarum non teneor, *l.* 4. *ff. de injuriis*; quia voluntas non fuit illi nocendi. Atque hanc sententiam in judicando secutum fuisse Senatum Taurinensem docet Thesaurus *decis.* 243. & Menochius *arb. jud. quæst. cas.* 324. *n.* 11. Verùm ex adverso ordinariam mortis pœnam infligendam esse plerique tradiderunt: & rectè; quia hic adfuit dolus & animus occidendi, quem punit lex Cornelia. At pro ea facit *l.* 18. §. 3. *ff. de injuriis*, ubi Paulus J.C. dicit: si injuria mihi fiat ab eo cui sim ignotus; aut si quis putet me Lucium Titium esse, cum sim Cajus Sejus, prævalet quod principale est, injuriam eum mihi facere velle. Nam certus ego sum; licèt ille putet me alium esse, quam sum, & ideo injuriarum actionem habeo: hæc autem non datur nisi dolus & animus injuriandi adfuerit, *l.* 11. *ff. de injuriis*. Igitur sicut error in persona commissus animum injuriandi non excludit, ita nec animum occidendi: & proinde ut illo casu actio injuriarum; ita & hic ordinariæ legis Corneliæ pœna locum habebit; quia ut quis afficiatur, sufficit habuerit animum occidendi, si non in specie, saltem in genere, ut tenet Baldus *in l. si quis non dicam rapere C. de Epis. & Cler. col. pen. n.* 9. post Joan. Andream, quem ipse citat. Nec ad rem est, quod manus aberraverit; cùm voluntates cædem alicujus intenderit, & secutus fuerit effectus. Itemque non excusabit ignorantia personæ, quæ non excludit actum illicitum, neque affectum, vel effectum operis mali minuit. Quò fit ut qui corrupit servum, quem liberum esse putabat, servi corrupti teneatur, *l.* 5. §. 1. *ff. de servo corrupt.* Huc quoque pertinet text in *l.* 20. sup. *de furtis & l.* 6. sup. *de l. jul. de vi publ. l.* 11. *in fin.* sup. *unde vi*. Et Cicero ad Trebatium scribit: telum jacere voluntatis est, ferire quem volueris fortunæ. Deinde si ordinaria legis Corneliæ pœna tenetur, qui cum telo ambulaverit, hominis occidendi caussa, licèt non occiderit, *l.* 7. *h. t.* quanto magis hic qui simul etiam hominem occidit, quamvis non eum quem occidere volebat? Hanc ita stabilitam sententiam non infringit *l.* 3. §. *ult. & l.* 4. *ff. de injur.* quia ibi abest animus injuriandi ab eo, qui liberum hominem pulsavit, quem servum suum existimabat: siquidem castigationis tantùm & disciplinæ caussa, servum suum cædere & pulsare voluit; quod jure potestatis ei licet, *tit.* sup. *de emend. serv.* atque ita cum dederit operam rei licitæ, quod præter intentionem accidit, casui potius debet imputari. Denique non impedit *l.* 45. §. 4. *ff. ad l. aquil.* ubi si quis se defendendo ab aliquo tertium prætereuntem vel mediatores percusserit, tenetur lege Aquilia, ad id quod interest; quia in illa actione non requiritur dolus, sed sufficit sola culpa. Hæc sententia quæ jure verior, etiam usu obtinuit: propterea quod consummatum est crimen licèt in alterius persona, Gomez *tom.* 3. *var. c.* 3. *n.* 34. Vasquez *l.* 3. *contr. c.* 96. Fach. *l.* 1. *contr. c.* 37. Clar. §. *homicidium n.* 6.

Porrò ut homicidium, quod præter intentionem accidentis evenit, immune est a pœna; ita & illud quod 47 auctoritate publica est commissum, quia licitum: expedit enim reipublicæ provincias malis hominibus purgari, *l.* 13. *ff. de off. præs.* & hoc ita in criminibus quæ merentur illam pœnam, eamque habent positam a legibus, sive moribus. Neque enim Judicis est pœnam sanguinis statuere. Itemque homicidium illud licitum est, quod in bello contingit, ex parte eorum quibus justa est caussa; quoniam tale bellum tendit ad correctionem eorum, qui deliquerunt, & reparationem injuriæ ab iis illatæ: quæ res est justa, & justum facit effectum inde subsecutum, *c. dominus* 23. *q.* 2. ab eo verò, quem justa caussa non salvat, cædes commissa non est extra noxam, Covar. ad *c. peccatum p.* 2. §. 9. *n.* 2. *&* §. 10. Plura de justo bello infra *lib.* 11. *t.* 46.

TITULUS XVII.

De his qui parentes, vel liberos occiderunt.

1 *L. Pompeja de parricidiis, & quæ ejus pœna.*
2 *Singularis culei cum feris pœna quando locum habeat.*
3 *Quæ hodie obtineat, & caussa inducta severissimæ pœnæ.*
4 *An conatus hac pœna puniatur, qui ad ulteriorem actum processit.*
5 *Conscii & participes parricidii puniuntur.*
6 *Item pater, mater, & avus si occiderint sobolem suam.*
7 *Frater qui sciverat parari venenum, qua pœna puniatur, & Medicus.*
8 *An mater quæ partum inventum mortuum celasse, & occidisse dicitur, parricidii pœna puniatur? & quid si abortioni caussam dederit?*
9 *An qui occidit eas personas, quæ parentum loco sunt, teneatur pœna h. l.*
10 *Parricidæ excusantur aliquando quoad pœnam, ob levem culpam, furorem & alios casus hic relatos.*

Pom-

1 Pompejus cognomento Magnus, Princeps sui temporе in republica, cùm auctoritate, tùm opibus conspicuus, aliquot leges & ipse tulit, ex quibus pleræque post ruinam & casum ipsius interciderunt. Inter eas autem quæ remanserunt est hæc, quæ in parricidas lata est; qua cautum fuit, ut non solum qui patrem & matrem, filium aut nepotem, sed etiam qui cognatos necassent, vel uxores parricidii tenerentur.

2 Pœna autem hujus legis duplex est: nam qui alias personas præter patrem aut matrem, avum aut aviam occidissent, pœna l. Corneliæ de sicariis coercebantur, *l. 1. & pen. ff. h. t.* Qui verò patrem vel matrem, avum vel aviam aliumve parentem suum necassent, more majorum speciali pœna culei punirentur, *d. l. pen.* quam pœnam in usum revocavit hic Constantinus, & eam probavit Just. *Inst. de publ. jud.* adversus eos qui parentes, aut filios interfecerunt: & uterque Imperator non gladium, aut ignem decernit, sed jubet reum culeo (capacissimum quoddam vasis genus id erat ex corio bovis) cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simia insui, atque istia feris sibi invicem natura infestis misceri: & si regionis qualitas tulerit, in vicinum mare vel in amnem projici; ut ita omni elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, terra mortuo auferatur, *l. uni. h. t.* Amplius scripsit Modestinus: damnatum priusquam culeo insueretur, virgis sanguineis verberari; ac ubi flumen, aut mare vicinum non erat vice prædictæ pœnæ, bestiis laniandum objici solitum, *d. l. pen.* Covarruvias *in clem. si furiosus p. 2. a. 12.*

3 Hodie hoc supplicii genus in usu esse desiit: & parricidæ pro cujusque regionis consuetudine, vel submerguntur, vel vivi defodiuntur, vel in partes quatuor dissecantur, vel dolio inclusi in flumen dejiciuntur, aut dantur canibus lacerandi, ut se vidisse refert Julius Clarus *§. parricidium n. 5.* & Placa *de delictis c. 22.* Et sane vix satis acre reperiri potest supplicium in eos, qui vita privarunt illum, a quo ipsi vitam acceperunt; cum feris sint ferociores: *sunt crimina*, inquit Quintilianus, *quæ ipsa magnitudine fidem non impetrant; parricidium aliquando legem non habuit. Quis enim se facile vinculis naturæ exsolvat? Itaque ad tantum nefas magno oportet scelere parricida veniat.* Pulchre in eamdem rem Cicero pro Sex. Rosc. Amerino; ubi cum Solonis meminisset, qui legem non tulit, quod non speravit tantæ immanitatis quempiam fore, qui tam horrendum facinus perpetraturus esset: attamen, inquit, quia nihil tam sanctum est, quod non aliquando violet audacia, excogitatum fuit in parricidas singulare supplicium, ut illi quos naturæ honestas in officio retinere non possit, pœnæ magnitudo a maleficio submoveret.

4 Tanta namque est hujus facinoris immanitas, ut non tantùm parricidæ prædicta pœna plectantur, sed & qui facinus attentarunt, licèt id non peregerint: verbi gratia; si patrem interfecturus emerit venenum, quamvis non porrexerit, tenetur pœna parricidii, *l. 1. ff. h. t.* Consuetudo tamen non punit solum conatum, nisi in actum aliquem exteriorem processerit; posset id etiam tentari de jure, quoniam J. C. *in d. l. 1.* non tantum simplicem præparationem veneni considerat, sed etiam ulteriorem conatum videtur exigere, per illa verba: *qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare*: quæ verba apertè significant, ex parte conantis nihil fuisse prætermissum, quod ad criminis perfectionem requiritur; sed aliunde eventum rei impeditum fuisse.

5 Præterea parricidii conscios, quamvis extraneos, eadem pœna afficiendos judicavit J.C. in *l. 6. ff. h. t.*: cujus tamen moderationem propter animi perturbationem, qua homines sæpe commoventur, adhibuit Divus Adrianus in *l. 5. ff. eod.* qui fertur; cùm in venatione quidam filium suum necasset, qui novercam suam adulterabat, in insulam eum deportasse: quod latroni magis quam patris jure eum interfecisset, existimans patriam potestatem in pietate, non in atrocitate debere consistere.

6 Non enim amplius licet patri supra modum in filium sævire, multo minus occidere, *tit. de emend. propinq.* Quò fit ut etiam pater lege Pompeja comprehendatur, ejusque pœnæ supponatur, ut nominatim dicitur in principio *h. l. unic.* qui filios, aut ejus affectionis occiderit, idest, nepotes. Nam si qui casus excepti sint a generali hac prohibitione, quibus patri liceat occidere, ut filiam in adulterio deprehensam, aut filium patriæ proditorem, id lex permittit nominatim. Proinde mater, quæ filium filiamve occiderit, hujus legis pœna afficiatur; & avus qui nepotem occiderit, *l. 1. ff. h. t.* etiam naturalem tantum; quia filiationis substantia solum hic consideratur, non qualitas, Jul. Clarus *§. parricidium num. 5.*

7 Verum cum J. C. dicit consocios eadem pœna afficiendos, intelligit qui necem sunt cooperati: nam qui tantùm sciverunt eam præparari, extra ordinem puniuntur. Hinc frater qui cognoverat tantum fratrem emisse venenum, ut patri porrigeret, nec indicaverat, relegatur; & medicus supplicio afficitur, *l. 2. ff. eod.* Inscium hunc fuisse parricidii æstimandum est; alioquin etiam pari pœna cum consciis, & præparantibus venena puniendus esset, *l. 6. & 7. ff. h. t.*

8 At quid de matre, quæ partum inventum mortuum cælasse & occidisse dicitur? Eam parricidii ream judico; nisi probet editum mortuum; aut vivum quidem, sed non fuisse vitalem. Quo casu mitiori pœna erit punienda, ubi prius per vim tormentorum excussa fuerit veritas tanti facinoris: nam cum mater operam dederit rei illicitæ, cælando partum, quantumvis mortuum, contra ipsam urgent gravissimæ præsumptiones: hæ tamen si solum augeantur ex confessione mulieris, non facile debet judex ultimo supplicio mulierem damnare; quia semper in dubio præsumtio est partum mortuum natum esse; cum sæpe leves mulieres abortum facere procurent, Thesaurus *decis. 12. & 13.* ubi substinet matrem, quæ partum jam formatum & animatum in utero abigit, non esse plectendam pœna parricidii, sed alia mitiori, puta exilii: de quo tamen dubito. Illud vero certum est, matrem quæ accepta pecunia partum sibi medicamentis abegisse dicitur, capitis supplicio damnari, *l. 39. ff. de pœnis*; uti & eam, quæ abortionis poculum filiæ dedit; ut animatum fœtum perimeret; si abortionis effectus fuerit secutus, Thes. *d. loco num. 12.* Decius *cons. 35.* Boerius *q. 216. n. 4.*

9 Cœterùm si quis socerum, vitricum, novercam, privignum, vel privignam, generum, vel nurum, aliosve similes trucidaverit, asperrima ista parricidii pœna minime plectitur sed ordinaria l. Corneliæ, *per l. pen. §. 1. ff. h. t.* ubi solummodo patris & matris, avi & aviæ, non pariter soceri, socrus, vitrici mentio fit, respectu pœnæ parricidii. Deinde in *l.* hac nostra unica dicitur illam acerrimam culei pœnam ita demum esse imponendam, si quis ejus affectionis facta præparaverit, quæ nuncupatione parricidii continetur. Jam vero affectio ista non tanta est inter eos, qui parentum loco sunt, uti inter vere parentes, ut contineatur nuncupatione parricidii. Non officit huic veræ opinioni *§. alia deinde Inst. de publ. jud.* ubi legitur, eum qui affinitatis ejus, qui nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit, severissimam culei pœnam substinere debere. Nam iste §. desumptus est ex nostra hac lege, quæ non *affinitatis*, sed *affectionis* vocabulo utitur, Wesemb. & Hottomannus ad *d. §. alia*.

10 Excusabit ab utraque parricidii pœna furor, qui aufert animum, sine quo crimen non committitur, *l. pen. ff. h. t.* ubi sufficere furore ipso eum qui deliquit puniri, & diligentius custodiendum rescripserunt Cæsares, aut vinculis coercendum. Excusabit quoque justa caussa; veluti si quis patrem perduellem, qui aliàs ab incepto dimoveri non poterat, occiderit, sine scelere; eum enim potius præmio & honore afficiendum lex censet, *l. 35. ff. de religios.* cum patriæ salus patris saluti anteponenda sit, ut docet Cicero *3. Off.* Interdum à pœna excusat, si pater jacto cultello in animal, filium prope adstantem vulneraverit, & ex vulnere obierit; quia non fuit ulla caussa aut propositum occidendi in patre. Quod enim fortuito evenit, venia & indulgentia Principis indiget, *l. pen. ff. de incend. ruina, naufr.* Anton. Faber *in suo C. ad h. t. defin. 1.* Denique incuria parentis excusat a pœna parricidii, si filius ejus in lectulo inveniatur oppressus: quo casu pœnitentia triennalis in jejunio imponitur, *c. fin. de his qui lib. occid.* præsumitur namque id negligentia potius, quam malitia parentum contigisse, ob præsumtionem aliam affectionis paternæ; quæ nec malum inferri filiis, nec videre sine commotione non patitur.

TITULUS XVIII.

De Maleficis & Mathematicis, & cæteris similibus.

1 *Qui dicantur malefici: quæ eorum opera?*
2 *Qua pœna puniantur.*

An

3 *An & capitalis infligatur illis qui cum dęmone pactum ineant?*
4 *Magia ad salutem hominum an reprobanda sit? Qui mathematici hic damnentur?*
5 *In hoc crimine omnes cujuscumque status torquentur & a quovis capiuntur.*
6 *Qua pœna afficiantur mathematici, & qui eos consulunt.*
7 *Quæ sit pœna de consuetudine?*
8 *De hariolo consulto, & consulente: an injuriarum conveniri possint?*

1 MAlefici etsi generali appellatione dicantur omnes qui damnum inferunt, & crimen admittunt; hoc tamen loco malefici vocantur venefici, & incantatores, qui aut veneno aliquem necarunt, quod est pejus quam gladio occidere, ut ait Antoninus *l.1.h.t.* aut carminibus, præstigiis & malis medicamentis, hominibus, frugibus, animalibus nocent, animas responsa daturas sacrificiis evocant, elementa turbant, vitas insontium labefactant, pudicos animos ad libidinem deflectunt, messem destruunt, segetem corrumpunt, *l.4.h.t.* & manibus accitis audent ventilare, ut quisque suos conficiat malis artibus inimicos, ut loquuntur Impp. *in l.6.h.t.*
2 * Dignum hoc hominum genus durissima & infami morte, ut recte Imperatores armari velint jura gladio ultore, & exquisitissimis pęnis maleficos affici, tanquam hostes publicos, *l.5. & 7. h.t.* Iidem in *l.6.* volunt eos diis manibus consecrari. Sed quomodo? sic nimirum, ut feralis pestis, sive interitus, hujusmodi homines naturæ peregrinos absumat; cujusmodi fetaliorum tempore pecudes, & in officiis fetalibus cadavera mortuorum cum in ignem posita sunt, absumuntur. Inde pęnam ignis, seu feralem pestem maleficis decretam existimat Iacob Ræardus *lib.5. varior. cap.3.* atque ita accipit verba *d. l.5. hoc tit.*

3 Porrò hanc capitis pęnam rectè & illi substinent, qui cum dęmone pactum ineunt, eique (Deo suo deserto) adhærent, juxta illud *Exodi* 20.: *maleficos non patieris vivere*: etsi non tàm noceant interdum, quàm prosint hominibus, avertendo ab eis mala per characteres incognitos, signa crucis, reliquias sanctorum, imagines cereas, schedulas, quibus ignota verba continentur, & sacra etiam commiscentur: quæ & similia adhibere solent, ut signa, ex quibus effectus producuntur, non quidem naturales; quia talia signa naturaliter nihil operantur; nec supernaturales, quod vanitatem potius sapiant, quam pietatem, ut a dęmone potius dicendi sint procurati; quæ res spectat ad magiam & illicitam divinationem, quam mathematicam artem vocant Impp. in *l.2.h.t.* omnino improbatam & damnatam.

4 Non obstat text. in *l.4.eod.tit.* quæ tantum eos puniri vult, qui arte ista abutuntur; & contra salutem hominum, vel agriculturarum aliquid moliuntur: non item si prosint, veluti si ægrotantibus subveniant, grandines vel tempestates arceant, efficiantque ne segetes corrumpantur. Nam istius legis dispositio sapit paganismum, estque gravissime reprehensa a Leone Imp. in *Novell.65.* qua & hos puniri præcipit tanquam utentes re perniciosa: nisi dicamus *d. l.4.* non tam approbare facta magica, quæ sunt hominibus proficua; quam non punire, quod nec sint contra justitiam, nec publicam quietem turbent. Sed rectius jus Pontificium hujusmodi divinationem & magiam, quæ salutem & bonum procurare videtur, omnino improbat, *tit. de sortileg.*: quod nihil possit esse bonum, aut purum, quod ex pactione cum dęmone, aut ejus arte oritur: Et licèt esset bonum per se; quia tamen ab eo prodit, polluitur, Quò fit ut hoc crimen etiam mixti fori esse intelligatur; ejusque cognitio, & coercitio etiam ad Ecclesiasticum judicem pertineat, de quo Jul. Clarus *l.5. sent. in §. hæresis.*

5 *Mathematici* vero dicuntur, non illi qui siderum motus, & qui ex illis sequuntur effectus inquirunt, coluntque geometricam artem reip. utilem, *l.2.h.t.* sed qui ex nativitatibus, & sola siderum observatione, atque vana manuum, vultusque inspectione, futura prædicere, & artibus quibusdam & futuris magicis scire se omnia, & facere posse profitentur. Cujus generis sunt Chaldæi, Harioli, Augures, Vates, somniorum Interpretes, *l.3.5.7. & h.1.* de quibus Tacitus: *genus*, inquit, *hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra, & vetabitur semper & retinebitur.*

Hos itaque haruspices & mathematicos, maleficæ 6
superstitionis auctores, omnia corrumpentes, omnia inquirentes tanquam naturæ & reipublicæ hostes, ac pestes semper rejecerunt, gravique supplicio affecerunt Romani; nam nec dignitati parcere voluerunt. Imo jusserunt, ut si accusentur, nec aperte convincantur, tormentis & quæstioni subiicentur indistinctè omnes, qui istis dediti essent superstitionibus, *l.7. h.t.* Itemque permiserunt cuilibet privato quoscumque maleficiorum labe pollutos capere & judici sistere, *l. ult. h. t.* ubi proposita est pœna ultimi supplicii in eos, qui maleficos subtraxerint quæstioni, eosve occultarint, vel clam occiderint.

Præterea ut omnino sileret ista divinandi curiositas, 7
jussit Constantinus Imp. haruspices, Sacerdotes divinos, & eos qui eis ministrant, ab omnibus domibus excludi, aliter concremari; & eos qui consilii caussa advocaverint suasionibus, vel præmiis, bonis exutos deportari, *l.3. h.t.* atque in ipsos haruspices, mathematicos, & divinationis curiosos, gladii supplicium decerni, *l.5.h.t.* Quo supplicii genere æque digni sunt, qui prohibitam hujusmodi artem discunt, ac illi qui docent, *l. pen. h.t.* docentesve consulunt ex quadam curiositate, maximo cum damno reipublicæ, *d.l.5.* * Quod ubi ces- 8
sat, & nemini nocitum est, hanc ultimi supplicii pœnam hodie non amplius frequentari; sed loco illius vel incarcerationem cum relegatione haurispicibus & divinationis curiosis irrogari solere, testatur Prosper Farinacius *pract. crim. lib.1. t.3. q.20. n.89.* & Clar. §. *hæresis n. ult.* Verùm hanc pœnam pro tanto crimine nimis levem esse reor: nisi manifestum sit aliquem ex nimia simplicitate, sine dolo malo hujusmodi divinationibus studere. Consulentes porro hariolos, haruspices & incantatores, cum graviter peccent, severa animadversione dignos esse certum est; prout etiam decretum hic in Belgio ultimo Augusti anno 1608. *art.13. & seqq.*

Cæterùm de hariolo consulto, & de consulente: an- 9
ne injuriarum conveniri possint, quæritur? De hariolo aperte respondit Cajus *in l.15.§.13. ff. de injuriis*: ibi: si quis Astrologus, vel qui aliquam illicitam divinationem pollicetur, consultus, aliquem furem esse respondit, qui talis non erat, injuriarum cum eo agi non potest: cur ita? quia nec dolo malo, nec animo injuriandi furem esse dixit, sed artis & professionis suæ caussa id fecit, per quam illum furem esse collegerat. De consulente, qui personam nominavit, quam furtum fecisse suspicatur, non dubito quin conveniri possit injuriarum: siquidem non alio quam injuriandi animo nomen hariolo detulerit, & operam dederit rei illicitæ? De magicis & sortilegiis videantur insignes disquisitiones P. Martini del Rio: item Grillandi, & P. Gregor. Thol. *lib. 3. 4. syntagm. cap. 11. & seqq.* & Ant. Fabri *definitiones in suo C. h.t.*

TITULUS XIX.

Dę sepulchro violato.

1 *Continuatio, & quod violatores sepulchrorum sacrilegii & maleficii crimen incurrant.*
2 *Crimen sepulchri violati contrahunt qui reliquias & ossa contrectant, & sepulchra destruunt, & saxa auferant.*
3 *Duplex hujus criminis pœna, civilis & criminalis. Civilis alia privata ad interesse, alia popularis in 100. aureos.*
4 *Criminalis pœna sepulchri violati reo imposita, & quæ judici, qui neglexit hoc crimen punire.*
5 *Quæ pœna imponatur destruenti sepulchra, & servo jussu Domini demolienti.*
6 *Quæ pęna hodie sit statuta, & qui ab ea sint immunes.*
7 *Pęna impedientis sepulturam, & molestantis moribundum.*
8 *Intra tempus quo justa fiunt, prohibetur omnis exactio pecuniæ.*
9 *Quid moribus hac in re?*

SEpulchrorum & sepultorum violatio, ad crimen 1
sacrilegii, *l.5. h.t.* & maleficii pertinere videtur; de quo superiori titulo dictum: siquidem malefici, & magicis artibus dediti, solent plerumque acciendis manibus adire sepulchra, ossa legere, mortuos polluere, contrectare, spoliare, *l.4. in fin. h. t.* quin ossibus abuti in rem malam.

2 Hoc crimen contrahunt non tantum illi, qui corpora sepulta, aut reliquias contrectant & extrahunt, sed & qui dolo malo aliquid faciunt, cujus sublatione species monumenti deformetur; sicuti fit cum columnæ, statuæ, epiraphia, saxa, fabricandi aut vandendi gratia, ex eo auferuntur, vel in contamtum abiiciuntur, *d. l. 4.* licèt enim venditio rai religiosæ non subsistat, quod extra commercium sit; læsæ tamen religionis, idest, sacrilegii crimen incurrit, qui rem jam religionis effectam contrectat, distrahendo, vel emendo, *l. 1. h. t.* Quare is qui sepulchra violat, gaminum videtur facinus perpetrare; dum & sepultos spoliat destruendo, & vivos polluit fabricando, *d. l. 3. in pr.*

3 Ideo pœna violati sepulchri varia, pro divarsitate facti & circumstantiarum. Estque alia civilis, alia criminalis. Civilis solvenda iis quorum interesse judicabitur; scilicet ex injuria quæ facta est, & ax lucro ejus qui violavit, vel damno quod contigit, vel ex temeritate ejus qui fecit, *l. 3. §. 8. ff. h. t.* Si nemo sit ad quam sepulchrum pertineat; aut si sit quidem, sed agere nolit; permissum est cuivis è populo agere usque ad centum aureos. Plures si sint agere volentes, præfertur qui justiorem caussam habet. Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit, aut ædificium aliquod non sepulchri caussa ibi fecerit, in eum ducentorum aureorum actio datur, *d. l. 3. in princ.*

4 Criminalis autem pęna, & mulcta est capitalis; quia multis modis hoc criman committitur. Capitis pœna manet eos, qui armata manu cadavera spoliant, *d. l. 3. §. 7.* Quod si sine armis sepulchra violarunt, distinguendum est inter reos, qui corpora ipsa extraxerunt, vel ossa aruerunt, vel tantum monumenta destruxerunt. Humiliores enim fortunæ homines ultimo supplicio afficiuntur: honestiores in insulam deportantur, aut relegantur, aut in metallum damnantur, *l. ult. ff. h. t.* quia vis, & injuria corporibus hac illorum violatione infertur: cujus illarionem injustam suis tempuribus plane alienam esse Imp. Justinianus in initio *l. 6. h. t.* tradit; & hinc ab Imp. Juliano *in l. 5. eod.* sepulchrorum violatio sacrilegio major dicitur, & violatoribus sepulchrorum indistincte sacrilegii, scil. capitis pęna infligitur. Et si quis Judex violatores ejusmodi punire neglexerit, in viginti libras auri mulctatur, *l. 3. h. t.*

5 Quod si quis non corpora, nec ossa axtraxerit; sed monumenta, domosque defunctorum destruxerit, ut ex lapidibus domum sibi ædificaret; decem pondo auri cogitur fisco inferre; per quem pęnam nihil derogatum est illi supplicio, quod sepulchrum violantibus est impositum, *l. 4. h. t.* Porro si servus sine domini scientia demoliatur sepulchra, metallo addicitur; sin verò domini auctoritate & jussione urgaatur, relagatione plectitur, *l. 2. h. t.* Inde colligitur laviùs puniri eum, qui ex mandato & jussu deliquit, quam qui spontanea voluntate & propria temeritate. Prærerea si quicquam ex sepulchri materia detractum ad domum domini, villamque delatum reperitur; villa, sive domus, aut ædificium quodcumque erit, fisci juribus vindicatur, *d. l. 2. in fin.* Molina *de justit. commut. tract. 4. disp. 78. n. 14.*

6 Cæterùm hodie cum cęmetaria sint consecrata, qui crimen hujusmodi admitteret, sacrilegii reus esset; & si è sepulchris cadavera eximere auderet, capite puniretur. A qua pęna immunes illi sunt, quos publica auctoritas facit eruere cadavera e sepulchris; veluti excommunicatatum, hæreticorum & similium, qui sunt indigni loco sacro, *c. sacro de sepultur.* aut ideo quod suspicio sit sepultos occisos, ut possit cognosci rei varitas; quia cessat dolus; uti & extra dolum est, qui monumentum corruptum lapsum, non contractis corporibus, refecit.

7 Denique cùm Imperatores animadverterent quosdam creditores tam esse inhumanos & violatoribus similes, qui debitores suos defunctos sepulturæ tradi impedirent, ut debitum suum facilius consequerentur; primo Justinus Cæsar prohibuit, nè creditor ullus sepulturam impediret; deprehensum autam in hoc flagitio, jubet quinquaginta libras auri pendere; vel si solvendo non sit, pęnis corporalibus subiici, *l. ult. h. t.* Justinianus postea statuit, ut creditor, qui non veretur debitoris morientis ædes ingredi, & tristem familiam gravare, pignus aliquod sumere, funus impedire; signa rebus imponere, a debito cadat, & alterum tantum heredibus defuncti inferat, publicata tartia bonorum parte, ipsoque infamia notato, *Auth. item qui h. t.*

8 * Amplius deinde jussit: ne intra novem dies quibus justa solvuntur, ulla prorsùs fiat molestia adversus quemlibet ex persona defuncti; neve ulla cautionis, aut pecuniæ flagitatur exactio: & si contra fiat, nullius sit momenti, quidquid factum erit, *auth. sed neque h. t.* Ratio ita constituendi, fuisse videtur, quod tot dierum spatio solemnia luctus durarent; tracta ex ritu paganorum: ac cum ita sit, mirum non est, spatium istud moribus non esse receptum. * Quin & in multis 9
locis videmus impedimentum poni sepelliandis defunctorum cadaveribus: contra tamen Caroli V. Imp. Constitutionem, quæ non patitur cadavera defunctorum arrestari, aut insepulta manere ob debitum civile, Covar. *lib. 2. var. res. cap. 1. num. 11.* P. Peckius *de jure sist. cap. 5. n. 23.*

TITULUS XX.

Ad legem Fabiam da plagiariis.

1 Quis h. l. auctor, & qui plagium committere dicuntur.
2 Cur servus qui est in fuga, nec vendi, nec donari possit?
3 Quando possit vendi absque pœna.
4 Quibus casibus non committatur crimen plagii.
5 Committitur in libero homine, quamvis ejus status non mutetur. Quid si pater filium vendiderit.
6 Plagiariorum pœna quæ olim, & quæ sit hodie?
7 Quæ sint necessaria ad hoc ut plagii pœna quis afficiatur
8 Quis Juden de hoc crimine cognoscit.
9 Concurrunt cum plagio alia crimina, & cum accusatione plagii alia remedia.
10 Quæ in concursu harum actionum prius debeat terminari.

HAnc legem tulit Fabius Labeo anno urbis condi- 1
tæ, ut videtur, 171. Unde & Fabia, non etiam Favia dici debet: cujus Cicero meminit in oratione pro Rabirio. Alciatus *lib. 10. parergon. juris c. 47.* rejecta communi interpretatione antiquorum tamquam fabulosa, ostendit plagiarios a plagio, idest, ab obliquo dictos, quia obliquis artibus & dolis utuntur.

Itaque legis Fabiæ crimine tenetur, qui sciens dolo 2
malo liberum hominem subripit, invitum in servitutem redigit, donat, vendit, *l. 7. §. pen. h. t.* Item & qui amit scienter: qui servum alienum celat, *l. 9. h. t.* aut fuga datum suscipit, occultat, & proprium asserit, *l. 2. h. t.* quique servo alieno, & servæ persuadet, ut a domino dominave fugiat, *l. pen. §. ult. ff. eod.*

Quin & dominus hac lega tenetur, qui servum suum in fuga constitutum vendit, vel aliter alienat, *l. 6. in pr. h. t.* quod jus S. C. introductum est, *l. 2. §. ult. ff. eod.* Cur ita? ut a fuga servi deterreantur, si nec recipi se posse a quoquam, vel celari impune intellexerint, nec acquiri alteri titulo ullo, vel auctoritate justa, valuti emtionis, aut donationis; quam rationem assignat Cujacius *l. 17. obser. c. 10.* eamque adjuvat *l. 12. C. de agricol. & cens. & l. 6. sup. de servis fugit.* * Excipiuntur 3
coheredes & socii, quibus in divisione communium rerum licitationem de fugitivo servo invicem facere permissum est, *d. l. 6. vers. exceptis.* Ita quoque absque pęna licet domino servum fugitivum vandere, ut in id tempus venditio valeat, quo fugitivus ab emtore requisitus fuerit & deprehensus, idest, in fuga esse desierit, *d. l. 6. in fin.* Nec enim tunc fugam vandidit. Amplius dicendum: si quis mandet alicui servum fugitivum persequi & apprahendere, atque apprehensum emtum habere, cessare pœnam hujus legis, *ff. eod.*

In qua & illud etiam observatur, ut ita demum ea 4
quis teneatur, si sciens dolo malo crimen hoc admiserit, ut initio dixi, & probat *l. 3. & l. pen. h. t.*: nam ignorantia & bona fides excusant. Hinc comparantem ab eo qui abduxit plagio servum, si delicti socius non probetur, nullo crimine teneri convenit, *l. 10. h. t.* neque eum, qui servum suppressit seu celavit; si manifestè probet se dominum esse, deque jure dominii & proprietatis legitimè constiterit, *l. 6. h. t.* Imo si afferat se justa ratione ductum axistimasse eum servum, vel filium suum esse, non autem criminis vitandi caussa, cessat plagii accusatio, *l. 14. h. t.* quam tamen cessare non facit, nec a pœna liberat sola dominii allegatio, *l. 5. ff. eod.* Sed constare omninò debet de jure abducentis & accusati: quo facto evanescit criminis intentio; cum plagium non sit, nisi servi alieni, vel liberi hominis.

Attamen cum liber homo supprimitur, vel vinctus 5
habe-

habetur, *l. 5. h. t.* aut etiam venditur, non per hoc ejus
status mutatur: liberę enim personæ sollicitatione cri-
men committitur, non conditioni præjudicatur, *l. 11.*
h. t. Quid igitur si pater filium vendidit? Certè cum id
ai permissum sit propter nimiam paupertatem, egesta-
temque victus caussa, non ast quod pœnam plagii aut
aliam mataere debeat, *l. 2.* sup. *de patrib. qui filios suos*
distr. Etenim hoc vendendi jus ax patria potestate ema-
nat, quæ tanta olim fuit, ut impunè filium occidare,
adeoque molto magis pro arbitrio suo vendere potuerit,
l. 11. ff. de lib. & posth. l. ult. sup. *de patr. pot.* Sed hæc li-
bera vendendi potastas hodie abrogata ast, & solum
permissa quando suprema estegas famisqua nacessitas
patrem ad filium suum distrahendum compellit: quo
casu, statui ingenuitatis filii nullum præjudicium gene-
ratur; cum libar homo nullo pretio æstimetur: ita ut
quandocumque redimi possit restituto pretiu, ut dictum
supra C. *de patrib. qui filios.*

6 Pœna hujus criminis olim fuit pecuniaria, *l. ult. ff. h.*
t. Jure nuvo gravior asse cœpit, & pro modo admissi,
plagiarii axtra ordinam coercentur, & plerumque in me-
tallum damnantur, *l. ult. h. t. in princ.* Atqoa duobus
casibus capite plectuntur in aliorum exemplum. Prius
est: si plagiarii vendant servum; vel liberum suppres-
sum emturi, qui eum aliò asportet, *l. 7. h. t.* Alter ca-
sus est: si viventium filiurum misarandas parentibus
inferant orbitates, eos supprimandu & distrahendo,
l. ult. h. t. ubi Constantinus vult servos plagiarios bestiis
subjici, & ingenuos gladio consumari. Quam pœ-
nam statuta locurum exarcent in eos, qui consueverunt
hoc crimen committare, Julius Clarus *in pract. crim. §.*
fin. quæst. 68. vers. plagiarius.

7 Verùm ut ista plagii pęna dabeatur, inprimis insti-
tuenda ast accusatio, quæ publici est judicii, *l. 13. h. t.*
non tantum a matre da filii, & a fratre da fratris plagio,
l. 5. h. t. sed & a quovis de populo. Quia verò ad pę-
nam capitalem irrogandam instituitur, non potest per
procuratoram exerceri: at servi corrupti actio quæ ex
plagio proponitur, a procuratore rectè instituitur; quia
ad ram familiarem pertinat, *l. 2. h. t.* Præteraa inscri-
ptio in hoc crimina, & sentantia est necessaria, *l. 3. h.*
t. quoniam pęna, nuu nisi per condemnationem irrogatur
Ex quo saquitur, quod si accusatus ante sententiam mo-
riatur, crimen axtingui, & bona ad heredam davolvi:
8 nisi da bonis sit dispositum in fraodem fisci. * De cri-
mine autem illo cognoscit Præfectus urbi, uti & da aliis
criminibus, *l. 1. ff. de off. præf. urb.* in provinciis præsas:
quomodo non valat sententia a procuratore Cæsa-
ris lata, nisi vicem præsidis sustineat, *l. 4. h. t.* quia tunc
non tantum da pecuniariis & privatis caussis, sed da
omnibus quæ in provincia incidunt, potest cognosce-
re, Leonmus ad *d. l. 4.*

9 Concurrunt cum plagio interdum alia crimina, quę
pœnam axasperant; ut si alicujus filius raptus sit, con-
clusus & verberatus, de vi poblica quęstio movatur,
l. 6. ff. ad l. jul. de vi publ. & de violentia mancipii ab-
repti, *l. 1. in fin. h. t.* Item cum plagii accusatione, alia
juris remedia competunt: nam potest quis civiliter du
sollicitata ancilla plagioque facto conqueri, & cum hoc
rei vindicationam institutata, *d. l. 1. h. t.* potest & servi
corrupti actionem proponere adversus eum, qui sollici-
tatum sarvum deteriorem fecarit vel occoltaverit, *l. 4.*
sup. de furt. In qua actione venit æstimatio in duplom,
& rerum atiam a servo ablatarum; quia omne damnum
duplatur, *l. 9. in fin. & l. 10. ff. de servo corrupto.* Con-
currit & aum plagio actio furti: furtum namque fit
scientèr vendendo servum alienum, aut eum fugiti-
vum cum rebus furtivis suscipiendo & occultando. Qua-
re domino Rector provinciæ cum solita pęna restitui
efficiat, *l. 12. h. t.*

10 Verum tameu in concursu istarum actionum electio-
nem habet is, qui damnum substinuit, quam velit insti-
tuere; an criminalem accusationem da plagio; an fur-
ti, vel sarvi corrupti actionem; an vero rei vindicatio-
nem proponare: sed uno judicio electo, in proposita
actione secundum juris ordinem persaverare debat us-
que ad finem, *l. uni. infr. quando civil. actio crim. præjud.*
Idque voluit Antoninus Imperator in *l. 1. h. t.* ubi cùm
quis prius quæritur de plagio civilitar, instituta actione
in rem, in ea debet consistere; & hoc propter dominii
& proprietatis quæstionem, quæ prius terminari dabet,
antequam ad criminis accusationem procedatur: quam
tamen omissa vindicatione ab initio licuissat proponere,
secundum regulam quæ alectionem tribuit damnum pas-
so. Sic & in *l. h. t.* judex discreto prius jure dominii,
facilè intelliget: an audiendum sit plagii crimen, nec
ne. Nam propriatatis quæstio accusanti objecta (utpo-
te prejudicialis) impedit ulteriurem cognitionem cri-
minis, quousque illa decisa fuerit. Dixi *tit. de ordine*
jud. & lib. 7. de ordine cognit.

T I T U L U S XXI.

Ad Legem Visselliam.

1 *Continuatio, & quid hac, lege constitutum.*
2 *Qua pœna puniatur libertinus, qui se dicit ingenuum?*
3 *Excluditur ab honoribus; non itam oneribus. An hæc*
lex non sit correcta?

UT lax Fabia personas ingenuorum; ita & lex 1
Visellia eorum dignitatem tuetur, ne eorum
ordinam liberti pollnant, gerentes se pro ingenuis,
& usurpantes honores solis ingenuis dabitos. Vole-
bant anim Romani non nisi per iogenuos homines rem-
publicam administrari, militiam gari, dignitates reti-
neri. Hic Lucius Visellius Varro Consul, cum Cor-
nalio Cethego, imperante Tiberio (Cassiod. & Con-
tius *in fastis Consulum*) hanc legam tulit, na liberti-
næ conditionis homines, honores & dignitates asse-
querentur, nisi jus aureorum annulorum a Principe
impetrassent: tunc enim quoad vivunt, imaginem,
non statum ingenuitatis obtinent; & sina periculo in-
genuorum etiam officia peragunt publica, *l. un. h. t.*
l. 2. C. de jur. aur. annul.

Qui autem libertinus diceret se ingenuum, tam civi- 2
liter, quam ax hac lege criminaliter poterat accusari,
& puniri. Curiam autem ingrediens quasi esset inge-
nuus, ex ea ejicitur, infamia notatur, & mulctatur
pecunia. Eadem pęna possent hodie puniri illi, qui
cum plebejæ sint conditionis homines, sa pro nobilibus
gerunt, eorum insignibus utantur, & pęrogativis frui
cupiunt. * Cęterùm libertini, quamvis jus aureorum 3
annulorum non obtinuarint, possunt munara personalia
in patria patroni subira tamquam liberti; quia ab ho-
noribus tantum, non atiam ab oneribus Raipublicæ
axcluduntur, *d. l. uni. d. t. in fin.* Verum cum omnibus
libertis ipso jure Justinianus jus aureorum annulorum
(quod specialitar a Principe impatrara opus arat) con-
cesserit, bene saquitur legam hanc abrogasse, *Novell. 78.*
c. 1.

T I T U L U S XXII.

Ad L. Corneliam de falsis.

1 *Sylla hanc legem & alias in usum revocavit.*
2 *Quid sit falsum, quomodo committatur? Vendendo*
rem duobus, repetendo falsam detem, dicendo fal-
sum testimonium.
3 *Qui instrumento falso utitur, præsumitur falsi au-*
ctor, nisi auctorem declaret, & se non usuram in-
strumento.
4 *Qui scribit se quid promisisse, vel recepisse præsens,*
cum fuerit absens, falsum committit.
5 *Item is, qui testamentum celavit, delevit, recitavit,*
potest falsi movere querelam, quamvis ex tali testa-
mento legatum acceperit.
6 *Nisi dubins de falsitate testamenti transegerit, repel-*
litur ab accusatione: & qui falsas tabulas dixit,
nec obtinuit, amittit relictum.
7 *Si Princeps remiserit crimen falsi, de eo agi potest*
civiliter: & quomodo de utroque agatur.
8 *De falso civiliter & criminaliter agitur. Falsum di-*
cens instrumentum debitor, consignare debet conten-
tum in eo debitum.
9 *Quis falsi Judex competens, & quis de falso queri*
possit.
10 *Procurator falsi accusationem non instituit criminali-*
ter, nec filius adversus matrem, sed bene contra in-
justum possessorem.
11 *Inter conjunctas personas solet falsi accusatio, sed pro-*
curator fisci hodie eam prosequitur.
12 *Falsi accusatio permissa intra viginti annos.*
Quomodo inquiratur de veritate testamenti.
13 *Quomodo falsum probetur & quæstio habeatur eruen-*
dæ veritatis caussa.
14 *Qualis probatio requiritur in criminali judicio super*
crimine falsi, & in civili.

15 *Hodie de praxi agi non potest de falso, nisi criminaliter, & præcedente inscriptione.*
16 *Cur hic judex partitur probationes, easque exigit tam ex parte actoris, quam rei?*
17 *Judex nihil divulget, sed animi sui motum tegat ad sententiam usque.*
18 *Quæ sit pœna falsi? Interdum ad mortem extenditur in eo qui falsis instrumentis utitur, & qui falsum testimonium dicit in caussa capitali.*
19 *Quid si clericus falsum dixerit, aut commiserit circa literas Apostolicas, aut alius imitando scripturam Principis sui.*
20 *Quibus casibus cesset pœna hujus legis?*
21 *Quæ sit pœna suppositi partus, & quæ olim fuerit.*
22 *Hujus criminis accusatio an sit perpetua, & cui competat.*
23 *Cur matre subjecti partus accusata, non differtur caussæ cognitio in tempus pubertatis filii.*
24 *Secus si controversia status impuberi moveatur.*
25 *Quomodo probetur partus suppositio.*
26 *De hoc crimine cognoscit Rector provinciæ: itemque Judex Ecclesiasticus.*
27 *An confessio matris extrajudicialis filio noceat.*

1 DUrante bello civili, quod cum Mario gessit Cornelius Sylla, judicia, ut testis est Cicero in Bruto, omissa sunt, legesque tacuerunt inter arma. Quamobrem Sylla recuperata republica, judicia, legesque constituere aggressus, antiquas leges omnes, ex quibus tum judicia fiebant, revocavit: & quatuor præterea novas tulit; de parricidio, quam Pompejus posteà emendavit; de sicariis; & de falso, quam exhibet hic titulus.

2 *Est autem falsum veritatis immutatio, dolo malo facta*; quia nisi dolus malus accedat, etiamsi quis errore verum non dicat, in pœnam falsi non cadit, *l.* 20. *h. t.* Unde ut hoc crimen committatur, tria exigunt Interpretes, immutationem veritatis, dolum, & ut alteri nocumentum seu damnum inde contingat. Porrò ut verum tantùm unicum est; ita falsum multiplex: adeo quidem ut certis exemplis concludi non possit. Committitur aut *consensu*; ut cum quis duobus eamdem rem diversis contractibus in solidum vendidit, *l.* 21. *ff. h. t.* quia scilicet vendendo posteriori, rem suam esse dixit, & mentitus est, cum jam priori eam vendidisset, & quoties tradidisset, juxta *l. sup. de rei vind.* Aut *dissimulatione*: si creditor colludens cum debitore suo, alteri fundum quasi pignoratum venumdedit, cum esset sibi solutum, vel repetierit falsam datam: nam emtori dici scriptura decepto nihil officit, eique falsi criminis accusatio competit, *l.* 15. *h. t.* Aut *verbis*: ut qui falsum testimonium in judicio sciens de dolo malo, dixit, dicive curavit, subornando corrumpendove pecunia testem, *l.* 1. & passim *ff. h. t. l.* 14. *sup. de testib.* Cujus suspicio partim ex aliis circumstantiis, partim ex repugnantia eorum quæ dixit testis, deprehendi a judice potest, *Novel.* 90. quam supra *de testibus* exposui. Insuper falsum committitur *scripto*: ut cum quis falso rescripto sciens, non ab alio deceptus, utitur: nam si alieno utatur, audietur innocentiam suam purgans; si eum a quo accepit, declaret, *l.* 4. *h. t.*

3 Plane qui falso instrumento utitur, indubie præsumitur falsi auctor, vel particeps criminis reus efficitur; nisi suam innocentiam probet, exhibendo eum, a quo instrumentum accepit, & declarando se ab ejus usu abstinere velle, *l.* 8. *h. tit.* nam aliàs solus usus instrumenti criminis periculo adstringet eum, qui ejus non fuit fabricator. Hæc autem declaratio & pœnitentia ad sententiam usque admittitur, ut docent relati a Menochio *arbitr. cas.* 315. *n.* 29. ubi observat discrimen inter eum, qui usus est falso instrumento ab alio conscripto, & ipsum auctorem scripti; quod hic non possit evadere accusationem, licèt velit abstinere ab usu falsi instrumenti; quia scribendo consumatum est delictum: at ille qui falsum instrumentum ab alio factum produxit, eoque uti cœpit, si pœnitet, a pœna falsi liberatur; non tamen a mulcta pecuniaria arbitrio judicis imponenda, nec ab expensis litis, Ant. Faber *in C. h. t. definit.* 10. & 12.

4 Præterea contrahitur crimen falsi, si quis scribat veluti præsentem recepisse se res aliquas, aut quid aliud promisisse, cum absens esset, *l.* 13. *h. t.* licèt enim ad interrogationem ex intervallo quis respondere possit; tamen cum instrumento apponatur locus & tempus præcisum, non potest notarius excusari a falso, si probetur tempore instrumenti absens fuisse, quem præsentem confessum esse, aut promisisse annotavit.

Item qui celavit, vel amovit testamentum, falsi crimen commisit, *l.* 14. *h. t.* uti & qui illud dolo malo scripsit, signavit, delevit, recitavit, *l.* 2. *ff. h. t.* adeoque falsum habetur tale testamentum, vel codicillorum scriptura, ut nullo temporis intervallo firmari possit, *l.* 57. *h. t.* quia quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere, *l.* 29. *ff. de reg. jur.* Imò quamvis ex tali testamento, quod quis falsum ignorabat, hereditatem adierit, vel legatum acceperit, vel quoquo modo agnoverit, falsum id dicere non prohibetur, *l.* 3. *h. t.* & *l.* 3. *ff. eod.* quia præsumitur in ipso ignorantia. 5

Nisi ab adversario scientia illius probetur, veluti quod dubitaverit, vel controverterit antea de falsitate tabularum, vel quod fuerit admonitus; cujusmodi si quid intervenerit, non poterit audiri: multo minus si transegerit super instrumento, de cujus fide antea dubitavit; repellitur enim transactione facta ab illius impugnatione, *l.* 7. *h. t.* Ita & is qui impugnavit testamentum, idque falsum esse dixit, nec obtinuit, ad defuncti judicium aspirare non potest, *l.* 6. *h. t.* idest, id perdit quod sibi judicio testatoris relictum est; videlicet si ad sententiam usque malevolè perseveraverit, nec ante destiterit ab accusatione, Bald. & Salicet. ad *l.* 6. 6

Cæterùm is qui approbavit defuncti judicium, & intendit ab intestato se heredem esse, cogitur legata in codicillis relicta implere; nisi eos falsos esse arguat. Etenim quoties falsi crimen sit ortum, quamvis generali indulgentia Principis illud remittatur, aboleaturque; tamen civiliter de falso ad evitandam legatorum præstationem queri potest, *l.* 9. *h. t.* 7

Hinc observandum de crimine falsi duplici via agi posse; & civiliter ab eo solo, vel procuratore ejus, cujus interest falsum non fieri; & criminaliter ad vindictam publicam a quolibet, *l.* 16. *h. t.* Electa tamen via civili, debet supersederi criminali: sed civili actione per sententiam terminata, criminalis quæstio inchoari potest, & convictus subjici legitimis pœnis, *l. pen. h. t.* At verò cum morandæ solutionis caussa a debitore falsi crimen objicitur; nihilominus interim, salva accusatione criminis, debitorem ad solutionem compelli oportere placuit, *l.* 2. *h. t.* Quod si tempestivè debitor hoc crimen objecerit, idque per modum exceptionis in judicio civili, quo conventus fuit, Judex etiam pedaneus (cui de lite pecuniaria cognitio est) de fide instrumenti prius inquiret, quàm sententiam definitivam proferat, & debitorem ad solutionem compellat, *l.* 1. & *h. t.* Rectè in civili judicio: nam criminalis falsi accusatio instituenda est coram competente Judice, qualis est Rector provinciæ, *l.* 10. & 17. *h. t.* Caveat tamen quis temerè & per calumniam instituere accusationem; ne si eam non peregerit gravissime puniatur. Est autem hujus criminis accusatio viris tantùm permissa, non mulieribus; nisi illæ suam vel suorum injuriam prosequantur, vel res suas repetant, quæ ab aliis detinentur. Si quas tamen res mulier donavit, cum amplius ad eam non pertineant illæ res, licèt petunterint, fieri sibi facultatem accusandi, contra juris postulat formam, *l.* 19. *h. t.* 8 9

Præterea debet quis per se, non per procuratores accusationem persequi; quamvis disceptatione privata seu civiliter de fide instrumenti queri non prohibeatur, *l.* 26. *h. t.* Filio quoque adversus matrem de falso civiliter agere permissum est; non criminaliter: quemadmodum nec aliud capitale crimen movere contra matrem, *l.* 5. *h. t.* At verò contra extraneum, qui asserit se justum fundi possessorem, accusationem instituere poterit, & allegare instrumentum emtionis, quo ille nititur, esse falsum, atque ex eo justam possessionem non acquiri, *l.* 18. *h. t.* 10

Inter illustres & conjunctas personas ob honorem familiæ, & sanguinis conjunctionem criminaliter agere prohibitum est, *l.* 17. §. *pen. sup. qui accusare non possunt.* Unde pœna corporalis converti solet in pecuniariam mulctam; ne videatur agnatus agnatum mortis supplicio & infamiæ exposuisse. Quod si verò tam grave sit falsi crimen ab iis commissum, satis erit id indicasse procuratori fisci, cujus officio incumbit accusationem instituere, & prosequi, nec constringitur subscriptionis necessitate, Ant. Fab. *in C. ad h. t. defin.* 5. & 6. 11

Porrò ista accusandi de falso licentia per viginti annos durat; nec ultra extenditur, *l.* 12. *h. t.* quo tempore pl… 12

usque

usque aliis criminibus præscribi dictum est supra de accusat. num. 19. Prosequuntur intra hoc tempus leges falsi accusationem, ut etiam pro eruenda veritate in falsi testamenti caussa, servos hereditarios per tormenta interrogari posse voluerint, l. 10. infra de quæstionib. Suasit id testamentorum necessitas, & personæ servi ad corruptionem facile ministerium. Interdum permittunt leges ad investigationem veritatis, etiam liberas personas tormentis subiici, si earum conditio patiatur, & judex certis indiciis motus, jusserit eas personas exhiberi, quæ sunt per tormenta interrogandæ, l. 17. h. t. l. 2. §. 1. infra de quæst.

13 Sequitur de criminis hujus probatione, in qua indaganda, judex omnem industriam & diligentiam adhibebit per argumenta, testes, scripturam collationes, & alia vestigia veritatis: nec accusatori tantùm, sed & proferenti instrumentum, onus probationum injunget: atque inter utramque personam medius existens omnem eruendæ veritatis rationem quæret, l. 22. h. t. adhibita, si res postulet, tortura, quam & in decurionem decernet, si instrumentum antea a se conscriptum cum tabellio esset, arguatur falsum, l. 21. h. t. observat Leoninus l. 16. h. t. eum quoque qui suspectum instrumentum e se prolatum, corruperit, subiici posse torturæ, ut caussas declaret quare corruperit.

14 Dixi de hoc crimine conquerenti duplicem esse viam tributam: sed electa via civili, tantisper supersedendum criminali; quoniam civile judicium utilitas privata; criminale, vigor publicæ disciplinæ postulat, l. pen. h. t. Igitur finito civili judicio, criminale inchoari potest, & convictus subjici pœnis legitimis.

15 Quamquam moribus passim eo jure utamur, ut civili de falso agendi via præclusa, eo nomine criminale judicium instituatur, solemnisque fiat inscriptio; sive instrumento falso nitatur is, qui falsum commisit; sive alius quilibet. Quod jus ex Gallorum moribus ad nos traductum est: & quidem summa ratione; ne alioqui nullus litium modus futurus sit, nullaque satis certa veritatis probatio, si unicuique liceat tam facile scripturæ publicæ fidem convellere, l. pen. C. de probat. Faber definit. 1. ad h. t. Hinc etiam est quod in hoc criminali judicio, acerrime fieri debeat indagatio; ita ut non sufficiant ad probandam falsitatem, conjecturæ vel suspiciones, sed desiderentur probationes legitimæ certissimæque, l. ult. d. t. de probat. Cum alias in civili, levior examinatio admittatur, d. l. pen. circa quam sufficiant argumenta ad detrahendam suspectæ scripturæ fidem, Jul. Clar. §. falsum num. 30.

16 Sed novum videtur quod Constantinus tam ex parte accusatoris, quam rei, probationes exigat, d. l. 22. in princ. cum juxta juris regulam, actori illud onus incumbat; eoque non probante reus absolvatur, l. 4. sup. de edendo l. 23. sup. de probat. verum etsi ista regula communiter liberet reum necessitate probandi, etiam in crimine falsi; attamen in casu d. l. 22. diversum obtinet; cum instrumentum ab una parte prolatum, altera id falsi arguit, ex quibusdam suspicionibus, forte propter additionem, mutationem, rasuram. Nam tunc non tantum e proferente probationes exiguntur; sed & ab adversario inculpante divisis inter utrumque probationibus. Atque hoc procedit sive civiliter, sive criminaliter agatur, occasione exhibiti ab adversa parte instrumenti; de cujus fide æquè probationes exiguntur ab eo, qui scripturam obtulit, atque ab eo, qui falsum arguere paratus est, l. ult. h. t.

17 Interea Judex quæ audit, & sentit, nulla interlocutione divulget, sed animi sui motum tegat, & imitetur eum qui tantum audiendi & referendi potestatem habet; & tum demum cum sententiam definitivam profert, mentem suam aperiat, d. l. 22. in princ. nec patiatur litem protrahi ultra tempus e jure præscriptum in l. ult. infra ut intra certum tempus crim. quæst. term.

18 Pœna autem hujus criminis, quam fuerit varia apud exteras nationes, tractant fusius Interpretes. At ex hac lege fuit in servis ultimum supplicium, in liberis personis deportatio & bonorum publicatio, §. item lex Cornelia Inst. de publ. jud. & l. 1. §. fin. ff. h. t. sic tamen ut pœna variata fuerit, sicut variatur hodierne moribus pro qualitate circumstantiarum. Nam ad mortem usque quandoque extenditur; tam in eo qui sciens falsis instrumentis utitur; quam qui falsitatis machinator fuisse probatur, l. 8. h. t. Quin & eidem pœnæ subjicitur, qui falsum testimonium dixit in caussa capitali, & in capitis supplicio, l. 22. h. t. Siquidem falsi testimonii secutus fuerit effectus, alias cessat capitalis pœna, ad instar vulnerationis, quæ non secuta morte, non vindicatur pœna legis Corneliæ. Pœna verò amissionis bonorum non videtur esse in usu, cum post Justiniani Novell. 134. cap. ult. bona damnatorum (exceptis casibus a jure definitis) non applicentur fisco; sed serventur descendentibus, quorum caussa in successionibus prima est, vel ascendentibus, & ex latere usque ad tertium gradum, si supersint, ut dicetur infra ad Auth. bona damnat. de bonis proscript.

Porrò Clericus qui falsum testimonium dixit in caussa capitali, e sacro ordine rejicitur, & legitimis pœnis plectitur, Novell. 123. c. 20. Jure Canonico qui falsa diplomata Summi Pontificis, aut Regis concinnaverit, aut sciens prudensque protulerit, si laicus sit, arcetur a communione fidelium, Clericus deponitur & sacro ordine exutus, Judicis secularis potestati committitur puniendus, secundum legitimas sanctiones, eaque pœna, quam merentur laici falsum committentes in literis Principis, cap. 3. & 7. in h. t. & cap. 27. de verb. signif. Bern. Diaz. in pr. canon. c. 117. De Afflictis decis. 21. ubi gravius crimen tamen esse dicit fabricare literas Apostolicas, quam falsis literis uti; ut meritò fabricantes aut relegentur, aut capite puniantur, si ita exigat rei magnitudo, d. l. 22. Paul. lib. 5. sent. tit. 25. §. ult. & alio loco dicit servissimè vindicari falsum, quod quis committit dum alienum chirographum vel manum imitatur, l. 23. ff. h. t. præsertim Principis, cujus scriptura aut litera qui utitur, potest eum apud subditos miris modis reddere invisum, & sibi aditum patefacere ad honores; ideoque puniendos pœna mortis. Notarius vero instrumentum falsum conficiens punitur pœna amputationis manus, & perpetuæ infamiæ, cap. Imperialem §. scriba de prohib. feudi alien. lib. 2. Feud. Estque hæc pœna meritò usu recepta, ut qua parte corporis quis peccavit, eadem etiam mulctetur, Mynsing. cent. 6. obs. 65. 19

Veruntamen hanc & aliam falsi pœnam evadit is, 20 qui instrumentum aliamve scripturam fecit, nec eam perfecit; quia talis sive tabellio, sive privatus, non tam falsum, quam nihil fecisse videtur. Similiter si alio respectu, quam falsitatis instrumentum aliud nullum confecit, pœnam non incurrit. Adeoque nec is qui scripturam veram falsificat, si ea falsitas nemini sit damnosa; puta: si qua alia de caussa scripturam, quæ falsa probatur, invalidam & inanem esse appareat, forte ob non servatas de jure aut consuetudine solemnitates præscriptas, De Afflictis d. decis. 21. n. 10.

Superest ut dicamus de illa falsi specie, quæ naturæ 21 fit, per partus suppositionem, ex qua multa mala sequuntur; nam ordinum dignitas familiarumque confunditur, ut meritò Antoninus Imperator in l. 1. h. t. pœnam decernat capitalem in mulierem convictam partus suppositi. Et ante eum Paulus l. 2. sent. tit. 24. §. fin. scribit: obstetricem quæ partum alienum attulit, ut supponi possit, summo supplicio affici, Corasius, Menochius, Fornerius, & alii quos refert Carranza l. 5. de partu suppos. pœnam hanc accipiunt non de morte naturali, sed civili; propterea quod d. l. 1. utramque mortem designet per periculum capitis, ut succedat regula, quæ vult pœnalia interpretatione mitigari. Non movet Pauli responsum in d. §. fin.: nam fortè ei caussam præbuit obstetricum illius temporis magna licentia, & usitata calliditas in partuum suppositionibus, & quia pretio, vel præmio corruptæ peccabant; quod aggravat delictum, juxta ea quæ de Milesia refert Cicero in oratione pro Cluentio, cujus meminit l. 39. ff. de pœnis. Item; quia hoc iniquo medio obstetrices clarissimis familiis cum maxima jactura proximorum successurum, viles alienasque soboles inserere conabantur. Exempla invenies apud Valer. Maxim. lib. 9. cap. 16. & Petr. Gregor. de repub. l. 14. c. 1. n. 8.

Cum ergo Reipublicæ intersit partus non subiici, ut 22 ordinum familiarumque dignitas sit salva, l. 1. §. 13. de inspic. ventre; ideò plerique putant huic rei dissentiendæ longiorem terminum e jure concessum; adeoque partus suppositi accusationem perpetuam esse, per l. 19. §. 1. ff. h. t. quæ habet: nulla temporis præscriptione depelli: sed verius accusationem concludi spatio viginti annorum juxta l. 12. h. t. Nam d. §. 1. ita intelligendus est, quod licèt mulier adulterii non possit post quinquennium accusari, vel post sex menses utiles; subjecti tamen partus accusationi illæ præscriptiones mulieri nihil prosunt, Cujac. l. 4. obs. 14. Itaque crimini subjecti par-

partus nulla præscriptio ordinaria opponitur; neque ejus accusatio excluditur, nisi vicennium prætetierit. Suot autem in hoc crimioe multa singularia, inter quæ: quod quamvis generaliter accusatio cesset post mortem delinquentis, *tit. si reus vel accusat. mort. fuer.* tamen adhuc durat, quemvis ea decesserit, quæ partum subdidisse contenditur, *d. l.* 19. §. 1. Item quod hæc accusatio solis parentibus permittatur; aut iis, ad quos ea res pertinet, *l.* 10. & 30. §. 1. *ff. eod.*

23 Est & illud singulare, quod non expectata pubertate prolis, mater continuo rea postulari potest; quie cum caussa subjecti partus sit capitalis, non est verisimile matrem cum capitis sui periculo infideliter, aut negligenter caussam defensuram, *d. l.* 1. quam rationem & constitutionem Ulpian. his verbis expressit, *l.* 1. §. *ult. ff. de carb. edicto*: cum mater rea postulatur, utique integra fide & majore constantia caussam defensura, recenti tempore dubium non est cognitionem fieri oportere: recenti, idest, præsenti tempore, non dilata cognitione de crimine subjecti partus io tempus pubertatis.

24 Qoamvis aliàs si pupilli status in dubium vocetur, quæstio ejus differenda veniat in tempus pubertatis; idqoe ne pupillo, cujus res agitur, minus forte defensio fiat præjudicium; qoi metus cum hic absit, matre cujus propria caussa vertitur, & factum arguitur, ea postulata, procedet cognitio, & post eventum cognitionis, si suppositum partum apparuerit, actiones puero deoegandæ erunt, *l.* 1. §. *fin. ff. de carb. edict.* Nil obstante juris regula: quod res inter alios acta, aliis non præjudicet: nam petitur exceptionem, quando jus quo quit uti vult ex persona alterius, est omnioo eversum, secundùm ea quæ supra diximus, *de re judic.* ex *l.* 63. Est autem omoino eversum in casu præseoti: siquidem ex facto matris simulantis prolem oatam esse ex defuncto tamquam marito, illud jus ortum erat: quo everso, ot filius non est, ita nec potest illi competere relicta hereditas.

25 Denique speciale est io hoc crimine, quod probetur etiam per testes, qui ex depositionibus suis commodum sperant; item per complices & socios criminis, cum ejus veritas vix per alios detegi possit. Præterea ubi de hoc crimine civiliter agitur, admittuntur promiscuæ conjecturæ & præsumtiones; secus si criminaliter: nam tuoc uti in cæteris exacta requiritur probatio, quanimmvis sit difficilis minusque expedita. Uode ea rejicitur probatio, quæ ex conjecturis non plenè concludentibus elicitur, Bossius *in tit. de partu supposito* Mascerd. *de prob. concl.* 1147. Menoch. *de arbitr. lib.* 2. *cas.* 116. Qui omnes plurimum hac in re judicis disquisitioni & prudentiæ tribunot, juxta *l.* 22. *h. t. in pr.*

26 At quis hic judex competens? Rescribunt Impp. partus suppositi cogoitionem ad Rectorem provinciæ pertinere, qui jurisdictionem habet omnium caussarum civilium & criminalium, quæ per Provinciam incidunt, *l.* 10. *hoc t.* posset etiam hujus crimiois cognitio hodie ad judicem Ecclesiasticum devolvi ratione peccati, *cap.* 3. *u qui filii sint legit.*

27 Qoid si mater ad exonerationem suæ conscientiæ fateatur alienum partum suppositum; aut oon ex marito, sed ex alio filium conceptum? Habet quidem vim aliquam ista matris professio, etiam extrajudicialis, per quam animi recondita aperiuntur, *l.* 39. §. 1. *ff. de leg.* 3. Sed non tantùm ut probationem iodncat, & filio dominato & educato noceat: eliditur namque hujusmodi materna assertio, contrariæ præsumtione resultaoie ex educatione, diutina habitatione, & quasi possessione filiationis. Atque hanc opioionem uti veriorem in otroqoe foro, tuentur Covarruv. in *cap. peccatum* 1. *part.* Gutierrez *lib.* 1. *canon. qq. cap.* 38. Menoch. *lib.* 6. *præs.* 53. quibus adhæreo; nisi matris assertiooi accedant aliæ conjecturæ, præsumptiones, & indicia: oam tunc filius in conscientia ei assentiri, & ab hereditate patris sui putativi abstinere tenetur, *cap.* 13. §. *porro ë. de rest. spol. cap. fin. ü de præscript.* Late Carranza sup. *dicto loco.*

TITULUS XXIII.

De his qui sibi adscribunt testamento.

1 *Qui sibi legatum adscribsit, crimine falsi tenetur.*
2 *Scriptum pro non scripto habetur, & quamvis testator id dictaverit, punitur qui scripsit sibi, aut ei qui in eadem potestate est.*
3 *Excusat u pœna si emancipato, adoptivo, militi adscripserit: item servo suo cum liber erit, &c.*
4 *Item si testator sua manu significavit, se dictasse relictum filio generaliter, extraneo specialiter.*
5 *Filius emancipatus sibi adscribens patre dictente, de æquitate u pœna excusatur, & relictum capit.*
6 *Pœna remittitur, sed relictum non capitur, si quis veniam a Principe impetraverit.*
7 *Quo facilis est militi, minori, servo & cæteris profitentibus errorem, uti & marito. Quid si hic simul cum uxore disposuerit?*
8 *Hæc obtinent in testamento scripto: an etiam in nuncupativo?*
9 *Quid moribus nostris obtineat?*

LEx Cornelia de falsis testamentorum occasione lata est; unde & testamentaria vocatur a Cicerone *Verrina* 2., & Ulpiano in *l.* 6. *ff. de extraord. crimin.* nempe, quod maximè solet falsum in testamentis committi; dum scilicet ea supponuntur, celantur, vitiantur, delentur, resignantur, vel dum alieni testamenti scriptor legatum sibi quasi testatore volente adscripsit. Quamvis enim dictantibus & scribentibus testamenta legari aliquid possit, *l.* 22. *sup. de test.* sibi tamen adscribere quis legatum non debet; & si id fecerit, pœna legis Corneliæ de falsis coercetur, quæ constituta est S. C. Liboniano, & edicto D. Claudii, *l.* 3. *h. t.* 1

Committatur in hanc pœnam incapacitas capiendi id quod scriptum; cum habeatur pro non scripto, cedatque id scripto heredi, vel substituto, *l.* 2. §. 1. & *l.* 4. *h. t.* Incidit & in hoc S. C. maritus, qui in testamento uxoris sua manu legatum sibi adscripsit, *d. l.* 4. qualis propria falsarius est, & ot talis pœna legis Corneliæ punitur, cum citra voluntatem testantis quid sibi adscripserit: eadem tenetur quasi falsarius qui testatore jubente aliquod emolumentum sibi adscripsit, *l.* 3. *h. t.* debuit enim aliom poscere scriptorem, qui hoc adscriberet, non ipse sibi adscribere. Cur autem non debuerit testamentarius parere testatori, id jubenti? ratio est, quod res sit fraudi obnoxia, ideoque prohibita. Quid si non sibi quis, sed ei qui io eadem potestate est, adscripsit, non continetur verbis S. C.: facit tameo emolumenti ratio, ut io ejus mentem committatur, redigaturque ad legem Corneliam de falsis, interpretatione Jurisconsultorum, *l.* 10. & 15. *ff. ad l. corn. de fals.* Quod procedit etsi testamentum postea rumpatur, vel initio jure non sit factum, modo voluntas sit perfecta: e oam si illa fuerit imperfecta, magis est, ut S. C. locus non sit, *l.* 6. *ff. h. t.* 2

Fundatur itaque S. C. in falsi suspicione, quod qui legatum sibi adscripserit, compendio suo prospexerit. Unde excusatio datur ab ejus pœna. I. Quando quis adscribit extraneo uti filio emancipato, aut dato io adoptionem, *l.* 22. §. 2. *ff. ad l. corn. de fals.* Item filio suo militi, quem in potestate habet; qoia cessat fundamentum *l.* 11. *ff. d. t.* ubi nihil faciet, quod extraneus, cui quid adscriptum, vivo testatore in potestatem testamentarii venerit; quia prius fuit sine fraude. Item si servo suo libertatem fideicommissariam adscripserit: dicendum est extra sententiam S. C. eam esse; quoniam placet, omne quod per hujusmodi servum acqoisitum est, restitui oportere manumisso. Idem juris si dominus adscripserit servo legatum cum liber erit, & illi quem bona fide possidet: nam talis etsi quoad cogitationem animi nocens sit, non tamen effectu; cum tali servo quæsitum extra operas, & rem possessoris non cedat possessori, *d. l.* 22. §. 3. 4. & 5. Ex eadem caussa qui voluntate patris se exheredat, vel legatum sibi adimit; neque verbis Senatusconsulti, neque sententia continetur, *d. l.* 22. §. *fin.* uti nec tenetur filius matri legatum adscribens, cum jussu testatoris id fecerit, *d. l.* 1. §. *ult.* 3

II. Excusabit seipsum a falso, si accesserit josta recognitio, & approbatio ipsius testatoris manu subscripta, quæ & faciet legatum capi, *l.* 2. *h. t.* Quin & generalis subscriptio sufficiet io filio, & servo proprio; si videlicet subscribat testator, & dicat hoc testamentum *dictavi*, non expresso cui dictavit. In extraneo requiritur specialis, ut si hæc, aut similia verba adjiciantur: *quod illi dictavi & recognovi*, *l.* 1. *ff. d. t.* ratio diversitatis est, quod filium & servum in potestate excuset reverentia, & obediendi necessitas; non etiam extraneum. 4

III. Excusabit a pœna, & hereditatem totam retinebit filius emancipatus, qui eam sibi, patre volente & dictante adscripsit, scilicet cùm esset solus filius 5

fru-

frustra itaque tunc pro non scripto haberetur, quod nihilominus per bonorum possessionem, unde liberi ad eumdem perveniret: quare perinde habetur, ac si patre filium heredem scripsisset, functus dulci officio vitę, *l. 1. hoc titulo*: ubi Interpretes rectè sentiunt hunc filium jure hereditatem retinere; quia nullus alius erat scriptus heres, cui fieret injuria; nec alius qui posset patri succedere ab intestato, pręter ipsum ex asse scriptum.

6 IV. Dabit veniam indulgentia Principis, quę facilis est iis, qui jussu testatoris sibi adscripserunt; quia durum esset eos hoc crimine teneri ac si falsum commisissent: atque hæc indulgentia facit quidem remitti pęnam, non tamen capi quod adscriptum, *l. 5. hoc tit.*

7 Ubi militi propter pręsumtionem justę ignorantię, legis pęna remittitur; verùm non etiam legatum permittitur. Idem de minore 25. annis ibidem dicitur; quia errore magis, quam malitia in hoc S. C. incidisse creditur. Idemque de servo libertatem sibi adscribente; quoniam (ut dixi) propter reverentiam, quam domino debet, non potuit, eo jubente, id recusare, *l. ult. hoc tit.* Cęteris quoque veniam deprecantibus ob ignorantiam, & profitentibus a relicto discedere, solet Princeps legis Corneliæ pœnam remittere, *l. 3. hoc tit.* veluti marito, qui sibi adscripsit in testamento uxoris, *l. 4. hoc tit.* Quid si maritus testamentum simul cum uxore condidit? certè valebit, etiam manu viri factum, in quo ille uxorem suam instituit, non utique illud in quo ipse se uxoris heredem scripsit; cum diversa sit utriusque dispositio, & separabilis, sic ut utilis per inutilem non vitietur, ut probat Anton. Gamma *decis. 232. n. 6.*

8 Habent prædicta locum in testamento scriptis celebrato, & solemni, in quo ad evitandam fraudem, subscriptionum & sigillorum solemnia observantur: dubitatur de nuncupativo? Et sanè: si in scripturam (ut solet) redigitur per notarium, isque sibi in eo quid adscribat, non erit immunis a pœna S. C.: quod tunc testamentum probetur instrumento, ut eadem concurrente suspicione falsi, habeat locum eadem pęna, Roman. *cons. 182. num. 12.* Mantica *de conject. lib. 1. cap. 6. n. 5. & 7.* ubi tradit aliud esse si post auditos testes testamentum nuncupativum sit redactum in scripturam; quia vis ejus consistit in testibus, non in instrumento. Contrarium tenet Clarus §. *falsum* 27. propterea quod testes facile gestorum obliviscuntur, & pauci sunt, qui velins contra scripturam deponere. Videatur Petr. Peckius *de testament. conjug. lib. 3. cap. 12.*

9 Postremò ad evitandam falsitatem, ejusve suspicionem, optimo consilio, Principes nostri edicto suo *anno* 1611. *art.* 12. vetant, tabelliones, pastores, seu eos coram quibus fiunt testamenta sibi aut eis qui ipsis intra quartum gradum cognationis conjuncti sunt, aliquod legatum ex iis testamentis adscribere, aut capere: gradum computandum sentiunt secundum jus civile. Item non comprehendi edicto Pastorem, qui Ecclesię suę quid adscripsit; cum non sibi suisque adscripserit, sed officio aut pastoratui; cujus rei in jure magna est distinctio: nam & in eo decisum est, consulem filium famil. recte apud se ipsum adoptari, *l. 3. de adoption.* non enim consideratur persona ut talis, sed ut habens dignitatem aut officium: quod substinere potest, uti & unus duorum vices: quod quidem est difficile, non tamen novum, aut impossibile, DD. ad *l. 9. ff. de pact.*

TITULUS XXIV.

De falsa moneta.

1 Ad Principem pertinet monetam fabricare: hoc jus privati prætextu rescripti sibi nequeunt arripere.
2 Qua pæna puniuntur qui falsam monetam fecerunt.
3 Domus in qua moneta percussa fisco vindicatur. Excusatur dominus domus si ignoravit in ea monetam cudi, & seduló inquisivit.
4 Qui domum suam locavit falsariis qua pęna punitur.
5 Qui metu mortis non potuit crimen revelare excusatur. Item viduæ & pupilli excipiuntur.
6 An excusetur a pæna mulier sciens maritum falsæ monetæ cudendæ operam dare?
7 An quod quis deprehensus sit in loco occulto, & haberet apud se instrumenta, sit sufficiens inditium ad torturam.
8 Torturæ subjiciuntur rei & conscii hujus criminis: Consciis venia datur; ingenuis accusatoribus immunitas; servis libertas.
9 Venia a Principe conceditur, appellatio denegatur.
10 An semper reus puniatur pæna ignis. Quid si tantùm monetam raserit, aut eam sub imagine Principis percusserit.
11 Qua pęna puniatur, qui bonam & justam monetam percussit.
12 An ut falsarius puniatur is, qui falsam monetam sciens expendit, nec exhibet hominem a quo accepit.
13 Item, qui adulterinam monetam servat, aut bonam majoris æstimat.

1 PErtinet quoque ad crimen falsi si quis aurum, aut argentum vitiarit, raserit, tinxerit, aut nummum adulterinum conflarit, cuderitve; vel si quis falsum signum, vultumque Principis impresserit. Pulchrè Theodoricus Rex apud Cassiodorum *lib. 7. var.*: *moneta debet integritas quæri, ubi & noster vultus imprimitur. Quidnam erit tutum, si in nostra peccatur effigie: sit mundum quod formæ nostræ inseritur: claritas regia nihil admittit infectum.* Ideò Asconius Prædianus constitutum fuisse scribit: *ne quis privatus pecuniam faceret*: quod ea potestas sit penes solum Principem, vel Rempublicam liberam. Hodie certæ sunt civitates, & illis certæ personæ, quibus facultas cudendę monetę a Supremo Principe conceditur, aliis inhibita; ut & sub imperio Theodosii, Valent. & Arcadii observatum, & puniti, qui hoc jus etiam rescripto, vel annotatione Principis, sibi arrogassent, *l. ult. h. t.*

2 Cum itaque hujus criminis rei maximum inferant reipublicę detrimentum, & simul Principis lędant majestatem, gravissima pena plectuntur: est enim signum & jus supremę potestatis monetam cudere: ut proinde qui id usurpaverant, si liberi erant ad bestias dari, si servi summo supplicio affici debebant, *l. 8. 9. & 19. ff. ad l. Cornel. de falsis*. Postea Constantinus Cęsar, eos qui nummos falsa fusione formaverint, flammarum exustionibus voluit mancipari, atque eorum bona fisco addici, *l. 2. h. t.*

3 Itemque domum, in qua adulteratio nummorum facta probatur, si ejus dominus in proximo fuerit constitutus; quia præsumitur non ignorare id quod actum, *l. 1. h. t.* Excusabitur tamen si cum primùm scivit in domo sua monetam cudi, id judici detulerit, *d. l. 1.*: ibi: *nisi dominus ante ignorans, ut primum reppererit scelus, prodiderit perpetratum*. Ex quo notandum non solum puniri eum, qui delictum cognovit, nec id manifestavit, sed etiam eum, qui ignoravit, nec seduló inquisivit, quæ in domo ejus agerentur, & fabricarentur.

4 Sed qua pœna punitur dominus, qui sciens domum suam falsariis locavit? Et quamvis falsam pecuniam ipse non cuderit, eadem tamen pœna ultimi supplicii, qua percussores, punitur; quoniam plus quam conscius est; cum sit etiam socius criminis, quippe qui delinquentibus auxilium, & ministerium præbuit, Jul. Clar. *in pract. crimin. q. 87. n. 4.*

5 At quid si minis mortis prohibitus fuerit a fabricantibus ne crimen revelaret? Excusationem meretur; secus si postea id revelare potuerit, cum cesset caussa justi metus, de quo in *l. 8. ff. quod metus caus.* Cęterùm viduæ non consciæ, & pupilli etiam conscii ab hujus criminis pęna excusantur, hic in *l. 1.* ubi Imperator speciali dignos indulgentia credidit, etiamsi in proximo fuerint constituti, ne domo sua vel possessione careant; quamvis tamen eorum tutores in provincia existentes, non careant reprehensione; adeo ut de bonis, si idonei fuerint, tantum fisco inferatur, quantum a pupillo fuerat inferendum, nisi hic ob ætatem excusetur, id est, quanti æstimatus locus; in qua falsa moneta cusa est, *d. l. 1. in fin.* ideò tenentur pęna hujus legis tutores; quia ignorare eos quid in re pupillari geritur, non oportet.

6 Sed excusabiturne mulier a pęna, quæ scit maritum falsæ monetæ cudendæ operam dare, nec id impedit, aut denuntiat? Quod videtur: cùm nemo teneatur obviare delicto, aut id indicare; et multò minus mulier mariti vitam in discrimen adducere. Facit quod videtur culpa carere mulier, quæ licèt crimen sciat, id prohibere non potest, cùm non habeat imperium in maritum, *l. 50. ff. de reg. jur.* Quia tamen hoc crimen non tantùm est falsi species, sed etiam læsæ majestatis, *l. 2. h. t.* ideò mulier id non revelans, relegationis aut alia mitiore pęna punitur, prout judicatum refert Ant. Faber hic in *Cod. definit. 3.* Eamdem verò pęnam quam maritus subibit, si ejus exemplo ipsa quoque idem crimen admiserit.

Cęte-

7 Cæterùm quod quis habeat apud se instrumenta ad cudendam monetam apta; aut quod cum illis deprehensus sit in loco suspecto & occulto, non inde satis liquidò probatur reus; quia potest commercii caussa, aut alio fine apud se habere hujusmodi instrumenta. Quod si tamen vilis sit; & malæ famæ persona, non solita emere aut vendere talia instrumenta, nec indicet a quo illa habuit, indicium erit sufficiens ad torturam. Exemplo illius, apud quem reperiuntur res furtivæ, nec indicare vult, a quo eas habuit, Julius Clarus in *pract. crimin. q.* 21. *in fine*

8 Quoniam hoc crimen falsæ monetæ clandestinè exercetur; ideò de reis haberi quæstio debet per tormenta, ut illi fateantur, & conscios criminis simul prodant, *d. l.* 1. *in pr.* Interdum consciis, ut criminis participes deferant, venia datur, & accusatoribus ingenuis immunitas, idest, vacatio onerum patrimonialium & publicorum. Servis, qui detulerint hujus criminis reos, libertas datur: nam & de hoc crimine audiuntur, qui aliàs rejiciuntur, & pro præmio si reum convicerint ferunt libertatem, fisco pretium eorum reddente dominis, ut in *l.* 2. sup. *quib. ex caus. servi pro præm.* quæ est pars hujus *l.* 1. Item non prohibetur judex etiam inferior impunitatem polliceri reo, quo magis eum alliciat ad propalandam veritatem: veniam tamen dare solus Princeps potest, ad quem ideo rescribendum, atque interim sustinenda pronunciatio est, Faber *d. loco defin.* 4. Namque ubi pronunciatum est, appellandi licentia privato denegatur; & miles qui reum de custodia exire fecit, capite punitur, *d. l.* 1. *vers. appellandi*.

9 At cur in *h. l.* 1. auctori criminis capitis pœna decernitur, qui tamen in *l. seq.* ejusdem Cæsaris Constantini ad pœnam ignis condemnatur? Sunt qui hanc ignis pœnam tunc obtinere sentiant, in tali reo, qui falsam monetam sub forma & imagine Principis percussit: capitalem verò exerceri contra eum, qui raserit vel tinxerit pecuniam Supremi Principis, aut falsam fabricaverit sub effigie inferioris Principis, cudendi monetam jus habentis. Ita Clarus *in* §. *falsum*. Decianus *tract. crim. lib.* 7. *cap.* 23. *num.* 19. & alii ab eo citati, utramque legem conciliant; quorum conciliatio mihi non probatur, sed hæc magis, quod Imp. *in l.* 1. generatim constituit capitis pœnam in eum, qui falsam monetam cuderit: hanc verò pœnam qualisnam sit, speciatim declarat, *in l.* 2. dum definit eam esse pœnam ignis.

10 Sed quid si proba fit moneta & justi ponderis? mitius, & arbitrio Judicis fabricatorem puniri vult Constitutio criminalis Caroli V. Imp. At jus nostrum hanc distinctionem non admittit: etsi enim materia sit bona; attamen hic Principis auctoritatem sibi arrogare vult, cùm faciat id quod soli Principi competit, ideòque & ipsius majestatem lædit, ut meritò eadem pœna puniri debeat, qua ille qui falsam omninò monetam fabricavit, *d. l.* 2. nam non minus falsa moneta est, cum nomine Principis, atque illa quæ sine licentia Principis ex proba materia fabricata est, cum utraque fiat ab eo, qui jus cudendi non habet. Videatur Covar. *de veter. numm. coll. c.* 8. Qui tamen monetam falsam percusserit, si in totum formare noluerit, suffragio justæ pœnitentiæ absolvitur, *l.* 19. *ff. ad l. corn. de falsis*.

11 Insuper notandum est, pœnam mortis incurrere eum qui sciens pecuniam falsam exponit, ut docet *d. loco Covar.* Si tamen eum a quo accepit exhibeat, & doceat se non dolo malo & scienter talem pecuniam expendisse, absolvendus erit, *l.* 4. sup. *ad l. corn. de fals.* *l.* 5. sup. *de furtis & serv. cor.* Satis enim est quod hominem a quo pecuniam adulterinam acceperit, conatus fuerit exhibere, licèt ille aufugerit, Faber *d. loco defin.* 5. qui id limitat, nisi hominem planè ignotum nominaret.

12 At verò is qui non expendit, sed servat hujusmodi vitiatam monetam, licèt ea res crimen non ponat, est tamen periculosa, & facit ne sit omninò liber a suspicione adulterationis. Capitalem quoque pœnam statuit Constantinus in flatuarios, qui, ut ipse loquitur, majorinam pecuniam non minus criminosè, quam crebrè, separato argento ab ære, purgabant, *l.* 5. *Cod. Theod. hoc tit.* Sanxit quoque majori vel minori pretio æstimantem pecuniam ejusdem ponderis, quam statuerit Princeps. Item eos qui mensuram circuli exterioris arroserint, ut minuant quantitatem, quive figuratum solidum adultera imitatione in vendendo supposuerint, prædicta capitis pœna puniri, aut flammis tradi, aut alia mortifera affligi, *l.* 1. *Cod. Theod. si quis solidi circul. exterio. incid.* Non videtur tamen quod vivi comburendi sint, postquam ex Concilii Tridentini auctoritate pœnæ atrociores sint sublatæ, per quas fieret facilè ut reus supplicio præsertim ignis addicendus in desperationem adigeretur; ac ita non minus animæ, quam corporis jacturam faceret: quod impium esset ac inhumanum.

TITULUS XXV.

De mutatione nominis.

1 *Nominis, vel cognominis dolosa mutatio pœna falsi coercetur.*
2 *Nulla verò pœna afficitur si fraus absit.*
3 *Potest testator jubere, ut nomen suum deferatur ab heredibus, dummodò id honestum sit.*

AD legis Corneliæ de falsis pœnam redigitur etiam is, qui dolo malo seipsum adoptat, & novum sibi nomen imponit, vel conditionem suam mentitus est, ad imponendum aliis, ut si quis se nobilem, militem, studiosum dicat & ostendat falso diplomate ut tutò commeare possit, *l.* 27. §. *fin. ff. ad l. corn. de fals.* aut si mutet nomen suum in alterius fraudem, *l.* 13. *ff. d. t.* veluti si cum alio contrahens, vocet se alio nomine aut cognomine quam revera vocetur, ne posteà contraxisse dicatur, & ex instrumento obligatorio conventus excipere possit, se non esse eum, qui in instrumento dicitur promisisse. Sic & tabellio signum semel assumptum, & consuetum, citra falsi crimen mutare non potest. 1

At verò si fraus & dolus malus absit, unicuique libero homini liberum est quodcumque nomen assumere, nec ex eo quod novum sumpserit, ulla actione tenetur, *l. un. hoc tit.* Imò sæpè interest ut quis alterius nomen assumat. Hinc arrogatus, nomen & familiam arrogatoris; servus manumissus patroni nomen; heres institutus nomen testatoris suscipere solet. * Imò interdum debet, si institutus sit sub conditione gerendi certi nominis, aut cognominis, aut sumendi defuncti vel alterius insignia, ut docet J. C. in *l.* 63. §. 10. *ff. ad trebell.* ibi: *nihil enim mali est honesti hominis nomen assumere*. Quod secus est in famoso & turpi nomine, in quo prætor hanc conditionem remittit; ut si nomen testatoris vispellionis quis deferre jubeatur; quia dignitatis ratio habenda est, *l.* 7. *ff. d. t. ad trebell.* Vide de mutatione nominis, quid judicaverit Senatus Parisiensis apud Charondam *lib.* 9. *resp.* 49. 2 3

TITULUS XXVI.

Ad L. Juliam de ambitu.

1 *Initio nullæ leges de ambitu latæ, postea plures introductæ.*
2 *Deinde l. julia de ambitu. Quæ ejus pœna:*
3 *Et qua puniatur is qui dignitatem, qua functus, denuò repetivit.*
4 *Ambitus lex quare dicatur cessare in curia Principis, non verò in municipiis.*
5 *Hæc lex non vetat honores petere, sed pretio eos emere & invadere.*
6 *Honoris caussa quomodo pollicitatio valeat.*
7 *Quid hodie cautum super hoc crimine.*
8 *Illud circa beneficia Ecclesiastica maximè committitur, & simonia dicitur: quæ ejus pœna?*
9 *An sapiat simoniam aliquid pro ingressu ad beneficium dato?*

POst urbem conditam, longo tempore nullam de ambitu legem fuisse latam, multorum literis proditum est, scilicèt, quia in dandis Magistratibus & conferendis honoribus prisci Romani non largitione & ambitu, sed vera virtute nitebantur, propterque res egregiè gestas domi militiæque, meritos cives prætura, ædilitate, consulatu, amplissimisque honoribus honestabant. Sed cùm postea hoc malum ambitus non solum enasci, verùm etiam serpere videretur, inde ex corruptis moribus bonæ leges latæ sunt, primò quidem per Tribunos plebis, inter quos L. Petilius circa annum conditæ urbis 397. legem tulit, quæ vetuit forum, & conciliabula præoccupandorum suffragiorum gratia obire. Post multum deinde temporis cum lex Petilia severissimè tamen observata, & Papiria quæ vestem candidam ademerat, negligi cœpisset, aliæ leges de ambitu latæ sunt a Lentulo, Calphurnio, Pompejo Magno. Item a Catone, & Cicerone, cujus & ipse meminit in oratione pro Muræna, aliique, 1

Rur-

2 Rursus post has leges lata est lex Julia de qua hic agitur, quam tulit Octavianus Augustus, & in honorem Julii Cæsaris Juliam appellavit, & constituit quod qui ambitiose suffragia aliquorum clancularis largitionibus emunt, vel subdolis precibus impetrant, ut ipsis publica munera & dignitates conferantur, pœna centum aureorum cum infamia punirentur, *l. 1. §. 1. ff. h. t.* ut quo genere quis deliquit, eo plectatur; & qui illicito modo honorem appetivit, omni honore privetur. Nam si fortè potitus fuit dignitate, ea quoque exuitur; quippe cum famosis & notatis portæ dignitatum non pateant, *l. 2. infr. de dignitat. lib. 12.*

3 Interdum pœna pro qualitate admissi augetur, & ad deportationem extenditur, præsertim in eos, qui ante redditas rationes officium numerarii, principatus, commentariensis, quo perfuncti sunt, repetiverunt; vel contra instituta, ad aliud munus, quod militiæ & beneficii loco est, irrepserunt, nihil obstante rescripto Principali, *l. un. hoc t.*

4 Porrò in urbe hanc legem cessare scribit Modestinus in *l. 1. ff. hoc tit.* non quod sit abrogata, sed quod ejus utendæ occasio sit sublata, translata potestate creandi magistratus in Principem, qui in sublimiore gradu constitutus non commovetur prætio aut precibus ad dandos honores; sed iis præficere solet viros, quos virtus & innocentia commendat. In municipiis tamen sententia *d. l. 1.* adhuc viget, quod in illis plebejorum suffragiis honores & officia dentur ad populi favorem, & non raro distribuantur spe lucri etiam inter imperitos. Imò quamvis periti & probi sint, qui præficiantur, adhuc tamen videtur versari quædam legis nota in illa plebecula, quæ accipit pecunias pro suffragio, quod gratis & ex fide dare tenetur, ut meritò infamiæ pœnam sustineat, quam etiam non evadunt qui suffragatores sunt, etsi per tertiam manum in vota sua trahunt: sic enim justitiæ fraus fit, indignis beneficiis conferendo! Covar. ad *cap. peccatum p. 2. §. 7. n. 2.*

5 Quod autem hic Accursius scrupulum injicit, quasi lex vetuerit ne honores peterentur, falsum id esse dignosci potest; cùm legem ambitus eos tantùm tenuisse constet, qui per pecuniam, aut malis artibus, clam invadere magistratus, & ad populi Romani honores obrepere conati essent. Nam ut inquit Tacitus *l. 11. annal. Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium si bonis artibus fiderent, licitum palàm petere magistratus, ac ne ætas quidem distinguebatur.* Quomodo junioribus concessum ad summos honores adspirare, toga candida circumire populum, singulorum animos captare, virtute contendere: nam quod palam fit, caret suspicione doli & criminis.

6 Quò fit ut qui publicè operam suam offert reipublicæ, & ob honorem in ea consequendum, quid pollicetur, teneatur ex pollicitatione, quia licita, *l. 1. ff. de pollic.* si modo constet quod juvandi animo rempublicam id faciat. Unde Cicero in oratione contra Salustium, duplicem ambitum facit; concessum alterum atque etiam laudatum, quem ipse popularem vocat; alterum verò infamem, ac legum severitate notatum. Plura de ambitu videre licet apud Tholos. *l. 36. syntagm. cap. 29.*

7 Huic crimini ut obviam iret Hispaniarum Rex noster, & Belgarum Princeps edicto anni 1627. sancivit, ut quisque ante officii provisionem, juret nemini se quidpiam dedisse, aut promisisse, quo ad illud perveniret, perjurosque eos reddit, qui restrictio mentaliter verborum sensu (a quibusdam nescio tamen qua sufficienti ratione admissum) vim & affectum juramenti conantur eludere, Zypæus *in not. jur. Belg. lib. 4. t. de suffrag.*

8 Illud postremò notandum, crimen ambitus, non solùm circa officia civilia, sed vel maximè circa Ecclesiastica committi, dum beneficia & præbendæ pretio aut precibus, pactionibusve conferuntur, ordinationes clericorum fiunt, vel resignationes beneficiorum in alterjus favorem. Detestantur sacri canones hanc nundinationem & ambitum, quem speciali vocabulo simoniam appellant, *tit. decret. de simonia*, atque excommunicatione & privatione beneficiorum, aliisque pœnis coercent simoniacos. Quin & Justinianus eos absque mora removeri a Sacerdotio jubet, ac perpetua infamia notari; eaque & eum affici qui aliquid accepit pro suffragio communicando, *l. 31. sup. de Episc. & Cler. Novell. 123. cap. 2. §. pro omnibus.*

9 Tenentur & eo crimine etiam hi, qui ab his qui religionem profitentur, aut in Ecclesiam aliquam allecti sunt, quid extorquent pro introitu, vel sportularum nomine, *cap. 8. 9. 19. 44. & de simonia.* Ita etiam Justinianus ne quidem insinuatum, idest pro introitu novi clerici quicquam præberi permisit, volens ob ejusmodi omissionem clericum suis annonis privari, *Novell. 56. & 123. cap. 16.* Noluit tamen derogari consuetudini majoris Ecclesiæ Constantinopolitanæ, ut ibi quippiam clericis pro ingressu daretur: Imò Enthroniasticum moderatum ab eo qui ordinandus est Episcopus præstari, sancit *in dict. Novell.* At sacri canones & Concilium Tridentinum omninò vetant quicquam pro introitu cujuscumque beneficii dari, quod simoniacæ labis, aut sordidæ avaritiæ suspicionem ullam habeat; verùm id solùm admittunt quod in usus pios convertitur, *cap. 1. de simon. & sess. 24. can. 24.* Item xeniola, & alia ejusmodi quæ modum non excedunt, nec magni momenti sunt, si pacti & turpis lucri absit suspicio, personarum habita dantis & accipientis ratione, potest Ecclesiæ Prelatus accipere, *cap. 8. & dict. tit.* Et ut multa sunt quæ licèt peti non possint, honestè tamen & offeruntur & suscipiuntur: ita quæ invaluerunt consuetudines, ut aliquid honoris gratia præstetur, non facilè immutandæ sunt, *l. 42. & d. cap. de simonia*, de qua scripserunt ex nostris Covar. *ad c. peccatum p. 2. §. 2. & 8.* & Gutierrez *canon. qq. lib. 1. c. 9. & lib. 2. c. 33*

TITULUS XXVII.

Ad L. Jul. Repetundarum.

1 *Judicis summa integritas, si se corrumpi patiatur, tenetur hac lege, & si aliquid extorqueat per se, aut suos.*
2 *Cuilibet permissa hujus criminis accusatio, etiam adversus heredem delinquentis intra annum.*
3 *Quæ sit pœna hujus criminis?*
4 *Non licet Judici munus accipere, ut ferat sententiam justam.*
5 *Nihil Judices ultra salaria accipere debent, quæ hodie ex publico penduntur.*
6 *Casus quibus accipere quid licet Magistratibus & Judicibus.*

NUllum est vitium tetrius, inquit M. Cicero, quam avaritia, præsertim in Principibus rempublicam, ac judicia gubernantibus: habere enim quæstui rempublicam non modo turpe est, sed sceleratum & nefarium: qua ratione siquò dementiæ pervenerit Judex, ut alienum jurgium putet suam prædam, ut ait *l. 3. hoc tit.* seseque corrumpi patiatur muneribus, quo magis aut minus quid ex officio suo faciat; aut si Præses provinciæ vi aut dolo a subditis aliquid extorqueat, eripiat, sive per se, *l. 2. hoc tit.* sive per suos domesticos & manipularios, idest, milites gregarios, *l. 1. hoc tit.* volunt id leges minimè esse impunitum, sed repetundarum reos fieri. * Quin & crimen hoc publicum esse; 2
& idcircò non solùm ei, qui concussionem passus est, *l. 4. & 5. hoc tit.* sed etiam cuilibet liberam hujus criminis tribuunt accusationem, *l. ult. hoc tit.* quæ tam durante, quam finita administratione permittitur, *d. l. 4.* nec finitur morte rei, sed transit in ejus heredem, atque ab eo pœna exigitur, *l. 2. hoc tit.* præter id quod defunctus contra legem acceperat: sed movetur hæc actio intra annum a morte ejus qui arguebatur, *l. 5. hoc tit.* Nec immeritò adversus heredem exercetur, cùm principalis quæstio satisne officii super pecunia turpiter quæsita moveatur, quam iniquum esset cedere lucro heredis, *l. ult. ff. ad l. jul. peculat.* Est enim constitutum turpe lucrum heredi extorqueri, & si quid aliud scelere quæsitum, licèt crimina extinguantur, *l. 5. ff. de calumn.* Quænam probatio ad hoc crimen sufficiat, tradit Larrea *alleg. 48.*

Pœna hinc duplex, nummaria, & criminalis. Nummaria restitutio est in quadruplum, *l. 1. hoc tit.* ejus 3
quod datum acceptumve est; atque id benignè parti læsæ posset applicari. Sed cùm restituendum id est ei, qui sacræ domui pensiones debet, in pensiones debitas imputabitur, *l. 5. hoc tit.* Criminalis pro admissi qualitate irrogatur, veluti exilium. Hinc Justinianus *Novell. Constitut. 8.* Judicem in administratione existentem furti reum, vel munus accipientem, ut judicet, confiscatione & exilio afficit, & in corpus verbera & supplicium jubet inferri, *tit. sup. de pœna jud. qui mal. judic.*

4 Nec interest, utrum munus acceperit, ut justam sententiam ferat, cùm id facere ex officio teneatur. Nec enim justitiæ opus venale esse debet; nec illa cùm sacra res sit, æstimationem recipit. Ac fere est ut dicam, non licere judici aliquid recipere post sententiam latam, licèt communiter id alii affirment, Menochius *de arbitr. cap.* 344. *num.* 38. *&* 5. *præsumt.* 8. *in fin.* Decianus *tract. crim. l.* 8. *cap.* 40. *num.* 9. Nam posset aliquis, intuitu futuri sperati commodi, sententiam pro divite ferre injuste, a quo præsumtive commodum expectat, contra pauperem, qui nihil quod det, habet.

5 Quamobrem aliis multis legibus, quibus consentiunt mores hodierni, vetitum est judicibus & magistratibus annua præstari aliqua, & pensiones ab alio, quam ex Principis ærario sibi accipere; ne his quibus sunt jus dicturi, adstricti videantur. Quod Pescenii exemplo apud Spartianum effectum puto, qui magistratibus salarium addidit, ne vel necessitas ad turpia cogeret, vel a provincialibus quippiam extorqoentes, tandem dignitate exuerentur, *juxta l.* 12. *infr. de dignit.* & pœna exilii plecterentur, *l.* 16. *sup. si certum pet.* Docet M. Cicero in Philippicis, & aliis in locis, brevi casuram rempublicam, in qua pecunia date judicia petantur. Et ideò Imperator Judices omnes jusjurandum depromere jubet, se in sortiendis honoribus neque dedisse quippiam, aut in futurum daturos, sive per se, sive per interpositam personam, in fraudem legis sacramentique, exceptis solis salariis: nihil penitus tam in administratione positos, quàm post depositum officium, pro aliquo præstito beneficio tempore administrationis, quam gratuitò meruerunt, accepturos, *l. fin. hoc tit.*

6 Excipiuntur tamen sobrini, atque propriore gradu conjuncti, a quibus dona & munera accipere licebat; quia in his cessat illa suspicio corrumpendi magistrates, *l.* 1. *ff. hoc tit.* nec definita est quantitas horum numerum, *l.* 9. *eod.* Ab aliis autem (si officio magistratus non egeant, nec coram eo litigent) licuit munera accipere, modò non excederent in anno aureos centum, *l.* 6. *§. ultim. ff. hoc tit.* Permissum quoque fuit judicibus xeoiola accipere, quæ intra paucos dies usu consumuntur; quia valdè inhumanum esse a nemine accipere, omnia passim accipere avarissimum, *l.* 6. *§.* 3. *ff. de off. proconf.*

TITULUS XXVIII.

De crimine peculatus.

1 *Continuatio: qui publica pecunia furtum faciant?*
2 *Qua pœna puniatur Judex, qui publicas pecunias subtraxit.*
3 *An qui pecuniam alterius civitatis, quam Romanæ, subtraxerit* h. l. *teneatur.*
4 *Quid sit crimen residuorum, & ejus pœna.*

1 SUperiore tit. egimus de pecunia exacta a privatis, in hoc de pecunia capta ex ærario publico. Nam peculatum definit Labeo: pecuniæ publicæ furtum, non ab eo factum cujus periculo fuit, *l.* 9. *§.* 2. *ff. hoc titulo.* Unde hac lege tenetur, qui fraudem aliquam ærario fecerit, ut si pecuniam forma publica signatam furatus sit, in rem suam verterit, aut destinatam in usum aliquem retinuerit, nec in eum pecuniam erogaverit, *l.* 1. 2. 4. *&* 9. *ff. hoc tit.*

2 Hoc modo Impp. rescripserunt Judicem, qui tempore administrationis publicas pecunias subtraxerit, lege peculatus obnoxiom esse & capitali animadversione eum subiici, unà cum iis qui ministerium ad hoc præbuerunt, quique subtractas ab his pecunias scientes susceperunt, *l. unica hoc titulo.* Pœnam etenim capitalem hac Constitutione pro mortis naturalis pœna accipi, manifestè ostendit Justinianus *tit. de publ. judiciis*, cùm aliàs morte civili seù deportatione plectantur hujus criminis rei, *l.* 3. *ff. hoc tit.* Et licèt interdum mitiore pœna, illi qui in dignitate positi sunt, quam plebei afficiantur; id tamen non obtinet in iis criminibus, quæ cum violatione fidei officio publico debitæ, sunt conjuncta.

3 Quæritur: an is teneatur crimine peculatus, qui alicujus civitatis, aut municipii pecunias subtraxerit? Et veriùs est, eum teneri furti, *l.* 81. *ff. de furt.* Cui non obstat *l.* 4. *§. fin. ff. h. t.* ubi tenetur crimine peculatus, qui interceperat pecuniam publicam civitatis; quia intelligendum de civitate seu republica Romana, quæ revera publicam habet pecuniam; reliquæ namque civitates non gaudent propriè publico jure, sed privatorum loco habentur, *l.* 16. *ff. de verb. signif.* Aliter Duarenus *lib.* 2. *disp. cap.* 16. & Alciat. *lib.* 1. *disp. c.* 3. putant Constitutionibus Principum cautum esse, ut teneatur peculatus, si de re civitatis quis aliquid surripiat.

Huic affine est judicium de residuis, quo tenetur is qui pecuniam delegatam in usum aliquem retinuit, neque in illum consumpsit aut erogavit; & ille penes quem ex locatione, emtione, alimentaria ratione aliave caussa pecunia publica resedit, si eam ad ærarium non est professus; aut si professus quidem, ultra annum tamen penes se retinuit: voluit enim & eam esse residuam lex Julia, *l.* 2. 4. *§.* 3. *& l.* 9. *§. fin. ff. hoc tit.* cujus pœna est, ut damnatus ampliùs tertia parte, quam debet fisco inferat, idest, quod debet inferat, & insuper tertiam partem debitæ quantitatis superaddat, *d. l.* 4. 4

TITULUS XXIX.

De crimine sacrilegii.

1 *Qui committant proprie sacrilegium.*
2 *Qua pœna puniantur.*
3 *Qui impropriè sacrilegi; & qua pœna utroque jure & moribus in eos statua*
4 *Qui ex Constitutionibus* h. tit. *sacrilegium committant.*
5 *Hoc crimen est mixti fori. Ideò de eo cognoscit uterque judex Ecclesiasticus & secularis.*
6 *Ab Ecclesiastico Judice punitus, potest a seculari puniri, in quantum pœna secularis pœnam fori Ecclesiastici superat.*
7 *Quomodo in hoc crimine & aliis mixti fori procedendum.*
8 *Quid si ex accusatis quidam sint clerici, quidam laici.*

SAcrilegium propriè committit qui rem sacram aufert, ec deprædatur è loco sacro: quo nomine tenentur qui aurum, vel argentum, vel quid aliud ex templis auferunt, templave effringunt; atque ad hujusmodi scelera vel consensum suum, vel operam accommodant, *l.* 4. 6. *&* 9. *ff. ad l. jul. pecul. & de sacrileg.* 1

Pœna sacrilegii sicut apud Græcos olim severissima fuit, ut præcipitati, vel combusti, vel immersi pœnas darent, ut testatur Alex. *lib.* 3. *c.* 5. *circa med.* ita & jure Romano aut igne, aut gladio, aut bestiarum devoratione, ad Judicis arbitrium damnantur, *l.* 6. *in pr. ff. d. t.* secundum diversas personarum & rerum circumstantias; quas hodie etiam nostri Judices in animadversione statuenda maximè ponderare debent. 2

Quisquis verò sacrilegiom impropriè committit, hoc est, qui res Ecclesiasticas sacras extra templa, aut sacrorum locorum septa furatur; is aut manus, aut pugni amputatione, aut perpetuo exilio secundum leges damnatur, *l.* 4. *§.* 2. *ff. d. t.* Consuetudo pariter eos morti tradit, quemadmodum & hos, qui res non sacras è loco sacro furantur. Canones verò immoderata laxitate utentes, post trinam admonitionem tantùm excommunicandos sacrilegos censent, *can. quisquis* 17. *qu.* 4. Atque tales esse judicant, qui rem sacram è loco sacro, & privatam in loco sacro depositam auferunt; uti & qui rem sacram auferunt è loco non sacro, propter injuriam tam loco, quam rei illatam. Cùm tamen jus civile velit si res privata in æde sacra deposita, sobrepta fuerit, furti actionem non sacrilegii esse, *l.* 5. *ff. hoc tit.* 3

Porrò quod ad Constitutionem nostri tit. attinet, observandum est sacrilegium etiam commisti ab his, qui divinæ legis sanctitatem, aut nesciendo confundunt, aut negligendo violant, *l.* 1. *hoc tit.* Illos vulgò vocamus hæreticos: hos verò Dei contemtores. Item illi sacrilegi censentur, qui confugientem ad Sanctam Ecclesiam, inde propria auctoritate abstrahunt, *l.* 2. *hoc tit.* Illi quoque sacrilegii pœnam sustinent, qui temeraria usurpatione Principum statua violare tentant, *l. ult. Cod. de privil. eor. qui in sacro palatio mil. lib.* 15. uti & qui in dubium revocant: an is dignus sit, quem Princeps ad dignitatem aliquam elegit, *l.* 3. *hoc tit.* consonat *l.* 5. *sup. de divers. rescript.* disputare enim de Principali voluntate & potestate non oportet. Quomodo non videntur vacare hoc crimine, qui intra eam provinciam, ex qua ortum ducunt, administrationis officium assumunt, *l. ult. h. t.* cujus ratio in eo est, ut sanctius æquiusque jura reddantur non corrupta, concivium aut consanguineo- 4

rum

rum favore. Verùm id ipsum hodie nullibi observatur;
imò multorum locorum legibus externi ab officiis ar-
centur: quò pertinet *l. 3. C. de diversis officiis lib.* 12.
5 Quid autem observetur in cognitione hujus criminis:
& prius quis de eo cognoscat, videamus. Cognoscit
de sacrilegio, uti & de hæresi, & blasphemis, Judex
tàm Ecclesiasticus, quàm sæcularis; quoniam hæc cri-
mina, quæ religionem statumque Ecclesiæ lædunt, mix-
ti fori esse dicuntur, estque utrique Judici permissa ul-
tio, quamvis Julius Clarus in *pract. qu. 37. num. 6.* dicat
apud suos Mediolanenses, & Gallos, Judicem sæcula-
rem tantùm de sacrilegio cognoscere. Apud nos etiam
6 Ecclesiasticus Judex est competens. * Ideoque locus est
præventioni. Quia tamen mitior esse solet pœna, quæ
a Judice Ecclesiastico imponitur, cum is non habeat
gladii potestatem; quæri posset: an punitus ab eo, ad-
huc puniri queat a Judice sæculari, ob sacrilegium,
aliudve crimen, quod in utroque foro punitur? Et cre-
brior opinio est, posse, in quantum pœna fori sæcula-
ris, pœnam fori Ecclesiastici superat. Ita post alios
Jul. Clar. *in crim. quæst.* 57. n. 11. *& seqq.* Etenim cum
distinctæ sint jurisdictiones, jure potest sæcularis Judex
id quod justæ condemnationi deest, pro modo suæ juris-
dictionis supplere. Non urget quod jam quis sit punitus
& absolutus ab Ecclesiastico Judice, cùm non sit suffi-
cienter punitus; siquidem hodie sacrilegii pœna vix mi-
nor, quam mortis esse soleat, Clar. *d. §. sacrilegium n.*
x. *&* 3. Præterea Ecclesiastici Judicis absolutio non
parit exceptionem rei judicatæ in jurisdictione sæcula-
ri: quamvis alioqui regulare sit ut qui fuit absolutus,
non possit de eodem crimine nec apud eumdem Judicem,
nec apud ejus successorem accusari, dixi sup. *de accusat.*
num. 14. Quomodo prius sufficienter punitus a Judice sæ-
culari, non poterit ab Ecclesiastico amplius molestari,
7 maximè ubi par est utrinsque fori pœna. * Aliàs cùm
minor esse soleat pœna, & plerumque medicinalis, fo-
ri Ecclesiastici, rectè fecerit Judex Ecclesiasticus qui
prævenit, si partes suas interponat, litemque instituat
ad definitivam usque, quam deinde sæcularis proferet
secundum statuta sui fori, pro criminis commissi gravi-
tate. Quod si tamen ex reis quidam laici, quidam cleri-
ci proponantur, ita res temperari solet, ut uterque Ju-
dex simul cognoscat, nec quidquam alius absente alio
constituat, quod pertinet ad litis instructionem: quod
fortè ideo receptum, ut citius certiusque & minori sum-
ptu utraque lis expediatur. Cæterùm ubi jam instructa
caussa, sententia ferenda est, separatim uterque eam
concipere & pronunciare tenetur; ita ut clericus a suo
Judice pœnis canonicis, laicus a sæculari severiore a-
nimadversione afficiatur. Nisi & clericus tam grave
scelus admiserit, quod mortis supplicio vindicari opor-
teat; nam tunc peracta accusatione coram Ecclesiasti-
co Judice, adjuncto Senatore aliquo, & Procuratore
Regio, tradetur reus brachio sæculari (ut loquuntur)
præmissa degradatione, ut & vindictæ publicæ & Eccle-
siastici ordinis dignitati, aptissimum temperamentum con-
sulatur, Ant. Faber *in C. ad h. t. definit.* 1.

TITULUS XXX.

De seditiosis, & de his qui plebem contra rempublicam audent colligere.

1 *Quid sit seditio; quæ ejus pœna, & ad quos extendatur?*
2 *Gravius puniuntur auctores seditionis: cur multitu-dini parcitur.*
3 *Quando confœderationes sint permissæ.*
4 *Qua pœna punitur miles, qui ob non solutum sti-pendium intendit seditionem & Ducem suum vul-neravit?*
5 *Levior seditio qualiter in milite puniatur.*
6 *Maximè vigilandum, ne fiant seditiones, & quo-modo præcavenda.*

1 REctè dixit M. Cicero *lib. de finibus*, quod sicut
in discordia domus, ita in seditione civitas
beata esse non possit. Unde & urbem Romanam
octo ferè mensibus inter populares procellas patrum &
plebis certamina, dum seditionibus vacarent, sine le-
ge, sine imperio, sine honoribus fuisse constat. Meri-
tò hoc titulo docet Justinianus homines seditiosos, qui
vel clamoribus, vel conspirationibus, vel congrega-
tionibus, vel exhortationibus seditiosis, contra natu-
ralem cognationem, quam inter se habent cives, ple-
bem adversus Magistratum, seu Rempublicam, & ejus
quietem concitant, gravi supplicio esse percellendos.
Quò fit ut Judici juxta personarum & facinoris qualita-
tem liceat, aut laqueo, aut gladio ultore, aut flam-
mis, aut distractione membrorum, aut certè alia pœna
seditiosos coercere, & illis denegare ea, quæ per sedi-
tionem & tumultum impetrarunt, *l. 2. hoc tit.* Ac præ-
sertim illis qui sæpius seditiosè & turbulentè se gesse-
runt, & aliquoties deprehensi, tractati clementius in
eadem temeritate perseverarunt, prædicta pœna im-
ponitur, cùm gravius delinquant, ut habet *l. 28. §. so-
lent ff. de pœnis*. Eadem quoque pœna manet conscios
omnes criminis & occultatores, nec non eos, qui ho-
stium rebus studuisse sunt deprehensi; *l. 1. ff. ad l. jul.
Majest.* nam & illi crimen læsæ Majestatis contrahere
videntur.
Quod si tota plebs in Magistratum exsurgat, & crude- 2
liter sæviat, quamvis omnes rei sint Majestatis, solent
tamen Pii Principes, ne innocentes cum nocentibus pe-
reant, in ipsos auctores præcipuè pœnas armare, *l. 38.
§. 2. ff. de pœnis*: universam verò plebem mulcta gra-
vissima, exactionibus, privilegiorumque ademtione
punire, *l. 1. hoc tit.* ubi malè Accursius mulctam, pro
pœna capitali accipit. Extant apud Ciceronem in ora-
tione pro Cluentio, & apud Valerium Maximum de
disciplina militari, varia punitæ multitudinis exempla,
per detractionem stipendii, per decimationem, dum
sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus vi-
delicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret, juxta
l. 1. sup. tit. 57. Quo pertinet illud Livii *lib.* 38. Satis
esse si auctores nefariæ seditionis sanguine luant, quod
admiserunt; ut undè orta culpa est, ibi pœna consistat.
Etsi enim plures in culpa sint, decet tamen paucorum
esse pœnam, ne omnes velut uno ictu tollantur, & ut
evitentur proscriptiones civium, & divisiones agrorum.
Videatur Balthasar Ayala *lib. 3. de jure belli cap.* 14. &
quæ nos infr. *lib. 12. tit. 36. n.* 43.
Et hoc procedit in seditione, & conspiratione mul- 3
titudinis detrectantis imperium, & obsequium Princi-
pis, vel ejus Magistratus; quod quia vergit in detri-
mentum reipublicæ, graviorem pœnam meretur: ut
aliud dicendum sit, ubi quis fortuitò, & præter opi-
nionem suam, tumultum concivit; veluti dum injustæ
vi, etiam Magistratus non ritè & ordine exequentis
resistens, alios concives ad arma concitavit, Angelus
in l. 2. & Leonin. *ad hoc tit.* aut metuens adversarii sui
oppressionem, cum aliis confœderationem inivit, ut
violentiæ resisterent; cum jure permissum sit resistere,
ne quis de possessione sua dejiciatur, & si dejectus fue-
rit, ex continenti invasorem dejicere, non ex interval-
lo, *l. 3. §. 9. ff. de vi & vi armata*. Idque & pacis pu-
blicæ Constitutione, pariter admissum docet Mynsin-
gerus *cent. 6. observ.* 2.
Sed qua pœna afficietur miles, qui intendens seditio- 4
nem facere, Ducem suum vulneravit? Et quamvis ex
vulnere mors secuta non sit, eum capitali supplicio af-
ficiendum sentio: nam satis est quod ad actum proxi-
mum devenerit, & manus intulerit suo Præposito, cu-
jus dignitate crimen augetur. Tum quod prætextu re-
tenti & non soluti ab eo stipendii, intenderit commili-
tones insolentiores reddere in prædictum Ducem; ac
ita concitare seditionem, quæ magnorum motuum
principium cùm sit, etiam unius crescit audacia, &
exemplo, quod facilè alios pertrahit, eo præsertim
tempore, quo augustum est ærarium, ut proinde se-
verissime hoc scelus vindicetur, *d. l. 2. hoc tit. & l. 38.
§. 2. ff. de pœnis*, Ant. Faber *in Cod. ad l. corn. de sica-
riis definit.* 10.
Quod si a milite levior facta sit seditio, eaque 5
intra vociferationem & querelam contineatur, puni-
tur deteriore gradu militiæ, aut etiam missione,
l. 3. §. qui seditionem 19. ff. de re milit.
Interdum itaque mitius aut severius hoc crimen 6
vindicatur. Ne id tamen committatur, deligen-
ter invigilare debet tam in bello Dux, quam in
pace Magistratus, caussas & origines seditionum
auferendo, & principiis obstando, quæ invalida
esse solent, sed impetu crescere, eoque valentius,
quo velocius. Quibus enim tempus datur, tam-
quam mare cui non opponitur agger, & gliscere
permittuntur, omnemque in circuitu provinciam
invadere, fit ut seditio jam justa potestate superior
sit, nec vi aut pœna compesci possit.

T I T U L U S XXXI.

Quando civilis actio criminali præjudicet, & an utraque eb codem exerceri possit.

1 *Continuatio & distinctio judiciorum in civile & criminale*
2 *Quomodo unum alterum non impediat.*
3 *Exemplis hujus Constitutionis probatur quomodo finito civili judicio, liceat experiri criminale.*
4 *Ostenditur quando actio civilis & criminalis concurrere possit, & simul intentari?*
5 *Civili intentata criminalis quæstio præfertur.*
6 *Quando civilis actio prius terminetur, quam criminalis.*

1 POst varie criminalium judiciorum genera exposita, tractat Imperator de eorum concursu cum civilibus, ut sciamus: an alterum alteri præjudicium faciat, seu obstet, quo minus alterum quoque moveri possit.

2 Illud eutem in primis constat, ex omni delicto duplex judicium nasci; unum civile; alterum criminale. Civile, per quod non ad vindictem, sed ad rem familiarem & privatam agitur; veluti, cùm petit ector rem restitui, pœnamve pecuniariam sibi ut parti læsæ applicari. Criminale, per quod agitur ad vindictam, & pœnam alicui imponendam. De utroque judicio regula est, quod idem contra eumdem, ex uno eodemque facto, potest utroque judicio experiri, tam civili de re familiari, quem criminali de pœne, *l. unica hoc tit.*, quoniam in illo priveta utilitas, in hoc vigor publicæ disciplinæ spectatur. Ut non obstet quod res semel judiceta non possit amplius retrectari; quia licèt sit idem factum, res tamen est diverse: alia enim est petitio rei suæ, vel demui, elia persecutio vindictæ. Igitur civili judicio finito, potest adhuc intentari criminale ex eodem facto.

3 Quomodo is qui per vim de possessione dejectus est, si de ea recuperanda interdicto undè vi fuerit usus, non prohibetur etiem lege Julia de vi, publico judicio accusationem instituere. Et qui ob suppressum testamentum de tabulis exhibendis egit, nihilominus ex lege Cornelie de falsis accusandi habet facultatem. Rursus si libertus dicat se ingenuum, faciatque ea quæ ingenuorum sunt, tam de operis civiliter, quàm etiam l. Visellia criminaliter poterit perurgeri. Planè qui servum alienum intercepit & vendidit, furti tenetur civiliter; & de plagio criminaliter accusari potest. Potest etiem qui de instrumento posteaquam egit civiliter, deinde experiri criminaliter ex l. Cornelie de falsis, *d. l. unica*; quia, ut ibi dicitur, unum judicium elterum non consumit. Videatur definitio *1. ad hoc t.* Anton. Febri.

4 Cæterùm utrumque simul cumulari nequit, & uno electo ac intentato, alterum differtur & suspenditur, donec prius finiatur. Sunt tamen casus, in quibus uno judicio intentato, alterum non excluditur, sed concurrit utrumque simul, atque ideò fortè in inscriptione hujus titul. *quando civilis actio criminali præjudicet*, non absolutè dicitur præjudicare, sed per verbum *quando*, quasi plures casus dari possint, in quibus concurrat actio civilis & criminalis; utpotè si producantur ex eedem lege; quia tunc non est dubium quin possit utraque simul intentari, *l. 25. ff. ad l. cornel. de fals.* ubi eum qui coram Judice literas falsas exhibuit, tradit Ulpianus, ex ea actione in factum pœnali teneri, quemquam lege Cornelia reus sit; ita ut ad interesse possit agi civiliter actione in factum, & pro crimine ad pœnam. Igitur quando ex crimine oritur duplex actio, poterit offensus utramque proponere; scilicèt, illam quæ tendit ad vindictam publicam, & illam quæ concernit interesse privatum, atque utramque simul intentare in eodem libello, licèt non æque principaliter, Jul. Clar. *in pract. crim. qu. 1. n. 2.* Bossius *in praxi titul. de appellat. & in rubr. Cod. de judic.*

5 Quod si plures concurrant qui invicem experiri volunt, ordo judicii servabitur, & de graviori caussa seu principali prius disceptabitur, *l. fin. sup. de ordine judic.* ex qua plerique inferunt, mota actione civili, etiam ex separato negotio, criminis quæstionem præferri, disceptarique oportere; eo quod lex non distinguat; & reipublicæ intersit crimina quàm citissimè compesci, Cujacius *l. 20. obs. 25. & seq.*

6 Quæ sententia vere est cùm accusatio antecessit; quia interest ne retardetur per actionem civilem; quam reus instituit; aut cum utraque actio concurrit & oritur ex eadem caussa, uti dictum per *l. un. h. t.* non item ex diverse & separata, prout hic proponitur: nam quid iniquius quàm si institutam a creditore actionem obruere debitor conetur accusatione, & objectione criminis, quod cum proposita actione nihil habet commune? quare optimè ab Alexandro Imp. declaratum est, ut quoties Judex videt morandæ solutionis gratia a debitore crimen objici, suspensa cognitione criminis eum ad solutionem compellet, *l. 2. supr. de fals.* Idem alios Cæsares approbasse indicant verba *l. penult. sicut quæstioni civili* (quæ videlicet ex alia re oritur) *per sententiam terminata, criminis deinde fiat indagatio.*

T I T U L U S XXXII.

De crimine expilatæ hereditatis.

1 *Expilatæ hereditatis crimen extraordinarium intenditur, deficiente furti actione.*
2 *Quibus & contra quos actio expilatæ hereditatis detur?*
3 *Cur uxor furti & expilatæ hereditatis pulsari non possit?*
4 *Traditio clavium inducit possessionem ejus rei, cujus claves traduntur. Cùm petitur res exhiberi, compensationis ratio non habetur.*
5 *Liberi inter se & coheredes hoc crimen non rectè intendunt.*
6 *Quis Judex competens, & quod pendente judicio legata sint præstanda.*
7 *Pœna hujus criminis.*
8 *Hodie vix hoc crimen in usu est: quo casu etiamnum habeat locum.*

1 HActenus de publicis criminibus, quæ ex legibus publicorum judiciorum descendunt: sequitur ut de privatis & extraordinariis agamus. Tale est crimen expilatæ hereditatis, quod extre ordinem solet coerceri, *l. 1. ff. hoc tit.* Apparet tamen expilatæ hereditatis crimen eo casu intendi, quo casu furti agi non potest; scilicèt, ante aditam hereditatem, vel post aditam antequam heres apprehenderit possessionem: nam in hunc casum furti actionem non competere, palam est; cùm hereditas jacens dominum non habeat, *l. 2. & ultim. ff. hoc t.* 2 * Ideò si quis elienam hereditatem expilaverit, deficiente furti actione, convenietur ab herede, qui postea adivit, actione expilatæ hereditatis, *l. ultim.* atque hæc conventio, & victoria obtenta super re communi, etiam coheredi proderit. Potest etiam privignus adversus vitricum hac actione experiri, *l. 2. hoc tit.* uti & adversus novercam quondam suam expilantem hereditatem avi, *l. 3. hoc tit.* non etiam defuncti patris; quia tamquam uxor tenetur rerum emotarum. 3 * Verùm quamvis expilatæ hereditatis crimine, promiscuus usus, exemplo actionis furti, ream uxorem fieri non patietur: tamen heres ejusque filius super iis quæ de patris bonis possidet, adversus eam in rem actionem experiri non prohibetur, *l. 4. hoc tit.* Ideò autem in hac specie denegantur expilatæ hereditatis & furti judicia; quoniam famosa sunt, & uxor socia rei humanæ atque divinæ domus suscipitur, *d. l. 4. in princ.* Quod attinet ad rei emotæ fructus, extantes vindicari possunt, consumpti verò condicuntur condictione sine caussa vel ex injusta caussa, *d. l. 4. in fin. & l. 30. supr. de condict. ex lege.*

4 Præterea hæc actio denegatur heredi contra coheredem, cui communis arcæ claves traditæ fuerunt: facit enim voluntas heredis cessare omnem contrectationis suspicionem, & furti expilatæve hereditatis actionem; sed ad exhibendum contra eum agi potest; quæ actione conventus, non potest exceptione compensationis tueri, quo minus res exhibeat: etenim compensationis ratio non habetur in judicio ad exhibendum, quod est præparatorium, sed in judicio principali, quo de rerum proprietate cognoscetur, *l. 1. hoc tit.* ubi directa quæstio dicitur quæ est principalis, & opponitur præparatoriæ.

5 Liberis autem defuncti inter se non erit hæc actio utilis, cùm in rebus communibus suo potiùs jure eos versari sit præsumendum, quam dolo malo agere, *l. 51. ff. pro*

ff. pro socio. Quò facit *l. 1. ff. h. t.* quæ habet hac accusatione eos coerceri, qui alienam hereditatem expilarunt, non est autem aliena liberis. Idem dicendum in coheredibus, quorum indemnitati consultum est familiæ erciscundæ judicio, *l. 3. supra fam. ercisc.* ut crimen hoc frustra intentetur, nisi tamen liquidò constiterit eos per fallaciam, aut dolum malum res amovisse, *d. l. 51.* quoniam in dubio non sumitur conjectura doli, aut consilium fraudandi in heredibus, sociis, aliisque qui re communi utuntur.

6 De hoc crimine, uti & de ceteris, in urbe cognoscit præfectus urbis, in provincia præses, *l. 2. hoc tit.* Pendente autem cognitione non oportet emolumentum legatorum, legatariis iisdemque libertis defuncti auferri, aut differri prætextu coercitionis ob expilatam ab illis hereditatem, *l. 5. hoc tit.* quoniam hoc crimen suam pœnam habet.

7 Quæ quidem est arbitraria: habet tamen heres electionem: utrum velit extra ordinem hanc actionem intentare; an jure ordinario rem vindicare, *l. 3. ff. h. t.* concurrit enim civilis cum criminali: nil obstante *l. ult. hoc tit.* quæ habet, loco deficientis actionis hoc crimen intendi consuevisse: nam accipienda de alia actione criminali, furti scilicèt, non etiam civili, Gloss. ibi Ant. Faber *in suo Cod. ad h. t. definit.* 2.

8 Addit quoque *definit. 1.* hoc crimen vix in usu esse, postquam generali consuetudine inductum est, ut hereditariarum rerum possessio ipso jure, absque ullo facto, qualis penes defunctum fuerat, in heredem quemlibet transferatur: proindeque si quid ex hereditate surripiatur, potius est ut ipsi heredi furtum fieri videatur. Quia tamen sæpè contingit quod heres necdum agnoverit hereditatem, deque ea agnoscenda vel adeunda deliberat; atque ad eum effectum solet tempus impetrare: si autem interea hereditati curatore dato, furtum fiat, hunc curatorem expilatæ hereditatis, non furti agere oportebit; quia nimirum eo tempore nondum per quemquam possessa sunt bona hereditaria, non magis quam si jacerent, nullumque haberent dominum; quamvis hereditas tamquam domina, seu caussam habens a domino, substineat personam defuncti, *l. fin. ff. h. t.*

TITULUS XXXIII.

De vi bonorum raptorum.

1 *Quid requiratur ut actio vi bonorum raptorum detur, & pro quibus rebus detur.*
2 *Hæc actio datur omnibus iis quorum interest, non tamen emtori ante traditionem.*
3 *Adversus quos detur, & coram quo Judice intentetur.*
4 *Quid si errore ductus quis rem suam esse existimans, rapuerit?*
5 *Pœna hujus criminis, & cur major teneatur fur manifestus quam raptor?*
6 *Differt a grassatore, & hic a latrone in delicto & pœna.*

1 UT *actio vi bonorum raptorum* competat, duo concurrant necesse est, *Vis & dolus malus*; neque hic vis sine dolo sufficit. Dolo autem malo facere videtur, non tantùm is qui rapit, sed & qui præcedente consilio ad hoc ipsum homines armatos colligit, vel ab alio coactis utitur, ut damnum det, bonave rapiat, *l. 2. §. 3. & 8. ff. h. t.* Præterea hæc actio quæ cum bona sua retrahit ablata, potiùs ad bona mobilia moventiaque, quam ad fundos per injuriam occupatos pertinet, *l. 1. h. t.* nam vis quæ adhibetur in immobilibus, invasio magis est.

2 Competit hæc actio non solùm domino, sed & omnibus quorum interest rem esse salvam, quatenus tamen ex bonis eorum fuerit. Quare sive locata fuerit res, sive commodata, sive pignorata, sive deposita, & depositarii periculo ea res sit, sive bona fide quis possideat, sive usumfructum in re habeat, vel quid aliud jure, ut intersit ejus non rapi, semper competit hæc actio, *d. l. 2. §. 18. & seq.* Quinetiam ei dabitur, cui defunctus res donavit, contra heredem, qui donatori successit, *l. 2. hoc tit.* Itemque debitori contra creditorem, qui rem sibi obligatam rapuit, *l. 3. hoc tit.* Emtori ante traditionem ut non competit actio furti, ita nec hæc competit. Imò (quod magis est) & ipse tenebitur furti, si ante solutum pretium rem venditori surripuit, *l. 24. §. 2. ff. de furtis*.

3 Datur adversus eum qui rem rapuit, vel rapinæ caussam dedit dolo malo, etiam contra novercam & vitricum; qui tamen si rem raptam vendiderit, in arbitrio erit rapinam passi: utrum hac actione in quadruplum, malit experiri: an verò negotiorum gestorum, approbando venditionem, pretiumque petendo, *l. ult. hoc t.* Est & in arbitrio illius agere adversus dominum rapientis hac actione, aut si servus domino nesciente vi rapuisse dicatur, dominum convenire noxali actione apud competentem Judicem, *l. 4. h. t.* Competens est in provincia præses, in urbe præfectus urbis, *d. l. ult. & l. 1. ff. de off. praef. urb.*

Quod si errore ductus quis; rem quam suam esse existimans, rapuerit, videbatur absolvendus a pœna, non 4
a rei præstatione. Verùm ne hoc modo contingeret illud legibus, noluit Imperator Constitutione sua id esse impunitum. Itaque sanxit, ut dominus rem suam rapiens ab alio possessam, cadat dominio rei; sin alienam rapuerit, tunc ultra restitutionem ejus, etiam æstimationem ejusdem rei vim passo præstare teneatur, *l. 7. Cod. unde vi*. Quod obtinet non tantùm in raptore mobilium, verùm & in invasore immobilium. Coercenda enim est ejusmodi temeritas convellens vincula publicæ quietis, & auctoritatem judiciorum; quæ ideò instituta sunt, ne quisquam sibi ipsi jus dicat, aut permittere valeat ultionem, *l. 14. sup. de jud. & d. l. 7.* Plura dixi suprà *tit. unde vi.*

Actio hæc tendit in quadruplum intra annum utilem, 5
post annum in simplum, *l. 2. 3. 4. & 5. hoc tit.* idest ad rem tantùm; quia est prætoria pœnalis, non solita excedere annum. In quadruplo autem isto etiam res ipsa continetur; ita ut tantùm in triplum sit pœna, ut docet Justinianus *inst. hoc tit. in princ.* Itaque minor est hæc pœna, quam furti manifesti; in quo quadruplum totum est pœna. Si quæras; cur fur manifestus pœnam majorem luat quam raptor, qui atrocius delinquit, extorquendo præsenti bona sua, vique apertà ea bona rapiendo, quam qui fraude? Respondendum, raptorem graviori pœna affici, eo quod pluribus actionibus teneatur. Nam in primis etsi fur nec manifestus puniatur pœna dupli; raptor tamen semper, idest, etiam non deprehensum cum furto, vel in actu furandi, punitur pœna tripli: Imò & cùm raptor est fur manifestus, deprehensus in ipso delicto, manifesti furti pœna plectitur, *l. 80. §. 3. ff. de furt.* Interdum quoque tenetur interdicto unde vi. Denique accusatur de violentia ex l. Julia de vi publica, aut privata, cujus pœna est deportatio, aut publicatio tertiæ partis bonorum; cum alias fur solum extra ordinem coerceatur mulcta pecuniaria, *l. fin. de furtis tit. ad l. jul. de vi.* Videatur Leoninus *ad hoc tit. num. 3.* & Lydiama 6. *membran. eclog.* 12. Qua hodie puniatur pœna raptor, exprimitur in Constitutione Carolina *art.* 126. Differt a grassatore, & hic a latrone, 6
quod latro simul sit homicida; grassator sive prædo, qui vias obsidet & spoliat absque cæde. Unde latrones furca suspenduntur: hodie passim afficiuntur rotæ supplicio, ut conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, & solatio sit agnatis interemtorum, eodem loco pœna reddita, in quo latrones cædem patrarunt, *l. 28. §. pen. ff. de pœnis*. Grassatores capite puniuntur si cum ferro aggredi & spoliare instituerint, & sæpiùs in itineribus id admiserint, *d. l. 28. §. 10.* Aliàs conatus non punitur hic ordinaria pœna; quin & illa mitigatur si parum sit ablatum, Peguera *decis.* 40.

TITULUS XXXIV.

De crimine stellionatus.

1 *Criminis hujus descriptio; obiicitur alio crimine deficiente.*
2 *Quomodo hoc crimen contrahatur.*
3 *Et quæ ejus pœna.*
4 *Quando cesset.*
5 *An hoc crimen damnato infamiam irroget?*

HOc crimen est species delicti extraordinarii, quia 1
ob imposturam, dolum & machinationem, propriè competit. Videturque sic dictum esse a stellione varii coloris animali: nam varios homines dolosos, fraudulentos vocamus. Sed generaliùs accipitur pro omni crimine quod extra ordinem vindicatur. Nam ubicumque nomen & titulus criminis deficit, aut non occurrit, illùc ad generalem accusationem de crimine stellionatus confugimus, *l. 3. ff. h. t.* Quò fit ut stellionatus

tus accusatio inter crimina publica non habeatur, *l. 3. h. t.*

2 Intenditur autem contra eum qui sciens rem alienam obligavit, qui vendidit, vel permutavit, vel dedit in solutum rem alteri obligatam, vel donatam, ignorante eo qui accipiebat, *l. 2. h. t.* vel rem alteri oppignoratam alii denuò obligavit, dissimulata priore obligatione, *l. 1. h. tit.* vel in necem creditoris aliam personam subjecit quasi in pignore anteriorem, *l. ultim. hoc tit.* Item hoc crimen committit qui merces venales suppressit, vel obligatas avertit, vel corrupit, vel æs pro auro subjecit, *l. 3. ff. h. t.*

3 Pœna stellionatus nulla legitima est, cùm non sit legitimum crimen, ut rectè extra ordinem puniatur arbitrio Judicis; dummodo pœna non egrediatur opus metalli in plebeis; in his autem qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio, vel ab ordine motio est remittenda, *d. l. 3. §. in fin.* perjurium ejus qui pignora sua esse juravit, exilio temporali punitur: nam & hic in stellionatum incidit, *l. fin. ff. h. t.*

4 Illud singulare est in hoc crimine, quod oblato omnibus debito, & solutione facta ante litem contestatam criminis instituendi caussa perimatur, *l. 1. h. t.* cum raptori & furi ad pœnam evitandam non prosit ante judicium, & litem contestatam, rem ablatam restituere, *l. pen. ff. de vi bonor. rapt.* Denique cessat stellionatus accusatio, si dolus absit, aut adversarius de crimine & fraude participet, *d. l. 1. & ult. h. t.*

5 Sed quomodo intelligendum, quod dicit Ulpianus damnatum de stellionatu infamem non esse, *l. 2. ff. h. t.* cum alio loco dixerit eumdem infamem esse in *l. 13. §. fin. de his qui not. infam.* Cujacius rectè distinguit *lib. 10. obs. cap. 26.* aut inquit ex caussa famosa stellionatus crimen descendit; aut non famosa: sive (quod idem est) si concurrat cum hoc crimine civilis actio famosa, veluti de dolo, erit etiam crimen famosum, & eo damnatus infamia notabitur: si non famosa actio concurrat, qualis est pigneratitia, non erit crimen famosum, nec damnatus fiet infamis; cùm talis non fiat nisi secuta sententia, ex eo crimine quod judicii publici caussam habuit, *l. 7. ff. de publ. jud.* probat & hanc conciliationem Duarenus *lib. 1. disp. cap. 42.* & Besoldus eam hoc exemplo confirmat: si quis, inquit, rem uni obligatam, alii sciens pignori obligavit, tenetur contraria pigneratitia actione, quæ non est famosa; contra si quis merces, quas mihi debebat ex stipulatu, corruperit dolo, & sic tradiderit, tenetur civili actione de dolo, quæ est famosa. Eritque hoc casu judicium stellionatus famosum. Plura refert ad *l. 3. pandect. in delibatis suis.*

T I T U L U S XXXV.

De injuriis.

1 *Continuatio, & quomodo injuria committatur, re, vel verbis.*
2 *Præsumitur dictum maledicendi animo, nisi reus probet contrarium.*
3 *Excusatur furiosus, impubes, non item prodigus. Quid de ebrio, aut vehementer irato?*
4 *An teneatur injuriarum defendendi sui caussa quid objiciens.*
5 *An veritas convitii excuset?*
6 *An fama excuset eum, qui aliquem usurarium vocat?*
7 *Præfatio honoris non tollit injuriam.*
8 *Provocatus an injuriam retorquere possit?*
9 *Actio injuriarum privata est, & per compensationem tollitur.*
10 *Ubi quis injuriam retorsit, & vindicavit, postea injuriarum agere prohibetur.*
11 *Per quas personas pati quis dicitur injuriam: factam uxori vindicat maritus, non contra.*
12 *An hæc actio ad cæteros qui de eadem familia sunt, pertineat?*
13 *Quomodo per servum domino fiat injuria.*
14 *Officium Judicis in æstimatione facienda propter injuriam.*
15 *Quid si illata sit sacerdoti, & viro in dignitate.*
16 *Quæ sit pœna injuriæ, quomodo possit agi civiliter & criminaliter.*
17 *An per procuratorem criminaliter agere liceat?*
18 *Tollitur injuriarum actio morte actoris, ut non transeat ad ejus heredem, nisi actor decesserit pendente lite.*
19 *Item tollitur remissione, anni lapsu: an hic annus de utili accipiendus sit?*
20 *Aboletur injuria, dissimulatione, satisfactione, revocatione.*
21 *Plena satisfactio, quomodo fiat hodie per amendam honorabilem.*
22 *Actio ad palinodiam an sit civilis vel criminalis?*
23 *Non abolitur injuria, salutatione, reconciliatione, quavis confessione facta sacerdoti.*
24 *Pœnitentia injuriantis non excusat, nisi calore iracundiæ injuria dicta, & revocata fuerit.*
25 *Injuria semel remissa non repetitur; sed superest actio civilis ad interesse & expensas.*

1 NOn modò legibus coerceri debet is, qui contra jus damnum alicui dat, & aliquid ex ejus patrimonio minuit; verùm etiam is, qui in contumeliam contemtumque alterius quicquam facit, quamvis nullum damnum ei inferat. Unde meritò actio injuriarum comparata est, qua hujusmodi contumelia vindicetur. Nam injuriæ nomine contumelia continetur, & contingit re aut verbis. Hinc alia est injuria realis, quæ re ipsa fit, corpus alicujus pulsando, cædendo, percutiendo, attentando pudicitiam, ut nimirum ex pudico quis impudicus fiat. Alia verbalis, qua comprehenditur ea quæ fit scripto, ut cùm alicui convicium fit, *l. 5. h. t.* vocando honestum, & ingenuum hominem servum, *l. 9. h. t.* aut delatorem, cùm nuntiator non sit, *l. 3. h. t.* aut homicidii convicium objiciendo, *d. l. 5.* aut pudicæ mulieris honorem lædendo, appellando eam ancillam, *l. pen. hoc tit.* dummodò non inconsultò, sed injuriandi animo dictum sit.

2 Etenim hic injuriandi animus ex ipso dicto vel facto injurioso, præsumitur. Ideoque injuriam proferenti incumbit probatio, animum maledicendi abfuisse, *d. l. 5. hoc t.* onerat enim eum præsumtio juris, cùm talis quisque præsumatur, qualis apparet; & præsumitur dolus quoties quid natura turpe, & legibus prohibitum profertur. Si verò vel ex circumstantiis, vel alia contraria, non tamen sufficienti probatione de animo infamandi probabiliter dubitetur, reo juramentum purgationis defertur, *l. 5. §. 8. ff. h. t.* Quod si verba indifferenter sint prolata, suique natura minùs injuriosa, actoris est probare animum injuriandi, aliàs absolvetur reus, *l. 42. 96. 168. ff. de reg. jur.* quæ probatio fiet per conjecturas arg. *l. 5. §. 6. ff. de re milit.*

3 Cum igitur ex animo injuria æstimetur, sequitur quod furiosus, amens, impubes, dormiens, utpotè incapaces doli, propter defectum animi, injuriam fecisse dici nequeant, quæ consistit in affectu facientis, *l. 3. §. 1. ff. h. t.* Quid de prodigo? Et quia doli capax esse, & nolle & velle habere perspicitur, injuriarum teneri verius est, *l. 111. ff. de reg. jur.* At summè ebrium teneri non puto, cùm mentis exilium patiatur, ut non tam ex proposito, quam impetu delinquat, *l. 11. §. 2. ff. de pœnis*, nisi studio, & data opera, potu se ingurgitaverit, sciens se ebrium effutire in quaslibet injurias; quia talis dolosa procuratio non excusat a pœna injuriæ. Justam nec affectatam iram excusationem mereri rationis est, cum solo tempore a furore distet. Quò pertinet quod dicit Paulus: non prius ratum esse quod calore iracundiæ fit, vel dicitur, quam si perseverantia apparuerit judicium animi fuisse, *l. 48. ff. de reg. jur.*

4 Attamen, si quis juris sui conservandi & defendendi caussa, perseveraverit in objecto vitio, non tenetur injuriarum, cùm executio juris injuriam non habeat, & possit hìc alius esse animus, quam injuriandi, non debet præsumi dolus: quomodo potuit quis in judicio objicere, quod testis productus sit infamis; quod testimonii dicendi jus non habeat, quod sit excommunicatus: habent enim hæc objecta alium finem quam nocendi, videlicèt removendi adversarium, & ejus dicta infirmandi. Cavendum tamen ne affectato juris calore citra probationem & conjecturam ista vitia objiciantur; quia convenietur injuriarum, objiciens, Fachinæus *lib. 9. contr. cap. 13.* Plane si quis (infamandi caussa) servitutem alicui objecerit, & in hac assertione perseveret, quia non potest injuriarum conveniri, antequam pro libertate pronuntiatum sit, interim qui servus, aut ancilla dicitur, protestabitur de injuria, petetque subscriptionem ejus qui objecit, ut demum finito judicio, injuriarum agere possit, *l. pen. hoc tit.* Joan. a Sande *lib. 5. decis. tit. 8. def. 10.*

5 Quæritur: an veritas convitii excuset ab injuriarum actione? Distinguo: aut enim animo propositoq; contumeliæ inferendæ quid objicitur; fortè ab eo qui in-

con-

consulto calore in rixam prolapsus est: aut crimen obi-
icitur sine convitio, vindicandæ reipublicæ, aut juris
sui conservandi gratia. Priori casu, propter caussam
contumeliæ datur injuriarum actio, quam veritas ob-
jecti non tollit, *l.* 5. *hoc tit.* Etenim inhumanum est
alienos defectus detegere, sine aliqua utilitate publica.
Posteriori casu, quippe cessante caussa, proposito fa-
ciendæ contumeliæ, seu injuriæ, hæc actio cessat,
*l.*18. *ff. hoc tit.* quia non est ratio ut puniatur is, qui de-
tegit proditionem, cædet & similia, cum studeat com-
modo publico; hoc ita quatenus illud intendit qui no-
centem infamavit: nam si per accidens commodum pu-
blicum sequatur, primariò autem ille intendat priva-
tam vindictam, aut contumeliam, non eum veritas
convitii eximet a crimine injuriæ, nec ab ejus punitio-
ne, ut habet Constitutio Constantini *in l.* 3. *Cod. de off.*
rect. provinc. & *l.* 2. *C. quando* & *quib. quarta pars lib.* 10.
Fachinæus *sup. d. loco* 10. Covar. *lib.* 1. *var. resol. c.* 11.
n. 6. Gail. *lib.* 2. *obs.* 99. Coras. *lib.* 6. *misc. c.* 24.
6 Eò pertinet quod immunis non sit ab hac pœna,
qui dixit alicui quod sit usurarius, aut illegitimus; quia
lex omnem conviciandi libidinem punit, quæ est in eo
qui crimen detegit, quod detegi parum prodest, Cra-
verta *cons.* 145. Idem consuluit injuriarum teneri eum,
qui obiicit alicui crimen post restitutionem a Principe
concessam, *cons.* 168. Excusabit tamen fama publi-
ca, non solum a calumnia, sed & a pœna; præsertim
si is qui crimen objecit, aut alium usurarium nomi-
navit, a fide dignis se id habere alleget, tametsi pro-
bare non possit, Faber *in suo Cod. ad h. t. defin.* 5.
7 Ceterùm non excusatur a pœna injuriam inferens
cum præfatione honoris, quæ contraria facto effectu ca-
ret, sive, ut ait J. C. *in l.* 12. *ff. de acq. hered.* quod ad-
missum contrariam voluntatem declaret. Et verba in-
juriosa satis animum injuriandi demonstrant, *l.* 5. *h. t.*
& injuriam irrogant, quam honoris illa protestatio non
salvat, quippe naturæ actus contraria. Unde consequi-
tur quod is, qui dicit: *mentiris, salvo honore*, injuria-
rum conveniri possit, Gail. *lib.* 2. *obs. c.* 101. & Fachi-
næus *d. loco c.* 12. Non ita ille qui molestè se purgando
ab objectis dixerit: *non est verum quod ais*, vel *menti-
ris*; quia abest injuriandi animus, ac eum excusat in-
consultus redarguendi calor, vel rusticitas, quæ etiam
in majoribus solet excusare, *l.* 7. §. 4. *ff. de jurisd.* quam-
quam si dixerit: *falsò asseveras*, non videatur esse culpa,
nec male locutus si verum dicat; maximè cum talis lo-
cutio in jure usurpetur, *l.* 2. *supra de divers. rescript.*
8 At verò dubium non est, quin provocatus per inju-
riam, liceat eamdem retorquere: dummodo id faciat
incontinenti, & modum servet, ad exemplum ejus
quod supra diximus de sicariis, quod adversus armatum
liceat armis se defendere, *l.* 3. *ff. de just.* & *jur.* Ut idem
licere debeat circa verba gravia, quæ honorem lædunt,
cum ejus non minor sit habenda ratio, quam vitæ. Alii
tamen hanc paritatem non admittunt, quia sicùt in
repellenda vi, sic in contumelia periculum est in mora,
implorandi auxilium Judicis. Sed hæc res ita tempe-
rari potest, ut liceat non aliud crimen reponere, sed
sibi objectum repellere, quoniam illud ad vindictam,
hoc ad defensionem spectat, Fachinæus *d. loco* & Gail.
cap. 100. ubi dicit provocatum ad eumdem modum re-
spondentem, honoris sui defendendi gratia, non habe-
re animum injuriandi, ut meritò injuriarum conveni-
9 ri non possit, *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* * Etenim delicta mu-
tua compensatione tolluntur, & per illam actio inju-
riarum cessat: hæc enim non publici judicii, sed pri-
vati continet querelam, *l.* 7. *h. t.* ut facilè cesset, etiam
cum lacessitus paulò acerbior, aut effusior fuit in re-
torsione injuriæ, quia temperare non potuit justum do-
lorem; sic ut tota culpa & dolus sit penes illum, qui
provocavit, & injuriis caussam dedit *arg. l.* 52. §. 1. *ff.*
ad l. aquil. atque ita cum dixerit quæ voluit, non mi-
rum si quæ non vult, audiat.
10 Quid si allegat se prius injuriis lacessitum & provoca-
tum fuisse? Non ideò magis injuriarum agere poterit:
sufficere enim ei debet, quod statim injuriam retorse-
rit, seque vindicaverit verbis, aut facto. Etenim cum
sibi ipsi jus dixerit, in eo, quod poterat auctoritatem
juris implorare, non est quod legis aut magistratus
opem sentiat. Imò si injuriæ, quam irrogavit, atroci-
tas id exigat, condemnari potiùs deberet in expensas,
in quas semper condemnandus est, quisquis in lite im-
proba perseverat, *l.* 10. & 19. *ff. de judic.*
11 Patitur quis injuriam per semetipsum, hoc est, cum
directò ipsi patrifamil. vel matrifamil. vel patrono fit
injuria, §. *patitur inst. h. t.* Interdum & liberto fit, cui
proinde contra patronum injuriarum actio datur, &
multo magis contra ejus heredem, *l.* 6. *h. t.* quamquam
patronum non adstringat nisi atrox injuria, veluti si ab
eo libertus vulnus acceperit, vel graviter pulsatus fue-
rit, *l.* 7. §. 2. *ff. h. t.* Sed heres patroni etiam ob inju-
riam levem conveniri potest, Accursius *in d. l.* 6. & alii.
Per alias personas injuria fit, quando per consequen-
tiam fit his, quos in potestate quis habet, veluti libe-
ris; item uxori, ac nurui: nam hæ personæ injuria af-
fectæ actionem patri, marito, ac socero acquirunt,
quorum nimirum vel potestati, vel affectui subjectæ
sunt, *l.* 18. §. *ult. ff. h. t.* Quò fit ut injuriarum actio
duplici ex caussa (idest, ob utramque injuriam) marito
competat, si ejus uxori & filiæ facta sit injuria; ipse
enim quasi propriam pati intelligitur, *l.* 2. *h. t.* propter
individuam illam conjunctionem quæ ex matrimonii
sanctitate contrahitur. Quò fit, ut si uxor per injuriam
in adulterii suspicionem vocetur, possit maritus in in-
stanti, vel eo ipso die, parem injuriam obiicere, ut
notat Faber *in suo Cod. ad h. t. definit.* 3. Ceterùm viro
injuria affecto, uxor injuriarum agere non poterit: de-
fendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus æquum
est, *l.* 2. *ff. eod.* nisi de captivitate, aut incarceratione,
aliave personali injuria agatur, quæ ad ipsam quoque
pertineat uxorem, *l.* 4. & 5. *sup. de his quæ accus. poss.*
Num autem ceteris de familia propinquis, injuria- 12
rum agere liceat, dubitatur? Idque ea ratione, quod
lex patri & marito tantùm agere permittat; & patri
non ipsa legis Corneliæ actio, sed prætoria solum com-
petat, *l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* Quod si tamen tam atrox sit con-
vicium, ut in totam familiam redundet, non dubita-
rem asserere omnes conjunctos injuriarum agere posse;
cum omnium de familia intersit, injuriam suis factam
prosequi, & objecti convicii suspicionem in judicio pur-
gari, ut observat Annæus Rob. *l.* 4. *rer. judic. cap.* 12.
Porrò servis ipsis nulla injuria fieri intelligitur, cum 13
servus careat capite, & existimatione, quæ per inju-
riam diminuitur, sed ipsi domino; si nimirùm injuria
sit atrox, vel apertè in contumeliam domini directa,
l. 8. *h. t.* cui & soli injuriarum actio competet, eaque
etiam petet æstimationem contumeliæ, & damni quod
substinuit in corpore servi. Sed etsi non in contumeliam
domini directa sit injuria, tamen is qui illam fecit,
punitur; quia ne quidem servis alienis licere injuriam
facere rescripsit Alexander in *l.* 1. *h. t.* Unde qui servum
alienum contra bonos mores verberat, vel ignorante
domino, de eo quæstionem habet, tenetur injuriarum,
l. 15. & 43. *ff. h. t.* Quod si servo communi facta sit in-
juria, omnibus dominis injuriarum actio competit,
æstimatione injuriæ facienda, non pro ea parte qua do-
minus quisque est, sed ex dominorum persona & pro
dignitate cujusque; verbi gratia, gravius & pluris æsti-
mabitur injuria facta nobili, aut senatori, quam ple-
bejo, licèt ex æquis partibus sint domini, *d. l.* 15. §. 35.
& *seq.* & *l.* 16. *ff. hoc tit.* ubi refellitur sententia Pe-
dii, qui portiones, quas in servo habent domini, spe-
ctandas esse putabat, quasi servo esset facta injuria.
Itaque in æstimatione injuriæ considerabit in pri- 14
mis Judex qualis sit injuria, atrox, an levis; quia il-
la contumeliosior est, & ex persona, tempore, aut re
judicari solet, *l.* 7. §. 7. & 8. *ff. h. t.* atque æstimatio
augeri ob damnum acceptum, *l.* 8. *eod.* Huic si filio
injuria facta sit, propter dignitatem, quam filius sustinet,
net, major ipsi quam patri injuria facta intelligitur:
proinde non eadem æstimatio facienda, sed augenda
est; neque referenda ad tempus quo judicatur, sed ad
id quo injuria facta fuit, *l.* 21. *ff. h. t.* * Sacerdoti quo- 15
que dignitatis habitum & ornamenta præferenti, inju-
ria illata, quia contumeliosior est & gravior, ideo acrius
vindicari, eoque nomine pœna augeri potest, *l.* 4. *h. t.*
Dico si habitum deferat: nam si laici habitum Sacer-
dos induat, & in caupona a combibone injuriam pa-
tiatur, non atrox, sed simplex illi injuria infertur.
Nec enim caupona, sed templum hujuscemodi perso-
nis religiosis commendatum esse debet.
Actio ex hoc crimine duplex est, alia *civilis*, alia *cri-* 16
minalis, utraque pœnalis vindictam persequens, ut
una alteram consumat, *l.* 6. *ff. h. t.* neque enim idem
bis vindicatur. Civili actione concluditur ad certam
pecuniæ summam, actori applicandam, §. *in summa*
inst. h. t. debet enim injuriam passus æstimare offen-
sam, ac certam quantitatem exprimere, adjiciendo
quod

quod tantam quantitatem ex suo patrimonio potiùs vellet perdere, quam injuriam sustinere, atque hanc quantitatem ab actore expressam Judea (aut antè diai) moderabitur pro modo injuriæ, Gomez *tom. 3. var. c. 6. n. 7.* Sin autam criminaliter offensus accuset injuriantem, concludet ad pœnam corporalem, quæ est extraordinaria, arbitrio Judicis imponenda, *l. fin. ff. h. t.* Damnatum autem sequitur infamia, sive magna, sive minor fuerit injuria, *§. pœna Inst. h. t.*

17 Proponitur actio civilis etiam per procuratorem, uti aliæ civiles, non etiam criminalis, quam quisque præsens intentat; exceptis tamen viris illustribus, & eorum uxoribus liberisque, quibus est concessum per procuratorem agere, seque defendere, propter eorum dignitatem, ne facilè aspergantur infamia, *l. ult. h. t.* quæ vitatur proposita actione per procuratorem, in quem lata sententia, non infamat ipsum reum principalem, qui non est condemnatus, *l. 6. §. 2. ff. de his qui not. infamia.* Verùm illud est hic singulare, quod cum viri illustres per procuratorem litigant, condemnatio in eorum personam nominatim fiat, absque nota infamiæ; quia ipsi judicio non interfuerunt, iisque absentibus sententia feratur. Sin verò ipsi per se agant, subscribere se debent in crimen, aliaque observare, quæ in hujusmodi caussis de more observantur, *d. l. ult.*

18 Actionem hanc cùm quia famosa, tùm quia ad vindictam & pœnam tendit, contingit pluribus modis tolli. I. morte tam actoris, quàm rei; adeo ut nec in heredem detur, nec heredi competat; cui non solet competere actio ex persona defuncti, nisi familiarem rem respiciat, aut lis contestata fuerit per defunctum, per quam quasi contrahitur, *l. 13. ff. h. t. l. uni. sup. ex delict. defunct.* Nam eo casu litem poterit heres prosequi, non tantùm propter sumptus litis, sed etiam ob persecutionem mulctæ, quæ in vicem ejus quod interest infligi solet, cum nec pœnæ persecutio morte finiatur, ubi lis jam est contestata, *l. 26. 33. & 58. ff. de oblig. & act.* Nisi proponat reus, sibi remissam fuisse a moriente injuriam.

19 II. Remissione, eaque vel expressa, puta pacto etiam nudo, ac nuda voluntate, transactione, & jurejurando: vel tacita, per silentium & lapsum anni, *l. 5. h. t.* Est enim prætoria hæc actio; & ideo intra annum a quo injuriam illata fuit, agendum est injuriarum. Est & actio ex lege Cornelia in tribus casibus, quando quis se pulsatum, verberatum, domum suam vi introitam esse dicit, *l. 5. ff. eod.* quæ quia civilis est, ideo est perpetua, Duarenus *ad h. t. cap. 2.* Contra Azo putat dictis casibus injuriarum actionem anni lapsu finiri, per *d. l. 5.* quæ non distinguit. Atque hunc annum incipere ea die scientiæ docet Fachinæus *d. loco c. 8.* Gail. 2. *obs. c. 105.* ex ratione, quod in omnibus actionibus prætoriis temporalibus tempus intelligatur utile, quando non additur continuum esse. Sed verius hunc annum esse continuum, eumque currere a die objecti criminis, *per d. l. 5.*

20 III. Dissimulatione tollitur injuria, si quis pristina familiaritate utatur, & statim qui patitur ad animum suum non revocaverit; adeo ut non possit postea injuriam, ut maximè velit recolere. Denique legitima satisfactione, compensatione, qua semel sopita, injuria non est facilè suscitanda. Quò fit ut injuriarum conventus si ante sententiam æstimationem injuriæ solvat, infamiam evitet: neque enim per hoc confitetur, sed evitare intendit judicium, Gail. *l. 2. obs. 103.*

21 Plena satisfactio fit per recantationem injuriæ, quæ si fuerit verbalis, solet reus coram judice de plano profiteri se non injurandi animo talia maledicta pronunciasse, & conquerentem in sua opinione esse bonæ famæ & opinionis. Quod si acerbior fuerit injuria, honestiori viro facta, recantatio injuriarum plerumque fit cum face ardente, manu comprehensa rei, nudis pedibus, & indusio corpori advoluto, venia proclamata injuriatu; & illa moribus dicitur forma amendæ, seu emendationis honorabilis, quæ quia publica hanc injuriarum actionem tollit, *c. se illic 23. q. 4.* Videtur hæc forma repetita ex jure antiquo, quo in levioribus injuriis satis erat dicere: *nollem dictum factum.* In gravioribus addebatur: *juro te esse hac indignum injuria,* Plautus *in Amphytrione,* & Terentius *in Adelph. act. 2. scena. 1.*

22 Actio ad palinodiam, an sit civilis, an criminalis, quæritur, nec inutiliter; quia si sit civilis & rei persecutoria, tunc optimè cum actione injuriarum ad pœnam cumulari poterit: sin autem criminalis ad vindictam, tunc non æque, sed tolletur electione alterius juxta regulam: quod quoties concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debeat, *l. 43. §. 1. ff. de reg. jur.* Cæterùm hanc actionem ad palinodiam civilem esse, ea eo patet quod per eam non agatur ad vindictam, sed solam revocationem sibi petat actor. Accedit quod in actione admittatur procurator: & appellatio concedatur, quæ de consuetudine in criminalibus non admittitur. Non movet quod per hujusmodi revocationem, quam palam facit reus, infamiæ labe aspergatur, & quasi corpus affligatur; quia non ideo sequitur actionem esse pœnalem, cum actor non intendat pœnam, sed persequatur rem, & honorem, quem a detrectatore integrè restitui petit. Concludo igitur esse rei persecutoriam; nec rectè sequi omnem actionem quæ infamat esse pœnalem; aliàs actio pro socio, depositi, mandati, tutelæ, essent pœnales: quod nemo admittit, Mynsing. 189. Gail. *l. 1. obs. 65.* De actione ad palinodiam vide Parlador. *lib. 1. rer. quot. c. 16.*

Sunt qui volunt injuriam aboleri salutatione, & 23
communione convivii: quod non puto, si ad animum ante fuerit revocata, aut de facto lis desuper instituta: nam ista salutatio magis fit honestatis caussa, in publico ad evitandum vulgi rumorem. Idem sentio de reconciliatione, quam non sequitur affabilis conversatio, & suus affectus: nam monet Clarus, cavendum esse magis ab amico reconciliato. Planè si infirmus confitendo sacerdoti dixerit se injuriam illatam remittere, intelligitur tantùm remisisse odium, non verò satisfactionem injuriæ, Panormit. *in c. 1. de malef.* Quò fit ut 24
privata pœnitentia injuriantis neutiquam excuset: nam licèt illa in foro interiori culpam deleat, non tamen in exteriori actionem aufert, quam læsus rectè intentat, cum per pœnitentiam delictum non aboleatur, *arg. l. 55. ff. de furtis* Clarus *§. injuria.* Si tamen quis fateatur se iracundiæ calore verba injuriosa protulisse, seque pœnitere dicat, ac declaret se benè de adversarii fama sentire, æquum est ut injuriarum judicio eximatur, ad litem usque contestatam, aut saltem mitius puniatur, si actum sit criminaliter, *l. 48. ff. de reg. jur.* Faber in *Cod. definit. 9. & 11.*

Denique illud prætermittendum non est, quod ubi se- 25
mel remissa est injuria, quamvis non sit satisfactum conditionibus, nunquam amplius possit repeti, ne quidem per restitutionem in integrum a minore petitam: quia interest hominis beneficio affici. Interim tamen si quid eo nomine intersit, agendum erit ad interesse, & expensas, quas fortè fecit injuriarum passus in curatione vulneris, & ad omne lucrum & interesse, quod poterat habere, si injuria illata non fuisset: quoniam hæc petuntur actione legis Aquiliæ, quæ non pertinet ad contumeliam, quæ remissa est; sed ad damnum culpa datum, *l. 8. h. t. l. 15. §. 46. ff. eod. & l. 5. §. 1. ff. ad l. aquil.* Gomez *d. loco n. 9.*

TITULUS XXXVI.

De famosis libellis.

1 *Injuria scripto facta cur gravior?*
2 *Qua pœna olim coercebantur facientes & habentes libellos famosos.*
3 *Qua hodiè puniendi, & qui libellos famosos manifestant.*
4 *Quid si in illis verum crimen detexerint?*
5 *Moribus hodiernis qua pœna puniantur auctores libelli famosi.*

GRavioris injuriæ species est, quæ scripto fit; quia 1
diutius in conspectu hominum perseverat. Vocis enim facilè obliviscimur, at litera scripta manet, & per manus multorum longè lateque vagatur; & tamdiu subsistit infamia, quamdiu memoria remanet.
Quamobrem Senatusconsulto, qui ad infamiam ali- 2
cujus libellum, carmen, aut historiam scripsit, composuit, publicè legit, vel dolo malo fecit, quo quid eorum fieret, etiamsi nomine alterius, vel sine nomine ediderit, injuriarum nomine tenetur; & si condemnatus sit, qui id fecit, intestabilis esse jubetur, idest, neque testis esse potest, neque testamentum condere, *l. 5. §. 9. ff. de injuriis l. 18. §. 2. qui testam. fac. & l. 21. ff. de testib.* Quin & quæstione publica vindicatur hoc crimen, pœna imposita extraordinaria, Paulus *lib. 5. sent. tit. 4.* etiam in eos, qui libellum describunt, vel cantant, emi curant, ut famam alicujus lædant, *d. l. 5. §. 10.* Postea severius edictum Valentiniani & Valentis secatum

cutum est, quo non tantùm auctor qui libellum scripsit, verùm & is qui scribi curaverit, evulgavit, inventum non suppressit, vel igne consumpsit, sed vim illius manifestavit, capitali sententiæ subjicitur; quia cum auctorem non prodat, ipse auctor præsumitur, *l. un. h. t.* Pœna hujus legis locum habet, etiamsi quis sponte se famosi libelli auctorem declaraverit: non enim impudentia, & audacia, sed innocentia excusat a pœna. Hanc tamen jure pontificio mitiorem substinet auctor, qui palàm, & ultrò peccatum suum confitetur, *c. 2. 5. q. 1.* Qui verò inventum famosum libellum in Ecclesia reposuit, anathematizatur, *c. si quis 5. q. 1.*

4 Quid igitur si libellus complectatur verum crimen, quod reipublicæ interest notum fieri, ut puniatur? Sanè non ideò excusabitur a pęna, qui crimen hoc detexit; quia debuerat id facere legitimè, idest, in judicio comparere, se ipsum indicare, inscribere, atque ore proprio edicere quæ per libellum famosum prosequenda pessimo exemplo putavit. Nam qui verum crimen objicit, idque manifestè probat, laudem maximam reportat, & præmium meretur; qui verò falsum allegat, tanquam calumniator punitur. At Fachin. *lib. 9. contr. cap. 11.* motus sententia Pauli, a pęna eum liberet, qui scripto famoso crimen detexit; quod reipublicæ intersit, & expediat nocentium peccata nota esse, *l. 18. ff. de injur.* Verùm id licèt expediat in atrocioribus delictis; quia tamen levioris criminis notitia ex libello famoso, nullam utilitatem reipublicæ præstat: cum inde nequeat inquisitio institui, nec velit Imp. ex famosis libellis lædi alicujus opinionem, etiamsi in manus hominum venerint: non excusabitur a pœna capitis hujus libelli auctor, nisi crimen quod in eo detexit, legitimè probet (prout dixi) ac ita intelligenda Constitutio nostra, in verbis *fides veri*; si nimirum crimen delatum probare possit, seque non convitii consilio id diasse: eòque pertinet quod leges passim per fidem veri, intelligant fidem intentionis & allegationis, *in l. 1. C. quorum bon. l. 5. C. de codicill. l. 3. C. de fidejuss.*

5 Quod ad mores attinet, singularis & publica etiam hodie est accusatio libelli famosi; sed pœna non ubique capitalis, nisi cum in libello capitale aliquid objicitur personæ illustriori. Indistinctè tamen asserit Julius Clarus *l. 5. §. fin. q. 68. num. 15.* de praxi mitiorem pœnam imponi auctori & repertori famosi libelli, puta flagellationis, mulctæ pecuniariæ, & ad summum relegationis, aut condemnationis ad triremes: quam pęnam repertori quidem decretam dicit Peguera *decis. 77.* si libellum quem corrumpere debebat, aliis publicavit. Quænam in Imperio sit statuta pœna, videre licet ex Ordinationibus Caroli V. *art. 110.* Hic in Belgio extant diversa Principum nostrorum edicta *1. Maji. ann. 1566. & 19. Febr. an. 1593.* quibus veteris juris pęnas exasperantes, caverunt sub pœna patibuli, & confiscationis bonorum, ne quis libellos famosos, contumeliosa scripta, pasquillos adversus religionem, salutem publicam, majestatem, aut jura regia spargat, Zypæus *in not. jur. Belg.*

TITULUS XXXVII.

De Abigeis.

1 *Abigei qui, & in quo distinguantur a furibus.*
2 *Abigeatus crimen non est publicum; ideo sine inscriptione intentatur.*
3 *Pœna hujus criminis quandoque gladius.*
4 *Interdum levius puniuntur abigei. At quid si a stabulo abigant pecus?*
5 *Quæ pęna secundum mores.*

1 ABigei, ab abigendo dicti, propriè sunt, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis, vel stabulis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, abigendique studium, quasi artem exercent, equos de armentis, vel oves de gregibus abducentes. Cæterùm si quis ovem errantem, vel equum in solitudine existentem abducit, non arte abigendi, sed retinendi, non est abigeus, sed fur potius, *l. 1. ff. h. t.* Nam abigeus est, qui oves decem, porcos saltem quatuor, equum unum, vel bovem unum abigit. Quò fit ut omnis abigeus sit fur; sed non omnis fur sit abigeus. Ex quantitate enim animalium, & ex studio abigendi cognoscitur, quis tamquam abactor sit puniendus; an sicut fur. Et si quis sæpius unum, vel alterum pecus surripuit, magis est ut abigeus dicatur, *l. 3. §. 2. ff. h. t.*

Hoc crimen publici judicii non est, quia furtum magis est; ideo & sine inscriptione, & cum ea intentari potest; prout civiliter vel criminaliter furti agitur, *l. un. h. t.* Etenim si ut fur, abactor conveniatur in duplum, vel quadruplum, non opus erit accusatoris inscriptione; si verò extra ordinem accusetur, ea observatione opus erit, uti & in aliis cum publicis, tum extraordinariis judiciis, *l. ult. ff. de privat. delict.* 2

Abigei durissimè puniuntur: nam interdum ad gladium damnantur, maxime illi qui ferro utuntur ut pecora abigant, *d. l. 1. ff. h. t.* Cujacius *lib. 13. obs. 10.* ista verba *ad gladium*, interpretatur *ad ludum gladiatorium*, quæ a pœna gladii differt, quoniam ad gladium damnati confestim consumebantur, vel certè intra annum; qui verò ad ludum damnabantur, non utique consumebantur, sed post quinquennium pileari, & deinde post triennium rudem accipere, atque ita liberari poterant. Ego puto illa verba accipi debere de pœna gladii seu decollationis, quæ durissima est. Ea tamen non semper nec in omni loco puniuntur abigei, sed (ut Ulpianus *in d. l. 1.* ait) ubi frequentius est id genus maleficii, crescente scil. audacià numeroque abigeorum: alioquin & in opus temporarium solent damnari. Nisi honestiori loco nati sint qui aut relegantur, aut ordine moventur, *l. 1. in pr. & §. pen. ff. h. t.* 3

Leniùs etiam coercentur qui a stabulo abigunt domitum pecus, quam si a silva, vel pascuis, *l. 3. §. 1. ff. h. t.* ubi *lenius* legendum, non *plenius*, ut ex Græcorum versione reponit Cujacius *lib. 6. obs. 8.* eaque ratione, quod durius statuendum sit in eos, quibus major patet furandi copia, qualis non est in stabulo. At contra Alb. Gentilis *1. lect. 6.* severiùs putat coercendos esse eos, qui a stabulo abigunt pecus; quod atrocius id sit delictum, cui adjuncta est violenta irruptio, magisque domino noxium, cui majori id cura & sumptibus habitum. Receptatores verò abigeorum Adrianus in decennium extra Italiam relegari jussit, *d. l. 3. §. ult.* 4

Mores nostri laqueo & suspendio puniunt hanc abactorum licentiam & audaciam, Peguera *decis. 20.* Christinæus *ad h. t.* In Belgio eadem pęna in equorum fures statui solet: aliorum verò pecorum abactores si ea retineant, pro quantitate furti gravius aut mitius corporaliter puniuntur: si solùm pecora abegerint, parti læsæ damnum resarcire, ac domino loci 140. solidos pendere coguntur, Zypæus *in not. jur. Belg. de abigeis.* 5

TITULUS XXXVIII.

De Nili aggeribus non rumpendis.

1 *Pęna quæ imposita frangentibus aggeres Nili.*
2 *Cur tam severè puniantur.*
3 *Quæ pęna hodie aggerum effractores puniantur.*
4 *Quanta in Belgio aggerum cura.*

CRimen extraordinarium est rumpere, & perforare chomata, idest, aggeres Nili in Ægypto, quibus aqua Nilotica coercetur intra duodecimum cubitum, idest, antequam incrementum istius fluminis excesserit cubitum duodecimum, *l. pen. ff. de extraord. crim.* si quis igitur interea fluenta & aggeres disrumpat, vel rivulos ad suum fundum derivarit, & usurpaverit sibi aliquod spatium, eodem in loco flammis consumitur; conscii & participes deportantur, sine spe supplicandi, vel recipiendi dignitatem, vel civitatem, vel substantiam, *l. un. h. t.* * Ratio est, quod ea res tendat in grave detrimentum provinciæ, & totius Imperii, ex eo quod cum Nilus ad altitudinem duodecim cubitorum non ascenderit, certissimum sit signum famis in Ægypto, & consequenter in Imperio, quod quatuor fere anni menses totum sustentabatur Ægyptiorum frumento, Unde *Urbis horreum* dicta est Ægyptus, Diod. *lib. 18. biblioth. c. 35.* Amaya *lib. 3. obs. c. 4. n. 27.* ubi plures refert, & illud Taciti *lib. 12. annal.: nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potius & Ægyptum exercemus, navibus & casibus vita populi Romani permissa est.* Non mirum ergo si crescente damni injuria, cresceret & pęna, quæ antea erat extraordinaria, *d. l. pen. ff. de extraord. crim.* modo certa & specialis assignata ab Impp. *in l. unic.* ibi: *posthac.* 1 2

Moribus hodiernis solent vivi defodi ipso in loco, aliave ultimi supplicii pęna plecti; qui ex mere mali- 3

tia, & vindicandi libidine, aggeres coercendo flumini objectos, rumpunt, & dissolvunt, ut iis effractis vicinos agros, camposque libera exundatio occupet & corrumpat, magno cùm privatorum, tùm reipub. dispendio, Leoninus & Paul. Christinæus ad *h. t. num.* 7. &
4 Damhander *in praxi rer. crim. cap.* 10. * Regibus nostris summa semper fuit hìc in Belgio aggerum cura: ideo variis edictis sanxerunt, ne quis quidquam faciat quod aggeribus noceat, pecora in illos immittat, pascat; sentes, tribulos, gramen præscindat; munimenta rumpat; lapides, ligna, sepes auferat, frangat, sub pœna amissionis navium, curruum, arbitraria, fustigationis, etiam capitis, Zypæus *in not. jur. Belg. tit. de aggeribus.*

T I T U L U S XXXIX.

De his qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint.

1 *Receptatores latronum pari cum latronibus pœna afficiuntur.*
2 *Qua pœna puniendi, latronibus refugium dantes?*
3 *Mitigatur pœna, cum quis conjunctos recipit.*
4 *Quid si hospes domi sua recipiat facinorosos?*
5 *Domini eorumque procuratores tenentur latitantes reos deferre Judici.*
6 *Ad capiendos delinquentes licet implorare auxilium superioris Judicis.*
7 *Dominus possessionis dominio privatur, & procurator in exilium mittitur, qui reum non obtulit monitus.*
8 *Si reus exhibitus sit innocens, punitur accusans.*

1 ET hoc quoque extraordinarium crimen est, latrones & facinorosos homines occultare, & celare: quod qui committunt receptatores vocantur, pessimum hominum genus, sine quibus nemo latere diu posset: quia verò non minus delinquunt, quam ipsi aggressores; ideo præcipitur ut pari cum iis supplicio puniantur, *l. 1. h. t. l. 1. ff. eod.* si sciant scilicet crimen; quia tunc ejus sunt participes, & pœna digni. Qui novit furem, inquit J. C. nec indicat, fur quidem non censetur; sed qui celat, hoc ipso furti tenetur, *l. 48. §. 1. ff. de furt.* Ed ideo qui res furtivas scienter a fure custodiendas suscipiunt, furti pœnali actione, & de susceptis tenetur,
2 *l. 14. sup. de furtis.* * Nam hoc natura simile est, facere scelus, & id probare celando. Et ideo qui personas furum, & aliorum criminum reos celant, & occultant, ut puniantur interest reipublicæ, cum in pari sint culpa, & graviter peccent pecunia accepta, vel subreptorum parte, latrones dimittendo, quos possent apprehendere, & competenti Judici offerre, *d. l.* 1. & quia non misericordia humanitatis, sed sordes id persuaserunt, graviori supplicio, corporali scilicèt, & dispendio facultatum plectuntur, *l. 1. h. t.* ubi tamen Impp. haberi volunt rationem qualitatis personæ: nam in omni supplicio severius humiliores, quam honestiores puniuntur, *l. 28. §. ult. ff. de pœnis.*

3 Illud tamen corporale supplicium mitigatur in iis, qui propinquos, & affines occultarunt; non enim par eorum delictum, quibus ut licet sanguinem suum qualitercumque redimere, ita & suorum conservare: nisi & ipsi criminis participes sint, ac lucri inde quærendi caussa, cum grassatoribus cognatis societatem cojerint, *l. 2. ff. & l. 1. in pr. h. t.* Hinc notandum quomodo sæpe juri prævaleat natura: nam si quid adversus eam admissum est, etsi lege defenditur, non laudatur. Si sit commissum adversus leges, & tamen naturæ & pietati conveniat, non modo veniam, sed & præmium meretur. Hic si non præmium detur, pœna saltem moderatur in iis qui sibi sanguine conjunctos recipiunt, & a supplicio vel carcere eximunt. Interdum & pœna remittitur, quo magis conjuncta est persona, quæ ob scelus occultatur.

4 Excusantur quoque extranei, qui crimini obnoxios hospitio recipiunt ignoranter, uti caupones, stabularii, quorum officium est hospites recipere; atque ad id eum cogi possint, non tenentur advenientium conditionem explorare. Cæterùm si scienter facinorosos recipiant hospitio, retineantque per dies aliquot, & postea judici indicent, nihilominus hujus delicti rei fient, non ob solam scientiam delicti, sed ob reticentiam & societatem quam cum reis contraxerunt, Decianus *in praxi crim. lib. 5. cap. 51. n. 73.*

5 Porro non interest an domini locorum sint, an verò procuratores, qui domino absente recipiunt, & occultant nocentes: nam utroque casu pœna locum habet. Vult enim Martianus Imp. ut non solùm domini possessionis, sed iis absentibus, eorum procuratores receptos reos judici offerant; & si eos exhibere distulerint, aut non possint, tunc ad capiendos reos a Præside provinciæ omnia civilia dirigantur auxilia; & si propter multitudinem non sufficiant, eis militaria adjungantur a Tribuno militum, *l. 2. h. t.* * Ex quo docemur quod 6
quoties agitur contra potentes, aut multitudinem reorum, cui inferior magistratus par esse non potest, recurrendum esse ad majorem potestatem & ipsum Principem, implorandumque militare auxilium, quod hodie vocamus querelam recursus ad superiorem.

Quod si autem domini, eorumque procuratores, & 7
coloni, præsentes & scienter, reos criminum non obtulerint, vel moniti a judice eos exhibere distulerint, sinantque in possessionibus suis latitare: dominus quidem suarum possessionum dominio privatur; procurator verò in exilium mittitur.

At verò si post exhibitionem eorum qui accusan- 8
tur, innocentes eos esse, & nihil criminis admisisse patuerit, accusatores pœnam, quæ in calumniatores decreta est, subire coguntur. Exemplo enim grave est, sic latronem requirere, ut innocentibus periculum creetur, *l. 2. in fin. h. t.*

T I T U L U S XL.

De requirendis reis.

1 *Absentes non damnantur, sed requiruntur, citantur, & annotantur eorum res, quas comparentes recipiunt.*
2 *Quid si intra annum moriatur reus contumax?*
3 *Si intra annum non redierit, bona confiscantur sine nota infamiæ.*
4 *Qui latitat infamia notatur, inventus transmittitur; secùs apud nos.*
5 *De consuetudine omni tempore admittuntur heredes ad purgandum innocentiam defuncti.*

UT publica judicia legitimè peragantur, & condi- 1
gnis pœnis afficiantur rei; oportet eos esse præsentes & convictos: nam absentes accusari & damnari caussa inaudita æquitatis ratio non patitur, *l. 1. ff. h. t.* Etenim Divus Trajanus rescripsit: satius esse 2
impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare, *l. 5. ff. de pœnis.* Quare prius requirendi sunt rei absentes, in quem finem edictis evocantur; & annotantur intèr reos, ut copiam sui faciant: & hoc non ut pœna in eos statuatur; sed ut iis sit potestas se purgandi si possint, *l. 1. h. t.* qui si intra anni tempus comparentes se crimine purgent, res judicis arbitrio annotatas recipient, quæ interea integræ signatæque sunt servandæ, *d. l.* 1. nisi quas alienari fuerit necesse, quasve mora fecisset deteriores, quarum pretium etiam in deposito manet, *l. fin. h. t.*

Quòd si reversus quidem fuerit reus, sed antequam 2
se purgaverit, mortuus sit intra annum, criminis caussa expirat, & res ejus heredibus restituuntur, *d. l. 1. h. t. & l. 1. §. fin. ff. eod.* quia extincta persona delinquentis, extincta quoque est pœna, quæ constituitur in emendationem hominum, *l. 20. ff. de pœnis*, & sic passim in judiciis servari solet.

Si verò intra anni spatium non redierit, res ejus 3
fisco applicantur, nec recuperantur, etiamsi postea argumentis evidentibus, & probatione dilucida innocentiam suam purgaverit. Evitat quidem pœnam, qui probat se non deliquisse; bona tamen non recuperat, sed apud fiscum manent, *l. 2. h. t.* Addit Cujacius reum manere infamem, nisi a Principe restituatur: sed magis est ut integra sit ejus existimatio, cum tantùm dicat lex bona apud fiscum manere. Quod procedit, quando non expectato anni spatio absens propter contumaciam, de consuetudine proscribitur, & condemnatur; quia si condemnatus redeat, & velit se purgare, debet ipse probare innocentiam suam; quia habet sententiam super delicto contra se, quæ jus facit, donec ipse probaverit se non deliquisse: Videatur Jul. Clarus *lib. 5. §. fin. q. 44. n. 6.* quomodo autem id probare debeat, docet Lud. Carrerius *in sua prax. crim. §. circa secundum.*

Hodiè moribus Gallorum sine præfinitione temporis 4
potest reus probare, & purgare suam innocentiam. Quin & eo defuncto, admittuntur heredes, propter

quod

quod eorum intersit famam defuncti non lædi, aut bona proscribi, in locis ubi confiscationi locus est, Charondas *lib. 7. resp.* 181.

5 Porro qui diversis edictis est avocatus, ut personaliter compareat, & nihilominus latitat, non tantum patrimonii petitur jacturam si caussa sit criminalis, sed & infamiam incurrit: qui tamen non notatur in caussa pecuniaria, *l. 3. h. t.* Ut autem ob delictum commissum in reo pena statuatur in exemplum aliorum, solent Judices loci delicti petere sibi reos transmitti a judicibus loci in quo degunt: qua de re actum *supra tit. 3.* Sed apud nos non frequentatur iste reorum transmissio: nam puniri hi possunt, tàm in loco delicti, domicilii, quàm ubi apprehenduntur, conformiter edicto Regie nostri 28. *ann.* 1541. quod omnes officiales ad transmittendas invicem informationes obligat.

TITULUS XLI.

De Quæstionibus.

1 *Continuatio, & quod non decernatur quæstio, nisi crimen sit capitale, & de illo judici constet.*
2 *Tortura non decernitur ubi de crimine legitimè constat, nec in eum qui convictus est.*
3 *De consuetudine torturæ subiicitur de crimine convictus, illud negans.*
4 *Quæ præmittenda priusquam devenìatur ad torturam, & quæ indicia sint sufficientia.*
5 *An unicum indicium ad torturam sufficiat?*
6 *Illud probandum ad minus per duos testes stabiles & constantes.*
7 *An unius testis de visu depositio sufficiat, ut reus torqueatur?*
8 *Quando immediatè de delicto deponere dicatur, & valeat ejus depositio, vel non?*
9 *An fama ponat sufficiens indicium ad torturam?*
10 *Item res reperta in loco perpetrati delicti, & quomodo talis præsumtio elidatur?*
11 *An fuga sufficiens ponat indicium?*
12 *Quomodo hoc indicium purgari possit?*
13 *Quid de eo qui è carcere fugit?*
14 *An si reus convictus socium criminis nominavit, valeat hoc indicium?*
15 *Et quid si plures socii unum nominent? & in criminibus exceptis, quid hodie?*
16 *Quid si vulneratus sub mortem cadis auctorem nominaverit: an hoc sit indicium plenum?*
17 *Interdum assertio vulnerati reum a suspicione criminis liberat.*
18 *Mandatarii dictum non probat contra mandantem.*
19 *Varia sunt indicia quæ sumenda ex personis, locis, rebus, & ex conversatione cum sociis.*
20 *Locus suspectus, inimicitiæ, minæ augent suspicionem criminis: & indicium ponunt ad torturam.*
21 *Illam priusquam decernat quæ sunt judici consideranda?*
22 *Pronunciabit reum torquendum; sed prius copiam indiciorum communicabit reo.*
23 *Non semper illi credat, qui ultrò crimen de se confitetur.*
24 *Qui confitetur coram incompetente Judice, & extra judicium torqueri potest, si revocaverit confessionem seriò, & in specie factam.*
25 *De confessione in tormentis facta ratificanda.*
26 *Quomodo & quoties adhibita quæstionis repetenda ex novis, & sine novis indiciis.*
27 *Repetitio torturæ quando pendeat ex arbitrio Judicis.*
28 *Quis modus in tormentis sit servandus?*
29 *Si reus in tormentis constanter crimen negaverit, quæritur an sit absolvendus?*
30 *Quid praxis hac in re observet?*
31 *Si plures torquendi sint, quis prius torqueri debeat?*
32 *Torqueri quæ personæ possint: an possint torqueri minores, senes, mulieres gravidæ?*
33 *Qui propter dignitatem prohibentur torqueri, & quæ sit pœna judicis eos torquentis?*
34 *Milites non torquentur, neque doctores vel advocati: secus moribus, quamvis non tam facile.*
35 *De servis propriis non habentur quæstiones in dominum, ejusve liberos, aut tutores; exceptis quibusdam casibus.*
36 *Servi non temerè & indiscretè subiiciuntur quæstioni, quibus libertas data?*
37 *Servus communis non torquetur in caput domini; secus servus publicus.*
38 *Servus alienatus, & qui aliter esse desiit, non torquetur adversus dominum qui fuit, secus si ipse dominus damnatus sit.*
39 *Ubi de facto servi quæritur, ipse torqueri potest.*
40 *An torqueatur in pecuniariis caussis contra dominum?*

1 Requisitus reus si copiam sui faciat, & objectum crimen neget, quod tamen ex certis, vel verisimilibus argumentis colligi potest, commisisse; solet judex ut veritas criminis eruatur, quæstiones & tormenta decernere; sed prius summa animi cum pietate, cum perpenso judicio examinabit: an crimen super quo instituenda est quæstio, atrox sit; cui scilicet immineat pœna gravior relegatione: nam cum hæc levior sit, quam tortura, absurdum esset gravius decerni adversus ambiguam innocentiam, quam decerneretur in crimen convictum: necesse igitur est, ut quæstio decernatur, quod reus commiserit crimen atrox, cui pœna capitalis est infligenda, *l. 8. ff. h. t.* Item non ante decerni debet, quam judici constiterit de crimine commisso; ut si dicatur quis interfectus, de cadavere interfecti constare debet, ne forte perire volens falsum crimen confiteatur, Clarus *§. fin. q. num. 1. & q. 64. num. 3.* exemplum ejusmodi refert Val. Maxim. *lib. 8. c. 4.* ut rectè tradat Menochius non esse probabilem confessionem rei dicentis se occidisse, & cadaver in mare projecisse, nec ei simpliciter esse credendum, *de arbitrar. casu* 269.

2 Deinde cum res hæc sit periculosa, Judex ad tormenta devenire non debet, nisi desint aliæ probationes, nec alio modo veritas illuminari possit, *l. 12. h. t.* Nam si aliter de crimine constet, quæstionibus nil opus est; cum habito fine, cessent media, & frustra requiritur certificatio rei jam certæ. Quò fit, ut non opus sit torqueatur is, qui convictus est de crimine saltem de jure: quod patet *ex l. 16. infra de pœnis* quæ alterutrum desiderat, vel ut reus sit crimen confessus, vel legitime convictus; alterum igitur sufficiat ex natura alternativæ. Accedit quod quæstio sit tantùm inventa in subsidium, defectu plenæ probationis; ut ubi est plena probatio, non opus sit subsidio quæstionis, ne hæc adhiberi videatur loco pœnæ, contra rescriptum Divi Adriani, quod dicit: quæstionis habendæ caussa neminem esse damnandum, *l. 21. ff. h. t.* & multis auctoritatibus constet non aliàs ad quæstionem esse deveniendum, quam si veritas inveniri non possit, *l. 8. 9. ff. & d. l. 12. h. t.* Atque hanc sententiam communem esse tradit Jul. Clarus *d. q. 64. num. 3.* nititur & ista ratione; quia si post convictum legitimè reum, Judex quæstionem decerneret, videretur constituere probationes factas non esse sufficientes; sic ut reo perdurante in tormentis & constantissimè crimen negante, absolutionis sententia videatur pronuncianda, quasi enervatis per ejus constantiam probationibus, Gomez *3. var. c. 13. n. 20.* 3 * Consuetudo tamen penè ubique recepta, solet convictum de crimine negantem subiicere quæstioni ad plenissimam probationem, ut ipse suo ore confiteatur crimen, & excludatur a remedio appellationis. Imbertus *lib. 3. Inst. for. c. 13.* Farinac. *in praxi crim. lib. 1. q. 42.* & Covar. *pract. qq. c. 23. n. 5.* istam consuetudinem probant.

4 Præterea non oportet ad indagationem veritatis a tormentis initium sumere, sed argumentis primum verisimilibus probabilibusque uti, *l. 8. §. 1. h. t.* utque illis quasi pressus & convictus reus videatur; quia si argumenta & indicia deficiant; aut non sint sufficientia, tormenta non erunt facilè adhibenda: quænam autem sufficientia sint multis docet Farin. in suo *tract. de ind. & tortur. q. 37.* cum quo & aliis sentio sufficere indicia probabilia, verisimilia & talia quæ Judicem moveant, *l. 3. in pr. h. t.* quæque semiplenam probationem faciant, *arg. l. 8. §. 1. h. t.* aut saltem præsumtionem sufficientem inducant; ut cum indicia diversa talia sunt, quorum unum aliud adjuvet, & proximè ad eamdem fidem tendit. 5 * Quò fit ut plura indicia desiderentur, quæ conspirent, ac conjunctim delicti reum arguant, non unicum quantumvis evidens, nisi alia concurrant adminicula, idque probatur *d. §. 1.* & aliis juris locis, *l. 1. §. 1. & 4. l. 18. §. 1. ff. h. t.* quæ de indiciis & argumentis in plurali numero loquuntur, ut ex uno indicio reus torqueri nequeat: maximè cum constet tor-

torturam esse rem fragilem & periculosam, quæ veritarem interdum fallat.
6 * Atque ideò unumquodque indicium, propter quod quis quæstioni subjici debet, probandum erit duobus testibus, *l. 12. ff. de testibus*: nam ut ait Pontifex: in ore duorum aut trium consistit omne verbum; & Imperator manifestè sanxit, ut unius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi præclaræ curiæ honore præfulgeat, *l. 9. sup. de testib.* Sic ut duo ad minus deponere debeant, & actum illum unde colligitur indicium asserere; quos & oportet esse habiles: ubi enim majus subest vitæ, & honoris periculum; ibi cautius advertendum est: ne minus idonei testes quales sunt minores, mulieres, aut infames admittantur, etiam plures; quoniam ex pluribus imperfectis non resultat aliquid validum & perfectum, Gomez 3. *var. c.* 13. *n.* 18. & Farinacius *d. loco q. 37. n.* 28. & 33. ubi præterquam quod testes requirat habiles, vult etiam eos esse constantes, idest, deponentes super eodem actu, ut omnino neget audiendos esse singulares qui super diversis actibus deponat.

7 Cæterùm si unus testis summæ atque integræ opinionis, de delicto ipso per visum deponat, sufficiens erit ejus depositio ut reus, tanquam suspectus, torqueatur; quia talis testis est omni exceptione major, facitque semiplenam probationem, quam sufficere dixi ad torturam, & tenet Gomez *d. loco n. 7.* Menoch. *lib. 1. præsumt. quæst.* 89. Clarus §. *fin. q.* 22. Non tamen quoad condemnationem, quæ non decernitur ex unius testimonio; ac ita accipienda *d. l. 9.* Nec obstat *l. 10. ff. h. t.* nam in ea agitur de insufficiente depositione, facta per eum qui erat productus è domo actoris, filius videlicet liberti ejus: quam proinde subsecutam quæstionem illicitè habitam fuisse dicit J. C., atque
8 ideo rectè provocatum. * Porro hic testis, qui de delicto deponit, non satis est quod dicat se interfuisse, cum id committeretur; sed etiam debet asserere se vidisse, & sensu proprio quod gestum est percepisse, *l. 20. §. 6. ff. de testam.* Nam cum dixerit testimonium de delicto, quod tantùm in oculos cadit, rationem reddiderit de alio sensu, ejus testimonium nullius erit momenti; veluti, si quis dixerit Titium necasse, falsam monetam cudisse, adulterium cum Seja commisisse, aut furtum fecisse, quia audiverit: debuit enim dicere se vidisse; idque dilucidè, & constanter, designando personam, locum & tempus; quia si hæsitanter deponat, & in istis variet, suspecta reddetur ejus depositio. Late Mascardus *de probation. vol. 2. concl.* 59. & citati a Zangero *de quæst. c. 2. n. 16. & seqq.*

9 Sed venio ad alia indicia remotiora, quæ non minus duorum testium testimonio firmantur. Inter quæ primo occurrit fama; quæ cum fallax sit, originem ducens ex levi caussa, & sæpe ab errore, vel malevolentie, quæstioni locum non faciet. Nec si a cognitis, & fide dignis personis originem traxerit, Jul. Clarus *in pract. q.* 21. ubi addit contra esse, si cum fama concurrat aliquod adminiculum, aut aliud suffragetur indicium plenum: nam famæ indicium valdè remotum est a delicto. Sunt tamen qui putant illud sufficere, si modo fama vehemens sit, & ortum habeat a personis fide dignis, & probetur testibus duobus integræ opinionis sitque delictum difficilis probationis, & persona vilis, quæ subiicienda quæstioni, Menoch. *de præs. quæst.* 89. *num.* 34. Zangerus *d. loco num.* 80. *& seqq.*

10 Cæterùm non dubito quin ad torturam sufficiens sit indicium, si res aliqua relicta sit in loco delicti perpetrati, quæ demonstretur esse accusati, vel inquisiti; puta vagina, gladius, calceus &c. Ex inventione enim harum rerum præsumitur delictum esse commissum ab eo cujus res sunt, ut in crimine furti volunt Blancus *de indiciis num.* 427. Nisi tamen accusatus sit vir probus, & præsumtionem istam fortiori præsumtione elidat, doceatque etiam per unum testem, eo tempore quo maleficium perpetratum esse dicitur alibi fuisse, aut alium non absimilem in loco delicti præsentem fuisse. Dico per unum testem; quia tantùm eò pertinet, ut informetur Judex de vita & moribus rei, Felin. *in c. veniens col. fin. de test.*

11 Dè fuga non est dubium, quin illa fugientem accuset, & in suspicionem commissi criminis adducat, *Novell.* 53. *c. 4. §. 1.* maxime cum ipsa fuga crimen est, juxta *tit. de desertoribus lib.* 12. Verùm quando ex ea colligenda venit probatio alterius criminis: an sufficiens ponat indicium, controvertitur? Aliqui affirmant relati a Farinacio *in praxi crim. q.* 48. Alii negant; propterea quod fuga possit contingere ex caussa probabili. Ego illorum sententiam probo, qui distinctione utuntur: aut fuga ante accusationem porrectam, vel inquisitionem formatam contingit: aut verò post eam; hoc posteriori casu cum fugiens habeat caussam justam, quia metuit vincula, Judicis sævitiem, potentiam inimicorum, exitum judicii, qui etiam ab innocentibus metuendus est, sentio nihil operari fugam contra fugientem, imo veniam mereri. Etenim unicuique licitum est sanguinem suum quomodocumque redimere. At priori casu, ubi necdum instituta est accusatio, si reus fugiat, oritur ex ista fuga non levis admissi criminis præsumtio: neque enim potest alius ejusmodi fugæ caussam dedisse, quàm conscientie sceleris, si vilitas personæ adsit, aut aliud adminiculum. Hanc distinctionem probant Bart. *in l. cum ad syll.* Cæpolla *cons. crim.* 29. Boer. *decis.* 215. Wames. *in cons. civil.* 92. *contr.* 1. Farinac. *q. 47. n. 18. & seqq.*

Potest tamen purgari sufficiens indicium ex fuga, 12
si doceatur alia caussa fugæ, vel absentiæ; si postea reus rediens, se judici sistat: nam ista comparitio spontanea, ejus est efficaciæ, ut fugam planè expurget. Ex multo magis obtinebit in eo qui sciens se quæri, ultro se sistit, aut carceri sese offert; cum nemo præsumatur tam fatuus, qui si innocens non esset, sponte se sistere judici, ut carceri includatur; Menoch. *de præsumt. l. 1. q. 89. n.* 44. Gail. *lib. 2. obs. c.* 109. *n.* 6.

Sunt verò ex relatis Auctoribus, qui existimant talem 13
fugitivum haberi pro confesso; atque ita puniri posse pœna ordinaria delicti: ut multo magis fateantur fugam e carcere, ruptis vinculis, sufficiens indicium ponere ad torturam, *l. pen. ff. de cust. reor.* Farinac. *p. 1. q.* 30. Contrarium tamen verius; cum nulla lex id exprimat, & velit quod cum alia fugæ caussa dari possit, non debeat ea præsumi, quæ contra reum facit; potest autem alia caussa dari, squalor videlicet carceris, molestia, vexa, ignominie: quæ omnia etiam qui innocens est, horret. Quo facit *d. l. pen.* quæ ponit & innocentem esse illum, qui carcere inclusus fugit, ut ex tali fuga non possit colligi indicium certum & sufficiens ad torturam: quod autem eadem velit fugientem e carcere puniri, non est quod judicet eum sibi male conscium; sed quia deliquit effringendo vincula & carcerem publicum, *ut dictum sup. t.* 4.

Quæritur: si reus convictus, socius criminis nomi- 14
naverit & detexerit: an sit hoc sufficiens indicium? Et sufficere quidam putant, si modo accedat aliud adminiculum, Menochius *d. loc. q. 89. n.* 73. Sed contrarium dictat juris præsumtio: nam forte reus veniam sperans falsò consortes criminis nominavit, aut odio, de salute sua desperans, ne solus pereat, eos in discrimen vocavit, *l. fin. sup. de accusat.* Quò etiam pertinet *l. 4. h. t.* quæ confesso, & convicto crimine denegat credendum, si alios in scelerum societatem vocet.

Hinc infertur, quod non unius tantùm, sed nec plu- 15
rium correorum attestatio de alterius delicto sit sufficiens indicium ad torturam; sed ad inquirendum: nam etsi plures de eodem testentur, una tamen est qualitas indicii, Mascardus *vol. 3. de prob. concl.* 1311. Farinac. *quæst.* 43. *n.* 125. Neque enim numerus supplet defectum testium, quos jus uti infames, & non integræ fidei arcet a testimonio: adeo ut etiam si alia adminicula accedant, nulla fides illis habeatur. Excipiuntur quædam crimina, in quibus jus permittit reum interrogari de complicibus; nempe læsæ Majestatis divinæ vel humanæ, falsæ monetæ, veneficii, sacrilegii, assassinii, latrocinii, magiæ, simoniæ, famosi libelli, &c. Atque in his dictum unius, vel plurium sociorum, ponere indicium sufficiens, non tantum ad torturam, sed & ad convincendum damnandumque reum, plures relati a Gomesio defendunt: sed non rectè: absurdum enim esset, & contra juris rationem ex nominatione, dictove unius testis, aut plurium criminosorum, nominatim haberi pro convictu, ut torqueri, aut damnari possit; cum in materia hac requirantur testimonia meridiana luce clariora, *l. fin. sup. de probat.* qualia non ponunt dictum illius qui se socium criminis fatetur, vel attestatio unius testis, qui non est omni exceptione major, nec plurium; quia ob crimen infames, Clarus §. *fin. q.* 21. *n.* 8. Consuetudo tamen, quam probat Ordinatio criminalis Caroli V. *tit.* 31. admittit hanc rei criminis nominationem de delicto sociis, dummodò sit juramento firmata, & quidem in ipsis tormentis, vel post tormenta in ea perseveraverit; & alia adminicula concurrant, quæ moveant animum Judicis.

Por-

16 Porro quoniam Imperatores rescripserunt verisimile judicium in decernendis quæstionibus idoneum esse. Hanc plures a Farinecio *d. p. 1. q. 46.* relati, verisimile illud esse judicant, quod vulneratus sub mortem designaverit sui vulneris & cædis auctorem; quasi eo en stantu ubi mors imminet, & ob oculos versatur, non præsumetur mentiri, sed memor potius esse propriæ salutis, *l. fin. sup. ad l. jul. repet.* Sed huic sententiæ nec jus, nec consuetudo suffragatur. Etenim ad inquisitionem, non ad quæstionem de reo habendam, hoc indicium judicat sufficiens Ant. Faber *in suo Cod. h. t. definit. 26.* & recte: quoniam juris ratio fert, ut quæstioni subjiciatur reus ob unius testimonium, & maxime in propria caussa, in qua nullus est testis idoneus. Non urget quod vicinus sit morti: nam & in tali casu, non haberi fidem dicto, expressum est *in l. 3. §. 1. ff. ad sylanian.* cum quia vulneratus reputatur inimicus, tum quia testis non juratus nullo modo probat, nec faciat indicium plenum. Quid igitur si accesserit vulnerati juramentum, sitque vir integræ fidei & existimationis, & delictum per alios difficulter possit probari? Concludit Hyppolitus, quem citat Gomez *cap. 13. n. 16.* attestationem vulnerati defuncti facere indicium ad torturam: sed id plane est contra regulam, quæ non vult ob difficultatem probationis, ut credatur testi etiam jurato in propria caussa; cum ne quidem confessio defuncti pro se in caussa civili quid operetur. Menochius vero addit, quod ubi cum ipsa defuncti assertione, alia adminicula concurrunt, simul juncta indicium faciant ad torturam, *lib. 1.*
17 *præs. q. 89. n. 77. & seqq.* Quamvis ex adverso prosit ad purgationem reo, qui de suspicione & pœna criminis liberatur, si ab vulnerato in extremis excusetur, *l. 2. ff. ad sylan.* sunt enim leges ad liberandum proniores. Verum si reus probetur aliunde noxius, non ei proderit testimonium vulnerati, ejusque remissio: hæc enim non proderit in prejudicium publicum; cum remissione privata non extinguatur crimina.

18 Prædictis consequens est, non oriri indicium sufficiens ex dicto mandatarii onerantis mandantem, quod scelus sibi committere mandasset: allegat enim propriam turpitudinem; ita ut ei non credatur, nisi tamen ejus dictum aliis adminiculis fulciatur; quibus Judici videbitur satis corroborari. Alias enim facile foret viri probi & innocentis salutem & famam in discrimen adducere, ex assertione cujuslibet scelestis & vilis personæ. Quod quia impium & absurdum, non distinguo: an mandatarius fuerit executus mandatum; vel non, Clarus *§. fin. q. 21. n. 12.*

19 Sunt & alia indicia apud Hyppolitum, Farinecium aliosque Interpretes late declarata, quæ prætermitto, tum ne longior sim quam res postulat, tum quia nulla certa indiciorum regula adferri, aut præscribi potest: namque eorum moderatio, atque cognitio ex Judicis arbitrio propemodum dependet, *l. 3. §. 1. ff. de testib.* Qui proinde recte fecerit, indicia, argumenta, signa & præsumtiones, ex personis & locis suspectis desumere: item ex tempore & loco ubi delictum admissum; ut si tali hora & loco in quo mortuus inventus, visus sit is qui accusatur, fugere stricto gladio. Itemque ex caussa, quantitate, eventu, formare poterit motum animi sui ad decernendam quæstionem. Magnam autem æstimandi facultatem præbebit anteacta vita, studium; item & conversatio, sive consuetudo eorum, quibus is cui adhibendæ erunt quæstiones quotidie conjungitur. Nam talis quisque præsumitur, quales sunt ii quibuscum in dies conversatur. Certe ut locus ubi delictum commissum suspicionem auget; ita etiam interdum minuit.

20 Susceptæ autem inimicitiæ, & hinc secutæ acerbæ necis, atque mortis comminationes, vehementer commissum crimen vel arguunt, vel detegunt. Quamobrem prudentes Judicis erit animadvertere ad comminantis qualitatem, & conditionem; nam talis soleat minas exequi: nam ex illis sufficiens subsecuto delicto colligi potest indicium ad torturam, concurrente alio indicio propinquo, ut sunt inimicitiæ.

21 Alioquin sæpe homines iracundi proferre solent per lubricum linguæ gravia verba, sine proposito ea exequendi, *l. 7. §. 3. ff. ad l. jul. maj.* Considerabit etiam quo animo prolatæ sint injuriæ; unde illarum origo: itemque minarum rationem habebit; an sint absolutæ; an conditionatæ; an delictum fuerit secutum incontinenti; an vero ex intervallo; an offensi sint plures alii inimici, quam ille qui offendit; an per illum, alii se vindicare impune tentaverint.

Postquam autem Judex indicia perpenderit, & idonea esse existimaverit, interloquendo pronunciabit talem reum torquendum esse, ut si forte credat reus se injuste torturæ addictum esse, appellare possit, *l. a. sup. quorum appell.* Idque propter gravamen, per quod irreparabile damnum in vita & fama illi infertur. Imo antequam judex proferat sententiam condemnationis torturæ, solet ex usu, suspecto edere capita indiciorum, ut illis visis, exceptiones aliquæ per illum opponantur, quæ præsumtiones & indicia quibus urgetur elidat, si probentur: & tunc ad probandum relevantia, ante torturæ mentionem admittatur, *arg. l. 3. §. 7. ff. de re mil.* Gomez *d. c. 13. n. 21.* 22

At si nihil quod revelet, deducatur, vel si nihil probetur, remanentibus indubitatis indiciis ad executionem torturæ judex deveniet, si personæ conditio patiatur, *l. 8. §. 1. ff. h. t.* Fachin. *lib. contr. c. 29.* Veruntamen illi, qui de suo delicto nullis tormentis excarnificatus fatetur, fidem non semper Judex adhibebit; sed prius aliter de delicto, quod fatetur, inquiret. Quo pertinet quod dicit Ulpianus: si quis ultro de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda est: nonnunquam enim aut metu tormentorum, aut alia de caussa in se confitetur. Et extat epistola Divorum fratrum, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cujus post damnationem de innocentia constitisset, *l. 1. §. 27. ff. h. t.* Inde dicimus non audiri perire volentem, *l. 6. ff. de appellat.* & satius esse relinqui impunitum facinus nocentis, quam innocentem damnare, *l. 5. ff. de pœnis.* 23

Quod si autem de delicto quidem constet, non tamen de persona delinquentis, nemo dubitat quin confessio rei nocere ipsi debeat, præsertim si libera & spontanea sit, & omnibus accusationis indiciis congruat, Clarus *in pract. q. 55. & 65.* adeo ut existimet ad condemnationem ordinariam sufficere. Porro si quis non ultro & sponte, sed accusatus & diu perquisitus de crimine, illud tandem confiteatur; inter pragmaticos constat hujusmodi confessionem, etiam extra judicium, & coram incompetente judice factam sufficere ad torturam; neque audiri reum allegantem eam per errorem factam, nisi de eo doceat. Est enim præsumtio juris; quod nemo contra se temere confiteatur. Ita ut minus recte sentiant, qui putant sufficere revocari confessionem, ad evitandam quæstionem; cum sic nunquam obesset confessio propria. Ideo enim ad quæstiones & tormenta devenitur, quia revocavit accusatus confessionem suam: quia si in ea permaneat, atque in judicio ratificet, non opus erit quæstione; cum confessio sero prolata, sufficiat ad condemnationem, Gomez *d. c. 13. num. 8.* Clar. *q. 21. n. 31.* si modo quoque facta sit in specie, & confessus sit reus se tali loco, tempore, talem hominem occidisse; aut furtum tale commisisse, exploratumque sit eum hominem occisum, vel hoc non aliud eo loco & tempore subtractum fuisse, Menoc. *d. q. 89. n. 20.* 24

At vero quando per tormenta confessio extorta est, quia minus libera, non statim illa probationem facit, nisi reus ratificet eamdem a quæstione jam remotus. Idque expresse apud acta, extra tormenta, eorumque conspectum, Boerius *decis. 163. n. 18.* atque illa ratificatio non statim post torturam fieri debet, aut exquiri, sed post lapsum saltem unius diei, ne metus tormentorum adhuc recens, qui mentem interdum turbat, perseveret, Clarus *q. 64.* ubi *n. 40.* addit non esse deducendum tortum ad illos carceres ubi sunt alii incarcerati, ne ab iis persuadeatur suam confessionem revocare. 25

Quod si in judicio omnia revocet, quæ fassus est in quæstione, repeti debent tormenta, tamquam ex novo confessionis judicio; sicuti ex novis indiciis repeti potest tortura. Imo & sine novis indiciis si propter circumstantias ita arbitratus Judex fuerit, reum denuo subjicere poterit torturæ, *juxta l. 16. ff. h. t.* quæ simpliciter asserit: *repeti quæstionem posse.* Cui non adversatur, quod dicit Paulus *in l. 18. §. 1. ff. eod.* reum evidentioribus argumentis oppressum repeti in quæstionem; quia potest intelligi de evidentioribus indiciis, quibus jam ab initio gravatus fuit reus, qui forte non sufficienter tortus, iterum quæstioni subjici potest. Idque probat Constitutio Caroli V. *art. 58. ordin. crim.* Si vero post repetitionem negaverit delictum, & ita in tortura suum animum corpusque duraverit, non poterit ultra ternas vices torqueri, nisi nova indicia, eaque non levia, ex bonorum hominum denunciatione collecta, exoriantur, ne in infi- 26

nitum

nitum procedatur ad tormenta, sed erit absolvendus reus; Faber *hic in C. definit. 5. & 21.*

27 Ceterum quia hic agitur de vita, & fama hominis, desiderassem ego maturum Judicis judicium, & arbitrium, expensis circumstantiis & indiciis urgentibus criminum, ne temerè torturæ repetitionem decernat. Hinc melius fecerit, si levi tortura primum tentet, num possit verum extorquere e reo: postquam si contempto tormentorum videat pertinaciam, aut magis indicia colorari, non alienum erit a justitia denuo iterum reum torquere, juxta præcedentia indicia, si urgeant valde: si etiam is qui torquendus iterum erit, ea sit & valetudinis bonæ, & corporis firmitate, ut illum præter conscientiam quicquam in tormentis acerbius dicturum non sit verisimile, Jul. Clar. *in praxi q. 64.*

28 Non tamen quæstionis modum Judex excedet; sed morem regionis consuetum servabit, eamque adhibebit moderationem, ut is qui torquetur, vel innocentiæ, vel supplicio incolumis esse queat, *l. 7. ff. h. t.* Nam tormenta adhibenda sunt, non quanta accusator postulat, sed ut moderatæ rationis temperamenta desiderant, *l. 10. §. 3. ff. eod.* In interrogatione ipse Judex talem se præstare debet, non suggerere interrogem, sed ab eo potius veritatem requirere videatur, *l. 1. §. 21. ff. h. t.* Denique plurimum juvabit Judicem in hac tormentorum quæstione absolvenda; quomodo antea vixerit reus, cujus existimationis in civitate sua sit, considerare, *l. 10. §. 5. ff. eod.*

29 Quod si nihil confessus fuerit is, de quo habita est quæstio, atque repetita constanter crimen negaverit, videtur suspicionem & indicia quibus gravatus erat purgasse: & ideo sentiunt Gomez, Clarus *d. q. 21. n. 36.* & alii reum absolvendum esse. Idem ego sentio absolvendum esse, non ut illi absolute, sed solum ab instantia & observatione judicii. Quia cum res sit adhuc dubia: an nocens sit reus delicti, non potest ferri sententia certa & definitiva. Non movet quod desinat res jam esse dubia, ex quo indicia purgavit; quia de indiciis quibus gravatus & torturæ subjectus fuit solum se purgavit, non etiam quod innocentiam suam plane demonstraverit; proindeque non potest tamquam innocens absolute absolvi, sed manet publica vindicta, si convictus aliunde fuerit, novis adinventis indiciis, vel probationibus indubitatis, Joan. a Sande *l. 5. decis. tit. 9. def. 14.*

30 Quinimo praxis Gallica & aliarum gentium id observet, si reus quæstioni subjectus perseveret in sua negatione, ut condemnetur, ac si tortus non fuisset; & pœnam subeat, quæ pro crimine probato debetur. Quoniam non est in potestate Judicis, veras probationes & urgentia indicia permittere enervari per negationem in tortura; & sic liberare reum per indirectum a condigna pœna in detrimentum reipublicæ. Papon tradit hanc opinionem probari in Senatu Parisiensi *lib. 24. arrest. tit. 9. art. 1.* cujus rei ista est utilitas, ut proclivior reddatur reus ad confitendum verè crimen, sciens pervicaciam suam sibi non profuturam, Faber *hic in C. defint. 9. & seq.*

31 Quo autem ordine sit quæstio de pluribus reis habenda, ad Judicis quoque cognitionem pertinet, atque ab illo quæstionem incipiet a quo facilius verum possit elicere, *l. 1. §. 2. ff. h. t.* & ideo si permixtim viri & mulieres ejusdem criminis rei arguantur, a tortura mulieris est inchoandum: si omnes sint masculi, ab eo, qui graviore suspicione laborat, & a timidiore & debiliore; quoniam ab illo facilius veritas exprimitur. Et si torquendus sit pater & filius, a filio erit incipiendum in conspectu patris, qui pro affectu in filium citius fatebitur pater, *arg. l. 7. §. ult. ff. quod metus caussa.* Et hæc intelligi par est de personis, quæ torqueri possunt.

32 Porro omnes jure torqueri possunt in casibus, ubi tormenta recte cum sufficientibus indiciis statuuntur, & liberi & servi, & mulieres; neque enim ægre feret mulier si torqueatur, quæ venenis suis viscera hominis extinxit, *l. 3. §. 1. h. t.* Excipiuntur autem alii propter imbecillem ætatem, ut minores 14. anni, *l. 10. ff. h. t.* nec tantum jure, sed etiam generali consuetudine impuberes non torquentur, licèt terreri possint, & habena vel ferula cædi, *l. 1. §. 33. ff. ad Sylanian.* & hoc in caussa aliena, ut domini, *l. 15. §. 1. ff. h. t.* In propria caussa quare minores non debeant subjici moderatæ quæstioni, non est ratio; cum si crimen postulet, possint supplicio affici, si doli sint capaces: alias ut sensus deest, ita & culpa abest, *inf. latius de pœn.* Alii propter decrepitam ætatem excusantur, ut senes, qui tormenta tolerare non possunt: ignoscitur inquit J.C. etiam iis, qui ætate defecti sunt, *l. 3. §. 7. ff. ad Sylanian.* Sic tamen ut leviter & tormento, quod a sene tolerari possit, Judici contra eum uti liceat, *arg. l. 7. ff. h. t.* quia propter senectutem minuitur quidem pœna delicti; sed non in totum tollitur, Faber *C. h. t. defin. 6.* Item propter partus periculum mulier prægnans non torquetur: nam, ut ait Ulpianus, si pœna mulieris damnatæ differtur quoad pariat, debet & differri quæstio quamdiu prægnans est, *l. 3. ff. de pœnis.* Imo de consuetudine etiam post partum editum, intra 40. dies torqueri non solet, quia adhuc est debilis, Clarus *§. fin. q. 64. n. 20. & 23.*

Alii propter dignitatem prohibentur torqueri, ut Illustres, Senatores, viri clarissimi & perfectissimi, vel alia dignitate decorati, & eorum liberi, nisi persona interjecta infamiæ maculam contraxerit, *l. 11. h. t.* nam dignitas avi nepoti ex filio infami suscepto non prodest. Decurionibus & filiis eorum idem privilegium datum est, *d. l. 11. in fin.* multoque magis iis, de quorum innocentia constat: aut Principali sunt honore muniti, quales erant decurionum Principes, qui etiam post depositum decurionatus munus, propter pristinam dignitatem immunes sunt a quæstionibus, *l. pen. h. t.* & pœnis, quas fidiculæ & tormenta constituunt; adeo ut capitale futurum sit Judici, si in contumeliam ordinis hujusmodi principaliter personas tormentis subjecerit, nisi forte læsæ majestatis crimen intendatur; in quo vindicando, non facile vel ætati, vel dignitati parcitur, *l. 16. h. t.* Plura infra *de decurionib. n. 58. & seq.* 33

Milites quoque & qui e militia non ignominiose dimissi sunt, & eorum liberi, neque tormentis, neque plebejorum pœnis subjiciuntur, *l. 8. h. t.* & consequenter Doctores & Advocati: militant namque caussarum patroni, & iisquem privilegiis fruuntur, quibus milites, *l. 14. sup. de advocat. divers. jud.* Sed hodie hæc privilegia nobilibus & militibus tributa cessant; quia reatus omnem prærogativam excludit, *l. 1. sup. ubi senatores;* quamvis non tam facile nobiles & illustres personæ tormentis subjicientur, nisi gravitas criminis id exiget, & semiplenæ probationes proferantur: quasi sublato per criminis præsumtionem privilegio dignitatis, Faber *in Cod. definit. 13.* Jul. Clar. *in pract. q. 64. n. 18.* 34

De servis & libertis, plures sunt hujus tit. Constitutiones, & omnes docent quæstionem servis contra dominos haberi non oportere, *l. 1. h. t.* & insolitum esse & grave exemplo audiri servos etiam adversus tutores vel matrem dominorum suorum; nisi tutelæ agatur, *l. 2. h. t.* aut de crimine læsæ majestatis, adulterii, fraudati census seu tributi fiscalis, *d. l. 1.* de parricidio; aut si moveatur controversia super statu ingenuitatis, suppositi partus, *l. 9. h. t.* aut proponatur falsum esse testamentum, si de hereditate quæratur; quia istis casibus ad illuminandam veritatem, servos hereditarios etiam per tormenta interrogare permissum est, *l. 10. & 13. h. t.* ut revelentur res hereditariæ, quæ occultantur a servis, vel de quibus ambigitur: an sint hereditariæ nec ne. Sed placet Justiniano, ut is qui ex hac caussa servum hereditarium postulat in quæstionem, prius juret de calumnia, se bona fide hoc postulare, ad eruendam veritatem; *l. ult. h. t.* Alias tantum abest, ut servus in caussa domini, vel contra dominum interrogetur, *l. 6. h. t.* ut ne quidem domino volente, & servum offerente torqueri possit, *l. 7. h. t.* cujus ratio est, quod cum tot sint hostes, quot servi (veteri proverbio) non est visum utile, imo periculosum, salutem dominorum, servorum arbitrio committi. 35

Verùm quamvis prædictis casibus servi subjiciantur quæstioni; id tamen non est faciendum indiscretè, *l. 5. h. t.* sed in subsidium, si aliis probationibus veritas illuminari non possit, *l. 10. h. t.* id est, ex inopia probationum. Quo fit ut nec cum de vindicanda nece defuncti agitur, temerè torqueantur servi, qui libertatem supremo testatoris judicio acceperunt, *d. l. 5.* quia fieri potest quod tempore quo dominus dicitur occisus, illi abfuerint, aut quod dominus servorum officium purgaverit, *l. 1. §. 26. & l. 2. ff. ad S.C. Sylanian.* iniquum enim esset ad pœnam vocari, quos ipse dominus absolvit. 36

Ceterum quod dictum est de servo proprio, id obtinet & in communi servo, ne torqueatur adversus dominum communem, *l. 13. h. t.* licèt aliud sit in servo municipum, quem non implicat in caput singulorum civium torqueri; quia non est illorum servus, sed reipublicæ, *l. 1. §. ff. h. t.* Itemque in servo bona fide possesso procedit; quia & in hoc habet locum prædicta ratio. Dico bona fide, quia si injustus esset possessionis titulus, 37

non

non esset caussa impediendi quæstionem, quod talis non possit diei servus proprius, vel pro eo habendus, *d. l. 1. §. 8. & 15.*

38 Ex quibus constat servum non solum pro domino, sub cujus domino est constitutus; sed nec pro eo cujus antea fuit, interrogari seu torqueri posse, *l. 14. h. t.* ratio ponitur in memorie pristini domini, quo fit ut etiamsi per condemnationem servi, desierit esse dominus: contra eum tamen non esse habendam de servo quæstionem Papinianus respondit; nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur, *l. 17. §. ult. ff. h. t.* Ex adverso tamen si ipse dominus ob crimen damnatus sit, hoc privilegium perdit; & qui ejus servus esse desiit, in caput ejus torqueri potest, *d. l. 1. §. 12.* Et recte: indignus enim est dominus, qui crimen atrox admisit, ut ejus memoria a servo taliter alienato colatur, ut observat Cujacius *in recitat. Cod. ad h. t.*

39 Porro quin servus de facto suo, tam in criminali, quam in pecuniaria caussa, interrogari possit non ambigitur: nec enim obesse ei debet qui per servum aliquid sine cautione commodat, aut deponit, *l. 15. h. t.* Quo
40 pertinet *l. 8. sup. de testib.* * Sed dubitatur, an in pecuniaria caussa servus contra dominum torqueatur? Posset videri non magis eum torqueri posse in pecuniaria, quam in criminali caussa, per *l. 1. h. t.* ubi nec ob inopiam probationum servi in istis caussis contra dominum dicuntur interrogandi. Contrarium tamen responsum in *l. 9. ff. h. t.* si aliter veritas inveniri non possit, in caussa pecuniaria de servis habendam esse quæstionem. Item rescriptum est in *l. 12. hoc t.* atque ideo Cujac. *l. 2. obs. c. 33. & lib.* 11. *c.* 28. sic legendum judicat in *d. l. 1.* in pecuniariis vero caussis si urgeat magna inopia aliarum probationum servos adversus dominos interrogari per tormenta posse: nam ubi hæc adhiberi non possunt, neque interrogationes prosunt. Pro affirmativa ista lectione facit adversativa vero, cujus conditio est inferre casum priori contrarium. Ratio istius decisionis est, quia servus tali in casu interrogatur quidem contra dominum, non tamen in caput domini, siquidem de ejus capite non agatur; sed tantum de caussa pecuniaria, ut nihil triste contineat in ea servum audiri contra dominum. Non obstat *l. 6. h. t.* quæ generaliter prohibet etiam in caussis pecuniariis servos audiri contra dominos; quia restringenda secundum exceptiones & caussas jam dictas.

Atque hæc de servis: nam liberi homines vocati ad testimonium in pecuniaria caussa, etiamsi res sit obscura qua de agitur, nullisque subnixa probationibus, torqueri non possunt, Cujacius in *comment. h. t.*

TITULUS XLII.

De Abolitionis.

1 *Continuatio, & quod accusator ut evitet pœnam, petere debeat abolitionem.*
2 *Abolitio quid? Duplex, criminis, & accusationis, privata, vel publica.*
3 *Privata a quo concedatur & quam ob caussam?*
4 *An concedatur reo invito?*
5 *Quando etiam consentiente utraque parte non concedatur abolitio? Et in quibus criminibus.*
6 *Singulorum criminum petenda est abolitio, & quare ab accusatione non liceat desistere absque abolitione?*
7 *Effectus hujus abolitionis.*

1 Quemadmodum rei criminis legitimis afficiuntur pœnis, secundum dicta; ita etiam accusatores si prævaricentur, vel tergiversentur; idest, sine abolitione desistant, vel calumnientur. Adeo autem verum est accusatores, qui accusationem deserunt puniri, ne is qui plura crimina intendit de omnibus, si pœnam vitare velit, abolitionem petere debeat, *l. 1. §. 7. & l. 9.*
2 *ff. ad turpil.* * Est autem abolitio criminis, vel accusationis absolutio & remissio. Sic duobus modis aboleri, & eximi a reis nomen dicimus, atq; duplicem abolitionem, nempe accusationis, & criminis. Verum in abolitione criminis quid amplius est, quam in abolitione accusationis: siquidem illa cum crimine accusationem tollit & pœnam; at hæc solum ab accusatione eximit, & temporali forsan vel personali, quæ post tempus ab alio repeti potest. Utraque abolitio, vel privata seu specialis, vel publica seu generalis, vel à lege, vel à Principe, vel à Magistratu concessa. *De privata* hoc tit. *De publica*, sequenti agitur.

Privata abolitio præsente utraque parte (idest, accusatore & reo) caussa cognita, non a Principe, sed a 3
Judice competenti postulari debet; veluti si dicat accusator se per errorem, vel temeritatem, vel calorem ad accusandum sine animo calumniendi prosiliisse, suas suorumve cognatorum defendens injurias, *l. 2. h. t.* Sic pater, frater, avunculus, & alii quos verus dolor ad accusationem impellit de adulterio, possunt si velint, abolitione crimen compescere, *l. 30. sup. ad l. jul. de adult.*

Quod si autem reus est sub custodia officii, nec dum 4
tamen carceres, verbera, catenas, tormenta perpessus est, potest intra dies triginta accusatori potenti, etiam invito reo, concedi abolitio; quia ejus concessio parum lædit caussam rei, quæ integra est: at vero si integra non fuerit, ut quia aliquid injuriæ ob accusationem reus passus est, non nisi eo consentiente, abolitio dari permittitur, *l. 3. h. t.* uti & cum satis diu steterit, *l. ult. ff. ad turpil.*

Plerumque etiam neque ex accusati & accusantis con- 5
sensu impetrari potest abolitio; veluti si testium producturum corpora sint verberibus lacerata, aut tormentis vexata; uti nec in casu quo agitur de violata majestate, patria oppugnata, vel prodita, de peculatu admisso, sacramentis desertis, abolitio conceditur ob criminum illorum immanitatem, in quibus Iudex non minus accusatorem ad docenda quæ detulit, quam reum ad purganda quæ negat, urgere debet, *d. l. 3. in fin.* Denegatur & illi, qui ad accusandum pecunia est inductus, vel a reo corruptus, ut ab accusatione desisteret, *d. l. 3. h. t.* uti & manifesto calumniatori, *l. 3. h. t.* ne malitia & fraus sit illi impunita.

Quod si plura crimina idem eidem intulit, singulo- 6
rum debet abolitionem petere; alioquin pro eo quod omiserit, ejus nomine pœnam petietur, *l. 1. §. 9. ff. d. t.* E contrario autem qui adversus eumdem varia crimina intendit; si abolitionem petit quorumdam; postea illud quod in abolitione non fuit expressum, movere & persequi non impeditur, *l. 1. h. t.* Recte quidem constitutum est a criminum accusatione non licere desistere absque abolitione, & judicantis desuper cognitione, cùm ne crimina manerent impunita celebrata de pactione privatorum, tùm ne quis temerè ad accusandum prosiliret.

Effectus hujus abolitionis est, quod idem crimen ab 7
eodem in eumdem instaurari nequeat, *l. 4. in fin. ff h. t.* nisi ex speciali permissu Principis, *l. 1. h. t.* Si tamen quis in crimine capitali, quasi in pecuniaria re obtinuerit abolitionem, ad restaurandam cognitionem non opus est auctoritate Principis, sed Iudex eam restaurabit, quasi abolitione ex falsa caussa impetrata; & nisi delator probaverit, quod proposuit, non impune feret, *d. l. ult. ff. ad turpil.*

TITULUS XLIII.

De generali abolitione.

1 *Abolitio generalis quid, & quibus de caussis concedatur.*
2 *In quo distinguitur a privata, & quando abolita accusatio repeti possit?*
3 *Indulgentia reis a Principe ob quas caussas concedatur, & quis ejus effectus?*
4 *An tollat hodie infamiam?*
5 *Pœnam fisco debitam remittit, non item interesse partis?*
6 *Ante gratiam Principis pacem ab heredibus defuncti obtinere reum oportet.*
7 *Quod si plures heredes defuncti cum uxore concurrant, aut dissentiant?*
8 *Qui obtinet indulgentiam criminis, non fatetur crimen.*

Publice & generalis abolitio est, quæ publicè compe- 1
tit; vel ipso jure ratione feriarum certo tempore indictarum; vel ex decreto Senatus, quo extra ordinem feriæ indictæ, ob publicam gratulationem, aut lætitiam, aut honorem divinæ domus, aut ob rem prospere gestam, victoriamve partam, *l. 8. & 12. ff. ad turpil.* atque istis feriarum diebus judicia criminum conquiescunt; & rei levitatem criminum respirant, & vinculis solvuntur, *l. 3. sup. de Episcop. aud.*

Principaliter hæc abolitio datur reis, & consequen- 2
ter accusatoribus: in quo distinguitur a privata, quæ datur accusatoribus; uti & distinguitur in eo, quod detur nemine postulante; cum illa detur ad petitionem accusatoris. Item quod privata faciat reum repeti non posse; hæc vero publica suspendat potius accusationem,

nem, quam genus certum remittat delicti: atque ideo finitis feriis accusatori permissum est repetere reum; dummodo intre tempus itarornm id faciat, *l. 1. & 2. h. t.* idest, intre triginta diei utiles, *l. 10. §. 2. ff. d. t.* Impnne tamen accusatur omitiit repetare crimen, citra metum Turpilliani, *d. l. 1. h. t.* eo quod non possit videri desistere, qui axemtum reum non defert, *d. l. 12.* Refertur tamen abolitio generalis hæc ad accusationem jam institutam; non item ad eam quæ post abolitionam fit, *l. 2. h. t.*

3 Hinc abolitioni affinis est indulgentia Principis, cum reus commissi delicti gratiam petit, quam solus hodie Princeps facere potest, & crimen omnino abolere: vel propter ipsius rei ætatem, quia minor, ant senax; vel propter ejus nobilitatem & antecedentis vitæ integritatem; vel prupter ejus insignem rei militatia disciglinam & cognitionem, qua urgente occasiona, posset reipnb. esse utilis, eamque tueri. Observandum tamen hujus indulgentiæ, seu remissionis hunc esse effectum, quod accusationem impediat, crimen extinguat, *l. 2. h. t.* poenam remittat; non autem infamiam tollat, *l. 3. h. t.* nisi nominatim in rescripto gretiæ Princeps reum, potentiæ, fortunæ famæque pristinæ restituat, Joan. Impertus *Instit. forens. Galliæ lib. 3. in fin.*

4 * Quæ omnia tamen reponit restirotio in integrum; quia reddit sententiam passo pristinum statum, quam ante sententiam condemnationis habebat, *l. 1. C. de sent. pass.* Hinc apud nos ea communi stylo ei qui litaras gratiæ impetrevit, etiam famæ fit restitutio: ac tantum Principis indnlgentia restitui solet, quantum sententia adimi potest, *l. 1. §. fin. Cod. de sent. pass.* & culpa etiam literis inserta vetatur reo deinceps obiici. Unde juris quidem omnino infamia aufertur; quamvis apud probos gravata maneat existimatio. Bonorum quoque fit restirutio, nisi jam illa publicata ant alienata fuerint.

5 Prodest itaque hujusmodi Principis indulgentia reo, quoad poenam corporalem avertendam, non atiam quoad poenam vel interesse, quod parti læsæ val offensæ ratiune delicti debetur. Principis enim remissio non excludit jus partis. Unda cum non solum fiat injuria reipublicæ, sad etiam parti offensæ, utreque actio competit: criminalis fisco ad vindictam, pro gravitate commissi delicti: interest enim reipublicæ delicta puniri: civilis in factum parti læsæ ad damna & interesse sibi sarcienda. Id namque privatorum favor, atque vigor publicæ disciplinæ postular.

6 Eo pertinet, quod non soleant criminum abolitiones, naque gretiæ facile concedi, nisi præcedente reconciliatione cum parte læsa, factaque satisfactione: adeo ut non sufficiat hodie pecia pactum cum defuncto esse initum, nisi & ejus heredes id approbaverint: nam heredes ex statuto, non jure hereditario condonandi jus consequuntur, Henr. Kinschotius *tract. de remiss. homicid.* Idemque in Hispania observari docet Gomez *tom. 3. var. res. c. 3. n. 56. & seq.*

7 Quod si concurrent uxor & heredes defuncti, uxorem tam in accusatione, quam in remissione præferendam sentiunt citati: & varum est, si sola heres mariti sit; alias cum ea, mariti heredes, sive gradu propiores, sive extranai instituti concurrent; quibus præter interessa, etiam cedit pecunia piacularis, quæ ab interfectore solvi solet, quam in solutionem debitorum conferre non tanentur, ut probat Marenta *in speculo p. 4. dist. 9. n. 138.* Porro si in pace ineunda dissentiant coheredes, & minut majorem partem andire pertinaciter noluerit, a supremo Principe ejusve Senatu ad rationabilem modum constringi, & ad pacam invitam etiam cogi posse humanius est. Hac autem pece & reconciliatione inita facilia, ut diai, impetratur indulgentia Principis; qua obtenda liberatur omnino reus, non oneratur: non prius tamen confirmantur literę gratię, quam apparuerit eas sine subreptione esse obtentas, & audiendus fuerit procuretor fiscalis, reu interit carcerem subeunte.

8 Quomodo autem reus interrogari debeat, videatur Ant. Fab. *defin. 1. & 3.* ubi addit obtenta legitime gratia a Principe, posse reum negarę crimen si velit; & recte: cum omne crimen omnino extinguatur per indulgentiam Principis; atque in eo maxime differt, indulgentia ab abolitione, quæ judicii distantiam tantum perimit.

TITULUS XLIV.

Ut intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.

1 *Olim finiendis caussis criminalibus anni spatium præfinitum, hodie biennium.*
2 *Quando id currere incipiat? & pœna accusatoris desistentis.*
3 *Judicis officium in cognitione caussæ, & eam differendo quomodo puniatur?*
4 *Moribus hodiernis nullum certum tempus præscriptum est finiendis caussis.*

Abolitione non impetrata, accusatio & caussa cri- 1
minalis instituta, intra anni spatium finienda erat, ut insinuat, *l. 2. h. t. C. Theod. & l. 7. de muneribus & honor.* sed Justinianus hunc annum prorogavit ad biennium; cum nulla unquam de morte hominis cunctatio longa sit, *l. ult. h. t.* Ideoque Tribonianus hunc titulum & legem 1. & 2. & *l. ubi falsi 22. sup. de falsis, & l. 15. §. pen. ff. ad S. C. turpil.* immutatis verbis traduxit ad sententiam Justiniani.

Biennium hoc currere incipit post litem contestatam 2
contra præsentem; aut cum judicium movetur contra absentem, a tempore ex quo lis habetur pro contestata, Salyc. *hic in l. 2.* & currit absque intermissione, nec ullo modo extendi, aut prorogari potest; ita ut post biennium elapsum reus absolvatur; & accusator si intra hoc tempus accusationem cœptam persequi supersederit, & multo magis si ultima die adesse neglexerit, mulctetur amissione quartæ partis bonorum, manente infamia: & si tam vilis sit persona, cui damnum famæ non sit injuria, poenam exilii patitur; nisi forte intra statuti temporis metas, consensu partium abolitionem poposcerit, *l. 2. h. t.* Sic tenetur quasi inciderit in S.C. Turpillianum, licet non vere, quippe qui ex sola mora & negligentia punitur.

Judicis autem ea debet esse diligentia, ut si nulla ra- 3
tionabilis a reo, val accusatore dilatio postuletur, urgeat talium caussarum notionem, necessariis utrique parti (si petantur) dilationibus non negatis, & præcedentibus inscriptionibus; atque hujusmodi caussis celerem finem imponet, *d. l. 2.* Adeo ut etiam Judex, qui litigatoribus admonentibus introductionem, vel examinationem distulerit, poena vicenarum librarum auri mulctetur, *l. ult. h. t.*

Cæterum hanc temporis præscriptionem in exercen- 4
dis judiciis, corruptum hoc sæculum non servat: nisi quod nonnullis mores instantiæ interitum admittant, quam facile restaurant Judices, a quorum fere arbitrio, itemque litigantium est, quanto tempore caussas prorogent, immemores plane jurisjurandi adversus calumniam præstiti; unde tandem sumptuum & molestiæ pertæsi tenuiores juri suo pleromque cum lacrymis cedere coguntur, cujus gravaminis culpam etsi in Judices rejiciat non immerito Justinianus, quibus invitis nemo posset diu caussam prorogare, *l. 13. sup. de judiciis*; plurimum tamen culpandi sunt ignavi procuratores, qui tam sursum, quam deorsum ita circumvolvunt & offuscant lites, ut Judices plane statum rei percipere non possint.

TITULUS XLV.

Ad S. C. Turpillianum.

1 *Prævaricatores qui, & unde dicti?*
2 *Qui tergiversatores, & quinam incidant in hoc Senatusconsultum?*
3 *Mulier & qui pecunia corruptus sine abolitione desistit, tenetur S. C., secus si mulier temere accuset?*
4 *Quibus pœnis desistens afficiatur.*

Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, aut 1
enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiversantur. De calumniatoribus tit. prox. dicemus *Prævaricatores* sunt, qui cum reo accusato colludunt, proprias probationes dissimulantes, falsas rei accusationes admittendes, *l. 5. §. 1. ff. h. t.* quamvis & ita improprie vocentur advocati & procuratores, qui clientum suorum jure adversariis produnt, *l. 212. ff. de verb. sign.* vocati vere sunt prævaricatores a varicando: quod nihil aliud est quam in diversam partem ire: varices, inquit Alciatus, noxiæ venulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem insurgunt, quibus qui laborant recte ire nequeunt; sic & hi cum ex parte veri accusatoris, in partes defensoris deflectunt, quod faciunt cum falsas exceptiones admittunt, & justitiam caussæ suæ deserunt, non recte ire dicuntur.

Ter-

2 *Tergiversatores* autem sunt, qui ab accusationa publica desistunt, antequam reum peregerint. Distiguendum hic tamen ratione pœnæ. Nam illi qui postquam in crimen se subscripserunt, & fidejussoras da eercenda lite dederunt, eo qui accusatur in custodie retentu, non impetrata ebolitione, accusationem deserunt, incidunt in penam Senatus Cons. Turpilliani, *l. 1. h. t.* non item illi, qui intra præscriptum biennii tempus, pergere in lite neglexerunt; quia illi magis accusationem differre, quam deserere videntur: nisi animum implendæ accusationis prorsus deseruarint, *in l. ult. h. t.* Illis anim in judicio præscriptio destitutæ rei poterit opponi, *l. 4. h. t.*

3 Plane mulier suam suorumve injuriam prosequens, si sine abolitione desistat, in S. C. incidit, *l. 5. h. t.* turpiter anim illa agit, & quicumque pactionem init cum adversarin, accepta pecunia, da deserendo accusationem in crimine non capitali, *l. 2. sup. de abolit.* Cum tamen aliàs mulier non sit obnoxia S. C., sive agat caussam alianam, cum temere se immisceat, sive suam suorumqua injuriam prosequatur; quia non cogitur se in crimen subscribere, nac tanetur de calumnia; neque si desistat non petita ebulitione punitur, *l. 4. & 15. §. e. ff. h. t.*

4 Pœnæ S. C. Turpilliani prævericatori statuitur arbitrio cognoscentis, quam & infamia comitatur, *l. 2. h. t.* targiversatori atiam cum infamia quinqua librarum auri mulcta imponitur cogenda in fiscum, *l. 3. ff. de procurator.* quæ tamen potest augeri, *l. 5. de pœnis.* Item repellitur ab accusatione is, qui semel destitit, *l. 3. & 4. h. t.* Quamquam hæc pena procedare videatur in desistente a mota publica accusatione, non item privata caussa: talis enim magis ail ut eetra ordinem pro qualitate admissi coerceatur, *l. 3. ff. h. t.*

TITULUS XLVI.

De Calumniatoribus.

1 *Calumniatores qui.*
2 *Non utique tales sunt qui non probant, quod intendunt.*
3 *Præsumpta calumnia non sufficit ad condemnationem.*
4 *Casus excusantes a pœna calumniæ.*
5 *Quæ fuerit pœna calumniatoris olim, & quæ hodie.*
6 *In privatis caussis pena calumniatoris alia est, quam publicis criminibus.*
7 *Per calumniam accusantibus non prodest indulgentia Principis.*
8 *Punienda est acc usatoris calumnia eo tempore, quo fertur absolutoria, non postea.*
9 *Condemnandus quoque est in expensas litis reo.*

1 *Calumniatores* generaliter eppellantur omnes hi, qui moras & frustratione fraudulentas litium nectunt, qui in termino accusationi prosequendæ statuto non adsunt, qui in quacumque caussa litibus per fraudem alios vexant, quique & de re minima litem criminalem axordiuntur, exemplo Atheniensium qui hujusmodi homines sycophantas vocabant, quales hodia plurimi advocati, qui orationis fuco pessimas caussas defendere, optimas ingenii calumnia ludificari
2 solent. * Huc loco propria dicantur qui dolo & fraude falsa crimina alteri in judicio intendunt, *l. pen. h. t.* non enim protinùs calumniator ait, qui non probat quod intendit, *l. 3. h. t.* nam inquisitioni Judicia committitur, ut videat qua mente ductus accusator processit ad accusationem, & si quidam justum ajus errorem repererit, absolvit eum; si vero in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam penam ei irrogat. Quod pronuntiatione verbis manifestatur: nam si Judex ita pronuntiaverit: *non probasti*, pepercit ei: sin autem pronuntieverit: *calumniatus es*, condemnavit eum. Et quamvis nihil de pena subjecerit; tamen legis potestas adversus eum exercebitur, *l. 1. §. 3. & 4. ff. ad S. C. turpillian.*

3 Ex quo sequitur quod præsumpta calumnie non sufficiet ad condemnationem accusatoris; sed, ut dixi, constare debet de doloso calumniandi animo. Igitur si accusator verisimilibus indiciis ad accusandum processerit, a calumniæ pena liberatur, etiam si deficiat in probatione, *d. l. 3.* ubi Leoninus *num. 3.*

4 Similiter absque calumniæ metu prosequitur mater filii sui necem; quia non præsumitur temare procedare, *l. 2. h. t.* & filius paternam necem vindicat, *l. 4. eod.* Item extraneus heres suspicionem, quam de morte sua habuisse defunctus cavit, sine metu calumniæ exequitur, atiam si crimen non probet; cum inter voluntariam accusationem, & officii necessitatem heredie multum intersit, *d. l. 1. in fin.* Qua ratione tutorem, curatorem, & fiscum axcuset a præsumptione doli, officii necessitas, proximioris obsequii ratio, & vinculi pietatisque necessitudo, DD. ad. *d. l.* e. & Jul. Clarus *§. fin. q. 6e. n. 4. 5. & 6.*

Verum ne alii non exemti facile ad accusandum 5 prosiliant, & calumniatorum audacia compescatur; variæ pœnæ cùm olim L. Memmia (quam Marcellus Rhemmiam vocat, *l. 1. §. 2. ff. ad turpill.*) tum hodie ex more regionum constitutæ sunt calumniatoribus. De utraque ista lege Cicero pro Roscio Amerino: *ita quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem & legem Rhemmiam putares, aliquid valere oportere, Memmiam, sed Rhemmiam de calumniatoribus; quoniam ea pars orationis est de calumnia.* Hinc axistimo ex lege Rhemmie observatum fuissa, ut calumniatoris fronti inuratur littara K., que vetares scribebant calumniatoris nomen, eumque calumniatum asse indicabant; quodque colligitur ax *l. 29. ff. de testib.* ubi viro integræ, non inscriptæ frontis dicitur habenda fides. Postea Constantinus prohibuit faciam, quæ ad similitudinam pulchritudinis cœlestis est figurata, maculari, *l. 17. infra de pœnis.* Fuit & olim pœna pecuniaria ut colligere est ex *§. hæc autem Inst. de pœna temere litig.* quæ in civilibus tantùm obtinuit, una cum infamia. In publicis vero judiciis pœna calumniatoris est similitudo supplicii, *l. ult. h. t.* seu pœna talionis, ad quam accusator se in crimen initio accusationis inscribit, *l. 7. h. t.* Varum & solemnis inscriptio, & talio extra usum sunt, & arbitrio judicis plerumque fit condemnatio, ne propter talionis metum absterreantur accusatores; qui taman ne impune farant licentiam mentiendi, notantur infamia, *l. 3. h. t.* quam non effugiet is, qui alianam accusationem persecutus est ut suam caussam, *l. 8. h. t.*

Quod intellige procedere quoties agitur de publicorum judiciorum quæstionibus: nam in privatis & extraordinariis criminibus, & caussis liberalibus calumniosi coercentur extra ordinem officio Judicis, pro qualitate admissi, sine periculo infamiæ, *l. 5. h. t. & l. 3. ff. ad turpil.* Major enim ast culpa calumniatoris in gravioribus criminibus; ideoque graviori pœna afficiuntur, qui innocentes impetunt & subvertere conantur: monentque Impp. Valent. Theodos. singulos universosque debere cognoscere, non licere in eo quod non possit ostendi, judicum animos commovari, *d. l. 8. in fin.* * Nam subjiciunt iidem Imperatores: fallaciter incusantibus nullius juris color, veluti derivata accusatione, proficit; non publica quidem abolito; non privata; non specialis indulgentia, nec beneficium quidem generala eos subducit a pena calumniæ, *l. pen. h. t.* Imo atiam si servum alienum per calumniam accusaverint, & quæstioni subjici fecerint, domino duplum solvere tenentur, *l. 6. h. t.* quia non licuit in præjudicium domini illius sarvum reddere deteriorem, Paulus *5. sent. t. 16. §. 3.*

Solant autam Judices, eo tempore quo de caussa principali præsente accusatore cognoscunt, & pro reo absolutoriam sententiem proferunt, calumniam accusatoris punire in eodem judicio, absque nova instantia, *l. 1. h. t.* atque ad id contendere quoque debet accusatus; quis finito judicio calumniam in eo commissam, contra juris rationem puniri desiderat; functus anim fuit judex officio suo pronuntiatione sententiæ.

Etenim in ipsa pronuntiatione potest Judex condemnare accusatorem, qui non obtinuit, in axpensas litis reo, *juxta l. 76. ff. de Judiciis, & l. 13. §. 6. C. eod. tit.* ubi dicitur temerarium litigatorem condemnatione expensarum mulctari, non tantum in caussis civilibus, sed etiam in criminalibus, Covarr. *pract. qq. c. 27. n. e.* Contra sentit Fachinæus *lib. 2. contr. cap. 42.* sed minus recte; cum æquitas velit, ut is damnum & sumptus præstet, qui ius caussam dedit. Et absurdum esset magis axcusari, qui temere alterius famam & vitam eppetivisset, quam qui per errorem quasi jus suum persecutus esset.

TITULUS XLVII.

De Pœnis.

1 *Cur inventæ pœnæ. Capitalis non fuit primis temporibus in usu, sed aquæ & ignis interdictio.*

2 *De pœna capitali ad bestias, ad furcas, ad crucem abrogata.*
3 *Quæ hodie in locum antiquarum pœnarum successerint.*
4 *Damnatis in metallum, in opus metalli, in opus publicum perpetuum, deportatio, servitus pœna, sed hodie nemo supplicio capitali damnatus fit servus.*
5 *Deportationi similis est hodie damnatio ad triremes. Quæ & a Romanis usurpata.*
6 *Pœna quæ ad existimationem, & famam pertinent. Relegatis quomodo differat a deportatione.*
7 *Exulum ante tempus in provinciam redeuntium pœna & custodis eorum dimittentis.*
8 *Procurator Cæsaris non habet jus relegandi; nec Præses provinciæ deportandi.*
9 *Finito relegationis tempore dimittendi sunt rei, si in carcere detineantur damnati.*
10 *Pristino addici prohibitum, & carcere includi perpetuo nisi rei sint servi & inedia necari.*
11 *Hodie pœnæ loco est carcer & similes pœnæ in metallum, quæ & in liberos cadit, non tamen eorum frontes stigmate notantur.*
12 *Decuriones vel filii eorum nec in metallum damnari, neque bestiis subjici queunt.*
13 *Neque filii decurionum. Mulieris damnatæ filius, si ante condemnationem conceptus sit, sequitur matris conditionem.*
14 *Nulla est distinctio personarum in crimine læsæ Majestatis, aut proditionis, juvando & instruendo hostes reipubl.*
15 *Crimen ab impubere doli capace quatenus puniendum.*
16 *Pœnæ a legibus nominatim delictis sunt imposita, nequæ pendent a mero Judicis arbitrio.*
17 *Unde non potest Judex pœnam augere vel minuere.*
18 *Hodie pœnæ quatenus sunt arbitrariæ, remittuntur ex circumstantiis caussa concurrentibus.*
19 *Prohibetur utriusque manus abscissio. Quid si statutum irroget manus amputationem: an intelligendum sit de sinistra, vel arida? Quid si tantum habeat unam manum, commutanda erit pœna.*
20 *Forensis delinquens punitur pœna statuta in loco ubi convenitur.*
21 *An arbitrium Judicis possit extendi ad pœnam capitalem?*
22 *Quæ probatio ad pœnam exigatur, & an possit inferri ex præsumtione.*
23 *Praxis hac in re, & quando pœnitentia faciat remitti pœnam.*
24 *Judex non excedit modum suæ jurisdictionis, nec sententia lata pœnam mutat, solus Princeps id potest.*
25 *Honestioribus & aliis ob caussam artificii aut aliam pœna remittitur, etiam ab inferiore Judice ante sententiam.*
26 *Acceleranda sententia, nec differenda pœna, sed statim executioni mandanda.*
27 *Supplicium jussu Principis dictum, debet suspendi per dies triginta. Carcendum ab ira.*
28 *Pœnæ supplicii quibus casibus commutetur, suspenditur & abolatur.*
29 *Quis sit finis pœnarum.*
30 *Exponitur regula quod pœna tenere debeant suos auctores, & additur exceptio.*

1 Quemquam nullo sæculo inventus sit qui inficias iret, delicta ne nimium serperent, oportere coerceri, ut quos virtutis amor non invitaret ad benefaciendum; eos saltem metus pœnarum absterreret a delinquendo: veruntamen priscis temporibus mortem ob delictum inferri non fuit receptum; tum quod nefas videbatur, quamvis malos homines supplicio capitis afficere; tum quod, ut apud Salustium ait Cæsar, in luctu & miseriis, mors ærumnarum requies, non cruciatus putabatur, tum denique quod civium libertatem; non acerbitete suppliciorum infestam, ut Livius gloriatur, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Itaque maximam pœnam existimabant interdictionem aquæ & ignis; cum enim istorum elementorum usu, in hac vita nemo carere possit; perinde habebatur ac si esset is, qui eam sententiam excepisset, morte mulctatus. De hac pœna meminit Tacitus *l. 3. annal.* & Cicero *in epist. ad Brutum*, & Imperatores *in l. 1. de divortiis, & l. 24. C. de donat. inter vir. & uxor.* At crescente hominum malitiâ, & cum intelligerent prudentes, maximam peccandi illecebram esse impunitatis spem, cumque introduceretur supplicium mortis, cœperunt sic distingui pœnarum genera & gradus.

2 Primus gradus continet pœnas capitales, quibus nimirum homo necatur, atque in ipsis capitalibus aliqua differentia invenitur: nam una est gravior altera; gravissima pœna est ad bestias, ad furcas, ad crucem damnatio, *l. 28. ff. h. t.* Ad bestias, ut cum illis rei depugnarent, aut inermes bestiis objicerentur, aut palo affixi iis devorandi derentur. Ad furcas, ut cum nudi hominis cervix furcæ inserebatur, & ad mortem usque flagellis cædebatur; quod quia durum, sublatum fuit postea hoc supplicii genus, *l. 8. §. 3. ff. h. tit.* uti & crucis supplicium, quod homine libero, quamvis nocente, videretur indignum. Unde non nisi servi cruce affigebantur, *Paul. lib. 5. sent. tit. 21.* Omissum deinde hoc supplicium jussu Constantini Imp. ob reverentiam dominicæ passionis: de quo genere supplicii Covar. *l. 4. var. res. c. 5.* & Justus Lipsius *in suo libello de cruce.* 3 * Successerunt in locum istarum pœnarum aliæ, etiam hodie usitatæ, vivi crematio, suspendium, capitis amputatio, membrorum in rota confractio; sed hac pœna, & simili, quæ nimio cruciatu reum in salutis æternæ periculum adducere posset, rarius uti expedit. At cum mortis tam varia extent genera, in dubio intelligitur, ut gladio in damnatum animadvertatur, *dict. l. 8.* ubi inquit Ulpianus: animadverti gladio oportet, non securi, vel telo, vel fuste, vel quo alio modo: nisi hostes sint; item transfugæ, qui ea pœna afficiuntur, ut vivi exurantur.

4 Secundus gradus habet pœnas quasi capitales, & ad mortem maximè accedentes, quales sunt damnatio in metallum, vel in opus metalli, deportatio in insulam, coercitio in opus publicum: quam quidem pœnam operis publici, multi hodie probant. Inter eos autem qui in metallum, & eos qui in opus metalli damnabantur, differentia erat; quod in metallum damnati, gravioribus vinculis premebantur; qui in opus metalli, levioribus continerentur, *d. l. 8. §. 4.* Deportatio in locum indictionis aquæ & ignis successit, *sic deportata mulier; l. 5. de bonis damn. & l. 2. §. 1. ff. eod.* dicta quasi partem de eo jure, quod quis in civitate habuit, in exilium perpetuum, annotata illi provincia ubi manendum sit: similis illi qui in opus publicum perpetuumque damnatus est, quia uterque jura civitatis perdit, *l. 1. h. t.* salva libertate; quam tamen damnatus in metallum amittit, & servus pœnæ efficitur, *l. 36. ff. hoc tit.*

5 Sed Justinianus novissimè sanxit ne quisquam bene natus, idest ingenuus, ex hujusmodi supplicio fieret servus, *Nov. 22. c. 8.* Licèt enim ibi de pœna metalli tractet utrum ea conjugium dissolvat, hujus tamen occasionis statuit legem generalem, qua veteres leges corrigit, & definit quod non amplius ut olim supplicio libertas tollatur. Deinde in fine *d. c. 8.* ad pœnam metalli applicat, eaque matrimonium non dissolvi, cum nec libertatem tollat, declarat.

6 Porrò pœna qua hodie viles, abjectique homines condemnantur ad triremes, comparatur a Julio Claro aliisque pœnæ damnationis in metallum velut succedanea; sed nescio an omnino rectè; cum is qui damnatus est ad triremes civilia jura retineat, præsertim si tantum ad tempus (ut fit plerumque) hæc condemnatio se extendat. Hanc vero damnationem ad triremes, Romanis cognitam fuisse ex Appiano, Valerio *l. 9. c. 16.* colligere licet; ibi enim fit mentio cujusdam, qui se filium Octaviæ sororis Augusti dicebat, remo triremis publicæ affixus fuit. Suetonius refert in Augusto c. 16. Octavium viginti millia servorum manumissa ad remum dedisse, Joseph *l. 17. antiquit.*

7 Tertius gradus continet pœnas, quæ ad existimationem & famam pertinent, propter corporalem punitionem, vel damnum cum infamia, ut relegatio ad tempus, fustigatio, manus vel alterius membri abscissio, pœna stigmatis, & si quæ sint similes; de quibus multa scribit Clarus & Farinacius, & ante eos Alciatus. Sed observanda hic differentia inter deportationem, & relegationem, quod illa sit capitalis, hæc non capitalis; quod deportatus ipso jure civitatem & bona amittat, relegatus civitatem, bona sua & eorum administrationem retineat; nisi specialiter in sententia adempta fuerint, *l. 8. h. t.* Deportatur quis in perpetuum & ad certum locum pœnæ caussa, e a quo excedere non licet; atque omnia jura civilia perdit, eaque sola retinet quæ

sunt

sunt juris gentium. At relegari in insulam, quis & ad tempus & in perpetuum potest, sed cum retentione bonorum suorum & jurium civitatis, & factionis testamenti activæ & passivæ, *l. 7. §. 2. & l. 3. ff. de interd. &*
7 *releg.* * Non potest tamen qui ad tempus relegatus est, ante finitum tempus excedere, *l. 14. h. t.* ne pęna & judicia illudantur. Hinc si apparituris, aut custodis carceris prava admodum venalisque perfidia factum sit, ut reus ante præscriptum tempus è carcere effugiet, volunt legislatores hujusmodi apparitorem competenti supplicio subjacere, & etiam in absentem insurgi, *l. 21. h. t.* Quod si vero ipse relegatus sua sponte excesserit, vel in exilio se gesserit turbulente & seditiose, capite punitur, *l. ult. h. t.* ubi Justinianus addit: solos Magistratus Alexandriæ & Thebaidos mittere posse in Gypsum & in Oasin Ægypti, & relegare posse in ea loca ad sex menses, vel in annum tantum; quia cum sit regio insalubris, & infecta culicibus & muscis grandioribus, posset
8 longior detentio relegatis mortem adferre. * Recte Pręfecto Augustali, & superioribus Magistratibus hæc res committitur; quia non omnium legitimarum pęnarum irrogatio, omnibus judicibus est permissa. Sic Procurator Cæsaris exilii pęnam non irrogat, nisi vice Præsidis fungatur, *l. 2. h. t.* Et ipse provinciæ præses licèt imperium & jus gladii habeat, non tamen habet jus deportandi, *l. 6. ff. de interd. & releg.* ut non procedat argumentum: cui plus est concessum, eidem concessum videri quod est minus; quia id non procedit in pęnalibus, nec in iis, quæ a lege alicui specialiter conceduntur.

9 Præcipit prædicta Justiniani Constitutio, ut finito exilio temporario, exul è custodia & vinculis statim dimittatur sine damno & mora, nulla accepta pecunia; alioquin accipienti pęna quadrupli imponitur. Quod convenit cum *l. 23. & 24. h. t.* ex quibus observant Interpretes, damnatum in exilium temporale, si post sententiam detineatur in carcere, tempus illud carceris computari pro tempore exilii; & si pendente custodia lapsum sit tempus, non posse in exilium mitti; sed solvi a carcere liberum, ac si implevisset exilium: veluti & is, qui vere tempus præfixum exilii exsolvit, denuò in carcerem conjici ex priore delicto, vel loco antea interdicto arceri nequeat. Quod notabile est in favorem reorum, quos vocant bannitos: de quibus multa apud Clarum & Farinacium.

10 Solebant antiquitus qui in levioribus criminibus rei detegebantur, pistoribus publicis assignari; sed Constantinus prohibuit, ne quis pro coercitione delicti, vel pistoribus, vel cuicumque alteri corpori (cum alterius sit corporis) addicatur, *l. 19. h. t.* Carcer quoque inter penas usitatas fuit; cautum tamen mandatis Principum, ne ille sit perpetuus, *l. 6. h. t.* quia non ad penam, sed ad diligentiorem custodiam est inventus, *l. 8. §. 9. ff. h. t.* ut dum in suspenso est animus judicantis, interim reus delatus sub custodia retineatur; sine pena tamen, in quam solum cadit servus; qui perpetuo vinctus, manet apud dominum, eique operam ministeriumque præstat, *l. 10. h. t.* Nam servus damnatus, si quavis ratione proprietas dominio servata est, domino suo obsequi & operari debet, *l. 13. h. t.* Illegitima quoque pena est in specu aliqua detineri, & inedia necari, ut Martianus indicat, cum ait: non posse præsidem aliquem damnare, ne domo suo procedat, ne utatur vitæ necessariis, *l. 9. & 10. ff. de interdict. relegat.* Cujac. *lib.* 14.
11 *obs. c.* 34. * Jure Canonico, quod mores sequuntur, etiam liberi homines pęna perpetui carceris plectuntur, *c. quamvis de pœnis in 6.* Sed non nisi ob crimina capitalia. Ecclesia enim semper sperat conversionem & pęnitentiam delinquentium; nec vult eorum mortem, sed magis ut convertantur & vivant. Notant Innocentius & Panormitanus hanc pęnam carceris perpetui, pęnæ damnationis in metallum impositæ a jure civili æquari: quam tamen metalli pęnam subitinent hoc jure tam liberi, quam servi, *l. 11. h. t.* At vero si quis in metallum fuerit pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, prohibitum est ejus faciem stigmate deformari, *l. 17. h. t.* propterea quod hæc ad imaginem celestis pulchritudinis sit figurata. Sic hodie receptum, ut stigmata tergo, humeris, vel simili membro inurantur.

12 Sed quoniam dixi pęnam metalli tam liberis, quàm servis irrogari. Excipiendi sunt decuriones, *l. 3. h. t.* Item decurionum parentes, veterani & eorum liberi usque ad primum dumtaxat gradum, qui neque metalli, vel operis publici pœna afficiuntur, sed in insulam relegantur, *l. 5. h. t.* bestiis vero nequaquam subjiciuntur, *l. 12. h. t.*

Mulier quoque quæ se decurionis filiam esse proba- 13
vit, immunis est a pęna metalli, *l. 9. h. t.* Aliàs neque fęminis parcitur, & siquidem in perpetuum fuerint damnatæ, quasi servæ pœnæ constituuntur; si vero ad tempus damnentur, retinent civitatem, *l. 8. §. 8. ff. h. t.* Si tamen ante conceptus sit puer, quam mater ejus in metallum condemnaretur, matris conditionem sequitur, cujus mater fuit ante condemnationem, *l. 4. h. t.* Et ex hac caussa, qui in utero est prægnantis mulieris consumendæ, damnatæ pœna differtur quoad pariat, *l. 3. ff. h. t.* & liberam, quæ prægnans ultimo supplicio damnata fuit, liberum parere rescripsit Adrianus Imperator, *l. 18. ff. de statu homin.* Non debet enim calamitas matris ei nocere, qui in utero est, *l. 5. §. pen. ff. d. t.*

Ex prædictis apparet aliter puniri decuriones & ho- 14
nestiores homines, aliter humiliores; nisi agatur de crimine læsæ Majestatis, in quo omnium adæquata est conditio, *l. 16. sup. de quæst.* Huic crimini & proditioni proximum est, ferrum factum, atque infectum ad arma paranda idoneum, ad hostes transferre, *l. 2. sup. quæ res export.* quin & maxime perniciosum Romano Imperio, barbaros, quos indigere convenit, ut validiores reddantur instruere, eosque docere artem antè incognitam conficiendi naves; quare merito in tales capitale supplicium decernitur, *l. 25. h. t.* Et huc pertinet quod Pontifex excommunicat, & a gradu officii dejicit eos, qui arma ad Turcas vehunt, aut aliter barbaros juvant, ut habet *text. cap. ita 6. & de Judæis.*

Cæterùm si delictum commissum fuerit ab impube- 15
re, qui doli capax est, impunitas delicti propter ætatem ei non datur; si modo crimen quod intenditur, in eam ætatem cadere possit, *l. 7. h. t.* tantum enim minor ætas ad mitigandam pœnam suffragari potest, *l. 37. §. 1. ff. de minorib.* ut quia minor aliqua ratione deceptus, ignoravit rei veritatem, nec intellexit delictum a se commissum; secùs si id intellexerit, & aperta calliditate delinquat: quod ex qualitate delicti, personæ conditione & discretione aliisque circumstantiis Judex facilè colliget, ut statuere possit mitiorem aut graviorem pęnam. De qua plura videantur apud Antonium Merendam *l. 5. contr. cap. 15. & seqq.* & quæ nos diximus sup. *lib. 2. tit. 35. advers. delict. n. 3.*

Est valde hìc notandum certas antiquitùs pœnas fuis- 16
se legibus publicorum judiciorum, pro singulis criminibus constitutas, quas infligi oportebat licèt sententiâ non fuissent expressæ; quoniam sententia magis ad declarationem facinoris commissi, quam ad pœnam decernendam pertinebat, *l. 32. ff. h. t.* Item non potuisse Judicem efficere, quo minus damnatum pęna legitima sequeretur infamia, *l. 63. ff. de furtis*; & ideo non licebat appellare, nisi majorem vel minorem legitima, pęnam irrogasset, *l. 24. ff. de verbor. signif.*

Constat præterea non potuisse Judicem minuere pę- 17
nam etiam pecuniariam parti applicandam, cui jus est per legem datum, uti in furto, l. Aquilia, rapina: quod diminuere non est Judicis, nec si meram vindictam concernat: nam remittendo vel diminuendo pęnam in damnum reipublicæ, injustitiam committeret. Interest enim reipublicæ, ne ad maleficia temere quisquam prosiliat, *l. 14. h. t.* Est itaque adeo adstrictus legibus Judex, ut pęnam legitimam nec augere, nec minuere possit, *l. 1. §. 2. ff. ad turpil.* & notetur infamia si mitiorem pęnam, quam leges statuunt, delictis imponat, *l. 8. sup. ad l. jul. de vi publ.* ubi pari pęna, quam leges crimini irrogant, punitur, *text. in l. 3. in fin. Cod. ne sanctum baptisma iteretur.* Plane uti non potest Judex pęnam minuere, ita nec illam augere: cogitur enim secundum leges judicare, non de ipsis legibus, nec modum illis præscriptum excedere; quia excedendo exigeret a reo, ultra quam debet: quod est iniquum.

At vero ubi vetus ordo judiciorum in usu esse desiit, 18
legitimæ pęnæ nonnunquam neglectæ fuerunt, & aliæ extra ordinem inflictæ: unde tandem pęnæ legitimæ arbitrio Judicis infliguntur; quia omnia judicia aguntur extra ordinem: ac ita accipienda *l. 13. ff. h. t.* vel potest dici, quod pęnæ non absolute pendeant ex Judicis arbitrio, ut possit eas minuere mitigare, vel augere; sed demum urgente legitima caussa. Sic si delictum habeat extraordinarias circumstantias aggravantes, Judicis erit reum condigne punire; & è converso eidem reo remittere pœnam, si ejus conditio, ætas, vel alia ra-

tio id postulet: quod monet Marcianus cum ait: perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam caussa deposcit. Nec enim severitatis aut clementiæ gloria affectanda est perpenso judicio, prout quæque res postulat, statuendum. In levioribus proniores ad lenitatem Judices esse debent; in gravioribus penis severitatem legum cum aliquo temperamento subsequi, *l. 11. ff. h. t.* de hoc temperamento etiam agit Constantinus in *l. 6. h. t.* Quare si levius crimen admiserit reus, aliquamdiu in squalore carceris fuerit, pœna lenienda erit, *l. 23. h. t.* Sic si ex passione, aut metu, aut errore deliquerit, aut ob nimiam paupertatem, ex interpretatione legum pœna potius mollienda est, quam exasperanda, *l. 42. ff. h. t.* quin & pena pecuniaria remittenda, *l. 6. in fin. de off. præf.*

19 Quid si reus tale crimen commiserit, quod membri mutilationem exigat? Judex pœnam moderabitur, ut unam solam manum, vel unum pedem abscindi jubeat: non utrumque, *Nov.* 134. etiamsi ipse reus utramq; manum, aut utrumque pedem alteri amputasse convincatur. Hinc est quod fugitivo unus pes tantùm amputetur, *sup. de servis fugit.* Falsario una manus, *Nov.* 17. & 42. Licèt enim talionis pena ab usu recesserit; manet tamen aliqua similitudo supplicii in eo, ut qua parte quis peccavit, ea plectatur. Addunt & hanc moderationem Interpretes, si cui amputatio manus irrogetur, nec exprimatur in sententia: utrum dextera; an sinistra: utrum debilis; an arida, robusta vel vegeta sit amputanda: sinistram potius quam dexteram, & aridam ac debilem quam vegetam & robustam debere amputari, Clarus §. *fin. quæst. 69. n.* 4. ex ratione, quod pœna sit mitiganda, & accipienda ut minime noceat. Ac ita in obscuris quod minimum est sequimur, *l. 9. ff. de reg. jur.* Ut quamvis manus sit arida, & ob id sine usu; nihilominus tamen retinet nomen manus, quæ etiam vix abscindi potest sine aliquo dolore. Et ut dolor absit, ipsa fœditas & deformitas est pro pœna, Sichard. *ad Auth. sed novo jure* n. 8. *C. de servis fug.* Quod autem utramque manum non amittere dixi, qui alteri utramque manum amputavit; ratio in eo esse videtur, quod parum a mortuo absit, qui tam mutilus est, ut membris ad usum sustentationemque vitæ necessariis careat, D. Gudelinus *de jure noviss. lib. 5. c.* 15. Si verò unam tantùm manum habeat condemnatus, durum esset ea privari, nisi qualitas criminis, & mens legislatoris hujusmodi pœnæ executionem suadeant; aliàs commutanda videtur in mitiorem, Covar. *lib. 2. var. resolut. cap. 9. n.* 5. Nisi consuetudo loci certam pœnam statuat, quam cogetur Judex indicere, ut habet Principis nostri edictum anni 1611.

20 Hinc forensis delinquens punitur pena statuti istius territorii, ubi delictum commisit & convenitur, Castrens. *ad l. 1. in fui ff. de legib.* Idque sive per accusationem, sive per inquisitionem procedatur: nam statuta dicuntur leges publicæ respectu illius populi; & commisso ibi delicto videtur reus subjicere se legibus penalibus istius populi.

21 Porro consuetudine aut statuto loci deficiente, non existimo licere Judici penam extendere ad membri abscissionem, vel mortem. Quod si tamen tanta sit criminis atrocitas, ut penam mortis exigat, non dubito quin possit Judex eam infligere; cum publice intersit, crimen condigne coerceri in aliorum exemplum, & pro delicti qualitate, quæ tanta esse potest ut mereatur pœnam capitalem. Quod petet ex *l. 1. sup. de iis qui latr. occult.* ubi corporali supplicio, æque receptatores, atque ipsi latrones plectuntur pro Judicis æstimatione, Menoch. *lib. 1. arbitr. q.* 86.

22 Caute igitur hic Judex procedere debet: nec prius pœnam mortis decernere, quam legitime ei de delicto constet, vel ex confessione rei, vel professione testium, vel aliis legitimis probationibus reus convincatur, ut vix etiam ipse ea quæ commiserit negare sufficiat, ut habet *l. 16. h. t.* Nam ad pœnam capitalem præsumtiones, aut indicia quantumlibet indubitata non sufficiunt; ita ut rescriptum sit, ex suspicione vehementi neminem damnari debere, & satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, *l. 5. ff. h. t. 14. in præsumt.* Panormitanus tamen, & Felinus ibi notant, ex vehementi præsumtione, quæ æquivaleat probationi, pœnam ordinariam inferri posse; maxime ob delicta occulta, quæ difficilis sunt probationis; cujus ordinis est adulterium, & similia crimina, quæ publice interest ne maneant impunita, Franc. Sarmient. *l. 1. select. cap. 1.* Ant. Faber. *in Cod. ad h. t. definit 6.*

23 Sed communis fere ubique praxis recepit, reo ex præsumtione tantum convicto, temperandam esse pœnam, quod licèt non videatur omnino innocens, non pateat tamen de ejus crimine per veram probationem. Interdum pœnitentia voluntaria caussa est mutandæ aut leniendæ pœnæ, ut in sagis, quas facit pœnitentia spontanea prius strangulatas flammis adjudicari; cum aliàs vivæ essent cremandæ.

24 Denique sic ab arbitrio judicum irrogationem pœnarum dependere censendum est, ut nequaquam possint hi excedere modum legis, vel jurisdictionis, vel interdicere extra territorium, vel pœnam mitigare, post latam sententiam, etiamsi appareat condemnati innocentia: functus enim est officio suo, *l. 15. h. t.* Soli Principi permissum est, uti contra sententiam dictam restituere, ita & urgente caussa commutare, & remittere damnato pœnam; maxime si reus sit insignis artifex, vel excellentis roboris vir, qui possit usui esse reipublicæ, *l. 31. ff. h. t.* ubi parcitur eis qui digne se populo exibere possunt. Itemque reo propter magna ipsius, aut majorem ejus in rempublicam merita, Tiraquel. *de penis caus.* 49. & 50. Ideo laudat Agricolam Tacitus, quod non pœna semper, sed sæpius pœnitentia contentus esset.

25 At licèt interdum supplicatione Principi facta, pœna omnino non remittatur, ejus tamen qualitas mutatur, sic ut honestiores & nobiliores homines ob homicidium gladio plectantur, non ad palum alligentur, neve furca suspendantur ut plebei; idque consuetudo observat, fundata in *l. 16. §. 3. ff. h. t.* Dixi post latam sententiam: nam antequam illam proferat, etiam inferior Judex sit, nec habeat potestatem dispensandi, poterit ob caussam artificii, aut aliam temperare pœnam: aliud siquidem est dispensare super crimine & ejus pœna, aliud rigorem legis pœnalis, ex caussa minuere, Covar. *lib. 2. var. res. cap. 9. num.* 3. & 8.

26 Detecto & probato crimine, si nulla subest caussa remittendi mitigandique penam, Judex in sceleratos & noxios, juxta criminis qualitatem, proferet sententiam capitalem, eamque quoties fieri poterit executioni mandare curabit; cum ne detur facultas supplicandi; tum quia quando reis convictis spatium temporis ante sententiam datur, malignis artibus sæpe contingit eludi pœnam, *l. 18. h. t.* Itaque pœna dicta non debet prolixiore mora differri, quin per lictores mandetur executioni. Nec ideo suspendenda quod damnati dicant se habere quippiam, de quo velint Principem monere, ad ejus statum pertinens, *l. 6. ff. h. t.* Simul atque, inquit Labeo, victus quis est, ejus maleficii, cujus pœna est statuta, statim ea debetur, *l. 244. ff. de verb. sign.* Sicque jure communi receptum est. Attamen ex caussa non negamus executionem pœnæ interdum suspendi vel differri; aliquando commutari & aboleri. Suspenditur in muliere prægnante, quoad usque pepererit, ut dictum est supra. Sæpe etiam servantur damnati post condemnationem, & differtur pœna, ut ex his in alios quæstio habeatur, *l. 29. ff. h. t.*

27 Et interdum si Princeps præter consuetudinem jubeat severius in aliquos vindicari, ex constitutione Cæsarum suspendi debet executio, *l. 20. h. t.* Hujus Constitutionis suasor perhibetur Divus Ambrosius, qui reconcilians Theodosium Cæsarem Ecclesiæ, pœnitentiam prius eum agere coegit de Thessalonicensium præcipiti nece; atque hanc sanctionem cedere, de non statim puniendis, quos ipse jussisset, nisi post dies triginta, quibus custodiæ traderentur, *d. l.* 20. facile enim festinatione cæca improvida sævitia pro severitate recipitur, & ut dicit *can. 68. & seqq. 11. q. 3. quo locus misericordiæ, vel (si res tulisset) pœnitentia non perierit; nempe ira sæpe etiam innocentes in crimen abducit.* Inde inferri potest, quod si Princeps per iracundiam, aut inconsideratè aliquid acerbius decernat, aut injustum subditum non teneri tali decreto obtemperare, *cap. 5. de rescrip.* præcipitque Imperator rescripta injusta ab omnibus refutari debere, *l. 7. sup. de precib. Imp.*

28 Commutatur autem pœna per Judicem, ad quem appellatur, si ad pœnam subeundam damnati facti sunt inutiles valetudine, aut ætatis infirmitate, *l. 22. ff. h. t.* item si quis a Principe mutationem sententiæ impetraverit, vel restitutionem in integrum adversus sententiam ab eodem Principe, *l. 3. infra de sent. pass.* si quis tempus penæ subeundæ præfinitum in carcere impleverit, *l. 23. & seqq. h. t.* Aboletur pena expresse;

cum

oum Princaps nocentem etque criminis convictum proposita impunitate dimittit; tacitè cum quis diutinu tempore honeste vixit: videtur per hoc purgasse crimen. Item si accedet lepsus temporis 20. annorum, quo pleraque crimine tolluntur, uti dictum *sup. de falsis*. Non ubstat quod crimini sit ipso jure pœns imposita; cum non debeetur in conscientis ante sententiam, neque reneatur quis offerre se ad pœnam corporalem. Denique tollitur pena per perfectem penitentiam in foro conscientiæ: venit enim Deus vocare peccatores, & eos salvos fecere, si pœniteant. At in foro contentioso non satis est pœnitera: interest reipubl. delicte non esse impunita, sive ea sint publica sive extraordinaria: ob leve tamen delictum pœnitenti pœna mitigabitur, si id commiserit concitatus vel commotus ire, in quam deliquit, Jul. Cler. §. *fin. q. 60. n. 21.*

29 Finis pœnarum præcipuus est reip. bonum, quod omnes leges intendunt, & procurant; dum non sinunt crimine coalescere, sed puniunt non tantùm levioribus, verùm etiam gravioribus pœnis; quarum metu, futurum est ne quis temare ad delinquendum prosiliet, sitqua tute inter homines innocentia. Quomodo vanæ populi voces non sunt audiendæ, quo minus improbi condignis pœnis coerçeantur, eut innocentes absolvantur, *l. 12. §. 1. h. tit.*

30 Igitur; cum pœna nusquam locum habeat nisi ubi noxia est, & peccata tenere debeant suos auctores, nec ulterius progrediantur, quam reperiatur delictum; consequens est quod innocentes licèt noxiorum hominum cognatione, affinitate, amicitia conjuncti sint, penæ non subiiciantur. Neque enim affinitas, vel amicitie nefarium crimen admittunt, *l. 22. h. t.* Unde crimen vel pena paterna nullam maculem filio infligere potest, *l. 26. ff. h. t.* aut eum excludere eb honore, vel successione, *l. 3. §. 6. ff. de muner. & honor.* ne ob patris crimen filii bona publicentur, etiam ea quæ jure substitutionis filio obveniunt, licèt per medium patris, *l. 3. ff. de interdict. & releg.* Et hoc obtinat non solum in criminibus, sed etiam in contractibus, in quibus non prægravatur filius proptar debita patris, *sup. ne filius pro patre*. Hinc plerique putaverunt *d. l. 22.* derogare severitati, *l. 5. sup. ad l. jul. maj.* sed minus recte. Ut dictum *sup. tit. 8.* crimen læsæ Majestatis non extingui morte, nisi eb heredibus purgetur. Plane si quid ex alio dalicto ad heredes pervenerit, obnoxii maneut, & quando cum defuncto lis fuit contestata, aut sententia secuta, *l. un. sup. de delict. defunct.* aliàs servanda est prædicta regula: quod unius delictum alteri non noceat, sed quisque ex suo admisso sorti subiiciatur, nec alieni criminis successor existat, *l. 26. ff. hoc tit.*

TITULUS XLVIII.

Ne sine jussu Principis certi Judicibus liceat confiscare.

1 *Quid sit confiscatio, quando alia fiat per legem, alia præter legem.*
2 *Quibus magistratibus permissum sit bona confiscare.*

1 A penis personalibus transit ed realem, idest, bonorum confiscationem. Confiscare nihil aliud ast, quam bons alicujus damnati in ærarium publicum redigere; val fisco addicera. Confiscatio vero vel fit per legem, hocest, lege aperte disponente; vel etiam tacite, & in sequalam penæ utpote mortis vel deportationis, *l. 8. sup. tit prox.* vel præter legem: priore casu confiscationem illam expressam, vel tacitam Præses provinciæ & quicumque Judex de crimine illo cognoscens, ipsius veluti legis minister ad opus Principis

2 facere potest. * Posteriore vero si agatur da confiscandis bonis alicujus in casibus e jure non expressis; tunc ne contra æquitatem penæ extendantur, ne non meiuro satis consilio bona alicujus auferantur, neve affectibus Judicum nimium concedatur, soli Principi & cui ille specialiter id jubet, vel ejusmodi Judici, qui summa præditus est potestate tantùm confiscare permissum ast, *l. un. h. t.* summam vero potestatem habere intelligit hic supremum senatum Principis, præfectosque prætorii, qui formas generales dere possunt, & a quorum sententiis non provocatur: credidit enim Princeps, eos qui ob singularem industriam ad hujus officii dignitatem adhibentur, non aliter judicaturos & facturos asse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quem ipse foret judicaturus. Vide plura in hanc rem *sup. lib. 1. t. de off. præf. præt.* & Jul. Clarum *in pract. §. fin. quæst. 78. n. 5.*

TITULUS XLIX.

De bonis proscriptorum seu damnatorum.

1 *Pena deportatorum.*
2 *In quo gravior est pena deportationis relegatione, & in quo levior damnatione in metallum?*
3 *Istæ penæ hodie cessant, sed frequentatur exilium, & pena banni in imperio.*
4 *An in confiscatione bonorum veniant etiam jura & actiones? Ex quibus bonis satisfaciendum sit creditoribus.*
5 *Quid observandum in istorum bonorum confiscatione de jure & moribus.*
6 *Res uxori donatæ a marito ante reatum, uti & dotales non publicantur.*
7 *An bona acquisita inter conjuges stante matrimonio, damnato marito sint uxori salva?*
8 *Quid si mulier ob delictum suum damnata sit?*
9 *Quod pater ante reatum donavit liberis emancipatis apud eos manet.*
10 *Nec in fiscum cadunt res fideicommisso subjectæ, nec jus primogenituræ, aut alia jura.*
11 *Feudum & ususfructus confiscatis bonis damnati, non transeunt in fiscum, sed commoditatas.*
12 *An legitima filio debita publicetur ob delictum?*
13 *Cur peculium castrense transeat in patrem si filius deliquerit?*
14 *Item profectitium & adventitium peculium, & peculium servi servatur domino.*
15 *An legitima filio deportato, cedat fisco? & cur hic institui nequeat nomine deportati?*
16 *Patre damnato portio legitima servatur liberis in potestate.*
17 *Non item emancipatis, nisi ea qua acceperunt a patre cum suis conferant.*
18 *Quomodo decurioni damnato filii & filiæ succedant?*
19 *Bona damnatorum non publicantur, sed relinquuntur heredibus damnati. Jure novissimo in quo sæpè variatum.*
20 *Excipitur crimen læsæ Majestatis divinæ, & humanæ.*
21 *Rationes, cur leges præter penam; introduxerint confiscationes bonorum.*
22 *Hodie secundum mores in quibus criminibus locum habeat confiscatio.*
23 *Et quibus bona confiscata cedant.*

Hic tit. recte subiicitur superioribus, ex quo hi qui capitali sententie damnantur, in consequentiam penæ bone quoque amittant: cujusmodi sunt proscripti sive deportati, qui ex numero civium perpetuo ejiciuntur in insulam; ideoque nec testari, nec legare, nec legatum aut hereditatem acquirere possunt, *l. 1. §. 2. ff. de leg. 3.* Hoc emplius; amittunt patriam potestatem & bone, non solum quæ condemnationis tempore habuerunt, sed etiam quæ postea quoquo modo acquisiverunt; adeo ut heredem habere non possint, sed hæc bona post penam acquisita publicantur, *l. 2. h. t.* 1

Quo fit ut gravior sit deportationis, quam relegationis pena: quandoquidem daportatus per privationem civitatis privetur & omnibus iis quæ juris civilis sunt; relegetus vero omnia jure civium retineat, & bona quoque sua, nisi sententie specialiter adempta fuerint, *l. 8. sup. de penis, l. 4. ff. de interdict. & releg.* Hinc est quod integro statu ejus manente, non prohibeatur publicatis bonis, postea alia bone acquirere, & ex testamento capere; ec de eo intelligenda *l. 22. §. 5. ff. mandati*, ne adversetur *l. 2. h. t.* quæ de deportato loquitur, cujus ut diai, gravior est pena. Verumtamen levior est deportationis pœna, damnatione in metallum; siquidem in metallum damnatus omnia prorsus emitret, & servus pœnæ efficiatur, *l. 4. h. t.* quod aliter se habet in deportato, cui licèt adimantur ea quæ juris civilis sunt, relinquitur tamen libertàs, cum omnibus iis quæ sunt juris gentium; & idan etiam post pœnam irrogatam, actus juris gentium celebrare, & ex illis acquirere potest, aliisque sibi quæsitas actiones cedere: nam licèt illæ sint juris civilis, proficiscuntur 2

tur

tur tamen ex contractibus juris gentium, Costalius *ad l. 22. §. is cujus ff. mandati*.

Cæterùm hodie, ut dictum est *sup. de pœnis*, nemo be-
3 ne natus, idest, ingenuus ex hujusmodi supplicio fit servus pœnæ, *Auth. sed hodie C. de donat. inter vir. & uxor.* neque est in usu pœna illa deportationis, vel relegationis, sed quædam similis exilii, qua alicui certa provincia interdicitur. In Germania frequentatur pœna banni Imperialis ob crimen violatæ pacis publicæ, quod qui committunt, banniti vocantur, suntque instar hostium. Videatur And. Gail. *de pace publ. & lib. 2. obs. c. 86. n. 9.*

4 * Bonorum appellatione hic continentur etiam jura, actiones & obligationes; ideoque fisco acquiruntur: sed & obligationes quibus reus tenebatur, in fiscum quoque veluti successorem transeunt, & conveniri potest apud procuratorem Cæsaris e creditoribus damnati, *l. 5. h. t.* non tamen ultra vires bonorum acquisitorum. Hodie secundum mores nostros satisfieri debet damnati creditoribus a fisco illius loci, in quo illi contraxerunt; nec possunt remitti ad fiscum alterius territorii. Quod si tamen delinquentis bona sita fuerint in diversis territoriis, quilibet fiscus tenebitur creditoribus sui territorii satisfacere, non item alterius. Etiamsi creditores habeant generalem hypothecam in bonis damnati, ut tradit Farinac. *in praxi quæst. 25. num. 171. & seqq.*

5 Etenim quamvis fiscus jus quoddam & titulum universalem sustineat; tamen a solidi præstatione, ultra vires bonorum liberatur beneficio inventarii & descriptionis, quæ fieri solet, per officiarium ordinarium, *l. 7. h. t.* In qua descriptione facienda, si hic negligenter se gesserit, arbitrio Judicis mulctabitur. Si dolum commiserit, ita condemnabitur, ut aliud tantum quantum fuit subtractum, ex propriis facultatibus fisco inferet, *d. l. 7. in fin.* Hodie facta hujusmodi bonorum descriptione, consignantur ea Consulibus & Syndicis locorum, & proceditur contra reum, qui si est contumax servatis servandis, proscribitur & condemnatur definitive, bonaque remanent apud fiscum, nisi intra annum compareat, probetque suam innocentiam, ut late explicat Jul. Clarus §. *fin. quæst. 44.*

6 Ideo quoque bonorum fit descriptio, ut sciatur: an illorum aliqua portio sit de confiscatione detrahenda, & reservanda certis personis. Nam res uxoris, quæ vel successione qualibet, vel emtione, vel etiam largitione viri in eam ante reatum jure pervenerunt, damnato ac mortuo ex pœna marito illibatas esse præcipit Constantinus; quia donatio talis ante tempus criminis ac reatus collata, pudicitiæ præmio cessit, *l. 24. sup. de donat. inter. vir. & uxor.* Et esset certe iniquum ob delictum mariti, uxorem puniri. Quo fit ut multo magis uxor res dotales & paraphernales, utpote proprias sibi vindicet, aut certe quoquomodo occupatas statim recipiat; si probet res dotales se corporaliter tradidisse; quia non sufficiet dotalis instrumenti exhibitio, *l. 9. h. t.* propterea quod in hujusmodi instrumentis multa sæpe inaniter conscribuntur.

7 Porro si statuto loci, aut pacto dotali cautum sit inter conjuges, ut bona constante matrimonio acquisita, sint inter eos communia; confiscatis bonis mariti, salva manet pars dimidia uxoris, etiamsi bona sint indivisa; quia cum ipsa non deliquit, non debet in aliquo puniri, *d. l. 24.* Gail. *2. obs. c. 86. n. 14.* Non enim est criminum societas inter conjuges; ideoque alter alterius criminis infortunio adstringi non debet, *d. l. 9. h. t. l. 52. in fin. l. 58. §. ult. ff. pro socio*. At quid si ex delicto mariti societas aucta sit? Eo casu uxor tenebitur; cum æquum sit, ut qui participat lucrum, participet etiam damnum, *l. 55. ff. d. t. pro socio*, Charond. *ad consuet.*
8 *Paris. art. 173.* * Quid si uxor deliquerit, & ex delicto suo damnata sit? Ea si quidem ex una istarum legum condemnatio secuta sit, quæ dotem publicat, quamvis solutum non sit matrimonium, interim fiscus dotem capiet, salva actione mariti contra fiscum, si forte post mortem uxoris ex pacto dotem lucrari debeat. Sin autem alia lege, capitis punita sit mulier, quæ lex dotem non publicat, maritus si adhuc duret matrimonium, dotem retinebit; si solutum sit, vel ejus lucro cedat, idque ex pacto, vel reddetur mulieri vel patri, *l. 3. & 5. ff. de bonis damn.*

9 Si quid etiam in emancipatos liberos ante tempus criminis, pater contulisse claruerit, integrum apud eos manet, *d. l. 9. §. 1.* Quin & donationes filiis in potestate constitutis factæ, morte confirmantur, si pater in eadem voluntate perseveraverit, *l. 25. sup. de donat. inter vir. & uxor.*

Item res fideicommisso subjectæ, jus primogenituræ; 10 jura patronatus & reliqua omnia jura, quæ non possunt transire in extraneum heredem a fisco occupari & retineri nequeunt; quia fiscus habetur loco extranei successoris, *l. 9. ff. ad l. jul. maj. l. 4. ff. de jure patr.* quo pertinet quod qui non potest alienare contrahendo in præjudicium alterius; non possit quoque illi præjudicare delinquendo, *l. 3. h. t.* Facit & *l. 3. ff. de interd. & releg.* quæ vult bona damnati propria tantum modo publicari; non etiam ea quæ a genere, vel a majoribus provenerunt, sed ea manere liberis incolumia. * Quare feuda 11 ea lege data damnato, ne transeant ad extraneum heredem, non publicantur, etiam confiscatis bonis ejus. Nec etiam ususfructus qui debetur damnato, pendente ejus vita, ei adimitur, nec morte secuta ad fiscum pertinet, utpote, quod morte usufructuarii ad proprietatem redeat; nec jus utendi fruendi, cedi vendive, vel transferri facto usufructuarii potest in alium, quam proprietatis dominum, cum personale jus sit, §. *finitur Instit. de usufr.* Etsi commoditas percipiendi fructus, & fructus ipsi distrahi, & acquiri possint, quia per hujusmodi acquisitionem in fiscum nullum jus reale constituitur, sed solius usufructuarii præjudicium versatur, *l. 48. §. 1. ff. de jure fisc.* Vide Molinam *de primog. l. 4. cap. 11.*

Quid igitur si filius ipse delictum commiserit, propter 12 quod bona publicantur: an etiam publicetur legitima illi debita? Publicari statutis locorum receptum dicit Caballus *in resol. crim. cas. 250.* ac ita patrem teneri, probato filii delicto, legitimam solvere, æstimandam ad tempus condemnationis, quasi tunc cederet dies legitimæ. Idque ideo ut timore hujus pœnæ pater diligentius advertat in mores filii, ne delinquat, Surdus *decis. Mant. 274.* cum quo sentio legitimam non publicari, si condemnato filio extent descendentes, quorum potior causa, ut infra dicetur. Quin etiam de jure veteri legitimam non publicari; ne pater filii delicto gravetur, contra regulam, quæ disponit ut delicta teneant suos auctores, nec ad alios progrediantur, *l. 22. sup. de pœnis*. Iniquum enim esset, ut pater qui in culpa non est, sentiret pœnam, & se vivo cogeretur solvere legitimam, quæ non nisi post mortem filio debetur ac sic quasi in diem incertam, qui vim habet conditionis.

Huc pertinet quod rescribit Alexander Imper.: si fi- 13 lius cum esset in potestate, in insulam deportari meruit, peculium ejus quod in castris acquisivit, vel quod ei militaturo pater donavit, auferri patri non debere, *l. 3. h. t.* quod peculium tamen est in bonis filii, ut multo minus adimatur legitima. Sed cur peculium hoc publicatis bonis filii, non transit in fiscum? quia filius non est absolute dominus castrensis peculii; sed tantum habet illius liberam administrationem, & dispositionem, manente dominio castrensis peculii, non secus atque adventitii, vel profectitii, saltem in potentia penes patrem: quare si de eo non disposuit filius, aut disponere ob delictum non potuit, manet jus patri salvum, ex veteri titulo retenti dominii, eique ab intestato hoc peculium defertur in solatium, *Auth. defuncto sup. ad tertyllianum*, Cujacius & Balduin. *in §. 1. Inst. per quas pers.*

Idque potiori ratione obtinebit in peculio profecti- 14 tio, quod pleno jure est patris, tam quoad proprietatem, quam quoad usumfructum; & ideo confiscatis bonis filii nullo modo continebuntur bona profectitia, nec adventitia, circa quæ patri etiam aliquid juris est; sed utraque manebunt penes patrem, *d. l. 3.* quemadmodum peculia servorum, capitis crimine damnatorum, remanent penes dominum; & si quid aliud servos dominus habuisse probaverint, recipit, pretiumque rerum si quæ ab illis distractæ sunt, *l. 1. h. t.* cogiturque servus dilata pœna rationem reddere administrationis; sed meminisse dominum oportebit instare, ut id velocius fiat, ut pœnæ suæ reddi possit, *d. l. 1. in fin.* Et hæc ita de jure obtinent. Statutis autem locorum receptum videmus, quod pater pœnam pecuniariam ad quantitatem legitimæ persolvere teneatur, propter delictum a filio commissum, si non fuerit emancipatus; quamvis sane durum sit parentem luere delicta filiorum. Vide Covar. *2. var. res. c. 1. num. 7.*

An non saltem legitima, filio deportato, cedat fisco 15 post mortem patris, quæritur? Et hoc quoque negandum sentio, cum non sit debita filio ante mortem patris, & tum demum non aliàs debeatur, quam si in civitate inveniatur tempore mortis paternæ; deportatus autem non est in civitate; imo pro mortuo habetur,

nec

nec illi cedunt illa jura. Quomodo nec partem faciat cum aliis fratribus in legitima portione, quam liberam illis relinquit, *l. 1. §. fin. ff. de bonor. poss. contr. tab.* nec numerum liberorum auget. Interim nomine deportati filii nullo jure institui potest fiscus; quia institutio est res mere personalis, quæ in fiscum non transit, & cui tantum cedunt ea quæ filio jam damnato, de facto sunt quæsita; non etiam ea, ad quæ illi jus remotum est, aut potest competere.

16 At vero patre damnato ejusque bonis publicatis, ex illis portio legitima liberis natis, vel posthumis, vel nepotibus servatur, *l. 1. & 7. ff. h. t.* ex dicta ratione, ne ex alieno admisso contingat eos luere pœnam; quos nulla culpa contingit. Statutis locorum, idem observari & nihil fisco acquiri extantibus nepotibus tradit *sup. d. loco* Surdus, & ante eum Castrensis *cons. 212. vol. 2.* Hoc jure autem dimidia pars bonorum fisco infertur, dimidia prædictis liberis conceditur, *l. ult. h. t.* nisi mater damnata sit, in cujus deportatæ bonis filii nihil juris habent, *l. 6. h. t.* aut pater damnatus sit crimine perduellionis, cujus pœna etiam in posteros transit. Porro quicumq; damnati bona tenet, ea debet in urbe intra duos menses, vel in provincia intra octo menses fisco deferre; alioquin una cum bonis etiam quadruplum fisco inferet, *d. l. ult. §. 1. & 2. h. t.*

17 Dico liberis salvam manere portionem legitimam, illis nimirum in potestate constitutis: nam emancipatis non servantur bona damnatorum parentum; nec jus habent ad dictam dimidiam, nisi conferant ea quæ ante reatum a patre acceperunt. Similiter filia, vel neptis ex filio deportati, si partem in ea dimidia velit habere, dotem ab eo acceptam conferre debet, *l. 8. h. t.*

18 Cæterùm decurionis damnati bona non publicantur; sed si liberos non habeat, curia succedit, & vel per se bona universa detinet, vel suo periculo committit aliis, qui munera subeant. Sin autem filios tantum habeat decurio, hi soli in totum ei succedunt. Si filiam vel filias, ad eas dimidia pars bonorum, ad curiam altera dimidia devoluvitur. Si utriusque sexus sobolem, masculi semissem accipiunt; alter semis inter eos, & sorores dividitur: excipitur hicquoque nisi decurio crimine perduellionis damnatus sit; quia juste pœnam ad suos etiam posteros transmittit, *l. ult. hoc t.*

19. Verùm jure novissimo variatum est nam principio admissa est publicatio bonorum, si liberos non haberent ex inculpato matrimonio incestas nuptias contrahentes, *Novell. 12. §. 1.* & deinde visum est damnatis reis, etiamsi liberos non haberent, bona fisco non esse adjudicanda, sed prioribus relinquenda; quod res non sint, quæ delinquant, sed qui eas possident, nec reciprocandum esse ordinem, nempe eos, qui digni pœna sunt, relinquere, illorum autem auferre res & ita alios punire insontes, quos lex forte ad successionem reorum vocabat, *Novell. 17. c. 12.* Ad extremum alia Constitutione placuit bona damnatorum, quæ ulim fisco deferebantur, ascendentibus & descendentibus usque ad tertium gradum reservari, *Novell. 134. c. ult.* ubi cum nullum extet verbum de illis qui a latere veniunt, sed tantum agatur de descendentibus & ascendentibus usque ad tertium gradum non video quid moverit Irnerium, ut extenderet *Auth. bona damnatorum h. t.* quæ desumpta est *ex d. Novell. 134.* ad fratres & cæteros collaterales,

20 qui sunt intra istum gradum.* Præterea excipitur in *d. Novell.* crimen læsæ majestatis, ob quod nulla liberorum parentumve habita ratione, cuncta bona reipublicæ fiscus aufert. Idem sanxit Fridericus Imp. de crimine hæreseos, *in Auth. Gazaros sup. de haeret.* & recte: cum gravis sit æternam, quam temporalem lædere majestatem; observata distinctione de qua *supra titul. de hæreticis*, quod bona hæreticorum fisco applicentur, nisi liberos habeant orthodoxos: nam hi fiscum excludunt, *l. 4. §. 6. l. 10. & 12. sup. de haeret.*

21 Quod autem legislatores criminum coercitioni accedere voluerunt confiscationes bonorum, id factum est, non sine magno publicæ utilitatis exemplo: ut quos vitæ & existimationis periculum in officio continere non poterat, amissionis bonorum metus terreret. Nam sunt aliqui adeo viles abjectique animi, ut bonorum amissione magis, quam ulla alia vel honoris vel vitæ jactura perturbentur. Sunt plerique (inquit Quintilianus *decl. 276.*) qui mortem potiorem, quam egestatem putent. Hunc spectat J. C. sententia: male meritus publicè, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet, *l. 31. ff. deposit.* atque hic egestatis, honorumque privationis timor, parentes ut plurimum movere consuevit, eosque reipubl. amiciores reddere. Parentes, inquit Paulus, pro affectu magis in liberis terrentur, *l. 7. §. fin. ff. quod metus caussa.* Durum namque illis videtur, si ex criminis sui occasione, filii a materna & ab avita, ac omnium proximorum successione habeantur alieni, *l. 5. sup. ad l. jul. maj.*

Sed hodie in multis provinciis, dicit Jul. Clarus *in* 22
praxi §. fin. q. 18. excepto crimine læsæ majestatis divinæ & humanæ, non esse locum confiscationi, quæ fiebat in consequentiam supremi supplicii. Idem asserit Christinæus *ad Auth. bona damnat.* nisi ex dispositione statuti vel consuetudinis aliter cautum sit, prout in Francia & Burgundia, ubi viget axioma: *qui confiscat corpus confiscat bona*, quæ plerumque dominium altæ justitiæ sequuntur, qui gladii potestatem in loco exercet, & ad quem pleraque talia regalia pertinet, ex concessione regia. In Germania & Belgio, utroque isto crimine excepto divinæ & humanæ majestatis, confiscationis bonorum locus non est, sed ea ad cognatos quocumque gradu transeunt; præterquam quod hic etiam ex aliis criminibus, mobilia & quæsita fisco applicentur; immobilia & affectata familiæ annotentur, quamdiu vivit reus, Zypæus *in not. jur. Belg. ad h. t.*

Quia vero etiam in quibusdam locis, bona immobi- 23
lia confiscationem incurrunt, receptum est eam solum porrigi ad ea bona, quæ tunc possidet condemnatus in territorio pronuntiantis: in quo si diversi sint domini jus confiscandi habentes, iis bona ista acquiruntur, pro ratione & mensura jurisdictionis; reliqua vero bona quæ in territorio inferiorum dominorum sita non sunt; fiscus regius in ratione transmittet: prout etiam ipse solus bona occupabit ob crimen læsæ majestatis, quod regiæ cognitionis appellant Pragmatici. Bacq. *tract. de droicts de justice c. 15.* Ant. Faber *C. de sent. pass. definit. 5.*

T I T U L U S L.

De bonis eorum qui mortem sibi consciverunt.

1 *Qui sibi manus inferunt, jure puniuntur privatione bonorum.*
2 *Distinctio hac in re servanda, probandum crimen, & ad defensionem admittuntur heredes.*
3 *Consuetudo hoc crimen non punit confiscatione bonorum.*
4 *Non dicitur crimen hæreseos committere qui mortem sibi conscivit.*
5 *Hodie furca suspenditur, qui sibi mortem intulit, aut in carcere reperitur mortuus.*
6 *Excusatur quis ob furorem, & qui se occidere tentavit nec perfecit.*
7 *An testamentum tanquam a furioso factum sit irritum?*

NOn damnatorum tantùm, verùm & eorum qui 1
pro damnatis habentur, bona, fisco vindicantur, veluti eorum qui conscientia delati admissique criminis metuque futuræ sententiæ, manus sibi intulerunt, *l. 1. hoc t.* Etenim cum ista bonorum publicatio in crimine majestatis locum habeat, cur in tam fœdo desperationis & impietatis crimine non idem statui dicemus? ut aliquid post mortem timeant, qui nec mortem timent. *Nihil non in alium ausurus fuit, qui se potuit occidere*, ait Seneca *lib. 8. contr. 4.* Qui enim sibi non pepercit, inquit Martianus, multo minus alii parcet, *l. fin. 6. ff. hoc t.* Deus cum homicidium fieri vetuit, non tantùm alios, sed multo magis seipsum occidere prohibuit. Nec enim qui se occidit, aut lædit, alium quam hominem occidit & lædit, utrumque omni jure vetitum; nemo enim est membrorum suorum, & corporis, ac vitæ dominus; unde non nisi pro fide & reipublicæ salute ea perdere aut prodigere licet, *c. si non displacuit. 23. q. 5. c. quicumque 23. q. 8.*

Verùm hujus tit. explicatio ut procedat I. Requi- 2
ritur, ut reus postulatus, sit in crimine deprehensus. II. Quod tale crimen admiserit, propter quod bona adimantur damnato. III. Quod metu condemnationis & pœnæ, mortem sibi consciverit, *l. 3. ff. h. t.* Nam si tædio vitæ, vel impatientia infortunii violentas manus sibi intulerit, bona ad successores pertinebunt, *l. 1. h. t.* a quibus proinde innocentia rei erit demonstranda & probanda post accusationem, vel deprehensionem:

nisi

nisi agatur de crimine læsæ majestatis; in quo secun-
dum antiquas leges, semper bonorum publicationis lo-
cus est; atque mortuo accusato, transit in heredes ac-
cusatio ad effectum hujus confiscationis, *l. 2. h. t.* licèt
secus sit in eliis criminibus, in quibus reus defunctus
ante sententiam, perimit accusationem. Vide *sup. t. 6.*
Interim si pareti sint heredes caussam suscipere, & in-
nocentem defunctum ostendere, non priùs bona publi-
canda erint, quem crimen fuerit sufficienter proba-
tum, *l. 3. §. ult. ff. h. t.*

3 Mores nostri non nisi duo crimine exprimunt, hæ-
resim, & crimen læsæ mejestatis, propter quæ bona
publicantur. Est quidem non minus atrox crimen ejus
qui sibi mortem conscivit, & parricidium æque odio-
sum, atique & aliæ crimina quæ majestatem lædunt:
consuetudo tamen ea crimina non periter puniri voluit.
Odiose enim est bonorum publicatio; quare pœnale sta-
tutum quod confiscationem statuit, restringi oportet,
suisque limitibus ac terminis retineri & concludi.

4 At videtur quod qui sibi mortem conscivit, crimen
hæreseos committat, propter quod confiscationi locus
esset. Nam hæc nefarie cogitatio ex desperetione pro-
cedit. Desperatio impietatis & incredulitatis speciem
refert, nec est quod magis Deum offendat. Verum li-
cèt ita sit, quod hoc crimen, & alie omnie Dei Nu-
men offendant; non tamen quis irreligiosus est, aut
qui sibi mortem conscivit, hæreticus censetur; sed is
qui pertinaciter dogma falsum asserit, & Ecclesiam tur-
bat; hic verò non turbat, sed sibi soli nocet, sibi soli est
infestus & inimicus, Annæus Robert. *lib. 1. rer. judic. c. 12.*

5 Igitur consuetudo hoc crimen aliis pœnis coercet,
memoriæ damnandæ caussa, ut nimirum publicè cada-
ver ad supplicii locum trahatur, & furca suspendetur;
nisi appareat quod se necaverit ob valetudinis adversæ
impatientiam, aut ebrietatem non affectetam, aut
furorem: quia in furiosum non cadit crimen volunta-
riæ occisionis sui, & consequenter nec pęna, *l. 12. ff.
ad l. corn. de sicariis*; nisi tamen in eo custodiendo ne-
gligentia propinquorum ostendatur, *l. 15. ff. de off. præ-
6 sid.* * Unde etiem commiseratione magis quam pęna
dignus videtur, qui absque caussæ se occidere tenta-
vit, nec perfecit: instar furiosi hic est, si non scelera-
tæ conscientiæ furiæ eum ad id commoverit, *l. 3. in pr.
ff. h. t.* Quamobrem si Judici constet de impatientia
& dolore tam miserandi rei, eum custodiæ propinquo-
rum, & instructioni piæ committet, D. Tuldenus *ad
hoc tit.* At vero ea lenitate dignus non est, qui in car-
cere invenitur mortuus, de cujus crimine constabat:
nam in exemplum & terrorem aliorum furca suspendi-
tur; aut ea ignominia afficitur quam merebatur vivus,
Ferinac. *in praxi lib. 1. quæst. 20. num. 78. & seq.* Jure
Pontificio qui sibi ipsi quolibet modo vitam ademit,
sepultura privatur, nec pro illo oblationes fiunt, *c. si
quis placait 23. quæst. 5.* secus dicendum de eo qui casu,
aut sine caussa metuens periculum sese præcipitavit.

7 Quæritur: an illius testamentum fiat irritum? Id ali-
qui affirmant tanquam e non sanæ mentis homine fa-
ctum, *arg. l. pen. ff. de condit. instit.* ubi æque parum
mentis compos habetur is qui scripsit aliquem heredem
sub conditione, si reliquias ejus in mare abiiceret, quæ
suspicio nisi perspicuis rationibus amoveatur, admitte-
tur heres ab intestato; ut multo magis idem dicen-
dum videatur, de eo qui testamentum fecit paulo an-
tequam sibi inferret manus. Verius tamen ea hoc co-
nemine non colligi amentiam, cum alia caussæ dari
possit, ob quam quis sibi manus violentas inferet, ut
non debeat ex eo colligi insania, aut furor; ut dicen-
si testamentum factum a non habente sensum, incum-
bat ejus probatio. Quomodo *in l. 6. §. 7. ff. de injusto,
rupto & irrito test.* confirmatur distinctio; ut illius qui
mortem sibi conscivit, ac mori maluit, quam dam-
nari ob conscientiam criminis, testamentum sit irri-
tum: valeat autem si tædio vitæ, vel dolore, id in
se admiserit: valere quoque hujus testamentum insi-
nuat *l. 1. h. 1. in fine.*

TITULUS LI.

De sententiam passis, & restitutis.

1 *Soli Principi liberum est pęnas remittere, & gra-
tiam facere, ex caussis.*
2 *Nihil tamen in præjudicium partis, sed fisci sui.*
3 *Strictè intelligenda gratia Principis, sine damno
tertii.*
4 *Hodie quatenus procedat gratia Principis, & quos
audire & consulere soleat.*
5 *Restitutus omnia bona recapitat, etiam alienata.*
6 *Restituenda bona, qua ex caussa deportationis ad alios
devenere, non etiam fructus.*
7 *Restituenda hereditas, bonorum possessio & alia jura,
si in restitutione addatur verbum, per omnia.*
8 *Actiones quoque restituuntur, testamnis bonis spe-
cialiter. Quando & quomodo id procedat.*
9 *Testamentum restituti convalescit, & redit patria po-
testas. Interim quæ gessit filius rata manent.*
10 *An testamentum quod deportati filius fecit, restituto
patre, vires amittat?*
11 *Quid si filius mortuus fuerit ante restitutum pa-
trem?*
12 *Simplex indulgentia a Principe facta pęnam tollit;
sed bona, statum, potestatem non tribuit.*
13 *Neque servus pęna exemtus domino restituitur.*
14 *Item quid operetur generalis indulgentia?*
15 *Gratia concessa per viam justitia, bona etiam alie-
nata restituit, non etiam fructus.*
16 *Gratia omnes solent hodie interinari, seu approbari
a Senatu.*
17 *Quinam se opponere possint interinationi gratia?*
18 *Quid in Belgio ac præsertim Brabantia ea in re
obtineat?*
19 *In quibus casibus, seu homicidiis gratia Principis
sit locus.*
20 *Intra quod tempus ea concedatur.*

Post expositas pœnas, quæ pro criminibus modò 1
ad tempus, modò in perpetuum irrogantur. Hoc
titulo agitur de restituendis iis, qui hasce pęnas passi
sunt ea sententia. Et quemadmodum ad Principem
supremum spectat restitutio; ita & pœnarum irroga-
tarum remissio, *l. 7. & 10. h. t.* illi namque soli con-
cessum est sententias judicum revocare; non vero
ipsis judicibus, qui dictæ sententia functi sunt offi-
cio suo, *l. 14. ff. de re jud.* Adeo ut nec ipsis Sena-
toribus Romanis liceret sententias retractare: *sed non
senatui*, inquit Tacitus *lib. 3.*, *libertas ad pęnitendum
fuit.* Verùm hac potestate non utetur Princeps, nisi
magna ex caussa, ne facilitas veniæ incentivum tri-
buat delinquendi: quia impunitatis spes, magna,
teste Cicerone, est peccandi illecebra. Hanc igitur
in omnibus rebus servabit moderationem, ut omnia
cum dignitate, cum reipublicæ salute, cum justa se-
veritatis & clementiæ laude agat. * Nihil faciat; 2
quod sit in præjudicium alicujus privati, qui justè suum
interesse prosequitur, aut damnum ex delicto illatum
resarciri postulat: potest enim Princeps jus fisci sui
diminuere, aut remittere; non item jus partis, nisi
magna & publica ratio suadeat: illa enim prævalet pri-
vatæ; atque eo casu cogitur Princeps pensare damnum, si
quod indè illatum sit parti, ut multis docet And. Gail. 2.
obs. c. 36. Surdus *cons. 203. num. 28. & seqq. l. 2.*

Quò fit ut indulgentia Principis, quæ pęnæ remis- 3
sionem facit, strictè sit accipienda, quasi tantùm re-
misisse videatur pęnam corporalem, vel pecuniariam
fisco debitam, non etiam interesse, quod posset quis
petere; quia eriperet alicui jus suum, nisi uti dictum,
caussa superior postulet. Quod si pars durior reconcilia-
tionem non admittat, aut gravius æquo interesse pe-
tat, poterit illi Princeps modum ponere. Hinc caven-
dum est, ne quando pecuniaria pęna venit personæ pri-
vatæ applicanda, remissio delicti procuretur cum ter-
tii istius detrimento: nam hoc injustum foret, quomo-
do rectè D. Ambrosius *in cap. denique 14. q. 5. Si non
potest subveniri alteri, nisi alter lædatur, commodius est
neutrum juvari, quam gravari alterum*; ut in hujusmodi
casibus non sit agendum cum Judice, sed potius cum
parte læsa, ut pœnam remittet, Clarus §. *fin. q. 59.*
Thesaur. *decis. 21.* Itaque in detrimentum tertii non est
facienda remissio, ne quidem Principi, cui pœnam
publicam remittendi major est licentia, & dispensan-
di ex sufficienti caussa, ne temerè lædat rempublicam:
nam etsi legibus sit solutus quoad vim coactivam;
quoad directivam tamen legibus se alligatum profite-
tur *in l. 4. sup. de legib.* de qua multa apud Covarruv.
ad cap. alma mater p. 1. §. 1. n. 5.

Eò pertinet quod hodiè Princeps non utatur absolu- 4
ta hac potestate; sed priusquam veniam criminis in-
dulgeat, soleat Senatum suum consulere, atque ab eo
scripto accipere suam opinionem: itemque audire pro-
cura-

curatorem fisci, cujus interest criminis vindictam prosequi, utque privato accusatori ante omnia satisfaciat. Non quidem procuratoris hujus consensus adeo exquiritur: nam temetsi dissentiat, concessa Principis indulgentia securitatem reo tribuet, nisi pars doceat eam subreptitiè fuisse impetratam; quoniam (ut dixi) non solet, nec debet bonus Princeps gratiam concedere, cum partis, aut tertii alicujus detrimento, Kinschotius *de remiss. homic. cap.* 13.

5 Contingit principalis remissio, vel per restitutionem in integrum, vel per gratiam sive indulgentiam. Illa innocentem declarat; ista quasi facit. Priore casu restitutus recuperat simul dignitatem, famam, bona omnia, *l.* 1. *hoc tit.* vel eorum pretium si a fisco alienata sunt, & ex bonis factus sit locupletior. Est enim eadem ratio in pretio, quæ est in bonis; cum illud sit loco rei, *l.* 18. *ff. quod metus caussa.* Id tamen non procedet in bonis, quæ jam Princeps donavit, cum ex iis non sit factus locupletior: nisi restitutio in amplissima forma emanaverit, Clar. *§. fin. quæst.* 59. *num.* 6. Fachinæus *lib.* 9. *controvers. cap.* 18.

6 Sed an cogantur restituere illi, ad quos bona mediatè ex caussa deportationis devenere? Ita videtur; cum ipsis non tam quid eripiatur, quam cesset caussa acquirendi. Quomodo & filius qui juris factus erat per deportationem patris, reincidit in restituti potestatem, cui dignitas ac bona restituta sunt, *l. ult.* §. 1. *h. t.* fructus tamen ex istis bonis interim percepti non sunt restitutioni obnoxii, cum sint percepti ex illis bonis quæ illo tempore erant percipientis, & nunquam fuerint in bonis restituti, Gail. *l.* 2. *de pace publ. cap. fin. num.* 28. Nam nec percepti fructus comitantur bona quæ heretico resipiscenti restituuntur, *Auth. idem est, de hereticis.*

7 Operatur itaque restitutio redintegrationem prioris status, & omnium jurium ac si ablata non fuissent; tantum, inquit Imperator, ad restitutionem indulgentia valet, quantum ad emtionem valuit sententia, *d. l. ultim.* Hinc restitutus hereditate alteri delatam recuperat; & bonorum possessionem petens; ad eam admittitur, *l.* 1. *§. fin. ff. de bonor. poss. contra tab.* repulso etiam nepote, qui ad hereditatem aliàs restituto competentem erat admissus, Fachin. *lib.* 11. *contr. cap.* 39.

Idque ne sine effectu sit restitutio, qua per omnia pristinum statum, damnatum recuperare existimo; quoties clarè, aut ex conjecturis de mente Principis apparet, ut cum in rescripto, verbis *per omnia* jungitur verbum *restituitur*; vel cum Princeps dicit: *Ordini tuo, honoribus, cæteris omnibus te restituo*, ut in *l.* 1. *hoc tit.* vel *jura Titii reintegro*, vel *in integrum restituo*, censetur omnia jura reddere quæ per sententiam extincta fuere, Sfortia Oddo *de rest. in integr.* 1. *art.* 1. *& quæst.* 93. *art.* 1. Merenda *lib.* 6. *contr. cap.* 7. remanet tamen quædam adhuc macula, quæ dilui & abstergi non potest. Est enim gravata restituti existimatio apud honestos, & graves viros; etsi infamia notatus non sit.

8 Cum igitur bona restituantur, consequens est actiones quoque restitui. Quapropter si quis cum defuncto gerit proscriptus, postea restitutus sit cum bonis suis, item ante proscriptionem inchoatam rectè potest persequi & peragere, *l.* 11. *hoc tit.* Sed & creditoribus quoque adversus eum actiones restituuntur; idque pro ea parte bonorum, quam recepit, *l.* 1. *hoc tit.* Quod si fisco debeat, & ob pecuniam debitam a fisco bona ejus occupentur, & ob id proscribatur, manet cum suis fidejussoribus obligatus; quod secus esset in proscriptione ex delicto, *dict. l.* 3. *in fin.* Ea enim efficit ne, vel ipse vel ejus fidejussores anterioribus creditoribus teneantur: adeo ut quamvis postea fiat locupletior & restituatur, a nemine tamen conveniri possit, *l.* 4. *hoc tit.* quia post publicationem bonorum active & passive exuitur actionibus, quæ in fiscum cum bonis transeunt; & proinde amplius non teneatur, nec ipse actiones quas habuit movere potest; quia remanet in caussa bonorum publicatorum, nisi specialiter statum pristinum cum bonis recuperaverit, *l.* 5. *h. t.* his namque receptis, improbe conatur, & contra leges facit protegendo se sceleris pœna; contra creditores quo minus jure debitum solvat, *l.* 12. *h. t.*

9 Porrò nulla dubitatio est, quin testamentum deportatione irritum, per hanc restitutionem convalescat; quandoquidem illa sit loco postliminii, quod facit testamentum capti vires suas recipere, perinde ac si captus non fuisset testator, *l.* 12. *ff. de capt. & postlim.* In cujus etiam potestatem filius reincidit, ita ut extinguatur tutela impuberum liberorum restituti; quia tutela non est nisi eorum qui sunt sui juris: Ita tamen ut gesta interim per filium, qui paterfamilias erat, & legitimæ ætatis, rata sint, *l. ult.* §. 1. *&* 2. *h. t.* subjuncta ibi ratione, quod absurdum sit, eodem tempore; nec in patria, nec in sua quempiam fuisse potestate. Dico legitimæ ætatis; quia minor 25. annis nihil rectè gerere potest, maximè si curatore destituatur.

Quæritur: an patre restituto, filii testamentum corruat? Minimè: siquidem factum sit ab eo qui sui juris erat, & dicat Imperator generaliter omnia per filium gesta valere, *in d. l. ult.* Non obstat, quod capto patre, testari nequeat filius in civitate existens, *l.* 2. §. 3. *ff. unde legitimi*; quia incertus est de suo statu, quamdiu pater ab hostibus reverti potest: incertus autem de suo statu non rectè testatur, *l.* 1. *ff. qui testam. facere*; neque enim captivitas propter jus postliminii facit statum filii certum: at vero deportatio patris absolute facit filium esse sui juris, nihil faciente spe restitutionis, quæ utpote remota non suspendit filii statutam. Ita Glossa & Irnerius, quem sequitur Cujacius *in d. l. ult.* a quibus dissentit Basilica, & Joannes, testamentum hoc filii rescindi, non cætera gesta; propterea quod in eum statum devenerit, a quo inchoari nequit, ut quia nunc filius inventus alieni juris, *dict. l. ult. in princ.* factumque videatur testamentum super rebus quæ ejus non sunt pleno jure. Non obstant verba generalia *d. l. ult.* omnia per filium majorem 25. annis interea gesta rata esse: nam accipienda de contractibus; ut indicat verbum *gestum*, secundum *l.* 20. *ff. de verb. signif.* non de iis quæ plenam perfectionem nondum consecuta sunt, ut testamentum, quod vires accipit ex morte disponentis, *l.* 4. *ff. de adem. legat.* ibi Salicetus.

Quod si vero filius mortuus fuerit ante restitutum patrem, testamentum ejus plerisque videtur manere firmum, quasi legitime conditum, quod non devenerit in casum a quo inchoari non possit, Glossa *in d. l. ult. in pr.* habeatque locum supradicta ratio, quod absurdum esset eodem tempore nec in patria, nec in sua quempiam fuisse potestate: ita ut jus sit quæsitum heredibus institutis per mortem testatoris. Puto tamen hujusmodi bona posse auferri istis heredibus, propter restitutionem patris; quia caussa deportationis ob quam ad eos bona devenerunt, jam redacta est ad non caussam. Eo pertinet *d. Auth. est sup. de heret.* ubi liberi hæretici exheredati si revertantur ad fidem non rescindunt quidem testamentum parentum, quia legitime factum; orthodoxis tamen fratribus partem auferunt. 11

Atque hæc de effectu restitutionis, per quam sententiam passus pristinum statum, & in consequentiam bona, ordinem, famam, dignitatem recuperat, quam sententiam condemnationis habebat, *d. l.* 1. *h. t.* Cæterum simplex criminis indulgentia, indictam criminis pœnam tantummodo tollit, nec restituit bona damnato, *l.* 2. *h. t.* nec ei salvæ manent actiones prius competentes, *l.* 5. *h. t.* nec contra ipsum, *l.* 4. *eod.* Nec filius impetrata indulgentia, recidit in potestatem patris, *l.* 6. *h. t.* sicut nec pater revocatus ex generali indulgentia, recipit patriam potestatem, *l.* 9. *h. t.* nisi ut dictum supra, specialiter gratia Principis intervenerit, *d. l. ult.* Nec movet quod indulgentia Principis latiorem interpretationem admittat, *l.* 3. *ff. de constit. Princip.* quia id non procedit quando jus filii aut alicujus tertii imminuitur, prout hic si ille rursus patriæ potestati subjiceretur. 12

Eadem ratione servus damnatus, & pœnæ eximitus ob hanc indulgentiam, non recidit in potestatem prioris domini, sed fisci servus manet; ita tamen ut non possit impune veterem dominum injuria afficere: & si quid rerum ad eum pertinentium detineat, cognoscente procuratore fisci restituere teneatur, *l.* 8. *h. t.*

In summa generalis ista indulgentia, reditum in patriam deportatis tribuit, non etiam locum militiæ, non famam, neque integram atque illibatam existimationem reservat, *l.* 7. *h. t.* Interim is quem absentem Præses annotavit requirendum, si redierit, impetrata indulgentia, extra omne periculum calumniæ esse dicitur, *l.* 10. *h. t.* Nam istius indulgentiæ hic saltem est effectus, quod plenam securitatem tribuat, & sententiam præsidis contra delinquentem latam enervet, in eo quod per indulgentiam restituitur. Ideoque diligenter examinari debet rescriptum remissionis, quod a Principe impetratum est: gratiæ ne sit: an justitiæ; quia cum hoc innocentia rei declaret, eidem omnia 13

bona, atque alia quovis modo ablata restitui oportebit, una cum fructibus, cum causa ablationis ab initio non adfuerit. Quod secus se habet si generali Principis indulgentia quis restitutione obtinuerit; ut patet ex proxime dictis.

15 Quod ad mores nostros attinet, consentiunt & illi in eo, quod cum Princeps gratiam indulget, via justitiæ, propter rei innocentiam, eidem bona omnia etiam alienata restituantur, non tamen fructus per fiscum collecti, & jam consumpti: his enim restitutum carcere æquum existimat Bossius, ac solum recuperare fructus extantes, *tit. de remed. ex sola clem. Princip.* At vero cum pœnam criminis remittit, veniamque indefinite concedit Princeps, vel Dominus (ex concessione Principis) hanc gratiam non extendi ulterius, quam ad bona per concessorem gratiæ publicata, tenet idem Auctor allegans Salicet. *in l. 10. h. t.* & Anchor. *cons.* 160. absurdum enim esset, ut delinquens fructuum quæstionem fisco referret, qui utique bonæ fidei possessor est. Confirmatur hæc consuetudo etiam jure per *Novell.* 115. *c.* 3. *§. si quis* 14. ubi filio hæretico resipiscenti, & ad Ecclesiæ gremium redeunti, bona publicata restituuntur, sed sine fructibus, Fachin. *lib.* 1. *contr.* 38. Similiter hac indefinita restitutione non comprehendi bona per Principem, aut dominos inferiores post publicationem alienata & donata aliis, tenet Menochius cum multis, quos refert *cons.* 103. *num.* 25. *vol.* 1. & probatur eorum opinio *ex l. ult. hoc tit.*

16 Ceterum quæcumque gratiæ concedantur, omnes solent a Senatu interinari, ut loquuntur Pragmatici: interinatio autem est approbatio, quæ in caussæ cognitione versatur, quoad subreptionem vel obreptionem impetratæ gratiæ, longe diversa ab ea quæ veram innocentiæ probationem requirit, Clar. §. *fin. quæst.* 59. *num.* 10.

17 In Gallia comprobationi venialium literarum se opponere solent successores occisi, ut quod sua interest consequantur. Non item Juridici, seu domini locorum, in quorum territorio vel homicidium factum est, vel in quo homicida habitabat; etsi jus confiscationis ad eos, nisi gratia fieret, pertineret. Neque prætextu confiscationis impedire possunt comprobationem: Princeps namque eam remittere censetur; & ita judicatum refert Papon. *tit.* 17. *art.* 1. *&* 2. Quod juri convenit, quo cavetur, ne domini temporales, qui jus confiscationis percipiendæ ex privilegio Principis habent, bona ante condemnationem factam a Judice, cujus nutio est, accipiant, *cap. cum secundum leges* 19. *de heret. in* 6.

At in Belgio, ac præsertim in Ducatu Brabantiæ 18 plenius jus competit dominis inferioribus & Baronibus, habentibus altam justitiam; qui cum etiam habeant gratiæ concedendæ facultatem, eorum potissimum interest, ne veritate celata a Principe impetretur, quod ipsi concedere potuerunt, & forte denegarunt ob enormitatem criminis in suo territorio commissi, quæ caussa Senatui incognita, eique diversa informatio data cum sit, merito se approbationi literarum opponere possunt ac etiam eorum officiales, si citati & auditi non fuerint. Nec in hoc auctoritati Principis derogatur; cum omnia ejus rescripta intelligantur concessa, salvo jure tertii, *l.* 2. *§.* 10. *&* 16. *ne quid in loco publico*. Itemque extat statutum Caroli V. Imp. quod aperta veritate in hisce caussis procedi jubet, & consanguineis occisi permittit nedum subreptionem literarum allegare, sed & criminaliter contra impetrantes procedere, & in eo fisci vicem supplere. Quod tamen in aliis regnis non admittitur, nec opponere se licet approbationi literarum remissionis. Videatur Bossius *d. tit. de remed. ex sola clem. Princip.* Ant. Faber *in Cod. h. t. defin.* 8. Henr. Kinschotius, *tract. de remiss. homic.*

Cum igitur pendeat gratiæ concessio ex arbitrio con- 19 cedentis, constare ipsi omnino debet de crimine, etiam homicidii, sive defensionis gratia, sive iracundia & deliberato animo commissi. Nam si ex insidiis, in hoc structis, committatur, nunquam venia dari solet a Principe, quamvis possit, penes quem est vitæ & necis potestas. Ob criminis tamen enormitatem non expedit hanc gratiam dari: ne facilitas veniæ aliis incentivum tribuat delinquendi: quia impunitatis spes (ut supra dixi) est peccandi illecebra. Unde etiam indulgentia Principis a Senatu rejicitur, potissimum si fiat reis, qui alias criminis alterius commissi veniam habuerint; ne crimina bis commissa maneant impunita, *l.* 3. *in fin. sup. de Episc. audient.*

Postremo non solet criminum venia dari intra an- 20 num, quod tam præceps gratiæ concessio multo offenderet, & ad delinquendum invitaret. Deinde quod admodum turpe esset, homicidam sanguine etiamnum calescente ambulare in conspectu eorum, quos offendit. Videantur Bossius & Kinschotius, & alii citati. Veniam autem delicti ante pacem cum parte initam concedi non posse dixi *tit.* 43.

F I N I S L I B R I N O N I.

ANTO-

ANTONII PEREZII JC.

IN LIBRUM DECIMUM

CODICIS JUSTINIANEI

PRÆLECTIONES.

TITULUS PRIMUS.

De Jure Fisci.

Uoniam superiore libro Justinianus egit de jure publico circa crimina: ideo totius juris publici tractationem, & quam jam ante libro primo attigerat, libris sequentibus plenius prosequitur. Atque hoc libro primum differit *de jure fisci, & civitatum*, quod in bonis quærendis conservandisque positum est. Bona alia sunt publica, alia privata; hæc in cujusque privato patrimonio sunt; illa populi Romani fuerunt propria, quamdiu penes illum summum fuit imperium, *l. 15. & seq. ff. de verb. signif.* 1

Hodie in locum populi Romani successit Princeps, occupata republica, seu potius translato in eum imperio, ut dictum *sup. de legib.* Unde res fiscales publicis recte annumerantur, *l. 17. ff. d. t. de verb. signif.* Nam Princeps caussa populi, ut videlicet eum gubernet, institutus est, & fiscus seu pecunia Principis, licèt quasi proprie & privata Principi res sit, tamen ad reipublicæ utilitatem comparata est, *l. 2. §. 2. ff. ne quid in loco publ.* Alia tamen ratio bonorum Principis, quam hodie in usu habemus, ut mox subjiciam. 2

Observanda namque prius illa veterum distinctio, inter fiscum & ærarium, quod ad ærarium pecunia reipublicæ, & imperii deferretur; ad fiscum verò pecunia privata Principis. Quò pertinet locus Spartiani de Hadriano: *qui damnatorum bona in fiscum privatum redigi vetuit, omni summa in ærarium publicum recepta*: hoc enim locupletabant non tam leges Voconiæ & Juliæ, quam majestatis singulare ac unicum crimen eorum qui crimine vacarent. Olim penes Senatum ærarii dispensatio fuit, postea penes Imperatores, ab iis constituti. Quæstores ærarii, Tribunique, qui a fisci præfectis differebant, & vulgare est Trajani optimi Imp. responsum ad conjugem importunam, fiscum lieni similem esse; sicut enim crescente in corporibus nostris liene, artus reliqui tabescunt; ita turgente Principis fisco, marcescunt cætera reipublicæ membra, & graviter ægrotant. Digna sententia, quæ in penitissimis omnium Principum præcordiis recondatur; nam si volunt membra sua, idest, cives suos bene valere, non debent eos nimium gravare, & supra vires nova onera eis imponere, ut tumentem habeant fiscum; præsertim cum boni Principis sit, quidquid habet populus. Hanc fisci & ærarii distinctionem quod ille sit Principis, hoc publi- 3

eum populi Romani, indicat Ulpianus *d. l. 2. §. 4.* & Dio *lib. 53.* Atque optime Plinius in panegyrico ad Trajanum id ostendit. *At fortasse*, inquit, *non eadem severitas fiscum, quam ærarium cohibes; imo tanto majore, quanto tibi plus licere de tuo quam de publico credis.*

4 Dicendum igitur olim distinctum fuisse fiscum ab ærario; propterea quod adhuc sub Imperatoribus penes populum Romanum remanserant vestigia quædam democraticæ potestatis; cœpisse autem hæc confundi ubi Monarchica prævaluit auctoritas, ut patet ex variis Pandectarum locis, præsertim ex *l. 13. in pr. & l. 15. §. 3. ff. h. t.* Ubi J. C. *ad ærarium deferri dicit, pro delatione in fiscum.* Et Tacitus *lib. 6. annal. ablata ærario ut in fiscum cogerentur.* Et *lib. 1.* Monarchiam laudat; dum unum reipublicæ corpus, unius animo regendum esse demonstrat; eamque imperandi conditionem, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.

5 Hinc in Monarchia solus Princeps dicitur habere fiscum, non inferiores Domini neque civitates agnoscentes superiorem. Ideoque bona damnatorum civitati non applicantur, sed Principi, *l. 1. in fin. de bonis vacant.* Quod autem Domini vasallorum, & Episcopi dicantur fiscum habere, id aut privilegio obtentum, aut consuetudine usurpatum esse existimant Platea *in d. l. 1.* Bobadilla *l. 2. politic. c. 6. n. 65.* Mastrillus *de magistrat. c. 1. n. 8. & 9.* Nam etsi eorum Cameræ, mulctæ & pœnæ criminales applicentur: non tamen possunt bonorum confiscationem facere; quia uti dictum, id soli Principi competit, & probat Costalius *ad l. 8. ff. ex quibus caussis major.* Ac novissime Amaya *ad h. t. n. 24.* & Larrea *alleg. 1. n. 6.* ubi addit condemnationes, quas faciunt Judices delegati, qui a supremo Senatu ad oppida Dominorum mittuntur, fisco regio applicari.

6 Porro ut in Monarchia confundi cœpit ærarium & fiscus, ita & Præfecti ærarii; & fisci munus, quod summum erat, variis Magistratibus constitutis, qui id administrarent. Etenim aucto ærario, ut refert Pomponius, *de origin. jur.* Quæstores constituti sunt, qui pecuniæ præessent; dein hæc cura ad Ædiles translata; postea ad Præfectos & Prætores; tandem in perpetuum creatus Præfectus ærarii, cujus summa in urbe erat auctoritas, ut in Provinciis Procuratoris Cæsaris; quia uterque in caussis ærarii & fisci, partes judicis sustinebat inter fiscum & privatum, bona fisco delata cognoscebat, vel repudiabat, *l. 4. §. si bona ff. de fideicommiss. libert.* Erat & Procurator privati patrimonii, ejusque exemplo constitutus ab Hadriano Cæsare, fisci patronus, qui caussam ærarii tueretur & augeret, cui non absimilis Procurator sacri patrimonii, ab Anastasio Comitis titulo insignitus. Item Rationalis qui in Provinciis munus quoque procuratoria fisci obibat, & minus ærarium curabat; majus autem Comes sacrarum largitionum. In minori continebantur bona Principis propria, & obtenta priusquam imperio potiretur. In majora asservabantur bona, quæ Imperatori ratione imperii competebant. Fecerunt quoque minora æraria in provinciis sub cura Rationalis summarum, qui distinctus erat à Ratiocinatore, qui rationes tantum discutiebat, *Novel. 128. c. 7.* Et a Rationali rei privatæ, qui redituum omnium rationes curabat, *l. 2. C. Th. h. t.* Et parebant Rationali summæ rei, qui Procurator rerum Augusti vocabatur, Suetonius *in Vitellio c. 2.* Apud nos Quæstor generalis dicitur. Alius erat Curator Principis & Reipublicæ, qui rationes tantùm subducebat & accipiebat; & Actores procuratoresve rei privatæ pecuniam aliis, & stipendia militibus numerabant. Omnes autem post tempora Constantini subesse cœperunt Comitibus sacri patrimonii, & largitionum. De quibus dixi *lib. 1.* Et fuse de omnibus hisce Præfectis rei numerariæ Jac. Gutherius *lib. 3. de off. Dom. Aug. c. 18. 32. 33. & aliis.*

7 Atque hæc de iis qui bona Principis vel reipublicæ curabant, & administrabant, sed alia potestate & auctoritate, quam nostri sæculi Quæstores, & Assessores ærarii Regii: nec id mirum, cum alia sit nunc ratio bonorum Principis, quæ & ipsa inter se sunt plane distincta. Alia namque Princeps possidet, ut caput reipublicæ; quæ quia ejus Principatui & Coronæ unita sunt, non possunt a Principe alienari, nec ejus solius jussu, ubi publica caussa urget, nisi accedat ordinum assensus, & approbatio. Etenim istorum bonorum solus ususfructus penes Principem est, eique sola permissa administratio, non substantiæ diminutio, aut alienatio. Habet se Princeps erga bona Principatui incorporata, sicut maritus erga dotem uxoris, quam non potest diminuere. Et quamvis legibus solutus Princeps esse dicatur, *l. 31. de legib.* non tamen est solutus legibus fundamentalibus sui Principatus, quæ quasi ex jura gentium sunt, & quibus cum inauguratur, jurisjurandi religione se obstringit, *c. 33. e de jurejurando.* Ut non pro arbitrio, quod tyrannorum est, 8
sed lege ac ratione ligatus, Princeps dominetur, Aristot. 5. *Eth. c. 6.* Quare sapienter Antiochus III. missis ad singulas civitates literis, dixit: *Mandatis meis non obtemperetis, si non sint è republica, aut si quid contra leges statutaque majorum scripsero.* Quo pertinet illud Theodosii, nihil majestate regnantis dignius, quam legibus alligatum se Principem profiteri, & illis submittere Principatum, *l. 4. supr. de legib.* Unde errant qui adstruunt voluntatem Principis pro lege esse; proindeque illi licere absoluta sua potestate alienare bona Principatus; cum ea ex jam dictis legibus Coronæ, & Principatui sint conjuncta, & illius quædam membra facta, nec ab eo umquam possint separari, aut in alium transferri. Fateor habere Principem absolutam potestatem, sed quam leges publicæ coerceant, secundum quas nihil de regni integritate dominare potest. Plura hac de re infr *t. 14.*

Sunt & alia bona, quæ Princeps acquiri tanquam 9
privatus ante Principatum, vel regnum obtentum, vel etiam post, idque successionis jure, vel titulo legati, donationis, emtionis, vel simili, quæ bona divinæ domus, res privatæ, Dominicæ in legibus appellantur, quæque in commercio non sunt: non quod absoluta illorum commercium non sit; sed quia distrahi non soleant, nisi jussu Principis, *l. cum servus 39. §. constat 7. & seq. ff. de leg. 1. l. 7. sup. ubi caus. fiscal. l. 3. supra de quadr. præsc. l. fin. C. de fundis rei privat.* Denique alia bona sunt quæ jure superioritatis Principi competunt, ejusque fisco accedunt, ex indictionibus, vectigalibus, bonis damnatorum, vacantibus, caducis, & pœnis, *l. 1. ff. hoc t.* Quæ quidem bona proprie jura fiscalia vocantur, de quibus disponere potest Princeps tanquam propriis: nam hæc bona privata censentur, quamdiu non aggregantur sacro ærario, seu Coronæ unita sunt; atque ita communibus commerciorum regulis subjacent, & alienari communi jure possunt, ac præscribi spatio regularium præscriptionum.

Quod diversum esse dicimus in bonis sacri patrimo- 10
nii, seu Coronæ, quorum administratio est Regibus permissa, non item alienatio, nisi accedat ordinum consensus, & publica extremaque necessitas (quæ ut Cicero ait, suprema lex est) id postulet. Is namque ordo est rerum, ut privatæ semper publicis; tanquam excellentioribus cedant, Argentræus *ad consuet. Britan. art. 266. c. 19.* Choppinus *de Domanio lib. 1. t. 2. n. 17.* Charondas *lib. 7. resp. 7.* Joan. Papon. *in selec. concil. Franciæ lib. 5. t. 10. art.* Qui omnes tenent bona Domanii seu Coronæ, qualia censentur Ducatus, Comitatus, cedi aut alienari non posse: quæ verò ex illis in appanagium dantur, ex lege regni, secundo & tertio genitis ad eorum sustentationem, provisionemve, & filiabus Regis in dotem, consolidationi esse obnoxia; ut si sine liberis masculis decedant, aut delinquant, bona ista ipso jure ad Coronam seu domanium redeant. Imo quod verius, penes domanium semper manent, solo usufructu provisionaliter concesso, aliàs contingeret regium patrimonium sensim diminui ac enervari.

Quinam autem ærario præessent, & bona fisci admi- 11
nistrarent, augerent, & asservarent supra recensui. Hodie istorum præfectorum loco habemus ærarii regii Assessores, quos Hispani vocant *Consejeros de Hazienda, y Contadores majores.* Illis in Gallia & Belgio præsunt *Chefs des Finances*, & supremus Thesaurarius; quorum munus est considerare qua ratione confici pecuniæ possint, quomodo tributa imponi & aliquando angari, impensas belli pacisque tempore curare; item ut reditus regii patrimonii & jura quæ supremæ potestati cedunt vel accedunt, solvantur. Ideo in eo viri esse debent magnæ fidei & auctoritatis, qui Jurisperiti & Politici sint, & œconomiæ rationem accuratissimè teneant. His subsunt Quæstores, vulgò receptores & coactores publicæ pecuniæ. Item Camera rationum, in qua Magistris ratiociniorum, omnes alii quibus pecunia commissa est, reddere rationem tenentur.

Quænam autem fuerit forma super creandis fisci sus- 12
ceptoribus, aliisque officialibus, non declarat hic Imperator, sed illam insinuat *in l. 2. & 8. infra de suscept.* Vult enim res dominicæ susceptores, omni ambitione

cef-

cessante creari, ex dispositione Comitis rerum privatarum, & periculo procuratorum, quorum industria & diligentia, Comes iste gubernabat privatam Principis substantiam. Ideoque si solvendo susceptores non erant, omne damnum redundabat in Procuratorem rei Dominicæ, qui in creandis & assumendis susceptoribus cautior esse debuerat, *l. 9. hoc tit.* Ibidem jubet Imp. antiquam consuetudinem observari in creando Irenarcha, & Optione: de utroque infra. Item in pabulia jumentorum, & annona, quæ optionibus, exactoribusque militatis annonæ præstabantur. Item susceptoribus, aliisqua rei Dominicæ, & privatis ministria: de quibus dicemus suis locis.

23 Ceterùm susceptores hi, ministros sibi eligebant quos mittebant in Provincias, vocabanturque Tabularii, & coactores (quos nos commissos vocamus, de quibus *infr. tit. de susceptoribus*) ut ibidem pecuniam colligerent, tributa reciperent, & de receptis rationes conficerent, & examinarent cum debitoribus fiscalibus; quas deinde rationes in publicum ærarium inferebant.

24 Verumtamen illorum rationibus & computationibus, non prius tribuebatur auctoritas aliqua, quàm procuratoria Cæsaria, seu rationalis sententia fuissent comprobatæ, *l. 2. hoc tit.* Et rectè: propter periculum quod imminebat procuratoribus rei privatæ, uti & hodie Quæstoribus regiis, si eorum ministri & supputatores in calculo errent, aut desinant esse solvendo. Quamobrem si contingat in computatione error aliquis, is corrigendus erit; cum possit etiam post decennii, aut vicennii tempora revocari, *l. 8. ff. de adm. rer. ad civit. pert.*

25 Quid igitur hodie si sententia Judicis approbatæ sint rationes? Et quidem si coram Judice delegato fuerint redditæ, ejusque decreto approbatæ, adhuc poterunt retractari usque ad triginta annos: nec obstabit res judicata; quoniam delegatus excessit fines mandati sui, qui cum solum constitutus fuerit ad rationes liquidandas, voluit nihilominus approbare rationes, & erroneas forte confirmare: quod ei non licet, neque aliis calculatoribus, qui tantum habent facultatem calculandi ac dispungendi rationes, illasque coram Judice producendi; non item pronuntiandi super articulis rationem: id enim solum Judici ordinario permissum est, utpote habenti jurisdictionem; cujus proinde confirmatio & sententia, cum auctoritatem habeat rei judicatæ, non poterit retractari ob errorem aliquem; quia si ob quemvis errorem res judicata, vel transactio ritè facta rescinderetur, nullus esset litium finis, Giphanius & Gilkenius *ad l. un. Cod. de errore calc.* Amaya *ad l. 2. hoc tit. n. 53.* ubi plures Doctores refert.

26 Observanda proinde erit distinctio: aut enim rationes legitimè fuerunt dispunctæ, & sententia Judicis ordinarii approbatæ, & tales non debent iterum videri, nec examinari; quia reipublicæ interest ne rationes redditæ litesve sopitæ suscitentur, & fiant immortales. Aut nondum fuerunt approbatæ & confirmatæ a Judice; & tunc intrà tempus decennii, aut vicennii revideri poterunt, si id a parte petatur, & error ab ea allegetur, juxta *d. l. 8. & l. 13. §. 1. ff. de divers. & temp. præsc.* Dico confirmatas rationes & approbatas, non retractari, nisi postea appareat, fraude & dolo quid in illis fuisse expunctum, aut omissum; quia ubi de eo constiterit, iterum examini calculatorum subiici poterunt, quantumvis in priore calculatione fuerint adhibitæ renuntiationes, & pœnæ appositæ adversus eos qui contradixerint, Bobadilla *l. 5. polit. cap. 4. num. 76.* Amaya *d. loco & ad l. fin. inf. de apochis publ. num. 6.* Escobar *tract. de ratiociniis cap. 41.* Qui cum aliis in praxi se observasse referunt, oneratum fuisse administratorem respondere (non obstante exceptione rei judicatæ) super aliquibus partitis dolo & fraude omissis, in calculo; cum actor non urgeret exhibitionem rationum quæ jam erant approbatæ, sed quas consultò omiserat administrator.

27 Cavere proinde debet quicumque aliena negotia administrat, ne mendacii & perjurii in rationibus convincatur; quia ex eo solo absque alia probatione præsumitur quod dolo fuerit versatus in administratione, & adversus eum deferri poterit juramentum in litem, Alexand. *cons. 27. lib. 7.* Itemque id locum habet si sigillatim in libro rationum, ea quæ quovis die, & a quo receperit, & in quo expendit administrator annotavit; si caussam ex qua solvit, vel recepit, omisit; vel aliquam apposuit ita intricatam, ex qua fraus & dolus præsumatur, Escobar *d. loco c. 10.* & Gutierrez *de juram. p. 1. c. 40. n. 18.* ubi dicunt quod ex solo Domini juramento, res & rerum qualitas, æstimatio, fructus, & proventus probabuntur, ita ac si nullum librum rationum exhibuisset administrator.

Quod si autem in libro rationum res aliquas describere neglexerit, vel eas surripuerit, quemadmodum heres & tutor doli & fraudis convictus, duplum restituere compellitur, *l. fin. §. licentia C. de jure delib.* ibi Salic. At vero reipublicæ administrator graviore animadversione punitur, si pecuniam publicam surripiat, *tit. sup. de crimine pecul.* Si verò pecuniam Principi debitam remiserit, aut jam in fiscum translatam sumpserit, remve aliam fiscalem distraxerit in fraudem fisci, quadrupli redhibitione constringitur, *l. 8. h. t.* & revocatur res quocumque modo alienata, *l. 45. ff. h. t.* 18

Qui enim contractibus fisco perniciosis se implicat, ejusque res pecuniasve dolo malo dilapidat, non administrator, sed interversor est. Quod intelligendum de rebus fisco jam delatis; quia qui res nondum delatas & acquisitas subtrahit (puta a debitore fisci) in duplum punitur, *l. 7. h. t. ibi; tantum aliud mulctæ nomine, quantum fuerat per fraudem ablatum.* Facit *l. 46. §. 2. ff. h. t. & l. 1. §. 9. ff. de falsis* ubi absque alia probatione fraudis administratos, qui in rationibus reddendis fiscum decepit, dupli pœna coercetur, Menochius *lib. 2. arbitr. cas. 586.* & citati a Joanne Larrea *allegat. fiscal. 38. n. 6.* ubi addit, hanc pœnam dupli (adjuncto simplo) esse tripli, ex stilo & lege regni Hispaniæ: de qua & aliis pœnis *infra tit. 70. in fin.* 19

Quæritur: an alia pœna puniatur negotiator, qui pactus est cum ministris Principis, de transmittenda pecunia in alias Provincias, datis literis Cambii? Et existimo eum perinde ac administratorem patrimonii regii fraudem committentem, hac pœna puniri; quia licèt non sit administrator, nec susceptor; est tamen negotiator pecuniæ regiæ, & ratione suæ conventionis, cogitur rationes; reddere coram Judice ratiociniorum ubi si fraus probetur, aut aliquando detegatur, huic pœnæ obnoxius manet. Aliter enim occurri non posset fraudibus istorum negotiatorum, quos non mirum etiam gravius puniri ex sua conventione & perjurio, Amaya *ad l. 1. infr. de discuss.* Larrea *d. loc.* ubi multis docet non esse necesse probari fraudem; modo constet de defectu rationis, & malæ versationis in destinanda pecunia regia, ut qui pœnæ tripli subiiciatur, Bart. *ad d. l. 1.* De qua nos inf. *t. 30. n. 6.* 20

Solet etiam sæpe quæri: num is qui rem fiscalem administravit, ex ea ditatus præsumatur? Quod plerisque videtur, si cum ad administrationem accessit, inops erat, & minus industrius, & brevi tempore dives factus sit: nam ut ait Vulcatius Gallicanus in Avidio Cassio: *unde alias quæso divitias tam amplas acquisivisse præsumetur, nisi de visceribus reip. & fortunis subditorum?* Quæ præsumptio ut vera sit durante administratione; ea tamen finita, & post rationes redditas non procedit, Accursius & alii *ad l. 7. h. t.* Peregrinus *de jure fisci l. 6. tit. 3. n. 6.* Non obstat huic sententiæ, quod œconomus & tutor, qui tempore susceptæ administrationis, aut tutelæ, pauper erat; factus autem dives, non propterea ex bonis pupilli ditatus præsumatur; cum ut ait Imperator nec pauperibus industria, vel augumentum patrimonii, quod laboribus & multis casibus quæritur, interdicendum sit, *l. 10. sup. de arbitr. tut.* Quia loquitur Imp. de eo tutore qui industriam, aut patrimonium ex se aliquod habuit, aut honestis rationibus & modis illud postea auxit, de quo Ulpianus *in l. 4. §. 1. ff. de min. & bon.* Videatur Bobadilla *in sua politica lib. 2. cap. 11. n. 5. & 6.* Ubi refert quod Antoninus Pius statuit, in introitu officii cujuslibet administratoris, ejus bona describerentur, ut eo finitò appareret quid quantumve toto administrationis tempore quæsiisset: quod si multum acquisivisse deprehensus fuisset, adversus eum præsumeretur, si quando rationes publicæ in aliquo deficerent, Gutierrez *de tutelis lib. c. 4.* Jul. Clarus *in praxi §. fin. q. 65. n. 30.* 21

Ubi autem constat susceptorem ex administratione ditatum, prædia comparasse; dubitatur: an possit fiscus ista prædia pleno jure occupare? quod affirmandum videtur, exemplo pupilli, & militis, qui ætati, & militiæ favore, rei emtæ ex sua pecunia dominium nanciscuntur, *l. 7. ff. qui pot. in pign. & l. 8. sup. de rei vind.* Quamquam militi non directa, sed utilis vindicatio competat, quæ ex æquitate procedit: quæ sane æquitas idemque favor militare videtur pro fisco, cujus caussa æque ac militis, & minoris privilegiata est; ac tan- 22

eo magis, quanto *oportet privatis utilitatibus publicas, & mortalibus æternas anteferre*, ut inquit Plinius. As verius est fiscum non posse prædia vindicare; multo minus de facto ea occupare, *l. 7. h. t.* de qua planius infra *n.* 32. Debet enim fiscus jure experiri, & exigere quod sibi ea pecunia usurpata debetur; aut vi tacitæ suæ hypothecæ agere ad legitimum interesse, quod ipsi fisco utilius est; cum semper præsenti pecunia indigeat propter onera publica, quæ sustinet, & necessitates quæ in dies occurrunt; maximè si providendum sit exercitui de commeatu, annona, de stipendiis, quæ præstari debent militibus in pecunia; non item in agris vel fundis. Alia namque est caussa pupillorum, qui cum multis captionibus sint expositi, consultum eis est, ut fundos habeant, qui non facile pereunt & dissipantur, prout pecuniæ, & res aliæ mobiles. Quapropter si ex minorum militumve pecunia, alii suo nomine prædia compararint, ætatis & militiæ obtentu, licebit ea vindicare, *d. l.* 8. contra communem juris regulam, quæ habet: rem aliena pecunia emtam, non domini pecuniæ, sed emtoris fieri, *l. 6. C. d. t. de rei vind. l.* 52. *sup. de jur. dot.* A qua regula non invenitur exemtus fiscus, licèt in aliis multis caussis ejus privilegia legislatores ampliaverint. Latè Escobar *in tract. de ratiociniis c.* 14. Lebret *de la souveraineté du Roy liv. 3. c.* 10.

23 Dictum est supra receptam esse distinctionem, inter bona seu jura fiscalia, & privata Principis; quod hæc illius sint propria, illa aliunde obveniant, eique competant jure superioritatis; tamen quod attinet ad jura & privilegia specialia, iisdem gaudent bona privata, quibus potiuntur fiscalia, DD. ad *l. 9. h. t. & l. 6. §. 1. ff. eod.* Privilegia autem plura sunt, inter quæ quod Princeps & ejus fiscus, ex caussa contractuum cum privatis initorum, tacito pignore habeat bona eorum quibuscum contraxit, obligata, *l. 2. sup. in quib. caus. pign. tac.* Item eorum bona qui tributa debent, *l. 5. 6. §. 3. ff. h. t.* aut vectigalia conduxerunt; adeo ut si eorum unus fraudem commiserit, sitque inops vel absens, possit alter in solidum conveniri, Bart. & de Platea ad *l. 8. h. t.* Quinque denegetur ei appellatio, quem constiterit esse publicum debitorem, *l. 4. & 8. Cod. quorum appell. non recip.* Illud quoque fiscus habet privilegium, quod præferatur omnibus creditoribus non habentibus hypothecam expressam, *l. 3. sup. tit. 73. lib. 7.* ubi late hac de re diximus, & quomodo alienata & soluta a creditoribus repetat, nisi sint alienata ante contractum cum ipso fisco initum, *l. 4. t. 73. de privil. fisc.* quod plenius venit hic inquirendum.

24 Etenim si fiscus alleget in fraudem suam donationem esse factam, onus probandi prioritatem temporis incumbit donatorio; hic enim probare debet rem sibi prius fuisse donatam, quàm fisco obligaretur. Quod secus est in privato: is enim agens hypothecaria contra donatarium, probare debet rem prius fuisse obligatam quàm donatam; quia fundans intentionem suam in tempore, debet illud tempus probare, *l. 13. sup. de donat. ante nupt.* Pro fisco facit textus in *l. 1. h. t.* ubi cum pater filiis emancipatis aliquorum prædiorum donationem fecisset, non satis est quod illi dicant donationem obligatione fuisse priorem; quia præsumitur in fraudem fisci facta; sed probare debent donationem sibi factam fuisse, antequam res patris fisco fuissent obligatæ, idque per instrumentum solemniter confectum, in quo dies, & hora exprimatur. Nam prioritas scripturæ denotat prioritatem temporis, Bald. *in l. creditor in princ. qui potior. in pign. & in d. l.* 13. & ibi Cynus. Itaque donec donatarii probent donationem præcessisse contractum fisci, fundata est ejus intentio in præsumptione juris, quæ vult prædia quæ aliquando fuerunt patris, ejus adhuc permanere, nisi contrarium probetur.

25 Cæterùm qua actione fiscus convenerit donatarium, controvertitur? plerique hypothecaria egisse sentiunt; propterea quod ex contractu habeat tacitam hypothecam in omnibus debitoris bonis, *l. 6. & 46. §. fiscus ff. h. t.* Pegnera *decis. crimin. q.* 48. Covar. *lib. 1. var. cap.* 16. At verius ibi fiscum egisse ad rescissionem donationis in fraudem factæ, revocatoria actione, non item hypothecaria, quæ tantum est in rem persecutoria, non verò rescindit factum. Nam is qui egit hypothecaria, probare debet rem in dominio debitoris fuisse: quod hic facere non tenebatur fiscus, utpote habens intentionem suam fundatam in prædicta præsumptione, & in confessione filiorum asserentium prædia fuisse in dominio patris donantis, in quo cum durasse præsumantur, usque dum contraxit cum fisco, rectè hic egisse videtur Pauliana actione, qua revocantur alienata, rescissa traditione, quasi in bonis debitoris mansissent, & ab eo nunquam fuissent alienata, *§. item si quis in fraudem inst. de act. & tot. tit. ff. quæ in fraudem credit.* Cujacius *ad l. 1. h. t.* & quos refert Amaya *ad d. l. 1. num.* 9.

Porro in fraudem fisci, non solum per donationem, sed quocumque modo res fuerint alienatæ, revocantur, 36
l. 45. in princ. ff. h. t. censetur & tunc in fraudem facta alienatio, ubi post eam crimen aliquod capitale admissum est. Quare cum perpetrato crimine fiscus in delinquentis bona jus censeatur habere, jure poterit revocare alienata, ubi de crimine præsertim secuta est condemnatio; quoniam ante condemnationem penes delinquentem dominium manet, *l. 13. ff. qui et a quibus l. 15. ff. de donat. & l. 20. ff. de accusat.* Videatur Joan. Faber *in §. item si quis in fraudem n. 5. Instit. de action.* & Pegnera *q. 49. n.* 8.

Quomodo illius patrimonium, qui diversis conscien- 27
tiam suam dicitur polluisse criminibus, nequaquam fisci rationibus deberi, vel ab eo alienari volunt Impp., nisi post publicam accusationem reum constiterit fuisse convictum, ac in vita condemnatum, *l. 10. h. t.* nam si vivus damnatus non fuerit, morte extinguitur crimen: unde patet pœnam publicationis bonorum non transire in heredem, excepto crimine perduellionis, *l. fin. ff. ad l. jul. majest.* Joan: de Platea *ad d. l.* 10.

Diversum enim est in privatis delictis, in quibus non 28
est necessaria condemnatio delinquentis, sed sufficit lis sit contestata, ut ad ejus heredem transeat actio pœnalis, *l. unic. sup. de delict. defunct.* At verò in publicis criminibus, non solum necessaria est litis contestatio; verùm, ut dixi, præcedere debet condemnatio, aliàs si ante decedat reus, lis extinguitur, itemque pœna, *l. 3. & 6. ff. de publ. jud. l. 20. ff. de accusat. l. 20. ff. de pœnis.*

Præterquam si quis publico munere functus fuerit, 29
& illius administratione durante, quippiam usurpaverit ex Principis reditibus & regalibus: nam etiamsi hic mortuus fuerit, propter criminis gravitatem conveniuntur heredes, non solum propter interesse quod fiscus patitur, sed etiam pœnam sustinent legis Juliæ repetundarum, vel de residuis: nec immeritò cum in utraque lege, quæstio principalis ablatæ pecuniæ moveatur, *l. 2. ff. ad l. jul. repetund. & l. 2. C. eod. & l. fin. ff. ad l. jul. peculat.*

Similiter fraudati vectigalis crimen, ad heredem ejus 30
qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur: nam quod commissum est, statim desinit ejus esse qui crimen contraxit, dominiumque rei vectigalis acquiritur, ea propter commissi persecutio, sicut adversus quemlibet possessorem, sic & adversus heredem competit, *l. 8. & 14. ff. de publican. vectig.*

Multoque magis heredi auferuntur bona, quæ a de- 31
functo scelere quæsita probantur, *l. 12. ff. ad l. corn. de fals.* Atque ea fiscus occupat, ut non heres, sed quasi bonorum possessor: consequenter ultra vires hereditarias creditoribus non tenetur, nec amplius quam pro æstimatione bonorum, sive inventarium fecerit, sive non fecerit. Item & ad ea debita tantùm tenetur, quæ a delinquente jam pridem fuerunt contracta, & quæ ante acceptum judicium acciderunt, Matth. de Afflict. *decis.* 385. Peregrin. *de jure fisci l. 4. tit.* 5. Gomez. *tom. 3. var. cap. 1. n.* 8. Amaya *ad l. 10. hoc tit.*

Interdum ob suspicionem delicti, & metum proditio- 32
nis, jussu Principis quasi pœnæ nomine, victi populi & armigeri homines, è sua civitate in aliam transferebantur; quod quia durum ac triste patriam deserere, permissum istis metœcis seu translatis, de bonis suis disponere, & prædia vendere antequam aliò migrarent; ita ut quæ ab eis distracta non essent, in fiscum redigerentur. * Nisi specialiter in favorem migrantium 33
Princeps decrevisset, ut bona ista possent retinere, & heredes existere suis parentibus in ea civitate relictis, ex qua migrarant, *l. 4. hoc tit.* quia licèt in coloniae translati, cives non essent, nec capaces successionis alienæ; adhuc tamen imaginem quandam retinebant civium, ut parentibus succedere possent; maxime cum lex, metœcos a successione sali non excluserit, *d. l. 4. in fin.* & Latinos Junianos etsi non cives ex alieno testamento quid capere potuisse constet ex Ulp. *in fragm. tit.* 21. 17. & 22. ibi Cujacius.

Ex hac lege observandum: si bona alicujus publicen- 34
tur, integro statu manente, quod non ideo censeatur prohibitus succedere, & hereditatem adire, quæ illi jam competebat. As verò si bonorum publicationi adjungatur deportationis pœna, non solum quæ condemnationis tempore habuit deportatus, sed & quæ postea

quo-

quoquo modo acquisivit, post ejus mortem fisco vindicantur; quia heredem habere non potest, *l. 2. supra de bon. proscript. l. 7. §. fin. ff. de bonis damn.* Ceterùm si quis tantùm ad certum locum relegetur, vel saltem bona ejus publicentur absque deportatione, ea quæ postea acquisivit, retinet, uti & omnia alia jura, *l. 4. ff. de interd. & releg.* quia cum status ejus maneat integer, non videtur prohibitus de novo acquirere: ac ita intelligenda *l. 22. §. 5. ff. mandati.* Videatur Cujacius *lib. 6. observ. c. 23.* & Fachin. *lib. 9. controv. c. 51.*

35 Porro ubi bona fisco dicuntur delata, vel quia vacantia veniunt occupanda, non prius Cæsariani seu officiales fisci, & executores ea apprehendere poterunt, quam literæ Principis fuerint obtentæ & ostensæ ei, cujus interest bona non capi, *l. 5. in princ. hoc t.* Unde fit ut non credatur nuntio citanti, aut officiali, asserenti sibi aliquid secretè commissum esse, *l. un. sup. de mand. princ.* nisi ostendat literas suæ commissionis; maxime dum mittitur extra provinciam, ubi non est notus, *l. 2. inf. de coll. fund. fisc. lib. 11.* quomodo ignoto nuntio, & non deferenti consuetum insigne sui officii, prohibitum est aliquem capere, vel ejus bona occupare: & ut magis huic violentiæ occurratur, sancitum hìc est, licere iis quorum interest objicere manus, & resistere isti Ministro, qui absque mandato Judicis, vel ultra formam sibi datam, bona occupat vel describit, *d. l. 5.* Platea ad *d. l. 2.*

36 Quod procedit etiam lite pendente: nam quamdiu possessor se defendit, non potest fiscus bona occupare, distrahere, vel describere, *l. 7. hoc t.* intellige de descriptione occupatoria & violenta, non de simplici bonorum descriptione & annotatione, quæ lite pendente communiter a fisco fieri solet, ad eum effectum ne res dilabantur & occultentur, *l. fin. infr. ff. de bon. vac.* In ministris autem procuratoris fisci, quales hìc vocantur Cæsariani, id observatur, ut a fisco conventi, bona eorum statim, seù ab initio litis motæ describantur: quod in aliis hominibus non est, nisi post probatam fraudem, aut crimen. At cur id speciale in Cæsarianis, non item in aliis? Quia consuetudo fraudum, quibus prædicti omnia temerare consuaverunt, præsumtionem malæ fidei possessionis inducit, *l. 7. in fine.*

37 Porro duobus casibus hujus *l. 7.* dispositio cessat, præsertim in Gallia. Unus est in materia feodali, cum fiscus Regius agit contra vassallum, ob servitia non præstita ceterave onera expresse injuncta tempore investituræ, in possessione se constituit, in eaque manet quamdiu litigat; nisi de jure vasalli statim liqueat, quod non defuerit obsequiis ad quæ tenebatur. Alter casus est; cum quæstio movetur de bonis incorporandis Coronæ, seu domanio Regio, ad quod bona ista redire oportet finito usufructu, aut tempore quo in dotem data sunt: si quis autem interea unionem impediat, & se opponat, fiscus in possessione constitutus, rectè se defendit, Papon. *lib. 5. t. 1. art. 9.* Chopin. *de domanio lib. 3. t. 10.* C. Lebret. *de la souveraineté lib. 3. c. 11.*

38 His exceptis non solet, nec debet fiscus possessionem alicujus invadere, aut ab executione incipere; sed cogitur in prosecutione juris sui, formam hìc præscriptam, vel à Principe sibi datam servare, *l. 5. hoc t.* sine qua fisci officiales, ne quidem bona caduca possunt occupare, aut violenter retinere; & si id fecerint, permissum est illis quorum interest bona non capi, resistere, & impunè vim sibi illatam propulsare. Curabit proinde fiscus, ne vis ulla committatur, aut inquietudo inferatur privatis, eos turbando in suis possessionibus, *d. l. 7 in princ.* res eorum capiendo aut distrahendo lite adhuc pendente; siquidem extat rescriptum Divi Severi & Antonini, quo distractionem bonorum suspendi jusserunt, & generaliter prohibuerunt rem distrahi, quæ esset in controversia, *l. 22. ff. hoc t.* ubi tamen res nexas pignori distrahere fiscus potest; sed si ante alii res obligatæ sunt, jure pignoris non debet jus creditorum lædere. Plura infra *tit. 4.*

39 Hinc est quod iidem Impp. in venditionibus quæ a procuratore fisci fiunt, summam fidem ac diligentiam ab eo exigant; ut nimirum res jure pignoris obligatas justo veroque pretio distrahi curet, illudque constitui non ex præterita emtione, sed ex præsentis temporis æstimatione, *l. 3. §. Div. ff. hoc t.* ibi Cujac & in *l. 10. Cod. hoc t.* nam pretium cujuslibet rei pro tempore est: atque ita fit ut prædium quod olim pluris fuit, hodie forte minoris æstimetur; quapropter non quanti olim emtum, æstimatumque fuerit, sed quanti hodie sit, spectatur, expensa qualitate, & reditu præsentis temporis, juxta *l. 16. Cod. de rescind. vend.* ibi: *rei qualitas & redituum quantitas æstimetur*, *l. 4. Cod. eod.*

Quod si autem minus justo pretio quam res valet, ab 40 officiali fisci distracta sit, fraude emtionis vel gratia (ut quia officialis vel decipitur, vel emtori gratificari cupit) Procurator Cæsaris probata fraude & collusione, hujusmodi venditionem rescindi curabit, & domino res suas vindicanti restitui jubebit, ubi fisco satisfecerit, eique obtulerit quantitatem debitam, *l. 3. hoc t.* Eoque pertinet *l. fin. sup. si advers. fisc.* ubi etiam quia per collusionem seu fraudem fisci, nimis exiguo pretio fundus fuerat venditus, & non adhibita hastarum solemnitate, editus, rationalis, revocata venditione, fundum restitui jubet: quoniam fraus & dolus nemini debet patrocinari; nec congruit ut cum damno debitoris, emtor locupletetur, & ex sua fraude consequatur commodum: quod autem non emtor conveniatur, sed fiscus, in caussa est; quod hic creditor sit, ac mala fide & vili pretio rem vendiderit; ideoque prius excutiendus. Ubi autem fiscus conveniatur, dicam infra *t. 4. in fin.*

At cur non egit debitor remedio *l. 2. Cod. de rescind.* 41 *vend.*? Quia illud solum competit, ubi deceptio & læsio ultra dimidium justi pretii intervenit: in casu vero *d. l. 3.* dolus & fraus intervenit, quæ ex qualitate facti, non ex quantitate pretii æstimatur, *l. 10. Cod. d. t. de rescind. vend.* Multum namque refert: an vendatur res minori pretio propter dolum: an verò quia ita contingit, ut docet *ad d. l. 2.* Pinell. Præterea non constat ex *d. l. 3.* minoris pretii quantitatem esse ultra dimidium, quod necessariò requirit *d. l. 2.* Amaya *ad d. l. 3. n. 43.*

Ex his infertur non sufficere quod quis allegat mino- 42 ris pretii quantitatem; sed etiam probare debet dolo, aut gratia factam fuisse venditionem: nam in dubio dolus non præsumitur, nisi clare de eo constet, *d. l. 4.* Facit & *lex 3. sup. si vendito pign. agat.* ibi: *si probatum hoc fuerit emtionem mala fide emisse*, & *l. 18. §. 1. ff. de probat.* ubi qui dolo dicit quid factum, licèt in exceptione, docere dolum admissum debet; quia non satis colligitur, ex eo quod res si vili pretio vendita; nisi tamen dolus sit notorius, ut observat Petr. Barbosa *ad l. si more num. 60. ff. solu. matrim. & ad l. 1. Cod. ad præscript. 30. annor. num. 27.*

Hinc est quod non facile prætextu læsionis, rescinda- 43 tur venditio solemniter facta; cùm ne subhastationis publicæ fides subvertatur, tùm ut facilius fiscus inveniat emtores, Peregrin. *de jure fisci lib. 6. cap. 4. nu. 8.* Solemnis namque subhastatio justo pretio rem venditam fuisse ostendit, ac tantum rem valuisse, quantum vendi potuit, Baldus *cons.* 103. Cum ergò justum pretium dicatur, quod quis licitando constituere potuit, & voluit, non potest videri deceptus; nisi apertam fraudem probet, ut dicitur *in d. l. 3.*

Similiter si fisci procurator agat ad rescissionem ven- 44 ditionis, tanquam creditor servare debet juris ordinem: ac primo in jus vocare possessorem qui rem fiscalem emit, aut alio jure possidet, cum de ejus interesse agatur, Peregrin. *d. loco n. 12.* Imo quamvis nullo jure possideat, removeri non debet a sua possessione, priusquam legitime fuerit convictus; quoniam ne quidem injusta possessio ulli auferenda est, absque caussæ cognitione, *l. 7. ff. ad l. jul. de vi priv.* Citatione facta, instituenda proponendaque erit actio intra legitimum tempus; aliàs si fiscus eam suo tempore non protulit, præscriptione temporis excluditur, *l. 6. h. t.* quemadmodum privatus, utriusque namque fisci & privati conditio, adæquare hìc est: imo sub bono Principe, fisci caussa mala esse solet. Non obstat quod adversus fiscum locum non habeat usucapio, *l. 1. & 2. Cod. commun. de usucap. §. res fisci Instit. de usucap.* quia id procedit in rebus fisci patrimonii quæsitis, non verò in actionibus acquirendis, aut quæ fisco jam competunt: quæ cum non possunt dici esse res fiscales; ideo si suo tempore prolatæ non fuerint, concremantur, seu inutiles pronuntiantur, ut exemplo boni Principis; (qui nec fisco suo parcit) privati a calumniosis litibus abstineant, Argentræus *ad consuetud. Britan. art. 266. n. 16.*

Actione autem proposita apud procuratorem Cæsa- 45 ris, *l. 5. sup. ubi caussæ fisci*, lis fiscalis, & pertinens ad publica munera non protrahitur, sed intra sex menses post contestationem peragenda est; nisi rei necessitas exigat, personarum, aut instrumentorum caussa, longius proferri litem, vel reus in mora fuerit, ut habet *l. ult. hoc t.* quæ Græca est, & restituta a Cujacio *ex lib.* … *Basil.*

Basil. At olim caussa fiscalis intra annum terminanda erat, sive fiscus litem pateretur, sive eam inferret, *l. 4. C. Theod. de jure fisci*. Non enim oportet lites esse immortales, & vita litigantium excedere; ideoque tempore pereunt, *l. 13. sup. de jud.* prout etiam actiones minuendarum litium caussa statuto tempore tolluntur.

46 Moribus autem nostris actiones, & litium instantiæ adversus supremum Principem non perimuntur. Item ea prærogativa gaudet Princeps, quod actione eidem competentes non instaurentur, aut moveantur, ut olim Romæ apud præfectum ærario, vel procuratorem Cæsaris; sed Regius Senatus de his caussis cognoscat, vel Concilium ratiociniorum si de residuis, aut debitis fiscalibus, & indictionibus non solutis quæstio moveatur.

47 Præterea quovis loco caussa agitetur, solet procurator generalis eam defendendam suscipere suo nomine, & in eum sententia fertur: qua prærogativa etiam olim usi sunt illustres, ut non per se, sed per procuratorem quamcumque litem exercerent, *l. 25. sup. de procur.* Rationem reddit *Novella 71. cap. 1. ne cogantur si præsentes litigaverint, aut sedere cum judicibus dum judicant, aut stare rursus tanquam litigantes, cum utraque caussa videatur iurauta, aut dignitatibus injuriam subsistentibus, aut judicali schemate indignè procedente.* Et recte: nam pronuntiatio sententiæ & illius executio fieri non potest adversus Principem, sine læsione honoris & dignitatis. Denique in omni fiscali caussa, adeo intervenire debet Procurator Regius; ut sententia eo absente lata, nullius sit momenti aut roboris, nec decretum cui se non opposuit pro conservatione debiti, aut juris Regii, *juxta l. ult. Cod. de advoc. fisci & l. 14. Cod. Theod. de appellat.*

TITULUS II.

De conveniendis fisci debitoribus.

1 *Continuatio, & quo ordine a fisco excutiantur debitores, eorumque fidejussores?*

2 *Proponitur verus sensus, explicatio l. 1. hujus tit. quomodo reus principalis & fidejussor indemnitatis prius conveniantur quam debitores debitoris.*

3 *Quando fiscus debitorem sui debitoris convenire prius possit.*

4 *Administratione divisa, quis sit conveniendi ordo.*

5 *Cura divisa non dividit officium, sed commune est periculum.*

6 *Debitor non liberatur solvens exactori publico, nisi tabularius subnotaverit; prius tamen exactor quam debitor convenitur.*

7 *Publica scriptura fidem facit, privata etiam probat; non potest fiscus ex breviariis quemquam convenire.*

8 *Scriptura propria non facit fidem pro scribente etiam si fiscus sit. Quando semiplenam fidem faciat?*

9 *Debitor fiscalis summatim exigitur, nec auditur si velit prius suum debitorem conveniri.*

10 *Dilatio quæ detur debitori fiscali?*

11 *An debitor fisci possit cogi ad solvendum ante tempus?*

1 EXposita prima eaque generali parte, de jure fisci; sequitur secunda, in qua aliquot caussæ explicantur, ex quibus res ad fiscum devolvuntur. * Prima caussa est *contractus*; sed hic ille consideratur, qui procedit ex intercessione: de qua observandum, quod si aliqui gesserunt administrationem publicam ipsius fisci, & pro iis alii indemnitatem promiserunt fidejubendo, non ante conveniantur quam principales illi administratores debitoresque fuerint excussi, *l. 1. h. t.* quem textum Interpretes variè contorquent, ut videre est apud Accurs.
2 Bartol. Plateam, Cujac. & reliquos. * Sed mihi doctissimi Amayæ explicatio placet sub *tit. de decurionibus ad l. 1. n. 12.* ubi ponit quemdam cum fisco contraxisse, seque obligasse pensionibus, quas ob conductionem prædiorum fiscalium debebat, dedisseque fidejussorem indemnitatis; deinde supponit textus hunc reum prædia quædam vendidisse, emtoresque adhuc pretium debere eidem reo. Cum ergo fiscus reum principalem non reperisset idoneum, debitores sui debitoris reconveniebat, qui ista prædia a reo mercati fuerant: at illi contendebant prius conveniendum esse fidejussorem, qui pro reo indemnitatem repromiserat. Quare Gordianus Imp. de eo consultus, respondit: *non injusta ratione desideratis, ut prius conveniantur qui reliqua contraxerunt,* idest, ipse principalis reus, itemque fidejussor qui indemnitatem promisit; cum hic simul cum reo contraxisse, seque principalem constituisse videatur; ut non obstet quod fidejussor in subsidium accipiatur, & in casu quo reus solvendo non est. Non item movet, quod hic reus habeat debitores, a quibus proinde debitum prius exigi oporteat, quam conveniatur is, qui de indemnitate repromittit; quoniam illi debitores nunquam se fisco obligarunt, aut principales constituerunt, in contractu fiscali; & ideo non possunt conveniri respectu eorum quæ a principalibus debitoribus mercati sunt, nisi quando constat illos principales non esse solvendo, & jam plane defecisse, *arg. l. 47. ff. de jure fisci*.

Ex quo hic notanda regula, quod quando principales 3
rei non sunt idonei, possit fiscus debitores sui debitoris convenire, etiam suo debitore non condemnato, si debitores debitum agnoscant expresse, vel tacite, *l. 2. & 3. sup. quando fisc. vel privat.* Id tamen non aliter privato creditori est permissum, quam si debitor fuerit excussus & condemnatus; quò constet eum nihil habere in bonis præter nomina, *d. l. 2.* Notandum etiam quod, qui principalis debitor defecerit, & ea ratione fiscalia nomina facta liquidò probentur, aut a debitore nomina fuerint obligata, etiam non discusso principali, possit fiscus hypothecaria actione adversus debitorem debitoris experiri, *Specul. tit. de procur. §. sequitur, vers. quid si*, & Guido Papæ *decis. 432. n. 13.*

Aliàs servandus erit excussionis ordo: sic si duobus 4
commissa sit administratio auctoritate publica, & eorum unus administrationem gessit, alter non; is qui gessit, ejusque nominatores conveniuntur, ac prius excutiuntur quam ad collegam deveniatur, *l. 3. h. t.* quoniam non deliquit, qui non gessit.

Pene idem rescriptum ab Imp. Tito in *l. 11. ff. ad mu-* 5
nicip. Magistratus officium individuum, ac periculum esse commune: quod sic intelligi oportet; ut ita demum collegæ periculum adscribatur, si neque ab ipso qui gessit, nec ab his qui pro eo intervenerunt, res servari possit, & solvendo non fuerit, honore deposito: alioque si persona vel cautio sit idonea, vel solvendo fuerit, quo tempore conveniri potuit, unusquisque in id quod administravit, tenebitur. Habet itaque beneficium excussionis Magistratus, ut ne scilicet ante agatur in eum, qui non gessit rem de qua agitur, quam excussæ sint facultates ejus qui gessit; deinde fidejussoris ejus; post nominatoris Magistratus; tum ad extremum collegæ. Exemplo fidejussoris, nominatori, qui solidum solvit, utilis actio non datur adversus collegam suum, *l. 12. ff. d. t. ad municip. l. 11. C. de fidejuss.* quia suo nomine solvit, idest, propter suam obligationem. Diversum est in tutore, qui pro contutore solvit, ejusque nomine, *l. 2. supr. de contr. jud. tut.* Ideoque ei utilis actio datur, prout Duumviro adversus collegam, *l. 2. §. 8. ff. de administ. rer. ad civ. pert.*

Quin & fisco contra debitorem manet actio, si id 6
quod solvit, ad fiscum non pervenit; quoniam non liberatur debitor hoc ipso quo exactor retulit in rationes publicas ipsum solvisse; sed tunc demum cum tabularius apochis subnotaverit: hujus enim subnotatio, seu subscriptio, solutionem factam probat: æquum tamen est ut prius fiscus hunc exactorem tributorum, si solvendo est, conveniat (siquidem tenebatur dare apocham solutionis a tabulario subnotatam) eoque excusso & minus idoneo reperto, demum convenire poterit ipsum principalem debitorem, *l. 2. h. t.*

Hinc quamvis ab aliis debitis debitor liberetur, ubi 7
probaverit per testes rem fisco debitam solvisse, aut pecuniam versam in utilitatem fisci, *l. unic. infr. de solut. & liberat. debit. civit.* Attamen a tributorum debito non liberatur, nisi solutionem exactori factam probet, per scripturam tabellionis manu signatam & testium præsentia munitam: hæc enim fidem facit, non autem privata attestatio. Inspecta tamen generali consuetudine, videtur abrogata *dict. l. 2. h. t.* & sufficere quod data & subscripta sit Apocha ab exactore, absque alia personæ publicæ annotatione; cum hodie nulla destinata sit persona ad subscribendum apochis, prout olim. Ita in Gallia sæpius judicatum meminit Antonius Despeisses *in suo tract. des tailles sect. 3. de priv. des collecteurs n. 4.* At hoc jure exemplo perniciosum esset, inquit Imp., ut scripturæ privatæ credatur, ac ei præsertim qui unusquisque sibi annotatione propria debitorem constituit, *l. 5. & 7. sup. de probat.* Unde est quod si breves libelli, aut chartulæ proferantur, quæ nomina continent debitorum seu contractuum, per se solæ non faciunt fidem

pro-

pro scribente, si non testibus aut aliis adminiculis adjuventur.

8 Quod procedit etiam in fisco qui in multis utitur jure communi; maxime quando privato successit, aut intendit ei succedere; tunc enim si ex breveriis vel rationibus ejus, cujus bona sunt publicata, proferat cautionem vel apocham, quæ contineatur quod talis sit ejus debitor ex tali caussa, & in tanta quantitate; certe talis scriptura utpote confecta manu ipsius afferentis, est non sufficiens, ut talis conveniatur tanquam debitor, *l. 5. h. t.* nisi hic manum suam esse agnoscat; aut si neget suam esse scripturam, ex comparatione aliarum suarum scripturarum convincatur: quæ tamen comparatio solùm facit semiplenam probationem, prout etiam confessio facta cum caussa, ut post Bartol. tenet Joan. de Platea *ad dict. l. 5.* Ubbi addit, quod si scriptura reperiatur penes debitorem vel successorem ejus, fidem facere & quidem plenam, si illius fiat comparatio cum scripturæ libri rationum, Cæsar. Ursil. *ad decis. Mat-*
9 *thæi de Afflict.* 181. * Ubi igitur convictus debitor absens, aut etiam præsens, se fisco obnoxium fatetur, sine frustratione, quod ex chirographo, suaque obligatione debet, de suis facultatibus tenetur exsolvere; nec auditur volens prius debitorem suum quam se conveniri; cum nec summario judicio eum excutere valeat, sicut ipse e fisco excuti & conveniri potest, *l. 4. h. t.* Privatus enim debitor debet debitores suos jure ordinario coram judicibus suis convenire; nisi & illi ex caussa fiscali debitum contraxerint, *l. 3. §. 8. ff. de jure fisci*. Ac vero fiscus ubi debitum est liquidum, absque citatione de plano contra suos debitores potest procedere, eosque executive convenire, præmisso mandato de solvendo, *l. 18. sup. de appellat.* Etiam per capturam personalem, si in numerum debitorum fiscalium sunt redacti, ex caussa contractus vel tributi, *l. c. inf. de exact. tribut.* Si tamen debitum non est liquidum, servandus erit ordo juris & sententiæ, *d. l. 4.* Bartol. *in l. c. Cod. quando fisc. vel privat.* Peregrinus *de jure fisci lib. 6. cap. 7. num. 18.*

10 Probata sententia, sustinetur aliquamdiu ejus executio, concessa petenti debitori dilatione ad comparandam pecuniam: cujus rei æstimatio pendet ex judicantis arbitrio; ut scilicet in majoribus summis trium mensium spatium, in minoribus vero duorum tantùm concedet: prolixior autem temporis dilatio ab Imp. postulanda est, *l. 45. §. 10. ff. de jure fisci*.

11 Postremò hic quæri posset: an fisci debitor, qualis est conductor redituum fiscalium, cogi possit ante terminum solvere? Repugnare videtur æquitati, absque pacto de solvendo ante tempus cogere conductorem: item juris rationi quam adfert Imp. *in §. plus autem Instit. de actionib.* quod qui præmature petit, plus petere videatur. Verumtamen imminente publica necessitate; cogi posse conductorem, aliumve fisci debitorem ad prærogandam pecuniam, censent Bartol. Bald. Salicet. *in l. 1. ff. de condit. ex lege*, soluto tamen interesse medii temporis, alioqui cessante ea caussa, non poterit fiscus convenire debitorem ante diem, & induciæ duplicantur, Peregrin. *de jure fisci lib. 6. t. 7. num. 21.*

T I T U L U S III.

De fide instrumentorum, & jure hastæ fiscalis, & de adjectionibus.

1 *Quid sit hasta fiscalis jus & subhastatio, & in quibus rebus procedat?*
2 *Quæ solemnitates requirantur in subhastatione, & quis Judex eam decernat?*
3 *Per dies 20. solemnes res venalis exponebatur & æstimabatur justo pretio.*
4 *Plus afferenti res addicitur, pretio justo, eoque soluto, non item fide de eo habita.*
5 *Licèt intra tempus in licitatione appositum, sit res uni addicta; potest tamen intra id tempus alteri plus afferenti res dari.*
6 *An non possit prior pollicitator pro eodem pretio quod offert secundus, rem retinere.*
7 *Quid obtineat in locatione perpetua?*
8 *Post addictionem factam a republica nisi ex privilegio adjectio non admittitur.*
9 *Permissum Comiti rerum privatarum, & Palatinis, res actioni præscriptas emere.*
10 *Item tutori res pupilli palam, non clam licet emere.*
11 *Effectus venditionis palam factæ, quod res fiat emtoris; nec revocetur defectu instrumentorum.*
12 *Nec audiatur post addictionem plus offerens.*
13 *Audiendus tamen fiscus si dicat se rem non vendidisse, sed solum venalem exposuisse.*
14 *Venditio prætextu rescripti, aut minoris ætatis non retractatur. Cur minor non juvatur quando fiscus rem ejus vendidit.*
15 *Emens res alienas a fisco non tenetur solvere aliena debita.*
16 *Si obligatæ sint res pro fiscali debito vel tributo: an præteriti temporis tributum emtor prædii præstare teneatur.*
17 *Non servata auctionis forma, res restituitur cum fructibus.*
18 *Vilitas pretii red lit venditionem nullam, ubi fraus vel gratia intervenit.*

ALter contractus est *venditio*, quem publice fieri 1
hasta posita, docet Festus his verbis: *hastæ subjiciebantur, quæ venundabant; quia signum præcipuum est hasta*. Illa nimirum in foro posita, fiebant auctiones a fisco, de bonis debitorum, qui cessaverant in solutione: item de bonis caducis, vel commissis. Inde subhastatio dicta, cum res præconis voce venduntur, sub rectitudine prout hasta quæ recta est: hodie in multis casibus necessaria est subhastatio, nempe in distractione rerum fiscalium, minorum, Ecclesiæ, Reipublicæ, & cujuslibet privati, condemnati, pro rei judicatæ executione, juxta *l. 15. ff. de re judic.* In hoc tamen titulo solùm agitur de publica subhastatione, non quidem voluntaria, sed necessaria, quæ ad petitionem fisci, aut ejus procuratoris, & pro debito sibi exsolvendo, in distractione bonorum suorum debitorum solemniter fit, ut patet ex Constitutionibus *hujus t.*

Ut autem fiscalis ista subhastatio procedat, oportet 2
ut debitor coram Judice interpellatus fuerit, & in solutione debiti cessaverit, Glos. *in l. 1. h. t. l. 3. C. si propt. publ. pens.* Judex autem hic competens, & coram quo auctio facienda, est procurator Cæsaris, *d. l. 1. h. tit.* Qui & in rebus aliis fiscalibus intervenire solet & debet, adjuncto advocato fisci, ubi terminandæ sunt res controversæ, videlicèt super licitatione vel adjectione; itemque venditione: an ea legitime facta fuerit nec ne, *l. 4. & 5. C. ubi caussæ fisci & l. ult. C. de advocat. fisci*. Quod autem in aliis juris locis, etiam Præsidis præsentia requiretur, *l. 2. C. si propt. publicas, & l. 1. Cod. de præsc. 30. annor.* Hoc ideo; quia plenior illius potestas in caussarum omnium cognitione, atque in fiscalium decisione plerumque adhibeatur non cum procuratore Cæsaris, *l. 8. C. ubi caussæ fiscal.* Ita ut nihil interesset: an Præses vel procurator de caussis fiscalibus cognosceret, *l. fin. C. si propter publicas.* Garsia Tholetan. in *rub. ad hunc t. in fin.*

Igitur Procurator non nisi caussa cognita, & citato debitore, de cujus præjudicio agitur, decernebat bonorum venditionem, aut admittebat adjectionem, *l. 39. ff. de adopt. & l. 47. ff. de re jud.* Unde non aliter futura actio procedebat, quam decursis hastis, idest, 20. diebus solemnibus publicè res stetisset venalis, propositique fuissent libelli in celebrioribus locis, ut venditio omnibus innotesceret, *l. 6. h. t. Auth. hoc jus porrectum C. de sacrosanct. Eccles.* Imò necesse erat ut prius res æstimaretur, taxareturque, ad evitandum fraudes, quæ possent intervenire in præjudicium debitoris, circa justum pretium rei, Valenzuela *ad h. t.* quem sequitur Ameya.

Ceterùm intra illos auctionis dies, licitatores pote- 3
rant pretium offerre; eique illi qui in licitatione vicerat, seu plus offerenti, res addicebatur; prout etiam hodie in auctionibus addicitur. Et facit *l. 1. C. de vendit. rer. civil.* Sed ita addictio facienda; dum tamen non excederet justum pretium: id autem non ex præterita emtione, sed ex præsenti æstimatione justum constitui Divi fratres rescripserunt, *l. 3. §. 5. ff. de jure fisci*. Sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum amplientur; ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est. Item ab iisdem constitutum, non ante rem fieri emtoris, quam pretium fuerit exsolutum; quare is cui jus distrahendi res fisci datum est, curare debet ut præsente pecunia res vendatur; non etiam ut fides habeatur de pretio, *l. 5. §. 1. ff. de jur. fisci & l. 3. h. t.* Gloss. & *in l. 45. §. 7. ff. de re jud.* Habet enim Procurator Cæsaris limitatum mandatum, sicut non possit res vendere habita fide de pretio; cum vendas ex caussa necessaria, ut sibi satisfiat, non potest hoc fieri, nisi pretio soluto, Bart. & alii DD. *ad l. 2. h. t.* late Jason *in l. 1. n. 18. ff. de offic.* pro-

procur. Cæsar. concludens communiter venditionem fisci valere, habita fide de pretio, quoad obligationem emtoris, non quoad translationem dominii: & id voluerunt Gloss. Bald. & Salic. *in l. 4. sup. ubi caus. fisc.*

5 Observandum hîc est unum speciale fisci privilegium, quod in ejus venditione, licitationeve publice facta, intelligatur tacita conditio; quod ita demum venditio rei fiscalis rata maneat, penes eum cui addicta, nisi alius infra præscriptum licitationis tempus veniat allaturus meliorem conditionem, *l. 4. h. t.* Itaque nova fit licitatio, & plus offerenti res iterùm addicitur.

6 Quid si primus in quem addictio jam facta fuerat, idem pretium offerat, quod secundus licitator obtulit? certè non præferetur secundo, nisi hunc vincat plus offerendo. Facit quod dicitur in *l. 6. §. fin. cum ll. seqq. ff. de in diem addict.* posse venditorem meliori allata conditione, rem adiicere posteriori, nisi prior paratus sit plus adiicere: igitur ut prior admittatur, necesse est ut plus adjiciat; non vero eamdem quantitatem solvendo, præferri debet, ut docet post Bobadillam, Amaya *ad d. l. 4. h. t. num. 26.*

7 Diversum est in locatione perpetua, quæ fit a colonis de rebus fiscalibus, seu patrimonii Principis; qui quia antiquiores sunt possessores, & quasi jus quoddam perpetuum in fundos publicos habent, æquitas vult ut præferantur novis conductoribus plus offerentibus, modo facta per alios argumenta suscipiant, *l. 3. infr. de locat. præd. civil.* Dico perpetua: nam in temporaria locatione, finito tempore primæ locationis, rectè admittitur primus conductor facta prima solutione præteriti temporis, ad licitationem, in qua plus offerendo, potest rem conductam retinare in futurum, *l. fin. in fine, & l. 2. infr. de vend. rer. civil.*

8 Prædictum privilegium in venditione rei suæ non habet Respubl.: siquidem post addictionem alicui factam a Repub. adjectio non admittatur: melior enim in multis conditio fisci, quam Reipublicæ, quæ loco privati habetur, *l. 16. ff. de verb. sign.* & nisi ex privilegio habet hipothecam, *l. 2. C. de jure Reip.* Fiscus verò illam suo jure habet & prælationem, *l. 46. §. 3. ff. de jure fisci.* Cujac. *l. 2. obs. c. 24.* addit ex privilegio, vel statuto posse idem jus Reipublicæ competere, quod fisco, *l. 21. §. fin. ff. de municip.*

9 Porrò non tantùm privato cuilibet permissum est res fiscales emere, etiam proscriptas; sed & illi, qui earum habet curam, ut puta Comiti rerum privatarum Augusti, Quæstoribus ærarii; item scholæ Palatinorum, & fisci advocato: atque illa emtio servatis solemnibus, & palam inita, a nemine calumniabitur, ut habet Græca Constitutio *l. ultim. h. t.* e Cujacio restituta: cui non adversatur *l. ult. supr. de rescind. vend.* in qua & Comites res privatas Principis distrahere, & Palatini easdem emere vetantur; quia loquitur cum furtim citra auctionem emunt.

10 Hinc tutori interdictum clam emere res pupillares; quod autem ei palam & bona fide, rem pupilli emere, & quam ejus putabat esse, usucapere permittitur: rationem reddit Servius; quod deterior caussa pupilli non sit: ibi: *si proprius habeat emtori & si minores emerit tutelæ judicio tenebitur, ac si alii minoris addixisset*, *l. 2. §. 8. ff. pro emtore.*

11 Servatis itaque prædictis solemnibus, & lapso tempore quod in fiscalibus auctionibus statutum est, perpetuo jure dominii, res penes eum remanet, qui in licitando vicit, & meliorem conditionem obtulit, pretiumque solvit, *l. 4. h. t. & l. 5. ff. de jur. fisci.* Si quis tamen bona vacantia emit a fisco, actionem quæ contra defunctum competebat, excipere cogitur, *l. 41. ff. d. t.* neque potest fiscus venditionem a se factam retractare, licèt instrumenta emtionis nulla extent; modò emtor aliis probationibus legitimis, docere possit se a fisco auctionante, rem emisse, & pretium præ ceteris anaisse, *l. 3. h. t.*

12 Est enim id regulare, ut post addictionem alicui bona fide factam non audiatur etiam plus offerens, *l. 5. h. t. l. 1. C. de vend. reb. civ. lib.* 11. nam si post addictionem ultimo licitatori factam, alius adhuc plus offerens admitteretur, nullus unquam esset licitationis finis, & foret illusoria hujusmodi addictio, nulliusque penè auctoritatis, contra *l. 8. C. de remiss. pign.* ubi fiscalis hastæ fides non facilè convelli debet. Dico: ubi de auctione, addictioneve facta constat. 13 * Aliàs audiendus esset fiscus si dicat se nondum rem vendidisse; sed ita venalem exposuisse, ut qui emere cupiunt venirent ad offerendum infra tempus præscriptum; cum enim non dixerit, quod plus offerendi dabitur, magis videbitur exquirere voluisse valorem rei, quàm perficere contractum, quamvis aliquis justum pretium obtulerit, Joannes de Platea *in l. 4. h. t. num.* 2. ubi in fine addit, quod ex sola oblatione majoris pretii facta ab alio, fiscus non compellatur ei rem vendere, & discendere a primo, ubi fit utile fisco: nam quamvis majus sit pretiùm quod secundus offert; potest tamen graviora onera & pacta adjicere, per quæ conditio fisci iniqua reddatur, *l. 4. in fin. & 9. ff. de in diem add.*

14 Oblata meliore conditione, & soluto pretio adeo implendus est contractus venditionis, ut neque auctoritate rescripti, neque beneficio minoris ætatis, neque prætextu læsionis, infringi possit, *l. 5. h. t.* Ratio est; quia Princeps per rescriptum non intendit dominium alicui quæsitum auferre, nisi urgeat publica necessitas, ut docet Bart. *in l. 1. Cod. si contra jus vel util. publ.* Quod autem minor non juvetur, jure singulari, quando fiscus rem illius vendidit pro debitis, ideo est, quia intervenit curator aliusve defensor, *l. ult. sup. prob. publ. poss.* In hoc casu fiscus quasi creditor vendidit. At si rem alienam quasi suam vendat, majori succurritur, prout dictum *sup. si adversus fiscum.* Notandum quod initio *d. l. 5.* jubeantur bona vendi: *pro reliquis prodigorum*: quos arbitratur Petrinus Belli, eos esse qui cum annonarios titulos atque exactiones curarent, prodigaliter eas consumpserunt, *de re milit. tit. 23. nu. 10.*

15 Cæterùm is qui observata forma a fisco rem emit, ad pretium quanti licitatus est, solum tenetur, nec ob aliud fisci debitum conveniri potest, *l. 6. h. t.* Proinde emens rem alienam e fisco, non tenetur exsolvere alienum debitum; sed satisfacit solvendo pretium rei venditæ.

16 Quod si tamen res esset obligata pro alio fiscali debito, eo casu rectè convenitur emtor, prius discussis bonis principalis debitoris, ut superiori t. dictum. Item pro tributis etiam præteritis; quia tunc ipsa prædia, non personas conveniri Impp. rescripserunt, cum illa transeant cum suo onere, *l. 7. ff. de publ. & vectig. l. 1. C. de annon. & tribut. & l. 2. in fin. Cod. sine censu.* Eoque pertinet *l. 36. ff. de jure fisci*: ubi prædiis a fisco distractis, præteriti temporis tributum ex iisdem prædiis debitum ad emtorem spectare placuit: verùm cum id plures præstare recusarent, nec vellent a fisco emere, remissum tandem est ab Impp. Valentiniano & Valente, facilius inveniendi emtoris caussa, *in d. l. 6. h. t. l. 1. C. Theod. de fisci debit.* Cujac. *l. 3. resp. Papin.* & Despeisses *tract. de ceux qui doivent des tailles num.* 24. ubi in fine non admittit correctionem legum, prout Cujacio visum; & rectè: nam potest *d. l. 36.* sic intelligi, ut licèt ad fiscum prædium devenerit, idque distraxerit; non ideo mutet naturam, sed maneat sub tributo; quod emtor præteriti temporis præstare tenetur, idest, ut idem onus quod ante sustinebat, deinceps præstet; ita ut *d. l. 36.* non loquatur in plurali, de reliquis tributorum, aut de præteritis debitis solvendis ab emtore; sed de tributo quod prædio inhæret, cujus onus ad emtorem spectare placuit.

17 Hastarum solemnitatibus prætermissis, si fiscus pignora cœperit ex caussa judicati, eaque distraxerit, venditio rescinditur; & debitori offerenti debitam quantitatem, pignora restituuntur, una cum fructibus mala fide perceptis aut percipiendis, *l. 1. h. t.* quod & in *l. 3. sup. t. t.* traditum est, de eo qui per fraudem vel gratiam rem magni pretii, minore pretio a fisco emerat.

18 Simile extat exemplum *in l. 2. h. t.* ubi prætermissa hastarum solemnitate, venditio rerum debitoris fisci vili pretio facta, dolo officialis, in gratiam debitoris, & fraudem fisci, tanquam illicita rescinditur, & officialis mulctatur: fraus enim & mala fides arguitur ob solemnitatem omissam; itemque vilitatem pretii, & exiguitatem debiti, *l. 1. & 3. C. si vend. pign. ag.* Ant. Gamma *decis. Lusit. 40. num. 6.* Cæterum ut retractetur venditio, quod res magni pretii exiguo divendita sit, non necesse est, ut per gratiam & in præjudicium fisci facta sit venditio: nam ob primam tantum caussam rescinditur, *d. l. 9. sup. t. 1. & l. fin. C. si advers. fisc.* Quod igitur *in l. 2. h. t.* fiat mentio præjudicii fisci, non est intelligendum id esse necessarium ad rescissionem venditionis; sed quod ita de facto contigerat, Petr. Barbos. *ad l. mora num. 6? ff. solut. matrim. & ad l. 1. Cod. de præsc. 30. vel 40.* [illegible] ne licet inferre, quod ubi concurrit duplex ca[illegible] sufficiens ad rescindendum [illegible]tum, alteram prob[illegible], nisi allegans se ad utriusque pro-

probationem adstrinxerit, Joan. de Plarea *ad d. l. 2.* & ibi Pyrrhus, Pinellus *in l. 2. part. 2. n. 19. C. de rescind. vend.*

TITULUS IV.

De venditione rerum fiscalium cum privatis communium.

1 *Fiscus habens rem cum privato communem potest totam vendere, ratione suæ partis, non item privatus.*
2 *Quæ sit hujus rei ratio.*
3 *Quatenus procedat ista venditio, & cui dandum pretium?*
4 *Vendita jurisdictione a fisco possunt vasalli eam retrahere.*
5 *Condemnatio seu mulcta tota solvitur fisco, qui postea partem reddit denunciatori.*
6 *Qua actione aget socius contra fiscum pro partis suæ pretio.*
7 *An rem cum altero communem possit fiscus in pignus dare?*
8 *Item ad longum tempus locare, in emphyteusim concedere, hypothecæ subiicere.*
9 *Rem privato & fisco obligatam potest fiscus vendere, sic ut salvum sit creditoribus jus suum.*
10 *An fiscus qui tenetur defendere emtorem, possit caussam trahere ad suum judicium.*

1 Hic titulus tractat de quodam jure singulari, fisco competente, quando rem habet communem cum persona privata, ut scilicet totam possit vendere, & distrahere invito socio, *l. un. h. t.* quod secus est privato, etsi pretium in fisci utilitatem convertat, *l. 2. sup. de commun. rer. alien.* quia non potest privatus plus juris in alium transferre, quam ipse habet, *l. 54. ff. de reg. jur.*
2 * At vero fiscus ea forma, seu privilegio utitur, ob utilitatem publicam, quæ privatæ antefertur, *l. 3. C. de primipilo*; quæque in eo præcipue consistit, quod res integra commodius vendatur, quam per partes: cum igitur possit tota integra vendi, gravaretur fiscus; si partem tantùm venderet, cujus non inveniret facile emtorem; cùm quia hic nihil se habere arbitraretur, si totam rem non emeret; tum quia ad venditionem partis, non ita quis accederet, propter communionem quæ plerumque solet excitare discordias, *l. 77. §. 20. in fin. ff. de leg. 2.* Amaya *ad h. l. 10. & 21.* ubi ex sententia Valenzuelæ addit, etiam nulla subsistente caussa, & utilitate fisci, procedere venditionem rei alienæ, *juxta l. 11. ff. de evict.* ac si tota ejus esset. Item sive commode dividi possit, sive non possit, cum indistincte loquatur nostra lex, quamvis ejus ratio magis procedat eo casu, quo res communis usu, & possessione dividi nequit, *juxta l. 10. ff. quemadm. servit. amitt.* quæ sententia fuit Martini antiqui glossatoris.

3 Verùm quamvis ex tali venditione totum dominium rei in emtorem transeat, ac totum rei venditæ pretium fiscus recipiat: non tamen nisi partem suam in suum redigit patrimonium, reliquum socio, seu domino partis restituit, *l. un. h. t.* Quomodo hæc venditio, præmissa solemnitate fieri debet, de qua in *l. 1. sup. tit.* itemque præsente pecunia; quia non cogitur socius fidem habere de pretio; quod utique integrum a fisco sine labore accipiet, in quo & commodum aliquod sentit; quin & in eo, quod si velit ipse rem emere, tantumdem offerendo, aliis præferatur, *arg. l. 8. ff. de in diem addict. & l. 1. ff. de priv. cred.* Baldus *in l. 2. de com. rer. alien.*

4 Hinc si a fisco vendatur jurisdictio patrimonii Principis, vel jure aliquod cui annexa est jurisdictio, vasalli præferentur oblato pretio, quod alius privatus offert; quia non debent inviti alienari a suo domino, & separari a jurisdictione diutino usu sibi quæsita, & cui magis sunt conjuncti; ut merito etiam ad retractum jurisdictionis admitti debeant, & præferri aliis emtoribus, propter communionem quam in ista re quasi habere videntur, *arg. l. un. h. t. & d. l. 2.* Larrea *alleg. 45.* Jos. de Sesse in *decis. Arag. 36.* Vasquez *illustr. controv. lib. 1. c. 3. & lib. 2. c. 80.* qui sic limitant regulam, quod Princeps teneatur ex contractu, nisi fiat in præjudicium subditorum, *Felinus c. 1. n. 4. de probat. & c. dilecti de major. & obed.*

5 Præterea frequens hodie, ubi indicta est mulcta, vel pœna pecuniaria, eaque dividenda venit inter fiscum & denuntiatorem, quod fiscus soleat totam mulctam exigere; postea verò reddat denuntiatori suas partes, *arg. l. 15. §. 3. ff. de jure fisci.* Facilior est enim fisco mulctæ exactio; & accusatori utilis; propterea quod sine molestia partem suam consequatur, prout hic socius.
6 * Sed quid si socius partis suæ pretium non recipiat? Actione negotiorum adversus fiscum experietur, *l. 3. Cod. de rei vind.* ubi si mater invita filia rem vendidit, poterit venditionem ratam habere, & adversus venditricem actione negotiorum gestorum agere, *l. 19. Cod. de negot. gest. l. 9. eod. ff.* Cujac. *lib. 26. obsv. 36.*

7 Porro licèt fiscus possit rem sibi & privato communem vendere; non puto tamen quod possit eam obligare; quoniam *d. l. un.* tantum loquitur de venditione: idque ex privilegio, quod in socii injuriam non debet extendi ad pignus; in quo præterea non militat eadem ratio, quæ in venditione, ut res pluris vendatur, quando tota venditur, & non pro parte; & datio pretii, quæ facienda est socio in caussa pignorationis, non procedit; quia emtionis verbo, veniunt tantum ea, quæ pretio acquiruntur: unde nihil socius consequeretur nisi damnum, coactus stare dationi pignoris; cujus ratione posset postea propria re privari, si debitor non solveret: & sic privilegium fisci socio fieret damnosum contra mentem legis, Amaya *ad d. l. un.*

8 Habet itaque privilegium fiscus, ut possit vendere rem cum socio communem; sed non eam ad longum tempus locare, vel in emphyteusim concedere; cum avocari & auferri res possit, si pensio non solvatur, Castillo *lib. 3. cont. cap. 6.* multo minus poterit rem alteri jam obligatam pignori subiicere, aut jus communis hypothecæ remittere; quoniam socii aut creditoris jus læderet; Late Amaya *ad h. l. n. 34. & seqq.* & ante eum Peregrinus *de jure fisci lib. 6. cap. 4. n. 23.*

9 Quod si tamen in rebus fisco vindicatis, sint res aliquæ alii ante obligatæ, non ob id impeditur fiscus vendere; quia etsi aliæ sint pignoratæ, venduntur cum sua caussa, idest, salvo jure pignoris. Itaque ut facilius fiscus inveniat emtorem, permittitur ei res obligatas vendere, ea lege, ut prius creditoribus præcedentibus satisfiat ex pretio, & superfluum fisco inferatur; aut si nihil supersit, sed tantum debeatur creditoribus, quantum est in pretio, totum id fiscus illis exsolvet: similiter si totum pretium accepit cum onere solvendi creditoribus, eis plene satisfacere cogitur, *l. 22. §. 1. ff. de jure fisci*; etiam non expectata sententia, maxime ubi fisco constat de debito, *l. 9. Cod. de bonis proscript.* ibi: *statim*; quæ vox denotat summariam cognitionem.

10 Postremo quæritur: si fiscus velit defendere emtorem, ab actione contra ipsum in judicium deducta: an poterit caussam ab eo Judice eximere, & ad suum avocare? Affirmant textus, qui dicunt caussam fiscalem spectare ad procuratorem fisci, seu ad rationalem, hoc est, Judicem fisci, *l. 5. C. ubi caussæ fisc. l. 3. C. de jure fisci.* Sed verius hos textus procedere, quando fiscus principaliter agit; quia impugnatur ejus venditio de nullitate: quo casu cum factum fisci arguatur, ex quo fructus debeant restitui, tunc temporis res debet expediri apud Judicem fiscalem, *l. 1. tit. sup. & d. l. 5. Cod. ubi caussæ fiscal.* Sic in *d. l. 3. C. de jure fisci* qui repetebat rem venditam per officiales fisci, allegabat venditionem fuisse nullam, utpote minori pretio factam, per dolum emtoris, vel per gratiam officialium: ideo meritò de hac nullitate contractus per fiscum agitur coram procuratore fisci, & quoties vertitur fisci interesse. At in aliis caussis fiscus emtorem defendens & ei assistens, censetur privatus, nec potest mutare forum, *l. un. h. t.* ibi cum emtor qui a fisco rem cum privato communem emit, reconvenitur, & apud suum Judicem judicium peragitur. Suffragatur *l. 49. ff. de judiciis* ubi qui ad alium defendendum evocatur, privilegio fori ex capite suo se juvare non potest; sed ibi defendet, ubi caussa agitur. Igitur fiscus allegare non poterit privilegium suum cum emtorem venit defensurus; nec ipse conventus qui caussam a fisco habuit, declinare recte potest forum suum, aut allegare fiscum propriom habere Judicem; quia principale judicium cum eo, non cum fisco versatur, Bald. *ad l. 3. Cod. de jure fisci*, & ibi late Amaya *num. 28.* Ant. Burgos *ad cap. ult. n. de emt. & vend. n. 10. & seqq.* Covar. *pract. qq. cap. 8. n. 5.* Barbosa *ad l. 49. ff. de judiciis n. 151. & seqq.* qui omnes sentiunt fiscum jure privatorum uti, in casibus non expressis. Atque ideo instantiam cœptam cum homine privato, cui fiscus postea successit, non transire in fiscum, ita ut fiscus possit mutare forum; sed debere caussam prosequi coram Judice privati, *l. 6. ff. de jure*

fisci. Plane clericus qui laico successit, vel ad defensionem denuntiatus, litem ibi peragere debet, ubi cœpta; quia non ipsa convenitur, sed emtor; sic ut non videatur clericus contra suum privilegium ad tribunal laici trahi, Ant. de Butr. *ad c. quoniam §. quod si super u ut lite non contestata*, Covar. *d. loco*. Et nos plura diximus *sup. de eviction*. Hodie per constutiones Principum, fiscus ad inferiora tribunalia defendendi gratia descendere non cogitur, Nicol. Burgund. *de evict. cap. 68. num. 5.*

TITULUS V.

Ne fiscus rem quam vendidit, evincat.

1 *Quid definiat & statuat hic titulus?*
2 *Cur quod una statio fisci vendidit, alia id retractare nequeat?*
3 *Compensatio an habeat locum de una statione ad aliam.*
4 *Inter privatos admittitur differentia inter divisionem rerum pupilli & fisci, quoad administrationem.*
5 *Quatenus procedat venditio, ne ab altera statione revocetur.*
6 *Officiales fisci perperàm vendentes invicem experiuntur?*
7 *An possit Princeps contractus a se gestos in contrahentium damnum retractare?*
8 *Et auferre subditis res proprias ob publicam utilitatem.*
9 *An cessante caussa publica, liceat Principi bona subditis auferre?*
10 *An possit Princeps alicui dominium auferre, quæsitum jure civili?*
11 *Caussa salutis publicæ potest Princeps bona subditorum auferre, actiones condonare, & damna remittere.*
12 *Quando præsumatur uti voluisse plenitudine suæ potestatis.*
13 *An obligetur Princeps ad reparationem damnorum. An si res alicui auferat, teneatur ei refundere pretium.*

1 IS qui bona fide ab una statione fiscali, sive ab uno officiali fisci, rem emit aliquam, quæ ad aliam stationem & officium fiscale pertinebat, si fisco ejusve stationi vendenti, verum pretium exsolvit, adeo securus est, ut non possit a præposito alterius stationis inquietari; nec ei super tali re vendita, controversia moveri; ne fiscus ipse rem evincere, eo prætextu, quod res illa ad stationem vendentis non pertinebat, *l. 1. hoc tit.*

2 Ratio redditur *in l. 2. C. eod.* quia retractare fiscum quod semel vendidit, æquitatis & honestatis ratio non patitur. Etenim cum fiscus unus idemque sit, in una & altera statione, qui rem distraxit & pretium accepit, & idem sit qui nunc controversiam movet, & omnes officiales fiscum uniformiter repræsentent, improbe faceret si rem a se distractam evincere procuraret, contra proprium factum; ut non mirum si repellatur, quemadmodum ille qui alienavit, *l. 17. ff. de evict. l. 3. C. de rei vind.* Et perpetua est regula, quod quem de evictione tenet actio, eumdem agentem repellat exceptio, *l. 11. 13. & seq. C. de evict. l. 21. & 73. in fin. eod.*

3 Non urget in contrarium, quod de una statione in aliam compensatio in caussa fiscali non datur; nec audiatur debitor unius stationis, si ab alia statione debitum sibi compensare cupiat, *l. 1. Cod. de compensat.* quia cum officia fiscalia inter se distincta sint, ut quia apud hæc vectigalia exiguntur, aut alia tributa, vel pœnæ fiscales; ideo non debent inter se confundi, & intricari rationes diversarum stationum, Accursius & Platea *ad l. 1. h. t.* Vitandæ hujus confusionis duas caussas adfert Donellus *ad d. l. 1. C. de compens.* I. Quia hæc confusio non solum nocet stationibus & officiariis; sed etiam est contra administrationem ipsam. Nam si statio hujus loci cogeretur admittere compensationem eorum, quæ alii stationi debentur; cogetur inquirere quomodo altera statio agerat, & inspicere: an bene; vel male rem gereret vel administraret; ac ita oneraretur hæc statio ultra quam administrationi proposita est. II. Quia ex hac confusione maximum crearetur fisco præjudicium: nam cum altera statio ignorat in quantum debitor suus alterius stationis creditor est, implicarentur officia variis cognitionibus; & eveniret aliquando, ut compensato jam debito cum statione cui debebat, iterum debitum petatur ab altera, cui erat debitor. Quod quia ferendum non est; ideo Senatus censuit, & Princeps sæpe rescripsit compensationi in caussa fiscali ita demum locum esse, si eadem statio quid debeat, quæ petit; id est, modo fiat compensatio in debito & credito ejusdem stationis, *d. l. 1. Cod. de compensat.*

At verò inter privatos compensatio & confusio officiorum admittitur, *l. 36. ff. de admin. tut.* Quia non tanti interest privatorum administrationes, quam fiscales stationes confundi. Neque enim debet divisio facta in commodum tutorum (ut levius sit onus administrationis) detorqueri in præjudicium eorum, qui cum pupillis agere volunt; proinde si divisa sit tutela, debebit qui res Italicas administrat, admittere compensationem ejus, quod ratione rerum provincialium a pupillo debetur. Etenim quamvis tutela sit divisa; unum tamen tantum est patrimonium; divisum quidem officio magistratus, non jure. Jure ipso singuli sunt tutores in solidum; & ideo non potest divisio illa administrationis impedire compensationem, quæ fit ipso jure. Contra autem est in fisci stationibus, in quibus a jure, non a jurisdictione, fit divisio illa administrationis: & sic ne confundantur officia (uti dictum) compensatio non admittitur, Donel. *d. loco & lib. 56. com. cap. 15.* Cujac. *lib. 3. qq. Papin. in l. cum militi de compens.* Amaya & Garsia Tholet. *ad hoc tit.* 4

Cæterùm quod dicitur non posse fiscum, aut ejus stationarium venditionem retractare, nec rem venditam emtori evincere, procedit modò servatis solemnitatibus, & bona fide facta fuerit addictio, & fiscus pretium rei venditæ semel acceperit: nam non potest vendere habita fide de pretio, cum vendat ex caussa necessaria, ut sibi & creditoribus satisfaciat, *l. 5. in fin. ff. de jur. fisc.* Aliter facta venditio nulla erit, & poterit fiscus venire contra factum sui officialis. 5

Quod si autem venditio non sit facta ex usu fisci, officiales ipsi tam unius quam alterius stationis, qui perperàm vendiderunt, invicem experiri poterunt, non inquietato emtore, actione, non quæ competit fisco, sed quæ datur administratori; & hæc erit actio negotiorum in subsidium, *l. 1. ff. de reb. alien. non al.* Accursius hic. 6

Dubitatur de ipso Principe: num possit rem quam ejus fiscus vendidit, revocare? Quod plerique juris interpretes affirmant, eo quod legibus sit solutus, *l. 31. ff. de legib.* & prædiorum venditionem a privatis factam possit infringere, & pro arbitrio veteranis militibus in præmium prædia ista assignare, *juxta l. 11. ff. de evict.* Contra tamen facit quod hic rescribit Alexander Imp. gravissimum esse, & verecundum in emtoris damnum revocare ea, quæ semel placuerunt, firmamque venditionem retractare: & certe: si æquitatis honestatisque ratio id non patitur in privato, *l. 1. & 2. h. t.* multo minus in Principe, cujus dignitati nihil magis conveniens quam pacta servare; licèt enim solutus sit Princeps legibus civilibus; non tamen legibus conventionum & contractuum, qui sunt ex jure gentium. Quò fit ut contractibus a se, aut fisco suo ritè initis efficaciter obligetur, aliàs nemo cum eo contrahere vellet, Bart. & Bald. *ad l. 4. Cod. de legib.* Lata Larrea *alleg. fisci 3.* 7

Non obstat quod idem Alexander prædiorum venditionem a privatis initam revocarit, & prædia militibus concesserit, *d. l. 11.* quoniam in usu erat prædia bello acquisita, aut in limine imperii sita, limitaneis militibus assignare; non dominii, sed possessionis tantùm temporariæ jura fruenda, quo ardentius ea loca defenderent ab incursu hostium, ut indicat *l. 3. C. de fund. limitroph.* Quæ caussa cum publica sit, & reipublicæ utilis, mirum videri non debet, si ea prædia limitrophia Princeps privatis adimat, & militibus concedat; cum hi meliùs quam illi ea defendere possint. Non enim dubium est quin ex caussa publicæ utilitatis auferre possit subditis res proprias, ut tradit Andr. Fachin. *lib. 6. controverſ. cap. 63.* & alii relati ab Amaya *lib. 1. obs. cap. 1.* 8

Quin amplius asserunt de plenitudine potestatis posse Principem subditis bona & facultates auferre; quandoquidem illius auctoritate illa bona sint distributa singulis, & conservata. Hinc Justinianus omnia bona sua esse dicit *in l. bene a Zenone C. de quadrien. præsc.* Et Antoninus se totius mundi dominum *in l. 9. ff. ad l. rhod. de jactu.* De cujus proinde voluntate & judicio disputare, sacrilegii instar est, *l. 3. C. de crim. sacril.* At ego cum illis sentio, qui censent Principem non posse privatis, & subditis sine caussa res, & facultates auferre. Nam est 9

qui-

quidem Princeps mundi, idest, imperii Romani dominnt, & legibus solutus, *l.31.ff.de legib.* ita ut non teneatur subditis respondere, eut rationem reddere suorum factorum; non tamen potest illis res quæsitas auferre: excederet enim Princeps eas auferendo, terminos justitiæ, & peccaret contre ordinerionem Dei, qua jubetur facere justitiam & judicium; & Principis nomine se indignum redderet, Vasquez *illustr. contr. lib. 1. cap.5. num.9.* Nec adversantur verba *d. l. 9.* quia intelligenda sunt, ut Princeps dominus dicatur quoad jurisdictionem, & protectionem, quam habet in res universas; non vero quoad dominium rerum peivatarum, ut eleganter notavit Seneca *l.7. de benefic. cap.4. Ad Reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.*

10 Ergo cum ad singulos pertineat dominium, non poterit Princeps etiam quod jure civili quæsitum est adimere: nam quamvis sit supra jus civile; ipsum tamen dominium ex jure gentium procedit, ab eoque jure omnia dominie originem ducunt, quocumque titulo aut ratione quæsita, Pinell. *p.1. rub. n. f. de resc. vend.* Molina *de Hisp. primog. lib. 2.c.7. num.28. & lib.4. cap.3.n.9. & seqq.* Proinde quod testamentum alicui quæsitum est, auferre, vel vasallum feudo private, absque legitima caussa, Princeps non potest, neque derogare jusi filiorum in bonis majoratus competenti, neque impedire, quo minus filii legitimam habeant, mortuo patre, aut ujus hereditatem per aditionem quæsitam retineant; maxime si possessionis apprehensio aditionem fuerit subsecuta: licèt enim legitimæ quantitas, & hereditatis aditio, & testamenti observatio ex jure civili procedant; non est credendum tamen Principem, qui jura tuetur, observationem testamentorum multis vigiliis excogitatam velle invertere, *l.35. in pr. de inoff. testam.* aut dominium jure naturali alteri quæsitum, tollere; & quod nostrum est, alteri dare, nisi legitima caussa moveatur, Ant. Gabriel. *lib. comm. concl. tit. de jure quæs. non toll. conc.* 3. et citati a Larree *allag.* 115. n.14.

11 Est autem caussa justa, quæ cum utilitate publica est conjuncta; quæ si non appareat, conveniens erit illam exprimere, quamvis semper caussa justa in bono Principe præsumatur. Hæc interdum efficit ut Princeps de plenitudine potestatis quid constituat, ut actus potius valeat, quam pereat. Hæc itidem Principem impellit bona subditorum etiam non consentientium alienare, eorum actiones cedere, damna belli tempore illata remittere, ad obtinendam pacem; atque ut ea omnes subjecti fruantur, id facere dicitur Princeps de plenitudine potestatis, quam habet procurandi totius populi quietem. Nec repugnat id legi naturali dictanti: unicuique suum servetur: nemini suum auferatur; quoniam lex alia superior jubet, ut tranquillitas publica procuretur, ut dixit Cicero *lib.3. de legib. Salus populi suprema lex.* Justa quidem lex quæ jubet quemquam res suas retinere; sed justior ac potentior illa, quæ res quibusdam adimi permittit, ut in pace vivatur, DD. in *l. 5. ff. de pact.* Etenim ubi adest justa caussa; tunc non tam legis transgressio, quam interpretatio fieri videtur: quam facere non tantùm potest, sed etiam debet Magistratus.

12 Princeps verò urgente necessitate publica, multa de plenitudine potestatis constituit, quæ licèt prima fronte dura esse appareant; ea tamen si penitius considerentur, reperientur æquissima. Ut cum timittit damna tempore belli illate, pro obtinenda pace (ut jam dixi) Item cum jubet suburbia civitatis, aut domum vicini dirui; ne hostes eò se recipiant magno cum civitatis periculo. Item fundum urbi vicinum occupari ad dilatandas fossas, eut pomeria civitatis, eut extruenda muniendave propugnacula, *l.9. & 14. C. de oper. publ.* Peckius *ad c. nemo 79. num. 3. de reg. jur. n.6.* Qui actus non possunt sine absoluta potestate explicari; & ideo ab eodem fieri præsumuntur, ut docet Gail. *l.2. obser. cap. 56.*

13 *num. 17. & seq.* Vasquez *illustr. cap.5.* * Unde hisce casibus, ad compensationem damni, aut ad solutionem pretii non obligatur Princeps; quia licèt absoluta sua potestate utatur, subest tamen caussa potentior, publica videlicet utilitas, quæ ista fieri præcipit, & communia omnia facit; etiam invitis subditis. Æquitas tamen quæ publicam caussam sequitur, suadet, iisdem ex publico refundatur æstimatio, ne inviti & miseri re sua & pretio careant, Covar. *var. resol. l.3. c.14. nu.8.* ubi addit, ab eadem potestate posse cogi vicinum, fundum suum vendere amplificandi templi caussa; quia summa ratio est, quæ pro religione facit; alio tamen fundo commodo assignato vel justo pretio dato, *l. 14. §. 1. quemadmod. servit. amit.* ubi cum via publica vel fluminis impetu, vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet, sed solvitur ei justum pretium. Ita Gomez *to. 2. var. c. 2. num. 51.* Et Valascot *cons. 22.* amplius addit consuetudine induci non posse, ut sine refusione justi pretii res sua alicui auferatur, vel vendere eam cogatur; quia naturali & gentium juri repugnaret. Plura ad usum, & in confirmationem eorum quæ dixi, adfert Ant. Morantius *ad l. invitum 11. C. de contr. emt.*

TITULUS VI.

De his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt.

1 *Civitas & ejus administratores quatenus ex mutuo accepto obligentur.*
2 *Possunt aliis pecuniam fœnori dare, sed eam ex publicis rationibus accipere vetitum sub pœna.*
3 *An puniantur officiales pecuniam dantes, & qua pœna?*
4 *Item officiales qui mutuo auream pecuniam dederunt inscio Principe ejusque fisco.*
5 *Qua pœna jure & moribus puniatur qui publicam pecuniam surripit.*

Tertius contractus de quo hic, *est mutuum*, cujus dationе civitas obligari potest, si ad utilitatem ejus pecuniæ versæ sunt; alioquin ipsi soli administratores, qui civitatis nomine pecuniam mutuam acceperunt, non civitatis, tenebuntur, *l.27. ff. de reb. cred.* Quod ita receptum est; ne civitas administratorum culpa damnum sentiat, & ut illi vigilantiores reddantur, qui civitatis nomine pecuniam accipiunt. Itaque *d. l. 27.* locum habet in administratoribus civitatis absque mandato, aut insufficienti, mutuum accipientibus. Nam si, ut inquit Bart. administratores de mandato civitatis, aut ipsum concilium, quod totam civitatem repræsentat, mutuam pecuniam accipiant, civitas obligatur hoc mutuum restituere; sive ea pecunia in utilitatem civitatis sit versa; sive non: utitur enim civitas jure privatorum, *l.16. in fin. ff. de verb. signif.* qui ut adstringuntur suis debitis, ita civitas suis contractibus, quovis tempore initis: nam personis omnibus mutatis, semper una eademque manet, *l. 7. §. 2. ff. quod cujusque univers.* 1

Porro ut accipere; ita & pro utilitate civitatis ejus pecuniam administratores cedere possunt, *l. 15. ff. ad S. C. Maced.* Itemque publicam pecuniam fœnerare sub usuris solitis, *l. 11. ff. de usur.* At vero ex arca præfectoria, in quam pecunia jam exacta reponitur, vel ex thesauro Principis pecuniam fœnebrem sumere, vetitum est: quomodo si quis ab exactoribus, tabulariis, & Arcariis publicarum rationum, mutuam pecuniam acceperit inconsulto Principe, vel a quolibet eorum, quadrupli pœna damnatur, ubi detectus fuerit, *l. 1. h. t.* Quoniam pecuniæ istæ ad alias necessitates, quam ad quas destinatæ, non sunt impendendæ. 2

Et licèt pœna videatur imposita solis mutuum accipientibus; eadem multo magis mulctantur officiales pecuniam fœnori dantes, seque contractibus fisco perniciosis miscentes, *juxta l.8. sup. de jur. fisci* ubi Cujacius. Pœna quippe illa est fere omnibus iis indicta; qui fraudem fisco faciunt, *l. 46. §. fin. ff. de jure fisci.* Triplum autem pœna tantùm, & simplum res est ex sententia Bartoli *ad d. l. 1.* quando agitur de pecunia jam exacta, & illata in ærarium Principis; quia si ejus nondum sit effecta, pœna tantùm erit in duplum, in officiales qui pecuniam publicam mutuam dederint, eut in proprios usus converterint, *l. 9. sup. de jur. fisci*; quam pœnam non evitant, licèt fidejussores dederint, vel cautionem de mutuo reddendo, Joan. de Platea *ad d. l. 27. hoc tit.* 3

At scire debent omnes, accipiendi mutuò ex largitionibus sacris non petere cuiquam facultatem; ideo si quis occultè pecuniam auream acceperit, aut sponsionis, aut cautionis fide, sine ejusdem Principis auctoritate, ablatis bonis omnibus, perpetuæ deportationis exilio subditur: is autem qui ex memoratis thesauris specie publici creditoris, aurum cuiquam dederit, vel retinuerit ad proprios usus, capitali sententiæ subjugetur, *l. 2. hoc titulo.* Quæ lex scripta est ad Comitem thesaurorum, qui conservare, non usurpare thesauros Principis habet. Gravius enim delinquit officialis, qui mutuans aliquam pecuniam fisci, asserit se mandatum ad hoc habere, aut sub specie quod fisci sit creditor, 4

tor, audet aurum mutuo dare, quod cæteris metallis est pretiosius, & cujus munditiès & usus Principibus placet.

5 Hinc est quod gravius punitur qui furtum committit rei pretiosæ, quam parvæ, modicique valoris, *l. 11. §. 1. & l. 16. §. 7. ff. de pœnis.* Item qui pecuniam publicam aut fiscalem surripit simulans se fisci creditorem, lege Julia peculatus tenetur, *l. 1. & 9. §. 3. ff. ad l. jul. pecul.* Quinimo Papo testatur pœna capitali ultimi supplicii aliquando animadversum fuisse in Quæstorem, qui pecuniam publicam intervertisse accusabatur; interdum exilio cum pœna confiscationis bonorum, *lib. 23. arrest. tit. 2. art. 1.* Joan. Escobar *tr. de ratiociniis c. 14. n. 31.* Et certe non posset esse satis gravis pœna in eos, qui existentes in officio publico, undique corradunt pecunias ex lacrymis provincialium, in utilitatem publicam expendendas, quas interim illi in suos usus convertunt, aut mutuas dant, ut illarum usura brevi tempore ditescant. Ut hodie contra peculatus reos agatur, docet in sua politica Bobadilla *l. 5. c. 4. n. 86.* & Pet. Surdus *consf. 391. n. 14. & seq.*

TITULUS VII.

Pœnis fiscalibus creditores præferri.

1 Pœna & mulcta fiscales quæ sint? Rationales an habuerint jus mulctandi?
2 Exponitur constitutio h. t. quæ vult ut præferantur creditores ipsi fisco in pœnis.
3 Ratio istius constitutionis est quod fiscus agat de lucro captando, creditores de damno vitando.
4 Adversus quos creditores fiscus habeat privilegium?
5 An in pœnalibus habeat fiscus jus tacitæ hypothecæ?
6 Agitur de intellectu l. 48. §. Cornelio felici ff. de jure fisci; *quâ fiscus fruitur bonis fideicommisso relictis antequam dies fideicommissi venerit.*
7 An præferatur denuntiatori, Judici & aliis quibus pars competit in pœna, quam integram solvere nequit condemnatus?
8 Pars pœnæ cui ex duobus fisci patronis competat? an ei, qui litem movit? an qui eam perfecit?

1 ALtera caussa est *crimen*, ob quod vel bona confiscantur, vel mulcta fisco defertur, *l. 5. sup. de modo mulct.* Quæ hìc pœna fiscalis dicitur: alia certa & a jure determinata, quæque illis imponitur, qui delictum perpetrarunt, in duplum vel quadruplum, *l. 1. & 2. sup. tit. 1.* Alia incerta pendens ex arbitrio judicis, & mulcta magis est, quæ pecuniæ, non famæ damnum irrogat, & imponitur inspecta caussæ & personarum delinquentium qualitate, *l. 2. & tot. tit. sup. de modo mulct.* Ex quo constat procuratores fisci vel rationales non habere jus mulctandi, licèt habuerint jurisdictionem; quia id solùm concessum fuerat Magistratibus, qui præerant juri dicundo: illorum tamen jurisdictionis fructus sunt istæ pœnæ fiscales, per quas augetur Principis ærarium; Bart. *in l. fin. C. de fructib. & litium expens.* Capycius *decis. 27. num. 15.*

2 His præmissis: exponenda modò est æquissima hujus tit. Constitutio Alexandri Imp. in qua vult, si aliquis fuerit a Judice condemnatus in certam pœnam fisco applicandam; quam deinde ipse fiscus vindicare intendit, & adsint condemnati creditores adversus eum actiones suas moventes, ut illi fisco præferantur: nam habet quidem fiscus in actionibus personalibus, & rei persecutoriis prælationem; non item in pœnis: *in illarum enim exactione rem suam persequentibus postponitur*, inquit *l. un. h. t.* Sic si is qui delinquit, mutuam pecuniam accepit ex publicis rationibus, & damnatus est in pœnam quadrupli (ut dictum *sup. tit.*) licèt hæc pœna a jure sit imposita, eamque fiscus exigat, præferendi sunt creditores in triplo ejus quadrupli; non autem in toto quadruplo, cui simplum inest: namque in hujus simpli persecutione fiscus uti creditor, potior est, *d. l. un. in fin.*

3 Ratio autem cur in pœnalibus actionibus non sit potior, sed cedere debeat anterioribus creditoribus; hæc est; quod quando fiscus agit ad pœnæ persecutionem ratione delicti, certet de lucro captando; reliqui verò creditores de damno vitando, & persequantur quod sibi ex contractu, suaque præventione debetur; quorum proinde caussa semper visa est favorabilior; durior vero petitoris, *l. 33. ff. de reg. jur.* Facit in eam rem *l. fin. §. licentia C. de jur. deliber. & l. fin. §. si quis vero C. de codicill.* ibi: *non enim par eademque ratio videtur amittere debita, & lucra non captare.* Quibus accedit, quod fiscus in pœnis loco debitoris succedere videatur; quare non plus juris vel bonorum habet, quam is in cujus locum succedit, *l. 48. §. 1. ff. de jur. fisci.* Huc quoque pertinet, quod a Jaboleno responsum est: non posse ulla bona publicata ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sunt: id enim bonorum cujusque esse intelligit, quod æri alieno superest, *l. 11. & 22. ff. eod.* ubi statutum prius creditoribus præcedentibus satisfieri debere; & quod residuum est fisco cedere.

Habet quidem fiscus in hoc privilegium, quod rem sibi aliisque creditoribus obligatam possit vendere; sed tamen debet antiquioribus creditoribus hypothecariis solvere, & quod superest sibi retinere, *l. un. sup. de vend. rer. cons.* Similiter hìc licèt fiscus contra ipsum delinquentem posset uti suo privilegio; illud tamen cessat in pœnis contra creditores antiquiores. Idque affirmant jura allegata; & quod Papiniano placuit, a fisco non esse exigendam pœnam, nisi creditores rem sibi debitam recuperaverint; ita ut privilegium in pœnali actione fiscus contra antiquiores creditores non exerceat; non tamen jus commune privatorum amittat, *l. 37. ff. de jure fisci.* Quod ita ibi Cujacius, & hìc Amaya interpretantur, ut si debitum pœnale fisco competens, sit antiquius credito, non auferatur fisco jus commune, quamvis certet de lucro; sed præferatur posterioribus creditoribus, sicut quilibet privatus agendo præfertus ex caussa antiquiori. 4

Cæterùm etsi fiscus tacitam habeat hypothecam in omnibus bonis sui debitoris, *l. 46. §. 3. ff. d. t. l. 2. Cod. in quibus caussis pign. l. 2. & 3. C. de privil. fisci;* eam tamen non habet contra creditores pro pœnarum persecutione, *l. 10. ff. de pact.* & ratio est; quia publicatio bonorum ita accipitur, ut æs alienum deducatur, prout dicitur *in d. l. 11. & 72. ff. de jur. dot.* Atque ita fiscus minime poterit creditoribus anteponi. * Non obstat *d. §. 3.* quod fiscus semper habeat jus pignoris; quia eo jure, nec suo privilegio utitur in pœnis contra creditores. Platea *ad l. un. in fin.* insinuat non obstare quod dicitur *in l. 48. §. Cornelio felici ff. de jur. fisci.* Ubi mater heres instituta, & rogata post mortem suam hereditatem restituere Cornelio filio; ea autem propter delictum condemnata, & a fisco bonis occupatis, cum diceret Cornelius, se in ea hereditate potiorem esse debere; quoniam bona pœnæ caussa publicata fuerant, & constet pœnæ fiscalis executionem creditoribus postponi; decretum nihilominus fiscum, excluso Cornelio, esse potiorem; & rectè: nam pendente conditione fideicommissi Cornelius non fuit creditor, *l. 42. ff. de obligat.* nec per consequens litigare, aut cum fisco concurrere potuit. Accedit quod mater non fuerit civiliter mortua; quia non fuit deportata, ut non mirum si fiscus præferatur: fuerat quidem illa gravata post mortem restituere; sed per solam confiscationem bonorum non intelligitur dies fideicommissi venisse (dies quippe mortis incertus facit conditionem, *l. 1. §. dies & 75. ff. de cond. & demonst.*) Frustra ergo antequam exstiterit conditio, vel dies venerit, filius bona petit, *l. 10. ff. ad trebell.* et cum possit vivente matre è vivis decedere, & fideicommissum caducum fieri per consequens, *l. 13. ff. quando dies legat. ced.* itemque fieri, ut mater res alias acquireret, dum viveret, ex quibus summa efficeretur totius fideicommissi, & fideicommissario superstiti satisfieret; non revocatis bonis quæ fisco sunt addicta. Alind esset si bona non acquireret mater: nam post ejus mortem bona revocabuntur, quæ in fiscum transiverant; cum ea semper transeant cum sua caussa; ne ita interim (ut dixit Paulus) cum vivit mater. Ita Amaya *hìc & lib. 1. obs. c. 11.* ubi plures Auctores refert. 5 6

Quod si delictum sit tale, ob cujus perpetrationem pœna ipso jure applicetur fisco, & ad eam concurrant denuntiator, Judex, aliique ministri justitiæ, quibus ratione officii jus competit istius pœnæ; fiscus præfertur; nec prius quam illi plene satisfactum sit, reliqui agere possunt. Hinc si concurrat denuntiator & fiscus, reo condemnato in mulctam 200. aureorum; qui tamen in bonis non habet ultra 100., totam hanc summam fiscus auferet; quia ante ejus exactionem nullum jus aliis competere videtur, *l. 29. ff. de jur. fisci* ibi Bartol. Bobadil. *lib. 5. polit. c. 6. n. 5. 7. & 8.* Contrarium tamen fuisse judicatum in curia Parisiensi meminit Joan. Gallus *q. 130.* & Covar. *lib. 1. var. resol. c. 16. n. 8.* ita quidem ut satisfecisse videatur condemnatus 7

natus

natus partem dimidiam offerendo; quodque in ea parte non præferatur fiscus privato, sed uterque cum creditor ex eodem facto sit, concurrat ad partem æqualiter dividendam; quoniam hic cessat caussa prælationis, quæ tunc demum consideratur, cum ex diversis factis duo creditores apparent. Ita post citatos Peregrinus *de jur. fisci lib. 4. tit. 8. num. 12.* Sed probabilior est prior sententia, & plures habet assertores, quos refert Larrea *alleg. fisc. 37. n. 22. & decis. Granat. 57. n. 9.*

8 Sed quæsitum fuit: an si duo Advocati fisci concurrant; quorum unus accusationem instituit adversus administratorem pecuniæ publicæ; & alter in officio fiscali successor litem prosequi curavit, ac sententiam proferri & exequi, cuinam pars pœnæ competat; priorine qui litem promovit; an ejus successori? Atque huic competere verior est opinio; quia non censetur debita pœna, nisi a die condemnationis, *l. 244. ff. de verb. sign.* Ante enim neque bona delinquentis censentur fisco obligata, neque actio orta ad pœnam, Bartol. *in l. post contract. ff. de donat. n. 16. & in l. in fraudem ff. de jur. fisci.* Igitur cum pœna non debeatur a tempore commissi delicti, sed demum subsequta condemnatione & exactione, non potest priori fisco litem instituenti jus aliquod competere; sed secundo, qui caussam perfecit, & in ea habebat jurisdictionem, ut proinde ei pœna sit applicanda, ex ultima condemnatione: nam ista pœna tanquam fructus jurisdictionis consideratur; & attenditur tempus perceptionis; quando ultima nimirum sententia profertur, & executioni mandatur. Late d. loco Larrea, & Molina *de Hispan. primog. lib. 3. c. 11. n. 19. & seqq.* Ubi dicit hanc opinionem esse veram; ac solum limitari in casu, quo pœna incurritur ipso jure, ut tunc ea cedat priori fisco, cujus tempore accusatio instituta fuit.

TITULUS VIII.

De fiscalibus usuris.

1 *Usuræ pœnæ inflictæ ex delicto, exigi non potest, mulcta potest.*
2 *Qui possint aut non possint mulctam dicere.*
3 *Cur ex nudo pacto, citra stipulationem usuræ fisco debeantur ex contractu.*
4 *Fiscus ex suis contractibus usuras non dat, sed accipit.*
5 *Fiscus succedens privato qui obstrictus erat ad evictionem, eo nomine instar privati tenetur, etiam ad litis expensas.*
6 *Quando ex pacto pro usuris poterit obligatum pignus retineri?*
7 *An creditor pignus in usuras, vel in pœnam retinere possit.*
8 *Fiscus usuras majores semissibus stipulari non potest, nec ab alio cui successit stipulatas exigere.*
9 *Obiter hic de modo usurarum a jure præscripto.*

1 QUoniam de contractibus & pœnis dictum supra, subjicit Imp. de usuris, quas fisco ex contractu deberi asserit; non item ex delictis & pœnis, *l. 1. h. t.* quia iniquum esset pœna non soluta a debitore fisci, exigere pœnarum pœnas. Igitur pœnarum usuræ peti nec deberi possunt, *l. ult. ff. de magistr. conv.* sicut nec usuræ usurarum: quid enim aliud usura, quam pœna, quæ propter moram non solventis, infligitur, *l. 17. §. 3. ff. de usur.* At verò mulctæ nomine, a potestatem habente, indictæ usuræ deberi possunt, videlicet si in-
2 tra tempora judicati non solvantur. * Habet autem mulctandi potestatem Consul, Prætor, & omnis Magistratus, cui adjudicatio data est, *l. 131. ff. de verb. signif.* aut cui hoc specialiter permissum, uti Præsidibus, *l. 2. §. fin. ff. de judiciis.* Quò fit ut Magistratus municipales, & Procurator Cæsaris etiamsi jurisdictionem habeant, non tamen habent jus mulctæ indicendæ, *l. 2. sup. de mod. mulct.* licèt possint pœnam infligere legibus definitam, juxta *l. 1. ha.* Ubi Antoninus Imp. corrigit errorem proponentis in libello mulctam pro pœna; cum mulctam fisci Procurator irrogare non possit. Cur ita? Quia tantùm jus mulctæ dicendæ concessum est *l. 12. tabul.* Magistratibus, qui imperium habent, non aliis; multo minus Magistratibus municipalibus, qui propriè Magistratus non sunt, Alciat. ad *d. l. 131. & ibi* Gædeus.

3 Sed videamus quatenus ex contractibus fisco usuræ debeantur: & certum est non modo citra stipulationem; sed etiam sine ullo pacto, sine nudo consensu usuras deberi fisco, sicut & civitatibus, maxime ob pecuniam ab eis creditam, *l. 30. ff. de usur.* Si modò mora a vectigalium conductore, aliove debitore facta sit, vel tardius fisco pecuniam inferat, quam debebat, *l. 17. §. 5. ff. d. t.* Nam licèt regulariter usuræ non debeantur citra vinculum stipulationis, *l. 3. Cod. de usur.* quia nudum pactum non parit obligationem usurarum; habet tamen hoc privilegium fiscus & resp. præ cæteris, *dict. l. 30. & 43. ff. eod. t.* Hinc observandum quod quoties nudum pactum certa lege vel privilegio aliquo juvatur, ut hic; vel aliqua interveniente negotii caussa, puta cohærentia contractus alicujus, ex quo firmitatem suam consequitur, toties non videatur nudum pactum intervenisse. Exempla posuit *supr. de usuris.*

Verùm quamvis ex suis contractibus fiscus usuras ut 4
solet, accipiat; eas tamen non debet pro contractu, in quem successit privato, licèt privatus antecessor solvere consuevisset: habet enim postquam successit privilegium suum: at dum in privati debitoris jus succedit, privati jure utitur, pro anteriori suæ successionis tempore, *l. 6. ff. de jure fisci.* Atque ita intelligendus Ulpian. ad solvendum eatenus fiscum teneri, quatenus privatus possedit, hoc est, pro eo tempore quo in possessione privatus fuit, & usuras debuit, *d. l. 17. §. 5.*

Planè si successerit privato, qui obstrictus erat alteri 5
ad evictionem, ut puta, bona Titii publicata sunt, qui alienam rem, aut alteri obligatam mihi vendiderat, evicta eâdem re, regressum habeo adversum fiscum pro evictione, non solum ad pretium & id quod interest, sed etiam ut sumptus litis mihi refundat. Nam quamvis dici solet fisci procuratorem non præstare litis expensas, ad eum casum pertinet, quo is agit tanquam publicus accusator; quia ex officii necessitate id facit, quæ satis eum excusat; non verò cum convenitur ut privatus, vel ei succedit, *d. l. 6.* Ant. Faber in suo *Cod. tit. de evict. definit. 19.* Costalius *ad d. l. 17. §. 5.*

Igitur fiscus privato succedens, ipsius jure utitur, 6
& eas usuras præstat, quas creditor a privato exigere potuisset, ex stipulatione: nam ex pacto nudo (uti dictum) nemo regulariter usuras præstat; si tamen in eas usuras quæ pacto tantum promissæ, pignus sit acceptum, per retentionem pignoris, usuræ servabuntur a fisco, quas pacto non servasset; quæ sententia est *l. 2. h. t.* ad quam pertinet *l. 4. & 22. C. de usur.* * Ex qui- 7
bus observa, ut usuræ debeantur, & retineantur ex pacto vel stipulatione; non sufficere de usuris tantum convenisse, nisi certa summa vel quantitas usurarum expressa sit: quod ubi factum non est, non poterit pignus saltem a privato retineri in usuras; quia nullæ sunt, nec in pœnam commissam; quia pignus in eam caussam obligatum non est: quod proinde restituendum erit debitori, oblata sorte quanta debeatur, Donell. *ad d. l. 22.*

Verùm illud est commune fisco, & privato credito- 8
ri, quod in exigendis usuris non liceat legitimum modum usurarum excedere: eum autem hic præscribit Justinianus, ut usque ad dimidiam centesimæ tam fisco quam privato liceat stipulari, non ultra. Item usuras majores semissibus fiscus exigere a suis debitoribus non potest, sive eas nominatim stipulatus sit, sive creditoribus debitoris successerit: adeo ut semisses consequatur fiscus, etiamsi ei creditori successerit, cui leviores debitæ fuerant, *l. ult. h. t.* * Sic etiam civitatum 9
solemnes usuræ fuerunt semissales, & tanti a Republicæ pecuniæ solebant mutari, *l. 10. ff. de pollicit.* Ecclesia verò tantùm quadrantes usuras præstat, *Novella 120.* quo jure non utimur. Hodie namque varius est usurarum modus, prout est varia personarum conditio, & rerum qualitas: atque civiles & moderatæ visæ sunt, quæ semisses; minores sunt quadrantes; majores centesimæ, quas excedere non licet, ne in trajectitiis quidem contractibus. Videatur Justiniani Constitutio in *l. 26. sup. de usur.* & quæ ibi exposuimus.

TITULUS IX.

De sententiis adversus fiscum latis retractandis.

1 *Continuatio, & quod caussæ fiscales absente fisci patrono decisæ retractentur.*
2 *Si contra fiscum lata est sententia præsente fisci advocato tenet, eo absente, aut omisso instrumento, dein reperto retractatur intra triennium.*
3 *Quomodo intelligendum sit hoc privilegium fiscale de retractatione sententiæ per actionem vel restitutionem.*

4 *Re-*

4 *Restitutio privato læsæ competit; item Ecclesiæ, si post sententiam reperiatur instrumentum concernens caussam publicam.*
5 *Quibus remediis arresta retractanda veniant?*
6 *Ex beneficio restitutionis fisco competenti, potest retractari executio sententiæ?*
7 *In caussis criminalibus retractari potest sententia, & moderari pœna per restitutionem in integrum.*
8 *An fiscus in criminali caussa possit uti remedio hujus* l. unic. *& retractare sententias.*

1 NOn solùm lædi potest jus fisci, venditione non ritè facta, & mutatione pecuniæ publicæ, prout dictum superioribus titulis; sed etiam caussarum fiscalium decisione, pronuntiatione: de qua re tractanda ideo hìc subjicitur. Et quidem fiscales caussæ si non interveniente fisci advocato decisæ sint, in integrum restituuntur, *l. 3. §. 9. ff. de jure fisci*. Idemque in *l. 7. eod. tit.* asseritur, si absente fisci advocato pronuntiatum sit, nihil actum esse; & ideo ex integro cognosci oportere. Tanta enim est fiscalis patroni auctoritas, ut non videatur defensus fiscus, si ille abfuerit, aut non assistat caussæ fiscali; quod diversum est in caussis privatorum, quæ semel finitæ; non retractantur velamento absentiæ patroni, *l. 4. supr. de postul.*

2 Igitur si præsente fisci advocato, cæterisque ritè peractis, quæ ad caussæ fiscalis defensionem faciunt, contra fiscum judicatum sit, tenet sententia; & non nisi communi appellationis remedio fiscus juvatur, sicut pupillus, aut quivis alius privatus, *l. 9. ff. de appellat.* Si verò sententia lata fuit adversus fiscum, eo quod omissum sit instrumentum, in fisci favorem confectum; & culpa ipsius, vel ejus advocati non fuit in primo judicio productum; quod si de novo reperiatur & producatur, jure speciali retractatur, ex sola nuda allegatione, sententis, intra triennium, *l. un. h. t.*

3 Immo & post id tempus, si prævaricatio arguatur, vel manifesta fraus probetur, retractabitur sententia; sed per restitutionem in integrum judicis officio, Accurs. Platea & Valenzuels *ad l. unic.* Ubi si corruptio judicis, aut fisci advocati intervenerit, sentiunt sententiam ipso jure nullam esse, contra fiscum latam, *l. 7. sup. quando provoc. non est necess.* Alfaro *de officio fiscali, glossa 34. n. 237.* Facit quod dicit Callistratus *in l. 3. ff. de collusione detegenda: perinde inefficax esse decretum atque si nulla res judicata intervenisset*: Peregr. *de jure fisci l. 7. c. 4. n. 5. & 6.*

4 Quæ quidem distinctio in privato non admittitur: nam si quis sententiam retractare constituit, sive fuerit minor, respublica, vel Ecclesia, beneficium restitutionis implorare tenetur; probata prius læsione, & quod ad suam notitiam nondum pervenerint instrumenta reperta, *l. 33. ff. de re judic.* Et quidem olim privato non dabatur nisi annus utilis; postea variatum hac in re; tandem Justinianus quadriennium concessit, ad petendam & impetrandam restitutionem, *l. ult. C. de tempor. in integr. restit.* Quod etiam fisco multo magis hodie conceditur; non autem longius tempus, quia non est jure cautum. Atque huc spectat quod Impp. rescripserunt quamquam sub prætextu novorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat: tamen in negotio publico, ex caussa permittere se hujusmodi instrumentis uti, *l. 35. ff. de re jud.* Publicum negotium hìc dicitur, quod ad fiscum & civitatem pertinet, *l. 16. & seq. ff. de verb. sign.* Id etiam extendunt Pragmatici ad Ecclesiam, quæ civitati æquiparatur, *l. fin.*
5 *sup. de sacros. Eccles.* Fachin. *lib. 1. contr. cap. 53.* Itemque observant quod quamvis non soleant sententiæ majorum judicum retractari, nisi per propositionem erroris; nihilominus tamen si instrumenta probationum postea reperta fuerint, concedi possit restitutio privilegiatis personis. Ita Papon. *lib. 19. tit. 8. art. 3. 4. & 5.*

6 Ob quam restitutionem retardari sententiæ executionem plerique DD. volunt, inter quos Salicetus *in l. 1. C. ne liceat tertio prov.* Nec obstare *l. 2. C. de falsis*, qua probatur, non obstante exceptione falsi, quæ opponebatur, sententiam esse exequendam: quia opinio eorum, qui contra sensère, procedit quando non statim constat de eo quod per restitutionem opponitur, & requirit altiorem indaginem. At ubi constat statim de eo quod restitutione petitur, etiam adversus tres sententias conformes opponi potest, prout docent relati a Joan. Garsia *de nobilitate gloss. 6. §. 2. n. 17.* & Latrea *alleg. fisc. 71. n. 10.* contra Covarruv. *lib. pract. c. 25. num. 7.*

Quemadmodum in caussa civili per prætoris auxilium 7
læsis subvenitur; ita in caussa criminali succurritur reo innocenti per Principem, *l. 1. §. ult. ff. de quæstionib.* Atque ejus auctoritate rescinditur sententia, qua quis est condemnatus ad pœnam, de cujus tamen innocentia postea constitit per instrumenta recens reperta, *l. 27. ff. de pœnis*. Ex qua liquet plura extare Principalia rescripta, quibus vel pœna reorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa; sed id dumtaxat a Principe ejusve supremo Senatu fieri potest: eoque pertinet *l. 1. vers. qua lege ff. ad l. Jul. de ambitu*: ubi si aliquis de ambitu damnatus, alium convicerit, in integrum restituitur. Non obstat *l. 37. ff. de minoribus*; quæ denegat restitutionem minori, contra omissam accusationem: siquidem aliud est dari restitutionem ad accusandum; aliud post interpositam accusationem, & litem jam contestatam: cum negari non possit, quod si minor in aliquo actu litis fuerit læsus, possit in integrum restitutionem postulare, *l. 16. §. fin. ff. de minoribus*, Gomez *tom. 3. var. c. 1. num. 7.* Gutierrez *pract. qq. 70.*

Hinc quæritur: an fiscus in criminali caussa, in in- 8
tegrum restituatur adversus sententiam, quæ reum absolvit; aut leviorem quam par est illi pœnam irrogavit: sunt qui id negant, auctoritate *d. l. 37. ff. de minorib.* ubi denegatur restitutio ad pœnam persequendam: quod latè ostendit Francisc. Caldas *ad l. si curatorem verb. vel adversarii dolo num. 37. ff. de in integr. restit.* Alii affirmant per *l. un. h. t.* quæ generatim comprehendit omnes caussas, nec distinguit inter civiles & criminales; atque ita in omnibus sententias latas contra fiscum retractari jubet. Cui non facit satis Fschinæus *lib. 9. contr. cap. 81.* ubi dicit *d. l. un.* agere generaliter de sententiis latis in pœnalibus caussis, in quibus cum non restituatur minor, reum accusans (ut dictum est) si intentionem suam non sufficienter probavit; multò minus fiscus. Nam alia ratio privati minoris; alia fisci, qui ipso jure privilegium habet retractandi sententias contra se latas. Quidquid hac in re de jure sit; moribus saltem id receptum videmus, quod in atrocioribus, si minor pœna reo sit irrogata, quam delictum expostulat, soleat supremus Senatus restitutionem concedere fisco agenti ad dignam pœnam, propter exemplum, utque satisfiat publicæ vindictæ: ac ita sæpius judicatum meminit Ant. Gaspar Thesaurus *lib. 1. quæst. forens. q. 59.*

T I T U L U S X.

De bonis vacantibus & incorporatione.

1 *Bona vacantia quæ dicantur: quid de his statuit lex Julia caducaria; & postea Justinianus.*
2 *Civitates non habent jus vendicandi bona vacantia.*
3 *Nisi a Principe tale jus consequantur, aut motu proprio datum sit privilegium civitati.*
4 *Possessiones a Principe conceduntur plene & cum omnibus suis juribus & accessionibus.*
5 *Concesso castro concessa videntur ejus munimenta. An etiam concessa censeatur Principis jurisdictio?*
6 *Quid si donatio castri fiat cum suis pertinentiis?*
7 *An concessa specialiter jurisdictione censeatur Princeps derogare juri quod populo competit eligendi magistratum?*
8 *An concessa jurisdictione, censeantur concessa regalia & jura Principi reservata; itemque bona vacantia?*
9 *Hodie bona vacantia multis in locis non fisco, sed dominis locorum cedunt?*
10 *Quibus personis hæc bona olim competierint, præterquam fisco. Ad quem deferantur bona clerici decedentis sine cognatione.*
11 *Bona spuriorum & peregrinorum cui hodie competant?*
12 *Num possint spurii de illis testamentum facere?*
13 *Bona peregrinorum captivorum & ad colonias migrantium fisco applicabantur, & quando.*
14 *Quinam hodie pro peregrinis habeantur, & illis decedentibus absque herede, quis in illorum bonis succedat?*
15 *In bonis alienigenarum Rex in Gallia succedit jure albinatus; nisi illi sint naturalizati.*
16 *Sed non succedit in bona regnicolæ, qui recessit ex regno, sed ejus liberi ibidem nati; secus est si exterus naturalizatus regnum deserat, animo non revertendi.*

17 Quod

17 *Quod si exterus in regno uxorem ducat & liberos ex ea susceperit, succedunt liberi etiamsi uterque parens sit alienigena.*

18 *Item liberi naturalizati, sed exteri excluduntur etiam a jure petendi legitimam.*

19 *In Belgicis provinciis est simile jus; sed in Hannonia fiscus exterorum bona capit. In aliis bona deferuntur proximioribus.*

20 *Vacare oportet bona ut in fiscum transeant; ea non transeunt propter delictum, quæ prohibentur alienari.*

21 *Ususfructus interim manet apud fiscum durante vita possessoris, qui deliquit; nisi illius alienatio expresse sit prohibita.*

22 *An bona derelicta & quæ domino carent, uti vacantia ad fiscum pertineant?*

23 *Quid juris in bonis è navi projectis, erratis, inventis: an cedant inventori, si dominus non reperiatur?*

24 *Quatenus heres: an animalia domino restituantur, secundum mores nostros?*

24 *Si pecus aberrans damnum dederit quid juris? & quid si illud nemo vindicare velit?*

26 *Qui ad successionem venire vult & fiscum excludere, probare debet se proximum ex sanguine defuncti, vel quod ab eo pro cognato habitus fuerit?*

27 *Si ex consuetudine bona sequuntur lineam, una deficiente: an accrescat alteri vel fisco?*

28 *Quis hic nullo extante herede mori dicatur?*

29 *Quas solemnitates adhibere debet Comes rerum privatarum, incorporatione rerum quæ a fisco vindicantur.*

30 *Bona vacantia & alia caduca in provinciis quomodo fisco acquirantur. Quod incorporatio non fiat priusquam audiatur contradictor.*

31 *Hodie quomodo fiat bonorum vacantium descriptio & incorporatio?*

32 *An fiscus succedat in bonis vacantibus ut heres: an jure proprio?*

33 *Tenetur creditoribus hereditariis; non tamen ultra vires hereditatis, sed pro mensura bonorum.*

34 *Non cogitur inventarium facere. Quo in casu succedat fiscus quasi heres?*

35 *Quilibet fiscus tenetur satisfacere creditoribus.*

36 *An fiscus succedens in bonis vacantibus teneatur præstare legata & fideicommissa testamento relicta?*

37 *Quanto tempore præscribatur adversus fiscum, qui non apprehendit bona vacantia?*

38 *A quo tempore currat ista præscriptio?*

1 Fiscus seu ærarium publicum augetur sæpe accessione rerum, quæ privatorum hominum fuerunt: quod variis modis accidit; unus hic ponitur, cum bona fiunt vacantia. Dicuntur autem bona vacantia, Græce *adespota*, quæ nullum dominum assertoremve habent; veluti, cum quis absque omni herede decessit, *l. 1. & 4. h. t.* Sive quia nemo est cui delata sit hereditas; sive quia nullus illorum quibus est delata, adire eam velit; ut hoc casu bona quasi deserta publicentur, cautum fuit l. Julia; quæ caducaria appellata est, *l. 96. §. 1. ff. de legat. 1. & l. 4. ff. de fideic. lib.* Cui legi derogavit ex parte Justinianus; non quidem tam illud jus tollens, quo bona caduca & vacantia in fiscum transferuntur; quàm modos aliquos, quibus res olim caducæ efficiebantur, *l. un. C. de caduc. toll.*

2 Adeo hoc jus caducorum, & bonorum vacantium fisco reservatum est, ut aboleantur privilegia civitatum, id jus etiam permissu Principis sibi vindicantium, *l. 1. hoc tit.* Quali privilegio se ab Augusto donatos contendisse Nicenses, testis est Plinius *l. 10. epist. 93.*

3 At cum bona Decurionis intestati civitatis commodis cedant, *l. 4. C. de hered. decur.* cur non etiam civium intestatorum bona vacantia civitates occupant? Quia illæ privatorum jura utuntur, nec habent fiscum, nec per consequens jus confiscandi, aut vindicandi bona; nisi a Principe tale jus eisdem concedatur motu proprio, Platea *ad l. 1. num. 1.* & Molina *de primog. lib. 1. cap. 25. num. 21.* Hinc hodie plures sunt liberæ civitates, non agnoscentes superiorem; item aliæ quæ longa consuetudine, aut privilegio Principali fiscum habent, atque ad illum bona decedentium sine herede deferuntur, prout dictum; si motu proprio Principis id privilegium civitati fuerit datum, non autem ad petitionem illius, nisi inserta sit clausula particularis, quæ deroget dispositioni juris communis, prout dicitur *in l. 1. & 2. inst. de petit. bonor. subl.* Peregrin. *de jure fisci lib. 4. c. 3. &* Mastrillus *de magist. lib. 3. c. 13. num. 391.*

Solet quandoque Princeps, penes quem est omnis potestas, munificentiam suam exercere non solum civitatibus & municipiis privilegia concedendo, sed etiam vacantes possessiones privatis donando, quas ubi donat, si in annotatione, seu scriptura dicatur: *integro statu donasse*: intelligitur cum adjacentibus & mancipiis, & pecoribus, & fructibus & omni jure, quo instructa censetur possessio, *l. 2. h. t.* Quod secus in donatione privati, quæ stricti juris est, ut non veniat, nisi quod in ea fuit expressum, *l. 35. §. 3. C. de donat.* Unde & domus nomine, sola intelligitur, *l. 7. §. 1. ff. pro empt.* Interdum & ea quæ domui ita affixa sunt, ut ab ea avelli sine vitio nequeunt, *l. 21. & 26. ff. de fundo instr.* At verò beneficia Principis, quæ ex divina ejus indulgentia proficiscuntur, quam plenissime interpretari convenit, *l. 3. ff. de constit. Princip.* Nisi donaret quidpiam non solitum donari, vel damnosum reipublicæ, aut alteri cuilibet, Amaya *ad d. l. 2.* 4

Quod si tamen Princeps alicui donaret castrum, in quo multa sunt munimenta, etiamsi ea non sint affixa, donata videntur, *arg. l. 20. §. 7. ff. de fund. instr.* Sed major est difficultas: num cum castrum donavit, censeatur quoque jurisdictionem donasse? Et plerisque placet illam non videri donatam; quia potest jurisdictio per se subsistere, & separari salva sua substantia a castro & prædiis. Est enim quid incorporale & distinctum a proprietate fundi. Alii contra putant, concesso castro censeri concessam jurisdictionem, quæ erat annexa castro tempore concessionis; maxime si concedens usus sit verbo generali territorii, districtus, juxta *l. 2. h. t.* ubi possessione donata, intelliguntur omnia donata, quæ ei adhærent, & accessoria sunt, *arg. l. 52. §. ult. ff. de act. emt.* Sic concesso loco cum suis finibus, videtur concessum quidquid intra fines continetur, Costalius *ad l. un. §. 4. ff. de off. præf. urbi*: ibi: *cum urbem nostram fidei tuæ commiserimus, etiam jurisdictionem & imperium* in eam civitatem censeri concessum dicit; et sequitur Molinæus *ad consuetud. Paris. tit. 1. §. glos. 5. n. 20.* Menochius *lib. 3. præsumpt. 97.* Covar. *pract. quæst. c. 1. n. 10.* Verùm cum hac in specie jurisdictio minime cohæreat castro, nec ei sit accessoria; verius puto manere hoc castrum sub jurisdictione civitatis, aut Principis; cui prius adhærebat. Quare is qui id obtinuit, probare debet expresse, sibi fuisse illius castri jurisdictionem æque principaliter concessam, producendo literas concessionis, quibus insit clausula: *cum omni jure*: quod Principi competebat: aliàs si id non probet, manebit tantum castri dominus quoad prædiorum proprietatem, cum qua nihil habet commune jurisdictio; quæ cum alicui civitati adhæreat, non potest ab ea absque habitantium aliqua læsione segregari. 5

Quinimò potest indistincte asseri, per concessionem jurium, aut donationem castri cum suis pertinentiis, jurisdictionem non transferri, quæ non nisi nominatim tribuitur: unde ea concessione tantum comprehenduntur proventus, qui ex castro percipiuntur. Item veniunt molæ tanquam accessoriæ, nemora quoque, venationes, aucupia, pascua & similia quæ castro adhærent, Ant. Faber C. *de jurisd. defin. 17.* Amaya *ad l. 2. n. 20. h. t.* ubi plures DD. refert & Babodilla *lib. 2. polit. cap. 16. n. 70.* 6

Præterea quamvis specialiter Princeps domino loci concesserit omnimodam jurisdictionem; non tamen censetur jus quod populo competit, adimere; & quod habet sibi magistratum eligendi, minuare velle; multo minus tollere jus electis magistratibus cognoscendi in caussis primæ instantiæ. Nam ea lege solet Princeps dare oppida & castra inferioribus dominis, ne hi minuant, aut debilius reddant jus quod habent populares; quibus aliàs fieret injuria, si in eisdem oppidis alii judices ordinarii a dominis constituerentur, qui haberent primam caussarum cognitionem, vel eam cum popularibus magistratibus exercerent jure præventionis, Covar. *pract. qq. c. 4. num. 5.* & citati a Larrea *alleg. fisc. 70.* Itaque nisi domini justa temporis possessione, aut præscriptione hoc jus acquisiverint, aut Princeps juri populorum derogaverit, & speciatim dominis privilegium concesserit, numquam videtur populo adimi jus eligendi suum magistratum, Bobadilla *sup. d. loco num. 27. & seq.* 7

8 Hinc quæstio oritur: an omni vel omnimoda jurisdictione specialiter alicui domino concessa, etiam jura Regi reservata concessa intelligantur? de quibus *in tit. quæ sint regal. in usib. feud.* agitur. Quod non existimo; tum quia hæc nihil commune habent cum jurisdictione; tum quia hæc jura sunt præeminentiæ, & supremi imperii, ut non nisi nominatim e Rege tribuantur, *l. pen. ff. de off. præsid.* ubi ne quidem abdicando a se imperium illud amittit, quodque superioritatem contingit, ut inquit Baldus. Et etiamsi quædam ex illis juribus concederentur locorum domino; non ideo tamen is posset occupare bona vacantia, quorum jus non est fructus jurisdictionis, sed dignitatis regiæ; nisi ex speciali Regis concessione, consuetudine aut præscriptione dominus iste aut Dynasta jus in bona vacantia acquisiverit, Bobadill. *in sua polit. lib.* 2. *c.* 16. *num.* 70. *&* 216. *lib.* 6. *&c.* & Belluga *in speculo Princip. rub.* 12. §. *& quia quotidiana n.* 60. *& seq.*

9 Unde hodie hoc jus valde diminutum est, postquam Principes & Reges, castra & oppida cum plena jurisdictione Dynastis concesserunt: hi enim cum in locis sibi subjectis potestatem gladii (quam vulgus vocat altam justitiam) exerceant, tanquam illius fructus, & emolumenta officii, non solum bona vacantia, fundosque *adespotos* usurpant, sed multa alia fiscalia jura sibi adscribunt, quæ propria sunt Regis, ejusque fisco cedere deberent; quoniam proprie utilitas jurisdictionis tantum in confiscatione bonorum, & mulctis consistit, Carol. Loysean *tract. de seigneuries cap.* 12. *n.* 121.

10 Olim quidem jure Romano inspecto, bona vacantia nemo occupabat; sed ex indulgentia Impp. aliis quam fisco concedebantur. Hinc præfectus prætorio in bona suorum apparitorum vacantia succedebat, non fiscus, *l.* 3. *C. de apparit. præf. præt. lib.* 12. Similiter personæ quædam certis corporibus adscriptæ, ubi absque herede moriebantur, bona ad ea corpora, quorum pars fuerant, perveniebant, *tit. C. de hered. decur.* Unde ecclesiasticis personis nullum heredem habentibus succedit Ecclesia, cui adscriptæ fuerunt, *l.* 20. *C. de Episc. & cler.* in bona videlicet intuitu Ecclesiæ comparata: in patrimonialia succedit Episcopus: quod probat Innocent. *in c. insinuante, qui clerici vel voventes*, Moline *de just. & jure disput.* 164. *vers. undecima conclus.* Sed ab isto jure placitis curiarum recessum esse docet Gallus *q.* 190. *&* 210. Ita ut non possit Episcopus bona vacantia vindicare, sive ante clericorum fuerint, sive aliorum; sed si nulli sint consanguinei, ad dominos territoriorum in quibus reperiuntur, spectant, Argentræus *ad consuet. Britanniæ art.* 44.

11 Dominorum quoque sunt bona nothorum, seu illorum qui ex legitimis nuptiis nati non sunt, absque liberis & testamento morientium. Attamen ut illis dominis successio nothorum deferatur, oportet quod in istorum dominorum territorio illi nati fuerint, & ibi domicilium foverint, & sine liberis decesserint: nam si liberos relinquant, excluduntur domini locorum: item si testamentum fecerint, Peregrin. *de jur. fisci lib.* 4. *t.* 3.

12 Quocirca iniquæ videntur nonnullæ quorundam locorum leges, quæ spurii jus testandi de bonis suis adimunt; cum vacantia dici non possint, quorum aliquis testamento nuncupatus est successor; neque enim spurii eorum quæ juris civilis sunt, censentur incapaces, prout erant peregrini; qui uti capere ex testamento non poterant, ita nec testamentum facere, *l.* 1. *&* 2. *ff. ad*
13 *l. falcid.* * Sed bona illorum uti & deportatorum, captivorum & obsidum in fiscum cogebantur, *l.* 35. *ff. de jure fisci*. Itemque bona eorum qui in colonias migrabant, *l.* 4. *sup. tit.* 1. quamquam testamenta captivorum, & obsidum ante captivitatem vel deditionem condita, valida erant, excluso fisco; & post captivitatem accepto usu togæ Romanæ, bona recuperabant beneficio Principis, *l.* 35. *ff. d. t.* Quin & sensim ab isto juris rigore recessum, maxime postquam provinciales, & generaliter omnes liberi homines sub ditione Romana degentes; itemque peregrini, jure civitatis Romanæ donati fuere constitutione Antonini, *l.* 17. *ff. de statu homin.* cujus fit mentio *in Novell.* 78. *cap.* 5.

14 Verùm quoad ad peregrinos attinet, extat posterior Frederici II. Imp. Constitutio, quæ eos longe diverso sensu accipit, nempe pro peregrinantibus, seu peregrè euntibus, & non quidem extra patriam juris, sed extra patriam domicilii; & tollit pravam illam consuetudinem, quæ illo sæculo invaluerat, ut hospites bona istorum peregrinantium apud se decentium occuparent & lucrarentur. In eo quoque derogat juri fiscali de bonis vacantibus, quod velit bona morientium absque herede in pias causas erogari: quod ad res paucas mobiles, quæ peregrinantes secum ferunt, & quas hospites retinere intendunt, restringendum est, Gloss. & DD. *ad Auth. omnes peregrini Cod. comm. de success.* Igitur si testati decesserint advenæ, peregrinis eorum voluntas servari debet: * si verò intestati, bona deferuntur proximioribus heredibus: illis deficientibus, maxime si mobilia sunt, piis locis asservantur, Molina *de just. & jure dis.* 164. *concl.* 52. nisi aliter in regno caveatur, prout in Hispania est *l.* 5. *t.* 12. *lib.* 5. *nova collect.* : ibi: *Si el peregrino muriesse sin hazer testamento.*

At vero nobis peregrini sunt, qui sub eodem Principe vel imperio neutiquam nascuntur, quique ex parentum origine, vel alio modo, jura municipiorum non retinent: hos namque Galli albinos vocant, quasi alibi natos, extra regnum; & si decedant, fiscus Regius bona illorum intra fines regni existentia, solus capit jure albinatus; ita ut ab eo jure domini locorum supremam jurisdictionem habentium excludantur. Habent quidem illi jus *de desherence*, idest, succedunt in bona vacantia indigenarum in suo territorio decedentium absque legitimo herede; non tamen in bona alienigenarum seu exterorum: adhærent enim hæc Coronæ regiæ; ita ut non possit Rex ista bona alienare, nec concedere dominis supremam justitiam habentibus; nec ab iis ulla præscriptione, aut consuetudine acquiri. Reservat namque sibi hoc jus Rex expresse, etiam cum dominia in Baronatus, Comitatus, aliosve titulos exigit, & Duces creat, Bacquet 4. *p. du droict d' Aubaine c.* 28. *& seqq.* Lovet *lit. A. c.* 16. Charondas *lib.* 7. *respons. c.* 8. *& lib.* 10. *c.* 54. Dico Regis fiscum in bona exterorum succedere; nisi illi sint oriundi ex confœderatis populis, qui gaudent jure gallicano; aut civitate gallicana donati sint; sive ut vulgo vocant, literas naturalizationis obtinuerint: quas solus Rex, ejusque supremus Senatus solet concedere, easque verificare Camera ratiociniorum, vulgò *Chambres des comptes*, Bacquet 3. *p. c.* 24. *num.* 8. 15

Cæterùm non succedit Regis fiscus in bona regnicolæ, qui recessit animo non amplius revertendi ad regnum. nam eo mortuo, ejus successionem filii vel proximi parentes in regno nati sibi acquirunt, & jure vindicant. Quod si tamen extraneus seu peregrinus naturalizatus regnum deserat, bona ejus intra fines regni existentia, fiscus occupat, Bacquet 3. *p. cap.* 37. *num.* 9. *& cap.* 40. *num.* 6. Ratio differentiæ est, quod natus in regno, statim atque ab eo recedit, animo non revertendi, censeatur mortuus, eique proximi succedant: adeo ut si gravatus fuerit fideicommisso, illud fideicommissarius statim capiat; quamvis regulariter non nisi statim post mortem gravati heredis sit restituendum. At alienigena legitimatus regnum deserens, censetur juri sibi quæsito, & rescripto Regis obtento, renunciare; nec habetur mortuus ex quo recessit; quia quemadmodum vixit sine ullo jure, etiam nihil impedit quo minus illo amisso supervivat. 16

Enim verò si alienigena & externus in regno Galliæ uxorem duxerit, & ex ea liberos susceperit, jure poterit in eorum favorem testamento disponere; dummodo illi nati sint in regno, atque in eo uxor sit assumpta, & non alienigena, Rebuff. *tract. de literis naturalitatis gloss.* 1. Contra Bacquet non nocere, ait, liberis in regno natis, quoad successionem quod uterque parens sit alienigena, 4. *p. c.* 32. 17

Similiter liberos naturalizatos & in regno habitantes, in bona parentum admittit: excludit verò liberos extra regnum procreatos; sic ut ne quidem jus in legitimam portionem iis concedat, *tract. du droict d' Aubaine* 4. *p. cap.* 31. *n.* 3. 18

Simile jus albinatus observari in Hannonia docet Petrus Gudelinus *de jure noviss. lib.* 5. *cap.* 10. ubi exterorum bona mobilia, & immobilia occupantur, exclusis a successione defunctorum propinquis; qui tamen rigor in aliis Belgicis provinciis non observatur: nam si extent heredes ab intestatu capaces, ad successionem admittuntur, excluso fisco; quia non nisi bona vacantia occupat. Capaces autem sunt liberi, cæterique consanguinei, non quidem indifferenter; sed ut si aut erant indigenæ, aut inter indigenas recenseantur. Quod quibusdam locis fit ex sola causa domicilii; quibusdam aliter: tamen generaliter habitatione decem annorum jus incolatus acquiri DD. existimant. Et Nicol. Bur- 19

gun.

gundius *ad consuet. Flandriæ tract. 14. in fin.* addit in plerisque Flandriæ locis peregrinos omnes indifferenter admitti ad successionem; ita tamen ut certam partem æstimationis ærario, vel fisco pendant vectigalis nomine.

20 Manet itaque hodie jus fisci in bona vacantia integrum; modò constet ea omnino vacare: nam quæ juris feudalis, & emphyteutici sunt, redeunt ad dominum, nec ad fiscum transeunt jure utilis dominii; quod procedit, ut etiam publicatis bonis propter delictum patroni, vasalli aut emphyteutæ, jus patronatus, feudum, emphyteusis & alia bona quæ non possunt transire in extraneum heredem, revertantur ad dominum; non etiam fisco cedant; maxime si prohibitio alienationis bonorum facta sit favore familiæ, non ipsius delinquentis, *l. 4. ff. de jur. patron. l. 8. ff. de bonis libert. l. 9. ff. ad l. jul. maj. cap. si vasallus, si de feudo fuer. controv. inter dom. & agn.*

21 Verùm licèt ista bona alienari prohibita, non transeant in fiscum ob delictum possessoris, *l. 48. §. 1. ff. de jure fisci*; ejus tamen vita durante, istorum bonorum usumfructum penes fiscum remanere verius est; quoniam per retentionem ususfructus, & commoditatis illius, non transit aliquod jus reale; nec ullum præjudicium generatur, aut ulli fit præterquam possessori, qui delinquit, Molina *l. 4. de Hisp. primog. c. 11. num. 2. & seqq. & l. 1. cap. 20. num. 9.* ubi addit: si in fideicommisso expressa alienandi prohibitio adjecta sit, eo casu ne quidem usumfructum durante vita possessoris, fisco adjudicandum. Quod late prosequitur Alexander *lib. 1. cons. 23.*

22 Ut ergo fisco bona vacantia deferantur, oportet ut omnino vacent per mortem illius, qui nullum habet heredem, nec ex testamento, nec ab intestato. Quo modo si bona aliter vacent; ut quia dominus ea pro derelictis habet, eoque animo abjicit ut nolit sua esse, hujusmodi bona occupantis statim fiunt; quia iisdem modis bona desinunt esse nostra, quibus acquiruntur, hoc est, animo. Igitur ut occupentur, requiritur animus derelinquendi, & quod derelicta in nullius dominio sint, pleno dominio occupanti cedunt, *tit. pro derelicto l. 58. de acq. rer. dom.* Hodie tamen bona pro derelictis habita, cetera *adespota* fisco cedunt, non occupanti: unde plerique censent titulum pro derelicto moribus cessare, Zypæus *in notitia jur. Belgici.*

23 Quod ad bona attinet, tàm projecta è navi ob periculum naufragii, quàm deperdita, domini eorum dominium non amittunt, nec ab aliquo possideri tanquam vacantia possunt; quia non habentur pro derelictis, *Auth. navigia Cod. de furtis l. 8. ff. ad l. rhodiam l. 9. §. 8. ff. de acq. rer. dom.* Quare si deperdita sit res, aut aberrans quæ in bonis alicujus fuisse dignoscitur; sed ignoratur dominus, quem constat dominium rei non amittere; non poterit ab inventore, aut a fisco possideri; immo nec detineri: sed diligenti inquisitione facta, si dominus non inveniatur, res illa Episcopo loci assignatur, ut ille vendat, & redactum pretium pauperibus distribuat. Aliàs si inventor rem illam retineat animo lucrandi, furti obstringitur, pœnamque pecuniariam incurrit, sive sciverit cujus sit, sive ignoraverit. Nihil enim ad furtum minuendum facit quod cujus sit, ignoret, *l. 43. §. 4. ff. de furtis*: cum saltem hoc sciat, aut scire debeat, id quod suum non est, omnibus modis esse alienum: quamquam non videatur furti obnoxius, qui post sufficientem inquisitionem domini non comparentis eam rem retinuerit; cum talis res habeatur derelicta a vero domino; nec ulla lex sit, quæ inventorem obliget, sive dives sit, sive pauper, ad restitutionem, vel distributionem faciendam inter pauperes. Non obstat *c. si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti 14. q. 5.* quia loquitur de retinente rem inventam: talis enim furti obstringitur, *d. §. 4.* Covar. *ad. c. peccatum p. 3. §. 1. num. 2.*

24 Hodie pecus aberrans, aut res alia mobilis inventa, magistratui aut domino territorii datur custodienda; dum dominus rei fuerit inventus, & probaverit rem suam esse, quam recuperabit cum fructibus, quos inde magistratus, vel loci dominus perceperit, non quos percipere potuerit. Expensarum quoque hic ratio habenda erit, quas dominus territorii recuperabit a proprietario, quatenus perceptorum fructuum summam excedunt, *l. 38. ff. de pet. hered.* alioquin retinendi pecoris jus habebit, ut tanquam ex pignore sibi obligato, per distractionem inde percipiat id, quod sibi deberi, aliisque æquum judicarit. Expensæ hic vocantur, quæ ad conservandam ipsam rem sunt necessariæ; ut puta pabula animalium; item stipendium viatorum, sive apparitorum. Consequenter si pecora damnum dederint, retentionis quoque facultatem Prætor habebit, donec pecuniaria pœna refundatur, quæ moribus
nostris arbitraria est. * Quibus & illud receptum, ut 25
si nemo se obtulerit, qui rem repertam vindicare velit, præmissis tribus edictis (intra quadraginta dies) super eam rem rite promulgatis, post id tempus solet domino territorii adjudicari, Burgundus *ad consuet. Flandr. cap. 12.* Alibi solet res divendi, deductis expensis, & quod reliquum est custodiri; ut tunc demum censeatur in nullius bonis esse, quod tanto tempore, tantisque actibus intervenientibus non cognoscitur. Et si postmodum dominus compareat, non tenetur Prætor, aut loci dominus ei res venditas præstare, quamvis restitutione residui pretii ex ea re percepti, obstrictus sit, *l. 20. in princ. ff. de petit. hered.*

Ceterùm quod bona vacantia, ita demum ad fiscum 26
transferuntur, si nullum ex qualibet sanguinis linea, vel juris titulo legitimum reliquerit intestatus heredem, *l. 4. h. t.* Quò fit, ut si mota lite adversus fiscum, quis contendat se proximum ex genere defuncti heredem: quamvis gradum probare non possit, fisco præferatur; modò probet se a defuncto habitum fuisse pro cognato vel consanguineo, atque ab eodem aliquando dictum, si contingeret se decedere intestatum & sine liberis, suum futurum heredem; aut sub mortem dixisse sibi esse proximum: *optare debet fiscus non acquirere, dummodo sint qui derelicta debeant possidere*, ut ait Cassiodor. *lib. 6. variar.*

Sed cum juxta consuetudinem hodiernam, bona pa- 27
terna ad paternos, materna ad maternos devolvantur heredes, posset dubitari; si in aliqua stirpe defecerit posteritas: an illius stirpis bona alteri accrescant? Sunt qui voluerunt non accrescere, sed bona esse vacantia, & consequenter ad fiscum ea devolvi, Bacquet *du droict. de desherence cap. 4. num. 8.* Sed verius est bona ad aliam stirpem vel lineam pervenire, eique accrescere per *d. l. 4.* ubi: *si nullum ex qualibet sanguinis linea defunctus reliquerit heredem; tum demum fiscus ad-
mittitur.* * Per sanguinis lineam significant Impp. co- 28
gnationem omnem scilicet superioris & inferioris ordinis. Item ex transverso, sive a latere, idest, omnes qui propinqui sunt ultra gradum agnationis & cognationis decimum constituti. Eoque pertinet *l. ult. infr. tit. 12.* ibi: *ac illis ex numero propinquorum existentibus.* Item quod dicit Justin. *in l. unic. §. cum autem 13. Cod. de caduc. tollen.* Quod si nulli sint heredes, qui bona capere velint; tunc ad nostrum ærarium devolvantur. Nec obstat axioma consuetudine receptum, quo patrimoniorum distinctio non aliàs est introducta, quàm quando concursus est parentum ex utroque latere, ut bona conserventur in linea: quo concursu cessante, non magis ab integra successione removetur cognatus, quam re conjunctus, qui, collegatario deficiente, ad integrum legatum vocatur, Bacquet *d. loco*, Nicol. Burgund. *ad consuet. Flandr. tract. 13. num. 21.*

Extincta utriusque lineæ posteritate, si nullus se pro-
ximum possit ostendere, bona tanquam vere vacantia 29
a fisco capiuntur, & incorporantur. Prius tamen quam incorporatio fiat, rite solemniterque bona delata describuntur in libro & registro bonorum fiscalium, & proponuntur tituli delationis; quin etiam assignantur tituli quandoque, & insignia Principum parietibus & prædiis, redactis aut redigendis in fiscum: idque ex dispositione & auctoritate Comitis rerum privatarum & Rationalis in quavis provincia commorantis, *l. 3.
h. t.* * Accessit & altera constitutio, qua cavium, ut 30
quoties bona vacantia, caduca aut commissa nunciata fuerint esse in provinciis, in quibus non extat Rationalis; Palatini officiales, seu executores Comitis, jurejurando obstricti mittantur; quorum instantia & cura Præses provinciæ, præsente fisci patrono, diligenter inquirat, cujus vacans caducumque fuerit patrimonium, quantum & quale videatur: an num aliquid sit occultum, aut subductum; proposito insuper programmate, quo vocentur generaliter omnes, qui velint & possint contradicere bonorum incorporationi, *l. fin. h. t.* hæc enim non prius facienda est, quam data reclamandi copia constiterit neminem ea bona possidere, vel jure vindicare posse, & fisco locum datum esse audiendi. Itaque omnibus jus prætendentibus defensionis facultas danda est, *l. 7. sup. de jure fisci*; qui si nullus appareat, res ærarii nomine occupentur, idest, in-

corporatio fiat solemniter, per Comitem rerum privatarom, deinde per Rationales in singulis provinciis commorantes compleatur, *l. 1. Cod. Th. de incorporat.* Caussa tameo tora prius a Principe cognita, ut fraudes & furta evitentur, *l. 5. sup. de jure fisci, & d. l. fin. h. t.* ibi Bart.

31 Mores nostri ad hoc jus accedunt: nam etiamnum fit descriptio bonorom vacantium per officiales Cameræ Regiæ, adjuncto procuratore vel Advocato fisci, ac publico programmate, aut voce præconis nuntiatur, ut si quis jus se habere putet ad bona talis defuncti, intra præscriptum tempus compareat in Camera fiscali, & adducat si quæ jura & titulum proximitatis habeat: termino traosacto, si nullus sit contradictor, qui impedire possit occupationem bonorum, eorumve incorporationem, ad instantiam procuratoris fiscalis Senatus decernit bona ista ad fiscum pertinere: qoo facto sententiaque desuper lata fiscos apprehendit illorom possessionem, & deinde ad bonorum venditionem procedit. Similiter in aliis bonis fisco deferendis, in scripts delator nuntiat caussam confiscationis Advocato fisci, nisi notoria res sit, & jussu Principis ex officio procedatur, ut habet *l. 3. tit. 3. lib. 2. novæ recompil. in Hispania*, Garzia Tholetanus *in lucerna rubric. ad hoc t. num. 14.* Peregr. *de jure fisci lib. 4. t. 3. n. 30.*

32 Quæritor: an fiscus in bonis vacantibus succedat ut heres? Et cum non personæ succedat, sed bonis; ideò non potest dici heres fiscus; neque jure transmissionis ad successionem venire: quò spectat quod dicitur *in l. 4. h. t.* fiscum admitti, oullo existente legitimo herede: igitur non est heres; quia si esset non diceretur non extare legitimus heres, cum ipse ex lege admittatur. Contra, quod loco heredis habeatur, iodicat satis ipsa bonorum vacaotium apprehensio, & hereditatis petitio, *l. 20. §. 7. ff. de pet. hered.* & actio quam tanquam dominus habet, ad illorum vindicationem; item onus quod ei incumbit satisfaciendi his, quibus ex istis bonis aliquid debetur, *§. heres quoque. Inst. de oblig. quæ ex quasi contr. & l. 2. supr. de fiscali usur.* ubi fiscus qoi privaro successit, tenetur usuras persolvere, ad quas alias ipse non cogebatur ex suis contractibus, *l. 17. §. 5.*
33 *ff. de usur.* * Verior tamen prior seotentia, fiscum non esse heredem, sed quemdam successorem; ac talem fieri magis per occupationem, quam ipso jure, *l. fin. h. t.* ibi: *ut jussu nostro vacantia, vel alia ter, nomine occupentur ærarii*. Quæ occupatio minimè potest esse aditio, quæ ab herede fieri solet; sed cum juris auctoritate dominium rerum vacantium io fiscum jam sit translatum, subsequitur occupatio, *§. res fisci 5. Inst. de usucap.* ex qua consequenter omnia onera hereditaria io enm transeunt, *l. 11. ff. de jure fisci*. Non tamen ultra vires hereditatis creditoribus teoetur fiscus, sicut teneretur si succederet ut heres; sed tantum pro meosura & æstimatione bonorum, *l. 1. §. 1. ff. de jure fisci*.

34 Sive inventarium fecerit bonorum delatorum, sive non fecerit; cum solum tanquam possessor possit conveniri, non ut heres, nisi testator à fisco eo casu, quo bona vacaverint, fideicommissum reliquerit; quia tunc cum succedat ex voluntate defuncti ab iotestato, magis est ut censeatur succedere quasi heres, *juxta l. 114. §. 2. ff. de legat. 1.* Fisco enim intelligitur testator hereditatem reliquisse, quam non ademit, nisi eum gravet generaliter per verba: *quisquis mihi heres erit, restituat*: quibus non comprehenditur fiscus, respectu, bonorum vacaotiom, in quibus non succedit ut heres, sed jure proprio, Amaya & Valenzuela *ad h. t.* & citati a Zevallos *comm. contra com. q. 822. per tot.*

35 Porro si bona sunt in diversis territoriis, quilibet fiscus tenetur creditoribus sui territorii satisfacere pro mensura bonorum (ut diai) non autem creditoribus al-
36 terius territorii. * Sed major est controversia: an fiscus succedens io bona vacantia, teneatur præstare legata & fideicommissa iis, quibus relicta sunt testameotò defuncti, cujus bona occupavit ut vacantia? Multis placuit fiscum teneri ad præstationem legatorom, sicut tenebatur heres, cum ille succedens in bona defuncti sine herede, sit loco heredis. Idque confirmant *per l. 96. §. 1. ff. de leg. 1.* quoties lex Julia bona vacantia ad fiscum pertioent, & legata & fideicommissa ab eo præstantur, quæ præstare cogeretur heres à quo relicta erant: & ratio est, quia ista bona io fiscum transeunt cum suo onere; sic ut parere teneatur eisdem conditionibus, quibus persona, à qua bona accepit, erat obnoxia, *l. 60. §. 1. ff. de cond. & demonstr.* Vasquez *de success. progr. §. 27. num. 25.* Fachin. *lib. 6. contr. c. 22.* Zevallos *d. loco q. 144. in fin.* Alii contrarium existimarunt verius, quibus assentior: etenim juris est regula: quod si nemo existat heres; aut quia non vult; aut quia non potest adire hereditatem, nihil quod in testamento scriptum est, debeatur, *l. 181. ff. de reg. jur. l. 9. ff. test. tut.* quapropter substitutio evanescit, libertates noo competunt, legata non præstantor, & omnis vis testamenti dissolvitur; ita ut fiscus minime teneatur re ad iotestati caussam devoluta, oulloque herede existente succedens legata præstare; com booa ut vacantia capiat, noo ut hereditaria. Facit etiam *l. 50. ff. de manum. testam.* ubi vacantibus bonis, fiscus libertates oon præstat. Non obstat *d. l. 96. §. 1.* nam ibi lex Julia Papia loquitur de bonis caducis, quæ ab herede cadebant aliquo modo ob delictum, & fisco vindicabantur; non autem de boois vacantibus, de quibus hìc agimus; quamvis vacantia & caduca promiscue accipiantur, ut apud Just. *in l. un. Cod. de cad. tollend.* & Julian. *in d. l. 96. §. 1.* De utrinsque legis interpretatione latè Amaya *ad l. 1. h. t. num. 14.* & ab eo relati, Peregrin. *d. loco num. 16.* ubi dicit non obstare *l. 9. ff. ad S. C. Syllan.* quod ibi facta fuerat aditio ab herede necem testatoris non vindicante; a quo tanquam ab indigno, aufertur hereditas, quæ cum suo onere transit in fiscum; qui proinde tenetur præstare legata ex persona condemnati, cum illius delictum non debeat nocere legatariis, *l. 3. §. fin. & l. 6. §. cum fisco ad Trebell. l. 43. §. julius ff. de vulg.* Ex quibus locis cum hereditas alicui aufertur tamquam ab indigno, etsi non desinat heres esse, fiscus qui hereditatem capit, subiotret in jus & onus condemnati, tamquam universalis successor, Barbosa *ad l. si constante §. fin. n. 8. ff. sol. mat.*

Postremo quæritur: si fiscus negligentior fuerit, & 37
bona vacantia non agnoverit, nec apprehenderit: an præscriptione temporis excludatur ab illo jure? Distinguendum hic est inter bona regalia jam quæsita fisco, & actiones qoas habet ad bona vacantia acquirendum: illa quidem bona, uti & alia quæ in fisci sunt patrimonio, & incorporata dicootur, oon præscribuntur, *§. re fisci Inst. de usucap. l. 2. C. comm. de usucap. Ex his namque bonis*, inquit Tacitus, *belli præsidium, & pacis decus comparantur*. At vero actiones certum est præscribi viginti annis, nisi in casibus exceptis, in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, *l. 13. ff. de divers. & temp. præsc.* Ioter has caussas exceptas, est actio quam habet fiscus ad apprehendendum bona vacantia, curandumve illa sibi adjudicare: namque isti actioni quadriennio præscribitur, *l. 1. §. 2. ff. de jur. fisci* ubi si id tempus prætetierit, noo est jus fisco bonorum vacantium vindicandorum; nam excluditur qui post quadrienoium nuntiat fisco ea bona, & ita fiscus ea non vindicat, Peregrin. *de jure fisci lib. 6. tit. 8. num. 40.* & alii citati a Mastrillo *lib. 3. de Magistr. cap. 10. num. 392.* * Verum hoc quadrien- 38
nii tempus, quod bonis vacantibus nuntiandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia vacantium bonorum dinumerabitur; idest cum primum vere constat bona cœpisse vacare, ab eo die curret præscriptio, ex sententia Papiniani *in l. 10. ff. de divers. & temp. præsc.* amplius addit: *quatuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere debuerunt, computabuntur*. Igitur si intra quadriennium fiscus non exercuerit suam actionem, a die qua publicum fuit bona vacare, non poterit postea illam intentare. Nota tamen caussa, & tracta ultra illud tempus, differri potest. Dico tracta: nam si is qui primo egit, a lite destitit; & non tantum morator fuit, sed tergiversator, alteri volenti agere obstat temporis præscriptio. Quomodo hodie procedat præscriptio contra fiscum, consulantur Platea *in rubr. ad hoc t. num. 5.* & Peregr. *de jure fisci*, & DD. ad *§. res fisci*. D. Franc. Alfaro *de officio fisc. glossa 20. §. 9.* Barbosa *de præscriptionibus*, & *post istos* Argentræus *ad consuetudinem Britanniæ art. 266. num. 15.*

TITULUS XI.

De Delatoribus.

1 Delatores sunt qui bona vacantia & alia ad fiscum pertinentia, deferunt.

2 Erant & speculatores, auricularii, & curiosi qui crimina deferebant.

3 *Olim*

3 *Olim coerciti, dein admissi, sed restricta ad certum modum delatio.*
4 *Quinam in totum prohibeantur deferre?*
5 *Filius patrem, libertus patronum, servus dominum non defert, præterquam in crimine læsæ Majestatis.*
6 *Nemo deferre potest sine advocato fisci.*
7 *Qui defert ex necessitate officii, vel ob caussam publicam non incurrit pœnam, etiamsi defecerit.*
8 *De variis delatorum pœnis, & quando præmio digni sint?*
9 *Hodie delatores non admittuntur ad agendum; sed ipse fiscus, qui tenetur eos nominare, & inscribere propter expensas si accusatus vicerit.*
10 *Qui ad defensionem suam alium auctorem criminis dicit; vel quid opponit contra testes non videtur deferre.*
11 *Si tacitum fideicommissum incapaci relinquatur delatio in fiscum fiet, quæ tamen cessabit si capaci relictum fuerit quamvis tacite.*
12 *Si pater instituat filium incapacem, hereditas applicatur coheredibus, aut venientibus ab intestato.*
13 *Item si hereditas relinquatur incapaci palam, non applicatur fisco; sed remanet penes heredem, nisi hic eam restituerit incapaci.*
14 *An partem restituere rogatus privetur tota hereditate?*
15 *Quomodo probetur intervenisse tacitam fidem de restituendo incapaci; rejiciuntur hic conjecturæ, & quia hic heres extraneus moriens instituit incapacem in bonis sibi ab ejus patre relictis.*
16 *Tota ratio hujus delicti consistit in accommodatione fidei, quam præstat heres de restituendo.*
17 *An ut fisco locus sit, sufficiat sola accommodatio fidei: an sit necessaria traditio heredis?*
18 *An heres qui tacitam fidem accomodaverit, possit in conscientia retinere hereditatem: an vero teneatur fisco restituere.*
19 *Filiusfam. vel servus tacite rogati de restituendo incapaci excusantur a pœna; is qui se detulit, a fisco præmium accipit.*
20 *Quatenus occupentur a fisco bona, quæ dicuntur ab alio possideri, si incertus sit possessor.*

1 QUoniam superiore titulo actum est de bonis vacantibus, recte sequitur de eorumdem bonorum delatoribus, sive nunriatoribus, qui nempe præmii consequendi caussa, bona vacantia, caduca, commissa, vaga mancipia, thesauri inventionem, & si quam aliam rem ad fiscum pertinentem esse cognoverint, eidem denuntiant. 2 * Quo numero non sunt speculatores milites missi ut scrutentur sermones, atque conjurationes in Principem; hoc consilio, ut Princeps ab iis qui præsentem Reipublicæ statum oderunt, sibi caveat. Hi erant veluti speculæ Principis, ut ait Suetonius in Claudio: *qui nullo convivia inire ausus est, nisi ut speculatores cum lanceis adstarent*, Neque etiam auricularii, qui falsa & placentia quæ audiunt, deferunt: *calumnias quoque insontibus affingunt*: ut utar Ammiani verbis *lib.* 14. erant delatores, & nunc sunt curiosi dicti, qui crimina clam commissa judicibus denuntiant, *l.* 1. *infr. de curios. lib.* 12. etsi sua non intersit. Item Stationarii, qui certo loco constituti teneutur judicibus probationes præbere detecti criminis; de quibus fit mentio *in l.* 6. *ff. de cust. & exh. reor. & tit. inst. de Irenarchis*.

3 * Sed cum delatores (genus hominum publico exitio repertum, ut ait Tacit. 4. *annal.*) concessa sibi potestate abuterentur, & sæpe ob leve, vel confictum crimen, ira, vel odio, vel pretio, proborum hominum mores, vitam & patrimonia in discrimen adducerent, sub optimis Principibus sublati sunt. Ab aliis deinde admissi delatores, sed coercita eorum licentia, exilio, infamia, aliisque pœnis infra recensendis; & constitutum ut certo modo delatio fiat, ut sic malitius occurratur, & ne formidine pœnæ desint delatores, qui crimina detegant, & vacantia bona fisco deferant. De his hoc t. agitur.

4 Non omnibus tamen permissum deferre. Alii enim constitutionibus Principum deferre prohibentur, ut viri clarissimi & veterani, propter ordinis dignitatem & meritæ militiæ honorem: milites propter honorem stipendiorum, mulieres propter sexus infirmitatem; nisi forte seipsas deferant. Idem de pupillis dicendum, *l.* 16. *ff. de jur. fisc.* de quibus plura infra *tit.* 15. Item iisdem constitutionibus deferre nequeunt illi, qui in metallum damnati: idque ideo ne desperati ad delationem facile possint sine caussa fugere, *l.* 18. §. 1. *& seqq. ff. de jure fisci*.

Alii non omnino a delatione arcentur; sed tantum prohibentur quasdam personas deferre, ut filius patrem, libertus patronum, servus dominum; adeo ut etiamsi vera contra dominum servus detulerit, & objecta probaverit, severissime puniatur, nisi forte dominum reum deferat Majestatis, *l.* 6. *h. t.* Eo quoque pertinet *l.* 2. §. 6. *d. t. vers. sed & servi & l. seq. C. ad l. jul. Maj.* Nam in majestatis divinæ & humanæ crimine, censetur servi proditio honesta, præcipue cum sit ita odiosum. Quamquam nec in eo crimine servum in caput domini audiendum censuerit Trajanus Imp. teste Plinio. Etenim servorum mores adeo veteribus suspecti fuere, ut abierit in proverbium: *totidem hostes quot servi*; quorum proinde conspirationem in exemplum omnium proditorum, severissimis pœnis coerceri placuerit Imperatoribus, ut patet ex *l.* 7. *h. t.* ubi si quis alia ratione quem deferat; puta quod thesaurum invenerit, servus quidem confestim igni traditur; præsertim si dominum deferat, liber bonis ademtis deportatur: non rejicitur tamen qui rem vel hereditatem ad fiscum pertinentem, ab alio detineri nunciat, dato fidejussore, quo caveat se rem probaturum. Admittitur itaque delator, si fidejussores dederit, *l.* 2. §. 3. *ff. de jure fisci*. 5

Cum itaque delatoribus nihil sit in republica perniciosius, recte cavit Constantinus Imp. ne quisquam privatus delator esset, & sine advocato fisci ulla delatio fieret; & si quis existeret qui injuste & calumniose deferret, adversus eum severitatem judicum ferro districtam liceat implorare, *l.* 5. *h. t.* Et ideo nunc merito Rationalis vel fisci patronus, solus dicitur huic muneri accusandi idoneus, & qui solus delatoris intentionem possit exequi. Caveat tamen cuiquam quasi possessori rerum fiscalium molestiam inferre, non adhibito delatore, *l. ult. h. t.* ne in propria caussa delator videatur potius, quam patronus. Quæ Græca constitutio à Cujacio restituta, etiam agit de iis qui alios deferre non possunt: quibus adjiciendi sunt conductores, procuratores, actoresque prædiorum fiscalium, *l. un. infr. de conduct. & procur. præd. fiscal.* 6

Itaque Patronus fisci, & hi omnes, qui monente officii sollicitudine, secundum nostros mores accusationes suscipiunt, vel jussu judicis caussas convenienti diligentia instruunt, aut ab alio inchoatas prosequuntur; dummodo calumnia & temeritas absint, voluntarii delatoris aut accusatoris periculo non subjacent, *l.* 2. *h. t.* etsi in probatione defecerint. Hi enim pœnis legis sunt obnoxii, qui spe lucri deferunt, non qui coacti & ex officio defendunt. Quo fit ut qui Reipublicæ caussas defendendas suscipiunt delatorum criminibus non teneantur; cum omnibus notissimum sit, eos solos execrabiles & odiosos nunciatores esse, qui calumniose & ob invidiam magis fisco deferunt, *l.* 4. *hoc tit.* & ut sibi potius quam Reipublicæ prosint: tales enim gravissimis pœnis coercentur, quæ interdum ad mortem extenduntur, ut insinuat *d. l.* 5. *h. t.* 8 * Sic adversus delatores non probantes & calumniose deferentes, gladium distringi jubet Imp. atque in perpetuum relegari eos, qui ab accusatione desiliunt & latitant, *in l. fin. §. unusquisque* 10. *h. t.* Alia ordinaria pœna est, infamia, exilium, & similitudo supplicii; quia non debet esse impunita licentia mentiendi & calumniandi, *l.* 7. *C. ad l. jul. de vi publ.* Et æquum est ut qui alteri inurere infamiam per calumniam conatur, eamdem ipse incurrat. De his aliisque pœnis, est *l.* 15. 23. *& seq. ff. de jure fisci*, a quibus, ut dixi, eximuntur qui non ulciscendi gratia adversarium suum deferunt, sed ex officii necessitate, & nomine Reipublicæ caussam exequuntur; quales defensores potius sunt, quam delatores, quorum proinde fama non læditur, *l.* 2. *ff. h. t.* Imo præmium iis datur, quod non excedit octavam bonorum confiscatorum partem in caussa Majestatis, *l. ult. h. t.* multo minus amplius erit octava in aliis caussis, Cujacius *lib.* 19. *obs. c.* 3. Guthetius *de officio dom. Aug. lib.* 3. *cap.* 31. 7

Hodierno tempore delatores, & accusationum instigatores non admittuntur ad agendum appellandumve; sed solus procurator regius agit; ex delatione tamen illorum, quorum proinde nomina inscribuntur in libro procuratoris, qui lite finita solet delatores nominare propter expensas & damna quæ præstanda veniunt accusato, qui repertus innocens, caussam obtinuit. Pe- 9

pon-

pon. *lib.* 24. *arrest. tit.* 1. *art.* 2. *&* 4. Atque hæc etiam pœna est illorum qui calumniandi animo deferunt, præter relatas, quod in expensas damna & interesse condemnentur: nam procurator regius ad hujusmodi expensas & damna non tenetur, nisi manifesta ejus sit calumnia. Unde ex constitutione regni Hispaniæ, *l.* 3. *t.* 13. *l.* 2. *Recop.* non potest fiscalis ad accusationem prosilire, non præcedente delatore, qui apud tabellionem proponat suam delationem; ne postea eam possit negare, & convictus subterfugere pœnam & expensas.

10 Cæterùm ab istis pœnis contra delatores statutis omnino immunis est, qui suam vel suorum injuriam, vel caussam sibi cum fisco communem prosequitur, *l.* 18. §. 7. *l.* 38. §. *fin.* *&* *l.* 44. *ff. de jure fisci.* Imo ne macula quidem aspergitur, qui cum accusaretur, ipse in alium crimen detorsit, *l.* 3. §. 14. *ff. de S.C. Sillan.* aut juris sui defendendi caussa alium esse criminis auctorem dixit, quamvis non delatione criminis, sed innocentia se prius purgare debent, *l.* 5. *ff. de publ. jud.* Similiter qui in judicio contra ab adversario productos opponit illos esse infames, hoc illi nocere non debet; quia non injurandi caussa id dicit, sed removendi adversarium, & ejus dicta infirmandi, prout dictum supra de injuriis. Huc pertinet Gordiani Imperatoris constitutio: nulla macula vel crimine delatoris aspergi eum, qui cum ab officialibus fisci fundum seu domum fisci possidere diceretur, non se, sed alium ejus rei possessorem esse demonstraverit; quia id non tam deferendi animo, quam delationem contra se factam repellendi fecit, utque dimitteretur, *l.* 3. *h. t.*

11 Porro variæ sunt caussæ, ex quibus delatio fisco fieri solet, quas enumerat Callistratus *in l.* 1. *ff. de jur. fisci.* Ac primo eam caussam recenset, cum se quis quod tacite relictum est, profitetur capere non posse; propterea quod sit incapax. Quid igitur si ei qui capere potest, tacitum fideicommissum relictum sit? Cessat delatio, *l.* 1. *h. t.* quia hoc casu nulla fit fraus legi, *l.* 3. *in princip. ff. h. t.* dicitur autem tacite aliquid relinqui, cum heres nec testamento, nec codicillis rogatur; sed domestica cautione, aut chirographo in fraudem legis, fide data se obligat ad præstandum fideicommissum ei, qui capere non potest; quia scilicet sua culpa, aut delicto non habet testamenti factionem, alias est intestabilis, *l.* 103. *ff. de leg.* 1. *l.* 10. *ff. de his quibus ut indign.* Atque hoc casu quidquid huic incapaci relictum est, fi-
12 sco vindicatur. * Quod si verò non sua culpa, vel delicto, quis sit incapax relicti, proximis heredibus cedit relictum, non item fisco. Exemplum fit in filio ex damnato complexu suscepto, qui si a patre sit palam institutus, cum non sit incapax sua culpa, sed ob vitium patris, hereditas illi relicta, non defertur fisco; sed aliis coheredibus institutis vel venientibus ab intestato applicatur. Ita in simili respondit J.C. *in l.* 46. *ff. de jur. fisci.* Quod auferatur ei quasi indigno successio, qui cum heres institutus esset ut filius, post mortem ejus qui pater dicebatur, suppositus declaratus est, & applicatur prædicta successio legitimis venientibus ab intestato, Peregrinus *de jur. fisci lib.* 3. *tit.* 1. *num.* 2.

13 Plane si testator aliquem capacem heredem instituit, & eum palam rogavit ut restitueret filio incapaci, & talis heres nullam accommodavit fidem, relictum non applicatur fisco, sed remanet penes heredem, *l.* 3. §. 1. *ff. de jur. fisci:* quod non possit videri in fraudem legis fidem accommodasse; cum lex tantum damnet tacitam fidem, nisi tamen restituerit tali incapaci: nam & tunc facit contra legem, *l.* 67. §. *ult. ff. ad trebell.* Ubi si heres gravatus de restituenda hereditate ei, qui solidum capere non possit (puta quia erat orbus) ut tota ei acquiratur, suspectam dicat, aufertur ab eo quod capere non potuit, & applicatur fisco; videlicet dimidium hereditatis, in quo fraus intervenit, Gomez *ad l.* 9. *Tauri n.* 21. Purgatur autem fraudis vitium, si is cui restitutio facienda, capax fuerit tempore mortis, *d. l.* 3. §. 2. Quia exitus hic spectatur.

14 Quid si heres accommodaverit tacitam fidem de restituenda parte hereditatis: an illa tantùm applicetur fisco? Quod verius puto; ne pœna excedat delictum: atque eò pertinet quod respondit Papin. heredem, qui tacitam fidem accommodavit contra leges, in ea parte, quæ fraudem adhibuit, falcidia non uti, *l.* 11. *ff. de his quæ ut indign. aufer.* Igitur in reliquo ea uti poterit. Non urget quod dicit Baldus *ad l.* 3. *n.* 5. *C. ad l. falc.* quod qui accommodavit tacitam fidem in una re privatur tota hereditate; quia agit, in casu quo aliquis rogatus est totam hereditatem restituere, tacita fide interposita. Nihil etiam facit *l.* 30. §. 1. *ff. de donat.* ubi pactus de parte hereditatis vivi, tota dicitur indignus: nam id meritò; cum gravius sit inhiare bonis viventis, quam tacitam fidem interponere; ut quod in illa positum non debeat extendi, cum pœnam contineat, quæ potius est restingenda, Gomez *d. l. n.* 22. Peregr. *de jur. fisci l.* 3. *tit.* 19. *n.* 20.

At quomodo probabitur quod heres fraudem commi- 15
serit, taciteque fidem accommodaverit? Citati Auctores sufficere putant conjecturas & præsumptiones, quæ evidenter ex actis anterioribus colligi possunt. Verius hic Amaya, aliique non conjecturas, sed manifestissimas probationes desiderant *per l.* 3. §. 3. *ff. de jur. fisci,* *&* *l. pen. ff. de his quæ ut indign. aufer.* Ut recte dixerit Julius Clarus non videri heredem fidem accommodasse testatori, si moriens instituat heredem incapacem in bonis sibi ab ejus patre relictis §. *testamentum q.* 31. *n.* 5. Quia ex hac conjectura non potest probari fraus intervenisse, nisi alia concurrant; ut si probetur quod heres passus fuerit dum viveret, spurium bona patris possidere. Nam eo casu potuit fiscus bona auferre a spurio, poteritque heres ad fisci petitionem interrogari a judice: an tacitam fidem defuncto accommodaverit, de restituenda hereditate. Item non videtur sufficiens conjectura, quod pater habens filias spurias instituerit heredem extraneum, & is moriendo filias testatoris instituat; probanda enim hic fraus est, aliàs possunt filiæ retinere sibi relicta ab herede patris, aut impetrare legitimationem ad exclusionem fisci, Bartol. *ad l. Lucius Titius* §. *in testamento ff. de legat.* 1. Bald. *cons.* 91. *vol.* 1.

Ex quibus etiam consequitur, ad hoc ut fisco locus 16
sit, quoties tacitum fideicommissum relinquitur, non sufficere probare testatorem rogasse tacite; sed requiri heredem huic rogationi annuisse, restituendo incapaci; quoniam delictum consistit in accommodatione fidei, *d. l.* 3. *de jure fisci.* ibi: *si domestica cautione obligaret se ad præstandum ei.*

Quæritur: an ut fisco locus sit, sufficiat quod heres ca- 17
verit de restituendo: an verò opus sit quod restituerit incapaci? Videtur non aliàs fisco, & consequenter isti pœnæ locum esse, quam quatenus secundum tacitam fidem, id quod promissum, traditum fuerit, *l.* 3. *C. ad l. falc.* in verbis: *heredem administrasse apparuerit:* eo quod delictum non mereatur pœnam priusquam fuerit perfectum; quod non est, ante actualem rei traditionem, Gloss. *in d. l.* 3. Quæ accipit verbum, *administrasse* pro solvisse. Sed verius est heredem, hoc ipso quo cavit de restituendo, indignum se reddere relicto, quod proinde ei aufertur; cum passim tota vis ponatur in fide tacite accommodata, non etiam in ipsa rei traditione, ut patet ex *d. l.* 3. *&* *l.* 12. *ff. de fideicomm. lib.* *&* *l.* 103. *ff. de legat.* 1. Ex quibus patet cautionem improbari, per quam fit fraus legi, ut non obstent verba *administrasse apparuerit*; cum per illa non velit indicare Imp. requiri traditionem; sed accipienda esse pro consensu, quo promissio adimpletur, & fit fraus legis, ut locum habeat pœna. Nil facit quod delictum non puniatur nisi perfectum; cum hac in parte perfectum sit ante traditionem, Gomez *d. l. n.* 23. Amaya *ad l.* 1. *h. t. n.* 39.

Hinc pendet solutio quæstionis: an heres rogatus re- 18
stituere hereditatem incapaci, teneatur in conscientia facere restitutionem: an verò tutò possit retinere hereditatem? Secundum priorem opinionem præcedentis quæstionis videtur (cum in conscientia nemo teneatur ad pœnam) posse heres res hereditarias retinere; quoniam hic agitur de pœna respectu fisci. Huc facit, quod indignitas non tam proveniat ex accommodata fide, quam ex restitutione: quam partem amplectuntur Canonistæ & Theologi, Covar. 2. *par. de matr. c.* 8, §. 5. *n.* 12. *& seqq.* Molin. *de just. & jur. disp.* 169. Verùm ex posteriore opinione elicimus, heredem non posse sibi bona retinere in conscientia; sed debere ea fisco deferre, alioquin esset possessor malæ fidei; quidquid autem bona fide non possidetur, peccatum est, *c. fin. de præscript.* Confirmatur hæc opinio *per l.* 18. *in princ. ff. de his quib. ut indign.* ubi heres qui tacitam fidem accommodavit, dicitur possessor malæ fidei, etiam ante litem motam; quare non potest talis bona hereditaria retinere. Ut autem illa retinere posset, id procederet ex defuncti voluntate, quæ hic deest; cum non aliàs voluerit esse heredem, quam ut restitueret incapaci: quod licèt adjectum contra leges habeatur pro non scripto; tamen quia accommodavit fidem, lex

istam

istam voluntatem improbat, non quoad fidem eam solum reiiciendo, sed quoad totam dispositionem, & fisco locum facit: ut non subsit ratio quæ possit facere pro scripto, excusando eum in conscentia, cum destinatur defuncti voluntate, & justo titolo; quod utramque requiritur ad possidendum illa bona, Bart. *ad l. ult. n. 9. ff. d. tit.* & Comez *d. loco n.* 28. Quorum sententia verior videtur; licèt Amaya priorem amplectatur, nec existimet per *d. l.* 18. ante litem motam heredem teneri, rem ejusve fructus restituere, *l. 1. C. de pet. hered.* Videatur præter citatos Joan: Garzia *in suo tractatu de tacito fideicommisso n.* 38,

19 Et hæc ita procedunt, nisi parendi necessitas excuset heredem; puta, filium in potestate patris, cujus jussu tacitam fidem interposuit, de restituenda hereditate incapaci: id enim illi nocere non debere responsum est in *l. 10. §. 2. ff. de his quæ ut indign.* Atque eò pertinet juris regula, quod in his quæ carent atrocitate facinoris, vel sceleris, ignoscatur filiis vel servis, si parentibus vel dominis obtemperaverint, *l. 157. ff. de reg. jur.* late Farinucius *de pœnis tempor. q. 97. n.* 131. 149. *&* 162. ubi tradit quatenus superioris mandatum excuset a pœna delicto proposita. Itaque hereditas relicta incapaci, fisco vindicatur, quamvis filios non ob id privetur Falcidia, Goveanus & Cujacius *ad. l. 13. ff. ad l. falcid.* Item limitatur *d. l. 1. hoc tit.* si heres qui tacitam fidem accommodavit, se ipsum fisco detulerit: hic enim non pœna, sed præmio afficitur. De quo infra *tit.* 13. dicetur,

20 Denique notandum caussas delationum quæ recensentur a Calistrato *in l. 1. ff. de jure fisci*, valde esse rescissas per constitutionem Græcam *& ultimam h. tit.* quam restituit Cujacius; ex qua non statim bona fiscalia, quæ dicuntur ab alio possideri, si ignotus & incertus sit eorum possessor, occupantur a fisco, sed dantur dies triginta: intra quos disceptare debet de jure suo possessor, quia sua interesse arbitratur; atque ea de re edicta proponuntur jussu Comitis rerum privatarum, coram quo hæc caussa agitur; eaque cognita; si is, qui delatus est, innocens inveniatur, absolvitur; sin verò obnoxius, non solum eu bona quæ possidebat, sed & alia debita quæ habebat, cogitur exsolvere; itemque sumptus, quos in prosecutione litis fiscum fecisse contigerit in duplum auctos restituit. Interim non facile auditur deferens absque fidejussore, quo caveat se probaturum ea quæ fisco nontiat. Hodie tamen ejus inscribitur, & bona quæ defert, aut occulto latent, agente ipso fisco regio, ut dictum supra. Cujus muneri injunctum ut diligentissime lites prosequatur, & nullam moram aut dissimulationem contrahat in persequendis juribus sacri patrimonii, *l. 2. h. t.*

TITULUS XII.

De petitionibus bonorum sublatis.

1 *Bona quæ deferantur in fiscum, nemo potest sibi impetrare, & impetrantes, & qui impetrationi dant operam, puniuntur.*
2 *Petitionibus, rescriptis & mandatis, Quæstor olim, nunc Cancellarius subscribit, aliàs non valituris.*
3 *Bona delata impetrare non licet, sed concedi possunt motu proprio.*
4 *Possunt quandoque donata revocari, & literæ data reiici, si pugnant cum legibus.*
5 *Item non impetrantur ante confiscationis sententiam.*
6 *Multo minus ea bona impetrari possunt, quæ unita sunt Coronæ, & incorporata Principis patrimonio.*
7 *Bona in quibus jus habet dominus feudi, debent destrahi, si præcesserit condemnatio; aliàs de his libere disponit Princeps.*

1 QUoniam ob inverecundam petentium inhiationem Princeps bona caduca, vacantia vel commissa concedere constringitur, rescriptum est hoc tit. ut nullus deinceps specie munificentiæ Principalis, talia bona audeat proprio jure poscere; qui contra legem id ausus fuerit sperare, quod non licet, & non petenda petere, reus violatæ legis habeatur, *l. 1. h. tit.* Itemque bonorum proscriptione puniantur Quæstores, Memoriales, Palatini, aliique quorum interventu vel opera tales petitiones admissæ, vel instructæ fuerint.

2 Insuper ut Quæstor si oblatis petitionibus subscripserit, atiam responsa dederit, indignationis Principalis pœnam substineat, *l. 2. h. t.* inde observo Quæstorem sacri Palatii, petitionibus, rescriptis & constitutionibus subscripsisse, præcedente mandato Principis ejusque annotatione in rescriptis: nam in aliis sufficiebat subnotatio ipsius Quæstoris, in hæc verba: *legi* vel *subscripsi*: *Novell.* 114. ubi cavetur ut divinæ jussiones subscriptionem habeant gloriosissimi Quæstoris: hunc nos vocamus Cancellarium, cujus subsignatio etiam nunc in mandatis Principis, decretis a Senatu latis, & literis, necessaria est.

3 Unde fit, ut bona fiscalia ad jus publicum seu rempublicam pertinentia, non soleat Princeps supplicanti concedere, aut subscriptionem, annotationemve Quæstori permittere; licèt ipse ex certa scientia & motu proprio id facere possit, *d. l. 1. in fin.* Prohibetur enim supplicatio & petitio, non omnis Principis liberalitas: de qua infra *tit.* 14. Imò nec omnis petitio est prohibita, sed bonorum fiscalium rerumque civilium; hæc namque bona per delationem & incorporationem in dominium fisci transeunt & consequenter in patrimonium Principis; quod non est minuendum importunitate petentium; maxime cum non habeat Princeps aptius quidquam ad exonerandum sua bona, quam hujusmodi res casuales, quæ in fiscum cadunt, *l. 5. supra de modo mulct.*

4 Cum itaque sæpe non juris necessitate, sed importunitate petentium Princeps sua bona donet, & per literas quandoque id jubeat, poterit illas revocare tanquam se inscio scriptas: interdum enim Principes dum metuunt quosdam offendere, scribunt quæ fieri nollent: quidquid autem pugnat cum legibus, hoc veluti subreptitium a Principe reiiciendum est; cum ille non aliud sit quam legum custos. Quamobrem præscriptum judicibus, ne inverecundas petitiones & desuper obtenta mandata admittant, quæ pugnant cum legibus & commodo publico vel privato partium; quod si fecerint, munere suo privantur jure regio Hispaniæ, ut scribit Bobadilla *lib. 2. polit. c. 10. n.* 74. Si tamen judex ostenderit Principi adversari legibus, aut moribus patriæ petitionem & provisionem quam facit, & nihilominus eam impleri velit, secundæ jussioni obsecundandum fuerit, non aliter quam cum Princeps motu proprio aliquid fieri jubet, *d. l. 1. h. t.*

5 Verumtamen ubi sponte & motu proprio Princeps bona quæ ob crimen fiscus invasit, alicui donavit; ita demum censetur subsistere donatio, si cognitio caussæ præcesserit & sententia; hac enim opus est ut bona censeantur esse in dominio fisci, Boerius *decis. 65. n. 1.* Papon. quem in notis suis refert Ant. Faber *in Cod. tit. de bonis damnat. defin.* 3. tenent non prius hujusmodi Principis concessionem vires habere, quam a Rationalibus approbata sit; nec ante a Rationalibus approbari eam posse, quam de crimine a Senatu cognitum fuerit, & pronuntiatum: ante enim ut bona annotata petere est temerarium, ita & injustum ea concedere, prout judicatum in curia Parisiensi meminit Mornatius *in l. 4. C. ne fisc. vel resp. procur.* contra creditores Ducis Barrensis Henrici IV. sororis, qui ex jure ab ea cesso agebant donum confiscationis esse nullum atque irritum; propterea quod impetratum esset ante condemnationem.

6 Præterea procedit ista concessio, si bona nondum sunt incorporata, & unita patrimonio Principis per concessionem diutinam, aut per literas expressas, & relatas in Camera ratiociniorum; quasi bona tamdiu censeantur particularia, & in libera Principis dispositione, quamdiu unita non sunt, Papon. *lib. 5. tit. 10. art. 6. &* 7.

7 Huc pertinet quod si dominus feudi, aut alius Toparcha præter Principem, jus habeat in bonis confiscatis; propterea quod bona sita sint in illius territorio, in quo & crimen admissum est, debent illa publice vendi, ne præjudicium fiat isti domino, cui jus est quæsitum, Ant. Faber *lib. 9. C. tit. 26. definit.* 3. Intellige jus quæsitum domino in bonis confiscatis, ubi desuper lata fuit sententia; quia quamdiu pendet judicium, liberum est supremo Principi gratiam facere, crimen remittere; & reo mortuo, bona relinquere liberis aut proximioribus: quo casu ista bona annotata non mutant suam naturam, aut primævam conditionem; remanent enim heredibus propria; & adeo libera, ut non sit opus capere novam investituram, aut aliam recognitionem domini facere, Car. Lebret *de la souveraineté du Roy lib. 3. cap.* 13.

T I-

TITULUS XIII.

De his qui se deferunt.

1 *Omnes possunt se deferre, ad effectum consequendi certam portionem.*
2 *Item septennio major. Quæritur: an se deferendo possessionem rei amittat.*
3 *Quarta portio debetur delatori: an & tertiam accipit ejus quod restituere promiserat, vel dimidiam is qui se detulit?*
4 *Cur major sit pars eorum qui se deferunt, item fideicommissarii, quam heredis?*
5 *Qua pœna puniatur heres se occultans.*
6 *De quorum bonorum delatoribus hic titulus loquatur, Et cui fisco bona delata applicentur.*

1 DIctum est de his qui alios deferunt; quod non omnibus permissum est: nunc dicendum de his qui se deferunt; quod omnibus est concessum ex edicto divi Trajani. Possunt itaque omnes seipsos deferre, sive masculi sint, sive fœminæ, nulla habita ratione dignitatis, ætatis, aut conditionis, *l.* 13. 15. & 16. *ff. de jure fisci.* 2 Nam pupillis etiam post septennium ætatis annum permittitur deferre se ex quibus non capiunt, *d. l.* 16. *in fin.* Non urget quod possessionem, quæ est naturalis, amittere non possit, qui minor est 25. annis, *l.* 11. *ff. de acq. rer. dom.* Ergo nec ante eam ætatem seipsum deferre poterit; cum ex tali elienatione præcisè possessionis alienatio subsequatur. Nam licèt delatio det caussam amittendi possessionem earum rerum, quas capere non potest pupillus: non tamen eam statim amittit; sed postea caussa cognita a fisco vindicatur, & a pupillo aufertur tanquam incapace, Narbona *de ætata ad omnes actus aa. sepe. q.* 29. 3 Defert autem quis se ad hunc effectum, ut ex ea re, quam per leges retinere nequit, & ad fiscum spectat, portionem aliquam pro præmio delationis consequatur. Hæc portio quæ præmii loco dabatur, olim in libera republica fuerat arbitraria; deinde quarta eorum quæ delata essent, & inde quadruplatores dicti à præmio quartæ, quam consequebantur. Eratque hoc vulgare præmium, quarta scilicet bonorum ad differentiam ejus quod edicto Divi Trajani detur se deferentibus, quod dimidiam bonorum continebat, *d. l.* 13. Cui ne adversetur *l. unic. h. t.* observanda est differentia, ut si is qui se detulit, sit heres, qui tacite, se adstrinxit, tertiam partem consequatur, ut in *d. l. unic.* Si verò sit ipse incapax; tunc dimidiam accipiat, altera fisco vindicetur, juxta *d. l.* 13. Uxor autem defuncti non capax se deferens, ex omni patrimonio dimidiam partem præmii loco consequitur, & divisione facta habet optionem, Ulp. *in fragm. tit.* 15. ibi Cujac. *lib.* 19. *observ. c.* 3. Quod est singulare ut divisio fiat per fiscum, data electione privato: ac ita usu receptum docet Peregrin. *lib.* 1. *de jur. fisci tit.* 4. *n.* 24.

4 Majus itaque præmium est eorum qui se, quam qui alios deferunt; quò enim difficilius quisque se ipsum defert, eò majori præmio invitandus est; qua ratione etiam fideicommissario plus præmii tribuitur quam heredi: quia fideicommissarius incapax se privat re, quam habebat; cum quilibet magis se diligat, quam alium; & minus sit rem quam non habet, præstare, quam a se abjicere. At heres quando se defert, non tam se ipsum quam incapacem cui restitutus est, defert; ideoque minus ei tribuitur, *d. l. un.*

5 Quin imo si se occultaverit heres, exutus omni patrimonio suo, ac fisco vindicato, in insulam deportatur, *d. l. un in fin.* ubi Glossa intelligit, si se studiose celet, ne bona deferantur fisco, & illi cui rogatus fuerat dare: non item si differat se deferre; quia nec festinare debebat, *d. l.* 13. §. 7. ibi Bart. Platea *ad l. un. hoc tit.* & Amaya *ad l.* 1. *de delat. n.* 59.

6 Duo supersunt hic notanda. Primum quod quamvis lex nostra loquatur de tacitis fideicommissis & relictis; nihilominus extendenda est ad omnia bona, quæ ex qualibet caussa & ratione ad fisci ærarium, ac patrimonium pertinent, *l.* 1. *ff. de jur. fisci.* Unde in delationibus quorumcumque bonorum ad fiscum spectantium procedit hic titulus. Alterum quod bona ista applicentur fisco regio, si heres jussus incapaci restituere, vel ex alia caussa incapax sit sæcularis, sin vero sit clericus fisco Ecclesiæ cedant; cum quisque conveniatur & puniatur a suo judice; qui non potest imponere pœnam confiscationis, nisi fisco suæ jurisdictionis applicandam, Gomez *ad l.* 9. *Tauri n.* 29.

TITULUS XIV.

Si liberalitatis Imperialis socius sine herede decesserit.

1 *Summa tituli, quod socius liberalitatis Imperialis excludat fiscum in successione rei donatæ, mortuo socio.*
2 *Olim liberalitates exercebant Principes, prout hodie?*
3 *Inspicere debent Principes, quid & quibus donent; si sint excessivæ liberalitates revocantur.*
4 *An remuneratoriæ donationes valeant, si excedant valorem meritorum?*
5 *In quos liberalitatem exercere Princeps debeat?*
6 *Immensæ largitates quæ ærarium exhauriunt, a Principe sunt revocandæ.*
7 *Reservata Principis in præjudicium successorum alienare non oportet, alienata revocantur; idque exemplis ostenditur.*
8 *An bona Regalis patrimonii donare possit benemeritis? suprema potestas semper retinetur a Principe.*
9 *Satius est donare bona aliqua in feudum & investire eos novis titulis, quam urbes & castra donare.*
10 *Principis liberalitates factæ motu proprio & etiam aliquo petente tenent.*
11 *An successio socii, de qua in specie hujus legis fiat per jus accrescendi?*
12 *Quando socius censeatur sine herede decedere, & quis hic appellatione heredis veniat?*
13 *An uxor defuncti sit præferenda socio?*
14 *Quid si testator legavit uxori, & voluit post ejus mortem legatum reverti ad filiam, una earum decedente: an pars ad heredem mortua pertineat?*
15 *An dispositio hujus legis procedat in feudo, seu: an frater fratri succedat in feudo novo a fratre acquisito?*

BOna ejus qui absque omni herede decessit uti vacantia fisco cedere, ex prædictis constat: id autem hoc titulo limitatur: nam si quid duobus communiter a Principe donatum sit, quorum alter sine herede moriatur, portio ejus minime vacans habetur; verùm socio superstitis acquiritur, excluso fisco; ex latiore interpretatione beneficii Principis, *l. un. h. t.* quæ desumpta est *ex l.* 1. & 2. *C. Theod. lib.* 10. *t.* 14. dignus enim hac liberalitate Imperiali socius, propter merita & obsequia quæ reipublicæ præstitit, Peregrin. *de jure fisci lib.* 4. *cap.* 3. *n.* 8. 1

Solebant enim Principes ob fidele ministerium, vel ut munificentiam suam ostenderent, annua salaria (quæ hic solatia vocantur) donationes & largitates concedere, *l. fin. C. de hered. decur.* Exercent & hodie Reges liberalitatem in subditos, ut eorum benevolentiam sibi concilient. Verum etsi Regum naturæ nihil magis conveniat quam dare, & aliis prodesse; videndum tamen quid, quibus, & quomodo dent. 2

Quid dent, ne facultates liberalitas excedat: honestæ enim ac moderatæ esse debent Regum donationes. 3 Quid si moderatæ & exiguæ sint, quælibet per se, sed simul junctæ regium patrimonium lædant? Revocandæ erunt, quasi nullæ; & contra leges Principatus, ac civiles, quæ excessivas donationes a Rege fieri vetant, *l.* 1. & 3. *C. de inoff. donat.* Lucas de Penna *in l. quicumque C. de omni agro deserto.* Mieres *de majorat. p.* 4. *q.* 2. *lim.* 6. & citati a Larrea *alleg.* 12.

Quid si remuneratoriæ sint donationes? Certe subsistunt etiamsi excedant æstimationem meritorum: ne- 4 que enim commensurari debent ad merita, prout donationes, quæ a privatis fiunt; quia liberalitas, quæ Principes decet, supplet meritorum æqualitatem, & major esse debet quam privatorum. Huc facit quod dicitur *in c.* 1. *de donat. Hanc sibi quodammodo nobilitas legem imponit, ut debere se quod sponte tribuit, existimet; & nisi in beneficiis suis creverit, nihil se præstitisse putet.* Sic Princeps accepto servitio, majorem solet referre gratiam, ut meritò valeat eb eo profecta largitas; si modum quem servare donando solet, non excedat, licèt præponderet meritis. Hæc virtus Tiberio conservavit imperium; quia solam illam semper *retinuit, cum cæteras exueret*, Tacit. *lib.* 1. *annal.* Verumtamen nihil perniciosius in eo qui imperat, quam *liberalitas & simplicitas; quæ ni adsit modus, in exitium vertuntur*, Idem *lib.* 3. *hist.* Quare inspicere debet Princeps quibus det; ut videlicet erga benemeritos, vel egenos sit munificus; ac tantum largiatur, quantum Principem pro suo statu decet,

ac tantum largiatur, quantum Principem pro suo statu decet, quod paulò post plenius explicabitur, & quid benemeritis donandum sit. Oportet tamen Principem propensiorem esse in bonos & calamitosos, qui non culpe sua, sed fortunæ invidie sunt tales; inter quos si nobiles sint egentes, illorum potius habere rationem convenit, et illis benignam manum porrigere; ne illustres familiæ per inopiæ angustias extinguantur. Extinctas & collapsas boni Principis est erigere, & nutantes augere & fovere, ut monet Philosophus & Seneca *lib. 2. de benefic. cap. 15. & seqq. Habeatur itaque personarum ac dignitatum proportio; & cum sit ubique virtutis modus, æque peccat quod excedit, quàm quod deficit.*

5 Videndum etiam quod modo Principes dent, ne nimium ab uno extorqueant, quod in alium transfundant; ne nimis hauriendo, ærarium suum exhauriant; ite ut illud replere per scelus necesse sit, aut cum lacrymis & ruinis subditorum, ut monet Tacitus 2. *ann.* Sequantur Principes Alexandri vestigie, de quo Lampridius: *nulla dies transit quin aliquid mansuetum, civile, pium faceret, sed ita ut ærarium non everteret*: alioquin non est liberalitas, sed profusio, quæ meritò retractari potest. Ideo Galbe decima parte rei donatæ relicta, reliquum vindicabat, Tacit. *lib. 1. histor. §. 6. Proxima pecuniæ cura, & cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiæ caussa erat, bis vicies mille sestertium donationibus Nero effuderat, appellari singulos jussit, decima parte liberalitatis ad quemcumque eorum relicta.* Tiberius autem constituit, ne largitiones a Principibus factas aliter ratas haberent successores, quam si easdem iisdem & ipsi dedissent.

6 Hinc nostri Interpretes docent, non posse Principem reservata alienare, vel gratis concedere in præjudicium successorum; quia sunt quasi bona Principatus, quibus status regius conservatur & retinetur, *cap. 1. quæ sint regal. in usibus feud.* quapropter hujusmodi concessiones, cum noceant successoribus, fieri non debent, & factæ corruunt; nisi accedat ipsorum successorum ratihabitio, aut modica sit concessio quæ statum non lædat, DD. *in cap. intellecto 33. x de jurejur. c. abbate sane de sent. & re jud. in 6.* Oldrad. *cons. 94.* & alii citati a Molina *l. 1. de primog. cap. 3. n. 18.* qui omnes tenent largitiones revocari posse, quæ tendunt in dispendium

7 jurisdictionis Regiæ. Sic in Gallia Philippus Valesius legem tulit, qua Principis largitiones revocari jussit, nisi tabulis donationis continerentur: plura etiam reperiuntur exempla donationum regiarum, quæ a Parisiensi Curia revocatæ, atque abolitæ, sunt. Et in Hispania Henricus III. non solum prædecessorum suorum immoderata dona revocavit, sed cavit ne in posterum inconsultæ largitiones fierent, quæ patrimonium regale læderent. Fattè ideo Regina Joanna liberalitates quas Philippus pulcher ejus maritus in aulicos fecerat, revocavit; & Ferdinandus Rex Catholicus ea quæ pater ejus Joannes donaverat, nulla reddidit. Idem Ferdinandi uxor Isabella testamento cavit. Hinc optimo consilio factum, quod Reges nostri suis testamentis disponant, se donationes illas revocare, quæ regio patrimonio præjudicium adferre possunt, Larrea & ab eo citati *alleg. fisc.* 12.

8 Unde lege regni Hispaniæ cautum, ne bona regalis patrimonii & coronæ remunerationis titulo in benemeritos conferantur; nisi habita matura deliberatione, & caussa cognita e procuratoribus & defensoribus Reipublicæ, *l. 3. tit. 10. lib. 3. recopil.* ibi Matienzo & Azevedo; quia ea bona potius sunt regni, quàm Regis, cui tantùm commissa bonorum illorum administratio, non alienatio. Non debet tamen Rex illiberalis esse, & infami parsimonia splendorem Regiæ dignitatis obscurare. Nam potest benemeritis donare quod existimaverit æquum; modò id faciat ex bonis suis privatis, aut sibi quæsitis, non ex bonis Coronæ reservatis, & unitis patrimonio. Igitur si talia sint bona quæ regno non officiant, poterit Rex ea in benemeritos de Republica erogare; ut sic alios ad imitationem excitet. Nec modò præmia merentibus, sed & vicos, castella, & urbes Ducibus qui ea loca subegerunt, largiri convenit; siquidem illa donatio non redundet in grave damnum Coronæ. Quod fieret, si donatis hujusmodi locis, Rex omni suo jure cederet, invitis locorum subditis.

9 Quamquam iis nihil decedat, cum semper Rex sibi reservet jus supremæ potestatis in omnes subjectos, etiam eos quos alicui donet, Cabedo *decis. 40. nu. 2. p. 2.* Quia verò sæpe subjectorum alienatio est periculosa, & ipsis minus grata, prudentius Rex faceret, si in præmium navatę operę bona quę benemeritus possidet, illustri Comitis, aut alterius dignitatis titulo ornaret, vel bona non habenti, quædam territoria in feudum conferret; aut ad munus Palatinum equestremve dignitatem eveheret; atque ista dignitatum decora, & famosos titulos in posteros transferret: ita enim liberalitatem benemeriti de republica sentient, & Princeps nihil alienando de patrimonio & jure suo directo, munificus & liberalis censebitur, qualis Vespesianus referente Suetonio, qui in omnes benemeritos fuit liberalissimus; imo & in omne genus hominum explevit censum senatorum; Consules inopes quingentis sestertiis annuis sustentavit; plures per totum orbem civitates afflictas restituit.

Hinc discrimen inter supremum Principem, & in- 10
feriorem qui habet jus primogenii; quod hic nullo modo possit alienare, aut transferre in benemeritum jura majoratus, nec ei donare bona quantumcumque minima: Princeps verò possit de bonis patrimonii & regni donare, dummodo ingens læsio non sequatur, Oldrad. *cons. 94.* Bald. *cons. 159. num. 3. lib. 3.* atque hanc donationem procedere existimo; sive motu proprio & nullo petente Princeps eam faciat; sive ad instantiam alicujus benemeriti eam conferat: nam hujus tituli constitutio generalis est, & indistinctè loquitur; proinde non est restringenda, licèt contrarium sentiat Accursius, refereique ad id *l. 1. sup. de petit. bon. subl.* quia ibi expresse sublatæ sunt petitiones bonorum fiscalium; & restringuntur Principis liberalitates, quæ non fiunt motu proprio; sed importunis supplicantium precibus extorquentur.

Ceterùm cum constitutio hujus tituli jubeat partem 11
decedentis socii pervenire ad superstitem, dubitatur: an jure successionis, vel jure accrescendi id fiat? Posterius plerique probant & dicunt, esse singulare in liberalitate a Principe facta. Ita quidem ut si Princeps castrum, vel rem aliam donaverit duobus sociis, uno eorum decedente sine ullo herede, ejus portio accrescat alteri socio, nec ad Principem revertatur; cum tamen aliàs jus accrescendi locum non habeat in donationibus privatorum, nec in aliis contractibus, prout dictum supra *tit. de caduc. tollend. n. 8.* Ant. Gomez *tom. 1. var. 10. n. 2.* Gutierrez *ad l. un. C. quando non pet. part. n. 16. & 41.* Ego tamen prius probo, ad portionem videlicet deficientem vocari socium jure successionis; idque in solatium amissi consortis, & in memoriam illius societatis, quæ in ipsa donatione fuit contracta, Baldus *hic & in l. si qua C. ad tertul.* Ita ut quemadmodum ex auctoritate legis jus successionis defertur navicularis, fabricensibus, cohortalibus, decurionibus *tit. de hered. decur.* Sic etiam auctoritate Principis, ejusque liberalitate socius vocetur ad partem vacantem jure successionis, non jure accrescendi: quod tantùm inter eos versatur, qui eodem jure vocantur, non diverso & extraordinario, prout hic socius, qui rei donatæ partem habet ex liberalitate Principis; alteram verò partem ex morte socii, non etiam reliquam ejus hereditatem consequitur; ut frustra hic Interpretes misceant materiam juris accrescendi cum hac successione partis, ad quam si lex nostra lata non esset, ne quidem admitti socius posset, ut bene observat Amaya hic, & Garzia Toletan. *h. tit. in rubric. n. 5.*

Jubet præterea lex, si is cui aliquid donatum est, *nul-* 12
lo herede relicto decesserit, ut ad socium seu consortem potius, quàm extraneam personam portio pertineat: quibus verbis Interpretes existimant comprehendi heredes non solum proximos, sed etiam ulteriores, qui per successionem legitimam defuncto heredes extiterint; moventur auctoritate textuum *l. 65. 70. & 170. ff. de verb. sign.* in quibus cavetur heredis appellatione omnes significari successores, etsi verbis non sint comprehensi. Quod licèt ita sit & plerumq; heredis appellatione contineantur heredes ex testamento, & ab intestato ascendentes & descendentes, collaterales, & alii successiones: aliquando tamen pro subjecta materia, successoris & heredis appellatio restringitur, & coarctatur ad filios & liberos defuncti. Quid enim si res sit talis, quæ sui natura non transeat nisi ad filios, uti feudum: tunc concessio facta pro se & suis heredibus intelligitur in filiis masculis. Ita Plarea & Amaya *ad h. l. n. 20. & seqq.* ubi plures relati Doctores hanc legem interpretantur juxta sensum verborum *l. 1. Cod. Theod. si petitionis socius sine herede decesserit*; ut si nimirum socius decessit nullo relicto herede suo, vel extraneo, in testamento, aut intestatus sine heredibus diem obiit; tunc ad illius partem admittatur socius, exclusis ceteris successoribus,

qui ab intestato venire poterant. Sicut lex, verbum *heredis*, stricte pro filio accipiat, qui si nec superstes mansenit, nec heredem fecerit, socius præferetur in portione.
13 Ut frustra quæratur: an uxor defuncti sit præferenda socio. Nam quamvis sit heres viri deficiente legitima successione, *tit. Cod. unde vir & uxor*, & major sit conjunctio viri & uxoris, quàm socii cum socio: attamen potior est hæc successio socii in portionem decedentis; quia procedit jure singulari & extraordinario, ex liberalitate Principis & ob benemerita collata duobus. Deinde quia plus quàm uxor defuncti, socius Reipublicæ profuit ac præstitit, æquitas suadet ut potius in benemeritum & fidum ministrum, quàm in aliam personam otiosam beneficium conferatur. Non movet quod uxor inops succedat in bonis mariti defuncti, nullis extantibus consanguineis; quia id accipiendum de bonis mariti, aliunde quam ex donatione singulari gratia acquisitis. At in præsenti loquimur de bonis a Principe Supremo profectis, quorum disponendi & donandi pro libitu habet potestatem. Ut enim, inquit Justinianus, Imperialis fortuna omnes supereminet alias; ita oportet Principum liberalitates culmen habere præcipuum, *l. 7. Cod. de bonis quæ lib.* Peregrin. *de jure fisci lib. 1. cap. 2. n.* 123.
14 At quid juris si testator legavit uxori, & voluit post ejus mortem legatum reverti ad filias, ejusque testatoris: an moriente una earum & altera superstite, succedat in legato heres extraneus filiæ præmortuæ. Et non succedere, resolvit Platea & Amaya *ad l. un. n.* 45. idque ex præsumta mente testatoris qui prædilexit uxorem filiabus & filias suis heredibus, atque ita prius filiæ nominatæ censentur prædilectæ; maxime quia sunt nominatæ speciatim, heredes verò generatim. Sic quoties fideicommissum relinquitur familiæ, hi ad ejus portionem admittuntur, qui nominati sunt uti magis dilecti, nec omnes simul; sed ex iis primo proximiores ipsi testatori, *l. cum ita legatur 33. §. ult. ff. de legat.* 2. Co-
15 var. *pract. qq. cap.* 18. *n.* 4. *versic.* 2. *annotandum.* * Sed magis ad rem nostram facit: an hujus legis dispositio procedat in feudo novo? Bald. *in l. un. Cod. de caduc. toll.* & alii dicunt procedere, cùm quia lex ista generaliter loquitur, tum quia in usibus feudalibus quando non est aliquis casus decisus, sequimur jus commune, *cap. 1. de cognit. feud.* Contrarium tamen verius, non procedere in feudo: quomodo si duo fratres simul feudum acquisiverint, superstes frater defuncto fratri non succedit, *tit.* 11. §. *his vero*, *tit.* 12. & 28. *lib.* 2. *feud.* Non enim fratres vel agnati dici possunt mutuo respectu posteri, quibus feudum quæri solet, ut proinde vasallo fratre mortuo, ejus portio nullo herede existente ad directum dominum revertatur, nulla facta distinctione: utrum feudum a Principe fuerit concessum; an ab alio, *cap. 1. de feud. Marchiæ*, uti docet Fachinæus *l. 7. cont. c.* 63. Unde fit ut non prosit societas investituræ, nec acquisitio opera aut pecunia communi; quia non mutat naturam feudi; quod nihilominus novum manet, ut frustra hìc allegetur lex nostra, quæ agit de mera liberalitate, quæ ad donatorem nunquam recurrit; nisi tamen feudum communi nomine & pecunia emtum sit, sciente domino, aut bello amisive communibus partum ab hoste domini, ut textus *in t.* 12. *lib.* 2. qui ne quidem istis casibus successionem admittit, sit accipiendus eo casu, quo dominus est ignorans, quod vult ratio ibi subjecta, scilicet ne fortè dominus alium quàm voluerit, acquirat vasallum.

TITULUS XV.

De Thesauris.

1 *Continuatio, quid sit thesaurus, & quid si de domino constet?*
2 *Summa hujus legis, quando thesaurus cedat inventori totus, aut pro parte, aut nihil ex eo acquirat?*
3 *Quid si arte magica thesaurus fuerit inventus: cur olim vetitum thesauros quærere?*
4 *Invitis imo nec volentibus dominis licet thesaurum quærere, & quare?*
5 *In loco publico, sacro, religioso, inventus thesaurus cui cedat.*
6 *Hodie thesaurus inventus in Ecclesia ad quem pertineat?*
7 *An emphyteuta & vasallus faciant suum thesaurum, quem reperiunt in prædio emphyteutico?*
8 *An possessor majoratus in fundo majoratus reperiens thesaurum eum sibi acquirat?*
9 *An qui domum in qua thesaurum esse sciebat, emit, sit thesauri dominus.*
10 *An eo casu venditor possit uti remedio* l. 2. Cod. de resc. vendit.?
11 *Pecunia reperta in reparatione ædificii: an sit thesaurus, & cui cedat?*
12 *Quid si inveniatur in fundo vendito sub pacto redimendi, vel in conditionali vendito? Aut quid si a sciente?*
13 *Auri & argenti fodinæ, & cætera venæ metallorum censentur fundi partes.*
14 *An jure hodie Principes thesauros quocumque loco inventos sibi adscribant?*
15 *Consuetudo æqua est quæ Principibus totum thesaurum tribuit.*
16 *Item probatur ea consuetudo quæ partiri vult thesaurum inter inventorem, proprietarium & territorii dominum.*
17 *An in acquisitione thesauri necessariò intervenire debeat apprehensio.*

PErmissum est se deferre, ut dictum sup. *tit.* 13. At 1
nemo se deferre cogitur quod thesaurum invenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur, *l. 3. §. ult. ff. jure fisci.* Est autem caussa inventi thesauri similis caussæ bonorum vacantium; cum domino carere res videatur, cujus dominus ignotus est. Accipitur hìc thesaurus pro re, vel pecunia tempore vetustiore, aut excedente hominum memoriam deposita, ut jam dominum non habeat, *l. 31. ff. de acq. rer. domin.* sunt enim paria non esse, & non apparere dominum; de eo autem si constet, thesaurus proprie non est. Idque indicat Imp. Leo *in l. un. h. t.* ubi thesaurum appellat, non monetam dumtaxat, sed omnia quæcumque bona mobilia (alii monilia legunt) quæ sub terra vel in loco occulto condita sunt ab ignotis dominis, tempore vetustiori; quia si dominus notus esset, eorumdem dominium ordine successivo transiisset in suos heredes, Alciatus *lib. 4. de verb. signif. & lib. 7. parergon, cap.* 1. Galganetus *de jure publ. lib. 4. tit. 6. num.* 8. Multum itaque interest: an ab aliquo condita sit pecunia: an nuper; an olim: ab ignoto domino. Nam quod metu militum, aut latronum, aut alio consilio conditum est ab aliquo, thesaurus non est, nec in hanc dispositionem cadit.

Cum igitur thesaurus sit donum Dei, seu benefi- 2
cium fortunæ, cujus non extat aliqua memoria, nec ostendi potest ejus dominus, meritò leges inventori assignant, §. *thesauros Inst. de rer. divis.* prout eidem concedunt res derelictas, & quæ in nullius bonis sunt. Et quidem totum thesaurum inventori concedunt. Sic cum Atticus Nervæ Imperatori scripsisset se invenisse domi suæ thesaurum, & quæreret, quid de eo faciendum juberet, rescripsit Nerva: *utere iis quæ invenisti*. Cum Atticus non acquiesceret, seque magnitudine inventi thesauri superari scriberet, etiam hoc addidit: *abutere igitur invento quod tuum est*. Verùm ita leges totum thesaurum inventori attribuunt, si eum in suo fundo invenerit & apprehenderit; si in alieno, pro parte dimidia, dummodo casu invenerit; nam data opera totus thesaurus domino fundi cedet; & inventor quasi indignus partem suam amittet, pœnamque fisco inferet: quod ita constitutum ut coerceatur cupiditas alienis inhiantium, & ante præscindatur effodiendi & evertendi agros & alia loca occulta. Quò pertinet quod vana divitiarum expectatio plerisque paupertatis caussa fuerit, qui consumptis veteribus opibus, ad illicitas artes postea se contulere, Tacitus *lib. 16. annal.*

Proinde magicis incantationibus sceleratisque sacri- 3
ficiis inventus thesaurus totus fisco vindicatur; non tamen ante sententiam; cum nemo teneatur ad pœnam, antequam legitime fuerit convictus & condemnatus. Olim ante hanc Leonis constitutionem, nulli licitum erat, nec permissum data opera thesauros quærere, etiam in propriis locis, nisi id Princeps speciatim indulgeret; alioquin totus thesaurus quæsitus & inventus acquirebatur fisco, *l. 1. ff. de jure fisci.* sed hodie superfluum est hoc precibus a Principe postulare, quod jam lege permissum est, *d. l. un.* modo quis arte magica, & dæmonis invocatione thesaurum non quærat, & invento utatur, ut dixi: nolunt enim leges ut quis sibi lucra, & Dei dona quæras per funesta scelera.

Addit præterea *d. l. un.* in alienis terrulis nemini per- 4
missum esse, invitis, imo nec volentibus dominis, thesau-

thesaurum suo nomine quærere; ne dum qui quærit, totum agrum perfodiat, & culturam agri Reipublicæ maximè necessariam evertat. Etenim in agricultura, utilitas publica vertitur, ut attendi non debeat voluntas domini consentientis, aut renuntiantis juri suo, Aliter Platea & Gothofredus *d. l. un.* interpretantur, & pro verbis: *imo nec volentibus*: legunt: *nec volentibus*. Sed verior interpretatio, non permitti cuiquam invitis dominis thesaurum quærere, *imo nec volentibus*: est quidem dominis permissum in suo fundo abditas opes quærere & perscrutari; at aliis id permittere domini non debent, nec possunt, Larrea *ad decis. Granat. disp. 4. num. 28.*

5 Porro si fortuito casu, in loco publico thesaurus sit inventus, idem sentiendum ac si in privato fuisset repertus; ut nimirum pars dimidia cedat inventori, reliqua Cæsari, vel civitati cujus est locus, *d. §. thesauros*. Difficultatem tamen habet quod Justinianus ibi Divi Hadriani sententiam probet, qui naturalem æquitatem secutus thesaurum in loco sacro, aut religioso fortuitò inventum, totum inventori adjudicat; propterea quod ista loca publica sint, censeanturque esse nullius in bonis. Contra verò Divi Fratres Severus & Antoninus in locis fiscalibus, vel publicis, religiosisve inventi thesauri dimidium fisco tribuunt, *l. 4. §. pen. ff. de jure fisci*. Varias conciliationes adferunt Barbosa *ad l. 8. §. si fundum ff. sol. matrim.* & ibi Duarenus, Valenzuela, & Amaya *ad h. l. un.* Ego puto utrumque locum ita posse conciliari, ut *d. §. thesauros*, intelligatur de thesauro reperto in loco sacro, vel religioso; sito videlicet in loco privato inventoris; & ideo totus ei acquiritur, quamvis in bonis sit nullius. At verò *d. l. 3. §. pen. ff. de jure fisci* procedat in thesauro reperto in loco religioso, qui licèt quoad proprietatem sit extra bona nostra, cum sit divini juris; quoad usum tamen & jus sepeliendi sit alterius, cui proinde pars cedit, altera dimidia fisco vindicatur: & non absque ratione; cum cura & defensio locorum religiosorum & monumentorum principaliter ad Principem spectet: quæ quidem civilis ratio, quam posteriores Principes secuti sunt, prævalere debet propter publicam utilitatem, estque approbata per usus feudorum, *lib. 2. tit. 56. quæ sint regalia*.

6 Sed cum nunc loca sacra & religiosa aliter accipiantur, atque alio, quam apud veteres, ritu consecrentur, plerique putant thesaurum in loco sacro religiosove inventum, ad Ecclesiam ejusque Prælatum pertinere, quod in ejus dominio hujusmodi loca sint, Barb. *d. l. num. 45. in fine* & Gutierrez *pract. lib. 4. q. 36. per tot. & de tutel. par. 3. cap. 26. n. 47.* Sed cum Prælatus non sit dominus loci sacri, sed administrator, potius dicendum videtur ad Ecclesiam & Prælatum dimidiam partem thesauri spectare, quæ fisco applicanda erat.

7 Quod si thesaurus inveniatur in loco emphyteutico aut feudali, sunt qui dimidium domino proprietatis, alterum vasallo, aut emphyteutæ, quod ille sit dominus directus, hic utilis: & hoc sive ille invenerit, sive hic. Alii contra alteri eorum inventori dimidium attribuunt, alterum dimidium dividi inter illos volunt, quasi inventum in loco non omninò proprio, Le Bret. *lib. 3. cap. 6. de la souveraineté du Roy.* Verùm dicendum vasallum & emphyteutam esse potiores, eisque inventum a se thesaurum totum cedere, tanquam in suo fundo; ab alio verò, etiam domino directo dimidium competere; cujus ratio est, quod utile dominium ad eos pertineat, & omne rei commodum. Qua in parte sunt potiores usufructuario, qui thesaurum inveniens in fundo usufructuario, non facit suum; cum non sit in fructu thesaurus, nec partem fundi constituat; sed res sit plane separata a fundo, instar insulæ, quæ in flumine nascitur, juxta fundum in ripa positum. Ipsius namque insulæ dominium pleno jure quæritur ei, qui dominium fundi vicini obtinet, *§. insula. vers. at insula Inst. de rer. divis.* Itaque usufructuarius inventum a se thesaurum in fundo cujus usumfructum obtinet, dividit cum proprietario, nec potest medietatis ad proprietarium spectantis, usumfructum prætendere; cum sit res a fundo penitus separata, *l. 3. §. 3. ff. de acqui. poss.* Idem est judicium de creditore, qui casu reperiens in fundo pignorato thesaurum, dimidium sibi habet, *l. 3. §. 3. & 4. ff. de acqu. rer. dom.* cum non sit fructus, aut pars hypothecæ; & ut fructus esset: non tamen cedit creditori, sed debitori ut domino, Barbos. *d. l. n. 29.* Valascus *de jure emphyt. q. 15.* Diversum est in marito; nam si inveniatur thesaurus in fundo dotali inæstimato, totus uxori acquiritur, nisi maritus ipse inveniat: tunc enim (ut alius in alieno) inveniens, jure inventionis medietatem consequitur, *l. divortio 8. §. si fundum 12. ff. sol. matrim.* ibi Barbos. Dan. Molerus *semestr. 4. 27.* Hodie ea usu totum sibi vendicare & consumere potest, non uti in fundo uxorio repertum, sed quia in mobilium vim & numerum cadit; ideoque & mariti arbitrium est, ut docet Argentræus *ad consuet. Britan. art. 53. n. 9. & art. 408.*

8 Cæterùm possessor majoratus thesaurum inveniens in loco majoratûs, illum totum suum efficiet; cum is sit dominus utilis & directus rerum majoratus, *l. 66. ff. de rei vind.* & ut talis, omne emolumentum percipiet, salva rei substantia, quam non impedit thesaurus; cum non sit fundi pars, sed quid diversum a fundo, in quo reperitur, & consequenter a rebus majoratus, *l. 3. §. Neratius ff. de acqu. poss.* Non rectè obiicitur *l. 8. §. si fundum 12. ff. sol. matr.* quia ibi agitur de fundo dotali, cujus dominium verum, non tam est penes maritum, quàm uxorem, Barbosa *d. loco num. 30. ff. sol. matr.* Molina *de primogen. lib. 1. cap. 23.*

9 Quid si thesaurus in ædibus emtis reperiatur? Verius est totum ad emtorem pertinere; non quia eum emit, sed quia invenit: idque colligitur ex responso Scævolæ *in l. 67. ff. de rei vind.* ubi pecunia in ædibus emtis inventa, si non thesaurus fuerit, reddenda est ei qui eam perdidit: unde si thesaurus fuerit, cedet emtori, tanquam inventus in suo, cui non oberit scientia, ante emtionem perfectam thesauri eo loco existentia; ex eo quod thesaurus non potuerit dici ab eo inventus, ex sola scientia, ante apprehensionem, quæ ad inventionem est necessaria; nec potest illi dolus obiici ex caussa scientiæ, cum venditor nulla in re sit fraudatus, utpote cujus non erat præsens thesaurus, ut ab eo tanquam ignaro non possit dici possessus, *l. 3. §. 3. ff. de acq. poss.* Perperam ergo aliqui existimarunt inter emtorem & venditorem thesaurum esse dividendum, ac si in alieno esset repertus.

10 Minus etiam rectè dixerunt ex parte emtoris latere fraudem, proinde habendam esse rationem fundi & thesauri conjunctim, ut si bis tantùm & aliquanto plus valeant, quàm summa ab emtore data, sit locus *l. 2. Cod. de rescind. vend.* Etenim nulla hìc subest caussa infirmandi venditionem, aut supplendi quod justo pretio deest; siquidem thesaurus emtus aut venditus non sit, cum nec sit pars fundi, nec accessio. Præterea remedio *d. l. 2.* tunc demùm locus est, quando intervenit læsio in pretio; ut quia non adæquat dimidiam partem ejus, quod valet res vendita, si juste æstimetur. At verò hic nulla est læsio, & sufficit quod commune pretium datum sit; neque enim illud augebat thesaurus, qui antequam effodiatur, non est in consideratione; quia ignoratur quod in visceribus agri latet. Denique certum est in remedio *d. l. 2.* debere attendi æstimationem, quæ fuit tempore contractus; auctam verò vel diminutam rem, pretium nec minuere, nec augere, *l. 6. in fin. sup. de rescind. vend.* Pinel. *ad d. l. 2. p. 3. cap. 4. num. 15.* Valenzuela *ad hanc l. unic. n. 37.* & ibi Amaya *num. 29.* Fachin. *lib. 2. contr. cap. 20. vers. 4. controv.* Connanus *lib. 3. comment. cap. 4. n. 4.*

11 Cæterùm quia sæpe contingit pecuniam reperiri in ædificio emto, dum id reparatur; & nescitur: an a venditore, aut a majoribus ista pecunia ibi fuerit recondita, metu hostium, vel custodiæ caussa, aliove consilio; multum interest observare, qua imagine vel forma pecunia sit signata: nam si novi nummi fuerint, aut postea cusi, quàm ædificium esset; in dominio venditoris, aut majorum ejus, non videtur dicendus thesaurus, sed poterunt isti nummi a venditore vindicari; secus si vetustiores nummi fuerint: nam tunc cogitur venditor probare suos esse, vel a majoribus suis in tali loco fuisse reconditos; aliàs dicemus thesaurum esse juxta Scævolæ responsum, & consequenter ad emtorem spectare, utpote quod istos nummos in suo repetisset, *d. l. 67.* Unde Platea & ante eum Angel. *in §. thesauros* rectè observant, tempus depositionis thesauri, ex ipsa pecuniæ signatione, forma & epigraphe deprehendi.

At quid si thesaurus in eo fundo esset repertus, qui ea lege venditionis redemtioni esset suppositus? Constat ex dictis thesaurum in fructu non esse, nec enim ex solo percipitur. Verùm cum hæc venditio pura sit & perfecta, sub conditione tamen resolubilis, dicendum talem emtorem dominum esse, & in suo fundo re-

reperisse; ideoque vindicare thesaurum posse, nec redemto fundo ad restitutionem teneri, Molinæus *ad consuet. Paris.* §. 22. *q.* 30. *&* 40. *tit, de feud.* Quod aliter se haber si ab initio conditionalis fuisset contractus: nam deficiente conditione, omnia resolvuntur, & contractus pro non facto habetur; & ea existente, pro puro, ac si nunquam fuisset apposita, ac retro vim & effectum habet. Igitur si defecerit conditio, res videtur semper mansisse in dominio venditoris; ideoque & ejus thesaurus erit, ut in suo repertus, præter id quod repertori competit. Sed si sciens aliquis fundo alieno thesaurum inesse, ab ignorante domino fundum emerit: restitui actionem ad thesauri æstimationem æquum putant Alvarotus *ad feud.* & Argentræus *de droicts du Prince artic.* 53.

13 Verùm quæ de thesauro dicta sunt, non obtinent in auri argentive fodinis, aut venis cujuscumque metalli; hæ namque ut partes fundi, in fructu esse censentur, atque illius qui fundi dominus est, qualis est venditor, qui in illo minerali dominium habet, prout in toto reliquo fundo, *l.* 7. §. *si vir vers. sed si creti fodinæ* 14. *&* *l.* 8. *ff. sol. matrim.* Itaque fodina fundo cohæret, tanquam ejus pars; proinde qui est dominus fundi, censetur quoque dominus partis cohærentis, *l.* 44. *ff. de rei vind.* quod secus est in thesauro, qui per se subsistit, & est quid separatum a fundo, repositum in eo custodiæ caussa, Barb. *ad* §. *si vir num.* 22. De venis et fodinis metallorum dicemus *infra lib.* 11. *tit.* 6.

14 Similiter hodie ea invaluit consuetudo, quod thesauros, sive in privato, sive publico loco repertos, sive in nullius loco (ut in littore maris, aut ripa fluminis publici) Princeps Supremus sibi vindicet, vel integros vel partem eorum; & non sine caussa; cum peccent adversus constitutiones qui sepeliunt pecuniam, *l.* 4. §. 6. *ff. ad l. jul. pecul.* quæ cum non sit pars fundi, quasi jure superioritatis & universitatis territorii, Principis esse censetur. Licèt hanc consuetudinem contra æquitatem esse dicat Sylvester, quem multis reprehendit Cover. 3. *p.* §. 2. *ad c. peccatum in fin. de reg. jur. in* 6. Garzia Mastrillus *de magistrat. lib.* 3. *cap.* 10. *num.* 316. Nec enim refert pecuniam reconditam esse nullius, inspecto jure naturæ, super quod non est Princeps: quandoquidem etiam feræ bestiæ sunt nullius; & tamen possit Princeps, cui administratio Reipublicæ commissa est, earum venationem prohibere, sibique servare; non obstante jure naturali, quod tantum est permissivum; ita ut nihil impediat quo minus id possit mutari, sic & thesauros sibi, aut Reipublicæ adscribere, nec permittere ut cedant inventori, aut domino; cum sit Principis disponere circa ea quæ sunt nullius, Matthæus Stephanus *de jurisd. lib.* 2. *p.* 1. *cap.* 7. *num.* 444. *in fin.*

15 Præterea uti lex civilis potuit attribuere partem domino fundi, licèt in eam nullum jus habeat, siquidem thesaurus nullius sit in bonis, & ideo primi occupantis fiat; quidni & consuetudo possit inducere, ut pars, vel totus thesaurus Principi cedat, ut eo qui neminem pauperiorem reddit, ærarium augeat & publica onera sustineat; prout aliquando fecisse Principes docent historiæ & nostri Interpretes, *ad l. un. h. t.* Et patet ex *l.* 1. *C. Theod. eod. tit. &* ex §. *thesauros*; ubi D. Hadrianus thesaurum concessisse dicitur. Pendebat namque hæc res tota ex arbitrio & libidine Impp., ut refert Cujac. *lib.* 9. *observ. c.* 37.

16. Quamquam nec illa improbanda videatur consuetudo, quæ partiri vult thesaurum inter inventorem, proprietarium, & dominum territorii, qui ex concessione Principis ibi habet merum imperium, Bacquet. *tract.* 5. *de juribus justitiæ art.* 10. & Charondas *l.* 3. *resp.* 20. ubi addit: si proprietarius thesaurum invenerit, solum in duas partes esse dividendum, quarum una ipsi proprietario, altera domino jurisdictionem habenti cedat; & ita judicatum refert; item citati a Christinæo, *ad h. t. decis.* 17. *n.* 7. Sed referente Argentræo in Britannia Gallica ad integrum thesaurum adjudicandum fiscus regius concludit. In Hispania verò lege Regia (*quæ est l.* 1. *tit.* 13. *lib.* 6. *novæ collect.*) constitutum est quarta pars thesauri inventi, inventori præstetur; reliquum in fiscum inferatur; nisi tamen thesaurus magnæ esset æstimationis & valoris; quia tunc nimis excresceret quarta illa pars, quæ proinde non dabitur inventori; sed illi assignabitur præmium pro conditione personæ, & rei qualitate, ex æquo judicantis arbitrio, Bobadilla *in polit. lib.* 5. *cap.* 5. *n.* 61. Gutierrez *d. c.* 36. *n.* 53. Castillo *de tertiis cap.* 41. *n.* 114.

Postremo ut acquiratur inventori thesaurus, necesse 17
est ut eum loco moverit, & apprehenderit, *l.* 3. §. 3. *in fin. ff. de acq. poss.* Ante enim magis dicetur scire locum, in quo latet thesaurus, quàm illum invenisse. Præterea dum est in loco, in quo fuit reconditus, adhuc dicitur thesaurus, & videtur quasi remanere in naturali libertate, & sic nullius esse, Connanus *l.* 3. *com. c.* 4. *n.* 1. Gomez *ad l.* 45. *Tauri n.* 47. Zevallos *com. cont. commun. q.* 514.

TITULUS XVI.

De Annonis & Tributis.

1 *Tributa colliguntur ut militibus stipendia præstentur & Respublica conservetur.*
2 *Sine tributis, neque stipendia, neque arma, neque quies in Republ. haberi potest.*
3 *Tributa rebus indici solent; Capitatio personis.*
4 *Ad supremum Principem spectat jus imponendi & exigendi tributa.*
5 *Quod Imperator in universo, idem potest Princeps supremus in suo territorio: secus si superiorem agnoscat.*
6 *Imperii Principes in Germania habent majora regalia, & jus imponendi collectas: idem possunt aliqui Nobiles & Barones, non ut Regale jus, sed ut emolumenta inde percipiant.*
7 *Italiæ Principes habent plures jura imperii; secus in Hispania Duces, cæterique illustres.*
8 *Concessis regalibus, jus vectigalia imponendi non venit in concessione.*
9 *Hodie Duces & Magnates Hispaniæ detinent & usurpant vectigalia ex sola tolerantia, quæ deberent a Rege revocari.*
10 *Caussa imponendi tributa esse debet justa, & utilis Reipubl., licèt aliquando privati qui gravantur, nullum commodum inde percipiant.*
11 *Possunt cogi subditi contribuere, ex caussis hic relatis.*
12. *Caussa cessante, cessare debet tributi exactio; neque ob æs alienum Principis, indici oportet tributum.*
13 *Quid si id exigat qualitas status Principis? Quid si sua culpa ad miserum statum devenerit? exigere potest nihilominus tributa.*
14 *Princeps qui se ab inopia & debitis, subditorum succursu liberavit, gratus esse debet & beneficium agnoscere.*
15 *Exactio tributorum modica esse debet, & pro viribus subditorum, non crebra aut nova.*
16 *Ob nimiam tributorum exactionem regna plura extincta sunt. Exempla referuntur.*
17 *Qualiter Princeps se gerere debeat, ut obsequentes habeat subditos?*
18 *Tributa solvenda pro modo possessionum.*
19 *Quando prædia sunt obligata, ea obligatio comitatur possessores; ad tributa tenentur etiam præterita.*
20 *Id extenditur ad heredes, qui tenentur etiam omisso legatario.*
21 *Discrimen inter æs alienum & onus tributi; illud inter heredes dividitur; hoc a quovis possidente pro ratione prædii, & perceptione præstatur.*
22 *Si res inter coheredes sit indivisa, poterit collector unum ad solutionem cogere.*
23 *Si res sit divisa & maneat sub nomine ultimi possessoris, poterit hic conveniri.*
24 *Annona quibus in rebus consistat, per quos militibus distribuerunt, & quantum illi acciperent.*
25 *Annona militaris quæ distribuebatur inter milites, a provincialibus vehebatur ad castra, pro vicinitate possessionum.*
26 *Nemo ad laborandum, aut vehendam annonam longius mittebatur; sed habebatur ratio itineris. Ita hodie viciniores coloni assumuntur.*
27 *Cavendum est ne transvectio annonæ plus dispendii, quàm lucri habeat; ita & impensa superet valorem rei.*
28 *Omnes tenentur ad solutionem tributorum ordinariorum, etiamsi subditi non sint, modò eo loco patrimonium habeant.*
29 *Rescriptum in quo immunitas a muneribus ordinariis conceditur, non valet: servanda in publicis oneribus æqualitas.*
30 *Non potest concedi terminus, vel ut qui minus solvat, quàm solvere debebat. Quo modo puniatur judex negligens tributa exigere.*

31 *Re-*

31 *Restriptum Principis tunc valet, quando aperte de ejus voluntate constat.*
32 *Quid si Princeps aliquem motu proprio a tributis exemerit: an ista exemtio cæteris sit oneri?*
33 *Ut concedatur exemtio subesse debet gravior caussa; aliàs nequidem Ecclesiastici eximuntur a tributis.*
34 *Neque ipsa Ecclesia eximitur a tributis antea impositis; sola excipitur Ecclesia Thessalonicensis.*
35 *Capitationis voce venit tributum capitis & possessionis, a quo exemta est Ecclesia & Civitas Thessalonicensis.*
36 *Privatis non conceditur relevatio capitationis, sed civitati aut provinciæ, relatione facta ad Principem.*
37 *Quod si relevationem non existimaverit concedendam, Provincia tenetur solvere quod promisit, vel convenit.*
38 *Omnes censum profitebantur, & quivis possessor censum solvebat, uti & hodie emphyteuta & fructuarius.*
39 *Quis hodie censendi modus?*
40 *Cur hic liber censualis æstimum seu catastrum vocetur, & qui effectus æstimi?*
41 *Quando collecta imponitur secundum æstimum, tunc non attenditur possessio bonorum.*
42 *Venditor in æstimo descriptus, manet obligatus, quousque emtor sit idoneus ad solvendum onera fiscalia.*

1 SOlent & in fiscum redigi, ex annuis proventibus privatorum, *Annonæ, & Tributa*. Annonæ in speciebus consistunt, veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale, melle. Tributum in corporibus, veluti auro, argento, ære, equis, vestibus, quæ intributiones & contributiones dicuntur, *l. ult. ff. de censib.* Ex quibus Princeps exercitum alere, militibus stipendia præbere, ac Rempublicam tueri possit. Nam fieri non posse dicit Justinianus *in Nov. 149. c. 2.* ut tributis non illatis Resp. conservetur. Militares namque copiæ, salario inde percepto, hostibus resistunt, & collatores a Barbarorum incursionibus & truculentiæ vindicant; denique agros atque civitates, e latronum vi & irruptionibus, agendis excubiis defendunt; ex illis etiam reliquæ cohortes, quæ ea ipsis attributa sunt, accipiunt; muri atque civitates inde instaurantur.

2 Hinc tributa: *patrimonium imperii* Florus *lib. 3. c. 13. Ornamenta pacis ac belli subsidia* vocat Cicero *pro L. Manil.* Et Ulpianus: nervos dicit esse Reipublicæ, *in l. 1. §. 20. ff. de quæstionibus.* Rationem reddit Tacitus *lib. 4. Hist. Neque enim quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui convenit quod dicit D. Augustinus *lib. 22. contra Faustum: ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur, eoque percepto, hostibus resistat: Novell. 161. c. 2.* Agnoverunt itaque Romani, & illorum exemplo ceteri populi, imperium sine tributis & vectigalibus retineri nullo modo posse, Cicero *epist. ad Q. frat.* & Tacitus; *dissolutionem imperii subsequi ait, si fructus quibus Respublica sustinetur, diminuantur: lib. 13. annal.* Quamobrem prudenter Romani provincias bello subactas tributarias fecerunt. Imo quasi in recognitionem directi dominii, quod in omnia prædia bello subacta habebant, tributa exegisse videntur, in usum militiæ, pro militaribus stipendiis, quibus tributis tanquam nervis diffusum imperium tuebantur.

3 Tributorum duo sunt genera; alia soli; alia capitis; illa imponuntur fundis, hæc personis: & ideo illa quæ ex fundis rebusque colliguntur, proprie census dicuntur; quæ vero a personis præstantur, vocant capitationes; eo quod per capita imponuntur, & exiguntur plerumque, vel ratione habitationis vel artificii, seu ut dicunt industriæ, *l. un. C. de capit. civit. cens. exim.* ubi plebs Urbana solum eximebatur a capitatione. At verò tributa pendebant omnes provinciales, quorum civitatibus jus italicum datum non erat, *l. 1. 6. 7. & fin. ff. de censib.* Adeoque acerba fuerunt tributa; ut illa, & Magistratuum superbia, sæpe provincias ad rebellionem excitarint, ut infra ostendemus.

4 Potestas imponendi tributa supremi est Principis, aut Reipublicæ non agnoscentis superiorem; ejusdem quoque est exigendi potestas. Utraque inter regalia, & jura Majestatis numerantur; quæ omnia jura ex ipso supremo Principe tanquam Oceano fluunt, & ad eumdem refluunt, *l. 10 ff. de public. & vectig. l. 3. C. vectig. nova inst. non posse.* Jas. *in l. qui Romæ §. Sejan. n. 15. ff. de verb. oblig.* Ubi de Imperatore loquens, dicit illum quoad jurisdictionem esse instar maris, quod fluminum

5 concursu non augeatur, nec minuatur. Idem dicendum de supremis Principibus quorum potentia eo hodie excrevit, ut dignitates & imperia non minus propria sibi vindicent, ac si Reges essent, aut Imp.: nam quod hi in universo imperio, idem possunt Principes in suis ditionibus, & territoriis: loquor de illis qui superiorem non habent; quoniam qui superiorem agnoscunt, & Ducatum in feudum tenent, nova tributa imponere, vel antiqua augere, absque supremi Principis assensu non possunt, quamvis habeant merum imperium. Ideo Galeatius ille vicecomes Mediolanensis, majestatis accusatus est, quod tributa subditis sine Imperatoris arbitrio imperasset, Arnoldus Clapmarius *lib. 1. de jur. Imper. cap. 21.*

Sunt tamen plures imperii Principes, qui hodie ex privilegio Imperatoris in suis territoriis jura regalia habent. Quinimo Comites, Barones & Nobiles in Germania plures existunt, qui summam habent dignitatem, quam ad suos possunt transmittere; item regalia majora & minora, ac ita jus venandi in suis terris, imponendi collectas, easque exigendi urgente caussa, ex decreto tamen communitatis; sunt & alii nobileque immemorabili tempore hujusmodi jura possident, atque in ea possessione se tuentur; quamvis ista jura non ut regalia, quorum incapaces sunt, possideant; sed ut emolumenta & fructus suæ jurisdictionis percipiant, Matth. Stephan. *de nobilitate c. 6. n. 28.* Sextinus *de regalib. c. 4. n. 102. in fine*, Besoldus *de regalib.* 6

In Italia quoque Ducibus & Marchionibus regali dignitate perpetuò insignitis, seu investitis jus collectas indicendi absolute competit; siquidem majorum regalium jure fruantur; & idem possint in suis ditionibus, quod Rex in suo regno, Pet. Petra *de potest. Princip. c. 21. n. 19.* Non idem concessum Hispaniæ Ducibus, Comitibus aliisque illustribus oppida & arces habentibus: nam omnes, uti etiam in Gallia & Belgio, Regi suo subsunt; adeo ut nec minutum tributum absque Regis licentia, suis subditis & clientibus fiduciariis imperare, aut ultro oblatum accipere possint: relictis namque populo suis privilegiis, ac libertatibus, titulis tantum suis & bonorum patrimonialium proventu gaudent, Garzia *de expensis c. 12. n. 63.* 7

Eò pertinet quod concessis regalibus alicui Duci, aut Comiti, non censeatur concessum jus imponendi, aut exigendi tributa & vectigalia; quia odiosa illorum exactio, præterquam ab ipso Principe, cui etiam soli convenit vectigalia imponere, in signum supremæ potestatis; & ideo in donatione facienda est specifica mentio vectigalium, aliàs non videbuntur comprehensa generali concessione, Covarr. *ad c. quamvis p. 2. §. 2. n. 4.* Larrea *alleg. fiscal. 10. & seq.* Gironda *de gabellis*, Fragoso *de regim. Reip. lib. 3. disp. 8. n. 7.* 8

Verumtamen si non liberalitate & concessione Regis, saltem tacita illius permissione & tolerantia, Magnates Hispaniæ, & in aliis regnis primores, minuta tributa & vectigalia imponunt subditis suis, eaque percipiunt & retinent, quæ cum ab iis usurpata sint, & retenta ex tolerantia Regia (ad quem proprie ea jura pertinent) semper repeti possunt: quia iniquum ex injusta detentione, & vectigalium exactione gravare subditos, quos constat belli tempore, variis indictionibus, deprædationibus militum, & hostium incursionibus, satis onerari, & undique affligi: de injusta hac magnatum detentione queritur Joan. Larrea fiscalis Regius *in suis alleg. fisc. 8. & 9.* 9

Ut igitur tributum imponatur, considerandæ sunt 10 in primis singulorum subditorum opes, ne ipsi nimis graventur. Item subesse debet novæ inductionis justa caussa, ad quam reducitur; quod ita exigat necessitas, aut utilitas publica, licèt aliquando privati qui gravantur, nullum commodum inde percipiant, Bart. *in l. un. infr. ut nem. lic. in emi. spec. se excus.* Quinimo etsi publica utilitas cum privatorum damno interdum conjungatur; tamen universale bonum privato respectui præponi debet. Nec est curandum quod privati aliqui patiantur, aut conquerantur, modo tota Resp. bene se habeat: *Semper enim habet aliquid ex iniquo, omne magnum exemplum, quod contra singulos, utilitate publica rependitur*, inquit Tacit. *lib. 12. annal.* Optime proinde Livius *lib. 34.* ore Catonis Senioris asseruit: *nulla lex satis commoda omnibus est. Id modo quæritur si majori parti & in summa prodest.* Sic generaliter receptum; quod ea quæ communiter omnibus prosunt, quæ speciatim quibusdam inutilia sunt, præferri debeant, *Auth. res quæ C. comm. de leges.* Azevedo *ad*

con-

constitut. regni Hispaniæ lib. 2. t. 7. & lib. 7. n. 2.

11 Urgente itaque publica caussa, omnes subditi, Reipubl. cujus sunt partes, subvenire debent; imo cogi possunt tantum ex suis bonis publice conferre, quantum postulat & exigit publica necessitas; quoniam tunc rerum suarum non tam sunt domini, quàm custodes. Caussa igitur tributa imperandi, vel augendi erit, si bellum immineat, aut de facto geratur, cujus expensæ solent esse maximæ. Item si relevanda sint onera Principatus, aut ipsius Principis status & dignitas sit conservanda, si utilitas & securitas communis omnium id exigat, *can. si tributum cum seq.* 11. *q.* 1. Caussas plures refert Zevallos *com. contr. q.* 578. & Larrea *alleg. fisc.* 59. *num.* 8. *& seqq.*

12 Nam aliàs si nulla subsit caussa, nec talis quæ consistat in utilitate & necessitate publica, injustum erit exigere novum tributum, aut vetus continuare; cum cesset, inquam, caussa ob quam fuit impositum, *l.* 1. *C. vectig. nova.* Quare licèt Princeps prematur ære alieno, non ideo dici potest adesse necessitatem publicam, ob quam tributum imponi possit; cum illud tractu temporis dissolvi queat. Id sentit Hyppol. Riminaldus *cons.* 10. *num.* 1. 8. *& seqq.* Gutierrez *de gabellis*; & ex Theologis Molina *de tribut. disp.* 667. ubi inquit cessante publica necessitate, Princeps in suam privatam utilitatem non potest tributa imponere; neque enim populus factus est propter Principem, sed Princeps propter populum, & in bonum & utilitatem ejus. Eaque de caussa tributa, non ad voluntatem vel utilitatem Principis sunt admittenda; sed ad utilitatem & necessitatem publicam ejus communitatis, cui tanquam defensor constitutus est, & contentus esse debet iis, quæ ad competentem sustentationem & tuitionem status ipsi constituta sunt.

13 Attamen si Princeps eò redactus sit, ut non habeat unde Rempublicam defendat & conservet, atque dignitatem & splendorem suum tueatur; debent subditi contribuere, considerata qualitate status & Reipublicæ; quoniam isti sumtus computantur inter res necessarias ipsius communitatis. Atque id procedere existimo, sive sua culpa, sive facto antecessorum, Princeps ad eum statum devenerit. Etenim cum tributa sint veluti alimenta Principis, eique debita quoquo modo, ut affirmat D. Thomas *in epist. ad Ducissam Brabantiæ*; etiamsi sua culpa Princeps ærarium exhausisit, ludis, conviviis, profusis largitionibus, bellis inconsultis, tenentur subditi necessitati ejus subvenire, & nova tributa solvere, quibus dignitatis suæ splendorem conservare possit; quia Principis inopia est in perniciem regni, Lessius *de just. & jur. c.* 33. *dub.* 6. *num.* 48. & Vasquez *de restitut. cap.* 6. *dub.* 2. *n.* 29.

14 Cæterùm ubi se ista inopia liberarit, & statum suum securiorem reddiderit subditorum auxilio, non debet eos amplius extraordinario tributo implicare & onerare; sed beneficium a subditis acceptum, quavis oblata occasione agnoscere. Beneficiorum enim memoria, maxime in Principe non debet senescere. Gratus verò etsi a servo suo beneficium accepit; non tamen a quo, sed quid acceperit, æstimat, ut dicit Seneca. Denique Princeps onere debitorum liberatus, ita rei familiaris & publicæ administrationem instituat, ne novis amplioribusque debitis sese obstringat. Atque talem moderationem etiam cum proficiscitur, observet; qualem Trajano cordi fuisse refert Plinius: *adsuescat*, inquit, *cum imperio calculum ponere; ita exeat, sic redeat, tanquam rationem redditurus, edicat quid absumpserit; ita fiet, ut non absumat, quod pudet dicere.*

15 Urgente quoque publica caussa, moderatum esse debet tributum quod imponitur, ac tolerabile pro rerum copia & inopia; itemque pro viribus, ut dixi, subditorum; ita ut tenuiores minus quam opulenti pendant. Id enim naturalis ratio dictat, ut qui majores fructus percipit, majus functionum gravamen sentiat, *l.* 12. *sup. de operib. publ.* ibi: *ut adscriptio currat pro viribus singulorum.* Caveat igitur Princeps novum onus subditis suis citra ipsorum consensum imponere, & durioribus verbis illos extorquere, ne ipsi accidat quod legitur *lib.* 3. *Regum cap.* 12. 16. *&* 19. quando decem Tribus contra Roboamum Israelitarum Regem insurrexerunt; quia nova & immoderata vectigalia suo arbitrio instituere destinaverat, sine consilio subditorum. Item ne nimium subditos oneret, aut frequenter idem ab iis petat; quia qui nimium & crebrò petit, ut dici solet, a paucis accipit; imo vix aliquid accipit, & omnia perdit, qui nimium premit. Verè sapientissimus Salomon dixit: *qui lac exprimit, premit butyrum: qui nasum nimis emungit, elicit sanguinem*, *Prov.* 30.

16 Unde evenire videmus ut subditi vectigalium onere oppressi, & ad paupertatem redacti, Principem suum detestentur, ac diris devoveant, a quo rem suam familiarem ita exhauriri vident. Non rarò etiam in Republica seditiones, & in Principes rebelliones moliuntur. Infinita sunt omnis ætatis & omnium regnorum exempla, quæ ex Livio & Tacito, referunt Justus Lipsius *exempl. polit.* Adamus Contzen *lib.* 4. *politic. cap.* 3. §. 2. Bodinus *de Republ. lib.* 6. Scribanius *in Christ. polit.* Vetrulleus *in instit. polit.* & Amaya *ad hunc. tit.* quibus ostendunt imperia pleraque ab hostibus, vel occupata fuisse, vel obruta, ac plane extincta nimio vectigalium pondere. Romanam Rempublicam queritur Salvianus *lib.* 4. tributorum vinculis quasi prædonum manibus strangulatam, uno tempore periisse; hæc tamen sensim restituta fuit provinciarum spoliis; ex quibus cum ærarium auctum esset, tandem cives Romani tributis liberati fuere, eaque in provinciales rejecta. Quæ adeo acerbè exigebantur, ut pleræque Provinciæ ad rebellionem incitarentur. Ut alias omittam; de nostra Belgica ait Tacitus *lib.* 3. *&* 4. *annal.* excitatam sæpe fuisse rebellionem, magis superbia & avaritia regentium, quàm obsequii impatientia: *Frisii Trans-rhenanus populus, pacem exuere, nostra magis avaritia, quam obsequii impatientes. Tributum iis Drusus jusserat modicum pro angustia rerum, ut in usus militares coria boum penderent, non intenta cujusquam cura, quæ firmitudo, quæ mensura. Donec Olennius Primipilaris regendis Frisiis impositus, terga urorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boves ipsos, mox agros, postremò corpora conjugum & liberorum servitio tradebant. Hinc ira & questus, et postquam non subveniebat remedium ex bello rapti qui tributo aderant milites, & patibulo affixi.* Ideoque Justus Lipsius 4. *politic. c.* 11. Principem ad Themistoclem remittit, eidemque divam illam Suadam tantopere commendat, ne subditi insolitis tributorum exactionibus onerati, penuria & impotentia magis, quàm obsequii impatientia inducti, pacem exuant; & Principem alium respiciant, quem credant fore leniorem.

17 Etenim Princeps qui leniter subditos suos tractat, eos lætos habet & obsequentes: qui fortiter & nimium premit ingratos & rebelles, quales sæpe existunt plebei; atque etiam nobiles ubi oppressi; quin & mercatores solent ad liberiorem stationem migrare, rustici agriculturam deserere: omnes se læsos putant; ac ita paulatim Princeps ut ignis seipsum absumit, ubi populum suum exhaurit. Ut eum igitur habeat florentem & quietum, moderata & consueta tributa imponat; & satius esse consideret inopem obtinere Rempublicam, quàm ad divitiarum cumulos per discrimina atque dedecorum vestigia pervenire, ut dicebat Pertinax Imp. referente Spartiano.

18 Quamobrem ne novis indictionibus oppressi subditi, vetera tributa solvere subterfugiant: *& Princeps plus invidiæ sibi, quàm virium addat*, ut monet Tacitus *lib.* 5. *hist.* servanda est moderatio, quam hîc præscribit Diocletianus Imp. ne provinciales ultra modum earumdem possessionum, quas possident, onerentur aut conveniantur, *l.* 2. *h. t.* sed ut quisque præstet ordinarium tributum, vel indictionem, quæ rebus indici solet secundum bonorum quantitatem. Idem dicitur *in l.* 2. *C. de immun. nem. conc.* & ideo qui bona non possidet, onera realia non agnoscit, *l.* 7. *ff. de publicanis & vectig.* Imo & qui bona possidet, non tam videtur ob- 19 ligari ad præstationem tributi, quàm ipsum prædium; est enim hoc tributi onus reale, quod sequitur ipsum prædium quocumque vadat. Eoque pertinet quod dicit Accursius: quoties jus aliquod prædiis adhæret, in istius juris exactione, non tam personarum, quàm prædiorum rationem haberi; ita ut tributum quod infixum est prædio, non tam a possessore, quàm ipso prædio exigi videatur, *d. l.* 2. *& l.* 4. §. 2. *ff. de censib.* Facit quoque *lex* 6. §. *etiam* 2. *ff. si servit. vindicet.* ubi Labeo ait, servitutem hanc non hominem debere, sed rem; & ideo propter rem possessores conveniri, sive debitores sint, sive non; cum certum sit ipsa prædia obligari. Quare jure civili pactum inter debitorem & creditorem, ut creditor onus tributi fundi pignorati

non

non agnosceret, sed ejus solvendi necessitas debitorem spectaret, quantum ad fisci rationem, non servandum Papin. respondit, *l. 42. ff. de pactis*. Pactis enim privatorum jus fisci convelli non placuit, & tributum onus est possessoris cujusque, non domini nisi possideat. Cum ergo tributa sint onera possessionum, recte ab iis qui prædia possident, exiguntur; nec solum quæ nunc debet, sed etiam præteriti temporis, quæque a prædecessore debebantur, sive fundum emerit a privato sive ab ipso fisco, *l. 3. & fin. C. sine censu*, *& d. l. 7.* Garzia *de expensis c. 11. num. 50.* Bobad illa *lib. 5. politic. c. 5. num. 25. & seqq.*

20 Idipsum & in herede locum habet; qui conveniri potest a fisco, ob caussam præteritorum tributorum, quæ defunctus non solvit sua die, etiam omisso legatario, cui prædia ista relicta fuerint, *l. 39. §. 5. ff. de leg. 1.* nam etsi heres re certa legata non teneatur amplius quàm ut talem rem præstet, qualis est cum suo onere vel jure, *l. 43. §. 1. ff. d. t. de leg. 1.* in electione tamen est fisci, vel cum legatario experiri, tanquam cum possessore, vel cum herede qui jam cœpit debere tributum præteriti temporis nomine defuncti; & cum res sit obligata, tenetur eam luere, *l. 57. ff. d. t.* Conventus autem legatarius si quid præteriti oneris præstitit, id ab herede repetet, *l. 5. ff. de censib.* Afflict. *decis. 95. n. 3.* Ant. Despeisses *tract. des tailles art. 11. nu. 24.*

21 Hinc notandum discrimen inter onus æris alieni, & onus tributi; quod illud pro portione qua quisque defuncto heres extitit, præstetur: hoc verò onus solvatur a quovis possessore, qui fructus percipit, *l. 1. hoc tit.* quia æs alienum est personale, & inter heredes pro portionibus hereditariis dividitur, etiamsi fisco debeatur, *l. Lucius 123. ff. de leg. 1.* At onus tributi est reale, oneratque possidentem & percipientem fructus, pro modo, ut dixi, perceptionis, ita ut qui plus colligit, plus etiam solvat; ideo qui plus locorum habet, plus solvere tenetur: magnitudo autem locorum ex quantitate consideratur; atque eò pertinent *d. l. 5. ff. de censib.* ibi: *omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant:* *& l. 10. de susceptor.* inst. *& l. 2. h. t.* Costa *de rat. c. q. 45. num. 15.*

22 Ex quibus colligitur plures coheredes, vel possessores, qui re fruuntur, ex qua tributum debetur, teneri id solvere pro modo perceptionis; si verò res inter ipsos adhuc sit indivisa; collector unum ex possessoribus coget ad exsolutionem totius oneris, salvo jure huic convento agendi contra reliquos pro portione cujusque, *d. l. 5. in princ.* ibi: *non inutiliter actiones præstantur, tametsi fiscus pecuniam suam recuperaverit, quia nominum venditorum pretium acceptum videtur:* Joan. Faber *in §. item tria onera Inst. ex quib. caus.* Bobadilla *lib. 5. c. 5. n. 29.*

23 Quod si post divisionem inter heredes, bona censita maneant sub nomine defuncti auctoris, quasi is adhuc ille viveret, & possideret, collectoris arbitrio permittitur exigere sibi debitum tributum, ex prædio quod ipsi commodius videbitur; exemplo creditoris cui permissum ex bonis sibi obligatis, quibus velit distractis ad suum commodum pervenire, *l. 8. ff. de distract. pign.* Ac ita judicatum meminit Ant. Despeisses *in suo tract. des tailles sect. ult. n. 12.* Plane collector, qui in æstimo & libro censuali plura bona habet descripta, potest contra unum tantum corpus procedere, ac illud exequi pro toto debito, Peregrin. *de jure fisci lib. 6. t. 6. num. 50.*

24 Præter tributa quæ a prædiorum possessoribus, & fructus percipientibus, quotannis pendebantur, erant ex Canone annonæ consistentes in speciebus, veluti in frumento, pane, vino, hordeo, larido: nam provinciales pro alendis militibus pendebant frumenti quinquagesimam partem, hordei quadragesimam, vini & laridi seu suillæ carnis quintam decimam, *l. 9. infr. de susceptor.* Atque hanc annonam annuè recipiebant Susceptores & Optiones; quibus pro salario & periculo quod suscipiebant, erogandi magistris militum & militibus præbitas annonas, decima pars copiarum debebatur, *Novell. 130.*

25 Illi quoque curabant annonas transvehi ad exercitum, per provinciales; qui tamen ne magis gravarentur, hoc onus transvehendi annonam ad limites Imperii imponere solebant possessoribus, qui viciniores erant istis limitibus seu finibus, *l. 5. h. t. & l. 4. infr. de erog. mil. annon.* ac ita ad conservandam æqualitatem possessorum placuit, ut qui ampliores fundos habent, plus solvant quàm qui minores, & viciniores quàm remotiores; ut sic qui habent viciniora prædia limitibus, ad quos annona deferenda est, magis graventur, ex eo quod relevantur in expensis itineris, ut docet Joan. de Platea *ad l. 5. n. 1.* & Jac. Rebuff. *n. 2. & 3.*

26 Nemo tamen possessorum longius quàm par erat delegabatur, aut ultra suum districtum mittebatur, ad conferendas species pro exercitu, vel ad operandum instruendumve mansiones militum; sed habebatur itineris, & habitationis ratio, itemque expensarum in itinere necessariarum, *l. 7. h. t.* Quod & hodie observatur cum hoc onus vehendi annonas, & species alias publicè imponitur, ubi non sufficiunt qui ad hoc opus publicè sunt constituti, aut conducti, solent in auxilium assumi viciniores coloni sumptu illius communitatis, vel ejus districtus, non etiam qui remotiores: quò spectat *l. 5. infr. de exact. trib.* ne longinqui itineris diversitate, illi qui hujusmodi onera suscipiunt, muniis suis desint, & rei familiaris detrimenta sustineant. Idem præscriptum *in l. 9. C. Theod. h. t.* ut pabula quæ solebant convehi pro longinquitate vel molestia itineris, ab unoquoque oppido, ac denuntiato tempore deinceps evehantur.

27 Hinc cum olim mediterraneæ, & a mari longe distantes civitates, a maritimis; & è contra maritimæ a mediterraneis onerarentur transvectione annonarum, quas tenebantur conferre; ac plus dispendii haberet translatio quam devotionis illatio, idest, plus impenderent in itinere, quàm valeret ipsa annona, placuit ne se invicem hujusmodi oneribus ac sumptibus in posterum involverent, & ut unaquæque civitas onus suæ transvectionis agnosceret, & per viciniores possessores annonam transferri curaret, *l. 8. h. t.* ex qua lege Interpretes inferunt impensam non debere superare rei valorem; quem si verosimiliter adæquet aut superet, evitanda est impensa, quia damnosa. Unde si in confectione inventarii, vel descriptione bonorum, tantum fere expendendum sit, quantum valeant ipsæ res, potest tutor ab hujusmodi confectione abstinere; cum ea gravis sit pupillo, Platea *hic*.

28 Porro, non tantum provinciales subditi ad tributorum & annonarum præstationem urgentur; sed etiam extranei & forenses. Omnes omnino, inquit Constantinus, ad solutionem publicarum functionum, seu tributorum tenentur, *l. 4. h. t.* quia hujusmodi onera realia sunt, & ex legis provisione certam perpetuamque habent præstationem, ut non mirum, si omnes, tàm subditi, quàm extranei, ad eorum solutionem obligentur. Neque enim ista munera extraordinaria sunt, sed ordinaria, quæ a lege, aut Principe, ad sustinenda onera publica, & alendos exercitus & magistratus, injunguntur, *l. un. inst. de vacat. pub. mun.* vocanturque indictiones quæ rebus & possessionibus indici solent, non personis *l. 2. hoc tit.* Et ideo licet externi, & aliæ privilegiatæ personæ subditæ non sint Principi; tamen ratione soli & patrimonii, cui inhæret perpetuò tributum, subiiciuntur, nec possunt se vi alicujus privilegii ab illius præstatione excusare, *d. l. 4.* In realibus namque muneribus nulla privilegia præstant vacationem, nullæ scientiæ aut ætatis prærogativæ, *l. 6. §. 4. ff. de muner. & honor.*

29 * Quare si in fraudem tributi ordinarii & annonariæ rei, aliquis a Principe rescriptum impetraverit, ne teneatur tributa solvere, manifestum est illud non posse vires sortire; quia est contra publicam utilitatem & damnosum fisco, *l. 6. hoc tit. l. 3. sup. de precib. Imp. off.* Item facit *l. 9. hoc t. in princ.* obsistere, inquit, commodis publicis & statutis necessitatibus non possunt privilegia magistratuum, sive rescripta Principum, quæ impetrata potius censentur per subreptionem & propter importunitatem petentium, *l. 1. sup. de pet. bon. subl.* Recte proinde Valentinianus in publicis functionibus, & oneribus ordinariis, omnea provinciales æquos & pares esse voluit, *l. 5. sup. de vectig.* Imo oportet; quia ubi non universi pares, sed tenuiores magis, quàm opulenti onerantur, sæpe in dissensiones & seditiones oriri constat.

30 Cum ergo in oneribus & muneribus publicis, omnium personarum æqua esse debeat inspectio, non valet rescriptum Principis, quo illæ sine caussa eximuntur; multo minus valebit decretum Rectoris provinciæ, quo terminum solvendi prorogat debitori, aut ei concedit ut minus solvat, quàm solvere tenebatur, *l. 5. hoc tit.* ubi additur; quod si Rector aut Vicarius præsidis, aliquid jam cuiquam crediderit remittendum; quod alii remiserit, de propriis dare facultatibus compellatur. Amplius & is punitur, qui negligens fuit in officio, consueta tributa exigendi, quod emolumenta quæ salarii nomine, durante administra-

tione

tione percepit, reddere teneatur, ec omne damnum ac interesse præstare, quod ob ejus negligentiam fiscus sensit, *l. 10. h. t.*

31 Dictum est Principis rescriptum non valere, quoties in eo quid damnosum fisco, aut utilitati publicæ contrarium decernitur, *l. 6. h. t.* Præsumitur enim id citra Principis voluntetem esse concessum; eliàs si de voluntate Principis concedensis alicui immunitatem a tributis constet, rescriptum vires obtinebit; est enim sacrilegii instar, de eperta Principis voluntate dubitare, æque ac disputare velle de ipsius potestate, quæ summe est. Constat autem tunc de certa voluntate, quando apponitur clausula: *ex certa scientia, vel motu proprio, non obstante jure communi*, &c. Amaya & Valenzuela *ad d. l. 6.* Item si secunda Principis jussio intervenerit, eximet impetrautem a tributorum præstatione, *Novell. 134. cap. 6.* reitereta enim monitio efficit, ut concedatur, quod aliàs non jure petitur.

32 Quid ergo si Princeps aliquem motu proprio exemerit e tributis: an id sit oneri ceteris civibus? Et puto illis non nocere immunitatem alicui concessam, sed ejus partem Principem subducere debere, & accepium ferre, *text. in l. 3.* in verbis: *quod aliis remiserit: hoc t.* Quotiescumque immunitatem alicui concedit, ejus portio in concedentis Principis, non autem universitatis detrimentum imputatur. Fecit *l. 12. infra de omni agro desert.* & quod respondit Paris. *conf. 7. num. 14.* non esse jus Principi in perniciem ceterorum civium quempiem oneribus eximere, ut alii onus ejus subeant, cum quisque teneatur suum, non alterius onus subire, *l. un. Cod. ut nullus ex vicariis*; & ratio non admittit, ut unus sit debitor, & pro eo ab elio tributum exigatur, *Novell. 54. cap. 1.* Optimè proinde dixit Theodoricus Rex, munificentiam nostram nulli volumus esse damnosam, ne quod alteri tribuitur, alterius dispendiis applicetur. Nec inferri a quoquam volumus, quod alteri humanitate nostra remisimus; ne (quod dictu nefas est) benè meriti munus, innocentis contingat esse dispendium, Cassiodor *lib. 2. variar. c. 16.* Puto temen hic distinguendum esse, inter Principem supremum & inferiorem, ut si ille onus imponet, & sub eo aliquem eximat, non teneatur quidquam de suo emolumento detrahere; sed adhuc integrum ab aliis recipiet. At inferior ita immunitatem concedere potest, ut de summa sibi debita a subditis tantùm detrahatur quanta est portio privilegieti; non antem potest ita concedere, ut alios aggravet.

33 Quando igitur non adjicitur derogatio juris aut consuetudinis, servanda est inter provinciales æqualis illationis, & pensitationis forma, ut dicitur hic *in l. 6. in fin.* nec ulli facilè concedenda immunitas, nisi gravis subsit caussa; quia quò pluribus illa conceditur, eò majora tributa Respublica pendit, *l. 4. & 8. infra de exact. tribut.* Quamobrem ut in parte provinciales subleventur, rectè statutum variis hujus tituli constitutionibus, ut æqualiter omnes quocumque titulo possidentes, ordinaria tributa inferre cogantur, *l. 3. & 4. h. t.* quorum plura referam exemple titulo sequenti. Unum hic ratione *l. ult.* occurrit, Ecclesiam aut Ecclesiasticas personas non eacusari: nam quatenus prædia possident, tribute antiquitus constituta solvere tenentur, aliaque onera subire, quibus obligatæ fuerunt possessiones, antequam ad Ecclesiam aut ejus ministros pervenirent, *l. 5. supra de sacros. Eccles.* quoniam tes onete merè reali affecte, cum eo transit in quemcumque possessorem. Quò facit quod ait D. Ambrosius: *Si tributum petit Imperator, non negamus; agri Ecclesiæ tributum solvunt, cap. si tributum 11. q. 1. & cap. tributum 23. q. 8.* & plenius Urbanus: ibi: *de exterioribus Ecclesia, quod constitutum antiquitus est, pro pace & quiete que nos tueri & defendere debent, Imperatoribus persolvendum est.*

34 Sola excipitur Ecclesia Thessalonicensis; & ideo quod huic datur, ut immunis sit e capitatione, & tributum suarum possessionum, non est porrigendum ad elias Ecclesias: non enim licet abuti nomine Ecclesiæ evitandorum canonum caussa, ut inde Respublica lædetur, *l. ult. hoc tit.*

35 Idem quod Theodosius hic statuit, repetit *in l. 8. sup. de sacros. Eccles.* Ut malè adscribatur Aurelio Caro, qui Religionis Christianæ hostis fuit; & cum vult Ecclesiam civitetis Thessalonicensis immunem esse a capitatione, intelligit non tantum de ea quæ ab hominibus præstatur, verùm etiam de capitatione, quæ possessionibus imponitur, quæ jugatio propriè dicitur: nam quorsum attinebat eximere dictam Ecclesiam ab illo tributo, cum jam ante Constantinus immunes fecisset omnes cives Thessalonicenses, & per consequens eorum Ecclesiam, *l. un. C. de capitatio civium, infra l. 11.*

Exemplo Thessalonicensium solebant eliarum civitatum cives, & privati homines capitationis relevationem postulare; sed ne emplius id fiat, & frustraneas ea de re precee porrigant, cavit Anastasius Imp. constitutione sue, quam ex Basilicis restituit Cujacius, & in fine hujus tituli reposuit. Quod si tamen tota civitas, aut provincia aliqua, capitationis relevationem peteret ob sterilitarem agrorum, concedebat eam Princeps; prius relatione petitionis ad se facta, & servata sacra forme, circa inspectoris, vel peræquatoris missionem in rem, & annonæ largitionem. 36

At verò si capitationis relevationem Princeps non decrevisset concedere, id quod provincia aurea præstitit, vel præstare promisit, deinceps præstare tenebitur. Præstatio, sive illario ista olim in singula capita erat unius autei in masculis, dimidiati aurei in fœminis, ex opinatione Accursii *ad h. t. in rubr.* Quod non puto fuisse generale, sed ex conventione facta cum quibusdem Græciæ provinciis dimidium aureum per capita eeactum fuisse, ut magis in obsequio & fide retinerentur. Sic etiam eliæ provinciæ propter distantiam, vel prædiorum sterilitatem, minora tributa pendebant, alia majora ob fertilitarem terræ, vel prout cum illis fuerat conventum, exemplo dominorum, qui non semper æqualem canonem accipiunt ab emphyteutis, sed prout inter se convenere, *l. 2. sup. de jure emphyt.* 37

At illud generale fuisse observo, quod omnium provinciarum incolæ, lege censuali profiteri tenerentur, quot in familia capita haberent, quot servos etiam censitos, quot terræ jugere, eorum qualitatem & æstimationem, quæ omnia in librum censualem referebantur, ut exactiùs a quovis possessore tributum solveretur, *l. 4. ff. de censib.* Pompon. Lætus *de magistrat. Roman. cap. 21.* cujus rei exemplum habemus *Luc. cap. 2.* in Octevio Augusto, qui censum universi orbis egit, ut descriptio omnium civitatum capitibus intelligeretur, quæ cujusque regionis, urbis, familiæ, domus facultates essent, secundum quas tributum (uti dictum) etiam ab eo qui in dignitate erat, exigebatur, vel ab ejus colono: item ab usufructuario, & emphyteuta; cum hic jus in re habeat, ille fructus percipiat, & possessionem teneat, *l. 1. h. t. & d. l. 2.* Qui tamen si tributum solvere recusaret, evoluto anni spatio, intra sex menses domino prædii actio competebat, ut fisco solveret, *l. 9. h. t.* Ubi Accursius & Pyrrhus inferunt ad dominum reverti utile dominium, si emphyteuta capitationem, aut tributum impositum solvere detrectet; qua de re latiùs infra *tit. seq.* 38

Hodie quoque cives omnes, & subditi jurejurando adacti, bonorum suorum æstimationem apud magistratum deferre & profiteri jubentur: qua cognite tributum & collecta per æs libram, seu pro modo facultatum distribuitur, ut dicitur *in l. 2. h. t. & in l. 1. infr. de muner. patrim.* Et facta æquali onerum partitione, cives, eorumque bona in censum ac in librum censualem referuntur, quo deinceps certus contribuendi modus servetur. 39

Hunc eutem librum æstimum, Hispani *de la pecheria*, Itali *Catastum* vocant, Bart. *in l. 4. ff. de censib.* forte a Græco vocabulo καταφθεῖν, quod significat renovare, eo quod quinto quoque anno, (ut refert Pomponius Lætus *de magistr. Romanis c. 21.*) nunc prolixiore tempore, fieret renovatio, seu æstimatio bonorum, quæ in territorio sita erent & quisque possidebat. Galli vocant *compoids*, vel *estime*. Etenim per hanc æstimationem & descriptionem bonorum in librum censualem redactam, contrahitur hypotheca publica, qua medianre quisque obligatur præstare tributum, vel collectam, prout inscriptus & relatus est in registrum æstimi, etiamsi verus possessor non sit: sufficit enim quod fructus percipiat, quorum ratione collecta exigitur, *l. 13. verb. functionum C. de act. emt. & l. 2. h. t. l. ult.* ibi Bald. & Salic. *C. sine censu.* * Hinc quando ea imponitur secundum æstimum, non attenditur possessio bonorum, sed æstimum tanquam caussa finalis collectandi; & ideo possessor adstringi non potest, Roland. *conf. 32. n. 14. vol. 1. & conf. 79. n. 9.* Ant. Thesaur. *decis. 164. n. 3. & 5.* Præterea tanta fides huic æstimo datur, ut licèt in eo positus alienaverit res in eo descriptas, cogatur tamen solvere pro possessore, donec in 40 41

æsti-

æstimum ementis referantur, *l. ult. C. Theod. sine censu vel reliq.* plura infra *t. seq. n.* 34. Quod autem pro emtore, vel possessore solvit, id ab eo poterit repetere, utili negotiorum gestorum actione, Bald. *in l.* 16. *sup. de negot.*

41 Cæterùm etiam relatis & descriptis bonis, non liberabitur, si in minùs idoneum emtorem ea transtulit; quia non potuit venditor sua alienatione jus fisci minuere: igitur quamvis prædia non possideat, manent tamen quoad injunctum onus in venditoris æstimo, quousque emtor fiat idoneus & solvendo, seque totaliter obligaverit, cautum fore fisco in futurum, *Auth. sed & periculum sup. sine censu vel reliq.* Bart. *in l.* 1. *incola q.* 2. *ff. ad municip.* Clockius *de collect. cap.* 17. *n.* 82.

TITULUS XVII.

De Indictionibus.

1 *Quid sit canon, oblatio, indictio.*
2 *Quid singulis lustris præstaretur: unde indictio annonarum originem subscripsit.*
3 *Monentne provinciales ante indictionem, ut præparent pecuniam.*
4 *Fiebat descriptio indictionis, eaque insinuabatur singulis, ut scirent quid, quantum & in quos usus conferre oporteret.*
5 *Indictiones olim extraordinariæ, nunc ordinariæ factæ, & imponuntur personis pro rebus, quas possident.*
6 *Quare collectæ dicuntur imponi personis, pro rebus & ordinariis muneribus annumerentur.*
7 *Differentia inter tributa & collectas.*
8 *Indicuntur subditorum consensu in publico conventu, ubi necessitas populo prius exponenda.*
9 *Princeps nova tributa imponit, non aliter tamen quam ex Ordinum judicio, & quale?*
10 *Civitates non possunt imponere collectas absque assensu superioris?*
11 *Urgente necessitate rectè moderatam accisiam Civitates imponunt.*
12 *Civitates in Hispania ultra tria millia maravedinorum collectas absque licentia Regis cogere non possunt.*
13 *Quid si civitas privilegio collectandi abutatur.*
14 *Aut jure suo collectandi uti recuset, officio judicis ad hoc cogi poterit.*
15 *Magistratus civitatis quando imponant collectam. Ad voluntariam nemo obligatur nisi singuli consentiant.*
16 *An major pars civitatis, per impositionem oneris possit gravare singulos cives: confirmatio Principis utilis communicati.*
17 *Si civitas litem substineat, aut tantùm particulares cives, quomodo fiat contributio: Quid si lis aliquorum non intersit.*
18 *Si contribuendum sit pro resarciendo damno ab universitate illato, etiam contribuit damnum passus.*
19 *Si civitas sit debitrix, executienda est prius ejus bursa.*
20 *An domini vasallorum possint collectas imponere, & quibus casibus.*
21 *Quomodo occurri possit subditis ubi allegatur consuetudo solvendi.*
22 *Forenses & clerici quando teneantur ad collectas?*
23 *Statutum ut bona maneant tributaria, etiamsi ad clericos perveniant, valet.*
24 *Ementibus a privilegiatis non competit privilegium pro rebus, ne quidem emphyteutis; sed omnes tenentur collectas solvere; item partiarii coloni.*
25 *An Emphyteuta & colonus Ecclesiæ teneatur collectas solvere, a laicis impositas.*
26 *Emphyteuta vel vasallus refutando feudum vel emphyteusim, non liberantur a servitio vel canone.*
27 *A collectis, personis pro rebus impositis non liberatur quis renunciando prædio; nisi aut illud vendendo vendat alteri idoneo.*
28 *An usufructuarius, locator, colonus teneantur solvere collectas?*
29 *Quando colonus dominium fructuum acquirat?*
30 *Conductor fisci qui plantavit in fundo conducto, quando fiat dominus?*
31 *In locatione fundi fructuum dominium in conductorem transit, qui tenetur ad tributa. Item pro locatione pastus fundi.*
32 *Quid si locatus fuerit pastus fundi? Conductor vectigal ex eo pendet; quoniam venditio pastus vel herbarum contrahi censetur, non locatio.*
33 *In indicendis collectis servanda est loci consuetudo.*
34 *Maritus tributa solvit & collectas de rebus dotalibus, de paraphernalibus uxor.*
35 *Possessor prædii semper tributa & collectas solvit, etiam præteriti temporis, sive sit legatarius aut heres.*
36 *Collectam quilibet patitur in loco originis & domicilii: quid si habeat duplex domicilium?*
37 *Quo in loco facienda sit exactio collectæ impositæ reditibus annuis, sive pecuniæ ad interesse.*
38 *An qui in duobus locis bona possidet, debeat in utroque collectam.*
39 *An teneatur ad collectas, qui bona sua vendidit; si illa nondum sint relata in æstimum emtoris.*
40 *Venditor tenetur de decursis debitis. An valeat conventio, qua quis promisit alterum indemnem servare?*
41 *Tempus impositionis, non solutionis attenditur habito respectu ad fructus.*
42 *Ideo aucto eo tempore fundo diminuitur ejus tributum; sicuti contra diminuto fundo diminuitur tributum.*
44 *Quotannis facienda censitio.*

APud veteres tria fuisse constat pensitationum genera, Canonem; Oblationem, Indictionem. *Canon* est ordinarium tributum, quod nos *domanium* dicimus, ut Budæus docet, & complectitur ea quæ numerantur *in l. inter publica ff. de verb. sign. Oblatio* est, quod vocamus *subsidia*, hoc jure largitiones, quæque præstantur ex poculentis, esculentis, & venditione mercium; quæ fit in solidum. *Indictio* verò est quam nos *tailles, & gabellas*, antiqui collectam vocabant, Cicero *lib.* 2. *de Orat.* Græci ἐπινομὴν & συμβολήν. Et solvebantur singulis quindecim annis, divisis in tria lustra, hoc est, in tria quinquennia, ex quibus illi quindecim anni constabant; quorum primo solvebatur certa auri quantitas, in symbolum dominationis, eaq; reponebatur in ærario Reipublicæ. Secundo anno argentum præbebatur ad stipendia militibus solvenda. Tertio æs & ferrum ad armorum reparationem. Unde cum singulis quindecim annis novus census describeretur, mansit mos ille numerandi annos ab indictionibus, Cujac. *in Novell.* 149. *c.* 1. Pyrrhus & alii *ad h. t.* 1 2

Cæterùm ne improvisa exactio tributorum dispendium provincialibus adferret, a præsidibus præmittebatur indictionis formula, qua monerentur omnes prius, ut se pararent ad decretam summam tribuendam pro necessitatibus Reipublicæ, atque hoc tributum, *Indictum* fuit nuncupatum, *l.* 2. *h. t.* quod convenit moribus hodiernis, & juri regio Hispan. *l.* 5. *t.* 4. *lib.* 16. *novæ recopil.* ibi Azevedo. 3

Extat & alia novissima Justiniani constitutio *in Novell.* 128. in cujus initio proponitur descriptio indictionis, quæ appellatur delegatio, *l.* 4. *sup. tit.* Eaque a Principe manat, & insinuatur apud acta Præfecti prætorio; deinde initio anni mittitur ad Præsides provinciarum, & a Præsidibus proponitur in singulis civitatibus, ut omnes & singuli sciant, quantum conferre oporteat pro unoquoque jugo, aut villis, aut centuriis, aut alia quolibet. Item quantum in auro, argento, speciebus, earumque æstimatione inferre, quantumve insumere oporteat in militares usus, & reservare pro arca præfectorum. Ineunte anno seu indictione, mox inferendum erat tributum, quod in speciebus consistebat; pecuniæ autem tributum divisis pensionibus solvi poterat. 4

Initio quidem Princeps non nisi ob ingruentem aliquam necessitatem hujusmodi indictiones seu collectas proponi curabat; undè temporariæ indictæ fuere, ut patet *ex l.* 28. *ff. de usufruct. legat.* quia non nisi ad tempus injungebantur, prout necessitas exigebat; & non personis, sed prædiis ipsis imponi poterant, *l.* 2. *h. t.* verùm cum eadem necessitas perduraret, negotiis eodem in statu manentibus, indictiones factæ sunt ordinariæ, quemadmodum cætera tributa a lege imposita, habentque mixtam præstationem; quia imponuntur personis, sed pro rebus; & ideo exiguntur ab omnibus, nulla facta differentia pauperum & divitum, habita tantùm ratione bonorum possessorum, *l.* 1. *h. t.* ubi additur nullam domum vel sacri patrimonii, vel emphyteutici juris, vel hominum privatorum, etiamsi privilegium aliquod habere doceatur, ab hac necessitate sejunctam esse; quia hoc indicti onus ordinarium est; cum singulis annis id exigi possit. 5

6 Dico collectam esse onus, quod personis imponitur; sed pro rebus, *l. 5. C. qui bon. cedere poss.* quia obligatio principaliter in personam dirigitur, licèt caussa finalis sit ipsa res. Ideoque Bald. *in Auth. defuncto vers. modo quæro C. ad tertul.* docuit quod in collectæ quantitas impositionis respiciat rem directò, & ejus æstimationem; sed obligatio & vinculum solvendi respicit personam. Unde collectæ dicuntur onera mixta, atque muneribus ordinariis hodiè aggregantur; eo quod in lo-
7 cum indictionis successerunt. * Differunt tamen a tributis, quod in tributis incipiat hypotheca ab initio, quo tributa fuerunt imposita; nec multiplicentur singulis annis, cum illa sint uniformia, & perpetuò præstentur ab omnibus: sed collectæ cum magis sint onera extraordinaria, multiplicatur obligatio ex qualibet indictione, & antequam sit indictum onus, bona non sunt tacitè obligata, Castrensis *in l. Imperatores ff. de publican.* Addit tamen Matth. de Afflict. *in capite unico quæ sint regalia, verbo & extraordin. collatio n.* 13. collectam extraordinariam, necessitate famis & belli impositam, sapere naturam ordinariæ collationis: quod puto verum si illius impositio sit generali lege provisa; ita ut quotannis recurrat.

8 Porro hujus ordinariæ, & extraordinariæ indictionis necessitas, exponenda erat in Comitiis sive conventu publico, ut Principem invitum contributionum onus imperare subditi intelligant, & in sua ipsorum electione relinquere; præsentine personarum periculum subire; an aliquo cum fortunarum incommodo, necessitatis impetum avertere malint. Exponenda quoque exactionis occasio, ut omnibus innotescat præsens periculum, & necessitatem esse ineluctabilem; hanc tamen superare posse subditos, & statum suum tueri, pecuniam conferendo, aut consentiendo ut augeantur tributa in præsenti, quò faciliùs in futurum minuantur.

9 Licèt enim pro arbitrio possit Princeps propter ærarii tenuitatem, tempore belli, aliave publica necessitate urgente, imponere nova vectigalia, aut jam imposita augere, ut diximus superiori tit. & patet *ex tit. Cod. nova vectig.* non solet tamen ea imponere sine suffragio Comitiorum generalium, & Tribunorum plebis approbatione: & id securiùs; quia cum arduum & odiosum sit negotium, non convenit illud expedire, absque assensu & approbatione eorum, qui maximè onerentur. Dum enim ea humanitate, & moderatione Princeps utitur, perquirendo consensum provincialium, magis eorum benevolentiam sibi conciliat; quodque desiderat, & necessitas exposcit, impetrat; publicè tranquillitatem, privatim singulorum opes tuetur, Bobadilla *lib. 5. politic. cap. 5.* Larrea *alleg.* 59. *n. 9. &* 13. magni namque faciunt subditi servari sibi veterum consuetudinem, juxta *l. 1. ff. de off. præt. & l. observ. §. recto ff. de off. Proconf.* & utcumque subinde minui videatur potestas Principis; cum vel subditorum veteres jura; vel immunitates servat vel auget; redditur tamen re ipsa tutior & firmior, ut scribit Valer. Maxim. *lib. 4. c. 1.* factum Theopompi commemorans: *ea demum tuta potentia est, quæ viribus suis ponit modum.*

10 Cum ergo supremæ potestati Principis jus indictionis reservetur, ut nec præsides, nec supremi magistratus queant vectigalia imponere, neque domini vassallorum quidquam exigere, quod vectigal redoleat, sequitur, quod nec etiam civitates novum vectigal instituere, aut vetus augere possint, quamvis incolæ consentiant, sed opus esse assensu Principis; quia regulariter illicitum novis exactionibus subditos onerare, *l. 1. 3. & tot. tit. C. vectigal. nova institui non poss. l. 8. C. excusat. muner.* Nam cum vetus vectigal augetur, etiam novi aliquid fit; & novum censetur quod augetur, *l. 9. §. 6. ff. de public. & vectig.* id autem minimè licet civitatibus; siquidem privatorum loco habeantur, *l. 16. ff. de verb. signif.* & tenderet in contemtu Principis, si ejus jura, ac præsertim quæ potestati sunt reservata, vellent usurpare. Obtenta igitur Principis licentia, poterunt civitates collectas indicere, quarum auxilio pontes, mœnia, domos publicas extruant, reparent, & necessitatibus publicis subveniat, *l. ult. Cod. de vectigalibus*; atque ita etiam intelligenda *l. 10. Cod. eod. tit.* ubi vectigalia quæcumque civitates, sibi ac suis curiis ad angustiarum suarum solatia quæsierunt, firma manere præcipiunt Impp. Arcadius & Honorius. * Interdum absque permissu Principis, exiguam accisiam (ut vocant) licet magistratibus civitatum imponere esculentis & poculentis ob necessariæ communemve caussam; non tamen vi jurisdictionis, sed conventionis inter se initæ. Nam si aliâ ex caussa quam necessaria, collecta imponatur, sive accisia nullius momenti esse dicetur ob defectum caussæ, *l. 12. ibi: nec plus poscatur quàm necessitas imperat, C. de oper. publ.* * Sic apud Hi- 12
spanos extat lex permittens curiis civitatum moderatam collectam ponere, quæ non excedat tria millia maravedinorum (qui efficiunt 88. drachmas argenteas Romanas) Garzia *de expensis cap. 19. n. 64.* & Bobadilla *l. 5. polit. cap. 3. n. 13.* graviorem autem collectam etiam ad caussas necessarias absque licentia Regis cogere civitates non posse testatur Boerius *quæst. 60.* & Flores de Mena *pract. qq. quæst. 21. n. 25.*

Quare si consuetudo sit, ut nulla ex caussa civitas col- 13
lectas inconsulto Principe, imponere queat, ea servanda erit; odiosa enim hujusmodi novitas: si tamen privilegium habeat civitas indicendi collectas, cavere debet ne eo abutatur; aliàs magistratus erit privilegii istius vim suspendere, quousque dolum, & abusus suspicionem universitas purgaverit. * Quod si civitas ære 14
alieno gravata, aut urgente communi utilitate privilegio suo collectas imponendi, non utatur, ad id cogi poterit officio judicis per superiorem, *l. 1. §. 2. ff. quod cujusque univers. nomine.* Quod si recuset, administrator civitatis poterit jubere municipibus, ut ejus rei gratia conveniant unà, ut collectam necessariam imponant & exigant: quod si nec imponant, magistratus ipse poterit imponere, Bart. *in l. 4. §. actor. ff. de re jud.* facit *l. 2. & 3. Cod. de muner. patrimon.* Gratian. *decis.* 217. *n. 2.* * Aliàs non solet magistratus collectas imponere, 15
nisi consenserit tota communitas, atque super quantitate oneris, habita sit conventio & assensus, quem etiam major pars poterit inaudita impedire: nam ut respondit Purpuratus *conf. 438. num. 84.* in voluntario actu, non consentientes, neutiquam obligari, etsi major pars consenserit, & vel unam fabam nigram actum totum impedire *per l. 4. ff. de decret. ab ord. fac.* Actus voluntarius est privatus, & qui citrà ullam necessitatem fit, fisci ditandi, vel honorarii faciendi gratia: unde *in d. l. 4.* ambitiosum dicitur decretum, quod interponitur ad donandum alicui.

Quid ergo si actus non sit voluntarius, sed omninò 16
necessarius & utilis ipsi communitati, qualis est ad dissolvendum æs alienum, muniendam civitatem, censum Principi solvendum? Sufficiet a majore & seniore parte collectam imponi, ut minor quoque ad contribuendum obligetur, *c. ult. de iis quæ fiunt. à maj. part. cap.* ibi Innoc. & Panor. expenditur enim hic caussa publica, quæ omnes cives concernit, licèt secundario contributio in res & bona singulorum dirigatur. Videndus hic Modestinus Pistor *conf. 31. num. 88. lib. 1.* ubi concludit quod actus contributionis, cives non ut singulos, sed uti universos concernat; & per consequens id quod a majori parte concluditur, ab omnibus approbatum censeri debeat. Ut non obstet commune illud axioma: ab omnibus esse approbandum quod omnes tangit; quia referri debet ad intellectum juris; cum quilibet actus, quælibet dispositio e jure communi interpretationem accipiat: non ergo procedit in actu universitatis in quo majoris partis consensus præponderat, & obliget minorem partem. Præter consensum communitatis consultum erit, etiam moderatæ impositionis confirmationem a Principe obtinere, ut ad plures annos collecta prorogetur, Peckius *de jure sist. cap. 5. num. 17.*

Hinc hodie solent civitates & oppida, quæ gravem 17
aliquam litem sustinent, petere a Senatu Regio licentiam, ut inter cives fiat contributio, eamque annuit Senatus interposito decreto, ut fiat inter volentes, absque aliqua coactione, Bobadilla *d. loc. nu. 14. & seqq.* quem refert Amaya *ad l. 3. n. 13. sup. de annon. & tribut.* Item inter cives quorum interest. Quid igitur si nihil intersit; ut puta si contributio imponatur propter litem, quam communitas contendit jus non esse domino vectigal prædiis impositum habere, & plures sint ex civibus, qui nullum habent prædium? Censuit Senatus Parisiensis omnes nihilominus teneri contribuere; quia etsi hodiè prædia non habeant, possunt tamen aliquando habere, Costal. *ad l. 1. ff. quod cujusque univers. nom.* Æquius tamen arbitror ad collectam eos cives teneri, quos lis mota concernit; nec posse ad ejus præstationem cogi pro negotio communitatis alios, quam qui in ipso negotio sunt comprehensi, eique adhæserunt, & consenserunt, prout in praxi se observasse docet Petr.

Gre-

Gregor. Tholosanus *lib.* 3. *syntag. jur. cap.* 7. *num.* 10. neque enim ambitiosa magistratus municipalis decreta onerare debent cives non consentientes, *l.* 4. *ff. de decret. ab ord. fact.*

18 At verò ubi Magistratus collectam imponit pro quasi delicto, in municipio commisso; veluti pro æstimatione damni dati in ejus territorio, certè si is qui damnum passus, ex eadem sit communitate, etiam contribuet ad solutionem collectæ pro rata: & idem generaliter dicendum est in quovis creditore Reipublicæ, Loseus *de jur. univers. p.* 3. *cap.* 9. *n.* 21. & *p.* 4. *c.* 1. *in fin.* Costa *de rata ratæ q.* 80. *p.* 2. *per l.* 104. §. 3 *ff. de legat.* 1.

19 At hoc casu quo negotium concernit omnes, priusquam indictio fiat & exigatur, oportet marsupium ipsius universitatis excutere, ac ex communibus bonis debita exsolvere, & pro residuo per æs & libram, & non per capita collectam imponere & exigere; & quidem uniformiter quolibet anno ab omnibus subditis qui prædia possident, Natta *cons.* 150. *tom.* 1. & *cons.* 418.

20 Quoniam supra dictum est, hoc indictionis jus reservatum esse personæ Principis in signum supremi dominii, nec inferioribus dominis id licere usurpare; dubitatur tamen: an non aliquo casu suis vasallis collectas indicere possint? Doctores vulgò quatuor referunt. I. Si domini novum equitatum ad propulsandos hostes capiant, aut expeditionem ipsimet suscipiant. II. Si ultrà marina loca petant. III. Si ab hostibus capti, sint redimendi. IV. Si filias matrimonio collocent: almos casus adducit Rosenthalius *de feudis c.* 5. *concl.* 76. *liter: A.* Ant. Feber *in suo Cod. tit. de jure emphyt. def.* 6. quos tamen omnes non existimo usu receptos; & etiamsi recepti essent in Germania, Mynsing. *cent.* 5. *obs.* 21. & Galliæ, Charond. *lib.* 10. *respons.* 28. iste tamen usus non debet extendi contra juris rationem ad alia loca vicina. Quare domini isti, qui privilegio aut consuetudine nituntur sibique collectas deberi a vasallis suis, allegant consuetudinem istam non in genere, sed in specie; & in casu probare debent, cum sit juri communi derogans. Si tamen in tantam necessitatem domini redacti sint, ut præ inopia & egestate seipsos juvare, redimere, aut filias collocare nequeant, æquum erit ut subditi, exemplo parentum & liberorum dominis subveniant, *l.* 7. *C. de alend. liber.* ibi DD. quos citat Vasquez *lib.* 1. *contr. c.* 7. ubi tamen filiæ semel publica collatione dotatæ sunt, secundas contrahentes nuptias, non ampliùs collectis dotari debent.

21 Quamobrem si sæpiùs recurrat hujusmodi collectæ petitio; ad impediendam consuetudinem, subjecti declarabunt se id precariò facere, ejusque rei testimonium a domino sub ejus sigillo petent; si verò id denegetur, protestationem solutioni adjungere non erit inutile; licèt domini nam non tanti faciant, ne desinant subditos interpellere, & collectas exigere; quæ tamen si nimis graves & imperiosæ sint, permissum illis ad supremum Principem ejusve tribunal provocare, & ibi protestari de nimia coactione, Menoch. *lib.* 2. *arbitr. jud. c.* 160. *n.* 11.

22 Redeo ad legem nostram, quæ habet, omnes omninò quocumque titulo possidentes, teneri urgerique posse ad solutionem canonis seu impositionis; intelligit incolas, non etiam advenas vel forenses: hi enim cum non sint incolæ, nec subsint domino loci ubi degunt; prout nec clerici, qui sunt e jurisdictione sæculari exemti, non videntur ad collectæ præstationem posse urgeri, *l.* 5. ibi DD. sup. *de sacros. Eccles.* nisi necessitas exigendi hanc collectam concernat commodum & defensionem ipsarum rerum, quas in territorio isto illi possident; aut Princeps vel Respublica in longissima fuerit possessione, collectas indicendi forensibus & clericis: hujusmodi enim præscriptionem vel consuetudinem inveteratam valere & vim constituti habere certum est, *l.* 3. §. 4. *ff. de aqua quot.* Gail. *lib.* 2. *obs.* 52. Mynsing. *cent.* 5. *obs.* 22. n. 6. Ut non obstet quod consuetudo non liget forenses, aut clericos; quia id non procedit quando occurrit publica utilitas exigendi collectas, ob bellum imminens; aut quod consuetudo vel statutum afficit ipsas res, quarum respectu obnoxii manent domino territorii forenses; prout & alii ibidem bona possidentes, Mayner. *ad Reg. aliud* §. *refertur. n.* 54. Gutierrez *practic. qq. lib.* 1. *cap.* 3. Castillo *de tertiis c.* 36. *n.* 56. & *seqq.*

23 Planè si statuto caveatur, ut prædia subjecta jurisdictioni statuendis, sint tributaria, oneribusque tam præsentibus, quàm futuris obnoxia, clericorum bona æquè censebuntur gravata, quocumque titulo bona ista ad illos decurrant: eritque hoc statutum bona fide, & ob necessitatem publicam conditum, pro lege servandum, Gail. *lib.* 2. *obs. c.* 32. *n.* 9. Potest enim Resp. cavere ne res tributariæ, ex privilegio personarum immunes fiant, Bobadil. *lib.* 2. *polit. c.* 18. *n.* 204.

24 Verùm de personis habentibus immunitatis privilegium, erit infra suis titulis differendi occasio. Quamvis, ut dixi, lex nostra omne videatur privilegium excludere, & velit omnes omnino quocumque titulo possidentes, teneri ad munera tam realia, quàm mixta: adeo ut nec mercatores qui a fisco emunt, & in ejus locum succedunt, immunitatem solvendi publici vectigalis usurpare possint, *l.* 9. §. *fin. ff. de publ.* Sic & partiarii coloni pro parte fructuum, quam pro industria & cultura accipiunt, & emphyteutæ, non sunt immunes a collectis; sed tenentur eas solvere pro emolumento percepto, tantùm deducta pensione, & aliis impensis quantum domino solvunt: nam partiarii isti coloni quasi jure societatis fructuum partem percipiunt, *l.* 25. §. 6. *in fin. ff. locati.* Quin & Valascus *de jure emphyt. q.* 17. & *consult.* 131. *tom.* 2. *num.* 15. generale esse dicit quemquis emphyteutam teneri ad tributa merè realia, quæ rebus imponuntur; itemque ad imposita personis pro rebus, quemadmodum sunt collectæ. Facit in hanc rem *l.* 1. *h. t.* quæ hanc necessitatem contribuendi imponit habenti jus emphyteuticum; qui si recuset solvere, potest a domino compelli, secundum ea quæ diximus sup. *tit. in fin.* Menoch. *lib.* 2. *arbitr. cap.* 180. & *cas.* 562. *n.* 23. Garzia *de expens. cap.* 12. *n.* 69.

25 Qui Auctores indistinctè cum Valasco sentiunt colonum & emphyteutam Ecclesiæ ab onere collectæ non liberari; cum fundum emphyteuticum possideant, & fructus indè percipiant, *l.* 7. & 8. *C. de fund. patrim.* sintque ipsi laici, & utile dominium quod habent merè profanum; atque ideo subjectus legibus Principum sæcularium. Dissentit Fach. *lib.* 1. *contr. c.* 91. Hinc etiam est quod cum Ecclesiæ emphyteuta non fruatur juribus & privilegiis, quibus gaudet Ecclesia; ad præscriptionem istius utilis dominii sufficiat tempus commune, quod adversus alios privatos; cum tamen adversus quamlibet Ecclesiam, Romana excepta, requiratur spatium 40. annorum, *c. de quarta de præscripit.*

26 Adeo namque vasallus & emphyteuta obnoxii manent, ut licèt refutaverint feudum, vel emphyteusim; non tamen liberentur præstatione servitii vel canonis invito domino; quoniam ipsi non tam sunt ratione rei obligati, quam ratione actionis personalis ex contractu.

27 Quò pertinet quod dicit Bartolus in *l. incolæ in princ. ff. ad municipal.* subditum ab hoc onera non liberari, etiamsi renuntiare velit prædiis, pro quibus onus subiturn tenetur; addit quoque quod ad collectas evitandas, & onera quæ personis injunguntur pro rebus, non possit quis res allibratas vendere; nisi illas vendat alteri idoneo ad solvendum collectas, & eum curet describi & referri in æstimum. Quam rem similiter confirmat Bald. *in l. cum fructuarius in fin. ff. de usufr.* ubi notabiliter inquit: quod si rustico imposita fuerit collecta, ratione alicujus domunculæ; & adeo multiplicatæ sint collectæ, ut excedant valorem istius domus; non tamen liberabitur a collectis, quamvis illi domunculę renuntiaverit; quia hoc onus non est merè reale, sed annexum personę propter rem: unde licèt res deficiat propter renuntiationem; non tamen deficit persona, quę ex se principaliter remanet obligata, ratione subjectionis, Alexand. *cons.* 101. Fachin. *lib.* 1. *controv. c.* 9.

28 Hinc collectam semel inhęrentem rei, transire ad quemcumque possessorem respondit. Valenzuela & Valasquez *cons.* 94. *n.* 97. & facit textus *in l.* 1. sup. *de annonis*: ibi: *annonas solvere debet, qui possessiones tenet, & fructus percepit.* Unde cum collectę prędiis imponantur ratione perceptionis fructuum, ad illarum solutionem tenebitur ususfructuarius, non proprietarius, *l.* 28. *ff. de usufr. leg. l.* 27. §. 3. & *l.* 52. *ff. de usufr.* nisi oneris impositio perceptioni fructuum ęquivaleret; quia tunc ęquum est teneri ipsum proprietarium, Roman. *sing.* 156.

29 Contra verò colonus; cum non tam dicatur fructus percipere, quàm ipse dominus, non cogetur collectas solvere, nisi aliter conventum sit, *l.* 4. *C. de agricol.* & *cens.* aut ad longum tempus fundum conduxerit, Natt. *cons.* 36. At regulariter locator ipse, qui possessionem reti-

retinet, ejusque commoda percipit, collectas solvere de-
bet pro fundo quem elocavit, l. 32. §. 6. ff. de admin.
tut. nisi id fecit sub pensione percipienda in pecunia;
ita ut omnes fructus remaneant penes colonum, in
quem tunc dominium fructuum transit, ut mox dicam
30 de conductore fundi. Et facit l. 9. §. 1. ff. de donat.* &
quæ notat Larrea conductorem fisci, qui plantavit ar-
bores in fundo conducto, effici illarum dominum &
posse transferre, nisi dominus fundi protestetur: que
in re maximè attendenda est consuetudo loci. Unde
consequitur quod quamvis ita de jure receptum sit, ut
qui propriam habent possessionem, & ex ea lucrum per-
cipiunt, ad onera teneantur, Novell. 128. si tamen in
civitate aliquis mos invaluerit, ut agnoscant tributa
coloni & conductores, servandus erit, juxta l. 20.
§. 3. C. de agric. & cens. Apud nos solent coloni onera
incidentia & temporaria prærogare; quæ postea in
solutionem pensionis imputant, ne domini absentes &
ignorantes in damnum ob morem solutionis incidant,
l. 1. §. quicumque ff. de via public. Facit quoque in eam
rem textus in l. 32. §. Lucius Titius ff. de adm. & peric.
tutor. Garzia de expensis cap. 14. n. 19.
31 Porro qui ad longum tempus certo pretio, ex locato
sibi fundo fructus percipiunt, cum magis intelligantur
esse emtores, quàm conductores; ita ut possint novum
opus nuntiare, arbores fructiferas incidere & transfer-
re, atque ad eos pleno jure dominium fructuum tran-
seat, l. 1. §. 1. ff. si ager. vectig. vel emphyt. per. l. 61. §. 8.
ff. de furt. vectigal ex fructibus venditis præstare tenen-
tur, per l. 32. §. 6. ff. de admin. & peric. tutor. Gaspar
Clock. de contribut. cap. 11. n. 188. & Bocerus tract. de
32 collect. cap. 10. n. 35.* Qui solùm eximunt simplicem
conductorem ab illo onere vectigalis, nisi pacto ad
quæcumque onera se obligaverit. Etenim ubi locatur
fundus cum fructibus jam fetis vel natis, tunc pretium
quod detur, & pactus dominium quod transfertur, effi-
ciunt ut magis sit venditio, licèt contractus fuerit lo-
cationis nomine initus, Gironta de gabellis 8. p. n. 24.
Nam locatio non solet dominium mutare, l. 39. ff.
locati. eaque manet respectu fundi; cum illius non
transferatur dominium ad conductorem, sed ad loca-
torem redeat; tamen in fructibus venditio consideratur,
cum illorum dominium transeat ad conductorem fundi,
d. §. 8. Qui proindè tenetur onus seu gabellam præstare,
quam præstant reliqui fructuum emtores, prout etiam
expresse decisum est Ordinatione regia Hispaniæ anno
1575. de qua Gutierrez & Larrea alleg. 11. num. 20.
33 Estque hæc generalis consuetudo, quæ sanè in indi-
cendis & exigendis tributis ubi legitimè recepta est,
non solum vim & potestatem legis habet, l. 32. §. 1. ff.
de legib. verùm ipsa etiam lege quodammodo major est
ac potentior, & legem non rarò vincit, Graveta cons.
705. n. 5. & cons. 111. n. 10. Ant. Peregr. cons. 102. n. 15.
vol. 1. Valascus d. loco c. 17. n. 29. Gail. lib. 2. obs. 52. n. 18.
Costalius ad l. 7. §. quoniam igitur ff. de usufruct.
34 Usufructuario similis est maritus, qui onus collectarum
agnoscere cogitur constante matrimonio, non uxor, de
rebus dotalibus; neque matrimonio soluto, quod solvit,
potest repetere ab heredibus uxoris: onus enim fructuum
hæc impendia sunt, quæ dotem non minuunt, l. 13. ff.
de impensis in rem dot. fact. De paraphernalibus & rece-
ptitiis ipsa uxor collectam solvit in loco domicilii ma-
riti, l. fin. §. 3. ff. ad municip. quod etiam vidua sequitur,
nisi ad secundas nuptias transeat, l. 22. §. 1. ff. eod. tit.
35 Notandum hìc quod Severus & Antoninus Impp. re-
scripserunt, in tributis & indictionibus ipsa prædia,
non personas conveniri; & ideo possessores etiam præ-
teriti temporis tributa solvere debere, l. 7. ff. de publi-
can. & vect. et ita sæpiùs judicatum fuisse refert Despe-
isses tract. des tailles art. 11. sec. 1. n. 23. & seqq. Hinc non
auditur legatarius contradicens ob tributa præteriti tem-
poris: nam cum prædii possessor sit, frustra solvendi
onus rejicit in heredem, qui solvendo est, l. 5. in fin. ff.
de censib. cui non obstat l. 39. §. 5. ff. de leg. 1. ubi heres
cogitur legati prædii solvere vectigal præteritum; quia
accipiendus est iste §. de herede qui adhuc erat possessor
prædii, aut de eo qui nondum fuerat conventus a fisco,
sed e legatario, qui quod vectigalis nomine impendit,
id ab herede defuncti jure repetit, Garzia de expens. &
meliorat. cap. 11. n. 51. & c. 17. n. 4. ubi addit Bartolum
probare hanc resolutionem, si modo legatarius aliquam
utilitatem percipiat ex legato, soluto vectigali: nam si
solutio hujus oneris inutile faciat legatum, ad here-
dem spectabit, nisi sciverit legatarius adjunctum onus,
sut prædia tributaria fuisse; quia cogetur onus solvere,
licèt illud minuat utilitatem legati sibi relicti, l. 45. §. 1.
l. 69. §. 3. l. 105. ff. de legat. 1. Tenenda igitur regula,
possessores prædiorum teneri ad onera imposita, sive ipsi
debitores sint, sive non; quia semper est verum, quod
si non debeant, prædium tamen debet, & obnoxium
manet, Attamen si tempore acquisitæ possessionis igno-
rarit præterita onera, regressum habent iis solutis, ad-
versus suum auctorem, d. l. 7. & l. 9. Cod. de act. emti.
Videatur Despeisse d. loco.
Sed videmus quo in loco indicendæ sint collectæ? Ju- 36
re communi indicendæ sunt in loco originis, vel domi-
cilii; quandoquidem illæ principaliter imponantur per-
sonis contemplatione rerum, quæ ubicumque sitæ, per-
sonam sequuntur; persona autem vel convenitur, vel
oneratur in loco originis, quæ & paterna sufficit, l. 6.
§. 1. ff. de municip. vel in loco domicilii novi, non vete-
ris, nisi ea mutatio in fraudem facta proponantur, l. 34.
l. fin. §. 4. ad municip. Gail. lib. 2. obser. cap. 35. Quid si
duplex domicilium habeat? Utrobique collectam sol-
vere tanquam incola debet, si in utroque loco æquè in-
structus sit, & utrumque domicilium æquali jure ha-
beat; alioquin in eo solo collectam solvere tenetur, in
quo frequentius degit, l. 37. §. 1. ff. d. t.
Dubitatur quo in loco solvenda sit collecta pecuniæ 37
fœnebris, & quæ sub annuo reditu constituta est? Re-
scriptum est ex lucro hujusmodi pecuniæ collectam debe-
ri ab eo qui fœnus exercet, etsi possessionem non ha-
beat, l. 22. §. ult. ff. ad municip. l. 18. §. 22. ff. de muner.
& honor. ubi tamen domicilium habet, existimo eum
collectam agnoscere debere; non item in loco ubi ejus
debitores resident: atque ita sæpius judicatum fuisse re-
fert Ant. Despeisses in suo tract. des tailles art. 9. n. 5. &
rectè: nam cum lucrum sive interesse pecuniæ ad ipsum
creditorem spectet, impositaque sit collecta ratione hu-
jus lucri, meritò ea persolvi debet in domicilio credito-
ris, non debitoris, qui certat de damno vitando. Idem
de reditibus personalibus dicendum; secùs de reditibus
rebus impositis: hi enim hypothecas & fundos quibus
onus collectæ inhæret, respiciunt; & ideo facienda erit
illius exactio, ubi fundi siti sunt; quod si confusio sit
fundorum, & in quibus creditor reditus constitutos ha-
beat, incertum sit, poterit saltem cogi ad solutionem
collectæ pro interesse in loco ubi residet.
Hinc fit ut non tantum pro his quæ quis possidet in 38
loco domicilii, sed etiam pro bonis in alieno territorio
sitis; collectam substineat, si indicta sit a superiore; qui
utrobique habet jurisdictionem: atque ita in Hispania
decisum esse docent Azevedo & Avend. per l. 5. c. 9.
lib. 7. recopil. in Germania Gail. lib. 2. observ. 53. n. 10.
ubi tamen hanc opinionem limitat, nisi jam in loco
domicilii collectam solverit; quia iniquum esset, ut
quis duplici onere gravaretur contra bonam fidem, quæ
non patitur unius rei nomine, ut sæpiùs quid exigatur,
l. 4. §. 2. ff. de l. rhodia & l. 34. §. 5. ff. de leg. 2. ibi: du-
plici præstatione: & l. 57. ff. de reg. jur. quæ sententia
fuit Petri de Antiboli.
Quid si bona jam dimiserit vel vendiderit? Illa 39
transeunt cum suo onere in emtorem, l. 25. ff. de edi-
litio edicto, Pinell. in l. 2. p. 2. c. 3. n. 40. C. de rescind.
vend. & venditor liberatur ab onere indictionis; cum il-
lius obligatio sit propter bona; quod intellige si æquè
idoneus sit ipse emtor, & in ejus æstimum bona sint re-
dacta, solemniterque descripta; aliàs non liberabitur
venditor, sed in ejus æstimo manebunt, quousque se
emtor obligaverit, fisco cautum fore in tempus futu-
rum. Intereà collectas quas venditor pro possessore sol-
vit, poterit ab eo repetere utili negotiorum gestorum
actione, Bald. in l. si negotium C. de neg. gest. & Auth. sed
periculum C. sine censu vel reliq. ubi dicit quod res po-
sitæ in æstimo, seu catastro non possint prætextu alicu-
jus alienationis de æstimo elevari, nisi ponantur ad
æstimum alicujus idonei, & qui ad solvendum cogi pos-
sit.* Pro decursis verò debitis eo tempore, quo debi- 40
tor bona possidebat, dubium non est, quin maneat ob-
ligatus, & possit ab executore collectarum conveniri,
non obstante pacto: nam illud efficere nequit, ut fi-
sci conditio deterior fiat, Gutierrez de gabell. q. 52.
n. 5. Adeo enim caussa fisci in tuto esse debet, ut et-
iam quis promittat se aliquem servaturum indemnem
a collectis, non valeat conventio ratione fisci; licèt
inter contrahentes subsistat, cogaturque promissor in-
demnitatis alterum ab onere solvendi relevare ex vi
conventionis, Graveta cons. 294.

Ex

41 Ex dictis infertur, in solutione collectarum inspiciendum esse tempus contractæ obligationis, non collectæ impositæ & denuntiatæ. Ideo is qui dimisit vel vendidit bona, post obligationem contractam obnoxius manet, teneturque collectam impositam solvere vi dictæ obligationis; non item emtor, qui tempore denuntiationis & actionis collectæ, possidebat, juxta doctrinam Nattæ *cons.* 71, *tom.* 1.

42 Postremò cum hujusmodi indictiones fiant secundum vires cujusque patrimonii, habito potiùs respectu ad fructus, quàm ad valorem rei, ratio postulat ut tempus impositionis, non solutionis vel exactionis inspiciatur, Bald. *cons.* 397. *l.* 3. Surdus *cons.* 146. *n.* 10. *& seq.* Quapropter sicut diminutis, aut amissis tempestate, vel incursu hostium bonis, collectarum exactionem diminui aut remitti pro rata justum est; ita meliorato & aucto fundo & patrimonio, collectas augeri conveniens erit, *l.* 1. *C. de annon.* Sic in *l.* 1. *C. de alluvionibus*, illi quos inundatio Nili fluminis addidit ditiores; pro terris quas possident, tributorum præstationem agnoscere jubentur; nisi tamen diligentia & sumptibus possessoris terræ istæ fiunt redditæ meliores & auctæ, *l.* 16. *Cod. de omni agro deserto*, *l.* 1. *Cod. de fund. rei.*
43 *priv.* ubi latius ea de re. * Ideo propter varios casus, migrationes, mortes, opum augmenta & decrementa, censitionem quotannis fieri tutiùs censent Politici, quos sequitur noster Lipsius.

TITULUS XVIII.

De Superindicto.

1 *Superindicti nomen sublatum, mansit tamen ejus essentia exigendi collationem extraordinariam a subditis.*
2 *Non tamen nisi urgente caussa publica, & deficientibus ordinariis tributis, & reditibus Principatus.*
3 *Deficientibus reditibus, potest Princeps bona sua & jura, non in totum alienare, sed dare in feudum; item privilegia & immunitates concedere, & nobiles efficere data certa pecunia.*
4 *Non oportet nimirum gravare subditos, sed potius suspendere largitiones aliis factas, ut subveniatur necessitati publicæ.*
5 *Imminente necessitate, si non possit expectari collecta: an possit Princeps divites, & urbes compellere ad mutuandas pecunias?*
6 *Populos alienos aut vicinos gravare non potest Princeps propter suam necessitatem.*
7 *Cessante caussa ob quam collecta indicta, cessare & illa debet.*
8 *Princeps, & qui eum inducunt ad novam collectam sine caussa, peccant, & damnum coguntur resarcire.*
9 *Ad solas Præfecti literas non est solvendum superindictum, sed requiritur approbatio Principis.*
10 *Pœna in exigentes nova pedagia.*
11 *Quæ forma petendi collectas.*
12 *Solet intervenire consensus ordinum, qui interdum conditionalis, ut omnes etiam exemti graventur. An eo ligentur clerici?*
13 *Præsumitur Princeps justa caussa motus ad indicandas novas collectas, ut non debeant subditi caussam inquirere, sed parere.*
14 *Facilior exactio erit si collecta imponatur sub mercibus, fructibus, & opificiis subditorum: quàm super vino, cervisia, & pecunia.*
15 *Turpis erat indictio super rebus ad victum necessariis.*
16 *Item super umbra, aere, fumo, lotio, stercore, quæstu meretricum.*
17 *Super prædiis & rebus quæ delitiarum & pompæ caussa comparantur, probatur indictio; super victualibus non nisi urgente caussa publica.*
18 *Vectigal chartæ sigillatæ impositum, æquum censetur, & retinendum ob utilitatem publicam.*
19 *Supersedendum a novis indictionibus, ut bene subditis consulatur.*
20 *Non sunt tamen subditis omnia tributa remittenda; sed suspendenda eorum exactio.*
21 *Quinam sint Principes moderati tributorum exactores.*

1 SUperindictum est indictionis augmentum; cum videlicet indictio facta non sufficit ad necessitatem rei gerendæ. Sublatum deinde hoc nomen, eo quod speciem quandam tyrannidis referret; & ideo voluerunt Impp. superindicti nomen indictionem & canonem quoque vocari *in l.* 1. *tit. sup.* ne Principi pro effrænata sua libidine & voluntate liceret subditos novis collectis gravare, aut antiquas augere. * Etsi enim Princeps absoluta potestate præditus sit; temperanda tamen illa est civili ratione, ut non nisi urgente necessitate publica, ad extraordinariam collationem deveniat, cum ejus ordinaria tributa & reditus Principatus non sufficiunt; ideo ante Princeps vires sui patrimonii & consueta tributa excutere, aliosque reditus expendere debet, quàm deveniat ad extraordinaria ista subsidia, quæ odiosa sunt, & nihil aliud in Republica pariunt quàm seditiones, Tacit. *l.* 4. *ann.* quas ut averterent, maluerunt nonnulli Cæsares sua bona vendere. Sic Nerva & Tacitus Imperatores cum urgeret necessitas pecuniarum, bona patrimonialia vel ea quæ delitiis propriis inserviebant, potius malebant vendere, quàm populum gravare, teste Dione in Nerva & Vopisco in Tacito. Sic Constantinus Imp. gloriatur se bona sua patrimonialia necessitatibus publicis frequentissime impendisse, *in l.* 2. *infr. de privil. dom. Augustæ*. * Ad quid si ista bona non sufficiant? Sunt qui existimant Principem debere potius quàm novas exactiones imperet, bona & jura Principatus sui vendere, ex quibus magnum facturus sit quæstum. Quæ opinio in Reipublicæ perniciem tenderet, Bodin. *de Repub. lib.* 6. *c.* 2. quare nullo modo ista bona alienanda sunt; sed tutius esset, si jura & prædia potius interventu paratæ pecuniæ in feudum (superioritate retenta) darentur, quàm si prorsus alienarentur, Bornitius *de ærario l.* 2. *c.* 7. Atque id non aliis quàm subditis; ne simul jurisdictioni & imperio Principis bona illa subtrahantur: nam sic Princeps & jus retinebit & spem aliquando feuda ad se reversura. Similiter vendi possunt subditis vel corporibus privilegia & immunitates, ut liberentur pretio dato, iis oneribus quæ illis gravia: Principibus multum conferre solent, nec concivium onera augent. Præterea non videtur improbandus ille modus augendi ærarium, si multi alliciantur spe obtinendarum dignitatum, ad voluntariam contributionem, Tholosanus *l.* 3. *ad Repub. c.* 6. *n.* 8. dicit multos plebejos in Gallia summo pretio redimisse nobilitatem: hanc enim cum ambiant plerumque pecuniosi, non mediocrem segetem in auream metere poterit Princeps; atque ita avertere superindictionem, novamque collationem.

Est enim invisa subditis nova collatio, non modo quia conferunt de suo, sed quia metuunt, ne quotidie sint graviora onera pensuri; si tamen novum onus publica caussa urgeat, & Princeps nihil superesse subsidii affirmet, nec ex suis reditibus, nec ex modis augendi ærarium jam relatis, sufficiens pecunia colligi possit, potius quàm graventur subditi: satius meo judicio fuerit, pensiones & largitiones quæ a Principum liberalitate provenerunt, quæque sæpe ærarium exhauriunt, suspendere, aut omnino revocare. Item minuere salaria eorum quibus satis provisum, ut ex iis necessitati præsenti subveniatur, Lucas de Penna *in l. ult. Cod. de fund. limitroph.* & citati a Larrea *alleg. fisc.* 54. *num.* 27. Crudele enim est ab iis Rempublicam erodi, qui in eam nihil suo labore conferunt. Ita dicebat Antoninus Pius; qui ideo salaria inutilibus aulicis, & quibus provisum plus satis auferebat. In necessitate enim cessare debet dignitatis prærogativa, & Principis liberalitas. Quod si per necessitatem licet, quod juris non est; & possit Princeps subditis eripere bona, quæ eorum sunt jure gentium; multo magis ea suspendere quæ ab ejus largitate proveniunt, Bobadilla *lib.* 2. *polit. c.* 18. *n.* 297. *& seqq.* Amaya *ad l.* 3. *Cod. de annon. & tribut. num.* 34. *& seqq.*

At si nihil eorum quæ jam diximus, minui aut tolli possit; imò tanta urgeat necessitas, ut non queat expectari superindictionis exactio, licitum erit Principi per manus injectionem, urbes, oppida, & divites compellere, ad mutuas sibi dandas pecunias; quas deinde reddet, ubi sufficientes reditus ex Principatu receperit, unà cum moderato interesse. Ex mutuo enim coacto licitè recipiuntur usuræ moderatæ, Gail. *lib.* 2. *observ.* 5. *n.* 17. Petr. Binsfeldius *cap. in civitate de usuris qu.* 8. *concl.* 4. Si verò insufficientes sint reditus, aut tantum non recipiat, sufficiet reddere integram pecuniam mutuam; ac rursus interesse moderatum ex universorum civium collatione, detracta ea particula, quæ erat civis mutuantis, tanquam uni è populo: & ita in Hispaniarum regnis sæpe observatum fuisse testatur Vasquez *l.* 1. *illustr. contr. c.* 6. *n.* 7. *&* 8. cum bellis sævientibus

ab

ab Hispalensibus mercatoribus, & aliis civibus, ex Indorum regnis aurum & argentum exportatum mutuo acciperetur, Bobadilla *l. 5. polit. c. 5. n.* 11. Sic Romani in bello Punico secundo pecuniam mutuam à civibus sumere maluerunt, quàm novum tributum extorquere, aut illius exactionem expectare, Livius *lib. 26.* Cæterùm pecuniam à mercatoribus sub gravi usura accipere, ut nunc fit, non videtur expedire; quia provinciæ paulatim exhauriuntur. Quippe ut usuræ solutio fiat, dominia & reditus regii oppignorantur. Unde novis indictionibus opus est, atque inde turbæ & tumultus.

6 Cum igitur, ut dictum est, non possit Princeps gravare suos subditos, parcendo suo ærario, sed illud prius exenterare debeat; multò minus ei licebit gravare alienos populos, & vicinos, qui ei non subsunt, sed confœderati sunt: satis esse debet ab illis juvari, & defendi adversus suorum hostium incursiones, liberum transitum concedi, annonam suppeditari, soluta mercede & pretio; sine diminutione tamen ipsorum substantiæ, & concussione miserorum ad rapinam usque, prout in Germania & Belgio nostro experimur.

7 Quemadmodum urgente publica & communi utilitate, cogi possunt cives ad mutuum, & ad superindictionem pro viribus cujusque patrimonii; ita cessante ista necessitate, ratio postulat, ut cesset indictio; & remissio fiat; quia æquum non est, ut Princeps cum privatorum incommodo suum augeat commodum, & ob propriam caussam, collectam augeat, vel continuet eam, quæ ob caussam, quæ jam cessat, fuit imposita, ut gravati subditi usurpare cogantur illa Justiniani verba *in Novell. 43. c. 1. Nec enim sustinemus aliorum onus ad alios transferri, nec tam immitem proponere formulam, ut quotidie vectigalia augeantur.* Nihil enim molestius subditis, quàm cum Princeps eos indictionibus opprimit, & pecunias publicæ utilitati destinatas in suos usus collocat, aut inhonestè dispergit; libentius & liberalius largiuntur, ubi pecunias bene collocatas vident.

8 Unde Theologorum & Canonistarum recepta est sententia, Principem qui graviorem collectam imponit, quam ferant vires subditorum, teneri ad restitutionem illius excessus; nisi id quod amplius exegerit, in realia æque justa insumat, & ob quam posset indicere tantumdem tributi; itemque teneri ad compensationem ejus quod ex indicta collecta inutiliter & in superfluos usus impendit, Covar. *ad c. peccatum p. 2. §. 1.* Molina *de just. & jur. disp. 667. n. 5.* Ex quorum sententia graviter in Rempublicam peccant, & damnum resarcire tenentur Consiliarii, qui ut Principi suo placeant, & sibi aliquid inde accedat, auctores sunt ut hujusmodi gravamina imponantur, & malis artibus miseram plebem ad consentiendum inducunt. Est sanè, cùm tales sanguisugæ, & iniquitatis ministri potius vocentur, quam Consiliarii, qui iniquis consiliis indictionum odium augent, & modos excogitant, quibus subditos bonis expilare queant. Imò proditores Principum tales Consiliarios (Guevarra in vita Marci Aurelii) appellat: nam dum multas Principibus pecunias accumulant, animos subditorum ab eis alienant.

9 Sed quod ad textum nostrum proprius facit, est quod quamvis justum & moderatum quid petatur, non tamen teneantur subditi superindicti nomine quidquam solvere ad petitionem & solas literas Consiliarii, aut Præfecti prætorio; nisi supremi Principis licentia inferatur, qua confirmetur indictio, & fieri possit exactio, *l. un. h. t.*

10 Itaque non est credendum petitionibus & literis Consiliarii, aut alterius dicentis se hoc facere jussu Principis; nisi de eo constet per literas *d' assiete*, ut dicunt Galli. Jure Canonico pœnam excommunicationis incurrunt omnes inconsulto Principe, nova pedagia exigenter præter civilem deportationis, perpetuive exilii, *l. ult. ff. ad l. jul. de vi publ. l. ult. §. penult. ff. de lege julia ambitus l. pen. C. vectiga. nova instit.* Est etiamnum corporalis & confiscationis bonorum pœna Constitutionibus Prin-

11 cipum decreta, Brissonius *l. 2. C. t. 3.* * Solet quandoque bonus Princeps caussa ob quam subsidia petit, literis inserere, vel eam viva voce declarare in Comitiis in quibus deinde pro curanda pecunia agitur, ac ubi datus est consensus de pecunia indicenda, vel sub hypotheca levanda, insinuari debet apud acta Præfecti prætorio; deinde forma mittitur præsidibus, quam observare debent, & curare, ut sine provincialium oppressione, &

12 tumultu indicta subsidia exigantur, juxta *Novell. 128.* * Similem fere formam hodie observamus, de qua dictum sup. *tit. 17. n. 7. & seq.* Nec imponi vectigalia aliave onera publica, citrà Ordinum consensum, qui plerumque hic in Belgio fit, hac conditione ne ullus eximatur quocumque titulo privilegiatus fuerit, ne tenuiores cives totum onus sustinere cogantur. His tamen involvendi non sunt clerici citrà Sedis Apostolicæ consensum; cum Ecclesiastici Principi non subsint, nec consensus Ordinum eos possit obstringere, aut indirectè onerare, onerando reliquos privilegiatos: *quia talia in derogationem libertatis Ecclesiasticæ præsumuntur: c. fin. de immun. Eccles. in 6.* Zypæus *l. 3. de jurisd. Eccl. c. 11. & 14.* Nam quamvis Ordines etiam ex Prælatis constent, & velint omnes ex æquo gravari; non propterea comprehendendi sunt Clerici; quoniam illi non ut Ecclesiæ Antistites, sed tanquam Regii Consiliarii Comitiis intersunt, & in vectigalia consentiunt: si tamen publica & urgens necessitas moram non patiatur, aut vectigalia à laicis accepta, non sufficiant; tunc æquum fuerit, etiam clericos, & nobiles onus novum & subitum sustinere, cum eorum caussa æque agatur, DD. *in c. 7. de immunit. Eccl.* * Qua cum semper justa Princeps 13

præsumatur moveri, non est quod subditi de ejus justitia soliciti sint, aut dubitent, aut aliam caussam latère existiment, præter eam, quàm Princeps apud Ordines declaravit, & literis suis inseruit, sed ejus mandatis acquiescere & parere debent, juxta text. in *l. 5. sup. de jure fisci: Officialibus volentibus ea cupere, debet ut quiescere, cum literis nostris cognoverit.* Quoniam Princeps non solet aliquid injustum, aut in oppressionem subditorum petere vel decernere: ad quos proinde non pertinet judicium de justitia caussæ, aut belli, ad quos subsidia petuntur: nam ut bene monet Tacitus *lib. 4. annal. Principibus summum rerum judicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.*

Suadet idem Tacitus moderatum esse debere subsi- 14
dium, quod exigitur pro viribus scilicèt subditorum, pro copia & inopia rerum. Moderatio servabitur, si indictio fiat super mercibus, quæ in patria fiunt, quæque invehuntur & evehuntur: et super rebus non ita necessariis, ut ad elegantiam, delitias vel luxum spectantibus, quibus carere plerique possunt, & potissimum onerantur ditiores. Item super fructibus terræ, quorum partem facilius subditi præstare poterunt, quàm in pecunia, ubi pecuniæ non est copia; & si quam pusillam habent, servant, comparandis rebus necessariis. Præterea alacrius ex fructibus, aut ea suis mechanicis operibus & artibus, Principi subvenire poterunt subditi pro viribus, & lucro cujusque & proportione indictionis; quàm si etiam imponatur vectigal frumenti, vino & cerevisiæ, prout fit in hisce regionibus; quia grave nimis hoc onus, quo tantum luit is qui mille annuos aureos possidet, ac ille qui tantum unicum, & in diem vivit oneratus multa prole, Larrea *alleg. fisci 59. num. 30.* Lessius *de just. & jure lib. 2. c. 33. dub. 7. n. 51.* Zypæus *in not. jur. Belgici tit. de vectig.*

Unde apud Romanos insolens & turpis existimabatur 15
ea indictio, quæ fiebat super iis rebus, quæ ad victum & usum proprium inferuntur, *l. 4. §. 1. ff. de publ. & vectig.* & quibus magis indigent tenuiores. Ideo Suetonius inter solita vectigalia Caji Caligulæ refert, pro eduliis quæ tota urbe vendebantur, certum vectigal exegisse; Octavatium dictum fuisse, quod super vino, tritico, octavum pretii solveretur, indicat *l. 8. sup. de vectigal. l. 7. sup. de locato.* * Verùm non minori cum turpitudine con- 16
juncta fuit indictio pro fumo, pro umbra ex arboribus, pro aere, quem respirando trahimus. E fumo Nicephorus Imp. vectigal repertum, indixit omnibus Parochiis, Ecclesiarum, & earum domuum, ubi senes, pauperes & monachi alerentur; licèt neque agros haberent, neque vectigal solvere solerent. Pro umbra platani moderatum vectigal fuisse impositum refert Plinius *l. 12. c. 1.* ideoque exactum; quòd ea arbor umbræ gratia tantùm, ex alieno orbe peteretur. Sordidum & illud vectigal ex lenonibus, & quæstu meretricum a Caligula exactum, Sueton. *in Calig. c. 40.* Item vectigal urinæ a Vespasiano repertum; quamquam et, aureis nummi quos inde collegerat, non male olere videreotor. At indignum Principe, lucrum ex omni occasione odorari, Sueton. *cap. 23.* Non scio: an idem fuerit vectigal cum eo, quod à Foricariis redimebatur; quodque exigebatur ab iis, qui de die vesicam exonerare vellent in amphoras, quæ per angiportus erant collocatæ, Macrob. *lib. 34. Saturnal. c. 17.* constat & ex foricis exonerandi ventris caussa constitutis, vectigal fuisse exactum, Cujac. *lib. 22. observ. cap. 34.* Hinc foricarii vilissimi, &

ster-

stercorum conductores, qui si tardius pecuniam inferrent, usuras fisco dare tenebantur, ut dictum *per l. 17. §. fiscus ff. de usur.* Hujusmodi foricarii Parisiis, Bruxellis, & Hispalis visuntur, qui platearum munditias plaustris purgare solent, & ad foricas deferre, quarum conductores non leve vectigal pendunt.

17 Ex omni itaque pene re Romani, & etiam majores nostri vectigalia collegerunt: sed prudentiores illi, qui ea imposuere fundis, ut sic tenuioris conditionis homines exonerarent; ac plus solverent illi, quorum pluris interest Rempublicam salvam esse. Ut autem illa constet, multi censent nulla imponenda iis rebus tributa, quæ ad vitam sustentandam sunt necessariæ; sed iis potius quæ delitiarum, aut curiositatis, aut ostentationis & pompæ caussa comparantur: sic enim fiet, ut correcto immodico luxu, major oneris pars a debitoribus & potentioribus feratur, & exonerentur agricolæ & opifices, quæ reipublicæ pars vel maxime fovenda & servanda est. Sic Romani magna imponebant tributa aromatibus, unionibus & gemmis pretiosis, quæ ex Arabis adportabantur. Alexander Severus ea deposcebat ex officiis, quæ ad lasciviam magis essent quam ad necessitatem. Instauratæ disciplinæ pars est, delitiarum augere pretium.

Non inficior tamen quin rebus ad victum necessariis possit imponi tributum, si necessitas publica urgeat, & vectigalia, quæ aliunde colliguntur, non sufficiant: tunc enim ex iis rebus exigi possunt; sic tamen ut non sint majora quam illa gravis necessitas postulat; quæ ubi obvenerint nullum erit discrimen rerum, aut personarum; sed omnes tenebuntur publicæ necessitati subvenire, & ex quibuscumque rebus solvere, si aliter communi bono provideri nequeat; ut nunc cesset quod dicit Paulus: *earum rerum quarum vectigal nunquam præstitum est, præstari non debet: l. 9. §. 6. ff. de publican.* Navar. c. 17. n. 102. Lessius *de justitia & jure lib. 2. cap. 33. dub. 7. num. 51.*

18 Quæri posset: an æquum sit vectigal, quod nunc in quibusdam provinciis Belgicis chartæ sigillatæ imponitur? Multis non videtur, quod omnes etiam privilegiati promiscuè huic oneri obnoxii sint, & libertas ei adimatur, contractus, testamenta, aliaque acta judicialia conficiendi, si provinciæ sigillum non fuerit chartæ impressum, sine quo instrumenta habentur ac si non essent exhibita, Zypæus *de jurisdict. Eccles. lib. 3. c. 11. n. 4.* Ego tamen æquum illud assero, & in Republica retinendum; cùm quia exiguum est quod penditur; tùm quia licèt privilegiati non eximantur, ab eo saltem immunes sunt paupere, & alii tenuioris conditionis homines, quibus ejusmodi chartæ possit esse usus. Accedit quod ex hoc tributo magna vis pecuniæ ærario inferatur, cum inter opulentiores cives litigantes & contrahentes continuus futurus sit chartæ sigillatæ usus. Nec obstat facile a privatis sigilla imitando adulterari posse, nec proclive esse fraudem deprehendere, atque ita facile periturum hoc vectigal: nam præveniri hæc fraus potest, si secretarii singulis sigillis chartæ impressis, sua manu nomen subscribant; neque enim tam facile est manum alterius, quàm sigillum imprimendo, imitari. Si forte quis objecerit privatos sæpe iniqua ejusmodi chartis sigillatis inscripturos, & inde auctoritatem publicam violandam, id minime obstat; propterea quod longe aliud sit subtus subjicere sigillum, aliud in supremo chartę margine ad oram id exprimere: si subjiceretur, confirmari viderentur suprascripta; dum verò superiori margini imprimitur, non alterius rei futurum indicium, quàm chartę publicę, cujus necessarius est usus ad consignanda ea omnia quę magistratibus, & curiarum judicibus sunt offerenda.

19 Plura tributa ęque commoda Reipublicę, & subditis minus gravia excogitari possent; sed ea omnia, cessante Reipublicę necessitate, cessare debent: hęc prima prudentis Principis cura. Odiosę enim sunt novę istæ indictiones, ac perpetuę exactiones, quę subditos exhauriunt & opprimunt; quos tamen habere florentes & opulentos Reipublicę utile est. Igitur urgente necessitate, ita Princeps civium fructus carpat, ut iterum queant renasci: *non est*, inquit Alexander, *bonus hortulanus, qui ab radice olera exscindit.*

20 Non censeo tamen omnia tributa populo esse remittenda; quia id minus tutum esset Reipublicę, prout judicavit Senatus improbans sententiam Neronis, primis annis imperii cuncta vectigalia remittere volentis, cum diceret: *dissolutionem imperii fore, si fructus quibus Respublica sustinetur, diminuerentur.* Quippe secundum Thucidydem: *ita demum cujusque civitatis libertas firmè retinetur, si adsit potentia, quæ hostibus finitimisque populis resistere possit.* Optime tamen Princeps suis subjectis consuluisse videbitur, si ob belli calamitatem, ac patriæ depopulationem antiqua & consueta tributa suspenderit. Quin & devinciet sibi benevolentia populos, recens subactos, eosque novis legibus obsequentiores reddet, si ad tempus eos oneribus & tributis levaverit, Tacit. *lib. 5. annal.* Sic Cęsar, victo Pompejo, cunctis Asiam 21 incolentibus tertiam tributi partem remisit. Divus Marcus Imp. vicesimam hereditatum, quę bellorum temporibus introducta fuerat, sustulit. Et Adrianus exemplum Trajani secutus (referente Spartiano) *ad colligendam gratiam nihil prætermittens, infinitam pecuniam quæ fisco debebatur, privatis debitoribus, in urbe, atque Italia; in provinciis verò etiam reliquis ingentes summas remisit, syngraphis etiam in foro Divi Trajani, quo major securitas omnibus roboraretur incensis.* Atque inter Christianos Principes Constantinus, posteaquam tyrannidem ab orbe Christiano depulisset, tributa penitus relaxavit. Justinianus ea tàm gloriosè, quàm sanctè minuit, quo magis Respublica, meliore successu poteretur & respiraret a retro excogitatis pręstationibus, *Novell. 161. c. 2.* Licèt enim minui videatur potestas Principis, minutis tributis, & concessis immunitatibus, redditur tamen ipsa tutior & firmior; nam ut eleganter scribit Val. Maxim. *lib. 2. c. 1. ea demum tuta potentia est, quæ viribus suis ponit modum.* Hinc optimi Cęsares judicarunt satius esse minui tributa, & opes a privatis possideri, quod apud illos fructum reddant, in cistis Principum steriles sint & infructuosę: cum populus est egens & inops & velut abstracta pelle nudus; nec lanam dat, qua Princeps vestiatur, nec cętera ad pellendam necessitatem profert.

TITULUS XIX.

De Exactoribus Tributorum.

1 *Qui sint exactores tributorum, & qualiter conveniant fiscales debitores.*
2 *Ex brevibus a Tabulariis exhibitis facienda est exactio.*
3 *Si Tabularii exnotatio non exhibeatur, non tenetur debitor exactori solvere.*
4 *Fiscus ex suis rationibus non habet fundatam actionem.*
5 *Qui dicerentur Opinatores & Optiones, & quod eorum munus?*
6 *Intra anni spatium exigendum & solvendum tributum; & puniuntur judices qui detinent exactores diutius.*
7 *Non servatur judiciorum ordo in exactione tributorum, sed de plano fieri debet, & allegari exemtionis privilegium aperte.*
8 *Ad tributa & onera realia tenentur actores & conductores fisci, missione in possessionem.*
9 *Hodie conductores vectigalium non sunt exemti, nec utuntur jure fisci.*
10 *Officiales fisci & Principis a quibus præstationibus excusentur; non excusatur domus Augusta, emens prædia e privatis.*
11 *Excipiuntur metrocomiæ. Item prædia juris Italici etiam exemta.*
12 *Clericus succedens laico, vel fiscus privato in bonis, succedit in onus iis injunctum; nisi id sit extraordinarium.*
13 *Interdum successores clerici & alii privilegiati tenentur subire extraordinarium onus civitati impositum.*
14 *Hoc jure mittebatur ad urgendam tributi exactionem Canonicarius, quem sequebatur Compulsor.*
15 *Compulsorem mittere prohibuit Justinianus, & curam exactionum totam commisit Præsidibus.*
16 *Hodie facienda executio absque violentia & injuria subditorum per Officiarios locorum.*
17 *Benignè se gerere debet Exactor, nec ultra taxam exigere, aliàs punietur ut fur.*
18 *Præsides opem ferunt executoribus, cogendo debitores ad solutionem, idque juris remediis.*
19 *An de jure possint in carcerem detrudi debitores tributorum, recusantes solvere, & quid moribus?*
20 *Fiscus optionem habet: utrum velit prius debitorem carceri mancipare: an ad ejus bona pervenire.*
21 *Persona illustris non detruditur in carcerem ob debita.*

22 *An*

22 *An forenses apprehendi possunt, ob non solutam collectam, ad quam ratione bonorum, & ex consuetudine tenentur?*
23 *Incarceratio a Judice competente decernenda. Quid si ab incompetente facta sit? justa erit ad effectum remittendi, non cognoscendi de caussa.*
24 *Judex Ecclesiasticus non potest incarcerare laicos delinquentes, nisi prius invocaverit auxilium judicis sæcularis.*
25 *Si id neglexerit poterit sæcularis cognoscere: Item capeit conqueri de vi sibi facta ab Ecclesiastico Judice?*
26 *Præter Judices: an Regii advocati seu fiscales possint in carcerem conjicere suos debitores?*
27 *Qui debitorem fisci, & privati creditoris carcere exemerit, ad universa debita tenetur & criminaliter punitur.*
28 *Exactor quid sit actum, receptum, vel dilatum; significare debet Susceptori rationum.*
29 *Plures hodie in aulis otiosi, qui salaria habent, & collectas invadunt.*
30 *Quæ tamen sunt servanda in usum destinatum.*

1 PRæcedentibus titulis dictum fuit, quæ tributa præstanda sint & a quibus: nunc hoc titulo quæritur a quibus exigantur. Ad exigenda tributa mittuntur Palatini ex scrinio Canonum, qui vocantur Exactores, item Canonicarii, *l. ult. h. t.* Et alibi Scriniarii & Susceptores, *l. 1. C. de apoch. publ.* Qui omnes non prius debet aliquem ex debitoribus convenire, quàm a Tabulariis civitatis nominatim breves eccipiant debitorum, *l. 1. h. t.* Breves sunt libelli, seu matriculæ continentes nomina & quantitates debitorum.

2 Tabularii enim eorum quæ inferebantur, rationes conficiebant, & comprehendebant debitorum nomina sob ectorum testificatione, ut constat *ex l. eq. h. t. & l. 2.* infr. *de numerariis*. Erantque in singulis provinciis duo Tabularii, alter fiscalis arcæ, alter largitionalium titulorum, *l. 12. C. Th. de numerar.* Itaque actis publice hebitis, & literis Principis acceptis, quibus continebatur indictionis forme & ratio, Centenarii & Ducenarii (ita dicti a numero personarum quibus præerant) se per centurias & parœcias dividebant, ut pecuniam indictam colligerent, prout a Tabulario in libello tributorum scriptum erat.

3 Non tamen tanta fides & auctoritas huic libello adhibebatur, ut statim fieri posset ex eo executio: nam poterant ipsi fiscales debitores & provinciales, a quibus pecunia exigebatur, petere ab executore ut ostenderet eis suum librom, seu breve, ut quantum acceperit & adhuc debeant, cognoscatur, ut *in Novell.* 128. *cap.* 4. Etenim exactionis forma ita constituta est, ut ex tabulariorum ratione dependeat, non ex propria testificatio-
4 ne, *l. 2.* infr. *de executor & exact.* Quò fit ut si exactores negent aliquid solutum esse, & non exhibeant rationes acceptorum, debitores maneant liberi ab onere contributionis, ut post Valenzuelam hìc observat Amaya *ad l. 1. n. 9.* rejiciens opinionem Francisci de Alfaro *de offic. fisc. gl.* 16. asserentis fiscum ex solo libro suarum rationum actionem fundatam habere *per de l. 1. h. t.* cum lex ista id non dicat, & extet apertus textus *in l. 7.* sup. *de probat.* qui ait neque fiscum, neque alium quemlibet ex suis subnotationibus, debiti probationem præbere posse, Covar. *pract. qq.* 22. *num.* 8. ubi docet veram esse illam juris rationem, quod liber rationum pro scribente nihil probet, *d. l. 7.*

5 Præter exactores, erant alii qui militaris annonæ petendæ caussa, in provincias mittebantur, Opinatores dicti; quia optionem, idest, agri censum exigebant, *l. 7. h. t.* A quibus differunt Optiones qui non exigunt, sed ab Opinatoribus exactam annonam in specie suscipiunt, & erogant Præfectis legionum, sibique pro salario retinent decimam quintam partem, atque Collatoribus solita recanta faciunt, *Novell.* 130. *de transf. mil.* Propriè tamen Opinatores non fungebantur exactorum officio, sed instabant apud judices (quibus deinde commissa fuit titulorum fiscalium exactio, *l. 2. & d. l. 7. h. t.*) ut species debitas inferri, atque ipsis præstari curarent; idque statim initio cujusque indictionis, pecuniam verò divisis pensionibus, *Novell.* 128. *c.* 2.

6 Ita tamen ut intra anni spatium totam annonam secum deferre possent Opinatores, & ad proprios numeros commeare. Quod si ultra annum protracti fuissent, Præsides & eorum officia, absque ulla mora de suo cogebantur exsolvere militibus quod debebatur; sibi autem adversus provinciales repetitione servata. Interdum & ob propriam moram in duplum damnabantur, *d. l.* 7. Ut hanc igitur pœnam evitent Præsides & Rectores provinciarum, auctoritatem suam interponere debent, non tantùm in annotariis, sed & in aliis titulis tributorum exigendis; nec non in his debitis quæ rationale usurpat officium, quo fungitur Rationalis sacrarum largitionum, *l. 6. h. t.* Titulos hìc accipimus pro caussis, ex quibus bona fisco acquiruntur.

7 Porro ad usum facit, quod ex prædictis colligimus, recuperationem & exactionem tributorum, breviter & summarie fieri oportere, juxta *d. l. 7.* quia cum hìc in mora sit periculum, & publica utilitas vertatur, non est curanda solemnitas & ordo judiciorum, Larrea *alleg. fisc.* 5. *num.* 2. & 14. Ubi ideo addit, quod qui se conatur eximere a solutione capitationis & tributi ob privilegium quod habet, & in possessione est alicujus juris, debeat illud quam primum exhibere, & aperte demonstrare se exemtum esse; alias pro fisco stat juris præsumptio exigendi tributa ab omnibus provincialibus, *l. 6. Cod. de vectig.*

8 Pertinet enim ad fisci munus, augere & conservare Principis patrimonium; & ideo non facile ullius exemtionis allegationem admittere debet, sed curare ut ex æquo omnes, nulla interposita mora, tributa & indictiones solvant; quin etiam cogere actores conductores & Procuratores ad solutionem specierum, missione in possessionem, *l. 4. h. t.* ne ipsis cessantibus solvere, cæteri magis onerentur; sive ut habet textus, ne illorum immunitas cæteros provinciales oneret atque fatiget.

9 Hinc fit quod hodie vectigalium conductores, etsi favoris publici caussam fovere credantur, non tamen eximantur a contributionis onere: nam non fisci, sed propriam caussam agont & utilitatem quærunt; & ideo non habent ea privilegia quæ fiscus, a quo vectigalia conduxerunt. Id eruitur *ex l. 6. ff. de jure fisci*, quod quemadmodum fiscus in privati jus succedens privilegium suum perdit; ita & qui a fisco conduxit, aut ei successit, non utitur privilegio fisci: nam mutatione personæ res quoque qualitatem metat & conditionem, juxta *l. 90. in fin. ff. de acquir. vel omitt. hæred.* solùm enim conductores vectigalium eo casu privilegiis fisci fruuntur, quo speciali conventione sibi prospexerunt, Ant. Fab. *in suo Cod. tit. de vectig. definit.* 1. Guido Pap. *q.* 208. Facit quod dicit J. C. *in l. 9. §. ult. ff. de publican. & vectigal.* quod quamvis ipse fiscus ab omnium vectigalium præstationibus immunis sit; mercatores tamen qui de fundis fiscalibus mercari consueverunt, & qui ab eo jura fiscalia conduxerunt, nullam immunitatem solvendi publici vectigalis usurpare possint.

10 Quò spectat, quod *ad d. l. 4.* docent Interpretes, officiales fisci & Principis ad solutionem publici vectigalis, & tributi æque teneri, ne onus tributorum quod multi substinere debent, reportent pauci, Cujac. & Pyrrhus *in d. l. 4.* ne tamen illi a publica functione avocentur, existimo eos immunes esse ab oneribus personalibus, *l. 10. ff. de mun. & honor.* non inquam ab ordinariis tributis; quoniam ab illis ne quidem divina domus excusatur.

11 Neque alia cujuscumque dignitatis ac fortunæ persona, quæ prædia extra metrocomias possidet; quoniam illa emtionis jure, vel alio legitimo titulo obtenta, transeunt cum sua caussa & onere, quod prior dominus pendebat; proinde si injunctum onus emtor non solverit, prædiorum dominio excidit; eaque cum capitationis onere, curiæ urbis, non interveniente emtore, assignantur, *l. 8. hoc. t.* quæ excipit metrocomias, quæ capita erant vicorum: possemus & colonias eas vocare, quas *ex tit. ff. de censib.* constat immunes esse a capitatione, prout & reliqua prædia juris Italici, ut refert Alexander ab Alexandro *lib. 4. genial. dier. cap.* 10. Ideo prædia Italica antiquitus non erant tributaria; quia Italia erat Princeps & domina provinciarum, quæ nunc in ordinem redacta, æque ac cæteræ provinciæ tributa pendit; ut non mirum si jura quæ loquuntur de tributis, ad onera nostri temporis trahantur; & graventur etiam prædia, licèt olim non tributaria.

12 Igitur ordinaria onera omnes subire tenentur, etiam clerici; cum solum ab extraordinariis muneribus sint immunes. At multu magis cum clerici succedunt laicis, aut fiscus alicui privato, obstricti sunt præstare ea onera, ad quæ laici vel privatus tenebantur; si inquam sint ordinaria, & honesta servitia perpetuò affixa prædiis, ut dictum sup. *tit.* 16. *num.* 33. & *tit.* 17. *num.* 21. bo-

no

na namque immobilia in ea caussa sunt, ut legibus & statutis laicorum alligentur, Bart. *ad l.8. h.t.* & *l.1.* & *fin.* sup. *de annonis & tributis.* Nec obtinet regula; quod mutatione personæ mutetur rei qualitas & conditio, *l.* 1. *§.si is* ibi Gloss. *ff. de collat.* quia hic non personæ, sed rei qualitas spectatur; quæ cum prædiis ipsis infixa sit ad quemcumque possessorem transeat possessio, onus non excutit: secus dicendum ubi onus est repentinum, & non fixum; aut tale quod plebeis imponi solet: nam ab isto onere magis est ut clerici aliique exemti absolvantur, Florez de Mena *lib. 2. var. quæst.* 21. *num.* 3. Castillo *de tertiis cap.* 36.

13 Ceterùm eo casu, quo civitas ob publicam necessitatem mutuum contraxit, & fanior incolarum pars sub hypotheca bonorum sese obligavit, si contingat aliquos ex his decedere ante solutionem istius mutui, relictis heredibus aut successoribus privilegiatis clerici, hi utique heredes obnoxii manent, nec se tueri poterunt suis privilegiis adversus indictionem, seu adscriptionem corpori civitatis impositam, sed ratione hypothecæ bonorum quæ possident conferre tenentur: & si in mora sint, per executorem compelli possunt. Necessitas enim quæ caussa fuit imponendæ indictionis, & successio in jura defuncti onerati, cessare cogit privilegium, Papon. *lib.* 5. *tit.* 11. *art.* 3. Bobadilla *lib.2. polit. c.*18. *num.* 297. & *seqq.* DD. ad *l.* 1. sup. *de indict.*

14 Sequitur modus & ordo, quo facienda sit exactio, & per quos. Hoc jure si debitores fisci & collatores indictionem executoribus non solvissent, aut tardiores fuissent in solvendo, mittebatur in singulas Provincias unus tantùm Canonicarius, qui & Palatinus erat ex scrinio Canonum, ad exigendos solemnes titulos fiscales, & suo periculo aurum quod inferebatur colligendum: post mensem verò a die quo solvi debuit, sequebatur Compulsor, *l. ult. h. t.* quæ constitutio Græca Anastasii Cæsaris est, sub cujus imperio creati fuere Vindices, exactorum multitudine restricta, & curialibus ademta quoque exigendi facultate: de quibus *Novell.* 38. & 124.

15 Dein Justinianus, ut compulsorum seu exactorum improbitati & severitati occurreret, prohibuit ne deinceps in provincias mitterentur, veteri more revocato, ut in quavis civitate constituti exactores, sine molestiâ & dispendio subditorum, creditum sibi opus implerent Præside provinciæ eos adjuvante, & manum porrigente, *Novel.* 128. & 134. *cap.* 2. ita ut penes Præsides & Provinciarum Rectores necessitas maneat exigendi, a quibus expectatur auctoritas, *l.6. hoc tit.*

16 Ceterùm apud nos civitatum Rectores, & alii qui publicas pecunias exigunt, syngraphas rite signatas mittere, vel exhibere ipsi debent, latè & specificè continentes caussas terminosque pecuniæ, quæ exigitur. Interea debitoribus pecunia procuranda est, quam nisi lapso termino exsolvant, etiam pendente lite vel appellatione, absque metu attentatorum ad solutionem compelli poterunt: sed exactores ad id non utentur executoribus regiis sed officiariis locorum, qui in exigendis colligendisve pecuniis procedent omni cum modestia, semota omni concussione & compositione, prout latius edicta Regis nostri hìc in Belgio publicata 6. *April.* 1516. & 1537. præscribunt, Zypæus *in not. Jur. Belgici tit. de vectigal.* In Hispania quomodo facienda sit exactio, & quem in ea ordinem servare oporteat, docent *l.* 5. & 6. *tit.* 14. *l.* 6. *Recopil.* ibi Azevedo & Gregorius Lopez *in lib.* 52. *tit.* 5. *p.* 5. Summa est, ne vi excutiantur miseri coloni, vel cives; non eorum domus aut paucę aliquę pecudes eripiantur; non vis aliqua corporibus aut fortunis, si omnino exiguę sint, inferantur; non priventur ea una vitę commoditate, quam solam habent, & quâ ademta necesse est, ut in exilium abeant, vel miserrimam perpetuò inopes vitam ducant. Suffragatur Constantinus, cum dicit exactionem sine omni concussione fieri oportere *in l.* 1. *hoc tit.* proinde is qui publicam pecuniam colligit, non se acerbum exactorem, nec contumeliosum prębeat, sed moderatum, & cum efficacia benignum, & cum instantia humanum, uti de creditore loquitur Ulpianus *in l.* 33. *ff. de usur.* Divus Pius (referente Capitolino) procuratores suos dominicę: *modeste suscipere tributa jussit, excedentes modum, rationem factorum suorum reddere coegit.* Sic Justinianus vult procuratores suos, & exactores mites esse & benevolos circa collatores existere, & nullum damnum nullamque lęsionem in illos inferre, *l.* 2. §. 11. sup. *de off. præf. prat. Africa.* Nam immites exactoris mores collationis gravitatem augent; benevoli sermones, ut colloquia medicorum, medicinę amaritudinem minuunt, referente Ludovico Hungariæ Rege. Quamobrem ne iniquis exactionibus subjecti gravarentur, dissimulato semper habitu, vicos & oppida lustrabat, perscrutaturus mores exactorum & Pręfectorum, ut minus Optimatum, quàm plebis curam gerere videretur. Sciebat enim maximum tributorum, & vectigalium regiorum incommodum a Quęstoribus & exactoribus proficisci; & hoc interdum plus damni dare quàm tributa ipsa; neque ullam rem impatientius ferre subditos, quàm violentiam & importunitatem ministrorum, in cogendis hujusmodi pecuniis.

17 Caveant igitur exactores a violentia, & ne plus exigant, quàm indictum præscriptumque sit in formula, aut brevi Tabulariorum: nam si quid ultra quantitatem taxatam exegerint, vel extorserint, tanquam fures convenientur, *l.8.* sup. *de furtis l.1. §.2.* & 4. *ff. de publ.* & damnabuntur in duplum, restituendum iis, a quibus plus debito exegerint, ut insinuat *l.7. vers. quod si h. t.* latius infr. *tit. seq.* Notat Fab. *in suo Cod. lib.7 tit.20. defin.* 15. si exactor per injuriam quid extorqueat, posse quidem ei de facto resisti, adeoque eum domo expelli; non tamen eam aliamve injuriam ei inferendam esse, ne Magistratus auctoritas læsa videatur, aut tumultuandi detur occasio, *l.176. ff. de reg. jur.* 18 * Ut enim illi, quibus incumbit necessitas exigendi, sine injuria & violentia munus suum implere debent; ita quoque debitores sine mora & oppositione solvere tributa, ad quæ obligantur. Aliàs si debitores contumaces sint, seseque impudenter opponant, eos ad solutionem cogent provinciarum Præsides, vimque suam & auctoritatem exercentes, decernent missionem in possessionem bonorum, fructuum sequestrationem, aut publicam bonorum subhastationem, *l.4.* & 7. *in fin. h. t.* Plateu & Penna ibi. Gail. 2. *obs.* 52. *num.* 20.

19 An etiam jubere possint, ut in carcerem detrudantur, quæritur? Et certè si illi bona possideant, ex quibus debitum fiscale solvi possit, non videtur id licere judicibus, *l.* 2. *h. t.* ibi: *nemo carcerem plumbatarumque verbera, aut pondera, ab iratis judicibus expavescat.* Nam carcer inventus est ad coercendos homines pœna dignos, ac potius ipsos tributorum exactores noxios, quàm debitores fisci in quos sæviunt: ita hanc legem interpretatur Gutherius *lib.3. de off. dom. Aug. c.*17. Si tamen debitores tam alieni ab humano sensu sint, ut in obdurata nequitia non solvendi perseverent, rectè militum custodiæ, liberæ tamen tradentur, quousque obtemperent, & exactoribus satisfecerint, *d. l.* 2. ex qua lege summa Principis humanitas apparet, cum aliàs ob privata debita quis in carcerem detrudatur, *l.* 1. sup. *qui bon. ced. poss.* Hodie multo magis ob fiscale debitum quis carcerem patitur, quousque solvat, quamvis bona possideat, quæ possint in solutionem capi, & publica hastatione vendi, Covar. *lib.5. var. cap.1. n.4. in fin.* Peregrin. *de jure fisci lib.* 6. *cap.* 7. *num.* 7. ita ut non tam in ære, quàm in corpore luat debitor fisci; siquidem eo adhuc in carcere existente, possit substantiam ejus exactor distrahere, qua facultate exactori præbita, omnes fient proniores ad solvendum ea quæ ad publicum pro communi salute poscuntur, ut dicitur *in l.* 2. *in fin. h. t.* 20 * Ubi notat Bartolus fiscum habere optionem: utrum velit prius debitorem carceri mancipare; an ad bona ejus pervenire: quo casu electio unius remedii executivi non præcludit viam aliis, quando per primum non est satisfactum: quod in caussis executivis, paratamque habentibus executionem, non obstet exceptio litis pendentiæ; proindeque variatio licita sit de uno remedio ad aliud; item de persona ad rem, Cavalcanus *decis. for. decis.* 2. *n.* 25.

21 Si verò debitor sit persona egregia & illustris, non solet in carcerem conjici; sed pro carcere datur ei castrum, aut tota civitas, & fidei ejus creditur: idque cum judex facit, non debet culpari; quamvis statutum loci generatim de debitore in carcerem conjiciendo loquatur, Angel. Nevizanus, & alii relati a Peckio *de jur. fisc. cap.* 45. *num.* 9. 22 * Plane forenses in alieno territorio prædia possidentes, quibus ratione bonorum, vel consuetudine collectarum onus injungitur, non possunt custodiæ tradi, ob non solutas collectas domino territorii, sed fructus ipsorum prædiorum jure detinentur & sequestrantur, Bald. *in l. etiam col. pen. vers. sed judices Cod. de execut. rei jud.* generalia, inquit, consuetudo observat, quod ubi quis prædia possidet, ibi & collectam patiatur, non præcise, sed caussative; quia si non sol-

vat non conjicitur in carcerem, sed solet dominus, vel judex loci contra recusentem procedere, & sequestrare fructus, atque ad collectæ solutionem cogere sub pœnis & amissione rerum, *l. 1. & 2. Cod. de cap. & distr. pign. trib. caus. & d. l. 2. hic*, quia concessa potestate imponendi, sequitur & potestas exigendi, & in consequentiam cogendi omni modo ad solutionem, Gail. *lib. 2. obs. 52. n. 20. &* 22. Ant. Despeisses *tract. de tailles in fine num. 41.*

23 Porro judex qui jubet debitorem fisci in carcerem detrudi, debet esse competens, qualis est ordinarius; non item delegatus, cum non habeat merum imperium, de cujus genere est incarceratio, & ideo eam decernere non potest, nec etiam Judex qui jurisdictionem & imperium habet, si est incompetens ratione personæ, vel caussæ de qua agitur: nisi hic Judex capi juberet non ad effectum cognoscendi de caussa, sed ad mittendum captum suo Judici competenti, prout jure novissimo permissum est defensoribus civitatum, detrudere in carcerem, & ad Præsidem mittere delinquentem, *Novell.* 17. *cap. 6. §. 1.* Hinc in flagranti deprehensum clericum, solet Judex laicus jubere in carcerem conjici, ut remittetur ad suum Judicem Ecclesiasticum, Farinacius *in prax. crim. n. 3. quæst.* 27. & alii quos refert Sal-

24 gado *de regia protect. p. 2. cap. 4. num. 9. & seqq.* * Cæterùm Judex Ecclesiasticus, cum directè in laicos non habeat jurisdictionem, sequitur quod etiam in his casibus, in quibus competens est, absque invocatione auxilii brachii sæcularis regiæque jurisdictionis, non possit capturam decernere. Quamvis enim Ecclesia carcerem habeat, & pœnæ loco sit, *cap. quamvis de pœnis in 6.* non tamen eum habet ad laicorum detentionem, & coercitionem, sine invocatione prævia Judicis sæcularis quod Hispaniæ, & Galliæ usus observat, Zevallos *tom. 5. de cogn. per viam viol. quæst. 93. nu. 38.* Papon. *de jurisd. Eccles. in laicos art. 1. in additionibus*; atque hic usus fundatur in jure Pontificio *cap. 1. de off. ordin.* ibi: *& cum opus fuerit, publicum convocent auxilium*: & aliis juris locis quæ adducit Amaya *in l. 2. hoc t. & seqq.* & Salgado *sup. num. 38.* ubi addit quod quamvis judices Ecclesiastici in caussis criminalibus, civilibus, & spiritualibus eisque connexis habeant jurisdictionem & præventionem in caussis mixti fori, hoc intelligatur quantum ad censuras attinet, & alia Ecclesiastica remedia, non verò quoad capturam, quam solum habent in personas Ecclesiasticas, *cap. 7. de offic. ordin. in 6.* non etiam laicas, nisi modo prædicto.

25 Adeo ut si hunc modum & juris ordinem Judex Ecclesiasticus non observaverit, etiamsi prævenerit per capturam, possit nihilominus sæcularis de caussa cognoscere, tanquam si non cœpisset Ecclesiasticus; cum hic nisi præmittat monitiones, non habeat aliquam caussæ cognitionem, nec possit procedere ad pœnas temporales incarcerationis, vel exilii, prout colligitur ex Concil. Trid. *sess. 24. cap. 8. de reform.* Unde fit ut permissum sit capto querimoniam movere apud regium tribunal, & declarare vim sibi fieri ab Ecclesiastico, utpote è carceratione facta, ac ideo petere eam rescindi. Videatur Garzia *de nobilit. gloss. 9. n. 53.* Bobadil. *in polit. lib. 2. cap. 17. n. 167.* & alii relati a Salgado *de regia protect. p. 1. cap. 4. num. 36.*

26 Cùm ergo gladii potestas, ejusque exercitium sit penes sæculares Judices & summos præfectos, possunt propria auctoritate in carcerem conjicere delinquentes, debitoresque tributorum contumaces, atque se opponentes: dubitatur: an eadem potestas competat advocato fisci, qui instar Judicis est, in caussis ærarii? Et certe quamvis jurisdictionem non habeat; quia tamen ratione injuncti muneris debet defendere jura ærarii, quæque ad publicam utilitatem pertinent curare, ac vindictam delictorum prosequi, videtur ei concessum quidquid ad consequendum talem finem pertinet; & ita si occasio occurreret, rectè poterit per modum provisionis debitores suos capere; quod & privato permittitur in flagranti, & maxime si debitores fugam meditentur, Farinacius *d. quæst. 27.* Amaya *d. l. in fin.* & ante eos Cavalcanus *de brachio regio p. 4. num. 325.*

27 Quoties eorem quis est debitor fisci, & alterius privati creditoris, si ab uno officiali captus, & custodiæ militari traditus sit, potest pro utroque debito detineri, & ad solutionem compelli: nec enim debet alius officialis, hunc debitorem legitime captum, vi eximere, aut abripere; si tamen abripiat, tenetur utrique quantitatis nomine, *l. 3. hoc t.* quia videtur se pro reo debitorem aut fidejussorem constituere, ut meritò in eum fiat executio pro universali debito, quod reus principalis solveret, si condemnatus fuisset: nec tamen ob hoc interesse præstitum, cessabit judicium criminale quod manet eximentem, *l. 4. Cod. de cust. reor.* Caballus *resolut. crim. cas. 8. n. 22.* Quin & exemtum remanere obligatum tenet Bossius *in pract. crim. t. de captura n. 15. & t. de carcere num. 17.* Farinacius *d. l. quæst. 30.*

Postremo monentur hic exactores, quorum numero 28 sunt apparitores, actores, & quicumque operam dederunt collectioni auri præcepti, ut justam rationem reddant, ac fidele servitium exhibeant circa officia sua, & frequenter susceptori referant, quid & quantum tributorum nomine exactum sit, & reliquum exigendum restet; ex qua relatione & instructione cognoscere possit susceptor, quid a quovis solutum, aut solvendum supersit, *l. 5. h. t.* Unde apparet quantum fidei tribuatur exactoris officio, quod laboriosum & præmio dignum, non vile aut inter sordida munera habitum, cum deferetur decurionibus, *l. 17. §. 7. ff. ad munic.* Hodie honestiores ad id non adspirant, quamvis sit utile & labor molestæ exactionis digno salario pensetur, quod excedere minime licet, Zypæus *in not. jur. Belgic. t. de vectig.* Loyseau *de offices l. 1. cap. 9. num. 65.* * Sunt & 29 apud nos plures qui exactoris, quæstoris, seu susceptoris munus ex fide tractant, & rationes receptorum conficiunt, redduntque: sed etiam ex his non paucos videmus qui ad id munus accedunt sine ullo censu, & intra paucos annos ditissimi fiunt. Quamobrem optandum foret, ut ab illis indilate quæsitarum opum ratio exigeretur, & ex iis opes illæ auferrentur, quarum origo est incerta. Valde etiam conduceret providere, ne multi otiosi homines, præter quæ nescio, inania officiorum nomina, annuæ salariis Rempublicam quasi prædæ habeant, & ne etiam aulici avidas manus in contributiones injiciant, aut ex illis ambiant a Principe largitionem aliquam. * Nam contributiones ser- 30 vandæ sunt in usum in quem collectæ, & destinatæ, nec in alium convertendæ, *l. 3. infra de his quæ ex publica collect.* Cur Alexander Imp. dicebat, nefas esse, ut dispensator publicus in delectationes suas suorumque converteret id, quod Provinciales dedissent, Lamprid. Optima consuetudo apud Turcarum Imperatorem, quæ imitanda foret Christianis; ille enim ex hortis aliisque reditibus aulam suam sustendat, & pecuniam in usus publicos exactam & sepositam *sacrum populi sanguinem*, sive *Haran ugameni cunt* vocat; ac non magis sibi colletam ita pecuniam, in turpes & inhonestos usus, quàm ipsum sanguinem effundere licere existimat, Postell. *de Republ. Turcar. lib. 3.* Hoc si Mahometanus Princeps faciet, licebitne Christiano Principi subjectorum sudore & labore collectas pecunias, in pompas & res nihili absumere?

TITULUS XX.

De Superexactionibus.

1 *Quantum exactoribus liceat exigere.*
2 *Si ultra debitum aliquid exegerint in duplum damnantur; Discussores in quadruplum, quando augeatur pœna?*
3 *Quando civilis & criminalis actio concurrere possit?*
4 *Ante tempus exigere non licet; exigendum est debitum magna cum modestia.*
5 *Qualiter Præses se plebi exhibere debeat, & cavere a violenta exactione.*
6 *Exactio impia est quæ excedit fructus, Præses moderatam exactionem Principi suadeat.*

Poterat superioris tituli legibus, unica hujus tit. 1 inseri, quæ de exactoribus agit, qui male in officio versantur, plusquam debeatur exigendo a provincialibus. Unde quæritur; quantum exigere debeant? Et definitum est non posse eos plus exigere, quàm continetur in delegationibus, de quibus agit *l. 4. sup. de annon. & trib.* quæ sunt notitiæ & descriptiones, quæ manant a Principe, atque ab eo ad Provincias delegari mittique solent, ut omnibus innotescat quantitas tributorum exigendorum & annonarum modus; quem excedere non possunt exactores, nec ipsi provinciæ præsides.

In quos olim gravissime animadversum, si exce- 2 derent. Sic cum Galli mensibus singulis darent certum tributum, & Licinius Cæsaris exactor quatuordecim menses fecisset, accusatus & in periculum vi-

tæ

ræ addoctus, unoibus bonis Augusto datis vitam deprecatus est. Mitius hac constitutione agitur, & exactores si ultra debitam receptamque quantitatem aliquid amplius extorserint, duplum tantùm tenentur restituere debitori a quo id exactum, *l. unica hoc tit.* Cui non obstat quod per æquatores, seu discussores, qui pecunia corrupti uni adimunt, quod in alium transferunt, quadrupli mulcta subeant, *l. 6. infr. de censibus*; quia cum diversa sint officia, non mirum si diversæ pœnæ sint statutæ; atque exactoribus adhuc major pœna immineat; qui non tantum in duplum damnantur; sed si in crimine perseverent, capitalis pœna proponitur, *d. l. unica*, quam nimis acerbam judicans Leo Imp. mutavit *in Novell.* 61. statuens pro primo delicto pœnam dupli, pro secundo quadrupl. in exactorem, quem & cum ignominia a credito sibi officio removeri jubet. Ex his colligitur gravius puniri eum, qui sæpius, quàm semel deliquit, *l. 28. §. 3. & 10. ff. de pœnis*: & propter consuetudinem delinquendi permissum esse Judici augere pœnam, eamque ad mortem extendere.

3 Hinc benè notat Platea & Salicetus *ad d. l. unic.*, quod condemnatus civiliter propter interesse partis; possit etiam criminaliter puniri; propterea quod delinquendo læserit jus publicum. Neque enim civilis actio tollit criminalem, neque per executionem unius tollitur altera, *l. 3. sup. ad l. aquil.* Sed potest læsus utramque actionem intentare in eodem libello, licèt non æque principaliter: quo casu dicitur actio mixta, quamvis sit criminalis, Jul. Clar. *in pract. crim. quæst. 1. num. 2.*

4 Quod si exactor non plus debito, sed plus tempore exigat, idest, intempestive, pœnam quidem non meretur; sed ut nimia negligentia damnatur, ità & ambitiosa diligentia minus probatur. In hanc sententiam est *l. 33. ff. de usur.* quæ præcipit, ut Reipublicæ gestor, in usurarum exactione mitis sit & clemens; traditque modum exactionis creditori, ut videlicet efficacia lenitatis debita exigat: nam qui nimis acerbum se exactorem præbet, videtur potius extorquere, quàm exigere; & magno suo damno in offensam incur-

5 rit, *l. penultim. ff. ad l. jul. de vi priv.* Similiter provinciæ præses cujus auctoritate fit exactio, cum parentis personam in Republica sustineat, ita se exhibere debet, ut nihil severe aut insolenter agat; nihil amplius exigat, quàm caussa & notitia deposcit, *Novell. 8. cap. 8. & 10.* Cogitet ita esse cum civibus agendum, quemadmodum cum ovibus, quæ tondentur, non raduntur.

6 Intolerabilis enim est & plane impia exactio, quæ ita excedit laboris fructum, ut rebus malint possessores ipsis cedere, quàm illis impositam erogationem præstare, quæque omnem prorsus spem victus parandi possessoribus adimit. Ejusmodi quippe exactio debet tantùm esse delibatio bonorum, non diminutio. Studeat igitur provinciæ præses, onera populi moderata reddere, & æqua consilia Principi suo suggerere: ita illi fidus erit, & populum ingenti beneficio sibi obstringet, plurimum adjumenti ad Reipublicæ incolumitatem conferet.

TITULUS XXI.

De capiendis & distrahendis pignoribus tributorum caussa.

1 *Debitores coguntur tributa solvere pignorum captione, non captura.*
2 *Si differant solvere, bona distrahuntur; nec moratoria cautio impedit pignoris distractionem ob tributum suo die non redditum.*
3 *Exactor utrum possit compellere emtorem ad solvendas collectas præteritas, uti ad tributa.*
4 *Ut emtor facilius inveniatur, datur ei firmitas perpetua possidendi. Item venditio nullo casu retractatur.*
5 *Servatis solemnitatibus distrahuntur res post duos menses a die captionis.*
6 *Iniquus tributi exactor furti tenetur, uti & is qui ante diem dictum pignus vendidit.*

1 Quod Constantinus Imp. *in l. 2. sup. tit. 19.* dicit non debere carcerem pati, aut tormentis affici eum, qui tributa non solvit; idem fere insinuat *in l. 2. h. t.* dum ait: satis esse si debitores annonarum ad solvendi necessitatem captione pignorum conveniantur. Quid mores hac in re observent, dixi supra.

2 Item si debitores conventi & moniti, fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differant, res eorum distrahuntur, *l. 1. h. titulo*; cum sint tacitè obligatæ, habeatque fiscus in illas, ob onera imposita jus reale, *l. 1. & 2. Cod. in quibus caussa pign. l. 1. Cod. si propter publ. pensitr. l. 3. Cod. si adversus fiscum*: ubi prædia ex primo decreto occupantur, dato ad solvendum
termino, quo elapso irrevocabiles fiunt alienationes, 1
l. 1. & 2. hoc titulo; adeo ut pro pecunia tributi quod suo die non est redditum, quo minus prædium jure pignoris distrahatur, oblata moratoria cautio non admittatur, *l. 5. §. fin. de censib.*

Itaque obligatio solvendi tributa, semper rei adhæret, & rem comitatur, & transit in quamvis personam, etiam dignitate munitam. Adeo ut præterita tributa & debita cum onere eadem solvendi transeat in emtorem: quod secus est in collectis debitis a venditore, ad quas non potest exactor compellere, nec potest convolare ad alias res proprias ipsius emtoris, *l. 2. Cod. de præd. & omnib. reb. navic. & l. fin. Cod. de debit. civit.* 3

Quod si emtor non reperiatur, statutum est ut curiæ res addicantur *in l. 8. sup. de exact. trib.* Sic enim publicis commodis circa tributa consulitur. Attamen ut facilius executor emtorem inveniat, perpetua securitas datur possidenti res, quas quis publice sub hasta emit, *l. 1. hoc. titulo*; estque adeo firma istarum rerum venditio, ut nec prætextu rescripti, nec minoris ætatis retractetur; imo nec ob læsionem rescindatur, Peregrin. *de jur. fisci tit. 4. num. 19.* Nam non facile convelli debet fides hastæ publicæ, *l. 8. sup. de remiss. pign.* Quo fit ut non nisi observatis solemnitatibus de quibus dixi sup *t. 2. & t. de distr. pignor.* ad venditionem rerum fisco quæsitarum procedatur, proposito æquo justove pretio rebus, juxta præsentem æstimationem & declarato onere census illis impositi. 4

Item non statim, sed demum post duos menses a die captionis, ad distractionem pignorum proceditur, *l. 1. C. Theod. de distr. pign. quib. trib.* Quod temporis spatium maxime indulgeri solet illis, qui fateotur se debere; non qui imprudenter solutionem differunt & recusant, *l. 32. ff. de re jud.*

Itaque executor qui denuntiavit debitori ut solveret, si cesset, potest quemadmodum alius creditor, post dictum tempus pignus distrahere; sed ante illud de quo conventum, si distraxerit, furti se obligat, *l. 73. ff. de furtis*; uti & eo casu, quo cum sciret tributum ab aliquo non deberi, pignus cepit & vendidit, *l. 8. Cod. de furtis.* 5

TITUTUS XXII.

De Apochis publicis, & de Descriptionibus curialibus, & de Distributionibus Civilibus.

1 *Collatoribus cavetur apochis, quæ vocantur securitates.*
2 *Quas qui semel recepit satisfecisse videtur, nec retractantur rationes.*
3 *Priusquam detur apocha fieri debet solutio.*
4 *Rationes semel expunctæ non sunt reiterandæ, nisi dolo, metu, aut errore factæ fuerint.*
5 *Qui dicit se solvisse id plene probare tenetur; sed hic debitor tributi, si ostendat se tribus cohærentibus annis solvisse, retro solvisse præsumitur.*
6 *Nisi exactor contrarium legitime ostenderit; quia alias non præsumitur.*
7 *An beneficium l. 3. h. t. extendatur ad alios privatos debitores?*
8 *Item ad emphytheutam, colonum, inquilinum.*
9 *Solutio facta uno anno pro tribus, aut non in integrum, aut per intervalla non inducit leg. 3. præsumptionem.*
10 *Securus est qui habet apocham publicam, cui non potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ.*
11 *An exactori solvi possit pro parte.*
12 *Cur apochis publicis non possit opponi exceptio non numeratæ pecuniæ.*
13 *Fiscus tutus est contra executorem qui apocham dedit; eo tamen non existente solvendo debitorem excutere potest.*
14 *Secunda pars rubricæ declarat, quid sint descriptiones curiales, & quomodo collatoribus prospiciatur.*
15 *Solemnitas quæ in tributorum & lucrativorum collatione requiritur, & quomodo facienda apocha ut sit solemnis.*
16 *Attendendum ne plus graventur pauperes quàm divites.*

17 Qui plus habent, plus gravari debent: qui fundos fertiles habent, defectum sterilium suppleant.

18 Æqualiter facienda descriptio bonorum in æstimo: item spectandus erit non valor prædiorum, sed quantitas fructuum perceptorum, imponenda oneribus.

1 HOc titulo quæritur quomodo caveatur collatoribus, ne bis eadem tributa solvant. Cavetur apochis publicis, quæ hic passim vocantur securitates, *l.* 1. 2. 3. *hoc titulo*; quia apocha datur solventi, eique securitatem tribuit; antapocha suscipienti, ut dictum sup. *de fide instrum.* Et meritò testimonium solutionis securitas dicitur, de quo ut ait Cassiodorus *lib.* 11. *cap.* 7. non solum animus, sed & substantia communitur.

2 Is itaque qui semel securitatem accepit, qua constat functionibus publicis satisfecisse, non debet amplius molestari, aut iterum ad discussionem rationum initarum constringi, *l.* 2. *h. t.* quod ita constitutum ne expunctæ, & redditæ rationes fiant immortales, ut dictum *ad l.* 2. sup. *de jur. fisci.*

3 Facit quod apocha solemniter confecta & date, supponat realem solutionem, & rationum discussionem præcessisse; cum non prius solvendi detur quàm relata, descriptaque sit in libri rationum publicarum, *l.* 2. *infr. de discuss.* In quibus nihil scribi solet, quod non mature discussum, & præsenti pecunia solutum sit; nec enim in rebus fiscalibus habetur fides de pretio, *l.* [illegible] *ff. de jur. fisci.*

4 Verùm cum dico rationes initas, & discussas non rescindi, nec iterum ad examen reduci; intelligendum est, nisi fraus, dolus, metus, aut notabilis error intervenerit, qui gravet susceptorem, aut administratorem rei fiscalis; quia conclusio finalis non extenditur ad ea quæ dolo, aut vi sunt inserta, aut incognita, uti nec ad summas, quarum mentio non fit in rationibus subductis, quamvis in iis sint adhibitæ renuntiationes, & pœnæ contra eos, qui calculi rationibus contradixerint, Bobadilla *in polit. lib.* 5. *cap.* [illegible] *num.* 76. Amaya *ad l.* 2. *hoc. tit. num.* 6. Idem ante eos senserunt Bart. & Joan. de Platea *ad l.* 2. sup. *de jur. fisci*, quod quamvis rationes semel subductæ ex juris dispositione, non debeant rescindi per modum actionis, saltem officio Judicis hic error retractetur, Decianus *cons.* 94. De quo errore plura dixi *sup. tit.* 1. & facit *l.* 4. *C. de jur. & fact. ign.* Menochius *lib.* 2. *arbitr. cent.* 3. *cas.* 209. *num.* 39.

5 Cæterùm ordinarii juris est, ut is qui creditum petit, probare debeat id sibi esse debitum: similiter debitor qui solvisse affirmat, legitime & plene solutionem probare tenetur, *l.* 2. 12. 25. ibi: *legitimis: ff. de probat. l.* 1. *C. eod.* At hic sufficit quod debitor apocham se habere ostendat, qua constet se tribus annis cohærentibus, functiones tributarias solvisse: elicitur enim ex ista solutione, vera & concludens probatio etiam præteritis annis solvisse, *l.* 3. *hoc tit.* quæ probatio, seu potius legis præsumptio, adeo potens est, ut in adversarium seu exactorem transferat onus probandi; nec teneatur collatur jurare se solvisse annis superioribus, nec istorum annorum *apochas ostendere, nec de præterito ad illationem coerceri*, ut ait *d. l.* 3. cum tantùm requirat apochas exhiberi trium continuorum annorum, quæque respiciunt tempus præsens exactionis, quo cœpta est controversia, Fachin. *lib.* 13. *contr. cap.* 89.

6 Atque hæc ita procedunt, nisi exactor, aut apparitor, id quod reposcit, manifesta gestorum assertione ostenderit sibi deberi: vincit enim præsumptionem probatio, *l.* 24. *& seq. ff. de probat.* Aliàs si non probet exactur, ei non credetur. Nam quis quæso, credet, quod sagax exactor in conscribendis trium annorum sibi cohærentium apochis, tam imprudanter se gesserit, & contra morem aliorum exactorum, ut præsentia debiti solutionem acciperet, nulla facta superioris temporis mentione?

7 Sed quæritur: an *d. l.* 3. decisio, etiam ad privatos debitores trahatur? Et eam trahi atque extendi videmus; ita ut qui de integris tribusque pensionibus, & apochis divisa solutione docet, aliis superioribus annis solvisse præsumatur. Quæ quidem præsumtio nititur non solum jure, sed & generali consuetudine, quod creditores debita antiqua prius exigant, quàm recentiora; cùm quia lapsus temporis non modica adferre solet incommoda; tùm quod non expediat creditoribus debitores assuescere tamdiu solutionem æris alieni differre, Ant. Faber *in suo Cod. tit de solut. definit* 32. & Antonius Despeisses *tract. des tailles sect.* 1. *num.* 24. *in fin.*

8 Quæ cum ita se habeant, negari non potest quin ex eo quod emphyteuta, colonus, inquilinus ostendunt posterioris temporis solutiones dominis suis factas, oritur efficax conjectura eos quoque annorum præcedentium pensiones dominis præstitisse, ut frustra vetustioris debiti prætextu molestari debeant, Bart. Luc. de Penna & Valenzuela *ad d. l.* 5. qui rectè contre Hostiensem *de locato in fin.* tenet *d. l.* 3. beneficium etiam in Ecclesiæ emphyteuta procedere debere; itemque in censuario, qui trium annorum apochas protulerit, Thesaurus *decis.* 114. Mynsingerus *cent.* 5. *observ.* 39. *n.* 3.

Verùm notandum hic est *d. l.* 3. decisionem obtinere, 9 quando solutiones trium annorum factæ sunt quolibet anno, secus si vel una numeratione trium annorum pensitatione solutæ sint, vel minus integra solutio, aut non continui triennii facta proponatur; siquidem *d. l.* 3. totam præsumptionem ponat in triennali cursu, ita ut qui trium annorum cohærentium ostenderit apochas, & ita quolibet anno solverit, præsumatur retrò in præteritum a solutione nunquam cessasse; quæ juris præsumptio cessat ubi quis per intervalla solvit, vel pecuniam a triennio debitam consignavit, vel deposuit, Gomez *ad l.* 68. *Tauri in fin.* Amaya *ad d. l.* 3. *num.* 18. *& seqq.* Merenda *lib.* 6. *contr. cap.* 12. Similiter si is qui debitor est pluribus ex caussis, si aliquam pecuniæ quantitatem solvat, non exprimendo caussam, neque pro quo anno solvat, indubie præsumitur pro extinctione antiquioris debiti solvisse, *l.* 5. *ff. de solut.*

Igitur cautus debitor sive fisco, sive privato solvat; 10 apocham solutionis factæ recipiat, ne postea molestia afficiatur, & opponatur exceptio non solutæ pecuniæ: nam a privato exceptio ista opponi potest; sed intra dies triginta, *l.* 14. sup. *de non numer. pecun.* quibus lapsis, amplius non auditur: quod liberationis favore, ita constitutum est. At verò a procuratore fisci, nunquam opponitur ista exceptio apochis seu securitatibus publicarum functionum a se conscriptis; sed plane securus est is qui apocham accepit, *l. ult. hoc tit.* Nullo periculo ei ob caussam procuratoris fisci, seu exactoria qui tributa soluta suscepit, vel transmittit, incumbente, *Novell.* 128. quod favore collatorum introduxit Justinianus, & sive in solidum, sive pro parte conscripta sit securitas, imo quamvis amissa; quoniam potest sufficiens probatio ex rationibus fiscalibus erui, *l.* 4. *sup. de fide instrum.*

An ergo pro parte exactori solvi poterit? Potest qui- 11 dem volenti, non invito, ne fiat præjudicium, & oriatur confusio, *d. l. ultim.* Bartol. *in l. quidem* 21. *ff. si cert. pet.* Quamvis nullum inde damnum fisco immineat, quandoquidem exactor qui particularem solutionem recipit, principaliter maneat obligatus, isque integram illationem intra præscriptum tempus inferre teneatur, aut de suo complere; servata sibi adversus debitorem repetitione, & exactione, *l.* 7. sup. *de exact. tribut.* 12 quem paratum & facilem semper habet executor per capitationem pignorum, distractionem bonorum, vel detentionem personæ, ut dictum supra. Quæ certe ratio videtur movisse Imperatorem, ut nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ opponi voluerit apochis publicis, *d. l. ult.* Quoniam verosimile non est, quod qui paratam habet exigendi facultatem, fateretur scriptis se recepisse, aut intulisse summas, quas revera non receperat.

Ut meritò fisco contra talem exactorem maneat actio. 13 Non nego tamen quin eo excusso, & non solvendo existente, possit debitor iterum pro tali debito conveniri; cum alius non sit modus quo indemnitati fisci consulatur: quod indicat *l.* 2. sup. *de convent. fisci debit.* At illud obiter hic notandum, propter dilatam solutionem, non esse cogendum debitorem aliquod interesse præstare; cum satis oneretur ordinario tributo; ac ita sæpius judicatum fuisse refert Ant. Despeisses *tract. des tailles, in fin. num.* 44.

Postremò quæritur secunda parte tituli, quomodo 14 collatoribus prospiciatur, ne ultra debitum conveniantur? Et quidem iis prospicitur *descriptionibus curialibus*: hæ autem descriptiones dicuntur appretiationes, seu patrimoniorum æstimationes: quod ut clarius perspiciatur, animadvertendum est quod cum sæpe in imponendis collectis pauperes & tenuioris fortunæ homines a potentioribus cogerentur plura inferre, quàm ferrent eorum facultates, statutum est ut priusquam hujusmodi indictiones dividantur inter provinciales solvendæ, fiat uniuscujusque & singulorum bonorum & facultatum taxatio, & æstimatio, eo modo & æqualitate, ut secundum quantitatem patrimonii, & non secundum

munus

munus personarum quilibet provincialis pati debeat, ac solvere collectas & tributa: quæ quidem taxationes appellantur descriptiones, juxta illud: *exiit edictum a Cæsare, ut universus orbis describeretur.*

15 Non tamen ante illæ descriptiones a curialibus factæ effectum habebant, quam insinuatæ & approbatæ fuissent a præsidibus, quorum muneri incumbit, ut in contributionibus æqualitas observetur, utque earum quod ex hujusmodi contributionibus redigitur, Susceptori aurario consignetur, detturque ab eo epocha de summa recepta, in qua & collatoris nomen, dies, mensis, annus, & caussa ob quam præstita functio fuerit, contineantur, *l. 1. h. t.* quibus observatis, satis apparebit ex apocha, quanta æqualitate descriptio fulciatur, & descriptus in ea, quam sit defensus & securus adversus exactores, si quid intentent, aut non plene solutam esse dicant. Præterea ad hunc susceptorem & thesaurarium fiscalium tributorum rationes suas mittere solebant exactores singulis quadrimestribus, eique illis inserebant quidquid ex caussa lucrativa exegissent: de qua dictum infra *de imp. lucr. descript.*

16 Omnes itaque istæ solemnitates requirebantur, ne descriptiones & taxationes fraudulenter fierent in perniciem pauperum; cum pro modo facultatum munera patrimonialia sint imponenda, *l. 2. §. 15. ff. de munerib.* Huc facit *&* *d. l. 1.* ibi: *quo & descriptionis æquitas illustretur*: ut scilicet hanc æquitatem seu æqualitatem observent Præsides, & civitatum rectores, ne pauperes graventur, & divites exonerentur; sed omnes inspecta quantitate patrimonii tributa pendant: namque quid indignius, quam quod omnium onus non omnes sublineant, & quod infirmiores ferant sarcinas fortiorum, ut conqueritur Salvianus *l. 4. & 5. de provid. Dei*: *decernunt*, inquit, *potentes, quod solvant pauperes, decernit gratia divitum, quod pendat turba miserorum. Quid iniquius esse aut indignius potest, quàm ut soli sint immu-*
17 *nes a debito, qui cunctos faciunt debitores.* * Servanda enim geometrica proportio, non arithmetica, ut qui nimirum majoribus præditi sunt facultatibus, locupletioresque existunt, plus solvant, quam ii qui minus habeant, *Novell.* 17. ibi Rittershusius & Tholos. *de republ. l. 3. cap. 5.* Et qui fundos habent fertiles, suppleant defectum eorum qui steriles possident. Neque enim fundi & prædia tantùm quoad nomen & situm, sed potissimum quoad fertilitatem & sterilitatem in publicum æstimum redigi debent, ut possit fieri peræquatio & justa contributio.

18 Justa est quæ per æs & libram fit, idest, secundum vires & quantitatem patrimonii, ut dixi *per l. 5. h. t.* habito nimirum respectu potius ad fructus, quàm ad valorem rei, *l. 2.* ibi Bart. infr. *de prædiis & aliis rebus navic.* At cum quis ratione fructuum perceptorum tenetur pendere tributum, intelligi debet deductis impensis; quia bona & reditus dicuntur deductis debitis oneribus, & ære alieno, *l. 1. C. de fructibus & lit. expens.* ut non recte aliqui existiment, referente Garsia *de expens. cap. 11. num. 60.* quod ratione publicæ utilitatis, deductio impensarum in fructibus fieri non debeat, quando de solutione contributionis agitur, Valasc. *de jur. emphyt. quæst. 17.* Multò magis illi errant, qui bonorum æstimationem, & non fructus sequuntur. Nihil enim iniquius quàm si indictio seu collecta secundum hanc æstimationem, & non pro fructuum quantitate exigatur, *l. 4. §. 1. ff. de censib. l. fructus Cod. de acquir. rer. et...* Igitur qui plus percipit, plus solvat; qui minus, etiam minus; semper locupletiores magis, tenuiores autem minus graventur; & si gravati sint, releventur, Wesemb. *cons. 102. n. 15.* Martin. Landens. *de fisco q. 75.* & alii citati a Klockio *de contribut. cap. 11. & 17. num. 90. & seqq.*

TITULUS XXIII.

De Canone Largitionalium Titulorum.

1 *Quis dicatur canon rationalium titulorum?*
2 *Quomodo largitiones collectæ referrentur ad Thesaurarios, inde mitterentur ad Comitem sacrarum largitionum?*
3 *Item pecunia ex tributis collecta, mittebatur ad certum provinciæ locum; inde ad sacrum comitatum dirigebatur; hodie ad curiam regiam.*
4 *A Comite mittebantur Palatini qui urgerent exactionem, quam si illis præsides denegarent, puniebantur.*
5 *Opinatores in provinciam missi non poterant exigere, sed instare apud Præsidem: sic hodie receptores instant, nisi etiam habeant jus exequendi.*
6 *Non debent judices subterfugere examen caussarum, nec per alios obire munus suum. Tribunorum exactio. Quomodo vindicatur a Præfecto prætorio.*
7 *Observabatur antiqua exactionis consuetudo. Hodie facienda juxta facultates civium, si qui eorum emissi in formula, æque solvere coguntur.*
8 *Neque excusantur si proferant literas præsidis; quia tantùm literis Principis creditur.*
9 *Privilegium ne cursus publici oneri subjiciantur Chartularii, & quinam hi fuerint?*
10 *Illorum defensio judicibus injungitur. Item conservatio largitionalium titulorum, ne minuantur vel confundantur.*
11 *Duæ arcæ, una fiscalis, altera largitionum. Duo quoque Numerarii. Qui sint tituli largitionales?*
12 *Largitiones faciendæ a Principe in benemeritos; sed cum mensura.*

SUperioribus titulis dictum est, in publicum conferri a subditis annonas, tributa, canonem, operas & cœmta; & quia de annonis, tributis, & indictionibus actum est, cæteras collectiones breviter pro instituto nostro percurramus. 1 *Canon* largitionalium titulorum, erat certæ summæ auri, vel argenti, vel reliquarum specierum pars, ex contributione redacta, & deputata Principis largitionibus, vel necessitatibus privatis; quæ ideo ex more inferebantur in arcam sacrarum largitionum, quam sacrum ærarium, aut thesaurum, vocabant, *l. 1. h. t. l. 7. infr. de susceptor. l. un. infr. de argenti pret.* * Erat autem hic canon seu ordo 2 receptus, ut exactis tributis, Canonicarii ennie singulis has largitiones colligerent, interposita auctoritate Præsidis; deinde ne eas apud se retinerent, cavebatur, ut statim exactione celebrata, omnes species & summas sub obligatione tabulariorum, cæterorumque ad quos hujusce rei cura spectabat, inferrent thesauris cujusque provinciæ, ut sic susceptoribus & thesaurariis traderentur, ac exinde transferrentur ad sacrarum largitionum Comitem, *d. l. 1. hoc t.* quam hodie thesaurarium generalem vocamus. * Similiter ex vectiga- 3 libus, tributis aliisque indictionibus collectam pecuniam ad primarium provinciæ locum mittebant exactores & susceptores particulares, ubi conservabatur a præpositis thesaurorum, donec ad sacrum comitatum dirigeretur: prout nunc ex provinciis in curiam regiam omnis pecunia transmittitur: nam non convenit eam apud susceptores diu remanere; cum illi magis proprio, quam publico commodo studeant, *l. 1. sup. de offic. com. sacr. larg.*

4 Quamobrem ut exactores, & Provinciæ Rectores, eorumque officia, in contributione exactioneve facienda maturarent, mittebantur a Comite Largitionales, sive Privatiani qui urgerent & instarent; sed illi non poterant executorum officio fungi, neque provinciales convenire, aut cogere ut præteriti vel præsentis temporis debita solverent: nam hoc ad præsidis provinciæ officium pertinebat; qui tamen si ut molestiam declinaret, istis Privatianis seu Palatinis commisisset publicæ exactionis curam: tam ipse quam officium ejus, vicena auri pondo dependebant, *l. 2. hoc tit.* Ratio hæc erat, ut Palatinorum rapacitas & avaritia cohiberetur, qua vix abstinebant, libera sibi relicta manu, & potestate exigendi.

5 Quæ caussa etiam fuit, cur Opinatores, seu exactores militaris annonæ (quod milites essent) in provinciam missi, non possent exigere, sed tantùm instare apud præsidem, cui competebat exactio, ut intra annum annonas acciperent, *l. 9.* ibi Cujacius sup. *de exact. trib.* Assidue dimicantibus difficile est, inquit Cassiodorus, morum custodire mensuram, & in exactione modum servare, *lib. 1. epist. 11.* Hodierni susceptores, & thesaurarii habent quidem jus exigendi & recipiendi tributa, & reliqua ex vectigalibus; sed non jurisdictionem aut coercitionem ad compellendum debitores, sed instare debent (ut olim Palatini) apud Præsidem, seu judices ordinarios, ut adversus eos decernent literas executoriales: nisi consuetudo contraria sit in usu, ex qua poterunt prædicti officiales, cogere debitores ad solutionem cannonam, *d. l. 7. & d. l. 2. h. t.* ibi Platea, & Franc. Marc. *in decis. p. 2. q. 234. n. 2.*

6 Ex quibus item colligitur non debere judices propter invidiam aut molestiam subterfugere caussarum cognitio-

tionem & decisionem. Notantur & desides, qui ne incumbant cognitioni caussarum, solent eas aliis delegare, ut meritò si quid iniqui interea contigerit, aut intra tempus caussæ decisæ non sint, Judices detrimentum quod ex sua negligentia parti evenerit, præstare teneantur, Farinac. 3. *tom. crim. quæst.* 121. *num.* 307. Debet itaque quisquis personam publicam sustinet, munere suo fungi per se, non per alium, cujus non est electa industria. Eapropter Præsides & curiales quos cura manet exigendi, per se procurare, atque efficere debent, ut quantocius solemnes canones plene inferantur sacro ærario, prout prisca & inveterata consuetudo inferri constituit. Et si forte delegatio quæ a Præfecto prætorio ex more, quotannis, seu initio cujusque indictionis emittitur non plene contineat omnes largitionales titulos, aut quoquo modo exactio eorum debeat procedere, ut ipsi Præsides suppleant, quod delegationi deest, *l. ult. hoc tit.*

7 Vult igitur hæc lex in largitionibus inferendis sacro ærario, antiquam consuetudinem observari, & juxta eam delegationem fieri; si quid autem in ea desit, suppleri a Præsidibus, proposita insuper iis vicenarum librarum auri condemnatione. Verùm lex ista moribus hodiernis non procedit; quia quotannis fit exactio secundum civium facultates, exhibita prius forma Rectoribus civitatum, in qua si non omnes populi contineantur, qui solebant æque contribuere, poterunt dicti Rectores etiam in locis istis non numeraria, curare interim exactionem fieri, quousque superiorem consoluerint; ne si aliqui populi eximantur, alii reclament, seque graviori onere involvi dicant, quod prius inter omnes istius districtus populares dividebatur.

8 Quare nihil æquius, quàm veterem consuetudinem, in largitionibus & tributis inferendis observare, *d. l. ult. in fin.* adeò, ut si contra eam literæ Præsidis proferantur, iis tanquam subreptitiis non credatur; quia ut non est in potestate Præsidis, provinciales eximere, aut aliquibus remittere, quod tributi nomine debent, *lib. 3. sup. de annon. & tribut.* ita nec alium exactionis modum præscribere, terminum solutionis prorogare, quantitatem augere vel minuere, Bart. & Rebuff. *ad d. ult.* solus enim Princeps id potest, ejusque literis creditur, si apud acta provinciæ Rectori intimentur, *l. 1. tit superiori*. Aliàs sine Principis literis, nec ipsi quidem exactori ordinario creditur, quantumcumque suam commissionem per testes probaverit, DD. ad *d. l.* 1. Azevedo *in const. Reg. Hisp. l.6. tit.* 14. §.5.

9 Hinc si propter inveteratam consuetudinem provinciæ Rectores, cursui publico vel alii gravamini Chartularios subjecerint, quos defendere potius deberent, ac ab omni munere immunes reddere, triginta librarum auri condemnatione plectuntur, *l. 3. h. t.* Chartularii quales hodie Notarii Cameræ, ex cohortalibus electi, in singulis provinciis largitionales titulos tractabant, quadrimenstruos breves conficiebant, atque iterata cura, & sedula diligentia chartas rationum dispungebant; ita ut cum perpetuò scriptionis oneri incumberent, debuerint in alio sublevari, & ab veredaria necessitate eximi.

10 Quò fit ut omnibus Judicibus Chartulariorum defensio commendetur, iisque injungatur conservatio largitionalium titulorum, ne eorum exactio, semel alicui susceptori injuncta minuatur, neca etiam confusio titulorum fiat, idest, ne quod ærario, sive arcæ præfectoriæ debetur, alii arcæ inferatur; quamquam sint omnes tituli largitionales, *l. 13. infr. de suscept.* Nam

11 duæ erant arcæ, una fiscalis, altera largitionum: duo quoque Numerarii in provinciis collocabantur, & ad unum fiscalis arcæ ratiocinium, ad alterum largitionales tituli pertinebant, *l. ult. hoc tit. & l. 4. infr. de numerar.* Titulos vocant caussam debiti, & rationem præstationis; sed hic propriè tributa illa dicuntur, quæ statim ac solvuntur, immittuntur in arcam largitionum; cum ob eorum caussam solvantur, ut ex iis Princeps largitiones in bene de Republica meritos faciat, Amaya *ad h. t. in princ. num. 4.*

12 Hodie verò, quia non alio fine hujusmodi largitiones, fiunt & exiguntur, quàm ut augeatur privatum Principis ærarium, ejusque necessitatibus subveniatur, poterit Princeps, quem decet munificum esse, ex illis quandoque dona publicè privatimque depromere & præmia, quibus bene de Republica meritos afficiat, servato modo & mensura, ne magis perdere quam donare videatur; non enim Principi (ut de filiofamil. loquitur Ulpian) ad hoc datur libera administratio, ut perdat, *l. 7. ff. de donat.* Perditur enim pecunia, cum in ea eroganda nullus modus constituitur, sed temere in res futiles profunditur, aut in aulicos adulatores confertur. Modus igitur liberalitatis tenendus est, ut quod benefacit Princeps, quotidie facere possit, sive ut Cicero dicit: *ita dare debet, ut diutius dare possit.* Laudatur quidem in Principe liberalitas; sed si modum non habeat, adfert exitum. De modo diximus supra *tit. 14. n. 3. & 44.*

TITULUS XXIV.

Ne operæ a collatoribus exigantur.

1 *Provinciales præter tributa, aliis oneribus ne graventur. Damnatur & Advocatorum avaritia annonas petentium.*
2 *Ad quæ obsequia teneantur hodie collatores. Item coloni, & ad quæ non?*
3 *An domini locorum possint imponere subditis operas, vel ab iis aliquid exigere?*
4 *Possunt exigere id ad quod subditi ex conventione obligantur, secus si quid præstiterunt ex benevolentia.*
5 *Præstari debent solita dominis, etiam non probato titulo.*
6 *Ita exigenda servitia a subditis, ut tempus iis relinquatur se suosque alendi.*

HUjus tituli constitutio operarum præbitionem, 1
quæ a collatoribus expetitur, cessare præcipit; quoniam satis tributis ordinariis, aliisque indictionibus gravantur, *l. unica hoc tit.* cum æquum non sit, ab aliquo plus exigere quàm debeat, & occasionem dare deprædandi, *l. fin. infr. de lucr. advoc. & l. 1. eod. tit.* ubi cavetur ne quis ex officialibus aut scholasticis, seu advocatis, præter consueta honoraria pro defensione caussarum accipiat, & damnatur illorum avaritia, qui pro se & animalibus alimonia absque pretio solerent exigere, & annonas accipere *in l. 2. C. Theod. de concussionib. advoc.*

Sed intellige hic præstationem operarum cessare, 2
quæ illicitè exigitur, ut si rustici cogantur equos suos præbere, alienos prosequi, aut custodire, aut alia servitia præstare, per quæ avocari possent ab agricultura, *l. 1. infr. ne rusticani ad ull. obsequ.* At verò obsequia quæ licitè & urgente publica caussa exiguntur, præstanda sunt. Unde ad vehendam annonam & sarcinas militum, per suum districtum rustici suos equos, ad modicum tempus utendos præbent; prout & olim commodare solebant, etiam non rustici, suos equos ad vehendas species fiscales, *l. 1. & 2. de priv. dom. Aug.*

Adstringuntur & omnes cives ad excubias in adventum sui Principis, & ad reparationem viarum, pontium, aggerum, publicorumque fluminum; item ad instructionem murorum, eorumque defensionem tempore belli; sed hæc alterius ordinis sunt, & magis pertinent *ad tit. de quib. muner. & præst. nemini liceat se excus. & ad tit. seq.*

Illud propriùs hic quæritur: an locorum Toparchæ, 3
seu domini possint imponere subditis suis operas? Et verius est, nec operas imponere, nec ab eis servitia posse exigere absque salario; quoniam cum voluntaria sit obsequii præstatio, non debent domini ex hoc sibi jus arrogare, aut aliquid prætendere, quasi debeatur. Etenim per donationem quam eis Princeps fecit concedendo dominium, non transiit hoc jus, quod supremæ potestati adhæret, estque de regalibus: regalia autem non veniunt sub generali concessione. Præterea non juvat dominos, quod per longum tempus subditi ista obsequia præstiterint, aut onera subierint; quia existimantur per violentiam imposita, atque timore magis quàm jure præstita, Lopez *ad l. 6. titul. 25. part. 4. verbo devenlos servir.* Acours. Platea & Amaya *ad l. un. h. t.* nisi hujusmodi violentiæ & oppressionis præsumtionem excludat immemorialis consuetudo, aut præscriptio quadragenaria, titulo ejusque probatione subnixa, *c. 1. de præscript. in 6.* Covarruv. *in c. possessor. p. 2. §. 4. num. 5. de reg. jur. in 6.* Bobadilla *in polit. l. 2. c. 16. n. 118.*

Quod si verò ex caussa emtionis, permutationis, 4
aliove contractu obstricti sint subditi quippiam facere, vel præstare, ad id in perpetuum annis singulis præstandum a dominis suis cogi poterunt, Salicetus *ad l. si certis annis quæst. 1. C. de pact.* Vasquez *l. 2. ill. contr. c. 84. num. 31.* Dico ex contractu; quia si jure familiaritatis, vel benevolentiæ, servitia, aut munera quæ-

dam

datam anteque dominis suis detulerint, non adstringuntur in posterum ea præstare; cum ex actibus qui a mera voluntate pendent, non acquiratur aliqua possessio, *l.* 41. *ff. de acq. possess.* Menoch. *lib.* 2. *arbitr. jud. cas.* 160. *n.* 17.

5 Eo autem casu quo longa consuetudine, soliti sunt subditi, suis dominis operas præstare, ad eas compelli poterunt; si modo deducatur caussa aliqua specifica obligationis diutinæ, etiamsi ea non probetur justa probatione, Argentræus *ad consuet. Britanniæ art.* 277. *n.* 13. sequutus Alexandrum *cons.* 124. *lib.* 4. Latius ea, re dicetur infra *tit.* 74. Præstanda tamen fuerint ista servitia secundum consuetudinem regionis, aut conventionem.

6 Ac si; ne nimium miseri rustici, assiduis operis, angariis & perangariis graventur, ut non suppetat eis tempus se & suos alendi. Extant de hoc abusu frequentes querimoniæ, quas refert Sextion. *l.* 2. *de regal. cap.* 13. *n.* 30. atque hæc extorsio insolitorum servitiorum jure improbatur, *l.* 50. §. 1. *ff. de operis libert.* ubi Neratius respondit: quemlibet operas edentem, alendum; aut satis temporis ad quæstum alimentorum ei relinquendum. Ideoque ordinaria remedia contra ejusmodi oppressiones prodita sunt; quin & illis omissis, permissum est superiori magistratui ad querelam subditorum abusum & sævitiam hanc dominorum reprimere, Surd. *cons.* 83. *n.* 8. Gail. *lib.* 1. *obs.* 17. *n.* 3. & *lib.* 2. *obs.* 61. *n.* 13.

T I T U L U S XXV.

De Immunitate nemini concedenda.

1 Cur non est concedenda immunitas a patrimonialibus.
2 Pœna ignis imponitur Tabulariis, qui alicui profitentur immunitatem: hodie quæ sit pœna?
3 Immunitatis privilegium non creditur concessum, quod fisco & aliis nocet; sed stricte interpretandum.
4 Nec extendendum ad onera, quæ tempore belli imponuntur. Utilitati communi omnia cedunt.
5 An a successoribus debeat confirmari privilegium?
6 Urgente necessitate potest Princeps omnes exemtos cogere ad contributionem, nec immunis sublevatur.
7 An is qui immunitatem habet a collectis, aliisve oneribus, si solvat, sibi præjudicet in futurum?
8 Si protestetur contribuens, non videtur privilegio renunciasse, nisi per annos 30. solverit.
9 Immunes ad reparationem aggerum, viarum & similium munerum adstringuntur.
10 Moribus solet collecta imponi omnibus, ut reparentur opera publica.
11 Ad quos olim cura ista refectionis & instructionis spectaret.
12 Solet concedi civitati jus immunitatis, estque perpetuum etiamsi cives deficiant.
13 Civibus deficientibus, datur aliis immunitas, ut oppidum inhabitent, estque perpetua, etsi ea non sint usi.
14 Cedit immunitas in perpetuum data, in incommodum concedentis.
15 Immunitas non solvendi vectigalia data civitati, quomodo sit intelligenda.
16 Certis personis data immunitas, heredibus non censetur concessa; eos interdum comprehendit concessio qui ex masculis sunt progeniti.
17 Personis data immunitas cum persona extinguitur. Ecclesiastica prædia ad laicos translata immunitatem amittunt.

1 Immunitas alia est onerum patrimonialium, alia personarum: a muneribus patrimonialibus & præstandis tributis, rarò olim concedebatur, prout & hodie; quod Reipublicæ intersit habere ærarium opulentum: nam sine pecunia, nec hostibus occurri potest, nec patria propugnari, nec necessitatibus subveniri. Quod cum animadverterent Romani Principes, abolita specialium immunitatum gratia, omnes omninò ad obligationem functionum publicarum urgeri volunt, ac inter eos servari æqualitatem, revocatam ad pristinam rationem censûs, quamque censitorum peræquatorumque officium confirmaverint, *l.* 1. *hoc tit.* æquum enim justumque neminem a tributorum onere immunem esse, cum ex æquo ad omnes utilitas eorum, in quæ insumuntur, redeat. Eò pertinet. *l. un. Cod. Theod. si per obreptionem fuerint impetrata.* Ibi privilegia omnia paucis personis concessa, in perniciem plurimorum in irritum devocentur, omnesque hujusmodi immunitates, quacumque ambitione meruerunt, ad æquale provincialium cæterorum consortium reducantur. Et rectè; cum æquale onus facilius a pluribus, quàm a paucis sustineatur, & æquiore animo præstetur, quod ab omnibus solvitur:

Ferre, quam sortem patiuntur omnes,
Nemo recusat.

2 Quamobrem Tabularii civitatum, qui rationes tributorum tractant, si per fraudem, aut ambitum aut potestatem, injustè cujusquam immunitatis professionem admittant; vivi exuruntur, *d. l.* 1. *in pr.* Nam & majestatis crimen committunt, qui contra publicam utilitatem falsum scientes conscribunt, ac per collusionem potentiorum, onera ad inferiores transferunt, *l.* 1. *infr. de censib.* ideò ut a tali ausu deterreantur omnes qui rationes conficiunt, pœna concremationis tabulariis imponitur. Hodie mitiore pœna coercetur tabellionum falsitas, nisi ejus qualitas pœnam extendat ad mortem: quam meritò subítinent Tabularii, qui contra publicam utilitatem, atque in Principis sui contemtum audent immunitatem concedere, aut falsò testificati concessam esse alicui, ut eum subtrahent e functionibus: nam præter falsitatem quam committunt, Principis auctoritatem lædunt, dum ejus jura usurpant, *l.* 2. *ff. ad l. Jul. Majest.* Menochius *lib.* 2. *arbitr. cas.* 582. *n.* 2.

3 Igitur quamvis Provinciales quandoque a muneribus sordidis & personalibus immunitatem obtineant; eam tamen a matrimonialibus & tributis perperàm impetrare conantur; & si impetrata sit, non tenet, *l.* 10. *sup. de Sacrosan. Eccles. l. fin. sup. si contra jus vel util.* Nam non censetur Princeps concessisse, quæ publicam caussam lædunt, & damnosa sunt fisco, quæque tendunt in perniciem aliorum, quibus injunguntur onera & munera, quæ eò graviora censentur, quò plures eximuntur. *Lex præclarissima est*, inquit M. Cicero *lib.* 3. *de legib. quæ privilegia tollit; majores enim nostri in privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est injustius?* Quò fit ut privilegium immunitatis certo corpori, aut familiæ concessum, cùm cedat in cæterorum, qui de eadem communitate sunt, præjudicium & gravamen, non sit latè accipiendum, *ut in fin. t.* exemplo ostendam. Nec movet quod Princeps velit latissimè beneficia a se concessa interpretari, *l.* 3. *de constit. Princip.* quia id procedit quando Princeps aliquid præter legem concedit, ut ex Palladorio observat Amaya *ad h. l. t. n.* 21. ubi addit immunitatis privilegium utpotè strictum & odiosum non extendi ad munera insolita, & quæ fortuito superveniunt, *arg. l.* 69. & *l.* 77. *ff. de contr. emt.*

4 * Idem post Rebuffum Christinæus *ad tit. seq.* in Belgio judicatum meminit, quod immunitas certo corpori, aut urbi concessa, in dubio non extendatur ad onera tempore belli, aut alterius necessitatis subeunda. Omnia namque privilegia tunc cessant, & utilitati publicæ cedunt cuncta privata; quoniam Respublica incolumis, res privatas facilè salvas præstat.

5 Huc pertinet quod tametsi privilegia Principis collegio alicui, aut familiæ concessa, debeant esse perpetua; existimant tamen plerique, ea non solùm a concedente, sed ab ejus successore posse revocari, aut saltem suspendi; nisi petita, atque impetrata fuerit privilegiorum confirmatio. Quod & olim Tiberius primus in usum invexit, decrevitque ut indulta a Principibus defunctis beneficia; non aliter rata haberentur, quàm si ipse confirmasset; cùm ante Principis beneficium, nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur, Sueton. *in Tito.*

6 Ego autem puto debere beneficium Principis esse perpetuum; nisi incipiat esse damnosum communitati, cujus caussa potior est. Atque ita ubi illa exigit privilegii mutationem, jure Princeps privilegium etiam quod in contractum transivit, tollere & abrogare poterit, *l.* 5. *ff. de decret. ab ord. faciend. c. suggestum de decim.* Multò magis id ad tempus suspendere, & imperare, ut ob communem necessitatem omnes exemti contribuant, aut generatim aliquid præstent. Quod ubi indictum est omnibus; privilegii allegatio non relevat, nec excusationi defertur, Decianus *resp.* 51. *n.* 3. *vol.* 3. Klockius *de contribut. t.* 16. *a.* 194. & nos infra latius *t.* 47. *a.* 14.

7 Sed quæstionis est: an is qui immunitatem habet a collectis, decimis, aliisve oneribus, si solvat, sibi præjudicet in futurum? Et quamvis regulariter immunitas amittatur per actus contrarios; ita ut immunis a collectis si semel aut pluries eas solverit, eo ipso videatur renunciasse suo privilegio, *cap. si de terra cap.* 12. *de privil.* Attamen verius est hunc immunem sibi non præ-

judi-

judicare quoad futuras solutiones; sed solùm in eo quod est solutum: nam consensus qui actum conficit, solùm quoad actum illum operatur cui adhibitus est.

8 Ideoque denuò solvere jussus poterit pristinum suæ immunitatis jus allegare, eoque se tueri, ac protestari se non spontè solvisse; sed ut exemplo aliis non exemtis præiret, vel ut obedientiam quam debet suo Principi, ostenderet, vel ut publicæ caussæ satisfaceret, aut ut metum vexamque redimeret. Quæ protestatio, & recusatio solvendi, præscriptionem interrumpet; ent saltem efficiet, ne videatur exemtus suæ exemtioni renuntiasse: nisi forsitan totos annos triginta contributionis impositæ solutio e se & decessoribus suis facta ostendatur. Tantum enim tempus, exemtionis privilegium omninò aufert & extinguit. Ut enim aliquis immunitatem a contributionibus non nisi triginta annorum curriculo acquirit; ita acquisitum jus, non nisi isto 30. annorum spatio deperdit & amittit, juxta reg. in *l. 35. & l. 1n. ff. de reg. jur.* Cagnolus *in l. nemo §. temporaria ff. de reg. jur.* ubi dicit quod consuetudo jam completa, non tollatur nisi eodem modo, quo fuit inducta, idest per contrariam consuetudinem, Surdus *cons. 262. n. 80. & seq.*

9 Ex quibus apparet, quàm odiosa sit immunitas, & quàm facilè privilegium emittatur, quod non est concessum firmatumque contractu, vel ob remunerationem obtentum. De bis latè Klockius *d. cap. 16.* Quandoquidem etiam possessores qui immunitatem habent ab oneribus civilibus; nihilominus conferre teneantur ad reparationem publici aggeris, ad vetera mœnia reparanda, & nova fabricanda. Item ad instructionem portuum, pontium, viarum, pro numero jugerum & capitum animalium, quæ possidere noscuntur, *l. e. hoc 1.* ubi exponit Accursius pro quantitate substantiæ cujusque immunie. Quod procedit ut etiam domus Augusta, & venerabilis Ecclesia teneatur ad ista onera; quia publica & communia omnibus sunt, nec inter sordida munera numerantur, *l. 7. sup. de sacros. Eccl. & infr. tit. de privil. domus Augustæ l. 4. & 5. C. Theod. de itinere muniendo*, Amaya *ad h. t.* Bobadilla *l. 3. polit. c. 5. n. 33.* Annæus Rubertus *l. 2. rer. jud. c. 3.*

10 Hodie cùm ad viarum reparationem, & ædificiorum publicorum instructionem, contributio privatorum non sufficiat, solet publica auctoritate collecta imponi mercibus; item sarcinis, quæ in urbes invehuntur & evehuntur: quæ ratio conquirendi pecuniam levior & promptior videtur, neque ab isto onere ullus excusetur privilegio dignitatis, aut immunitatis, *l. 1. §. 3. vers. quicumque ff. de via publ. est.* siquidem caussa reparationis necessaria sit & periculum ingruat: nam immensa opera & insanæ moles ex ingenio lascivientis fortunæ, nihil ad immunes, multò minus ad pauperes subditos spectant, ut rectè Argentræus *ad consuet. Brit. art. 92.*

11 Olim quidem publica opere reficere, & e fundamentis extruere magnificum censebatur, reputabaturque inter honores, decreto Ordinis opera suscipere & perficere; & qui ea suscipiebant, curatores operum publicorum dicebantur, Paul. 5. *sent.* Justiniani tempore Præsidibus solicitudo & cura ista viarum publicorumque locorum, & portuum incumbebat, prout etiam cæterarum, quæ ad civium conservationem, publicumque aspectum & ornatum pertinent, *Novell. 17. & 25. cap. 4. in utraque.*

12 Porro non tantùm privatis personis, & certis corporibus data sunt e Principibus privilegia, & jus immunitatis; sed etiam urbibus, provinciis & ditionibus propter merita & obsequia tempore belli præstita, propter incursus hostium & damna, quæ optimi cives sustinuerunt, exemplo Romanorum qui multis privilegiis & honoribus fuerunt decorati, eo quod pro tuitione Reipublicæ, bona & sanguinem suum fundere non dubitarint. Simile immunitatis jus habuerunt coloniæ, & plura loca quæ fuerunt juris Italici, *l. 1. 6. & ult. ff. de censib. 4.* Item nostri Belgæ e Romanis subacti, Tacit. *hist. & lib. de moribus Germ.* Atque hoc jus immunitatis dicitur reale, & transire ad posteros in quibus perdurat civitas, *l. 4. §. 3. ff. d. t.* Surdus *cons. 262. num. 43.* Ut non obstet quod nullus civium supersit ex illis qui tempore immunitatis concessæ fuerunt; cùm jam alii suffecti sint, & universitas semper eadem esse censeatur, *arg. l. 76. ff. de judiciis.* Atque ideò dicimus privilegium civitati datum esse reale, ac perpetuum, juxta id quod dicitur de grege legato *in l. 21. & seq. ff. de leg. 1.* licèt enim grex adeò immutatus sit, ut nec ovis quidem quæ legati scripti tempore fuit, hodie supersit, sed omnis ex sobole postea nata suffectus sit; eumdem tamen gregem dici, atque ideò hoc casu legatum testamento deberi constat: quia cum quid in locum alterius sufficitur, idem cum eo esse existimatur, Clock. *de contribut. cap. 16. num. 57.*

Hinc solet Princeps deficiente civium numero civitati nova indulgere privilegia, ut sic facilius invitentur exteri ad incolatum: item iis, ad exemplum Vespasiani Cæsaris, vacantes areas & domos assignare, & prædia addicere, sub perpetua immunitate & irrevocabili, quod videantur novi cives quasi cum Principe contrahere, ejusque fidem sequi, *l. 1. ff. de jure immunitat.* Ameye *ad l. fin. sup. de annon. num. 5.* adeò ut quamvis ea immunitate non fuerint usi, adhuc tamen vires habeat, nec possit adversus eam exceptio temporalis opponi, sed longissime sit necessaria, *l. 5. sup. de præscript. 30. ann.* Vasquez *lib. 1. contr. p. 2. c. 2. n. 5.* 13

Verùm hoc jus immunitatis datum civitati, intelligendum est Principi decrescere, ac tanto minus ab incolis tributi nomine accipere, Boerius *decis. 213.* Civitatum namque exemtio cedere debet in incommodum concedentis immunitatem, non aliorum, quandoquidem portio exemtorum erat persolvenda Principi. Vide quæ sup. *tit. 16. n. 12.* dixi. 14

Cæterùm ista civitatum exemtio strictè accipienda est; ut videlicet cives non teneantur solvere vectigal, aut gabellam de rebus quæ ex cultura & labore proveniunt, vel de rebus quas ex patrimonio vendiderunt, propter necessitatem rei familiaris; secus est in rebus quæ ad negotiationem pertinent, vel ab aliis proveniunt: atque ita constitutum in Hispania, *l. 11. t. 18. lib. 9. recopil.* dicit Larrea *alleg. 11.* ubi plures DD. refert: quod si ita in aliis regnis non sit dispositum, aut super ea dubitatio oriatur, consulendus erit Princeps, tanquam auctor & fons, ex quo omnia privilegia & exemtiones profluunt: hic enim ut solus privilegia Principalia interpretatur, *l. ex facto ff. de vulgari*; ita etiam sibi reservat jus restringendi, vel revocandi hujusmodi privilegia & exemtiones; quia vertitur materia publicæ utilitatis, qualis est vectigalium, e quibus paucos eximi convenit, *l. 1. §. 1. ff. de loco publ. fruend.* 15

Idem quod de civitatibus obtinet in privatis personis, ut iis immunitas strictè data censeatur; ita ut ad alios quantumvis heredes & posteros, non extendatur, *l. 1. §. 1. ff. de jur. immun. l. 16. de privil.* Quod si autem posteris & descendentibus immunitas concessa quoque sit, ea tantùm fruentur qui ex masculis, non qui ex fœminis nati sunt, *d. l. 1. §. e.* licèt enim liberorum & posterorum appellatione comprehendantur omnes, etiam qui ex fœminis nascuntur, DD. ad *l. 120. ff. de verb. signif.* multaque jure illis sint communia; hoc tamen jus immunitatis datum posteris, ad fœminarum filios non pertinet; cùm quia odiosum & repugnans communi utilitati, restringendum ad paucos; tùm quia in honoribus & muneribus obeundis, persolvendisque tributis patris conditio & origo inspiciatur, *l. 22. 35. & aliis infr. de decurionib.* consequenter immunitas istorum munerum, non maternum genus, sed paternum comprehendet, per quod familia conservatur, & honor retinetur; ut rectè dixerit Javolenus honorem hunc vacationis & exemtionis qui posteris conceditur, ad eos tantùm pertinere, qui de familia sunt, *l. 13. ff. de muner. & honor.* Tales autem sunt qui ex solis masculis descendunt, non item ex fœminis, quæ sunt familiæ finis, *l. 195. §. communi, & §. fin. ff. de verb. sign.* Ex quibus concludo, quod personis data immunitas cum persona extinguatur; rebus autem & caussis data, perpetuò maneat, *l. 3. §. 1. ff. de censib.* Igitur data immunitas certo generi personarum, ad alias personas concessione non contentas haud quaquam porrigitur, *l. 13. sol. matr.* Despeisses *tract. des collecteurs forcen. sect. dernier.* Ex quo finit prædia Ecclesiastica cujuscumque contractus ad laicum translata, immunitatem emittere, & novos possessores contributioni esse obnoxios, *l. 9. §. fin. ff. de public. & vectig.* ibi DD. Quippe mutatione personæ, concessione personales ocyus expirant, & intereunt, *d. l. 1. §. 1. ff. de jur. immun.* Plura inst. *t. de excusationibus muner. n. 17.* 16 17

TITULUS XXVI.

De Conditis in publicis horreis.

1 *Provinciales coguntur fisco vendere frumentum.*
2 *Illud reponitur in publicis horreis, ubi & aliæ species annonariæ conduntur, ad usum militum & plebis.*

3 Plebs

3 *Plebi interdum ex publico subvenitur. Varii annonæ curam olim habuerunt.*
4 *Imperatores militibus frumentum erogari voluerunt, & ut vetus corruptum misceretur novo.*
5 *Quomodo id procedat; cum licitum non sit merces corruptas cum incorruptis miscere, nec vendere.*
6 *Permissum gratuitò distribuere incolis ex publico frumenta corrupta, secus ea vendere.*
7 *An mercatori liceat corruptum frumentum incorrupto miscere, ut fiat melius, idque vendere eodem pretio ac si omni defectu careret.*
8 *An tritico jam purgato, licitum sit admiscere paleas & glebulas, & vendere pretio taxato.*
9 *Rei frumentariæ negotium committebatur custodibus & mensuratoribus fide dignis.*
10 *Horreorum cura injungitur præsidi, qui tenetur ea sarta tectaque servare, & per se inspicere.*
11 *Hodie hæc cura ad curatores annonæ & civitatum rectores pertinet, qui & tenentur de damno si frumenta non curaverint & inspexerint.*
12 *Tutores quam diligentiam præstare teneantur præponendo aliòs administrationi; item non excusantur ab inspectione ædificiorum.*
13 *Frumenta incorrupta ob anni fertilitatem dividi possunt inter cives, & cogi vetustiora vendere.*
14 *Frumentum vetus prius vendendum quàm novum. Cogi possunt ditiores pauperibus erogare frumenta tempore famis.*
15 *Qua pœna puniatur, qui de publicis horreis frumenta usurpat, & in suos usus convertit?*
16 *Qua pœna de consuetudine & statutis regnorum obtineat. Restituendum est frumentum usurpatum ejusque augmentum.*
17 *Curator rei frumentariæ conventus ob debitum, compensare non potest, Ædilis potest.*

1 NOn tantùm publicas functiones pendere, sed etiam coemta præstare, idest, annonarias species fisco vendere subditi compelluntur, *l. 1. & 2. infr. de quib. muner. vel præst. nem. lic. se excus.* quamvis Accursius existimet eos potius cogendos esse a fisco emere frumenta: sed non rectè; cum aliud insinuet *l. 2. C. Theod. de publica compar.* ubi unusquisque provincialium arbitratu proprio & mente devota (non coactè ut hic) horreaticas species hisce pretiis, quæ in foro rerum venalium habentur, libens præstet ac distrahit.

2 A provincialibus itaque coemtum frumentum reponi voluerunt Impp. in publicis horreis, ut inde usui publico, & exercitui serviret necessitatis tempore. * Ideo
3 ista horrea ut observat Cujac. *in l. 4. infr. de erog. mil. ann.* constituta erant in limitaneis locis, & castris veteraneis, in quibus major pars militum degebat; atque in iis asservabantur præter frumentum, etiam reliquæ species, uti vinum, acetum, oleum, lardum, fœnum, paleæ, quæ militibus erogabantur, *l. 1. & toto tit. C. Theod. de erogat. mil. ann.* ex quibus speciebus ac præsertim frumento interdum etiam miseræ plebi
4 subveniebatur. * Unde Romani ad conciliandam plebem, frumentariam largitionem perpetuam fecerunt: & annonæ curam commiserunt Præfectu annonæ, nunc Ædilibus, dein Patriciis, ab iis ad Imperatorem & Consulares translatam refert Dio *libr.* 55. nam qui mulcere populum volebat, hoc munus ambiebat: dein vilescere cœpit teste Boetio, cujus hæc sunt verba: *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abjectius? lib. de consolat.* Sed ea rerum vicissitudo est, ut parva subtollantur, magna deprimantur. De frumentaria ista & quotidiana largitione Suetonius *in Augusto c.* 40. *Censum viritim egit, ac ne plebs frumentationum caussa frequentius a negotiis avocaretur, ter in annum quaternum mensium tesseras dare destinavit; sed desideranti consuetudinem veterem concessit rursus cujusque mensis accipere:* Spartianus, Plinius *in Panegyr.* & alii quos hic refert Amaya, Bobadilla *lib. 3. cap. 3. num. 10. & seqq.*

5 Imperatores verò præter ordinaria stipendia, perpetuò militibus annonas erogari voluerunt, ut eos sibi semper promtos & obsequentes haberent: frumentum autem ita distribui, ut vetus priùs quàm recens erogetur, & si fortè vetustate corruptum sit, ut per semet erogari sine querela non possit, novo frumento misceatur, *l. 1. h. t.* nam ita facilius expenderetur, & deficeret corruptum frumentum periret fisco, quod planè periret, si eidem corrupto non immisceretur incorruptum frumentum. Sed qui fit ut id permittatur; cum passim jura vetent speciem bonam, alteri deteriori misceri, & dicant venditionem nullam esse, si acetum pro vino veneat, æs pro auro, pro argento plumbum, *l. 9. §. fin. ff. de contr. emt.* & emtorem deceptum experiri posse, ut consequatur quod ejus interfuit deceptum non esse, *l. 62. §. 1. ff. d. t.* dicendum *in d. l.* 1. deceptionem nullam apertè permitti, imò expressè fraudem fieri, prohiberi; dum statuit, ut si fortè vetustate species corrupta sit, tantum eidem ex nova specie misceatur, ut corruptio minimè nocere possit militibus, quibus, ut dixi, ex largitate Impp. frumentario dabatur; quam deinde Constantinus magnus distribuere jussit in pane cocto, *l. 1. infr. de frum. urb. Const.* prout etiam nunc distribuitur, magno quidem Regis nostri sumptu: sed ex eo hæc manat utilitas, quod semper pastos & paratos habeat milites.

Præterea corruptio ita velata, adjectione novi frumenti efficit, ne fiscus aliquod damnum sentiat. Nec 6
iterum obstat quod licitum non sit species corruptas puris immixtas vendere, *Gloss. in l. 7. ff. de extraordin. crim.* quia hic non de venditione, sed de liberali erogatione Principis agitur, quæ quotidie fiebat, tam inter milites, quam populares, ex coemto jam frumento, & condito in publicis horreis; ita ut non debeat extendi casus liberalitatis ad casus necessitatis, in quos cadit obligatio, & fraus damnatur; & consequenter non tenetur illi qui donat, de corruptione rei, quemadmodum si venderet, ut benè observat Amaya *ad d. l. 1. hoc tit.*

Undè infertur permissum esse iis, quibus annonæ 7
cura incumbit, novum frumentum veteri, & corruptum incorrupto ita miscere ut minimum noceat, ubi publica caussa urget, ut faciliùs simul infirmatur, & incolis gratuitò subveniatur: hæc enim gratuita præstatio, quæ a Curatoribus civitatis fit, removet omnem fraudis suspicionem. Contra: non possunt non falsitatis alicujus argui curatores & magistratus civitatis, qui frumentum in publico horreo corruptum vendendum exponunt, & certo pretio incolas id emere compellunt, ut aliquando visum fuit, cum magno totius communitatis damno, & contra bonæ fidei regulas, quæ in emtionibus intervenire solent. * Debent enim isti cura- 8
tores sibi imputare, & frumenti quod passi sunt corrumpi, damnum sustinere, quemadmodum cæteri privati, quibus condiservare frumentum, ut id exilis vendant, non licet; multo minus corruptum incorrupto miscere; nisi ita modicum misceant, ut humano corpori non noceat, Rebuffus *ad d. l.* 1. ibi Joan. de Platea, dicit additione novi, veteris frumenti corruptionem, sicut additioni boni veneni, valari, & tolli nocumentum mali, & fieri optimum antidotum, *l. 35. §. 2. ff. de contr. emt.* Amplius addit illam frumentorum commixtionem, cum apparens sit & illicò discerni possit, non ita fraudulentam videri: verùm licèt ex inspectione & olfactu possit emtor discernere: utrum frumentum corruptum sit nec ne, & non corruptum admixtum corrupto, non debet tamen hæc velata deceptio venditori permitti, utque tantum recipiat pretii pro frumento corrupto, quantum pro incorrupto: nam ut Theologi docent, est contra justitiam vendere rem habentem vitium in qualitate aut quantitate, eo pretio quo venderetur si omni defectu careret, D. Thom. *2. 2. q. 77. art.* 1. & Lessius *de just. & jur. lib. 2. cap. 21. dubb.* 11. *n.* 82. qui licèt asserant venditorem non teneri exprimere vitium rei, nisi interrogatus; veriùs tamen eum peccare, id dolose subticendo, & plus pretii accipiendo, pro tali re, ac si deteriorata & corrupta non esset. * Existi- 9
mo tamen permissum esse mercatori justo pretio vendere triticum quod habebat purum, prout deferri solet, ad mulam, quamvis de industria eidem miscuerit glebulas & paleas quibus ante erat mixtum, ut solet ex area colligi; modò triticum per hoc non fiat deterius: nam si de facto licet aliis vendere triticum immixtum glebulis, licebit purgatum iterùm miscere priori mixturæ, & pretio taxato illud vendere, Fragoso *de regim. Reipubl. pag. 1. lib. 7. disp. 19. n.* 86.

Porrò ut res frumentaria sine deceptione procedat, 10
vult *d. l. 1.* ut judicio Præfecti urbi, & Præfecti annonæ assumantur custodes & mensores boni ac fideles, qui norint æstimare, discernere & miscere frumenta quæ habentur in condito, idest, loco ubi annona reconditur. Ut enim in urbe erant horrea, eaque constituta in partibus Tiberinis; ita & in Provinciis frumentorum con-

dita, illa ad curam Præfecti urbi spectabant, *l. 1. & 2. infr. de frum. urb. const.* hæc ad curam & periculum Præsidis, cujus est inspicere: an sarta tecte sint, ne horreaticæ species corrumpantur, atque puræ & integræ annonæ militibus erogentur. Nam si per incuriam aliquæ species pluviis infectæ deperierint, hoc damnum 11 resarcire tenetur, *l. 2. h. t.* * Hæc cura hodiè pertinet ad curatores operum publicorum, & ad Rectores civitatum, & annonæ custodes, qui omnes in culpa sunt, si domos frumentarias & horrea non inspexerint, nec ea sarta tectaque habuerint; ita ut non possint se excusare conferendo culpam in suos vicarios & ministros; quia de se queri, sibique imputare debent, quod parum diligentes homines adhibuerint, & maximè in negotio, quod propriæ curæ & inspectioni committitur, *d. l. 2. l. 16. in fin. ff. de rei vind. l. 7. §. 4. ff. naut. caup.* ubi enim lex alicui personalem inspectionem committit rei alicu-12 jus, non potest eam curam alteri demandare. * Atque hæc decisio ad tutores & administratores extenditur; cum omnes teneantur cautè administrare, & eadem diligentia munus sibi injunctum implere, quam paterfamilias rebus suis ex bona fide præbere debet, *l. 33. ff. de administr. tut.* & quamvis ob diffusum patrimonium, possint fidum aliquem actorem surrogare, *arg. l. 1. vers. ad istud, h. t.* ædificia tamen: an sarta tecta sint, inspicere debent; ita ut si id neglexerint, damnum teneantur 13 sarcire, Bart. & Joan. de Platea *ad l. 2. h. t.* * Nihil enim est quod æquè frumenta corrumpat, quàm pluvia, & vetustas; & ideo advigilare debent curatores civitatis, ut horrea benè custodiantur, & sæpè frumenta vertantur, aliàs facilè concepto humore vitiarentur. Varro *l. 1. de re rust. c. 57. triticum condi oportet in granaria sublimia, locave sicca.* Sic Plinius ait: *in Africa & Hispania id demum curare omnes & ante omnia ut sicco loco frumentum condatur. Imbres enim & humida frumento inimicissima, quibus corruptum germinat.* Ideo heronibus clausum tenebant veteres, idest, tegetibus, sparteis, aut alio vimine contextis, *l. 31. ff. locati.* Quod si verò corrupta non sint grana, sed ob anni fertilitatem adservari nequeant, vel non expediat, consultum erit inter incolas vetustiora dividere, eo pacto ut tantumdem ex novo reddant, aut emant pro qualitate & quantitate patrimonii; ita ut ille qui plus habet, & ditior est, plus emere cogatur: ac ita aliquando judicatum fuisse meminit Mexia *in sua pragmat. panis concl. 1.* & Bobadilla *in sua polit. lib. 3. c. 3. n. 40.* addit frumenta corrupta, aut vetusta emenda esse e magistratu loci, vel iis qui eminent dignitate, ut eorum exemplo faciliùs possint ad emtionem similem provocari reliqui cives. Facit & in hanc rem textus *l. un. tit. seq.* ubi pleniùs di-14 cemus. * Illud hic observant Interpretes, priùs expendendum esse vetus frumentum, quodque diutiùs servari nequit, quàm novum; itemque exemplo curatoris civitatis, tutorem pupilli debere prius distrahere vetus frumentum, deinde novum: denique notant in hujusmodi venditionibus habendam esse rationem temporis, & publicæ necessitatis. Etenim crescente fame, cogi possunt primores & ditiores civitatis, qui abundant, vendere frumenta sua, ut possit pauperum inopiæ subveniri. Quinimò tenentur gratis pauperibus erogare frumentum, ut docet Covarruvias *l. 3. var. cap. 14. n. 5. vers. sed his opportunè*, Bobadilla *lib. 2. polit. cap. 17. n. 120.* ubi addit posse pauperes implorare officium ju-15 dicis, ut sibi subveniatur famis tempore. * Hinc optimè constitutum in majoribus civitatibus & limitaneis, ad sublevandas publicas necessitates, ut horrea ibidem constituta, sæpiùs novis repleantur frumentis, eaque inde depromendi nulli facultas detur. Si verò quis adeò temerarius extiterit, sive curator rei frumentariæ, sive ædilis, ut ex dictis horreis frumenta audeat usurpare, & in proprios usus convertere, aut ex retentione frumenti lucrum facere, pœnam deportationis ac totius substantiæ jacturam subire cogetur, *l. ult. h. t.*

16 * Constitutionibus regni Hispaniæ in quadruplum damnatur, aliisque pœnis subjicitur, is, qui species reconditas aut destinatas ex publicis horreis acceperit, Escobar *de ratiociniis cap. 14. n. 41. & cap. 42. n. 20. & c. 31. in fin.* addit administratorem qui quantitatem aliquam frumenti publici usurpavit, restituere debere non solùm quantitatem usurpatam, sed illius incrementum, idest, usuras: quodque probat *l. 2. §. 2. ff. de administr. rer. ad civit. pert.* In Italia temeratoribus horreorum publicorum pœna imponitur arbitraria extraordinaria, vel perpetui exilii, Jul. Clarus *lib. 5. sen. §. falsum, vers. sed quæro, & c. fin. q. 67. vers. deportatio.*

Notanda hic est distinctio inter curatorem & ædi-17 lem, quod curator pecunia publica annonam coemtam servet, ædilis in ea præbenda operam præstet: quare si hic annonam presserit, atque arctiorem præbuerit, & ob id damnatus fuerit, uti compensatione potest, aut retentione adversus fiscum, si ipsi vicissim quid e fisco debeatur. At curator qui pecuniæ frumentariæ accepta debitor est, si curationis caussa condemnetur, compensationis jure pecuniam retinere non potest; sed cogitur eam civitati restituere, *l. 20. ff. de compens. & l. 3. C. eod. l. 46. §. 5. ff. de jur. fisci.* Vide quæ supra dixi *de compens. n. 15.*

TITULUS XXVII.

Ut nemini liceat in coemtione specierum se excusare, & de munere Sitoniæ.

1 *Exponitur sententia hujus legis, & redditur ratio cur omnes teneantur fisco vendere frumenta, nec ullus excusetur prætextu privilegii.*
2 *Data alicui facultas evehendi annuatim aliò frumenta, restringitur durante annonæ caritate in regno, cui prius providendum.*
3 *Tempore necessitatis coguntur omnes possessores prædiorum emere & asservare frumenta ad usum Reipublicæ.*
4 *Deficiente publica annona cogi possunt ditiores pecuniam conferre ad eam emendam, ut subveniatur pauperibus.*
5 *An cogi possint cives vendere res ad victum necessarias viliori pretio?*
6 *Statutis locorum justum pretium frumento aliisque speciebus statui solet, & quare?*
7 *Clerici frumenta sua vendere tenentur, & restituere pretium, si excesserint pretium taxæ, atque ad id compelli possunt per judicem sæcularem.*
8 *Statuta locorum quæ taxant certo pretio frumenta, cur non possint hodiè bene observari.*
9 *An tempore necessitatis restringi possit pretium frumenti quod aliunde adfertur venale.*
10 *Sensus constitutionis Græcæ, quæ ex Basilicis hîc est restituta, circa venditionem specierum, earumve emtionem & pretium.*
11 *Secundæ Græcæ constitutionis argumentum est circa electionem curatoris annonæ, qui Sitonicus appellatur.*
12 *Curator iste mittitur qui frumentum emat, quod deinde civitas suis incolis eo pretio vendit, quo emit, etiamsi id decreverit, damna quoque & expensas repetit.*

EMtio & coemtio promiscuè usurpatur pro com- 1
paratione frumenti, vel hordei, indicta Principis auctoritate, eo præsertim tempore, quo inopia, & acerba fama civitas aliqua laborat. Urgente itaque necessitate fiscus undique coemebat frumenta, aliasque annonarias species, quas etiam inviti possessores ad forum mittere, justoque pretio fisco vendere cogebantur, *l. 1. h. t.* adeo ut nullus privilegii alicujus, aut dignitatis prærogativæ, sese potuerit excusare, *l. 1. & fin. C. de quibus muner. vel præstat.* ubi Bartolus, quem & alii sequuntur *in d. l. 1.* dicit hoc munus esse patrimoniale; adeoque ab illo neminem excusari. Accedit quod frumentum sit ad conservationem vitæ, in quo publica utilitas, quæ suprema lex dicitur, constituta est; & ideo quamvis regulariter nemo cogatur emere, vel vendere, *l. 11. 13. & seq. C. de contr. emt.* tamen urgente frumenti inopia, & fame crescente, etiamnum compelli possunt possessores prout plus minusve collegerint frumenta sua æquo pretio publicè distrahere: ne dum ea premunt, aut uberes inde proventus exspectant, annona magis ingravescat, & populus fame laboret.

Hinc communis inopia & necessitas, quæ legem om- 2
nem solvit, sæpe cogit ut permittatur, quod aliàs non solet: itemque statuatur pœna in eos, qui annonam occultant, aut venalem aggravant, *l. 6. ff. de extraord. crim.* aut aliò deferunt. Æquitas enim postulat ut prius provideatur incolis, apud quos frumenta creverunt, quàm exteris. * Quare cessabit privilegium alicui con- 3
cessum, durante annonæ caritate, evehendi quolibet anno certam frumentorum quantitatem, nec damnum illud anno sequenti uberiore sarciri potest evehendo plura, quam per privilegium concessum licitæ quolibet

annos;

annos; siquidem illud restringendum sit, & publico commodo suspendendum, dum providetur provinciæ de annona, *arg. l. 5. C. de aquæductu*, ubi beneficium ducendi aquam ex publico aquæductu, intelligendum est de aqua superflua; ita hic frumenta nisi superflua aliò vehenda non sunt. Nec obstat quod privilegium sit datum evehendi quolibet anno certam quantitatem; quia intelligitur esse conditionale, si annus non sit sterilis, & provisum non sit provinciæ, cui Princeps primum vult provideri; imò potest subjectos cogere ad frumenta divendenda ipsi fisco, necessitate urgente, ut initio dixi.

3 Quemadmodum igitur illi non possunt se eb isto onere excusare, ita nec ditiores cives se subtrahere comparationibus frumenti, vel aliarum specierum, *l. 1. h. t.* ubi Anastasius Imperator mandat singulis provincialibus, ut pro censu & quantitate patrimonii comparent, & colligant annonam frumentariam aliarumque specierum provisionem (ut dici solet) ad publicum usum,
4 vel ob futuræ caritatis vel obsidionis metum. * Idque putem locum habere exhaustis publicis horreis frumento aliisve speciebus. Nam quoties Respublica non habet annonam sufficientem, aut pecuniam, ut valeat necessitatibus subvenire, non est dubium quin possit divites cogere, ut de annona sibi provideant, aut pecuniam conferant ad eam emendam, aliasque species, quibus communitati fame laboranti succuratur, Menochius *conf. 137. lib. 2. n. 13.*

5 Et non tantùm incolæ compellendi frumenta publicè vendere, sed & alias res ad victum pertinentes, cùm etiam illæ ad humanam vitam sint necessariæ, *l. 1. §. 11. ff. de off. præf. urbi*, ubi addit Bartol. posse viliori pretio compelli cives res necessarias hominum alimentis vendere: quod certè æquum non est, nisi eo tempore quo est magna rerum victualium inopia, ut subveniatur pauperibus, *l. 1. sup. de Episc. aud.* Surdus *tract. de alimentis tit. 8. priv. 94.* Caballus *cent. 1. resol. crim. cas. 9.* nam alio tempore nemo tenetur viliori, sed pretio justo vendere, ut habet *l. 2. sup. de fide hasta fisc.* iniquam judicans emtionem quæ à judice addicitur viliori pretio: quò pertinet quod nec ipsi decuriones, aut magistratus viliori pretio frumentum patriæ suæ præstare cogantur, *l. 5. ff. de administ. rer. ad civit. pert.* Justum pretium nostri vocant, non quantum ab aliis offertur, sed quod taxatum est à Principe, vel ejus Senatu. Sic Tiberius, ut refert Tacitus *lib. 2. annal.* sævitiam annonæ incusante plebe, statuit frumento pretium quod emtor penderet, binosque nummos de suo addidit negotiatoribus in singulos modios.

6 Etenim hodiè in benè constitutis civitatibus, rebus quarum quotidianus & necessarius est usus, pretium justum imponi solet; nec id arbitrio mercatorum committi, sed magistratus est iis ad victum præsertim necessariis, pretium statuere, habita ratione temporis & loci. Item efficere ne fraus statuto fiat, neve major inopia sequatur frumentis, ab his qui ea habent, absconditis, aut aliò delatis, *l. 18. §. 5. ff. de muner. & honor.* sic enim avaritiæ & fraudibus via præcluditur, & commercia faciliora erunt; alioquin futurum ut frumenti pretium in immensum excrescat, *d. l. 1. sup. de Episc. aud.* ibi Bart. & alii citati à Mynsingero *cent. 5. obs. 27.* & Bobadilla *in polit. lib. 3. c. 4. n. 65. & seqq.*

7 Quid de Clericis dicendum? Idem quod de laicis, eos teneri, & cogi posse frumenta, quæ habent, supra quàm sibi necessarium sit, venum exponere, ad præcavendam famem; cum hoc casu, de communi civium conservatione agatur, quorum pars clerici censentur; ita ut non repugnet illorum statui ejusmodi statuto se subjicere, quod vetet constitutum frumenti pretium excedere: quod si fecerint, cogi poterunt excessum restituere, perindè ac laici, per sæcularem judicem; non tamen ab eo puniri, Salcedo, Mesa, Vasquez, quos refert Bobadilla *lib. 2. politic. cap. 18. num. 70. & seqq.* qui ampliùs addunt posse capi frumentum à potestate sæculari, si præter mulctam pecuniariam addita sit pœna amissionis frumenti, ob non servatum pretium taxæ vel falsam mensuram. Dissentit Marthe *de jurisd. p. 4. cas. 2.* & Zypæus *lib. 2. de jurisd. Eccles. cap. 56.*

8 Quod de frumento, idem de vino & aliis speciebus dicendum, quæ capiuntur, & ob non servatum pretium in commissum cadunt. Verùm licèt apud nos, omnibus penè rebus certum pretium præscriptum sit statutis locorum; compertum tamen est, ea statuta vix
1 prodesse, & communem populi usum istis statutis evadere potentiorem; cum tempora, & loca, rerum pretiis tantam quandoque afferre soleant varietatem, ut vix aliquid certi possit observari, ut insinuat Cajus *in l. 3. ff. de eo quod certo loco.*

Verùm quod dictum est ob publicam necessitatem, 9
posse nempe aliquem cogi ad vendendum taxato pretio; puto id procedere in frumentis & victualibus, quæ reperiuntur in loco, atque ibi nata expositaque sunt venditioni, *d. l. 1. §. cura ff. de off. præf. urb.* Secus in frumentis, quæ foris apportantur, & alibi creverunt, quæque sæpe magno cum periculo adferuntur. Quò pertinet *l. 3. §. 1. ff. ad l. Jul. de ann.* ubi Impp. rescripserunt: *jus non esse ordini cujuscumque civitatis pretium grani quod invehitur statuere*: quia si moderatum pretium granis, quæ foris advehuntur, imponeretur; ubi deberet oriri abundantia, sequeretur penuria, contra omnia jura; quæ volunt ut tempore inopiæ alliciantur exteri ad vehenda cibaria modis omnibus. Quare hac in re cautè prospiciendum est, ut monet Covar. *lib. 3. var. c. 14. n. 3. in fin.* plura infra *lib. 11. tit. de metall. n. 14.* Non dubium, quin major futura sit copia, & meliori pretio frumenta aliunde advecta distrahenda sint, si bene habeantur vectores, mercatores & agricolæ, neque tributis graventur, aut injuriis afficiantur, coganturque merces aliò vehere, Bobadilla *sup. citato loco n. 64. in fine.* Quinimò provocandi sunt mercatores ad artem Reipublicæ maximè salutarem, advehendo merces quæ domi desunt, & evehendo, quæ domi nimis non sunt; quod vel ultrò facient, si spes alicujus lucri affulgeat, quo familiam sustentent, ne illius desperatione munia sua deserant.

Desiderantur hìc duæ Græcæ constitutiones, quas 10
ex libris basilicon restituit Jac. Cujacius: prioris argumentum est, quod incolæ alicujus civitatis non cogantur in aliam civitatem species frumentarias conferre & vendere, nisi inevitabilis quædam caussa id fieri exigat, justo pretio, quod in ea civitate obtinet, ex qua præbentur species. Item ut nullus cogatur omnes species vendere, quas sui usus gratia comparavit, sed superfluas tantùm: sufficere enim debet quod quis annonam suppeditet, aliasque species vendat etiam invitus; quas tamen ubi exhibuit, æquum est reputari pretia specierum venditarum in collationem fisco inferendam, vel etiam statim pretium annumerari, non post aliquod temporis intervallum, ubi jam annona vilnit. Denique additur nullam unquam debere fieri coemtionem absque auctoritate Principis, nisi si qua municipia annonæ caritate laborent, *l. 2. h. t.*

Secundæ constitutionis summa hæc est; quod cùm 11
in civitate aliqua frumenti comparandi curatore opus est, ejus creatio fiat, non ex quibuslibet, sed ex decurionibus, vel cohortalibus, arbitrio primorum civitatis, & Episcopi. Hic autem annonæ Curator, græcè *Sitonicus* vocatur; qui frumentum non duntaxat, sed & oleum publica pecunia comparat. Unde hoc munus Modestinus appellat sitoniam & eleoniam *in l. 6. §. est autem ff. de excus. tut.* idque refertur inter personalia munera, *l. fin. §. cura quoque ff. de muner. & honor.* Huic muneri sua dignitas & auctoritas non deest, prout nec olim deerat, ut patet ex *l. ult. §. 1. ff. de pignor. act.* ubi: *culleos cum Sejus in horreo haberet, missus ex officio annonæ centurio, culleos ad annonam sustulit, et postea instantia creditoris recuperati sunt.*

Quoties igitur urgente necessitate comparationes fru- 12
menti, vel olei, aliarumque specierum indicantur (ut ait lex nostra) mittebatur curator, qui illas species emeret è provincialibus. Similiter hodie è loco sterili mitti solet similis curator, aut decurio ad locum abundantem, ut ibi comperet frumenta, Bobadilla *lib. 3. cap. 3. n. 12.* & alia cibaria, quæ Græci Sitonia vocant, & publicam hanc emtionem Sitoneton, Cujac. *lib. 1. obs. c. 35.* & Hothoman. *lib. 2. respons. cap. 35.* Peracta emtione, solet curator, vel Respublica pro necessitate cujusque frumentum eo pretio vendere, quo illud emit, quamvis tempore quo incolæ coguntur emere frumentum, vilius sit; in quo quidem pretio etiam sarcienda sunt omnia damna, dispendia & expensæ, quæ quasvis ipsa Respublica fecit in frumenti coemtione & conservatione; ita ut singulis modiis emendis, debeat tale pretium accedere, quo toti isti damno & Reipublicæ utilitati consulatur; nec si excedat pretium (quod à magistratibus imponi diximus) habebit locum mulcta, quam hoc casu cessare in Hispania, docet Piscator *ad h. l. un. n. 8.* & Garzia Toletanus *in rubr. h. t.* Cæterùm ex hoc frumento quod Respublica vendit, vectigal non debetur, nec exigitur; ne quasi

rei fuæ emtio detur, *l. 4. de contr. emt.* nisi tamen frumentum vendatur exteris, ut observat Parladorius *lib. 1. rer. quot. cap. 3. num. 53.*

TITULUS XXVIII.

De collatione donatorum, vel relevatorum, aut translatorum, seu adæratorum.

1 *Princeps ut subditorum benevolentiam sibi conciliet eis prædia liberè donat, aut relevat a tributis, aut transfert, aut taxare facit.*
2 *Summa tituli exponitur & intentio declaratur. Quomodo Impp. confirmant ea, quæ suis præfectis committunt.*
3 *Annua præstatio non minuitur, etiamsi rescriptum gratia impetretur.*
4 *Quia præsumitur impetratum per importunitatem, nisi Princeps motu proprio id concedat. Cur hîc lex prohibeat concessionem motu proprio factam?*
5 *Quando lex contraria Principis dispositioni tollatur?*
6 *Hodiè conceditur relevatio & remissio ob deteriorationem prædiorum.*
7 *Re diminuta, perempta in emphyteusi: an minuatur vel remittatur pensionis onus?*
8 *Possessor domus qui tenetur ad censum, ea perempta minuitur census.*

1 POstquam egimus de iis quæ conferuntur: jam de prædiis quibus onus collationis a supremo Principe impositum est, dicamus. His accedunt quatuor, quæ in inscriptione tituli proponuntur, & ab ejusdem Principis munificentia promanant. *Donatio, Relevatio, Translatio, & Adæratio.* Nam Princeps interdum liberalitate benevolentiam subditorum sibi conciliat, dando eis possessiones liberas ab omni censu, aut gratiam faciendo, remittendoque tributa præterita: interdum relevat subditos ab onere solvendi tributa in futurum ob deteriorationem prædiorum, vel ob damna aliqua gravia, quæ bello, tempestate, sterilitate, aut simili casu fortuito acciderunt. Interdum transfert onus tributi in aliud jus, aut functionem, ex una videlicet præstatione in aliam; vel quod in una præstatione datum erat, transfert in aliam. Aliquando mutat species tributorum, ut puta si quibusdam prædiis tributum in annonis sit impositum, illud commutat pecunia, sive ære: qua de caussa prædia adærata dicebantur. Adærare est taxare, & æstimare pecunia, aut ære, quod in annonia præstandum erat, quasi ad æra seu pecuniam reducere præstationem frumenti,
2 aut cæterarum specierum. * Fuerat quidem olim ex concessione Principum lex certa ipsis possessoribus imposita, circa mensuram & quantitatem, quam tributorum nomine solvere tenerentur, vel non, ex illis prædiis donatis, relevatis, translatis, aut adæratis. Postea verò urgente necessitate, hujusmodi concessioni derogatum est; & ipsis prædiis eorumque possessoribus factæ sunt quædam tributorum remissiones. Tandem Antiochus Præfectus Prætorio, ex indulgentia Impp. ista prædia donata, relevata, translata, ad certam & determinatam tributi anniversarii præstationem redegit; atque hanc relevationem prædiorum suam obtinere firmitatem Impp. Valentinianus & Theodosius voluerunt *in l. ult. h. t.* & ne in aliquo minuatur, aut auferatur indultum, sed ut maneat, prout disposuit Antiochus. Solebant enim Impp. hujusmodi rerum taxationem & æstimationem Præfectis Pretorio committere; quam deinde ipsi prout Præfecti disposuerant, confirmabant, & servari jubebant, ut in specie *l. 1. infr. de fundis limitroph.* & ex aliis locis observare licet.

3 Illud quoque volunt Impp. ut nemo imposterum relevationem & translationem suarum possessionum, ex liberalitate Principis petat, aut petita, fruatur; quodque si aliqua jussio contraria huic piæ dispositioni emanaverit, pro non scripta habeatur; quia contra publicam utilitatem est, quod in canonem cecidit, & quotannis præstari debet, id minui, aut non persolvi, *d. l. un. vers. noverit tamen*, ubi concludunt eum qui contravenerit huic dispositioni, ducentarum librarum auri condemnatione mulctandum fore; cum talis inverecunde
4 petat, quod lex prohibet concedere. * Quo modo concessio facta, & rescriptum desuper impetratum, magis præsumitur importunitate petentis obtentum, quàm ex voluntate Principis; qui tamen si in eo declaret se non ad petitionem partis id concedere, sed motu proprio, utique valida erit concessio, prout Accursius, Platea, & alii observant *in l. 1. sup. de pet. bon. sublat.* & Amaya *hîc n. 56. & seqq.* satisfacit difficultati, quæ ex hac lege oritur, quod concessio motu proprio facta, non valeat; quia restringenda est istius legis dispositio ad prædia illa quæ Antiochus relevaverat; & cum soleret ista prædiorum relevatio postulari, ut sic aviditati postulantium, via præcluderetur; constituitur ne obtemperent judices hujusmodi relevationibus, etiamsi in concessione dicatur proprio motu Principem concessisse. Quapropter ex hac lege particulari quæ sola prædia ab Antiocho relevata respexit, non oportet alia comprehendere; cùm lex ista sit prohibitiva, & loquatur in uno caso speciali: quod facit *l. 2. sup. de legib.* ubi lex particularis vim habet, in his dumtaxat negotiis atque personis, quibus fuit promulgata.

Huc pertinet quod specialis consuetudo de non mi- 5
nuenda aut remittenda præstatione annua, non tollatur contraria lege, nisi in ea expressè Princeps declaret, quod non obstante tali lege per consuetudinem roborata, velit jussionem suam habere effectum; qui est ut pensitatio quæ annis singulis debetur, ob rei interitum & inopiam possessoris ei remittatur ad tempus, Bald. &
Platea *ad h. l. n. 3. & 4.* * Hodiè ob deteriorationem 6
prædiorum etiam in futurum relevatio pensionis conceditur, ut patet ex *Novell. 163.* quæ non Justiniani sed Tiberii est, ut ait Cujacius; & ne nimium graventur subditi, quartam partem debitæ pensionis solvunt, puta viginti quinque solidos ex centum. Interdum etiam fit remissio ex indulgentia Principis totius debiti fiscalis, si fundus deterior factus sit.

Hinc quæritur: an emphyteuta liberetur a pensione, 7
quæ debetur & præstatur ratione rei emphyteuticæ, si fundus chasmate perierit? Et si quidem totus perierit, liberatur a præstatione pensionis & tributi rem dimittendo, quod nihil sit cujus nomine præstetur. At si pars tantùm perierit, nocet emphyteutæ; qui nihilominus tributum annuum fisco, & pensionem conventam domino præstare cogitur; quoniam donec quid minimum ex re emphyteutica supersit, durat contractus & obligatio. Plura dixi hac de re *sup. de jur. emphyteut.* Ac illud annotandum duxi, pensionem hanc non diminui propter sterilitatem, sive sit emphyteusis alicujus rei privatæ, sive Reipubl. *l. 7. infr. de fund. patrim.* ibi Platea, quandoquidem in utraque pensionis onus præstetur in recognitionem dominii; quod quidem superest etiam parte rei tantùm existente, & proinde recognoscendum, nisi malit emphyteuta rem deserere, Velasc. *de jur. emphyt. q. 27. n. 8.* Fachinæus *lib. 1. contr. c. 89.*

Similiter censitori, cujus domus censui obnoxia, 8
si pro parte incendio aut ruina sit absumta, pro ea parte ab onere census relevatur; si verò tota domus periit, in totum census remittitur. Idem dicendum si fundus per alluvionem decreverit, nisi modicum sit quod nomine tributi præstatur, *l. 4. §. 1. ff. de censib.* ubi illam æquitatem debet admittere censitor, ut officio ejus congruat relevari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex caussis non possit. Atque eò facit quod novissimè in extravag. Pii V. rescriptum extat, census omnes in totum vel parte re perempta, ad ratam perire. Et ita judicatum fuisse docet Zevallos *comm. cont. com. q. 312.* cum de facto domus quædam cui census erat impositus, incendio cum aliis fundittus combusta fuisset.

TITULUS XXIX.

De Collatione æris.

1 *Summa hujus legis pro ære aurum solvi potest, tanti valoris.*
2 *Quanta libra varietas?*
3 *Potest una pecunia pro alia fisco solvi.*
4 *Quomodo res ista hodiè procedat?*
5 *Olim rigidi exactores pecuniam severiter cusam lebant.*
6 *An cogatur quis in quavis pecunia solutionem accipere?*
7 *Si convenerit de reddendis nummis aureis, non poterit solvi in ære vel alia moneta.*

PRovinciales Cypri & paucarum aliarum civita- 1
tum, qui singulis lustris tributa in ære inferre te-

nen-

mentur, possunt vice æris aurum præstare ejusdem æstimationis; ita ut pro viginti libris æris, unus auri solidus reddetur: quemadmodum & qui argentum est illaturus, potest etiam aurum inferre, pro singulis scilicet libris argenti quinque auri solidos, *l. un. h. t. &*
2 *l. 1. infr. de argen. pretio quod thesauris infertur.* * De solidis, & libra auri, ex quot solidis constet, est *l. 5. infr. de suscept. arca.* sed res ista variationem accepit, prout & hoc sæculo auri argentique libra non ubique eadem est: imò & sub eodem Principe sæpè varietas existit, uti & ipsa monetæ æstimatio mutatur & augetur, non sine magna commerciorum jactura. Existimo tamen cum Amaya, tempore hujus legis viginti libras æris unicum aurum æquasse. Aliter Covarruv. *de veter. numism. collat. c. 3. §. 2. n. 4.* Carranza *in tract. de las monedas de oro y plata fol.* 115.

3 Lata itaque hæc Constitutio favore provincialium, itemque fisci. Nam provinciales facilius possunt persolvere suas pensiones in auro, quàm in ære, cùm in ære solvendo plus præstent; siquidem aureus solùm viginti libris æstimetur, & dandus sit, qui eliàs in valore plus valet; ut commodius sit teste Justin. illud solvere quod majoris pretii est, *§. si quis 33. in fin. Inst. de action.* Quod etiam fisci favore rectè constitutum, cui utilius solutionem in puro auro accipere, quàm in minuta & multiplici æris pecunia.

4 Hodie res ista pendet ab utilitate publica, secundum quam fiscus a collatoribus tributariis solutionem accipere debet in commodiore pecuniæ specie, aliàs si non vertatur publica utilitas, collatores in quacumque pecunia currente & proba, sponte debitum tributum solvere poterunt; cum nullum inde damnum fiscus patiatur; nec debeat recusare pecuniam minutam, quam
5 Princeps uti probam cuderit.* Nam inter alias Neronis improbitates, illa Romanis gravissima, quod ejus fiscus non alios quàm aureos nummos & quidem asperos seligeret, ut refert Suetonius in *Nerone, c. 44.* ibi: *exegit ingenti fastidio & acerbitate nummum asperum, aurum obryzum, ut plerique omnem collationem recusarent.* Asperos nummos vocat, novos & recentes: nam veteres longo usu solent deteri, Lipsius in *Senec. epist. 19. num. 13.* Larrea *decis. Granat. 12. num. 37.*

6 Huc pertinet quod de creditore privato respondit J. C. Paulus, posse eum unam pecuniam pro alia accipere, si nullum inde damnum passurus sit, *l. 99. ff. de solutionibus*; quod ex pecuniæ diversitate, si publica auctoritate probata sit, rarum est ut accidat, nisi alia concurrent; cùm in pecunia non tam spectetur ipsa materia, quàm æstimatio & valor publicus, secundum quem usum sui præbet pecunia, non etiam secundum materiam, *l. 1. ff. de contrah. emt.* ut non videatur aliud pro alio solvi, nec res alterius generis reddi, sed eadem quantitas quæ credita, quam ideo reddi sufficiet, non etiam corpora necessariò reddenda, cùm in mutuum non veniant, sed eorum usus in quantitate & valore consistat. Hinc *in l. 65. ff. de verb. oblig.* stipulanti denarios promittens aureos ejusdem quantitatis, dicitur obligari: quod non foret, nisi congruè responsum esset petitioni, & sic ad idem, respectu quantitatis scilicet: nam respectu materiæ, quæ diversa est, vitiosa esset
7 stipulatio. * At verò si nominatim conventum sit de reddendis nummis aureis, in specie reddendi sunt; nec satisfiet præstando æstimationem, cum lex contractus servanda sit, *l. 1. §. 6. ff. depositi*: cui non obstant quod nummorum valor possit excrescere pro commodo mutuantis: nam etiam posset decrescere damno ejusdem, ut res illa sit in fortuito eventu posita, quem utrque æqualiter subit. Deinde obscuram pactionem illi nocere scriptum reliquit Papin. in cujus potestate erat legem apertius conscribere, *l. 39. de pactis*. Igitur ubi apertè a contrahentibus electa est certa species nummorum, sive ea aurea sit, sive ærea, non poterit in alia specie solutio fieri, quam sua conventione creditor exclusit; qui non solùm cavit de quantitate certa; sed etiam de certa specie nummorum, Covar. *de veter. numism. coll. cap. 7. §. un.* Vide quæ de hac materia dixi sup. *tit. si certum petatur n. 23.* & quæ infr. *tit. ult. & lib. 11. t. 10.*

TITULUS XXX.

De Discussoribus.

1 Continuatio; qui sint discussores.
2 A quo creentur, & qui constituantur? similiter discussoris munere Comites vocantur.
3 Quod sit in hoc titulo discussoris munus, & in quo consistat?
4 Quid statuatur hic contra discussores, & eos qui onerant tenuiores homines.
5 Gravati provocare possunt, & querelam proponere.
6 Itemque probare debent taxationis iniquitatem.
7 Tenetur discussor discutere sumptus publicè factos & curare ut apocha detur collatoribus.
8 Apocha solutionis amissa, sufficit ad probationem liber rationum publicarum.
9 Cum ex hoc libro fiscus certus fit de solutione, tam ampliùs exigere non debet; nec cogitur collator probare casum amissæ apochæ.
10 Apocha amissa, nec descripta in libro rationum, iterum petenti dari potest.

Dictum est de jure fisci, & caussis ex quibus aliquid ad eum pertinet: superest agamus de rationibus fiscalibus, quæ examinandæ sunt a Discussoribus, quos Græci λογοθέται vocant, quasi cognitores & disceptatores rationum fiscalium, vel publicarum, quæ jam ab aliis sunt dispunctæ; ac tractatæ. Hi discussores passim in C. *Teod.* Rationales vocantur, *l. 45. C. Theod. de appell. & l. 21. C. Theod. quorum appell.* 1

Creebantur autem jussione & auctoritate Principis, non Præfectorum jussu, aut ex præcepto alterius cujusquam judicis, *l. ult. h. t.* nec ex alio quàm nobilium & honoratorum ordine assumebantur, ad hoc discussionis munus, quod subterfugere nemo poterat, nec eo se excusare, quamvis quis esset advocatus consistorii, aut miles, dum non militat, *l. 3. h. t.* nisi advocati munere fungeretur in foro spectabilium judicum, ne obstet *l. 6. sup. de advocat. divers. judiciorum*: ubi istius fori advocatus ea immunitate fruitur, ut nulla ei peræquatio, nulla discussio, nulla operis instructio, injungatur. Qui tamen discussoriæ munere functi fuerant, Comites vocabantur, *l. fin. Cod. Theod. ad l. jul. de ambitu*; ubi prohibentur iterati comitivæ in discussionibus. 2

Consistit autem hoc discussoris munus in præsentis 3
tituli materia; in eo præsertim ut inquirat in quelibet civitate & municipio tributorum fiscalium debitores, eosque in tabulas referat, quot jugera quotve possessiones quisque habeat; discutiat & æstimet cujusque facultates, quæ frequenter crescunt, & decrescunt; nec non fructus, onera, gravamina, ut omnibus perpensis imponi possit tributum pro modo patrimonii. Quamo- 4
brem in hac inquisitione & descriptione, quam discussor facit patrimoniorum, hanc servabit proportionem & æqualitatem, ne unum ex provincialibus propter alium gravet; tenuiorem fortè ut exoneret ditiorem, aut plus æstimet unius patrimonium, quàm revera valet; quia si iniquam discussionem fecerit, & aliquem oneraverit plus debito, aut debitorem in librum suum redegerit eum, qui nihil debet; tanti damnatur quanti alterum perperam condemnavit, *l. 2. h. t.* ita ut pœna talionis mulctetur iniquus discussor; quia ut habet *Novell. 7. c. 5. §. 1.* cum provinciali injuriam fecerit, æquum est, ut hanc sibimet in propriis exhibens, suam sentiat malignitatem. Eadem pœna hodiè afficiuntur illi qui onus collectæ hujusmodi rebus imponi suadent, quibus potissimùm utuntur tenuiores fortunæ homines, ut illi soli graventur, *l. 9. inst. de erogat. milit. annon. lib. 12.*

Porrò possessor qui se gravatum sentit ex discussoris 5
descriptione, jure potest ad superiorem provocare, qui est Comes rerum privatarum, *l. 26. sup. de appell. & l. pen. sup. quor. appell. non recip.* Idque intra annum, ex die impositi renuntiatique census computandum, nisi sit minor, aut Reipublicæ caussa abfuerit is qui gravatus est, cui annus currit, ex die quo facultatem agendi habuit, *d. l. 5. infr. de censib.* & satis est quod alleget gravamen supra vires patrimonii impositum. Habet namque gravatus præter appellationis remedium, alterum querelæ, implorato scilicet officio judicis contra gravamen illatum a taxatore, *l. fin. inst. quemadm. civilia mun. & d. l. 5.* Imò ut ex Lasarte observat Amaya *ad h. l. t. n. 12.* habet jus compensationis, sive petendi; ut cum illo cui minùs tributi onus est injunctum, adæquari possit, compensatis bonis utriusque; cùm inter æquales, æquale esse debeat onus; & illationis forma dictet, ne alter altero plus gravetur, atque munera civilia æqualiter distri- 6
buantur, *l. 2. & 6. sup. de annon. & tribut.* * Ceterùm non sufficit quod gravatus alleget discussoris iniquitatem, atque ea conqueratur; sed debet quoque eam legitimè,

per

per testes, aut instrumenta probare; aliàs enim multis calumniis discussores exponerentur, si solùm proposita querela gravati teneantur ostendere inæqualitatem in taxatione observatam. Facit in eam rem *l.* 1. & 5. *infr. de censib.* ubi qui se gravatum dicit, probare id tenetur. Contra verò hanc probationem, opponet discussor rectè factam esse discussionem, seque secundùm facultates gravati tributum seu censum definivisse, aut ante impositum exegisse: quo facto exonerabitur a prædicta talionis pœna, quæ manet semper eos, qui in re tributaria
7 malè versantur, *l.* 3. & 7. *sup. de exact. tribut.* * Præterea discussoris officio incumbit discutere rationes & sumptus ex civili pecunia factos in publicis operibus, veluti in murorum constructionibus, pontium & aggerum instructionibus, vel in sternendis reparandisque viis publicis, & balneis. Insuper rationum discussione facta, curare debet, ut collatoribus qui sumptus istos fecerunt, aut ad eos contribuerunt, sacra securitas detur; qua freti, nullam hi postea, vel heredes eorum, aut bonorum possessores quæstionem patiantur, *l. ult. h. t.* ubi etiam additur post rationum discussionem, ab ipso discussore apocham datam sublistere, eumque securum esse qui accipit.
8 Adeò ut si postea casu apocham amiserit, ei non noceat amissio; quandoquidem de fide illationis & solutionis factæ, sufficienter constare possit ex libro rationum publicarum, *l.* 2. *h. t.* quem proinde librum utpotè publicum sibi exhiberi rectè postulabit possessor, ut ex eo discat quid tributi nomine solverit, & quid residui debeat, *l.* 2. *sup. de convent. fisci debit. l.* 4. *sup. de fide instrum. Novell.* 128. *c.* 4. ubi subnotatio tabellionis publicam fidem facit, uti & securitas data a discussore; pro qua tamen nihil accipere vel exigere debet a collatoribus & municipibus: habet enim ideo ex publico salarium, ut sine concussione & damno privatorum ratiocinia tractet, *d. l. ult.*
9 Atque hæc rectè constituta sunt, ut concussionis deprædationisque via præcludatur: etenim cum fisco solutum fuerit, idque ex libro rationum constiterit, æquum non fuerit, ut quod jam habet, & accepit, iterum petat; siquidem bona fides non patitur ut bis idem exigatur, *l.* 31. *ff. depositi*. Unde si casu amissa sit securitas, nocere non debet collatori; cum possit semper fiscum & collectorem cogere ad exhibitionem libri publici, quæ causa est cur non teneatur hujusmodi casum probare, sed sufficerit allegare, & dicere sine culpa sua se apocham amisisse: neque enim ulterior probatio, aut jurisjurandi assertio, hoc in casu necessaria est; quamvis communiter ei qui dicit se solvisse, incumbat onus probandi, Mascardus *de probat. concl.* 601. *num.* 4. & 603. *num.* 32. Amaya *ad l.* 2. *h. t. num.* 10. & *seqq.*
10 Porrò solet apocha priusquam solventi datur tota describi in libro rationum; si tamen amissa dicatur, nec de ejus datione quippiam contineatur in dicto libro, non videtur posse denegari debitori petenti renovatio apochæ, continentis solutionem factam, & amissionem; licèt aliqui contra sentiant. Idque observari videmus in provisionibus & decretis deperditis, ut iterum a Senatu concedantur facta mentione priorum.

TITULUS XXXI.

De decurionibus & filiis eorum: & qui decuriones habentur, & quibus modis a fortuna curiali liberentur.

1 *Continuatio, qui fiat decuriones, & unde dicti.*
2 *Cujus esse debent qualitatis & conditionis.*
3 *Judæi & hæretici ad decurionatum & quemcumque honorem aspirare prohibentur; licèt eum olim adipisci potuerint.*
4 *Externi ad decurionatum admitti non poterant.*
5 *Artifices facultatibus abundantes quamvis expertes literarum, decuriones creari possunt.*
6 *Scientia & prudentia requiritur. Quinam arceantur, & an spurii decuriones esse possunt?*
7 *Hodie Principis indulgentia opus est. Item ut relegati admittantur, quibus non obest patris reatus, nec servitus, modò natus sit ex matre libera.*
8 *Filiifam. decuriones creari possunt, & creati consensu patris, obligant ipsum patrem Reip. ejusque heredes.*
9 *Non obligatur pater pro filio emancipato nisi consulto eum emancipaverit, ne pro ejus magistratu caveret.*
10 *Non aliàs convenitur pater, quàm propriis filii bonis deficientibus.*
11 *Consensus patris in electione filii etsi non sit expressus, obligat ipsum patrem.*
12 *Frater pro fratre qui munere functus, non tenetur.*
13 *Nec uxor tenetur de administratione mariti, nisi hic obligatus sit ea caussa principalis debiti.*
14 *Ex alterius obligatione nemo oneratur nec novus decurio debitis prædecessoris, nisi ad id se obligaverit.*
15 *Quod impensum est in utilitatem officii pro conservatione majoratus, præstare tenetur successor.*
16 *An successor in Principatu teneatur solvere debita prædecessoris.*
17 *Mutuum acceptum in opus publicum, restituere tenetur civitas, non successor; cui tamen incumbit executio & persecutio jurium civitatis.*
18 *Minores, & majores 70. annorum excusantur ab muneribus Reipublicæ. Item pater 12. liberorum excusatur a munere decurionatus.*
19 *Nemo est immunis a contributione ordinaria; nec ab extraordinaria excusat ætas, aut morbus qui habet intervalla.*
20 *Qui immunis est ab oneribus, non excusatur ab honoribus, nisi casum aut cæcitatem alleget.*
21 *Infames excluduntur a decurionatu.*
22 *Vacatio munerum perpetua aut temporaria, a solo Principe conceditur, non a Judicibus.*
23 *Nemo excusatur a muneribus, etiamsi proferat Principis rescriptum, quia præsumitur obreptitium, & quod contra publicam utilitatem impetratur.*
24 *Convocata curia per duumviros nominabantur decuriones. Quanta fuerit penes duumviros potestas: curiam suam deserere & aliud regimen ambire eis non licebat.*
25 *Actus nullus est si decurionum vacatio non sit solemnis; quo modo fieret eorum electio; & quod in ea duas partes ad minus adesse oporteret.*
26 *Hodiè quæ gesta sunt a majori parte communitatis, rata habentur nisi a minori parte ostendatur contrarium.*
27 *Quinam interesse poterant concilio & dicere suffragium, illud habentes tenebantur approbare nominatum.*
28 *An magistratus qui jus habet eligendi de consilio peritorum, illud non solum petere, sed & sequi teneatur?*
29 *Electus si acceptaret, confirmabatur a superiore, sin minus, reclamabat proposita appellatione.*
30 *Eligens indebitè condemnatur in expensas litis.*
31 *Quis ordo inter decuriones servaretur, & quis inter eos potior, itemque duumviros.*
32 *Quot eligerentur, & qui Summates dicerentur. Quod eorum munus, & quàm grave fuerit decurionum.*
33 *Ad decuriones pertinebat cura ludorum & cursus publici.*
34 *Decurionum filii patris conditionem sequebantur, modo essent legitimi.*
35 *Quid de naturalibus tantùm, aut de natis ex colona, vel inquilina, patre decurione.*
36 *Materna origo non ligabat filium curiæ, etiamsi hic maxime vellet & allegaret consuetudinem, aut privilegium.*
37 *Quando ex privilegio civitati concesso, matris curiæ filii adscriberentur?*
38 *Ex indulgentia Principis ob benemerita certæ personæ eximuntur a functionibus, & sequuntur maternam conditionem.*
39 *Consuetudine & statuto effici potest, ut filii maternam originem ac nobilitatem sequantur.*
40 *Originalia onera civilia quisque cogitur subire in loco originis nec potest aliò migrare, aut se eximere alicujus domus patrocinio.*
41 *Subterfugiens patriæ suæ onera revocatur, & ex quovis loco etiam privilegiato extrahitur invito domino.*
42 *Decuriones a curia sua recedentes revocantur. Caussa agente, & de præsidis licentia possunt ad curiam Principis ire.*
43 *Nemo potest munus susceptum deserere, aut aliò proficisci sine venia superioris.*
44 *Qui fictè vitam elegit monasticam, ad munia patriæ suæ revocatur, ejusque bona capit is qui interim munia subivit.*
45 *Philosophi qui falsò sese subtrahunt, & metalarii & Saboniensii redduntur curiis.*

46 *De-*

46 *Decurio militiam affectans, ab ea retrahitur ad curiam, cujus caussa potior.*
47 *Qui nascitur avo decurione & patre milite, avi statum sequitur.*
48 *Decurio fugitivus ab Ordine capi potest: caussa status terminanda coram Judice. Unde qui debet obedientiam a superiore capi potest.*
49 *Decurionis nominati bona subrogato applicantur, si lateat, reversus ea recuperat; si per annum fuerit contumax ejus bona curiæ applicantur. Hodie salarium amittit.*
50 *Officialis fugitivus non prius restituitur, quàm refundat expensas & quas Curia prærogavit pro eo revocando.*
51 *Impensas in ludos quas prærogavit civitas, ei refundebat magistratus. Quinam hosce ludos edere tenebantur.*
52 *Decurio non poterat onera curiæ declinare, nec ea per substitutum implere, nisi haberet privilegium.*
53 *Neque hodiè vasallus potest, invito domino, inservire feudo per substitutam.*
54 *Qui illustrem dignitatem fuisset consecutus, poterat curiæ servire per substitutum.*
55 *De cujus excessu & delicto teneatur substitutus.*
56 *Ad alia loca migrare decurio non poterat, quæsito colore, aut munere expleto.*
57 *Id reiterare non cogebatur. Hodie ultro se ingerunt ambientes. Satius foret officia conferre recusantibus.*
58 *Recensentur decurionum privilegia, inter quæ quod non subiiciantur tormentis, nisi a Præfecto prætorio.*
59 *Pœna officialis non resistentis, & decurionis diffugientis curiam.*
60 *Qua pœna puniatur decurio ob crimina, & qua delinquens in administratione officii.*
61 *Tabellio esse nequit decurio; torquetur tamen ob falsum instrumentum, quod ante fabricavit.*
62 *Tabellio & decurio simul & eodem tempore quis esse non potest. An tabellionis & procuratoris officium sit vile?*
63 *Procurator esse non poterat; Advocatus existens non erat immunis ab oneribus curiæ, nec procurator Reip.*
64 *Decuriones non verberabantur, nec capite puniebantur, nec litis caussa evocabantur extra provinciam.*
65 *Non alios quam proprios Judices agnoscebant. Non poterat Judex qui proprius non erat, extendere potestatem ultra suum territorium.*
66 *Ad quos honores pervenire poterant decuriones, & quibus oneribus eximi.*
67 *Quæ dignitates liberarent decuriones a fortuna curiali.*
68 *Filii nati ante dignitatem patris, an sint illustres?*
69 *Variæ de filiis ante dignitatem patris natis dispositum. Item de filiis patronorum fisci.*
70 *Privilegium potest restringi & ampliari pro arbitrio concedentis; & posterius ita debet intelligi ut minimum officiat tertio.*
71 *Quid hodie hac in decurionum materia observetur. Quæ magistratuum municipalium potestas?*

1 HActenus de jure fisci; consequenter dicendum de jure municipali, cujus tractatio est bipartita; prior concernit personas; posterior occupatur circa munera & honores. Personæ municipales aut sunt decuriones, aut simpliciter municipes. De illis *h.t. & seqq.* De municipibus *tit.* 38. agitur. *Decuriones* sunt qui concilio Reip. municipalis intersunt ac præsunt: *Sic Servius Tullius Curiarum præfectos, curiones dixit, divisit & singulas curias in decurias, idest, alias decem partes, quarum præpositi decuriones*: Pomponius Lætus *lib. de magistr. in pr.* vel inde dicti, quod cum è civitate Romana Coloniæ deducerentur, decimus quisque ex iis qui deducebantur, eligeretur publici consilii gratia, *l.* 239. §. 5.
2 *ff. de verb. sign.* Ut ergo Romæ Senatores non judicabant; sed præerant tantùm curæ Reipublicæ; ita decuriones in municipiis non erant judices, sed consilio Reipublicæ intererant, & curiæ suæ negotia tractabant; eorumque cœtus ordo dicebatur & curia: ac inde *Curiales* dicti, qui lecti ex cotiis in senatorium ordinem redacti erant, Fenestella *de magistr. c.* 4. & sic in *l.* 21. 25. 33. *& aliis h. t.* vocantur. Sub Imperatoribus dicti etiam sunt Principes, idest, seniores curiæ, *l.* 43. *h. t.* Item possessores; quia non omnes habitatores alicujus municipii curiales erant; sed honestiores potioresque cives, qui prædia possidebant; ad hunc ordinem adspirare poterant, *l.* 7. *in princ. ff. h.t.* Id ipsum sub Imperatoribus observatum, ut patet ex *Novell. Justin.* 38. & Arcadii Imp. constitutione, ne ad subeunda patriæ munera dignissimi meritis & facultatibus eligantur; nec tales forte nominentur, qui functiones publicas implere non possunt, *l.* 45. *h.t.* Non refert tamen cujus super- 3
stitionis aut sectæ sint, modò ea alios non lædant, *l.* 49. *h.t.* eoque pertinet rescriptum Severi & Antonini quo permissum eis, qui superstitionem Judaicam sequuntur, honores adipisci, & ad decurionatum adspirare, *l.* 3. §. *fin. h.t.* ea ratione, ne civitates curialibus destituerentur. Sed postea Christiani Principes prohibuerunt, ne Judæi defensoris civitatis fungerentur officio, neve ad patriæ honores & dignitates adspirarent, quamvis onera subeant, *l. ult.* sup. *de judæis*: ubi rationem subjungunt, ne acquisiti sibi officii auctoritate muniti, adversus Christianos & ipsos plerumque sacræ religionis Antistites, velut insultatores fidei nostræ, judicandi habeant potestatem. Eadem ratione, ne quid contra Catholicam religionem moliantur hæretici, ad civitatis officia non assumuntur; quantumvis paucitas sit civium, qui muneribus & officiis publicis fungi possint, *l.* 1. §. 7. sup. *de hæret.* Facit & *Novell. Justin.* 45. *in pr.* ubi oneribus patriæ implicantur hæretici; honoribus verò nullis funguntur, sed remanent in turpitudine fortunæ suæ ut resipiscant.

Porrò externi ad decurionatum admitti non poterant, 4
vetante id lege Pompeja; quam desuetudine antiquatam iterùm Trajanus restituit aliquando: sed si spontè munus decurionis susceperint, illud subterfugere deinde non poterant, *arg. l.* 3. *h. t.* dummodo in ordinem civium prius allecti fuerint & eo in loco domicilium fixerint, *juxta l.* 7. *inst. de incolis.* Antoninus Imp. voluit peregrinos bona habere in Italia, ut essent quasi pignus, cum ad honores venirent. Moribus nostris etiamsi exteri & advenæ in loco figant domicilium, & bona consilia suggerere possint, non ideò ad magistratum promoventur; nisi deficiant incolæ, aut non inveniantur idonei, *l.* 12. *in fin. ff. h. t.* Lipsius *lib.* 3. *polit. c.* 4. dixit signum esse Reip. labentis, ad quam fulciendam adhibeantur peregrini. Quod ita intelligit, si multi: nam ut unus aut alter interdum admittatur ad munera Reipublicæ, quam notam habet, & ipsi fide & ingenio valde notus, non damnat. Vide quæ de his dixi *tit. de municipibus n.* 115.

Artifices quoque & negotiatores, decuriones creantur, quamvis expertes literarum; modo facultatibus abundent, quas in hoc munere magis spectamus quàm eruditionem, *l.* 6. *h.t.* ideò olim inopes excusabantur. 5
Ecce certè non facile honores & magistratus committendi sunt pauperibus; quia ut dicit Simancas *l.* 3. *de Rep. res perniciosa est in imperante tenuitas, & animal periculosum est Rex, aut Senator pauper.* Ideo apud Romanos census in Senatore & decurione laudatus fuit, ne splendor ordinis, rei familiaris angustiis obscuraretur, ut est apud Sigonium *lib.* 2. *de antiquo jure civium Roman. c.* 2. Unde decurio censum habere debeat centum millium nummum, & eques quadringentorum millium, Plin. *in epist. ad Rom. lib.* 1. Itaque dignissimi meritis & facultatibus decuriones eligebantur, *l.* 45. *h.t.* prout etiam hodie honestiores & ditiores assumuntur; ut splendori publico satisfiat; cùm quod præsumtio sit tales minus inhiare muneribus & corruptelis; tùm quod magis locupletes studere soleant quieto, & incolumi civitatis statui, quo pereunte plurimum illi amitterant, *l.* 6. *ff. de munerib.* Expediret quidem ut etiam doctrina essent exculti: nam hæc utilia ad officium debitè peragendum consilia suggerit, & hominis animum ita constituit, ut ordinare cuncta prudenter possit. Quia tamen multa sunt in Republica officia, quæ scientiam literarum non requirunt; hinc est quod ad illa promoveantur hi; in quibus cum cætera sint, tum naturalis quidam animi vigor, & rerum gerendarum experientia, quæ pro literarum peritia esse potest.

Plurimum itaque in regimine valet prudentia & industria, qua carere solent viles animæ: quò fit ut abjecti & sordidi, in quibus nihil est liberale, aut magnificum (ut ait Cicero) omninò removeantur. Spurii 6
tamen vita honesti & idonei ad decurionatum admitti possunt; nisi alii legitimi cum eis concurrant, quos præferri oportet; sed cessantibus legitimis, etiam qui ex incestu nati sunt, admittuntur: non enim impedienda est dignitas ejus qui nihil admisit; nec etiam per hoc ordini nota aliqua inuritur, cum ex utilitate Reip. sit, ut sint aliqui qui possint munera obire, & implere hunc

ordi-

ordinem, *l.* 3. §. 1. *&* *l.* 6. *&* 12. *ff. h. t.* Non movet quod spurii dicantur esse infames, tales autem non possint habere dignitates, *l.* 8. *h. t.* nam præterquam quod infames non sint infamia juris, possunt tamen & qui tales sunt, aliis deficientibus, & urgente necessitate publica, admitti ad decurionatus & tabellionatus officium, sed sine honore & prærogativa dignitatis, ut dicit Accursius *ad l.* 1. *infr. de his qui non implet.* & Covarruv. *pract. qq. c.* 19. *n.* 6.
7 * Unde hodie via ad dignitates spurii promoventur, nisi obtenta prius indulgentia & legitimatione Principis: cujus etiam licentia opus est iis, qui ad tempus relegati, & reversi sunt, ut in ordinem decurionum admittantur: possunt & decurionatus honore fungi, qui in relegatione nati sunt, *l.* 13. §. 1. *&* 2. *ff. h. t.* nec impedit hunc honorem reatus patris; dummodo filius non sit crimini obnoxius, *l.* 2. §. 7. *ff. h. tit. l.* 3. §. 9. *ff. de mun. & honor.* aut publico judicio damnatus, *l.* 6. §. 3. *ff. h. tit.* Quod si verò filius probetur in servitute patris sui natus; modo tamen ex matre libera sit conceptus, non prohibetur decurio fieri in sua civitate, *l.* 9. *ff. h. tit.*

8 Quin autem filiifamilias civilia munera & honores possint suscipere, non est dubitandum: si tamen ad nominationem filii non concurrat consensus patris, ob administrationem ipsius minime poterit conveniri pater, *l.* 5. *h. t.* secus si consenserit in nominationem filii, qui videtur tunc fidejubere ac promittere Rempublicam salvam fore; ita ut ratione istius consensus, non tantum pater, sed & ejus heredes obligentur Reipublicæ, eique damnum illatum resarcire teneantur, *l.* 1. *h. t.* cui aliàs non obstringerentur, si pater filium emancipasset, quamvis eum postea decurionem fieri consensisset, *l.* 1. *sup. quod cum eo & l.* 1. *infr. de filiis quemadm.* aut mortuo patre, filius munera vel honores obtinuisset; quia cum non fuerit obligatus pater, dum vixit, neque etiam ejus heredes obligabuntur, cum non sit hereditaria obligatio. Latius infra *tit.* 60.

9 Quod si autem pater consulto filium emancipaverit, ne pro ejus magistratu caveret, tunc perinde bona teneri Impp. rescripserunt, ac si fidejussor pro eo extitisset, *l. fin.* §. 4. *ff. ad municipal.* quia dolus nemini debet
10 patrocinari. * Cum ergo consentiens creationi pater, universis muneribus quæ decurioni filio injunguntur, obstrictus sit, quasi fidejussor, *l.* 2. *ff. d. t.* Consequens est ut etiam habeat privilegia fidejussorum, idest, quod non possit conveniri nisi prius excussis bonis filii; sic ut non absolute debitor censeatur, sed conditionalis, si ex filii bonis consequi non possit quod Reip. interfit. Ut non obstet quod non soleat pater pro filio teneri, *tit. C. ne filius pro patre*; quia hic pater tanquam fidejussor ex sua obligatione convenitur, ob præstitum antea consensum. Late post Amayam *ad l.* 1. *h. tit.* Lattea *alleg. fisc.* 112. *n.* 45.

11 Atque iste consensus in filiifamilias electione ad munus publicum sufficiens est, non solum si sit expressus, ut in præsenti; verùm etiam si cum filius decurio crearetur, pater præsens non contradixit nominationi, *d. l.* 2. *ad municip.* Idem erit si pater absens, aut ignorans, postea electione cognita manu agnoverit, consentiendo vel non repugnando, *l.* 7. *ff. de tutel.* etsi enim qui tacet consentire non videatur in præjudicialibus; hic tamen aliud obtinet favore Reipublicæ, *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* Barbosa *in l. si cum dotem* §. *transgredimur n.* 5. *& seq. ff. sol. matr.*

12 Ceterùm frater propter fratrem qui decurionis munera functus est, non tenetur, licèt bona eorum sint indivisa, *l.* 7. *h. t.* neque enim bonorum communio facit, ut æs alienum quod unus contraxit ab alio exigatur, *l.* 39. §. 3. *ff. famil. ercisc.* addit Bartolus id quod Glossa *ad d. l.* 7. quando unus fratrum munus civile gessit vivo patre, vel eo mortuo ex ejus voluntate; tunc alterum quoque obligari tanquam heredem patris, juxta *d. l.* 1.

13 At vero uxorem non teneri de administratione mariti decurionis constat ex *l. un. h. t.* nec ob ejus delictum dotem amittere, *l.* 2. *sup. ne uxor pro mar.* Caussam tamen primipilaris debiti a marito contracti, dote uxoris potiorem esse, & posse eo nomine dotis proprietatem a fisco retineri, si non sufficiant bona mariti, ait *l.* 4. *supr. in quib. caus. pign. & l.* 3. *infr. de primipil.* Non ideo putandum est obligatam esse dotem civitati, vel municipio; quia civitas non habet fisci adversus debitores privilegia. Videatur Gail. *lib.* 2. *obs.* 90. qui plures casus recenset, quibus uxor pro marito obligatur; & è contrario maritus pro uxore, idque de consuetudine: nam de jure certissimum est maritum pro uxore non obligatione conveniri non posse, nisi se pro ea obnoxium reddiderit. Itemque ex alterius contractu neminem obligari, *l.* 3. *ne uxor pro marito.*

Quò fit ut novus decurio non oneretur pro præteritis debitis susceptoris, quem non nominavit, *l.* 23. *h. t.* 14
Rationem assignat Imp. quod non solùm grave sit, verùm & naturali æquitati contrarium, pro alienis debitis alios molestari, *l. un. infr. ut nullus ex vicariis.* Unde successor in officio solvere non tenetur debita prædecessoris, nisi ad id se obligaverit, vel veniat tanquam successor hereditarius universalis: nam hic cum defuncto eadem persona reputatur, & illius obligationem & onera suscipit, *l.* 37. *ff. de acq. hered. &* sup. *tit. de hered. act.* quod secus est in successore particulari in locum decurionis surrogato: hic enim sui prædecessoris personam non repræsentat, neque ex acceptatione officii obligatur ad solutionem æris alieni, *l.* 15. *&* 24. *sup. de donat.*

Verùm quod in officii utilitatem est impensum, præstare tenetur successor, prout etiam majoratus successor 15
debita exsolvere tenetur, quæ pro majoratus conservatione ab institutore sunt contracta; cum bona non censeantur nisi deducto ære alieno: aliud dicendum, si non ab institutore, sed ultimo possessore debita sint contracta; cum non videatur quis huic succedere, sed primo institutori, Mulina *lib.* 1. *de primog. c.* 8. *&* 10. nisi tamen ut heres vel filius succedat prædecessori.

Eò pertinet quod etiamsi pater decesserit, teneatur filius tanquam agnatus de gestis paternis in decurionato, *l.* 48. *h. t.* Similiter Princeps succedens in Principatum, aut regnum, debita sui prædecessoris solvere, & contractus ab eo initos observare tenetur; siquidem nomine Reip. sint initi, & cesserint in ejus utilitatem. Diversum autem si nomine proprio inierint, debitaque contracta sint; iis namque non obstringitur successor, cum hic jure hereditario non veniat, sed proprio jure; aut a lege vocetur, *l.* 27 *ff. de evict. & l.* 93. *ff. de solutionib.* ubi insinuat J. C. in successione juris defuncti obligationes non venire, Panorm. & Felin. *ad c.* 1. *de probat.* Mastrillus *de magistrat. c.* 18. *lib.* 1. * Hinc 16
17 Rectores civitatum aut eorum successores qui pecuniam mutuam ad opus publicum reficiendum accepere, non tenentur, sed ipsa civitas in cujus utilitatem pecunia versa est: incumbit tamen successoribus executio, & implementum operis publici; itemque persecutio jurium civitatis, propositis in judicio publicis actionibus, *l.* 30. *hoc tit.* quod munus hodie Syndico civitatis incumbit.

Sequitur modo ut dicamus, quinam ab hoc decurionatus munere excusentur, & quidem non tantum infantes, & minores 25. annis, *l.* 8. *ff. de mun. & honor.* sed & majores 55. excusantur, *l.* 2. §. *fin. h. t.* si tamen consenserint honoribus, etsi majores annis 70. sint, munera quidem civilia obire non coguntur; honores autem gerere debent, *l.* 10. *h. t.* a quibus ne quidem numerus quinque liberorum excusat, *l.* 8. *ff. de vacat. muner.* quia requiritur quis sit pater duodecim liberorum, & honestissima munerum quiete donetur, *l.* 24. *h. t.* idest, ut quiescat ab oneribus, quæ personæ injunguntur; item ab aliis extraordinariis muneribus, ut liberorum educationi operam dare valeat. Hanc excusationem introduxit lex Julia & Papia, quæ matrimoniorum frequentationi & fœcunditati præmiis providit: nam pater qui liberos habet, in albo decurionum præfertur non habenti, *l.* 9. *h. t.* &, meritò cum Reipublicæ intersit abundare liberis hominibus, & matrimonia contrahi, ut alii ex iis procreentur. 18

Liberatur itaque pater 12. liberorum a munere, non a contributione pro modo patrimonii; ab hac enim nullus quiescit, seu immunis habetur, quamvis de facto decurio sit: nam hic tantum ab oneribus extraordinariis immunitatem habet, *l.* 21. *h. t.* ne distrahatur ab administratione curiæ, Fachinæus *lib.* 3. *contr. c.* 49. Quò pertinet quod dicit J. C. sunt munera quæ rei propriæ cohærent, a quibus neque liberi, neque ætas, neque merita militiæ, neque ullum privilegium jure tribuit excusationem, *l.* 10. *&* 11. *ff. de vacat. muner.* Imò nec eam præbet sententia præsidis, nec ætas quinquaginta annorum, nec podagræ valetudo, nec morbus chiragricus, *l.* 13. *h. t.* nam hi morbi habent intervalla, nec impedimento sunt quo minus quis munera civilia præstet, atque etiam ea quæ extra ordinem imperantur. 19

Habeat quidem aliquis horum munerum vacationem, non propterea, ut dixi excusantur a suscipiendis honoribus 20

ribus,

ribus, *l. 12. ff. de muner. & honor.* Et ideo is qui honorem decurionatus sponte suscepit, cum excusare se posset, eximi ab albo nequit, licèt annosum se esse dicat; *l. 3. h. t.* aut casum alleget, quod cæcus factus sit, *l. 8. eod.* Nam & qui cæcus est, senator, decurio, & judex esse potest; quin & retinere jam acceptum magistratum, quamvis ad novum adspirare prohibeatur, *l. 1. §. casum ff. de postulan.* Is quoque per senectutem à decurionatu vacare cœpit; ordinationi nihilominus quæ per plurimos citò definiri solet, adesse debet, *l. 41. h. t.*

21 Porro infamis non excusatur, sed excluditur a muneribus, quibus adjuncta est dignitas, prout decurionatus, *l. 12. h. t.* Immunitas enim ob privilegium datur; infamia verò nota est, nec meretur præmium, sed pœnam; quam proinde subit quisquis notatus est infamia juris, & compellitur onera quæcumque sustinere. Late Amaya infr. *tit. de infamib. n. 93.*

22 Datur autem ista munerum civilium vacatio, ad tempus vel in perpetuum; idque a solo Principe, præmii & honoris caussa, non etiam a præside provinciæ, etiamsi justa dandæ vacationis caussa subesse videatur, veluti paupertas, aut versio bonorum, aut gravis morbus, *l. 14. h. t.* quia si ab aliis magistratibus concederetur immunitas, facile eam precibus aut pretio provinciales assequerentur.

23 Soli itaque Principi a quorumvis munerum immunitate, reservata est concessio; nisi munera patrimonialia sint, quæ possessoribus indicantur, à quibus nullus decurio, aut senator qualibet dignitatis, aut militiæ prærogativa solius habetur immunis, *l. 28. h. t.* Quod procedit, ut ne quidem prætextu rescripti, aut colore sacræ jussionis, possit quis opera ordinaria recusare, aut decurio decurialia munera deserere, *l. 37. h. t.* quoniam Princeps non intendit juri publico derogare; aut jus quod curiæ quæsitum est tollere, etiamsi interveniat consensus curiæ, aut civium, *l. 19. h. t.* nam ejus est curiæ prospicere, non curiæ juribus derogare. Eò pertinet quod sanxit Justinianus sacras jussiones de caussis publicis, non prius robur habere, vel ad præsides transmitti, quàm fuerint præfecto prætorio insinuatæ, & prævia examinatione ab eo approbatæ, *Novell. 152.* aliàs si quid contra jus aut utilitatem publicam contineant jussiones, pro non scriptis eas haberi vult, quasi fuerint per obreptionem, aut nimiam supplicantium importunitatem impetratæ. Qua de re dictum sup. *t. si contra jus vel utilit. publ.* quomodo non valent rescripta, aut annotationes ad munerum fugam, idest, ut qui decurio jam est, a curiæ nexu liberetur; quia munera ista publicam caussam concernunt, *l. 43. h. t.* Sequitur de nominatione & electione.

24 Decuriones novi Kalendis Martiis nominari consueverant, *l. 28. C. Th. eod.* curia a Duumviris solemniter per publicam nuntium convocata, *l. 2. h. t.* Erant autem Duumviri veluti consules assumpti ex corpore decurionum, *l. 7. §. 2. ff. eod. l. 6. ff. de muner. & honor.* apud quos erat legis actio, idest, celebratio actuum legitimorum, manumissionis, adoptionis, nominationis & similium, *l. 2. C. de magistr. municip.* ubi plura dixi de Duumviris. Fuit & apud eos jurisdictio ad certam usque summam, quam & excedere poterant, si ita convenissent litigantes, *l. 28. ff. ad municip.* ea verò quæ magis imperii sunt, quàm jurisdictionis, excedere non poterant, *l. 26. ff. d. t.* neque extra metas territurii propriæ civitatis extollere potestatem fascium, *l. 53. h. t.* Neque assumere regimen, aut administrationem extra suum territorium, ut a curiæ suæ oneribus se liberarent. Quamobrem si tam illi quàm cæteri curiales, aliqua fraude aut ambitione, alienam administrationem assumerent, ad curiam suam revocabantur, intermissa munera ex integro repetituri, *l. 50. h. t.*

25 Itaque novi decurionis electio fieri non poterat citra consilium decretumque publicum, præsentibus omnibus decurionibus, aut saltem iis vocatis, *d. l. 2.* adeo necessaria est ista solemnis convocatio, ut ea omissa actus nullus reputetur, etiam nunc in electionibus & caussis majoris momenti, *l. 7. infr. de numerariis & actuar.* Bobadilla *lib. 3. polit. c. 7. n. 13. & seq.* Convocata igitur solemniter curia ad electionem, Duumviri pro more civitatis, una cum præside provinciæ nominabant, quem decurionem creari volebant, atque hunc nominatum suffragiis suis decuriones, vel major præsentium pars comprobabat, *l. 46. h. t.* unde in electione aliisque negotiis decidendis duas partes ex tribus curiæ adesse oportebat, *l. 3. & 4. ff. quod cujusque univers. nomine.* Et quod illæ duæ partes efficiebant, pro eo habebatur, ac si omnes fecissent, *l. 19. ff. de municip.* Ant. Faber *in Cod. lib. 1. tit. 7. defin. 2.*

Idem hodie obtinet in actibus universitatis & collegiorum: nam quod in his major eligentium pars conclusit & approbavit, minor sequi compellitur, absque contradictione per *d. l. 19.* Facit & juris regula, publica ratione subnixa, quæ vult ad universos referre, idest, censeri omnium sententiis approbatum, quod publice per majorem partem fit, *l. 160. §. 1. ff. de reg. jur.* Idque ex benigna interpretatione procedere existimo in actibus qui tendunt ad utilitatem & commune bonum; secus in iis qui gravamen inferunt, aut damnum: nam tunc necesse est quod omnes decuriones concordent, & contradictio unius sufficiens est, ut actum impediat. Unde si a minore decurionum parte aliquid rationabiliter opponatur, & ostendatur majorem partem non bona ratione moveri, prævalebit uti sanior, minor suffragantium pars: ac ita intelligi debet *l. 8. ff. de pact. & d. l. 19.* & reliqua jura quæ præcipiunt majori parti standum, nisi minor melius sentiat, juxta *l. 1. §. sed neque C. de vet. jur. enucl.* sed neque ex multitudine auctorum, quod æquius & humanius est judicandum; cum possit unius & deterioris forsan sententia, multos & majores aliqua in parte superare. 26

Cæterùm non omnes decuriones qui honoraria recipiebant, interesse poterant electioni, & suffragium ferre: hinc minores 25. annis & qui a testimonio dicendo repelluntur, ad consilium præstandum minus erant idonei, *l. 6. §. 1. h. t.* Cæterùm illi qui consulendi, eligendique jus habebant, nominatum a Duumviris approbare tenebantur, nec poterant alium pro suo arbitrio eligere; siquidem lege municipali aut moribus, potestas nominandi personam digniorem, attributa erat Duumviris, penes quos erat etiam summa Reipublicæ, *l. 25. ff. ad municip. l. fin. C. de judic.* 27

Hinc magistratus municipalis, qui ex statuto, aut privilegio jus habet, ex consilio peritorum, eligendi personas ad munia suæ communitatis, non tantùm tenetur consilium ab hisce peritis petere; sed etiam illud sequi debet; quoniam melius norunt peritiores quinam mereantur nominari. Non movet, quod obligatio petendi consilium non inducat necessitatem sequendi, *l. 77. §. mando 24. ff. de leg. 2. l. 72 §. 4. & seq. de cond. & demonstr.* quia id procedit quoties jubetur aliquid fieri adhibito consilio alicujus, quo casu sufficit consilium petere; etsi non sequatur qui petiit. At verò quoties statuto disponitur electionem faciendam esse de consilio, & judicio peritorum, tunc illud sequi oportet; quoniam illa verba, *de consilio*, necessitatem imponunt; atque idem significant, quod secundum consilium; aliàs si illud solum petere sufficeret, & aliter facere, non diceretur electio fieri de consilio, vel cum consilio, sed contra consilium eorum a quibus petitum fuit, Gloss. *in c. cum in veteri 52. verbo expectatum de elect.* Bartol. *in l. 1. §. si plures ff. de exercit. act.* Joan. Andr. *in cap. nullus ex consilio n. 10. de reg. jur. in 6.* Gonzalez *reg. 8. cancell. gloss. 46.* 28

Porro ista decurionis electio, etsi de consilio Duumvirorum facta fuisset, & a majore decurionum parte; non tamen statim tribuebat jus electo, prout nec hodie tribuit, præterquam ea quæ fit a Principe, *l. 1. ff. ad l. jul. de ambitu*; sed necesse est accedat confirmatio superioris: sic electio decurionis confirmabatur judicio præsidis, *l. 59. h. t.* si rite facta esset, nec ullus eam incursaret. Quocirca Præses aut superior ad quem spectabat confirmatio, præmittebat nuntium publicum, qui significaret electo electionem de se factam; quod si verò electus se nominari non potuisse prætendebat, aut legitimam habebat excusationem, poterat appellationis remedium contra electionem proponere. Etenim non aliter permissum fuit excusationibus uti, quàm interposita apud Præsidem appellatione; ne aliàs facile esset electo, ut munera subterfugeret, fingere excusationes, *l. 1. ff. de vacat. mun.* Quod vix continget; cum omnes oppidani, avide suæ curiæ munia & officia ambiant; sæpe etiam cum magna honoris, & patrimonii jactura; sed spe hujus jacturæ sarciendæ. 29

Etenim, ubi a nominatione appellans, caussas cur nominari minimè debuisset, allegaverit, probaveritque, nominator in omnes litis sumptos condemnatur, *d. l. 2. h. t.* ne impunita remaneat illius malitia, qui vexandi gratia talem elegerat, quem sciebat perpetua vacatione subnixum, *d. l. 2. §. 1. ff. de vacat. mun.* Nam non poterant nominari, nisi qui functiones publicas implere & sustinere possent, *l. 45. h. t.* 30

ordinem, *l.* 3. §. 1. *&* *l.* 6. *&* 12. *ff. h. t.* Non movet quod spurii dicantur esse infames, tales autem non possint habere dignitates, *l.* 8. *h. t.* nam præterquam quod infames non sint infamia juris, possunt tamen & qui tales sunt, aliis deficientibus, & urgente necessitate publica, admitti ad decurionatus & tabellionatus officium, sed sine honore & prærogativa dignitatis, ut dicit Accursius *ad l.* 1. infr. *de his qui non implet.* & Covarruv. *pract. qq. c.* 19. *n.* 6.
7 * Unde hodie vix ad dignitates spurii promoventur, nisi obtenta prius indulgentia & legitimatione Principis: cujus etiam licentia opus est iis, qui ad tempus relegati, & reversi sunt, ut in ordinem decurionum admittantur: possunt & decurionatus honore fungi, qui in relegatione nati sunt, *l.* 13. §. 1. *&* 2. *ff. h. t.* nec impedit hunc honorem reatus patris; dummodo filius non sit crimini obnoxius, *l.* 2. §. 7. *ff. h. tit. l.* 3. §. 9. *ff. de mun. & honor.* aut publico judicio damnatus, *l.* 6. §. 3. *ff. h. tit.* Quod si verò filius probetur in servitute patris sui natus; modo tamen ex matre libera sit conceptus, non prohibetur decurio fieri in sua civitate, *l.* 9. *ff. h. tit.*

8 Quin autem filiifamilias civilia munera & honores possint suscipere, non est dubitandum: si tamen ad nominationem filii non concurrat consensus patris, ob administrationem ipsius minime poterit conveniri pater, *l.* 5. *h. t.* secus si consenserit in nominationem filii, qui videtur tunc fidejubere ac promittere Rempublicam salvam fore; ita ut ratione istius consensus, non tantum pater, sed & ejus heredes obligentur Reipublicæ, atque damnum illarum resarcire teneantur, *l.* 1. *h. t.* cui aliàs non obstringerentur, si pater filium emancipasset, quamvis eum postea decurionem fieri consensisset, *l.* 1. sup. *quod cum eo & l.* 1. infr. *de filiis quemadm.* aut mortuo patre, filius munera vel honores obtinuisset; quia cum non fuerit obligatus pater, dum vixit, neque etiam ejus heredes obligabuntur, cum non sit hereditaria obligatio. Latius infra *tit.* 60.

9 Quod si autem pater consulem filium emancipaverit, ne pro ejus magistratu caveret, tunc perinde bona teneri Impp. rescripserunt, ac si fidejussor pro eo extitisset, *l. fin.* §. 4. *ff. ad municipal.* quia dolus nemini debet
10 patrocinari. * Cum ergo consentiens creationi pater, universis muneribus quæ decurioni filio injunguntur, obstrictus sit, quasi fidejussor, *l.* 2. *ff. d.* 1. Consequens est ut etiam habeat privilegia fidejussorum, idest, quod non possit conveniri nisi prius excussis bonis filii; sic ut non absolute debitor censeatur, sed conditionalis, si ex filii bonis consequi non possit quod Reip. interfit. Ut non obstet quod non soleat pater pro filio teneri, *tit. C. ne filius pro patre*; quia hic pater tanquam fidejussor ex sua obligatione convenitur, ob præstitum antea consensum. Late post Amayam *ad l.* 1. *h. tit.* Larrea *alleg. fisc.* 112. *n.* 45.

11 Atque iste consensus in filiifamilias electione ad munus publicum sufficiens est, non solum si sit expressus, ut in præsenti; verùm etiam si cum filius decurio crearetur, pater præsens non contradixit nominationi, *d. l.* 2. *ad municip.* Idem erit si pater absens, aut ignorans, postea electione cognita munus agnoverit, consentiendo vel non repugnando, *l.* 7. *ff. de tutel.* etsi enim qui tacet consentire non videatur in præjudicialibus; hic tamen aliud obtinet favore Reipublicæ, *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* Barbosa *in l. si cum dotem* §. *transgredimur n.* 5. *& seq. ff. sol. matr.*

12 Cæterùm frater propter fratrem qui decurionis munere functus est, non tenetur, licet bona eorum sint indivisa, *l.* 7. *h. t.* neque enim bonorum communio facit, ut æs alienum quod unus contraxit ab alio exigatur, *l.* 39. §. 3. *ff. famil. ercisc.* addit Bartolus id quod Glossa *ad d. l.* 7. quando unus fratrum munus civile gessit vivo patre, vel eo mortuo ex ejus voluntate; tunc alterum quoque obligari tanquam heredem patris, juxta *d. l.* 1.

13 At vero uxorem non teneri de administratione mariti decurionis constat ex *l.* 21. *h. t.* nec ob ejus delictum dotem amittere, *l.* 2. sup. *ne uxor pro mar.* Caussam tamen primipilaris debiti a marito contracti, dote uxoris potiorem esse, & posse eo nomine dotis proprietatem a fisco retineri, si non sufficiant bona mariti, ait *l.* 4. supr. *in quib. caus. pign. & l.* 3. infr. *de primipil.* Non ideo putandum est obligatam esse dotem civitati, vel municipio; quia civitas non habet fisci adversus debitores privilegia. Videatur Gail. *lib.* 2. *obs.* 90. qui plures casus recenset, quibus uxor pro marito obligatur; & è contrario maritus pro uxore, idque de consuetudine: nam de jure certissimum est maritum pro uxoris obligatione conveniri non posse, nisi se pro ea obnoxium reddiderit. Itemque ex alterius contractu neminem obligari, *l.* 3. *ne uxor pro marito.*

Quò fit ut novus decurio non oneretur pro præteri- 14
tis debitis susceptoris, quem non nominavit, *l.* 23. *h. t.* Rationem assignat Imp. quod non solùm grave sit, verùm & naturali æquitati contrarium, pro alienis debitis alios molestari, *l. un.* infr. *ut nullus ex vicariis.* Unde successor in officio solvere non tenetur debita prædecessoris, nisi ad id se obligaverit, vel veniat tanquam successor hereditarius universalis: nam hic cum defuncto eadem persona reputatur, & illius obligationem & onera suscipit, *l.* 37. *ff. de acq. hered. &* sup. *tit. de hered. act.* quod secus est in successore particulari in locum decurionis surrogato: hic enim sui prædecessoris personam non repræsentat, neque ex acceptatione officii obligatur ad solutionem æris alieni, *l.* 15. *&* 24. sup. *de donat.*

Verùm quod in officii utilitatem est impensum, præ- 15
stare tenetur successor, prout etiam majoratus successor debita exsolvere tenetur, quæ pro majoratus conservatione ab institutore sunt contracta; cum bona non censeantur nisi deducto ære alieno: aliud dicendum, si non ab institutore, sed ultimo possessore debita sint contracta; cum non videatur quis huic succedere, sed primo institutori, Molina *lib.* 1. *de primog. c.* 8. *&* 10. nisi tamen ut heres vel filius succedat prædecessori.

Eò pertinet quod etiamsi pater decesserit, tenea- 16
tur filius tanquam agnatus de gestis paternis in decurionatu, *l.* 48. *h. t.* Similiter Princeps succedens in Principatum, aut regnum, debita sui prædecessoris solvere, & contractus ab eo initos observare tenetur; siquidem nomine Reip. sint initi, & cesserint in ejus utilitatem. Diversum autem si nomine proprio ineantur, debitaque contracta sint; iis namque non obstringitur successor, cum hic jure hereditario non veniat, sed proprio jure; aut a lege vocetur, *l.* 27 *ff. de evict. & l.* 93. *ff. de solutionib.* ubi insinuat J. C. in successione juris defuncti obligationes non venire, Panorm. & Felin. *ad c.* 1. *de probat.* Mastrillus *de magistrat. c.* 18. *lib.* 1. * Hinc 17
Rectores civitatum aut eorum successores qui pecuniam mutuam ad opus publicum reficiendum accepere, non tenentur, sed ipsa civitas in cujus utilitatem pecunia versa est: incumbit tamen successoribus executio, & implementum operis publici; itemque persecutio jurium civitatis, propositis in judicio publicis actionibus, *l.* 30. *hoc tit.* quod munus hodie Syndico civitatis incumbit.

Sequitur modo ut dicamus, quinam ab hoc decurio- 18
natus munere excusentur, & quidem non tantum infantes, & minores 25. annis, *l.* 8. *ff. de mun. & honor.* sed & majores 55. excusantur, *l.* 2. §. *fin. h. t.* si tamen consenserint honoribus, etsi majores annis 70. sint, munera quidem civilia obire non coguntur; honores autem gerere debent, *l.* 10. *h. t.* a quibus ne quidem numerus quinque liberorum excusat, *l.* 8. *ff. de vacat. muner.* quia requiritur quis sit pater duodecim liberorum, & honestissima munerum quiete donetur, *l.* 24. *h. t.* idest, ut quiescat ab oneribus, quæ personæ injunguntur; item ab aliis extraordinariis muneribus, ut liberorum educationi operam dare valeat. Hanc excusationem introduxit lex Julia & Papia, quæ matrimoniorum frequentationi & fœcunditati præmiis providit: nam pater qui liberos habet, in albo decurionum præfertur non habenti, *l.* 9. *h. t.* & meritò cum Reipublicæ intersit abundare liberis hominibus, & matrimonia contrahi, ut alii ex iis procreentur.

Liberatur itaque pater 12. liberorum a munere, non 19
a contributione pro modo patrimonii; ab hac enim nullus quiescit, seu immunis habetur, quamvis de facto decurio sit: nam hic tantum ab oneribus extraordinariis immunitatem habet, *l.* 21. *h. t.* ne distrahatur ab administratione curiæ, Fachinæus *lib.* 3. *contr. c.* 49. Quò pertinet quod dicit J. C. sunt munera quæ rei propriæ cohærent, a quibus neque liberi, neque ætas, neque merita militiæ, neque ullum privilegium jure tribuit excusationem, *l.* 10. *&* 11. *ff. de vacat. muner.* Imò nec eam præbet sententia præsidis, nec ætas quinquaginta annorum, nec podagræ valetudo, nec morbus chiragricus, *l.* 13. *h. t.* nam hi morbi habent intervalla, nec impedimento sunt quo minus quis munera civilia præstet, atque etiam ea quæ extra ordinem imperantur.

Habent quidem aliqui horum munerum vacationem, 20
non propterea, ut dixi excusantur a suscipiendis honoribus,

ribus; *l. 12. ff. de muner. & honor.* Et ideo is qui honorem decurionatus sponte suscepit, cum excusare se posset, eximi ab albo nequit, licèt annosum se esse dicat; *l. 3. h. t.* aut casum alleget, quod cæcus factus sit, *l. 8. eod.* Nam & qui cæcus est, senator, decurio, & judex esse potest; quin & retinere jam acceptum magistratum, quamvis ad novum adspirare prohibeatur, *l. 1. §. casum ff. de postulan.* Isquoque per senectutem à decurionatu vacare cœpit; ordinationi nihilominus quæ per plurimos citò definiri solet, adesse debet, *l. 41. h. t.*

21 Porro infamis non excusatur, sed excluditur a muneribus, quibus adjuncta est dignitas, prout decurionatus, *l. 12. h. t.* Immunitas enim ob privilegium datur; infamia verò nota est, nec meretur præmium, sed pœnam; quam proinde subit quisquis notatus est infamia juris, & compellitur onera quæcumque sustinere. Late Amaya infr. *tit. de infamib. n. 93.*

22 Datur autem ista munerum civilium vacatio, ad tempus vel in perpetuum; idque a solo Principe, præmii & honoris caussa, non etiam a præside provinciæ, etiamsi justa dandæ vacationis caussa subesse videatur, veluti paupertas, aut versio bonorum, aut gravis morbus, *l. 14. h. t.* quia si ab aliis magistratibus concederetur immunitas, facile eam precibus aut pretio provinciales assequerentur.

23 Soli itaque Principi a quorumvis munerum immunitate, reservata est concessio; nisi munera patrimonialia sint, quæ possessoribus indicantur, à quibus nullus decurio, aut senator qualibet dignitatis, aut militiæ prærogativa solutus habetur immunis, *l. 28. h. t.* Quod procedit, ut ne quidem prætextu rescripti, aut colore sacræ jussionis, possit quis opera ordinaria recusare, aut decurio decurialia munera deserere, *l. 37. h. t.* quoniam Princeps non intendit juri publico derogare; aut jus quod curiæ quæsitum est tollere, etiamsi interveniat consensus curiæ, aut civium, *l. 19. h. t.* nam ejus est curiæ prospicere, non curiæ juribus derogare. Eò pertinet quod sanxit Justinianus sacras jussiones de caussis publicis, non prius robur habere, vel ad præsides transmitti, quàm fuerint præfecto prætorio insinuatæ, & prævia examinatione ab eo approbatæ, *Novell. 152.* aliàs si quid contra jus aut utilitatem publicam contineant jussiones, pro non scriptis eas haberi vult, quasi fuerint per obreptionem, aut nimiam supplicantium importunitatem impetratæ. Qua de re dictum sup. *t. si contra jus vel utilit. publ.* quomodo non valent rescripta, aut annotationes ad munerum fugam, idest, ut qui decurio jam est, a curiæ nexu liberetur; quia munera ista publicam caussam concernunt, *l. 43. h. t.* Sequitur de nominatione & electione.

24 Decuriones novi Kalendis Martiis nominari consueverant, *l. 26. C. Th. eod.* curia a Duumviris solemniter per publicum nuntium convocata, *l. 2. h. t.* Erant autem Duumviri veluti consules assumpti ex corpore decurionum, *l. 7. §. 2. ff. eod. l. 6. ff. de muner. & honor.* apud quos erat legis actio, idest, celebratio actuum legitimorum, manumissionis, adoptionis, nominationis & similium, *l. 1. C. de magistr. municip.* ubi plura dixi de Duumviris. Fuit & apud eos jurisdictio ad certam usque summam, quam & excedere poterant, si ita convenissent litigantes; *l. 28. ff. ad municip.* ea verò quæ magis imperii sunt, quàm jurisdictionis, excedere non poterant, *l. 26. ff. d. t.* neque extra metas territorii propriæ civitatis extollere potestatem fascium, *l. 53. h. t.* Neque assumere regimen, aut administrationem extra suum territorium, ut a curiæ suæ oneribus se liberarent. Quamobrem si tam illi quàm cæteri curiales, aliqua fraude aut ambitione, alienam administrationem assumerent, ad curiam suam revocabantur, intermissa munera ex integro repetituri, *l. 50. h. t.*

25 Itaque novi decurionis electio fieri non poterat citra consilium decretumque publicum, præsentibus omnibus decurionibus, aut saltem iis vocatis, *d. l. 2.* adeo necessaria est ista solemnis convocatio, ut ea omissa actus nullus reputetur, etiam nunc in electionibus & caussis majoris momenti, *l. 7. infr. de numerariis & actuar.* Bobadilla *lib. 3. polit. c. 7. n. 12. & seq.* Convocata igitur solemniter curia ad electionem, Duumviri pro more civitatis, una cum præside provinciæ nominabant, quem decurionem creari volebant, atque hunc nominatum suffragiis suis decuriones, vel major præsentium pars comprobabat, *l. 46. h. t.* unde in electione aliisque negotiis decidendis duas partes ex tribus curiæ adesse oportebat, *l. 3. & 4. ff. quod cujusque univers. nomine.* Et quod illæ duæ partes efficiebant, pro eo habebatur, ac si omnes fecissent, *l. 19. ff. de municip.* Ant. Faber *in Cod. lib. 1. tit. 7. defin. 2.*

26 Idem hodie obtinet in actibus universitatis & collegiorum: nam quod in his major eligentium pars conclusit & approbavit, minor sequi compellitur, absque contradictione per *d. l. 19.* Facit & juris regula, publica ratione subnixa, quæ vult ad universos referre, idest, censeri omnium sententiis approbatum, quod publice per majorem partem fit, *l. 160. §. 1. ff. de reg. jur.* Idque ex benigna interpretatione procedere existimo in actibus qui tendunt ad utilitatem & commune bonum; secus in iis qui gravamen inferunt, aut damnum: nam tunc necesse est quod omnes decuriones concordent, & contradictio unius sufficiens est, ut actum impediat. Unde si a minore decurionum parte aliquid rationabiliter opponatur, & ostendatur majorem partem non bona ratione moveri, prævalebit uti sanior, minor suffragantium pars: ac ita intelligi debet *l. 8. ff. de pact. & d. l. 19.* & reliqua jura quæ præcipiunt majori parti standum, nisi minor melius sentiat, juxta *l. 1. §. sed neque C. de vet. jur. enucl.* sed neque ex multitudine auctorum, quod æquius & humanius est judicandum; cum possit unius & deterioris forsan sententia, multos & majores aliqua in parte superare.

27 Cæterùm non omnes decuriones qui honoraria recipiebant, interesse poterant electioni, & suffragium ferre: hinc minores 25. annis & qui a testimonio dicendo repelluntur, ad consilium præstandum minus erant idonei, *l. 6. §. 1. h. t.* Cæterùm illi qui consulendi, eligendique jus habebant, nominatum a Duumviris approbare tenebantur, nec poterant alium pro suo arbitrio eligere; siquidem lege municipali aut moribus, potestas nominandi personam digniorem, attributa erat Duumviris, penes quos erat etiam summa Reipublicæ, *l. 25. ff. ad municip. l. fin. C. de judic.*

28 Hinc magistratus municipalis, qui ex statuto, aut privilegio jus habet, ex consilio peritorum, eligendi personas ad munia suæ communitatis, non tantùm tenetur consilium ab hisce peritis petere; sed etiam illud sequi debet; quoniam melius norunt peritiores quinam mereantur nominari. Non movet, quod obligatio petendi consilium non inducat necessitatem sequendi, *l. 77. §. mando 24. ff. de leg. 2. l. 72. §. 4. & seq. de cond. & demonstr.* quia id procedit quoties jubetur aliquid fieri adhibito consilio alicujus, quo casu sufficit consilium petere; etsi non sequatur qui petiit. At verò quoties statuto disponitur electionem faciendam esse de consilio, & judicio peritorum, tunc illud sequi oportet; quoniam illa verba, *de consilio*, necessitatem imponunt; atque idem significant, quod secundum consilium; aliàs si illud solum petere sufficeret, & aliter facere, non diceretur electio fieri de consilio, vel cum consilio, sed contra consilium eorum a quibus petitum fuit, Gloss. *in c. cum in veteri 52. verbo expectatum de elect.* Bartol. *in l. 1. §. si plures ff. de exercit. act.* Joan. Andr. *in cap. nullus ex consilio n. 10. de reg. jur. in 6.* Gonzalez *reg. 8. cancell.* gloss. 46.

29 Porro ista decurionis electio, etsi de consilio Duumvirorum facta fuisset, & a majore decurionum parte; non tamen statim tribuebat jus electo, prout nec hodie tribuit, præterquam ea quæ fit a Principe, *l. 1. ff. ad l. jul. de ambitu*; sed necesse est accedat confirmatio superioris: sic electio decurionis confirmabatur judicio præsidis, *l. 59. h. t.* si rite facta esset, nec ullus eam incusaret. Quocirca Præses aut superior ad quem spectabat confirmatio, præmittebat nuntium publicum, qui significaret electo electionem de se factam; quod si verò electus se nominari non potuisse prætendebat, aut legitimam habebat excusationem, poterat appellationis remedium contra electionem proponere. Etenim non aliter permissum fuit excusationibus uti, quàm interposita apud Præsidem appellatione; ne alias facile esset electo, ut munera subterfugeret, fingere excusationes, *l. 1. ff. de vacat. mun.* Quod vix continget; cum omnes oppidani, avide suæ curiæ munia & officia ambiant; sæpe etiam cum magna honoris, & patrimonii jactura; sed spe hujus jacturæ sarciendæ.

30 Etenim, ubi a nominatione appellans, caussas cur nominari minimè debuisset, allegaverit, probaveritque, nominator in omnes litis sumptus condemnatur, *d. l. 2. h. t.* ne impunita remaneat illius malitia, qui vexandi gratia talem elegerat, quem sciebat perpetua vacatione subnixum, *d. l. 1. §. 1. ff. de vacat. mun.* Nam non poterant nominari, nisi qui functiones publicas implere & sustinere possent, *l. 45. h. t.*

31 Assumpti verò in ordioem decurionum, non omnes dignitete pares erent. Nam qui prius in numerum fuerat relatus, & univarsa civitatis munera eepleverat, is primus curiæ dicebatur, & qui liberos habebat (prout dixi supra) io decurionatu adipiscendo, alii liberos non habenti præferebatur, *l. 9. h. t.* quia magis de Republica folicitus, qui liberos habet. Inter duumvirales antiquissimus quisque prior erat; & qui Principis judicio dignitatem fuerat consecutus, potior erat eo qui municipali honore functus, *l. 1. & 2. ff. de albo scrib.* Itaque qui omnibus honoribus fuerent persuncti, potiores reliquis voce, loco & dignitate habebantor, dicebanturque Summates, qui ut Romæ illustres senatores, soli sententiam dicebent, *l. 57. h. t.* Item Principales vocebantur, *l. 42. h. t.* (inde græce prorostasiæ munua) quasi cæteris præstentiores.

32 Creabantur eutem magistratus pro diversitate & magnitudine civitatum, plures aut pauciores; aliquando septem; quandoque decem: nonnunquam viginti, Icosaproti nuncupati: sed Alexandriæ quinque tantum erant Summates, *d. l. 57.* quibus totius civitatis cura commissa. Decuriones verò publica eivitetis prædia administrabant, reditus exigebant, quorum redituum tertiam partem in mœnia urbis, & balnee instauranda impendebant, *l. 11. sup. de operib. publ.* reliquam in alendos professores liberalium artium, & alios publicos usus erogebant; quin etiam inviti domos quas olim habuerant in civitetibus reparare, vel de novo ædificare, omniaque opera publice tueri cogebantur, *l. 8. sup. de ædific. privat.* Prædia quoque per curatores locabant; non tameo ea alienare poterant sine deereto, *l. 1. C. de præd. decur. sine decreto non alien.* At vectigalie non nisi decem primarii exigebant, & quod deerat, de suo resarcire cogebantur. In summa universæ civitatis tranquillitati, ec commodis studebant, ut patet *ex l. e. §. 1. & l. 5. ff. de admin. rer. ad civit. l. 17. §. 7. & l. 8. ff. ad municip.* ut rectè dixerit Majoranus in sue Novella: *Curiales nervos esse Reipublica, ac viscera civitatum, quorum cœtum rectè appellavit antiquitas minorem senatum.*

33 Nam præter ista onera, hebebant quoque curam Indorom Circensium, *l. 20. h. t.* in quibus exhibendis plerumque patrimonia impendebant, *l. 8. ff. h. t.* Quin & cursus publici exhibitione, equorum emtione, ac stabulorum extructione onerebantur, *l. 2. 7. & 14. infr. de curs. publ.* quæ caussa fuit, cur multi curiis sese subtraherent, & varios refugiendi modos quærentes, patriam desererent, *l. 31. 41. & 50. h. t.*

34 Hectenus de decurionibus qui suffragiis totius ordinis ereabantur. Sequitur de iis, qui nascebantur decuriones. Et quidem ex ipsis decurionibus geniti, patruum suorum familiam, agnetionem & statum sequi, & veluti quadam successione illorum officium occupere, locumve implere, cogebantur, *l. 35. & seq. h. t.* Quin & ubi filii deerant, tenebantur tota agnatio, curialia munie suscipere, *l. 49. & 55. h. t.* ubi agnetionis voce intelliguntur liberi, neti, & posthumi, & tam qui adoptanror, *l. 14. h. t.* quàm qui ee legitimo metrimonio nascuntur.

35 At vulgò quæsiti, sicut nec in aliis, ita nec in hoc patris conditioni obligabantur, *l. 2. §. 2. ff. de municip.* si tamen deficientibus liberis legitimis, naturelus sese curiæ offerrent, aut pater etiam illis eetantibus eos offerrent, in onera succedebant, *l. 3. C. de natur. liber. Novell. 89. §. si quis igitur.* Nati verò ex inquilina vel colona dominice, & patre curiali, coloniam & inquilinatum sequebantur potius quàm curiam, *l. 29. h. t.* Etenim ob servilem matris conditionem ad decurionatum pervenire filii non poterant, quamvis illorum pater fuisset decurio. Ratio posita videtur in abjecte adscriptitiorum & inquilinorum conditione: nam adeo glebæ adhærebant, & tanquam partes ejus terræ reputabantur, ut eb ea recedere non possent, nec ad decurionatum adspirare, *l. 23. §. 8. infr. de colonis Palæst.* Amaya *hic & in lib. 1. observ. cap. 6.* etiamsi neti essent ex inquiline Principis, *d. l. 29. & l. fin. infr. de agric. & censit.* quod introduxisse videtur favor agriculturæ, ne illa deseratur, Pichardus *in disp. de nobil. communicatione n. 20.* plures DD. refert.

36 Extre hunc easum regulare est, quod filii matrem sequantur, quoad statum & conditionem; patrem verò quoad munera & honores. Quod etiamsi mater sit ex curiali genere, non item pater; neque enim mulieris infirmitas functionibus curialibus reddebat obnoxios filios; a quibus ipsa habebatur immunis, *l. 44. h. t.* Itaque exemplo senetorii ordinis, patris originem & curiam sequebatur unusquisque; adeo ut non audiretur filius si opposita metris origine, a petria majore euria, ad maternam quæ minor erat, ut videlicet minoribus subjiceretur oneribus, transire vellet, *l. 36. h. t.* etiamsi diceretur se rescriptum Principis, ob id impetrasse, ut allegeret privilegium; quia non facile id privato concedirur in fraudem curiæ, *l. 37. h. t.* eut damnum Reipublicæ, ut dictum est *per l. 29. & 43. h. t.* * Dico 37
privato: nam civitati & provinciis quandoque ob merita, privilegium concedi solet, quale concessum fuit Antiochenæ civitati, ut ejus curiæ adscriptus ibi munera obiret; quamvis procreetus esset ex matre decurionis filia, & patre libero, qui nullius elterius eivitatis munoiis debebatur, *l. 60. h. t.* Atque hoc privilegium Antiocheois datom confirmavit Leo Imp. hoc addito, ut a filio hujusmodi conditio incipiat, non a cæteris liberis, *l. 60. h. t.* * Item gratiam quamdam indulget cer- 38
tis persoois, videlicet Dorotheo viro illustri, & Irenæo viro spectabili, ut cum tota sua femilia liberentur a conditione curiali, & plane eximentur e functionibus, nec sequi teneantur jure meteruæ conditionis, quantumvis proles natæ sint Antiochiæ, *l. 61. h. t.* Cujus nobilissimæ civitatis, & Orientis urbium primæ privilegium, etiam ante, sed non tam ample datum fuerat Iliensibus, Delphicis & Ponticis, ut procreetus, non ut Antiochiæ ee matre curiali; sed utroque parente curiali, metris Iliensis, aut Delphicæ aut Ponticæ curiam sequetur, *l. 1. ff. ad municipal.*

Porro ut indulgentia Principis, ita etiem statuto vel 39
consuetudine effici potest, ut incolæ alicujus municipii maternam sequantur originem, & ibidem magistratus, honores & officia publica perpetuò obtineant: atque filii ex metre nobili, exemtionibus & privilegiis nobilium gandeant, ut apud Xanthios scribit Plutarchus *lib. de claris mulier.* Deereto cautum, ut a metribus, non a patribus filii originem & nomen sortirentur. Cur filii cum matrem illustrem habeant, parem ignobilem & infimæ conditionis, non potius matris splendore & decore splendescerent; cum negari non possit, quin generositas materne aliquando in filios derivetur, & eorum animis metris imago imprimetur, Tiraquel *de nobilit. c. 18. n.* ea. Sic in hac urbe Lovaniensi, filius ex alterutro parente nobili, eut patricio natus, nobilis censetur, & capax honorum & munerum eivitatis. Idem quoque Salmanticensibus mulieribus *de los linages*, sive ex certis prosapiis descendeotibus concessum, ut illæ, ac illorum filii, exemtionibus oobilium gaudeant, ut ee Pichardo & Otalore *3. p. c. 8. n.....* refert Amaya *ad l. 39. in fin. h. t.* Sed non facile hujusmodi exemtiones incolis concedi solent, nisi ob merita, quod strenue per ennos plures, tam ipsi quàm eorum majores municipium defenderint, & in eo functi sint muneribus & honoribus, a quibus arcentur indigni, & de Republica minus meriti, *l. 58. h. t.*

Consistit autem decurionatus effectus in oneribus & 40
privilegiis: onus hoc imponit lex curialibus, ut qui origine talis est, teneatur muneribus fungi in loco originis propriæ, vel avi; ut nec adoptio eum liberet, quin magis novis muniis adstringit, & ubi pater adoptivus est, cogatur quoque gerere, *l. 15. §. fin. ff. ad municip.* Adeo enim quisque assiduem & constantem operam suæ civitatis curiæ exhibere cogitur, *l. 41. h. t.* ut non possit eam deserere, vel ruri habitare, vel qui origine curialis est, relicta curia alio in loco commodiore administrationem obtinere, *l. 50. h. t.* aut alicujus domus patrocinio se tueri, cujuscumque illa dignitatis sit vel fortunæ, *l. 31. h. t.* Quod si nihilominus persistat, & declinet onera suæ civitatis subire, sequi privilegio domus Augustæ defendi posse crediderit, ad curiam retrahitur, & propriis functionibus mancipatur, *l. 39. h. t.*

Hinc nostri Interpretes inferunt ad sublevanda one- 41
ra suæ patriæ unumquemque extrahi posse ex domo privilegiata, non secus ec ex privata & proprie; nec excusari ob publicam officinam in quam se transtulerit, Christinæus *ad h. t. num. 13.* Quin etiem inde extrahi posse invito domino domus, qui curialem occultaverit; quia scire debet occultatoribus decurionum, præter jacturam existimationis, etiam rerum discrimen incumbere, si diutius ausi fuerint eos detinere, contra publice commoda, *d. l. 31.*

Cum ergo tam essent gravia curiarum onera, pleri- 42
que ab iis sese subtrahere conabantur, & caussas fugæ quærebant, sed frustra: nam fugitivi, & in agros secedenmaybe-

cedentes habitationis caussa, ad curiam & munera revocabantur, *l.* 18. 31. 50. & 51. *hoc titul:* etiam cum manuum injectione, *l.* 54. *eod.* de quo plura infra. Itaque aliò migrare decurio non poterat; si tamen propriæ rei tam urgens esset caussa, vel Reipublicæ, quæ ipsum cogeret adire Principis comitatum, vel legationem suscipere: non ante licitum erat discedere, quàm Præsidi desiderium proficiscendi insinuasset, & facultatem impetrasset, *l.* 16. *h. t.*

43 Ex quo textu infertur, quod nemo possit pro arbitrio officium publicum quod suscepit deserere, aut a legatione redire absque venia Principis; prout nec ad urbem ecclesiastici negotii caussa proficisci beneficiato licet sine venia sui Episcopi, cui ratione ordinum subjicitur, *l.* 22. *in fin. sup. de sacros. Eccles. c.* 4. & 10. *de Cler. non resid.* Ita neque consiliarii Principis possunt abesse absque licentia Præsidis; quam ita concedet, si justa fuerit absentiæ caussa, aut publica necessitas exegerit, juxta *l.* 25. *h. t.* neque ista absentia se extendet ultra tempus, quod concilii ordinationes præscribunt.

44 Adeo namque munus injunctum obire quis tenetur, ut non possit id differre caussa religionis. Quò fit ut si ex decurionibus natus monachorum cœtui furtivè se adjungeret, ad munia patriæ subeunda revocaretur, *l.* 26. *h. t.* Ubi notantur ignaviæ sectatores, qui ficto religionis colore, solitudines captant (in quibus degebant veri Monachi) non ut eam profiteantur, sed ne implicentur muneribus Reipublicæ; ita ut meritò eorum bona addicantur iis, qui eorum loco munera illa gesserint. 45 Idem rescriptum in *l.* 8. *infr. de profess. & med.* de Philosophis qui non veram, sed simulatam Philosophiam profitentur, ejusque habitum indebite & insolenter usurpant, ut si patriæ muneribus sese subtrahant, curiis reddantur. Idemque de metallariis & fabricensibus, ut illi ad sua metalla, hi ad suum collegium revocentur, & ordini, cui adscripti, restituantur, *l.* 32. *h. t.* & *l. ult. infr. de metall.* sed hoc postremum intellige de illis, qui originem curialem & propria munera declinarunt: nam reliqui non sunt obnoxii curiæ, nec ad leve quidem munus patriæ suæ vocari possunt, *d. l.* 32. *in fine.*

46 Cæterùm subjectus curiæ, sive eam declinaret, ausus est levius munus suscipere, aut militiam affectare, nulla temporis præscriptione munitur, sed ad conditionem propriam retrahitur; nec ipse vel ejus liberi post talem ipsius statum procreati, quod patriæ debetur valent declinare, *l.* 55. *h. t.* Non obstat quod cohortalis, qui militiæ se adscripsit, munitus sit 30. vel 40. annorum præscriptione, *l.* 22. §. 1. *infr. de cohortalib.* quia id est speciali in cohortali, cui lex hoc permittit; secus in decurione, qui magis adstrictus est curiæ, ratione originis, quæ facit ut nullam militiam, nullam præfecturam possit obtinere, obtentam deserere, & ad curiam redire cogatur, *l.* 17. *h. t.* Facit & *l.* 51. *h. t.* ubi non tantum in patria, sed & in peregrino solo, decurio militare prohibetur.

47 Est enim curiæ caussa quavis militia potior, adeo ut qui natus est avo decurione, & patre milite, avi conditionem sequatur, non paternæ militiæ privilegium; & contra si militari avo, & patre decurione natus, paternæ sit succedaneus functionis, *l.* 26. *h. t.*

48 Quod si nihilominus decurio militiæ nomen dederit, vel alibi natitat, vel lateat, permissum est Duumviris propria auctoritate in decurionem manus injicere, si copia judicis desit; coram quo tamen si caussa status oriatur, ventilanda & terminanda erit intra trimestre, *l.* 45. *h. t.* ex qua lege deducitur, quod ubi periculum est, & copia officialis deest, permissa sit manuum injectio, non quidem cuivis, sed illi cujus omnino interest; quia talis cum in fugitivum jus habeat, non tam videtur illum capere, quàm retinere uti suum. Hinc qui obedientiam debet perpetuam, si ab ea fugiat, potest propria auctoritate a superiore capi, & convictus ad obedientiam: sic si professus religionem, ab ea fugerit, vel uxor a viro diverterit, vel subditus se jurisdictioni sui judicis subtraxerit, possunt propria superioris auctoritate capi, Baldus & Azo & in *l.* 1. *sup. ubi quis de curiali* & DD. *ad l.* 54.

49 Verùm si decurio pertinaci animo lateat, nec seipsum exhibeat, bona ipsius surrogato applicentur, pro tempore quo locum in munere decurionatus implevit; si tamen post aliquod tempus ultro revertatur, bona sua recuperat, ita tamen ut integro biennio munus illud quod subterfugerat, subire cogatur, *l.* 18. *h. t.* Ex qua observa munus publicum a privato declinari non posse; itemque hujus legis decisionem procedere in eo qui nominatus est ad decurionatum: nam is qui manifestis curiæ nexibus jam erat alligatus, si latere potius quàm redire maluerit, post emensum annum a vocatione, ex facultatibus suæ curiæ quam deseruit, consulere damnumque resarcire debet, *d. l.* 51. Moribus hodiernis benignius agitur in absentem decurionem, qui solum salarii amissione punitur, ut observat Bobadilla *l.* 4. *polit. c.* 7. *n.* 61. posset tamen excrescere pœna, si diuturnior sit absentia, aut contumacia decurionis.

Hinc jure receptum est, ut decurio, vel quivis alius 50 officialis contumax, ad curiam suam reversus, non prius munus suum recuperet, aut bona, quàm damna restituerit & expensas, *l.* 45. *sup. de judiciis.* Similiter non revocatur missio in possessionem ex primo decreto, nisi refusis expensis, *l.* 9. *sup. de bonis auctor. jud. poss.* Quinetiam oportet impensas quas curia prærogavit in revocandis desertoribus, ex eorum bonis refundere ac repræsentare, & quidem præstituta die. Itaque Accursius, cæterique veteres Interpretes probant per *l.* 20. *h. t.* sed non rectè: nam alia est istius legis mens, ut mox dicam, & ex dictis constat desertorem aut fugitivum decurionem ipsius solius impensis revocari *per l.* 18. *h. t.* Itaque ex Cujacii, Alciati & Amayæ in- 51 terpretatione accipienda est *d. l.* 20. de annuo magistratu, qui ludis Circensibus præerat, eosque suo sumptu celebrabat: quod ut commodius facere posset, civitates & oppida prærogabant ipsi sumptus, idest, solvebant expensas, quas post tempus aliquod ille magistratus reddere tenebatur; qui tamen si ludos non ederet, protinus compellebatur reddere illos sumptus, quos in eam rem civitas prærogaverat, non expectato tempore quod illi solitum erat concedi: quod ideo constitutum, ne magistratus pecunias quas in ludos expendere debebat, in suos usus converteret; ac ita provinciales voluptate & pecunia defraudaret. De ista ludorum pompa videatur Wolfgangus Lazius *in suo comm. Reip. Rom. lib.* 10. *c.* 5.

Hinc quoque apparet, quam onerosa fuerit decurio- 52 num conditio, ut etiam cum diminutione patrimonii cogerentur hujusmodi theatralem voluptatem exhibere, nec posset etiam tenuioris fortunæ decurio se excusare, *d. l.* 20. & *l.* 1. *infr. de spectacul.* uti nec alia onera declinare, aut utilitati propriæ consulere advocationis obtentu, *l.* 35. *h. t.* vel excepta dignitate, aut militia in loco peregrino, *l.* 38. *h. t.* sed ut variis hujus tituli constitutionibus reperitur, cogebatur quisque in sua statione manere, & magno cum sumptu ibidem civilia munera obire. Adeo ut nec per substitutum ea implere vel exercere posset, licet spectabilem dignitatem vel comitativam adeptus esset, nisi hoc ei Princeps speciali beneficio concessisset, *l.* 60. *h. t.* quia in officiis quæ habent annexam administrationem, industria personæ censetur electa, *l.* 31. *ff. de solut. c. ult. de offic. deleg.* Ideo 53 Bodinus *lib.* 1. *cap.* 9. *de Republ.* scribit, vasallum non posse inservire feudo per substitutum; quia homagium, obsequiumque ipsum seu servitium, adeo ipsiusmet vasalli personam exigunt, ut exhiberi non possint per substitutum, invito domino; qui tamen potest cogere vasallum ut homagium fidemque procuratori suo præstet. Aliud dicendum si clericus ad altiorem ordinem conscenderit & maluerit subrogato uti, ut in *l.* 16. *sup. de Episc. & Cler.* Similiter si decurio honorario titulo il- 54 lustrem dignitatem fuisset consecutus, substituendi alium idoneum illi erat potestas, ac per eum implendi curiæ functiones, quibus erat obstrictus; periculo tamen suarum facultatum, *d. l.* 60. *vers. si vero* & *l.* 64. *eod. ibi: suarum periculo facultatum.* Ita hodie si quod damnum 55 proveniat, aut delictum committatur ob malam substituti administrationem, id imputari solet substituenti, & sarciri ex ejus facultatibus; cum debuerit diligentius inquirere in vitam moresque substituti: nisi probet se id fecisse, & diligentiam omnem adhibuisse. Late Mastrillus *de magistr. lib.* 1. *c.* 29. & Amaya *ad d. l.* 60. *n.* 43. & *seqq.*

Igitur qui illustri dignitate decoratus non erat, per se 56 curiæ munera obire cogebatur, nec poterat fortunam quam nascendo meruerat, mutare, atque emendicatis aliorum decurionum suffragiis, aut ambitione segregare se a curia, *l.* 4. *h. t.* eaque relicta, publicam curam suscipere, & ad peregrina loca se transferre, advocationis colore, etiam si suæ civitatis munera explevisset, *l.* 56. *h. t.*

Hic tamen, qui jam expleverat, transacta onera re- 57 petere & continuare non compellebatur, maxime idoneis existentibus aliis, qui nondum ullum curiæ munus attigerant, *l.* 52. *h. t.* Interim non poterat a civitate sua recedere, si contingeret ut fierent minus idonei majores curiæ,

curiæ, aut minueretur civium copia, *l. unica* infr. *tit.* 37. Hodie tantus est hujuscemodi muneris ambitus, ut hujus legis remedio opus non sit; cum munerum, unde compendium speratur, continuationem, omnes adeo affectent, ut iis potius abdicandi sint, & invitandi, cogendique eos, qui non sua, sed publica spectant commoda. Optime Martianus in sua Novella, quam refert Gothofredus *ad l.* 31. sup. *de Episc. & Cler.*: *fœlicem fore Rempublicam si a nolentibus & actus publicos repulsantibus gubernetur*. Conduceret id optime regendi rationi, si non ambientibus, sed recusantibus publica munera conferantur, coganturque electi ea acceptare, Arist. *lib.* 8. *polit. cap.* 1. Petr. Gregor. *lib.* 4. *de Republica cap.* 5. *num.* 4.

58 Hæc de oneribus, quibus cum ita premerentur decuriones, æquum fuit eos præmiis sublevari, & aliquibus privilegiis frui; quorum præcipuum erat, ne ipsi, aut eorum filii, sive ante sive post decurionatum suscepti, a præsidibus provinciarum plebejorum tormentis subjicerentur, veluti eculeo, ungulis, & fidiculis, *l.* 33. *h. t.* solum enim a Præfecto prætorio propter summam ejus potestatem, verberibus affici decuriones, indicat *l.* 40. *h. t.* de qua infra. Adoptivi filii ut adoptantis dignitate, ita & hoc privilegio fruebantur, ne ictibus scilicet subjicerentur, *l.* 4. *h. t.* Item avus decurionis, & nepotes decurionis nulla nota afficiebantur; imo & per patrem decurionatu amisso, filius privilegiis utebatur decurionis. Et illi qui decuriones esse desiderant, in honorem pristinæ dignitatis, illicitis corporum cruciatibus non erant obnoxii, *l.* 16. *seq.* sup. *de quæstionib.* Quare si quis judicum in hanc illiciti furoris pertinaciam irrumperet, ut auderet decuriones, & suæ curiæ principales tormentis subdere, infamia & viginti librarum auri mulcta, puniebatur.

59 Officiales quoque præsidum non resistentes mulctabantur quinquaginta auri libris, *d. l.* 33. *in fin.* si vero curiam diffugientes nomen militiæ dedissent, ne ingenitis fungerentur officiis, retrahebantur ad curiam, ut ejus onera subirent, sed in pœnam honoribus privabantur, *l.* 38. *h. t.* ubi judex suæ censuræ subditos admonebat, ne quis eorum existimaret curiæ, veluti supplicii loco quemquam deponendum; cum utique unumquemque criminosum, non dignitas, sed pœna debeat comitari. Ex quibus denuo intelligi potest, quam acerba fuerit decurionum conditio: quod testatur Cassiodorus, ut pœnæ loco qui Christiani erant, ab impiis Principibus curiæ addicerentur.

60 Humanius ac clementius Constantini, aliorumque Christianorum Impp. judicium, qui statuerunt, si per decuriones civitatum munera probe recteque gerantur, ut nullam ob rem Principis privatam debeant inquietudinem sustinere, *l.* 21. *h. t.* aut corporales injurias pati, cum possint, si in aliquo excesserint, aut quid criminose egerint, pecuniariis coercere stipendiis, *l.* 57. *h. t.* itemque relegatione, & deportatione, si capitale facinus patraverint, *l.* 6. §. 1. *ff. de interd. & releg.* Nam capite eos puniri prohibuerat Divus Adrianus *in l.* 15. *ff. de pœnis*. Quod si tamen decuriones, & qui publicum munus exercent, in eo delinquerint, decoctoresque extiterint pecuniæ publicæ, vel fraudulenti in adscriptionibus illicitis, vel immoderati in exactione fuerint deprehensi, etiam a judicibus ordinariis plumbatarum ictibus subjiciuntur, *l.* 40. *h. t.* cum nimirum agitur criminaliter, *l.* 80. *Cod. Theod. h. t.* Ideo Anastasius Imp. vindices constituerat, ut iniquas decurionum exactiones inhiberent, & ipsi exigerent; sed illi prædæ dulcedine illecti, importunius grassati sunt, ut meritò eos Justinianus amoverit, *Novell.* 38.

61 Falsum etiam instrumentum fabricantes, torqueri poterunt, seposito decurionatus honore, *l.* 11. sup. *ad l. corn. de fals.* quæ videtur esse para *l.* 15. *h. t.* ex qua constat decurionem existentem, non potuisse tabellionis officio fungi; non tamen assumpta dignitas impedimento est, quo minus qui ante fuerat tabellio, quæstioni subdatur, si ita caussæ gravitas poposcerit, ad eruendam veritatem rei antea gestæ.

62 Quod ita statutum; quia sæpe contingebat, ut abdicato tabellionatus officio, quis procuraret decurionatum, ut eluderet quæstionem. Non recte Alciatus quem sequitur Gothofredus *in d. l.* 11. opinatur decuriones olim retinere, & obire potuisse simul munus tabellionatus, *lib.* 8. *parerg. cap.* 19. quoniam vile ac servile id erat officium; ac meritò a decurionatus honore sejungebatur: plerumque enim servi publici tabelliones erant, *l.* 2. *Cod. de adoption.* & instrumenta ab iis confecta valebant, *l. fin. Cod. de servis Reip. l.* 18. *de adoption.* licèt postea Justiniani tempore scribæ in honore habiti fuerint, & clarissimi titulo decorati, *Novell.* 94. Cujac. *lib.* 16. *obs. c.* 14.

63 Igitur ut tabellionis, ita & procuratoris officio simul eodem tempore decurio fungi non poterat; nec vectigalia, nec prædia civitatis conducere, *l.* 34. *hoc tit.* & ut patet *ex l.* 30. sup. *de locato*, procuratio alienarum facultatum quodammodo servilis & abjecta habebatur, ut aliud videatur dicendum de officio procuratoris caussarum, quod ex se non est vile, nec id exercere potest, qui infamis est, Covarr. *pract. qq. cap.* 19. *num.* 5. *vers. prima concl.* Unde honestiori loco habentur apud nos, qui in supremis tribunalibus lites promovent, ac multo magis illi qui illas defendunt in judicio, & advocationis munere funguntur: de quo plura dixi *lib.* 2. *tit.* 7. Non ideo tamen quod rebus sæpe publicis ac privatis occuparentur, excusare se poterant, aut declinare munera civilia, etiamsi alii essent, qui ea recte gerere possent, *l.* 35. *hoc tit.* ubi dicitur quod etsi necessitas id non exigat; quia alii sunt idonei, qui onera ista subeant: curia tamen ea non remittit advocatis, magistris, aut eorum filiis, cum Reipublicæ intersit multos esse viros, qui civilia munera obeant. Omni proinde honore digni procuratores fisci & Reipublicæ, quorum præcipuum munus est, caussas publicas agere ac defendere apud Præsidem aut Principem, *l.* 30. *hoc tit.*

64 Hi namque ex ordine decurionum assumebantur, eorumque fruebantur privilegiis, inter quæ, illud erat; quod non subjicerentur quæstioni, qui è numero decurionum erant; non cæderentur, neque si aliquem occidissent, præter parentem, capite plecterentur, *l.* 15. *ff. de pœnis*. Nec etiam evocarentur ultra terminos suæ provinciæ in jus, aut ipsi se ultrò sistere judicio cogerentur, nisi publica caussa exigente, *l.* 15. *hoc tit.* Quò facit *Novell.* 45 *in pr.* & alia *Novell.* 151. ne decuriones & cohortales cum ipsis jure agendum sit, trahantur ad diversa judicia, neve provincia exire cogantur, absque jussione Principis, eaque insinuata Præfecto prætorio: interest enim Reipublicæ, ne ejus munera deserant.

65 Quò fit ut alios judices non agnoscerent, præterquam suæ provinciæ Præsides, quorum jurisdictioni subjiciebantur, nec ab ea erant exemti decuriones, honorati titulo Comitis consistoriani: nam dignitatis titulus non conceditur, ut quis eo abutatur, in judicii contemtum, *l.* 47. *hoc tit.* Unde qui in altiore dignitate constitutus est, non debet judicum inferiorum mandata despicere: mandatis tamen judicum militarium non cogebantur parere decuriones; quia non erant illorum jurisdictioni subjecti, ut non impunè etiam illi in non subditos potestatem extenderent, eorum aliquem pulsando, verberando, & injuriis afficiendo, *l.* 42. *hoc tit.* ubi docent Interpretes, judices non posse extendere potestatem & jurisdictionem ultra territorium suum, ne confundantur jurisdictiones, *l. fin. ff. de jurisd. & d. l.* 35. *hoc tit.* ibi territorium accipi crediderim pro eo loco, sive finibus, intra quos judicibus jus dicere licet; adeo ut territorium judicum militarium intra certas stationes, & Præfecti urbi, intra centesimum lapidem terminetur, *l.* 1. §. *initio ff. de off. præf. urbi*. Extra quos fines jus dicenti impunè non paretur. Quod autem ea quacumque caussa vocatos ad judicem venire oportere scriptum est, *l.* 2. *ff. si quis in jus vocat*. Cave accipias de eo qui sit extra territorium vocantis magistratus, ut plerique perperam: de illo siquidem intelligenda lex est, qui vocanti, citantique magistratui sit obnoxius ipso jure, sed dignitatis alicujus beneficio, ejus tribunal declinare possit; is enim nihilo secius parere debet, ac sistere se, præscriptionis caussam allegaturus, *l.* 5. *ff. de judic.* Sed hæc *ad tit. de jurisdict.* pertinent, ubi plenius dixi.

66 Eo præterea privilegio gaudebant decuriones, quod ad summos honores, & dignitates gradatim ascenderent: erat enim illorum ordo seminarium dignitatum; ita ut qui jam omnibus fuerant functi muneribus & ad summum honoris gradum pervenissent, primi ordinis Comitum dignitate cohonestarentur, *l.* 56. *hoc titulo*. Eamdem dignitatem adipiscebantur curiales: qua tamen obtenta, non eo minus obnoxii curiæ permanebant, suique Præsidis jurisdictioni subjecti, *l.* 47. *hoc tit.* ut dictum supra. Propriis etiam insignibus a cæteris distinguebantur, nec occupabantur muneribus extraordinariis, *l.* 21. *hoc tit.* Nam præter ordinaria tributa, nihil pendebant; & si propter munificentiam in patriam, patrimonium exhausissent, facultatibus jam absumptis; ex publico decernebantur iis alimenta, *l.* 8. *ff. h. t.*

Verum-

67 Verumtamen ab istis curiæ oneribus, & decurionatus munere liberabantur, qui ex indulgentia Principis præmii & honoris caussa summas dignitates præfecti prætorio, urbis, magistri militum, & alias fuissent consecuti, quas recenset Justinianus in *l. ult. hoc tit. & in Novell. 70. & 81.* Ita nimirum si eas actu administrarent, non verò essent tantum honorariæ, quæ eædem dignitates eos quoque liberabant a patria potestate. At verò Episcopalis dignitas; quamquam & ea summa sit, & patriæ potestatis vinculum tollat; non tamen liberabat a fortuna curiali, quia deberet ordinatus saltem per substitutum officium decurionis implere, *Novell. 123. §. sed hæc quidem, Auth. Episcopalis ordo sup. de Episc. & cler.*

68 Porrò in quorumdam gratiam non spectabatur tempus quo liberi fuerant suscepti, ante vel post dignitatem patris, si magna esset dignitas: nam Senatoris filius dicitur, qui ante senatoriam dignitatem est susceptus, *l. 5. ff. de Senator. l. 22. §. 3. ff. ad municip.* Quamquam non videatur clarissimus esse; tamen quia durum esset paternum honorem filio invidere, benigniore interpretatione inter clarissimos refertur. Alias stricto jure filius natus ante clarissimatum vel illustratum, non videtur clarissimus vel illustris; idque innuit *l. 61. 63. & ult. hoc tit.* ubi tantum natus ex illustri, vel administrante, vel administratione perfuncto curiæ non tenetur. Amplius Zenoni placuit, ut liberi quandocumque suscepti in curia retinerentur, sive eorum pater, per se, sive per substitutum dignitates administraverit, *l. 64. hoc tit.* ubi illustres quasdam dignitates recenset quas qui actu administrant, una cum liberis post eas dignitates susceptis a curiali nexu, & onere eximuntur.

69 * Postmodum Anastasius Imp. huic Zenonis constitutioni derogavit: nam cum in ea Zeno curiæ obstringeret eos, qui ab imperii sui auspiciis facti essent Comites rerum privatarum & largitionum, & Comites domesticorum, Quæstores, & Magistri officiorum, Anastasius eos absolvit & e curia liberavit; modo ante Zenonis constitutionem eas dignitates gessissent, nec vult ibi eosdem constitutioni Zenonis obnoxios esse, quod illi aliquamdiu paruerint, *l. 65. hoc tit.* Idque meritò: debuit enim (prout natura novæ legis requirit) futuris dare formam negotiis, itique providere, non præteritis, adimendo libertatem iis, qui jam ad eam jure pervenerant ex *d. l. 63. & aliis legibus.* Postremo Justinianus illustres quasdam dignitates (prout paulo antedictum) a curiali fortuna liberas esse voluit, ex quibus cum duo crearentur fisci patroni quotannis, atque iis hoc privilegium daretur, & una cum liberis quandocumque susceptis; ab onere & nexu curiæ liberarentur, *l. 8. sup. de advoc. divers. judicior.* statuit ut in posterum ii tantum cum patribus a curia liberarentur, qui fuerint post patronatum fisci procreati, *d. l. ult. hoc titulo*; ut ne quod summis dignitatum apicibus est concessum, hoc alii sibi audeant vindicare.

70 Ex his colligitur; quod cum immunitas detur singulari Principis privilegio, possit ad restringi & ampliari, pro ejusdem arbitrio & meritis caussæ. Cum itaque odiosum esset respectu fisci, ut plures e nexu curiali & onere liberarentur, vult Imp. filios ante genitos in pristina conditione remanere, ne præjudicium sentiat curia, cui illi jam fuerant oblati; sic ut posterius beneficium debeat ita restringi & intelligi, ut minimum noceat, lædatque jus tertii, Cujac. *ad d. l. ult. & ad l. 1. c. infr. de dignitat.*

71 Hodie apud nos curialis ista conditio, & quasi servitus ad liberos non transit; nec illi obnoxii sunt curiæ oneribus; nec inhibetur prædiorum suorum alienatio, aut migratio ab uno loco ad alium: item caussarum cognitio non tam coercita est, ut olim fuit penes municipales magistratus: nam in plerisque oppidis, uti & in majoribus civitatibus habent magistratus jurisdictionem, mixtum imperium legis, actionem, curam pecuniæ publicæ, locorum & operum publicorum, annonæ, rerum venalium, opificiorum, commerciorum, totius denique politiæ & quietis populi. Unde in singulis urbibus atque oppidis eliguntur, aut constituuntur honoratiores & prudentiores viri, qui hæc munera obeant. Præponuntur Ballivi, Prætores, Consules, Scabini, coram quibus etiam actiones tam in rem quàm in personam, nec non criminum accusationes moventur, & exercentur, & suam in caussis singulis sententiam ferunt, ut dictum supra *lib. 1. tit. de magistratib. municipalib.* A quibus autem hi magistratus ponuntur creenturque, dicam infra *libro 11. tit. 33.*

TITULUS XXXII.

Si Servus, aut Libertus ad decurionatum adspiraverit.

1 *Servi ad decurionatum adspirare nequeunt, domino etiam sciente.*

2 *Neque liberti qui jus aureorum annulorum non impetraverant.*

3 *Justinianus sustulit omnem conditionem libertinorum. Qui admittantur ad decurionatum; & quales hodie?*

4 *Si servus ad dignitatem irrepserit: an per ipsum gesta & decreta, valeant?*

5 *Refellitur quod error communis faciat jus, & exponitur casus* l. Barbarius ff. de off. præt.

6 *Principis beneficia latissime interpretanda, ut censeatur cum inhabili dispensasse si sciat defectum.*

7 *Non est necessarium in literis inhabilitatem exprimere.*

8 *An teneatur qui inhabilis est, detegere suam inhabilitatem: & quid facere debeat, si promotus sit ad dignitatem.*

9 *An valeant gesta ab occultè inhabili, & judice excommunicato?*

Cum ordo decurionum fuerit seminarium onostorum honorum municipalium; ideo nec servi, nec liberti, eo adspirare poterant; & quidem si servus sciens adspirasset, ob violatam servili macula curiæ dignitatem gravissima pœna afficiebatur; si ignorans, itaeius domino reddebatur, *l. 2. hoc titulo*; cum nec domino sciente, ad decurionatum, aut ædilitatem, aut ullum honorem posset servus adspirare; & si ad eum evectus fuisset, aut creatus decurio, detecta servitute, exutus honore, in pristinam conditionem retrahebatur, *d. l. 2.* Exemplo Marci Perpennæ, apud Val. Maximum, qui cum esset a populo consul creatus, tamen detecta ejus peregrinitate, privatus fuit insignibus. 1

Nec etiam liberto ad curiæ munera licitum erat adspirare, qui jus aureorum annullorum adeptus non esset, vel natalibus suis non restitutus, *l. 1. hoc tit.* qui enim annulo utebantur, censebantur ingenui; ideoque annulus libertinis dabatur, ut quasi ingenui viverent, licèt morerentur tanquam liberti, & tenerentur patronum in debita parte instituere, *Inst. de success. libert.* & alia obsequia ei præstare. 2

Jure novissimo omnes liberti natalibus restituuntur, & jus habent annulorum, salvo jure patronatus, *Novell. 78.* ita ut quoad personam patroni spectat, liberti intelligantur; nisi & ipse patronus hoc etiam remiserit: quoad alios autem, verè ingenui censeantur, admittuntur in curiam, fruanturque splendore ejus ordinis, cessante pœna legis Visselliæ, de qua sup. *ad l. Visell.* nam tantum rejiciuntur servi, quia statum non mutant; ut quamvis eorum parentes honores civiles gesserint, ipsi tamen illicite atque improbe ad eos adspirent, *l. 11. & 28. sup. de liber. caussa.* Expedit enim Reipublicæ, ut ad eam regendam & ordinandam admittantur homines ingenui, nobiles, & qui honoris capaces sunt; quique semper honeste se gesserint, & virtutes singulas coluerint. De his Zypæus *lib. 1. de jud. cap. 5.* 3

Quid tamen si servus ad dignitatem irrepsit, & in ea lateat: an per ipsum gesta valeant? Dico ipso jure non valere; cum revera dignitatem non habeat, nec statum mutet, qui est servus; sustineri tamen ejus decreta propter utilitatem eorum qui apud eum egerunt, humanius esse dicit Ulpianus *in l. 3. ff. de offic. præt.* ubi Barbarius Philippus, qui conditione servus sub Triumviris (ubi populi species aliqua libertatis remansit) Prætor fuerat designatus, non quod talis verè fuerit, quamdiu latuit, & populus ignoravit ejus conditionem; attamen quia prætura fungi visus est, respondit J. C. nihil eorum quæ ab eo dicta decretave sunt, reprobari: idque propter publicam utilitatem omnium civium, qui apud eum egerunt; ne absque culpa puniantur; & lites sententia sopitæ, iterum suscitentur. 4

* Accedit quod potuerit populus, si scivisset Barbarium esse servum, eum liberum efficere; prætura donare habilemque reddere ad omnia munia civilia: ut proinde non rectè aliqui rationem ponant in errore communi, quem volunt haberi pro veritate, & jus facere, *per d. l. 3.* cum error qui consensui est contrarius, eumque tollit, non possit dici jus ponere, *l. 15. ff. de jurisd.* Fa- 5

cit

cit quod respondit Modestinus, sola salarii perceptione decurionem factum non esse, qui secundum legem decurio creatus non sit, *l. 10. ff. de decurionib.* unde nihil prodest error communis per se, ut pro decurione quis sit; quia concursus aliarum caussarum defuit, ut *in l. 7. Cod. de numer. & act. lib. 12.* rescinduntur acta falsi actuarii, qui credebatur actuarius; quia nimirum errore communi, qui per se est infirmus, jus non stabilitur, ut recte Guilielmus, & Fulgosius interpretantur *ad l. 3.* Igitur verius est, ponendam esse rationem *d. l. 3.* in titulo putativo, quem tribuit erronea populi designatio, sine qua minime forent valida gesta illius, qui functioni publicæ se immiscuerat. Itaque titulus errore communi reputatus verus, cum talis non esset; ubi tamen collatus est ab eo qui conferre potest, facit publicæ utilitatis caussa, gesta substineri coram tali designato prætore. Dico errore communi; quia non sufficit error unius aut alterius, qui non facit communem errorem, nec probabilem. Dico collatus ab eo qui conferre potuit: nam aliàs gesta non valerent, si vel titulus non sit collatus, vel non a legitimo superiore, quia nullus est; atque ita solus asset error communis, qui non sufficit. Idipsum indicat *d. l. 3.* fundans se in designatione mtius populi, ut ea cessante Barbarii acta decretaque tanquam intrusi judicanda fuissent nulla, DD. *ad cap. nosti 9. n. de elect.* ubi facta ab eo qui non habet titulum, dicuntur revocanda, Cujac. *lib. 18. observ. cap. 33.* Hothoman. *illustr. quæst. cap. 17.*

6 Addit *d. l. 3. in fine*, hoc in Principe multo magis observandum esse; puta, ut quem sciens prudensque prætorem fecerit, & liberum fecisse intelligatur; quia beneficia Principum quam latissime sunt interpretanda, & certe latius quàm populi rogationes. Et quod in prætura, idem & in aliis officiis. Quò fit ut si Princeps aliquem inhabilem ad officium promoverit, censeatur cum eo dispensare; modo tale concurrat impedimentum, quod possit a Principe tolli, & constet eum scire impedimentum; quia non in sola promotione fundatur dispensatio, sed in Principis scientia, ut dicunt DD. ad *d. l. 57. ff. de re judic.* Scire autem præsumitur impedimentum; quia ad eum examinis cura pertinet, ad quem confirmatio & stabilito, *cap. venerabilem de elect.*

7 Dictæ autem scientiæ mentionem facere in literis promotionis non erit necesse, nec etiam exprimere inhabilitatem, tradit Gabrielius *1. com. opin. tit. de præsumpt. concl. 8.* & Sanchez *de matrimon. l. 8. disp. 4.* Sed verius est, ad hoc, ut talis dispensatio valeat, præter scientiam, necessarium quoque esse ut de ipsa inhabilitate constet, cujus probatio nulla efficacior, quam quæ ex literis deducitur, quæque in iis exprimitur, *l. 12. §. fin. ff. de excus. tutor.* Menochius *de præsumpt. lib. 2. præsumpt. 20. n. 1. & seq.*

8 Hinc quæritur: an qui inhabilis est, & patitur se assumi ad officium aliquod, teneatur suam inhabilitatem detegere? Si inhabilitas est ignota, non videtur debere eam detegere, & se ipsum prodere; multo minus si errore lapsus inhabilis ad capessendum honorem aut munus processerit; removetur quidem, sed non punitur; cum error eum excuset, & adimat consensum delinquendi. At verò cum sciret se inhabilem, & nihilominus affectaverit honorem, removetur & punitur; propterea quod non detexerit suam inhabilitatem, & dixerit se illi honori aut muneri imparem esse, *l. 14. §. 1. vers. idemque*, ibi Gloss. *ff. de re mil.* tenetur enim exemplo venditoris, latens vitium notabile ex justitia dicere, inquit Bonacina *2. tom. de contract. disp. 3. quæst. 2. punct. 6. n. 2.* quin & cum Theologis existimat indignum, qui recipit dignitatem vel officium, non posse illud retinere, manereque obnoxium restitutioni, *de restit. in gen. to. 2. disp. 1. quæst. 2. punct. 12. n. 8.* & Lessius *de just. lib. 2. cap. 34. dub. 22.*

9 Interim acta, per occulte inhabilem officii nomine gesta, subtineri possunt, siquidem titulum habuerit a legitimo superiore, vel eo qui erat in possessione concedendi tale munus: sic sententia lata a judice inhabili, quia occulte excommunicatus, tenet; cum talis jurisdictionem retineat, quamdiu per Ecclesiam toleratur, *cap. ad prob. n. de sentent. excomm.* ibi Henricus *num. 3. & 4.* Et facit ratio publicæ utilitatis, quæ consistit in evitando gravissima incommoda, quæ sequerentur, si detecto impedimento personæ publicæ, hactenus legitimæ reputatæ, gesta per eam, aut coram ea rescinderentur, cum præjudicio aliorum, qui citra suam culpam, ejus opera usi sunt; quæ res pareret non levem confusionem. Quò pertinet quod dicit Costalius *ad d. l. 3. ff. de offic. prætor.* sufficere quod qui officio fungitur, existimetur idoneus communiter: sic testis quamvis sit servus vel infamis; si tamen habeatur probus & liber, valet ejus testimonium, *l. 1. Cod. de testam.* Bart. *ad d. l. 3.* & Felin. *ad d. cap. ad probandam.* Covar. *ad c. alma mater. 1. part. relect. §. 11. n. 4.*

TITULUS XXXIII.

De prædiis Decurionum sine decreto non alienandis.

1 *Prædiorum curialium venditio non valet absque decreto; & qui emit, privatur pretio quod dedit, & rem cum fructibus restituit.*

2 *Si quis interposita fide servanda sibi bona, prædia vendiderit, fisco applicantur.*

3 *Decretum non minus adhiberi debet in alienatione rei hereditariæ, quàm in solutione curiæ facienda.*

4 *Servanda forma actus, quam oportet in ipso actu intervenire, post interposita nihil operatur.*

5 *Præsentia judicis omnem metus præsumptionem excludit.*

6 *An venditio facta cum decreto excludat remedium* l. 2. C. de resc. vend.

7 *Variatio circa donationem rerum immobilium curialium: & ratio cur deinde prohibita, uti & venditio.*

8 *Non est in usu interpositio decreti in rebus decurionum vendendis; secus in rebus communitatis.*

NOn solum ne unquam personæ curiales deessent, legibus provisum fuit, verum etiam ne iis facultates deficerent: unde munus possent substinere, prohibita fuit eis idcirco prædiorum suorum venditio, sine decreto præsidis, vel Judicis competentis, *l. 1. hoc titulo*: quod interponi debet caussa proposita, & probata apud acta, sine impendio contrahentium; alioquin emtor & venditor versatur in mala fide, estque infirma, imò nulla venditio, cogiturque emtor prædia venditori restituere, cum fructibus; nec ab eo pretium recipit, multo minus meliorationes, *dict. l. 1.* Idem constitutum *in l. 7. infr. de agricol. & cens.* & expressius *in l. fin. inf. de fundis rei priv.* ubi si quis emerit fundum rei privatæ, seu ejus substantiæ, quæ in privato Principis patrimonio est, demto canone, aufertur ab eo fundus, & pretium perdit & fructus; quia cum emat contra legis prohibitionem, efficitur malæ fidei emtor, *cap. qui contra jura de reg. jur. in 6.* Similiter in nostra specie, cum in fraudem Reipublicæ, non servata decreti forma; emtor fundum emerit; ideo illum cum fructibus restituit, & pretium quod dedit, amittit, atque fisco applicatur, non decurioni vendenti, *argument. l. 9. & l. 46. §. quod a præside ff. de jur. fisc.* quia æquum non est ut ex sua malitia quis commodum speret. 1

Huc facit quod alibi respondet Papinianus: si quis ne patrimonialia onera præstaret, per tacitam fidem seu simulatam conventionem servandi sibi prædia, ea alicui vendiderit, qui immunis est ab illis muneribus, ut senatori Romano, fisco vindicari; quoniam manifesta hic fraus fit Reipublicæ, cui debentur munera civilia; ideoque emtor fictitius, ac interdictæ rei minister punitur, quia fraus communis est, *l. 15. §. 2. ff. ad municip. & l. 1. ff. ad l. jul. de plagia.* 2 Cum itaque juris solemnitas introducta sit ut omnis fraus removeatur, coerceaturque temeritas decurionum, qui bona sua diminuunt, aut alienant in suum & Reipublicæ damnum, placuit non tantum prædia, sed nec res mobiles curiæ jure hereditario quæsitas vendi posse, aut debitorem hereditarium solvendo liberari, aut aliter ejus liberationem admitti; nisi ejusmodi venditio, vel obligationis dissolutio apud acta totius, vel majoris partis ordinis intercedente decreto facta probetur. Idemque de aliis rebus, quæ civitati aliunde sunt quæsitæ, videtur dicendum, *l. 2. hoc titulo.* Ubi præterea additur ut pecunia ex istarum rerum venditione, in prædiorum comparationem redigatur, quorum reditus curiæ muneribus, necessitatibusque deserviant. 3

Unde colligitur quando lex vel statutum, aliquid novi inducit, certo quodam modo, quidquid ibi exprimitur, reputari pro forma substantiali, & ex ea nihil adimi, aut detrahi posse, sed ad unguem observandam esse. Igitur ut actus vel contractus sit validus, præcedere debet forma, aut saltem ipsi actui intervenire, sic 4

ut non

ut non sufficiat illam sequi, prout dicitur *in d. l. 1. ibi: ita demum distrahendæ possessionis facultatem venditor accipiat, si alienationis necessitatem judex probaverit*. Itaque cum approbatio judicis, & consensus majoris partis curiæ sit de forma, non satis fuerit si ex post facto superveniat, aut confirmetur actus per ratihabitionem
5 subsequentem. * Prætereà addit *d. l. 1.* quod cum in ipsa venditione judicis præsentia, & decreti solemnitas intervenit, neque vendito rerit immoderatus, idest, non excedet justum pretium, nec carius vendet quàm rei æstimatio postulat; neque etiam emtor erit injustus, idest, viliori pretio non emet, & sic nec magoo pretio comparatio fiet, nec minori distrahetur res, *l. 16. sup. de resc. vend.* & cessabit omnis præsumptio metus aut doli; nec poterunt contrahentes conqueri se deceptos esse in contractu, quem approbare, omniaque confirmare facit auctoritas judicantis.

6 An ergo excluderetur remedium *l. 2. C. de rescind. vend.* Et verius est non excludi, cum decreti interpositio versetur circa caussam vendendi: an justa fuerit, non verò circa pretium, in quo contingens læsio ultra dimidiam facit rescindi venditionem. Nec movet *d. l. 1. h. t.* ex qua dicimus, quod ubi venditio interveniente decreto judicis, & publica subhastatione est celebrata, *juxta l. 1. sup. de jur. hastæ fiscal.* non præsumatur læsio; quia licèt in dubio non præsumatur; si tamen liquidis probationibus ostendatur intervenisse, rescinditur venditio, Pinellus *ad d. l. 2. p. 2. c. 2. n.* 18. Fachin. *l. 2. contr. cap.* 20. Larrea *alleg. fisc.* 107. *n. 9.* Non enim solemnitatis observatio eò pertinet, ut æquissimum rescissionis remedium auferatur, sed magis ut sinistra suspicio (quæ citra illius formæ inventum contra decurionem alienantem caperetur) cessare intelligatur.

7 Porrò uti venditio per fraudem, vel neglecta forma legis infirma est, ita etiam donatio prædiorum curialis; idque statuit Justinianus lege quadam græca, quæ quarto loco, in hoc titulo posita fuit, ut monet Cujacius, qua cavebatur ut omnes venditiones, & simplices donationes, & quilibet actus continens alienationem rerum immobilium curialium subjacerent decreto. Antea quidem aliter dispositum fuerat per Zenonem *in l. 3. hoc tit.* ubi donationem permittit; forte quia non tam facile homines donant, quam vendunt; cum ex venditione consequantur pretium, nihil verò ex donatione, Accursius & Platea *ad d. l. 3. vers. & ratio*. Ibi Cujac. & Gothofredus. At verò rationem aliam reddit Zeno, quod propterea donationem sine interpositione decreti fieri permiserit; quoniam sacræ constitutiones, quæ loquebantur de rebus decurionum alienandis, solum pretii meminerunt; atque ita de venditione dumtaxat proprie & stricte sumpta accipiendas esse, non tamen ad alios casus, prout sunt donatio & permutatio, extendendas, *l. 4. C. de fideicommiss. l. 37. ff. de contr. emt.* Sed uti dictum, Justinianus donationem prædiorum decurionis, & omnem aliam alienationem rerum immobilium subjacere decreto voluit, præterquam donationem propter nuptias, *Novell. 38. in pr. cap. 1. & 2.* Platea *in d. l. 3. num. 1. in fin.* quod etiam postea correctatum est per *Novell. 87.* ut nulli fraudi locus relinqueretur.

8 Hæc quæ de interpositione decreti dicta sunt, ab usu recesserunt: nam decuriones nostri, rerum suarum liberam habent dispositionem, & alienandi facultatem, nec munus decorionatus eis obstat, Accursius *gloss.* 1. & Platee *hic*. Prædia tamen, & res immobiles, quæ sunt totius curiæ, communitatis, aut concilii cujusque populi, non possunt vendi, donari, nisi loco decreti interveniat facultas Principis, ut docet Bobadilla *l. 16. 3. polit. cap. 8. num.* 82. ubi plures Doctores refert. Similiter hodie prædia, quæ communitati serviunt, & in quibus pascuntur pecora, nequeunt domini istorum locorum date ad culturam, vel locare; et si dederint, nullius est momenti ista concessio; & qui ea usi fuerint, puniuntur, Castillo *de usufructu cap. 54. n. 30.* Amaya *in l. 2. h. t.*

TITULUS XXXIV.

Quando, & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo distributionis eorum.

1 *Quartam hereditatis defuncti decurionis extraneus ejus heres curiæ præstare debet.*
2 *Desumitur quarta ex omnibus bonis. Quomodo fiat partium divisio, & a quo electio?*
3 *Res communis quæ commodè divisionem non recipit, integra adjudicanda est ei, qui majorem partem obtinet, præstita cæteris æstimatione.*
4 *Abrogata est constitutio, qua nihil debebatur, & statutum, ut liberis curialibus quarta relinquatur.*
5 *Nunc dodrans debetur curialibus.*
6 *Quid juris filiæ curialis patris, si curialibus nupserit aut plebeis?*
7 *Originarius civitatem suam deserens, quid ex suis bonis relinquere teneatur civitati?*
8 *Non tenetur statum suorum bonorum detegere, neque tutor declarare bona sui pupilli, si id non potest inventarium omittere.*

QUò magis curiæ consuleretur, cautum fuit ut ex bonis decurionis ex testamento, vel ab intestatò decedentis, quarta pars curiæ relinqueretur; si non curialis curiali successisset ex asse, cum onere tamen æris alieni hereditarii, *l. 2. vers. atque ex diverso hoc sit.* Sin autem plures non curiales ex partibus heredes fuissent, vel bonorum possessores ex testamento, vel ab intestatu, singuli pro rata conferrent: ad quartam partem curiæ debitam, *l. 1. hoc tit.* Cujus suæ constitutionis idem Theodosius meminit initio *d. l. 2.* 1

Atque ibi statuit ut iis casibus quibus quarta debebatur, ea ex universis bonis sumeretur, non ex singulis rebus, ne paupertas detegeretur; quamobrem heres bona dividebat in quatuor partes, & is eligebat, cui sors obtigerat. Similiter hodie inter fratres; cum agunt de dividenda hereditate, sorti rem committunt; ita ut qui major est ex fratribus patrimonium dividat, minor eligat: de quo genere divisionis vide Mynsingerum 4. *observ.* 37. Cæterùm rerum immobilium divisio & æstimatio, hic fit præsentibus curialibus sive decurionibus. * Quemadmodum etiam prætorii arbitro 2
familiæ erciscundæ solent res communes dividi, etsi 3
sint immobiles: res quæ commode dividi non possunt, res integra (quæ insignis est & avita) uni adjudicatur, & æstimatio alteri. Sic si plures res sint dividendæ, æstimatione facta, is cui majoris pretii res obvenit, in cæteris condemnetur, *l. 3. sup. comm. divid.* nec enim minutatim res sunt dividendæ, juxta illud Macrobii: *navem qui dividit, perdit*. Sed per assignationem aliquam rerum integralium & earum æstimationem; ut inquit Glossa *hic in l. 4. verb. particip.* Quæ damnat istos coheredes, qui propter unius minimam portionem, minutatim & per sulcos insignem rem hereditatis, dividi & partiri cupiunt.

Derogatum deinde fuit Novellæ Theodosii, qua si filius, nepos, pronepos, pater, avus, proavus non curialis curiali successisset, ordini decurionum nihil debebatur; quoniam Justiniano placuit eo casu, quartam partem bonorum defuncti curialis deberi curiæ, seu ordini decurionum. Placuit etiam ut filio curiali, vel filiis si plures essent, quarta pars omnium bonorum patris curialis relinqueretur, ut possint commodius munera civilia sustinere, *l. ult. hoc tit.* Ita ut satis non fuerit ei, aut eis quadrantem legitimæ partis relinquere, ad excludendam inofficiosi testamenti querelam; vel hodie ex *Novella* 18. trientem, aut semissem legitimæ partis. 4

Quinimò filiis curialibus, vel filiabus quæ curialibus nupserunt, omni modo relinquendus est dodrans, nec sufficit triens, vel semis, *Novell. 38. & 80.* 5

Quod si autem pater curialis filios non haberet, sed tantum filias, videndum: an ex eis aliæ curialibus nupsissent: an aliæ plebeis; quia quæ curialibus ejusdem civitatis nuptæ sint, exemplo filiorum, quadrantem bonorum omnium; jure novissimo, dodrantem, consequuntur, *Novell. 38. c. 3.* Sin autem nupserint non curialibus, vel curialibus alterius civitatis, in qua pater non fuit decurio, quarta pars bonorum curiæ debetur, sive testatus sive intestatus decurio decesserit, *l. ult. h. t.* 6

Unde licèt inferre quod ad mores plurimarum civitatum præsertim Germaniæ facit, ut civis volens deserere suam civitatem, & aliò domicilium transferre, cogatur in primis de omnibus bonis suis certam pecuniæ summam civitati pensitare, vel tributum aliquod dare e quod laudabiliter constitutum esse dicit Andr. Gail. *lib. 2. obs. 36. num. 10.* & Græveus *l. 2. concl. miscell. 36. n. 3.* Non videtur tamen cogendus id perpetuò præstare; sed semel dum aliò migrat: suorum quoque mobilium numerum non tenetur profiteri apud acta, nec detegere 7
aliis suam paupertatem, vel divitias. * Quò pertinet 8
quod hic Imperator ait: quid enim tam durum eamque inhumanum est, quàm publicatione pompaque rerum fami-

familiarium, & paupertatis detegi vilitatem, & invidiæ exponere divitias? Ex quo textu patet, in casibus quibus additione judicis opus est, aut præsentia testium, eam solemnitatem quandoque omitti posse, ne patrimonii paupertas detegatur; sic si agatur de alimentis pupillo decernendis, poterunt ea præstari tutoris arbitrio. Quin & a tutore omitti poterit inventarii confectio, ubi ostenderit non expedire utilitati ipsius minoris, ut patrimonium ejus manifestetur; attamen ut securus sit tutor, vel curator, recte fecerit, si coram Præside jusjorandum præstet, nihil vel parum esse in bonis sui pupilli; quoniam hujusmodi protestatio inventarii loco est, ut dicit Baldus *in l. fin. C. qui bonis cedere poss.*

TITULUS XXXV.

De imponenda lucrativa Descriptione.

1 *De rebus immobilibus titulo lucrativo quæsitis, curia quatuor siliquas vindicat.*
2 *Quæ res, aut persona ab isto siliquarum onere excusentur?*
3 *Qui sint tituli lucrativi, vel onerosi? Heres tenetur præstare vectigal hereditati impositum, licèt ipse sit exemtus.*
4 *Solùm heredibus extraneis hoc onus solvendi imponitur, iisque datur apocha, ut constet de solutione facta.*
5 *Item datur apocha curialibus, cum quartam debitam curiæ solvunt. Eximitur Ecclesia ab ista descriptione.*
6 *Annuum hoc onus præstabatur fisco.*
7 *Hodie laudemium debetur domino census ex venditione rerum immobilium.*

1 NOn solùm quartam bonorum partem heredi non curiali aufert curia, sed etiam ex sua portione eidem curiæ, heres non curialis quatuor siliquas præstare cogitur, tributi nomine, *l. un. hoc tit.* Est autem siliqua vicesima quarta pars solidi, idest, aurei, de cujus valore differit Covarruv. *in tract. de veter. numism. collat. cap. 3. num. 10.* 2 * Imponitur autem hoc tributum quatuor siliquarum rebus immobilibus, & possessionibus alienatis, titulo lucrativo, non rebus mobilibus, aut titulo oneroso acquisitis; non item hominibus, idest, mancipiis si alienentur. Lucrativi tituli sunt, hereditas, legatum, fideicommissum, mortis caussa, vel inter vivos donatio. Onerosi sunt, emtio, permutatio, dos, donatio propter nuptias.

3 Cùm igitur hereditas sit titulus lucrativus, obnoxius erit oneri hereditatis paternæ imposito, filius, qui eam adivit, quamvis sit aliquo privilegio munitus; quia res cum suo onere transit. Quinimo filium cui obvenerunt duæ hereditates, teneri ad duplex tributum scribit Aretinus *in l. patris & filii ff. de vulg. subst.* Si tamen onus lucrum superet, nemo cogitur talem adire hereditatem.

4 Cæterùm ab hoc onere descriptionis quatuor siliquarum, liberantur heredes curiales, & qui sunt de numero parentum aut liberorum ipsius defuncti, quamvis curiales non sint: nam cum hæ personæ tam sint conjunctæ, æquitas suasit eas a tali onere liberari. Unde is tantum qui extraneus & non curialis heres est, si aliquid ex donatione, legato, aut simili caussa lucrativa a curiali obtinuit, cogitur siliquarum tributum solvere: atque eidem solventi datur apocha in securitatem solutionis, utque de solutione facta pateat legitime, *l. 1. vers. quod & tunc sup. de apoch. publ.* 5 * Ex qua lege constat simili provisione potiri tam pauperes, quam divites curiales, & heredes eorum, ut cum quartam curiæ solvunt, fiat scriptura per quam constare perpetuo possit de solutione, ne in plus graventur quàm patrimonii quantitas tulerit. Etenim si non constaret de solutione quartæ, gravarentur in tributorum descriptione, respectu illius rei quam ex lucrativa caussa acceperunt, & cujus quartam jam præstiterunt. Ab isto autem onere, & lucrativorum inscriptione, eximuntur pietatis caussa, res Ecclesiis piisve locis deputatæ, ex constitutione Justin. *in l. 22. sup. de Sacros. Eccl.* ibi ratio: *Cur enim non facimus discrimen inter res divinas & humanas? & quare non competens prærogativa cælesti favori conservatur?*

6 Postremò duo hìc notanda sunt. I. Hoc tributum quatuor siliquarum, in jugationes singulas, quotannis præstari, ut non rectè dicat Rebuffus sufficere semel; cum totum patrimonium a curiali simul alienatur, istos quatuor solidos curiæ infessi, *ad rubr. h. t.* II. Hoc tributum fisco deberi, eique solvendum esse, ut tenet Azo; namque de jure ad fiscum pertinent tributa, ut patet *ex tit. de trib. & tit. de censib.* * Hodie ex titulis lucrativis nihil fisco debetur; sed cum res aliqua immobilis, ut fundus, prædium, domus verè venditur, laudemium præstari solet domino censuali, vel civitati, ubi res ista vendita sita est, pro labore investituræ, & inducendi emtorem in realem possessionem. De hoc jure, quod varium est secundùm consuetudines locorum, ex quibus profluxit, prolixe tractant Molinæus *ad consuet. Paris.* & Argentr. *ad consuet. Britanniæ art. 59. not. 4. & seq.* 7

TITULUS XXXVI.

De præbendo salario.

1 *Decuriones nemini possunt salarium constituere sine jussu Principis. Ratio redditur in re, quæ in commune possidetur.*
2 *Possunt id constituere professoribus & medicis sine jussu Principis.*
3 *Ad curam magistratus pertinet juventuti præficere probos & doctos magistros, ac medicos eligere.*
4 *Quævis civitas ministris necessariis & sedulis salarium constituit; & si bona deficiant, imponunt collectam, qua subveniatur illis, etiam inscio Principe.*
5 *Potest a Principe constitutum salarium, augeri a civitate, si Princeps id facere negligat.*
6 *Salaria præbet civitas absque licentia Regis. In municipiis solent ea præstare domini territorii.*
7 *Hodie sportulæ in vicem salarii dantur judicibus, qui si majores sint, accipiunt salarium a Principe, & quare?*
8 *Magistratus inferiores, a municipiis salarium accipiunt, si id non sit sufficiens, aliquid amplius exigere possunt officiales, donec augeatur.*
9 *Officio suscepto, cum rerum conditio est mutata, tenentur officiales pro stipendio currente administrare, etiamsi id non sit sufficiens.*
10 *Salarium consuetum quale sit, etiam quando variatur.*

COnstitutione hujus tituli prohibitum est, ex publico salarium præbere, sine speciali Principis licentia. Quò fit ut ex juribus Reipublicæ, aut pecunia Principis, in ejus præjudicium non liceat decurionibus cuiquam salarium constituere, aut taxare inconsulto Principe, *l. un. h. t.* quia illi tantùm sunt administratores, non rerum domini: & certè si decurionibus liceret salaria constituere in damnum Principis, aut Reipublicæ, plus forte amicis tribuerent (aut inimicis ut eos sibi conciliarent) quàm deberent; cum de alieno semper homines soleant esse liberaliores, & in re communi negligentiores. Quò pertinet *l. 12. §. 1. ff. de re mil.* & quod refert Aristot. *lib. 2. polit. c. 3. Quod multorum est commune, in eo minus adhibetur diligentiæ; propria tantum curant homines, de communibus autem minus, quam quantum singulis competit; tanquam enim alio curante, ab aliis negligantur.* Et Imperator in *l. 2. sup. quando & quibus parta pars: Naturale quippe vitiū est negligi, quod communiter possidetur.* 1

Permissum tamen decurionibus in casibus a jure expressis, & ubi justa & publica caussa id exposcit, salaria constituere, *l. 4. §. 2. ff. de decret. ab ord. fact.* & ob laborum merita Antistitibus liberalium artium, Medicis & Archiatris immunitates præbere, *l. 1. infr. de decret. decur.* Quod & in professoribus aliis literarum, & legum Doctoribus receptum, quibus Constantinus Imp. jubet mercedes & salaria reddi, quo facilius liberalibus studiis, & memoratis artibus multos instituant, prout plenius dicetur *infr. tit. de profess. & medic.* quorum professorum electionem potius permittendam decurionum ordini, quàm Præsidi, Ulpianus putat; ut quia de illorum personis in medicorum electione, & suorum civium agatur periculo, *l. 1. ff. de decreto ab ord.* Multò magis dum de juventutis institutione agitur, in quo animæ major jactura. * Ad munus igitur magistratus pertinet, de doctis & probis artium liberalium professoribus prospicere, & diligenter curare ut bene instruatur juventus: nam cum ista sit Reipublicæ seminarium, ex quo cives & senatores desumuntur, adhibenda cura est, ne illis corruptis tota communitas detrimentum patiatur; hujus etiam rei inspectio Episcopo loci incumbit, per Conc. Trid. *sess. 5. cap. 1. de reformat.* 2 3

Redeo

4 Redeo ad salarium, quod æquum est ex publico præstari etiam magistratibus, qui curam sustinent cæterorum civium. Cum enim hi antea propriis stipendiis Reipublicæ munera obirent, Octavianus Cæsar suadente Mœcenate, omnium primus salaria ex ærario Magistratibus constituit, tam laborum, tum dignitatis nomine, Dion. Cassius *lib. 53. hist. Rom.* ut sic puras Deo & Principi & legi custodiant manus, ut dicit Justinianus in *Novell. 82. cap. 9. in fin.* Item convenit ut constituatur ex publico salarium publicis curiæ ministris, fisci procuratoribus & syndicis, habita ratione dignitatis, industriæ & operæ in rem publicam præstitæ: nam qui nullam aut exiguam præstant, qui otiosi & inutiles sunt, iis quod datum est salarium auferendum erit; cum nihil sit stolidius eos oneri esse Reipublicæ, qui nihil in eam suo labore conferunt. At verò officiatis & ministris curiæ necessariis & sedulis ultra & citra Principis assensum, salarium constitui poterit ex reditibus civitatis; nec enim consensus requiri videtur, ubi publica utilitas & justa caussa vertitur. Et si deficiant reditus, recte civitas modicam collectam suis incolis imponet, ex qua salarium Magistratui & aliis officialibus administrationi operam dantibus tribuatur. Nam si eam ob caussam Principis curiam adire oporteret, & ejus assensum exquirere, plus dispendii haberet hæc aditio & licentiæ impetratio, quam ipsa salarii contributio. Liberum igitur erit civitatibus temporaneum, aut perpetuum salarium constituere; nisi id a Principe jam sit constitutum, Bobadilla *lib. 5. polit. cap. 4. n. 18.*

5 Quid si salarium adeo sit exiguum, ut nec Magistratus pro dignitate, nec ministri decenter munus suum sustinere possint? Poterit augeri a civitate; siquidem Princeps requisitus id facere negligat maxime superveniente rerum caritate & penuria, Menochius *lib. 2. arbitr. jud. cas. 514.* addit Molina *de just. & jure disp. 83.* æstimandum esse salarii augmentum ex opere, & obsequio quod minister iste publicus præstat, non ex indigentia ipsius. Plura infr. *n. 8. & seq.*

6 At cum dico civitates, suis judicibus & ministris ex publico constituere posse salarium, intelligo civitates & oppida regia, id posse, citra Regiam licentiam, Bobadilla *dicto cap. 4. n. 64.* non item municipia & villas, in quibus plerumque salaria prætoribus & officiatis constitui & solvi solent, ex bonis dominorum habentium ibi jurisdictionem, ejusque emolumenta. Adeo ut si domini hoc solvendi onus, salaria judicibus a se constitutis, rejicient in subditos, præsumatur violentia & oppressio; nisi domini a tempore immemorabili, probent, doceantque populares solvisse salaria ista; quia per lapsum tanti temporis juste debita & soluta præsumuntur; & purgata censetur si quæ initio fuerit violentia, Bobad. *d. loco lib. 2. c. 16.* & citati ab Escobar *de ratiociniis c. 27. n. 9. & 10.* ubi addit oportere judices rationales maxime advertere, cum de liquidandis populorum rationibus agunt, ut perquirant a quo tempore retro communitas voluntarie an involuntarie hujusmodi salaria suis judicibus & officiatis præbuerit.

7 Porro in præbendo salario attendi debet loci consuetudo, qualis est in Belgio, & vicina Gallia, ut sportulas quæ in vicem salarii successerunt, litigatores judicibus solvant, propter operam in pervolvendis actis, dictandisque sententiis impensam, Zypæus *de judice lib. 2. c. 12.* Loyseau *de officiis l. 1. cap. 8.* Quod cum turpe Justinianus censeret, voluit ut a fisco Judices salaria sua acciperent, pedaneis exceptis, *Novell. 15. c. 16. & Novell. 82. cap. 9.* Ad exemplar Justiniani, Principes nostri, majoribus judicibus, Præfectis Prætorio, aliisque in dignitate constitutis salaria decernunt, *juxta l. 2. §. 18. sup. de off. pref. prat. Africæ*, & nihil omnino a clientibus accipi volunt. Sed cum ob ærarii angustias modò, vix digna stipendia solvi majoribus judicibus possint, connivent Principes ut ea, moderata sportularum exactione augeantur, quibus non esset opus si tributa populorum, subsidia belli, quæ Principi dantur, in aulicos ministros & alias caussas, tanquam in fumos non abirent.

8 Quod attinet ad municipiorum magistratus & eorum ministros, jam dixi, iis stipendia, ex juribus urbium, vel pagorum erogari, nisi ad id teneantur domini locorum. Si salarium initio ad honestam sustentationem fuerit sufficiens; postea vero auctis rerum pretiis non sufficiat, alendis officialibus, poterunt illi quotiique augeatur, & attingat limites justi pretii, incrementum aliquod accipere, sportularum nomine, ab iis in quorum utilitatem officia sua administrant: nam lex non patitur laborantes, in paupertate vivere, nec mori in anxietate, *Auth. hered. & falc. in fin.* Item quia ministri publici, postquam officia acceperunt, si ea sufficienter exercent, non tenentur deserere, nec possunt sine dedecore, ne publicis muneribus indigni existimentur. Sin autem eo tempore quo officium susceperunt, 9 jam rerum valor auctus erat & mutatus, tunc imputent sibi officiales, *cap. 1. de pactis.* Præsertim si eodem tempore reperiantur æque idonei, qui eodem stipendio se offerunt ad idem munus subeundum, etiamsi merces non correspondeat labori, sitque insufficiens ad familiam honeste alendam; quia ea non erit caussa justa aliquid amplius exigendi, vel usurpandi, per ea quæ tradit Molina *de just. & jure disp. 306.*

Quid si varium fuerit stipendium? Putat Bartolus 10 *in l. magistratus 25. ff. ad municip.* id solvendum esse officiato, quod longo tempore fuit solutum, quodque habuit prædecessor, *l. 14. §. 1. ff. de alim. & cib. leg.* At quid si collatum sit officium cum salario consueto? Certe consuetum non potest vocari, quod prædecessor immediate percepit; quia unicus actus non inducit consuetudinem. Proinde existimo quoties fit mentio de consuetudine, intelligi de longa; non verò de salario quod prædecessor habuit, *c. Cum tanto de consuet.* Abbas *in c. cum in Ferrariens. de constit.*

TITULUS XXXVII.

Si curialis relicta civitate rus habitare maluerit.

1 *Curiales qui deserta curia, rus se conferunt, fundo privantur, & in patriam revocantur.*
2 *Excipitur nisi virtutis caussa, & literarum amore, patriam deserant, quod faciunt hodie professores.*
3 *Ad magistratum nominatus, si fugisset, cogebatur redire, & onus biennio sustinere.*
4 *Non poterant abesse sine licentia decuriones, nec nunc Rempubl. deserere qui officiis funguntur.*
5 *Similiter illustres non peregrinantur sine jussu Principis; jubentur quandoque commorari in urbibus.*

SI curiales immemores suæ civitatis, eam deserant 1 & rus habitandi caussa se conferant, eo quod ob rusticanum prædium, civitatem contempserint, prædio privantur, ac fisco id quæritur, *l. un. hoc tit.* ubi existimantur impii cives, qui patriam in qua personam gerunt, vitant, & aliò migrant; ut recte dixit Cicero ad Herennium, mutationem loci, & peregrinationem istam esse sordidam iis, quorum industria in patria esse potest illustris. Ferimur omnes innato quodam affectu in patriam; ut verus civis existimetur is qui patriam suam diligit, impius qui eam contemnit & deserit. Quod tamen temperat Menochius *de præsumpt. lib. 5. præs. 12. num. 10.* nisi quis justam habeat 2 caussam patriam suam relinquendi: inter caussas connumerat, si quis abiens et se virtutis caussa, quia tunc magis laude, quam reprehensione dignus est, ut egregie probat Plutarchus *lib. de exilio*, qui multos commemorat, qui virtutis caussa, patriam deseruerunt. Etenim ut antiquitas hanc caussam semper prætulit, ita & hoc sæculum omni honore dignos eos cives judicat, qui virtutis & scientiæ amore, a patria exulant, & in aliena vitam suam laboribus, ac periculis exponunt, cum publicam personam sustinent, docendo, consulendo, aut judicando: quod faciunt legum professores & quotquot viri Regis sunt administri, in omnibus ejus tribunalibus.

3 Igitur si justa caussa, aut publica cesset, non potest qui in ordinem decurionum aut senatorum relatus est, locum deserere; secus faciens, præter amissionem agri, ad quem secessit, cogitur in civitatem redire, & ibi integro biennio onera duumviratus agnoscere, quæ quidem pœna fuit omnium, qui publicorum munerum obsequia tentaverant declinare, *l. 18. sup. de decurion. l. 1. ff. eod. & l. 8. sup. de ædificiis privat.* Adeo enim adstricti erant curiæ suæ decuriones, ut ne quidem ad breve 4 tempus, propriæ rei vel reipublicæ caussa, comitatum seu aulam Principis adire possent; nisi desiderio judici insinuato impetrassent proficiscendi potestatem, *l. 16. & 25. supr. de decurion.* ubi hac de re dixi. Item primarii decuriones, in provinciis modum tributi in capita & agros definiebant, & exigebant, juxta formam a Præfecto prætorio ad Præsides & rectores provinciarum missam, & si minus exegissent, id ex suis bonis

supplere cogebantur, ob quæ onera (ut opinor) non licebat ipsis ruri habitare, aut stationem suam deserere, *d. l. ult. h. t.* Quemadmodum etiam hodie qui in functione publica sunt, non possunt eam deserere, aut diu abesse absque licentia Principis, alias puniuntur amissione salarii. Quin & illi, qui nullo funguntur munere; quia tamen honestiores sunt, & sua præsentia magnam adferunt utilitatem, solent in patria retineri, nec ab ea inscio Principe recedere.

5 Sic Augustus referente Dione: *edixit omnibus Senatoribus, ne quis eorum peregrinaretur extra Italiam injussu suo.* Idem hodie observatur: nam ne illustribus quidem licet peregre discedere sine commeatu, quod sit horum potentia periculosior, *l. 15. C. de dignitat.* Quia verò pleromque in agris & possessionibus suis, ruri habitare malunt potentiores domini, illis necessitas imponitur, certis anni temporibus, cum familia in urbibus commorandi, quod ad urbium ipsarum splendorem, & vectigalia simul augenda satis ingeniose excogitatum esse videtur, Gothofredus *ad h. t.* Imo si continuò nobiles in urbibus habitarent, fieret, ut illæ amplioribus ædificiis ornarentur, & civium numero augerentur, & in iis plura pro nobilium usu opificia excitarentur.

TITULUS XXXVIII.

De Municipibus, & Originariis.

1 *Quæ faciunt municipem, & quis talis dicatur?*
2 *Filii originem patris sequuntur; non etiam avi; non matris, nisi materna civitas hoc permittat.*
3 *Filius regulariter patris originem sequitur, & in vico natus patriam habet cui ille vicus respondet, ejusque jure utitur.*
4 *Si filius nascatur per transitum; an censeatur naturalis ejus loci in quo natus est?*
5 *Filius non mutat propriam originem, mutando domicilium, aut patrem aliquò sequendo.*
6 *Domicilio originis nemo se eximere potest, & illius statutum præfertur.*
7 *Licèt pater sit externus; filius tamen utitur privilegiis loci ubi natus, si eò redeat.*
8 *Domicilium quod venit ex accidenti, non mutat caussam originis.*
9 *Origo retinetur quoad honores, non quoad munera obeunda si quis senator factus sit.*
10 *Alter modus adipiscendæ originis procedit ex manumissione, quæ est velut altera nativitas.*
11 *Adoptatus & qui ex eo nascitur civis esse censetur ejus loci in quo civis est pater adoptans, nisi ab eo emancipatus fuerit.*
12 *Idem dicendum de monacho, monasterio & capitulo.*
13 *Cives adoptati non gaudent privilegiis civium, & privilegium de civibus loquens intelligitur de originariis.*
14 *Olim Romæ quæ jura consequebantur in cives assumpti & incorporati.*
15 *An expediat exteros & peregrinos assumere in numerum civium?*
16 *Domicilium facit municipem, & munera subire ubi incola est, & unde originem ducit, nec jus originis mutatur, etiamsi a loco absit.*
17 *Munera recensentur. Quando ea recusare possit originarius?*
18 *Statuto prohiberi potest, ne originarius aliò migret, & revocari a domino potest, & puniri ni redeat.*
19 *De consuetudine, mutando domicilium in perpetuum, quis civis esse desinit.*
20 *Hinc Hispanus qui se contulit in Franciam animo perpetuo ibi manendi, desinit esse civis Hispanus & nostro like officia regni obire potest.*

1 SEquitur de Municipibus, qui in Municipiis dicuntur habitare, ut cives in urbe & civitatibus Romano imperio subjectis. *Municipibus duas esse patrias* censet Cicero, *unam naturæ, alteram juris, l. 2. de legib.* & Ulpianus municipes, inquit, aut nativitas facit, aut manumissio, aut adoptio, aut domicilii electio, *l. 1. ff. ad municip. & l. 228. ff. de V. S.* Propriè municipes dicuntur, quasi muneris participes; recepti enim fuere in civitatibus, ut communia munera subirent. Quamquam nunc etiam eos qui non subeunt municipes dicamus, sive cujusque civitatis cives, suntque partim originarii, partim voluntarii, ut incolæ. De his *tit. seq.* Originarii, non tam a propria, quam a patris ori-
gine dicuntur, *l. 3. h. t.* Qui ex duobus igitur Campa- 2
nis natus est, patre & matre, Campanus est; at si pater alterius sit originis, quam mater; patris, non matris originem filius sequitur, quamvis in matris natus sit civitate: nam tunc certe, nativitate propria, verius est ejus loci esse municipem, non matris caussa, *d. l. 3.* de qua infra plura. Dico filium originem sequi paternam, non avitam, ne alioqui res abeat in infinitum, Accursius quem sequuntur Platea & alii *in d. l. 3. n. 2.* Non obstat *lex 17. §. 9. ff. de municip.* ubi nepos filii adoptivi sequitur originem avi, etiam naturalis; quia procedit quando editus est in ejus potestate. At avo mortuo si nascatur, tantùm origo patris inspicienda erit; si modo & hic justus sit. Maternæ originis alia ratio est nisi quo casu filius sine patre natus intelligitur, idest, matre postliminio reversa & enixa in civitate post patrem captivum apud hostes defunctum, ut in specie *l. 1. sup. de captiv. & postlim.* Aut si filius justum patrem non habeat: nam ex eo die quo editus est, primam matris originem enumerare debet, *l. 9. ff. d. t. & l. 24. ff. de statu homin.* Legitimatum tamen naturalem, originem patris naturalis sequi, exemplo adoptivorum voluit Accursius *in d. l. 3.* Itaque filii legitimi originem paternam sequi tenentur, interdum maternam, si materna civitas hoc habeat privilegium; ut qui legitime concepti sunt, matris originem sequantur, *l. 22. 29. 61. & seq. sup. de decur.* Quæ leges multa specialia favore curiarum disponunt. De quib. supra.

Igitur qui filius justus est, patris sui originem sequi- 3
tur, non domicilium, cum in patris persona domicilii ratio temporaria sit, *l. 6. §. 1. l. 17. §. 11. ff. ad mun.* quod obtinet si jam alibi seorsim a patre filius vixerit, & domicilium sibi constituerit: de quo infr. *tit. seq.* Porro qui in vico ortus est, patriam intelligitur habere, & ortus esse ex ea civitate, cui vicus ille respondet, *l. 30. ff. h. t.* Adeo ut iste vicanus pastorum istius civitatis, possit utilitate gaudere: nam æque incola censetur, qui in ipsa civitate, atqui in civitatis finibus, & suburbanis habitat, *l. 239. §. 2. ff. de verb. signif.*

Quæritur: si filius nascatur transeundo istam civita- 4
tatem, ubi pater neque commorandi, neque habitandi in animo habuit, censeatur naturalis ejus loci, in quo natus est, vel in quo pater degebat? Bartolo, Paulo Castrensi, aliisque placuit *in d. l. 3. & d. l. hujusmodi §. legatum ff. de leg. 1.* filium non sortiri originem ejus loci ubi transeundo nascitur, & parentes ad tempus ibidem erant mansuri, animo revertendi in patriam, in qua constituerant domicilium; quasi illud prius constitutum esse oporteat, quam qui civis propriè dici possit. Moventur & ista ratione, quod ea quæ fiunt in transcursu, quasi nulla habeantur; ita ut hic filius indigena, non dicatur ejus loci, in quo casu natus, sed illius in quo pater degebat & oriundus erat. Ita ut unde profectus est, peregrinari videatur, inquit textus *in l. 7. tit. seq.* & filius civis censetur ejus civitatis, non in qua fortuito nascitur, sed ex qua pater civis est, & in qua natus esset reversis a peregrinatione parentibus, Leonius *cons. 34. & 44.* qui utrobique dicit hanc sententiam frequentius probari; eamque sequitur Christinæus *ad h. t. decis. 33.* & Zevallos *comm. contr. com. q. 458.* Sed contraria verior est, hunc filium in transitu natum sortiri originem loci, in quo natus est; ita ut si ibi aliquamdiu habitaverit, pro incola habeatur, & capax officiorum & privilegiorum, quæ naturalibus istius loci competunt. Etenim natus in civitate aliqua, ibidem civitatem consequitur; quam etiam acquisit per baptismum, ut docet Amaya *tit. de incolis 47.* Igitur si baptismus inducit originem, eodem modo & nativitas eam inducet: unde existimo attendendam esse potius veram originem filii, quam destinationem animi parentis; cum illa destinatio non possit illam destruere veritatem, scilicet filium tali in loco natum fuisse, cujus proinde efficitur civis, quamvis per transitum in eo loco natus sit: sufficit enim eventus seu nativitas. Nec huic sententiæ adversatur textus *in l. 3. h. t.* quia ut respondet Amaya sup. *num. 53.* non fuit ibi natus filius per transitum, sed contracto matrimonio in materna civitate; & cum ei deferrentur honores & munera in origine paterna, seque excusaret quod in materna civitate natus esset, & sic quod ibidem tantum honores gerere deberet, compellitur in paterna origine munera subire: nam cum concurrit origo paterna, & propria

illa

illa quoque est agnoscenda, & interdum anteponenda; non neget tamen lex filium habere originem propriam, Sanchez *de matrim.l.3.c.e3.*ubi plures DD. refert. & Barbos. *ad l. heres absens §. proinde num. 9. & seq. ff. de jud.*

5 Igitur quamvis filius paternam originem sequatur quoad honores & munera, & judicie si ibi invenatur; non emittit tamen propriam, nec ei, etiamsi maxime velit, potest præjudicium facere, se eximendo, renuntiando, aut aliò transferendo dumicilium, *l. 4. h. t.* nam jus originis propriæ, quod naturale est, non mutatur; licèt jus incolatus mutetur, quod civile jus est, mutato domicilio. Eoque pertinet quod ait Ulpian. *in l. 6. ff. ad municip.*

6 Assumptio originis non amittitur, neque mendacio dicentis se esse unde non sit, deponitur: nec recusando quis patriam, ex qua oriundus est, nec mentiendo de ea quam non habet, veritatem mutare potest, & subdit Accursius, ut vel desinat esse unde est, vel incipiat esse unde non est, Bart. *in d. l. 6. §. filius n. 2.* Boerius *decis. 13.* Hinc quando diversitas est statutorum, in loco originis & domicili, statutum & mos originarii loci semper ettenditur, juxta *l. 17. §. 3. verf. cum simul ff. de*

7 *municip.* * Potentior itaque est eausse originis, eamque retinet filius. At quid si parentes sint externi seu oriundi ex diverso regno, & filius eos comitatus, diu absuerit a loco suæ originis: utrum si aliquando ad illum locum redeat, privilegiis & honoribus ibidem fruetur? Quod affirmo per ea quæ dicta sunt superiori quæstione. Quoniam civilitas originis, quæ naturalis est, adeo filio adhæret & immutabilis est, ut non possit rediens non gaudere prærogativis, quibus incolæ istius loci gaudent. Neque enim hic consideranda est diutina absentia filii, licèt enim filius patris originem sequatur, *d. l. 6. ff. ad municip.* id tamen procedit quoad emplinrem filii gratiam, & beneficium, si ei expediat (propter bona quæ possidet) paternæ originis prærogativa frui. Item non urget quod parentes non venerint animo remanendi; quia satis est quod in loco manserint, & filius ibidem natus sit, ut dicatur originem sortiri, ut non fraudetur lex, quæ dictat quod ratione originis quis dicatur civis, *d. l. 6.* & DD. *ad l. 3. h. t.* Franc. Caldas *post. l. si curatorem*, consilium hac de re scripsit, ubi plures Auctores refert, & Ant. Faber *in suo Cod. lib. 9. tit. 30. decis. 24.*

8 Hinc observa quod quando in eadem persona concurrit locus originis paternæ, & locus domicilii, potius inspiciatur quod prodest, & favorebile est, non quod nocet; atque ut magis prodesse possit, adhuc ei remanet originis propriæ locus, ad quem licet confugere, & sæpe expedit ob favorem. Unde responsum est e Paulo, quod licèt Senatores in urbe domicilium habere videantur; tamen & ibi unde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur; quia dignitas domicilii adjectionem potius dedissequàm permutasse videtur, *l. 11. ff. de Senatorib.* Ex quo texto Interpretes notant, domicilium quod obtigit casu aliquo, non mutare caussam origi-

9 nis, *l. 1. & fin. h. t.* * Interim tamen senatoriam adeptus dignitatem, quantum ad munera obeunda municeps esse desinit; quoad verò honores retinet originem, *l. 23. ff. ad munic.* cujus (ut dictum) caussa potior: proinde cum eodem tempore non sint honores in duabus civitatibus, ab eodem gerendi, ubi simul utrobique deferantur, potior erit caussa originis, *l. 17. §. 4. ff. d. t.*

10 Atque hæc de origine. Sequitur alter modus acquirendæ civitatis, quæ est *manumissio.* Etenim in civilibus muneribus, servus qui manumittitur, propriam manumittentis originem, & civitatis jus quod obtinet consequitur, *l. 2. h. t.* nam manumissio est velut imago quædam nativitatis, cum servus qui nullus ante habebatur, nec inter homines connumerabatur, jam per manumissionem nascitur in civitate, & ad libertatem producitur. Eo spectant varii textus *in l. 6. §. fin. cum seq. l. 17. §. 8. l. 22. & seq. l. 27. ff. ad municip.* ex quibus & illud colligitur, ita attendendam esse manumissionis originem, ut si defunctus heredem rogaverit, ut illum servum manumittat, heredis origo, non autem testatoris inspicienda sit. Quod & Gordiano hìc placuit, ut etiamsi a pluribus manumissus quis sit, omnium patronorum conditionem sequatur, qui libertatem præstiterint, non qui dari rogaverint, *d. l. 2. in fin. h. t. & 7. ff. d. t.*

11 Porro ut manumissio efficit municipem ejus loci in quo dominus erat, ita allectio & adoptio facit adoptatum sortiri originem adoptantis, *l. 15. §. fin. cum seq. l. 17. §. 9. ff. ad municip. l. 7. Cod. de adopt.* ultra quam adoptatus retinet originem patris naturalis: nam origini paternæ additur alia; non verò mutatur, *d. l. 7.* & potest quis duarum civitatum esse civis & in utrisque munera subire. Similiter ex adoptivo natus iisdem muneribus adstrictus est, tam in municipio avi naturalis, quàm adoptivi, *d. §. 9.* verùm is qui ab adoptivo patre emancipatur, desinit esse non tantum filius, sed etiam civis ejus civitatis, quam per adoptionem adeptus fuerat, *l. 16. ff. ad municip.*

Quod de adoptato hìc dicitur, produci potest ad mona- 12
chum, ut civis efficiatur illius loci, in quo consistit ejus monasterium: nam monasterium, vel capitulum Ecclesiæ, civis quoque censetur civitatis in qua constructum est, quoad ea scilicet, quæ eis utilia sunt, scilicet ad pascua, prata, & similis commoda, Amaya *ad t. de incol. n. 68.*

Verùm licèt ex antiqua consuetudine, jus adoptandi 13
cives hodie quibusdam competat, & adoptatus civis & incola fiat, juxta *d. l. 7. h. t.* non ideo tamen jura civitatis plene acquirit, nec magistratum illi gerere licet: nam certissimum est privilegia e Principe concessa civibus vel oppidaneis, ad hujusmodi adsumptos vel adoptivos cives non pertinere, qui vi illius adoptionis ea tantum jura consequuntur, quæ civitas suis civibus concedere potest, non quæ cives aliunde habent quam ex concessione civitatis, Bart. *in l. si maritus 25. §. legis jul. ff. ad l. jul. de adult.* Præsertim cum hujusmodi cives adoptivi per fictionem tantùm cives habeantur, Bald. *in auth. ad hæc C. de usur. & in l. cives 11. C. de appellat.* Quod in materia odiosa, qualis est privilegii, maxime locum habet; quippe quod nunquam extendatur de casu vero ad fictum. Adeo ut privilegium vel statutum de civibus loquens, intelligi tantum debeat de civibus originariis, non de adsumptis, Bart. *in l. si quis pro emtore 25. n. 33. ff. de usucap.* * Sic olim assumpti in 14
civitatem Romanam ut cives, domicilium ac tribum habebant, & jura civitatis, idest, libertatem, non agnoscendi superiorem populo Romano; honorum tamen potestatem non habebant, cum non essent capaces, ut eligerent, vel ut eligerentur, ad magistratum. Nec illis essent jura Quiritum, nimirum patriæ potestatis, legitimi dominii, usucapionum, hereditatum. Quin & sub Imperatoribus major pars adoptatorum civium non habebant tribum, licèt haberent domicilium; quia illis tantum erat jus latinitatis ex L. Ælia Sentia, lege alia Norbona, Loveseeu *traict. des simples dignit. de Rome. c. 10. n. 12.* * Optimum foret, ut peregrini & exteri non 15
promiscue cooptarentur in cives, sed certa lege, & numero ne officere Reipublicæ possint, ut fit in Venetorum Republica, quæ non recipit omnes advenas, nec eos quos aliæ Respublicæ ob caussas ejecerunt. Periculum enim imminet, inquit Bodinus *l. 4. de republ. c. 1.* cum peregrinis patet aditus in urbem, in qua sensim opes & incrementa accipiunt; ne cum opibus & potentia civibus pares esse cœperint, pro hospitibus recipiantur hostes & proditores, qui arcana investigent. Quæ caussa fuit, cur Impp. Honorius & Arcadius vetuerint, Persicos mercatores promiscue nundinas exercere in Imperio Romano, ne arcana videlicet scrutarentur, *l. 4. sup. de commerc. & mercat.* Igitur ne civitas in factiones scindatur; paucissimi exteri assumendi erunt.

Assumptus verò in civem quis velut membrum est ci- 16
vitatis, cui adscriptus, si in ea domicilium habet, incolatus jus sibi acquirit, *d. l. 7. h. t.* & subjicitur publicis muneribus, utroque in loco; & ubi incola est, idest, quò domicilium transtulit; & unde originem ducit, *l. 1. h. t.* nam incolatus jus, etiam cum domicilio non perimit jus originis, quod est naturale, ut dixi supra: proinde si quis ex aliqua civitate originem ducat, & eamdem evitare studens ad aliam se civitatem incolatus occasione contulerit, & precibus aut fraude nitatur originem propriæ civitatis eludere, in utraque civitate onera decurionatus sustinere cogitur; in una voluntatis, in altera originis gratia, *l. fin. h. t.* quocumque igitur se transferat qui originarius civis est, nihilominus ea quæ originis non tantum naturalis, sed & civilis caussæ debentur, præstare tenetur munera scilicet & honores, *d. l. 1. 3. & fin. h. t.* Eoque pertinet quod dicit Bartol. *in l. 9. §. fin. ff. ad municip.* Piu jure conveniendi & onera subeundi, atque bona in loco originis distringendi, perpetuum semper esse, & manere domicilium. Idem Imola & alii *in c. fin. de foro compet.*

Honores sunt dignitates, seu magistratus. Munera 17
verò sunt Reipublicæ onera, ut tutelæ, refectiones viarum, administratio Reipublicæ, exactio tributorum, defensio civitatis, legatio, & alia civilia onera,

quæ commemorantur in l. 1. 14. & fin. ff. de muner. quæ tamen onera hodie rectè subterfugere poterit filius originarius, si in loco originis sint, qui ad ea munera eligi possint, ut observat Joan. de Platea in l. 1. h. t.

18 Quod si autem statutum loci propterea quod originarii sæpe aliò migrant, prohibeat sub pœnis ne discedant, solumque natale vertant, possunt domini locorum statutum executioni mandare, & migrantes cogere ut redeant, vel onus cæteris subditis impositum luant; maximè cum transportatio bonorum, & imminutio personarum dominis ratione sui juris damnosa existat, Bart. ad l. fin. de decret. ab ord. fac.

19 Quamvis non extante statuto de jure, & passim generali consuetudine, subdito libere quò velit abire licitum sit, l. 5. §. fin. ff. de captiv. & postl. Atque civis esse desinat originarius in iis, quæ concernunt jurisdictionem & munera, ex quo mutavit domicilium & locum originis, cujus etiam per consequens jura & immunitates amittit, Matth. de Afflictis decis. 384. Andr. Gail. lib. 2. obs. 36. n. 7. & 8.

20 Idque obtinet si eo animo hic civis locum originis mutaverit, ut in alia provincia domicilium perpetuo figeret, & ibidem maneret; nam ad hoc ut aliquis civis esse desinat, vel non, inspiciendus est animus, d. l. 5. §. fin. ff. de capt. & postl. revers. qui quidem ex variis actibus, & præsumptionibus colligitur. Hinc est quod Hispanus, qui eo animo domicilium mutavit, ut in Francia remaneret, desinat esse civis Hispanus; adeo ut admitti non possit ad beneficia, & officia perpetua regni, quæ solis naturalibus ibidem habitantibus deferuntur. Neque obstat domicilium quod ex accidenti venit, non mutare caussam originis: nam hoc procedit quando domicilium & origo sunt in eodem regno; secus si in diverso, & externo domicilium constituatur, qui locus subjectus sit alteri Principi; quia tunc propter domicilii constitutionem, deperditur naturalitas: recedendo namque a nativo regno, nec in eo, nec in externo officia patriæ obire potest, etiamsi cum cæteris incolis communia onera subeat nisi tamen speciali decreto ordinis, aut literis naturalizationis jus indigenarum impetraverit, Rebuff. 3. p. pract. benef. in reg. de idiomate.

T I T U L U S XXXIX.

De Incolis, & ubi quis domicilium habere videtur, & de iis qui studiorum caussa in alia civitate degunt.

1 *Quis dicatur incola, advena, civis & municeps.*
2 *Domicilium ubi quis habere dicatur.*
3 *Studiosi incolæ non fiunt, nisi decennio alicubi habitaverint; nec illorum parentes conveniuntur, nisi in loco studii contraxerint.*
4 *Neque filii studiosi munera subeunt etiam reversi in patriam, si in jus civium transierint, amittunt privilegium, & per actum privilegio contrarium.*
5 *Lapsus decem annorum non sufficit quamdiu constat de animo redeundi: frequentatio loci, aut habitatio negotiandi caussa, non facit incolam.*
6 *Ex caussa tamen stationis & negotiationis forum sortitur mercator.*
7 *Domicilium in diversis locis quando quis habere, vel sine domicilio esse dicatur, aut illud sortiatur ratione professionis.*
8 *Quando possit quis domicilio renuntiare.*
9 *Filiusfamil. originem patris, non domicilium sequitur, libertus utrumque sequitur.*
10 *Pupillus domicilium habet sui tutoris, qui ejusdem provinciæ esse debet.*
11 *Uxor extra locum originis nupta, non desinit esse originaria, sortitur dignitatem mariti, ejusque forum retinet vidua.*
12 *Secundo nubens perdit dignitatem & forum prioris mariti.*
13 *Nobilis mulier nupta plebejo efficitur plebeja, nisi ex statuto municipali, inspiciatur conditio mulieris.*
14 *An in caussa criminali mulier convenire debeat in foro mariti?*
15 *Senatores ubi domicilium habeant, & conveniantur.*
16 *Item patroni curiarum, & milites, & qui relegati sunt.*
17 *Incolatus ut aliquem adstringit muneribus, ita iisdem obligatur, & judici subiicitur qui possessionem habet in aliqua civitate privilegiata.*
18 *Ut olim Romæ quis conveniri poterat quia communis patria, ita hodie in curia Principis.*
19 *Locus dignitatis non tollit domicilium originis.*
20 *Incolæ non alio in loco conveniuntur, aut munera subeunt quàm in loco sui domicilii, deque eo cognoscit judex illius territorii.*
21 *An qui incola fuit tempore contractus pro debito civitatis conveniri possit, si alio in loco nunc habitet?*
22 *Hodie indistinctè omnes qui erant cives & qui postea efficiuntur, oneribus civitatis subiiciuntur.*

Consequenter agitur de municipibus voluntariis, quales sunt incolæ, qui in territorio alicujus civitatis habitandi animo commorantur, l. 3. h. t. non qui in agro permanent, l. 35. ff. de municip. Quamvis eos etiam incolas appellet Pomponius, qui in alicujus oppidi finibus, ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant, l. 239. §. 2. ff. de verb. sign. Interdum incola pro inquilino accipitur; itemque advena, dummodo fixam sedem elegerit: aliàs advena, colonus est adventitius, qui sine lare domicilioque aliquo in loco degit, d. l. 239. §. 4. Civis autem est, qui municeps & municipalis dicitur, quem propriè origo fecit, ut ortus ex patre Campano, Campanus est municeps; nec emancipatione, vel datione in adoptionem Campanus esse desinit. Municipem quoq; manumissio facit, veluti manumissus a Campano, Campanus est. Incolam verò, sicut D. Adrianus edicto suo declaravit, domicilium facit, l. 7. h. t. ubi licèt cives opponantur incolis; id tamen debet intelligi in potiore significatione: nam acceptione generali & communiori sensu, incolam haberi etiam pro municipe docet textus in l. 22. §. 2. ff. ad municip. 1

Si quæris ubi quis domicilium habeat? Dico eo in loco singulos id habere, in quo larem, rerum ac fortunarum suarum summam quis constituit, unde reversus non sit discessurus, si nihil avocet: unde cum profectus est, peregrinari videtur; quòd si rediit, peregrinari destitit. d. l. 7. 2

Peregrinari autem, & is censetur qui studiorum caussa in universitate, aliove loco commoratur, nisi decem annis transactis, eo loci sedem sibi constituerit, secundum epistolam D. Adriani, l. 2. hoc tit. Nec pater qui propter filium studentem frequentius ad eum locum commeat, domicilium ibi habere creditur, d. l. 2. nisi eo in loco contraxerit, aut ibi solvere promiserit; vel longo tempore illic in fraudem creditorum commoratus fuerit; quia hisce casibus poterit ibi in loco studii conveniri & detineri, ut tradit Rebuff. de privil. schol. cap. 77. 3

Atque hinc est, quod studiosi, qui amore scientiæ, in universitate approbata degunt; si ibidem matriculæ sint inscripti, & studiosi habiti, compelli non possunt ad munera obeunda illius civitatis, in qua studiorum caussa morantur; quandoquidem ibi non foveant domicilium, sed illis semper sit animus redeundi. Imo nec reversi in patriam cogi possunt, durante studii tempore, subire onera civilia, Bart. & alii ad l. 1. infr. tit. 49. Gaudent enim regulariter privilegiis Academiæ, quamdiu serio studiis incumbunt, nec alteri functioni sese addicunt. Quod si autem studiosorum conditionem deserant, & in jus civium transeant, privilegia ipso facto amittunt, & subjiciuntur oneribus, & jurisdictioni civitatis in qua sedem fixerunt, Bart. ad l. cum decurionatus num. 3. sup. de decurionib. ubi docet contraria voluntate, & per actum contrarium privilegio, illud amitti. Videantur Wamesius cons. 20. Paul. Christinæus ad h. t. decis. 36. & Nicolaus Burgundus ad cons. Flandriæ, tract. 3. n. 34. 4

Porro quod dicitur transactis decem annis, constitui alibi domicilium, non procedit quamdiu constat de occasione temporaria, & animo revertendi ad pristinum locum; ut si quis litis prosequendæ, aut mercaturæ exercendæ caussa, adeo domicilium transferat, aut saltem frequentius locum aliquem adeat, vel in eo alia de caussa quam habitandi degat, incola non censetur, sed advena; cum ibi non habeat fixum domicilium, d. l. 2. Quoniam sola habitatio incolam non facit, nec igitur adstringit ad subeunda munera personalia, vel ad gerendos honores, l. 3. h. t. Sicut nec sola domus comparatio in aliena civitate, aut prædii acquisitio, licèt ex substantia decurionis, aliquem facit incolam, l. 4. h. t. sed perpetua habitandi destinatio, & transportatio bonorum, quæ quis in patria habet, Barbosa ad l. heres 19. §. fin. n. 123. & seq. ff. de judiciis Valasc. cons. 175. Unde Paulus re & facto domicilium transferri dixit, non nuda contestatione, l. 20. ff. ad municip. 5

Ce-

6 Ceterùm quamvis mercator non fiat incola, nec adstringatur muneribus, quoad mercaturam; tamen fortitur forum in loco, ubi stationem negotiationis habet, nec potest caussam ad locum sui domicilii avocare, nec ejus privilegio se tueri, Baldus *in l. 19. §. si quis tutelam ff. de judiciis*, Castrensis *in l. 45. ff. eod.* Ex his constat forensia mercimonia, pro extraneo ac separato patrimonio censeri, nulla domicilii vel personæ habita ratione. Unde mercatoris privilegium non extenditur extra domicilium: nam mercimonia, istius territorii jure censentur, in quo sunt sita, aut destinata: similiter nomina & actiones ejus loci legibus adstringuntur, ubi vel contracta sunt, vel solutio debetur, Alexander *cons. 16. lib. 1.* ad quod confirmandum facit *l. 35. §. 3. ff. de hered. inst.* ubi res, vel merces ejus loci patrimonio annumerantur, ubi dominus vel paterfamil. eas esse voluit. Ideoque merces quæ in provincia comparatæ sunt, ut Romam veherentur, sive eò vectæ sint, sive non, Italico non provinciali patrimonio adscribi, testis est Ulpianus *ad d. l. 35. in fin.*

7 Quod autem ad domicilium attinet, potest quis videri tacite illud retinere, si in quodam municipio, & non in colonia, negotia sua semper agat, in illo vendat, emat, contrahat; eo foro, balneo, spectaculis utatur; ibi festos dies celebret; omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum fruatur. Unde placuit duobus pluribusve locis, quem domicilium habere posse, si omnibus in locis æqualiter instructus sit, nec diutius uno in loco quàm in alio moretur, *l. 5. & 6. §. 2. & l. 27. §. 1. & 2. ff. ad municip.* verùm si quis munus, aut officium aliquod in certo loco exerceat, facile crediderim intelligi eum ibi sedem figere, & illi animum non esse redeundi in patriam, nisi functio temporalis fuerit: nam tunc ad rationem militiæ & studii reducitur, Zypæus *consult. can. l. 3. de success. ab intest. cons. 1.* Itaque domicilii ratio ex animi destinatione colligitur; licet difficile sit, ut Celsus refert *in d. §. 2.* duobus in locis domicilium habere, & ex æquo in pluribus locis negotiari; quemadmodum & difficile est sine domicilio quemquam esse; quamvis si aliquando quis naviget, vel iter faciat, domicilio relicto, quærens quò se conferat, vel ubi consistat, sine domicilio sit. Videatur Menochius *lib. 2. ar-*
8 *bitr. 80.* * Cum igitur tota domicilii ratio, ex voluntate pendeat, inde ejus ratio temporaria est, non perpetua, ut originis; proinde origini quis renuntiare non potest, at bene potest, si velit incolatui renuntiare, seque aliò transferre, modo ad munera designatus non sit vel honores non gerat: nam tunc ei non licet antequam his perfunctus sit, renuntiare, *l. 1. h. t.*

9 Inde fit etiam quod filiusfam. civitatem ex qua pater ejus originem ducit, non domicilium sequatur, si modo filius alibi domicilium habeat, *l. 6. §. 1. l. 17. §. 11. ff. d. t.* potest utique non ubi pater habuit, sed ubicumque ipse velit, domicilium constituere, *l. 3. & 4. ff. eod.* cum tamen libertus, & qui ex eo nascitur, patroni ori-
10 ginem, & domicilium sequi debeat, *d. l. 6. §. ult.* * Pupillus verò ipse sibi domicilium constituere non potest, *l. 1. ff. de tutor. & curat. dat.* Bartolus autem sentit eum habere domicilium, ubi cum tutore vel aliter habitavit. Quæ sententia ita posset vera videri, nisi in Academia studiorum caussa, vel aliò profectus, remanendi animo ibi non substiterit. Ceterùm in constituendo pupillo tutorem, Præses eum dabit, qui sit ejusdem provinciæ, vel ibidem domicilium habeat; quia si non sit ejusdem provinciæ, unde originem ducit, non poterit eum tutorem constituere.

11 Uxor verò mariti domicilium & forum sequitur, atque ibi muneribus personalibus fungitur, non item in loco unde originem ducit, *l. ult. §. 3. ff. ad munic. l. un. C. de mulieribus quo in loco.* Uxor enim per matrimonium unitur viro, & efficitur socia vitæ, atque una caro, cum marito, jure divino, *Gen. 1.* & vidua quamdiu non nubit, pristinum pudorem marito suo conservat; & ideo illius dignitatem retinet, forum quoque & domicilium sequitur in domo mariti: dummodo cum illo legitime matrimonium contraxerit; alioqui enim non ibi fungi muneribus cogi potest, unde maritus, sed unde ipsa orta est, *l. 37. ff. ad municip.* similiter desponsata ante contractum matrimonium, non mutat domicilium suum, *l. 32. ff. d. t.* At verò eo contracto legitime, uxor & domina dicitur, & per consequens honore mariti erigitur, & genere nobilitatur, *l. 13. infr. de dignit.* Non desinit tamen esse originalis, eo quod nupta sit extra locum suæ originis, & sequatur domicilium mariti: nam præcipuum semper est, & manet domicilium originis, quoad commoda & honores, Bart. *in d. l. ult. §. 3.* Ceterùm quod de vidua dictum, id intelligendum existimo, quamdiu illa versatur in mariti domicilio; quod si ad prius reversa fuerit domicilium, secus judicandum: tunc enim translati domicilii occasio expendenda est. Videatur Covar. *de matr. pag. 2. cap. 7. n. 8.* * Quod si e- 12
si contra minoris ordinis viro nupta dein fuerit mulier, a priore dignitate privatur, & posterioris mariti conditionem & domicilium sequitur, *l. ult. h. t.* & conveniri debet coram eo judice, cui maritus subjicitur; Ant. Faber *in suo C. lib. 9. t. 29. def. 27.* Dixi a viro tribui dignitatem uxori. Cur non etiam a filio matri? quia mater non est in filii familia, neque etiam in filii gente. * Huc 13
pertinet quod mater nobilis, nupta plebejo, nec marito nec filio nobilitatem tribuet; quinimo ipsa nobilitatem perdat, nisi in casibus a jure expressis, aut cum ex privilegio aut lege municipali origo materna, ejusque conditio est inspicienda, *l. 1. §. 2. ad municip.* Qua de re plura dicam infr. *lib. 12. t. 1. num. 46. & seq.*

Regulariter itaque uxor, & liberi nobilitate patris 14
gaudent, ejusque privilegiis fruuntur, & ut dixi, in litibus caussisque privatis forum mariti uxor sequitur, *l. 12. C. Theod. de naviculi. & l. pen. infr. de silentiariis.* Quid in criminibus? Certè si uxor crimen homicidii, aut aliud capitale commisit, de eo cognoscet judex mariti; cum *l. ult. h. t.* indistincte uxori tribuat forum, & honorem ex persona mariti: confirmat id ipsum *d. l. pen.* in uxore silentiarii, ut sive criminaliter conveniatur, id fieri debeat apud judicem viri; licèt enim mulier non sit capax officii, aut artificii, quo fungitur maritus, sufficit quod capax sit honoris, quem gerit maritus a quo accipit omnia, quæ ex honore aut artificio proveniunt, ut observant citati ab Amaya *ad d. l. ult. num. 12. & seq.* & Ant. Fab. *sup. d. loco decis. 16. & aliis.*

Quemadmodum ergo animo, & facto acquiritur do- 15
micilium, ita & illud mutari contingit conditione personæ, ejusve dignitate. Unde fit quod Senatores in sacratissima urbe domicilium dignitatis habere, atque ibi conveniri dicantur, *l. 8. h. t. & l. 2. sup. ubi senat. vel clariss.* retinent tamen prius domicilium quoad honores, non quantum ad munera, *l. 23. ff. ad municip.* quæ utique realia præstare tenentur; non item munera personalia, aut civilia, *l. 52. Cod. de excusat. tribut.* ubi latius. Hodie conveniri solent apud Senatum illum ad quem allecti sunt, nec aliter caussa definitur quam a toto ordine, eoque convocato. * Idem tributum curiæ 16
patronis, ut non alium judicem agnoscant, quam apud quem patrocinantur, Imbert. *in sui. instit. forens. lib. 1. cap. 28.* Miles quoque de jure domicilium habet, ubi meret, si nihil in patria possideat, *d. l. 23. §. 1.* Hodie cum multi sint milites, qui nihil in patria possideant, solum ubi merent, domicilium videntur habere; quin & de jure ibidem mobilia comparare, aut possidere prohibentur, *l. 9. ff. de re mil.* At relegatus in eo loco in quem relegatus est, necessarium interim domicilium habet, quamvis & illud retineat, unde arcetur, *l. 27. §. ult. ff. ad municip.* Nam & ibi procuratorem habere potest, *l. 20. ff. de minor.*

In summa qui domicilium defixit in propria civi- 17
tate, sive uxoris sive aliena, incolatus jure, ultro ejusdem civitatis muneribus obstringitur, *l. 5. h. t.* Interdum ex privilegio civitati concesso quis ob solam possessionem, quam ibi habet, illius civitatis muneribus obligatur, prout de civitate Neapolitana meminit Aloysius Riccius *in suis collect. decis. 1893. p. 5.* & Grammaticus *decis. 87.* Cum tamen aliàs nonnisi originis ratione, aut domicilii mutatione in eoque permanendi voluntate, quis ad munera civilia vocetur, *l. 6. h. t.* & jurisdictioni judicis subjicietur. * Sed urbs Roma illo privilegio 18
decorata fuit, ut patria communis censeretur, & omnes imperio subditi cives essent Romani, *l. 33. ff. ad municip.* Adeo ut quilibet Romæ conveniri posset, tanquam in sua civitate: quod privilegium habent hodie omnes primariæ urbes, in quibus Reges & Principes supremi resident, & curiam suam habent, in qua ubi quis subditus reperitur, conveniri potest, cum illa curia sit suprema & fons jurisdictionis, cujus etiam auxilium per appellationem imploratur. Verùm id non probat Rebuff. *ad const. regias t. 3. de don. elect. in præf. n. 7.* quod quis domicilium habere dicatur in loco curiæ; cum curia Principum sit instar rotæ; quæ quotidie volvitur, nec posse ideo certum ibi constitui domicilium. * At non repu- 19
gnat quin possit in qua curiam Principis sequitur, ibi conveni-

veniri, & conventus se defendere; siquidem per hoc domicilium prius originis non mutet, aut tollat, sed potius aliud honoris & dignitatis adjicere intelligatur, DD. in *l. 11. ff. de senatorib.* Hinc repertus in loco originis conveniri ibi potest, licèt alibi munere fungatur aut habitet; ut dictum supra, & probat Bart. *ad l. 6. §. filius vers. 4. casu ff. ad municip.*

10 Id nunc etiam receptum est, ne incolæ coram alio judice in jus vocentur, quam sub cujus territorio domicilium fixerunt, propter domum quæ nexu clientelæ obligata, incolas unà jurisdictioni subjicit; & ad munera personalia ac civilia ibidem vocantur. Si verò aliquis se a muneribus exemtum alleget, aut dicat se non esse incolam, apud provinciæ Præsidem agere debet, sub cujus cura est ea civitas, e qua vocatur ad munera, *l. 37. ff. ad municip.* Contra: si probatum fuerit, in ea civitate cujus se incolam fuisse negat, habuisse domicilium, aut ibi negotia gessisse; falsa ista allegatio nihil ei proderit, quo minus ibidem conveniatur, & fungatur muneribus, *l. 2. in fin. h. t.* quinimo punietur ob mendacium.

11 Quid si tempore contractus initi quis erat incola & civis alicujus civitatis, e qua deinde recessit? Non dubito quin pro debito & vectigali isti loco imposito conveniri, & si alibi reperiatur retineri possit, non obstante recessu: nam sufficit caussam propter quam debitum contractum fuit, habuisse originem illo tempore, quo ille erat civis, & onus civitati tunc fuisse impositum, aut cum ea contractum: secus dicendum si non fuerit civis tempore debiti contracti; quia non potest videri obnoxius, nisi illic bona habuerit, ex quibus
12 debitum solvendum quoque fuerat. * Usus tamen hodiernus non videtur hanc distinctionem admittere, cum passim omnes propter debitum civitati conveniri, & detineri velit, etiam eos, qui tempore contractus, aut impositi oneris, in ea non habebant domicilium. Quod certè licèt juri videatur repugnare, quo nemo curiæ, aut civitatis oneribus subjicitur, qui tempore contractus non erat ejus civitatis, *l. 23. sup. de decurionib.* Potest tamen hic usus defendi, ut tam illi qui erant cives, quam qui post contractum efficiuntur, æque adstringantur pactis, cum ea civitate initis, tanquam membra istius communitatis, quæ semper eadem est, atque eo ipso quo in numerum civium sunt relati, eodem jure utantur, oneraque subeant communia, Castrens. *cons. 455. incipit visis lib. 2.* Gail. *tract. de arrest. c. 9. num. 20.* Azevedo *in constit. Hisp. lib. 6. tit. 14. lib. 10. num. 1. & 2.* Charondas *lib. 10. resp. 67.*

TITULUS XL.

De muneribus & honoribus non continuandis, inter patrem & filium, & de intervallis.

1 *Continuatio, quid munera & honores?*
2 *Deferuntur gradatim honores, considerantur personæ conditio, ætas, habilitas, origo, facultates.*
3 *Continuare non oportet honores in eadem familia, ut inter patrem & filium, & quare?*
4 *An pater teneatur pro filio minore septennio, qui decurio creatus est?*
5 *Infantes solebant esse decuriones, grandiores senatorum liberi ad curiam admittebantur.*
6 *Liberi nobilium quandoque ex gratia succedunt in munus patris defuncti, ad munera consanguinei simul non admittuntur.*
7 *Generaliter prohibetur honorum continuatio, & probatur magistratus mutatio.*
8 *Apud plerasque gentes data est vacatio certi temporis repetendis honoribus eisdem, & quibus illa detur?*
9 *An frater propter fratrem habeat vacationem munerum?*
10 *De quibus muneribus hîc agatur?*
11 *Munerum & officiorum continuatio & iteratio fieri potest ex necessitate, aut voluntate.*
12 *Hodie servatur intervallum triennii & sæpe fit mutatio magistratus, & fit ascensus de minore ad majorem.*
13 *An è contrario a majore ad minorem fiat mutatio?*
14 *Qui in minore magistratu se bene gessit ad altiorem ascendere debet.*
15 *Neque volens poterit quis continuare eundem honorem, eodem tempore in diversis locis.*
16 *Nisi sit defectus civium in loco.*

HActenus dictum est de personis municipalibus: 1
deinceps dicendum de muneribus & honoribus, quos hæ personæ subeunt. Munera civilia sunt onera publica, quæ civibus imponuntur, & prosunt singulis ac universis, ut dicetur *tit. seq.* Honores sunt functiones publicæ cum administratione & dignitatis gradu, seu potius sunt dignitatis gradus cum administratione Reipublicæ, absque erogatione aliqua, *l. 14. ff. h. t.* aut onere: nam honorem gerenti, munus deferri non potest, at munus sustinenti honos deferri potest, *l. 10. ff. eod.* * 2
Porro gerendorum honorum, non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibetur, nimirum ut non prius quisquam majorem magistratum suscipiat, quam minorem gesserit & impleverit, *d. l. 14. in fin.* atque ita gradatim, non per saltum honores quisque gerere debet. Natura enim nihil quicquam perfectum illicò producit, neque aliis in rebus summa ante officia demandantur, quam in inferioribus ac mediis data documenta fuerint. Quamobrem si lege municipali caveatur, ut præferantur ad honores certæ conditionis homines, id ita accipiendum, si illi idonei sint & jam ante se tales esse ostenderint, prout edicto D. Marci continetur, *l. 11. ff. h. t.* Consideranda igitur est ætas, habilitas, industria & conditio personæ, cui defertur honor, sive muneris administratio. Item origo natalium, facultates quoque an sufficere injuncto muneri possint, *d. l. 14. §. 3.*

Præterea continuare aut repetere honores non oportet, 3
sed exemplo Fabii Maximi (de quo Val. Max. *lib. 4. cap. 1.*) etiam familiæ obletos, recusare quisque debet, & petere vacationem, ne ambitionis vitio videatur laborare. Rectè Galba apud Tacit. *lib. 1. Histor.* dixit successorem in republica, potius quærendum esse, quam in domo propria. Quamobrem cum odiosum & ambitiosum videatur, honores & munera ab una familia & domo perpetuò geri; ideo vetitum hic ea continuari inter patrem & filium; quia una eademque persona censentur, *l. 1. hoc tit.* unde si pater hoc anno, Duumviratu functus fuerit; sequenti anno filius non eligetur, nec contra pater finito anno filii, si videlicet hic etiamnum subsit patriæ potestati, & in eadem domo cum patre habitet. * Ita ut etiam pro infan- 4
te filio, quem ob præclaram indolem & spem de eo conceptam, pater in ordinem decurionum cooptari consensit, non cogatur interim, idest, quamdiu infans est filius, pro eo onera decurionatus subire; quoniam ad ea quæ ei mandari possunt, videtur consensum accommodasse, & fidem suam adstrinxisse, videlicet pro tempore futuro, cum ad legitimam ætatem filius pervenerit: nam illi quamdiu infans est, nihil mandari potest *d. l. 1. in fin.* quæ pars est *l. 1. §. 6. ad municipal.*

Solebant enim infantes septennio minores, in ordi- 5
nem decurionum adscribi ex indulgentia Principis, ob egregiam indolem vel stirpem, Cujac. hîc. Facit & *l. ult. Cod. de milit. testam. & l. 13. ff. de decurionib.* quam hîc exponit Amaya. Grandiores autem Senatorum liberi, curiam ingredi poterant & latum clavum gerere, ut isto honore aucti celerius Reipublicæ administrandæ essuescerent; quemquam iis non liceret sententiam dicere. Illi quoque qui ex officialibus nati erant, in parentum militiam succedebant, *l. 1. & 2. infr. de filiis official. milit. qui in bello* Nam ut bene Patricius *lib. de Republ.* *Ager committitur indigenis qui cæli solisque rationem per naturam optime callent, ita ex senatoribus orti, munera publica adimplere, quasi patria avitaque disciplina didicerunt, eorum imperium longe facilius populus omnis tolerat, nec indignum sibi videtur filium magistratum gerere: cum meminerint majores ejus eodem munere functos extitisse.*

Similiter hodie ex indulgentia Principis solent fi- 6
lii paternam sequi conditionem, in officium succedere, ubi ad annos viriles pervenerunt; si constet eos esse industrios, & ad munus idoneos. Sed ista promotionis spes, sive expectativa (ut vocant) non nisi in remunerationem, & præmium paterni laboris dari solet, & difficulter concedi, ut inter eos qui de eadem domo sunt, munere continuentur, aut duo consanguinei simul in magistratus ejusdem societatem admittantur: idque ideo ne colludant, & ut suspiciones corruptelarum tollantur, Ludovicus Charondas *lib. 3. resp. 39.*

Porro sicut inter eos, qui ex eadem domo familia 7
sunt, ita & inter quoslibet alios, honorum officiorumque continuatio & reiteratio prohibita est, propter incommoda, quæ ex continuatione proveniunt: nam plerum-

namque hujusmodi homines, qui eumdem magistratum sæpius gerunt, aut continuant, insolentiores fiunt, & diuturniore potestate tumidi, cæteros cives tanquam minus idoneos contemnunt; unde sæpe rixæ, & lites oriuntur, Tacit. *lib.* 2. *annal. Si homines annua magistratus designatione superbiunt, quid si honores per quinquennium agitent? quid si per omnem vitam?* Quæ verba indicant satius esse majores magistratus annis singulis mutari, quam per multos juri dicundo præesse: quoniam diuturniores, ut dixi, sæpe lites excitant, & consilia suggerunt contra publicum statum. Quod verebatur Augustus; quamobrem multa nova officia instituit, ut plures Reipublicæ partem caperent a Principe; eique magis obstringerentur per frequentem mutationem. Hanc suadet Aristoteles in politicis; probat eam quoque *l.* 1. *h. t.* & usus hodiernus in urbium magistratibus, & aliis officiatis: secus in senatoribus & consiliariis regiis, eorumque ministris, quos convenit esse perpetuos, ut infra plenius dicetur *lib.* 12. *tit.* 3. *n.* 10.

8 Hinc apud Romanos, & eorum exemplo apud alias gentes, constituta sunt intervalla temporum, in repetendis; vel aliis suscipiendis honoribus & quidem ei qui ab honore ad honorem eumdem vellet ascendere, datur quinquennii vacatio, ad diversum honorem triennii: legatione autem perfunctis biennii vacatio concessa est, *l.* 2. *h. t.* navicolariis autem & mercatoribus; quis magnam partem patrimonii in negotiationem solent conferre, quinquennii vacatio data est, *l.* 5. *ff. de mun. & honor.* Excipiuntur tamen decuriones; quia etsi decurionatus honor sit: expedit tamen Reipublicæ, ne ab aliis negotiis vacent, cum potius consilii gratia, & ratione oneris, honores gerant, *l.* 5. *ff. de vacat. muner.*

9 Cæterùm hoc vacationis tempus non prodesse aliis, nisi illis qui ad eosdem honores denuo vocantur, rescriptum est in *l.* 1. *h. t.* & frequenter constitutum intervalla temporum, quæ in unius persona locum habent, fratribus decurionibus minime prodesse. Quò fit ut licèt illi pro indiviso paternam hæreditatem possideant, non ideo frater a munere decurionatus suscepto vacare debet, eo quod alter frater jam eo munere functus sit, *l.* 3. *h. t.* caussa namque civilium munerum singulas personas respicit separatim, ita ut quælibet suo nomine teneatur subire munus: proinde cum diversa sit persona unius fratris ab alia, ita etiam est diversa caussa munerum, quam non potuit confundere communio bonorum, quæ nihil habet commune cum muneribus, *l.* 52. §. *fratris* 6. *ff. pro socio.* Sic præscriptio temporum, quæ honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem servatur, non apud alios, *l.* 17. §. *præscriptio* 3. *ff. ad municipal.*

10 Loquimur autem hic de muneribus personalibus & mixtis, non de patrimonialibus. Rursus de personalibus, quæ auctoritate publica constituta sunt, qualia sunt omnia officia assessorum, judicum, consulum, fiscalium, œconomorum, silentiariorum, quorum pleraque annalia sunt: non item de iis, quæ publica sunt auctoritate, & privata utilitate, cujusmodi sunt tutela, & cura: nam qui tutor est, non excusatur a munere tutelæ, nisi caussis, de quibus *Inst. de excusat.*
11 *tutor.* * At vero qui istis muneribus, & officiis utilitate sua publicis functus est, eadem continuare, aut alia repetere non cogitur invitus, intra præscriptum quinquennii tempus. Dico invitus: nam volens poterit non uti ea temporis præscriptione, cum sit concessa in favorem. Atque eò pertinet quod rescripsit Divus Severus, intervalla temporum in continuandis honoribus, invitis, non volentibus concessa, dummodo non continuent eumdem honorem; quia tunc necessarium est, ut aliquod intervallum interveniat, *l.* 18. *ff. ad municipal.*

12 Servatur & de more hoc temporis intervallum, ita ut qui consulatu, aut magistratu hoc anno functus est, vacet sequenti; aut saltem non nisi post duos aut tres annos, ad eumdem magistratum vocetur: ad diversum tamen admittitur, etiam ad minorem; cum vir bonus magis Reipublicæ utilitatem quam dignitatem spectare debeat, nec officia minora contemnere: non enim virtutibus ea dignitate, sed ex virtute dignitati honor accedit. Ideo autem parva Reipublicæ officia, ab iis qui majoribus functi sunt, suscipiuntur, ut tanto amplius commendentur. Quod tamen aliqui improbant, cum omnibus innatum sit ascendere, non descendere; proinde in beneficialibus non probant consuetudinem, ut qui in altiore gradu fuit, ad inferiorem descendat, Rota *decis.* 3. *de consuet. in noviss.* Franc. Marchis *q.* 1266.
p. 1. * Id esto in Ecclesiasticis; in Civilibus tamen mu- 13
neribus non est quod quis putet existimationem suam diminui, si a majoribus ad minora descendat: illa enim finita non sunt, ubi ad supremum aliquod pervenerit, inutilis post hac erit minister, si aliis inferioribus rursum se impendere recuset. Licèt recta ratio postulare videatur ut unà cum merito augeantur & præmia; hoc tamen casu rationi isti utilitas publica præferenda est, quando nimirum ob graves tum obsequii præstandi, tum boni publici caussa; non verò ex contemtu ita fieri expedit, uti inferiori aliquo fungatur munere: tunc enim ipsa negotiorum utilitas id reddit honori-
ficum * Illud autem omnes probant quod in initio dixi, 14
neminem debere ascendere ad majorem magistratum, qui non prius minorem gesserit, *per l.* 14. §. 5. *ff. h. t.* neque minorem suscipere, qui non sit altiore honore dignus, & majore magistratu fungi possit. Sic enim crescendi spes eum reddet fidum, ac sedulum, cæterosque cives accendet, majorque eorum in dies existet copia, quibus in aliqua Reipublicæ parte, regimen civitatis committi possit. Præterea rem se bene gessisse, in minori magistratu ostendere oportet eum, qui altiorem magistratum aditurus est, ut Zeno decrevit *in l.* 1. *C. ut omn. judic.* Borellus *de magistr. lib.* 1. *cap.* 16.

Huc pertinet, quod quamvis aliquis sponte & vo- 15
lens non excludatur præscriptione temporis, in diversis civitatibus, in quibus est civis, ab honoribus & officiis publicis; tamen eodem tempore non potest eumdem magistratum, vel honorem in utraque civitate gerere, *l.* 17. §. 4. *ff. ad municip.* Nec diversum continuare; siquidem honor est sine sumptu; quia incideret in l. Jul. de ambitu, *l. un C. ad l. jul. de ambitu.* Secus si administratio est cum sumptu, a qua nemo volens repellitur, ut observat Platea & Cujacius *ad d. l.* 1. * In- 16
terdum tamen cogit necessitas, ut quis etiam invitus suscipiat civitatis regimen, idque sæpius repetat; propterea quod aliorum civium copia desit, aut minus sint idonei ad munera publica exercenda, *l.* 3. *hic:* & plura *tit.* 42. Quo casu etiam extra territorium civitatis, habitantes in suburbiis & pagis, eligi posse puto, rejecta excusationis caussa; quia licèt ad onera advocentur, fruuntur interea privilegiis ipsius civitatis. Quamvis contrarium judicatum fuisse affirmet Joan. Papon *per* §. 1. *Nov. de deser. civit.*

TITULUS XLI.

De muneribus patrimoniorum.

1 *Munerum civilium triplex divisio.*
2 *Quæ sint personalia munera, quæ patrimonialia, & quæ mixta.*
3 *Decaprotia munus patrimonii est: item exactio tributorum, & onus hospites recipiendi & equos alendi.*
4 *Quale fuerit Protostasia & sacerdotii munus?*
5 *Indictiones sunt patrimonialia onera, quæ subire omnes debent.*
6 *Sunt & munera quæ ipsis rebus adhærent, & sustinentur ab omnibus possessoribus etiam qui incolæ non sunt.*
7 *Cum simpliciter indicitur onus, non adjiciendo ex qua caussa, præsumitur esse extraordinarium.*
8 *Effectus utriusque muneris ordinarii, & extraordinarii, quod patrimoniis imponitur, & præstatur etiam ab externis.*
9 *Patrimonialia munera non nisi nominatim remittuntur, corporalia quibus remittantur?*
10 *Philosophi cur a muneribus patrimonii non excusentur?*

MUnerum civilium quædam patrimonii, quædam 1
verò personarum esse, refertur ab Hermogenia *in l.* 1. *ff. de muner. & honor.* Arcadius J. C. triplicem munerum divisionem facit, ut quædam personalia sint, quædam patrimoniorum dicantur, alia mixta, *l.* 18. *ff. eod. t.* Quæ tamen omnia una significatione comprehensa, munera civilia seu publica appellantur.

Personalia munera sunt, quæ cum corporis labore 2
provisione, & solicitudine animi, ac vigilantia principaliter existunt, & sine aliquo gerentis detrimento pertractantur, veluti civitatis defensio, procuratio reipublicæ, tutela, cura adulti furiosi, calendarii curatio, quæstura tyronum seu equorum productio, *d. l.* 18. & si qua alia animalia necessariò producenda, vel res persequendæ sint. Item cursus vehicularis, solicitudo, & angariarum præbitio, & cura emendi frumenti, &

elei: nam & harum specierum curatores creari moris est, *d. l.* 18. §. 5. Quin & inter personalia munera numerantur in quibusdam civitatibus, calefactio publici balnei, si ex reditibus civitatis curatori pecunia subministratur. Item cura custodiendi aquæ ductus: item qui ad faciendas vias eligi solent, personale munus sustinens; cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant. Item qui rebus venalibus præsunt; quique annonam curant, suscipiunt, exigunt, vel erogant, exactores quoque pecuniæ, pro capitibus personalis muneris sollicitudinem sustinent, *d. l.* 18. §. *qui annonam*. Prout etiam illi qui eligi solent ad colligendos civitatum publicos reditus, custodes quoque ædium, Archiotæ; sive archivorum custodes, vel Logographi, vel Tabularii vel Xenoparochi & Irenarchæ, qui corrigendis moribus præficiuntur, & Leimenarchæ: de quibus infr. *tit.* 75. Qui omnes muneribus personalibus adstringuntur.

3 Patrimonialia munera censentur, in quibus sumtus maximi postulantur, *d. l. t.* §. 3. & damno administrantium expediuntur; ut apparebit ex patrimonialium munerum divisione infra. Mixta denique sunt, quæ corporale ministerium habent, & non sine detrimento gerentis administrantur, qualia hodie servitia nuncupamus: olim erant munera Decaprotiæ & Icosaprotiæ: nam decaproti, & icosaproti tributa exigentes defectorum fiscalia detrimenta resarciunt, *d. l.* 18. §. *mixta*, ubi pro eo quod in Florentinis legitur *defunctorum* legendum *defectorum*; siquidem & defectorum detrimenta decaproti sarciant. Ejusmodi detrimenta æquissime nostri Principes noluerunt in privatum quemquam reiici; quæ tamen Græci juniores Imperatores Nicephorus Logotheta, & Basilius Porphyrogonera reiicienda in ditiores sanxerant. Ita Cedrenus, & Zonaras *l. 3. annal.* Puto tamen verius decaprotiam, & inde decaprotos, quibus onus exigendi tributa imponitur, magis ad patrimonialia munera referri, quod & Ulpianus affirmat in *l.* 3. §. 10. *ff. d. t. de muner.* Hinc etiam exactionem tributorum; itemque munus hospitis in domum recipiendi, patrimonii onus esse ibidem dicit in §. 11. *&* 14. Quod quidem sustinent etiam illi qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, *l. 3. h. t.* Plane & equos curiales (cureles Cujacius legit) alere patrimoniale munus est, non personale, *l. 4. h. t.*

4 Munera quoque protostasiæ, & sacerdotii, vel decaprotiæ, patrimonii esse non ambigitur, *l. 8. h. t.* Eaque munera principales, & primipilares obire, atque suo periculo exactiones; & censum distributiones facere cogebantur. Sacerdosia hic existimo accipi pro reditibus, qui pendebantur sacra facientibus; sicut hodie beneficis, quæ sacerdotibus conferuntur, *l. 7. ff. de muner. & honor.* Patrimonia hæc munera sunt; quia cum erogatione & sumtu consistebant. Nam & ipsi sacerdotes ex reditibus quos accipiebant, cogebantur in ludis edendis in honorem Deorum impensas facere, *l.* 75. 145. *&* 176. *C. Theod. de decurion.* Vide quæ de hisce sacerdotibus sup. *de off. comitis orientis*, ex Cujacio retuli.

5 Sunt quoque patrimonialia munera, indictiones, quæ ad tempus ex improviso indicuntur, veluti angariæ belli tempore, aut equi, muli, veredi, *l. ult. h. t.* atque hujusmodi obsequia, hi qui municipes & incolæ sunt agnoscere coguntur, *l. ult.* §. 21. *ff. de muner. & honor.* Item Sacerdotes & Ecclesiæ, ut facilius obsequiis

6 publicis subveniantur, *l.* 15. sup. *de sacros. Eccles.* Alia sunt munera quæ non indicuntur, sed ipsis rebus adhærent; & ideo pro omnibus rebus isto loco sitis præstari debent ab ipsarum rerum possessoribus, licèt non sint illius loci incolæ, *l. 6.* §. *ult. ff. d. t. &* d. §. 21. sic ut forma indictionis, quæ extraordinarie fit, differat ab ordinariis patrimonialibus; quia in his solum æstimantur res illius loci, quas quisque possidens ibi habet; in extraordinariis verò æstimantur res patrimonii ci-

7 vium, vel incolarum ubicumque sint. Quando verò onus simpliciter indicitur non adjecta caussa, magis est ut extraordinarium censeatur, a quo excusantur illustres, senatores, & alii de quibus agit *lib.* 12. infr. *de excus. muner.* Quod autem extraordinarium munus esse credatur, indicat *d. l. ult. h. t.* quæ habet possessores omnes debere solvere ea, quæ muneris patrimonii sunt, si constet munera esse patrimonii; ac proinde cum ex tali indictione, ubi non inseritur certa caussa, non possit constare onus esse patrimonii, quod ab omnibus agnosci debet, indicandum est illud esse extraordina-

8 rium. Igitur munus hoc patrimoniale extraordinarium, quod ex improviso imponitur, nec singulis annis recurrit; ut est collecta, tantum a subditis & incolis præstatur pro facultatibus, *l. 2. h. t.* At onus patrimoniale ordinarium, quod possessionibus perpetuò adhæret, ab omnibus etiam non subditis, modo in loco aliquid possideant, sustinetur. Item ab iis qui immunitatem meruerunt, *l. 2. hoc tit.* quoniam ea immunitas coarctatur quoad munera personalia, *l. 3. h. tit.* Nam rea- 9
lia, itemque pecuniaria munera, quæ patrimoniis publicæ utilitatis gratia imponuntur, ut omnino remittantur, opus est speciali Principis concessione, *l.* 10. *&* 11. *ff. de vacat. & excus. mun.* Corporalia sæpe remittuntur, nisi sint tutelæ, quas necesse est nominatim remitti, *l.* 17. §. 2. *&* 3. *ff. de excus. tut.* Fœminis ipse sexus corporalia munera denegat, quo minus honores, aut personalia munia injungantur; at patrimonialia subeunt, ubi habent possessionem, *l. 9. h. t.* ibi Cujac. *& l. una* infr. *tit.* 62. Hisce quoque patrimoniorum muneribus subjugari solent etiam minores ætate, *l. 7. h. t.* itemque majores: nam neque ætas 70. annorum, neque plurium liberorum numerus excusationem præstat a muneribus, quæ impensas exigunt, *l. 5. h. t. & d. l. 7.* Frustra 10
proinde plenam immunitatem desiderant Philosophi liberaliumque artium Professores, cum patrimonialia munera quæ sumtu expediuntur, subire eos necesse sit: etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt, cujus retinendæ cupidine fictam assoverationem detegunt, *l. 8.* §. *pen. ff. de vacat. & excus. mun.* eleganter hic Diocletianus cuidam Philosopho desideranti immunitatem, respondit: professio & desiderium tuum, inter se discrepant; nam cum Philosophum te esse proponas, vincere avaritia & rapacitate; & onera quæ patrimonio tuo injunguntur, solus recusare conaris: quod frustra te facere, cæterorum exemplo poteris edoceri, *l. 6. h. t.* Nisi itaque nominatim concessa fuerit immunitas, quisque tenetur ad ea onera quæ expediuntur sumtu aliquo; ad corporalia verò & alia munera sordida non obligantur Professores, qui se frequentes, ac Reipublicæ utiles præbent, *d.* §. *pen.* quin etiam immunes sunt ab angariis & hospitio militum, *l.* 10. §. 2. *ff. d. t.* ut latius dicetur infra *tit. de profess. & medic.*

TITULUS XLII.

Quemadmodum civilia munera indicuntur.

1 *Quæ sint munera civilia & publica?*
2 *Servanda lex quæ certum ordinem in gerendis magistratibus præscribit, & cavet ne unus sæpius oneretur, atque gradatim ascendatur.*
3 *Qui omnia munera & honores gessit eosdem repetere amplius non cogitur, nisi sit civium penuria.*
4 *Quando non est copia civium, possunt in officiis continuari. Item ex vicis & suburbiis idonei advocari.*
5 *Quid in oppidis ubi dividuntur officia, inter nobiles & cives?*
6 *Ne plures ejusdem familiæ assumantur ad officia, quæ habent jurisdictionem. Annua administratio Consulum, & eorum eligendorum forma.*
7 *An electus impeditus per objectiones sibi oppositas, si interim elabatur tempus, possit officio suo fungi?*
8 *Plura officia eodem tempore quis habere non potest?*
9 *Quid sint angaria & perangaria.*
10 *Plures Magistratus nemo gerit, nec ultra modum sumtuum oneratur in subeundis muneribus.*

HÆc omnia munera, quæ trifariam supra divi- 1
simus, una significatione comprehenduntur: nam personalia & patrimoniorum, & mixta munera, civilia, seu publica appellantur, quibus muneribus civitati, ejusque publicæ utilitati prospicitur; suntque publica, auctoritate & utilitate, ut magistratus, duumviratus, decurionatus, *l. ult.* §. 28. *ff. de muner. & honor.* habentque hæc munera dignitatem annexam, & honorem, *l. 2. h. t.* Alia sunt quæ utilitatem privatam concernunt, ut tutela, cura, officium syndici, œconomi civitatis, & alia quæ dignitatem non habent, neque de his hic agitur: nam tituli hujus summa est, docere ea quæ in indicendis, decernendisque honoribus & muneribus servari debent; ut videlicet gradatim honores deferantur. Sic si lege municipali caveatur, ut 2
præferantur in honoribus certæ conditionis homines, ea erit observanda, si idonei illi sint, atque inter nos ordo is servabitur, ne unus sæpius eundem honorem repe-

repetat, aut idem onus sustineat. Ideo Præses provinciæ curet munera, & honores in civitatibus æqualiter per vices, secundum ætates & dignitates injungi, atque gradus munerum honorumque, qui antiquitus statuti sunt, observari; ne sine discrimine, & frequenter iisdem oppressis, simul viris & viribus Respublicæ destituantur, *l. 3. §. 15. ff. de mune. & honor. & l. 1. h. tit.* Itemque provideat, ne quisquam majorem magistratum gerat, priusquam minorem susceperit, *l. 11. §. 1. l. 14. §. 5. ff. de muner. & honor.* Ideo apud Livium *l. 32.* Tribuni plebis se interposuerunt, ne T. Quintius Flaminius ex Quæstura ad Consulatum pertingeret: *Jam*, inquiebant, *ædilitatem præturamque fastidiri, nec per honorum gradus documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad Consulatum, sed transcendendo ad media; summa imis continuare*: Nec in civilibus tantum, sed etiam militaribus officiis, per gradus ad honores eundem est: Unde Martem Gradivum Festus dictum cupit: *Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castrensis præfectus*: Tacitus *l. 2. & 3.* de Tiberio refert, noluisse nepotes suos promovere nisi gradatim. Unde Druso tribunitiam potestatem *non propere contulit, sed per octo annos capta experimenta*. Melius enim imperare novit expertus, & qui per gradus ascendit ad summum. Videretur casum appetere, qui ad summi loci fastigia postpositis gradibus, per abrupta quærit adscensum.

3 Cæterùm majoribus honoribus functus, ad minores descendere, aut iterum eosdem honores repetere non compellitur, *l. 2. h. t.* satisfecisse enim videtur qui se omnibus muneribus functum adseverat, ut non debeat ad eadem munera iterum revocari, nisi in subsidium, si aliorum civium copia desit, qui obsequiis civilibus fungi possint, *l. 3. h. t.* eò pertinet rescriptum Impp. *in l. 52. sup. de decurion.* & D. Adriani, quod habet, ut si alii cives non sint idonei, qui muneribus fungantur, ex his qui jam functi sunt, denuo creentur, *d.*
4 *l. 14. §. ult.* * Necessitas enim omnem immunitatem excludit, & legibus derogat. Quò fit ut hodie passim in minoribus civitatibus, ubi non est civium copia, aut sunt minus idonei ad regimen civitatis, soleant qui functi sunt altiore honore, eumdem repetere, aut ad minorem descendere. Quinimo ex civium penuria & necessitate premente, advocari ex subburbiis & vicis possunt ad Rempublicam administrandam idonei; cum membra quasi sint istius districtus, & privilegiis cæterorum civium fruantur, ut dixi sup. *tit. 40. in fine*. Licèt Novella Constitutio 15. *cap. 1.* indicet solum habitatores
5 civitatis, ad regimen esse assumendos. * Iis quoque in locis ubi honores & officia dividuntur inter nobiles, & plebejos, si non sit competens numerus nobilium, ut inter eos intervalla temporum possint custodiri, solent iterum eligi non servatis temporis intervallis, aut continuari in regimine, obtento prius consensu regio ejusque diplomate, ut bene observat Garzia *de nob. gloss. 35. n. 67.*

6 Cavendum tamen, ne plures ejusdem familiæ, ad officia assumantur, quæ habent jurisdictionem annexam, qualem hodie apud nos habent jurati, alibi Scabini dicti, propter inconvenientia quæ inde possent evenire. Horum administratio ubi civium copia est, annalis esse solet; nisi ob contumaciam quod munus suscipere subterfugerint, duplicetur in pœnam tempus, exemplo Duumvirorum Romanorum, *l. 18. sup. de decurionib.* sed rari illi sunt, qui declinant munus, quod præeminentiam in ceteros, & utilitatem habet annexam. Solent autem isti jurati & Consules e concilio decurionum legitime congregato, & convocato nominari, & certi eligi, ex quibus Princeps, ejusque præfectus Prætorio designat magis pro tempore utiles, aut continuat eos qui adhuc in functione ista sunt, non saltem ultra biennium aut triennium: cujus mentionem fecimus sup. *tit. 31. in fin.*

7 Quid si electus impeditus fuerit fungi officio? Quod forte illegitime sit electus, aut non potuerit eligi, tanquam incapax, & interim lite pendente lapsum sit totum tempus officii, non surrogabitur ei aliud tempus, etiamsi litem vicerit; quoniam finito tempore, alie successit administratio, eisque alis opera unius temporis, alie alterius. Quod procedit, ut quamvis injuste ab aliquo tertio fuerit impeditus, non redintegretur tempus; quia habet contra impedientem recursum, *l. fin. ff. de eo per quem fact. erit.*, *l. 23. §. 3. ff. ad l. aquil.* Bart. *in l. si stipulatus essem ff. de verb. oblig.* quem sequuntur Salgado *de regia protect. c. 11. n. 54.* Mastrill. *de magistr. l. 1. c. 23. n. 90. & c. 23. n. 56.* Valascus *consult. 155.*

Ego quidem existimo electum pendente lite, non posse exercere officium, *arg. l. 8. ff. de re mil.* ubi qui status controversiam patitur, non potest interim nomen militiæ dare, quia debet esse ingenuus; ita & hic electus capax officii: at verò si missus jam sit in possessionem officii, illudque cœperit exercere nec statim facta sit oppositio, in possessione inchoata retinebitur: *& ne ipsi tempus regiminis inutiliter elabatur*: ut dicitur *in c. fin. de judiciis*, ab electoribus confirmabitur, Amaya *ad d. l. 2. Cod. de decurionib. n. 25. & seqq.*

Porro si ipse electus detrectet officium sibi injunctum, 8
seque non jure ad illud electum dicat, & ad nominationem alterius corporis pertinere docuerit, in caussa vincet; quia satis est quod patriæ suæ oneribus respondeat, cui se attributum esse commemorat; *l. 1. h. t.* ubi is qui alterius curiæ erat, recte detrectavit munus curatoris ad colligendas angarias in loco alieno; & cui non suberat: non enim quis potest ad munera vocari in pluribus collegiis, quando exercitium, seu functio unius est impedimento exercitio alterius, *l. 1. §. fin. ff. de colleg. & corp.* ibi DD. * Angarias Alciatus vocat mu- 9
nera quæ incolæ subeunt propter carros, puta ad vehenda, revehendaque instrumenta bellica. Pyrrus verò angarias esse dicit, onera præbendi nunciis equos ad cursum publicum: nostri hujusmodi cursitatores, postas appellant. Hinc perangarias vocamus præstationes equorum, mulorum ad res Principis in expeditionem conferendas. Item munera ad belli usum, quæ a militibus fieri solent. Vegetius *l. 2.* Gudelinus secutus Suidam angarias & perangarias scribit esse voces origine sua Persicas, coactam quandam servitutem denotantes, *lib. 5. de jur. noviss. c. 3. vers. septimus locus*: Dum aliquis cogitur ad onera per iter portanda, seu vehenda, sive corpore suo, sive jumento, sive plaustro, sive curru, Camillus Borrellus *in additionib. ad Bellugam rub. 46. in §. donum 39.*

Igitur præsidis provinciæ est prospicere, ne quis al- 10
terius curiæ, ad alieni corporis munere vocetur, neve etiam provincialis aliquis, quantumvis exercitatus, uno in loco, aut in diversis duo officia habeat, aut plures simul magistratus gerat, *d. l. 1.* quandoquidem præsentia & reali ministerio quævis functiones desiderent; & onus iis injunctum, plus satis unum hominem occupent & gravent. Denique præses curabit, ut munera & honores in civitatibus æqualiter juxta ordinem, ætates, dignitates, ac gradus munerum injungantur, ne relevatis aliis civibus, tenuiores graventur ultra modum sumptuum faciendorum, *l. 4. h. t.* nam si modus in subeundis muneribus non servetur, tandem continget (quod initio dixi) viris & viribus Rempublicam destitui, *l. 3. §. 15. ff. de mun. & honor.*

TITULUS XLIII.

De his qui sponte publica munera subeunt.

1 *Qui aliquem honorem agnovit sponte, immunitatem non amisit.*
2 *Qui se patitur decurionem creari, videtur renuntiare privilegio immunitatis.*
3 *Conservat jus suum protestando, aut paciscendo. In quibus actibus prosit protestatio, & in quibus non?*
4 *An per unicum actum contrarium suo privilegio, quis illud amittat?*
5 *Probatur per actum unicum privilegio contrarium non perdi privilegium.*
6 *Quantum temporis requiratur ut cum actibus privilegio contrariis, eidem derogetur.*
7 *Quid si immunis permittat se scribi in matricula solventium, nec reclamet?*
8 *Quid de eo qui in possessione est nobilitatis & non solvendi tributa, ea tamen sciens solverit?*
9 *Functio voluntarie suscepta ab eventu, eum nec liberos obligat in futurum, sed bene ad reddendas rationes.*
10 *Curiæ sponte se deferens, solum se, non liberos obligat, qui nec ad quartam curiæ tenentur.*
11 *At si naturales filios curiæ offerat, oneribus obnoxii manent, & tota posteritas.*

SEcunda pars est de immunitate, idest, de vaca- 1
tione munerum: de qua id resolvitur, quod is qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem, excepto decurionatu, sponte susceperit, ob id quod patriæ suæ utilitatibus cesserit, vel gloriæ cupi-

 ditate

ditate paulisper jus publicum relaxaverit, imposterum competens privilegium immunitatis sibi concessæ non
2 amittit, *l. 2. h. t.* * Excipit decurionatum: nam si quis quamvis veteranus decurionem se fieri passus sit in patria, immunitatem amittit, *l. pen. §. ult. ff. de jur. immunit.* nisi de immunitate servanda pactus sit, aut partem tantum decurionatus agnoverit; puta ad aliquos honores suscipiendos: nam a cæteris honoribus & corporalibus muneribus excusabitur, *l. 2. h. t.* Servanda itaque conditio est, qua quis dum numero decurionum ad-
3 scriberetur, sese obstrinxit, *l. 2. ff. h. t.* * Itemque protestatio initio facta hic consideranda, quod non intenderit miles existens, aut veteranus sibi nocere, vel præjudicium facere suæ exemtioni: quoniam ista protestatio conservat protestandi privilegium, quod habet immunitatis, ne ei videatur renuntiare, *d. l. 1.* ubi post Bart. Garzia *de nobil. gloss. 5. n. 6.* & Amaya scribunt protestationem conservare jus in actibus meræ voluntatis, non item in coactis, cum quis cogitur a lege, vel homine quid facere; tunc enim nihil prodest protestatio: alio remedio appellationis, vel querelæ utendum est. Idque aperte probat textus *in l. 1. §. 2. ff. quando appell. sit.* ubi qui ad aliquod munus vel honorem vocatur, cum dicit se habere excusationem, non aliter allegare potest caussas immunitatis suæ, quam si appellationem interposuerit intra dies decem, connumerandos a die muneris impositi; aliàs iis elapsis consensu suo nominationem confirmasse videbitur, *l. 1. C. de appel.*

4 Hinc quæritur: an per unicum actum contrarium privilegio, illud amittatur? Varias hic citati Auctores adferunt distinctiones; sed verius est asserere per actum unicum privilegio contrarium, non induci amissionem privilegii, quoad usum futuri temporis, sed solum quoad illum actum particularem, quo contra privilegium egit: quod probatur *per d. l. 2. & 3. h. t. & l. 12. C. de excus. tut.* ubi is qui immunis est a tutela, non ob id quod sponte eam suscipiat, privilegiis sui derogat. Et clarius *per l. 2. ff. de privileg. veter.* ubi privilegium immunitatis a muneribus alicui concessum non labefactatur, si voluntate sua honorem aut munus susceperit.

5 Addit Glossa non labefactari; quo minus ipse & ejus liberi immunes perseverent in aliis; quia nimirum non intelligitur amissum privilegium in se, & in substantia sua, sed tantisper ei derogatum quoad illum actum. Nec obstat *l. ult. ff. de privil. veter.* ubi veterani qui excusantur ab aliquibus muneribus, si passi sunt se in ordinem eligi, muneribus fungi coguntur: quia non loquitur de aliis muneribus ad quæ electi non sunt, nec eos cogi posse ut iterum eligantur; sed solum teneri subire ista munera, ad quæ se eligi passi sunt. Igitur immunis qui suo privilegio non utitur, sed officium aliquod onerosum sponte suscepit, aut passus est se ad id eligi, cogitur etiam onus huic officio annexum implere; nec auditur si velit se excusare ab officio antequam tempus totum effluxerit. Attamen quod contra privilegium egerit, non propterea censetur ei derogasse, nisi in eo quod actum est, non autem sibi præjudicare voluisse in futurum.

6 Attamen si privilegiatus nihil faciat, aut opponat, quo videatur actus priores retractare, privilegium suum amittet etiam in futurum, legitimo interveniente tempore, quod ad præscriptionem sufficit. Tempus hoc regulariter esse solet decem annorum inter præsentes, & viginti inter absentes, prout requiritur in præscribendis juribus incorporalibus, Covarruv. *l. 1. var. 17.* Alii ut in aliis præscriptionibus contra Ecclesiam quadraginta annorum tempus desiderant *per c. accedentibus de privil. & c. de quarta de præscrip.* Sed verius est in hac præscriptione, ut pote contraria privilegio, minus tempus sufficere *per cap. si de terra 2. de privileg.* ubi Pontifex tempore triginta scilicet annorum contentus fuisse videtur; vel quia non consideravit præscriptionem ut putam, sed ut conjunctam voluntariæ renuntiationi privilegii, quæ facilitare videtur præscriptionem; vel quia per præscriptionem contra privilegium res revertitur ad jus commune; & ideo breviori tempore fieri debet, *arg. l. 27. §. 2. ff. de pact.* Suarez *lib. 8. de legib. c. 35. per tot.*

7 Unde infertur non esse veram eorum sententiam qui asserunt eum qui immunitatem habet a tributis, amittere suum privilegium, si cum sciret se adscriptum matriculæ solventium, non reclamaverit, sed tributa a se exacta solverit; quia hoc privilegium immunitatis, a tributis, nobilitati competens non nisi legitima præscriptione deperditur.

8 Hinc Garzia *de nobilit. gloss. 6. n. 33. & seq.* concludit, quod qui in possessione est nobilitatis, & per tempus a statuto præscriptum, non solvit tributa, etiamsi postea fecerit actus contrarios, non propterea decidat sua possessione; & jure: quod longa majorum serie est continuatum & completum, atque ita etiamsi sæpius sciens tributa solverit ut plebejus, & describatur in matricula plebejorum; retinebit tamen majorum suorum privilegium: nisi illud reiteratis solutionibus per tempus legitimum triginta annorum passus sit perimi: cum enim solutionum actus sint reiterabiles; ideo spectandum est tempus legitimum, Amaya post Garziam *ad l. 1. h. t. n. 35.* & ante eos Bart. *ad d. l. 1.* & Alexander *cons. 136. n. 10. l. 2.*

Ex prædictis colligitur; quod si quis conditioni non 9
obnoxius curiali, quemlibet honorem, vel munus voluntate propria in aliqua gesserit civitate, ex qua oriundus non est, non ideo se vel bona sua, vel posteros obligat in futurum, ad idem vel aliud curiæ munus subeundum, nec ullum præjudicium circa statum suum sustinet; ratione tamen susceptæ functionis, si apud liberos ejus quædam remanserit pecunia residua, eam reddere, ejusque rationes conficere tenetur, *l. 3. h. t.* ex qua colligitur non satis esse rationes reddere, sed & reliqua
inferre oportere. * Addit insuper Justinianus, liberos 10
ejus qui sponte sua se curiæ obtulit, immunes esse a publicis functionibus istius loci, quamvis sint procreati post suscepta munera a patre, sive ea de re convenerit inter patrem & decuriones, certa lege & pacto servandæ liberis immunitatis, sive non convenerit, *l. 4. h. t.* Neque ex hujus voluntarii curialis patrimonio, quarta pars curiæ debetur, de qua dictum *sup. tit. 34.* vel dodrans hereditatis secundum *Novell. 38. & 89.* Bona namque ejus non obligantur curiæ: interim heredes illius, vel extranei, pecuniam vel quantitatem solvere debent; quam defunctus debuit rationibus curiæ inferre ex quacumque caussa. * Excipit Imper. filios naturales ex inge- 11
nua concubina natos, quos si pater curiæ suæ civitatis obtulerit, seu adscripserit, justos effici; & jura legitima in paterna successione consequi, jam supra docui *per. l. 3. 4. & 9. de natural. liber. & Novell. 89.* Atque ista deditio personalis non est, ut superior, sed rem & posteritatem tenet; ita ut non tantum ipsi filii naturales, qui curiæ patriæ suæ dati sunt, sed & eorum posteritas mascula obnoxia sit curiæ muneribus, & masculis non existentibus quarta pars bonorum curiæ debeatur; vel non existentibus, fœminis quæ curialibus nuptæ sint, ut ad finem hujus *l. 4.* supplendum est ex sententia *l. 2. & ult. sup. quando & quibus quarta pars & Novell. 38. & 89.*

TITULUS XLIV.

De his qui a Principe vacationem acceperunt.

1 *Vacatio a muneribus alia est perpetua, alia temporaria: utraque non nisi a Principe conceditur.*
2 *An non etiam a judice concessa teneat?*
3 *Non facile a Principe concedenda vacatio; quia tendit in injuriam cæterorum.*
4 *Quibus concedatur vacatio ad tempus?*
5 *An vacationis concessio per Principem facta, dicatur perpetua?*

SUnt quædam concessiones Principum, quæ vacatio- 1
nem vel excusationem a muneribus Reipublicæ vel municipii præbent, idque in perpetuum vel ad tempus. In perpetuum eximitur quis, etiam a muneribus patrimonialibus, si nominatim id Princeps in sua concessione expresserit, *l. 11. ff. de vacat. muner.* Ad tempus conceditur rescripto Principis vacatio ex veris & approbatis caussis, veluti propter morbum aut inopiam,
l. unic. h. t. * Ab alio quam Principe; ut puta a judice con- 2
cessa immunitas illicita est & nulla; nisi caussa ob quam petitur, contenta expressaque sit in corpore juris; quia tunc poterit ea allegari, & judex habita caussæ cognitione, per suam sententiam declarare, hujusmodi vacationem & immunitatem alicui competere, ut docet Piscator *in l. nemo 14. n. 1. & 2. sup. de decurion.* Quid-
quid contra sentiant Platea & alii ibidem. * Aliàs si 3
lege expressa, caussa concedendæ vacationis non fulciatur ne quidem ad breve tempus, aut ad civium cæterorum assensu, aut Principis rescripto, impetrata valebit, quantum ad ordinaria munera, *l. 14. 19. 28. & 43. in fin. sup. de decurionib.* Imo & quoad extraordinaria non facile Princeps quibusdam immunitatem concedet;

quo-

quoniam id tendit in diminutionem publici ærarii; vel quod verius, in injuriam cæterorum civium, qui tanto magis gravabantur, prout dicitur *in l. omnes Cod. Theod. de lustr. collat: beneficium quibusdam datum, plebis injuria est*. Nihil enim pulchrius quam ut omnes subditi, æqualiter pro conditione, & facultatibus munera Reipublicæ subeant; nihil etiam utilius quàm a legum observatione neminem eximi, utque omnes uno spiritu regantur & ducantur.

4 Quò fit, ut non nisi ex veris & probatis caussis, immunitatis concessio procedat, ut habet lex nostra; veluti quia quis morbo detinetur, facultatibus destituitur, numero liberorum gravatur; aut quia Reipublicæ caussa abest; aut procurat patrimonialia Principis: nam quamdiu aliquis administratione detinetur, excusationem & immunitatem munerum habet temporalem. Infr. *tit.* 47.

5 An non in dubio vacatio a Principe concessa sit perpetua? Id ex mente DD. disputat Rebuff. *ad h. l. un.* Et si simpliciter concessio facta sit, non videbitur perpetua, sed temporalis; tanto videlicet tempore duratura, quamdiu durat caussa, ob quam concessio facta est, *l. 1. infr. de profess. & medic.* At si caussa impulsiva ob quam conceditur vacatio sit perpetua, durat concessio etiam cessante illa caussa, *l. 2. §. ult. ff. de donat.* In dubio si caussa concernat utilitatem impetrantis, præsumitur impulsiva; sed si concedentis, vel tertii, finalis, *l. si in legatum ff. de legatis 3.*

TITULUS XLV.

De vacatione publici muneris.

1 *Vacatio simpliciter concessa, ad ordinaria non porrigitur.*
2 *Ad extraordinaria munera si compellatur is qui habet vacationem, appellare & sumptus recuperare potest.*
3 *Hodie sumptus facere, & reficere vias ante suas ædes quisque tenetur.*

1 Dictum est a quo concedatur vacatio: nunc quid concessa operetur dicendum. Rescriptum quo simpliciter concessa est immunitas, tantum porrigitur ad ea quæ ad tempus extra ordinem indicuntur; non ad ordinaria munera, *l. un. h. t.* inter quæ censetur onus recipiendi hospites, milites, vel nobiles curiæ, & similes; nisi speciali jussione id sit remissum. Oportet
2 enim ut nominatim remittatur; quod expressa lege imponitur. Quò pertinet Papiniani responsum *in l. 4. §. 3. ff. de vacat. muner.* qui publici muneris vacationem habet, per magistratus ex improviso collationes dictas rectè recusat; eas verò quæ a lege fiunt, recusare non debet, nec potest non tantum si a lege, sed & si a Senatusconsulto, vel constitutionibus Principum injungantur ordinaria munera, qualia sunt patrimonialia, *l. 2. sup. de muner. patr.* At verò si ad munera extraordinaria, ut est munitio viarum, compellatur is qui publici muneris vacationem habet; appellatione interposita, poterit apud Præsidem juris rationibus protegi, *text. hic & in l. 6. ff. de vacat. muner.* Et sumptus quos hoc nomine fecit, recuperare, *l. un. infr. de sumpt. recup. & l. 2. sup. de decur.*

3 Hodie sumptus illos ferre debet, cum quisque teneatur in urbibus & pagis ante suas ædes, vias stratas munire: quò facit *l. 1. §. 3. ff. de via publ.* Publicas verò vias, areas, forum, macellum reficit Princeps, aut civitas, quæ de his aliquid tributi colligit. Plerumque tamen illos sumptus ferunt urbes, ideoque solent certa vectigalia colligere, permissu [illegible] conniventi Principe. Verùm Siculus Flaccus [illegible] co sumptu muniendas, reficiendasque esse scribit: & nos plura infra.

TITULUS XLVI.

De decretis Decurionum super immunitate quibusdam concedenda.

1 *Decurionum decreta quomodo fiant, & cujus jussu fiat convoca[illegible]?*
2 *Quo ordine [illegible] modo vota proferantur, & hodie in curiis rogentur.*
3 *Quotus numerus decurionum faciat concilium. & num is qui præest, habeat suffragium?*
4 *An teneatur præses curiæ [illegible] exequi decretum a majore parte curiæ prolatum, si videatur esse æquius quod minor pars decrevit?*
5 *Si quis se gravatum senserit, poterit a tali decreto appellare ad eumdem judicem, [illegible] is decretum approbasse videatur in exequendo.*
6 *Improbantur ambitiosa decreta: quænam talia sint?*
7 *Decuriones non possunt onera civitatis remittere, nec valet pactum de liberanda possessore fun[di] a tributo.*
8 *Quibus personis immunitatem concedere possint?*
9 *Civitas concedere nequit immunitatem, nec ob benemerita, sed solus Princeps.*
10 *Si jus non resistit, potest civitas concedere certis casibus immunitatem suis civibus.*

Decurionum decreta firma sunt & stabilia, quæ spectant ad publicam Reipublicæ salutem; ut de constituendis medicis, quorum electio ordini cujusque civitatis permissa est, non Præsidi provinciæ, *l. 1. ff. de decret. ab ord. faci.* Et quod semel ordo decrevit, rescindi non potest nisi ob caussam, quæ Reipubl. conducat, *l. 5. ff. h. t.* Et dummodo legitime & sufficienti numero decuriones conveniant, *l. 2. h. t.* siquidem lege municipali cautum sit, ut ordo non aliter habeatur, quam duabus partibus adhibitis, *l. 3. d. t.* & convocatis jussu Præsidis ad sonum tubæ vel campanæ, *l. 2. ibi Gloss. sup. de decur.* vel voce præconis: qua in re servanda est cujusque loci consuetudo, vel ordinatio. 1

Porro in dicenda sententia, hic ordo observabatur in municipiis, ut qui pluribus eodem tempore suffragiis, decurionis jure decoratus fuerat, & plures liberos habebat, primus rogaretur ut sententiam diceret, cæterosque ordine præcelleret, *l. 6. §. ult. ff. de decurion.* Idem fere ubique ordo servatur, ut qui dignior est, potiore loco sedeat, & prius sententiam dicat, deinde sequentes servato ordine, quo curiæ adscripti sunt. At in supremis curiis sine ordine vota rogantur, prout quisque senatori proximus assidet; imo quandoque juniores sententiam suam prius proferunt: idque viva voce, nervose tamen ac breviter; quia veritas in paucis consistit, nec oportet prudentioribus dicendi locum auferre, ut alibi dicit Rebuffus. Sic Romæ illustres Senatores viva voce sententiam dicebant, *l. fin. ff. de senatorib.* Inferiores magistratus & municipales legitime convocati, ad interrogationem ejus qui curiæ præerat, vota sua in caussis majoris momenti scripto proferebant, in levioribus viva voce: & quod duabus curiæ partibus placuisset, in tabulas referebatur, eratque hoc decretum ratum firmumque, *l. 3. & 4. quod cujusque univer. nomin.* 2

Hodie sunt qui dicunt subsistere decretum ordinis, aut concilii, etiamsi minor numerus, quam duæ partes decurionum, fuerit congregatus: qua in re servanda erit loci consuetudo, Acevedus *in curia Pisana l. 1.* [illegible] *2. nu. 4.* Addit Bobadilla *l. 3. polit. c. 8. n. 172. & sqq.* eum qui præsidet Concilio suffragium non habere, sed officio ejus incumbere ut assistat, audiat, dirigat & exequatur ea, quæ ad regimen civitatis decreta sunt per decuriones; quorum vota siquidem in partes numero æquales divisa sint, poterit Judex illi parti adhærere, quæ sententiam dixerit æquiorem. Debet, inquit Cicero [illegible] 2. unusquisque rectissimam æquissimamque sententiam dicere, tametsi solus in ea singularisque futurus: nec enim ad eum pertinet rei exitus, sed consilium & suffragium optimum. 3

Hinc quidam existimant Præsidem curiæ non teneri ex majoris partis sententia rem decernere, ac pronuntiare, sed posse quandoque, id quod a saniore parte decretum est, quodque & ipsi æquum videtur executioni mandare, *per c. 1. & 2. de h[is] quæ fiunt a maj[ori] par[te] cap. coram de [el]ect.* ibi: *quæ majori & saniori parti*: siquidem pars ista æquioris doctrinæ ratione nitatur, magisque apposita sit pro[je]ctæ materiæ. At cum nunc potius numerentur, quàm ponderentur suffragia, ea Judex exequetur quæ a m[aj]ori parte sunt prol[ata], sive ea concernant materiam gratiæ, sive justitiæ, aut totius communitatis regimen: nam quod ad omnes spectat, ab omnibus convenit approbari, & curiæ Præsidem, id sequi, & e[xequi] quod pl[ur]ibus pla[cu]isse constat; aliàs orientur discordiæ & lites, quas sopire Judex debet, & curare ut omnia pacatè procedant. 4

Verùm quam[vis] Judex, aut civitatis Prætor, approbaverit majoris partis decretum, idque executioni mandaverit, si contingat tamen aliquem gravari hujusmodi decreto, poterit nihilominus coram eodem Judice 5

caussa gravaminis ventilari in judicio, per viam appellationis, aut aliter; & judex hic decernet quod æquius & melius videbitur: & hoc in casu appellatio habet effectum devolutivum, & non suspensivum, nec tam attenditur numerus majoris partis, quam sanior ratio, & auctoritas ponderatur, Franc. Marc. *decis.* 1055. 2. *p.* & Bobadilla *d. l. n.* 180.

6 Caveat tamen judex prætextu æquitatis, ordinis ambitiosa decreta approbare: nam talia utpote sacris Principum constitutionibus improbata, nullam habent firmitatem, *l.* 2. *hoc tit.* Ambitiosa decreta esse dicuntur, cùm decurionum ordo qui largitur ex publico, sine utilitate publica, aut remittit debitum gratis liberando debitorem ab ære, aut tributo quo obstrictus est Reipublicæ, *l.* 4. *ff. de decret. ab ord. fac.* ibi Bart. Pactis enim privatorum jus publicum lædi, aut forma juris fiscalis convelli non potest, *l.* 28. & 42. *ff. de pactis*.

7 Hinc nullæ sunt conventiones, aut promissiones de liberando possessorem fundi ab ordinario tributo, quod fundo adhæret: nam potest semper fiscus & Respublica eum urgere ad solutionem, qua oneratur possessio; adeò ut etiamsi fisco satisfecerit, nulla competat actio possessori adversus eum cum quo convenit, *l.* 1. *sup. sine censu vel reliq. fund.* Quia inutilis est conventio; atque eo solùm casu valet, quo inter debitorem & creditorem inita est, ut creditor onus tributi fundi pignorati non agnoscat; sed ejus solvendi necessitas ad debitorem spectet: nam si fiscus solutionem tributi a creditore uti possessore exegerit prout potest, ut non obstante tali conventione *d. l.* 42. *ff. de pact.* creditor habet regressum ex vi conventionis adversus debitorem, atque ab eo recuperat contributiones, quas fecit caussa fundi pignori nexi, *l.* 52. §. 2. *de pact.* cùm illa non proprio, sed debitoris nomine possideat, qui manet uti dominus obnoxius hujusmodi oneribus, *l.* 25. §. *pignus ff. de pign. act. l.* 9. *Cod. eod.* quæ cùm publica sint, & Reipublicæ debita, non poterit decurionum ordo ea remittere, aut debitorem liberare.

8 Permissum quidem est decurionum ordini decretis suis, antistitibus liberalium artium, & medicis immunitatem præbere, *l.* 1. *h. t.* & salaria de publico constituere, *d. l.* 4. quod & in Professoribus aliis literarum, & Doctoribus legum receptum est, *l.* 6. *infr. tit.* 52. Igitur his exceptis nemini decreto decurionum immunitas, aut
9 salarium tribui potest, *d. l.* 1. Unde nec a tota communitate, nec a persona in dignitate constituta, ob merita & in compensationem servitiorum, alicui immunitas concedi potest; cùm illius concessio sit supremi Principis, sine quo ex publico non licet salarium præbere, *l.* 1. *sup. tit.* 38. nec statutum facere, quod legi deroget: requirit enim id absolutam potestatem, quam non habet civitas, Joan. de Platea *ad dict. l.* 1.

10 Potest quidem illa industrium aliquem artificem, quo caret, præmio & salario publico allicere, & compensare servitia communitati ab aliquo præstita; cùm *virtutum præmia triori merentibus conveniat*, ut ait Theodos. Imp. *in l. fin. C. de statuis & imag.* At verò immunitatis decretum concedere non potest civitas; sed solus Princeps cui debentur munera, & functiones tributariæ: nemo enim de re aliena disponit rectè, Amaya *tit. de immun. nemini conc. in fin.* Losæus *de jure univers. cap.* 10. Natta *cons.* 304. *lib.* 2. Surdus *cons.* 419. *num.* 17. *lib.* 3. qui tamen omnes censent civitatem posse non solùm vacationem a personalibus, & sordidis muneribus concedere personis in dignitate constitutis, juxta *l.* 6. *in fin. infr. tit.* 52. sed etiam immunitatem in casibus a jure expressis iis personis, ex quarum industria maxima utilitas Reipublicæ provenire potest; si nempe civitas hanc facultatem concedendi immunitatem a Principe acceperit, aut eo jure usa sit, immemoriali tempore, Gutierez *lib.* 1. *pract. quæst.* 85.

TITULUS XLVII.

De excusationibus munerum.

1 *Continuatio, & quod a personalibus muneribus concedatur vacatio, non item a patrimonialibus.*
2 *A personalibus concessa immunitas probanda est: nulli ex nuda assertione competit; ne quidem hydraula, aut artifi[illegible]*
3 *Protect[illegible]s & præpositi la[illegible]um, qui dicantur; & de eorum pr[illegible]egiis qui [illegible] tales?*
4 *Procuratores Principis interim quod ejus patrimonium procurant, excusantur; non etiam procuratores absentium Reipublicæ caussa: nec illi qui nunc in Parlamentis agunt.*
5 *Advocati qui consilio, & milites qui patriam tuentur, excusantur: non venatores, qui non sunt simul milites.*
6 *Illustres, Senatores, Curiales, Notarii Principis, Rhetores, Ecclesiastici non subeunt munera extraordinaria, aut sordida.*
7 *Emphyteuta Principis non præstant onera extraordinaria, sive ad tempus sive in perpetuum sint constituti.*
8 *In emphyteusi concessa a Principe possessores domini sunt.*
9 *Officia habentes in aula Principis eique servientes immunes sunt, quales sunt lintearii, parthicarii, purpurarii, &c.*
10 *Item negotiatores qui annonam procurant & vehunt.*
11 *Conductores vectigalium fisci excusantur.*
12 *Tutor vectigalia non conducit, nec excusatur a muneribus publicis.*
13 *Quæ dicantur munera sordida.*
14 *An privilegium quo quis excusatur a muneribus, transeat ad suos heredes vel extraneos.*
15 *An privilegium concessum per viam contractus sit irrevocabile, & transmissibile ad heredes?*
16 *Quæ sit distinctio inter privilegium concessum posteris, aut alicui pro se & descendentibus.*
17 *Immunitatis privilegium alicui concessum: an sit reale, vel personale?*
18 *Exemtio quæ datur Ecclesiasticis non solvendi vectigalia personalis est, non realis, ut non transeat ad emtores. Dictio in perpetuum, ad vitam restringitur.*
19 *Jurisdictio alicui concessa in aliquo castro: an transeat ad heredes.*
20 *Jurisdictio est de novo impetranda, nisi quæ concessa per modum contractus.*
21 *Excusationes munerum publicorum, quatenus per appellationem sint proponendæ.*
22 *Non potest quis se liberare a munere injuncto, offerendo pretium.*
23 *Judex non potest indictiones imponere, aut plus solito exigere absque jussu Principis.*
24 *Item hodie observatur apud nos, & in vicina Gallia.*

Dictum est in fine superioris tituli, & *tit.* 44. & 1
aliis titulis, immunitatem a Principe concedi: nunc de caussis, quibus ad id moveri possit, agitur; & 2
quibus excusationibus illi quibus munera indicuntur, uti possint: & cum triplicia sint munera, de personalibus & mixtis, hic potissimum tractatur; non verò de patrimonialibus; quia ab his paucissimi excusantur, *l.* 9. ibi Gloss. *sup. de muner. patrim.* & non nisi ex speciali Principis indulgentia. Ab omnibus verò muneribus aliquem excusari, nullibi scriptum invenio, cùm etiam Imperator & Augusta, quædam talia subeant, *l.* 2. *infr. tit. seq.* & *l.* 1. *sup. tit.* 27.

Imò nec tam facile è personalibus muneribus conceditur vacatio, neque ex nuda assertione, concessa 2
præsumitur; cùm intersit Reipublicæ neminem eximi ab illis: quò fit, ut qui se immunem dicit, probare debeat immunitatem sibi jure fuisse concessam, ut dicitur in *l.* 4. *h. t.* ob Hydraulæ, quales sunt, qui ingenioso artificio, per aquam sonum suavem reddunt, instar organi, Cujacius & Hotthofredus hic [illegible] non qui aquam custodiunt & deferunt ad aulam Principis, ut voluit Accursius & Pyrros *in rubr. h. t.* [illegible] assertam allegat onerum immunitatis probare debent [illegible] videantur liberalem artem profiteri; quia non omnes qui eam profitentur, ideò obtinent im[illegible]unitatem, sed qui eam [illegible] a Principe, aut lege datam, probare possunt, *d. l.* 4. & *l.* 1. *sup. de immun. nemini conced.* Igitur licèt ingeniosi sint artifices, & liber[illegible]lem artem [illegible] Reipubl[illegible]æque utilem exerceant, ostendere debent indu[illegible]ntiam sibi concessam a muneribus civi[illegible]bu[illegible] & personalibus.

Certis quoque di[illegible]n[illegible]ta[illegible]ibus data est a Principe im- 3
munitas istorum munerum, ut his, qui ex protectoribus & dome[illegible]ticis sunt; aut ex præpositis, *l.* 2. [illegible] *t.* ubi intelligunt Impp. Præpositos laborum, qui nimirùm laboribus suis effecerunt, ut immunitate & d[illegible]o rate honoraria perfruerentur. Ex quibus antiquiores ad similitudinem decem primorum domesticorum comitabantur Principem, tanquam sacri lateris custodes, atque sti-

pen-

gendio & privilegiis quibus Senatores honorabantur, ut licet colligere ex *l. 4. Cod. Theod. de privil. eor. qui in sacro pal. l. 7. & 8. Cod. Theod. de domestic. l. un. Cod. de præpos. labor.* Sunt etiam hodie protectores, & prætoriani milites quibus committitur custodia Principis, aut Regis; & stipendium ex ærario solvitur, & immunitas aliqua conceditur: sed iis non accedit dignitas, manet illa, eaque maxima penes illorum præfectum, quem Hispaniè vocamus *Capitan de la guarda del Rey*: de quo infra *l. 12.*

4 Præter relatos qui industria sua, aut labore, munerum vacationem sunt promeriti: alii hic eo ordine recensentur, qui ratione muneris & officii ab iisdem civilibus muneribus excusantur, veluti procuratores Principis, sive Cæsaris, qui actu patrimonium procurant, non qui procurarunt; hi enim muneribus quæ dignitati eorum congruunt fungi debent, *l. 1. h. tit.* cum cesset procuratio, ob quam immunitatem acceperunt: quo pertinet *l. athletæ 6. §. gentium ff. de excus. tut. tribuit immunitatem a tutela, quoad in præsidatu sunt.* Illi verò qui aliorum procurationem gerunt, etiam absentium Reipublicæ caussa, civilium munerum vacationem non habent, *l. 6. hoc t.* licèt eam habeant ipsi absentes caus-
5 sa Reipublicæ, *l. 1. infr. de professoribus & medicis.* * Et quamvis in supremis curiis procurationem suscipiant & negotia affectent; non ideò erunt immunes a muneribus, nec a tutela, quæ est munus publicum, *l. 1. ff. de vacat. muner. l. 15. §. 12. ff. de excus. tut.* Spartianus in *Gordiano* scribit summi muneris loco familiæ Gordiani tributum fuisse a Senatu, ut si ejus posteri vellent, a tutelis vacarent. Addit Guido Papæ *qu. 89. & 399.* Parlamentorum procuratores non excusari a subsidiis, aliisve oneribus; secus advocatos, quorum munus publicum est & honorificum, ut constat ex variis Constitut. *sub. tit. Cod. de advocat. divers. jud. & tit. de postul.* Æquum enim est, ut ab omnibus muneribus personalibus excusentur, qui pro utilitate publica operas suas exhibent, *l. 5. §. 12. ff. de jure immunit.* Porrò ut advocati per aliud munus a suo officio avocari non debent, *l. 6. C. de advocat. div. jud.* ita milites a suis signis; & si gravioribus implicentur muneribus, subest caussa legitima excusationis; nisi in eorum fraudem nomen militiæ dederint, *l. 4. §. ult. ff. de muner.* aut non tam sint milites, quam venatores, qui feris provincias purgant: nam hi ob hanc professionem solam non consequuntur immunitatem, *l. 6. hoc tit.* Debet enim exercitium venandi, cum militia esse conjunctum, ut præstet immunitatis privilegium. At ita accipienda est *l. ult. ff. de jure immun.* Quæ venatoribus tribuit immunitatem, qui cum tali officio etiam erant milites. Venationem enim a militibus fuisse exercitam colligimus ex *l. 1. Cod. Theod. de venat. ferar.* De qua infrà.

6 Consilio patriam defendunt & juvant Senatores, consistoriani quoque milites, notarii, Principis legati, allecti, seu destinati ad publicum munus, & cubicularii omnes, quorum facultates a muneribus sordidis, & extraordinariis relevantur, *l. 12. h. t.* Communicatum hoc privilegium etiam aliis illustribus personis, *l. ult. hoc t.* Item magistris Scriniorum, ac iis qui epistolis vel libellis præsunt, *l. 11. h. t.* de quibus infr. *l. 12.* Itemque Rhetoribus, Grammaticis, & Ecclesiarum sacerdotibus, *d. l. 12. & l. 5. sup. de sacros. Eccles.* qui nec hospites recipiunt, nec extraordinaria munera, aut sordida subeunt; ad realia tamen vocantur, sicut etiam Senatores, *d. l. 12.* ubi & aliis legibus recensentur quæ sint munera sordida, seu vilia: de quibus infrà agetur: quibus sordidis muneribus non etiam occupantur curiales, ne publica vacillaret utilitas, nec pariter silentiarii decuriones palatii Principis, palatini eorumque filii & adjutores: de quibus erit dicendi occasio infrà *lib. 12.*

7 Similiter emphyteutæ Principis, ratione bonorum quæ a Principe habent in emphyteusim, nulla sordida munera vel extraordinaria agnoscunt, etiamsi ea cæteris indicantur; nec enim sunt pari conditione, cùm etiam plus quam cæteri canonis titulo inferant, *l. 10. h. t.* Nec distinguendum hic: utrum ad tempus titulo conductionis; an in perpetuum ex liberalitate Principis, fundi patrimoniales ab eis teneantur: nam utrovis modo, nihil extra ordinem vel pretii nomine conferre coguntur, *l. 15. h. t.*

8 Observandum hic quod qui a Principe concessam habent emphyteusim, ea censeatur alienata, dominiumque in eos perpetuò constitutum, *Novell. 7. c. 1. §. alienationis*: ibi: *& in perpetuum extensam emphyteusim quæ non procul ab alienatione consistit: & l. 5. infr. de divers. præd. urb.* ibi: *cum sufficiat possessoribus, quod apud eos dominium in perpetuum ex nostra liberalitate permaneat: l. 1. infr. de fund. rer. priv. & l. 12. infr. de fund. patrim. cum aliis.* Quibus textibus, etiamsi Principis emphyteutæ domini veri declarentur; non debet tamen id extendi ad privatorum emphyteutas, ad quos ex locationis titulo ad longum tempus nullum transferri dominium docet Amaya *ad tit. de vendit. rer. fisc. num. 53.*

Vestiarii, lintearii, purpurarii, parthicarii, negotiatores, & reliqui Principis ministri, qui in aula serviunt, vel castra sequuntur, secundum veterem consuetudinem, ab omni munere exemti sunt, *l. 7. hoc t.* 9
Quamvis ab injunctu antequam ad servitium Principis vocati essent, non liberentur, *l. 5. §. 7. ff. de jur. immun.* Parthicarios vocat Alciatus pannorum venditores, Pyrrus pellisarios. Cujacius verò hic legit negotiatores pellium Parthicarum, quas inter species ad vectigal pertinentes, Martianus comprehendit, *l. ultim. §. species. ff. de publican.* Lintearii seu linteones erant lini textores, qui conficiebant linea vestimenta, & omnes hi negotiatores, subeant Comiti commerciorum, ad cujus curam pertinebant omnia, quæ ad Principis vestitum spectabant, *l. 2. Cod. quæ res venire non poss. l. 1. C. de episc. aud. l. 1. Cod. de commerc.*

Cæterùm negotiatores, qui annonam urbis adjuvant; 10
item navicularii, qui annonæ vehendæ serviunt, non egent excusatione a muneribus: nam ipso jure, ab omnibus publicis functionibus immunitatem consequuntur, quamdiu in hujusmodi actu sunt; remuneranda enim sunt pericula, quæ subeunt; quin & hortanda præmiis, *d. l. 5. §. 3.* ubi qui peregrè, cum labore & periculo, publicis funguntur muneribus, a domesticis vexatoribus, & sumptibus liberantur; cùm non sit alienum dicere, etiam hos Reipublicæ caussa, dum annonæ serviunt, abesse.

Conductores etiam vectigalium fisci necessitate su- 11
beuntorum munerum, non obstringuntur, non quod id honori eorum detur, sed ne extenuentur facultates eorum, quæ subsignatæ sunt, *d. l. 5. §. 10.* Et hinc est cur tutor datus nondum redditis rationibus administrationis, vectigalia conducere prohibeatur; ne videlicet fiscus damnum sentiat per privilegium pupilli, cujus caussa est potior, & faceret ut nihil fisco superesset ex bonis tutoris, *l. un. sup. ne tut. vel. cur. vectig. conc.* * 12
Porrò tutor licèt publicum munus sustineat; non tamen excusatur a muneribus civilibus, *l. 2. hoc tit.* cùm etsi tres tutelæ tutorem excusent a quarta; non tamen ideò beneficium præstant, ut possit se tutor excusare a muneribus publicis. Dico munus tutelæ esse publicum; propterea quod auctoritate publica imponatur, magis tamen ad privatam rem pupilli pertinet, *l. 5. & 6. §. 15. ff. de excus. tut.* * Sordidorum munerum sæpè hic men- 13
tio: hæc autem dicuntur cura confectionis pollinis, panis excoctio, obsequium pistrini, paraveredorum aut parangariarum præbitio, operæ diversorum artificum, calcis coquendæ obsequia, jumenta curare, materiam lignorum atque tabulata præbere, *l. 12. h. t.* Atque hujusmodi munera sordida non subeunt illustres dignitates, ministri Principis vel Reipublicæ, aliique privilegiati: namque eodem privilegio, non quamdiu militant & serviunt, sed & quamdiu vivunt, perfruuntur, *l. 14. h. t.* Latius infrà *lib. 11. t. 29.*

Ita ut ad heredem successoremve privilegium non 14
transeat; quia non rebus sed personæ, contemplatione dignitatis atque militiæ, indultum esse constat, *l. 13. h. t.* De qua etiam infrà. Estque stricti juris, ut non extendatur ultra personas nominatas, *c. cum persona de privil. in 6.* sed cum illis extinguatur, *l. 3. in fin. ff. de consib.* quamvis exprimatur privilegium concedi propter benemerita, *l. 1. in fin. ff. de constit. Princip.* Peregr. *de jure fisci l. 1 tit. 2. n. 102.* Non obstat quod legatum propter merita censetur relictum; & tamen certum sit id transmitti ad heredes, *l. un. §. 5. Cod. de caduc. toll.* nam alia ratio est legati, donationisve; alia privilegii immunitatis: legato enim dominium quæritur, & ideò ad heredem transmittitur: privilegio immunitatis nullum dominium acquiritur, & sic non transmittitur, & potest privilegium revocari per concedentem, Menoch. *de præsumpt. lib. 3. præsump. 103.*

Si verò privilegium descendat ex contractu oneroso, 15
ne quidem necessitatem urgente, poterit Princeps id revocare; cùm fuerit concessum accepto pretio, vel aliqua obligatione, loco pretii; ut si subditus promiserit, quid facere, aut dignum aliquod obsequium præstiterit.

Hu-

Hujusmodi namque privilegium, quod non ex liberalitate procedit, sed ex obligatione, qua benefacienti tenemur benefacere, transit in contractum, seu induit ejus naturam; & ideò non potest revocari, uti nec revocatur ipse contractus, Peregrin. *de jure fisci lib.* 1. *t.* 3. *n.* 28. Surdus *consf.* 419. *n.* 54. latè Castillo *de tertiis cap.* 28. *n.* 149. *& seqq.* Gabrielius *lib.* 3. *comm. opin. t. de jur. quæsito non toll. concl.* 7. Contra Alexander *cons.* 101. *lib.* 1. *n.* 7. & quem sequitur Bossius *de Principe ejusque privil. n.* 13. 165. *&* 318. docet posse Principem ex justa caussa, privilegium a se vel prædecessoribus suis, etiam non subditis concessum revocare, licèt in contractum abiverit, *l.* 11. §. 1. ibi Gloss. *ff. de publican. & l.* 5. *ff. de decret. ab ord. fac.* ibi Bart. Justa caussa dicitur, quæ de novo supervenit, aut retrò a Principe ignorata fuit. Nam privilegia intelliguntur dari rebus sic stantibus: ideoque ex rerum mutatione aliud statuendum, *l.* 8. *ff. de condict. ob caus. dat.* Et quæ de novo emergunt, non indigent juris auxilio, Felinus & Abbas *in cap. quæ in Eccles. u de constit.* Igitur cessante caussa, manet privilegium concessum irrevocabile, atque ad heredes transit, etsi de illis nihil fuerit expressum; quoniam hoc tacitè actum intelligitur ex natura contractus; itemque ex præsumpta affectione contrahentis, & privilegium acquirentis, qui naturali ratione cogitat etiam suis successoribus prodesse, *l.* 9. *ff. de probat.* Menoch. *lib.* 3 *præsumpt.* 103. *n.* 13. *& seq.* hinc donatio remuneratoria facta patri, non revocatur propter filiorum nativitatem, sed iis quoque acquisita censetur. Quoniam non tam est donatio, quam naturalis debiti & servitii accepti compensatio. Similiter immunitatis concessio alicui facta ex caussa transactionis, transit ad heredes, quamvis de illis non sit facta mentio, Jason. *cons.* 217. *lib.* 2. Gail. *lib.* 2. *obs.* 2. Zoesius *ff. de legib. n.* 37.

16 Oportet tamen meminisse privilegium immunitatis concessum generi & posteris, ad eos qui ex fœminis nati sunt, non pertinere, *l.* 1. §. *fin. de jur. immunit.* quod secus est si privilegium concessum sit alicui pro se, & descendentibus in perpetuum, *l.* 4. *hoc. t.* Ratio diversitatis est; quia privilegium sub nomine posteritatis concessum, tantum refertur ad nomen familiæ, *l.* 13. *ff. de muner. & honor.* familia verò consistit in natis ex masculis; nam qui nascuntur, patris, non matris conditionem sequuntur. At eo casu quo privilegium concessum est descendentibus, veniunt eo nomine omnes in infinitum, tam nati ex fœminis quam ex masculis, *l.* 56. §. 1. *ff. de verb. sign.* Pinellius *ad l.* 3. *de bonis matern. n.* 34. Menoch. *d. præs.* 103. & late de his Petrus Barbosa *ad l.* 14. *ff. sol. matr.* & nos supra *tit.* 25. *n.* 16.

17 Quæritur: utrum immunitas simpliciter concessa, censeatur realis, vel personalis? Pro cujus quæstionis resolutione, attendenda est caussa concessæ immunitatis: utrum concedens principaliter personam, ejusque merita respexerit: an bona; quod si personam, ea censetur personalis, *l.* 13. *h. t.* quandocumque effectus sive utilitas concessionis; debeat verificari in prædiis. At verò sive verba concedentis referantur ad rem, ut quia bona illius cui conceditur immunitas, jubentur esse exempta, tunc concessio realis censetur & inseparabilis ab ipsis bonis, & persona censebitur caussa impulsiva concessæ immunitatis; *l.* 4. §. 3. *ff. de censib.* Larrea *decis.*

18 *Granat. disp.* 31. * In dubio tamen magis est, ut verba concessionis referantur ad personam, atque censeatur concessio personalis, & consequenter minime transeat ad heredes, vel emtores istius privilegiatæ personæ, cum ab ea res amplius non possideatur, Gail. *lib.* 1. *obs.* 2. Harpman. *lib.* 2. *obs.* 27. *tit. de censib.* Eò pertinet quod privilegium Ecclesiasticis concessum, non solvendi gabellas aut decimas; non sit reale, sed personale, contemplatione dignitatis illis datum, ut non porrigatur ad colonos & emtores, ut colligitur ex verbis *d. l.* 13. *hoc tit.* Nec enim potest esse perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis, atque militiæ, indulsisse nos constat. Imò sæpe dictio *in perpetuum* apposita concessioni, restringitur ad vitam possessoris; prout in contractu mandati & societatis, *l.* 4. *ff. de procur. & l.* 1. *ff. pro socio*, & in constitutione usufructus qui morte finitur, *l.* 16. *Cod. de usufr.* ita ut pro ratione subjecti, limitentur verba, quæ aliàs extensionem indicant, Peregr. *de fideicom. art.* 9. *num.* 6. *& seqq.* Barbosa *in l. quia tale n.* 4. *ff. sol. matr.* Larrea *alleg. fisc.* 57. *n.* 15.

19 At quid si Princeps concedat alicui jurisdictionem novæ alicujus arcis: an censeatur illam concessisse personæ, vel arci? Sunt qui existimant concessionem hanc esse realem, utpote arci adhærentem, & perpetuò duraturam. Sed verior opinio est, hujusmodi concessionem magis factam videri ob benemerita personæ, & sic ad vitam ejus perdurare; unde non poterit jurisdictio ab heredibus prætendi, caussa concessionis paternæ, quæ ejus morte censetur extincta. Verumtamen quia filii jure suo succedunt in arcem istam, etiam consequuntur jurisdictionem illi cohærentem, *juxta l.* 10. §. 1. *ff. de usucap.* ita ut ista concessio non censeatur personalis simpliciter, sed tantum quoad effectum, ut extincta persona, non possit prætendi jurisdictio ex vi concessionis factæ, sed tanquam adhærens arci vel castro, in quod filii succedunt.

Hinc hodie filii qui in dignitatem patris succedunt, 20 a Principe impetrare solent novam quasi investituram, & tituli confirmationem, quod dignius possint exercere jurisdictionem bonis suis adhærentem. Princeps enim qui fons est omnis imperii & potestatis, ita jurisdictionem concedit, & a se abdicat, ut nihilominus superioritatem sartam tectamque retineat, *Constit. de pace constantiæ vers. hoc quod nos*, Natta *cons.* 487. *n.°* 14. & alii citati a Mastrillo *lib.* 4. *de magistrat. c.* 20.

Minus dubium est quando Princeps concedit alicui 21 jurisdictionem accepto pretio, vel sub certo annuo censu: nam cum talis concessio facta sit per modum contractus, ad heredes ejusdem familiæ in perpetuum transit; imo non tantum jurisdictionis exercitium, sed & dominium plenum, Baldus *in l. qui se patris n.* 10. *C. unde liberi*, Gail. *lib.* 2. *pract. obs. n.* 16. Similiter ad filios descendit obligatio præstandi annuum censum; pro portionibus tamen, quas habent in territorio isto, vel feudo, Mulinæus *de consuet. Paris.* §. 12. *n.* 16.

Porro si is cui concessa est a muneribus vacatio, ite- 22 rùm ad ea subeunda eligatur, poterit ab isto gravamine appellare; modò id statim faciat, ne videatur electioni consentire. Quare quamvis glossa hìc dicat, hujusmodi appellationem intra dies decem interponendam esse; Jus Regium Hispaniæ restrinxit tempus appellandi ad dies quinque *per l.* 1. *tit.* 18. *Recopil.* & inchoandi appellationis caussam intra duos menses, prout jure Codicis expressum est, *l.* 1. sup. *de tempor. appellat.* quoties appellatio interponitur a nominatione ad munus publicum. Contra verò is cui non est concessa muneris publici vacatio, frustra excusationem allegat, aut appellationem interponit. Debet enim is cui injunctum est munus, id subire, & quidem per se; nec potest se ab eo liberare offerendo certum pretium, *l.* 9. *h. t.* quoniam non licet adærare munus personale, *l.* 16. *ff. de muner. & honor.* Male proinde Accursius dicit, licere promissum eo nomine pretium exigere contra *l.* 12. §. 1. *ff. de pollicit.* ubi cum quidam ne honoribus fungeretur, opus promisisset, honore subire cogendum, potius quàm operis instructionem, Divus Antoninus rescripsit.

Congruit proinde bono & gravi Præsidi curare, ut 23 omnes provinciales munera sibi injuncta subeant, utque ab iis omnia pensitentur, quæ canonis instituti forma complectitur, vel Princeps dictavit inferenda, epistolis præcedentibus, vel delegatione solemni, idest, descriptione ad provinciales transmissa. Caveat ergo Præses vel alius judex aliqua munera sua auctoritate indicere, vel novas impositiones urgere, vel augere veteres, non facta prius relatione ad Principem, *l.* 8. *h. t.* quæ desumpta est *ex l.* 8. *C. Theod. de extraord. sive sordido muner.* ubi in fine additur, quod si præses vel judex alius arbitrio suo descripserit provinciales, vel conatus fuerit aliquid ultra antiquum usum exigere, obnoxius quadrupli repetitione teneatur: de qua pœna jam ante *tit.* 20. diximus. Additur hìc alia *in d. l.* 8. ut sic eorum vel gratiosa conniventia, vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis pœna castiget. Sed Cujacius legit loco *simplicis*, similis, *arg. l. pen. h. t.* * Apud Belgas ast edictum Regium *An-* 24 *ni* 1531. 22. *Aug.* quo subsidia, dona, collectæ a judicibus indici, & a subditis exigi non possunt, sub pœna dupli & arbitrariæ correctionis, sine speciali Principis jussione, petitioneve. Item in Gallia plura extant edicta & res judicatæ, quibus inhibetur indictio, & exactio facta, aut facienda (etiam auctoritate supremæ curiæ) nisi intervenerit approbatio & consensus Regis, gravissima pœna imposita judicibus, quos nova onera exegisse, aut vetera auxisse comprobatum fuerit, juxta *l.* 3. *&* 4. sup. *vectig. nov. inst. non poss.* Ant. Despeisses *in suo tract. des tailles en princi.*

TITU-

TITULUS XLVIII.

De quibus muneribus, vel præstationibus nemini liceat se excusare.

1 *Continuatio, & quod nullus excusetur a comparatione specierum earumve transvectione, belli tempore.*
2 *Jugationis nomine quid hìc veniat; & cur pauperes ab isto onere non excusentur.*
3 *Non valet privilegium aut rescriptum, quo Princeps aliquem eximit.*
4 *Quid sit teneri omnes immunes ad necessitates Illyricanas.*
5 *Item ad angaria, perangaria, plaustra tenentur omnes, & ad solita servitia suo Principi.*
6 *Nobiles debent Principem juvare, & ad bellum comitari.*
7 *An suo sumtu vasalli militare domino debeant?*
8 *An damna in bello accepta debeant sarciri? Rusticis solet collecta imponi.*
9 *Clerici in communi necessitate contribuere debent, etiam sine assensu Summi Pontificis.*
10 *Necessitate non subsistente, non possunt cogi Ecclesiastici, & pœnas incurrunt qui eos cogunt contribuere.*
11 *Hodie ultro præstant onera imposita, ne seculares retardentur.*
12 *Cives & qui in vicis habitant, tenentur ad reparationem murorum & excubias. Item clerici si urgeat necessitas.*
13 *Domus publica & carcer, & reliqua civitatis ædificia collapsa, quorum sumtu reficienda?*
14 *Princeps prius excutere debet proprium patrimonium, quàm subditos oneret, & contribuere faciat pro bello.*

1 SUperiore titulo actum est de caussis, ob quas quis potest, vel non e muneribus publicis excusari: in præsenti certa quædam munera proponuntur, e quibus nullus, quantumvis privilegio munitus, excusari potest: hæc sunt sequentis, munus comparetionis, vel emtionis frumenti, vini, aliorumque specierum tempore famis, belli, vel alterius publicæ necessitatis: quò pertinet *l.ult.hìc & l.un.sup. ut nemini liceat in emt. specier.* ut videlicet nullus a venditione se excuset, sed quilibet ad vendendum urgeetur. Item munus transvectionis specierum victualium; ut puta cum expeditionis tempore exercitus Principis, de una provincie in aliam transit, vel locum aliquem obsidet, omnes subditi adstringuntur frumenta, vinum, aliaque edulia, illuc suis sumtibus portare, & transvehere ee omnis, quæ militibus conferuntur; omnes inquam, tam divites quam pauperes ad hanc collationem vocantur pro suæ
2 possessionis jugetionisque portione, *l.1.h.t.* * In singula juga & capite, queternæ siliquæ definiuntur, *C.Theod.lib. 11. tit.4.* Eamque pensitationem, jugationem vocant; Item prædia & fundos, ex quibus præstabantur frumentaria tributa Principibus, & annonæ militibus. Nec est quod conquerantur pauperes, & infimi de onere isto sibi imposito; quandoquidem id etiam subeent majores, quos non excuset dignitas, aut alia prærogativa,
3 quæ solet s muneribus exuere, *l.6.§.4.de munerib.* * Est enim hoc quasi patrimoniale munus, s quo nemo potest se excusare, nec allegare privilegium, aut speciale rescriptum: nam etiamsi tale Princeps concessisset, ut quis non teneetur expeditionis tempore ista munare subire, & in commune conferre; adhuc tamen posset cogi; quis præsumitur hoc privilegium extortum, & ob importunitatem supplicantis s Principe concessum; propterea quod tendet in dissipationem Reipublicæ, cui omnes tenentur succurrere.
4 Ideo subjungit Imp. universos sine ullo privilegio coarcteri, ad necessitetes Illyricanas, *d.l.1.h.t.* intelligit, ad annonam & alias species, quæ confsrebantur militibus in Illyrico manentibus, juxta *l.5.sup.de annon. & tribut.* aut pugnantibus, quoties Imp. pro utilitate sua bellum inferebat alicui provinciæ Illyricanæ, fortassis rebellanti. Illyricus multas continebat Provincias, ut videre est apud Pancirolum *in not.Imp.Orient.c.*13. Cùm enim pacis tempore, cives omnes commode magna sentiant, meritò ad pacem iterum consequendam, belli tempore, onera subterfugere non debent; nec possunt se excusare, ubi agitur de salute omnium, in uno capite conservands.
5 Sunt & alia munera, quæ belli tempore indicuntur, veluti angaria, perangaria & plaustra (quæ qualia sint dixi *sup. tit. 41. num.8.*) nam cum Princeps imminente belli periculo, ut hostes expellet, iter arripit, vel cum exercitu proficiscitur, omnes subditi debent illi solita ministeria exhibere, *l.2.h.t.* ad quæ & cogi possunt.

Plane ubi hostes patriam invadunt, ad eos expellendos, potest Princeps subditis suis præcipere, ut se ad bellum sequantur, utpote nobiles suis nepensis militent; quando Princeps (excussione facta in suis bonis) non habet unde subditis stipendia solvat, ut ex Gulielmo Benedicto & aliis observat Cabedo *decis.44.* * Itaque jure subjectionis obstricti sunt subditi militiæ nomen dare, dominum juvare & sequi; exemplo vasallorum, qui vi pacti & promissionis dum feudo investiuntur, debent propriu sumtu dominum ad bellum proficiscentem comitari, *cap. 1. §.fin. de pace tenenda.* Roland. *cons.41.num. 30. lib.4.* & Rosenthal. *de feudis cap.8.* Quod procedit, si vasalli facultates seu proventus feudi, eum sumtum ferant, & intra territorium bellum geratur, Julius Clar. *§.feudum q.*11. alioqui non coguntur vasalli propriis impendiis, sed domini militare, Bart. *in l. Mævia §.fin.n. 5.ff.de annuis legat.* Penna *in l.e.col.antepen.Cod.ne rusticani.* Verùm hac in re observandæ sunt Regionum consuetudines, quarum aliæ certum tempus vasallis, ut pro dominis sua pecunia militent, constituant, Zoesius *de jure feudi cap.14. n.41.* 6

At isto casu, quo suis stipendiis nobiles & vasalli militant, videntur damna in quæ incidunt, vel belli caussa illis illata sunt, ex publico sarciri debere, *arg. l. 1. & 2.* ibi Angel *ad l. rhod.* aliis verò militibus qui stipendia accipiunt, & adscripti sunt militiæ, non refunduntur damna isto bello accepta, nisi lex regionis, uti Hispaniæ, permittat damna iis resarciri ee prædiis. Loquor hìc de vasallis & honestioribus subditis, ee quibus melior militia componitur, non de civibus & rusticis: nam illis bello extra provinciam exorto; quia publice interest mercimonia & agriculturam non deseri; & aliis qui per se Principi assistere non possunt, collecte imponi & exigi solet, ex que satisfieri queat stipendiis militantium, Larrea *alleg. fisc.63.* & Florez de Mena *lib. 2. variar. q.1.* 8

Hinc etiam urgente patriæ necessitate, Ecclesiastici qui non adstringuntur servire in bello, vel subire munera sordida, solent contribuere; imò compelluntur periculo imminente, si non sufficiunt laicorum facultates, etiam inconsulto summo Pontifice, qui tacite videtur assentire: id enim naturalis ratio, & publica necessitas exigit, quæ nulli legi subiicitur; imò universæ naturæ prævalet, ut dicebat Thales Milesius apud Plutarchum *lib. 1. de placit. Philos. cap.e.* & facit licitum quod aliàs lege prohibetur. * Alias namque si negotium moram patiatur, expectandus est assensus summi Pontificis, *cap. 4. de immunit. Eccles.* ibi Panormit. Lucas de Penna in *l.e. & 3.h.t.* Ant.Faber *in suo C. tit.de Episc. & Cler. definit.56.* Bobadilla *lib.2.polit.c.18.n.*153. & sine tali assensu aliquid ultro dantes, & recipientes excommunicantur, *cap.3. eod. in 6.* licèt postea talis excommunicatio sublata fuerit, *Clem.un.de immun. Eccles.* Gravissimæ tamen pœnæ licèt incertæ, adversus contra facientes & cogentes clericos ad contributiones, statutę fuerunt per Benedictum II. *in c.quod olim de immun. Eccles. in extravag.comm.* 9 10

Quamquam multis in locis indistincte specie necessitatis & pietatis, Ecclesiasticis onera imponantur; nec reclamant, ne seculares ideo retardentur, ut sit minus malum indebite solvere, quam occasionem dare, ut alii debita non pręstent, unde tota Respublica in periculum incidat, & simul clerici majori malo involvantur, atque sub hęreticorum dominationem redigantur. Cęterùm nulli censentur exemti ab oneribus, quæ propter bellum, famem, aut pestem a civitate avertendam imponuntur. 11

Eadem necessitate & communi utilitate impellente, tenentur universi cives, qui domum habent propriam, aut conductam, conferre ad instructionem murorum pontiumque civitatis, omni excusatione cessante, nullaque personali dignitate excepta, *l.ult.h.t.* est enim hæc caussa publica & utilis omnibus, quę facit omnia privilegia quocumque titulo concessa, cessare. Adeò quidem ut etiam Ecclesiastici teneantur in hac communi caussa, ad prędictam refectionem murorum, eorumque custodiam, & excubias, quo magis se & Ecclesias sibi commissas conservent, *c.2. e de immun. Eccles.* Aliàs 12

citra

citra hanc necessitatem non possunt (ut dixi) cogi Ecclesiastici contribuere ad muniendam civitatem, vel ad accipiendos hospitio milites, nisi forte domus eo onere affecta, ad eos pervenerit, Faber *in suo C. lib. 9. tit. 30. def. 26.* Choppin. *de sacr. Eccles. polit. lib. 3. tit. 3. nu. 3.* Annæus Robertus *rer. jud. lib. 2. c. 2.* multa in hanc rem Fragoso *lib. 2. de regimine Reip. disp. 4. §. 4.* Similiter eos, qui habitant in vicis & arcibus vicinia civitati, cujus pars vicus censetur, huic eam laudabili muneri adscribendos censet Ulpianus; cum dicit refectionem murorum & constructionem pontium, ex communi vicinorum collatione fieri debere; quia concernit usum & utilitatem illorum, *l. 2. §. 22. ff. ne quid in loco public.* D. Argentræus *ad consuet. Britan. art. 54. per tot.*
13 *& 92.* * Reficienda quoque aut ædificanda domus publica & carcer, sumptibus ipsius Reipublicæ, cujus ut interest delinquentes puniri, ita & eos custodiri carcere idoneo, non horrido aut subterraneo, ut erant Gemoniæ, Tullianum, & alia loca subterranea Romæ: carcer enim ad custodiam, non ad supplicium inventus, publico sumptu reparandus est, Gutierrez *lib. 1. pract. q. 36.* Eò pertinet Constitutio Justin. *de mandatis Principum 17. cap. 4. §. 1. Sed etiam pro ubertate necessariorum & operum civitatum diligentiam habebis, procurans ex civilibus pecuniis partes quæ valde necessariæ sunt operum facere, & pontium similiter & viarum & portuum, in quibus omnino sunt locis provinciæ, qui præsides, portuumque & murorum curam habebis, & quidquid omnino est publico & civitatibus utile & cogitabis & facies.* Quod dum curant & faciunt Magistratus, plurimum laudis sibi acquirunt; sive dum communi sumptu ædificia civitatis perfecta reddunt; sive quæ ab aliis incœpta & imperfecta residebant, perficiunt, *l. ult. C. de operibus public.* puto tamen prius expendenda esse, quæ habentur in communi arca, antequam ad collationem incolarum procedatur, Rebuff. *ad l. 3. h. t.* & Phil. Leyde *in suo tract. de Respub. cura cas. 12. & seqq.*

14 Hinc Princeps debet excutere vires sui patrimonii, ut ante monui, priusquam novam indictionem instituat; quia novitas sæpe noxia est, & tumultus excitat. Quare si bellum immineat, aut illud Princeps gerat, prius ex ærario suo milites colligere, & illis satisfacere debet, quam a subditis auxilium postulet, eosque novis oneribus gravet: nisi tamen in comitiis testatus fuerit Princeps, ærarium esse exhaustum, & reditus sui patrimonii non sufficere bello gerendo, nec stipendiis militum: quo casu dubium non est, quin subditi cujuscumque status & conditionis sint, teneantur & cogi possint Principi suo subsidia præbere, ac per se patriam suam defendere: nam ut sæpius dictum, immunitates, urgente caussa publica, & quævis alia privilegia cessare debent, *l. 1. sup. de indictionib. & l. 12. sup. de excus. muner.* Menoch. *cons. 32. num. 49. & casu 721. n. 12.*

TITULUS XLIX.

Qui ætate, vel professione se excusant.

1 *Ætas septuaginta annorum a muneribus civilibus excusat, non etiam quinquaginta quinque.*
2 *Cur minor ætas requiritur in decurionatu, quam in tutelæ administratione.*
3 *Ætas post injunctum munus impleta, nihil ad excusationem proficit.*
4 *Consilium Senum optimum. Adolescentes solent se illorum præceptis conformare, & reddere dignos functionibus.*
5 *Ad munera publica non admittuntur minores 25. annorum.*
6 *Videtur id mutatum per Constantinum Imp. & sufficere ætatem viginti annorum. Quid moribus?*
7 *Tempus in computanda ætate cujusque inspicitur.*
8 *Qui liberalibus disciplinis operam dant, habent immunitatem a muneribus usque ad 25. annum.*
9 *Gaudent privilegiis academiarum, qui in illis studiant, nisi diu absint: aut recuperant redeuntes.*

1 HOc quoque *tit. & seqq.* notandæ sunt variæ excusationum caussæ, propter quas aliqui sunt a muneribus immunes. Prima est ætas septuaginta annorum: hæc enim sola ab honoribus, & muneribus his cohærentibus excusationem non præstat; sed a muneribus tantum civilibus, veluti tutelis, officiis publicis, bellicis, aliisque personalibus, *l. 2. §. numerus ff. de vacat. mun. l. 2. in fin. ff. de decur. l. 3. §. 6. ff. de muner. & honor. & l. 3. ff. de jur. immunit.* Nec adversatur textus *hic l. 3.* ubi rescribunt Impp. Diocl. & Max. majores quinquaginta quinque annis, invitos ad munera personalia vocari non posse: nam incuria typographi, inversa & mendosa est istius rescripti series, & loco quinquaginta quinque, legendum septuaginta: quod & Cujacius ex manuscriptis exemplaribus se annotasse scribit. Atque idipsum confirmat istius legis contextus, in verbis: *cum itaque septuagenario majorem te esse profitearis:* quid enim ibidem septuagenarii mentione opus, si manifesti juris erat quinquaginta annis majores ad personalia munera vocari non posse? Moneta *de distribut. p. 2. q. 7. nu. 10.* Narbona *de ætate ad actus, anno septuag. q. 14.*

Si quæras: cur in decurionatus munere, quod personale est, sufficiat ad excusationem minor ætas? rationem assignat Amaya *in l. 3. n. 63. C. de decurionib.* quod, cum hic honor majoribus curis obnoxius sit, & familiam totam curiæ perpetuò mancipet, functionesque publicas implere teneatur; ideo robustiorem ætatem exigat, quàm in administratione tutelæ. 2

Cæterùm ita demum septuaginta annorum ætas a muneribus personalibus excusat, si extreme sit completa; non enim sufficit quod quis eam ætatem attigerit, *l. 3. & 5. ff. de jur. immunit.* Sed debet eam excessisse, eo tempore, quo ei munus defertur: quare si post id injunctum, compleverit septuagesimum annum, frustra ætatis prætextu immunitatem consequi postulabit; quoniam ætas, vel alia excusationis caussa superveniens, a tutela vel alio personali munere, jam delato, non liberat, *l. 2. in pr. ff. de excusat. tut. vel cur.* ibi: *excessisse oportet septuaginta annos, eo tempore quo dantur tutores.* 3

Possunt etenim senes, qui languidi & inertes non sunt, consilio & prudentia sua Rempub. juvare, exemplis & præceptis cives monere, ne quid temere, periculose & inconstanter faciant; juventutem quoque instruere, quæ caussa cur mereantur dein immunitatem: gaudet enim plerumque juventus senum præceptis; propterea quod plus auctoritatis & gravitatis habeant. Nam ut Cicero ait: *Mens, ratio, & consilium in senibus est, qui si nulli fuissent, nullæ omnino civitates essent:* siquidem hi varia fortuna exercitii, quale quid optimum sit longo tempore didicerunt. Ideoque probi adolescentes solent ad præceptiones seniorum studia sua conformare; & ita vitæ rationem instituere, ut spes sit certissima, eos in Reip. functionibus tales aliquando futuros, quales fuere ii, quorum consiliis & præceptis usi sunt. * Intellige ubi jam provecti, & digni habiti sunt, qui publicis fungantur officiis: nam qui necdum sunt 25. annorum, in curiam adscribi, aut decuriones fieri non possunt, *l. 11. ff. de decurion.* Neque muneribus personalibus & publicis, quæ ad patrimonium non pertinent, adstringi; nisi publica caussa urgeat, & civium sit inopia, ut habet *l. 2. h. t. in fin.* * Verùm legibus annariis obsoletis, non ætas spectari cœpit; sed voluntas Principis, qui pro sapientia & luce dignitatis, ad munia publica provecturus est eos, quos vitæ probitas & discretio commendat. Sic Constantinus Imp. *in l. 2. §. Senatores sup. de his qui veniam ætat. imp.* vigesimo ætatis anno juvenibus; qui de suis moribus & honestate docent, veniam ætatis indulget, viris quoque clarissimis, eadem ætate probata, ut in senatum cooptari & civilia munera obire possint; cum ante ad senatum *vix maturis ætatibus perveniretur*, ut scribit Cassiodorus *l. 5. var. c. 6.* Firmata ætas dicitur anno 20. *l. un. C. Th. de his qui veniam ætat. imp.* Quidquid hanc in re sit, servanda nunc est cujusque loci consuetudo, prout dicitur *in d. l. 11. & l. 8. ff. de muner. & honorib. & l. 5. §. 1. ff. de jure immunit.* Nam passim videmus ante annum vigesimum ætatis ad Rempublicam administrandam admitti. Extat lex in Hispania quæ hanc ætatem, aut paulo majorem probat, Bobadilla *l. 1. c. 7. n. 19. & l. 3. polit. c. 8. n. 11.* scribit sufficere minorem ætatem, obtento diplomate regio, eo fine ut minor 20. annis fruatur stipendio, & assuescat negotiis Reipublicæ, audiat seniores, non ut suffragium in curia ferat, aut munus Rectoris civitatis sustineat. Et certe minus æquum videtur, ut cui ob ætatis defectum suorum bonorum administratio est interdicta, & commissa curatoribus; eidem cura & patrimonium Reipublicæ committatur. Nisi hunc defectum suppleat liberorum numerus, & prudentia, *l. 2. ff. de minorib.* * Porro in computanda ætate non est habenda ratio temporis, quo quis conceptus, vel animatus in utero fuit, sed diei nativi- 4
5
6
7

civitatis, *l.3. §.3. ff. de minorib.* Posset quidem utilis esse ei, qui a tutela & aliis muneribus publicis propter ætatem se excusat, si ex eo tempore quo in utero fuit, fieret computatio, *l.74. in fin. ff. ad S.C. trebell. & l.1. h.t.* Quia tamen sæpe confusa & incerta est ea computatio, placuit juris Auctoribus, ad tollendas ambiguitates, ætatem a natali die metiri; & licèt posthumum retrò natum fingant, quoties de commodis ipsius partus quæritur, *l.7. ff. de statu homin.* Nihilominus si editus non fuerit, omnia cessant; quia cessat ratio ob quam partui favetur; quod scilicet speratur homo nasciturus, non autem mater abortum passura, *l.1. ff. de ventre in poss. mitt. l.18. ff. quando dies legati ced. l. ult. C. de posthum. hered.*

8 Secunda caussa est, *Professio* liberalium artium, veluti Rhetorices, Musices, Grammatices, Geometriæ, Philosophiæ: nam qui hujusmodi studiis operam dant, meritò postulant ne ab iis avocentur, ob munera civilia, maxima si civium inopia non sit, *l.2. h.t.* Convenit etiam ne minores 25. annis, a studio juris civilis avocentur, aut muneribus personalibus adstringantur, *l.1. h.t.* Quandoquidem illi qui non dant operam liberalibus studiis, quamdiu minores sunt, non funguntur mune-

9 ribus Reipublicæ, saltem secundum *d. l.8.* * Majore favore digni sunt, qui studiis suis prodesse conantur utilitati publicæ, maxime in civitate Berytiorum, *d. l.1.* Quam civitatem legum nutricem alibi vocat Justinianus. Similiter qui hodie in Academiis consistunt, & per legitimum tempus studiis incumbunt, & audiunt publicos Professores, suæ professionis privilegiis gaudent; quæ tamen amittunt per diutinam absentiam. In hac Lovaniensi Academia abesse debent septennio studiosi, ut amittant privilegia; quæ iterum recuperant si matriculæ se curent inscribi, & animo repetendi studia redeant, figantque domicilium. De Professoribus legum, quibus privilegiis fruantur, dicam infra *tit. 52.*

TITULUS L.

Qui morbo se excusant.

1 *Qualis infirmitas excuset a muneribus.*
2 *Qui morbi perpetui excusent: an etiam podagra?*
3 *Infirmitas patris non excusat filios, nec omnis debilitas.*
4 *Excusat senectus, omnium malorum officina.*
5 *Quid hodie si in ægritudinem incidat is, cui urbis regimen est commissum? & de salario ejus.*

1 TErtia caussa est, *Morbus*, sive adversa valetudo corporis, aut mentis; modò talis sit, quæ impediat quo minus quis rebus suis propriis interesse possit; quia lex noluit quempiam obligare ad id, quod fieri non potest; atque ita perpetuam a muneribus vacationem præbet, si morbus est perpetuus: at si temporalis, & spes est valetudinis, temporalem præstat excusationem, prout de tutore ægroto expressum est in *l.10. §. ult. ff. de excus. tut.* in cujus locum curator interim datur. Quemadmodum jure Pontificio clericis, qui propter morbum munus suum exequi non possunt, coadjutor adjungitur, qui vices eorum impleat, *tit. de cler. ægrot.*

2 Perpetuò a muneribus personalibus excusat morbus sonticus; itèm cæcitas: si ea quis sit oppressus, ut utriusque oculi aciem prorsùs amiserit, *l.1. h. tit.* Quin & jus canonicum inhumanum esse judicat, cæcum collectis affligi, *cap.4. de censib.* Item excusat a prædictis muneribus morbus articularis, *l.2.* qui vehementior & longior est, quam podagricus. Podagræ quidem valetudo, nihil ad personalium munerum prodest excusationem, *l.13.* sup. *de decur.* nisi talis sit, ut quis propter eam nequidem rebus suis superesse possit, *l.3. hoc t.* Idem dicendum putarem de muto & surdo, aut alio perpetuo morbo laborante: nam quomodo aliis prodesse & præesse poterit, qui rebus suis interesse nequit?

3 Debet itaque morbus esse perpetuus, non qui tempore finitur, *l. ult. de ædil. edicto.* Item proprius: nam adversa valetudo suorum; puta patris, filii, aut uxoris, non præstat excusationem personalium munerum, *l. ult. h. t.* Neque etiam quævis debilitas; sed ea tantùm quæ ex adversa corporis constitutione provenit: nam tunc non distat ab infirmitate. Quia tamen res dubia est, eam arbitrio judicantis relinquendam censet Menoch. *l. 2. arbitr. cent. 1. cas. 60.* Necessitati enim parendum est; ne injungatur munus quod obiri non potest, sine gravi incommodo ejus, cui injungitur, & damno Reipublicæ. * Ideo monet Ulpianus provinciæ præsidem, 4
ut si quem senio & corporis imbecillitate vexari animadverterit, dimittat; & alium constituat, qui muneri corporali sufficiat, *l. 2. §. quem 7. ff. de vacat. muner.* meritò cruciatus ægræ senectæ excusationem præstat. Tacitus *lib.13. annal.* Senectus ægra ab eo dicitur, quia malorum omnium officina est. Pulchrè ille:

Vita vino nostra est quam simillima;
Ubi paulum restat, in acetum vertitur.

D. Hieronymus *epistol. Paula ad Marcell. Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus, & crescente sola sapientia, decrescunt cætera.* Itaque corporis debilitas ab his muneribus excusat, quæ tantùm corpore implenda sunt: cæterùm quæ consilio prudentis viri, vel patrimonio sufficienti obiri possunt; nisi certas ob caussas & probabiles, non remittuntur, *d. l.2. §.7.*

Unde si nunc contingat in oppidis, Prætorem vel 5
alium qui negotiis communitatis præest, in morbum incidere, non potest absque consensu totius ordinis aliò proficisci morbi sui curandi caussa: & si diuturnus sit morbus, aut senectus, quæ ipsa morbus est, rectè fecerit si vacationem petat, & salarium non accipiat: quod solùm debetur, quamdiu quis utiliter obire potest munus sibi injunctum a communitate, Bart. *ad l. diem functo 2. ff. de off. ass. & l. diem ff. locati.* Secus autem si munus esset perpetuum & a Principe concessum: tunc enim licuerit valetudinario salarium retinere, & eo mortuo integrum totius anni heredes poterunt exigere, *l.15. Cod. de advocat. div. jud. l.4. Cod. de demonstr. & protect. lib.12.* Bobadilla *l.12. polit. c.9. n.22. & cap. ult. n.243.*

TITULUS LI.

De iis qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerunt.

1 *Numerus v. liberorum a muneribus excusat patrem & matrem. Potest filius major, pro patre munus obire.*
2 *Ab honoribus non excusat iste numerus; sed numerus x11. & plurium liberorum ab oneribus excusationem præstat.*
3 *Pœna & præmio, ad matrimonia contrahenda homines allecti.*
4 *Defenditur vulgaris lectio l. 24. supr.* de decurionib. *exponitur sensus* l. 5. §. 2. ff. de jure immunit.
5 *Qui appellatione liberorum hic contineantur: & an adoptivi, & nondum nati prosint patri: item religiosi.*
6 *Nepotes ex filio ejus locum supplent & avo prosunt; non item ex filia.*
7 *Si patri cum filiis detur vacatio & immunitas, an mortuo patre conservetur in filiis?*
8 *Paupertas qualis, & quando excuset?*
9 *Excusatio illa temporalis, & cessat auctis postea facultatibus.*
10 *Pauperes qui dicantur, & a quibus muneribus immunes sint.*
11 *Differentia inter hunc titulum & titulum supra* lib.5: *qui numero liberorum se excusent.*

QUarta caussa est, numerus liberorum: nam pater, & ejus exemplo mater, quæ quinque liberos habet superstites, excusationem impetrat a muneribus personalibus, eaque semel impetrata, in perpetuum potitur, *l. 5. & ult. h. t.* Ex utraque hac lege notandum, mulieres etiam personalia munera subire, quæ sexui congrua sunt, de quibus infr. *titul. de mulier. in quo loco.* Hinc liquet vacationem a Principe impetrari posse, eamque tam masculis, quàm fœminis prodesse, qui quæve filios, vel filias quinque habuerint. Itemque posse filium industrium & legitimæ ætatis pro parte suo munera civilia subire, *dict. l. ultim.* ideo enim proprium præmium immunitatis propter filios patribus datum est, *l. 36. ff. h. t.* & alibi favorabilem caussam liberorum numerus facit, *l. 7. §. si plures*
ff. de bonis damn. * Quod autem Alexander Imp. in *l.1.* 2
h. t. dicat numerum liberorum non excusare ob oneribus, quæ honoribus cohærent, sed ab oneribus tantum, juxta *l. 2. §. 1. & l. 8. ff. de vac. muner.* Cujac. *ad d. l.1.* Joan. a Sande *decis. Fris. lib.6. tit.10. decis. 1.* Cæterùm numerus duodecim aut tredecim liberorum plenissimam excusationem tribuit, ab omnibus muneribus juxta intellectum, de quo supra ex *lib. 24. de decurionib.* [illegible] ista excusatio introducta ex L. Julia Papia,

quæ matrimoniorum frequentationi & liberorum procreationi pœnis & præmiis providit. * Pœnis namque
3 lex cælibes affici voluit, ne quicquam caperent ex testamento; acorbos solidum capere prohibuit, si liberis in matrimonio caruissent, Cujac. *lib. 9. obs. cap. 17.* Præmiis verò usa lex est, ut matrimonia frequentarentur, Dion *l.* 18. & Tacitus: *non*, inquit, *legiones, non classes perinde firma imperii munimenta, quam numerus liberorum. 4. hist.* Hinc pater qui liberos habebant in albo decurionum præferebatur non habenti, *l. 9. sup. de decur.* Sedebat ergo prior qui pater erat, deinde qui filios non susceperat; item pater prius sententiam in curia dicebat, & præcedebat cæteros qui non habebant filios, *l. 6. §. fin. ff. de decur.* Ac ita ad procreationem homines invitabantur, & expediebat tunc maxime Reip. Romanæ, eam liberis hominibus repleri, quibus exhausta fuerat ob bella civilia, Tacit. *l. 2. annal.* Suet. *in August.* & Martial. *lib. 3. epigram. 61.*

» *Præmia laudato, tribuit mihi Cæsar uterque,*
» *Natorumque dedit jura paterna trium;*

4 Quamobrem ut pater duodecim liberorum educationi vacare posset, necesse fuit eum quiete & libertate frui, & ab omnibus muneribus immunem esse, *l. 2. §. 1. l. 8. & fin. ff. de vacat. muner.* Fachin. *lib. 3. contr. cap. 49. in fine.* Perperam igitur Cujacius contra codicum auctoritatem pro *duodecim* reponit *sexdecim*, ex *l. 5. §. 2. ff. de jur. immun.* nam licèt ibi numerus sexdecim liberorum ponatur, non tamen requiritur; sed ita reipsa contigerat, ut qui libellum Principi obtulerat, sic facti speciem posuerat, ut faciliorem eum redderet ad impetrandam immunitatem, eo cum tempore difficulter concederetur, nec adhuc constaret quot liberi sufficerent, ut omnibus muneribus pater liberaretur, Baeza *de excusat. a collect. & aliis muner. propter 12. lib.* Amaya *ad l. 2. n. 62. C. de decurionib.*

5 Porrò liberi qui a muneribus excusationem præstant, sunt naturales simul & legitimi, in potestate, sive emancipati, Item vere adoptivi, non ficti; de quibus conqueritur Tacitus *l. 15. annal. quod plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios*, contra mentem legis Papiæ, *quare factum deinde senatusconsultum, ut simulata adoptio, in nulla parte muneris publici juvaret, ac ne usurpandis quidem hæreditatibus prodesset.* Hac ratione adoptivus non venit appellatione liberorum, quoties adoptione dispositio legis fieret elusoria; ideo non prosunt adoptivi quoad tutelam, nisi in adoptionem dentur patri naturali, *Inst. de excus. tut.* Non interest sint masculi, an fœminæ, dummodo sint nati; nam non prosunt nascituri, dum in utero sunt, nec illi qui ab hostibus sunt capti, ne dum postliminio reversi, *l. 2. h. t.* Quod enim dicitur eum qui nasci speratur, pro superstite esse; tunc verum est, cum de ipsius jure quæritur: aliis autem non prodest, nisi natus sit, *l. 231. ff. de verb. sign.* Prosunt tamen qui pro Republica ceciderunt; siquidem in perpetuum vivere intelliguntur, *Inst. de excus. tut. vers. sed si in bello.* Idem Tullius affirmat *Philip. 9. Hi*, inquit, *majores nostri qui ob Rempublicam mortem obierant, pro brevi vita, diuturnam memoriam reddiderunt.* Hanc gloriam idem auctor pulchre describit *Philip. ult. In fuga fœda mors est, in victoria, gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignorari solet. Brevius autem velis vita data est, at memoria bene reddita vita sempiterna; quæ si non esset longior quam hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis, ad summam laudem gloriamque contenderet?* Planè si qui ex filiis professi sint religionem, non desinunt patri prodesse, quoad exceptionem a munere, prout ab onere tutelæ, Fontanon ad Masuer. *t. des tuteurs 5. sub fin.* Censentur enim religiosi vivere serviendo Deo; quamvis sint mortui mundo,

6 Nepotes autem ex filiis masculis defunctis eorum locum supplent, & avo prodesse consuevarunt quoad excusationem munerum personalium, *l. 3. h. t.* Nepotes inquam ex filiis, quoniam ex filiabus descendentes, avo non prosunt, cum ejus familiam non sequuntur. Denique plures nepotes ex uno filio, pro uno filio numerantur; sed unius loco habentur, habita stirpis ratione, ut fit in heredibus & bonorum possessionibus ab intestato, *l. 2. §. 7. & seq. ff. de excusat. tut.* Rolandus *cons. 53. in pr. & num. 3. & 6. vol. 2.* quem refert & alios Bobadilla *l. 3. c. 5. num. 31.* & Amaya *d. locum, num. 68.*

7 Quæritur; si patri una cum filiis a muneribus vacatio sit concessa: an mortuo patre conservetur in filiis? Sunt qui negant, propterea quod patri principaliter facta sit concessio, ut nimirum relevetur ab educatione, & onere tot filiorum: igitur eo extincto, extinguitur privilegium, nec eo gaudent filii, qui accessorie veniunt, *l. 5. §. 4. ff. de jur. imm.* Socinus *cons. 84. n. 2. vol. 3.* Sed verius sentiunt, qui affirmant privilegium mortuo patre durare; cum quia propter filios id patri datum fuit, *l. ult. h. t.* tum quia filiis æqualiter obtentum hic a patre, ut proinde eo mortuo non expiret: patet ex *l. 6. tit. seq.* ubi immunitate concessa patri cum filiis, gaudent filii mortuo patre, Guido Pap. *decis.* 389. Non obstat *d. §. 4.* quia ibi agitur de filiis navicularionum, ad quos non extenditur immunitas patris, quia certa forma data; hic autem lex patitur ampliari beneficium, quod intersit Reipublicæ civitatem liberis hominibus replari, Surdus *decis.* 123. Contra alio loco Guido Pap. *decis.* 401. existimat nullum hodie liberorum numerum excusare a muneribus; quod puto verum, si intelligat de patrimonialibus, juxta *l. 5. sup. de muner. patrim.* De excusatione parentum ob numerum liberorum, videantur Ant. Thesaurus *decis.* 267. Menoch. *cons.* 486. & Duarenus *lib. 1. disp. c.* 40.

Quinta caussa est *Paupertas*, non tamen quælibet, sed tanta per quam impar quis sit muneri injuncto, vel injungendo, *l. 7. & 40. §. 1. ff. de excus. tut.* Cum ergo ipsa paupertas onus miserum sit & grave, meritò excusationem habet a muneribus civilibus, is, qui in tantas rerum angustias devenit, ut vix de suo victum sustinere possit; vel ob spem, quam de filio emancipato concepit, in eum (citra fraudem evitandorum munerum) omne suum contulit patrimonium donationis caussa, *l. 4. h. t.* Quandoquidem & illa, qui censum tenuiorem habet, hoc beneficio potiatur, ut ad personalia non vocetur obsequia, *l. ult. in fin. h. t.* Unde Plinius: publici mores, inquit *l. 1. epist.* leges civitatis, in primis census hominum spectandos arbitrantur, Senec. *lib. 2. de clem.* Senatorium ad gradum census ascendere facit. Hinc procuratio reipublicæ non nisi locupletioribus dabatur, Sic cum in Senatu Romano sententiæ rogarentur, cuinam procuratio Hispaniæ mandanda esset; cumque multorum suffragiis Sulpitius Galba & Aurelius Cotta in eam rem nominarentur, dixit Scipio: *neutrum sibi placere; unum quod nihil omnino possideret; alterum quod nihil ei sufficeret.* Negari tamen non potest, quin sæpe industrius & prudens qui censu carebat, ad publica munia admissus, ex publico vel a Principe juvaretur. Sic Tiberius teste Tacito *lib. 2.* Censum Senatorium juvit, & honestam paupertatem sublevavit innocentium. * Unde quoad munera vel honores, qui indicuntur civium deficientium facultatibus; excusatio perpetua non est, sed temporalis: nam si quis ex voto honestis rationibus patrimonii incrementum acceperit, suo tempore: an idoneus sit aliquis ad ea munia, ad quæ creatus fuerit, æstimabitur, *l. 4. §. 1. ff. de muner. & honor.* Idque arbitrio judicantis; cui proinde committitur, ut ex personæ & rei qualitate dijudicet: an quis tam sit inops, ut a muneribus excusationem mereatur, Menoch. *lib. 2. arbitr. cas. 65.*

Intellige a patrimonialibus, a quibus egestas excusat, non item ab obsequiis, quæ corpori indicta subeunt etiam inopes, *d. l. 4. §. 2.* Quales censentur, non solùm qui non habent unde vivant; sed etiam qui non habent unde commode vivere possint, pro conditione sua. Hoc inter pauperes & egenos est discrimen, quod pauperes modicum habeant in bonis, ad minus quinquaginta aureos, *l. nonnulli 10. ff. de accusat.* Egeni verò & mendici nullius rei pecuniæ possessionem habent, Cujac. *lib. 26 obs. c. 3.* Hodie qui nihil habent (licet non ostiatim, sed collatitiis clanculum eleemosynis vivant) nulla obeunt munera; imò immunes sunt a tributis, nec solvunt collectas: inanis quippe esset exactio, quam excludit inopia debitoris, *l. 6. de dolo,* Bartol. *ad hunc tit.* Lucas de Penna plurima paupertatis incommoda hic congerit; & Baeza *de inope debitore,*

Postremo notandum hic est discrimen, inter hunc titulum, & illum qui supra inscribitur: *qui numero liberorum se excus.* Quod hic agat de excusatione quam liberi præstant a muneribus, quæ utilitate & auctoritate publica sunt: Alter vero titulus loquatur de excusatione tutelæ & curæ; quæ quidem munera etsi publica sint, tamen magis publica auctoritate, & privata utilitate, a quibus excusatur pater, qui tres liberos Romæ habet, quatuor in Italia, & quinque in provinciis idque propter solicitudinem & curam quæ ei incumbit circa regimen propriorum filiorum, *l. 1. sup. qui numero lib. se excus.* ubi ea de re plura dixi.

TITU-

TITULUS LII.

De Professoribus & Medicis.

1 *Continuatio. Professores ab omni functione & omnibus oneribus erant immunes. Quinam professorum numero veniant.*
2 *An professores fuerint immunes a muneribus patrimonialibus?*
3 *Distinguenda sunt tempora, & constitutiones diversæ, quibus immunitas alia Philosophis, alia aliis Romæ docentibus.*
4 *Constantinus aliique Imperatores plenissimam immunitatem Professoribus dederunt, etiam ab oneribus realibus.*
5 *Oportet professores esse intra statutum numerum, & judicio ordinis probatos, eosque excellere moribus & facundia dicendi.*
6 *Præficiendi sunt viri probi & probati, qui si in arte & probitate deficiant, reprobari possunt & removeri, oneribusque subiici.*
7 *Professoribus ex publico salarium constituitur, quod remuneratio laborum est.*
8 *Quantum ex publico ipsis salarium detur, & pensetur docentium labor.*
9 *Professoribus legitime occupatis integrum salarium solvitur, pro rata verò si ad tempus sint conducti.*
10 *In perpetuum conducti, si moriantur: an transmittant anni salarium ad suos heredes?*
11 *Altera tit. pars est de medicis, quorum scientia hominibus est necessaria.*
12 *Illis magistratus committuntur, & privilegiis decorantur:*
13 *Medici curare debent æque pauperes ac divites, illos gratis, si ex publico habeant salarium.*
14 *Si id non habeant, nec cautum sit statuto, moderatum est exigendum, & quando?*
15 *Pacisci non licet cum infirmo, de certa mercede: eo curato, si iterum in morbum reinciderit: an novum salarium medico debeatur?*
16 *Pro eodem salario medicus recidivantem curabit, si morbus sit perpetuus.*
17 *Si protraxerit curam, ut eo plus ab ægroto extorqueat, punitur.*
18 *Cognoscens mortem ægrotantis vicinam, tenetur ei denuntiare. An eo mortuo possit medicus ab heredibus salarium exigere, aut ægrotantem qui non solvit deserere.*
19 *Fruuntur privilegiis qui citrà numerum sunt, & medici castrenses, & archiatri, ex quorum judicio alii assumuntur.*
20 *Quomodo in locum aliorum fiat subrogatio, & quod non nisi probati admittendi sint ad curam ægrorum.*
21 *Licèt sint promoti ad gradum, exploranda est eorum doctrina; quia magis nocet imperitus medicus, quam advocatus.*
22 *Graviter punitur imperitus medicus.*
23 *Non statim credendum ei, qui immunitatem a muneribus se habere dicit: illam non habent qui primas literas docent.*
24 *Cur Poetæ non fruantur immunitate?*
25 *Neque Philosophi qui se tales esse simulant, & habitum usurpant, ut patriæ muneribus sese subtrahant.*
26 *Professoribus delati honores & salaria; sed eorum numero non adscribebantur Geometræ.*

1 QUoniam supra inter caussas excusationis recensui professionem artium liberalium, meritò hic de illarum Professoribus agitur, quos ab omni functione, omnibusque oneribus publicis immunes esse volunt Imp. *l. ult. h. t.* cum non minus illi sua doctrina, & instructione provideant utilitati publicæ, quam qui armis Rempublicam defendunt, & manus in acie conferunt. Professores autem hic recensentur, Grammatici, Rhetores, Philosophi, Medici, Doctores legum, qui omnes una cum uxoribus & filiis, nec non rebus quas in civitatibus suis possident, ab omnibus muneribus, personalibus & sordidis immunitatem habent; adeoque amplam, illi præsertim qui in sacro palatio militerunt, quique comitivam primi ordinis, vel secundi adepti fuerunt, ut nulla municipali, nulla curialium conventione vexentur, nec in suis domibus ubicumque sint, militem seu judicem suscipiant hospitio; neque in judicium ducantur, exhibeantur, aut injuriam patiantur ullam, sed per procuratores, caussas suas agant, *l. 6. & ult. h. t. l. 12. sup. de excus. muner.* pœna arbitraria in eum proposita qui injuriam illis inferre præsumpserit, *d. l. 6. & l. 1. Cod. Theod. eod.* aut perturbare illorum immunitatem, Menoch. *de arbitr. cas. 377.* Gomez *in l. fin. Tauri n. 17. & seq.*

Quæritur: num tam ampla hæc sit Professorum immunitas, ut ne quidem munera seu onera patrimonialia pro professionibus suis sustinere cogantur? Distinguenda sunt tempora. Olim quidem temporibus Augusti, non nisi a muneribus personalibus Professores immunitatem habebant, non autem a realibus. Ideoque Phavorinus apud Imp. Adrianum caussam egisse videtur, ad impetrandam immunitatem a patrimonialibus, eumque dixisse refert Dio *in vita Africani*, musas conquestas fuisse de servitute, quæ aliàs sui natura servitutem servire hominibus non debent, sed libertatem potius ab hominibus accipere. Deinde sub Alexandro Severo & Antonino Pio, omnibus liberalium artium Professoribus data est immunitas, a quibuscumque oneribus publicis, exceptis iis quæ possessionibus, vel patrimonio indicuntur, e quibus nulla privilegia præstant vacationem, inquit Paulus in *l. 10. ff. de vacat. & excus. mun.* Ita ut Professores scientiarum onera patrimoniorum sustinere cogerentur; itemque hospites recipere, *l. 3. Cod. de muner. patrim. & l. 11. ff. d. t.* * Hinc Philosophis, 3 qui se frequentes atque utiles præbent, tutelas & munera sordida corporalia remitti placuit; non ea, quæ sumtibus patrimonii expediuntur: etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt, cujus retinendæ cupidine fictam adseverationem detegunt, *l. 4. §. 4. ff. de vacat. & excus. muner.* Idem rescripserunt Impp. Diocletian. & Maxim. in *l. 6. C. de muner. patr.* valde tamen disciplinis instructi; & si supra numerum & in aliena patria artes exercerent, erant quoque immunes, *l. 6. §. 10. & seq. ff. de excus. tut.* ubicumque enim viri docti doceant, instruantque juventutem, splendorem adferunt patriæ suæ, & maxime qui Romæ se exercent, doceantque publice, remissionem a tutelis aliisque oneribus habent, ac si in propria patria docerent: quoniam in regia urbe, quæ & habetur & est communis patria: qui juvenibus prosunt, non minus quam in propria immunes sunt ab angariarum præstatione, & hospitis recipiendi necessitate, aliisque oneribus extraordinariis & personalibus, *d. l. 10. §. 2. ff. de vacat. & excus. mun.* At verò legum Doctores in aliquo præsidiatu docentes, remissionem saltem a tutelis non habebant, nisi Romæ docerent, *l. 6. §. 12. ff. de excus. tut.* forte ideo quod nihil magis conveniens jurisperitis, quam assumere tutelam & defensionem pupillorum & miserabilium personarum.

Atque hæc ita usque ad tempora Constantini obti- 4
nuerunt, e quo planior data est immunitas Professoribus liberalium artium, legum Doctoribus, Medicis, & maxime Archiatris, una cum uxoribus & liberis indistincte ab omnibus oneribus, etiam patrimonialibus, per *l. 6. h. t.* ut falsum sit quod Thomingus *decis. 53. n. 10.* Petr. Heig. *q. 17. n. 18. & seq.* & alii adstruunt, *l. 6.* intelligendam esse de solis muneribus personalibus, utpote de quibus tum temporis nullum erat dubium: facinus in hanc rem verba *immunes esse*; *una cum rebus quas in civitatibus possident, & ab omni functione, & ab omnibus muneribus*: qui enim omnia dicit, nihil excludit, & maxime si repetat verbum *omne*; geminatio namque multum operatur, ac enixam disponentis voluntatem magis declarat. Preterea idem quod in *l. 6.* Impp. Honor. & Theodos. repetunt, & confirmant *in l. ult. h. t.* ibi: *sint ab omni functione, omnibusque muneribus publicis immunes*: Professores in præmium laborum, quos sustinent docendo. Item in *l. 8. inf. de metat. & epidem.* sunt immunes a receptione & molestia hospitum, quod onus patrimonii est, non personæ. Accessit his novissima Frederici Imp. constitutio *in Auth. habita*, qua privilegium immunitatis Professoribus indultum, corroboratur; & plenissime iis conceditur, qui in Academia approbata publice docent, & studiosis & clericis, qui actu student, exemplo eorum qui armatæ militiæ nomina dederunt, quibus nullum civile onus injungi potest, *l. 3. §. 1. ff. de muner. & honor.* Cum Professores præsertim legum, militare & Rempublicam non minus quam milites armari, defendere intelligantur, *l. 14. de advoc. divers. jud.* ibi: *non minus provident humano generi, quam si præliis, atque vulneribus patriam parentesque salvarent.* Unde eleganter Val. Max. *lib. 3.*

c. 2. n. 17. eamdem ait laudem mereri fortitudinem fo-
ro, atque castris editam. Gregorius Lopez *ad l. ult.*
tit. 10. *part.* 2. dicit Doctores & Licentiatos legum, do-
centes in quatuor celebrioribus Academiis Hispaniæ,
vel etiam advocationis munus cum laude exercentes,
immunes esse ab omnibus oneribus & indictionibus,
quamdiu vixerint, juxta *l.* 14. supra *tit.* 47. *& leges h. t.*
Concludo igitur privilegium immunitatis ab omnibus
muneribus professoribus indultum, per diversa tempo-
ra, & per diversas Imperatorum constitutiones succre-
visse; & tandem ad perfectionem pervenisse: nisi quod
hodie in locis ubi continuum est bellum, aut imminet,
aut alia publica urget necessitas, etiam literati & clerici
onerentur, & sæpe inviti cum cæteris involvantur.
Verùm ut professoribus juris & medicinæ privile-
5 gium hoc immunitatis competat, oportet eos esse intra
statutum numerum, & decreto Ordinis probatos, rece-
ptosque, *l.* 5. *&* 7. *h. t.* quod ut olim, ita & hodie obser-
vatur: nam prius professores judicio Principum proban-
tur, & constituuntur: *ut ita altiore quodam honore stu-*
diis civitatum accedant, ut loquitur Julianus *in l. ma-*
gistros & l. 7. *C. Theod. de medic. & professor.* Unde non
alii ad erudiendum juventutem constituuntur, quam
qui excellunt moribus primum, deinde facundia dicen-
di, *l.* 7. *his.* Quò pertinet quod alibi dicit Justinianus,
prius animas, & postea linguas eruditas fieri oportere:
prius itaque instruenda est juventus bonis moribus, si-
ne quibus male eloquentia discitur, inquit Plinius *lib.*
6 3. *ep.* 3. *in fin.* * Quapropter videndum quibus magistris
tener juvenum animus committatur, ne nimirum ho-
minibus corruptis; quoniam nulla res discipulis tam
perniciosa, quàm culpata & contumeliosa vita magi-
stri, *Bote. de disc. schol. quærendi igitur*, ut Plutarchus
secte monet, *juvenibus magistri, quorum inculpata sit vi-*
ta, & mores justæ reprehensioni non obnoxii, & qui non
modo scientiam, sed etiam docendi, interpretandique
dexteritatem habeant. *Fons enim & radix virtutis, at-*
que honestatis vitæ est institutio proba: utque agricolæ,
stirpibus pedamenta apponunt, probi magistri accuratis
præceptis, admonitionibusque adolescentes suffulciunt, ut
mores recti inde germinent. Quare si contingat magi-
stros decreto ordinis probatos, in arte sua & morum
probitate deficere, seque juvenibus minus utiles præ-
bere, denuo ab eodem ordine, contrario decreto re-
probari posse sæpe constitutum est a Gordiano hic in
l. 2. & a Divo Pio, prout refert J.C. *in l. sed & reprobari ff.*
de excus. tutor. quia cum deficiant, indigni sunt privile-
giis, *d. l.* 6. *& ult.* magisque convenit implicentur consue-
tis muneribus, prout illi qui otio vacant, Gasper Thesaur.
in qq. forens. lib. 1. *q.* 99. Galganet *de jur. publ. lib.* 4. *t.* 29.
Igitur ut facilius plures docti, & probi viri invenian-
7 tur ad erudiendum juventutem in liberalibus studiis, &
memoratis artibus, præter recensitum immunitatis pri-
vilegium, alia præmia & mercedes ex publico iis con-
stitutæ sunt, *l.* 6. *in fin. h. t.* præsertim Medicis & Ar-
chiatris regiarum urbium: non ita juris peritis, quorum
scientia sanctissima pretio nummario æstimari non
debet, nec dehonestari, *l.* 1. §. 5. *ff. de extraord. cogn.*
Professoribus tamen Academicis ex ærario mercedes
præbentur, & honoraria potius remunerationis caussa;
cum enim in docendo ingens labor versetur, & inde
discentibus præstantissima accedat utilitas, & morum
informatio, meritò hic docentium labor remuneratur;
8 quamquam hodie non digna mercede. * Cum secundum
sententiam Diocletiani, studiorum labor maximum
mereatur præmium, *l.* 1. *C. de assessor.* Et antea dixerit
Antoninus præmium artes nutrire; ideò per omnes Pro-
vincias Rhetoribus & Philosophis salaria detulit & ho-
nores. Iis Alexander Severus Grammaticos & Mathe-
maticos addidit, & Vespasianus aliàs Imp. parcissimus,
Latinis Græcisque Rhetoribus annua centena constituit,
Suetonio teste; hocest, bis mille quincentos aureos
annuè. Idem Medicis decem millia aureorum assigna-
vit, ut scribit Plinius. Quin ut majore in honore pro-
fessores haberentur, Constantinus Imp. illis integrum
salarium etiam occupatis erogari voluit; non tamen id
ad exemplum trahi, nec ullis aliis salarium ex publi-
co constitui, *l. un. sup. de prob. salar.*
9 Hodierno tempore legitime impeditus professor, si
non possit munus suum exercere, integrum nihilomi-
nus honorarium accipit, exemplo ejus qui operas suas
locavit, *l.* 38. *ff. locati*; secus si negligentia officium præ-
termittat: nam tempus cessationis subducitur, prout in
aliis locationibus conductor subducit mercedem, quod
culpa locatoris, non licuerit frui fructibus rei conductæ,
l. 33. *ff. d. t.* Bald. *in rubr. de magistr.* atque ita in professo-
re ordinario obtinet; quod si autem ad certum tempus
conductus fuit professor, eoque exacto in patriam re-
deat; reversusque de novo iterum conducatur ad legen-
dum, certe eodem salario quo ante, reconductus cense-
bitur, Baldus *in l. etiam in fin. C. de jure dotium, & l. pen.*
§. *uxor ff. sol. matr.* ubi addit idem esse de domo simpli-
citer conducta in annum, eoque finito si reconducatur:
intelligitur enim reconducta eodem salario. * Porro si 10
in perpetuum professor ad docendum sit assumptus, & in
functione sua cum laude moriatur, transmittet totius
anni salarium ad suos hæredes; uti etiam advocatus, per
quem non stetit, quo minus caussam ageret, *l.* 15. *C. de*
advocat. divers. jud. secus est in stipendiis, quæ ob labo-
rem & operam non æque liberalem dantur famulis, mer-
cenariis, opificibus, ut ea solum pro rata temporis quo
operas defuncti præstiterunt, eorum heredibus compe-
tant, *l.* 5. *in fin. ff. locati.* Plura infra *lib.* 12. *t.* 57. *n.* 6.
& 7. Interim videatur Tholosanus *l.* 27. *syntagm. jur.*
c. 2. Gail. *lib.* 1. *observ.* 44. *n.* 2. Surdus *cons.* 42. Menoch.
lib. 2. *arbitr. cas.* 159. *cent.* 2.
Secunda rubricæ pars agit de Medicis; qui quidem 11
etiam Professorum appellatione possunt comprehendi, si-
ve publice medendi artem in Academia profiteantur,
sive eam alibi exerceant curando ægros. Ars hæc pul-
cherrima & omnino necessaria, quæ sanitatem ægrotis
restituit, & vitam omnibus conservat; ob quam ne-
cessitatem monet Deus Medicum reverenter observan-
dum esse, *Eccles. cap.* 38. 1. & Imperator Medicos, &
maximè Archiatros ab omnibus muneribus, vel publi-
cis, vel civilibus immunes esse præcipit, ut dictum
per l. 6. *hic & l.* 8. *de metatis*; variisque honoribus & 12
præmiis eos in Republica ornandos censet: unde multis
in locis Medicis pars Reipublicæ committitur, & con-
sularis honor defertur. Cur enim non medico commit-
tant cives urbis suæ tutelam, cui vitam suam, libero-
rum, conjugumque credunt? quod tamen non pro-
bo, ubi jurisperitorum copia est, quos in magistra-
tibus, Medicis præferri velim.
Porro dignitatis prærogativa decoratus medicus, non 13
desinet artis suæ peritiam exercere, & pauperum casas,
æque ad divitum domos obire; cum ratione sui mune-
ris omnibus servire teneatur. Imò honestius pauperibus
gratis subvenire, quàm turpiter propter divitias divi-
tibus servire. Unde probi Medici gratis pauperes cura-
re solent (prout Hippocrates fecit) quin etiam omnes
curare debent, qui ex publico salaria accipiunt, ut ha-
bet *l.* 9. *h. t. Archiatri scientes annonaria commoda a po-*
puli commodis sibi ministrari, ab ægrotis non discedant;
sed eos diligenter curent. Olim annonarum commoda
Professores & Medicos a populo accepisse constat, præ-
via cognitione Præsidis, Gutherius *de dobio Aug. lib.* 2.
c. 54. mercedem deinde diurnam Medicis assignatam
fuisse sexaginta solidorum patet ex *l.* 3. *sup. commun. de*
legatis, *& l.* 1. *de commun. servo manumis.*
Quod si autem ex publico salaria non accipiant, nec 14
legis aut ordinis decreto cautum sit, quantum pro sala-
rio exigere oporteat, moderato contenti esse debent:
moderamen autem attenditur, considerata gravitate
morbi, industria & labore Medici, ac facultatibus in-
firmi; cum quo turpe esset pacisci, durante morbo; aut
salarium exigere, priusquam infirmus valetudini fuerit
restitutus: eòque pertinet *d. l.* 9. ubi dicitur: *Medicos*
ea tantum salaria posse accipere, quæ sani offerunt, pro ob-
sequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt: quia
hujusmodi promissio aut pactio magis videtur concussio, &
contra bonam fidem, juxta *l.* 3. *ff. de extraord. cognit.*
Quid si Medicus pacta mercede infirmum curaverit, 15
hic iterum in eumdem morbum inciderit: utrum tenea-
tur eadem mercede ægrum curare? Non videtur tene-
ri; quia jam æger eo morbo liberatus fuit, & obliga-
tio per liberationem semel extincta, amplius revivisce-
re non potest: similiter ista obligatio curandi non de-
bet in infinitum extendi, saltem eadem mercede, si de
futura ægritudine non fuerit facta mentio, nec de ea
conventum. Accedit quod si post aliquod intervallum
regressa sit infirmitas, culpa ægroti, non obligetur Me-
dicus pacta mercede illum curare. Attamen magis pla-
cet non videri ægritudinem recessisse, quæ paulo post
reversa est, nec sanitatem recuperasse, qui eam non
potuit retinere. Quamobrem cum talis ægritudo non
sit diversa a priore, sed eadem continuata censeatur, æ-
quum est ut Medicus eodem salario curare ægrotum te-
nea-

refundatur. * Quid autem si sciet morbum esse perpetuum, & incurabilem? Certe non poterit plus solito exigere; imo satius foret nihil exigere, neque promittere valetudinem, quam arte & diligentia sua dare non potest, Tabin. *in verbo medicus*, Sylvester *in summa verb. me-*
17 *dicus*. * Quid si protraxerit curam Medicus, ut plus pecuniæ ab ægroto extorqueat? Conqueritur de tali medico Plinius junior *in initio sui oper.* quod dolorem quem paucis diebus, vel etiam horis posset repellere, in longum tempus protraxerit, ut ægrum suum diu haberet in redditu. Quod quia incivile est, Præses provinciæ coerceat talem medicum & pecunias extortas restitui jubeat, *l. 5. ff. de extraord. cognit.* Ripa *de peste & de remed. ad cur. pest. pag. 33. n. 82. & seqq.* addit condemnandum quoque esse medicum hoc casu ad damna & interesse *per l. 8. & 9. §. 1.* ibi: *persuasum medicamentum infuderit, aut vel clystere ff. ad l. aquil.*

18 Debet enim medicus in curatione omni diligentia, & bona fide procedere; et si ex arte cognoscat mortem ægrotantis vicinam, tenetur eam ei manifestare; quamvis licet ægrotus credatur esse in bono statu animæ, & rerum; tamen ad utrumque proficere poterit ista denuntiatio, magisque se ad mortem disponet, Rosella *in summa de casib. conscientiæ verb. medicus §. utrum autem medicus*. Dubitatur an medicus possit petere salarium ab infirmi heredibus illo mortuo? Negat Bart. *in d. l. 9.* cum dicit non debere salarium, nisi ubi sanus est æger; quia vero non semper est in potestate medici, ut æger sanetur, verius puto medicum posse petere salarium non obstante mortis eventu, & etiamsi æger id prohibeat: satis enim est, quod diligentiam omnem in curatione adhibuerit.

Quod autem aliqui sentiunt medicum ob negatam aut dilatam sibi solutionem posse infirmum divitem deserere, *arg. l. 4. de erogat. milit. ann. lib. 12.* non id probo; cum non amore pecuniæ, aut spe illius obtinendæ; sed publicæ utilitatis & muneris caussa, operam suam infirmis impertire debeat.

19 Quæ caussa procul dubio fuit cur stipendia ex publico, itemque privilegia recensita, medicis data fuerint, non quidem omnibus, sed iis qui ex statutorum numero essent, aut Reip. caussa foris degerent, uti medicis castrensibus, & regionis illius in qua est Princeps, *l. 2. h. t.* præcipue Archiatris, qui in comitatu Principis medendi cura funguntur, *l. 6. h. t.* quales Glossa *in hulc.* medicorum principes vocat, qui soli de novorum scientia judicant, & assignant ordinem successionis in locum defuncti. Nam si quis in Archiatri defuncti locum, promotionis meritis aggregandus est; non ante eorum particeps sit, quam judicio septem ex primoribus ejusdem ordinis seu collegii idoneus probetur; ita ut non in locum, quem defunctus habuit, statim veniat, sed illius ordinis ultimum obtineat, cæteris ad priore loca subve-
20 ctis, *l. 10. h. t.* * Ubi addit Rebuffus, quod quamdiu ex collegio medicorum, certo in loco existentium sunt idonei, non debeant surrogari extranei, nec etiam præferri antiquioribus. Quod puto verum, nisi extranei in medendi arte & praxi sint peritiores, atque decreto ordinis probati, antequam ad curam civitatis exhibeantur; quoniam invito ordine, medicos nec intra numerum esse, nec immunitatem habere sæpe a Divis Impp. constitutum est; cum oporteat decreto decurionum, immunitatem eis tribui, & salarium assignari, *l. 5. h. t.*
21 Unde licet hodie a Professoribus Academicis examinati, renuntiatique sint Doctores medicinæ; non debent tamen admitti, aut cooptari in ordinem medicorum civitatis; nisi sub aliquo Archiatro, & expertissimo magistro, praxim prius exercuerint, ne experimenta per mortes agant. Nam cum sæpe precibus aut pretio gradus conferantur illis præsertim qui ex Italia, Galliave codicillis muniti veniunt, quid indignius, quam tales statim medicos censeri, artem experiri per ignobiles, & illustres mortes? ut quod olim dictum, nunc fiat: *Soli medico, solique advocato, sine pœna mortis occidere fas est.* Minus tamen nocet imperitus advocatus; quia facilius ars ejus cognoscitur, & adversarium habet; ideo nemo se facile arenæ committit, nisi spe victoriæ; at medici non item: unde ipsi semper in tuto, nec unquam accusantur, licet periculo nostro discat, & dubie curando occidat. Hinc pauci imperiti juris caussas agunt: at medicorum error, non nisi desperata vita agnoscitur, & negligitur frequenter ab avido herede, cui profuit medi-
22 cum fuisse imperitum. * Hanc ego temeritatem in bene constituta Republica gravi pœna coercendam sentio; quæ si ad mortem extenderetur, non tot imperiti medici in majoribus civitatibus veluti pestes grassarentur, ut judicavit Menochius *arbitr. jud. cas. 531.*

Omnis excusatio e muneribus civilibus æquitate ni- 23
titur: sed si prætendentibus eam ratione alicujus studii, artificii aut muneris, statim credatur, & prout cuique libuerit permissum sit se excusare; tandem non erunt qui munera necessaria in rebus publicis subeant. Quare etsi Professores & alii de quibus egimus, a muneribus civilibus immunes sint, & ideo excusare se possint; illi tamen qui primas literas docent, & in numerum allecti nondum sunt, hac immunitate non fruuntur; ut frustra excusationem allegent, quod in primariis civitatibus literas profiteantur, *l. 1. in pr. & l. 2. in fin. ff. de vacat. & excus. mun.* * Hinc etiam Poetæ nulla im- 24
munitatis prærogativa juvantur, *l. 3. h. t.* non quod ea sint indigni, sed quia lex deficit, inquit Cujacius: Aut forte quod tempore Philippi Cæsaris (qui auctor est *d. l. 3.*) viles & abjecti essent Poetæ: prout & ante, teste Gellio *lib. 11. noct. Attic. c. 2. grassatores vocarentur*, & convivia captarent, in quibus satyria & contumeliis certare, hominumque vitia describere solerent, nec primoribus parcerent, ideoque exosi; licet sub Augusto, & aliis Principibus nobiliores Poetæ in pretio habiti sint, non tam utilitate aliqua, quam cupiditate gloriæ & immortalitatis: multi enim *memoria carent, quia vate sacro*. At Amaya denegatam immunitatem Poetis existimat *ad d. l. 3.* quia cum nascantur magis quam fiant, divinus illorum spiritus & impetus, qui *sacra semina mentis habet*, tantum contentus est laudibus; & sic nullum præmium aut privilegium majus dari potuit divinæ menti, quam laudes; ut enim ipsa sibi merces virtus, ita pro mercede, sola gloria contenta est Poesis.

Fuerunt & alii gloriam affectantes, fucatique homi- 25
nes temporibus Valentiniani & Valentis Impp. (& nunc sunt) qui ut patriæ muneribus sese subtraherent, habitum Philosophi indebite & insolenter usurpabant, affectabantque virtutem a qua erant remotissimi: hos patriæ suæ curiis reddendos censent isti Impp. *in l. 8. h. t.* quia non debent privilegiis & immunitatibus gaudere, quas lex veris Doctoribus & Philosophis indulsit, propter laudatissimum munus docendi, & honorem literatum, *l. 6. h. t. & l. 8. §. 4. ff. de vacat. mun.* Ratio optima redditur *in d. l. 8.* quia turpe est eos patriæ functiones obire non posse, qui fortunæ vim se ferre profitentur; quasi dicat: si Philosophorum professio est, fortunæ se opponere, ejusque injurias viriliter sustinere; multo magis patriæ munera, in quibus obeundis patientia & constantia exercetur. Huc facit quod supra *tit. 41.* Impp. rescripserunt *in l. 6.* Philosophis, qui simulatam Philosophiam profitebantur, immunitatis, non virtutis caussa, & clanculum contra præcepta sua atria, avaritiæ & rapacitati incumbebant: quare cum possessio, & desiderium inter se disceptaret, coacti sunt ad patriæ munera redire. Videatur Amaya *ad l. 31. de decurionibus n. 16.* ubi multa adfert de iis, qui simulatam Philosophiam, & virtutem affectant, & occulte turpissimam vitam agunt; de quibus conqueritur Juvenalis Satyr. 2. *in princ.*

Igitur illi solum qui publica auctoritate, veram non 26
simulatam philosophiam profitentur, cæterique liberalium artium ac scientiarum Professores, immunitate gaudent e publicis muneribus & ab hospitum receptione, ut dictum est per *l. 6. & ult. h. t.* quibus etiam honores & salaria decreverunt Impp. orationibus ad senatum missis, quorum numero non adscribebantur calculatores, seu Geometræ, *l. 4. h. t.* quia nec a muneribus, nec a tutelis vacabant, *l. 22. ff. de excus. tut.* De orationibus istis Impp. quorum frequens mentio in Pandectis, videndi sunt Cujacius *lib. 1. obs. c. 18.* Brissonius *lib. 3. antiq. c. 16.*

TITULUS LIII.

De Athletis.

1 *Concessa immunitas Athletis, qui virtutis gratia se exercebant, in cursu, hasta, lucta, saltu.*
2 *Victores præmia referebant, ac talem honorem, ac si Roma triumphassent. Recensentur præmia.*
3 *Cur Olympia dicta, & Lustrum. Quæ in hisce certaminibus conditio proposita.*
4 *Coronati in sacris certaminibus immunes erant.*
5 *Quomodo intelligendum quod dicit Ulpianus Athletas infamia notari.*

6 Quis

6 *Quis sit sensus hujus Constitutionis.*
7 *Exponitur quæ fuerit antiqua Græcia.*
8 *Miles qui bene se gessit, & studiosus qui in examine bene subsistit, præmium & gradum meretur.*
9 *Abesse debet omnis collusio & corruptela. Qui corruptis suffragiis promovetur, non meretur præmium.*
10 *In hac universitate Lovaniensi qui per diutinum tempus scholastica certamina obierunt, ad doctoratum promoventur.*
11 *Præferuntur Doctores magistratibus civilibus.*

1 QUamadmodum in gratiam liberalium artium Pro-
fessoribus concessa est immunitas; ita etiam
Athlatis, qui non mercedis, sed virtutis forman-
dæ & ostendendæ caussa, palestra pugnabant, & se
& alios exercebant, cursu, lucta, hasta, disco, pu-
2 gillatu, saltu. * Et vincentibus in memoriam perpe-
tuæ famæ & gloriæ, varia premia & stipendia civica
dabantur, inter alia corona oleagina, vel laurea,
exemplo Grecorum, qui suis agonistis in certaminibus
olympicis vincentibus, coronas & palmam deferebant,
& gloriosius judicabant in ludis istis vicisse, quam
Romę triumphasse, Cicer. *lib. 2. Tuscul. n. 17.* In Olym-
picis quidem dabantur coronę oleaginę: in Isthmiis verò
pineę, in Nemęis ex apiis concinatę, in Pythiis au-
tem poma proponebantur a Sacerdotibus Apollinis. Ro-
mę quoque coronas, & prȩmia Athlatis adjudicabant
Agonothetę, qui sacris certaminibus prȩerant, inde
prȩmia Agonothetica vocat Tertul. *in lib. ad Martyr.* &
Alciatus *in l. jubemus inf. de fundo patrim.* Confert hic
quod refert Vitruvius *de architect. lib. 9. Nobilibus Athle-
tis, qui Olympia, Pythia, Istmia, Nemæa vicissent Græco-
rum majores, ita magnos honores instituerunt, ut non mo-
do in conventu stantes, cum palma & corona ferant laudes;
sed etiam cum revertuntur in suas civitates, cum victoria
triumphantes quadrigis in mœnia, & in patrias invehan-
tur, atque Republica perpetua vita constitutis vectigali-
3 bus fruantur.* Ad hęc certamina quinto quoque anno re-
novari & celebrari solita, undique populi confluebant;
inde Olympias apud Grȩcos pro quinquennio accipitur,
uti apud Romanos lustrum, quod quadriennio exacto,
quinto anno ineunte, lustrum peractum esse intelligitur,
& tributa ac vectigalia tunc exigebantur, & prȩdia quo-
que in id tempus locari olim consueverant, *l. 4. §. 1. ff.
de reb. cred.* Alciatus *disp. 9. c. 2.* Budęus *in ann.* Erat au-
tem de hisce ludis lex posita, ne ullus præmium aut co-
ronam referret, nisi cum quocumque in medium pro-
deunte, sine discrimine & electione decertasset: non
enim licebat victori aliquem eligere cum quo congrede-
retur, teste Plutarcho *de tranquil. animi.*
4 Unde hac Impp. Diocletiani & Maxim. constitutio-
ne occurritur fraudibus Athletarum, post adeptas co-
ronas a civilibus muneribus vacationem petentium:
nam illi solum qui in sacris certaminibus coronati erant,
consequebantur vacationem munerum, & excusaban-
tur a tutelis, ut hic & in *l. si duas 6. §. Athleta 15. ff.
5 de excusat. tut.* * Atque ad honores & functiones mili-
tares sibi viam sternebant; ita ut non obstet quod dicit
Ulpian. Athletas infamię notam non evadere, qui in
arena passi sunt se honorari, *l. 1. §. 5. vers. & qui ope-
ras ff. de postul.* quia loquitur de his, qui cum bestiis cer-
taturi in arena descendunt: tales enim ignominiosi
fiunt; quamvis id non ob mercedem faciant, at illi qui
spe victorię ad pugnam descendunt, & sese cum homi-
nibus virtutis & virium exercendarum gratia exercent,
artem non faciunt ludicram, neque si in pecuniam lu-
dant infamantur, *l. 2. ff. de aleator. Non projiciunt ani-
mum projecti, & quoties ceciderunt, contumaciores resur-
gunt,* inquit Seneca *epist. 13.* Tales meritò honoribus
afficiuntur: atque de his intelligendus alius Ulpiani lo-
6 cus *in l. 3. & 4. ff. de iis qui notantur.* * Itemque consti-
tutio hujus tit. quæ ita demum Athlatis ab oneribus ci-
vilibus vacationem tribuit, si per totam ætatem cer-
tassent, coronis quoque non minus tribus coronati fuis-
sent, atque unam ex illis Romæ, vel in antiqua Grę-
cia reportassent, omnesque promeruisse constaret, vir-
tute & legitimo certamine, non æmulis corruptis, aut
7 redemtis, *l. un. h. t.* Porro antiquam Gręciam hic
interpretatur Cujacius, illam Italię partem, quę ma-
jor fuit appellata, de qua Ovidius *lib. 4. Fast. Itala nam
tellus Græcia major erat.* Alii Achaiam, & veram Grę-
ciam fuisse asserunt, in quam provinciam se transfere-
bant pugnaturi Athletæ virtutis & gloriæ caussa, ac spe
obtinendi sacras coronas. De quibus Corn. Tacitus
lib. 15. annal. ibi: *acriore in dies cupidine agebatur Nero,
promiscuas scenas frequentandi. Non tamen Romæ incipe-
re scenas ausus, Neapolim quasi Græcam urbem delegit;
inde initium, fore, ut transgressurus in Achaiam insignes-
que & antiquitus sacras coronas adeptus, majore fama stu-
dia civium alliceret.* Alciatus nihil hac de re; sed so-
lum exponit eleganter de more, ista certamina sacra,
quæ in honorem Deorum celebrabantur, & coronas
& pancratium, & pentathlum umbratilem pugnam
victumque Athletarum, aliaque loca restituit *ad l. 10.
ff. de pollicitationibus.* Videndus Josephus Moniardus
in rubrica *ut publica lætitia vel consuli lib. 11.* & Tira-
quell. *de nobilit. c. 34. n. 19.* * Ex his quædam ad mo- 8
res hodiernos applicemus; ac primum illud quod mi-
les, qui fortiter & strenue se gerit adversus hostes,
& ex illis victoriam tertio reportavit, Prȩfecti militię,
aut Ducis nomen, mereatur & præmium; illud quoque
meritò consequitur studiosus, qui in publico privatoque
examine, cum laude substitit, & decreto ordinis di-
versam materiam tertio alternis diebus publice defen-
dit, oppugnantibus eum Doctoribus, & aliis, remota
omni consentientia, collusione, fraude: nam ut habet
lex nostra, qui corruptis, aut redemtis adversariorum
suffragiis vicit, non censetur vicisse, Bart. Platea, &
Rebuffus *ad h. t.* qui censent doctum præsumi, & ta-
lem haberi eum, qui in triplici examine strenue se ges-
sit, & cum laude respondit; ita ut non sufficiat uni-
cum ejus eruditionis specimen: nam potest quis casu
magis quam peritia respondere, & proinde laudem nul-
lam meretur: multo minus præmium & immunitatem
ille, qui corruptis suffragiis, doctoralem dignitatem,
aut licentię lauream fuit consecutus; degradandum po-
tius talem censeo, & pœna dignum, quod in pecuniæ
corruptela spem victoriæ reposuerit, juxta *l. 1. sup. de
pœna judic. qui male judic.*
Igitur exemplo generosi Athletæ, illi qui dignitatis 9
doctoralis titulum ambit, virtute & doctrina conten-
dendum est, & in id incumbendum, ut ipse titulum
ornet, ac illustret, non ipsum titulus, alioqui vanus
esset ille honor, quem non virtus parit. Apud Sinen-
ses nulli nisi dignissimo studiorum honor confertur, prę-
missio triplici examine, ut refert Nicol. Trigautius
lib. 1. * Similiter in universitate Lovaniensi, & in 10
Salmanticensi, nullus solet ad gradum Doctoratus ad-
mitti, & ruda donari, nisi qui per omnem ętatem,
aut saltem plures annos, scholastica certamina obierit,
seque moribus & doctrinam dignum omnibus ostenderit
juxta *l. 7. sup. tit.* talis enim scientiæ nobilitate decora-
tus, & equestri ordini insertus, ab omnibus munери-
bus & oneribus & tributorum redditur immunis, Gar-
zia *de nobil. gloss. 35. num. 4.* Gomez *ad l. fin. Tauri n. 17.*
Amaya *ad l. 5.* plures alii, quos refert Gaspar Klo-
ckius *de contribut. cap. 15.* & ex nostris Bobadilla *lib. 1.
polit. c. 4. num. 3.* * Qui dicunt nobilitatem scientiæ 11
preferendam esse nobilitati generis, & Doctores civi-
libus magistratibus præponendos; quod sapientiæ ex-
cellentia major sit, quam potestatis. Sic Sigismundus
Imp. cum Georgium Fischellum Doctorem equestris
ordinis honoribus auxisset, & ille relicto Doctorum or-
dine cum equitibus sederet, eum reprehendit his verbis:
*Stulte agis qui literis militiam præfers: nam ego milites &
equites mille una die fecero, Doctorem mille annis unum
non fecero:* quibus ostendere voluit, eos qui scientiam
docent, digniores esse iis, qui illa utuntur in regimine,
aut tuitione Reipublicæ. Huc facit illud Heliodori apud
Dion. *in Adriano: potest Cæsar pecuniam & honores tri-
buere, Rhetorem facere non potest:* licèt verbo solo
possit efficere, *l. fin. Cod. de consul. l. 2. Cod. de metrop.*

TITULUS LIV.

De his qui non impletis stipendiis Sacramento soluti sunt.

1 *Quæ stipendia militibus darentur, & quibus?*
2 *Sacramentum quomodo præstari solitum, & quod nunc a militibus præstetur.*
3 *Qui viginti stipendia compleverant, veterani & honeste missi dicebantur.*
4 *Fruebantur perpetua immunitate expleto 20. anno in militia. Aliis dabatur temporalis vacatio.*
5 *Veterani agris donabantur, & ubicunque moraventur, immunitatem habebant.*
6 *Caussaria missio quæ sit: caussaria missus excusatur a muneribus; non tamen gaudet privilegiis veteranorum.*

7 Igno-

7 *Ignominiosa missio quæ fuerit; qui exauctorari & ignominiose omitti possent, & quæ formula.*
8 *Qui ad tempus missi, ignominia missi intelliguntur.*
9 *Addita caussa ignominiæ, infames fiunt, ab honoribus removentur non ab oneribus.*
10 *Cur hodie milites, qui vicena stipendia meruere, sacramento non solvantur.*
11 *Extat constitutio apud Hispanos excusationem præbens a militia.*

1 STipendia hoc tit. sunt salaria, quæ militibus in remunerationem laboris erogantur; erant autem hæc, pecunia, frumentum & vestis militaris; de qua infra *lib.* 12. Cæterùm nullis nisi in numeros relatis stipendia dabantur, nec ullis ante militare permissum, aut hostem gladio petere, quam militari sacramento adscripti essent.
2 sent. * Hoc militare sacramentum, velut inter disciplinæ præcepta necessarium, & non Reipublicæ tantùm, sed & ipsis militibus utile, omnes belli Duces, Legati, Tribuni, Centuriones, Decuriones, Præfecti castrorum, & milites præstabant, singulis annis Calendis Januariis, de quo sacramento multa Livius, Suetonius *in Galba*, & Corn. Tacitus. Jurabant autem per Deos solemni formula, se jussu Consulum conventuros, neque injussu abituros, sese fugam formidinis ergo non arrepturos, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut civis servandi caussa. Hodie juramento se obstringunt milites, omnia strenne & ex fide facturos, quæ præceperit eorum Dux, neque deserturos militiam, aut evitaturos mortem.

3 Apud Romanos stipendiarii, qui vicena compleverant militandi curricula, veterani, & honeste missi, itemque legionarii dicebantur, *l. 8. §. 6. ff. de excus. tut.* Suidas & Justus Lipsius *de militia Romana*, & Cotereus *de jur. mil. lib. 1. cap. 24. & seq.* Illis porro a muneribus & oneribus personalibus vacatio ipso jure concedebatur, ut non opus esset eam a Principe impetrare; ea tamen vacatione & immunitate non prius fruebantur, quam vigesimum annum in legione, vel vexillatione complevissent, *l. ult. h. t.* atque totum id tempus in militia perdurassent, honestamque missionem fuissent consecuti, *l. 26. ff. de test. mil. l. 9. C. quando provoc. non est necesse.* Ita ut frustra milites qui in cohorte, aut in vigiliis Romæ militaverant, vacationem in perpetuum
4 flagitarent, prout decisum *in d. l. ult. in fin.* * Nam illis, aliisque honestissimis ad breve solum tempus dabatur vacatio a Principe, veluti ad annum, biennium, quinquennium, ut videre est apud Livium *lib. 3. dec. 3. & lib. 9. dec. 3.* & Tacit, *lib. 1. annal.* statutum deinde a Theodosio, ne quis vacationem obtineret a Principe temporalem, nisi ex justis caussis illisque probatis, *l. un. sup. de iis qui a Princ. vac. accep.* Quæ differebat idcirco a veteranorum vacatione, quæ erat perpetua, & privilegiis munita, *l. 2. h. t.* Cæterorum verò militum temporalis & sine privilegiis.

5 Præterea veterani sacramento soluti, ac jure donati, cum honore in colonias mittebantur, & in remunerationem meritorum, ibi agros accipiebant, itemque pecuniam ad emenda rur[illegible] necessaria, *l. 3. C. Theod. de veteran.* Plenaque immunitate fruebantur nobilibus concessa, quæcumque in loco degerent; nec eam amittebant etiamsi eorum aliquis sua voluntate, honorem aut munus suscepisset, *l. 2. ff. de veteran.*

6 Atque ista honesta missio dicebatur. Erat & caussaria utique honesta, cum senecta aut valetudine adversa, vitiove corporis minus idoneus militiæ quis renuntiabatur, *l. 9. C. quando provoc. non est neces.* Æquissimum namque est homini (inquit M. Cicero) qui non sibi soli se natum meminerit, sed & suis & patriæ, eoque animo aliquot annos nihil timens, nemini cedens, semper invictus in militia perstiterit, dum senio & tempore edaci absumitur, perexiguam partem honestatis relinqui. Ob id Impp. Diocletianus & Maximianus cuidam militi rescripserunt, neminem ambigere honestam missionem esse consecutum eum, qui ob provectæ ætatis molestiam sit dimissus, *l. 2. h. t.* Cæterùm ob morbum non facilè quis mittebatur, nisi denuntiantibus medicis, & judice diligenter examinante vitium; & semel concessa missione, non solebat missus iterum admitti, prætextu recuperatæ valetudinis, *l. 6. infr. de re mil.* Sed ex quacumque caussa missus, denuo in militiam sine mandato Principis admitti non poterat, *l. 2. infr. de divers. offic. lib.* 12. Et quidem ex his caussis missus, habebat quoque vacationem a muneribus & honoribus, quamvis non perpetuam; nec enim iis privilegiis fruebantur, quibus hi qui completis stipendiis missi fuerant, *d. l. 2. h. t.* Aliis tamen veteranorum privilegiis gaudebant, & præmia veteranis concessa percipiebant, *l. 8. §. 2. ff. de excus. tut. l. 13. §. 2. ff. de re mil.* inter quæ, quod eorum testamenta tempore militiæ facta, etiam intra annum post missionem valerent; idque Justinianus *inst. de test. mil. §. sed. hactenus*, confirmavit. Constat quoque eos qui caussaria missione sacramento post vicesima stipendia solvebantur, integram famam retinuisse, & habuisse eadem privilegia, quæ veteranis competebant, *d. l. 13. §. 2.* Erant enim anni viginti justum tempus militiæ, *l. ult. h. t.* & supra *quando provocare*; licèt non ignorem sub diversis Principibus hoc tempus varium fuisse, ut videre est apud Just. Lipsium *de mil. Romana lib. 5. dial. n. 9.* Gothofr. *de re mil.*

Ignominiosa missio erat cum miles, vel centurio ob 7
delictum, vel crimen Sacramento solvebatur. Atque eo proprie solvebantur veterani; exauctorabantur autem puniendi. Exauctoratis militibus non solum gregariis, sed etiam tribunis detrahebantur insignia, & ignominia notabantur; ac sic notatis ad honores aditus præcludebatur, nec in urbe iis consistere licebat, nec alibi ubi Princeps erat, *l. 1. h. t. l. 13. §. 3. ff. de re mil.* Quæ missio morte ipsa gravior, fiebat in præsentia exercitus. Sic C. Cæsar C. Anienum Tribunum decimæ legionis ignominia dimisit: *C. Aniene, quod in Italia milites populi Romani, Rempublicam instigasti, rapinasque per municipia fecisti, quodque mihi, reique publicæ fuisti inutilis, tuaque opera militibus, tempore necessario Respublica careat, ob eas res caussa ignominiæ, ab exercitu meo te removeo, hodieque ex Africa abesse, & quanto longius potes, proficisci jubeo:* Ayala *de jure belli l. 3. c. 6.*

Porro ad tempus solum missis, eo lapso non porrigi- 8
tur infamia, *l. 1. C. de his qui in exil. dati sunt.* Infamiam autem ab ignominia differre, ex Cicerone *pro Cluentio* constat. Infamia enim non nisi per sententiam inferri potest, *l. 7. ff. de publ. judic.* Ignominia magis infamia facti est, & sine ejus mentione missi; nihilominus ignominia missi intelliguntur, *d. §. 3.* Nec iterum facilè recipiuntur militare volentes, licèt post tempus fuerint absoluti; quod semper quædam macula remaneat.

* Quoties verò Princeps dimittit, & addit se caussa 9
ignominiæ dimittere, nemo dubitat infames effici, *l. 2. §. 2. ff. de his qui not. infam.* Est enim nominatim addenda caussa ignominiæ, ob quam milites mittantur. Atq; hi licèt ab honoribus jubeantur abstinere; non tamen ab oneribus civilibus excluduntur; sed tenentur ea subire, iis in locis, ubi morari eis licet, *l. 1. h. t.* ibi Gloss. Est autem hodie frequens hujusmodi ignominiosa missio, cum publice intersit, & militaris disciplina exigat, ut miles delinquens removeatur & puniatur.

Verum honesta missio non ita in usu est; vix enim 10
nulli milites militiæ suæ tempus, licèt senio confecti, & laboribus fracti complevisse videntur, ut meritò quamdiu nihil pertimescant, & Reipublicæ prodesse possunt, sacramento solvendi non sint. Imò foret ista missio Reipublicæ damnosa & gravis; siquidem militibus, quos viginti annis stipendiis aluisset, cogeretur assignare agros, instrumenta rustica, animalia & pecuniam in præmium transactæ militiæ; quoniam si hæc multis annis donarentur, tandem omne solum ad milites redi-
ret. * Apud Hispanos tamen extat constitutio Philippi 11
II. Regis anno 1569. qua veterani censentur, & stipendiis militaribus fruuntur, qui continuos viginti annos militarunt, nec coguntur inviti militare, ut observat Narbona *tract. de ætate ad omnes actus ann. quinquages. q. 3. n. 7.* & ante eum Gregor. Lopez & Bobadilla.

TITULUS LV.

Quibus muneribus excusentur hi, qui post impletam militiam, vel advocationem per provincias, suis commodis vacantes morantur; & de privilegiis eorum, & conductoribus vectigalium fisci.

1 *Qui dicantur implevisse militiam, & quibus muneribus excusentur.*
2 *Exponitur hujus constitutionis contentum.*
3 *Quibus privilegiis & immunitatibus fruantur advocati, & a quibus oneribus excusentur, impleta advocatione.*
4 *Qui in officiis spectabilium judicum militant, post exacta munia, ad ea iterum non revocantur.*

5 Con-

5 *Conductores fisci ab honoribus, & muneribus vacationem habent, nec possunt suæ excusationi renunciare.*
6 *Idem privilegium non habent illi qui ab his conductoribus vectigalia reconducunt.*
7 *Privilegium certæ personæ concessum, ad alias non porrigitur.*

1 SUperiore titulo egimus de iis, qui non impleverunt militiam: hoc titulo de iis qui impleverunt, vel advocationem; & nominatim recensentur munera a quibus ea cosecutus; cujusmodi sunt cura frumenti comparandi, inspectio operum, defensio civitatis, curatio Reipublicæ vel annonæ &c. dicuntur autem implevisse militiam qui viginti annos in ea perdurarunt, atque eam ob caussam Impp. eis nulla sordida, aut personalia munera indici voluerunt, & indicta recusari ab iis posse, *sext. hic & in l. 2. infr. de re milit.** 2 Quoniam nihil sordidum, nihil ignobile decet milites, & maxime veteranos, qui proinde ubicumque habitent, privilegiis suis fruuntur; nec coguntur ultra portas Præsidibus occurrere (licèt honorem eis præbere debeant) nec ad curias sive collegia vocantur inviti, aut nominantur; nec descriptiones præbent, consuetudinum, aut spectaculorum nomine: unam tamen domum habere debent liberam onere suscipiendorum militum supervenientium, iis qui in locis versantur, dignitate aliqua præditis, suam immunitatem obtinentibus, *l. 1. h. t.* Quæ constitutio Græca a Cujacio restituta, priora beneficia veteranis concessa, auget non minuit; quam proinde qui violarit, aut violari permiserit, quinquaginta librarum auri mulctam sustinent.

3 Exempla militum advocatis, qui per viginti annorum spatium advocationis officio functi sunt, vacatio conceditur à muneribus personalibus; cum etiam hi militare credantur, qui civium patrimonia, vitam & posteros defendunt, *l. 14. sup. de adv. div. jud.* Addit hæc constitutio posse advocatos post completam advocationem, ubi voluerint commutari, commodis & privilegiis suis frui, nec adstringi alienа negotia suscipere, sed suis solummodo vacare. Insuper advocatis illustrium vel spectabilium judicum, concessum reperio altera constitutione, ut etiam nondum impleta advocatione, nihil sordidum, aut grave munus iis injungatur, nulla peræquatio ingeratur, nulla operis instructio, nulla discussio, nullum ratiocinium imponatur, nullum deniq; aliud eis mandetur præter arbitrium, in eo dumtaxat loco ubi advocationis munus exercent, *l. 6. sup. de advoc. divers. judic.* Pœna prædicta in violatores hujus legis imposita. Quæ privilegia non gratia singulorum, sed ipsi ordini indulta sunt; hodie iis qui primi & statuti sunt, de quibus intelligendum quod supra *tit. 47. dixi.*

4 Id verò quod armatis militibus, & togatis hic conceditur, concessum quoque est iis, qui in spectabilium ducum officiis militant, quos post completam suam militiam Imperatores prohibuerunt scholæ agentium in rebus sociari, cum illos post exacta sua munia, ad ea rursus revocari minime deceat, *l. 3. C. de offic. mil. jud. l. 6. C. de assess.* Alioqui in decem libras auri condemnari debent: hinc fere usu venit, ut munera, non secus ac honores continuanda non sint.

5 Altera pars tituli est, de conductoribus vectigalium fisci, qua cavetur non alios a muneribus & honoribus vacationem habere, quam qui mancipatum suo nomine vectigal a fisco conducunt, *l. 2. h. t.* quæ desumpta videtur *ex l. 8. §. 1. ff. de vacat. & excus. mun.* ubi quoque non alios fisci vectigalium redemtores a muneribus civilibus ac tutelis excusari placuit, quàm eos qui præsentes negotium exercent; adeo ut etiamsi maxime velint illa munera subire, admittendi non sint, quod certe non conductorum honori datum, sed ne extenuentur eorum facultates, quæ subsignatæ sunt fisco, *l. 5. §. 10. ff. de jur. immun.*

6 Dico ipsos conductores, etiamsi ultro se offerant muneribus, iis non obstringi, ut aliud obtineat in illis, qui ab his conductoribus eadem vectigalia conducunt, vel quædam alia exercenda accipiunt, ut habet hic textus. Licèt conductor vectigalia alteri reconducere posse, & obligatio qua ejus bona sunt obnoxia, transeat in istum conductorem, ut teneatur usque ad quantitatem suæ conductionis, *l. 11. §. 5. ff. de pign. act.* Tamen privilegium immunitatis competens primo conductori vectigalium, non transit in secundum conductorem; prout nec aliud privilegium competens cedenti communicatur cessionario: siquidem hoc privilegium solùm ei datur qui prætendit jus conductionis a fisco, suo nomine, non alterius, *l. un. h. t.** 7 Inde infert Bartol. & Joan. de Platea hic, quod jus vendendi prædia singulorum, ob vectigalia non soluta, competens principali conductori, suo nomine uti succedenti in jus fisci, non competat conductori conductoris jure suo: nam ut habet axioma: socius mei socii, socius meus non est, *l. 20. ff. pro socio.* Nec semper qui caussam habet a privilegiato, utitur ejus privilegio. Accedit quod privilegium uni personæ concessum ad alias personas non extendatur, *l. 13. ff. sol. matr.* Et privilegii caussa quiescente, sileat quoque ipsum privilegium, Joan. Gutierrez *de gabell. 17. quæst. 87. n. 55.*

TITULUS LVI.

De Libertinis.

1 *Liberti & libertini olim diversi.*
2 *Non habent excusationem a muneribus.*
3 *Libertus unus Senatoris excusatur ab aliorum tutela.*

1 LIbertos & Libertinos olim diversos fuisse observat Suetonius *in Claudio cap. 24.* & Modestinus *l. 1. ff. de excus. tutor.* Quod qui manumittebantur, liberti dicerentur; libertini qui ex manumissis orti erant. Sed postea confundi hæc nomina cœperunt, & pro his usurpari, qui post justam servitutem, libertatem consequuti sunt, *§. 5. Instit. h. t.** 2 Conditio libertinitatis, ut referunt Suetonius & Tacitus, Claudii temporibus, equitum & Senatorum ordinem gloria sua deturbavit; imo & cæteros civitatis ordines infecit. Non tamen a muneribus civilibus tribuere potuit excusationem; nec in ea quidem civitate, in qua domicilium libertinus habet, ut ait *l. un. h. t.* idest, eum obstringit muneribus patronalis patriæ, nec eximit oneribus civitatis, in qua domicilium constituit; in utroque enim loco munera subire cogitur, *l. 17. & 37. §. 1. ff. ad municip.* Nec solus ipse libertus, sed & filii ejus, *d. l. 17. §. 8. l. 23. & 27. ff. ad municip.* & plures sint patroni, omnium quoque libertus sequitur originem & domicilium, *l. 7. h. t.** 3 Is tantummodo unus qui patroni sui Senatoris negotia gerit, ab aliorum tutela & curatione excusatur, *l. 13. C. de excusat. tutor.* Quamvis aliàs ne quidem is qui jus aureorum annulorum impetravit, sit exemtus a muneribus civilibus, sed eodem jure censeatur quod reliqui ingenui, *l. 43. & 44. §. 5. ff. de excusat. tut.* Vide quæ supra dixi *tit. 32.*

TITULUS LVII.

De Infamibus.

1 *Infames licèt nequeant honores obtinere, a muneribus tamen non excusantur.*
2 *Cur muneribus implicentur, & arceantur ab honoribus?*
3 *Quibus in caussis rejiciantur infames?*
4 *Infamis admissus ad honores removetur. Sed an per eos qui eum elegerunt?*
5 *Quando possint viles ad officia publica admitti, & ad quæ?*
6 *Ob inopiam virorum honestorum possunt viles obtinere dignitates, si per se viles artes non exerceant.*
7 *Quæ viles artes censeantur.*

1 QUid sit infamia, qui infames, & quibus ex caussis infamia irrogetur, expositum est sup. *l. 2. tit. 12.* Hic verò traditur, quod licèt infames personæ, nullis honoribus qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt; curialium tamen vel civilium munerum vacationem non habent, sed solemnibus indictionibus, idest, patrimonialibus muneribus ob tutelam, vel utilitatem publicam satisfaciant necesse est, itemque personalibus oneribus, *l. un. h. t.* a quibus solum eximuntur, qui ex privilegio immunitatem habent; quam prætendere aut allegare nequeunt infamia notati, ne in commodum iis cedat, quod deberet in pœnam retorqueri juxta text. *in c. 5. de donat. inter virum & uxor.** 2 Inde etiam fit ut ab honoribus & dignitatibus repellantur; siquidem nullus honor deberi, aut exhiberi possit iis, qui nihil habent quod dignum sit cultu; imò ob ipsam infamiam viles & abjecti sunt. Quis enim colat, aut quo cultu prosequatur a jure notatum; qui sua turpitudine dignitatis splendorem obfuscavit?

scavit? Unde repugnat infamem esse & in dignitate
constitutum, ut infra *de dignitat.* dicam. Non solum
igitur ab ea suscipienda, sed etiam a jam suscepta re-
pellit infamia, a decurionatu excludit, *l. 8. & 12. sup.*
de decurionib. Removetque a postulando, assidendo,
& judicando, *l. 1. §. 6. & 8. ff. de postul. l. 2. ff. de offic.*
3 *assess. l. 12. §. 2. ff. de judic.* * Arcet quoque ab accu-
sando & testimonio dicendo, in quibusdam caussis, *l. 4.*
& 8. ff. de accus. l. 3. ff. de testib. Denique ab omni fun-
ctione publica & actu judicali, Costalius *ad l. 2. ff. de*
senatorib. & nos supra *t. ex quibus caussis infamia irrog.*
num. 16. Nec obstat quod infamis possit esse arbiter,
quodque arbitria sint redacta ad normam judiciorum,
l. 1. & 7. ff. de recept. arbitr. Quia non ut advocati, &
judicis, ita & arbitri honorificum est officium & pu-
blicum, sed privatum omnino quod quis exhibet liti-
gatoribus, a quibus fuit electus. Quod verò arbitria
sint redacta ad instar judiciorum, hoc procedit quoad
ordinem & formam processus, non quoad jurisdictio-
nem & dignitatem.

4 Quæritur: an infamis ad honorem adspirans, si eum
obtinuerit, possit removeri, & num per eos qui con-
senserunt electioni? Prius patet ex jam dictis; cùm in-
famia juris contracta ipso facto, vel per sententiam non
solùm impediat quem promoveri ad honores, verum eti-
am delicias jam promotum, *l. 12. infr. de dignit.* ubi non
est quod de accepta dignitate sibi blandiatur is, qui se-
ipsum indignum judicaverit. Quod locum non habet in
infamia facti; quia licèt impediat; non tamen removet
a dignitate jam obtenta, ut probatur ex *c. superbis de*
accusat. notat. Abbas *in c. super eo de elect.* Gregorius Lo-
pez *add. regni Hispaniæ p. 7. l. 7. tit. 6.* Alterum est, in-
famia juris notatum non posse ut indignum removeri
ab officio, cui adjuncta est dignitas per eos, qui ejus
admissioni vel electioni interfuerunt & consenserunt,
cùm initio contradicere debuerint, ut dicit I. C. *in l. 13.*
§. ult. ff. de decurionib. Huc facit illud: *turpius ejicitur,*
quam non admittitur hospes: estque major nota ab obten-
to honore removere, quam necdum obtentum dene-
gare; facilius enim jus quæsitum conservatur, quam
de novo acquiritur. Unde etiam videmus multa tacito
consensu aut conniventia tolerari, quæ contradictorio
judicio non permitterentur; quapropter si eligentes igno-
raverint personæ vilitatem, aut non tantam esse existima-
verint ut dedecori futura esset officio, videtur posse as-
sumptus in eo permanere, & tolerari; secus si ignominia,
& inhabilitas ejus nota sit, ac tanta, quæ officium, &
congregationem fœdet, Bobal. *l. 3. polit. c. 8. n. 17.*

5 Interdum admittuntur viles ad officia, & munia pu-
blica assentiente Principe; qui ideo videtur illis infa-
miam remittere, multo magis si damnatos in integrum
restituat, *l. 1. §. 9. ff. de postul. & l. 1. C. de sent. pass.*
Item admittuntur infames & spurii ad ista officia, quæ
nullam dignitatem vel honorem adjunctum habent,
ad actus quoque qui publici juris sunt, *l. 3. & 6. §. spurios*
de ff. decurionib. hinc & heredes institui, & legatum & fi-
deicommissum obtinere, & testamentum condere pos-
sunt, *l. 11. & 27. C. de inoff. test.* ibi DD. Addit Molina
lib. 1. de Hisp. primog. cap. 13. n. 7. & seqq. infames posse
succedere in jus primogenituræ, etiamsi illi juri anne-
xa sit dignitas, quæ veniat in consequentiam heredita-
tis, *l. 39. d. lib. legat.*

6 Præterea in locis ubi est inopia virorum honestorum,
in subsidium viles admittuntur ad honores, *l. 12. in fin.*
ff. de decur. quia necessitas nulli legi se obstringit. Hinc
in *l. 3. §. spurios d. t.* ob publicum favorem receptum
est, ut deficientibus idoneis, spurii ad dignitates admit-
tantur. Sic quamvis infames a testimonio arceantur,
necessitate tamen urgente, deficientibus idoneis, au-
diuntur illi, qui alias removerentur: idque ne pereat
probatio, & ne in perniciem Reipublicæ veritas occul-
tetur. Hæc tamen quæ propter necessitatem, & in sub-
sidium recepta sunt, non debent in argumentum trahi,
l. 162. ff. de reg. jur. nec etiam facile admittendi sunt il-
li ad honores, qui per se viles artes exercent; secus si
per alios, aut ipsi eas exercere desinant, redeantque ad
honestum vitæ statum.

7 Viles artes censentur, quæ per leges cujuscumque ci-
vitatis, ex consuetudine longa, pro mechanicis repu-
tantur, *l. 1. §. 2. in fin. & l. fin. §. 1. ff. de muner.* easque
exercent infimi mercatores, & sordidi opifices, in
eadem civitate, emendo merces minoris plurisque ven-
dendo, *d. l. fin.* ubi tamen in §. 2. Kalendarii curatio,
&. quæstura, in aliqua civitate inter honores non habetur;

in alia verò connumeratur: ita ut vilitas ista officiorum
pendeat ab usu civitatis in qua exerceantur, Amaya *ad*
l. un. num. 79. & seqq.

TITULUS LVIII.

De Reis postulatis.

1 *Reus criminis postulatus intra annum novos honores*
non petit.
2 *Quos habet retinet, si se purgaverit, uti & ad tem-*
pus relegatus.
3 *Appellatione interposita officium quod Reus habet ex-*
ercet.
4 *Secus hodie, si de male administratione arguatur.*

ACtum supra de infamibus & notatis, quos vilitas 1
& ignominia ab honestorum cœtu segregat: hic
de reis criminis postulatis, qui (ut habet textus) nisi in-
nocentiam suam purgaverint, novos honores appetere
non possunt intra annum accusationis. * Quod pertinet
Arii Menandri responsum in *l. 4. §. 4. ff. de re milit.* ad tem-
pus relegatus, si expleto spatio fugæ, militiæ se dedit
damnationis caussa inquirenda est, ut si contineat perpe-
tuam infamiam militia expellatur: si non perpetuam, &
in ordinem redire potest, & honores petere militiæ non
prohibetur. Neque enim conceditur ut in ullo tem-
pore se purgent, qui perpetua infamiæ nota inusti
sunt. Contra postulati, ubi se purgaverint, non pro-
hibentur honores petere, nisi per ipsos reos steterit quo-
minus caussæ intra annum expedirentur, *l. 7. ff. de mu-*
ner. & hon. Inde constat caussas criminales olim anno fi-
niendas fuisse, Cujac. *lib. 5. obs. 8.* Retinebant itaque
rei postulati, interim pristinam dignitatem, ne veluti
inauditi damnarentur, *l. 17. §. 12. ff. ad municip.*

Multo magis lite & appellatione pendente, etiam- 3
num retinent rei honorem, & officium exercent quod
habent; possunt & cæterum participare; cum hoc sit con-
stitutum, & sit juris, ne quid innovetur provocatione
interposita, sed maneat integer status appellantis, *l. 1.*
§. 3. & 4. ff. nihil innovari appel. * Attamen suspensi ab 4
officio per sententiam, illud exercere non solent, quo-
usque superior Judex aliud definiverit; multo minus
alium honorem aut munus possunt adipisci, *l. un. h. t.* Bo-
badilla *l. 5. polit. c. 1. n. 191. & seqq.* quod præsertim
admittendum censet Caballus *resolut. crimin. cent. 2. ca-*
su 121. si reus suspensus, aut accusatus sit ob malam of-
ficii administrationem, in qua cum sinistrè se gessisse re-
periatur, nec ad officium pristinum redire, nec ad aliud
aspirare poterit, *juxta l. judices* ibi DD. *C. de dignitat.*
Eoque spectat Theodosii constitutio: Hi (inquit) qui
in republica versati sinistrè sunt, perpetuò sibi omnes
dignitates sciant esse præclusas, quocirca jubemus, ut
illustris magnificentia tua, nullum qui superiore tempo-
re malæ suæ administrationis crimen excepit, ad provin-
cias patiatur accedere, *l. 2. C. Th. ad l. jul. repet.*

TITULUS LIX.

De his qui in exilium dati, vel ordine moti sunt

1 *Continuatio, quid exilii nomen contineat, quando*
alii voluntarie, alii involuntarie exules fiant.
2 *Deportatorum & relegatorum conditio quæ fuit.*
3 *Exulum pœna ante tempus in provinciam redeuntium.*
4 *Relegati ad tempus, si carcere detineantur, im-*
putatur illud tempus exilio.
5 *An relegatus ad tempus vel ordine motus, exple-*
to tempore, adhuc remaneat infamis, & ut ta-
lis repellatur ab honoribus?
6 *Si relegatus sit, ex crimine, infamia perpetua*
manet, nisi judex graviorem pœnam, quam lex
imponit, statuat.
7 *Si mitiorem pœnam imponat, non potest efficere ut dam-*
natum non sequatur infamia, & quæ ratio?

QUi ob crimen perpetratum in exilium dati, aut or- 1
dine moti sunt, interim ab honoribus arcentur.
Exilium triplex constituit Marcianus; aut est,
inquit, certorum locorum interdictio; aut lata fu-
ga, ut omnia loca interdicantur præter certum locum,
aut in insulæ vinculum, idest, relegatio in insu-
lam, *l. 5. ff. de interd. & releg.* Exilium non semper
in pœnam imponitur; ad eam tamen evitandam fre-

quenter constituitur, ut quis solum mutet, unde Cicerò *in orat. pro Cæcina*: exilium non supplicium vocat, sed profugium, portusque supplicii; itaque qui volunt pœnam aliquam subterfugere, locum & sedem mutant. Interdum voluntarie ob casum fortuitum, *l. 16. §. 8. ff. de pœnis*; quales profugi magis dicendi sunt, qui ob metum alicujus rei, patriam suam deserere coguntur: frequentius involuntarie illi, qui sententia judicis damnati in perpetuum, vel ad tempus exulare jubentur.

2 In perpetuum deportatis certa insula, vel locus (ex quo decedere non licebat) assignabatur, pœnæ caussa; eratque hæc pœna gravissima, & capitalium criminum: nam ut dixi sup. *de pœnis*, adimabat civitatem & bona; ita ut deportati, nec manumittere possent, nec testari, nec ab intestato filiis bona relinquere, sed ea omnia fisco applicabantur, *l. 2. 3. & 6. ff. de interd. & releg.* At relegati, sive in perpetuum, sive ad tempus in potestate liberos retinebant; & testamenti factionem non amittebant, neque bona omnia; sed ea tantum quæ ei per sententiam mulctæ nomine erepta fuerant, *l. 4. & 7. §. 3. & 4. ff. h. t.*

3 Porro relegati, sive in insulam deportati, debebant locis interdictis abstinere: & hoc jure hodie utimur: ut, si ad tempus relegatus simpliciter, ante redeat, in insulam relegetur: si is qui relegatus est in insulam, eam excesserit, deportetur: qui deportatus evaserit, capite puniatur, *l. 4. & 28. ff. de pœnis*: non enim licet excedere præscriptos exilii fines, ne pœna & judicia illudantur.

4 Qui verò certo loco ad tempus, vel in perpetuum includitur, ad carceres damnatus censetur, quos effringere non licet sub pœna capitis, *l. 1. ff. de effractorib.* ubi capitis pœna intelligitur mors civilis, non item naturalis, quia durum foret eum plecti qui metu exitus incerti judicii carcerem effregit. Cæterùm qui ad tempus est relegatus, si aliquamdiu in carcere detineatur, illud tempus exilio imputatur; adeo ut si pendente custodia lapsum sit tempus, non possit in exilium mitti, sed carcere liberari debeat, ac si implevisset exilium, *l. 23. C. de pœnis, & l. 25. ff. eod.*

5 Quæritur autem hic; si quis ad tempus ordine motus, vel relegatus sit: an completo tempore, honore vel officio pristino fungi possit? Et siquidem motus sit ob crimen quod infamiam non irrogat, regressus non solùm pristinum honorem resumere, sed & ad novum adspirare poterit, *l. 1. h. t.* sic in specie *d. l. 13. §. 1. ff. ad l. corn. de fals.* respondit J.C. Advocatum ordine motum decem annis ob falsi instrumenti recitationem, infamem non censeri, & ideo post reditum in ordinem recipi; quia in l. Corneliam de falsis, solum is incidit, qui falsum instrumentum conficit, non qui recitat. Observandum tamen quod eo casu, quo quis ex crimine non famoso, post tempus in ordinem redit, non statim ad novum honorem admittatur, nisi tanto tempore ab eo abstinuerit, quanto per fugam, idest, exilium abfuit, *l. 2. h. t.* exemplo relegati qui tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit, *l. 15. ff. ad munici-*

6 *cip. l. 2. & 3. §. 1. ff. de decurionib.** At verò ad tempus relegatus, vel ordine, vel advocationis officio motus, ex crimine famoso, finito tempore inter infames habetur; & ideo frustra ad honores vel militiam adspirat, *l. 5. ff. de decur. l. 6. C. quibus ex caussis infamia l. 4. §. 4. ff. de re milit. & l. 5. §. 2. ff. de extraord. cog.* Ex his fit quod quando pœna a lege statuta imponitur delinquenti ob crimen famosum; licèt ea sit temporalis; infamia tamen est perpetua, & durat etiam finito tempore pœnæ, Bald. & Salicet. *ad d. l. 6.* Bobadilla *l. 3. cap. 8. n. 4.* ita in praxi Madriti se observasse dicit. Cæterùm si levior cum esset pœna a lege, judex graviorem inflixerit, ad tempus relegando vel removendo ab ordine; licèt crimen sit famosum, reus tamen condemnatione ejusmodi non fit infamis; quia cum eo videtur esse transactum de infamia; & ideo post tempus recipit honores, & functiones pristinas, *d. l. 5. & 15. ff. ad munic. l. 13. §. pœna ff. de his qui not. infam.*

7 Si verò mitiorem pœnam judex pro arbitrio imposuerit, non per hoc efficiet, quo minus damnatum sequatur infamia: Rationem adfert Papinianus *in d. l. 15.* quia in potestate judicantis quæstio facti est, non autem juris auctoritas: nam potest quidem judex pronunciare crimen admissum esse, vel non; at ubi pronunciavit crimen admissum quod jure famosum est, succedit pœna hujus criminis, idest, infamia, quæ cum a lege irrogetur, non est in potestate judicantis sua sententia legis auctoritatem infringere, & infamiam remittere: non enim debet judex esse lege clementior, inquit Novel. 82. *de judicib. §. ut autem omnino.* Late Amaya *ad l. un. sup. de infamib. num. 20. & seqq.* & Caballus *resolut. crim. cas. 172.* ubi ex Baldo & Joan. de Platea hic plures distinctiones colligit, & rationem assignat, cur si minuatur pœna, non tollatur infamia; si verò absque caussa augeatur, infamia tollatur; quia per minorem pœnam non plene purgatur delictum, quod publice interest puniri, ut alii a delinquendo deterreantur, *l. 20. ff. de pœnis*. Quare non debet delinquens ab infamia relevari, sed quando pœna augetur, æquum est ne infamis maneat, finito tempore pœnæ; cum infamia veniat ut sequela pœnæ principalis, qua cessante cessare debet infamia: de qua plura dixi sup. *de his qui not. infam.*

TITULUS LX.

De filiisfamilias, & quemadmodum pater pro his teneatur.

1 *Quando pater pro filiisfamilias decurionatu, vel honore se obligare videatur tacite vel expresse?*
2 *Cur pater consentiens filium in decurionem creari obligetur; secus si filius sit emancipatus.*
3 *Quatenus obligetur Reipubl. in solidum: an peculio tenus.*
4 *Pater quomodo teneatur pro tutela, quam filius magistratum gerens dedit.*
5 *Reipublicæ favore pater tenetur in muneribus publicis, quando consensit etiam tacite.*
6 *Pater pro filiofam. equite, militem substituere tenetur, qui onus subeat. Cum aliàs pro filio non obligetur.*
7 *Si filio in curiam allecto pater appellaverit, & contra eum judicatum fuerit: an ex munere a filio gesto obligetur in solidum?*
8 *Pater non tenetur pro filio curatore nominato, sed magistratus qui eum nominavit.*
9 *Filiusfam. cum patre ad idem munus non vocatur; secus si sit emancipatus.*
10 *Pater solus onera sustinet, & taxatur in collectis præstandis, non ipse filiusfamil.*
11 *Quando pater & ejus heredes teneantur damnum Reip. sarcire?*

INdubitati juris est, non solum eos, qui honores & Reipublicæ munera gerunt, pro sua administratione teneri; sed etiam qui pro illis fidejusserunt, tacite vel expresse. Quomodo pater consentiendo ut filiusfam. decurio creetur, universis muneribus quæ decurioni filio injunguntur, obstrictus est Reipublicæ, quasi fidejussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filii videtur, si præsens nominationi non contradixerit, *l. 1. h. t. l. 2. ff. ad municipal.* Nam taciturnitas hæc in se consensum imitatur.* Proinde quidquid in Reipubl. administratione alius gesserit, pater ut fidejussor præstabit; quoniam Rempublicam salvam fore videtur promittere qui consentit, ut filius decurio creetur, *l. 1. §. fin. ff. de magistr. convent.* videtur enim quasi ipse pater electus, & obstrictus; cum una eademque persona, ratione potestatis; cum filio esse censeatur, *l. fin. Cod. de impuber.* Facit & in hanc rem *l. 1. & 5. sup. de decur. & l. 7. §. ult. ff. eod. tit.* quæ ratio cum in emancipato deficiat, qui sui juris factus, omnia sibi acquirit, & diversam familiam constituit, *l. 194. §. familiæ in fin. ff. de verb. sign.* præsentia aut taciturnitas patris in electione decurionatus eum non obstringit, *d. l. h. t.* Oportet enim ut expresse consensum suum adhibeat pater, Pichardus *in §. actiones 10. n. 88. Instit. de actionibus*.

3 At verò sive expresse consentiet nominationi filii in potestate ad munus publicum, sive præsens non contradicat, vel absens non repugnet, obligatur nihilominus in solidum Reipublicæ, si malè in administratione se gesserit filius, ut si tutores dare non curaverit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit; quoniam pater fidejubere videtur Rempublicam salvam fore, *l. 2. ff. ad municip.* & expressius *in l. 1. C. quod cum eo qui in aliena pot.* ibi: *quod si voluntate ejus filius decurio sit creatus, & a magistratu tutor constitutus, pater in solidum satisfacere cogitur, cum id onus exemplo cæterorum munerum introductum intelligatur.* Non adversatur textus *in l. 3. §. fin. ff. de pecul.* ubi cum filiusfam. voluntate pa-

to patris factus esset decurio, postea in duumviretu existens, pupillo tutorem dederit, nec curaverit caveri rem pupilli salvam fore, responsum est filium io solidom teneri, patrem verò de peculio tantum; quie pater solum videtur accomodasse consensum ut filius decurio fieret, ac ita Rempublicam salvam fore promisisse, non etiam rem privati hominis, idest, pupilli de quo non cogitabat pater cum consensit creationi. Cum igitur quasi fidejussor sit pro filio decurione, ad illa tantum tenetue, quæ ad Reipublicæ administrationem pertinent, idest, ad damna, quæ ex re male gesta per magistretum Reipublicæ obvenerint; non autem ad pœnam, aut mulctam, in quam magistratus ob suam negligentiam vel culpam incidit, *l. 2. §. 5. l. 17. §. fin. ff. ad municip.*

4 At in casu *d. l. 1.* cum pater ad utrumque munus consensum suom accomodaverit, scilicet ut filius simul decurio & tutor fieret, meritò io solidum tenetur; cum utrumque sit munus civile, & io otrinsque creatione caveatur Rempublicam; item rem pupilli salvam fore, ut late docet Amaye *ad d. l. 1.* & ante eum Barbosa *in l. si cum dotem §. transgrediamur n. 8. & seqq. sol. matr.* Jom. Larrea *alleg. fisc. 12. n. 14. & seqq.* qui & aliam rationem addunt, cum pater consentiens creationi filii ad decurionatum, obligetur ad damna ex mala administrationu; quia cum filius in potestate nulla habeat bona, & si quæ acquirit, acquirat patri, congruum fuit parrem, quem sequuntur commoda, teneri ad incommoda & damna; non quidem io solidum, quia id pertinet ad obligationem Remp. salvam fore, *d. l. 1. & l. 8. ff. de administr. rer. ad civit.* sed quatenus vires peculii patiuntur. Ideo si minus rectè filius magistretum gerens, tutelam detulerit; quia hoc damnum non ad Rempubl. sed privati, idest, pupilli utilitatem pertinet, pater non ultra quam de peculio convenitur, *l. e. §. fin. ff. de magistr. conven.* peculium enim destinetur a patre ad filii obligationes, Donellus *lib. 16. comm. c. 21.* Non movet *l. 7. ff. de tutel.* ubi filio tutore constituto, pater in solidum obligatur; quie id procedit quando tutelam dativam agnovit & approbavit, quemadmodum *in d. l. 1. Cod. quod cum eo*. Alias ubi non agnovit filii tutelam, solum tenetur de peculio pater, & quoties consentit filio deferei munus, quod publicum est auctoritate, & privatum utilitate.

5 Ex prædictis igitur notandum speciale esse favore Reipublicæ, ot si pater consentiat filiumfamil. decurionem creari, aut officium aliud auctoritate & utilitate publicum eidem deferri, retione hujus consensus, in solidom obligatus censeatur, quantumcumque non teneretur consentire, nec pro filio illo casu se obligare, quæ specialitas fuit inducta, ut pirmius Reip. indemnitati consuleretur. Item si patee sit præsens quando hujusmodi munus publicum aut dignitas filio defertur, & taceat, videtur consentire, & tacite actum approbare, *l. 2. §. 5. ff. ad municip.* Attamen quando pater proptee consensum obligatur pro filio tutelam incipiente, non sufficit ejus præsentia cum taciturnitate, sed requiritur expressa cognitio & approbatio, *d. l. 7. ff. de tutelis*, Bart. ibi *& in l. 1. c. quod cum eo* & alii citati a Larree *d. loco*, ubi n. 37. concludit, patrem io solidom teneri, quando consentit etiam tacitè dignitati filiifamil. in eis rebus quæ ad publicam utilitetem spectaot.

6 Quò fit ut si filius dignitatem equestris ordinis, vel militarem obtinuerit à Rege, & propter imbellem ætatem, aut aliam caussam non possit ipse munere suo fungi, aut bello interesse, cogatur pater, suis sumptibus aliom pro filio substituere; quia licèt pater pro debitis filii non teneetur; & multo minus quoties obligatio est personalis, qualis est bello interesse; tamen quie id publicam caussam concernit, qoæ Regi favet, pro filio equite militem substituere obstrictus est pater, quasi fidejussor, *l. e. ff. ad municip. l. 17. §. 1. ff. de muner. & honor.* Non obstat iterum, quod pater pro filio non teneatue, quodque obligatio hæc sit propria ipsius filii; quoniam ex tacito suo consensu & approbatione obstringitur parer, permittendo filium creari, aut nominari ad magistratum, aut ei dignitatem equestrem conferri, juxta *l. 1. h. t.* quam initio tituli exposui: *quod consentire etiam is videatur, qui non testificatur dissentire nominationi*; videtur inquam pater consentire in omnibus, quæ concernunt honorem & utilitetem filii; quamvis absens fuerit, cum dignitas filio deferretur.

7 At quid si pater non consensit, ut filius magistratui adscriberetur, sed eppellavit? Papiniao. respondit patrem non teneri ex munere gesto, in solidum, sed quatenus est in peculio, *l. 6. §. 4. ff. de decurionib.* quod si ideo si nullom habeat peculium filius, pater ad nihil tenetur, *tit. C. ne filius pro patre*, Boer. *decis.* 221. Gail. *lib. 2. obs.* 27. n. 33. Contra Imp. hic rescribit, patrem eppellantem ostendisse caussam ad se pertinere, cum potuerit, *nominato filio tantum contestari, & non consentire oneri ei delato*, *l. 2. h. t.* ut non mirum quod cum suo nomine appellet, teneetur in solidum, qui alias ex persone filii conveniretur actione de peculio. Non adversatur responsum Papiniani; quie intelligitur de eo qui appellavit a nominatione filii ad decurionatum. Imp. verò loquitur de eo qui eppellavit e delatione oneris, filio tanquam decurionis impositi. In illa specie, quia pater non consensit decurionatui, non potest ob munus e filio postea gestum teneri in solidum; quod si decurionatui consensisset, nihil ei prodesset dissensus, vel appellatio ab onere delato. Sic io specie *d. l. 2.* non prodest, imo nocet eppellatio e delatione oneris; quia etiamsi in hac retione ostendat pater se dissentire, tamen hic dissensus eum non liberat; imo dum appellat, ostendit caussam esse propriam; cum nemini nisi in propria caussa, aut aliena, cum interest, incumbat necessitae appellandi, Platea *ad d. l. 2.* Galganetus *de jure publ. lib. 4. tit. 46. n. 59.* & Amaye & Larrea *dictis locis*, Pacius *cent. 7. quæst. 77.*

Porro si magistratus filium curatorem operis publici, vel Kalenderii creaverit, patri dissentienti non est necessaria appellatio: nam nominator qui filium in potestate positum, non consentiente patre ad munus advocavit, detrimento muneris obligatur, *l. ult. h. t.* verùm licèt filius ex voluntate patris decurio factus non sit, resistere tamen non debet quo minus patri obsequatur, & curator fiat filius, utque periculo nominatoris, non patris creetur, *l. 14. §. 4. ff. de muner. & honor.* 8

* Quod si verò pater & filius in potestate ad munus vocetur à magistratu, illud uterque, eodem tempore, sustinere non compellitur; eique filius liberandus, ne duo ex eadem domo simul onerentur, *l. 3. h. t.* At pater & filius emancipatus, ad idem munus rectè simul vocantur. Domus & familie hoc loco accipitur pro corpore, quod est sub unius potestate, *l. 1. sup. de muner. & honor. non contin.* ex quo textu, sicut continuatio honorum fieri non oportet in eadem domo; propterea quod pater & filius una persona reputentur, *l. 22. infr. de agricol. & cens.* ita non debent ad ista obsequia & onera vocari, *d. l. 3.** Hinc fit quod dominus & familiæ caput censeri, inscribique debeat libro censuali, & unam collectam solvere, non autem ejus filii in potestate existentes; secus si sint emancipati, & à familia segregati, ut colligitur *ex d. l. 3.* aut patre mortuo fiot filii superstites: nam quotquot remanent, incipiunt esse patresfam; & bonorum possessores; ac ideo singuli obnoxii oneribus, *l. 195. §. 2. ff. de verb. sign.* Platea *ad d. l. 3. in fin.* 9 10

Atque eo casu quo pater consensit filium fam. decurionem creari, & munere deinde publica obire; per hunc consensum non solum conveniri posse patrem constat, sed & ejus heredes, si vivo eo, filiusfam. munera ista susceperit, non si post mortem patris, *d. l. 1. & 2. h. t. & l. 20. §. 6. ff. famil. ercisc. l. 21. §. 2. ad municip.* Latius infra *tit. seq.*

TITULUS LXI.

De periculo successorum parentis.

1 *Pater & ejus successores tenentur pro filio ad munus publicum electo, & quatenus?*
2 *Sensus h. l. quod quis teneatur ad sumptus qui fiunt in ludis ad honorem Deorum, tempore quo quis Sacerdos eligitur.*
3 *Pater filio Sacerdoti tenetur providere de titulo.*
4 *Onus dignitatis filio quæsitæ per patrem transit in successores, nisi mortuo patre filius dignitatem acquisivit,*
5 *Quid si talis sit dignitas ex qua ipse filius, ejus heres commodum sit recepturus?*

1 DIctum est tit. superiori, si filiusfam. vivo patre, ejus assensu decurio creatus sit, & ob aliquod munus male gestum obnoxius fuerit Reipublicæ, non solum teneri patrem, sed etiam ejus successores: verum quomodo hi successores conveniantur, hic titulus declarat: & passim Interpretes sentiunt, successores, seu heredes defuncti patris, teneri pro portionibus hedi-

rediariis, pro filio ad munur publicum electo, dummodo filius in vita patrie tale munur gerete cœperit; secus si post ejus mortem, atque id maxime procedere, si pater in vita patrimonium suum obligaverit, & Reipublicæ indemnitatem promiserit suo periculo, eo tempore quo filius munus suscepit, *l. un. h. t. & l. 1. sup. de decurion. l. 21. §. 1. & seq. ff. ad municip. & l. 15. ff. de muner. & hon. & l. 7. de administr. rer. ad civit.* in quibus textibus generatim traditur in quocumque Reipublicæ magistratu, patrem teneri pro filio, si voluntate patris magistratum gesserit; & juvat *l. 1. Cod. quod cum eo qui*: ibi: *exemple cæterorum munerum.*

2 Verùm tamen hic sensus & intellectus, quamquam in se verus sit, est tamen nimis generalis ad hanc legem unicam, quæ tantùm loquitur speciatim, casu quo filius Sacerdos creetur. Erat autem sacerdotium provinciæ munus patrimoniale, velnti Alytarchia, & Asiarchia, quo munere qui fungebatur, tenebatur præstare sumptus qui fiebant in ludis & certaminibus ad honorem Deorum, *l. 8. ff. de vacat. muner.* Cujac. *ad hanc l. un.* & Pancirol. *in notitia cap. 103. in fin.* De his Sacerdotibus dixi sup. *tit. de mun. patrim. per l. 8.* Quemadmodum ergo si patris voluntate filius decurio creetur, non tantùm ipse pater, sed & heredes ejus pro filio civilibus muneribus tenentur, *l. 1. sup. de decur.* ita si patris consensu filius Asiarches, seu Sacerdos fiat, & de suo pater ludos, & expensas promittat, & postea moriatur; ex hac promissione non tantùm filius qui Sacerdotium meruit, obligatur pro sua portione, sed & omnes heredes patris.

3 Hanc usu obtinuit, ut si pater filium sacrari, seu Sacerdotem creari voluerit, ni providere debeat de titulo; si interim moriatur ea obligatio heredibus incumbit, quibus jam ante cognita erat voluntas patris, Penna & Platea *ad h. l. in fin.* & Argentræus *ad cons. Brit. art. 223. gloss. 5.*

4 Huc pertinet quod a Papiniano *lib. 13. quæstionum* responsum est, id quod dignitatis nomine a patre impetratum est, vel debetur, non esse cogendum filium in commune conferre: hoc enim propter onera dignitatis præcipuum habere debere; sed si adhuc debeatur, quod pater pro dignitate filii promisit, hoc sic interpretandum est, ut non solùm oneretur is qui dignitatem meruit, sed commune sit omnium heredum onus hoc debitum, *l. 1. §. 15. ff. de collat.* quia ut idem J. C. alio loco dicit, hoc patris æs alienum fuit, quod proinde ejus heredes in communi sustinere debent, nisi filius munus post mortem patris susceperit; ab eo enim cæteri coheredes soluti sunt, *l. 20. §. 6. ff. famil. ercisc.* Neque enim fratres, morte patris effecti sui juris, dignitates & honores mutuo sibi debent, nec debita sigillatim contracta dissolvere tenentur, *l. 39. §. 3. ff. h. t. fam. er-*
5 *cisc.* * Dicit Glossa, & Joan. de Platea *ad hanc l. un.* quod quamvis vivo patre, eoque consentiente filius dignitatem susceperit, non videatur sumptus in ea obtinenda obeundaque factos, posse fratribus suis pro parte reputare, si videlicet talis sit dignitas, vel militia, ex qua ipse & ejus heres commodum sit habiturus, qualis est militia quæ vendi transferrique potest, *l. 30. §. imputari Cod. de inoff. test.* secus si vendi non possit, ut militaris, doctoralis, & episcopalis dignitas. Videatur quod supra dictum *tit. de collationibus num. 22. & seq. & sup. de filiisfamil. & quemadm. pro his pater ten.* Larrea *alleg. fisc. 11.*

TITULUS LXII.

De mulieribus, in quo loco munera sexui congruentia, vel honores agnoscunt.

1 *Mulier patrimonialia munera ibi sustinet, ubi bona possidet, personalia in loco domicili mariti.*
2 *Hic tit. agit de mulieribus conjugatis, non virginibus, vel corruptis, quæ in loco originis munera subeunt.*
3 *Mulier domicilium mariti sequitur, ibidem dos repetenda, movendaque actio de dote, cujus lucrum marito cedit.*
4 *Maritus tenetur ratione dotis ad onera in loco domicilii; item mulier.*
5 *An mulier nupta extra patriam eximatur legibus suæ patriæ?*
6 *Mulier eo casu quo administrationem suscipit, rationes reddere tenetur.*
7 *Mulieres munera agnoscunt congruentia sexui. Possunt esse obligatrices.*
8 *Earum arbitrium æstimandum, si mulier prægnans sit, non etiam an virgo sit. Quid si in arte delinquat.*
9 *Possunt esse denunciatrices, & accusatrices in certis criminibus.*
10 *Cur mulieres ab officiis publicis & civilibus arceantur? Item prohibeantur postulare, procurare, & argentariam exercere?*
11 *Intercedere pro aliis ne quidem domi & in loco privato possunt.*
12 *Data facultas patri nominandi ad munus aliquod civile heredes suos, non potest nominare fœminas, nisi expresse id ei sit concessum.*
13 *Recensentur honores quorum capaces sunt fœminæ.*
14 *Abbatissæ possunt judicare inter suas moniales, & beneficia conferre; non tamen excommunicare, aut suspendere.*
15 *Hodie solent fœminæ maritorum officia impetrare pro suis filiabus.*
16 *Permittit usus ut resignet pater officium in filium ut maritum inveniat.*
17 *Fieri debet resignatio officii in manibus ejus, qui illud conferre potest, aliàs non valet.*

HIc titulus ostendit in quo loco mulieres, munera 1
& honores, quorum sunt capaces gerere, & subire teneantur: an videlicet in loco suæ originis, vel domicilii & incolatus mariti. Et quidem munera patrimonialia agnoscere debent apud originem propriam ubi bona possident; nam ab hisce muneribus neminem excusari supra *tit. 41.* diximus. Personalia verò munera non apud originem suam mulieres obeunt; sed ubi est domicilium matrimonii, *l. un. hoc tit.* Ideo autem in loco domicilii munera sexui congrua suscipiunt; quia iniquum foret mulieres alibi, quam ubi resident, & obsequia mariti præstant, prægravare: quæ ratio ex opposito sensu continet, ut ibi patrimonialia, ubi eorum bona conspiciuntur, subire debeant. * Loquitur 2
enim Constitutio hujus tituli, de mulieribus nuptis; non de desponsatis, virginibus, concubinis, vel corruptis fœminis, quæ non excusantur a muneribus personalibus, sed ea subeunt in loco originis, *l. 32. & 37. §. 2. ff. ad municip.* ubi idem rescriptum de mulieribus, quæ in matrimonium se dederunt non legitimum. * At 3
verò mulier, quæ legitime matrimonium contraxit, honore mariti fruitur, ejus domicilium semper sequitur, ac forum sortitur; adeò ut si ratione suæ dotis, mulier litem marito moveat, intentanda sit actio in loco domicilii mariti, non in loco contractus matrimonii: quod Baldus observat habere locum in muliere repetente dotem, si divertat, vel in heredibus illius ea mortua; secus in extraneo stipulante dotem, qui non domicilium mariti, sed contractus locum sequitur *in l. 1. Cod. de dot. promiss. colum. 2.* Item si statutum sit ut maritus dimidiam dotis partem lucretur, licèt diversum sit in loco contractus; nihilominus ex beneficio statuti domicilii sui ad dimidium dotis vocabitur, Costal. *ad l. exigere 65. ff. de judiciis.* * Cæterùm stante matrimonio 4
non est dubium quin ratione fundi dotalis, cujus fructus percipit maritus; teneatur ad tributum & onera, *l. 13. ff. de impens. in rem dot. & l. 27. Cod. de jur. dot.* sed hæc quidem præstanda sunt in loco domicilii ipsius mariti. Idem sentiendum de muliere, quæ cum ex persona mariti forum & domicilium sequatur, uti dictum, non cogitur alio in loco munera subire, aut contribuere, quam ubi nupta est, Ant. Faber *in suo C. lib. 9. tit. 30. defin. 11.*

An igitur mulier nupta extra originem suam, eximatur 5
legibus suæ patriæ? Minime; quia qui origine semel factus est civis, non potest desinere esse talis, & originem naturalem mutare, ut dictum sup. *tit. de municip. per l. 4. num. 5.* quam nec mutare patitur matrimonium, nisi quatenus ejus natura id poscit. Igitur mulier civis manet, & jura suæ civitatis retinet, & legibus obstringitur, ac solùm illis liberatur, quæ ipsam impediunt uxoris munia implere: quò pertinet textus hic, dum dicit sæpius rescriptum fuisse extra patriam nuptam, munera personalia non subire apud locum originis, quasi ea res non caruerit dubitatione; siquidem sæpius fuerit rescriptum in eam sententiam, quod munera personalia sexui muliebri convenientia, non debeat mulier nupta in sua patria subire (ex rationibus jam dictis) inde tamen non sequitur quod eximatur obligationi parendi legibus, ubi originem traxit, *l. 6. ff. ad*

muni-

municip. & *l. 4. sup. de municip.* Bart. *ad h. ult. §. 2. ff. ad municip.* quem sequuntur relati ab Ant. Merenda *lib. 6. cont. cap. 30.*

6 Quod si mulier administrationis munere fungatur in
sua vel aliena patria, prætextu minoris ætatis, aut fragilitatis ab onere reddendi rationes non liberatur; proinde nec alius administrator, quamvis minor sit ætate;
dum tamen judicio polleat. Quoniam obligatio illa
præstandi rationes velut naturalis est, eoque respicit
ut suum cuique tribuatur, *l. 32. ff. de condit. & demonstr.* Escobar *tract. de ratiociniis cap. 3.* Narbona
de ætate ad omnes act. ann. 25. quæst. 82. num. 3.

Quod ad munera publica, quæ mulieres agnoscere
7 debent, talia esse oportet, quæ earum pudicitiam non
lædant, quæque congruentia sint sexui, *l. un. h. t.* Possunt ergo mulieres probatæ artis & fidei obstetrices esse; item medicæ in curandis partibus, quas verecundia
8 mulierum non permittat viris medicis detegere. * Olim
quidem industria & scientia longe superiores erant his,
quæ obstetrices hodie dicuntur: interim illis datum arbitrium legitur inspiciendi: num mulier prægnans sit:
quod multis modis deprehendi potest: non item: an virgo sit: est enim id difficile & vix fieri potest; ideo hoc
tot nusquam legitur obstetricibus delatum arbitrium,
l. 1. ff. de ventre inspic. & *l. 1. §. 2. ff. de extraord. cognit.*
Audiuntur tamen illæ, & ut testes admittuntur, quæ medicam artem exercent. Unde mulieribus medicis, non
minus quam maribus merces debetur; & culpa illis imputatur, si quæ noxia medicamenta dederint & supposuerint, *l. 9. ff. ad l. aquil.* Cujacius *lib. 17. obs. cap. 27.*

9 Item mulieres denunciatrices esse possunt earum criminum, quæ sæpe clam ab aliis feminis committuntur,
nec ad notitiam veniunt masculorum, veluti in crimine abortus, quod occulte & inter mulieres fieri solet,
vel suppositi partus, Lucas de Penna & Joan. de Platea
ad h. l. Quod vix credibile sit hæc crimina ab ipsis mulieribus ignorari, aut cognita ab ipsis taceri posse. Similiter in crimine falsarum tabularum accusatrices admittuntur; quando videlicet sua interest, *l. 2. de accusat.*
Ac multo magis ad denuntiandas fraudes in annona commissas recipiuntur, *l. fin. §. fin. ff. ad l. jul. de annon.* quia
vertitur publica utilitas, ne annona carior reddatur, *l.
6. ff. de extraord. crim.* Denique ad suspecti tutoris accusationem mulieres, quarum interest, admitti constat;
ad tutelas filiorum quoque, sed utrumque propter singularem affectionem contingit, quæ potest videri consiliorum inconstantiam implere, *l. 1. ff. de suspect. tut.
Auth. matri & aviæ Cod. quando mulier ff. tut. fungi potest.*

10 Sequitur de honoribus, quos mulieres agnoscunt: &
quidem jure Romano vix ullos honores suscipere poterant: erat enim Reipublicæ gubernatio penes viros prudentes, publici juris politicæque gnaros; idque indicat
juris regula, quæ fœminas ab omnibus officiis civilibus
& publicis removet, *l. 2. ff. de reg. jur. Non quia imbecillus & impar laboribus sexus, sed quod si licentia adsit,
sævus sit, & ambitiosus*, ut inquit Tacitus; & ideo regimen Reipubl. sustinere, judicare, arbitrium suscipere, magistratum gerere, in judicio postulare, apud
Romanos nunquam potuerunt fœminæ, ne contra verecundiam sexui congruentem, in publicum venirent, &
alienis caussis se immiscerent, *l. 1. §. sexum ff. de postul.*
quamvis extra judicium aliena negotia gerere, minime prohiberentur. Remotæ quoque fuerunt ab officio
argentarii, quod ea opera virilis esset, & in publico
mensas haberent id officium exercentes, ac pro aliis in-
11 tervenirent, *l. pen. ff. de edendo.* * Sed cur domi, fœminæ, & in privato loco intercedere non possunt? An
quia intercessio sæpius in medio civium fiat? Paulus J.
C. non quidem civile officium dixit esse quamlibet intercessionem, sed hanc ei comparat, dicens: sicut moribus civilia officia ademta sunt fœminis, ita multo magis adimentum eis fuisse S. C. Vellejano hoc officium intercedendi: utpote in quo non sola opera nudumque ministerium earum versatur, sed etiam periculum rei familiaris, *l. 1. §. 1. ff. ad S. C. vellejanum.*

12 Adeoque ab officiis civilibus & publicis arcentur fœminæ, ut si concessa fuerit patri facultas, pro se & hæredibus quibuscumque ad munus aliquod nominandi; non
possit tamen nominare fœminas in defectum masculorum, nisi a principe fuerit concessum simile munus fœminæ, ut quia patri expresse data fuerat potestas nominandi filiam deficiente filio, aut renuntiandi in ejus favorem munus sibi injunctum (ut infra dicetur) quoniam
illæ ad officia publica filiorum nomine non promoventur
fœminæ, Bald. *in cap. ad audientiam in fin. de rescript.*

Usu tamen comparatum est mulieres, illos honores 13
posse gerere, quibus nec Respublica damnum, nec illæ
suæ pudicitiæ jacturam patiuntur. Hinc Comitissæ &
Abbatissæ monialium creari solent. Quin & succedere
in comitatus, ducatus aliasque dignitates, si illis dignæ
sint, & ordinariam acquirere jurisdictionem, cujus vi
administrare, judicare, & alios delegare possunt; ex
consilio tamen peritorum. Nam licet illustribus fœminis, consuetudo jurisdictionem concedat; ratio tamen
dictat, ut illius exercitium per viros fiat, Gloss. & DD.
ad h. l. Bobadilla *lib. 2. polit. cap. 16. num. 244. & seq.*
Item licet integræ opinionis mulieribus ex compromisso judicare secundum mores, quos jus canonicum probat, *cap. dilecti e. de arbitr.* Cujac. *lib. 13. obs. cap. 35.*
* Concessum quoque Abbatissis judicare inter suas mo- 14
niales, de iis quæ ad regulam pertinent; non tamen
delinquentes excommunicare, aut nexibus peccatorum
absolvere; quia non est data sexui hæc potestas, Silvester *in cap. Abbatissa q. 3. num. 3.* Panormit. *in cap. de
monialib. de sen. excomm.* Idem. *in cap. 12. e. de major. &
obed.* Dum dicit Abbatissas potestatem coercendi & suspendendi habere, intelligit, subtrahendo præbendas,
& præcipiendo clericis sibi subjectis, ne in suo monasterio sacra faciant, donec satisfecerint. Possunt enim
Abbatissæ beneficia, & sacella monasterio incorporata, pleno jure conferre, & sæculares clericos in iis instituere, ea institutione quæ dat possessionem & titulum, non ea per quam datur potestas exercendi curam
animarum, *cap. 6. e. de his quæ fiunt a Prælat.* Cæterum
non possunt clericos suspendere ab officio, vel interdicere; quia hoc sub nomine censuræ continetur, quam
imponere nequeunt mulieres defectu jurisdictionis Ecclesiasticæ, *cap. 10. e. de pœnitent. & d. cap. 12.* ibi
Innoc. Navar. *l. 5. cons. 73. de sent. excom.* Covar. *ad c.
alma mater p. 1. §. 11. num. 2.* * Hæc de nobilibus: item- 15
que divino cultui dicatis mulieribus: sequitur de iis quæ
tenuioris sunt conditionis. Hæ namque mulieres quamvis industriæ, non tamen defunctis maritis in eorum officia succedunt; sed solent ob servitia præstita, eadem
officia a Principe impetrare filiabus suis; non ut filiæ ipsa exerceant, sed viri qui eas in uxorem duxerint, modo
sint habiles & apti ad ista munera; ideo cum caussæ cognitione procedit hujusmodi Principis concessio; quam
tamen plenissime interpretari convenit, ut effectum
suum sortiatur, *l. 3. ff. de constit. princ.* Eo forsitan respexit Paulus in loco ante citato, dum dicit: civilia officia
fœminis collata, non omnino robore carere, sed pleraque ipso jure non valere, *d. l. 1. ff. ad. S. C. vellejan.*

Verùm consuetudine præsertim Hispaniæ, obtinet 16
ista officiorum impetratio, eorumque destinatio in fœminas, quarum mariti, aut parentes bene meriti sunt
de Republica: sæpe etiam datur licentia patri resignandi, renuntiandique officium in favorem filiæ, quo facilius maritum inveniat. Ita Valascus *cons. 129.* Estque
jure fundata *in l. servo 69. §. si testator ff. de leg. 1.* ibi: *neque solam hoc casu alius habet actionem, quam cui testator
dari jussit, sed alio quocumque, veluti si filiæ nomine genero, aut sponso dotem dari jusserit: non enim gener, aut
sponsus, sed filia habet actionem, cujus maxime interest non
dotatam non esse.* Juvat *l. 77. §. 26. ff. de leg. 2.* & *l. 22. §.
interdum 22. in fin. ff. de leg. 3.* Ex quibus apparet permissam renuntiationem patri, eo fine ut filia officium consequatur, eoque fungatur gener, quem pater nominarit.

Cæterùm ut ista renuntiatio valeat, fieri debet resigna- 17
tio in manu Principis, aut ejus qui potestatem habet
conferendi officium cui voluerit: nam antequam superior renuntiationem acceptet, non dicitur vacare officium; sicut nec beneficium renuntiatum in manibus illius qui non habet facultatem recipiendi renuntiationem, quo modo renuntians non arcetur postea ab agendo, cum non abdicaverit se jure proprietatis, Felin.
cap. in nostro coll. 34. de rescript.

TITULUS LXIII.

De Legationibus.

1 *Summa tituli: Legati unde dicti, a quo & ad quem mittantur?*
2 *Alii ordinarii, alii extraordinarii: quæ sint officii, negotii vel honoris caussa legationes?*
3 *Quæ virtutes in legatis requiruntur?*
4 *Quales mittendi sunt ad hostes?*

5 An

5 *An indigenæ & nobiles semper mittendi sint?*
6 *An legatis sine literis credentiæ credatur, si aliunde de mandato constet.*
7 *Quid si sint personæ illustres, & summi Pontificis legatus, ex quo tempore ejus potestas & facultas incipiat?*
8 *An violetur Jus gentium si legatus non admittatur? Ob quas caussas non sit admittendus?*
9 *Explorabit consilia, etiam corrumpendo ministros.*
10 *Legati sunt inviolabiles, ab injuria tuti: domus illorum habet jus Asyli: quod tamen ad sceleratos non extenditur.*
11 *An si legati ipsi crimen atrox commiserint, sint remittendi ad suum dominum puniendi?*
12 *Legati hostium an possint intercipi?*
13 *Ex contractu conveniri possunt in loco ubi legationis tempore contraxerunt.*
14 *Item advenæ ibi conveniuntur, nec habent jus revocandi domum.*
15 *Si legati hereditatem adierint, & si quasi contrahant, non competit in eos actio. Quid si ipsi agant?*
16 *An legati a Principe designati possint se excusare?*
17 *Pater trium liberorum a legatione excusatur, & quod ea pendente negotia alia gerere non possit legatus.*
18 *Legati civitatum qui vocentur, cujus auctoritate fiant, qui esse creative possint vel non possint?*
19 *Quibus insinuentur decreta legatorum.*
20 *Legati quot & quomodo decerni possint a civitate?*
21 *Alii cum salario, alii suo sumptu mittebantur.*
22 *Qui cum salario mittitur, si in legatione moriatur, aut ea alia rediens, heredes sumptus non restituunt.*
23 *Hodie civitatum Syndicis ex publico salarium assignatur, tenentur deferre literas suæ commissionis.*
24 *Prohibentur legati propria, vel aliena negotia gerere.*
25 *Excipiuntur certa negotia, quæ per legatos expediri possunt.*
26 *An possit quis plures simul legationes obire? Legatio transmarina biennii vacationem a muneribus tribuit, secus proxima.*
27 *Quamdiu quis est in legatione, habet excusationem a muneribus, licèt obtinuerit suffragio altam dignitatem.*
28 *Qui pretio aut precibus impetrarunt dignitatem, non habent vacationem, sed illi qui meritis aut liberalitate superioris dignitatem habent.*
29 *Alia legationis species, quibus sola cura erat injuncta.*
30 *Ista legationes, aut munera publica, non uni, sed pluribus demandantur.*

1 DE munere & officio legatorum hoc titulo agitur & ostenditur, quis ab eo munere excusari possit: & an legati ab aliis muneribus civilibus & publicis vacationem habeant: & intra quod tempus, & qui ac quorum consensu, & auctoritate legatio sit mittenda.

Legati dicti sunt, quod publice eligantur, & mittantur ad expedienda negotia publica, ac etiam arcana quæ literis committere tutum non reputatur. Et inde legationum usus necessarius videtur. Legati aliquando oratores, nuntii, interpretes appellantur. Eliguntur ab eo, & mittuntur cui legandi potestatem habet; quia jus legationis dependet a jure Majestatis. Itemque ad eum mittendi sunt legati, qui pari potestate, & suprema jurisdictione præditus est, nullique tributarius: hæc enim paritas, si inter mittentem, & eum ad quem legati mittuntur, deficiat, deficit quoque legatio. Qui enim è minoris jurisdictionis & conditionis Principe, ad majorem destinantur, Agentes seu Residentes appellantur.

2 Legati qui a supremo potenteque Principe ad alium solemniter mittuntur vel ordinarii sunt, vel extraordinarii. Ordinarii manent, donec qui mittit, eos revocet; tales quia velut exploratores sunt eorum quæ geruntur in regno; minus grati sunt Regibus ad quos mittuntur, ut scribit Gentilis *lib.* 2. *cap.* 12. Extraordinarii digniores sunt, & temporarias legationes subeunt, vel officii, vel negotii, vel honoris gratia. Legatio propter officium est, ad quæ quis obligatur, ut legatio Hispaniarum Regis ad Pontificem recens creatum, ratione regnorum Siciliæ & Neapolis, Guicciardinus *lib.* 7. Legatio propter negotium est, quæ ad matrimonium contrahendum, vel auxilium petendum suscipitur. Honoris caussa legatio est ad gratulandum, vel condolendum. Et licèt minor necessitas videatur; omitti tamen non debet, ne simultatibus occasio detur. Quippe ejusmodi legatio, mutuæ amicitiæ testimonium est, usitata potissimum ad novos Principes.

3 Eliguntur legati qui mitti digni sunt, prudentia, probitate, fidelitate, & eloquentia conspicui. Prudentia ab ingenio præstanti est, ut argute & eleganter proponant, respondeant, & solerti judicio agant omnia; sint circumspecti, diligenter cuncta considerent, recti, astuti, ne ab aliis facile circumveniantur. Caveant ne per intemperantiam excedant; quia dicta aut facta legatorum, sunt omnium judicio exposita. Sub temperantia etiam continentia continetur, qua fulgere debent legati: Item sub probitate, veritas & sinceritas, ut nihil nisi quod exploratum habeant, affirment. Denique fidelitas & modestia legatos maxime commendat. Est inquit Octavius Mag. *lib.* 5. *cap.* 2. Legati officium *omnia fideliter & ex animo agere; cum Princeps se ei totum committat. Modestia quoque facilius quam pertinacia se quod velint impetraturos* affirmat Livius *lib.* 30 Docet & exemplis Tacitus, Principem quæ per se non poterat, per legatos obtinuisse, quia modesti & grati: nam qui rogat, si displicet non auditur, si arrogans repellitur, Dorleans *in Tacit. lib.* 1.

4 Atque hi legati ad negotia, & ad Principes destinantur. Ad hostes verò Feciales, vulgò Heraldi, vel etiam Caduceatores mittuntur, & illi potius qui astu, vel rerum militarium cognitione, callida hostium consilia evolvere & penetrare possunt. Interim ingenia illa ignea, quæ magis rebus innovandis quàm componendis idonea, quæ similia sunt cultellis acutis, qui ut facile scindunt, sic & hebescunt, mittenda non judico.

5 An verò peregrini mitti possint, quærunt Politici? Et putant posse aliquando, ad eos nimirum Principes, in quorum ditionibus ipsi nati. Securius tamen fore si mittantur indigenæ, qui non facile promissis donisve pervertuntur, quique majori fide & affectu patriæ negotia gerent. Expedit quoque nobilissimos quosque esse legatos; quorum dignitas, nisi generis splendorem inveniat, sæpe vilescit, & invidiam apud nobiles gignit, qui se postponi non ferunt. Ipsi etiam Principes externi se despici existimant, quod vilem hominem in suo comitatu sint recepturi. Subinde Principes, viros doctos & Jurisperitos legationibus præficiunt, quod doctrinam nobilitatis titulo censeant. Sic Albertus Archidux Belgarum Princeps, ad Galliæ & Angliæ Reges, viros Jurispertissimos misit.

6 Verùm neque legatum quantumvis illustrem, & doctum ad se missum Principes agnoscunt, aut excipiunt, priusquam de more, literas sui Regis ostenderit, quas fiduciæ, vulgò credentiæ literas vocamus: nam generatim Principis legato sine literis non creditur, neque in iis quæ competunt jure ordinario legationis, *l. un. C. de mand. Princ.* Paschal. *de legat. cap.* 59. Mascardus *de probat. conc.* 269. *num.* 3. & 6. *vol.* 1. Etenim ea quæ publicæ auctoritatis sunt, inquit Sichardus, non possunt geri, aut fieri absque publico instrumento, *ad l.* 8. *n.* 9. *Cod. quomodo & quando jud.* Contra Brunus *tract. de legat. lib.* 1. *c.* 11. sufficere ait quocumque modo de legationis mandato constet; & hoc videtur insinuare Scævola *in l.* 5. *ff. hoc tit.* cum dicit: si non constat legatus sit, an non, Romæ prætor de hoc cognoscat: ad quod Glossa ibidem allegat *l. pen. ff. ad municip.* Quasi legatio si negetur, instar incolatus per testes probari possit. Cardinali delegato summi Pontificis, ob dignitatis prærogativam sine literis, aut alia probatione credi solet; nisi tamen iis potestatem suam ultra communes juris fines extendat. * Hinc voluerunt nonnulli id posse extendi 7 ad illustres & è prima nobilitate viros, quorum integritas & dignitas nota est, ut credi iis debeat sine literis; sed hoc via receptum. Quin imo in Hispania, & Belgio priusquam Legati seu Nuncii Apostolici recipiuntur, illorum potestas seu facultas examinatur, ut moneri illi possint, quibus uti conveniat dispensationibus & commissionibus, ne quid fiat in Reipublicæ dispendium: nam cum plerumque legati Apostolici sint exteri, nec satis norint quæ sint præcavenda, facilè possent falsis suggestionibus decipi, aut abuti sua potestate. Similiter in Gallia nulla est potestas legato Apostolico, utendi facultatibus suis, nisi ea die quo a Rege exceptus, promisit se nihil adversus Ecclesiæ Gallicanæ libertatem usurpaturum, & citra limitationes quæ in curia Parlamenti fieri solent: de quibus Maynard. *cap.* 47. & *seq.*

seq. lib. 1. 99. Chopin. *lib. 2. de sacra polit. tit. 4. num. 3.*

8 * Quid si literarum exhibitione nihil deferatur, nec admittatur Legatus? Certè videtur aliquo modo jus gentium violari, & Princeps a quo mittitur, contemni. Potest tamen subesse justa caussa denegandi ingressum Legato; sive ex parte mittentis, si specie legationis illudat; sive ex parte missi, si is vilis aut infamis sit; sive ob rationem insidiarum, si specie legationis speculatores mittantur, aut tales qui populum concitent ad seditionem. Sic Romani Legatus Pyrrhi quod cum auro ad corrumpendum populares venissent, meritò rejecerunt.

9 Affirmo tamen posse Legatos, salvo jure divino aut gentium, muneribus ac [illegible]tionibus tentare Ministrorum fidem, etsi jurata ea sit, & expiscari quid adversus suum Principem inique machinentur alii.

10 * Cæterùm a die legationis commissæ, Legati omni jure habentur sancti, securi & inviolabiles, iis ad quos mittuntur. Adeo ut impune eos offendere, contumeliis aut damno afficere nemo audeat, citra pœnæ expectationem, *l. fin. ff. h. t. & l. 8. ff. de rer. divis.* ubi violari dicitur jus gentium, dum Legati violantur. Et Quintilianus: *si civis pulsatus est, actio injuriarum est; si magistratus, majestatis; si legatus, bello & jure gentium agitur.* Præterea omnia jura superioritatis, in domo sua, inque domesticos habent. At hoc hodie magis ex concessione ejus apud quem agit Legatus pendet; quia regulariter auctoritas Principis, signave superioritatis sese extra provinciam non extendunt. Penes alios sive in alieno territorio citra gratuitam concessionem locum non habent. Facta & actiones Legatorum, nullius inquisitioni subjiciuntur; sunt omnino liberi, & tuti in domo sua; non tantum quam dominio, sed etiam quam habitatione conductam tenent; adeo ut eorum domesticis, & aliis, qui eo confugiunt, jus asyli competat, qui se non legibus Reipublicæ, in qua morantur, publicæ tranquillitati non opposuere; etenim hæc prærogativa non sceleratos prorsus, sed dignos miseratione complectitur; ideoque non ad atrocia crimina, sed ad leviora, aut imprudentia casuve commissa pertinet: proinde nec obæratos excludit, nisi fraude aut prodigalitate bona sua decoxerint, nec pugnantes in duello fovet.

11 Quæritur: an ipsis Legatis securitas tam sancta competat, non solùm contra vim injustam, sed & contra vim judicialem, si quid deliquerint? Distinguunt aliqui inter crimina communia, & ea quæ sunt contra statum ejus ad quem mittuntur. Alii indistinctè legatos a jurisdictione ejus ad quem missi sunt, exemtos esse sentiunt, & cujuscumque criminis respectu debere remitti cum elogio ad dominum suum postulata ab eo vindicta, per *l. 6. ff. de custod. reor.* ne aliàs Princeps ad quem missi in sua caussa judicare, & simul actor & judex existere videatur, *l. 10. ff. de jurisd. & l. 17. ff. de judic.* quæ sententia licèt æquitas eam admittit, existimo tamen inspecta juris ratione, in delictis nullam dari fori præscriptionem; sed unumquemque ubi deliquit, & reperitur, conveniri ratione pœnæ; cui se delinquendo obnoxium reddidit, *l. 20. ff. de judic.* nec enim ab accusatione immunes Legatos præstat legationis dignitas, quam reatu excluserunt, *l. un. C. ubi senat. vel clariss. l. 12. C. de dignit.* ne beneficium ipsis præstitum incipiat esse iniquum, & vergat in Principis & populi ad quem mittuntur, detrimentum. Rectè Theodatus apud Procopium *lib. de bello Goth.* dicebat *tamdiu legatos incolumes esse oportere, quamdiu ipsi legationis suæ officium servaverint.* Ideo Legati Romæ existentes, ex delictis in legatione commissis, coguntur judicium ibi subire, ne illis aut eorum domesticis sit impune delinquere, *l. 24. §. 1. ff. de judic.* & liberè recedere eò quod nihil pœnæ metuant, *l. 3. C. de Episc. & Cler.*

12 *Multò magis legatos hostium, euntes ad alios Reges, ut eos concilient & auxilia ab iis petant, licitum erit intercipere, prout docent exempla Atheniensium & Romanorum; illi enim interceperunt Legatos Lacedæmoniorum euntes ad Regem Persarum, ut eum sibi adjungerent, contra Atticam civitatem, Thucydides *lib. 2.* Romani cœperunt Legatos Hanibalis euntes ad Regem Macedonicum, ut recenset Livius *lib. 3. dec. 3.* quæ exempla docent, posse Principes Legatos hostium perferentes mandata nociva suæ patriæ intercipere, & detinere. Cessat enim in hoste jus quod habent Legati liberi transitus, & quod sancti habeantur, *l. ult. ff. h. t. & l. 7. ff. ad l. Jul. de vi publ.*

13 Item jus quod habent Legati revocandi domum, seu postulandi litem transferri in locum domicilii, cessat si tempore legationis contraxerint in loco ubi missi, vel alio idoneo. Coguntur, inquit Julianus, ibi judicium accipere, ne aliàs detur potestas hac specie transferendi domum res alienas, *l. 25. ff. de judic.* militat & in illis ratio, quæ in Senatoribus, quod huic obligationi contrahendo in provincia, sua sponte se videantur subjicere, *l. 36. in fin. ff. de judic.* Rectè adjectum a Juliano legationis tempore: nam Legati in eo quod ante legationem contraxerunt, jus revocandi domum suam habent, *l. 2. §. 3. & 4. ff. h. t.* Idque ideo ne occasione motæ litis, a munere publico impediantur, quæ ratio obtinet quando Romæ contraxerunt, aut ibi se soluturos constituerunt, *l. 8. ff. h. t. de judic.*

Porro ut Legati, qui Romæ tempore legationis contraxerunt, ibi conveniuntur, ita potiori ratione quilibet non legatus, Romæ ut advena contrahens, ibi poterit conveniri; quia Roma orbis Romani domicilium, & communis patria est, *l. 33. ff. ad municip.* nec habebit jus revocandi domum, Covar. *pract. quæst. h. in fin.* 14

De Legato autem qui durante legatione hereditatem adiit, Celsus scribit, quamvis Romæ adierit hereditatem, & ejus nomine quasi contrahat, non competere in eum actionem; propterea quod res ista multum habeat negotii, possitque per eam impediri legatio, *l. 26. ff. de judic.* legatarii tamen & creditores hereditarii nisi iis satisfdetur, mittentur in possessionem rerum hereditariarum, *d. l. 26.* Restituere hereditatem rogati cogi possunt Romæ adire, & restituere, quia res ista levis est, *l. 28. ff. h. t.* Agentes quoque in loco legationis (etsi non facile id iis permissum, *l. 8. in pr. ff. d. t.*) in ea caussa sunt, ut ibi reconveniantur, uti etsi perfecta legatione ibi subsistant; cessat enim ratio impedimenti, *l. 2. §. sed & si agant & l. 51. ff. de judic.* Injuriam tamen suam aut damnum prosequentes, juri revocandi domum non præjudicant, ne aliàs (ut Julianus ait) impune contumeliis & damnis afficiantur, & sit in potestate cujusque pulsando eos subjicere jurisdictioni, dum se vindicant, *d. l. 2. §. sed & si agant.* 15

Ad illud proprius hic quæri solet: an possint Legati a munere suscipiendo se excusare? Et non possunt, si idonei sint & instructi virtutibus, Cicero *lib. 2. Off.* refert Servium Sulpitium pene extrema valetudinis adversitate laborantem, legationem suscepisse. Respublica Veneta pœnam in eos statuit, qui idonei a Senatu judicati, legationis munus recusant. Quare Ulpianus cogendos esse dicit si id detrectent, iis remediis quibus tutores solent cogi ad munus quod injunctum eis est, *l. 9. ff. de muneribus & honoribus*, propter damnum quod Reipublicæ inferunt, *l. 21. ff. ad municip.* & suo Principi, cui obedire & servire tenentur. Accedit quod munus sustineant honorificum & auctoritate plenum, referantque majestatem sui Principis, & recensitis privilegiis fruantur, si rite munus junctum obeant; quod proinde non videntur posse recusare sine incommodo Reipublicæ, & contemtu sui Principis; qui tamen excusantem se legitime non coget invitum legationem subire; nam sæpe invitus infidus est, aut certe magis finem negotii, quàm fructum spectat. Legitima igitur excusatio erit, si quis se imparem muneri injuncto noverit, si periculis & molestia deterreatur, si minus gratus sit Principi, ad quem mittitur, quod ejus domesticum aut amicum publicè accusaverit, *l. 4. §. 3. ff. h. t.* denique si minus aptus sit ob adversam valetudinem, senium, aut numerum liberorum. 16

Ideoque Impp. Valerianus & Gallienus rescripserunt, 17 patrem trium liberorum incolumium legationibus publicis liberari, *l. 1. h. t.* cum tamen aliis muneribus obnoxius non liberetur, nisi majorem habeat liberorum numerum: de quo actum supra *tit. 51.* & apud Scriptores crebra fit mentio juris trium liberorum, Plin. *in epist. ad Trajan.* Oportuit enim hic patrem relevari in eo propter obsequium quod Reipublicæ præstat legationem suscipiendo, & damnum quod interea patitur in suis facultatibus, & propriis negotiis, utpote qui nec propriis, nec alienis, pendente legatione se miscere potuit, nec aliis quam mandatis vacare, *l. 8. §. fin. & l. 10. ff. d. t.* adeo illis Legatus adstrictus est, ut nihil facere contra possit, licèt videatur res prosperius eventura, atque ex utilitate Principis qui mandavit.

Et hæc præcipue locum habent in Legatis Principum, 18 de quibus hoc titulo paucis agitur: sed de illis, qui a civitatibus & municipiis mittuntur, nec semper ad Principes, sed etiam ad privatus, quorum privilegia ejus generis non sunt, cujus sunt Principum Legati, cum civitates publicum jus non habeant, *l. 5. & seq. ff. de verb. sign.*

ſign. niſi ſint liberæ & a majori ditione abſolutæ. Habent nihilominus magnarum civitatum Legati pleraque jura & privilegia Legatis Principum communia, *l. 8. ff. quibus cauſ. maj.* Verùm eos non proprie Legatos vocamus, ſed commiſſarios, deputatos & ſyndicos, qui ad Principem vel curiam ejus mittuntur, ut ibi exponant ſuæ communitatis, aut concilii deſideria. Quia verò illorum plerique ambitionis & commodi ſui cauſſa hujuſmodi legationes ambiunt; ideo conſtitutum eſt, ne civitates vel municipia Legatos ad Principem mittant, niſi voluntate concilii civitatis, & auctoritate interveniente magiſtratus ſuperioris, qui ei præeſt, *l. 16. ſup. de decurion.* ex quo concilio non ſunt expectandi abſentes, neque illi qui ægritudine, vel alia inexcuſabili neceſſitate impediuntur, *l. fin. h. t.* ſed quod majoris partis probaverit aſſenſus, ſolemnis firmat auctoritas, *l. 5. in fin. h. t.* conſenſus ergo & decretum ordinis, facit ut conceſſionis & ambitionis quorumdam, qui in municipiis ſibi tantùm conſulunt, occaſio vitetur. Quamobrem qui legationem ambiunt ſui commodi cauſſa, non excuſantur, *l. 36. & 42. ff. ex quibus cauſ. major.* neque debitores Reip. nec quibus interdictum eſt poſtulata, *l. 4. ff. h. t.* fiſci tamen debitores poſſunt fieri Legati, *d. l. 4. §. 2.* item creati poſſunt abſentes, atque iis mittuntur mandata a concilio, *l. 36. ff. ad municip.* Romani enim in munere legationis ordinem pleraſque ſervabant, & non aliàs compellebatur quis hoc munere fungi, quam ſi priores qui in curiam lecti erant, functi legatione fuiſſent, *d. l. 4. §. 5.*

19 Iſta porro legationum decreta quæ a publico concilio fiunt, provinciarum Præſidibus inſinuanda non ſunt, ſed Præfecto prætorio, ut is deſideriis & precibus provincialium ſatisfaciat, ſi juſtæ ſint, & apud Principem legationis cauſſam probet, *d. l. 5. h. t.* aut Principem ipſum conſulat cum literis quas unus Legatorum deferret, & offerret, qui legationis Princeps dicitur, *Tacit. 2. ann.* Inſinuatur verò legatio quæ ab Alexandrina civitate mittitur, Præfecto Auguſtali, *d. l. fin.* quod ex Philone obſervat Jac. Gothofr. *lib. 3. de offic. domus aug. cap. 4.* ibi: *Decretum obtulimus Præfecto Auguſtali, orantes ut quoniam non fuit permiſſum legationem mittere, ipſe id per ſuos nuntios tranſmitteret.* Tranſmiſſis precibus, approbatiſque legationibus a Præfecto, in conſiſtorio Principis, iterum iſtæ preces & petitiones provincialium recitantur, eoque facto Magiſter memoriæ reſponſa dictat, quæ Princeps legationibus dat. Civitatum preces, poſtulata, decreta urbium, deſideria populorum vocant Impp. *in l. fin. Cod. Th. de legat. & decret.* quæ conſultationis nomine continentur, *l. 9. Cod. Th. eod.*

20 Etenim concilium civitatis, ſeu ordo decurionum interveniente præſide, priuſquam decernat legationem, ejus cauſſam examinare, ac publicam neceſſitatem perpendere debet, itemque habere rationem ſumptuum qui in detrimentum civium devolvuntur, quorum cauſſa debet legationes iſtas circumcidere, ut fecit Plinius ſecundus (referente P. Gregorio Tholoſano *ſyntagm. jur. lib. 35. cap. 5. num. 12.*) apud Byzantinos in Legatis, qui maximo ſumptu quotannis ad Imperatorem & ad Myſiæ Præſidem publice ſalutandum mittebantur, quod & probavit Trajanus, Plin. *lib. 10. epiſt. de Byzant.*

21 *Imp. ad Trajan. epiſt. 42. & 43.* * Hinc Veſpaſianus edicto præcepit, ne civitas plures quam ternos Legatos mitteret, *l. 4. §. fin. ff. hoc tit.* ut facilius res expedirentur & ſumptibus Reſpublica levaretur: *nam legati qui ad ſacrarium Principis mittuntur, interdum,* ait Ulpian. *viaticum quod legativum dicitur, ſolent accipere, l. 18. §. 12. ff. de muner. & honor.* Recte dixit *interdum*; quia plerumque legationem publicam ſuſcipiebant ſuis ſumptibus, qui mittebantur, ut docet Paulus *in l. 11. ff. hoc tit.* Igitur his, qui non gratuitam legationem ſuſcipiunt, *legativum*, ſeu ſalarium ex publico præſtatur, & ſi ſumptus prærogarunt, reſtituuntur ipſis, *l. 2. §. 3. h. t.*

22 Quod ſi autem plures Legati obeant, publicæ cauſſæ defendendæ gratia, & eorum unum decedere contingat, aut ex cauſſa recedere a legatione ſumptus & viatica ex publico accepta non accreſcere collegis munus implentibus verius eſt, ſed cedere pro rata temporis heredibus, quia ſi tenerentur ſumptus reſtituere (quod tamen non exiſtimo) potius eos Reipub. reſtituere deberent, quam collegis, *l. 2. hoc tit.* Joan. Baptiſta Coſta *de rata quæſt. 64.* Idem reſcriptum *in l. 10. ff. eod.* Dico ſi ea cauſſa neceſſaria receſſit: nam qui legationem deſerit, ſumptus acceptos reſtituere Reipublicæ cogitur, & removetur ab ordine, *l. 1. ff. eod.* prius tamen apud præſidem legationis deſertæ argui debet, *d. l. 2. in fin. hoc tit.*

Hodie idem plane obſervatur: nam cum Legati, & 23 ſyndici civitatum propter abſentiam a domo ſua, multa damna negotiis ſuis inferre cogantur, ſalarium ſeu viaticum ex publico ipſis aſſignatur; id tamen non aliàs lucrantur, quam ſi in ſcriptis adducant ſuam inſtructionem tabellionis manu ſubſcriptam, quam etiam annotare in libris concilii tabellio ex officio tenetur, & ſcribere diem, quo a civitate Legatus proficiſcitur ad curiam Principis, Bobadilla *in ſua polit. lib. 5. cap. 4. num. 34.* & Amaya *ad l. ſup. de mun. & honor. num. 35.* * Quin 24 in hujus rei confirmationem adferunt leges regni Hiſpaniæ, quibus deciſum, non poſſe ſyndicum aut decurionem a curia recedere, ſine juſſione ſupremi ſenatus; quod etiam jus noſtrum probat *in l. 9. ſup. de offic. rect. provinc.* Item non lucrari ſalarium, ſed teneri id reſtituere Reipublicæ a qua mittitur, ſi ibidem præter negotia publica, etiam propria vel aliena tractet, vel procuret. Amplius addunt non eſſe in conſcientia tutum Legatum recipiendo ſalarium, neque decuriones qui id ei præſtandum judicarunt; cum apertè lex regni inhibeat, ne quis ad curiam delegetur, ſi ibi propria negotia habeat, cui & lex civilis congruit, prohibens, ne is qui legatione fungitur, alienis aut propriis negotiis ſe interponat, *l. 8. §. fin. & l. 11. §. 1. & l. 15. ff. h. tit.* * Exci- 25 piuntur tamen certæ cauſſæ: nam poteſt cum amico prætore gratis conſilium communicare, *d. §. fin.* damnum & injuriam quam legationis tempore paſſus eſt, perſequi, *l. 9. & 10. ff. eod.* Item poteſt Legatus ſuorum pupillorum cauſſam agere, & defendere, licèt legationi, quam ſuſcepit, necdum renuntiaverit, præcipue cum participem officii ipſius abſentem eſſe dicat, *d. l. 15. §. 1.* Quin etiam nondum perfecta legatione poteſt domum emere in propria civitate, *l. 12. ff. eod.* ac multo magis per alium negotia ſua peragere, aut quid poſtulare a Principe contra Rempub. cujus Legatus eſt, *l. 2. ff. eod.* * Eumdem porro plures legationes ſuſcipere pro- 26 hibitum non eſt; præſertim ſi & ſumptus & itineris compendium ſuadeat, *l. 16. ff. h. t.* ſed vix eſt ut quis pluribus legationibus implicari deſideret, aut novas ſuſcipere: nam licèt munus ſit honorificum, graviſſimum tamen eſt, ſiquidem avocetur a domo, & propriis negotiis, nec poſſit aliis quam mandatis vacare, & ſæpe de ſuo cogatur impendere: ut meritò lex, una legatione perfuncto, biennii vacationem concedat a civilibus oneribus, muneribuſque perſonalibus, *l. 2. ſup. de muner. & honor. non contin. l. 7. & 13. ff. h. t.* Ita ut a legatione una, ad aliam legationem biennium intercedat: quod Diocletianus ita diſtinguit, ut ſi legatio ſit tranſmarina, biennii vacatio detur; ſecus ſi in loco proximo legatio ſit decreta, *l. 3. h. t.* Quam vacationem non proficere ei qui pro alio vicariam obivit legationem, ſed illi pro quo obivit, reſpondit Papinianus *in l. 13. ff. h. t.*

Multo magis, ſine dubio, eo ipſo tempore, quo quis 27 legatione fungitur, & obſequium Reipublicæ exhibet, vacationem a muneribus habet, imo & a tempore quo electus eſt: in quo favorabilior eſt legatio, cæteris honorariis dignitatibus Præſidiatus & Comitatus, pretio non meritis obtentis, quæ a muneribus civilibus & perſonalibus nullam excuſationem præbent, *l. 4. h. t.* ubi ratio redditur; ne ſpecie & umbra harum dignitatum ſuffragiis coemptarum, commodis publicis officiatur. Excipit autem lex a prædictis oneribus eos, qui cum in legationibus publicis verſarentur, has dignitates adepti ſunt, aut jam ante eas obtinuerant, quarum contemplatione licèt immunitatem non habeant a muneribus, eam tamen retinent, quamdiu legatione funguntur: atque ita licèt privilegium ceſſet ex una cauſa; ex alia tamen durat, Joan. de Platea *ad h. l. 4.* * Ex qua lege 28 obſerva, quod qui pretio aut precibus, renuntiatione-ve alterius dignitatem impetrarunt, a muneribus non liberentur, nec plena fruantur immunitate, maxime ſi percipiant annuum ſalarium. Oportet enim meritis, non ſuffragiis comparare dignitates, & officia publica obire, *l. 1. infr. de princip. agent. in reb.* Igitur qui ſuperiorum liberalitate, & laboribus ſuis promeriti ſunt dignitates, aut officia cum dignitate, hi ſoli habent immunitatem, & eam retinent quamdiu vivunt, *l. 14. & ſeq. ſup. de excuſ. muner.* Qui verò ſine dignitate officium obtinent, non quamdiu vixerint, ſed quamdiu eo functi fuerint immunitate gaudent, Bart. & Rebbuff. *ad h. l. 4.* cum ſolùm cauſa officii immunitas videatur conceſſa; ita ut ceſſet, ceſſante functione.

Extraordinariæ legationes, ſive miſſiones publicæ, qui- 29

bus

bus dignitas aut honor non erat adjunctus, sed merum officium, veluti ad census civitatis recipiendos, patrimonium describendum, frumentum cogendum, vias publicas muniendas, & ad alia munera civitatis relata
30 *l.* 1. §. 2. *ff. de muner. & honor.* * Quæ omnia non uni, sed diversis committebantur, & rectè: nam melius a pluribus, quam ab uno munera publica exercentur, quemadmodum manus in plures digitos divisa, ad negotia peragenda expeditiorem habet usum: sæpius enim accidere videmus, ut qui plura negotia obeunda suscipit, nullum recte peragat; duas aut plures res præsertim magnas, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest, Cicero *Philip.* 2. ut omnino fatendum sit, neminem posse simul duo officia recte obire. Quod prudenter animadvertens Rex noster, edictis mandatisque præcepit, ut qui publicum munus habet, aliud politicum aut militare ne suscipiat. Omnia non hominum pariter sunt omnibus apta, perinde & ipsa natura non unum multis, nec multa uni, sed unum uni destinat, Arist. 1. *polit.* 1.

TITULUS LXIV.

De excusationibus Artificum.

1 *Distinctio inter artifices & professores artium.*
2 *Artium omnium usus referendus ad vitæ necessitatem. Liberalium artium utilitas.*
3 *Matheseos, Geometriæ, & Architecturæ necessitas.*
4 *Immunitatem habent Geometræ a muneribus personalibus, non a tutelis.*
5 *Quanta inter artifices & artes differentia. Qui promisit artificem, qualem præstare debeat?*
6 *Habent vacationem a muneribus artifices & eorum discipuli.*
7 *An indifferenter omnibus discipulis censeatur concessa magistrorum immunitas?*
8 *Recensentur diversa artificum & opificum officia, quæ hodie omnia prabent vacationem a muneribus.*
9 *Nostri artifices similem operam præstant, sed non habent scholam prout veteres, nec immunitate fruuntur.*
10 *Possunt cogi per magistratus, ut officium suum exerceant?*
11 *Utilissima artificum occupatio. Curandum ut circa res necessarias occupentur.*
12 *Magistratus potest cogere; & taxare numerum cauponarum, & vendentium annonam & alias species, & earum copiam curare.*

1 Ostendit hic titulus, qui artifices artium Mechanicarum excusationem habeant a muneribus civilibus, publicis & personalibus. Differunt artifices e Professoribus artium liberalium, quod illi artem mechanicam; hi verò docendo discendoque artes liberales, exerceant.
2 * Est tamen communis artium, sive ex liberales, sive manuales sint, usus referendus, cum ad vitæ necessitatem, tum verò honestatem publicam. Ac liberalium quidem artium magna semper fuit dignitas & utilitas, cum omnium virtutum habeant quædam semina, nosque excitent ad bene & sancta vivendum, & commoneant quid in omni vita sit expetendum & ubique sperandum. Hæ enim artes quæ & ingenuæ dicuntur, omnem ætatem oblectant, res secundas ornant, adversas leniunt, eisque perfugium ac solatium præbent; & ut ait Cicero, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quamobrem in omni civitate superiores disciplinas ingenio excolendas, atque in ea retinendas esse censuit Plato, cum omnibus præcepta tradant, constanter honesteque vivendi, Deum colendi,
3 ac suum cuique tribuendi. * Sunt & aliæ artes quarum usus honestus & necessarius est; veluti Mathematices disciplina, omnino inquam necessaria viro civili, & militari. Geometriæ & Architecturæ æque Reipublicæ utilis usus; illa partium divisiones, magnitudines, & mensurationes demonstret; hæc verò quomodo insignibus ædificiis ornanda sit civitas. Quæ artes cum ingeniosæ, & liberales sint, minoreas inter mechanicas reponi, ac recenseri sub *h. tit. in l.* 2. ubi Imp. Geometras, & Architectos, & eos qui aquarum ductus, & inventos modos docili liberatione ostendunt, immunitate donat, ut magis incitentur ad docendum eos, qui docere suffi-
4 ciunt. * Intellige immunitatem concedere a muneribus personalibus, quibus non comprehenditur munus tutelæ, *l.* 3. sup. *de muner. patrim.* ab hoc enim munere non excusantur Geometræ, nisi a Principe curam artis illa egentem susceperint, *l.* 22. *ff. de excusat. tutor.*
5 Porrò artes mechanicæ, corporis labore ac manuum operatione & ministerio exercentur; atque inter eas tanta est diversitas, quanta etiam inter artifices, & ingenii, & naturæ, & doctrinæ, & institutionis, cum omne artificium incrementum discendo, vel experientia recipiat, *l.* 31. *ff. de solution. l.* 65. §. 3. *ff. de leg.* 3. ut qui artificem promiserit, vel dixerit, non utique perfectum præstare debeat, sed aliquo modo peritum, ut neque eum summæ scientiæ accipias, neque prorsus indoctum in artificio; sufficit itaque talem esse, quales vulgò artifices dicuntur, *l.* 19. §. 4. *ff. de ædil. edict.* * Illi autem qui in *l.* 1. *h. t.* comprehenduntur, per singulas civitates morantes, ab omnibus personalibus muneribus vacationem habent; si quidem in docendis discendisque artibus otium sit accommodandum, quo magis cupiant & ipsi peritiores fieri & suos discipulos erudire.
Hinc quæritur an discipuli fruentur ista immunitate? 6
Quod videtur: nam omnes hi artificum appellatione continentur, & qui docent & qui discunt; cum *d. l.* 1. velit, ut in discendis artibus otium sit accommodandum quo magis cupiant fieri peritiores: artes enim illæ sine otio & quiete exerceri, tractarive nequeunt, Bart. *ad h. l.* 1. & ibi Platea, Garzia *de expens. cap.* 4. *num.* 8. qui notavit par esse studium discendi, & docendi ex *l. seq.* Facit etiam quod in legato servorum alicujus artificii, veniant & hi qui tyrocinium adhuc exercent, & eo nomine sunt apud magistrum, prout illi qui jam edocti sunt, *d. l.* 65. §. 3. *ff. de l.* 3.
Verùm plerique sentiunt privilegia concessa magi- 7
stris, quæque tendunt in præjudicium tertii, non communicari discipulis, Gloss. in *l.* 1. *h. t.* & citati a Barbosa in *l.* 1. *p.* 7. *n.* 55. *ff. sol. matr.* qui post multa dicit privilegia concessa magistris, & Doctoribus, ratione scientiæ & studii, extendi ad discipulos, de quorum ingenio & doctrina, spes est probabilis, quod Rempublicam in partibus sibi credendis recte sint administraturi, Bert. *in d. l.* 65. §. 3. Quomodo privilegium concessum Doctori legenti, ne ejus studium impediatur fabrorum strepitu, communicetur studiosis; quia æque publice interest, ne eorum studiis, sive per fabros in vicinia habitantes, sive per ipsos studiosos sibi invicem obstrepentes impedimentum inferatur, *l. un. infr. de studiis liber. lib.* 11. Menoch. *lib.* 2. *arbitr. cas.* 237. *num.* 4. & *seqq.* Aliud dicendum si privilegium concedatur magistris a publicis oneribus: nam hoc utpote strictum non est extendendum ad discipulos; siquidem solis magistris, & Doctoribus videatur concessum caussa scientiæ & dignitatis. Admittit enim strictam interpretationem privilegium hoc quod excusat a publicis muneribus; quoniam adversari videtur publicæ utilitati, *l.* 19. *sup. de decurionib.* Cum igitur publica utilitas, quæ versatur in studiosis, repugnet alii utilitati publicæ quæ consistit in publicis muneribus, se invicem excludunt; & ideo non fit extensio ad studiosos, & multo minus ad discipulos artium mechanicarum: *quoniam non omnibus promiscue qui assumpti sunt in his collegiis immunitas datur, sed artificibus duntaxat*, *l. fin.* §. *pen. ff. de jur. immunit.*
Cæterùm artifices immunes recenset Callistratus *in d.* 8
l. fin. & Augustus *in l.* 1. *h. t.* inter quos primo reponit Architectos quorum studium magis est liberale. Vide Vitruvium *in lib. de Architect.* Referuntur & hic *Medici*; sed intelligendus textus de illis, qui manu operantur, uti mulomedici & chirurgi *jun. l.* 7. §. *ult.* & *l.* 8. *ff. ad l. aquil.* non de illis qui liberalem artem exercerent, de quibus dictum *sup. de profess. & medic.* Hodie Medici Physici appellantur. *Pictores & statuarii*, qui in figurandi peritia excellunt, vocantur & picturæ professores; si modo sint ingenui, immunitate fruuntur, & ab hospitali molestia liberantur *in l.* 8. *infr. lib.* 12. *de metatis*. Quæ immunitas ob artis necessitatem vel præstantiam, concedi solet. Præstantior & nobilior ars est, quæ ad ingenuas magis disciplinas accedit. Inter opifices hic censentur *Lectarii*, qui lectos conficiunt aut lecticas fabricant, in quibus magnates per urbem deferuntur. *Lacunarii* fossas vel puteos fodiunt. *Clavicarii* sive clavicularii, qui claves faciunt, aut potius custodiunt, quasi janitores carceribus præpositi, a clavibus gerendis. *Quadrigarii* sive quadratarii, qui marmora ad amussim quadrant, vel alios lapides cædunt in formam quadratam. Item *Marmorarii*, qui non statuas, ut statuarii, sed marmoreos lapides secant & expoliunt; prout *Sculptores* exsculpunt ligneas effigies; & *Structores*, idest, ædificatores canales structiles & muros ædificant, *l. ult. ff. de jur. immun.* *Musarii* in Codice Theodosiano Musinarii qui emblemata, seu opus vermiculatum ex tessellis marmoreis varii coloris in homines & varias animalium formas effingunt. *Deauratores*, qui arma, vasa, aliaque inaurant. Hos Firmicus *Bractearios* vocat, &

inter honestos artifices reponit *lib.4. cap. 15. in venere*. Quales etiam censentur *Aurifices*, qui annulos vasaque aurea conficiunt, *l. 3. ff. de aur. & arg. leg.* & *Argentarii*, qui argentea. Item *Barbaricarii*, qui ex auro coloratis filis imprimunt hominum formas, & animalium & aliarum specierum. *Diatretarii*, qui perforant margaritas, vel alias gemmas: alii eos esse dicunt *Tornatores*, qui rotas pilasque ligneas faciunt, *d. l. 59. §. 27.* *Ærarii fusores*, qui æs fundunt, & æreas imagines conflant. Viliores artifices censentur *Albini* qui crustant, & dealbant parietes; rectius vocantur *Albarii*, & ab Ulpiano tectores *in l. 27. ff. ad l. aquil.* & *Bracarii*, qui sericum purpura tingunt. *Libratores*, qui modum & formam in aquis educendis adhibent. *Figuli*, qui terrea vasa formant. *Vitrarii*, qui de materia vitrum trahunt, vel fundunt. *Plumarii*, non plumbarii, qui conficiunt vestes ex plumis avium; quo genere vestium antiquitas delectabatur. *Specularii*, qui specula, & *Eborarii*, qui ex ebore sellas, lectos & alia faciunt. *Pelliones*, qui pelles & coria conficiunt, & tentoria quæ pellibus tegebantur, *l. 5. ff. de supel. leg.* *Fullones*, qui lavant, curant, poliuntque vestimenta. *Carpentarii*, qui carpenta fabricant, vehiculi genus. *Trigarii* qui ex tribus rotis vehicula faciunt. *Tignarii*, qui tigna dolant, & tectis imponunt: tigni appellatione *in l. 12. tabb.* omnis materia continetur, ex qua ædificia constant: sed hic de iis qui trabes dolant, & imponunt ædificiis: de quibus intelligenda *l. 1. C. Theod. de centonariis & dendroph.* ubi fabri centonarii appellantur, eorumque corpori inferuntur dendrophorii; qui sylvam scindere, & cæsas arbores ad centonarios deferre in more habebant. Inter tot opifices non fit mentio in texte agricolarum, qui tamen omnium in Republica sunt utilissimi, ac maxime necessarii. Ideoque fovendi, privilegiis ornandi, & contra vim omnem studiosa cura vindicandi.

9 Omnes autem dicti opifices, artifices in certo quodam loco conveniebant, proprium patronum & judicem legebant, qui eorum caussas & jura tueretur. Nostri quoque artifices operam & laborem in commune conferunt, & Reipublicæ prosunt, suos decanos & magistros operum habent, quorum judicio probati, corpori inferuntur, & soli judicant de perfectione operis vel artificii; non conveniunt tamen in schola aliqua, ut illi veteres, nec se publice exercent; sed quisque domi suæ operarios admittit, & se & eos exercet; unde non fruuntur immunitate, nec habent excusationem a muneribus, nisi forte ex privilegio speciatim concesso corpori seu alicui opificio. Sunt alii quæstus opifices, improbitatis & libidinum ministri, lenones, adsentatores, saltatores, ganeis & popinis servientes; arioli, incantatores, pythones, qui ad Rempublicam admitti non debent, aut admissi statim rejiciendi & vitandi: indigni enim sunt bonorum civium societate.

10 Cæterum utiles & alicujus opificii periti, & necessarii ad vitæ communis usum, quales sunt panifici, pistores, caupones, muliones, macellarii, laniones (quos inter vilissimos reponit Cicero *in Orat. pro Flacco*, & civitatis fæcem vocat.) cogi possunt a magistratu civitatis, artem seu officium quod norunt, exercere, & alios instruere; tum quia incolæ sunt, & subjecti statutis loci in quo morantur; tum quia expedit ut sibi & aliis prosint; & ne utilem vivendi modum

11 negligant. Unde Aristoteles: negligere, inquit, non oportet utilem illam occupationem, qua plebs alitur & crescit: nam vulgus si otietur, famem & inopiam patitur; hæc verò sæpe impellit ad res novas excitandas & facinora committenda. In eam igitur curam ante omnia magistratus incumbat, ut cives eas optimas artes exerceant, quæ ad incrementum reipublicæ faciunt, non ad luxum & lasciviam. Quot manus inutiliter se fatigant ut unus splendeat digitus: quam pauci ut corpus totum reluceat? Quam multæ occupantur in fabricandis commoditatibus ad delitias & oblectamenta oculorum; quam raræ in eruendis fossis & mœnibus construendis, quæ urbes protegant? Quam multæ in hortorum cultu, in efformandis animalibus & avibus; quam paucæ in cultura agrorum & in mercatura exercenda, & in iis quæ ad victum spectant comparandis: unde fit ut civitates rebus minime necessariis abundent, egeant verò iis quibus vel maximè opus est.

12 Quamobrem cum labor ad civitates conservandas adeo sit utilis, continuò efficiat magistratus, ut cives omnes occupentur, ex quorum opera & mercimoniis grandia tributa colligi possint: numerum tamen cauponarum non sinat excrescere; sed certos distinctis stationibus constituat, & cogat viatoribus hospitia præbere, & ad victum necessaria vendere. Poterit autem cum macellariis, aliisque opificibus, contractus inire, ut se obligent ad ministrandas carnes, & cætera esculenta populo, justo pretio: quod mutare etiam licebit pro tempore & necessitate occurrente, ut dictum *sup. t. 27. n. 5.* quin & aucto populo, aut supervenienti hospitum frequentia, curabit magistratus ut rustici, ac mercatores frumenti & aliarum specierum plures mensuras, & piscatores majorem piscium quantitatem ad mercatum deferant, & alii alias merces; quas tamen non licebit minutim vendere, sed ut vulgò dicitur, *in grosso*; ne cogantur in civitate diutius hærere, & a rebus suis abesse, Joan. de Platea *in l. colonos Cod. de agricol. & cens.* Cabedo *1. p. decis. 74.* Mexia *in tract. taxa panis concl. 4.*

TITULUS LXV.

De potioribus ad munera nominandis.

1 *An sit justa caussa excusationis electi, si alius potior non sit nominatus?*
2 *Potiores qui sint quibus injungantur munera; & quis ordo in iis servandus?*
3 *Explorandi & assumendi dignissimi, qui alium se digniorem probat, excusatur. Ordo non servatur in patrimonialibus, sed quisque onera subire debet.*
4 *Ordo hodie non servatur in delatione officiorum, cur digni omisso digniore electio teneat?*
5 *Non tenetur ad restitutionem is qui elegit dignum omisso digniore. Etiamsi ab initio fuerit appellatum, valet electio.*
6 *Si indignus eligatur devolutio fit ad superiorem; sed id in officiis sæcularibus non servatur.*

QUæritur hic: an sit justa excusationis caussa, 1
quod quis minus idoneus electus sit ad munera civilia, omisso alio potiore & digniore? Et resolvit Antoninus Imp. eum qui nominatus est, justam caussam habere se excusandi; siquidem alii sint ipso potiores in quos transferantur munera, *l. un. h. tit.* Potiores sunt locupletiores cives, & de Repub. benemeriti. Quare Arcadius Imp. ad patriæ munera dignissimos meritis, & facultatibus eligi voluit *in l. 45. sup. de decurionib.* Idem Paulus cum dixit: *honores & munera non ordinationi, sed potioribus injungenda esse, l. 9. ff. de decurionib.* idest, non tam vices spectari, quam vires, prout in tutela nunc obtinet proximioribus deferenda, *l. 73. ff. de reg. jur.* Paulus *lib. 2. sentent. tit. 28.* Hinc est quod artifices, & negotiatores, facultatibus abundantes, quamvis expertes literarum creari potuerint decuriones, *l. 12. ff. d. t. & l. 6. Cod. eod.*

Servatur & in aliis personalibus muneribus ordo, 2
ut gradatim a minoribus ad majora munera perveniatur, epistola Divi Pii, eaque injungantur tam minoribus quam majoribus civibus, *l. 3. §. 15. & l. 11. ff. de muner. & honor.* quando videlicet omnes ad ista munera reperiuntur idonei; aliàs ordo non servatur. Quid enim si legatio ex primoribus viris desideret personas, & qui ordine vocantur, inferiores sint? Non esse servandum ordinem D. Adrianus rescripsit, *l. 5. §. 3. ff. de legat.* Igitur munera & honores potioribus atque ditioribus injungenda, non promiscue omnibus: nam ut dicit Ulpianus *in l. 6. ff. de muner. & honor.* si ita tenues & exhausti sint cives, ut non modo honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint; minus utile & honestum est, talibus mandari magistratum; præsertim cum sint qui convenienter ei, & suæ fortunæ & splendori publico possint creari.

Ideo Rectores provinciæ & magistratus, quibus pro more regionis aliqua creationis, aut nominationis auctoritas competit, in id incumbant, ut optimos, & maxime idoneos designent, quibus se & Remp. quam maxime fidere, ejusque munera sustinere posse existiment. Ideo caussam ob quam idoneos & sufficientes a se nominatos censeant, exprimere debent ex sententia Pauli *d. loco tit. 58.*

Si verò nominatus caussam rejiciat, & alium se po- 3
tiorem alleget & probet, in caussa vincet; & excusabitur a judice appellationis, *l. un. h. t.* excusatur & ille qui se omnibus muneribus functum esse adseverat: nam ad eadem munera non revocatur, *l. 3. sup. quemadm.*

vici-

civilia mun. Atque ita procedit in personalibus: nam in patrimonialibus ordo iste non servatur, nec est differentia inter tenuem & locupletem, sed quilibet pro modo facultatum onera sustinere cogitur, *l.* 1. *&* 2. sup. *de munor. & honor.*

4 * Hinc colligitur, quomodo ob non servatum modum & formam in electione ad munus, possitquis illud repudiare; ut quia alius erat ipso dignior, aptior, locupletior, qui prius debuerat nominari; sed hodie iste ordo non servatur, & satis est subsistere electionem, & irrevocabilem manere, quod talis ad publicas functiones nominetur, qui ætate, morum honestate, & aliqua literarum cognitione, approbatus est & commendatus, etiamsi alius sit dignior, qui auctoritate, dignitate, doctrina, & multarum rerum experientia præcellat, *c.* 10. *de elect.* ibi Gloss. & DD. Hoc enim requirit Reipubl. tranquillitas, quæ aliàs frequentibus litibus, ob digniorem omissum turbaretur. Præterea cum inter plures idoneos uter prævaleat, sæpe adamussim expendi nequeat, sufficit, quo minor sit litium materia, ut scribente Cassiodoro: *dignus a multis quis meruerit approbari, uni enim acceptum fuisse interdum gratia est, multis placuisse judicium.* Quamquam etiam electus ab uno, cui ea est potestas, dignus & idoneus censeatur; adeo ut sacrilegii instar sit, dubitare: an is sit dignus, maxime si quem elegerit Imperator, *l.* 3. sup. *de crim. sacr.*

5 Unde fit ut qui elegit dignum, omisso digniore, non teneatur ad restitutionem ipsi digniori; quoniam nullum damnum ei est illatum, nec res propria ablata, nec proxima debita denegata: est enim tantum debita in communi ex justitia distributiva, quæ non obligat ad restitutionem, Covarruvias *ad c. peccatum p.* 2. §. 7. *n.* 6. Quamvis citra peccatum non sit, sine caussa dignum digniori præponere, Molin. *de Hispan. primog. lib.* 2. *c.* 5. *n.* 46. *& seqq.* ubi vult electionem factam de digno omisso digniore, etiamsi a principio fuerit appellatum, esse validam, donec rescindatur: quod post alios sequitur Garzia *p.* 7. *de beneficiis c.* 16. *num.* 2. *&* 3. *& p.* 9. *cap.* 2. *n.* 226. dicens hanc sententiam videri magis consonam communi sensui, ac praxi receptæ.

6 Porro indignum scienter eligenti aufertur facultas eligendi, pro ea vice; atque id locum habet in beneficiis ecclesiasticis ex decreto Concilii Lateranensis, devolviturque potestas ad eum qui proxime præesse dignoscitur, *cap. cum Vintonensis* 25. *& seqq. de elect.* Sed in officiorum sæcularium electione, facta scienter de persona minus habili, non devolvitur jus electionis ad superiorem; sed punitur in eo, quod damnum illatum Reipublicæ pensare teneatur, ut docet Bobadilla *lib.* 1. *politic. cap.* 3. *n.* 76. *& lib.* 3. *c.* 8. *n.* 45. *&* 46.

TITULUS LXVI.

Si propter inimicitias creatio facta sit.

1 *Creatio ad munera propter inimicitias præbet nominato justam caussam appellandi.*
2 *Ob inimicitias recusatur Judex & testis. Prudenter agendum circa inimicos reconciliatos.*

1 HOc titulo docemur, quod qui propter inimicitias ad munera civilia vocatus & creatus est, potest se excusare, & a tali nominatione appellare; cum publicæ utilitati intersit, non ex inimicitia creationes fieri, sed æstimatione vera, & pro commodo Reipublicæ, *l. un. h. t.* probabit itaque se propter inimicitiam capitalem nominatum fuisse, ut eo onere vexaretur, *l.* 6. §. *pen. ff. de excusat. tut.* Atque caussam inimicitiæ intervenisse eo tempore quo erat nominandus, quæ omnia æquus Judex perpendet, Peregrin. *lib.* 3. *de jur. fisci c.* 13.

2 * Cum & ipsum judicem ordinarium recusandi, & testem repellendi, præstet inimicitia superveniens, sup. *de judic.* Platea *hic*. Quin & inimicitia quæ cum judice præcessit, sufficiens est, ut ab eo recusetur qui inimicus fuit, ne iratus nocere cupiat, vel læsus se ulcisci desideret; quia ut dicit Plautus: *cum inimico nemo cito in gratiam redit.* Ideo Seneca suadet: *ne fidelem habeas, quem ex inimico amicum habueris.* Quamvis enim multi speciose magis injurias beneficiis vincere, quam mutui odii pertinacia pensare se malle simulent; multi tamen sunt in animis hominum recessus, in quibus odium recondunt: *Quantæ sunt,* inquit Cicero, *infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes? Quantæ timiditates? Hæc est celeberrima virtus, hæc animi suspicirandi moderatio, vincere iram, & inter simultate quoque vincere animum.*

TITULUS LXVII.

De sumptuum recuperatione.

1 *Qui legitimam caussam habet, se excusandi a muneribus, sumptus recuperat.*
2 *Sumptuum condemnatio facienda in judicio, nunc etiam in domo judicis.*
3 *Quando moderatio expensarum petatur.*

SI ad munus publicum sit electus, qui de jure habet munerum vacationem; vel excusationem quinque liberorum, vel aliam, & a tali nominatione appellavit, excusatione probata & admissa, sumptus quos in lite fecit recuperat ab injusto nominatore, *l. un. h. t. & l.* 1. *ff. de vacat. muner.* Idem reperitur *in l.* 2. sup. *de decurionib.: si constiterit nominari minime debuisse, sumptus litis eidem a nominatore restitui oportebit.* Itaque sumptus hic accipiuntur pro expensis, quas nominatus fecit in caussa appellationis, & recipit eas si adjudicatæ fuerint: nam si non adjudicentur sententia, expensæ non possunt peti, finita lite, *l.* 3. sup. *de fruct. & lit. expens.* nec taxari seu definiri * Antiquitus quidem expensæ taxari debebant in judicio, *c. fin. quod met. caussa, l.* 1. §. *dies autem ff. quando appel. sit.* Hodie ex præscripta consuetudine fit in domo ipsius judicis, vel alibi per judicem, vocatis & auditis quorum interest. * Quod si condemnatus doceat taxationem excedere quod justum est, poterit petere moderationem, vel provocare ad novam taxationem faciendam, Imbert. *l.* 1. *inst. forens. c.* 52. Item petere ut mitius secum agatur; propterea quod nominatus litigaverit in loco sui domicilii, ubi nullas pro viaticis impensas facere cogebatur, Ant. Faber *in suo C. tit. de fruct. & lit. expens. def.* 86.

(margin: 1, 2, 3)

TITULUS LXVIII.

Si post creationem quis decesserit.

1 *Electus ad aliquod munus, post certum diem, si ante moritur, heredes ejus non tenentur eo nomine.*
2 *Nisi nominatus per contractum se obligaverit.*

POst nominationem, ante diem tamen subeundi honoris vel muneris publici, si pater defunctus fuerit, conveniri eo nomine heredes ejus non oportet, *l. un. h. t.* Nisi, inquit Accursius, dies per appellationem dilata fuerit. Vult ergo si nominatus appellaverit, & pendente appellatione decesserit, ejus heredes teneantur appellationis caussam prosequi, propter periculum & damnum medii temporis: secus si electione facta decesserit nominatus & non appellaverit, quia cum muneris administrationem necdum susceperit, sed re integra decesserit, nullam in suos heredes transmittit obligationem, *l.* 1. sup. *de decur.* morte namque munus & honor expirarunt, *l.* 4. sup. *si pen. appell.* 1

Excipe casum quo nominatus, per contractum administrationem suscipere promiserit, vel consenserit in aliquod onus personale; quia tunc in vim contractus heredes manent obligati, juxta regulam: quod non tantum nobis, sed & heredibus nostris caveamus, *l.* 9. *ff. de probat.* Vide quæ dixi sup. *de peric. success.* 2

TITULUS LXXI.

De Tabulariis, Scribis, Logographis, & Censualibus.

1 *Continuatio tit. Tabularii & Scribæ qui sint?*
2 *Logographi & Censuales qui dicuntur, & quod eorum officium?*
3 *Qui sint Boethi, Logistæ, Mesogrammatei, Diastolea.*
4 *Hi & eorum filii adscripti sunt suo collegio, nec liberantur, obtento alio munere.*
5 *Hodie non adstringuntur, sed in honores habentur. Potest concedi facultas patri filium nominandi.*
6 *Quid si decedat non facta nominatione quis ex filiis succedet?*
7 *Si plures heredes reliquerit. & officium habeat jurisdictionem, quis eo fungatur.*
8 *Quid juris si decurio fiat censualis, vel tabularii officium assumat?*

9 *Notarius de falso damnatus : an possit in futurum instrumenta conficere ?*
10 *Discrimen inter tabularios & tabelliones, quorum munere hodie funguntur notarii.*
11 *Tabelliones ad decurionatum assumpti fuerunt, sed non poterant utroque munere simul fungi.*
12 *Non vocabantur ad curias, quia servi, adscripti certis ministeriis. Prohibitum deinde ne tabulario præficiantur.*
13 *Quas qualitates habere hodie debent notarii publici & eorum scribæ, & quando iis credatur.*
14 *Calculatio tabularii approbatur sententia judicis, hodie ad artis peritos recurritur.*

1 HActenus generatim de muneribus & honoribus egimus: nunc varia speciatim munerum genera recensenda. Primi generis sunt, Tabularii, Scribæ, Logographi, & censuales, de quorum functione sigillatim dispiciamus. *Tabularii* dicti a tabulis, quibus olim scriptitatum fuit, cum nondum esset inventus chartæ usus. Tabulariorum officium erat, perquirere nomina debitorum, eadem in acta referre, item rerum fiscalium & civitatum rationes conficere & supputare, easque in publicum ærarium inferre, *l.* 1. & 7. *C. de exact. tribut.* Coras. *lib.* 3. *misc. cap.* 11. unde, Quæstoribus Præfectisque ærarii, Tabularii aderant; hos Hispani vocant *Contadores*.

Scribæ verò deputati erant actis conficiendis circa majores judices, qui etiam vocantur scriptores, notarii, libellenses, Hispanice *escrivanos de camera de los consejos de audiencias*. Ad quos pertinet hodie gesta actaque judicialia conficere, dicta testium, allegationesque partium, judicum decreta, & edicta conscribere. 2 * *Logographi* tabulariis similes sunt: nam hi quoque rationibus tributorum conscribendis occupantur, *Novell.* 128. *cap.* 13. Debent enim scribere quantum tributorum nomine a collatoribus exactum, & a debitoribus solutum sit, quantum in militares erogationes expensum; itemque describere securitates solutionis, & quidquid ad fisci rationes pertinet: ideo etiam vocantur numerarii, & ab Hispanis *escrivanos de rentas reales*, & calculatores, qui ad calculum numerant, & chartularii: quamquam hi magis circa largitionales titulos occupentur, ut docet *l.* 3. sup. *de canone largit. titulor. Censuales* denique sunt qui operam suam accommodant magistro census in urbe, & acta senatus conficiunt, *l.* 18. & 23. sup. *de test.* & in provinciis census & patrimonia describunt.

3 Præter hos sunt alii, qui *Boethi*, *Logistæ*, *Medogrammatei*, *Diastoleæ* vocantur. *Boethi* sunt adjutores, qui rationes publicas discutiunt, & ministri quasi sunt Logographorum. *Logistæ* præsunt reddendis publicis rationibus: nam sunt veluti curatores Reipublicæ, *Medogrammatei* sunt quos scribæ consulunt. *Diastoleæ* verò sunt fiscalium rationum correctores, divisores, & dispunctores, quos Hispani vocant *Reveedores de quentas, de las rentas reales*, Garzia Tholetanus *in sua lucerna rubricar. ad h. t.*

4 Horum omnium munus versatur circa scribarum; de quo in *l.* 4. sup. *de appell.* Quod ob aliam militiam seu officium deserere non licebat. Adeo enim suo collegio & corpori adstricti erant Tabularii, Scribæ, Logographi, Boethi, Logistæ, cæterique adjutores in rationibus scribendis, ut nec alicujus privilegii colore excusare se possent, *l. fin. h. t.* Quin eorum filii veluti quadam successione, munera ista occupabant, nec iis liberabantur, obtenta alia militia, quantumvis palatina, necdum impleto quinquennio, *l.* 1. *h. t.* Sed exemplo decurionum, qui suas conditiones deserebant, cogebantur easdem repetere & subire, *l.* 35. & *seq.* sup. *de decurionib.* Nec mirum filios patris obligatione constringi, ut dicitur in *d. l. fin.* cum versetur hic caussa publica, & possit etiam privatæ patris obligationi conditio apponi, quæ constringat ejus successores. Hinc Gothofredus *in gloss. verb. patris* addit hæc ad filios hominum manus mortuæ, & tailliabiles, utiliter transferri posse, ut conditionem obligationis paternæ subire, vel sequi debeant.

5 Hodie tamen qui civitatibus a secretis sunt Scribæ, nullis servilibus conditionibus adstringuntur, sed in honore habentur; quia eorum fidei publicæ tabulæ, periculaque magistratuum committuntur, ut inquit Cicero in Verrem, Papon. *in notat.* 3. *de l'estat & dignité du secretaire*. Non inficior tamen quin hoc tabularii munus, quod assiduam scriptionem operamque requirit, ita concedi possit patri, ut in illo habeat filios successores, eique facultas dari, unum ex iis nominandi ad officium. * Hinc Cabedo 2. *p. decis.* 23. consulit, si pater decedat nulla facta nominatione, censeri nominatum filium seniorem, sicuti etiam censetur nominatus ad emphyteusim filius major natu, quando pater decedit nemine ad illam nominato, DD. *in l. unum ex familia* §. *rog. ff. de legat.* 1. Caldas *de nominat. q.* 12. *n.* 44. Quod si non habuerit filium, succedet in officium hæres ab intestato, Bald. *in l. cum post gener. ff. de jur. dot.* & alii relati a Garzia *de magistrat. lib.* 1. *cap.* 18. *n.* 53. 6

Quid si plures sint heredes? Addit Garzia *n.* 54. non posse dividi officium, quod habet jurisdictionem annexam; cum ea sit indivisibilis & pro parte expediri nequeat, *l.* 27. *ff. famil. ercisc.* Sed probabilius est posse; quia jurisdictio potest a pluribus administrari alternatim, vel certis temporibus, vel possunt heredes alium, qui vicariam operam in officio præstet, surrogare. Nec obstat quod munus cui annexa est jurisdictio, mortuo patre sit penes heredes in solidum: nam etiamsi hoc ita sit, exercitium jurisdictionis penes omnes esse simul potest per tempora diversa; argumento administrationis tutelæ, quæ dividi potest inter contutores, quamvis jus tutelæ pluribus heredibus competens, sit individuum, & remaneat penes quemlibet in solidum; sic administratio officii potest dividi, quamvis officium sit individuum, Rolandus *cons.* 80. *num.* 57. & 38. *lib.* 1. 7

Porro filius adscriptus curiæ, aut quicumque decurionum sponte se censuali ministerio mancipaverit, vel tabularii officium assumpserit, in eo manere debet, ac penitus deponere sui ordinis dignitatem, *l.* 2. *h. t.* Item compellitur instrumenta conficere, *l.* 4. §. 4. *ff. de edendo*. Quod si verò in illorum confectione falsitatem commiserit, tormentis subjicitur, *d. l.* 2. Cum tamen in memoriam pristinæ dignitatis, qui desiit esse decurio si deinde damnetur, torqueri non soleat, *l.* 33. sup. *de decurionib. l. fin. ff. eod.* 8

Sed poteritne tabellio de falso damnatus in posterum conficere instrumenta? Et licèt præterita non præsumantur falsa, in futurum tamen alia facere impeditur; cùm ejus fides vacillet, a qua pendet veritas & auctoritas instrumenti; tùm quia in eo deficit potestas per damnationem. Hinc Jason *in l. si ex falsis C. de transact. in fin.* rationem reddit cur notarius de falso convictus non possit conficere alia instrumenta, quia scilicet ex primo illo crimine, sequitur conjectura illum facturum in posterum alia falsa instrumenta. Idem considerat Alciatus *in reg.* 2. *præsumpt.* 9. *ad fin.* 9

Observandum autem discrimen quod olim fuit inter tabularios, & tabelliones. Tabularii, Scribæ Logographi cæterique supra relati tanquam servi publici Reipublicæ, & fisco erant adscripti & deputati ad rationes conficiendas & supputandas; quia periti calculatores, *l.* 2. sup. *de jur. fisci*. Tabelliones verò circa privatorum conventiones versabantur, easque in instrumentum publicum referebant, & auctoritate donabant: prout hodie faciunt notarii publici, qui acta excipiunt, & instrumenta conficiunt, eaque dilatata in protocollum referunt, & apud se reservant, ut ad ea recurratur si de fide completi instrumenti dubitetur; quo casu solet ipsum protocollum exhiberi, *Novell. de tabell.* & *l.* 22. sup. *de fals.* Non autem petentibus id concedi, sed solum transumptum. Quomodo si tabellio protocollum non diligenter custodiat, & ex eo detrimentum creetur, tenebitur ad restitutionem damni, Grassus *lib.* 3. *decis. c.* 9. *n.* 7. 10

Tabelliones igitur erant liberi homines, & poterant 11 ad decurionatum aspirare; sed ubi nominati, non prius eos ordo suscipiebat, quam fideliter rationem deduxent perfuncti muneris, & chartas omnes deposuissent, *l.* 2. *C. Th. de tabulariis*. Non enim poterant ad decurionatum assumpti, tabellionatum simul exercere. Quò pertinet *l.* 3. *C. Th. de decurionib.* quæ ait: universos decuriones volumus a tabellionum officiis temperare. Nemo autem ad decurionatum vocatus excusare se poterit, eo quod fuerit tabellio, cum hujusmodi homines si sint idonei, vocari ad decurionatum oporteat. Lex enim quæ decuriones a tabellionum officiis voluit submovere, ad decurionatum tabelliones vocari non prohibet. Itaque solum prohibet lex ne tabelliones ad decurionatum assumpti, utroque munere simul fungantur; propterea quod inconveniens sit, ut quis plura officia simul exerceat, *l.* 5. infr. *qui milit. poss.* * Cæterum tabularii qui servi publici erant, *l.* 2. sup. *de a*

ade-

adoptionib. Tabelliones aut decuriones creari non poterant, nec aliis vacare quam ratiociniis & instrumentis publicis excipiendis: post manumissionem, tabulariam administrare, & rationes cum debitoribus fiscalibus inire non prohibebantur; ex quo tamen actu servili, non revocabantur in servitutem, *l.3.* sup. *de servis Resp.* Statutum deinde generaliter ab Arcadio Imp. ne servituti obnoxii tabulariam exercerent, sed liberi homines, & ut si servus, vel adscriptitius sciente domino, administraret, ipse quidem servus competentibus verberibus afficeretur, & fisco vindicaretur; dominus verò ex administratione servi teneretur in solidum, *l.3. h.t.*

13 Hinc hodie qui ad munera decurionatus vel tabellionatus adspirant, integræ & incorruptæ existimationis ac famæ esse debent. Quo circa pro magnitudine & dignitate negotiorum, habetur delectus personarum, quarum explorata est diligentia, fides & industria, in concipiendis negotiis. Magna etenim fidelitas & veritas requiritur in his personis, quæ scriptura sua, & subsignatione, dant rebus formam & publicam auctoritatem. Ideo providendum est etiam qui illis assistunt, amanuenses & scribæ immunes sint, non solum ab infamia, sed etiam a suspicione illius, ac fide digni; item qui interveniunt ut testes, ut legitimum habeatur instrumentum a notario confectum, & in judiciis plenam fidem faciat, & probationem inducat, *l.* 18. sup. *de probat.* Mascardus *de probat. concl.* 906.

14 Cæterùm computationem a tabulariis factam, noluit Imperator vim habere, nisi accederet Procuratoris Cæsaris, aut quæstoris revisio & approbatio, *l.2.* sup. *de jur. fisci:* nam tabularii cum plerumque essent servi, *d. l.3.* non poterant judicare, sed solum computare, & debitores fisci compellere ad solvendum. Adhibebantur ergo tanquam periti calculatores, & testes in ratiociniis. Sic sæpe in judicio accidit, ut judex minus instructus, peritos in arte de qua quæstio adhibeat, & eorum testimonio exquirat, priusquam sententiam ferat. Exempla plura congessit Amaya ad *d.l.2.* in quibus declaratio saltem duorum testium, & artis peritorum requiritur, juxta *l.9.* sup. *de testib.* Menochius *arbitr. jud. cas.* 114. *num.*27.

TITULUS LXX.

De Susceptoribus, Præpositis, & Arcariis.

1 *Quis dicitur Susceptor, Præpositus & Arcarius?*
2 *Quis susceptor particularis, vel generalis.*
3 *Ex quo ordine & a quibus eligatur; item a quo particularis receptor, qui procurat vestes militares. Hoc onus non incumbebat curialibus.*
4 *Tabularii & Numerarii, in quo assistebant Susceptoribus?*
5 *In æstimando territorio sufficit vocare Rectores illius; at in renovatione æstimi singuli possessores vocantur.*
6 *Æstimatio fit bonorum ut singuli sciant, quantum ærario sit solvendum.*
7 *Certa qualitas frumenti, vini, laridi præstabatur, in qua ne deciperentur provinciales, certa pondera sunt constituta.*
8 *Mensuræ & pondera æqua esse debent: ad quem pertineat eorum cura. Hodie in civitatibus est mensura & libra publica.*
9 *Solidi mittebantur ad comitem sacrarum largitionum, & in massa auri, quæ libram facit constantem 72. aureis.*
10 *Auri summa & reliquæ species inferebantur thesauris, nec manebant diu apud susceptores.*
11 *Frumenta in horreis fiscalibus reponuntur. Dardanarii unde dicti, qui æque ac flagellatores annonæ puniuntur.*
12 *Officium susceptoris in annotandis, asservandisque frumentis, & recipiendis apochis, si frumenta in usum militum distribuantur.*
13 *Non debet collatio differri: mittendi sunt exactores ad eam faciendam, daturque apocha solventibus, quæ etiam prodest susceptoribus.*
14 *Si solutionem oblatam susceptor nolit recipere, protestabitur debitor, quo facto non incidit in commissum.*
15 *Effectus oblationis quod constituatur creditor in mora, & liberetur debitor si res sit peremta.*
16 *Quid si res non sit perdita, sed carior effecta; aut quid si fiat deterior species, & minoris valoris.*
17 *Ad nominatores susceptorum in subsidium devenitur. Cur illis non liceat de bonis susceptorum emere?*
18 *Susceptorum munus annuum, eoque finito rationes reddere tenentur, nec ante possunt ad idem munus vocari.*
19 *Item non possunt hodie ad aliud officium promoveri, nisi syndicati sint, & literas acceperint quod recte administrarint.*
20 *Susceptores libros rationum edere debent coram Rationalibus: illis continentur accepta & expensa & erogata.*
21 *Non tantùm præsentis, sed & præteriti anni debita, & reliqua recipit novus administrator.*
22 *Quid si susceptor dolose in rationibus reddendis versatus fuerit, aut pecuniam retineat ultra annum?*
23 *Qui in suo officio deliquit, nunquam ad id revertitur, etiamsi super hoc impetraverit rescriptum.*
24 *Convenit Reipublicæ paucos esse quæstores & exactores publicæ pecuniæ.*
25 *Num expediat exactoribus abdicatis, ipsas provincias sua vectigalia colligere & adferre?*

SEcundi generis sunt, Susceptores, Præpositi, & Arcarii. *Susceptores* sunt, qui annonis & tributis recipiendis præponuntur, *l.5. in fin. ff. de censib. præpositi*, qui è manibus susceptoris tributa specierum accipiunt, & in fiscalibus horreis reponunt, *l. 2. h.t. Arcarii*, qui ab iisdem susceptoribus accipiunt aurum, argentum, aliasque species, quas in arcam Præfecti Prætorio inferunt, *l. ult. h.t.* cujus præfecti foro ideo hujusmodi officiales subjiciuntur. 1

Cæterùm susceptores, aut sunt particulares, aut generales: particulares singulis provinciis præpositi sunt, quasi procuratores ærarii ad suscipienda Principis tributa, quæ exactores cujusque municipii & civitatis collecta habent. Nam ipsi susceptores per se exigere tributa a provincialibus, eosque convenire non possunt hoc jure, *l.7.* sup. *de exact. tribut. l.2.* sup. *de canon. largit.* Quamquam apud nos inferiores susceptores per se & ministros suos tributa recipiant. At verò generales in urbe & in curia regia, suscipiendis tributis, omnibusque largitionibus, quæ quasve susceptores inferiores transmittunt, præponuntur, & vocabantur etiam olim Rationales summarum, & ærarii procuratores, in notitia imperii; & erant sub dispositione Comitis sacrarum largitionum, *l.6.* sup. *de exact. trib.* nos illos vocamus thesaurarios, & quæstores generales, quorum singuli suos habent numerarios & tabularios, Joan. Coras. *lib. 3. misc. cap.* 11. Hos susceptores creat & confirmat celeberrimus decurionum cœtus, ex suo vel civium ordine; suo tamen periculo, *l. 2. h. t.* ac creationem & electorum nomina insinuat Præsidi, *l.8. h.t.* quod non obtinet in particularibus susceptoribus, quorum creatio ad curiam non pertinet, *l.9.* sup. *de jure fisci;* sed ad Comitem rerum privatarum, & ad proconsulare officium; hujus namque interest hujusmodi explorare rationem, & quærere qualitatem eorum, quorum cura commodior esse potest in susceptione & confectione vestium militarium, quæ a provincialibus conferuntur pro usu militum. Æquiùs itaque visum est, ut istarum vestium ac aliarum rerum militarium susceptionem procurent ipsi milites cohortales, qui in officio Proconsulari meruerunt, vel adhuc sunt, quam curiales, quos ne publica vacillet utilitas, humilioribus officiis, aut extraordinariis oneribus occupari minime convenit, *l. pen. h.t.* Neque est æquum ut curiales susceptionis onera subeant; officium verò lucra vestium sentiat, Cujac. *lib. 2. observ. cap.* 8. Rabuffus *ad h.l. pen. num.*2. ubi notat officia vilia non esse danda decurionibus, sed aliis humilioribus viris & subditis. 2 3

Habent quoque particulares susceptores, in singulis provinciis tabularios duos, *l.13. h.t.* quorum unus largitionales titulos tractat, alter arcæ Præfectorum prætorio rationes excipit. Cavere autem uterque debet, ne titulos confundat, & quod ærario debetur, permisceat cum iis, quæ debentur arcæ præfectoriæ, *l.3.* sup. *de canone largit.* convenit enim distincta esse officia susceptorum, & nihil eos qui aurum largitionale suscipiunt, cum arcæ ratiociniis habere commune; quod si tamen aliter ab iis factum esse contingat, & judices dissimulandu consentiant, gravi pœna plectuntur, *d.l.13.* prout hodie etiam judices, qui pecuniam condemnationum, alteri quam fisco, vel deputato thesaurario solvi jubent, contra dispositionem statuti, *d.l.13. & l.3.* 4

Porro ad munus Susceptorum hoc in primis pertinet, præsentibus civitatum defensoribus, præscribere 5

modum

modum jugationis cujusque, & species singulas vel earum quantitatem, quam fisco inferri oportet, *l.* 10. *h.t.* Sic hodie pro æstimatione facienda universalis territorii, sufficit vocare Rectores, & syndicos civitatis, nec est necesse quod singuli cives requirantur, Bart. *ad d. l.* 10. Cæterùm in confectione vel renovatione æstimi, seu libri censualis, cum fiat ad finem taxandi singulos cives ad hoc præcise ut descriptio vel æstimatio ipsa noceat, oportet, singulos possessores legitime vocare, *l.* 4. §. 4. *ff. de censib.* alioquin iis non vocatis, descriptioni liber æstimi non præjudicat, Roman. *cons.*
6 275. Alex. *cons.* 101. *n.* 4. *vol.* 4. * Ut olim ita hodie fit bonorum descriptio, & pro quantitate eorum quæ quisque possides æstimatio, ut unusquisque sciat, quantum conferre teneatur. Quod si autem alicujus prædia pluris quam deceat fuerint æstimata, poterit is intra annum restitui, præbendo veram æstimationem, post non auditur, nisi sit minor vel absens, *l.* 5. *C. de censib. & censit.*

7 Præter tributa prædiis imposita, erant alia onera, quæ provinciales præstabant susceptoribus, quæque consistebant, vel in pecunia, vel in his, quæ victui erant necessaria, veluti in frumento, hordeo, vino, larido. Nam provinciales pendebant frumenti quinquagesimas, hordei quadragesimas, vini & laridi vicesimas, exceptis Armeniæ populis, qui propter locorum intercapedinem, præbebant tantùm frumenti & hordei quadragesimas, vini & laridi quintas decimas, *l.* 9. *h. t.* Ne autem ultra hanc quantitatem onerarentur subditi, vel deciperentur in solutione specierum, in singulis civitatibus mensuræ & pondera in publico collocabantur, eratque sub gravi pœna vetitum ponderum normam excedere, aut quid amplius exigere. Pœna autem est apud Modestinum, ut quanti ea res erit duplo condemnetur, & ex decreto Adriani in insulam relegatio, *l. pen. ff. ad l. corn. de fals.* Et Ulpianus refert, eos furtum committere, qui stateram vel mensuram adulterinam habent, *l.* 6. §. 1. *ff. de extraord. crim.* Item mensores, qui annonam onerant, & statera falsa utuntur. Debent ejus generis esse pondera & mensuræ cujusque privati, cujusmodi sunt publicæ.

8 Ad curiam igitur & notionem Præsidis pertinebat, ne possessores majoribus mensuris & ponderibus a susceptoribus prægravarentur, *l. pen. C. de defens. civit. & d. l.* 9. *h. t.* Nam auri & argenti & aliorum metallorum pondera, ad Comitem sacrarum largitionum spectabant. Hodie ad Rectores & magistratus civitatum: nam in singulis civitatibus sunt constituta pondere & mensuræ, ad quæ recurri potest; verùm ne fraus fiat, omnes ulnæ, mensuræ atque pondera justæ quantitatis signo notantur. Estque etiam in civitatibus locus ubi merces ponderantur libra publica, cujus reditus fisco cedit, Bacquet *de just. c.* 27.

9 Ad Præsidem verò pertinere Augustus voluit, ut aurum & argentum quodcumque a possessoribus confertur, & ad ærarium dirigitur, id ab eodem Comite largitionum reciperetur & custodiretur, & ne illorum aliquis ex aliqua ponderum iniquitate, dispendium sentiret, *l. ult. h. t.* receptum quoque erat, ut summa solidorum indicta in massam auri redigeretur, ac ita ad Comitem transmitteretur, *l.* 12. *& seq. C. Theod. eod.* Constabat illa auri massa, septuaginta duobus signatis solidis, qui faciunt libram auri duodecim unciarum, *l.* 5. *h. t.* vocant artifices hanc libram, *marcam*, Covar. *de ve-*
10 *teter. numism. coll. cap.* 3. *in pr. n.* 3. * Omnes itaque auri argentive summas, & reliquas species quæ sacris largitionibus pendebantur, statim ut exactio celebrata fuerat, deferri oportebat ad susceptores, penes quos non etiam diu manebant: nam cogebantur species obsignatas, & quodcumque a provincialibus fuerat exsolutum, sacris thesauris inferre, *l.* 7 *h. t. & l.* 1. sup. *de canone largit.* ut inde subveniretur necessitatibus Reipublicæ, provideretúrque exercitibus de annona.

11 Cautum proinde ut in horreis publicis, non nisi frumenta fiscalia reponerentur, *l.* 6. *h. t.* Quod certe hodie est contra susceptores, & horreorum præpositos, qui in annonæ caritate adservant propria frumenta ut publicis misceant, & contra Pantopolas & Dardanarios, qui annonam coemtam tantisper supprimunt, dum carius eam vendendi occasio se offerat, vel aliò transferunt lucri caussa; a Dardano ut quidem ajunt Mago nominati, ut ex Ulpian. *in l.* 6. *ff. de extraord. crim. & l.* 37. *ff. de pœnis.* Ille enim maleficis artibus annonam in sua granaria avertere, & mensuras minuere solitus erat, Cujac. *lib.* 10. *obs. c.* 19. Incidunt hi omnes (prout etiam pistores, qui minoris ponderis panes conficiunt, lucri caussa) in legem Jul. de annona, cum con-
tra annonam committebant, *l.* 2. *ff. ad l. jul. de annon.* 12

Quamobrem boni susceptoris officio incumbit, pura frumenta quæ horreis inferuntur, annotare, eaque adservare, non in propriam, sed publicam utilitatem: item ubi istius frumenti distribuenda venit quantitas aliqua in usum militum, illicò curare apocham assignationis sibi fieri, ex qua constabit, quo titulo & in quem usum illata frumenta distributa sint, *d. l.* 6. Quod de frumentis, idem de pecuniis cavetur, ne susceptores eas in suos usus convertant, aut tamdiu apud se retineant, ut interusurium possint percipere, Platea *ad d. l.* 6. *&* 7. *h. t.* quæ forte caussa fuit, cur Impp. prohibuerint penes susceptores diu manere factam collationem, *d. l.* 5. de qua plura dicemus infra *tit.* 72. *&* 73. *num.* 4.

Porro collationem nondum factam, a susceptoribus 13
differe non oportere censuit Constantinus *in l.* 1. *h. t.* Sed confestim ab iis mittendos esse in provincias executores & opinatores, qui tributa aliave onera colligant, collecta receptaque transmittant, sub obligatione tabulariorum, data solventibus apocha de receptis, ut dictum sup. *in l.* 8. *de apoch.* qua reddantur securi: prodest & illa susceptoribus in suis rationibus. Quò pertinet Arcadii & Honorii rescriptum securitates apud acta confectas lectasque, vini aliarumve specierum susceptoribus imputari in rationibus reddendis, *l.* 11. *h. t.* Ex quo etiam colligitur syndicorum & aliorum administratorum rationes reddi, & supputari in concilio ratiociniorum, per auditores ordinarios, *Novell.* 128. *c.* 16. *& seqq.* ubi qui ad publicas rationes tenentur, non coguntur coram aliis eas reddere, Ant. Despeisses *in suo tract. des tailles sect. ult. num.* 64.

Addit Constantinus susceptores publicos, absque 14
omni mora oblati auri argentive recipere debere solutionem, *in d. l.* 1. *h. t.* ne quia per hanc occasionem sumptus facere compellatur. Nam si solvere volens a susceptore fuerit rejectus, liberabitur a pœna commissi, quam lex ista imponit differenti solutionem, poteritque protestari coram testibus, quod sine caussa solutio non fuerit acceptata, & pecunia oblata amissa: quo facto collatori dabitur apocha, perinde ac si revera solvisset, & damnum fisco susceptor sarcire tenebitur, in duplum, judice id jubente; vel ipse judex, si neglexerit
id a susceptore exigere, *d. l.* 1. * Hinc quædam obser- 15
vatione digna notanda sunt. Primum quod sola oblatio debiti impediat futuram pœnam, & liberet a publicis debitis, si opportuno tempore & loco fuerit solutio celebrata, & oblata illi, qui habebat potestatem recipiendi, *l.* 9. sup. *de solut.* Quare si debitor speciem, vel pecuniam obtulerit susceptori, & ille sine justa caussa accipere recusarit, deinde eam debitor sine sua culpa perdiderit, doli mali exceptione poterit se tueri, quamquam aliquando interpellatus non fuerit. Non enim æquum est a debitore pecuniam amissam denuò solvi, quam suo tempore oblatam susceptor potuit accipere. Quare pro soluto id in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse, *l.* 73. *ff. de solutionib.*

Quid si res non sit peremta, sed carior effecta; certe 16
si per moram creditoris carior res efficiatur, poterit se debitor liberare, solvendo æstimationem, quæ fuit tempore oblationis, vel obligationis contractæ, & hic casus est, quo aliud prò alio solvi potest æstimatio videlicet pro specie, propter moram non recipientis, juxta *l.* 3. §. *pen. ff. de action. emt.* Mora enim soli moroso nocet, quomodo si species oblata postea fiat deterior & minus valeat, tunc ob moram non recipientis, cedet rei debitæ periculum, minorisve valoris, in damnum creditoris, cui etiam perit pecunia oblata, aut deposita, si tempore opportuno eam non receperit, *l.* 5. ibi Costal. & alii *ff. si cert. pet.* secus dicendum si oblatio facta non fuit, nec res per moram reddita deterior: nam tunc res ipsa præstanda erit in specie, aut valor qui est tempore acceptationis, Rebuff. & Lucas de Penna *ad d. l.* 1. *h. t.*

Porro si in suo officio recipiendi species, & aurum 17
quod a Provincialibus confertur, negligentiores sint susceptores, poterunt a nominatoribus urgeri & muneri siquidem hi in subsidium conveniantur si susceptores fiant minus idonei, *l.* 2. *h. t.* Facit *& l.* 8. *eod.* ibi: *& animadvertant quicumque nominaverint, ad discrimen suum universa quæ susceptores gesserint redundare*: non prius tamen quam excussi, & solvendo non fuerint susceptores eorumque fidejussores, *l.* 1. §. 11. *ff. ad municip.*

rio. Hi autem nominatores sunt procuratores rei domi-nicæ, *l. 6. sup. de jure fisci*; quibus non licet, ex bonis nominatorum & officialium, quidquam emere per se vel per alium, *d. l. 2.* quod certe est singulare, ejusque ratio, quia Reipubl. interest ipsos susceptores, qui prius debent conveniri, esse solvendo. Nam cum nominatores nominatos idoneos esse præstare debeant, cum iis contrahendo, quo minus sint idonei, efficerent.

18 Quoniam vero nominati ad susceptorie munus fieri possent diuturnitate temporis minus utiles, & abuti potestate exigendi, vexando cives, atque ab iis rigidius debita onera extorquendo, ideo constitutum, ne sint perpetui, sed ut annis singulis mutentur, nisi consuetudo civitatis per biennium esse compellat. Imo quamvis hoc tempus lapsum sit, non possunt qui eo munere perfuncti sunt, ad idem munus redire, vel ad majus adspirare, nisi se prius vinculo solicitudinis superioris absolverint, idest, nisi priores administrationis rationem reddiderint, residua solverint, & exposuerint in ratiocinatorum concilio, qui bus titulis suscepta dispersesint, *d. 4. h. a.* quæ desumpta est ex *l. 11. C. Theod. h. t. de susc.* Bobadilla *lib. 3. polit. c. 8. n. 61.*

19 Hinc communi usu receptum ut nullus officialis qui alicujus fuit functus officio, ad aliud promoveatur, nisi prius rationem reddiderit officii & negotii quod gessit, *juxta d. l. 4.* Quod de facto servari inquit Barr. & jure more constat ex *l. 6. §. debitore ff. de muner. & honor.* ubi Ulpianus statuit debitores Reipublicæ ad honores evehi non posse, nisi prius refundant & satisfaciant, id quod debent Reipublicæ. Ideo multis in locis mittitur Syndicator, ad inquirendum an Rectores susceptoresque recte & rite munus injunctum gesserint, qui absoluta inquisitione literas accipiunt, ex quibus constat de fideli functione, redditaque ratione officii; & nisi hasce literas demonstrent, non assumuntur ad altiora officia, quasi iis indigni, qui minoribus non recte functi. Econtrario qui probe & fideliter, ratio postulat, ut ad maiora promoveantur, & administrationis optime profunctæ præmia consequantur, Bald. *in Auth. habita nu. 2. C. ne filius pro patre.*

20 Etenim Susceptores munere suo optime perfuncti fuisse dicuntur, si coram Rationalibus libros rationum ediderint, & iis accuratam suæ administrationis diligentiam ostenderint; nam non ante censentur rationes redditæ, quam in libris fuerint relatæ, & exhibitæ. Et potest, inquit Baldus, contra susceptores recusantes libros edere in litem jurari, cum præsumantur esse in dolo, *cons. 152. vol. 3.* & Camillus Borellus *cons. 35. & 31. n. 24. & 26. cent. 1.* Oportet autem libros rationum continere omnia suscepta & erogata, nec sufficit confuse, sed sigillatim ac distincte describere debent susceptores species fructuum, reditus & quantitates pecuniarum, quas receperunt, & a quibus debitoribus; item exprimere quibus creditoribus solverint, & ex qua caussa id fecerint, *l. 5. sup. de extract. tribut.* & in quos usus residuum pecuniarum dispersérint, *d. l. 4. h. t.*

21 Porro si quid prærogaverint, aut de suo solverint debitorum nomine, id ab iis exigere poterunt, etiam cum alius in administratione successit, *l. 7. sup. de exact. trib.* Quamquam novus susceptor constitutus, non tantum præsentis anni debita recipiat, sed etiam reliqua anni præteriti; ita ut interpellare possit ad solvendum eos, qui remanserunt debitores suo prædecessori, *l. 3. h. t.* atque hunc quoque cogere, ut residuas pecuniarum species, quarum est debitor, præstet. Ex qua lege collegit Bartolus ei debere solvi qui est receptor tempore solutionis, non ei qui fuit tempore quo fieri debuit solutio. Quod si negligens fuerit in exigendis anterioribus debitis novus receptor, aut quos invenerit debitores non convenerit, ac per hoc minus idonei effecti sint, tenetur ipse hoc damnum civitati sarcire, *l. 1. C. de administ. rer.* Bobadilla *lib. 3. c. 4. n. 79.*

22 Ceterum si post administrationis rationem redditam, & apocham receptam, appareat susceptorem quædam dolose occultasse, pœna amputationis manus puniatur, *Novell. 17. §. omnes.* Interdum capitali *juxta l. omnibus judices peculatus Inst. de public. jud.* quam nonnulli commutarunt in pecuniariam, ut Hispani in pœnam tripli, *l. 18. t. 5. lib. 9. recopil.* Larrea *alleg. fisc. 38.* Hoc ipso quoque si convictus sit susceptor non quidem pecuniam occultasse, sed eam ultra annum penes se retinuisse, in tertiam partem amplius quam debet mulctatur; ita ut quod debet fisco inferat, & insuper tertiam partem debitæ quantitatis superaddat, juxta dispositionem legis Juliæ de residuis; *ut l. 4. §. 3. l. 9. §. fin. ff. isto t.* Nonnunquam etiam in duplum damnatur, maxime actuarius, qui celat, & minus scribit quam accepit, *l. 9. inf. de erogat. mil. ann.* Tabularius quoque convictus in suo munere aliquid evertisse, aut decoxisse, pro gravitate admissi punitur, *l. 12. h. t.* Et generatim quivis officium publicum habens, si in eo deliquisse convincatur, & condemnatus fuerit, non poterit id rursus officium gerere, etiam si proferat Principis rescriptum; quia obreptitia supplicatione impetratum censetur, *d. l. 12.* eoque pertinet *l. 2. C. de palat. sacr. largi.* ibi: *nullus thesaurensis, vel officialis comitis thesaurariorum semel deprehensus eversor, quocumque pacto, aut repetat militiam suam aut aliam.* Minuitur enim existimatio, quando quis ab officio removetur, ut nec illud repetere, nec aliud petere possit, Platea *in d. l. 12. &* Capyc. *decis. 121. n. 17. & 18.* 23

Claudo hunc titulum hac monitione, utilius esse Reipublicæ si minuatur numerus susceptorum, Quæstorum, & coactorum, qui misero populo magnas molestias facessunt, & gravius damnum accipit ex illorum collectione & exactione, quam ex solutione sortis, sentit & damnum ærarium, quod non statim in id deferuntur exactæ pecuniæ, quas quandoque Quæstores in suos usus convertunt. Satius itaque foret in singulis provinciis unum esse Quæstorem, qui curam publicæ pecuniæ solvendæ haberet, & apud quem coactæ pecuniæ deponerentur; vel certe civitates singulæ aut provinciæ, ad præstitutum diem, suis sumptibus & integra fide onera, & vectigalia sua colligerent, & ad summum Quæstorem deferrent, sic omnis occasio differendæ solutionis tolleretur, nec pecuniæ per tot privatorum manus dissiparentur. 24

Quod sæpe a provinciarum ordinibus propositum fuit Regi nostro (uti & a Rege Galliæ Henrico II.) exemplo Romanæ Reipublicæ, quæ ob ingens cogendarum pecuniarum onus, præcepit ut abdicatis exactoribus, ipsæ provinciæ sua administrarent & inferrent tributa, nec intermisit magistratus in officio continere, ut sine avaritia & crudelitate collectio illa fieret, teste Tacito *lib. 4. annal.* Non defuere tamen consiliarii qui ob rationes quasdam verisimiles id dissuaserint; quod eo pacto auctoritas regia imminui videretur, si Regi tutoris loco regnum esset & hanc ipsam potestatem cum periculo conjunctam esse, quod nempe quasi precario necessaria regni subsidia a populo acciperet. 25

TITULUS LXXI.

De ponderatoribus, & auri illatione.

1 *Aurum quod a collatoribus præstatur, æqua lance ponderari debet, ne illi incommodum sentiant.*
2 *In singulis civitatibus præfigitur auri Ponderator, ut si de valore & quantitate quæstio oriatur, eam dirimat.*
3 *Apud nos est ponderator & probator auri, & qui de vasis argenteis judicat & æstimat.*
4 *An dicto æstimatoris standum sit?*
5 *Possunt alii in eadem arte periti produci, qui Æstimatoris judicium improbent.*

CONsueverant collatores tributorum illationem facere, aut in speciebus, veluti frumento, vino, aut in quantitate auri argentive; atque hoc aurum quod tributorum nomine ærario inferebatur, vel fisco solvebatur, sive in materia, vel massa, sive in solidis vel pecunia consisteret, non numerabatur, sed appendebatur. Donatus in *Phormione verb. unciatim: cum, inquit, expenso pecunia ferretur, more veterum, non ut nunc, annumerabatur, sic pondus argenti, l. 30. §. certis ff. ad l. falcid. l. 4. §. ult. & l. 19. ff. de auro & arg. leg.* Et apud Plinium *l. 33. c. 3.* post multa ostendit, libram interpositam, in emtionibus quæ mancipii sunt, & in militum stipendiis, illationibus tributorum, dictosque fuisse ponderatores Libripendes, quia æqua lance, justisque libramentis aurum argentumque ita ponderabant, ut duobus digitis summitas lini retineretur, tribus reliquis eminentibus, ne illi aliquid ponderi adderent, magno provincialium incommodo, *l. 1. h. t.* Hinc in singulis civitatibus, unus erat publicus auri ponderator constitutus, quem Græci *Zygostatem* appellant, Hispani *Contraste*, Galli *Essayeur de la monoye*; ut si forte inter solventes aut recipientes aurum, dubitatio de ejus valore & qualitate orta fuisset, ipse pro sua fide & industria contentionem dirimeret, & pecuniam non ex impositione sola externoque valore; sed ex justo pondere, & bonitate intrinseca æstimaret, 1 2

l. 2.

l. 2. h. t. Tenebatur quoque signe nummis imprimere, & pondus legitimum notare, ex edicto Justin. 11. Quod munus hodie obeunt monetarum magistri publica auctoritate
3 constituti, qui monetam formant cuduntque. * Est etiam in celebrioribus civitatibus unus aut alter ponderator; itemque aurifaber, qui omne pecuniæ genus, vasa argentea & aurea inspiciat, & incisa parte auri argentive, eaque excocta probet: an æris quippiam admixtum habeat; ne fraus fiat his, qui ab aurifabris hæc vasa emunt. Hunc alii Argirognomon, & probatorem vocant, non ponderatorem; cum non tam de pondere, quam de auri argentive qualitate discernat.

4 Quæritur: an judicio istius Æstimatoris standum sit? Quod videtur; ubi solus est constitutus publica auctoritate, aut acceptus ex conventione; approbatissimus enim testis judicatur *in l. 2. hic qui pro sua fide atque industria, neque fallat neque fallatur, & conditionem dirimat*: ut proinde standum sit ejus solius arbitrio in definienda solidorum æstimatione: ita Bartol. aliique Interpretes sentiunt; nec ab iis dissentio, siquidem talis ponderator, & inspector monetæ, publica auctoritate sit approbatus, ad probandam vel improbandam qualitatem moneta-
5 rum & valorum. * Attamen non nego quin possit aurifaber cujus aurum argentumve damnatur, alios istius artis peritos producere, quibus judicium æstimatoris aut ponderatoris destruat; quia unius testimonium nunquam sufficit ad condemnandum aliquem, neque ita prævalet, ut contrarios testes non admittat, Gaseia *tract. de expensis c. 24. n. 12.* & Gomez *tom. 2. c. 9. in fin.* Addunt solere judices in judicando sequi judicium peritorum illius artis, quoties circa eam dubitatio aliqua movetur, modo illi ea fide, & interposito prius jurejurando experimentum fecerint; plurium enim, non unius depositionem sequuntur, ut mirer in multis civitatibus ubi plures aurifabri sunt, unius assertioni de auri argentive valore, fidem adhiberi, & unius medici aut chirurgi judicio, ubi de vita, aut vulnere agitur, contra textum *in l. 6. C. de re milit. infr. lib. 12.* Christinæus *ad h. s. decis. 57 num. 20.*

TITULUS LXXII
De auri publici Persecutoribus.

1 *Aurum publicum recipiebatur a susceptoribus, & ab iis transmittebatur ad Comitem Sacrarum largitionum.*
2 *Persecutores non debent pecuniam acceptam diu retinere penes se, & absque licentia in massam redigere.*
3 *Susceptores habere debent pecuniam promptam, nec possunt ex ea lucrum facere*, plenius hac de re tit. sequ.
4 *An possint unam speciem pecuniæ pro alia dare creditoribus, & ex ea lucrum facere.*
5 *Non licet pacisci de aliquo lucro, pro anticipanda solutione, neque pro expectanda a debitoribus fisci.*
6 *Si congruo tempore Susceptor non solvat creditoribus, tenetur damnum sarcire.*

1 Quolibet quinquennio tributa in auro exacta fuisse constat *ex tit. sup. de indict. & Cod. The. de annon.* Aurum hoc, publicum dicebatur; quia ad ærarium fisci pertinebat, vel ad largitiones Principis, atque illud deputati exactores a provincialibus exigebant, transmittebantque ad Præpositos, Susceptoresque particulares, quorum munus erat tributa omnia e manibus exactorum recipere, eaque protinus ad generalem Susceptorem in curia Cæsarum commorantem remittere, qui Comes sacrarum largitionum appellatur, apud nos Thesaurarius generalis, ut dictum sup. *de su-*
2 *scept. & de Canone largit.* * Quoniam vero sæpe contingebat, ut particulares illi Susceptores, quos hic textus vocat persecutores, penes se diu retinerent aurum, quod statim ubi collectum & supputatum sub tabulariorum obligatione transmittendum fuerat; ideo Impp. Honorius, & Theodosius prohibent, ne deinceps illi præsumant aurum publicum sine persecutoria, idest, licentia Comitis sacrarum largitionum exigere; & exactum diutius apud se retinere aut sumere coquendum, *l. un. hoc tit.* Non decoquendum, ut legit Accursius, quia non de decoctoribus lex loquitur, qui pecunias absumunt & intervertunt, sed de persecutoribus, qui solidos obryziatos, purosque in massam redigunt, nec aurum prout acceperunt, ad Comitem transmittunt, quod tamen statim facere deberent, *d. l. un. & l. 7. sup. de suscept.* Aurum & argentum dividunt nostri in factum & infectum, *l. 19. §. ult. & l. 27. §. 1. ff. de auro & arg. leg.* Factum est, quod fabricatum in vasa aut imagines, vel quod signatum. Hinc Seneca: *libentiùs donabo argentum factum, quam signatum: 3. de benefic. 11.* Infectum autem rude est, & in massa cum lamina, Plinius *lib. 33. c. 11.* & Virgil.

—— argenti est mihi pondus,
Infecti, factique simul. ——

Sæpe collatores aurum tam factum quam infectum penes se habebant, quibus proinde concessum constitutionibus Principum, ut pro massa auri, solidos aureos, & è contrario solvere possint, *l. 5. sup. de suscept.* id tamen denegatum susceptoribus, quibus minime licet solidos in massam redigere sine facultate supremi Thesaurarii; aut ea habita aurum exactum apud se retinere. * Hinc 3
oportet receptores pecuniam semper paratam habere in necessitatem futuram; ita ut non possint ex ea pecunia lucrari, & si inde lucrati fuerint, totum lucrum cedit fisci ærario; sed quia ea res plenius examen requirit, dicam *tit. seq.* & quibus pœnis coerceantur pecuniam publicam retinentes, & ex ea lucrum facientes.

Porro ut ex pecunia publica lucrari prohibitum est, 4
ita etiam illam permutare in aliam speciem, aut formam; cum pecunia collecta, sit Reipublicæ, & parata esse debeat ejus usibus, *d. l. un.* ibi *Bart.: ut proficiat ab initio in quibus deputata est operibus: Novel. 128. c. 16.* Quod si tamen pecunia sit destinata solutioni creditorum fisci, videtur posse susceptorem in aliam monetæ speciem transmutare lucri sui caussa, & ex viliori specie creditoribus recipientibus solvere, si quidem hi nullum damnum sentiant; ita Raphael Cumanus *cons. 178. in 2. dub.* & alii. Sed vix fieri posse puto, ut id non sentiant; quare non probo istam monetæ commutationem, neque permittendum ullum lucrum susceptori censeo, absque licentia & approbatione Comitis sacrarum largitionum, quandoquidem nullum contractum cum subditis illius provinciæ, sine speciali rescriptione inire queant, *l. 1. sup. de contract. judic.*

Quod si ut a debitoribus fiscalibus ob dilatam solutio- 5
nem, susceptor aliquid interusurii nomine accipere non possit, neque etiam a creditoribus quippiam exigere, vel accipere propter promptam, vel anticipatam solutionem, nisi ratione veri interesse excusetur susceptor; quia tunc usurarius non est censendus, Molina *de just. & jur. disp. 323.* Navarr. *in manuali cap. 17.*

Quod si contra creditoribus regiis, aut militibus, de- 6
bito tempore solvere differat, ac inde iis damnum aliquod obveniat, cogetur susceptor id sarcire: maxime si pecuniam quam habet paratam, in suos usus converterit. Quoniam tunc ob dilatam solutionem miles carius emere, & creditores, sive annonæ Præfecti, Regi carius omnia vendere coguntur. Si verò susceptor omnibus non possit plene solvere, & creditorum nullus sit alteri præferendus, dividendæ sunt inter eos pecuniæ, quas habet susceptor, habita ratione cujusque debiti, Fragoso *de regimine Reip. 1. lib. 7. disp. 22. n. 11.*

TITULUS LXXIII.
De his quæ ex publica collatione illata sunt, non usurpandis.

1 *Summa tit. itemque tit. de his qui ex publicis rationibus.*
2 *Pecunia publica non potest ab administratore vel judice dari aut accipi mutuo aliove titulo.*
3 *Qua pœna puniantur qui pecuniam publicam in suos usus convertunt.*
4 *An susceptor fiscalis qui intra certum tempus tenetur pecunias restituere, possit cum illis pecuniis interim lucrari?*
5 *Illi qui non habent certum tempus ad solvendum, & habent pecunias promptas, non possunt sibi lucrari.*
6 *Lucri percepti usuras tenentur præstare, prout alii.*

Supra *tit. 6.* prohibetur quis ex publicis rationibus 1
mutuam pecuniam accipere. In hoc titulo generaliter, & mutuo dare & accipere, ac quovis modo pecuniam publicam invadere, *l. 1. h. t.* quia pecunia ad alias necessitates quam ad eas ad quas est destinata, non est transferenda vel impendenda, *l. 3. h. t.* Est enim veluti sacra hæc pecunia; adeo ut sacrilegii & peculatus crimen committere dicatur, qui pecuniam ærario destinatam intercipere, ac in suos usus convertere audet, *l. 1. & 9. ff. ad l. Jul. peculat.*

Caveant proinde Quæstores, susceptores cæterique, 2
rei

rei fiscalis administratores, pecunias publicas, vel alias species ex collatione illatas, & in publicis horreis reconditas usurpare, vel aliis mutuo dare sine facultate superioris, *l.2. h.t.* Item ex iis quæ privato ærario inferuntur, vel ex eo quod hujusmodi titulis contigerit, ad alios usus transferre, nisi malint gravissima severitate suam licentiam coerceri, *d. l. 3.* quæ repetita est *in l. ult. infr. de collat. fund. patrim.* & pœna deportationis imposita, *l. 3. sup. de condict. in publicis horreis, & ex l. jul. de residuis l. 2. & 4. §. lex julia ff. de residuis.* Item pecuniaria in duplum in exactores, pecuniam in suos usus retinentes, *l. 7. vers. quod si sup. de exact. trib.*

3 Addit Escobar *de ratiociniis c. 14. n. 29. & seqq.* apud Hispanos coerceri administratores pecuniam regiam retinentes animo lucrandi, pœna tertiæ partis pecuniæ; corporali si omnino pecuniam usurpent, & peculatum committant; nisi tamen pecuniam exegerint suo periculo, & de ea rationem reddere teneantur. Idem Gregorius Lopez *ad l. 18. partic. 6. tit. 14.* tradit secutum Joan. Fabrum, si expresse susceptores regiæ pecuniæ ejus periculum in se susceperint, & reddito computo maneant debitores; ideo non puniendos esse, modo fateantur debitum, & promittant, se id exsoluturos intra annum, *l. 9. §. cum eo ff. ad l. jul. pecul.* quia non videntur convicti intercepisse pecuniam; propterea quod illis fortasse adhuc debeatur.

4 Ad quid si susceptores non teneantur nisi intra certum tempus, omnes pecunias collectas ærario inferre? Videntur posse interea lucrum sibi facere, quamvis id negare videatur Bartolus propter generalem prohibitionem textus *in l. 1. tit. sup. & l. 1. hujus tit.: ne ullus judicum quod a Republica ex collatione susceperit, mutui interventione opposita invadat, vel conetur invadere*: unde infert omne lucrum inde perceptum debere esse publicum, & fiscum illud repetere posse. Quare si susceptor non possit pecuniam fiscalem mutuam dare, nec ex collecta sibi lucrari. Contra tamen quia in proposito casu non retardatur solutio, nec fiscus aut Resp. damnum sentiunt, videntur susceptores ex pecuniis collectis lucrum facere posse, nec illud fisco cedere, quod durante administratione, industria sua sibi quæsiverunt etiam ex bonis fisci, *l. 7. sup. de jure fisci*: dummodo enim officiales accuratam suæ administrationis rationem reddant, non præsumuntur lucrari ex bonis domini. Non obstat quod Gloss. *in d. l. 7.* contrarium dicat *per Auth. licentiam C. de Episc. & cler.* quia ista Authentica locum habet in administratoribus perpetuis, qui non solent reddere rationes, prout sunt Prælati; secus in susceptoribus & depositariis ad tempus electis, quos omnino excuset diligens administratio a sinistra suspicione, ut proinde lucrum magis industria sua aquisitum, quàm ex pecunia fiscali, non debeat fisco cedere, nec ab eo exigi, vel a quæstoribus; cum isti susceptores sint obstricti pecunias reddere intra certum tempus, ut eo nondum finito, non censeantur esse in more, juxta *l. lecta §. sed cum fortis ff. si certum pet.*

5 Secus dicendum de susceptoribus, quibus non est statutum tempus ad solvendum, & pecunias exactas retinent, aut usurpant, quas prompte inferre tenentur ærario, aut saltem paratas habere pro usu Reip. ut dicitur *in l. 1. tit. sup.* ad quos susceptores referendæ sunt Constitutiones *hujus tit. & l. 7. de jure fisci.* ne penes ipsos maneat facta collatio, sed ut statim quodcumque a provincialibus fuerit exsolutum, sacris thesauris inferatur, *l. 1. sup. de canon. largit. tit.* nam susceptores retinendo pecuniam, sunt in more; & lucrum quod ex illa faciunt, non possunt sibi acquirere, sed cedit fisco & Reip. ad cujus usum parata semper esse debet pecunia
6 collecta. * Ut non mirum si hujusmodi susceptores præter pœnas quas incurrere dixi, variis constitutionibus, cogantur insuper præstare usures lucri percepti, quandoquidem ex pecuniis publicis sua commoda promoverint, exemplo depositarii, mandatarii, tutoris, curatoris, negotiorum gestoris, qui pecuniam domini in se transferentes in usuras condemnantur, *l. 24. cum seqq. ff. depositi, l. 10. ff. mandati, l. 38. §. sed quas ff. de negot. gest.* Iniquum enim judicatur ut qui tenentur habere paratam pecuniam, ex ea lucrum percipere, sibique acquirere, cum nec publicis necessitatibus subveniri ex ea pecunia possit, nisi specialiter id Princeps jubeat, *l. 3. h. t. & l. 4. ff. de administr. rer. ad civit. pert.* ex quibus liquet non solum thesaurariis prohibitum esse negotiari pecunia, sed etiam eam transferre in alios quam destinatos usus, etiam Principis, secundum *l. 3.* ibi Joan. de Platea sup. *de canon. largit.* Escobar *de ratiociniis cap. 14.* Felicianus de Solis *tract. de censib. cap. 3. n. 13.* Limitantur prædicta infra *ad l. 2. de frum. urbis Constant.*

TITULUS LXXIV.

De auro coronario.

1 *Aurum coronarium triumphantibus offerebatur.*
2 *Laurea corona, dein aurea oblata gratulationis caussa; Item aurum ipsum.*
3 *Hoc aurum a Judæis præstitum suis Patriarchis, nunquam a Romanis coacte exactum, sed ab iis sponte oblatum.*
4 *Constitutio hujus tituli vult neminem teneri ad collationem auri, nisi consuetudine id sit receptum.*
5 *Hodie oblatio voluntaria & extraordinaria præstatio transit in legis necessitatem.*
6 *Consuetudo in collectis tam imponendis, quàm exigendis, est attendenda.*
7 *Consuetudo vel præscriptio immemorialis sufficit, ut vasalli oblationes, quæ aliàs gratiosæ offeruntur, in futurum præstent.*
8 *Non jure domini a vasallis prætendunt munera, illis imponunt serviles operas.*
9 *Diu coxisse in furno alieno obligat.*
10 *An possit prohiberi ne quis ædificet furnos & molendina, vel ne utatur vicini furnis; sed dominorum?*

DEvictis hostibus, inter oblationes, quas ad deco- 1
rendum triumphum Imperatoribus suis offerre consueverant sociæ civitates, & confœderati Reges, fuit *aurum coronarium*; id apud Suetonium, Plinium, aliosque bonos Auctores dicitur coronarium, quod ex eo coronæ conficerentur & bene certantibus dono darentur. Coronæ erant insignia triumphantium, ut docet Bulenger. *de triumpho c. 17.* & probat Cicero in Pisoneto: *mitto aurum coronarium quod lex & decerni,*
& accipi vetat nisi decreto triumpho: * Prius autem istæ 2
coronæ fuerunt laureæ; deinde aureæ, crescente luxu urbis, & potentia populorum. Ita Aulus Gellius *lib. 5. noct. c. 6.* ubi affirmat aurum coronarium, esse ipsas coronas aureas, quæ Ducibus exercituum ob victoriam obtentam, vel rem fœliciter gestam, offerebantur, quas ipsi peracto triumpho Diis & Deabus, suis manibus consecrabant. Sic Manlius in triumpho tulit, teste Livio, coronas aureas ducentas, duodecim pondo; ita ut singulæ fuerint liberales. Sed & alias missas minoris numeri faciamus, Flaminio, Scipioni, & aliis Romanis Impp. donatas, Appianus Cæsari dono datas bis mille octingentas viginti duas, easque pondo viginti millium quadringentorum quatuordecim profert. Et Tertullianus *de corona mil.* inquit: Sunt & provinciales aureæ, imaginum jam, non virorum, capita majora quærentes. Bene provinciales, quia ab iis datæ. Nec solum coronas, statuas, simulacra, sed aurum ipsum purum oblatum fuisse indicat *l. 4. C. Theod. h. t. Quæ diversarum ordines curiarum, vel amore proprio, vel indulgentiarum lætitia, vel rebus prospere gestis, admoniti in aureis coronis signisque diversis obtulerint, in quacumque fuerint oblata materia, in ea susci-*
piantur. * Inde tamen ne inferas, coactos fuisse pro- 3
vinciales, aurum hoc tributi nomine pendere; quia nulla lege imperatam oblationem invenio, sed bene remissam, ac plane sublatam constitutione hujus tituli; de qua mox. Verùm quidem est Judæos pro tributo coronas Principibus tribuisse, ut patet *ex lib. 1. machab. c. 10. vers. 29.* Item Primates Palæstinæ ob jus Synedrii, idest concilii seu congregationis consuevisse aurum coronarium præstare Patriarchis occidentalibus, qui in locum suorum Pontificum fuere suffecti, ex qua consuetudine solvendi jus introductum, quod sibi Impp. Theod. & Valent. vindicarunt, & aurum hoc in ærarium suum inferri jusserunt, *l. 17. sup. de judæis, & l. ult. C. Theod. eod. t.* in odium forte perfidæ gentis, Pet. Gregor. *lib. 3. syntagm. c. 7. n. 5.* Cæterùm ab aliis Romano Imperio subjectis, nunquam hoc aurum fuit extortum, sed sponte ab iis oblatum, ex qua oblatione voluntaria, licèt coronarium jam quasi debitum videretur, illud sæpius Augustus, & alii Cæsares remiserunt, nec ob id obligari provinciales voluerunt; solùm enim satrapas & decuriones pro devotione Imperii adstrinxerunt ad offerendam coronam, *l. 2. 4. & ult. C. Theod. h. t.*

Lata deinde hujus tituli constitutio, in qua Impp. Gratianus, Val. & Theod. non solum auri coronarii collationem remiserunt, sed eam omnino sustulerunt, præcipientes ut nullus ad offerendum cogeretur; nisi consuetudine esset receptum, *l. un. h. t.* prout apud Judæos per *d. l. 27.* Ratio sumenda est *ex l. 4. C. Th. h. t.* ne id quod ex voluntate a provincialibus offertur occasione obryzæ incrementi necessitatis injuria insequatur, Amaya *ad l. un. h. t.* & Garzia Tholetanus. * Verùm licèt placuerit neminem esse cogendum ad oblationem, promissam tamen in obligationem transire videmus; ita ut quod initio ex voluntate & benevolentia cœperat, nunc in necessitatem cadat, *arg. l. 5. sup. de oblig. & act.* exigaturque jure & quasi debitum; cum tamen nec Princeps nec privatus ullum jus acquirat, ex actu qui a mera voluntate pendet, *l. 51. ff. de acquir. poss.* Dixi sup. *t. 24. in fin.* Hinc extraordinaria onera olim sponte oblata, nec taxata, nunc in necessariam legis auctoritatem transire, & magno cum subditorum incommodo, continuari videmus; similiter subsidia & precaria, quæ solo nominis sono, a contributionibus ordinariis diffe-
6 runt, necessitatem præstationis secum trahunt. * Atque ex ista exactionis, & pensitationis continuatione, consuetudo introducitur, quæ in omnibus vectigalibus, & præstationibus annuis spectari servarique solet, *l. 4. §. fin. ff. de public. & vectig.* habet enim ille vim legis, & quandoque ipsa lege potior est, *l. 32. §. 5. ff. de leg.* Facit in eam rem textus hic, qui auri coronarii præstationem prohibet, præter illam quæ jam ex consuetudine est recepta. Igitur præstationes annuæ, & illæ quæ jure familiaritatis & benevolentiæ, a subditis, dominis solent exhiberi, longa consuetudine aut præscriptione firmantur, ac titulum justum ac sufficientem inducunt, ut in futurum præstari debeant, Felinus *ad c. cum M. Ferrariensis n. 7. de const.* Alexander *cons. 124. lib. 4.* Costal. *ad l. 6. ff. de usuris*, Belluga *in speculo prin-*
7 *cip. rub. 46. in vers. sunt & alia munera n. x.* * Quoniam verò pro subditorum libertate vehemens est præsumptio, per violentiam & oppressionem hujusmodi præstationes a dominis extortas esse; ideo jus ad earum acquisitionem firmandam requirit immemorialem præscriptionem vel usum. Insuper lex Regia Hispaniæ exigit, ut probent domini, vasallos sponte, & non per vim ea onera exhibuisse & solvisse, alioquin, ut rectè affirmat Covarruvias, non videntur tuti domini in conscientia, *ad c. possessor. p. 2. §. 4. num. 1. de reg. jur. in 6.* Imò Joan. Guttierrez *lib. 1. pract. qq. q. 92.* concludit etiam in foro externo non sufficere sententiam latam in favorem dominorum, neque litis pendentiam, nisi libera voluntate, & gratuito, absque ulla coactione, istæ oblationes præstitæ fuerint dominis, a subditis, in remunerationem beneficii in eos collati; quæ opinio est justa, nisi consuetudo & præscriptio immemorialis in acquirendo hujusmodi jure, quod aliàs dominio a vasallis minime debetur, præsumptionem violentiæ & oppressionis excludat, Covarr. *d. loco num. 5.*
8 Unde damnantur indictiones & exactiones, quibus onerantur vasalli, ut munera præstent dominis, aut eorum filiis initio anni, & gratis eorum agros colant, aut quandoque currus & equos rebus vehendis subministrent, hospitio advenas accipiant, aliasve operas
9 serviles præbeant pro dominorum arbitrio. * Damnantur & illæ prohibitiones, quibus vasalli coguntur a dominorum molas, & furnos, frumentum molendum & panes coquendos deferre, soluta ordinaria mercede; nec eis licet proprios furnos vel molas habere, vel extruere. Nam quod vasalli pro commoditate sua aliquamdiu fecerunt, non debet trahi ad necessitatem debiti & obligationis. Quod Capolle pluribus prosequitur, *lib. de servitutib. tit. de furno*, Besoldus *cons. 118. vol. 2.* Quinimo etsi prohibitionibus dominorum assentientes, ad eorum molas perpetuò accesserint, & non ad alias, non possunt ullo modo cogi a dominis, sed absolvendi sunt omnino vasalli ab hujusmodi onere & servitutis specie, Covar. *d. loco.* Bobadilla *lib. 2. polit. cap. 16. num. 117.* Amaya *ad h. l. n. 34.* & Larrea *alleg. 69.* docent hujusmodi dominorum prohibitiones esse odiosas & proinde restringendas, nisi a supremo Principe dominis specialiter concessum fuerit jus prohibendi alios furnos & molas ædificare, quo casu adhuc existimo posse vasallos ad proprios furnos & molas, aut alterius privati accedere, & iis uti, nec id posse a Principe, aut statuto communitatis prohiberi, Abert. Brunus *cons. 131. & 198.* Congruit bono Principi curare, ne subditi graventur, & caussam det ut ejus decreta illudantur. Facit quod actus iste accedendi ad furnum vel molam alicujus, mere pendeat a voluntate accedentium; in his autem quæ sunt meræ facultatis, nulla cadit consuetudo, aut præscriptio. * Non inficior tamen quin plurimum operetur præscriptio immemorialis: hæc autem per testes idoneos probanda est, quales non sunt ipsi vasalli; quia iis non credetur adversus dominum: item non debet esse interrupta hæc præscriptio; quia si interrumpatur possessio non procedet, *l. 5. & 19. in princ. ff. de usucap.* Argentræus *ad consuet. Britanniæ art. 177. num. 15. vers. Accoustume.*

TITULUS LXXV.

De Irenarchis.

1 *Qui sint Irenarchæ, cur ita nuncupentur, a quibus eligantur, & quod eorum munus.*
2 *Illis suberant Limenarchæ, curiosi & stationarii milites.*
3 *Horum munus erat latrones & delinquentes apprehendere, & eorum delicta Præsidi denunciare.*
4 *Irenarchæ, modo sublati, modò restitui, prout etiam Bicolytæ.*
5 *Quibus officiis hodie assimilatur Irenarchæ munus.*
6 *Limenarcha custos est portuum, a quibus eligatur & constituatur.*
7 *In ejus locum successit Portulanus qui curat ne frumenta alio vehantur.*

Inter personalia munera refertur Irenarchæ munus, quod animi provisione, & corporalis laboris intentione, sine aliquo gerentis detrimento, aut patrimonii diminutione peragitur, *l. ult. §. 7. ff. de muner. & honor.* ubi dicuntur Irenarchæ disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præfici. Et in hac nostra lege Honorius Augustus, Irenarchæ, inquit, sunt qui ad provinciarum tutelam, quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus idonei nominati, probentur judicio præsidis, *l. un. h. t.* Quandoque curiosi dicti; quoniam præcipuum eorum officium erat delinquentes capere; & ideo suosque stationarios in limitibus aliisque locis collocabant, ut latrones conquirerent & apprehenderent, criminaque patrata Præsidi indicarent, *l. 1. §. 12. ff. de offic. Præf. urbi.* 1

Præter stationarios milites habebant Limenarchas, speculatores homines, quos Hispani vocant: *Soplones que acompannan a los Juezes y les dan noticia de lo que passa*: Bobadilla *in sua polit. l. 2. c. xv. n. 16.* quia inspiciunt & referunt quid ubique agatur. Quibus tamen mandatum erat sub pœna capitis, ne superexactionem facerent, neve apud se carcerem, vel personam in custodia haberent, *l. 1. C. de cohortal. lib. 12. & tit. de curiosis.* Nisi quod fugitivos deprehensos in carcerem detrudere possent, *l. 4. ff. de serv. fugit.* * Similiter horum Præfecti Irenarchæ ubi latrones & in viis delinquentes apprehenderant, solùm eos interrogare poterant de sociis & receptoribus, & interrogationes responsaque cum indiciis, & probationibus mittere, vel ipsi perducere ad Præsidem: apud quem, qui cum elogio mittebantur, iterum audiendi erant, & si quid Irenarcha malignè interrogasset, vel non dicta retulisset, ipse severissime in exemplum puniebatur, ne quid aliud post moliretur, *l. 6. ff. de cust. reor.* 2 3

Quia verò contemptis pœnis, Irenarchæ nominis & muneris sui obliti, rapinas sæpe exercebant, pacemque publicam turbabant; ideo ab Honorio & Theodosio Impp. aboliti fuerunt, *l. 1. Cod. Theod. de Irenarchis.* Sed eorum verbis in contrariam sententiam detortis, a Justiniano restituti sunt Irenarchæ, & injunctum ut munera Reipub. subirent, sed non diu: nam ob corruptos illorum mores (ut antea Honorius) eosdem denuo sustulit idem Imperator, ut apparet ex Constitutionibus suis novissimis *in Novell. 8. c. 13. Novell. 17. §. eos 10. Novell. 128. & 134.* in quibus legitur Bicolytas, qui locorum sunt servatores, & latronum expulsores, abolitos fuisse; & locorum curam demandatam defensoribus & judicibus; prout & alia quæ ad popularium quietem spectant. 4

Similes Irenarchis, & Latrunculatoribus hodie sunt, quos Hispani vocant; *Alcaldes de la Hermandad*: Galli *Provost des mareschaux*: Belgæ; *Præfectos satellitum &* 5

Drosardos; qui per civitatum territoria ad perquirendos reos obequitant, & in civitatibus commissa crimina denuntiant, & nominantur a Principe.

6 Præterea ut in plerisque civitatibus, & earum territoriis, qua iter frequentius erat, stationarii milites constituebantur, ita & in portibus ad quos frequentius naves commeabant, custodes locabantur, qui eorum curam haberent, & ab hostium aut piratarum incursionibus naves tuerentur, latrones caperent, fugientes servos retinerent, oleum, vinum, aut liquamina, vel ferrum ad Barbaros imperii hostes, perferri non permitterent, *l. 1. & 2. Cod. quæ res export. non deb.* His Limenarcha præponebatur, quasi portus Præfectus, & quemadmodum Irenarcha, ita & Limenarcha ab ordine decurionum elegebatur, & non nisi liber homo, vel nominatus a Republica, illum honorem consequebatur, qui liberorum hominum proprius erat, *l. 38. Cod. de liber. caus.* adstringebaturque muneribus personalibus, *l. ult. §. 10. ff. de muner. & honor.* * Hodie in locis maritimis, ubi publica sunt frumentorum horrea similis Limenarcha constituitur, qui Portulanus dicitur, estque ejus magna auctoritas in istis locis, sine qua non licet aliò frumenta vehere, & extra Regnum transportare, sine licentia regiæ curiæ, & gubernatoris provinciæ, Mastrillus *de magistr. lib. 5. cap. 9. num. 141.*

TITULUS LXXVI.

De argenti pretio quod thesauris infertur.

1 *Omnis auri & argenti summa quæ Principi pendebatur, consignabatur præfecto thesaurorum.*

2 *Pro argento aurum rectè solvitur; libra auri quanti æstimetur.*

3 *Quando subrogatio in pecunia unius pro altera admittatur.*

4 *An quis liberetur solvendo fisco in quavis moneta etiam ærea?*

1 Quoniam exactores magis propriis commodis, quam publicæ utilitati student, adeo variis legibus provisum, ne aurum vel argentum quod sacris largitionibus penditur, & exactum jam est, apud se retineant; sed statim in arcas fiscales deponant, & thesaurorum præpositis consignent, *l. 1. sup. de can. largit. l. 7. de suscep. l. un. de auri publ. præst.* Hi Thesaurienses quandoque vocati sunt, & suberant imperio Comitis sacrarum largitionum, ut constat ex Notitia Imp. Orientalis, ibi Panciról. & Amaya *ad d. l. 2.* Unde thesaurus sub hoc titulo arcam fiscalem significat, in qua reponuntur & custodiuntur ea tributa, quæ fisco in auro, vel argento præstantur a provincialibus, *d. l. 7. & fin. sup. de suscept.* * Præterea statutum ut provinciales hisce tributis obnoxii, quique argentum inferre 2 debent, possint pro argento, aurum ejusdem valoris solvere, si velint; ita ut pro singulis argenti libris quinos solidos auri inferant: nam argenti libra æstimatur quinque solidis, ut auri libra septuaginta duobus solidis, *l. un. h. t. & l. 5. sup. de susceptorib.* & viginti æris libræ uno solido, *l. un. sup. de coll. æris*, Pancirollus *l. 1. var. c. 66.* Petr. Gregor. *l. 36. syntagm. c. 2.* & Covarruv. *de veter. numism. pot. c. 3. §. 1.* Georg. Agricola *de pretios. metal.* * Ex his observo promiscuum usum unius monetę 3 pro alia admissum fuisse, ut pro summa argentea quàm quis ærario Principis tributorum nomine, aut debiti, inferre tenebatur, posset auream solvere vel è contrario. Quæ & nunc usitatissima subrogatio est, & jure commerciorum admissa, quod longe majorem utilitatem adferre videatur argentum, quod communis est, quàm aurum, quod rarius. Ne tamen inde inferas in obligatione contracta ad certam speciem monetæ, posse debitorem etiam diversam deterioris materiæ solvere, dummodo eamdem quantitatem solvat; quia non cogitur creditor eam accipere si damnum inde sit passurus, *l. 99. ff. de solut.* quod vix est ut non patiatur, si pro aurea vel argentea quam mutuo dedit, ærosa reddatur, cum non sit ejusdem bonitatis, nec possit cum argentea conferri; presertim hoc sæculo, quo ærea pecunia tota vilior facta est & inquinata, & ad transportandum difficilior, Leoninus *consil. 31. n. 5. & seqq.* Larrea *ad decis. Granat. disp. 21.* Ita ut *l. un. h. t.* loquatur de proportione & qualitate inter metalla, & obligatione civili, qua tenentur provinciales aurum vel argentum inferre, non de obligatione ex mutuo orta. * Etenim ea ces- 4 sante, poterunt nunc subditi liberari solvendo fiscale debitum in quavis monetæ specie, modo proba, non diminuta vel ærosa sit; propterea quod non possit fiscus improbare monetam auctoritate sui Principis signatam, nisi lex aut consuetudo certum metalli genus præscribat, quo solvenda sint tributa fisco (ut sup. *tit. 29.*) quæ maxime attendenda est in in hac caussa. Sic ut non videatur probandum arrestum Senatus Parisiensis, cujus meminit Petr. Rebuffus, quo decretum fuit, ut pro auro liceret duplos, vel liardos, Hispani maravendinos vocant, solvere; quoniam hanc solutionem multa incommoda consequuntur, *l. 4. §. ult. ff. de in diem add.*

FINIS LIBRI DECIMI.

ANTONII PEREZII JC.

IN LIBRUM UNDECIMUM

CODICIS JUSTINIANEI

PRÆLECTIONES.

TITULUS PRIMUS

De Navicolariis, seu Naucleris publicas species transportantibus, & de tollenda lustralis auri collatione.

1 *Divisio hujus & sequentis libri; itemque tituli præsentis.*
2 *Quid lustrum significet, & quod singulis lustris præberetur aurum lustrale.*
3 *Aurum lustrale a tenuioribus etiam præstabatur, dicebaturque aurum negotiatorium quod a mercatoribus dabatur.*
4 *Nimia pecuniarum exactio, sæpe regnorum eversio.*
5 *A quibus susciperetur aurum lustrale, sublata dein ejus præstatio.*
6 *Qui sint navicularii; quale fuerit illorum collegium & officium.*
7 *Hodie etiam publicas & privatas species transferunt, & navigantes omni securitate gaudent.*
8 *An privilegiatæ naves teneantur publicanis ostendere merces?*
9 *Merces vetitæ una cum licitis & permissis exportari, in commissum cadunt, & navis quoque.*
10 *Dominus navis ignorans merces prohibitas exportari, non amittit navem quam elocavit.*
11 *An statutum quod vetat res exportari sub certa pœna, comprehendat omnes etiam ignorantes & quoad publicationem navis & instrumentorum?*
12 *Omnium rerum quæ exportantur, fieri debet inspectio, nec eam impedire possunt clerici, aliàs cadunt in commissum.*
13 *Pœna non profitentis merces, eadem est quæ non solventis, nec eam effugit ignorans.*
14 *Ut hæc pœna incurratur, opus est declaratoria sententia.*
15 *An securitas data ad eundum, censeatur eadem data ad redeundum?*
16 *Ad quas personas extendatur salvusconductus.*
17 *Item ad quas res: an extendatur ad revehendum merces hostiles.*
18 *Qua pœna afficiatur frangens securitatem publicam, & spolians navicularios.*
19 *An id quod in quadruplum venit, totum sit pœna, & quæ illorum qui tempore naufragii bona rapiunt.*
20 *Duplex pœna hic proponitur; una quæ fisco applicatur; altera ei qui periculum sustinuit & rapinam passus est.*
21 *Si navicularii certæ regionis nequeant species publicas transportare navium inopia, alii vicini nautæ tenentur hoc onus implere.*
22 *Si numerus navium certo loco destinatus ad transferendas merces deficiat, suppleri potest ex locis vicinis.*
23 *An præfectus militiæ possit ad expeditionem ex vicino loco invicem cogere, invito Duce?*
24 *Defectus unius civitatis suppletur per aliam sibi vicinam.*
25 *In Insulis Oricutis & Alexandriæ erat classis ad transvehendas merces, quas nautæ in sua commoda convertere non debent.*
26 *Species intra annum inferre, & de solutis securitates recipere jubentur.*
27 *Hic commissarii & alii qui tenentur negotium aliquod expedire, intra præfixum tempus id facere debent, & referre literas peracti negotii.*
28 *Qui breviori tempore expediunt negotium: an possint pro longiore tempore assignatum salarium retinere?*
29 *Cur hic annus navigationi præscriptus, cum alibi dimidius sufficiat.*
30 *Milites qui commeatum faciunt & annonam deferunt ne excedant tempus statutum, aut alibi morentur.*
31 *Nautæ per tempestatem in devia loca delati excusantur, & jure ab illis vectura peti potest.*
32 *Sin sua culpa frumenta ad exercitum vehere distulerint, & eadem ementes dolo malo capite puniuntur.*
33 *Nautæ deputati ad vehendum frumentum ad aliquem locum, si illud aliò deferant qua pœna puniantur.*
34 *Nauta si de via quærat, suspectus habetur; si ut non solvat vectigal punitur.*
35 *Nauta qui propter illicitas exactiones publicanorum navigationis cursum mutat, immunis est a pœna.*
36 *Qua pœna puniatur nauta qui moratur in portu favente vento, & judex connivens.*
37 *Cur ob culpam judicum puniantur municipes, qui naves detinent?*
38 *Cogi possunt nautæ ad navigandum, uti & caupones hospites recipere.*
39 *Navi & re alia ad communem usum parata, quis uti potest, & cogere socium si id recuset.*
40 *Navi reversa ad portum a quo egressa est, & non perficiente iter propter adversam tempestatem: an restituendum sit pretium datum pro loco.*

Oc Libro & sequenti, explicantur jura 1
urbi, & municipibus communia, quæ ad quatuor capita referri possunt; primum *de corporibus*; secundum *de censibus*; tertium *de dignitatibus*; quartum *de apparitoribus*: duo priora declarantur hoc libro; reliqua duo, libro sequenti. Quocirca ut hujus libri duæ sunt partes, quarum prior est *de corporibus & universitatibus*, posterior *de censibus*; ita præsens titulus in duas partes dividitur, prior est *de navicularis publicas species transportantibus*, posterior *de tollenda lustralis auri collatione*. Hæc pars in aliquibus codicibus solet esse prior, ut notat Cujacius hic; licèt illius nulla fiat mentio in legibus hujus tituli, nisi quod ipse aliquot Anastasii leges Græcas latinitate donaverit, & exposuerit qualis quantaque fuerit istius lustralis auri collatio: de qua nos aliquid attingimus supr. *tit. de indictionibus lib.* 10.

Lustrum enim quinquennii spatium significat loca- 2
tioni, & conductioni tàm publicæ quàm privatæ rei præstitutum, ut apparet ex *l.* 9. §. 1. *l.* 13. §. 11. *l.* 24. §. 2. *ff. locati*, Brissonius ad verbum *lustrum*, & Isidor. *lib.* 5. *etymol. c.* 37. Hic lustrum pro quodam tributo accipitur, quod olim Imperatoribus de lustro in lustrum, idest, quolibet quinquennio a provincialibus præbebatur; quatuor autem præcedentes anni cujusque lustri destinati ad iter faciendum, & transvectiones propter longa interstitia itineris Roma in provincias. Primo itaque lustro aurum præbebatur, in symbolum dominationis: Secundo argentum, ad stipendia militum: Tertio æs & ferrum ad armorum reparationem.
* Ad hanc auri lustralis collationem, seu solutionem 3
tenebantur etiam tenuioris fortunæ provinciales, quique victum corrogata stipe sibi comparabant; item meritoriæ puellæ, & lenones & fœneratores, Zosimus *lib.* 2. & Cujacius *hic*. Ac multò magis aurariam pensionem pendebant mercatores sive per se, sive per suos negotiarentur, *l.* 3. & 6. *Cod. Theod. de lustral. coll.* Guterius *de domo Aug. lib.* 3. *cap.* 23. ubi docet mercatores aurum & argentum negotiandi caussa venale habuisse; quod & indicat *l.* 22. §. 4. *ff. de aur. & argent.* atque ob id a Lampridio in Alexandro dicitur *aurum negotiatorum*; quia id præstabant annis singulis negotiatores, nec illius collatione exonerabantur, quin etiam siliquati-

cum,

eum, & monopolium ab illis exigebatur; illud in nundinis ob venditionem; hoc cum ipsis a Principe monopolium exercere erat permissum: quod deinde a Zenone Cæsare abrogatum, *l.* 1. sup. *de monopol.*

4 Itaque subjecti omnes ea omni re pecuniam pendebant; & hinc in Republica ingens erat pecuniarum copia, & caussa cur lasciviret populus: nam ubi nimia pecunia, ibi luxus; ubi luxus, ibi vitia; ubi vitia, ibi imperiorum lapsus. Unde rectè Plinius dicit: *argentum venenum rerum omnium*, *l.* 33. *cap.* 6. *& aurum pestem ac saniem. Non erat satis unam invenisse pestem, nisi etiam auri sanies accessisset.* Necessaria quidem pecunia; sed periculosa nimia collatio & extorsio: nam cum putarent Rempublicam suam augere, egentissimam reddiderunt. Et hodie nihil toto orbe, quod Reges, Principes & Respublicas gravius affligat & concutiat, quàm nimiæ pecuniæ exactiones, quæ, ut a Romanis olim, variis nominibus colurantur.

5 Sed ut ad lustrum redeamus, fuere in Republica duo constituti Susceptores & Nummularii, qui aurum lustrale reciperent, & describerent in tabulis summam auri & argenti, quam colligebant collectam; & consignatam deinde sacris thesauris inferebant, *l.* 13. sup. *de suscep.* Verum Anastasius Imp. ut populum sibi devinciret, quem videbat aliis exactionibus oppressum, hanc auri argentique collationem sustulit, ut Evagrius & Zonaras testantur; & Cujacius hìc affirmat utramque constitutionem *h. t.* esse Anastasii.

6 Altera pars tituli ad navicularios spectat, quos vocamus naucleros, navium dominos, Græci Navarchos dicunt, teste Vegetio, qui singulis navibus præsunt, *lib.* 4. *de re mil.* habentque sub se exercitores, remiges, nautas, mesonautas, & hujusmodi homines qui describuntur *t. ff. nautæ, caup. stab.* fuit olim naviculariorum certum corpus & collegium, *l.* 5. §. 6. *& fin. ff. de jur. immun. & l.* 1. *Cod. de hered. decur.* in urbe & in provinciis, uti in Africa & in Hispania, *l.* 8. *Cod. Theod. eod. t.* quorum officio & curæ incumbebat privatas species quocumque transvehere, & popularibus servire; item per vices publicas species in frumento, hordeo, vino, oleo, pecunie consistentes, a susceptoribus per provincias dispositis, recipere; & eas ad urbem, vel ad castra, ad militum sustentationem navibus propriis vel conductis deferre, & transportare, Azo, Accurs. & Cujacius *hìc.*

7 Hodie etiam aliquod quasi corpus est naviculariorum, & caput Capitaneum, vel Admiralium vulgus vocat, cujus jussu annonam & alias species ad Rempublicam pertinentes trans mare vehunt ad alias regiones. Item arma jussu Principis, milites quoque & ipsum Principem ducunt & reducunt, ejusque legatos cum omni securitate, *l.* 1. *h. t. l.* 3. *&* 8. sup. *de vectig.* quæ securitas in eo consistit quod navigantes ob publicam caussam, & navicularii qui commeatum ad exercitum ferunt, nullam vim, nullam concussionem, nullum denique in persona aut rebus incommodum sentiant; adeo ut nec arrestari (ut dicunt) nec detineri, nec ad vectigalium solutionem compelli possint, modo sine fraude rem gerant, *l.* 6. *in fin. Cod. de vectigal.* Bart. & alii ad *d. l.* 1. tametsi profiteri merces debeant, eesque publicanis ostendere, ut mox dicam, *l. fin. ff. de public. & vectigal.*

8 Quid si constet navem ab omni vectigali esse exemtam? obtinuit sententia, naucierum non teneri publicanis ostendere merces immunes, quibus si quæ aliæ non privilegiatæ sint adjunctæ, & ob fraudem vectigali factam in commissum hæ cadant, pœnam ad immunes non porrigi, si navicularii fraus absit quæ alioquin integras merces in commissum trahat, *l.* 4. §. 1. *in fin. ff. d. t.* Peckius *ad h. l.* 1. *num.* 6. quem sequitur Christinæus *ad h. t. decis* 58. *num.* 13. meminit ibidem auctor sufficere quod naves exemtæ dum loca transeunt, indicium aliquod faciant ut in commissum non cadant. Si tamen edictum prohibeat arma exportari, frumentum evehi, aliasve merces vetitas efferri, ob publicum interesse, jure stationarius vel publicanus

9 poterit inspectionem petere. * Hinc notandum, si nauta vel auriga merces aliquas exportari prohibitas, navi, aut currui imposuerit, iisque alias non vetitas adjunxerit, idque sciens, si quidem ad ipsum pertineant, in commissum unà cum navi aut curru cadere, *l.* 11. §. 2. *ff. de publican.* Idem sentiendum si vectores sciente domino navis, tales merces permixtas navi imposuerint, uti aliàs judicatum in Belgio dicit Peckius,

10 & ejus observator Christinæus in suis decis. Belgic. * Dico sciente: nam si absente domino navis, vel eo ignorante merces exportari prohibitæ sint impositæ navi, quam locavit vel commodavit alicui nautæ, hìc punitur commissis mercibus, sed navis domino restituitur, *d.* §. 2. quia de jure is solum qui scit, & assensum præbuit, obligatur, non ignorans, *l.* 3. sup. *de tabular.* Præsumitur autem dominus ignorare, si scientia non probetur; proinde qui dicit, probare scientiam debet, Gloss. in *l. verius ff. de probat.* & si in probatione deficiat, statur juramento ipsius domini, Bobadilla *lib.* 4. *politiæ cap.* 5. *num.* 53.

Quod si tamen statutum, aut lex municipalis ipsas 11
res afficiet, eesque exportari vetet, contraveniens statuto, sive sit incola sive advena, sciens aut ignorans, præter res, etiam naves, currus, equos, & instrumenta evectioni idonea, amittit & publicantur; quoniam licèt non sint de mercibus prohibitis, tamen tanquam accessoria etiam in commissum cadunt; habet tamen illorum dominus ignorans regressum contra conductores, qui si non sint solvendo, poterit implorare auxilium restitutionis adversus statutum ex generali clausula: quæ sententia fuit Bartoli, Romani, Imolæ, Alexandri ad *d. l.* 11. §. 2. est tamen æquius, quæ excusat ignorantem cum in nullo delinquat, Castillo *ad l.* 1. *Tauri*, Bobadilla *lib.* 4. *polit. cap.* 5. *num.* 31. Caballus *resolut. crimin. casu.* 129. *n.* 8.

Procedere igitur oportet bona fide, & omnium re- 12
rum, quæ navi exportantur, fieri inspectionem, ut sciatur quænam merces sint licitæ, aut vetitæ, immunes aut vectigales. Item quodnam vectigal pro iis præstari oporteat; cum varium hodie sit pro mercium æstimatione. Quod si in navi sint clerici, etsi sint immunes, profiteri quoque debent res quas deferunt & emerunt; si id non faciant, cadunt in commissum, resque ipsas a vectigali exemtas amittunt, *l. fin.* §. 3. ibi Bart. *ff. de public. & vectig.* Si autem cæteri res suas professi fuerint apud publicanum, non tamen vectigal solverint, dissimulante publicano, res in commissum non cadunt; cum possit satisfieri fisco ex bonis ipsius publicani vel fidejussoris, *d. l. fin.* §.
12. * Aliàs pœna omittentis professionem mercium, 13
eadem est quæ non solventis vectigal, ut videlicet locus sit commisso, ac ne prætextu ignorantiæ hanc pœnam effugere quis potest, nisi justus sit error, seu culpa vacans; quod ex conditione personæ aliisque circumstantiis æstimandum est, *d. l. fin.* §. 5. Quin etsi culpa nonnulla intervenerit, sed modica, remitti solet commissi pœnam, mitiore irrogata, veluti dupli vectigalis, *d. l. fin.* §. 10.

Porro quamvis pœna commissi ipso jure irrogetur, & 14
mercium dominium amittatur; pro quibus vectigal solutum non est, attamen in earumdem auferenda possessione, sententia declaratoria opus esse videtur, argument. *l.* 7. sup. *de jur. fisci*. Contra nihilominus sunt, qui sentiunt fiscum in casum defraudati vectigalis, posse propria auctoritate apprehendere possessionem, Joan. Koppen in *decis. quæst.* 50. Peregrinus *de jure fisci lib.* 6. *cap.* 5. *num.* 30. *& seqq.*

Dixi paulo ante summam securitatem datam esse na- 15
viculariis, qui species publicas deferunt, & trans mare vehunt. Hinc quæritur: an securitas liberaque facultas data intelligatur etiam aliis personis non solum eundi, sed etiam redeundi? Affirmat id Fredericus Imp. de scholaribus, quibus cum rebus suis tutò ire, & redire licet, *Auth. habita Cod. ne filius pro patre.* Idem de aliis omnibus quibus speciatim est concessa securitas, censet Constantinus *in l.* 1. *h. t.* cum ait: *venientes ac remeantes omni securitate potiantur, mulcta decem librarum illis imposita, qui eos inquietare tentaverint.* Alias enim non diceretur secure venisse, cui non liceret tutò recedere, saltem illa vice. Idem Abbas *in cap. quia diversitatem n.* 6. *de præb.* dicit tempus accessus, mansionis & regressus pariter judicari, & Rebuffus *ad d. l.* 1. Alexander *cons.* 16. *lib.* 4. Mynsing. *cent.* 1. *obs.* 82. Addit Neitus *in tract. de bannit. part.* 3. *secundi temporis q.* 17. *nu.* 18. quod quando securitas datur sine adjectione certi temporis tunc intelligatur tantùm semel concessa; secus verò si concedens constituat tempus, quo durante, perdurat securitas. Igitur licèt securitatis concessio seu salvi conductus benigniore interpretatione adjuvari debeat, quia emanat a Principe, *l. fin. ff. de constit. Princip.* tamen adversus ejusdem mentem & ordinationem nunquam debet extendi; & ideo securitas simpliciter concessa eundi, intelligitur data redeundi, alia vice tantùm; nisi facta sit concessio ad certum actum expedien-

diendum; quia tunc habenda est ratio negotii & temporis, ut possit is qui agit, ire & redire quoties expedit, donec iste actus fuerit impletus, *arg. l. 137. §. 3. ff. de verb. oblig.* Platea *hic*.

16 Ex dictis infero securitatem datam certæ personæ eundi & redeundi non extendi ad alios qui sunt in ejusdem comitatu, aut ejusdem professionis & conditionis, nisi in literis nomina eorum exprimantur; quia possent se plures conjungere; qui non ideo censendi sunt socii. Quò fit ut securitas data militi, non protegat Ducem, qui licèt sit cohortis Dux; non tamen habetur nomine militis, quamquam Imperator blandiendi caussa, milites suos commilitones appellet. In vulgari enim sermone non veniunt personæ magnæ, notabiles & dignæ, quarum proinde facienda erit speciatim mentio in salvoconductu, Albericus Gentilis *de jure belli lib. 2. cap. 4.*

17 Quod in personis, idem & in rebus obtinet, ut verborum proprietas attendatur: sic si data sit securitas Præfecto arcis qui arcem dedidit, ut ei liceat tutò cum suis sociis, & cum suis bonis abire, non extendatur ad bona sociorum, Florianus *in l. loci corpus ff. si servit. vind.* Item concessio salviconductus ad certum genus mercium evehendum in patriam hostilem, non protrahetur ad revehendum alias merces, quæ hostium sunt: debet enim Principis concessio strictè accipi & interpretari, atque ea usu speciatim in literis salviconductus peti & exprimi *ad revehendas merces hostiles.* Nam ordinationis potestas in utramque partem est prohibitiva & pœnalis; atque ita relaxata una parte prohibitionis, perdurat ejus vis in altera parte, propter legis potestatem prohibitivam. Quamobrem facultas evehendi certas merces, nullo modo extenditur ad revehendas res hostiles, quæ sunt prohibitæ, & licet eas cuivis capere; alioquin si tam laxa interpretatio admitteretur, fraus fieret bellicis ordinationibus, DD. ad *l. 1. h. tit.* Joan. Wamesius *cent. civil. 2. cons. 86.* & Pet. Belli *tract. de re mil. p. 9. n. 21. & seqq.*

18 Porro data securitas navigantibus servari debet, non violari: nam qui publicam securitatem violat & infringit, ut reus criminis læsæ Majestatis pœna capitali ponitur, *l. 1. ff. ad l. jul. Majest.* quam tamen ex caussa potest judex temperare, *l. 13. ff. de pœnis.* Ita ante Bartolum censuit Cuneus in *tract. securitatis num. 32.* sequitur ac probat Franc. Herculanus *tract. de caut. non of-*

19 *fendendi cap. 10. num. 2.* * Publice quoque interest ne navicularii qui vitam suam maris periculis exponunt, in bonis suis & mercibus damnum sustineant, & tutò navigent; ideo contra prædones res navicularorum diripientes statutum ut rem ejs & indemnitatem præstent, & extra rem pœnam quadrupli, *l. 3. hoc tit.* ibi Cujac. Alii volunt ipsam rem in quadruplo computari juxta §. 1. *Inst. de vi bonor. rapt.* Peckius *ad l. 1. de incendio, ruina, naufr.* respondendum censet raptorem furti nec manifesti actione teneri, si deprehensus ab aliis non fuerit; sic ut hoc casu actio furti, ita cum actione hac concurrere videatur, uti si furti prius agatur, non tollatur actio de bonis raptis ut saltem in eo quod amplius est, consequatur; sic contra tollitur furti nec manifesti actio. Quod si in rapina deprehendatur, non ideo furti manifesti adversus eum agetur; quia prætor ita pœnam adixit, ut non nisi in quadruplum raptor conveniri possit, & tur hoc casu non nisi tripli pœna mulctetur, fur autem manifestus quadrupli, petenda est ratio ex his quæ diximus *sup. de vi bonor. rapt.* Loquitur *d. l. 3.* quando rapina est facta a naviculariis, aut cum illis extra casum naufragii: nam qui tempore naufragii rem aufert, aut servatam a viris bonis rem rapit, intra annum in quadruplum, post annum in simplum tenetur, *l. 1. §. 5. ff. de incend. ruin. nauf.* atque illud parti læsæ applicatur.

20 * Non obstat *l. c. h. t.* ubi mulcta decem librarum auri imponitur his, qui nautas inquietare tentaverint: nam hæc mulcta fisco non parti applicatur. Si dicas etiam quadruplum applicandum esse fisco; quia quoties in caussa fiscalibus & publicis commissa est rapina, Reipublicæ debet acquiri pœna, *l. 43. §. 5. ff. de adil. edicto.* Distinguo, aut ad tertium pertinet res quæ alteri aufertur, ejusque rei periculum & ratio postulat, ut illi pœna applicetur, aut ad injuriam publicam pertinet periculum, & tunc isti mulcta acquiritur, ut innuit *l. 3. h. t.* ibi *è eorum commodis satisfieri*. Idem dicendum si plures sint personæ; namque illis convenit satisfieri, non autem privatorum jura diminui propter publicum interesse, *l. fin. sup. de his qui a domin. manumiss.*

Præter securitatem, habent & patrimoniorum cæte- 21 rorumque onerum immunitatem navicularii Orientis, ac præcipue illi qui annonæ urbis serviunt, & occupantur in conquirendis navibus, quarum si tanta sit inopia, ut non possint navigationis tempore Alexandria annonam & alias species transferre, licet eis ne pœnam incurrant, implorato auxilio Præfecti Augustalis, procurare ex aliis vicinis provinciis naves & nautas, eosque cogere certa mercede, transvectionis onus suscipere, *l. 4. hoc tit.* Hinc quando certarum mercium coemtio & transvectio, quæ publice utilis est, fieri debet per homines isti functioni destinatos & certos, nec potest ob penuriam illorum expediri, compelli poterunt alii vicini certa mercede numerum supplere. * Plane 22 si ex classe quæ in portu est, certum navium numerum ad species publicas vehendas Princeps producere mandarit, deficientibus sine culpa Navarchi, aut Præfecti istius loci aliquot navibus, compelli poterunt viciniores naucleri ex suis navibus numerum supplere, præstito iis salario ex publico, data & aliquando tributorum immunitas hisce naucleris, qui aliis suæ conditionis plus nimio occupatis vicariam operam præstabant, *l. 17. & 22. Cod. Teod. h. tit. l. pen. §. negotiatores & seq. ff. de jure immun.* Quod est singulare; nam regulariter tributa Principi debita non remittuntur, ex *d. l. 4.* Pancirol. *in notitia Imp. cap. 86.* dicit hanc immunitatem iis datam fuisse, qui naves duorum millium modiorum capaces habuissent, propter onus quod sentiebant.

Hinc inferre licet, quod si mandatum sit Præfecto 23 militiæ, ut ex certo loco selectos quosdam milites transmittat ad aliquam expeditionem, si illic desint, poterit vicinum *Præfectum*, si in eum habeat imperium, cogere ut milites mittat; quod si non fecerit, periclitabitur, *l. fin. Cod. de canon. largit.* Pyrrus *ad d. l. 4.* Id tamen non semper obtinet. Quid enim si ad conservationem loci ex quo milites petuntur, ibidem sint necessarii, aut numerus illorum sit exiguus? quid si hostis immineat, aut periculum aliud subsit? Certe non poterit cogi inferior jussu superioris Præfecti, militem è suo in auxilium alterius mittere, prout observari videmus. Hinc qui auxilium vicinis populis promisit, excusabitur quamdiu domi periculum fuerit, & propriis copiis opus habet; cum non debeat quis suo incommodo aliis subvenire.

Ac ita intelligendum quod *ad d. l. 4. hoc tit.* notant 24 Interpretes, civitatem vicinam teneri auxilium præbere alteri, quando id absque incommodo facere potest; itemque supplere defectum alterius civitatis, quando ibi hominum penuria est, qui opera publica faciant, aut privatorum curam suscipiant. Sic si idonei non sint in civitate qui possint esse tutores, officio magistratus incumbit perquirere ex vicina civitate honestissimum quemque qui possit tutoris munere fungi, *juxta l. 24. ff. de tut. & cur. dat.* Aliàs si in loco originis pupilli, reperiatur idoneus tutor, non est ex alio loco quærendus; uti nec præficiendus Ecclesiæ clericus ex alio vico, vel Ecclesia, quamdiu in propria reperitur idoneus, *l. in Eccles. 11. sup. de Episcopis & clericis*, Platea *in d. l. 4. in fin.*

Colligi præterea potest ex *d. l. 4.* quod Navarchi, 25 & Summates Orientis, classem navalem semper paratam habuerint Alexandriæ, & in insulis Carpatiæ, Cycladum, & aliis, ad transvehendas species publicas, & præcipue annonam in Italiam & urbem; itemque ad castra militum: quia verò non semper erat opportunum tempus navigandi, nec illud præscriptum hujusmodi species deportandi, solebant naucleri eas in negotiationis emolumenta convertere, *l. 2. hoc tit.* * Ideo ibi decernit Imp. ut intra annum 26 species quas susceperint, inferant, & securitates reportent; quæ etiam diem illationis adoceant, idest, apochas de soluto, quas intra alium annum referre iis debent, a quibus species acceperunt, ut illis constet suscepti oneris ratio, & navicalariorum fides & diligentia. * Facit hoc Imp. rescriptum pro iis, qui mit- 27 tuntur in certum locum ad negotium expediendum, nempe illos intra tempus statutum, illic se debere præsentare, & literas suæ diligentiæ referre; quod hodie observant lustratores, vulgò Commissarii, quibus etiam promissum aut conventum salarium pro illo tempore debetur, non ultra, etsi diutius morentur.

Si tamen negotium expediverint breviori tempore, 28 puta quatuor diebus quod solitum erat expediri decem, & pro quolibet die habuerint Commissarii decem florenos, reor duplicandum esse salarium diebus

corre-

correspondent, quos insumpsere expediendo negotio &
redeundo, Gloss. & Dynus *in l. eos ff. de falsis*, Paris de
Put. de syndic. in parte Judex in officio f. 183. *num.* 5.
29 Sed cur in hac lege datur annus ad finiendam navi-
gationem, cum alioqui dimidius sufficiat *in l. 3. in*
fin. Codice de naufragiis. Forte quia tempore hyemis
navigatio est periculosa & incerta. Scribit Vegetius
de re milit. lib. 4. cap. 39. ex die tertio Iduum Novem-
bris, usque in diem sextum Iduum Martiarum ma-
ria claudi: *Nam lux minima, noxque prolixa, nubium*
densitas, aeris obscuritas, ventorum imbri, vel nivibus
geminata sævitia, non solum classes a pelago, sed etiam
commeantes a terrestri itinere deturbat. Ideo hyemis
tempus hic remittitur; nisi tamen quis navigationem
suo periculo velit hyeme suscipere, *l. 6. sup. de offic.*
rect. prov. l. fin. inst. de noxf. l. 1. §. idem juris ff. ad leg.
rhod. aut consuetudo navigationem hyemis tempore
permittat, cui standum, Stracha *de nau. part. 3. num.*
2. Sic milites dicuntur hyemare, seu hybernare; pro-
pterea quod hyeme raro pugnent, inde & hyberna lo-
30 cus ipse ubi milites stationem faciunt. * Quia nihilo-
minus hyemis tempore milites sæpe commeatum fa-
ciunt, & comirantur annonam quæ ad præsidia de-
fertur, cavere debent ne tempus statutum excedant,
& alibi morentur; quia habebuntur emansorum lo-
co; habenda tamen hic ratio dierum, quibus tardius
reversi sunt; item temporis navigationis vel itineris:
nam si probent se valetudine impeditos, vel a latroni-
bus illic detentos, similive casu moram passos, merito
a pœna excusantur, *l. 14. de re mil.*
31 Quod de militibus, idem sentio de nautis, qui si
statuto tempore publicas merces vehendas suscepe-
rint, & in devias regiones per tempestate sine sua
culpa delati, suo die mandatis satisfacere non po-
tuerint, in pœnam incidere non debent. Quinimo
amissa navi, vecturam etiam petere possunt. Nihil
enim interest, naufragio a destinato cursu nautæ pro-
hibeantur, an tempestate alio deferantur, *argum. l.*
25. *§. cum quidam ff. locati*. Proinde nauclerus eos
etiam dies quibus adversa tempestate progredi non
potuit, numerabit, perinde ac si ad præstitutum
tempus in locum destinatum merces vexisset. Addit
J.C. generalem rationem, servire nobis intelliguntur
etiam hi, qui cupientes nobis servire, per adversam
valetudinem impediuntur, *l. 4. §. 5. ff. de statu. liber.*
Accedit quod casus fortuitus in nullo bonæ fidei ju-
dicio præstetur. Et apposite Seneca *ep. l. 85. Guber-*
nator sibi non felicitatem promisit, sed si telem operam,
hæc eo magis apparet quo illi magis aliqua fortuita vis
32 *obstitit*. * At vero si sua culpa, nautæ contempta re-
cta navigatione statuto tempore, littora devia sectari,
publicas species, annonam & frumenta ad exerci-
tum deducenda distulerint, capitali pœna plectentur,
l. 5. hoc titulo; eadem quoque emtores puniuntur, cum
tam illi quam venditores sint in dolo, suo contra-
ctu avertentes frumenta militaria & alia quæ exer-
citui destinantur. Sane quamvis de deportatione ca-
pitalem hanc pœnam Latini Interpretes intelligant,
Accurs. Joan. de Platea & alii *hic*, Græci non de
capite, nec de capiti proxima, sed de quadruplo jux-
ta *Novell.* Leonis 62. Cujac. *hic*. Ego tamen de mor-
tis pœna si inferiores humilioresve personæ sint, intel-
ligendam constitutionem existimo, juxta *l. ult. Cod. quæ*
res vendi non poss.
33 Caveant proinde nautæ deputati vehendo frumento
in provinciam, illud in aliam exportare, & viliori
pretio vendere; quia incurrent in dictam pœnam capi-
tis; & merito: nam si hodie pœnam mortis subeunt,
qui privatis furtum faciunt, ex Constit. Friderici Imp.
de pace ten. §. fin. magis hi, qui Rempub. coemta anno-
34 na defraudant. * Notant ad *d. l. 5.* Bart. & Rebuff. ve-
ctorem repertum cum copia frumenti aliisve rebus veti-
tis, in via non recta & insueta suspectum haberi,
quodque alio intenderit eas res exportare. Quid si or is
qui portat merces licitas, si declinet pontem consuetum
transire, & aliam viam quærat, fraudandi vectigalis
causa, dilatione ejusdem minime liberatur. Quin &
a plerisque traditum est, res integras in commissum
cadere, DD. passim & Peckius *in d. l. 5. in fin.* & Bald.
in l. 3. Cod. de nautic. fœnore. Commissatio imputatur præ-
cipue avaritiæ nautæ.
35 Unde cessante hac caussa, merito nauta excusatur, qui
navigationis cursum immutat, aut vector iter declinat
propter audaciam publicanorum exigentium vectigalia,
quæ ipsis non debentur; quare cum hoc faciat caussa
conservandi jus suum, quia vectigal erat illicitum,
nullam meretur pœnam; est enim hoc consilium, non
avaritia, quia nemo tenetur sua subjicere. Unde si
Princeps vectigal moderatum ob transitum exigat, &
singulis sarcinis imponat; publicani vero duplum exi-
gant, licitum erit manus eorum fugere, cum prædones
sint, ut merito omne detrimentum quo contingit fi-
sco, pensari reficique debeat a publicanis, quorum
fraude & culpa hæc eveniunt, *l. igitur §. fin. ff. de*
liberal. caussa, Bald. & Salicet. *ad d. l. 3.* ubi excusant
quoque nautam, qui rectum cursum non servavit;
propterea quod navis erat reficienda, & pericu-
lum suberat ne si tempestate undæ penetrarent,
merces corrumperentur. Item cum minus est pira-
tarum, ut si inter navigandum nauta piratas vidis-
set. * Alias ubi caussa non subest secundum hanc 36
l. 5. deportationis pœnam sustinet nauta, qui na-
vigationis cursum mutat, vim insolitam accipit,
aut navigationem differt, remanens in portu alio
sine caussa in quo forte navis ob infidam stationem
frangitur, merces pereunt, aut deteriores fiunt;
quo casu mercatoribus cogitur sarcire damnum,
l. 4. ff. ad l. rhod. de jact. Hinc etiam est quod por-
tuum Præfecti, & judices si tempore ad navigan-
dum idoneo, cum prosperior status invitat, sub præ-
textu hyemis ostullas naves in portu detineant, aut
nautas immorari permittant, una cum municipi-
bus & corporatis, idest, negotiatoribus ejusdem
loci fortunarum propriarum feriantur dispendiis, *l. ult.*
hoc tit. * Accurso conniventiam & culpam judicum, 37
puniuntur municipes, contra *text. in l. 1. Cod. ut nul-*
lus ex vicanis? Dicendum non ob culpam judicum, sed
ob propriam puniri hic municipes (qui de corpore navi-
culariorum sunt) siquidem ipsi naves retinuerint una
cum rebus, nec passi fuerint eas secundo vento è portu
recedere; sic cum in pari culpa, aut negligentia sint;
pari etiam pœna sunt puniendi; quam ut evitent, cu-
rare debent judices, ut nautæ vento prospero naviga-
tionem suscipiant; & si eam detrectent, eos omnibus
modis compellant & ebigant ubi caussa publica urget.
* Ut enim caupones postquam hospitium aperuere, co- 38
gi possunt hospites accipere, Bart. *in l. 5. §. 1. ff. nau. caup.*
ita & nautæ navigare. Est enim juris manifesti, navem
navigatam mittendam esse, licet naufragii periculum
sit; navis etenim ad hoc paratur, ut naviget,
non ut in portu hæreat, *l. 12. §. 1. ff. de usufructu.*
Hinc argumentum sumpsit Accursius, ut diceret so- 39
cium invito socio, navi, & re alia communi uti posse;
proinde si duo sint Navarchi ac domini navis, & unus
congruo tempore vult navem trans mare mittere, al-
ter contra mavult eam adhuc in portu hærere, præfe-
rendus erit is qui re ad communem usum parata uti vult,
& utiliter aget adversus socium qui recusat, argument.
l. 25. §. 15. ff. famil. ercisc. Ex quo passim Interpp. in-
ferunt, ubi negotium est tale, ut ex parte expediri non
possit, socium invito socio, si utiliter agit, re communi
uti posse, ad rem paratam, Stracha *de nautis part. 2. n. 6.*
Concludo titulum hac facti specie, & quæstio- 40
ne; cum navis ad navigationem longinquam parata
esset, & quidam in ea locum alterius, mercibus suis
reponendis conduxisset, certo pretio, accidit ut in
itinere vi ventorum agitata navis, iterum in por-
tum fuerit reversa: unde quærebatur: an possit con-
ductor loci pretium repetere? Existimarunt aliqui,
hunc non conductorem, sed emtorem magis esse;
ad quem proinde periculum rei venditæ, etiam non-
dum traditæ, pertinere constat, nec posse solutum
pretium repetere, *l. 8. ff. de periculo & com. rei vend.*
urgebat is qui usum loci vendiderat, quod jam na-
vis navigare cœpisset, ac ferè tanto tempore quo po-
tuisset in constitutum locum pervenire, nisi vi vento-
rum coactus fuisset navis magister portum repe-
tere; itaque cum ipse venditor non impedivisset iter,
nec fecerit quo minus emtori loco uteretur, &
casus non contigerit in loco conducto, nec ipse ca-
sum susceperit, si navis iter non perficeret, non vi-
detur teneri pretium restituere. Verum quia hic
non de ipsa navi transferenda aut vendenda agitur;
sed tantum de usu cellæ, aut cubiculi ad reponen-
das merces; ideo verius puto locationem esse, &
loci conductorem ad pretium jure agere, per expres-
sum textum *in d. l. conducta 15. §. item cum quidam*
ff. de locati, ubi propter amissam navem, vel ca-

sum

sam in ea contingentem, cum quis munere vehendi functus non sit, potest vecturam petere. Quidni & hic conductor repetere pretium datum, aut medietatem pretii, juxta consuetudinem patriæ, quæ in contractu locationis attenditur? *l.* 18. *Cod. locati*, *l.* 31. §. 20. *ff. de ædil. edicto*. Estque in eo, id plerùmque receptum, ut si contingat casus in re locata, ita ut impediatur ejus usus, fiat remissio pro parte, si in parte, vel in totum, si in totum usus impediatur, *l. 9. ff. de locat.* Non urget quod dicant contractam hic esse venditionem: nam & in hac æque ac in locatione, ubi sequuta non est navigatio, aut impedita per tempestatem, restituendum esse pretium sentio cum Valasco *consult.* 75.

TITULUS II.

De prædiis, & omnibus rebus naviculariorum.

1 *Bona naviculariorum obligantur pro publicis speciebus quas vehendas suscipiunt.*
2 *Si navicularius rem vendiderit, tenetur emtor pro modo portionis comparatæ onus subire; etiam id ad Principem transit, si res ad eum perveniant.*
3 *Quamvis emtor onus agnoscat; non ideo fit navicularius, ut universum ejus patrimonium tributo obnoxium sit.*
4 *Quod si emtor domum aut rem melioravit: an ob melioramenta augeatur onus, aut tributum, quod antea præstabatur.*
5 *Ratio, quare tributum domus quæ ob meliorationem nunc pluris valet, non augeatur.*
6 *An jus hypothecæ extendatur ad melioramenta a possessore, vel creditore facta in re hypothecata.*
7 *Onus sequitur ipsum possessorem, nec valet pactum huic juri derogans.*
8 *Si tempore alienationis erat idoneus emtor, non tenebitur venditor; quid hodie juris?*

1 NAvicularii cum annonam, & alias publicas species vehendas acciperent, contrahere solebant cum fisco, ejusque susceptoribus particularibus, atque iis promittebant, istas species suis navibus vecturos in locum destinatum; ex qua conventione sive expressa, sive tacita, res omnes naviculariorum titulo pignoris vel hypothecæ fisco obligatæ erant, *l.* 1. *&* 2. *sup. in quib. caus. pign.* Ad hoc quidem ut si culpa eorum species publicæ, quas navibus suis vehebant, perirent, aut deteriores fierent, navicularii collegii & societatis contributione damnum sarciretur, *l. fin.* infra *de naufr.*

2 Hinc si navicularius rem aliquam vendidisset, emtor pro rata portionis comparatæ, tenebatur naviculariam functionem subire, & onus reale agnoscere: nam cum res esset ipso jure obligata, transibat in emtorem & quemcumque successorem, *l.* 2. *h. t.* Adeò ut si res ad eum quiè domo Principis erat, perveniret, eo onere non liberaretur, *l.* 1. *h. t.* Inde inferunt Interpp. etiam domum Principis pro rata prædiorum acquisitorum, debitam functionem agnoscere, & ipsum Principem ad quem pervenerant bona privati, ex caussa confiscationis, ut alia, teneri pro portione & quantitate istorum bonorum ad onera, juxta *l.* 8. *sup. de exact. tribut.* Nisi aliqua sint extraordinaria, quibus Princeps solutus est, Rebuffus & Christinæus ad *h. t. n.* 21.

3 Cæterùm licèt is qui fundum navicularii juris emerat, teneretur pro modo illius fundi onus agnoscere; non tamen ob hanc caussam fiebat navicularius, nec residuum ejus patrimonium reddebatur illi oneri obnoxium. Emens quoque domum ejusdem conditionis, tantum præstabat navarchici oneris nomine, quantum illa relocari solebat venditionis tempore; ita ut non haberetur ratio temporis postea secuti quo pluris æstimari domus cœperat, *dict. l.* 2. *&* 3. *h. t.*

4 * Ex quibus concludunt Interpp. res pro certa pensione fisco subjectas, posse quovis titulo alienari; ita tamen ut pensio ista (quæ vel est quota pars fructuum; vel definita quantitas) non diminuatur nec augeatur; sed ea præstetur quæ tempore alienationis percipiebatur. At quid si emtorem, aut domum istam pro pensione obligatam refecerit, & meliorem reddiderit: an propter meliorationes augeatur pensio? Et ait Imp. eam minime augeri, sed solvendam esse inspectu emolumento quod res ipsa pendebat eo tempore quo a naviculario alienata fuit; ita ut non habeatur ratio cultus hodierni (qui industria animosi emtoris accessit) sed potius vetusta luci species, & pensio cogitetur, *dict. l.* 2. Quasi diceret pensionem non augeri ex meliorationibus, nec ad eas, aut ea quæ postea accesserunt, extendi functionem seu obligationem naviculariam.

5 * Quod speciale circa res & domos naviculariorum: hi enim cum ob publicam navigationem, domos suas cogerentur relinquere, ut alii ad eas emendas meliorandasve invitarentur, statutum fuisse existimo, ut si domus esset obligata fiscali tributo, id penderetur juxta tempus antiquum; neque haberetur ratio quod domus ob meliorationes sit pretiosior facta, & pluris nunc valeat. Ratio specialitatis consistit in cura, quam habebant Romani circa ædificiorum ornatum & cultum domorum, ne illarum ruinis publicus civitatis aspectus deformaretur, *l.* 7. *ff. de offic. præf.* *l.* 2. *cum aliis Cod. de ædif. privat.* *&* *l.* 5. *cum aliis Cod. de oper. publ.* Facit *&* *l.* 2. *h. t.* ibi: *domus quarum cultu decus urbium potius quàm fructus adquiritur.*

6 * Dico esse hìc speciale: nam aliàs emtor qui domum pignori obligatam emit, & restauravit; itemque creditor cui res est pignoreta si suo sumptu rem meliorem reddiderit, jus quod habet pignoris, se extendit ad meliorationes; ita ut augumentum in re factum eodem jure censeatur, *l.* 16. *in pr. ff. de pignor.* ubi si fundus hypothecæ datus sit, & alluvione major sit factus, totus remanet obligatus. Facit & *l.* 18. §. 1. *ff. de pign. act.* ubi Paulus inquit: si nuda proprietas pignori data sit, ususfructus qui postea accreverit, pignori erit: eadem caussa est alluvionis: quæ jura extendit Bart. ad tertium possessorem ut melioramenta ab eo facta, tacitæ hypothecæ obligata censeantur. Contra sustinet Garzia de expensis *cap.* 18. *n.* 75. Videatur Covarruv. *lib.* 1. *var. resp. cap.* 8. *num.* 3. & Amaya *ad l.* 1. *n.* 58. *& seqq. Cod. de annon. & tribut.* Gregor. Lopez *ad l.* 15. *t. de las pennas* 13. *part.* 5.

7 * Ex his observa onus reale quo res est affecta, uti afficit ipsam rem, ita & quæ ipsi rei accedunt afficere. Sentiunt autem hoc onus rei possessores; sed hi qui fundos naviculariæ functioni adscriptos a naviculariis acceperunt quovis titulo, veterem fundi opinionem, idest, censum & professionem agnoscere tenentur; nec valet pactum in præjudicium fisci, & juris publici, inter emtorem & venditorem naviculariam, ut ipse venditor non emtor functionem naviculariam agnoscat, & ut fundus in emtorem transeat sine onere: quia nihilominus emtor tanquam possessor rei fisco obligatæ convenitur, & cogitur præstare æstimationem quæ erat tempore contractus, *l.* 3. *h. t.* *&* *dict. l.* 2. *eod.* *&* *l.* 1. *supr. sine censu vel rel.*

8 At si emtor non reperiatur idoneus, seu desinat esse solvendo; tunc onus navicularium ad venditorem recurrit. Itaque primo convenitur possessor, deinde in subsidium devenitur ad venditorem; quem tamen ab hoc onere Glossa *hic in l.* 3. eximit; siquidem tempore alienationis rei emtor erat idoneus, & postea casu fortuito lapsus est facultatibus. Hodie cum bona publicis functionibus obligata, non possint alienari sine decreto; judicis est examinare num emtor sit idoneus & solvendo; & si repererit ipsum minus idoneum, caveat bona eidem addicere, etiamsi venditur apud acta in se suscipiat onus tributorum, *Auth. sed & periculum sup. sine censu vel rel.* Gloss. *hic in verbo pactione.*

TITULUS III.

De navibus non excusandis.

1 *Continuatio, & summa tituli; & quod nulla naves excusentur ab onere; si se excusent, publicantur.*
2 *Senatoribus non fuit permissum habere, vel ædificare naves, nec negotiari cum provincialibus.*
3 *Privatis naves habere permissum, modò non evitent publicas necessitates.*
4 *Nullæ naves prætextu alicujus privilegii, vel dignitatis excusantur.*
5 *Publicæ utilis est usus navium, excusatio punitur, si ante felicem embolam fiat.*
6 *Communicanda non est immunitas specialiter concessa.*
7 *Damnatur deceptio illorum, qui corrumpunt privilegiatos, ut furtive utantur eorum immunitate.*
8 *Improbatur illorum temeritas, qui potentiorum insignibus utuntur, ut navigationem evitent, & publica onera subterfugiant.*

6 Pri-

9 *Privati possunt cogi naves suas accommodare fisco. Datur facultas a solo Principe armandi navigia.*

10 *Agricolæ compelli possunt equos suos & currus præstare ad vehenda victualia. Item Forenses soluta mercede.*

11 *An teneatur Princeps damnum sarcire rusticis & nautis, qui currus & naves amittunt, dum annonam vehunt ad exercitum.*

12 *Non tenetur Princeps sarcire damnum conductori vectigalium.*

13 *Casus fortuitus & bellum, non tribuit remissionem pensionis, commercio non prohibito.*

14 *Commercio a Principe impedito solùm fit remissio pensionis conductori; non etiam ei præstatur interesse.*

1 NAvicularii navibus propriis vel conductis transvehere tenebantur annonam & alias species; item arma & milites ad exercitum, vel urbem; quia verò sæpe aut navium numerus deficiebat, aut domini navium se transvectioni specierum subtrahebant; ideo permissum hoc tit. naves omnes occupare, si frumenti inopia Respublica laboraret. Itaque privatis naves habere, & navigia exercere fuit permissum; dummo-
2 do id fieret sine fraude Reipublicæ, *l.* 1. *h. t.* * Exceptis a Senatoribus, quibus interdicit lex Julia naves habere, & eas ædificare Præsidibus in provincia, quam administrant, *l.* 46. §. 2. *ff. de jur. fisci & l.* 3. *de vacat. & excus. mun.* Quæ lex primo lata a Q. Claudio Tribuno plebis, referente Livio *l.* 31. ne Senator maritimam navem, quæ plusquam trecentarum amphorarum esset, haberet: nam satis eam advehendis ex agris fructibus visum fuit, cum quæstus omnis alius indecorus patribus visus esset. Patricius *lib.* 3. *de Republ. titul.* 3. scribit prohibitum fuisse ne Senatores navigarent, & mercimonia exercerent in provinciis cum provincialibus. Quæ prohibitio etiam obtinet Constitutionibus Hispaniæ, quas refert Bobadilla *lib.* 2. *polit. cap.* 11. *num.* 36.
3 & limitat multis casibus. * Verùm civili interdictioni derogatum fuisse puto, tempore Imperatorum, ut indicat *dict. l.* 1. ubi Arcadius & Honorius Impp. inquiunt: *privatos quosque non prohibemus habere navigia*: quibus verbis Senatores & alii in dignitate constituti videntur comprehendi. Verùm licèt privatos naves habere Impp. non prohibeant; si tamen affixis potentiorum titulis & nominibus, naves proprias præbere recusaverint, ut publicas necessitates evitent, naves ipsæ publicantur; secus si non domini eas tentaverint excusare; quia tunc his non nocet, nec naves publicantur; coguntur tamen earum indemnitatem fisco præstare, ut vult Glossa in *l.* 2. *hoc tit.* & quod ubi erat Mornacius *ad l. un. C. qui potent. nomine titul.*

4 Cum igitur omnes in commune, si necessitas exegerit, conveniat utilitatibus publicis subedire, & subvectionem celebrare, ut ait *d. l.* 1. nullæ naves etiam si veteranorum, aut personarum in dignitate positarum sint, aut Ecclesiæ, excusantur, si ultra duo millia modiorum capiant, *l.* 2. *h. t.* Quò facit *l.* 10. supr. *de sacros. Eccles.* & Theodosii & Valent. *Novell.* 15. *de navibus ultra duorum millium modium capacitatem non excusandis.*

5 Cæteræ autem naves quæ minus capiunt ad transvehendum, non cogebantur: de quibus Anton. August. *lib.* 2. *emendat. c.* 13. *n.* 10. Pertinet, inquit Ulpianus, ad summam Reipublicæ utilitatem usus & exercitium navium, *l.* 1. §. 20. *ff. de exerc. act.* Et ideo non valet rescriptum quo usus iste impeditur, aut privilegium conceditur navium dominis se excusandi a fœlici Embola, sic dicta ab injecto nimirum seu imposito navibus frumento, sive a transvectione publicæ annonæ, necessitatis tempore, *dict. l.* 2. *h. t.* ibi Cujacius; & plura alibi Brissonius de fœlici Embola explanavit. Quæ fuerit publicarum specierum & annonarum transvectio quotannis delata, ait Aurelius Victor: *Augusto imperante ex Ægypto, urbi ducenties centena millia frumenti inferebantur*: scilicet modiorum. Ita-
6 li viginti millia vocant. * Si tamen motu proprio Princeps aliquem eximeret ab annonaria transvectione, & sumptu, qui pro ea in communi confertur, non debet is cui hæc immunitas est concessa, eam aliis communicare, & sub tutela sui nominis alium eximere. Etenim quod contra rationem juris alicui specialiter est indultum, non oportet producere, aut aliis concedere, *l.* 14. *& seqq. ff. de legib.* Facilè enim communicando privilegium non privilegiatis, illud amitteret.

7 Unde notabili correctione puniendos censet studiosos Petr. Peckius *ad d. l.* 2. qui cum in Academiis immunes sint, interposito suo nomine, aliis non privilegiatis, vina aliave procurant, ut fiscum suis juribus defraudent. Perinde hic damnatur & punitur fraus eorum, qui pecunia corrumpunt, aut blandis verbis inducunt privilegiatos, ut personam suam interponant emtioni, & immunitate furtivè utuntur. * Non minùs improbatur 8
& coercetur illorum temeritas, sive nautæ sint sive mercatores, qui potentiorum insignia & titulos suis navibus affigunt, ad evitandam profectionem, vel jam susceptam, ad subterfugenda onera publica: ut meritò præter pœnam hìc decretam, eam sustineant si merces ablatæ aut deteriores factæ fuerint, quod dominis mercium damnum sarcire teneantur, *l.* 27. §. *fin.* ibi: *illicitis insignibus usus ff. de falsis.* Non enim debet incivilis nautæ audacia, & culpa obesse dominis mercium, DD. ad *l.* 3. *C. de naut. fœnore*, Straccha *de nautis part.* 3. *n.* 23.

Ad mores nostros quoque facit, privatus qui naves 9
habent, ea esse conditione, ut necessarium fisco auxilium præstare teneantur, neque Principali rescripto liberentur. Hinc in dies observamus sisti naves quorumcumque subditorum, & in bellicas Principis necessitates trahi, unà cum naucleris & nautis: itemque naves bellicas instrui & armari a privatis jussu Principis, ut mare ejusque littora a piratis & hostibus tuta sint.

Porrò ex altera hujus tituli constitutione receptum 10
est, hodie posse compelli agricolas & cæteros cives, ut equos suos, currus & naves accommodent ad vehendam annonam, & reliquas victus species, in urbem, etiam diebus feriatis & tempore agriculturæ; quoniam annonæ provisio est magis privilegiata, & necessitas publica cessare cogit omne privilegium. Quò fit, ut non tantùm incolæ, sed etiam advenæ compelli possint equos & currus suos subministrare, ad annonam vehendam, etiam ad exercitum, aut ad loca periculosa & infecta, Ripa *de peste tit. de remed. præserv. nu.* 123. 190. *& seqq.* Quod intellige erogata illis mercede: nam quod quibusdam videtur incolas teneri ministeria exhibere proprio sumptu, id tunc obtinet, quando Princeps non habet media, & imminet necessitas quæ jus ordinarium solvit, DD. in *l.* 11. supr. *de sacros. Eccles.* Rebuff. *ad h. t.* Lucas de Penna, & citati a Mastrillo *lib.* 3. *de magist. cap.* 10. *num.* 29. *& seqq.*

Quid si rustici, vel cives, naves vel currus suos 11
amittant, cum annonam deferunt ad exercitum? Sunt qui putant Rempubl. aut Principem teneri id damnum sarcire, quoties de publica utilitate agitur. At verius Principem non teneri ubi certa mercede, naves aut currus suos illi locarunt, quoniam tenentur satisfacere conventioni ex lege sibi imposita, & damnum æquo animo ferre, si quod eveniat fortuitò, ut obtineat regula, quæ vult rem domino perire, Lucas de Penna *ad l.* 2. *h. t. in fin.*

Ex quo profluxit, quod non teneatur Princeps sarci- 12
re damnum mercatoribus in mari illatum: nam quamvis obligetur liberum & tutum reddere maris usum, *l. un. infr. de littor. cust.* vix tamen potest jam immensum spatium tueri ab incursu hostili, & avertere quæ casu fortuito contingunt. Hinc quæritur; an impedita navigatione a piratis, excusetur vectigalium conductor a præstatione pensionis conventæ? Respondeo non excusari; quandoquidem hic conductor, prout etiam locatores equorum ad usum exercitus soleant dum contrahunt renuntiare casibus fortuitis, & in se suscipere omne periculum; ita ut Princeps immunis reddatur, maximè si tempore contractus, illi casus prævideri potuerint, ut quia jam bellum erat, aut imminebat cum hoste. * De- 13
bet enim sibi imputare conductor quod non providerit sibi etiam in casum insolitum. Ita in simili facti specie rejectum a petitione sua conductorem dicit Larrea, fisci patronus *allegat. fiscal.* 19. qui propter maris periculum, & piraticam quam hostes nostri Regis exercent, remissionem pensionis petebat; cum solum excepisset illum casum, quo impedimentum universale eveniret navigationi. Igitur particulare impedimentum piratarum, & incursus hostium, non eximit conductorem ab obligatione præstandi pensionem; maximè cum non renuntiaverit contractui, sed spe lucri in eo permanserit: eò spectat quod notavit Menochius *consil.* 671. *n.* 6. Commercio non prohibito a Principe, cum hoste negotiatorem si damnum sustineat, vel casu in hostes incidat, suæ temeritati adscribere debere; cum bellum non omninò tollat lucrum, imò sæpe illud augeat: quod non contingit sublato commercio.

Contrà verò si Princeps impediret commercium ea- 14
rum rerum, quarum vectigal conductum est, aut quid fa-

ceret, diminutis vectigalibus, quo uperte conductionis pretium diminueretur, non est dubium quin teneatur peosionem, aut ejus partem remittere: non item debet præstare somptus qoos se fecisse allegat conductor pro vectigaliom conductione, aut interesse, ob lucrum quod facere umisit; quia solum ad sumptus & interesse tenetur locator, quando est io mora & culpa, ut quie ante fioitum tempus conductionis prohibet usum rei locatæ, *l.* 9. 15. *& aliis ff. locati*. Hic eutem noo considerátur culpa Principis locatoris, sed publica utilitas, & necessiter, quæ ipsum impulit bellum iodicere, & commercium prohibere, ex quo si minuantur vectigelie, imputare hanc jacturam sibi debet conductor, qoi legem scivit, & casum fostuitum suscepit; ex quo non amplius petere potest, quàm peosioois remissionem, quæ respondeet impedimento, ut ex *dict. l.* 9. *& l.* 33. *ff. locati, & aliis* notavit D. Alexander. Luduvisi *decis.* 234. & Larrea *allegat.* 20.

TITULUS IV.

Ne quid oneri publico imponetor.

1 *Navicularii portantes publicas species, non debent recipere privatorum sarcinas, & si privati eas imponant, puniuntur.*

2 *Naufragium factum censetur propter suppositum onus; ideo damnum sustinet & casum præstat, qui onus imposuit, vel nauta qui illud suscepit.*

3 *Excusatur nauta a damno & casu, & quando non.*

4 *Non auditur si dicat se ignorare capacitatem suæ navis.*

5 *Ut naves nimiam onerare non oportet, ita nec animalia. Corrumpens equum conductitium, æstimationem præstat.*

1 SIcot eoim in fiscalibus horreis, non oisi fiscalia frumenta constitui uportet, *l.* 9. sup. *de suscept. & arcar*; ita oavibus oneratis publicis speciebus, onus alienom imponi uoo debet; quòd verò id remissius observabatur, & promiscue mercatores & alii privati oneri publico solebant sarcinas suas imponere, & permiscere merces alies, qoibus naves onerabantur: ideo Impp. Arcadius & Honorius jusserunt, ne impostetum aliquis audeet naves onerare, & portitores annonæ públicæ ed soscipiendum ultra onus compellere, alioqnin & dispendii naufragii, & publicæ coercitionis expetietur condemnationem, *l. un. h. t.* idest, non tantùm fisco iodemnitatem præstabit, sed & criminaliter extra ordinem coercebitur.

2 Unde si ex oimio onere naufragium navis passa fuerit, vel ut maneret incolomis, factus sit jactus mercium, quæ navem onerabant, damnom quod inde obvenit, & fortuitum casum, præstabit qui onus imposoit; quoniam ejus culpa casum præcessit. Nec distiogou: utrum sit privatns: an nauta, qui accepta mercede onus imposuit; qoie nec privatus debuit onerare navem sine voluntate naocleri, nec oaoclerus onor recipere; cum non habeat jus recipiendi, sed solum transvehendi publicas species, cujus proinde consensus nihil faciet ad exonerationem privati, *l.* 1 ex. §. 1. *ff. de verb. oblig.*

3 * Excusandus tamen nauta qui coactus fuit privati sarcinam eccipere, aut moderatam minorisve ponderis recepit, ex quo nullum soberat naufragii periculom, Joan. de Platea *ad h. l. un.* Contra verò excusari non potest naote, navem habeor moltis sarcinis oneratam, si ad portum eliquem veniens, spe lucri aliorum mercatorum sarcinulas navi impooat, & plus justo uueret; adeo enim tenetur, si ex hoc novo ooere naufragium factum sit, mercesque perierint, aut deteriores sint redditæ, ut non audiatur nauta; cum in ipsios ebitrio fuerit navem non ita onerare, & potoerit eb eo prævideri ex nimio onere subsecuturum fore naufragiom, *l.* 30. §. 3. *l.* 31. cum eliis *ff. ad l. aquil.*

4 * Non est quod se ignorare dicat, post damnum acceptum calculom modiationis navis, idest, quotæ mensuræ & capacitatis esset, *l.* 3e. C. *Theod. de navicul.* Olim enim modiorum numero amplitudo oneris navie mensorabatur, vel ex culeis, ut hodie ex doliis seo tonellis. Mandatum proinde navicularie functiuni obnoxiis, ot naves ad consuetum & necessarium modum ædificarent, ne illum excedereot, oeve onerarias naves plus justo onerarent, propter naufragii pesiculum, quod ex nimio onere factum procul dubio censetur, ut inqoit Lucas de Peona *in l. un. h. t.*

5 Atque hinc Bartolus ergumentum sumpsit contra eos, qoi plus justo onerant animalia, & equos conducunt ad vecturam, iisque gravissima imponunt onera, ut si aliquod membrum rumpi, aut eqoum deteriorem fieri contingat, teneantur Aquilia interdum ex lato, si oltra conventum pondos onesatus fuerit equus, *l.* e7. §. e3. *ff. ad l. aquil. & l.* 30. §. 2. *ff. locati*. Oportet igitur consuetum modum servare, non excedere in oavibus & enimalibus onerandis; ut enim equus minus oneratus velocius currit, ita etiam navis minus onusta citius progreditur, minosque obnuxia pesiculo est. Addit Joan. de Platea *in h. l.* conductorem qui equum oimium onerat, flagsis & fustibus cedit, aut insolita agitatione debilitat, teneri ad solutionem equi, ac damni æstimetionem; qnie non nisi calcaribus, & debito modo eqoos condoctitius regendus cogendusve est, *l.* 1. iofr. *de cursu publ.* Alex. *ad l. si ut certo in pr. ff. commodat.*

TITULUS V.

De Naufragiis.

1 *Continuatio tit. undè dictum naufragium, censetur id factum propter suppositum onus.*

2 *Nautæ ex sola immissione tenentur: cur puniantur etiam sine culpa sua.*

3 *An ad eos pertineat casus fortuitus?*

4 *Nauta qui impetu aquarum, aut vi ventorum obruitur, non tenetur de naufragio.*

5 *Producendi sunt testes, & probandus casus intra annum.*

6 *An* l. e. *decisio pertineat ad omnes nautas?*

7 *In judicio de naufragio summarie proceditur, testes recipiuntur lite non contestata, & audiuntur parte non citata.*

8 *Testimonia recepta in loco naufragii fidem faciant: finienda est quæstio intra biennium; ejus dilatio nocet judici.*

9 *Festinandum in decisione hujus caussæ; audiendi sunt testes, qui melius veritatem scire possunt.*

10 *Submersis omnibus: an uni testi, qui fortuitò emersit, fides sit adhibenda?*

11 *Per quos probetur mors naufragorum?*

12 *Quando nautis de naufragio deponentibus non sit credendum, sed vectoribus.*

13 *Magister navis præstare debet omne damnum naufragio incursum, si ipse aut ejus nauta in culpa sint.*

14 *Quid si protestetur se nolle periculum præstare?*

15 *Inquiri solet de navi submersa, adversus nautam.*

16 *Tributa soluta si casu perierint, non debentur iterùm.*

17 *Si aliqua species perierint, & culpa id acciderit, omnes qui sunt de corpore naviculariorum tenentur.*

18 *An etiam nunc nautæ ex delicto suo noceant collegio nautarum.*

19 *Intellectus* l. ult. hujus t. & l. 5. infra de fabricensib.

20 *Quisque ex facto suo tenetur; nec unus civis pro alio convenitur, aut molestari potest.*

21 *Spoliati: an possint eos quorum bona salva sunt, convenire, ut pro rata fiat divisio? Qua pœna puniantur piratæ, qui primi navigationem hyberno tempore agitarunt?*

e2 *De contractu assecurationis, qui frequens est in locis maritimis & periculum mercium suscipitur.*

23 *Quid si tempore quo celebrabatur contractus, navis seu merces jam deperdita erant?*

24 *Ob naufragii periculum si jactus mercium fiat, ut sarciatur à nautis & vectoribus.*

25 *Pro rata portionis facienda est contributio, tam pro rebus æstimatis quæ perierunt, quàm pro salvis.*

26 *Merces quæ levandæ navis caussa, in mare projiciuntur, dominorum manent, nec fiunt apprehendentis, nec usucapiuntur.*

e7 *Non potest fiscus bona naufraga, tanquam vacantia occupare, abrogato jure veteri, quo id licebat.*

28 *Non valet consuetudo in contrarium; sed licet privato naufragium suum impunè colligere. Datur salarium urinatoribus.*

29 *Hodie bona servantur dominis, si intra annum compareant, post annum acquiruntur fisco.*

30 *Qua pœna puniantur surripientes bona naufraga?*

31 *Improbatur consuetudo quæ ista bona concedit dominis locorum, ut quibus nec vectigal debetur.*

32 *Navis & bona ad littus ejecta, si sint infidelium hostium, efficiuntur capientium.*

Quo-

1 Quoniam navicularii propter aliena onera, quandoque patiuntur naufragium; ideo de eo hic subjicitur, diciturque naufragium quasi navis fragium, idest, navisfractura; sæpe enim illa frangitur dum naufragium patitur, ut hic Accursius observat. Ac illud plerumque accidit propter impositum onus, ut dictum t. superiore. Unde ad illum qui privatum onus navi publica annona oneratæ imposuit; naufragii periculum pertinet, non ad navicularium, qui compulsus fuit nuus accipere, & oblatam mercedem rejecit.

2 Est quidem singulari jure receptum, & in merum odium naviculariorum & nautarum constitutum, quod illi ex sola immissione rerum etiam expresse non assignatarum teneantur, censeanturque ipso facto (dum patiuntur res in navem imponi) custodiam rerum recipere, & salvas fore promittere, *l. 1. §. ult. & l. seq. ff. naut. caup. stab.* At verò naufragii periculum, aut piratarum vim non præstant, uti nec caupones & stabularii vim majorem, & recte; nam fortuitis casibus humana infirmitas resistere non potest, *l. 18. ff. commod.* Quod autem nautæ etiamsi sine culpa sua res perierit, aut damnum datum sit, puniantur, ratio est in edicto Prætoris, quod contrahendo, & recipiendo res in navem, consentire videantur, ut illæ res salvæ omni restituantur; accedit & alia ratio, quod genus hoc hominum, ut plurimum impurissimum esse solet, quorum improbitatem reprimi, maxime Reipublicæ interfit; itaque licèt in locato conducto culpa levis, in deposito dolus dumtaxat præstetur; in hoc tamen recepti genere, res quæ periit etiam absque culpa restituenda est, nisi quid
3 damno fatali contigerit, *l. 3. §. 1. ff. naut. caup.* * Cum illud cuivis patrifam. etiam diligentissimo possit accidere, nisi tamen specialiter naufragii periculum susceptum sit, juxta *l. 6. Cod. de pign. act.* ubi aliàs quæ fortuitis casibus accidunt, cum prævideri non possint, a nemine præstari debent. Casibus istis annumerantur aquarum impetus, inundationes, & vis ventorum, *l. 23. ff.*
4 *de reg. jur.* * Hinc cum quidam nauclerus naufragium fecisset, obruto navigio in ostio fluminis; propterea quod aquarum impetum sustinere non posset, absolutus fuit a senatu Lusitano, referente Ant. Gamma in suis *decis.* 154. quod id magis casu fortuito, quàm culpa naucleri accidisset; siquidem viam solitam elegerat, & ab aliis frequentatam. Itaque ut ille qui vi ventorum & fluctuum navem suam in aliam impegerit & obruerit, non tenetur de damno, *l. 29. §. 3. ff. ad l. aquil.* ita & qui altitudine & impetu aquarum obruitur, nihil est quod ejus culpæ imputari queat, dummodo casum legitimè probet, Santerna *de sponf. mercat. p. 3. Nam quisquis navigat, semper naufragio propinquus est, eoque magis quo audacius navigat*, Nazianz. *orat.* 27.

5 Quam ob rem navicularius qui naufragium se passum affirmet, judicem illius loci in quo naufragium factum esse dicatur, adire debet, & apud eum id probare per testes, intra annum, *l. 2. h. t.* quo facto, probatoque naufragio, quodque non ejus aut nautarum culpa factum fuerit, sed fortuito casu, dominum petentem merces, innocuæ amissionis exceptione repellet, *l. fin. ff. ad l.*
6 *rhodiam.* * Loquitur *d. l. 2.* de nautis qui publicas species vehunt, ut non videatur ad alios extendenda ejus decisio; siquidem major exactiorque probationis exactio requiretur in caussa publica, quæ negligentius peragitur, & sæpe improbi nautæ vendita cum rebus publicis nave, nescio quale naufragium proponunt. In cæteris verò nautis non videtur defensionis auxilium constringi debere. Quo fit ut privatis exceptiones & defensiones perpetuò competant, *l. 5. in fin. ff. de doli excep.* nec illis præscriptum omni tempus ad probandam amissionem mercium, prout fisci susceptoribus & naviculariis; nisi tamen, ut hic monet Peckius, velint privati nautæ ob merces suas illicite ejectas & raptas, agere intra annum ad quadruplum. Igitur quod Bartolus hoc loco concludit, mercatorem, qui in se susceptum mercium periculum, debere nuntiare intra annum damnum quod propter naufragium passus est, alioquin post annum non audiri: id alii recte improbarunt; quia ut dictum *l. 2.* loquitur de nautis vel mercatoribus, qui species e fisco susceperunt, Angel. *ibi*, Rebuffus *de mercat. art. ult. gl. un. n.* 29. Straccha *de contract. mercat.* Tulden. *h. C. de commod. n.* 4.

7 Porro in hoc judicio de naufragio multa singularia occurrunt. I. quod levato velo de casu adverso cognoscatur, adeaturque judex loci, ubi naufragium factum esse dicitur, *l. 5. h. t.* II. quod depositiones testium quæ aliàs lite contestata recipiuntur, hic etiam ante contestationem recipiantur, audianturque testes ad perpetuam rei memoriam, *d. l. 2.* III. quod ad testium examen procedatur, etiam parte non citata, contra *l. 47. ff. de re jud.* quantumvis de ejus præjudicio hic maxime agatur, Bart. *ad d. l. 2.* Capella Thol. *decis.* 448. Maranta *de ord. judic. p. 4. disp. 6. n. 71. & p. 6.*
t. de inquis. n. 146. * IV. quod testimonia in loco naufragii summariè recepta, fidem faciant coram judice competenti, qualis est Præfectus prætorio, Præfectus urbi, annonæ Præses, hodie Almiraldus ejusque assessores, ad quos instructa caussa & testimonia deferuntur, ut iis cognitis & virtute relevata, quæstio de naufragio finem accipiat intra annum, *d. l. 2.* At si non summariè, sed libello exhibito, liteque cum adversario contestata, judicium suscipiatur, protrahitur definitio caussæ ad biennium, intra quod si per judicem steterit, quo minus quæstio finem accipiat; & hoc tempus fuerit elapsum, præjudicium nocet judici; adeo ut à naviculario periculum transferatur in ipsum judicem, & ejus officiales, *l. 5. h. t.* Sic ut naviculario ab observatione judicii absoluto, judex propter neglectam vel denegatam justitiam puniatur, refectione medietatis damni actoris, & alia medietate ejus officiales, qui sæpius debebant monere judicem, ut caussam præscripto biennii tempore definiret.

Est enim durum afflictionem addere afflictis, & luctuosum naufragos & in aliam regionem ejectos prolixa 9
lite detinere; quare judex in cognitione, & decisione caussæ naufragii festinabit, testes audiet, ac eorum testimonia recipiet, in quorum notitiam id, de quo quæritur, facilius venire potuit. Igitur cum naufragii originem, rerum susceptarum qualitatem, & quæ sint similia, nemo melius scire potuerit, quàm nauta qui res vehendas suscepit, ejus potissimum testimonium valet, si super amissarum qualitate controversia moveatur. Quin & magistri navis testimonium prævalet, cum quo contractum inire solent, qui in remotas regiones merces avehere nituntur. Atque ideo hunc magistrum, cui est scientia plenior, censet Imp. diligentius esse interrogandum, *l. 3. h. t.* ubi addit, nautis magistrisque deficientibus, & omnibus naufragio peremtis, inquisitionem transire ad alios, puta ad nautarum liberos, ut hi referant si quas viderint inferri merces in navem, & si quid intellexerint de parentis interitu, quem præsumi facit diuturnitas temporis, cum aliàs assuevisset parens certo & consueto tempore redire.

Quid si submersa navi, submersisque omnibus qui 10
in ea erant, unus solus fortuitò emerserit? Quamvis hujus testimonium de naufragio; quia unicum & singulare, sufficientem probationem inducere per se non videtur, *l. 9. §. 1. C. de testib.* adjunctis tamen aliis adminiculis, quæ partim ex evidentia rei, partim ex fama vicini loci deprehenduntur, huic testi etiam soli plenam fidem adhibendam esse existimo; nam licèt sit unicus, è judicis auctoritate pendet concurrentibus aliis adminiculis, & conjecturis ei fidem adhibere, *l. 3. §. 2. ff. de testib.* præsertim cum de facto proprio deponit; prout hic de naufragio quod passus est, cujus probatio secum trahit probationem eventus hujus periculi, Joan. Wamef. *cons.* 24. *cent.* 4. ad jus civile, & nos supra *de testib. n.* 17. * Fateor unius testimonium in 11
quacumque caussa non facilè admitti, *d. l. 9. §. 1.* sed in hoc lugubri & funesto casu, ubi omnes tempestatis violentia obruti sunt, audiendus saltem erit is, qui emersit, etiam inidoneus, & quicumque de jure à testimonio removetur, *l. 6. C. de testib.* Unde quod obrutæ vel submersæ fluctibus navi, magister & nautæ qui supersunt, audiantur, *l. 3. h. t.* hoc ideò puto; quia plerumque notitiam habent potiorem earum quas vehendas suscipiunt, & certius referre possunt de earum interitu, tum quia non alia se offert probationis facultas, vel occasio, Straccha *decis. Genuæ* 36. *num.* 5.

Contra si ex vectoribus aliqui emerserint, aut extra 12
littore plures periculum observaverint, hi potius audiendi sunt, rejiciendique nautæ & socii, si modo adversus eos probare possint, nullum tempestatis periculum fuisse, neque ullam aliam fatalem calamitatem contigisse, qua navis obruta est, sed culpa & vafritie ipsius magistri intempestivo tempore navigando, *d. l. 3. in fin.* & derelicto recto cursu, deflectendò, navem in terram adactam esse. * Quod ubi proba- 13
tum fuerit, condemnabitur navicularius præstare om-

ne damnum quod ex mercibus & aliis rebus amissis obvenit, ob suam culpam & malam fidem, nec relevabitur si dicat id evenisse culpa nautarum; quia æque magister reus est, quod opere malorum hominum fuerit usus, quorum fidem & industriam rei nauticæ non prius exploraverit, *l. fin. §. hac autem actione ff. nautæ, caup. stab.* Sic & si merces in aliam navem minus idoneam transtulerit, tenebitur damnum præstare, si navis perierit, & invito domino navigaverit, *l. 13. §. 1. ff. locati*. Arguit hic textus temeritatem navicularii; atque adeo imperitiam innoxiam esse non oportere. Quin & ex quasi maleficio eum teneri visum est, si ab illis quorum opera utitur damnum datum est vectoribus intra navem, non extra, nec etiam de damno dato ab ipsis vectoribus, *l. 6. §. in factum ff. d. tit. & l. 1. ff. furti adversus navig.* Quæ leges hoc in casu intelligendæ sunt, ne aliàs advertentur *l. 1. & 2. in fin. ff. naut. caup.*

14 At verò ita demum tenetur dominus navis, nisi prædixerit ut unusquisque vectorum res suas sibi servaret, se periculum custodiamque rerum non recepturum, neque præstaturum damnum, & vectores huic protestationi consenserint, *d. l. fin. in princ.* videntur etiam consensisse, si res suas in navi reliquerint, aut non in aliquo facto dissensum indicaverint. Præterea cum nullum jus quæsitum sit vectoribus, antequam in navem suscepti sint, in ipsa susceptione, facta protestatio navis dominum a periculo rerum liberat; esset enim contra rationem cogi eum, & personas & res suscipere invitum, ut testatur Ulpianus; cum in ipsius arbitrio sit, ne quem recipiat, *l. 1. ff. nautæ, caup.* Sed ubi recepit, protestatio post receptionem facta non relevabit protestantem, Bart. *in d. l. fin.* Straccha *de nautis p. 3.* ubi casus varios recenset, qui culpæ nautæ adscribuntur.

15 Solet autem judex inquirere de navi submersa, seu in scopulos illisa, culpa nautarum, quamvis contra eos nulla aliquorum hominum fama existat, quasi sufficiens oriatur suspicio ex voce populi, *d. l. 3. h. t.* Quemadmodum fit inquisitio de domino occiso contra servos, si reperiatur mortuus, & nesciatur auctor juxta *l. 1. ff. ad S. C. Silanianum*, Navar. *in rubr. de judiciis num. 95.*

16 Interdum fiscus periculum naufragii solus agnoscit, non collatores qui semel suo munere functi sunt, annona præstita & navi imposita, *l. 4. h. t.* Quo fit ut hodie qui fiscalia tributa præstare tenentur, sive Senatores sive privati sint, si illa jam solverint, & in navem illata, naufragio aut alio casu perierint, non cogantur iterum solvere; siquidem culpa ipsis imputari nequeat.

17 Quod si autem culpa naviculariorum, ex annona publica, vel ea summa tributorum navibus imposita, aliquid deperierit, non ad fiscum, neque ad collatores, sed ad eos qui de corpore, & collegio sunt naviculariorum pro rata periculum pertinet, *l. ult. h. t.* Idem de fabricensibus rescriptum *in l. 5. infr. tit. 9.* ut quod ab uno committitur, id totius numeri periculo delinquatur, ea ratione ut constricti nominationibus, suis sociorum suorum actibus quamdam veluti speculam gerant, & sic unius damnum ad omnium transeat dispendium. Itaque æquissime statutum & maxime in naviculariis; cum altero ex eis demortuo, hoc naviculariorum corpus succedat, & fiscum in successione ab intestato deficientibus liberis, promiscue successuribus, excludat, *l. 1. sup. de hered. decur.* ita ut incommodum, quod ex eo corpus habet quod fisco pro damnis ac detrimentis retineatur obnoxium, pensetur solatio successionis. Nec mirum videri debet onus & periculum ad universum naviculariorum corpus transire, etiam dum vivit is navicularius qui culpam commisit; cum salva & libera adversus eum maneat collegio actio, Luc. de Penna & Joan. de Platea *ad d. l. ult.*

18 Hinc quæritur: an commune periculum, quod hîc a naviculariorum corpore præstatur, transferatur ad omnes nautas, omniaque naviculariorum collegia, quæ per civitates passim habentur, atque ad omnis generis merces? verius est, utramque constitutionem *l. ult. h. t. & d. l. 5. de fabricens.* non esse generalem; sed constringi atque concludi loco & caussa, sic ut tantum obtineat utraque constitutio suo casu. De fabricensibus quidem in collegiis fabricensium, non quæ passim in singulis civitatibus & municipiis, ut & aliorum artificiorum habentur, sed quæ armis publicis conficiendis

19 addicta sunt, *d. l. 5.* * Similiter constitutio ultima *h. t.* restringenda ad navicularios Orientis, ut si eorum culpa, navigandi opportunitate transacta, ex annona quæ deferebatur in Italiam & urbem aliquid tempestate maris deperierit, hæc jactura a toto collegio resarciatur; quia hoc collegium periculo suo fiscales species susceperat deportandas, *l. 4. & 7. ff. de navicul.* non quasvis alias privatorum merces, & quod de annona solisque speciebus publicis, quæ ad usum Reipublicæ Romanæ comparantur & transvehuntur, constitutio intelligenda sit, indicat id quod ibidem de calculo moderationis proponitur, Accurs. & Cujac. *ad l. ult.* Quare cum utraque constitutio, contra tenorem rationis propter utilitatem publicam, auctoritate constituentium sit introducta, *l. 14. cum seqq. ff. de legib.* concludenda erit intra suos terminos, non extendenda ad corpus, quod hodie constituunt nautæ in municipiis; siquidem illud magis utilitatem privatorum respiciat, & deserviat transvehendis cujuscumque generis mercibus. Facit etiam quod inter nostros nautas nullo casu sit jus successionis, ut proinde cessante caussa juris scripti in casu speciali, illius quoque dispositio non obtineat. * Sed firma maneat regula quod qui commodum 20
sentiunt privatim elocando operas suas, periculum quoque sustineant, si sua culpa naufragium fecerint; esset enim aliàs grave & æquitati contrarium ex alterius facto, aut obligatione, alium teneri, aut conveniri, aut ad solutionem alieni debiti urgeri, *l. pen. & ult. Cod. ne uxor pro mar.* adeo ut nec via actionis, nec jure pignorationis unus civis pro alio, unus vicanus pro alio homine ejusdem vici, molestari debeat, *l. 1. Cod. ut nullus ex vicanis*; & per consequens nec magistratus Reip. vel collegii, nomine collegiatorum; quod fusius ostendit Joan. Wamesius *cent. 4. cons. 26. & seq.* ad jus civile, & ante ipsum Leoninus *cons. 17.* quem sequitur Christinæus *ad h. l. ult. per tot. decis. 66. vol. 5.*

Quod si contingat merces aliquas a piratis abripi, 21
quasdam verò salvas ad portum pervenire, industria nautæ; non possunt hi qui rebus suis sunt spoliati, convenire eos quorum merces sunt salvæ, ut eas pro rata dividant & in contributionem veniant; quia non est ratio ut commune periculum subeant, qui de eo non convenerunt, *l. 2. ff. ad l. rhod.* ibi Paulus de Castro, & Mornatius *ad h. l.* dicit judicatum fuisse collationi locum non esse, sed quidquid mercium piratæ abstulerunt, perire illud solis earum dominis. Solent ubi capiuntur prædones & maritimi isti venatores cogi in solidum restituere quæ rapuerunt, fide facta ab exercitore, aut navis magistro, ex solis suarum rationum libris. Item damnari ultimo supplicio; cum maria, quæ libere esse debent, infestent, gravissimaque nautis & aliis damna inferent: *Pirata*, inquit Plinius, *primum coegere mortis pericula, in mortem ruere & hyberna experiri maria, nunc idem avaritia coegit: lib. 2. c. 47.* Nam avara mens, opum gratia vitam negligit, & pauper vivit, ut dives moriatur.

Quoniam verò in locis maritimis sæpe solent aliqui 22
insolita pericula suscipere, & tempore quo mare piratæ infestant, inire contractum assecurationis, de eo proinde aliquid dicamus. In primis observare convenit, quod is qui ab initio, tempore quo navis navigatura erat, aut portu exitura, mercium periculum suscepit, & merces assecuravit, teneatur damnum incursum præstare, quamvis merces negligentia aut culpa naucleri perierint, aut navis spoliata fuerit a piratis, qui maria quotidie infestant. Est enim contractus assecurationis usu receptus, bonæ fidei: nam accedit contractui emtionis & venditionis; quia fit certo pretio convento, quo æstimantur merces postea solvendo; videtur enim is qui assecurationem facit, quasi eventum periculi emere, *l. 5. ff. de nautico fœnore l. 12. ff. de act. emt.*: quod si autem merces nullæ erant navi impositæ, nullus est contractus, nulla assecuratio: nam deficiente materia præexistentia contractus, corruit consensus contrahentium; cum non sit aliquid in quo consistat, *instit. de inutil. stip. in pr.* Quod si merces fint impositæ navi, quarum æstimatio non excedit mille, & contractus assecurationis fiat in duplum illius pretii, non subsistet nisi in mille, Gamma *decis. Lusit. 181.*

At quid si tempore hujus contractus, jam merces 23
erant direptæ, aut navis submersa? an susceptor periculi tenetur? & sane; si assecuratus spoliatas aut deperditas merces esse ignorabat, omnino subsistit assecuratio; cùm quia suscepta de omni periculo, etiam præterito, quodque forte jam contingit; tum quia nullo dolo, aut fraude censetur inita: maxime quando periculum quod suscipitur est diurni temporis & remoti

atitio-

itineris; quod nullo modo sciri potest, quando damni casus accidet: licèt tacitè cogitare potuerint contrahentes, accidisse. Dico, si ignorabat: nam si sciebat assecuratus navem jam esse naufragium passam, non valet contractus ab initio, cum in eo subsit dolus, ex quo non debet lucrum capere, *l. 1. ff. de dolo*; & videtur non dissimilis ei qui scit edictum exiturum super taxatione frumenti, & preparavit fragrana vendere carius, emtore non monito in quem proinde tanquam stellionatus criminis reum animadvertit solet, *l. 3. in fin. ff. de crim. stell.* latius hac de re Santerna *de assecurat. mercat.* & Valascus *cons. 64.* quo pretio præmiove merces assecurare possint edicta Principum præscribunt, quæ examinat Grotius *isagoge jur. Hollandiæ l. 3. p. 24.*

24 Sed unde digressi, redeamus. Etenim sæpe contingit, ut orta in mari tempestate, navis adversus vim fluctuum erigere se non possit, & necessariò sit submergenda, nisi exoneretur jactu mercium; rectè ideo cautum l. Rhodia, ne dominus navis hoc damnum solus subeat; sed omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est, *l. 1. ff. ad l. rhod.* Igitur laborante nave, ob nimium onus; si jactus factus est, amissarum mercium domini, ex conducto cum magistro navis actionem habent; is deinde cum reliquis quorum merces salvæ sunt, ex locato, ut detrimentum pro portione communicetur, agere poterit; si quidem non levi sed justo metu jacturam fecerit, aliàs contributio non præstatur. Quare priusquam jactus mercium fiat, a magistro proponi debet vectoribus commune & ingruens periculum. Commodius tamen erit merces, sit quas ibi vectures habent, retinere, donec damni portionem præstiterint, *l. 2. §. 1. h. t.* ubi notant Interpretes locationem pro conductione usurpari, atque ita promiscue veteres usus fuisse indicat *l. 19. & 20. ff. de act. emti*: æquissimum enim est commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum, consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent,

25 Quò fit ut nullo personarum respectu, omnes quorum interest jactum fieri, conferre oporteat: adeo ut etiam navis dominus pro portione obligatus sit; cum ejus interfuerit navem exonerari, & salvam esse. Cæterùm jacturæ summam pro rerum pretio distribui oportet, corporum liberorum excepta æstimatione, quæ nulla fit; portio autem pro æstimatione rerum quæ salvæ sunt, & earum quæ amissæ sunt, præstari solet; ita ut in æstimatione facienda rerum amissarum, habeatur ratio damni, non lucri, idest, æstimentur quanti emtæ sint, non quanti vendi potuissent. At in his rebus quarum nomine conferendum est, æstimatio haberi debet, non quanti emtæ sunt, sed quanti venire possunt, *d. l. 2. §. portio & seqq.* quod accipiendum de vera & communi æstimatione, non de immoderata, quæ per stolidum fortè emtorem offerri posset, *l. 63. ff. ad l. falcid.* si autem res quæ remanserint deteriores factæ sint, æstimandæ erunt secundum præsens pretium, ne in contributionem ut meliores veniant, *l. 4. §. cum autem & §. fin. ff. d. t. ad l. rhod.* ubi late Petr. Peckius & Petrus Greg. Tholosanus *lib. 29. syntagm. cap. 11. & seqq.*

26 Ex his notandum vectores & mercatores qui levandæ navis gratia res suas in mare projiciunt, non hanc mentem habere, ut eas pro derelicto habeant, sed ut mortis marisque periculum effugiant, *l. 8. ff. d. t. & l. 7. ff. pro derelicto l. 9. §. ult. de acquir. rer. domin.* Unde non potest quis res istas usucapere, quia non sunt pro derelictis, sed pro deperditis; interim quod dominus naufragium colligat, *l. 21. §. 1. ff. de acquir. possess.* licèt enim quis possit usucapere res pro derelicto habitas; aliud tamen hic est; quia non habentur res derelictæ, sed deperditæ, & ex naufragio expulsæ, Cujacius *ad d. §. 1.* Amaya *lib. 2. observ. cap. 7. n. 28.* Igitur qui hujusmodi res fluctibus expulsas, lucrandi animo abstulerit, furtum committit: Item quamdiu res supernatant & supersunt, non potest dici esse animus eas derelinquendi; ideoque non fiunt eorum qui forte dum jaciuntur scaphis excipiunt; sed sunt restituendæ domino, *d. l. 2. in fin.* Nec obstat *l. 43. §. 11. ff. de furtis*, ubi dicitur plerumque credendum quod dominus animo derelinquendi jactaverit; cum sciat res perituras; quia intelligendus §. *ille* de iis rebus quæ nulla necessitate jaciuntur: quo casu non potest sumi alius animus quàm derelinquendi; secus est si alia caussa subsit.

27 Manent itaque res jactæ dominorum, nec fiunt apprehendentis: similiter navis, & tabulæ quæ post naufragium ad litus pervenerunt, dominis asservantur, prout & navigantibus bona integra, sublata penitus locorum consuetudine contraria, *Auth. navigia sup. de furtis*: nec enim continuò si res in altum jacta est, derelicta censeri debet; cum non tardò inde emergat fluctibus ejecta, *arg. §. ult. inst. de rerum divisionibus*. Hinc cum nimis datum esset, ut naufragio facto, navis, aut res ad littus expulsa tanquam vacans fisco acquireretur, & per eum publicanis, *l. 9. ff. ad l. rhod.* placuit Antonino Pio, navem & rem pristinis dominis servari; adeoque fiscum, & publicanos inde arceri: *Quod enim jus*, inquit, *habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur? l. 1. h. t.*

Quamobrem si quæ consuetudo, aut mos marinus 28 huic constitutioni adversetur, nec si Rhodia lex sit, vim obtinet *d. l. 9.* sed licet cuicunque privato naufragium suum impunè colligere, prout idem Imperator alio loco rescripsit, *l. 11. de incendio ruina*. Qui quamvis mundi dominum legibusque solutum se esse affirmet; patitur tamen legem Rhodiam esse maris dominam, ut secundum eam de rebus quæ in mari acciderunt judicetur; quatenus tamen nulla lex Romana ei adversatur, quæ non fert ut fiscus cum damno subditorum præferatur, sed æqua lance, privato & fisco justitia administretur, Alciat. *lib. 2. dispunct. cap. 5.* Joan. Seldenus *de dominio maris lib. 1. cap. 25.* Placuit itidem salarium urinatoribus præstari, per quos merces extractæ sunt. Hi enim necessariam operam nautis præbent, dum subtus aquas merces quærunt & scrutantur: de quibus Statius *l. 1. Sylv. 3.*

Æquoris exportant prædas, & rapta profundo
Naufragia, atque imas avidi scrutantur arenas.

& Callistratus *in l. 4. §. sed si navis ff. ad l. rhod.*

Atque ita Carolus V. optimus Imperator fisco suo 29 & privatis consulere volens, justissimè sanxit, ut bona naufraga è mari vindicata, nemo auferat, vel occupet, sed quamprimum nuntiet Quæstori proventuum aut officiario loci, qui ei pro opera dignè satisfaciat; qui secus fecerit, puniatur: cistæ clausæ, onera colligata non resarentur, sed bona inventa serventur mercatoribus & dominis, qui si intra annum non compareant, & dominium probent, fisco acquiruntur. Interea tamen ne bona ista deteriora fiant, solent à quæstore subhastari, & pretium domino aut fisco servari; illi quidam intra annum venienti, fisco eo elapso acquisitum censeri declarat edictum anni 1547. 10. *Decembris*, quod videatur dominus res suas deserere, qui intra istud tempus eas non repetit, aut vindicat. Simile statutum servari in locis maritimis Galliæ refert Car. le Bret. *de la souveraineté du Roy lib. 2. cap. 31.* ut si intra annum dominus bona naufraga non repetat, vindicetque solutis impensis recuperationis & servationis; illa acquirantur fisco regio pro parte dimidia, pro altera domino Admiralio seu maris Præfecto: forte ideo quia cura & defensio maris & fluminum contra vim piratarum, & incursum hostium, ad Principem tanquam dominum pertinet, cujus proinde sollicitudinem & impensam æquum sit pensari alio præmio. Idem ferè in Hollandiæ locis maritimis observari dicit Joan. Vander Graeff *in syntagm. jur. publ. cap. 48.*

Cæterùm quæ sit pœna hoc jure statuta in eos qui res 30 tempestate ejectas rapiunt, dictum est sup. *tit. 1. & tit. de furtis n. 24.* Hodie gravior esse solet animadversio, & quandoque capitalis referente Petr. Peckio *ad tit. de incend. ruina naufr.* Quin & jure canonico major est excommunicatio, a qua ne quidem Papa retinentes hujusmodi res absolvere potest, ut tradit Navarrus *cons. 39. tit. de sent. excom. lib. 5.* & Gaill. *lib. 1. observat. 18.*

Improbat consuetudinem locorum quæ res ob tempestatem è navi ejectas, addit domino loci, cujus est flumen, maximè ubi constat de domino vero; cum ne eandem vectigal illi debeatur. Hinc notat Bart. & Joan. de Platea *ad l. 1. h. t.* quod navis tempestate delata ad aliquem portum, non debeat præstare vectigal, vigore statuti disponentis, quod de mercibus delatis illud præstetur; quia debet intelligi de sponte delatis, non de ejectis vi aut tempestate adversa. 31

Postremò addenda dictis est limitatio, nisi navis tempestate in littus jactata, sit infidelium aut hostium fidei Catholicæ, adversus quos justum bellum geritur, aut piratarum, qui in mari piraticam exercent; tunc enim tam navis quàm merces efficiuntur capientium, prout etiam res mobiles bello captæ, *l. 5. §. 2. ff. de captivis*, quæ dominis non restituuntur, Covar. *ad reg. peccatum p. 2. §. 11.* Tacite enim cautos 32

ad hæ-

ad bellum censentur eas res quas secum ferunt pro derelictis habere; ac multo magis illi, cum quibus nobis nec amicitia, nec fœdus amicitiæ caussa initum est, *d.* §.2.

TITULUS VI.

De Metallariis, & Metallis, & Procuratoribus Metallorum.

1 *Metalli appellatio quid comprehendat.*
2 *Quid sint metallarii: Huic conditioni obnoxii, non possunt eam deserere, ulla temporis præscriptione.*
3 *Corpus seu collegium faciebant metallarii; quibus præficiebantur procuratores ad exigendum canonem, nec ante poterant se subtrahere.*
4 *Ex quibus provinciis metalla fodiuntur, & ubi procuratores metallorum constituebantur.*
5 *An fodinæ, ex quibus metalla fodiuntur, sint juris publici?*
6 *Permissum privatis in proprio fundo metalla quærere, sibique acquirere, & quatenus id liceat fructuario?*
7 *In locis desertis aurum inventum, inventori cedit.*
8 *Hodie Principes sibi fodinas inventas reservant; præsertim auri, quod semper in pretio habitum, licet argento uterentur veteres.*
9 *Permissum privatis effodere metalla, & aurifodinas eruere, sic ut fisco metallicum canonem solvant.*
10 *Hic canon diversus erat pro diversitate locorum, ac ita conciliantur quæ diversum præscribunt.*
11 *Augebatur decima fisco debita, quæ quandoque domino fundi præstabatur.*
12 *Residuum sibi reservabat metallarius, sub conditione id ipsum debito pretio fisco offerendi.*
13 *An colonus etiam fructus ex agro conducto perceptos, domino vendere teneatur.*
14 *Necessitatis tempore frumentum exteris venditum revocari potest a civibus.*
15 *Et statutum fieri ut frumentum extra territorium exportetur.*
16 *Diversæ sunt constitutiones hodie de fodinis, quæ si argenteæ & aureæ sint, fisco cedunt, concessa parte inventori.*
17 *In Hispania acquiruntur Regi venæ cujuscumque metalli, quovis in loco inveniantur. Item in Germania, in Gallia servatur Regi decima.*
18 *An fodinæ repertæ in fundo feudali acquirantur domino feudi?*
19 *An domino invito ejus fundum ingredi liceat, & ibi metalla fodere?*
20 *An permissum sit pretiosos lapides in aliena lapidicina cædere, invito domino?*
22 *Sub ædificiis fodere non licet ob periculum ne ruant; sed tantum in superficie soli.*
22 *Domino nolenti in suo fundo, sibi justo pretio refuso, alii metalla eruere velint, quis eorum erit præferendus?*
23 *Quid si plures concurrant, nec ab aliquo facta sit præventio?*
24 *An qui jus fodiendi habet, & venam metallicam invenit, quæ subtus fundos vicini excurrit, possit, eo invito, eam persequi.*
25 *Vena inventa efficitur inventoris, nec in eam domino fundi jus competit.*

1 Metalli appellatio latissima est: comprehendit enim sua significatione metallicas species omnes, & tam rariores quàm viliores. Ad rariores pertinet aurum, argentum, æs; ad viliores ferrum, electrum, stannum, plumbum. Inter metalla quoque recensentur saxa, marmora, lapidicinæ, *l.3. & 6. l.*
2 *1. & l.3. in fin. ff. de reb. eorum qui sub tut.* ° Qui verò hujusmodi metalla, & saxorum venas laboriosis effossionibus persequuntur, perquisitas e visceribus terræ deducunt, & in materiam lucidam redigunt, metallarii dicuntur, *d. l.3. hoc tit.* Hispanicè *Descubridores y registradores de minas de oro, plata, y otros metales.* Horum alii sponte sua metallorum exercitium suscipiebant, ut sibi & Reipublicæ, in aliquo saltem prodessent, *l.1. h.t.* Alii erant huic conditioni obnoxii; adeoque metallis adstricti, ut inibi perpetuò servire cogerentur, censerenturque ex corpore metallariorum cum uxoribus & tota sobole, & si aliò migrassent sine ulla temporis præscriptione, ad propriæ originis stirpem, laremque una cum sua progenie revocabantur, *l. ult. h.t.* atque fisco restituebantur, etiamsi privatorum facti essent adscriptitii coloni. Dicit nulla præscriptione temporis adjuvari metallarios, intelligit, præterquam annorum 40.; quia generaliter Anastasius definivit perimi quæstionem omnem præscriptione 40. annor., *l.4.5. & 6. sup. de præscr. 30. vel 40. ann.* ° Origine autem 3
sua metallarii liberi homines erant; prout hodie sunt monetarii qui metalla tractant & signant, quorum peritia certa esse debet & fides; unde & corpus olim faciebant & collegium, cui præficiebantur procuratores metallorum ex ordine & periculo curialium electi, ut per eos metallici canonis fieret exactio; qua necdum fideliter completa, ad aliam dignitatem non conscendebant, nec procurationem dimittebant ob aliquem simulatum metum, *l.4. h.t.* ° Ubi mentio fit trium 4
provinciarum Illyrici tractus, Macedoniæ, Daciæ mediterraneæ, & Mysiæ seu Dardaniæ, quæ metalla proferunt, & ex quibus provinciis solebant hi procuratores ordinari & destinari ad exigendum canonem a metallariis, quem deinde transmittebant ad Comitem metallorum in Illyrico commorantem; abundat enim ista regio metalli fodinis; & ideo ibi frequens metallorum commercium, *l.7. & 8. C. Th. h. t.* Cujac. *ad d. l.5.* Atque hæc de metallorum operatoribus; sequitur de ipsis locis & metalli fodinis.

Et primo quæritur: an fodinæ ex quibus metalla pro- 5
manant, sint juris publici? Et juris esse privati, ac in libero privatorum usu indicat Ulpianus *in l.7. §.13. ff. sol. matr.* ubi marmora & alii lapides qui renascuntur, quales sunt in Italia, Gallia, & Asia; item cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel alterius materiæ, utique in usu esse censentur; atque ideo si in fundis dominorum inveniantur, eorum sunt, prout quævis aliæ res in illorum fundis natæ, *l.2. & 6. ff. de acq. rer. dom. & §.19. Inst. de rer. divis.* Cohærent enim fodinæ & venæ fundo tanquam ejus partes; ita ut qui est dominus fundi, censeatur quoque dominus partium cohærentium, *l.44. ff. de rei vind.*

Usufructuario quoque permissum venas metallorum 6
inquirere, fodinas instituere, & removere ea quæ rem istam impediunt; ne tamen inde oriatur quid corruptionis, *l.13. §.5. & seq. ff. de usufruct. & quemadm. quis ut.* neve etiam deteriorem faciat rem domini, quam meliorem reddere debet, *d. l.13. §.4.* Item metalla post usumfructum legatum inventa, legato contineri, alio loco respondit Ulpian. *in l.9. §.3. ff. d. t. de usufr.* Facit & *l.3. §. fin. & l.4. & 5. ff. de reb. eor. qui sub tut.* Ex quibus locis concludit Cujacius *lib. 15. obs. 21. in fin.* etiam privatis auri, argenti & ferri fodinas possidere licere; quamvis ferrum facere non liceat cuilibet sine permissu Principis, *l. ult. §.11. ff. de publ. & vectig.* sicut nec arma fabricare, ut dicetur infra tit. 9. ° Hinc 7
detectas fodinas in locis desertis, & aurum ibidem detectum, tanquam fortunæ donum inventori acquiri, & illum ex eo fructum facere placuit, ac si in proprio fundo invenisset. Aurum enim & alia nobiliora metalla, non nisi in desertis terris & sub montium molibus reperiuntur, ut cecinit Poeta:

------ *Habitat desertis montibus aurum.*

In summa tellure sub Principatu Neronis in Dalmatia inventum est aurum, singulis diebus etiam quinquaginta libras fundens, cum jam inventum in summo cespite, ait Plinius *lib. 30. c.4.* tribus modis aurum inveniri: *Fluminum ramentis, ut in Tago Hispaniæ, Pado Italiæ, Hebro Thraciæ, Pactolo Asiæ; Gange Indiæ: alio modo scrobibus puteorum effoditur, aut ruina montium.* In fluminibus, licèt præstantissimum dicatur, vix tamen invenitur, aut potius a privatis non quæritur, vel illis deest industria scrutandi, vel facultas. ° Quod verius; nam isto jure fodinas perscrutandi, Imperatorum constitutionibus, & generali regnorum consuetudine recessum est; cum nec metallorum fodinas privatis possidere liceat, citra Principis placitum, neque desertos agros, aut etiam cultos fodere, aut in propriis cuniculos auri quærere: & quibus id concessum certum pretium Principes præstari, & quandoque integras auri fodinas sibi servari voluerunt; fortè ob metalli raritatem & puritatem. Tanta enim est auri puritas, ut ignis violentiæ resistat: *adeo, inquit Plinius, ut non rubigo, non ærugo, non aliud ex ipso quod consumat bonitatem minuatve pondus:* ut meritò hunc igneum calorem, (aurum inquam) tanquam de cœlo derivatum, non 8
[illegible] Ro-

Romani tantùm sed & alii populi semper emaverint, & aliis metallis prætulerint; licèt Romani magis argento usi fuerint: *non quod minor esset apud eos auri, quàm argenti copia; sed quia in varios liquationum & fusionum usus magna vis auri deperiret*: Vopiscus in Aureliano.

9 Itaque aurileguli & metallarii, quibus singulariter caussa publicæ utilitatis concessum erat metalla eruere, & aurum colligere, fiscum uti superiorem cogebantur agnoscere, eique præstare metallicum canonem; qui pro locorum consuetudine diversus erat; nam aliquo in loco pro qualibet auri libra, quatuordecim uncias ballucæ singulos inferre oportebat, *l. 2. h. t.* Cum tamen libra obryzæ duodecim tantùm unciis constaret, ut ibi notat Cujacius; alio loco ut in Macedonia & Dacia, singuli pro qualibet uncia inferebant octo scrupulos, seu duas seculas, in balluce, idest, in auro puro are-
10 nato, *l. 1. h. t.* * Sic enim minutas arenas auri Hispani, *belluchas*, alii *palacranas* vocant, Budæus *de asse lib.* 4. In Pontica verò & Asiana diœcesi septem solum auri scrupulos annis singulis, metallarii inferre tenebantur, ut patet ex *l. 5. h. t.* Quandoque etiam amplius, si eorum aliquis in suo solo cuniculos auri quærendi caussa effodisset: nam tunc præstabant fisco decimum auri; si verò in alieno fundo, non solum fisco decimam, sed & aliam decimam domino fundi, *l. 3. h. t.* non tanquam decimam, sed quasi pro certo interesse.

11 Porro ex fodinis privatorum, quidquid præter decimam fisco dominove fundi debitam, erat residuum; id totum sibi reservabat metallarius, ob industriam & laborem, & quascumque marmorum venas fuisset persecutus: hæ enim venæ sunt ejusdem conditionis, prout venæ pretiosorum metallorum, ut tradit Castrens. *in l. 7. §. 13. ff. sol. matr. & in suis consil.* 3. 4. & 23. *vol.* 2. quem sequitur Matthæus de Afflictis *decis. Neap.*
12 321. * Intellige præter decimam reliquum inventoris fuisse, ea conditione, ut id prius fisco offerret, e quo vicissim justum pretium ex largitionibus accipiebat, sic ut fiscus in emtione istius residui omnibus aliis proximioribus etiam agnatis potior esset, *l. 1. h. t.*

13 Ex qua lege observant Interpretes colonum volentem distrahere fructus, quos ex agro conducto percipit, cogendum esse eos vendere domino agri, potius quàm alteri, justo quidem pretio; ac ita potiorem esse dominum in emendis fructibus ex re locata perceptis, & prælationem habere, prout eam habet fiscus emendi metalla a metallariis volentibus ea vendere, justo pretio. Sed alia ratio est fisci, alia privati coloni; ille enim nititur publica caussa, ut metalla penes Principem sint, cujus concessione cum metallarii jus habeant fodiendi metalla, eaque expurgandi, non mirum si cogantur eadem fisco vendere æquo pretio, juxta *d. l.* 1. ad quod non tenetur colonus, sed liberum ei est, prout cuivis alteri fructus quos ex fundo percepit, & suos fecit, vendere & locare cui velit, ex regula generali *in l. 14. C. de contr. emt.* cum conductor etiam in fructibus neminem agnoscat. Facit textus *in l.* 12. § 2. & 13. & *l. 67. ff. de usufruct.* ubi liberum est usufructuario fructuum perceptionem vendere, nec adstringitur dominum fundi aliis præferre: ita ut non obstet emphyteutam teneri dominum præferre, eique vendere meliorationes, modò is solvat pretium quod ab alio offertur, *l. ult.* sup. *de jur. emphyt.* Nam cum speciale jus sit in re emphyteutica, & in meliorationibus ejusdem rei, sequitur non idem obtinere in fructibus ab eadem re perceptis, quos colonus & fructuarius libere possunt cui velint vendere; & ita usus obtinuit, quem probat Valascus *de jure emphyt. q.* 24. *n.* 3. & Covar. *lib. 3. var. resol. cap.* 14.

14 Qui licèt improbent illationem Bartoli, Angeli & Joan. de Platea *in l. 1. h. t.* quoad prælationem domini in fructibus perceptis a colono; tamen admittunt frumentum natum ex agris unius urbis, distribuendum prius esse inter cives illius: nam ut rectè Cicero, nobis potiores sunt cives quàm peregrini. Quamobrem urgente necessitate frumentum etiam venditum extesis, poterit a civibus retineri, & multo magis impediri, ut nondum venditum exportetur extra urbem.
15 * Nam quamvis commercia non debeant impediri, *l. 34. de verb. oblig. l. 9. C. de judic.* & unusquisque rei suæ moderator sit & arbiter, *l. 21. C. mandati*; nihilominus in communem utilitatem, potest statuto, aut decreto magistratus prohiberi, ne frumentum extra territorium vendatur & extrahatur. Verùm cessante ista necessitate, irritum hoc fuerit decretum, quo prohibetur extrahi frumentum extra territorium emtum, & asportatum in locum vetitum extrahi, si dominus illius, illum locum transiverit, *arg. l. 1. si quis post hanc §. si quis autem C. de ædif. privat.* Alex. *consf. 86. vol.* 4.

Hodie diversæ sunt consuetudines, & regnorum le- 16
ges de fodinis in privato loco repertis: nam in publico, Principi reservari dixi *sup. n.* 8. Quin etiam in privato loco inventæ, auri argentive fodinæ, legibus Hispaniæ, Regi acquiruntur, tanquam regni bona, aliqua parte data inventori, & solutis impensis fossoribus & metallariis; item domino fundi portione aliqua assignata, *l. 2. & 4. tit. 13. lib. 6. ordinat.* ibi Azevedo. Etenim Reipublicæ interest eudem auri argentique materiam privatis non communicari, præsertim in regionibus ubi difficilis est metalli hujus acquisitio; ut inde moneta cudi, & asservari publicis necessitatibus possit. * Adduut 17
plerique non tantum auri, argentique fodinas, sed & ferri, æris & cujuslibet alterius metalli venas Principis esse; nec ideo posse ab eo alienari tanquam Regalia: nituntur lege Castellæ 5. *t.* 16. *p.* 2. & id clarius patet ex *d. l.* 2. Ex qua non videntur numerandæ venæ inter bona quæ domino carent, quæ ubicumque inventæ fuerint, fisco regio cedunt. Quamvis inspecto jure gentium dominium sit eorum quorum sunt fundi, in quibus venæ istæ inveniuntur, cum sint partes illorum. Est itaque singulare in regnis Hispaniarum, ut venæ metallorum ipsi Regi addicantur, tanquam naturæ divitiæ, ex quibus ærarium suum augere possit ad publica onera sustinenda, & sublevandos e gravi tributorum onere subjectos, Cabedo 2. *p. decis.* 55. Barbosa *ad l. divortio §. si vir ff. sol. matr.* Molina *disp.* 54.

In Germania quoque non tantùm auri, argentique 18
fodinæ, sed & aliorum metallorum quovis loco repertæ, fisco acquiruntur, juxta constitutionem Frederici Cæsaris *in c. un. quæ sint regal. in usib. feud.* Dubitetur: an etiam in loco feudi repertæ? Rosenthal *de feudis tit. de regal. c. 5. concl. 88. n. 5. & seqq.* conatur ostendere metalli fodinas non totas fisco vel Principi acquiri; sed manere in dominio & usu privatorum servata Principi, superioritatis titulo, decima, aut alia portione. Sed vasim ei plenum jus competere in fodinas, etiam in feudali fundo inventas; ut proinde vasallus quamvis omnibus feudi emolumentis fruatur & investitus sit; non tamen jus habeat metalla sibi vindicandi, nisi id expresse in feudi investitura ei fuerit concessum; quia ut dictum, censentur inter Regalia, quæ tantum privilegio, aut præscriptione immemoriali hodie acquiruntur, Wesenbec. *consf.* 60. Jac. de S. Georgio *de feudis verbo cum mero aut mixto im. n.* 16. & 18. Ruin. *consf.* 11. *n. c. vol.* 5. In Gallis verò servatur Regi decima, vel alia portio, nisi consuetudo aut statutum provinciæ aliud disponat; prout Andegavensis constitutio vult aurifodines quovis loco repertas, fisco regio acquiri, reliquas dominis locorum aut habentibus altam justitiam, ut vocant, Le bret *de la souveraineté du Roy lib. 3. c.* 6.

Quæritur: an domino invito liceat ejus fundum ingre- 19
di, & ibi metalla quærere? Jura vetant alienum fundum ingredi, etiam venandi, aucupandive gratia (quamvis feræ & volucres sint nullius, antequam occupentur) & si quis ingrediatur, potest a domino prohiberi, & conveniri injuriarum actione, *l. 3. de acq. rer. dom. & l. 13. §. fin. ff. de inj.* Facit quod metalla inter fructus habeantur, unde solius domini fundi sunt; qui si tamen propter nimios sumptus effodiendis metallis impendendos, ea metalla in suo fundo quærere recuset; tunc poterunt alii fundum ingredi, & ibidem metalla fodere, modo præstetur pretium domino, & superficies non corrumpatur: sic enim neque publica utilitas intercluditur, neque privata domino adimitur, *l. 13. §. si constat ff. comm. præd.* Cæpolla *de servit. rust. præd. cap.* 22. *num.* 4. *circa fin.* Contra alii putant, posse quemvis in fundo alieno metalla quærere, & fodere invito domino caussa publicæ utilitatis, secuti glossam in *l. 3. & 6. h. t. Nam si aurum quærere per bella nefas est, per mare periculum, per falsitates opprobrium, saltem in sua natura quærere, justitia erit*, ut dixit Cassiodorus de Atalarico Rege. Cum ergo in usum hominum jure terra id hominibus debeat, quod in se reconditum habet, licere debet iis aurum & alia pretiosa metalla perscrutari. * Quin & lapides 20
pretiosos in lapidicina aliena excidere invito domino. Nec repugnat *d. l. 13. §. si constat*; quia loquitur de lapidibus qui passim inveniuntur, quos quærere non licet invito domino fundi, nec inventos suos facere; *V.* 11. sup.

sup. *de servis*. Secus dicendum de lapidibus pretiosis, qui
paucis in locis inveniuntur, Peregrinus *de jure fisci lib.*
21 *4. cap.2. num.* 13.* Non obstat *l. 6. h. t.* ubi perquirendi
venas, fodiendique copia denegatur, si periculum sit
ne vicinarum ædium fundamenta labefactentur; quia
aliud est quando simpliciter læditur superficies soli: potest quoque intelligi *d.* §. *si constat* de lapidicina jam aperta per dominum fundi; ita ut non sit opus aliqua inquisitione: nam tunc ea lapidicina indistinctè domini est, nec eo invito ex illa quis potest cędere lapides. Quod si verò aperta non sit lapidicina, perscrutari ejus venas licebit, modò ut dictum est ædium fundamenta non lædantur, *l. 2. §. 16. ff. ne quid in loco publ.* aut venæ vicini putei obstruantur, *l. 24. §. fin. de damno infect.*

22 Cæterùm eo caso quo dominus in suo fundo metalla quærere recusat, & plures sunt qui eidem refuso justo pretio, metalla eruere desiderant, dubitatur quis eorum sit præferendus? Quoniam in hujusmodi fossione publica versatur utilitas, existimo ad judicem esse recurrendum, ab eoque caussa cognita ponderatisque circumstantiis determinandum: num qui cæterosque prævenit, præferri debeat. Prævenisse autem censetur qui prius cœpit venas quærere, & in perquirendo laborare, Cæpolla *d. loco*. Quid si in illo timeatur negligentia, aut abusus? Quid si videtur fodinas deserturus, aut non posse ferte sumtus? Satius erit alium magis idoneum a judice pręferri.

23 Quod si plures concurrant, nec ullus eorum prępenerit; siquidem omnes operam & impensas in fodinas conferre, adeoque societatem contrahere velint, omnes admittendos esse sentio, cum Sixtino *tract. de regal. lib. 2. cap. 16. n.* 28. nam fodinarum & salinarum societatem contrahi posse indubitatum est, *l. 1. in pr. ff. quod cujusque unius nomine*. At si communio locum habere non possit, sed alius alii pręferri cupiat, hoc casu judex partes suas interponat potius, quàm sorti res committatur, *arg. l. 84. §. fin. ff. de leg.* 1. ibi Bart. & Bald. *n. 1. & in l. 2. C. quando & quibus quarta pars n. 6.* Qui dicunt non esse admittendum judicium sortis, nisi in casibus a jure expressis, & maxime ubi damnum tertio posset obvenire, nimirum Principi, quem constat jus habere in hęc regalia.

24 Postremo dubitatur: num is qui jus fodiendi habet, & venam metallicam invenit, quę in fundum vicinum excurrit, possit eam invito ejus fundi domino persequi? Affirmandum videtur, caussa publicę utilitatis, dummodo ipse fundi dominus non impediatur in fundo suo arare, serere & fructus colligere. Facit ad hanc sententiam textus *in l. 3. & 6. h. t.* ubi ad metalla inquirenda scrutandave, cuilibet licitum est fodere sub prędiis alienis; modò non noceat dominis illorum. Nam *in l. 6.* caussa prohibitionis est illa, ne scilicet alienarum ædium fundamenta labefactentur (uti supra dictum) cum igitur ea cesset, hoc casu quo nec ruina superficiei timetur, nec in aliquo ipsius domini reditus minuuntur, me-
25 ritò quoque cessare debet ipsa prohibitio.* Præterea
non potuit dominus impedire vicinum, quo minus in suo aut alieno metalla quęreret & foderet; & si potuit impedire ne inventam venam subtus prosequeretur, debuisset initio id impedire, & jure suo uti; quod cum non fecerit, sed vicinus pręvenerit, sumtus fecerit, suamque pariter ac publicam utilitatem promoverit in prosequenda vena, non potest domino in ea jus aliquod competere, cum pręventione & apprehensione jam sit effossoris effecta, Castrens. & Bar. ad *l. divortio §. si vir n. 24. ff. sol. matr.* Concludunt; ejus qui pręvenit, venam metallicam esse, etiamsi extendatur in fundos alienos: nam cum propter continuationem una censeatur, occupato principio, tota videtur occupata, *arg. l. 3. ff. de acq. poss.*

TITULUS VII.

De Morilegulis, & Gynæciariis, & Procuratoribus Gynæci, & Monetariis, & Bastagariis.

1 *Continuatio. Qui dicantur Murilegu li: unde Tyria purpura, dibapha, & conchilium.*
2 *Baphii sunt tinctores, murilegu li piscatores, quorum navem functioni suæ deputatam, nemo usurpabat.*
3 *Murilegu li retrahuntur ad conditionem suam, & res alienata per eos revocantur, nisi emtor voluerit eamdem conditionem subire.*
4 *Filii sequuntur eum parentem, qui est huic conditioni obnoxius.*
5 *Vidua retinet & exercet artificium mariti per servos.*
6 *Filii ex matre nobili & de patre ignobili procreati fiunt ignobiles & onera subeunt, ac solvunt pro terris quas emunt a nobilibus.*
7 *Gynæciarii qui, & quid gynæcium? Vile opificium; non tamen erant servi qui operabantur.*
8 *Gynæciarii & Baphii non erant servi, sed addicti texturæ.*
9 *Officium emere quis prohibetur; & punitur qui illud emit animo malefaciendi.*
10 *Puniuntur quoque textores & tinctores qui male in suo officio versantur.*
11 *Qua pœna puniantur qui corruptas merces vendunt, & qui occultant aliquem ex textoribus.*
12 *Præpositi vestibus Principis non debent a tinctoribus, nisi totas & puras species recipere, ex quibus vestes conficiantur.*
13 *Procuratores Gynæcii & Baphii, qui sint, & quod eorum munus.*
14 *Baphia Romani Imperii, ejusque procuratores.*
15 *Procuratores hi administrationem non prius suscipiebant, quam satisdarent, nec probatorias accipiebant.*
16 *Administratores Reipublicæ tenentur satisdare.*
17 *Monetarii Principis monetam cudunt, & alii ex privilegio, & qui illorum nomine hodie censeantur.*
18 *Monetariorum conditio certa, quam dignitate mutare non possunt, multas fraudes invehebant circa monetam.*
19 *Fabricantes falsam monetam committunt crimen læsæ majestatis & varie puniuntur a majoribus judicibus.*
20 *Monetam falsam percutientes nec absolventes, quomodo puniantur.*
21 *Corpori monetariorum plures fuerunt officinatores adscripti, qui suberant procuratoribus monetæ, & hi Comitibus sacrarum largitionum.*
22 *Nec adspirabant ad honores, sed manebant in sua conditione, quam & sequebatur mulier nubens monetario, itemque adscriptitia.*
23 *An valeat statutum aut pœnalis stipulatio, qua matrimonium constringitur, aut infirmatur.*
24 *Hodie honestæ sunt conditionis, & gaudent immunitate monetæ artifices.*
25 *Quale juramentum præstent, antequam admittantur ad officium.*
26 *Bastagariis incumbebat vectura rerum fiscalium, quam propriis equis faciunt, excepto quinto, quē a fisco præbetur.*
27 *Præpositi Bastagorum quid curabant, qui item Bastagarii: non licebat iis ad aliam militiam transire.*
28 *Rustici hodie equos auxiliares præbent, ad transportandas sarcinas militum belli tempore, non alio.*
29 *Artifices qui hic recensentur, non poterant a corpore liberari, nisi dato substituto idoneo.*
30 *Liberatio patris non porrigitur ad filios, nec ad illius bona.*
31 *An substitutus si male versetur in officio, sit prius conveniendus quàm substituens.*

QUemadmodum naviculariorum, & metallariorum certum erat corpus, seu collegium; ita etiam murileguiorum & aliorum opificum, qui domuŭ Augustæ servitium exhibebant, in officiis & ministeriis Imperatori, ejusque aulæ necessaris. Quinque hic diversi corporis officiales referuntur. Primo *Murileguli* quales sunt qui legunt murices & conchilia, ex quibus Tyrius color conficitur; unde & muricileguli, & conchilii leguli dicuntur. Tyria ut refert Plinius *lib. 5. c. 19.* fuit quondam insula conchilio & purpura abundans, & inde Tyria purpura & dibapha dicta; quoniam in ista insula erat maxima piscatio & copia rerum omnium, quæ ad inficiendas vestes pertinent. Dibapha erat bis tincta purpura, Principibus & Senatoribus tantùm peculiaris. Sunt porro varia conchiliorum nomina, purpura, murex, buccinum, ex quorum humore & sanguine tingebantur Regum & Cæsarum vestes, conficiebanturque ex purpura lana & murice, de cujus colore Cassiodorus *lib. 1. var. ep. 2. Color nimio lubore vernans, obscuritas rubens, nigredo sanguinea regnantem discernit; dum conspicuum facit & præstat humano generi, ne de aspectu Principis possit errari*. Plinius *lib. 9. c. 36.*

Cæterum murileguli, & conchiliileguli, alii erant a Baphiis: hi enim sunt tinctores; illi verò piscatores, addicti huic muneri originis & conditionis jure: nemo

proin-

proinde alius naviculam functioni muricis, & legendis conchyliis deputatam poterat usurpare, sub mulcta dua-
3 rum librarum auri, *l.9. h.t.** Adeoque addicti huic conditioni erant murileguli, ut non possent ad ullam militiam vel dignitatem adspirare, *l.11.h.t.* & si adspirassent, ad propriam conditionem revocabantur, restituebanturque eis bona si quæ alienassent, nisi eateri ea possiderent, qui mallent eidem se conditioni subjicere, quàm bona restituere: quo facto fiebant murileguli, & futura deinceps cogebantur onera agnoscere, & præterita reliquos post emtionem bonorum fisco persolvere, *d.l.11. in fin.* videntur enim possessores cum fisco contrahere, ut non possint opponere venditores esse solvendo, quodque prius conveniri debeant; nam fiscus & Respublica pro oneribus sibi debitis semper sequuntur bonorum possessorem, *l.5.in fin.ff.de censib. l.2.& 3.sup. de præd. navic.*
4 Sufficiebat autem solum patrem, aut solam matrem esse huic conditioni obnoxiam, ut etiam filii censerentur murileguli, *l.pen.h.t.* Similiter qui ex filiabus murilegulorum, & alienæ originis patribus fuerant procreati, jura maternæ conditionis cogebantur agnoscere, *l.12. h.t.* Ac ita obtinebat in publicis istis muneribus ac exercitiis, ut filii sequerentur eum parentem qui esset illi conditioni annexus. Sic in dignitatibus & honoribus regulariter filius sequitur conditionem patris; at quoad statum libertatis, servituris, aut conditionis matri anneaæ, sequitur matrem, *l.7.sup. de rei vind.* juxta *c.fin. 32.q.4.* quod est D. Isidori *lib.9.etymolog.c.5. semper qui nascitur deteriorem partem sumit:* idest, debiliorem, qualis est femina.
5 Hinc judicatum in Senatu Parisiensi viduam retinere conditionem & exercere posse artificium mariti defuncti per filios, aut servos idoneos, etiam in iis artificiis, in quibus nullus nisi probatus & juratus admitti solet,
6 Costal. *in fin.l.8.ff. de senatoribus.** Cum quo etiam sentio matrem nobilem amittere dignitatem, si nubat plebejo, nec eo mortuo illam recuperare; adeo ut filii ab ipsis procreati habeantur ignobiles, teneanturque ad tributs & onera, quæ solis ignobilibus imponuntur, Guido Papæ *in decis. q.* 370. Et si terras aut possessiones nobilium emerint, nihilominus jura persolvunt ut ignobiles, nec habetur ratio quod terræ fuerint nobilium, aut quod ipsorum mater fuerit nobilis, cum (ut dictum) nobilitatem amittat nubendo viro inferioris ordinis, qui artem mechanicam exercet, *l.1.sup.de incolis & l.3.h.t.* cujus exemplum mox subjiciam.
7 Secundo referuntur *Gynæciarii*, & reliqui Gynæcii artifices, addicti contexendis conficiendisque vestibus imperialibus; proprie sunt textores, uti Baphii tinctores. Gynæcium enim, textrinum est, ubi arguto pectine solidanda fila decurrunt, *l. 4. tit. seq.* & ut Virgilius loquitur:

Arguto conjux percurrit pectine telas.

Est enim muliebre quoque opus, & ideo Græce *Gynæcium* dictum, ex eo quod eo conventus fœminarum ad opus lanificii exercendum conveniat, Isidor. *lib.15.c.6.*
8 Accipitur & pro illo loco in quo opera textoria & muliebria conficiuntur, & Gynæciarii, & Baphiarii dicti ascriptique isti opificio & contexendis tingendisque vestibus purpureis Imperatorum, & ministrorum imperialium, quorum officium demonstrat eos fuisse viles homines, Josephus *lib.7.de bello judaico c.57. Transgressus,* inquit, *ad eos est Jonathas, homo nequissimus, arte Gynæciarius:* Corasius *in l. lex natura ff.de statu homin.* Verùm licèt adstricti huic conditioni, non tamen erant servi: nam olim pecunia solebant comparare hujusmodi functiones, & suffragia ambire, ut ad eas allumerentur, quod non fecissent si facti fuissent servi; quis enim pecuniam dedisset, ut fieret servus?* Quia tamen via
9 unquam fit, ut comparatum munus, vel artificium sordibus careat; ideò præcipit Imp. Constantius, ut deinceps suffragiis abstineant, idest, ne pretio aut patrocinio memorati artifices munia ista & officia adipiscantur, vel si contra hoc fecerint, ultimum supplicium sustineant, *l.2. h.t.* Sæpe enim avaritia domesticorum, & officialium Principis, privatam ejus substantiam extenuat, & qui officium obtinuerunt pretio, conantur id recuperare modis illicitis. Hinc successit *Auth. ut judi-*
10 *ces sine quoque suffr. fiant:** qua suffragium officiorum prohibetur, ita suadente publica utilitate, dum ait: *& sic uno principio illicito dato, plurimas necesse est manus circumire eum, qui donationem facit, & hoc non de suo forte præbere, sed mutuatum, & ut mutuare possit, damnificatum: & computare apud se; quia convenit eam tantum ex provincia accipere:* Qui textus licèt de dignitatibus loquatur, & judicum corruptione, potest etiam ad artifices extendi, quales hic notantur textores, & tinctores, qui pannos viles conficiebant, inficiebantque, modica, aut adulterina tinctura, ut sic pecuniam quam pro artificio dederant, recuperare possent, usurpando & retinendo veram purpuram, & tincturam solius Imperatoris vestibus destinatam, quæque pretiosior erat. Quæ ratio fuit prohibendi sub gravi pœna hujusmodi corruptelas. Addit Platea *ad d.l.2.* id quoque procedere contra pictores, qui adulterinis coloribus pingunt, & mercatores, qui corruptas merces vendunt, atque hos domino teneri de omni damno, & in stellionatum incidere, *lib.3. §.ult. ff. de crimin. stellion.*

Item qui textrino adscriptos occultant, mulctantur 11
tribus auri libris, *l.6. h.t.* quinque verò qui aliquem ex familia Gynæcii fugientem celant, *l. 5. h. t.* quia gravius delinquunt receptantes aliquem è collegio Gynæciariorum deputatum servitio Principis tam vestiario, quam lanificio. Qua autem pœna plectantur servorum seductores & occultatores, dixi sup. *lib.5.tit.1.n.4.& 5.*

Præterea ut circa vestes Imperiales corruptio absit, 12
præcipit Arcadius Imp. imposterum lotas sericoblattæ & metaxæ hujusmodi species inferri, viginti librarum auri condemnatione proposita, his qui adservandis Principis vestibus sunt præpositi, *l.10. h.t.* Qui proinde non debent a tinctoribus pannorum sericorum species ipsas pannorum recipere, nisi elotas & mundas; nam tunc melius cognoscitur an metaxæ (Hispani vocant *madejas*) ex quibus panni conficiuntur, sint perfectæ tinctæ, nec ne; sericoblatta sunt fila serica in purpureum colorem conversa, aptaque texendis telis, plane diversa a serico rudi, quod necdum tinctum, nec in fila deductum est.

Tertio loco adjunguntur Gynæciariis & Baphiis, 13
Procuratores Gynæcii, & textrinorum, *ut in l.14.h.tit.* Item præpositi Baphiorum, quorum curæ commissi erant textores, lanifici, tinctores, lympharii, seu lotores pannorum, cæterique in Gynæcio, aut Baphia, seu officinis laborantes circa pannos & purpuram in usum Imperatoris. Prout autem variæ erant officinæ diversis in locis dispositæ, ita & varii procuratores constituti, qui huic officio intenderent, & præcipue curarent, ut recte sericum, aut lana tingeretur, mox in fila deducta texeretur; neque enim ex folliculis aqua calida immersis serici fila eo tempore in rhumbum evolvebantur, sed depecti folliculi in metaxam redigebantur, mox nebantur, Pancirolus *in notit. cap.74.* Atque ita tinctam confectamque purpuram transmittebant ad Comitem rerum privatarum, a quo & pecuniam quam numeraverant, repetebant, *l.5. in pr.C.ad l.jul.repetund.& l.fin. C.Theod.** Erat itaque procurator seu præpositus Baphii 14
Tarentini, Calabriæ, Dalmatiæ. Procurator Baphii Cissensis, Venetiæ, & Histriæ. Procurator Baphii Syracusani, Siciliæ. Procurator Baphiorum omnium per Africam; item provinciæ Tripolitanæ; itemque procurator Baphii insularum Baliarium in Hispania, & in Gallia procurator Baphii Telonensis & Narbonensis, ut appâret ex notitia utriusque Imperii, Pancirol. & Gutherius *de domo August.l.3.c.20.& seq.** Verùm non 15
ante hi procuratores & præpositi ad hanc administrationem accedere poterant, quàm satisdationibus dignis, idest, datis idoneis fidejussoribus caverent, rem sacri ærarii salvam fore, in his quæ ad suum munus pertinerent: & quo minus ita satisdarent, frustra postulabant sacras persecutorias, idest, literas approbatorias, quibus scilicet laudarentur & approbarentur, *d. l. 14. h.t.* Nam nec post gestum officium, hujusmodi literas impetrare poterant officiales, & administratores Reipublicæ, priusquam constaret eos idonee cavisse, & satisfecisse primæ administrationi, juxta rescriptum divorum fratrum *in l.6.§.1.ff. de muner. & honor. & l.1. infr. de debit.civ.*

Hinc quæritur: an qui administrationem Reipublicæ 16
suscipiunt, teneantur satisdare? Et non tantùm eos qui administrationem suscipere fuerunt compulsi, quàm qui eam sponte agnoverunt, cavere debere iidem Impp. rescripserunt *in l. fin. in fin. ff. ad municipal.* Quamvis alio loco dicant, a curatore kalendarii cautionem exigi non debere, cum a Præside ex inquisitione eligatur, *l.fin. §.7.ff.de adm.rer. ad civit. pertin.* Moribus etiam nostris non semper ab omnibus administraturis officium publicum, exigitur satisdatio, licèt juramentum præstent ex fide omnia gesturos, & pro justitiæ ratione injunctam

sibi sollicitudinem peracturos, juxta *l. 16. infr. de erogat. mil. ann.* unde etiam qui constituti sunt a Principe, non solent satisdare (nisi functio talis sit quæ id exigat) quoniam eorum fides satis videtur approbat, similiter qui locupletes sunt, & fundos possident, ut infr. *de fundis patrim. l. quicum; ad emphyt.* Bart. *ad l. 14. hic & ibi* Pyrrhus.
17 Quarto ordine agitur de *Monetariis*, qui Principis monetam cudunt, ejusque jussu: nam jus cudendi monetam & valorem ponendi solius Principis est, *cap. 1. quæ sint reg. in feud.* Quod tamen solet aliquibus concedere; usurpant & jus cudandi monetam civitates liberæ; & in id habent monetarios & monetæ magistros, & alios rei monetariæ deputatos, quos Hispanè dicimus *officiales y obreros de la casa de la moneda*: de quibus extat, integer *t. 20. lib. 5. nova collect. Regiæ*, quorum præfecti, *Alcaldes y Thesoreros* nuncupantur, olim in Imperio Romano Triumviri monetales, *l. 2. §. deinde ff. de orig. jur.*
18 Monetariorum conditio quamvis ita vilis fuerit, ut a dignitatibus prohiberentur, neque eam facile mutare possent, *l. 1. h. t.* Tamen corpus eorum & officium late diffusum fuisse argumento est bellum sub Aureliano ab iis suscitatum, in quibus comprimendis multa militum millia interemta fuisse, Aurelianus ipse quadam epistola apud Vopiscum profitetur. Cum itaque diffusum valde esset monetariorum corpus, vix coerceri poterant fraudes, quæ ab iis committebantur in cudenda moneta. Unde non mediocra damna Reipubl. & privatis infligebantur. Nam præterquam quod auri puritatem vitiarent, conflarentque adulterinos nummos, interdum etiam eos contra verum usum & valorem impositum vendebant, ac mercis loco habebant, quosque proinde opifices monetæ, æque ac alios falsam monetam fabricantes, lege Cornelia de falsis maxime comprehendi arbitror, in cujus legis pœnam dicuntur incidere nummorum emtores ac venditores, *l. 9. ff. ad l.*
19 *corn. de fals.* * Impp. deinde Valentinianus & Theodosius falsæ monetæ reos, quos vulgò paracharactas vocari dicunt, majestatis crimine & pœna teneri obnoxios statuerunt *in l. 8. C. Th. de fals. mon.* Quin & Constantinus voluit eos qui nummos falsa fusione formarent, flammarum exustionibus mancipari, eorumque bona fisco addici; si tamen opus perfecissent, *l. 1. & 2. Cod. de falsa moneta*. Proinde quia jus cudendi solius est Principis, & in Principem committitur dum nummi adulterini conflantur, vindicta tanti criminis ad solos magistratus pertinere placuit, non ad inferiores judices, neque ad dominos locorum.
20 Notandum quod subjungit Pyrrhus in notis *ad l. 1. h. t.* Eum qui falsam monetam percusserit, si eam in usum non formaverit, suffragio justæ pœnitentiæ absolvi, quod & textus *in l. 19. ff. ad l. corn. de fals.* probat. Extat & alia constitutio Constantini Cæsaris, quæ pœnam pro discretione sexus & conditionis delinquentium statuit, *in l. 1. de fals. mon. C. Th. t. 21.* de qua sup. *de fals. mon. lib. 9.*
21 Cæterùm ut occurreretur falsitatibus monetariorum, constituti sunt procuratores monetæ, tanquam inspectores, qui curarent ut moneta omnis legitima fusione functioneve cuderetur. Ideoque illis obsequebantur varii officinatores, veluti optiones & exactores, qui urgebant monebantque operarios, ut probam monetam conficerent; item suppostores & malleatores, illi metalla parabant & subjiciebant, hi paratam argenti massam cudebant. Flusnarii ignem exercitabant, æquatores verò monetam ponderabant, & alii alia officia obibant, quos optime describit Virgilius *lib. 7. Æneid.*

Aliis ventosis follibus auras
Accipiunt, redduntque, alii stridentia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus antrum:
Illi inter sese multa vi brachia tollunt.
In numerum, versantque tenaci forfice massam.

Hi inquam omnes in Republica suberant Tribuno æris & Triumviro monetali, Pompon. *in l. 2. de or. jur.* & Plin. *lib. 33. c. 2.* Sub Impp. Procuratori rei nummariæ, & Præposito thesaurorum, apud quos moneta legitime cusa, referebatur in eorum rationes, deponebaturque apud Rationalem. Atque hi Præpositi in dignitate
22 erant, & viam sibi ad honores parabant*. Cæterùm Monetarii non poterant se ab officio & conditione liberare, ullo dignitatis privilegio, nec illis aditus ad honores patebat, ut paulo ante dixi, per *l. 5. h. t.* & facit *l. 6. infr. de dignitat.* Adeoque vilis illorum conditio censebatur, ut nullæ ingenuæ mulieres iis nubere auderent; & si nupsissent, nec post factam denuntiationem recessissent, suorum maritorum conditioni erant obnoxiæ, sive fiebant monetariæ, *l. 3. h. t.* uti & gynæciariæ, quæ se gynæciariis junxerant, exemplo J.C. Claudiani, cujus meminit Pichardus *ad interpretat. d. l. 3. n. 36.* Quod si verò adscriptitiæ colonæ se monetariis junxissent, sciente vel ignorante domino, monetariæ fiebant, nisi dominus earum admonitus, eas quamprimum revocasset; si autem id facere neglexissent, repetendi facultatem silentio suo perdebat. Item sicut ingenuæ mulieres monetariis nubere prohibebantur, ita ex monetariis susceptæ, non copulabantur ingenuis, & copulatæ retrahebantur, *l. 7. h. t.*

Cum ergo Imp. prohibeat filiam monetarii extraneo 23
copulari *in d. l. 7. in fin.* posset quæri: an valeat statutum prohibens matrimonium inter homines diversæ sectæ ac status? & valere colligi potest *ex d. l. 7.* Sed contrarium verius, non valere statutum, quod aufert libertatem contrahendi matrimonii, quod esse debet liberum: undè nec pœna adjecta debetur, *c. 29. x. de sponsal. & matr.* Huc facit quod dicit Paulus J.C. *in l. 134. ff. de verb. obl.* quia inhonestum visum est vinculo pœnæ matrimonia obstringi, sive futura, sive jam contracta: nec interest qualiscumque pœna etiam modica statuatur, Covar. *de sponsal. p. 2. c. 3. n. 7.* sufficit enim vel minima suspicio constringendæ libertatis matrimonialis. Quò fit ut non valeat statutum quod facit irritum matrimonium; cum sit juris Ecclesiastici, super quo statutum disponere non potest, *c. 2. x. de judic.* ibi Panorm. & Platea hìc *in d. l. 7.* multo minus stipulatio pœnalis inter contrahentes adjecta, infirmum reddet matrimonium jam contractum; cum illa non ponat justum metum, *c. 14. x. de sponsal.* sed solum efficiat ut qui non pareat stipulationi in ipsam pœnam incidat. Posset tamen conditio legato apponi, ut nisi mulier contraxerit intra suam sectam, aut statum, careat legato; siquidem illa commodè & honestè nubere possit, aliàs non,
l. 63. ff. de condit. & demonstr. * Igitur hodie dispositio *d.* 24
l. 7. non tenet; nam nostri monetæ artifices honestæ sunt conditionis; & expedit tales habere, non solum artis peritos, sed & fidos: undè magistri monetales ac filii eorum, ad consortia honestissimorum artificum admittuntur, & promoventur ad munia & honores civitatum, cum ingenuis mulieribus contrahunt, gaudent & magnis privilegiis: de quibus videndus Choppinus *de doman. Franc. l. 2. tit. 17.* nam passim immunes sunt ab excubiis; & aliis civitatum oneribus unà cum uxoribus, Guido Papæ Soz. & alii quos refert Ren. Rudelius *de monet. & re nummaria l. 1. c. 24. n. 32. decis. 402. & 803.*

Priusquam tamen magistri fabricæ, cæterique mone- 25
tarii ad officium admittantur, debent coram domino, vel præfecto monetali, qui eos recipit, juramentum præstare, se ordinationes monetarias observaturos, formas ferreas quibus monetis character imprimitur servaturos apud se, & finito opere recepturos, & ponderaturos monetas debito pondere conflatas; deinde eas tradituros magistro monetali; nec cum illo pactum inituros de corrumpenda monêta, lucri sui caussa, sed omnia ex fide acturos juxta ordinationes regias ipsis prius prælegendas.

Postremo hìc quæritur de Bastagariis, quibus incum- 26
bit vectura rerum ad fiscum pertinentium, quas propriis jumentis vehunt, non omni tempore, sed occurrente casu & mortalitate animalium; ita ut quintum animalè fisco præberetur, *l. 4. h. t.* cum decimum tantum animal Bastagariis antea pro reparatione daretur, *l. 4. C. Theod.* horum munus bastagæ sollicitudo dicitur, quod personale est, *l. 3. C. Th. de cohortal.* equorum enim productio, & si qua alia animalia necessariò producenda, vel res provehendæ sive prosequendæ sint, vel pecuniæ fiscalis, sive annonæ vel vestis, personam respiciunt, *l. fin. ff. de muner. & honor.* Pichardus in disp. *l. 2. & 7. hoc tit. num. 32.*

Habebant Bastagarii suos præpositos, penes quos e- 27
rat cura transmittendi species necessarias ex Oriente, ut Pancirolus observavit in Notitia Imperii, & Gutherius *de domo Aug. lib. 3. c. 22.* Erant & variis in locis bastagarii constituti ad deferendas vestes & pannos Principis; item arma, annonam & sarcinas militum: adeo adstricti huic muneri, ut iis non liceret illud deserere, nec militiæ armatæ nomen dare, antequam explevissent munus sibi injunctum, *l. 8. h. t.* * Hinc qui munus 28
aliquod obit, & suscepit certa mercede, non potest pro arbitrio id deserere, & aliud officium suscipere; sed debet in priore perdurare usque ad tempus sibi præfixum, intra quod si animalia amiserit, tenetur alia surrogare; atque ita hodie rustici belli tempore, non sufficientibus

Prim-

Principis equis, coguntur suis transportare annonam, arma & sarcinas militum, & eo solum tempore.

29 Porro non tantum hi, sed & omnes qui sunt è corpore murilegulorum, gynęciariorum, lineariorum, monetariorum, cęterorumque artificum ad divinam seu Principis domum pertinentium, non poterant absque sacra probatoria in corpus adscribi, *l.ult.h.t.* nec ubi adscripti, munus susceptum deserere, vel dignitatis cujuscumque privilegio, conditione sua & corpore liberari, *l.1.& 13. h.t.* Interdum tamen, ob caussas urgentes Principali rescripto liberabantur, modò non quemcumque, sed idoneum conditioni, judicio Comitis lar-
30 gitionum probatum substituerent. * Verùm ea liberatio, non ultra personam impetrantem beneficium porrigebatur; quoniam liberi & bona impetrantis, in eadem conditione permanebant, *d.l.13. in fin.* ibi Platea, Rebuff. Dynus, qui colligunt beneficium concessum patri, non prodesse filio, contra *l.medicos* sup. *de profess. & med.* sed hìc est speciale favore Reip. ne privilegium patris extendatur ad filios, ut aliàs *in l.35.& seqq.* sup. *de decurion.* interest enim Reip. ne functiones & conditiones istorum opificum pereant, sed conserventur in illorum prosapia.

31 Hinc familia tota, & bona liberati manet obnoxia, pro substituti administratione, sic ut substituros munus exerceat periculo substituentis, eodemque jure utatur: prius tamen debet substitutus quàm substituens conveniri ratione malæ functionis, ut notat Platea *in dict. l.13.* Contra Pyrrhus existimat prius conveniendum esse substituentem; quia, cum ut proprietarius & principalis in munere substituat, videtur quasi fidejubere pro substituto, & periculum omne in se recipere, *l.11.§.ff.ad municip.& l.1.ff. de magistr. conv.* Id tamen posset limitari, casu quo substitutio fit cum approbatione superioris, ut hìc; ut tunc mala electio magis obliget substitutum, aut eum qui illum approbavit, & ad munus exercendum admisit. Item si substitutio fiat ex necessitate, quæ impellat officium administrari per substitutum; quia tunc de mala illius administratione non tenebitur substituens, *arg. l.67.§.si de falcidia ff. de leg.2. & l.8. §.cum quidam ff. de rebus dubiis*: quæ enim ex necessitate fiunt, non comprehenduntur legis generali dispositione, ut docet Amaya *ad l.60. C.de decur. n.47.& seqq.*

TITULUS VIII.

De Vestibus holoberis, & auratis, & de tinctione sacri muricis.

1 *Continuatio, & quæ sint vestes holobreæ, holobrizæ, auratæ & conchiliatæ.*
2 *Quæ fuerint præcipue vestes, quæ purpureæ, tyreæ, hyacinthinæ, janthinæ, fucinæ, quæ sericoblattæ. Quid blatta, & qui his vestibus uterentur.*
3 *Vestibus ex purpura senatoribus uti licuit: quanti pretii fuerit purpura.*
4 *Vestis purpuræ & serica usum interdixere Impp. tam viris quam fœminis, sancita pœna mortis.*
5 *Item purpuræ nundinas fieri vetat a privatis. Phœnices purpura optima prohibetur, & cautum ne vendatur.*
6 *Mulieres vario vestium ornatu gaudent; ipsis vestes sericæ & auratæ conceduntur. Quid lex Oppia prohibuerit.*
7 *Viris tantùm, non mulieribus auratæ vestes & paragaudæ seu fimbriæ aureæ interdictæ, nisi sint in ministerio Principis.*
8 *Edicta plura emanarunt adversus luxum vestium, quæ satius foret non publicari.*
9 *Moribus nostris prohibetur usus vestium sericarum, & omnis luxus.*
20 *Per usurpationem sumptuosi & peregrini habitus, sequitur morum & status eversio.*
11 *Peregrina vestis religionem peregrinam redolet.*
12 *Magistratibus ornatiores vestes datæ sunt, & quales illæ, & quæ promiscue aliis sint permissæ.*
13 *Omnibus dignitatibus & officiis proprium vestis genus dare cur intenderet Imperator Alexander.*

1 SUperiore titulo de Gynæciariis & Baphiis actum est, quorum munus erat vestes Imperiales conficere & tingere: nunc de ipsis vestibus quæ variæ erant, aliæ boloberæ, quas Accursius ex solido auro contextas interpretatur, rectius ex puro serico, holobrizas ex puro auro confici dixisset. Obrizum aurum esse purissimum, ex quo obriziati nummi fiunt, indicat *l.fin.*insr. *de vet.num.potest.* & obriziati solidi, *l.un.* insr. *de oblat. votor.* Tiraquell. *in l.3.connub. gloss.1.p.3.num.16.* * Aliæ sunt vestes auratæ ex auro & serico contextæ: possent & aliæ auratæ dici, quibus nullum intexitur aurum; sed ita artificiose tinctæ sunt murice & conchilio, ut appareant aureæ, tales vestes conchyliatæ vocabantur, eo quod elegantia & sumptu reliquas superarent: de harum vestium pretio ac colore vario, consulendus est Plinius *lib.9.c.35. Conchylia*, inquit, *& purpuras omnis ora atterit, quibus eadem mater luxuria, paria etiam
penè margaritis pretia fecit.* * Et *lib.21.c.8. Animadverto* 2
tres esse principales (loquitur de coloribus vestium ex florum similitudine) *unum in cocco, qui rosis micat gratius nihil traditur aspectu, & in purpuras Tyrias dibaphas, ac Laconicas;* alium in Amethysto, qui in viola, & ipse in purpureum, quamque *janthinum* appellamus. Horatius 2. *epist.*

Lana Tarentino violas imitata veneno.

Tyriam purpuram vocamus *escarlate rouge*, Hispani *grana*, ex cocco quod granum est, vulgò *cochinille*, aut ex murice & conchylio. Et vestis quæ ex conchylio purpura marina appellatur, *l.1. Machab.c.4.* Martialis utramque purpuram jungit, *l.5. epig. 24.*

Non nisi vel cocco, madida vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas?

Erant quoque vestes hyacinthinæ coloris cœlestis, quæ pretio cum aliis certabant: Item vestes fuscinæ a fuco dictæ, genus herbæ, qua tingebantur: fucum marinum lactucæ similem esse putat Plinius, quo colore tinctores utuntur. In pretio quoque erant sericoblattæ, ob pretiosam purpuræ tincturam, qua inficiebantur. Blatta enim ad sericum & lanam refertur propter muricis purpuram quæ miscetur. Refert Fulgosius *l. 4. c. 1.* Alexandrum Imp. ne quidem conjugi suæ permisisse usum pretiosæ & auratę vestis; eum cum quidam viliore amictu contentum admirarentur, respondit: *Imperatoriam majestatem virtute constare, non corporis cultu.* Et Lampridium scribit, quod cum uxor Aureliani Cæsaris petiisset ut unico pallio Blatteo serico uteretur, respondit Cæsar: *Absit ut auro fila pensentur*: Libra enim auri, tunc libra serici fuit. Concessit tamen ut Blatteas matronę tunicas haberent, Vopisc. *in Aureliano*: quod de Blattis laneis intelligit Gutherius *de domo Aug. l.3.c.21.* nam byssus lini genus subtilissimi
murice tingebatur. * Vestibus autem purpureis & to- 3
ga prętexta, non nisi senatores qui in magistratu erant, utebantur: erat enim purpura pretiosissima, eaque maxime quàm dibapham, idest bis tinctam Romani nominabant. Ita Plinius *d. l.9.c.39. Nepos Cornelius qui Divi Augusti Principatu obiit, me inquit juvene, violacea purpura vigebat, cujus libra denariis centum veniebat; nec multo post rubra Tarentina huic successit, dibapha, quæ in libras denariis mille emi non poterat.*

Cum itaque tanti pretii esset purpura, ejus usum 4
Impp. sibi retinuerunt, jusseruntque ut universi, cujuscumque essent sexus, dignitatis, artis, professionis & generis ab hujusmodi speciei possessione, quæ soli Imp. conveniebat, se temperarent, & quę tincta conchylio essent, nullius alterius permixtione contexerentur, *l.4. h.t.* Prohibuerunt quoque vellera adulterino colore tincta, rursus murice tingi, ad conficiendam vestem superiorem, *l.3.h.t.* ubi quoque vetant tinctum prius sericum Rhodino seu roseo colore, alio postea fucari, & lanas colore simili colori muricis tingi, cum de albo, omnium colorum tingendi copia non denegetur, pœna capitis imposita in illicita tentantes, *d. l.3. in fin.* Itemque publicationis bonorum in vendentes inficientasque vestes purpura, quæ blatta, vel oxyblatta, atque hyacinthina dicitur, *l.1.* sup. *quæ res ven. non poss.*

Denique purpuram a commercio & nundinatione ho- 5
minum prorsus exemerunt Impp. Theodos. & Valentin. *in l.fin. h.t.* quæ tamen de purpura Phœnices intelligenda est; cum enim in Baphiis Phœnices sæpe clam usibus privatorum purpura tingeretur; constituitur ut quotannis ad ea baphia mittantur ex scrinio exceptorum septimus, ex scrinio canonum sextus, ex scrinio tabulariorum quintus, quorum interventu fraus omnibus submoveatur. Quod si hi ire & intervenire desinant, stipendia longo sudore quæsita amittunt, & insuper viginti librarum mulcta coercentur. De Baphiis Phœnices videatur Plinius *lib.5.cap.19.*

Cæterùm licèt difficultas conquirendi muricis, & im- 6

mensum purpuræ pretium mulieres avocarit ab usu & luxu vestium, magis quàm severa prohibitio; non potuit ee tamen mulierum ingenium mutare, quod vario ornatu & cultu gaudet; sic sensim receperunt usum vestium sericarum honoratiores dominæ; etque matronis Romanis, quo formam suam concinniorem efficerent, concessum, ut purpureis vestibus & segmentis aureis uterentur, Valer. Max. *lib.* 2. *cap.* 1. Per segmenta intelligit Cujacius limbos assutos vestibus, ut in *l. vestis* §. e. *ff. de auro & argen. leg. lib.* 1 e. *obs. c.* 14. Servius in I. Æneidos ad illum locum: *colloque monile Baccatum*: dicit esse *ornamentum gutturis, quod & segmentum dicant*. Indicat id vetus lex Oppia belli Punici tempore lata, quæ fœminas nec veste varii coloris uti, nec segmentis (sive gutturis ornamentis) nec auri plus semiuncia habere permittebat, ut facilius possent cives suppetias ferre.

7 At posteriores Cæsares, ut ipse Justinianus, non fœminis, sed viris interdixere usum sericarum & auratarum vestium: ita enim in *l.* 1. *h. t. Auratas ac sericas paragaudas, auro intextas viriles privatis usibus contexere conficereque prohibemus*: de his plenius *lib.* 2. *c.* 12. *& lib.* 1 1. *c.* e3. Ulpianus *in d. l. vestis* §. e. *muliebria vocat vestimenta, quibus vir non facile sine vituperatione uti potest*. Quamobrem *ne vestis serica viros fœdaret*, inquit Tacitus *lib.* 2. *annal.* vetita fuit, ut hîc a Valentiniano. At fœditas non modo vestis, sed & odoris & coloris, apud sobrios & frugi viros. Vide Lipsium & Dorleans in locum illum Taciti. Cæterùm paragaudas fuisse vestes auro contextas in fimbriis, patet *ex l.* 2. *eod.* ubi Gratian. & Theodos. Impp. etiam prohibent, ne viri deauratas habeant, aut in tunicis, aut in lineis paragaudes, nisi hi tantummodo quibus hoc propter imperiale ministerium est concessum. Concesserat & Aurelianus *militibus paragaudas vestes*, inquit Vopiscus, *cum ante non nisi rectas purpureas accepissent, & quidem aliis monolores, aliis dilores, trilores aliis, usque ad pentalores, quales hodie linea sunt*. Postero Imp. Gratianus tantùm aulicis, & qui in ministerio sunt Principis, auratæ vestis usum ideo concedit, quia decet illos in Principis honorem ornatiores incedere, non alios inferioris ordinis; ornatus enim ille potius mulierum est, quo viris placeant.

Sint procul a nobis juvenes ut fœmina compti.

Abesse itaque a cultu aulicorum ea omnia debent, quibus effœminati quis potest; certum enim est illud: *qui*
8 *corpori studet nimis, negligit animum*. Moribus hodiernis severior illa pœna in usu esse desiit; fortè quia vilior effecta purpura & byssus: remansit tamen prohibitio, eaque sæpe reiterata, veluti lex sumptuaria, quæ indicit, ne viri vestium luxu absumant, quod Reipublicæ debetur; quorsum aurata fræna, balthee, calcaria, thoraces, intertextum vestibus aurum & argentum? Interest enim Principis locupletes habere subditos, neve quis re sua male utatur, & materia nummis subtrahatur. Qua ratione Carolus V. Imp. in Hispanie, Germanie & Belgio, usum sericæ vestis certis tantùm personis, habita census & honorum ratione permisit; ipse lanea & plebeja veste utebatur. Edicta plura leta refert Zypæus *in not. jur. Belg.* Extat in Hispania *l.* 8. *tit.* 1. *lib.* 4. *novæ recopil.* ibi Azevedo, & pragmatica sanctio Philippi III. Regis. In Gallia quoque sæpius similie edicta emanerunt, adversus sericas vestes, & præcipue regnantibus Philippo Pulchro, Carolo IX. Henrico II. & Henrico IV. qui & omnem euri usum interdixerunt, quo jam impune luxuria ad decorandas ornandasque vestes uti suasit, Charond. *Sur le Cod. de Henry lib.* 10. *tit.* e2. *art.* 1. *& tit.* 14. *art.* 1. iidem edixerunt, ne in nuptiis aliisque conviviis plus quam tria fercule epponerentur, sub pœna 10. librarum Parisiensium.

9 Dubito: an setius foret dissimulare, & luxum moderatum permittere, quàm tot edicta & sanctiones pragmaticas proponere, quæ sæpe cum contemtu excipiuntur, & vix unquam executioni mandari possunt: *Et hoc assequantur Principes, ut palma fiat quibus flagitiis impares sint, subjectis verò si prohibita impune transcenderint, neque metus ultra, neque pudor est*; Tacitus *lib.* 3. *annal.*

10 Quod hodie passim videre est, ubique sunt vitia remediis fortiora, ut loquitur Plinius *lib.* 2. *epist.* 20. atque edictis contemtis eo luxuriæ deventum est, ut etiam proletarii cives, & eorum filiæ holoserica veste, aureisque segmentis utantur, ut verendum sit, ne si opes defecerint, ad facinora incendantur, ex quibus subsequi solet mutatio & aversio status publici. Quod prædixit Aristoteles *lib.* 5. *polit. Fiunt in Republica*, inquit, *mutationes, cum homines sua consumunt, prodigè viventes; hi etiam tales res novas quærunt*. Exemplis hoc politicum dogma illustrat Joan. Chockier *in suo thes. pol. lib.* 5. *c.* 19. Addit Fragoso *de regimine Reip. lib.* 1. *disp.* e. §. 10. *n.* 5. acerbe Deum reprehendisse Israelitas, quod peregrinas vestes induerent. Constat *ex Sophon.* 1. *Visitabo super omnes, qui induti sunt veste peregrina*, sive externa; quia quando peregrinæ vestes placent, mos ac vitia peregrina non displicent, neque etiam religio. Quamobrem oportet peregrinos mores, externasque vestium formas respuere & odio habere, ne ex peregrina veste, religionis contemtus inducatur. Satius, inquit Justinianus, retinere mores fidelissimæ vetustatis, *l.* 18. *C. de test.* & patrias vestes, quàm externas quærere, cum diminutione sæpe patrimonii. Præterea vestes proprio ordini & dignitati convenientes gerere oportet, *l.* 15. §. 1. *ff. de usufr.* ut per decentiam & moderationem vestis extrinsecæ, morum honestatem intrinsecam quisque ostendat. Etenim ut in aliis rebus mediocritas, ita & in vestitu placet. Seneca *epist.* 9. *Non fulgeat vestis, sed neque sordeat.*

Potissimum autem magistratibus & judicibus de- 11
cens vestium ornatus convenit, ad tuendam suam dignitatem, conciliandamque auctoritatem, quæ minuitur, si in vestibus sordeat, Aristot. 6. *polit.* Et hic sensus populi Romani fuisse videtur, qui teste Plutarcho, infensus fuit Catoni, quod Prætor renuntiatus, jus diceret indutus abjectis & laceris vestibus, quasi illo quotidiano & nimis obsoleto cultu, præturam deprimeret. Inde fortè effectum ut Prætoribus cæterisque magistratibus, Romani distinctum vestium genus, & insignia tribuerint; & Imperatores viris virtute bellica claris dari jusserint, virtutis amictum, trabeam & militiæ cingulum; Senatoribus latum clavum, quo quidem usi fuere usque ad tempora Alexandri Severi: de quo *l.* 4. *de testam. mil.* Nec potuerunt militarem habitum usurpare intra urbis mœnia, sed chlamydis terrore deposito, Senatores quieta colaborum ac penularum induere vestimenta oportebat, ut ait *l.* 1. *C. Theod. tit. de habitu quo uti oport. intra urb.* Sed Justinianus Senatoribus pro stemmate suæ dignitatis etiam cingulo uti permisit, *Novell.* 8e. *c.* 1. §. 1.

Porro cæteris usum Zangarum, & bracharum intra 12
urbem usurpare non licebat, *l.* e. *C. d. t.* 1. Officialibus verò per quos necessaria peraguntur, uti penulis erat permissum, atque talium vestium genere se contegere, quo conditionis suæ necessitatem testarentur, *d. l.* 1. *&* 2.

Quomodo Alexander Imp. non officialibus tantùm, 13
sed & omnibus vestem cujusque dignitatis propriam dare in animo habuit, ut vestitu a privatis dignoscerentur; sed hoc Ulpiano & Paulo displicuit, dicentibus: *plurimam rixarum fore, si faciles homines essent ad injurias. Tum satis esse constituit, ut equites Romani a senatoribus clavi qualitate discernerentur*: Ita Lampridius *in Alex.* Meminerant isti Jurisconsulti, quòd scribit Livius *l.* 33. *omnia talia discrimina quibus ordines discernerentur, & concordia, & æqua libertatis minuenda esse.*

TITULUS IX.

De Fabricensibus.

1 *Qui dicantur Fabricenses: varia armorum genera recensentur, & fabrica.*
2 *Arma signi vocale præliorum fuisse & esse ostenditur.*
3 *Ex meliori materia ferri arma conficiebantur; nec fieri poterat commutatio, aut oblatio pecuniæ, pro ferri specie.*
4 *De fabrica, & Fabricensium ordine; item de magistro officiorum, qui per chartularios curabat ne privati arma facerent.*
5 *Reponebantur arma in armamentarie, & a Ducibus belli tempore distribuebantur.*
6 *Cura armorum deinde fuit penes Patres civitatum, antea penes Primicerium & protectores, quibus data immunitas, & jus adorandi purpuram.*
7 *Consultum nunc foret ut fabricæ protectores eligerentur, & arma semper parata asservarentur.*
8 *Ut aliquis in fabricensem eligeretur, docere debebat se non esse curialem.*
9 *Fabricensium brachia signabantur, ut agnescerentur latitantes.*

10 *Non poterant suam militiam deserere, & filii eorum æque erant adstricti, & delictum unius tenebat omnes.*

11 *Coram quo judice conveniantur: privilegium datum marito, uxori & liberis prodest.*

12 *Qua pœna puniantur Fabricenses procurationem, aut agriculturam suscipientes.*

13 *Facienda transvectio armorum ex publico, præstitis Angariis.*

14 *Tarditatis & negligentiæ pœna in transmittendis armis; & quàm periculosa illa sit, belli tempore.*

15 *Item avaritia præfectorum qui pro conservatione armis, non exponunt pecuniam.*

1 FUit quoque certum corpus Fabricensium, qui in publicis fabricis seu officinis arma fabricabant, aut militibus arma procurabant: de his scripta est Novella Justiniani 85. ad Basilidem sacrorum officiorum Magistrum, quæ varia armorum genera continet, arcus videlicet, sagittas, enses, machæras, sparhas, rompheas, frameas, contos, lanceas, & quæ vocantur zabæ, sive loricæ, & apud Isauros monocopia, missilia, aspides. Arma verò quibus se muniebant milites Romani & ad bellum progrediebantur, erant galeæ, loricæ, clypei. Galea caput tegebant, lorica pectus (nam a tergo nullus erat metus) clypeo totum corpus. Contrà Germani: *vix uni, alterive, cassis, vel galea. Lanceis majoribus utuntur, & frameis, angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum habili, ut eodem tela, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent.* Tacitus *de morib. Germanor.* Conficiebantur Loricæ in loricaria officina ea corio crudo, nunc ex ferro: in Clibanaria, thoraces ferrei, & omnis cataphractorum militum, & equorum armatura: In Balistaria balistæ; & in Scutaria scuta parabantur: hæc ea viminibus, ad formam scapharum fiebant, ventre lato & angustis extremitatibus, ut ancilia, & ea maxime ad excipiendos ictus, tegendumque corpus serviebant; & aliquando, ad trajicienda flumina, quasi lintres.

2 Nec illud indicare prætermittam, apud Romanos arma signum vocale præliorum fuisse. Item orta seditione, quoties capessenda arma erant, conclamabant: ad arma. Quæ vox aliquando a Germanis militibus male intellecta, in vocem Barbaram & vulgarem illis mutata est, lerma, Tacitus *lib.* 18. Consueverunt namque cantu truci, & more patrio prælia ineuntes, clamare, lerma, lesma. Nos autem alarma, quasi ad arma conclamamus: sunt insuper arma signa non vocalia. Nam Romani milites solebant, referente Ammiano Marcell. *lib.* 15. cum volebant prosperitatis signum ostendere, scuta genibus illidere. Cum verò hastis clypeos feriebant, signum maximum erat iræ & doloris; si milites clypeis capita subjiciebant, erat deditionis signum. Ubi verò in acie clypeos clypeis, enses ensibus, arma denique armis conjungebant, indissolubili nexu colligatos & paratos se esse demonstrabant. Nunc de fabrica.

3 Hæc arma ex nobiliori ferri materia cudebantur; quæ nimirum facilè ignibus liquesceret. Hinc illi qui tenebantur certas ferri species fabricensibus præstare, ipsas absque dilatione inferre debebant, neque liberabantur ferri æstimationem, seu pecuniam dando pro speciebus; quia data fuisset occasio vitiarum ferrum comparandi, *l.* 1. *h.* t. Unde non valet rescriptum super hujusmodi transmutatione specierum, & ut possit aliquis solvere fisco unam speciem pro alia ordinarii canonis, *l. fin. de canon frum. urb. Romæ.*

4 * Erant in Romano Imperio publicæ fabricæ, in Illyrico quinque, in Italia sex, in Gallia octo, in aliis locis aliæ, relatæ a Jacobo Gutherio *de off. dom. Aug. l.* 13. *c.* 12. & Pancirulo *in notitia utriusque Imperii*: atque omnes sub dispositione Magistri officiorum, prout & ipsi fabricenses, qui operabantur in fabricis, & chartularii a Juliano scrinarii dicti, qui solum militum arma procurabant, & conquirebant eos, qui privatim arma fabricassent: nam nemini privato licebat arma fabricare, nec alio in loco quam destinato; erant namque tales officinæ sacræ, devotissimæ scholæ, & referente Justiniano, numero undecim, fortè suo tempore, *l. ult.* sup. *de locata.*

5 Quin & ipsi fabricenses arma nulli privato vendere poterant; sed si quæ nova fabricassent, cogebantur statim deponere in armamentario publico (quale fuit Romæ, cujus meminit Cicero pro Q. Rabirio) ex quo belli tempore, arma sumebantur nona quovis, sed eorum fiebat distributio per Duces & Consules, qui certam pecuniæ vim, pro quantitate ac qualitate armorum desideratorum, in ærarium publicum deferre tenebantur. Eò pertinet Ciceronis elogium: *Eo tempore ex ædificiis armamentariisque publicis arma populo, C. Mario Consule distribuente, data, ut Imperium populi Romani Majestasque conservetur.* Postmodum armamentarii cura & inspectio fuit penes Patres civitatum, qui & aliorum operum publicorum curam habebant sub Justiniano, ut patet ex *d. Novell.* 85. * Nam ante ejus tem- 6
pora aliis imperantibus inspectio & cura omnis fabricensium & armorum erat penes Primicerium, qui exacto biennio in præmium immunitatem adipiscebatur a muneribus publicis, & tutelæ & similium, non autem realium, a quibus nemo excusabatur nisi singulari privilegio: Item inter protectores quasi veteranus honorem obtinebat, & jus adorandi purpuram sacram, *l.* 2. *h.* t. maximus namque hic honos erat posse Principem salutare, *l.* 1. & 2. infr. *de domest. & protect.* Protectores autem fabricæ, eos fuisse puto, quibus fabricæ tuitio & conservatio armorum commissa, *l.* 27. *Cod. Th. de erog. mil. annon.* qui tribunatus dignitatem deinde consequebantur, *l.* 2. *d.* t. *de domest. & protect.*

Optimum quoque foret, ut hodie artificium aliqui tan- 7
quam fabricæ protectores eligerentur, qui peritos artifices ab imperitis discernerent, arma proba, ingeniosè composita, rejectis inconcinnis ac inutilibus, eligerent, & quibus reliqui fabricenses parerent; cum Reipub. interfit optimos habere artifices, & arma solerter fabricata, ad sui suorumque civium tuitionem: Arma, inquam, omnis generis & ad varios usus parata, promptaque in armamentario, adversus quamcumque vim & repentinas hostium incursiones. Nam ut ait Lipsius *lib.* 5. *polit. cap.* 6. *subito illa ægre parantur, & semel parata non solum in bellum valent, sed ne sit bellum.*

Cùm itaque inter artifices magna esset differentia, 8
non nisi peritissimis armorum confectio committebatur, quibus suberant scholares arma ad ministerium Principis & Reipublicæ fabricantes; qui tamen in ordinem & collegium fabricensibus recipi non poterant, nisi prius his quorum intererat convocatis, armorum studiosus acta conficeret, seseque doceret curiali conditione liberum, idest, non avo, non patre curiali progenitum, nihil ordini civitatis debere; nullique civico muneri obnoxium: *Atque ita demum gestis confectis, vel apud moderatorem provinciæ; vel si is absit, apud defensorem civitatis, ad militiam quam optaverat, suscipiebatur*, *l.* 4. *h.* t. Quod si absque hac observatione quispiam in fabricensium consortium irrepsisset, ad ordinis cui erat adstrictus, patriæque suæ munera retrahebatur, nulla obstante præscriptione temporis, nec stipendiorum prærogativa, *d. l.* 4. & *l.* 55. sup. *de decur.* & *l.* 8. *Cod. Theod.* * Cautione ista præstita fabricensium 9
in numerum, stigmata, hoc est nota publica ejus brachiis ad imitationem tyronum infligebantur, *l.* 3. *h.* t. ut si cæterorum artificum esset in Republica confusio; horum tamen esset aliquod discrimen, quo periti ab imperitis discernerentur. Item ut hac nota possent latitantes agnosci, & fabricæ restitui qui aliam militiam affectaverant. * Adeo enim suæ militiæ erant ad- 10
stricti fabricenses, ut non possent pro arbitrio eam deserere, sed cogerentur unà cum subole sua, eidem conditioni servire & adhærere. Denique quod amplius est, unius delictum constringebat omnes è corpore fabricensium; & damnum ab uno datum, ad omnium transibat dispendium, *l.* 5. *h.* t. Idem receptum in navicularis sup. *de naufragio*; ea ratione, ut stricti nominationibus suis sociorum actibus quandam velut speculam & custodiam gererent: quæ res non mediocrem fisco utilitatem adferebat. Non movet quod nemo debeat ex alterius facto prægravari; quia speciale hic est favore fisci, & gravamen quod ex unius facto plures fabricenses sentiunt, pensatur commodo successionis: nam sibi mutuo succedebant, & fiscum ab intestato deficientibus liberis, cognatis & uxore, excludebant, Bart. Lucas de Penna & Joan. de Platea *ad d. l.* 5. Huc facit *l.* 3. sup. *de hered. decur.* quod fabricenses inter se collegarum suorum solatiis perfruerentur.

Præter hoc successionis privilegium, aliud habebant 11
fabricenses & uxores eorum, ac liberi qui itidem ex eodem collegio censebantur, quod non possent, super civilibus vel curialibus muneribus, coram alio judice quam magistro officiorum conveniri, ne quidem post exple-

expletum officium, *l. 6. h. t.* Unde colligitur finito munere perdurare privilegium dignitatis, ac illud prodesse uxori & liberis, si quidem datum sit familiæ & posteritati; secus si restrictum sit ad personam privilegiati, *l. 13. sup. tit. 7.* Platea *ad d. l. 6.*

12 Cæterùm durante officio (nam quandoque erat temporarium, ut colligitur *ex d. l. 6.*) fabricenses ne distraherentur, interdicta iis fuit alienarum rerum conductio, procuratio & agricultura, *l. ult. h. t.* ut & ante militibus, *l. 31. sup. de locato. l. 5. sup. de condictionib. ob. caus. dat.* pœna amissionis rerum dominis scientibus, imposita, fabricensibus perpetui exilii, post facultatum suarum amissionem, *l. ult. h. t.*

13 Subjicitur in eadem lege, de transvectione armorum, ut priusquam fiat, magister officiorum literas dirigat ad Præfectum prætoriu, quibus numerum & locum ex quo transferenda sunt, indicet, ut continuò convocatis provinciæ Rectoribus, secundum missam notitiam, naves vel angariæ ex publico præbeantur. Angariæ latè continent jumentorum, curruum, navium præstationem; opus enim est animalibus, plaustris, navibus ad transvectionem armorum, & aliarum rerum, Cujacius hic in *l. ult. & in tit. de cursu. publ.* & nos sup. *tit. 3. num. 8.*

14 Quod si aliqua tarditas, vel negligentia datis literis intercesserit, ex parte Præfecti, aut Rectorum, & ideo transvectio armorum fuerit impedita; tam ipsi quam eorum officia, apparitores videlicet & exactores, quinquaginta libris auri mulctantur, eaque summa statim ubi exacta, fisco applicatur, *d. l. ult. in fin.* Tarditatis enim varia est æstimatio, atque in bellicis negotiis nulla est negligentiæ venia, ut ait Vegetius *lib. 3. c. 5.* Quod sæpe caussa fuerit cur multi res magnas non confecerint. Hannibal unius diei mora victoriam corrupit. Labitur sæpe occasio, si miles & arma præsto non sint. Quæ caussa ut varia sit pœna pro diversitate negotiorum; Unde tempore belli gravior iis imponitur, quibus cura & sollicitudo arma procurandi & transmittendi credita est, ut frustra allegent, se non esse monitos a Præfectis; cum muneris illorum sit, ista ex publico procurare. Ideo in publicis negligentia latæ culpæ tribuitur, Argentræus *ad consuet. Britan. art. 31. des justi-*

15 *ces not. 2. n. 6.* * Confertur & ista culpa in Præfectos, qui arma, pulverem nitratum cæteraque ad locorum defensionem necessaria, in tempore non comparant, etiam propria pecunia, quam recuperare ex publico poterunt: præstat enim pecuniæ partem prærogare, quàm locum & famam amittere; ita ut nulla hic excusatio sit admittenda; sed punienda avaritia & cunctatio Præfectorum, qui sæpe inopes munus susceperunt, ex quo pauco post tempore opulenti evadunt.

TITULUS X.

De veteris numismatis potestate.

1 *Moneta, nummi, & pecuniæ appellatio promiscua: pecunia a pecore, moneta a monendo dicta.*
2 *Nummi lege consistunt, quæ eorum forma & materia?*
3 *Æris nummus in usu, prohibetur plumbeus & coreaceus.*
4 *Solius Principis est monetam cudere, & imagine sua signare.*
5 *Qui hoc jus usurpat, reus est majestatis, etiamsi probam monetam cudat.*
6 *Quanta apud veteres monetæ veneratio & cura.*
7 *Nec rescripto competere alicui poterat jus cudendi monetam: quibus id nunc competat?*
8 *Nummorum pretia certa & figurata esse oportet.*
9 *Quæ fuerit antiquorum numismatum vis & potestas.*
10 *Quid sit solidus, quo tempore divisus in semisses & tremisses, & quare?*
11 *Bonitas monetæ alia intrinseca, alia extrinseca. Liga est species mixturæ.*
12 *Auri bonitas ad quot caracta ascendat. Hæc quot habeant grana. De marca auri & argenti puri ejusque pondere.*
13 *Sine consensu populi, & justa caussa monetæ mutatio est illicita.*
14 *Monetam abrogare, vel detrahere aliquid adulterato metallo non licet, nisi urgeat necessitas publica.*
15 *Princeps suum ærarium ne augeat ex opibus subditorum, vel vicinorum monetam corrumpendo.*
16 *Id agat ut pecuniæ suus constet valor & potestas.*
17 *Si pecunia augeatur, augentur & rerum venalium pretia; sicut itidem si minuatur mandato Principis, minuuntur.*

TItulo VII. de monetariorum corpore actum: in 1
hoc de monetæ valore & potestate agitur. Monetæ, nummi & pecuniæ appellationes fere hodie promiscuæ sunt, ac sono tantùm vocis distinguuntur. Sed tamen nomen aliud alio antiquius. Etenim pecuniæ appellatio, ante nummi & monetæ usum usurpata fuit; ac nomen a pecore deductum esse docet Varro; quia pecudis notam principio referebat a Servio Rege, & quidem imitatione Græcorum signata fuit. Plinius *lib. 15. cap. 3. & lib. 33. c. 3. Servius Rex primus signavit æs. Ante a rudi usos Romæ* Timeus tradit. *Signatum est nota pecudum, unde & pecunia appellata.* Fortasse; quia opes olim in pecudibus consistebant, & quidquid unusquisque possidebat, pecuniæ vocabulo fuit, *l. 178. & 222. ff. de verb. signi.* Irrepsit postea moneta appellatio, a monendo dicta, quod moneat fraudem a pecunia abesse debere, Isidorus *lib. 15. c. 7.* * Et a lege seu sanctio- 2
ne dictus nummus quasi *νόμος*, inde numisma, quod non natura, sed lege consistat, ut dicit Aristot. *lib. 5. polit. cap. 5.* nam licèt ante monetæ usum & nummorum percussionem, homines permutatione rerum commercia exercerent; postea tamen lege, usus nummorum vel numismatum introductus fuit, *l. 1. ff. de contrah. emt.* Æris appellatione nummus subinde significatur; quia priscis temporibus æs tantum in usu erat. Et grave quidem æs dicebatur a pondere; quia deni asses singuli pondo libræ efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum inquit Festus. Semper itaque gravior fuit æreus nummus, quàm argenteus aut aureus: levior coreaceus, vel papyraceus, quem apud Spartanos vel Siculos commutationum necessitas aliquando induxit; Plutarch. *in Lycurgo.* Seneca *lib. 5. de benef. c. 14.* * Æris 3
appellatione coreaceos nummos comprehendi affirmat: *æs*, inquit, *alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat.* Id quoque apud Gallos factitatum fuisse tempore Joannis Regis, Auctor est Guido Papæ *decis. 443.* Hodie tantùm ex ære, argento, & auro nummi cuduntur; stannei & plumbei penitus sunt prohibiti, & quidem l. Cornelia damnati, *l. 8. & 9. §. 2. ad l. corn. de fals.* Eadem quoque vetitum fuit, ne fabri argento plumbum admiscerent, ut ille ad quem Plautina persona in Mostellaria.

Tace tu Faber, qui cudere soles plumbeos nummos. 4
Cum igitur omnes populi usum æris, argenti & aurei accepissent, & placuisset omnia jura in Principem transferri, similiter hoc jus nummorum summæ potestati reservasse videntur; eoque consuetudo rem perduxit, ut non alia quam publica auctoritate nummi cudantur & constituantur; ita ut nummus dici non possit priusquam sigilla publica metallis imprimantur, & id a supremo Principe mandetur, cui soli competit jus nummi percutiendi, imagine sua signandi, ejusque valorem & potestatem constituendi. Quo post legem, in Republica nihil magis necessarium videtur; unde etiam imperii salus tota pendet. * Ideo Imperator 5
Valentinianus nummos non alios quàm sua imagine formatos, tradi ac suscipi ab ementibus jubet, *l. 1. h. t.* ut nummis sua constet auctoritas & veneratio, quæ Principi debetur, ejus imagini exhibeatur, juxta illud *Matth. 22.* cujus enim imago est, ejusdem est superscriptio, quàm usurpare privatis non licet. Læditur ob id majestas Principis; & ideo Commodus Imperator Perennium familiarem suum pœna capitis affecit, quod nummos publicos sua imagine signasset. Sic ut majestatis, & peculatus crimine teneatur, puniaturque severissime qui circa monetam peccat, aut dum in ea operatur extrinsecus, sibi signat pecuniam forma publica, vel signatam furatur, *l. 6. §. 1. ff. ad l. jul. pecul.*

Ideo forte tollendi criminis occasione sancitum fuit, 6
ut Triumviri monetales, aurum, argentum, æs publicum signarent, & in æde Junonis monetalis moneta percuteretur. Et Carolo Magno tam sanctum hoc jus cudendæ monetæ fuit, ut nullibi quàm in ipso Palatio eam cudi voluerit; ejus exemplo sequentes Imperatores & Reges domos publicas nummis conficiendis destinarunt, & certis personis hanc facultatem cudendi monetam dederunt, aliis prorsus inhibita.

Ac

7 Ac sub imperio Theodosii, Valent. & Arcadii tanta veneratione tractata fuit moneta, ut nullus Principe inferior eam cudere potuerit, *l. 2. C. de falsa moneta: in monetis tantummodo nostris cudendæ pœnu a studians frequentari volumus: & l. fin. eod. tit.* Generaliter prohibetur ne quisquam super cudendo ære, vel ex rescripto, vel annotatione Imperatoris sibi arripiat facultatem. Tandem hoc jus privilegiis & præscriptionibus inferiores Principes usurparunt, atque in imperio penes Electores, Status imperii & liberas civitates remansit; sed certa tamen lege quoad formam & materiam monetæ, quam excedere, aut mutare non licet. Eadem prærogativa gaudent hodie Principes Italiæ, retinentque idem jus Respublicæ liberæ. Et hinc tam diversæ hodie inscriptiones & imagines monetarum, Landens. *de monet.* Mynsinger. *cent. 4. ob. 24.*

8 Meritò Principes supremi hoc jus sibi reservant, quod intersit Reipublicæ, nummorum pretia esse indubitata, & constare materia & forma proba, non adulterina, ut ait Leo Imp. in sua *Novell.* 51. Sic cum ante dubitaretur de veteris numismatis potestate, quasi desiisset cum ipsis Principibus, constitutum est ut vetera numismata gemmarum vicem obtinerent in quæstione usufructus: non quod gemmæ sint, aut lapilli; sed quia in usufructu relicto aut constituto, gemmarum locum occupant, & iis pro gemmis utamur, *l. 28. ff. de usufructu l. 19. & 27. §. 1. ff. de auro & arg. leg.*

9 * Ubi auri vel argenti legati appellatione, venire antiqua numismata docet Ulpianus; cum purum sit aurum numismatum & signatum. Similiter Valentinianus, veteri numismati, sive solido suam reddi voluit potestatem, modo debiti ponderis, & materiæ probæ esset, *l. 1. hoc tit.* solidum intelligit, non quod ex solido purove auro excusus esset, sed quod esset integer, nihilque ei deesset. Sic Isidorus scribit: *solidum integrum veteres dixisse, & totum*: ac ita in variis legibus sumitur, ut in *l. 4. §. 11. ff. de fideicom. l. 84. §. 1. ff. ad l. falcid. l. 78. ff. de leg. 2. l. 84. ff. de solut.* Hic igitur solidus Alexandri Severi tempore, appendebat quartam unciæ partem, sub Constantino sextam; ita ut 96. grana haberet, auctore Alciato. Cœpit deinde dividi in partes, & percussi fuere aurei nummi, semisses, & tremisses.

10 * Semisses dimidia solidi, sive integri aurei parte constabant; tremisses tertia ejus parte, quam vectigalibus obnoxii pendebant. Cogitaverat quidem Alexander Severus, scribente Lampridio, quartarium inducere, atque hoc nummo vectigal definire, quod sub Heliogabalo ad solidum increverat; verùm hanc mutationem ratio ærarii passa non est. Itaque cum per ærarii angustias, & publicas necessitates non posset vectigalia contrahere, saltem hoc effecit, percussione nova semissium, & termissium, ut qui ante puta decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam auri partem deinceps præstarent, hoc est trigesimam partem, Covar. *de veter. numismat. potest. cap. 2. §. 2.* Gulielmus Budæus *de asse*, Alciatus, Gregorius Agricola *lib. de pretios. metallo.* & alii superioris sæculi Auctores, solidum aureum viginti quinque denarios argenteos valuisse affirmant, qui totidem sunt regales nostræ monetæ; ita ut decem aurei faciant 250. denarios. Quemadmodum apud veteres infinitæ erant nummorum species, ita & varia eorum potestas, quam dicti Auctores prosequuntur. Nos quæ ad usum magis pertinent, hic addemus.

11 Improbatur moneta, cui deest suum pondus & bonitas. Bonitas duplex est; una intrinseca, alia extrinseca. Intrinseca dicitur substantia ipsius metalli; tam in bonitate, quam pondere. Extrinseca verò bonitas consistit in valore imposito, seu æstimatione, Bart. *in l. cum quid 3. n. 16. & seq. ff. de reb. cred.* & DD. in *l. Paulus ff. de solut.* Aliter Molinæus *de commerc.* Bonitas metalli, *liga* est, quam ita Hispani, Galli, *Alloy* vocant. Est autem liga species mixturæ, vel gradus metalli propter admixtionem vilioris materiæ, quæ mixtio certa est & ob commodiorem durabilioremque usum, & sumptuum monetalium pensationem, definita. Nam ex lege publica huic ligæ certa qualitas & quantitas, nimirum bonitas interior, ejusque legitimum pondus assignatur. Auri bonitas seu æstimatio ascendit ad 24. granus, nec fieri humana industria perfectius potest. Gradus appellantur caracta, quæ *Quilates* Hispani vocant: Sic artifices marcam in 24. caracta, seu caratia seu siliquas dividunt. Siliqua namque cum caratio idem est, Columella *lib. 3.* Unde non recte Accursius siliquam pro solido accipit *in l. un. de impon. lucrat. descript.* Estque illud aurum quod 24. caratiis constat, adeo purum ut obriaum vocetur *in l. 3. h. tit.* idest summe bonum, quodque nullam prorsus mixturam alicujus metalli habet.

* Quod si marcæ auri sit admixta 24. æris vel argenti pars, dicetur aurum istud 23. caractorum; sic si in auri marca, sit 12. portio argenti vel æris, dicetur aurum hoc 22. caractorum, atque hanc auri bonitatem facillime deprehendunt Zygostates; itemque aurifices lydio lapide aurum probantes. Igitur unumquodque caractum 4. grana habet, quodlibet granum tres grenas, atque ita quælibet marca auri 288. grenas conficit. Regulariter in jure marca pro 72. aureis sumitur: nunc 68. ducati Hungarici marcam faciunt; sed argenti marca constat 8. unciis, seu 16. semunciis, idest, lotonibus, sive 12. denariis, ad quos argenti bonitas exsurgit. Marca autem argenti cusi mixturam habet, & puri argenti tantum 14. latones, 4. grana continet. Semunciæ sive latones singuli continent 4. drachmas. Duæ verò marcæ conficiunt libram Regiam. Quomodo verò marcæ variarint, eleganter docet Tileman. *lib. 4. c. 7. & seq.* Marca argenti jure civili 5. aureis proportione ad aurum habita æstimabatur, ut dixi sup. *l. un. de argenti pretio.*

12 Quæritur: an possit Princeps valorem monetæ mutare? videtur non posse per *l. 1. ff. de contr. emt.* ubi electa semel monetæ materia, publica ac perpetua ejus est æstimatio, usum sui præbens, non tam ex substantia, quam quantitate. Idem per *l. 3. ff. de in litem jur. & l. 3. ff. de eo quod certo loco*, certa, perpetua & ubique eadem esse dicitur pecuniæ æstimatio; adeo ut eam respuere non possint ementes vel distrahentes sub gravi pœna, *l. 1. h. t.* unde videtur olim rarò potuisse mutari monetam. Contra verò mutatam sæpe fuisse innuit Modestinus *in l. 9. ff. de auro & argento leg.* cum ait: *auri vel argenti pondus legatum est, si non species designata sit, non materia, sed pretium præsentis temporis, præstari debet.* Ideo dicit præsentis temporis, quod frequens esset mutatio valoris monetarum. Scribit & Plinius frequenter Principes auri pondus imminuisse. Confirmatur id ex *l. 2. h. t.* ubi Impp. volunt, imminuta pecuniæ æstimatione, similiter minui pretium rei pecunia illa æstimatæ: de qua infra.

13 Dicendum itaque posse Principem monetæ valorem minuere vel augere, si accedat consensus eorum quibus præjudicium ex mutatione fieri possit, & justa sit caussa mutandi; ut quia materia facta est vilior, vel pretiosior, communi hominum æstimatione; aut quia non haber justum valorem servata proportione materię, Covarr. *de vet. numism. cap. 7. in fine*, ubi plures DD. refert.

14 * Aliàs non licet probam justamque ęstimationem ita mutare, ut a suo valore & metalli bonitate intrinseca discrepet: multo minus monetam usu receptam eo fine abrogare, ut ex auro alterius metalli mixtione corrupto, moneta aurea vilior cudatur, vel ut aliquid, non mutato valore, de pondere detrahatur, nisi extrema necessitas sit (quippe semper excepta intelligitur) quę ubi cessat, adulterandi licentia tollenda est. Quoniam propter pecunię pravitatem plerumque commercia cessant, & odio populares in Principem consurgunt. Ideo Bodinus *de Republ. lib. 2. cap. 3.* ait: *Principi non magis licere improbam monetam cudere, quàm occidere, quàm grassari, nec a jure gentium, quo quidem auri & argenti pretium constitutum est, discedere, nisi Regis nomen ac splendorem amittere, & falsæ monetæ fabricator, quam Princeps appellari malit.* Quare audiendi non sunt aulici, qui illud suggerunt Principi consilium, ut subditorum nummos ad se recipiat, ex iis aliquid detrahat, vel immutet; atque ita diminutos vel mutatos ęquali prorsus valore restituat, unde ęrarium augeatur.

15 Bonus Princeps id non admittat, nec in suum ęrarium inferri opes suorum subditorum patiatur; neque jubeat vicinorum Principum monetam auream, deferri in officinam monetariam, in hoc dumtaxat, ut monetariæ utilitates crescant, eademque materia corruptior in populum proferatur, alia tantùm imagine signata. Curandum enim ut veterum ac recentiorum numismatum pretia, ubique eamdem æstimationem ac potestatem retineant, *l. ult. h. t.* ubi capitali pœna plectuntur, qui jussa Principum avaritiæ cæcitate contemnunt, & audent ejusdem numismatis valorem viliorem reddere; cum soli Principi urgente caussa id licere dixerim.

16 Quamquam hoc semper Princeps debeat agere, ut suus pecuniæ constet valor intrinsecus, & potestas, ne ullus in commerciis damno afficiatur; & quæstoribus, monetariis, & mercatoribus ad fraudes via aperiatur, a qui-

a quibus sæpe etiam Principis conniventia, pecunia augetur; quæ præsentissima Reipublicæ pestis est: nam miserè a mercatoribus decipiuntur cives, fallaci illo pecuniarum augmento; cum annonæ caritas, & mercium omnium pretia illo crescente crescant: mercatores enim carius vendendo recuperare conantur, quod de pecuniæ bonitate detractum est.

17 Si verò Principis auctoritate crescat pecuniæ augmentum (non privatorum avaritia & dolo) æquum fuerit pari proportione crescere rerum venalium pretia, quæ eadem moneta emi solent, & si minuatur æstimatio, seu pretium monetę, minuenda esse rerum pretia, juxta l. 2. h. t. cujus frequens usus in contractibus, hoc præsertim tempore, quo pænè quotidie nummorum pretia mutantur. Quare si res sit vendita 20. aureis, & ante numerationem pretii ordinatione Principis, imminuta fuerit aureorum ęstimatio, minuendum erit proportionaliter rei venditę pretium, & datis 20. aureis emtor liberabitur, licèt aurei tanti nunc non valeant, quanti dum contractus iniretur, Cujacius ad d. l. 2. At Ant. Faber *de nummariis solut. cap. 6.* existimat: *tam rerum emtarum pretia decrescere, eo casu quo vere & effectualiter æstimatio auri extrinseca diminuitur, hoc est subsistente retentaque eadem aureorum & monetarum inferiorum bonitate intrinseca.* Aliter Molineus *de usuris n. 715.* & Larrea *ad decis. Granat. disp. 11. & seqq.*

TITULUS XI.

Nulli licere in frenis, & equestribus sellis, & baltheis margaritas & smaragdos & hyacinthos aptare, & de Artificibus Palatinis.

1 *Prohibitam sellis & frenis equorum gemmas inserere. Expedit Reip. ne quis re sua male utatur.*

2 *Privatis interdicitur vestium ornatus, & cucurnia, cujus varia significatio.*

3 *Permittitur fibula aurea, non gemmata, balthea & chlamys militaris, quæ non sit purpurea. Quæ dona militibus darentur.*

4 *Mulierum vestibus & annulis virorum gemmas licuit apponere, & quare?*

5 *Sub prætexta efferendi Principi munus gemmatum, non licet illud conficere.*

6 *Quæ pœna puniatur qui gemmata vestimenta facit, quæ per solos palatinos in aula sunt conficienda.*

7 *Artifices tenentur exercere artes suas in officinis, non privatim: vasa aurea & argentea ad privatum usum parare licet.*

8 *Qui specie boni publici aliquid faciunt contra jura, puniuntur, & apparitor qui sine mandato clericum trahit ad judicem sæcularem.*

9 *Quid si clericus reus sit alicujus criminis & moniti non se corrigat?*

1 QUemadmodum vestes sericas, aut intextas privatis habere aut conficere non licet, sup. t. 8. ita nec illis permissum est, in frenis, sellis, baltheis, margaritas, smaragdos & hyacinthos aptare, vel inserere, *l. un. h. t.* Reservant enim sibi Principes splendidum in equis & sellis equestribus apparatum, ac in vestibus ornatum, quo privatos uti non decet. Expedit enim Reip. subjectos habere locupletes, & ne divitiis suis male utantur. Nam luxus & nimia pompa, non tantùm res diminuit, sed & sensim totam substantiam exhaurit. Unde sæpe fit ut nobiles qui patrimonium absumpserunt, novas res moliantur, bella suadeant, ex quibus fugant, quod patrimonio surrogent, Arist. *lib. 5. polit. c. 6.*

2 Ut igitur privati cujuscumque dignitatis, professionis & generis a vestium sumptu, & qualiumcumq; gemmarum ornatu se temperent, præcipit hîc Leo Imp. *ac de cucurniis omnem gemmarum habitum submoveri*, idest, ut gemmæ nullæ iis inserantur. Cucurniam vocat Accursius. Alii Cucurniam, illam videlicet partem freni, quæ ori equi imponitur, & vulgò morsus qui appellatur, Hispanicè *el bocado del freno del caballo*. Aliis videtur vox Chaldaica quæ sandalium significat, Cujac. *lib. 11. obs. c. 20.* a quo dissentit ejus observator Dionys. Gothofredus, qui cucurnam genus pharetræ esse dicit. Pyrrhus verò culcutnas legit, alii cucumas, quas Gallicè *bursetas* dicimus. Adeo varia est cucurniæ significatio, ut quæ verior sit non liqueat; magis tamen placet Accursii interpretatio, quam Azo & Alciatus probant. Eoque pertinet constitutio Philippi III. Hispaniarum Regis anno 1600. 2. Junii lata, cujus meminit Garzia Tolet. *ad h. t.* quæ agit de ornamentis equorum, *sive de los Jaezes y caparazones de las sillas de los cabballos, y de la forma que se ha de tener en ellos a no, oro, aliofar, ò perlas.*

Præterea prohibet Imp. ne privati, chlamydibus purpureis, soli Principi debitis, gemmatisque fibulis utantur, sed iis solùm quæ auro & arte pretiosæ sunt. Veteres ut militum virtutem donis accenderent, equitibus donabant frenos aureos, & vexilla, quale fuit cæruleum, quo donatus est ab Augusto Agrippa. Quandoque balthea, torques, annulos, coronas, aliaque militaria dona in milites alios distribuebant in præmium, Tacitus *lib. 2. annal.* ornabantur quoque chlamyde, cingulo, & aurea fibula, Livius *lib. 1.: tum puero anaulum aureum tunicam late clavo cum Hispane sagulo, & aurea fibula, ornatum donat equumque.* Chlamys pallio brevior erat & ex una tantùm parte induebatur, eaque ut Isidorus scribit, fibulis infrenabatur aureis, sine ulla gemma; banc qui fibulis apponeret, quinquaginta libris auri mulctabatur, text. *h. in princ.* cum antea ad similitudinem læsæ Majestatis, pœnæ periculum sustineret, *l. 4. sup. tit. 8.* nam Majestatem lædere videtur, qui similem Principi habitum gerit. 3

Denique vetat ne quis privatus, ex auro vel gemmis aliquid conficiat, quod ad cultum & ornatum Imperatorium pertinet: exceptis ornamentis muliebribus, & annulis virilibus, quibus gemmas licet inserere: Quod autem annulis, potius quàm vestibus id liceat: ratio est, quod per hoc non assimilatur privatus Principi, neque diminuitur ejus substantia, quam conservare publicè utile est, & nimium luxum coercere, moderatum gemmarum ornatum illustribus fœminis permissum est; quia illarum vestes dissimiles sunt vestibus imperialibus, Petr. Rebuffus *ad h. t.* 4

Adeo gemmarum ornatus prohibetur, ut ne quidem specie volentis munus aliquod gemmatum Principi offerre, id liceat conficere; quoniam pietas Principis hujusmodi donum non admittit, nec patitur regium a privatis sibi cultum offerri: subesse etiam potest aliquis timor, ne sub velamine vestia Principi oblatæ, ut Herculi maleficio vesti infim, insidiæ struantur. Hinc ut vestis oblatio privatis vetita, ita & sublata collatio auri coronarii, quod conferebatur ad ornatum, & coronam Principum conficiendam *sup. lib. 10. tit. 74.* * Si quis aliquid contra vetitum hujusmodi sanctionis fecisset, & ornamenta regia auro gemmisque decorata ausus fuisset parare, centum librarum auri condemnatione mulctabatur, imminebat & ultimum ipsi supplicium, si perstitisset regia ornamenta facere, quæ solis Palarinis artificibus, & argentariis in ipso Palatio conficere jus erat. Dicit regia: nam vasa quę non accedunt ad regium cultum, & pocula aures argenteaque ad usum necessaria, in privatis domibus, & ab artificibus confici licebat. Quod aliter Leo videtur permisisse *in Novell. 81.* & ante eum Aurelianus *Vopiscus in Aur.* * Hinc artifices qui ex statuto loci, opificia & artes suas in publicis officinis exercere tenentur, non debent occulte, & in privatis domibus operari; multo minus illi, qui nedum in numerum artificum sunt cooptati, clandestine artem exercere, mulcta iis imposita, quę a decanis opificii exigi solet; sic nec omnibus promiscue, qui assumpti sunt ad opificia, immunitas datur, sed peritis artificibus, quique legitime artem diu exercuerunt, *l. 5. §. pen. ff. de jur. immun.* 5 6 7

Porro desuitam superius mulctam, officiales Comitis sacrarum largitionum exigebant, sacro ærario inferendam, juxta *l. ult. sup. de discuss.* & *Novell. 117.* nec ab ista mulcta immunes erant artifices; qui specie offerentium donaria Principi, ea contra legem audebant præparare, prout nec illi nunc qui specie boni publici attentant quid prohibitum facere, ut si apparitor auctoritate propria, nulloque præcedente judicis mandato aliquem in jus ducat, aut in carceres rapiat, aut quid aliud exequi audeat, impune ei resisti potest, tametsi judicis nomen & auctoritatem ostendat, *l. 5. sup. de jure fisci.* Ita si laicus executor, clericum, quem talem esse constat, in carceres conjecerit, licitum est eum inde extrahere, *l. 33. §. 6. sup. de Episc. & cler.* ubi executoribus omnibus distinctè prohibitum est, ne clericos ullis vexent contumeliis, aut impulsionibus molestent. At sane fideliquit qui clericum vi rapit, non tamen deliquit qui eximit, *l. 1. in fin. ff. ne quis eum qui in jus vocat est at eximat.* 8

Sed quid si constet hunc clericum reum esse alicujus criminis? Nihilominus non licet laico eum apprehendere, multò minus punire, eo prætexto quod publice interfit 9

intersit delicta puniri, tradere eum debet judici suo; quia incideret *in can. si quis suadente 17. quæst. 4.* si dulo malo id fecerit; nisi tamen fugæ periculum immineat, aut si contumax clericus, ut a suo judice capi non possit, aut ter monitus non se corrigat, & abstineat. Videatur Zypæus *de jurisdict. Eccles. lib. 1. cap. 32.* Hæc & alia congerit Lucas de Penna, ad reatum nostrum minus apta; cum in eo tantùm agatur de illo, qui rem prohibitam facere audet, & ut pœnam quam incurrit, evitet; prætexit aliquem colorem obsequii in Principem, aut boni publici.

TITULUS XII.

De Classicis.

1 *Continuatio: qui sint classici milites, incensiti & accrescentes.*
2 *Navalis militia vilis apud Romanos, quorum classes duæ, quæ Italiam tuerentur.*
3 *Romani rerum domini varias classes in Oriente habuerunt, quæ hic describuntur.*
4 *In Occidente erant etiam diversæ classes, omnes sub cura Præfecti prætorio.*
5 *Congruit bono præfecto purgare mare malis hominibus.*
6 *Augendus & complendus numerus classicorum ex incensitis. Exponitur sensus h. leg.*
7 *Præfecto prætorio Orientis similis est hodie Almiraldus, cui concessa jurisdictione, non est ea adempta judici ordinario.*
8 *Reges maris dominium hodie sibi vindicant.*
9 *Item jura & leges navigantibus ferunt, vectigalia imponunt.*
10 *Maris defensio ad Regem pertinet: qui commoda percipit, tenetur & suo sumptu parare classes ut tutò navigare liceat.*
11 *Conducunt classes maxime ad servandas ditiones, quas Princeps dissitas & remotas habet.*
12 *Casus fortuiti præfecto maris non sunt imputandi.*
13 *Classium cura nunc committitur Almiraldo; quæ ejus jurisdictio, & quid ei præstetur.*
14 *Constituit milites pro custodia; item idoneum substituit. Quid hic substitutus possit?*

1 Dictum supra de navicularis, nautis, aliisque hominibus deputatis ad transferendas species, arma, aliave onera publica: hic de classicis militibus, adscriptis ad classes ipsas reducendas defendendasque ab incursu hostium: agitur quoque de incensitis & accrescentibus, qui remigum filii erant destinati mari purgando, & aliis necessitatibus, text. *hic*.

2 Erant autem hi classici milites plerumque exteri, non cives, ut ex Tacito de classe Ravenate loquente *lib. 4. annal. Ambiguos*, inquit, *militum animos quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant*, & ex Tabula, quæ Venetiis adservatur, constat. Legitur enim in ea ita scriptum: *Hadrianus Imp. in iis qui militaverant in classe Prætoria, Miseni, sex & viginti stipendiis. Emeritis. Dimissis. Honesta missione. Ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit:* ita ut ante cives non fuerint, sed viles & abjecti, semperque vilis navalis militia apud Romanos extitit, & crevit imperante Augusto; hic enim ut Italiam tuerentur, duas classes constituit, unam Miseni, alteram Ravennæ in Adriatico littore, Suet. *in August.* Et clariùs Vegetius: apud Misenum & Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscederent, ut cum ratio postulasset sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes pervenirent.

3 At ubi Romani facti sunt rerum domini, variis in locis classes collocarunt: in primis in Oriente XI. aut XII. quibus præerat Præfectus prætorio Orientis. Inter eas insignis erat classis Seleucena in flumine Orontis in Syria ad usum comitis Orientis: nec mirum; quia sub ejus dispositione Syriam fuisse constat, ex notitia Imperii: fit etiam mentio Seleucæ civitatis in actis Apostol. *cap. 13.* ut dicit hic de Penna *in l. un. h. t.* Alia classis erat in Ponto Euxino navium quadraginta, ut ait Hegesippus de excidio urbis Hierusolymitanæ, *l. 12. c. 10.* Tertia a Trajano in mari rubro constituta fuit, Sextus Ruffin. Quarta in Alexandria. Quinta in Carpatia, per Carpatium mare excurrens, *l. 4. sup. de navicul.* Alias sex in Danubio Notitia recenset, & unam Thesauricensium, cujus meminit Leo Imperator *l. ult. infr. de divers. offic. lib. 12.* 4 * Fuerunt quoque in Occidente classes dispositæ, per diversa flumina & maria, ac præsertim in fluvio Rhodani in Gallia, Padi in Italia, Avari in Scythia Europæa, qui fluvius in Istrum influit: Istrica quoque classis erat in Istria Illyrico conterminа, & divisa Arsia flumine. Alibi aliæ classes, prout hodie in Oceano plures; omnes autem ad officium Præfecti prætorio pertinere volunt hic Impp. Valentinianus et Valens. Ita ut ejus præcipue cura sit, benè instructas habere naves et paratas ad bellica obsequia, et in auxilium Comitis Orientis, qui procurabat species omnes in Italiam transmittendas; item in tutelam et securitatem navigantium, ne eorum res a piratis diriperentur, et coercerentur crimina quæ sæpe a pessimis hisce hominibus in mari fluminibusque committuntur. 5 * Ut enim congruit bono et gravi præsidi curare, ut pacata atque quieta sit provincia quam regit, ita et optimo Præfecto curare, ut mare sit liberum et tutum, quod non difficile obtinebit, si sollicitè agat, ut malis hominibus mare careat, eosque conquirat, qui illud infestant, *l. 13. ff. de offic. præsidis.*

6 Placuit proinde numerum classicorum militum augeri, eumque compleri ex incensitis vel adcrescentibus, quos esse dixi remigum filios, assuetos rei nauticæ; qui licèt inopes, non sunt tamen colonariæ conditioni adscripti, aut censiti; de quibus est *tit.* infra *de agricol. & censitis*: hos itaque deputari constat ad purgandum mare, et bellum inferendum iis, qui parere nati sunt, nec volunt ab armis et deprædationibus desistere, non ut hic Cujacius, ejusque observator Dionysius Gothofred. existimat milites hos deputari navibus amnicis, purgandorum fluminum caussa instructis; quoniam ea solum cura non esset digna Præfecto prætorio, ad quem lex hujus tituli dirigitur, & cui classem Seleucenam aliasque universas obsequi dicit, & Seleucenam mitti in auxilium purgandi Orientis, aliasque necessitates, quæ distant longè a curis dumtaxat amnicis, ut rectè observat Zypæus *in not. juris Belgici tit. ult.*

7 Porrò Præfecto prætorio Orientis similis est hodiè Archithalassus, quasi salsuginis & maris Præfectus: dicitur & Almiraldus, seu Admiralius ex Græco ἅλιος quod marinum significat. Hispani eum vocant *Almirante de la mar*; cujus jurisdictioni & imperio post Principem omnes qui maritimas incolunt oras obtemperant, dum de re nautica agitur, aut de delicto commisso in mari suo territorio adjacenti: ubi proinde suos habet assessores, et concilium maritimum; per quod tamen non adimitur jurisdictio magistratui, et concilio provinciæ; quia potest prævenire et cognoscere de iis quæ in toto suo territorio vicino mari contingunt. Non enim potest extraordinaria jurisdictio derogare ordinariæ; sed debet quisquis inferior est judex, agnoscere superiorem, sic ut superior potestas semper emineat, *l. 1. Cod. de offic. Præf. urbi.* Quin et in dubio: an Princeps velit, dum dat specialem judicem, excludere ordinarium, existimat Angelus utrumque judicem de caussa posse cognoscere, *in l. testamento Cod. de testam.* Balnus *in Auth. habita col. 7. Cod. ne filius pro patre*: licèt enim maré non sit in alicujus territorio vel dominio, eo quod jure gentium divisum non sit, sed omnibus ejus usus pateat; est tamen sub imperio et jurisdictione populi adjacentis, *l. 3. ff. ne quid in loco publico*, ita ut ad ordinarium ejus civitatis judicem, quæ proxima est mari, spectet jurisdictio, et coercitio criminum, inibi commissorum, juxta *l. un. h. t.* ibi Bartolus, Platea et Lopez *p. 2. tit. 9. l. 24. n. 6.*

8 Hodie Reges et supremi Principes, passim jus gentium innegerunt; adeo ut nec in flumine quidem publico piscari, neque in agris liberè venari, aut aucupari permittant, Cujacius *lib. 4. obs. cap. 2.* vindicant quoque sibi flumina et maria suis territoriis regnisque adjacentia. Sic Hispaniæ et Galliæ Reges, Oceani et Mediterranei maris; Angliæ, Britannici sinus; Daniæ, Baltici, Veneti Adriatici æquoris dominium retinent, ac diuturna possessione, ex communi, publicum fecerunt et proprium, quod inspecto jure naturali erat nullius, Alberic. Gentil. *de acq. maris*, Joan. Seldenus *de mari clauso lib. 1. cap. 24.* et passim omnes sequuti Bartolum *ad l. ult. ff. de usucapionibus*, dicunt in iis quæ maria et fluvios spectant, possessionem jure scripto esse potiorem.

9 Hinc vi istius possessionis et dominii, quæ in proxima maris loca Principes habent, leges et jura condunt, de re nautica, jure, auctoritate et jurisdictione

Præfecti maris, de instructione navium bellicarum, de descensu in mare, de præjudiciis maritimis, salvis conductionibus, commeatibus. Prohibeut quoque, ne sine venia nautæ militent externo Principi, ne quid efferant in alias regiones, quod navibus ædificandis vel instruendis serviat; similiter ne mercatores merces vetitas, veluti pulverem nitratum, arma, salpetram, transmittant ad hostes, sub pœna corporis & bonorum: de quibus varia extant edicta Regis nostri hic in Belgio, relata a Zypæo *in not. juris Belgici cap. ult.*

10* Præterea navigantibus per maria & flumina publica, itemque transeuntibus per vias publicas Principes vectigalia imponunt; ea non solventibus pœnam commissi irrogant: & recte; quia cum viarum reparatio, & protectio, nec non fluminum & maris defensio ad Principes pertineat, ratio naturalis suadet, ut emolumenta quæ inde proveniunt, eorum quoque sint, Bartol. *in rubr. de flum. publ.* Peregrinus *de jure fisci in princ. n.* 17. Ideo Bart. Lucas de Penna & alii *ad l. h. un.* sentiunt Principem debere suis sumptis, quandoquidem vectigalia a navigantibus percipiat, parare classes, quibus a pyratarum & hostium incursionibus libera sint commercia, navigantes tutò navigent, & ad portum perveniant extra aleam prædæ, Garzia *tractatu de expens. cap.* 22. *n.* 34.

11 Addo ego non tantùm navigantium caussa, sed maximè ad defensionem provinciarum, quas plures & distinctas longo maris intervallo, Princeps habet, oportere eum classes instruere, quibus eas conservet, & adversus hostes, quos illis invidia aut fortuna excitat, tueatur. Per has enim classes, diversis in portibus, dominia sua disjuncta, conjunget & pertinget imperando, quo cæteri adspirare aptando non aude-
12 arent. * Etenim Princeps qui terra, marique potens est, omnes terret, neminem timet; dummodo domi bona sint consilia, & in mari supremum habeat Præfectum armorum & rei navalis peritum, penes quem pro occasione nata sit consilium, qui norit applicare media finibus accommodata, & casus maris fortuitos in utilitatem convertere. Quod si facta bona hujus præfecti electione, eventus optatus non respondeat, ne pœniteat Principem, quin potius constanter ferat: non enim a casu consilia metienda sunt, sed a prudentia: eventus fortuiti qui provideri aut caveri non potuere, non sunt præfecto imputandi, modo is pro auctoritate sibi concessa, debita adhibuerit media.

13 Summa autem huic maris Præfecto, hìc in Belgio, & vicina Gallia, est jurisdictio & auctoritas: unde pro honorario jus decimæ omnium quæ capiuntur ex hostibus & prædis, illi debetur. Similiter jus pretendi salarii competit, ad tutum commeatum & comitatum militarem quem præstare tenetur belli tempore mercatoribus regionis, vel aliis fœderatis. Item facultas ei est exigendi jura excubiarum, ab incolis tempore pacis, sicut & tempore belli cogendi eos ad vigilias & excubias, utque ex speculis signum dent vigiles, interdiu fumo, noctu igne; denique constituendi stationarios milites ad piscatores custodiendos, ne ab hostibus invadantur, Charondas *lib.* 1. *pandect. cap.* 24.

14* Substituit etiam exigente caussa alium peritum rei navalis, si quandoque pars classis extra provinciam ad expeditionem aliquam mittenda est, qui Viceadmiralius dicitur, ejusque mandatis parere tenentur omnes navigantes, nautæ, remiges & milites classici: de quibus hic textus loquitur. Hinc observa eos qui illustrem dignitatem sunt consequti, ut Præfecti Prætorio, magistri officiorum & militum, posse munus suum per substitutum obire, *l.* 60. *in fin.* sup. *de decurionib.* Idem dicitur *in l.* 21. sup. *de Episc. & cler.* modò sit æquè idoneus, & tam bonis moribus præditus, quàm scientia peritiaque rerum instructus.

TITULUS XIII.

De Curialibus urbis Romæ.

1 *Declaratur qui sint curiales, & quod eorum munus.*
2 *Conveniuntur coram sui collegii Judice.*
3 *Collegia approbata habent suos Judices, quos eligunt ipsi collegiati, & confirmat Princeps.*
4 *Extra negotiationis caussam, ou aliis caussis Judex ordinarius cognoscit: concurrit & in caussis collegii, cum speciali Judice.*
5 *Judex habet jurisdictionem tantùm in personas ad collegium pertinentes, etiamsi negotiari desierint.*
6 *Judex curialium privilegia tueri debet & curare ne illi injuriis afficiantur.*
7 *Si privilegia sunt deperdita, vel antiquata, petitur illorum renovatio a Principe.*
8 *An privilegia ad sui validitatem requirant confirmationem successoris.*
9 *An requirant scripturam privilegia: quomodo probentur amissa, & confirmentur.*
10 *Confirmatio privilegiorum non extenditur ad ea quæ lædere possent jura & bona Principis.*

QUemadmodum Romæ Senatores Reipublicæ ne- 1
gotiis præerant; ita in municipiis decuriones, qui & curiales a curia vel cura dicti, publica negotia curabant, sup. *de decurionib. & Novell.* 38. Erat enim in urbe Roma collegium curialium, vel decurialium, viri dicendi scribendique periti (de quibus hic titulus) planè adscripti negotiis curiæ & fori; nam illi soli acta Senatus scribebant, auctoritates excipiebant, mandata exequebantur, scrinia custodiebant, Cassiodor. *lib.* 5. *var. cap.* 21. *& seq.*

His qui præerat vocabatur Rector decuriæ, vel Ju- 2
dex, qui de caussis decurialium judicabat; & ideo *l.* 1. *h. t.* ait eum qui velit cum decuriali agere de auferendis privilegiis ei jure concessis, judicem decuriæ adire debere: sic definitum generaliter ab Anastasio eos qui negotiationes aliquas exercere noscuntur, conveniendos esse coram judice, ad quem eorum negotiationum cura pertinet, *l. fin.* sup. *de jurisd. omn. jud.*

Hinc usu receptum, quod collegia approbata possint 3
habere peculiares judices, de negotiis ad illa pertinentibus, vel eorum occasione contractis jurisdictionem habentes. Atque istos judices eligunt atque constituunt ipsi collegiati in universum, vel potior eorum pars: quod tamen juris rationi repugnat, quæ non permittit jurisdictionem cuiquam tribui a privatis hominibus, *l.* 3. *C. de jurisd.* unde multis in locis electi a collegio judices a superiore potestate confirmantur, & simul jurisdictio illis confertur, ac pœnæ civilis erogatio, per consequentiam; quia jurisdictio sine modica coercitione, nulla est, *l. fin. ff. de off. ejus cui mand. est jurisdictio.* Accurs. *ad d. l. fin.*

Verumtamen ista judicum a collegio electorum ju- 4
risdictio, circumscripta est negotiis dumtaxat civilibus, & ad artificium illius collegii pertinentibus; sive illa sint publica, idest, universum collegium; sive privata, singulos concernentia. Nam cognitio de caussis aliis civilibus; itemque criminalibus, ad ordinarium Judicem pertinet; quin etiam de caussis collegii ordinarius cognoscet, si prius aditus sit: est enim in arbitrio actoris, vel coram ordinario, vel speciali collegii Judice adversarium convenire; adeo ut conventus forum declinandi, vel ad Judicem alterum revocandi potestatem non habeat, utcumque speciali aliquo privilegio, ob militiam aut aliam dignitatem munitus, *d. l. fin.* ibi Azo, Accurs. & Sichard. *n.* 2. ubi exemplum ponit de pellione, cui pelles quis vendidit, hic contractus negotiationis ipsius initus, ad jurisdictionem Judicis collegii pellionum pertinet, ut is pellio conveniri possit vel coram illo Judice, vel coram alio; at si eidem pellioni quis domum vendat, jam hic contractus non est negotiationis pellionum proprius, sed communis cum aliis; ita ut si pellio differat solutionem, coram Judice ordinario conveniendus sit. Unde Bald. *ad d. l. fin.* rectè scripsit, personam quamlibet alicui collegio adscriptam, dupliciter posse considerari, nempe; vel ut artifex est, & tunc apud Judicem artificii & negotiationis caussam agitari posse; vel ut Titius mercator per se, & tunc debere parere Judici ordinario, nec posse coram alio conveniri; nisi caussa talis sit, qui admittat præventionem.

Est autem jurisdictio judicum, adeo circumscripta 5
personis illius collegii, vel negotiationis, ut Judices illi non nisi inter collegiatos actorem & reum facultatem habeant judicandi, non inter alios non collegiatos; nisi aliquando fuerint, & dum essent collegiati, mercimonia exercuerint, ex quibus postea conveniantur, *arg. l. fin. Cod.* ubi *de ratiociniis*; ubi miles sacramento militari absolutus adhuc tenetur respondere, coram judice militari conventus de facto aliquo, quod eo tempore, cum esset miles, perpetravit: eoque facit *l.* 4. §. *etiam ff. de edendo.*

Ut

6 Ut autem collegia artificum suos habebant judices, & milites magistros militum, *l. 8. & l. fin. Cod. de jurisdict. omn. jud.* Scholares Rectorem Academiæ, *Auth. habita Cod. ne filius pro patr.* Senatores Præfectum prætorio, aut urbis, *l. 2. Cod. ubi senat. vel clariss.* ita etiam curiales urbis Romæ suum habebant judicem, qui statuta & privilegia eorum tueretur: hæc enim erant maxima ut dixi sup. *de decurionibus*. Item curabat, ut qua ex caussa corporalibus afficerentur injuriis, suisve commodis & immunitatibus privarentur, nisi delictum aut caussa subesset, de qua prius cognoscebat, *l. x. h. t.* ubi Impp. Arcad. & Honor. & Theodos. huic curialium collegio antiquam privilegiorum prærogativam servari volunt, & leges a majoribus suis in favorem hujus collegii latas custodiri.

7 Quò fit ut si casu, aut diuturnitate temporis privilegia sint deperdita, vel consuetudine inumbrata, peti possit a Principe renovatio & confirmatio privilegiorum & instrumentorum, Joan. de Platea *in l. ne casu sup. de discuss. n. 2.*

8 Hinc quæritur: an privilegia omnino requirant confirmationem successoris? Tiberius Cæsar beneficia a superioribus Principibus concessa, nisi sequentes ea confirmassent, ac veluti novo quodam beneficio concessissent, rata minimè illa esse censuit: verius tamen confirmationem privilegiorum potiùs esse consilii, quàm necessitatis, Bald. *cons. 117. n. 7. vol. 1.* Alex. *cons. 33. vol. 5.* Surdus *cons. 419. n. 26.* qui dicunt tutum quidem esse a successore obtinere privilegii confirmationem, quam etiam sine injuria non potest denegare; confirmationis tamen omissionem non inficere privilegium semel validè concessum, nec extingui morte concedentis; sunt enim perpetua natura sua privilegia, & cum dignitate Principali quæ est perpetua, perdurant; adeo ut, quando contingit ea confirmari, confirmatio ista nihil relevet, aut renovet, sed tantùm fiat caussa du-
9 bitationis tollendæ vel ad abundantem cautelam.* Constabit autem de privilegio & gratia Principis, etiam viva voce facta per scripturam, cui mandari solet, *l. 1. de mandat. Princip.* & si priusquam scriptis mandetur, contingat Principem concedentem mori, non ideo censetur privilegium extinctum: Quinimo tenetur successor facta mentione de dispositione prædecessoris id confirmare, & jubere literas in forma expediri, Molina *de Hisp. primog. lib. 2. cap. 7. n. 63. & seq.* ubi subjungit ita procedere, ubi gratia Principis perfectum quid contineret: secus autem quando datur ut prius aliquid fiat, tunc morte concedentis non espeditis literis expirare, & *cap. 8. n. 8.* concludit, privilegium sive gratiam Principis, per verbum *fiat*, non aliter probari quàm literis. Ego tamen puto generatim gratiam probari posse etiam testibus, qui jurato affirment se legisse & vidisse privilegii instrumentum, non vitiosum, nec in aliqua sui parte suspectum, quodque postea casu fuerit deperditum; quo probato, poterit Princeps denuo privilegium concedere, aut prius concessum confirmare, juxta text. in *l. 2. hoc t.* ubi Impp. beneficia a prædecessoribus suis collata sua auctoritate confirmant. Sic hodiè Princeps in auguratione, & felici suo ingressu in patriam, privilegia, maximè quæ sunt justa, confirmat, renovatque vetera & deperdita casu aliquo violento.

10 Observandum autem hanc Principis confirmationem procedere ex certa scientia, & prævia caussæ cognitione, auditoque procuratore fisci: an aliqua fraus, vel damnum Principis patrimonio, per hujusmodi confirmationem subesse possit, *arg. l. 39. ff. de adoptionib.* ubi generaliter DD. docent, quando gratiæ impetrantur, earumve confirmationes, debere intervenire eos, qui per eas lædi possent: ibi: *adhibitis his qui contradicerent, id est, qui læderentur confirmatione adoptionis*: Valasc. *cons. 20.* & Larrea *alleg. fisc. 73.* ubi multis ostendit confirmationem Principis, non extendi ad ea quæ ejus patrimonium lædere, aut minuere possent. Quò pertinet, quod supra dixi, donatione castri facta privato, non censeri Principem sibi ademisse jus percipiendi ex eo vectigalia; quia sunt ex regalibus, *l. 10. t. 10. de bonis vacantib.* & licèt passus fuerit donatarium quasi ex donatione vectigalia percipere, & castrum postea vendatur, venditioque a Principe postea confirmetur, nullum jus novum ex ista confirmatione acquiri; quia referenda est ad primævum donationis titulum, quo non continebatur perceptio istorum jurium, sed nuda territorii donatio a Principe facta. Præter citatos videantur Gail. *lib. 2. obs. c. 1.* & Klockius *de collect. c. 3. n. 171. & c. 20. n. 111. & seq.*

TITULUS XIV.

De Privilegiis corporatorum urbis Romæ.

1 *Qui dicantur incorporati.*
2 *Incorporati urbis Romæ gaudent privilegiis civium nec patiuntur nova onera.*
3 *Corporati & curiales non poterant mutare domicilium; & si id fecissent, revocabantur in urbem.*
4 *An qui recens venerunt habitatum in aliquam civitatem, teneantur præterita debita solvere?*
5 *Si collegis alicujus loci quid legetur, & illorum numerus postea augeatur: an extendatur legatum ad eos qui postea sunt incorporati?*

1 Corporati appellantur qui sunt ex corpore alicujus collegii, vel societatis, quorum multiplex genus erat olim in urbe, multaque collegia, & conventus opificum idem munus exercentium, prout etiam nunc sunt in quavis benè constituta civitate, ut probè magis exerceantur opificia, ut collegium sutoriorum, figulorum, fabrorum, pistorum, naviculariorum & similium, *l. fin. sup. de navicul. & tit. seq. aliisque hujus libri*. Est enim inter hos quædam velut societas & corpus artis, nimirum & commercii, non habitationis: nam quisque seorsim habitat, mercesque suas venales habet, & exponit in commodum & usum Reip. seu civitatis cui est adscriptus, si alienigena, vel originarius, si ibidem natus.

2 Sic corporati urbis Romæ de quibus *h. t.* inter cives censentur, referunturque in corpus & unitatem populi Romani, eo ipso quo albo incolatum sunt inscripti, & ibi domicilium fixerunt, quamvis alibi sint nati; gaudent proinde privilegiis & jure civium Romanorum, nec nova onera in urbe sustinent; aut iis imponi possunt, *l. un. h. t.* Singulis autem artificiis unus rector sive decanus præest, qui ea quæ ad artificium & ejus usum spectant rectè constituat, & ordinet, ne quid indè civitas detrimenti capiat.

3 Præterea quamvis liberum cuivis sit mutare, & alib transferre domicilium, *l. 1. sup. de mun. & orig.* Id tamen prohibitum est incorporatis, qui obnoxii sunt suæ civitati, sicut curiales curiæ, *l. 17. & 26. sup. de decurionib.* Et si de facto in peregrina loca se transferant, cura & jussu Præsidum ad urbem redire coguntur, ut serviant functionibus, quas jam ante susceperant, prout cæteri cives obire tenentur, *dict. l. un. in fin.* Interest enim Reipublicæ ne destituatur, sed augeatur liberis hominibus, & ne incorporati aliò se transferant, ne officii suscepti, aut impositi, fiant desertores. Quod masime curavit Valentinianus Imp. qui curiales ad munera, & cives Christianos ab eremo ad urbem revocavit, *d. l. 26.* Quamquam id non amore Reipublicæ fecerit, sed odio Christiani nominis, quo flagrabat: nam quamdiu imperavit, persecutus fuit Christianos, & innumeros Gothis objecit occidendos, & Episcopos ad se missos legatos, cum navibus incendit, ut scribit Sozomenus *lib.* ... *cap. 14.*

4 Sunt & in aliis urbibus incorporati; sed non ita privilegiis muniti, ut qui Romæ incolæ facti: nam hi a capitatione, novisque indictionibus excusantur, *l. 1. infr. de capit. civium. cens.* Hinc quæritur: an qui recens venerunt habitatum in aliquam civitatem, teneantur præterita debita solvere? Quod quibusdam videtur; quia privilegiis istius civitatis utuntur, & incolæ facti sunt, *l. 35. ff. ad municip.* subjectique non tantùm municipali jurisdictioni in isto loco; verùm etiam obnoxii omnibus publicis muneribus juxta *l. 29. ff. eod. tit.* Igitur etiam debitis ante eorum adventum contractis obstringuntur. At his repugnat quod dicit Julianus Imp. *in l. 23. sup. de decurionib. providendum est novitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne præteritis debitis susceptorum onerentur*. Undè Bart. & Platea inferunt advenas, recens in numerum civium receptos, non posse cogi ad collectas, quæ ad vetera debita solvenda imponuntur; neque enim qui corpori seu collegio adscribitur, teneri contribuere, si quod novum vectigal imponatur ad dissolvenda præterita debita: est enim hac de re recepta regula, inspiciendum esse scilicet tempus caussæ, ob quam debita contracta fuere, ad quæ dissolvenda indicta collecta; non autem tempus exactionis illius. Quod si tamen sint debita contracta ad conservationem privilegiorum, aut utilitatem communitatis, v.g. si mutuum acceperit civitas, ut subveniret communi necessitati, existimo incolas & ha-

bitantes illo in loco, vel etiam alio, eo tempore quo
contrahebatur hoc mutuum, ad illud solvendum tene-
ri, & onerari posse quousque dissolutum sit, ut dixi
sup. *lib.* 10. *tit.* 30. *in fin.* atque ita judicatum affirmat
Charond. *lib.* 11. *resp.* 67.

5 Item ex hac lege, quæri solet, si legatus sit collegio
alicujus loci usus nemorum, & augeatur postea numerus
collegarum; an etiam ad recens adscriptos collegio,
legatum extendatur? & inspiciendum hic esse monet
Pyrrhus, quibus verbis illud fuerit concessum: utrum
verbis singularibus & distributivis, ut tunc attendatur
numerus qui erat tempore concessionis, *l.* 41. §. *testam.*
ff. de leg. 3. *l.* 7. *ff. de auro & argento leg.* ibi: quia præsens
tempus semper intelligitur; si aliud comprehensum non
sit: aut verbis universalibus, & tunc omnes sine discri-
mine, dicit idem Auctor comprehendi; cùm omnes sint
collegio incorporati, *l.* 20. §. 1. *ff. de annuis legat.* maxi-
mè si fuerit caussa cur eorum numerus augeretur; tan-
tum enim operatur incorporatio, ut aucto numero col-
legarum, per modum confusionis, omnium par sit ratio
participandi legatum, tanquam unius corporis membra.
Posset & hic aperiri argumentum ex lege nostra, quæ ut
incorporatis indulta suffragia seu privilegia observari
præcipit; ita & illis legata relicta omnibus in unum cor-
pus redactis; & eidem adscribendis, deberi insinuat.

TITULUS XV.

De Pistoribus.

1 *Collegia opificium absque suo decano non conveniunt.*
2 *De pistorum origine & collegio.*
3 *Pistores ad dignitatem vel aliud officium probibentur ascendere, mulcta iis imposita, si id ambiant.*
4 *Rescriptum contra hoc impetratum non valet.*
5 *Quisque conditionem suam agnoscere debet, nec adspirare ad dignitatem, qua est indignus.*
6 *Honesti mercatores capaces sunt officiorum; nomine mercatorum non veniunt pistores.*
7 *Quibus oneribus excusentur pistores, ubi conveniantur; & quando nulla injuria sunt afficiendi.*
8 *Ubi deliquerint, puniuntur a suo judice, quis ille sit?*
9 *Quæ cavere oporteat pistores in venditione panis, & emtione frumenti.*
10 *Qui officia administrat, si comparent ut carius vendant, puniuntur.*
11 *Quid statutum in Belgio circa panis & cervisiæ coctores.*

1 DIctum superiore titul. de incorporatis populi Ro-
mani generatim: hoc tit. & seqq. specialim tra-
ctatur de incorporatis, qui olim Romæ, & nunc om-
ni in loco officinas habent, & artis suæ collegia, qui-
bus decani præsunt, ut ea quæ ad officium & usum ar-
tis spectant, rectè constituant, quæve utilia sunt col-
legio, ordinent; convocatis ceteris qui ejusdem opificii
sunt, ad certum locum; nam sine rectore legitimo mul-
titudinem in unum coire antiquitas vetuit; itemque
habere conventicula, & monopolia; propterea quod in
iis factiones & seditiones concitarentur, Bart. *in l. fin.*
ff. de colleg. illic. Potest & huc referri *Novell. de quæ-*
store cap. 5. ubi dicuntur fuisse Constantinopoli, præpo-
siti collegio pistorum; item eorum ministri plures; &
mensores, qui mensuratum frumentum pistoribus tri-
buebant. Unde Lucillius:

Frumentarius est, modium heic secum atque rutel-
lum unà adfert.

2 Ut autem de tam necessario annonæ publicæ mini-
sterio nihil nos fugiet, observandum est pistores olim
non modo panes coxisse, sed etiam grana moluisse, ac
subegisse, Cujac. *l.* 16. *obs. c.* 5. ubi addit fuisse Constan-
tinopoli qui molenda etiam frumenta animalibus fari-
nasque comporterent, dicti ex eo Catabolenses, quod
comportare est. Romæ quoque cum necdum esset mo-
larum usus, ipsi viri, libertini & servi pistrinis destina-
ti frumenta pilis, molis, aliisque machinis contunde-
bant, minuebantque. Mansit inde pistrini nomen, quod
passim accipitur pro officina pistoria, in qua delicatio-
res panes placentæque fiunt, Calepin. *verbo pistrinum.*
Hinc panifices & pinsentes panes, pistores dicti, quo-
rum alii panes civiles conficiebant, qui omnibus civi-
bus, per scholas distribuebantur, *l.* 1. *Cod. de frumento*
urbis Constat. & tit. seqq. Alii in palatio panes Cæsaris
coquebant, omnesque mancipes dicebantur; quia pi-
strino & pani civili conficiendo obnoxii, subjectique di-
spositioni Comitis horreorum, *l. un. h. t.* * Verùm la- 3
boriosa hæc opera præmium suum habuit: nam cum
maximum inde lucrum pistores conquirerent, ausi sunt
ex iis aliqui Senatoriam dignitatem appetere & ambi-
re, *l.* 4. *C. Theod. h. t. & l. un. infr. de perfectissimatus di-*
gnitate. Ita ut tandem ex ista procedendi libidine, &
quia a ditioribus deserebatur ministerium publicum, in
pistrina sua successionis jure adacti sunt postea liberi
panificum, ut constat *ex l.* 3. *C. Th. eod. tit.* * Postmo- 4
dum Leo Imp. *in l. un. h. t.* mulctandos pistores viginti
auri libris censuit, redireque ad antiquum denuo con-
sortium, jussus est quisquis dignitatem & officium vel
ambitione, vel gratis, vel pecunia, seu quolibet alio
modo assecutus fuisset, non obstante rescripto Principis
contra hoc impetrato: videtur enim id subreptitiè ob-
tentum, quod contra jus & utilitatem publicam impe-
tratur. Etenim non solet Princeps aliquem eximere a
ministerio suæ artis, contra commoda & jura commu-
nitatis. Eoque pertinet quod dicit Pyrrhus hic, non
valere rescriptum, quo Princeps eximit aliquem a sta-
tutis suæ civitatis; nisi ex certa scientia, & justa caus-
sa expressa id fecerit, *l.* 2. infr. *de divers. offic. l.* 1. sup. *si*
quacumque præd. potest.

Observandum præterea ex hac lege, unumquemque 5
agnoscere debere suam conditionem, nec adspirare ad
dignitatem, qua est indignus, *l.* 1. sup. *de murileg.* Vi-
lesceret enim Senatoria dignitas, si sordidis ministe-
riis & artificiis adscripti, ad eam conscenderent, *l.* 6.
infr. *de dign.* Cicero in oratione pro Roscio Amerino,
inter viles & sordidos artifices, pistores redegit, uti eti-
am Julius Firmicus *lib.* 3. *cap.* 12. & est textus *in l.* 12.
§. *sordidorum* sup. *de excus.* * Hinc mercatores infimi, 6
& qui sua industria victum quærunt, ad officia civitatis
non promoventur, si honestiorum hominum copia sit,
quorum numero censentur mercatores, qui venales
merces non exponunt, sed rariores ex longinquis par-
tibus suo periculo deportari curant, ut indigentiam
sublevent, & Reipublicæ necessitatibus subveniant,
quales digni sunt præmio & altiore promotione. Hi-
sce mercatoribus planè dissimiles sunt pistores; quia li-
cèt annonam remotè advehi procurent, ut ex ea in fa-
rinam redacta panes coquant, & vendant popularibus;
non ideo tamen mercatores censendi sunt, sed artifices,
& quicumque industria sua operantur. Atque ita con-
suluit Petrus Surdus *decis.* 313. ubi statuit discrimen in-
ter mercatores, & artifices; quod illi res emant, ut
integras & immutatas vendendo lucrentur; hi verò res
comparent, ut in aliam formam sua opera & industria
redactas, venales exponant. Præterea mercatores pro-
priè intelliguntur qui mercaturam exercent, & pro-
prium habent collegium & syndicum: pistores non
mercaturam sed artificium exercent, & eorum colle-
gium, quod licitum esse tradit Ulpianus *in l. ultim. ff.*
de excus. tut. hodiè non nisi regio indulto, vel supremi
senatus auctoritate comprobatur.

Porro huic collegio adscripti, a tutelis aliisque oneri- 7
bus excusantur, si modò per se pistrinum exerceant,
non per alios; urbici autem pistores, a collegarum quo-
que filiorum tutelis excusantur, *d. l. ult.* Et palatii pi-
stores non conveniuntur coram alio quàm Procuratore
Cæsaris, vel Præfecto urbi, sub cujus cura erant, *l.* 6.
& 7. sup. *ubi caus. fisc.* Potest quoque caussa pistoria ubi
veneunt panes feriato tempore tractari, *l.* 5. sup. *de fe-*
riis; quia ut ibi optimè Glossa, *omni tempore pane ege-*
mus. Quæ ratio fuit fovendi pistorum corpus & colle-
gium, tanquam summè necessarium vitæ humanæ.
Hinc quia pistores sæpè ab urbanicis, idest, appari-
toribus præfecti urbi percuti solebant, cautum est spe-
ciali edicto, urbanicanum si quis concussisset pistorem,
pistorum corpori, perpetuoque panificio addici oporte-
re, *l.* 2. infr. *de apparitorib. præf. urbi.*

Hodie extra ordinem coercentur officiati injuriam 8
inferentes pistoribus, quos tamen ubi deliquerint, com-
prehendere debent, & suo judici sistere, qui apud nos
est prætor, vel magistratus urbis, apud Gallos (quod
miror) est *le grand panetier*, Panificii magister in aula
regia: hunc in omnes pistores totius urbis Parisiensis
jurisdictionem habere dicit Anton. Mornacius *ad l.* 2.
Cod. ubi & apud quem cognito in integr. * Ut igitur mul- 9
ctas & injurias evitent pistores, videant ne constitutum
panis pretium excedent, minuantque pondus, aut pa-
nes minus coctos & purgatos vendant, vel ut pondero-
siores

fiores fiant, liquamine aliqun inungant. Item ne plura frumenta, quàm necessitas postulat, in nundinis emant, aut alio in loco quam in foro, & non nisi statuta hora; nam debent prius incolæ sibi necessariam annonam comparare. Possunt quidem pistores triplicis generis panes venales exponere in suis officinis, sed non debent revenditoribus eos vendere; quo carior annona reddatur in Reipublicæ dispendium.

10 Observanda hic lex Julia annonaria, quæ pœnam statuit in eos, qui societatem ineunt ut annona carior fiat, *l. 1. ff. ad l. jul. de annon. l. 6. ff. de extraordin. crim.* ubi coercentur Dardanarii, seu revenditores, qui annonam vel res alias venales comparant, ut carius postea eas vendant, gravi cum Reip. damno. Prohibetur præsertim his qui officia publica administrant, annonam 11 vexare, vel revendere alias res, Menoch. *arbitr. cas.* 384. *cent.* 4. Ad evitandam porro hanc annonæ caritatem, prohibitum est hìc in Belgio ne rure albus panis coquatur, & ne venalis cervisiæ coctores tritico, aut siligine utantur, sed tantum hordeo & avena, similibusque granis: ita Zypæus *in not. jur. Belgici §. de annona*: quod sanè postremum diligenter observant, miscentque plerumque insalubres & noxias herbas vice tritici; nec tamen desinunt idem pretium pro cervisia exigere, aut augere, licèt granorum valor diminutus sit. Sed iste usus coquendi cervisiam ex hordeo & avena solum obsolevit. Hodie uti olim apud Romanos ex hordeo & tritico cervisia coquitur, cujus fit mentio in *l. 9. ff. de tritico, vino & oleo leg.*

TITULUS XVI.

De Suariis, & Susceptoribus vini, & cæteris corporatis.

1 *Qui sint suarii & porcinarii.*
2 *Suillam vendere tenebantur ad pondus.*
3 *Cura vendendi carnes & pisces justo pretio, pertinet ad Præfectum urbi.*
4 *Hodiè ad magistratum urbis: Tacitè permitti videtur ut in privatis majoribusque familiis pecora mactentur, pro victu ministrorum.*
5 *Suariis permiscentur alii pecorum custodes.*
6 *Quibus concessum privilegium fori, & immunitatis a muneribus.*
7 *Eadem immunitas data Suariis Judæis, & quare?*
8 *Corporati & susceptores vini, qui dicantur.*
9 *Caupones vina vendunt, & hospites suscipiunt, de quorum facto non tenentur.*
10 *Vinum sit purum, & justa mensura vendatur.*
11 *Cur prohibeatur frequentatio popinarum?*

1 RECensentur hoc tit. alii corporati urbis Romæ; ut suarii, sive porcinarii, & illi suillam carnem a collatoribus suscipiebant, ad victum civium Romanorum: hi vero porcos pascendos agebant in pascua publica, unde textus hìc *in l. 1.* non est intelligendus de custodibus porcorum privatis, sed publicis: quod indicat verbum *urbis æternæ*. Itaque Suarii & porcinarii tenebantur popularibus affatim suillam præbere, quandoque gratis: nam ut scribit Vopiscus in Aureliano, oleum, panis, & porcina caro, populo Romano sæpè gratis præbebatur; raro vinum: reliqua pecora 2 in macello vendebantur a lanionibus. * Cœpit & a Suariis vendi porcina sub exagio, idest, trutina, atque id a Præfecto quodam urbi institutum refertur *in l. 4. Cod. Theod. h. t. & ut Suariis æstimandi licentia denegetur, pondusque pecorum trutinæ examine, non oculorum* 3 *libertate quæratur.* * Hinc est quod ad curam Præfecti urbis pertineret, ut omnis caro justo pretio venderetur; & ideo forum suarium & cæterorum pecorum sub ejus cura fuisse tradit Ulpianus *in l. 1. §. cura carnis ff. de off. præf. urbi*. certum quoque piscibus pretium impositum a Theodosio Cæsare *in l. un Cod. Theod. de pretio piscis*. ut per vicena pondo piscis primæ qualitatis (qualis erat spatangius) solidus ministrare-4 tur administris piscium Principis. * Hodiè quoque in quavis civitate statutum carnes, pisces, resque alias victui necessarias, certo pretio æstimari debere, sive ut dicitur taxari per Prætorem aut Magistratum, ad quem publica disciplina & politiæ conservatio pertinet. Nec adversatur statuto, aut magistratus decreto, quod in familia alicujus magnatis; itemque in religiosis domibus, pecora mactentur, ad victum famulorum & aliorum adscriptitiorum, quibus loco mercedis diuturnæ, certa carnis portio ponderata subministratur; quoniam statutum tantum prohibet privatam venditionem, non verò commutationem aut lucrum moderatum; prout cuivis permittitur pro necessitate domus suæ porcos & oves privatim occidere: verùm si cum famulis conventum sit, ut salarium in pecunia accipiant, non poterunt ex ea carnes & vinum ab œconomo domus sibi comparare; quia cederet id in præjudicium suariorum & lanionum, quibus solis permissum vendere; itemque defraudarentur collectores, qui ex rebus annonariis vectigal accipiunt. * Porrò suariis miscebantur vaccarii, & 5 caprarii, sive pastores vaccarum, caprarum, & bubulci. Boum custodes, quos artem habere dicit Ulpianus, & tanquam artifices, si peccàverint, teneri ex imperitia, quæ culpæ annumeratur, *l. 10. §. Celsus 5. ff. locati, l. 18. §. de bubulco ff. de instructo vel instr.* cogebantur autem hi quintum animal præbere, ad augendum gregem Principis, quoties illius diminutio & interemtio contingebat, arg. *l. 4. sup. de muril.* Platea *hic in fin. l. 1.* * Quia verò suarii pervigilem la- 6 borem populi Romani commodis exhibebant; ideò ipsis indultum ne sordidis muneribus subjacerent, *l. 1. h. t.* Itemque concessum his, & quibuscumque ex corpore suariorum, sive agant in judicio, sive conveniantur, ut coram urbis Prætore lis ventiletur & peragatur, *l. 2. h. t.* quoniam hic solus judex est competens in caussis civilibus, non in criminalibus; cum enim talis exceptio fit contra jus commune, restringi debet, Rebuffus, quem sequitur Christinæus *ad h. t.* * Simile privile- 7 gium datum Judæis suariis, propter onera alendi porcos in usum præsidiariorum militum externorum; quibus caro suilla permissa, non verò Judæis, ne lepra inficerentur, cui præ cæteris nationibus erant obnoxii.

Posterior tituli pars est, *de cæteris corporatis*, seu ad- 8 scriptis alicui collegio, quibus annumerat Cujacius susceptores vini, qui nimirum vina fiscalia suscipiebant, & vendebant incolis urbis Romæ: institutum deinde ab Alexandro Imp. corpus & collegium vinariorum, qui negotiationem vini in urbem vehendi exercerent; & ne quid peccaretur, Rationalis vinorum additus fuit, referente Lampridio. Erant itaque adstricti, vina quæ a fisco accipiebant, aut aliunde advecta, justoque pretio emta, pura revendere in tabernis, ut suarii carnes suas in macello; & ideo iisdem quibus hi privilegiis fruebantur. * Horum exemplo hodiè rece- 9 pti sunt inter corporatos civitatis caupones, quorum alii vina vendunt vasatim, alii poculatim, alii esculenta parant, & vina subministrant viatoribus, & alios cives hospitio accipiunt, præscripta mercede, a Magistratu, quam vix servant, sed pro arbitrio suo exigunt, in quos graviter animadvertendum; quin etiam factum eorum quos habitatores deligunt, præstant, non viatorum, si quid ab iis factum nocitumve sit: nisi salvam fore rem polliceantur, idest, nisi eam custodiendam susceperint, *l. 6. §. 3. ff. naut. caup. stab. l. 1. §. caupo ff. de furt. advers. naut.* * Vinum autem quod cau- 10 pones vendunt, purum esse oportet, non tinctum, aut aliquo liquamine mixtum; item vetus; quia novum a mense tantùm Novembris vendi potest, *l. un infr. de erogat. mil. ann.* mensuram publica auctoritate constitutam observare, & pretium non excedere; si secus fecerint, pœnam luent, *ut in l. 9. supr. de susceptoribus.*

Constitutionibus Principum nostrorum prohibentur 11 popinæ, in quibus alea luditur, comparationibus exhauriuntur pecuniæ, & ad libidinem sternitur via. Nam sæpè vini dulcedine illecti, & inescati artifices, & mechanici, non tantùm politiæ leges transgrediuntur, sed & rem domesticam obliviscuntur; & una atque altera hora in popina consumunt, quod tota hebdomada in officina summo labore sunt lucrati. Atque inde sæpè benè poti audaciores ad scelera prodeunt, quæ antequam committant, ex popinis extrahendi, in carcerem publicum detrudendi, & pane doloris & aqua tristitiæ tractandi; ut sic tandem ad bonam frugem redeant, & bono publico, & familiæ suæ resipiscant.

TITULUS XVII.

De Collegiatis, Chartopratis, & Nummulariis.

1 *Collegiati qui, cur collegia privata fuerint prohibita, etiam militibus?*

2 *Qui-*

2 *Quibus pœnis coerceantur qui illicita collegia usurpant.*
3 *Collegia institui & approbari debent a Principe.*
4 *Collegia Religionis caussa licita, non tamen exemta sunt a jurisdictione sæculari.*
5 *Opificum collegia quam sint Reipublicæ utilia. Collegæ censentur qui incorporati sunt collegio.*
6 *Nemo in duobus collegiis esse potest; & qui ab uno recedit, partem communem petit; non item ex eo quod collegio legatur, aut debetur.*
7 *Suscipiendi in collegium qui sunt ejusdem artis quam exigit collegium, qui eam non exercet, removetur & alius surrogatur, ubi probatus.*
8 *Sunt alia corpora nobiliora secretariorum, notariorum curiis adscripta, quæ privilegiis gaudent.*
9 *An illis quoque gaudeant supra numerum assumti ad collegium, item juribus, quæ reservata sunt ordinariis?*
10 *Principis rescripta potiùs impropriè accipi debent, quam ut eorum contextus præjudicium aliis adferat.*
11 *Verba rescriptorum flectenda in eum sensum, ut minimum lædant.*
12 *Quo remedio subveniatur illi, qui concessione Principis, se læsum probat.*
13 *Lucra debentur ordinariis collegiatis, exclusis extra ordinem assumptis.*
14 *Collegium non mutatur mutatis personis, illius jus in uno residet & conservatur: tres collegium faciunt.*
15 *Poterat collega cum licentia superioris a collegio recedere, & chartam vendere, cujus emtor, Chartopratus dicitur.*
16 *Quis sit Nummularius, & an ejus munus sit publicum?*
17 *Conceditur argentariis & nummulariis ut de bonitate & valore pecuniæ cognoscant.*
18 *Collegiati possunt statuta facere, quæ ipsos ligent, non alios.*
19 *Item Decanum eligere, qui de mercibus & caussis circa eas cognoscat. Quid si concurrat ordinarius?*

1 DIctum est speciatim de quibusdam corporatis, certo collegio adscriptis: nunc generatim de collegiatis, qui ex diversis corporibus eligebantur, ut publicis necessitatibus subvenirent. Quia verò specie publicæ caussæ & negotiationis, multi improbi adversus leges, & ordinum concordiam, conventus collegiaque constituere conabantur, & de facto usurpabant; ideo primum Senatusconsulto, dein Principum constitutionibus, præceptum Præsidibus provinciarum, ne patiantur esse collegia, sodalitia, conventicula, neve milites in castris collegia habeant, *l. 1. ff. de colleg. illic. & in l. 1. ff. quod cujusque univers.* propter imminens periculum conjurationum & proditionum, quæ in hujusmodi collegiis & congregationibus conflari solent,
2 *l. 3. ff. de colleg.* * Unde Julius Cæsar collegia plurima clausit; Augustus iterum aperuit; Nero nova removit, antiqua retinuit, Soet. *in Octav.* Claudius nominatim vetuit illicitos conventus, non tam ob factionum metum, quàm intemperantiam, quod in iis commessationes & compotationes plerumque fierent, ex quibus alia infanda incommoda orirentur, Dion *lib. 60.* pœna dein vis publicæ, aut alia arbitraria iis imposita, qui hujusmodi illicitos cœtus usurparent, ex Divorum fratrum constitutione, *l. 1. & 2. ff. d. tit.* Item Arcadius & Honorius conventicula prohibent proscriptionis domus periculo imminente, si dominus ejus in ea nova, aut tumultuosa conventicula celebrantes susceperit, *l. 15. Cod. de Episcopis & clericis.*

3 Hinc quoque moribus & statutis prohibitum, ne congregationes & confratriæ artificum fiant sine auctoritate Regia, quamvis ad bonum finem videantur institui: ita enim cavet lex Hispaniæ *tit. 14. lib. 8. nova recopil.* & in Gallia edictum Francisci I. de tollendis artificum collegiis, & vitandis ergo laborum monopoliis, de quibus est etiam lex Zenonis *sup. de monopol.* Cujac. *lib. 7. obs. c. 30.* Carolus V. Gandavensibus in ordinem redactis collegiorum omnium jura substulit.
4 * Religionis tamen caussa coire prohibitum non est; dum tamen specie pietatis & solvendi voti cœtus illiciti non habeantur, *d. l. 1. §. 1. & l. 2. ff. de extraord. cog.* Verùm ut licitè congregationes piæ instituantur, intervenire debet auctoritas Apostolica, & ordinaria Episcoporum, ut constat ex nova Clementis VIII. Constitutione, edita anno 1604. In his autem sodalitiis, quamvis pia opera exerceantur, & ab ordinario visitari soleant; non ideo sodales a jurisdictione sæculari sunt exemti, cum sint laici, uxores ducant, aut ducere possint, mercimonia exerceant, ac Reipublicæ munia subeant, Bart. *ad l. ult. ff. de coll. illicit.* Gutierrez *lib. 1. canon. qq. cap. 35.*

Accedente itaque Principis auctoritate, nihil Reipublicæ ad retinendos cives in officio utilius excogitari potest, quàm hujusmodi mercatorum & opificum collegia. Nam cum cogenda est pecunia, tributa colligenda, aut gravia Reipublicæ negotia sunt expedienda, melius cum universis, quàm cum singulis agitur, & facilius consensus obtinetur. Ipsi quoque opifices ubi inter se conveniunt, de rebus ad se opificia sua pertinentibus prudentius agunt & statuunt. Unde fit ut opificia magis vigeant & floreant, ad splendorem & utilitatem Reipublicæ, ubi plures ejusdem artificii collegialiter agunt. Dico collegialiter; quia hi qui incorporati non sunt, sed plures ut singuli in aliquo loco morantur, non dicuntur constituere collegium, neque collegii more convenire, nec sigillum commune habere, nisi id longo tempore, aut privilegio acquisiverint, Costalius *ad l. 1. ff. quod cujusque univers. nomin.* Connan. *lib. 1. comm. cap. 10. n. 1.* 5

Porro duobus collegiis neminem inscribi posse constat; si adscriptus fuerit, rescriptum est a Divis fratribus eligere eum oportere cujus esse malit, accepturum ex eo collegio a quo recedit, id quod ei competit, ex ratione rei aut negotiationis, quæ communis fuerit, *l. 1. §. ult. ff. de collegiis.* Idque Glossa ibi ita exponit, quod, quando collegium aliquid habet proprium, & est singulorum, ut tunc quicumque recedit, possit partem suam petere, scilicet cum ex collatione singulorum habet aliquid commune; sed quando quid collegio vel societati legatur, non legatur nisi iis qui in collegio remanent, & ejus collegii sunt; ita ut is qui recedit partem non vindicet, quia non est singulorum, sed collegiatorum. Similiter quod collegio debetur, non singulis, sed communitati debitum intelligitur, ne quod collegium debet, singuli debere dicantur, *l. 7. §. si quid ff. quod cujuscumque univers. nomin.* 6

Præterea debet quis tale collegium eligere, in quo possit commodè officium vel artem suam exercere, & cujus gratia institutum est collegium, *l. 9. sup. de sacros. Eccles.* Cui ubi quis adscriptus est, si officium aut munus, non ut oportet, impleat, istius collegii privilegiis non fruitur, imò ab eo removetur, atque in ejus locum alius surrogatur, quod fit auctoritate primorum istius collegii, & probatoria, seu explorata prius illius aptitudine, *l. un. in princ. h. t.* Bartol. *in l. semper §. quibusdam ff. de jure immunit.* 7

Præter opificum collegia, & eorum qui artes liberales exercent, sunt alia nobiliora corpora, curiis & consiliis Principum adscripta; nimirum secretariorum, notariorum, aliorumve agentium in rebus, qui munus suum actu exercent, ac *necessariam operam utilitatibus publicis exhibent*, ut ait Callistratus *in l. 5. §. pen. ff. de jure immun.* ob quam privilegiis & juribus utuntur, *d. l. un. §. 1.* ibi Platea *n. 4.* 8

Hinc quæritur: an ultra numerum assumptus ad collegium, particeps fiat jurium, quæ solis colligatis sunt concessa, & diuturno usu servata? Respondeo eum non aliter censeri assumptum, quam salvo & illibato jure ordinariorum; adeo ut quamvis ille nitatur nova Principis concessione; hæc tamen ita sit temperanda, ut jura & emolumenta, quæ ob laborem collegiatis præstantur, minimè auferat aut imminuat, *l. 1. §. si quid a Principe ff. ne quid in loco publico, l. nec avus C. de emancipat. c. quamvis de rescript. in 6.* * Ex quibus locis docent Interpretes, Principum rescripta ea humanitate esse accipienda, ne cuiquam injuriam inferant; adeo ut rescriptorum verba potius impropriè sint interpretanda, quàm ut eorum contextus in alterius præjudicium accipiatur, Omphalius *de Principis funct. lib. 1. cap. 9. in fine* ubi plures DD. refert: nam ut Principis mens & intentio, legibus & rationi naturali conformis esse existimatur, ità & rescriptum ex ipsius mente & ratione hanc admittit interpretationem, ne alteri jus quæsitum auferatur, vel minuatur; quocirca in hæc facti specie, ea fuit mens concedentis gratiam, aut locum in aliquo collegio, ne per accessionem supernumerarii, præjudicium generaretur ordinariis, qui hactenus soli juribus 9 10

juribus & privilegiis usi sunt, & fruuntur emolumentis collagii, tanquam præmiis suorum laborum; cum soli collegium facere, & repræsentare dicantur. Ita in simili quæstione rescribit Innoc. III. *in cap. cum olim u de consuet.* præcentorem in Ecclesia Londinensi recens assumptum contentum esse debere dignitate & sessione, quam sina præjudicio alieno poterit obtinere; item reditibus sibi conferendis. Etenim quoties reditus officii alicui dari aut restitui jubentur, solùm comprehenduntur provenientes ex ipso officiu, non verò ex personali labore; quia in hujusmodi proventibus, solum exercitium & usus receptionis debet attendi, *l.* 1. infr. *de re milit.* Bartol. *ad l. fin. ff. de colleg. illicit. n.* 22.

11 Hinc quoties novi indulti verba in speciem jus collegiatis quæsitum lædere videntur, ea tum in sensum improprium flectenda esse docemur, ne in propria significatione accepta, præjudicent, Jason *in l. ex facto ff. de vulgari num.* 5. *&* 13. quoniam hujusmodi indulta & literæ quæ impetrantur cum præjudicio alterius, magis per importunitatem extorqueri a Principe, quam ejusdem libera voluntate concedi solent, Felin. *in cap. cum olim u de re jud.* Immo quamvis liberè & motu proprio concederentur; quia tamen jus alterius lædunt, non valent, Gloss. in *l. originarios* infr. *de agricol. & cens.*

12 Quo igitur remediu utetur is qui se concessiona aliqua Principis læsum ostendit? Duplici. I. Actionis, quam vocant condictionem ex lege, per quam concludet ad Principalis gratiæ revocationam, idque ex defectu intentionis Principis, in quem finem multas suggerit conjecturas, Felinus *in cap. super literis u de rescript.* II. Exceptionis, quæ agenti ad gratiam consequendam obstat.

13 Quo remediu in dicta specie utentur ordinarii, quorum jus ordinationibus Principum est firmatum, & diutina consuetudine munitum, ut illi soli tanquam è numero, negotia sui cullagii expediant, privilegiis gaudeant, sibique lucra & proventus adscribant, exclusis supernumerariis; cum utrisque commoda collegii non sufficiant: & licèt sufficerent; non debent tamen diminui emolumenta illurum qui serviunt, & jus quæsitum est in hisce lucris, quæ ex exercitio muneris proveniunt, & sua natura ut distributiones, quæ solum iis qui intersunt & actu serviunt, conceduntur, *c.* 1. *de cler. non resid. in* 6. Rebuff. *ad l. Gallia tit. de salariis*: quem & refert & sequitur Mastrillus *lib.* 1. *de magistr. c.* 21. *num.* 35.

14 Habet autem hanc spem extra ordinem assumptus, quod in locum decedantis ordinarii succedat, si collegiatorum judicio idoneus probetur: mutatione tamen ordinariorum aliquorum, non mutatur collegium; sed idem remanet, *l.* 7. §. 2. *ff. quod cujusque univ. nom.* Quod si ad unum recidit, potest hic potiori jure convenire & conveniri; cum & per unum jus communitatis retineatur & conservetur, quamquam ab uno collegium non constituatur. Neratius tres collegium facere dixit, & hoc magis sequendum est, *l.* 85. *ff. de verb. signif.* sicuti nec unus solus appellatione familiæ continetur, nec duo familiam faciunt, *l.* 40. §. 3. *ff. d. t. de verb. signif.*

15 Cæterùm collegium mutare, aut pro arbitrio ab eo recedere collega non potest; est enim collegio obstrictus, ut decurio curiæ suæ: potest tamen obtenta facultate Principis, a munera & functione se eximere, & jus matriculæ, seu chartam alicui idoneo vendere; atque is qui chartam hanc emit, Chartopratus dicitur, & subrogatur in locum statuti collegiati, vel decani, qui vacationem obtinere potuit: & ut ordine & munere fungitur; ita & privilegiis gaudet, *l. un. §. fin. h. t.* ibi Glossa, Lucas de Penna, Joan. de Platea & Pyrrhus, a quibus dissentit Cujacius Chartopratis chartarum fiscalium venditionem commissam dicens.* Non

16 argentariis ad quos novissimè translata fuerat chartæ venditio, & argentaria negotiatio, ut etiam nummulariis, qui pecunias suas fœnori dant, permutant, distrahunt; & ideo in publico mensas habent, actus sui rationes conficiunt: & quod per hos gestum est, tanquam fide publica consignatum habetur: tenentur quoque rationes subducere; nec distinguo quis ab argentariis editionem postulet; dum tamen is postulet, cujus interest rationes edi, *l.* 4. 9. §. 2. *l.* 10. *ff. de edendo*; quia verò eorum ministerium publicam fidem apud veteres habuit; ideo sunt qui dicunt argentariorum officium esse publicum; sed non recta: eum etiam servi illud exercuerint, *d. l.* 4. §. 3. non potest tamen negari, quin hoc officium publici commodi caussa sit institutum, & ejus usus summe necessarius, *l.* 8. *ff. depositi.*

Hinc cœpit Princeps, penes quem summa Reipublicæ est, officii hujus exercandi, fœnerandique gratiam suo diplomate quibusdam concedere. Atque ad hos tanquam peritissimos numerorum æstimatores solent recurrere, qui ambigunt de valure & bonitate pecuniæ, puta quanti sit nummus, ex quo auro, probato an improbato. Nec hujusmodi argentariis inutilis est iste labor, Cujac. *lib* 10. *obs. c.* 14. 17

Nam retinent collegiati, itemque nummularii, quædam privilegia, ob laboriosum munus quod sustinant; siquidam de his quæ ad artem sui collegii spectant, possint statuta facere, seque vicissim illis alligare, modò talia sint, quæ non constituant novum jus inter alios, neque lædant leges priores a fundatoribus collegii latas, in quas jurarunt: Item modò præjudicium non inferant aliis, ut si monopolium sapiant, vel ambitiosa sint decreta, Bart. *ad l. ult. ff. h. t.* per *l.* 1. *Cod. de monopol.* Alciatus *ad l.* 85. *ff. de verb. signif.* 18

Præterea possunt collegiati sibi judicem seu Decanum eligere, qui judicet de opificum operis & artificiis; item mercibus quas venales exponunt, ne ignara plebs earum emtione decipiatur. Est autem istius Decani, seu Judicis jurisdictio circumscripta personis sui collegii dumtaxat, ut de negotiatione cognoscat, non de alio contractu, negotio, vel crimine; Item tantùm inter exercentes, vel discentes negotiationem, quandoque etiam inter eos qui aliquando fuerunt collegiati, si postea conveniantur de negotiatione antea gesta. Habet autem hic judex sive Decanus collegii, & Magistratus quoad caussas istas mercimoniorum jurisdictionem concurrentem; ille quidem ex privilegio, hic verò ex generali sibi concessa potestate: & uter prius de caussa ista aditus fuerit, cognoscit, nec impediri potest ab altero, nec a convento declinari, prætextu alicujus privilegii. Non solet hic tamen quid circa merces decernere, nisi auditis iis, qui ejusdem sunt opificii, Sichard. & Vultejus *ad l.* 7. *Cod. de jurisdictionib. omn. jud.* Vide quæ sup. *tit.* 13. dixi. 19

T I T U L U S XVIII.

De Studiis liberalibus urbis Romæ, & Constantinopolitanæ.

1 *Continuatio. Academiarum, & Praceptorum usus in Republica maximus.*
2 *Diversis in locis cœpit erudiri juventus, quod magis foris quàm domi ad studia & bonos mores excitetur.*
3 *Peregrinatio utilis, qua scientiæ & prudentiæ caussa instituitur.*
4 *Professores ubi docerent, privatim docere iis non licebat; secus illis, qui non erant ex ordine.*
5 *Numerus certus Professorum constituitur, assignantur iis certa schola, ita distantes, ne se invicem impediant docentes.*
6 *Prohibentur studiosi sibi invicem obstrepere. Item fabri malleare juxta scholas*
7 *Quid si strepitum facere non desinant, poteruntne expelli?*
8 *Præterquam Romæ & Constantinopoli, in aliis urbibus liberales scientiæ hodie docentur.*
9 *Solvitur ex publico professoribus: nulli gratis munus suum obire tenentur.*

INter collegia licita, ac speciali privilegio subnixa, est collegium artium liberalium & Doctorum, quod in hujus tituli inscriptione vocatur studium, & accipitur pro Academia & Universitate, in qua Magistri, Doctores & Professores diversarum scientiarum congregantur, & ibidem juvenes virtutibus, bonis literis disciplinisque instituunt, & ad laborem excitant. Quò fit ut illi qui prima jecerunt Reipublicæ fundamenta, semper fuerint solliciti de erigendis stabiliendisque Academiis, quod crederent nullum florentem Reipublicæ statum comparari, aut retineri posse sine literis, & bona juventutis institutione, Aristot. *lib.* 5. *pol. cap.* 9. 1

Atque hasce publicas Præceptorum scholas, primum Græci bonarum ferè omnium artium auctores, induxisse videntur, qui cum aliis in locis tum Athenis publicè 2

cè

cè magno studiosorum concursu, diversas profiteri artes, certoque pretio docere cœperunt. Post liberalitate Principum diversis in locis viri docti conducti sunt, ad erudiendam in variis scientiis juventutem, ut dixi sup. *de professor.* existimabant enim non posse eam commodè domi inter privatos parietes erudiri & instrui; cum quia parentum indulgentia facilè liberos corrumpit, tum quia domi ea sola possunt discere, quæ ipsis præcipiuntur, in scholis verò publicis etiam ea quæ aliis, ut ait Quintilianus *lib. 1. instit. cap. 2.* ibi: *audiunt multa quotidie probari, multa corrigi, sic ut proderit alicujus objurgata desidia, proderit laudata industria, excitabitur juvenis laude commilitonis, & præmio studiis debito*: namque accensi juvenes, atque amore scientiæ excitati, peregrinari, novas Academias; & Professores adire consueverunt.

3 Et hic certè optimus est peregrinationis fructus & finis scientiam & prudentiam quærere. Item non tantùm lustrare urbes, sed illarum leges & instituta tenere, regimina dignoscere, ut ea notitia in Reip. utilitatem deinde convertatur, ut monet Lipsius in epist. ad Lanoyum. Rectiùs itaque maturiores juvenes faciunt, qui ad eos populos divertunt, qui cultioribus sunt moribus, & Academias perlustrant celebriores, Professoresque publica auctoritate ad docendum constitutos audiunt, ex quibus aliquid utile discere & referre possint.

4 Olim quidem legum Professores alibi quam Romæ in Capitolio, & Constantinopoli, & Beryti docere non poterant, erantque judicio Principis, & decreto ordinis probati, receptique. Usurpantes verò sibi nomina Professorum, ac publicè docendi auctoritatem, infamiæ notam subibant, & urbe pellebantur, *l. un. h. t. & in proœmio digestor, §. hac autem 7.* Attamen qui verè magistri erant, nondum tamen ex ordine Professorum, intra privatos parietes studia sua exercere, & studiosos instruere non prohibebantur: nam tantùm illis qui intra Capitolium erant ad docendum constituti, interdictum erat privatim docere & discipulis vacare; & si secus fecissent, nil penitus ex privilegiis consequebantur, quæ eorum ordini erant concessa, *d. l. un. §. illos.*

5 Præscribunt præterea Impp. Theod. & Valent. in hac sua constitutione, certum numerum Professorum; nimirum tres oratores, quos Romanæ eloquentiæ doctrina, & docendi dicendique facundia commendat; Grammaticos decem; sophistas, sive dialecticos quinque, quibus unum adjungi volunt, qui Philosophiæ arcana rimetur: duos verò Professores qui juris ac legum voluntates pandant & interpretentur; non excludunt propterea cæteras artes liberales, quarum mentionem facit Constantini constituto, sup. *de excus. artif.* Sed tantum ad superiores istas scientias tradendas in tribus dictis urbibus istum constituunt numerum Professorum, quibus etiam singulis, certa loca & scholas deputari jubent, quæ inter se aliquam distantiam habeant, ne discipuli sibi invicem possint obstrepere, neve linguarum confusio permixta, vel vocum omnium strepitus docentes & audientes impediat, & a studio literarum mentes avertat. Atque hoc adversus novos studiosos, qui suo strepitu & plausibus auditorium turbant, ubi non intelligentes tædet audire, sui commodi negligentes, alieni invidus.

6 Porro quemadmodum scholares prohibentur sibi invicem obstrepere, ne impedimentum studiis inferatur, *d. l. un.* Ita etiam fabri juxta scholas & domos Professorum strepitum facere; quoniam publica utilitas, quæ replet civitatem sapientibus, præfertur, Gloss. hic & Platea. Quod si dicant se esse fabros publicè constitutos, & arma fabricare pro Republica, cujus causa æquè privilegiata est, debet illis a magistratu commodus locus in civitate assignari, citra studiorum incommodum. Cum magistratus sit curare, ut pacata atque quieta sint loca, in quibus studia liberalium artium, & divina ministeria exercentur, *arg. l. 13. ff. de offic. præs.* quorum caussa semper potior visa est; licèt fabri, & artifices partem civitatis non minimam faciant, ut inquit Aristoteles *lib. 2. polit.*

7 Quid si fabri moniti, non desinant obstrepere? Nonnullorum opinio est, non posse eos expelli; quia licitum est cuilibet in suo facere quod lubet, etiam cum alterius incommodo, *l. 8. §. 5. ff. si servit. vind. l. 1. §. idem ajunt: ff. de aqua pluvia arc.* At Menochius *lib. 2. arbitrar. cent. 3. cas. 237.* existimat fabros si prævenerint Doctores, vel studiosos, qui possunt commodè alibi habitare, ob præventionis privilegium, non posse expelli: secus si concurrerint eodem tempore ad habitandum, vel se post contulerint ad locum, in quo consueverunt Doctores studia exercere. Sed ego puto fabrorum privilegium minus esse, ac proinde cedere debere majori, quo nituntur Professores liberalium artium & legum, quarum scientia totus illuminatur orbis, & conservantur Respublicæ; præterea leges armis præferri, & arma togæ cedare fatentur scriptores, & nostri *in proœmio instit.* Nec perpetuò verum illud est, licere cuilibet in suo facere quidquid velit; siquidem inde præjudicium passura sit communitas. Quò fit, ut non liceat domino fundi quippam facere quo impediatur publicus navigationis usus, *l. 1. in pr. ff. de fluminibus.* Item si potest ipsi domino dominium rei suæ auferri, ob publicam caussam, potius inhiberi possunt fabri ne turbent suo strepitu, licèt proprio in loco, & ab eo expelli, si id magistratui visum fuerit, vel prohiberi ne eo tempore quo Doctores docent, fabrilia tractent tali strepitu, ut docentes discentesque impediant, Pyrrhus *ad h. l. un.* Bartul. & alii *ad l. 1. ff. sol. matr.*

8 Quod autem constitutio hujus tit. solummodò duarum civitatum in quibus studia exercerentur, mentionem faciat; ratio est, quia in aliis urbibus nondum omnes scientiæ, & liberales artes prælegebantur, aut ad docendum publica auctoritate, & salario Doctores certi erant constituti: postmodum ut Romæ & Constantinopoli; ita & Beryti, Parisiis, Bononiæ, Salmanticæ, Coloniæ, Lovanii, & in aliis provinciis aliæ Academiæ erectæ sunt, & Professores ex publico ibidem dotati. Idque laudabiliter constitutum; non decet enim publicè docentes egere: nam exiguitas stipendii animus alienat a munere docendi, atque multos ea cogit tractare, ad quæ minùs sunt idonei. Itaque optimè tenuiorum studiis consulitur; & major est docentium libertas & assiduitas, ubi ipsis ex ærario digna meritis & industriæ, merces præstatur. * Unde olim 9
pro mercede publicæ in docendo operæ, Professoribus actio extra ordinem dabatur, *l. 1. ff. de extraord. cogn.* De Philosophis tamen, jurisque Professoribus responsum ab Ulpiano: *quadam tametsi ab iis honestè accipiantur, inhonestè tamen petuntur. Quia primùm profiteri illas oportuit, mercenariam operam spernere, petendus ab his honor, non pretium, d. l. 1. §. 4. & 5.* Sed mos ille desiit; honestè enim petuntur salaria, sine quibus omnis friget functio; nec eæ omnibus sunt facultates, ut gratis obire munus suum queant; utque Professores tam humanos habent discipulos, quales habuit Sabinus, cui cùm res angusta domi esset, ab iis fuit sustentatus, *l. 2. §. ergo Sabin. ff. de orig. jur.*

TITULUS XIX.

De honoratorum vehiculis.

1 *Olim carrucis nemo uti poterat, qui in dignitate non esset constitutus.*
2 *Nondum electi in Senatorum ordinem, uti & judices inferiores pedibus ibant.*
3. *Viri honorati & illustras carrucis vehebantur ad aulam; dabanturque iis equi & currus profecturis ad provinciam administrandam.*
4 *Hodie etiam abjecti cives carrucis utuntur; ideo revocanda in usum constitutio Regis nostri.*
5 *Rhedis mercenariis omnibus uti licet.*

1 SEquitor de urbis privilegiis & primo proponitur *h. tit.* de privilegio quod habet urbs Roma, ne quis in ea vehiculis, & carrucis utatur, nisi qui præditus sit aliqua dignitate, civili vel militari, aut honore aliquo cum administratione jam perfunctus fuerit, veluti si præfectus prætorio, Magister militum, Præfectus urbi, Prætor, Consul extiterit, *l. un. h. t.* Quibus adjungi potest Senator: nam & huic usum carrucæ argenteæ permisit Severus Imperator; & Aurelianus etiam aliis, qui sine administratione publica, dignitate tamen palatina aut alia honoraria erant decorati. * 2
Nondum autem in Senatorum ordinem lecti, aut a Principe assumpti ad dignitatem aliquam, tamdiù pedibus ibant in curiam, *Gel. l. 3. cap. 18.* Inde fortè pedanei judices, nisi malis eos ideò pedaneos appellare, quod in Senatu verbis sententiam non dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent, aut suam potiùs proferrent in subpedaneis, & minoribus subselliis, ut dixi sup. *de pedan. jud.*

Appel-

3 Appellat autem vehicula dignitatis; quia ob dignitatem, ita in publicum prodire urbis honoratis & illustribus personis permissum erat, ipsum quoque palatium Imperatoris ingredi, carruca, vel equo, prout vellent; sed carrucam suo sumptu ornabant, & sellam gestatoriam, qua per urbem, a servis gestabantur, Bulengerus *de imper. romano lib. 1. cap. 24.* tantùm enim Præsidibus & Proconsulibus profecturis in provinciam ex publico carrucæ, equi & anonna præbebantur. Sic Justinianus Prætoribus suis Pysidiæ, & Licaoniæ dedit sellas curules, aureas, securem consularem & fasces, *Novell. 24.* At vehicula & sellæ curules consulum ex ebore altiores erant, Præsidium provinciæ & Senatorum omnium humiles, Symmachus *l. 1. epist. 25. & 95.* Refert Julius Capitolinus Alexandrum Imperatorem more veterum instruxisse magistratus, quos in provincias mittebat; ita ut Præsides acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos & equos binos, currus, & alia quæ recenset: finita tamen administratione, mulos, equos, muliones & cocos reddebant, cætera sibi oblata retinebant, si se bene gessissent, sin malè in quadruplum ea reddere tenebantur; meminit Bobadilla *lib. 5. polit. cap. 7. num. 27.* & Petrus Gregor. *lib. 47. syntagm. cap. 32. num. 28.*

4 Hodiè etiam abjecti cives, rhedis & vehiculis in urbe regia, & aliis utuntur; quamobrem ad coercendam eorum insolentiam & luxum, æquum foret vectigal aliquod rhedarum equis imponere, & in usum revocare pragmaticam sanctionem Philippi secundi Regis nostri, ne ullus (præter honoratos & illustres) utatur carrucis, seu rhedis, nisi quatuor equis ad vehendum junctis.

5 Conductitiis rhedis, intra & extra urbem omnibus cujuscumque conditionis uti licet, præstita mercede; ea enim constituta, ut hodie, ita & olim licuit cisiis, vehiculis & rhedis uti, Valerius Maximus *lib. 9. cap. 1.* dummodò mularum (quibus, non equis, ad vehicula veteres usos existimat Coræsius *lib. 2. miscel. cap. 20.*) juga oneri suffectura, adhiberentur. Invectus quoque usus cisiorum a Pannoniis, a quibus & rei quoque nomen factum fuerat, ut scilicet cisia dicerentur *coches* verbo Pannonico, & nostro ut notant Nicotius & Budæus.

TITULUS XX.

De Privilegiis urbis Constantinopolitanæ.

1 *Constantinopolis nova Roma a Constantino est appellata & reparata, omnibusque Romæ veteris privilegiis donata.*
2 *Gaudet prærogativa juris Italici, estque immunis tributis, & nunc quævis urbs regia.*
3 *Ut Roma, ita Constantinopolis communis patria, & domicilium commune subditis, exceptis illis qui habent jus revocandi domum.*
4 *An idem jus domicilii communis datum sit aulis regiis.*
5 *Aulici & in obsequio Principis utuntur jure Romano, & aula jus sequuntur.*
6 *Translata imperii sede Constantinopolim, remansit in vetere Roma Principatus Ecclesiæ, & Pontificis Romani sedes, quæ prima est omnium Ecclesiarum.*
7 *Constantinopolis destituta suis privilegiis & imperio, eoque translato in Carolum Magnum, dein in Saxones.*
8 *Orientale imperium extinctum. Quando id Turca invaserit.*

1 Secundo agitur hoc tit. de privilegiis quæ habet urbs Constantinopolitana; hæc olim Byzantium dicta fuit in Thracia a Pausania Spartano primum condita, ut auctor est Justinus *ex Trogo lib. 4.* Quia verò reparata & illustrior reddita ab Imperatore Constantino, subinde dicta fuit Constantinopolis, & sæpè alibi nova Roma, ad differentiam veteris Romæ, in qua prius erat ipsius Imperii & Imperatorum sedes & habitatio, ut indicat *l. un. h. t. l. 5. C. de operib. pub. l. 52. in fin. C. de Episc. & cler.* In notitia Imp. Panciról. *c. 35.* & Cæsar Bulengerus *de Romano imp. lib. 1. c. 3.*

2 Huic urbi eadem privilegia tributa sunt, quæ antiquæ Romæ gaudet: enim ut hæc juris Italici prærogativa, atque exemta ab extraordinariis & temonariis oneribus, *l. 7. C. Theod. de extraord. muner. & in l. 3. Cod. Theod. de collat. donatur. possess.* ibi: *exemta scilicet æterna urbe, quam ab ejusmodi munere, reverentia propria majestatis excusat.*: sic etiam hodie civitatis regiæ cives & incolas a superindicti oneris pondere excusat Principis habitatio, ut de Parisiensibus civibus refert Le Bret *en ses plaidoyez* 20. * Præterea ut Roma communis nostra patria fuit; ita ut debuerint debitores forenses se ibi defendere, si ibi invenirentur, convenirenturque, *l. 33. ff. ad munic. l. 28. §. 4. ff. ex quib. caus. major.* Exceptis illis qui legationis vel appellationis, vel testimonii, vel tutelæ reddendæ, vel simili aliqua caussa Romam venissent, quippè his revocandi domum jus fuit, *l. 2. & passim ff. de judiciis.* Similiter hoc jus communis domicilii datum urbi Constantinopolitanæ, itemque jus revocandi inde domum legatis, aliisve qui ob necessariam caussam eo venerant, *Novel. 123. c. 24.* 3

An hodie jus istud communis domicilii urbibus regiis seu aulicis communicetur? Verius est non communicari, atque id præsertim obtinere in Belgio docet Zipæus *in consultat. canon. lib. 3. de success. ab intest. consult. 1.* Propterea quod ibi multæ sint provinciæ sui atque absoluti juris, nisi quod a Carolo V. in mutuam defensionem perpetuò sint connexæ: Adeò ut Belgii Princeps nullam propriam aulicam urbem habeat, sedemque Imperii, sed singulis provinciis atque urbibus sua manent jura & privilegia, & Princeps ubi vult sedem constituit, plerumque in civitate Bruxellensi, quasi in meditullio Belgii, unde commodius mandata in omnes deferantur; neque ipsa civitas aliquid præcipui juris ex eo in ordinibus Brabantiæ, seu aliàs sibi vindicat. * Aulæ tamen jus non ideò censeri debet extinctum; constat enim id competere omnibus aulæ adscitis, & qui in obsequiis Principis sunt, & officia aulæ perpetua habent, & ibi domicilium, quamvis non perpetuò fixum constituisse censentur, & utuntur jure Romano & privilegiis, qualis data sunt iis; qui in Roma veteri, aut nova, aut in comitatu Imperatoris, credita sibi officia obibant. Bona tamen illorum immobilia & reditus hypothecati semper sequuntur conditionem situs sive fundi, Burgundus *tract. 2. contr. consuet. n. 29.* 4 5

Cæterùm quamvis translata imperii sede Constantinopolim, eadem prærogativa honorem ei urbi, quæ veteri Romæ, data fuerit, *l. un. h. t. & l. 6. sup. de sacros. Eccles.* nequaquam tamen primatum Ecclesiæ sortita est: mansit enim ille semper Romæ, ex Salvatoris nostri, & divi Petri ordinatione; atque id ipsum sacri canones docent, *dist. 22.* & Justinianus variis locis declarat, cùm vocat sanctitatem Romani Pontificis caput omnium Ecclesiarum, jubens omnes sacerdotes non modò Occidentis, verùm etiam Orientis, ei esse subjectos, *l. 8. §. credentes C. de summa Trinit.* Idem in novissimis suis constitutionibus sanxit, asserens secundum definitiones quatuor primorum Conciliorum, sanctissimum Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum, ac præcedere Constantinopolis, reliquarum sedium Archiepiscopos: nec non ut legum originem anterior Roma sortita est, ita & summi Pontificatus apicem; vocaturque fons sacerdotii; atque adeò præcipuis privilegiis est decorata, ut adversus eam non nisi centum annorum fit præscriptio, *Novel. 123. §. 1. & Novel. 9. in pr.* quo privilegio Constantinopolitana, non aliæ Ecclesiæ gaudent, ut dixi sup. *de sacros. Eccles.* 6

Verùm alia privilegia urbi Constantinopolitanæ concessa, planè suppressa & abolita sunt, postquam ibi esse desiit imperii sedes, & Constantinus Imp. ejusque filius recusarunt auxilium præstare Ecclesiæ Romanæ, ab Astulpho Rege oppressæ. Ecclesia confirmavit translationem imperii in personam Caroli Magni, in cujus familia remansit ad mortem usque Ludovici Balbi Regis Galliarum, post cujus obitum translatum est, in Saxones Alemannos, penes quos jure successionis a patre in filios pervenit, usque ad tempora trium Othonum, quorum postremus, veneno dato a Romanis, Romæ mortuus est. Qua ratione Gregorius V. natione Saxo, qui, pulso ab Othone Antipapa Joanne XVII. dicto, restitutus in sedem erat, ut Imperii dignitas apud suos Germanos maneret, synodo congregata sanctionem tulit, de Imperatore eligendo, quæ etiam hodie observatur, electoribus Germanis constitutis, tribus Ecclesiasticis, & quatuor sæcularibus Principibus, *cap. 34. x de elect.* Zoann. *de romano imp. num. 243.* Petr. Gregor. *lib. 58. syntagm. jur. cap. 2. num. 22.* 7

Extinctum dein Orientale imperium, cùm Turca Christiani nominis hostis, anno 1420. Byzantium cru- 8

cè magno studiosorum concursu, diversas profiteri artes, certoque pretio docere cœperunt. Post liberalitate Principum diversis io locis viri docti conducti sunt, ad erudiendam in variis scientiis juventutem, ut dixi *sup. de professor.* existimabant enim non posse eam commodè domi inter privatos parietes erudiri & instrui; cum qoia parentum indulgentia facilè liberos corrumpit, tum quia domi ea sola possunt discere, quæ ipsis præcipiuntur, in scholis verò publicis etiam ea quæ aliis, ot ait Quintilianus *tib. 1. instit. cap.* 2.1 ibi: *audiunt multa quotidie probari, multa corrigi, sic ut proderit alicujus objurgata desidia, proderit laudata industria, excitabitur juvenis laude commilitonis, & præmio studiis debito*: namque accensi juvenes, atque amore scientiæ excitati, peregrinari, novas Academias; & Prosessores adire consueverunt.

3 Et hìc certè optimus est peregrinationis fructus & finis scientiam & prudentiam qoærere. Item non tantùm lustrare urbes, sed illarum leges & instituta retinere, regimina dignoscere, ut ea notitia in Reip. utilitatem deinde convertatur, ot monet Lipsius in epist. ad Lanoyum. Rectiùs itaque maturiores juvenes faciuot, qui ad eos populos divertunt, qui cultioribus suot moribus, & Academias perlustrant celebriores, Professoresque publica auctoritate ad docendum constitutos audiunt, ex qoibus aliquid utile discere & referre possint.

4 Olim quidem legum Professores alibi quam Romæ in Capitolio, & Constantinopoli, & Beryti docere non poterant, erantque judicio Principis, & decreto ordinis probati, receptique. Usurpantes verò sibi nomina Professorum, ac publicè docendi auctoritatem, infamiæ notam subibaot, & orbe pellebantur, *l. un. h. t. & in proœmio digestor.* §. *hæc autem* 7. Attamen qui verè magistri erant, nondum tamen ex ordine Professorum, intra privatos parietes studia sua exercere, & studiosos instruere non prohibebantur: nam tantùm illis qui intra Capitolium erant ad docendum constituti, interdictum erat privatim docere & discipulis vacare; & si secus fecissent, nil penitus ex privilegiis consequebantur, quæ eorum ordini erant concessa, *d. l. un.* §. *illos*.

5 Præscribunt præterea Impp. Theod. & Valent. in hac sua constitutione, certum nomerum Professorum; nimirum tres orarores, quos Romanæ eloqoentiæ doctrina, & docendi dicendique facundia commeodat; Grammaticos decem; sophistas, sive dialecticos quinque, quibus unum adjungi volunt, qui Philosophiæ arcana rimetur: duos verò Professores qui juris ac legum voluntates pandant & interpretentur; non excludunt propterea cæteras artes liberales, quarum mentionem facit Constantini constituto, *sup. de excus. artif.* Sed tantum ad superiores istas scientias tradendas in tribus dictis urbibus istum constituunt oumerum Professorum, quibus etiam singulis, certa loca & scholas deputari jubent, qoæ inter se aliquam distanriam habeant, oe discipuli sibi invicem possint obstrepere, oeve linguarum confosio permixta, vel vocum omuium strepitus docentes & audientes impediat, & a studio literarum meutes avertat. Atque hoc adversus novos studioses, qui suo strepitu & plausibus auditorium turbant, obi uoo intelligentes tædet audire, sui commodi negligentes, alieni iuvidos.

6 Porro quemadmodum scholares prohibentur sibi invicem obstrepere, ne impedimentum studiis inferatur, *d. l. un.* Ira etiam fabri juxta scholas & domos Professorum strepirum facere; quoniam poblica otilitas, qoæ replet civitatem sapientibus, præfertur, Gloss. hìc & Platea. Quod si dicant se esse fabros publicè constitutos, & arma fabricare pro Republica, cujus causa æquè privilegiata est, debet illis a magistratu commodus locus in civirate assignari, citra studiorum incommodum. Cum magistratus sit curare, ut pacata atque quieta sint loca, in quibus studia liberalium artium, & divina ministeria exercentur, *arg. l. 13. ff. de offic. præs.* quorum caussa semper potior visa est; licèt fabri, & artifices partem civitatis non minimam faciant, ut inquit Aristoteles *lib. 2. polit.*

7 Quid si fabri moniti, non desinant obstrepere? Nonnullorum opinio est, non posse eos expelli; quia licitum est cuilibet in suo facere quod lubet, etiam eum alterius incommodo, *l. 8. §. 5. ff. si servit. vind. l. 1. §. idem ajunt 2 ff. de aqua pluvia arc.* At Menochius *lib. 2. arbitrar. cent. 3. cas.* 237. existimat fabros si prævenerint Doctores, vel studiosos, qui possunt commodè alibi habitare, ob præventionis privilegium, non posse expelli: secus si concurrerint eodem tempore ad habitandum, vel se post contulerint ad locum, in quo consueverunt Doctores studia exercere. Sed ego puto fabrorum privilegium minus esse, ac proinde cedere debere majori, quo nituntur Professores liberalium artium & legum, quarum scientia totus illuminatur orbis, & conservantur Respublicæ; præterea leges armis præferri, & arma togæ cædere fatentur scriptores, & nostri *in proœmio instit.* Nec perpetuò verum illud est, licere cuilibet in suo facere quidquid velit; siquidem inde præjudicium passura sit communitas. Quò fit, ut oon liceat domino fundi quippam facere quo impediatur publicus navigationis usus, *l. 1. in pr. ff. de fluminibus*. Item si potest ipsi domino dominium rei suæ auferri, ob publicam caussam, potios inhiberi possunt fabri ne turbent suo strepitu, licèt proprio in loco, & ab eo expelli, si id magistratui visum fuerit, vel prohiberi oe eo tempore quo Doctores docent, fabrilia tractent tali strepitu, ut doceotes discentesque impediant, Pyrrhus *ad h. l. un.* Bartol. & alii *ad l. 1. ff. sol. matr.*

Quod autem constitutio hujus tit. solummodò duarum civitatum in quibus studia exercerentur, mentionem faciat; ratio est, quia in aliis urbibus nondum omnes scientiæ, & liberales artes prælegebaotur, aut ad docendum publica auctoritate, & salario Doctores certi erant constituti: postmodum ut Romæ & Constantinopoli; ita & Beryti, Parisiis, Bononiæ, Salmanticæ, Coloniæ, Lovanii, & in aliis provinciis aliæ Academiæ erectæ sunt, & Professores ex publico ibidem dotati. Idqoe laudabiliter constitutum; non decet enim publicè doceutes egere: nam exiguitas stipendii animos alienat a munere docendi, atque multos ea cogit tractare, ad quæ minùs sunt idonei. Itaque optimè tenuiorum studiis consulitur; & major est doceotium libertas & assiduitas, ubi ipsis ex ærario digna meritis & industriæ, merces præstatur. 8

9 * Unde olim pro mercede publicæ in docendo operæ, Professoribus actio extra ordinem dabatur, *l. 1. ff. de extraord. cogn.* De Philosophis tamen, jurisque Professoribus responsum ab Ulpiano: *quædam tametsi ab iis honestè accipiantur, inhonestè tamen petuntur. Quia primùm profiteri illos oportuit, mercenariam operem spernere, petendus ab his honos, non pretium*, *d. l. 1. §. 4. & 5.* Sed mos ille desiit; honestè enim petuntur salaria, sine quibus omnis friget functio; nec eæ omnibus sunt facultates, ut gratis obire munus suum queant; neque Professores tam humanos habeot discipulos, qualea habuit Sabinus, cui cùm res angosta domi esset, ab iis fuit sustentatus, *l. 2. §. ergo Sabin. ff. de orig. jur.*

TITULUS XIX.

De honoratorum vehiculis.

1 *Olim carrucis nemo uti poterat, qui in dignitate non esset constitutus.*

2 *Nondum electis in Senatorum ordinem, uti & judices inferiores pedibus ibant.*

3. *Viri honorati & illustres carrucis vehebantur ad aulam; dabanturque iis equi & currus profecturis ad provinciam administrandam.*

4 *Hodie etiam abjecti cives carrucis utuntur; ideo revocanda in usum constitutio Regis nostri.*

5 *Rhedis mercenariis omnibus uti licet.*

1 SEquitur de urbis privilegiis & primo proponitur *h. tit.* de privilegio quod habet urbs Roma, oe quis in ea vehiculis, & carrucis utatur, nisi qui præditus sit aliqua dignitate, civili vel militari, aut honore aliquo cum administratione jam perfunctus fuerit, veluti si præfectus prætorio, Magister militum, Præfectus urbi, Prætor, Consul extiterit, *l. un. h. t.* Quibus adjungi potest Senator: nam & huic usum carrucæ argenteæ permisit Severus Imperator; & Aurelianus etiam aliis, qui sine administratione publica, dignitate tamen palatina aut alia honoraria erant decorati. 2 * Non dum autem in Senatorum ordinem lecti, aut a Principe assumpti ad dignitatem aliquam, tamdiù pedibus ibant in curiam, Gel. *l. 3. cap.* 18. Inde fortè pedanei judices, nisi malis eos ideò pedaneos appellare, quod in Senato verbis sententiam oon dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent, aut suam potiùs proferrent in subpedaneis, & minoribus subselliis, ut dixi *sup. de pedan. jud.*

Appel-

3 Appellat autem vehicula dignitatis; quia ob dignitatem, ita in publicum prodire urbis honoratis & illustribus personis permissum erat, ipsum quoque palatium Imperatoris ingredi, carruca, vel equo, prout vellent; sed carrucam suo sumptu ornabant, & sellam gestatoriam, qua per urbem, a servis gestabantur, Bulengerus *de imper. romano lib. 1. cap. 24.* tantùm enim Præsidibus & Proconsulibus profecturis in provinciam ex publico carrucæ, equi & annona præbebantur. Sic Justinianus Prætoribus suis Pysidiæ, & Licaoniæ dedit sellas curules, aureas, securem consularem & fasces, *Novell. 24.* At vehicula & sellæ curules consolum ex ebore altiores erant, Præsidium provinciæ & Senatorum omnium humiles, Symmachus *l. 1. epist. 55. & 95.* Refert Julius Capitolinus Alexandrum Imperatorem more veterum instruxisse magistratus, quos in provincias mittebat; ita ut Præsides acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos & equos binos, cursus, & alia quæ recenset: finita tamen administratione, mulos, equos, muliones & cocos reddebant, cætera sibi oblata retinebant, si se bene gessissent, sin malè in quadruplum ea reddere tenebantur; meminit Bobadilla *lib. 5. polit. cap. 7. num. 17.* & Petrus Gregor. *lib. 47. syntagm. cap. 32. num. 58.*

4 Hodiè etiam abjecti cives, shedis & vehiculis in urbe regia, & aliis utuntur; quamobrem ad coercendam eorum insolentiam & luxum, æquum foret vectigal aliquod rhedarum equis imponere, & in usum revocare pragmaticam sanctionem Philippi secundi Regis nostri, ne ullus (præter honoratos & illustres) utatur carrucis, seu rhedis, nisi quatuor equis ad vehendum junctis.

5 Conductitiis rhedis, intra & extra urbem omnibus cujuscumque conditionis uti licet, præstita mercede; ita enim constituta, ut hodie, ita & olim licuit cisiis, vehiculis & shedis uti, Valerius Maximus *lib. 9. cap. 1.* dummodò mularum (quibus, non equis, ad vehicula veteres usos existimat Corasius *lib. 2. miscel. cap. 20.*) juga oneri suffectura, adhiberentur. Invectus quoque usus cisiorum a Pannoniis, a quibus & rei quoque numen factum fuerat, ut scilicet cisia dicerentur *coches* verbo Pannonico, & nostro ut notant Nicotius & Budæus.

TITULUS XX.

De Privilegiis urbis Constantinopolitanæ.

1 *Constantinopolis nova Roma a Constantino est appellata & reparata, omnibusque Romæ veteris privilegiis dotata.*

2 *Gaudet prærogativa juris Italici, estque immunis tributis, & nunc quævis urbs regia.*

3 *Ut Roma, ita Constantinopolis communis patria, & domicilium commune subditis, exceptis illis qui habent jus revocandi domum.*

4 *An idem jus domicilii communis datum sit aulis regiis.*

5 *Aulici & in obsequio Principis utantur jure Romano, & aula jus sequuntur.*

6 *Translata imperii sede Constantinopolim, remansit in vetere Roma Principatus Ecclesiæ, & Pontificis Romani sedes, quæ prima est omnium Ecclesiarum.*

7 *Constantinopolis destituta suis privilegiis & imperio, eoque translato in Carolum Magnum, dein in Saxones.*

8 *Orientale imperium extinctum. Quando id Turca invaserit.*

1 SEcundo agitur hoc tit. de privilegiis quæ habet urbs Constantinopolitana; hæc olim Byzantium dicta fuit in Thracia a Pausania Spartano primum condita, ut auctor est Justinus *ex Trogo lib. 4.* Quia verò reparata & illustrior reddita ab Imperatore Constantino, subinde dicta fuit Constantinopolis, & sæpè alibi nova Roma, ad differentiam veteris Romæ, in qua prius erat ipsius Imperii & Imperatorum sedes & habitatio, ut indicat *l. un. h. t. l. 5. C. de operib. publ. l. 52. in fin. C. de Episc. & cler.* In notitia Imp. Panciról. *c. 35.* & Cæsar Bulengerus *de Romano imp. lib. 1. c. 3.*

2 Huic urbi eadem privilegia tributa sunt, quæ antiquæ Romæ gaudet: enim ut hæc juris Italici prærogativa, atque exemta ab extraordinariis & temonariis oneribus, *l. 7. C. Theod. de extraord. muner. & in l. 3. Cod. Theod. de collat. donatur. possess.* ibi: *exemta scilicet æterna urbe, quam ab ejusmodi munere, reverentia propria majestatis excusat.*: sic etiam hodie civitatis regiæ cives & incolas a superindicti oneris pondere excusat Principis habitatio, ut de Parisiensibus civibus refert Le Bret *en ses plaidoyez 20.* * Præterea ut Roma communis nostra patria fuit; ita ut debuerint debitores forenses se ibi defendere, si ibi invenirentur, convenirenturque, *l. 33. ff. ad munic. l. 28. §. 4. ff. ex quib. caus. major.* Exceptis illis qui legationis vel appellationis, vel testimonii, vel tutelæ reddendæ, vel simili aliqua caussa Romam venissent, quippè his revocandi domum jus fuit, *l. 2. & passim ff. de judiciis.* Similiter hoc jus communis domicilii datum urbi Constantinopolitanæ, itemque jus revocandi inde domum legatis, aliisve qui ob necessariam caussam eo venerant, *Novel. 123. c. 24.* 3

4 An hodie jus istud communis domicilii urbibus regiis seu aulicis communicetur? Verius est non communicari, atque id præsertim obtinere in Belgio docet Zipæus *in consultat. canon. lib. 3. de success. ab intest. cons. 1.* Propterea quod ibi multæ sint provinciæ sui atque absoluti juris, nisi quod a Carolo V. in mutuam defensionem perpetuò sint connexæ: Adeò ut Belgii Princeps nullam propriam aulicam urbem habeat, sedemque Imperii, sed singulis provinciis atque urbibus sua manent jura & privilegia, & Princeps ubi vult sedem constituit, plerumque in civitate Bruxellensi, quasi in meditullio Belgii, unde commodius mandata in omnes deferantur; neque ipsa civitas aliquid præcipui juris ex eo in ordinibus Brabantiæ, seu aliàs sibi vindicat. * Aulæ tamen jus non ideò censeri debet extinctum; constat enim id competere omnibus aulæ adscitis, & qui in obsequiis Principis sunt, & officia aulæ perpetua habent, & ibi domicilium, quamvis non perpetuò fixum constituisse censeantur, & utuntur jure Romano & privilegiis, qualia data sunt iis; qui in Roma veteri, aut nova, aut in comitatu Imperatoris, credita sibi officia ubibant. Bona tamen illorum immobilia & reditus hypothecati semper sequuntur conditionem situs sive fundi, Burgundus *tract. 2. contr. consuet. n. 29.* 5

6 Cæterùm quamvis translata imperii sede Constantinopolim, eadem prærogativa honorem ei urbi, quæ veteri Romæ, data fuerit, *l. un. h. t. & l. 6. sup. de sacros. Eccles.* nequaquam tamen primatum Ecclesiæ sortita est: mansit enim ille semper Romæ, ex Salvatoris nostri, & divi Petri ordinatione; atque id ipsum sacri canones docent, *dist. 22.* & Justinianus variis locis declarat, cùm vocat sanctitatem Romani Pontificis caput omnium Ecclesiarum, jubens omnes sacerdotes non modò Occidentis, verùm etiam Orientis, ei esse subjectos, *l. 8. §. credentes C. de summa Trinit.* Idem in novissimis suis constitutionibus sanxit, asserens secundum definitiones quatuor primorum Conciliorum, sanctissimum Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum, ac præcedere Constantinopolis reliquarum sedium Archiepiscopos: nec non ut legum originem antesinr Roma sortita est, ita & summi Pontificatus apicem; vocaturque fons sacerdotii; atque adeò præcipuis privilegiis est decorata, ut adversus eam non nisi centum annorum sit præscriptio, *Novel. 123. §. 1. & Novel. 9. in pr.* quo privilegio Constantinopolitana, non aliæ Ecclesiæ gaudent, ut dixi sup. *de sacros. Eccles.*

7 Verùm alia privilegia urbi Constantinopolitanæ concessa, planè suppressa & abolita sunt, postquam ibi esse desiit imperii sedes, & Constantinus Imp. ejusque filius recusarunt auxilium præstare Ecclesiæ Romanæ, ab Astulpho Rege oppressæ. Ecclesia confirmavit translationem imperii in personam Caroli Magni, in cujus familia remansit ad mortem usque Ludovici Balbi Regis Galliarum, post cujus obitum translatum est in Saxones Alemannos, penes quos jure successionis a patre in filios pervenit, usque ad tempora trium Othonum, quorum postremus, veneno dato a Romanis, Romæ mortuus est. Qua ratione Gregorius V. natione Saxo, qui, pulso ab Othone Antipapa Joanne XVII. dicto, restitutus in sedem erat, ut Imperii dignitas apud suos Germanos maneret, synodo congregata sanctionem tulit, de Imperatore eligendo, quæ etiam hodie observatur, electoribus Germaniæ constitutis, tribus Ecclesiasticis, & quatuor sæcularibus Principibus, *cap. 34. n. de elect.* Zoann. *de romano imp. num. 243.* Petr. Gregor. *lib. 18. syntagm. jur. cap. 2. num. 22.*

8 Extinctum dein Orientale imperium, cùm Turca Christiani nominis hostis, anno 1420. Byzantium crudelis-

delissimè invasit, & ex Oriente toto duodecim regna, & plusquam ducentas urbes Christianis ademit, & in æternam redegit servitutem. Vocant nunc Turcæ Constantinopolim, Cæsarundem, quasi olim Cæsarum domicilium.

TITULUS XXI.

De Metropoli Beryto.

1 *Berytus est Metropolis, una cum Tyro, nec huic per hoc quicquam detrahitur.*
2 *In una provincia plures metropoles esse possunt; sic ut scindatur in duas partes, & duos habeat Primates.*
3 *Summi Pontificis & Principis consensu fieri potest metropolis, & provincia dividi, & uniri.*
4 *Unio non aliter fit, quam jure privilegiisque salvis.*
5 *In Belgio facta est provinciarum unio.*

1 TErtiò tribuitur hìc Beryto privilegium, quod Roma & Constantinopolis sortita fuit, ut imposterum sit Syriæ Phœnices Metropolis, prout Tyrus, civitas ejusdem provinciæ maxima. Phœnicem e Syria sejunxit Hadrianus, a quo ut Tyrus esset Metropolis, Paulus Tyrius Sophista impetravit, & Phœniciæ provinciæ consularis factus est. Ipsa deinde a Theodosio & Valentiniann divisa in duas provincias atque secundæ Metropolis & caput Berytus fuit. Hæc civitas ob multas justasque caussas, hanc dignitatem consecuta est, ut quæ nutria erat legum (ut habet procemium digestorum §. *hac autem* 7.) conveniebat ut esset & mater reliquarum civitatum, & Ecclesiarum in eadem provincia constitutarum, *l. un. h. t.* Neque enim per hoc Tyro quicquam derogabatur, cùm pristinam dignitatem & nomen Metropolitanum retineret; quinimò jus provinciæ & splendor duplici Metropoli auge-
2 batur. * Quod novum non est: possunt enim, inquit Justinianus, in una provincia duæ aut plures esse Metropoles: *Sic tamen ut neque alteri nomen Metropolis detrahatur, in Novel. de moderat. Helenoponti*, ubi Pontica Amasiam & Neocæsariam habuit, Cappadocia Cæsaream & Tianam: idem repetit *in Auth. de Pratore Paphlagonia: ut una fiat provincia plures habens Metropoles; id quod & in aliis quibusdam nostris extitit provinciis.*

3 Itaque auctoritate Principis, ex justis caussis dividi potest provincia, & una, aut altera civitas constitui Metropolitana, cui unus præsit, non duo; quia portentum foret, ut in uno corpore essent duo capita, *l. 38. ff. de verb. sign.* At sub uno capite & Præside duæ esse possunt provinciæ, & ut dividi, ita & uniri, commodioris administrationis gratia.

4 Unionem facit Princeps qui non agnoscit superiorem: subditis enim non est permissum se unire, aut dividere sine caussa, Bart. & Platea *hic num.* 4. quin & ea urgente, talem Princeps unionem faciat, per quam non extinguantur jura alterius corporis uniti cum altero, nec status unitorum mutetur. Hinc in regnis Hispaniæ sæpius consociatis & dissociatis, retenti fuere omnium tituli, arma & sigilla ex iis mixta.

5 In Belgio sunt septemdecim provinciæ, quarum duæ civitates Metropoles, una Mechliniensis, altera Cameracensis. Hæ provinciæ e Carlo V. Cæsare fuere unitæ, sed singulis singula relicta sunt sua jura, privilegia & libertates. Imò civitates & pagi retinent suas consuetudines longo usu receptas, quarum, ut reor, varietas & innata Belgis libertas, impedimento fortè fuit, quo minus istæ provinciæ in unum regnum erigerentur; tentarunt id quidem sæpè Principes, sed irrito conatu, atque ita sub uno capite, retentis suis privilegiis, manserunt eæ provinciæ conjunctæ, & etiamnum aliquæ manent in mutuam defensionem, contra communem hostem; quæ verò publicum statum spectant, tributa, vectigalia, nervos Reipublicæ, simul tractant, sed extra has caussas, quælibet provincia res suas sibi habet, & Princeps titulos, insignia singularum.

TITULUS XXII.

De canone frumentario urbis Romæ.

1 *Provincia frumentarias species conferebant, quorum nomine comprehenduntur omnia ad victum necessaria.*
2 *Frumentum civibus præstabatur, quo ne carerent, magna cura, vendebant interdum tesseram suam frumentariam.*
3 *Nautæ profitebantur se species incorruptas accepisse.*
4 *Optima ea probatio, quæ fit per inspectionem ocularem. Notarii videre debent quæ scribunt, & pecuniam numerari.*
5 *Non valet rescriptum quo inferendi canonis remissio conceditur; vel ut una species pro alia solvatur.*
6 *Sterilitas vel difficultas solvendi in tritico an excuset debitorem, & satis sit si solvat pretium tritici?*
7 *Gravissimè puniuntur magistratus & officiales retinentes & usurpantes canonem frumentarium.*

HOc titulo, & aliquot sequentibus tractatur de frumento, & frumentario canone pertinente ad urbem Romanam, vel ad Constantinopolim, quæ est nova Roma, vel ad Alexandriam. Quod ad Romanam attinet, provinciæ imperio subjectæ, Ægyptus, Sicilia, Gallia, Africa frumento abundantes, tributi nomine Imperatori præstabant annonarias species, easque quotannis Romam mittebant ad alendum ibi populum, & in Italiam. * Tacitus *lib. 12. annal.* ostendit quantam curam habuerit Claudius Imp. ne frumenta Romæ deficerent. Sanè urbs illa plerumque illo morbo vexata fuit: ac mirum populi Romani vitam in potestate fuisse exterarum gentium; ut quæritur Tiberius, Idem *lib.* 3. Specierum autem appellatione hìc continentur omnia ad victum necessaria; ut frumentum, oleum, suilla, bubula caro, vinum quoque; sed hoc raro ut Vopiscus scribit *in Aureliano*, populo præstabatur, & frumentum tenuioribus civibus, aut qui tales effecti essent manumissione, & tribu accepta. Ideò Cicero pro Corn. Balbo ait: *tribum illi concessam*. Conabantur & sæpè eunuchi liberti irrumpere in tribus civium, ut frumentum ex publico acciperent, Claudian. *in Eutrop.* Quandoque ipsi cives tesseras suas frumentarias, ac nomen suum alteri vendebant, quod probare videtur textus *in l. 87. ff. de legat. 3.* ubi Titia Sejo jussit emi tesseram frumentariam, quam cùm aliundè Sejus ex caussa lucrativa haberet, damnatur heres æstimationem tesseræ præstare; quoniam tale fideicommissum magis in quantitate, quàm in corpore consistit. Facit & *l. 49. §. 1. ff. eod.* 1 2

Hunc frumentarium canonem, & reliquæ annonæ commeatum, Præfecto urbi & annonæ curante, advehebant navicularii, sive nautici; qui tamen prius apud Præsidum vel magistratuum acta confitebantur integras & incorruptas species suscepisse, eorumque etiam apud quos deponebatur ista confessio & attestatio; atque præsens aspectus probabat, nihil in iis esse vitii, *l. 1. hoc. tit.* Inde observant scriptores validam esse illam attestationem; quæ fit coram judice, eoque inspiciente res præsentes, juxta *l. 8. §. 1. ff. fin. regund.* * Etenim ex inspectione & exteriori visu specierum decernit intellectus de interiori integritate, aut vitio illarum: an sint corruptæ vel integræ, ut hìc paret in frumento. Caveat proinda notarius scribere, res esse incorruptas & integras, quas nunquam vidit, & debitorem recepisse pecuniam, quam non recepit, nec vidit numerari; quia incidet in poenam falsi. Quamobrem Pyrrhus *hic* creditori mutuanti consulit, ne illi exceptio non numeratæ pecuniæ objiciatur, ut mutuam det, numeretque pecuniam præsentibus testibus & tabellione, ejusque rei ab eo actam exigat. 3 4

Quoniam verò sæpè debitores frumenti, vel olei urbicarii, canonis remissionem petebant, & eam superiores Principes indulgebant propria facilitate, vel supplicantium importunitate; ideò non valere hujusmodi rescripta contra publicum commodum elicita, Arcadius & Honorius Impp. declarant *in l. 2. hoc. tit.* Item in duplum teneri eos, qui postulant commutationem canonis, ut videlicet ipsis liceat unam speciem pro alia inferre, puta duplum hordei, vel olei pro tritico; quia talia rescripta adversantur utilitati & juri publico, *l. 3. hoc. tit. & l. 2. sup. de navib. non excus.* Facit quoque *l. 30. Cod. Theod. de annon. & tribut.* ubi cum in privatis caussis quæ contra leges fiunt, elicita cassentur, rectiùs in publicis negotiis, quæ adversus vetera decreta extorta sunt, submoveri debent. Nam putatur Princeps deceptus, qui talia rescripta contra veterem legem concedit, juxta *tit. si contra jus vel util. publ.* nisi expressa clausula deroget huic legi, Platea & Rebuffus hìc; specialis enim legis prohibitio, specialem derogationem postulat, *l. 35. ff. de reg. jur.* * Unde infero admini- 5 6

stra-

stratorem aut œconomum qui tenetur triticum distribuere ex deposito civitatis, vel ex fundatione destinata civibus, vel pauperibus alicujus parochiæ, non posse triticum illud commutare in aliam speciem, vel pro eo dare pretium; quoniam aliud pro alio, invito creditori solvi non potest, quamvis offeratur pretium, juxta taxam granis impositam. Item non valere rescripta, quibus eximatur debitor ab obligatione solvendi triticum tempore sterilitatis, cùm illud paratum semper habere debeat in horreis publicis, non in utilitatem suam convertere. Quò pertinet opinio Bartoli, difficultatem comparandi frumenti, minimè extinguere obligationem ad genus, quod perire per naturam rerum non potest, tametsi extinctio rei obligationem ad speciem perimat, & a mora & pœna excuset, *in l. 137. §. illud ff. de verb. oblig. & in l. 72. eod. tit. q. 9.* DD. ed *l. 5. ff. si cert. pet. & in l. 10. §. idem juris ff. ad l. rhod. de jactu*. Igitur præsens sterilitas, aut difficultas inveniendi in loco frumenta, non excusabit debitorem ab obligatione solvendi triticum, quod servare potuit, & ex officio debuit, Covarruv. *ad cap. quamvis p. 2. §. 5.* Bobadilla *in sua politica l. 3. c. 3. n. 72.*

7 Hinc gravissime pœna hodie decreta in curatorem rei frumentariæ, de qua dictum sup. *l. 10. t. 26. n. 15.* Eadem coercentur vicarii, & Præsides provinciarum, & eorum officia, si quid ex commeatu populi Romani, & frumentario canone sibi sumpserint & usurpaverint, *l. 3. in fin. h. t. & l. 6. Cod. Theod. eod. tit.* Quin et augetur pœna in capitalem, si primates officiorum in hoc scelere perseverent.

T I T U L U S XXIII.

De frumento urbis Constantinopolitanæ.

1 *Frumentaria largitio, publicè & gratis populo facta.*
2 *Ea deficiente tumultum excitabat populus.*
3 *Hunc Cæsar annona corrupit, ut imperio potiretur.*
4 *Specie recusantium, ambiunt Principes miris artibus imperium.*
5 *Augustus initio ut populo placeret, gratis annonam dedit; dein adimere tentavit: Constantinus eam restituit.*
6 *Et præstituit in pane cocto, loco frumenti, ut sic averteret querelas populares.*
7 *Cur distributio fieret in pane cocto, non in frumento.*
8 *Providere debet magistratus de frumento, & ut justo pretio vendatur.*
9 *Item cavere ne minuatur quantitas statuta ad emtionem frumenti, neve in alios usus convertatur.*
10 *Administrator vel depositarius an possit pecunia deposita uti, vel frumento deposito.*

1 DE frumento magis esse debent sollicitæ benè institutæ civitates; ideò olim Constantinopoli et Romæ, publica pecunia frumenta emebantur, condebanturque in publicis horreis, sive locis subterraneis et horridis, *tit. ul. de condit. in publ. horreis*, ut emergente fame, aut belli necessitate popularibus subveniretur; itemque militibus: sed his frumenta magis tanquam debita subsidia erogabantur, *lib. 6. & 16. instr. de erogat.*
2 *mil. annona.* * Posteà non tantùm frumenta, sed & reliquæ species annonariæ, vini, laridi & olei, militibus dari cœperunt, & frumenta popularibus; idque gratis, ut magis in obsequio plebei homines continerentur, qui deficiente frumentaria largitione, plerumque tumultus excitabant; referente Suetonio *in Claud. cap. 18.* contingit enim frequenter ut populus ob inopiam
3 turbetur. * Unde Cassiodorus *lib. 4. epist. 5. Fames*, inquit, *totum solet contemnere, ut suam necessitatem possit expellere; necessitas moderamen non diligit, neque jejuni populi leges possunt observare.* Unde initio Cæsar, ejusque exemplo Augustus, ad tuendum populum Romanum, eumque capiendum, *annona, & dulcedine otii pellexit*, Tacit. *lib. 1. annal.* Populus, uti feræ omnes, escarium & cupedinarium affectat, & ita capitur. *Multa*, inquit Livius *lib. 2. blandimenta plebi per id tempus a Senatu data, annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi.* * Et Dion de Augusto, cum
4 dictatura ei offerretur, scribit scidisse vestem, & solam annonæ procurationem recepisse. Illorum Principum præcipua ars erat, specie recusantium imperium ambire, & largitionibus populum pellicere. * Ita Au- 5
gustus apud Tacitum *lib. 1. annal.* & Tiberius apud Suetonium, *quasi coactus, & querens miseram & onerosam sibi injungi servitutem, recipit imperium, nec tamen aliter, quàm ut depositurum se quandoque spem faceret*; & apud eundem Otho, *quasi raptus è publico; & suscepte imperium vi coactus, gestumque.* Quæ dissimulatio accendit plebem, ut impensius deferat honores ei, quem credit invitum; & justius imperare, qui rogatus est, quàm qui ambit. Quamobrem electus Princeps debet hunc populi erga se affectum fovere, & exemtione aliqua, aut annona pensare, Romanorum Principum exemplo, qui, cùm populus antea frumenta emeret, & in singulos modios semissem æris, ac trientem persolveret, ut gratis dein ea acciperet, jusserunt. Sic Germanicus, referente Tacito *lib. 2. apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata usurpavit*: & Augustus dum annonam procuravit, suo sumptu annonæ plurimum erogavit, Dio *lib. 55.* At ubi rerum summa potitus in eo totus fuit, ut frumentationes omnes, & leges in eam rem latas tolleret, eo colore, quod earum fiducia, cultura agrorum cessaret, populus in otio viveret, quem convenit esse occupatum artificiis & mercimoniis, ne negotiationis & agriculturæ studium negligatur. Verùm populus superior evasit, & consuetam frumentationem obtinuit, eaque usque ad Constantinum Magnum continuata fuit, dataque tessera frumentaria: de qua mentio habetur *in l. 52. §. 1. ff. de judic.* Postea idem Constantinus Imp. nulli amplius frumentum ex publicis horreis pro annona præberi voluit, sed ut integer canon pistoribus daretur, qui ex illa annonæ panes coctos conficerent, ut populo succurreretur, *l. 1. h. t.*

Ad illud exemplum reliqui Principes in pane cocto 6
annonam distribui, & illius augmentum servari voluere, Cassiodorus *lib. 12. ep. 5.* Cujac. *ad d. l. 1.* Sed cum siligneus sordidusque hic panis esset, Valentinianus mundos panes sex unciarum dari jussit, & ut mensores ducenta millia modiorum frumenti integri atque intemerata, levioribus pretiis cogerentur vendere pistoribus, *l. 1. & 5. C. Th. de canone frum. urb. Romæ.* Quod non aliam ob caussam factum, quàm ut succurreretur inopiæ, & satisfieret querelis populi, qui ut dicit Juvenalis *sat. 10.* *Duas tantum res anxius optat, panem, & Circenses.*

At cur in pane cocto distributionem fieri placuit? Ne 7
si in frumento facta fuisset, dispergeretur, aut in alium usum converteretur, quàm in panes, & sic in dies crevisset annonæ caritas & inopia, ob quam denuò Comites horreorum, & magistratus seu præfecti urbi, & annonæ, cogebantur frumenta emere, quæ aliis vendere potuissent, si modus distributionis observatus fuisset, *l. 2. hoc tit.* ibi Gloss.

Ne igitur Respublica careat annona, & alimenta 8
desint, debent magistratus attendere ad futuram populi necessitatem, & Reipublicæ providere de maximo commeatu, & habere publica horrea frumentis plena, ut crescente penuria, populo subvenari queat: si frumenta publica deficiant, aut pecuniæ, poterit ditiores cives etiam invitos cogere ad vendenda sua frumenta, ne iis absconditis, major inopia sequatur: item statuere justum pretium ex quo lucrum aliquod percipiant vendentes; ne si nullum sit, frumenta aliò devehant. Vide quæ supra dixi *lib. 10. tit. 27.*

Porrò si ad coemtionem frumentorum aliqua fuerit 9
auri quantitas statuta, & in ærario asservata, non oportet ex ea aliquid minuere, vel e Præfecto urbi summam illam in alios usus convertere, alioquin tenebitur Præfectus in duplum, & in id quod illa pecunia lucratus fuerit. Placet etiam scriptis mandare quantum pecuniæ mutui nomine detur pistoribus, ad coemtionem frumenti, & vicissim quantum ab iisdem frumenta reddatur, atque totum reponi in publicis horreis; *l. 2. h. t.* unde colligitur pecuniam non posse mutuam dari aliis, quàm pistoribus; nec ab his aliter impendi quàm in emtionem frumenti, & confectionem panis.

Quid si præsens non urgeat necessitas; licitum ne erit 10
administratori, vel depositario ea pecunia uti? Id quidam affirmant, dum aliam indilatè reddendam habeat; quia tunc eadem pecunia existimatur, & quasi surrogata videtur, *l. 34. ff. de pignorib.* Adeò ut quamvis per modum mutui pecuniam illam in alium locum transferat, securus sit similem quantitatem restituendo; cùm non teneatur ad eadem corpora, quamvis pecuniæ subeat periculum, si contingat eam mutari, vel amit-

ti, *l. 9. §. 4. ff. ad l. jul. pecul.* Similiter receptum est frumento & re alia fungibili uti posse depositarium, & satisfacere tantumdem reddendo ejusdem mensuræ & bonitatis; quia nullum incommodum publicis horreis irrogatur, imo id cedit in publicum commodum; siquidem possit diuturnitate frumentum corrumpi aut minui, & nihilominus manet id salvum Reipublicæ, alias ipsi periturum, Molina *de just. & jur. disp.* 524. Larrea *alleg. fisci cap.* 73. Non obstat quod dictum sup. *tit.* 73. *lib.* 10. prohibitum esse thesaurariis & susceptoribus, uti & negotiari pecunia publica; quia id procedit in iis qui suo munere abutuntur, nec paratam habent, aut habere possunt aliam pecuniam, ad coemtionem granorum; secus est in perpetuis administratoribus & comitibus horreorum, quibus pecuniæ copia in promptu est, aut esse potest, qua uti iis licet citra crimen peculatus, *l. 1. ff. ad l. jul. pecul.* siquidem aliam paratam habere possint exoriente necessitate, & periculum pecuniæ præstent, Molina *disp.* 659. *num.* 18. Menoch. *de arbitr. cas.* 586. *num.* 14. Ego tamen existimo utilius fore pecuniam in arca asservari, nec licere depositarium ea uti, quo ex improviso obvenienti necessitati subveniri possit.

TITULUS XXIV.

De Annonis civilibus.

1 *Continuatio, & cur annona civilis dicta, & panes civiles & gradiles.*
2 *Per certos gradus quos mutare prohibitum, panes populo dabantur.*
3 *Magna in pauperes & alios cives beneficia panum civilium.*
4 *Magnis viris cura rei frumentariæ olim demandata. Hodie censori regio, cujus jussu fieri solet elocatio.*
5 *Sextarius quid? & quibus nunc similes isti panes civiles?*
6 *Panes hi alienari, aut in alium transferri non poterant: quod emendat Imperator, & eos distrahi permittit, & quare?*
7 *Annona & fructus Ecclesiastici beneficii, decedente beneficiato, an transferantur in ejus heredes, vel dividantur cum successore beneficii.*
8 *Superior augere debet eleemosynas relictas pauperibus civibus.*
9 *An alimenta relicta pauperibus civibus, etiam forensibus debeantur?*

1 DUobus præcedentibus titulis actum de annona, quæ singulis domibus distribuebatur: hoc titulo de annona civili, quæ civilibus viritim erogabatur singulis diebus; & ideo civilis annona; interdum popularis & civica dicta, *l. 12. Cod. de hered. instit.* Atque in ejus locum successerunt panes, ut Lipsius *in electis suis* docet, qui civiles vocabantur, ad differentiam palatinorum, qui ex palatio petebantur, dabanturque quibusdam scholaribus, *l. 2. hoc tit.* Civiles panes in dotem promissos fuisse meminit Imp. *in l. ult. §. ult. sup. de jure dot.* Erant quoque panes fiscales, qui a fisco; & panes gradiles, quod e gradibus, qui in unaquaque regione Romæ erant ad pistrina, cuique de populo præstarentur, *l. 3. & 4. Cod. Theod. de annon. civicis & pane gradili.* Pancirol. *in notitia Imp. cap.* 26. Bulengerus *de vectigal. cap.* 9. De his Valentinianus Imperator: *ne quid*, inquit, *super gradili pane fraudis oriatur, jussimus omne illud quod populo penditur, palam in gradibus, non clam*
2 *a pistoribus ministrari.* * Erant igitur suæ cuique Tribui gradus destinati, quos mutare non licebat, nec alter ad alterius gradum transire poterat, idque officiales Præfecti annonæ prohibebant. Idem Imp. *in l. 2. Cod. Theod. eod. Panis, ait, gradilis in alium gradum translatio inhibeatur, & cognoscat officium Præfecti annonæ, severissima sibi imminere supplicia, si alterius translatione per gradus permiserit communicari.* Unde in numismatibus Trajani & Adriani gradus visuntur, per quos populus ascendebat panes accepturus. In summo erat Scriba, & alius
3 cum tessera, qui panes dividebat. * Refert Lipsius numerata fuisse, nunc ducenta, nunc centum & septuaginta millia modiorum frumenti. Verùm non omnes Principes eamdem liberalitatem exercuerunt: Trajanus quinque tantum millibus pauperum alimenta decrevit, Plinius *in Panegyr.* eorum numerum auxit Aurelianus, ut ait Vopiscus. Post Constantinus anno quo Consul fuit panem inter cives divisit, quibus etiam carnem, vinum & oleum dedit, & per multos annos observatum fuit octuaginta millia panum eum quotidie pauperibus elargitum, Pancirolus *d. c.* 26. Theodosius autem hic; Item Arcadius & Honorius centum viginti quinque modios frumenti præter solitam canonem, per singulos dies ex horreis publicis Constantinopolitanæ urbis distribui jubent, atque id denuntiant Præfecto prætorio Orientis, ut eamdem moderationem in perpetuum servet, & inter cives distribui faciat, *l. 2. h. t.** 4
Hinc observa magnis viris, utpote Præfecto prætorio, Præfecto urbi, annonæ curam domi militiæque demandatam fuisse, creatumque dein Præfectum annonæ, cui commissa cura, & horreorum caussa. Hodie in exercitu nostro apud Belgas, hanc rei frumentariæ curam agnoscit Regius Censor, qui solet eam elocare minus exigenti, seu vilissimo pretio licitanti, ex quo magna sequuntur incommoda, in eroganda militari annona & pane conficiendo, qui sæpe aquosus & semicoctus, isque nigerrimus, & plane terreus militibus distribuitur; cum Rex mandet ut triticus & bene coctus detur. * Romæ panes mundi meliorisque farinæ fiebant, 5
dissimiles iis quibus nunc utimur: nam erat sextarius, seu unciarum sedecim, ut declarat Alciatus *lib. 2. parerg. c.* 25. Cui congruit Horatianum illud in tenui & parco victu: *Panis ematur, olus, vini sextarius.* Parùm differre videntur panes isti civiles, ab iis pensionibus, quas hodie Principes assignant militibus, honestè missis, aut aliis benè meritis. Similes & illis quas constitutiones feudales vocant feudum *soldatæ.* Solent quandoque suæ liberalitati adjicere clausulam: *quum nobis ita visum fuerit*; quasi nihil sint profutura merita, etiam illius qui tota vita militaverit; multò minus transitura ad heredes pensio, ni accesserit expressa Principis voluntas. * Placuit iisdem Impp. panes civiles ex 6
Constantini liberalitate, scholis scutariorum, sagittariorum, armaturarum, & aliis numero undecim (ut ait *l. ult. C. de locato*) dari solitos, in posterum iisdem scholis conferri & distribui pro uniuscujusque meritis, non habita ratione dignitatis aut tituli. Hinc cum hi panes certis ædibus, certisque scholaribus semper darentur; adeo ut neque alienari, neque in heredem ab his transmitti possent, *l. 8. & 9. Cod. de annon. civicis.* Theodosius alienationem istorum panum a multis scholaribus factam confirmat: *& ut maneat quod gestum est, vel hereditatis merito, vel alienationis arbitrio, l. 1. hoc tit.* atque ita permittit deinceps scholaribus certas ædes habitantibus, promeritam annonam in suos heredes transmittere, vel pro arbitrio eam vendere; similiter ut venditis ædibus, panes sequantur emtorem; quo annonæ emolumento, ac veluti præmio excitati fuere cives Constantinopolitani, ad extruendum amplificandumque ædificiis suam urbem, *l. 1. 11. 12. & 13. C. Th. de annon. civicis.* Hujus juris aliquod observare est vestigium in civitatibus, in quibus multæ sunt domus hujusmodi dotatæ privilegiis, quas habitantes soli possunt certa munia obire, veluti cervisiam & panem coquere, quamvis sint alterius opificii.

Occasione ejus quod hic dicitur, annonarum scilicet 7
emolumenta transmitti posse in heredes, quæri posset: an non etiam fructus omnes anni cœpti, nondum præteriti ad heredes beneficiati transmittantur? Idque multi affirmant, non sine ratione & exemplis; sic enim diem functo legato Cæsaris, comitibus salarium non modo præteriti, sed & residui temporis præstari debet, *l. 4. ff. de off. assess. l. 19. §. fin. ff. loc.* Idemque in legatis alimentorum caussa debitis observatur, ut fructus omnes illius anni cedant legatario ejusve heredibus; etsi annus cœptus sit, sed nondum præterierit. Ideoque si quis uxori decem annua legaverit; uxor autem per quinquennium & quatuor menses vixit, Modestinus respondit, integri sexti anni legatum ejus heredibus deberi, *l. 5. ff. de annuis leg.* Sed verior opinio est & æquior, eorum qui dicunt fructuum percipiendorum pro rata portione anni distributionem fieri inter defuncti beneficiati heredes, & eum qui in beneficio successor est. Exemplo mariti qui fructus consequitur pro rata portione temporis, quo onera matrimonii sustinuit, *l. divortio §. 12. ff. sol. matrim.* Item servi fructuarii, qui operas suas locaverat, pensio operarum pro rata temporis dividitur, *l. 25. §. si operas 12. & l. 26. ff. de usufructu.* Divisionis hujus æquitas, juris regulæ nititur, ut qui onus sentit, correspondens commodum sentire debeat; & qui altari servit, pro modo servitii de altare vivere; beneficium

enim

enim datur propter officium. Cum itaque proventus isti beneficiato assignentur non jure aliquo dominii, vel usufructus præcisò, sed propter operam & officium præstitum, æquum est, habita ratione officii ab eo præstiti, hoc ei concedi, ut tantumdem lucri ex beneficii sui præbenda, sive reditu ad heredes transmittat, quantum laboris & operæ deserviendo beneficio vivus impenderat. Sic enim post obitum ejus, qui militiam sequutus fuerat, si quid annonæ debebatur, vel si quid quovis titulo acquisitum fuerat, lex hoc omne ad heredes pervenire æquissimum judicavit, *l.14. infr. de erog. mil. ann.* prout hic lex nostra residuum annonæ civilis scholarium laboribus debitum, eorum heredibus acquiri vult, *l. 1. hoc tit.* Atque ita judicasse Parisiensem Senatum refert Annæus Robert. *lib. 3. rer. jud. cap. 4.* Et sensit imposterum pro certo jure observari debere, ut inter beneficiarii heredes & successorem, fructuum sive perceptorum, sive percipiendorum divisio fiat, pro rata anni parte. Quando & e quo tempore annus incipiat, sub finem tractat: & ad mores Belgii Ecclesiarum plura Zypæus *in consult. canon. lib. 3. cap. 4.* & nos supra *tit. de Episc. & cler. n.* 15. Videatur quoque Covar. *lib. 1. var. resol. c. 15. n. 13. & seqq.*

2 Porrò exemplo Theodosii, Martianus Imp. auget hic canonem frumentarium, eumque civibus conferri jubet, & panes inter eos distribui in perpetuum, *l. 2. hoc.* Sic hodie superior cui incumbit sollicitudo distribuendi panes inter pauperes alicujus parochiæ, vel communitatis, debet hoc opus pium non tantum per se aut suos exequi, sed etiam ex privato patrimonio augere, si ita expedire videatur; quia omnis immensitas donationis in caussam piam & Ecclesiam dicitur optima mensura, *Novell. 7. cap. 2.* Quin, ut ait Plinius: *pauperibus una educandi ratio, bonus Princeps:* ejus enim est egenis prospicere, ut de publico alantur, ac dare operam ut pauperibus civibus alimenta non desint, eadem augendo potius, quàm minuendo, *l. 12. Cod. de sacros. Eccles.*

3 Dico pauperibus civibus alimenta debere; *d. l. 2. hoc tit.* non forensibus aut peregrinis: quoniam quisque magis censetur diligere suos cives quàm exteros. Ideò si testator instituat simpliciter pauperes, illi soli intelliguntur qui sunt illius domicilii etiamsi extra domicilium fuerit testatus, *cap. 1. verb. pauperes de testam. in 6. l. 28. §. 1. Cod. de Episc. & cler.* Covar. *ad cap. cum tibi n. 21. de testam.* ubi dicit id non procedere in executore testamentario, cui testator dedit pauperum electionem, quasi liberum ei sit eligere quosvis pauperes. Quam opinionem multorum DD. esse affirmat; sed concludit ei standum temerè non esse; cùm in hac pauperum electione mens testatoris refragari videatur, juraque jam relata pauperibus domicilii testatoris patrocinentur. Idem *l. 3. var. res. cap. 14. num. 6.* adducit exemplum coloni volentis vendere fructus, quos ex agro conducto sibi percepit, ut potius domino & suis, quàm extraneis eos vendere teneatur: facit & in hanc rem *l. 1. sup. de metall.* ubi fructus aut frumentum venditum exteris, potest avocari a civibus, existente necessitate. Imò etiamsi copia sit frumenti, semper præferendos censeo pauperes civitatis, in cujus districtu natum est frumentum, juxta *l. fin. Cod. de offic. prætor.: sed hi tantummodo admittendi sunt, qui hic domicilium fovent:* Surdus *de alimentis tit. 1. q. 93. n. 13. & seqq.*

TITULUS XXV.

De Mendicantibus validis.

1 *Continuatio tit. & qui dicantur validi, & qui debiles mendicantes.*
2 *Sacris literis, & jure ostenditur pauperibus & verè miseris subveniendum esse.*
3 *Disponit constitutio hujus tituli ut inspiciantur mendicantium corpora: qui si validi sint & robusti, addicuntur servitio ejus qui eos prodiderit.*
4 *Quare inspicienda sint corpora mendicantium?*
5 *Quibuscumque judicibus permissa inspectio & de his cognitio.*
6 *De otiosis & mendicantibus validis inquirebant Athenienses, & magister census apud Romanos.*
7 *Item Quæstor a Justiniano creatus; conquirit & coercet mendicantes validos, otiosos & vagos.*
8 *Mirum coercitionis genus.*
9 *Qua pœna hodie coerceantur inertes & otiosi, in Hispania, Gallia, Belgio.*
10 *Operibus publicis applicantur in Batavia.*
11 *Coercita olim variis legibus mendicitas, & diffusa prodigalitas.*
12 *Læsis, & iis qui casu fortuito lapsi sunt facultatibus, æquum est subveniri.*
13 *Religiosis ex voto permissum est mendicare.*
14 *Non autem clericis, qui si titulum Ecclesiasticum non habeant, non promoventur ad ordines.*

RECtè hic titulus superiori subjicitur; quia eò tendit ne mendicantibus validis annonæ civiles præbeantur. 1

Mendicantes appellantur omnes inopes, pauperes, & nihil habentes, unde vivere possint. Horum duplex genus: quidam enim sunt validi & robusti; alii debiles & miseri. Validi mendicantes sunt, qui omni infirmitate corporis carentes, malunt mendicare ostiatim, quam honesto labore paupertatem repellere. Debiles qui debilitate & vitio corporis, aut senectute impediti, laborare non possunt, nec necessarium victum quærere, *l. 49. §. ubi autem sup. de Episc. & cleric.* 2
Atque in hos pauperes divitum liberalitas exercenda est, commendatur & illorum necessitas in sacris literis, *Deuter. 15. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ; idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum versatur in terra.* Præcipit itaque Dominus Deus porrigendum esse manum miseris. Et per Isaiam Prophetam *cap. 58.* dicit: *frange esurienti panem, & egenos vagosque induc in domum tuam; cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris: Matth. cap. 25.* ubi Dominus eos benedictos & regni sui possessores nominat, qui in egenos, opes suas contulerint, hospitesque collegerint. Ideò Paulus *ad Romanos* 14. nos adhortatur ut res nostras, atque opes communicemus cum Sanctis, eorumque necessitatibus subveniamus, & hospitalitatem sectemur: quam non solùm sacræ literæ, sed & jura suadent, ubi pium ac gloriosum esse dicunt egenis subvenire, & de alimentis illis prospicere, ne ulla urgeantur necessitate mendicandi, *l. 12. Cod. de sacros. Eccles. cap. gloria 12. quæst. 2.* & rectè: in bene enim constituta Republica nullus egere debet.

Quamobrem Valentinianus annonam popularem mendicantibus invalidis dari jubet, non robustis & qui validis sunt lacertis. Ideò cunctorum mendicantium integritatem corporum & robur animorum explorari voluit, atque inertibus validis pœnam irrogari, ut si servilis conditionis sint, ejus dominio mancipentur qui eos detulerit, salve manente actione dominis eorum adversus corrumpentes eos, & mendicitatem inducentes: si autem liberi fuerint, eorum perpetuo colonatu fulciatur quisquis hujusmodi lentitudinem prodiderit ac probaverit, *l. un. hoc tit.* per lentitudinem intelligit ignaviam & inertiam. Fuit enim lentitudo in vitio, Cicero *in Tuscul. Stoici eam quam nos lenitatem dicimus, vitium lentitudinis appellant:* cujus fuit propria actio; de qua *in Novell.* 80. 3

Quoniam verò ex inspectione corporum, comprehendi potest sanitas, vel infirmitas; ideo vult lex membra mendicantium inspici; idque usu observari docent hic Bart. & Platea ut palàm constet vera ne sit, an ficta membrorum confractio, oculorum evulsio & tumefactio, corporis totius trepidatio. Nam multi otiosi & errones, ut ventrem pascant, & laborem subterfugiant, debiles se simulant, cum sint validi & robusti; imò ut ægri videantur, apponunt, inquit Glossa, herbam; intelligit cataplasma aliquod per quod membra tumescant: *de his malè meretur, qui eis dat quod edant aut bibant; nam & illud quod dat, perdit, & illi producant vitam ad miseriam*, ut dicit Comicus. 4
Ideo adversus hos, judicibus quibuscumque jus inspectionis est & notionis de hujusmodi impostura: idque singulari privilegio, Tholosanus *in syntagm. jur. lib. 39. cap. 6. num. 13.* Permittitur quoque officiatis, & etiam privatis inspicere & investigare tactu, vel alio experimenti genere: an mendicorum infirmitas vera sit, an simulata, Ripe *de peste titul. de remediis præservat. num.* 176. 5

Athenis celeberrimum fuit institutum; sed a Solone, ut Herodotus ait, traductum ex legibus Ægyptiorum, quo singulis annis cives adesse coram magistratu tenebantur, responsuri qua arte, quibusve opibus ipsi suique vitam transigerent. Romæ quoque constitutus fuit magister census, qui singulis mensibus in judicium vocaret ignotos cives & peregrinos, atque ab his unde oriundi 6

oriundi essent, quid in urbe agerent, qua arte vive-
rent, inquireret, otiosos in suam patriam remitteret,
7 incolas validos ad opus cogeret. * At Justinianus hujus
rei curam committit quæstori a se creato, data ei po-
testate inquirendi in peregrinos, & caussas adventus eo-
rum; item coercendi mendicantes validos, errones &
vagos cujuscumque conditionis, eosque in patriam suam
remittendi, vel si ejusdem patriæ & incolæ fuerint, agri-
culturæ aliisque operibus tradendi; in quibus segnes la-
borent, & simul alantur, atque ad meliorem frugem
revocentur, *Novell.* 80. ubi Imperator mitius mendican-
tes validos coercere videtur, quam statuerat Valenti-
8 nianus *in l. h. tit.* * Ubi mirandum illud genus coerci-
tionis, ut ingenuus sine præscriptione & solemnitate effi-
ciatur colonus perpetuus ejus, qui ignaviam; prodiderit
& si servus sit, dominum motet & delatori acquiratur:
sed quod magis mirum est, agriculturæ studium, quod
tanto in pretio fuit apud veteres Romanos, ut ab aratro
Consules & dictatores accerserentur, id supplicii caussa
mandari sarvis: de quo conquiretur Plinius *lib.* 18. *cap.* 3.
9 Hodie mendicantes validi, otiosi, decoctores, qui
invalidis & egenis panem præripiunt, & res alienas
gratis, ut mures exedunt, jubentur quantocius provin-
cia excedere: *ut omnino munda sit ab hujusmodi animali-
bus*, ut dicit Plato *lib.* 11. *de legib.* Si denuò, unde expul-
si redeant, virgis cædi, vel ad triremes damnari solent in
Hispania, ut notat Peguera *decis. crim. cap.* 4. Bobadil-
la *in polit. libr.* 2. *cap.* 13. *num.* 32. In Gallia extat
Constitutio Henrici II. a Thuano relata, qua Rex
mandat Decurionibus: *ut publicis operibus mendicos va-
lidos exerceant, nullibi in publico ad stipem flagitandam
permittantur*: cæteri qui morbo impediuntur, aut mu-
tilo corpore ad labores sunt inabiles, Xenodochiorum
subsidio sustententur. Parisienses, robustos & valentes
mendicos ad publica opera urgent: eorum institutum,
ut & alia multa imitantur Belgæ, apud quos diligenter
inquiritur in mendicantes validos, & etiam non mendi-
dicantes otiosos, unde vivant; & nisi apte respon-
deant, carceri includuntur: & si crimen aliquod
confiteantur, pro merito plectuntur, & recidivi sem-
per severius: si minus deliquerint, & exteri fue-
rint, è provincis ejiciuntur: incolæ verò extra fi-
nes loci ubi habitant virgis interdum probe cæsi ab-
legantur, Damhaud. *in praxi crim. cap.* 110. *num.* 55.
Zipæus *in not. jur. Belg. & de judice lib.* 3. *cap.* 10.
10 * Ubi observat in Batavia nullum conspici mendicum:
nam magistratus cujuscumque civitatis infirmis & de-
bilibus necessaria eleemosynas procurat, validos in
loca destinata cogit, quorum præfecti singulis victum
præbent, ac in dies pensa præscribunt, pro artis suæ
peritia; iis qui nullam artem norunt, alia imperant,
quæ levi artificio expediuntur, ut eos publicis ope-
ribus addicont. Sic enim opera ista minimo sumptu
11 perficiuntur, & otiosorum vitia minuuntur. * Quod
Reipublicæ maxime interest: nam mendicitas, ut
etiam prodigalitas, lerna est malorum, scelerum ori-
go, perniciosa ac periculosa Reipublicæ. Ideo Ro-
mani varias leges tulerunt, Fanniam, Liciniam, Corne-
liam, Antiam, ad coercendos & ablegandos mendican-
tes validos & otiosos decoctores, qui res alienas male exe-
dunt, & suis abutuntur, qui canibus objiciunt unde mul-
ti jejuni ventres saturari possent. De istis legibus Gellius
lib. 2. *noct. attic.* Macrobius Sator. *lib.* 3. *cap.* 4.
12 Atque hæc de validis mendicantibus: nam invali-
di & læsi corpore aut ætate confecta, citra molestiam
manere possunt in civitate, unde oriundi, ex publi-
co, piisve Eleemosynis alendi, si ptochotrophia de-
sint. Item illis, qui aliqua accepta fortuita clade
lapsi sunt facultatibus, & mendicare palàm erubescunt,
subveniri æquum est: non enim isti artes & dolos exer-
cent quos validi mendicantes, neque inertia factove
suo in id malum inciderunt, *cap. considerando dist.* 86.
quare commiseratione digni sunt, qui ex divitibus
facti sunt pauperes, repentino aliquo casu. Nam ma-
jor esse non potest infælicitas quam fuisse fælicem, nobi-
lem esse & in paupertatem incidisse.
13 Sunt in Christiana Republica validi mendicantes viri
Religiosi, qui relictis patrimoniis in usus pauperum,
seu alios pios voluntariam mendicitatem religionis cau-
sa profitentur, ut sic liberius Dei ministerio inserviant,
& suæ saluti insudent. Vocantur Mendicantes a divitia-
rum & rerum secularium contemtu, quod designat ton-
suræ symbolum, *cap. duo sunt genera* 12. *quæst.* 1. Horum
quatuor sunt ordines approbati, receptique, videlicet
Divorum Augustini, Dominici, Francisci & Carmelita-
rum Fratrum, quorum instituta eo meliora quo strictius
paupertatis votum observant: pejora, quo proprietatibus
rerum & bonis inhiant; detestanda, si negotiationibus
& usuris intendant, *cap. un. §. sane de relig. domib. in* 6.
* Cæteros clericos, qui paupertatem non voverunt, ostia- 14
tim stipem petere non decet, sed potius sibi victum &
vestitum comparare artificio aliquo, exemplo Divi
Pauli, vel agricultura, *cap.* 1. *&* 2. *dist.* 81. Sed
hodie utiliter prospectum clericis: nam quibus patri-
monium deest aut beneficium, ad ordines sacros non
promoventur; & si Episcopus promoverit, eos ale-
re cogitur, dum illis provisum fuerit; *cap.* 2. 16.
& de prabend.

T I T U L U S XXVI.

De nautis Tyberinis.

1 *Continuatio; qui habet navem Tyberinam onus pu-
blicum suscipere cogitur, nec ullo privilegio ex-
cusatur.*
2 *An necessarius sit hic titulus, cum quod in eo pro-
ponitur* sup. titul. de navib. non excus. *fuerat
jam constitutum.*
3 *Ut intelligatur, quod hic dicitur, nullam dignita-
tem excusari a navium prabitione.*
4 *Frumenta ex Ægypto classibus deferebantur, & im-
portabantur minoribus navibus. Quæ dicerentur*
Caudicariæ *naves, & meretricia.*
5 *Alvei Tyberis curator constitutus ab Augusto, &
tribunus rerum nitentium.*

Dictum supra de annona, quæ navibus defertur; 1
item generatim de navibus non excusandis;
sed quia dubitari poterat: an naves Tyberinæ non
aliquo privilegio excusarentur; ideo de illis subjici-
tur. Prius tamen observandum fuisse in portibus Ty-
berinis horrea & annonæ mensores, portuenses di-
cti, quibus jungebantur caudicarii, seu frumentarii nau-
tici, quorum hìc mentio, *l. un. h. tit.* ubi rescribit Valens
Imp. neminem habentem navem in Tyberi, excusari
a subvectione publicarum specierum, & canonis fru-
mentarii populi Romani. Licèt enim nautæ sint immu-
nes a muneribus personalibus, quamdiu navigant, *sup.
de navicul.* & Romæ plures sint cives privilegiis decora-
ti; quicumque tamen Tyberinas naves possident, one-
ra Reipublicæ necessaria agnoscere debent, nec ullius
privilegii prætexte excusare, aut subtrahere usum na-
vium suarum eas constituendo extra alveum fluminis;
quia sive in eo inveniantur, sive extra, semper cogun-
tur solita obsequia subire, & frumenta vehere, *dict. l.
uni.* atque ideo Arcadius Imp. privatis omnibus per-
mittit habere naves, modò Rempublicam non defrau-
dent utilitate invectionis & evectionis specierum, *l.* 1.
sup. *de navib. non excus.*
At dices, quid opus hoc titulo; siquidem quod in eo 2
proponitur, jam fuerat ab Arcadio constitutum, *d. l.* 1.
de navib. non excus. Huic objectioni respondeo, primo
illum titulum comprehendere naves maritimas & quæ
sunt capaces duorum millium modiorum frumenti, ut
ait *l.* 2. *Cod. d.* 1. *de navib. non excus.* præsentem verò titu-
lum agere de minoribus navibus, quæ in alveo Tyberis
supernatant. Deinde: quia Romanæ urbis gratia istæ
naves exemtæ videbantur, & earum possessores tan-
quam incorporati & cives Romani immunes ab operi-
bus publicis; idcirco Imp. ne prætextu suorum pri-
vilegiorum se excusarent a præbitione suarum navium,
specialem legem condidit, qua declarat necessitatem
publicam omnia privilegia superare; cunctosque pri-
vilegiatos & in dignitate constitutos, debere hoc onus
subire, utpote Reipublicæ maxime necessarium, *l.* 3
un. h. tit. * At cur asserit nullam dignitatem ab hoc
onere excusari, quandoquidem illi qui erant in digni-
tate, naves habere non possent, ut Senatores, & Præ-
sides dum provinciam administrabant, vetante lege
Julia repetundarum? *l.* 3. §. *fin. de vacat. muner. l.* 4.
§. 2. *ff. de jure fisci.* Respondet Cujac. *lib.* 6. *obs. cap.*
38. ut quæstus & deprædationes cohiberentur, inter-
dixisse legem Juliam naves maritimas, non etiam flu-
viatiles, quales erant Tyberinæ. Verùm ista responsio
non tollit difficultatem, nisi dicamus prohibitionem
istam ante tempora Impp. obtinuisse, iis verò impe-
rantibus, ac præsertim tempore Theodosii & Valen-
tiniani

tiniani privatum quemque ac in dignitate constitutum potuisse habere ac fabricare naves, *dict. l. 1. supr. de navib. non excus.* modo tamen prætextu dignitatis aut privilegii, eas præbere non recusarent, ut indicat *l. un. h. t.* Et quod apud Ulpianum in fragmentis legimus ad l. Viselliam, quæ sub Claudio lata, Libertos cives Romanos fieri potuisse, qui fabricassent aut habuissent naves, quibus frumenta in urbem induxissent.
4 * Etenim ex Egypto. Sicilia, Sardinia, & aliis provinciis frumenta classibus advecta, imponebantur minoribus navibus in Tyberi constitutis, & per eas deferebantur in urbem; ideo Valerius Maxim. benignissimas istas provincias & urbis nutrices vocat, *l. 7. c. 6.* Quoniam verò annonariis copiis invehendis sæpe non sufficiebant Caudicariæ naves, suas in publica hac necessitate tenebantur præbere privilegiati, nec poterant vi sui privilegii, aut dignitatis hoc ministerium recusare. Caudicariæ naves, & inde Caudicarii (ut initio dixi) qui per Tyberim annonam vehebant, *l. 1. C. Theod. de canone frum. urb. Rom. & l. 2. C. Theod. de pistorib.* Erant & meretriciæ naves quæ per Tyberim non merces, sed quosvis homines mercedes prius data vehebant. Nam ut meretrix omnes accepta mercede recipit; ita etiam navis meritoria. Sic Julia filia Augusti, nobile scortum & dicax, dicebat: *se non nisi lintre plena vectorem accipere:* Macrob. in *Saturnal.* Omnes naves sua insignia & nomina habebant, vel a materia, vel a velocitate, vel a Diis, quorum tutelæ erant commissæ, ut scribit Dorleans *in lib. 6. annal.* Taciti *in verb. seu navis insigne fuerit.*

5 Magna semper apud Romanos fuit cura alvei, & riparum Tyberis, ne ullis sordibus vitiarentur, atque in eum finem datus ab Augusto curator, prout etiam aliis rebus civitatis tribunnt, qui ejus munditiem & nitorem curaret; ita ut quod singulis Præfectis commissum antea fuerat, per unum diligentius curari cœperit, seu ut Tranquill. notat *cap. 43. quò plures partem administrandæ Reipublicæ caperent, nova officia excogitavit: & singulos diversis curis distraxit.* Solet & apud nos unus aut alter Præfectus designari, quibus omnis alveorum & riparum cura commissa; & naves privatorum plures, pro Reipublicæ necessitate, oneribus publicis, & militibus transvehendis occupari.

TITULUS XXVII.

De frumento Alexandrino.

1 *Quæ & qualis Alexandria civitas?*
2 *Aucta quantitas frumenti singulis diebus distribui soliti, in egenos cives Alexandriæ.*
3 *Tesseræ & mensuræ signantur publico signo, & nomen ejus qui domos pias extrui curavit, illis inscribitur.*
4 *Discrimen inter canonem frumentarium & frumentum publicum.*
5 *Magistratus curare debet ut sit copia frumenti, & vendatur publice, atque pauperibus distribuatur.*
6 *Item curabit æstimari & advehi frumenta, atque hoc munus assignabit certis officialibus, non item curialibus.*
7 *Frumento suscipiendo & admetiendo præerant duo Præfecti.*
8 *Solet Princeps approbare, quæ Præfecti circa rem annonariam rectè disposuerunt.*

1 AGitur hoc titulo de frumento Alexandrino, ex quo desumebatur canon frumentarius, qui ab Imperatoribus gratis dabatur civibus Alexandriæ, præsertim egenis ad eorum victum, *h. d. t.* Alexandria civitas Ægypti est, Africæ contermina, ut scribit in sua Geographia Pomponius Mela *lib. 1. cap. 9.* jussu Alexandri Magni ædificata, celebris ob civium & studiosorum frequentiam, ædificiorum elegantiam, aeris temperiem & insigne emporium, quo Indicæ merces Arabico sinu, & Nili variis fossis excipiuntur, & in omnes mediterranei orbis oras distribuuntur, Tholosan. *l. 15. syntagm. jur. cap. 6.*
2 * D. Gregorius Nazianzenus hanc urbem omnium civitatum verticem appellat; Stephanus per excellentiam Metropolim vocat, quod in ea Patriarcha constitutus sacra curaret, & indutus purpura gauderet patriæ honore, Strabo *libr. 17.* Fuit hæc urbs in populum Romanum valde liberalis & promptissima ad mittenda frumenta. Lego apud Senecam *epist. 77.* habuisse Alexandriam præcoces naves, tabellarias nuncupatas, quæ expansis velis nunciarent annonam adventare. Nam aliæ peregrinæ naves submissis velis appellabantur, excepta navi Alexandrina, quæ frumento juvabat Italiam, Dorleans *in Tacitum l. 3.* Ideo multa privilegia huic civitati Cæsares dederunt: Theodosius & Valentinianus canonem frumentarium ad centum & decem modios in singulos dies pro alimoniis miserorum civium dictæ civitatis auxerunt; eo addito, ut nemo privaretur ea distributione panis, aut frumenti, quam nec usque percepit: Item ut perissochoriæ, idest, super erogationis nomen penitus amputaretur, neve imposterum appellaretur largitio Imperatorum, sed esset quasi debitum subsidium, & tesseræ signatæ dandæ iis, quibus gratis frumentum hoc distribuendum, *d. l. 2. h. t.* Peritteumata vocat Martianus, iisque suæ pietatis nomen inseri jubet, *l. 2. sup. de annon. civil.* prout hic Theodosius tessaras signari.

3 Hodie quoque symbolum signatum datur, ut sine fraude procedat distributio publici panis aut frumenti, vel erogatio annonæ militaris, Decian. *lib. 7. c. 22. num. 29.* Signatur & mensuræ frumentariæ nota publica. Quin & nomen illius qui alimenta pauperibus reliquit, aut ptochotrophia, & domos religiosas extrui curavit, illis inscribi & cum elogio insculpi solet, ut isto honore semper memoria liberalitatis notetur, & cæteri excitentur ad similem donationem, & instructionem faciendam, *l. 4. in fin. ff. de administr. rer. ad civit. pert.*

4 Notandum autem discrimen inter canonem frumentarium & reliqua frumenta, quod ille gratis detur egenis civibus utriusque Romæ & Alexandriæ; hæc verò publica pecunia empta & condita in publicis horreis, æquo pretio omnibus indigentibus vendatur tempore necessitatis: nam gratis præterquam mendicantibus invalidis, non dantur frumenta publica, *arg. l. un. sup. de mend. valid.* Bart. *in l. 2. h. t.* & Garzia Toletanus *ad hunc tit. num. 7.*

5 Ideoque curare debet magistratus, ut sit annonæ abundantia, quæ perissea dicitur, & supplet defectum aliarum rerum quæ ad victum necessariæ, atque frumenta publicè quolibet die vendantur pro alimoniis civium; ex publico verò dentur pauperibus, qui sibi sua industria suoque labore non possunt victum comparare: Si civitas tam sit onerata, ut nec sibi, nec egenis subvenire queat, possunt ditiores ibi commorantes, itemque Ecclesiastici compelli ad distribuendas eleemosynas pauperibus. Videque dixi *tit. ut nemini liceat a coemt. specier. se excus.* Jus Pontificium opus hoc alendi & vestiendi pauperes Episcopis demandavit, *can. non omnis 5. q. 5.* Gloss. *in can. 1. in verb. non possunt 82. dist.* Theodos. idipsum commendat Patriarchæ Alexandrino, atque ideo sub illo erant sexcenti viri ad debilium ægra corpora curanda, dicti parabolani, *l. 17. & 18. Cod. de Epis. & cleric.*

6 Ut autem possit commodius magistratus sollicitudinem debitam implere, ac rei frumentariæ provisionibus intendere, peritos & probos habere debet ministros & officiales, per quos frumenta incorrupta advehantur & æstimentur. Ideo Alexandriæ, ut Curialibus prædæ & extorsionis auferretur occasio, ad hujusmodi sollicitudinem accedere prohibitum fuit, ac solis præfectianis a Præfecto prætorio designatis, probatisque concessum frumenta æstimare, suscipere & asservare, *l. 1. in fin. h. t.*

7 Præerant his duo præfecti; unus qui [illegible] appellatur, annonæ rationem procurans: nam εὔλογος rationalis dicitur, & ἄλογος qui rationes reddere non tenetur; alter qui ponderationis seu mensurationis munere fungebatur, ζυγοστάτης hic vocatur: zygostateo est idem, quod pondero, Alciat. & Cujacius hic. Omne igitur frumentum quod ex tota Ægypto Alexandriam vehebatur, curabat Præfectus ibi mensurari & annotari, ne quid nautæ id Romam subvehentes, ex eo usurparent, vel ne quid ex ea re subirent discriminis; dum forte vel non tale frumentum vel ampliorem modum suscepisse insimulantur. Debet enim nautis sufficere salarium, quod pro labore & opera annonariæ transvectionis ipsi a Præfectis assignatur.
8 Hinc observandum quod quamvis non possit alicui ex ærario, sine jussu Principis salarium constitui, *l. un. sup. de prox. salar.* tamen permittitur urgente necessitate, Præfectis provinciæ salarium ex ærario assignare iis, qui operam impenderunt comparando & transvehendo frumento publico; quod subinde Princeps se confirmare illis referebat, prout hic facit Theodosius Imp. sua subscriptione corroborans

quæ

quæ Anthemius præfectus Augustalis in re annonaria prudenter disposuerat, *d.l.1.h.t.* Interdum etiam ad juridicum Alexandriæ dirigebantur rescripta, quod penes eum esset illius civitatis summa potestas; & a solo Principe constitueretur, ut dictum sup. *lib.1.tit.ult.* Pancirol. *in notitia imperii cap.121.*

T I T U L U S XXVIII.

De Alexandriæ Primatibus.

1 *Corporati Alexandriæ liberantur ab onere purgandi Nilum, & in ejus purgationem 400. solidi impenduntur ex vectigali.*

2 *Vix pluit in Ægypto, sed Nilotica aqua agros irrigat & fertiles reddit.*

3 *Flumen publicum est commune omnibus: Principis est quoad proprietatem, & curam purgandi, & auferendi impedimenta.*

4 *Inferiores quoque domini id faciunt si vectigal recipiant.*

5 *Aliàs tenentur subditi ad purgationem fluminis, & putei vicini.*

6 *Non licet in flumine publico constituere molas absque licentia Principis.*

1 UT frumentum Alexandrinum, de quo superiore
tit. vehi commodius posset, Nilus repurgandus
erat, ut profundior & aptior navigationi fieret: hujus
repurgationis onus olim corporatis Alexandriæ incum-
bebat; summa vero cura Primatibus ejusdem urbis, qui
& Summates ordinis Alexandrini vocantur *in l.57.* sup.
de decurionib. Sed Theodosius Imp. eos hac & cura &
sollicitudine liberat, ac corporatos & incolas onere ex-
purgandi fluminis, & contribuendi viritim in illius pur-
gationem: ideoque in eam rem quadringentos solidos ex
dinummio Alexandriæ vectigali accommodari jubet;
ita ut id ex titulo naulorum compensetur & impleatur,
tur, *l. un. h.t.* ubi Platea & Pomponius Mela *in sua*
2 *geographia lib.1.cap.9.* * Dicunt hanc Ægypti regionem
imbrium expertem, terramque pluviis omnibus desti-
tutam esse, sed mirum in modum certo anni tempore
Nilum augeri, atque per totam Ægyptum diffundi, &
suis aquis alveum egredentibus agros omnes irrigare,
fœcundissimoque limo obducere. Caussas incrementi
Nili vide apud Lucanum *lib.10.* Unde aggeres dissolve-
re continentes aquam Nili, chomata rumpere, rivu-
los alio derivare, gravissime vindicatur, *tit.* sup. *de
Nili aggeribus non rupt.*

3 Etenim flumen publicum est, & commune omnibus quoad usum, ita ut navigare & piscari, *l.1.§.3.de fluminib.* ac libere eo uti liceat, sed non abuti, & aquam aliò ducere, aut quid in flumine facere, quo navigatio impediatur. Quoad proprietatem verò Principis est, cui proinde maris, fluminum, littorum, viarum; ac omnium eorum quæ publica sunt, tutela atque defensio incumbit. Hanc jure supremæ potestatis, modum piscandi & tempus constituit, vectigal imponit, atque utilitatem ex cursu fluminis fiscus capit, aut is qui navigationi præpositus est. Quare cum æquum sit, ut qui commodum percipit, onera sustineat, Principis est curare ut per peritos artis nauticæ, & alios spectabiles viros, littora & ripæ muniantur, flumina suis limitibus contineantur, suo tempore purgentur. Item ut omne impedimentum ex iis auferatur: pecunia verò quæ in sumptus purgationis & reparationis impenditur, & desumitur ex vectigali Principi aut civitati debito, facile refundi poterit ex transvectione mercium, & naulo navigantium. Olim, ut indicat hæc lex, dinummium, sive duo nummi a quovis pendebantur.

4 Similiter domini inferiores, quibus jus est percipiendi vectigal aliquod ex publicis viis, tenentur eas suo sumptu reficere: quod si nullum accipiant, id præstare debent subditi, prout etiam haurientes aquam ex puteo vicini contribuere, ad illum purgandum & reficiendum: quod si faciant, non potest illis usus putei prohiberi. Quid si vicinus aquæ usui renuntiaverit? non propterea collatione liberabitur, *l.7.* sup. *de oper. publ.*

5 Quoniam vicinus obstrictus est viciniæ quamdiu in ea habitat. Imo cum cæteris vicinis culpandus est, quod permiserit puteum sordibus, vel luto oppleri, nec eum tempore idoneo purgari curaverit. Accedit favor publicæ utilitatis, quam aspernari vel detrectare nemo privatus debet, Specul. *tit. de extraord.* 3.*p.operis*, Platea *hic in fin.*

Quoniam verò lex hujus tit. repurgari jubet flu- 6
men, & omne impedimentum ex eo auferri, hinc liquet non licere privatis molas illis imponere; quia publici juris est, tam quoad alveum, quam quoad aquam profluentem; in quo proinde præter consensum publicum nihil agitur, non magis quam si in aliena terra quis ædificaret, *l.29.§.1.* ibi DD. *ff. ad l. aquil.* Non obstat quod mola fluvio nociva non sit; quia sufficit quod tali ædificio particula Reipublicæ, inscio Principe, occupetur, quod sine injuria fieri non potest, *l.1. & 2.ff. ne quid in loco publ.* Igitur ut in loco publico privatus quid efficere possit, id a Principe vel libera Republica impetrare debet, ut evitet damnum quod ex facto injusto sentire posset.

T I T U L U S XXIX.

De jure Reipublicæ.

1 *Continuatio: quid sit Respublica & quæ publicæ res.*

2 *In quibus rebus & caussis, civitates & municipia inter suos cives gaudeant jure quo civitas Romana.*

3 *In quibus non habeantur jure privatorum?*

4 *Publica bona quæ dicantur & eorum distinctio.*

5 *Respublica aliquando utitur jure communi, aliquando jure singulari.*

6 *Sententia lata contra Rempublicam indefensam est nulla, quemadmodum contra minorem.*

7 *Limitatur si jusserit Judex ut civitas defensorem constitueret, & non fecit.*

8 *Si quis vult citare Rempublicam: an sufficiat ejus syndicum citare.*

9 *Respublica tenetur constituere syndicum.*

10 *Potest per eum, si habeat speciale mandatum, restitui in integrum.*

11 *Administrator non potest alienare, sine consensu curialium.*

12 *An civitas habeat tacitam hypothecam in bonis sui administratoris.*

13 *Potest fieri statutum quod præferatur creditoribus.*

14 *Valet statutum quo aufertur dominium cui sit privato.*

15 *Et quo cavetur ut si quis non reparet ædificium collapsum, id efficiatur civitatis.*

16 *Servanda erit forma in venditione rerum civitatis, quæ si neglecta fuerit in uno puncto, tota concidet.*

17 *Liberæ civitates quæ jura habeant?*

ANtecessit tractatio de juribus & privilegiis utrius- 1
que Romæ & Alexandriæ civitatis: sequitur de juribus aliarum civitatum: nam Respublica hic pro civitate accipitur; differt aliàs a Republica, quod civitas sit quasi materia, in quam Respublica tanquam forma inducitur, quo sensu Isocrates Rempublicam vocat civitatis animam; & Aristot. 3. *pol. c.3.* Rempublicam choris & harmoniis, civitatem personis & numeris comparat. Est autem Respublica civium multitudo, ac rerum inter eos communium, potestate, rectaque ratione moderata, D. August. *de civitate Dei lib. 19.* Cicero *de Republ.* sicut enim Respublica sine civibus, & personis publicis stare nequit, ita nec sine rebus publicis. Publicæ res sunt, quæ non in privato alicujus patrimonio, sed dominio Reipublicæ sunt.

Etsi enim abusive res civitatis & municipii publicæ 2
dictæ sint, propterea quod civitates privatorum loco habeantur, *l.15.ff. de verb. signif.* præter Romam, penes cujus populum summum fuisse imperium, & auctoritatem Reipublicæ, ex Cicerone, Livio & aliis Scriptoribus notum est: si quas tamen res civitates, & municipia habeant suæ civitatis vel municipii jure communes, eæ inter publica habentur, *l.17.ff. d.t.* ut iisdem gaudeant privilegiis, cum his, quæ populus Romanus inter sua bona publica refert. Unde, quemadmodum populus Romanus habuit ærarium, in quod deferebantur pecuniæ publicæ, quas nervos belli apte vocat Cicero *oratione pro l. Manil.* ita civitates & singula municipia habent res communes, arcamque communem, *l.1.§.1.ff. quod cujusque universit. nom.* & ut bona populi Romani usucapi nequeunt, ita nec civitatum, *l.9.ff. de usucap.* Potest quoque civitatibus & corporibus licitis legari, *l.122.ff. de leg.1.* etiam quod ad honorem ornatumque illius pertinet. Ad ornatum puta quod ad instruen-

eand

dum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. Ad hono-
rem puta, quod ad munus edendum, venationesve, ludos
scenicos, ludos circenses fuerit relictum. Atque hæc le-
gata civitatibus relicta, eodem jure gaudent, quo ea
quæ populo Romano, Ecclesiisque relicta sunt, & non
minorem quam centum annorum spatio amittuntur,
l.23. Cod. de sacros. Eccles. Edicto quoque de publicanis,
non solùm illi qui vectigal populi Romani conduxerunt,
obnoxii sunt, sed etiam hi qui publice a civitatibus re-
demerunt, *l. 13. §. 1. ff. de publican. & vectig.* Quoniam
hoc edictum latum est, non ut exactiones augerentur,
sed ut nimia publicanorum avaritia & temeritas refræ-
naretur, *l. 5. ff. d. t. de publican.* Nam reliquas civitates
ad angustiarum civium solatia, vectigalia moderata
imponere atque exigere posse, indicat Imp. in *l. 10. sup.*
de vectigal. & plura ante diximus *tit. de indictionib.* * Ut
3 inde appareat civitates distingui a privatis, & privato-
rum loco non absolute haberi, sed in iis saltem quæ
majestatis ac imperii sunt, in reliquis pari jure gaude-
re maximè inter suos cives. Hinc cum lex Julia pecu-
latus, ad eos qui pecuniam populi Romani, non civi-
tatum aliarum subtraxissent, pertineret, *l. 38. ff. de*
furtis; utiliter constitutione Trajani & Adriani, ex-
tensa est ad res quoque municipales, *l. 4. ff. ad l. jul.*
pecul. Duarenus *lib. 2. disp. 26.*
4 Habent itaque civitates & municipia res quasdam,
aliquo sensu publicas; quia sunt in usu publico, ut fo-
rum, curia, domus religiosæ, sacræ, flumina, litto-
ra, quas res mos seu institutum civitatum proprietate
& commercio humano axemit, *l. 6. & 34. §. 1. ff. de*
contrah. emt. Ideoque cura & tuitio istarum rerum ma-
gistratibus locorum incumbit; unde tot interdicta qui-
bus usum earum rerum reguntur, *tit. ff. ne quid in publ.*
Quin etiam nemine conquerente defensorum civitatis,
& ædilium est tollere, quæ publico usui obstant, *tit. ff.*
ne quid via publ. & l. 2. ff. de fluminib. Sed magistratuum
cura & potestas in his, est secundaria & inferior; Prin-
cipis verò primaria & suprema; quia caput est totius
Reipublicæ: sunt & aliæ res quasi publicæ consisten-
tes in pecunia communi & publica, ut prædia, agri
vectigales, pascua, silvæ, lacus, stagna, molæ, por-
toria, quæ in reditu publico, & civitatum sunt; nec
enim ista in usu sunt singulorum, nec ullus privatus ea
attingit, sed civitatum usibus deputantur, a locanturque
publicè, Gloss. *in l. 17. ff. de verb. sign. l. 14. ff. de acq.*
rer. dom. l. 1. ff. si ager vectig. & tit. ff. de admin. rer. ad
5 *civit.* * Porro ejusmodi res solent magistratus civitatum
tueri, aut jure communi, quo cæteri privati cives utun-
tur, aut jure singulari & speciali, ut docent constitu-
tiones *h. t.* Quarum prima circa jus commune illud defi-
nit, sententiam latam contra Rempublicam indefen-
sam ipso jure non valere, *l. 1. h. t.* comparatur hac in
re adolescenti non habenti curatorem, contra quem
sententiam latam nullam esse respondit Paulus *in l.*
acta 45. in fin. ff. de rei judic. ibi: *contra indefensos mi-*
nores tutorem vel curatorem non habentes, nulla sententia
proferenda est.
6 Quoniam illi stare in judicio soli non possunt; ideo
Præses nullum minoribus præjudicium fieri curabit,
ubi se minores & indefensos affirmaverint, ut dicit
l. 4. C. si advers. rem jud. Indicat enim verbum *indefen-*
sos, minores curatorem non habere; similiter hic in-
defensam fuisse civitatem, defectu defensoris sive syn-
dici; atque ideo nihil actionibus ejus præjudicatum esse
rescribit Antoninus Imp. *in l. 1. h. t.* ex qua constat ci-
vitatem caruisse defensoribus, aut quia creati non
fuerant, aut quia placuit ne crearentur, ob litionlam
forte motam; quare cum nulliter sententiis fuerit pro-
lata, non opus est remedio restitutionis, Francisc. Cal-
das *ad l. si curatorem in pr.* ubi plures Auctores refert,
7 inter eos Bart. *ad l. 1. h. t.* * ubi observat id procedere
quando non jussit judex ut civitas constitueret defenso-
rem ad litem. Nam si id jusserit, & civitati non pla-
cuit defensorem designare, non potest sententia adver-
sus eam tanquam indefensam dici nulliter prolata;
quod si enim exspectandus esset defensor, in potesta-
te civitatis foret mora aut contumacia sua, eludere
judicium, non constituto ab ea syndico. Pro hac
opinione facit quod communiter Canonistæ resolvunt;
præcedente legitima Prælati in jus vocatione, sen-
tentiam contra Ecclesiam latam validam esse; idque
probant per *cap. 5. de in integr. & c. fin. ne sede*
vacante: imputare enim sibi debet Prælatus quod le-
gitimè citatus non comparuerit, aut designaverit

procuratorem, qui caussam Ecclesiæ defendendam su-
sciperet. * Idem dicendum de Republica, cujus 8
administratores citare sufficit, ut defensorem seu syn-
dicum constituant: per illos enim propriè res commu-
nitatis geruntur & reguntur, *l. 97. ff. de condit. & de-*
monstr. si tamen in jus vocatus syndicus, comparent,
tenet sententia contra civitatem quasi defensam lata,
Platea *ad l. 1. n. 2.* & Jacob Rabuff. *ibi n. 1.* Similiter si
ab initio intervenerit defensioni caussæ, & postea
eam deseruerit; utroque casu Respublica læsa, in in-
tegrum restituitur, perinde ac pupillus, minor & Ec-
clesia, *l. 3. h. t.* nam iisdem privilegiis fruuntur, ac ex-
tra ordinem juvantur.
Est tamen inter minorem, & civitatem discrimen, 9
quod minori invito possit judex ad lites curatorem
constituere, *l. 1. Cod. qui pet. tutor.* non item civitati
invitæ; illa enim per administratores suos defensorem
creat, qui caussas suscipiat ac tueatur. Atque ita in
Republica, communis regula obtinet, quod non re-
neatur invita defensorem suscipere, prout nec Eccle-
sia; sed si monita, Prælatus, vel Reipublicæ admini-
strator syndicum non constituat, sententia prolata te-
net, licèt fuerit indefensa, Bart. *d. l.* & Patrus Greg.
Lopez *p. 3. l. 1. tit. 25.* Caldas *d. loco n. 13.*
Constitutus autem defensor sive syndicus, si speciale 10
mandatum non habeat, non potest nomine Reipublicæ
restitutionis auxilium implorare, adversus contractum,
vel sententiam quæ transivit in rem judicatam, Gloss. &
DD. *in l. un. Cod. etiam per proc. caus. rest.* Covar. *lib. 1.*
variar. c. 6. Idem de minore decisum, cujus jure Res-
publica utitur, *d. l. 3. h. t. & l. 5. sup. quibus in caus.*
maj. Est tamen moribus & juri consona distinctio, ut
si incidenter restitutio in integrum postuletur, non sit
opus speciali mandato, cum sub generali contineatur
id quod consequens est: secus si principaliter restitutio
petatur, *l. 25. ff. de minor.* Mynsing. *cons. 54. decad. 6.*
Caldas *ad d. l. si curatorem verb. implorandum num. 4.*
Cæterùm syndicus bona civitatis alienare, aut actio- 11
nes movere, & super iis transigere, nequaquam potest,
sine consensu administratoris; neque hic consentire
alienationi, nisi ex decreto & assensu curialium, *l. fin.*
inst. *tit. 31.*
Porro civitatem in bonis administratoris, nomine 12
administrationis, tam pro male gestis, quàm omnino
non gestis, tacitam habere hypothecam plerique sen-
tiunt, ea ratione moti, quod decisum sit civitatem eo-
dem jure uti quo minores, quos tacitam habere hypo-
thecam in bonis curatorum constat *ex l. 4. C. quibus in*
caussis major. facitque quoque *l. 2. verb. obnoxiis* infr. *t. 32.*
ibi Glossa dicit obnoxia censari corpora, quæ quoquo
modo ab administratore alienata; ita ut jure hypothe-
cæ a quocumque possessore vindicari valeant, Negu-
sant. *tract. de pign. membr. 4.* Escobar *de ratiociniis c. 39.*
n. 6. quibus adversatur aperte *text. in l. 2. h. t.* ubi privi-
legium tacitæ hypothecæ non habet quælibet Respu-
blica, nisi quæ id accepit nominatim a Principe, *l. 10.*
ff. ad municip. aut quæ talis est, ut superiorem non
agnoscat, qualis fuit Romana, donec monarchia sta-
tum ejus mutavit, *l. Antiochensium 37. & l. 38. §. 1. ff. de*
reb. auct. jud. poss. & privil. cred. At Vanderanus *tract. de*
privil. credit. c. 10. dicit aliam esse sententiam *d. l. 2.*
cum enim (ait) caussam Reipublicæ non separari a cæte-
ris creditoribus, qui personalem habent actionem, eos
non indubie intelligi voluit, quibus & personalis actio,
& personale privilegium competeret; cum enim de pi-
gnore quæsitum esset, ab hypothecariis Rempublicam
separasse Imperatori visum est satis. * Quidquid ea in- 13
re sit, non est dubitandum, quin possit civitas statu-
tum facere inter suos cives, quo derogetur legi civili,
& induceret, ut privilegium habeat tacitæ hypothe-
cæ, præferaturque creditoribus chirographariis & privi-
legio vallatis, *d. l. 37. ff. de reb. auct. jud.* non illis cre-
ditoribus quibus expressa hypotheca competit: esset
enim durum, imò iniquum, eos privari jure suo per
statutum, quod non debet adimere, id quod non de-
dit. * Unde fit ut non possit statutum civitatis auferre 14
jus alicui ex civibus quæsitum; multo minus legem
tollere superioris, in casibus nominatim jure prohibi-
tis, aut speciatim soli Principi reservatis; neque enim
per inferiorum statuta superioris dignitati derogari po-
test, *cap. 2. de major. & obed.* Attamen urgente caussa
publica, si pax & quies inter cives aliter obtineri ne-
queat, potest civitas privato rei suæ dominium aufer-
re, prout etiam ejus domum demoliri, si sic mœnibus

cohæreat, ut èx ea insidiæ hostiles reformidari queant,
quoniam contra statuta temere sibi ædificavit, *l. ædifi-
cia Cod. de oper. publ. l. si cui Cod. de ædif. privat.*

15 Eadem publica caussa postulat, si dominus juridice
monitus, domum suam reficere, aut ruina collapsam
ædificare detrectet; ut area fisco addicatur, aut publi-
ce vendatur. Sic si sumptu publico a curatore Reipu-
blicæ domus refecta fuerit, eam jure vendet si dominus
domus intra quatuor menses pecuniam cum usuris resti-
tuere noluerit, *l. 46. §. 1. ff. de damno infecto*: publice
enim interest ne ruinis publicus civitatis aspectus de-
formetur; atque eò pertinet rescriptum Diocletiani &
Maximiani, jure curatorem civitatis, ruina collapsis
ædificiis distraxisse aream, *l. 4. h. t.* cur enim dominus
ædificium non refecit, aut sumptum civitatis in id fa-
ctum non restituit? qua ratione Vespasianus vacuas
areas occupare, si possessores cessarent, cuicumque per-
misit, auctore Suetonio. Idque in pœnam negligentium
res suas, & ad vindicandum a ruinis ornatum civitatis,
l. 20. §. 10. ff. de novi oper. nunc. pertinet enim ad decus
urbium, ædificia non derelinqui; quapropter si mos,
aut lex sit civitatis, ut area ruinosi ædificii publice
vendatur; nihil contra hujus legis tenorem Præses
16 Provinciæ fieri patietur, *d. l. 4. in fin.* * Sed servari
curabit formam in hujusmodi alienatione rerum civita-
tis præscriptam. Forma autem eadem est ei, quæ in
venditione rerum pupillarium desideratur, *l. 3. h. t.* In
qua notum est decreta requiri, cognatis auditis & cum
magna caussæ cognitione, *l. 22. sup. de admin. tutor.*
Alioquin alienatio rerum communitatis, infirma erit;
*nisi apud acta totius vel majoris partis ordinis, interve-
niente decreto ineundi contractus, caussa probetur, ut di-
citur in l. c. sup. de præd. decur.*

17 Hæc & alia jura sont civitatum municipalium:
quæ verò superiorem non agnoscunt, jus gladii ha-
bent, seu summum imperium, cum regalibus huc
spectantibus, jus statuendi, jus primæ atque secundæ
instantiæ, jus creandorum magistratuum, nemine alio
interveniente aut confirmante, jus indicendi vecti-
galia, cudendi monetam, pœnas infligendi & remit-
tendi. Denique eadem jura habent & usurpant civi-
tates liberæ, quæ supremi Principes, Bart. *in l. item
veniunt §. item senatus ff. de pet. hered.* ideoque ut illi
non nisi quadraginta annorum præscriptionibus exclu-
duntur, ut docet Argentræus ad consuet. Britanniæ
art. 266. cap. 23. num. 6.

TITULUS XXX.

De Administratione rerum publicarum.

1 *Fundi Vectigales dati in emphyteusim non revocantur.*
2 *Neque auferuntur ab emphyteuta solvente pensionem.*
3 *Perpetuo conductori fundi vectigalis, actio in rem accommodatur: cogitur titulum suæ possessionis exhibere.*
4 *Administratori incumbit agros Reipublicæ retrahere, & exigere cautionem fideicommissi Reipub. relicti.*
5 *Si officio suo non satisfecerit, tenetur præstare interesse.*
6 *Curabit legatum relictum ad novum opus, in veteribus reficiendis erogetur.*
7 *Nomen legantis in opere extructo inscribendum, non alterius.*

1 Dictum est superiore tit. quasdam esse res proprie-
tate publicas, communique usui destinatas; ita
ut singulis incolis iis uti liceat; sunt & aliæ res quas
nullus privatus attingit, sed Reipublicæ usibus depu-
tantur, elocanturque publicè, aut in emphyteusim dan-
tur, veluti fundi vectigales.

Hi enim ea lege, ab administratoribus elocantur, ut
dum pro iis constituta pensio Reipublicæ penditur, ipsis
qui conduxerint, & iis qui in eorum locum successerint,
auferri non possint, *l. 1. & seqq. ff. si ager vectigal.* Isto-
rum fundorum locatio & conductio, emphyteusis dici-
tur a prima caussa & concessione, qua non nisi inculti
& steriles fundi civitatum, itemque privatorum sic con-
ceduntur, ut excolendo fructiferi fiant, & emolumen-
tum omne percipiant conductores, pacto præstandi an-
nuam pensionem: hæc autem pensio, quæ civitatibus
solvitur, vectigal dicitur, ac inde agri vectigales: in
locatione verò privatorum, canon appellatur, daturque
in recognitionem dominii.

Igitur quamdiu emphyteuta vectigal solvit, non 2
potest ipsi ager vectigalis auferri, *l. 1. h. t.* modo solvat
debito tempore: nam post triennium Reipublicæ com-
mittitur; cum tamen qui a privato rem in emphyteu-
sim habet, ob non solutum canonem non cadat jure
suo, priusquam dominus se declaret, *l. 2.* ibi Bart. & Ja-
son. *C. de jur. emphyt.* Mynsing. *cent. 3. observ. 83.* * So- 3
lent plerumque fundorum vectigalium conductores esse
perpetui, si videlicet suis quibuscumque temporibus,
debitas quantitates solvant, ut ait *d. l. 1.* & ideo eis actio
in rem accommodetur, quamvis non efficiantur domi-
ni, *l. 1. §. 1. ff. si ager vectigal.* Nam si per longum tem-
pus solverint, & Reipublicæ administrator sibi repro-
duci petat instrumentum conductionis factæ, tenentur
illud exhibere; cum non sint domini, sed ex re aliena
emolumenta percipiant; & non sufficiat sola pensionis
præstatio ad inducendum possessionis titulum, ejusve
probationem, sed oporteat illum ostendere, Platea &
Pyrrhus *ad h. t.* Sic quando præsumptio est contra pos-
sessorem, cogitur dicere titulum suæ possessionis. Quo
modo clericus, qui plura beneficia incompatibilia se
juste & canonice possidere affirmat, titulos exhibere,
& scripto probare debet, *c. 3. de off. ordin. in. 6.* Ant.
Faber *in suo C. tit. de sacros. Eccles. defin. 83.* Similiter
laicus qui decimas possidet, titulum dicere & proba-
re cogitur, Angel. *in l. cogi 11. C. de pet. hered.* Ex
diuturnitate tamen temporis videtur etiam non osten-
so titulo, posse & debere in possessione manuteneri,
Christin. *ad h. t. n. 40.*

Ad officium itaque administratoris pertinet decer- 4
nere, ut tituli possessionum exhibeantur. Item retrahe-
re agros Reipublicæ, licèt a bonæ fidei emtoribus pos-
sideantur; cum possint ad auctores suos recurrere, *l.
ult. §. 2. ff. de administr. rer. ad civit. pert.* Itemque exigere
ab herede cautionem fideicommissi conditionalis civita-
ti relicti; & si eam petere administrator neglexerit,
quanti Reipublicæ interest conveniri potest, si interea
heres efficiatur non solvendo, *l. 2. h. t.* Idem ab iisdem
Imp. rescriptum est *in l. ult. sup. ut in poss. legat.* * Sed 5
qua actione convenitur? Utili negotiorum gestorum,
exemplo magistratus cautionem non exigentis a cura-
tore adulti, *l. fin. ff. de magistr. convent.* At si heres sit
solvendo, Respublica ut pupilla, cui æquiparatur, *l. 3.
tit. sup.* electionem habet agendi contra heredem, vel
administratorem, qui cogetur de suo resarcire damnum
& interesse, quod Respublica patitur, & rationem red-
dere administrationis, secundum fidem acceptorum &
datorum, *l. c. §. 2. & l. ult. §. pen. ff. de administ. rer. ad
civit. pertinent.*

Denique omnia serta tectaque servare debet admini- 6
strator, quare ad novum opus pecunia specialiter lega-
ta non sit, vetera ædificia ex hac reficere curabit, *l. 4.
& 5. §. 1. ff. d. t. de administr. rer.* Idem dicendum si satis
operum civitas habeat, & non facile ad ea reficienda
pecuniam inveniat. Nam & hoc casu pecuniam in ope-
ra nova legatam, potius in tutelam eorum operum quæ
de facto sunt, convertere debet, quàm in novum opus
erogare, *l. 7. ff. de oper. publ.* & Bart. *in d. l. 4.* * Cura- 7
bit etiam ut in opere noviter extructo, munificentia
ejus qui legavit, inscriptione notetur, non ipse suum
nomen, aut alterius ambitiosi inscribat, *d. l. 4. in fin.* In
quo tamen sæpius peccatur: nam destruuntur antiqua
opera, & illis renovatis, vel aliis eodem in loco con-
structis, deleta priorum auctorum memoria, ambitio-
sorum hominum nomina & insignia, in novo opere
leguntur, non sine publico incommodo, quod retrahit
multorum animos a munificentia, *l. 16. ff. de usufr. legat.*
Galg. *de jur. publ. lib. 4. t. 33. in fin.*

TITULUS XXXI.

De vendendis rebus civitatis.

1 *Differentia rerum civitatis, quas frustra privatus emit à privato.*
2 *An civitas possit res publicas vendere.*
3 *Qua solemnitas requiratur in venditione rerum ad civitates pertinentium?*
4 *Quatenus emtori cautum sit, & quid si solemnitas hic requisita, non fuerit observata?*
5 *Legi præscribenti certam formam actui, ei renuntiari non potest, nec derogari nisi per statutum.*

6 In

6 *In alienatione rerum civitatis, necessaria Principis licentia, & in constitutione redituum.*
7 *Perfecta venditione non habet locum adjectio; secus in caussa fiscali.*
8 *Locatio perfecta non revocatur. In perpetuum facta nec a fisco infringitur.*

1 REpetendum hìc quod supra attigimus, quasdam esse res civitatis publicas, quod publico communique usui sint destinatæ; ut forum, basilicæ, flumina, fontes, viæ publicæ, plateæ & aliæ id genus; alias esse res ipsius civitatis proprias, non item in usu singulorum è populo; sed in hoc destinatas, ut earum proventus & reditus, in Reipublicæ utilitatem necessitatemve impendantur, & cedant: tales res sunt quas civitas titulo legati, fideicommissi, donationis aliove acquisivit, *l. 6. ff. de contr. emt. l. 17. ff. de verb. signif.* Porro res publicis usibus destinatas, frustra quis emit; & si per ignorantiam emerit, cum putaret esse juris privati, actionem habet ex emto ad id quod sua interest, adversus venditorem a quo deceptus fuit, *l. 62. §. 1. ff.*
2 *de contr. emt.* * Sed an ipsa civitas possit has res vendere, dubitatur? & siquidem superiorem non agnoscat, non est dubium valere venditionem, sufficereque auctoritatem Senatus, qui vicem Principis gerit, *l. 7. §. 1. ff. de captivis.* Si verò superiorem habeat, eo inconsulto non valere respondit Castrensis *in l. 137. §. cum quis ff. de verb. oblig.* Contra Zasius valere alienationem affirmat, etiam inconsulto Principe, dummodo civitas quæ res publicas vendit, statuta condere possit; nec esse necessarium statutum de re vendenda præcedens, ut existimavit Bartolus; quandoquidem contractus ipse venditionis in se, vim statuti habeat. Verior itaque opinio Zasii, non opus esse ad hanc rerum venditionem assensu Principis, cum ab eo jam antea civitati concessum sit jus statuendi, & per consequens libere de rebus suis disponendi, *l. 3. §. plane ff. quod vi aut clam.*
3 * Verùm si civitas publicam rem vendat, quæ statuta condere nequit, certe ex opinione Castrensis consensus Principis necessarius erit, & sine eo facta alienatio erit irrita. Confirmatur ista opinio *per l. ult. hoc tit.* ubi Leo Imp. prohibet prædia, panes civiles, aut quælibet ædificia, vel mancipia quæ sunt utriusque Romæ, vendi, sine permissu & auctoritate Principis: In provinciis verò præsentibus omnibus, vel majori parte tam curialium, quam honoratorum & possessorum civitatis, cujus dictæ res sunt, præpositis Sacrosanctis Evangeliis, insinuatoque decreto apud acta Præsidis Provinciæ, quo constet utilem fore civitati ejusmodi venditionem. Denique pretium ex ista venditione col-
4 lectum in opera publica insumi placuit. * Non tamen necesse est emtorem probare pretium in hujusmodi opera, aliamve Reipublicæ necessitatem fuisse versum, Alciat. *in l. civitas ff. si cert. pet.* satis enim ipsi cautum est, interventu decreti, ejusve recitatione, in provinciali judicio facta, ut ait *d. l. ult. in fin.* Quod si hujus legis solemnitates non fuerint observatę, aut eas observare administrator civitatis neglexerit, irrita erit venditio, illarum vel minima omissa, ut de alienatione rerum minorum dicitur, *tit. de prædiis & aliis reb. minor.* poteritque civitas bona alienata repetere una cum fructibus; administrator verò venditioni consentiens tenebitur de evictione, Gloss. *in d. l. ult.*

5 Etenim observationi hujus legis formam solemnitatemque præscribentis, & irritantis actum, non potest privata conventione renuntiari, Platea *hìc num. 4.* neque ei derogari, nisi per statutum civitatis, quæ id concedendi potestatem impetravit, uti dictum, ut non rectè quidam sentiant, dictam solemnitatem hodie in praxi non servari, Avendanno *de exequend. mand. lib.*
6 *1. cap. 22.* Lopez *ad ll. Hispan. p. 5. t. 5. l. 15.* * Nam contrarium affirmat Bobadilla *lib. 3. polit. cap. 8. num. 83.* & Zevallos *qq. comm. contra com. quæst. 749. tom. 3.* bona civitatibus incorporata, acquisitave titulo legati, fideicommissi, donationis, vel quovis alio non posse alienari, aut permutari absque licentia Regis. Eademque opus esse, ut bona ista hypothecæ obligentur, & super iis reditus constituantur, tenet Joan. del Castillo *de usufructu cap. 54. num. 48.* quia ratio prohibitæ venditionis, absque solemnitate, favore civitatum introducta, ad quamlibet alienationis speciem se extendit, *d. l. ult.* igitur neque hodie procedet alienatio, aut redituum constitutio, sine licentia Regia & decreto Præsidis, habitaque utilitatis vel necessitatis caussæ cognitione. Ac ita judicatum fuisse refert Amaya *ad l. 2. de præd. decur. num. 4.* Utilis enim & necessaria sæpe est rerum civitatis venditio, atque ubi decreta, primo fieri debet rerum mobilium quæ servando servari non possunt; dein immobilium pro reparatione murorum, instructione pontium, conservatione molarum, purgatione fluminis fontiumque civitatis, *tit. de oper. publ.* Satius tamen priusquam decematur bonorum venditio, excutere debitores, quos civitas sibi habet obligationis atque hypothecæ nexu obstrictos, nisi eorum executio solutiove non sit futura prompta, & periculum immineat, differendo prædictas refectiones, Rebuff. quem observat Christinæus *ad hunc tit.*

Porro ubi jam decreta est venditio, eaque perfecta, 7
revocari non potest, etiamsi alius augmentum pretii offerat, *l. 1. hoc tit.* quoniam adjectio pretii non admittitur, licèt admittatur in caussa fiscali; civitates enim privatorum jure utuntur, & minus eis jura favent, quam fisco, ut notavi sup. *de fide instrum. & jure hastæ fisc. per l. 4.* Cui consonat *l. 21. §. fin. ff. ad municip.* ubi Scævola respondit, si civitas nullam propriam legem habet de adjectionibus admittendis, non posse recedi a venditione locationeve prædiorum publicorum jam perfecta; tempora enim adjectionibus præstituta ad caussas fisci pertinere.

Itaque meliori conditione fiscus utitur, quam civi- 8
tas: nam fisco licet rem priori auferre, & posteriori meliorem conditionem offerenti addicere; civitati non licet, nisi privilegio speciali, quo si careat, non poterit venditionem, nec locationem perfectam infirmare, quamvis incrementum conductioni factæ publici prædii videatur offerri, *l. 2. h. tit.* Nam nec etiam fisco locationi perpetuæ addicere licet, ut vult Gloss. *hìc* & Platea: quia per locationem perpetuam transit utile dominium in accipientem, & censetur iniri contractus emphyteuseos, ut agri meliores fertilioresque reddantur, *l. fin. sup. de emphyt.* non ut penitus alienentur. Unde propter electionem industriæ, adjectio non admittitur: quæ ratio non obtinet in locatione temporali, quæ non sic datur meliorandi fundi caussa, sed sufficit ne deterior fiat, Platea *hìc in l. 2. num. 2.*

TITULUS XXXII.

De debitoribus civitatum.

1 *Debitores idonei apud quos collocatæ sunt publicæ pecuniæ, inquietari non debent, siquidem usuras quotannis præstent.*
2 *Curator Reipublicæ, in exigendis usuris ne sit nimis acerbus; quia videbitur non exigere, sed extorquere.*
3 *Debitore civitatis excusso conveniuntur possessores qui ab illo bona emerunt, & ea possident pro rata bonorum.*
4 *Quæritur qua actione conveniantur?*
5 *Limitatur, nisi civitas expresse convenerit de hypotheca, aut ex statuto vel privilegio eam habeat.*
6 *Debitor civitatis qui majorem partem distraxit, cogitur quoque minorem alienare.*
7 *An possit fiscus uti hypothecaria actione, adversus quemlibet possessorem rerum sibi obligatarum in solidum.*
8 *Prius conveniendi sunt debitores quam possessores rerum obligatarum.*
9 *Si debitores bona dissipaverint, ut non appareat eorum possessor, civitas hoc damnum sustinet.*
10 *Quinam magis idonei habeantur possessores?*
11 *Qui emit a fisco bona debitoris vendentis ut sua, non potest conveniri.*
12 *Debitores civitatis non possunt in ea honores gerere, nec vectigalia conducere, aut legatione fungi, nisi prius civitati satisfecerint.*
13 *Alia ratio est debitorum qui a civitate mutuum acceperunt.*

POstquam de vendendis locandisve rebus civitatis 1
actum est, sequitur de illarum debitoribus & emtoribus. Et quod ad debitores * attinet, statuit Constantinus, si constet eos habere facultates, & eorum heredes incolumia retinere patrimonia, ut apud illos sortes seu pecuniæ sub usuris collocatæ perseverent, sic tamen ut istas usuras suo tempore, idest, annuatim exsolvant: rationem addit; quia utile est Reip. retine-

ne idoneos debitores, & ipsis quoque commodum debiti cumulum minime nutriri, *l. 2. in pr. hoc tit.* nam minutæ quantitates simul cumulatæ augent summam principalem, cujus postea solutio solet esse difficilis. Quare satius est cum solvendo sunt debitores quotannis usuras solvere. Ad quorum exemplum ceteri susceptores & quæstores publicæ pecuniæ, annuè rationes accepti & dati subducant oportet, ne nimia dilatione intricentur & confundantur.

2 Huc etiam spectat quod dicit Ulpianus in *l. 33. ff. de usur.* si bene collocatæ sint pecuniæ, ob sortem inquietari debitores civitatis non debere, maxime eum præstent usuras quotannis, quarum solutione, satis Reipublicæ securitatis prospectum est; item curatorem Reipulicæ monet, ne in exigendis usoris nimium acerbus sit, sed moderatus: Nam qui se nimis acerbum exactorem præbet, videtur potius extorquere usuras, quàm exigere, & incurrit magno suo damno in indignationem popularem, *l. 7. ff. ad l. jul. de vi;* offendit enim Rempublicam, etiam qui vim infert privato. Unde optime Cæsar dixit, ne putes solum vim esse si homines vulnerentur: nam vis est, & tunc quoties id, quod deberi sibi quis putat, non per judicem modeste reposcit.

3 Præterea; quia nefas est, obnoxiis corporibus alienatis, circumscribi civitates, placuit si quis debitor civitatis quippiam ex eo patrimonio quod habuit, cum Reipublicæ pecuniam sumeret, donaverit & distraxerit; ita ut fiat minus idoneus & non solvendo, ipso excusso conveniri possessores bonorum pro rata ejus quod quisque ex debitoris facultatibus possidet, *d. l. 2.*
4 *vers. & quia nefas.* * Sed qua actione? Cujacius sequutus Accursium docet, actione personali adversus hujusmodi possessores agi oportet, non item hypothecaria; quoniam hypothecaria actio non competit civitatibus, nisi de hypotheca sibi prospexerint, aut speciali privilegio, ut dictum supra *ex l. 2. de jur. Reipubl.* Contra Merenda conatur defendere, hypothecaria agi, eo quod textus hic loquatur de iis qui fœnebrem pecuniam a civitatis administratoribus acceperunt; atque ita actum de obligatione, quæ ex mutuo oritur, cui frequenter pignus vel hypotheca accedere solet, *l. 5. in pr. ff. de pignor.* Verius tamen textum verbis istis: *obnoxiis corporibus*: nolle significare bona debitoris Reipublicæ esse pignori obligata, sed esse hujusmodi ut ad ea pro debito perveniri possit, si non satisfecerit debitor: nam possessores vel emtores in sortem & usuras pro rata bonorum, quæ a debitore civitatis emerunt & possident, conveniuntur, non hypothecaria actione, quæ contra quemlibet possessorem in solidum datur, sed actione personali, condictione nempe ex lege, Bart. Joan. de Platea *ad d. l. 2.* quos sequitur Cujacius *ibi & lib. 2. obs. 24.* & hunc Loyseau *tract. du deguerpissement. lib. 3. tit. 5. num. 13.*

5 Quod si enim civitas haberet bona debitores expresse obligata, vel tacite principali privilegio, vel statuto, tum quidem agere posset hypothecaria in solidum adversus possessores, & ab iis possessionem avocare, prout creditor qui rem avocat in solidum, ex vi suæ hypothecæ: nisi sit legatarius, qui tantùm pro quantitate sui legati avocat, *l. fin. in C. comm. de legat.* Similiter cum duo de hypotheca paciscuntur, pro parte debiti pignus habere censentur obligatum, *l. 16. §. si duo ff. de pignor.* Cæterùm possessores pro eo quod solverunt, liberant debitorem principalem, sed adversus ipsum agere possunt personali actione, *d. l. 2. h. t.* ubi præterea *in*
6 *vers. ab eo autem.* * Dicitur debitor civitatis, qui bonorum suorum partem maximam distraxit, etiam reliquam portionem quæ apud eum resederit, compelli distrahere. Quò fit ut qui possidet modicam rem, juxta confinia habentium magnam possessionem, cogatur eamdem ei vendere, si inde commodum civitate accedat; idque usus admittit, prout etiam retractum ratione partis rei venditæ, quodque præferatur is, qui majorem partem obtinet.

7 Quæritur de fisco: an excusso debitore principali, possit uti hypothecaria actione adversus possessores rerum sibi obligatarum pro rata: an vero quemlibet possessorem in solidum convenire? & quemlibet in solidum convenire posse, docent Bart. *a l. 47. ff. de jur. fisc.* Corneus *cons. 135. lib. 1. & cons. 237. lib. 3.* & alii relati a Covar. *lib. 3. var. resol. cap. 7. nu. 7.* nituntur auctoritate *d. l. 47.* ubi in simili facti specie, respondit Paulus æquum esse, ut prius heredes conveniantur; deinde in reliquum possessores omnes etiamsi hi non sint heredes, nec successores illius, qui actione personali tenebatur. Contra alii intelligunt, omnes possessores, qui non sunt debitoris heredes conveniri posse pro parte possessa, sive pro rata, ut ajunt, quorum opinionem maximam habere æquitatem fatetur Covarruvias: nihilominus priori sententiæ, uti magis communi adhæret, receptamque in curiis Galliæ asseverat Guido Papæ *q. 432.* pro qua facit *d. l. 47.* quæ dicit debere fiscum convenire omnem possessorem, idest, quemlibet in solidum: id enim importat dictio *omnes*, quæ utpote singularis numeri, cuilibet in solidum actum tribuit. Non nego tamen quin durum videatur, in unum judicio experiri, & ab eo consequi quod a pluribus rerum obligatarum possessoribus pro rata obtineri facile potest, per ministros quos peculiares habet fiscus. At contra absurdum esset id denegari fisco, quod privatis conceditur. Puto tamen in potestate esse fisci, omissa actione hypothecaria ad utile Salvianum confugere,
Merenda *lib. 6. contr. cap. 36.* * Potior itaque caussa fi- 8
sci, quàm civitatis; sed in eo par utriusque caussa, ut neutri permittatur adversus possessores rerum obligatarum agere, nisi excussis debitoribus, qui ubi indonei & non solvendo sunt, conveniuntur idonei, *l. 46. in fin. & l. 47. ff. de jur. fisc.* quod tamen non erat olim observandum a privatis, *l. 24. C. de pignor. & l. fin. C. de*
obligat. & act. * Quod si porro contingat debitores bona 9
sua dissipasse, nec apparere eorum possessorem, dicit Constantinus in fine *d. l. 2.* id debitum ad dispendium Reipubl. pertinere, non ad administratores, qui pecuniam mutuam nomine civitatis dederunt; quamobrem illorum est curare, ut apud idoneos rerum immobilium possessores, pecuniæ publicæ collocentur, alioquin ipsi
tanquam patres civitatis respondere tenebuntur. * Un- 10
de constat magis idoneos censeri prædiorum rusticorum colonos, quam urbanorum; quia urbana prædia majoribus subjacent periculis. Itemque sola mobilia possidentes idoneos non censeri, eosque compelli posse satisdare, *l. 15. ff. qui satisdare cogant.* licèt aliàs interdum magit expediat habere bona mobilia, quam immobilia; propterea quod illa portari quolibet possint, *Novell. 4. cap. 3. §. rerum verò.*

In eo quoque potior caussa fisci, ut si ob cessationem 11
publicæ functionis, seu vectigalis, fiscus bona sui debitoris occupaverit & distraxerit, etiamsi fuerit contracta hypotheca perimetur, & emtor securus erit, ita ut personali actione nequeat conveniri, *l. 2. vers. quod si quispiam h. t.* multo minus fiscus, qui jure suo utitur, & antiquior in hypotheca bonorum censetur, *l. 7. sup. si propt. publ. pensit.* Diversum est si fiscus debitoris Reipublicæ hereditatem, quasi vacantem vendiderit: eo enim casu emtor conveniri potest a creditoribus hereditariis, *l. 1. sup. de hered. vel act. vend.* Nec proficiet ei constitutio Zenonis, quæ emtorem de proprietate vel hypotheca interpellari vetat, non de debito hereditario.

Etenim non tantum Reipublicæ, sed & ipsis debito- 12
ribus commodum est, ne debitorum cumulus augeatur, differaturque solutio. Ideoque non prius debitores civitatis, honores in ea suscipere possunt, quàm debita ex administratione vel pollicitatione contracta exsolverint, *l. 1. h. t.* Imo nec ullum aliud munus ante subire, aut vectigalia conducere, quàm civitati satisfecerint, prioraque debita dissolverint, *l. 7. ff. de publican.* Hinc multis in locis, qui vectigalia aut alia bona civitatis conduxerunt, ad officia publica non assumuntur; aut qui iis jam funguntur, nihil eorum quæ civitatis sunt, possunt conducere, *arg. auth. minoris C. qui dare tutor. vel cur. poss.* ubi minoris debitor, vel qui minoris res tenet, ab administratione prohibetur: minori autem comparatur Respublica, & extra ordinem juvatur, *l. 2. sup. de jur. Reip.* Unde etiam debitores Reip. legatione non funguntur, quamvis fisci debitores non prohibeantur,
l. 4. §. 2. ff. de legat. Christin. *vol. 5. decis. 81. num. 3.* * 13
verùm cum Imperator dicit debitores Reip. ad honores invitari non posse, intelligit eos, qui ex administratione sunt debitores: nam qui mutuam pecuniam a civitate acceperunt, non sunt ab honoribus publicis arcendi, *l. 6. §. 1. de munerib.* cum solvere censeantur, qui pignoribus, aut idoneis fidejussoribus cavent; quod plerumque faciunt hi qui mutuam pecuniam a civitate accipiunt.

TITULUS XXXIII.

De periculo nominatorum.

1 *Electio magistratus ad Principem pertinet, interveniente judicio Præfecti prætorio.*

2 *Li-*

2 *Libera Principis electio interdum nominatini adhæret.*
3 *In civitatibus Duumviri solent successores nominare, ex qua nominatione obligentur Reipublicæ si sint inidonei successores.*
4 *Quid si non satis exegerint aut dixerin aliquem esse idoneum?*
5 *Si tempore depositi officii solvendo sint nominati, non tenentur creatores, etiamsi ab illi. non satis exegerint.*
6 *Damnum Reipublicæ præstabant administratores, quorum culpa tardius ab eis rationes sunt exacta.*
7 *Nominati successoris periculum nominatorum nominantis non tenet. Cur pater pro filio teneatur?*
8 *Hodie magistratus, & qui nominat non tenetur de facto successorum; deberet tamen ab iis qui pecunios civitatis recipiunt, cautio exigi & præstari.*

1 QUæritur hic: an ut administratores Reip. ita etiam qui eos crearunt, conveniantur? quæ prius inspiciendum qui ad officia Reip. creari possint. Olim florente Romana Republica, populus ad munia & publica officia optimos quosque nominabat; translata deinde in Principem potestate, ille solus creare cœpit magistratus, & conferre officia, *Novell.*8. prout hodie pleraque confert;& antequam id faciat, solet Princeps judicium requirere Præfecti prætorio: quod etiam jus desiderat *in l. ult.* sup. *ad l. jul. repetund. Rectores*, inquit, *provinciarum amplitudinis ejus testimonio solent promoveri*: itemque tres nominari Principi, in locum demortui officiati (ac præsertim si promovendus quis sit ad munus Judicis) ex quibus ille, cui libitum fuerit, gratificatur; neque enim nominationi a concilio aut po-
2 pulo factæ, Princeps adstringitur. * Sic olim Romæ collegium Dialium vacante loco aliquo, tres populo sacerdotes nominabat, unum ea iis populus eligebat, Tacit *lib.4.annal.* sæpe tamen Princeps, si id nin obtineat, vel expediat, unum ex nominatis creat.

3 In civitatibus & municipiis magistratus aliqua populi nominatione constituuntur; non tamen sine judicio & approbatione Principis, vel Præfecti prætorio, vel officialium Principis, qui mittuntur, ut electioni intersint, *l.*59. sup. *de decurionibus*, & *Novell.*15. *in pr.* Interdum Duumviri & decuriones designare solent successores; item Officiales, Quæstores, actuarios, depositarios, œconomos nominare, ea qua nominatione Reipublicæ obligantur, si successores nominati tempore depositæ administrationis non sint solvendo, *l.*1. *hoc tit.*

4 Cum enim ipsi jus habeant nominandi, æquum est ut sustineant periculum suæ nominationis, si videlicet minus utiles Reipublicæ personas elegerint, nec ab eis satis exegerint. Quanquam regulariter non se reddat periculo obnoxium, qui asserit aliquem esse divitem vel idoneum, nisi expresse affirmaverit, se in subsidium teneri, *l.*24.: ibi: *fide & periculo meo: ff. de fidejussor.* ibi Bart. & DD. *in l.* 1. C. *quod cum eo*. Attamen favore minoris & Reipublicæ receptum est, eum qui affirmavit simpliciter aliquem esse idoneum, perinde teneri, ac si jure legitimo stipulatio interposita fuisset. *Eodem* (Ulpianus) *caussa videtur affirmatorum, qui cum tutores idoneos esse affirmaverint, fidejussorum vicem sustinent, l.*4. §. *fin. ff. de fidejussor. & nominator.* Sic qui affirmat tanquam testis aliquem esse idoneum, pro quantitate, quæ ab eo exigitur, videtur pro eo fidejubere, ut Bobadilla *in polit. lib.*3. *c.*8. *n.*52. & Ant. Faber *tit. C. de fidejuss. tut. definit.* 1. *num.*7. *in alleg.* ita judicatum fuisse asserunt.

5 Dixi si eo tempore, quo conveniri possunt, idest, tempore depositi officii nominati non fuerint idonei: nam si reperiantur idonei & solvendo esse, electores periculo non fiunt obnoxii, ex eo quod casu aliquo ab iis nominati, postea lapsi sint facultatibus, *l.*1. *hoc tit.* sufficit enim ipsos fuisse idoneos tempore depositi muneris, atque id probare posse nominatores, *l.*3. sup. *de probat.* Quo facto purgatur culpa, si quæ ipsius posset imputari, quod non egerint aut non exegerint fidejussores. Eòque pertinet responsum Ulpiani; si eo tempore quo nominatus est idoneus, postea lapsus facultatibus damnum debitis Reipublicæ dederit; quia fortuitos casus nullum humanum consilium providere potest, nominator sive creator hoc nomine nihil præstare debet. *l.*2.3.7. *ff. de administr. rer. ad civit. pert.* Neque magistratus tenetur fortuitos casus, & fortunam pupillo præstare, *l.* 5. §. 11. *ff. de magistr. conv.* Si modò quem dedit tutorem, in diem usque finitæ tutelæ idoneum fuisse constiterit, *l.* 53. & 55. *ff. de administr. tut.* Cum itaque finito Magistratu, nominatus idoneus fuerit, in eum qui nominavit, actionem dari non oportet, quamvis lapsus sit facultatibus nominatus, *l.*15. §. 1. *ff. ad municipal.* & *d.* §. 11.

6 Sed cessationi suæ Consules vel administratores Reipublicæ, id debent imputare, damnaque (si quæ ob eorum culpam Respublica passa est) sarcire, qui, cum nomine publico, rationes exigere, nominatosque statim finito officio convenire possent, id facere supersederunt, *l.* 1. *in fin.* Nam sciunt muneris sui esse prævenire pericula, quæ possunt accidere: ac turpe viris in dignitate constitutis, jus in quo versantur, ignorare, *l.*2. § *Servius autem Sulpitius ff. de orig. jur.* & quod Valer. Max. *lib.* 7. *cap.* 2. *exemplo* 2. dixit: *turpe esse in militia dicere non putabam*: idem in togata, non advigilare & servare fines mandati, quod est stricti juris, *l.* in. sup. *de procurat.*

7 Itaque ob malam muneris administrationem, is qui administravit prius conveniendus est; itemque ejus heres & fidejussor, quibus omnibus excussis si solidum servari non potest, nominator tenebitur, *l.* 13. *ff. ad municip.* & *l.*4. infr. *quo quisque ordine*. Si tamen nominatos non ex facto suo sit obligatus, sed ex facto ejus quem ipse in locum suum nominavit, nihil ea res priori nominatori obest: nam nominati successoris duntaxat quisque periculum suscipere compellitur. Ut si Titius nominaverit sibi successorem Sejum, Sejus postea Sempronium, & Sempronius Cajum non recte munere suo fungentem, Titius non tenebitur de mala administratione Caii, sed Sempronius, qui eum elegit & nominavit: quisque igitur tenetur de suo nominato, nec ad nominatoris nominatorem manus jure porrigi possunt, ut ait *l.*2. *h.t.* Diversum est in patre, qui patitur filium decurionem creari, ut etiam teneatur pro successore nominato a filio, *l.* 2. *ff. ad municip.* Quia pater & filius censentur una eademque persona; imò pater ipse videtur electus, & consequenter obligatus Reipublicæ; estque arctior ejus obligatio, quàm fidejussoris, qui extraneus est, & in subsidium accipitur: pater vero tanquam electus, Rempublicam salvam fore promittit, *l.*3. §. *fin. ff. de peculio* & *l.*1. §. *fin. ff. de magistr. convent.* Vide quæ dixi sup. *de decurionib.* & Amayam *ad l.* 1. *eod. tit.* Plateam & Cujacium *ad d. l.*2. *hoc tit.*

8 Hodie ut nemo sibi ipsi successorem eligit; ita & qui ex officii necessitate aliquem ad munus publicum nominat, tenetur de mala nominati administratione; neque pater qui patitur filium decurionem creari, aut in receptorem eligi, cum ne quidem magistratus teneatur cautionem præstare. Quod tamen debere fieri in urbibus, ubi fit pecuniarum per cives collectio: nam sæpe fit, ut favore, aut corruptis suffragiis designentur mercatores depauperati, aut alii non solvendo, qui nihil habent quod agant in suis officinis, & nihil aliud, quam ambiunt munera civitatis, ut inde lucrum captent, & jacturam fortunarum farciant. Quæ caussa fuit instituendi receptores publicæ pecuniæ, in bene constitutis civitatibus, a quibus cautio exigitur, uti etiam ab officiariis cameræ ratiociniorum. Videtur Loyseau *des offices lib.*5. *c.*7. & *lib. ult. c. ult.*

TITULUS XXXIV.

De periculo eorum qui pro magistratibus intervenerunt.

1 *Continuatio, & quod fidejussores magistratus teneantur pro administratione officii.*
2 *Non de his quæ culpa sua vel dolo magistratus commisit.*
3 *Neque etiam teneri in usuras, nisi fidejusserint in omnem caussam.*
4 *Fidejussores non tenentur de excessibus nominatorum a magistratu, sed ipse magistratus convenitur.*
5 *Quomodo nominatoris culpa puniatur, non eligendo aut substituendo in officio personam idoneam.*

1 SUperiore titulo actum de nominatoribus magistratuum: hoc de eorum fidejussoribus: utrique enim administrationis periculum subeunt, & Rempublicam salvam præstare debent, ex magistratuum administratione, non ex nominatione successorum ab eis facta, honore deposito, *l. un. hoc tit.* Nam ista nominatio non idem est quod administratio, ob quam non recte peractam, fidejussores Reipublicæ tenentur in rem,

non

non pœnam, quæ extra rem accedat, ut si magistratus in pœnam, vel mulctam incidat, puta ob pecuniam Reipublicæ interversam, fidejussor ejus tenebitur in sortem, non in pœnam, si qua illi ob eam caussam in-
2 fligatur. * Et hoc est quod Antoninus Imp. hic dicit, Divo Severo patri suo etiam idem placuisse, ob delictum magistratus non irrogari pœnam ejus fidejussori, qui ad eam se non obligavit, sed solum Rempublicam indemnem præstare.

3 Eò spectat quod Papinianus respondit, fidejussores, qui salvam Rempublicam fore spoponderunt, pœnalibus actionibus non adstringi; in quas inciderunt hi, pro quibus intervenerunt: eos enim damnum Reipublicæ præstare satis est, quodque promitti videtur *l. 17. §. ult. ff. ad municipal.* Idem Paulus ait, fidejussores magistratus in pœnam vel mulctam, quam non spopondissent, non debere conveniri, *l. 68. ff. de fidejuss.* & in *§. seq.* agens de contractu bonæ fidei, in quo secundùm judicii naturam usuræ veniunt; addit in usuras tamen fidejussores non aliter conveniri, quàm si pro conductore vectigalis in universam conductionem fidejusserint. Idem Ulpianus *in l. 2. §. 12. ff. de administr. rer. ad civit. pertin.* Sic quoque intelligenda *l. 54. ff. locati*: & aliæ, quæ dicunt fidejussores teneri, si videlicet in omnem caussam intercesserint, prout supra dictum *t. de fidejuss.* & singulare esse favore pupilli, *l. 10. ff. rem pupilli salv. fore*; & gratia Reipublicæ; cum pater nominationi filii ad decurionatum non contradixit, qui quasi fidejussor obstrictus est, *l. 2. ff. ad municip.* Coras. *lib. 2. misc. cap. 12.*

4 Imo quamvis in omnem caussam fidejussores intercesserint, non tenentur pœna tripli aut quadrupli, quæ infligi solent magistratibus, qui perperam nominarunt officiales ad munia Reipublicæ: hi enim si quid rapuerint aut sustulerint exolvere tenentur, etsi solvendo non sint, in magistratus actio datur, *l. 1. C. ad l. jul. repetund. & l. fin. ff. de magistrat. conven.* non in fidejussores, qui ultre quantitatem quam spoponderunt, non obligantur; neque augetur illorum obligatio ex delicto debitoris, aut facto nominatoris, *l. 2. C. ad S.C. turpilian.* Iniquum enim esset fraudem unius nocere alteri, quam et qui fecit, *l. 5. §. si plurium 5. ff. de nov. oper. nunt.* Facit quoque *l. un. h. t.* quæ non vult fidejussores magistratuum pro pœnis eorum teneri; multo minus pro delictis eorum quos magistratus nominarunt ad munia Reipublicæ. Namque ipsi magistratus, qui elegerunt, vel in officium substituerunt, ex sua quodammodo voluntate & electione tenentur de excessibus ad interesse Reipublicæ, non ad pœnam corporalem: videntur enim dolo malo versari, qui tales homines præfecerunt & elegerunt, *l. 2. ff. si mensor falsum mod. dixer.* Larrea *in suis alleg. fisc. all. 39.* Amaya *in l. nullus 60. C. de decurion.* & ante eos Bobadilla *lib. 3. politiu cap. 8. & lib. 5. cap. 1. n. 90. & seqq.* & Platea *ad d. l. nul-*
5 *lus n. 3.* * Sic si Quæstor nominatus fraudem fecerit in rationibus reddendis, ut si videlicet declaraverit aliquid solutum esse, quod non est, omiserit exactum declarare, secundùm constitutiones regias Hispaniæ, punitur pœna tripli, qui talem præposuit isti muneri, vel substituit, cum in culpa sit iniquæ electionis, *l. 13. t. 9. lib. 3. recopil.* ibi Azevedo *n. 6. & 14.* ubi exemplum simile adfert de judice, qui depositarium elegit non satis fidum; & decurione, qui ad receptoris munus, minus idoneum nominavit, ut teneantur ex sua electione, conveniantur que fidei ratione, ut dicitur *in l. 11. §. 1. ff. ad municip. & l. 1. ff. de magistr. conveniend.* Cujac. *lib. 2. quæst. parvi enim refert, nominaverint vel fidejusserint, an in se periculum receperint*: Papin. *in d. l. 11.* Periculum ibi, uti & hoc titulo idem est quod damnum & dispendium, quod subeunt omnes Judices & magistratus, qui non rectè administrant, vel inidoneos successores nominant.

TITULUS XXXV.

Quo quisque ordine conveniatur.

1 *Continuatio tit. Quibus imputetur damnum ex mala administratione.*
2 *Quando pluribus unius muneris cura est commissa, singuli in solidum civitati obligantur.*
3 *Uno ex iis defuncto, damnum datum culpa cæterorum gerentium, heredes defuncti non præstant.*
4 *Quo ordine conveniantur, quoties duobus pro indiviso, aut pro diviso munus publicum injungitur?*
5 *Plures assumpti ad munus publicum: an intelligantur duo rei fieri?*
6 *Quo ordine conveniantur, qui simul ad magistratum sunt assumpti?*
7 *Administratione divisa, quomodo ex mala defuncti gestione collega conveniatur?*
8 *Cur priùs hic nominator convenitur, quàm collegæ nominati?*

Dictum est pro eo qui in Republica munus publicum sustinet, aut magistratum gerit, alios teneri & obligari, quasi debitores. Hic titulus docet quo ordine quisque in judicio conveniatur, tam qui magistratum aut munus aliud publicum gessit, quàm ejus collega, successor, fidejussor, nominator: quibus omnibus imputantur damna, quæ ex mala administratione gestoris Respublica patitur. 1
* In primis itaque si cura & conservatio pecuniæ publicæ, duobus simul sit commissa, nulla mentione facta, quis ex iis sit administraturus; ambo conveniuntur in solidum, non pro virili portione. Verumtamen cùm de indemnitate civitatis quæritur, prius qui revera administravit conveniendus est; ac mox eo deficiente & non existente solvendo, convenitur collega, *l. 1. in p. hoc tit.* 2
* Hoc tamen locum non habet, cùm aliquis vel alter ex curatoribus publici muneris obiit: nam damnum quod deinde ex administratione collegarum Reipublicæ accessit, heredes defuncti sarcire non tenentur, præsertim ex ea caussa, quæ non habuit locum, vivo adhuc curatore vel administratore, *d. l. 1. in fin.* Idem responsum de curatore operum publicorum, qui se volens excusare, non potuit, & interea decessit, ut sicut pro tempore quo in vita cessavit ab opere, heredes suos obligatos reliquit, ita pro tempore quod post mortem ejus cessit, nullo onere eos obstrinxit, *l. 1. ff. de oper. publ.* Ideòque etiam damno, quod post mortem administratoris, dolo vel culpa collegæ cessit, heredes onerari non oportet, *d. l. 1. in fin.* Sed etsi ipse administrator in bonis distrahendis publicis, per fraudem quid egerit, & in duplum teneatur, hanc pœnam ad heredes ejus non descendere, Verus & Antoninus rescripserunt, *l. ult. §. item rescripserunt 4. ff. de administr. rer. ad civit.* Sic tutoribus idoneis diem functis, vice mutua periculum ad heredes eorum non redundat, eo quod post mortem unius heredis dolo vel culpa contigerit, cum id locum non habuerit, officio tutelæ manente, *l. 39. §. tutoribus 10. ff. de admin. & per tut.* 3
* Ex quibus infertur: de eo quod non rectè gestum est durante administratione, teneri eum qui administravit, ejusque heredes; itemque fidejussores, nec in nominatorem agi, prinsquam illi fuerint excussi. Planè si separatim aliqui ad munus publicum nominati sint, prius proportione conveniuntur qui administrarunt; item fidejussores eorum: si nec ab his quidem indemnitas fuerit servata: tunc demum nominator tenebitur; ac si nec is sufficiat, novissimè collega, tanquam correus & particeps muneris, conveniri debet, *l. 2. h. t.* Quod autem prius fidejussorem, quàm nominatorem conveniri textus velit, ratio est, quia fidejussor propiùs semper ad reum accedit. Dicit si separatim: nam diversum est, quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus injungitur: ita ut unusquisque eorum periculo soliditatis, seu in solidum videatur obstrictus, nec ad nominatorem manus porrigi posse, priusquam utrique, qui id munus administrarunt, solemniter fuerint excussi, *d. l. 2. in pr.* 4

Hinc Bartolus & Platea ad istam legem docent officialibus publicis in dubio administrationem in solidum commissam videri; ideòque eos obligari Reipublicæ, quemadmodum duo rei debendi obligantur, quamvis id non sit expressum. Quod fortè procedit inspecto jure veteri, quo duo rei tacitè constituebantur. At jure novo per *Auth. de duob. reis*, non intelliguntur duo simul ad munus assumpti, duo rei fieri, nisi id expresse dicatur; quapropter si solvendo sit uterque, implorare poterit beneficium divisionis, *l. fin. C. de constit. pecun. l. 1. §. nunc tractemus ff. de tutel. & rat. distr.* 5

Porro in magistratibus id constitutum est, ut Duumviri simul ad regimen civitatis assumpti, mutuo periculo obnoxii sint, ut non ante alter ex facto alterius conveniatur, quàm nominatores excussi fuerint, *l. 3. h. t.* atque is ordo in magistratibus servatur, non in muneribus; de quibus duæ priores leges *h. t.* Porrò si duo susceperint administrationem civitatis; non ambigitur, vicariis seu vicissitudinariis damnis utrumque esse obstrictum; 6

etiam, quoniam magistratus officium est individuum, ideoque commune periculum: quod sic intelligi oportet, ut ita demum collegæ periculum illud adscribatur, si nec ab ipso qui gessit; nec ab his qui pro eo intervenerunt, res servari possit, & solvendo non fuit honore deposito; alioquin si persona, vel cautio sit idonea, vel solvendo fuit, quo tempore conveniri potuit; unusquisque in id quod administravit, tenebitur, *l. 11. ff.*
5 *ad municip.** Idem ferè hic resolvitur, si duo pro indiviso creati sint magistratus, & ipsi inter se diviserunt administrationem, ea res mutuo periculo non liberat collegam; qui paratus est pro eo quod gessit, Reipublicæ satisfacere. Quare si alter pecuniam Reipublicæ collocaverit, quam eo mortuo, Respublica consequi non potest, convenietur collega in subsidium, sed eo ordine, ac si ab initio separata fuisset administratio bonorum. Convenientur itaque primò defuncti collegæ heredes, & possessores bonorum ejus, & si ab his solida indemnitas Reipublicæ servari non possit, nominator interpellabitur, & postremo si aliquid adhuc desit, a
8 collega id exigetur, *l. 4. h. t.** Quod autem exemplo fidejussoris, prius placuit conveniri eum, qui nominavit, quam collegam; ratio est, quia collega, negligentiæ & pœnæ caussa; qui verò nominavit fidei ratione convenitur; & ei contra collegam nominati actionem utilem dari non oportet; *l. 11. §. fin. & l. seq. ff. ad municip.* Collega autem ex mala administratione alterius collegæ convenitur, quia particeps muneris; itemque nominator prius tenetur, quia scire debet eum quem nominat, individuum officium & commune periculum suscepturum, *d. l. 11. & l. 13. ff. d. t.* ibi Glossa & Bobadilla *lib. 3. polit. c. 8. nu. 51.* Galganetus *de jur. publ. lib. 4. tit. 46. num. 72.*

T I T U L U S XXXVI.

Ne quis liber invitus actum Reipublicæ gerere cogatur.

1 *Ministeria Reipublicæ sordida non compelluntur libertini subire.*
2 *Multò minus ingenui; et si actus Reipublicæ compellantur gerere, implorare possunt præsidium juris.*
3 *Soli servi vilia ministeria gerant. Quid si liberi ea spontè gesserint?*
4 *Nemo cogitur hodie subire munus, ad quod de jure non tenetur; nec ideò arrestari potest.*
5 *An cogi quis possit a judice officium tortoris exercere, si tortor in loco desit?*

1 MInisteria vilia & sordida nemo invitus suscipere cogitur. Quomodo is qui decreto ordinis ad libertatem deductus est, non debet invitus actum Reipublicæ gerere, hoc est, ministerium vile exercere, servis Reipublicæ deputatum, *l. 1. h. t.* Etenim liberti procurare possunt commoda suæ civitatis, & munera suo ordini congruentia subire, olim quidem ab honoribus, non etiam ab oneribus excludebantur, *l. un. sup. d. l. 6. Visell.* Hodie etiam non impetrato jure aureorum annulorum, natalibus restituuntur, ingenui habentur, in curiam admittuntur, fruunturque splen-
2 dore ordinis, ut dixi sup. *si servus vel libert. ad decur.** Itaque neque hi, ac multo minus ingenui, & liberi homines, actum Reipublicæ gerere, ac munus quod dedecus & ignominiam parit, compelluntur subire; & si de facto id suscipere cogantur, implorare possunt juris præsidium, *l. 2. h. t.* Nam quod Valentinianus Imp. quemlibet ad munera adstringendum esse sic edixit; ex omnibus domibus producti, qui origine sunt curiales, ad subeundam publicorum munerum functionem pertrahantur, *l. 31. sup. de decur.* ad curiales dumtaxat qui se curiæ dederunt, referendum est, *l. alt. sup. de his qui sponte munera.* Quibus etiam non injungebantur munera vilia, sed onerosa.

3 Servis tantùm vilia officia, operaque sordida demandabat Respublica, atque iis utebatur, in pecuniis dandis & suscipiendis, in stipulationibus contrahendis, rationibus tractandis, qui omnes tanquam actores erant, sub dispositione curatoris Reipublicæ vel Kalendarii, vel defensorum civitatis, *l. 1. infr. de solut. & lib. deb. civit.* Liberis actoribus non utebatur, si qui tamen spontè ad actum gerendum se venundari patiebantur, ex gestu conveniri poterant, *l. 1. ibi* Cujac. *h. t. l. 6. §. irritum 5. ff. de injustorup.* quia liberi per pactum, tur actum quemcumque administrationis, non possint mutata conditione servi fieri, *l. 10. sup. de liber. caussa;* deque eorum caput minui.* Quid autem hic de libero 4
homine dicitur, etiam hodiè obtinet, ut cogi nequeat à Republica, invitus officium vile administrare, aut tale suscipere, quod redundet in ejus dedecus: multo minus a privato, quis cogi potest, etsi violenter eum detineat; non admissa excusatione; poterit detentus appellare, sive, ut ait *l. 2. h. t.* auxilium Præsidis implorare. Etsi non obstante appellatione, hunc liberum hominem vi audeat detinere, nec eum velit dimittere, severissima pœna coercebitur. De quo vide Jacobum Rebuff. *ad d. l. 2.*

Quid ergo si damnatus quis sit ad suspendium, & in 5
loco non sit carnifex, aut qui velit ejus officium exercere, nonne poterit Judex aliquem ex subditis cogere? puto posse, modò vilis sit & abjectus, eique dederit mercedem quinque aureorum, præter panniculariis, idest, vestimenta, quæ speculatoribus seu carnificibus debentur, & quibus punitus ipso momento spoliatur, *l. 6. ff. de bonis damnat.* Neque poterit, cum subditus sit & vilis homo, se excusare, teneturque in executione justitiæ judici obedire, ut docet Lucas de Penna *ad l. 1. h. t.* interest quoque Reipublicæ delicta puniri, & eorum executionem non differri. Hinc plerumque miseri compelluntur inviti militiæ nomen dare, atque in bello sæpè non justo homines interficere. Quin & ipsi milites commilitones suos crimine militari damnatos, jubentur è medio tollere. Meminit quoque Bobadilla in politica *lib. 3. cap. 15. num. 159* se vidisse vilem hominem exequentem sententiam sanguinis, velata facie, quod ad id fuisset impulsus a Judice. Idem Paris de Puteo *de syndic. verb. pœna cap. princip. ut sit judex fol. 257.* Nos verò non ab impulso, sed pecunia conducto vili homine, id fieri vidimus.

T I T U L U S XXXVII.

Sumptus injuncti muneris ad collegis pertinere.

1 *Sumptus quos unus ex collegis fecit, a consortibus recuperat pro rata.*
2 *Hodie munitionum equi, & currus, sumptu ærarii procurantur.*
3 *Olim collegis incumbebat hoc onus & impensa.*
4 *Quos sumptus Respublica repetat.*
5 *Quæ actio publica collegæ contra alterum detur. Et eo casu quo munus deservierit.*

COllegæ appellantur, qui sunt ejusdem muneris & 1
collegii, ut sup. *de collegiatis & tit. quo quisque ordine.* Si plures itaque collegæ creati sint, ad munus cogendarum angariarum, & unus solus coegerit, sumptus in eam rem factos pro virili a consortibus repetere potest, *l. un. h. t.* Quod hic de munere mixto, ut est exactio angariæ, vel collectio alterius tributi publici dicitur, idem obtinet in quovis alio personali munere, quod personæ labore, & cum erogatione publici sumptus expediri solet.* Quale est munus quærendi cur- 2
rus ad servitium Reipublicæ. Hodie hi currus & equi (quos munitionem vocant) sumptu publico ærarii procurantur, præficiunturque qui signato ære hoc munus assumunt: In quo si omnes electi cessaverint, detrimenta, si quæ Reipublicæ acciderint, sarcire tenentur, *d. l. un. in fin.* dicit quæ acciderint; quia, ut benè notat Cujacius, sæpè solet esse sine sumptu, aut exiguo, hoc munus.* At cur ille unus qui gessit, non 3
repetit sumptus a Republica, cujus negotium gessit? Id ita constitutum favore Reipublicæ, & ut evitetur circuitus, quandoquidem cum munus injungeretur, omnes se ad sumptum ferendum adstrinxerunt, quem proinde jure repetit, qui solus gessit, a cessatoribus, qui nihil erogarunt; inde tamen commodum perceperunt, exemplo ejus qui levandæ navis gratia, res suas amisit, ut aliorum salvas faceret, jure petit pro portione damnum sarciri, quod pro omnibus datum est, & ex quo illi commodum sensere, *l. 1. & 2. ff. ad l. rhod. de jactu,* similiter hic.* Nisi tamen omnes pecuniam publicam 4
receperint in proprios usus; quia tunc alius ab alio non repetit; cùm non intersit, sed Respublica cujus interest, agit ut pecunia sibi restituatur, Platea *hic & in l. 2. sup. de legationib.* Sic si plures sint exactores unius vectigalis, & unus ex eis decedat, non possunt collegæ petere ab heredibus defuncti, id quod per defunctum fuit

fuit exactum si eorum non interest, aut fuerint omnes
5 in solidum obligati. * Sed qua actione aget hic unus adversus alios collegas? Pro eo quod de suo impendit, aget actione negotiorum gestorum, vel actione pro socio, cùm socii sint. Si verò tenebantur omnes simul munus administrare, in eos, qui administrationem deseruerunt, extra ordinem animadvertitur, *d. l. un. in fin. & l. 2. sup. de legationib.* ubi collega qui legationem, aut aliam publicam functionem deseruit, punitur extra ordinem. Item qui non deseruerit, sed in munere peragendo malè versatus fuit, Reipublicæ tenetur. Sic magistratus non dolum solum, sed & latam culpam; & hoc amplius, etiam diligentiam debet, *l. 6. ff. de administr. rer. ad civit. pert.*

TITULUS XXXVIII.

De his qui ex officio quod administrarunt, conveniuntur.

1 *Continuatio, & qualiter conveniatur administrator pecuniæ publicæ.*
2 *Si ex pecunia publica comparavit pro civitate reditus, & illi sint deperditi: an teneatur sortem & usuras præstare?*
3 *Ostenditur quibus casibus sortem & usuras præstet.*

1 QUo ordine administratores Reipublicæ conveniuntur, & qualiter alter pro altero teneatur, dixi duobus præcedentibus titulis: hoc proponitur, quod si Duumviri sive administrator alius Reipublicæ, minus cautè pecuniam publicam fœnori dederit, vel commiserit, pro debitore obligetur, & in sortem conveniatur, non in usuras, *l. un. h. t.* quas perinde a debitore exactas, si citra culpam suam perdidit, non tenetur Reipub. solvere, Lucas de Penna *ad d. l. un.* In sorte enim consideratur damnum, in usuris lucrum; & ideò magis Reipublicæ subvenire oportet circa damnum, quàm circa lucrum, quod facere potuit, Bart. *ad d. l. un.* & facit argumentum *ex l. 1. sup. de pœnis fi-*
2 *scal. & l. fin. §. licentiam sup. de jure deliber.* * At quid si administrator pecuniam Reipublicæ in comparationem redituum collocaverit, & successivo tempore decursi reditus sint deperditi? Distinguendum est; aut eo tempore quo constituti sunt reditus, administrator diligenter de securitate hypothecæ inquisivit, & nihil tenetur præstare; aut negligentior fuit, & non tantùm sortis damnum, sed etiam usuras cogitur sustinere: aut solùm in exactione solutionis redituum fuit remissior, & tunc sufficit ab ipso sortem præstari, *arg. l. un.* itemque *l. 111. ff. de condit. & demonst.* ubi qui rationes reddere obstrictus est, docere debet, constare omnibus, quæ ab eo gesta sunt, & qua diligentia sint gesta, Platea *in d. l. un.* & Escobar *de ratiociniis c. 14. n. 20.*

3 Ita & administratori Reipublicæ faciendum est, & ostendendum, qua fide & diligentia munus injunctum gesserit: nam si fraudis aut culpæ arguatur, aut pecuniam in publicam in usus suos converterit, aut eam apud se retinuerit, non tantùm ejus sortem, sed & usuras præstare æquum est; eas quoque si pro conductore vectigalis in universam conductionem, se tanquam fidejussorem obligarit, ac quoties ex contractu convenitur, *l. 2. §. ult. l. 6. l. ult. §. ult. ff. de administr. rer. ad civit. pert.* at si ex officio quod administravit, conveniatur, damnum sortis præstare solet, non usuras, *l. 17. §. eos 7. ff. de usur. & l. 21. §. 1. ff. ad municip.*

TITULUS XXXIX.

De solutionibus & liberationibus debitorum civitatis.

1 *A curatore civitatis, qui hodie Quæstor est vel thesaurarius, præponuntur servi actores, qui debita exigant & recipiant.*
2 *Debitor solvens liberatur, si probet pecuniam versam in rem civitatis.*
3 *Contrà non liberatur, si pecuniam quam solvit curatori, fraude actoris fuerit intercepta.*

1 QUemadmodum privati servos actores habent, ita Respublica præpositos pecuniis dandis, suscipiendis & exigendis, & stipulationibus contrahendis, rationibusque tractandis, qui sunt sub curatore Reipubl. *l. un. sup. tit. 37.* qui etiam pater civitatis appellatur *in l. 2. in fin. sup. tit. 33.* Huic enim cura & potestas data est, exigendi per hujusmodi publicos servos debita civitatis, ejusque rationes tractandi. Apud nos huic functioni præpositus, vocatur Quæstor, & in majoribus civitatibus thesaurarius communitatis: sine cujus subscriptione, aut alterius administratoris habentis potestatem exigendi, non contingit liberatio ipso jure,
text. hic & in *l. 2. sup. de conveniend. fisc. debit.* * Ubi 2
quamvis in rationes relatum sit debitorem fisci solvisse; non tamen liberatur, nisi apochas tabularius subnotaverit. Similiter hic debitor civitatis solvens actori Reipublicæ, non prius liberatur, quàm ab eo apocham de soluto acceperit, signatam a curatore Reipublicæ, vel ab eo cui exigendi jus est, *l. un. in pr. h. t.* Attamen debitor qui se exsoluisse dicit, & scripturam actoris suscipientis pecuniam profert non subsignatam, adhuc liberatur, si probet pecuniam quam solvit, in rem illius civitatis esse versam, *d. l. un. in fin.* facit enim æquitas conversæ pecuniæ in utilitatem publicam, cessare juris rigorem, qui excludit liberationem, non facta solutione auctoritate curatoris Reipublicæ.

At verò si pecunia in rem civitatis conversa non sit, 3
& fraude servi actoris factum ut pecunia a debitore soluta curatori civitatis interciperetur, priusquam apocha subsignata ab eo fuisset, debitor non liberatur; quia licèt pecuniam curatori solverit, non tamen accepit firmam securitatem; aget proinde adversus curatorem civitatis de peculio servi, ut quatenus in eo est, satisfiat civitati; & si quid adhuc deest, ipse id supplere de suo cogitur, aut compensare: nisi civitas malit adversus ipsum curatorem agere (cujus caussa forte pecunia fuit intercepta) & ratam habere solutionem debitoris, juxta Bart. & Plateam *ad h. l. un.*

TITULUS XL.

De spectaculis & scenicis, & lenonibus.

1 *Spectaculorum finis, virtus, voluptas & quæstus. De virtute Athletarum, & infamia scenicorum.*
2 *De intervallo ludorum secularium.*
3 *Quinam fuerint Megalenses & Lupercales ludi?*
4 *Qui Scenici & Gymnici ludi, & qui dicerentur tragici, comici, mimi, histriones, per quos festum Floræ celebrabatur.*
5 *De ludis Floralib. observata in iis Catonis severa majestas.*
6 *Prostibula & lenocinia olim permissa, nunc sublata; & pater gravissimè punitur, qui filiabus necessitatem peccandi imponit.*
7 *Tributum quod meretrices & lenones pendebant sublatum, meretrices se matronis æquare audent.*
8 *In gymnicis ludis se exercebant gladiatores, luctatores, pugiles, Xystici, Pancratiastæ.*
9 *In hisce populus delectabatur. Periculosa Reip. mutatio. Permittenda populo pristina ludorum licentia.*
10 *Exponuntur leges hujus tit. & quatenus ad voluptatem populi permittantur gymnici ludi.*
11 *Scenici ludi & impudica scena penitus sunt sublata, & histriones relegati.*
12 *Ubi Principum imagines honorantur, non debent collocari statuæ pantominorum & histrionum.*
13 *Qui dicerentur pantomimi: eorum domos ingredi vetitum Senatoribus, & pudicis matronis interesse spectaculis.*
14 *Spectacula histrionum bonis moribus obstant, & scelera docent.*
15 *Magistratus tollere debet noxia spectacula, quibus Dei cultus minuitur, & civitas pecuniis exhauritur.*
16 *Prohibitum festis diebus vacare voluptatibus.*
17 *Ludi & Comœdiæ probantur, quæ a juventute, aut collegio civium exhibentur.*
18 *Non oportet festivitates impedire, & quare? Qui fuerint Calendæ & dies celebres apud Romanos.*

PRæcedens titulus formam præscribit, quam servare debent debitores Reipublicæ in solutionibus fa- 2
ciendis: hic verò moderamen proponit servandum in spectaculis & ludis, qui caussa voluptatis publicè fiunt: item vetat ne quis lenocinium exerceat.

Spectacula erant ludi, ad quos spectandos etiam exteri invitabantur, & exhibebantur vel virtutis formandæ, vel ostentandæ, vel voluptatis, vel quæstus gratia.

tia. Ob virtutem & gloriam certabant Athletæ, & sese maximis objiciebant corporis vitæque periculis, uti patet ex *l. 7. §. 4. ff. ad l. aquil.* His ita demum pro præmio corona oleagina, & civilium munerum vacatio tribuebatur, si per omnem ætatem certasse, & coronis non minus tribus sacri certaminia coronati, probarentur, ut diai t. *de athletis*. Qui verò ob quæstum & lucrum, artis ludicræ, pronunciandive caussa in scenam prodibant, eos infamia notari tradit Julianus *l. 1. ff. de his qui not. infam.*

2 Erant seculares ludi, at quinam iis se exercerent, quo modo & quo temporis intervallo fierent, est incertum: Nam centesimo tantùm fieri anno, quod est sæculum & unde nomen, veritas refutat, cùm aliquando sexagesimo post anno facti sint, aut paulo minus a Claudio post Augustum, & a Claudio ad Domitianum, sub quo alii seculares non centum anni intervenere. Neque a Domitiano ad Severum, neque a Severo ad Gordianum, & a Gordiano ad Constantinum. Ergo dicendum hosce ludos, aut pro arbitrio Principum remissos, aut restrictos fuisse. In vetere tamen Republica, centesimo tantùm anno exhibebantur, eratque formula ad eos vocandi: *Venite ad ludos quos vos vidistis nunquam, nec visuri estis post hac.* De Claudianis ludis videatur Plinius *lib.* 8. *c.* 42. & Dorleana in Tacitum *lib.* 11.

3 Verùm Megalenses ludi sive Romani, sive Circenses, sub initium mensis Septembris fiebant, & durabant non amplius dies novem, Cicero *in act. in Verrem.* erantque hi ludi maximè casti, solemnes & religiosi: Contrà: maximè obscœni & lascivi Lupercales, quos ideo Augustus celebrari prohibuerat. Erant hi ludi Pani Deo sacri, quibus adolescentes nudi, cincti pellibus per luxum & lasciviam urbem circumibant mense Febr. Virgil. 8. *æneid.*

Hinc exultantes salios, nudosque Lupercos.

4 Porrò Scenici & Gymnici ludi sæpius fiebant, erantque varii, ut & eorum auctores, alii Agones musici, alii Thymelici, seu citharedi; item tragici, comici, mimi, histriones. Tragœdi actores ardentes affectus, atrocia scelera, mortesque exhibebant. Comici amores, nequitias, flagitia tractabant; his miscebantur Satyri, lasciviores proferentes Faunos & Sylvanos, qui jocis & saltibus agrestibus populum oblectabant, interdum admiatis lacrymis. Mimi planipedes dicti, quod socco non uterentur, nec cothurno, sed planis pe-
5 dibus exirent in proscenium. * Hisce mimis & histrionibus licentia maxima erat; nullis enim abstinebant obscœnis & turpibus spectaculis, interque maximè detestanda Saturnalia, Bacchanalia & Floralia, quæ in honorem Floræ repræsentabantur, quam Deam; cùm non aliter venerarentur impudicæ actrices: unum tamen Catonem sunt reveritæ, quo præsente agere recusarunt: sed vir hic lascivos ludorum motus abhorrens, ne præsentia sua spectaculi consuetudinem impediret, a theatro discessit. Undè Martialis *lib.* 1. *epigrammat.* 3.

Messes jocosæ dulce cum sacrum Floræ,
Festosque ludos, & licentiam vulgi,
Cur in theatrum Cato severe venisti?
An ideò tantùm veneras, ut exires.

6 At quid mirum Romanos scenicos ludos permisisse, ac eos solùm famosos declarasse, qui in scenam prodirent, & quæstus caussa spectacula populo exhiberent, *l. 1. & 2. §. ult. ff. de his qui not. infa.* cùm etiam permiserint prostibula & lenocinia, atque ea iis tributum dari placuerit, quosque Theodosius id exigi vetuit, & nè deinceps quis lenocinium exerceret, aut ancillam vel ingenuam prostitueret sub gravissima pœna, *l. ult. h. t.* Si autem pater filiam prostituisset, idem Imperator, quod & Justinianus voluit *in Novell.* 14. eum patriam potestatem amittere, & dominum dominium ancillæ, cui peccandi necessitatem imposuit; insuper patrem dominumve in metallum damnari, qui invitam in prostibulo de-
7 tinuisset, *l. 6. h. t.* * Idem quoque antè Justinianum statuerat Anastasius Imp. & pretium impuritatis, quod pendebant meretrices, & spurcum lenonum tributum sustulit, Evagrius *lib.* 3. *c.* 39. Nec illud prætereundum, quod Vestalibus prodeuntibus a lictoribus summoverentur meretrices: vitabant & castæ dominæ illarum consortium; quin & notatos omnes seu virum seu fœminam vitare mos priscus fuit. Hodie vix distinguuntur matronæ a meretricibus, audent hæ se matronis honestissimis cultu & ornatu æquare, ut incautos decipiant; & ut ait Varro: *Thais Menandri tunicam demissam habet ad tales*: hoc ideò addo ut tales vitentur Thaides.

8 Redeo ad ludos. In Gymnicis porrò, se nudi & un-

cti exercebant Athletæ, quorum variæ species, veluti Gladiatorum, qui gladiis depugnabant: Luctatorum, qui luctando certabant, alio nomine palæstritæ dicti: Pugillorum, qui pugnis congrediebantur, quique pugnandi artem probè noverant: Xysticorum, qui in hastili certamine, hasta prælonga utebantur: Pancratiastarum, qui in pancratio totis corporis viribus, animosaque nervorum contentione dimicabant, & pugnis calcibusque certabant: de his est Ulpiani locus *in l. 7. §. 4. ff. ad l. aquil.* Agitatorum, qui equos exercebant, & ludos equestres: Jaculatorum, qui in sublimine jaculabantur. Præter hos ludos, erant Theatrales, Circenses, Militares: de quibus Valer. Max. *lib.* 2. *c.* 4. Rufinus *de antiq. Rom.* Lipsius *in saturnalib. serm.* 5. Tholosanus *in syntagm. jur. lib.* 39. *c.* 5. qui omnes testantur hosce ludos ad populi voluptatem fuisse permissos & exhibitos.

Constat etiam ex legibus hujus tituli, gymnicos lu- 9
dos diutius mansisse, quibus, Republica in Monarchiam vergente, populus maximè oblectabatur; ac sic paulatim emollitus & captus, unius jussa spectabat, veteris libertatis immemor: *Fatalem ignaviam* vocat Tacitus *lib.* 3. *annal.* ubi de Tiberio ad Imperium evecto, refert: *populum per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere*: & ludos publicos ab Augusto introductos abrogare; sciebat enim ancipitem & operosam nimis esse mutationem, quæ subitò & cum quadam violentia suscipitur, faciliorem autem quæ sensim & paulatim declinando fit, Arist. *lib. 6. polit.* Ad hoc exemplum sub imperii initium, quantum fieri potest Princeps deflectat, & sequatur normam gubernationis præteritæ, dando operam ut paulatim ad meliorem reducatur formam, ea moderatione, ut populus aliò se delatum ante videat, quàm animadvertat, quibus gradibus effectum id fuerit. Galba, quod mox sub prima sui imperii initia, castigare severius cœperit delicta, donationibus modum ponere, & ludos ante ab antecessoribus introductos, abrogare voluerit, paucos menses imperium tenuit.

Prudenter itaq; Impp. Valens & Gratianus rescripse- 10
runt: *Non invidemus, sed cohortamur potius, ut fœlix populus, si velit, amplectatur sua studia, in circo & theatro, gymnicum certamen habeat*: idest, in lucta & arte gladiatoria sese exerceat, *l. 1. h. t.* In equorum quoque agitatione; sed caveat, quisquis equos Reip. agitat (quoiq; Consules tribuere solent hujusmodi voluptatibus) eos aliò abducere, & in suos usus convertere, sub unius auri libræ condemnatione, *l. 3. h. t.* quæ alias cùm equorum agitatio sit permissa, & exercitium cursus publici, non debet iis, qui deserviunt sacris ludis, irrogari, aut alia pœna imponi, nisi circa equestre certamen deliquerint, *l. 2. h. t.* aut ausi fuerint cruenta spectacula resumere, quæ prohibentur a Constantino *in l. un.* infr. *t.* 49.
* Manserunt autem aliquamdiu Circensia certamina, & 11
Xystica. At verò Scenici ludi, præsertim impudicæ scenæ, theatra impietatis & impuritatis; penitus sunt sublata; & histriones, mimi & pantomimi uno tempore in exilium missi. Nam otio & vitiis insuescebant, cum & Varro 2. *de re rustic.* exprobat: *Manus movere maluerunt in theatro, quàm in segetibus ac vinetis.* * Adeo 12
enim vile hoc hominum genus, ut prohibuerint Impp. eorum imagines collocari in loco honesto, & in quò Principum statuæ honorantur & affiguntur; ita ut post hac in theatri prosceniis, vel in aditu circi ponantur istorum histrionum & pantomimorum picturæ, *l. 4. h. t.* ibi verbo *revellatur*, legendum *avellatur*, removeaturque statua pantomimi, & cujuscumque histrionis a statuis Principum: quandoquidem omnes infames a locis sacris arceantur, *l. 1. ff. de postul.* * Pantomimi dicuntur, omnium 13
personarum imitatores & effictores, qui cùm in scenam prodeunt, ore clauso, loquuntur gesticulationibus & manibus, proferuntque sæpè turpia, fœdo ore: unde osci a Tacito dicuntur, *lib.* 4. *annal.* & a Martiali:

Osce senex, catineque puer, cumana meretrix.

Ideò vetitum matronis hujusmodi spectaculis interesse, & Senatoribus etiam ingredi domos pantomimorum, Tacit. *lib. 1. annal.* & rectè; quid enim justitiæ sacerdotibus, cum artificibus voluptatis? Sed posteà ipsi quoque Senatores facti sunt pantomimi, matronæ plures ludiæ & saltatrices. Sic abierunt mores, & tota civitas facta est lupanar, & ex lupanari præda: quod omnibus regnis eveniet, nisi sapientia gubernentur, & ad illam redeant.

Redibunt autem si spectacula, quæ bonia ac pudicia 14
moribus obsunt, auctoritate magistratus tollantur. *Cum nihil sit*, inquit Seneca, *tam damnosum bonis moribus quàm in aliquo spectaculo desidere: comœdiæ, tragœdiæque* ita re-

ita repræsentant scelera, ut doceant. Caussas adfert S. Cyprianus ad Donatum *ep.1. Adulterium dicitur, dum videtur exhiberi, & lenocinante ad vitia publica auctoritatis malo, quæ pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo revertitur impudica.* Dum inhonesta & turpia risum excitant, consensum trahunt, & suo pondere pravitas in opus inclinat. Prodeunt homicidæ, parricidæ, incestuosi, & ad imaginem veritatis exprimunt facinora aliquando commissa, ne sæculis transeuntibus exolescant, sic ut admoneatur omnis ætas auditu, fieri adhuc posse quod factum est, *& scelera nunquam oblivione obrui, aut tempore mori.*

15 Quod si Magistratus hac in re conniveat, Principis est curare, ut spectacula & omnes ludi, quibus puræ animæ infici possunt, tollantur, indictaque pœna prohibeantur. Sic Rex noster prudentissimè edicto suo vetuit comœdias tragœdiasve ullas exhiberi, vel mutas etiam repræsentationes aut cantilenas sine prævia censorum visitatione & admissione; qui non tam in verba, sed & modos & gestus inquirant. Accedit alia ratio prohibitionis; quod histriones quæstuaria sua arte, civitatum pecunias sensim exhauriant, & veluti a voluptate sopi-

16 tis civibus extorqueant. * Ideò etiam sacri canones vetant festis diebus, & tempore divini officii ludicra exhiberi, & clericis præsertim iis interesse: nam qui Jovis laudes audiunt, sæpè Christi laudes non capiunt, *c.19. dist.54. & c.2. dist.37. c.3. & 4. dist.35.* Prohibuerant jam ante Imperatores, die solis, seu dominico spectacula edi, *l.2. C.Th. de spectac.* ubi ad finem hæc verba subdita sunt: *Illud etiam præmonemus, nequis in legem nostram, quam dudum tulimus, committat. Nullum solis die populo spectaculum præbeat, nec divinam venerationem, confecta solemnitate confundat, & in l. ult. eod. tit.* Dies designant, quibus omnis theatrorum atque Circensium voluptate populis universis denegata, Christianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupari maximè conveniat; statutum deinde in Concilio Carthaginensi, ut qui diebus istis solemnibus, prætermisso Ecclesiæ conventu; id est, eo tempore quo sacris negotiis danda est opera, ad spectacula ierit, excommunicetur, *c. qui die de consecr. dist.1.* Plura in hanc rem apud Thulosanum supr. *dict. loco* & Adamum Contzem *lib.3. polit. c.13.*

17 Dico turpia: cæterùm comœdiæ & tragœdiæ quæ ad virtutem & honestatem excitant, tam dicentes quàm audientes, admittendæ sunt: item declamationes, quæ verecunde a studiosa juventute sunt conscriptæ. His enim actionibus formantur ad publicas functiones in futurum adolescentes. Permissa quoque liberalia exercitia civibus, certis anni temporibus: item collegia, quibus adscripti comœdias exhibere, & populum honestè recreare possint, & a vitiis avocare. Licet etiam spectacula ad populi voluptatem celebrare, Xysticos quoque ludos & equestres in festivitatibus civitatum, Ideò Imperatores vetant, ne Rectores ex quacumque civitate, in alias, equos istis ludis destinatos, agitatores actoresve traducant, sed ut suæ civitatis festivitatibus quique deserviant; pœna eadem in contra facientes statuta, quæ in legum violatores, *l.5. h.t.*

18 Convenit enim ut unaquæque civitas habeat suos ludos, & dies otiosos, quibus cives sese recreent, convivia agitent. Hæc apud Romanos exercebantur omnibus Calendis; sed Januarii fuere celebres, ac per totum terrarum orbem; propterea quod annum aperirent, opera omnia inchoarent, munera quoque mitterentur. De his multa Libanius, & Tertull. *de idolo 1. Saturnalia & Januariæ & Brumæ, & Matronalia frequentantur, munera commeant, strenæ consonant, lusus, convivia constrepunt.* Atque hi festivi dies quasi loco antidoti & medicinæ erant, & nunc sunt similes, contra hujus vitæ miserias: eleganter Cicero *Philip.2. Homines quamvis in rebus turbidis, tametsi modò homines sunt, interdum animi relaxantur, ne ex nimia restrictione tristitia generetur.* De Hispanorum ludis & eorum sumptibus Bobad. *in sua polit. lib. 3. cap.4. num.20. & seq.*

TITULUS XLI.

De expensis Ludorum publicorum.

1 *Olim expensæ ludorum fiebant ex bonis Reipublicæ vel privatorum. Interdum privatis prohibitum in ludos conferre, & quare?*

2 *Permissi sunt ludi, sed eorum sumtibus modus statutus est.*

3 *Abstinendum a ludis potius, ut pecunia in magis necessarios usus impendatur.*

4 *Magistratus potest pecuniam destinatam voluptatibus convertere in caussam aliam Reipubl.*

5 *An legatum a privato relictum in ludos publicos possit a magistratu converti in alium usum?*

6 *Legatum relictum in certum usum, quando in alium converti possit?*

Spectacula & Ludi de quibus tit. sup. fiebant sumtibus Reipublicæ, si bona habebat publica, aut reditus hujusmodi ludis publicæ lætitiæ destinatos. Livius *lib.* 1
10. Ludi facti ex mulctatitia pecunia, & pecuniariis damnatis. Interdum fiebant privatorum expensis. Tertul. *lib. de idol. Non spectacula edat de suo, aut de publico, aut edendis præsit.* Et certè illi sumtus de suo, ambitionis potius somenta erant. Quod enim avaritia in provinciis congregaverat, in civitate luxuria absumebat. Dio ait *lib. 45. Populum Romanum de Julio Cæsare exclamasse, quidquid a provincialibus rapuisset, ludis prodegisse.* Quidam tamen relinquebant pecuniam annuam ad ludos faciendos, *l.6. ff. de auro & arg. leg.* Sed quia familias & domos everrebant, isti sumtus prohibiti Senatusconsulto, sub Tiberio. *Et cautum ne quis ludos gladiatorios ederet, qui minus quam quingenta millia in censu haberet.* Itaque si ex publico ludi fieri non poterant, satius visum fuit iis abstinere, quàm privatim cives cogere ex bonis suis expensas in hujusmodi res vanas & futiles conferre. Quod si autem volentes pecuniam in ludos prærogassent, eam ex communi arca recuperare licebat. * Nam ex subhastitionibus & venditionibus prædiorum Decurionum semper aliquid in communi arca reponebatur ad exhibitionem ludorum, ad quos exhibendos sæpè sua patrimonia decuriones impendebant, *l.1. ff. de muner. l.1. sup. de spect. l. 20. sup. de decurion.* Difficilè tamen fuit ludos, quibus populus oblectabatur omnino tollere, aut impedire quo minus privati de suo in eos conferrent. Modus itaque ludorum sumptibus præscriptus est e Theodosio Imp. *in l.2. C.Th. h.t.* ut nimirum: *Judices ludorum intersint festivitati, verùm expensarum non excedant duorum solidorum librata impendia, ne inconsulta plausorum insania, curialium vires, fortunas civium, principalium domus, possessorum opes, Reipublicæ robur evellant.* 2

3 Consultius fecerit civitas, quæ communem habet arcam vel pecuniam ad ludos publicos exhibendos collatam, si iis abstineat, modò aliis rebus magis necessaria sit impendenda, ut si mœnia civitatis diruta sint, si muri solo æquati, si tota civitas ruinis deformata sit, si templo, ponte, aut fonte careat, aut si propter necessarios sumtus ære alieno sit gravata; satius enim est, hæc omnia reparari publica pecunia, quàm eam impendere in ludos & spectacula, ex quibus Respublica non splendorem, sed majora onera accipit. * Ideo rescribunt Impp. Diocl. & Maxim. *in l. un. h.t.* licere Præsidi provinciæ pecuniam ad ludorum expensas relictam; in refectionem murorum, aut aliud civitatis onus conferre; ita tamen ut refectione facta, & exonerata civitate, suoque splendori restituta, ludi ac spectacula voluptatibus populi rursus exhibeantur. Sic enim antiqua spectaculorum consuetudo servabitur, & tutelæ civitatis instructo murorum præsidio providebitur. Undè elicitur, permissum esse magistratui urgente publica caussa, rem unam in aliam convertere, atque id facere quod utile reipublicæ est, non autem ipsius bona consumere in res minus necessarias. 4

Quid si privatus prædia legaverit, ut ex eorum reditu quotannis ludi celebrentur? non poterit magistratus reditum in alios usus convertere etiam publicos, citra auctoritatem Principis, *l.1. & 4. ff. de administrat. rer. civit.* Quare si cum hac adjectione testator legaverit: *rogo vos decuriones, ne in alios usus, legatum quod in publicos ludos relinquo, convertatis:* non poterit respublica, si ludi sint permissi, eos non celebrare; & si non fecerit, fructus prædii legati restituendi heredibus testatoris pro eo tempore quo ludi sunt intermissi; atque id obtinet quando expresse a testatore prohibita est translatio: servanda enim est conditio & voluntas testatoris, itemque forma pollicitationis ludorum edendorum constituta, *l.10. ff. de pollicitat.* Existimo tamen non obstante prohibitione testatoris; sumtus faciendos in ludos & spectacula in opus publicum quod intermitti non potest, annos aliquot posse impendi, nec esse restituendos, sed hac necessitate publica cessante posse ludos exhiberi, *d. l. un. h.t.* sic & de aliis legatis sentiendum, quæ relinquuntur ad novum opus publicum extruendum, ut 5 6

prius

prius scilicet ædificia vetustate collapsa reficiantur, quàm nova inchoentur, non obstantibus quibuscumque conditionibus, vel pactis legato impositis, *l. ult. sup. de oper. publ.*

6 Similiter si civitati relictum sit legatum ea conditione, ut ex reditibus quotannis in ea civitate spectaculum exhibeatur, quod illi non licet, in aliud opus utile & necessarium commutatio fieri potest, conservata semper memoria liberalitatis defuncti ejus nomine operi inscripto, *l. 16. ff. de usu & usufr. leg.* Item si pecunia ad opus licitum relicta non sufficiat, vel non admittatur a Republica, tale opus poterit converti in alium usum; ita ut quoad fieri potest, servetur voluntas testatoris, *l. 4. ff. de administr. rer. ad civit. pert.* Si verò pecunia sufficiat, non poterit in alium usum converti quàm destinatum, ut dixi, nisi auctoritate Principis, *d. l. 1. & 4.* vel Pontificis si agatur caussa pia, *Clem. 2. in pr. de relig. domib.* Everard. *cons. 49.* Guido Papæ *quæst.* 556. Platea & Lucas de Penna *ad l. un. h. tit.* Garzia *de expensis cap.* 21. *n.* 24. *& seqq.* Bobadilla *lib.* 5. *cap.* 4. *n.* 20. *& seqq.* ubi plura de expensis referunt.

TITULUS XLII.

De Aquæductu.

1 *Continuatio. Aquæductus aut sunt publici aut privati.*
2 *Jus aquæ ducendæ & hauriendæ, quanto tempore præscribatur.*
3 *Quando res quæ sunt in usu publico, possunt præscribi tempore immemoriali.*
4 *Confiscantur prædia, in quæ dominus aquam derivat ex aquæductu publico, vel juxta illum plantat.*
5 *Prædia a fisco annotata, post incorporantur patrimonio Principis, sine cujus assensu aqua non deducitur.*
6 *In flumine privato molam extruere licet, & aquam derivare.*
7 *Ex ipsis formulis, non ex fistulis matricibus, deducenda est aqua ab iis qui jus impetrarunt.*
8 *Tenentur rescriptum Præfecto insinuare, & illi qui disponet quantum aquæ sit largiendum, & quæ aqua.*
9 *Non valet rescriptum quo conceditur aquam ducere ex aquæductu, qui servit palatio Principis; quanta hujus rei observatio.*
10 *Aquæductus sunt benè curandi & purgandi a possessoribus per quorum prædia transeunt.*
11 *Ideò sunt immunes ab extraordinariis muneribus, nec solvunt vectigal pro reparatione publici aquæductus.*
12 *Desumuntur sumptus reparationis ex vectigali quod penditur a trajicientibus & operariis. In necessitate ab omnibus fit contributio.*
13 *Arbores circa aquæductum non aliter plantantur quam intermissis pedibus quindecim.*
14 *Arborum radices exscinduntur, si destruant formas aquæductuum & fundamenta ædificiorum: quid ea in re usu receptum?*
15 *Benè curandi aquæductus, ejus reparationi pecuniam deputatam, in ulterius operis extructionem magistratus ne convertat.*

1 QUemadmodum ludi publici voluptatem populo
præbent; ita etiam aquæductus & fontes magnam
amœnitatem ac salubritatem ægris corporibus
adferunt, Arist. 7. *polit.* 11. Sunt aquæductus publici,
aut privatorum, & ex privatis fieri solent publici, quales fuere in Roma veteri & nova plures: postquam
autem publicè usum suum præbuerunt, non possunt iterum in privatorum redire potestatem, longi temporis
præscriptione, aut rescripto Principis; quia rescriptum
contra jus & publicam utilitatem elicitum, præsumitur
subreptitie obtentum, *l. 9. h. t.* quod si enim via publica
præscribi non potest durante ejus forma, *l. 2. ff. de via
publ.* multò minùs aquæ usus sustentationi vitæ humanæ, perquam necessarius, *l. fin. ff. de rivis: Cùm non pane, non sale, non tectis, tam frequenter utamur, quam
2 aquis*, Frontinus *de aquæd. Rom.* * Non adversatur quod
statutum sit, usum aquæ ducendæ veterem, longoque
dominio constitutum civibus manere, nec ulla novatione turbari, *l. 4. h. tit.* quia loquitur iste textus de usu
& jure aquæ, quod Princeps jam diu singulis civibus
dederat: eoque jure tanto tempore usi fuerant, ut de
3 initio non extaret memoria. * Hinc Doctores inferunt
res quæ sunt in usu publico, posse præscribi tempore
immemoriali, Bald. *de præscrip. 4. part. 5. pr. qu. 6. num.
8. & 1 p. 6. pr. num. 13.* Barbosa *Cod. de præsc. ad l. omnes
num.* 30. Placet nihilominus distinctio, ut quando remanet forma aquæductus publici, & ex eo aliquis deducit aquam ad usum privatum, tunc requiratur tempus
cujus non extat memoria: sed si mutetur forma usus publici, ut puta facies viæ publicæ, & eam quia possideat
jure privati, utique sufficiet præscriptio quadraginta
annorum, Aymon *tract. de antiquit. 4. part. § interim ista
num. 79. & 48.* Huc pertinet *l. 2. § 4. ff. de aqua quotid.*
Itaque *d. l. 4. hoc tit.* ejusque glossa procedit quando privati, concessione Principis utuntur, & immemoriali possessione, quæ habet vim tituli, *dict.* §. 4.
Itemque adhuc superest in aquæductu publica sufficiens
aqua, ad alios civitatis usus, quo casu admittitur præscriptio privatorum; dummodò etiam hi eam aquæ
quantitatem, quam consueverunt, deducant, non amplius; aliàs punientur, si furtivis aquarum meatibus,
idest, sibi non permissis utantur, *d. l. 4. in fin.* * Simi- 4
liter hi qui ex minuscularis, idest, minutis aquæductibus, vel fontibus publicis aquam usurpant, vel clandestinis insidiis subripiunt, eam restituere aquæductibus, compelluntur. De his queritur Tacitus *lib. 5. annal. Jam aqua privatorum licentia intercepta, quo longiora
& pluribus locis flueret.* Quod prohibitum, ut & circa
fontes arbores plantare, nisi relicto spatio legitimo (de
quo infrà dicam) alioquin prædia in quæ aquam derivarunt, & in quibus arbores plantarunt, aquæductibus
noxia, fisci juribus vindicantur, & nulli cujuscumq;
sit dignitatis, super hujusmodi pœna venia tribuitur,
l. 10. h. t. * Eadem quoque irroganda decernitur iis, 5
qui urbis commoda intendunt mutilare, aquam ad sua
prædia, vel ad usum molendini, ex aquæductu publico derivando, sine permissu Principis, *l. 2. h. tit.* cujus
est solius jus aquæ dare, *l. 1. § permittitur 41. ff. de aqua
quot.* * Ubi DD. docent, ex contraria juris ratione, 6
cuivis licere in flumine privato per proprium fundum
decurrente, molam extruere, & ad ejus usum aquam
deducere, etiamsi aqua ista originem ex publico loco
habeat; quia dominium aquæ sequitur dominium fundi
per quem decurrit, deque eo ut de fundo licet quodlibet
statuere, nulla Principis, aut magistratus petita venia,
vel obtenta, Bart. *in l. quo minus 14. q. de fluminib.* & ibi
Jason *num.* 91. Cum tamen olim non liceret habere aquam privatam, nisi a Censoribus venderetur, & puniebantur extra ordinem qui aquæductus alveosque mutabant, ut prædiis suis consulerent, *l. 1. § 7. ff. ne quid
in flum. publ. & l. 2. ff. de extraord. crim.* Unde prædia,
quæ ex proscriptione, vel alia damnatione pœnali, a
fisco velis Regiis signabantur, patrimonio Principis adscribi & aggregari indicat *dict. l. 2.* Argentræus *ad
consuet. Britan. art. 266. cap. 19. num. 11.* * Concesso 7
igitur jure aquæ ducendæ, oportet ex ipsis formis aquam
deducere, non ex fistulis matricibus, ex quibus aliæ
succrescunt, vel ab ipso aquæductu. Quod si quis aliter
fecerit, non solùm id quod priùs jure beneficii fuerat
consecutus, amittit, verùm pro conditione personæ severissima pœna plectitur, *l. 3. h. t.* * Quam ob rem is 8
qui jus aquæ impetravit, tenetur rescriptum Præfecto
prætorio insinuare, condemnatione contra illum, qui
illud Præsidibus provinciarum insinuare conatur, quinquaginta librarum auri, & contra universos administratores, qui rescriptum per subreptionem elicitum suscipere moliuntur, proponenda, *l. 5. h. t.* Etenim ad Præfectum prætorio spectat dispensare civibus aquam, &
disponere quantum aquæ in publicis thermis, & in nymphæis pro numero civium conveniat deputari, & quid
his personis quibus hoc jus Princeps indulsit, ex aqua
superflua debeat impertiri, *d. l. 5.* Hanc legem Theodosii Cæsaris, Anastasius ultima hujus tituli constitutione confirmavit, ut nemo privilegium Principis, juxta
morem de scrinio epistolarum edendo, & Præfecto prætorio, vel aliis quorum interest, intimando, audeat
aquam ex publico fonte trahere, & ad suum usum deducere, sed pœnam mutat, quam statuit in violatorem
hujus mandati, denarum librarum auri, *l. ultim. h. t.*

9 Singulare jus fuit aquæductus Adriani, in urbe Constantinopolitana, ex quo nulli privato facultas dabatur, precibus oblatis, usum aquæ petere, vel deducere, vel ejusmodi aquæductum perforare; quia totus serviebat thermis, & nymphæis sacri palatii; qui contra hanc dispositionem, jus aquæ ducendæ ausus fuisset impetrare, aut præfectus rescriptum admittere, centena pon-

do auri mulctæ nomine fiscalibus rationibus inferre cogebatur. Idemque constitutum de aquis profluentibus per fistulas plumbeas, ad Thermas quæ vocantur Achillis, *l. 6. h. t.* ibi Cujac. Nam nec illæ serviunt privatis, qualecumque privilegium impetraverint; quia speciali ordinationi in utilitatem aulæ regiæ factæ, non facilè derogatur, ea certa scientia, nisi etiam specialem dicatur in privilegio, non obstante hac ordinatione *legis 6.* id concedi. Interim permittitur officialis aulæ regiæ, circumire domos privatorum, suburbana & balnea ingredi, inquirere & videre ne qua deceptio, vel suppresio, vel insidiæ contra publicam utilitatem a quoquam penitus attentetur, *d. l. 6. in fin.*

10 Præterea curare debent Reipub. administratores, ut novi aquarum ductus fodiantur, veteres reficiantur & purgentur; incumbit & hæc cura aquarum possessoribus, per quorum fines formarum meatus transeunt. Ideò Constantinus Imp. ab extraordinariis oneribus, jubet esse immunes possessores, quorum opera & impensis, aquarum ductus fordibus impleti, mundantur & purgantur: amissione verò possessionum, per quas aquæductus transeunt, mulctari si id neglexerint; ita ut fiscus prædium ejus occupet, cujus negligentia per-
11 niciem formæ congesserit, *l. 1. h. t.* * non tamen tenentur descriptionem aliquam sustinere, aut vectigal solvere atque ductus repurgandi, aut reficiendi caussa, quamvia en jus aquæ ducendæ possideant, ne videantur potiùs illud jus emisse, quam ea mera Principis liberalitate obtinuisse. Reparatio enim aquæductuum, fontium, pontium, murorum ad civitatem pertinet, atque sumptus reparationum desumuntur ex vectigalibus, quæ ea scalis, idest, trajectu maris, & operariis Cyzicenis colliguntur, *l. 7. h. t.* ubi Cujacius *eu universis scalis* legit, non *calculis*, ut habet textus.

12 Quæ lectio auctoritate Vitruvii posset confirmari, *l. 10. c. 13.* ubi scalas aquæductibus aptas esse docet, quasi scalæ, idest, trajectus maritimi, sint protensæ in mare trajiciendi caussa, usque ad navigia, atque in eam rem dicit fuisse nautas destinatos singulis scalis, qui certum vectigal inde colligerent, deputatum aquæductui reparando. Item aliud vectigal ab operariis, ea lucris eorum exactum, applicabatur huic refectioni; idque justè, propter nimium salarium quod extorquebant. Unde fit, ut, si destinatæ descriptiones non sufficiant Reparatoribus aquæductuum, ea communi pecunia fieri debeant; quia communem usum & utilitatem spectant, *l. 7. sup. de oper. publ.* Dico si non sufficiant, & pecunia publica deficiat; alioquin cives non tenentur in reparationem aquæductus conferre, Luc. de Penna *in fin. d. l. 7.* Cæterùm possessores per quorum prædia aquæductus ducitur, habere non debent noxias arbores, aut nimis vicinas aquæductui vel formæ, sed separatas & distinctas ad pedes quindecim, ne pullulent, & radices arborum formas corrumpant, *l. 1. en fin. h. t.* Hinc arbores quæ ruinam inferunt ædificiis, & destruunt fundamenta murorum, radicitus exscindi debent; quia læsionis periculum non removetur, nisi origo planè tollatur,
14 *l. 1. sup. de interdict.* * Arbores quoque alienis ædibus impendentes, aut radices in vicinum fundum porrigentes, amputandæ sunt, præcedente caussæ cognitione, & mandato judicis; siquidem cultura fundi & perceptio fructuum inde minuatur, *l. 1. §. 8. ff. de arbor. cæd.* Aliàs non licet arbores, quæ in vicini fundum radices porrexerunt, recidere, *l. 6. §. 2. ff. de arbor. furt. cæsar.* Usus etiam tantùm permittit arboris ramos impendentes amputare, & ubique ferè spatium præscribit, quod vicinos plantantes & ædificantes servare oportet. Circa aquæductum & fontes qui palatio serviunt, decem pedes utraque ex parte vacui arboribus relinquuntur, *l. 6. h. t.* Eoque pertinet *l. 10. eod. tit.* quæ intermitti vult legitimum aliquod spatium circa arborum plantationem.

15 Curabit igitur seriò magistratus, conservationem reparationemque aquæductuum & fluminum, per quæ merces facilius & minimo pretio transvehuntur. Vidimus enim patrum & nostra memoria, quanti referat in omnem caussam aquæductus fieri & servari. Non aliter Batavi prosperitatem Reipub. suæ stabiliverunt, aut servarunt hactenus, quam aquarum ductu, objectuque fluminum, ac maris navigatione. Quare sit magistratui curæ, ne pecunia huic rei adeò necessariæ deputata, in aliud opus quàm aquarum ductibus competens, impendatur; si secus fecerit, de suis facultatibus ipsam pecuniam, aquæductus titulo, farcire cogetur. Hinc præcipit Zeno. Imp. ut non ipse administrator seu Præfectus, sed specialis quidam arcarius, seu susceptor, pecuniam hanc custodiendam suscipiat, sive pecunia ex liberalitate Principum suppeditetur, sive aliundè, *l. 8. h. t.* Quæ lex dirigitur quidem ad Præfectum prætorio; sed ejus dispositio & sententia quemcumque Reipublicæ administratorem concernit. Videatur Jul. Frontin. *lib. de aquæduct. Roman. lib. 2.* Simancas *de Republ. l. 8. cap. 16. num. 6. pag. 451.* Petr. Greg. Thol. *lib. 3. cap. fin. & lib. 4. cap. 14.* Bobad. *lib. 3. polit. cap. 5. n. 51. & 52.*

TITULUS XLIII.

De Gladiatoribus penitus tollendis.

1 *Ludi gladiatorum sublati à diversis Principibus, & quare? Gladiatorum sanguinem cur biberent Romani?*
2 *Manent gladiatores qui juventutem instruant.*
3 *Torneamenta prohibentur, & in iis mortuo denegatur sepultura, nisi fortuito ibi ceciderit.*
4 *Quæ certamina hodie? Revocatæ sunt censuræ in pugnantes statutæ.*
5 *Non etiam quæ decretæ sunt in pugnantes in duello, ostentationis & fortitudinis probandæ caussa.*
6 *Duellum ex caussa læsæ famæ suscipere an sit prohibitum? & quid si provocatus sit nobilis.*
7 *Si subsit vitæ periculum, licebit duello certare.*
8 *Item pro defensione patriæ & bono is sui Principis,*
9 *An ipse Princeps, duello rectè se committat?*
10 *Duellum cum hoste licitum est, non tamen tutum duello finem belli imponere.*

Dictum supra de spectaculis: quia verò non omnia sunt permissa, hic agitur de his quæ prohibentur. In primis cruenta spectacula tanquam in otio civili, & domestica quiete horrenda, prohibent Constantinus, *l. un. h. t.* Itemque gladiatores, qui ad populi voluptatem, & virium suarum ostentationem, nudi ad necem usque pugnabant. Quod crudele nimis videretur, humanum sanguinem effundere, eoque theatra cruentare, ipsosque spectatores saucios dimittere. 1

Didici ex Plinio *lib. 28. cap. 1.* gladiatorum morientium sanguinem bibisse Romanos, ut morbis comitialibus solverentur. *Sanguinem*, inquit, *gladiatorum bibunt, ut bibentibus procul sint comitiales morbi.* Addit textus *d. l. un.* cruentum; quia non omnem gladiatorum ludum sublatum fuisse arbitror: nam etiam olim prout hodie fuere gladiatores, qui juventutem instruebant gladiis fictis, iisque varios modos ostendebant, vitandi atque inferendi ictus, virtutem arti & rursus artem virtuti miscendo, quos aptiores cautioresque militiæ redderent. Hos gladiatores Hispani vocant *esgrimidores de espada negra*: cruentos verò gladiatores, monomachos vocat Sozomenus *l. 1. histor. Eccl. cap. 8.* quorum crudelia spectacula iterum in usum revocata, ut apparet *ex lib. 6. confess. cap. 8.* Divi Augustini, Honorium Imp. penitus è Republica sustulisse refert Nicephorus Calixtus *lib. 1. satur. cap. 12. circa fin.* 2

Ad gladiatoria spectacula pertinent monomachiæ, & cursus hastatorum, quem nostri *justor*, torneamenta Pontifices vocant, eaque damnant: item omnia certamina quibus ad pompam, inanem gloriam & virium ostentationem, publicè in catadromo concurrunt equites, sese mutuo lanceis & hastis petentes; quia quamvis hæc pugnæ ludicræ sint, sæpè tamen indè mortes hominum & animarum pericula proveniunt, *cap. 1. de torneament.* Adeò ut eum, qui in illo certamine ceciderit (quamvis poscenti pœnitentiam, non negetur) Ecclesiastica sepultura privari voluerint, nisi fortè alia quam pugnandi caussa venerit, & ibi mortuus fuerit, *cap. 2. eod tit.* 3

Hinc è contrario colligi potest, si quæ sint certamina, quæ citra læsionis & mortis periculum exerceri possunt, ut hastiludia, quibus ad hastam vibrandam nobiles instruuntur, & decursus ad annuli immissionem, vel ad hominis ficti pugnam (quam *esta fermos* Hispani vocant) aliaque id genus exercitia, ea non prohiberi, sed armatos tantummodò hominum congressus & sanguinulenta spectacula, Navarrus *enchirid. cap. 15. num. 9.* Cæterùm censuras Ecclesiasticas, a superioribus Pontificibus decretas, tandem Joannes XXII. instantibus Galliæ Regibus, Philippo tunc Rege, & aliis Germaniæ & Angliæ Magnatibus revocavit, *cap.* 4

un.

5 *un. de torneament. in extravag.* * Verùm censuras & pœnas sacris Canonibus & Conciliis statutas, in eos qui duello decertant, & in eos quorum auctoritate & consilio istiusmodi certamen initur, adhuc hodiè durare & auctas esse manifestum est, *cap. monomach. 2. qu. 4. cap. 1. de cler. pugn. in duell. cap. 1. de purg. vulg.* Concil. Trident. *sess.* 5. *cap.* 19. *l. un. h. t.* & legibus Hispaniæ *l.* 8. *t.* 14. *p.* 7. *l.* 3. *&* *t.* 21. *lib.* 8. *recop.* sive hoc genus certaminis ad manifestationem veritatis suscipiatur; quia non tentandus est Deus: sive ad ostentationem virium & industriæ ineatur a gladiatoribus & lanistis; quia per illud ad homicidium devenitur, quod lex divina & humana prohibet, & id omne, per quod justitia violatur. Nec excusat ostentatio artis & fortitudinis; quia fortitudo laudem non meretur, inquit Justinianus, nisi quæ cum justitia est conjuncta, *Novell. 69. in princ.*

6 At quid si ob læsam famam singulare certamen ineatur; nec id iniri posse sentio: nam idcirco judiciorum vigor, jurisque publici tutela in medio est constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem, *l.* 19. sup. *de judæis*. Actiones quoque sunt constitutæ, quibus unusquisque jus suum in judicio prosequatur; & magistratus creati, ut licitum ab illicito discernant, suum cuique tribuant, suaque jurisdictione rixas componant. Quare probare non possum quod aliqui dicant ad duellum provocatum magnam sui honoris jacturam facere, si id non acceptet, majoremque ignominiam esse duellum oblatum recusare, quàm fugere. Neque assentiri possum Bart. dicenti crudelem videri eum qui famam suam negligit, quæ vitæ æquiparatur, & omni commodo præfertur: undè infert licitum esse armis famam tueri, *t. de pace tenenda in pr. n. 16. in usib. feud.* At ille famam non negligit, nec eam tueri desinit, qui auctoritate judicis injuriam sibi, aut suis, illatam persequitur: quo pacto provocati ad duellum fama non minuitur, eò quòd non compareat; ea enim provocatio ipsi provocanti injuriam infert, quippe cùm omne id quod fit, vel dicitur in aliquem contra bonos mores, injuriam importet, *l. 15. §. ait prætor & §. generaliter ff. de injuriis*, Alciatus *de singulari certamine*, Larrea *alleg.* 117. *n.* 45. qui dicunt sine ignaviæ nota excusari provocatum, licèt sit nobilis & equestris ordinis, si paratus sit se defendere, quocumque in loco
7 provocans illum aggrediatur. * Quod si periculum non possit effugere, nec sit alius modus tuendi vitam, licitum erit provocato, duellum suscipere. Nam ubi certum est mortis periculum, satius est cum spe vitæ, mortis periculum; quam sine ulla evadendi spe, mortem certissimam eligere: semper autem licet servato moderamine vim vi repellere, *l. 3. ff. de justit. & jure.*

8 Item licebit ob caussas; patriæ scilicet, Ecclesiæ, & honoris sui Principis defensionem, duello certare, Sanchez *l. 2. decal. cap.* 39. Vasquez *l. 1. illustr. qq. cap. 49. n. 15. & seqq.* Larrea *alleg.* 116. *& seq.* si modò id Princeps permittat; ipse enim ut justa ex caussa potest bellum indicere, ita etiam duorum bellum permittere. Quemadmodum etiam potest permittere occidi a quocumque proscriptos, qui Reipublicæ
9 pacem, quietem & bona subditorum infestant. * Verùm ut ipse Princeps hoc in se suscipiat, aut provocatus duello se committat, sine summo Reipublicæ detrimento, & enormi dignitatis læsione fieri nequit: quamvis Alciatu & quibusdam aliis secùs videatur. Nec enim salus Reipublicæ tam leviter in discrimen vocanda, nec Principem, nisi necessitas urgeat manu pugnare, aut velut gregarii militis mortem appetere decet. Non esse magnanimi mortem sibi accelerare docet D. Augustinus *lib. 1. de civitate Dei cap.* 21. Rectè igitur Princeps ad singulare certamen provocatus, idem quod olim Augustus Antonio duellum exigenti, respondeat: Si Imperatori non vacaret vivere, infinitas esse mortis vias, se intelligere melius, quàm hostem, quid sibi è re esset.

10 * Verùm ratio quæ justum bellum admittit; in quo pro patria, fide & honore sui Principis mori gloriosum esse dicimus, eadem quoque duellum licitum esse ostendit; quando nimirum id loco belli suscipitur, ad vitandas multorum militum mortes; quia tunc non tam videtur esse duellum, quàm pars belli: pugnare autem cum justo hoste; non est tentare Deum, quod lex divina vetat; nec hostem tollere, est homicidium patrare, naturæ lege prohibitum, sed officio fungi strenui militis, *cap. miles cap. homicidium 23. quæst. 5.* Unde non minus licuit David singulari pugna Goliath prosternere, quàm si hoc idem conferto multorum prælio fecisset, 1. *Reg. cap.* 17. Poterit ergo Princeps vel populus qui justum bellum gerit, id commutare in duellum, illudque acceptare, vel hostibus offerre, exemplo Davidis, qui motus bono publico, & pro honore sui Regis singulare certamen acceptavit. Quemadmodum & inter Romanos & Albanos singulari certamine tergeminorum Curiatiorum & Horatiorum bellum finitum fuit, victis Curiatiis, qui Albanorum caussam defendebant, ea lege ut victor ille populus haberetur, cujus milites duello vicissent, Livius *l.* 1. & Florus *l. 1. cap.* 3. Inde fit ut plurea istiusmodi certamina probent, & plurimum conferre existiment, ut finis bello imponatur, aut alia publica injuria paucorum sanguine vindicetur. Mihi verò tantùm abest, ut tuta videatur hæc ratio, bello finem imponendi, aut decidendi controversias, ut potiùs temerarium putem, unius aut alterius periculo summam rerum committere, Ayala *de jure belli lib. 1. cap.* 3.

TITULUS XLIV.

De venatione ferarum.

1 *Qui virtutis ostentandæ gratia, in arenam descendebant, præmio honorabantur: qui mercede conventa pugnabant, fiebant infames.*
2 *In ludum venatorium damnati, & ad bestias & ad gladium servi pœnæ fiebant, sed melior erat conditio venatorum.*
3 *Paulatim sublata ferarum spectacula.*
4 *An taurorum agitatio apud Hispanos sit licita?*
5 *Occidendarum ferarum facultas data, permissaque earum venatio, quæ regioni nocent.*
6 *Digna Principibus venatio, & quinam eam exercuerint?*
7 *An possit Princeps prohibere venationem, & quibus eam permittere? Clericis omnis inquieta venatio interdicitur.*
8 *Quid si privatus dominus prohibeat fundum suum ingredi: an fera ibi capta fiat capientis?*
9 *Ut venatio, ita & piscatio jure Romano libera.*
10 *Fera fit capientis non vulnerantis. Utrùm meo laqueo implicata, fiat mea, vel ejus qui occupando eam exemerit?*
11 *Usu hodierno non licet in fundo alieno venari.*
12 *An fructuarius quod ex venatione, aucupio & piscatione rapit, suum faciat?*
13 *Nec in flumine publico piscari. Consuetudo piscationis reditum ærario Principis adjecit.*
14 *Prohibitio venationis non se extendit ad feras quæ damnum inferunt.*
15 *Præmium propositum occidendi leonem, si occidat leænam gravidam, an duplici præmio sit afficiendus.*
16 *Bestiæ quæ ad Principem mittuntur, paucis diebus in civitate morabantur, quæ ratio?*
17 *Animalia publico sumptu alenda, si fiat alicujus loci aut Principis.*

Erat ludi species venatio ferarum, quæ in amphi- 1
theatro, vel arena exhibebatur; hanc venationem virtutis & fortitudinis ostentandæ gratia, interdum venatores suscipere solebant, absque ulla mercede, nisi quod illis coronæ, aut alia munera darentur præmii loco. Interdum alii mercede, in certamine descendebant, & fiebant infames, quemadmodum omnes, qui in scenam aut arenam prodibant, & se honorati patiebantur, seu mercedem accipiebant, juxta *l. 1. §. & quæ operas vers. denique ff. de postul. & l. 2. §. fin. ff. de*
his qui not. infam. * Qui verò ad ludum venatorium 2
erant damnati, quo cum bestiis depugnarent, æquè servi pœnæ efficiebantur; ac illi qui damnabantur ad bestias, vel ad gladium, *l. 8. §. 11. & l. 31. ff. de pœnis*; quamquam melior esset illorum conditio; qui damnati in ludum venatorium reservabantur populi voluptatibus, ut discerent in theatro cum bestiis pugnare, instruerentur ut pyrrhicarit, pyrrhicam, idest, pugnam equestrem suscipere, & lethales ictus perferre, & cædem non expavescere. At damnati ad bestias, protinus laniabantur & consumebantur a feris, vel intra annum consumendi erant, ut ait Paulus *lib. 5. sentent. t.* 17. ibi Cujacius *& lib. 13. observ. cap.* 10. hos bestiis subjectos & servos pœnæ vocat I.C. *in l. 9. ff. de parricid. l. 11. §. ult. l. 29. & 31. ff. de pœnis*. Sed hanc pœnam quam probasse videbatur Constantinus *in l. 1. C.*

Th. cod.

Theod. ad l. fabian. sustulit, atque prohibuit deinceps
3 cruenta spectacula exhiberi, *l. un.* supr. *de gladiat.* * Eaque sæpius in usum revocata, tam gladiatorum, quam bestiariorum damnarunt Honorius & Theodos. Impp. Deinde Leo & Athemius *in l. ult.* sup. *de feriis*. Postremò Justinianus, declarans justam censeri exheredationis caussam, quod filius se arenariis socium adjunxisset, & in ea societate permansisset, invitis parentibus, *Novell.* 115. *cap.* 3. *vers.* 10. Itaque sensim Christiana religione incrementum accipiente, cùm ob infamiam, nimiamve crudelitatem, tum ob sumptus, qui magni fiebant, conquirendis feris ex longinquis partibus urbis, venatorium spectaculum in usu esse desiit, Amaya *ad l. un. hoc tit. num.* 76.

4 Remansit tamen ex ista feritate adhuc hodie inter Hispanos taurorum agitatio; Romanis etiam usurpata, de qua Plinius *lib.* 8. *histor. cap.* 45. *Vidimus*, inquit, *de imperio dimicantes & ideò demonstratas rotari cornibus, cadentes excipi, iterumque resurgere, modò jacentes ex humo tolli, bigorumque etiam cursu citato, veluti aurigas insistere*. Invisa tamen prudentibus ista taurorum agitatio, quia crudelis & periculosa: nam sæpè in lucta homines occiduntur, & a spectatoribus taurus fortior judicatur, quo plures homines dilaniantur: Ideoque inhumanum & infelix hoc certamen Pius V. Pontifex, gravissimis pœnis & censuris coercuit, licèt eas postea Gregorius XIII. revocaverit, instante Philippo II. Rege nostro, permiseritque hoc spectaculum, dummodo diebus festis non fiat, exerceaturque ea dexteritate, ut mors alicujus non sequatur. Proindè existimo eos non peccare, qui viribus, celeritate & cursu, cum tauris certare consueverunt, & in arenam descendunt sive spontè, sive pretio sint ad dimicandum conducti; secus dicendum de illis, qui sine arte & viribus temere cum tauris aut aliis feris congrediuntur; quia voluptatem saluti suæ præponunt, exponendo vitam evidenti periculo, Gutierrez *lib.* 1. *canon. cap.* 7. Mariana *de spectac.* Carzia *de expensis cap.* 21. *num.* 29.

5 His præmissis explicanda Constitutio unica *hujus tit.* desumpta ex Cod. Theod. *in l.* 1. *eod. tit. de venat. ferarum:* in utraque enim Impp. Honor. & Theodos. omnibus concedunt facultatem occidendi leones præcipuè; quia omnibus nocere possunt; itemque feras agros vastantes, totique regioni damnum inferentes: quoniam salus & incolumitas provincialium necessariò præponenda est voluptati. Inde Ulpianus non esse notatum declarat, qui operas suas locavit, ut feras, quæ regioni nocent, venetur, vel ut depugnet & occidat extra arenam, *l.* 1. §. 6. *vers. sed si quis ff. de postul.* indicans nemini licere feras vivas capere, retinere, aut vendere, absque venia Principis. Quod & Amaya testimonio Symmachi *lib.* 2. *epist.* 46. probat, *in comment. ad h. l. un. de venat. fer. num.* 36. Nam deficientibus feris, venationes deficere & publica spectacula cessare necesse est; quæ tamen in magnum Principis commodum cedere solebant; siquidem istis spectaculis populum Princeps sibi conciliabat, & gratum habebat: nihil enim gratius populo, quam videre Principem suum lætum, & unà lætari publicis ludis. De Romano populo dixit Juvenalis, *sat.* 10. *vers.* 80. *Duas tantum res anxius optat, Panem & Circenses*: ob idque studiosius ludos exhiberi curabant Principes, & venationes ferarum non nisi publicè fieri permittebant: quibus & ipsi Principes avidè se exercebant, ut Antoninus Pius Imp. Alexander Severus, teste Lampridio, & Adrianus Imperator scribente Dione, qui inter venandum, humeros & crus sibi penè contrivit: & superiore sæculo Maximilianus I. Imperator gravissimis vitæ periculis se objecit,
6 dum per altissimas rupes, capras sectaretur. * Certè digna Principibus est venatio, & inter eorum delicias referenda, si modus servetur. Nam & corporis & animi vires ea roborantur, & bellica omnia exercentur. Discunt enim equitare, currere, atroces feras prosequi, æstum, frigus, famemque pati. Ideo Plato *lib.* 7. *de legibus* optimam esse judicat venationem, quæ equis, canibus & corporis viribus peragitur, imò necessariam dico in provinciis ubi magna est ferarum copia, ne incolis damnum inferant, aut ne Principes nihil agendo, malè agere discant.

7 Quare meritò sibi servant venationem, eamque subjectis interdicunt, *per cap. nemo retia tit. de pace tenenda in usib. feud.* ne dulcedine hujus studii avocentur a mercimoniis & agricultura, atque continuo armorum usu, bellum magis amplectantur. Venatio enim quodam belli præludium est, quod & affirmat Cicero 2. *de natura Deor. Immanes & feras belluas nanciscimur venando, ut & vescamur his, & exerceamur venando ad similitudinem bellicæ disciplinæ*; quæ caussa cur nobilibus, militaribus viris, ac solis divitibus, venatio permittatur; Clericis verò interdicatur omnis inquieta venatio, cum armis scilicet & tubis, aut per accipitres, canesve quasi ex professo: hic enim tumultus non convenit modestiæ ordinis Ecclesiastici, *tit. 2 de cleric. venat.* Si enim promiscuè omnibus permitteretur, non possent animantium species servari. Ut mirum non sit si venatio Principum decretis restringatur: nam quod aliqui existiment eam non posse prohiberi, quod sit juris naturalis, id intelligendum de iis quæ natura jussit, vel vetuit; non etiam de iis, quæ permisit, & per inferiora jura mutari possunt. Inde liquet quod dominiorum (quorum jure naturæ erat communio) inducta sit distinctio per jus gentium. Accedit quod eorum quæ nullius sunt, dispensatio sit penes Rempublicam, aut Principem, qui non immeritò sibi hoc jus venandi servat in solatium curarum, & aliis benemeritis tribuit, Covarruvias *ad cap. peccatum* 2. *part.* §. 8. Fachinæus *lib.* 1. *controv. cap.* 1. Gutierrez *lib.* 2. *canonic. c.* 28. qui etiam docent posse Principem mortis supplicio afficere eum, qui sæpius adversus prohibitionem deliquit, non quidem ob feras captas, sed ob sui contemtum, & violatam legem, *l.* 28. §. 3. *ff. de pœnis*.

Præterea non solum Princeps, sed & quilibet priva- 8
tus in suis prædiis venationem prohibere potest, aut quia consensum habet populi, vel quia consuetudine, aut Principis privilegio id jus obtinuit. Quid ergo si dominus prohibuerit, ne quis ejus fundum ingrediatur: num feram quam venando cæpit suam faciat: an verò prædii domino teneatur restituere? Et veriùs est non teneri feram restituere, exemplo commodatarii, qui a fure rem & pœnam exigens, non tenetur domino pœnam reddere, quia suo periculo est expertus, *l. fin.* §. *sed & cum Cod. de furtis*. Nititur hæc sententia, naturali ratione, quæ volt ea quæ ante nullius erant, occupanti cedere, sive in suo fundo feram cæperit, sive in alieno, domino invito & prohibente; quia ejus prohibitio feram non afficit, nec facit ut ea ibidem existens, desinat esse communis. Quoniam feræ quæ in terra gradiuntur, non terræ, cujus non censentur pars; cum non hæreant terræ aut fundo, sed aeris in quo spirant, conditione æstimentur; atqui aer omnium est communis. Itaque prohibitus fundum ingredi, si feram vagantem cæperit, suam faciet, nec tenetur restituere, *l.* 3. §. 1. *ff. de acq. rer. domin.* Imò & si quas feras in sylva circumsepta cæperit, jure gentium ejus esse incipiunt; quoniam relictæ sunt naturali suæ libertati, nec enim dominus sylvæ feras possidet, *l.* 3. §. *item feras*
54. *ff. de acq. poss.* * Eodem jure licet piscari in stagno 9
aut lacu alieno, *l.* 13. §. *ult. ff. de injuriis*; quia dominus lacus aut stagni, pisces qui naturali libertati relicti sunt, non possidet, *d.* §. *item feræ*. Atqui si possessor non est, nec dominus est; quia dominium ex naturali possessione cœpisse Neratius ait, ejusque rei vestigium remanere, de iis quæ terra, mari, cæloque capiuntur. Nam hæc protinus eorum fiunt, qui primo possessionem eorum apprehenderint, *l.* 5. §. 1. *ff. de acq. possess.* Cujacius *lib.* 4. *obs. cap.* 2. Sæpè autem rescriptum est, non posse quemquam prohiberi, piscari, aut venari; sed tantùm ingredi fundum alienum, *d. l.* 13. §. *ult.* Nec frustranea omnino est ista prohibitio, siquidem salva sit domino actio injuriarum adversus eum, qui contemta ejus prohibitione, ingressus fuerit fundum, sylvam aut piscinam, venandi aut piscandi gratia, *d.* §. *fin.* Attamen fera capta manet occupantis, quamdiu ejus custodia coercetur; cum verò evaserit, & in naturalem libertatem se receperit, desinit esse occupantis, & rursus cuivis altera postea occupanti cedit. Naturalem autem libertatem tum demum recipere intelligitur, cum vel oculos nostros penitus effugerit, vel ita est in conspectu, ut difficilis vel nulla sit recuperandi spes, §. *feræ Inst. de rer. divis. & l.* 44. *ff. de acquirend. rer. domin.*
* Non itaque dubium est quin capta fera, fiat statim 10
capientis. Sed an vulnerata fiat vulnerantis, controversia olim fuit, quam decidit Justinianus capientis esse, hac ductus ratione; quia a possessione dominia rerum incipiunt; possessio autem non est, nisi ejus qui rem apprehenderit, *l.* 1. §. 1. *ff. de acquir. possess.* & ne eam apprehendat multa accidere solent & possunt, ut docui *in Instit. ad* §. *fera &* §. *illud.*

Por-

Porro nihil interest r utrum fera manu sic capta: an instrumento venatorio, ut retibus, plagis, laqueo. Etenim si ita implicata sit fera laqueo, ut expedire se non possit, rectè ejus censetur qui laqueum posuit; quoniam hic eam apprehendit & occupavit suo instrumento, ademta ei libertate naturali, quæ apprehensio sufficiens videtur, ut debeat illius censeri. Ut non rectè quidam sentiant per *l. 55. ff. de acquir. rer. domin.* feram esse eximentis, quasi non aliter in potestatem venisse intelligatur, quam si apprehensa manu fuerit: cum etiam instrumento apprehendi possit, & nostræ sententiæ magis faveat, *d. l.* dum non habita ratione distinctionum in principio positarum, concludit feram meam esse, si in meam potestatem devenerit: pervenit autem in meam potestatem, meo laqueo, seu instrumento, ac multo magis si illud affixum fuerit in terra mea, vel aliena, domini tamen permissu; quoniam tunc quasi custodia mea, fera detinetur; adeo ut si quis eam in suam naturalem laxitatem dimiserit, tenetur mihi actione in factum, quia rem meam dimisit, *d. l. 55.* Cujacius *d. loco.* Et hæc sententia usu recepta est. Nec ei adversatur quod fera a te vulnerata, non aliter tua efficiatur, quam si eam apprehenderis, *§. illud jus de rer. divisione*: nam non æquè potest dici quis apprehendisse feram vulneratam, atque laqueo irretitam, siquidem quod instrumento suo tenet, occu-
11 passe videatur. * Atque id etiam inspecta juris naturalis, & civilis ratione: nam usus hodiernus illi tribuit feram qui vulneravit & persequitur, etiam ingrediendo sylvam alienam, absque tamen flatu corniculi venatorii, & incitatione canum. Non inficior quin ferè ubique diversus sit venationis usus; illum tamen magis probo, qui hanc prohibitionis interpretationem admittit, ut dominis rerum non prohibeatur venatio in suis sylvis, nemoribus, pascuis, dumetisque proprijs, modo abstineant à majoribus, nigris & rufis feris: aliis vero ne quidem minimas venari liceat in alienis sylvis, fundisque sine voluntate dominorum, iisque prohibentibus. Prohibere autem videtur dominus ferarum venationem, si locum illarum concludat, nempè sylvam macerie vel ædificio jungat, si cunicularium aut vivarium extruat. Sic Bartolus *in l. 26. ff. de usuris l. 62. ff. de usufructu*: non licere (ait) venari in cuniculario alterius, vocant garenam, vel in alterius saltu, prohibente domino, eique cedere quod captum fuerit; quia nemini licet fundum alterius ingredi contra domini voluntarem, Covarruvias *ad c. peccatum 2. p. §. 8.* Gutierrez *d. cap.* 28.

12 At usufructuario licet aucupari & venari feras, quæ sunt in sua libertate naturali, intra montes, saltus & nemora fundi fructuarii, neque aprum, aut cervum quem cœperit ad dominum pertinet, sed ratione usufructus, ac jure gentium suum facit, & pisces quoque quos cœpit in flumine, quod per ejus fundum defluit, *l. o. §. 5. & d. l. 62. §. de usufruct.* Si verò pisces in stagnis, & in vivariis feræ erant inclusæ quando ususfructus cœpit, poterit quidem usufructuarius eas exercere, non item occidere & numerum diminuire, quem integrum domino proprietatis servare debet, *d. l. 62. §. 1.*

13 Itaque, ut in agris liberè venari non licet, ita nec in flumine publico piscari; adeo jus gentium quod id permittit, *§. flumina de rer. divis.* mores hodierni subegerunt. Manet quidem usus fluminis communis, sed fructus, idest, pisces, piscationesve, quæ fisco pro concessione juris piscandi debentur, ad Principem pertinent, ut jam non amplius de jure quærendo, sed de quæsito tuendo disceptetur. Quod si enim quis in alicujus fluminis publici diverticulo, solus piscatus diu fuerit, quasi ibidem juris piscandi possessionem acquisierit, alios prohibere potest, ne illo diverticulo utantur, *l. 7. ff. de divers. & temp. præsc.* potiore ratione Princeps, diuturno usu, & immemoriali præscriptione, tempus & modum piscationi in fluminibus statuit, qui fisco suo commodus, & nulli injuriosus sit, præsertim populo tacitè consentiente.

Curare enim fiscus debet, ut ærarium publicum quantum fieri possit, sine ulla popularium injuria augeatur: quod non erit difficilè si piscationes omnes publicè locentur, venationumque emolumenta in ærarium deducantur. Suadet Bornitius *lib. 1. de ærario c. 4.* ut Principes usum ferarum ad jus gentium revocent; jure tamen regali illibato sibique vectigali in singula capita reservato.

14 Observandum autem hic, prohibitionem venationis, non extendi ad feras, quæ hominibus nocere possunt, ut habet *l. un h. t.* neque ad eas quæ frugibus vel pecudibus damnum inferre solent: permittendum enim rusticis fruges & pecudes suas defendere ab incursu ferarum, *c. nemo retia de pace tenenda.* Adeoque venatio talis potius præmiis excitanda est. * Quamobrem si præ- 15
mium propositum fuerit occidenti leonem, si occiderit leænam gravidam, eum duplici premio afficiendum esse sunt qui affirmant, quasi duos pluresve leones occiderit, extinguendo fœtum cum leæna, antequam nocere posset. Tradunt scriptores rerum naturalium, leænam primo partu parere quinque catulos, secondo quatuor, tertio tres, quarto duos; tandem unum, & nunquam plures. Negantium tamen opinio verior, unicum præmium deberi; cum illud proponatur solum ad remunerandam industriam, quæ major utique non fuit propter fœtum, qui etiam non censetur esse animal quamdiu in utero est, Medices *de venat. p. 2. c. 14.*

Cum igitur publicè intersit ne animalia damnum ho- 16
minibus & frugibus inferant; ideo Impp. Honorius & Theodosius præcipiunt, ut leones, leopardi, aut aliæ feræ bestiæ, quæ a Ducibus limitum imperii, ad aulam transmittuntur, non plus quàm septem diebus, intra singulas civitates detineantur; cum ob periculum si contingat feras caveis elabi, & cives incautos occidere; tum ob sumptum, quem præstare solent civitates per quas hujusmodi bestiæ transeunt, ne nimium graventur, *l. un. h. t.* ibi Platea & Amaya.

Hinc nota animalia quæ ad voluptatem Principis & 17
populi mittuntur, alenda esse ex publico, seu sumptibus civitatum, illo tempore quo ibi in custodia detinentur, uti Florentiæ & Gandavi, ubi perpetuo leones aluntur, quod Gandavi sint, in caussa est (ut opinor) quod clypeus Flandriæ leonem habeat, & quasi maxima sit provinciarum Belgicarum, quæ sola potentissimis semper hostibus restitit.

T I T U L U S XLV.

De Majuma.

1 *Majumæ ludus obscœnus, excercebatur mense Majo in aquis juxta opinionem Suidæ.*

2 *Rejicitur ista opinio: & probatur hunc ludum speciem habuisse matrimonii & adulterii.*

3 *Matrimonium per meretrices nudas repræsentabatur, consummabatur adulterium, & alii fædi ludi fiebant prout in festo Floræ.*

4 *Majumæ ludi ante prohibiti, iterum restituti, si in his castitas & honestas servetur.*

5 *Spectacula quæ bonis moribus obsunt, magistratus tollere debet.*

6 *Admittere vero debet honesta civium exercitia, & publicas festivitates.*

7 *In Hispania quomodo etiam nunc Majumæ festum celebretur?*

Majuma erat festivitas, quæ summa cum lætitia, 1
lasciviaque celebrabatur. Nam Romani, cum urbis Consule maritimam urbem Hostiam adeuntes, in æde Castorum prius sacrificia, a Claudio Cæsare instituta, faciebant; deinde inter aquas voluptatibus incumbebant, invicem sese invadentes, & aqua aspergentes. Ita Alciatus hic & Lipsius in Tacitum *l. 10. ex* Sujda referunt. * Sed aliis non videtur hic ludus exer- 2
ceri potuisse mense Majo, quo adhuc nimium frigida aqua esse solet. Ita ut veriorem extimem interpretationem D. Amayæ, ex Baronio aliisque optimis Auctoribus sumptam, *l. 3. obs. cap. 5.* quod cum Majus infaustus mensis Romanis crederetur, ob Remi necem aliosve funestos casus, nec eo mense virgines nuberent. Ovid. *l. fast.*

Mense malas Majo nubere vulgus ait.

& alio loco: *quæ nupsit non diuturna fuit*: Introductum per luxum & lasciviam, ut inter mimos & meretrices nudas, in theatris Romæ, nuptiarum celebraretur solemnitas, ac sub matrimonii simulati specie, adulteria perpetrarentur, exercerenturque, flagitante populo, miri saltus & impudici joci, quales & in Saturnalibus, & Floralibus nudæ meretrices celebrabant: de quibus graviter Lactant. *l. 1. divin. inst. c. 20. Nam præter verborum lasciviam, quibus obscœnitas omnis funditur, exuuntur etiam vestibus meretrices, & in conspectu populi, usque ad satietatem impudicorum hominum cum pudendis moti-*

3 *motibus detinentur*. Similiter in fœdo Majumæ spectaculo, specie conjugii adulteria vera peragebantur, assignabatur locus, sternebatur lectus, proponebatur a præcone quæstus & elogium, sive laus formæ meretricis, ut etiam spectatores ad libidines invitarentur, & conjugati proprias despicerent sponsas, domum redeuntes, in quos invehitur Divus Chrysostomus relatus e Baronio *tom. 5. annal. anno Christi 399. Non metuis, non expavescis, dum oculis, quibus illic lectum, qui est in orchestra, spectas, ubi detestandi adulterii fabula peraguntur, iisdem hanc sacram mensam intueris? Dum iisdem auribus audis, & scortum obscœne loquens & Prophetam! An non sunt hæc vitæ subversio, & conjugatorum corruptela? Cum enim spectaculis illis dissolutior ac mollior, lasciviorque omnisque pudicitiæ hostis factus domum redieris, uxoris aspectus minus erit jucundus, qualiscumque illa fuerit, siquidem inflammatus illa concupiscentia, quam in spectaculis hausisti, & ab illa spectatione, quæ te dementavit, captus sobriam & modestiam uxorem de-*

4 *spicis, &c.* * Cum ergo fœdum Majumæ spectaculum, pudicos civium animos ad libidinem incenderet, ad adulteria & scelera invitaret, excitaretque ad perdiscendos obscœnos cantus & saltus turpes, qui etiam soli mutationem Reipubl. portendunt, ut ex Platone *lib. 4. de Republica* refert Cicero *lib. 2. de legibus*, prudenter non minus quam piè Imperatores Arcadius & Honorius illud exerceri prohibuerunt, ac solum concesserunt ludicras artes agitari, ne ex nimia harum restrictione, tristitia inter cives spectaculis assuetos, generaretur, *l. 2. Cod. Theod. h. t.* Postmodum alia constitutione, quæ est *l. un. hujus tit.* Majumæ spectaculum retinuerunt; ita tamen ut servetur honestas, verecundiæ castis moribus perseveret; quasi dicerent, honestatem & castitatem vinculum esse Reipublicæ, proinde abstinendum esse omnibus iis, quæ sunt irritamenta malorum, amovendum ignem e stipulis, ne incendium excitetur.

5 Curet igitur Magistratus, ut spectacula quæ bonis & pudicis moribus obsunt, omnino è Republica tollantur, amatoria & turpia ne cantentur, aut choreæ obscœnis corporum motibus ducantur; turpiloquium enim & libidinosi gestus, illecebræ sunt voluptatum, & jacula cordi infigunt, nunquam non cruenta. Quare histriones præsertim externos, & ex corruptis regnis advenas, non facilè admittat, admissos tamen si obscœna egerint coerceat, aut expellat, nec quidquam ab iis accipiat, ne connivere videatur, & ex re turpi lu-

6 crum quærere. * Antiqua potiùs spectacula & exercitia civium in usum revocet, quæ videlicet ad virtutem excitent, & honestè omnes recreent. Hinc prudenter Belgarum Principes, collegia declamatorum, & jaculatorum, per diuturni belli turbas intermortua restituere, Zypæus *de judice lib. 3. c. 4. n. 7.* In aliis regnis & provinciis restitutæ quoque sunt publicæ lætitiæ festivitates, ludi, joci, exhiberi soliti sub initium Maji, ac per totam æstatem in civitatibus & ruri, propter spem futuræ messis, quam iste mensis proximam

7 hominibus ostendit. * In Hispania tota præter publicas festivitates, taurorum agitationes, equorum cursus, hastatorum ludos, in majoribus civitatibus sumptu publico privatove exiberi solitos, Majumæ quoque simulacrum Kalendis Maji, ac aliis deinceps ejusdem mensis festis diebus honestè repræsentatur, per puellas splendidè ornatas, quas vulgò *Majas* vocant, pro foribus loco elatiori sedentes, aliis adstantibus tympana, citherasque pulsantibus. Item aliis in locis Hispaniæ, una ex pluribus puellis formæ elegantiori, veste pretiosa, gemmisque ornata, præcedit, comitantur illam aliæ quæ a transeuntibus dona, pro sua *Maja* exposcunt, quam castæ Majumæ festivitatem ad hodiernum usque diem celebrari per puellas quæ ex infantia excesserunt, referunt Benedict. Ægidius Lusitanus *tr. de honestate art. 5.* & Garzia Toletanus *in rubricarum lucerna ad h. t. num. 3. Donde las muchachas se visten de mayas, y se ponen en lugares publicos, pidiendo para la maya, a las que passan y corren el mayo:* grandiores aut puberes non se præbent conspiciendæ, ne aspectu transeuntium hominum, honestas & pudicitia violetur, quam publicæ lætitiæ præferri vult dispositio legis nostræ, de qua eleganter scribit Franciscus Amaya *d. l. 3. observ. cap. 5.* præter Lucam de Penne & Joannem de Platea: aliquid etiam attigit Galganetus *de jure publico lib. 4. tit. 44. num. 12.* alium lusum referens Romæ excitari solitum e juvenibus, primo die Maji, & altissimam quercum erigi, variis volatilibus & esculentis onustam, quam non sine certamine juvenes & discrimine conscendere, appensaque volatilia auferre conantur. Observo quoque primum mensis Martii diem, religiosè Romæ celebratum fuisse ab amantibus & maritis, illi ut e puellis, hi ut ab uxoribus gratiam inirent, missa dona & unguenta & cibaria eo die declarat Pomponius *in l. 31. §. pen. ff. de usuris*. Videatur Gualterius, Horatii interpres *ad Od. 8.* cui initium est *Martiis cælebs, quid agam Kalendis, lib. 3. carm.*

TITULUS XLVI.

Ut armorum usus inscio Principe interdictus sit.

1 *Continuatio, & quid armorum appellatione veniat?*
2 *Quomodo hic arma accipiantur, & quæ sit ratio prohibendi armorum usum.*
3 *Arma habere non licet, nisi ad usum venationis, itineris, aut negotiationis caussa.*
4 *Inventus cum armis: an pœnam incurrat, si cum illis apprehensus non sit?*
5 *An fugiens cum armis ad propriam domum possit indè extrahi, & armis spoliari?*
6 *Fugiens ad Ecclesiam cum armis, illis spoliari potest, licèt non possit inde eximi?*
7 *Arma nocte juxta aliquos inventa: an censeantur esse illorum penes quos jacent?*
8 *Nobilibus & qui sunt in servitio Principis permissum arma gestare.*
9 *Item civibus implorare officium judicis ut arma iis portare liceat, si timeant offendi.*
10 *Arma non deferant in locum judicii; secus si judicium non reddatur, vel absente judice.*
11 *Pœna augetur si coram Principe distringantur arma ad feriendum.*
12 *Dispositio hujus legis comprehendit etiam clericos arma gestantes.*
13 *Permissum civibus domi arma retinere quibus se defendant adversus hostem.*
14 *In Belgio sunt armatorum collegia sacramento obstricta, seditionibus compescendis utilia.*
15 *Alter sensus hujus Constitutionis est, nulli licere inscio Principe arma movere, moventes puniri gravissimè.*
16 *Supremo Principi licet bellum indicere. Cum rebellibus, latronibus, piratis non est bellum, nec illi jure belli agere possunt.*
17 *Inter supremos Principes bellum est, non inter inferiores.*
18 *Injusta belli caussa, ampliandi imperii, aut metus vicinæ potentiæ. Si immineat necessitas pugnandi, id fiat in agro hostili.*
19 *Justæ caussæ sunt, rebellio, contemtus Principis, oppressio, invasio, religionis & sociorum defensio, quæ prudenter suscipienda.*
20 *Bellum offensivum non facilè suscipiendum, & gravissima esse debet injuria & oppressio.*
21 *Omne bellum pacem respicit, ut finem suum.*
22 *Pax secura, firma & honesta amplectenda.*
23 *Quis potestatem habeat faciendi pacem?*
24 *An & administratori provinciæ id sit concessum.*
25 *In libera Republ. bellum indici & pax iniri non potuit inconsulto populo.*
25 *Hodie penes solum Principem est hæc facultas, qui ut pacem obtineat, damna belli remittere potest.*

DE gladiatoribus tollendis, qui ostentationis gratia ad interitum usque certabant, dictum est supra: nunc de omni motu & usu armorum inter quoscumque. Armorum appellatio, non tantùm scuta & gladios & galeas significat, sed & fustes & lapides. Arma itaque sunt diversa, alia magis ad tegendum, alia ad nocendum; atque armati dicuntur, non hi solùm qui scutis, telisque parati sunt, sed & qui quamvis alia re nocere possunt, & impetum in alium facere, sive gladio, sagitta, conto, lancea, sclopo, sive etiam fuste & lapide, *l. 9. ff. ad l. jul. de vi publ.* Quò fit ut qui glebis, aut saxis, aut fustibus aliquem de fundo præcipitem egerit, interdicto de armis teneatur, *l. 11. §. 1. ff. d. t.* 1

Verùm apud Justinianum *in Auth. de armis*, tam generaliter arma non accipiuntur; sed ea tantùm videtur comprehendere, quæ militantibus usui esse possunt: nam consuetudo vulgaris sermonis hoc hodie habet, ne 2

fustes

fustes & lapides armorum nomine contineantur: Sic si verba spectemus, nulla dubitatio est, quin secundum ista, intelligamus rescriptum Valentiniani Imp. quo omnibus armorum usus interdicitur, non petita à Principe venia, *l. un. h. t.* Ratio interdictionis ea est, quod in optima Republica nihil prius esse debet, quàm ut perfectam absolutamque habeamus eam consuetudinem, quam nos humana natura docet, per quam bene beateque in civitate vivitur, qua sane vita nostra videtur esse munitior. Arma igitur si cuilibet permittantur, futurum est, ut promtiores sint animi hominum ad bella & seditiones, quibus vel affliguntur civitates, vel corruunt.

3 Unde ante l. Juliam, ut nonnulli observant, extra urbem, sed non in urbe arma habere licuit. Cicero pro Milone: *Insidiatori vero & latroni, quæ potest afferri injusta nex? quid comitatus nostri? quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Lex autem Julia vult eum teneri de vi publica, qui arma domi suæ, in agro, aut villa præter usum venationis vel itineris, vel navigationis coegerit, promercii caussa habuerit, quæve delata hereditate ei obvenerint, *l. 1. & 2. ff. ad l. jul. de vi publ.* Et licuisse adhuc Martiani tempore arma promercii caussa habere, colligitur *ex l. 2. sup. quæ res exper. non debent*; quæ vetat ea barbaris vendere. Tandem novis constitutionibus armorum usus, privatis penitus interdictus est, eorumque promercium; adeo ut si quis extra caussam itineris arma deferat [multis in locis] in carcerem conjiciatus, vel corporali pœna afficiatur, torqueaturque nisi auro argentove numeratis hanc pœnam redimat.

4 Sed hunc rigorem, & summum jus, moderatur æquitas, quæ non semper arma amitti, aut pœnam graviorem incurri vult; propterea quod quis dicatur gestare arma; nisi cum illis reperiatur tempore prohibito, aut illis accinctus comprehendatur; sicuti cum statuto cautum est, ne mulieres certæ conditionis portent vestes sericas & monilia, interpretamur id si inventæ & captæ fuerint indutæ his prohibitis vestibus, DD. *in l. si barsatorem C. de fidejuss.* Ex quo textu rationem sumunt, ut qui adstrictus est latronem quærere, non sit immunis, nisi eum captum exhibeat. Similiter apparitor apprehendere & exhibere armatum debet, nec sufficiet dicere & probare testibus, eum se vidisse arma deferentem, aut reperisse cum armis hora prohibita, Covar. *in pract. qq. c. 33. n. 7. in fin.* quem sequitus Jul. Clarus *in pract. crim. §. fin. q. 82. statute 6. num. 2.* Gomez *ad l. 45. Tauri n. 48.* nisi lex aut statutum disponant aperte posse procedi per inquisitionem contra inventum cum armis, etiamsi captus non sit. Ita Farinacius *in praxi crim. q. 108. n. 133.*

5 Quid si apparitor armatum aliquem conspexerit, domum suam fugientem: an illum inde extrahere, & armis privare possit? neutrum licere sentio; quia domus cuique sua tutissimum receptaculum esse debet, *l. 103. ff. de reg. jur.* seu ut loquitur Cicero *in Oratione pro domo sua*, profugium ita sanctum omnibus, ut inde neminem abripi fas sit, ac qui inde abducit, vel armis spoliat, vim atque injuriam intulisse censetur; quoniam injuria est, si domum cujusdam vi quis ingrediatur, *l. 18. ff. de in jus voc. l. 5. & l. 25. ff. de minor.*

6 Porro fugientem cum armis prohibitis in locum sacrum, quin illis privari possit non dubito; cum vere delinquat qui gestat arma prohibita, & quorum usus, tam in Ecclesiis, quam foris clericis & sæcularibus personis vetitus est, *l. un. h. t.* licèt Farinacius *in praxi p. 1. q. 28. n. 44.* dicat eximentem se è manibus apparitoris, & in Ecclesiam se recipientem non posse ab ea extrahi, & ad carcerem duci. Idem sensit Decianus *l. 6. c. 28. n. 29. & 32.*

7 At quid si apparitor noctu plures repererit inermes, & juxta illos arma? existimo esse immunes à pœna legis vel statuti, siquidem deprehendi non possit, utrum illorum sint, & pœna extendi non debeat; potuit enim alius qui non erat præsens, arma ibi relinquere, nisi forte tot sint gladii, vel bombardæ, quot personæ, æquè sint criminis suspectæ; quia tunc cum armis censentur inventæ, ob violentam præsumptionem, quæ oritur ex numero armorum & conditione personarum. Farinacius *in praxi crim. tom. 3. q. 108. num. 158.* asserit plures noctu inventos, si juxta illos unicus reperiatur ensis in terra, & omnes negent suum esse, non teneri pœna legis; secus si penes unum unicus gladius reperiretur, Decian. *lib. 8. cap. 4. n. 11.*

Cum igitur nulli prorsus inconsulto Principe, arma 8
gestare liceat, ut hic rescriptum extat, eam ob rem
adeundus erit Princeps, qui caussa cognita facile id permittit nobilibus viris, quorum maxime explorata fides est, atque hujus rei exemplum præbuit Anastasius Imp. qui præpositis sacri cubiculi, cingulo uti, nec non arma portare concessit, quoties ad agros suos abscederent, *l. fin. infr. de præpos. sacri. cubic. Cum hoc ad implendum eorum desiderium, & ad nullius læsionem respicere videretur.* Hodie etiam non petita venia, ex inveterato more nobilibus & militibus licet armis uti, quovis loco & tempore; item iis qui in Principis aula commorantur, & ejus servitio sunt obstricti, qui aulici & curiales appellantur, Placa *de delict. cap. 8.*
n. 14. Quandoque etiam civibus & aliis, ad tempus 9
concedi solet ab urbium præfectis armorum gestatio, si adversarios timeant; eoque casu magistratus cogere consuevit eum qui minatur offendere, fidem publicam præstare, quam vocamus securitatem vel salvam guardiam: cur eam à judicibus petamus, hæc caussa fuisse videtur, quod ad religionem præsidis provinciæ pertineat, ne potentiores viri humiliores injuria afficiant, *l. 6. §. 2. ff. de offic. præsid.*

Dixi nobilibus licere arma gestare quovis in loco: 10
quod intellige nisi locus sit judicii, aut publicæ congregationis. Quomodo Charondas Tyriorum Princeps lege cavit, ne quis cum ferro in concionem prodiret, & transgressor legis capite damnaretur: Ac cum ipse legislator transgressus esset, protinus ferro quod habebat districto incubuit, atque ita è vita decessit, teste Valerio Maximo *lib. 6. cap. 5.* & Cælio Rhodigino *lib. 10. antiq. lect. c. 19.* Cum tamen pœnali legi non obstringi legislatorem supra dixerim, *de legib.* & Corasius *ad l. 31. ff. de legib. n. 3.* Moribus quoque gentium non licet prætoria, in quibus jus redditur populo, cum ense aliove telo ingredi; tempore nimirum quo judices pro tribunali sedent, & jura reddunt; secus iis absentibus, aut finito judicio.

Amplius Baldus affirmat *in l. 2. ff. de auro & argent.* 11
leg. licèt statuto prohibeantur nobiles ingredi palatium potestatis, seu Prætoris, sub pœna mille aureorum; nihilominus posse eos ingredi, absque ulla pœna, quoties contingit Prætorem abesse; cum etiam præsente Principe, nobiles arma gestare nunc possint; at capitale, coram eo vel in palatio gladios evaginare ad aliquem percutiendum, etiamsi non læserint.

Item hæc constitutio clericos, arma gestantes com- 12
prehendit: nam etiamsi in ea non fiat mentio clericorum; quia tamen publicam spectat utilitatem & quietem, omnes lex ista obligat, & sua pœna constringit; quæ tamen à clericis exigi debet per judicem Ecclesiasticum, cui soli subsunt, *c. 1. §. si clericus de pace tenenda lib. 2. feud.* Licèt in Gallia etiam secularis judex clericos armatos pœna pecuniaria coerceat, ut refert Chassaneus *ad Consuet. Burgund. rub. 1. §. 5. versic. Archidiaconus n. 79.* In Hispanis verò non alia pœna afficiuntur, quàm quod arma à ministris judicis secularis illis eripiantur, & rectè: expedit enim clericos insolentes à quovis judice reprimi, ne impune grassentur, & scelera ab iis liberius perpetrentur in reipublicæ detrimentum & Ecclesiastici ordinis opprobrium, Covarr. *lib. 2. var. resol. 10. in fine.*

Atque hæc de usu armorum interdicto. Ceterum ar- 13
morum retentio & asservatio, omnibus civibus permissa semper fuit, præsertim in cujusque provinciæ limitibus, ut facilius eos quisque suis armis adversus hostium, aut prædonum incursus tueatur. Si dicas satius esse non omnibus, sed certis civium centuriis arma permittere. Id certe non probo: nam quid si hostes civitatem invadant, omnes ad arma clament, solisne illis prodeundum, quibus arma domi retinere concessum est, & ad quæ forte minus idonei, & expediti fuerint? Si enim cuilibet arma permittantur, multo plures ac magis industrii cives qui civitatem suam defendant, reperientur, nec futurum periculum ut alter ab altero opprimatur; at è contrario una animorum benevolentia, mutuoque affectu patriam conservabunt.

Hinc Belgæ, durante civili bello, vetuerunt, ne ci- 14
ves arma deponerent, sed tutandis mœnibus & limitibus sumpta hactenus retinerent. Quin & in pace collegia habent (gilden vocant) peculiari sacramento Principi obstricta, quorum usus sæpe compescendis seditionibus fuit salutaris, juvandis etiam in bello Principibus, & magnus olim rebus conficiendis utilis, ut scribit Franc.

Zypæus *de judice lib.* 3. *c.* 9. *n.* 41. ita ut tam belli, quàm pacis tempore ex collegiis istis; item vasallis & censualibus viris homagio obstrictis, justum exercitum Belgarum Principes semper in promtu habuerint, antequam stipendiarios milites ob continuum belli discrimen admisissent.

15 Porro ex altero Constitutionis sensu & verbis, colligi potest, armorum movendorum copiam, non nisi jussu Principis tribui, *l. un. h. t.* Quò fit ut præsidi provinciæ, vel cuilibet habenti merum imperium, non sit potestas arma movendi, ut nec olim Consuli fuit, ante Legem Regiam, multo minus privatis: hi enim si arma moverint, militem legerint, exercitum conscripserint, rei fiunt majestatis; quoniam semper in illis injusta belli caussa præsumitur, ut ait Gail. *de pace publ. c.* 4. *num.* 4. Albert. Gentil. *lib.* 1. *de jure belli c.* 3. Soli itaque Principi, penes quem majestas est, arma movere, & bellum suis hostibus indicere licet.

16* Dico hostibus; quia cum latronibus, piratis & rebellibus proprie bellum non est, *l.* 118. *ff. de verb. signif.* Etenim isti delinquendo, aut rebellando, non se subtrahunt a jurisdictione, vel subjectione juris, Bald. *in l.* 63. *ff. ad l. falcid.* ubi Paulus ait quod delinquendo nemo fiat pretiosior, ac si diceret, non fieri liberum excusso domini jugo. Unde rebelles jus belli gerendi non habent; quia hoc jus a jure gentium est, quod nulli nisi hostes sibi arrogant. Quare ubi armis cum rebellibus certatur, magis est executio jurisdictionis & persecutio, quam verum bellum. Hinc jura belli, captivitatis & postliminii, quæ hostibus tantum conveniunt, non possunt rebellibus, sicut nec piratis, aut latronibus convenire; adeo ut nec ipsi jure belli agere queant; ideoque dominium rerum captarum non acquirunt, quod hostibus tantum tributum est, *l.* 19. & 24. *ff. de captivis*.

17 Publica ergo arma, & utrimque Principes esse oportet, aut liberos populos, qui bellum gerere & indicere possint; quia ex necessitate bellum introductum est inter eos qui non agnoscunt superiorem, non inter inferiores, qui loco privatorum censentur, & judicem habent aut habere possunt, qui inter eos dissidia componat, & jus reddat. Item justam ob caussam arma suscipi debent, ne homicidium quod admittunt singuli, crimen sit.

18 Justa verò caussa non est dominandi, ampliandique imperii libido, quam impius Machiavellus probat *in suo Principe*, non cupiditas fertilioris agri, melioris soli, aut majoris emolumenti spes: Nam salvo jure illæsaque honestate fieri non potest, ut aliena rapiantur, & occupentur. Denique justa belli caussa non est metus vicinæ potentiæ, nisi certo prævideat & constet se a vicino invadendum; quia tunc præstat futuræ invasioni occurrere, quàm præsentem vim exspectare. Cum secundum Paterculum, nemo celerius opprimatur, quàm qui nihil timet. His addo, quod tanto audacius pugnaturus sit miles in hostili agro, ubi nullum est refugium, quanto major spes, majorque animus inferentis bellum, quam arcentis. Quæ caussa, cur Vocula exercitum suum in hostili agro hospitari semper voluerit, *ut præda ad virtutem incenderetur*, Tacitus *lib.* 4. *hist.*

19 Contra: justa caussa fuerit belli inferendi, contumelia & rebellio in Principem: Neque enim ludibrio majestatem habere decet. Item oppressio & invasio Reipublicæ, cujus salus rebus omnibus præferenda. Justè quoque bellum suscipitur, pro securitate sociorum injuste afflictorum. Cum dicat Divus Ambrosius *lib.* 1. *offic. cap.* 37. illum qui injuriam a socio non depellit, tam esse in vitio, quàm si parentes, aut patriam deserat, *c. non in* 23. *quæst.* 3. Idem enim exigit naturæ vinculum, quod homines ad mutuam defensionem copulavit, *l.* 3. *ff. de justitia & jure*, quod *Tum tua res agitur, paries cum proximus ardet*. Sed hìc magna adhibenda est prudentia, num è republica sit aliorum se implicare difficultatibus, ne temere alienum periculum faciamus nostrum, aut plane in eo nos ipsos consumamur & exhauriamus: & si juvandi sint socii, aut vicini, id fiat armis, non auro; subsidia enim pecuniaria largientem enervant, & quò sunt majora: eò minus continuari possunt: nam remanent apud eum qui accepit: armorum verò subsidia ad eum qui miserat, revertuntur.

Item pro fide ac religione justè bellum geritur, quale suscepit Constantinus contra Maxentium & Licinium, teste Eusebio *lib.* 9. *hist. Eccles.* Et bella quæ nunc contra infideles & hostes religionis, a Christianis Principibus suscipiuntur, omnium maxime justa sunt; quanquam non semper eorum prima cura esse soleat religionis; pia tamen ejus caussa est, quam qui sincero animo tuentur, Dei caussam propugnare censentur. Denique semper justum est bellum iis, quibus omnino necessarium; semper pia arma, quibus nulla nisi in armis spes vitæ posita est. * At verò offensivum bellum non sem- 20
per est justum; quare non facile suscipiendum, sed deliberandum diu, priusquam inferatur: num justa caussa subsit: nam ob injuriam levem, & quæ honeste sarciri potest, arma movere non oportet: Satius enim est nonnunquam jure suo cedere, quam bello periculose decertare. Unde qui nulla vel exigua caussa, hujusmodi bellum excitat, aut suscipit, cædium, furtorum, latrociniorum, raptorum, adulteriorum, omnium denique damnorum reus est. Imò ipse prædo & latro est, non hostis. Sic Lucanus & Seneca *lib.* 1. *de benef.* Alexandrum Magnum orbis terrarum prædonem vocant.

Postremo ut bellum indicere Principis proprium est; 21
ita quoque idem finire, quod fiat pace: eo enim fine suscipitur, ut pacem habeat voluntas, bellum necessitas, *c. noli* 23. *q.* 1. nam non pax quæritur, ut bellum excitetur; sed bellum quæritur, ut pax acquiratur, eaque non brevis; illa enim ad nihil prodest aliud, quàm ut coacerventur ligna, ut bellum incendatur, eadem incommoda induciæ paucorum annorum secum adferunt: solum enim iras tantisper suspendunt, & spatium dant ensi acuendi. * Pacem securam, firmam & honestam 22
amplecti oportet, quantumvis victricia sint arma, aut magni sperentur progressus; varii enim sunt belli eventus, & felices successus facile in deteriores degenerant: *melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria*.

Illam, ut dixi, solus Princeps facit: inducias certis 23
temporum limitibus circumscriptas, Dux exercitus vel Legatus Principis: quod si hic pacem fecerit, non prius videbit, quam illam Princeps ratam habuerit; ne forte Principem aut populum iniquissimis conditionibus obliget. Nam turpi paci semper præferendum est bellum. Quamobrem fines mandati accuratissime servet oportet. * Quin etiam administrator Reipublicæ (quam- 24
vis mandatum generale & cum libera potestate habeat) pacem, inconsulto Principe, valide concludere non potest, *c. qui ad agendum de procur. in* 6. Ex quo apparet ea quæ requirunt speciale mandatum, non transire in alios, quamvis plena & libera eis rerum potestas concessa sit. Et quanquam procuratori cui libera administratio rerum est commissa, permittatur pactionem inire, & paciscendo possit domino nocere, *l.* 12. *ff. de pact.* itemque jusjurandum deferre, quod speciem habet transactionis, *l.* 2. *ff. de jurejur.* Alia tamen est ratio negotiorum publicorum & pacis faciendæ, utpote quæ res ardua est, Bart. Ang. & alii *in l.* 5. *ff. de pact.* * Nam 25
quamvis belli Duci semper sit potestas, *consilium pro more & tempore capiendi*, referente Tacito; tamen penes solum populum, aut Principem supremum pacis faciendæ facultas semper fuit, Le Bret *de la souveraineté du Roy lib.* 2. *c.* 3. cujus etiam obtinendæ gratia, soli Principi licet privatorum bona & actiones condonare, damnaque bello illata remittere: nam quamvis iis præjudicet dum id facit; magno tamen eos afficit beneficio, quod pacem procuret, Decius *cons.* 520. *num.* 4. & *seq.* Itaque in libera Republica nec de bello, nec de pace remissioneve damnorum Consul (qui plerumque Dux belli erat) statuere quicquam poterat, inconsulto populo & senatu. Hujus rei infinita sunt exempla apud Dionysium, Polybium & Livium, quæ quoniam Duarenus, & novissime D. Gudelinus *de jure pacis*, collegerunt, consultò hìc prætermittam. Hoc tantùm addam, antiquata illa senatus & plebis auctoritate, & in Principem translato imperio, penes illum solum pacis & belli arbitrium mansisse, *Novell.* 105. Idque exemplo uno Corbulonis confirmare sufficiat, qui cum Parthorum Rege pacisci noluit, nec Armeniam ingredi, *donec referrentur literæ Neronis, an paci annueret*, ut ait Tacitus *lib.* 14. *annal.* Unde videre est, veram esse nostræ legis sententiam, inconsulto Principe, nec arma movere, nec pacem inire quemquam posse, quantacumque etiam præditus sit dignitate; cum utrumque sit summi imperii: *& ordo naturalis mortalium paci accommodatus, hoc poscat, ut suscipiendi belli auctoritas, atque consilium penes Principem sit*: referente D. Augustino.

TI-

TITULUS XLVII.

De Agricolis, & Ceositis, & Colonis.

1 *Agricolarum prior & felicior status.*
2 *Unde agricolarum origo cœperit apud Romanos.*
3 *Distinctio eorum in adscriptitios, colonos, censitos & inquilinos.*
4 *Sola conductio, aut scriptura non facit adscriptios, nisi concurrant alia probationes.*
5 *Censiti & adscriptitii prædiis, non possunt vendi, permutari, legari.*
6 *Emens adscriptitios sine prædiis est malæ fidei possessor, & pretium perdit, ac venditori vindicatio datur, ad repetendos servos.*
7 *Prædium vendi, vel donari non potest sine colonis. Quomodo hi ex uno loco in alium transferuntur.*
8 *Privilegio coloni non liberantur a cultura, quam deserere nec possunt ob tributa non soluta.*
9 *Coloni adscriptitii fugitivi redire debent ad locum ubi nati. Quatenus eos retinens teneatur?*
10 *Item qui colonos & inquilinos alterius occultat, punitur in duodecim libras.*
11 *Coloni bona fide possessi fugientes restituendi sunt suis dominis, quod fit celeri reformatione, aut interdicto utrubi.*
12 *Ille experitur bonæ fidei possessor, non prædo spoliatus, cui succurritur interdicto unde vi.*
13 *Coram quo judice hæc caussa agitanda?*
14 *An possit Dominus colonum aut servum vagabundum, vel fugitivum propria manu capere?*
15 *Quid si fugitivus habeat privilegium habitationis a Principe?*
16 *Coloni ad ordines promoveri, quo pacto possint?*
17 *Qui a Principe vagos servos aut colonos deserti prædii accepit, fisco dependere debet quantum illi, cum prædio non deserto, tributi nomine dependebant.*
18 *Nulla præscriptione se tueri adscriptitios posse adversus domini vindicationem. Quid de servo non fugitivo?*
19 *Liberi colonorum patrum conditionem sequuntur, ut sint Coloni liberi, terræ tamen addicti, quibus prædiorum domini nullam vim possunt inferre.*
20 *Coloni qui se prædiorum possessores esse dicunt, repelluntur præscriptione temporis & diutina præstatione redituum.*
21 *Quid si domini non sint muniti præscriptione, & coloni vindicent se in libertatem, ad quos pertineant reditus pendente lite.*
22 *Satisdatio præstanda intra triennium, si præstari a colono non possit, reditus sequestrantur, nec potest domino quæstionem dominii referre?*
23 *Reditus si in nummis consistant, sequestrentur, si in speciebus, illa publice venduntur, & pretia asservantur victori. Cautio sequestrationem cessare facit.*
24 *Interim onera capitationum colonus sustinebit. At quid si non ipse, sed dominus ea subire solebat?*
25 *Si dominus in lite vicerit, restituuntur ipsi fructus & reditus, & in posterum præstantur in speciebus potius quam pecunia, nisi consuetudo hoc exigat.*
26 *Dominus regulariter præstat tributa & onera prædiorum, nisi aliter sit conventum.*
27 *Capitationis tributum præstant coloni, nec ab eo liberantur, concessa immunitate.*
28 *Tres viri, & mulieres quatuor, unam capitationem faciunt.*
29 *Apud nos agricolarum est differentia, alii sua rura colunt, aliena alii, quorum triplex genus.*
30 *Coloni & villici quæ præstare debeant dominis? his nullum inferre oportet præjudicium.*
31 *Sunt in multis regionibus homines quos manumortales vocant, adscriptitiis similes, alligati territoriis dominorum.*
32 *Sine dominorum consensu non possunt matrimonium contrahere, vel ad clericatum promoveri.*
34 *Nati ex adscriptitio & libera, ventrem sequuntur, sibique acquirunt: manent interim coloni, unà cum sobole.*
34 *Vetita conjunctio adscriptitiæ cum libero homine, & inter adscriptitios diversorum prædiorum.*
35 *Cujus tunc liberi conditionem sequuntur, patrisne an matris.*

INter corpora de quibus hoc libro egitur, recensetur 1
corpus agricolarum, quorum prime hominum conditio & status, quem beatum prædicat Horatius *lib. Epodòn ode* 2. ec beetum vitam egisse homines testatur, qui fælici illo sæculo agros colere, fertilioresque reddere, sua opera & industria cœperunt:

> *Beatus* (inquit) *ille qui procul negotiis,*
> *Ut prisca gens mortalium,*
> *Paterna rura bobus exercet suis,*
> *Solutus omni fœnore.*
> *Nec excitatur classico miles truci,*
> *Nec horret iratum mare,*
> *Forumque vitat, & superba civium*
> *Potentiorum limina.*

Apud Romanos agricolarum origo cœpisse videtur, 2
post devictos Latini nominis populos, cum longe propagatis finibus, qui locupletes iis fuerant, jam fundorum suorum latitudinem tueri non valentes, servos agris colendis tutandisque emandabant, destinabantque, sic ut perpetuò essent in agris. Hinc servi isti agris adscripti, cœperunt fundi partibus anoumerari, & ex sententia Ulpiani instrumento contineri, *l.* 1. §. 2. & 3. *ff. de instr. vel instr. leg.* Similiter cæteri qui agri caussa ibidem morabantur, ut agrum colerent, queles sunt bubulci, pastores, eratorii & elii, quorom munus omne in fonctionibos corporis est: Atque istis præerant Agricolæ, Coloni servi, conditionales dicti; Coloni edscriptitii, Censiti, Tribotarii, quorum omnium eadem videtur esse conditio, licèt discrimeo sit in nomine, origine & modo constituendi.

Agricolæ enim sunt qui egrum colunt, & in eem 3
rem adscripti glebæ, unde nominantur Adscriptitii; & e Gallis, *hommes de main morte*, Chassan. *ad consf. Burgund.* §. 10. quasi abjecti homines, sive, ut eit Cæsar *de bello Gallico lib. 6. Plerique è plebe, dum ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injura potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus; in hos eadem omnia jura, quæ dominis in servos.* Verùm successu temporis ex his alii, ob annuem pensionem quem domino pendunt, ex cultura agrorum Coloni dicti sunt eut partiarii Coloni, qui pro parte fructuum aliquot agros colunt, aut qui id pretio & pecuniæ pensione feciunt, aut certe fructuum perte constituta: Censiti, quos Galli *Seigneurs Censuels* voceot, proprie tributarii; quia pro possessione quam tenent, censum domiois præstant, & libere a possessione sua abire possunt, ac vendere jus suum permittentibus dominis, persoluto illis laudemio seu authoramento, & servo jure prælationis, juxta formam juris egri emphyteutici, *l.* 3. *sup. de jure emphyt.* Istis similes sunt ioquilini, qui elibi quam ubi nati sunt conducto habitant, certemque fructuum partem, eut pecuniæ summam domino præstant. At Coloni adscriptitii in egris quos colunt, habitant; & si nihil fructuum perceperint, nihil domino debent, si quos perceperint, eorum dimidiam vel quotam præstant, *l.* 13. *b. t.* Cujacius hic & Tholosanus *lib.* 18. *syntagm. juris cap.* 23. Velascus *de jure emphyt. q.* 37. alias Colonorum species referunt.

Verùm ne temere quis trahator ad deteriorem con- 4
ditionem, ex libertate in servitutem, aut adscriptitiam conditionem; ideo Justinianus noluit ex sola confessione, conductione, alieve scriptura, servos vel adscriptitios effici, nisi concurrant elia argomente & probationes, veluti tabulæ censuales, aut si instrumentum de steto subsequatur, voluntarie confessio & depositio epud acta se colonariæ conditionis esse, *l. cum scimus* ee. *hoc tit.* Debent enim domini, colonos, servos, inquilinos, & alios qui agrorum cultui serviont, io censum referre, & profiteri apud acta, vel censitorem unà cum agris; quie pars agrorum sunt, & veluti membra quædem prædiorum, *l.* 4. §. 5. & 8. *ff. de censib.* * Adeo 5
ut e prædiis, quibus sunt adscripti, ne momento quidem temporis se separare possint, *l.* 15. *hoc tit.* oeque domini eos alienare; quia non tem hominum quàm prædiorum sunt servi. Suffragantur Impp. cum dicunt, quemadmodum originarios colonos absque terra, ita rusticos censitosque servos vendi non licere, nec permutari vel obligari, *l.* 7. *hoc tit.* Imò oec ioquilioos sine prædiis legari posse respondet Martianus *l.* 112. *ff. de leg.* 1. * Ergo prædiis similiter, & sine exceptione legatis, veniunt inqui-

inquilini ad legatarium , non tanquam instrumentum, sed quasi pars quædam prædiorum , eaque non separabilis ; non enim ut partem fundi potest testatur legare, ita inquilinos separarim a prædiis potest: quoniam lex colonatui eorum adscripta non permittit ; imò declarat eum qui emerit fine prædiis malæ fidei possessorem esse , & pretium quod dederit amittere ; eum juris ignorantiam causari non possit, & ideo præscriptione non juvari . Vindicationem colonorum cum sua progenie venditori qui sibi prædia retinuit , dari , ejusque heredibus contra heredes emtoris , *dict. l.* 7. ubi , cum venditur totum prædium , omnes originarii , vel censiti servi transeunt ; cum verò pars, servorum quoque pars acce-
7 dit . * Non igitur potest dominus prædium vendere , vel donare sine colonia ; quare eos quos utiles esse credit , aut cum prædio retinere , aut profuturos aliis relinquere debet , si sibi prædium prodesse desperat , *l.* 2. *hoc tit.* . Ratio prohibitionis respicit publicam utilitatem, ne agricultura detrimentum patiatur in grave Reipublicæ dispendium : idcirco Covarruvias *ad c.quamvis p.* 2. §. 5. *numero* 3. dicit contractum hunc non valere , nec juramento confirmari . Similiter ipsis colonis sponte ex prædio abscedere non licet , aut aliud deserere , quod semel colendum susceperunt ; quamvis dominus eos alienare aut transferre meditetur . Etenim qui plures habet fundos , recte ex uno fundo ad alium transfert colonos , & translatio facta manet , donec ab ejus ditione alter fundus exeat : quo casu ei qui postea prædium nancifcitur , tenetur propriam sobolem priorum colonorum, qui translati fuerunt , restituere , *l.* 13. *in fine hoc tit.*

8 Adeò enim prædio adscripti adhærent ut etiam in sobolem conditionem suam transferant , nec ab ea conditione, privilegio, dignitate , aut officio liberentur , sed nec census auctoritate ., ut si in censum relati sint quasi ingenui , *l.* 11. *hoc titulo* : his enim omnibus amputatis , inhærere tenentur suis prædiis , a quibus ne momento quidem temporis amoveri possunt , aut conveniri pro fiscalibus debitis , quorum nomine ipsi domini , non coloni inquietari solent , nisi quid ipsi quoque proprio nomine possideant, *l.* 1. *hoc titulo*. Possunt enim coloni & censiti fundi alicujus dominium habere ; quo casu censibus alligantur, *Novell.* 128. aliàs regulariter cum domini ex suis fundis fructus percipiant, æquum est ipsos per se, aut suos actores pensitationem agnoscere , *l.* 4. *hoc titulo* , & colonis sationibus vel colligendis fructibus insistentes, nunquam ad extraordinaria onera trahere , cum providentiæ sit , opportuno tempore his necessitatibus satisfacere , *l.* 1. *hoc tit.*

9 Quod si coloni ipsi nova onera agnoscere volentes, aliò migraverint, aut servi fugerint, eos ad locum ubi censiti , vel educati natique sunt , præses provinciæ redire compellet , *l.* 9. *hoc titulos*; si quis autem adscriptitios , sciens esse fugitivos , susceperit, eorumque opera gratuita usus fuerit , quasi essent proprii, non modò eos reddere, sed etiam temporis quo illis usus sit , capitationem fisco præstare tenetur . Contra: si ignorans esse fugitivos ; quia se ut liberi gerebant, illos recepit, & cultura prædiorum mercedem aut fructuum partem exhibuit, tunc ab ipsis colonis tributum exigetur , & his non solvendo constitutis , eorum debitores convenientur , *l.* 8. *hoc titulo*, non dominus, qui hoc casu non fugitivos suscepisse ; sed liberorum hominum operas conduxisse censetur . Quamobrem si inter fugitivos & profugus aliquis contractus hinc inde initus fuerit, Judex partibus coram se vocatis ad solutionem urgebit eum , quem invenerit debitorem, *d. l.* 8. *in*
10 *fin.* * Coget quoque profugos , qui sine domino vagantur , & agros deserunt , ad prædia sua redire , etiam per manus injectionem, sicut plerisque in locis nunc fit , in animalia vaga & errantia , *Cod. Theod. si vagum manc. petat.* Receptoribus verò colonorum præcipiet judex , ut fugitivos reddant , in duplum , & præter temporis capitationem , etiam argenti duodecim libras fisco inferant , *l.* 12. *hoc titulo* ; nemo enim dominum suum desereret, si sciret nusquam sibi latendi locum esse relictum . Hinc nota quod sicut interest dominorum non perdere jura, quæ in subditos habent , ita & subditorum interest, non commutare dominos . Id plenius ostendam *tit. seq.*

Cum itaque sæpe coloni commutarent dominos , 11
& contenderent se ingenuos, non colonariæ conditionis esse , atque ita ad alios vitio fugæ transirent , cautum est ut celeri reformatione , idest , sine cunctatione , prius suæ possessioni restituantur , quàm conditionis & proprietatis caussa agitetur, *l.* 14. *hoc tit.* Quod alii triticaria actione , alii condictione ex lege , alii officio judicis fieri volunt ; sed præstat *interdicto utrubi* experiri (nam licèt *l.* 14. nova sit dispositio ; invenitur tamen ea insarta Codici Theodosiano *sub tit. utrubi*) quod celerem reformationem desiderat. At cur non potius interdicto *unde vi* agitur, quandoquidem inter immobilia & fundi partes numerentur coloni adscriptitii, *l. pen. hoc titulo* ; quia tum demum inter immobilia censentur, cum a prædiis suis non recedunt, *l.* 3. *ff. de diverf. & tempor. præsc.* * Ubi autem ea deserunt , & a 12
bonæ fidei possessore fugiendo se separant , non mirum si ut res mobiles judicentur , recuperanturque ab eo , interdicto *utrubi* . Dico bonæ fidei : nam malæ fidei possessori hoc legis remedium non datur ; indignus enim est beneficio legis , qui in legem committit , juxta *l.* 37. *ff. de min.* Fateor spoliato prædoni succurri interdicto *unde vi* , quo ante omnia restituitur, si modo probet possessionem tempore spoliationis , & se de ea fuisse dejectum ab adversario , vel alio ejus nomine , *c. de restitut. spoliat.* non tamen illi hujus legis beneficiam datur; sed bonæ fidei possessori, qui tantùm tenetur probare colonum fugisse , & vitiose ad alium pervenisse, Luc. de Penna *ad d. l.* 14. *verf. secundo quæro* , Menochius *de recup. possess. remed.* 10. *numer.* 21.

Itaque in specie hujus novæ Constitutionis , do- 13
minus partes actoris sustinat , cum velit colonum sibi celeriter restitui, ut proinde sequi debeat forum rei , ac judicem loci ubi colonus reperitur; nisi colonus a nemine possideatur, seque liberum esse proclamet ; quia tunc agendum erit judicio petitorio, intentandaque actio præjudicialis, coram judice loci, unde fugit, Cynus *in l.* 1. *C. ubi caussa stat. q.* 3. *& seq.*

Cæterum quamdiu colonus non possidetur , sed 14
vagatur hinc inde , potest eum dominus manu propria capere , prout etiam servum fugitivum abducere , quandoquidem ejus possessionem retinet , *l. un. infr. de colon. Palæst.* secus dicendum si colonus vel servus jam fugerit, vel ab alio detineatur ; tunc enim domino hujus legis beneficio succurritur, *dict. l.* 14. nec ei licet propria auctoritate colonum capere , cum non debeat sibi jus dicere ; sed idcirco judiciorum vigor , jurisque publici tutela , in medio sit constituta , ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem, *l.* 14. sup. *de judæis* . Hinc videmus , non licere domino , rem propriam ab alio occupatam , invadere, *l. si quis* 7. sup. *unde vi* . Non adversatur *l.* 9. *ff. de serv. export.* ubi datur licentia Domino in servum , penes alium existentem , manum iniicere , cum se domino auferre non possit servus , nec qui in fuga est ibi moretur . Quoniam, ait Lucas de Penna , id pacto venditioni adjecto contigisse ; aut rectius , illi domino datum fuisse a judice facultatem servum abducendi , juxta *l.* 1. sup. *si mancip. ita fuerit alien.* sed si copia judicis desit , conceditur domino facultas manum injiciendi in servum & colonum , ut alibi etiam in curialem simili casu licet , *l.* 54. sup. *de decur.* ubi plura dixi *num.* 48. Aliàs non facile est ea potestas concedenda , qua pax publica turbatur , violaturque jurisdictio , Lucas de Penna *ad h. l.* 14. *quæst.* 6. Menoch. *d. loco num.* 50. *& seqq.*

Quid si colonus fugitivus privilegium habitan- 15
di ubi nunc est , obtinuerit ? Dico illud subreptitium esse , aut importunitate extortum ; ita ut dominus possit eum , beneficio hujus legis celeriter repetere , licèt a Principe ad aliquem dignitatis gradum fuerit evectus, *l.* 11. *hoc titulo* ; quia nulla dignitas , quamvis humilioris militiæ , aut apparitoris officium , colonum a domino liberat , aut a functione sua excusat , *l. colon.* 19. in aliis Codicibus est 18. *hoc titulo* ; quia si excusaret, fieret domino præjudicium ; ideoque ejus indemnitate hìc consulitur ; & publicæ honestati , quæ vult , ne militiæ dignitas inquinetur per agricolas , si illis vomeri & ligoni assuetis , armorum usus concedatur .
* Hinc colonus originarius , & adscriptitius nume- 16

ro

ro clericorum edſcribi, & ordinari prohiberor, ci-
tra conſenſum domini, niſi io ea poſſeſſiona cui
adſcriptus eſt, minutlario fungatur, ſimulque im-
poſitam ſibi egriculturam, ſurrogando aliqoem,
adimpleri curet, *l. 37. Auth. adſcripsitios* ſup. *de E-
piſc. & cler.* At clericus qui divinis officiis io ali-
qua Eccleſia obſtrictus eſt, non poteſt eam deſere-
re, aut alium ſurrogare, ut munos in Republica
ſubſtineat, cum ebſurdum ſit & indecorum Clericum
miſcere ſe oegotiis ſæcularibus, *l. 41. ſup. de Epiſc. & cler.*
17 Quid ſi vagus ſit colonus, & ſine domino? pote-
rit fiſcus manum in eum injicere, vel is cui Prio-
ceps colonum hujuſmodi conceſſerit. Hic tamen
qui ex deſertis agris vagos ſervos fuerit conſecutus,
conceſſione Priocipis, & in terram ſuam receperit,
pro fiſcalibus penſitationibus, ad iotegram terræ
poſſeſſionem ex que ſcilicet ſervi manere videntur,
habetur obnoxius, ideſt, tantum tributorom no-
mioe reſarcire tenetur, quantum illi adſcriptitii ſuæ
terræ nomine pendebant; quia hi cum onere terræ
18 tranſeunt, *l. 3. hoc titulo* * Tanta enim illis cum
terra ſua conglutinatio eſt, ut inhumanom judice-
verit Juſtinianus terram, quæ ſuos adſcriptitios ha-
bebat, ſuis quemadmodum membris defraudari, &
colonos in aliis terris morantes, dominos terræ ma-
ximis damnis afficere; quare fugitivorum inſtar nul-
lo quantumvis magno temporis intervallo, ſibi li-
bertatem acquirere adſcriptitios ſtatuit Imp. *in l.
pen. hoc titulo*: comparantur enim illi ſervis fugiti-
vis, quos dominus ſemper cenſetur poſſidere. Ideo-
que ut vindicationi ſervorom, ita & adſcriptitio-
rum, non obſtare præſcriptionem 40. annorum hinc
liquet; quanquam ex Anaſtaſii conſtitutione vindi-
catio in ſervitutem annis 40. extinguatur, ſi per id
tempus ſervi non fugitivi mala fide fuerint in poſ-
ſeſſione libertatis, *l. 4. ſup. de præſc. 30. vel 40. annor.*
quod diutinum tempus propter malam fidem exigitur.
19 Refertur quoque a Juſtiniano *in d. l. pen.* alia
conſtitutio Anaſtaſii quæ vult homines qui 30. an-
norum ſpatio in colonariæ derenti ſunt conditione,
liberos quidem permanere, non autem poſſe terram
deſerere; unde quærabatur: num etiam liberi eorum
licèt non 30. annis in terra manſerint, deberent
colonariæ eſſe conditionis? Et placuit ſecundum
præfatam legem, eos patrum conditionem ſequi, i-
deſt, liberos quidem plena libertate potiri, nec poſ-
ſe eos ulla deteriore conditione prægravari, non eti-
am habere licentiam relicto ſuo jure, in alind mi-
grandi. Nam oportet liberos, prædia quæ patres
eorum colenda ſub annuo tributo acceperunt, ea-
dem colere & exercere: itemque domino præſtare
annuos reditus; in quorum tamen præſtatione &
exactione ſervanda erit vetus conſuetodo. Cavebit
autem dominus aliquid a colonis per violentiam exi-
gere, & ipſis ſolutionem redituum differentibus,
vim & concuſſionem inferre, quæ ſi illata fuerit, vindi-
cabitur, *d. l. pen.* ubi fit mentio Anaſtaſiæ conſtitutionis
quæ incipit: *Agricolarum*: quam hìc Cujacius repoſuit.
20 Porro ſi non vi, ſed jure dominus a colonis re-
ditus prædiorum petat, illi verò dicant ſe eſſe præ-
diorum poſſeſſores, repellentne præſcriptione longi
temporis, ſi dominus antapochis probaverit colo-
nos annuos reditus exſolviſſe, *l. 19. ſup. de fide in-
ſtr.* Etenim diutina præſtatio redituum, inducit præ-
ſcriptionem obligationis, ſi de obligatione dubitetur,
ut de uſurarum ſolutione ſcriptum eſt, *l. 6. ff. de uſur.*
Multo magis ubi de ea conſtat, & probatur per ſcrip-
turam continua præſtatio redituum, excludet colo-
nos a libertate, ſic in poſterum ſint obligati fundo
adhærere, eum colere, reditus nomine fundi domi-
no ſolvere, & nullam ei amplius domini quæſtionem
movere, Joan. Sichard. *ad l. fin. in fin. C. de rei
vind.* Amaya *ad l. 3. ſup. de apochis publ. nu. 60.*
adverſus Aor. Fabrum *lib. 7. conject. c. 9. poſt med.*
21 At quid ſi dominus hac longi temporis præſcri-
ptione munitus non ſit, & colonus ſibi prædiorom
proprietatem aſſerat, quæritur: pendente lite ad quem
reditus prædiorum, & onere publicarum functio-
num pertineant? Et litis minuendæ cauſſa deci-
ſum eſt io *l. litibus hoc titulo*, ut colonus penden-
te lite, non cogatur reditus ſolvere ei, qui ſe
dominum dicit; ſed cavere dato fidejuſſore, pro
tribus annis, & promittere ſe abſque dilatione re-
ſtituturum editus domino ſi vicerit. Olim ſi for-
te lis intra triennium non finiretur, eo lapſo fi-
dejuſſoris obligatio renovabatur; ſucceſſit poſtea al-
tera Juſtiniana conſtitutio, quæ jubet lites pecunia-
riae triennio concludi, *l. 13. ſup. de judiciis.* * Sic 22
in multis cauſſis reus fidejuſſorem dare poteſt, ut
interim fructus percipiet, & fidejuſſio renovanda
eſt ſi fuerit temporalis: nam fidejuſſor ad certum
tempus accipi poteſt, *l. 27. ſup. de fidejuſſ.* ſi ve-
rò colonus fidejuſſorem dare nolit, vel non poſſit,
annui reditus pendente lite, judicis officio exigen-
tur, & ſequeſtro deponendi ſunt in æde ſacra,
aut alio civitatis loco, ſub quo poſſeſſio ſita eſt,
*l. 1. §. ſi pecunia ff. depoſiti. l. 4. §. ult. l. 5. ff.
famil. erciſc.* Sed videtur prædictis adverſari *l. 25.*
ſup. *de locato*, quæ vult colonum domino locatori
dominii quæſtionem referre non poſſe; ſed debere
prius poſſeſſionem reſtituere, & poſtea de proprie-
tate litigare. Nam id obtinet, cum de locatione
conſtat; nec eam diffitetur colonus; at in ſpecie
l. litibus hoc titulo negat ſe rem habere a domino,
neque aliter de locatione conſtabat, quam ex aſſer-
tione domini; quo caſu dominii quæſtio, domino
referri poteſt; & interim quod ea movetur, ſe-
queſtratio fieri redituum, quos dominus ait ſibi deberi.
Et hoc ita ſi in nummis reditus conſiſtant: nam 23
ſi io ſpeciebus aut fructibus debeantur, judex per
Officiales ſuos ſpecies fructuſque vendi curabit, &
pretium in archiviis Eccleſiæ deponi, *l. ult. §. 1.
ſup. de reb. auct. judic. & Novell. 74.* vel apud Cy-
miliarcham ſeu Theſaurarium iſtius Eccleſiæ. Hinc
ubi periculum eſt, ne res ſequeſtrata pereat, ſolet
publicè per officiales judicis vendi. Rebuffus *ad d. l.
litibus*, addit ſequeſtrationem inductam eſſe ob de-
fectum idoneæ cautionis, quam qui præſtare poteſt,
evitat onus ſequeſtrationis, Gail. *libro 1. obſ. 147. &
ſeq.* & Græveus *in praſt. concluſ.* 148.
Sequitur de oneribus publicarum functionum, ſeu 24
tributis, quæ quotannis Reipublicæ vel fiſco infe-
runtur ex prædiis: unde quæritur: pendente lite in-
ter dominum & colonum, a quo præſtanda ſint
iſta onera? & decidit Imperator, ut ſi colonus
ſolitus eſt ſolvere fiſco publicas functiones, con-
tinuet interim eas ſolvere: ex hoc enim nullum
præjudicium domino generetur. Quod ſi ante li-
tem motam, dominus ipſe ſolebat reditus recipere
& ſummam, quæ fiſci rationibus infertur; hoc ca-
ſu abſque præjudicio litis, fidejuſſor quem colonus
dedit ad impediendam ſequeſtrationem vel ſolutio-
nem reditus, domino eam ſummam præſtabit, quæ
per eum inferenda eſt pro tributaria functione, non
etiam præſtabit colonus reditum annuum, pro quo fi-
dejuſſorem dedit. At fidejuſſore non dato, pecu-
nia ſequeſtranda & deponenda eſt, ex qua a judi-
ce ſumma deducitur & domino præſtatur, ac de-
inde fiſco per dominum, qui ſolebat ſubire onera
tributorum, ac domini nomine fiſcus, aut ſusceptor
apocham & ſecuritatem concipiet. Sic publica
tributa hoc caſu domino repræſentantur pendente li-
te per fidejuſſorem. Reditus puri qui reſtant dedu-
cta functione, apud ſequeſtrum ſub fidejuſſione ma-
nent, quouſque lis finiatur, *l. litibus hoc tit.* ea fi-
nita, ſi ſententia judicis rem tutam aperiat, &
oſtendat dominium terræ penes dominum fuiſſe, re-
ditus reſtantes, & quos in poſterum coloni percipient,
domino terræ exſolvent, *d. l. litibus in fine*.
Et quidem io ſpeciebus ſeu fructibus quos ter- 25
ra producit, non ita in pecunia: hanc enim optare
ruſtici non audent, ne a dominis ſubtiliter ſubdu-
cantur, & eam præſtare vix poſſunt, niſi conſuetu-
do prædii, aut conventio partium id exigat, *l. 5.
hoc titulo*; aliàs expediret potius ut dominus fructus
acciperet, aut partem fructuum, quàm totum redi-
tum in pecunia; ne dum ruſtici eam conquirunt,
fiant negotiatores & culturam negligant, a qua ne
puncto quidem temporis ſubducere ſe debent, *l. 15.
hoc titulo.* Ideo coloni qui vendendi cauſſa fromen-
ta vel alias merces ad mercatum deſuerunt, eas aliis
tradere, & ad opera ſua confeſtim reverti jubentur, *l.
2. ff. de nundinis.* Videantor citati a Valaſco *de ju-
re emphyt. quæſt. 20. num. 6.*
Quod autem attinet ad publicas functiones & 26
tributa, quæ ex agris fiſco debentur, ſervandus
in eorum præſtatione & exactione, mos regionis.
Io multis locis id obſervatur, ut domini qui fru-
ctus

ctus & reditus ex agris percipiunt, onera quoque subitineant, & tributa fisco præstent; nisi aliter cum colonis convenerint, *l. 32. §. 6. ff. de admin. tutor.* ant ipsi prædia; quasi a se quęsita suo nomine possideant, ut dixi supra per *l. 4. hoc tit.* & plura *tit.*
27 *de indictionibus numero* 29. * Tributum verò capitationis, Gallicè *taille*, singuli pro suo capire pendunt, nec ab eo adscriptitii, & ex iis nati originarii coloni, ulla præscriptione aut immnnitatis concessione libetantur, *l. 11. hoc tit.* Ideo Gratianus Imp. sustulit immunitates speciatim datas, & jugationem & capitationem libris censualibus factam, & encaustis civitatum, idest, monumentis publicia insertam, sine approbatione Censurum & Ordinariorum Judicum, *l. 9. hoc tit.* Itemque subscriptione Principis, qua immnnitates specialiter datæ confirmari, & sacro encausto muniri debent, *l. 6. sup. de diverf. rescript.*

28 Quoniam verò variæ censebantur agricolarum capitationes, præsertim enrum qni erant ex provinciis Armeniæ secundæ, Cappadociæ, & ex urbibns Camauensi & Ariaratenesi, ac tantum pendereur binæ fœminæ, quantum viri singuli, constitutum postea fuit ut bini ac terni viri, mulieres autem quaternæ unius capitis tributum solverent; placuit etiam hunc temperatæ capitationis modum monumentis publicis annecti, *l. 10. hoc tit.* De capitatione latius titulo sequenti.

29 Hodierni agricolæ, & coloni non ita adstricti sunt agrorum culturæ, ut perpetuò iisdem agris adhærere, & operam iis colendis impendere debeant; sunt namque liberi in suis vicis, & sibi vivunt, qnin & aliqui proprios agros colunt, plerique verò aliorum. Estque triplex horum colonorum differentia; una locantium operas suas conventa mercede; altera eorum qui parte fructuum aliqua accepta, ex cultis, remanente proprietate Dominis, alienis insudant; unde isti coloni partiarii dicuntur, *l. 25. §. 6. ff. locati*. Tertia species eorum est, qui fundos conducunt colendos ad certum tempus sub pensione, ad propriam utilitatem (per modum arrendæ ut dicitur) quique fructus suos faciunt ubi primum decerpti fuerint, *l. 26. §. 1. ff. de furtis*. Porro eorum qui suos fundos colunt, potestas & arbitrium rerum suarum est, ut dominorum in propriis liberum, *l. 21. sup. mandati*.

30 At eorum qui alienos agros colunt, non ita libera est potestas; tenentur enim ex lege conventionis omnia gerere, quorum curam et culturam susceperunt, atque ex buna fide ea præstare, quæ tacite in conventionem veniunt, ut quæ de locatione tacita dicuntur, si dominus patiatur post elapsum locationis tempus colonum manere in fundo, *l. 13. §. pen. & l. seq. ff. locati*. Cæterùm ipsi colono fundum alteri relocare, aut pignori obligare non licet, inscio vel invito domino, *l. 17. hoc titulo*; multo minus ex possessione exire, vel eam alii cedere et tradere, qui si possidere incipiat animo domini: eo casu licet dominus amittat possessionem, *l. 3. §. quod si servus l. ult. ff. de acq. poss.* eam dein recuperat condictione *ex l. ult. sup. de acquir. poss.* non enim ex culpa, aut dolo coloni vel inquilini, præjudicium possessioni inferri potest, *l. ult. sup. si aliena res pignori data*.

31 Est et aliud colonorum genus in Galliæ Provinciis, ut in Avernia, Burgundia, Campania; item in Hannonia Provincia Belgica, in Germania et Polonia, quos manumortales vocant, Germani proprios homines, tanta similitudine juris adscriptitiis et originariis colonis conjuncti, ut prope iidem esse videantur. Non enim servi sunt omnino, sed in territorio domini sunt tanquam alligati, non habentes demigrandi facultatem; et si aliò fugerint, potest eos dominus persequi et capere, quamvis ingressi fuerint loca exemta, eorumque privilegiis se tueri velint.

32 Dominus enim jus suum retinet ubicumque locorum fuerint, juxta *l. 1. h. t.* tributa percipit, et nonnullas alias commoditates habet, ex quibus hanc maximam, quod colonis istis vita functis, sine sobole, succedat vel ex toto, vel pro parte, Antonius Faber *in Cod. lib. 6. tit. 32. definit. 2.* vel altero ex conjugibus decedente, mobilia meliora accipiat, quod jus luctuosum vocat Garzia *de expensis cap. 9.* Ex quo profluxit mos iste, apud plerasque gentes receptus, ut mortuo vasallo, domino feudi melior vestis, vel res alia mobilis detur. Similiter rectori parochiali, qui animarum curam gerit, datur ex bonis defuncti lectus, vel vestis, aliave mobilium vel immobilium portio, Gutierrez *lib. 2. canonicar. qq. cap. 21. num. 162.* Insuper hujusmodi coloni, qui et talliabiles vocantur, citra domini voluntatem, nec liberam mulierem ducere, nec ordinari in clericos possunt, sed fundo reddendi sunt, ne suo jure dominus defraudetur, *d. l. 11.* Idem in servis constituit Justinianus: vide infra *l. 12. tit. 34.* In adscriptitiis verò ut possint quidem ordinari sine consensu domini, modò sarcinam capitationis agnoscant, et in ruralibus obsequiis alium subrogent; quia respectu domini terræ servi quasi censentur, *Novell. 123. c. 17. Auth. adscriptitios & Auth. seq. Cod. de Episc. & cleric.*

Non tamen ita servilis est adscriptitiorum conditio; si- 33
quidem in reliquis actibus reputentur liberi, quorum conditionem sequuntur eorum filii, qui coloni originarii hìc appellantur. Et cum jure antiquo nati ex adscriptitio et libera essent adscriptitii, Constitutione Justiniani conditio ventris seu matris sola spectatur, *l. ne diutius 21. & l. ult. h. t.* Idque confirmatur novissimis Constitutionibus *in Novell. 54. & 162.* Ex quibus constat natos ex adscriptitio et libera, nunc esse liberos homines; ita ut possint sibi acquirere, et habere peculium proprium; non tamen quin coloni unà cum sobole sua maneant, et cogantur agrum colere, cui pater fuerat adscriptitius, Cujac. *lib. 4. obs. cap. 28.*

Verùm ne domini per hujusmodi Constitutiones dam- 34
num paterentur, & conditio adscriptitiorum decresceret, qui agris colendis necessarii sunt, vetitum fuit connubium adscriptitiorum cum liberis mulieribus, sic ut illi ab eis extrahi possent, et per Præsidem moderata castigatione corrigi, si non consentiente domino duxissent, *l. ult. h. t.* Negligente autem domino, manet connubium, et filii ex eo procreati liberi sunt, sequuntur matris conditionem, quæ libera est. Quod si autem adscriptitia libero homini nupserit, tenet conjunctio, et liberi ex ea nati, sunt adscriptitii, ac una cum matre revocantur ad coloniæ suæ ministerium, *l. 16. h. t.* similiter adscriptitio adscriptitiam ducere permissum est, etiamsi sint diversorum prædiorum, quamvis excepta ea caussa transire aliò nequeans, *Novell. 157.* ac eo casu decisum fuit statum paternæ conditionis
agnosci oporrere, *l. 13. h. t.* * Quod non repugnat ei 35
quod paulo ante dictum, ventris conditionem respici: nam in eo: an nati sint adscriptitiæ conditionis venter inspicitur; quod verò attinet ad locum et colonatum, vel utrius domino servirent, si parentes diversorum dominorum adscriptitii essent, respiciebatur potius pater hoc jure Codicis: nam Novellæ malunt hoc casu partitionem fieri prolium inter dominos, si earum æqualis sit numerus; si una sit proles, ut matrem dominumque ejus sequatur, *Novell. 156.* & generaliter si impar fuerit numerus, qui superat matrem sequitur, propter labores hujus majores in pariendo & nutriendo, *d. Novell. 156. 157. & 162. §. ult.*

TITULUS XLVIII.

De capitatione civium censibus eximenda.

1 *Romana plebs a capitatione exemta.*
2 *Soli coloni & rustici pendebant capitationem, exceptis Thracensibus.*
3 *Omnes civitates & Metrocomia immunes a capitatione, etiam secundum mores gentium: excepto imperio Turcico.*
4 *Probatur modus censendi æquissimus, ut non capita civium, sed eorum bona æstimentur.*
5 *An Princeps possit cives suos alienare, & alterius facere?*
6 *Impellente publica caussa, requiritur assensus civium; ne inviti alium dominum agnoscere cogantur.*

PRæter tributa et indictiones, de quibus supra, 1
omnes Romano Imperio subjecti pro suæ possessionis jugationisque portione, & pro numero animalium quibus possessiones exercebant, certam pensionem præstabant. Sic in singula juga & capita quaternæ siliquæ definiuntur in *C. Th. lib. 12. t. 4.* Eaque pensitatio dicebatur jugatio, idest, pro jugo tantùm. Capitatio verò capitis census erat singulis capitibus impositus. Spectabatur autem ætas censendi tempore: namque ea qui-

quibusdam tribuebant ne tributo onerarentur, *l. 3. ff. de*
censib. Exigebatur hic census plerumque vel ratione ha-
bitationis, vel artificii, quo modo exteros non con-
cernebat, *l. 4. sup. de incolis*, sed incolas & inquili-
nos, qui in alienas colonias transmigrabant; unde ca-
pite censi appellabantur: qui cum ob tenuitatem sui pa-
trimonii, censum rei seu patrimoniale tributum præsta-
re non possent; ideo capita & personæ singulæ censeban-
tur; & masculi a 14. anno, unum aureum, fœminæ a
12. usque ad 65. annum; dimidium quotannis pro ca-
pite pendebant: ut dixi sup. *de annon. & trib. n. 37.*
Et meminit hujus capitationis Cæsar *lib. 3. de bel-*
lo civ. Multa generatim ad avaritiam excogitabantur,
in capita singula servorum ac liberorum imponebatur tri-
butum.

Verùm quia odiosa erat hujusmodi capitatio, & ejus
exactio nimis acerba, eam Constantinus sustulit, jussit-
que ne imposterum cives Romani pro capitationis tri-
buto, convenirentur, sed haberentur immunes, *l. un.*
2 *h. t.* * Cum tamen rustici & coloni jugationem cum ca-
pitatione penderent, *l. 1. infr. ne rustici ad ull. oblig.* ex-
ceptis Thracensibus & Illyricanis, qui jugationem ter-
ræ tantùm solvebant, *l. 1. infr. de colonis Thracensibus*;
item colonis Ecclesiæ Thessalonicensis *lib. 12. sup. de*
annon. & tribut. & qui in Metrocomiis habitant. Olim
agri spatium quod juncti boves uno die arare poterant,
jugerum appellatum, Plinius *lib. 18. c. 3.* Varro *lib. 1.*
cap. 10. de re rustica. Erant in provinciis tabularii, qui
rationem conficiebant jugerum, & eorum quæ infere-
bantur publico ærario, *l. 1. & 7. sup. de exact. tribut.*
3 Hinc colligunt Interpretes non tantum cives utriusq;
Romæ, sed cujuscumque civitatis exemtos fuisse a ca-
pitatione, quæ nunc tamen in Turcio Imperio est usi-
tatissima, ubi Christiani, licèt exteri, pro singulis ca-
pitibus drachmam auri, hoc est, aureum Hungaricum,
exsolvunt. Liberos autem esse omnes cives illo o ere,
indicat generalis hujus tituli inscriptio, quamvis diri-
gatur ad Præsidem Lyciæ & Pamphiliæ, quæ Asiæ
Provinciæ sunt, ut inde oriundi exemti sint, prout
sunt omnes incolæ ex Provinciis Orientis: & hodia
tam cives, quàm coloni & rustici Hispaniæ, Germa-
niæ, Belgii, Galliæ & Italiæ, qui non nisi ob repen-
tinam & necessariam caussam compelluntur capitatio-
nem præstare: libentius enim fortunas suas & bona pa-
tiuntur æstimari, factaque æquali onerum partitione in
4 censum referri.* Quem modum valde commendat Bor-
nitius *de ærario lib. 5. cap. 1. & 2.* atque æquiorem ju-
dicat capitatione, aliisque impositionibus mere perso-
nalibus: quippe quod illis maxima injuria afficiantur
cives, qui, cum nihil aut parum in bonis habeant;
nihilominus æquale rerum gravamen cum aliis perferre
coguntur. Unde etiam priscis temporibus damnata fuit
capitatio civium, quam induxerat Tarquinius Super-
bus, qui neglecto instituto Servii, 10. denarios pro
capite cujusque civis exegit. Optime proinde Impp.
semper cives a capitationis censu exemerunt, & so-
lum bona eorum onerari voluerunt, nec ultra mo-
dum possessionum, *l. 3. sup. de annon. & tribut.*
5 Quæstionis est: an Princeps cives quos in suo domi-
nio habet censibus exemtos, alteri domino donare,
vel ex caussa commutare possit? Et quamvis populus
ei & in eum omnem potestatem concesserit, non tamen
quamlibet tribuit. Dedit enim Principi potestatem re-
gendi suos cives, sed tanquam homines liberos, non
verò alienandi eos quasi servos. Cederet namque ista
alienatio in detrimentum ipsius Principatus, & ipsorum
civium; siquidem ex liberis, fierent servi, & insuetis
tributis obnoxii. Quare ut Principis interest non perdere
jura, quæ habet in subditos; ita & subditorum inte-
rest, non mutare dominum, sed apud suum remanere,
l. Titius ff. de act. emt. l. 24. §. ult. de fideicom. lib.
6 Si tamen caussa publica commutationem suadet, quod
forte concordia inter vicinos Principes obtineri, aut
aliter foveri nequeat, nisi civitas donetur, exquirendus
eo casu erit civium consensus, & blande inducendi sunt,
ne inviti alienari, & involvi videantur negotio, quod
eis perpetuo nociturum est, Cephal. *cons. 628.* Quid
enim durius quam privari libertate, quæ lumen vitæ
nostræ est, & subiici servituti, quæ morti comparatur,
& extremum est malorum omnium, non solum bello,
sed morte etiam repellendum, Cicero *in Philip. 2.* Lu-
cas de Penna *ad h. t.* Amissa semel libertas non facile
recuperatur, sed optatur. Est avis fugitiva, quæ ad
manum non redit. Docet exactissimus scriptor Taci-
tus, facilius homines ruere in servitutem, quàm
recuperare libertatem, *lib. 1. annal.*

TITULUS XLIX.

In quibus caussis Coloni, Censiti, dominos accusare possint.

1 *Coloni alii liberi, alii Censiti, non possunt a do-*
minis ultra consuetum censum gravari.
2 *Quando prosit sententia in futurum, & paratam*
habeat executionem.
3 *Actor & Colonus agere potest ut in futurum sibi*
cautio præstetur, si vim aut damnum metuat.
4 *In caussis civilibus, dominum in jus vocare prohi-*
betur, accusare potest si criminaliter injuriam
suam & suorum prosequatur.
5 *Injuriam non cogitur quis remittere; si illata do-*
mino, non ideo ab eo puniendus est vassallus
qui eam intulit.

AGricolarum plures conditiones sup. *t. 47.* recensui: 1
hic duæ proponuntur, Colonorum & Censito-
rum. Coloni agros proprios, plerumque alienos cole-
bant; nec eos dimittere poterant, quamvis manerent
liberi ab omni censu & opera servili, qui per triginta
annos hujusmodi conditioni alligati fuissent, *l. pen.*
t. 47. quibus prædiorum domini nullam poterant vim
aut concussionem inferre, nec eorum liberis, qui per
omnia patrum conditionem sequebantur. Censiti Co-
loni libris censualibus inscripti magis servi erant,
utpote perpetuo obstricti culturæ agrorum, & quod ex
conventione tenerentur aliquem censum domino solve-
re ex ipsis agris, eorumque fructibus: de his intelli-
ganda *l. 2. h. t.* Covarruv. *ad cap. quamvis p. 2. §. 1. n. 7.*
de pact. in 6. Quia verò sæpe contingebat, ut domini
ampliorem censum exigerent, quam consueverant,
aut ex conventione eis præstare coloni tenerentur;
ideo hic statutum, ut si domini coram judice convi-
cti fuerint, id omne quod supra modum moremque
extorserint, reddere compellantur, & ne hoc faciant
in futurum, *l. 1. h. t.*
Sic quod peccatum est, sarcitur; & ne in posterum fi- 2
at, prohibetur. Quo pacto consulitur domino & colono,
huic agenti, ne deinceps molestiam patiatur a domino
plus exigente, quam anterioribus temporibus exigere
consueverat: illi ut si colonus stato tempore pensiones
non solvat, petat eum condemnari ob debita præteri-
ta, & in futurum sibi quotannis pensionem solvi. Quæ
condemnatio valet tamen præsenti præstatione, quam
futura; adeo ut in tempus futurum parata sit rei ju-
dicatæ executio, implorato solum judicis officio. Nam
quod dicitur judicium non esse de futuro, *l. 35. ff.*
de judiciis, locum non habet, ubi præstatio futura
caussam habet ex præsenti jure, sive cum præsens
& futura eamdem habet originem, Lucas de Penna
& Platea *ad d. l. 1.*
Planè ne actor quotannis jure agere, vel protestari 3
cogatur, potest petere in futurum cautionem sibi præ-
stari pro damno quod timet a re ruinosa, *l. 1. ff. de damno*
infecto, vel a persona. Hinc colonus si metuat vim &
oppressionem a domino sibi inferendam, petet a judice
cautionem dari de non offendendo. Avertenda namque
est discordiarum caussa, præsertim inter dominos & co-
lonos; qui licèt vitam agant liberam, ipsorum tamen
est dominis obsequi, & quadam debita servitute cen-
sum annuum pendere, & agnoscere omnia ejus esse,
cujus ipsi sunt. * Quo fit ut non possint dominos in jus 4
vocare, lite pulsare vel accusare. Cum enim decretum
sit, ne quid ex peculio suo, cuiquam colonorum igno-
rante domino prædii, vendere vel alio modo alienare
liceat, qui fieri potest, ut contra ejus personam æquo
possit in judicio consistere, qui propria bona habere, &
quæ potest acquirere, alienare prohibetur, *l. 2. h. t.* Idem
Impp. in caussis civilibus hujusmodi hominum generi
adversus dominos, vel patronos aditum intercludunt,
& vocem denegant, excepta super exactionis caussa, i-
dest, si aliquid ab eis ultra debitum, domini exigerent,
ut *in d. l. 1.* aut si criminaliter suam suorumque injuriam
persequantur, *d. l. 2. in fin.* hujusmodi enim accusatio
publica est, quam jure intentat is cujus interest, illatam
non esse injuriam: hanc enim remittere nemo cogitur,
nisi facta satisfactione. * Imò non remittere sæpe expe- 5
dit, ut crimina & convitia puniantur. Vitiosa quidem
est ul-

est ulciscendi libido; non tamen ultio & accusatio, quam lex statuit, est iniqua. Unde Polybius *lib. 8. cap. 14. veterem ferendo injuriam, invitas novam*. Quamobrem virtutis est injuriam propulsare, non inferre. Quid si colonus aut vasallus domino suo injuriam intulerit? non putem dominum posse vindicare & punire; quia videretur in propria caussa sibi jus dicere; nisi ejus dignitatem lædat injuria, aut jurisdictio domini, illa impediatur, Penna *ad d. l. 2. vers. tertio*.

TITULUS L.

De Colonis Palæstinis.

1 *Coloni Palæstini non poterant a terra recedere, sicut nec alii adscriptitii, & datur dominis plena potestas eos revocandi.*
2 *An possit dominus propria auctoritate colonum fugitivum capere?*
3 *Et vasallum quærere in prædio alieno.*

1 EXemplo colonorum Reipublicæ, mittebantur novi coloni, qui desertas captasque bello civitates implerent; colonias repararent, agros colerent, sub pensionis præstatione annua, a qua præter duodecim colonias Romanorum, paucæ aliæ erant immunes. Quin adeo adstricti coloni, quodam æternitatis jure, ut illis non liceret ex his locis quorum fructu relevabantur, abscedere, nec ea deserere, quæ semel colenda susceperant. Cujus conditionis erant etiam coloni Palæstini, qui quantumvis liberi, terram tamen dimittere non poterant. Quia verò id se posse quodam proprio jure existimabant, sancitum est, ut per totam Palæstinam (cujus tres erant provinciæ in Oriente) nullus omnino colonorum illo jure velut vagus ac liber exultaret; sed exemplo aliarum provinciarum, ita domino fundi tenerentur, ut sine pœna etiam suscipientis non possit abcedere; et si recessisset, domino possessionis fugitivum revocandi libera facultas daretur, *l. un. h. t.*
2 * Hinc glossographi inferunt, dominum etiam habere potestatem fugitivos colonos capiendi, si a nemine detineantur, & quocumque vagentur; quia non videtur invadere alienum, sed retinere quod suum est; secus si ab alio colono possideantur, aut ipsi diu steterint in libertate, parati judicium liberale suscipere; tunc enim remittendi sunt coloni ad provinciæ Præsidem, unde dicantur recessisse, ut ibi judicium intentetur, *l. 1. & 3. sup. ubi caussa stat. l. 3. §. si servus ff. de acq. poss.* Plura sup. *tit. 47. n. 14.* tetigi, & dixi hæc intelligi, nisi desit copia præsidis, & subsit periculum fugæ; quia tunc plena tribuitur potestas domino revocandi, capiendique fugi-
3 tivum, & ad judicem ducendi. * Prout etiam datur potestas domino perquirendi ac investigandi servum aut vasallum fugitivum in prædiis alienis, pœna per præsidem imposita in eum, qui prædium ingredi & perquiri non permiserit, *l. 1. §. 2. l. 3. ff. de fugitivis*, Lucas de Penna *ad h. t. versic. secundo quæro*.

TITULUS LI.

De Colonis Thracensibus.

1 *Coloni Thracenses erant liberi a capitatione: terram tamen non poterant dimittere.*
2 *Receptatores puniebantur, cogebantur restituere colonos cum peculio & sobole.*
3 *Hodie coloni qui in annos aliquot agros conduxerunt, non licet eis agros deserere.*

1 PEr universam Thraciarum diœcesim; quæ provincias sex complectebatur, videlicet Europam, Thraciam, Hemimontium, Rhodopen, Mæsiam secundam, Scythiam (ut habet *notitia Imperii c. 132.*) coloni omnes immunes erant a capitationis censu, ac solum jugationem terræ solvebant. Non ideo tamen quod tributariæ sortis nexibus essent soluti, vagandi, & quò libuisset recedendi facultas dabatur: cogebantur enim ut ceteri coloni terræ adhærere, nec ullo pacto eam dimittere, aut permutare licebat. Nam quamvis conditione existimarentur ingenui; erant tamen servi ipsius
2 terræ, cui nati, *l. un. h. t.* * Unde qui colonos hos suscipere, vel retinere auderet, eos cum peculio & agnatione sua, restituere cogebatur; ac insuper dominis duas auri libras exsolvere, *d. l. in fin.* rejecta distinctione, de
3 qua *in l. 2. Cod. Theod. de fugitivis colon.* * Moribus nostris, licèt coloni & villici non ita obstricti sint agris, ut iis perpetuo adhærere teneantur; illi tamen qui in annos aliquot agros conduxerunt certa pensione, ex fructibus pendenda, non eis licet nisi statuto tempore terram deserere, quanquam domino possessionis facultas sit eos ante præstiturum tempus dimittendi, si non recte officio suo functi fuerint.

TITULUS LII.

De Colonis Illyricanis.

1 *Quod statutum in colonis aliis, locum habet in Illyricanis, ut recedere nequeant a sua terra.*
2 *Revocabantur si aliò transiissent sub pœna, quæ etiam manet in eos, qui colonos recepissent. Nec excusat ignorantia.*
3 *Princeps solet uni terra majora privilegia concedere, quam alteri sub quadam restrictione.*
4 *Curare debent possessores fundorum, ne coloni agros deserant, repetantque profugos.*

QUod superioribus titulis dictum est de colonis privilegiatis, idem hoc tit. repetitur, colonos scilicet & inquilinos per Illyricum, jugationem terræ præstare, non capitationem; ab ea tamen terra recedere non posse. Itaque licèt conditione viderentur liberi; erant tamen servi ipsius terræ, eique adhærebant, non tributario nexu, sed nomine & titulo colonorum; unde si abscessissent, aliove sese contulissent, revocati vinculis pœnisque subderentur. * Manebat 2
quoque eos pœna judicis arbitrio irroganda, qui colonum alienum & incognitum suscepissent, & damnum quod ex ejus fuga fundo obvenisset, domino sarcire tenebantur, *l. un. h. tit.* Dicit incognitum; quia non excusat suscipientem ignorantia; imò scientia præsumitur, cum quisque scire debeat colonum alienum, suum non esse. Hinc qui servum fugitivum illius regionis suscepisset, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna tenebatur; itemque damna sarcire, & compendia operarum. Sic qui pari usurpatione libertum alienum retinuisset, eadem afficiebatur pœna, qua is qui colonum liberum occultasset, *h. l. un. in. fin. & l. 12. sup. de agric. & censit.* Itaque ignorantia non excusabat a mulcta fisco applicanda, & si forte pœna remitteretur, quam dominus fugitivi coloni petebat, ob damnum fundo illatum, *l. 4. sup. de servis fugit.* ubi si servus fugitivus se esse ingenuum mentitus est, is qui eum habuit, si ignoravit conditionem ejus, nihil ab eo exigi potest, Platea *ad h. t. n. 3.*

Notandum ex his solere Principes uni provinciæ plura aut majora privilegia dare, quam alteri, vel ob singularem in provinciales affectum, vel ob eorum merita, atque hanc Principum illorum munificentiam experiuntur Belgicæ provinciæ, quarum omnes a capitationis censu, & jugatione terræ sunt exemtæ, aliæ ab extraordinaria contributione & subsidiis; itemque teloniis, ea tamen restrictione qua *d. l. un.* ne coloni agriculturam deserant & aliò fugiant, sed ut agris suis adhæreant, eosque diligenter colant, Christinæus *ad h. t. decis. 89. n. 15.* * Curare proinde debent vicorum domini, ac fundorum possessores, si privilegiis frui velint, ut coloni & villici sui agris inserviant; eos cultiores reddant, ne abscedant, aut aliò se transferant; & si id fecerint, permissum est dominis, colonos prosequi & repetere; prout civitas civem suum repetit, Episcopus suum clericum, Abbas suum monachum, quem etiam debita pœna coerceat, ut habet *d. l. un. h. t. & tit. sup. de servis fugitivis*. 3 4

TITULUS LIII.

Ut nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum.

1 *Nullus debet recipere rusticos in protectionem suam, & illorum bona, in fraudem fisci.*
2 *Nobiles prohibentur suscipere patrocinium inferiorum, vel communitatis, in damnum fisci.*
3 *Protegere subditos a violentiis, est de regalibus, & solius Regis: non item dominorum temporalium.*
4 *Debitores qui ne conveniantur, potentioribus serviunt, non ideo liberantur, neque tabelliones falsa instrumenta conficientes.*
5 *Error & ignorantia quando tabellionem excuset: ob errorem, recorrendum ad portocollum.*

Rusti-

1 RUsticani seu ruricolæ ruralia & terrestria opera faciunt, etiamsi quandoque in urbe degant, *l. 99. §. 1. ff. de leg. 3.* suntque omnino liberi & ingenui, non ut coloni & tributarii (quorum mentio fit *in l. ult. h. t.* quæ ab aliis rejicitur tanquam aliena) perpetuæ agriculturæ addicti, quamquam agros quos colendos susceperunt, durante conventione deserere non possint, & se aut vicos in clientelam dare; qui verò id fecisse probantur, digna castigatione coercentur, & ad dominos suos redire coguntur. Item potentiores nobiles, qui contra publicam utilitatem, in suum patrocinium rusticos suscipiunt, centum auri librarum condemnationem subeunt: mediocris verò fortunæ facultatum suarum emissione plectuntur. Eamdem pœnam luunt intercedentes & tabelliones, simulatos contractus conficientes, quasi bona rusticorum & vicanorum sibi vindicent potentiores, eaque defendenda suscipiant, in fraudem fisci, vel alterius, *l. 1. & 2. h. t.* Ita ut quod gestum est; inter eos, specie cujuscumque contractus, nullam habeat firmitatem, ex tempore præscriptio, constitutione quadam Martiani, veluti declarant Imperatores Leo & Anthemius.

2 Unde quemadmodum *in l. un. C. ne liceat potent. litig. patr. præst.* prohibetur ne potentiores litigantibus patrocinia præstent, ne adversarius perterritus potestate, justæ caussæ prosecutionem deserat; ita hìc ne privatus aut fiscus jure suo spolietur, non licet potentioribus patrocinium alicujus vici, castri, aut communitatis suscipere. Nam licèt fiscus potens sit; sæpe tamen potioribus dominis par non est, qui proinde non debent fiscum defraudare, nec inferiores seducere & protegere adversus suos dominos; & licèt Impp. mitiorem pœnam nobilioribus hìc imponant, pecuniariam videlicet, augeri illa potest etiam ad ultimum supplicium juxta gravitatem facinoris. Quoniam quasi crimen læsæ majestatis est, adversari publicæ caussæ, & impedire quo minus subditi obtemperent, tributa pendant, vel solvant quod aliis debent. Quin etiam videntur potentiores sibi arrogare summum imperium, quod eis non competit & majestatem minuere, quod est, ut inquit Cicero, aliquid de Republica, cum potestatem non habeas, administrare.

3 Quo fit ut quamvis agricolis & subjectis, vis & injuria inferatur, non licet tamen potentioribus dominis, in suis territoriis jus protectionis usurpare: nam id solius Regis est, jure proprio, ex principiis juris naturalis & divini; adeo ut etiamsi dominis inferioribus Rex concedat jurisdictionem, cum mero & mixto imperio; non censeatur tamen data eis hæc potestas, & defensio scilicet subditorum, ab injuriis & violentiis; quia adhæret ipsi regio diademati, in signum supremæ potestatis, sicut ad ipsum Regem, ejusve supremum tribunal (quod ipsum Regem repræsentet) perpetuus sit recursus, quo subditi oppressi liberentur; quia cum illis proprium sit, vim propulsare, non potest hæc proprietas, ad inferiores dominos pertinere, in damnum subditorum, qui sunt sub protectione & tutela Regali, nec ipse Rex hoc jus protectionis & cognitionis per viam violentiæ a se potest abdicare, ut multis probat Franc. Salgado *de regia protect. p. 1. c. 2.* & Bobadilla *in polit. lib. 2. c. 16. n. 83. & 117. & 196.*

4 Quamobrem sive domini locorum hoc jus usurpent, sive ipsi subditi, ut onera functionum, aut carcerem evitent, & ne a creditoribus conveniantur, ad eorum clientelam confugiant, aut operas suas locent, nihil agunt. Illi quoque qui pro illis interveniunt, tabelliones qui illicitos contractus ineunt, gravissime puniuntur, hi quidem privatione officii, ac perpetuo exilio, *l. 14. §. 3. sup. de sacross. Eccles.* interdum manus amputatione, *cap. 1. de prohib. feud. alien.* 5 * Ideo tabelliones ne per ignorantiam delinquant, scire debent statuta locorum, & habere notitiam improbatarum hujusmodi conventionum, Penne, Platea & Pyrrhus *ad lib. 1. h. t.* mitius tamen eos puniri ubi per errorem & ignorantiam delinquunt, meminit judicatum esse Pepon *lib. 4. t. 14. art. 8.* si quis tamen error irrepserit in descriptione instrumenti, recurrendum erit ad protocollum, tanquam veritatis matricem. Etenim tabellioni errorem suum corrigenti creditur, si sua subscriptione testetur, se talem cancellationem fecisse, vel additionem tali loco & tempore adjecisse Zachar. *de miss. in poss. n. 334. & seq.* Christinæus *ad h. t. decis. 89. in fine.*

TITULUS LIV.

Ut Rusticani ad nullum obsequium devocentur.

1 *Rusticani capitationem solvere tenentur, alia onera publica subire non coguntur.*
2 *Puniuntur officiati qui eos ad obsequia cogunt, & eorum servos & equos capiunt.*
3 *Privilegia & exemtiones rusticis & eorum rebus quæ data sint de jure?*
4 *Quæ moribus ac præsertim legibus Hispaniæ?*
5 *Fallacibus rusticis denegantur exemtiones, quæ solis simplicibus dantur.*
6 *Quovis tempore, etiam festivo cogi possunt rustici annonam devehere in civitates, & urgente necessitate alii vicini.*
7 *Vexantur nimium hodie rustici ob caussam belli, & coguntur agros suos deserere, quod Reip. est damnosum.*

RUsticani sunt qui ruri habitant, & proprios agros colunt, quo distinguuntur e colonis censitis, qui alienis agris colendis sunt adscripti, neque liberi planè sunt, prout rusticani: de his loquitur Justinianus, *in l. ult. sup. de testam.* cum dixit: *quod quisque rusticorum disposuerit, hoc omni modo legum subtilitate remissa, firmum validumque consistat*: & Impp. Diocl. & Maxim. hìc, adeo rusticis favent, propter utilem operam, quam Reipublicæ præstant, ut non patiantur eos agriculturam deserere, & aliud obsequium subire, præter annonam congruam & capitationem, quam præstare solent, omnes extra muros habitantes. Neque volunt a Rationali onera & sumptus illis imponi, qui fiunt circa equos & mulos fiscales aut muliones, vel prosecutionum ratione, *l. 1. h. t. & l. ult. sup. de discuss.* * Multo minus equos, boves, aut servos ipsorum rusticorum capi permittunt, ab apparitoribus Præsidum, & aliis Officiatis prætextu muneris publici, *l. 2. h. t.* solebant enim non tantum apparitores & Principes officiorum, sed etiam inferioris ordinis ministri, ut numerarii, cornicularii, commentarienses & alii qui militiæ auctoritate poterant esse terribiles, insolenter cogere rusticos ad obsequia, quasi essent illorum mancipia, servos quoque & boves aratorios abducere, & in usus proprios convertere. Quæ concessionis species sub pœna publicationis bonorum, & exilii perpetui fieri prohibetur. * Possem hìc dicere quod Justinianus *in d. l. ult. in pr.* non solum antiquis legibus, & a retro Principibus, sed etiam e nostris Regibus, semper consultum fuisse rusticis, sine quibus, ut ait Aristoteles *lib. 4. polit. & lib. 7. c. 8.* Respublica stare non potest, quasi destituta suis nervis: quare nova illis privilegia data sunt, & vetera retenta, ut non possint agros suos cogi deserere, prætextu alicujus publici muneris, aut oneris impositi, nec eorum equi, boves aratrii & instrumenta apta agris colendis retineri, pignori dari, aut executioni subiici, *l. 7. & seq. sup. quæ res pign. obl.* nisi e domino fundi, ob debita, si aliæ bona non reperiantur. 1 2 3

Addenda hìc Constitutio Philippi II. Regis nostri Catholici, Madriti lata anno 94. cujus meminit Bobadilla *lib. 3. polit. cap. 3. n. 61.* ubi colonis villicis, eorumque rebus novæ exemtiones conceduntur, inter alias, ne ob civile debitum in carcerem coniiciantur, aut executionem patiantur supra quam facere possunt, nisi sint in dolo. * Jura enim subveniunt ignorantibus, non dolosis & versipellibus rusticis, quales hodie fere omnes sunt, propensi ad furta, fallaces in rebus suis distrahendis, callidi in observandis temporibus, quibus frumenta carius vendant, & annonam vexent, & populum fame premant: tales plerumque sunt majoribus civitatibus vicini, qui frequenti cum civibus commercio, eorum vitiis inficiuntur; quæ caussa, cur illis privilegia minime sint concedenda, quæ simplicibus tantum data, ut vult Hispaniæ lex, ubi dicit: *que sea labrador simple, ò aldeano necio*: *l. 6. t. 14. p. 3.* quam *d. loco* exponit præter Bobadillam, Otalora *de nobilit. p. 5. cap. ult. n. 69.* & Greg. Lopez. 4 5

Unde cogi possunt rustici sua vendere, curribus & jumentis suis annonam devehere in proximas civitates, aut portus, quovis tempore vindemiæ, messis, belli; imò etiam diebus festivis, qui licèt suis exercitiis dicati sunt, & privilegiati, tamen Respublica ob annonæ necessitatem, etiam eos dies sibi jure vindicat, & potest Magistratus rusticos suæ jurisdictioni subjectos 6

compellere ad necessaria deferenda, quæ si non sufficiant, implorare vicinos pagorum Officiatos, ut rusticos suos cogant, frumenta deferre & justo pretio vendere. Urgente itaque annonæ caritate, putem posse rusticos etiam exteros cogi, & eorum equos, asinos, aliaque jumenta capi ad annonam devehendam, non obstante dispositione *l. 2. h. t.* quæ rusticos vult exemtos, ne agricultura, vel tantillo tempore intermittatur. Eo quoque pertinet *l. 1. & 19.* sup. *de agricol.*

7 At hodie tantum abest id observetur, ut etiam miseri rustici, non in dies aliquot, sed perpetuò implicentur deferendo commeatu, vel aliis rebus militaribus; ita ut vix agros possint colere, ac tandem præ inopia cogantur desertis suis sedibus, alið migrare, cum summo non tantum suo, sed & totius Reipublicæ damno; atque ærarii dispendio: nam qui augeatur si ejus venæ, & nervi (quos rusticos esse dixi) obstruantur. Hactenus de agricolis & rusticis.

T I T U L U S LV.

Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre.

1 *Quid sit metrocomia, quibus assignaretur & prohiberetur alienatio.*
2 *Validum est statutum ne prædia in exteros alienentur, atque illud obligat clericos.*
3 *Cur non liceret merces ad exteros deferre.*
4 *Extraneus prohibitus emere bona immobilia certa loco, non prohibetur ea acquirere quæ majorum fuere.*
5 *Licet bona patrimonialia in extraneum alienata retrahere. Feuda alienata in monachum devolvuntur ad proximum. Usus permittit ea alienare.*

1 HOc & tit. seq. agitur de corpore convicanorum, idest, eorum qui sunt ex eodem vico & metrocomia. Metrocomiam Græci vocant matrem vicorum, seu villam majorem, quæ sub suo districtu plures pagos, vicos & arces continet, *l. fin. Cod. Theod. de patroc. vican.* Cujac. *in l. fin. de exact. tribut.* solebant Romani devicta urbe, vel provincia, potentiores incolas, & armigeros inde extrahere, bonis derelictis, & ærario publico applicatis, alias terras ipsis assignare, quæ terræ, metro, idest, mensura, cuique assignatæ, metrocomiæ dictæ sunt. Dein à Leone Cæsare cautum est, ne isti metroici seu possessores terras publicè sibi datas, in alios præter habitatores metrocomiæ transferrent; si secus fecissent, contractus careret effectu, eoque rescisso, pretium quod datum esset, restitueretur, *l. un. h. t.*

2 Inde infero validum esse statutum, quod prohibet, ne quis ex incolis prædia sua exteris vendat, aut donet: quo comprehenduntur etiam clerici istius districtus; cum sint ejusdem Reipublicæ cives, & ut tales, subiiciantur æquis statutis laicorum, & terræ consuetudini, *cap. 3. de donat.* Quare alterius metrocomiæ clericis, utpote exteris terras & possessiones suas vendere non possunt, neque alio titulo in eos transferre. Non obstat quod generalis statuti dispositio, non comprehendat Ecclesiasticos, quibus permissum est bona acquirere communi, *l. 19.* sup. *de sacros. Eccles.* quia hoc statutum eorum privilegiis non adversatur, nec impedit bonorum acquisitionem; sed tantum vult bona jam quæsita & loco fixa, vendi iis qui sunt istius tractus, *d. l. un.* quod è re eorum est, & fisci; quia si ea bona exteris vendere liceret, fraus posset fieri fisco circa capitationem, quam solvunt rustici & Metœci, Alciatus hìc & Amaya *tit. de prædiis decur. num. 23. hìc.*

3 * Eò pertinet quod alibi scriptum, non licere merces ad exteros deferre, aut cum iis nundinas exercere, *l. 4. & ult.* sup. *de commer. & mercat.* quo facilius incolæ onera sui tractus sustineant, & Reipublicæ subveniant; unde non licebat mercatoribus mercandi, aut vendendi caussa, secretiora imperii penetrare, & ad Barbaros proficisci, sine Comite commerciorum, ne Reipublicæ arcana, ab iis detegerentur, & ex mercatoribus fierent proditores: quod ipsum scripsit Cicero *lib. 1. offic.*

4 Quid si incola bona sua donet, aut talem heredem instituat, qui ab intestato sit successurus? valida erit donatio, vel institutio: nam quamvis alio in loco institutus habitet, non habetur extraneus; ideoque prohibitus in tali metrocomia terras emere, non prohibetur eas successione sibi acquirere, vel comparare, qua majorum fuerunt, Platea *ad h. l. num. 2.* Facit in eam rem quod præses provinciæ prædia comparare non possit in provincia quam regit, aut miles in provincia in qua militat, ne studio culturæ à militia sua avocetur: potest tamen ea prædia, quæ olim majorum fuerunt emere & acquirere, *l. 62. ff. de contr. emt. l. 9. & 12. ff. de re milit.* quia non tam videtur ea acquirere, quam retinere, aut à fisco forte occupata redimere. Accedit quod semper maxima sit habita ratio familiarum & dignitatum, ut bona in iis conserventur, & ad eas revertantur, Tiraquel. *de retract. in præf. num. 45. & §. 1. gloss. 9. num. 162.* * Hinc recepta consuetudo, contra juris communis dispositionem, *in l. 14.* sup. *de contr. emt.* ut liceat agnato proximiori ob favorem sanguinis, prædia patrimonialia in extraneum alienata retrahere, pretio oblato intra annum: qua de re dixi supra *lib. 4. tit. 55. num. 23.* Item feudalia bona, quæ possidebat is qui ingressus est religionem, licet proximiori agnato statim recuperare; si quidem personali servitio erant obnoxia, *cap. un. si de feudo fuerit contr. cap. un. de milite vasallo qui bell. ar. poss.* Jure feudorum sub pœna commissi prohibita est alienatio bonorum feudalium absque domini consensu, Bald. *in cap. Imperialem de prohib. feud. alien.* Sed hodierna consuetudine, citra domini consensum feuda instar bonorum patrimonialium promiscue vendi, ac hypothecæ subiici posse doce Linscotius *resp. 15. num. 9. & resp. 76. num. 22.* 5

T I T U L U S LVI.

Ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur.

1 *Parvus mos qui invaluerat, ut unus ex vicanis pro alia detineatur, hic prohibetur.*
2 *Neque detineri potest vicani prædium pro publicis debitis alicujus.*
3 *Justinianus constituit ne posthac ulla fiat pignoratio, per quam alius pro alio prægravetur, sub pœna amittendæ actionis, & quadrupli præstandi.*
4 *Dein prohibitum pignorationes in scholasticos & clericos exerceri aut injuriam his fieri.*
5 *Hodie à Principe conceduntur represaliæ, caussa cognita.*
6 *Quæ in iis concedendis conditiones requiruntur.*
7 *Quomodo procedendum in represaliarum executione?*

Cum iniquus ille mos invaluisset, ut ex contractu vel delictu unius ex convicanis, vel rusticania, alter convicanus teneretur; & ut liceret creditori ob unius vicani debitum, alium quemvis ex eodem vico detinere, & bona apprehendere, quoad verus debitor satisfecisset, Zeno Imperator hujusmodi iniquitatem contra vicanos, seu vicarios, perpetrari prohibet, *l. un. hoc tit.* cujus legis verba inservit Pontifex, *cap. un. de injuriis & damno in 6.* 1

Quin & Honorius & Theodosius nullo modo voluerunt, ut pro publicis debitis alienis conveniretur alterius possessio, idest prædium; cum tamen alioquin publicorum debitorum seu fiscalium magnus sit favor, *l. 4. C. de execut. & exact. lib. 12. & l. 2. C. Th. de exact. & Novell. 128. cap. 14.* Inde observa, propria non aliena prædia convenire ob tributum fisco debitum, *l. 7. ff. de public. vectigal. l. 19. ff. de jure fisci*; ubi res non persona dicitur conveniri. Nam quod ante Theodosii Constitutionem etiam persona locupletior à fisco conveniretur, detineretque ejus prædium, pro universis possessoribus vici, aut pagi, id quidem expediendi negotii caussa, fisci favor extorserat, ut videlicet promptius publici vectigalis debitum consequeretur; quo casu cogebatur executor ei qui conventus erat, actiones suas præstare, *l. 5. ff. de censib.* 2

Verùm cum bonis legibus, mali mores prævalerent, & iterum invaluisset ut liceret ejusdem civitatis vel vici hominem prehendere, vel res ejus ob debitum alterius ejusdem loci pignorare: qua de re queritur Cassiodorus 4. *var.* ubi post multa: *audacia, ad solutionem trahit extraneos, cum absolvant jura cunctos, & damnent pignorationes.* Justinianus morem illum tanquam iniquissimum damnat, renovatque anteriorum Principum Constitutiones, ne posthac ulla omnino fiat pignoratio, per quam alius pro alieno debito publico vel privato prægravetur, quod nulla dari possit caussa, ut cum alius debitor sit, alius pro hoc conveniatur, aut cum 3

quispiam damnum & injuriam intulerit, alter pro illo turbetur, & quia ex eadem urbe vel vico, unde ille oriundus est, opprimatur & contumelia afficiatur, *Novell.* 52. §. 1. *& Novell.* 134. §. *quoniam verò*. Quare pœnam hanc imponit creditori, ut quod exigit, vim passo in quadruplum restituat, & jus crediti amittat, seu actionem, quam contra verum debitorem habuit. Non adversatur quod fidejussor, & qui pro alio se soluturum constituit, exigi possit, licèt non sit debitor: nam etsi talis non sit, sua tamen obligatione, accessorie obstrictus est, & tanquam debitor exigitur.

4 Idem quod a Justiniano, constitutum dein fuit a Frederico Imp. *t. de cultu pacis & t. de præf. puniend.* sed nunquam populi abstinuerunt; sæpius enim in usum pignorationes revocarunt, easque barbare appellarunt represalias. Cum igitur non possent omnino tolli è Republica, id saltem effecit Fredericus nova Constitutione Codici Justinianæo inserta (*t. ne filius pro patre*: de qua vide quæ ibi dixi) ne studiosi qui scientiæ caussa in Academiis versantur, ob aliena debita detinerentur, aut ad aliud judicium, quam Episcopi, aut Rectoris sui vocarentur, promissa illis actione famosa in quadruplum adversus creditores. Similiter Gregorius Pontifex clericos a represaliis, & quocumque gravamine exemtos esse voluit, *cap. 1. de injuriis in 6.* pront etiam a bello, *cap. 2. & de tregua & pace*. Successit dein Bulla *cœnæ* §. 19. quæ generatim Ecclesiasticos a sæculari Judice, vel Officiato vetat capi vel detineri sub cautione, aut sententiam etiam justam in illus ferri. Facit & *cap. si clericos de sent. excom. in. 6.* & quæ Diana refert *p. 1. tract. 2. de immun. Eccles.*

5 Retentus represaliarum usus, non quidem inter incolas ejusdem regni, cum illi judicem habeant, coram quo de illata injuria conqueri possint, sed adversus exteros, ut si Hispani eripuerint Gallo negutiatori suas merces, licitum fuerit quemlibet Hispanum detinere, ejusve merces diripere: si prius tamen liquidò constiterit res fuisse abreptas, & dum ex æquo & bono repeterentur, denegatam justitiam. Quare res suas ab exteris repetituri nullo modo prætermittere debent formam in decernendis, exequendisque represaliis requisitam; ut enim non facile bellum suscipiendum, ita

6 nec ea remedia quæ bellum redolent. * Forma autem sive conditio prima est, ut subsit caussa, eaque gravis: nam ob levem aliquam injuriam aut direptionem, non est adhibendum extraordinarium remedium, cùm sit ordinarium. Altera ut præcedat jussus supremi Principis, qui ut bellum solus indicit, ita & represalias permittit, utrumque legitime, cum Principis sit jura subjectorum tueri, & omnes injurias ab illis propulsare. Tertia, ut a Magistratu vel Principe exteri, qui debitor est, vel damnum injuria dedit, petatur damnum sarciri: id si mandare neglexerit, vel contempserit, juste tunc conceduntur represaliæ, quemadmodum justa suscipiuntur arma, Bart. *in sua tract. de represaliis*. Ant. Gail. *de pignorationib. & arrest.* & Cujacius *ad l. un. Cod. h. t.* qui docent represalias quas veteres clarigationes vocarunt, nunc marchas appellari; quia potissimum in marchis, idest, limitibus regionum exercentur, inde Marchionea & Comites limitanei: & marchæ dictæ literæ, quæ non prius conceduntur quàm significatum fuerit Principi aut populo, ut curet solvi quod creditori debetur, aut injuriam illatam puniri.

7 Quare servandæ sunt hæ conditiones in decernendis represaliis; in executione verò ne diutius quam par est, cum personis captis agatur. Rebus verò detentis, ne ut propriis uti vel abuti liceat, sed sub hasta publice vendantur, & quatenus fieri potest rerum judicatarum solemnia observentur; qui secus fecerit, damna sarcire debebit, quæ ob juris formam neglectam acciderint.

TITULUS LVII.

De censibus, & censitoribus, & peræquatoribus, & inspectoribus.

1 *Continuatio tit. & quam varie census accipiatur.*
2 *Officium censorum, & qua fuerit censendi forma, digna ut hodie observetur.*
3 *Magnam Reipublicæ utilitatem confert bonorum & personarum descriptio.*
4 *Tenuiores non debent nimium gravari; gravati agnoscunt tantùm pristinam professionem.*
5 *Domino per fraudem absente, peræquator prædia æstimare poterit, & toleratur ejus iniqua æstimatio.*
6 *Si revelatio sit facienda, mittitur inspector, qui bona inspiciat, & referat quæ possint æquari & æstimari.*
7 *Et an procuraverit sterilitatem agrorum possessor, ut minus solveret.*
8 *Si minus sit gravatus culpa peræquatoris, licet conqueri intra annum.*
9 *Peræquator qui per negligentiam, aut gratiam aliter censum imposuit, quàm deberet, quomodo puniatur.*
10 *Æstimatores tenentur onus agnoscere, quod ultra modum imposuerunt, & quomodo gravatus agat & appellet.*
11 *Bona omnia referenda sunt in æstimum, ut modus censendi servetur.*
12 *Inscripti in æstimo possunt ejus inspectionem petere, & ad unius instantiam debet æstimum reformari.*
13 *Æqualitas servanda & æstimatio facienda pro fructuum quantitate.*
14 *Toties facienda peræquatio, quoties defectorum levamen exposcitur.*
15 *In Belgio necessaria peræquatio, cum ob continua bella multa terræ sint desertæ & inundatæ.*
16 *Civitas ex caussis ab onere relevatur, & id imponitur aliis civitatibus quæ onus commodè ferre possunt.*
17 *Prædium desertum alteri a peræquatore assignatur, sine onere solvendi præteritos census.*
18 *Volens recuperare rem sibi obligatam aut propriam debet emtori restituere expensas meliorationis.*
19 *Quid juris si vasalli ob culpam dominorum feuda sua deserant & aliò se conferant.*

ABsoluta priore hujus libri parte, quæ est de universitatibus seu collegiis & corporibus, sequitur posterior, quæ censuum materiam complectitur. Census nomen varie accipitur. Olim publicam civium & bonorum quæ eorum erant descriptionem, sonabat; deinde pro bonis ipsis seu patrimonio accipi cœpit, ut *in l. 16. in princ. ff. ad S. C. Trebell. l. 27. §. ult.* sup. *de Episc. aud.* ac sic Ovidius censum accipit: 1

——— *Dat census honores*,
——— *Census amicitias*.

Hoc jure autem pro tributis fisco, vel Reipublicæ, pro modo possessionum inferri solitis, census accipitur, & *in l. un.* sup. *de capit. civium cens. exim.* Jure Canonico pro omni annua pensione, quæ in signum Imperii subjectionisve quotannis penditur ab eo, qui accipit in censum prædium *t. & de censib. cap. 6. & de relig. domib. cap. 8. & de privilegiis*. Proprie itaque census significat æstimationem bonorum factam, ut secundum eam tributa præstentur. * Æstimandis & censendis 2
bonis præficiuntur Censores sive Censitores, quos Hispani *Repartidores* vocant; hi jurant se officium suum fideliter facturos, ut peræquatis bonis æqua lance indictio procedat: Quare censendi formam accuratissimè servabant, dignam, quæ & hodie observetur, qua continebatur tam personarum quam bonorum descriptio; personarum, cum singuli cives & municipes sua & uxorum, liberorum, servorum, inquilinorumque suorum nomina profitebantur, pro quibus censum solvere tenebantur; item cujusque ætatem, tribum, classem, centuriam, & quam quisque urbis regionem habitaret; bonorum verò, cum iidem patresfamilias prædia sua, servorum pecudumque numerum, fundorum instrumenta, supellectilem, pecuniæ quantitatem fidelissimè describebant, cum adjectione nominis cujusque prædii & fundi, & in qua civitate, quo pago, juxta quos vicinos prædia essent sita; item oliveta, quot jugerum esse viderentur, vinea quot vites haberet, & pratum quot arbores, quot jugerum pascua & sylvæ cæduæ, *l. 4. ff. h. t.*

Atque hæc bonorum descriptio, magnam etiam nunc 3
Reipublicæ utilitatem adferret, ex qua civium numerus, & facultates sciri possent, & qui ex iis sint idonei ad bella gerenda, qui domesticis rebus curandis aptiores, qui in colonias deduci, quos operibus publicis exerceri expediat, aut agris colendis adscribi. Nec minus etiam utilis esset personarum descriptio, unde ætas & conditio cognoscatur, qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, aut avari in civitate aut territorio toto sint, qui in eo otiosi, peculatores & validi mendi-

4 cantes. * Denique ut ex hac publica descriptione prospici queat inopiæ & justissimis tenuium, & agricolarum querelis, qui sæpe modo tanto vectigalium & exactionum pondere premuntur, ut agris ac sedibus quasi foro cedere cogantur. De his Salvianus *de providentia Dei lib. 4. & 5. Inveniuntur*, inquit, *plurimi divitum, quorum tributa pauperes necant. Decernunt potentes, quod pendat turba miserorum; ipsi enim in nullo sentiunt, quod decernunt*. Quid iniquius quàm ut immunes sint divites a debito, qui cunctos faciunt debitores. Principis proinde erit seriò expendere has pauperum querelas, eas admittere, non surdis auribus præterire, atque exemplo Constantini Imperatoris adversus potentes, tenuiorum caussam ita suscipere, ne immoderatis tributis onerentur, sed tantùm pristinam professionem agnoscant, juxta *l. 1. h. t.* ex qua colligitur quam utile publicè sit ut pristina bonorum omnium professio, & æstimatio, tabulis publicis asservetur; ne peræquator territorii, qui cum notatio a Censore ad peræquandos & censendos agros mittitur, pluris eos æstimet, quam oporter, neve etiam per collusionem potentiorum sarcinam ad pauperes transferat; ut ait Imperator *in d. l.* 1. Nam si quis se gravatum probaverit, auctamque fuisse a peræquatore taxationem bonorum suorum, censum præstabit secundum antiquæ censualis professionis modum, & æstimationem, quam ipse possessor, aut majores ejus exhibuerunt, *l. 1. sup. de immun. nem. conced.*

5 Solebat enim quisque possessor bona sua æstimare, eaque Censori deferre; hic autem si de justa bonorum professione dubitaret, ut certus census bonis indici posset, mittebat peræquatorem, qui æstimaret & describeret res singulas, præsente & legitime vocato possessore, qui si per fraudem censitioni & peræquationi noluisset interesse, vel colonum fugasset retractationis census defugiendæ caussa, id quod possessore ejusve procuratore absente, æquum peræquator judicasset, ac constituisset, ratum habebatur, *l. 3. h. t.* quamquam censitio vix recte fieri posset absente domino, vel colono, quem quia dolo se dimiserat dominus, ne status suorum bonorum patefieret peræquatori, ideo totius æstimi censum solvere cogebatur; nec querelæ illius audiebantur. Unde fit ut propter dolum & fraudem toleretur iniquitas illati gravaminis, quæ alias non toleraretur, Platea & Rebuffus *ad d. l. 3.*

6 Igitur, ubi fraus abest, hanc æquitatem debet admittere Censitor, ut officio ejus congruat relevari eum, qui se injusto onere gravatum esse probat, vel cujus bona, professione facta, sunt sterilia, ita ut iis frui nequeat, *l. 4. §. 1. ff. h. t.* atque eo casu Inspectorem mittet, qui censum emendet, prædiis inspectis; item qui referat quænam prædia sint male censa, quæ facta sterilia, quanta agri portio chasmate vel incursu hostium perierit; quæ vites mortuæ sint, vel arbores aruerint; & quomodo agri infertiles cum fertilibus pos-
7 sint æquari & denuo æstimari facta compensatione * Inquiret etiam: an colonus agros steriles reddiderit, aut paupertatem simulans, vites arboresque exciderit; talis enim pristina professione non relevatur, *l. 2. hoc tit.*
8 * Item: an culpa vel gratia peræquatoris inæqualis descriptio & æstimatio bonorum facta fuerit; quia dum illa non fit, licet gravato de iniquo onere conqueri, & actionem instituere, quam Imperatores completa peræquatione intra annum proponi volunt, *l. 5. h. t.* excipiunt minores qui fuerint indefensi, & absentes Reipublicæ caussa, quibus annus computatur, ex quo agendi habuerint facultatem, *d. l. 5. in fin.* puto etiam majores, exacto anno, posse conqueri; cum injusta peræquatio, elapso statuto tempore, nullam vim obtineat: possunt quoque uti beneficio appellationis intra tempus legibus constitutum. Imò quamvis id effluxerit, aut prosequendi appellationem via sit præclusa, non tamen opponendi nullitatem contra injuriam peræquatoris privato facto, *arg. l. 19. ff. de appellat.* Belluga *in speculo Princip. rub. 46. vers. restat videre num. 2.* Rebuffus *ad d. l. 5. num. 8.* Bobadilla *in sua politic. l. 5. cap. 5. num. 36.*

9 Ubi autem proposita fuerit actio, seu querimonia; & deprehendatur peræquator & tabellio incurrisse culpam negligentiæ vel gratiæ, non solum honoris jacturam, verùm etiam quadrupli mulctam subit: ea verò quæ a possessore extorsisse convincitur, ut erga alium esset gratiosus, in quadruplum cogitur restituere, *l. 6. h. t.* Hinc notandum adversus æstimatores, qui bona ultra debitum modum æstimant, teneri onus agnoscere, quod aliis voluerunt impositum. Item licere adversus illos agere non tantum civiliter ad mulctam, sed etiam criminaliter ad pœnam, si pecunia corrupti tenuiorem censu oneraverint, cui proinde permissum, ut dixi, querelam movere, & si se inique condemnatum putet, poterit a tali sententia appellare: attamen si ex forma sententiæ, jussum fuerit, ut executioni mandetur, appellatio interposita non suspendet executionem. * Cæterùm peræquatoris, discussoris quamvis æ- 10
qua æstimatio, non est tamen executioni mandanda; sed prius caussa impositi oneris ad censorem est referenda, hodie ad magistratum, a quo judicanda & confirmanda, juxta *l. 2. sup. de jure fisci*; ubi diximus computationem a tabulariis factam, vim sententiæ non habere, nisi ab eo qui jurisdictionem habet, confirmetur, Amaya *ad d. l. 2.* Garzia *de expensis cap. ultim. in fin.*

Quamobrem ut omnis controversia & lis evitetur, 11
necesse est ut censitores sive magistratus, prævia caussæ cognitione, pro regionis consuetudine librum censualem conficiant (quem supra æstimum nominavimus, *lib. 10. tit. 16. in fin.*) quo quisque sciat quantum ærario sit inferendum; item ut & modus in exigendo censu servetur, juxta omnes res & facultates quas quisque possidet; exceptis tamen iis, qui jure, privilegio, vel præscriptione immunes sunt. * Porro gravati licitè 12
possunt exigere æstimum inspiciendum, ut videant: an alius alio magis gravetur, & an magis pauper quam dives, ut sæpe evenit. Quin etiam unus petere potest reformari matriculam sive æstimum; nam cum de onere agatur, & versetur caussa publica, quilibet è populo audiendus est, *l. 1. ff. si mensor. fals. mod. dix.* ibi: *nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione*: ita & in æstimi variatione.

Nemine petente vel urgente, si in æstimo aliqua re- 13
periatur inæqualitas, corrigi, mutari & reformari potest quolibet quinquennio, ob id quod rerum status illo tempore varietur. Puto breviori posse id fieri, ne quid ad relevationem divitum, & in pauperum perniciem protendatur, contra *l. 1. hoc tit.* Si non obstante veteri æstimo, aliqua inæqualitas per aliorum fraudem inducta sit, æqualis censuum ratio ineunda est, ut omnes æqualiter pro suis facultatibus onerentur; habito tamen potius respectu ad fructus præsentis temporis, quàm ad valorem rei, juxta *l. 13. sup. de act. empti l. 2. sup. de annon. & tribut. l. 3. sup. sine censu.* ibi Bald. & Salicet. & Clockius *de collect. cap. 11. num. 100.* ita ut qui plus habet, plus solvat; qui minus, etiam minus, *l. 4. ff. hoc tit.* nam perniciosè errant qui bonorum æstimationem, non fructus sequuntur.

Quare toties inspectio & peræquatio facienda est, 14
quoties agri nullos, aut paucos fructus proferunt; multò magis si civitas ob defecta prædia, relevationem petat, ea concedenda est, *l. 4. hoc tit.* & quod ex his prædiis diminutum fuerit, ex aliis quæ meliora sunt, supplendum erit. Sic sterilia fertilibus compensantur. Ex qua legis decisione liquet solutionem onerum, si diuturnitate temporis fiat iniqua, vel rerum status mutetur, ad æquitatem reducendam esse, per magistratum, ac rem ita ab eo temperandam, ut vitia priorum censuum, datis novis possessoribus, evanescant, *l. 2. & 4. §. quis post censum ff. h. t.*
* Sic cum per bella interna & externa, multi agri sint 15
deserti, terræ inundatæ, territoria destructa, & negotiatio imminuta hic in Belgio, æquum esset redeunte pace, terras omnes peræquare, & singulis certum censum imponere, tasam veterem novare, aut quam Carolus V. Imperator servari voluit, consideratis facultatibus, negotiis & exercitio cujusque, eo in loco ubi domicilium habet, aut ubi negotiationem suam exercet. Plura in hanc rem edicta recenset Zypæus *in notitia juris Belgici tit. de vectigalibus.* Indigent enim sæpe antiquæ taxæ & adjectiones censuum renovatione, & novo auxilio, quæ iterum emergunt; ut scribit Celsus *in l. 11. §. 8. ff. de inter. act.* Licet alias, quæ antiquam formam semper habuerunt, minimè mutanda; & variatio in muneribus prohibita sit, *l. 20. ff. de opr. legat.*

Si igitur civitas solito incolarum numero & faculta- 16
tibus destituatur, & levamen a Principe exposcat, dispositione habita, & ustenso onere, ab eo relevabitur; sed quod ei adimitur, aliis ejusdem provinciæ civitatibus imponetur, quæ onus novum commodè ferre possunt: quod colligitur *ex d. l. 4. h. t.* ubi Lucas de Penna addit, etiam locum desertum ob defectum inhabitantium, concedi oportere vicinis incolis, quibus onus superindictionis imponitur: facit in eam rem *Nov.*
128.

128. *cap.*8. obi si aliquando contingit dominum alicujus possessionis, aut non apparere, aut ad fiscaliom solutionem non sufficete, possessio cum omnibus quę in ea sunt, traditur iis qui tributaria & fertiliora prædia juxta possideot, atque ab his indictionis necessitas imposterum suscipitur.

17 Similiter apud eum possessio firma manet, cui eam a peræquatore semel traditam fuisse constiterat, *l.* 7. *hoc tit.* cujus decisionis hæc est species. Titius tenuit a fisco possessionem sub annuo censo, quam deseruit, desertam ac destitutam peræquator vel censor alii tradidit, puta Sejo, firma hæc possessio est, & libera ab onere reliquorum, idest, non tenetur Sejus fisco solvere censum temporis anteacti pro terris istis, ne alterius culpa, alter incipiat subjacere dispendio, *d. l.* 7. *& l. pen. Cod. Theod. de censit.* Ideòque novo possessori solum subeundum onus censuale ex die, quo terræ ipsi fuerunt traditæ a peræquatore; quod si a domino eas terras accepisset, etiam præteritos census præstare teneretur.

18 * Si verò privatus aliquis obligatam sibi possessionem quæ deserta permanserat, aut ex aliquo titulo eam sibi deberi contendat, eo probato, possessio in hunc creditorem seu petitorem transfertor, eo pacto, ut impensas & emponemata seu meliorationes quas possessor fecit, ei reddat. Verùm ne specie litis donationes semel constitutæ turbentur, actio sive rei petitio intra sex mensium spatium est intentanda; quibus elapsis, penitus repetendi, aut agendi facultas denegatur, *d. l.* 7. *h. t.* quoniam videtur jus suum remittere, & adversario cedere, qui illud non prosequitur, *Novell.* 100. *cap.* 1. §. 1. aut non exhibet intra præfixum terminum. Hinc observa hypothecariam actionem habere diversa tempora: nam hic jure singulari tollitur sex mensibus utilibus; cum aliàs non nisi decem annis inter præsentes, aut viginti inter absentes huic actioni præscribatur, ab ipso debitore vel creditore, *l.* 7. sup. *de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.*

19 Denique illud notandum, frequenter dominos vasallorum prædia deserta a vasallis suis, aliis elocare, aut pleno jure tradere, si contingat vasallos intra sex menses legitimè edictis vocatos emanere, & nolle redire, Lucas de Penna *ad d. l.* 7. in *fine*. Puto etiam ante illud tempus, securos esse eos, quibus hæc feuda concessa sunt: præsertim si accesserit Principis concessio vel approbatio. Huc facit *l.* 3. sup. *de agric.* ubi coloni vel vasalli, insolita servitia præstare coacti, & a dominis oppressi, si ad tutiora loca se converterint, non compelluntur inde ad pristinos dominos redire, quamvis ab iis revocentur, si a Principe data fuerit facultas remanendi, & possidendi alia prædia, quæ cum onere suo transferri in futurum censentur, Platea *ad d. l.* 3. *num.* 1. Non obstat *l.* 7. *ff. de publ. & vectig.* ubi possessores etiam in præteritum onera præstare tenentur; quia id procedit quando a privato in privatum fit prædiorum concessio, hic autem fit a Principe, vel ejus fisco non per modum venditionis, sed cujusdam translationis, ideoque tantum futuri, non præteriti temporis onera solvunt, Bart. *in l. fin.* sup. *de fide inst. & jure hasta.*

TITULUS LVIII.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur.

1 *Continuatio, & quid ager desertus, incultus & derelictus. Inter hos agros discrimen.*
2 *Ager sterilis quid sit, & quo differat a deserto?*
3 *Quibus deserta prædia, quorum domini non reperiuntur iis quæ possident; secus privati.*
4 *Curiales non conveniebantur pro alienis prædiis, sed pro iis quæ possident; secus privati.*
5 *Deserti agri assignabantur habentibus fertiles, quibus retentis, non poterant illos deserere, & præstabant desuper cautionem.*
6 *Si nullus inveniretur conductor volens desertos agros possidere, antiquo possessori restituebantur sub cautione solvendi tributa.*
7 *An invitus quis cogebatur agros desertos suscipere?*
8 *Varii conductores, possessores, emphyteuticarii, qui desertos agros colendos suscipiebant sub canonis præstatione.*
9 *Principi an liceat ex caussa revocare concessionem quam fecit, & alterare contractum?*
10 *Emtor prædiorum fertilium, omissis sterilibus tenetur pro his ad tributa.*
11 *Emens prædia tributaria fertilia, omissis sterilibus, tenetur etiam pro sterilibus solvere fisco tributa & reliqua.*
12 *Debitoris tributarii heres repudians ejus hereditatem, privatur omnibus bonis ad eum devolutis.*
13 *Qui jure emphyteuticario agros idoneos reddiderat, in perpetuum possidet, & in heredes transfert cum onere canonis & salva immunitate biennii.*
14 *Accipienti fundos patrimoniales sub certa canonis præstatione, non debet augeri canon ob meliorationem.*
15 *Cur detur biennii immunitas; & quando deserti agri a dominis auferantur, & aliis addicantur.*
16 *Prædia a domino deserta susceptoribus sine onere reliquorum addicebantur, excluso domino, semestri præscriptione.*
17 *Is cui a peræquatore agri addicebantur, fiebat eorum dominus.*
18 *Cui addictum est prædium ex quo navale onus debetur, isto non liberatur; sed aliis fiscalibus oneribus sublevatur.*
19 *Moribus nostris & Galliæ, licet alienos agros desertos colere, non occupare. Quid si eorum dominus vocatus non redeat.*

Dictum de censibus & personis, quæ censui præsunt: nunc de agris, qui in censum cadunt, vel non cadunt. Agrum appellat Florentinus locum ruri sine ædificio: nam qui cum ædificio est, prædium & fundus dicitur, *l.* 211. *ff. de verb. sign.* Ager seu fundus aut sterilis est, aut desertus, qui videlicet a nemine colitur, sed deseritur & derelinquitur, Isidorus *l.* 14. *etym. cap. pen.* Item ager incultus, qui desertus & cultore destitutus est. Differunt agri seu fundi deserti, a derelictis, quod qui agros deserit, possit si velit eos intra biennium recuperare, modò meliorationis impensas novo conductori restituat, *l.* 8. *hoc tit.* qui verò agros dereliquit, eos non recuperat, etsi pœniteat; quoniam statim ejus esse desinunt, & occupanti conceduntur, *l.* 1. *ff. pro derelicto* §. *pen. inst. de rer. divis.* * Porro ex quo ager deseritur, fit sterilis & sine fructu: non tamen omnis sterilis est desertus; quia desertus dicitur qui a nemine possidetur, sed deseritur & non seritur; at sterilis tametsi infructuosus jaceat, possideri potest, & adjungi fertilibus. Ideo rectè pars prima hujus tit. agit de agro deserto; posterior de sterili tantùm. Cum igitur frequenter agri vel fundi, quibus census impositus est, deserantur, & desertione fiant steriles & inculti; idcirco hic titulus ostendit, quando hujusmodi agri aliis fertilioribus imponantur, idest, adjungantur; ad hoc, ut super omnibus fertilibus & sterilibus æqua fiat census impositio & æstimatio, per censitores, peræquatores & inspectores: de quibus diximus sup. *tit.* 1

2

3 Ex hoc autem titulo & seqq. appatet quanto studio Imperatores semper agros desertos, fructiferos efficere conati sint immunitatibus, privilegiis, ad eos colendos subjectos suos cohortando. Sic Ælius Pertinax, teste Herodiano *lib.* 2. quidquid inculti soli vacabat, occupantibus adjudicavit, decemque annorum immunitatem ac perpetuam libertatem agricolis subjectis concessit. Et Divus Aurelianus, cum statuisset ut decuriones civitatum, pro desertis prædiis in ipsis civitatibus, & quæ dominos seu conductores invenire non poterant, fisco tenerentur ad censum sub triennii immunitate. Constantinus hoc adjecit: si constiterit ordines decurionum ad suscipienda hujusmodi inculta prædia, minus esse idoneos, eorumque prædiorum onera dividerentur in ditiores, qui alia prædia fertiliora ejusdem tractus possidebant, proxima desertis, *l.* 1. *h. t.*

4 * Dicit proxima; quia curiales unius territorii non tenebantur accipere prædia deserta alterius civitatis, sed propriæ tantùm, ac pro iis quæ possidebant censum solvere, *l. jubemus* 16. *h. t.* ubi propriæ glebæ, seu terræ nomine conveniuntur curiales, *& in l.* 21. sup. *de decurionib.* satis est si suæ civitatis munera subeant, & rectè impleant. Cum aliàs privati qui fertiles agros possidebant, cogerentur steriles alterius territorii etiam procul dissitos suscipere & colere, si in eo nullus inveniretur idoneus, *l.* 7. *in fine hoc tit.* idque pro modo & qualitate agrorum fertilium, & cum consensu vicinorum, quibus profutura erat ista agrorum adjunctio & cultura; iteruque dicta triennii immunitas a tributis.

5 Sub qua immunitate, qui fertiles & steriles Reipublicæ fundos permixtim possidebant, omnes retinere, vel

vel omnibus salvo canone curialibus cedere tenebantur;
neque enim poterant fertilibus retentis, sterilia loca de-
serere, *l.* 5. *h. tit.* Quamobrem priusquam ad possessio-
nem fundorum impetratorum accederent, pignoribus
& fidejussoribus periculo curialium datis, & fundis sui
patrimonii, fertilibus obligatis, cavebant se damno
publico steriles fundos non deserturos, omnesque ad
6 fœcunditatem reducturos, *l.* 3. *h. t.* * Si secus fecissent,
quærendus erat alius conductor, qui sub eadem cautione
& præstatione agros sic permixtos susciperet colendos;
si non inveniretur voluntarius conductor, & ad priores
bonorum possessores, decuriones vel alios agri reverte-
bantur, *l.* 6. *h. t.* ad eos inquam, qui ejusmodi agros ci-
vitatibus aut templis largiti sunt, receptis ab iis fidejus-
soribus idoneis, de non relinquendo hujusmodi agros
amplius cum detrimento Reipublicæ.

7 Hinc notat Bartolus *ad l.* 3. *h. t.* si invito addicatur
ager desertus, vel procul situs colendus, absque impe-
tratione, non esse gravandum prædicta cautione, quasi
satis videatur gravatus adjectione istorum agrorum. An
igitur invitus quis cogi poterat desertos agros colendos
suscipere? Non puto; nisi ejusdem substantiæ bona
possideret, *l.* 10. *h. t.* ubi qui fertiles agros habebat,
pro rata portione suscipiebat infœcundos; ex eadem
substantia. Itaque nullus possessor pro alienis debitis,
vel desertis prædiis, quæ ex iisdem bonis, quæ nunc
per ipsum possessorem tenebantur, vel ex eadem sub-
stantia non probabantur fuisse, conveniri vel teneri
poterat, *l.* 12. *h. t.* multo minus extraneus cogi, nisi
alienum colonum aut adscriptitium mala fide susce-
ptum reddere noluisset, & ob eam caussam ager fuisset
desertus, ut Justin. sua *Nov.* 17. *c.* 14. disposuit.

8 Erant igitur qui propria auctoritate agros desertos,
ad privatum publicumque compendium excolere festi-
nabant, *l.* 8. *h. t.* Item alii, qui tanquam conducto-
res, agros quasi proprios, cessante domino, suscipie-
bant, aut jure emphyteuticario agros desertos, quasi
alienos colebant, aut colendos impetraverant a peræ-
quatore, aut publica auctoritate, *l.* 2. 9. 15. *& ult.
hoc t.* omnes tamen sub canonis præstatione. Incertus
hic canon, pro anni copia uberius vel angustius exige-
batur: neque iis licebat agrorum culturam semel su-
sceptam, ob sterilitatem nimiam refugere. Quin etiam
iis, qui agros patrimoniales Principis, jure privato su-
sceperant, optio dabatur, steriles una cum fertilibus
suscipere excolendos, aut eos cedere possessoribus qui
antea fertiles agros receperant, *l.* 9. *h.* t. Nam ista loca
quibus est minor soli fœcunditas, sustentari videntur ab
iis quæ ubetes fructus producunt.

9 Hinc notant Interpretes licere Principi suæ conces-
sioni, aut donationi jam perfectæ, & acquisitæ, talem
conditionem apponere, ob cujus defectum concessio,
& dominium quæsitum revocetur. De quo tamen du-
bito; quia Principis est non auferre, sed confirmare
concessa, ut dicitur *in Novell.* 10. *post princ.* Nec ob-
stat *d. l.* 9. quæ non loquitur de privilegio, aut dona-
tione gratuita revocanda; sed de concessione facta jure
contractus emphyteutici, ut patet ex verbis: *qui fun-
dos patrimoniales jure privato, canone salvo susceperit:*
quem contractum justa ex caussa potest Princeps confir-
mare & revocare pacta, quæ ab initio insunt, ex na-
tura ipsius contractus, & dispositione legis, videlicet u-
nus fertiles fundos suscipiat, alter steriles retineat; sed
ita permixtim possideantur, ut qui fertiles fundos su-
cipit colendos, illos cum sterilibus compenset, vel fer-
tilibus cedat. Quodque dum statuit Princeps, non im-
mutat contractum, aut concessiones a se, aut a majori-
bus factas revocat, sed eas ad legem æquitatis & justi-
tiæ reducit, Bald. *in l. nuptia ff. de senator.* Lucas de
Penna *ad d. l.* 9. Molina *de primogen. lib.* 4. *cap.* 3. *n.* 17.

10 Qua æquitatis regula motus Constantinus, voluit ut
si emphyteuticarius, vel patrimonialis possessor fun-
dum proprium privatique patrimonii vendidisset, ex
quo empyteutici juris prædia sustentare consueverat;
dein hæc prædia deservisset, emtor qui hunc fundum
comparaverat, omissis sterilibus prædiis (quorum ner-
vi erant abscissi) teneretur pro iis onus census contin-
gentis agnoscere, *l.* 2. *h. tit.* Ita ut ad hunc emtorem
transferrentur fundi comparati reliqua, & etiam inuti-
11 lium prædiorum reliqua: * Atque hoc pacto occurre-
batur contrahentium, & testantium fraudibus: nam
sæpe qui steriles agros vectigales possidebat, permixtos
fertilibus, carius vendebat fertiles sub onere sui redi-
tus, & agros desertos retinebat, quos etiam aliquan-
do deserebat, aut è contrario retentis fertilibus fraudu-
lenter, aut paupertate coactus, in aliquem inutiles
transferebat, vel omnino iis relictis, aliò migrabat,
quod damnum fiscus sustinebat solus, siquidem cæteri
municipes (ut dixi) pro sua tantùm gleba tenerentur,
l. 16. *h. tit.* ut igitur illud fiscus averteret, statutum fuit
a Constantino, Valentiniano, Gratiano & Theodosio
Impp. ut qui fundos comparasset, aut conduxisset, fer-
tilibus adjungeret inutiles, eorumque onera, seu reli-
qua subiret, *d. l.* x. *& l.* 6. *hoc. tit.*

Et quia subinde debitor fisci testamento aut donatio- 12
ne in fictos heredes transferebat agros fertiles, relictis
sterilibus successioni, seu hereditati, cui dein isti he-
redes renuntiare solebant, sic ut onus hoc jacentis he-
reditatis fiscus subiret, suoque censu frustraretur, id-
circo Gratianus Imp. ut damnum hoc a fisco averteret,
voluit ut heredes scripti etiam pro sterilibus fundis
fiscale onus agnoscerent; aut si hereditati renuntiassent,
nulla interposita mora, omnibus rebus quas ex iisdem
bonis quovis titulo percipissent, cederent, *l.* 4. *hoc tit.*
Intellige ex bonis a fisco quocumque titulo, & jure
perceptis, non quæ a testatore obvenerant, Lucas de
Penna *ad l.* 4. *hoc. tit.* Contra Peregrinus *de jure fisci
lib.* 6. *tit.* 7. *num.* 36. dicit: fisci debitorem omni bona,
etiam inter vivos quæsita, amittere si eorum aliqua de-
serat, oneris fiscalis evitandi caussa.

Ex his apparet retinenda fuisse prædia, quocumque 13
titulo & jure suscepta, nec licuisse fertilia ab incultis
dividere; hinc plerique jure emphyteuticario prædia
colenda accipiebant, uti & nunc ea conditione ut ejus-
modi prædia in perpetuum retinerent, eaque transmit-
terent in heredes suos salvo canone, idest, onere sol-
vendi pensionem, ex tempore quo inculta prædia possi-
dere cœperant, *l.* 7. *in pr. hoc. tit. Novell.* 128. quamvis
alias emtor, legatarius & quilibet ejusmodi succes-
sor præteriti quoque temporis tributa solvere deberet,
l. 5. *ff. de censibus, l.* 1. sup. *de annon. & tribut.* Ita & qui
patrimoniales fundos juris privati susceperat, cogeba-
tur quoque defectos suscipere pro rata, cum eodem one-
re canonis, præsentis temporis, & salva immunitate
biennii; quin & idoneos redditos agros retinebat jure
privato, ac si successione eos acquisivisset, sed pende-
bat ad diacatuchiæ vicem, idest, censum perpetuum
fisco, cui omnes sine ullius exceptione personæ erant ob-
noxii, *d. l.* 7. *in fin.* quod etiam decisum *in d. l.* 9. *eod.* &
interdum adjectionem seu oneris augmentum ferre co-
gebantur, quod Gallice *la Surcharge* dicitur, Cat. Loy-
sean *tract. du deguerpissement lib.* 6. *cap.* 2. *nu.* 13. * At 14
verò cui a Principe sub certa canonis pollicitatione as-
signatus fuerat in emphyteusim fundus desertus, quem
magno labore & sumptu coluerat, non onerabatur aug-
mento novæ pensionis seu descriptionis, ne videretur
Principis auctoritate circumveniri; quoniam, inquit
lex, absurdum est eum qui magno labore, sumptu &
patrimonio exhausto, fundos vix meliores reddere po-
tuit, improvisum oneris augmentum suscipere, *l. ult.
h.* t. Quò pertinet etiam *l. fin.* sup. *de alluvionib.* ubi si
per alluvionem augeatur ager, vel fertilior efficiatur,
non propterea augenda est pensio, sed continuanda quæ
initio fuit imposita, *l.* 25. §. *vis ff. locati.* * Quod au- 15
tem *d. l.* 7. concesserit immunitatem a præstatione cano-
nis, ratio est ut plures invitarentur ad patrimoniales
fundos suscipiendos; qui quia Principis erant; ideoque
ei majori curæ, biennii tantum concedebatur immuni-
tas a solutione canonis, ut non obstet *l.* 1. *h.* t. quæ dat
triennii immunitatem: nam agit de fundis a dominis de-
sertis, & in curiales transferendis, Cujacius *ad d. l.* 7.
Igitur qui agros colendos jure privato, aut emphyteu-
ticario susceperant, eosdem desertos jure perpetuæ pos-
sessionis retinere poterant, & habebant dominium pos-
sessionis, ut dicitur in *d. l.* 7. *& l.* 11. *h.* t. modo fun-
ctiones seu pensiones debitas agnoscerent, *l.* 13. *h.* t. &
probarent vitio dominorum debita fuisse contracta, dum
prædia inculta deseruerunt. Similiter curialium vitio
si deserta permansissent prædia Reipublicæ, aut apud
acta aperte iis renuntiassent, aut permisissent alios præ-
dia ista possidere, nullum habebant jus repetendi; sed
permanebant penes eos qui ea colere, & functiones pu-
blicas recognoscere firmiter promiserant, *l.* 14. *h.* t.

Non tamen domini statim agrorum suorum dominio 16
privabantur, sed si intra sex menses edictis evocati non
reverterentur, & debita tributa persolverent: quibus si
se impares esse propria confiterentur absentia, nec redi-
re vellent, penes eos qui agros jam colere cœperant sub
certo

certo canone, proprietas possessionis intemerata permanebat, & absque onere reliquorum: nam tantùm ex eo tempore, quo agros colendos susceperant, tenebantur sd tributa, *l.* 11, *h. t.* & hic casus est, quo dominus præscriptione semestri excluditur, privaturque dominio rei suæ, ob contumaciam, quæ facit ut habeatur pro
17 confesso: * Aliàs si dominus contumax non fuisset, agros a se desertos intra biennium recuperare poterat, refusis expensis novo cultori juxta *l.* 8, *h. t.* quam alii interpretantur de agris desertis, & ab aliquo occupatis, sine peræquatoris addictione; at *d. l.* 11. de addictis a peræquatore novo conductori, eo tempore quo agros provinciæ peræquabat, & steriles fertilibus adjungebat: nam is cui peræquator & censitor agros desertos addicebat, fiebat dominus, excluso domino desertore, qui intra sex menses vocatus comparere recusaverat, *l. ultim.* sup. *tit. prox.* exclusaque competitione omni, Loyseau *tract. du deguerpissement l. 6. cap.* 11. *num.* 15.

18 Porro qui a peræquatore seu censitore agrum desertum accipiebat, duplici oneri seu censui obnoxium, sæpe altero liberabatur. Hinc qui prædium navicularìæ functioni adstrictum, desertumque a peræquatore colendum susceperat, aliis fiscalibus oneribus relevabatur, ut facilius functionem navalem agnosceret, *l.* 15, *h. t.* nam navibus, nautis, eorumque prædiis lex favet, ob publicam utilitatem & necessitatem, ut mox dicam.

19. Quod ad mores nostros, & vicinæ Galliæ attinet, nulli privata auctoritate licet agros desertos & domos occupare, vel occupando sua facere, nisi accedat auctoritas Principis, aut domini loci, quorum est agros illos occupare, tanquam suos; si qui tamen privati compendii caussa, agros illos coluerint, insciis dominis, operæ pretium & semina non perdunt; at fructus quos inde perceperint, coguntur reverso proprietario restituere, nisi is triennium totum (ut loquuntur consuetudines variæ) agros reliquerit & quasi deseruerit: quo casu edictis vocandus est a domino loci, vel magistratu, ut redeat, et fundos suos colat; id si non fecerit, omne damnum inde proveniens & lucrum cessans sarcire debebit. Poterit tamen proprietarius hisce incommodis se liberare, si declaraverit & consenserit, ut dominus directus illis fundis utatur, si visum illi fuerit, dum per bella & turbas illi liquerit redire & agros colere; ad quos si iis cessantibus, non redidat edictis vocatus, creditoribus qui habent reditus, & potius jus hypothecæ, agri & domus adjudicari debent, cum onere solvendi cæteris suos reditus; ne quis suo jure frustretur, & agri inculti relinquantur, ut late probat Car. Loyseau *tract. du deguerpissement lib. 6. cap. ult.* & Le Bret *de la souveraineté du Roy lib. 3. cap.* 13.

T I T U L U S LIX.

De fundis limitrophis, & terris, & paludibus, & pascuis limitaneis, vel castellorum.

1 *Limites Imperii Romani referuntur, & quot legiones habuerint.*
2 *Milites qui ad limites constituti, dicti sunt limitanei, ad ripas Riparienses; his præerant Duces.*
3 *Militibus limitaneis assignata sunt prædia, ut ardentius militarent; potest ea Princeps auferre privatis ex caussa.*
4 *Quomodo limitati agri militibus assignarentur, & quantum agrorum?*
5 *Præfectis prætorio commissi limites, & omne munus concernens limitaneos.*
6 *Item ne frumenta deessent datæ sunt possessiones.*
7 *Item universi agri cum omni jure, nec ab aliis unquam possideri, aut emi poterant.*
8 *Veterani agros ipsi colebant, non qui militabant, & tributa non pendebant pro limitaneis agris.*
9 *Hodie vasalli pro prædiis infeudatis nihil pendunt, ut & alii limitanei cives, immunes ab oneribus.*
10 *Prædia & castra in limitibus dabantur militibus castrensibus; capitali pœna statuta in occupantes.*
11 *Privatis non licet castra in limitibus munita habere, & quare?*
12 *Quid si vasallus a Rege obtinuerit jus muniendi suam arcem, inconsulto domino directo.*
13 *Castra limitrophia custodiuntur a militibus, quos Rex suæ nationis constituit.*
14 *Arces ita in finibus muniendæ sunt, ut conventum est.*
15 *Sic extruendæ, ne terrori sint subditis; noxia sæpe regno diffidentia est.*
16 *Bona fide arces bello captæ, ita sunt restituendæ, ut possideri possint.*
17 *Princeps recuperans munitam arcem ab hostibus; num teneatur eam reddere antiquo domino, sine impensis.*

HIc agitur de fundis limitrophis, & sitis in finibus ac limitibus Imperii Romani, qui varii fuerunt, teste Dione *lib.* 55. Augustus, inquit, rerum potitus, cum provincias inter se & populum divideret, illi pacatas tradidit; barbaras verò & quæ præsidio militari indigebant, sibi retinuit, in quarum finibus novem limites a legionibus defendendis constituit. Unum in Hispania cum tributis legionibus. Secundum in Belgio super Rhenum cum quatuor. Tertium in Germania super Danubium cum aliis quatuor. Quartum in Dalmatia cum duabus. Quintum in Pannonia cum tribus. Sextum in Syria cum quatuor. Septimum in Ægypto cum duabus, Octavum in Africa cum una. Nonum in Mæsia super Danubium cum duabus: quæ omnes erant legiones viginti quinque. Decimum limitem cum tribus legionibus addidit Claudius in Britannia. Undecimum Vespasianus in Cappadocia, cum legionibus duabus. Duodecimum Trajanus in Dacia cum duabus. Decimumtertium in Armenia & Mesopotamia, super Tigrim, cum aliis duabus. Decimumquartum in Arabia cum legione una: quæ omnes fuere legiones triginta quinque. Sed novis hostibus in Romanum Imperium quotidie ingruentibus, alii limites antiquis additi sunt, quandoque veteres diminuti fuere. Dion enim tredecim limites, Alexandro imperante, nominat. Videatur notitia Imperii & ibi Pancirolus *cap.* 139. *& seqq.* & *de magnit. Roman.* Lipsius *lib.* 1, *c.* 4. 1

2 Istarum legionum milites, *limitanei*, dicebantur, quod militiæ essent adscripti, & deputati conservandis limitibus Imperii, *l.* 2. §. 8. *Cod. de offic. præf. præt. Afric. l.* 8. infr. *tit. seq.* Alii ad ripas fluminum, Euphratis, Danubii & Rheni constituebantur, dicebanturque, *Riparienses & Ripuarii*, *l.* 7. *vers. completis Cod. Theod. de Tyron.* Cujacius *lib.* 1. *cap.* 25. & limitanea præsidia, *l.* 5. & 12. §. 9. *ff. de captiv.* Hisce militibus legionariis & limitaneis per castra dispositis ac constitutis præerant Duces, qui milites ducebant, & limites servabant: hos Hispani vocant *Alcaydes y adelantados de las fronteras.* 3 * Limitaneis Ducibus & militibus, ut alacrius pugnarent, & ne reformidarent in hostes ruere, Alexandee Severus donabat omnia quæ de hostibus caperent; ita ut eorum essent, si heredes ipsorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent, dicens attentius eos militaturos, si sua etiam rura defenderent, Lampridius *in Alexandro.* Potest enim Princeps ob publicam caussam prædia de hostibus capta, vel etiam a privatis possessa, iis auferre & militibus dare, *l.* 21. *ff. de eviction. l.* 15. *ff. de rei vind.* Amaya *lib.* 2. *obs. cap.* 1. *num.* 60. *& seqq.* Quoniam facilius ad defensionem properant, ubi vident prædia & bona sua ab hostibus devastari & occupari, Sic Augustus Cremonensis agros militibus assignavit, quod ab Antonii partibus stetissent, & Probus Imperator militibus Transrhenanis, quos ibi in excubiis collocarat, præter agros, domos, & horrea ibidem sita assignavit, ut veteranis stipendiaria prædia in præmium militiæ, Vopiscus *in Probo*; & Tacitus *de morib. German.* loquens de Agrippinensibus: *transgressi olim* (Rhenum scilicet) *& experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati*: ut arcerent, non ut custodirent. Nam miles Romanus custodiebat: Ripariensis hostem arcebat, cui in limine data prædia, quæ ut sua tuebatur modico honoris gratia possessori quandoque dato, *d. l.* 15. §. 2.

Verùm hæc prædia, Florentinus J. C. vocat agros limitatos *in l.* 16. *ff. de acq. rer. dom.* quod per limites, hoc est, centurias militibus assignarentur. Idque duobus modis; uno, ut ii quorum territorio agri sumpti erant, nullam amplius jurisdictionem in eos haberent, sed leges acciperent ab iis qui illuc veteranos deducerent. Alter modus, ut jurisdictio civitatis in eos agros salva esset. Quantum verò agrorum militibus Antiqui concesserint, nihil certi constitui potest. Existimo sane pauciora jugera illis tribui consuevisse, tum ut plures incolæ essent, tum ut paulo curiosius agros colerent. Plinius *lib.* 18. *cap.* 3. refert tantum agri militi assignatum fuisse, quantum uno die circumarare posset. Au- 4 5

cta

cta deinde præmia militiæ post exhaustos labores, emeritaque stipendia militum limitaneorum, quorum directionem, tutelam, commoda consueverat Princeps committere Præfectis prætorio, aut Magistris militum, *l.* 2. §. 10. sup. *de off. præf. præt. Africa*, & *l.* 4. sup. *de off. mil. jud.* & quæ salubrites disposuerant
5 confirmare, *l. un.* sup. *de coll. donat.* * Uti hic Valantinianus & Theodosius Impp. confirmant statutum Tiberiani Præfecti prætorio, ut videlicet possessiones, quæ limitibus Imperii proximiores erant, deputarentur militibus limitaneis, unde frumenta perciperent, *l.* 1. *h. t.* & recte; quia si remotiores possessiones ad tale onus tenerentur, contingeret milites fame perire. Sæpissime accidit, inquit Vegetius, *ut penuria magis, quàm pugna milites consumeret*, *lib. de re mil. c.* 3. Ferro feveaior fames est, & æquè timenda militibus in præsidiis & limitibus, atque in exercitu.

6 Quamobrem ne ipsis alimenta deessent, assignabantur idoneæ possessiones, quarum cultorea non poterant se ab onere vehendi frumenta eximere, ullo privilegio, aut rescripto, quod si impetratum fuisset, censeretur importuna prece & fraude obtentum, & adversus utilem vetustatem, ut loquitur *d. l.* 1. Plura in eam rem dixi sup. *lib.* 10. *tit.* 16. *n.* 25.

7 Tandem indulgentia Principum, universi agri limitanei addicti militibus, cum paludibus omnique jure, puta, cum pascuis, animalibus, servis, absque ullo tributi vel collationis onere; ita ut nunquam in privatorum jura, ullo titulo isti agri transirent, aut alienati ulla præscriptione temporis, emtoribus acquirerentur, *l.* 3. *hoc tit.* quoniam si agri limitanei ab aliis possessi fuissent; milites quibus providere lex voluit, non habuissent unde se alerent; sic ut meritò ipsis militibus agrorum istorum alienatio fuerit interdicta, eorumque detentoribus proscriptionis pœna imposita, *d. l.* 3. *in fin.* quæ pars est Novellæ Theodosii *de ambitu & locis limit.*

8 Porro milites, qui vacationem meruerant, hosce limitaneos agros curare compendii sui caussa, atque arare consueverant, *d. l.* 3. nam qui militabant, agrorum culturam, aut mercimoniorum quæsturo exercere non poterant, *l.* 15. infr. *de re milit.* & *l.* 13. *ff. eod.* possidere quidem alios agros iis etiam licebat, sed tenebantur tributa solvere, *l. fin.* §. 24. *ff. de muner. & honor.* a
9 quibus solum agri limitanei erant immunes, *d. l.* 3.* Ut nunc prædia feudalia, quorum possessores solum tenentur suis dominis exhibere servitia personalia in expeditionibus, Lucas de Penna *ad d. l.* 3. & Tiraquel. *de nobilit. cap.* 20. *num.* 166. Hoc jus feudale & immunitas data est multis urbium finitimarum civibus, ut tanto vigilantius servent ac defendant patrios in re propria limites.

10 Placuit etiam Impp. Honorio & Theodosio, ut quicumque castellorum loca quocumque titulo possiderent, etiamsi milites essent, ea statim desererent, cederentque militibus castellorum, quibus solum antiquitas, castellorum territoria designaverat, retinenda. Quod si recusarent, pœna capitali cum publicatione bonorum plecterentur, *l.* 2. *h. t.* Antiquitas castella & arces extruendas curavit in limitibus, ad eos defendendos, & ut ibi milites securius degerent, & hostes è solo suo repellerent, quas deinde arces, terras, pascua & paludes Constantinus dari voluit militibus emeritis, eorumque heredibus, ut scribit Pomponius Lætus *lib.* 2. *hist. Rom.* Sed Honorius Imperator a solis militibus castellorum territoria limitrophia possideri jussit, *in d. l.* 2. *h. t.* de quibus etiam solis antiquitas judicaverat.

11 Moribus hodiernis, nemini licet arces & castella in finibus regni ædificare, aut vallo fossave munire, vel sarcire, nisi illi cui Rex id expresse concesserit, cum ejus solius sit ejusmodi loca munita possidere, & præsidiarios constituere, ne occasio seditionis & turbarum præbeatur: nam arces istæ sæpe sunt prædonum latebræ. Tacitus 5. *hist. Judæi*, inquit, *emto jure muniendi, struxere muros in pace, tanquam ad bellum, quod periculosum visum fuit*. Et esto nullum subsit periculum conjurationis, aut depredationis; tamen privatis munitiora loca non sunt permittenda; propterea quod illis eæ non suppetant facultates, quibus illa possint defendere; ita ut præstet ea non munire, quam munita sine milite cæterisque necessariis relinquere. Idcirco olim permissum non fuit privatis dominis in propriis fundis arces munire, aut in locis publicis inconsulto Principe, *l.* 9. §. *pen. ff. de rer. divis.* *l.* 3. & 6. *ff. de oper. publ.* Andr. Gail. *lib.* 2. *obs.* 69. *in fin.* Ant. Gomez *ad l.* 46. *Tauri n.* 14.

12 Quod si vasallus a supremo Principe id obtinuerit, inscio proprio domino? Censet Joan. Faber *in l. per provincias C. de ædif. privat.* non posse a vasallo loca quæ in feudum vel censum tenet, muniri, seu incastellari, domino non consentiente, quem vere & pure dominum appellat, *in* §. *præjudiciales Inst. de actionib.* quoniam ejus potestas eundi & redeundi per domum & bona sui vasalli restringi non debet. Accedit quod cum majoribus non fuerit concessum posse munire similia loca, non debere vasallum alio jure uti; ne quid agere in præjudicium domini, & jus dominationis violare videatur. Contra tamen existimo etiam reluctante domino territorii, vasallo concedi posse a Rege jus muniendi arcem, & bona sua infeudata, in præmium militiæ, aut servitii, & ut tutiora sint adversus incursus hostium aut prædonum, tum ut jurisdictionem quam habet, commodius exerceat. Siquidem hæc bona sint quasi patrimonialia, de quibus, nisi cum iis investiretur vasallus, litera fuerit dispositum, poterit disponere tanquam de propriis etiam citra domini consensum, cui præter recognitionem & obsequium, nihil debet: ita ut non possit impediri, quo minus arcem suam muniat & pontes versatiles faciat, Regis permissu, cujus solius est, illud & alia id genus permittere, ut supra dixi, *per l.* 9. *ff. de rer. divis.* & ita definitum fuisse respondet Charondas *lib.* 9. *resp.* 21. Affirmat And. Gail. multas hodie civitates obtinuisse ab Imperatore, ne vicinis liceat intra unum vel duo milliaria prope civitatem, arcem ædificare, quod hæc res vicinorum potentiam ac robur augeat, ipsis verò periculum ac metum inferat. Eò quoque pertinere videtur *l.* 2. *hoc tit.* quamvis loquatur de fundis limitaneis; quos propugnaculis munire privatis non licet, ob periculum quod inde Reipublicæ posset imminere, nec aliis militibus quam præsidiariis. * Hinc 13
hodie in locis munitis & castris, quorum proprietas ad alios dominos pertinet, Rex sibi jus milites imponendi reservat, eosque suæ nationis, quibus major habenda fides, quàm exteris: nam cuique erga patriam & proprium dominum major affectus; exteri verò sua negligentia, aut discordia, non arces tantùm, sed integram sæpe provinciam perdunt. Exempla refert Contzen. *lib.* 9. *polit. cap.* 8. §. 14. ex Aristotele, qui 6. *pol.* scribit castrorum custodiam committendam esse militibus, non tam fortissimis, quàm singulari probitate ac fide conspicuis, quales sunt interni, quorum propensa voluntas est in patriam. Ad hæc Justinianus Basiliano Magistro militum rescribit, ut in Sardinia, quam barbara gens inhabitabat, collocaret milites pro custodia locorum, qui continuò invigilarent, & ab hostium incursione populum illæsum tuerentur, *l.* 2. sup. *de offic. Præf. præt. Africæ*. Atque hi milites ex limitum excubiis, & stationibus suis nusquam sunt revocandi, licèt deliquerint, *l.* 19. sup. *ad l. jul. de adult.* nisi jussu Principis, aliò mittendi sint ad muniendam custodiendamve arcem. * Etenim soli Principi, ut dixi, licet castra 14
& arces munire, & novas ædificare, in fundis limitrophis & confinibus alterius populi, cum quo pax inita est, nisi in ea aliter conventum fuerit, Bald. *cons.* 195. ubi post multa dicit Principem, non id facere ad æmulationem, sed ad sui & suorum defensionem; præsertim si debilior sit, & metuat vicini potentiam. Prudentia est futuros casus prospicere, & ex præteritis futura pensare.

Verùm ita ædificandæ sunt arces, ne frænum videa- 15
tur provinciæ libertati injectum, sed securitas potius adversus incursiones exterorum, ut præsidia militaria custodiæ loco sint, non diffidentiæ: hæc enim ad desperationem adigit subjectos. Tam acerbe tulerunt Hispani, quod Constans salutatus Imperator, illorum diffisus fidelitati custodiam Pyrenæorum exteris commisisset, ut acciverint in Hispaniam Vandalos, Alanos, Suecos aliasque gentes. Confidentia fideles reddit subjectos: eam ob rem Scipiones Celtiberis permiserunt, ut Romanis immixti sub iisdem signis militarent, & iisdem habitaculis uterentur.

Cæterùm cum ex pacis fœdere, arces aut alia loca 16
bello capta, sunt restituenda, debent ea restitui bona fide; ita ut tutò possideri possint: caveat proinde Princeps qui ad castri restitutionem tenetur, in ipsius castri proximo loco, etiam proprio aliud extruere & munire; quia non dicetur bona fide restituere, Bald *in l. ult. vers. sed pone quidam nobilis C. de pact. inter emt. & vend.* Servanda enim fides, & pacis conditio, non a paciscente tantum, sed & ab ejus successore, ne videlicet in limitibus arces novæ extruantur, aut extructæ muniantur.

Est & notatu dignum, quod idem Auctor *in l. si aliam* 17
num. 5.

num. 5. *ff. de offic. proconf.* dicit Principem si tempore belli muniverit arcem alicujus sui vasalli, ibidemque milites præsidiarios imposuerit, quod ei licet etiam invito vasallo, *lib.* 1. *sup. de navib. non excus.* & finito bello vasallus arcem suam repetat, debere eam restituere, nec ob sumptus in munitionem aut custodiam factos posse retinere; propterea quod Princeps, non vasalli, sed suum & regni negotium egit: Si tamen ad illos recuperandos Princeps vectigal imponat, vasallus ut cæteri privati, tenetur contribuere, & qui in territorio juxta arcem habitant, cum ad eorum defensionem & totius provinciæ, arcem istam muniverit. Imo si Princeps arcem ab hostibus suis sumptibus recuperaverit, nihilominus vasallo debet restituire, nec sumptus ab eo licet exigere, nisi in caussa fuerit vasallus, cur ab hostibus arx fuerit occupata, Grammaticus *conf. crim.* 13. Garzia *de expens. cap.* 21. *num.* 30. jure tamen Princeps repetit finito bello tormenta & alios belli apparatus, qui auferri possunt sine læsione. Videatur Vasquez *illustr. qq. lib.* 1. *c.* 6. *&* Clockius *de collect. c.* 9. 24. *& seqq.*

T I T U L U S LX.

De pascuis publicis & privatis.

1 *Pascua publica, certa pensione elocantur, ita ut animalia Principis in iis pascantur.*

2 *Neve arceantur prætextu gravioris pensionis, prohibetur ne in his saltibus augeatur pensio.*

3 *Exemplo ostenditur non esse augendum pretium conducti agri ad pascendas oves.*

4 *Prohibitum ne publica prata, & amœna, vel Antiochenorum privata, militum equi depascuntur.*

5 *Mandatur Præfectis ut curent ne prata provincialium devastentur ab equis militum. Quid si belli necessitas urgeat.*

6 *Pascuorum communium usus sit moderatus, pro modo prædiorum & animalium quantitate qua quisque possidet.*

7 *An dominus territorii aliquod jus habeat in pascuis publicis, ratione suæ jurisdictionis?*

8 *Collectis fructibus, licet in privati agrum animalia immittere ad pascendum herbam communem.*

9 *Dominus agri libere mutare potest ejus culturam, ut alios fructus percipiat.*

10 *In agris privatis potest impediri eorum cultura, jus pascendi.*

11 *Dominis territorii non licet agros pascuas ad culturam reducere aut eos alienare.*

12 *Soli supreme Principi id licet.*

13 *Qui licèt sua prædia alienet, non tamen vicina & communia pascua transeunt in alienationem.*

1 IN fundis limitaneis pascuntur animalia militum, non item in publicis vel privatis. Appellantur pascua publica, quæ usui incolarum alicujus civitatis sunt deputata. Hic titulus agit de pascuis & saltibus ipsius Principis in diversis territoriis sitis, quæ elocantur certa pensione, & pacto, ut animalia rei privatæ Principis in istis pascuis una pascantur; quia vero sæpe arcentur prætextu gravioris pensionis; ideo Imperatores
2 Valentinianus & Valens constituunt, * Ne in iis saltibus adjectio fiat, vel pensio à conductoribus augeatur, aut renovetur ab ordine decurionum licitatio, quam repentina sæpe libido conductorum, vel decurionum, fieri desiderat, ut ipsis plus offerentibus, liceat animalia ab hisce locis arcere, & impedire ne ibi pascantur, quo liberius commoditate pascuorum fruantur, *l.* 1. *h. t.* ubi id fieri non oportere Divę memoriæ Julianus prorogata jussione jam ante constituerat: quam observare provinciarum Rectoribus mandant dicti Cæsares, & ne admittant hujusmodi pacta, sed antiquam consuetudinem observandam curent. Ex quo elicitur resisti posse exigenti præter solitum morem; item ministris ad elocanda vectigalia communitatis suæ deputatis, qui plus æquo paciscuntur cum redemtoribus, & lucrum insolitum ab iis captant.

3 Huc facit, quod in plerisque locis observatur. Si tractus quidam sit, ubi plures sunt ovium greges, & ob nimium frigus nulla ibi inveniantur pascua, pastores inde eos, intempestivum magis agrum ducunt, idque permissu domini, aut prætoris loci, si ager ille publicus sit, dato certo pretio; & cum sæpe majus prætor exigat quam constitutum sit, ea conditione, ne aliæ oves ibi pascantur, prohibetur ne hujusmodi pactum fiat, augeaturque pretium quod statuit antiquitas, juxta *d. l.* 1. ibi Rebuffus. 4 * Unde constat non licere privatis contra legem & usum imposita rebus pretia augere, nec saltus publicos in quibus militum equi pasci solent carius elocare. Ne præ pascuorum inopia cogantur milites in alia loca ipsis interdicta equos suos immittere, ut sunt prata publica, aut rei privatæ Principis, & animi caussa comparata, quæ à nemine cujuscumque conditionis, devastanda sunt, pœna duodecim librarum auri imposita, exigendaque ex stipendio militum, si ipsi devastaverint, vel ab aliis ministris qui idem fecerint, *l.* 2. *hoc. tit.* ubi Arcadius & Honor. Impp. pœnam hanc extendunt in quoscumque alios devastantes prata privatorum, ac præsertim civium Antiochenæ, & Apamænæ civitatis in Syria: ita Cujacius Apamæna prata, non amæna legit, *lib.* 1. *obs. cap.* 19. quæ ne à militum equis depascantur, ac inde possessores & coloni damnum sentiant, Curiales illius regionis ex pascuis publicis congrua loca assignare debent militibus, ad alendos proprios & militares equos; atque ita cum ipsis, tum privatis possessoribus consuletur.

Sed cum sæpe curiales id negligerent, vel non auderent sese militum audaciæ opponere, Imperatores hanc 5 curam summis provinciarum præfectis demandarunt, *l. ult. hoc tit. & l.* 4. *Cod. Th. de pascuis*; ne scilicet prata quorumque provincialium, & præcipuè rei privatæ Principis, à militibus usurparentur, neve possessores vel coloni propter prata deinceps ulla molestia afficerentur; cum non minus sit perniciosum, quàm periculosum, nimia militum licentia & molestia fatigari, *d. l. ult.* Debent enim esse contenti suis stipendiis, & nihil ultra debitum subsidium extorquere; nec pascua aliena ingredi nisi belli urgeat necessitas: tunc enim militibus loca viciniora suis stationibus sunt communia, Caballus *resolution. crimin. centur.* 3. *casu* 294. *num.* 426.

6 Quamobrem prudenter multis in locis sunt prata communitatis, & militum usui destinata, ea lege ut moderate ac civiliter quisque iis utatur, pro modo videlicet prædiorum, quæ in territorio possidet. Ideo Albericus, Cravetta, Menochius & alii, quos refert Joan. Costa *de ratione rat.æ cap.* 159. docent si vicini prædia habeant prope pascua communia, & eorum aliquis modica prædia possidens alat frequens pecus, posse alios qui ampliores possessiones habent, intentare judicium communi dividundo in eum finem, ut cuique sua portio assignetur, & pascua dividantur pro rata prædiorum, *arg. l.* 17. *ff. de servit. rustic. præd.* ubi aqua duci permittitur pro modo possessionum, ad irrigandos agros, & sine injuria vicini. Sic pro numero pecudum, & rata prædiorum quæ incolæ habent, pascuis communibus iis uti licet. Menochius tamen id judicantis committit arbitrio, qui pro numero incolarum & pascuorum qualitate, ea illis distribuet, *l.* 2. *arbitr. cas.* 245.

7 Et ea servanda est proportio, ut neque domino loci habenti ibi jurisdictionem, liceat animalia plura in prata communia immittere, quam uni privato; multo minus nemora arboresque cædere, aut alienum fundum ad pastum occupare, cum damno & jactura possessoris; ita ut merito si quæ talis invaluerit consuetudo, improbetur, cum nulla lege, aut ratione nitatur. Neque rectè adducitur textus *in l.* 2. *hoc tit.* quia ne militibus quidem, etsi militiæ vacent, permittit præter equos militares alia animalia in pascua publica immittere, nisi eo in loco habitent; tunc enim ea lege utuntur qua cæteri incolæ. Et esto plura privilegia militibus concedantur, propterea quod Reipublicæ serviant; non tamen illa sunt ad Toparchas & Nobiles extendenda, qui licèt tales sint, non tamen militare obsequium Reipublicæ præstant: quandoquidem etiam multi nunc, pretio aut precibus dominium & jurisdictionem alicujus loci obtinere soleant, licèt non sint 8 nobiles. * Dico cum damno possessoris; quia si nullum detur, licitum fuerit pecus in ejus agros immittere, nullum autem datur domino agri, si collectis fructibus id fiat, & pecora herbas natura illic nascentes, pascantur, quas dominus nec venditurus est, nec vendere, aut demetere consuevit. Ita ut obtineat hìc illa juris ratio, posse quem facere in alieno fundo, quod ei prodest, & domino non nocet, *l.* 2. §. 1. *ff. de aqua pluv. arc.* Joan. Faber *in rub. tit. Institut. de lege fusia canin.* Avendanus *de exequend. mandat. lib.* 1. *cap.* 13. quos sequitur Covar. *practic. qq. cap.* 37. *num.* 1. 2 9 *&* 5. * Ubi plures referens dicit liberum esse domino agrum pascuum, in agrum arvum commutare, ex quo ube-

uberiores fructus percipiat; neque posse eidem obiici, nunquam id fuisse factum, aut longa possessione id juris obtinuisse, propterea quod mutet speciem fructuum, & agriculturam. Nam est *text. in cap. 30. ā de decimis*, ubi is qui præscripsit jus percipiendi decimas ex certis agris, censetur præscripsisse illud jus, non tantùm quoad fructus consuetos colligi & percipi, sed etiam quoad recens seminatos. Sic etiam privatus qui jus habet colendi agrum suum & percipiendi ex eo certos fructus, poterit eodem jure mutare agri cultum, ut fructus alios inde percipiat, etiamsi pastus communis ex eo impediatur.

10 Non enim in privatos agros jus pascendi communitas habet, nisi collectis fructibus, & modo istorum agrorum cultura, qualiscumque ea fuerit, non impediatur: nisi aliud jure servitutis, aut longo usu fuerit constitutum. Igitur ubi tale jus, aut usus non est, licebit domino agri culturam mutare, herbam secare, eamque conductoribus vendere, cum sponte nata sit, ut fructus naturalis in ejus agro, & inde arcere animalia quæ ibi pascuntur, se invito; itemque jure agere, ut damnum datum sarciatur, nisi ut dixi, jus pascendi, collectis primis fructibus, in ejus agro sit quæsitum vicinis longo usu, concessione Principis, aut jure servitutis; tunc enim dominus non poterit impedire jus istud pascendi, uti non potest dominus prædii servientis ædificare in præjudicium servitutis, *l. 21. ff. de servitutibus urb. præd. l. 9. ff. si servit. vind.* Cæpolla *de servit. juris pasc.* Covarruvias *lib. 1. var. cap. 17. num. 11.*

11 Quod si agri fuerint perpetuò inculti, & compascui, non licet domino territorii istos agros ad culturam reducere; hoc enim si liceret, impediretur communis usus, & jus pascendi incolis quæsitum, in quorum præjudicium ne quidem ex iisdem agris partem aliquam certis limitibus claudere permissum est. Nihil enim ex iis quæ publici & communis usus sunt licet immutare; multo minus alienare loca communia, absque supremi Principis seu Regis facultate, quæ tanquam forma necessaria est ad rerum publicarum alienationem; quoties enim debita forma non servatur, actus nullus

12 est, *l. 8. §. 17. ff. de transact.* * Etenim cum è re publica sit pascua communia servari, ad Principem ut Reipublicæ caput, hujus rei cura spectat, qui licèt dominis territorii jurisdictionem concesserit, supremum tamen jus sibi retinet, & facultatem disponendi de pascuis, & aliis reservatis supremæ jurisdictioni. Accedit quod hæc prædia & pascua in communem incolarum usum a Principe sint concessa: unde non nisi ejus permissu, mutari, ad culturam reduci, aut in alios usus transferri possunt: facit *l. 39. §. fin. ff. de legat.* 1. ubi prædia Cæsaris in formam patrimonii redacta si legentur, nec æstimatio eorum debet præstari; quoniam commercium eorum, nisi jussu Principis non sit, cùm distrahi non soleant.

13 Imò quamvis Princeps permitteret prædia sua alienari; ea tamen quæ communia pastui sunt, non alienantur, quibus nimirum incolæ & vicini diu usi sunt, ea conditione, ut quolibet anno minutum censum Principi penderent (Scripturam vocarunt Veteres) Bulengerus *de vectig. cap.* 10. Quoniam, ut dixi, Principes supremi reliquerunt hujusmodi incultos agros suis subjectis, ad pecora sua alenda, sine quibus nec ipsi vivere, nec agros suos colere possent, Le Bres *de la souveraineté du Roy lib. 3. cap. 3.* & Hispani esponentes *tit. 17. lib. 7. Recopil.* concludunt, soli Regi competere jus disponendi de hujusmodi agris communibus, quos perpetuò servant suis vasallis, ut præcipiunt leges regni, quibus derogare nequeunt domini territorii, Bobadilla *l. 2. polit. cap. 16. num. 153. & lib. 3. cap. 8. num.* 82. Larrea *allegat.* 110. Ex quibus observa, nullo unquam tempore, vendenda aut usurpanda esse bona atque jura, quæ tuendæ conservandæque Reipublicæ sunt destinata, ut sunt agri & pascua rusticorum.

TITULUS LXI.

De fundis patrimonialibus, & saltuensibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.

1 *Fundi patrimoniales qui sint, eorum distinctio varia.*
2 *Res privata patrimonium Principis dicitur.*
3 *Fundorum triplex conditio, duplex bonorum patrimonialium distinctio: alia enim sunt juris privati, alia juris emphyteutici.*
4 *Fundi emti aut dati jure privato dominium transit in emtorem pleno jure.*
5 *Discrimen inter possessores & habentes emphyteusim a Principe & alios emphyteuticarios; illi domini efficiuntur, hi quasi sunt domini, præstita canone.*
6 *Qui a venditore privato jure fundos patrimoniales emerat, non cogebatur desertos suscipere: secus si a fisco, vel Principe, tenebatur peræquationem admittere.*
7 *Fundi limitrophi & saltuenses eripiuntur ab iis qui eos impetrarunt, & ad jus pristinum transferuntur.*
8 *Pecunia certa rei deputata, non debet in alium usum transferri.*
9 *Fundi patrimoniales possunt ab emphyteuta donari, salvo canone: an etiam vendi?*
10 *Emtor fundi patrimonialis fit dominus sine metu caducitatis; secus emphyteuta, si canonem non solvat, nisi is minor sit.*
11 *Possessor patrimonialis sustinet adjectionem, emphyteuticario prætextu adjectionis vel rescripti fundus non aufertur.*
12 *Non tamen ei fit remissio pensionis seu canonis, qui præstatur a quovis emphyteuta.*
13 *Cui non licet deserere fundos jure emphyteutico susceptos, desertos qui a peræquatore accipit tutus est.*
14 *Qui fundos patrimoniales in emphyteusin accipit, cavere debet de damno desertionis, datis pignoribus.*
15 *Adversus fiscum defenditur qui 40. annis possedit fundos patrimoniales quasi donatos dempto canone.*
16 *De donatione seu consensu Principis constare debet, & de spatio 40. annorum.*
17 *Ista præscriptio non opponitur fisco vindicanti bona dominica; secus quoad regalia.*

HOc titulo agitur de fundis, qui pertinent ad substantiam Principis. Est autem duplex Principis 1 substantia; altera publica seu fiscalis, quæ est quasi in patrimonio Principis; altera privata, quæ vere & proprie est in ejus patrimonio, *l. ult. vers. sed scimus sup. de quadrien. præs. l. 2. §. hoc interdictum ff. ne quid in loco publ.* Fundorum ad privatam Principis substantiam pertinentium; alii appellantur patrimoniales, qui sunt sub Comite sacri patrimonii; alii rei privatæ, constituti sub Comite rerum privatarum. De utroque sup. *lib. 1. tit. 33. & 34.* Alii divinæ domus, qui pertinent ad curam Comitis domorum, cujus mentio fit in *l. un. sup. ut omnium judic. tam civil. quam milit.* Alii sunt fundi limitrophi, de quibus sup. *tit.* 59. Alii emphyteutici, alii Dominici, alii Tamiaci, de quibus ordine dicetur. * 2 Sæpe in jure, res ex privata substantia Principis, & res divinæ domus confunduntur; item patrimonium Principis, & res dominica & privata, & tamiaca: nam patrimonium aliud privatum est, aliud sacrum, ut largitiones aliæ sunt sacræ, aliæ privatæ; quæ omnes a Principis indulgentia promanant. De illis est *l. 1. sup. de indict. & l. 1. sup. de vectigal.* de his *l. 8. Cod. Theod. de jure fisci.*

Fundorum patrimonialium triplex erat conditio; alii 3 colendi dabantur, ad modicum tempus, & tunc pleno jure remanebant Reipublicæ, aut transferebantur in privatos, jure privato & salvo canone, aut dabantur jure emphyteutico, in perpetuam emphyteusim; steriles præsertim agri & inculti, ut fertiliores redderentur. Nam Respublica aut Princeps paucos agros sibi reservabat, Tacit. *l. 4. ann. Rari per Italiam Cæsaris agri*: ut eò magis cives agriculturæ studerent; ex qua summum commodum. Verum non comprehensis iis fundis, qui simpliciter elocabantur, erant duplicis generis fundi patrimoniales. Alii *juris emphyteutici*, similes fere privatæ emphyteusi, nisi quod fiscus in suas emphyteuses potius jus haberet. Alii *juris privati*, similes privatorum agris, qui tantum tributum pendebant; sed illud quandoque majus quod fisco dabatur, a quo subinde etiam privati emebant dominium istorum fundorum salvo canone, quandoque dempto canone, & tunc non differebant ab agris privatis; atque ista bonorum patrimonialium distinctio, etiam sub Imperatoribus perduravit; ita ut non nisi consentiente Principe patrimoniales fundi vendi, aut donari possent, salvo canone, quem fiscus ab emtoribus, & conductoribus emphyteuticariis accipiebat, in recognitionem directi dominii, quod penes Principem residebat, sibique reservabat in hisce fundis: non item in recognitionem universalis dominii, ob quod præstatur census & tributum.

Por-

4 Porrò ex istadistinctione quædam notata digna, ac ad fundos patrimoniales *juris privati*, *& juris emphyteutici* spectantia eliciuntur, ex quibus facilior erit cognitio hujus tractatus & interpretatio multarum legum, quæ titulo, *de omni agro deserto*, & isto *de fundis patrimonial. & seqq.* exponuntur. In primis quod patrimoniales emti a Principe, vel ejus largitate obtenti, jure privato; dominii jure transeant in emtorem vel donatarium salvo canone; nec amplius censeantur esse patrimoniales, sed privati fundi; olim quandoque eos emere coacti suere ditiores, & prærogare pretium fisco, si detentor solvendo non videtur: quod sublatum, ne quis ad comparationem fundorum urgeatur, sed ut soluto justo pretio, aut donatione Principis, plenum jus acquirat possessor, *l. 12. h. t.* * Ubi notat discri-
5 men Cujacius inter possessorem & emphyteutam, quod ille fundi dominus efficiatur, non item hic; possessor enim jure privato fundos suscipit ut proprios, emphyteuta jure emphyteuticario fundis fruitur quasi alienis, uterque tamen sub præstatione canonis. Ideò qui possessor est, ut dominus potest servos fundorum manumittere; quod nequeunt conductores facere, vel emphyteutæ. Emphyteuta tamen qui emphyteusim habet a Principe in perpetuum, pro domino habetur, *in dict. l. 12.* & ideò omnia quæ verus dominus facere potest. Habet enim ista perpetua concessio vicem perpetuæ alienationis, *l. 4. h. t.* Valascus *de jur. emphyt. quæst.* 13. ubi dicit hunc emphyteutam beneficio Principis, pleno jure dominum esse, ac si fundum pretio dato emisset a Principe. Quò fit ut ad ejus comparationem non urgeatur, & illibatum intemeratumque servet, & libertates servis illorum fundorum præstet, ut disponit *d. l.* 12. & *l. 4.* ubi hic emphyteuta patrimoniales fundos consequitur, sine metu caducitatis, cui proinde alius emphyteuta vel possessor comparandus non est. Plura infra *n.* 10.

6 Permissum tamen est possessori, qui privato jure fundos emit, alteri eos revendere, neque hic emtor cogi potest a peræquatore fundos patrimoniales desertos una suscipere: licèt aliàs fundi ab ipso fisco vel Principe venditi, peræquationi subiiciantur, *l. 9. h. t.* Similiter qui fundos patrimoniales jure privato & salvo canone, ex liberalitate Principis accepit, tenetur peræquationem admittere, ac ita steriles & desertos fundos, qui in patrimonio Principis remanserunt, colendos suscipere; modò prius fiat a peræquatore fundorum exæquatio, & æqua tributorum divisio, ne nimium acceptatione sterilium, donatarius prægravetur, & Principis munificentia minui videatur, *l. 10. h. t.* Ea namque donatione facta, donatario jus dominii quæritur statim, ac fundos patrimoniales quacumque in regione sitos, sibique donatos, ad suos heredes transmittit, & ad alios quo-
7 cumque contractu, *l. 6. h. t.* salvo tamen canone. * Excipiuntur fundi limitrophi militibus assignati, & saltuenses qui per Mesopotamiam & Osdoenam provincias positi sunt, ad usus ipsius Principis; hi enim ab eo nec rescripto impetrari, nec in privatum jus transferri possunt, sive demto, sive salvo canone, *l. 8. h. t.* Idem sancitum *in l. 13. eod.* ne isti fundi patrimoniales vel saltuenses totius tractus Orientis, in jus privatum transferantur: addita pœna, quinquaginta librarum auri irroganda, tam illi, qui audet istos fundos petere, quàm officiali seu judici, qui talem petitionem concedit admitti. Inde nota, revocari a Principe dominium in alium translatum rei patrimonialis; siquidem ista res jam erat certo usui destinata.

8 Huc pertinet quod pecunia certæ necessitati deputata, non debeat applicari alteri rei, ne ordo rerum confundatur, & necessitas prætereatur, ob quam Respublica ita disposuerat. Unde non rectè quæstores Reipublicæ qui tenentur aquæductus, aggeres, vel res alias conservare, vel privatis pensiones & reditus solvere, exponent pecuniam in aliud opus qualecumque etiam necessarium, cum detrimento Reipublicæ, quæ dum bene res disposuisse putat, a ministris suis læditur ista rerum confusione, Philip. de Leyden *de Reipub. cura cas. 24. & seqq.*

9 Atque hæc de rebus certo usui destinatis; quas confundere non oportet, neque fundos patrimoniales, limitrophos, vel saltuenses, qui certo ministerio sunt deputati, possunt alteri privatim applicari, aut donari, *d. l. 8. & 13.* Diversum est in aliis fundis patrimonialibus, quos ubi quis beneficio Principis, emphyteutico jure impetravit, potest eosdem alteri donare, citra judicis sive rationalis assensum, eritque perpetuò firma donatio, salvo canone, qui suis quibuscumque temporibus fisco pendendus est, *l. 1. h. t.* At dices: cur valet donatio, & non venditio, fisco non permittente? quia qui cupit vendere fundos istos, debet id denuntiare fisco, cui illud jus est, ut aliis præferatur oblato eo pretio, quod alii offerunt, *l. 3. sup. de jure emphyteut.* At dum fit donatio, jus illud cessat, liberumque est donatario, jus sibi quæsitum alteri donare. Neque interest fisci cui donet; cum res semper transeat cum suo onere, canonis videlicet aut census, ejusque nomine habeat actionem realem, adversus quemcumque possessorem, Lucas de Penna & Rebuffus *ad d. l.* 1. post eos Franc. Sarmient. *lib. 3. select. interpr. cap.* 2. *n.* 16. ubi conatur defendere diversum esse in privato emphyteuta, ut is donare nequeat sine domini consensu, prout nec vendere, aut alienare jus sibi competens. Sed ego communi sententiæ adhæreo, quam sup. *de jur. emphyt. n. 9.* exposui.

Præterea quamvis emphyteuta fundi patrimonialis 10
pleno jure fiat dominus, ut is qui pretio dato fundum emit e Principe, *d. l. 12.* est tamen inter eos discrimen, quod emtor dominus efficiatur, sine metu caducitatis; quia, ut inquit Imperator: *non magis commodamus nostra, quam tradimus ea jure dominii*, *l. 4. h. t.* Emphyteuta verò sive privatus, sive patrimonialis, non soluto canone intra triennium, in commissum cadat, juxta *l. 2. sup. de jur. emphyt.* nisi quis fundos juris emphyteutici ad Principis domum devolutos, forte ex caussa desertionis sibi addici postulet. De quibus fundis emphyteuticis loquitur *d. l. 4.* ut in iis cesset caussa commissi. Item de fundis patrimonialibus minori concessis in emphyteusim, cui ætatis beneficio fundi asservantur, etsi canon intra tempora non solvatur; sed ejus curator, ob neglectum officium convenitur, & damnum fisco illatum sarcit, *d. l. 2. h. t.*

Observanda & ista differentia, quod possessor fundo- 11
rum patrimonialium juris privati, cogatur adjectionem fundorum sterilium sustinere, sub præstatione canonis, *l. 9. sup. de omni agro desert.* Galli vocant *Surcharge*, Græci ἐπιβολήν: non item ille qui agros steriles, in perpetuum emphyteusim e Principe colendos suscepit, *l. ult. sup. d. t. de omni agro des.* ubi plura dixi *n. 13. & seq.* huic enim non augetur canon, sed quem præstare solet, in futurum pendet. * Cæterùm ut prætextu supra ad- 12
jectionis auferri fundus emphyteuticarius ipsi emphyteutæ non potest, quamvis alius augmentum offerat; ita nec ab eo relinqui prætextu desertionis & sterilitatis, *l. 3. h. tit.* Quomodo nec peti nec concedi a Principe debet remissio pensionis, seu canonis, cum hic præstetur a quovis emphyteuta, in recognitionem directi dominii, non in compensationem fructuum, ut dixi supr. *de jur. emphyt.* Valascus *de jur. emphyt. c. 27.*

Id tamen in primis notandum quod dicit textus in *d. l.* 13
3. fundos jure emphyteutico susceptos non licere deserere; cum tamen fundi translati privato jure sæpe a possessoribus relinquentur, vel in alios transferantur, *l. 14. sup. de omni agro deserto.* Is autem, qui agros sic desertos e peræquatore, vel censitore accipit, perpetuo & firmo jure eus retinere potest, etiam exclusio illo quem desertor constitueret, vel alio quovis competitore, *l. 5. h. t.*

Verùm ut securus sit fiscus de suo canone, & alio 14
onere fundis patrimonialibus emphyteuticis imposito, non nisi idoneo dantur, & qui de damno desertionis caveat pignoribus aut fidejussoribus, *l. 7. h. t.* si tamen ab emphyteuta in possessione retentu, exacta non fuerit cautio, non ideo auferendi, sed diuturnitate temporis defenditur, *l. 11. h. t.* * Sic qui per annos 40. fundos 15
patrimoniales, vel templorum, aut alterius juris possidet cum titulo vel sine titulo, securus est, nec potest ei moveri quæstio a fisco, modò quotannis canonem solverit, aut Princeps ei fundos concessisse probaverit, demto canone, *l. ult. h. t.* Hic observa duo requiri ut præstatione canonis alteriusve poblici oneris quis liberetur, si præcesserit Principis concessio, & hanc sequantur anni 40., Bert. Platea *ad d. l. ult.* Barbosa *ad l. 6. n. 45. & seqq. C. de præscript.* 20. *vel* 40. *ann.*

Denique *ex d. l. ult. & l. 4. sup. de præscript.* 30. *vel* 16
40. *ann.* quæ utraque est Anastasii, apparet non tantum jura privata, sed etiam publica tolli præscriptione 40. annorum, puta si vindicentur fundi patrimoniales publicæ domus, vel publici juris. Nec obstat quod dicitur *in Novell.* 30. temporis prolixitatem juri publico non nocere: Idemque *in l. 5. supr. de oper. publ.* quia intelligendum id est, de præscriptione longi temporis,

quæ opponi non potest fisco vindicanti quod habuit &
27 amisit. * Sed præscriptio 40. ann. tantum præterquam si a fisco petantur tributa; census vel canonea præteriti temporis, quod ab eorum solutione nemo excusetur, nisi ut dixi, duo ista concurrant, consensus videlicet Principis, & annorum 40. præscriptio, Barbosa *d. loco*. Addit Le Bret. *lib. 2. de la souveraineté du Roy cap.* e. & Argentræus *ad consuet. Britan. art. 266. num.* 10. moribus Galliæ nullius cujusquam temporis præscriptio- 4
nem opponi posse fisco vindicanti bona dominicalia, ut sunt feudi & prædia incorporata regio patrimonio, descriptaque in Camera ratiociniorum. Quorum sententiæ adhæreo, licèt præscriptio longissimi & immemorialis temporis non videatur exclusa; quia jura Majestatis, & quæ reservata sunt Principi, ut jurisdictio & merum imperium possunt acquiri, si Princeps sciverit & passus fuerit, Covarruv. *ad cap. possessor pag.* e. §. 2. *num.* 8. Facbinæus *lib. 8. controv. cap.* 23.

TITULUS LXII.

De mancipiis & colonis patrimonialium & saltuensium & emphyteoticorum fundorum.

1 *Coloni alii simplices, alii adscripti fundis emphyteuticis.*

2 *Hi non possunt agros deserere, & militiæ nomen dare. Nec veterani cogi agros colere.*

3 *Nec aliam terram colere, quam eam cujus cultura servierunt, antequam fundi darentur alteri in emphyteusim, nec possunt hujus aquam usurpare.*

4 *Coloni non possunt dare libertatem mancipiis.*

5 *Emphyteuta patrimonialis non potest removere colonum: quando id facere possit emtor, vel alius singularis successor.*

e QUemadmodum in fundis privatorum sunt varia genera agricolarum, nempe servi, coloni adscriptitii, & coloni liberi, ut dixi supr. *tit.* 47. Ita etiam eadem agricolarum genera reperiuntur in fundis patrimonialibus, saltuensibus & emphyteuticis, nisi quod alii istos agros colendos ad tempus susciperent, certa mercede, quæ erat decima frumenti, Appianus *lib. 1. de bellis civil.* alii in perpetuum ita se obstringerent culturæ, ut ab ea recedere non possent, nec aliud munus appetere, aut militiæ nomen dare.

2 Quare si coloni adscriptitii patrimonialibus desertis agris, ad militiem convolarent, ad vitam, conditionem & propriam agriculturam revocabantur, nisi essent veterani, *l. ult. h. t.* hi quia jam castrensibus stipendiis otio quieta meruerant, turpe videbatur tela sua in usum vomeris aut ligonis convertere, ut ibi rescribit Arcadius Imp. Atque hujus rei admonet nos Probus Imperator, qui dum emeritum militem rustico opere fatigaset, indignitate rei motus miles Imperatorem oppressit, Albert. Krantz *hist. Saxon. lib. 3. cap.* 3. Irreligiosum quoque videtur, sacræ militiæ milites & Doctores relicta sua professione, ad culturam agrorum aut alia negotia se transferre: dehonestantes sacratissimi & nobilissimi juris scientiam.

3 Igitur coloni quibus certi fundi coloni dati sunt, si fiscus postea totum territorium in emphyteusim alteri dederit, non debent illi hujus emphyteutæ agros occupare, & quos nullis culturis erudierunt, aut usurpare irriguas fontium aquas, ultra modum suæ terræ, cum terrarum & aquarum fructus totus ad emphyteutam spectet; cui idcirco ratione superfluæ irrigationis aliqua recognitio præstanda erit, *l. 1. hoc. tit.* Sic si dominus sui territorii agros elocaverit, eorum numero non habentur inculti & silvestres, qui nunquam culti fuerunt, neque aquarum fontes & rivi censentur concessi, nisi qui sufficiunt culturæ agrorum, Rebuffus *ad d. l.* 1.

4 Porro ut non licet colonis usurpare agros vicinos, aut jus emphyteuticarium minuere, ita nec libertatem dare mancipiis fundorum patrimonialium; & si eam dederint, revocatur per procuratorem Cæsaris, *l. 2. h. t.* quoniam libertas in præjudicium domini dari non potest; nec data, rata habetur, nisi a domino data sit.

5 * Verùm licèt patrimonialis emphyteuta quasi dominus sit, non licet tamen ei a prædiis veteres colonos removere, vel in eorum locu alios colonos subrogare, *l. 2. h. t.* Inde colligo emtorem fundi patrimonialis, teneri stare colono, & si eum expulerit, possessione privari, ea fortassis ratione, ne colonus habeat regressum adversus fiscum. Quod diversum est in emtore vel emphyteuta privati fundi, qui potest colonum suum expellere, nisi aliter convenerit, *l. 9. sup. de locato l. 24. §. 2. l. 25. §. si vicino ff. locati*; aut colonus jus in rem conductam habeat, puta hypothecam specialem, ut dicit Papon *lib. 10. art. 3. n.* 1. alii etiam generalem sufficere existimant, ut colonus non ante possit expelli, quam ipsi refusum sit, quod sua interest, Molinæus *ad cons. Paris. tit. 1. §. 30. n. 109.* & Valasc. *consul. 76. per totam*. Quorum sententia verior in praxi, ut dixi *sup. de locata n.* 34.

TITULUS LXIII.

De fugitivis colonis patrimonialibus, saltuensibus & emphyteuticis.

e *Coloni adstringuntur culturæ suæ patriæ, & ad eam revocantur; nec prodest eis militia aut rescriptum.*

2 *Magistratus curare maxime debet, ut agri colantur, ne deserantur, ut Romæ olim.*

3 *Coloni patrimoniales remittuntur ad Præsidem sub cautione, & apud eum litigant de colonaria successione.*

4 *Qua pœna afficiatur is qui occultat & celat patrimonialem colonum.*

QUod dictum est *ex l. ult. tit.* sup. hic repetitur, ut e
si fundorum patrimonialium coloni & saltuensium, ad militiam convolarint, ab ea revocentur, & retrahantur ad terram, quam antea colebant, & cui erant adscripti. Item parvuli & orti ex colonis patrimonialibus, non obstantibus militiæ stipendiis, revocantur ad culturam quam parentes eorum exercuerunt, *l. 1. h. t.* ut ex curialibus orti ad munera suæ patriæ, *l. 17.* supr. *de decurionib.* Nec illis proderit rescriptum quod a Principe impetrasse allegant, aut quod militiam dudum exercuerint, nisi sint veterani & honestè dimissi. * Utili ratione inquiunt Impp. 2
prospectum est, ut innocentes & quieti coloni, neglectis militaribus occupationibus, in agris suis permaneant, eosque diligenter colant, ne Respublica damnum sentiat, neglecta agricultura, *d. l. 1. & l. 3.* supr. *de defens. civit.* Monet Aristoteles Magistratus, ut curent prædia agrosque lustrari, cultores diligentes præmio, ignavos infamia affici, quomodo Romæ agros deserere aut male colere probrum fuit. * Quamobrem 3
coloni qui patrimoniales agros deserere, & a colonaria sua conditione, nulla ex caussa, se eximere conantur, illico remittendi sunt ad forum Præsidis provinciæ unde se subduxerunt, sub cautione idonea se illic judicium subituros, *l. 3. h. t.* Sic prævia caussæ cognitione, statim remittitur servus fugitivus ad dominum suum, aut judicem loci unde aufugit, si id dominus velit, *l.* e. sup. *ubi caussa status*; remittitur quoque reus criminis, si petatur, sub fida custodia, periculo judicis remittentis, aut data cautione se judicem aditurum ad quem remittendus, Platea & Rebuffus *ad d. l.* 3.

Verùm non facile coloni se subducerent, aut fuge- 4
rent, nisi essent qui eos reciperent & celarent: quod ne impune fiat; statutum, ut si quis colonos sollicitaverit ad fugam, vel fugitivos receptaverit, non solum eos restituere, sed etiam unam libram auri pœnæ nomine inferre teneatur, *l. 2. h. t.* Quò facit *l.* 12. supt. *de agricol. & cens.* nisi quod agat de eo qui privatum colonum receptat; at *l.* 2. de eo qui patrimonialem celat, Cujac *hic*.

TITULUS LXIV.

De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.

1 *Conductores dominici non liberantur ab ordinariis muneribus, nec a reparationibus viarum.*

2 *Nobiles non rectè se conantur ab iis oneribus eximere.*

3 *Emphyteuta in solidum vel pro parte, prout possident patrimoniales fundos, conveniuntur & tenentur onera præstare.*

4 *Non sunt certa pensitationum tempora; modò tamen intra annum fiant.*

5 *Solventibus datur apocha de receptis, & si oblatam pensionem receptores recipiant, ut liberentur collatores oblatione & solutione per terminos.*

6 *Canones debitos tenentur judices exigere, exactos ad ærarium destinare, non in alium usum quàm destinatum convertere.*

1 HIc titulus ostendit, quæ tributa & munera realia
præstare teneantur, qui patrimoniales fundos
possident, aut in emphyteusim acceperunt. Et in pri-
mis non liberari docet ab ordinariis muneribus, nec à
munere viarum muniendarum, *l. 1. h. t.* quoniam ista
munitio & refectio omnibus prodest. Idem dicendum
de reparatione mœniorum, quæ etiam communem spe-
ctat utilitatem: nam licèt fundi & possessiones sint ex-
tra muros, aut munitionem civitatis; tamen ubi illa
munita est, magis securè agri coluntur, fructus perci-
piuntur ac conservantur. Ideo sæpius jam dixi nemi-
nem eximi ab ordinariis muneribus, aut ab iis sejungi
posse, quæ in commune omnibus profutura sunt, ut ait
2 *d. l. 1.* Unde non rectè nobiles & privilegiati se co-
nantur subtrahere à subsidiis, ad defensionem patriæ
impositis; & ea in miseros rejicere, cum illorum, qui
plures fundos habent, magis intersit patriam salvam esse.

3 Verum ab extraordinariis functionibus immunes erant
omnes possessores fundorum patrimonialium, & ab ob-
sequiis seu oneribus mediæ aut tertiæ partis auri singulis
olim impositæ; quia satis est ab iis solitam aurariam
vel frumentariam pensionem præstari, *l. 2. h. t.* Igitur
qui omnes fundos possident, si ordinariam pensionem
ad eosdem fundos pertinentem solvere differant, in so-
lidum conveniuntur; qui vero non omnes fundos, sed
eorum partem habent, pro eadem parte canonem sol-
vere coguntur: nam illi sicuti privatorum fundorum
possessores, tributis & functionibus obnoxii sunt, *l. 3.*
4 *h. t.** quia vero non sunt certa pensitationum tempo-
ra; ideo pendet ab arbitrio solventium qua parte anni
velint solvere, & an in pecunia vel speciebus, modò
integram summam quolibet anno præstent intra Idus
Januarias; idque potissimum hodie locum habet in ru-
sticis, qui priusquam fructus suos collegerint, & ven-
diderint, non sunt ad solutionem hujusmodi compel-
lendi; & si conventum aliter non sit, possunt divisis
pensionibus, solvere. Hinc etiam emphyteuta, ne
ob solutum canonem incidat in commissum, videtur
posse solvere canones sequentium annorum, & proro-
gare quamcumque conventam pensionem, Speculator
tit. de locatione §. nunc aliqui vers. 32.

Solventibus autem ipso solutionis die, apocham de
5 receptis dabit susceptor; qui si in recipiendis pensioni-
bus & tributis moram fecerit, aut suscipere recusave-
rit, id contestari, protestarique coram judice satis erit,
l. 4. h. t. Itaque sola oblatio liberat collatores colonos,
eisque Princeps id indulget, ut particulatim canonem
inferant, modò numerum ternæ illationis quotannis fa-
ciendæ non excedant, *l. 4. h. t.* ita ut tribus quotannis
vicibus tota pensio exsolvatur. Quod in cæteris contra-
ctibus non obtinet. Affirmat tamen Gomez *tom. 2.
cap. 3. n. 13.* consuetudine esse receptam decisionem *d.
l. 4.* & in qualibet privata resolutionem dividi tribus
terminis quolibet anno. Sed non puto eam Hispaniæ
consuetudinem esse generalem, aut licere privato de-
bitori invito creditori particulatim solvere, qui ne qui-
dem debiti liquidi partem jure cogitur accipere, *l. 3.
ff. famil. ercisc. l. 41. §. 1. ff. de usuris:* solet enim par-
ticularis solutio & exactio magnam incommoditatem
afferre; ut ostendi sup. *de solution. n. 10.* in en tamen
debito quod aliqua ex parte est illiquidum, admittitur
particularis solutio, *l. 21. ff. si cert. petatur;* ut si pars
debiti negetur aut non appareat deberi, & de alia
parte constiterit, consultum est creditori partem quam
debitor fassus est, accipere; qui si nolit, liberabitur
debitor oblatione & depositione summæ. Videatur
Alciatus *ad d. l. 21.* ubi multis conatur contendere
creditorem etiam partem debiti quæ offertur, cogen-
dum esse accipere.

Postremo ut omnes patrimonialium & emphyteuti-
6 corum fundorum possessores uniuscujusque termini in-
tegrum & solidum canonem solvere debent; ita ordi-
narii judices illum ab iis exigere, & exactum ad æra-
rium Principis destinare. Ea quo canone nihil debent
in publicas necessitates convertere, nisi velint gravis-
sima severitate suam licentiam coerceri, *l. ult. h. t.* Vi-
de quæ dixi sup. *lib. 10. tit. 6.*

TITULUS LXV.

De fundis rei privatæ, & saltibus divinæ domus.

1 *Fundi rei privatæ, vel dominicæ qui sint. Item fun-
di saltuenses.*
2 *Cavendum ne quid usurpetur ex aqua pertinente ad
fundos rei privatæ,*
3 *Venditio fundorum rei privatæ à fisco revocari non
potest.*
4 *Res privata si locetur, & melior industria possessoris
reddita sit, non ideo augetur pensio: si possessor sol-
vendo non sit, in alium idoneum fundi transferen-
di sunt eodem canone.*
5 *Si quis fundum rei privatæ alicui vendiderit; qui
solvendo non est, ipse obligabitur fisco.*

AD privatum Principis patrimonium pertinent fun- 1
di rei privatæ, divinæ domus, *l. 2.* ibi: *privatæ
rei: & l. 3.* ibi: *rei privatæ nostræ: h. t.* quos fundos sequens
titulus vocat rei dominicæ. Hisce fundis colendis ad-
scripti erant coloni, agricolæ & servi, qui etiam do-
minici, alibi fiscales appellantur; nec unquam ab il-
lis fundis abscedere poterant; qui tamen per tempus
30. annorum collegio, curiæ, vel burgis, vel corpo-
ribus servierant, non revocabantur ad fundos rei pri-
vatæ, vel dominicæ, *l. 6. h. t.* quia diuturnitate tem-
poris, quasi liberi censebantur. Erat autem inter fun-
dos discrimen; alii enim vel ad agriculturam, vel ad
alios fructus producendos erant apti; alii planè steriles
& inculti, in quibus animalia pascuntur, nec alium
fructum præter pascua ferebant; atque hi fundi appel-
labantur saltuenses, quorum mentio fit in inscriptione
hujus tituli, non in legibus: ex quo tamen generatim
de fundis rei privatæ, & templorum tractatur, tacite
de saltuensibus agi videtur, cum fundi rei privatæ, ut
culti & fructiferi esse possunt, ita & saltus divinæ do-
mus inculti & infructiferi pascuis tantum destinati.
* Promiscue istis fundis usus aquæ serviebat, nec 2
poterat ab aliis usurpari; & si modus aquæ usurpatus
fuisset, ad meatus pristinos debebat revocari, submo-
ta præscriptione temporis, *l. 5. h. t.* Nec hac in re con-
nivere poterat procurator Cæsaris seu Rationalis, cui
fundorum rei privatæ, & templorum cura, atque de-
fensio erat demandata; qui etiam tenebatur quotannis
tributa & census, quibus fundi isti erant obnoxii, exi-
gere; item eos qui ex fundis Ecclesiæ ætario, vel ipsis
Ecclesiis liberalitate Principis extructis debebantur,
l. 4. h. t. Hinc observo recurrendum esse ad Principem
quoties debitores subtrahunt decimas & reditus Eccle-
siæ, aut eis vis infertur, *cap. 21. de homicid. can.
2. 23. quæst. 3. & can. 20. 23. quæst. 5.* late Salgado *de
reg. protect. p. 1. cap. 1. num. 107. & seqq.* ubi dicit ma-
num regiam murum esse fortissimum Ecclesiæ, & re-
ligionis præsidium. Et rectè: convenit enim ut Prin-
cipes, qui privilegia, immunitates & exemtiones
Ecclesiis, earumque ministris dederunt, easdem con-
servent, augeant, nec immunem, aut lædi ab impro-
bis patiantur, utque ea quæ ad religionem faciunt,
summo studio promoveant, personas Ecclesiasticas,
earum fundos ac reditus suo patrocinio protegant, quo
facilius & ferventius divinis officiis vacare possint.

Porro ut res Ecclesiæ immobiles non possunt aliena- 3
ri, aut in perpetuam emphyteusim dari, *Novell. 7. c. 3.
Novell. 120. c. 1. & tit. de reb. Eccl. non alien.* ita
nec res in patrimonio Principis diu retentæ & incorpo-
ratæ, ut dixi supra. At fundos ad rem privatam, idest,
substantiam, Principis pertinentes, jure fiscus eos
vendere & quovis titulo alienare potest; & adeo rata
habetur ista alienatio, ut nunquam à Principe revo-
cari possit, *l. 1. h. t.* sed remanent fundi fiscales penes
emtorem ejusve successores, nisi dum venderentur
alius meliorem conditionem obtulerit; quia licet in
hac venditione pretio oblato plus adiicere, *tit. sup. de
vend. rer. civit.** Sic ut vendi, ita & elocari possunt fundi 4
rei privatæ, ac per Comitem rerum privatarum postu-
lantibus addici, cum onere canonis, cui tunc sunt ob-
noxii: nam fundo per possessorem meliorato & aucto,
non augebitur onus pro hac portione, *l. 2. h. t.* Itaque
Rationalis à possessore qui meliorem fundum reddidit,
mancipiis ac pecoribus auxit, illud onus tantum exi-
get, quod tempore concessionis fisco debebatur. Quod
si possessor quotannis solitum canonem solvere differat,
cogitur ex propriis bonis fiscum indemnem servare; si
autem minus idoneus factus fuerit, in alium magis ido-
neum fundi sunt transferendi, sub eodem onere solven-
di canonis, nec ob debita præcedentis possessoris con-
veniendus est. Hinc nota quod cum quis ab officiali
seu rationali Principis rem emphyteuticam aut tribu-
tariam accepit, non teneatur ad onera præterita, *d.
l. 2. in fin. & l. 7. §. cæterum* sup. *de omn. agr. desert.*
cui non adversatur *l. 7. ff. de vectig.* quia agit de pri-
vato possessore.

Prio-

5 Priori autem possessori, cui fundus patrimonialis ven-
ditus est aut locatus, licet eum alteri vendere vel
elocare; sed cogitur onus canonis subire pro eo in quem
contulit fundum, si is non sit solvendo, *l. 3. h. t.* Et hic
casus est, quo prædecessor tenetur ex facto sui successo-
ris, in quem munus publicum jure dominii, aut jure
emphyteutico transtulit, si fiat minus idoneus, Platea
hic. Nunquam enim fiscus frustrandus est suo canone.
Quare si quis emerit fundum rei privatæ demto cano-
ne, fundus ei eripitur, pretium & fructus perdit,
itemque meliorationes quas fecit; nec juvabitur tem-
poris præscriptione, præterquam 40. annorum, *l. ult. h. t.*
sic per vetustatem, quadragenariam præscriptionem in-
telligit Cujacius *ad l. 5. Cod. de præscript. 30. vel 40. an-
nor.* Communiter Interpretes tempus, hominum me-
moriam excedens, significari vetustatis verbo verius pu-
tant, *l. 1. §. ult. & l. 2. & ult. ff. de aqua pluv.* Præterea
addunt hic Impp. Palatinos sive apparitores Comitis
rerum privatarum, puniri 50. libris auri, qui consen-
serint, ut tali forma hic contractus ineatur, Cujacius *ibi.*
Hinc videre est eum, qui contra jura mercatur, vel con-
trahit, perdere rem & pretium, nec ei prodesse Princi-
pis rescriptum, *cap. qui contra, de reg. jur. in 6.* Amaya
ad l. 1. n. 17. Cod. de prædiis decur.

TITULUS LXVI.

De fundis & saltibus rei dominicæ.

1 *Discrimen inter hunc tit. & superiorem.*
2 *Prædia dominica si occupentur, revocanda sunt & antiquus census solvendus.*
3 *Non valet rescriptum, nec juvatur occupans præscriptione.*
4 *Nisi Possessores fundorum rei dominicæ exhibeant suos titulos, fiscus fundos vindicat.*
5 *Armenta & greges ovium, immissi in saltus rei dominicæ a fisco vindicantur.*
6 *Qua pœna puniantur nunc custodes, qui mitti pecora in alienos agros sinunt, nec impediunt.*

1 Poterat hic titulus conjungi superiori; cum res do-
minica & privata idem sit, & pertineat ad patri-
monium Principis. Forte tamen ideo separatur, quod
superior titulus disserat de fundis rei privatæ, qui a
Principe vel ejus procuratore, justo aliquo titulo dan-
tur; hic verò de fundis rei dominicæ, qui nullo titulo
2 ab aliis occupantur. * Si quæ ergo prædia ad sacrum
dominium pertinentia, cujuslibet temeritas occupave-
rit, secundum veteris census fidem in sua jura retra-
huntur, *l. 2. h. t.* per Comitem rei dominicæ, qui loca
3 sacri patrimonii curat. * Idem repetitur *in l. ult. supr.
ne rei domin. vel templ.* nec occupata tantum loca domi-
nici juris, sed & alienata, vel in emphyteusim data,
& accepta sub minore censu, vel pensione revocan-
tur, & retrahuntur in jus Principis, non obstante præ-
scriptione longi temporis, petitione, aut impositione
istius novi census; quia antiquus fisco pendendus est,
ejusque utilitas semper spectanda, non qualiscumque
possessio, aut rescriptum desuper impetratum; quia
censetur obreptitium, & contra leges, ne canon inse-
ratur, aut antiquus mutetur; nisi, ut dixi, aperte Prin-
ceps consenserit, & subsequatur 40. annorum præscri-
4 ptio, supr. *tit. 61.* * Aliàs enim fiscus semper fundatam
habet suam intentionem contra collatores, ut canones
solitos, & tributa inferant, & contra quoslibet posses-
sores fundorum rei dominicæ, qui legitimos titulos non
exhibent: nam eis non suffragatur allegatio possessio-
nis, aut precaria concessio, aut præscriptio longi tem-
poris, *d. l. 2.* Quò pertinent jura regia Hispaniæ &
praxis quotidiana; quæ volunt, si loca patrimonii Re-
gis, vulgo *de Realengo*, ab aliquibus fuerint occupata,
titulos legitimos exhiberi; item rescripta a Regibus
obtenta, aliàs, iis non exhibitis, regali patrimonio
applicari, Larrea *alleg. fisc. 110. num. 22.* ubi plures
Doctores refert.

5 Uti non licet loca ad sacrum patrimonium pertinen-
tia occupare, ita nec ea devastare, præsertim quæ de-
stinata sunt pascuis dominicis: illa hic vocantur saltus
rei dominicæ. Quare si quis privatus ovium vel equa-
rum greges in saltus rei dominicæ immiserit, fisco il-
lico vindicantur, *l. 1. h. t.* quod singulare est in fisco,
vel Principis patrimonio, aliàs si in agrum alienum
quis immiserit pecora, convenitur ob damnum
datum in id quod partis interest, *l. ult. sup. ad
l. aquil.* coercentur quoque procuratores Cæsaris,
qui immitti pecora permiserint, *d. l. 1.*

Hac lege etiamnum puniuntur apparitores & custo- 6
des agrorum a communitate constituti, qui venali con-
niventia sinunt pecora immitti, & saltus pascuos in-
gredi, nec denuntiant, aut alio quovis respectu dissi-
mulant, quos teneri fisco ad pœnam, & parti ad in-
teresse affirmat Burgundus *ad consuet. Flandr. tract. 12.
n. 11. juxta dict. l. 1. & ultim.*

TITULUS LXVII.

De agricolis & mancipiis Dominicis, vel fiscalibus Reipublicæ, vel privatæ.

1 *De quibus agricolis hoc titulo agatur, & quos fundos colere debeant.*
2 *Qui ex ingenuo & colonis, ancillisque rei privatæ nascitur, sequitur conditionem matris & loci.*
3 *Ad honores & munera civitatis adspirare non possunt coloni, & revocantur assumpti etiam ex militia.*
4 *Nullam descriptionem patiuntur, nec onera extraordinaria subeunt.*
5 *Non uni sed pluribus colonis addicendus est fundus rei privatæ, ne is aliis molestior sit, quod nunc observatur.*

Quamvis hæc tituli inscriptio sit recepta; rectius 1
tamen omitteretur particula *Republica*; cum
tantùm hoc tit. de agricolis & mancipiis fun-
dorum rei privatæ, non publicæ Imperatoris agatur:
atque hanc lectionem probant Cujacius, Contius &
Garzia Toletanus. Leges autem hujus tituli, idem
quod superiores de fundis privatorum hominum, &
de fundis patrimonialibus præcipiunt, nimirum ut co-
loni & servi dominici, fundos rei privatæ colant, ste-
riles assidua cultura fertiles reddant, terræ cui adscri-
pti adhæreant; & si aliò se transferant, cum omni so-
bole revocentur. * Nam nati ex ingenuo homine, 2
& colonis ancillisque rei privatæ, matris & loci con-
ditionem sequuntur, *l. 4. h. t.* Idem *in l. 16. 21. & ult.*
sup. *de agric. & cens.* de privatorum colonis sanci-
tum. Non licet itaque colonis alienorum prædiorum
rationibus se miscere, alienam rem privatam gerere,
aut quid aliud administrandum suscipere, *l. 2. h. t.*
* Vel ad honores adspirare, & si fuerint oblati, vel 3
ob perspectam industriam ad munera civitatis vocen-
tur, illico ad colenda, quæ consueverunt, prædia re-
vocandi, *l. 1. h. t.* Indecorum enim est, honores &
munera civilia, ordinibus & corporibus destinata,
agricolis deferri, & a vilibus & abjectis sæpe homi-
nibus ea geri, iis præsertim in locis, ubi honestorum
hominum ac sapientum copia est, si nihilominus co-
loni, & eorum etiam filii, vel nepotes, vel quicum-
que desertis fundis dominicis ac possessionibus, clancu-
lum ad civilia officia convolaverint, reddendi statim
sint, etiamsi protectores fuerint, aut militiæ Sacra-
mento obstricti, *l. 3. h. t.* nisi ob completam militiam
meruerint vacationem, ut dictum supra *de mancipiis
& colonis patr. l. ult.*

Melior autem eorum conditio, quod nullam descri- 4
ptionem sive capitationem patiantur, neque ad extra-
ordinarias functiones devocentur, potissimum si aliquid
eis contra consuetudinem indicatur, *l. 5. h. t.* * Quin 5
etiam potest colono fundus quem hactenus coluit, ad-
dici jure privato sive titulo emtionis, modo alii ejus-
dem originis ac juris ipsi in dicta emtione socientur,
ne si uni tantùm vendatur, aliis rusticis gravis sit ac
molestus, *l. ult. h. t.* coloni enim dum ditescunt, into-
lerantissime superbiunt. Ex qua lege videre est ditio-
res plerumque animo efferri, & molestiores esse suis
vicinis; & ideo compesci debent auctoritate magistra-
tus, & separari, si communio bonorum & habitatio
discordias graves excitet.

TITULUS LXVIII.

De prædiis tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis aliisque liberæ conditionis procreantur.

1 *Prædiorum fructus diversis deputabantur. Quibus tamiaci fundi dentur, & quis eorum curam habeat?*
2 *Coloni tamiaci associantur dominicis, & nati ex colono libero & tamiaca, vel contra, tamiacus fit, ex adscriptio & tamiaca matrem sequitur.*
3 *Confirmatur venditio prædiorum tamiacorum, & gomatici saltus, salvo canone.*
4 *Tamiaci non conveniebantur coram alio in quovis negotio, quàm coram Comite domorum.*

5 *Mutatus & abdicatus est iste Comes a Justiniano, & ei substitutus Proconsul Cappadociæ.*

6 *Nunc etiam utraque cum potestate Gubernatores mittuntur in Provinciam.*

1 CONstat ex superioribus, alia esse prædia limitrophia, militibus limitaneis destinata, *tit.* 59. alia veteranis, in præmium peractæ militiæ, *l.* 11. *ff. de evict.* alia quæ largitate Imperatoris bene meritis de republica dantur; alia certantibus in agone, unde dicta agonothethica. Hoc titulo tamiaca prædia, quæ dispensatori, sive cellario Imperatoris sunt deputata, coluntarque per servos adscriptitios, & colonos tamiacos Provinciæ Cappadociæ. Hi enim tenentur fructus vectigales, ex hisce prædiis collectos quotannis deferre, vel deferendos ad Canonicarios scholæ Palatinæ dirigere, per quos dein deferuntur Constantinopolim, & dantur dispensatori, ac penus custodi, de quibus is postea domui, & cellario Imperatoris providere possit, & procurare domestica cibaria & alimenta, quæ in *ταμιεῖῳ*; sive cellariis reponebat & asservabat; unde hunc dispensatorem vocant *ταμίαν*. Hispani *Dispensero mayor, y guardamangel* Domus Regiæ. In quo Greg. Lopez summam requirit industriam, diligentiam, fidem & facultates, ut facilius possit providere domui Augustæ, *in l.* 13. *tit* 9. *p.* 2. Videantur Alciatus, Pyrrhus & Cujacius *hic*. Quamobrem Comitis domorum est curare, ut reditus tamiacorum fundorum, qui consistunt in pascuis, arvis, campis, sive in locis vitibus consitis sive in nemoribus & prædiis, *Novell.* 30. *cap.* 7. *in princ.* assidue colantur, in provinciis ubi sita, & ne illa a colonis, prædiis istis adscriptis, deserantur, quamvis sint liberi & filii eorum, Panciról. *in notitia utriusque Imperii cap.* 60.

2 Hinc statutum ut filii vel filiæ ex colono libero, & tamiaca, vel ex tamiaco & colona libera procreari vel procreatæ, colonis dominicis annectantur, nascanturque tamiaci. Ex colono autem adscriptitio vel servo alieno & tamiaca fœmina, item & tamiaco & adscriptitia, vel ancilla aliena nati, matris conditionem sequantur, *l.* 1. *h. t.* quam sequitur etiam natus ex servo & adscriptitia, vel ex adscriptitio & ancilla, vel ex libero vel adscriptitia, *l.* 21. sup. *de agricol. & cens.* vel ex adscriptitio & libera, vel ex libero & colona, *l.* 16. 3 *& ult.* sup. *eod. tit.* * qui cum sobole sua illis adhærent prædiis; sed quia antea permissum fuerat colonis tamiacis fundos & saltus gomaticos, quos videlicet magno labore fertiliores reddiderant, vendere quibuscumque, salvo canone, & tributis fisco debitis, id denuo in *l. ult. hoc tit.* confirmatur, & emtores anteriores, *& qui imposterum ab iis ement, securi redduntur, iterata hac concessione. Hinc illud vulgare: abundans cautela non nocet: quamvis enim confirmatio nullum jus tribuat actui, antea permisso & valido; ad majorem cautelam tamen confirmari potest: quod exemplis demonstrat Platea *in d. l. ult.*

4 Postremo notandum ante tempora Justiniani, colonos tamiacos, eorumque progeniem, non alium habuisse judicem in civili vel criminali negotio, quam Comitem domorum, vel Præpositum sacri cubiculi. Cum tamen alii coloni rei privatæ, si quid contra publicam disciplinam commisissent, ad judicium Rectoris Provinciæ venire cogerentur, sic videlicet, ut præsente Rationali, vel procuratore aut defensore domus, inter eos & accusato-5 rem caussa tractaretur, *l.* 8. *& fin.* sup. *ubi caus. fisc.* * At sub Imperio Justiniani, cum in Cappadociæ regione adversus hunc Comitem domorum multæ querelæ & seditiones motæ essent a factiosis hominibus, qui conabantur supprimere tamiacam administrationem, ipsasque possessiones tamiacas dividere & usurpare, coactus fuit Imperator, hunc Comitem supprimere, & ejus loco Proconsulem Cappadociæ creare, *Novell.* 30. *cap.* 1. *&* 5. cui data est facultas vindicandi dieepta & usurpata prædia tamiaca, sine ulla temporis prescriptione; item imperium in tamiacos, & reliquos qui ad comitativam prius pertinebant.

6 Hujus exemplo, multorum regnorum & regionum Principes ubi, ipsi non degunt, solent eo suos Proreges & gubernatores destinare, qui corpori Reipublicæ in assignatis sibi regionibus regendo, utraque cum potestate civili & militari præsint, quo melius subjectos in officio contineant, crimina vindicent, dissensiones inter populares dirimant & sopiant, ne Principem sæpe interpellari necesse sit.

TITULUS LXIX.

De diversis prædiis urbanis. & rusticis Templorum, & civitatum, & omni reditu civili.

1 *Ut prædia, ita annui reditus, res immobiles censentur, nec alienari possunt sine decreto.*

2 *Prædia acquirunt civitates, & se obligant, & alios obligatos habent.*

3 *Prædia civitatis si qui emerint servata forma, jure firmo ea possident.*

4 *Qui possessiones cujuslibet civitatis, & agonotheticas acquisivit, demto canone, eum præstare tenetur.*

5 *Non tamen ei auferuntur possessiones, licet secus sit in possessionibus rei privatæ.*

6 *Pars canonum deputatur ædificiis restaurandis; ab iis inscribenda non sunt nomina, qui sumptus non faciunt.*

7 *Ne ædificia usum publicum impediant. Qui in solo Reipublicæ ædificant, canonem præstant.*

8 *Remittunt reditus sæpe Principes, eosque in alios usus translatos restituunt civitatibus, ut fecit Zeno Niceæ civitati.*

CUm supra de prædiis rusticis tractatum fuerit, 1
hic agitur de prædiis urbanis, atque etiam de annuis reditibus, *l. ult. h. t.* quia ut prædia sunt res immobiles, ita reditus annui immobilium loco habentur, *l.* 14. sup. *de sacros. Eccles. Novell.* 7. *vers. vult enim & Clem.* 1. §. *cumque annui de verb. signif.* & excusant a satisdatione non secus ac res immobiles, Tiraquel. *de retract. lignagier.* §. 1. *gl.* 6. *num.* 6. atque ut tales non possunt reditus civitatum alienari seu vendi sine decreto & solemnitate, quæ in venditione prædiorum & aliarum rerum immobilium requiritur, *text. in l. ult.* ibi Bart. & Platea sup. *de vend. rer. civit.*

Prædia urbana hic non sunt ipsorum civium, aut 2
communia ipsis, sed civitatum propria: ut enim privatæ personæ bona sibi propria acquirunt; ita civitates, non Pamphiliæ provinciæ tantum, sed quæcumque aliæ proprio ac firmo jure reditus annuos & prædia sibi acquirere possunt, *l.* 2. *h. t.* contractu, aut ultima voluntate, si heredes instituantur, vel eis legetur. Cum itaque bona habeant, ex suo contractu non minus obligantur, quam alios obligatos habent, non solum si omnes convocati cives, communicato consilio, verum si administrator & magistratus civitatis nomine contrahat, *l.* 27. *ff. de reb. cred.*

Ut autem urgente necessitate prædia sua alienare pos- 3
sit civitas, omnium quorum interest consensus intervenire debet, & etiam Principis, ut dixi *tit. de vend. rer civit.* cujus assensu & decreto concilii interveniente, qui prædia civitatis vel templorum emerint, soluto pretio, eorum adipiscuntur firmum dominium, nec ulterius potest talis vacillare possessio, *l.* 4. *h. t.* nec secunda majoris pretii admissi licitatio, *l.* 3. sup. *de fund. patrim.* Vendi quoque poterant prædia templorum, quod in prædiis templorum Christianorum postea interdixit Leo & Justin. *in Auth. hoc jus porrectum* sup. *de sacross. Eccles.* & certam solemnitatem præscripsit in prædiorum Ecclesiæ alienatione, quam sequimur: item quod præscriptum est jure Pontificio, *tit. de reb. Eccles. non alien.*

Nihil interest cujus civitatis prædia quis emerit, mo- 4
do eis impositum canonem præstet, juxta fidem publicorum monumentorum ipsius civitatis, cujus vendita sunt prædia: igitur si ea acquisiverit demto canone, pendendus nihilominus is erit; quia non debet civitas suo jure defraudari, & sufficere debet possessori quod apud se in perpetuum ex approbatione Principis per-
maneat dominium. * Si vero agonotheticas possessio- 5
nes emerit a perpetuo emphyteuta, ex quibus residui debentur canones, illi privato ærario inferendi sunt, quo firmiter apud eum ejusque successores rerum dominium permaneat, *l.* 5. *h. t.* Inde liquet tantum esse emptorem, qui rem emit ab emphyteuta civitatis, quoad ipsam rem, quamvis pactum ne teneatur solvere canonem civitati, non valeat; secus tamen est in possessione rei privatæ, quam qui emit, sub pacto non solvendi canonem, aut quod a venditore solvetur, amittit cum fructibus & pretio, *l. ult.* sup. *de fund. rei priv.*

Ex his constat quam necessarium fuerit, suo tempo- 6
re, debitos canones solvere, cum tertia pars eorum ex
lo-

7 Etenim si potest rem suam alii donatam, ipsi donatario anferre, & alteri dare, multò magis ubi nondum est jus translatum, sed ad tempus concessum; & neutrum est Principis incostantiæ adscribendum; quoniam sæpe publica caussa non omnibus revelanda exigir, ut quod uni dedit, eripist; & alteri donet. Qua de re fuse Lucas de Penna *ad d. l. ult.* Estque illod in Principe singulare, ut possit durante tempore locationis, alteri fundom elocare aut donare invito conductore, prout etiam rem communem fisco & alius creditoribus obligatam, slienare, *l.* 1. sup. *de vend. rer. fisc. com.* Verùm cum prædia sua donat, etiam censetur mancipis, fructus, pecora & alia quæ prædiis adhærent, donare: nam quamvis donationis stricta sit natura tamen quæ fit a Principe latiorem recipit interpretationem, *l.* 3. *ff. de constit.* Vide supra *de bonis vacant. num.* 4.

8 Potest itaqoe temporalis locatio revocari, & in aliom traosferri, vel donatione Principis, vel adjectione ab alio facta, nisi prior conductor tantum offerat, quantum ab alio fuerit oblatum: quo casu manet apud eum temporalis conductio, *d. §. pen.* Imo si fundos steriles magno labore ac sumptu fertiles reddiderit, ut mereatur eos perpetuæ conductionis jore possidere, et potius addicuntur, si prius propositis edictis io eum canonis modum contendentiom augmento perventum sit, ut extendi ultra, aut superati alterius oblatione nequeat, *l.* 3. *h. t.* unde subhastatio in locatione perpetua locum sibi vindicat, sicut in venditio-
9 ne. * Ab illis locatione, & a temporali, differt privatorum locatio, qua finita, non tenetur locator eamdem relocare conductori, magis quam alteri, quamvis conductor rem meliorem reddiderit, pensionem eamdem vel minorem obtulerit, *l.* 23. sup. *de locato*. Nam ob caussas sæpe non expedit ut remaneat. Utile consilium cujusdam Scriptoris *de vita rustica* monentis, ne in fundis rusticis diuturniores colonos habeamus. Machinantur enim frequenter io damoum dominorum, ac maxime io eorum heredes, ignaros plerumque juris paterni. Vide Rein. Chopinum *l.* 2. *c.* 6. *de privil. rustic.* ubi vafritiem rusticam optime perstringit. At vero locatio prædiorum fiscalium, sive civilium perdurat apud conductorem, quamdiu statutam pensionem solvit, atque in nova locatione aliis conductoribus præfertur, si facta per alios augmenta suscipiat, *l.* 4. *h. t.* congruit enim æquitati, ut veteres conductores novis præferantur, si quantum adjiciunt novi, tantumdem ipsi offerant, saltem non minus quam fuerit antiqua pensio, Plates *ad d. l.* 4. & Valascus *d. loco c.* 24. *n.* 2. *&* 3. Addit Peregr. *d. l.* 4. loqui de veteribus conductoribus & perpetuariis colonis, quibus tradita fundorum possessio; sic ut præferri debeant, cum jus habeant retinendi, ut ad alios casus porrigenda non sit, *l.* 6. *de jure fisci tit.* 5. *num.* 5. quem citat Amaya *ad l.* 1. sup. *de fide hasta fisc. num.* 32. & Gomez *tom.* 2. *var.*
10 *cor.* 3. *num.* 5. * Ratio cur id juris ipsis concessom sit, est, qoia Reipublicæ interest, ut illa facile conductores inveniat: inveniet autem si permittat veteres conductores, si velint eamdem conductionem retinere; dummodo tantum offerant, quantum novi, Giphanius *ad l.* 9. sup. *de loc.* Mynsiger. *cent.* 4. *obs.* 23. Joan. a Sande *decis. Frisiæ lib.* 3. *tit.* 6. *def.* 2. *& seq.* dicunt id
11 non obtinere io Gallis. * In Hispanis verò dicit Bobadilla *lib.* 3. *polit. cap.* 4. *num.* 21. locum habere *d. l.* 4. in locatione fundorum fiscalium, seu patrimonii Principis, ut ea nempe finita, possit antiquior colonus tantum offerens possessionem retinere; secus in locatione & venditione fundorum civitatis, quæ valet quidem facta subhastatione publica; sed non præfertur primus licitator idem pretium offerens secundo, nisi plus obtulerit; cum id intersit communitatis, cujus utilitati maxime studere debent administratores, qui damnum si quod sua culpa obvenerit, sarcire debent, juxta ea quæ dixi sup. *tit.* 30.

12 Num statim per oblationem secundi liberetur primus dubitatur? Ego puto non liberari, *per l.* 9. *ff. de in diem add.* qui potuit secundum minus idoneum submittere & inducere ad licitandum & plus offerendum, ut ipse liberaretur. Videatur Gutierrez *de gabellis q.* 134.

13 An possint cogi coloni qui agros publicos in longum tempus conduxerunt, finita locatione, eosdem retinere? Affirmare videtur *l.* 11. *§. ult. ff. de publicanis*; ubi inviti non existentibus aliis colonis, compelluntur renovare contractum; in quo propterea quod gravantor, præferuntur aliis idem pretium offerentibus, ne Respublica destituatur conductoribus, juxta *d. l.* 4. *h. t.* Sarmiento *lib.* 3. *select. interp. c.* 7. *num.* 3. Verior tamen negantium opinio, secundum text. in *l.* 3. *§.* 6 *ff. de jure fisci*; ubi D. Hadrianus rescripsit, valde inhumanum morem esse, quo retinentur conductores publicorum agrorum inviti: nam faciliùs invenientur, si sciverint peracto lustro, licere sibi discedere: ab invitis enim non bene agri coluntur, nec res aliæ bene cedunt, aut peragunrur. Ideo Paulus *in l.* 9. *§.* 1. *ff. de publican.* dicit finito tempore conductionis agros elocandos esse: nec cogendos vectigalium conductores eadem vectigalia suscipere, nisi ut ipse interpretatur *in d. l.* 11. *§. ult.* illi maximos fructus ex vectigalium redemtione perceperint, & tantidem elocari non possint; tum enim compellendi fuerint prioribus conditionibus, renovatisque fidejussoribus retinere vectigalia. Quod oso receptum dicit Joan. a Sande *in decis. Frisia lib.* 3. *t.* 6. *def.* 2. & ante eum Pereg. *lib.* 6. *de jure fisci c.* 5. *num.* 6. Et verum puto si etiamnum solvendo sint conductores isti, & dederint idoneos fidejussores, aut si ante dati tales adhuc sint, juxta *l.* 1. *h. t.* ibi Luc. de Penna.

Hic postremò quæri potest: an possit fiscus aliqua 14
urgente necessitate cogere conductores ante diem ad solutionem pensionis? videtur non posse: quia id adversaretur æquitati, quæ jubet pacta servari, nec aliàs conductori fuissent, *l. eum qui* 41. *ff. de verb. oblig.* Sed contrarium est verius; eo quod necessitas legem non habeat, soluto tamen interesse medii temporis, *l.* 1. *ff. de condict. ex lege*. ubi Bart. & DD. docent conductores vectigalium posse cogi ad solvendum ante diem, & constitui in mora si moniti distulerint solvere, Mastrillus *l.* 5. *de magistr. cap.* 9. *n.* 24.

TITULUS LXXI.

De conductoribus & procuratoribus sive actoribus prædiorum fiscalium, & domus Augustæ.

1 *Tituli hujus inscriptio declaratur.*
2 *Conductores & actores sive agant, sive conveniantur, utuntur jure communi, nec possunt alienas lites suscipere.*
3 *Servandus in hisce caussis ordo juris.*
4 *Fiscus non potest privata, cum quo contendit, possessionem auferre.*
5 *Hodie ordo juris scripti non ubique observatur, caussæ leves summaria expediuntur, maxime agricolarum.*

INscriptio hojus tit. indicat ea quæ constituta sunt de conductoribus, procuratoribus, aliisque hominibus 1
domus Augustæ, trahenda esse ad administratores & actores prædiorum fiscalium, qui omnes sunt ministri & officiales procuratoris Cæsaris, sive ejus coadjutores in administrando privato Principis patrimonio, & Au-
gusta ejus domo. * Cavetur itaque constitotione ho- 2
jus tit. ut hi conductores procuratores & actores in exercendis litibus, sive agant, sive conveniantur, communi & ordinario jure utantur, legumque Romanarum præscripta servent, quibus omne hominum genus tenetur. Item ne aliarum litium, vel alienorum negotiorum patrocinium, seu procorationem, aut executionem suscipiant, & ne quemquam deferant, vel delatoribus assistant, alioquin gravior pœna erit constituenda in eos, qui cum juris sint Principis, mandatis ejus non obtemperant, *l. un. h. t.* Etenim gravius Principem offendunt domestici & familiares, quàm extranei; ideo acrius puniendi, *l.* 8. sup. *de Epis. & cler.*

Præterea ex hac lege observo, in caussis fiscalibus 3
etiam summariis servandum esse juris ordinem, *l.* 5. sup. *de naufrag.* & offerendum esse libellum competenti judici, qui procurator est Cæsaris, aut provinciæ præses, citationemque faciendam & litem contestandam; qua pendente, non potest fiscus rei conventi possessionem intervertere, aut re, de qua tractatur, privare; propterea, quod jus suom non ostenderit, Gloss. *in l. res quæ ff. de jure fisci l. ult. eod. tit.* Covarr. *lib.* 1. *var. c.* 16. *num.* 9.

Hioc de Platea refert citationem litisque exordium 4
corruisse, ideo quod citatus esset quidam nobilis ad ostendendum quo jure prædia fiscalia, & alia bona Principis possideret: nam id est contra juris ordinem, ut possessor teneatur suæ possessionis titulum edocere, *l. fin.* sup. *de rei vindic. l.* 16. sop. *de probat.* Cum actoris sit, si obtinere velit, titulum suum ostendere, etiamsi con-

tra nullo titulo possidentem experiatur. Non obstat quod *in l.* 4. sup. *de convent. fisci debit.* possit fiscus summatim agere & cogere tributorum debitores ut solvant; quia id obtinet in debitis liquidis, secus in illiquidis; in his enim juris ordo legibus præscriptus observandus est; adeo ut nulla sit sententia ordine non servato lata, *l.* 4. sup. *de sentent. l.* 1. sup. *de execut. rei jud.*

5 Quoniam verò hodie leges Romanæ, non ubique suam vim retinent, nec eam habent auctoritatem, ut usum vincant, aut mores, hæc caussa est cur ordo iste juris non per omnia, nec omni in loco observetur, sed arbitrio judicis relinquatur, ut pro negotii gravitate, aut mediocritate, ordinario vel summario cursu lis peragatur. Ideo Justin. *in Novell.* 12. monet judicem: *ut caussas cum summa æquitate cognoscat, ac breviores quidem & maxime quæ vilioris conditionis hominum sunt, sine scripto decidat, & dijudicet, & mutua inter homines contentione liberet*: in eo si Judex judicium omne suum direxerit, plurimum utilitatis ad commoda Reipub. & privatorum adferet. Idem fere repetit *in Novell.* 80. *cap.* 2. *& aliis locis*, quibus injungit, ut curet incidi & finiri negotia, præcipue agricolarum, quos convenit quam citissime litibus liberatos ad sua rura redire, & agros colere; quæ ratio est, quod hic conductores agrorum fiscalium non debeant involvi litibus, aut alienas suscipere, vel aliorum negotiis se immiscere, *d. l. un. in fin.*

TITULUS LXXII.

Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.

1 Palatini, milites, & curiales prohibentur conducere prædia fiscalia, & quare?

2 Unus duo officia si exerceat, duplex salarium accipit; uni duo majora officia mandari non debent.

3 Qui non possunt emere vel conducere prædia, ea quæ majorum suorum fuerunt, acquirere non prohibentur.

1 Tituli hujus inscriptio est de rebus fiscalibus, quæ publici patrimonii Principis sunt. Constitutio autem loquitur de possessionibus rei privatæ; quia harum rerum eadem est ratio, & in utrisque idem jus servatur, hoc videlicet ne possessiones istæ locentur Palatinis (qui apparitores sunt Comitis rerum privatarum) nec militibus, aut curialibus, *l. un. h. t.* Rationes prohibitionis plures adfert Bart. quarum prima est: quod graves & molesti, ob fiduciam potentiæ, Palatini esse possent privatis, & milites ab armis alienarentur: altera quod nullus possit duplici officio fungi eodem tempore.

2 Quod puto verum, si utrumque officium sit incompatibile, *l.* un. sup. *de advoc. divers. judic.* Gloss. *in l.* 10. *de prox. sac. scrin.* secus si exercitium unius alterum non impediat, aut repugnet: quo casu salarium destinatum utrique muneri consequetur, qui utrumque aliud munus diverso jure obtinuerit. Facit *l.* 19. §. 1. *ff. de annuis leg. & l.* 22. *ff. de his quib. ut indign. Discreta sunt enim jura, quamvis plura in eamdem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii*: Videatur Covar. *lib.* 3. *var. c.* 13. *n.* 6. & Laurea *alleg.* 119. ubi plura & plures DD. refert, qui de minoribus officiis loquuntur: majora enim melius per plures quam per unum expediuntur. Accedit, quod dum uni duo officia ac honores conceduntur, aliis ad eos aditus præcluditur. Ex quo fit ut eorum industria & virtus lanqueat, vel aliò ipsi se conferant, & quæ consequi officia in patria non possunt, apud exteros adipisci conentur.

3 Attamen Palatini militantes & decuriones, non recte possunt munus suum exercere, & simul agros conductos colere; ideoque eos conducere, vel emere in provincia in qua munia sua peragunt, prohibentur, non tamen in antecessorum suorum bona succedere, & agros ab illis possessos comparare, *l.* 46. *&* 62. *ff. de contr. emt. l.* 9. *&* 13. *ff. de re milit.* exemplo forensium, quibus in loco bona emere non est permissum: si tamen ibi sita fuerint & divendita majorum suorum bona, jure ea sibi acquirunt, & ab aliis occupata redimunt, Platea *in l. un. h. t.* & Jason *in l. principalib. vers. quinto limita ff. si cert. pet.* Multa autem retinere possumus, quæ acquirere non possumus: quod autem milites & retrahere possint, ea ratio familiarum, ut in iis ea bona conserventur, Tiraquel. *l. de retract.* §. 1. *gloss.* 9. *num.* 162. & 163. Petr. Peckius *de testam. conjug. lib.* 4. *cap.* 44.

TITULUS LXXIII.

De collatione fundorum fiscalium, vel rei privatæ, vel dominicæ, vel civitatis, vel templorum.

1 Prædia fiscalia quæ sunt in patrimonio Principis, munera ordinaria præstant, ut annonas, transvectionem & censum.

2 Conductores subsunt quoad collationem procuratori Cæsaris; item Præsidi, cujus est cogere ut solvantur pensiones debitæ.

3 Collatio benignè facienda, injusti exactores coercendi.

4 Palatinis, & nuntiis nostris an sine literis credatur.

Collatio hic accipitur pro contributione & solutione pensionum, quas debent pendere conductores & coloni prædiorum fiscalium, & rei privatæ, vel dominicæ, vel civitatis, idque ob conventionem initio initam, *l.* 1. *&* 2. *h. t.* Quæ autem & qualia ista sint prædia superioribus titulis diximus. Ex hoc autem constat, omnia prædia tam rei privatæ, quam quæ ex proscriptorum bonis ad fiscum sunt devoluta, non excusari à præstatione annonarum belli tempore, earumve transvectione, nec censu, ex ipsis prædiis debito, & qui in æstimum relatus est, *l. ult. h. t.* Unde liquet prædia Principis, æque obnoxia esse ordinariis muneribus, & transvectioni specierum, ac privatorum, necessitate urgente, *l.* 3. *infr. tit. prox.* 1

Quò fit etiam ut istorum prædiorum conductores, & actores, quoad fiscalia hujusmodi debita, & collationem subsint jurisdictioni procuratoris Cæsaris, à cujus ministris cogi possunt pensiones statutis temporibus solvere, subsunt quoque jurisdictioni Præsidum, quibus datur facultas exigendi quosvis debitores fiscales; itemque assistendi per suos officiarios, ministris procuratoris Cæsaris sive rationalis, quorum præcipue munus est curare ut census & debitæ pensiones conferantur & exigantur, *l.* 1. *h. t.* Quod ut facilius fiat, solent isti ministri sive Palatini cum literis Comitis rerum privatarum mitti ad Præsidem, ut officialibus auxilium præbeat, & auctoritatem suam interponat in collationibus exigendis, quibus ipsi Palatini non se debent immiscere, aut quidquam à provincialibus ratione officii extorquere; solum sollicite agere, ut exactio quantocius per Præsidem & dictos officiales fiat, idque summa cum modestia & humanitate: quò enim modestius & blandiori sermone debitæ pensiones exiguntur, eo leviores censentur. Immites enim exactorum mores collationis gravitatem augere superiore libro docui. Ideo præcipitur hic, ut Palatinorum, exactorumve nomina, ad Præfectum prætorio referantur, si temere versati fuerint, ut severissime in eos animadvertatur, *l.* 2. *in fin. h. t.* Ex qua observo Palatinos missos cum literis, quasi tabellarios publicos fuisse, *l.* 1. sup. *de exactione tributorum*, quibus non facilè, uti & hodie nuntiis nostris fides adhibetur, præsertim ignotis, qui literas suæ commissionis non ostenderint, si negotium quod geritur alicujus sit momenti, & non nisi scripto proponi soleat, quod tamen minus necessarium esse puto aliquem in jus vocandum, nisi sit illustris, juxta *l.* 17. inst. *de dignitate*: qua de re dixi sup. *de jure fisci num.* 35. Videatur Platea & Christinæus, qui plures DD. recensent. 2 3 4

TITULUS LXXIV.

De privilegiis Domus Augustæ, vel rei privatæ, & quarum collationum excusationem habeant.

1 Possessiones domus Augustæ excusantur ab extraordinariis & sordidis muneribus.

2 Inter sordida non numeratur instructio vel refectio viarum, pontium; sed ad eam omnes tenentur.

3 Quomodo via publica à Principe tuta reddenda, & spoliato subveniendum?

4 Nemini usus viæ publicæ rectè interdicitur, nisi certis casibus.

5 Munera ordinaria tenebantur præstare coloni, Nostri deducere solent ea quæ solverunt.

6 Ut cæteri provinciales, ita res privata Principis onus transvectionis sustinet, pro proximitate possessionum.

7 Item præstat stipendia tyronibus militiæ destinatis.

8 *Præ-*

8 *Praestanda sunt ex publico stipendia militibus, & sine onere subditorum, nec vexandi sunt agricolae, nec devastandi aut comburendi agri.*

1 IN privato Principis patrimonio sunt res dominicae, & res privatae; item possessiones domus Augustae, quae regia domus & divina hic dicitur. Harum possessionum conditio haec est, ut locentur, non ut in jus privatorum transferantur, *l.* 10. *sup. de fund. patrim.* Conductores verò eo privilegio utuntur, quod immunes sint ab universis muneribus sordidis, *l.* 1. *h. t.* neque ab extraordinaria munera, & superindictiones conveniantur,
2 *l. ult. eod.* * Inter sordida autem munera non numerantur instructiones viae publicae & pontium, stratarumque opera, & idcirco ab hujusmodi instructionibus reparationibusque itinerum, pontiumque nullum genus hominum, nulliusque dignitatis, aut venerationis meritis cessare oportet; adeo ut Principis praedia & Ecclesiastica huic oneri sint obnoxia, *l.* 4. *h. t. Novell.* 131. *l.* 7. *sup. de sacross. Ecclesiis.*
3 Et enim non solum Principis est cum caeteris vias publicas pontesque reficere, ex praediorum reditibus; sed etiam ea curare, quae ad tutelam & securitatem viarum spectant, DD. in *d. l.* 4. nam ut navigatio juris gentium est, ita & viarum regiarum usus (quamvis propriè juris civilis sit) cui conservando Princeps debet curatores instituere; & belli tempore enotes & redeuntes tuto ducendos curare, atque vias periculosas propugnaculis & praesidiis munire, ut Rex noster in Belgio facit; ita ut quisque dato legitimo vectigali, possit quocumque velit, iter facere. Quod si Princeps id negligat, existimo damnum a praedonibus datum mercatoribus, ab illo sarciendum esse: ac ita judicatum refert Gail. *lib.* 2. *obs. cap.* 60. & 64. *n.* 11. nisi sponte a via publica declinaverint.
4 Observatum quoque nemini olim viae publicae interdici; quippe hic usus Reipublicae dicatus, atque omnibus iis qui per eamdem viam iter faciendum sibi proposuerunt; quocirca nec sine Principis decreto quisquam ex via sive loco publico trahendus est, *l. t.* §. 41. *ff. de aqua quotid.* nisi vectigalia solutioni qui sese opposuerit, hostis fit, aut alia legitima caussa prohibendi extrahendive appareat. Quod autem a transeuntibus penditur exiguum est, nec recusari debet.
5 Etenim ab ordinariis muneribus possessiones rei privatae non excusari docet *l. ult. t. sup.* Unde earum conductores vel coloni nullo privilegio possunt se eximere a tributis pendendis, cum ex praediis lucrum percipiant. Nunc tamen rustici & partiarii coloni, si conveniantur & solverint onera fundis imposita, pro rata sua, quod amplius dederint, detrahere solent, ex pensionibus quas in pecunia vel frumento dominis praestant. Vide *t. sup. de indictionib. n.* 30. Dici superindictionibus non onerari praedia patrimonii Principis; quia ipse reditus quos inde percipit, necessitatibus publicis frequenter deputat, sed alios possessores absque ullius beneficii exceptione id onus debere
6 agnoscere, *l. ult. h. t.* * Hinc etiam humanitas Principis elucet, quod sublevandorum provincialium caussa rem suam privatam, ejusque conductores onus transvectionis specierum sustinere velit; modò tamen non magis graventur quam caeteri provinciales, qui non tenentur nisi in solita loca annonarias species vehere, *l. s.* Levius enim onus censetur quod pluribus imponi-
7 tur, & justa proportione exigitur. * Sic quò magis sublevarentur provinciales, voluit Princeps tyronibus certae militiae stipendia conferri ea praediis suae rei privatae, *l.* 3. *h. t.* Caeteri quoque hoc onus agnoscebant ex patrimoniis, & possessionibus suis, *l.* 7. *C. T. de tyronibus*, Veget. *l.* 1. *c.* 7. Cujac. *ad d. l.* 3. Unde apparet cessare privilegium dum stipendia militibus assignata praestanda sunt, quae cum saepe aerario exhausto Principes praestare non possent, bene meritis saltem & veteranis assignabant certa praedia, *l.* 1. *ff. de evictionib. l.* 1. & 3. *sup. de fundis limitrophis.*
8 Hodie deficientibus stipendiis a rusticis milites aluntur, & eorum equis pabula praestantur: quod omnium grave est; illud autem iosame, quod etiam tormentis ultimus terreocius rusticis excutiatur, & ni praestetur, equis una nocte tota horrea fabiltemuntur, quibus integra legio in plures dies posset sustentari, imo incendantur. Unde in plebe annonae caritas, & in exercitu mox penuria. Quae devastatio si non fieret, frumenta in plures menses sufficere possent, quae post dissitis regionibus, magno sumptu, item gravi exercitu periculo advehenda sunt. Hinc aerarium publicum exhauritur, atque tantum aeris alieni contrahitur, ut militi stipendia erogari non possint, cogaturque Princeps a subjectis jam exhaustis nova subsidia petere. Unde gravissima illi conflatur invidia, qui perpetuò id agere debet, ut ametur, exemplo eorum Principum, qui ex fundis rei suae privatae, jusserunt militibus stipendia dari, & tyronibus pretia praemiaque quibus ad militaria munia excitarentur, sine onere subjectorum, *d. l.* 3.

TITULUS LXXV.

De Grege dominico.

1 *Subtrahens equum ex grege dominico, vel ex alio, qua poena puniatur.*
2 *Princeps bonus non vult ditari subjectorum mulctis, nec fisco suo favere.*
3 *Aliter tenentur abigei, qui animalia ex grege abducunt.*
4 *Emens equum furto subtractum, perdit pretium, & dominus equi tum jure capit a transeunte.*
5 *Eritne tutus emtor, si dominus equi non invenietur?*
6 *Si dominus rem suam dereliquerit, attendendum quo animo id fecerit.*
7 *Quid si dominus turbato grege, sciri nequeat?*

GRex dominicus hic Principis est: dominicum enim dicitur quidquid est in privato ac dominico patrimonio Principis, qui verus & summus est dominus. 1
Constitutio hujus tit. eum libra auri mulctat, qui equum vel aliud animal ex grege dominico occupaverit, neque reddiderit, ad vocem praeconis quaerentis; si ex aliis gregibus semilibra auri, nisi sponte obtulerit; & hic casus est, quo restituens relevatur a poena, *l. un. h. t.* Quamquam is qui ea mente alienum quid contrectavit, ut lucrum faceret, tametsi mutato consilio id domino postea reddiderit, fur fit: nemo enim tali peccato poenitentia sua nocens esse desiit, *l.* 65. *ff. de furtis.*

Quod autem hic contrectans oblatione rei poenam 2 evitet, est ex benignitate Principis, qui non volt per nis ditari, nec subjectorum animos a se alienare: nam fiscum quoque suum postponit in poenae petitione, *l. un. sup. poenis fisc. praef.* & in caussis dubiis contra eum judicari patitur, *l.* 11. *ff. de jure fisci.* *Unde numquam* Antoninus Imp. *in caussis compendii fisco judicans favit.* Eò quoque pertinet illud Plinii *in panegyrico ad Trajan. Quae praecipua gloria tua est, saepius vincitur fiscus, cujus mala caussa est numquam, nisi sub bono Principe.*

Gravioris furti species est, quod committitur in abigendis animalibus ex pascuis, integro omnium grege; 3 quia species est depraedationis hostilis, *l.* 2. *ff. de abigeis.* Qui autem saepius ex grege alieno abegit, licèt semper unum & minimum pecus subripuerit, aeque punitur, ac si magnum semel abduxisset, animo non restituendi, *l.* 3. §. 2. *ff. d. t.* quia non solum quantitas, sed voluntas furandi consideratur; & sive sciat, ex cujus grege animal sit, sive ignoraverit, *nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cujus sit, ignoret*, *l.* 32. §. 4. & 6. *ff. de furtis*, ut abigeatus poena mulctetur. Constitutione Regis nostri qui equos, vel alia ab armentis, vel grege animalia abegerit, ultimo supplicio punitur.

Verùm nec is tutus est, qui a transeunte equum ab- 4 actum, aut furto subtractum emit: nam pretium amittit, *l.* 2. *sup. de furtis*, & dominus equi potest eum propria auctoritate recipere; si fur cum dicto equo in fuga sit, vel fossit occasio fugae, Christinaeus *ad h. t.*
* Quod si dominus non compareat, non ideo magis 5 emtor securus fuerit: nam sua emtione nullum possessionis titulum acquirit; etsi possidere velit, ne usucapiat, obstabit mala fides in qua constituitur, dum equum alienum ut suum capit possidere. Hinc alias Regis militari constitutione, non tantum pascentes equos abigere, sed eos emere, aut res alias depraedatas occupare prohibitum est a militibus, nisi servata publicae venditionis forma, per tubicinem; alias emens, vendensque puniatur, & res emta fisco applicatur. Etenim furtivae rei emtor, quasi furis receptor habetur.

Quid igitur si res furtiva esse desierit, ut qui eam do- 6 minus pro derelicta habeat, aut jactaverit, animo derelinquendi? Sane qui hujusmodi rem invenit, suam faciet, nec furto erit obnoxius; secus si dominus eo animo, ac spe rem recuperandi jactaverit, vel ut alias

res salvas faceret, ei qui invenit, res erit auferenda, *d. l. 43. §. 11.* & restituenda domino, qui invito rem projicere, non abjicere dicendus est, Faber *in rationalib. ad l. 2. §. 8. ff. de l. rhod. de jactu*. Plane si villicus adveniente exercitu, militarem timens morem, silvam quærat, & abactis quæ potest pecoribus, sublatisque secum aliis, quæ licuit in tanta trepidatione, quæ interim remanserunt, non sunt habenda pro derelictis; sed domini manent; quoniam non potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis caussa interim dimissum est, *l. 21. §. 1. & 2. ff. de acq. vel amitt. possess.*

7 Postremò si grege turbato, ita ovis aberret, ut prudentis judicio dominus sciri nequeat; sunt qui putant ovem fieri accipientis; sed non recte: non enim dominus sine suo facto damnum pati debet. Quare is quærendus est, & ablata ovis ei restituenda, si sui gregis esse ostenderit; si non compareat dominus, ovis poterit, resve alia inventa ex præsumpta domini voluntate, in pios usus converti, ut dixi *lib. 6. t. 1. n. 9.*

TITULUS LXXVI.

De palatiis & domibus dominicis,

1 *Palatium quò Princeps inhabitat, unde dictum?*
2 *Soli Principi arces & palatia ædificare licet, non etiam privatis.*
3 *Privatis non licet in palatio habitare, nec id violare, aut juxta ædificare.*
4 *Qui hodie in aula & palatio Regis habitent?*
5 *In aliis palatiis habitant administratores Civitatis, gratis quidem, sed tenentur ea sarta tectaque servare.*

1 PRivati Principis patrimonii sunt domus dominicæ & palatia, quæ Princeps habitat. Dictum palatium a Pallade Archaidum Principe, in cujus honorem Archades oppidum construentes, domum regiam, palatium vocarunt, ut interpretatur Lucas de Penna: Sed Cyrillus Græcus interpres, a Palatino monte (qui unà cum aliis sex montibus pomærio Urbis Romæ inclusus fuit) derivari asserit; atque hinc passim palatium pro sede Imperatoria & Regia accipimus, & Palatinos vocamus, qui palatio adhærent, & Principi ministrant, distincti ab iis qui scriniis vacant, & largitionales titulos, & aurarias functiones exigunt: de quibus dicetur *infr. de Palatin. sacrar. largit.*

2 Solus autem Princeps arces in quibus habitet, propter tutelam, & palatia splendida in civitatibus extruere potest, & prohibere, ne privati quantumvis potentes imitentur, aut superbe nimis instruant & muniant ædes, vel arcium speciem præbeant. Suspecta namque ista magnificentia Principibus esse solet; ideo Tacitus *lib. 3. annal.* de Pisone inquit: *erat inter irritamenta invidiæ, domus foro imminens*: Cavendum quoque ne privati loca palatio proxima occupent; quoniam nulla cohærere ædificia privata palatio debent, neque parietibus privatorum coarctari, ut dicitur *in l. 17. sup. de oper. publ.*

3 Multo minus licet privatis, palatia & ædes Principi consecratas habitare; eæ enim ab omni usu & communi habitatione excipiuntur, *l. un. h. t.* violare hujusmodi loca utpote sacra non oportet, nec inde aliquem vi eximere, aut gladio aggredi, vel eum evaginare; præbent enim palatia & statuæ Principum securitatem iis, qui ad eas confugiunt, ut dixi *sup. tit. de his qui ad stat. conf.* Item ædes Cardinalium & Episcoporum, constructæ intra Ecclesiæ septa, ut docet Jul. Clar. *in pract. §. fin. q. 30.* & Covar. *lib. 2. var. res. c. 20.*
4 *n. 5. in fin.* Bobadil. *l. 2. polit. c. 14. n. 12.* * Hodie in palatiis & aulis Regum, jus habitandi alii non habent, nisi supremus officiorum Magister, seu Comes divinæ domus, & Palatini qui Regis usibus inserviunt. Solent & ibidem convenire consiliarii secretiores qui de
5 magnis negotiis consulant. * Qui verò provincias administrant in civitatibus, in quibus sunt palatia, ea habitare coguntur, ut hac necessitate compellantur reparationis curam habere, non etiam mercedem aliquam solvere, *l. 14. sup. de off. rect. prov. l. un. h. t. ibi* Platea, & Bobadilla *lib. 3. c. 1. n. 20.* Si quæ aliæ dominicæ domus, aut prætoria, in Civitate sunt, suscipiendis conservandisque speciebus, aut mercibus, horreorum vice deputantur a Leone Cæsare *in d. l. 14.*

TITULUS LXXVII.

De cupressis ex Luco Daphnensi, vel Perseis per Ægyptum non excindendis, vel vendendis.

1 *Continuatio, & ubi sit lucus Daphnensis, emens æque punitur ac vendens. Perseæ arboris virtus.*
2 *In correlativis quando dispositum in uno, intelligatur dispositum & in alio.*
3 *Arbores excindere, vel lapsas in alium locum transferre non licet. Quid concedatur Alytarchæ?*
4 *Qua pœna puniatur conductor fundi fiscalis, arbores ibi cedens?*
5 *Qui quercus ædificiis aptas excindunt in alieno fundo, puniuntur; etiam in propria apud Venetos excindere vetitum.*

NOn solum palatia Principum exemta sunt a privatorum usu, sed etiam Cupressi luci Daphnensis in Siria Antiochiæ; item Platani, & Perseæ arbores per Ægyptum privato commercio eximuntur. Hunc Antiochiæ lucum cupressis, multisque aliis odoriferis arboribus consitum, describunt Sozomenus & Cedrenus; addunt & alii istarum arborum vim & naturam, ac Perseæ arboris folium corticemque cuivis morbo mederi. Hanc arborem ferunt fugienti Christo in Ægyptum sese inclinasse ac umbram præbuisse. Julianus Apostata ad invidiam nominis Christiani eam arborem excidit, Pancirol. *in notit. Imperii cap. 143.* Constitutio hìc Persicas arbores vocat, quas si quis in Ægypto comparaverit, vel vendiderit aut exciderit cupressos ex luco Daphnensi, quinque libris auri mulctat, *in l. 1. h. t.* Hinc apparet eadem pœna coerceri emtorem rei quæ prohibetur emi, qua ejus venditor, cum uterque iniquè agat, Cujacius *hic*; quandoque tamen non eadem pœna mulctandus venditor, qua em- 1
tor, *l. 52. ff. de contr. emt.* * Unde frequenter *text. in* 2
d. l. 1. allegari solet quod statutum in uno ex correlativis censeatur statutum & in altero, si in utroque eadem sit ratio, secus si diversa; tunc enim dispositum in uno, non porrigitur ad aliud, *l. ult. sup. de rescind. vend.* Ea quo in *l. 34. ff. de verb. oblig.* eleganter definit Bartolus, quod si statutum prohibeat, forensem emere bona immobilia, in territorio statuti; non tamen intelligatur prohibere, quo minus vendat: quod ibidem expresse firmat Romanus *n. 8.*

Præterea nulli privata auctoritate licet arbores excindere, vel quolibet modo lapsas in alium locum transferre, citra facultatem Præfecti prætorio: sed nec in luco vel littore Orontis fluvii unam cupressum, aliis plantatis, excindere sibi Alytarcha (Sacerdos Antiochiæ) licere contendit; attamen ne solatio ei olim concesso privari per omnia videatur, propterea quod ei cupressum excindere denegerat, Theodosius Imperator decernit, ut unam libram auri de privatis suis largitionibus accipiat. Hinc videre est Principem ex privato ærario, quandoque largitiones fecisse, & in eam rem necessaria comparasse. 3

Dico quinque libris mulctari eum, qui hanc legem violaverit, *l. 1. h. t.* non quinquaginta, ut ibi aliqui legunt: quod magis convenit *l. 1. h. t.* atque ita in Codice Gregorii Holoandri legi dicit Covarr. *de vet. numism. cap. 4. n. 3.* Cæterùm conductores, qui ex fundo fiscali cupressos, olivas, aliasve pomiferas arbores cædunt, non substitutis aliis, & facta ejus rei æstimatione, in quadruplum conveniuntur, *l. 45. §. conductor 13. ff. de jure fisci.* 4

Non minori pœna, imo graviori puniendos existimo, cujuscumque sint conditionis, qui sylvas alienas deformant, quercus ædificiis aptas, gravissimo Reipublicæ damno excindunt, præcipue illis in qua frequentes & magnæ sunt civitates, & naves continuò fabricandæ, velut in Belgio, aliisque provinciis ad mare sitis. Cur; non satis laudandum Venetorum institutum, quo per totum suum dominium, vetant ne quis quercus etiam in proprio fundo natas, excindat & vendat; propterea quod necessariæ illæ sint Reipublicæ, ad triremes aliasque naves ædificandas. 5

FINIS LIBRI UNDECIMI.

ANTO-

ANTONII PEREZII JC.

IN LIBRUM DUODECIMUM

CODICIS JUSTINIANEI

PRÆLECTIONES.

TITULUS PRIMUS.

De dignitatibus.

1 *Quid hoc libro tractetur, & quomodo hic dignitas accipiatur?*
2 *Solus Princeps Magistratus creat, & dignitates confert, & ejus concessione & privilegio alii inferiores.*
3 *Quæ fuerit dignitatum distinctio in Imperio Romano.*
4 *Qui in Imperio Orientis & Occidentis illustrium dignitate functi fuerint.*
5 *Qui Spectabilium & Clarissimorum titulo ornentur?*
6 *Quibus Perfectissimorum titulus tribuetur?*
7 *Reges & Principes supremi Magistratum creant & in Provincias Gubernatores & Præsides mittunt.*
8 *Item Reges nostri diversa Concilia constituerunt in Hispania & Belgio, ut Concilium Status, Privatum, Militare.*
9 *Item Concilium Ærarii & Provinciale, cui præsunt Judices & Consiliarii. Quo differant a veteribus? Nihil permissum eis accipere.*
10 *Perpetuus, an temporalis conveniat?* *Quid de Consiliariis adscriptis Concilio? & Gubernatoribus, qui provincias regunt?*
11 *Quid de Magistratibus quorum codicillis inseritur clausula*, tant qu'il nous plaira?
12 *Majestatis est Duces, Comites Marchiones & Barones creare; quales olim & nunc sint?*
13 *Manent obligati domino directo si vasalli sint.*
14 *Marchionum origo, illorum symbola; item Ducum & Comitum.*
15 *Principes & Archiduces Ducibus præferuntur.*
16 *Plures in Italia & Germania Duces supremi referuntur.*
17 *Duces Hispaniæ quam prærogativam habeant?*
18 *Comes an Marchioni præferatur?*
19 *Quot Dominia habere debeat Comes vel Marchio?*
20 *Baronis dignitas quæ sit, & qua forma concedatur; est illustris.*
21 *De Vicecomitis dignitate, quæ major est Baronis, utriusque symbolum.*
22 *Istæ dignitates nunc factæ sunt familiares & feudales; nisi Rex solum titulum dignitatis ad vitam dederit.*
23 *Realis dignitatis utpote fixa loco, perpetua est, & ad posteros transmittitur; secus personalis.*
24 *Dignitas concessa a Principe in dubio præsumitur realis; item si concessa sit pro se & heredibus.*
25 *Hi titulo prædecessoris utuntur; sed in Hispania, etiam patre mortuo, filius debet iterum titulum a Rege petere.*
26 *Dignitas perpetua individua est, & afficit illum locum in quo ipsa erecta & concessa est, pertinebitque ad solam primogenitum.*
27 *Consuetudo in his attendenda: interest ut feuda regalia apud unum conserventur.*
28 *Quæ feuda dividi inter filios possint vel non?*
29 *Nobilitas generis ad posteros descendit, & ad quos? An etiam ad adoptivos?*
30 *Nobilitas acquiritur armis, alia virtute & scientiæ juris cognitione.*
31 *Nobilitas virtute quæsita interdum præstantior nobilitate generis.*
32 *Nobilitas codicillis obtenta tantum obtinet in loco ubi quis nobilitatus est. Secus in nobilitate generis: an gaudeat privilegiis quibus alii nobiles.*
33 *Nobiles potius promovendi sunt ad honores, officia militaria & aulica, & quare?*
34 *Quibus nobilibus Princeps utetur? Nobilium egestas damnosa; ideo iis succurrendum.*
35 *Expedit Principi novos nobiles creare.*
36 *Ab honoribus rejiciendi obscuro loco nati & virtutibus destituti.*
37 *Item libertini, non eorum filii, & quæ ratio?*
38 *Item vilissimi negotiatores. Mores nostri honestos mercatores ad honores & Magistratus admittunt.*
39 *An perdatur nobilitas si nobiles mercaturam exerceant; & quid mores ea in re observent?*
40 *Nobilis feudi possessio & divitiæ, an nobilem faciant?*
41 *Infames ad dignitates non admittuntur, etsi eorum liberi ab iis non arceantur.*
42 *Notati & damnati arcentur; quid si promoti sint ad dignitatem, aut tantum aliquo vitio laborent.*
43 *An spurii aut viles & infames removeantur a dignitatibus, & nobilitas matris iis non prosit?*
44 *Quid de consuetudine hac in re obtineat? Et quid circa insignia gentilitia?*
45 *Filius a matre nobilitatem non accipit, nisi statutum loci aut consuetudo adversetur.*
46 *Natus ex patre nobili, matre verò ignobili, nobilis esse dicitur, ille conditionem & fortunam patris sequitur.*
47 *Quibus casibus utriusque parentis nobilitas necessaria?*
48 *Nobilitas muniis acquirebatur, eaque in matrem, cujus parentes fuissent nobiles & in posteros transmittebatur.*
49 *Mulier nubendo sequitur conditionem viri: an per hoc amittat nobilitatem generis.*
50 *Moribus gentium Ducissa & Comitissa maritum nobilitat, & in eum transfert dignitatem.*
51 *In quibusdam regionibus Regina nubens ignobili non facit eum Regem; secus jure Regio Hispaniæ.*
52 *Fœminæ in plerisque regnis succedunt, deficientibus masculis.*
53 *Secus in regno Galliæ, & in bonis appennagiis.*
54 *Regina mater retinet procurationem regni, aliæ dominæ inferiores in dominiis succedunt & feudis.*
55 *Vidua retinet dignitatem mariti, quam amittit secundò nubendo, vel inhonestè vivendo.*
56 *Quid si de conditione viri disceptetur?*
57 *An vidua nobilis mortuo marito ignobili, recuperet, prioris mariti aut propriam nobilitatem quam perdidit?*
58 *Solet prior immunitas a Principe impetrari, vidua quamvis plebeja.*
59 *An filii Senatorum & nobilium ante dignitatem suscepti sint clarissimi & immunes?*
60 *Illustres & Equestris ordinis viri, voluntarie contribuebant, ut plebejos ad idem faciendum excitarent.*
61 *Finita minori dignitate ad majorem ascenditur: an majori finita, liceat ad minorem redire?*
62 *Illustribus licebat ad curiam Principis ire, sine ejus jussu; non tamen in provinciam Clarissimis ire licebat sine commeatu.*
63 *Nobiles in honoribus & feudis occupandis præferendi, si virtus adsit.*
64 *Feudum nobile nobilitat possessorem, cui tamen non censetur concessa suprema jurisdictio.*
65 *Nobiles legationibus funguntur. Ab omnibus honorandi sunt Magistratus, etiam a parentibus; quia major illorum auctoritas.*
66 *Magistratus ab omnibus sunt honorandi, & vicissim honorem aliis debent.*
67 *Eodem honore uxores quo mariti gaudent. Ab omni injuria defenduntur; ab onere bona eorum eximuntur?*
68 *An teneantur conferre in opera publica extruenda?*
69 *Illustres de crimine accusati, caussa coram Principe peragitur. Inferiores conveniuntur coram Præfecto prætorio.*

70 Non

70 *Non citantur nisi per literas, juratoriam cautionem præstant, si convicti criminis sint, dignitate privantur.*
71 *Majestatis rei a die commissi criminis, nobilitatem & bona perdunt, secuta condemnatione.*
72 *Aliorum criminum rei etiam amittunt dignitatem.*
73 *Pendente quæstione delicti: an administrationi, Magistratus & Prælati priventur.*
74 *Qui sordidas artes exercet se nobilitate reddit indignum.*
75 *An agros proprios vel alienos colere officiat nobilitati.*
76 *Ut nobilitas recuperetur: an nova Principis concessione opus sit?*
77 *Quid in Belgio hac in re observetur?*

1 Ujus postremi libri duæ sunt partes; prior de Dignitatibus civilibus, & militaribus; posterior de Apparitoribus agit. De Dignitatibus primum dicendum. Dignitatis vocabulum præstantiam quandam significat, ac late patet. Recte a Cicerone *lib. 2. de invent.* dignitas definitur, alicujus honesta & cultu & verecundia & honore digna auctoritas. Major tamen illius dignitas, quæ præeminentiam ac potestatem adjunctam habet, ab ea omnino distinctam, quæ sine administratione est, diciturque honoraria dignitas, qua Princeps aliquos
2 ornat, *l. ult. h. t.* Omnis autem dignitas a Principe vel lege, tanquam a fonte in inferiores derivatur; ita ut hodie lex Julia non tantum in urbe, sed orbe toto cesset, quia Principis est Magistratum creare & dignitates conferre, *l. 1. ff. ad l. juliam de ambitu*; ubi nempe Principi subjectus est populus. Et licèt videamus a Magistratibus superioribus inferiores creari, id non fit nisi data facultate a Principe; sicut & quando municipis Magistratum sibi eligunt, id fit vel Principis privilegio vel præscriptione. Errat autem Bodinus volens Magistratus creationem majestatis non esse, hoc argumento, quod interdum subditi constituant Magistratum, *l. 1. de rep. c. 10. num. 550.* & inferiores domini in suis territoriis, Garsia, Mastrillus *lib. 1. de magistr. c. 10.*

3 Sciendum autem in Imperio Romano, Magistratuum distinctas fuisse dignitates, certosque eorum titulos, quorum præcipuè quatuor recensentur. Illustres. Spectabiles. Clarissimi. Perfectissimi. Quæ dignitatum distinctio, orta demum fuisse videtur posteriorum Imperatorum tempore, cum ejus nulla fiat mentio in Pandectis; sed ibi indistinctè omnes qui Senatorii ordinis erant, vocantur Clarissimi. Porro Illustrium alii erant Superillustres, qui proximè Principi assidebant, nec alium præter ipsum superiorem agnoscebant, ut Dictatores, Consules, Senatores, Patricii, qui ob tantum honorem, nullo alio titulo compellebantur, magisque consiliis præerant, quam decidendis caussis, & quidquid constituissent inviolabiliter observabatur, *l. 2. §. 9. ff. de orig. juris*. Postea sub Imperatoribus placuit apud Senatores & Magistratus majores fieri accusationes, & reos ab iis judicari, & judices peti, & a judicibus ad eos appellari; idque Justiniani Novella 62. probatur.

4 Illustres erant in Imperio Orientis, Præfectus prætorio Orientis, Præfectus prætorio Illyrici, a quorum sententiis non appellabatur, *l. 1. §. 1. ff. de offic. præf. præt.* provincias suo arbitrio regebant, ac illorum curæ commissi erant defensores civitatum; poterant quoque ab officio indignos provinciæ Præsides removere, *l. 9. ff. d. t.* Illustrium ordini intererant Quæstores Sacri Palatii, quorum munus erat Principis loco rescripta legere, iisdemque subscribere, precibus respondere, consilia circa hæc Principi dare, *sup. de off. quæst.* Item Præfecti urbi, quibus summa potestas; adeo ut jure deportandi uterentur, *l. 6. §. 1. ff. de intend. & releg.* Magistri militum, Comites sacrarum largitionum, & rerum privatarum, qui etiam a Consiliis Principis erant, atque ob summam dignitatis eminentiam in caussis civilibus & criminalibus a nullo nisi a Principe judicabantur, *l. fin. sup. ubi senat. vel clariss.* In Imperio Occidentis, eædem erant illustrium dignitates, quæ recensentur in notitia Imperii: insuper erat Præfectus Italiæ, & Præfectus prætorio Galliarum, qui omnes Illustres Senatum ingrediendi, dicendique ibi sententiæ jus habebant; non tamen hi soli, cum & Spectabilibus & Clarissimis is honos patuerit, Cujacius in *l. 1. h. t.* Duarenus *lib. 2. disput. cap. 2.*

Spectabiles autem censebantur omnes provinciarum Duces, Proconsules, Vicarii urbis Romæ, Præfectus Augustalis, Comes Orientis, Africæ, Britanniæ, Belgicæ, Phrygiæ, Galatiæ, & alii, quorum mentio fit *Novell. 7. num. 23. cap. 3. & Novell. 26. cap. ult. & Novell. 61.*

Clarissimi erant Præsides & Rectores Provinciarum, & Correctores Apuliæ, vel Calabriæ, Præfectus annonæ, Præfectus vigilum, & Prætores, quos dictæ Novellæ quandoque vocant Spectabiles, qui quidem cum Imperio judicabant, sed ab eorum sententiis appellabatur, *l. 2. sup. de tempor. appell.* ipsi verò in caussis civilibus & criminalibus conveniebantur coram judicibus ordinariis, atque ab iis executioni condemnatio mandabatur, *l. 1. & 2. sup. ubi senat. vel clariss.* 5

Perfectissimi nomen tribuebatur Præsidi Dalmatiæ, Arabiæ, Magistro census, Primicerio scriniorum: de quorum dignitate infr. *tit. 33.* Atque hi tituli pro qualitate administrationis & amplioris provinciæ ratione, optime de Republica meritis dabantur, & arbitrio Cæsarum tituli mutabantur, qui hodie aboliti sunt, & subrogatæ aliæ dignitates, potestate & forma officii, vetustis fere similes. 6

Etenim Reges & Principes qui superiorem non agnoscunt, cum ob excellentiam regalis dignitatis, regalia habeant in suis ditionibus, Baldus in *c. 1. quæ sit regalia*, Mastrillus *lib. 1. cap. 4.* possunt leges condere, & vivas leges, Magistratus videlicet constituere, qui jus dicant, & subjectis præsint: solent quoque in provincias, ubi ipsi non degunt, Gubernatores mittere, Vicarios, Rectores & Consules designare, qui rem politicam tractent, Præsides & Consiliarios, qui jura reddant, lites definiant, & cuique suum tribuant. 7

Habent & nunc supremi Principes in urbe sua primaria, diversa Consilia, veluti Concilium Status, in quo una cum proceribus patriæ, & selectis Jurisconsultis de arduis negotiis ad statum summamque Reipublicæ spectantibus deliberant. Romani eo Concilio caruerunt. Augustus omnium primus as Senatoribus aliquot selegit, quibus cum deliberaret de iis de quibus in Senatu decernendum esset. Post Augusti mortem Tiberius a Senatu petiit an. Senatores, e quibus consilium caperet de rebus iis, quas ad Senatum referri oportebat. Horum deinde exempla secuti sunt Imperatores posteri Galba, Trajanus, Adrianus, Aurelius, Alexander Severus. 8

Et Reges nostri in Hispania diversa habent concilia, quibus regna & provincias quas natura latè sejunxit, prudentia uniunt. Omnia regna peculiare concilium Madriti habent: ibidem siquidem est concilium regni Castellæ, Aragoniæ, Lusitaniæ, Italicum, Belgicum & Indiarum, quibus unus aliquis præsidet. In iis in deliberationem veniunt negotia omnia seu justitiæ, seu gratiæ, quæ ad unumquodque regnum seu provinciam pertinent. Atque istæ consultationes ad Regem perveniunt, qui illud tandem statuit, quod maxime expedire judicaverit.

Præter hæc concilia, sunt & varia quovis in regno, in Belgio superiore sæculo Reges nostri arcanum aliud & sanctius Concilium constituerunt, quod ex Juris Consultis constat, in quo rescripta gratiæ conceduntur, & caussæ principales cognoscuntur, deciduntur que nomine Regis, & quasi relatione ad ipsum facta.

Præterea quia non tam viribus ac celeritate corporum res magnæ geruntur, quam consilio & auctoritate, ut ait Cicero *in Lælio*; ideo Reges quoque nostri ex Præfectis & Ducibus militiæ; itemque Consiliariis Regalis patrimonii Concilium belli constituerunt, ubi caussæ belli indicendi, aut finiendi perpenduntur: de muniendis civitatibus, custodiendis finibus, de annona & aliis domi militiæque necessariis tractatur.

His adjunctum est Concilium Sacri patrimonii, quod vulgo *Finantiarum* appellatur, in quo caussæ fiscales, & quæ Ærarii Principis sunt, aguntur, & a viris summæ fidei & auctoritatis deciduntur. De quo supra *lib. 10. t. 1. n. 11.* In singulis quoque provinciis Concilium unum est, quod constat viris omni virtute summaque jurisprudentia excultis, qui lites provincialium, ex jure & usu, decidunt, justitiam administrant, & omnia quæ ad legum disciplinam & patriæ tranquillitatem spectant, præscribunt; sunt incolæ, titulo Consiliarii deco- 9

cora-

corati, ac perpetui. Romani verò Magistratus erant annui, Proconsules & Præsides temporarii, & forte ducti mittebantur in provincias, erantque peregrini & hospites suorum provincialium; ideo iis ut hospitibus permissum fuit, esculentum poculentumque quod intra paucos dies consumi poterat, accipere; non autem munus donumve, *l. 18. ff. de off. præsid.* quod nec nostris judicibus licet, cum ex publico ampla stipendia accipiant. Unde convenit ea iis observare quæ monet Ulpianus *in l. 6. §. 3. ff. de off. procons. & in l. 6. ff. ad l. jul. repetund.* & Justinianus præcipit *in Novell. 17. c. 1.*

10 . Quia verò dixi magistratus nostros & Consiliarios esse perpetuos, dubitari posset; an id expediat? Expedire quibusdam non videtur; quia ut scribit Dion *cap. 52. diuturniora imperia multos ad fastum & tandem ad res novas extollunt*: & Livius ait: *Libertati populi Romani consulendum, maximam tamen ejus custodiam esse, si magna imperia diuturna non sint*: Quare Romani mutationes Magistratuum utiles esse judicarunt, ne perseverantia in officiis publicis, corrumperet animos, alioqui corruptos. Nam ex diuturna ista potestate, amicitiæ contrahuntur, convivia exercentur, tam a magistratibus, quàm eorum subditis, unde languescit justitiæ vigor, & vitia ipsis Magistratibus videntibus crescunt, nec corriguntur, pauci, munere illi suo abutuntur, dum in officiis senescunt, ut dictum supra *lib. 10. tit. de mun. non contin. num. 7.* Ideo forte Augustum monebat Mæcenas, ne triennio breviores, neque quinquennio diuturniores Magistratus crearet. Statuo tamen in Monarchia superiores Magistratus debere esse perpetuos, ob experientiam rerum quam jam sunt assecuti. Laudatur Trajanus apud Plinium *in paneg.* quod eos esse amplius temporales noluerit, Consiliarios nimirum suos; quoniam suprema imperantis auctoritas eos in officio continere potest, & tantum potentiæ dare, ut nec dignitas minuatur, nec novi aliquid moliendi facultas adsit. Præterea quæ a majoribus utiliter instituta fuerunt, majori cum auctoritate perpetui Consiliarii observari curant, & subditi eorum mandatis promptius obtemperant. Contra temporales omnia pro arbitrio innovare intendunt, ut facere aliquid videantur, & subjecti, vix illorum imperio pareant, quod eo defungantur citius, quam officii sui negotia intelligant. Loquor de Consiliariis adscriptis Consistoriis Regiis: & de his Tacitus *lib. 4. annal. Semel assumpti retinebantur, prorsus sine modo, cum plerique negotiis insenescerent.* Nam qui ad regendas provincias mittuntur, ut Gubernatores & Proreges, convenit eos esse temporales, nisi expediat in magnis rerum perturbationibus, & regni periculis, publica eorum munia in tempus longius protrahi: ne forsan hominibus novis & inexpertis ea committantur. Sic fecit Augustus, Quintilii Vari clade intellecta. Ita & Magistratus inferiores ne nimium evadant imperiosi ad certum tempus creandi sunt.

11 . Non possum tamen non probare illum majores Magistratus creandi morem, ut quoties Reipublicæ utilitas postulaverit, Princeps eos mutare possit, ut in Gallia formula officiorum codicillis inferri solet: *tant qu'il nous plaira*: quæ non facit quo minus Magistratus censeantur perpetui. Eoque pertinet illa Cassiodori monitio *lib. 7. var. cap. 2. Sit*, inquit, *in vestro proposito administrationem unius anni suscipere, nostrum est merentibus tempus augere.* Denique per illam formulam non suspendi, aut expirare Magistratuum potestatem morte concedentis, verius est; cum ea insit dignitati, quæ est perpetua, *cap. gratiose de rescript. in 6.* quia tamen omnes dignitates a Rege manant, & in ejus manu sunt, sollicite agant Magistratus, ut a novo Rege confirmationem obtineant, qua obtenta securius munus suum exercere possint, Loyseau *de offices lib. 1. cap. 10. num. 60. & lib. 5. cap. 4. num. 19.* Bodinus *de republ. lib. 4. cap. 2. & 4.*

12 Hæc de Consiliariis & Magistratibus, quibus summa dignitas est ratione muneris adjuncti. Venio ad alias dignitates quas etiam solus Princeps creat, cujusmodi sunt Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus. Ducis & Comitis nomen in usu fuisse veteribus constat ex notitia utriusque Imperii, dictumque Ducem a ducendo populo vel exercitu; Comitem verò ex eo dictum puto, quod causa officii Principem comitaretur, ejusque aulam sequeretur, ibique vel inde officium haberet militare, vel Palatinum, vel ad regendam Rempublicam mitteretur: quod etiam patet

ex tit. Cod. lib. 1. & ex hoc lib. tit. 11. 12. & 14. * Suc- 13
cessu temporis hujusmodi dignitatum tituli desierunt esse nomina officii & temporariæ administrationis, & ob servitia præstita ab Imperatore vel Rege: nunc impetrantur & ditionibus feudisque annectuntur, tenenturque Comites & Duces creati, si vasalli sint, dominum suum recognoscere, eique pristinæ fidei, obsequii atque honoris officia præstare. Sed in consessibus aut comitiis temporis prærogativam observant, Cassan. *in catal. gloriæ mundi p. 5. consil. 55.*

His annumerantur Marchiones, qui limitibus Im- 14
perii olim præerant; inde dicti Comites Limitanei & Marchgravii, quod marcam tuerentur. Posteriore sæculo, munere isto jam in Principatus honorem abeunte, per varia orbis regna diversi Marchionum & Baronum tituli erecti sunt, qui priores ab Imperatore vel Rege profluunt, sed alii aliis sunt digniores, quamvis titulo illustrissimi omnes passim honorentur, & symbolum commune sit vestis coccinea: Ducum peculiare, certus pileus & corona, a regali minoribus flosculis eminentibus differens: Comitum & Marchionum capitis tegumentum, circulus aureus instar coronæ. Istis coronis non caput, sed insignia sua ornant, qui superiorem agnoscunt.

Porrò Ducis titulus cæteris omnibus præstantior est: 15
præferuntur tamen Ducibus Principes in quibusdam Regionibus; in aliis pares sunt. Item Archiduces Austriæ, quorum summa est dignitas post Reges, a Frederico II. Imp. primum obtenta, & filiis Archiducum Austriæ attributa, non aliis Principum primogenitis.

Non omnes Ducatus, Comitatus & similes tituli va- 16
sallorum sunt; verùm etiam supremi aliqui Principes eis contenti, ut est Dux Venetiarum, Dux Sabaudiæ, Ferrariæ, Parmæ, Dux Brabantiæ, Comes Hannoniæ, Comes Tyrolis, qui tantum possunt in suis ditionibus, quantum Imperator in universo imperio. Item Magnus Dux Florentiæ, qui pactione cum Rodulpho Hasburgensi Imper. inita, se ab imperio exemit, & titulo isto à S. Pio V. Pontifice donatus est. In Germania Dux Bavariæ, Neoburgicus, Juliacensis & Cliviæ. Item Principes Electores, qui omnes titulo Celsitudinis decorantur.

His Inferiores sunt Hispaniæ, & Galliæ Duces, 17
quos Hispani per excellentiam *Grandes* vocant, quo titulo Comitum & Marchionum nonnulli insigniuntur, qui ut & aliarum provinciarum Magnates Regibus parent; habent tamen in suis dominiis jurisdictionem & imperium in suos, præferunturque Marchionibus & Comitibus, nisi ex iis aliqui sint *Grandes*, quorum qui primus venit, primum locum occupat; si non concurrat qui plures habet dignitates, Bobadilla *lib. 2. polit. c. 6. n. 32.*

In Gallia referente Besoldo, Comes præcedit Mar- 18
chionem, *dissert. polit. pag.* 148. fortè ideò quod antiquior sit Comitis titulus, recentior Marchionis, utpote cujus dumtaxat mentio fit in libris feudorum, Parlador. *lib. 2. rer. quotidi. cap. 13.* Observant tamen ipsi Galli Auctores Marchionem simplici Comite esse digniorem, & præferri in consessibus, Boerius *tract. de auct. magni consilii num.* 109. quod & convincit erectio quæ sæpe fit Comitatuum in Marchionatus, Choppinus *l.
3. de domanio Franc.* * Dummodo Marchionatus sit 19
compositus ex tribus Baroniis, & tribus Castellaniis unitis sub uno titulo, ratione cujus Regi præbeatur homagium & fidelitas, Petrus Gregorius *in syntagm. jur. l. 6. cap. 9.* ubi addit in Gallia decretum esse, ne quis Comitis titulum obtineat, nisi habeat duas Baronias & tres Castellanias, aut saltem unam Baroniam & sex Castellanias unitas & nomine feudi possessa, & investitus sit a Rege sub uno titulo.

Prædictis inferior est Baronis dignitas, quam ut quis 20
adipiscatur summum habere debet tres Castellanias unitas & incorporatas sub uno titulo, & homagio præstando Regi; cui tamen si placuerit, poterit hanc dignitatem in uno castro constituere, & illi eadem prærogativam & titulum dignationis concedere, qui Comitibus competit.

Unde qui plura feuda possidet, non propterea dicitur Baro, nisi ea illi concessa sint a Rege in Baroniam, cujus concessione expressè facta ejusmodi dignitas regalis & illustris nuncupari potest, ut tenet Mastrillus *lib.
4. cap. 2. num. 3.* * Hac dignitate major est Vice-Comi- 21
tie; qui ex Barone vel alio nobili divite fit, & Comitis vices gerit in administratione & jurisdictionis executione: cum hic a Rege creatur, homagium genitulares

præstat

præstat, pro omnibus suis Baroniis, eut terris in unum nomen Vice-Comitis redactis sub titulo præstantioris loci, quem possidet. Investituræ hujus symbolum est virgula aurea, Beronis vexillum decurtatum, cæterorum vasallorum ensis, aut baculus, D. Gudelinus *de feudis p. 2. cap. 6. num.* 8.

ee Quæ omnes dignitates olim temporariæ erant; tandem fide familierum perspecta, in feuda seu in fidem datæ sunt, concessaque possessoribus administratio & jurisdictio omnisque proventuum ac jurium utilitas, excepto soperiori & imperiali dominio, quod Rex aut Princeps sibi reservat. Aliquando titulum sine administratione concedit, ut cum ob caussas aliquem Comitem declaret: talis enim solo Comitis honore gaudet, non immunitatibus & præeminentiis quas veri Comites habent, neque titulum transmittit ed heredes; quia cum persona extinguitor, *l. 4. §. 3. ff. de censib.*

23 Hinc discrimen inter realem dignitatem & personalem, quod qui realem habet, eam ad successores suos transmittat, quod fixa loco censeatur, semperque idem in eo sit populus, nec unqoam extinguetur, nisi locus ipse destruatur: is verò qui situlum Comitis sine territorio consequitur, solom honorem essequitur, qui ad posteros non pervenit, nisi iterum impetrent e Principe, *cap. 1. de fundo Marchi*: ubi non succedit heres nisi per investituram novom jus ab Impetatore ecquisi-
24 verit. * In dubio tamen censetur acquisita dignitas reelis, potius quàm personalis. Realis erit si in literis privilegii dignitas in perpetuum concessa fuerit, aut obtenta sibi & heredibus, Molina *de Hispan. primog. l. 1. cap. 11. num.* 24. Mastrillus *de magist. lib. 4. cap. 10. num. 37.* Charond. *lib. 11. resp. 71.*

25 Illi quidem prædecessore mortuo, rectè ejus titulis utuntur, in Germania & Italia etiam eo vivo & quamvis ditionibus careent; qoie tamen ex Comitibus & Ducibus progeniti, passim Duces & Comites eppellentur. In Hispania tantum abest, ut patre vivo, titulo dignitetis filius utatur, ut ne quidem eo vita functo liceat parentis titulum usurpare, priusquam a Rege sibi concedatur. Solet enim primogenitus mortuo patre curare, ut a Rege coram, vel per epistolam titulo perentis appelletor, Parladorius *sup. d. loco* & Molina *d. cap. 51. num.* 14. ubi reqoirit nominationem ex certa scientia a Rege factam, ut quis digniterem per mortem petris consequatur.

26 Insuper addit hoc jus succedendi esse individuum, solique primogenito competere, non cæterie filiis. Quod & observat Baldos *cons. 275. col. 3. lib.* e. & Platee *in l.* e. *C. ut dignit. ordo servet.* nisi consuetudo regionis velit omnes filios, Duces & Comites vocari, quæ tamen in Hispanie non est recepte. Quemobrem si peter plura habeat dominia & oppide diversæ jurisdictionis, & titulus Comitis vel Marchionis uni ex illis sit concessus, hoc oppidum titulo dignitatie decoratum, atit primogeniti, relique bona inter minores natu dividuntur; ite ut primogenitus in illia æqualem portionem babeat, & reliqui successores integram legitimam. Nihil interest sit oppidum eot civitas: oem etiam villa erigi a Rege potest in dignitatem Ducatus, vel Comitatus, ut quotidie videre est, Chrishinæus *ad*
27 *hoc tit. decis.* 105. *num.* 18. * Porrò in bac regalium dignitatum successione, licèt consuetudo regionom maximè attendi debeat; expedit tamen Priocipi & bono publico bujusmodi dignitates penes unom perpetuò conservari, ptupter servitium militare, ad quod tenentor qui feuda regalia possident, Mastrillus *de magist. lib. 4. cap. 12. num.* 20.

28 Adeò namque feuda digniore noiontur cum statu & dignitate Comitatus vel Marchionetus, ut emplius dividi aut separari non possint; tanta enim vis est unionis tituli, ut res aggregeta amittat primævam suam naturam, & assomet eam cui aggregatur: quod multis exemplis illustrat Bobadilla *lib.* e. *polit. c.* 56. *num.* 6. licèt hoc non habeat locum in aliis feodis, quæ titulo non aggregantor, oec regalia sunt, & dividi inter filios omnes possunt, Tiraquel. *de primog. q. 4. n.* 48. Mastrill. *d. loco n.* 34.

29 Præterea istis majoribus feudis adhæret equitis dignitas & nobilitas. Tanta enim vis nobilitatis est ut cum homines non intereet, sed quæsita a majoribus in posteros etiam transmittatur; oon verò abeat in transversales vel consanguineos, oon ex materno genere, non ex illegitimo thoro natos: nisi rescripto Principis joventur, aut moribus regionum, DD. in *l. 219. ff. de V. S.* Mastrill. *l. 4. de magistr. cap. 10. num.* 14. ubi dicit nobilitatem transmitti ad transversales & extraneos heredes, si concessio sit realis cohærene loco, Burset. *cons.* 658. *num.* 31. An etiam ad filios adoptatos? Id quibusdam videtur *per l. 6. & 10. ff. de senatorib. & l. 4. C. de decurion.* ubi non tantum dicuntur Senatoris, & decurionis filii ex legitimo matrimonio procreati, sed & legitimo quamdiu in familie adoptantis manent: nam simul atque amancipantur, nomen liberorum emittunt. Non ideò tamen eos fieri nobiles existimo, cum nobilitas, quæ transfunditur, sit velut ex traduce: adoptati autem oon sunt è sanguine parentis adoptantis; ideò etiam feudorum & legitimarum bereditatum incapaces, *lib.* e. *feud. tit.* e6. *§. adoptivus & l. ult. C. de adopt.* nisi in pacto investituræ sint comprehensi, & cantum ut soccedant, Molin. *ad consuet. Paris. §. 8. quæst.* 1. Huc referri potest illud Doctorum, nobilitatem in primo ecquirente incipere, in filiis pubescere, in nepotibus adolescere; tandem in pronepotibos perfectam ætatem consequi. Nam ultra non propagetur nobilitas, ut sui quisque generis dignitatem renovare nova virtute studeet.

Acquiritur entem nobilitas, militia armata per plu- 30
res annos obita: unde soli nobiles feuda possidebant; quia soli militabant, & provinciem defendebant. Item acquiritur togata militia, iis præsertim qoi ob singularem juris cognitionem, titulom Jurisconsulti, ecademico ritu sunt promeriti, & a Principe in consilium assumpti, aut aliis officiis & honoribus doneti. Non eutem Medicis nobilitas ista acquiritur; quam tamen si a mejoribus habeant, non delet, nec maculat medicinæ titulos, eut ejus exercitium.

Porrò nobilitas juris studio ac virtute quæsita, non 31
est inferior ea, quæ ex natalium spleodore derivatur; imò major, si virtus illis desit; qui claros natales jactant, cum ipsi vitiis & inertia sint obscuri, mejorum luce offusceti, a quibus degenerarunt. Quapropter si quis bumili loco netus, doctrine & virtute immineat, genere claris præferendus fuerit, qui in eo virtutum doctrinæque gradu sibi non constiterint, Tiraq. *de nobilit. cap. 5. n.* 5. Bobad. *l. 1. polit. c. 3. nu.* e3. *Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus, animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione licet surgere.* Seneca *epist.* 44. *Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant, nothi magis quam nobiles sunt.* Idem *l. 3. de benef. c.* e8.

Detur quoque nobilitas ebsque solemnibus per rescri- 32
ptum Principie, quod licèt magis ex gratia procedat quàm meritis; tamen non licet de judicio Principali disceptare, *l. 3. C. de crim. sacril.* Verùm ut benè notat Zypæus *de judice lib. 3. cap.* 2. restringitur ista nobilitatis datio intra territorium concedentis, ot si in regione denuntietur quis nobilis, non omni in loco talis sit hebendus, & quamvis in ordinem nobilium illius regionis relatus sit, si contra leges nobilium peccaverit, non fruetur eorum privilegiis; secus ut esserit Gutierrez si quis sit genere nobilis, *lib. 3. pract. 13. num.* 97. quod hæc nobilitas apud omoes homines splendorem suum retineet, Orosius *de nobilit. cap.* 4. & personam ubique comitetur, nunquem mutetur, Feber *in suo Cod. lib. 9. tit.* e8. *defin.* 12. Refert Chopplous *lib. 3. de demanio* e8. Carolum Regem greviter increpuisse Parlementi Perisiensis Senatores, quod passi fuissent a Sigismundo Imp. in eo Consistorio nobilitari quemdam Gallum. Tutius igitur fecerint qui a suo Principe nobilitatis codicillos petunt & impetrant; per quos tamen in Gallie putat Antun. Despeisses bona illorum non esse exemte eb indictionibus & collectis, *tract. des tailles art. 11. sect. 1. num.* 16. In Hispania verò bujusmodi nobiles & eorum bone, iisdem privilegiis fruuntur, quibus stirpe nobiles, ut scribit Gerzia *de nobilit. gl. 1. num.* 50. & Vasquez *de success. creat. lib. 3. §. 30. num.* 29e. Amplius addunt nobiles codicillires, posse insigniri S. Jecobi stemmate, & aliorum ordinum Calatravæ & Alcantaræ: quod est singulere.

His præmissis, propius veniendom ad constitutiones 33
hujus tituli: ac primò inquirendum, quibus dignitates conferri possint, vel non. Dignissimo cuique dignitatem tribui oportere natura ipse docet. Digniores censentur nobiles ex patribus quidem bonis orti, ut habet *Auth. de referendar.* Ut præ reliquis ad honores & officie militaria & aulica promoveantur; quie magis decet ut iis Princeps sua consilia & secreta commooicet, eorumque opera utatur, Tiraquel. *de nobil. cap.* 20. Item-

que

que in bello; quia plus est fidei, prudentiæ & fortitudi-
nis in nobilibus. Fortes creantur fortibus & bonis,
suntque fideliores suis Principibus, & facilius hostes fi-
dem iis habent & credunt, si fœdus percutiendum sit,
aut lytrum præstandum. Prætetea nobiles non facile
metu vincuntur, aut pretio; quippe major est illis ho-
34 noris & fidei, quam vitæ cura. * Non omnibus ta-
men nobilibus officia militaria conferenda sunt; sed
strenuis, & qui mores referunt non dissimiles natalium
suorum splendori: ignavis enim & fordidis nobilibus,
nihil turpius est: hi majorum gloria tantum tumidi
sunt, & acceptes ab iis opes inglorii servant, aut con-
sumunt, ac sæpè illorum claritatem sua turpitudine ma-
culant: nihil enim miserius nobilibus qui ad pauperta-
tem sua culpa devenerunt: nam cum mendicare ero-
bescant, novas res moliuntur, ea quibus fugant quod pa-
trimonio surrogent, Arist. *l. 5. polit. cap. 6.* Ita plures
Romæ, ut Catilina, Curio, Milo, Antonius Trium-
vir, post decoctum patrimonium, ambitione novis re-
bus studerunt, ut Rempub. turbarent. Quare ut eam
pecatem hebeat Princeps, nobiles prudentes, rerum-
qua foreosium petitos, ac in primis probos, ad digni-
tates promoveat. Exemplo Tiberii, qui sub prima im-
perii initia *mandabat honores, nobilitatem majorum, cla-
ritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, ut satis
constaret, non alios potiores fuisse*, Tacitus 4. *annal.*
Prærerea nobilium peupertati ea publico consulat, nec
finat clarissimas familias extingui, ut sæpè in suis an-
nalium libris idem auctor monet, præsertim *lib.* 11. ubi
Claudius Cæsar extingui & intermori patriciorum fami-
lias passus non est; *sed antiquissimum quemque, aut quibus
clari parentes fuerant, in numerum patriciorum retulit.*
35 Si familiæ omninò defecerint, alias bene meritas
Princeps erigat & attollat, novos nobiles creet, præ-
sertim divites. Horum enim promotio magnam Rei-
publicæ utilitatem, & ipsi Principi præsidium adducit.
Nam illi ne contemtui sint aliis, propter novam no-
bilitatem obtentam, & ut suprà invidiam assurgant,
fidelem operam Principi exhibere solent, nec sumpti-
bus parcere ubi res magnæ, laboriosæ & sumptuosæ
occurrunt; atque ita sensim se vere nobiles, & ad ma-
gistratus obeundos idoneos reddunt; imò veteres no-
biles ad virturem exstimulant. Nobilitas enim uno ictu
oculi non acquiritur, sed continua annorum serie &
virtute indefessa.
36 Jure igitur hìc removentur obscuro loco nati, qui nul-
lis virtutum speciminibus editis, ad honores conten-
dunt; multoque magis si ad eos non gradatim cupiant
evehi: hi enim, ut semper videre fuit, pristinæ suæ
conditionis immemores, impotenter muneribus suis
funguntur, & desævinot in suos, ut aliquid se posse
37 ostentent. * Quæ caussa fuit cur Libertinæ & abjectæ
conditionis homines, ad dignitates quæ ingenuorum
erant, non admitterentur, *l. un.* sup. *d. l. visellia*, nec
libertinæ conditionis mulieres a senatoribus oxores du-
cerantur, *l. 16. 23. & 27. ff. de ritu nupt.* ne Patricii
generis splendor obscuraretur. Non ideò tamen mi-
randum Libertinorum filiis licuisse clarissimam digni-
tatem edipisci, *l. 9. hoc tit.* cum illi ingenui haberentur,
nec essent ulla macula libertinitatis aspersi, ob quam
arcerentur; ita ut conditio libertinitatis, quæ patrem
excludebet, ab illo in filium non derivaretur. Turpe
tamen Claudio Imperatori & invidiosum fuit, quod la-
tum clevum tribuisset liberti filio, & Appio Claudio,
quod in censura inquinasset Senatum, lectis libertino-
rum nepotibus. Hodie Liberti manumissione efficiun-
tur cives Romani; ideò Senatores esse possunt utpote
natalibus restituti, & jure aureorum annulorum dona-
ti, *Novell. 78.* *
38 At verò qui ex vilissimis negotiatoribus oriundi sunt,
& ipsi quoque artes vilissimas exercent, aut abjecte offi-
cia suscipiunt, qualia sunt publicanorum, monetariorum
& epparitorum, non possunt aliqua dignitate frui, *l. 6. hoc
tit.* maximè illi qui ex turpibus lucris vixerunt.

Negotiatio vel minimi lucri caussa suscepta officit
nobilitati, nisi aut ad illam summa necessitas aliquem
coegerit. Quomodo M. Æmilio Scauro nihil obfuit
quod pater ipsius paupertate coactos, carbonariam
exercuisset, Jac. Curtius *tom. 1. conject. lib. 2. cap. 29.*
aut penuria sit nobilium in patria; quia tunc in eorum
defectum ad munera publica assumi possunt, qui ho-
nestam negotiationem exercent, *l. 12. ff. de decurionib.
l. 6. C. eod.*
39 Unde quamvis jus commune, *bonorum luce conspi-
cuos mercimonia exercere prohibeat, l. 3.* sup. *de commerc.
& merc.* mores tamen regionum id permittunt, modò
non per se, nec minutatim exerceant, retinentque pri-
vilegia nobilitatis, Gutier. *pract. l. 1. quæst. 137. num.*
8. Tiraquel. *de nobil. cap. 27.* Quin & famosos mercato-
res qui non tenuiter negotiantur, mores non arcent a
petendis honoribus etiam præcipuis, cum viri honorati
vocentur, *l. 1. C. de offic. civil. jud.* Sic multis in locis
divitiæ honeste partæ, nobilem faciunt; præsertim si
illæ sint antiquæ, ut in Lusitania, Italia, Venetiis,
Decianus *resp. 66. num. 40. vol. 3.* virtutis enim est
ascendere, ignominiæ descendere, aut jacere. Seneca
1. *contr. 16. si possent homines sibi sortem facere nascendi,
nemo esset humilis, nemo egens, unusquisque in dominum
evaderet*: cum igitur domini natura non simus, virtute
contendendum est.
Cæterùm concessio feudi a Principe facta nobilem 40
facit, si unà titulum tribuat & jurisdictionem, Tiraq.
de nobil. cap. 7. num. 1. At emtio feudi nobilis nobilem
non efficit. Neque enim res & possessiones homini qui
longe illis pretiosior est, afferre dignitatem possunt;
cum minime rebus homines, sed hominibus res acce-
dant, *l. 44. ff. de ædil. edicto.* Ideò Princeps noster Al-
bertus recte statuit feuda majore nobiles titulos emitte-
re, si ea emerint ignobiles, aut alio titulo ad eos deve-
nerint; neque gaudere privilegiis quibus antiqui nobi-
les, aut ex privilegio nobilitatem sunt consecuti, sed
iis tantum quæ ad feudorum jura pertinent, docent Zy-
pæus *l. 3. de judic. cap. 2. num. 22.* Faber *lib. 9. C. tit.
29. defin. 12.*
Porro infames notati, & quos scelus aut vitæ turpi- 41
tudo inquinat, tantum abest ut ad dignitates iis liceat
adspirare, ut etiam a cætu honestiorum segregentur,
l. 2. hoc tit. neque eo in loco liceat habitare ubi Princeps
degit, vel ejus aulam ingredi, *l. 3.* infr. *de re mil.* Ma-
strillus *de magistr. lib. 3. cap. 4. num. 447.* sed quoad or-
tos ex iis: *non est impedienda dignitas ejus qui nihil ad-
misit: l. 6. in priv. ff. de decur. Nullum*, inquit lex, *pa-
tris delictum innocenti filio pœna est; ideoque neque ordine
decurionum, aut cæteris honoribus propter ejusmodi caus-
sam prohibetur.* * Excipio perduellium liberos, in quos 42
ob majestatis periculum singulare jus est, *l. 5. sup. ad l. jul.
Majest.* Inter infames censentur deportati, relegati,
milites ignominia missi, damnati publico judicio, ipso
facto, vel jure vel genere pœnæ; item per contuma-
ciam damnati & banniti a cunctis dignitatibus obti-
nendis arcentur; cum & solum criminis postulati vel
inquisiti rei, donec se purgaverint, repellantur, *l. uni-
ca* sup. *de reis postulandis.* Hinc ad dignitatem promo-
tus, si infamiæ accusetur, dignitatis titulum usurpare
non poterit, donec ista exceptio fuerit discussa, *dict. l.
un. & l. 7. ff. de muner. & honor.* discutienda autem erit
intra tres menses, *Novell. 123. cap. 2.* & nisi tunc proba-
te caussæ fuerit, electus fungetur sua dignitate & accu-
sator repelletur, Rebuffus *ad l. 2. hoc tit.* & ibi Platea
in fin. Non etiam omnia vitia sunt caussa amittendæ
nobilitatis, ubi proinde opus fuerit declaratoria senten-
tia, ne protinus ob quodvis inhonestum factum amissa
dicatur nobilitas, Pepon *arrest. lib. 5. art. 2. titulo 4.*
Cum igitur infamibus dignitatum & honorum portæ 43
non pateant, *d. l. 2. & un.* Magistratum autem ge-
nere honoris sit, non poterunt spurii ad illum adspi-
rare, aut paternam nobilitatem retinere & gaudere im-
munitate, quæ ex nobilitate competit; quia tales licèt
proprie non sint infames, & ob publicam caussam, aliis
deficientibus ad decurionatum admittantur, *l. 3. §. spu-
rios ff. de decurionib.* non tamen dignitatum sunt capa-
ces, nec legis favorem merentur; cum non sint de ge-
nere, sed degeneres, Baldus *in l. ult. Cod. de natural. lib.*
Ideoque non patris conditionem sequuntur, sed matris;
quæ tamen quantumvis certa sit & nobilis, non potest
filio spurio nobilitatem præbere; quoniam nobilitas est
quædam dignitas quæ nunquam a matre deducitur, sed
ex sola agnatione proficiscitur, *l. 10. ff. de senat.* atque
ita a potentiore caussa denominatur, Tiraquel *de nobi-
litat. cap. 18. num. 20.* Ant. Faber *in suo C. hoc tit. defin.*
20. * Consuetudine tamen multarum regionum, (ex- 44
cipio utramque Germaniam & Poloniam) natura-
les filii, quales sunt ex soluto nobili & soluta nati, no-
biles habentur, si ut tales se gerant; nec a dignitatibus
& officiis publicis arcentur; quin & gentilis insigni-
bus ornantur, sed per interlineam divisis, Tiraq. *d. loco
cap. 16. num. 25.* videndus Amaya *tit. de decur. l. 36.
num. 30.* ubi filium naturalem ex ancilla susceptum a

viro nobili, post manumissionem gaudere nobilitate late probat & facit *l. 7. §. fin. in fine ff. de senatorib.*

Potiori jure utuntur suscepti ex nobili viro & legitimati per rescriptum Principis, modò in eo aperte dicatur, ut in bona & feuda succedant, atque insignibus gentilitiis sine interlinea utantur: quibus etiam sine rescripto uti possunt legitimati per subsequens matrimonium, etiam heredes & agnati tantùm, non alii cognati, vel affines. Hinc optima in hisce provinciis consuetudo, quam per ambitum pene collapsam Belgarum Principes edicto anni 1616. restaurarunt, exceptis Luxemburgi & Geldriæ Ducatibus, ut primogenitus in quo stat decus & splendor familiæ, integra gestet insignia; cæteri addendo aliquid vel demendo ea alterent.

45 Ex dictis infero absurdum videri, ut filius etiam legitime natus nobilitatem accipiat a matre, quæ ipsa, ubi nubit, statum mutat, & conditionem mariti sortitur; adeo ut non valeat statutum vel consuetudo contraria, *l. 36.* sup. *de decurionib.* nisi specialiter a Principe fuerit approbata, & longo usu recepta. Ut apud Locros, Lycios, Illienses, Ponticos receptum, ut filii matris originem & nomen sequerentur, non patris: quod ad familiæ certitudinem facere videretur. Item legibus Romanorum certis casibus, filii jura maternæ conditionis agnoscebant, *l. 29. de decurionib. l. 12.* sup. *de mutilegul. l. 21. & ult.* sup. *de agric. & cens.* Verùm debilior & obscurior hæc materna nobilitas, illustrior
46 quæ a patre derivatur. Quò fit ut natus ex patre nobili, matre ignobili, nobilis nascatur. Sequitur enim ille familiam, dignitatem & genus patris, quod juris civilis est, *d. l. 36. l. 9. & 10. ff. de senatorib.* ubi: *licèt ex filia Senatoris natus sit, spectare debemus patris conditionem*, juxta illud Virgilii *lib. 12. Æneid.*

Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis. ——

Facit & in hanc rem *t. 29. lib. 2. feud.* ubi filius ex ignobili matre natus, ad hoc ut a successione feudi repellatur, speciale pactum requiritur; itaque sola nobilitas patris, matrem nobilitat & partum. Unde fœminæ nubentes virorum radiis coruscare, & claritatem ab iis accipere, non adferre dicuntur, *l. 8. ff. de senatorib.* Item *in l. 13. h. t.* maritorum honore erigi, & genere nobilitari, *l. ult.* sup. *de incolis*. Sic enim videmus mulierem fortunam mariti sequi, & illegitime natam, si nubat marito legitimo, quoad omnia legitimam censeri, *l. 3.* sup. *de natur. liber.* Tiraquel. *de nobil. cap. 18. n. 2.* Cail. *lib. 1. de pace publ. cap. 6. n. 27.* Addunt & hic Platea & Rebuffus mulierem ignobilem nobili viro junctam liberari a pœnis & quæ-
47 stionibus quæ in personis ignobilium locum habent. * Verùm licèt maritus nobilis uxorem plebejam nobilitet, filiique ex ea nati nobiles esse censeantur; tamen clarior & illustrior erit filiorum nobilitas, si & matris accedat, *cap. pen.* ibi: *ab utroque parente illustrem: e de preb.* Id vel ex eo liquet, quod in multis Ecclesiis, & Collegiis Canonicorum, ad majores præbendas non admittantur, nisi qui maternæ quoque lineæ, per longam seriem, nobilitatem docere possint. Quamvis tameo dixerit Gregor. IX. Pontifex *in cap. 37. e de præbend. Non generis, sed virtutum nobilitas, vitæque honestas gratum Deo faciunt, & idoneum servitorem.* Ideo rejicit statutum Argentinensis Ecclesiæ; quo non nisi genere nobiles, & eminenti doctrina admitterentur; nisi forte fundationi aut alia justa ratio aliud exigat, Zypæus *de judice lib. 1. cap. 32. n. 4.* Hinc in ordines equestres non adscribuntur, nec ad ludos catadromorum admittuntur, qui non probaverint utriusque parentis nobilitatem.

48 Jure Romano nobilitas gestis Magistratibus, & muniis publicis præcipue acquirebatur, eaque in matremfamilias derivabatur, quæ avum consularem, & patrem prætorium virum habuisset, *l. 1. h. t.* idest, si illios majores bis ad digniora munera Reipublicæ fuissent evecti. Quin & hæc generis claritas in filios transmittebatur, si mater clarissimo nupsisset. Quo jure & hodie utimur: nam si quæ privatæ conditionis viro copulata sit, nobilitatem quam ex paterno sanguine meruerat, perdit, *d. l. 1. & l. 8. ff. de senat.* Sic Virginia patricia per nuptias facta plebeja est, Livius *lib. 10.* At dices nobilitatem juris naturalis esse, & sanguinis jura minime lege civili tolli posse, *l. 34. ff. de pactis l. 8. ff.*
49 *de regul. juris.* * Respondeo, licèt mulier illustris nubat inferioris ordinis viro, nobilitatem generis non omnino tolli, sed obscurari & obumbrari quadam caligine, ac privilegia Principum liberalitate & lege nobilibus concessa, contraria lege suspendi, *§. quod autem Inst. de capit. dimin.* ubi Justinianus docet maxima capitis dimunitione, non cognationem sed ejus jus perire, Accursius *ibi verb. cognationis*, Pichardus *disp. de nobilit. commun. num. 70.*

Moribus autem quarumdam gentium, non plane ob- 50
scuratur nobilitas mulierum illustrium, nuptias contrahendo cum abjectæ conditionis viris; quod & olim quidem tributum jure certis familiis, nunc passim productum ad illustres dominas, quæ Comitissæ sunt aut Ducissæ, ut maritos nobilitent, & Comitatus aut Ducatus dignitatem in eos transferant, præsertim si ea dignitas data sit illis in dotem, quod conjunctio maritalis, divini humanique juris communicatio id postulare videatur: licèt juri communi repugnet: nam per matrimonii conjunctionem cum quacumque, uxor efficitur de familia viri, non autem vir de familia uxoris, cujus caput semper est maritus, *l. 195. ff. de verb. signif.* ad quem etiam pertinet bonorum administratio.

Hinc in Anglia, Suecia, Dania, Regina nubens 51
marito ignobili, eum quidem Regem non facit, & juramentum fidelitatis & homagium Reginæ præstatur, non marito: attamen hic aliquo modo coruscat radiis suæ uxoris, quia Reginæ lateris comitatus illum illustrat, *l. 1. infr. tit. 18.* Nevizianus *cons. 40. num. 2.* Tiraq. *de nobilit. cap. 18. num. 39. & seq.* At in Hispania, matrimonio contracto cum Regina, statim maritus consequi regiam dignitatem & administrationem declarat *lex regni 9. tit. 1. pag. 2.* Picardus *de nobilit. communic. num. 51. & 61.* ubi exemplum communis usus adfert de Aragonum Rege Ferdinando, qui Reginam Elisabetham in uxorem ducens, Regis Hispaniæ titulum obtinuit; ut etiam Philippus I. Archidux Austriæ, ducta Joanna, Ferdinandi Catholici Regis filia. Quo casu ut utrique communis est regia dignitas; ita & regni gubernatio, nomenque utriusque præponitur edictis, mandatis, decretis, litera, & moneta utriusque nomine & effigie cuditur.

Inde observa fœminas capaces esse successionis posses- 52
sionisque, nisi nominatim cautum sit, ut soli masculi succedant, nec tantùm in minoribus feudis, sed & in principalibus ditionibus & regnis. Sic in Hispaniæ, Angliæ, Siciliæ, Sueciæ, Neapolis, Bohemiæ, Hungariæ, Cypri, Lusitaniæ, regnis, deficientibus masculis, succedunt fœminæ, tametsi is sexus ad regendum minus sit idoneus: Et possit accidere ut Reginæ, & filiæ Regis nubant extero Principi, eoque casu populus exteri Principis imperio subjiciatur. Sic nuptiis Mariæ unicæ Caroli Audacis filiæ cum Maximiliano Imperatore, provinciæ Belgicæ ex domo Burgundica in Austriacam devenerunt. * Secus est in regno Fran- 53
ciæ, ubi viget lex Salica, quæ etiam omnibus masculis de domo Regia deficientibus, arcet fœminas a regni successione, ne accidat, quod mox dixi, ut illarum nuptiis populus exteri Principis dominationem patiatur. Nam mulieres ex domo Regia, non domui Regiæ liberos pariunt, sed ei cui nubunt. Eodem jure censentur Ducatus & Comitatus qui assignantur secundis filiis Regis Francorum, vulgo dicuntur *Appennagia*: de his Choppinus *de domanio lib. 3.* & Vincentius Cabotius *lib. 1. disp. cap. 16. & 17.* * Verùm quamvis in 54
Gallia non succedant mulieres in regnum, defuncto tamen Rege, procurationem regni matribus regiis commissam esse notum est, Choppinus *d. loco cap. 5.* Præterea ut in aliis regnis, ita & in Gallia, receptum Dominas & Comitissas, quæ superiorem Regem agnoscunt, succedere in feuda & comitatus, deficientibus masculis, si id in investitura feudi cautum sit, aut sint feuda fœminea, aut talia quæ non in servitii, sed in fidei obligatione consistant, Gudelinus *de jure feud. p. 3. cap. 3. n. 2.* Quin & mortua Comitissa vel Ducissa, maritus quamvis fuerit inferioris ordinis, dignitate & honoribus, quibus vivente uxore, fruitur, ob memoriam transacti matrimonii, Garzia *de nobilit. gloss. 1. §. 1. num. 45.*

His exceptis, satis constat ex prioribus uxorem mari- 55
ti sui conditione teneri, non tantùm stante matrimonio, sed & eo soluto. Itaque vidua in memoriam matrimonii, mariti dignitatem & domicilium retinet; sed utrumque alio interveniente matrimonio permutatur, *l. 22. §. 1. ff. ad municip.* Idem deciditur ab Imperatoribus *in l. 13. hoc tit.* si alterum minoris ordinis virum mulier sortita sit, priore dignitate privata, posterioris mariti sequitur conditionem. Permissum quidem est viduis iterare nuptias, sed dignitatem & privilegia prio-

ris

ris matrimonii amittunt; quia cessat illa juris fictio, qua matrimonium in viduitate durare censebatur: similiter si vidua honeste vivere desinat, radii conjugalis splendorem & nobilitatem quam ex mariti matrimonio consecuta fuerat, perdit, *l. 7. vers. de cæteris* C. *de revocand. donat.* Tiraquellus *d. loco n. 13. & seqq.*

56 Quid si de conditione secundi mariti dubitetur? Senrio mulierem non retinere pristinam immunitatem, quod certum sit contracto matrimonio nullam amplius rationem præcedentis haberi. Quare pendente lite super conditione viri, talis censeri debet mulier, qualis nata, ut si nobilis sit, talis tamdiu habeatur, Antonius
57 Faber *ad hoc tit. defin. 17.* Ubi autem constiterit maritum esse ignobilem, adeo ejus conditionem sequitur, ut mortuo marito, prioris dignitatem non recuperet, ut indicat *l. 7.* sup. *de murilegul.* ibi: *non ambigat se sibi & liberis præjudicaturam*: Et Guido Papæ *decision. 349. & 380.* probat in nobili muliere quæ ignobili nupserat, judicatum fuisse eam obnoxiam esse vectigalibus & oneribus, quæ solis ignobilibus imperantur. Costalius *ad l. 8. ff. de senatoribus* & Tiraquellus *de nobilit. cap. 18. num. 38.* idem referunt. Estque verissima opinio de jure communi: sed Hispanico jure expeditum est, marito mortuo viduam nobilem recuperare suam pristinam dignitatem & antiquum nitorem, atque contributionibus vectigalium liberari, quibus tenebatur maritus propter generis ignobilitatem: ita probat *l. 6. tit. 2. lib. 4. antiquit. ordin.* & hodie *l. 9. tit. 11. lib. 12. novell. coll.* & Pichardus *ad d. leg. 7. disp. de nobilit. num. 60.*

58 Certum quoque est de jure communi, viduam prioris mariti immunitatem posse à Principe impetrare: quod notandum *ex l. ult. ff. de senatoribus*, ubi Ulpianus: *nuptæ prius consulari viro impetrare solent à Principe, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in consulari maneant dignitate, ut scio Antonium Augustum Juliæ Mammeæ consobrinæ suæ indulsisse*: Nec refert, quod mulier fuerit plebeja: nam sufficit eam nobili viro primum nupsisse, ut beneficio Principis recuperet nobilitatem, & immunitatem ab omnibus plebejorum oneribus, quippe quæ nobilitatis privilegio, & Senatorio ordini cohæreat, Antonius Faber *ad hoc tit. definit. 16.*

59 Quoniam vero dixi nobilitatem in filios transmitti, potest dubitari de his qui ante acceptam à patre dignitatem nascuntur? Et verius est eos nobilitatem & immunitatem paternam consequi; cur enim filiis parentis honorem invideamus, & senatorii ordinis non esse dicamus, licèt postquam nati essent, parens senatoriam dignitatem consecutus fuerit? Siquidem decurionum filii censeantur; qui ante acceptum patris honorem nati sunt, *l. 2. §. in filiis ff. de decurionibus*, *l. 5. de senatoribus*, *l. 9. §. pen. ff. de pœnis*, & filii patronorum fisci qui ante sunt suscepti, *l. ult.* sup. *de decurionib.* Sed his adversatur *l. 11. hoc tit.* ubi relatum est filios editos antequam parentes obtinuerint dignitatem, privatos esse; quod si privati sint, plebei sunt & non clarissimi. Conciliari potest, quod privati filii dicantur, quamdiu pater senatoriam dignitatem non est consecutus. Ut ex benigna juris interpretatione possunt filii ante suscepti inter clarissimos referri, & nobilium privilegiis frui; cum non oporteat paternos honores filiis invidere, Duarenus *lib. 2. disput. cap. 29.* & Menochius *cons. 677. n. 7.* Ne verba posteriora prioribus repugnent: ibi: *à Senatore vel solo clarissimo susceptum, in clarissimatus sciendum est dignitate mansurum*: nam puto in prioribus verbis munera & iisdem connexa onera Senatorum filiis ante dignitatem susceptis adimi, posterioribus honores & præmia tribui, ut expressius dicitur *in d. §. in filiis.* Idemque in filiabus esse ex Constitutione Theodosii, ut liberæ sint ab auro seu munere glebali, quod omnes in dignitate constituti pendebant. Fuit enim istius muneris exactio post sublata, ut dicetur titulo sequenti.

60 Mansit tamen urgente publica necessitate, voluntaria quædam collatio. Omnes enim illustres & equestris ordinis viri, rem publicam pro virili juvabant, excitabantque plebejorum animos ad idem præstandum, sine edicto, sine hortatione Magistratus; ita ut sæpe tantum auri & argenti collatum fuerit referente Livio *lib. 26. ut nec Triumviri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent*: semper enim populus promptior est ad contribuendum, dum videt primates ac ditiores id facere, nec sibi solum publica onera imponi, aut in alios usus quam necessarios impendi. Plura de oneribus supra *lib. 10.*

61 Quod ad munera publica attinet, ea non nisi gradatim acquirebantur, Glos. *in l. 2.* sup. *quemadm. civit. mun.*

Unde qui functus fuerat minore dignitate, si ad majorem ascendisset, non ideo prioris dignitatis seu militiæ privilegia amittebat, *l. 3. hoc tit.* Hinc Julianus Imperator jus Senatorum & auctoritatem ejus ordinis ab omni injuria defendit, quod ejus ordinis esset ipse Princeps, qui ad Imperium evehebatur, *l. 8. hoc tit.* Hodie per acquisitionem minoris dignitatis non amitti majorem dicit Mastrillus *lib. 5. cap. 4. num. 68.* idque in regno Siciliæ; secus in Neapolitano. Apud nos qui resignavit, aut deposuit dignitatem, & rursus eam adeptus est, honorem pristinum recuperat, non locum: nam eum retinet, quem ultimo accepit, Langlæus *lib. 7. sui semestris cap. 8.* Contra: Papon *lib. 6. tit. 2. art. 28.* refert curiæ Parisiensis decreto fuisse decisum, eum qui ab inferiore curia ad consiliariatum superioris curiæ evocatus esset, si postmodum ob caussas ad curiam inferiorem rediret, pristinum locum & ordinem recuperare, ratione dignitatis utrobique gestæ. Christinæus *ad h. tit. decis. 107. n. 12. & 14.* notat illum qui recuperat inferiorem dignitatem, non subjici examini, sed eum qui ad majorem conscendit.

Porrò hoc commune est tam minoribus quam majo- 62
ribus potestatem gerentibus, nec non etiam honorariis illustribus, quod liceat eis ad sacrum comitatum, sive curiam Principis venire, sine sacra revocatoria, idest, sine facultate Principis, & in provinciis morari, si ibi negotia habeant, modo petant commeatum, *l. ult. hoc tit.* Cum tamen clarissimis & Spectabilibus liceret sine commeatu discedere, suasque res invisere, *l. 15. hoc tit.* Quod potius his quàm illustribus liceret sine commeatu proficisci, ratio est, quod periculosior semper fuerit potentia & dignitas illustrium. Ideò Augustus *edixit omnibus Senatoribus ne quis eorum peregrinaretur extra Italiam injussu suo*, Dion *lib. 52.* & Claudius Imperator vetuit ne ultra septimum milliare ab urbe illustres excederent. Forte quod suspecti semper habeantur, qui exteros familiarius frequentant, & præsertim exules.

Sunt alia Senatorum & nobilium jura, ac privilegia. 63
In primis ad altiores dignitates, & Reipublicæ functiones, nisi virtutibus & doctrina destituantur, cæteris præferuntur. In bene constituta Republica, inquit Simancas *l. 5. de republica cap. 4. Honores deferendi sunt non ditissimis, non his qui longiorem majorum seriem ostendere possunt, sed dignissimis*: nulla enim alia re quàm virtute hominis nobilitatem constare, docet Aristoteles *l. 3. polit. cap. 8.* ideoque virtutis maxime rationem habendam esse in collatione honorum: item virtutis militaris in feudis occupandis. Hinc feuda nobilibus hodie dantur, ut operam suam & opem in bello præstent,
secundum præscriptum modum in feudi traditione. 64
Dantur & emuntur ditiones & feuda nobilia à plebeis, & qui ab antiquo ea tenuerunt, nobilitatem acquirunt in multis regionibus. Solet & Princeps qui nobilitandi jus habet, nobile feudum concedendo, nobilem possessorem efficere, vel renovando investituram istiusmodi feudi, si id expresserit, Gudelinus *de jure feud. cap. 4. num. 2.* Quod si feudum concesserit cum omnimoda jurisdictione, intelligetur excepta cognitio supremæ provocationis & aliarum rerum, quæ majores judices postulant. Nam Princeps per suam concessionem, vasallos facere intendit, non socios, ut pulchre ostendit Antonius Faber *de jurisdict. in suo Cod. defin. 17.* in generalem concessionem non venire, quæ quis verisimiliter non fuerat specialiter concessurus, *arg. l. 6. ff. de pignorib. & l. 1. ff. de donat.* Plura dixi supra *lib. 10. tit. 10. num. 5.*

Præterea nobiles legationibus funguntur; & ideo ab 65
omnibus honorandi, cum personam Principis sustineant & repræsentent. Quin & à parentibus reverentia iis debetur; quia major Legatorum & Magistratuum dignitas, quam patris potestas, quam cessare dixi in muneribus & actionibus publicis, & sessionibus, & omni in loco ubi publica lux Magistratus fulgere debet. Ideò Fabius filius Consul, patrem obvium equo jussit descendere; cui pater respondit: non se despexisse in filio dignitatem, sed experiri voluisse an eam tueri posset; sed in privatis cessant publici honores inter patrem & filium Magistratum, Valer. *lib. 2. cap. 1.* Tiraquellus *de nobilit. c. 28. n. 8.*

Videretur enim Princeps contemni, si contemneretur 66
Magistratus quem posuit; ideo ei assurgere, & de via decedere oportet, ut faciebant Romani. Seneca *epist. 64. Si Consulem videro, aut Prætorem, equo desi-*

liam, caput aperiam, semita cedam, Et idem eleganter ubi de magnis viris *epist. 65. Tantis nominibus semper assurgo*. Nec tantum hic honor in publico, sed & in privato loco Magistratui debetur. Ipse quoque Magistratus etiamsi major sit, omnibus honoratis viris, & inferioribus judicibus tenetur honorem præbere, Mastrillus *lib. 5. cap. 3. n. 30. & seqq.* Eodemque honore, quo mariti, prosequendæ sunt eorum uxores durante matrimonio, & eo soluto forum & domicilium sequuntur, ut dictum est per *l. 13. h. t.* Et ipsi viri non alibi conveniuntur quam in consistorio Principis; nec ob minores caussas non evocantur, sed ad eos eundum est,

67 * Item ab omni injuria defenduntur, præsertim qui Senatorii ordinis sunt, inter quos ipse se Princeps censet, ut dixi per *l. 8. h. t.* Hinc ab extraordinariis muneribus, præcipuè personalibus eximuntur Senatores in quacumque provincia fuerint constituti, *l. 14. h. t.* & eorum bona quæ in diversis provinciis possident, & homines, *l. 4. h. t.* nisi ejusmodi onera & præstationes, quas judices describunt, auctoritate Principis subire teneantur, *l. 5. h. t.* cum munus ab eo impositum, non tamen onus quam honos censeri debeat, Rebuf-

68 fus *ibi*. * Regulariter Senatorii ordinis viri judicum quorumcumque mandatis parere non debent, multo minus eorum descriptionibus. Quæ caussa ut si quis judex quædam opera in quibusdam urbibus curet estruenda, non debeant Senatorum substantiæ in sumptum contribuere, *l. 7. h. t.* Intellige opera ad voluptatem & animi caussa extruenda, non necessaria, a quibus non puto Senatores aut nobiles escusari, cum æque illa in eorum utilitatem estruantur atque plebis. Ideoque rescriptum ad instructionem & reparationem itinerum pontiumque nullum genus hominum, nulliusque dignitatis aut venerationis meritis cessare oportere, *l. 4. sup. de privil. Domus Augustæ*, Pyrrhus & Platea *ad d. l. 7.*

69 Dico illustres non subiici judicum mandatis, aut eorum jurisdictioni; si tamen grave crimen admiserint, extra carcerem sub militari custodia detineantur, & in consistorio Principis accusatio proponitur & peragitur; nam eo inconsulto nullus judex cognoscit de caussis illustrium, licèt eos possit absolvere, *l. fin. Cod. ubi senat. vel clariss.* Bobadilla *lib. 2. polit. cap. 16. n. 226.* At inferioris ordinis viri & nobiles coram Præfecto prætorio conveniuntur, & audiuntur super accusatione, *l. 16. h. t.* relinquuntur & illis ampliores sumptus quàm plebeis, nempe ut lautius se alere possint, & si qui ex

70 iis non possident immobilia, satisdare non tenentur. * Hinc Illustres non nisi ex scripto in judicium vocari possunt, vocatisque se judicio staturos aut judicatum soluturos satisdare non compelluntur; sed satis est etiam criminaliter accusatos in juramento promisisse, cui tametsi non steterint, aut per suos procuratores comparuerint, hanc perjurii pœnam sustinent, ut in civili caussa mittatur actor in possessionem, in criminali ob contumaciam, illustratus dignitate priventur damnenturque eo casu, inconsulto Principe, *l. 17. h. t.* Refert Bobadilla *dicto loco cap. 16. in fine*, apud Hispanos, caussas illustrium coram Rege, aut in supremo ejus Senatu agi: propterea quod eos in majore honore habeat, cum illi vasallis aliisque præsint; quæ caussa cur criminis gravioris accusati, tormentis, vinculis, carceribus eximantur, *l. 10. h. t.* nisi rei sint majestatis, *l.*

71 *3. & 4. sup. ad l. jul. maj.* * Hi enim nullo privilegio dignitatis defenduntur; quinimo ut cæteri bona sua omnia, ita & nobilitatem jam inde a commissi, adeoque cogitati criminis die amisisse intelliguntur, si quandocumque postea sequatur condemnatio, *l. 6. & ult. C. d. t. ad l. jul. majest.* Ant. Faber, *in suo Cod. de crimine læsæ maj. defin.* 8. Cæterum in Gallia nulla dignitas quæcumque illa sit, quæstioni equleoque accusatum eximere refert Mornacius, si ita res ferat, *in l. 16. ff. de le-*

72 *gib.* * Amittunt dignitatem etiam aliorum criminum rei secuta condemnatione: nam reatus omnem honorem excludit, *l. 1. in fin. Cod. ubi senat. vel clariss.* Hinc judices qui se furtis & sceleribus inquinarunt, ablatis codicillorum insignibus & honore exuti, inter infimæ plebis homines habentur, *l. 12. h. t.* & capitali supplico subiiciuntur, si admissum scelus id poscat, *l. 3. sup. de off. præf. prat. orient.* Quod si crimen suspendio dignum nobilis commiserit, condemnatusque sit, solet pœnæ infligendæ modus in alium commutari, ut tradit Jul. Clarus *l. 5. receptar. sent. §. fin. quæst. 60. n. 24.*

73 Quæritur: an pendente quæstione delicti, interdici interim administratione muneris debeat? non videtur, si perpetui sint Magistratus qui accusantur, cum statuerit Zeno Imp. ne qui in crimen vocati, ante probationes, injurias patiantur; & si illustri dignitate fulserint, habebant facultatem sedendi quamdiu *cognitio celebratur in aliqua Secretarii parte, qua judicibus inferior, altercantibus superior esse videatur*, *l. 3. §. 1. sup. ubi senat. vel clariss.* & referente Papiniano. *Magistratus capitalis criminis accusati, pristinam dignitatem interim retinent, neque ab ejus exercitio suspenduntur*, *l. 17. §. 12. ff. ad municip.* tametsi id in Gallia non servari referat Loysean *de offices lib. 1. cap. 14.* Ecclesiastici tamen neque jure, neque praxi muneribus suis abdicantur, pendente accusatione; sed datur eis coadjutor, Anchoranus *in cap. omnipotens & de accusat. cap. venerabili & de offic. deleg.* Argentræus *ad consuetudines Britanniæ, art. 35. in fin.* Quod locum habet in iis qui jam officiis funguntur: nam recipiendis semper obstat quælibet criminis objectio, *d. l. 17. & l. 1. Cod. de reis postul. l. reus postul. ff. de munerib. & honorib.*

Certum est etiam eum qui sordidas abjectasque exer- 74
cet artes, indignum se nobilitate reddere, *l. 6. h. t.* artium autem sordidarum exercitiis non obfuscatur solum nobilitas, sed & plane tollitur. Illiberales & sordidi sunt quæstus mercenariorum omnium, ut ait Cicero *lib. 3. offic.* quorum operæ, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces authoramentum servitutis, atque eam ob caussam Romæ quæstus omnis patribus indecorus est visus, Livius *lib. 21.* Ex illis tamen natis non obstant intermediæ majorum sordes, si nihil ipsi egerint, quo privilegiis nobilitatis exciderint; quia pristinum splendorem recuperant: absurdum enim esset a patre solo auferri filio, quod non a solo patre filius habet, *l. 3. ff. de interd. & releg.* ratio enim & natura vult acquisitam semel nobilitatem in posteros derivari, *l. 5. ibi* Bart. *& l. 11. Cod. h. t.* * Nec illam ab eo amitti 75
qui agros suos coluerit. Imò laudi semper habitum fuisse, Cincinnati & aliorum exempla testantur. Omnis enim nobilitas olim rus habitabat, & ab aratro ad dignitatis etiam amplissimas revocabantur. Imò licebat alienos agros colere, non lucri caussa, sed ut rebus suis afflictis consuleret, & victui necessaria compararet. Optima namque semper ratio visa fuit sibi suisque honeste prospicere, Ant. Faber *in suo Cod. h. t. defin. 1. & 3.*

Facilius autem recuperatur nobilitas, quàm acquiri- 76
tur: non sufficiet tamen ad illam recuperandam cessatio ab exercitio illicitarum artium, & sordidi lucri, sed opus erit nova Principis indulgentia; quæ tamen ei qui aliquando generis nobilitatem habuit, necessaria non videtur, quod hæc semel acquisita in posteros derivetur, ut ante dictum *per d. l. 1. & 11. h. t. & l. 8. ff. de reg. jur.* ibi Bart. & Faber *d. loco definit.* 18. Garzia *de nobilit. glossa 1. §. 1. n. 58.* * Belgio tamen edicto Principum peten- 77
da est nobilitatis restitutio, quam facile & meritò obtinent, qui ob hæresim exularunt, aut quos horrida bella depresserunt, vel squalidæ captivitates emacerarunt, vel qui artes mechanicas vitæ sustentandæ caussa exercere coacti fuerunt; tales enim laudem & honorem potius quàm damnum aut vituperium merentur; cum dulce & decorum sit pro patria mori. Quæ prudenter considerantes nostri Principes, ne nobiles vilescerent plurimos tam externos, quàm internos humanissime susceperunt, & liberalissime sustentarunt.

TITULUS II.

De prætoribus & honore præturæ, & collatione, & gleba, & folli, & septem solidorum functione sublata.

1 *Magna Prætorum dignitas in Republica libera.*
2 *Qualis illorum status immutata Republica.*
3 *Ad præturam non evocantur viri Clarissimi in provinciis degentes.*
4 *Ad Magistratum non sunt assumendi exteri, sed interni.*
5 *Quid in Belgio & aliis regnis hac in re observetur.*
6 *Assumptus ad munus Magistratus in aliqua civitate fit ibi civis.*
7 *An jus creandi cives spectet ad decuriones civitatis?*
8 *Onus Senatorum fuit glebalis functio & follis, quis ejus valor?*

9 Su-

9 *Sublatum hoc genus tributi, & immunes facti Senatores & alii provinciales.*

10 *Tributa quæ belli tempore fuerunt exacta, remittuntur tempore pacis.*

1 DE Prætoris officio supra *lib. 5.* dixi: hic de illius dignitate & honore: fuit autem in libera Republica, magna Prætorum auctoritas; quippe quorum edicta pro jure certo recipiebantur, & illis sex lictores cum tot fascibus attribuebantur, & Consulibus absentibus, more majorum consulare munus obibant. Unde & Collegæ Consulum dicti sunt, Gellius *lib. 13. cap. 14.* Quin & majestatem, quæ in dignitate honorum consistit, præferebant Prætores, *l. 9. ff. de jurisdict.* propterea quod ob caussam publicam eis liceret jus civile corrige-
2 re, adjuvare & supplere, *l. 7. §. 1. ff. de just. & jure.* Sed hanc majestatem & potestatem posteriores Principes perpetuo sibi reservarunt, *l. 1. & ult. sup. de legib.* Atque ita sub iis mutata pristina Reipublicæ forma, præsertim post imperii sedem translatam Contlautinopolim, Prætorum dignitas & potestas imminuta est, & paucissima ex jurisdictione & imperio prisco retinuerunt: cœpitque esse onus Senatorum in edendis populo scenicis & circensibus voluptatibus, & in fabricis oneribusque publicis, *l. 13. C. Th. de præt. & quæst.* ut non frustra a Boetio *lib. 3. de consolat.* scriptum sit: *prætura magna olim potestas; nunc inane nomen & Senatoris census gravis*
3 *sarcina.* Ubi vulgò male legitur Præfectura, sicut & in *l. 1. hoc tit.* in qua id constitutum ne Senatores viri Clarissimi ex provinciis in quibus sedem & habitationem constituerunt, ad præturæ dignitatem devocentur, sed maneat unusquisque domi suæ tutus atque securus, & sua honoraria dignitate lætetur. Dico honoraria: nam dignitas quæ administrationem habet, plerumque difficultatem & amaritudinem parit.

4 Hinc videre est exteros non esse assumendos ad dignitatem prætoriam, *d. l. 1.* Idem etiam in *l. 2. sup. de off. præt.* quæ ejusdem Imperatoris & ad eumdem scripta, constitutum, ut in ipsa urbe Prætores qui proprium larem in ea habent, non ex provinciis eligantur: quod & supra notatum *tit. de decurion. n. 4.* ut non nisi interni, aut incorporati ad munia municipiorum admittantur; propterea quod illi melius censeantur scire mores & consuetudines suæ provinciæ, ex qua sunt oriundi, & in qua diutius domicilium habuerunt, quam extranei: itemque majore diligentia & fide Reipublicæ suæ soleant consulere. Ut non obstet *l. fin. C. de crim. sacril.* ubi sacrilegium appellatur, si quis in eadem provincia in qua civis est, administrationem susceperit, nisi in-
5 dulgente Principe. His concordant Belgica statuta, quæ ab officiis exteros arcent; & etiam Belgas, qui tale jus domi in alios statuunt, Zypæus *de judice l. 1. cap. 36.* & Mastrillus *de magistr. l. 2. cap. 7.* docet in Italia & Gallia exteros removeri a functionibus publicis, easque solùm indigenis conferri, non tamen semper ex eadem provincia oriundis. In Hispania verò in provincia ex qua quis originem ducit, munus Prætoris, aut fiscale administrare prohibetur, ne aut gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur: quod probat & limitat Bobadilla *l. 1. polit. cap. 12. num. 23. & seqq.* Speciali autem permissu Principis, poterit, qui idoneus est, in civitate sua Magistratum gerere, & dignitatem aliam perpetuam obtinere, juxta *titul. Cod. ut nulli patria sua admin. sine speciali permiss.*

6 Quod si ex alia civitate oriundus, Magistratui alterius civitatis præficiatur, illius civis efficitur, & præcipuis civitatis juribus utitur, *l. 35. ff. ad mun.* idest, gaudet omnibus privilegiis, immunitatibus & prærogativis cæterorum civium, Bartolus in *l. 1. ff. ad municipal.* Sic miles civis censetur illius loci in quo stipendia meret, & clericus in quo habet sacerdotium, fruunturque iisdem privilegiis, quibus illi qui in civium numerum sunt adscripti, ut munera subeant, Amaya *tit. de incolis num. 67.*

7 Sed haberne communitas jus creandi cives? puto habere, cum id non sit de reservatis Principi, sed competit decurionibus curatoribusve civitatum. Non tantùm in gravioribus actibus Principis interventus necessarius est; ratione tamen jurisdictionis poterit providere ne assumantur in cives indonei, vel repellantur idonei, & prætextu cujusdam juris, monopolia instituantur, Besol. *de jure univers. c. ult. §. 3.*

8 Cùm igitur assumpti ad Magistratum, Senatores, Prætores & alii Officiales, civium numero haberentur; ideo eamdem subibant descriptionem, & pendebant moderatam illationem seu pensionem, quam vocabant aurum glebale, vel follem senatorium, quemadmodum decuriones aureum coronarium, negotiatores argenteum munus. Cujacius inter glebam senatoriam, & follem senatorium nihil interesse putat, *Novell. 2. Majorani de indulgent. reliquorum*: gleba enim quantitatem non designat; sed tantùm nomen tributi, deductum ex terra seu ratione possessionum. Follis erat quantitas ipsa pecuniæ, sive aurei nummi, *l. 2. & 3. C. Theod. quorum appell. non recip.* Singuli folles siliquæ duodecimam partem efficiebant, Simachus *lib. 4. epist. 62.* Itaque Senatores quibus nulla possessio erat, duos folles in ærarium inferebant, *l. 2. C. Th. l. 6. tit. 1.* Quibus amplior erat possessio, pro ea glebalem pensionem, seu annuam auri præstationem solvebant. Nam nec ipsa domus Augusta ab auri glebalis collatione erat immunis. Quod ipse Princeps ordinis senatorii censeretur, *l. 8. supr. de dignitatib. d. tit. 1. C. Theod.* At verò quibus res & census angustior erat, septem dumtaxat solidos fisco pendebant; nec non illi qui in proximis erant senatui aggregandi, *l. 4. d. tit. 1. Cod. Theodosiano & l. 5. 11. C. Theod. de proxim. com. disp.* Verùm cum 9
hæc minus juste a Senatoribus exigerentur, Valentinianus & Martianus eos Prætores electos id genus oneribus & oblationibus liberarunt, *l. 2. hoc tit.* eoque pertinet illud Cassiodori *lib. 4. epist. 36. Prudentissimi Principis est graviter imminutis relinquere tributariam functionem, ut redivivis studiis ad implenda solemnia recreentur, qui pressi damnorum acerbitate defecerant. Nam si fesso minime relevetur onus, necessitate cernitur jacere prostratus. Melius est enim præsentia damna contemnere, quàm exiguo quæstus perpetua commoda non habere.* Cæterùm non tantùm Senatorum, sed etiam privatorum omnium possessionibus indicta fuit glebalis collatio, *l. 86. Cod. Theod. de decurionib.* quæ interdum, si clade publica vexati fuissent, imminuebatur; tandem penitus sublata ejus exactio, *d. l. 2. hoc tit.* & solum tributum jugerum & prædiorum provincialibus indictum, *sup. de annon. & tribut.* Imò si eorum aliquis isto tributo nimium se gravari existimaret, poterat apud Prætorem queri & appellare, *Novell. 128.* aut alias se excusare, si caussam justam haberet.

Hodie similiter extraordinaria tributa, quæ belli ca- 10
lamitas introduxit, remittuntur pacis tempore. Hinc solent Reges nostri promittere se remissuros concessa a populo nova tributa, ubi necessitas ob quam imposita sunt, fuerit sublata. In Gallia idem observari dicit Petr. Mathieu, extollens factum Henrici IV. Regis, qui pace cum Hispaniæ Rege firmata, subditis vectigalia extraordinaria remisit, & quæ ex antiquis restabant, expunxit, *lib. histor. Henric. IV.*

TITULUS III.

De Consulibus, & non spargendis ab his pecuniis, & magistris militum, & patriciis.

1 *Quanta fuerit potestas & dignitas Consulum Romanorum?*

2 *Quot eligerentur? Qui Ordinarii, Suffecti, Consulares & Honorarii dicerentur?*

3 *Honorarii sæpe impetrabant a Principe ut possent consulatum gerere, si semel solvissent pro officio honorarii, non solvebant, iterum admissi ad administrationem.*

4 *Ordinarii honorariis antiquioribus præferebantur & inter consulares, qui munere fungebantur.*

5 *Præfertur ille Consul & Doctor qui prius renuntiatus, servatur inter pares gradus antiquitas.*

6 *Consul si efficiatur Patricius, consulares præcedit.*

7 *De patritiatus dignitate a Constantino instituta, ea obtenta liberantur Patricii e patria potestate.*

8 *An patritiatus dignitas fuerit consulari superior?*

9 *Turbatus ordo & imminuta dignitas consularis & patritiatus, relicta sunt Magistratus nomina, sed vis adempta.*

10 *Patriciis similes qui hodie pares & grandes vocantur.*

11 *An illustres prælationem habeant ante senatores antiquiores, si in senatum cooptentur, vel veniant?*

12 *Romani servant quædam vestigia pristini splendoris in Consularibus, quoad ornamenta. Quænam illa?*

13 *In-*

13 *Inferior Magistratus insignia suæ dignitatis submittit intraturus domum superioris.*

14 *Superior Magistratus, ut Consul, Prætor, insignibus suis in sua regione uti debet.*

15 *Ne patiatur Princeps se cum suis æquari, nec honores sibi proprios in quemquam conferri.*

16 *Consules olim missilia in plebem spargebant.*

17 *Facultas ista iis adempta; deinde iterum certo cum moderamine concessa.*

18 *Sparsio missilium potius ut antea prohiberi, quàm permitti debuisset a Justiano.*

19 *Consulum nostrorum munus quod sit?*

1 INter Illustres Magistratus primi sunt Consules, inde dicti, quod reipublicæ consulerent, cujusque negotia summo cum imperio tractarent, *l. 1. §. exactis ff. de orig. jur.* ubi Pomponius scribit exactis regibus & monarchica dominatione abolita, duos consules creatos fuisse, penes quos summum jus esset. Creabantur ex ordine patrum maximè idonei, non ex plebe. Quo factum, inquit Livius, ut eligerentur e plebe Tribuni, qui obsisterent imperio consulum, quod fuit maximum: nam præsidebant senatui, etiam præsente Principe, si ille Consul non esset, Plinius *in panegyr.* res omnes pace belloque tractabant, senatum convocabant, dimittebant, sententias rogabant, numerabant, Lipsius *de magistr. Rom. c. 7.*

2 Verùm translatu in Cæsarem imperio, pristinæ dignitatis & auctoritatis tantùm nomen & umbra remansit, cœperuntque plures consules constitui: nam in annum unum Commodus XXV. designavit. Interdum pauciores creati non ad annum, sed duos menses, ut testatur Dion *lib. 43.* Tandem ordinarii ac bini constituti, qui toto anno permanebant, & in illorum locum succedebant, qui Suffecti dicebantur, sive Consules minores, ut scilicet numerus collegarum & brevitas regiminis ab insolentia refrenaret potestatem. Erant & designati, qui Consules creabantur, in sequentem annum, habebantque jus: sed illud nondum exercebant, sed cedebant administrantibus. Item erant Consulares judices & Exconsules, qui aliquando fuerant Consules, vel qui consulari potestate mittebantur. Postremi erant Honorarii, imaginarie consularus dignitate ornati: codicillis ab Imperatore impetratis, quorum for-
3 mulam Cassiodorus refert, *l. 1. var. cap. 10.* * Vocat & eos Consulares Zeno Imp. *in l. 4. hoc tit.* hi cum nomine essent consules facilè e Principe impetrabant, ut sibi liceret re ipsa per annum consulatum gerere, quo peracto munere, non augebantur honore, *l. 1. hoc tit.* nec inter pares ex posterioris, sed ex prioris honoris collati tempore prærogativam in palatio sibi vindicabant, & jus adorandæ purpuræ, aliasque consulum honores consequebantur; neque oportebat eos denuo, centum libras auri pro aquæductibus civitati pendere, quas ubi consularem honorem consecuti fuerant, solvebant, *d. l. 4. in fin.* ita ut non tam nova dignitas, quàm ejus administratio concedi videretur, per quam honorarius locum eum obtinebat, qui dabatur iis qui secundùm
4 consules fuissent. * Ordinarii quidem seu actu fungentes semper præcedebant honorarios etiam antiquiores, *Novell. 62.* sed inter Consulares iis præferebatur qui prior consulatum meruerat, etiam si is qui posterior eret, jam olim consul fuisset; quoniam repetitio honoris nihil adjicit, sive ut dicitur *in l. 1. hoc tit. repetiti fasces virtutes sæpe meriti comprobant, non augent; quia nihil est altius dignitate.*

5 Sic qui prior promotus est ad dignitatem, eaque fungitur, collegæ qui ætate grandior est, præfertur; quia antiquitas hic consideratur non ex ætate, sed nuncupatione ad consulatum, aut præparatione ad Doctoratum, vel similem dignitatem, *cap. 1. de major. & obed.* ubi Felinus *in rubr.* asserit seniorem licentiatum cedere juniori, qui prius Doctor denunciatus est, Rebuffus *in d. l. 1.* Langlæus *lib. 7. semestr. cap. 7. in fin.* æquum tamen, si ex alia celebri universitate Doctor ad docendum evocatus sit & acceptus, eum secundum gradus antiquitatem inter cæteros collegas locum obtinere, qui in æquali sunt dignitate: nam ubi dignitas est inæqualis, is semper est prior qui majorem meruit, ut
6 dicetur infra *tit. 8.* * Ita & prior Consul cedere debeat locum secundo, si patricius efficiatur; sed si post ille prior patritiatum consequatur, locum suum recuperat, *d. l. 1. hoc tit. in fin.* Sæpe enim patritietus dignitas addebetur consulari, ut ibi indicetur, *& Novell. Theod. de honoratis*: ibi: *Adjectio alterius, si consularem superat, quanto magis duplicata tanti suggestus insula?*

Patricii accipiendi sunt non eo sensu, quo illi qui a 7
primis patribus descenderant, vel a Julio Cæsare, Augusto & Claudio fuerunt adsciti, Tacit. *lib. 11. annal.* Sed qui patritiatus dignitatem multo post a Constantino Magno introductam adepti fuerant, quasi Imperatoris patres; & in illius concilium assumpti; atque ideo patria potestate solvebantur patricii, *§. filiusfam. instit. quib. mod. jus patr. potest. solv.* ibi: *summa patritiatus dignitas filium a patria potestate liberat. Quis enim patiatur patrem posse filium potestatis sue nexibus liberare; Imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem eligit, ab aliena eximere potestate?* Quæ verba usurpat quoque Justinianus *in l. ultim. hoc tit.* Idem antea *in l. ultim. sup. de decur.* constituerat patritietus dignitatem liberare a curiali fortuna & conditione, præmii & honoris caussa. * 8
Tantæ enim venerationi erat hæc dignitas, ut nemini ad eam adspirare liceret, nisi prius aut Consulatus honore potitus fuisset, aut Præfecturæ prætorio Illyrici, vel urbis administrationem, vel Magistri militum, vel Magistri officiorum in actu positus gessisse nosceretur, *l. 3. hoc tit.* Unde plerique existimant patritiatus honorem majorem esse consulatu, quod dicat ibi Zeno, ceteris omnibus honoribus anteponi. Petr. Feber *lib. 2. semestr. cap. 2.* & Gothofr. sentiunt majorem quidem esse non gradu, sed duratione; propterea quod consulatus esset annuus, patritiatus verò perpetuus. Indistinctè tamen Gratianus *l. unic. Cod. Th. hoc tit.* dicit consulatum præponendum esse omnibus fastigiis dignitatum. Possunt hæc ita conciliari, ut Consul durante munere consulari, omnibus dignitatibus præpositus fuerit, postquam autem eo defunctus esset & consularis tantum titulum retineret, non mirum si vinceretur a Patritio, cujus dignitas durabat toto vitæ tempore, nec poterat eam consequi, nisi consulatus quoque dignitatem habuisset, & ut dictum, præfecturas alias actu gessisset, quæ caussa, cur præponeretur, non tamen quia consule major, Loyseau *des offices cap. des simples dignites de Rome* 10. *num.* 2. 9. Amaye *ad l. fin. de decurionib. cap. de consulib. num.* 60. Gutherius *de off. domus Aug. lib. 2. cap. 19.*

Verumtamen consulatus tempore Zenonis eb an- 9
tiquo suo splendore defecit, & patritiatus sub Justiniano, ex cujus *Novella 62.* licuit Illustribus viris patritiatus codicillos accipere, quamvis nec Consules essent, nec Præfectorii. Huc spectat quod dicit Tacitus *lib. 1. annal.* remansere *eadem Magistratuum vocabula*; sed non eadem potestas: nam Cæsares sensim omnem ad se urbis & imperii potentiam traxere. Nomen inerat Consulum, vis & potestas aberat, & pro utilitate Principum rerum omnium facies mutata fuit, atque turbatus honorum ordo: nam prior locus & jus suffragii tribuit dicta constitutio Præfecto urbi, quem sequuntur Patritii & Consules, Consulares, Præfecti prætorio, Magistri militum, ceterique illustres, *l. 3. sup. de offic. præfect. urbi.* Sed quomodo id intelligendum, dicam infra *titul. seq.*

Patritiis istis aliquo modo comparari possunt, quos 10
hodie per excellentiam nominamus pares Franciæ, & Grandes Hispaniæ, vel qui in amplissimum aurei velleris, Divi Michaelis, Sancti Spiritus, aut in similem aliquem ordinem a Regibus, summi honoris & quasi fraternitatis caussa, adscripti sunt, licèt dissentiet Loyseau *d. loco num.* 30. qui dicit Pares Franciæ a feudorum usu nomen accepisse.

Quid si hi proceres concurrant cum aliis senato- 11
ribus, quibus jus est sedendi honoratiore loco, num illis sint præferendi? videtur ita sentiendum, cum procerum dignitas, & titulus illustrior eos digniores reddat, & cæteris nobilibus præferat. Quia tamen senatoribus ex statuto, aut privilegio jus quæsitum est præcedendi secundum ordinem & prærogativam suæ dignitatis & temporis, quo eam obtinuerunt, sentio dictos proceres, quantumvis titulo Illustrissimi insignitos, si in curiam veniant, aut in eam assumantur non esse præferendos; cum non ut titulati, sed ut privati locum in curia obtineant, vel si ei sint adscripti, ut senatores vel decuriones ordinem & tempus acceptæ possessionis servare debeant. Itaque quamvis senatorie, aut decurionatus dignitas illustrior fiat, ab illustriore assumpta; non tamen inde sequitur, ut potiore loco sedeat, vel

excludat

excludat antiquiorem decurionem qui sibi jus prius comparavit, & privilegio quæsivit. Facit *l.* 7. sup. *de postul.* ibi: *quem meritum nobilissimum fecit, aut vetustas*: officii sui gradum retinet, in eoque temporis prærogativam; servata tamen hac in re consuetudo respicienda erit, *l.* 11. *ff. de decurionib.* Mastrill. *de mag. lib.* 3. *cap.* 4. *num.* 262. *& lib.* 4. *cap.* 7. *num.* 20. *& seqq.* Salgado *de regia protect.* 2. *p. cap.* 9. Gamma *decis.* 1. *num.* 13. *& seqq.* Amaya *d. loco n.* 63. ubi plures DD. refert.

12 Etsi autem Consulum auctoritas (ut jam tetigimus) sub Principibus imminuta fuerit, cœperintque Consules ad ea quæ jus privatum spectant, sese transferre, ut indicat *tit. ff. de offic. consul.* tamen non pauca remansere in eis pristini splendoris vestigia, atque inter cætera ornamenta consularia erant in primis toga prætexta, idest, purpurea circumtexta, sive stola latis clavis distincta, calcei aurati, & cum securibus fasces prælati, & sella curulis a Principe data, aut permissa, Cassiodorus *lib.* 8. *par.* 9. Præterea addebantur Consulum nomina instrumentis, atque ab illorum Magistratu numerus annorum signabatur, *Nov.* 47. Bulenger. *de imperio Rom. lib.* 1. *c.* 24.

13 Proconsulibus quoque præferebantur fasces, & secures in provincia illis decreta, nisi in eam veniret Consul, aut Proconsul eo abiret, ubi Consul esset, sive Romæ, sive alio in loco. Nam ut refert Ulpianus, Proconsul portam Romæ ingressus deponebat imperium, *l. ultim. ff. de offic. proconsul.* Nec illi tantùm Magistratus, sed & reliqui omnes ornamenta dignitatis submittebant ingressuri senatum, aut comitia. Amplius fecit Pompejus Magnus referente Plinio *l.* 7. *cap.* 30. qui devicto Mithridate, intraturus Possidonii domum, fores percuti de more a lictore vetuit, & fasces lictorios januæ submisit, cui se Oriens, Occidensque submiserat. Et hinc ille in bello usus, supremo militiæ præfecto vexilla submittendi, in signum debitæ reverentiæ. Similiter Archiepiscopis Romam ingredientibus crux non præfertur, Oroscios & alii *ad d. l.*
14 *ultim.* citati a Bobadil. *lib.* 3. *politic. cap.* 3. *num.* 18. * Cæterùm Consul vel Prætor dum munere suo fungitur, dignitatis suę insignia negligere non debet in civitate quam regit: decet enim Magistratum sive subjecti, sive primatis domum ingrediatur, insignibus suis uti, quæ Majestatem repræsentant, & addunt pondus auctoritati.

15 Sic & hodie Legati, & Proreges suorum Principum insignibus utuntur, iisdem honoribus afficiuntur. Hi enim absente suo Principe perinde atque stellæ, absente sole, lucent; non præsente. Videat igitur Princeps ut lumen suum prævaleat, nec ullius inferioris nomen supra vel juxta suum attollatur, quod est formidolosum, ut ait Tacitus *in Agric. & l.* 4. *annal. Ubi enim Princeps ab aliquo suorum artibus vincitur, statim se illi incautum intectumque efficit.* Quod facile evitaverit, si honores sibi proprios in neminem conferat, & advigilaverit ne ullus eos & insignia majestatis, se inscio, usurpet.

16 Porro signum majestatis erat, quod Consules Romæ, veluti supremi Principes aurum in plebem spargerent, *l.* 2. *Cod. Theod. de spectacul.* tesseras quoque orbiculatas & quadratas, quod deinde Martianus Imperator prohibuit, *l.* 2. *hoc tit.* constituens ut loco missilium, centum dumtaxat auri libras sub initium consulatus ad refectionem aquæductuum præstarent, ut paulo ante dixi *per l.* 3. *eod.* Nam quamvis multorum hominum paupertas profusis largitionibus sublevaretur; Consulum tamen patrimonia exhauriebantur, nullo alio fructu, quam ut captarent plausum & auram populi; quam inconsultam plausorum insaniam vocant Honor. & Theod. *in l.* 2. *Cod. Theodos. de expens.*
17 *ludor.* * Sed hanc Martiani constitutionem postea Justinianus temperavit, permisitque consulibus sparsionem missilium, idque septies quotannis; sed ita ut dumtaxat argentum spargerent, & in minutioribus nummis (auri & majorum nummorum sparsione majestati Principis reservata) & munificentia eorumdem consulum, nec non conjugis matrisve eorum restricta ad certam summam, & septenarium dierum numerum, *Novell.* 105. *cap.* 2. Quantitas ista pecuniæ, quæ a fœminis consularibus spargebatur, propter processum, idest, propter acquisitam dignitatem mariti, cujus rediis ipsa conjux illustratur, non referebatur inter donationes prohibitas inter virum & uxorem, sed justum donativum habebatur, *l. un. num.* 41. *ff. de donat. inter vir. & uxor.*

An hac permissione Justinianus satis consulnerit ipsis 18
consulibus, aut populo, qui sæpe admodum periculose tumultuatur, diripiendo & apprehendendo missilia, dubitari posset? Nam & ipse Imperator fatetur se vidisse magna hujus rei incommoda, nempe verbera & vulnera in direptione, & deinde insanas commessationes eorum, qui aliquid nacti erant, *d. Novell.* 105. *cap.* 2. §. *videamus enim eos contendentes.* Ideoque consideratione horum incommodorum, hæc missilium jactatio tollenda erat, tum etiam ob eam caussam, quod bene meriti non possent ad hanc dignitatem adspirare, utpote impares tantis sumptibus. Recte Cassiodorus *l.* 2. *epist.* 28. *& l.* 6. *epist.* 13. sensit honorem frequentius deferri otiosis, si divitiæ eligantur, non merita. Quare Leo Imp. ut indigentiæ Consulum consuleret, & dignos isto honore Respublica consequeretur, penitus sparsionem sustulit, *Novell.* 94. Mansit tamen hic ille mos, ut qui in senatum cooptantur, munus aliquod vel donativum collegiis, vel curiæ dare, vel convivium exhibere teneantur.

Hodie quoque bini Consules ex Patritiis, vel 19
honestioribus civibus eliguntur, vel a Principe designantur, annua cum potestate, & jurisdictione in suos cives, quorum privilegia tueri, & quæ ad politiam civitatis spectant, summo studio tractare debent, & curare affluentium rerum copiam esse, ne quid civibus desit, inspicere pontes, muros, itinera publica & reliqua opera civitatis; & prospicere ut quæ collapsa sunt, restaurentur: hæc & alia consulibus commissa, qui licèt sint duo, alter tamen æque in solidum potest decernere, & validè urbis negotia administrare, *argument. leg.* 1. *ff. de offic. consul.* Guido Papæ *decis.* 452. Vide quæ dixi sup. *l.* 1. *tit.* 56. *num.* 6.

TITULUS IV.

De Præfectis prætorio, sive urbi, & Magistris militum, & de dignitatibus exæquandis.

1 *Dignitas præfecti prætorio & magistri militum prorsus summa.*

2 *Qui de senatoribus judicarent, & nunc de personis illustribus.*

3 *Plures creati Præfecti, illorum divisa dignitas in civilem & militarem. Cur hæc commissa Magistro militum?*

4 *Quoad dignitatem, Præfecto prætorio par fuit Præfectus urbi & Magister militum.*

5 *Deposita administratione ille præcedebat qui prior dignitatem acceperat.*

6 *In quo consistat prælatio, & inter quos? Qui in administratione est, præfertur cæteris, etiamsi postremo sit electus.*

7 *Præfecti urbis potestas, quomodo a Præfecto prætorio discreta, & qui hæc a Magistro militum, & quæ utriusque potestas?*

8 *An requiratur sit Magister equitum & peditum, ut sit par dignitati Præfecto prætorio.*

9 *In aula Regis nostri duo sunt Præfecti seu Capitanei custodum.*

PRæfecti prætorio & Magistri militum dignitas mi- 1
litaris & equestris fuit ab initio, *l. unica ff. de offic. præfect. præt.* Suetonius *in Tito cap.* 6. & sub Imperatoribus in tantum augeri meruit, ut armorum & legum jurisdictionisque vis summa penes Præfectos prætorio tanquam imperii vicarios fuerit; vice enim sacra judicabant, quin & caussis senatorum adjudicandis adhibebantur, quibus & Alexander Severus senatoriam dignitatem addidit, Lampridius *in illius vita cap.* 3. ne ut idem ait, non senator de Romano senatore judicaret.

Hanc in senatores Præfecti potestatem a Commodo 2
manasse arbitratur Gutherius *de off. dom. Augustæ libr.* ... *cap.* 3. cum ante Hadriani Principatum equites de senatore judicarent. Antoninus hoc senatoribus detulit, ut quoties de eorum capite esset judicandum, secreto pertractaret & de toto negotio cognosceret, *l.* 13. *Cod. Theod. de accusat.* Hinc hodie Illustriores, & ordinis aurei velleris, non nisi Magistro ordinis subsunt, & ab eo judicantur in caussis gravioribus.

Progressu temporis, post sedem Imperii Constanti- 3
nopolim translatam, dignitas hæc Sceptro proxima & militaris, facta est civilis, & delegata togatis hominibus

nibus jureconsultis, qui legum sunt custodes & interpretes. Constantinus pro duobus ab Augusto primum creatis, *Dion lib.* 55. quatuor Præfectos instituit, duos in Oriente, Præfectum prætorio Orientis, alterum Illyrici, & duos in Occidente, Præfectum prætorio Italiæ, & Præfectum Galliarum. Justinianus quintum addidit Præfectum Africæ, atque iis suos tractus & provincias varias assignavit, quæ describuntur a Pancirolo *in notitia utriusque imperii*, & Jacobo Gutherio *lib.* 2. *de off. domus Aug. cap.* 6. Item militibus, quibus antea amplissimus Præfectus imperabat, Magistros militum præposuit, *l.* 1. sup. *de off. mag. milit.* periculosum enim existimavit, tantam potentiam uni committere, eumque rei bellicæ & civili præficere, quæ munia etiam hodie diversis committuntur: unus enim illis non sufficit, Arnold. Clapmar. *lib.* 2. *de arcanis imp. cap.* 18. *in fine*.

4 Præfecto prætorio & Magistro militum dignitate par fuit Præfectus urbi: nam quod hic *in l.* 1. primo loco ponatur, est quia universo senatui præsidebat, *Novell.* 62. atque omnium primo sententiæ dicendæ illi jus erat, Cassiodorus *l.* 6. *cap.* 4. Et hoc intra urbem, cujus præcipue curam eum habuisse docui sup. *l.* 1. *tit. de off. præf. urbi*. Assidebat hic Præfectus Præfecto prætorio, & post Præfectum prætorio, Magister militum, qui tres Magistratus discreta & separata officia quidem habebant; sed tamen pares erant (ut dixi) gradu dignitatis.

5 Sic ut deposita administratione qui prius ad eam fuisset promotus, seu codicillos dignitatis accepisset, præferretur, *d. l.* 1. *h. t.* Quæ lex quamvis tempus promotionis & adeptionis codicillorum respiciat; moribus tamen nostris tempus possessionis, atque juramenti præstiti magis attenditur. Idem constitutum de Magistro militum, seu ex præfecto equitum peditumque, ut si eo munere functus fuisset, præponeretur in consessu & dicenda sententia ei, qui postea præfecturam meruit, *l.* 2. *hoc t.*

6 Ex qua notant Interpretes, quod etiam nunc administratione deposita, remaneat aliquis splendor perfunctæ dignitatis, inter eos qui sunt ejusdem ordinis & dignitatis, ut videlicet ante provectis detur prior sedendi locus, ac decernendi loquendique facultas, cum denuo assumuntur ad eundem vel alium Magistratum. Dico administratione deposita: nam is qui adhuc actu administrat, cæteria ex præfectis antecellit, etiamsi postremo fuerit ad eamdem dignitatem assumptus, *l.* 2. §. *sed administrat.* infr. *tit.* 8. In qua constituti fuere regnante Severo, Papinianus & Ulpianus.

7 Dixi Præfectus istos pares fuisse quoad dignitatem: nam quoad potestatem erat diversitas; amplior enim erat auctoritas Præfecti prætorio, quam Præfecti urbi; quia hujus Præfecti potestas urbe, & centesimo ab illa lapide terminabatur, atque ab illius sententia appellabatur, *l.* 38. *ff. de minorib. l. fin. Cod. de his qui per met. jud. non appell.* At Præfecto prætorio Imperatoris pugio, ut insigne maximæ potestatis tradebatur, hocque vox Trajani testatur cum Susam Licinium ad hanc dignitatem promoveret, Plin. *in Panegyrico*, Dion *l.* 44. data & huic Præfecto non urbis, sed orbis potestas, præ cæteris provinciarum Rectoribus, ad publicæ disciplinæ emendationem, sine spe provocationis ab his, quæ ille decerneret, vel restitutionis per alios, quam per ipsum contra sententiam suam faciendæ, *l.* 1. *ff. de off. præf. præt. l. nur.* sup. *de sent. præf. præt. l.* 11. & 16. Cod. *Theod. de appell.* Hujus Præfecti potestatem latius describens Cassiodorus *l.* 6. *var. cap.* 8. adjicit illi multa cum Principe esse communia: *exhibet enim sine præscriptione longinquos, magna quantitate mulctat errantes, fiscum pro sua deliberatione distribuit, evectiones simili potestate largitur, vacantia bona præscribit, delicta provincialium judicum punit, verbo sententiam dicit, quidquid est quod non habeat commissum, cujus vel ipse sermo judicium pene est, ut non possit leges condere, cum sine appellatione possit judicare? Potestate igitur dignitas nulla est æqualis, vice sacra ubique judicat; nullus miles de foro ei præscribit, excepto officiali Magistri militum, credo ut vel illis aliquid antiquitus cederet, qui videbantur pro Republica bella tractare.* Inferior tamen illius Præfecti dignitas fuit Consulari, & Patriciatus honore, Sidonius *l.* 2. *epist.* 15. æqualis Magistro militum, cui soli inter milites cognoscendi data est potestas, & imperium in Comitatenses legiones, quæ Principis latus tuebantur. Dixi de hoc Magistro supra *lib.* 8. *tit. de off. magistr. milit.*

8 Quæritur: an ut hic æqualis sit dignitate Præfecto prætorio, debeat esse Magister equitum & peditum? quod videtur velle textus, cum dicit: *quisquis magisterium equitum peditumque susceperit*, *l.* 2. *hoc t.* Contrarium censet Joan. de Platea & Rebuffus hic; propterea quod Magister peditum æque pro Republica laboret ac Magister equitum. Illis tamen non assentior; cum non de labore hic agatur, sed de dignitate æquanda summo Præfecto, qui quum potestate omnes antecelleret, necessarium erat ut Magister equitum ipsi æquaretur, esset & Magister peditum. Equites olim peditibus tam conjuncti erant, ut si quis Magistrum militum vocaret, & equitum & peditum intelligeret. Rescripserunt enim Impp. utrosque ordinis esse militaris, *l.* 1. *Cod. de offic. magistr. milit. & l.* 1. *&* 2. infr. *de apparit. magistr. milit.* Hunc magistrum refert apud nos Præfectus vel Capitaneus custodum Principis. Estque nunc distinctum hoc munus; alius enim præest equitibus, alius
peditibus. * Item in aula Cæsaris, & Regis no- 9
stri, duo sunt Duces, alter equitum, qui Hispanice *Capitan de los Archeros*; alter peditum, qui *Capitan de las Alabarderos* dicitur, uterque illustris: sed qui equitibus præest, major est dignitate, quod stationem habeant sui ad cubiculum Principis, & quocumque eat, proximiores sequantur, ut olim prætoriani, cur etiam majora habeant præmia, & habita ratione temporis, quo munere functi sunt, arcibus præficiuntur, aut alia ipsis Reipublicæ munia a Principe conceduntur.

T I T U L U S V.

De Præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubiculariis, & privilegiis eorum.

1 *Præpositi sacri cubiculi magna dignitas; qualis hodie & quod adæquata sit Præfecturæ urbicæ & prætoria.*

2 *Illustris facta ex equestri. Cur nobiles & ignobiles non nisi gradatim ad honores sint evehendi?*

3 *Præpositi non habebant jurisdictionem in cubicularios, tantum in Cappadocia in tamiacos.*

4 *Deposita administratione, adscribuntur Senatorio ordini, sine præjudicio tamen eorum qui actu administrant.*

5 *Recensentur primi & secundi ordinis cubicularii, cur eorum plures dicti eunuchi?*

6 *Servi a domino oblati sacro cubiculo, fiunt hoc ipso liberi, & testamenta eorum valent præterito domino.*

7 *Confirmatio alicujus actus in quo est necessaria licentia Principis, utrum valeat post mortem disponentis?*

8 *Privilegia extenduntur ad fœminas cubicularias omnes. Cubicularii sunt immunes a sordidis muneribus.*

SEquitur de Præposito sacri cubiculi, cui cura tha- 1
lami & cubiculi Principis erat commissa. Magna semper hujus præpositi dignitas; propterea quod liberior ei ad Principem pateret accessus, & in cubiculo proximo Principis obdormiret, ut hodie facit in Aula nostri Regis, *El Sumiller de corps, y el Camerero major*; & in Gallia *le Grand Chambellant*: de quo Charondas *l.* 1. *pandect. cap.* 24. cujus dignitas aucta ab Honorio & Theodosio Principibus, & adæquata urbanæ Prætorianæ præfecturæ, atque etiam Magisteriæ potestati; ita ut inter eos secundum ordinem promotionis sit prælatio, & nulla post depositas administrationes distinctio, *l.* 1. *h. t.* Quod in Macrobii honorem promulgatum fuisse refert Pancirolli notitia c. 6. & Jac. Gutherius *l.* 3. *de off. domus Augustæ*, c. 29.
quod ille sub Honorio Principe * Primus Præposito- 2
rum cubiculi inter Illustres annumeratus fuisset. Nam sub prioribus Principibus ad dictas dignitates, ne quidem ex clarissimis, sed ex equitibus assumebantur: quod prudenter factum, ne quis magna nobilitate simul & potestate fretus, ansam arriperet aliquid in Principem machinandi, vel se ipsum efferendi: verissimum enim quod dicit Tacitus *lib.* 4. *annal. optimos quosque mortalium altissima cupere*. Ideo Princeps ne nimium potentes nobiles attollat: Neque etiam ignobiles nulla virtute insignes, ab aulæ suæ obsequiis, ad summos honores repentè transferat: id enim sine invidia, & magno animorum motu fieri non potest. Caveat Princeps ne sibi accidat, quod

Con-

Constantino, qui Eusebium Præpositum cubiculi sui, quem Ammianus Marcellinus *lib.* 15. vocat thalami custodem, ab ima sorte ita eatulit, ut tandem ipsi Imperatori pene imperaret, & usque adeo per omnia intolerabilis, ut capitali pœnæ à Juliano addictus fuerit.

3 Præpositi sacri cubiculi omnibus cubiculariis præerant, atque hi duo fuerunt Augusti & Augustæ, *l. fin. hoc tit.* nullam tamen in eos jurisdictionem habebant, quia non alium præter Magistrum officiorum agnoscebant judicem, *l. 3. hoc tit.* Sola sub Præpositi cubiculi jurisdictione fuit dive domus per Cappadociam, ut omnes caussæ hominum tamiacorum apud illum & Comitem domorum agebantur, atque in rebus tamiacis, Præpositus sacri cubiculi superior est Proconsule, *Novell.* 20. hic enim spectabilis, ille verò Illustris.

4 Quin & deposita edministratione in Senatorium ordinem scribebatur, & si extra urbem proficisceretur (agrorum inspiciendorum, vel alterius rei caussa) cingulo militari uti poterat, cum hoc ad implendum ejus desiderium, & ad nullius læsionem respicere videatur, *l. fin. hoc tit.* Inde duo observanda, prius cum damno & læsione alterius censeri datum privilegium viris emeritis, qui proinde etiamsi honorarii fiant Senatores, cedere tamen debent quoad emolumenta & honores iis qui actu administrant, ut *in l. 2. infr. ut dignit. ordo servi.* Larrea *alleg.* 105. *num.* 20. Alterum est, noluisse veteres dignitetes esse perpetuas, ne diuturna functione & potestate, Illustres personæ insolescerent: retinebant tamen privilegie persunctæ dignitatis. Apud nos plerumque sunt perpetuæ dignitates & earum aliquæ hereditariæ. In Gallia primus Hugo Capetus, ut sibi animos Procerum suorum devinciret, quorum ope regnum Galliæ occuparet, dignitates has fecisse perpetuas legitur. Officia tamen coronæ, aut aulæ Regiæ, nulla nunc sunt hereditaria, nisi de quibus expresse cautum in ordinationibus, quarum mentionem facit Loyseau *des offices* & Charondas *d. loco*.

5 Sub dispositione Præpositi erant cubicularii omnes, tam primi quam secundi ordinis. Primi erant Primicerius Sacri cubiculi, Comes domorum, Comes castrensis, Comes sacræ vestis, *l. 2. h. t.* deputatus asservandis vestibus Cæsaris. Cui suberant *Ministeriani sacra vestis*: de quibus infr. *tit. de castr. & minist. l. 3.* Secundi ordinis Decuriones Palatii, Silentiarii, Magister larum, Cultores imaginum domus Augustę, Dietarcha domus Augustæ, scriba cubiculi; Chartularii, Tricliniarcha, & alii hujus generis. Ex consuetudine Eunuchi dicti, quod castrati & spadones plures cubiculo Principis adhærerent, eorumque aliqui Præpositi castrati essent, ut Eutropius & Narses: sed verius est, Εὐνοῦχοι ab Εὐνὴ & ἔχειν denominari, quod significat, custodire cubile, Jac. Gutherius *d. loco*
6 & Amaya *lib. 3. obs. c. 6.** Attamen omnes erant liberæ conditionis; adeo ut si qui servi à privatis dominis oblati fuissent sacro cubiculo, statim per associationem consequerentur libertatem, *l. 4. h. t.* quoniam proprium est majestatis Principalis, ut non famulorum, idest, servorum sicut privatæ conditionis homines, sed liberorum honestis utantur obsequiis. Neque opus erat ad hanc libertatem consequendam interventione scripturæ, aut confectione gestorum; quia Principis præsentia omnem supplet solemnitatem, *l. 19. sup. de testam.* Præterea in signum obtentæ libertatis, dabatur servis facultas condendi testamenta, eaque valida, etiam præterito domino, ire ac si ab ingenuis condita essent. Hinc fit ut nullum jus patronatus dominus haberet, sed intestatorum bona, utpote sine legitimis successoribus, fiscus vindicaret. Si verò invito domino servi irrepsissent in cubiculum Principis, eorum vindicatio quinquennii prescriptione tollebatur, denegabaturque jus persequendi bona, quasi peculia
7 essent libertorum, *l. 4. h. t.** Inde notant Interpretes Angel. & Bartol. Principem posse privilegium dare defunctæ personæ, ejus testamentum validum reddendo fictione juris, ac statuendo liberum illum qui servus erat; & in confirmationem adducunt text. *in c. quia Joannes* 12. *qu.* 5. ubi testamentum factum à quodam Archiepiscopo citra facultatem Papæ, ipse Romanus Pontifex post mortem ejusdem Archiepiscopi confirmavit. Hinc quoque inferunt posse Principem feudum aut majoratum institutum post mortem institutoris confirmare, Vasquez *de success. creat. lib. 3.* §. 26. *num.* 89. *& seqq.* Dissentit Molina *de Hispan. primog. lib. 2. cap. 7. per tot.* & recte; cum ne quidem cum clausula ex certa scientia, quod Princeps sciat jam mortuum esse institutorem, valida sit hujus majoratus confirmatio; quia res non est integra, mortuo institutore, qui debuerat assensum Principis petere; ita ut non teneat quod actum est per retrotractionem, accedente confirmatione Principis, in præjudicium descendentium, vel aliorum, quibus jus legitimæ in ista bona erat delatum, aut quæsitum, cui juri Princeps per dictam clausulam non censetur velle derogare, nisi cognita caussa, ne præjudicium enorme filiis, vel aliis consanguineis fiat, ut late probat *d. loco* Molina, & addit non adversari *d. c. quia Joannes*; quia Pontifex profitetur se confirmare ea, quæ Archiepiscopus in vita experiverat, & testamento suo disposuerat, sic ut non tam videatur confirmare dispositionem, quam promissionem viventi factam implere. Nec quicquam obstat quod Leo Imperator libertatem servo cubiculario Principis datam conservet, & testamentum morientis approbat, *in d. l. 4. hoc titulo*; quia non vertitur ibi præjudicium domini, qui servum obtulit sacro cubiculo, sed ipsius Principis, qui tamen ex benevolentia vult servum cubicularium, non tantum vitæ tempore, sed & post ejus mortem frui conditione & jure liberi hominis. Quod jus singolare non debet extendi ad casus, quibus præjudicium tertio alicui posset generari.

Præterea hoc privilegium quod Imperator dat suis 8
cubiculariis, etiam ad cubicularias, quæ à dominis in sacrum cubiculum datæ vel dandæ sunt, extendi vult, *d. l. 4. in fin.* Sic servitium quod decenter & honestè per fœminas exhiberi potest, illud obire possunt cubiculariæ Augustæ. Ipsi autem cubicularii & excubicularii, excepto Comite castrensi & domorum, post finitum officium, antequam primum cubiculari locum obtinerent, his fruebantur privilegiis, quod non subirent monera sordida, nec paterentur durioris fortunæ incommoda, & illorum possessiones non præstarent angarias, parangarias, vel etiam paraveredos; domus quoque eorum ubicumque sitæ, ab omni hospitum cujuscumque dignitatis inquietudine liberarentur, *l. 2. hoc tit.* ubi provinciarum rectoribus eorumque apparitoribus denarum librarum auri mulcta imponitur, si hujusmodi privilegia, vel etiam in parte violari permiserint, aut tentaverint.

TITULUS VI.

De Quæstoribus & Magistris, officiorum, & Comitibus sacrarum largitionum, & rei privatæ.

1 *De dignitate Quæstoris sacri palatii, & potestate in recitandis epistolis Principis, reddendis responsis & subnotandis.*
2 *Quod munus fuerit Magistri officiorum, de quibus cognosceret?*
3 *Refert hic magistratus illum quem vocant Galli*, le grand Maistre, *Hispani*, Mayordomo mayor.
4 *De jurisdictione & potestate Comitis sacrarum largitionum.*
5 *Quæ caussæ agitarentur apud Comitem rei privatæ: hic ita curabat ærarium Principis, ut impediret ejus largitiones.*
6 *Procurabat ut ærarium augeretur; ideo impediebat & revocabat largitiones à Principe factas.*
7 *Quibus muneribus liberarentur hi Magistratus.*
8 *Acclamatione excipiebantur. Laude magis ducuntur viri illustres quam spe alicujus præmii.*
9 *Laude dignus Princeps qui in libellum memoriæ caussa, ad rempub. idoneorum nomina, sociorum, & provinciarum opes, vires, classes refert.*

SEquuntur quatuor alii illustres Magistratus, qui 1
apud Principem degunt, de quorum officiis supra *lib.* 1. dixi, & quam varia fuerint Questores genera. Hic de Quæstore sacri palatii & ejus dignitate, quæ à Constantino cęterisque post eum Principibus aucta, & ubique literarum gloria vocata, quod literatis & jurisconsultis tantum daretur. Unde Quæstor *Justitiæ custos, armarium & vox legum appellabatur*, Cassiodor. *lib. 1. var. 12. & lib. 6. c. 5.* & merito: est enim thesaurus famæ publicæ μεγας λογοθετης legum præsidium, juris asylum, morum institutorumque era, æqui bonique columen. Ille enim in Senatu epistolas Principis recitabat, leges dictabat, petitionibus suscribebat,

vel illis responsa reddebat & subnotabat, *Novell.* 53. & 114. Quin etiam dignitates & administrationes quædam ad sollicitudinem ejus pertinebant, habebat Adjutores XXVI. ex sacris scriniis, quorum opera ad describenda rescripta, leges & acta utebatur, *l.* 13. *infr. de proxim. sacror. scrin.* Hoc honore ornatus fuit Tribonianus. Potest huic Quæstori hodie comparari regni Galliæ Cancellarius & Castellæ Præses, per quem Rex legationes ad se missas eudit, & respondet eisdem, regie sigilla conservat, hisque, subnotat, mandata inspicit, male scripta cancellat, & bene scripta signat, assidet Regi in sacro interiori consistorio, præsidet autem in magno, & in alia consistoria illi patet ingressus, Charondas *lib.* 1. *pandect. c. pen.* Loyseau *des offices lib.* 4. *c.* 2. Tholosan. *lib.* 47. *syntagm. c.* 22. *num.* 16.

2 Alter Palatinus Magistratus, est Magister officiorum, qui ex delegatione Principis sæpe caussas cum Quæstore judicabat, & jure Magistratus varia judicia exercebat, atque ejus jurisdictioni subjiciebantur omnes in scriniis militantes, quos Memoriales vocatos fuisse legimus; item Magisteriani & Ministeriani, Admissionales, Cancellarii, Castrensiani, de quorum caussis civilibus cognoscebat, non criminalibus, aut tributariis, *l.* 4. *C. Th. de castr. & minister.* Fuerunt & sub hoc Magistratu diversæ scholæ, seu collegia militum, & ministrorum Principis, armatæ & togatæ militiæ, per Orientem & Occidentem, ut scribitur in notitie Imperii, & apud Tholosanum *in syntag. lib.* 43.
3 *c.* 31. & Gutherium *de off. dom. Aug. lib.* 3. *c.* 10. * Ex parte refert hic Magistratus illum quem hodie vocamus supremum aulæ Œconomum, Galli *le grand Maistre, qui a la surintendance sur les officiers de la maison du Roy*, vocant Hispani *Mayordomo mayor*, ad quem palatii pertinet disciplina, ipse insolentiam scholarum, mores procellosos moderationis suæ terminis differenat. Ideo sub se habet aulicum judicem, quem vocant Hispani *Alcade de corte*, qui de excessibus & caussis ministrorum palatinorum cognoscat. Per hunc Magistrum Principi Senatores ventente afferuntur & instruuntur, per eum legatorum quamvis festinantium prænunciatur adventus, & isti principalites creditur, quod tum necessarium esse sentitur. His etiam laboribus æstimatia, potestatem magnam huic Magistro decrevit antiquitas, ut nemo judicum per provincias fasces assumeret, nisi hoc ipse fieri decrevisset. Hæc & alia refert Cassiodorus *lib.* 6. & Pancirol. *in notitia cap.* 62.

4 Tertius est Comes sacrarum largitionum, cui thesaurorum Principis administratio erat commissa, quique curam gerebat publicæ pecuniæ in varios usus erogandæ. Hujus comitia jurisdictio erat latissima: de omnibus enim cognoscebat, quæ ad fiscum ex publicis debitoribus pertinebant, & sub illo bona debitorum fiscalium distrahebantur, *l.* 2. *C. Th. de fide & jure hasta fisc.* de ædificiis publicis decernebat, ne splendidæ urbes vetustate laberentur, *l.* 11. *C. de oper. publ.* Hic etiam de proscriptorum bonis fisco quæsitis, *l.* 5. *C. Th. de boni. proscripe.* Item de thesauris inventis, de vectigalibus, commerciis & pascuis animalium cognoscebat, ac vice sacra judicabat, & jus gladii exercebat in eos, qui bona proscriptorum occultassent, *l.* 5. *C. Th. de bon. proscript. l.* 6. 8. 9. & 12. *sup. de vect. l.* 2. *sup. de commerc. l.* 1. *C. Th. de pasc.* Denique ad hunc Comitem provocatio devolvebatur, cum super fiscali debito dubitatio emersisset, *l.* 39. & 46. *C. Th. de appell.* hunc Cumitem Galli vocant, *le Thresorier de l'espargne*, distinctus ab eo qui est *Maistre de la chambre aux deniers*, & eb aulæ Thesaurario, e quo palatini omnes pensiones suas accipiunt.

5 Quartus est Comes rei privatæ, quem & sacri ærarii vocat Cujac. *l.* 9. *sup. de jure fisci*, quod administraret privatam Principis substantiam, ex qua censebantur bona vacantia, caduca, commissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inventi, & quidquid negotii erat, in quo aliquid commodi fiscalis eppareret. Apud hunc Comitem agebantur etiam caussæ civiles actorum, procuratorum, conductorum, inquilinorum, & servorum rei privatæ, *l.* 6. *sup. ubi caussæ*
6 *fisci*. * Item de illorum debitis, deque rebus fisco venditis cognoscebat, & retractabat bona vendita, vel donata e Principibus, eaque sacro ærario aggregabat, *l.* 8. *sup. de jure fisci*; eo quod sæpe inconsiderate darentur, neque semper liberalitatis sit quibusvis postulatis subscribere; ideo utebatur hac formula, tanquam ex oraculo: *nimis donatum est, nimis habuit, recuperetur.* Mornacius *ad tit. C. de off. comit. sacr. larg.*

Unde apparet quanta fuerit hujus Comitis potestas, quod potuerit beneficia Principis impedire, adimere, minuere, prævalente utiliore aliqua Reipublicæ caussa. Quod in primis illi observandum, qui præest ærario, ne illud diminuatur, sed potius augeatur: *Libenter*, inquit Cassiodorus, *patiuntur Principes sibi contradici pro æquitate servanda, conservandaque caussa publica inform. quast.* Videatur. Car. Lebret. *l.* 3. *c.* 9. *de la souveraineté du Roy.*

Hi quatuor Magistratus immunes fuere a solvendo 7
tyronum vel equorum pretio, quo provinciales onerabantur, vicenos & tricenos solidos pro equo solventes, *l.* 1. *C. Th. qui a præbyt. tyron.* Item angariis, aut præstandorum veredorum, recipiendorumve hospitum onere non arctabantur, *l.* 2. *C. eod. tit.* Denique ab omnibus sordidis præstationibus & sumptibus, ipsi & eorum exures erant immunes, *l.* 15. & 18. *C. Th. de extraord. & sord. muner. Grave enim majoribus visum est, ut tolerantibus onera senatoriæ dignitatis, sumptus immodicus cederetur*, Symmachus *ep.* 62. *l.* 5. Retinebant autem deposita administratione, privilegia dignitatis: nam fiebant Senatorii ordinis, ubique iis honor exhibebatur, acclamatione & salutatione excipiebantur, perinde ac si reipsa adhuc administrarent: nam in memoriam rei bene gestæ, non poterant ut incogniti præteriri, *l. un.*
b. t. * Illustres enim magis laude & acclamatione po- 8
puli, quàm aliquo utili præmio delectantur. Quin & omnes, ait Cicero *pro Archia*, trahuntur laudis studio, & optimus quisque maximè gloria ducitur. Et *l.* 1. *offic.* Vix invenitur, qui laboribus susceptis periculisque editis, non rerum gestarum suarum mercedem desiderec, gloriam & popularem acclamationem; qua sanè, si qui alii, dignissimi sunt, Thesaurarii & Quæstores, qui ex fide factum patrimonium, aut bone Reipublicæ administrarunt & auxerunt, pari imò majori laude
Princeps, qui tales viros præfecerit. * Et qui noti- 9
tiam eorum habet, qui non solum ad ærarii sui, sed & pacie & belli munia administranda sunt apti, quemadmodum Augustus memoriæ caussa in libellum referebat nomina, dotea, obsequie eorum quos existimabat reipublicæ idoneos, etiam majoria momenti negotia, quem ea eventum sortita fuissent, quid actum in iis bene, quid erratum, & plura talia usu observata. Eo enim libello, referente Tacito *lib.* 1. *annal. continebantur opes publicæ, quantum civium, sociorumque in arma, quot classes, regna, provinciæ, tributa, & necessitates, ac largitiones, quæ cuncta sua manu perscribebat.* Hæc Principi sunt imitanda. Memoria experientis rum quasi quoddam depositum est, sed caducum & fragile, nisi a calamo juvetur, qui illas in charta perennare faciat.

TITULUS VII.

De Primicerio & Secundicerio, & Notariis.

1 *Primicerius honore & ordine primus, alius fabricensium, alius domesticorum, & alius totius officie.*
2 *Primicerius Notariorum, Secretarius status Principis est, numeros tractabat, & aliis notariis præerat.*
3 *Tribuni Notariorum. Quod fuerit eorum munus.*
4 *Erat Notariorum ordo, qui census scribebant; quod onus nunquam injunctum fuit Notariis Principis.*
5 *Primicerii munus biennale, eo deposito Magisterii dignitatem consequebantur.*
6 *Tribuni Notariorum etiam cum commeatu absentes, uno gradu inferius demittebantur, & negligenter munus suum, ordine pellebantur.*
7 *Princeps potest concedere officia nondum vacantia. An concessum officium vacaturum per mortem; omnibus modis vacaturum concessum videatur.*
8 *Per absentiam quinquennalem, aut negligentiam privatur quis officio. Et clericus sua prabenda.*
9 *Judices residere debent, & munes per se exequi.*

HActenus de illustribus Magistratibus: inter specta- 1
biles numeratur Primicerius Notariorum, qui est velut primus, sive in prima cera scriptus; quia veteres in ceratis tabulis scribebant: unde illæ loquendi formulæ: in prima & secunde cera: in ima cera, Suetonius in *Cæsare cap.* 83. *Novissimo testamento tres instituit heredes sororum nepotes*, &c. *& reliquos in ima cera.* Itaque Primicerius in aliquo officio aut ordine pri-

primum locum obtinebat, quem nos vocamus *le Doyen*, ut primicerius fabricensium, inter fabricenses primus erat, *l.* 2. sup. *de fabricens.* Sic etiam vocatur primicerius domesticorum, protectorum, equitum, *l.* 2. *& ult.* infr. *de domest. & protect.* primicerius totius officii, item multorum officiorum, quem primum alii sequuntur, & dicuntur secundocerius & tertiocerius. Nam Constantinopoli qui uno anno fuerat tertiocerius, sequenti fiebat secundocerius, & tertio, primicerius, *d. l. ult.*

2 Verùm in hoc titulo, tantum agitur de Primicerio Notariorum, qui principem locum obtinebat in præclaro Notariorum collegio, dicebatur Notarius Principis. Hispani, *Superintendente de las Secretarias del Rey, y Secretario de Estado*: *nomina summæ curæ & meditamenti*, ut inquit Tacit. *lib.* 15. *ann.* Nam hujus Secretarii est, quod Princeps statuit rectè disponere, cum judicio ponderare, & prudentie observare circumstantias, e quibus dependere solent, arcana reipublicæ; per hunc etiam Princeps largitur honores, quemadmodum olim per Primicerium notariorum, qui ideo tractebat numeros & matriculam scholarum, Cujecius hìc *in l.* 2. *& in parat. C. de off. quæst.* Principis notariis præpositus erat, illis imperabat, eos in ordinem redigebat, & officii admonebat, arcas & scrinia curiæ imperialis custodiebat. Observat Gutherius *lib.* 3. *c.* 9. scrinia quatuor fuisse majoris laterculi ita divisa, ut primum dignitates civiles, secundum militares, tertium mandete & promotiones, quartum consuetudines complecteretur.

3 Primicerium sequebantur Tribuni & Notarii: Pronotarii nunc dicti, qui aliis præerant notariis, secretariis & chartulariis cubiculi Principis, qui emittebant symbola, sive commonitorie, quorum mentio fit *in Novell.* 8. 24. 26. *&* 27. digniores, ut Tribuni notariorum, intra secreta consistorii morabantur, ubi responsa componebant & efformabant, ac secretiora alia negotia peragebant, ex delegatione Principie, quibus rectè peractis, sibi viam sternebant ad illustres quandoque dignitates, ut refert Ammianus Marcell. *lib.* 28. Vocant hos Hispani *Secretarios de consultas, de camera, de los consejos, y chancellerias de su Majestad*, quorum officiis annexa est nobilitas & *honor, qui*, ut dicit Cassiodorus, *tantum dabatur egregiis; dum ad imperiale secretum tales constat eligi, in quibus reprehensionis vitium inveniri nequeat*. Sed plura meo judicio in his requiruntur, nempe in primis ut ingenio valeant rerum capaci, & linguæ Latinæ aliarumque sint periti, atque in veriis officiis extra regnum luculenta industriæ suæ specimina præbuerint, tum demum ad arcana aulæ munia accersendi, & dicta nobilitate & immunitate donandi. Decem istorum notariorum primi post primicerium, hanc immunitatem Constantinopoli habebant, ne hospites recipere tenerentur, *l. pen.* infr. *de metat.*

4 Erat alius inferior Notariorum ordo, qui breves censuum & debitorum in provinciis subscribebant, quibus liqueret quæ penes Minuscularios seu tenuis fortunæ homines debita haberentur. Apud hos notarios seu amanuenses quisque modum suæ possessionis profitebatur, præsente Magistro census in urbe; in provinciis qui illius vicem supplebant, ut defensores civitatum, *l.* 31. inp. *de Episc. & cler. l.* 4. *ff. de censib.* Dico inferiores notarios circa census fuisse occupatos: nam Notariis Principis, & ipsius consistorii etiam abdicato officio nunquam census aut peræquationes vel discussiones injungebantur, idest, liberabantur onere scribendi censum & prædia suscipiendi, *l.* 1. *in fin. h. t.* nec sustinebant munera sordida, nec amittebant privilegia, & nomen notariorum, ob sequentem aut majorem dignitatem, sed utriusque honoris titulum assumere poterant, *d. l.* 1. *notitia imp. orient. c.* 29. ibi Pancirolus.

5 Sed hoc peculiare erat privilegium Primicerii notariorum quod ultra biennium in officio non cogeretur militare, eoque deposito Magistri officiorum insulas sortiretur, hoc est, magisteriam dignitatem vacantem, præponereturque omnibus vacantibus, & honorariis, etiam antiquioribus magistris, *l.* 2. *h. t.* Inter Tribunos notariorum & ipsos notarios, servebatur temporis prioritas, ut præferretur qui prius meruerat dignitatem, nec ista prælatio honoris ulla gratie vel ambitione au-
6 ferri poteret. Si verò Tribuni suis negotiis occupati sacrum palatium frequentare, & officium suum exercere neglexissent, & intra annale spatium non fuissent reversi (quamvis cum commeatu absuissent) pro absentia quidem unius anni, unius gradus militiæ; sin duobus annis absuissent, duorum; sin tribus, trium; si quatuor similiter quatuor graduum subibant jacturam, quinquennio absentes ab ordine removebantur, solo militiæ nomine retento, & privilegio antea immunitatis dato, *d. l.* 2. *h. t.* erat autem certus numerus notariorum, & in casu mortis, aut remotionis ab ordine, alius creabatur.

Hinc quæsitum: an concessum officium per alicujus 7
mortem, a Principe censeatur concessum, si vacaverit per remotionem vel privationem. Præmittendum hic; posse Principem supremum concedere feuda & officia perpetue, nondum vacantia; quia nullum fit per hoc præjudicium possidenti officium, aut habenti feudum, cum demum post ejus mortem jus quæratur designato & effectum sortiatur concessio, Jacob. a S. Georgio *de concess. feudi p.* 1. *q.* 3. & DD. citati a Mastrillo *de magistr. l.* 1. *c.* 25. *& seq.* ubi resolvit præmissam quæstionem, censeri Principem voluisse alterum substituere in officio, in omnem casum, quamvis in literis expressus sit casus mortis; quia hic casus includit alios, quibus administratio finitur; quemadmodum substitutio concepta in casum mortis, complectitur omnes casus quibus heres a primo institutionis gradu excludi potest, *l.* 4. *ff. de vulgari*. Idem enim est removeri & privari officio, quod mori, inquit Glossa *in Clem.* 1. *verb. mori, ut lite pend.* nam ideo Princeps mortis mentionem fecit, quod crediderit officium per mortem vacaturum, ut sæpe contingere consuevit, Castrens. *cons.* 287. *vol.* 2. ita ut mens ipsius sit, ut designatus quocumque alio modo officium vacans obtineat.

Quare, si possessor ob negligentiam munere suo pri- 8
vetur, idem erit ac si moriatur: quod *d. l.* 2. *h. t.* vult, cum ait, eos qui per quinquennium continuum, munus suum obire cessaverint, exui matricule; quemadmodum clericos, qui Ecclesiam suam vel præbendam deserunt, ea privari vult canon, ni ad præstitutum tempus redierint, *t. de cleric. non resid.* ubi variis locis decretum, Ecclesias videlicet committendas esse illis, qui possint & velint residere, & eas per se administrare. Similiter Episcopos electos jure suo excidere, nisi intra breve spatium curent se confirmandos, Trident. *sess.* 7. *c.* 9. *& sess.* 23. *c.* 1.* Statutum etiam ut 9
judices resideant intra provinciam & urbem sibi decretam; adeo ut nullus possit Romam injussu Principis adire, nec fines suæ provinciæ excedere, nisi voti solvendi caussa, *l.* 15. *ff. de off. præs.* Sic in Gallia & hìc, ut judices resideant intra districtum suum, & per se munus exerceant, ne id deserant. Unde videre est civiles magistratus universam suam jurisdictionem alteri demandare non posse, quamvis id ob magna impedimenta possint Episcopi, quibus utique plenior potestas, utpotè a Christo data, quàm sæcularibus magistratibus, ut docet Zypæus *l.* 2. *de judice c.* 4. *& suo tract. de jurisd. Eccles.*

TITULUS VIII.

Ut Dignitatum ordo servetur.

1 *Sub Imperatoribus dignitates majores confusæ, & sæpe commutatæ, & excogitati novi tituli dignitatum.*
2 *Divisio dignitatum Illustrium.*
3 *Recensetur altera divisio vetustior in quatuor gradus Præfectorum, Proconsulum, Vicariorum & Exconsulatium inter Allectos.*
4 *Ordo inter pares dignitates, ut qui prior est tempore, præferatur.*
5 *Inter impares, dignitatis prærogativa servatur.*
6 *Præferuntur habentes administrationem illis, qui ea functi sunt, vel vacant, vel honorarii tantùm sunt.*
7 *Insignia imaginibus antiquis successerunt.*
8 *Recensentur tria genera officiatorum civilium, qui honorem habebant sine exercitio muneris.*
9 *Alii dicebantur vacantes, alii honorarii, alii supernumerarii, qui & nunc sunt.*
10 *Hodiè vacantes dignitates & officia a Principe quatenus conferantur.*
11 *Qui honestiores sunt & in altiore dignitate constituti, etiamnum ea fungentes alios præcedunt.*
12 *Præcedit supremi Senatus Præses, & Cancellarius omnes Senatores; hi inter se servant ordinem possessionis adepta.*
13 *Qui prius consulendi, aut rogandi, in ferenda sententia.*

14 *Princeps auditis aliorum consiliis, cur suum celare debeat & statuere quod sibi videtur; aliorum consilia ne respuat.*

15 *Inter Magnates quis nunc ordo observetur. Quid si recentior dignitas sit amplior.*

16 *Rectè faciunt officiati & nobiles qui judicio experiuntur, & locum suum ac nobilitatem defendunt.*

17 *Quæ sit ratio cur teneantur suam dignitatem defendere.*

18 *In hac materia præcedentiæ plurimum valet consuetudo.*

19 *Qui in dignitate constituti sunt, ea dignos præstare debent, aliosque honorare, ut vicissim honorentur: caveant detrahere.*

20 *Reges, primores sui regni honorant, caput cooperire jubent, cognatos vocant. Olim Impp. suos amicos vocabant.*

21 *Volunt ut a subditis honorentur & illustrissimi vocentur.*

22 *Habent Magnates jurisdictionem; non possunt tamen avocare caussam.*

1 SUb cura & notitia Primicerii notariorum, de quo superiore tit. erat majus laterculum seu Codex dignitatum omnium, & administrationum, quibus ornabantur Illustres, Spectabiles, Clarissimi & Perfectissimi. Confusæ tandem fuerunt hæ dignitates, & pro temporum varietate commutatæ; & qui erant Clarissimi, dicti sunt Spectabiles, aliquando Illustres: nam hi tituli ex arbitrio Imperatorum pendebant. Sic Justinianus Spectabiles reposuit inter Clarissimos, & tales sæpe Consules, Prætores & Consulares vocat, qui tamen supra Illustres erant *Novell.* 24. 25. & 26. Cujacius *ad. l. 1. C. de dignit.* Excogitavit quoque nova nomina dignitatum. Excelsus illi est Præfectus prætorio Italiæ. Eminentissimus Præfectus prætorio per Illyricum & Africam. Gloriosissimus Præfectus ur-
2 bi. * Mansit tamen discretio dignitatum, inter majores, medias & minores. Major Illustres, Spectabiles & Clarissimos complectitur. Media equites qui secundum locum post Clarissimatus dignitatem dicuntur obtinere. Minor perfectissimatus & egregiatus ordinem continet. Atque hic ordo observatus fuit tempore Justiniani, ut indicat ejus *Novell.* 23. *c.* 3. * Nam
3. sub aliis Principibus, præsertim sub Valentiniano & Theodosio videntur fuisse quatuor gradus dignitatum. Primus erat Præfecturiæ dignitatis, quæ iden nominata est apex sublimis, *in l. 7. C. Th. de honor. codicill.* hujus ordinis erant *Consules, Patricii, Præfecti tàm prætorio quàm urbi, Magistri militum, sive equitum, sive peditum, Præpositi sacri cubiculi*. Secundus gradus Proconsularis, cujus erant, *Quæstores, Magistri officiorum, Comes utriusque Ærarii, Primicerius Notariorum, Comites Consistoriani, Præpositi & Tribuni Scholarum habentes titulum Comitis, alias non, Comites rei militaris, & Princeps agentium in rebus*. Tertius erat *Vicariatus dignitas, & hujus erant Comites provinciarum, Consulares, Præsides, cæterique Rectores provinciarum, Comites vacantes, omnes denique Comites primi ordinis, proximi Scriniorum & Magistris depositionum*. Quarti ordinis erant *Exconsulares inter Allectos, qui etiam Clarissimi dicebantur*, qui finito suo munere fiebant *Decuriones & Silentiarii, Domestici Protectores, Præpositi laborum, Militantes in sacris scriniis*. Manserunt in utroque imperio diu istæ dignitates; sed turbatus earum ordo, adeo ut nec is qui fuit sub posteriore Valentiniano, cujus est *l.* 2. *hujus tit.* satis inde possit colligi, cum
4 lex ista sit imperfecta. * Saltem indicat ordinem servandum esse, atque hunc præscribit inter pares habentes dignitates, ut qui prior est tempore, præferatur posteriori, & potior sit in publicis congressibus: quod jam antea a Theodosio & Valentiniano fuerat statutum *in l.* 1. sup. *de consulib. Quis*, inquiunt Impp. *in uno eodemque genere dignitatis prior esse debeat, nisi qui prior meruit dignitatem? Sit igitur*, ajunt Gratianus, Valent. & Theodos. *in l.* 2. sup. *de præfect. prætor. sedes prior ante provectis, locus conspectior, decernendi loquendique facultas antiquior, cui est splendor ademti magistratus vetustior.*

5 Inter gradu impares, dignitatis prærogativam servari præcipit *d. l.* 2. ita ut superillustres semper in consessibus præferantur illustribus. Item qui in actu positi illustrem administrant dignitatem, iis qui sunt illustri dignitate a Principe donati præferantur; quoniam illi honore donati sunt cum cingulo, & ante gestæ dignitatis titulum & annonas retinent, atque percipiunt: honorarii autem nullum cingulum gestant, nec annonas accipiunt; sed solo codicillorum principalium beneficio gaudent: de quibus paulo post. Denique vacantes præsentes in comitatu Principis, absentibus honorariis & supernumerariis præferantur, *d. l.* 2. non tamen omnibus. * His autem qui ampliori dignitate præditi 6
sunt, non præferuntur, veluti quæstorius vacans non præfertur præfectorio honorario; Comes vacans non præfertur quæstorio, vel exmagistro honorario. Administratores verò omnibus vacantibus & honorariis anteponuntur; quia retinent insignia administrationis, & cingulum, sine quo Principem adire non licet, Cujacius *ad d. l.* 2. & Jul. Maternus *in suo opere*.

Insignia ista majorum Magistratuum olim erant mu- 7
lierum imagines, quæ provincias ipsi subjectas indicabant; item Codices qui librum mandatorum repræsentabant; denique vultus Principum: atque hæc insignia Magistratibus in publicum prodeuntibus præferebantur, *l.* 4. sup. *de injur. l.* 28. §. *ad statuas* 7. *ff. de pœnis*. Hodie insignia gentilitia imaginibus successerunt, quæ & ipsa rerum preclarè gestarum sunt signa, in quibus proinde Galeæ, Aquilæ, Leones, Gladii, Castella cernuntur, & in clypeis & tapetibus repræsentantur.

Porro ex dictis videre est tria fuisse illustrium digni- 8
tantum genera (absque exercitio tamen) eorum videlicet qui vacantes, honorarii & supernumerarii dicuntur, non comprehensis administratoribus, qui in acto positi peregerunt administrationes; quamquam nomen Administratoris se extendat ad omnes eos qui actu administrant, aut functi sunt munere aliquo honorifico; & in remunerationem obtinuerunt codicillos alicujus dignitatis, quæ alio nomine insignitur, quam muneris quod obiverant, ut patet ex *d. l.* 2. *& l. ult.* sup. *de primic. & secund.* * Et illi, ut dixi, præferuntur aliis 9
honorariis & vacantibus; qui a vacando dicti, propterea quod non solum Imperator illos ornasset simplici titulo alicujus muneris, sed quibus etiam ornamenta & insignia illius muneris re ipsa contulisset; ita ut nihil aliud restaret quàm exercitium, atque hi *vacantes* etiam *Adscripti, Allecti & Interagentes* dicebantur. Et ideo fruebantur omnibus privilegiis officii, ut probat Cujacius: & de his loquitur Capitolinus *in vita Pertinacis* *Cum Commodus allectionibus innumeris Prætorios miscuisset, Senatusconsultum Pertinax fecit, jussitque eos, qui Præturas non gessissent, sed allectione accepissent, post eos esse, qui vere Prætores fuissent. Honorarii sive imaginarii*, qui sæpe nominantur codicillares, describuntur supra *in d. l.* 2. *& l.* 9. infr. *de metatis*, & formulam codicillorum refert Cassiodor. *l. 6. var. c.* 10. Quibus citra cingulum, dignitas solius honoris caussa delata est, magis suffragio, quàm merito, *l.* 5. *& 6. C. Th. de honor. codicil.* vel ut dicit Ausonius.

----- *Muneris exortes, nomine participes.*

quod præter nomen & titulum, nulla privilegia, nec insignia dignitatis haberent. Denique *Supernumerarii* erant extra statutorum numerum, & munus aut militiam ordinariorum primum vacaturam expectabant; interea utebantur titulo & nomine officii, non tamen fruebantur illius emolumentis, de quibus est *l.* 7. infr. *de prox. sacr. scrin.* Neque illorum hìc fit mentio *in l.* 2. propterea quod illa lex tantum agat de Illustribus dignitatibus, & supernumerarii tantùm essent adscripti in numerum militiæ simplicis, aut domesticorum Cæsaris, aut eorum qui provincias regebant: quod videtur significare voluisse Suetonius *in Claudio c.* 25. dum ait: *instituit imaginariæ militiæ genus, quod vocatur super numerum, quo absentes & titulo tenus fungerentur.*

Ita hodie solius Principis est munera & dignitates 10
quibusdam necdum vacantes dare; sed ea conditione, ne administratore vivente titulum usurpent; aliis verò ut usurpent, & in collegium admittantur, non tamen jus dicendæ sententiæ habeant, aut emolumentis fruantur; quibusdam ita dat, ut velit statim acceptis codicillis & installatione facta, stipendium muneris accipere, non ejus emolumenta, quæ sunt præmia fortuita laborum, quos subeunt ordinarii regentes, nec censetur Princeps ea illis velle diminuere, nec jus quæsitum eripere, ut probavi sup. *l.* 11. *tit.* 17. & latiùs Loyseau *tract. des ordres c.* 10. & aliis, locis *des offices*.

Redeo ad nostram *l.* 2. quam dixi spectare ad illustres 11
dignitates, & inter eas servandum esse ordinem, ne

præ-

prærogativa honoris & officiorum præcedentiæ turben-
tur, eo pacto & hodie qui aliis digniores sunt, hone-
stiore loco stant, sedent, progrediuntur, ac præcipue
in poblico consessu. Sic administratores qui in fun-
ctione sont, vel ea deposita, apud Principem manent,
magis merentur honorari, quam vacantes, vel absen-
tes quibus mittontur insignia dignitatis; & magis qui
in urbe regia funguntur dignitate, quam qui eandem
habent in provincia; ideo Magistratibus ceteris præfe-
12 rebatur olim Romæ Præfectos urbi. * Prout nonc Præ-
ses supremi concilii, & Cancellarius reliquis Senato-
ribus, qoi inter illustres & digniores honestiore loco
etiam privatis sedent. Inter Senatores verò servatur
tempus adeptæ possessionis, atque ab eo fructibus offi-
cii fruuntur, *l. 6. §. 1. ff. de decurion.*

13 Quin & sententiam ferunt, auditu prius relatore, qui
seniores sunt & magis practici: in senatu tamen Nea-
politano, Siciliæ, Pedemontano, Lusitaniæ, postre-
mu assumptus solet prios sententiam dicere; ideo fortè
ne formidet declinare à sententia seniorum, Tiraq. *in
pref. de jure primog.* Ant. Gamma *decis. Lusit. 1. n. 13.*
Christ. *tit. de dignit. decis. 106. num. 9.* Ceterum in Con-
cilio status & belli existimo prudentiæ Principis esse re-
linquendom, quo velit ordine vota colligere; ita ut
aliquando ætatis, aliquando dignitatis ordinem, non-
nunquam nullum servet aut inversum. Si arduum sit
negotium, quod subitam postulat expeditionem, con-
veniens est præmittere calidiora & subtiliora ingenia;
quia repentè invenire aliquid poterunt, quod ab aliis po-
stea accuratius expendi judicarique possit: nam ut ait Ta-
citus: *Scelera impetu, bona autem consilia mora valescunt.*

14 Monendus Princeps ne sententiam primus ferat *ne
ceteris adsentiendi necessitas fiat*, Tacit. l. 3. *annal.* Quin
& auditis aliorum consiliis, sententiam suam ipse ce-
let, necullam rebus consultis adjiciat resolutionem;
sed insciis omnibus, aut paucissimis conscius, consi-
lium quod placoerit, sine mora exeqoatur. Illud quan-
doqoe in arena capiendum est, & statuendom ex tem-
pore. Non enim habent mandata auctoritatem, ut
par est, si constet Principem ea accipere, non dare:
Statuere omnia absque consilio temeritas est; omnia
exequi ex aliena sententia, ignorans servitus. Penea
eum qoi imperat, arbitrium esse debet immutandi, ad-
jiciendi, aut rejiciendi penitus id, quod consiliarii con-
sulunt. Verùm qoamvis omnino expediat, ut Princeps
in deliberando suam (ut dixi) celet sententiam; in eo
tamen non tantopere glorietur, ut existimet se non in-
dicere consilio, aot illud prorsos respuat quod ei Mi-
nistri soggerunt: quoniam in gravissima incideret in-
commoda; ut Tacito teste, Pæto accidit, qui *ne alie-
na sententia indigens videretur, in diversa ac deteriora
transibat, l. 15. annal.*

15 Porro non tantum inter consiliarios & civiles Magi-
stratus, sed etiam inter Magnates Ducis, Marchio-
nis, aut Comitis titulo insignitos, inter legatus & bel-
li duces, qui intimi sunt Consiliarii & partiam defen-
duot, servandus est ordo; & tempus non ætatis, sed
obtentæ dignitatis, *l. 1. sup. de præpos. sacri cub. cum
manifestè decretum sit eum esse potiorem, qui præcesse-
rit, & illum subsequi, quem recentius probaverit exa-
men.* Nisi fortè recentior dignitas sit amplior; quia
tunc non habita ratione antiquitatis, dignitas posterior
antecellet minorem, quæ primo creata, Tiraq. *in
præf. de jure primogen. num. 79.* Mastrillos *decis. 130.
num 13. & de magistr. l. 4. c. 14. num. 29.* Addit Boba-
dilla inter hos illustres eum præcedere debere, qui gau-
det dignitate quæ magis Regi adhæret, sive qui ad
eum magis accedit, *l. 2. polit. c. 6. num.* 15. Idem qui
pluribus dignitatum titulis est ornatus, & possessionem
adeptus præfertur. Periculosum enim est veteris &
amplioris dignitatis terminos confuodere & invertere;
cum Magnatibos quasi ingenitum sit circa honoris sui
prærogativam certissimè versari, nec ollius rei jacturam
gravius quam ejusdem immunitionem ferre. Atque hinc
inter illos lites de prærogativa sessionis sæpe fuere, &
gladio diremtæ. Consultius faciont Illoistres officiati
Regii & consiliarii, qoi, ne joribus suis præjudicetur,
judicio ea committunt, quo totius gradum suæ dignita-
tis & nobilitatis prærogativam defendant adversus eos,
qui indebitom locum usurpare, aut illos deturpare ex
suis locis tentaverint.

16 Etenim dignitatem soam, ut suis ipsi vitiis obscu-
rare non debent, aut supra debitum gradum se efferre;
ita nec pati, ut ab aliis imminuatur. Ideo Impp. *in
l. 1. h. t.* ajunt eum, qui præripuerit honorem aut lo-
cum alteri debitum, sacrilegii reum esse; propterea
quod hac in re leges & consuetudines, tanquam divi-
na præcepta neglexerit.

Cur autem administratores & digniores officiati or- 17
dinem suum jore defendere teneantur, rationem red-
dit Theodo. Imp. *in suo C. h. t. l. 1. Quia nihil tam inju-
riosum in conservandis & custodiendis gradibus dignita-
tum, quàm usurpationis ambitio; perit enim omnis præ-
rogativa meritorum, si absque respectu, vel qualitate eti-
am provectionis emerita, custodiendi honoris locus præ-
sumitur potius, quàm tenetur, ut aut potioribus eripia-
tur id quod est debitum, aut inferioribus prosit, quod
videtur indebitum.* Imo leges gravissimè animadver-
tunt in eos qui ordinem Magistratus turbaverint. Vera
enim ratio est, quod ordo & gradus sit quasi pars quæ-
dam muneris, aut saltem unum ex præcipuis illios pri-
vilegiis, ot testantur literæ qnibus munera conferun-
tur, in quibos nunquam hæc clausula omittitur, *cum
omnibus honoribus, prærogativis, juribus & præeminen-
tiis*, quæ ad concessum munus spectant.

Plurimum tamen in hac quæstione de precedentia, 18
facit consoetudo & possessio decennii continua, nisi illa
per vim fuerit introducta; tunc enim vitiosa esset, &
nihil suffragaretur, ut etiam si manifestè contra jus &
rationem introducta probaretur, Mastrilius *l. 5. de
magistrat. c. 4. num. 30. & seqq.* ubi multos Doctores refert.

Postremo non satis est eos qui in dignitate constituti 19
sunt, locum suum tueri, sed eo se dignos præstent ne-
cesse est: quod fiet, si ingenio & virtute auctoritatem
augeant, *l. 1. ff. de off. præf.* Si gravitatem admixtam
humanitate teneant, si præmeditato loquantur, si mu-
tuum comites salutent; de nemine, cojoscumque sit or-
dinis, detrahant. *Videte*, inquit D. Paulus, *ne dum
invicem mordetis, ad invicem consummamini*, *Galat. 5.*
Quare & Antecessores verbis & factis colere debent,
& illi vicissim collegis debitum honorem exhibere.
Quo pertinet *canon 7. dist. 95. Episcopi Sacerdotes se esse
norint, non dominos, honorent clericos quasi clericos,
ut & ipsis à clericis quasi Episcopis honor defera-
tur.* Scitum est illud Oratoris Domitii: *Cur ego te*,
inqoit, *habeam ut Principem, cum tu me non habeas
ut Senatorem?* Ideo fortè Tiberius initio sui Imperii,
ut Princeps salutaretur, *Consulibus assurrexit, & via
decessit*: didicerat enim ab Augusto Julii Cæsaris con-
trario exemplo instructo, qui apud Suetonium: *praci-
puam & inexpiabilem invidiam sibi movit, quod adeun-
tes se, cum honorificentissimis decretis, universos Patres
sedens pro æde Veneris genetricis excepit.*

Reges quoque nostri sedentes ad colloquium admit- 21
tunt, sed honorem vicissim exhibent Legatis exterorum
Principum, & suis Magnatibus, quos *Grandes* Hispa-
ni, Galli *Pares*, & patriæ primates vocant: quin &
jubent caput tegere; nam quamvis Ducibus & qui-
busdam aliis magnatibus Hispaniæ, unà cum dignita-
te sua, facultas illa coopertu capite Regem alloquen-
di data sit; non tamen id faciont, nisi in publicis con-
sessibus, in qoibus etiam sedendi facultas est. Solent
quoque Reges suos magnates vocare cognatos & ami-
cos: sic Galli *notre bon Cousin*; Hispani, *nuestro pri-
mo*; ut olim Alexander Severus, *amicum suum & pa-
rentem* vocabat Ulpianum, *l. 4. C. locati, & l. 17. de
jure patr.* Theodosius nominat in epistula Ausonium
suum parentem; & M. Antonius Volusium Mecia-
num *amicum suum*, *l. 11. ff. de jure patronat.* & Justi-
nianus titulum *fratris* Basilico Præsidi Tharsensi tri-
buit, *Novell. 121. Sic quoties blandiri volumus his qui
esse amici videntur, nulla procedere adulatio ultra potest,
quam ut fratres vocemus*, inqoit Quintilianus *declam.*
311. Nam frater est ferè alter. Nec aliud est vincu-
lum firmius. * Item vult Rex noster Duces & Ma- 22
gnates; propterea quod habeant in suis dominiis juris-
dictionem, nominari ab omnibus illustrissimos; quod
autem etiam excellentissimi vocentur, non pragmati-
ca sanctione, sed usu invaluit: quo titulo etiam nunc
utuntur qui sunt ordinis aurei velleris, Proreges, Le-
gati extraordinarii ad Reges missi, supremi militiæ
Præfecti, & alii quos ambitio, veteris consuetudinis
limites cogit transilire: de his diximus supra *tit. 1.
num. 13.* & Bobadilla *l. 2. c. 16.* * Verùm quamvis 23
Duces & Magnates habeant jurisdictionem in suis di-
tionibus, & superiores sint ordinariis judicibus; non
ideo tamen poterunt caussam apud judicem ordinarium
ab ipso populo electum cœptam, avocare: cum de e.

tun-

tantùm per appelletionem possint cognoscere, *Novell. de defensor. civit.* Avendanius *tract. de exequend. mand. regiis, c. 5.*

TITULUS IX.

De Magistris sacrorum scriniorum.

1 *De Megistri memorie, epistolarum & libellorum efficio.*
2 *Quibus hodie similes sint hi Magistri & eorum adjutores.*
3 *De Megistri memoria dignitate & potestate.*
4 *Magistri scriniorum omni honore digni & immunes eb omnibus civilibus oneribus, etiam deposita administretione.*
6 *Singulare in Striniatiis ut eorum privilegium extendatur ed proximos Scriniorum.*
6 *Non extenditur dignitas ed elios, sed cum persona expirat.*

1 HI Magistri plures erant, qui & Principes scrinio-
rum dicuntur a Lampridio *in Alenendro*. Inter
eos primi erant Magistri memoriæ, qui annotationes
omnes dictabant, emittebant, & precibus respondebant,
l. ult. sup. de diversf. rescript. omniaque imperii gesta
servabant. Alii erant epistolarum Magistri, qui lega-
tiones civitetum, consultationes, conventiones &
preces tractabant. Alii Magistri libellorum, qui acte
causserum & litium, quarum Principis erat cognitio,
dictabant, tractabant, & in scrinio sive area libello-
rum reponebant: quod apud J. C. est *libellos egere, &*
libellos ageute Papinieno, in l. 12. de distract. pign. Refert
Lampridius Alexandrum certis horis subscriptioni &
lectioni libellorum semper dedisse operam; *ite ut eb*
epistolis & libellis a memoria semper ebsisterent, nonnun-
quam etiem si stere per valetudinem non possent, sede-
rent, relegentibus cuncte librariis, & iis qui scrinium
gerebent. Hoc munus gessit Ulpianus, cujus consiliis
præcipuè Rempublicam administrasse Alexandrum, &
in summum Imperatorem evasisse asserit Lampridius
2 *in vite Alexaud. & Maximini*. * Habebant hi Magi-
stri suos adjutores ex scriniis electos, qui omnes Quæ-
storem Sacri palatii sublevabant ab onere scribendi,
dictandi & referendi, prout nunc Cancellarius habet
sub se adjutores, qui eum releveot a cura examinandi
& referendi lites, Senatores referendarii & Magistri
libellorum dicti, *Maitres des Requestes*; item Secreta-
rios, qui acta & sententias scribebant, fervent, aliaf-
que literes expediant. Hos Magistros scriniorum Hi-
spani utcumque comparant *a los administredores de los*
Consejos y Chancilleries reales, a los Secreterios del Rey,
y Chancilleres del sello: de quorum muneribus & offi-
ciis est lex Hispan. *tit. 15. nova recopilat.* Garzia To-
letanus *ed h. t.*

3 Magna autem erat istorum Magistrorum dignitas,
ac præsertim Magistri memoriæ, cui Comes ordinis
primi, & vicariæ potestati præferebatur, evehebatur-
que ad illustres plerumque dignitates, *l. 1. C. Th. de*
megistr. scrin. Quomodo Valentiniano morbo confe-
cto, cum Valens Constantinopoli moraretur, factione
Gallorum Rusticus Julienus Magister memoriæ, ausus
est ad imperium adspirare; sed frustrà: nam mortis
periculo liberatus Imperator, Gratianum filium Cæ-
4 sarem renunciavit, Ammianus Marcelinus *l. 27.* * O-
mnes autem Magistri scriniorum erant spectabiles con-
sultores & assessores quodammodo Principis; ideo om-
ni honore digni, ut rectè dicat Cassiodorus *l. 4. epist. 4.*
Jure siquidem de se benè erbitrebitur æstimetum, qui re-
gium meretur elloquium; quie dignites est subjecti effe-
tus meruisse dominentis. Item immunes erant ab omni
onere indictionis sibi per aliquem judicem militarem vel
civilem injungendæ; ita ut ne quidem præfectus præ-
torio posset eis gravamen publicum vel privatum injun-
gere. Atque hoc beneficium etiam ad filios & proxi-
mos secroium scriniorum & exproximos propagaba-
tur, *l. un. h. t.* quæ quinquaginta librerum auri mul-
ctam irrogabat iis qui hæc statuta innovari permisis-
5 sent. * Unde constat privilegium unius extendi ed
posteros, atque id esse singolare in scriniariis Principis,
non in aliis; privilegia enim personæ aut dignitatis ali-
cujus caussa concessa ad proximos non extenduntur,
l. 13. sup. de excus. muner. sed cum persona expirant:
adeo ut nec ad filios vel heredes sint transitoria, nec
possit filius primogenitus titulo paternæ dignitetis uti,
absque nova Principis concessione, *c. 1. de feudo Marchiæ*
in usib. feudor. * Est enim dignitas cui officii administratio 6
edhæret juris publici; ita ut separari nequeat, nec trans-
ferri in alios, cum ad eam electa sit industrie personæ.
Aliud dicendum si in privilegio concessa fuerit dignitas
pro se & heredibus, vel cum oppidis & castris, vel in
perpetuum, ut dictum supra *tit. 1. num. 28.*

TITULUS X.

De Comitibus Consistorianis.

1 *Comites olim Principem sequebantur, idque exemplis ostenditur.*
2 *Comitetus Cæsaris diri cœptus tempore Adriani, quod Senatus eum comitaretur.*
3 *Dicuntur Comites Consistoriani Consiliarii Principis, ei maximè necesserii.*
4 *Plures esse expedit, nec minor est Principis proinde potestes.*
5 *Cavendum Principi ne ministri imperent, sint fidi, prudentes, sinceri, non edulatores, quibus nihil pestilentius in Republice.*
6 *Consiliariis intimis similes sunt Comites Consistoriani, quorum triplex ordo.*
7 *Quibus privilegiis potirentur Comites isti & tota eorum femilie.*
8 *Privilegium patri concessum quendo transeet ad uxorem & liberos.*

COmitis nomen inde dictum quod quis caussa officii 1
Principem comitaretur & sequeretur, *l. 15. §. 16.*
ff. de injuriis. Legebat autem ipse Princeps sibi Comi-
tes & asseclas: sic Tiberius in Germaniam iturus le-
git Comites, qui sibi assisterent in publicis negotiis ob-
eundis, Tacit. 1. *annal.* quos tamen Otho non omnium
negotiorum voluit esse participes, Idem *l. histor.* Nero
quoque in Achaiam profecturus Vespasianum nullis
antea honoribus persunctum, Comitem habuit, Sue-
ton. *in Vespasieno c. 4.* Idem Adrianus Julium Celsum,
Salvium Julianum & alios peritissimos Jurisconsultos
habuit comites, eorumque consiliis imperium ad-
ministravit. * Refert de eo Spartianus, Senatum 2
quodammodo in aulam suem transtulisse, receptis Se-
natorum optimatibus in amicorum cohortem, quæ
superiorum Imperetorum tempore constare solebat ex
equestri ordine, non Senatorio; & ita domesticum
quemdam Senatum penes se hebere cœpit, qui,
cum is continuis delectaretur peregrinationibus, Co-
mitatus Cæsaris dici cœptus est, & ipsi amici co-
mites. Sacer comitatus ipsa aula Principis nunc di-
citur, *l. 1. Cod. de his qui per mes. jud. non eppell.*
Hinc & Comites consistoriani dicti, quod Assessores 3
& Consilierii essent, & in consistorio Principi asside-
rent. Consistorium enim est locus in quo qui Principi
sunt a consiliis, consistunt, & salutaria ei consilia bel-
li pacisque suggerunt. Præsentales olim dicebantur,
l. 13. Cod. de re milit. & Novell. 22. in fin. * Præter Pa- 4
tricios & Præfectos prætorio, quorum summa dignitas,
Consistorio ingrediebantur, & consilii intimi partici-
pes erant Quæstores, Magistri officiorum, Præpositi
sacri cubiculi, Comites sacrarum Largitionum, Co-
mites rerum privatarum, Illustres omnes, & Princi-
pibus in consilium status omnino necessarii: quippe tan-
ta molis quanta in Reipublicæ administratione est,
Principis unius mens nequam est capax. Jus omnibus
ex æquo dicendum, Legatis respondendum, negotie
publica privataque expedienda sunt, ut plane necesse-
rium sit viros plures peritos, ac fidos in curarum labo-
rumque partem vocare, quo facilius negotia publica ad
optatum exitum deducantur, & privatorum caussæ ci-
tius decidantur. Quod si nihil difficilius quam bene
imperare, non certe id unius hominis fuerit. Et quam-
quam prudens aliquando, sagax perspicax sit Prin-
ceps, tamen consiliariorum suorum ministerio & consi-
lio utatur necesse est; quia plures rem melius expen-
dunt quàm unus: plures igitur audiet Princeps, si spe-
rare & perdurare velit. Quod affirmant sacræ literæ:
Ibi salus, ubi multe consilie. *Non exercitus*, inquit Sa-
lustius, *neque thesauri, præsidie regni sunt, sed amici*.
Nec existimet suam auctoritatem minui, quod plures
sint Consiliarii: nam illi ejus nomine agunt omnia,
& quæ egerunt, Principis auctoritate decernantur;
ideo formula de more inseri solet literis & mandatis,

per

per Regem, aut Principem in suo consilio. Quare tantum abest, ut minuatur Principis auctoritas, ut etiam majorem sibi conciliet apud subditos, quod ea justa esse credant, quæ in consistorio ex prudentum virorum consilio sunt ordinata.

5 Cavendum tamen Principi, ne consilii nomine arbitrium rerum ad se aliqui trahant, quo errore sæpe regna ad ministros delapsa sunt, imo collapsa, quod uni aulico familiari rerum summam fiderit, & nihil nisi ex illius præscripto egerit; licèt sæpe præter adulandi & nocendi artem nihil sciat. Expedit igitur non unum Comitem, sed plures esse spectatæ fidei, prudentiæ & industriæ, qui a secretis consiliis sint, & majora regni negotia tractent penes Principem; qui non tantùm sint Comites & amici, sed & status præsentis, ut monet Arist. 3. *polit. c. ult.* ut quæ occurrunt, quamvis luctuosa declarent, remedia suggerant, & etiam non rogati ea referant, seposito affectu & adulatione, qua nihil iniquius, nihilque facilius, quod mentem Principis corrumpat & pervertat; ne si taceant quæ sciunt & intelligunt, numero adulatorum adscribantur. Uterque enim & qui veritatem celat, & qui mendacium dicit, reus, monente D. August. *Tales Consiliarii, Amici & Comites Principis non sunt, sed veri hostes.*

6 Istis Consiliariis intimis similes erant Consistoriani, qui non codicillis, sed ex Principis instituto comitativam primi ordinis adipiscebantur, erantque spectabiles, & Proconsulibus æquabantur, *l. 1. h. t.* Sed nostri secretioris consilii Senatores sunt illustres, Penna *in l. 2. h. t.* quorum aliqui, beneficio Principis, Consilium status ingrediuntur, & suffragium dant. Comitum verò primi ordinis alii in consistorio negotia varia tractabant; alii deliberabant: aliis intra consistorium arcana tantum imperii committebantur: atqua hi primi ordinis *in contubernium Imperatoriæ Majestatis adsciti erant*, & jus sedendi habebant, non cæteri; de quibus intelligendus locus ille Divi Ambrosii a Cujacio relatus: *Ubi sedit in Consistorio, ingressus sum, assurrexit ut osculum daret, ego inter Consistorianos steti: epist. 27.* Quod ex Spartiano & Vopisco probat Jac. Gutherius *lib. 1. de off. dom. August. cap. 17.*

7 Cum igitur Majestati Principis assidere mererentur, non mirum si maximis privilegiis decorati fuerint, ut ubi adscripti scilicet in Senatum, non tenerentur pendere senatoriam collationem, nulla curialium conventione vexarentur, essent ab omni functione, omnibusque muneribus immunes. Item in excipiendis suscipiendisque actionibus, tam ipsi quam conjuges, liberi, coloni & servi, iisdem privilegiis uterentur, quæ concessa erant Principibus scholarum agentium in rebus, *l. 1. h. t.* ubi quod dicitur de servis, referri debet ad caussas, in quibus judicio interesse poterant, videlicet ad criminales, & interdum ad civiles, si conveniretur eorum dominus, si de momentanea possessione ageretur, si per vim aut alio modo, Rebuff. & Cujac. *ad d. l. 2.*

8 Hic triplex notanda distinctio circa privilegium marito datum. Aut enim illud ei competit, quod genere & stirpe sua nobilis sit, aut quod ratione dignitatis ei accesserit, & extenditur ad uxorem & liberos: nam hæc dignitas cum cognata & unita sit nobilitati, efficitur transmissibilis; similiter & privilegium quod ei adhæret, ad uxorem & posteros transit, *l. 8. ff. de senator. l. 13. sup. de dignit.* ubi uxor nobilitatur per maritum, & privilegium fori etiam eo mortuo sortitur, & domicilium retinet. At verò si privilegium competebat marito ratione muneris, cui annexa erat dignitas, eo quidem uxor & filii utentur vivente patre, non autem eo mortuo, nisi speciatim Princeps id expresserit in privilegio, aut lex velit ad trinepotem usque extendi, *l. 22. §. 3. ff. ad municipal* aut privilegium familiæ perpetuum esse, ut habet *d. l. 2.* Si denique privilegium competit marito tantum ratione officii; cui non est annexa dignitas, illo vivo ad uxorem vel liberos non extenditur, *l. 5. §. 4. ff. de jure immun.* Barbosa *ad l. quia tale n. 26. ff. sol. mat.*

TITULUS XI.

De Comitibus & Tribunis scholarum.

1 *Quid scholæ, & qui eis præsunt.*
2 *Constantinus plures honorum gradus fecit, vix ulli honoris titulum denegavit.*
3 *Imperium divisit, & senatum, consules, unum Romæ, alterum Constantinopoli designari voluit.*
4 *Improbatur omnis imperii divisio. Conjungendæ potius provinciæ sunt fœderibus in mutuam defensionem.*
5 *Honorum tituli, quibus deferendi sint.*
6 *Ad majora officia & Magistratus evehendi sunt nobiles, ad minora plebei, divites sæpius præferendi.*
7 *Cur præferendi sint in officiis nobiles.*
8 *Quinam ex illis curam habeant epularum Principis.*
9 *Fugienda epularum libido Principi ipsi, & subjectis exitiosa.*
10 *Amplectenda temperantia lux, & mensura in cibo & potu.*
11 *Quis Comes Sacri stabuli, quod ejus munus fuerit, & nunc penes quem id sit.*
12 *Comes stabuli non habuit curam palatii, sed alius erat Comes. Quis nunc talis sit in aula.*
13 *His Comitibus & Tribunis honor comitativa defertur, & peracta administratione Comitibus Ægypti, & Pontica adæquantur.*
14 *Qui habuerunt dignitatem sine administratione, ubi functi militia fuerant, retinebunt titulum dignitatis.*
15 *Cur virtutis templum honori junctum.*

Scholæ sunt collegia quædam militum, vel ministrorum Principis, & qui illi adscripti erant scholares, eorumque præpositi Comites, Tribuni, ac Primicerii scholarum dicti, *l. 1. infr. de privil. schol. l. 13. sup. de off. mag. offic.* * Ac plerumque ornati comitativa primi ordinis, qui titulus honorarius inventus fuit a Constantino Imperatore, dum singulos quosque honoribus cumulare cupiebat: nam vix ulli postulanti honoris titulum denegavit, *nec cujusquam spes aliquod ab eo beneficium expectantis frustrata est*, inquit Ammianus Marcel. *c. 25.* Multos auctoritate, multos Senatoriis officiis, multos Consulari dignitate ornavit, Duces plures ab eo constituti sunt, Comites quoque alios primi ordinis, alios secundi, alios tertii constituit, atque ista ratione alii prope infiniti summos honores consequuti sunt. * Itaque hic Imperator, ut plures honoribus afficeret, diversos honorum gradus excogitavit. Imo ipsum imperium in varias provinciarum diœceses distribuit, novam urbem Constantinopolim Romæ æmulam condidit, quæ Orientis Imperii caput esset, Romano veteri Occidente, cui Occidentis Imperii nomen sinistro quodam fato indidit; uni enim corpori duo capita effinxit, duos Imperatores procuravit, quorum alter in Oriente, alter in Occidente rerum potiretur. Senatum & ipse divisit, & Consules, unum Romæ, alterum Constantinopoli voluit designari, eamq; viam omnino secutus est, quæ ad evertendum imperium proclivior patere videretur.

Et tamen non desunt ex scriptoribus qui omnia Constantini facta probent. Eusebius *l. 4. c. 1. in vita Constant. Bald. de legib. Constant.* Non videtur tamen probanda omnis Imperii divisio; quia ad manifestam illius ruinam vergit. Quare sapienter hodie plures gentes, Principatus etiam lata lege dividi non permittunt; ut Galli lege Salica; Hispani, quibus plura regna & ditiones divina providentia obtigerunt, lege regni fundamentali cavent, nec distrahantur aut separentur, atque omnium regnorum certus & unicus semper sit heres. Quin & optimo consilio id agunt, ut provinciæ omnes quantumvis distitæ, in mutuam defensionem fœderentur; ita ut si hostis unam impetat, altera existimet se id pati, & ad eum propulsandum vires viresque suppeditet, & belli nervum pecuniam.

Præterea non probo tot honorum ordines, tot munia bellica & palatina quæ Constantinus excogitavit, quod & fecit Augustus, ut plures Reipublicæ partem caperent, & sibi haberet obnoxios: nam enervatur Respublica, si stipendia gerentibus honores danda sint: & si non dentur, familiæ sensim minuuntur; cum pro honorum titulis sumptus sint faciendi; ita ut majores illi tituli Comitum, Marchionum, Ducum conferendi non sint nisi nobilissimis & opulentissimis familiis, quæ astis honoribus pares sint.

Servabit itaque modum Princeps, ut nempe necessarios & utiles tantum retineat ac doret, ut fecit Alexander Severus, qui minus necessarios aula sua expulit, ne, ut est apud Lampridium, annona populum gravaret; ne plures novis titulis aut officiis attollat nobiles, nec eos jacere aut egere patiatur; iis autem potius, quia fideliores & ad obsequia promtiores, palatina officia, pro cujusque dignitate, conferet, in quibus plurimum momenti habet familiæ splendor atque ac-

ɛto·

ctoritas: non tamen removeat eos qui virtute sunt illu-
7 stres; neque verò nobilitas deest, ubi virtus est. * Prima igitur officia nobiles occupent, minora inferioris ordinis viris tribuantur, sæpius verò præferantur viri divites, qui rerum experientia sunt instructi, & decentius in aula se gerere possunt. Sic Aristotel. *l. 2. pol. c. 9.* rationem dat, quod quasi impossibile sit, qui egenus existat, eum bene magistratum gerere, aut quietem optare. Ideo *l. 5. pol. c. 8.* ad continendam omnium inter se ordinum concordiam, statuit magistratus, non uni, sed omnibus communicandos esse, cum ea moderatione, ut viris bonis, divitibus & Nobilibus majores, reliquæ multitudini inferiores deferantur; quæ si omnium honorum esset expers, fieri non posset, ut erga Reipublicæ statum bene afficeretur. Odium enim plebs facile concipit, & publicam tranquillitatem turbat, cum nihil accipit. Illud tamen expedit, ut aulicis officiis præponantur Nobiles, ex ratione dicta, ne vituperetur Princeps, ut olim Maximinus Imperator, quod nobiles circa se, aut in aula sua nunquam fuerit passus, & Vitellius qui magnam imperii partem consilio histrionum & vilissimorum hominum administraverit, teste Suetonio, *c. 12.* Prudentiores illi Cæsares qui aulas suas ex nobilibus & honestioribus civibus composuerunt, & iis officia palatina a se inventa dederunt, quorum pleraque sed diversis nominibus etiamnum sunt in aulis Austriacis, ex domus Burgundicæ instituto.

8 In Constatinopolitana verò aula, inter alia officia erant Comites & Tribuni, quorum fit mentio *in l. un. h. t.* Imperatoris epulis inquirendis adhibiti, non, ut ibi legitur, *inquietudinis*, quamvis satis inquieta & molesta fuerit ista epularum conquisitio & ordinatio, & sub se plures haberent scholares, sive ministros, promptumque semper Tabularium dominicum, idest, eum qui rationes sumptuum quotidianorum, in epulas Principis & aulicos factas conscriberet. Pancirol. *in notit. c. 91.* dicit ab Honorio Cæsare hunc Comitem Castrensem, & parsimonii appellatum fuisse. Cassiodorus de hoc Comite *l. 6. var. Et si*, inquit, *epulas nostras solus ordinatione disponas, non solum nostro palatio clarus, sed & gentibus necesse est tradaris eximius.*

9 Tantus erat apparatus & luxus, ut universa Principis familia, ex cibis qui ejus mensæ superfuerant, nutriri potuerit. Prudentius Augustus, qui non nisi terna aut summum sena fercula exhibebat. Tranquill. *in Augusto c. 74. Cœnam*, inquit, *ternis ferculis, aut cum abundantissimè, senis præbebat, ut non nimio sumptu, ita summa comitate.* Monet Tacitus Principem, ut fugiat epularum fœdam & inexplebilem libidinem (*2. hist.*) & amplectatur temperantiæ virtutem, quæ maximè necessaria est ad tuendam conservandamque dominationem. Misera judicatur terra, cujus Principes mane comedunt; beata verò illa, cujus Principes in tempore vescuntur, ad reficiendum, non ad luxuriam, ut vi-
10 dere est Ecclesiast. *c. 10.* * Ægyptiorum Reges, ut scribit Diodorus *l. 1. c. 6.* cibo utebantur simplici, in eorumque mensam nihil præter vitulum & anserem inferebatur, vini potandi certa erat constituta mensura, qua nec farciri venter, nec ipsi inebriari possent. Exulare ab aulis debent mensæ ministri & œconomi, qui portentosa ciborum & vinorum genera comminiscuntur, ut lascivientes & bacchantes Principes alant, ventre & gula sibi ipsi hostes efficiant, ut de Vitellio & Othone refert Tacitus *l. 2. hist.* Tales enim Principes inepti prorsus ad rempublicam administrandam redduntur, nec solum ipsi vitia concipiunt, sed ea in subjectos confundunt, *plusque exemplo, quam peccato nocent*, Cicero *l. de legib.* Nam subjectorum est natura, ut vitia potius Principum quam virtutes imitari studeant: flexiles enim quamcumque in partem ducuntur a Principibus, atque ut ita dicam, sequaces sunt, Plinius *in panegyr.* Esto, nulla publica mala, nec vitia propria Principum epulas luxumque sequantur; tamen vel ideo exquisitæ illæ epulæ fugiendæ, quod vitam abbrevient: vulgares vero amplectendæ, quod illam producant, ut dicebat Maximilianus primus Imp. & ita iis usus, teste Cuspiniano *in ejus vita*. Hodie cura ordinandi Regias epulas pertinet ad Majorem domus, & quem vocant Hispani *Controlor y Dispensero mayor del Rey*, quibus tota res culinaria cum suis ministris commissa: de quibus infra *tit. 26.*

11 Istis Palatinis dignior erat Comes sacri stabuli; hic olim omnibus copiis equestribus præerat, dicebaturque Magister militum, *l. 1. sup. de off. mag. milit. l. 1. ff. de off. præf. prat.* quem Græci appellabant Ducem copiarum auxiliarium, quæ ex Gallia & Sicilia petebantur. Legitur apud Nicephorum, eo tempore quo Theodorus Lascarius Junior imperabat, Michaelem Comineum Palæologum reconciliata gratia Magnum Comestabulum creatum, & inter proceres facilè supremum fuisse. In tantum hæc dignitas crevit, ut Valentinianus fratrem Valentem ea ornaverit, Contzen *l. 7. polit. c. 17. §. 4.* in Gallia summa quoque semper fuit & cum bellum esset, equitatus Comestabulo committebatur, cui suberant plures Mareschalli, Tholos. *l. 6. syntagm. c. 8. n. 6.* Et apud Germanos quoque summa dignitas est, diciturque *Coninckstabel*, quasi columen seu fulcrum Regiæ dignitatis, Mornacius *ad l. uni. ff. de off. præf. pratorio.* Item in Hispania crevit Comestabuli auctoritas, cum officium Regni perpetuum factum est, & adhæret uni ex antiquioribus procerum familiis. Est & aulicus Comestabulus, quem vocant *Cavallerizo mayor del Rey, y de la Reyna*, cujus etiam magna dignitas & potestas in omnes sacri stabuli ministros, & alios inferiores qui regunt equos, & pabulum iis procurant. In eam rem olim Comitibus stabuli sportulæ dabantur pro ministris & pabulo equorum, secundum consuetudinem cujusque provinciæ, *l. 3. Cod. Theod. de collat. equor.* habet ille facultatem utendi quovis Regis equo, uti & observatum Constantinopoli dicit Curopalates *tit. de offic. pal. const.*

Non rectè quidam asserunt hunc Comitem habuisse 12
quoque curam palatii; quia constat ex hac *l. uni.* distinctas fuisse dignitates. Comes enim palatii præpositus erat custodiæ & ornamentis; item fabricæ palatii: ideo Cujacius illum Architectum palatii vocat, auctoritate Cassiodori, cui pro honoris insigni hoc erat attributum, ut auream virgam gestaret, & Imperatorem in publicum prodeuntem præcederet, *l. 7. var. c. 5.* Hispani hunc vocant *Veedor mayor de las obras del Rey*; Galli, *Maistre des batimens*.

Porro hi Comites & Tribuni scholarum, comitati- 13
va primi ordinis & præpositura erant decorati, interesse poterant Imperatoris epulie, & illius purpuram adorare, sive eum salutare: quod summi beneficii loco habebatur; & peracta militia hic honor ipsis deferebatur, ut Comitibus Ægypti & Ponticæ diœceseos æquarentur, manerentque spectabiles, *d. l. un. & Novel. Theod. & Valent. 45.*

Cæteri Officiales Palatini, qui honorariam dignita- 14
tem comitativæ primi ordinis sine administratione uncti erant, abdicato munere, retinebant titulum Clarissimi, ut Rectores provinciarum; merebatur enim illorum virtus hoc præmium: * Nam virtutis præmium, 15
ut ait Aristoteles *l. 4. eth.* honor est. Unde Symmachus *epist. 14. l. 1. Benè ac sapienter majores nostri, ædes honoris atque virtutis junctim locarunt; commenti esse ibi præmia honoris, ubi sunt merita virtutis.* In honoris templo nullum ostium erat, tantumque per virtutis templum aditus patebat; propterea quod janua ad honorem esset ipsa virtus. Hoc cum Princeps considerat, immeritis nihil dat, & benè meritos honorat, retentis titulis peractæ dignitatis.

TITULUS XII.

De Comitibus rei militaris.

1 *Comites rei militaris alii majores, alii mediocres, alii minores.*
2 *Dignitate Proconsulari ornabantur, & Vicariis Præfecti præt. in negotiis militaribus anteponebantur.*
3 *De injuria facta militi solus Præfectus cognoscebat.*
4 *Comitibus rei militaris adjunguntur, qui vicem magistrorum militum gesserunt. Quæ nunc Vicariorum auctoritas.*
5 *Quales Comites & Duces exercitui præficerentur.*
6 *Tales & nunc præficiendi, qui rei militaris sunt peritissimi.*
7 *In bello necessitate non urgente maturanda sunt consilia, non approperanda.*

Superiores Comites ferè semper Principem seque- 1
bantur, & officia exercebant in aula. Cæterùm & alii Comites ad administrandas provincias mittebantur: de quibus infra *tit. 14.* Aliis milites committebantur in remotas provincias deducendi, vel ad limites Imperii, qui Comites rei militaris hîc dicuntur,

quo-

quorum triplex ordo colligitur ex *l. un. sup. de rei milit.*
comitib. Alii enim erant majores & illustres, quales &
nunc sunt Magistri militum, Duces exercitus, Gu-
bernatores alicujus provinciæ. Hispani eos vocant *Ca-
pitanes generales del exercito, ò de algun Reyno ò pro-
vincia*. Alii mediocres Spectabilibus & Ducibus di-
gniores, sed inferiores Illustribus, Cassiodor. *l. 6. var.*
qui videlicet alicui legioni præerant in plures cohor-
tes distributæ: dicti militum Tribuni, quod jura mi-
litibus suis tribuerent, & quæ eorum erant, curarent,
ut arma, vestes, valetudinem: vocant eos Hispani
Coroneles y Maeses de campo. Alii minores, & claris-
simæ dignitatis, qui cohortibus præficiebantur, uti &
nunc, vulgò *Capitanes de cada compania*, quæque au-
tem cohors plures gradus habebat, & nunc habet
comitativæ dignitatis.

2 Porro utriusque imperii Notitia duos tantum ponit
Comites rei militaris in Oriente, unum per Ægyptum,
alterum per Isauriam. Reliqui Duces erant, ex qui-
bus qui exercitum ducere meruissent in provincias trans-
marinas, eo ipso primi ordinis Comitativam conseque-
bantur, atque iisdem insignibus & dignitate ornaban-
tur, qua Proconsules, ut eis assurgeretur, & locus di-
gnior cederetur, *l. 1. h. t.* Immo hi Comites in nego-
tiis militaribus Vicariis Præfecti prætorio antepone-
bantur, ut Vicarii illis in civilibus: quemadmodum
enim Magistri militum & Comites, nullam habe-
bant potestatem in provinciales, ita nec Præfecti pro-
3 vinciarum in milites, *l. 1. sup. de off. vicarii*. * Ex-
cipio tamen ordinarios judices, qui si militi injuriam
fecissent, Illustris Præfectus de ea recognoscere debe-
bat, & coram militari judice, aut Tribuno caussa non
agitabatur. Præter id Justinianus voluit Proconsulem
Palæstinæ in milites habere potestatem, *Novell.* 103.
4 verùm idem erat Præses & Magister militum. * Est
& illud rescriptum ab Honorio Imperatore, eos,
qui vicem Magistrorum militum susceperant peragen-
dam, & milite credito Imperatoria auctoritate ad pro-
vincias defendendas, arcendosque hostes destinaban-
tur, Ducibus qui eas administrabant, adæquari, ac
Proconsulibus præesse, præterquam Asiæ & Achaiæ;
item Comitibus Ægypti & Ponticæ, qui longe su-
periores fuere, *l. 2. h. t.* Licèt enim Vicarii essent,
& mitterentur a Præfecto prætorio, ut vice ejus pro-
vincias regerent, habebant tamen propriam jurisdi-
ctionem, datam a Principe, quamvis aliud esset in
Vicariis Prætorum & Præsidum. Quod summè no-
tandum: nam qui etiam nunc propriam habent ju-
risdictionem a Principe, eis auferri, mutarique ni-
hil potest ab iis quorum Vicarii vocantur.

5 Cæterùm toti exercitui unus tantùm Dux præficie-
batur, ne si plures mitterentur, de prærogativa es-
set contentio, qua nihil Principi periculosius, nihil-
que magis remedio indiget. Quod animadvertens Ti-
berius, cum alium destinaret in Asiam, æqualis cum
illo dignitatis, qui tunc provinciam illam administra-
bat, M. Aletum *delegit è prætoriis, ne Consulari obti-
nente Asiam, æmulatio inter pares & ex eo impedimen-
tum oriretur*, Tacitus *l. 4. annal.* Atque hic belli Dux
summo cum imperio, ac libero statuendi arbitrio mit-
tebatur, cui cæteri Comites, Duces ac Tribuni pa-
rebant, iique tales erant, quos nullum belli genus
non exercuisset, qui novissent quantis belli nervis opus
esset, & unde comparari possent, qui scirent militem
in aciem cogere, quæ cura explorandi, quantus ur-
gendo, trahendoque bello modus, qui prope cogno-
scerent vires & loca provinciæ, cui præficiebantur;
& adversus quam ipsis bellum suscipiendum erat, qui
unum ex suis militibus servare mallent, quam mille
hostium perdere, qui in tempore milites in hyberna
& æstiva deducerent, & curarent ne in itineribus,
morbo aut inedia perirent, Tacit. *l. 2. annal. & l. 2.
histor.* Habebant & hi Duces, suos Vicarios ac Tri-
bunos, qui unumquoque militem ad robur & virtutem
exercebant, ut disceret non tantum tractare arma,
decurrere, & locum tenere, sed quod caput est, ad
nutum suis centurionibus ac Ducibus obsequi, &
quosvis militiæ labores tolerare.

6 Tales & nunc præficiendi exercitui sunt, qui rei mi-
litaris sint peritissimi, & norint quando expediat pu-
gnare, quando tergiversari, quando domi bellum ex-
cipere, quando id in hostilem agrum inferre, quando
loco manere, eum munire, & impetum excipere, qui
gnari sint omnium temporum in bello habendam ratio-
nem, ubi facto magis quàm consultò opus est, quam
noxiæ sint cunctationes; sæpe enim occasio magis
juvat, quam virtus.

Verùm si necessitas non urget, non oportet se com-
mittere fortunæ: nam ea improvida est & cæca. Ma-
turanda igitur belli Duci sunt consilia, non apprope-
randa: quod enim maturum est, nec a nimia temporis
mora, nec e celeritate reprehendi potest. Optimè huc
quadrat Augusti symbolum: *festina lentè*; cui non ad-
versatur illud Alexandri magni: *nihil cunctando*: illud
enim de pacis, hoc de belli negotiis debet intelligi, in
quo plurimum valet celeritas, qua res maximè pera-
guntur. Plura in hanc rem Tacitus *l. 1. & 3. histor.*
Coteræus, & Ayala *de jure belli*.

TITULUS XIII.

De Comitibus & Archiatris sacri palatii.

1 *Archiatri sunt medici Principis. Comitativa primi ordinis nobilitantur, & æquantur Vicariis & Ducibus qui administrarunt.*
2 *Cur Comites dicerentur.*
3 *Sunt secundi ordinis medici Principis & ipsius familiæ, immunitate & honoribus decorati.*
4 *Hodie triplex ordo medicorum est in aula Regia; ex publico sunt dotati.*
5 *Medicorum necessitas, præsertim tempore contagii, ex publico ideo conducendi & dotandi.*

SImiles Comitibus primi ordinis sunt Archiatri, præ- 1
cipui medici, & hoc ipso excellentes censendi,
quod Principis cubiculum ingredi, & ejus valetudini
præesse mereantur; quibus etiam licet Principem ma-
cerare & fatigare jejuniis, ac contra desiderium, refe-
rente Cassiodoro, usque ad salutem excruciare. Hi
tamen Comitativa primi ordinis honorati, Vicariis &
Ducibus qui administrarunt æquantur; ita ut quoad
privilegia inter eos nihil intersit, solùm est distinctio
quoad tempus, quo susceperunt insignia spectabilis di-
gnitatis, *l. un. h. t.* * Nunquam poterant ob medendi 2
curam & necessitatem a Comitatu Principis discedere;
inde Comites dicti cessante contra eos longi temporis
præscriptione: solus Præfectus de caussa iis mota cogno-
scit, *l. 2. sup. quib. non objic. longi temp. præs.* Sic olim
Assessores Præsidum Comites dicebantur, *l. 4. ff. de off.
assess.* & sæpe alibi, quorum exemplo Legati e latere
nunc summi Pontificis vocantur.

Sunt & alii Archiatri, & medici Principis & ipsius 3
familiæ in palatio degentes, quibus comitativa secundi
ordinis datur, immunitasque ab omnibus oneribus pu-
blicis, *l. ult. sup. de profess. & medic.* ubi plura hac de
re. Qui dignissimi in primis honoribus, cum ab illis
valetudo et vita Principis, qui saluti publicæ præest,
dependeat. Horum autem Medicorum Ulpianus refert
justiorem caussam esse, quam Professorum; cum illi
salutem Principis et cæterorum curent; hi verò studio-
rum tantum decus, *l. 1. ff. de variis & extraord. cognit.*

Ut olim diversi ordinis erant Medici in aula, ita et 4
hodie; nam est Protomedicus Regis, qui præest cæteris
Medicis, eoque nomine nobilitatur et Comes Palatinus
efficitur, secundum Bart. et Plateam hic, Ant. Fabr.
in suo Cod. de dignit. def. 11. Dein sunt Medici cubicula-
rii, qui Regis et Reginæ valetudinem curant, quos se-
cundi ordinis licet dicere; tertii verò medici familiæ,
qui tenentur omnes aulicos adire et curare, salario a
Principe pro industria et dignitate cujusque statuto.
* Permissum quoque erat curialibus, ut ipsi medicos 5
eligerent, quos morum probitate et artis peritia spe-
ctatos cognovissent, quibus suam ipsi et liberorum vi-
tam committerent, *l. 1. ff. de decret. & ord. faci.* Sic
decet Magistratum curare, ut sint medici, pro magni-
tudine suæ urbis sufficientes et artis periti, iisque de
publico salarium detur, præsertim tempore contagio-
nis, quo infecti et eorum domus vitantur. Ideo enim
cives vectigalia urbibus perpetuo pendunt, ut ex illis
medici et medicamenta infectis procurentur, et pau-
perum inopiæ subveniatur.

TITULUS XIV.

De Comitibus qui provincias regunt.

1 *Quibus tribueretur Comitis titulus?*
2 *Aula erat seminarium majorum Magistratuum, ac eorum qui ad regendas provincias mittebantur.*

3 *Curandum ut semper in aula tales viri formentur, qui apti sint ad regendum, & norint statum provinciæ in quam mittuntur.*
4 *Conditiones quæ in Comite & Rectore provinciæ requirantur.*
5 *Majoribus Comitibus committebantur magnæ ditiones, minoribus una aut altera: in horum locum surrogati sunt nunc Duces & Comites.*
6 *Quibus æquarentur hi Comites, eorum dignitas & privilegia. Iis non licebat deposita administratione obire ante adventum successoris.*
7 *In Hispania mittuntur qui inquirant in acta judicum & moderatorum provinciæ, nec possunt hi recedere ante adventum successorum.*
8 *Rei Majestatis, qui successorem non admittunt, cautè & occultè puniendi, maximè Illustres.*

1 TItulum Comitis Constantinus Imper. omnibus iis attribuit, qui præcipuis Imperii officiis præerant, & sub se plures vicarios & ministros habebant, ut erat Comes domesticorum, Comes domorum, Comes palatii, Comes sacrarum largitionum, Comes sacrarum dispositionum, qui omnes Principem sequebantur, quemadmodum alii officia honorifica in aula obeuntes. 2 * Aula enim Principis erat schola magnorum Magistratuum, in qua plures ad Rempublicam capessendam formabantur & instruebantur. Inde quoque seligebantur qui provincias regerent, vel legationes obirent, quibus vel dabantur, vel sponte se adjungebant Comites, qui instructiores redibant, & Legatos ipsos vel consultando juvabant, vel inspiciendo ne prævaricarentur, retinebant. 3 * Istis Assessoribus, qui statum provinciæ ubi assederant, jam notum habebant, & vicinarum aliarumque gentium, provincia illa administranda dabatur, dicebanturque Comites missi. Sic Verus Imperator *confecto bello regna Regibus, provincias Comitibus suis distribuit*, Jul. Capitolinus *in Vero*. Princeps cum omni in loco esse nequeat, per Comites suos repræsentatur; quare annitendum ei est, ut in sua aula, & consilio, tales viri formentur & educentur, qui provinciarum in quas mittendi, sint periti, & suæ potestati subjectos cum auctoritate possint regere, omniaque ad eorum utilitatem referre. Quin & sæpius eosdem mittere convenit, ut Augustus qui novies Tiberium in Germaniam misit, quod gratos ibi esset, & plura consilio, quam vi obtinuisset, referente Tacito, 2. *annal.*

4 Etenim non omnes ad quaslibet provincias administrandas, nec ad quælibet negotia tractanda idonei sunt. Ingenia violenta, meticulosa & diffidentia, dura & tetrica, quæ nec servire norunt tempori, nec sese ad mores provincialium quibus præficiuntur, accommodare norunt, citius negotia turbaverint, quàm composuerint. Variis naturæ dotibus pro diversitate negotiorum opus est. Ille administrandæ provinciæ aptissimus fuerit, qui vultu & verbis animum veracem & candidum præ se tulerit, qui ad sui amorem subditos alliciat, qui tacita ea in imo servet pectore, dum publicare non expedit, qui cum suavitate proponat, cum tolerantia audiat, cum energia obsistat, cum solertia dissimulet, cum attentione urgeat, experientiis convincat; denique prudentia decernat, & cum efficacia exequatur.

5 Habebant autem hi Comites eandem potestatem in provinciales, quam Duces; interdùm majorem, si plures Duces subessent Comitibus, quibus plurium provinciarum administratio demandata erat, ut Comitibus Africæ, Italiæ, Illyrici, Hispaniarum, Orientis, Macedoniæ. Inferiores illis erant Comites qui ex minore laterculo ad unam provinciam aut civitatem regendam mittebantur. Nunc in istorum Magistratuum locum suffecti sunt Gubernatores & Proreges, quorum alii titulo Ducis aut Comitis insigniuntur, cum potestate civili & militari.

6 Itaque inter dictus Comites varii dignitatum gradus fuere. Nam alii Vicariis, alii Proconsulibus æquabantur. Rectores provinciarum, si Comites primi ordinis esse meruissent, vicariæ dignitatis privilegiis fruebantur post depositam administrationem, *l. unic. h. t.* sive postquam se planè suo munere abdicassent, quod non licebat, nisi jam successor Metropolim ingressus fuisset, *l. 1. ff. de off. præf. Aug.* qui non ultra tres menses in via poterat hærere, Dion *lib.* 53. Expedit enim interea esse aliquem per quem provinciales sua negotia expediant, ideo Comites eorumque Consiliarii jus dicebant usque ad adventum successoris, *l. 10. ff. de off. proconf.* Imò post depositum Magistratum 50. dies in provincia morari debebant, si fortè essent qui eos malæ administrationis, aut alicujus criminis accusare vellent, *l. 3. sup. ut omnes judices tam civil. quam milit.* & *l. 3. sup. de assessorib.* In quo notandum solos olim populi Romani Censores fuisse extra censuræ metum deposito officio, ne præberetur scilicèt ansa singulis quos censuissent, ulciscendæ illatæ sibi injuriæ, Livius *l. 9. dec. 3. in fin.*

Hodie antiqua ista ratio contra magistratu functus mutata est, quæ olim potentissimos quosque in officio continebat. In Hispania tamen Romanæ illius severitatis aliquod etiamnum vestigium est: mittuntur enim in provincias, quos vocant *Perquisidores*, qui jussu Regis inquirant, ostensis literis, in acta Præsidum, Correctorum aliorumque judicum, & ea quæ comperta sunt, intra præscriptum tempus ad Concilium supremum referant: qua de re latè Bobadilla *lib. 2. polit. c. 21. num. 29. & seqq.* Unde non possunt Correctores & Judices finita administratione statim recedere; sed debent aliquamdiu hærere, quousque facta sit inquisitio, & advenerint successores, & literas Regias exhibuerint, *juxta d. l.* 10. Quod si recedant, possunt puniri, ut docet Amodeus Justi. *tract. de syndic. in parte olim potest* Fragos. *de regimine lib. 4. disp. 9. §. 4. n.* 74. 7

Gravius puniendi Gubernatores & Præfecti provinciæ, qui misso successore nolunt redire, aut hoc agunt, ut provincialium animos sibi concilient: hi enim majestatis rei sunt; propterea quod videantur rebus novis studere. Cautè tamen & occultè puniendi, ubi securior affulserit occasio, ne audeant respondere suo Principi, quod Lentulus Getulicus Tiberio, minis etiam additis, ne sibi successorem mitteret: *firmando velut fœdus quo Princeps cæterarum rerum potiretur, ipse provinciam retineret*: cujus audax responsum dissimulavit ad tempus Imperator, non ignorans quanti periculi esset hujusmodi inobedientia, si foret impunita: verùm si statim se illi opponeret: *reputabat publicum sibi odium, extremam ætatem, magisque fama, quam vi, stare res suas*: Tacitus *lib. 6. annal.* 8

T I T U L U S XV.

De Professoribus qui in urbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitativam.

1 *Professores honorati sunt, & connumerandi Comitibus & Vicariis, si viginti annis docuerint.*
2 *Ornantur Episcopali dignitate, & beneficia iis conferuntur.*
3 *Quibus nunc privilegiis gaudeant juris Doctores, qui per 20. annos probè functi suas professione & quare.*
4 *Dantur hæc privilegia illis qui sunt probis moribus, docti, facundi & prudentes.*
5 *Propria dos docentis & jurisconsulti ad usum communem & civilem differere.*
6 *Promovendi non sunt, nisi probati, & stricto examine explorati.*
7 *Nimia studiosorum turba rejicienda, colendaque ars nautica & mercatoria.*

QUemadmodum in urbe Constantinopolitana fuit collegium Archiatrorum; ita & liberalium artium Professorum, qui si totos viginti annos professionem suam probè exercuissent, honorabantur comitativa primi ordinis, et his qui erant ex vicaria dignitate, adæquabantur, *l. un. h. t.* Ad hoc tempus respexit Quintilianus, dum scribit: *post impetratam studiis meis quietem, quæ per 20. annos erudiendis juvenibus impenderam*: quod argumentum est, jam olim post annos viginti perinde ac veteranis, Professoribus emerita dari consuevisse; item alia præmia finitis laboribus: de quibus sup. *lib. 10. tit.* 52. Et hoc specimen est florentis Reipublicæ, si disciplinarum professoribus præmia opulenta pendantur, Symmachus *lib. 1. epist.* 73. nam *sublatis studiorum præmiis, studia sunt peritura*, dixit Tacitus *lib. 11. annal.* 1

Unde etiam posteriori ævo, in orbe Constantinopolitana Doctores Metropolitanæ Ecclesiæ Episcopali dignitate ornatos fuisse legimus, & in Patriarchatu post Vicarios locum obtinuisse: sunt & hodie Sacerdotia & Canonicatus multis in locis destinati docentibus, & eorum professioni annexi, uti & Jurisconsultus variæ dignitates propositæ, & privilegia attribu- 2

ta

ta, iis præsertim qui in Academiis juventutem divina-
rum atque humanarum rerum notitia, æqui & boni
scientia imbuunt, & difficiles legum nodos, qua vo-
3 ce, qua scriptis expediunt. * Nam hi post an. anno-
rum professionem laudabiliter expletam, non tantùm
spectabilibus, ut habet Constitutio hujus tit. sed illu-
stribus connumerantur, ut passim tradunt ibi Interpre-
tes, & ad *Auth. habita C. ne filius pro patre*, fruuntur-
que variis privilegiis: possunt enim partes suas profi-
tendi substituto demandare, *l. 6.* sup. *de decurion.* & in
caussa criminali procuratorem ad agendum constituere,
l. un. sup. *de injuriis*; item se excusare ab oneribus pu-
blicis, ut a tutela vel cura; quam tamen si sponte su-
sceperint, non coguntur satisdare, sed statur juratoriæ
eorum promissioni, etiam in caussa criminali. Præte-
rea addit Bolognet. *in d. Auth. habita num.* 120. Ante-
cessores juris, utpote illustres, posse filiis suæ potesta-
ti subjectis donare; quod tamen aliis non licet. Pe-
tr. Rebuffus alia Professorum & studiosorum privile-
gis usque 180. collegit, & de iis librum peculiarem
conscripsit. Alia plurima sunt in Academiis constitu-
ta, tum ratione dignitatis, tum quia Professores &
studiosi, majori ex parte sunt peregrini, quos vecti-
galibus & aliis contributionibus onerare velle, indi-
gnum est; cum multis satis injuriis & laboribus s pa-
tria sua remoti sint obnoxii.

4 Unde hæc privilegia & præmia, non nisi Professori-
bus, qui judicio ordinis probati sunt, dantur, & in
celebri Academia professionem suam exercent, quique
laudabilem in se probis moribus virum esse demon-
strant, ne alioqui auctoritatem professionis destruant,
se ipsos justissimo Senecæ convitio *exempla circumferen-
tes inutiles disciplinæ*. Quid enim absurdius, quam eos
publicè profiteri, qui nulla civilitatis elegantia mo-
res perpoliverunt, cum facilius auditores Doctorum
suorum vitia, quam virtutes imitari soleant. Ad il-
los itaque vult Constitutio privilegia pertinere, qui
docendi peritiam, facundiamque dicendi interpretan-
dique subtilitatem, copiamque differendi se habere
ostendunt. Artes enim arte facilique methodo docen-
5 dæ discendæque sunt. * Facilitatem adfert, & quasi
lumen addit eloquentia & perspicuitas docentis, præ-
cipue Jurisconsulti, ne Jurisprudentia ancipitis sit usus,
sed cum vera prudentia justitiaque connexa, ut ne
verbotenus ad ostentationem acutè tantum, sed ad
usum popularem atque civilem differatur, ne leges
eatenus tantum discantur, quatenus litigandi artem
usumque præbent, sed etiam jus publicum quam mi-
nimè negligatur.

6 Postremo quod Constitutio exigit in magistris, idem
& in discipulis publica Reipubl. salus requirit, ut ad
gradus Academicos non promoveantur, nisi qui judi-
cio amplissimi ordinis digni fuerint existimati, & ad
severam normam explorati, ne cruda adhuc studia in
forum propellant, ne initiatos se credant & tantum in
vestibulo jurisprudentiæ hæreant. Hæc, inquam, ut
a principiis suis curentur, invigilandum est Principi,
& illis qui ejus consilia dirigunt, ut selectæ sint Aca-
demiarum leges, selecti Professores & discipuli, quos
scilicet vitæ integritas & ingenium probarit, rejicia-
tur nimia illa turba sectantium juris studia, præsertim
plebejorum & miserorum, ne ars tanta propter tenui-
tatem, a religionis auctoritate abducatur ad merce-
dem & quæstum: summa est enim perversio finis ju-
risprudentiæ, quod solo divitiarum voto discatur, & ad
quæstum convertatur.

7 Quanto magis è re communi est, si major civium tur-
ba, eaque ad tam præclaram scientiam, vel alias quæ
in speculatione consistunt, inutilis, mercaturæ arti,
aut nauticæ, aut militari applicetur, sine quibus arti-
bus non viget respublica, nec esse potest. Hanc ob
caussam, ut ad eas quorumcumque animi alliciantur,
majora statuenda sunt præmia. Ingenia enim solis
scientiis exculta non efficiunt, ut provinciæ rerum co-
pia affluant, aut incolis frequententur, sed ars nauti-
ca & mercatoria. Optime id demonstrarunt Batavi,
qui in eo toti fuere & sunt, ut istæ artes aliæque me-
chanicæ & merces undique in suas provincias abun-
danter defluant, unde ipsis nervus belli.

TITULUS XVI.

De Silentiariis & Decurionibus eorum.

1 *Silentiarii & Decuriones eorum qui fuerint, quale eo-
rum officium.*

2 *Silentiarii, decuriones, & uxores eorum non possunt
alibi conveniri, quam coram Magistro officiorum.*
3 *Quomodo qui clarissimi sunt, spectabiles & interdum
illustres dicantur, & è contrario.*
4 *Retinebant privilegia & titulum prioris dignitatis, ad
majorem promoti.*
5 *Quibus privilegiis fruerentur; item eorum liberi.*
6 *Quando Senatoribus annumerarentur, & quid inde
consequerentur.*
7 *Silentiarii quamvis sint in patris potestate, salaria &
alia emolumenta pleno jure sibi acquirunt, nec te-
nentur ea conferre fratribus.*
8 *Hodie nostri milites & advocati sibi retinent acquisi-
ta.*
9 *Data olim Magistratibus & Advocatis ex publico, &
privatim salaria: Danda & hodie, ne sordidas artes
exerceant.*

HActenus de Spectabilibus, sequuntur Clarissimi, 1
inter quos primo occurrunt Silentiarii, quos Pro-
copius *l. 2. belli Romani*, quietis Ministros vocat: illi
circa latus Principis militabant, in anteriore ejus cu-
biculo excubias agebant, *l. 3. h. t.* Non erat vile eorum
munus, ut scribit Zonaras *in Anastas.* sed honorificum,
atque multis privilegiis fulciebatur, ut mox dicam.
Erant autem Silentiarii triginta numero, quibus tres
Decuriones præerant, singuli denis, & hinc Decurio-
nes dicti; hic vero vocantur Decuriones sacri palatii,
& sacri cubiculi: & de iis leges 4. & 5. scriptæ sunt
ad præpositum sacri cubiculi. * Omnes hi, ne a sacris 2
abstraherentur obsequiis, subjiciebantur tam in caussis
civilibus quam criminalibus Magistro officiorum; Item
eorum uxores non alium agnoscebant judicem, *l. 4. h. t.*
Unde liquet uxorem participem esse privilegii mariti,
ejusque forum & domicilium sequi. Nec adversatur
quod Magister officiorum esset æqualis dignitate silen-
tiariorum Decurionibus; ita ut par in parem non vide-
retur habere imperium, *l. 4. ff. de arbitris*: nam quod
subiiciebantur quoad cognitionem caussarum Magistro
officiorum, hoc auctoritate legis fiebat, nec arguit
quod superior vel æqualis possit inferiori subiici: aut
potius dicendum Decuriones Sacri palatii, qui ordo fuit
dignitatis, post emensum fideliter obsequium, & depo-
sitam militiam pares fuisse Magistris officiorum & Co-
mitibus domesticorum, ita ut eorum honore ornaren-
tur, taxarenturque inter agentes, *juxta l. 1. h. t.* quin
& illustratum vacantem cum cingulo nanciscerentur.
* Quò fit, ut non tantùm clarissimi, sed spectabiles 3
haberentur, *l. 25. C. de excus. tut. & l. 30. §. fin. C. de
inoff. test.* nam pro arbitrio Principum isti tituli daban-
tur, quo magis officii dignitas & auctoritas cresceret
& pluris æstimaretur. Sic quandoque alius clarissimi,
spectabilis, atque illustris titulo honorabatur, Sidonius
*l. 6. Vir ortu clarissimus, privilegio spectabilis, merito illu-
stris*; alius duplici dignitate; alius una tantùm frueba-
tur. Nomen spectabilis etiam nunc in quibusdam Ger-
maniæ regionibus est in usu, in Italia sordescit, quo
vix vilissimi hodie dignantur.

Cæterùm decuriones & silentiarii qui ad majorem 4
dignitatem majore successu conscenderant, minoris di-
gnitatis ac peractæ militiæ titulum retinebant & utrius-
que privilegiis fruebantur, *l. 3.* sup. *de dignitat.* po-
terantque Principis purpuram adorare, & ejus admini-
stratores salutare, & consistorium ingredi, *l. 1. h. t.*
* Nec ullus quantacumque præditus potestate poterat 5
iis imponere angarias, perangarias, aut paraveredos.
Erant quoque liberi & immunes ab omnibus sordidis
muneribus, decoctione calcis, & gravamine superin-
dicti, *l. 3. h. t.* Item a præstatione tyronum & equorum,
nec tenebantur collationem quæ a plerumque pro his
poscebatur solvere, *l. 2. h. t.* Domus quoque eorum ubi-
cumque illas haberent, liberæ erant ab hospitum in-
quietudine, *d. l. 3.* Liberi verò honestate comitativa
primi ordinis, vel dignitate Tribunorum, Notariorum,
non agnoscebant onus præturæ, quasi senatorum libe-
ri, *l. 5. h. t.* quod privilegium habebant etiam eorum
parentes, & facultatem veniendi ad comitatum Princi-
pis, sine literis evocatoriis, *d. l. 3.* * Quin & deposi- 6
ta administratione qui vacantem Illustratum adepti fue-
rant, *juxta l. 1.* & jam inter Illustres & Senatores nu-
merari meruerant, honore curiæ & plena immunitate,
sine aliqua functione potiebantur, retentis prioribus
privilegiis, ita scilicet ut nec glebale onus, quod aliàs
a Senatoribus solvebatur, agnoscerent: & hoc est quod

paulo ante dixi, majorem dignitatem circa prioris militiæ privilegia præjudicium non facere, *per d. l.* 3. *de dign.* diei alibi de glebali ista Senatorum collatione, & follium præbitione.

7 Atque hæc privilegia dictis 30. filentiariis, & tribus decurionibus competebant, postquam per annos 13. inculpatas excubias peregerant, *d. l.* 3. *in fin. h. t.* ibi Gothofs. *h. t.* Erant & alie filentiasiis concessa ab Anastasio, qui plurimum illis favebat; quoniem ex illorum schola ad imperium evectus fuerat, referente Nicephoro *l.* 16. *c.* 4. Evagrio *l.* 3. *c.* 29. Zonara & Cedreno *in Anast.* Vult enim filentiarios, licèt in patsis potestate sint, quæcumque emolumentorum, vel donationum seu hereditatum nomine, per militiam vel quamlibet ejusmodi caussam his acquisita fuerint, jure castrensis peculi possidere, nec ea posse parentes superstites sibi vindicare, vel auferre, vel etiam post eorum obitum fratres, vel eorum alios heredes in divisionem deducete: non enim oportet lebores aliorum aliis ociosis fructum vel lucrum adferre. Hac quoque ratione, nec ipsam militiem, nec pretium quod pro ea detum est, imputari in legitimem, eut illud coheredibus conferri permittit Imperator, in *l.* 5. *h. t.* etiemsi militia emta fuisset pecunie patris; idque confirmavit Justinianus *l.* 30. §. *fin. C. de inoff. test.* & *Novell.* 53. Quod tamen in aliis militiis locum non habet.

8 Hinc nostri Auctures, emolumenta quæ filiifemilias militie vel edvocatione sibi quæsiverunt, deputant castrensi peculio, ac etiam ea quæ Clericis obvenerunt ee præbendis; ite ut non teneantus ea conferre fratribus, Penna & Rebuff. *ad d. l.* 5. Petr. Belli. *lib. de re*

9 *milit. p.* 7. *tit.* 6. *in fine.* * Qui scriptores observant megistratibus & advocatis data fuisse ee publico salatia, præter ee quæ sportularum aut stipendiorum nomine a privetis accipiebant, neque obnoxia fuisse divisioni aut colletioni, *d. l.* 5. Optandum foret ut magistratibus nunc ex publico salarie tante penderentur, quæ ad tuendam dignitatem sufficesent, aut tales eligerentur, qui tantum in bonie haberent, ne mercaturis faciendis, eut sordidis opificiis eeercendis impedirentur. Laudabile Alexandri Severi factum, qui Magistretus, cæterosque aulæ ministros rebus necessariis instruebat, eosque in quadruplum reddere cogebat, si officio suo non bene functi erguerentur, ut refert Lampridius *in ejus vita.*

TITULUS XVII.

De Domesticis & Protectoribus.

1 *Domestici, Protectores & Custodes corporis, qui sint, & quot præ foribus Imperatoris excubarent, cui primum oblata custodia.*
2 *Qui nunc isto munere fungatur in aula Cæsarea & Regis nostri.*
3 *Cur corporis custodes Principes habere debeant?*
4 *De schola Domesticorum & Protectorum, deque eorum Primicerio, & quis ei nunc similis?*
5 *Qui sint primi Domestici, & quæ dignitas Decemprimatus. Quibus privilegiis ornentur.*
6 *Illustribus & maximè Titulatis reverentia debetur & sessio datur in consiliis.*
7 *Si Primicerius moriatur ante finitum tempus officii, transmittit ad heredes salaria totius anni & sequentis.*
8 *Quid, si in itinere moriatur Officialis: an consequetur totius anni salarium?*
9 *An remotus ob suam culpam consequatur salarium pro eo tempore, si postea absolvatur.*
10 *Id genus salarii aut lucri dicitur casus militiæ, & heredibus dabatur.*
11 *Domesticus Principis qui sine licentia abest, ubi revertitur, ordinem perdit.*
12 *Nolunt Principes sua negotia negligenter tractari: maximè amant & promovent diligentes ministros.*
13 *Negligentes & socordes degradantur, & qui scelus aliquod in functione sua existentes, commiserunt. Quomodo fieret.*

1 IN Prætotianorum militum locum successisse videntur posteriori ævo, Domestici, Protectores & Custodes corporis, qui omnes idem ferè munus sustinent, & inter se differunt non officio, sed exercitio, ut indicat *lex* 6. & 9. *C. Th. h. t.* Domestici familiarius juxta Principem militant, ejusque mandatis præsto sunt, unde Præsentales dicti *in ult. h. t.* & aliis legibus, devotissimi, & fidi cubiculi custodee. Protectores armatam militiam exercent: his enim non solùm defendendi corporis in comitatu, verùm etiam in acie protegendi lateris Principis sollicitudo incumbit, *d. l.* 9. Unde D. Hilarius in una fuarum epistolarum scribit: *votum militum fuisse, ut tandem Protectores fierent:* hos nos vulgò vocamus *les gardes du corps*, qui ante fores palatii excubias agunt, si grande aliquod periculum immineat. Olim una cohors semper præ foribus Imperatoris excubabat, referente Tacito *lib.* 14. *annal. Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest.* Datum hoc primum Julio Cæsari ut Senatoribus & equitibus stiparetur. Quod postea oblatum Augusto; dati item ei 600. milites pro excubiis, qui deinde crevere ad decem millia, conflata partim ex civibus Romanis, partim ex Germanis, & Thracibus & exteris, Sueton. *c.* 55. *in Cajo.* Erant & alii custodes ex solis Germanis; sed eorum cohortes dissolvit Galba, & in patriam remisit, Idem *in Galba c.* 12. & *in Calig. c.* 58.

Hodie priorum Cæsarum exemplo, Augustæ domus Austriaca in præsidium & custodiam sui, Germanorum opera utitur; propterea, ut opinor, quod nulla natio Germanicam fide aut ermis superet, Dorleans in Tacit. *lib.* 1. & 13. Olim hi custodes, megis milites: nunc magis Domestici, quam milites, quod essidui sint in aula, & Cæsarem, aut Regem comitentur, dicebantur *Sargens d'armes*, quasi servientes armati; nunc *Archiers*, eb armis quibus utuntur honesti quidem; sed in dignitate tamen non sunt, multo minus qui *Halebardiers* vocantur, quamvis aliquibus privilegiis præsertim *Archiers* muniti sint. Est & in eula Regie nostri honestior illorum militia, qui *Monteri* appellantur: hi enim ob innatam illorum fidelitetem ab antiquis temporibus corporis regii custodiam gerunt, & noctu ante regis cubiculum excubant, & eorum militie quos vocant *Continos*. De utraque videatur Escalaria & D. Amaye *ad tit. de excus. muner. n.* 14.

Et fanè omnino necessaria horum militum & Protectorum militie Regibus, & summis Principibus, non tantum ad auctoritetem & internam custodiam, sed etiam ad externam & contra multorum eudaciam. Docet hoc natura in epibus, circa quarum Regem Satellites quidam, custodes sunt auctoritatis, teste Plinio *l.* 11. *tit.* 17. Boni quidem subditi, beneficiis & virtute Principum in officio continentur; mali autem vi coercendi fuit, & metu a sceleribus absterrendi. Accedit quod subditis etiem maximè benevolis fidere non oporteat; timenda ubique est perfidia & improbitas. 3

Domesticorum & Protectorum schole divisa est in equites & pedites, *l.* 2. & *ult. hoc tit.* plures & in ea sunt ordines, majores videlicet & minores quibus præest Primicerius, qui idem Tribunus Domesticorum vocatur; & tribunatu accepto, viris Spectabilibus & Ducibus provinciarum æquatus, *d. l.* 2. Capitol. *in Maximinio*, de eo jam Tribuno quartæ legionis: *Quid tantum laboras, cùm ejus loci jam sis, ut Ducatum possis accipere?* * Hunc primicerium ordine sequuntur decem primi Domestici & Protectores ad exemplum decurionum civitatum inventi, qui & ipsi decem primos habebant; illorum dignitas vocatur *Decemprimatus*, variisque privilegiis fruuntur: nam habentur inter clerissimos; prior tamen ordine, digniorem locum occupat: Senatoriam dignitatem, veluti exconsulares, adipiscuntur, inter allectos, idest, habentur beneficio Principis, ut illi qui jam functi sunt consulatu, Brissonius, *verbo consulares*, Alciat. *l.* 4. *dispunct. cap.* 3. majoribus quàm Senatores fruuntur immunitatibus, ut colligitur ee *l.* 7. *Cod. Th. hoc tit.* & *l.* 3. *infr. de Castrensianis:* ibi: *ad nullas preterea Senatorii ordinis vocentur expensas*: idest, glebales functiones aurarias, lustrationee, vel collationes Syriarchiæ nomine non agnoscunt; quibus tamen obnoxii erant Senatores Imp. certas annonas & distributiones accipiunt loco stipendii, Guthesius *l.* 2. *cap.* 10. gaudent quidem senatorio nomine, & plenissima immunitate, ut Silentiarii; & quod pro summo honore habetur, licet iis attingere et adorare purpuram Principis, et osculum dare Præsidibus et Vicariis qui provincias regunt, cùm eos salutant; pœna gravissima vicariis imposita, si hæc honorificentia delata Domesticorum et Protectorum Comitibus non fuerit, *l.* 1. *hoc tit.* * Hinc puniuntur officiales judicum, si, cum Illustres ingredi voluerint consilium, eis non pateat 4 5 6

teat ingressus, aut reverentia inter salutandum illis habita non fuerit, aut denegata sedendi cum judicibus facultas. Cùm & ipse Princeps aut gubernator provinciæ soleat Illustribus honoris caussa assurgere, locum dignum designare, eusque cooperto capite loquentes audire. Vide Garziam, Mastril. *de magistr. l. 4. cap. 53. n. 166. & seqq. & pragmat. Hisp. de las cortesias.*

7 Porrò officium Primicerii seu Comitis domesticorum & protectorum annuum fuisse videtur; ita ut qui hoc anno est Secundocerius, sequenti anno fit Primicerius. Quid, si in secundoceratu decesserit is qui præsens erat in comitatu? Placet Justiniano ut heredes ejus consequantur reliqua secundoceratus stipendia, quin etiam integra primigeratus emolumenta, perinde atque defunctus ipse percepturus fuisset militiæ fructum & compendium, si supervixisset, *l. ult. h. t.* quod singulare esse docent Bartolus, Angelus, Alexander & alii *ad l. 1. §. divus ff. de variis & extraord. cognit. & l. 4. ff. de off. assess.* quoniam aliorum officialium heredes liberi, vel extranei solùm præsentis anni salaria, solaria & emolumenta consequuntur, *l. 11. infr. de proxim. sacror.*
8 *scrin. l. 1. infr. de primipilo & aliis.* * Imò sunt qui ex heredibus negant deberi, si officialis ingressurus urbem, in itinere ipso decesserint. Bartolus non tantùm itineris expensas, sed & salarium totius anni deberi judicat, cùm etiam ægrotanti, *l. 4. §. 5. ff. de statu liberis*, & incapaci fortassis ad munus electo, salarium debeatur, quemadmodum & procuratori debetur, etiamsi mandatum ejus nullum fuerit, Corsetus *sign. verb. salarium*, Gothofredus *in notis hîc ad l. ult.* Cabedo *p. 5. decis. 8.* Moribus pro rata temporis officialibus & judicibus stipendia solvuntur, Mastrill. *de magistr. l. 1. cap. 21. n. 51.*

9 Quid, si officialis removeatur ob culpam? Non consequetur salarium pro tempore quo fuit remotus, etiamsi a culpa per sententiam absolvatur, quod sufficiat licitè eum fuisse suspensum. Secus si removeatur ob culpam alterius, aut civium: lucrabitur enim salarium si absolvatur, etiam ejus temporis quo non inservivit, *l. 5. infr. de re mil.* Sin autem ob propriæ culpæ suspicionem fuerit ab officio remotus, solùm pro tempore quo servivit, emolumenta accipiet, Bald. *in l. mancipia Cod. de servis fug.* residua cedent surrogato in officium durante suspicione, quamvis postea absolvatur.

10 Igitur cessante culpa, aut culpæ suspicione, si Officiatus Domesticus, Protector, ante impletum annum decesserint, salarium transmittit ad suos heredes, ut dictum paulo ante. Sed quo jure? casu militiæ; ita enim hoc salarium seu beneficium vacans heredibus quasi solarii loco debetur, ab eo qui surrogatus fuit in locum defuncti officiati, aut militis, quique pecuniam debet pro introitu ex communi scholæ placito, vel constitutionum beneficio, non quidem hereditatis nomine, quippe cum etiam si heredes non essent; tamen illa salaria, aut lucra perciperent ex liberalitate imperiali, quam Justinianus vocat *βασιλικὴν φιλοτιμίαν*, *l. ult. h. t. & l. 11. infr. de proxim. sacr. scrin.* ubi plura de hoc militiæ casu.

11 Si autem Officiatus aut Domesticus Principia per biennium abfuerit a functione sua sine commeatu vel facultate, ubi reversus, non tantùm stipendia & salaria amittit, sed etiam locum & gradum: nam ab eo quem obtinuit, priusquam discederet, in sextum rejicitur, & si per triennium abfuerit, in decimum; si quadriennium, in novissimum; si per quinquennium, officio & cingulo privatur, nec ad ullum gradum admittitur, *l. 3. h. t.* ubi adduut Impp. *indignum esse desides a propriis tamdiu muniis aberrasse, quos convenit assiduos*
12 *numerari.* * Non vult Princeps aulicos, aut magistratus vagari, aut negotia a se commissa negligenter tractari; sed summa cum diligentia & assiduitate ea vult geri; & ita fiet ut cognita hac diligentia ministerium Principi placeat, & qui ambit ardentius & promovebit citius. Eorum enim opera sæpe & libenter Princeps utitur, quos honoris sui studiosos, industrios, fideles ac diligentes noverit, & hæc recta via est attollendi sese: nam ut rectè Tacitus: *quo quis obsequio promptior, honoribus &*
13 *opibus extollitur:* * Contra, qui otiosus & negligens est, regradatur, aut cingulo exuitur, ut ait *d. l. 3.* sive quod idem est, officio spoliatur, & emolumentis quæ ex eo acquisivit, *l. judices sup. de annon. & trib.* Quemadmodum degradatur Senator & ducenarius; caussa tamen cognita a Magistro officiorum, *l. 3. sup. de off. magistri offic.* ubi Senator accipiendus est eo gradu solo militæ, quo cæteris militantibus antecelleret, quasi dicas con-

filiarium cohortis exauctoratur, & miles, dum fit paganus, aut ex Tribuno Tyro, & quivis alius, qui sceleribus, se maculasse convincitur: nam ablatis insignibus & honore exutus, inter plebejos habetur, ne sibi in posterum de eo honore blandiatur; quo se indignum reddidit, *l. 52. sup. de dignit.* modus quoque servabatur degradationis, quem pulchrè declarat D. Hieronymus contra Jovian. *Puta*, ais; *aliquem Tribunitiæ potestatis suæ vitio regradatum, per singula militiæ officia ad Tyronis vocabulum devolutum, numquid ex Tribuno statim fiet Tyro? non, sed ante Primicerius, deinde Senator, Ducenarius, Biarchus, Circitor, Eques, dein Tyro.* Similis degradationis forma inter Ecclesiasticos servatur, *c. ult. 90. dist.* ubi ob culpam, vel desidiam, a proprio gradu quis repellitur: *& ultimus omnium fit in ordine suo.* Imò sæpe ex illo ejicitur, & minimis adjungitur, Loyseau *de la privation de l'ordre c. 9.*

TITULUS XVIII.

De Præpositis laborum.

1 *Variæ præpositorum genera, & qui fuerint præpositi laborum.*
2 *Constantinus Imp. labarum in signum crucis convertit, & ei præposuit milites 50. custodiæ caussa.*
3 *Nunc etiam in acie defertur vexillum, quod vocant Hispani* Estandarte Real: *& id custodiunt veterani milites, alia signa piliferi.*
4 *Qui in palatio Principis fuerint Præpositi laborum. Quibus privilegiis fuerint decorati. & cur annumerati decem primis domesticis.*
5 *Digni immunitate qui istis annumerantur, & ad latus Principes admittuntur, filii quoque nobiles efficiuntur.*

PRæpositi nomen generale est, quod plerisque tribuitur, qui personis, vel operibus præsunt. Nam 1
variæ præpositurae fuerunt in utraque militia, armata & rogata, ut Præpositus pagorum, horreorum, annonarum, fabricæ, pistorum, cursurum, thesaurorum, largitionum, mansionum, baphiorum, gynæceorum, sacri cubiculi, castrorum, Jac. Gutherius *l. 3. de off. dom. Aug. c. 22. in fine.* Qui autem fuerint Præpositi laborum non satis constat. Plerique eos subsignanis militibus annumerant, quique Præpositi erant magno illi vexillo, quod vulgo *labarum* dicebatur, & deferebatur in acie ante Imperatorem, fulgebatque gemmis & lapillis pretiosis. Galli vocant *la Banniere, l'Auriflam.* Hispani *Estandarte Real.* * Quod primus Constantinus Ma- 2
gnus adinvenit, & in Crucis signum convertit, quod in somniis vidisset signum Crucis in cœlo, & Angelus adstantes, dicentesque ei: *Constantine, in hoc signo vinces:* & ex tunc signum Crucis in bello præferri jussit, ut Sozomenus in sua historia memorat, cum ait: *jussit viros eruditos, ex auro & lapidibus pretiosis vexillum crucis transformare, quod laborum vocatur:* ac sic Cujacius *ad h. t.* dicit se legisse in actis Consilii Nicæni *laborum:* tamen Prudentius qui tunc vivebat, refragatur, qui *labarum* vocat, & ratio carminis poscit.

Christus purpureum, gemmanti textus in auro,
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

Non malè tamen a Christianis vexillum laborum dici potuit, quod *Crux laborum vexillum* esset, militibus datum ad tutelam, & quæque pars in acie laborabat, ita in eam quasi auxilii & liberationis vice inferebatur a præpositis. Fuisse autem quinquaginta milites a Constantino Præpositos testatur Eusebius *in vita Constant. l. 2, cap. 8.*

Hodie etiam circa vexillum quod in medio exercitu 3
ab Ephebo Regio præfertur, custodiæ caussa plures concomitantur veterani Duces, prout circa alia signa sunt piliferi, quos vocamus *Halabarderos*, peditum robur, & signorum tutelam, D'Orleans *l. 1. in Tacitum n. 7.* *Cantabra* hujusmodi vexilla olim dicta, & Cantabrarii qui ea deferebant in acie, *l. 2. C. Th. de collegiatis*, Amaya *ad l. 1. C. de excusat. muner. n. 23.* scribit Augustum devictis Cantabris, eorum vexillum in Romanorum castra invexisse, nomenque mutasse Hispanicum.

Verùm his præmissis; quia Constitutio hujus tituli, 4
& Codicis Theodosiani, loquitur de Palatina militia, non armata, & dirigitur ad Monaxium Præfectum prætorio, non verò ad Magistrum militum, sentio

Præ-

Præpositos laborum non fuisse milites, sed magistros operum, quibus mediastini omnes cæterique Augustæ domus opifices suberant, Alcietus, Pyrrhus *ad l. un. h. t.* Amaya *d. loco n.* 28. Unde post emensum laborem, & servitium in palatio præstitum, otio donabantur, *l. 4. Cod. Theod. de privil. eor. qui in sacro palat. l. 3. & 7. C. Th. de domesticis*, & ad similitudinem decemprimorum domesticorum honoraria clarissimatus dignitate fruebantur, habebanturque inter Allectos, quasi provinciarum fuissent consulares, erantque immunes ab omnibus functionibus, *l. un. h. t.*

5 Digni sanè hac prærogetiva & immunitate, quam ipsi sibi leboribus redemerant, ut annumerentur decemprimis, quos Principis lateris comitatus illustrat, *d. l. un. & l. un. Cod. Theod. h. t.* Sic solent Senatores consistorii ut illustres, se dicere digniores aliis Senetoribus, quod ad latus Principis perpetuò sint, ejusque præsentia decorentur. *Jure quidem*, inquit Cassiodorus *lib. 7. epist. 4. de se bene arbitrabitur æstimatum, qui regium meretur alloquium; quia dignitas est subjecti affatus meruisse dominantis.* Itaque quoties Princeps aliquem ad latus, ad consilium, ad comitatum suum admittit, aut palatinis officiis adhibet, censetur eum honorasse & nobilitasse, *d. l. un. & l. 1.* sup. *de domesticis, & l. 5.* sup. *de dignit.* ut & eorum filios privilegiis & immunitatibus gaudere, summis præjudiciis firmatum refert Papon *in arrest. lib. 5. t. 4. art. 4.* quibus se jurisconsulti annumerant: non æque illi qui medicinam profitentur, quibus immunitatem aliquam Princeps tribuit, non viduas eorum, aut liberos honorat.

TITULUS XIX.

De proximis sacrorum scriniorum, cæterisque qui in sacris scriniis militant.

1 *Quatuor fuere scrinia sacra: an & quatuor Magistri?*

2 *Proximi scriniorum secundum a Magistris locum obtinent, & eorum vices implent. Item Comites dispositionum illis adæquati fuere.*

3 *Quo honore & reverentia durante militia, & ea peracta cohonestarentur proximi scriniorum & Comites.*

4 *Recensentur plures militantes in sacris scriniis, quorum fit mentio in legibus* h. t. *& in aliis.*

5 *Numerus memorialium certus, eorum nullus duplici officio fungi poterat: & an nunc possit quis officia plura occupare.*

6 *Vacante uno ex statutis ingreditur in numerum unus ex supernumerariis, & in locum ultimum, nisi posterior alius sit peritior, quem antecellit filius proximi.*

7 *Quantum pro ingressu daret subrogatus proximo scrinii, id deinde ei ademtum, & ad heredes & liberos defuncti, ejusve creditores transmissum.*

8 *Certus est numerus Adjutorum, qui esse debent in ordine, non supernumerarii. Damnatur ambitio officiatorum.*

9 *Laterculenses, Mells proximi ex scrinio memoriæ epistolarum & libellorum possunt alios in suum locum subrogare.*

10 *Id fieri debet cum caussa cognitione & approbatione Præsidis, & taxato pretio. Optimum foret si in filios idoneos continuarentur officia.*

11 *Servanda forma statuti, ut numerus officialium reducatur ad minorem numerum, sine præjudicio eorum qui ante fuerant assumpti.*

12 *Adjutores promoti ad Laterculensis gradum, non possunt alios subrogare, ob morbum vel senium.*

13 *Retinendi sunt senes in officiis; ideo non est facile admittenda eorum resignatio.*

14 *Integra salaria Adjutoribus, qui absentandi se habent licentiam, præstantur.*

15 *Item Clericis beneficiatis salaria & fructus debentur, si studiorum caussa, aut alia absint cum licentia superioris.*

16 *Distributiones quotidianas cur non percipiant absentes?*

17 *Possunt Adjutores conveniri & accusari scripto, aut sine scripto, declaratis nomina.*

18 *Conveniri non possunt militantes in scrinio durante tempore absentiæ concessa.*

19 *Coram quo conveniantur, juratoria cautioni committuntur: sportularum modus ponitur, serviendus in litibus.*

20 *Non debentur sportulæ judicibus sine scripto cognoscentibus, nec in caussis pauperum.*

21 *Militantes in sacris scriniis, quibus privilegiis fruerentur, & ad quos honores evehebentur peracto officio.*

22 *Patebat iis ingressus & consessus in Consistoria judicum. Exceptoribus jus erat considendi cum spectabilibus.*

IN notitia utriusque Imperii quatuor referuntur sacri 1 Palatii scrinia, Memoriæ, Epistolarum, Libellorum & Dispositionum, in quibus annotationes, pragmaticæ, sanctiones, rescripta Principis, cognitiones & preces reponuntur & servantur, *l. 19. C. de testam. l. ult. Cod. de aquæductu l. 3.* infr. *tit. prox.* Unde quatuor erant scriniorum Magistri, de quorum munere dixi sup. *tit. 9.* Negat tamen Cujacius in scrinio dispositionum aliquem Magistrum fuisse; sed non rectè: nam licèt frequenter Comes dispositionum vocetur, *l. 5. Cod. Theod. de proxim. com. disp.* nomen tamen Magistri nusquam ei denegatum; imò sæpe Magister militiæ, Comès utriusque militiæ dicitur, quod probant inscriptiones legum, Jac. Gutherius *lib. 3. de off. dom. Aug. c. 6.* * Qui his pro- 2 ximum locum & dignitatem in scriniis obtinent, Proximi sacrorum scriniorum appellantur, & Promagistri, quod absentibus aut valetudine impeditis Magistris, eorum vices implerent; ideo in quatuor prædictis scriniis constituebantur, *l. 1. hoc tit.* ex qua colligitur, unumquodque scrinium Proximum suum habuisse, eo priores dignitate fuisse Proximos scriniorum Memoriæ, Epistolarum ac Libellorum, quod maxima esset illorum cura, & antecelleret scrinii dispositionum custodiam, quæ Comiti dispositionum credita erat, qui parem tamen cum istis proximis honorem habebat, ut etiam Magistri nomine compellaretur, ut ante dixi, licèt Proximum non haberet, ut alii scriniorum Magistri. Erant enim dispositionum Comites, scriniorum proximis adæquati sibique ipsi Proximi. * Unde paria pri- 3 vilegia indulta sunt hisce Comitibus, ac Magistris, & Proximis scriniorum, *l. 66.* sup. *de decur.* ubi Justinianus curiæ libertatem, quam ex antiquis legibus Proximi sacrorum scriniorum consequuti fuerant, denuo confirmat, & inter spectabiles eos recenset. Gratianus inter eos qui pro præfectis diœceses administrant, quales sunt vicarii; imò vult proximos aliis vicariis etiam vere administratione perfunctis, præferri, & immunes esse ab omni descriptionis onere, *l. 1. hoc tit.* Theodosius tam Proximis scriniorum quam Comitibus dispositionum, Comitativæ secundi ordinis dignitatem defert, Proximis nimirum & Comitibus, qua fide, probitate, ac diuturnæ observationis industria commendantur; hi, inquam, completo tempore suæ militiæ, quod olim biennale, nunc annuum est, *l. 6. hoc tit.* abeunt cum cingulo Comitum consistorianorum, suntque vacantes, non honorarii, *l. 8. h. t.* retinentque privilegia antea ad vitæ diem indulta; meritò enim hæc honoris prærogative defertur iis, quibus secretiora imperii negotia committuntur. Plus autem vacantem esse quam honorarium supra titulo octavo ostendi.

Præter hos Primores, erant alii plures militantes in 4 sacris scriniis, et priores sive primates erant *Exceptores*, qui pro loco & ordine suo ad commentarios accedebant, *l. 2. Cod. Theod. de muner. actuar.* & peculiari favore eumdem Clarissimatus honorem cum reliquis qui in iisdem scriniis militabant, consequebantur, usque ad Melloproximos, idest, eos, qui sequenti anno futuri erant proximi; *l. 5. hoc tit.* Distincti e *Librariis*, qui excepta in mundum redigebant, & si in transcribendo errassent, nihil nocebant, *l. 92. ff. de reg. jur.* *Amanuenses* ad manum erant ad scribendum, ut *Librarii* ad relegendum: *Alexander*, ait Lampridius, *lectioni Epistolarum post meridianas horas operam dabat, relegentibus cuncta librariis, & iis qui scrinium gerebant*: dicti *Scriniarii* a libellis & epistolis. *Pragmaticarii*, quorum ingeniis pragmaticæ annotationes, sanctiones, acta cognitionum & arcana committebantur. *Memoriales* erant quæstores ex diversis scriniis assumpti, qui leges & scripta excipiebant, & implenda curabant, *l. ult. hoc. t.* A *Secretis* inter Memoriales numerabantur; item *Cornicularii*, qui præerant comibus secretarii, atque prætorium custodiebant, Cassiod. *l. 11. var.* *Laterculenses* qui laterculo præerant, *l. 13. hoc tit.* qui omnes ex militibus

vete-

veteranis ad hanc quasi quietam honoratamque mili-
tiam assumebantur, Duplex autem erat Laterculum,
majus & minus. Majus, erat Codex quo totius imperii
notitia. Minus, quo, dignitatum civilium & milita-
rium, & promotionum ordo continebatur. Majus la-
terculum erat sub cura Primicerii notariorum. Minus
vero sub cura & dispositione Quæstoris, ut constat ex no-
titia utriusque imperii, & *l.* 1. *&* 2. sup. *de off. quæst.*
5 Horum omnium certus numerus fuit. Nam *Memo-
riales* statuti in scrinio memoriæ sexaginta duo fuera.
Epistolarum triginta quatuor. Libellorum quoque trigin-
ta quatuor, qui omnes scripta cujuslibet scrinii exeque-
bantur. *Antiquarii*, sive librorum scriptores in dicto me-
moriæ scrinio, nunquam pauciores quàm quatuor, *l.*
10. *hoc tit.* supradicti autem Memoriales nullo modo du-
plici officio fungi poterant, *d. l.* 10. §. 1. ubi plura officia
aucupari prohibentur. Minuit id enim officiorum &
Magistratuum dignitatem (cum singula singulos exi-
gant) si unus occupet officia plurimorum eodem tem-
pore, *l.* 17. §. 4. *ff. ad municip.* Vetitum quoque jure
Pontificio ne quis pluribus Ecclesiis adscribatur, ne
quis pluribus militiis, dignitatibus, officiis implicetur,
ne quia binis, ternis, pluribusve meratur einguiis,
non conjunctis ex prisca consuetudine, *cap. un. de cle-
ricis non resid. in* 6. DD. *in cap. cum olim de re jud.* Co-
var. *tom.* 2. *var. resolut. l.* 3. *cap.* 13. *num.* 6. probat
consuetudine posse obtineri, ut quis binis fungantur of-
ficiis, maximè si exercitium unius alteri non repugnet,
vel alterius usum non impediat.
6 Vacante itaque officio unius ex statutis, surrogaba-
tur in deficientis locum unus ex supernumerariis, qui
fuerat ordine temporis antiquior, nisi alius posterior la-
borum merito esset potior, & quidem subingredieba-
tur is in ultimum statutorum locum, non in gradum
quem defunctus tenuerat. Quod procedit nisi defun-
ctus filium reliquisset: nam licèt hic parum militiam
observasset, præferebatur ei qui laborum merito mu-
niebatur, *l.* 7. *hoc tit.* Quod singulare, ut hoc habeat
filius in solatium patris defuncti, & quia prior ordine,
posterior verò subrogatus, quamvis illo peritior: nam
etiam meritorum patris ratio habenda, Platea *ad d. l.*
7. *num.* 3. Hinc placuit filios advocatorum, vel adhuc
in tali constitutorum officio, vel eorum qui fisci patro-
natum deposuerunt, superstitum vel mortuorum, ex-
traneis ad idem officium accedentibus vel id petentibus
anteponi, eisque gratis & sine sumptibus sociari, *l.* 3. §.
& filios 5. *Cod. de advocat. diver. judicum*. Istis supernu-
merariis similes sunt hi, qui habent *la retenue des offi-
ces, ou survivance*, Loyseau *de offic.* * Ceterùm super-
7 numerarius qui in defuncti locum surrogabatur; pro in-
grassu præstare debebat ducentos quinquaginta solidos
proximo scrinii, mello proximo verò vel adjutori quæ-
storis, quantum fuerat ordinatum pro consuetudine
uniuscujusque scrinii, *d. l.* 7. Nota veterem morem ali-
quid præstandi primoribus alicujus militiæ, artis, offi-
cii, corporis, pro ingressu & incorporatione, *l. pen.*
§. 2. *ff. de leg.* 3. pro introitu tamen novi clerici nihil
præberi permittit Justin. *Novell.* 56. quamvis permise-
rit dari in usus pios, Cujac. *in d. l.* 7. Consuluit Plinius
Trajanum, *epist.* 78. an ubique honorarium pro in-
troitu curiales dare deberent, ille locorum servandam
esse consuetudinem rescribit. Nummi hi inter curiales
dividi & sportulæ appellari solebant, *l.* 6. §. 1. *de de-
curion.* ubi minor sportularum hujusmodi capax, non
suffragii ferendi dicitur. Verùm hoc lucrum quod pro-
ximo scrinii dabatur pro solatio, vel suffragio, placuit
dein præstari heredibus aut liberis defuncti, non he-
reditatis, sed privilegii nomine, vel si heredes non es-
sent, creditoribus, qui obligatam habebant militiam.
Quòd si autem ipsa militia comparata esset pecunia cre-
ditorum, tum hi uxori & liberis defuncti debitoris præ-
ferebantur, *Novell.* 53. *cap.* 5. idemque repetitur *No-
vell.* 53. *c.* 5. Vide quæ supra dixi *tit. de pignor.*
8 Inter militantes in scriniis numerabantur Subadjuvæ
& Adjutores qui nunc vocantur Secretarii in scrinio,
seu cancellaria. Subadjuva erat Adjutor Vicarius, ut
Adjutor Magistri scriniorum, Cassiod. *l.* 4. *var. cap.* 7.
Dabantur etiam Adjutores levandi laboris gratia, Quæ-
stori sacri palatii, valetudine impedito, vel ob multi-
tudine negotiorum obruto opem ferrent, *l.* 3. *Cod. de
divers. off.* Erantque certo numero duodecim ex scrinio
Memoriæ, septem ex scrinio Epistolarum, totidem ex
scrinio Libellorum, numero viginti sex, quem restituit
Justinianus, ante cujus tempora cum plures ambitiosi
irrepsissent in hæc officia, sic ut auctus esset valde ad-
jutorum numerus, statuit ne imposterum aliqui fierent
supernumerarii, aut in locum eorum qui tunc erant,
substituerentur, donec ordo adjutorum ad veterem le-
gitimumque numerum rediret, *l.* 13. §. 1. *hoc tit.* At-
que ita cohibuit ambitionem, & numerum otiosorum
sæpe hominum hujusmodi officia petentium restrinxit:
virtute ambire oportet, non favitoribus, non prace, aut
pretio. Et maximè *is qui gesturus est magistratum, tan-
tùm ab ambitione debet esse sepositus, ut quæratur cogendus,
rogatus recedat, invitatus effugiat, sola illi suffragetur ne-
cessitas excusandi*, *l.* 31. sup. *de Episc. & cler.* *Male se
res habet, cùm quod virtute effici debet, id tentatur pecu-
nia*, inquit Cicero *lib.* 2. *off.*
Non prohibet tamen Imperator quominus Adjuto- 9
ras, qui deposito officio transeunt ad melloproximi,
vel laterculensia gradum in scrinio epistolarum, vel li-
bellorum, aut fient memoriales, possint accepto pre-
tio, alium coadjutorem in suum locum subrogare, dum-
modo Quæstori libellum porrigant, quo merita subro-
gati exponant, & Quæstor libello subscribat, die &
admissione subrogati annotata, *d. l.* 13. §. 2. *hoc tit.* * 10
Id ipsum confirmavit *l. ult.* videlicet, ut possint la-
terculenses alium in suum locum subrogare, maxime
interveniente Quæstoris approbatione, cùm ad veterem
numerum redierint: Itemque militia suam vendere,
non tamen ultra centum aureos, eamque in heredes
suos transmittere, vel in liberos, etiamsi herades non
extiterint, dummodo approbetur à Quæstore & dictam
summam inferant pro introitu, secundum ejusdem Ju-
stiniani *Novell.* 35. Ex qua liquet non licere Adjutori,
vel alteri officiato munus suum pro arbitrio resignare
alteri, vel id vendere; nisi ob justam caussam, & ap-
probante superiore, & statuto pretio; idque demum
ubi ad majus munus evectus erat. Laudabile sanè foret, si
filii se capaces redderent ad parentum munia, eaque iis
conferentur, fidelius Principi servirent, ubi viderent se ob
merita parentum aliis præferri, exularetque ista officio-
rum venundatio & resignatio, magno Reipublicæ bono.
Igitur non sufficiet sobrogationes Officialium, aut 11
descriptiones decurionum insinuari; sed oportet etiam
eas à Præside approbari, *d. l. ult. & l.* 1. sup. *de apoch.
publ.* Servanda enim est juris solemnitas: itemque for-
ma statuti, quæ habet, ut numerus officialium, qui
excrevit, reducatur ad pristinum numerum, sic ta-
men ut diminutio non pareat præjudicium illis, qui
jam erant assumpti tempore reductionis, sed solùm no-
væ Officialium creationi, Jac. Rebuffus *ad d. l.* 13. *num.* 1.
Ceterùm non licuit Adjutoribus, qui ad Latercu- 12
lensis gradum in scrinio memoriæ, vel ad secundum
locum in aliis duobus scriniis provecti fuerant, mili-
tiam suam vendere, aut sibi alium subrogare, propter
morbum, vel senium vel aliam necessariam caussam,
constitutione alia hoc permittente correcta, quod sæpe
contingeret eos ægritudine simulata, ut à molesto isto
munere se liberarent, Lucas de Penna *ad d. l. ult.* Un-
de qui hodie dignitate militari, aut Ecclesiastica se
abdicare desiderat, adversam valetudinem, vel ætatis
senium probare debet, seque oneribus publicis impa-
rem esse, *tit.* *de renunciat.* * Non enim omnis sene- 13
ctus caussa est, cur honorem quis dimittat. *Plerumque
enim*, ut ait Valerius Maximus *lib.* 8. *senescentibus
membris conditque animus industriæ beneficio, intus flo-
rem juventæ retinet*. Ideo Laterculenses & Memo-
riales, quibus vegeta erat senectus, non poterant pro
arbitrio se munere abdicare: observabant enim vete-
res longa rerum experientia prudentiores esse senes,
quàm juvenes, quorum opera negat Arist. *lib.* 3. *top.
cap.* 3. utendum, ubi prudentia, sed ubi robore opus
est. Ideo in *l. ult.* *Cod. de auct. præst.* caussis gravioribus
senes interveniunt, retinentur in functionibus; quia
assidui, providi & temperati: juvenes verò sæpe te-
merarii, & impetu quodam feruntur, ut dicant & fa-
ciant ea, quæ si tacuissent, aut non fecissent, pluri-
mùm eis & Reipublicæ prodesse potuisset.
Præterea cum antiquitus non possent adjutores Quæ- 14
storis à scriniis suis & functione abesse, & absentes
impetrata etiam facultate perderent emolumenta, Ju-
stinianus vult ea integra ipsis adjutoribus præstari, ex
quocumque scrinio sumpti fuerint, modò constet de
commeatu & proficiscendi licentia ad tempus; ita ut
nihil ea propter proximis, aut melloproximis offerre te-
neantur, quamvis Kalendis Januarii ipso anni initio
abfuerint, quo salaria erogari solent, quique dies fe-
stus

15 stus & solemnis fuit, *l. pen. hoc tit.* * Idem servatur in
beneficiatis & Canonicis: hi enim impetrata residen-
tiæ venia ab Episcopo suo, reditus & stipendia perci-
piunt, certis ex caussis. Prima & ea justa ratione com-
mendata est, si studiorum caussa absint, *cap. 4. & 12.*
ii de cler. non resid. cap. fin. ii de magistr. qui discipli-
næ gratia abest, abesse non videtur, *l. 78. ff. de legat.*
3. l. 20. §. Pamphila ff. de instructo & instr. leg. Id quo-
que continetur, si in obsequio sint Romani Pontificia,
aut Episcopi sui, justa de caussa, *cap. 14. & 15. d. t. de*
clericis non resid. vel etiam si quacumque probabili ratio-
ne nitantur necessarii impedimenti, *cap. 10. ii d. t.* At
ut illis casibus fructus integros & illibatos lucrentur, ita
quotidianas distributiones non percipiunt, sed cedunt
iis, qui certis horis, divinis intersunt, *cap. 32. ii de*
preb. cap. 30. de elect. in 6. cap. un. de clericis non resid.
in 6. Aliter tamen constituendum videtur, si ejusmodi
manualibus distributionibus, omnes beneficii reditus
constent; tunc enim certa summa singulis annis favore
studiorum assignanda procul dubio esset. Eæ autem quo-
tidianæ distributiones, & veluti sportulæ, ea ratione
obtinuerunt, ut clerici & alii qui obstricti sunt, velu-
ti præmio invitati, ministeriis suis interessent, ea-
que diligenter peragerent.

16 Item, cavet Justinianus ut adjutores Quæstoris con-
veniri seu in jus vocari possint, libelli admonitione,
scripto, aut sine scripto, voce executoris, sive civilis,
sive criminalis caussa fuerit, *d. l. pen. in pr. hoc tit.* Non
omnis ergo in jus vocatio vel conventio hoc jure fit ex
libello, juris experiundi caussa, & quibusdam ex pri-
vilegio datum est, ne conveniri possint, nisi sententia judi-
cis quæ scripto contineatur, *l. pen.* sup. *de dignitatibus &*
l. 2. hoc tit. moribus omnis citatio scripto inseritur.

17 Attamen intra tempus commeatus seu facultatis pro-
ficiscendi, adjutores, vel cæteri militantes in sacris
scriniis, conveniri non possunt, nec conjuges eorum,
nec liberi, *l. 9. hoc tit.* Post tempus autem finitum ubi
reversi fuerint, tam parentes, quàm liberi, cæterique
de familia conveniri poterunt, & debent apud Magi-
strum officiorum, si caussa sit civilis aut criminalis, *l.*
12. hoc tit. Quòd si verò lis sit de annonis, vel novis
operibus, aut tutelis, Præfectus urbi de ea cognoscit,
non Magister officiorum: quin & ille solet hujusmodi li-
tem remittere ad alios Præfectos; ut si quæstio sit de
annona, ad Præfectum annonæ; si de tutela, ad Præ-
torem tutelarem; si de operibus, ad Architectos, Cu-
18 jacius *ad d. l. 12.* * Si verò militantes aut memoriales
in provinciis litem moveant, aut ipsis moveatur, con-
veniri debent apud Præsidem provinciæ, nec coguntur
satisdare judicio sisti, licèt immobilia non possideant,
sed juratoriæ suæ cautioni committuntur, sportularum
nomine nihil præstant, sed tantùm unum solidum exe-
cutoribus agentium in rebus, & cùm judicium ingre-
diuntur, duos solidos, pro editione gestorum dimidium
solidum; solent quandoque remitti ad arbitrum delega-
tum, *l. ult. ff. de privil. schol.* & illi pro ingressu soli-
dum unum solvunt, tantumdem si coram aliis Præfe-
ctis aut fisci patronis conveniantur. Aliàs, ut scribit
Suidas, decima pars ejus quod a debitore petebatur
sportularum nomine, sive pro mercede judicibus dari
solebat; sicut hodie jure Regni Hispaniæ, decima ex
executionibus solvitur, quæ originem habuit hisce spor-
tulis, Parlador. *lib. 2. rer. quotidian. cap. fin. §. 1. num.*
19 *192. & 3.* * Non puto tamen sportulas datas fuisse judici-
bus sine scripto cognoscentibus, Gloss. *in d. l. 2. verb.*
dispositione, uti nec hodie, si caussa sit exiguæ quantita-
tis, aut pauperum, *Novell. 82.* aut vilium personarum,
20 *Novell. 17. cap. 3.* * Addit Imperator *in d. l. 12.* hæc
privilegia non tantùm militantibus competere, sed &
eis qui militiam gradu soluto, sive vacante deposu-
21 runt. * Sunt & alia privilegia: Immunes enim sunt
militantes in sacris scriniis, ab omnibus sordidis mune-
ribus, & a publicis functionibus, ut ab equorum ty-
ronumve præstatione, & temonario munere, *l. 4. hoc*
tit. Item ab indictionibus civilibus, etiam post com-
pletam militiam; super domibus quoque quas in pro-
vinciis possident, metatorum molestia liberantur, *l. 9.*
in fin. hoc tit. Quin & post viginti annos transactæ mili-
tiæ, si discendendum sibi esse decreverint, consulari ho-
nore fulti inter allectos habentur, atque hunc honorem
dignitatis tenent, quæ ex consularibus deferri consevit,
ita ut nullus possit aliquid eis invitis injungere, *l. 3. hoc*
22 *tit.* * Patet quoque iis ingressus & consessus in secreta-
ria judicum ordinariorum, *l. 2. hoc tit.* Primoribus verò
officiorum, ut Exceptoribus & Comitibus facultas da-
tur consedendi etiam cum spectabilibus judicibus, *l. 5.*
hoc tit. ut bene notat Cujacius *ad d. l. 2.* quæ si dene-
gata fuerit, aut reverentia inter salutandum non dela-
ta ab Officialibus, tres libras auri pendunt, *d. l. 2.* De-
nique, ut initio dixi, finito munere, qui altioris gra-
dus erant, cingulo comitativæ sacri palatii donaban-
tur; atque ita illi, quos fides, ac diuturnæ observatio-
nis industria, literataque militia commendabant, præ-
miis ornabantur, *l. 8. hoc t.* quorum spes sæpe plus pote-
rat apud Aulicos istos, quàm in Principem naturalis pro-
pensio.

TITULUS XX.

De Agentibus in rebus.

1 *Distinctio inter Agentes in rebus, & militantes in scriniis. Et quàm varii illorum gradus.*
2 *Definitur numerus Ducenariorum, & aliorum agentium in rebus, & quod illorum munus fuerit.*
3 *Qui Ducenarii appellarentur; Item Biarchi & Circitores.*
4 *Nemini licebat scholarem fieri sine approbatione Principis, & nomen laterculo inserebatur.*
5 *Resignatio, aut venditio officii regii, fieri debet cum approbatione Principis.*
6 *Officiali decedente, successor ejus accipit salarium totius anni.*
7 *Mortuo aliquo de schola Agentium in rebus, in locum ejus succedit proximior, non ulterior.*
8 *Servandus ordo, & ratio meritorum habenda, in promotione ad officia.*
9 *Qui ad officia malis artibus evehuntur, sæpe gravius ruunt. Quinam ad aula officia eligendi.*
10 *Removeri non debent sine permissu Principis.*
11 *Privilegia varia habent Agentes in rebus, & quod non conveniantur apud alium, quam Magistrum officiorum.*
12 *Quinam præterea apud hunc Magistrum responderere teneantur. Et qui deputati dicantur.*

AGentes in rebus non idem munus obeunt, quod 1
militantes in scriniis: hi enim literarum præ-
sidiis militabant, *l. 1. C. Th. de proxim. com. disp.* dici-
turque eorum militia literata, *l. 8. sup. tit. prox.* Illi
verò militant in rebus ipsis, & in actu Reipublicæ, &
a Græcis dicuntur Magisteriani, suntque eorum gradus
varii. Alii erant Tribuni scholarum, alii Primicerii,
alii Senatores, post hos Ducenarii, dein Centenarii,
mox Biarchi, postea Circitores, exinde Equites, ul-
timi Tyrones, *l. 7. hoc tit. l. 1. & 3. sup. de off.*
mag. off. l. 1. infr. de privil. schol. * Leo Imp. nume- 2
rum definit *in l. 3. hoc tit.* hunc videlicet, ut Ducenarii
quadraginta octo in cingulis habeantur, Centenarii du-
centi viri, Biarchi ducenti quadraginta dumtaxat, Cir-
citores trecenti, Equites quadringenti quinquaginta.
Quæ autem sint, aut fuerint horum omnium munera,
incertum est. Reor tamen domi eorum aliquos occupa-
tos fuisse, circa palatina negotia domus & familiæ Prin-
cipis; item foris ejus mandata & literas detulisse, alios
curasse, ut ex provinciis pecuniæ & species tributorum
nomine debitæ in urbem veherentur, quo munere præ-
cipuè fungebantur Ducenarii, & ob id dicti exactores,
procuratoresve Principis. Sic Apuleius *lib. 7. asini*,
dicit Procuratorem Principis ducenaria perfunctum:
Ducenaria enim vectigalis, seu indictionis nomen est,
sicut decima, aut centesima, quam Procurator agens
in rebus vel exigebat, vel de ea judicabat, ad altio-
rem gradum evectus. Apud Alciatum & Pyrrhum *ad*
h. tit. * lego Ducenarios appellari judices qui de censu 3
ducentorum sestertiorum judicabant: horum cœtus de-
curia dicta fuit ab Augusto Cæsare, ut scribit Tran-
quil. Apud milites ducenarii vocantur, qui duas centu-
rias, seu ducentos viros in acie ducebant: verùm de
his militantibus ducibus non agit hic titulus; sed de il-
lis nimirum, qui quotidiana domus Augustæ negotia
(ut dixi) expediebant, & annonam aulicam curabant,
qui omnes illis militaribus viris honore æquabantur:
nam ducenarii ducentis ministris aulicis præerant, cen-
tenarii centum, Vegetius *l. 2. cap. 8.* & Langlæus *in*
otio semestri l. 13. cap. 2. Biarchi, non etiam hic illi,
qui provincias circumibant, & curabant ne in viis de-
licta committerentur, sed qui adscripti erant scholæ
agentium in rebus & sollicitè agebant, ut annona, &
quæ

quæ ad victum necessaria erant, æqualiter semper decurrerent: Bios enim victum significat: de his infra *tit.* 48. *num.* 3. Circitures, quorum & hic fit mentio, potios dicendi circuitores, qui oocto urbem circumibant, ut iocendia extingnerent: funt & oanc inter milites, qui Duci renunciant, si quid culpa commissum sit, & nostrates *la Ronda* vocant. Alii inter cives circuitores sunt, qui per urbem res venales circumferunt: de his est *l.* 5. §. 4. *ff. de inst. act.*

4 Huic scholæ agentium nemo facile adjungebatur, qui à mejore parte non esset electus, & idoneus à Magistro officiorum judicatus, atqee à Principe probatoriam accepisset, quæ io scrioio memoriæ reponebatur, *d. l.* 3. *hoc tit.* Probatoriæ sunt literæ, sive diplomata, qnibus qui ad aliqnud officium adsciscitur, idoneus & probatus renunciatur. Absque his probatoriis memoriales & agentes in rebus, ceterique apparitores Prætorianæ per Orientem Prefecturæ non recipiuntur: Neqne hi etiam qui io diversorum jodicum officiis nomerantur, solito more militiæ Sacramenta sortiri possunt, *l.* 10. insr. *de divers. off.* Similiter hodie nemo ad palatinum vel militare munos assumitur absqne probatoria manu Principis subscripta, & sacris scriniis inserta, vulgò registrata apud acta judicis, coram quo officialis juramentum præstat.

5 Unde licèt quis vendendi vel resignandi muneris jus hebeat, in favorem alicujus: non prius tamen is cui resignetur, jus ad munus consequitur, quàm Princeps, vel is qui instiruendi destituendive jus habet, resignationem acceptaverit, aut venditionem approbaverit, expeditaque fuerit provisio in ipsius commodum, *juxta cap.* 4. *& ult. de renunciat.* Ita ut munus istud adhuc censeetur esse in patrimonio Principis, à cujus potestate pendet officiorom exercitium & administratio, ut ait Mastril. *lib.* 1. *de magistr. cap.* 20. *num.* 54. eaqoe solum concesse resignanti; ita nt possit officium ab en ob debita occupari, imò & alteri vendi. Quò fit, ot resignatio non inducet traditionem officii, que transfereur proprletas; quandoquidem illi, qui officia possident, nequeant ee libere in alios transferre, sed debeant in manus collatorie resignare, & à Principe impetrari, à quo munia publica tanquam fonte dimanant, *& exeunt omnes dignitates, ut à sole radii*, et ait Cassiodorus *lib.* 6. *var. epist.* 23. Adeò ut sine ipsius approbatione & obtentie literis provisionis, oemo dici possit Officialis regius. Vide quæ dixi sup. *lib.* 10. *tit.* 62. *in fine* Loyseau *de offices lib.* 1. *cap.* 3.

6 Estque adeò necessaria ista Principis approbatio, ut si Officiarius non reperietur ennotatus & descriptus in registro, sive originali rescripto, non potiatur immunitate ulla, nec consequatur emolumenta officii, neque selarie transmittat ad suos heredes, si moriatur. Cùm aliàs qui legitimè assumptes est ad munus, eut innumerum ducenarii, ebi ex hac luce migraverit, successores ejus ex testamento vel eb iotestato veoientes, totius anni salaria consequantur, sicut conseqoeretur defunctus, si viveret; quem ob caussam locus mortui toto anno vacare debet, *l.* 3. *hoc tit.* nec potest alius ieterim subrogari, ne Respublica doobus selariis oneretur. *

7 Item nullus de schola agentium in rebes locum mortui potest occopare, aut eum pecunia invadere, sed is ei succedit, qui grade & meritis proximior est, *l.* 1. *hoc tit.* Quòd si quis ulterior, impetrato rescripto, seipsum in locum præ alio digniore intruserit, ex loco in quem
8 incedenter irrupit, extruditur, *l.* 2. sup. *de off. mag. off.* *
Si tamen aliquis præcederet ordine temporis, & alius niteretur meritis, potarem hunc esse præferendum, joxta textum *in l.* 7. sup. *tit. prox.* ubi: *nisi forte ab eo qui tempore vincitur, laborum comparatione superetur*; est enim valdè absurdum, inquit Boetius *lib. de descript. schol. cap.* 6. ut imperitus perito, novellus antiquo, rodisque præferatur emeritu. Ideo Avila *cap.* 4. *de præt.* relatus à Bobadilla *lib.* 2. *polit. cap.* 3. *num.* 14. queritur, non dignè pensari merita leborantium, nec servari ordinem in deferendis honoribus: *Hodie*, inquit, *non morum honestas, sed verborum venustas attenditur; non scientiæ visus, sed stultitiæ risus; non paritas*
9 *manuum, sed quantitas munerum consovetur.* * Per hos vitiorum grados plures debita aliis virtutum præmia præripiunt & dum aliis perniciem optant, sibi parant, Tigillini exemplo, qui, scribente Tecito *lib.* 1. *hist. præmia virtutum velocius vitiis adeptus*, sed ea celeritate & arte qua evectus, eadem interiit: nam *inter stupra concubinarum & oscula & deformes mores, sectis novacula faucibus, infamem vitam fœdavit, etiam exitu sero & inhonesto*. Caveat proinde Princeps regimini alios præficere, aot in ministerium domesticum assumere, quam quos vitæ integritas, & generis claritas commendat: eorum enim probitas & honestas innocentiæ Principis opinionem ingenerat, & quales illi sunt, tales ipsi Principes existimantur. Et sanè magnum aulæ decus accedit, cùm viri probitate spectebiles circa Principum personas occupantur, omniaque aulæ negotia sedulo gerunt & ad usum componunt. Unde laudatur Alexander Severus à Limpridio, quod Aulam suam & comitatum omnem porgasset, abjectis ex muneribus palatinis cunctis obscœnis & infamibus. * 10
Sed si in palatina officia irrepserint, aut scholæ agentiom in tebus se sociaverint eliqui viles & abjecti homines, non statim poterunt à quocumque judice removeri, sine permisso Principis: nam probata semel schola nullem censuram vereri, aut vilitatis judicie contumeliam timere debet; si qui igitur ie eo numero humiles & abjecti esse dicantur, retinendi sunt, modò probi sint, & ex fide munera sua obeant, *l. e. bt.* Monet tamen Principem suum Socrates, *ne ullius abjecti hominis ministerio utatur: nam quidquid ille deliquerit, ipsi tanquam auctori imputabitur.*

Porro hæc schola, quæ & alibi bonorum virorum 11
collegium dicicur, *l.* 19. *Cod. Theod. hoc tit. de agent. in reb.* Vicariam dignitatem adepta est, *l.* 22. *Cod. eod.* Nam hujusmodi viri agentes & vigilantes in rebus, per ordioem conseqei solent Principatus insignia, ut dicitur *tit. seq.* pensantur & eorum labores, variis præmiis & privilegiis, inter quæ, illud habent Ducenarii, Centenarii & Adjuvæ, ut Romæ, aut Constantinopoli coram Magistro officiorum conveniantur, oon coram alio, sive sit causse civilis, sive criminalis, multoque magis in hac: absurdum enim esset, ut in ejus salutem vel existimetionem valeat quisquam proferre sententiam, cujus de nulle re pecuniaria possit iodicere. Hujus autem privilegii prærogetiva datur etiam subadjuvis, qoamdiu officio funguntor, & eu deposito, si fiant Centenarii. In provinciis autem ut respondeant apud Præsidem sublata præscriptione fori, nisi si qua publicæ excutionia sollicitudo eis adjencta sit, *l. ult. hoc tit.* * Hioc observa majores & honoratiores ju- 12
dices de caussis criminalibus cognoscere, inter quos censetur Magister officiorum: illum enim judicem in caussis omnibus sortiuntur Cubicularii Augusti & Augustæ, *l.* 3. sup. *de præpos. sacri cubic.* Silentierii, Memoriales & Scholares in Sacris Scriniis militantes, & omnes Agentes in rebus post ducenæ vel centenæ gradum, *d. l. ult.* Jac. Getherius *de domo Aug. l.* 2. *cap.* 20. & qui ipsis agentibus subserviebant & eos comitabantur, qui dicebantur deputati, prout & servi publici armorum fabricæ deputati foere, *l. ult.* sup. *de ser. fugit.* Item deputati sacræ vestis, qui eas manibus componebant & aptabant, *l.* 7. §. *deputati* infr. *de palat. sacr. larg.* Pancirol. *in notis. imper. cap.* 64. *in fin.*

TITULUS XXI.

De Præpositis agentium in rebus.

1 *Officiales Fabricis deputati Barbaricarii cur dicti.*
2 *Qui per annum fuerant in ea schola, ad alia munia ascendebant, quinam excluderentur.*
3 *Senio confecti poterant substituere alium ejusdem Scrinii æque idoneum.*
4 *Quando possit artifex alium substituere & qualem & quando non.*
5 *An substitutus remaneret in officio, vel alius constitueretur in illo.*
6 *Quæ privilegia competant agentibus in rebus sive agant sive conveniantur, circa cautionem & sportulas.*
7 *Privilegia collegiis & urbibus gratuito concessa, nunquam nisi ob graves Reipublicæ caussas revocanda.*
8 *Multò minus quæ in contractum transierunt; ex quibus communitas utilitatem sentit.*

HIc titulus à plerisque omittitur, & seperiori con- 1
jungitor, quo agitur de schola agentium in rebus, in qee diversa erant officia, & plures illis præpositi ac armorum fabricis deputati, quorum alii subadjuvæ, Adjutores duo, fabricarum tres, totidem Barbaricorum. Alii qeieque, singuli in soa diœcesi, Orientis, Asiæ, Ponticæ, Thraciarum & Illyrici fabricas

çotabant. Barbaricarii dicti, eo quòd io fabticis arma Carica seu Barbarica pararent, quæ Julius Pollux *l. 9. cap. 7.* enumerat, illi quoque cassides, buccullasque auro & argento, expressis homioum brutorumque imaginibus exornabant: Alii Phrygiones Barbaricas vestes conficiebant, & coloratis filis varias formas io iis exprimebant, omnes dicti Barbari, prout etiam cæteri populi, præter Græcos & Latinos. Gurher, *de off. dom. Aug. l. 3, cap.* 22. & Amb. Calepin. *de propriis nominibus*, dicuot Cariæ & Phrygiæ populos Minoi paruisse, seseque exercuisse in fabricandis insignibus, cristis & armis, quæ dicebantur Carica, ac passim barbarica. Sic Homerus *iliad.* Cares vocat *β· ρζαρωνιν ι*, inde & *βαρζαρικὸν* dicitur armamentarium, in quo spolia & donaria belli pacisque à Barbaris accepta reponebantur. Virg. 2. *æneid.*

Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuere. ——————

2 Qui itaque ex ageotibus in rebus, in proviociarum officiis primores fuissent, & per annum integrum quaterni per ordinem, Subadjuvarum sollicitudioem io unoquoque scrinio fabricarum & Barbaricorum suscepissent, gradatim ad Principatus ipsius officii gradum asceodebaot. Scrinia fabricarum etant 15. totidem Barbaricorum. Uode sexaginta quotannis Subadjuvæ scriniorum fiebant, præter eos qui Barbaricos curabant, Pancirol. *in notitia utriusque imperii c.* 71. Sed ab hujusmodi officiis arcebantur negotiatores, actores, procuratoresque rerum alienarum. Eos enim ad hæc officia adspirare placuit, quorum labores scholæ agentium in rebus testimonio probarentur. Quò fit, ut adscripti sacris scriniis, quibus præerant viri spectabiles primicerius & tertiocerius, adjuvantes eos in tractu chartarum, excluderentur; quia cùm eidem scholæ adjuncti essent, duobus officiis operam suam adhibere non poterant: oam præter emolumenta, quæ de prædictis scriniis consequebantur, principatus solatio debebant esse contenti. * Quod si autem morbo, vel ætatis senio,
3 vel quocumque alio vitio præpediti, per se non possent officiales memorati officii curam subire, consideratis præcedeotibus laboribus, facultatem habebant chartularium ex eodem scrinio assumendi, & substituendi, sub periculo tamen suarum facultatum, *l. 1. hoc tit.* ideo maximè advigilabant, ut substitutus esset idoneus, bonis moribus præditus, scientiam peritiamque rerum habe-
4 ret. * Debet igitur is qui munus suum implere per substitutum desiderat, talem eligere, qui sit ejusdem scrinii, idest, ejusdem juris & conditionis. Sic Doctor doctorem subrogat moribus & scientia idoneum, non scholarem quantumcumque sufficientem. Similiter artifex artificem æquè industrium substituit. Licèt inter artifices longa sit differentia & ingenii, & naturæ, institutionisque: sufficiet tamen idoneum subrogasse, nisi artifex ipse sua opera ædificium aut rem aliam perficere promiserit, aut actus talis sit, qui requirat industriam electæ personæ, non alterius, *l. 31. ff. de solution.* Gutierrez *pract. qq. l. 1. q.* 34. si verò actus fieri possit per substitutum, debet hic idoneus esse, atque à principio talis, qualis is io cujus locum subrogatur; aliàs nulla erit subrogatio, & quod gestum est, non subsistet, quamvis ad tempus tantùm sit subrogatus, Bart. *hic in l.* 1. *n.* 4. & Bald. *in l. Parabolani C. de Episc. & cler.* Vide quæ dixi supra *de decurionibus n.* 53.

5 Hinc quæri posset: an substitutus ad tempus, si interea præmoriatur is qui substituit, permansurus sit in officio? quod non videtur, sed alius erit constituendus, cui meritorum suffragentur insignia, juxta *l. 1.* infra *de diversis officiis* Non urget, quòd curator impuberi datus, perseveret in eadem cura, *l. 25. ff. de tut. & cur. datis*; quia alia ratio est publici muneris & officii, quod à Principe confertur: rectè tamen fecerit, si substitutum aliis præferat, modò ejus virtus & eruditio mereantur, Lucas de Penna *in l. pen. tit. sup.* gaudet autem qui substitutus est, eadem prærogativa & privilegiis, quibus is qui eum substituit, accedente Principis approbatione, dum eligitur.

6 Privilegia eadem conceduntur Agentibus in rebus, quæ militantibus in sacris scriniis, ut videlicet conveniantur coram Magistro officiorum, nec compellantur fidejussores extraneos dare, judicio sisti, sed ex eadem schola & numero agentium in rebus, *l. ult. hoc tit.* Quod nostri Doctores favore studiorum extendunt ad studiosos & clericos, ut non teneantur alios nisi suæ matriculæ & conditionis fidejussores offerre, *l. 33. §. propterea 2. sup. de Episc. & cler.* & *l.* 12. sup. *de proxim. sacr. scrin.* aut juratoriam cautionem præstare. Licèt enim non videatur idoneum fidejussorem dare, qui dat privilegiatum, *l. 8. §. 1. ff. qui satisd. cogant*, est tameo quid singulare in studiosis & agentibus in rebus, prout & illud, quòd non teneantur majores sportulas dare, quam quas executoribus præstant ministeriani io urbe litigantes, *l. ult.* infr. *de castr. & minist.* In provinciis leviores sunt sportulæ, pro parte oimirum tertia, ejus quod præstant in sacris scriniis militantes; & hoc sive ipsi litigent, sive procuratores, sive uxores, liberi, aut servi eorum, *l. ult. hoc. tit.* ubi amplius Anastasius Imperator privilegia quæcumque antea concessa ducenariis, centenariis, chartulariis, vult competere omnibus ageotibus in rebus, & familiæ eorum; etiam post depositam legitimeque peractam militiam. Et ne quis hæc privilegia ageotibus in rebus indulta, subdola & astuta interpretatione ad diminutionem anteriorum privilegiorum audeat invertere, *vers. cùm per absurdum.*

Cùm non soleat Princeps privilegia minuere, sed be- 7
nigna interpretatione benemeritis dare, & augere suam liberalitatem: nec unquam revocare concessionem quamcumque gratuitam collegiis & urbibus factam: quod deceat beneficium Principis esse perpetuum, *cap. 16. de reg. juris in 6.* modo id publicæ utilitati oon adversetur, nec aliis civibus officiat, quibus forte ante jus aliquod quæsitum est. Rarò quidem facienda est concessio privilegiorum: rarius tamen aut nunquam minueoda aot revocanda: nam præterquam quod fides concedentis minui videatur, periculosa res est liberalitatem, quæ in privilegium transiit, revocare: nam sæpe pertinaciter resistitur & ipsi Principes & Respublicæ in exitium trahuotur: nunquam enim tam grata est concessio, quàm ingrata revocatio. Non dubito tamen, quin Princeps si necessitas exegerit, aut privilegium incipiat officere, possit id revocare, & derogare quibuscumque privilegiis gratuitò concessis.

Non autem illis, quæ ex obligatione procedunt, & 8
in contractum transiverunt, ut dixi supra *l. 10. tit. 47. num.* 15. Nam sæpe revocatio, non tantùm rendit in perniciem corporis illius, cui concessum est privilegium, sed etiam totius civitatis, si plures inde utilitatem percipiant, quæ cessaret, revocato privilegio. Quod proinde minui, aut tolli non debet, prætextu imaginariæ alicujus utilitatis, aut necessitatis publicæ, nisi de ea evidenter constet, Peckius *ad d. cap. 16. de reg. jur. in 6.* Joan. Wamesius *cent. 1. resp. civil. cons.* 1.

TITULUS XXII.

De Principibus agentium in rebus.

1 *Qui Principes officiorum dicerentur. Post summas vigilias & labores fiebant Principes agentium in rebus.*
2 *Consequebantur præfecturas: nullus tamen officialium ad munus aliquod mittebatur, nisi Principe ordinante.*
3 *Nec ipso ignorante agentes in rebus citabantur, aut trahi poterant ad alium judicem, etiamsi citati essent Senatorii ordinis.*
4 *Alii actus expediebantur coram aliis judicibus.*
5 *Principes hi Proconsulibus & Comitibus æquati: quibus honoribus & privilegiis decorarentur etiam honorarii.*
6 *Retinebant privilegia etiam deposito officio, & non conveniebantur, nisi coram majoribus judicibus & ex scripto, & sportulas moderatas præstabant.*
7 *Non onerabantur fidejussoria cautione, sed juratoria possidentes immobilia. Quid nunc observetur.*
8 *Privilegia ad filios extenduntur. Pater cohortalis militans in schola agentium, obtento principatu cohortali conditione solvitur, & filius quoque post Principatum susceptum, non ante.*
9 *An in Regia successione primogenitus censeatur, qui natus fuit, antequam defunctus pater regnum acquisiisset.*

PRincipes sunt primores scholarum, qui officia ad- 9
ministrabant: hi principales officiorum vocantur in *l. 1.* sup. *de sent. pass.* ut Princeps Officii, Primicerius, & Primiscrinius, qui omnibus imperabat & quid ubique agendum disponebat, ab eoque omnium dispo-

sitio-

sitionum forma procedebat. In scholam autem agentium in rebus recepti, primo Equites, Biarchi, Centenarii & Ducenarii gradatim fiebant, donec ad Principis gradum ascenderent; idest, primi officiorum magistratuum crearentur, *l. 1. Cod. de off. mag. offic.* Cùm enim in ea schola meliorem vitæ partem consumpsissent, providendo rebus necessariis ipsius Principis, & aulæ & familiæ; item per provincias celeriter exequendo mandata Principis, ubi a periculis & laboribus itinerum quiescebant, tum Ducenarii & Centenarii facti cum honore in provincias mittebantur qui magistratuum officiis præessent, ac tunc Principes agentium in rebus vocabantur: item Principes Magisterianorum, *l. 15. & seqq. Cod. Theod. de agentib. in reb.* De his Cassiodorus *l. 11. Cur agentium in rebus miles post tot laboris incerta aliquid patiatur ambiguum, qui crebri actionibus excubando, ideo Principis nomen habere promeruit, quia militia sacramentis cæteros ante-*
2 *cellit.* * Quæ verba sentit Cujacius intelligenda esse de Principe officii prætorianæ sedis, qui ex Mariani sententia, Principes agentium in rebus ad gubernanda officia Præfectorum prætorio, & urbis & Vicariorum & Proconsulum Africæ, Achaiæ, & Comitis Orientis, Ægypti, & aliorum tractuum dirigebantur, & assumebantur: quodque confirmat Novella Theodosii *de Princip. agent. in reb. Ut inconsulto Principe, qui ex schola agentium in rebus, ad obsequia Præfecturæ prætorianæ post infinita discrimina, & consumpta ætatis parte meliore pervenit, primores designati officii nihil usurpent, neque Præfectianus aliquis sua præsumat militia Sacramenta, neque matricula eximatur, præter ejus conscientiam atque consensum, ita ut eadem matricula officii prætoriani in Principis potestate consistat.* Ex quo loco patet agentes in rebus post exactos labores ascendisse ad officia principatus, & alias præfecturas obtinuisse.

3 Præterea nullus officialium, inconsulto Principe, in munus publicum, vel privatum mittebatur, nullus eorum in jus vocari, ad aliud tribunal trahi, aut in eos ulla executio fieri poterat, sine ordinatione & annotatione Principis. Caussarum quoque patroni nullam contra officiales, aut pro illis postulationem introducebant ignorante Principe, sub pœna decem librarum auri, *l. 1. h. t. l. 4. & 11. C. Th. eod.* Si qui igitur ex agentibus in jus vocandi citandive erant, id fieri oportebat consulto Principe, quantumvis citandi essent Senatorii ordinis.
4 * Alii verò actus legitimi, puta insinuationes donationum & testamentorum, qui a Senatus cœtu tractari consueverant, coram Magistro census poterant celebrari; nec valebat rescriptum contra hoc impetratum, *l. 2. h. t.* Non adversatur, quod dicit Constantinus, nullum mandatum posse fieri senatoria præditis dignitate, nisi ab ipso Imperatore, *l. 5. vers. si quid sup. de dignit.* quia id procedit in eo, qui actu habet administrationem; secus si honoraria Senatoris dignitate præditus, de numero sit agentium in rebus; quia tunc in omnibus caussis citari, & coram suo Principe conveniri poterat, & debebat ab eodem mandata accipere, non tamen per hoc derogabatur actibus, quos Senatores vel in Senatu tractare, vel coram aliis judicibus complere solebant, Platea *ad l. 2.* manebat jus in integrum judicibus in caussis & actibus eis speciatim commissis, *l. 12. §. 1. in fin. C. de proxim. sacr. scrin.*

5 Porrò ipsi Principes agentium in rebus, circa lites actionesve exercendas, excipiendasve eadem privilegia habebant, quæ Comites consistoriani, quibus itemque Proconsulibus æquati, *l. 3. h. t. & l. 2. sup. t. 10.* Atque ubi ex Ducenariis facti erant Principes, vel adjutores Magistri officiorum, vicariæ dignitatis honore decorabantur, *l. 5. h. t.* Ac militiæ suæ ordine, labore decursu, Comitativæ primi ordinis, cingulo in diem vitæ potiebantur, *l. 6. h. t.* sed hoc principale fuit, ut iis domesticos in suis actibus habere liceret, quorum fidem industriamque probatam sibi existimarent. Idem Præsidibus, Ducibus & Comitibus licebat; verùm horum domestici, completo actu, eumdem repetere non poterant, secus domestici Principum, *l. 4. h. t. l. 5. & 6. sup. de assess.* Erant ex his honorarii, qui principatus honorem impetraverant, ubi viginti quinque annorum militiam impleverant, si fortè ob adversam valetudinem militiæ finem expectare non possent, ex scholæ attestatione: itaque iisdem privilegiis muniebantur honorarii, quibus Principes in actu positi, nisi quod hi in consessibus & salutationibus judicum illis præponerentur, licèt essent tempore posteriores, *l. 4. h. t.*

Interdum hi qui actu administrabant, diutinis militiæ stipendiis & laboribus fatigati, quietem ab Imperatore consequebantur, manentibus videlicet dudum præstitis salvis privilegiis, *d. l. 6. in fine.* Quò fit, ut non possent in jus vocari, nisi coram supremis judicibus, & ex eorum scripto conveniri, tam ipsi quàm eorum uxores, liberi & coloni; non amplius etiam quam unum solidum executoribus, sportularum nomine præbere compellebantur; apparitoribus verò præsidialis judicii tertiam tantùm solidi partem. * Item non onerabantur exactione fidejussoriæ cautionis, sed illum dabant fidejussorem, quem locorum defensor idoneum existimasset: possidentes verò bona immobilia in urbe; vel in provinciis, juratoriam solum cautionem præstabant, *l. ult. h. t.* Eadem cautio hodie sufficit immobilis, vel mobilia pretiosa possidentibus, in loco ubi conveniuntur; secus si in alio, nisi utroque in loco judex jus dicere possit, Bart. Jas. Costalius *ad l. 15. ff. qui satisd. cogant.* Rebuff. *ad d. l. ult.* verius nunquam iis remitti cautionem judicio sisti, & judicatum solvi, etiamsi manifestè sint locupletes, & in dignitate constituti, *l. minor in fin. ff. de procurat.* Quoniam tales sint, & fidejussores idonei, committi solet examini & arbitrio judicantis, *l. 5. §. 1. & l. 9. ff. qui satisd. cogantur.* 6 7

Constat autem secundùm probatam matriculam, per gradus & successionem descendentes ex Principibus agentium in rebus, dicta privilegia & dignitates consecutos fuisse, *l. 1. & 3. sup. de agent. in reb.* Imò quamvis in schola agentium, militiam sortiti non fuissent; sed in ea pater se exercuisset, & cohortalis existens, post laudabilem laborem principatus honorem meruisset, filius quoque ab eo post principatum susceptus, liber fiebat ac securus, nec ullis cohortalis officii nexibus obligabatur utpote ex patre libero progenitus. Si verò conceptus fuisset ante obtentum a patre principatum, cohortali conditione non liberabatur, *l. pen. h. t.* 8

Hinc quidam existimarunt, filium antequam pater regiam dignitatem obtinuisset, Regis filium non esse, sed eum esse & succedere qui ex patre jam Rege genitus est: adeò ut sentiat Tholosanus *l. 7. de republ. cap. 9.* patrem privatum, si libera electione, aut armis, regnum obtinuerit, pro arbitrio suo de regno posse disponere, illudque cuicumque voluerit ex filiis deferre, imò etiam extraneis. Jure tamen gentium & civili æquum est, ut bona paterna filiis debeantur potius quàm exteris, & inter filios is præferatur qui natus antequam pater Rex esset; habenda hìc enim est ratio sanguinis, cujus merito successionis prærogativa acquiritur. Nec interest: an quis in summa dignitate existens genuerit filium: an ante dignitatem, per text. *in l. 5. ff. de senatorib.* sed sufficit genuisse. A natura hoc jus est, nec dignitatis accessione mutatur. Imò confirmatur duplici vinculo: nam dum pater regiam dignitatem consequitur, jam filius primogenitus est & Regis filius. Unde non potest ipsi jus successionis secundogenitus eripere: maximè cùm jus illud non nativitate influat in aliquem, sed tempore mortis; an quis sit primogenitus, vel propinquus, seu an qualitatem habeat ad succedendum necessariam, consideratur. Non adversatur *l. pen. h. t. & l. ult. sup. de decurionib.* quia in illis legibus non agitur de successione, sed de conditione quæ patri inerat, cùm filium gigneret, qui cùm esset cohortalis aut curialis, filius ex tali primogenitus, obnoxius manet isti conditioni; adeoque curiæ obstrictus, per oblationem, ut non possit patris superveniens dignitas, eum liberare, ne curiæ aut fisco præjudicium fiat. Similis de Senatoris filio mota est quæstio t. t. *n. 58.* Vide de hac Tiraquell. *de primogen. quæst. 32.* & Molin. *de Hispanor. primogen. l. 3. cap. 1. per totum*, Hotomann. *illustr. qq. cap. 2.* qui tradunt, in regnis & feudis majoribus, ubique locorum id observari, ut primogenitis eorum successio deferatur, isque gentilitia insignia nullo signo diminuta solus gerat. 9

TITULUS XXIII.

De Curiosis & Stationariis.

1 *Qui dicantur Curiosi: quod eorum officium. Quinam mitterentur in provincias.*
2 *Unus Constantinopoli manebat in Comitatu Principis, dictus Præsentalis; erant & alii Præsentales.*
3 *Mittebantur curiosi in provincias, ut inspicerent evectiones, non licebat eis naves concussione vexari.*

4 *Cursum publicum gubernabant, & curabant ut servaretur modus evectionis.*
5 *Fit inspectio eorum quæ exportantur, ab iis qui jus habent inspiciendi.*
6 *Non licet pecuniam exigere pro animalibus in cursu non præbitis; aut aliquid a transeuntibus extorquere.*
7 *Stationarii & curiosi subrogati videntur in locum frumentariorum, quales hi fuerint.*
8 *Erant ex his qui mandata deferrent: alii qui crimina judicibus nunciarent: neminem tamen in carcerem detrudere iis licebat.*
9 *Inquirendum in crimina, etiam potentiorum; sed caute Princeps delatoribus credat.*
10 *Non temerè potentiores puniat, si rebellionem metuat; honoribus afficiat, clementiæ ubique memor.*
11 *Non statim divulganda crimina, sed prius probanda. Quod fit hodie a fiscalibus & promotoribus curiarum Ecclesiasticarum.*

1 EX schola agentium in rebus, erant Curiosi & Curagendarii, qui labore atque ordine ad cursum gerendum, & alia negotia celeriter expedienda explorandave judicio scholæ dirigebantur, *l. 1. & 4. hoc tit. in C. Th.* Nec ex omni numero mittebantur, sed qui gradum in schola meruissent, *l. 1. sup. de off. mag off.* Sic videmus in provincias judices mitti, quos ordo militiæ vocat, & peritiæ suæ, aut scientiæ juris periculum in aliis curiis fecerunt, atque mediocrem vitæ partem in laboribus & curis triverunt. Etenim curiosi officium, curarum jus atque arbitrium vocatur, *l. 1. Cod. Th. ne præfect. exact. curios.* Curam agere est animi sollicitudine providere & pervigilem diligentiam adhibere, qualem curiosi adhibebant, per provincias, regiones & littora
2 constituti. * Illorum unus Constantinopoli degebat; & ideo Præsentalis curiosus dicebatur, ut habet Notitia Imperii: prout etiam reliqui in Comitatu præsentes, & qui Principem comitabantur, vocabantur Præsentales, *l. 13. infr. de re milit.* Sic Præsentales Magistri militum, qui in præsenti erant, Galli dicunt, *en estat, ou service.* Item Præsentales domestici, *l. 6. sup. de advocat. divers. jud. l. ult. infr. de domest.* perpetuo Principis obsequio deputati. Præsentales milites, Præsentales numeri & ordinis apud Nicephorum, *17. hist. c.*

3 Curiosi itaque ex schola agentium in rebus mittebantur in provincias, ad inspiciendas evectiones, ne quis earum modum excederet. Nihil prorsus commune aut cum judicibus, aut provincialibus habebant: nec eorum naves illicita concussione vexare poterant, *l. ultim. hoc tit.* multò minus in suos usus eas retinere, aut impedire quo minus è portu solverent, *l. un. infr. de littor. cust.* Erant aliæ naves publicæ, destinatæ ad vehendam annonam & alias species, quarum inspectio incumbebat curiosis, qui hærebant ad littora & portus, commonitoriis competentibus instructi, *l. 10. Cod. Th. eod.* ubi Dromonarii erant remiges cursoriarum navium, qui *δρομωνες* dicebantur, idest, expediti cur-
4 sus navigia huic rei destinata. * Plura negotia curiosis erant commissa, quæ celeriter, & intra præstitutum tempus exequi tenebantur: Cum autem semper in itinere versarentur; ideo eos sæva pericula adire & vitæ renunciare scribit Theod. *in l. 6. sup. tit. prox.* Duo ex iis in singulis provinciis, cursui publico vacabant, & inspiciebant ne quis sine diplomate, aut supra modum evectionis curreret, *l. 3. & 6. infr. de cursu publ.* item providebant ne plures equos postularet, quàm concesserat evectio, *l. 2. hoc tit.* quò fit, ut qui unius rhedæ copiam habebat, frustra peteret duas, aut plures equos, etiam si diceret se mandata habere, & festinare in obse-
5 quium Principis. * Demonstrabatur iden prius judicibus vel curiosis evectio, uti hodie ostenduntur literæ transitus, & inspiciuntur merces ab iis qui in locis finitimis, & portibus jus habent inspiciendi & vectigal exigendi: nec prævalet contumacia aut dignitas ejus qui inspectionem fieri non permittit, eo colore quod dicat se festinare, Platea *in d. l. 2.* Non tamen ob id aliquid ab iis extorquere oportet.

6 Quomadmodum a provincialibus nummum exigere non licebat, pro animalibus eorum in cursu publico minimè præbitis, & qui id perpetrare audebat, ejus quadruplum quod acceperat, inferre cogebatur, *d. l. 2. in fin.* mulctatur & nunc qui plus petit quam sibi debetur. Quare turpe lucrum coguntur restituere, qui pecuniam a transeuntibus extorquent, etiam milites qui equos abegerunt, vel a rusticis vi acceperunt itineris sui faciendi caussa. * Quæ ratio fuit constituendi curiosos & 7
stationarios, qui in mores & delicta militum inquirerent, & si fortè motus in provinciis existerent, nunciarent. Hi in locum frumentariorum videntur successisse, qui ut delatores, *genus hominum publico exitio repertum*, ut scribit Tacitus, cùm quævis occulta etiam amicorum explorarent, patrimonia & vitam in discrimen adducerent, sublati sunt sub Constantino omnes, dicti fuerant frumentarii Græce *σιτοφόροι*, fortè a militibus legionum frumentariis, quorum creba in antiquis monumentis fit mentio: sicut enim illi frumenta perquirebant, & explorabant: an quis domi frumentum moleret: ita isti investigabant omnia quæ domi, & in provinciis fierent, & sæpe ad Principem graviora deferebant, ejusque mandata ad quoscumque perferebant: de his fortè ministria Tacitus *l. 1. hist. sparsis per domos occulto habitu & maligna cura in omnes, quos nobilitas aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat.* Ita sæpe boni & faciles a perversis hominibus capiuntur.

Postea constituti sunt curiosi seu magisteriani, ex ea- 8
dem schola, qui literas & mandata Principis deferrent, & nunciarent, si quid dignum in provincia audivissent. Alii in ea commorabantur, ut stationarii, dabaturque iis potestas indagandi crimina, eaque judicibus deferendi, & quæ iis in locis agerentur, *l. 1. §. 12. ff. de præf. urbi.* Non tamen eis licebat in carcerem quemquam detrudere, *l. ultim. in fin. hoc tit.* Ideò Constantinus improbat pravam illam consuetudinem per quam stationarii milites carceri aliquos immittebant, *l. 1. in fin. hoc tit.* quia id magis imperii est, dum de pœna agitur, ut nec pactu privatis concedi, nec præscribi possit, Platea *ad d. l. 1.* Idem dicitur *in l. 1. infr. de cohortalib. ne stationarii, supra exactionem audeant, neque carcerem habeant;* quandoque eum, judicibus missis ad inquirendum in criminum reos, habere permittit Hispaniæ consuetudo, Bobadilla *lib. 2. polit. cap. 11. num. 14. 18. & 19.* ubi tradit qui in custodiam ducendi potentiores.

Inter Stationarios fuere etiam Sajones, quorum usus 9
maximè necessarius, uti & hodie Procuratorum fiscalium, & Inquisitorum apud Hispanos, qui in mores & delicta etiam potentiorum inquirunt; sed caute Princeps iis credat, nec statim ob ea quæ referunt, sive vera, sive falsa, minas injiciat, metum incutiat, & occasionem det rebellandi: nam qui de vita sua diffidit, aliena morte suam vitare nititur, atque ex desperatione in spem erigitur, & periculosa Principi consilia meditatur. * Quare, si quid gravius a potentioribus 10
commissum fuerit, nec eos tutò punire possit, emolliat, si quid levius, dissimulet; aut si memoriam nimis tenacem metuat, honoribus & præmiis eos donet, atque in eas provincias mittat, in quibus nocere non possint. Ita Cæsar & Augustus plurimos qui sibi hostes fuerant, non in gratiam tantùm receperunt, sed dignitates & consulatus dederunt; beneficiis tantis animi hostiles expugnantur, & hostilia obliviscuntur. Si tamen nec hoc pacto placari queant, ne tamen clementiæ limites Princeps excesserit, quæ prima Principum virtus, sed maturo consilio eos in officio contineat; memor justum Principem a malis timeri, crudelem ab omnibus vivum & sublatum ex oculis, diris, & publico gaudio devoveri, ut accidit Tiberio & Neroni, de quorum nece tantum gaudium publicè extitit, ut plebs pileata tota urbe discurreres, referente Suetonio *cap. 57. & 75. de Tiberio.*

In primis monendi sunt Inquisitores isti, ne statim 11
crimina sibi denuntiata devulgent; sed dum ea legitimè probata fuerint, Præfecto prætorio denuncient, ut ille probè a se expensa ad Principem deferat. Sic Curiosi & stationarii denuntiatione facta, tenebantur supremis judicibus detecti criminis probationem præbere: *nec citra periculum sui, si insontibus eos calumnias nexisse contigisset: l. 2. hoc tit.* Quæ verba fiscalibus officiis, Promotoribus curiarum Ecclesiasticarum, & iis omnibus in quos mores hodierni inquirendi & accusandi publicam auctoritatem transtulerunt, valde inculcanda sunt, quibus satis esse videtur insontium existimationem læsisse, & judices in suam sententiam adduxisse, nulla veritatis probatione adhibita. Quamobrem non facile, ut jam dictum, denuntiatoribus adhibenda fides est; sed veritas ante omnia inquirenda, & siquid falsum denunciaverint, in exemplum puniendi, *l. 6. ff. de cust. & exhib. reor. l. 7. sup. de accusat.* Bart. *ad d. l. 6.* ubi latè de denunciationis materia scribit.

TI-

T I T U L U S   XXIV.

De Palatinis sacrarum largitionum et rerum privatarum.

1 *Varii recensentur Palatini qui in palatii scriniis militabant.*
2 *Palatini sacrarum largitionum; quod eorum officium & cura.*
3 *Quod munus fuerit eorum qui in provincias mittebantur a Comite largitionum.*
4 *Referendum Principi num qui provincias gubernant, abutantur sua potestate.*
5 *Comes largitionum solus mandata dabat, non Præses provinciæ, cui tamen reverentia deferebatur.*
6 *Ea debetur judicibus etiam inferioribus, & eorum sententia sequenda, si verior sit.*
7 *Recensentur varia largitionum scrinia.*
8 *Illis præerat Primicerius, & tres alii qui eum sequebantur.*
9 *Quibus privilegiis & honore illi cohonestarentur durante aut finita militia.*
10 *Palatinorum numerus statutus, & vestes iis datæ, non honorariis.*
11 *Quæ privilegia iis competerent; & quos judices agnoscerent.*

1 PAlatinorum nomen ad multos extenditur: omnes
enim hoc nomine vocantur, qui in palatii scriniis
militant. Nam Palatini; aut sunt Notarii Principis,
ejusve consistorii, ut qui nunc Secretarii officio fun-
guntur; aut Memoriales agentes in rebus; aut Appari-
tores diversorum Comitum, qui proprie Largitionales
& Privatiani hic dicuntur. Erant etiam Largitionales
urbium & civitatum qui in illis commorabantur, &
distinguebantur ab officio Largitionalium Comitaten-
sium, qui intra palatium obsequiis deputabantur, *l. 1.
& 7. C. Th. de privil. eor. qui in sacr. palat. & l. 1. Cod.
Theod. de palat. sacr. largit.* Bulenger *lib. 2. de impe-
rio Rom. cap. 19.*
2 Hic tantùm de Palatinis, seu Apparitoribus Comi-
tum sacrarum largitionum, & rerum privatarum agi-
tur, qui ab his Comitibus Comitatenses dicti, qui in
palatio consistebant; qui verò in provincias mitteban-
tur, Mittendarii, e mittendo nuncia, Alciatus *ad h.
tit.* Cæterùm in illum ordinem non adscribebantur nisi
approbante Principe, *l. 9. h. tit.* Adscriptorum alii in
palatio res largitionum earumque rationes tractebant,
l. 20. Cod. Th. de palat. sacr. larg. Alii instabant & impelle-
bant Comitem Orientis, tum cæteros spectabiles Ma-
3 gistratus monebant, ut officiis suis incumberent. * Ex
his qui mittebantur in provincias, non omnes corrige-
bant ea quæ corrigende erant; sed tantùm inquirebant
diligenter quid ageretur: & si quid esset emendandum,
id referebant, ut publico commodo consuleretur. Alii
ex officio Comitis rerum privatarum idonei quotannis
mittebantur in Cappadociam, ad Principatum officii
gerendum, & observanda ea, quæ ibi Comes domo-
rum ageret, & ad inhonestos & impios ejus conatus
4 impediendos, *l. 3. h. tit.* * Non enim semper fi-
dendum iis qui provincias regunt, cùm sæpe pote-
state præscripta abutantur. Quare in tempore mit-
tendi, qui illorum mores observent, & ad Principem
referant: ipsius enim est scire suorum vicariorum vo-
luntates & ingenia, num sint contumaces, feroces,
turbidi, inhonesti, inhiantes dominationi, opes non
mediocres parentes, ut eos abdicet, & alios ad regen-
dum aptiores sorroget. Unde istis inspectoribus in
provincias ituris, quædam ad regimen arcana injunge-
bantur a Principe, vel circa tributorum exactionem a
Comite sacrarum largitionum, cui omnes Thesauro-
rum & Largitionum Comites per provincias constituti
suberant, ut dixi supra *ad l. un. de off. comit. sacr. larg.*
& facit *l. 13. & 23. Cod. Th. de divers. off.* Præcipuum
tamen Mittendariorum officium erat in provinciis, Præ-
sides & Canonicarios urgere, & instare apud eos fre-
quenter, ut tributa exigerentur; itemque pecuniæ fisca-
les privatæque ipsius Principis absque dilatione transmit-
terentur ad largitionalem arcam, *l. 2. sup. de can. larg. & 1.
sup. de coll. fund. fisc.* Pancirol. *in notitia imperii cap. 86.*
5 Similia mandata jussu Comitis sacrarum largitionum,
aut rerum privatarum, exequebantur quoque Palatini.
Solos enim hic Comes illis mandata dare & arcana in-
jungere poterat, quod nec Præfecto prætorio, nec
Præsidibus licebat, *l. 6. hoc tit.* nullum hisce magistrati-
bus in Palatinos erat imperium, nihil inter illos com-
mune: nam poterant Palatini per se & suo arbitrio mu-
nus suum obire, salva reverentia, quam exhibere te-
nebantur Præsidi provinciæ. * Reverentia non solùm 6
ab inferioribus, sed a majoribus debetur, & defertur
Magistratibus, qui actu administrant, *l. 4. hoc tit.* U-
nusquisque judex munus & jurisdictionem suam ordina-
riam seorsim exercet, *l. un. ff. de off. proconf.* delegatus
autem judex si adjunctum habeat, sine eo nihil potest,
Molin. *ad cap. 26. de sent. & re jud.* Inferioris autem
judicis jurisdictionem impedire non poterit major ma-
gistratus superveniens, Gloss. in *l. 3. de metatis*; Platea
add. l. 4. ubi addit posse inferiorem & majorem magi-
stratum conjungi, & simul judicare, si id res & publi-
ca utilitas postulet; quo casu non debet superior pote-
stas inferiorem despicere, & si melius veritatem inve-
stigaverit, eam sequentur, ut dicitur in *l. 5. sup. de off.
rect. prov. Potioris gradus judicibus ac inferioribus com-
petens reverentia tribuatur. Sed ubi publica tractatur
utilitas, etsi minor judex veritatem investigaverit, nul-
la majori irrogatur injuria.* Eò quoque pertinet *l. 5.
sup. de off. præf. urbi.*
Ut varia erant Palatinorum & Mittendariorum mu- 7
nia, ita & scrinia largitionum; alia videlicet erant Ex-
ceptorum; alia Canonum; alia Numerorum, sive Nu-
merariorum, Mittendariorum, Aureæ Massæ, Auri
ad Responsum, a Millariensibus, Vestiarii sacri, ab
Argento, a Pecunia: quorum fit mentio in *l. 7. hoc tit.*
eaque scrinia latius exponit Notitia utriusque Imperii,
Pancirol. *cap. 75. & seqq.*
Singula scrinia suos Primicerios habebant, quos se- 8
quebantur alii tres ejusdem officii præcipui, ut Secun-
docerius, Tertiocerius & Quartocerius. Primocerius
universo officio præerat. Secundocerius Exceptorum
erat Primicerius. Tertiocerius totius officii bastagas
tractabat, idest, res transveheodas, & transvectas,
earumque species annotabat. Quartocerius verò officii
libellos servabat, qui Comiti largitionum porrigeban-
tur, puta illorum, qui salaria vel donaria a Principe
petebant; responsa quoque notabat, & cum oblatis
Principi precibus in scrinio custodiebat. * Hi scri- 9
niorum primates tribunorum prætorianorum militum
dignitate honestabantur, ut Principem salutare, & sa-
cram ejus purpuram adorare possent, *l. pen. h. t.* Eadem
dignitate primates scriniorum rerum privatarum, fini-
to tempore militiæ suæ, decorari placuit, *l. ult. h. tit.* &
meritò; cùm enim par similisque militia esset, æquum
visum fuit, utrumque officium iisdem privilegiis glo-
riari. Sed quod subjungitur *in d. l. pen. tres primarii scri-
niorum*: legendum *tres primi*, qui justo honore frueban-
tur, & inter tribunos militares prætorianos censeban-
tur, finito tempore militiæ, nec ullam injunctionem,
aut sollicitudinem privati vel publici negotii sustinebant.
Præterea exemplo proximorum sacrorum scriniorum,
uno anno officio fungebantur, *l. 11. hoc tit.* quæ corrigi-
tur *l. 14. C. Th. eod.* quæ in biennium protraxerat hoc of-
ficium. Qui autem in uno militaverat, & fuerat Pri-
micerius, postea ad exceptorum officium transire, &
locum alii debitum occupare non poterat; unusquisque
enim ejus scrinii quod primum militando elegerat, or-
dinem sequebatur, *l. 5. h. t.*
Porro non solum Primiceriis officiorum privilegia & 10
honores dabantur, sed etiam Palatinis emeritis, ut
mox dicam. Omnibus quoque annonæ juxta definitum
dignitatis modum, & strenæ & vestes præstabantur,
l. 7. & 11. C. Th. si statuti essent: fuere enim supernume-
rarii & honorarii, *l. 1. C. Th. de proxim. comit. dispos.* Sta-
tuti fuere 224. Supernumerarii 610. tandem 546. Pala-
tini fuerunt, & Supernumerarii in locum decedentium
singuli subrogati, *l. 15. 16. & 17. C. Th. eod. tit.*
Privilegia autem fuere, ut nimirum ab omnibus ex- 11
traordinariis susceptionibus & temonariis excusarentur,
& solùm pro jugis suis professionem agnoscerent, *l. 1.
hoc tit.* In litibus non convenirentur aut cogerentur re-
spondere coram alio, quàm Comite sub quo milita-
bant, nisi ipse id permisisset, aut nisi caussa fuisset de
ædificatione domorum, servitutibus & annonis, quæ
coram præfecto urbi decidenda erat, *l. 12. hoc t.* In pro-
vinciis tamen ordinarios judices agnoscebat, nisi quæ
publica sollicitudo eis injuncta esset. Item si caussa agi-
taretur criminalis, sententiam in eos proferre judices
provinciales non poterant inconsultis Comitibus, *d. l.
12. in fin.* Quò fit, ut, si quis ex ministris illorum ta-
bula-

bularius, susceptor, colonus in jus deductus, aut a Comite domorum concessus fuisset, liceret ad Comitem rerum privatarum recurrere, & officium ejus implorare, *l.* 5. *sup. ad l. jul. repet.* Postremò placuit, ut missi in provincias exacto anno liberarentur cingulo, idest, onere administrationis, *l.* 8. *h. tit.* Eaque finita omnibus privilegiis, quæ scholæ agentium in rebus tributa sunt, fruerentur, *l.* 10. *hoc tit.* Hodie qui privilegium habet, eo utitur in personali actione, non autem reali, vel criminali; aut si conveniatur ob functiones publicas, judicem ordinarium agnoscit, Platea *ad d. l.* 12.

TITULUS XXV.

De Stratoribus.

1 *Antiquitus stratorum munus fuit vias complanare, quò facilius exercitus traduceretur.*
2 *Dein missi sunt qui equos probarent, eoque nomine solidum accipiebant.*
3 *An iis dona & aenia accipere fuerit permissum: xeniorum modus servandus a judicibus.*
4 *Quibus nunc sint similes stratores: & quinam illi qui Principi conscendenti equum opem ferebant.*
5 *An Proconsules & alii Magistratus habuerint stratores; quorum custodiæ tradebantur rei.*

1 DIvarsum olim Stratorum munus; alii itinerum pontiumque curam gerebant, viás interruptas ordinabant, & complanabant, quò facilius exercitus traduceretur, Vegetius *lib.* 2. *de re milit.* De hoc munere Dion *lib.* 16. *Erant montes, qua Varus ducebat, convallibus crebris intercepti, arbores densæ, quibus Romani ante hostium adventum cædendis, viamque parando, fuerant defatigati.* Poscebat id militaris disciplina, ut milites essent qui impedimenta de cunctis itineribus amoverent, dicti stratores, *l. ult. in fin. ff. de jure im-*
2 *munit. l.* 10. *ff. ex quibus caussis major.* * Ex his postmodum erecta schola, è qua plures mittebantur in provincias jussu Principis, ut ibi equos militares quos provinciales conferre tenebantur, probarent. Sic Ammianus Marcellinus *lib.* 29. *Constantianus strator paucos militares equos ex his ausus est mutare, ad quos probandos missus est in Sardiniam, jubente Imperatore Valente, lapidum ictibus crebris oppetiit.* Quò pertinet quod idem Imperator hic per omnes provincias edictum se misisse dicit, ut a stratoribus unus tantùm solidus probæ nomine posceretur, idest, propter probationem mutationemve equorum militarium, ne amplius illis accipere, aut a provincialibus offerri liceret, &, si plus obtulis-
3 sent, aut judices id permisissent, mulctarentur. * Quod intelligendum puto, si ob probatos a se equos Stratores plus accepissent; quoniam gratitudinis caussa aenia & dona licebat accipere, etiam judicibus adventantibus in provinciam, *l.* 6. §. 3. *de off. proconf. Nam*, ut rescripsit Imperator Antoninus, *valde inhumanum est a nemine accipere; sed passim, vilissimum est; omnia, avarissimum.* Quò pertinet *l.* 6. *ff. ad l. jul. repetund.* ut Urbani magistratus ab omni sorde abstineant, & ne plus doni munerisve in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum. Cavere itaque debent magistratus & eorum officiati qui in provincias mittuntur, ne modum xeniorum excedant, & plus exigant quam ipsis præscriptum sit, pro sportulis vel salario, & si xenia non præstentur, nulla reprehensio fiat, & si præstentur plerumque laus insit, ut ait Marcianus *in l.* 214. *ff. de verb. signif.*

4 Oportebat etiam provinciales in conferendis equis militaribus, certam formam, staturam & ætatem observare, *d. l.* 10. ibi Cujacius. His similes nunc sunt, quos Galli vocant *Escuyers d'escarie, & picqueurs de chevaux.* Atque hi speciem aliquam dignitatis habebant, ut refert Suidas: præsertim qui in palatio militabant, quorum officium erat equum freno tenere & conscendenti Principi opem ferre. Spartianus *in Caracalla: cùm illum in equum strator ejus juvaret, pugione latus ejus confodit.* Eo munere in aula nostri Regis funguntur, qui vocantur *Caballerizos*; & apud Curopalatem Protostratores, qui Principem in equum suble-
5 vabant. * Quorum opera uti permissum quoque fuit Præfecto prætorio, & hodie omnibus Magnatibus, non aliis magistratibus, *l.* 4. §. 1. *ff. de off. proconf.* ubi Ulpianus: *Nemo Proconsulum, aut Præsidum stratores habere poterat, sed vice eorum milites ministeria in provinciis fungebantur.* Existimo tamen Proconsules aliquando stratores in officio habuisse, qui delinquentes militari custodiæ traditos servarent; strata eorum curarent, & cibaria, *l.* 1. *ff. de cust. reor.* Ita Cyprianus, ut in ejus vita legitur: *ductus & susceptus est custodiendus a Stratore officii Proconsularis*, Cujac. hîc. Unde & in *l.* 1. *C. Theod.* cavetur, ut neque his qui stratorum funguntur officio, neque ministris eorum, liceat crudelitatem suam accusatoribus vendere, & innocentes, intra carcerum septa letho dare, aut subtractos audientiæ longa tabe consumere. Milites honestiores Tribunis & Centurionibus aliquando ejusdem cohortis militibus datos fuisse legimus apud d'Orleans in *lib.* 3. *Taciti*; & nunc idem observari videmus.

TITULUS XXVI.

De Castrensianis & Ministerianis.

1 *Castrensiani & Ministeriani, aulæ ministri, in solennioribus coronati ministrabant.*
2 *Describuntur varia Castrensianorum officia, quæ cum officiis aulæ Regiæ conferuntur.*
3 *Inferioribus gradus Obsonatores, Pistores, Placentarii, Cellarii, Coqui: an hi Nobiles censendi.*
4 *Qui fuerint Comites Vestiarii, sacræ vestis, pedagogia, & qui nunc tales in aula Regia.*
5 *Plures erant ordines & formæ istorum ministrantium. Supernumerarii non pleno Principis beneficio fruebantur.*
6 *Omnes Palatini suberant Magistro officiorum, & Comiti sacri palatii.*
7 *Qui per biennium militaverant in palatio, locum faciebant aliis, nec ad idem munus redibant.*
8 *Munera ab ipso Principe conferenda, ne suam perdant gratiam.*
9 *Castrensiani cæterique subiiciebantur jurisdictioni Magistri officiorum: Nunc judici aulæ, exceptis caussis criminalibus & tributariis.*

CAstrenses dicti omnes ministri aulæ, & Cæsariani. Castrensiani ac Ministeriani qui alicui sacro ministerio erant deputati. De his Tertull. *lib. de corona militis cap.* 12. *Est etiam*, inquit, *alia militia Regiarum familiarum: nam & Castrenses appellantur, munifica & ipsa, solennium Cæsarianorum.* Accipit Castrenses pro Castrensianis, qui munificis coronis redimiti, solennibus Cæsarum epulis ministrabant, natali die, vel alio, lætitiæ caussa. His enim dies summa cum pompa & lascivia colebantur, idem *in Apologet. cap.* 35. Hujusmodi fuit Ælii Veri convivium, quo datæ etiam convivis coronæ lemniscatæ aureis interpositis & alieni temporis floribus, Capitolinus *in Ælio Vero.* Inter Castrenses honoratiores aulæ ministros erant *Prægustatores*, qui epularum gustum explorabant. Augustus omnium primus, dein Tiberius prægustatores habuere, Tacit. *lib.* 13. *annal. Pincernæ* vinum infundebant, & illud delibabant, num quid veneni esset admixtum. 1
* Nec hodie omittitur vetus hoc institutum prægustandi cibum potumque Principis, per aliquem ex iis, quos vocant in aula Regis nostri, *Cavalleros de la boca, y trinchantes.* Vini cura nunc est in eadem aula, penes *el sumiller de la cava.* Epulas Regias Comes patrimonii sollicita ordinatione disponebat; deferebantur autem cibi per ministeriales nobiliores, qui mensæ ministrabant, & pueros pedagogianos, qui & nunc in ministerio Regis & illustrium virorum retinentur: ea his pueris plures vernæ, aut redemti è servitiis sub pædagogo habebantur, Tertull. *in Apologet.* illos qui præstanti erant forma emasculare solebant, ut pretiosiores redderent, Seneca *de benef. cap.* 13. Plinius de Pesonte adolescente, Sejani Spadone a Nerone emto, *l.* 7. Quod prohibitum a Domitiano, Nerva & Adriano; postremò a Constantino sub pœna capitis, *l.* 1. *sup. de eunuch.* Aulæ ac mensæ Regiæ ministris adjungebantur Pistores, seu *panis Curatores*; Hispani eos vocant *sumilleres de la panateria.* * Item *Obsonatores*, qui comparandis obsoniis præerant; nunc in aula nostra *Compradores y guarda mangel.* Illorum meminit Martianus *in l.* 65. *in pr. ff. de legat.* 3. & pædagogorum Ulpianus *in l.* 12. §. 32. *ff. de instr. vel instr. leg.* Erant, & nunc sunt plures in aula Coqui, Placentarii, Arcarii, & Cellarii. Coquos domus Augustæ scribit Baldus habere dignitatem, & connumerari inter Nobiles, *c.* 1. *quis dicatur Dux vel March. in usib. feud.* Addit Morna- 2 3

cius

cius *ad l. 18. ff. de ædil. edicto*, magnum coquum aulę Regiæ in Gallia, nobilem esse, & omnes qui sunt in palatino ministerio.

4 Verùm alii aliis sunt honestiores & nobiliores; ac illi præsertim qui serviunt in ipso Regis cubiculo, & curam vestium ac ornamentorum habent, ut olim Comites vestiarii, & Comites sacræ vestis: illi enim vestes lineas procurabant, hi quidquid pretiosum & ad splendorem regium pertineret, conservabant, quibus suberant procuratores & magistri lineæ vestis, qui linificariis & lintеariis lintea, mappas, mantilia, indusia facientibus præerant; quia vero hæc ex pecunia vectigalium comparabantur, sub dispositione Comitis largitionum erant, Pancirolus *in notitia imperii cap.* 74. cui suberat Comes sacræ vestis, non autem unus et idem erat, ut putat Cassiodorus *lib. 1. var. cap.* 2. Magistri illi qui lineas vestes fieri curabant, et factas custodiebant, aliaque ornamenta Regia, dici possunt Primiceri in scrinio sacri vestiarii, ut nunc in aula Regis nostri *el guarda roba, y joyas*. Galli vocant *Maistre de la garderobbe du Roy & les Gentilshommes, & valets de garderobbe & joyaux*, Charondas *lib. 1. pand. du droit Franc. cap.* 25. In hac schola vestis sacræ militabant *Vestitores & Decani*: de his *tit. seq.* quale in Aula Austrica nunc sunt *los Cavalleros de la camera, y sus ayudas*, qui Principem induunt, aut assistunt, dum se induit et ornat. Præter dicta pædagogia, erant alii pueri nobiles quos vacamus *Meninos o Pages de Camera*; cubiculari: illi olim tunica aurea et tegminibus purpureis induti incedebant, ac venante Principe canes retinebant, Ammian. Marcel. *lib.* 26.

5 Longum foret Castrensianorum omnium officia, et numerum recensere, quem contraxisse Alexandrum iegimus apud Lampridium: *Ut tot essent homines in singulis officiis, quot necessitas postularet: ita ut annonas, non dignitatem acciperent ministri castrenses inferioris ordinis*: Nam inter eos alii primæ formæ, alii secundæ, vel tertiæ fuere, alii in schola vestis sacræ militabant, alii statuti, alii supernumerarii, Bulengerus *lib. 2. de imper. Roman. cap.* 40. Ex supernumerariis si quis petiisset a Principe, ut in prima, vel secunda, aut tertia forma istorum officiorum posset militare, et Princeps id concessisset, ultimus ejus formæ quam impetraverat, habebatur, *l. 2. hoc tit.*

6 Verùm nihil citra Castrensianorum cæterorumque palatinorum promotionem, & aulæ disciplinam decernabat Princeps, sine consilio Magistri officiorum, quem Ducem esse dixi ordinum palatinorum, Pancirolus *in notitia cap.* 62. quia verò non tantùm Castrensianis, et dominicis ministris præerat, sed etiam Ducibus et Comitibus limitaneis et fabricis, *l. fin.* infra *de re milit.* ideò adhibitus fuit Comes Castrensis, qui Castrensis sacri palatii nuncupatur in Notitia, ut illi assisteret et pareret: probari id videtur *l. 1. hoc tit.* Hujus spectabilis Comitibus mandatis parebant omnes aulici sacro ministerio deputati, ut ait *l. 4. in princ. hoc tit.* Posteriore ævo dictus Curo palates, cui aulæ cura com-
7 missa, Galli vocant *le premier Maistre d' hostel*. * Qui autem in officio palatino ut Castrensiani biennio militaverant, eo finito abdicabantur suo munere, & sequentibus in ordine benemeritis locum faciebant, nec rursus ad idem munus redire poterant, *l. 1. hoc tit.* absque facultate Principis, *l. 2.* infr. *de divers. off.* Vult enim æquus Princeps, ut qui in se præsente ministrant, aliis emeritis succedant, & fructum suæ militiæ referant emento tempore, *d. l. 1. & l. 2. de primic. l. 14. & aliis Cod. Th. de agent. in reb.*

8 Item ut sciant per se id fieri, quod omninò expedit, ne beneficia suam perdant gratiam, si Magistro officiorum, & non ipsi Principi adscribantur, qui contemtui erit, si munia publica alteri referantur accepta: ob hanc caussam Tiberius *vehementer increpuit* Junium Gallionem præmia Prætorianis militibus proponentem, *velut coram rogitans, quid illi cum militibus? quos aeque dicta imperatoris, neque præmia nisi ab Imperatore accipere par esset*, Tacit. *lib. 6. annal.* Princeps enim non ideo in veneratione est, quod Princeps sit; sed quia per se præmia tribuit, munia publica confert, præstita sibi obsequia remunerat.

9 Postremò beneficii loco concedebatur ministerianis sacræ vestis, & eorum uxoribus, ne alterius jurisdictioni subjicerentur, quam Magistri officiorum, qui etiam Comes hic vocatur *in. l.* 3. Quod deinde generatim concessum omnibus Castrensianis, Ministerianis, cæterisque palatinis, ut non, inquam, alium judicem agnoscerent, sed sub Magistri jurisdictione manerent, exceptis caussis criminalibus & tributariis, & ut non nisi scripto convenirentur, conventique cogerentur alium dare fidejussorem judicio sisti, quam actuarium, vel unum ex suæ scholæ primatibus, *l. 4. h. t.* ubi modus sportularum definitur. Hodie quoque Palatini proprium habent judicem, qui caussas ad munia aulica spectantes cognoscit, & aulicus mutua inter se contentione liberat, juxta Justiniani *Constit.* 12. *Novell.* Si quæ autem graviores fuerint caussæ, ad Principem & Magistrum officiorum deferendæ sunt.

TITULUS XXVII.

De Decanis.

1 *Qui sint Decani, & quod eorum officium.*
2 *Facte ex iis Primicerii quatuor biennales.*
3 *Pertinebant ad jurisdictionem Magistri officiorum, & fidejussorem dabant priorem scholæ.*
4 *Quid allegare debeat is qui se dicit exemtum ab ordinario.*
5 *Sufficit ut qualitas jurisdictionem fundans allegetur.*
6 *Qui nunc Decani seu Archipresbyteri, & de eorum munere.*
7 *Quod sit officium Decanorum ruralium, & Primiceri in majore Ecclesia.*
8 *Justiniani tempore officium Decanorum versabatur in humandis deferendisque mortuis.*
9 *Hodie etiam fraternitates constitutæ ad deferendos mortuos.*

INter Ministerianos computantur Decani, dicti 1
olim Decuriones, qui decem viris præerant, Vegetius *l. 2. cap.* 3. Sic Sueton. *in Domit. cap.* 17. Decuriones cubiculariorum, Decanos appellat; & Tranquillus *in Domitian.* ait: *Domitianum Saucium ac repugnantem adorti sunt Clodius Cornicularius, & Saturius Decurio cubiculariorum, vulneribus septem trucidarunt*: Marcellinus ministros thori vocat, *l.* 14. consentit & Panciroll. *in notit. imperii orient. cap.* 90. dum scribit Decanos cubiculo sacro inservivisse, Principem induisse, cubicula & lectos parasse. Addit præterea eos non fuisse subjectos Comiti castrensi, uti erant Ministeriani, sed Primicerio cubiculariorum, quod & indicant Constitutiones hujus tituli.

Cæterùm quatuor ex Decanis qui primi in ordine 2
ad hunc Primicerii gradum assumebantur, morabanturque in eo officio duobus tantùm annis, nec ad illud iterum reverti poterant, sed fiebat locus sequentibus in
ordine, *l. 1. hoc tit.* * Intelligi subjectos fuisse Decanos 3
Primicerio, in iis dumtaxat quæ ad officium pertinebant: nam quoad jurisdictionem agnoscebant Magistrum officiorum: erat enim hoc privilegium iis tributum, uti & Ministerianis, ut conventi non tenerentur respondere coram alio judice, nec alium fidejussorem judicio sisti dare præter primicerium scholæ, cujus fidei
committebantur, ut eos sisteret, *l. 2. h. t.* * Ibi per 4
verba: *Sed viri Illustris tantum*: notat Joan. de Platea quod cum quis ab ordinario eximitur, & sub nova jurisdictione constituitur, necesse sit ut rationem exemtionis suæ reddat, & nominet judicem, coram
quo in posterum conveniri debeat. * Ut autem coram 5
eo judice tanquam competente judicium inchoetur, addit Gail. sufficere in libello allegasse qualitatem tribuentem ei jurisdictionem, etiamsi non sit vera, modo de falsitate apertè non constet, *l. 1. obs. 31. num.* 2. ubi Bart. et Castrensem citat, qui sentiunt nudam narrationem sufficere ad fundandam alicujus judicis jurisdictionem. Contrarium usu receptum insinuat Mynsinger. *cent. 2. obs.* 9. & Surdus *cons.* 286.

Porro ut olim post Præpositum, cubiculariis præe- 6
rant Decani; ita eorum exemplo, in Ecclesiis sunt instituti Præpositi & Decani, qui cæteros clericos præcedunt; Archipresbyteri etiam dicti, quorum officium est superintendere, & providere ne quid in divino officio incompositè clerici faciant; eis, aliisque Sacerdotibus, si deliquerint, pœnitentiam injungere in foro pœnitentiæ, benedictiones in Ecclesia dare, in præcipuis festivitatibus Missæ celebrationem ipsi implere, aut aliis demandare: denique circa divina omnia quæ ministerio presbyteri perfici possunt, absentis Episcopi vicem supplere, vel præsentis curam

minue-

minuere, *c. 1. cum duob. seqq. & de off. Archipresb.*
7 * Sont & Decani rurales seu exteri vocati, consensu Episcopi & Archidiaconi constituti, qui presbyterorum per minores titulos habitantium & totius plebis vitam jugi circumspectione custodiunt; non tamen jus coercendi, sed dumtaxat reprehendendi habent, & Episcopo renunciandi, si quid in divinis minus decenter factum sit, *c. ult. d. t.* In primariis Ecclesiis & collegiatis sunt quoque Primicerii instituti, tanquam capita acolythorum, lectorum & psalmistarum, *c. perlectis, §. ad Primicerum 25. dist.* Alicubi Primicerius inter canonicos dignitatem habet.

8 Nec illud ex altero jure omittendum, quod refert Justinianus, in Ecclesia Constantinopolitana Decanos 950. constitutos fuisse, qui curam efferendorum humandorumque defunctorum habebant, *l. 4. & 9. Cod. de sacros. Eccles. & Novell. 43. & 59.* ita passim Glossographi, a quibus recessit Alciatus & Gregorius *l. 15. c. 21.* quod verisimile non esset in Ecclesia S. Sophiæ tot fuisse vespillones immunitatibus decoratos, ut malint propterea textus istos de canonicis seu clericis intelligi, ut scilicet dicerentur omnes Decani, quod in decanias essent divisi, iisque jurisdictio competeret in capitula, & in aliquam partem cleri. Existimo tamen veriorem sententiam illorum, qui decanos in istis textibus de sepelientibus intelligunt. Plurima in eam rem testimonia in suo glossario collegit Joan. Meursius ex sacris auctoribus, nihilque clarius in duabus Novellis relatis. Cum enim Constantinopolis abundaret innumeris hominibus, vexareturque sæpissimè contagionibus, nec esset in urbe cœmiterium, ut tradit D. Chrysost. *homil. 74. in Matt.* non dubium est quin opus fuerit isto numero Decanorum, ad efferendos & sepeliendos mortuos extra urbem, & alliciendi fuerint privilegiis ad obeundum munus tam
9 necessarium. * Quod etiam nunc obeunt piæ quædam confraternitates, ut in Hispania *la cofradia de la cruz, y de la piedad, y de la misericordia*, & in ipsa aula Regis instituta est confraternitas ad sepeliendos aulicos, & in Belgio, nominatim Bruxellis, est confraternitas, quæ eamdem pietatem exercet, Garzia Toletanus in rubrica *hoc tit. num. 3.*

TITULUS XXVIII.

De Mensoribus.

1 *Quid sint mensores, & quam variè dicantur & nunc appellentur.*
2 *Hospitia parabant & ante exercitum itinera disponebant. Milites non debent sibi vias quærere.*
3 *Mensores Primicerium habuerunt, qui, biennio expleto, agentis in rebus ultimi militiam sortiebantur.*
4 *Digniores aulicos solent Principes promovere: quod si non promoveantur, non est cur doleant.*

1 MEnsores a mensura, sive a metiendo dictos putat Cujacius, referens *ad h. t.* quod incertus quidam auctor scribit: *Ministeriales imperatorum putamus majores in accipiendo, minores in dando mensuras habuisse.* Hinc existimarunt, aliqui mensores fuisse, qui aulicis annonam, & equis pabula metiebantur, *l. ult. infr. de divers. off.* alii mensores mensæ ministros esse dixerunt; alii eos qui domos signabant, in quibus milites erant hospitaturi; quos vulgo vocamus *Fourriers de l'armée*, promiscuè in jure metatores, *l. 1. & 2. inst. de metatis.* Proprius hoc titulo mensores appellari puto eos qui Principem in aliquam civitatem iturum præibant, hospitia parabant, & domos singulis aulicis deputatas signo denotabant, hos Hispani vocant *Aposentadores de su Magestad, y de Corte*, de quibus est *titul. 15. l. 3. Regiæ no-*
2 *væ recop.* * Iidem antequam Princeps ad exercitum proficisceretur, itinera deplanabant, non milites. De illis D. Ambrosius *in psam. 118. serm. 5. Miles qui ingreditur iter, viandi ordinem non ipse disponit sibi, nec pro suo arbitrio viam carpit, nec voluptaria captat compendia, ne recedat a signis, sed itinerarium ab Imperatore accipit, & custodit illud, præscripto incedit ordine, cum armis suis ambulat, rectaque via conficit iter, ut inveniat commeantium parata sibi subsidia*: & paulo post: *Moderatè enim ambulat; quia Imperator non quod sibi utile, sed quod omnibus possibile, considerat: ideo & stativas ordinat, triduo ambulat exercitus, quarto die quiescit.* Huc facit quod scribit Lampridius Alexandri Imperatoris virtutum extollens, in eo, quod itinerum dies publicè proponerentur: ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum erat: *Illa die, illa hora ab urbe sum exiturus, & si Dii voluerint, in prima mansione mansurus*, &c. Mansiones pro unius diei itinere accipiuntur, Cassianus *collat. 24. c. 4.* Sic etiam a Plinio mansio usurpatur, *l. 12. c. 14. Mansionibus octo*, ait, *stat regio thurifera a monte excelso*, vel pro stationibus militum.

Mensoribus Magister officiorum imperabat, prout 3
etiam cæteris Palatinis & agentibus in rebus, *tit. sup. de off. mag. off. & tit. de agent. in reb.* atque ut hi Principem ex suo corpore eligebant, ita & mensores sibi cooptabant primicerium, qui cum biennio in eo gradu permansisset, ultimi agentium in rebus locum consequebatur, idest, ejus militiæ tyro fiebat, *l. uni. h. t.* atque ita spectabilem dignitatem sortiebatur, quemadmodum Principes agentium in *l. 3. 5. & ult. sup. de Princip. agent. in reb.*

Porro, ut officium Castrensianorum erat annuum, 4
ita etiam Mensorum, *l. 1. sup. de Castrens.* hodie palatina officia sunt perpetua, nisi ad altiora detur ascensus beneficio Principis, qui plerumque digniores, & qui diutius laborarunt, solet promovere, ac negotia iis committere quos in oculis habet. Unde a Principe suo sæpe conspici non est inutile, & licèt in aula non semper secundi spirent venti, captanda tamen occasio est, si quid a Principe impetrandum sit. Si autem non impetrent, sint sua conditione aulici contenti, nec existiment magnam se fecisse jacturam, si non consequantur petitum officium, aut si jam obtento, abdicentur; imò gratiæ potius honesto aliquo titulo agendæ, quemadmodum tempore Vitellii, nonnulli officiis suis abdicati fecerunt, referente Tacito *l. 13. annal. Actaque insuper Vitellio gratia, consuetudine servitii*, hoc aulicis sit solatii loco:

Lubrica namque via est, magni cecidere cadentque:
Est mihi qui hodie, cras tibi casus erit.

TITULUS XXIX.

De privilegiis eorum qui in sacro palatio militant.

1 *Recensentur Palatini qui in aula versabantur.*
2 *Quodnam erat officium administrationum, sive Admissionalium, quinam nunc similes.*
3 *Quibus muneribus liberentur in palatio militantes.*
4 *Emphyteusis filiis & nepotibus concessa aut pro se & liberis quomodo deferatur.*
5 *Onus temonarium & præbitionem tyronum non agnoscebant Palatini.*
6 *Distinctio utriusque muneris, & de pentaprotia, & Angariæ opere.*
7 *Qui fuerant in obsequiis aulæ, post discessum immunes erant, nec poterat iis Numerarii onus injungi.*
8 *Quibus privilegiis fruantur hodie aulici, qui Principi ministrant.*
9 *Privilegia retinent etiam functi dignitate, & qui diversis actibus paruerant.*
10 *Præcipua aulicorum virtutes sunt patientia & fortitudo in adversis, & juvare suum Principem.*

IN palatio militare dicebantur, qui non armis sed 1
consiliis opem ferebant, & alia munia aulica obibant. Erantque eorum alii Comites Palatini, alii Comitatenses, Domestici, Largitionales, Privatiani, Mittendarii, Tabularii; Palatini sacrarum largitionum & rei privatæ. Itam inter Palatinos milites inermes numerabantur cubicularii, eorumque Præpositi & Memoriales, qui in scriniis memoriæ, Epistolarum, libellorum, sacrarumque dispositionum referebantur; nec non Comitatenses singularum urbium, & qui in officio Admissionum & Castrensis sacri palatii militant, qui omnes Palatinorum matriculis erant adscripti, sive in aula versarentur, sive in civitatibus singulis caussa Palatini officii essent constituti, quorum meminit Theodos. *l. 3. C. Th. eod.* & Constantinus hic *in l. 2.* * Omnes 2
parebant Magistro officiorum, etiam qui admissionales vocabantur. Horum munus erat honoratiores ad Principem venientes admittere, Pancirolus *in notit. imperii c. 65.* quo munere nunc funguntur *les Gentils-hommes de la chambre*, sive qui sunt a cubiculis Regis; subsistebant intra cubiculum Principis, vel ad fores. De Alexandro Lampridius: *Cum amicis tam familiariter vixit, ut communis esset ei sæpe consessus, iret & ad convivia eorum, aliquos haberet quotidianos etiam non vocatos, salutaretur*
verò

verò quasi unus de Senatoribus, patente velo, Admissionalibus remotis, aut solis iis qui ministri ad fores fuerunt. Horum primus Magister Admissionum vocabatur, Vopiscus *in Aurel.* Observo intra velum, hoc est, consistorium ipsum, admissos fuisse Comites illustres & militares viros, qui & nunc in *antecamera* Regis consistunt. Inferioris ordinis jussos fuisse subsistere inter cancellos & vela a Velariis & Cancellariis, quales Hispanicum vulgus *Porteros de saleta* appellat.

3 Privilegia varia militantibus in sacro palatio data fuere: in primis ne ipsi, vel filii, vel nepotes eorum onera municipalia, aut patrimonialia munera, sordida videlicet, subire tenerentur, *l. 1. h. t.* Hinc doctores asserunt successores frui isto privilegio secundum ordinem sanguinis; ita ut primo deferatur ad filios, &

4 eis deficientibus ad nepotes. * Idemque etiam observasi in emphyteusi data alicui pro se & filiis, ut primo filiis, dein nepotibus deferri debeat, quasi vocatis ordine successivo, Platea & Rebuffus *ad d. l. 1.* Castillo *p. 3. contr. jur. c. 19.* At in emphyteusi dato pro se & libsris comprehendi nepotes, & locum esse repræsentationi; ita ut nepos admittatur ad emphyteusim, avo datam, etiamsi pater avi successionem repudiaverit, Tiraquel. *de retract. gentil. §. 1. gloss. 9.* Charondas *l. 11. resp. 20.*

5 Præterea Palatini temonariorum obsequium vel pantaprotiæ, aut etiam tyronum præbitionem non agnoscebant, *l. 2. h. t.* Quia cum essent in ministerio Principis, & sic in dignitate; videretur ea fœdari si hujusmodi tributa solverent, vel a tyronibus capitationem exigerent, *l. 12. sup. de excusat. mun.* Vocabantur enim Capitularii exactores, *d. l. 2.* qui tributum capitulare, tyronum fortè capitibus impositum exigebant, *l. fin. §. qui annon. 8. ff. de muner. & honor.* item munus temonarium, sive aurum ratione tributorum, cujus præstatio fuit munus sordidum, non etiam tyronum præbitio, *l. 7. C. Th. de tyronib.* licèt contrarium sentiat Cujac. *ad l. 4. sup. de di-*

6 *gn.* * Etenim reparandi exercitus caussa etiam juniores ad arma conscribebantur, eorumque possessionibus fiebat indictio, a qua nulla dignitas excusabatur, *l. 12. C. Th. de tyronib.* nam etiam Senatores constat præbuisse tyrones, sivè pro iis aurum tyronicum contulisse, qui tamen temonarium munus, utpote sordidum, non agnoscebant, *l. 4. sup. de proxim. sacr. scrin.* D. Amaya *ad l. 2. sup. de excusat. muner. n. 53.* dicit temonarium munus fuisse simile angariæ, cujus indictio, ubi arma, aut aliæ rès ad exercitum erant transferendæ, imperabatur omnibus, ut equos, mulos, currus & plaustra præberent, *l. fin. §. 3. & seq. ff. de muner. & honor.* Cui personali muneri, censuali, aut sordido, non erant obnoxii Palatini; item pentaprotiæ onus non agnoscebant, licèt id subirent quinque primi & summates decurionum: nam horum periculo fiebant exactiones, & si quid fisco deerat, de suo supplebant; sicut Decaproti & Icosaproti (idest, decem primi & viginti primi) tributa exigentes, pro oneribus defunctorum fiscalia detrimenta resarciebant, *l. 3. §. 10. ff. de munerib.* Alciatus *in notis ad h. t.* & Jac. Gutherius *l. 3. de off. dom Aug. c. 24.*

7 Cæterùm Palatini supra relati, sive adhuc palatium observassent, sive optata quiete donati essent, vacationem habebant personalium munerum, & castrense peculium, quibus privilegiis etiam fruebantur agentes in rebus, licèt militia nondum soluti essent, *l. 2. in fin. h. t.* Quin & ea soluta, ab aula discedentes, non propterea quod ad onera subeunda adhuc essent idonei; ideo Quæstoris aut numerarii officium suscipere adstringebantur, *l. 3. h. t.* poterant enim Numerariorum fastus, & Quæstorum rapacitates rejicere, *l. 1. infr. de numerar.* ibi latius.

8 Hodie etiam nullum potest onus reale aut personale, aulicis qui in ministerio Principis sunt, injungi, nec ad ulla subsidia, vel dona gratuita obstringi, licèt indictio complectatur tam exemtos quam non exemtos, si domestici Regis non speciatim comprehendantur; nec illorum stipendia ob ulla debita possunt occupari, aut detineri. Habent & aliud privilegium, quod exemti, & nobiles non habent, *du ban & arriereban*; Et quoddum aulam sequuntur, eorum filii censeantur ubique nati: hinc omnium provinciarum Regi nostri subjectarum privilegiis fruuntur, ac in Belgio & Burgundia qui numerantur *par les escrois*, omnium munerum capaces habentur. Denique non tenentur, ad restaurationem viarum, murorum civitatis, annonæ contributionem, portarum custodiam, aut excubias, milites hospitio accipere, vel angarias præstare, ut latius prosequitur Loyseau *lib. 1. des offices num. 48. & lib. 4. num. 84. & seqq.* * Meritò digni sunt 9
hisce privilegiis qui Principi ministrant, aut quos ejus lateris comitatus illustrat, ut ait *l. 1. sup. de præpos. labor.* * Usque ea privilegia & insignia dignitatis retineant, etiam si vacationem acceperint ob dignitatem qua functi sunt. Sic olim in tantum ejus dignitatis, cujus merebantur missionem, insignia obtinebant, ut iis omnibus præferrentur ordine atque consessu, qui regendas provincias vel dignitates susceperant palatinas, atque ita connumerabantur inter clarissimos, *l. 4. h. t.* quæ loquitur de aulicis, *qui in palatio militando diversis actibus paruerant.*

Hinc discant aulici per omnia superiorum suorum 10
mandatis obsecundare, præcipuasque suas virtutes esse fortiter agere & pati: per patientiam enim facilè aulicas difficultates superaverint: siquidem teste Q. Curtio, *optimè miserias ferunt, qui eas abscondunt*, hoc est, qui patienti animo adversa tolerant. Rectè Seneca *lib. 3. de ira: si imbecillior est qui te læsit; si potentior, tace.* Ex qua sententia colligere est patientiæ conjunctam esse fortitudinem, idest, animum firmum & constantem adversus incommoda aulæ, quæ virtus idcirco in primis necessaria est, ut Palatini in periculis, diversisque actibus juvare possint suum Principem, & illa superare quæ temporum adfert vicissitudo. Præterea erga illum ita sincerè & sine fuco se gerere valeant, ut tales sint, quales videri volunt. Sincerè dico: nam pectus aulicorum Principi apertum esse debet, & animus promptissimus ob obsequia; ac sic præmia & immunitates jam dictas merebuntur.

TITULUS XXX.

De psivilegiis Scholarum.

1 *Quot fuerint scholæ palatinæ? Fabricensium non fuit schola sed corpus certum. Protectorum fuisse videtur schola undecima.*
2 *Protectores apud nos sunt milites custodia Principis, qui vigilant, dum dormit.*
3 **Fidissima custodia Principis est amor civium.*
4 *Recensentur undecim scholæ militantium, quæ Principem comitari consueverant.*
5 *Septem armatæ & duæ inermes subiectæ erant Magistro officiorum: Duæ armatæ ejus vicariis Comitibus.*
6 *Cur scutarii, sagittarii, clibanarii, armaturæ & gentiles dicerentur.*
7 *Quævis schola suum habebat Comitem, cui tamen non erat facultas milites scholares degradandi, verberandi, sed hoc Magistro incumbebat.*
8 *Nec Comes poterat suos domesticos ducenarios facere.*
9 *Militantes qui primicerii facti sunt, fruuntur privilegiis clarissimorum.*
10 *Ubi quis deliquit, ibi punitur: convenitur & coram Præside ob tributa debita.*
11 *In urbe coram Magistro officiorum ipsi & eorum uxores, etiam viduæ, conveniuntur, & fidejussorem dant actuarium.*
12 *An viduæ gaudent privilegiis mariti quoad realia.*
13 *Si sine scriptis aut in scriptis procedatur, in caussis quid sportularum nomine pendatur.*
14 *Consensu partium fieri potest in caussis levioribus, ut libellus omittatur, & ne sententia scripto feratur.*

UT Palatinorum, ita & Scholarium certa erant 1
privilegia. Scholæ hìc pro ordine militantium accipiuntur, præsertim eorum qui tuebantur palatium Principis: unde scholæ palatinæ a Marcellino appellantur, *l. 14. Solis,* inquit, *Scholis Constantinus jussit Gallum esse contentum palatinis, & Protectorum cum scutariis & Gentilibus.* Justinianus undecim scholas numerat, *l. fin. C. de locato.* Cum tamen in Notitia utriusque imperii decem tantum enuncientur: Existimat Cujacius undecimam scholam fuisse fabricensium: verùm hi a scholis in Notitia separantur; ita ut fabricensium fuerit certum corpus, non schola, Gutherius ad *l. 3. C. 10. de off. dom. Aug.* * Quare si schola undeci- 2
ma quærenda est, fortè fuit Protectorum, quod sumsisse videtur Marcellinus *dicto loco*: facit *l. 3. Cod Theod. h. t. ibi: variis itineribus ad Protectorum scholam ve-*

nite perſpicimus: quaſi non promiſcue milites ad eam pervenirent, ſed qui ſtrenui eſſent, aut veterani; ex quibus ceeabantur Protectores, quos ampliora cęteris ſtipendia meruiſſe ſcribit Procopius *in hiſtoria arcana*: *Sunt in imperatoria domo dignioris planè ordinis milites; alii quibus quo majori pretio militia nomina ſibi comparant; eo major ab ærario publico ſolvitur penſio. Domeſtici & Protectores vocantur bellica omnino virtutis experter, & ordine ac dignitate modo in Regia cenſentur.* Eratqoe illorum ſchola militiæ pedeſtrir, totaque ad fores palatii, periculo imminente, excubabat, D. Amaya *ad l. 2. ſup. de excuſ. mun. num. 10. & ſeqq.* Apud nos dicuntur *Gardes du Roy*, & eorum Duces *Capitaines des Gardes*, quibur vigilantibur in ſecuro dormit
3 Princeps. * At dormiat ille æternum ſecurus; tamen ex Claudiano diſcat hor verſur:

Non ſic excubiæ, nec circumſtantia pila,
Ut tutatur amor. ———

Unum inexpugnabile monumentum amor civium, Seneca *l. 1. de clem. c. 19.* In id incumbat Princeps ut ametur, tanquam ſubjectorum conſervator, & timeatur, tanquam legis anima, in qua ſalus omnium & fortunæ pendent. Fidiſſima quoque Principis cuſtodia eſt ipſius innocentia.

4 Alii erant milites qui Principem ſtipabant & ſemper comitabantur. Sic Livia dicebat Auguſto, apud Dionem *lib. 55. Sunt nobis multi milites, quorum alii opponuntur, alii ſtipant, ac nos cuſtodiunt, & domi & foris ſecuritatem præſtant.* Ex his eeant Domeſtici Protectores, & Scutarii. Scutariorum triplex fuit ſchola, prima, ſecunda, & tertia; quarta Agentium in rebus; quinta Armatorarum ſeniorum; ſexta Armaturarum juniorum; ſeptima Gentilium ſeniorum; octava Gentilium juniorum; nona ſcutariorum ſagittariorum; decima ſcutariorum clibanariorum; undecima Protectorum & Domeſticorum, ordine ultima, ſed dignitate prima. Hiſce duas ioermes ſcholar addit Pancirolus *in notitia c. 63.* Agentium in rebus unam,
5 alteram Sileotiariorum. * Septem armatæ Magiſtri officiorum juriſdictioni ſubjectæ erant, *l. 3. h. t.* videlicet ſchola ſcutariorum prima, ſcutariorum ſecunda; Gentilium ſeniorum, ſcutariorum ſagittariorum, ſcutariorum clibanariorum, Armaturarum juniorum, & Gentilium juniorum. Duæ armatæ ſub Comitibus Magiſtrorum militum vicer agentibus, domeſticorum equitum, & domeſticorum peditum, *id patet ex inſcriptione l. 1. Cod. de venat. ferar.* Silentiatiorum Scholam Primicerio cubiculi paruiſſe conſtat; ſed poſtea Magiſtrum officiorum agnovit judicem, & coram eo in cauſſis civilibus & criminalibus conveniebantur ſilentiarii, *l. 4. ſup. de ſilentiar.* Sicut etiam Agentes in rebus ſeu Principir nuncii.

6 Porro ſcutarii à ſcutis dicebantur, quibus ſe undique tegebant. At ſcutarii ſagittarii non ſolum ſcutir, ſed etiam ſagittis utebantur: ſcutarii clibanarii erant equites cataphracti, qui non ſolum corpus ſuum, ſed etiam equos armis tegebant. Armaturæ dicebantur milites gravis armaturæ, gladium, ſcutum & longiorem haſtam geſtantes. Gentiler erant idolatræ. Barbari ex diverſis gentibus Romano imperio non ſubjectis collecti. Nullus autem has ſcholas ingredi poterat, qui à Principe probatus non eſſet; & ideo ipſorum nomina in Scriniis majorir laterculi à Notariis tribunis ſcribebantur, ut dixi *ſup. tit. 20. num. 4.*

7 Cuique ſcholæ ſuus præerat Comes, vir ſpectabilis: hunc ſequebatur Primicerius, qui idem Tribunus vocabatur, ipſe quoque ſpectabilis. Poſt hunc decem primi ſcholarum, titulo Clariſſimi decorati. Quorum primus Secundocerius dictus; poſtea hi ad Primicerii gradum promovebantur, *l. 2. ſup. de domeſt. & protectorib.* Poſt hos erant Ducenarii, deinde Centenarii, mox Biarchi, & alii: de quibur *tit. 20.* dixi. Hos deponendi, corrigendi, verberandive facultatem eorum Comes, vel Tribunus non habebat; ſed hoc ad Magiſtrum officiorum ſpectabat: idque pro privilegio datur
8 ſcholæ agentium in rebus. * Inſuper ne domeſtici Comitum ſcholarum, Seniores vel Ducenarii vel Centenarii fiant. Et ne cui domeſtici officium interdictum eſt, fraudem huic interdictioni faciat: erat autem interdictum Senatoribus, id eſt, ſenioribus officii, & Ducenariis, Centenariis domeſticorum officium, *l. 1. h. t.* Hinc fraudem facit, qui prohibetur officium aliquod exercere, & mutato nomine, aliove colore illud ambit & accepiat, *l. 26. & ſeq. ff. de legib.*

Conceſſum deinde omnibus ſcholaribus, ac præſer- 9
tim iis qui poſt emeoſa ſtipendiorum curricula ad primiceriorum gradum pervenerant, adorata Principis purpura ut Clariſſimorum Comitum dignitate & privilegiis fruerentur, atque Magiſtri officiorum juriſdictioni ſubjacerent, ne ex alterius cujuſlibet ſententia civile ſubire litigium compellerentur: unde in criminalibus & tributariis cauſſis, quia publicæ, hoc privilegium non ſortiebantur: nam adverſus eos de iis cognoſcebant provinciæ Præſides, ne ſub prætextu privilegii, vel flagitiorum creſceret auctoritas, vel publica vacillaret utilitas, *l. 2. h. t.*

Itaque finito munere, ut nunc etiam eo durante, 10
qua in provincia quis deliquit, illic juri ſubjacet, quod jus perpetuum eſt, *Auth. qua in provincia Cod. ubi de crim. agi oport.* ſummota fori præſcriptione, & allegatione dignitatis: nam reatus omnem honorem & dignitatem excludit: niſi tamen ſit perſona illuſtris, ut dixi ſup. *ubi ſenatores vel clariſſ.* & rubr. *l. 12. tit. 4. n. 2.* Publicè enim intereſt, ne maleficia maneant impunita, & pacatæ ſint provinciæ; & ideo datur facultas Præſidibus crimina vindicandi, & de tributariis cauſſis cognoſcendi, ob facilitatem teſtium & documentorum, quæ in provincia & loco geſti muneris poſſunt exhiberi & præſtari, *l. 2. ſup. ubi de ratiociniis. agi oport.*
* Aliàs ſi in urbe ſcholares deliquiſſent, vel contra- 11
xiſſent, coram Magiſtro officiorum conveniebantur; item mater uxoreſque ipſorum in viduitate permanentes, ac liberi qui ſpecialiter alterius judicis juriſdictioni non ſubjacerent; præterea non tenebantur dare alium fidejuſſorem judicio ſiſti, præter numerarium ſcholæ ſuæ ſive actuarium, & in criminalibus cauſſis quinque primates ex triginta viris cum actuario, *l. 3.*
h. t. * Ex qua eliciunt Interpretes, viduam honeſte 12
viventem gaudere omnibus privilegiis, ac ſi maritum haberet ſuperſtitem. Verùm cum *d. l. 3.* tantùm loquatur de privilegio fori, & de iis, quæ judicia concernunt, non erit extendenda ad immunitatem vel exemtionem à muneribus realibus; cum extincta ſit perſona, quæ cauſſa fuit immunitatis, *l. 3. in fin. ff. de cenſib.* Gaſp. Ant. Theſaurus *l. 1. quæſt. forenſ. c. 9.* Niſi maritus ſit nobilis; quia de conſuetudine nobilitatis jura ad uxorem & liberos tranſeunt. Præterea ſcholares nomine ſportularum tam in urbe quam in provincia conventi, unum ſolidum executoribus pendebant. Cęterùm durante tempore commeatus acceptis, ad provincias redeuntes, ibique exiſtentes, non poterant conveniri, niſi pro tributis & criminibus; at poſt tempus commeatus, quod erat quinque menſium, ibi conventi ex delegatione Magiſtri officiorum, committebantur juratoriæ cautioni, ne in quærendis fidejuſſoribus aliquod paterentur detrimentum, *l. 3. h. t.* ubi in fine prolixè dicitur, ut, quoties ſcholares, vel qui ex eorum familia erant, puta uxores, liberi & ſervi monebantur ſine ſcriptis, nihil ſportularum nomine penderent. * Si verò cauſſa adeo fuiſſet tenuis, 13
ut de ea ſine ſcriptis, partibus conſentientibus cognoſci poſſet, & ſcholares ſuccumberent, pro ſportulis ſolidum ſolvebant. Sin autem cauſſæ qualitas exigeret, ut ſcripto ageretur, interlocutio quoque ſcripto proferenda erat, & quantitas ſportularum decidendarum cognitionum diſpoſita obſervabatur. * Hinc noſtri prag- 14
matici obſervant, conſentientibus partibus poſſe ſententiam ſine ſcriptis ferri, & procedi de plano; item remitti teſtibus juramentum, cum aliàs teſtibus non juratis, parte contradicente, nunquam credatur, & libellum omitti poſſe, & juramentum calumniæ tacite remitti, non autem expreſsè, præſertim parte non urgente, Card. Tuſcus *pract. concl. jur. tom. 4. lit. I. concl. 533. num. 3. & 10.* Gail. *pract. l. 1. obſ. 84. n. 2. obſ. 85. num. 2. obſ. 101. num. 1.* Vide quæ ſupra *l. 2. tit. ult.* de hoc juramento dixi.

TITULUS XXXI.

De Caſtrenſi omnium palatinorum peculio.

1 *Inter privilegia palatinorum eſt, ut filiifamilias habeant peculium caſtrenſe.*
2 *Redditur ratio, & quod illi privilegium habeant, qui aſſidui in palatio laborant, non otioſi equites aurati.*
3 *Quæ donabantur militibus & palatinis in præmium laboris; & quæ pro ſtipendio.*

4 Con-

4 *Commendatur parsimonia, quæ filiisfamilias peculia sibi parabant.*
5 *Ut vitia, ita & virtutes sui Principis, amplectuntur aulici. Quæ parsimonia Principi necessaria.*

1 PRivilegium quod jam dudum Constantinus dederat
omnibus palatinis, ut videlicet haberent castren-
se privilegium, *l.a.* sop. *de privil. eorum quia in sacra pal-
mil.* id confirmar Constitotione hujus tituli, & extendit
ad filiosfamilias in sacro palatio degentes; ita ut si quas
res, parsimonia sua, vel stipendio, vel largitate Prin-
cipis fueriot consecuti, eas tanquam in castris quæ-
sitas, jure peculii habeant. Neque enim alienos à
pulvere & labore castrorum potat Imperator, qui sua
signa comitantur, & quos laborum prolixitas, & ex-
2 peditionom difficultas exercuit, *l. un. h. t.* * Ideoque
repetit militaotes in palatio pecolia sua præcipua reti-
nere, quæ labore proprio aut donatione sibi quæsierunt,
ut excludat milites, aot palatinos otiosos, quos vulgò
auratos equites vocamus, qui titulum, non laborem
militiæ suscipiunt, ut consoltus respondit Uldaricus Za-
3 sicus *cons.6.vol.2.* * Consequebantur autem milites arma-
ti, & palatini corniculas argenteas, in signum strenui-
tatis & assidui laboris; item torques aureos, & cingu-
la, & balthea, ob egregia facta, Vegetius *l. 2. c. 7.*
quæ ornamenta hodie versa sunt in calcaria & auri
præcincturam. Nam dum quis eques auratus creatur,
gladio percutitur eoque donatur. Dabantur & olim mi-
litibus ac palatinis stipendis in ære, veste et cibariis,
et duplicabantur ob merita, Livius *l. 24. Hispanis du-
4 plicia cibaria dari jussit.* * Ex his sibi peculis parabant,
ut parsimonia sua angebant, prudeotiores filiisfamilias:
*& quamquam fortuna vel industria plerique eorum pecu-
niosam ad senectam pervenirent, manserat tamen prior ani-
mus, ut de aliis novis hominibus*: scribit Tacitus *l.3. annal.*
qui in urbem parsimoniam intulerant. Hac enim itur ad
virtutem, et ad securitatem iniquis temporibus, quibus
5 ignorari summa laus est, et securitas bonis. * Aulici
facilè virtutes amplectuntur, si Princeps eas colat; is
enim in Republica, aut virtutis aut vitiorum exemplum
est. *Utque in corporibus, sic in imperio, gravissimus est
morbus, qui a capite diffunditur in cætera membra*, ait
Plinius *l. 4. epist. 22. in fine*. Si Principem temperantem
vident aulici, & parsimoniæ deditum, tales & illi fi-
unt, ut sup. dictum *tit.* 11. Nimiam tamen parsimoniam
in Principe non laudo, sed illam, quæ non excludit
munera benemeritis debita; excludit verò largitiones,
quæ ex injuria fiunt, atque sumptus qui nullo publico
fructu fiunt. Sequuntur dignitates Senatoriæ.

TITULUS XXXII.

De Equestri dignitate.

1 *In secundo gradu dignitatis sunt Equites Romani.*
2 *Erat in magno honore, non etiam externi Equites.*
3 *Ad splendorem ordinis, divitiæ sunt necessariæ.*
4 *Ex Equitum ordine centum viri judices olim electi: de quibus judicarent.*
5 *Centumviralis judicii imago in Germania & Belgio, & inter milites Germanos.*
6 *Equestris ordo seminarium Senatorum. Nunc etiam munia publica potius deferuntur Nobilibus & Equitibus, quam cæteris.*
7 *Expedit Reipublicæ ad eam promovere homines mediocris ingenii, quam sublimioris.*
8 *Equites militares Principem ad bellum sequuntur, quibus ornamentis decorentur. Præferuntur honorariis.*
9 *Non nascuntur sed fiunt Equites, & insigniuntur signo Regio, aut cruce donantur in Gallia & Hispania.*
10 *Ostenditur ipsos Reges non censeri Equites, nisi creentur.*

1 EQuites Romanos secundum gradum post Clarissi-
matus dignitatem obtinere jubet Valentinianus
Imp. in *l. uni. h. t.* proinde eodem loco sunt habendi,
quo perfectissimi; illi nimirum qui in urbe: Nam in
municipiis nati, tantum splendoris non habebant.
Unde Equites Romanos in urbe agentes, ob stre-
nuam eorum operam sæpe ab Imperatoribus illustrium
& Spectabiliom titulo decoratos fuisse legimus apud
Tacitum *l. 1. annal.* obi modicos Equites intelligit,
qui non Romæ; sed in municipiis nati erant. Splen-
dentes quoque & insignes appellat Plinius *l. 9. c. 15.*
Dorleans *in Tacit.* & Tiraquel. *de nobil. c. 37. in fin.*
Pendebant honorum tituli ex arbitrio & libidine Prin-
cipum, ac pro equitum opera industriaque crescebat
vel decrescebat illorum dignitas & amplitudo. * Ple- 2
rumque tamen Equites Romani quod divites essent
(illorum enim census erat quadraginta millia sester-
tium, dimidio minor senatorio) ideo maximè ho-
norabantur; non ita externi Equites vel municipales,
quorum census erat exiguus, Sidonius Apoll. *l. 6. epi-
st.* * Splendor enim ordinum angustia rei familiaris 3
vilescit, teste Seneca *in suis declam.* & *l. 2. de be-
nefic.* in hæc verba loquitur: *Senatorium gradum census
ascendere facit, census Romanum Equitem a Plebe dis-
cernit, census in castris ordinem promovet; census de-
nique in foro Judex legitur.* Si autem censùs ad eque-
strem ordinem requisitus, diminutus fuisset, etiam
honor diminuebatur; & tandem qui hujus ordinis erant,
eum sponte deserebant deficientibus scilicet in dies fa-
cultatibus. Sed Augustus, ut scribit Suetonius de eo,
*cum plerique Equitum, attrito bellis civilibus patri-
monio, spectare ludos è quatuordecim ordinibus non aude-
rent, id permisit iis, quibus ipsis parentibusque equester
census unquam fuisset.* Hinc videre est quanto in ho-
nore fueriot Equites Romani, ut etiam habuerint
jus spectandi è quatuordecim ordinibus, idest, gradi-
bus theatri, velut senatorius ordo in Orchestra spe-
ctabat. Verùm sub Claudio Equitum ordo suo splen-
dore cœpit deturbari, per libertinos, quos Equites
creabat, dabatque etiam iis jus sedendi in quatuor-
decim ordinibus. Martialis id etiam notat sub Do-
mitiano *l. 7. epigram 64.*

Qui tonsor fueras tota notissimus urbe,
Et post hoc dominæ munere factus Eques. 4

Verùm sub aliis Principibus, semper Equitum or-
do in honore fuit. Quin & initio ex illo ordine cen-
tum viri judices eligebantur, quibus postea additi fue-
re octoginta. *Sedebant*, inquit Plinius, *Judices cen-
tum & octoginta; tot enim consiliis quatuor conscribun-
tur* (& nunc cameræ); *ingens utrimque advocatorum
& numerosa subsellia præstantium corona, latissimum ju-
dicium multiplici circulo ambibat*, *l. 6. epist. pen.* Di-
stinguebatur hoc centumvirale judiciom a Senatu:
Nam hic legem dabat, ut nunc Princeps, quam se-
qui tenebantur judices qui juxta præscriptam legem
de caussis sibi commissis jodicabant, ut centum viri
de petitione hereditatis, testamentorum quæstionibus,
de caussis usucapionum & alluvionum, de jure ha-
stæ & aliis, Petr. Gregorius *in syntagm. jur. l. 47.
c. 24.* * Huic centumvirali judicio correspondere vi- 5
detur judicium, quod in Germania & Belgio certis
temporibus habetur, collecta civium aut colonorum
multitudine, ubi præesse solet Prætor, vulgò Sculte-
tus, virga prætoria præposita, quæ instar hastæ ere-
cta, symbolum est justitiæ exercendæ, Regiæque
potestatis. Item inter Germanos milites est criminale
judicium non dissimile, cui totius legionis Duces, cen-
turiones aliique præsunt, unà cum judice relatore, qui
lecta sententia, & fracto bacillo, reum lictori com-
mittit, & mandat sententiam latam exequi. Ita *in
Constitut. criminal. Carol. V. Imperat. de caussis capit. &
publico judicio art. 82. & 96.* & Wolgangus Lazius *l. 3.
de republica Roman. c. 10.*

Præterea ex Equitum ordine, ad senatoriam vel 6
aliam dignitatem evehebantur: id Mæcenas Augusto
suasit, cum dixit: *Equites multis negotiis obeundis cla-
ri, digni sunt, qui in ordinem senatorium recipiantur;
quin etiam ex his ordines in civilibus legionibus du-
xerunt, in Senatum adscribendi aliquando nonnulli sunt,
modo in stipendia meruerint; quippe turpe ac probrum
sit, eos in Senatorum numero haberi, qui aliquando flo-
reas & corbes gestaverint*: Dion *l. 52.* Hinc Lam-
pridius Heliogabalum Imp. accusat, quod inter alia
ipsius portenta ac scelera, urbis Romanæ Majesta-
tem contemnens, in Senatum plurimos legerit, sine
discrimine ætatis, census, generis, & equestrem di-
gnitatem ignobilitate polluerit. Contra autem idem
Alexandrum Severum laudat, quod libertinos nun-
quam in Equestrem ordinem redegerit, asserens eque-
strem locum Senatorum seminarium esse; in quorum
numerum ex jureconsultis relatus fuit Massurius Sa-
binus, jam grandis natu, & Longinus, referente
Pomponio, & ad præturam usque evectus, *l. 2. ff. de
orig.*

orig. juris. Non enim tantùm ob bellicas virtutes, sed etiam civilem administrationem, equestris dignitas dabatur Jurisconsultis & Senatoribus, licèt senatorio ordine minor esset.

7 Nunc in plerisque regionibus ad Magistratum & regimen Reipublicæ promiscuè ex Nobilium & Equitum ordine assumuntur, eveheunturque ad suprema concilia. Imò in Hispania magno sibi ducunt honori Equites, posse adscribi Senatorum ordini, ut olim Romani; atque sufficit illos esse virtutibus prædictos, & ad regendum idoneos, tametsi in juris scientia sint mediocres; quia, ut scribit Thucydides *in orat. Cleonis l. 3. Intelligimus utiliorem esse imperitiam cum modestia, quam peritiam cum immodestia, at tardioris ingenii homines administrare commodius plerumque civitates, quam solertiores.* Caussa est, quia ignea ista ingenia, referente Lipsio *in polit.* nimia juris subtilitate, novandis rebus quam regendis sunt aptiora: ferveut sub initia, algent sub finem, conantur omnia, nihil ed perfectionem adducunt. Accedit quod obsequii sint impatientia, & in consultationibus aliorum sententiis non libenter acquiescant; sed subtili sua mente omnia metiuntur, & cum ad rerum circumstantias attendere deberent, ea sibi proponunt, quæ nec sunt, nec unqnam erunt.

8 Non diffiteor ex Nobilium ordine plurea hodie Principem ad bellum sequi, & neglecta toga, sagn magis delectari, quo ornantur, & dum Equites a Principe creantur, gladio tanguntur in capite, eoque succinguntur. Romani verò Equites præter cingulum & annulum aureum, equum accipiebant: quod fiebat plerumq; ante congressum cum hoste vel obsidionem, ut strenuè se gererent, aut commisso jam prælio, in remunerationem. Annulos aureos Senatores & Equites tantùm gestasse scribit Dion & Plinius *l. 33. c. 5. Annuli*, inquit, *distinxerunt alterum ordinem a plebe, sicut tunica ab annulis Senatum tantum*. Atque hi militares Equites semper prælati fuere iis, qui codicillis a Principe acceptis, honorarii sunt Equites, nullo fuso sanguine. Ubi tamen militari ordini adscripti, tenentur munua implere per se, aut impediti, per substitutum, qui suis sumptibus Principem ad bellum comitetur; dato in eam rem fidejussore, ut decreto Regis nostri cautum esse scribit Larrea *alleg. fisc.* 122. *n.* 21.

9 Unde liquet non nasci Equites, sed propria virtute fieri, & a Principe creari, & alios ab aliis torque signove regio distinqui, probata generis nobilitate, aut virtute quæsita, ut in Gallia Equites S. Spiritus & S. Michaelis, quem pro sodalitio numine colunt. In Hispania Rex, ut Dux Burgundiæ proceres suorum regnorum, vellere aureo ornat, alios rubra cruce S. Jacobi, in formam spathæ, alios viridi cruce Alcantaræ, alios Calatravę cruce, Lusitanos verò cruce Christiani insignit, ut Rex Lusitaniæ. Ita & Angliæ Rex Regni sui pri-
10 mores periscelide donat. * Imò ipsi Reges ut istis ordinibus præessent, creari debebant prius Equites & ordini adscribi: nam licèt generis nobilitas in posteros derivetur; non tamen equestris dignitas. Hinc legimus apud Petrum Vineam *l. 3. ep. 20.* Regem Conradum Frederici II. Imper. filium scripsisse ad cives Panormitanos, se Equitem velle creari. *Licèt*, inquit, *ex generositate sanguinis, qua nos natura dotavit, & eu dignitatis officia qua duorum regnorum nos in solio gratia divina præfecit, nobis militaris honoris auspicia non deessent: quia tamen militia cingulum, quod reverenda sancivit antiquitas, nondum serenitas nostra susceperat, prima die præsentis mensis Augusti, cum solemnitate tyrocinii, latus nostrum eligimus decorandum*. Alia referuntur exempla, nominatim de Malconæ Scotiæ Rege, qui voluit ab Henrico I. Galliæ Rege Eques creari, & ipse Galliæ Rex Ludovicus II. ut innuctus erat, a Philippo Burgundiæ Duce militare cingulum accepit, quod existimaret esse incitamentum ad virtutem & militiæ gloriam, qua accensi Principes libenter ex alto Majestatis fastigio se demittunt, & in ordinem equestrem nonnullorum subjectorum, quorum gesta sunt illustriora, recipi sciarique cupiunt.

TITULUS XXXIII.

De Perfectissimatus dignitate.

1 *Multa honorum genera inventa. Perfectissimatus dignitas major Equestri.*
2 *Concedebatur a Principe codicillis, quibus inserebatur titulus dignitatis.*
3 *Qui hanc dignitatem obtinere & ad eam adspirare possent.*
4 *An officia publica, & justitiæ vendi possint?*
5 *Referuntur Principes qui venundationem, & suffragium permiserunt; laudatur Justinianus qui utrumque sustulit.*
6 *Moribus officia quædam publica, matrimonio constante acquisita, communicantur uxori quoad æstimationem.*
7 *Qui nunc perfectissimi vocari possint, & qui Magistratus verè sint tales, & egregiatus dignitatem mereantur.*

Constantinus Imperatur cujus est constitutio hujus tituli, ut plures extolleret & animaret, multa honorum genera adinvenit, ac post Clarissimos instituit Equites, quos Perfectissimi præcedebant. Licèt enim Macrobius *l. 6. Saturnal.* M. Valerium Probum, qui diu Equea militaverat, virum perfectissimum appellet; is non ab equestri militia, sed a Principe hunc honorem obtinuerat, qui codicillis ab Imperatoribus concedebatur, *l. un. h. t.* a quibus & sæpe ordo dignitatum mutatus: nam qui inter Clarissimos erant, quandoque in jure vocantur spectabiles; item perfectissimi qui altioris 1
erant ordinis. * Ubi enim Imperatores aliquem in 2
Magistratum allegerant, simul addebant, qua vellent eum dignitate frui, & titulo uti. Hinc plerumque fiebat, ut Præfectus urbi aliquando Illustris foret, quandoque tantùm Spectabilis: sic Præsides non semper Clarissimi, sed aliqui Perfectissimi; ut auctor est Marcellinus *lib.* 21. sic scribens de Constantino: *Nec sub eo quispiam cum clarissimatu profectus est, qui alias perfectissimi dicebantur*. Ideo bene notat Alciatus *l. 3. dispunct. c. 4.* hasce dignitates non fuisse accessiones officii, sed ubi illud aliquis acceperat, tunc Princeps secundum viri merita & ante gestos honores, Clarissimatus vel Perfectissimatus dignitatem aut aliam largiebatur.
* Hac autem Perfectissimatus dignitate plerumque de- 3
corabantur qui minimas provincias regebant, ut erat Præses Arabiæ, *l. 18. sup. de pœnis*; & Dalmatiæ quem inter perfectissimus Notitia locat; item Magister census, *l. 52. sup. de Episcopis & clericis*. Primicerius scriniorum, *l. 7. sup. de Palatinis sacrarum largitionum*, & quicumque hujus dignitatis insignia a Principe impetraverant, dummodo tales essent, quales Constitutio nostra requirit: nam qui servili, vel curiali conditioni erant obnoxii, vel alterius vilis ministerii opifices, pistores, negotiatores, aut qui sibi honorem venali suffragio emerant, ad eum non evehebantur, *l. un. h. t.*

An ergo vetitum officia publica vendere aut emere? 4
Omnino: idque probat *d. l. un.* & ratio, quod cum officia sint instituta, ut subveniatur Reipublicæ, debet Princeps illi de viris idoneis & benemeritis providere; id autem non permittit illa venundatio, quæ semper divitias virtuti præfert, crumenam meritis. Et sanè res non minus periculosa, quam ignominiosa vendere, & hastæ subjicere, quod virtuti debetur. Tollitur enim virtutis & eruditionis studium, si tantum ad honores pateat aditus iis, qui sunt opulentiores, quorum unicum est studium pecuniam datam recuperare, tum lucrum facere. Accedit, quod non facilè subditi eos revereantur, quos sciunt pecunia, non virtute ad honores esse evectos. *Ex quo*, inquit Seneca, *pecunia in honore esse cœpit, verus honor cecidit, mercatores & venales invicem facti, quærimus non quale sit quidque; sed quanti*, *epist.* 115. Quare Alexander Imperator venundationes istas officiorum omnino probibuit, subindicans necesse esse, *ut qui emit, vendat*: & Constantinus suorum prædecessorum leges hujusmodi venundationem permittentea sustulit, ut patet ex *l. 5. Cod. Theod. de honoribus & codicillis*, & constitutione hujus tituli.
* Nec refert, quod post Julianus Imperator permise- 5
rit aliquid suffragii nomine accipere, Theodosius & Archadius jus suffragii confirmaverint, *l. un. sup. de suffragio*: nam illi abusi sunt sua potestate, & dum studebant benefacere suis aulicis, aut augere ærarium, Rempoblicam diminuebant. Fuerunt enim Principes & nunc multi sunt agris similes, modo fertiles, modo steriles. *Quemodo sterilitatem aut nimios imbres*, inquit Tacitus, *& cætera naturæ mala, ita luxum & avaritiam dominantium tolerate, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur*. Inter meliores merito recensendus Justinianus Imperator, qui vetuit aliquid dari suffragii nomine: dixi. sup. *de suffragio*, aut accipi a judicibus, & aliis qui civilem administrationem habent, *Novell. in princ.* omni eos vult abstinere corru-

prio-

ptione & acceptatione, iis solùm contenti, quæ a fisco dantur. Quod non aliter fiet, nisi & ipsi dignitates obtineant sine mercede: ad eas igitur *accedendum non ambitione, vel pretio, sed probata vitæ testimonio*, ut ait *l. ult.* sup. *ad l. jul. de repetund.* de venundatione ista officiorum in Gallia usurpata, videatur Loyseau *des offices l. 3. c. 1.* Le Bret *de la souveraineté du Roy l. 2. c. 5.* Larrea *alleg. fiscal.* 119. *n.* 23. apud nos officia justitiæ, & alia publica non sunt venalia, & extat edictum Regis nostri, quo juramentum præstare coguntur qui ea obtinuerunt, se ob id nihil dedisse aut promisisse. Vide supra *de suffragio*.

6 In Hispania, Gallia & aliis regnis, officia quædam publica, quæ consistunt in nudo ministerio, qualia sunt officia decurionatus, tabellionatus, scribæ, vendi solent, obtenta prius Principis licentia; dummodo venditio fiat moderato prætio, idoneo viro & in utilitatem reipublicæ. Quin & si constante matrimonio hujusmodi officia fuerint per maritum acquisita, scribit Covarruvias *lib. 3. var. c.* 19. *n.* 4. communia esse viro & uxori, quia licèt ipsa sit munerum publicorum incapax quoad functionem, non tamen quoad illorum justam æstimationem, quandoquidem officia empta sint communi pecunia; alioquin possent mariti variis modis uxores suas defraudare, & effugere acquisitorum matrimonio constante communionem, quæ moribus diversarum gentium inducta receptaque est, & a veteribus commendata licèt ab iis non usurpata: ita Columella *in præfat. l.* 12. *nihil in domo conjugali dividuum conspiciebatur, nihil quod aut maritus aut fœmina proprium esse juris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroque.*

7 Hodie hic titulus Perfectissimi in desuetudinem abiit. Possunt tamen inferiores magistratus, & qui in minoribus urbibus jus dicunt, eo titulo appellari; cum nunc quoad jus dicendum quælibet civitas sit instar provinciæ. Erat post Perfectissimatum, Egregiatus dignitas & ordo quidam egregiorum virorum, cujus fit mentio variis in locis Cod. Theod. *in l. 1. de murilegul. l. 3. de cohort. l. 1. de honoribus & codicillis*. Cæterùm, ut scribit Lactantius *l. 5. c. 15. Nemo egregius nisi qui bonus & innocens fuerit: Nemo Perfectissimus nisi qui omnes gradus virtutis impleverit.* Sic oportet Magistratum, cujus est justitiam exsequi, bonum & justum esse, idest, omni virtute præditum, liberalem erga egenos, gratum erga benemeritos, contra improbos nocentesque immisericordem atque inexorabilem, Budæus *in l. justitia ff. de justitia & jure* & Franc. Zypæus *de judice l. 1. c. 5.*

TITULUS XXXIV.

Qui militare possunt, vel non possunt; & de servis ad militiam, vel dignitatem adspirantibus; & ut nemo duplici militia, vel dignitate & militia simul utatur.

1 *Duplex militia, armata & inermis.*
2 *Militare est licitum, & bellum justum ut in pace vivatur.*
3 *Credant milites se juste militare, & se posse hostem occidere.*
4 *Milites probati in militiam recipiendi, ex iis augendæ sunt cohortes. Qui non sint militiæ adscribendi.*
5 *Qui in fraudem munerum, vel qui litis caussa militiam petit, rejicitur.*
6 *Item mutus & surdus & membris debilitatus. Quid, si eunuchus sit aut spado.*
7 *An rustici & coloni possint ad militiam admitti, aut cogi.*
8 *Servi non sunt in militiam recipiendi, nec ad ullam dignitatem evehendi.*
9 *Si sciente domino militiam, aut dignitatem obtinuerint, privatur dominus dominii & patronatus jure.*
10 *Possunt tamen servi domino sciente nec reclamante ordinari.*
11 *Curiales aut cohortales non militant, neque Clerici, nec milites alia negotia exercent.*
12 *Duas militias diversi generis nemo habere potest.*
13 *Nec etiam Clericis licet habere duas prebendas.*
14 *Permissum vendere civilem militiam, non eam quæ haberet annexam administrationem.*

EXposita dignitatum divisione in civiles & militares: hoc titulo & aliquot *seqq.* plenius de re militari acturi sumus. Duplex autem est militia armata & inermis. Armata dicitur, quam milites cincti & in numeros relati profitentur. Inermis, quam subeunt illi, qui Reipublicæ administrandæ præficiuntur. De utraque agunt hujus tituli Constitutiones, ac præsertim de armata militia: Hanc eligere cui non licet militare, grave crimen habetur, augetur, ut in cæteris delictis dignitate, gradu, specie militiæ, *l. 2. ff. h. t.* Militare in bello justo delictum non est, sed propter prædam militare peccatum est, *c. militare c. 23. quæst.* 1. Bellum justè suscipitur, ob eam caussam, ut sine injuria in pace vivatur, *c. noli 23. quæst.* 1. Quò spectat memorabilis Martiani Cæsaris sententia, donec liceret in pace vivere, non debere Principem arma sumere, cum tot tantaque mala ex bellis etiam justis oriantur. Sunt quidem bella prima facie læta, exitu verò difficilia & luctuosa; ideo exsecratus fuit Augustus, qui non nisi magna ex caussa bellum indixit: jactantis enim ingenii & levissimi esse dicebat, ardore triumphandi & ob lauream coronam, in discrimen, per incertos eventus certaminum, securitatem civium præcipitare. Quamobrem, ut medicus ad malum curandum ultimo demum loco ferrum adhibere solet, sic Princeps, si nulla alia reperiatur medicina, bellum suscipiet, ut suorum civium utilitatem tueatur, totumque Reipublicæ corpus curet, ne dum partem aliquam tuetur, alias deserat. *Ut enim tutela, sic omnis procuratio Reipublicæ, ad eorum utilitatem qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa, gerenda est*, Cicero *l. 1. offic. & 8. ad Attic. ep.* 11. De caussis belli dixi *t. ut armor. usus insc. princ. interd. sit.* 1 2

Qui verò militiæ nomen dare cupiunt, ne sint solliciti de justitia belli, sed credant Principem suum justè bellum suscipere (arcana enim imperii revelanda non sunt) & posse se militare, atque hostem in bello occidere; imò nisi fecerint, se reos futuros imperii deserti & contemti, *c. miles 23. q. 5. l. 3. in fin. ad l. corn. de sicar.* Nam quod Divus Joannes Baptista dixerit militibus, de salute sua sollicitis, neminem concutiatis, *Luc.* 3. ita intelligendum est, ne generaliter milites alicui injuriam faciant, ne quem militiæ metu terreant, indebitum exturqueant; sed sint contenti suis stipendiis. 3

Porro qui milites esse volunt, offerre se debent his, qui probandi jus habent, *l. 1. h. t.* ut sunt Magister militum, & belli Duces, per quos Imperator certior fiat, quot legiones, quotve cohortes habeat, ad quem usque numerum novi milites colligendi, veteribusque surrogandi sint, & num ex aliis numeris veniant. Nam hæc prima cura supremi Ducis esse debet, ne cohortes veteres minuantur, sed novo milite permixto veteri, impleantur, perpetuo integræ conserventur. Usque milites surrogandi sint idonei & utiles suæ Reipublicæ: nam non quivis ad militiam recipiendi sunt. Hinc obscuri, vagi, ignominia missi, rei criminis capitalis, hæretici & omnes infamia laborantes prohibentur militare, *l. 4. ff. h. t. l. 2. §. milites ff. de his qui notant. inf.* 4

Præterea in fraudem civilium munerum, nemo armatæ militiæ nomen assumere potest, *l. 2. h. t.* Et qui litis caussa militiam appetierit, postulante adversario solvi sacramento debet, *l. 1. §. 1. h. t.* nam militare privilegium ad alicujus injuriam porrigi non oportet, *l. 40. ff. de admin. tut.* Non tamen omnis qui litem habuit & ideo militaverit, exauctorari jubetur; sed qui eo animo militiæ se dedit, ut sub obtentu militiæ pretiosiorem, seu duriorem se adversario faceret, *d. l. 4. §. 8.* Sic & qui metu criminis in quo reus fuerat pollulatus, nomen militiæ dederit, statim sacramento solvendus est, *l. ult. h. t.* 5

Item mutus aut surdus miles esse non potest: talis enim nec sacramentum præstare, nec Ducis imperium, aut turbæ signum audire potest: proinde qui in ejusmodi vitium in bello incidit, mitti solet, *l. 4. ff. de test. mil.* Qui etiam membris ita debilitatus est, ut inhabilis sit militiæ, in militem recipiendus non est, *d. l. 4. §. 12. ff. h. t.* Quo numero non est habendus, qui cum uno testiculo natus est, vel unum amisit: nam jure militabit, secundum Divi Trajani rescriptum: Sylla enim & Cotta Duces memorantur eo habitu fuisse naturæ, *d. l. 4. in princ.* Nempe qui unum tantum habet testem, neque morbosus neque vitiosus debet censeri, cum generare possit, *l. 6. §. ult. ff. de edil. edicto*. Eunuchos 6

igitur

igitur in militiam non adſcribimus; quia ad eam vires & viros deſideramus. Non tamen negamus multos ſpadones milites ſtrenuos extitiſſe: nam Narſes ſpado fuit & Juſtiniani temporibus exercitui præpoſitus, Gothos Italia expulit. Cyrus autem ad ſui cuſtodiam ſpadones tantùm habuit, quo magis in officio eſſent, eos præter illecebras voluptatum, firmiſſimum præſidium ratus, Xenophon *prælia Cyri* 7.

7 Cum igitur vires in militibus deſideremus, affirmari poſſet ruſticos & colonos in milites eſſe recipiendos. Scriptum enim a Catone *de re ruſt.* ex agris viros fortiſſimos, & militas generoſiſſimos gigni. Experimur etiam nullum laborem detrectare manus, quæ ab aratro ad arma, vel alia munia transferuntur. Unde Seneca *epiſt.* 51. ſcribit fortiorem eſſe militem qui ex fragoſo venit. Prohibet tamen Valentinianus colonos, ruſticos, vel ſaltuenſes, ad ullum quamvis humilioris militiæ locum admitti, *in l.* 3. *h. t.* quod non minus è Republica ſit, ut ſint qui agros colant, quam qui bella gerant. Quomodo neque cogendi ſunt inviti ab hujuſmodi functionibus ad caſtrenſe tranſire ſtipendium, *d. l.* 3. *in fin.* indecens enim arma tractare eos, qui agrorum ſordibus implicantur, et muneribus adſtringuntur. Hinc edictum eſt eos, qui cum agros colerent, ad militiam convolarunt, ad priorem conditionem & ad rura ſua eſſe revocandos, *l.* 1. ſup. *de ſerv. fugit. colon. & l. fin.* ſup. *de mancip. & col. patr.* Neceſſarium enim eſt in benè conſtituta Republica, alios eſſe qui eam defendant, alios qui agros habeant & colant: prout etiam utile, alios eſſe qui imperent, alios qui pa-
8 reant, Ariſtot. *polit.* 1. & 2. * Imperant domini, ac eorum plerique utramque militiam exercent. Subſunt ſervi, & prohibentur ab omni militia, tam armata quam civili, alioqui ſi inter numeros deprehendantur, capite puniuntur, *l.* 11. *ff. de re mil.* Ideo Spartani ad ſupplementum exercitus ſervos ſuos manumiſerunt, Juſtinus *l.* 3. & 41. Romani etiam interdum bello Punico, & bellis civilibus urgente neceſſitate ſervos militiæ adſcripſerunt, eoſdem quoque M. Antonius Imperator ad militiam paravit, & voluntarios exemplo Volonum appellari juſſit, Jul. Capitolinus *in vita Antonini*; cum tamen antea ſervi niſi depoſita ſervitute, nulli militaverint, nec ullos honores geſſerint: neque illi qui ſtatus controverſiam patiebantur, *l.* 8. *ff. de re mil*; licèt reverà liberi eſſent. Refert tamen ex reſcripto Trajani ad ſumendum capitale ſupplicium ex ſervis: an voluntarii ſe obtulerint, & in illos animadvertendum erit: ſi electi ſint, inquiſitor peccavit, ſi vicarii dati, penes eos culpa eſt, qui dederunt, Plinius *epiſt. l.* 10. Et quidem ſi ſciente domino ſervi obtinuerint militiam, privabitur dominus & dominii & patronatus jure: ſi verò ignorante domino ſervi militiam meruerint, ſpoliati militia ad do-
9 minum pertrahentur; *l.* 6. *h. t.* * Sic Domitianus Claudium Pacatum etſi centurio fuiſſet, domino reddidit; non mutatur ſervi ſtatus ſi ad dignitatem vel civiles honores illicitè adſpiraverit: ut ſi ſervus fuerit Prætor deſignatus, vel datus judex, *l.* 3. *ff. de offic. præt. l.* 2. ſup. *de ſent. interloc.* Atque eo caſu, quo non militia ſed dignitas, volente domino, ſervo acquiritur; idem jus ſervatur, quod per *d. l.* 6. eſt diſpoſitum, ut dominus ſpolietur dominio ſervi, & jure quod pertinet ad patronos, *l. pen. h. t.* Quæ Conſtitutio Juſtiniani eſt.
10 Ipſe deinde ſanxit, ſi ſciente nec contradicente domino ſervi ordinarentur, ſive in clerum allegarentur ipſa allectione liberos & ingenuos fieri, ſin ignorante domino, poſſe eos intra annum in ſervitutem retrahi, poſt annum eſſe ſecuros, *Novell.* 123. *c.* 17. Contra Leo Imperator *in Nov.* 9. & 11. perpetuum Domini jus eſſe voluit, quantocumque tempore ejus ſervi inter ſacra officia latuiſſent. Neque mutarunt Canones Leonis conſtitutionem in ſervis, qui ad minores dumtaxat ordines eſſent promoti, ſed in promotis ad ſacros aliter rem temperaverunt, *c.* 13. §. *præterea qui filii ſint legit.* 2. & 7. *de ſervis non ordin.* & *c. ex antiquis.* 9. *cum ſeq.* & *c. ſi ſervus.* 10. *diſt.* 56. Idem Leo hic conſtituit, ne decurionum filii & muneribus civilibus obnoxii, curialis aut cohortalis conditionis ullam armatam militiam in poſterum arriperent, *l.* 4. *h. t.* quia cum implicati ſint functionibus, quæ totam hominis operam deſiderant, non poſſunt commodè ſimul armatam militiam exercere. Et ut Plato in ſua Republica conſtituit, ſingulos ſingulas artes exercere convenit, *dialog.* 2. & 3. quomodo in Sacris conſtituti & Deo militantes, implicare ſe non debent negotiis ſæcularibus, & arma tractare, ſed orationes & lacrymas fundere, quæ ſunt arma ipſorum propria adverſus hoſtes, *c. non pila.* 23. *q.* 8. *cap. ſi quis uit.* 36. *diſt. cap. ſi quis Epiſc.* & *cap. ſi vobis.* 23. *q.* 8.
* Quod ſi militaverint, amittunt gradum. Milites quo- 11
que ad aliud munus ſeſe conferre prohibentur, agriculturam vel mercaturam exercere, aut quæcumque negotia gerere, *l.* 31. & *ult.* ſup. *de locato*; ideo in provincia domum vel agros comparare non poſſunt, ne ſtudio agriculturæ militiam negligant, *l.* 13. *ff. de re mil.*

Hinc quoque duas militias diverſi generis, aut digni- 12
tatem & militiam eodem tempore quis habere non poteſt, *l.* 5. *h. t.* Sed ſingulæ ſingulis perſonis committi debent. Cum nequeat una eademque perſona duobus in locis in ſolidum reſidere: cuicumque igitur duæ militiæ obtigerunt, ſive ex armatis ſive civilibus, debet unam eligere, & alteram deponere apud Magiſtratum intra tres menſes; ſi tamen militia, qua decedendum eſt, inter eas habeatur, quas licet diſtrahere, clementia Imperatoris concedit eam in alium transferre & pretium conſequi, *d. l.* 5. Suam hanc conſtitutionem confirmat Juſtinianus, *l. ult. h. t.* quæ Græca eſt, hoc addito, ut ſi lapſo tempore, utramque militiam retinere ſtudeat, & fortè duplici militia utatur, utramque amittat. * *Non* 13
enim, inquit Livius *l.* 39. *unus duos ſimul Magiſtratus, præſertim curules, capere poteſt, aut gerere.* Quare ſi ſupplicandum de re vetita Principi exiſtimarit; pro temeritate, quamvis infructuoſa decem librarum auri pœna plectetur, *d. l.* 5. Sic etiam in beneficiis, qui duo conſecutus eſt, quæ reſidentiam exigunt, eligere poteſt, quod retinere malit, *c.* 7. & 14. *de præbend.* alterum liberè dimittere debet, non pretium ſperare: quod in beneficiis ſimoniæ ratio non admittit. Imò per acceptationem ſecundi, cui cura annexa, vacat ipſo jure primum, *c.* 28. *de preb.* ſuper quo penſionem ſibi reſervare, non videtur eſſe ex mente Canonum.

Permiſſum quidem fuit civilem militiam vendere aut 14
reſignare moderato pretio, ut dixi ſup. *tit.* 19. *n.* 10. Talis erat militia Adjutorum quæſtoris, *l. ult.* ſup. *de prox. ſacrorum ſcriniorum.* Silentiariorum, *l.* 30. ſup. *de inoff. teſt.* domeſticorum Principis, *l.* 6. *in fin.* ſup. *de advoc. diverſ. jud. Novell.* 53. *c.* 5. quædam aliæ nec vendi, nec pignori dari poterant, *l.* 5. ſup. *quæ res pign. dari*: nec hodie poſſunt ſaltem militiæ digniores, quæ annexam habent juriſdictionem, aut Reipublicæ adminiſtrationem. Nundinatio enim Magiſtratuum omnis improbitatis principium eſt & finis, *Nov.* 8. Vide quæ dixi ſup. *t.* 33.

TITULUS XXXV.

Negotiatores ne militent.

1 *Qui ſint negotiatores; quo differant a mercatoribus.*
2 *Negotiatores non debent militare, ac milites negotiari.*
3 *Prædia conducere, aut in provincia in qua militant, comparare prohibentur: an & alio titulo acquirere.*
4 *Excipiuntur armorum negotiatores, & argenti diſtractores ſeu nummularii.*
5 *Milites Palatini negotiari poſſunt obtenta licentia a Principe.*
6 *Non ideo utuntur præſcriptione fori.*
7 *Neque ſcholaſtici negotiantes; ſed coguntur coram provincia Præſide reſpondere.*
8 *Militiæ non adſcribebantur niſi nobiles & honeſtiores cives.*
9 *Inter pedeſtres erant quoque gregarii milites, qui caligati dicebantur, unde ita dicti.*
10 *Hodie Mercatores & viliſſimi quique militant, quò eis præficiuntur, fiunt nobiles, ſi non ſint.*

In primis differunt negotiatores a mercatoribus, quod 1
negotiatores advehendis magnis mercibus occupentur, & ergaſterio, tabernæ, officinæ, mercimoniis deputatæ præſint: vocant eos Galli *marchant en gros*: mercatures verò, qui minutiariam procurant, ac per ſe exercent negotiationem, dant aut accipiunt, ut majora recipiant & lucrentur. Hanc diſtinctionem probat Marcianus *in l.* 6. *ff. de legat.* 3. Sunt etiam negotiatores qui annonam urbis adjuvant, & Reipublicæ hac in parte ſerviunt, quorum labores remunerandi ſunt, *l.* 5. §. 3. *ff. de jure immun.* & *l.* 2. *ff. de nundin.* ne deſtituatur annonæ præbitio. * Verùm Juſtinianus negotiatores qui ergaſte- 2
riia præſint, militare prohibet, *l. un. in pr. h. t.* & Fridericus Imp. gladium geſtare, niſi cum peregrè abeunt,

ſuæ

suæ sellæ alligatum, ne quem lędant innocentem, sed
ut a prædone se defendant, *tit.27.§.si quis rusticus l.2.feu-
dor.* Solis militibus & nobilibus usus armorum est reli-
ctus. Ergo ut negotiatores militare non debent; ita nec
milites negotiari, aut occupari privatis negotiis. Qui
enim fieri potest, ut negotientur milites simul & inimi-
cis resistant, rationes suas & simul excubias agant?

3 Quaptopter sapienter Leo Imperator prohibuit mili-
tes alienarum rerum conductores, aut procuratores, aut
fidejussores, aut mandatores fieri, *l.31.& ult.*sup.*de locat.*
ne omisso armorum usu in aliud opus se conferant, aut
agrorum cultui insudent, ut dicitur *in l.15.*infr. *& l.13.
ff.de re mil.* Quæ ratio cur milites prohibeantur in pro-
vincia in qua merent, prædia comparare, *l.9.ff.de re mil.*
An etiam titulo donationis vel permutationis, aliove ac-
quirere? sic puto: nam illa ratio quæ milites emere, ea-
dem alio quocumque titulo comparare vetat. Tam enim
quod donatione, aut alio modo acquisitum est prædium,
quam quod emtum, a militia avocare potest. Accedit
quod non liceat Rectoribus & Magistratibus provincia-
rum, quocumque titulo a provincialibus res immobiles,
aut mobiles comparare, *l.46.& 62.ff. de contrahamt.* do-
mum aut navem extruere in eadem provincia, *l.46.§.2.
ff.de jure fisci l.un.Cod.de contract.jud.* Sed in hoc melior
est conditio militum, quod domum comparare non prohi-
beantur (quia cessat ratio digressionis a signis) *d.l.13.*nec
rustica prædia emere impletis stipendiis, & acquirere ea
prædia quæ majorum suorum olim fuerunt, *d. l.9.*

4 Cæterùm negotiatores, utpote utiles omnibus contra-
ctibus, aliam quamcumque militiam sibi acquirere pos-
sunt, solùm armata militia abstinere prohibentur, *l.
un.h.t. in princ. vers. hos enim.* Excipit Justinianus ar-
morum negotiatores & fabricenses, qui arma in pu-
blicis officinis cudunt, qui possunt armatam militiam
adipisci, & simul suam negotiationem retinere, *l. un.
h.t.in fin.* cum tamen aliis duplicem militiam, vel digni-
tatem habere non liceat, ut dixi sup. *tit.* Sed ratio quæ
Imperatorem movit, forsitan ea fuit, quod existimaret
habiliores ad arma milites eos futuros, qui artem con-
flandorum armorum tenerent. Præterea argenti distra-
ctoribus aut nummulariis speciatim concedit, relicta
negotiatione, unam aliquam sortiri militiam, & in ea
ætatem complere. Militiam intelligit civilem, non
armatam. Unde apparet, quam sit alienum a militiæ
dignitate negotiationes exercere, *l.12.in fin.* infr.*de co-
hort.* Sidonius Apollinaris *l. 1. epist.9.* miratur omnia in
Repub. inverti, dum ait: *Vigilant fures, dormiunt po-
testates, fœnerantur clerici, negotiatores militant, milites
negotiantur; student pilæ senes, alea juvenes.* Plura apud
5 Fornerium *l.2. select. lect. c.3.* * Scribit Cujacius hic
ex beneficio Principis licere alicui simul & militare &
negotiari; idque probat per text. *in l.un.* sup. *in quib.
caussis milit. præs.* sed non puto armatis militibus id un-
quam beneficio Principis fuisse concessum, sed palatinis
tantum per constitutionem hujus tit. & ante eam etiam
6 sine licentia licuisse eis per provincias negotiari. * Quo
casu hujusmodi milites negotiatores conventi coram
Præside provinciæ, coram eodem respondere teneban-
tur, nec uti poterant præscriptione fori, nec tum qui-
dem cum negotiandi facultatem a Principe impetrave-
rant; cum tamen is miles qui ad privata negotia com-
ponenda commeatum a Principe impetrasset, propter il-
lud beneficium fori præscriptione uti posset, *d. l. unic.*

7 Militare quoque dicuntur studiosi qui amore scientiæ
in Academiis morantur; qui tamen si in provincia ne-
gotiationem aliquam exerceant, & ex caussa negotiatio-
nis conveniantur coram judice ordinario illius provin-
ciæ, non habent jus revocandi ad Rectorem, qui ju-
dex est scholasticorum, sed coram isto ordinario re-
spondere tenentur, *l. fin.* sup. *de jurisd.*

8 Porro tanti olim fiebat armata militia, ut ad eam non
susciperentur nisi digniores cives, & equestris ordinis:
insinuat id Justinianus *in Novell.33.in verb.milites etiam
altiore nitentes fastigio, &* ibi: *scituris militibus, qui
præsenti legi non esse obediendum existimant, quod cingulo
denudati inter privatos habebuntur:* ut supra privatos &
vulgares fuisse milites vel inde constet, tum ex aliis
legibus, quæ milites nobilibus æquant, & militiæ &
generis rationem haberi volunt, *l. 4.* sup. *ad l. jul. ma-
9 jest.* * Quamquam inter pedestres ordines essent gregarii
milites, qui caligati dicebantur, ex infima vulgi sor-
te assumpti, *l.21.* sup. *de nupt.* Caligati, a caliga, qua
utebantur; idque declarat Tacitus *l. 1. annal.* de Ca-
jo Germanici filio, qui Tiberio postea successit: *jam
infans*, inquit, *in castris genitus, in contubernio legio-
num educatus, quem militari vocabulo Caligulam appel-
labant; quia plerumque ad concilianda vulgi studia, eo teg-
mine pedum induebatur.* Caligulam facem generis hu-
mani vocat Plinius *l.7. c. 8.* & rectè: caligam verò san-
guine tinctam & libidinibus fluentem nominat Dor-
leans *d. loco in Tacit.*

Moribus hodiernis neutiquam prohibentur militare 10
negotiatores, dum non in ipsa militia & prætextu ejus
militare velint. Quin etiam vilissimos quosque è ple-
be militiæ adscribi, & præconis voce invitari in dies
videmus. Præficiuntur tamen iis qui per plures annos
militiam obiverunt, quo pacto nobiles fiunt, si gene-
re nobiles non sint. Sic in feudis nomen militis pro no-
bili usurpatur, quod nobilium sit milites ducere, & pro
patria militare, *tot.tit. de vasall. milit.* & ante pauca sæ-
cula, ut soli nobiles feuda possidebant, ita soli milita-
bant defendendæ ditioni, quam majores olim devicerant.

TITULUS XXXVI.

De re militari.

1 *Disciplinæ militaris magni est momenti, ea neglecta
decrevit Romanorum imperium.*

2 *Servanda est a belli Ducibus disciplina, & ha-
bendus militiæ delectus.*

3 *Qui milites probent, recipiant, & quid in iis
considerandum.*

4 *Minus accurata est probatio, quæ nunc fit a Com-
missariis & Capitaneis, qui solent ex cauponis
& officinis, milites colligere.*

5 *An conveniat invitos ad militiam cogere?*

6 *Laudabile ultro se militiæ offerre, quod faciunt vo-
luntarii, puniuntur qui militiam detrectant.*

7 *Tutius est ex domesticis ac subditis militares copias
colligere, quàm ex externis.*

8 *Externorum militum duces insitata militari merci-
monio, provincias exhauriunt.*

9 *Ut milites a furtis & sceleribus se temperent, præ-
stare deberent juramentum olim usurpatum. Morte
puniebantur militum furta.*

10 *Commeatus parcè dandus militibus. In castris con-
tinendi ne vagentur.*

11 *Emansores puniendi, caussa cognita.*

12 *Milites è suis numeris ad alios non sunt transferen-
di citra Principis facultatem: Nulli nisi meritis &
ordine promovendi strenui & exercitati.*

13 *Item transferri non possunt a legione in aliam legio-
nem, vel vexillationem; quanam Comitatensis &
Ripariensis diceretur.*

14 *Equitum & peditum magna vis & utilitas, secu-
riùs peditum opera uti.*

15 *Milites exercere se oportet in armis, & aliis muniis
bellicis.*

16 *Non debent civilem curam assumere, nec eis civilia
negotia mandari.*

17 *In officio contineri debent, & exerceri etiam pacis
tempore, exemplo Romanorum.*

18 *Duces belli promovere debent militares exercitationes.*

19 *Principes qui varias habent ditiones, semper alere
debent exercitum, aut certum numerum militum.*

20 *Varia privilegia militibus concessa; qui intra nu-
meros sunt.*

21 *Ob amissas professiones pœna commissa non tenentur.
Estque militis res emta ejus pecunia.*

22 *Carceri ob æs alienum mancipari nequeunt. Milites
condemnati non ultra tenentur, quam facere possunt.
Excusantur a muneribus.*

23 *Milites dum Reipubl. operam præstant, læsi restituun-
tur, & bona eorum creditoribus addici non possunt.*

24 *Militibus non nocet juris ignorantia; non tamen
excusat in delictis, non subeunt pœnam plebejo-
rum. Quid hodie.*

25 *Quod privilegium habeant milites circa factionem
testamenti.*

26 *Ab hostibus captus, si interea militiæ tempora com-
pleantur, stipendia accipiet, ut veteranus. Quan-
do ea complentur.*

27 *An illius temporis qua apud hostes fuit, stipen-
dia accipiat.*

28 *Desertor si restitutus fuerit a Principe, ejus tempo-
ris, qua apud hostes fuit, stipendia non recuperat.*

29 *Quid dicendum de militibus nostris, legato, aut tradi-*

io,

co, qui ab hostibus capiuntur, a quo sint redimendi.

30 *Sacramento soluti quam immunitatem habeant.*

31 *Honestè missi, a muneribus habent vacationem, & alia privilegia.*

32 *Ignominia missi infamia notantur, & ad nullos honores admittuntur.*

33 *Ob delictum, gravius puniuntur milites, mitius tamen cum iis agitur in casu infamia post missionem.*

34 *De delictis militaribus & pœnis. Qui puniantur milites contumaces, non obtemperantes Ducum mandatis, nec eos protegentes.*

35 *Saluti propria consulendum, quando vis est cui resisti non potest.*

36 *Quid, si miles Tribuno resistat; aut quid, si Tribunus in castigando modum excedat.*

37 *Quid, si miles alium militem vulneraverit, aut sibi vim intulerit, aut ebrius existens deliquerit.*

38 *Qua pœna puniatur qui excubias deserit, aut in iis dormit, aut in bello non pugnat, aut arma amittit, vel ea alienat.*

39 *Quid, si Præfectus arcem quam tenet, amittat, aut hostibus dedat, vel alium substituat.*

40 *Arcem muniens ac tenens invito Principe, vel non admittens successorem, reus est majestatis.*

41 *Fugam incipiens, transferens se ad hostes, eorum partibus favens, ultimo supplicio plectitur.*

42 *Qua sit exploratorum pœna. Furca gravior quam gladii. Fustium levior flagellorum pœna; inde fustuariam.*

43 *In seditiosos acrites animadversum, sortitione in quosdam.*

44 *Prius sedanda seditio, quam in auctores animadvertatur.*

45 *Ad sedandam seditionem efficax remedium præsentia ipsius Principis.*

46 *Abstinendum a delictis quæ reddunt milites effeminatos.*

47 *Mulieres non castra sequebantur: postea permissum militibus uxores secum ducere, an id expediat.*

48 *Sunt illa necessaria ad munditiem. Castra munda esse oportet.*

49 *Sordes ne projiciantur in flumen, nec in eo miles se lavet, aut publicè natet. Utilis natandi usus.*

50 *De judicibus & judiciis militaribus. Quot fuerint Magistri militum in Oriente & Occidente.*

51 *Conveniuntur milites coram suis Ducibus & judicibus.*

52 *Remittuntur ad suos judices. Præses provincia non cognoscit de caussis aut delictis militum.*

53 *Quid, si delicta sint enormia & non militaria: num poterit Præses de iis cognoscere.*

54 *Quid, si postquam in jus vocatus miles esse cœperit, aut pactus sit se non usurum privilegio fori.*

55 *Sportularum in judicio militari solvendarum exactio minuenda.*

56 *Quid, si totus numerus litiget vel conveniatur, & universitas condemnetur.*

57 *Solent apparitores duplicia salaria exigere a corpore quod sitant, sed non justè.*

1 RES militaris ad disciplinam & exercitium militiæ pertinet. Quanti autem momenti sit disciplina militaris, docet ipsa quotidiana experientia. Et certè nulla alia re populum Romanum sibi orbem terrarum subegisse, nisi armorum exercitatione, disciplina castrorum, usuque militiæ, satis constat ex Vegetio, Livio & aliis scriptoribus. Inter quos pulchre Quintilianus id expressit *in milit. Marian.* cum ait: *Si vero æstimemus imperium populi Rom. ad hanc diem militari disciplina stetit. Non enim nobis aut multitudo major est, quam Cimbris, aut majores opes, quam locupletissimis regnis, aut mortis contemtus facilior, quam plerisque barbaris, caussam vitæ non habentibus: Principes nos fecit severitas institutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione assidua belli meditatio.* Hæc revera Rempublicam sustinent, *quæ si dilabantur, & nomen Romanum & imperium amittemus,* dicebat Alexander Severus *apud Lampridium.* Atque ita accidit: nam sensim corruptis moribus per luxum & lasciviam, neglecta disciplina, Romani qui ante belli gloria omnes populos superaverant, ab omnibus superati sunt.

2 Cum ergo in tutela disciplinæ militaris, atque *in ejus quodammodo sinu serenus tranquillusque beatæ pacis status conquiescat,* ut ait Valerius Max. *l. 2. c. 7.* conniti omnino debent belli Duces, ut antiquæ militiæ disciplinam, quantum hæc tempora patiuntur, revocant, eamque quoad se, & quoad milites servent, & servari curent.

Habeant quoque delectum militum; quales & quam 3
idonei sint ad militiam, explorentur; recipiant eos, quibus dura sunt corpora, stricti artus, minax vultus, magnus animi vigor, *quibus sudor, pulvis, & alia, epulis jucundiora sunt,* Vegetius *l. 1. c. 7.* Verùm hoc probandi jus, recipiendique milites, Zeno Imp. Principi soli reservavit, *l. pen. h. t.* neminem in numero equitum vel peditum, sine Principis probatoria sociari permittens, quod illi soli conveniat supplere, vel impleta numeros, non Ducibus, aut Tribunis, ut ante disposuerat Antoninus Imp. *in l. 1. sup. qui milit. poss.* ibi: *offerte vos his, qui probandi jus habent.*

* Sed hoc jus conni- 4
ventia Principum iterum rediit ad Duces belli, & commissarios militares, qui in locum demortuorum militum alios subrogant, & sæpe plures se collegisse referunt, quam collegerint, aut ærarium patiatur, nec inspiciunt cui armorum generi sint aptiores, ignavos & promiscuè viles ex popinis & culinis sese offerentes admittunt, aut invitos cogunt; contra Valentiniani & Theodosii constitutionem, ne educantur ex caupona, ex ministerio taberosrum famosarum, ex coquorum & pistorum numero, quod plerumque molles sint & voluptatibus dediti. Tacitus *l. 2. hist. Degenerat a robore ac virtute miles assuetudine voluptatum:* bellicosus ille, qui sudo & nudo cœlo est aptus, qui ad omnes labores impiger invenitur, qui famem pro condimento, nasturtium, aut tabacum pro alimento, humum pro cubili, arbustum pro tabernaculo habet. Ideo Vegetius ex officinis fabrorum, ex agris, ex laniensis, milites legendos, etiam invitos censet, ubi urgeat necessitas.

Invitos tamen cogere non probant Politici, propter 5
incommoda quæ reipublicæ inde possent obvenire: nam quæ fides illis qui catenis & verberibus ad militiam adiguntur? & quid inhumanius quam liberos homines, ad pugnam, veluti canes invitos ad venationem impellere? Non inficior tamen vel maximè è Republica esse, immodestos illos & impuros homines, pessimisque exemplis famosos, qui quocumque accesserint, ex rapto vivunt, vicos & agros devastant, & infinita alia scelera patrant, ad militiam impellendos esse, ne juventus furum & perditorum hominum consortio inutilis & vitiosa reddatur. Quod optimum est remedium levandæ Reipublicæ ab ignava, turbulenta & seditiosa plebe. Sic sententia improborum è navi Reipublicæ exhauritur.

Laudandi autem maximè milites qui non impulsi, 6
sed propria animi inductione, militiæ se offerunt & ascribunt, qui Voluntarii & Dati dicuntur: hisce enim plerumque numeri supplentur, *l. 4. §. 10. ff. h. t.* Tanti enim Vitellius Imp. fecit voluntarios milites, ut delectum ea conditione in urbe habuerit, ut illis non modo missionem post victoriam, sed etiam veteranorum justæque militiæ commoda polliceretur, Tranquil. *in Vitellio.* Grave delictum fuit detrectare munus militiæ, & gravissimum tyrocinium evitare. Hinc qui ad edictum olim non respondebat, ut proditor libertatis in servitutem redigebatur: & pater qui filium militiæ subtraheret belli tempore, exilio & bonorum parte mulctabatur, si in pace fieret, cædebatur fustibus, filius in deteriorem militiam mittebatur. Si verò pater filium delectum ad bellum debilitasset, ut inhabilis esset militiæ, deportabatur, *d. l. 4. §. 10. & seqq.* quod inhumanum sit alicui vitium & detrimentum adferre, quo honores adipisci prohibeatur.

Lex erat, ut Romani cives decennio militarent, 7
auctore Tacito *l. 4. annal.* Athenienses quoque tutius judicarunt cives ipsos militare, quam exteros colligere, aut in auxilium vocare, Demosth. *olynthia. 1.* Nam domestici ac subjecti fideliores sunt, & ardentius pro patria pugnant, in qua bona habent, Curtius *l. 9.* Externi verò tantùm stipendia, & prædas quærunt, non patriæ salutem; & sæpe, ut ait Tacitus, *refragantur; non juberi, non regi amant, verùm cuncta ex libidine agere, lib. 1. histor.* Quare periculosum uti opera externorum militum, si aut viribus, aut multitudine internis prævaleant, si in patria hæreant, nec illico ictibus hostium objiciantur.

Accedit, quod externorum militum supremi Duces, 8
qui domi plerumque commorantur, ingentia accipiant stipen-

ſtipendia prætee ea quæ ex hybernis corradunt; ita ut opulentiores ſint ſine provinciis, quam qui plures habent provincias. Tantum hodie confert militare illud mercimonium, cujus prædulcis odur plures in has provincias pellexit, & internos milites externis permiſcuit, ut verendum ſit, ne aliquando eveniat, quod ſcribit Cominæus: *incidere poteſt tempus, cum externorum furor & repentinus impetus ſit pertimeſcendus:* Addo ego & noſtrorum militum, qui externos mores induere, qui nihil aliud quam ex rapto vivunt, infimam plebem & ruſticos affligunt, eorumque agros miſerè devaſtant.

9 Quæ rapinæ, aliæve ſcelera ut evitentur, milites dum in numeros referuntur, juramentum præſtare deberent, ſe in primis numeros non deſerturos, nihil rapturos, nihil furto ablaturos, aut ſtrenuo milite indignum commiſſuros. Similem juramenti formam Romanis uſitatam refert Gellius *l.16. c.4.* Eratque lex ſevera: *Nemo pullam rapiat.* Teſtatur Tranquillus *in vita Tiberii*, quod Tiberius capite puniverit Prætorianum militem, qui è viridario pavonem furto ſuſtulerat. Peſcennius autem decem milites qui ablatum gallinaceum comederunt, ſecuri percuti juſſit, ut refert Spartianus *in Peſcennio*: & Carolus Burgundiæ Dux quemdam ex patibulo ſuſpendi juſſit, qui aniculæ mulieri gallinam ſubtraxerat. Plura exempla vide apud Coteræum, *de jure militum lib.3. cap.11.*

10 Quapropter qui militibus præeſt, parciſſimè debet commeatum dare, ſed milites in caſtris continere, ne divagentur, ne provinciales expilent, *l.12. ff. h.t.* Idem cavetur Conſtitutionibus Gratiani & Valentiniani, ut *milites nullam evagandi per poſſeſſiones habeant facultatem, ſed cum ſignis propriis in manſionibus ſolitis maneant, l.12. h.t.* Turpe enim eſt & perniciosum prædia & poſſeſſiones provincialium, militum moleſtia fatigari, & derelictis ſuis numeris per aliorum agros inſolentes evagari. Quare Arcadius & Honorius Impp. Rectoribus provinciarum reſcripſerunt: ſi quos tales milites repererint, correptos cuſtodiendos curent, donec de iis Imperator decreverit, quid fieri oporteat, *l.13. §. ult.*
11 *h.t.* * Habet enim iſta evagatio ſpeciem emanſionis, non deſertionis; ideo militari diſciplinæ adhuc ſubjecti manent. Nam emanſionis levius eſt delictum, gravius deſertionis: de utroque infra *tit.46.* Cavetur præterea *in d. l.13.* ne milites miſſi ad negotia, ſuis vacent (ſi inde diſciplina militaris offendatur, vel aliena obſequia peragant ſine juſſu Principis) neque è numeris decedant citra facultatem Tribuni, a quo ſi mittantur ad comitatum Principis, cauſſas profectionis ſtatim Magiſtro militum exponant, ut reſponſo accepto, ad ſuos numeros citò revertantur. Adeo enim odioſum erat vagari & a ſignis abeſſe, ut miles qui in commeatu ageret, non videretur Reipublicæ cauſſa abeſſe, *l.2. ff.*
12 *h.t.* * Cum ita adſtricti ſint milites ſuis numeris, non poterit is qui exercitui præeſt, eos a numeris ad alios numeros, etiam majores pro arbitratu ſuo transferre, niſi ob publicam utilitatem, & merita Princeps ipſe id conceſſerit, *l.14. h.t. quia honoris augmentum non ambitione, ſed labore, ad unumquemque convenit pervenire.* Non enim debet quis ad dignitatem vel militiam aliam, aliorum ſuffragio, ſed meritis, atque ordine numerorum evehi. Is namque cæteros debet antecedere, quem ſtipendia longiora, vel labor anteire fecerit, *l.2. ſup. de præf. præt. Afr.* Unde veteri inſtituto nemo ad Tribunatum admitti poterat, niſi prius alam duxiſſet; nemo alam ducere, niſi cohorti præfuiſſet, cui & is ſolum præficiebatur, qui aliquod inſigne facinus edidiſſet. Quamvis etiam conſtet in indignos, & impuberes militares honores collatos fuiſſe, *l.8. §. jam vero 7. ff. de excuſ. tutor.* Idque ob natalium ſplendorem & parentum in rem publicam merita, ut etiamnum fit, *per l. ult. ſup. de teſtam. mil.* Quamvis major ratio ſit habenda, ut Duces, Tribuni, Centuriones ſeligantur viri ſtrenui & exercitati, per gradus electi, utriuſque fortunæ gnari, prudentes, non genere tantùm, ſed magis virtute eximii.

13 Notandum quod ſcribit Imperator *in d.l.14.* ſe interdicere Comitibus & Ducibus, ne ſolum milites injuſſu ſuo transferant a numeris in numeros; verùm etiam ne a legionibus in legiones, quod levius eſt, ſive legiones fuerint comitatenſes, ſive riparienſes, vel palatinæ. Comitatenſes milites erant in comitatu Principis; Palatini palatio deputati; Riparienſes collocati ad ripas, qui transferri non poterant ad alios numeros abſque Principis nutu: ſic apud Tacitum Riparienſes & Ripuarii milites dicuntur qui ripam Rheni ſuis ſtationibus muniebant, Cujac. *l.1. obſ.25.* Dixi ſupra *de fundis limitroph.* Legiones a numeris ſeparantur *in l.13. h.t.* & a vexillationibus *l.2. ſup. de hered. decur. & l.8. infr. de erog. mil. ann.* Legiones ſunt peditum, Vexillationes equitum turmæ, quia velis ſeu flammulis utuntur, Vegetius *lib.2.*

Pedites equitibus adjuncti ſunt, & utriuſque magna 14
vis & utilitas. Nam equites, pedites protegunt, prædas agunt, ſuſtinent & perfringunt hoſtilem equitatum. Quandòque pedites præferendi equitibus, pro ſitu regionis: nam, referente Tacito: *Pedites tardius vincunt, ſed ſecurius:* eſtque in iis belli robur; quia majori conſtantia & animo equitum ordines perturbant, quam ipſi uniti ab equitibus frangi & perturbari poſſint; ſuſtinent hoſtium impetum ac minori ſtipendio aluntur & retinentur. Imò in eo maximè peditibus præſtant equi, quod ſecurius fugam arripiant, ut de ſuis queritur Cyrus Perſarum Rex, apud Xenophontem, *l.3.* * Qua- 15
propter monet Tacitus, milites ad priſtinos mores eſſe revocandos: *Ne quis a ſignis ſuis decedat, ne pugnam niſi juſſus ineat, ſed diligenter ſtationes, vigilias, diurna nocturnaque munia agitet*: Ideo Leo Imp. maximè commendat, cum ait, Milites qui a Republica ſemantur & aluntur, ſolis debent utilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & cuſtodiæ animalium, vel mercimoniorum quæſtui. * Sed propriis muniis inſu- 16
dare militiæ, ut armorum quotidiano exercitio ad bella ſe præparent, *l.15. h.t.* Hujus exercitii nobilitatem ſi milites negligant, & ad civiles curas animum adjecerint, militia ſtatim & privilegiis omnibus militaribus nudantur, *l.16. h.t.* qualia ſunt munera perſonalia, quæ illis inhibentur, *d.l.15.* Qui verò eos privatis negotiis implicarint, & Reipublicæ ſubtraxerint, Juſtinianus edixit, facultatibus omnibus, quæ ſtatim publico ærario addicuntur, ſine exceptione ſpoliandos, *Novell.16. in præf.* Illi ſiquidem privatis ſimul & publicis negotiis incumbere nequeunt, quorum virtutibus & Barbarorum petulantiæ frenum injicitur, & Reipublicæ commoda non mediocriter amplificari videntur. Puniuntur quoque judices & viri militares, qui contra interdictum hoc, auſi fuerint milites tam regiis quam privatis poſſeſſionibus, diverſiſque aliis obſequiis deputare ac implicare, *d.l.15. in fin.* Ideo Poſthumium Conſulem damnatum ſcribit Florus, quod opera militum in colendis agris ſuis fuiſſet uſus.

Nec tantum belli ſed & pacis tempore, perinde ac ſi 17
hoſtis immineret, exercitiis militaribus operam dare debent milites, & campeſtri meditatione omnia quæ in bello evenire ſolent prænoſcere, veluti ordinibus non turbatis celeriter & æqualiter incedere, jaculari, arma dexterè tractare, ictus deflectere, in orbem pugnare, ad ſigna coire, caſtra munire, eaque movere, foſſas tranſilire; omniaque alia facere, præter labores, famem, ſitim, inediam, cum opus eſt, ferre. Sic Romani milites quorum melior diſciplina, die ſeptimo ſe exercebant ſub poſtremis Imperatoribus, Spartianus *in Avidio*: *Exercitium*, dicit, *fuit omnium militum, ita ut ſagittas mitterent, & armis luderent: Dicebat enim miſerum eſſe, cum exercerentur athletæ, venatores, & gladiatores, non exerceri milites; quibus minor eſſet futurus labor, ſi conſuetus eſſet*: & Seneca *epiſt.18. Miles in media pace decurrit ſine hoſte, vallum facit.* & Tertullianus: *Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati jam ediſcunt, in armis deambulando, campum decurrendo, foſſam moliendo.*

Hiſce exercitiis & certaminibus milites ſe aptiores 18
ad veros conflictus reddent, & inertiam libidinemque depellent, ſi belli Duces ea exercitia promoveant, & ignaviam pœna, diligentiam præmio remunerent. Sic ſtrenui evadent milites, & Duces magnam ſibi gloriam comparaverint, ſi, inquam, ut Taciti verbis utar, *Legiones operum & laboris ignaras populationibus lætantes, veterem ad morem reduxerint*, *l.11. annal.* atque ita ſpes affulgere poteſt, ut exercitum aliquando bene inſtitutum habeamus.

Quæ prima cura Principis eſſe debet, nec non pacis 19
tempore, ut certum habeat militum numerum, repellendis hoſtium incurſionibus. Hanc ob cauſſam feuda olim data militibus, ut nunquam deeſſent qui fines tuerentur. Sic a Carolo V. Cæſare data privilegia & immunitates certis militum ordinibus, quos vocant *Bandes d'ordonnance*, in Belgii defenſionem ac ſecuritatem; atque hi præſto eſſe debent quacumque data occaſio-

ne, licèt pacis tempore stipendia non mereant: præter hos in limitibus præsidiarii constituendi sunt, præstito illis stipendiu etiam pacis tampora. Nunquam enim belli cogitatio omittenda est, vel apparatus repellendo hosti necessarius. Quoniam *nemo*, inquit Lampridius, *provocare facilè audet, aut facere injuriam ei Regno aut populo, quem intelligit expeditum atque promptum esse ad vindicandum. Sint* igitur *prompta omnibus arma, ac si res poscat, exercitus plurimorum virorum*, Tacit. *de morib. Germ.*

20 Ad remunerandam militum operam quam Reipubl. navant, ob juris imperitiam varia concessa sunt privilegia, quorum summa tantum capita, brevitatis caussa, hìc perstringemus. Et in primis omnibus militibus, ne ob omissas professiones, res eorum in commissum cadant, prospectum est, *l.* 3. sup. *de vectigal.* etiam non in castris & expeditionis actu versantibus, dummodo in numeris existant, *l.* 7. *eod. tit.* Unde non sufficit, ut milites fruantur privilegiis, sint in matricula, sed intra numeros relatos esse oportet, *l.* 17. *h. t. l.* 3. *&* 4. sup. *de off. mag. mil.*

21 Præterea quamvis res emta pecunia mea, non sit mea, nec a me vindicari possit jure communi, *l.* 8. sup. *de rei vend.* Emta tamen pecunia militis, fit ipsius, vindicarique ab ipso potest, *d. l.* 8. non aliter quam si tutor vel curator pecunia ejus, cujus negotia administrat prædia in nomen suum comparaverit, utilis actio illi, cujus pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, *l.* 3. sup. *arbitr. tutelæ l.* 2. *vers. ff. quando ex facto tutor.* Item licet ei qui se indebitas pecunias solvisse contendit, probatio incumbat; miles tamen eo onere levatur, quod in adversarium transfert, qui se bene accepisse probare de-
22 bet, *l.* 25. §. 1. *ff. de probat.** Item ea caussa æris alieni milites in carcerem duci non possunt: condemnati non ultra quam facere possunt, tenentur, idest, quatenus facultates ferunt, habita scilicet ratione ne egeant, *l.* 6. 18. *& seq. ff. de re jud.* Unde bonis cedere non tenentur, ut est communis opinio, *l.* 1. ibi Bald. & alii sup. *qui bonis cedere poss.* eamque procedere puto, si debitum sit contractum in militia, uti præsumitur: Cui privilegio cum personæ cohæreat, non contractui, milites renunciare non poterunt, *l.* 14. *ff. sol. matr.* ibi Alexander. Præterea milites excusantur a tutela, & ab aliis muneribus publicis, *l.* 3. §. 1. *ff. de muner. & honor.* nec coguntur inviti testimonium dicere, *l.* 3. §. *fin. ff. de testib.* ne propter utilitatem publicam cogantur abesse a suis signis, ubi tuentur Rempublicam universam,
23 *l.* 13. sup. *de locato.** Quæ caussa est, ut quomodocumque læsi fuerint, in integrum restituantur; si nimirum dum in castris sunt, vel stativa occupati, res eorum usucaptæ, a creditoribus venditæ, vel actiones eis competentes tempore amissæ sint, *tit. de restit. milit.* si non defendantur absentes Reipublicæ caussa, possideri quidem bona eorum ea caussa judicati possunt, non tamen omnino creditoribus addici; qui tamen si ea distraxerint jure pignoris, restimentur milites persolum debito, vel refuso pretio venditionis, si fortè minoris venit pi-
24 gnus, quam sit debitum, *l.* 4. *&* 6. *sup. de restit. mil.** Est quoque inter privilegia militaria, quod militibus non noceat juris ignorantia, quod arma magis quam jura scire præsumantur, *L.* 4. §. 1. *ff. de jur. & facti ignor.* Silent enim inter arma leges. Unde temerè adita hereditate non tenentur ultra quam in bonis est, *l. fin.* sup. *de jure delib.* Aditionis dies non cedit, *d.* §. 1. Post sententiam permittitur eis exceptionem peremtoriam opponere, *l.* 1. sup. *de jur. & facti ign.* In delictis tamen non excusat ignorantia, quod ab iis natura duce abstinendum sit; in eo tamen favetur militibus, quod non subjiciantur quæstionibus, nec plebejorum pœnis, etiamsi emeritis stipendiis missi sint, *l.* 8. sup. *de quæst.* Itaque nec ad bestias, nec in furcam damnari possunt, *l.* 3. §. 10. *ff. h. t.* Idem in nobilibus locum habere quidam hodie volunt, & in ductoribus & tribunis militum; secus in militibus privatis: nam illi quotidie torquentur, & in furcam damnantur, Jul. Clarus §. *fin. quæst.* 64. n. 18. Verùm hoc privilegium cessat in crimine læsæ Majestatis, proditionis, maleficii, falsi, vel privati carceris, *l.* 1. sup. *ad l. jul. maj. l.* 7. sup. *de malef. & l. ult.* sup. *de privat. carc.*

25 Quoad testamenta, tam larga militibus testandi facultas permittitur, ut omnes omnino solemnitates in testamentis requisitæ, illis remissæ sint. Nam Divus Trajanus permisit, ut quo modo possent, & quo modo vellent, facerent testamenta, sufficereque nudam voluntatem testatoris, *l.* 1. *ff. de test. mil.* §. 1. *Inst. de milit. test.* Quod ita demum verum est, si dum milites in expeditione agunt, testentur, & duobus ad hoc vocatis testibus, voluntas militis probetur, in ipso tamen prælio etiam nullo vocato, & sufficit si in clypeo, vel in pulvere heredem scribat etiam ea parte: nam pro parte testatus decedere potest, etiam duobus testamentis, ex tempore & ad tempus heredem instituere, & certarum rerum, eodem testamento heredem facere, & eidem sola exheredatione adimere hereditatem. De his plura diximus sup. *de testam. militis*, deque omnibus hisce privilegiis, suis locis.

Venio ad ea quæ constitutionibus hujus tit. conti- 26
nentur, & militibus competunt. Sed dubitari posset de milite qui ab hostibus captus est: & is perinde habetur, & privilegiis fruitur, ac si militaret. Quare si inter ejus tempora militiæ complentur, cum cæteris veteranis præmia & emerita accipiet, *l.* 3. §. 12. *& l.* 5. §. 7. *ff. h. t.* Censetur autem militiæ tempora complevisse, qui viginti annos in ea perduraverit. Atque eam ob caussam Antoninus Imperator ei nulla sordida munera indici voluit, *l.* 2. *h. t.* Et sanè nihil sordidum, nihil ignobile decet militem. Id verò non tantùm armatis militibus conceditur, sed etiam iis qui in spectabilium Ducum officio militant, quos post completam suam militiam Imperatores prohibuerunt scholæ agentium in rebus sociari, cum illos post exacta sua munia ad ea rursus revocari minime deceat, *l.* 3. sup. *de off. mil. jud.*

Porro qui postliminio reversus est, stipendia & dona- 27
tiva temporis, quo apud hostes fuit, accipere non debet, nisi illi beneficio sit indultum, *l.* 1. *h. t.* Nec adversatur quod mox diximus, si expleto militiæ tempore redeat, ut veteranum restituendum, & emerita accipere, per *d.* §. 12. quoniam diversa sunt emerita accipere & stipendia: illa quidem ob militiæ tempus expletum emeritis dantur militibus; hæc autem etiam ante illud tempus ob annuam menstruamve mercedem illis solvuntur. Interim tamen stipendia ejus temporis, quo quis voluntariè apud hostes fuit, ei danda non sunt, nisi liberalitate Principis illi sit indultum, ad exemplum ejus qui ex caussa desertionis restituitur in militiam: stipendium tamen & donativum medii temporis non accipit, nisi Princeps id ei concesserit, *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.*
* Nam præterquam quod Principi favendum sit, di- 28
cendum est, militi bello capto & postliminio reverso, non deberi stipendium, cum pro mortuo habeatur: multo minus desertori, nisi talem non fuisse appareat, ut quia fortè probavit se ex commeatu abfuisse, *l. pen. ff. h. t.* At verò is qui voluntate sua fuit apud hostes, & ex indulgentia est restitutus, stipendia ejus temporis quo militiam deseruit, exigere non poterit, *l.* 5. *h. t.* Imo, si in desertione diem extremum obierit, bona ejus confiscari D. Marcus & Antoninus constituerunt, *l.* 4. *h. t.*

Quid de militibus nostris, qui ab hostibus capiun- 29
tur, dicendum? Et si citra culpam suam capiantur, reversi recuperabunt stipendia, & reliqua medii temporis donaria, Glossa in *l.* 3. §. 12. *ff. h. t.* Anfret. *in addit. ad Capell. Tholos. q.* 359. *vers. secus autem.* Eadem reservanda sunt Legato & syndico, qui cum iter facerent, aut mandatum suæ civitatis deferrent, in via capti fuere ab hostibus. Imo judico ab ipso Principe vel civitate redimendos esse, & sumptus quos fecerunt, reddendos, quandoquidem ob publicam caussam se periculis exposuerint, & urgente necessitate munus legationis coacti fuerint suscipere, *l.* 1. §. 1. *ff. de muner. & honor.* Huc facit, quod officium publicum non debeat gerenti esse damnosum, Bart. *in l.* 61. §. *qui vero ff. de furt.* Atque hanc sententiam summa æquitate niti dicit Costalius *ad d. l.* 2. *ff. ad l. rhod. de jactu*, & secundum eam judicatam fuisse affirmat Mornatius *ad l.* 26. §. *non omnia* 6. *ff. mandati* & Christinæus *ad h. tit. decis.* 136. *num.* 7.

Verùm, quia paulo ante dictum completæ militiæ 30
tempora viginti annis terminari, observandum est id non esse perpetuum, sed nonnullos ante id tempus sacramento solvi. In quibus ea est differentia, quod immunitatem continuam & civilium munerum remissionem non habeant. Nam qui intra quinque annos militiam solutus est, nullam sibi vindicabit immunitatem; qui autem post quinque annos, unius anni habet immunitatem; qui post octo, biennii; qui post duodecim, triennii; qui post quindecim, quatriennii; qui

post

post viginti, in perpetuum absolvetur, *l. 8. §. 3. ff. de excusat. tutor.* Sed sacramento solutos bifariam divisimus, *l. 10. tit. 54.* aut enim honestè solvuntur, aut ignominiose. Honestè post honestam & caussariam missionem, ignominiose post ignominiosam: de utraque repetendum; quia id exigunt Constitutiones hujus tituli.

31 Honestè missi prohibentur denuo sine mandato Principis sacramentum assumere; neque enim illis facilè datur instauratio, obtentu recuperatæ valetudinis melioris; cum neque temerè, neque inconsulto dimitti consueverint, *l. 6. hoc tit.* Ceterùm quamvis non fruantur privilegiis, quibus illi qui impletis stipendiis missi sunt, aliis tamen veteranorum privilegiis gaudent, & præmia veteranis concessa percipiunt, retinentque integram famam. Neque enim hæc missio, cum honesta & caussaria sit, aliquam existimationis maculam adspergit, *l. 8. hoc tit.* Præterea illis tanquam merentibus, præmii loco tribuitur, ut eorum testamenta militiæ tempore facta etiam intra annum post missionem valeant, *l. 21. & 26. ff. de test. milit.* Idque confirmavit Justinian. *§. sed hactenus Inst. eod. tit.* de quo vide sup. *de test.*

32 *mil. num. 2.* At vero ignominiæ missi milites ob delictum vel crimen ex edicto Prætoris infamia notantur, *l. 1. ff. de his qui not. infam.* & ideo nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt, nec in iis locis morari, in quibus specialiter prohibentur, *l. 3. hoc tit.* cujusmodi sunt Aula Principis & Urbs Roma. Apud Germanos sacris adesse, aut concilium inire ignominioso nefas erat: qui enim ignominia notabantur milites, nec æra percipiebant, nec militaribus gaudebant privilegiis, nec ullum habebant cum gladiis telisque commercium, Tacitus *de morib. Germ.* Nam in jure omnino similes iis habentur, qui nunquam militarunt. Propterea quod neque ipsis, filiive eorum ullam habent immunitatem, aut privilegium.

33 Observandum tamen quòd licet in pœnis quæ militibus infliguntur, jura sint atrocia; mitius tamen in caso infamiæ cum iis agitur, quam cum aliis. Nam notati milites ex eo delicto, quod in Paganorum personam potest cadere, post missionem famosi non sunt, *l. 7. hoc tit.* Adeoque nota quæ propter delictum militare intercessit, existimationem militis veterani lædere non censebitur, quamvis quædam delicta pagano aut nullam aut leviorem pœnam irrogent, militi vero graviorem, *l. 14. ff. de pœnis.* Neque enim jus patitur quemquam infamem militare, *d. l. 3. hoc tit.* Nunc de delictis & pœnis militaribus agendum.

34 Sunt autem delicta militaria quæ milites in exercitu, vel in castris contra militarem disciplinam admittunt. Hinc qui rem a Duce prohibitam fecerunt, aut mandatis non obtemperarunt, capite puniuntur, etiamsi res bene gesserint, *l. 3. §. 15. ff. hoc tit.* Corrumpitur enim & dissolvitur omnem Imperatoris officium, si miles non obsequundet mandatis, sed pro libitu suo agat. Ideo Manlius Torquatus filium ab hoste provocatum & victoriam referentem, occidi jussit, quod non expectato Imperatoris jussu pugnasset. Hinc Paulus dixit disciplinam castrorum antiquiorem Romanis fuisse, quam charitatem liberorum, *l. 19. §. 7. ff. de cap. & post l.* Item qui Ducem suum protegere noluerunt vel deseruerunt, occiso eo, capite puniuntur, *d. l. 3. §. ult.* Eadem capitalis pœna legibus Hispaniæ est statuta in eos qui Regem suum deseruerunt, *l. 3. tit. 19. par. 2.* ibi Greg. Lopez. Unde Anastasius apud Colchos ab Imp. Justiniano judex delegatus sententiam tulit, ut Rusticus & Joannes ob interfectum Febacem Ducem, capite plecterentur, qui eum cum possent, non protexissent, sed

35 turpiter deseruissent. Si tamen tanta sit vis, cui resisti non possit, licebit militi saluti consulere, *d. §. fin.* secundum quam distinctionem puto esse intelligenda jura feudorum in vasallo qui dominum dereliquit in prælio, de quo *cap. 1. & cap. si quis miles, quib. mod. feud. amit.* ubi enim vasalli auxilium prodesse non potest, quid mors vel captivitas proderit?

36 Augetur & crimen dignitate Ducis, si miles ei manus intulerit, *l. 6. §. ff. hoc tit.* coercetur & ille qui Duci aut Tribuno castigare se volenti restiterit. Nam si vitem tenuerit, militiam mutat; si ex industria fregerit, capite punitur, *l. 13. §. 4. ff. eod.* Cavendum tamen Tribuno, ne modum in castigando excedat, & militem aliter puniat, quam vite, fuste, aut gladio, *d. l. 3. §. 16.* quia si fuste militem invadat, & non castigandi animo ob crimen, severius cedat, puto militi defensionem esse licitam, *arg. l. 5. sup. de jur. fisci.* Aliàs nullo pacto Duci resistendum est: nam omnis contumacia adversus Ducem & Præsidem est capitalis, *d. l. 6. §. 2.*

Petulantiæ delictum adversus commilitonem com- 37
mittitur, de quo Menander: *Si quis*, ait, *commilitonem vulneravit: si quidem lapide, militia ejicitur, si gladio, capitale admittit*: *d. l. 6. §. 6.* Si verò miles seipsum vulneraverit; vel alias mortem sibi consciverit, siquidem impatientia doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit, non animadvertitur in eum, sed ignominia mittitur; si nihil tale prætendat, capite punitur. Per vinum aut lasciviam lapsis capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda, *d. l. 6. §. 7.* Voluntas enim & judicium, quod nullum in ebriis est, distinguit maleficia, *l. 1. ff. ad l. corn. de sic.* Sed prudentissimè Carolus V. Imperator edicto cavit, ne cui ebrietas in delictis excusationem præberet. Nec jus excusat dormientes vigi- 38
les, quorum diligentia freti reliqui dormiunt: nam eos capite puniendos respondit Paulus, uti & illos qui excubias deseruerunt, *l. 10. ff. hoc tit.* & Modestinus eos qui stationis munus reliquerunt, plus quam emansores esse dicit, ac pro modo delicti aut castigandos, aut gradu dejiciendos, *l. 3. §. 5. ff. eod.* Quæ pœna licèt jure statuta, non potest tamen non dura videri. Nam miles qui locum non tenuit, qui hostium impetum undique pertimuit, potest idem postea & miles melior esse, & vir bonus. Similiter qui pugnare olim destiterat, ignominiæ caussa; venæ illi secabatur; ut sanguinem quem cum gloria fundere pro patria noluerat, cum ignominia amitteret, Muretus *l. 15. var. cap. ult.* nota fuit meritæ & ultimæ animadversionis, cum clementia remissæ. At verò in eos ultimo supplicio animadversum fuit, qui in bello arma amiserant, aut alienaverant, quod hoc crimen desertioni esset affine, *d. l. 3. §. 13.* & quidem si omnia alienassent: item si tibiale vel humerale tantum quis amisisset vel alienasset, verberibus castigari solebat: si verò loricam, gladium, scutum desertori similis erat, nisi quod tyroni facilius parceretur, *l. 14. §. arma ff. hoc tit.*

Ceterum arcis Præfectus, ut olim, ita & nunc, qui 39
eam ut oportuit, non defendit, aut castra hostibus concessit, lege Juliæ majestatis tenetur, *l. 3. ff. ad l. jul. majest.* Hujus disciplinæ tam severi censores sunt Hispani, ut ex eorum constitutionibus Præfectus arcis, etiam alio ex justa caussa substituto, qui arcem non tenuit, aut eam hostibus tradidit, nihilominus sit reus criminis læsæ majestatis, *l. 1. & 6. tit. 28. p. 2.* Nisi fortè Præfecto arcis ab hostibus occupatæ vel iis deditæ, nulla omnino culpa aut negligentia imputari possit, hunc a pœnæ securum esse debere æquitas suadet: præsertim si nobilem substituerit, ut consuluit Oldrad. *cons. 29.* dicens hanc esse consuetudinem suæ patriæ, *arg. l. ult. ff. de cust. reor.*

Est quoque reus criminis læsæ majestatis, qui arcem 40
tenet, citra Principis jussum, aut eam munit & firmat. Item qui successorem non admittit, sed sibi locum retinet: qui exercitum in insidias deducit, & hostibus providit de commeatu, equis, pecuniæ, armis, quæ tamen ne quidem ipsis vendi possunt, *l. 1. sup. quæ res export. non deb.* Petr. Belli *de jure belli p. 8. t. de delict. mil. num. 68.*

Præterea is qui in acie prior fugam fecit, spectanti- 41
bus militibus propter exemplum capite puniendus est, *l. 6. §. 3. h. t.* Idem in nobilem fugientem Regia Hispaniæ lege statutum, *l. ult. tit. 21. p. 2.* Nec solum fugere & locum cedere, turpe est, sed etiam hostibus se dedere. Itaque ii qui armis victi se hostibus dedunt, aut ad eos transfugiunt, postliminio carent, *l. 17. & 19. §. 4. ff. de captivis & post.* Quis enim eorum misereatur qui malo consilio & proditoris animo patriam relinquunt, ut auxilio hostibus contra patriam esse possint, quocirca hostium numero habendi. Imò cum hostes alii captivi serventur, supplicio ultimo transfugæ afficiendi, *l. 7. ff. h. t.* ubicumque inventi interficiendi sunt, *l. 3. §. ult. ff. ad l. cornel. de sic.* Exemplo Marcelli, qui Leontinis captis ad duo millia transfugarum securi percussit. In hostium quoque numerum referendi sunt, qui eorum partibus favent, ac scelerata factione hostibus prædandi facultatem in suos dederunt, aut cum illis prædam diviserunt; hos enim vivos comburi jubet Constantinus *in l. 9. h. t.*

Exploratores verò & renunciatores qui secreta hosti- 42
bus nunciant, etiam proditorum loco habentur, & capitis pœnas luunt, *l. 6. §. 4. ff. h. t.* & vivi exuri, aut fur-

ea suspendi solent, *l. 38. §. 1. ff. de pœnis*. Gravior furcæ pœna, quam gladii, quia ignominiosa magis. Levior quoque fustium, quam flagellorum pœna: nam servi flagellis cædebantur, fustibus liberi homines & quidem tenuiores, *l. 10. & 18. §. 2. ff. de pœnis*. Hoc genus pœnæ Fustuarium dicitur, quo damnatus fuste leviter tactus a Tribuno, mox a cæteris militibus fustibus, lapidibus, gladiis petebatur. Hodie moris est bombardas in eos exonerare.

43 Item qui seditionum auctores sunt, proditorum loco habentur, atque hi ad palum alligabantur aut securi percutiebantur; reliqua verò multitudo decimabatur, idest, decimus quisque sorte ducebatur ad supplicium, ut docet Cicero *pro Cluentio*: *Statuerunt*, inquit, *majores nostri, ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad multos, pœna ad paucos perveniret*. Sic apud Tacitum *l. 14. annal.* Cassius: *Et ex fuso exercitu, cum decimus quisque fuste feritur, etiam strenui sortiuntur, habet aliquid ex iniquo omnem magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur*: & *1. hist.* *Si omnium itaque culpa fuit, decet paucorum esse pœnam*: ne omnes velut uno ictu exhauriantur, vel planè tollantur.

44 Cæterùm nihil in hujusmodi seditionibus festinatione tutius, ubi facto magis, quàm consulto opus, inquit Tacitus. In seditionum verò auctores non statim animadvertendum, sed sedata seditione, quam quacumque ratione leniendam esse idem auctor monet: *Ne subita coercitio plus damni in rempublicam ferat*, *3. annal.* Saluberrimum & illius consilium ad continendam militarem fidem, ubi seditio timetur ut longis spatiis destineatur exercitus, ne viribus & vitiis milites misceantur.

45 Quod si fortè iis immixti jam fuerint dissimulet Princeps, dum remedium paratur; nullum inter alia potest esse efficacius, quàm ipsius Principis præsentia. *Ita Divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit*, *l. 1. annal.* Auctoritate multitudo concitata mitigatur & arma ponit. Bene tamen prius expendere oportet istud remedium: num necessitas Principis præsentiam exigat; quæ sæpe periculosa, si populo & militi ille sit exosus, ut fuit Tiberius; qui tamen cum videret temporis sui mores corrigi a se & emendari non posse, id per successorem suum fieri voluit. Tacit. *l. 2. annal.* hic in seditione militari, illud quoque consilium suggerit, alios contra alios concitare. Nam *remedium tumultus esse solet alius tumultus*, *l. 2. hist.* Id consilii datum fuit Romano Senatui, in quadam populari conjuratione, ut fractis per divisionem discordiæ conjuratorum viribus, plebem plebe componeret.

46 Præterea non solum delictis militaribus abstinendum, sed etiam aliis quibuscumque, ut furto, homicidio, rapina, adulterio, scortatione. *Impudici nec apud Ducem, nec apud Commilitones ullius momenti sunt*, inquit Suetonius in *Claudio*: Nam stupra & adulteria milites planè molles & effeminatos reddunt: quæ caussa fuit, cur olim mulieres castra quæ casta esse deberent, non sequerentur. At in castris nostris nihil minus quàm libido castratur. Quid igitur mirum nostram militiam infamem & infelicem esse, cum in ea tot detestanda cri-

47 mina perpetrentur sæpe impunè? Quæ ut impedirentur & libido è castris profligaretur, Constantinus Imperator constituit, ut obtenta venia Principis, milites secum uxores, & familiam suam in castra ducerent, *l. 10. hoc tit.* iniquum enim videbatur milites matrimonii fructu & usu privare, qui si uxores præsentes habeant, a scortis abstinebunt, lassati a pugna in illarum sinum redibunt, levamento uxorio reficientur. Si dicas, è re militari magis esse pauciores esse conjugatos, qui plerumque sunt timidiores, & magis solliciti de uxoribus & liberis conservandis, quam de hoste debellando, contrarium videmus in Germanis, qui strenui & fortissimi sunt milites, licèt plures sint conjugati, quorum uxores non exiguam exercitui afferunt utilitatem: omnia enim quæ ad victum sunt necessaria, maritis suis procurant: unde fit, ut nulla cura distracti, toti armis vacent. Quinimo veteres Germani, teste Tacito, non nisi spectantibus uxoribus pugnabant, earum vocibus excitabantur, &, si quando vulnus accepissent, curabant ipsæ proximè, & suis manibus obligabant.

48 Sunt & mulieres mundiciei studiosæ, quæ etiam pars disciplinæ militaris, non in postremis ponenda. Oportet milites valetudinis esse curiosos, mundos; castra quoque munda; ideo olim aspergebantur & verreban-

49 tur contra luem & contagionem. Quocirca prohibitum est provida Constantini constitutione, ne quidquam sordidum projiciatur in flumen castris vicinum, *l. 12. h. t.* ibi ne ullus scilicet immundo fimo sordidatis fluentis commune poculum polluat, neve abluendo equorum sudores deproperans publicos oculos nudatus incestet, sed procul a cunctorum conspectu in inferiore parte fluminis hoc ipsum faciat. Idem statutis locorum edictum est; quia inhonestum in publico flumine se lavare more pecudum, & natare in conspectu hominum. Natandi quidem usus necessarius est militibus; quia non semper flumina pontibus transeuntur; non tamen in suburbiis, sed procul a conspectu (ut ait dicta lex.) nare discant, atque equites suos equos doceant, ut olim Romani;

> ..... *Undosum frangere nando*
> *Indusi thorace vadum*.

Silius *lib. 8. de equit.*

Superest ut de judicibus & de judiciis militaribus pauca dicamus, quæ *ad l. ult. hoc tit.* spectant. Olim duo fuerunt Magistri militum in Occidente, alter equitum, peditum alter, in præsenti vocati, quod in Principis comitatu degerent, & ejus latus tuerentur: nam imperant palatinis & comitatensibus legionibus. Summa erat illorum potestas in milites, atque eorum caussas civiles & criminales audiebant & terminabant. In Oriente quinque Magistros militum fuisse Notitia docet, eosque recenset Pancirol. *ibi cap. 30.* quorum duo erant in præsenti, unus per Orientem, quartus per Traciam, quintus per Illyricum. Quoniam verò maximum ipsis rei militaris onus incumbebat, ad alios Magistros & Duces limitaneos aliquem ex suis apparitoribus mittebant, qui a se missa mandata impleri curarent. Hæc responsa vocabantur, & ad responsum qui destinabatur, vel responsalis, *l. ult. hoc tit.* hinc Prætores Pisidiæ, Lycaoniæ, Thraciæ, Moderator Hellenoponti, & alii copiarum Duces, inter milites Responsales habebant qui a se jussa exequerentur. Hos Græci Apocrisarios appellabant, nostri Legatos, quales sunt apud Principes; atque illi quoque habebant suos adjutores & exceptores.

Hodie verò ex hac Anastasii constitutione, Magistri militum Præsentalium & Ducum suorum jurisdictioni parent, quamvis ipsi Duces subsint Magistro militum per Orientem. Voluit itaque Anastasius omnes milites coram Ducibus suis tam in civilibus caussis quam criminalibus respondere. Idem aliis Imperatoribus visum est *in l. 1. & 2. sup. de offic. magist. milit. & l. 6. sup. de jurisdict. omnium jud. l. 1. sup. de exhib. reis.* Nec mirum militaribus viris concessam esse judicandi facultatem, cum videamus alios homines qui alicujus rei peritiam habent, de ea ferre sententiam. Præterea Duces & Tribuni quamvis per usum quotidianum jam sint approbati, solent caussas suorum militum, sive militares fuerint, sive non, arbitrio delegare, aut principus numerorum, *d. l. ult.* Nunc eas committunt judicibus, quos in suis legionibus habent, juris legumque militarium peritos, qui lites dirimunt; criminales autem non aliter quam relatione facta ad Principem: Nam tantum in caligatos & viliores milites eo inconsulto, animadverti Ducibus exercitus permissum esse indicat Venulei responsum *in l. 9. ff. de cust. & exhib. reor.*

Præses itaque provinciæ in nullos milites jurisdictionem habet: sed si deliquerint in sua provincia, poterit quidem eos sub custodia constituere, *l. 4. sup. de exhib. & transmit. reis & l. 13. hoc tit.* & etiam audire, *l. 3. ff. eod.* sed eos cum elogio ad Duces suos & judices sub quibus militant, referre & remittere debet, *d. l. 9.* Verumtamen ne provinciæ Præses jure suo penitus privetur & in administratione sua & regimine turbetur, hæc inter ipsum & judicem militarem moderatio servanda erit, quam proponit Glossa *in l. 6. sup. de jurisdictione omn. jud.* In militari quidem delicto solus judex militaris tam cognitionem, quam coertitionem habet, *d. l. 1. & 3. sup. de offic. magistri militum*; nisi fortè miles in desertione agens delictum commiserit, *l. 3. ff. hoc tit.* quo casu Præses de desertione militis cognoscet, non ut super delicto militari, sed ut de privilegio ejus & judice constare possit. Nam & privilegiatus a judice alieno citatus comparere, & privilegium allegare tenetur, *l. 2. sup. de excus. veter. l. 1. ff. de vacat. & excus. mun.* Itaque desertor, si ob delictum ad judicem vocetur, de privilegio militiæ Præses cognoscere, & re cognita illum ad judicem suum remittere debet. Quod si verò miles commune crimen seu publicum commiserit, siqui-

dem

dem id leve sit, & mediocre, cognitionem habere præsidem, coercitionem verò magistri esse militiæ dicta glossa censet, sin gravius delictum sit, præsidem loci ubi id admissum est, cognitionem atque coercitionem habere affirmat: & jubet *l. fin. ff. de accusat. cum d. l.3.* Joan. a Sande *in decis. Fris. l.1. tit. defin.4.*

54 Quod si posteaquam quis in jus vocatus est, miles esse cœperit, in ea caussa est, ut jus revocandi forum non habeat, quasi præventus: nam ubi lis est cœpta, ibi finiri debet, *l. 7. & 30. ff. de judiciis*. Unde qui metu criminis, in quo jam reus fuerat postulatus, nomen militiæ dedit, statim sacramento solvendus est, *l. fin. ff. hoc tit, l. un.* sup. *de reis postul.* & sic ad judicem suum remittendus. Similiter si quis jam miles, professus fuerit, non esurum se fori præscriptione propter cingulum militiæ, pactum servandum est, *l. pen. sup. de pact.*

55 Ut autem reliqua judiciorum solemnia & forma, ita & sportularum ratio immutata est: nam mitius tractantur milites, quam cæteri quoad sportulas, & litium expensas, cùm non teneantur ultra unum solidum præstare Adresponso & adjutoribus ejus, non officio Ducenario, *l. ult. hoc tit.* ubi in persona quoque eorum qui cum militibus litem habuerint, eamdem formam & moderationem sportularum servari voluit Imperator.

56 Si verò caussa ad totum numerum pertineat, duplum præstatur: debebit autem numeri universitas duos ex suo corpore, sive ex primatibus constituere, qui conveniantur, & per syndicum suum litigare, *d. l. ult. §. ut autem omnifariam*. Hinc universitas si quid egerit criminose, & conveniatur, debet per syndicum ab ordine constitutum respondere, *l. 3. & seq. ff. quod cujusque univers. nom.* condemnata autem universitate; quia plures ex ea esse possunt innocentes, solet pecuniariis coerceri stipendiis, *juxta l. 57. ff. de judic.* Sic statuto militari cavatur, ut si plures unius legionis damnum grave dederint, id a tota legione pro rata stipendii cujusque sarciatur.

57 Postremò apparitores & officiales judicis, qui citant, aut exequuntur, duplicata salaria exigunt, *l. ult.* ibi: *duplicata quantitate*: ex quo invaluit, ut procuratores qui corpori serviunt, duplum salarii nomina soleant exigere, sed non justè; cum non majoris sit laboris citare corpus, quàm privatum, & divinum sit elogium, quemque pro labore suo mercedem debere accipere; quæ hodie si statuta non sit, solet a superiore statui pro conditione cujusque, & tempore quo operam impendit, rerumque caritate, Jacob. Rabuffus *ad hoc tit.*

T I T U L U S XXXVII.

De Castrensi peculio militum & Præfectianorum.

1 *Quid sit peculium, & ejus divisio.*
2 *Castrense peculium non liberat filium a patria potestate; habetur hic tamen pro patrefamilias:*
3 *Quæ res castrensis peculii esse censeantur, & quæ non.*
4 *Hereditas matris non est in castrensi peculio, hereditas fratris commilitonis, qua commilitonis; non qua fratris æstimatur.*
5 *Frater heres institutus a fratre, debebit ex iisdem bonis relinquere legitimam patri.*
6 *Peculium castrense quomodo ab intestato ad patrem pertineat.*
7 *Quis sit effectus, an pater jure peculii, an jure hereditario bona accipiat.*
8 *Jus castrensis peculii habent Præfectiani cæterique merentes in officio Præfecti prætorio.*
9 *Quinam jus quasi Castrensis peculii habeant, & quo a militari jure differat.*

1 PEculium dicitur quasi pusilla pecunia, sive pusillum patrimonium, consistitque ex eo quod parsimonia sua quis paravit, vel officiis meruit ab aliquo sibi donari. Estque homini simile, quia nascitur, crescit, decrescit, ac moritur. Peculium, vel est paganum, vel castrense, vel quod medium inter utrumque obtinet, quasi castrense. Nos hic de castrensi peculio militum & Præfectianorum dicemus ac in primis præmittimus hanc regulam, milites in patria potestate manere, sed tamen castrense peculium proprium habere,
2 in quo nullum jus est patri, *l. 3. h. t.* * Itaque militia non liberat filium a potestate patria, quamvis quoad peculium castrense filius habeatur pro patrefamil. *l. ult.* *sup. de inoff. test.* adeo ut inter patrem & filium militem (inter quos aliàs nulla lis esse potest) ex caussa castrensis peculii sit actio, *l. 4. ff. de judic.* Qua ratione filius miles peculium hoc liberè alienare potest, & de eo disponere; cum tamen res alterius peculii alienare, vel agere sine patris voluntate non possit, *l. 2. h. t.* neque ex quacumque caussa pecuniam creditam accipere: si quam tamen filiusfam. miles acceperit, non juvatur S.C. Macedoniano, *l. ult. §. pen. sup. ad S.C. Maced.* Hinc quoque quamvis inter patrem & filium quem in potestate habet, donatio non consistat, *l. 2. & 31. §. 2. ff. de donat.* donatio tamen a patre filiofamilias caussa militiæ facta valet, & datum afficitur castrensis peculii, *l. 3. & 4. ff. h. t.* * In quo quidem peculio res mobiles, vel se moventes donatæ a patre inesse possunt; non autem prædia, quæ eunti in castra filio pater donaverat, *l. 4. sup. famil. ercisc.* Veruntamen ea prædia quæ occasione militiæ filiisfam. obveniunt, castrensi peculio cedunt. Nam Alexander Imp. scripsit, ea omnia quæ eunti in militiam donata sunt, & quæ occasione militiæ in castris quæruntur, effici castrensis peculii, *l. 1. h. t.* in quo tamen ea præcipua habere debet, quæ concedente patre in castra detulit, *l. 4. ff. h. t.* * Quæ verò alia occasione filiofamil. obvenerunt, non pertinent ad peculium castrense, ut hereditas matris, quamvis in militia delata sit, *d. l. 1.* sed hereditas uxoris ex rescripto Divi Adriani, militiæ affectione marito filiofamilias relicta castrensis peculii censetur, *l. 13. ff. h. t.* quod tamen secus est in dote marito data, vel promissa, quæ cohærens matrimonii oneribus, liberis communibus, qui in avi sunt potestate, confertur, *l. 16. ff. eod.* Aliter etiam se res habet in hereditate, quam frater patruelis in alia provincia merens, fratri patrueli, cum quo nunquam militavit, reliquit; non enim quæsita videri potest peculio, cum non militiæ caussa, sed sanguinis ratio occasionem capiendæ hereditatis præbuerit, *d. l. 16. §. 1.* Si verò frater patruelis, idemque commilito fuerit, & hereditatem reliquerit, successionem ejus peculio castrensi quæsitam videri rescribit Gordianus Imp. *in l. 4. h. t.* quandoquidem ambo in iisdem castris militaverint, peregrinationis labor & obeundorum munerum consortium, affectioni fraternæ nonnihil addidit; quinimo vice mutua chariores invicem sibi donasse credendum est. Hinc Triphoninus scriptum reliquit; si quis & ante notus, & amicus potuit anta date & non date, nisi commilitium charitatem auxisset, si ante commilitium factum testamentum est, non futuram castrensis peculii hereditatem: si autem postea, peculio annumerabitur, *l. 19. ff. eod.*

Potest itaque miles filiusfamilias a commilitone vel alio milite heres institui, atque tunc sine patris arbitrio pro herede se gerere poterit: nam societas illa laboris affectioni fraternæ nonnihil (ut modò diximus) addidisse videtur, per *d. l. 4.* neque inter cives tantum, sed inter nos & barbaros, atque adeò inter nos & hostes, militaria illa consuetudo & affectus fraternum sæpe superat. Institutus igitur a fratre frater militiæ affectione, factusque sui fratris heres, si de iisdem bonis testari voluerit, oportebit inspecto jure novo patri legitimam relinquere; quoniam licet in persona fratris testatoris fuerint bona profectitia, in persona tamen fratris heredis jam sunt adventitia, *juncta l. cum oportet C. de bonis quæ liber.* Quæ sententia locum etiam habet, inter fratres simul studiis operam dantes, ut si unus studii caussa a patre donationem acceperit, isque fratrem heredem fecerit, ejusmodi hereditas quamvis sit quasi castrensis, adventitio jure quæsita est, & in ea habebit is frater secundus patrem suum heredem, *d. l. 4. & d. l. cum oportet §. sub hoc C. de bonis quæ liber.* ideoque ei relinquenda erit legitima, *Auth. Presbyteros in fin. Cod. de Episcopis & clericis.* 5

At quid, si filius recuset adire hereditatem, quæ ei ex castrensibus bonis obvenit? Pater eam adire poterit, ut ad eum tam dominium, quam ususfructus pleno jure perveniat, ac si fuisset ab initio heres institutus; ideo commoda & incommoda hereditatis sorbebit, quorum nulla unquam pars ad filium poterit redire. Nam Imperatores rescripserunt peculium filii defuncti, qui militaverint, penes patrem remanere, *l. 5. h. t.* neque si filius decedat intestatus, bona ejus patri deferuntur, ut hereditas, sed tanquam peculium. Si autem testatus est, peculium castrense ad heredem, ut hereditas perveniet. * Multum enim interest an pater succedat jure hereditario, an jure peculii; quia si jure hereditario debet adire hereditatem, aliàs non transfertur, ut in 6 7

l. 29.

l. un. §. in novissimo sup. de caduc. toll. & si inventarium non fecerit, in solidum obligatus erit, *l. fin. §. sin autem sup. de jure delib.* & perpetuo obnoxius creditoribus ex quasi contractu, *l. 3. §. ult. ff. quib. ex caus. in possess. l. 17. ff. h. t.* At si pater bona occupet jure peculii, non tenebitur ea adire, quamvis enim moriatur, antequam bona filii vindicet, rectè transmittet, & etiam insciens, *l. 1. §. si is qui ff. de collat. bonor.* neque ultra vires peculii obligabitur, etsi inventarium non fecerit, *§. præterea Inst. quibus non est permiss. test. fac. in princ. n. 22.* Viglius *Inst. quib. non est permiss. test. fac. in princ. n. 22.*

8 Atque hæc de prima tituli parte: secunda autem cavetur, ut Scriniarii exceptores, & alii in officio Imperiali merentes, qui Præfectiani dicuntur, habeant etiam castrense peculium, *l. ult. h. t.* Erant & ex iis apparitores Præfecti prætorio, qui palatini quoque reputabantur, *l. 8. sup. de officio rector. prov.* nisi eo tempore quo Præfectus rebus militaribus erat occupatus, eadem tamen privilegia consequebantur ac illi, qui in legione prima adjutrice militabant, in qua legione erat ipse Princeps; cujus fit mentio in *l. ult. infr. de apparit. præf. præt.* secundæ verò legionis in *l. 1. sup. de profess. & med.*

9 Idem jus datur Consulibus, Proconsulibus & Præfectis legionum, & Præsidibus provinciarum, ac omnibus generatim qui in diversis dignitatibus vel administrationibus constituti à Principe consequuntur quasdam largitates: item viris disertissimis causarum patronis, virisque devotissimis memorialibus & agentibus in rebus, nec non Magistris studiorum, qui publica salaria percipiunt, *l. ult. C. de inoff. test.* In eo tamen hi omnes, militibus armatis cedunt, quod ipsorum peculium non castrense, sed quasi castrense sit, deturque eis facultas testamentum condendi, non ut militibus quo voluerint modo, sed secundùm præscripta legum, communi & consueto ordine observato, *d. l. ult.*

TITULUS XXXVIII.

De Erogatione militaris annonæ.

1 *Annona summè curanda, & ad exercitum deferenda.*
2 *Annona militaris ex quibus rebus præstabatur; Quid buccellatum, & posca.*
3 *Parsimonia & vita dura in castris necessaria.*
4 *Singulis diebus annona præstanda militibus, & vinum quandoque modicum, novum non vetus.*
5 *Præstanda annona ante lapsum anni militi: quid, si eam neglexit percipere, & tempore caritatis pretium ipsius petat.*
6 *Quid, si creditor differat frumentum petere, & expectet in tempus quo est carius.*
7 *Stipendia militum Romanorum, quando cœperint dari, & quanta essent, & nunc sint, & cur media pars asservaretur apud signa.*
8 *Exactores & Opinatores debent annonam recipere intra anni spatium, nullum illis cum provincialibus commercium.*
9 *Proximi possessores sustinent onus conferenda annona militibus, quæ consistebant etiam in fœno, paleis, &c.*
10 *Capitale militibus domos provincialium vi ingredi, & eas expilandi causa extam vel discretionem petere.*
11 *Excusant se milites non sibi solvi stipendia: Queruntur provinciales, in duplum obligari, solutis tributis. Hæc non sufficere affirmat Princeps.*
12 *Deficiente ærario alendus est exercitus de privatorum agris, quos protegit; sed alimenta ista sunt Principi imputanda, aut ab eo compensanda.*
13 *Justè distribuenda annona: puniuntur exactores qui plus accipiunt quàm oportet.*
14 *Et Tribuni & Duces, qui militum stipendia intercipiunt, & numeros defraudant. Frequens hodie delictum.*
15 *Laborum militiarum, habenda ratio. Varia præmia distribuenda etiam in heredes transferenda.*
16 *Exemplo militum, Ministerianis militantibus in sacris scriniis & aulicis, è manu Quæstoris annonæ ærariæ dantur.*
17 *Annonariæ species non pluris vendi debent, quàm in foro publico distrahuntur. Quid ibi stellatura.*
18 *Statutum pretium rebus venalibus non licet mutare, pœna contra facientibus imposita.*
19 *Ab Actuariis conscribebantur pittacia seu brevia erogationis facienda; si ea celassent, nec tradidissent expleto triginta dierum spatio, mulctabantur.*
20 *Erogationi præpositi quale juramentum præstarent. Solatium militis quid sit.*
21 *Quid, si aliquid mutuo datum esset militi ante erogationem.*
22 *Quid, si cum commeatu absint plus quàm triginta milites, quæ supernumerariis eroganda fuerant, cedunt fisco.*
23 *Constare debebat erogatorem pecuniam solvisse: si eam retinuisset, militia ejiciebatur.*
24 *Mortuo milite, debitum stipendium erogator uxori vel liberis persolvebat.*
25 *Milites non debent ad custodiam alicujus deputari sine jussu Principis. An tunc ex publico annonas percipiant.*
26 *Possunt subditi petere subsidia à Principe si immineat hostis. Item ut concedat salvamguardiam; quis hujus effectus.*
27 *Qui se dant in clientelam, caveant ne in suas ædes admittant exterorum militum.*

Supradixi annonas, & panes civiles, salaria, & reditus in diversis speciebus de publico ministrata fuisse populo, *tit. 22. & seqq. super.* Hic de Annona militari dicendum; quæ jure merito apud Aristotelem *l. 6. cap. 8.* ad primam quasi legem Reipublicæ refertur. Nam quemadmodum turpe est patrifamilias, si uxorem, liberos, famulos fame vexari sinat; ita & Principi, si exercitui de annona non providat, cujus prima cura Romanis Principibus semper fuit. Nihil enim non cogitat jejunus miles; conspirationes meditatur; militiæ fit desertor, & imperii, reverentiam Ducis excutit. Quare annona, omni abjecta prorsus mora, ad exercitum deferenda est, & militibus distribuenda. 1

Annonæ militaris in primis sunt ea, quæ victus causa militibus erogantur, ut panis, caro, vinum, oleum, acetum, sal, *l. 1. hoc tit.* ubi Constantinus voluit milites suos percipere duobus diebus buccellatum frumentum, tertio die panem, uno die vinum, altero acetum, uno die laridum, aliis duobus carnem vervecinam. Buccellatum intelligo panem bis coctum, seu ut Marcellin. *l. 18.* frumentum ad usus diuturnitatem excoctum. Cibum vero coctum venalem proponere in castris vetuit Metellus, cum esset in Africa, Val. *de discip. mil. l. 2.* In expeditione vinum bibere etiam prohibitum, sed contenti esse debebant milites aceto & buccellato, Spartianus *in Nigrino*. Idem *in Adriano*, refert Adrianum cibis castrensibus usum fuisse, hoc ait; *larido, caseo, & posca, exemplo Scipionis Æmiliani, & Metelli, & auctoris sui Trajani*. Posca erat potus ex aquæ acetique mixtura temperatus. Hæ expeditionis tempore erant epulæ, hæ lautitiæ, non militum tantum, sed & Doctorum. Quæ caussa, cur nunquam fame laborarent. Unde verum illud magnum vectigal parsimonia, in primis necessaria in castris, ubi & vita duriter agenda, ne milites segnes, desides & imbelles fiant, & annona deficiat: utrumque enim malorum pessimum in exercitu, ut norunt antiqui & nostri Duces, qui plerumque annonæ militaris prodigi & disciplinæ negligentiores, rem sæpe infeliciter gessere. 2 3

Quamobrem providus Imperator, frugalitatem expeditionis tempore servari mandet, *in d. l. 1.* & diebus singulis annonam parca præberi, & per capita, idest, singulis, *l. 6. hoc t.* Quamvis interdum singuli in decem aut septem dies annonam secum deferrent, ut legere est apud Spartianum in Alexandro, qui ita milites suos expeditionis tempore instruebat. Modico quoque vino utebantur, eoque novo, à mense Novembri; quia veteris vini sumptuosa videbatur erogatio, *l. 16. hoc t.* Illo namque mense jam desinebat mustum esse flatulentum, & concoctu difficile. Hodie militi vinum non datur, vix cervisia, quæ ex tritico & hordeo conficitur, teste Ulpiano in *l. 9. ff. de tritico, vino, vel oleo legato*; ubi vinum datur, detur potiùs vetus, quod corpus nutrit, tristitiam omnem pellit, & ad prælium militem animat. 4

Poterant milites, si vellent, non diebus, sed alio tempore totam annonam frumentariam percipere; ante tamen quam annus laberetur: quam si recusassent, aut non percepissent, fisco post annum deferebatur, *d. l. 6.* Neque pro annona, quam quis fertilitatis tempore petere potuisset, aut recusasset, poterat repetere pretium tempore caritatis, *l. 7. hoc t.* nam ut militi annonam 5

nonam vendere non licebat; ita nec pretium aliquod pro illa accipere; Sic si cum haberet unde se sustentaret, oblatas sibi species repudiasset, quia viliores, & callidè expectaret majorem annonæ caritatem, ut pretia ejus anni pro speciebus debitis exigeret, merito utrumque amittere vult lex. 6 * Cujus dispositio licèt æquitate nitatur inter milites, non procedit tamen in privatorum debitis, puta, si quis habeat annuum debitum in frumento, vino, vel alia re fungibili, & distulerit plurium annorum pretium percipere; huic enim vel pretium, vel species præstabuntur, quanti fuere quo die solvi debuerunt; non quanti postea fuerint exorta caritate, Accurs. & Platea *ad d. l. 7.* & DD. *ad l. vinum ff. de reb. cred.* Papon. *l. 13. arrest. tit. 2. art. 52. & seq.* At si debitor fuerit in mora solvendi species ad præstitutum diem, non videtur iniquum creditori præstare, quanti hic sua interesse probaverit: quod arbitrio judicis committendum fuerit. Atqui hic effectus moræ est, ut ab ea quanti res plurimi fuit, præstare debitorem oporteat, ut habet communis sententia, *per d. l. vinum*; secundum quem censetur contracta mora per interpellationem legitimam, & per lapsum temporis.

7 Milites supra annonarias species, etiam ærarias accipiebant, stipendia videlicet, sine quibus ante diu militaverant. Nam Senatus ultro requirentibus Tribunis, publicè stipendia decrevisse refert Livius *l. 4. Id tanta lætitia acceptum, ut manus Senatorum prensarent, verè patres esse dicerent, & sanguinem omnem nomine Reipublicæ profusuros testarentur.* Quo tempore scribit idem auctor, necdum argento signato Romam usam, sed ære tantum. Quantum autem fuerit militare stipendium, est incertum, cùm alii pluris, alii minoris conducerentur; ex Tacito tamen conjicio, militiam ipsam gravem, quandoque infructuosam fuisse: *denis in diem assibus animam & corpus æstimari*: *lib. 1. ann.* accipiebant itaque denarium milites in diem, qui paulò plus est quàm argenti drachma, cujus ponderis est regale nostrum. Ita ut in mensem plus minus tria aurea scuta peditibus darentur, ut hodie nostris qui minimo merent; equitibus triplum: pro meritis verò stipendia militum aucta fuisse scribit Leonardus Portius *lib. 2. de sestert.* & Pet. Belli *de jure belli p. 7. tit. 5.* Miror tamen crescentibus rerum pretiis, non crevisse tot sæculis stipendia militaria, sed decrevisse potius in dies, diminuta pecuniæ bonitate. Nisi dicas præter stipendia habuisse milites annonam & subsidia alia a provincialibus, & e Ducibus donaria, quorum dimidia pars asservabatur apud signa, ne per luxum, aut inanium rerum comparationem a contubernalibus absumeretur, Veget. *lib. 2. cap. 20.* Suet. *in Domit. cap. 7.* Duplici ferè fine, ut continentior esset miles, & ut majori pro signis suis dimicaret audacia. Nec tantùm militibus, sed omni hominum generi eæ res curæ sunt, sine quibus vivere non possunt.

8 Annonarias itaque species provinciales conferebant, easque susceptores exigebant, nonnunquam mittebantur Opinatores, qui apud Præsides militarent, ut id quod debebatur, intra anni spatium transmitteretur, *l. 7. sup. de exact. tribut.* Ideo præceperunt Imperatores, ne ullum illis esset cum provincialibus commercium, ut facilius ab eis totius debiti summa exigeretur, & quamprimum mitteretur, *l. 11. hoc t.* Quia verò retardatio & mora longior dispendium adferebat, iidem voluerunt, e vicinioribus locis ad castra conferri species annonarias: sic ut milites in veteranis castris constituti, de conditis ibi duas partes acciperent, tertiam annonæ partem ii, qui provinciam incolebant, advehere cogerentur, *l. 4. hoc t.* nihil enim invehere debent milites præter fœnum & paleas. 9 * Licèt Vegetius *lib. 2. cap. 19.* referat legitimos milites fasces, fœnum, aquam, stramen in castra portare consuevisse. Paleas quidem a vigesimo non amplius lapide debebant convectare, *l. 2. h. t.* Fœnum autem etsi illi quoque deferent, debebat id tamen a provincialibus, juxta modum a Valentiniano definitum, militibus secundum capita præstari: neque enim expedit plus æquò gravari provinciales, quorum commoda sunt Principum divitiæ, *l. 8. h. t.*

10 Est periculosum, & perniciosum valdè, prata è quibus pabulum pro equis colligimus, militum molestia fatigari, *l. fin. sup. de pascuis publ.* Imò capitale domos provincialium vi ingredi, aut expilandi caussa cœnam, vel ut dicunt nostri milites, discretionem petere: rapina illa discretio est. Ideo Imperatores jubent, ne cœnaculorum nomine, milites a provincialibus aliquid exigant, *l. 3. h. t.* Quid, si offeratur? habet oblatio concussionis metum, dare non vult, quod nolens offert; ideo etiam punitur acceptio. Huc pertinet Justiniani Constitutio ut citra querelam sumptuumve provincialium milites alantur, & nihil præter legitimas collationes & stipendia sua exigant, *Novell. 130.* Ideo enim hæc militibus dantur, ut se alere possint, sine incommodo provincialium, *d. l. 3. in fin.* utque manus contineant a rapinis; sed hoc militum vitium adeo invaluit, ut sive iter faciant, sive hospitentur; nullæ leges coercendæ rapacitati sufficiant.

Excusant se quòd stipendia non solvantur, nec subsidia subministrentur. 11 Contra Provinciales queruntur, & meritò, se non obligari in duplum, & Principi, & militi, & tributa ac superindictiones quas pendunt, debere sufficere. Non sufficere respondet Princeps, ne quidem addito suo patrimonio, tot tantisque necessariis rei bellicæ sumptibus. Quid tandem? alendus est miles, qui pro Principe & patriæ salute sanguinem suum profundit. Meritò igitur stipendia & ad victum necessaria illi suppeditanda: a Principe autem suppeditari non possunt; petenda igitur e provincialibus, quorum caussa bellum geritur. * Si dicant ærarium penè totum 12 in plura officia impendi, pleraque sine militia, scholas militares sine numero, & hinc militi in fundo famem & miseriam. Querelæ quidem justæ hæ sunt, sed popularium non est inquirere in caussas Principis, cui summum datum est imperium & popularibus *obsequii gloria relicta*, ut dicit Tacitus *lib. 6. annal.* Rectè tamen fecerit Princeps, si hujusmodi officia, & immensa immeritis statuta stipendia, minuat, aut potius tollat: ut fecit Carolus V. in Comitiis Vallisoletanis, satius esse judicans paucos intra pristinæ suæ sortis limites consistere, quam populum crebris exactionibus opprimere. Si igitur aliunde exercitus ali non possit, quàm e provincialibus, alimenta ab iis præstita, e Principe restituenda sunt, nisi remittat ipse quod sibi ex extraordinariis indictionibus debetur, aut alio modo compenset, ut dixi *lib. 10.* & probant Theologi, Layman, Malderus, Bonacina & alii.

Præterea curet Princeps, ut ea quæ provinciales im- 13 pendunt, æque lance distribuantur. Liberalius enim contribuunt, ubi vident sua bene distribui, promptiores quoque sunt ad omnia obsequia. Quamobrem severissimè animadvertendum in Exactores & Opinatores, qui plus e populo quàm statutum sit, acceperunt. * Lon- 14 ge autem severius in Magistros militum, si suo non rectè fungantur officio, si stipendia militum intercipiant, si alios ad numerum explendum surrogent, qui certè milites non sunt. Audiant quid statuat Justinianus *in l. fin. §. & unumquemque 9. sup. de offic. Præf. præt. Afr. Magis enim debent Duces & Tribuni supra deputata sibi emolumenta, secundùm labores suos de nostra largitate remunerationem sperare, & non de commentu militum, vel de eorum stipendiis sibi lucrum acquirere*: quæ rapina potius dicenda est. Quid enim sceleratius quam necessaria ad victum militibus, & quidem suis eripere? Quæ major perfidia, quam numeros mentiri, cùm stipendia pro mille suppeditantur, sæpè non sint sexcenti milites. Unde denudatæ necessariis præsidiis arces, acies, alarum atque cornuum robore, periclitantur, fugantur, deduntur. Generosus verò Dux potius de suo prærogabit stipendia, & augebit numeros, & sic se dignum remuneratione præstabit, viamque ad honores sibi pandet. * Solet enim bonus Princeps, eos, qui for- 15 titer & strenuè munere suo funguntur, promovere ad altiores ordines, arma gentilitia, sive nobilitatis insignia iis donare, stipendia augere, egenis fundos aut census dare; si divites & nobiles sint, excelsioris dignitatis titulo eos ornare: Romanos illos imitans, qui præter arma gentilitia, cingula, vexilla, hastas, armillas, coronas, phaleras, torques, annulos, duplicata etiam stipendia, suis militibus & Ducibus pro meritis donabant. Hinc Impp. Honorius & Theodosius voluerunt, ad excitandos juvenum animos, quibus laborum intuitu concessum fuerat numeros regere, eos præter stipendia æraria, annonas etiam & capitationes percipere; & si quis eorum antequam acciperet, in fata concessisset, debitas annonas, & quidquid quovis titulo quæsitum fuisset, id omne ad heredes devenire, *l. 14. h. t.* Alexander Severus non tantùm annonas heredibus restitui voluit, sed etiam eos promoveri, & viduis unde honestè viverent, suppeditari, ob merita maritorum. Idque meritò: milites enim fundamentum & securitas sunt imperii. Unde *aurum & argentum*

raro

verò cuiquam nisi militi divisit, nefas esse dicens, ut dispen-
sator publicus in delectationes suas & suorum converteret
id quod provinciales dedissent. Atque ita animati milites,
nec ferrum, nec flammam metuebant, teste Lampridio.
16 Ad similitudinem militum, quibus ærariæ præbe-
bantur annonæ, etiam ministerianis in sacris scriniis
militantibus, ac universis officiis dignitatum assigna-
bantur; quia verò hi, qui ad annonarum exactionem
mittebantur, pro cupidine & libidine sua graviter ex
provinciarum visceribus eas eruebant, placuit ut dein-
ceps ex manu quæstorum acciperentur, *l. 15. h. t.* Sic
hodie non quis per se, aut per suos annonas exigit e pro-
vincialibus, sed eas ex ærario capit, pretio taxato
(quæ taxatio adæratio vocatur) ita ut non plus exige-
re possit, quàm debeatur. Vult ibi Imperator annonas
adærari, idest, ad æs, seu ad pretium species redigi,
17 taxationemque adhibita æstimari. * Hinc placuit spe-
cies restantes non aliter adærari, & pluria vendi quàm
in foro publico distrahuntur, ut non nimis gravetur qui
emit, & aliquo compendio, is qui distrahit, foveatur,
l. 12. h. t. Vocat Imp. species restantes quæ ex præterito
debentur: quid autem per stellaturam intelligat, ast
valde incertum. Existimo ex privilegio, propositas in
foro fuisse species annonarias, septem totos dies, vena-
les, quas milites viliori pretio consequebantur: ideo-
que iis loco tesseræ communis, datam fuisse stellatam
tessaram, dictamque illam distributionem, stellatu-
ram, & in illa species alias solere dari, ac constitutum
ne in stellatura fraus militibus fieret, Petr. Gregor.
Tholosanus *in syntag. jur. l. 36. cap. 30. num. 16.* Aliter
Cujacius, Alciatus hic & Dorleans in *Tacitum l. 5.*
Hinc in venditione specierum, præsertim in castris,
strictè servanda sunt edicta, quæ auctoritate Ducis bel-
18 li & supremi judicis promulgantur. * Quamobrem si
pro annona militibus pecunia dabatur, non licebat sta-
tum & taxatum pretium mutare; si quis id mutare ten-
tasset, in centum auri libras ab Imperatore condem-
nabatur, & sacrilegii pœnas incurrebat, *l. 13. h. t.* Ideo
Præfecti annonæ non debent esse remoti ab exercitu,
qui pretia curent, & satellitum Præfectus advigilet
maximè, ut castris bene de necessariis provideatur, ut-
que ea tute deferantur, ne hi qui provident copiis, qua-
les vulgo *vivanderos*, excedant in adæratione taxatio-
neve rerum venalium, easque vitient.
19 Præterea, ut majori fide & cautione annonæ colli-
gerentur, erogarenturque, Impp. Arcadius & Hono-
rius voluerunt breviaria & libellus confici, secundùm
quos superindicta exigerentur, & ad sacra scrinia mit-
terentur, *l. 5. hoc tit.* Si quid verò Actuarii, vel Optio-
nes e susceptoribus amplius accepissent, quàm in man-
datis Imperatorum & breviariis continebatur, duplum
reddere compellebantur, *l. 9. h. tit.* & si expleto triginta
dierum spatio pittatia sua seù breves non tradidissent,
ac excludere quidquam aut lucrari tentassent, simulque
supersedissent erogare, è propriis facultatibus damnum
militibus sarcire cogebantur, *d. l. 5.* nec ulla admitte-
batur excusatio, quia annonarum divisio, non nisi
præsentibus Actuariis & Optionibus fieri poterat, pro-
ut etiam exactio, non nisi a susceptoribus & exactori-
bus, qui ne defraudarent milites aut provinciales, re-
ferenda omnia erant in breves.
20 Quæ caussa cur omnes hi qui erogationi præponeban-
tur, ex Constitutione Anastasii Cæsaris juramentum
præstarent, se videlicet susceptam curam diligenter per-
acturos, & secundum Imperatoris præscriptum manu
sua militibus solatium & annonam erogaturos, sine
fraude & dolo, *l. 16. in pr. h. t.* Prærogabatur quan-
doque militi solatii loco aliqua pecunia, stipendio im-
putanda, *d. l. 16. & l. 1. de re mil.* quæ nunc dici-
tur *el socorro.*
21 Sic si Actuarius solatium aut aliquid annonarum
mutuum dedisset militibus, id tempore erogationis re-
cipiebat, & ex pacto in singulos solidos tremissem, i-
dest, solidi tertiam partem, non amplius, idque duran-
te dilatæ solutionis tempore. Si verò hujus pactionis
inter actuarium & militem initæ prætextu, lis aliqua
orta fuisset, ea per juramentum veritatis inquirenda
erat & terminanda; interim pecunia ob erogationem, non
ut hactenus tribuebatur, sed apud devotissima princi-
pia deponebatur. Fiebat etiam apud eadem principia
depositio pecuniæ, quoties milites per commeatum ab-
22 erant. * Hinc, si per Imperatorem, dato commea-
tu, triginta milites abesse contigerat, quod illis debe-
batur, apud principia, ut dixi, sequestrari debebat;
ita tamen, ut, cùm rediissent, pecuniam acciperent.
Si verò plus quàm triginta Tribunus dimisisset, illi qui
supra numerum fuerant, stipendiis erogandis expunge-
bantur, atque ea pecunia in ærarium fiscale confere-
batur; eis etiam indemnitas ex facultatibus Tribuni
præstabatur; quia non debebat, nec poterat commea-
tum tam multis dare, *d. l. 16. §. super his.* Rectè inde
receptum, ut iis qui sine caussa absunt a numeris, vel tem-
pore quo lustrantur, nihil tribuatur, sed ærario applicetur.
Præterea, ne quid ex dicta Constitutione omittam, 23
oportebat decem Primates aut Tribunos attestari, u-
numquemque militem a suo Erogatore partem sibi de-
bitam accepisse, eaque attestatio per Erogatorem Prin-
cipi dabatur, facta relatione per Tribunum vel Pri-
mates numerorum intra tres menses; si autem differret
erogationem, atque ita pecuniam apud se retineret,
damnum si quod milites sustinuissent, statim sarciebat,
ec eo ipso, cingulo militiæ privabatur, & erogationis
curam Magister militum ad alium transferebat, *d. l.*
16. §. hoc etiam & seq. Hæc verò ut Principi innotesce-
rent, & videret quid Erogatores & Opinatores com-
misissent, duo milites pro reliquis verba facturi, com-
meatu accepto, Principem adibant, eique exponebant,
quid fraude Erogatorum perpessi fuissent.
Demum Anastasius Imperator observari censuit, ut 24
pecuniæ omnes quæ mortuis militibus, ad diem usque
mortis debitæ sunt, per Erogatorem uxoribus ac libe-
ris eorum repræsententur. Est enim æquum liberos eo-
rum salaria accipere etiam temporis, quos in ægritudi-
ne langnerunt. Nam illi quoque inservire intelligun-
tur, qui ægri sunt, qui cupientes servire propter ad-
versam valetudinem impediuntur, *d. l. 16. §. fin. & l.*
14. h. t. & l. 4. §. 5. ff. de statu. liber.
Constitutione postrema præscribit idem Imperator, 25
ne milites e stationibus suis abscedant, nec a quocum-
que loci alicujus tuendi caussa vocati, deputentur sine
jussu Principis, nec alias annonas de publico perci-
piant, quàm quas iis in locis unde mittuntur, solent
accipere; sed si quid amplius eis præstari oporteat, id
fiat ab iis a quibus vocantur, & quorum loca tuentur:
si verò recusetur, milites a loco ubi morantur, ne re-
cedant; si recesserint, ad suam stationem redire juben-
tur, *l. ult. hoc tit.* ubi triginta librarum auri mulcta pu-
niuntur officiales Rectorum provinciarum, qui hujus
legis præscripta violaverint, aut violari permiserint.
Unde licèt subditis, hodie subsidia a suo Principe pe- 26
tere, dum imminet metus hostium, vel aliud pericu-
lum; sed tunc ipsi coguntur militem alere, & sumptus
necessarios ferre. Solent quoque subditi securitatis caus-
sa affigere foribus suarum ædium insignia sui Principis,
sed non nisi ejus permissu. Nam id Dux belli non potest
concedere, nisi speciatim hoc ipsi a Principe sit con-
cessum, alias enim abuteretur sua potestate, *l. 1. sup*
ut nemo privat. titulos prædiis impon. Le Bret *de la sou-*
veraineté du Roy lib. 4. cap. 4. Est enim solius Principis
subditos & vicinos protegere, eis concedere vel a regia,
seu sua insignia (cum expressa *salva guardia* inscriptio-
ne) quorum effectus & significatio ea est, ut Princeps
intelligatur protectionem, & cum protectione, illo-
rum conservationem contra vim & violentiam quam-
cumque in se recepisse, nec passurum susceptos a custo-
dia sua tutelaque divelli.
Hac fiducia freti, sæpe vicini populi solent se, eti- 27
am in clientelam dare potentiori vicino; quod dum fa-
ciunt, cautè in protectionis capitulis sui rationem habe-
re debent, ne illi arces suas præsidio militari servandas
committant, aut militum transitum per sua loca per-
mittant, ne inde occasio subjectionis potius, quàm
protectionis oriatur. Eo enim pacto scimus multos libe-
ros populos vel in servitutem sa conjecisse, vel liberta-
tem suam læsisse. Non enim leges veretur potentia ma-
jor, nec auctoritatem ambitio. Quod fidei & tutelæ
ipsius commissum fuit titulo defensionis naturalis, post
ut suum vi detinet.

TITULUS XXXIX.

De excoctione & translatione militarium annonarum.

1 *Opinatores non exigunt excoctionem panis, ubi fa-*
milia non consistunt. Aliàs nemo excusatur.
2 *Procuratoris negligentia in omittenda excoctionem*
panis nocet domino.
3 *Puniebantur qui ad exercitum malè coctos panes fe-*
rebant;

rebant; & qui delicatiores cibos venales importabant.

4 *Crevit Romanum imperium, servata disciplina & parsimonia, decrevit admissis voluptatibus.*

5 *Turcæ nunc, veteres Romanos sequuntur, qui disciplina & frugalitate imperium protulerunt.*

1 NOn satis est annonas colligere, nisi illæ transferantur ad castra, aut loca ubi milites degunt, ut ipsis distribuantur. Ob id per diversas provincias delegabantur Exactores & Opinatores, ut annonas frumentariss colligerent, vel imminerent judicibus, *l.* 1. sup. *tit. prox.* Quia verò hi solebant panis excoctionem efflagitare a provincialibus, etiam in locis ubi nullæ familiæ consistebant, jubent Imperatores Arcadius & Honorius veterem consuetudinem observari, *l.* 1. *h. t.* Nam illa perpetuæ legia vicem obtinet, *l. ult. sup. quæ sit longa cons.* A buccellati tamen excoctione qui militibus præparabatur, & transvectione annonæ, nullius familla excusabatur; adeo ut nec Principis domus ab his haberetur immunis, *l.* 2. *h. t.* Nam dum rei frumentariæ inopia contingebat, tum summæ erat annonæ difficultas, eo ipso quod bona pars annonæ è pane & frumento colli-
2 geretur. * Hinc Romani etiam cum copia esset annonæ, frugalitatem tamen & mensuram servabant, & expeditionis tempore buccellatum militibus distribuebant, cujus proinde excoctionem si quis neglexisset, gravissime puniebatur, non procurator tantum cui coctionia cura incumbebat, sed & dominus procuratoris contumaciæ conscius, in quadruplum ejus quod pro capitatione ipsi erat injunctum, damnabatur, *d. l.* 2. §. *fin.* Ex quo patet, quod quandocumque procurator est contumax, si dominus ejus contumaciam non purgavit, puniatur. Quando autem contumacia & negligentia procuratoris in omittendo noceat domino; vide Doctores quos refert Bernard. Græveus *concl.* 45. Platea *ad l.* 2. *h. t.* Tholosanus *in syntagm. jur. l.* 49. *cap.* 4. *num.* 21.

3 Puniebantur quoque qui panem non melioris farinæ, bene coctum, & justi ponderis ad exercitum transmittebant: qua in re hodie gravissimè peccatur. Quid enim iniquius, quam panem non purum, justi ponderis, ac stato tempore non dispensare, & miseros præcipuo suo solatio privare? Buccellato pane duobus diebus milites Romanos in expeditione victitasse; parcè vino, & posca usos fuisse dixi *superiore tit.* Imo ne delicatioribus cibis assuescerent, & molliores fierent illi, quibus erant facultates, interdicta castra fuere iis, qui cibos delicatiores venales importabant, neque reverti licebat, nisi frumenta adveherent, Boterus *l.* 9.

4 Hac tam exacta disciplina & parsimonia Romani rerum domini evasere: perspiciebant enim non tantum, ut Livii verbis utar, *l.* 30. ab hostibus armatis Reipublicæ suæ periculum imminere, quantum a circumfusis undique voluptatibus; quas ubi dein admisere, sensim collabi cœpit imperium, & post Cannensem Cladem, atque aliquot aliàs penè totum collapsum est, admissis, inquam, Capuæ deliciis, ut idem auctor in hæc verba: *Jam tunc minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumentum omnium voluptatum delinitos militum animos avertit a memoria patriæ*: Valerius Maximus *l.* 9. *c.* 1. Sic multi hodie ea spe freti, relictis suis opificiis, ad bellum accinguntur; sed cum vident ea se frustrari, & plus satia esurire, nec licere ad pristinum opus reverti, studio latrocinandi & deprædandi incumbunt, idque impune, quasi in hoc vitæ genere omnia licitè agere liceat, Simancas *de republ. l.* 9. *cap.* 7. *pag.* 583. *n.* 18.

5 Quando satius foret veterum Romanorum exemplo disciplinam servare, stipendia militi stato tempore persolvere, curare ne annona unquam desit, & id agere ut milites victu tenui sit contentus, sic omnes prædandi viæ obstruerentur. Rigidus veteres severæ disciplinæ observatores Romanos, hodie Turcæ imitantur, apud quos in militia, summa est severitas, & victus austeritas; nullus enim apud eos vini usus, buccellato contenti & oryza, ac pulvere quem ex salita carne commolita, secum ferunt, & sic tercenta sæpe militum millia in castris sustentant. Hinc eorum imperium tam late prolatum & penè par Romanorum, quod facile a nobis posset recuperari, si disciplina & concordia vigeret.

TITULUS XL.

De militari veste.

1 *Continuatio tit. Quo tempore darentur militibus vestes, & canon vestium inferretur?*

2 *Antiquitus milites sibi vestes & arma procurabant.*

3 *Datæ dein fuerunt vestes ex publico & chlamydes adæratæ singulis solidis.*

4 *Quantum provinciæ certæ conferrent pro tributo vestium.*

5 *Ex eo quinque partes in pecunia militibus erogabantur, sexta pars in vestibus servabatur pro textura & confectione.*

6 *Quomodo honoratiores milites & equites sese ad bellum ornarent.*

7 *Comparantur milites servis ratione obsequii, & vestis & victus.*

QUemadmodum ad militum vitam necessaria est annona, ita ad conservationem corporis vestes: nam ut illa vires auget, & vitam tuetur; ita hæ sanitatem corporis conservant, & nocitura arcent. Ideo victus & vestes paria cum sint, de utriusque pari diligentia ab Imperatoribus cautum. Cur Valentinianus & Valens qui singulis diebus, aut certe competenti tempore, annonam militibus præstari voluerunt, *l.* 6. sup. *de erogat. milit. annon.* iidem & vestes dari, meunte scilicet vere & hyeme, atque omnem pecuniam vestium militarium a Calendis Septembris, usque ad Calendas Aprilis inferri sacris largitionibus, proposita pœna Rectori provinciæ vel ejus officio, si totum canonem non curasset exsolvi, *l.* 1. *h. t.* est autem illa arbitraria & committitur Præfecto prætorio ad quem dirigitur Constitutio. 1

Antiquitus milites ex suo stipendio sibi vestem, arma, tentoria parabant, ut refert Tacitus *l.* 1. *annal.* distributa & iis in stipendia terga boum, *l.* 4. dum ait Drusum Frisiis Transrhenanis populis tributum jussisse, *ut in usus militares terga boum penderent*. Sic & Polybius tradit arma, vestes & frumentum, quæ militibus dabantur, imputari eorum stipendiis, *in vita Grachi*. Cum tamen Plutarchus *in vita Grachi* scribat Gracham legem tulisse, ut vestes militibus darentur, sine stipendiorum diminutione. Inter Imperatores Alexander referente Lampridio, donavit militibus ocreas, braccas & calceamenta præter vestes militares, & qui eum sequuti sunt Imperatores honoratioribus militibus vestes, aut earum pretium, præter stipendia dari præceperunt, 2
gregarius tantum vestes, seu chlamydes. * Sic Arca- 3
dius & Honorius non binos tremisses, sed singulos solidos pro chlamydibus suis omnibus militibus per Illyricum dari jusserunt, *in l.* 3. *h. t.* Chlamydes sunt proprie vestes militares, Plautus *in Curcul. Quæratis chlamydem & macharam hanc, unde ad me pervenit*; quamvis etiam alii iis uterentur, quin & fœminæ & pueri; unde pueriles chlamydes vocat Ulpianus *l.* 23. §. 2. *ff. de auro & argento leg.*

Ad harum vestium onera, tributum sive canonem provinciæ omnes pendebant. In Thracia per vicena capita hominum, vestis una militaris exsolvebatur; in Scythia & Mysia per tricena capita vestes conferebantur, interim dum aliud constitutum esset. Idem in aliis diœcesibus, ut in Ægypto, Asia & Ponto. Provinciæ autem Orientales, anno, quo aurum comparatitium conferebant, cogi non poterant ad vestium militarium præstationem, sed compensatio fiebat, exceptis Osdroena & Isauria, quæ aurum non debebant: dicitur aurum comparatitium; quia ideo conferebatur, ut emerentur vestes militibus, *l.* 2. *h. t.* ibi Cujacius. Idque per juga vel capita; quia aliquando secundum jugera, aliquando per capita hoc tributum exigebatur, & in militare ærarium conferebatur. 4

Ut autem ex poblico hæ vestes solvebantur, ita etiam conficiebantur: quod colligitur *ex l. fin. h. t.* ubi Imperatores Honorius & Theodosius voluerunt quinque pares adærationis, seu pretii collati, militibus erogari in pecunia; sextam verò partem pro textura & confectione Gynæceariis conferri. Hi enim plerumque opera fœminarum pannus rudes tergebant, vel texebant, ex quibus vestes militares conficiebantur, juxta æstimationem prædictæ summæ, & dabantur junioribus gregariisque militibus, in ipsa quam desiderabant specie. 5

Nam honoratiores & equites prætium accipiebant (ut dixi) & patet *ex d. l. fin.* ex quo ornatas melioresque materiæ vestes sibi fieri curabant; item ephippiis & frænis decentibus equos suos instruebant, baltheo se ornabant, purpurea verò trabea 6

in funere commilitonis. Unde *trabeati equites*, apud Tacitum *l. 3. annal.* nos dicimus *des bandes*: pedites quoque erant honeste induti, calceati & bene armati; sed non licebat iis zonam ad bellum, aureos vel argenteos nummos secum ferre, ne ad hostem aliquid prædæ perveniret, Spartianus *in vita Pescennii*.

7 Nostris militibus, præsertim exteris, sæpe vestes hyemales dantur, & honoratioribus ea meliori panno; sed id detrahitur illorum stipendiis. Melior sane conditio famulorum nostrorum, qui certis anni temporibus duplicem vestem, præter stipendium accipiunt. Unde veteribus illis Romanorum servis, milites potius comparandi sunt: nam quale erat dominis in servos Imperium, tale nunc belli Ducibus in milites. Illi a dominis suis miserum victum & vestitum accipiebant; hi a suis Ducibus vix tantum, unde miseram vitam trahant, & corpus tegant, atque in modum servorum obediunt, Dorleans *in Tacitum l. 1.* Coteræus *l. 1. de re milit. c. 33.*

TITULUS XLI.

De Metatis & Epidemeticis.

1 *Metatores qui, cur Gallicè* Fourriers *dicti*.
2 *Officium metatorum qui castris ponendis loca eligunt, & quomodo ea disponunt, & vallari curant.*
3 *Illis ac toti exercitui præest præfectus castrorum, quem vocamus* Maitre de camp general: *quod ejus munus.*
4 *Milites intra urbis mœnia in turribus collocandi sunt, non in pagis, apud rusticos.*
5 *Transeundum celeriter per pagos, nulla annona, vel capito ullo a possessoribus exacto.*
6 *Item per regionem sociorum non prædas agendo.*
7 *Divisio hospitii inter dominum & militem ut fiat. Hi non occupant principales ædium partes.*
8 *An civibus liceat, data pecunia se liberare a necessitate hospitis recipiendi.*
9 *Milites & metatores plura exigendo metata, quam indigent, grave dant Regi & rusticis damnum.*
10 *Hospitii onus patrimoniale munus, & qui eo liberi sint.*
11 *Domus Principum, prætoria Præsidum, & villæ agricolarum immunes sunt a metatione, & resistere possunt villici si vis ipsis inferatur.*
12 *Transitus occasione provinciales nulla onerantur exactione, aut introitu. Quid si sumtum aliquem fecerint?*
13 *Pœna metatorum & Ducum, & eorum qui ab hospitibus pecuniam extorquent.*
14 *Ut leges militares strictè serventur, militibus solvenda sunt stipendia.*

1 NOn solùm veste militari, de qua superiore titulo; sed & hospitio, opus est, ut commode quis militare possit; ideo quæ a provincialibus præbentur hospitia, vocantur metata. Metatores verò & mensores qui hospitii designandi & parandi gratia præcedunt, rectè dicti *Fourriers, car ils se fourrent, & entrent librement dans les maisons pour connoistre la commodité*, aut si mavis a foribus, quod iis notas præfigant, adjecto nomine ejus qui hospitio accipiendus est, quas qui delere ausus fuerit, ad instar falsi reus tenetur, *l. 1. hoc tit.* Dum Princeps aliquò proficiscitur & urbem ingreditur, sunt alii metatores, qui aulicia designant hospitia, hos Hispani vocant *Aposentadores de la Corte*, & hospitia *posadas*; Græci epidemeticos, quod in urbe mutarentur, Alciatus *ad h. tit.* epidemetica etiam accipi pro collatione pecuniæ, quam a civibus extorquebant milites, probatur *per Novell.* 134. c. 1. *& l. 9. h. t.*

2 Præter hos sunt metatores, qui præcedentes locum castris ponendis eligunt, ut scribit Vegetius; hi simul prospiciunt ne quid illis officiat, puta ne quis mons emineat, unde ab hostibus periculum sit, vel locus adeo depressus, ut a flumine, vel tempestatibus inundari ac mergi possit; id quod olim Cæsarianis militibus magnum attulit damnum; neve a vicina sylva incendi, quod Crasso sociali bello contigit, qui ejusmodi incuria cum omnibus prope copiis, subito igne ab hoste supposito, crematus est, & Camillus incendio proximæ sylvæ Volscorum castra delevit. Hisce prospectis præfigunt inde metas, metatores, & castra vallanda curant; quod dum fit, collocandi sunt circumcirca equites, ne quod extruitur cerni possit; excubiæ ita disponendæ, ut vis, aut dolus hostium nocere nequeat. Intra castra observant metatores, ut sedes vulgò *barracas*, quas sibi communi auxilio milites commorandi caussa conficiunt, sint ordine dispositæ, viæ rectæ; ita ut facilior sit incursio in agros vicinos, & tutissimus in castra reditus, atque lignorum, pabuli & aquæ copia suppetat. De forma ipsa castrorum vide Alexandrum ab Alexand. *genial. dier. l. 1. cap.* 12. Polybium *l. 6.* Coteræum & alios.

Hi metatores subsunt Præfecto castrorum, cujus officii est, ut tutò, salubriter & commode castra disponantur. 3 Olim exceptus miles laboribus ad hoc munus deligebatur, Vospicus *in Aurel. Aurelianum fortissimum virum ad inspicienda & ordinanda castra destinavimus.* Hunc vocamus *Maitre de camp General*, qui acies ad pugnam disponit, dat mandata, castra ordinat, ea metatur; quare rei militaris peritissimus & vigilantissimus esse debet, non tyro; sed, ut ait Tacitus *l. 1. annal. qui diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam duramque militiam revocat.* De eo vide plura supra *tit. 12. in fine.*

Cæterùm metatores non tantum militibus ex procinctu redeuntibus, hospitia parant, 4 sed etiam ad bellum proficiscentibus, non tamen alibi quam intra urbis mœnia, in turribus juxta solum, non autem in superioribus contignationibus, forsan metu proditionis: sed in pedeplanis turrium novi muri, *l. 7. h. t. & l. 13. C. Th. eod.* Atque in hisce locis pedites præsertim collocandi sunt; Tribuni & equites in diversoriis vicinis; & si hæc non sufficiant, in privatorum domibus. Facilius enim milites in suburbiorum ambitu contineri, & eorum insolentia coerceri poterit, quam si disperse habitent, aut in pagis metata constituantur; quæ licèt non forent diuturna, sunt tamen rusticis infausta, qui nunquam securi essent, & per militum rapacitatem impedirentur agros suos colere, magno Reipublicæ damno.

Quamombrem Justinianus *in Novell.* 130. jubet ne 5 Præfecti legionum, aut milites a rusticis occasione transitus, per concussionem quippiam accipiant; neve ad alia loca mittant, quasi illic necesse habeat manere exercitus; & ob hanc caussam a possessoribus ac prædiis extorqueant pecunias. Et antea Honorius & Theodosius possessores ab omni inquietudine liberos esse voluerunt; & ut milites pagos celeriter transirent, nihil quod sibi vel animalium pastui necessarium esset, peterent vel acciperent, etiam volentibus hospitibus, *l. 5. hoc tit.* 6
Voluit & Aurelianus Imperat. dum per regionem alicujus vicini, amici exercitus ducitur, in officio contineatur, ne vel molestus, vel damnosus sit iis, per quorum fines ducitur; & ductio illa per amicorum agros, non minus maleficio careat, quàm quæ per proprios fiat, Vopiscus *in Aureliano*. Felicia illa sæcula, & digni Principes qui imperarent, quibus orbis pareret; cum ne quidem balneum liceret a domino ædium petere, *l. 6. hoc tit.* & sponte tradentes ea quæ milites extorquebant, pœnam non effugerent.

Cæterum cum milites præsidii, vel hyemandi caussa, 7 civitatibus imponendi sunt, curet magistratus ne nimium graventur cives, *l. 4. ff. de off. proconf.* aut tenuioris conditionis homines, lumine unico, vel brevi supellectili, ad militum usus translatis, priventur, & injuriis vexentur, *l. 6. §. 5. ff. de off. præsid.* Omnia prius loca investiganda sunt, quam ut privatorum habitationes, quæ cuilibet gratissimam præbent requiem, ab inquietudine metatorum liberentur. Servandum illud Arcadii & Honorii præscriptum, ut domus in tres partes dividatur, quarum primam dominus domus eligat, secundam miles, tertia adhuc domino relinquatur. Plenum enim est æquitatis & justitiæ, ut cui domus successione obvenit, aut cujus pecuniis emta est, vel extructa, meliorem partem suæ domus retineat, ab omni molestia & inquietudine liberam, *l. 2. hoc tit.* Milites verò in aliis cœnaculis sibi metata faciant. Quod & statuit Justinian. *in d. Novell.* 130. Non enim oportet milites esse nimis delicatos, sed memores sui nominis, quod a militia, hoc est, duritia & laborum patientia acceperunt, quovis loco sint contenti. Placuit etiam Imperatoribus tabernas seu officinas mercibus deputatas, liberas a dicta divisione manere, nisi fortè stabulum militi in tertia domus parte deesset. Præterea ut inter milites longa est differentia, ita & iidem statuerunt, ut illustrioribus militibus, & in dignitate constitutis non tertia domus pars, sed dimidia daretur, hac videli-

cet

cet conditione, ut alter eligat, alter æquis partibus dividat, *d. l. 2. in fin.* ubi si quis Illustriorum militum iis sanctionibus contrevenerit, libram auri solvere cogitur, si Manipularia eliquis, aut Caligatus, militia privatur. Quantum distamus ab hisce moribus! prædia rustice liberè invadit miles, tanquam propria, urbana sibi etiem gregarius adsumit, & dominum detrudit in angulum domus, imò ipsam matremfamilias è thalamo suo deturbat.

8 Quæritur: an liceat civibus data pecunia se redimere a metatis. Non licere videtur indicare Zeno Imperator *in l. ult. hoc tit.* quia abrogans Epidemetica, idest, collectionem pecuniæ (juxta *Novel.* 134. *cap.* 1.) vetat ne Præses dum provinciam oberrat, hac specie aliquid a provincialibus extorqueat, neve aliquos hospitio gravet, ut alios exoneret, *juxta l. ult. sup. quemadm. civil. mun.* Verius tamen existimo posse cives cum militibus, quibus metata essignata sunt, pacisci, ut accepta pecunia hospitio renuncient, & aliò tectum quærans: siquidem etiam adæratio in aliis muneribus & oneribus recepta epprobataque sit, *l.* 53. *&* 15. sup. *de erogat. milit. annon.* Facit quod dicunt Imperatores eos qui metata suis domibus præstant, sive hospitia præbuerint metatoribus, sive quolibet pacto eis satisfecerint, nullam debere subire molestiam; ac multo minus quicquam pensionis, vel discussionis domus gratia, persolvere, *l. 9. hoc tit.* inde apparet cives accipientes hospitio milites, & pecunia se redimentes, non teneri ad aliam pensionem vel discussionem pro domo, sed posse se quovis modo liberare, prout faciunt civitates & provinciæ, quæ adæratione & pecuniæ præstatione se liberant onere eccipiendorum militum. Non obstat *d. l. ult. h. t.* quæ tantum prohibet extorsionem, non autem moderatam oblationem. Videatur

9 Orto Tabor, *tract. de metatis p. 2. cap. 5. num. 8.* * Ubi autem miles pecuniam promissam, seu æstimationem accepit, alium civem onerare non debet; & si in ea urbe domum possideat, non potest petere eliam sibi hospitii gratia assignari, *d. l. 9.* Metatori quoque prætextu metatorum, quibus in eo itinere forsan non eget, non licet aliquid in usum suum exigere, aut fraudem admittere, assignando plura metata, quam sint milites, ut lucrum inde tribunus vel centurio sibi quærat, eut captet, tanquam redemti hospitii pretium: maxima enim damna excessu isto dantur rusticis, non minora Regi; cui tanto minus ad publicas necessitates conferre possunt: quibus expilatis & expulsis annona conquirenda & advehenda pluris sæpe Regi constat, quam integri exercitus stipendium.

10 Munus hoc recipiendi hospitia patrimoniale esse dixi, *lib. 10. tit. 41. per l. 3.* & J. C. *in l. 11. ff. de vacat excus. mun.* Idcirco quemadmodum pauci, Principali beneficio & singulari privilegio, a muneribus patrimonialibus sunt immunes, ita & ab hospitiorum onere, ut illustres, qui ipsi illustrem dignitatem gesserunt, non honorarii, vel vacantes, *d. l. 9. in fin.* Item Consules & Patricii, quia supeillustres; ita ut dum vivunt, tres domos habent ab hospitio liberas, eorum heredes ac parentes duas. Consulares viri tantum duas semis, seu duas dimidias domos, heredes eorum unam scilicet semis domum; Præfecti & Magistri militum dum vivunt duas domos: heredes eorum unam: Magistri officiorum vel Quæstores unam. Item immunes sunt Comites sacrarum largitionum, ac rerum privaterum, Comites domesticorum & protectorum, quorum singuli singulas domos liberas habent, dum vivunt, memorati eorum heredes dimidiam suæ domus partem, *l. 10. h. t.* ubi qui illustres honorarias dignitates quascumque sine actu e Principe codicillis impetrarunt, æquo animo hospitibus suas domos pendent, pro tertia domum parte. Excipiuntur decem primiceri post primicerium notariorum, quorum præclara spectabilisque militia est, & Reipublicæ maxime utilis; ideo Leo Imperator voluit ab hospitum gravamine, singulas illorum domos, quas in urbe Constantinopolitana possident, esse immunes, *l. 11. h. t.* Eadem exceptio porrigitur ad proximos scriniorum; hi enim cum eorum magistris æque sunt spectabiles, & ab onere isto hospitis recipiendi liberi, *l. 9. sup. de sacror. scrin.* Archiatri, seu medici sacri palatii, & urbis Romæ magistri liberalium artium, insignesque pictores, ac Doctores legum, ab hac hospitali molestia sunt etiam immunes, *l. 8. h. t.* uti & Clerici; cum quia eorum personæ sanctæ sunt & inviolabiles; tum quia infert hoc onus personalem quandam vexationem, quæ recipientis verecundiam, pulsare ac lædere videtur, *cap. non minus cap. adversus i. de immun. Eccles.* Si tamen urgeat necessitas, & laici supra modum ita onerentur, ut militibus recipiendis sint impares, æquum fuerit a Clericis & aliis exemtis subsidia suppeditari, *d. cap. adversus* ibi DD. & Ant. Faber *in sua Cod. l. 9. tit. 30. defin. 66.* Gaspar Thesaur. *qq. forens. l. 1. quæst. 93.*

11 Similiter Fabricensium domus, excepto casu quo Princeps esset excipiendus, *l. 4. h. t.* & prætoria ordinariorum judicum ab hac hospitali molestia liberantur, excusanturque Præsides provinciæ, si præsentes sint, & alii supetveniant, *l. 3. h. t.* Claudius Imperator Patrum decreto prohibuit milites domus senatorias etiam salutandi caussa ingredi, Tranquil. *in Claudii vita.* Multo minus licebit domos privatas Imperatoris vel ejus prædia hospitandi gratia accedere, & si ad ea quis metator accesserint, Theodosii rescripto, sine injuria potesit eremia expelli, non minus quam si sacrilegus esset, *l. 5. in pr. h. t.* Siquidem ubi quis illicitè versatur, inde pellendum esse nemo dubitat. Imò si metator ad designande hospitia ad villas ruricolarum accesserit, poterit ab illis expelli, nec est quod etimeu violentiæ in publicam personam exercitæ pertimescat, cum sibi arbitrium ultionis suæ, lege permittente sit concessum, *d. l. 5.* Multa enim singularia favore agriculturæ legibus constituta sunt, solùm optandum foret ut eæ servarentur, & quas novissime promulgavit Justinianus, ut citra querelam sumptumve provincialium miles hospitetur & elatur, prætes legitimas collationes, non ob cibum militis, non ob pastum equi quippiam exigatur. * Quodsi a 12
sit, dum transit exercitus, militi aliquid annonæ nomine collatores suppeditaverint, aut sumptum aliquem fecerint, in tributa publica reputetur, tantoque minus fisco præstetur, quanto plus insumptum fuerit, aut id reddetur ex communi canone totius provinciæ, vel ex arca præfectoria. Nam iniquum esset, ut milites bona possessorum gratis absumerent. Quapropter collatores curare debent, monumenta confici coram Præside, Episcopo, aut locorum Defensore, in quibus annotari debet quantum & a quibus sit insumptum. Quæ acta eamdem vim probetionis obtinent, ac si recauta sive apochæ datæ fuissent, *Novell.* 130. ubi præterea prohibet Imperator, ne Duces militiæ, vel diafo'læ, qui exercitum ducunt, aliquid a provincialibus vel civitatibus occasione transitus exigant; item ne milites eb hospitantibus petent introitus, quorum vel ipsum damnatum est nomen: non enim tam gratus est hospitio miles, ut adventus donativum mereatur.

13 Pœnam statuit exilii in metatores, qui ab hospitibus per concussionem pecuniam acceperint; in duces dupli ejus quod eccepere, & privationis cinguli, *d. Novell.* 130. *cap. 6.* Constitutiones Galliæ & nostræ ultimum supplicium, Petr. Greg. Tholusanus *l. 19. syntagm. jur. cap. 8. num.* 10. Sed hodie tanta militaris licentia est, ut constitutiones & edicta Principum non curentur: hostes ac milites nostri nullo discrimine per agros nostros grassintur, sive transeat, sive subsideat exercitus.

14 Huic malo præsentissimum remedium suggerit Vopiscus *in Aurel. Una*, inquit, *tuendæ disciplinæ militaris, etiam latrociniorum coercendorum certissima ratio, si militibus certa stipendia salvantur. Neque enim disciplinam servare potest jejunus exercitus, dum quod deest, semper præsumat armatus.* Unde sectè Imp. Aurelianus militates leges tales militibus præscribit, ad Vicarium suum scribens: *Si vis securus esse, imò si vis vivere, manus militum contine.* Nemo aliena rapiat, segetem nemo, *nemo atterat, nemo pullum rapiat, uvam nemo decerpat, annona sua miles sit contentus, & de præda hostis, non de lacrymis provincialium vivat. Stipendium in baltheo, non in popina habeat.*

TITULUS XLII.

De Salgamo hospitibus non præbendo.

1 *Non licet militibus salgami nomine, culcitras, ligna, olim extorquere.*

2 *Oblata an liceat accipere: & quid Salgami nomine veniat.*

3 *Non solutis stipendiis, an liceat militi necessaria extorquere. Moribus Salgamum dalur militibus.*

4 *Caussæ extorsionum attribuuntur fœminis & calonibus, qui castra sequuntur,* ex *quibus sunt expellendi*

5 *In præsidiis nunc dantur supellectilia militi, quæ restituenda juxta inventarium.*

6 *An damna & sumptus, quos ex militum transitu & hospitatione aliqui passi sunt, sarciri debeant a communitate.*

1 DIxi super. tit. eam hospitalitatem esse servandam, ut nihil ab hospitibus milites petant quod eorum victui, vel jumentorum pastui sit necessarium: Adjecit hìc Constantinus, ne quis Tribunorum aut militum Salgami gratia, culcitram, lignum, oleum ab hospitibus suis extorqueat, sed nec illis volentibus in prædictis speciebus aliquid auferat, *l. un. h. t.*

2 Quid, si amicus hospes; vel conjunctus offerat? Inhumanum esset Salgamum oblatum non accipere, cùm hìc nulla sit extorsio, quam lex vetat, Platea *ad d. l. un.* Salgami nomine significari existimat Cujacius herbas conditas, & Pancirolus herbas quæ sale condiuntur, ut oleæ, cappares & similes, Amaya *tit. ne opere collat. num.* 11. Frequentius ac verius salgama dici puto esculenta quæ ad usum & victum patrisfamil. asservantur, ut oleum, sal, piper & alia ad condiendos cibos necessaria, Alciatus, Pyrrhus, Tholosanus & Garzia Tolet. *ad h. tit.* hæc Hispani vocant, *todas las zarandajas que son menester para guisar de comer, como aceyte, mantica, sal, leña*, quæ licèt vilis pretii sint, non debent tamen præstari militibus, nè levi exigendi occasione arrepta, illa in immensum abutantur, *l. 5. tit.* sup. Stipendium enim, quod eis tribuitur, debet in ea quæ necessaria sunt, converti, ne hospitibus sint molesti & oneri, *d. l. un. in fin.*

3 Quid, si stipendia non stato tempore præstentur, licebitne militi ab hospite, id quo opus habet, extorquere? Minime: nisi fames urgeat, quæ nullis legibus potest coerceri. Item si necessarius fuerit miles defensioni hospitum, aut si ea solum accipiat quæ consuetudine legitimâ illi debentur: uti nunc militibus præsidiariis dantur ligna, sal, oleum, candelæ; & dum transeunt, communis victus, qui si non detur, exigi poterit, *l. 27. §. si quid 3. ff. de usufructu*; ubi videtur quod quando transit exercitus, ad id quod est necessarium pro victu conferre debeant prædia illius loci. Poterit ergo miles victum exigere, si talis vigeat consuetudo, de qua loquitur Modestinus *in l. 32. §. 6. ff. de admin. tutor.* vel domini prædiorum temporariam contributionem sustinent. Videantur Maldetus, Bonacina *de justit. & jure* & Zypæus *de judice lib. 4. cap. 9.* Christinæus *ad h. tit.* Dixi, si stipendium non præstetur: nam eo præstito, potest miles a vi & concussione pro-
4 hiberi, & puniri. * Harum concussionum caussa sæpe attribuuntur calonibus & mulieribus castra sequentibus, quæ velut impedimenta & onera proscribendæ sunt; Mulieres enim milites enervant, & ad rapinas, aliave scelera impellunt. Calones verò id unde militibus vivendum est, devorant, & rusticis plerumque infestiores; salgamum quod nullo jure debetur, surripiunt. Optimè Lipsi. *lib. 5. polit. cap. 13.* dum laudat disciplinam Romanam, ait: *Hæc mea, hæc pulchra militia est, non ista nostra, ubi in agmine plus calonum, imò scortorum est, quàm militum.*

5 Præter Salgama quæ consuetudo & edicta Principum nostrorum modestè & temperanter præstari militibus jubent, solent de more ipsis supellectilia commodari in præsidiis, quorum restitutio facienda juxta inventarium, antequam milites aliò migrent; si hospites id facere neglexerint, et damnum aliquod passi fuerint, id sarciendum non est, *l. 13. §. exercitus 7. & l. 15. §. 2. ff. locati*, ubi dominus prædii damnum sustinet, quod incursus hostium dedit.

6 At verò damnum quod transitus vel hospitii caussa, milites villis vel pagis dederunt, id pro rata a communitate tota restituendum judico. Item sumptus, si qui facti ab uno vel altero fuerint, cùm hoc onus sit publicum: nam licèt a privatis subeatur; debet tamen per adæquationem, quod prærogatum est a tota provincia repeti. Non obstat, quod fortuitum belli casum nemo præstare teneatur, *l. 23. §. fin. ff. de reg. jur.* nam verum est, quando casus iste non omnes, sed singulos spectat. Itaque quamvis aliqui solverint, id communitatis nomine censentur fecisse, *l. 21. ff. de negot. gest.* ita ut omnes ad restitutionem teneantur. Sic Lege Rhodia omnes contribuunt & damnum sarciunt, *l. 2. §. 3. ff. ad l. rhodiam de jac.* Atque damnum societati datum, vel quod quis pro communitate passus est, ab ea recuperat. Caussa quippe horum damnorum & sumptuum fuit communis necessitas & utilitas, ne videlicet tota provincia devastaretur, & villæ periculo militaris insolentiæ exponerentur, a quo cùm per nonnullos proprio sumptu servatæ fuerint, æquum est, eum ab omnibus rependi, Gail. *lib. 2. obs. cap. 22. num. 5.* Mastrill. *decis. Sicil. 164. num. 14. & seq.* & alii quos refert Klockius *de collectis cap. 17. num. 260. & seqq.*

TITULUS XLIII.

De Commeatu.

1 *Quid sit commeatus, parcè militi dandus tempore expeditionis.*

2 *Qua pœna puniatur miles qui tempore expeditionis a signis abest: Officiati cur abesse non debeant.*

3 *Milites qui sine commeatu emanent; quomodo mulctentur.*

4 *Sine jussu non licuit longius a tubæ auditu discedere.*

5 *Qui commeatu accepto non rediit, censetur desertor, pro numero temporis. Examinantur caussa emansionis.*

6 *Palatini, Magisteriani, Senatores, sine commeatu recedere non poterant, & puniebantur diminutione dignitatis. Quid nunc juris.*

7 *Coram quo Judice conveniantur, qui rei suæ componendæ caussa absunt, cum aut sine commeatu.*

8 *Commeatus etiam accipitur pro annona & victu.*

9 *Commeatus procuratio Duci incumbit; cavendum ne hostis a tergo relinquatur.*

10 *Loca explorentur, castra muniantur præsidio, & pontes sternantur.*

COmmeatus est facultas quæ a Duce exercitus datur 1
militibus recedendi & eundi ad tempus, quò velint. Olim hisce verbis dabatur: *Si quis vestrum suos invisere vult, commeatum do, primo verè adsitis edico*, Livius *lib. 30.* Scribit Macer officium regentis exercitum, non tantùm in danda, sed etiam in observanda disciplina consistere; quapropter inter alia monet, ut parcissimè commeatus detur, ne equus militaris extra pro-
vinciam ducatur, *l. 12. ff. de re milit.* * Est enim in- 2
conveniens valde ut miles vel equus militaris diu a signis & exercitu aberret, & specie commeatus latrocinandi flagitiis occupetur. Ideo etiam Imperator Constantinus prohibuit Tribunis & Præpositis expeditionis tempore commeatum dare militibus. Et si quis eo præsertim tempore, quo Barbarorum fiunt incursiones, commeatum dederit, vel si quis miles, cùm apud signa esse deberet, abfuerit, is capite plectatur, *l. 1. hoc tit.* Hanc legem imitatur hodiernum edictum Regis nostri: *Nemo Officiatorum majorum vel minorum absit a suo milite, sine Præsidis castrorum licentia; si secus faxit, deponitor, etiam magis castigator, ut factum meruerit:* Propterea quod præsentia Officiatorum disciplinam conservet, & militis petulantiam coerceat. Aliàs effunditur, ut vi retentus fluvius cataractis amotis. Miles ut plurimum sub disciplina est, quemadmodum puer sub ferula, ad oculum uterque bonus, alius ab illo qui sub Alexandro Cæsare, de quo Lampridius: *Iniit Parthicam expeditionem, quam tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites, sed Senatores transire dicerentur, quocumque iter legiones faciebant, Tribuni accincti, Centuriones verecundi, milites amabiles erant; ipsum verò ob hæc tot & tanta beneficia, provinciales
ut Deum suscipiebant.* * Rarò igitur militibus dandus est 3
commeatus, idque tantum ubi caussa urserit ad res proprias obeundas. Militibus verò præsidiariis, ab iis qui limites & confinia custodiunt, ne quidem ab eorum Duce dabitur, sub pœna dejectionis, *l. 2. §. 9. sup. de off. præf. prat. Afr.* Mitius agunt Honorius & Theod. Impp. *in l. fin. h. t.* qui statuunt, ut milites qui sine commeatu per annum domi permanserint, si postea ad signa sua revertantur, decem sequentibus postponantur; si per biennium, viginti; si per triennium, triginta: quartus autem annus nullum omnino veniæ locum relinquit.

Hinc liquet militibus nullo modo licere stationes 4
suas deserere, nec absque jussu Tribuni extra munimenta abire. Imò ut a rapinis continerentur, non licuit longius a tubæ auditu abscedere, Appianus *in Lybica.* Quod si militum aliquis a Tribuno ad Principem missus fuisset, illico se offerebat Præsidibus & Magistris militum, caussas suæ profectionis exponebat; iis expositis cum responso ad suos remittebatur, *l. 13. sup. de re milit.*

milit. ne hac occasione diutius emaneret, & negotia propria ageret. Etenim miles qui quod sibi utile est agit, non videtur Reipublicæ caussa abesse, *l. 1. ff. de re mil.* nec is qui commeatu accepto domi suæ moratur, *l. 24.*
5 *ff. ex quib. cauf. major.* * Unde Imperator rescripsit, eum qui cum commeatu abest, in omnibus pro præsenti haberi, *l. 9. sup. de proxim. sacror. scrin.* id verum est, dum erat tempus commeatus: nam qui id excessit, emansoris vel desertoris loco est; habetur tamen ratio dierum quibus tardius reversus est; item hyemis, navigationis, vel itineris, & si se probet valetudine impeditum, vel a latronibus detentum, similive casu moram passum, dum non tardius a loco profectum se probet, quàm ut occurrere posset intra commeatum; restituendus est, *l. 14. & l. 3. §. 7. ff. de re mil.*

6 Datur commeatus non tantùm militibus armatis, sed etiam togatis & Palatinis, qui si supra commeatus diem sex mensibus absuerint, & sibi vacaverint, proprii gradus, dignitatisque diminutione coercentur, *l. 2. h. t.* Solebant quoque Senatores venia petita a Senatu, secessus gratia petere Syracusas, vel Siciliæ oppida, in quibus sua prædia, vel alia amœna loca habebant. Sub Principibus verò non licuit Senatoribus aut Illustribus urbe excedere ultra septimum milliara, sine Principis permissu. Quò facit *l. 22. §. 6. ff. ad municip. & l. 15. sup. de dignit.* Hinc apud Suetonium *in Claud. cap. 16. Notavit multos, & quosdam inopinantes, & ex caussa novi generis, quod se inscio & sine commeatu, Italia excessissent.* Quod intelligendum de potentioribus, quorum diuturnior absentia Reipublicæ noxia, & Principi suspecta. Unde hodie Illustribus & Senatoribus non licet absque venia, etiam negotiorum suorum caussa, ab urbe, aut curia abesse.

7 Huc pertinet *l. ult. sup. in quib. cauf. mil.* ex qua colligere est, Palatinum sive agentem in rebus, si rei suæ componendæ caussa in provincia sine commeatu moretur, posse ibidem conveniri nec fori præscriptione uti, eo quòd commeatum omnino nullum habebat; aut si habeat, sed non ut componat res suas privatas, pro privato, non pro militante, & palatino haberi: si verò commeatum suorum negotiorum caussa habeat & conveniatur; ipsum intra tempus commeatus conventum fori præscriptione uti, & ad suum judicem revocare posse certum est. Compositis autem rebus, si ad aulam redierit & tunc conveniantur, ab aula evocari non poterit. Idque nunc observatur, ut aulici non nisi coram aulæ judice, vel consilio secretiore Principis conveniantur, ut Doctores docent *ad d. l. ult.* & ex novissimis Vultejus & Mornacius.

8 Commeatus præterea apud bonos auctores pro cibariis accipitur, ad publicam alimoniam exercitus, vel civitatis, vel alicujus privati. Cicero *pro lege Manil. Jam commeatu & privato & publico prohibemur:* & apud Tacitum sæpe pro frumento, quod ea Asia deferebatur, in usum populi Romani. Miles verò qui in partem stipendii alimenta ex commeatu, idest, publico accipiebat, Commeatalis dicebatur, Coteræus *l. 1. de jure milit. c. 38. in fine.*

9 Est autem Ducis exercitus commeatum procurare, & annonæ Præfectum constituere, qui rem frumentariam summa diligentia curet: nam ab ejus officio robur & vita militum pendet. Utile quoque est habere civitatem aliquam commeatibus suppeditandis opportunam, & a qua facilis sit ad castra transitus. Caveat Dux exercitus nimium in hostile solum progredi, hostibus arcibusque a tergo relictis, ne præcludatur commeatus, conetur potius eum hostibus eripere, atque eo deducere, ut sine ferro bellum finiatur.

10 Si autem constituit in hostili agro castra figere, & hostem invadere, ante omnia industrios & fidos exploratores præmittat, qui motibus hostilibus intendant, consilia rimentur & referant. Interea omni industria conatuque locum aliquem occupet & muniat, qui refugii & belli sedes sit, omnibusque locis a tergo relictis imponat firma præsidia, quo commeatus, sarcinæ & impedimenta tutius sequantur, pontes sternat, ut si necessitas exegerit, facilius sit regressus, Cæsar *de bello Gall. lib. 4. & 6.*

TITULUS XLIV.

De Tyronibus.

1 *Qua ætate milites legi, & in numeros referri poterant.*
2 *An pupilli militare possint: cur Principum filii militiæ assuefaciendi.*
3 *Qua ætate apud Hispanos ad bellum unus de familia educatur.*
4 *Onus istud educendi unum ex familia ad bellum, non est dissimile ab onere præstandi tyronis apud Romanos, ubi de auro tyronico.*
5 *Qui tyrones dicuntur, eorum gradus erat posterior, ad altiorem qui promoveantur.*
6 *Juvenes militiæ incumbere debent; notabantur tyronum brachia, ne vagarentur, aut fugerent.*
7 *Servi militia prohibentur, & qui alienum servum militiæ inscribit, punitur.*
8 *Tyrones mitius puniuntur. Item si arma amittant, vel alienent.*
9 *Arma postliminio non redeunt. Quid juris apud Hispanos, si nobilis arma amittat aut alienet.*

QUi militibus præest, parcissimè iis commeatum dare debet (ut dictum superiori titulo) aut quemquam minorem septemdecim annis tyrocinio adscribere. Hanc ætatem septemdecim annorum ut postulando, ita & militiæ aptam censuit C. Grhtcus in suis legibus, referente Plutarcho *in vita Grach.* Laborantibus tamen Romanis contra Vejos delectu habito, non modo juniores conscriptos refert Livius *l. 5. & 6.* sed etiam seniores coactos nomina dare, ut urbis interea custodiam facerent, quod & Camillus jussit. Rursus post Cannensem cladem Decius Julius dictator, juniores decem & septem annis, imo & prætextatos militiæ adscripsit, notatique sunt, qui majores annis sexdecim illo bello non militassent, Petr. Belli *de re milit. p. 1. c. 7.* Consentit Lipsius *de milit. Rom. lib. 1. dial. 2. Ecce in juventutis inopia quidam tum etiam prætextati milites capti, id ne fraudi iis esset, & quia præter Servii ac vetus institutum, lege subventum fuit, & anni illi in stipendia venerunt, haud secus quàm si à decimo septimo cœpissent.* * Jure etiam constat impuberes nobilium ad militiam admissos fuisse, *per l. fin. sup. de test. milit.* sed ad exemplum non trahitur, quod Princeps aliquibus ob merita parentum indulsit, *l. 1. §. 2. de constit. Princ.* Neque quod filios suos impuberes militiæ assuescere velit, cum caussæ plures esse possint. Quatuor fuisse Tiberio caussas refert Tacitus *2. annal.* ob quas ambos filios suos Germanicum & Drusum in castris inter arma educari voluerit, ut nimirum militiæ assuescerent, ut exercitus studia pararent, ut procul aulæ deliciis educarentur; & denique ut filio utroque legiones obtinente tutior ipse & securior viveret. Qui in castris totam ætatem traducit, multa experiundo, temporis lucrum facit; qui in aula, luxu, cæremoniis & inanibus oblectamentis, illud malè perdit. 2

Posteriori ævo Fredericus Imperator aptam magis militandi ætatem, ab anno vigesimoquinto ad sexagesimum statuit, *constit. de qual. & ætat. pupilli in fin. in usib. feud.* Verùm ea constitutio de duello agit, quod per se suscipere qui minor est vigintiquinque annorum, non tenetur. In Hispania extat Constitutio Philippi III. Regis, anno 1609. lata, qua cavetur, ne sint minores octodecim annis, qui militiæ nomen dant, aut ad eam ex quaque familia assumuntur; quoniam plena est pubertas, & apta bellicis laboribus ætas, quam suadebat Mæcenas Octaviano, ne ea minores ad equestrem dignitatem eveheret, Dion. l. 52. Narbona *de ætate ad omnes act. an. 18. quæst. 2. num. 8.* 3

Modus ille cogendi milites ex quavis familia apud Hispanos, non videtur esse dissimilis ab onere præstandi tyronis a singulis agrorum possessoribus: quod si non fecissent, loco tyronis pendebant anti tributum, quod dictum aurum tyronicum, de quo tantopere queritur Vegetius *l. 1. c. 7. Hinc tot ubique ex hostibus clades, dum longa pax militem incuriosius legit, dum possessionibus indicti tyrones per gratiam aut dissimulationem probantur.* Eò pertinet quod scribunt Socrates *l. 4. historiæ Eccles.* & alii, de Valente Imp. qui numerato pretio vendidit militem, qui ex provinciis a possessoribus præstabatur, cum jussisset, ut pro quovis milite aurei octoginta a tributariis exigerentur. Ab isto onere taxationis immunis nullus possessor erat, nisi qui esset miles: dabatur enim illud militari cingulo, *l. 3. & 18. Cod. Theod. de tyronib.* Unde & *in l. 3. sup. de condict. ob turp. cauf.* rescribunt Impp. restituendum esse militi, quod evitandi tyrocinii caussa dederat, ut ibidem dixi, sive aurum tyronicum, quod ab eo exactum fuerat ex caussa agri sui 4

unii

militaris, ut Mornacius *ad d. l. 3.* scribit.

5 Juvenes itaque non poterant evitare tyrocinium; ideo priusquam militiæ adscriberentur, in scholis militaribus se exercebant, & anno integro tyrocinii onera sustinebant gravissima & penè intolerabilia, atque ut illis assuescerent, scribit Vegetius *l. 1. Tyrones pondus sexaginta librarum ferre consuevisse: & c. 13. pro frumento hordeum accepisse, si parum in exercitia profecissent*. Inde tyrones dicti, quos Hispani *saldados visounos* vocant, ubi autem in numeros relati erant, poterant milites appellari, *l. 42. ff. de test. milit.* Nunc eadem sunt militum & tyronum jura, non tamen stipendia æqualia, nec gradus: nam illi celsiorem gradum obtinent, quibus laborum assiduitas & stipendiorum prolixitas suffragantur. Tyrones posteriori loco semper ponuntur, *l. fin. h. t.* & exiguo fruuntur stipendio, quod augeri solat secundum merita & dignitates, quas judicio Principis consequuntur. Principis anim est, non habita ratione natalium, sed virtutis bellicæ, validissimos & strenuos junioribus præferra, non autem hos illis, ut sæpe videre est. Cum fragile & infirmum juvenilis ætatis consilium, multisq;
6 captionibus expositum, *l. 1. ff. de minoribus*. * Ideoqua juvenilis ætas perpetuo armis assuescere debet, ut tandem per laboris assiduitatem, & patientiam in veteranorum locum inscribi, & gradum militiæ altiorem consequi possit. Juventus exercita, inquit Tacitus, in pace decus, in bello præsidium est, *de moribus Germanor.* Quapropter Imperatores nullum tyronem longius a signis evagari voluerunt, *l. 1. h. t.* sed militiæ suæ incumbere. Absurdum quippe est illam militiæ perpetuitatem, quam vix dum elegerunt, nullo inchoato negotio relinquere. Illorum autem, quo ab aliis discerni possent, exemplo fabricensium, nota brachiis inurebatur, *l. 3. sup. de fabricensibus*.

7 Licèt enim servis fugacibus etiam nota in fronte fieret, erat hæc nota turpis, & ignominiæ indicium; at illa tyronum nota, nobilitatis insigne. Quamobrem ad nobilem illam militiæ artem, servi qui natura abjecti, non admittebantur: & si quis alienum servum in tyrocinio militiæ scribi curasset convictus aut proditus, libram auri ærario cogebatur inferre, *l. 2. h. t.*

8 Denique tyrones privilegium habent, ut illis, si quid erraverint, facilius ignoscatur: debet anim judex partim ætati, partim imperitiæ nonnihil condonare. Et si plures simul militiam deseruerint, & deinde intra certum tempus reversi fuerint, gradu pulsi, in diversa loca distribuendi sunt; tamen tyronibus in hoc parcendum ast, qui si iteratò hoc admiserint, pœna competenti afficientur, *l. 3. §. 9. de re militari*. Præterea in hoc etiam jura favent tyronibus, ut quamvis arma amittere vel alienare grave crimen militare censeatur, attamen tyroni in hoc crimine facilius parcitur, *l. 14. in fin. ff. de re milit.* ut prudentiores aliquando effecti, Rempu-
9 blicam a qua aluntur, diligentius tueantur. * Cum ergo turpiter, & non sine flagitio arma amittantur, ideò respondit Marcellus ea non redire postliminio, *l. 2. & 3. ff. de captiv. & postlim. rev.* quemadmodum nec illi revertuntur postliminio, qui armis victi hostibus se dediderunt, *l. 17. ff. d. t.* Mirum tamen quod lex Hispaniæ, arma in bello amissa ex præda forte facta resarciri jubeat, *l. 4. & 5. tit. 25. p. 2.* Adeo ignominiosum esse indicat dicta lex in bello arma amittere, vel in expeditione ea vendere, ludere, vel oppignorare, ut nobilibus ex hac caussa infamiæ notam inurat, & nobilitatis prærogativam adimat, *l. ult. tit. 21. p. 2.* ibi Lopez. Apud nos quoqua non perdidisse solum, sed & arma mutasse, ac propriæ cohortis signis dimissis, alterius cohortis arma sumpsisse, grave crimen est, quod edicto Regio coerceri maxime oportoat, Coteræus *l. 3. s. 9.* Ayala *l. 3. de jure belli cap. 16.*

T I T U L U S XLV.

De Littorum & Itinerum custodia.

1 *Littora & Itinera custodienda, ne illicitæ merces ad hostes deferantur.*
2 *Evecturi merces extra provinciam, notificent in quem locum eas deferant, alioquin puniuntur.*
3 *Utile Reipublicæ merces ut annotentur, & ne exportentur, quibus opus habemus.*
4 *Exempla Hispaniæ, quæ merces pretiosas vilibus commutat, & è regno aurum sinit efferri, aut eo negotiari.*
5 *Bene habendi sunt mercatores, littora & itinera curanda, reficienda.*
6 *Fuit veteribus Romanis magna itinerum cura.*

1 UT belli dominiqua res bene gerantur, maxime littorum & itinerum habenda est cura & custodia: de hac Honoribus & Theodosius Imperatoras saluberrimam legem promulgarunt, ut in littoribus maris & fluminum, & in itineribus custodes ponantur, qui observent ne illicitæ merces ad barbaras gentes deferantur, & naves quæ a portu vel littore dimittuntur, nullam concessionem vel damna sustineant, si tamen naucleri declarent in quam provinciam ituri sint, *l. un. h. t.* Mercium illicitarum nomine continetur vinum, oleum, liquamen, idest, garum vel oxigarum; item ferrum, vel quodvis armorum genus, quo validiores reddi possunt hostes. Quò pertinet *l. 1. sup. quæ res export. neq.*

2 Unda prudenter fecerit mercator si indicaverit Officiali portus (qui olim erat Comes sacrarum largitionum) vel alteri ad id constituto, genus mercium quod evecturus est extra provinciam, qua declarationa, & literis transitus acceptis, ac in notitiam relatis, tutò licebit abire; alioquin si illicitas merces mercator, vel dominus navis, vel rectores imposuerint, navis fisco vindicatur, & si absente domino, id a magistro, vel gubernatore, nautave aliquid factum sit, ipsi quidem capite puniuntur, commissis mercibus: Navis autem domino restituitur, si ipso nesciente contingerit: non enim debet is navi sua privari, nisi delicti conscius fuesit, *l. 11. §. 2. ff. de publican. & vectigal.* late Bobadilla *l. 4. politia c. 5.*

3 Utile præterea Reipublicæ merces quæ evehuntur & invehuntur, inspicere & annotare, propter vectigalia, quæ ex iis ærario inferuntur; quorum exigendorum jus omnes semper gentes probarunt, præterquam ea, quæ ex rebus ad victum necessariis exiguntur. Item na merces illæ exportentur, quibus postea Respublica indigeat, ut eæ conquirantur, quibus dapauperetur, ut sunt illæ quæ animi & luxus caussa importantur: de quibus queritur Tiberius apud Tacitum *l. 3. annal. Lapidum caussa pecunia nostræ ad externas, aut hostilas gentes transferuntur*.

4 Queritur & Hispania, cujus incolæ, summo labore & periculo ex remotissimis urbis plagis, merces pretiosissimis advehunt, quas exteri exiguo pretio emunt, vel nescio quibus crepundiis ex ære, stanno, plumbo confectis permutant, vicinos ditant, se dapauperent. Imò ipsi Hispani aurum argentumve Genuensibus mercatoribus committunt, ut eo negotientur, & pro eorumdem negotiationibus plurima persolvunt cambia. Aliis mittunt sericum, lanam, chalybem, ferrum aliasque merces, quæ diversimodè alaboratæ revehuntur in Hispaniam, & ingenti coemuntur pretio ob vectutæ sumptus & artificium. Hinc publica illa inopia, quæ regna maximè enervat, alendi potius artifices sunt & præmio invitandi, qui mercibus ibi natis necessaria conficiant, sic pecuniæ a provinciis non efferentur, sed aliunde inferentur, aut aliis mercibus necessariis commutabuntur.

5 Ut autem copia utilium mercium insequatur; in primis bene tractandi sunt mercatores, ne scilicet nimiis tributis graventur, neve exactorum injuriis subjaceant; sed potius privilegiis alliciantur, flumina purgentur, viæ publicæ terra marique tutæ sint & reficiantur. Cum anim Princeps ex vectigalibus commodum percipiat, curet oportet, ut modis omnibus advectiones sint faciles ac tutæ, *l. 1. ff. de ripa munienda*. * Quanta autem
6 fuerit veteribus Romanis viarum cura & custodia, indicat lex Viaria Sempronii, a Cajo Sempronio, Q. Cæcilio Metello Cons. lata, quam cum Augustus negligi videret, jussit ut a patribus propriis sumptibus, viæ publicæ reficarentur, & custodirentur, atqua exemplo Appii Censoris, qui Appiam sterni curaverat, ipse Flaminiam, Consulum tempore inchoatam, multisque locis intermissam, refecit & promovit. De cura hac & tuitione viarum librum scripsit Papinianus noster, cui titulus, *de officio Astynomi*, cujus tantùm superest fragmentum *in l. 1. ff. de via publ.* Le Bert *de la souveraineté du Roy l. 2. c. 13.* Dorleans *in Tacit. l. 3.* Zypæus *de judice l. 3. c. 22. n. 20.*

T I T U L U S XLVI.

De Desertoribus & Occultatoribus eorum.

1 *Qui dicuntur militiæ Desertores, & Emansores.*

2 *Deser-*

2 *Desertionis & emansionis caussa examinanda.*
3 *Desertores militia qualiter puniantur, & filius a patre oblatus.*
4 *Qualiter jure novo puniantur desertores & eorum occultatores.*
5 *Desertores si armis se defendant, ut capiantur, possunt a quocumque occidi.*
6 *Qui aciem deserunt, ut se ad prædas convertant, capite puniuntur.*
7 *Devictis hostibus, distribuenda sunt præda in milites, qui continere se debent.*
8 *Humaniter tractandi sunt victi, & pro incolis habendi.*

1 DEsertores sunt tyrones & milites qui belli tempore a signis absunt, vel per prolixum tempus extra castra evagati, inviti plerumque reducuntur, *l.* 1. *§.* 1. *h. t. & l.* 3. *§.* 3. *ff. de re milit.* quo distinguuntur ab emansoribus, qui postquam diu abfuerunt, sponte ad castra regrediuntur, *d. l.* 3. *§.* e. his proximi sunt qui ad diem commeatus non veniunt, & perinde in eos, ac in desertores & emansores statuitur; facta tamen prius copia dicendi, num fortè quibusdam casibus detenti fuerint, propter quos venia digni videantur, *d. l.* 3. *§.* 7. Levius itaque delictum emansionis habetur, ut erronis
2 in servis gravius desertionis, ut in fugitivis. * Examinantur autem caussæ emansionis, cur & ubi quis fuerit, quid egerit, & datur veniæ affectioni parentum, valetudini, & si servum fugientem sit persecutus vel alia ejusmodi caussa, *l.* 4. *in fin. ff. d. t.* sed & ignoranti adhuc disciplinam tyroni ignoscitur, ut dictum supra *tit.* 44. *n.* 7. Non autem omnes desertores similiter puniendi sunt: nam habetur ratio ordinis, stipendiorum, gradus militiæ, loci, muneris deserti, anteactæ vitæ; refert etiam num solus, vel cum pluribus, semel, an iterum quis deseruerit, aliudve crimen, ut si furtum desertioni adjunxerit, *l.* 5. *ff. d. t. de re milit.* ubi etiam ratio temporis habenda dicitur: nam qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, & pedes militiam mu-
3 tat: in bello idem admissum capitale est. * Gravius quoque in eum statutum fuit, qui post desertionem, in aliam militiam se dedit, & legi passus est, *d. l.* 4. *§.* 9. Sic si in urbe desertor inveniatur, capite puniri debet; alibi apprehensus ex prima desertione, restitui potest; si iterum deserat, capite puniendus est: si verò se offerat ex indulgentia Principis in insulam deportatur, *d. l.* 5. *§.* 4. & filius desertor a patre suo oblatus in deteriorem militiam dandus est, ne videatur pater ad supplicium filium obtulisse, *l.* 13. *§. ult. ff. de re milit.* est enim nonnihil pietati paternæ indulgendum.

4 Imperatores autem mitius hic agunt cum desertore, si sponte processerit, peccati anterioris supplicium timere non debet, *l.* 1. *§.* 1. *h. t.* at qui desertorem agro tectove receperit, atque apud se diu passus fuerit delitescere, actor quidem, vel procurator loci, qui hoc sciens commiserit, capitali supplicio subjugatur; dominus verò si hujus rei conscius fuerit, prædii, in quo desertor latuit, amissione punitur: nec tantum qui desertore occultat, punitur; sed etiam judex qui gratia vel dissimulatione pœnam desertori irrogare neglexerit. Qui veros desertores prodiderit, præmio afficitur, *d. l.* 1. & servus libertate donatur, *l. ult.* sup. *quib. ex caus. serv. pro præ.*

5 Cæterum, si desertores inventi vi resistant, tanquam rebelles in ipsis temeritatis suæ conatibus opprimi debent, *l.* 2. *h. t.* & defunctorum in desertione bona publicari, *l.* 4. sup. *de re milit.* Cum antea tamen Imperatores Arcadius & Honorius permisissent cuilibet desertores opprimere, & communis quietis caussa ultionem publicam exercere, *l. ult.* sup. *quando lic. unicuique sine jud.* Quod si literis missionis se tueri velint, judex sollicita cautione disquirat: an veræ sint, ne fictis testi-
6 moniis delictum suum excusare conentur, *d. l.* 2. * In desertores autem eos severissimè animadvertet, qui relictis militaribus castris, se ad deprædationem vel latrocinium contulerint, *l.* 3. *h. t.* Severissima autem illa pœna mors est; & meritò; cum duplex committant crimen, desertionis & latrocinii, *l.* 28. *§.* 13. *ff. de pœnis & d. l.* 5. *§.* 3. quod neque morte extinguitur, *d. l.* 4. sup. *de re milit.* nec abolitionem recipit, *l. ult.* sup. *de abolit.*

7 Eodem supplicio afficiendi sunt, qui militiam non quidem deserunt, sed signa; proprius Hispanice, *que desamparan sus vanderas*, & necdum parta victoria prædas agunt. Idem statuit Rex noster, ne victoria ob prædam è manibus elabatur: ea autem obtenta, in præmium prædas permittit; ita tamen ut absit omnis inhumanitas, & deprædatio sit fructus victoriæ, non crudelitatis exercitium. *De evertendis* (inquit Cicero *l.* 1. *offic.*) *diripiendisque urbibus, valde illud considerandum est, ne quid temerè, ne quid crudeliter fiat; idque est magnanimi viri, rebus agitatis punire sontes, multitudinem conservare, in omni fortuna, recta atque honesta retinere.* Igitur ad avertendam militarem insolentiam, post conflictum & obtentam victoriam, Dux belli prædas ex æquo distribuet; quia sine iis militem in disciplina continere vix poterit. * Et in debellatas civitates imperium 8
ne sumat, sed victoriam clementia temperet: si enim laudatur temperantia in singulos; quanto magis in populos? Laudat veteres Romanos Salustius, ea moderatione usos fuisse in victos, ut eos miscerent victoribus, eodemque loco in posterum haberent. Contra Athenienses victis omnia eripiebant; atque illos adeo exosos habebant, ut nullo commercii jure dignos existimarent. *Quid ipsis aliud exitio fuit, quanquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientia valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit*: Justinus. Exemplum sanè imitandum: nam si victi tanquam alienigenæ habeantur, hostilem semper retinent animum. Quare Claudius Imp. jus civitatis Romanæ devictis provinciis dedit, Tacitus *l.* 11. *ann.* hoc namque medio, paulatim discunt ferre imperium victoris, postquam id præscripsit temporis diuturnitas, & sublata est libertatis pristinæ memoria.

TITULUS XLVII.

De Veteranis.

1 *Qui veterani dicantur: iis Impp. multa privilegia & honores contulerunt, & quare.*
2 *Ac præsertim Constantinus veteranis concessit immunitates a muneribus civilibus, & a vectigalibus, & circa venditiones.*
3 *Item a muneribus personalibus liberi sunt veterani: an etiam patrimonialibus, & portatorio onere?*
4 *Privilegia veteranorum, alia ad testamenta, alia ad pœnas pertinent.*
5 *Hæc privilegia personalia veteranorum etiam ad eorum filios extenduntur.*
6 *Veterani ab injuriis defenduntur, & honorantur protectoria dignitate.*
7 *Veterani qui se latrociniis dederunt, privilegia sua amittunt.*
8 *Volens uti privilegiis veteranorum, evidentibus probationibus, non jurejurando, cogitur probare honestam missionem.*
9 *Quid, si in possessione sit privilegiorum.*
10 *Veterani forum mutant, judicium militare non coguntur amplius observare.*
11 *Hodierna militia an veteranos habeat: illorum pluris facienda exigua manus, quam imperita multitudo.*
12 *Turpe spretis veteranis præferre tyrones.*
13 *Qui fit, ut tanta vis auri collata, tam exiguos faciat in bello progressus.*

DE Tyronibus, qui primo arma induunt, dixi paulo ante: nunc de veteranis, qui illa diu tractarunt, ac in militia permanserunt. His priusquam a 1
muneribus oneribusque vacatio concederetur, Imperatores voluerunt vigesimum annum militasse, *l. ult.* sup. *de his qui non impl. stip.* quo expleto existimavit Antoninus indecorum esse eis sordida munera indici. Quare veteranos eos esse sentio, qui vicena stipendia impleverunt, & emeriti sunt milites, *l.* 2. *d. t. qui pleno stipendiorum numero funguntur*, ubi plura dixi. Inde emeritum, quod est præmium emeritis debitum, *l.* 5. *§.* 7. *ff. de re milit.* Eorum autem tanta sunt commoda & privilegia, ut Imperatores certatim illos honoribus & præmiis cumulasse videantur; & meritò: cùm publici honores a publica utilitate dependeant, & illis digni censeantur, qui totos se Reipublicæ dedunt; nec aliud virtutis præmium, quam honores esse ducunt. Huc facit, quod scribit Cassiodorus *l.* 7. *epist.* 30. *Æquitati convenit, ut unusquisque ad fructum militiæ emenso tempore debeat pervenire, & laboris recipiat præmium pro compensatione meritorum, & cum ad tempus venerit constitutum, optato honore potiatur.*

Ex Impp. nullus plura privilegia & honores veteranis contulit, quam Constantinus; is enim cum salutatus

esset

esset à Præfectis, Tribunis & viris eminentissimis, acclamatum est: *Auguste Constantine, Deus te nobis servet, vestra salus, nostra salus, verè dicimus.* Adunati veterani exclamarunt: *Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habeamus? Si muneribus & oneribus universis locis conveniri non finamur?* Imperator se agnoscens veteranorum virtute non minimam utilitatem consecutum fuisse, iis ut redderet, quantum jure potarat, non quantum videbat esse ex di-
2 gnitate, vel merito, respondit se conveteranorum fortunam magis augere velle, quam minuere: quare iis concessit, ut nullo munere civili, nec in operibus publicis convenirentur, quibuscumque nundinis interfuissent, nihil ob venditionem propositam, expositasque merces, dare cogerentur; quinimo publicanos, qui, ut solent, negotiantibus semper adsunt, veterani à se repellerent, ut quieto post suos labores ocio perfruerentur, *l.1.h.t.* ubi etiam fisco interdictum, ne ullum ex veteranis inquietet, sed liceat eis emere, vendere, & pecuniam tractare, agitare mercimonia, atque interim suis
3 uti beneficiis. * Quæ ut paucis complectar, dico veteranos, qui confectis legitimis stipendiis honestam missionem consecuti sunt, habere immunitatem munerum personalium. Personalia autem munera sunt, quæ corporis labore & animi solicitudine fiunt, *l.1.§.illud ff. de muner.& honor.* unde excusari eos à navium fabrica, & ne esactores tributorum fiant, rescripsit Divus Antonius *l.fin.h.t.* item à curia & tutelis, *l.8.ff.de excus. tut.* dixi supra *de excus. veter.* à cura annonæ, ab hospitis receptione, *l.fin. §.pen.ff. de muner. & honor.* quod tamen patrimoniale magis onus esse videtur, *l.3. §.14.d.t.* Patrimonialia vero munera sunt, in quibus sumptus maximè postulatur, atque ea utpote solemnia omnes sustinere oportet, *l.2.in fin.h.t.* Sunt tamen veterani immunes à capitatione, collatione estraordinaria, & portstorii onere, quod patrimonii esse Bartolus aliique existimant, atque id ab iis præstari qui pontem vel locum aliquem transeunt, tanquam pædacium. Fit autem hujus deportatorii oneris mentio *in l.1.in fin. h.t.* At potest id proprius accipi, pro cura perferendæ pecuniæ fiscalis, annonæ, & vestium militarium, qua liberatur qui senio, aut corporis imbecillitate (non aliena à veteranis) vexatur, *l.2. §.7. ff. de vacat. & excus. mun.* Item *in l. ult. §.tyronum. 3. ff. de munerib.* ibi: *vel rei pervehendæ sive persequendæ, vel pecuniæ fiscalis:* personale munus esse dicitur, à quo tantum veteranos excusari crediderim: nam à patrimonialibus neque milites, neque veteranos, neque Pontificem, neque quemquam alium, etiam privilegio fubnisum excusari, censent juris auctores *in l.ult.§.ab hujusmodi ff. de munerib. ad l.2.ff.1.cum l.seq.ff.h.t. & tit.* sup. *de muner. patrim.* Non adversatur glossa *in l.2.* sup. *de re milit.* quę dicit à sordidis patrimoniorum muneribus Veteranos excusari; quia non loquitur de patrimonialibus, aut personalibus, sed de sordidis militiæ muneribus, à quibus escusari veteranos docet Cujacius ibi, & Georg. Acacius *lib. de privil. veter.*

4 Habent præterea privilegium veterani; tam quoad testamenta, quam quoad pœnas. Itaque si testamentum fecerint de castrensi peculio, id pertineat ad eum quem heredem relinquerint; si vero intestati decesserint, nullis relictis liberis, vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit. Sed eatenus hoc illis conceditur, quatenus militant, vel post missionem intra annum tantum, *Inst. de test. milit. §. sed hactenus.* Si autem veteranus decesserit, universa bona etiam paterna ad heredem castrensium pertinent, *l.13.ff.de test. milit.* At veterani qui tempore militiæ peculium sibi acquisiverunt, militiam autem deposuerunt, communi jure testantur; item damnati ex delicto militari: nam eorum bona non occupantur à fisco, *l.1. & 2.ff.de veteran. & mil.success.* sed de his plura dixi supra *de milit. test.*

5 Quoad pœnas, hoc privilegium habent veterani, ut neque illi, neque liberi eorum in metallum, opusve publicum, vel ad bestias damnentur, nec fustibus cædantur, *l.1.& 3.ff.h.t.* Quod etiam decurionibus concessum est, *l.11.* sup. *de quæstionib.* Verum ea differentia, ut decurionibus, liberisque eorum omnibus, usque etiam ad pronepotes, id datum intelligamus, *l.9. §.13.ff.de pœnis.* Vateranis vero eorumque liberis usque ad primum gradum dumtaxat, quod Imperator Antoninus Senatui rescripsit, *l.5.* sup. *de pœnis.* Itaque circa pœnas & quæstiones tantum liberis veteranorum privilegium datum est, non aliis. Unde apparet illud personale esse: nam si reale esset, ad omnes omnino heredes transiret. Hoc autem solis filiis ob personam & honorem parentum indulgeri, ostendunt dictæ leges: ac multa alia præmii loco parentibus fuisse data, imò etiam agros & prædia honoris caussa ab Imperatoribus assignata, *l.11.ff.de evictionibus l.16.ff. de acquirende rerum dominio.*

Sanè Constantinus ubi multis præmiis veteranos 6
donasset, sedulo providit, ne incongruis pulsarentur injuriis, præcepitque provinciarum Rectoribus, in eos animadvertere, qui injuriarum in eos fuissent auctores; cum indignum esset pati illos injuriis affligi, quibus à Principe tanta data est immunitas, *l.2. h.t.* & protectoria dignitas tanquam pretium longi laboris accessit, ut scribit Symmachus relatus à Cujacio *in d. l.2.* Ex his enim mittebantur ad juvandas in provinciis necessitates publicas; sic à Constantino decem protectores in Galliam ad hanc rem missos fuisse scribit Marcellinus; itemque iis nobilium rerum custodiam mandatam, *l.15.& 19.* Gutherius *de offic. dom. Aug. lib. 2. cap. 15. in fin.* * Si 7
tamen ex negligentia vitæ neque rus colerent, neque aliquid honestum peragerent, sed ad latrocinia se conferrent, omnibus veteranorum privilegiis exuti, pœnis competentibus à provinciarum Rectoribus subjiciebantur, *l.3.h.t.* Similiter nobiles ob flagitia sua privilegiis exuendi sunt: non enim habentur pro nobilibus vel militibus qui latrociniis se dediderunt.

Ut autem prædictis privilegiis quis fruatur, honestam 8
missionem probare debet, per epistolam testimonialem, ut insinuat Cujacius *hic ad l.1.* vel etiam per testes, *l.7.* sup. *de instrum.* ibi DD. & in *cap.12. de privileg.* ibi Innocentius. An non ergo sufficiet si juret se honestè missum? sufficere dicit Accursius, si miles integræ famæ fuerit, *arg.l.5.§.6.ff.de re milit.* ubi qui talis est, est cur potius credatur quod ab hostibus captus fuerit, quam quod ad eos transfugerit; ita & hic standum videtur ejus juramento. Verisimilius tamen est, id non sufficere; quoniam *d.l.7.* requirit probationes evidentes, quæ certam fidem faciunt, cui non adversatur *d.§.6.* quia ibi creditur militi, ne videatur deliquisse, idest transfugisse: in dubio enim quilibet præsumitur bonus, nisi contrarium probetur, quæ ratio in nostro casu cessat. Nam etiamsi miles non sit honestè missus, non propterea tamen præsumitur deliquisse; cum potuerit ob morbum citra delictum impetrasse caussariam dimissionem, quam non juramento, sed literis dimissoriis probabit quisquis veteranorum privilegiis frui desiderat.
* Quid, si illis aliquamdiu fruitus sit, aut in possessio- 9
ne fuerit privilegiorum? non cogetur probare, imo nec titulum suæ possessionis dicere, nisi actor aliquid probaverit, *l.16.* sup. *de probat.* actore namque nihil probante, reus propter possessionem vincit; sed ex quo actor fundavit suam possessionem, possessio nihil prodest reo, quominus condemnetur: ut autem condemnationem evitet, exceptio aliqua ab eo adferenda eaque probanda est, *l.12.ff. de probat.* Interdum & qui in quasi possessione est, tenetur probare suum privilegium, nisi negetur fuisse miles, in numeros relatum probet necesse est; quia milites non nascuntur, sed fiunt. Item qui dicit se esemtum ab Ordinarii jurisdictione, probare suam esemtionem tenetur; quia non prodest ei possessio, cum ordinarius fundatam habeat suam intentionem, & probatam ex eo, quod sibi in omnes provinciales data sit jurisdictio, *cap.7. de privileg. in 6.*

Ad veteranos quod attinet, constat eos jure exem- 10
tos esse à judicio militari, cum militare desierint, vel saltem non cogendos judicium illud observare, nisi ante missionem in eos lis contestata fuerit; tunc enim velut necdum cingulo deposito, sub militari judice res tractanda finiendaque est, *l.ult. h.t.* Itaque veterani forum mutant, ut mulier per nuptias, nisi ante eas litem inchoaverit, *l.pen.ff.de jurisd.* inter utrumque tamen id discriminis est, quod mulier prioris judicis jurisdictioni, si velit, possit se subjicere, veteranis vero non liceat duciano judicio se subjicere, Cujac. *ad d.l.ult.*

Ceterùm hodie, ut in multis, à prisca illa militari 11
disciplina recessum est, ita etiam veteranorum nomen obsolevit, nec alia privilegia iis, quam quæ aliis non emeritis militibus dantur. Non tamen nego solere Principes, senio fractos, laboribusque confectos milites,

hone-

honesta missione præmiisque ac perpetuo stipendio donare. Verùm quamdiu veterani nostri arma gestare possunt, illis militandum est; & meritò: pluris enim facienda est illorum exigua manus, quam inexercitata & belli imperita multitudo, quæ cædi exposita, minima quæque formidat, & fugam magis quam gloriam
12 meditatur, Vegetius *lib. 1. cap. 1. de re mil.* * Quod licèt nostri belli duces id satis observent; non tamen desistunt spretis veteranis, tyrones ad meliora militiæ munia evehere, consanguinitatis, aut nobilitatis respectu, aut precibus aut pretio moti. Unde non tantum honori suo, sed & Reipublicæ nocent: dum enim pugnandum est, vix ullos veteranos, in quibus tota spes victoriæ sita est, inveniunt, & his præfectos tyrones vident, qui sæpe pugnare detrectant. Atque ita disciplinæ militari & ærario illuditur, dum sine discrimine tyrones eliguntur, &, quod intolerandum, hi sæpe in diem unum aut alterum, honoris & stipendii caussa, duces vel signiferi creantur; imò non-rarò Tribunus sine milite designatur; adeo ut hujusmodi numerus missorum (quos *reformados* vocamus) in im-
13 mensum creverit; * Decreveritque ærarium; ita ut numeri militum ali non possint, sint & cohortes paucorum militum, & ex iis plures missi, aut officiales, qui aucto stipendio fruuntur, nec majus præstant obsequium, quam gregarii milites, quorum plerique corpus adeo famelicum et debile trahunt, ut arma tractare nequeant. Tot strenui viri miseri esse debent, ut magnis illis ventribus bene sit. Quæ cum ita fieri videamus, non est cur miremur, unde tanta vis auri ex omnibus provinciis collecta, tam exiguos faciat belli progressus.

TITULUS XLVIII.

De filiis officialium militarium qui in bello moriuntur.

1 *Declaratio tituli, & quod filii militum ducerentur ad prælia.*
2 *In paternam vocabantur militiam, sive parentes sacramento tenerentur, sive militia missi essent.*
3 *Filius unicus, vel ex multis primogenitus in munus patris succedit.*
4 *An filius cui collatum est munus, teneatur fratribus suis aliquid dare.*
5 *Filius in bello mortuus prodest patri.*
6 *Statuto disponente quod filius secundogenitus patri superstes in successione præferatur nepoti ex filio primogenito mortuo ante patrem; an id procedat si filius primogenitus in acie obierit.*
7 *Præmia mortuis parentibus debita, dantur filiis.*
8 *Filii senatorum cur cum parentibus curiam ingrederentur.*
9 *Assumebantur etiam quorum parentes non tractaverant Rempublicam.*
10 *Hodie Principes solent providere filiis officialium; An etiam posthumis.*
11 *An officia, ad quæ obeunda eruditione opus est, filiis ad ea necdum idoneis relinquenda sint.*
14 *Interest Principis non statim filios ad munia parentum promovere, & expectativas concedere.*

1 INscriptio hujus tituli non respondet legibus, quibus non solùm agitur de filiis, qui in parentum defunctorum militiam succedunt, sed etiam superstitum officialium, qui adhuc militant, vel militia missi sunt, ad quam eorum filii admittuntur: Ne autem ipsis incapacitas objiceretur, Romani milites filios suos ita educabant, atque induratos reddebant, ut semper illis castra pro civitate essent, sol pro umbra, ferrum & mucro pro supellectile, ac ipsa militia otii loco ipsis videretur.

2 Nec existimabant eos paternam peritiam & gloriam assequi posse, nisi exercitum sequerentur; sciebant enim illos æternum victuros, si vel in acie, vel in conflictu mortui fuissent, aut sibi superstites, in militiam suam successuros. Quod & statuit Constantinus Imp. *in l. 1. h. t.* ubi ait: *Hi qui ex officialibus quorumcunque officiorum geniti sunt, sive eorumdem parentes adhuc sacramento tenentur, sive jam dimissi sunt, in parentum militiam vocantur.* Similiter Gratianus Imp. voluit filios primipilariorum ad conditionem parentum vocari, non cu-
3 riæ addici, *l. 2. h. t.* De primipilo dicetur *tit. 63.* * Extat alia Græca constitutio a Cujacio hìc restituta, qua viri militaris in bello defuncti filius unigenitus, vel ex multis major natu, in ejus locum succedit, & easdem annonas accipit, nisi pater altiorem biarcho gradum obtinuerit, puta, si ducenarius aut centenarius fuerit, quo casu filius biarchi munus assequitur, *l. ult. h. t.* cujus erat annonam curare, qui apud Hispanos *Proveedor de viveres*.

4 Hinc quædam ad usum adferri possunt, & quæri: an filius, cui munus patris a Principe collatum est, vel aliud ob merita patris, teneatur fratribus suis aliquid dare. Bald. Angel. Jason, & quos citat Bobadilla *lib. 3. polit. cap. 7. num. 291.* sentiunt, si officium vendibile non sit, nec resignari possit, nihil jure dandum esse fratribus, licèt ob merita patris illud consecutus fuerit; cum, ut dictum est, soleat Princeps filio pleno jure paternam militiam concedere, modò ad eam sit idoneus. Si tamen pater nihil reliquerit, unde cæteri fratres vivant, æquum est tantum a fratre illis assignari, unde honestè se possint sustentare, si reditus muneris id permittant: non fratribus mendicandum est. Quare dicit *d. l. ult.* majorem natu in quem collatum est munus, *fratrum suorum curam habiturum.* Quemadmodum & eum, qui in jus primogenituræ succedit, teneri fratres alere; & sorores inopes dotare, probat Lud. Molina *lib. 2. de Hispan. primog. c. 15. num 50. & seqq.*

5 Porro ut filii idonei in parentum militiam vocantur, ita & parentes militum ob filios commoda consequuntur. Siquidem licèt filius ab hostibus captus, ac necdum reversus ad excusationem munerum personalium patri prodesse nequeat, tamen si in bello perierit, prodesse potest, *l. fin. ff. de excus. muner.* ad jus quoque trium liberorum, & ad tutelæ excusationem, *l. 18. ff. de excus. tutor.* pro Republica autem cecidisse, & in æternum vivere intelligitur, qui in acie interemtus est, non etiam in obsidione, vel aliàs ex caussa belli. Hinc conabantur parentes amore patriæ ducti, filium primogenitum in locum suum & militiam subrogare, *l. 5. infr. de cohortal. & princ. corn.*

6 Quid ergo si statuto cautum sit, ut filius secundo natus patri superstes, in successione avita præferatur nepoti ex filio primogenito mortuo ante patrem? Certè, si filius ille primogenitus in acie pro Republica ceciderit, putarem hoc casu nepotem præferendum; quia scilicet pater ejus censetur in æternum vivere, cui successio jure primogenituræ debetur: ac ita judicatum fuisse scribit Balt. Ayala *de jure belli lib. 3. cap. 7. num. 21.* nec obstare, quod privilegia militum ad alienam injuriam porrigi non debeant, & beneficia ad damnum alterius non conferantur; quoniam nulla injuria hìc infertur filio secundogenito, cui nihil adimitur, sed tantum non acquiritur: non enim videtur rem amittere is cujus propria non fuit, *l. non videtur ff. de reg. jur.* nec potest videri desiisse habere, qui nun-
7 quam habuit, *l. non potest ff. de reg. jur.* * Nec enim hoc casu dici potest, privilegia militum ad alienam injuram porrigi; quia nulla hìc fit injuria alteri, & jure communi nepos in parentis sui locum etiam extra bellum mortui succedat, §. *cum filius Inst. de hered. quæ ab intest.* sitque hoc statutum juri communi contrarium strictè intelligendum, Panormitanus *in cap. ex parte. 2. de decimis.* Maximè cum lege Regia Hispaniæ statutum sit, ut præmia quæ quis ob strenuam operam in bello præstitam meruit, ex mortuo filiis & proximè agnatis debeantur, *l. 5. tit. 27. p. 5.* Quod & a Romanis observatum, & lege Solonis apud Athenienses cautum fuit, ut illorum filii, qui in bello occubuissent, publicè alerentur, & bonis disciplinis imbuerentur. Nam teste Cicerone *Philip. 7.* ejusmodi mortuorum vita, in memoria vivorum posita est.

8 Præterea non tantum militum filii, sed & Senatorum, paternæ dignitatis statum acquirebant; ideo licebat iis cum patribus curiam ingredi, ut publicis negotiis assuescerent, ut dixi sup. *lib. 10. tit. 40. n. 5.* & probat id Tacitus *lib. 11. annal. Apud majores,* inquit, *virtutis id premium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere Magistratus, ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima juventa, consulatum ac dictaturas inirent.* * Item filii quorum 9
parentes tantum fuerant honorarii, munia publica & simul dignitatem acquirebant, quam parentibus non communicabant, cessante in publicis muneribus patria potestate, aut saltem ejus interquiescente. Facit quod ait Ulpianus sententiam Saturnini volentis matris consularium esse consulares, nusquam in jure relatam, receptamve esse, *l. 1. §. fin. ff. de senator.*

atque ita Senatorum filii suam dignitatem parentibus non communicabant; fortè ideo quod honor non ascendat, sed descendat.

10 Hodie quoque filii, quorum parentes & majores publicis honoribus fuerunt decurati, quasi jure hereditario, Reipublicæ curam accipiunt, aliisque præferuntur. Imò in quibusdam regnis censetur quædam quasi obligatio, ita ut injuriam fecisse dicatur Princeps, si alteri munus donaverit, ut refert Valascus *cons.* 129. *num.* 13. asserens hujus æquitatis & obligationis non videri indignos posthumos, ut in tempus nativitatis hoc jus & æquitas, quam Princeps exercet erga filios officialium, illis reservetur. Facit *l.* 7. *ff. de statu hominum*; ubi qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodis ipsius partus quæritur. Ac indè fit, ut etiam venter mittatur in possessionem, sitque spes nascendi, *l.* 1. §. *si filius ab hostib. ff. de ventre in poss. mit.* In officia tamen publica, quæ personæ industriam & eruditionem requirunt, non succedunt filii, qui necdum capaces sunt; multo minus nondum nati, de quibus

11 spes incerta. * Fateor quidem magnum esse partus favorem, sed majorem totius corporis Reipublicæ, cujus interest officia non suspendi: nisi constet Principem voluisse sine discrimine providere filiis viduæ, ob mariti merita. Officia verò ad quæ obeunda non opus est doctrina, sed cum periculo vitæ exercentur, qualia sunt apparitorum & aliorum id genus justitiæ ministrorum, si in exercitio suorum officiorum occidantur, heredibus relinquenda sunt, ut in Gallia judicatum refert Loysean *des offices lib.* 1. *cap.* 12. *n.* 33.

12 Postremò notandum expedire nonnumquam, ut differatur successio in officia parentum, ne filiifamil. jure hereditario ea sibi deberi putent, ut interim illa expectantes spe erecti, majori studio se dignos reddant. Nulla enim merces viliori pretio emitur, quam quæ præmiorum expectatione emitur. Et certè magis ad serviendum allicit spes futuri, quam præmii accepti memoria. Atque hinc facilè apparet quam noxiæ sint expectativæ, sivè futuræ successiones in muneribus publicis & præmiis: id quod expendebat Tiberius; cum sese Gallo opponeret contendenti, ut quinto quoque anno nominarentur Candidati, qui successuri essent in functionibus publicis; ita enim fore dicebat, ut obsequia & industria aliorum planè deficerent, Tacitus *lib.* 1. *annal.* Qua in re non istud solum damnum ponderavit Tiberius, sed etiam quod occasionem perderet gratiæ faciendæ, in quo dominatus sui vires consistere existimabat: *atque ita favorabilis in speciem oratione vim imperii retinuit.*

T I T U L U S XLIX.

De oblatione votorum

1 *Continuatio. Receptæ acclamationes, & vota suscepta pro salute Imperatoris, non pro aliis.*
2 *Idque die tertio Calendis Januarii ipsis Calendis Consules auspicabantur Magistratum, & alia solemnia fiebant, & strenæ mittebantur.*
3 *Dabantur strenæ ab Imperatore, & is vicissim munera a Senatu populoque accipiebat. Servatur & hic mos apud alias gentes.*
4 *Cur Imperatores oblationem votorum coarctaverint, & quæ ratio eam exigendi, cum fuerit voluntaria.*
5 *Sumptuariis legibus conviviorum luxus, & dona coercentur.*
6 *Moribus hodiernis excogitatæ sunt variæ oblationes, initio voluntariæ, nunc exactæ & perpetuæ.*

1 QUemadmodum a militibus latæ acclamationes fiebant in exercitu, dum Imperator castra obiret, ut indicat *l.* 1. *tit.* sup. *de veteranis*, & nunc fiunt a subjectis pertranseunte Rege, in hæc verba, *vive le Roy*, vivat Rex: ita etiam ineunte anno, pro salute Imperatoris vota concipiebantur, non pro aliis, Ac unum *omnium votum erat salus Principis*, Plinius *in paneg.* Unde Tiberius ægrè tulit pro Nerone etiam & Druso a Pontificibus vota concipi, & supplicationes fieri, quæ pro ipso factæ fuerant, & soli Principi fieri debent, Tacitus *lib.* 4. *annal.* Eò pertinet quod ait Cajus J. C. *in l.* 233. §. 1. *ff. de verb. signif. Post Calendas Januarias die*

2 *tertio, pro salute Principis vota suscipiuntur.* * Nam ipsis Calendis Consules designati, auspicabantur Magistratum, & consulatus sui nomina dabant, Cassiodorus *libro* 2. *epist.* 1. *Felix a Consule sumat annus auspicium, portamque dierum tali nomine dicatus annus tempus introeat.* Hæ Calendæ inter omnes erant celebriores, cultu, lætitia, sacrificiis, vestibus novis; imò convivia publica privataque instituebantur, & si quis madidus vino fuisset, vitio ei non dabatur: tum alea ludebant domini promiscuè & famuli; nec servis tunc periculum ullum: nam isti dies æquam dabant omnibus libertatem, flagella & verbera cessabant, omnia plena pacis, libertatis, voluptatis; omnes sibi mutua munera mittebant, quæ solemnia vocat J. C. Paulus *in l.* 12. §. 3. *ff. de administr. tut.* quia in more posita & annua, mittebanturque hæc munera parentibus, cognatis & amicis. * Ab Imperatore quoque dabantur viris strenuis, unde strenæ dictæ; vicissim a Senatu populoque dona accipiebat Imperator, ob memoriam ætatis Saturni, qua homines liberales erant, atque ipsi Imperatori vitam longævam apprecabantur omnes. *Die Calendarum Januarii pro æde Capitolini Jovis, cum paululum curuli sellæ præsideret.* Ita Suetonius *in Augusto c.* 57. Postea nomine totius populi, a Præfecto urbi Imperatori aurea munuscula oblata fuere, ea formula, quam refert Symmachus *lib.* 10. *epist.* 28. ad Valentinianum, Theodosium & Arcadium: *Sumite defensores publicæ salutis, auro ducta munuscula. Boni Principibus bene parta libamus.* Hic mos apud alias gentes Principi suo munera offerendi obtinuit, ut apud Persas & Judæos, *Reg. lib.* 1. *cap.* 16. & in Asia minori, & apud Chinenses, referente Dorleans *lib.* 4. *annal. in Tacit.* & ibi Lipsius & Bulenger. *de imp. Rom. lib.* 2. *cap.* 31. & etiam apud Christianos, quamvis iis vetitum fuerit *observare dies qui dicuntur Ægyptiaci, & Calendas Januarias, in quibus comessationes, & ad invicem dona donantur, quasi in principio anni, boni fati augurio, c. non observetis* 26. *q. fin. & can. si quis. eod.* 3

Verùm hæc munera & oblationes, quæ ab initio ex voto, ac devota in Principem voluntate, sponte a subditis offerebantur, in consuetudinem abierunt, & moderatæ petitæ fuere a Principibus Arcadio & Honorio *in l. un. h. t.* ubi volunt, ut quando votis communibus felix annus aperitur sive incipit, una libra auri ex solidis obryzatis Principibus offeratur, non in massa, sed in septuaginta duobus solidis auri obryzati, idest, puri ac probè decocti, ut dixi sup. *tit. de veter. numism. pot.* Cujacius & Amaya *ad d. l. uni.* At cur Imperatores hanc summam præscripserunt, cum nemo ad eam conferendam cogi posset, & esset meræ voluntatis? nam aurum coronarium, quia erat munus voluntarium, Gratianus & Valentinianus sustulerunt, *l. un.* sup. *de auro coron.* Num ergo Imperatores sequentes oblationem hanc extorserint? minimè. Sed moris erat Principi offerre munera, in memoriam egregiorum ipsius facinorum, feliciumque successuum, ut notat Le Bret *lib.* 3. *de la souveraineté du Roy c.* 7. Verùm cum alius alium conaretur superare, & liberalem erga Principem animum ostendere, atque inde nimia offerentium erogatio facultates exhauriret, illa hujus legis caussa fuit, ne scilicet auri libram oblatio aut munus strenarum excederet. Non itaque cogunt Imperatores subjectos munera præstare invitos; sed volentium liberalitatem moderantur, ne ultra præscriptum se extendat. 4

Quemadmodum & ante eos plures leges latæ fuere sumptuariæ, quarum aliæ vestium pretia præscribunt; aliæ ædificationes & familiam dirigunt; aliæ conviviorum luxum coercent, ut lex Fannia; aliæ munerum licentiam, ut Cincia: hæc tamen non tam conservandarum familiarum gratia lata videtur, quam ut immodica Senatorum cupiditas refrænaretur, qui donis & muneribus acceptis omnem plebis & clientum substantiam sibi vindicabant. Hinc Marcus Cato: *Quid legem Cinciam de donis & muneribus excitaverit, nisi quia vectigalis & stipendiaria plebs esse Senatui cœperat?* Livius *lib.* 34. De hisce legibus videantur Rosinus *de antiq. Rom.* & Petr. Gregorius Thol. *lib.* 9. *syntagm. jur. cap.* 19. 5

Meritò plebs nostra, ut olim Romana, queri potest, se vectigalem factam, onera sibi imposita esse perpetua. Novæ enim in dies excogitantur oblationes, quæ cum ad tempus tantum petantur, ubi concessæ tanquam debitæ exiguntur, et singulorum facultates æstimantur; imò etiam Ecclesiasticorum, si quæ subsit caussa: ita ut oblationes illæ, quæ initio erant liberæ volunta- 6

tis,

tis, nunc sint necessitatis & perennes. Speciosa quidem illis invidiæ minuendæ caussa, imponuntur nomina, re autem ipsa tueræ sunt petitiones, ut dicam extorsiones, ab otiosia aulicis plerumque ad inopiem redactia, excogitatæ, magia compendii sui gratie, quam ut Principi subvenietur, in cujua ærarium pars minime infertur. Illæ tamen preces dicuntur apud Hispanos subsidia: de quibus est *tit.t. lib.t. nova Recopil.* Item *el servicio Real*, quod initio blande & voluntarie introductum fuisse dicit Bobadille *lib. 5. polit. cap. 5. num.4. in fin.* in Gallie verò auxilia, indictioner, largitiones, pactionea: de quibus Petr. Gregor. Tholosanus *lib.5. syntagm. jur. cap.6.*

TITULUS L.

De Numerariia, actuariis, & chartulariis, & adjutoribua, scriniariis, & exceptoribus sedis Exeelsæ, cœterommque judicum tam militarinm, quam civilinm.

1 *Continuatio, & quam varii fuerint in officio mujorum judicum efficiales.*
2 *Quod olim, & jure novo fuerit officium numerariorum; qui tabularii postea vocati.*
3 *Numerarii Præfecti prætorio liberi sunt conditione curiali, & cingulum militiu habent.*
4 *Actuarii qui dicantur; diversu muneru tractabant, quibus nunc similes.*
5 *Nullum actuariis commercium cum uumerariis. Civitutum uctuarii non ordinabuntur sine approbatoria.*
6 *Actu coram Notario vel Offieiali, qui non est solemniter electus, rata non habentur.*
7 *Numerariis adjungebantur Adjutores & Chartularii, qui eis assisterent quoternis vicibus, cur non diutius.*
8 *Isti adjutores eligebantur eu scriniorum uumero; vel eu omni turba pro diversitate diœcesium.*
9 *Indecorum descendere, & promovere domesticos ad officium actuarii, & ab iis quid lucri percipere: a quibus nunc eligautur.*
10 *An Judeu posset acta, qua ub actuariis fieri debeat, expedire.*
11 *Cur subscripsio necessariu sit instrumentis.*
12 *Exceptores qui a fisco stipendia non percipiunt, quamvis decuriones fiant, debent operam cœptam perficere, & sua curia munera ugnoscere.*
13 *Promoti ad dignius officium, debent operum cœptam perficere: Non coguntur pro Republicu mutuam pecuuiam sumere, & se obligare. Qui scriniarios habuerint.*
14 *Tabulurii non debent se immiscere ulterius officio, uut in ulioi loco instrumentu facere.*
15 *Quid, si sint Noturii Pontificis, aut Imperatoris, uut Regis, sed non eu uumero.*
16 *Nostri Notarii sunt perpetui. Olim Tubularii seu Numerarii biennales, postea annules.*
17 *Propter fruudes quas sæpe committebant, subjiciebantur tormentis; & pro debitis unu cum debitoribus detinebantur, quosque solverent euecatoribus.*
18 *Qui ea fide munere suo functi fuerant, honorabantur, & qui in officio erant Præfecti prætorio, comitutivam dignitutem consequebantur.*

1 ACtum supra de civilibus & militibus judicibus: nunc sequitur de eorum officialibus, quorum ut varia erant genera, ita & diversa nomina; ideo forte quod diversas res tractarent, aut in diversorum judicum officio essent. Alii enim erant in officio Prætorianæ sedis, quam excelsam tituli hujua inscriptio intelligit: alii in officio Præfecti urbi, alii in officio Magistri militum, aut Ducis belli. Horum autem judicum tàm civilium, quàm militerium officialis memorantur Numerarii, Actuarii, Chartularii, Adjutores & exceptores scriniarii, qui omnes rationes publicas tractebant.

2 Antiquitus Numeratii pecunias publicas exigebant, & susceptoribus numerabaot, ac publica munera ærariis inferebant, Isidorus *lib. 8. cap. 4.* Jure novo Codicis rationes fiscales, instrumenta & cautiones receptæ solutæve pecuniæ scribebant; idcirco eorum nomen in Tabulariorum mutatum fuit, *l. 2. h. t.* rationem assignat Cujacius *in l.13. sup. de susceptorib.* addit etiam numerarios Prætorianæ sedis rationum notitiam habuisse; cæterorum verò Judicum tabularios fuisse conditionales, *l. 8. Cod. Theod. de numerar.* hi enim conditioni suæ & curiæ reddebantur, adstringebantur ejus muneribus. * Certia tamen modis eos fortunæ cueialis ac 3
molestia liberatos fuisse, declarat Justiniani Constitutio *in l. 66. sup. de decurionib.* Aliter quoque Valentinianus & Valens de numerariis officii Prætorianæ sedis sanxerunt, quàm Jovinienus Imperator sanxerat sanciendum. Hic enim numerarios, omisso cingulo, conditionis curialis conscios viliores, necessitati publicæ obsecundare præceperat: et illi Principes numerarios cingulum & militiæ ordinem retinere jussetunt, *l.3. h.t.*

Alie aliis Judicum officialibus munia committrebantur, præsertim actuariis, qui numerorum retiones tra- 4
ctabant, & species annonarias, quas a susceptoribue accipiebant, militibus erogabant, *l. 5. sup. de erogat. milit. ann.* item acta conscribebant, ex quibus constaret quid & quantom singulis militibus pro annone erogatum esset, juxta ordinem *l. 9. sup. de erogat. milit.* Istis actuariis similes nunc sunt in nostro exercitu, *los Proveedores de lu geute de guerra y de lus armudus*. * Fue- 5
re & Præfecto prætorio, Proconsulibus, Præsidibus, Vicariis, Præfecto urbi ab actis, qui videlicet illorum acta, rationesque ferverent & subducerent; sed prohibitum iis cum numerariia habere commercium, ne communicatis inter se rationibus quid fraudis molirentur, *l.6.h.t.* Prçter hos, erant actuarii urbis Constantinopolitanæ, Antiochiæ & aliarum civitatum, penee quos classium notitia consistebat, & equorum curulinm, qui ex diversis locis in urbem conferebantur: non tamen hi creari poterant, nisi approbante Principe, ut mos erat, *l.7. h. t.*

Hinc notant Interpp. dum creantur officiales, ser- 6
vandum esse veterem morem usitatum, eliàs creetionem, & quæ acta fuerint, tanquam a falso actuario, nullius esse momenti, *d. l. 7.* de qua plura dixi *lib. 10. tit. 32. n. 5.* Facit & *l.10. ff. de decurionib.* ubi acte decurionis, qui salaria percipit, cum secundum legem creatus non sit, non tenent. Non obstat *l. Barbarius 3. ff. de offic. prut.* (quam etiam *d. num. 5.* exposui) ubi acte gesteque per servum, non quidem ipso jure, sed humanitua valere dicit Ulpianus. Etenim quando quis a Principe aut liberm populo est electus, quemvis ob defectum eliquem non possit esse, non officit tamen iste error, quo minus acta per eum valeant, propter utilarem publicam; at quando quia esse potest, sed non est electus servata forma debita, tunc acta per eum nullius sunt momenti, DD. *ad d. l. 3.* Addit Rebuffus *in d. l. 7.* se obtinuisse, quod Syndicus aliquis non servata forme creatus fuisset, non convocata scilicet ad pulsum campanæ, velut moris est, communitate.

Quoniam verò actuariorum, & nutuerariorum Præfe- 7
cti prætorio magnus esset labur, nec possent annotandis conficiendisque commonitoriis, præceptionibus, evectionibus, & aliis sufficere, *l. ult. sup. de fabric. & l. pen.* infr. *de execut.* ideo illis adjuncti sunt Adjutores & Chartularii, qui sedulò reviderent rationes, eisque subscriberent, atque inspicerent ea quæ e scriniis emittebantur, *l. 10. h. t.* ibi Cujac. & Gothofred. Gutherius *de off. dom. Aug. lib. 2. cap. 14.* & nos sup. *lib. 10. tit. 23. num. 9.* de chartulariis plura. Non tamen numerariis adjungebantur, nisi quaternis vicibus, & quidem interpolatis, anno videlicet intermisso. Scriniarii adjutores non etiam poterant dictis numerariia associari, plus quam quaternis vicibus, in singulis intermisso biennio. Tollenda namque fuit frequens numerariorum & adjutorum adjunctio, ne quid fraudis ab iis diuturna societate in rationibus committeretur, & damnum Reipublicæ inde daretur. * Hinc numerarii non pro ar- 8
bitrio sibi adjutores jungebant, sed electos admittere tenebantur. Eligebantur autem ex scriniorum certo numero, vel ex omni turba, pro diversitate diœcesium. Itaque in provincia Orientis, non nisi ex numero 30. primorum assumebantur, & in Asiana ex 50. primis. At in Ponto & Thracia passim ex toto corpore designati adjutores mittebantur, quibus non licebat munus recusare, aut ad chartulariorum officium, quod erer exiguum, descendere, *d. l. 1.*

Hinc nonnulli putant indecorum esse, ut qui ad ali- 9
quem honoris gradum ascendit, ad minorem postea descendat: aut ut judex domesticum promoveat ad officium actuarii, ut lucrum inde participet. Ideo interdum Principes vel domini jurisdictionales, actuarios eligunt, & officia per suam jurisdictionem conferunt atque distribuunt. Isti actuarii extra ædes judicum ha-

bitant, alii sunt domestici ipsis conviventes, qui privata negotia obeunt. Olim erant Cancellarii qui ad privatos homines Judicum nomine epistolas scribebant. Sed postea Honorius prohibuit Judicibus, qui statam habent jurisdictionem, ne sibi eligerent Cancellarios, quasi domesticos, aut eos in provinciam ducerent, *l.* 8. *sup. de assess. & domest.* sed ex officiis ibi eligerentur. Agricolam laudat Tacitus, quod nihil publicæ rei per suos libertos, aut servos fieri voluerit, *in ejus vita*.

10 Non minus turpe videtur, si Judex acta, quæ notariis, actuariisve curiæ incumbunt, ipsa conficiat, cum illorum opera uti oporteat, non privata. Usu tamen receptum dicit Papon *lib. 6. arr. tit. 6. art.* 2. *&* 3. posse Judicem acta, quæ voluntariæ sunt jurisdictionis, per se expedire, non verò quæ jurisdictionis sunt contentiosæ. Actuarium quoque Judicis officio fungi posse, partium aut Procuratorum assensu in re non contentiosa, affirmat Christinæus *ad l.* 10. *n.* 12.

11 Infertur ex *d. l.* 10. omnia commonitoria, præceptiones & instrumenta publica, nullam vim habere, nisi in mundum sint redacta, perfectè extensa & subscripta manu actuarii & testium; quia subscriptio est loco testimonii, quo Notarius testatur contenta in instrumento esse vera; alioquin non careret suspicione falsi, *d. l.* 10. *§. si quid* & quoties aliquid ex solemnibus omittitur, Penna & Rebuff. *ibi n.* 3. Petr. Greg. Tholosan. *in syntagm. jur. lib.* 48. *cap.* 42. *n.* 21.

12 Fit hic mentio Exceptorum sacri scrinii, qui ordinariis Judicibus obsequebantur, nec cohortali militiæ adscripti erant, nec a fisco aliquas consequebantur annonas; licèt hi tractarent pecunias civiles, & annonis civilibus deputatas, vel aliis operibus. Hi autem exceptores, quamvis decuriones essent, vel fierent, tenebantur munus sibi injunctum implere; eoque finito, ad curiam suam redire, atque onera propriæ civitatis agnoscere, *l.* 5. *h. tit.* Sic plures sunt in curtis Regiis rationum fiscalium exceptores, sive au-

13 ditores, Penna *in d. l.* 5. * Qui ad majus officium, puta Magistrorum cameræ rationum promoveantur, debent prius operam cœptam perficere, & suæ cameræ, seu curiæ onera interim sustinere: nam major dignitas superveniens, non tollit minorem, *l.* 3. *sup. de dignitatibus*: ibi Platea *& ad d. l.* 5. Exceptores verò Prætorianæ sedis numero 60. in dignitate constitutos, & ab oneribus exemtos fuisse Notitia testatur; Guthetius *de off. dom. Aug. lib.* 2. *c.* 14. Scriniariis ejusdem sedis hoc quoque fuit concessum, ut si in publicas necessitates quid esset impendendum, non cogerentur eo nomine pecuniam mutuam sumere, aut se obligare, ne inde deposito officio periclitarentur, damnumve aliquod sentirent, *l.* 8. *h. t.* Commercium mutui eis non omnino interdicebatur; neque Scriniariis illustris sedis. Observa non tantum Præfectos prætorio, sed & Magistros militum, & limitum Duces, & Comites utriusque ærarii, & Proconsulem Asiæ, & Castrensem Sacri palatii, Scriniarios habuisse & Cancellarios, qui illis operam adhiberent, Cujacius *ad d. l.* 8.

14 Præter dictos officiales, in singulis provinciis bini numerarii, seu tabularii esse consueverant; quorum alter largitionum ratiocinia; alter ad arcam fiscalem pertinentia tractabant: sed ne horum officia confunderentur, interdictum fuit, ne alter alterius officio se immisceret, aut quid ex suo officio ad aliud illicitè transferret, vel usurparet, pœna gravissima ei imposita, & qui sciens id non detexisset, atque Judici qui hoc delictum punire dissimulasset, *l.* 4. *h. t.* Quò pertinet *l.* 13. *sup. de susceptor.* Vide quæ ibi dixi *n.* 4.

15 Unde observa, tabellioni unius loci non licere se immiscere muneri alterius tabellionis, vel instrumenta facere alio in loco, quam illo, cujus ipse tabellio est: illius enim exercitium non se extendit ultra jurisdictionem creantis: nisi fortè quis sit Notarius Apostolicus, aut Imperialis, qui ubique locorum dicitur posse conficere instrumenta tam Ecclesiasticorum, quam laicorum, ut se observasse asserit Christinæus *ad h. t. decis.* 153. *n.* 29. sed verius, hunc Notarium in terris Ecclesiæ, & per totum Imperium conficere posse instrumenta; non autem extra illud, cujus nudum ministerium (ut dixi) non se extendit ultra metas constituentis, Abbas *in c. cum P. tabellio de fide instr.* & citati a Fragoso *lib.* 3. *disp.* 13. *§.* 11. *n.* 329. *de Reipubl. regim.* qui addunt, deficientibus Notariis, Numerariis, aut absentibus iis, posse coram aliis Notariis fieri quælibet instrumenta & acta judicialia; secus si adsint Notarii deputati isti loco, tunc reputantur instrumenta per Notarios etiam Regios, vel Imperiales scripturæ privatæ, ut probandum sit per testes in iis contenta esse vera, Platea *ad l. fin. sup. de re milit.* Gomez *ad l.* 3. *Tauri n.* 64.

Est apud nos certus numerus Notariorum, ad quem 16 admissi & creati legitimè, in functione sua manent, quamdiu volunt, nisi ob caussas amoveantur. Olim illi, qui Præsidibus suberant, triennales erant, *l.* 2. *in fin. h. t.* postea biennales. Sed Imperator ad petitionem officii Magistri officiorum, voluit tabularii officium uno anno concludi, *l.* 11. *h. t.* & ne eo deposito, possint actuarii vel Tabularii fieri milites, ne si rationibus reddendis essent obnoxii, militiæ privilegio eas reddere subterfugerent. Imò nec numerorum Actuarii nomina militiæ dare poterant, *l.* 9. *h. t.* nam plerique eorum erant conditionales (ut supra dixi) & finito officio ad curiam suam revertebantur, *l.* 17. *&* 26. *C. Th. de divers. off.*

Ex his observo, quam fuerint Imperatores solliciti 17 propter vorax & fraudulentum Actuariorum propositum, fallaces quæstus & fraudes quas frequenter in rationibus subducendis & instrumentis conficiendis committebant; & ideo si gravitas caussæ exigeret, ungulis, eculeis & lacerationibus eos subjici voluerunt, *l.* 2. *h. t.* Etiam eo casu, quo neglexissent, debitores fiscales, & eorum quantitates describere, & sub testificatione indicare Judicibus exactoribus tributorum, simul atque in provinciam venissent: Imò pro ipsis debitis unà cum debitoribus detinebantur, donec exactoribus solutum esset, *l.* 2. *h. t.* quæ loquitur de Actuariis Præsidum: nam qui Præfecto prætorio parebant, curialium conditioni non erant obnoxii (ut initio dixi) nec tormenti subjiciebantur, nisi in gravissimo scelere fuissent deprehensi, *l.* 11. *C. Th. de numerariis*, *& l.* 3. *eod.*

* Qui verò probè munere suo perfuncti fuissent, cum 18 honore & acclamatione dimittebantur, *l. ult. h. t.* ita ut locum habeat, quod scribit Sidonius Apol. 1. *epist. Numerariorum seu potius Advocatorum more, quorum cum finiuntur actiones, incipiunt dignitates*: nam hi qui erant in officio Præfecti prætorio Numerarii, Cornicularii, Primiscrinii, Chartularii, comitativam primi ordinis adipisci, & ejusdem dignitatis privilegia consequi merebantur, si id sua interlocutione Præfectus prætorio declarasset, nec opus erat Principis approbatione, aut sanctione aliqua. Scripta est *d. l. ult.* ad Præfectum prætorio per Illyricum, in cujus officio erant Numerarii quatuor, Daciæ, Macedoniæ, operarum, auri, qui ibi recensentur, & a Mariano Scoto & Panciroli *in notitia imperii cap.* 15.

TITULUS LI.

De cursu publico, angariis & parangariis.

1 Cursus publici antiquitas; & cur institutus?
2 Imperatores cum se vellent populo commendare, cursus unus remittebant.
3 Quis diceretur cursus fiscalis, vehicularis, clabularis, & caballaris: hoc cursu eximebatur tractus Orientalis præterquam tribus ex caussis.
4 Discrimen inter agminales equos & veredos & paraveredos. Qui veredarii, cursores, nuntii angari.
5 De angariis & parangariis, quarum præstationes rebus, non personis indicuntur; ab iis nulli eximuntur, secus quæ personis indicebantur.
6 Quibus committeretur cursus publici exhibitio, & quod præberent Sajones, Stationarii, Parochi.
7 Observabant Protectores cursus, ne nimium rhedæ honorarentur. Item birotæ, & veredi.
8 Veredorum ornamenta quanta fuerint, illi non fustibus, sed flagellis agitabantur.
9 Majoribus equis ad cursum uti non licebat, nec per alium viam ire, quam publicam: in dolo est qui per devia incedit.
10 Præfectus præt. paraveredis uti poterat, habebat coercitionem in curiosos & ministros omnes cursus publici.
11 Injurias vindicabat, nec eas hippocomis inferri in viis patiebatur.
12 A quibus darentur evectiones, sine quibus non licebat uti cursu publico.
13 Continebant evectiones formam & numerum equorum, quem excedere non oportebat, nec per Orientem, nisi specialiter data esset licentia a Principe.

14 Quid

14 *Qui formam evectionis transgrediebatur, vel unam mutationem pertransibat, aut evectionem alteri vendebat, gravissimè puniebatur.*

15 *Quibus permissus fuerit cursus publicus. Quando Ducibus & Præsidibus, & quibus Legatis.*

16 *Curiosi curabant ne pabula in stationibus equorum deessent, & ut stabula præpararentur.*

17 *Item ut exhiberentur solita ministeria a provincialibus, & dimitteretur quotidie certus numerus equorum, & ne muliones receptarentur.*

18 *Discrimen inte veterem & nostrum cursum. Princeps in eo costituendo sibi jus retinet, & constituit magistrum cursorum.*

19 *Ostenditur exactiorem esse hodiernum cursum, & magnam Reipublicæ & omnibus utilitatem adferre.*

1 HActenus de dignitatibus civilibus & militaribus, earumque officiis: nunc agendum de cursu publico, quem Magnus Cyrus Persarum Rex primus instituit, ut celerius scire posset, quid per vastum suum regnum ageretur. Observat enim Xenophon. *l.8. de Cyri instit.* hunc Regem diuturni itineris intercapedine stabula constituisse, & equorum curatores, certosque homines, qui literas eò perlatas, inde ad proximum stabulum deferrent, ex quo ad vicinum denuo transferrentur. In hisce stabulis sive mansionibus equi alebantur ex publico, ad usum cursorum, quos Angaros & Astandas vocabant. Cyrum imitati sunt Græci. In Herodoto enim legere est, qui mutuas sibi operas præstabant, & suorum Principum incredibile celeritate edicta deferebant. Scribit & Suetonius publicum cursum Romæ ab Augusto institutum: *Quo celerius cognosci posset, quid in quaque provincia gereretur, juvenes primo modicis intervallis per militares vias, dein vehicula disposuit; commodius id visum est, ut qui a loco eidem praferent literas, interrogari quoque si qua res exigerent, possent, in August. c.40.* Verùm & ante August. notus fuit hic cursus, cum de seipso scribat Cæsar *l. 3. Nisi nuncii de victoria Cæsaris per dispositos equites essent allati*: & post Augustum non fuit neglectus, sed ab aliis Imperatoribus servatus.

2 Hinc cum omnes tenerentur equos cursores emere & alere, pecuniam in pabula & paleas conferre; stabula exstruere & reficere, *l. 2. 7. 19. & 21. h. t.* Antoninus Pius provinciales isto onere sublevasse dicitur, Capitol. *in Anton. Pio*: & Divus Hadrianus, ut illorum gratiam captaret, hoc cursorium & vehiculare munus ad fiscum traduxit, Spartianus *in Hadriano*: *Statim cursum fiscalem instituit, ne magistratus isto onere gravarentur.* Intelligit magistratus municipales, quorum erat, equos cursorios exhibere, *dict. l.19. h.t.* Idem de Severo scribit, fisci pecunia equis dispositis & vehiculis, accitos ad se, aut in provincias missos sumptuum molestia sublevasse, *in Severo*. Provinciales itaque vehicula præstare fuere coacti, & agminales equos, angarias & veredos, *l. fin. §. patrimonior. ff. de muner. & honor.*

3 * Vehicularis cursus primum vehiculo conficiebatur, Ammianus *lib. 20. l. 3. & 5. C. Th. de curiosis*: fuit & cursus Clabularis, a clabula, quod est genus vehiculi, Cujac. *in l. 22. d. t.* ubi mendosè legitur, *ambularis cursus*: quo sublevabatur Orientalis tractus propter alia onera, quæ frequenter sustinuerat: exceptis tribus caussis, si transirent milites, si legati, si arma transferrentur, quibus ea caussis solos Præfectus præt. evectiones faciebat, & ex ipsius arca sumebatur quod dari solebat animalium locatoribus in mercedem, *d. l. 22. h. t.* ubi existimo cum Brissonio *in lexico Calv.* caballarem cursum dicendum esse potius, quam clavicularem seu clabularem, & suffragatur *l. 14. sup. de erogat. mil. ann.* uni caballationis ratio habenda dicitur, quando militibus fit erogatio: dabatur & Tribunis rheda meritoria, sive evocati irent ad Principem, sive in castrorum mutatione & metatione, sive in urbe: facit *l. un. sup. de honor.* ubi vehiculis suæ dignitatis quisque utebatur.

4 Sed videamus quid distent agminales equi, a veredis, & paraveredis, & angariis. Equos agminales vocat Budæus, qui agmen exercitus sequebantur, ad convehenda impedimenta, *in notis ad pandect.* Paraveredos Cujacius intelligit equos majores, quos posterior ætas parafredos nominat; veredos equos curiales ac veloces. Hinc veredarii qui veredis in diversa loca mittebantur; alii rhedas, currus, aut carpenta agebant, unde carpentarii dicti; alii pedites cursores erant. Alexander servos esse voluit qui nudis pedibus currerent, Sueton. *in Augusto*. Erant & ingenui nuntii & tabellarii quos inhumaniter Verus cogebat cursitare. Item angari velocissimi, Bulenger. *lib. 3. de imper. Rom. cap. 40. in fine.*

5 Inde *Angariæ* ab agendo dicuntur transitus per viam publicam, quæ & cursum habet. *Parangariæ* transitus per viam non ordinariam, quem transitus præstare tenentur subditi. Est & alia Angariarum significatio: nam sunt angariæ jumentorum & plaustrorum præstationes, quas expeditionis tempore, vel qualibet alia publica necessitate, provinciales agnoscebant; imò & qui provinciales non erant, nec incolæ, obligabantur illico equis, mulis, asinis, curtibus & carrucis in viis, navibus per mare, fluviisque, Reipublicæ subvenire, prout etiam hodie, *l. 2. sup. quib. muner. vel præst. & l. 1. sup. quemadm. civil. mun. indic.* Hæ autem præstationes non personales, sed patrimoniales possessionibus patrimoniisque indicebantur, *l. fin. §. patrimon.* quæ si ad publicæ annonæ transvectionem, pontium, viarum, portuum, aquæductum & mœnium, aut aliam inevitabilem necessitatem injungerentur, nemo ab iisdem, quantocumque etiam privilegiatus, excusationem merebatur. Ait enim Theodosius Imp. nullum penitus cujuslibet ordinis seu dignitatis, tempore expeditionis excusationem angariarum vel parangariarum habere, *l. 21. h. t.* Idem *in l. 11. sup. de sacros. Eccles.* Ad præstationes verò angariarum, quæ ad cursum publicum pertinebant, quia personales erant, Clerici, Cubicularii, Silentiarii, Decuriones eorum, & multi alii non vocabantur, *l. 2. §. 4. sup. de Episc. & cler. & l. 2. sup. de Præpos. sacri cubic. & l. 3. sup. de silent. & decur.* ne hac functione occupati, quæsitæ dignitati officerent. Quare Arcadius rem vehicularem, quæ patrimonii munus est, ab hac cursus vehicularis sollicitudine separat, *l. fin. ff. de muner. & honor.*

6 Etenim cursus publici exhibitio secundum locorum consuetudinem, curialibus, vel cohortalibus committebatur, vel aliis ex electione Præfecti prætorio, sub idonea cautione, *l. 14. h. t.* Hinc clabularii, qui ut custodes cursus publici per singulas mansiones locabantur, *l. 1. & 13. C. Theod. eod.* Item Mancipes, qui etiam huic muneri erant mancipati, & curam præcipuè habebant mansionum, equorum & locorum, qui & præpositi vocabantur, *l. 24. 35. & seqq. C. Theod. eod.* iis parebant sajones, apparitores, stationarii, ad quinquennium conducti, quo tempore impleto, accipiebant mancipatum; hi curabant annonam, & fœnum, & equos, cursores fatigatos hospitio accipiebant, recentes recentibus equis imponebant. Parochi præbebant *ligna salemque*, & alia ad victum necessaria, juxta illud Horatii. Erant & cursus publici Protectores, munifices, veredarii, vehiculorum præfecti, tabularii ac commentarii vehiculorum.

7 * Isti Protectores observabant, ne quid ultra debitam mensuram rhedæ, angariæ, aut veredo imponeretur. Rheda 100. pondo subvectabat. Angaria 1500. Birotæ 200. Veredi 30. Currus 60. nec plura onera ferebant, *l. 28. 30. & 41. Cod. Theod. eod.* Birotæ erant vehicula cum duabus rotis, quibus adjungebantur tres mulæ; Rhedis verò octo mulæ æstivo tempore, hyemali decem applicabantur. Sed etsi multæ in eodem loco rhedæ essent, singulæ tantum uno die emitti poterant, *l. 35. & 40. Cod. Theod. eod.*

8 Ne autem plus justo veredi ornamentis onerarentur, placuit ne sexaginta libras auri sella cum frenis, & itidem sexaginta averta, sive mantica (ad vestes & alia necessaria condenda) excederet, alioquin fisci juribus deputabatur, & sella scindebatur in frustra, exceptis auri centenariis, puto legendum aurigenariis, quæ ornamenta erant veredorum, ab auribus usque ad os protensa, eaque in sacculis hippocomi sive muliones servabant, & iis equos ornabant, civitatem intraturi, ac secum, domum revertentes, referebant, *l. 13. h. t.* Ut autem non licuit equos curiales, & alia animalia ultra modum receptumve morem onerare, ita nec equos cursui publico deputatos lignis aut fustibus agitare, sed flagellis & calcaribus, *l. 1. h. t.* quibus nunc qui utitur, si equus inde factus fuerit deterior, vel extinctus, non tenetur; secus si fustibus equum percusserit, Bartolus & Platea *ad d. l. 1.*

9 Cæterùm non licebat Præsidibus & Procuratoribus

Casa-

Cæsaris, & aliis officialibus, quibus ex publico civitates annonas & capita subministrabant, paraveredos provincialium usurpare, aut cursui publico molestiam aliquam facere. Sunt enim hi majores equi agminales ad transferenda impedimenta ad exercitum deputati, *l. 1. h. t.* sed nec per aliam viam quisquam eundi habebat facultatem, nisi per publicam, quæ canalis dicebatur, *d. l. 2. & l. 2. C. Th. de curiosis*. Unde si quis per publicum cursum iter faciens, cujuscumque dignitatis vel militiæ ab itinere recto divertisset, pœna in eum competens, proferebatur, *l. 5. h. t.* Hinc Auctores dicunt, dolum præsumi in eo, qui præter consuetum quid agit, aut non recta via, sed per devia incedit, Everard. *cons.* 45. Leon. *cons.* 23. *n.* 5.

10 Solus enim Præfectus pretorio paraveredis & cursu publico, pro arbitrio uti poterat, *d. l. 2. in fin.* Quin & habebat coercitionem in Curiosum & ministros cursus publici, quos recensui, & in omnes qui non legitimè in cursu illo versabantur, *l. 3.* sup. *de curiosis*.

11 Nec patiebatur hippocomos aut stabularios, dum equos per cursum publicum producerent, indigna spoliatione vexari, aut injuria affici à veredariis, auferendo ipsis saga, seu instrata equorum. Hanc injuriam etiam removere tenebantur Judices alii, & curiosi, *l. 13. h. t.* Plerumque enim ex Magisterianis sive Agentibus in rebus, Curiosi mittebantur, ut injurias in itinere publico commissas ad Præfectum, aut Præsides deferrent, & cujuslibet rei rationem haberent, atque inspicerent evectiones cursus publici, Gutherius *de off. dom. August. lib. 3. cap. 53. & seqq.*

12 Hæ autem evectiones tantum dabantur à Principe, vel Præfecto prætorio, vel Magistro officiorum, non ab aliis Magistratibus, *l. 9. h. t.* Huic Magistro suberant Curiosi per diversas provincias constituti (Magisteriani hic vocantur & Curagendarii) qui ejusmodi evectiones sive diplomata sibi exhiberi postulabant. Nam non licebat uti cursu publico sine evectione; ideo ab omnibus transeuntibus postulabatur, & qui eam exhibere detrectabat, detinebatur, & gravissimè puniebatur, *l. 3. h. t.** Continebat autem evectio numerum equorum, quibus cursum agere licebat; qui verò supra numerum evectionis equos publicos usurpare, aut extra ordinem commovere præsumebat, parhippus dicebatur, sive transgressor formæ cursui publico datæ, *l. 4. h. t.* ubi Julianus hanc formam & licentiam non excedi mandat, & Anastasius *in l. ult. h. t.* nemini licere cujuscumque scholæ, officii, vel militiæ, seu conditionis per Orientis provinciam ob quamcumque caussam proficiscenti seu redeunti, vi evectionis datæ à Præfecto prætorio præter unum veredum, & unum paraveredum, movere, nisi specialis equorum quantitas à Principe data fuisset, aut plures equi necessarii essent, ad vehendas pecunias publicas. Hinc hodie multis in locis non licet cuiquam cujuscumque sit conditionis, præstantiores equos in alias regiones abducere, aut merces evehere, nisi accepto diplomate seu facultate id faciendi.

14 Quamobrem Agens in rebus, qui ordinem & numerum evectionis non servabat, vel à recta cursus publici via divertebat, aut pro una mutatione, supra numerum evectionis veredum usurpaverat, in quadruplum animalis pretium damnabatur, *l. 15. h. t.* gravissimè quoque & is puniebatur, qui impetratam evectionem alteri vendebat: debebat enim impetrans sua evectione uti, non alteri equos cursui deputatos locare, aut merces aliò evehendas, vendere, *l. 10. hoc t.*

15* Quod si autem privatus aliquis evectionem impetrasset, ea uti non poterat, *l. 11. h. t.* præsumebatur enim importunitate aut obreptione obtenta. Etenim soli Agentes in rebus, Senatores, Præsides, Rationales, Magistratus majores, Legati, Episcopi à Principe evocati, evectione utebantur. Privatis tamen, quos sublimitas administrationis illustraverat, evectionum facultas erat, ut Ex magistris equitum & peditum in actu positis, non honorariis, *l. 45. Cod. Theod. eod.* Non enim nisi benemerentibus evectiones dabantur, & quidem urgente caussa. Unde nec omnibus Legatis, sed iis qui de diversis gentibus ad Principem properabant, permissus fuit cursus publicus, *l. 16. h. t.* Senatori quoque cum à Principe evocabatur, aut ab eo discedebat, *l. 6. h. t.* Ducibus vero & à Præsidibus in provinciam decretam proficiscentibus, uti licebat cursu publico; ut ubi jam semel sedes figerant, non amplius eo, aut angariis utebantur, nec eorum officiales, *l. 20. h. t.* sed propriis jumentis exequi tenebantur militarem expeditionem.

Et Curinsurum erat hæc observare; item ne pabula 16
stationibus sive mansionibus equorum deessent, aut iniquo pretio æstimarentur per mancipes & stationarios, ne provinciales ultra quam justitiæ ratio sinebat, prægravarentur, *l. 18. h. t.* conferendo pabula & pecuniam pro equis, & præterea paraveredos, *l. 19. h. t.* sed ut quotannis tantum quarta pars veredorum (senioribus venditis) à provincialibus separaretur, eorumque impensis stabula sarta recta servarentur, *l. 7. h. t.* quod utile iis & publico; quia fimetum ex animalibus ad stercorandos agros pro solatio habebant. * Item ut 17
exhiberent solita ministeria, idest, equos, mulos, boves, asinos. Hinc ut agendi itineris posset esse moderatio, proficiscente Vicario, triginta asini, veredi decem tantummodo movebantur; item ne plures veredi per dies singulos ex utraque parte mansionum dimitterentur, sub pœna quinque librarum auri in negligentes statuta fuit, *l. 8. h. t.* In receptatores vero & subtrahentes muliones mutationibus deputatos, decem librarum argenti, *l. 17. h. t.* ut enim grave crimen est persuadere servo fugam, ita & receptare desertores, stabularios & adscriptitios alienos, *l. 12. supr. de agricol. & cens.*

Hæc secundum leges hujus tituli de veterum cursu, 18
inter quem & nostrum hoc in primis discriminis est, quod ille publicus esset & fieret sumtu publico, & ad utilitatem publicam, atque non sine evectione seu diplomate Principis, nec omnibus ille cursus permitteretur, nisi iis quibus Princeps, Præfectus præt. vel Magister offic. concessisset, *l. 9. h. t.* Noster verò privato sumtu conficitur, & privatis omnibus conceditur sine diplomate, nisi Princeps ob certas caussas prohibuerit summo veredariorum Præfecto, equos dare sine schedula. Hic autem Præfectus, Curioso in comitatu olim similis illustri stirpe oriundus, à Principe constituitur, cui in omnes veredarios imperium est, & *stafetas* (quos celeres literarum cursores vocamus) designat, atque beneficio Principis omne commodum ex isto munere proveniens sibi acquirit; sed omnis sumtus sustinet & salaria præbet cursoribus, aliisque ministris & fasciculos literarum Principis, & Legatorum ejus ubique existentium, deferendos curat: atque in præmium probè navatæ operæ solent ejus heredes, permittente Principe, in munus succedere, saltem in Hispaniæ regnis, & Belgio, ubi hic Præfectus *Grand-Maistre des postes*, Hispanicè *Correo mayor* appellatur, Garzia Tolet. *ad h. t. n. 6.* & Larrea *alleg. fisc.* 50.

Est & aliud discrimen, quod nimirum veterum ille 19
cursus esset nimium sumtuosus; propterea quod vehiculis fieret, isque etiam tardior: nam ut plurimum asinis & bobus utebantur ad transvectiones rerum. Noster verò cursus exactior celeriorque est, per brevia intervalla equis dispositis, & in omnem horam paratis, qui quocumque lubet, currunt, & exiguo tempore magna spatia cursores emetiuntur: quod quantam utilitatem ad commoda Reipublicæ conferat, quotidiana demonstrat experientia. Per hos enim cursores Princeps intelligit quid ubique geratur, motus gliscentes compescit, mandata dat subditis, & magistratus sua ad Principem obsequia, & responsa deferent. Per hos Legati explorant arcana, & sciunt, quid in aulis Principum agatur, ut ea Principibus suis denuncient. Per hos merces suas per totum terrarum orbem mercatores distrahunt, pecunias quocumque locorum paucis verbis mittunt; & ut paucis concludam cum Cassiodoro, omnes beneficio isto celeritatis sollicitudines & desideria sua expediunt.

TITULUS LII.

De Tractoriis & Stativis.

1 *Nemo utebatur cursu publico, qui non acceperat à Præfecto pratorio tractoriam.*
2 *In tractoriis scribebantur stativa & mansiones ubi alebantur cursores ex publico. Discrimen inter stativa & mansiones.*
3 *Tractoria continebant duos dies ad iter arripiendum, & quinque ad id perficiendum.*
5 *Inspicienda erat evectio & subnotanda. Similiter nunc inspiciuntur literæ liberi transitus, & registrantur.*
5 *Gravissimè puniebatur qui sine diplomate cursum usurpabat.*

Sub-

1 SUbserviebat cursus publicus, de quo sup. tit. iis quibus Principes, Præfecti prætorio, & Magistri officiorum faciebant potestatem. *Evectiones*, inquit Constantinus, *ab omnibus postulentur, & tam Judices, quam custodes publici cursus minimè transire patiantur, antequam seriem evectionis adspexerint*, *l. 3. tit.* sup. Evectiones istæ erant diplomata, sive literæ, quibus cursu publico utendi facultas dabatur, atque diem certum continebant, intra quem veredis uti licebat, eoque termino lapso, irrita erant, ut ad Plinium Trajanus scribit *epist. 6.* Quod si præter veredos etiam viaticum Princeps largiebatur; hæc diplomata *tractoria* appellabantur, non tractatoria, ut scri-
2 bunt veteres Interpretes. * Illis adscribebantur stativa, idest, diversoria, & mansiones quibus persecutores & ductores animalium onera ferentium, & nuncii Principis alebantur sumptu publico, sed non alia ipsis necessaria præstabantur, Brissonius, Cujacius, Alciatus & Gothofred. *ad h. t.* Guiherius *de off. domus August. l. 3. c. 15.* qui notant discrimen inter stativa & stationes: illa erant loca ad commorandum & quiescendum itinere unius diei confecto: hæ verò sunt breviora intervalla, quæ Gallicè *le lieu de la poste*, Hispanicè *las ventas y estancias donde paran los correos y postas*, ubi equos mutare licet, non iisdem uti &
3 ad aliam stationem progredi. * Præterea non erat permissum iis qui tractorias acceperant, ultra triduum in stativis locisve solitis hærere. Hinc a Theodosio & Honorio Principibus statutum, ut qui equos publicos deducunt, tractoriis acceptis, intra quos dies iter arripiant, & ad id perficiendum quinque & ne ultra hoc temporis spatium, ad residendum seu hærendum in quo libitum fuerit loco, copiam nanciscantur, *l. un. h. t.* Inde Platea, Corsetus & alii colligunt, potestate alicui facta frumenti extra territorium evehendi, unius septimanæ spatium ad eam rem dari, quo lapso, posse
4 detineri, *d. l. 3.* * Cur ergo evectio diem certum haberet, intra quem veredis uti liceret; ideo ea non tantum a custodibus publici cursus erat inspicienda, sed etiam a Præside provinciæ subnotanda, *l. 22. C. Th. de cursu publ.* & qui falso diplomate usus fuisset, pro facti qualitate puniebatur, *l. 27. ff. ad l. corn. de fals.* Unde ad avertendas fraudes, nunc vigiles aut ipsi publicani, certis stationibus constituti, observant transeuntes cum mercibus, aliosque viatores a quibus literas liberi transitus petunt, & reddunt alias, quas in tabulas referunt; atque ab hisce tabulis cursores invenere no-
5 men tabellariorum. * Gravissima namque pœna coercebatur is, qui absque diplomate profectus fuisset, ut scribit Cassiodorus *lib. 5.* his verbis: *Excedentium improbam præsumtionem, tali te præcipimus districtione resecare, ut sive Gothus sit, aut Romanus, qui sine nostra, aut eorum quorum interest evectione, veredum præsumit attingere, per unum equum, centum statim solidos a te cogatur exsolvere. Et de illis pari quoque severitate censemus, qui supra evectionum numerum, cursuales equos usurpare præsumunt.*

TITULUS LIII.

De Apparitoribus Præfectorum prætorio, & privilegiis eorum.

1 *Pars altera hujus libri, de apparitoribus; varia eorum nomina recensentur olim & nunc usurpata.*
2 *In officio Præfecti prætorio plures fuere officiales.*
3 *Apparitorum diversæ functiones, diversa quoque commoda, quanta fuerint salaria, & unde dicta.*
4 *Cornicularii, Præfectiani, Primiscrinii post missionem adorabant purpuram Principis, & immunitatem consequebantur.*
5 *In bona suorum officiatorum succedebat ab intestato Præfectus prætorio. An nunc etiam domus feudi vasallo sine heredibus mortuo?*

1 HÆc de diligentibus & earum officiis, quæ prima hujus postremi libri pars: sequitur altera, quæ est de Apparitoribus Magistratuum, qui antiquitus Viatores, Lictores, Accensi, Stratores etiam dicebantur. Postea dicti fuere Executores & officiales, atque inter hos diversæ adjectiones, prout cuique Magistratui apparebant, Cæsarianorum, Catholicorum, Præfectianorum, Præfectorianorum, Magistetianorum, Augustalium, Rationalium, Præsidialium, Largitionalium, Opinatorum; quorum diversis titulis mensionem fecimus; quibus posterior ætas adjecit Massarios, Bajulos, Bedellos, Biruarios, Ostiarios, Nuntios, Clientes, Servientes, quorum opera Magistratus, Judices, & Re-
ctores Provinciarum utuntur. * Præfecto prætorio plu- 2
res officiales suberant, Domestici, Protectores, Agentes in rebus, Palatini utriusque officii, Cornicularii, Præfectiani, Primiscrinii, Numerarii, Exceptores, Lampadarii, qui lampades & fasces in sacris scriniis accendebant, & Præcones, inter quos numerandi Apparitores. Quo autem numero fuerint, ob varias temporum mutationes sciri non potest, nisi quod Justinianus statuerit ut officium Præfecti prætorio Africæ esset 398. virorum, qui diversa scrinia, & undecim scholas dividebantur, *l. 1. §. item officiis* supr. *de off. præf. præt. Africæ.* Sed in aliorum Præfectorum officio plures fuisse officiales, verisimile est.

Horum munus fuit jussa Præfectorum implere, liti- 3
gantes in judicium introducere, in jus vocare, & prehendere, acta scribere, recitare, sententias exequi, obvios summovere, jubere via decedere, & caput denudare, fores virga percutere, quæ omnia ad nos usque manavere, & ab antiquis etiamnum retinemus. Magna verò commoda apparitores percipiebant: nam a provinciis annonas, idest, cibaria habere consueverant, *l. 15.* sup. *de erogat. milit. ann.* pro quibus postea pecunia a Principe quandoque 700. aureorum primatibus officii assignata fuit; cæteris ministris ex publico certum salarium datum sive stipendium exemplo militum. Plinius *lib. 31. cap. 7. Sal honoribus*, inquit, *militiæque interponitur, salaria unde dicta.* Præter hæc ab iis qui eorum opera utebantur, alia emolumenta percipiebant; veluti pro ingressu litis, ternos, quaternosve aureos, pro locorum consuetudine aut privilegio personarum, *l. pen. §. pen. & ult. ff. de legat. 3. l. 33. §. 5.* sup. *de Episc. & cler.* pro his citandis, pro actis scribendis, edendis, recitandis, instrumentis exhibendis, ac denique pro singulis actibus totidem aut plures aureos minusve, pro cujusque conditione & locorum usu exigebant; similiter cum sententias exequebantur, & pignora capiebant, & vendebant, sua habebant salaria, ut Judices sportulas, & advocati honoria, *l. 1.* sup. *de
sportul.* Vide Argentræum *ad consf. Britan. art. 22. not. 3.* 4

In his officiis nonnulli erant qui cæteros antecedebant, ut Cornicularii, Præfectiani, & Primiscrinii, quorum hìc fit mentio. Cornicularii munere suo rectè perfuncti, Principis purpuram adorabant, & commitivam primi ordinis consequebantur, & immunitatem tam civilium quam militarium indictionum, *l. 1. h. t.* Atque ita cum libero otio donarentur, non cogebantur post missionem aliud munus suscipere: nec Præfectiani sese exactionibus provincialium immiscere, lucri vel quæstus caussa, aut horreorum custodiam gerere, *l. 2. h. t.* Nec officiales solum, qui scrinia habuere, scriniarii dicti & regendarii, & eorum Primiscrinii, ac Numerarii, in officio Præfecti præt. militantes, terminatis militiæ suæ obsequiis desideratam requiem sortiebantur qui finis laborum est, *l. 3. hoc tit.* Ideo humanum genus militat, ait Cassiodorus *lib. 11. var. epist. 18.* ut peractis sudoribus quiescat. At multi nunc sunt, qui licèt amplas divitias conflaverint, iis tamen nunquam implentur, nusquam lassati laboribus, quietem quærunt. Gaudebant autem hujus Præfecti apparitores, in libero isto otio & quiete, multis privilegiis: Nam erant immunes ab omnibus oneribus personalibus, nec aliis Judicibus quam civilibus suberant, *d. l. 3.* ubi additur in fine ac nominatim de Præfectianis, ut qui in prima Principis legione militassent, solum coram Præfecto prætorio convenirentur; in provinciis verò coram Præsidibus, nisi publicum officium aliquod eis esset injunctum: Item si ab intestato sine successore legitimo morerentur, ut bona eorum omnia non fisco, sed arcæ præfectoriæ addicerentur.

Hinc usu receptum, bona juris feudalis deserta, quo- 5
rum nullus est vasallo successor, ad dominum feudalem etiamsi imperium non habeat, devolvi. Nam ejusmodi bona, deficientibus heredibus, ex quadam tacita vel expressa feudorum conventione, mensæ domini consolidantur. Argentræus *ad consuet. Britan. ar. 511. n. 3.* contra Molinæum asserit, etiamsi de concessione non appareat, talem tamen formulam subintelligi oportere, ut bona quocumque modo vacent, non ad alium redeant, quam dominum feudi: nam quisque sibi potius quam alteri beneficium acquiri vult.

Præterea non aliter infeudationes fieri constat, quam his verbis: *Pro se & heredibus & successoribus tuis*. Igitur iis ;deficientibus, excluso fisco, aut domino qui in loco altam Justitiam habet, ad dominum feudi bona redire debent, etiamsi ei tantum simplex jurisdictio competat, Platea & Rebuff. *ad d. l. 3.*

T I T U L U S LIV.

De Apparitoribus Præfecti urbis.

1 *Apparitores Præfecti urbis qui fuerint & eorum Præfectus.*
2 *& 3 Liberum eis adorare Principis purpuram, quod pro beneficio dabatur. Quamdiu manserit ille mos.*
4 *Urbaniciani qui pistores concutiunt, pistorum corpori addicuntur.*

1 APparitores propriè officiales, & eorum officium apparitio dicebatur. Sic apud Ammianum Marcellin. *lib.* 16. legere est, Præfectum apparitionis, Præfecturæ prætorianæ, atque hic Præfectus sive Præfectianus, ut apparitoribus Præfecti præt. præerat, ita Urbanicianus Præfecti urbie minister, ac in ejus officio Primicerius certos apparitores præcedebat: quibus completa militia, numeroque stipendiorum, Principis purpuram adorare singulis annis erat liberum; non autem officialibus Rectorum provinciarum, quamvis officiis
2 suis rectè functi fuissent, *l. 1. h. t.* * Nam beneficii loco dabatur facultas adeundi Principem & ejus purpuram adorandi: idque non omnibus, sed in dignitate constitutis & emeritis, prout hodie primoribus & consiliariis intimis permissum in Hispania manum Regis deosculari in festis solemnioribus, & Romæ pedem Pontificis, Adrian. Turnebus *lib. 2. advers. cap.* 11. Larrea *alleg. fisc.* 31. *n.* 32. Hic autem ritus observatur in adorando Principe: duo ejus vestem purpuream extollebant, quam adorans osculabatur, Cælius Rhodiginus
3 *lib.* 20. *cap.* 8. *in fin.* * Ad ingressum cubiculi stabant Scrutatores, qui observarent ingredientes, & inspicerent: num cui sub veste ferrum lateret, Suetonius *in Claudio c.* 14. Aderant & Admissionales, quos Galli ostiarios vocant, nonnulli archiatrios, quorum munus erat volentes Principis cubiculum ingredi, admittere, vel repellere: illis præerat Magister officiorum, ut dixi sup. *tit.* 20. *n.* 2. Plinius laudat felicitatem Trajani, quod plerosque admitteret, nec passus unquam fuerit se adorari, *in Panegir.* ut ante Heliogabalum Vitellius Caligula. Et hic mos duravit usque ad Diocletianum, qui primus omnium post Caligulam & Domitianum, Dominum se palam dici passus est, & adorari ut Deum cum ante boni Imperatores in modum Judicum salutari voluerint, non adorari more Persarum, Lampridius *in Alexandro*, & de aliis Cæsar Bulengerus *lib. 1. de imper. Rom. cap.* 16.

4 Porrò Apparitores dum fungebantur munere, suos Præfectos venerabantur, & eorum mandatis promptissimè obsecundabant, & maximè cavebant ne quem offenderent. Sed Urbanicani sæpe hic peccabant, & clandestina fraude pilulores urbis concutiebant; ideo statutum ab Honorio & Theodosio, ut, si accusati atque convicti fuissent, perpetui paneficii corpori addicerentur, *l. 2. h. t.* Idque per Præfectum urbi, qui ut cæteris rebus præerat; ita & annonæ urbicæ, & pistoribus, ut dixi supra *lib.* 11. *tit.* 15. *n.* 7.

T I T U L U S LV.

De Apparitoribus Magistrorum militum, & privilegiis eorum.

1 *Magistri militum quando & quot instituti in Oriente & Occidente?*
2 *In officio habebant apparitores, qui erant ordinis militaris, & a muneribus immunes.*
3 *Erant apparitorum alii statuti, alii supernumerarii.*
4 *Statuti erant sub jurisdictione Magistri militum. Supernumerarii sub Præfecto urbi & Præsid. An non etiam sub Magistro officiorum fuerint Statuti?*
5 *Numerarii, qui sunt in officio Magistri militum per Orientem, completa militia, quæ privilegia consequerentur?*
6 *Non dantur præmia & honores nisi benemeritis: indignum, quod hodie etiam indignis & infamibus conferantur.*

MAgistri militum, quorum consilio milites in expeditionibus utebantur, quo tempore fuerint instituti, non constat. Illud certum est, post Alexandrum, a posterioribus Imperatoribus Magistros militum introductos, & Constantinum, potestatem quam habebant Præfecti prætorio ordinandi puniendique milites, in duos Magistros militum, unum equitum, alterum peditum, contulisse, Zosimus *lib.* 1. Panciroi. *in notitia imperii Orient. cap.* 30. Cæterùm Theodosius Imp. ut omnibus ea partibus hostibus occurreret, quinque Magistros militum creavit in Oriente, in Occidente duos, qui ante fuerant, retinuit, & voluit ut Principem comitarentur, & quod illi semper adessent, in Præsenti dicti fuere, *l. 4. h. t.* & eorum potestas magisteria, *l. 3. eod.* 1

Qua milites in officio continebantur, & si qui eo non 2
rectè functi fuissent, apparitores denunciabant, qui illorum potestati annumerabantur, erantque ordinis militaris, *l. 2.* ideo peculium castrense, quemadmodum & Præfectiani habebant; non tamen jure militari testari poterant, *l. 16. sup. de test. milit.* Item ut illi, a muneribus personalibus & sordidis erant exemti, *l. 5. h. t.* admodum enim honesto loco semper fuere Apparitores Magistrorum militum, equitum ac peditum; ita ut eorum numeris adscribi non possent curiales, cohortales, aut censibus adscripti, *l. 3. h. t.* quia iis a conditione sua aut curia recedere non licebat, sed ad eam retrahebantur.

Erant in hac apparitorum schola recenti Statuti, si- 3
ve intra numerum, qui Magistri militum præcepta & sententias exequebantur, cæteri Supernumerarii: Statuti, fori præscriptione muniti, non alium agnoscebant Judicem, quam suum Magistrum: Supernumerarii vero, quasi nec militantes jurisdictioni Præfecti urbi aut Præsidum suberant, *l. ult. h. t.* quia nedum adscripti matriculæ, & tantùm sperabant se successuros in locum Statutorum, *l. 8. Cod. Theod. de palat. sacr. larg.* Sic Canonici expectantes seu supernumerarii, suffragio & ingressu capituli excluduntur, Rebuff. *ad l. ult.*

Non rectè Accursius & Gothofredus *ad d. l. ult.* sen- 4
tiunt, Statutos apparitores sortitos fuisse jurisdictionem Magistri officiorum, non Magistri militum, quia obstaret *l. 2. h. t.* quæ vult apparitores Magistri militum, ordinis esse militaris, atque militibus armatæ militiæ annumerari. Quilibet enim Magistratus in suos ministros habebat jurisdictionem. Erat quidem major jurisdictio, & dignitas amplior Magistri officiorum, quod præesset, atque jus diceret palatinis ordinibus, cubicularis, aliisque ministris aulæ Principis, fabricensibus, Ducibus & Comitibus limitaneis, *l. 8. infr. de divers. offic.* non tamen diminuebat Magistri militum potestatem, quam in milites & apparitores suos habebat. Verùm quidem est, Magistrum officiorum Imperetoei solere quotannis indicare, quisnam esset numerus militum in provincia, quæ jurisdictioni ejus erat subjecta, & quasi es specula milites observabat; sed ipsius non erat eos judicare: nam id ad Præfectum legionis pertinebat, qui absente Legato tanquam illius Vicarius imperabat, & primi ordinis dignitatem habebat, Vegetius *lib. 2. cap. 9.* Omnes tamen Præfecti, Tribuni, Centuriones, milites & officiales nullitum exercitus Duci & Magistro militum parebant, *l. 9. ff. de custod. & exhib. reor.* cui etiam nunc parent omnes qui sequuntur castra.

Præterea legimus apud Ammianum Marcell. *l.* 19. 5
& Gatherium *de off. dom. Aug. l. 2. c. 9.* Apparitores Magistri militum habuisse Præfectum, qui apud nos *premier Huissier*, qui præcedebat incedente Magistro, & numerarios apparitionis, qui Magistri militum mandata & apparitorum relationes annotabant. Magistrorum autem tam Præsentalium, quam Orientalium numerarii, qui ordine & militiæ stipendiis fuerant decorati, ab omnibus indictionibus erant immunes, & Tribunorum prætorianorum militum honore accumulabantur; Principes verò officii, qui probe munere suo functi fuerant, aggregabantur Tribunis vigilum militari-
bus, *l. 4. h. t.* * Atque hisce præmiis post exantlatos la- 6
bores, & summas vigilias, officiales Præfectorum efficiebantur. Quo docemur, non nisi benemeritis præmia esse conferenda: indignum autem, si non tantùm sine examine, & æquilibrio meritorum, sed nihil meritis, imò sæpe infamibus personis & ob turpem & infamem caussam conferantur. *Ubi malos præmia sequuntur,*

tur, haud facilè quisquam gratuitò est bonus, malitia præmiis excitatur, ubi ea ademseris, nemo omnium gratuitò est malus; à Romanis honores rari & tenues dabantur; & ob eam caussam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti. Videmur quasi ignorare Reipublicæ opibus metienda esse præmia; nimia sanè profusio Principes & Respublicas sæpe perdidit.

TITULUS LVI.

De Apparitoribus Proconsulis, & Legati.

1 *Ut Magistratus alii majores, medii & minores, ita provincia divisa. Proconsules majores, medias Consulares, minores Præsides gubernabant.*
2 *Proconsulum dignitas diminuta, nisi eorum qui consulari potestate mittebantur. Quæ eorum insignia: Quot Legatos habuerint.*
3 *Quot apparitores: Quis eorum caput: Omnes liberi erant, nulli Reipubl. functioni obnoxii.*
4 *Non utendum militari executione, quia plerumque violenta, sed apparitorum.*
5 *Apparitores nihil exigant, nisi quod debetur.*
6 *Probos apparitores & ministros adscribant Judices, & curent, ne alienis officiis se ingerant.*

1 OLim pro imperio Magistratus, & magnitudine provinciæ, plures vel pauciores erant apparitores; Provinciarum Magistratus aut Proconsules erant, aut Consulares vel Correctores, aut Præsides. Proconsules majoribus provinciis præficiebantur, ut Asiæ, Achaiæ, Africæ, Cappadociæ, Armeniæ primæ, & Palestinæ, quas in numero majorum Provinciarum Justinianus esse voluit, sicut & illas quibus Comites, Prætores & Moderatores dedit, qui jus etiam in milites habebant; *Novell.* 20. 25. 26. 30. & 31. Mediis Provinciis Rectores, Consulares imperabant; item Correctores: sed hi consularibus ornamentis non utebantur; ut illi; ensem tamen & chlamidem gestabant, quibus Proconsules carebant. Correctores dicti sunt Prætoris nomine abolito: quia ut scribit Dion, Prætoris & Consulis nomen tantùm in Italia permansit, cujus Rectores Prætores & Consulares appellabantur. Minoribus Provinciis Præsides præficiebantur; dicebanturque Judices ordinarii. Ita hos Præsides interpretatur Justinianus *in Novell.* 103. Palæstinam, inquit, quondam Proconsul tenuit, sed eo amisso ad Magistratum quem vocant Ordinarium devenit, id est, Præsidem. Sola Ægyptus Præfectum Augustalem ex ordine equestri habuit, Strabo *lib.* 17. & Dion *lib.* 53. In Provincias inferiores mittebantur sæpe Quæstores, qui post Procuratores Cæsaris sunt appellati.

2 Proconsules unum aut plures habuisse Legatos, exemplo Consulum, opinatur Alciatus *ad h. t.* & patet *ex l. 2. eod.* & ex Cicerone, Proconsulem Asiæ tres elegisse optimos, Tuberonem videlicet, Allienum & Gratidium, *epist. 1. ad Quint. fratr.* Huic Proconsuli Hellespontus adjectus est, ab Honorio & Theodosio, quòd ejus Consulares iniquè ab apparitoribus vicarianis Ponticæ vexarentur, *l. 1. sup. de off. comit. sac. patr.* In provinciam proficiscens hic Proconsul per mare iter facere tenebatur, ac primùm Ephesum Metropolim se appellare ut satisfieret desideriis Asianorum, *l. 4. §. 5. vers. quædam ff. de off. procons. & leg.* ingressus autem Provinciam mandare suam jurisdictionem Legato poterat, non antè; sententias verò ipse Proconsul ferebat, *l. 1. sup. de off. proconsul.* atque ab eo ad Præfectum urbi Constantinopolitanæ appellabatur, *l. 23. sup. de appell.* Fuit Proconsulum magna dignitas & auctoritas (ut dixi sup. *de off. procons.*) sed diminuta deinde, & facti Proconsules quasi Consulum vicarii, nisi quòd quibusdam in ampliorem provinciam missis, consularis dignitas attribueretur, & eodem honore haberentur, quo Consules, atque ut illi insignibus, utique fascibus & securibus, uterentur, vehiculo quoque argenteo & cohorte.

3 Postea habuerunt quadringentos apparitores, *l. 2. h. tit.* quorum primus erat Princeps ex Ducenariis scholæ agentium in rebus, qui Clarissimus vocabatur, *l. fin. sup. de Princip. agent. in reb.* & cingulo utebatur, ut pauci alii apparitores, quamdiu officio fungebantur: erant autem omnes liberi homines, non sicut Reipublicæ functioni obstricti. Quò fit ut curiales, pistores, negotiatores, tapezitæ, vestiarii qui mensas & vestes conficiunt & vendunt, ceterisque corporibus obnoxii si apparitores Proconsulum facti fuissent, suis muniis mox restituerentur, *l. 1. h. t.* prohibebantur omnibus militiis, *l. 12. infr. tit. 58.* ubi de his plura.

Ceterùm quamvis apparitores essent similes militibus, 4
ex iis tamen assumi non poterant. In negotiis privatorum nunquam tuitio vel executio militibus tribuebatur, *l. 1. sup. de off. mil. jud.* sed illa fiebat, ut nunc fit per apparitores: cur non milites; quia violenta illorum executio & ferè hostilis, ac præter alia incommoda, plerumque hæc involvit ut unus pro altero; aut cum altero, cùm ad eum non spectet, luat. Sapienter Tiberius censuit non utendum militari manu, & vi, ubi legibus agi possit, Tacit. *lib. 3. annal.* Igitur secundum legum præscripta apparitores, & alii Judicum ministri modestè se exhibeant, cives sine violentia in jus trahant, nisi se armis defendant, *l. 9. §. pen. ad l. aquil.* nihil ab ullo eorum percipiant, sed æqui sint in suo munere, ac dum exequuntur, humani, *arg. cap. 8. Novell. 8.* Quia verò sæpè hic excedebant apparitores 5
Proconsulum, & indigna ab officialibus postulabant; ideo statuunt Impp. Arcadius & Honorius, ne proconsulare officium postulet, nisi quod exigere consuevit, aut jure debetur; item ne alienis officiis imprudenter se immisceat, *l. ult. h. t.* quæ lex speciatim dirigitur ad Proconsulem Africæ. Sed ad omnes etiam Judices 6
pertinet, & tacitè monet, ne ullos ministros adscribant improbos, sordidos, turpi aut indebitæ acceptioni paratos, ne per eos dignitatem suam minuant, & ignominiam pariant; solent enim vitia officialium & domesticorum etiam dominis affingi: nec enim creduntur probi improbis ministris delectari, deinde eos coerceant ne se officiis aliorum ingerant, sed sollicitudini sibi demandatæ invigilent, nihil supra attentent. Idem quoque monet Justinianus *in Nov. 80. cap. 8. & in Novell. de mand. princ. 17. cap. 5. in fin.* jubet ut Judices officiales suos contineant, & ne permittant eis quid attentare, aut subjectos impellere, neve ut Officiales videantur quidem subjecti illis, pro veritate autem præsint illorum voluntati.

TITULUS LVII.

De Apparitoribus Comitis Orientis.

1 *Comes Orientis fuit Vicarius Præfecti præt. Orien. diminuta à Justiniano hujus Comitis administratio.*
2 *Habuit sexcentos apparitores, non plures, quòd illi sufficerent publicis necessitatibus.*
3 *Tribuni plebis, ædiles, decuriones non habebant nisi domesticos ministros, eosque fidos: iis utendum & paucis.*
3 *Apparitores, executores & catholiciani vocabantur; item beneficiarii. Qui nunc vocentur.*
5 *Quando apparitorum numerus augendus.*

CUm Persæ imperii Romani hostes, Mesopotamiam aliasque vicinas regiones devastarent, missus est Comes vir spectabilis, qui Orienti cum militum robore præesset; hunc autem Vicarium fuisse Præfecti prætorio Orientis, multis auctoritatibus probat Pancirolus *in notitia imperii c.* 104. & imperasse quindecim provinciis, quas suprà *de off. comit. Orient.* recensui. Verùm Justinianus hunc Comitem duabus provinciis præfecit, nimirum primæ Syriæ & Sirilicæ regioni, *Novell. 8. c. 5.* Cùm itaque angustior reddita esset hujus Comitis administratio, abundè sufficere visus est numerus sexcentorum apparitorum, quos in officio suo habebat, *l. un. h. t.* Non enim plures assumendi sunt, quam publica necessitas exigit. Hinc Tribunis plebis, Ædilibus, Duumviris, minoribus Magistratibus nulli dati fuere apparitores, vel executores; quia non habebant vocationem, nec prehensionem: utebantur enim tantùm unius aut alterius ministri domestici opera, qui fidelis esset, & arcana celaret. Et rectè; paucis ministris ac fidis utendum: nam iis quorùm fides non est explorata, arcana communicanda non sunt, nec in officiis eorum opera utendum. Quare scribit Rebuff. pauciores ministros admittendos esse, nec plures prædiariorum possessioni imponendos, quam qui ad custodiam sufficiant, *ad l. un. h. t.*

Hosce apparitores & ministros, vocat executores Ulpianus *in l. 3. §. 8. ff. de negot. gest. & l. 50. ff. de evict.* ab exequendo; & Imperator Cæsarianos & Catholicianos, *l. 9. §. fin. sup. de bonis proscript.* quòd illi assent in

caussa Cæsaris Præfecto prætorio per Orientem administri; id enim Catholicum universale & generale significat. Item beneficiarii dicebantur qui Præfectis suberant: Sic enim omnes, inquit Vegetius *lib.2. cap. 7. consecuti aliquod munus in officio Præfectorum, beneficiarii, vel ordinarii vocantur*; ita & hodie qui feuda pos-
5 sident, beneficiarij appellantur. * Apparitores verò nostri executores, viatores, Judicum nuntii, bajuli dicuntur, apud Hispanos *Alguaziles*. Estque in Curiis certus statutorum numerus, quem Judicibus licet excedere; modò id fiat citra Reipublicæ sumtum, *l. fin. in fin.* sup. *de off. mag. milit.* Si quæ tamen necessitas, aut caussæ executio majorem numerum postulet, de publico illis danda sunt salaria, ne manus, ut solent, ultra porrigant. Sed si in loco sint sufficientes apparitores, non rectè fecerit Judex si novos creet, & statutorum emolumenta diminuat, aut quæ illis debentur, eripiat, quandoquidem labores subeant & in exequendis caussis aliisve negotiis ipsius imperia præsto sint. Nam non omne quod licet, honestum est. Labores enim præmium merentur, eoque Judex illos, quorum operam sibi putat esse necessariam, alliciat atque promoveat; non metu terribili & necessitate libertati incongrua, a se alienet, *juxta l. 1.* supr. *de assessor.* Bobadilla *lib. 3. polit. cap. 15. num. 91.*

TITULUS LVIII.

De Cohortalibus, & Principibus, Cornicularìis & Primipilaris.

1 *Cohortalium militia, diversis Judicibus & potestatibus parebat, ut militares Magistro militum.*
2 *Varia cohortalium ministeria, alii chartas vel tabulas fiscalium debitorum tractabant; alii alia, ubi inserti fuerant matriculis.*
3 *Probatoria opus erat ut ad aliud munus promoverentur; ita hodie literis Principis.*
4 *Per Illyricum certus fuit numerus cohortalium, cui non nisi probi & industrii adscribebantur.*
5 *Maxima sollicitudo esse debet, circa officiales, scribas, & alios ministros Judicum, quorum fide statur.*
6 *Cohortalibus præficiebantur principes & primates officiorum, ex quorum assensu illi officium exercebant.*
7 *Duplex militia Corniculariorum. Quod eorum munus, & Commentariensium, & Claviculariorum?*
8 *Cur Stationarii carcerem habere non potuerint?*
9 *Sine mandato Judicis nemo incarcerandus; illud in scriptis exhibendum; Et quando non sit opus mandato.*
10 *Apparitores qui justè aliquem capiunt, an possint resistentem impunè occidere?*
11 *Apparitoribus auxilium petentibus in suo munere, quivis adesse debet. Quomodo auxilium eis præstandum.*
12 *Unde profluxit mos iste petendi auxilium?*
13 *Quod fuerit officium Primipili: qui Primipilarii nuncuparentur?*
14 *Apparitores Præsidum quamvis longo tempore functi fuissent officio, eo non liberabantur, nisi Primipili officium gessissent.*
15 *Cohortalium conditio onerosa, non omnino tamen dignitatis expers: nemo ea liberabatur affectando aliam militiam.*
16 *Filii ejusdem erant fortunæ, pater eos in suum locum substituebat, aut curiæ addicebat.*
17 *Parentes curare debent ut filii bonis artibus imbuantur, & adscribantur alicui militiæ, eadem cura ad Magistratum spectat.*
18 *Principes officii non debebant adspirare ad aliam militiam, alias carebant salariis, & suæ civitati restituebantur.*
19 *Qui habet unum officium non debet aliud affectare: quando non prosit concessio proprio motu facta?*
20 *Per secundam concessionem non derogatur primæ; quamvis fiat ex certa scientia.*
21 *Cohortales declinantes onera, aut fugientes retrahebantur.*
22 *In cohortalem criminis reum, & latitantem, profertur sententia, si citatus non compareat.*
23 *Quomodo citandus sit absens criminosus ad audiendam sententiam.*
24 *Ignominiosè missus apparitor, interdum restituebatur a Principe, qui solus id potest.*

AD similitudinem militum instituta olim fuere palatina officia; atque ut milites armati per cohortes 1
distributi, Magistro militum parebant, ita milites inermes, ut cohortales apparitores & executores alicui cohorti aut scholæ adscripti, erant sub imperio Præfectorum, Proconsulum & aliorum Judicum. Magnus autem fuit horum officialium numerus, ex quo plerumque assumebantur, qui per cohortes seu curias tributa exigerent, executores dicti, alii cohortales qui tabulas vel chartas fiscalium debitorum tractarent, & monimenta publica conscriberent, *l. 26. Cod. Theod.* Gutherius *de off. dom. Aug. lib. 2. cap. 15.* * Ut autem varia erant 2
Præsidum negotia, ita varia cohortalium ministeria: omnes tamen qui ea obibant, in eadem erant cohorte, & sicut miles in numeros relatus verè miles dicitur; ita tum demum cohortales dicebantur, quando in matriculam nomina ipsorum erant recepta. Unde cohortalium corpus constituebatur. Cui non tot tantaque fuere privilegia, quanta militibus ipsis, aut Magistratibus, neque tantum stipendii aut annonæ dabatur. Huc pertinet quod Valentinianus scribit, eos qui chartas, vel tabulas, vel quæcumque alia ministeria cohortis optaverint, non antè ad ea accedere permitti, quàm eorum nomen in matriculam esset relatum, *l. 10. hoc t.* Hæc ministeria ab initio suscipere voluntatis fuit, sed ubi semel relatione nominis facta in matriculam suscepta erant, necessariò expediebantur; ita ut qui semel cohortalium corpori adscriptus esset, sponte conditionem suam amplius deserere non posset. * Quò fit, ut 3
nullus Judicum quemquam ex cohortalium numero sine sacra probatoria probare auderet, aut ad aliud munus promovere; nisi si cui mandare vellent cursus publici exhibitionem, *l. 2. hoc tit.* nec enim tanto muneri adminiculum denegari publica permittebat utilitas: facit & *l. 14.* sup. *de cursu publ.* Solebant (ut ibi dixi) Præsides quotannis ex cohortalibus aliquot mittere ad mansiones, qui curarent exhibitionem cursus publici, & evectiones inspicerent. Hinc quamvis Judices in suis curiis nunc possint Officiales, Apparitores & Executores constituere, non tamen eosdem ad alia officia promovere, sine probatoria, idest, non obtentis literis Principis, quibus approbentur, *l. 17.* sup. *de re milit.*
* Qui verò jam suscepti & approbati olim fuerant in of- 4
ficio Magistrorum militum, cohortalium nomen, & legionariorum privilegium retinebant, coram Rectoribus provinciarum, *l. 4. hoc tit.* Horum enim officiis præsidialibus plures suberant, ac per Illyricum, ex quo plurima ac maxima necessitatum emolumenta percipiebantur, singulis Præsidibus Thessaliæ, Epiri veteris, Epiri novi, Daciæ Ripensis, centum cohortales obsecundabant; atque ad hujusmodi ministeriorum obsequia adhibebantur, non qui vano militiæ nomine immensa lucra sectarentur, sed qui Reipublicæ utiles, industrii & necessitatem officii debita sollicitudine exequerentur, *l. 9. h. t.*

Horum exemplo summus delectus hodie adhibendus 5
est, in iis adsciscendis, quorum opera Judices uti debent, & in quorum humeros non tantum partem curæ suæ, sed & famæ & animæ reclinant: atque eo major cura adhibenda est circa eos, qui sunt ab actis, Graphæos, scribas, Notarios, auctuariorum adjutores, subadjuvas, exceptores, cùm hi in partem judiciorum & rerum agendarum veniant; & magis nunc statur eorum fidei, quam apparitorum contrarium referentium, Cynus *in l. si quis 21. C. de falsis.* Imò tanta fides Notariorum scriptis tribuitur, ut testibus non interrogatis, plenè probent, quanta non olim, Baldus & Jason. *in l. prætor. in princ. ff. de edendo*, & apertè a Justiniano in *Novell. 73. §. si verò nullus*, declaratur. Vult enim, testes instrumentis forensibus subscriptos, de illorum voluntate interrogari, &, si mortui fuerint, scripturam fide carere.

Erant itaque Judices maxime solliciti, ut Officiales & haberent aptos, sedulos, fidos: verùm in assumendis apparitoribus & cohortalibus, quorum numerus erat maximus, tantam cautionem adhibere non poterant: curabant tamen ne cohortales potestate sua abutentes, ultra id quod erat debitum a provincialibus alicerent, vel pecuniæ aut rei alicujus extorquendæ caussa terrorem inicerent, & concussiones facerent, sed suo mu-

nere

nere probe & decenter fungerentur; id autem ut fieret, præpositi eis sunt principes cohortalis officii, sive majores officiales cohortis, Accursius *hic & in l.4. de appar. mag. milit.* ea quorum assensu & annotatione liceret executiones facere, non pro arbitrio & libidine ipsorum, prout etiam Agentes in rebus consulto prius suo Principe officium exercebant; hic autem Princeps unus erat, primetus plures, *tit. de Princip. agent. in reb.* Gutherius *lib. 2. cap. 15.*

7 Inter hos collocabantur Cornicularii, illorumque munus tam in armata, quàm palatina militia, erat honorificum, *l.8. & 9. Cod. Th. de divers. off.* Cornicularii armati dicti a corniculo, quod erat ornamentum militare, & inter dona militaria recensetur a Livio *lib. 10.* Palatinæ verò militiæ Cornicularii, erant Præfectorum officiales, qui cornibus secretarii, itemque sententiis damnatorum exequendis, præerant, ut scribit Maternus *lib. 2.* atque transactis corniculis, 700. solidos recipiebant, ac Principis purpuram adorabant, *d. l.8.* Cassiodor. *lib. 11. var. 36.* Non dissimile officium habebant Commentarienses seu Clavicularii, quibus carcerum & catenarum cura mandabatur, atque quæstionibus, quæ de criminum reis habebantur, intererant, Pancirolus *in notitia imperii cap. 11.* iis parebant Stationarii, ea cohortalium grege assumti, qui stationes agebant, ut milites vigilias; item debita tributa, aut legata relicta exigebant, *l.1. hoc tit.* ubi ea extorquere, aut superexactionem facere Stationarii prohibentur, utique etiam aliquem in carcerem conjicere, aut apud se habere in custodia, licèt manifestum esset crimen. Idem

8 de Curiosis dictum *sup. tit. 23. num. 8.* * Ratio est, quia iis tantùm facultas denunciandi indicandive reos commissa erat, non etiam eos incarcerandi, quod privatis non licet, *l. un. sup. de privat. carcer.* quales censebantur Stationarii. Quo fiebat, ut ob injuriam acceptam, accusatio coram iis non proponeretur, sed coram Præside, qui habebat jurisdictionem, *l. 8. sup. de accusationib.* ubi plura *num. 3.*

9 Porrò hæc officia cum Romano Imperio ferme sunt extincta; aliqua tamen eorum permanent vestigia: pauca hodie relicta sunt nuncii, apparitores & executores, qui litigantes citent & judicata exequantur; unus aut alter Commentariensis, seu custos carceris; pauci ministri Judicum & satellites, qui delinquentes capiant. Neminem tamen capere possunt & in carcerem detrudere, qui fixos habet lares, ut habet Edictum *anni* 1611. *art. 39.* nisi in flagranti delicto deprehensum, aut ex speciali Judicis mandato, idque in scriptis obtento, *l.6. sup. de exhib. reis.* Barc. *conf. 38.* Aleander *conf. 133. num. 1. & 2. lib. 6.* Felinus *cap. 1. num. 10. de judiciis*, qui scribunt exhibendum esse mandatum si petatur, aliàs posse reum, nisi capiatur ob manifestum delictum, resistere apparituri, *l. 5. sup. de jure fisci*, ibi Bart. & Luc. de Penna *num. 9. vers. nota etiam quod non creditur.* Verum licèt in flagranti aut manifesto delicto possit absque mandato reus capi, debet tamen deduci ad Judicem, Amaya *ad l.5. n.15. C. de jure fisci.* Si post delictum capiatur in fuga, dicetur nihilominus in continenti captus, & in flagranti delicto; in hoc enim deprehensus reus etiam e privato quolibet capi, & Judici tradi potest, ac debet intra 24. horas, ne, si secus fiat, committatur crimen privati carceris, *l. 25. ff. de adulter.*

10 At quid si apparitores ex mandato Judicis, dum conantur reum capere, ille se armis defendat? Sentio resistentem, si se non capi patiatur, occidi posse, sive pro debito civili, sive delicto etiam non capitali, *l.4. sup. de his qui ad Eccles. confug.*: ibi: *Si armorum fiducia resistendi animum insania impellente conceperit.* Dummodo tamen apparitores moderamen in aggressu servaverint; alias enim non licet eis aliquem resistentem occidere, non servato moderamine inculpatæ tutelæ, *l. 3. ff. de just. & jure l. 2. sup. ad l. corn.* Gomez *tom. 3. var. cap. 9. num. 6.* Fachinæus *lib. 9. controvers. cap. 73.*

11 Quod si apparitoribus, dum aliquem capere nituntur, vis inferatur, aut capiendus resistat, qui præsentes sunt, tenentur ipsis opem ferre, præsertim si auxilium implorent, exclamando (*à l'aide*) Hispanice (*aqui del Rey.*) & nisi manum porrigant, arbitrariè puniuntur: videntur enim contemnere auctoritatem regiam, ubi denegant ministris munus exequentibus auxilium. Verùm periclitari de sua salute nemo cogitur, nec suam alienæ postponere: fuit enim alia, servorum conditio ex S. C. Syllaniano, quàm liberorum, *l. 1. ff. ad S. C. Syllan.* * & 1 satis est si auxilium præstent manu, aut clamore, aut alio modo, neque ulla auxiliantium est pœna, si apparitores occisi sint, *d. l. 1. § sufficit ff. d. t.* Clerici excipiuntur, qui ad vocem apparitoris non coguntur ei opem ferre, *cap. ult. ne cler. vel monach. in 6.* Argentræus *ad cons. Britan. art. 21.* Id autem promanat ex veteri Romanorum more, quo auxilium invocantes, acclamabant: *Quiritum fidem!* Varro *lib. 5. de lingua Latina.* Unde *Quiritari*, inquit Budæus, *est Deum hominesque implorare.* Etenim illorum apparitorum potestas, ex persona Regis qui eos hac facultate exequendi capiendique donat, perpendenda est, non ex propria illorum persona.

Præter officiales, erant primipili & primipilarii, illi cohortalium militum legioni præficiebantur, militarem quoque annonam per capita militum dividebant. 13 Ideò in adæranda annona militari, servari pretia fori rerum venalium voluit Valentinianus, dum scripsit, ut in speciebus primipilaribus adærandis, eadem pretii taxatio servaretur, quæ in venalibus publicis poterit reperiri, *l.8. h. t. & l.6. C. Th. eod.* ibi: *Primipilaribus, qui ad pascendos milites solemniter ad limitem destinantur.* Verùm qui jam primipili honore functi fuerant, primipilarii nuncupabantur, ut scribunt Ant. Augustinus, 12 Alciatus & Covarruvias *lib. 1. var. resol. cap. 10. num. 7.* a quibus dissentiunt veteres, Accursium secuti ex depravata traductione *l. 8. § ult. ff. de excus. tutor.* ubi existimantur primipilarii exercere primum pilum; de quo plura infra *tit. 63.*

Cæterùm ad hoc primipili officium promoti, ordinarii dicebantur, nec eò eo immunes erant officiales, 14 præterquam apparitores Præfectorum aut majorum Judicum: ordinariorum enim Judicum seu Præsidum apparitores, qui jam speculatorum vel ordinariorum attigerant gradum, & quasi in specula ante alios politi, etiam omnibus officii gradibus completis, a cohortalium necessitate qua adstringebantur, liberari non poterant, nisi primipili munus gessissent, *l. 7. h. t.* ideò fortè a Jureconsulto Paulo perpetui appellantur, *l. 34. ff. de reb. cred.* quod perpetuò in provinciis munere cohortalium fungerentur, nec cooptari essent a Præside, nec in provinciam deducti, Cujacius *in parat. ubi quis de curiali vel cohortal. & in l. 3. sup. de canon. largitional.* nam ministri, quos Præses secum in provinciam ducebat, non dicebantur cohortales, sed domestici. Si verò illi ob scelera sua soluto militiæ cingulo addicerentur infamiæ, aut nondum expleta militia ignominiosè mitterentur, ex eorum bonis pastum primipili compleri placuit, *d. l. 7. in fin.* Nam ab illa primipili necessitate ne quidem privilegiati erant immunes. Unde cohortales Syriæ, qui magna a Divo Diocletiano obtinuerant privilegia, ne videlicet ad sollicitudinem bastagæ, vel functionem navicularium, vel ad curiam inviti devocarentur; nihilominus competenti sollicitudine primipili functionem complere, atque annonæ militaris rationem reddere tenebantur, *l. 3. h. t.*

Unde videre est onerosam fuisse cohortalium condi- 15 tionem, tametsi publicam & honorificam; quemadmodum etiam curialium, quorum tamen onera tanta erant, ut propemodum obscurarent honores, nec liceret eis, uti nec cohortalibus, illa onera declinare, aut aliam militiam affectare. Quò pertinent Theodosii & Valentiniani Constitutiones, ut si cohortalis, apparitor, aut obnoxius cohorti, ad ullam aspirasset dignitatem, spoliatus omnibus imperrati honoris insignibus, ad statum pristinum revocaretur, liberis ejus etiam in tali conditione susceptis fortunæ patriæ mancipandis. Itaque si quis ex his ausus fuisset ullam affectare militiam, nulla præscriptione temporis muniebatur, præter eam quæ ex 40. annis colligitur, sed ad conditionem propriam retrahebatur, *l. 12. h. t.* ubi in fine additur, a cohortali militia summoveri tapezitas, vestiarios & alios negotiatores, non quidem omnes, sed qui ergasteriis adhærent, idest, aliquid operæ mechanicæ exhibent, aut merces venales proponunt, quæstus quotidiani caussa. Opifices, ait Cicero, in sordida arte versantur, neque quicquam ingenuum potest habere officina.

Multò minùs filii cohortalium, aut curialium, audebant ad aliam aspirare fortunam, vel militiam, ob nexum & conditionem avitam, cui erant obnoxii, *d. l. 12. & 35. sup. de decur.* * Sic qui plures habebat fi- 16 lios, primogenitum in suum locum velut hereditario jure substituebat, alterum amore patriæ ductus, civitati addicebat, cæteros in militiam, quam elegissent, mittebat, nisi ipse pater alicui militiæ aut cohorti esset

adſcriptus, quam, ut dixi, ſequebantur filii: ſi autem duos tantùm haberet filios, primum cohorti, alterum civitati deſtinabat; ſi unicum, probè inſtructum ordini patriæ reſtituebat, nullo contra hanc formam reſcripto Principali valituru, *l.* 5. *h.t.* ubi ita reſcriptum ad primipilarios, qui per Oſdroenam regionem militabant.

17 Quo admonentur parentes, ut a teneris annis filios in militari diſciplina imbuendos curent, aut iis artibus, quas ipſi profitentur, quòd facilius fieri poteſt, cùm filii in eas artes plerumque propenſiores ſint; idque, ut dixi, a teneris annis curandum: nam, ubi adoleverint, nihil proderit cura neque paterna admonitio: qui non eſt emendatus ſurculus, arbor corrigi non poterit, niſi excidatur. Meminerint parentes bonam filiorum educationem atque inſtitutionem, ad familiæ & Reipublicæ ſalutem, malam ad everſionem quàm maximè tendere, Ariſtoteles *lib.* 5. *polit. cap.* 9. Quòd ſi officio deſint, aut mortui ſint, Reſpublica parens eſt, & hanc curam parentum loco ſupplere debet; ſed & maximè in hoc officium ſuccedit, cùm filii jam ſunt adultiores, & adſcribendi alicui ſcholæ.

18 Ad cohortales redeo, ex quorum corpore, itemque curialium ſchola, qui aſſumti fuerant in principes cohortalis officii & primipilaril, ad aliam militiam adſpirare non poterant, vel miniſteriis ſibi contra publicam utilitatem blandiri, vel ad aliam quamlibet dignitatem in præjudicium prioris ſtatus ſeu curialis conditionis accedere, etiamſi annotationem clementiæ Principalis impetraſſent: nam emeritis ſtipendiis ſuæ civitati reſtituebantur, *l. pen. h.t.* Idem repetitur *in l. ult. eod* quæ eſt pars *l. pen. Cod. de off. rect. provinc.* ut ſi quis cohortalibus obſequiis obligatus, regimen provinciæ affectaſſet, aut cingulum militiæ vel dignitatis meruiſſet; careret impetratis, etiamſi ultronea Principis liberalitate dignitatem iſtam ſibi fuiſſe delatam jactaſſet: ſalaria quoque cohortalinæ militiæ amittebat & per ſe primipili munus implere cogebatur, ac deinde tradebatur ſuæ civitatis curiæ, ſi curialis fuiſſet: nam cohortalem, completa militia, ad aliam dignitatem adſpirare potuiſſe ſcribit Cujacius; ſed non ante completam ſuam militiam, niſi ea certa ſcientia id Princeps conceſ-
19 ſiſſet, *d. l.* 12. & *l. ult. h. t.* * Non adverſatur *l. pen. eod.* ubi: *etiamſi quis ſpeciali annotatione indulgentiæ Principalis, dignitatem obtenuiſſe videretur*: ea carere debebat, quamvis militiam ſuam complevisſet: ita ut ei non prodeſſet Principalis conceſſio; quia ibi adſtrictus ſuæ curiæ ſtatutis, ad eam redire cogebatur. Quod eſt ſingulare: nam regulariter tenet reſcriptum proprio motu Principis conceſſum, *c. ſi motu proprio de præbend. in* 6. Sic ſi ſtatutum dicat, quòd qui habet unum officium, non poſſit aliud acceptare, certè ſi acceptet, non tantùm officio obtento, ſed & univerſis ſalariis & privilegiis prioris officii privatur.

20 Hinc eliciunt Interpretes, quòd Princeps motu proprio reſcribendo, aut officium alicui concedendo, non præjudicet illi, qui habet titulum anteriorem, *l. fin. ſup. de locat. præd. civil.* quòd præſumatur Princeps importunitate motus, aut circumventus, quoties in præjudicium tertii, aut juris publici, quid facit, *l.* 1. *ſup. de petit. bon. ſubl.* Et quamvis declaret ſe ex certa ſcientia ſecundam conceſſionem facere, non ideo primæ conceſſioni præjudicium fit; quia requiritur expreſſa derogatio præcedentis conceſſionis, DD. *in d. cap. ſi motu* & *cap. ſi pluribus de præb. in* 6. Bart. *in l. fin. Cod. ſi contra jus vel ult. publ.* Grammaticus *deciſ.* 66. *num.* 23. & 30. & alii relati a Larrea *deciſ. ſiſ.* 50. *n.* 47. qui ſcribunt, ſecundum privilegium non valere contra primum, niſi expreſſè primum revocetur, *cap. veniens* 19. *de præſcript.*

21 Cùm autem graviorem militiam officiales ſuſtinerent, nec poſſent ad aliud officium adſpirare, aut priore defungi, niſi poſt emerita triginta ſtipendia, *l.* 12. *h.t.* tantiſque oneribus obnoxii eſſent, ut nonnunquam ea ipſorum utilitati obſtarent: non mirum, cùm in ipſorum arbitrio non eſſet, onera iſta declinare, interdum nonnullos aufugere, ea ſpe, ut inter peregrinos liberiorem fortunam conſequerentur. Hoc verò ne ipſis aufugientibus eſſet commodum, Imperatores voluerunt eos revocari, & retrahi ad cohortem ſuam vel curiam unde aufugerant, *l.* 17. & 39. *ſup. de decurionib.*

22 Quòd ſi autem ob crimen aufugiſſent, edictis revocabantur, adjecto termino, cui ſi non fuiſſet ſatisfactum, in latitantes a Præſide pro delicti qualitate ſententia proferebatur, ſine ſpe veniæ, aut indulgentiæ Principalis, *l.* 6. *h.t.* Nec obſtat reſcriptum Divi Severi & Antonini, ne abſentes inaudita cauſſa damnentur, *l.* 1. *ff. de requirend. reis*: nam excipiuntur aliquot caſus, quibus jure communi criminum rei abſentes condemnantur, quos refert Clarus & Farinacius; inter eos eſt hic, quando officiales Judicum in officio delinquunt: hi enim peremtorio edicto citati, ſi intra terminum non venerint, ſed lateant, condemnantur, *d. l.* 6. prout alias in civilibus fieri conſuevit, *l.* 71. & *ſeqq. ff. de judiciis.* Sic ſi apparitoris, aut cohortalis venali perfidia factum ſit, ut reus ante præſcriptum tempus è carcere effugiat, Imperatores volunt apparitorem competenti ſupplicio ſubjacere, & etiam in abſentem inſurgi, *l.* 21. *ſup. de pœnis.* * Publicè enim intereſt hujuſmodi corruptiones 23
& ſordes punire. Amaya *ad l.* 2. *Cod. de executor. trib. num.* 32. & Gutierrez *lib.* 2. *pract. civil. quæſt.* 72. & *ſeqq.* ſcribunt, in abſentem ex quocumque crimine ſententiam ferri, & executioni mandari, ſecundùm leges regni Hiſpaniæ, *l.* 3. *tit.* 10. *lib.* 4. *Recop.* & aliorum regnorum; non ſufficere tamen ſimplicem citationem, ſed adjecta comminatione, cum præfixione termini, probationes fieri debere, ut liquidò de crimine conſtet, prius quàm in abſentem criminoſum ſententia feratur. Gomez *ad l. Tauri* 76. *num.* 20. addit multis in locis latitantem haberi pro confeſſo; & ſic contra eum ferri ſententiam ſine ulteriori probatione, multòque magis in officialem fugientem tempore ſyndicatus, *per l.* 3. *Cod. de aſſeſſ.* Idem probat Bobadilla *in ſua polit. lib.* 5. *cap.* 1. *num.* 218. quòd non alia ratione impelli videatur Officialis ad fugam, niſi timore culpæ, qua ſi vacaret, ſatis tuta eſſet ſua innocentia; nam ut benè Seneca: *bona conſcientia prodire vult, & conſpici; ipſas nequitia tenebras timet*, *epiſt.* 97. Nihil magis indecorum & a dignitate Officialis alienum, quàm fuga: ob quam tamen non puto ſtatim eum eſſe privandum ſuis ſtipendiis, ſi modò ad judicium redierit, & ſe omnibus conſpiciendum præbuerit.

Ubi autem quis ex cohortalium grege latebat, aut 24
ob crimen extra officium commiſſum fuerat ſtipendiis privatus, aut ocio traditus, quieſcere debebat; ſed ſi ad priſtinum officium aliquando redire optabat, id a Principe impetrare oportebat per reſcriptum inſinuatum Præfecto prætorio, *l.* 11. *h.t.* Nam ſolius Principis eſt, remiſſionem criminum, & reſtitutionem prioris ſtatus concedere, *l.* 1. *ſup. de ſent. paſſis*; ubi reſtituit Imperator ad preces Præfecti prætorio, cujus erat poſt eum ſumma poteſtas, neque tamen eò porrecta.

TITULUS LIX.

De Apparitoribus Præfecti annonæ.

1 *Annonæ præfectura quanta apud Romanos?*
2 *An Præfectus annonæ fuerit ordinarius Magiſtratus?*
3 *Suberat Præfecto urbi, & uterque annonæ curam agebat: inde ſeparatos habuere apparitores.*
4 *Cura Præfecti annonæ & apparitorum ejus circa diſtributionem annonæ.*
5 *Apparitores intra ſuos fines executionem faciunt, quandoque extra, obtenta licentia Judicis.*

MAgnis viris annonæ curam domi militiæque demandatam fuiſſe, & leges noſtræ & hiſtoriæ do- 1
cent, & res porrò exigit. Elocant nunc aliqui rei frumentariæ curam minus exigenti, ſeu viliſſimo pretio licitanti; ſed incommoda, quæ referre hujus loci non eſt, contrarium ſuadent. Apud Romanos inter prima urbis munera annonæ præfecturam fuiſſe ſcribit Dio *lib.* 55. eamque Auguſtum affectaſſe, & Præfectum urbi hanc curam agnoviſſe. Sed cùm hic Præfectus pluribus negotiis diſtentus, non poteſt annonæ vacare, novus Magiſtratus creatus eſt, & vocatus Præfectus annonæ, Panciról. *in notitia imperii cap.* 26. Pomponius tamen dicit non fuiſſe Magiſtratum, ſed extraordinarium Judicem, *l.* 2. §. *deinde Corn. Sylla ff. de orig. jur.* cujus munus in tribus conſiſtebat, in comparanda annona, ſervanda & diſpenſanda, ne pars aliqua plebis inopia laboraret.

Verùm hic Pomponii locus ſic intelligendus eſt, ut 2
Præfectus annonæ non eſſet ordinarius Magiſtratus, ideſt, ſingulis annis crearetur, ut alii Magiſtratus, ſed extra ordinem utilitatis gratia, videlicet quando penu-

tia

ria & caritas annonæ populum urgeret: quod colligitur ex Livio *lib. 5. dec. 1.* Præfectum annonæ fuisse Ulpianum, testatur *l. 4. Cod. de contrah. & commiss. stipul. & l. 4. C. locati* anno salutis 223. quo Alexander imperare cœpit.

3 Quanta autem fuerit hujus Præfecti auctoritas & potestas, docet Cassiodorus *lib. 6. var.* Suberat tamen Præfecto urbi, quamvis uterque æquali potestate, ac diligentia annonæ civilis curam gereret, & separatos haberet apparitores, qui annonariæ functionis executioni operam darent. Atque dati Præfecto urbi Urbaniciani, Præfecto verò annonæ Annonarii vocabantur. Statutum deinde ab Imperatoribus Gratiano & Valentiniano, ne Urbanæ præfecturæ apparitores annonario officio sese infererent, sed apparitorum æmulatione seposita, annonæ præfecturæ ministerio fungerentur, *l. 1.*
4 *h. t.* * Ut scilicet justo pretio, pondere, ac mensura omnis annona veniret, & ingruente necessitate sciretur quantum in tota urbe esset frumenti, quanto populus egeret: ideo singulis vicis & insulis præficiebantur apparitores, qui quod cujusque necessitati superasset, in hebdomadas, in menses vendi juberent, partirenturque ne quid cuiquam deesset; homines inutiles, validos mendicantes, otiosos decoctores, profusos helluones, usurarios, qui aliena exedebant, & suis abutebantur, ablegarent; denique annonæ canonem exigerent, quem ante exigere solebat ipse Præfectus, qui nisi probasset se muneri suo non defuisse, unà cum suis apparitoribus obnoxius tenebatur, *l. 2. h. t.*

5 Ex prædictis observandum, non licuisse apparitoribus designatis uni Præfecto, ad alterius territorium, vel officium transire, sed debuisse ministerio suo esse contentos: sic & nunc omnibus ferè in locis, apparitores ibi habent ex officio potestatem, ubi creantur & præficiuntur. Siquidem non ubique officio apparitoris fungi possunt, nec in omnibus, sed tantùm in præscriptis locis & limitatis curiis, nisi sit curia suprema, ut in Gallia, Parlamentum Parisiense; in Hispania Supremum Consilium, cujus apparitores mandata exequi ubique possunt. Solet quandoque caussa urgente, impetrari facultas exequendi a Regio Senatu, vel a Judice seu domino loci, ac per ejus apparitorem executio fieri, Petr. Gregor. Tholosanus *lib. 47. syntagm. cap. 40. num. 26.* In caussa verò annonæ & tributorum, etiam non petita venia, ubi liquidum est debitum, executionem posse fieri ubique & per quemcumque apparitorem, scribunt Platea & Jacobus Rebuffus *ad d. l. 2. h. t.*

T I T U L U S LX.

De diversis officiis, & apparitoribus Judicum, & approbatoriis eorum.

1 *Continuatio, & quo modo officium hîc accipiatur, & distinguatur a militiis.*
2 *Officiales honoratiores erant aliis, qui alicui corpori erant obstricti.*
3 *Quæ officia sine probatoriis Principis non donarentur.*
4 *Apparitores Proconsulum Asiæ, Comitis Orientis, & Præfecti Augustalis, non fiebant sine sacra probatoria.*
5 *Quid de officialibus Præsidum, ac illorum principe?*
6 *Majores dignitates datæ fuere codicillis.*
7 *Non dabantur nisi constaret de vita probitate & vera religione.*
8 *Improbi rejiciendi, nisi certa in iis spes melioris frugis suaderet eorum promotionem.*
9 *Ad majora officia promovendi nobiles, ad minora plebei, inopes non omnino negligendi.*
10 *Præficiebantur administrationi, qui erga patriam erant bene affecti; retinebantur in ea Officiales.*
11 *Cur indigenæ non poterant officia gerere in sua patria, sed exteris darentur; nunc secus obtineat.*
12 *Intelligere officia debent, qui iis præficiuntur: non debent ad majora officia admitti, qui malè in primo se gesserunt.*
13 *Qui malè officio suo functi fuerant, ad aliud aspirare non poterant, etiamsi rescriptum impetrassent.*
14 *Officiales ad suum officium redire cogebantur, surrogato in ejus locum Præposito.*
15 *Cur rationem officii reddere tenerentur?*
16 *Officialium, ac Ducum & Præpositorum Judex erat Magister officiorum.*
17 *Magistri militum per Orientem jurisdictioni suberant Duces & Comites limitanei, idque longa consuetudine.*

Hucusque distinctè actum est de apparitoribus diversorum officiorum; deinceps communia quædam diversis officiis proponemus. Neque enim novum est, post titulos singulares subjicere titulum, qui generatim de eadem materia disserat. Officia hîc pro officialibus, videlicet cohortalibus apparitoribus, & aliis ministris Judicum accipiuntur, & in *l. 1. sup. de bonis vacant.* qui & alibi adminicula dignitatum vocantur. Sunt qui eamdem esse officii & militiæ significationem existiment; sed minus rectè. Quosdam enim milites nullo officii genere ornatos fuisse, ex eo constat, quod Imperatores, eorum qui aliqua dignitate præditi erant, officia, aliorum verò militias simpliciter dicant, ad eos sæpius officia referant, qui in urbana versantur militia, ut sunt Proximi sacrorum scriniorum, *l. 13. sup. de proxim. sacror. scrin.* * Illi autem qui nulla dignitate ornati in provincias mittebantur, ut ibi præsidum aliorumve Judicum mandatis parerent, officiis sibi injunctis erant obstricti, quemadmodum curiales, & adscriptitii coloni; honoratior tamen ac melior istorum officialium conditio; quia finito militiæ suæ tempore, ad aliam splendidiorem aspirare poterant, *l. 7. hoc tit.* ut dictum supra *titul. 58. numer. 16.* & de Bastagariis & Murilegulis *lib. 11.* annonæ quoque hujusmodi officiis solebant delegari, & exemplo militum adærari, *l. 15. sup. de erogat. mil. ann.* 1 2

Horum officiorum nonnulla ab iis solis, vel a quibus apparebant, Magistratibus donabantur ex veteri more, *Novell. 35.* Erant alia in quibus necesse erat Principem fieri auctorem & ab eo literas, quas vocant probatorias, obtinere. Quæ autem fuerint ista officia, quæ sine probatoriis non concederentur a Præsidibus, enumerantur a Leone Imperatore *in l. 9. h. tit.* ubi Memoriales, & Agentes in rebus, & Apparitores Prætorianæ per Orientem præfecturæ, non passim, nec licenter solitis auctoritatibus, vel litterarum exemplaribus recipiebantur, sed ex authenticis manu Principis subscriptis. Non itaque sufficiens erat habere auctoritates, idest, literas quas Præfecti Prætorio & alii Magistratus dabant iis, quos militiæ suæ assignabant; sed oportebat eas ratas, approbatasque accipere a Principe, ita ut nullus iis dolus aut fraus posset annecti. Præter istos Officiales qui hujusmodi probatoriis Principis confirmari debebant, & subscribi ab eo cujus jurisdictioni subjiciebantur, recensentur & alii ab eodem Leone & Zenone Impp. *in l. ult. h. t.* scilicet Agentes in rebus palatinorum, scrinii sacrarum apostolarum, & qui erant in officiis Præfectorum prætorio Orientis, & Illyrici, & Urbi, Proconsulum, Comitum, Magistrorum militum, atque omnes qui erant alicujus Magistratus officio deputati. * Apparitores 4
quoque Proconsulis Asiæ, Comitis Orientis, Præfecti Augustalis, Vicariorum & aliorum spectabilium virorum, non aliter creabantur quam emissa sacri scrinii probatoria, *l. 6. h. t.* vocantur in Novellis diplomata apparitionis, quibus Apparitores isti probabantur, & idonei renunciabantur. Emittebantur hæc ex scrinio epistolarum; alia verò ex scrinio Libellorum, aut ex scrinio Memoriæ accipiebantur: prout erant officia, quorum omnium notitia subjicitur *in d. l. ult. §. item scrinii sacrar. epist.* * Officiales minores Præsidum 5
in albo tantum, vel apparitorum matriculis scribebantur: omnes habebant principem, qui officia dirigebat: nam nullus officium suum exequi, aut aliò mitti poterat, nisi Princeps ordinasset; hic vel ex eodem officio, aut corpore, vel ex schola Agentium in rebus creabatur, *l. 11. Cod. Theod. de princip. agent. in reb.* Gutherius *de off. dom. Aug. lib. 3. cap. 3.*

Majora officia et dignitates, codicillis a Principe 6
subscriptis dabantur. Hinc codicilli Consulares, Proconsulares, codicilli Perfectissimatus, Clarissimatus, Senatorii, Honorarii, *l. 23. Cod. Theod. de præt. & quæst. l. 5. Cod. Theod. de perfectiss. dignit. l. 74. Cod. Theod. de decurionibus.* Hodie quoque Judices, Magistratus, & aliæ dignitates auctoritate Principis constituuntur, et codicilli dantur, quos ubi quis accepit, sacrilegii instar est dubitare: an dignus sit, quandoquidem

eum

rum elegerit Imperator, *l. 3. sup. de crim. sacril.* quia etiamsi contra leges quis promoveatur, dum scit Imperator, legibus solvit, *l. 57. ff. de re jud.* 7 Scite verò præsumitur; quia qualitates & merita aspirantium ad officia ipsi proponi solent, à Præfecto prætorio, *Novell.* 8. neque prius codicilli, aut probatoriæ dari, quam de vitæ probitate, & sinceri animi justitia, ac religione certò constiterit; nihil enim periculosius, quam hominem improbum, & à vera religione alienum alicui Reipublicæ officio præficere; cum ea sit improborum conditio, ut, quò plus valent, plus noceant. Ideo Leo Imperator, probos, & qui Catholicam profitentur religionem, ad officia admitti jubet, *l. 9. h. t.* ut etiam ad togatorum consortium *in l. ult. sup. de postul.* qua de se tres juratos testari oportebat apud acta, priusquam prolata probatoria in officia reciperentur. Idem in militibus armatis requirit Constantinus, ut scribit Cujacius *ad d. l. 9.* Fuit ea laus hujus Imperatoris, qui licèt diversa instituerit officia, non nisi viros probos, nec ullius criminis suspectos eligi volebat: satius enim putabat eligere *officiis potius, non peccaturos, quàm damnare cum peccassent*, Tacitus in *Agric.*

8 Quid si quis privatus vitiosam agat vitam, aut rumore vulgi impius habeatur? Certè si in eo spem quandam eliceat melioris frugis, & specimina ediderit se aliquando Reipublicæ posse esse utilem, tantum abest illum ab officiis arcendum, ut etiam invitandum existimem. Idque cum Tiberio apud Tacitum *lib. 3. annal.* ubi dicit: *non ex rumore statuendum, multos in provinciis, contra quam spes, & metus fuerit, egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios.*

9 Porro ad majora officia evehendi sunt nobiles, ad minora plebei; odium hi facilè concipiunt & publicam turbant tranquillitatem, cum nihil accipiunt. Ex his divites præferendi, qui ad obeunda Reipublicæ munia plus habent otii; non omnino tamen ab officiis excludendi sunt pauperes probi & industrii. Neque enim turpis est paupertas, sed magni animi plerumque testimonium præbet, cum ceteræ adsunt virtutes. Est ipsa industriæ mater, cum interim opulentia negligentiam sæpe pariat, & insolentiam, & aliorum contemtum. Pauperum rationem habuisse videntur Imperatores, cum ajunt: *qui exiguam rei familiaris substantiam habent, militare in apparitionem numero non vetantur*, *l. 4. h. t.*

10 Ceterùm officia quæ administrationem habent, conferenda non sunt iis, qui malè patriæ afficiuntur talet eorum ad Rempubl. evertendam, sua potestate & auctoritate non rarò abutuntur. Ideo Romani eos cum potestate in provinciam mittebant, quorum studium & amor erga illam ibi perspectus erat: apparitores quoque & officiales majorum Judicum in patria illa retinebantur, ubi liberos habebant; propterea, quòd his veluti pignoribus majori benevolentia ac fide provinciæ obstringerentur, & ut monerent magistratus de ritu patrio ac provinciæ statuta: provinciæ, inquam, ex qua nec illi oriundi essent.

11 Vetitum enim ne apparitores, præfectiani, vel qui alii in officiis palatinis, in eam provinciam cujus municipes vel indigenæ erant, mitterentur, & puniebatur primiscrinius a quo missi, atque ipsi exceptores: majori verò pœna mulctabantur domestici, stratores, agentes in rebus, & palatini utriusque ærarii, qui in officia patriæ irrepebant, *l. 3. h. t.* Imò sacrilegii crimen committere dicebantur, qui intra eam provinciam, in qua provinciales & cives habebantur, administrationis officium gerebant; nisi quibus speciatim hos Imperator permisisset, *l. ult. sup. de crim. sacril.* ratio fuit justissima, ne assiduis amicorum aut affinium precibus, quibus se putabant allectos, quippiam contra jus & leges molirentur. Sed ista Juris dispositio multis in locis obsolevit, quod exteris nunquam tantus in patriam sit affectus, quantus indigenis. Accedit quod hi morum animorumque provinciæ gnari, melius curent res patriæ notas, privilegia ardentius servent, & cives amore & benevolentia ad virtutum cultum provocent. Variarum gentium mores atque leges in hanc vel illam sententiam refert Besoldus *diss. de magistrat. cap. 1. n. 3.* Quid in Belgio observetur, dixi supra. Quid in Hispania, vide Bobadillam *lib. 1. polit. cap. 12. n. 23.*

12 Permagni quoque refert, ut priusquam quis ad Reipublicæ administrationem assumatur, intelligat jus & rationem sui officii. Sæpe magistratuum & officiorum Reipublicæ sint candidati, qui quod petunt, non intelligunt; discere regendi artem volunt, dum regendum est. Turpe sanè, teste Cicerone, ejus civitatis aut provinciæ, quam quis regendam suscipit, Jura ignorare. Ut autem rectiùs addiscat, consulat peritiores, quosque minoribus majoribusve cingulis bene usos fuisse constiterit; & ita se in minori officio gerat, ut ad altiorem militiam aspirare mereatur. Nam non alii ad splendidioris militiæ privilegia admittuntur, quàm qui priorem militiam continuo labore compleverunt, & honoribus se dignos ostenderunt, inquiunt Impp. Theod. & Valentin. *in l. 2. h. t.* eos verò excludunt, qui studio exercendæ cupiditatis officia altiora ambiunt, aut eam ob caussam assurgere conantur, ut in isto dignitatis gradu constituti, scelere ante commissa occultare, vel alia impunè committere valeant. Quod & hodie summo studio à magnis & opulentis fieri videmus; idque plerumque ut licentiùs in provinciales grassentur, & privatis suis rebus prospiciant. Observandum hic foret, quod refert Plinius *ep. 3. de Betica: Senatui*, inquit, *placuit bona defuncti, quæ habuisset ante provinciam, à reliquis separari, illa filiæ, hæc spoliatis relinqui*, ut illi officio abdicati, sententia Judicis, juberentur restituere, quæ à provincialibus, malis artibus acceperant.

Olim quoque apparitores majorum Judicum, qui ob 13 culpam vel negligentiam fuerant per sententiam Judicis discincti, & officio remoti, ad nullam aliam militiam aspirandi habebant facultatem, ne quidem impetrato Principis rescripto, *l. 5. h. t.* propterea quòd non rectè officio functi fuissent. Etenim rem se bene gessisse in minori officio, ostendere oportebat eos, qui altiorem militiam vel Magistratum adituri erant, ut Zeno quoque decrevit *in l. 1. sup. ut omnes judic.* adeoque magistratuum gestorum rationes ostendere. Latè Borel. *de magistrat. lib. 1. cap. 16.* Quamobrem iis, qui ignominiosè militia abdicati fuerant, ad eam redire non licebat, nisi obtento speciali Principis rescripto; quòd si verò ad per obreptionem impetrassent, quinque libratum auri incommodo mulctabantur, *l. 2. h. t.* Inde colligitur, opus esse speciali rescripto, ut quis recuperet intermissam militiam, vel ad aliam ascendat, quando in priore negligenter se gessit; secùs si in ea non deliquerit: non enim prohibetur, rescripto generali obtento, munus aliud petere, Platea *ad d. l. 2. & 5.* Quòd si Præfectianus, Cohortalinus, aut alius 14 officialis rationibus obnoxius relicto suo officio ad præposituram castrorum vel militum (rectiùs limitum) transiisset, retrahebatur ad officium ratiocinii, atque ibi cogebatur rationes suas ostendere ac reddere, alio à Magistro militum in locum suum præposito surrogato, *l. 1. Lit.* cui laborum assiduitas suffragaretur, *l. fin. sup. de tyron.* nemo enim promovebatur, nisi priore officio functus fuisset (ut dixi *per l. 7.*) & rationes ejus reddidisset.

Caussa cur finitis, aut renunciatis officiis, rationes 15 ab officialibus & administratoribus etiamnum redduntur, est ut avaritiæ tollatur occasio, & melior accuratiorque sit administratio, & eorum impediatur ambitio, dum non servato militiæ ordine, officium aliis debitum conantur præripere. Idque Zeno Imperator vetat, cùm ait: *ne per ambitionem, vel gratiam, aut cujuslibet occasionis obtentu, vel laborum seu sollicitudinum specie, publicorum aliquando liceat cuipiam graduum seriem conturbare, & temporum ratione calcata dudum militantibus anteferri, & quæ longis prolixisque stipendiis defensa jam pollicentur senectus gratiosa festinatione surripere*, *l. 2. sup. de primicer.*

Postremò officiales dicti, non nisi ante Magistrum 16 officiorum conveniri poterant, & si in munere suo deliquissent, coerceri; imò etiam Duces & Comites eorumque officia, & castrorum Præpositi illius suberant jurisdictioni, *l. 8. h. t.* atque ob id pedaneum judicem, vel assessorem jurisperitorum habebant, qui de illorum caussis cognosceret, *Novell. 82. c. 1.* Singuli Duces & Comites unius provinciæ limites tuebantur, singulis verò oppidis unus Præpositus præficiebatur; Horum munus erat imperii limites custodire, milites in id sibi assignatos exercere, in officio continere, & prospicere iis de annona, *Novell. 31. c. 3.* Panciról. *in notit. c. 139.* Illustribus tamen Magistris milit. consuetudine ac potestate, quam in Duces & Comites limita- 17 neos Orientis, Thraciarum, & Illyrici longo tempore obtinuerant, reservata, *d. l. 8. in fin.* Cassiodor. *lib. 1. variar.* Ex hoc loco nihil commodius videri potest, quam ut, qui duces ac milites prudenter rege-

re

re consueverunt, ut soli in eos imperium & jurisdictionem habeant, restrictam tamen legibus. Olim quidem in libera Republica, ejusmodi imperium in milites ordinariis legibus solutum erat, Polybius *lib. 6. de re militar. & dom. Rom. discip.* adeoque in caput militis, qui exercitui imperabat, sine solemnis alias conjunctis statuere poterat: nam res militaris moram non patitur, nascente conjuratione, seditione militum, aut hoste imminente.

TITULUS LXI.

De Executoribus, & Exactoribus.

1 *Exactores, qui mittuntur pro tributis exigendis, non debent sua auctoritate ea exigere, sed Præsides urgere.*
2 *Si executores contra quàm mandatum esset, exigerent, repelli poterant & puniri.*
3 *Ut fures puniuntur, si bona ve capiant, aut prædia alterius pro alicujus debitis invadant.*
4 *Commissa exactio non durabat ultra annum.*
5 *Executoribus duarum caussarum exactio committi poterat, una tantum commissa non antè aliam poterant suscipere, quàm priorum rationem reddidissent.*
6 *Uni plura eodem tempore officia mandari nequeunt, nec plures unius officio se immiscere, & mutua vice id gerere.*

1 INter officiales majorum Magistratuum recensentur Executores & Exactores, qui etiam Apparitores, Præfectiani, Palatini et Opinatores dicebantur, mittebanturque per provincias, non ut vagarentur, et provincialibus militari terrore formidinem inferrent, eosque cogerent tributa solvere, sed ut instarent Præsidibus et officiis eorum, ut sua auctoritate et periculo suo, universa debita exolverentur, *l. 2. h. t.* Sicut et hodie exactoribus licet facere executionem, irrequisito Judice, domino loci aut ejus officiario; alioquin si quid contra fecerint, gravissimè mulctantur, *juxta l. 7. sup. de exactoribus. & l. 2. sup. de van. larg.*

2 Quod pertinet constitutio Græca huic titulo in fine inserta, ne Executores & Exactores canonicarii in provincias missi a Principe, vel ab aliqua illustrium potestatum, eos exigerent, aut sportulas acciperent, antequam mandatum quod deferebant, Præsidi provinciæ insinuassent, quo scilicet exemplum inde sumere possent, atque etiam ipsis relelibellum edidissent: facit quoque Novella Justiniani 128. c. 19. Quòd si igitur quidquam Executores contra quàm eis mandatum esset, exegissent, licebat provinciæ moderatori eosdem victos ad Præfectum prætorio mittere puniendos: Quin etiam provinciali manu & vi repelli poterant etiamsi quid provinciales deberent, propterea quòd non
3 servato modo, aut sine mandato exegissent, *l. 5. h. t.* Multò magis Executoribus resisti poterat, & nunc potest, si pignora in executione ultra modum debiti capiant, si possessionem aut bona alterius, pro alienis debitis publicis vel privatis invadant & apprehendant, *l. 4. h. t.* grave enim id non solùm legibus, verum etiam æquitati naturali contrarium, *l. un. sup. ut nullus ex vican. pro alien.* ubi plura in hanc rem adduxi. Idcircò si Executores ab hujusmodi iniquitatibus non se temperent, sed audeant provinciales gravare, & eorum bona capere ultra quantitatem debitam, ac definitam a Judice, tanquam fures puniuntur, *l. 8. sup. de furtis*. Coercenda pœnis est illorum hominum avaritia & rapacitas, quam Majoriani Novella describit *tit. 4. de indulgent. reliquor. Præfectiani siquidem atque Palatini, vel aliarum potestatum Apparitores exactione suscepta, per provincias discurrentes exactionibus possessorem concutiunt, & ita omnia pro arbitrio suæ deprædationis extorquent, ut cùm aliqua pars certa, vel minima publicis compendiis inferatur, duplam, aut*
4 *amplius sportulis avidus & præpotens executor accipiat.* Quare ne diutiùs molesti essent Præfectiani, & alii Apparitores provincialibus, placuit ut intra annum sibi commissam exactionem peragerent, & ad Judicem suum remearent, eique renunciarent, quid sua instantia exactum esset, quidve in debitis haberetur; quinam reliquatores, & quorum vitio reliqua contracta essent. Quòd si exacto anno non redirent, nec regionis viscera desinerent deprædari, absoluti cingulo, militia abdicabantur, primoribus officii decem librarum auri mulcta proposita. Sin redire dissimulabant, ligati ferreis vinculis, cohortalium cura ad competentem Judicem transmittebantur, nec eamdem exactionem iterare poterant, eove prætextu in provincia manere, quod alia officia eis essent injuncta, *l. 3. h. t.* ut honores, ita officia continuari non debent, & qui in eorum administratione delinquunt, quamvis sint delegati a Principe, possunt tamen a Præside provinciæ coerceri & remitti, Rebuff. & Platea *ad d. l. 3.* : facit *& l. 5. eod.* ubi correptus a Præside, ad Præfectum prætorio sub prosecutione ducitur.

Huic Præfecto suberant officiales in provincias missi, ut Executores, Exactores, Tractores, & Summarii. 5
Tractores, quorum fit mentio *in l. 6. h. t.* delegationes tributorum proximæ futuræ indictionis significabant; horum nomen uti & curatorum abolitum dein fuit a Justiniano, Summariis retentis, qui rerum æstimatores sunt, *Novell. 64.* Interdum a Præfecto executoribus committebatur exactio duarum caussarum; una tantum commissa, non antè licebat alia suscipere, quàm reversi injunctæ sibi prioris caussæ rationem reddidissent. Si fortè tamen in ea provincia, ad quam publici negotii exequendi caussa, aliqui proficiscerentur, ibidemque alia caussa esset peragenda, poterat illis hujus executio demandari, *l. 6. h. t.* quemadmodum etiam legato plures legationes injungi, præsertim si sumptus & itineris compendium suaderet, *l. 16. ff. de legationib.* Tertia tamen exactio non injungebatur, priusquam de prioribus responsum præbuisset Executor, qui si simul duas vel etiam tertiam passus fuisset exequendam suscipere, non solum cinguli & bonorum amissionem, verum etiam perpetui exilii supplicium subibat, eadem pœna Numerario ejusque adjutoribus, ad quorum curam res hinc pertinebat, imposita, *d. l. 6. in fin.*

Hinc ut non possunt uni plures executiones manda- 6
ri, ita nec officia gerenda committi. Rectiùs enim ac meliùs negotia plures quàm unus conficiunt, & singuli officium suum diligentiùs obeunt, si uni intendant, quam si in plures partes eorum industria ac cura distrahatur. Et aliquando hujusmodi officia talia sunt, ut alterum alteri sit impedimento. Nec facilè credendum est, unum pluribus rebus ac negotiis sufficere, *l. 14. sup. de assessorib.* Quare in provinciam missus exactor, admonitor, portitorve præcepti, agens in rebus, vel palatinus, vel apparitor Præfecti prætorio, hoc tantùm potestatis arripiebat, quantum curæ specialiter esset mandatum, idest, quisque officium suum separatim obire debebat, non mutuas sibi operas præstare, aut alienæ rei se immiscere, ne viderentur cuncti agere quod singulis credebatur, *l. 2. h. t.* nam non tantùm turbantur officia, sed etiam eorum rationes confunduntur, ubi se plures immiscent: quod non minùs perniciosum, quàm cùm quis ambitione motus conatur omnia expedire, & dum non potest, vicarios & substitutos introducit. Quod jure & moribus prohibitum, nisi hoc speciali beneficio Principis fuerit concessum, *l. 60. sup. de decurionibus*, ubi plura *n. 52. & hoc lib. tit. 21. n. 3.* Mattril. *de magistr. l. 1. c. 29.* Quam formam servare oporteat in executione facienda, exposui sup. *lib. 7. tit. 53. de execut. rei jud. n. 6.*

TITULUS LXII.

De lucris Advocatorum, & concussionibus officiorum, seu apparitorum.

1 *De quibus lucris hoc titulo agatur.*
2 *Coercebantur Officiales, qui præter solemnia exigebant a provincialibus indebita.*
3 *Item Ducenarii, Centenarii, & Advocati fisci, qui alios in officio continere debent, ipsi in sua delinquunt.*
4 *Benignè esse debent Judices & Advocati fisci, in cognitione, actioneve caussarum fiscalium.*

DE illicitis lucris, concussionibus & deprædationi- 1
bus, quas faciebant non solùm Executores & Exactores, de quibus titulo superiori, sed etiam majorum judicum officiales, ut apparitores & compulsores in provinciam missi, hoc titulo agitur. Frequenter enim ab illis officialibus alimonia, & multa alia, præter solemnes pensitationes indignissimè postulabantur, non modò in civitatibus, sed & in mensionibus, idest, nocturnis diverticulis, cum cursu publico uterentur.
* Ideò variæ leges latæ, quibus monentur cuncti Judi- 2
ces, ut provinciales tueantur, *l. 2. h. t.* neve quid patiantur fieri, aut exigi quod ad prædam provincialium præsertim

ferùm incorporatorum pertineat, *l. 4. h. t.* Adjecerunt Græci pœnam tripli, Cujacius ibi; quam Gratianus Imperator auxit, ac Ducem non solùm, quod ipse, sed & domesticus, manipularis & minister per injuriam extorsisset, in quadruplum exsolvere jussit, *l. 1. sup. ad leg. jul. repetund.* Si verò apparitor aut compulsor a Principe missus, in deprædatione convictus argueretur, etiam inconsulto Principe, a Proconsule dicta pœna, aut aliis
3 legibus competentia coercebatur, *l. 3. h. t.* * Item si quis a Ducenariis, Centenariis, & fisci Advocatis læsum se esse cognovisset, adeundus ipsi Judex erat, & injuria vel concussio probanda; qua probata, competenti severitate vindicabatur, *l. 1. h. t.* Quamquam non satis severè puniri queat rapacitas & avaritia istorum officialium, præsertim Advocatorum fisci, qui cum probi & puri esse debeant, & minores officiales in officio continere, & delinquentes corripere, ipsi in suo munere delinquunt, & ex alieno compendia sectantur, non contenti suis stipendiis, quæ magna sunt, & olim fuere 600. aureorum, *l. 7. §. 4. sup. de advoc. divers. judic.* ut sic puras haberent manus, ne indebita a provincialibus extorquerent, aut eos ficto crimine calumniava vexarent, *l. 3. sup. de advocat. fisci.*

4 Quamobrem non satis est, eos, qui hujusmodi officiis præficiuntur, dici & videri viros probos; sed Principis est inquirere: an verè tales sint, & mansueti animi: quippe rem duram non ipsi exasperent, & adversus fisci debitores aut quos criminis reos esse credunt, non excandescant, sed benignitate actionem modumque temperent, qui in fiscalibus compendiis non legum verba, in quæ quis imprudens fortè impegerit, sectentur, sed animam legis seu rationem: & hanc semper ad sensum humaniorem benignioremque traducant, præsertim judices sacri ærarii & Advocati fisci, ubi de tributis, vectigalibus, aliisque fiscalibus negotiis cognoscunt; atque ita, monente Cassiodoro *l. 1. var. epist.* 22. per medium justitiæ tramitem moderati incedant, ut nec calumnia innocentes gravent, nec justis petitionibus retentatores exonerent. Illa enim vera lucra judicamus, quæ integritate suffragante percipimus.

T I T U L U S LXIII.

De Primipilo.

1 *Quis Primipilus, & quod ejus officium.*
2 *Quot cohortes habuerit.*
3 *Administrabat annonam, & eam inter milites distribuebat.*
4 *Si ex administratione debitor supererat, ejus bona & dotalia uxoris fisco erant obnoxia.*
5 *Separabantur bona, & dotalia præbat fiscus, mariti bonis deficientibus.*
6 *An privilegium fisci ex caussa Primipili, adversus Quæstores hodie competat?*
7 *An non saltem adversus eos qui annonæ curam habent?*
8 *Caussa primipilaris est publica; ideo dotalia bona & liberorum sunt obnoxia.*
9 *Quæ commoda darentur primipilariis, & quibus muneribus essent exemti.*
10 *Conveniendus est reus occasione primipilatus coram suo Judice.*
11 *Mortibus nostris debitores possunt arrestari in foro actoris. Officiales Præsidum non possunt extra provinciam in jus trahi.*

1 APparitores & Officiales Judicum, de quibus hactenus, omnibus officii gradibus completis, a cohortalium necessitate qua adstringebantur liberari non poterant, nisi Primipili administrationem peregissent, ut diximus supra *de cohortal.* quæ præclarissima erat: dicebatur enim Primipilus Comes primi ordinis, & Præfectis decimæ legionis, quam sanguine centuriæ eidem obsequentes sequebantur, Pomponius Lætus *lib. de magistr. Roman.* erat namque legio decima cæteris præstantior ac prima, & per excellentiam ejus Centurio Primipilus dicebatur, Livius *lib. 7.* & milites primipilaris, summoque in honore habebantur, quia magno honori etiamnum ducimus, primæ exercitus parti præfici, & fuit ea de caussa inter maximos belli duces, ad necem usque nonnunquam decertatum.

2 At verò Vegetius *l. 2. c. 8.* ait, veterem consuetudinem hanc fuisse, ut ex primo principe legionis promoveretur Centurio Primipili; qui non solùm Aquilæ præerat, verùm etiam quatuor centurias, hoc est quadringentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur & commoda, sicut Primicerius in officio Præfectorum prætorio. Pilum autem, ne quid omittamus, missile majus erat, ferro triangulo unciarum novem, hastili pedum quinque & semis: nunc spiculum dicitur, quod scutatos pedites, & loricatos equites sæpe transverberat.

Præterea huic Centurioni tanquam legionis principi annona militaris committebatur, *l. 3. 7. & 8. sup. de cohortal* & clariùs exprimitur *l. 6. Cod. Th. eod.* dum ait: *Primipilaribus qui ad pascendos milites solemniter ad limites destinantur.* Neque refragatur Vegetius *l. 2. c. 9.* quia licèt asserat curam annonæ ad officium Præfecti legionis pertinere, non ob id negat primipilo jus esse administrandi & annonam inter milites distribuendi. Quinimo Alciatus, Antonius Augustinus, Corasius, aliique a Covarruvia *lib. 1. var. resol. c. 16. n. 7.* relati, dicunt militarem annonam primipilum, quandoque pastum primipili appellari *per d. l. 3. 7. & alias.* Constat autem ex Vegetio *d. lib. c. 8. & 20.* præter annonam quam primipilus inter milites distribuebat, etiam dimidiam stipendiorum partem ipsis apud signiferos asservasse: item donativa quæ accipiebant, aliaque com-
moda. * Hæc autèm si stato tempore non reddidisset mi- 4
litibus, vel ut oportebat, distribuisset, vel aufugisset non redditis rationibus, tunc ejus bona, & dotalia uxoris pro hujusmodi debito fisco Cæsaris tenebantur, *l. 4. sup. de Episcop. & cleric.* Eò pertinet quod hic rescribunt Impp. Diocletianus & Maximianus, utilitatem publicam præferendam esse privatorum contractibus, atque ita caussam primipilarem administrari debere, ut nihil omittatur, quod Reipublicæ necessarium esse videatur; & ideò non priùs satisfieri doti mulieris, quàm fisco satisfactum fuerit ob caussam primipili, *l. 3. h. t.*

Si tamen bona mariti ob administrationem primipilarem a fisco occupata sint, res quas mulier suas esse liquidò probaverit, ab aliis separari debent, ac ei restitui, *l. 1. sup. de privil. fisci.* Bona quidam dotalia uxorum obligantur necessitati maritorum, hoc scilicet ordine, ut tunc ad mulieris patrimonium periculum perveniat, cum universis viri ac nominatorum facultatibus exhaustis, nihil residuum inveniatur, *l. 4. sup. in quibus caus. pign. tac. contrah.* Tunc enim res in dotem datas, vel possessiones dotis titulo obligatas petere fiscus poterit. Est & illud multò gravius, quod D. Aurelianus sanxit, ex sola primipili caussa liberos, etiam si patribus heredes non existant, teneri, *l. 4. h. t.* licèt eum, qui paterna hereditate abstinuerit, Procurator Cæsaris prohibeat ex persona patris conveniri, *l. 1. sup. de repud. hered.* Dicit ex sola: nam ab aliis paternis creditoribus, si neque patri successerunt, & nihil ex ejus bonis habent, conveniri nequeunt, *d. l. 4.*

6 Quæri potest: an fiscus jus, quod habet ex caussa primipilari, exercere hodie possit adversus Quæstores Regios? Affirmat Angelus *ad l. 1. Cod. de privil. fisc.* quia Quæstorum nostrorum munus simile esse existimat muneri primipili, cùm teneantur procurare annonam, aut saltem curare ut pecunia ærario inferatur, ad annonam aliaque necessaria comparanda, unde pendet publica utilitas. Contra Paul. de Castro *ad d. l. 1.* dicit munera illa non esse eadem, & materiam non admittere extensionem, propterea quòd nimis dura, nec producenda ad consequentias contra juris regulas, *l. 14. ff. de legib.* Quid enim durius, quàm filios teneri ad debita patris, etiamsi illi heredes non existant, & rem dotalem a fisco auferri ut sibi satisfiat? *d. l. 3. & 4. h. t.* Justè quidem; cùm multa haberent commoda: hæc & alia incommoda subibant primipili, propter pericula quæ ob eorum avaritiam, aut segnitiem Respublica patiebatur. Quare quod de iis statuit lex, ad Quæstores, qui versantur extra castra, extendendum non est; specialis enim & publica ratio in primipilo, in cæteris indicat jus
commune observari *l. 12. ff. de jud.* * Dico extra 7
castra: nam qui militaris annonæ curam habent, aut stipendia militibus solvunt, si officio suo, quod primipilari simile est, non rectè fungantur, eodem jure coercendos esse publica poscit utilitas, *arg. l. 64. in fin. ff. de condit. & demonstr.* Peregrinus *de jure fisci lib. 6. tit. 6. n. 43.* Ant. Merenda *lib. 6. controver. jur. cap. 39.* Le Bret *de la souveraineté du Roy l. 3. c. 10.* dicit in Gallia bona Quæstorum, aut eorum qui recipiunt pecuniam apparatui bellico & exercitui destinatam, item dotalia earum quæ iis nuptæ sunt, tacitè obligari & priùs occupari a fisco, *juxta d. l. 3. & 4.* ex

dicta

dicta ratione, quòd privatæ caussæ publica præfertur.

8 *Est quidem dotis caussa aliquatenus publica, sed comparativè posita cum caussa primipilari, privata censetur; Reipublicæ enim parum nocet, unius aut alterius mulieris, vel etiam plurium dotes perise, plurimùm verò obest unius negligentia vel dolus in pecunia vel annona distribuenda; utrusque enim frustratio tendit ad eversionem Reipublicæ. Nam milites annona & stipendiis privati, signa & exercitum deserunt, sine quo Respublica defendi, & conservari non potest, Corasius *lib.* 5. *misc. c.* 4. Non abs re igitur veteres annonam & stipendia robur & nervum Reipublicæ esse dixerunt, & caussam primipilariam cæteri potiorem. Unde non satis severè in eos animadverti poterat, qui in hoc munere deliquerant. E contrario verò, qui eo rectè functi fuerant, maxima iis commoda donabantur, atque ea statim post administrationem deberi incipiebant, & si is qui ea percipere debuerat, priùs rebus humanis eximeretur, heredibus portio residua salva erat, *l.* 1. *h. t.* dico post administrationem: nam dum quis militat, non commoda sed stipendia accipere dicitur. Commoda dabantur ob rectè navatam operam in administratione primipilari, vel ob victoriam, & virtutem in ludis præstitam, ut etiam militibus, vel post eorum mortem uxoribus, aut filiis qui parentum conditionem sequebantur.

9 Quanta autem fuerint ejusmodi primipilariorum commoda, sciri non potest; constat tamen ex Papin. *in l.* 32. *de aliment. legat.* patrem primipilarem inter filios facultatibus divisis, filiæ ex commodis primipili 300. aureos reliquisse, quæ erat ejus portio, eaque debita ex primipilaris officii administratione. Præter annonas & hujusmodi commoda, quibus contenti esse debebant primipilarii, alia consequebantur privilegia, & immunitates, atque ex constitutionibus Imperatorum, excusationem omnium tutelarum, nisi quod filiorum primipilarii tutores existerent. Qui verò primipilum expleverat, si, cùm tutelam suscepisset unius filii primipili, rursus in necessitates militares esset assumptus, deponebant sollicitudinem tutelæ, *l.* 10. §. 5. *ff. de excus. tut.* Præterea primipilarius munerum omnium, ac maximè tutelarum per annum, postquam esses reversus, vacationem habebat, *d. l.* 10. *in pr.*

10 Cętarùm nullus ex primipilaribus ad ullam militiam, qua priori damnum daretur, aspirare poterat, *l.* 13. sup. *de cohortal.* neque obtentu nominis primipili civiles actiones transferre ad alium Judicem, *l.* 2. *h. t.* Quare si primipilus aliquem convenire vellet occasione sui primipilatus, id facere debebat, non coram suo, sed coram proprio ejus Judice, juxta juris regulam: actor forum rei sequitur, *l.* 2. sup. *de jurisdict.* Quandoquidem reus in pari caussa semper favorabilior sit. Qui autem forum cujusque æstimatur, ex domicilio quod habet et loco in quo degit, aut ex obligatione quam ibi contraxit, aut ratione rei sitæ, dixi sup. *lib.* 3.

11 Illud obiter annotare sufficeret, in hisce regionibus, aliisque, hunc invaluisse morem, ob summam difficultatem sequendi debitores exteros, ut ii quovis loco deprehensi, detineri, judicioque sisti queant, Peckius *de jure sistendi*: est et illud Jure novissimo sancitum, ne primipilarii, cohortales et officiales Præsidum, atque decuriones, cum detrimento Reipublicæ cui serviunt, ex sua provincia aliò litis caussa adtrahantur, citra specialem jussum Principis, eumque Præfectu prætorio insinuatum, *Novell.* 151.

TITULUS LXIV.

Publicæ lætitiæ, vel Consulum nunciatores, vel insinuatores constitutionum, et altarum sacrarum, vel judicialum literarum ex descriptione, vel ab invitis ne quid immodicum accipiant.

1 *Continuatio tituli, ejusque summa, ut publica lætitia nuncietur modico præmio.*
2 *Quibus ex caussis publica lætitia indicetur?*
4 *Victoria, & belli gloria ad Principem referenda.*
4 *Belli Duces non sunt extollendi, nec eorum effigies colenda aut vexillis deferenda.*
5 *Nunciatores pacem referebant, quo nuncio omnes lætantur.*
6 *Felices Principes, qui æquam pacem amplectuntur: huic studendum, obtenta victoria.*
7 *Nunciatores novos Consules publicabant: horum dignitas sub Imperatoribus diminuta.*
8 *Quanam die creationis fierent, publica lætitia caussa.*
9 *Exponitur contextus legis 1. hujus tit. quæ ibi pœna?*
10 *An pœna jure statuta extendi possit ad mortem, ob judicium & eorum officialium nimiam negligentiam.*
11 *Judices nec lucrum a privatis exigere, nec permittere ut quid extorqueatur ab invitis; ubi exponitur sensus Constitutionis Græca 2. h. t. adjectæ.*
12 *Donatio immodica lætitia caussa facta, an teneat?*
13 *Donatio modica a Rectoribus Reipublica enunciatoribus facta, est in rationes recipienda.*

1 CUm non solùm milites & Magistratuum officiales a provincialibus pecunias extorquerent, ut dictum supra, sed etiam qui publicam lætitiam nunciarent; illicitæ illorum exactiones hic vetantur. Oblata enim felicis nuncii alicujus opportunitate, facilè nunciatores illi quidlibet a populis exigebant, quibus tamen ne id facerent, ex publico compendia dabantur, & permissum ut sine immodico pretio publicam lætitiam nunciarent, *l.* 1. *h. t.*

2 Quibus autem de caussis publica lætitia promulganda censeretur, patet ex inscriptione tituli, & *d. l.* 1. *Ut si bella desinerent*: cùm hæc, referente Osorio, nihil aliud sint quàm urgentia in alterutrum mala, mala scilicet ejusmodi, quæ fuerunt, vel nunc sunt, aut manifesta peccata. His cessantibus, ista fuerit lætitiæ publicæ caussa.

3 Quemadmodum & illa, *si oriantur victoria*, quæ licèt a Duce belli partæ fuerint, sunt tamen ad ipsum Principem referendæ; *Qui quidem hostes vinci vult, sed ministros vicisse tacitè indignatur, sua demum gloriæ existimans, quidquid cedat aliena*: ita Curtius *lib.* 6. & sic se res habet: tantum enim detrahitur de Principis existimatione, quantum Duci belli nunciatores adscribunt; ideo Tiberius *bellica Germanici gloria angebatur*, Tacitus *lib.* 1. *annal.* & gravissimè puniebat nunciatores, qui gloriam ob victoriam sibi debitam Germanico attribuebant; nec immeritò, ne dum belli Dux militiæ gloria & auspiciis incipit clarescere, Principi suo præferri videatur. Unde sæpe dissidia, æmulationes, & Reipublicæ mutatio exoritur, quæ sina magnis motibus fieri non potest. Itaque interest publicæ tranquillitatis, omnem belli gloriam ad Reipublicæ caput referre; ut fecit Agricola, qui *nunquam in suam famam gestis exultavit, ad auctorem & ducem, ut minister, fortunam referebat*, Tacit. *in Agricola*, cautior factus exemplo Silii, qui malam a Tiberio iniit gratiam, quod gloriaretur, prælata sua legionibus effigie, se exercitum in officio continuisse, adeoque dictare soleret, Tiberium nemini alteri quàm sibi debere imperium, Idem 4. *annal.*

4 Quæ caussa, cur Tiberius ne quidem effigies Ducum suorum coli voluerit, aut in vexillis deferri: de Neronis effigie in vexilla assumpta, *criminatus est nihil reliquum esse, nisi ut caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis secuti forent, Duces, Imperatoresque deligerent*: videbat enim hæc in suæ & Reipublicæ salutis detrimenta vergere, & nihil prodesse hostem externum vincere, si ex victoria hostes domestici nascerentur. Sæpe horum malorum caussa fuere denunciatores, qui totam belli gloriam Ducibus adscriberent, & animos populi a Principe suo alienarent, quo majora a populo præmia obtinerent; ita ut non tam viderentur publicæ lætitiæ, victoriæque nunciatores, quàm tristitiæ publicæ & dissidii auctores.

5 Plerique tamen nunciatorum malebant pacem nunciare, propterea quòd sperarent sa amplissimis præmiis a populo donandos: his enim nunciis, non modò populus cui sensum natura dedit, sed etiam tecta, atque agri lætari videntur, ut dixit Cicero *pro l. agraria*; *& in Philip.* Et D. Augustinus, *Tantum*, inquit, *est pacis bonum, ut in rebus terrenis, atque mortalibus nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilibus concupisci, nihil postremò possit melius inveniri*, *lib.* 9. *de civit. Dei c.* 11. *&* 12.

6 Pacis igitur intentione geruntur bella, ut tandem ad optabilem eorum finem deveniatur, quem qui non respiciunt, non justè bellum gerunt, unde tot tantaque damna & incommoda sibi suisque subjectis inferunt. Feliciores illi, qui ista avertunt, & omnia quæ succedere

possuot, ax pendunt, atque rebus secundis non adeò inflatur, qui n æquæ paci se submittunt. *Nam*, ut inquit Livius *lib.* 2 3. *si prætermittamus hoc tempus, quo magis dare, quàm accipere possumus videri pacem*, verendum est, ne publica lætitia vana avadat.

7 Præter pacem ounciatores isti ineunte anno novorum Consulum nomina publicabant; Hinc vidare licet sub Gratiano, Valentiniano & Theodosio auctoribus *d. l.* 1. in summo honòra fuisse Consulum dignitatam, cùm in ipsorum creationa publica fieret gratulatio, ornarenturque trabea regali & toga prætexta. Sub anterioribus Principibus diminuta quidam fuit illorum potestas, ut ipsi sa suamque dignitatam extullarant, cœteris depressis: nam aliquando die una 25. Consules suffecti fuere, nullo priùs obito Magistratu, nec Januario mense, ut florente Repub. sed Martio & Julio, aliisqua mensibus, Xi-
8 phihous ax Dioña 72. * Verùm creationis dia non solùm præmia nunciatoribus dari solabant, sed etiam pecuniæ spargi & missilia in vulgus proiici, quorum usus post fuit temperatus, ut dixi sup. *de consulib.* Nullum præterea Romani lætitiæ ganus prætermisere, dum Imperatores crearentur, siva in agendis Dao gratiis, victimis vario ritu immulandis, seu exhibendis ludis, exiruendis ignibus, dandis eccipiendisque muneribus, seu denique in celabrando triumpho soli Imperatori a populo Romano dari solito. De his Lipsius, Cæsar, Bulengarus, & ax jurisperitis Joseph Moniardus ad *interpret. rub. h. tit.*

9 Statuarunt autem dicti Imperatores, ut publica lætitia sine immodico pretio nunciaretur, na quid a provincialibus axtorquaratur, aut ne iis invitis descriptio aut census imponèretur: utque Judices & eorum Officiales solliciti essent, ne præmia ista nunciationum legitimum modum excederent, na turpi colludio quæreretur a miseris pretium gaudiorum: quòd si id fuisset sacrilaga dissimulatione violatum, pœna infamiæ & privationis bonorum, tam accipientes nunciatores, quam Judices immodica præmia persolvi cogentes, plecterentur: Officiales verò triginta auri libris mulctarentur, *d. l.* 1.
10 *sub. tit.* * Quæ pœna licèt pecuniaria ac jure expressa, poterit eam tamen ad deportationem & quandoque ad ultimum supplicium extendi; si nimirum tanta sit Judicis & Officialium negligentia, aut culpa adeò evidens, ut junctis aliis circumstantiis, iniquissimam eorum desidiam arguant; veluti si odio, aut pretio corrupti id feceriot, ax quo Reipublicæ grave damnum datur. Imo quamvis nulla asset constituta pœna, posset nihilominus acerbius io Judices legum violatores, eorumque ministros animadverti, ut rectè sentit Amaya *ad l.* 3. *n.* 19. *C. de canone largit.* Dissentit Farinacius *tom.* 3. *crim. q.* 111. *num.* 414.

11 Eorum enim est, puras Deo & Principi servare manus, nullos pati numerarios lucri avidos, nac à privatis id sperare, aut iis dalinquentibus dissimulare, *d. l.* 1. contaotos assa stipendiis fiscalibus, *Novell.* 82. *c.* 7. nec alios permittere ea transcendere, quæ ipsis in præmium aut stipendium jure decreta sunt.

Quod cùm nec olim aaacte observaretur, subsecuta est altara ejusdem ferè argumenti Græca Constitutio, cujus hic fit mentio, quæ voluit, *Insinuatores constitutionum, & aliarum sacrarum vel judicialium literarum*, quibus immunitas, vel privilegium, vel aliud gaudii novi nuncium continetur, sea domtaxat aureos præmii loco accipere, & ab eo qui amplius accepisset, quadruplum reddi, *l.* 2. *h. t.* ubi Judicum & Officialium esse cùrare, ne ab invitis immodicum præmium acciperetur, aut quid ultra sex aureos. Hoc præmium quod a volèntibus dabatur, jucundi nuncii gratia, Evangelium Græci vocant; sic & Cicero ad Atticum; Hispani *albricias*.

Quid, si quis sciens & volens endito lætitiæ nun- 12
cio, ultra præscriptum modum pecuniam donaverit: an donatio erit valida? Invalida videtur; quia quodam animi impetu facta: Lætitia enim æque ast animi motus, atque ira, quæ mentis perturbatio rationis ast axpers; dum enim quis nimium axardescit in iram, aut oimio obruitur vino, quasi apud sa non est; itaque si id quod præ iracundia aut ebriatate gestum est, ratum non habetur, nisi appàruerit perseveraotia, animi iudicium fuisse; sic etiam quæ donata præ nimia lætitia, eiicojus momenti æstimanda non sunt, tanquam ab eo cui nimio gaudio judicium ereptum ast. Contra tamen suadet *l.* 1. *hoc tit.* quæ permittit nunciatori publicæ lætitiæ modicum dari: multo ergo magis liberalitatam exerceri in bene meritos & necessarios affectionis, & publicæ gratulationis caussa, *l.* 5. *ff. de donat.* cùm quisque sit dominus & moderator rai suæ. Ut non obstet quod da ira & ebrietata obiicitur; cùm otraqua animum obruat, & mentam omoino alieoet, adeò ot homo infra hominis speciem deiiciatur, & ex homine brutum quodammodo reddatur.

Iosuper ea quæ Administratores Raipublicæ nun- 13
ciatoribus læta nuncia defarentibus donant, rate & valida sunt; adeò ut in rationes publicas sint referenda, ut si ounciavarint aa quæ lex nostra hic proponit, falicem scilicet belli exitum, pacem compositam, Principis in Provinciam adventum, natum haradem, & similia, Escobar *de ratiociniis cap.* 24. *num.* 21. ubi plures Doctores rafert, qui sentiunt si quid modicum val immodicum donatum fuerit, arbitrio judicantis relioquendum esse. Idam scribit Menochius *lib.* 2. *arbitr. cas.* 145. cùm tamen jus, modicum definiat ad duos aureos, *l.* 10. *ff. de dolo*, vel sex, quod insinuatoribus constitutionum datur, *d. l.* 2. *hoc tit.* Insinuatores hic Sacrarum literarum vocantur, qui mandata Principum insinuabant, seu publicabant; item jussiones Magistratibus perferabant, ut patet ax inscriptione *l.* e. *sup. de off. ejus qui vicem alicujus judicis.* Hic verò sit finis, quem Deus dedit, cui laus, honor & gloria, & Sanctissimæ Matri-Virgini.

F I N I S.

I N D E X
RERUM ET VERBORUM,

Prior numerus Librum, alter Titulum, tertius Numerum designat.

Index Rerum & Verborum.

Agri-

Index Rerum & Verborum.

Bona

Index Rerum & Verborum.

Car-

Index Rerum & Verborum.

Co-

Com-

Con-

in

F.

Fa

Filius

Habi-

Index Rerum & Verborum.

H.

Habitatio.

Hasta.

Heres. Hereditas.

Hæretici.

Homicidium.

Honor.

Hypotheca.

Index Rerum & Verborum.

I.

In-

Index Rerum & Verborum.

Juri-

Magi-

Medi-

Index Rerum & Verborum.

N.

Index Rerum & Verborum.

Obse-

Prin-

Index Rerum & Verborum.

R.

Reſti-

Index Rerum & Verborum.

Sues

Testes.

Thesaurus.

Tractoria & Stativa.

Transactio.

Vecti-

Index Rerum & Verborum.

Index Rerum & Verborum.

F I N I S.

V. LOFFREDO